

UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

ELS PLANTEJAMENTS DEL SISTEMA
EDUCATIU ALS INICIS DE L'ESPANYA
LIBERAL. (1833-1857).

PLANTILLA DE TÍTOL DE LA BIBLIOTECA DE LA UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

TOM - I

BARTOMEU MULET TROBAT
PALMA, JULIOL - 1889

ELS PLANTEJAMENTS DEL SISTEMA EDUCATIU ALS INICIS DE L'ESPANYA
LIBERAL. (1833-1857).

Antoni J. COLOM CASELLAS, Catedràtic de Teoria i Història de l'Educació del Departament de Ciències de l'Educació de la Universitat de les Illes Balears,

CERTIFIC: que la Memòria titulada "Els Plantejaments del sistema educatiu als inicis de l'Espanya Liberal. (1833-1857)", presentada pel llicenciat Bartomeu Mulet Trobat al Departament de Ciències de l'Educació de la Universitat de les Illes Balears per obtenir el grau de Doctor, s'ha realitzat sota la meua direcció.

Palma, 31 de juliol de 1989

UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS.

FACULTAT DE FILOSOFIA I LLETRES. (PEDAGOGIA).

DEPARTAMENT DE CIÈNCIES DE L'EDUCACIÓ.

ELS PLANTEJAMENTS DEL SISTEMA EDUCATIU ALS INICIS DE L'ESPANYA
LIBERAL. (1833-1857).

DIRECTOR: DR. ANTONI J. COL OM CANELLAS.

ASPIRANT AL GRAU DE DOCTOR: BARTOMEU MULET TROBAT.

PALMA, JULIOL DE 1989

SIGLES UTILITZADES

- A.G.A. (M.E.C.).= Archivo General de la Administración Civil del Estado. Ministerio de Educación y Ciencia.
- A.H.N. Sec. E.= Archivo Histórico Nacional de Madrid. Secció d'Estat.
- A.H.N. Sec. U. i C.= Archivo Histórico Nacional de Madrid. Secció Universitat i Col·legis.
- A.B.I.H.M.B.= Institut Municipal d'Història de la Ciutat de Barcelona.
- A.H.M. Sec. S.E.A.P.= Arxiu Històric del Regne de Mallorca. Secció de la "Sociedad Económica de Amigos del País de Mallorca.
- A.H.M. Sec. D.P.= Arxiu Històric del Regne de Mallorca. Secció Diputació Provincial.
- A.H.M. Sec. J.C.= Arxiu Històric del Regne de Mallorca. Secció de la Junta de Comerç.
- A.B.C.D.= Arxiu-Biblioteca de les Corts. Congrés de Diputats.
- A.M.A.= Arxiu Municipal d'Alaró.
- A.M.AL.= Arxiu Municipal d'Aigüida.
- A.M.C.= Arxiu Municipal de Calvià.
- A.M.SJ.= Arxiu Municipal de Sant Joan.
- A.M.P.= Arxiu Municipal de Palma.
- A.E.U.P.= Arxiu de l'Escola Universitària del Professorat d'E.G.B. de Palma. Universitat de les Illes Balears.
- B.A.C.L.M.= Biblioteca de l'Ateneo Científico, Literario y Artístico de Madrid.
- B.C.= Biblioteca de Catalunya.
- B.C. H.= Biblioteca de Catalunya-Hemeroteca.

- B.D.H.E.U.B.= Biblioteca del Departament d'Història de l'Educació
Secció de Pedagogia de la Universitat de Barcelona.
- B.D.F.U.B.= Biblioteca del Departament-Secció de Pedagogia
de la Universitat de les Illes Balears.
- B.E.U.P.= Biblioteca de l'Escola Universitària del Professorat
d'E.G.B. de Palma. Universitat de les Illes Balears.
- B.M.S.= Biblioteca March Servera. Palma.
- B.N.M.= Biblioteca Nacional de Madrid.
- B.N.M. H.= Biblioteca Nacional de Madrid-Hemeroteca.
- B.N.P.= Bibliothèque National de Paris.
- B.R.A.H.= Biblioteca de la Real Academia de la Historia de Madrid.
- I.S.J.C.= Instituto de Pedagogía "San José de Calasanz". Madrid.
- H.M.M.= Hemeroteca Municipal de Madrid.
- I.S.O.C.= Instituto de Información y Documentación en Ciencias
Sociales y Humanidades. Consejo Superior de Investigaciones
Científicas.
- B.A.C.= Biblioteca de Autores Cristianos.
- B.A.E.= Biblioteca de Autores Españoles.
- B.O.I.P.= Boletín Oficial de Instrucción Pública.
- C.L.I.P.= Compilación Legislativa de Instrucción Pública.
- C.L.E.= Colección Legislativa de España.
- C.I.R.I.P.= Colección de Leyes Referentes a Instrucción Pública.
- C.L. de I.P.= Colección Legislativa de Instrucción Pública.
- D.R.N.I.= Decretos de la Reina Nuestra Señora Doña Isabel II,
dados en su Real Nombre por su Augusta Madre la Reina
Gobernadora. (1835-1836).
- D.S.E.C.D.= Diario de Sesiones de las Cortes. Congreso de Diputa-
dos.

D.S.C.E.F.= Diario de las Sesiones de las Cortes. Estamento de Procuradores

D.S.C.S.= Diario de Sesiones de las Cortes. Senado.

R.I.P.= Revista de Instrucción Primaria.

R.I.P.L.C.= Revista de Instrucción Pública, Literatura y Ciencias.

INDEX

ELS PLANTEJAMENTS DEL SISTEMA EDUCATIU ALS INICIS DE L'ESPANYA
LIBERAL. (1833-1857).

	<u>Pàg.</u>
<u>0.- PRESENTACIÓ, REFLEXIONS METODOLÒGIQUES:</u>	
0.1.- Interès i motivacions pel tema estudiat.....	14
0.2.- Fonts utilitzades.....	39
0.3.- Centres de documentació consultats.....	61
0.4.- Metodologia històrica utilitzada.....	132
0.5.- Plantejament hipotètic. Nivell i grau de la seva consecució.....	161
0.6.- Agraïments.....	168
<u>1.- INTRODUCCIÓ: CONTEXT SOCIO-POLÍTIC I CULTURAL. EL PROCES CAP A LA REVOLUCIÓ LIBERAL-BURGESA (1833-1857):</u>	
1.1.- Una primera etapa que va des de l'any 1833 a 1845.	184
1.1.1.- Les lluites polítiques i ideològiques en el procés inicial de la revolució liberal a l'Estat espanyol.	202
1.1.2.- L'estructuració de l'Estat centralista i les seves implicacions en el camp de l'Educació, conseqüència de la política estatal. Situació a nivell general de la política oficial.	229
1.2.- Una segona època. Del pla Pidal-Gil de Zárate 1845 a la llei Moyano 1857.	249
1.2.1.- Consolidació dels moderats al poder des de 1845 i el bienni progressista (1854-1856). Moderats, progressistes i unionistes al poder, el problema, l'alternància en el poder reflectida als plantejaments educatius.	257
1.2.2.- Continuïtat a la política centralista de l'Estat. Consolidació de la política moderada i intervencionista de l'Estat a l'Educació.	265
Notes.	290

	<u>Pàg.</u>
<u>11.- ELS PLANTEJAMENTS EDUCATIUS DELS LIBERALS (1833-1845).</u>	
2.1.- Els plantejaments educatius a nivell social.	324
2.1.1.- Les mentalitats i ideologies en els plantejaments educatius. Les lluites pel control ideològic de l'Educació.....	338
2.1.2.- El periodisme de l'època com a intent reproductor d'ideologies i mentalitats. Els seus plantejaments educatius. La premsa educativa.	426
A.- Les publicacions periòdiques i els plantejaments educatius.....	426
B.- Les publicacions infantils i professionals.	497
C.- El "Boletín Oficial de Instrucción Pública i el seu significat a la política educativa als inicis del liberalisme. (1841-1845).....	561
2.1.3.- La prosa romàntico-costumista i alguns dels seus literats amb plantejaments educatius (1833-1845).	654
2.2.- Els plantejaments a nivell de teoria de l'educació.	705
2.2.1.- Alguns dels pedagogs, teòrics de l'Educació i polítics més significatius d'aquesta època, i la seva incidència a les reformes liberals: Pablo Montesino, Alberto Lista, Ramón de la Sagra, i altres.	706
2.2.2.- El pensament pedagògic de Jaume Balmaes..	813
2.2.3.- Els plantejaments educatius als inicis del Moviment Obrer. Socialisme utòpic. .	862
2.3.- Els plantejaments a nivell escolar.	898

	<u>Pàg.</u>
2.3.1.- La instrucció primària en les noves perspectives. Els plantejaments liberals i la situació real. Els mètodes educatius.	900
2.3.2.- Els textos escolars. Anàlisi dels més significatius, segons els seus plantejaments i característiques pedagògiques.	1003
2.3.3.- Educació, Llengua i Cultura. La Castellatització a conseqüència de la uniformització i centralització de l'Estat i de l'Educació.	1058
2.3.4.- Les Institucions educatives, especial referència a les Escoles d'Ensenyament Primari i a les Escoles Normals de Mestres d'Instrucció Primària.	1091
Notes.	1152

III.- EL TRIOMF DE LES TESIS MODERADES EN LA CONSTRUCCIÓ DEL SISTEMA EDUCATIU. (1845-1857).

3.1.- Els Plantejaments Educatius a nivell social.	1301
3.1.1.- La lluita pel control de l'Educació a nivell ideològic. Triomf de les tesis moderades.	1303
3.1.2. Importància del periodisme com a font d'estudi dels plantejaments educatius i reflex de les mentalitats educatives.	1366
3.1.3.- Els Plantejaments educatius d'alguns dels literats significatius.	1435
3.2.- Els Plantejaments des de la teoria de l'Educació.	1465
3.2.1. Els pedagogs i teòrics de l'Educació més significatius relacionats amb la Instrucció primària. Avendaño, Carderera, Figuerola i Gil de Zárate.	1467

	<u>Pàg.</u>
3.2.2.- El socialisme utòpic i els seus plantejaments educatius.	1537
3.3.- Els plantejaments a nivell de sistema escolar.	1577
3.3.1.- Repercussions a l'Ensenyament Primari a partir del reformisme dels liberals.	1579
3.3.1.1.- Problemàtica dels mètodes a l'ensenyament.	1621
3.3.2.- Característiques dels textos escolars. Les noves aportacions a la Instrucció primària i les Escoles Normals.	1639
3.3.3.- Educació i Llengua. Continuació del procés de Castellanytzació.	1688
3.3.4.- Les Institucions Educatives conseqüència del Reformisme liberal: Les Escoles d'Instrucció primària i les Escoles Normals. ..	1701
Notes.	1753

IV.- LA REFORMA MOYANO COM A CONCRECIÓ I BAIANÇ DE LA PRIMERA GRAN ETAPA DEL REFORMISME LIBERAL. CULMINACIÓ D'UN PROCÉS I INICIACIÓ D'UNA CRISI.

4.1.- La Reforma Moyano i la codificació dels nivells educatius del sistema escolar segons el model liberal-moderat.	1838
4.2.- La Llei Moyano: Esforç de síntesi i d'eclecticisme polític.	1865
Notes.	1888

V.- RECAPITULACIÓ I PROJECCIÓ: TEMÀTIQUES QUE SORGEIXEN DE L'EVOLUCIÓ DEL SISTEMA EDUCATIU EN CONSTRUCCIÓ DE 1833 A 1857. SÍNTESE VALORATIVA DEL SIGNIFICAT DEL REFORMISME LIBERAL DINS EL CONTEXT GLOBAL DE L'ESTAT ESPANYOL.

	<u>Pàg.</u>
5.1.- Intent frustrat de generalització de l'Educació en el nivell primari.	1909
5.2.- Sorgeix el suggestiu concepte d'Educació integral, tant als plantejaments liberals com als socialistes utòpics. Construcció d'una teoria pedagògica.	1914
5.3.- No es consolida la pretensió secularitzadora dels liberals radicals.	1919
5.4.- Es consolida la dicotomia Escola Estatal-Escola Privada.	1922
5.5.- Es creen Institucions representatives de l'esperit reformista dels liberals: Escoles d'Instrucció primària i Escoles Normals de Mestres.	1925
5.6.- Intent de moralització social a través de les publicacions periòdiques de caire instructiu.	1930
5.7.- Aportació pedagògica d'alguns Literats significatius.	1936
5.8.- Reforçament de l'intent de llengua Única.	1944
5.9.- Sistema Educatiu-Escolar. Immobilitisme.	1946
5.10.- Reflexions cap al futur.	1951
5.10.1.- Incidència del Reformisme Educatiu dels liberals al sistema escolar posterior.	1952
5.10.2. L'Educació com a element de control social i conflicte polític.....	1953
BIBLIOGRAFIA.	1956
A. Bibliografia general i específica.	1956
B. Obres, Publicacions Periòdiques i Col·leccions legislatives de l'època.	1984
FONTS MANUSCRITES.	2012
APENDIX DOCUMENTAL.	2019

0.- PRESENTACIO I REFLEXIONS METODOLOGIQUES.

0.- PRESENTACIÓ I REFLEXIONS METODOLÒGIQUES.

Amb aquest capítol es preten oferir una visió global de la investigació duita a terme, al mateix temps que ens ha de servir per indicar les línies fonamentals de la metodologia utilitzada. Característiques de les fonts utilitzades, centres de documentació consultats, hipòtesis plantejades, i agraïments, són els aspectes que completen el contingut del present capítol.

Es evident que la presentació d'un treball tan ample resulta imprescindible per arribar a entendre la seva totalitat. És amb aquest sentit que es vol sintetitzar el contingut del tema tractat i considerar les passes donades durant el procés de la seva realització.

Hem de considerar que les aportacions que s'han aconseguit sistematitzar, depenen de l'estructuració metodològica aconseguida i aquesta ha de quedar reflectida a les pàgines que a continuació es redacten, en la voluntat de possibilitar una valoració de les línies investigacionals i historiogràfiques que han permès, en definitiva, la culminació d'una tasca científica.

Sintetitzar tots aquests aspectes resulta força complicat en ésser un període de temps molt llarg, a més de pretenir donar una visió panoràmica de la construcció del sistema educatiu a l'Estat espanyol a una època plena de conflictes socio-polítics, els quals no es viviren en la mateixa intensitat a la totalitat de l'Estat.

La tasca en sí, també, ha resultat difícil per la circum-

rància de viure a Mallorca, i els centres de documentació més importants per a dur a terme la present investigació es troben molt lluny del lloc de residència, Madrid i Barcelona.

0.1.- Interès i motivacions pel tema estudiat.

Motivat pel recobriment del nostre passat col·lectiu, des del punt de vista de la Història de l'Educació, em vaig decidir a iniciar aquest treball. Amb aquesta investigació pretenc elaborar una obra, reflex de les meves inquietuds científiques, educacionals i pedagògiques. En analitzar una època determinada de la Història de l'Educació, i dels plantejaments pedagògics, he intentat no limitar-me a la problemàtica concreta que s'originava segons s'anaven plantejant i desenvolupant les propostes educatives dels liberals, tant moderats com radicals, i es consolidava la seva política educativa a nivell de l'Estat espanyol, sinó que he volgut situar també les innovacions presents al sistema educatiu i els fets educatius dins el context sociopolític, econòmic i cultural, per així comprendre millor el fenomen educatiu de manera estructural, sistemàtica i científica.

És així, que no només són els plantejaments que es feren al sistema educatiu liberal burges el que em interessa, sinó també una xarxa d'esdeveniments, circumstàncies, canvis i transformacions que es donaren a l'època estudiada. Tot això és important per comprendre en tota la seva complexitat el significat de les idees i de les noves aportacions educatives dins el seu context històric.

La meua presentació era aconseguir aclarir, a una època de grans conflictes i convulsions històriques a nivell d'Estat espanyol, la seva incidència en la construcció del sistema educatiu

dels liberals. M'ha interessat aclarir com eren rebudes les idees que s'oficialitzaven a diferents indrets de l'Estat espanyol a on es concretitzava l'esperit reformista liberal. Aquests indrets són fonamentalment Madrid, Barcelona i Mallorca, els quals reaccionaren davant les propostes del reformisme liberal de manera diferenciada.

En principi aquest treball volia partir de l'anàlisi de la realitat educativa de Mallorca, concretament de l'anàlisi institucional de l'origen, creació i desenvolupament de l'Escola Normal de mestres o Seminari de mestres d'Ensenyança Primària, creada al 1842, irbricada dins les circumstàncies socials, polítiques i culturals que envoltaren la institucionalització de la formació dels mestres, tant a nivell concret de Mallorca, com a nivell de política educativa general a l'Estat espanyol.

Però mentre avançava en la meua investigació i per indicació del Dr. A.J. Colom Cañellas, vaig canviar d'orientació i em vaig decidir a dur a terme una tesi més global i panoràmica. Aquesta hauria d'abastar d'una manera més general les propostes educatives a nivell d'Estat espanyol a l'època que anava de 1833 a 1857, als inicis de l'Espanya liberal, perquè resultava més enriquidor per a la meua formació pedagògica. Aquí cal recordar que la meua tesi de llicenciatura era ja d'un tema concret de Mallorca (l'optimisme pedagògic de la Societat Econòmica d'Amics del País de Mallorca, 1778-1808), (1) i trobava convenient eixemplar la perspectiva dels meus coneixements a una dimensió més lligada

a una comunitat més ampla.

De totes maneres resulta força complicat elaborar un treball d'aquestes característiques, amb una voluntat totalitzadora i reflexiva que he volgut imprimir a la meua tasca investigadora, recolzada per una metodologia globalitzadora. Hem de tenir clar que cap fenomen o fet històric no es produeix de manera aïllada sinó dins un context, que afavoreix o possibilita que tal fet o tal altre es duquin a terme.

Aquesta pretén ésser una visió compromesa amb el descobriment de la realitat històrica amb la intenció objectivitzadora, però sempre condicionada per la interpretació subjectiva i motivada per la pròpia personalitat de l'historiador. Cada historiador té una forma de pensar, unes vivències, una cultura, que es manifesten en el moment d'interpretar, valorar l'objecte del seu estudi.

D'aquí les diferents interpretacions que ens poden oferir en el camp de la recerca històrico-educativa, matèria que hem d'incloure dins la investigació d'Història especial. S'han de considerar els diversos corrents existents en el camp de la Història com a ciència social i humana, corrents de pensament i metodològics, que fan que la Història de l'Educació es vagi construint dia a dia com a ciència amb les seves característiques pròpies.

En principi, el tipus d'Història de l'Educació que aquí vull desenvolupar cal situar-la dins el que podem denominar projecte d'història integrada, amb una dimensió pluridisciplinària però a on el centre d'atenció, naturalment, és l'educació, encara

que som conscient que per aconseguir l'ideal d'història total és molt el camí a recórrer i no basta la tasca d'una sola persona. Cal indicar que, malgrat la meua intenció sistematitzadora, el meu projecte inicial no quedarà absolutament completat, però m'haurà servit per ordenar les meves idees.

Es a dir que amb aquesta tesi pretenc donar resposta a alguns interrogants tot seguint una determinada línia investigadora, els quals ens donaran peu per assabentar-nos d'altres interrogants, que en conjunt ens obriran camí per conèixer el passat i arribar d'alguna manera a comprendre el present. Fins i tot, en certa manera, a preveure el futur.

En aquest primer apartat de la tesi he volgut presentar el marc teòric tot basant-me en la meua interpretació de la Història de l'Educació, en gran part m'he fixat en la dimensió social de l'Educació. Però aquestes reflexions metodològiques quedaren completades a l'apartat 0.4. titulat Metodologia històrica utilitzada.

Ara és convenient indicar el perquè de la importància i aportacions efectuades en aquest treball segons la meua pròpia valoració. Per començar podem indicar que malgrat hi hagi altres estudis que han tractat alguns aspectes que aquí s'analitzen, situats aproximadament a la mateixa època, no sempre s'han concretitzat en els mateixos aspectes i temes, ni ho han fet en la mateixa línia investigadora.

Dic això perquè, per exemple, Antonio Viñao Fago al seu

llibre Política y educación en los orígenes de la España contemporánea(2), va estudiar fonamentalment l'Ensenyança Secundària, des de la Il·lustració fins al Segle XX. També Federico Sanz Díaz, al seu llibre La Segunda Enseñanza Oficial en el Siglo XIX.(1834-1874)(3), estudia, com indica el títol, la Segona Ensenyança Oficial, com ensenyança dirigida a les "classes mitges" i com un esglaió entre l'ensenyança primària i universitària.

Un altre estudiós que ha investigat aspectes relacionats amb aquest tema a nivell de tesi Doctoral, ha estat Bernat Sureda que amb la tesi titulada Del pestalozzianismo al Movimiento Normalista del Antiguo al Nuevo Régimen en España (1803-1839)(4), ve a esser l'antecedent del meu treball. Aquí intent fixar, a més del moviment normalista, en els plantejaments fets pels liberals a l'ensenyament primari. I estudiar els autors, unes vegades oficials i altres literats, els activistes de l'època, etc., la qual cosa pretén esser un element completador o complementador de la tesi de Bernat Sureda, però amb aportacions novedoses.

Una altra tesi que està lligada amb el tema que aquí tractam és la d'Àlana Elizalde Pedagogos Comparativistas españoles (1853-1868)(5) que investiga les obres de pedagogia d'aquella època, un tema que a mi m'ha atret però, no tant en la seva dimensió comparativista, sinó en els seus plantejaments educatius, en les seves aportacions al Reformisme Liberal, tenint en compte que molts de pensadors de l'educació o eren exiliats que tornar a Espanya o viatgers espanyols que havien recorregut EEUU i d'Amèrica del Nord.

També cal recordar altres aportacions contemporànies que

han estudiat l'evolució de la Universitat a l'Estat espanyol, per exemple Mariano Peset i J. Luis Peset: La Universidad Española (Siglos XVIII y XIX) (6) i Antonio Alvarez Morales: Génesis de la Universidad española contemporánea. (7), obres totes elles que d'alguna manera han aportat idees a la meua investigació i en alguns aspectes han estat, en conjunt, punt de partida, com a fonts indirectes, de la meua Tesi Doctoral.

Per aprofundir en el que crec que he pogut aportar amb aquest treball, vull fer una mica de descripció dels aspectes i punts estudiats amb la seva corresponent justificació.

La meua tasca investigadora es situa després de la mort de Ferran VII, per allà el 1833, data que podem considerar, en la perspectiva de l'Estat espanyol, com el límit temporal de l'acabament de l'absolutisme monàrquic, al manco pels historiadors liberals.

També es considera com l'inici de la monarquia liberal, encara que les referències als límits temporals, a la Història, sempre resultin relatius i orientatius. Però, en aquest cas té el seu significat, ja que s'inicia una etapa de la història, a l'Estat espanyol plena de lluites polítiques i ideològiques, que desenroquen en variacions a l'estructura política, social i econòmica en el conjunt de la societat espanyola, fins i tot, es pot dir que s'inicia un canvi de mentalitat.

És el principi de la consolidació, en el poder, del liberalisme a l'Espanya del segle XIX, naturalment en les seves diverses expressions.

En el camp de l'Educació es prepara un camí definitiu cap a la construcció de l'aparell ideològic i administratiu, i que serà el suport del sistema d'ensenyança obligatòria primària eminentement. Sense oblidar els altres nivells educatius, com és el cas de la formació dels mestres, l'ensenyança secundària o intermitja i la Universitària. Encara que hem de indicar que en la present investigació, aquests dos darrers nivells educatius no seran tractats en la profunditat que requereixen com a tals nivells, sinó que, només es tractaran des del punt de vista d'elements imbricats dins la construcció del conjunt del sistema educatiu, i com elements imprescindibles per completar l'anàlisi globalitzador de l'època estudiada.

De totes maneres, aquí cal remarcar, que molt poques vegades es veu que triomfin i es consolidin les tesis eminentement liberals progressistes i/o revolucionàries, sinó que, en realitat, el que es produeix, al sistema educatiu i escolar, és un intent d'uniformització i centralització, com un element important del procés centralitzador i uniformitzador a nivell d'Estat, el que significava el triomf de les tesis més eclèctiques del moderantisme liberal, fenomen que culmina, segons la nostra visió, a nivell de reforma educativa, amb l'aprovació de la Llei Moyano a 1857.

Però, també, s'ha de tenir present una data important, entre mig, i com a centre dinamitzador del devenir educatiu, al manco a nivell legislatiu, aquesta és 1845. Data de l'aprovació de

la Llei del Pla Pidal-Gil de Zarate (firmat pel ministre José Pidal i redactat per Antonio Gil de Zarate), en la que se consolida la reforma de la segona ensenyança de manera uniformitzadora. Aquesta llei l'estudiaré des del punt de vista del significat dels seus plantejaments educatius, més que com a reguladora dels nivells d'ensenyança, secundària i universitària. 1845 representa, al manco legislativament parlant, la divisió en dues parts diferenciades, abans i després d'aquest pla d'Instrucció Pública, i a partir del que els moderats consoliden les seves postures educatives eclèctiques i possibilistes.

Aquest procés que va entre 1833 i 1857, ens encaminarà vers la burocratització de la política educativa, i per raons, moltes d'elles alienes al món de l'ensenyança, que impliquen el seu desenvolupament, o al manco facilitaran la seva evolució. Entre altres aspectes a considerar, en aquesta línia, és la no consolidació del procés de secularització, iniciat ja en el segle XVIII amb l'expulsió dels jesuïtes el 1776. Durant aquesta burocratització paulatina del sistema escolar en nom de la Instrucció pública es donen peculiaritats en les relacions Església-Estat espanyol, com és el cas de la Desamortització de Mendizábal, (a més de la de Madoz que no va incidir tant a l'expropiació de bens eclesiàstics).

A pesar de tot, l'Església seguia incidint directament sobre l'Educació. En aquest sentit cal indicar un esdeveniment important en el recobriment de les relacions entre la Santa Seu i l'Estat espanyol, que és la firma del Concordat de 1851, i que va tenir

una incidència notable a la no consolidació del procés de secularització.

Per altra banda, no es pot oblidar que en aquestes dues etapes estudiades es plantejaren multitud d'idees i propostes pedagògiques i educatives, encara que, també és veritat, moltes vegades no s'arribaren a plasmar a nivell de realitat educativa, no es consolidaven com a part de la reforma dels liberals, ja fos per manca de possibilitats econòmiques, ja fos per les lluites pel poder estatal o pel control de l'educació, puix es pensava que el qui controlava l'Educació tendria un instrument de poder molt important i decisiu. Lluita que anava acompanyada per les pressions dels diferents poders fàctics, grups que es començaven a organitzar a una societat que evolucionava cap a una nova estructuració, però que hi havia moltes reaccions per aturar els canvis que perjudicassin als que havien tingut el poder fins llavors o per part dels qui volien potenciar d'alguna manera els canvis socials, que bloquejaven la dinàmica progressiva de les reformes.

Seguint amb aquesta descripció prèvia i justificadora de l'interès que em sembla que té la meua tasca investigadora i per les aportacions que he pogut aconseguir expressar en aquest treball. He tractat de superar els treballs fins ara ens han oferit una visió bastant completa del procés legislatiu o de la política educativa.

Pretenc analitzar aspectes que es decanten d'aquesta visió i així l'aspecte legislatiu es veurà repartit en diversos punts

del treball, com en el dedicat a les lluites polítiques i ideològiques, lluites pel control de l'Educació, relacions Església-Estat, característiques del sistema escolar; Instrucció primària en els plantejaments liberals.

El capítol primer tracta d'analitzar el context socio-polític i cultural. Ho dividirem també en dos apartats corresponents a dues etapes diferenciades (1833-1845 i 1845-1857). Aquí hem de tenir present que la periodificació que s'ofereix a la Tesi, si s'analitza des del punt de vista de la Història dels esdeveniments polítics a l'Espanya del segle XIX, per ventura no resulta la més correcta, ni ofereix un conjunt d'esdeveniments per considerar-los determinadors d'una etapa i li donin una determinada coherència, però sí probablement des del punt de vista de la Història de l'Educació, és la més adient, al manco, pel que fa als nostres objectius.

Dins el marc de l'explicació dels esdeveniments, probablement sigui més correcte des del punt de vista polític i de la Història de l'Estat espanyol en el segle XIX, situar les diferents etapes de la següent manera: .- 1ª de 1833 a 1843 com una etapa d'afirmació liberal, iniciada després de la mort de Ferran VII amb la Regència de Maria Cristina (1833) i acabant a la finalització de la Regència d'Espartero (1843).

.- 2ª l'etapa anomenada dècada moderada (1844-1854) i que marca tota una llarga època que va de 1833 a 1855, en la que es produeix una alternància en el poder governamental molt accen-

tuada en un període relativament curt en el conjunt de la Història.

.- 3ª Seria la que comença a partir del bienni liberal de 1855-1856 i que acabaria a 1868. Però per a nosaltres és molt significativa la data de 1857 per la importància que li concedim a la Llei Moyano.

Si bé a nivell d'aquesta investigació i dins el marc de la Història dels Plantejaments educatius, la periodificació no coincideix, al meu parèixer, amb l'anteriorment esmentada descripció de les etapes al marc de la Història política, però consider que la culminació dels esdeveniments educatius es donen quasi bé a remolc dels esdeveniments socials, polítics i econòmics, al manco des del punt de vista descriptiu. Per exemple, en el camp de la Política educativa es veu que les forces polítiques i socials són les que pragmatitzen les propostes, o al manco poden pragmatitzar les propostes dels corresponents líders, intel·lectuals, viatgers, ..., i que els buròcrates plasmaran, a la seva manera, a les lleis potencialment aplicables, encara que aquestes no sempre es duen a terme.

En el cas concret de la nostra subjectiva periodificació, podem considerar que: la primera etapa seria la que va de 1833 a 1845. L'any 1845 coincideix amb l'acabament d'un període que evoluciona des de la ruptura de la Monarquia absoluta (1833), passant pel triomf momentani dels liberals radicals, en mans del General Espartero (1841-1843), i que culmina amb l'arribada al poder dels moderats a 1844. Aquesta etapa referent a l'Educació, i a nivell

de la política legislativa, vol dir l'aprovació del Pla Pidal-Gil de Zárate a l'any 1845. És la culminació d'un projecte educatiu típicament moderat, sense oblidar les diverses aprovacions dels reglaments de les Escoles Normals l'any 1843.

La segona etapa arriba de 1845 a 1857, durant la qual es mantenen una sèrie de lluites ideològiques i polítiques, i que es reflecteixen en la lluita pel control de l'Educació, i a on hem de considerar, a més de les diferents formes liberals de veure la construcció de l'Estat, la part més tradicionalista exemplificada en ocasions pel carlisme, en lluita oberta contra el liberalisme, com a conseqüència de la guerra civil. Els liberals dominadors pretenen estructurar un estat centralista uniformitzador, amb una voluntat i una praxis eclèctica en el cas dels moderats, per la qual cosa aniran consolidant i creant institucions necessàries per aconseguir-ho. Naturalment aquest ambient incidirà a l'estructuració del sistema escolar espanyol i educatiu tal com l'entenen a l'època contemporània.

Aquesta segona etapa comença amb el predomini de les tesis dels moderats, representats per un ministre com Claudio Moyano i la llei que du el seu nom (1857), anys després d'haver-se firmat el Concordat amb la Santa Seu a 1851.

Per tenir una idea global estudiada, cal dir que en elles s'intenten consolidar les aspiracions dels diversos grups polítics que arriben al poder, tot generant-se una dinàmica d'un cert canvi i un ambient d'inestabilitat, sobretot en el camp de l'Educació.

A nivell institucional es consoliden una sèrie d'institucions característiques dels liberals, com per exemple les Escoles Normals o seminaris de mestres, a partir de la creació de l'Escola Normal Central de Madrid a 1837. Aquesta escola és fruit de la preocupació d'alguns liberals il·lustrats, que consideraven que havien d'aconseguir un model de mestre que servís per generalitzar l'Educació segons les exigències de la "nova" societat.

També hem d'assenyalar, com ja he dit, que es produïren noves incorporacions al sistema educatiu a nivell institucional, com és el cas dels instituts de Segona Ensenyança, sobretot a partir del Pla Pidal-Gil de Zárate (1845), però que no intentarem aprofundir en ella per raons de delimitació i aprofundització en altres temes i perquè altres ja ho han fet abans. Això no vol dir que no es faci quan sigui necessari indicar o analitzar aspectes tant d'aquest nivell, com de l'universitari.

No és un tema de les Escoles Normals. L'únic punt important a tractar i aprofundir, sinó que també cal recordar que la lluita pel control de les mentalitats i ideologies es reflectia a l'Educació i provocava la lluita pel control de la mateixa Educació. Tot això reflectia les passes que es feien per a l'estructuració de l'ensenyança primària, primera educació o ensenyança bàsica.

Hem de considerar una sèrie de problemes que deriven de l'estructuració centralista i uniformitzadora del sistema escolar. Un d'ells és la problemàtica relacionada amb la llengua i la cultura dels indrets de parla catalana, tot originant-se un procés de castellanització.

És d'interès en aquesta època estudiar els plantejaments educatius a través de textos educatius, especialment els dedicats a la primera ensenyança i a la formació de mestres. Aquesta anàlisi ens ajudarà a comprendre la veritable dimensió de conservadurisme i tradicionalisme que es mantenia. Cal dir que havien de reflectir eis components ideològics, probablement no tan progressistes o avançats com a primera instància podem pensar, al manco des del punt de vista pedagògic i ideològic. I segurament amb un índex més baix de progressisme que les ideologies dominants en el moment concret d'esser publicats o autoritzats.

Tant a una etapa com a l'altra hi havia personatges de reconegut prestigi, no tan sols en el camp de la política educativa, sinó en el camp de la pedagogia comparativa, com és el cas, per exemple, de Ramón de la Sagra; Pablo Montesino, impulsor, entre altres, de l'educació de pàrvuls i formació de mestres; Antonio Gil de Zárate, funcionari Director general d'estudis i redactor del Pla d'Estudis de José Pidal, que sortirà sovint esmentat per haver estat el ministre responsable de la llei de 1845; Pere Felip Monlau, eminent comparativista, que aquí ens interessa per les seves aportacions als plantejaments de l'educació primària i de l'educació en general; Melchor Sánchez de la Toca, comissionat pel Govern per visitar les principals escoles d'Europa. Tots aquests autors esmentats serien representatius de la primera etapa. El capítol II és on s'analitzaran els plantejaments educatius liberals de 1833 a 1845.

De la segona etapa, on s'analitza el triomf de les tesis moderades (1845-1857) que correspon al capítol III, cal recordar una trilogia important perquè són dels primers mestres sorgits de la Normal central de Madrid, com són Cardenera, Avedaño, i Figuerola. Aquests tres autors posteriorment incidiren sobre la resta de companys i professors de les Escoles Normals; també cal parlar de J. Manuel Ballesteros dedicat a l'Educació de cecs i sord-muds amb la col·laboració de Francisco Fernández Villabrille.

D'una altra casta de personatges, crític amb els plantejaments dels liberals, fou Jaume Balmes, com a pensador eclesiàstic catòlic i de la primera etapa, amb una voluntat eclèctica per aglutinar els carlistes més moderats, i els liberals més moderats. Balmes vol ésser un pont entre el pensament tradicional i el liberal moderat, conscient dels canvis que es vivien a la seva època, amb una visió crítica, no tan sols a les reformes educatives sinó del moment socio-polític. Censura, entre d'altres, el centralisme i la burocratització del Pla de 1845, i ens ofereix el seu pensament pedagògic a "El Criterio".(8).

També és necessària la referència a les idees morals i educatives que ens oferiren una sèrie de literats com Alberto Lista, home clàssic, però que va oferir la seva col·laboració al principi de l'època; Mariano José de Larra, com a literat més representatiu de la literatura més romàntica; com a reminiscència de l'època de les Corts de Càdis, el literat Manuel José Quintana, però només el recordarem quan jugui algun paper a la primera etapa. També es recordarà la figura de Hartzentusch, al menys com a Director de la

Normal Central de Madrid, així com el duc de Rivas, no com a literat sinó com a Ministre signant del Pla General d'Estudis de 1836. Aquest ministre posa la primera cunya del liberalisme moderat que ja s'anava organitzant des de les Corts de Cádiz (1812). Abandona l'anterior aspiració d' "Educació Universal del reglament de l'any 1821. (9).

Per altra banda em referiré a aspectes de la Renaixença que ens interessa resaltar, per les característiques que pugui tenir de culturalització catalana i de relació amb la recuperació cultural seva, de moralització des del punt de vista de la seva tradició, ja que alguns dels seus autors tenien mentalitat moralitzant o pedagoga.

Capítol a part mereix la figura del professor i filòsof Julián Sanz del Río, introductor, a l'Espanya dels liberals, del pensament Krausista, i avalador d'un nou estil educatiu dins les possibilitats dels liberals progressistes.

En aquesta època, donada la proliferació de publicacions periòdiques i diàries, és interessant analitzar la funció mentalitzadora que jugava el periodisme, per altra banda molt polititzat i ideologitzat, ja que era una plataforma reivindicativa de grups de molt diversa significació. A més a les diverses publicacions es veien reflexats els plantejaments educatius de l'època.

Aquí cal recordar algunes d'aquestes publicacions, no eminentment educatives: "El Eco del Comercio", "El Pensamiento de la Nación", "El Vapor", "El Eco del Obrero", "La Guindilla", "El Diario de Barcelona", ...

Recordem també les revistes de caire estrictament educatiu: "Minerva de la Juventud", "El Album de los niños", "La Revista de la Instrucción", "El Padre de Familia", "La Educación Pintoresca", ..., a més del "Boletín Oficial de Instrucción Pública", fonamental per a conèixer aquesta època, no tan sols pel que fa referència a les qüestions oficials, sinó pel reflex que ens ofereix de la realitat educativa i dels plantejaments educatius de moda. (10)

Altres aspectes es veuran considerats, com les ensenyances de tipus tècnic. Dins aquestes ensenyances hi havia les que els liberals a vegades anomenaven intermitges, com és el cas de les Escoles de Comerç, Escoles de Nàutica, etc, així com altres temes de tipus institucional.

En els inicis del moviment obrer, especialment a Catalunya, i en el que respecte en els seus plantejaments educatius, és necessari fer una particular citació a personatges com per exemple Narcís Monturiol, un dels introductors del socialisme utòpic, al igual que Jeroni Bibiloni, Simó Badia, ..., de l'àrea catalano-parlant, amb referències a Fernando Garrido i a altres introductors dels socialistes utòpics (Cabet, Fourier, Owen, Saint Simon).

En el capítol IV ens toca analitzar l'esmentada Llei Moyano en el seu significat en la construcció del Sistema escolar, com a culminació del Reformisme liberal, amb un esforç de part dels moderats per dur a terme una síntesi amb un sentit d'eclecticisme polític i educacional. (11)

A nivell de recapitulació cap el futur en el capítol V ens fixam en les diverses temàtiques sorgides de l'evolució del Sistema Educatiu: frustració en la generalització de l'Educació a nivell de l'Ensenyança primària; no consolidació de la secularització desitjada pels liberals més radicals; consolidació de la dicotomia Escola Estatal-Escola Privada; creació de les institucions representatives de l'esperit del Reformisme liberal dels liberals dominants en cada etapa, segons els nivells educatius: Ensenyament Primari, Ensenyament Secundari, Formació de mestres d'Instrucció Primària, reformes a la Universitat; triomf de les tesis dels liberals moderats en la major part de l'època estudiada, amb una obra legislativa culminant: la Llei Moyano (1857).

Aquest procés dins un ambient de canvi d'estructures té la influència iniciada a nivell de l'Europa més avançada, per la Revolució Industrial europea. Influència que es retarda en l'Espanya dels Liberals.

Així i tot podem considerar per exemple a Catalunya, juntament amb algunes comunitats de la perifèria de l'Estat espanyol com a les comunitats iniciadores d'aquesta dinàmica de canvi o de "Revolució". Però que a les altres zones no va arribar o ho va fer amb un cert retard, i molt més en el cas de Mallorca que es conserva com una zona agrària, rural i aïllada, que no va arribar a beneficiar-se de l'Industrialisme.

Es més, alguns autors consideren que la revolució industrial

va esser un fracàs i que no arribà a consolidar-se a l'Estat espanyol, al mena globalment. (12) Ara bé, no hem d'oblidar, que es visqueren canvis estructurals, al mena en apariència, i a nivell econòmic a diversos sectors: comerç, indústria, agricultura, etc, encara que no tots els indrets varen incidir amb la mateixa intensitat. En canvi a nivell social es produeix l'efectiu neixement de les anomenades classes mitges al igual que es produeix el seu procés de consolidació, especialment en el que es refereix a l'ancorada burgesia que va sobresurtir, i va pactar amb l'aristocràcia i noblesa, per convertir-se en la classe poderosa i homogènia de la societat. A nivell general, es vivia una dinàmica social de canvi, però, com abans he recordat, això no es donava sinó d'una manera diversificada i heterogènia, segons les matitzacions corresponents de les diverses comunitats de l'Estat espanyol.

L'Educació no podia estar aliene a aquestes circumstàncies, i es convertia en un reflex dels interessos de les noves classes dominants, amb un sistema construït pels funcionaris, buròcrates, amb aportacions de viatgers il·lustrats del segle XIX, etc, quasi sempre al servei de la burgesia.

La construcció d'un estat centralista (opció dels liberals espanyols, pensant en el model francès) exigia una educació uniformada i uniformadora, i la llengua castellana seria el vehicle de transmissió de cultura i coneixements, actuaria com a eina d'aculturació, iniciant-se un procés d'urbanització cultural i social, i per tant educativa.

A manera de resum, crec que és convenient sintetitzar

alguns dels principis que caracteritzaren els plantejaments dels liberals a l'època estudiada, i que fonamentaren, bàsicament, la seva filosofia escolaritzadora i educativa o educacional:

.- Generalització de l'escolarització, fent ús del concepte d'Educació, propiciat, entre altres, per Pablo Montesino, d'Educació integral: Moral, Física i Intel·lectual.

.- En principi defensava la universalització de l'ensenyança a través de la reivindicació de la gratuïtat de l'Ensenyança estatal primària, però paulatinament aquest principi es va convertir, tant legislativament parlant, com a la pràctica, en una gratuïtat restringida sobre manera.

.- La moderació liberal va fer que les tesis eclèctiques predominassin per damunt les més radicals, recolzant-se en el principi de la llibertat d'Ensenyança per restringir l'intervencionisme estatal a les escoles privades.

.- La secularització fou un dels principis que va ésser paulatinament eliminada pels moderats al poder. Aquesta secularització va deixar d'ésser radical a la teoria i a la pràctica, en cara que mai va deixar d'estar present a les propostes liberals radicals, però també és veritat que es veu que paulatinament es moderen les postures i inclús a les propostes radicals es nota un aminorament en els plantejaments secularitzadors en nom del consens amb la resta de forces polítiques pròximes. També és veritat que sempre va estar present a totes les propostes reformistes un cert respecte a la moral cristiana (catòlica). Per altra banda hi havia un cert temor a l'Església institucio-

nal, a la jerarquia catòlica.

.- Centralització estatal, que no volia dir estatalització completa ni en profunditat, ja que l'Escola Privada seguia essent un eix fonamental del sistema educatiu, i resulta aclaridor afirmar que el llarg del segle XIX es consolida de manera definitiva la dicotomia Escola Estatal-Escola Privada. No basta aquesta matització per explicar aquest fenomen que va desencadenar la centralització estatalista, ja que no tots els liberals hi estaven d'acord, hi havia que n'eren partidaris de la descentralització a través dels municipis, que no deixava d'esser una estatalització, però sí que ho era a la manera liberal. Implicava també la castellanització.

.- S'intentava desenvolupar un tipus d'Utilitarisme que podiem anomenar social, però des de la moral individualista dels liberals, fidels als plantejaments lliurecavistes del mercantilisme o precapitalista en el cas de l'Estat espanyol. (15) ja els Il·lustrats havien proposat un tipus d'utilitarisme, però més idealista i culturalista, el dels liberals és més economicista i pragmàtic.

Són aquests punts anteriorment esmentats un bon punt de partida per comprendre el camí que els liberals volien emprendre a través de la seva postura de poder, quan estaven en el Govern, o des de la seva intervenció i propostes personificades en els intel·lectuals, viatgers, buròcrates, tan des del punt de vista dels moderats com dels radicals, els quals pretenien fer, a vegades, propostes unitàries per poder dur a terme el seu reformisme dins l'aspirada estabi-

lilitat política i social, però que a la realitat política no era inestabilitat, degut a les constants alternatives que es produïren en el poder, al manco polític.

I per acabar aquesta descripció i que al mateix temps serveix per presentar i resaltar alguns punts més significatius del meu treball, faig una reflexió cap al futur, donada la incidència de les passes que es dugueren a terme en aquesta època, per tal de construir el sistema escolar contemporani a l'Estat espanyol. Aquests fets i esdeveniments tengueren una gran incidència posterior, i les propostes que no es consolidaren serviren per dinamitzar el sistema educatiu en general, ja que moltes foren les idees que s'oferien en el món de l'educació, encara que la realitat educativa i escolar era bastant desoladora, sobre tot en el que feia referència a les possibilitats reals d'escolarització.

Propostes i idees, política educativa, etc. no sempre foren acceptades per una societat que vivia, en gran part, d'esquena a la culturalització proposada, pel gran retard, en comparació a Europa, que era el mirall on havien mirat els reformadors del segle XIX. Obviament als poders que de fet controlaven la societat, no els interessava conduir-la cap a un model diferenciat, en excés, de l'Antic règim.

El capu volia esser des de la filosofia oficial, en el cas dels liberals, una transformació de la societat dels seus interessos socials de predominància.

Però és veritat que la projecció cap al futur del sistema educatiu que plantejaren els reformistes liberals, i personatges que viviren aquella època, que condicionaren al manco el desenvolupament del sistema educatiu a l'Estat espanyol.

Per acabar, cal indicar el balanç final, la Cloenda global al treball, a manera de síntesi de les aportacions efectuades dutes a terme al llarg de la investigació, oberta a possibles rectificacions o complementacions en el futur, ja que no es pot fer una cloenda definitiva perquè les investigacions avancen en altres aportacions.

NOTES

1. Mulet Trobat, B.: "El optimismo pedagógico de la Sociedad Económica de Amigos del País de Mallorca (1778-1808)". Tesi de Llicenciatura. Facultat de Filosofia i Ciències de l'Educació (Secció de Pedagogia), Departament d'Història de l'Educació. Universitat de Barcelona. Dirigida pel Doctor Buenaventura Delgado. Inèdita, setembre de 1977.
2. Viñao Frago, A.: "Política y educación en los orígenes de la España contemporánea. Examen especial de sus relaciones en la enseñanza secundaria." Madrid, Edit., Siglo XXI-1982.
3. Sanz Díaz, F.: "La Segunda Enseñanza Oficial en el Siglo XIX. (1834-1874)." Madrid, Ministerio de Educación y Ciencia- Colección Breviarios de Educación-1985.
4. Sureda Garcia, B.: "Del pestalozzianismo al Movimiento Normalista del Antiguo al Nuevo Régimen en España (1803-1839)." Tesi Doctoral. Facultat de Filosofia i Ciències de l'Educació (Secció de Pedagogia), Departament d'Història de l'Educació. Universitat de Barcelona. Dirigida pel Doctor Emilio Redondo. Inèdita, octubre de 1982.
5. Elizalde, E.: "Pedagogos Comparativistas españoles (1833-1868)." Rev. Perspectivas Pedagógicas, nº 41-42- 1978 . pàgs. 169-192
6. Peset, Mariano i Peset, J.L.: "La Universidad Española. (Siglos XVIII y XIX)." Madrid, Edit. Taurus-1974.
7. Alvarez Morales, A.: "Génesis de la Universidad española contemporánea." Madrid, I.E.A.-1972.
8. Balme, J.: "El Criterio." Madrid, Edit. Aguilar-1967.

Les crítiques les va publicar a "El Pensamiento de la Nación" nombres 89-94, del 15 d'octubre de 1845 al 19 de novembre de 1845.
9. "Reglamento general de Instrucción pública aprobado por Decreto de las Cortes el 19 de junio de 1821." Colección de Decretos y Ordenes Generales, expedidos por las Cortes Ordinarias, 1821, Tom VII, pàgs. 362-381. Reproduit a Historia de la Educación en España. De las Cortes de Cádiz a la revolución de 1868. Madrid, MEC, Tom II, 1979, pàgs. 43-60. Fos referim a l'afirmació: "art. 10. La primera enseñanza es la general e indispensable a la infancia, necesariamente a de comprender la instrucción que exige el art. 25 de la constitución, ..."

10. El "Boletín Oficial de Instrucción pública" en el seu primer nombre va esser publicat el 28 de febrer de 1841.
11. "Ley de Instrucción pública de 9 de septiembre de 1857". Reproducida a Historia de la Educación en España. Tom II, Ob. cit. pàgs. 244-302. Aquesta llei fou firmada pel ministre de Foment Claudio Moyano i es conserva reproduïda a l'Arxiu General de l'Administració de l'Estat. MEC, Caja 7.263 (L'original marca la pàg. 40).
Veure també "Colección Legislativa de España", tom LXXIII, pàgs. 256-305.
12. Nadal, J.: El fracaso de la Revolución Industrial en España, 1814-1913, Barcelona, Edit. Ariel-1977.
13. Alguns d'aquests punts estan esmentats i sintetitzats per Antonio Heredia a Política docente y Filosofía oficial en la España del siglo XIX. La Era Isabelina (1833-1868). Salamanca, Ediciones Universidad de Salamanca- ICE-1982, pàgs. 58-95

3.2.- Fonts utilitzades.

Les fonts utilitzades fonamentalment són de dos tipus, de primera i segona mà, directes i indirectes, les quals actuen d'instruments per arribar a aconseguir i a aclarir el nostre objecte investigacional. Les de primera mà són aquests documents manuscrits, o publicacions editades a l'època estudiada tant escrites, gràfiques, com orals, memòries, llibres de text, assaïjos, premsa, informes, etc. Les de segona mà o indirectes són aquelles que no són pròpiament de l'època estudiada, sinó sobre l'època o el tema estudiats.

Segons la Guia didàctica per a l'investigador de la història de la pedagogia catalana. (1):

"En sentit ampli font serà qualsevol document o vestigi que incorpori informació del passat. I en sentit estricte només les restes i notícies contemporànies dels fets esmentats..... orals (llegendes, anècdotes, cançons, contes, narracions, discursos ....) escrites i plàstiques".
(2)

I es continua amb una classificació on es cita a: 1.- Informes oficials; 2.- Informes privats o particulars; 3.- Edificacions, Equip i Material didàctic; 4.- Fonts escrits. (3)

Les anteriors paraules ens serveixen com a punt de referència per desenvolupar aquest apartat, encara que amb algunes matitzacions, perquè ens hem de limitar al tipus de fonts utilitzades en concret.

Aquestes qüestions són prou importants ja que el saber històric està absolutament condicionat, o limitat per les fonts que podem analitzar. És evident que en el nostre cas el coneixement del

passat històric és indirecte, en el sentit que no l'hem viscut ni com espectadors ni vivencialment, per produir-se en una època ja molt distanciada i no viure ja cap actor dels fets. Per tant el nostre coneixement ens resultarà relativament parcial i bastant subjectiu, si bé intentam esser el màxim d'objectius.

Els esdeveniments i fets històricament dignes d'esser ressaltats, recordats i analitzats, moltes vegades ens arriben amb poca nitidesa, per no dir deformats pel sol pas del temps o per l'ús que n'han fet els historiadors, i a vegades per les circumstàncies externes als fets que s'han produït o bé ressaltant o bé aminorant la seva importància històrica. Per això els fets s'han d'emmarcar en un conjunt o sistema de relacions temporals dinàmiques.

Hem de saber utilitzar els documents disponibles per interpretar el passat, la qual cosa ens ha de servir per establir el necessari pont entre el passat i l'investigador. Probablement també hem de fer una selecció d'ells segons la nostra valoració i segons el seu significat dins el context de la nostra lectura del passat. Hem d'arbitrar una forma de classificació i d'ordenació de la nostra documentació.

Les fonts documentals, com és sabut, es troben en els Arxius i Biblioteques, i per mi han estat importants la Biblioteca Nacional de Madrid, Arxiu Històric Nacional de Madrid, Arxiu General de l'Administració d'Alcalè d'Henares (Secció Ministeri d'Educació), Hemeroteca Municipal de Madrid, Ateneo literario y Científico

de Madrid, Institut d'Història de l'Ajuntament de Barcelona, Biblioteca de Catalunya de Barcelona, Arxiu del Departament d'Història de l'Educació de la Universitat de Barcelona i la seva Biblioteca, Biblioteca i Arxiu de l'Escola Universitària del Professorat d'EGB de Palma de Mallorca, Biblioteca Departament de Pedagogia de la Universitat de les Illes Balears, Biblioteca March Servera de Palma de Mallorca, Arxiu Històric de Mallorca, Arxiu de l'Ajuntament de Palma de Mallorca, així com el fons del Museo Pedagógico Nacional avui a l'Institut de Pedagogia San José de Calasanz, a més del corresponents documents i bibliografia sol·licitada a l'Institut de Información y Documentación en Ciencias Sociales y Humanas del Consell Superior d'Investigacions Científiques (ISOC).

També cal tenir molt present que aquest treball ha estat possible i dependent del servei de Correus, perquè, com és fàcil suposar, a més dels corresponents viatges, he hagut de proveir-me d'una gran quantitat de microfilms i fotocòpies de cada un dels centres visitats, i ja que el viatge havia de resultar realment profitós i efectiu s'havia d'utilitzar el servei anteriorment esmentat de Correus, que per altra banda resulta molt lent i menys segur del que seria desitjable, perquè es retornen paquets al lloc d'origen sense notificar-ho a l'interessat, etc. Punt aquest important perquè ha estat la causa d'un retard a l'acabament del treball.

Per altra banda cal indicar que l'aprofundiment o les caracte-

ristiques dels centres visitats es farà al llarg de l'apartat 0.3.- Centres de Documentació consultats i visitats, que quedarà redactat a continuació del present.

He procurat consultar les fonts amb que m'oferien un màxim d'originalitat possible, i no tan sols he cobert visitant i consultant Arxius i Biblioteques, sinó que he visitat tendes de llibres antics de Palma de Mallorca, Barcelona i Madrid per intentar formar el meu propi fons documental, en especial referent als llibres de text.

Els punts de partida per aquesta tesi segurament foren les tesis de llicenciatura d'Antoni J. Colom i de Bernat Sureda, ja que aquest treball es va iniciar des de l'anàlisi de la realitat històrico-educativa de Mallorca, i de les aportacions institucionals a la renovació educativa de Mallorca, a més que també cal indicar que parlen a les seves respectives tesis de temes referents al conjunt del sistema educatiu de l'època estudiada. (4)

També cal indicar, que em serviren per iniciar aquest estudi els treballs dels alumnes del Departament de Pedagogia de la Facultat de Lletres d'aquesta Universitat, així com el que es conserven a la Biblioteca de l'Escola Universitària del Professorat d'FGA. D'això ja en fa molts anys, però serviren com un punt de partida fonamental, simultàniament en referències a altres treballs de tipus més generals i d'una referència en vaig passar a l'altra, per configurar la meua metodologia de recerca posterior, que passava del concret al general i del general al

concret quasi simultàniament.

Però també recordo un treball per una assignatura de doctorat, sobre la Història del pensament pedagògic Català. (5) en el que vaig procurar sintetitzar la labor educativa i de plantejaments educatius guits a terme per una sèrie d'institucions educatives a Barcelona durant la primera meitat del segle XIX. Vaig fer referència a institucions que ja havien arrencat en el segle XVIII com per exemple foren la Junta Particular de Comerç de Barcelona, l'Acadèmia de Bones Lletres i l'Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona que, venien a ser, en gran part, les substitutes de la Universitat que en aqueil temps estava a Cervera, fins que fou restaurada a 1837. Al mateix temps en aquest mateix treball feia un repàs general a la situació de l'educació a Barcelona.

Dic això perquè d'aquí em va sorgir l'interès per a l'estudi d'aquesta època i per tant la primera utilització de bibliografia i documents de manera sistemàtica, ja pensava en la tesi, per exemple: Ferran Soldevila, Barcelona sense Universitat. (6); Lluís Bordas, Memoria a cerca de la creacion de la Junta de Comercio y Navegacion de Cataluña. (7); Nuevos Estatutos de la Academia de Buenas Letras de Barcelona(8), les dues darreres ja n'eren fonts directes dels plantejaments educatius de la primera etapa d'aquesta Tesi.

Posteriorment vaig iniciar un treball sobre la creació de l'Escola Normal de Palma (1842), que també em va servir per paipar les fonts directes i bibliogràfiques, que em motivaren per a la continuació de l'estudi històric-pedagògic: "El Reformisme

Liberal i la creació de l'Escola Normal (1842)" (9). Aquest treball va ésser un vertader punt de partida metodològic de la Tesi.

Un altre dels meus treballs anteriors a la redacció de la Tesi Doctoral, i que resulta fonamental per comprendre la meua trajectòria investigadora, no tan sols des del punt de vista de l'anàlisi institucional de l'educació, sinó perquè significa una passa més per perfilar el meu pensament investigacional i la meua evolució investigadora, va ésser: "La creació de l'Escola Normal de Palma i la seva relació amb la Part Forana de Mallorca (1842-1849)". (10) i que vaig ampliar amb el treball: "L'Escola Normal de Mestre en els seus orígens i el liberalisme. (1842-1849)". (11) Superador, probablement, dels meus treballs anteriors, que em va decidir definitivament per elaborar la Tesi des d'una òptica més global i en el conjunt de les influències liberals a nivell d'Estat espanyol. Aquests treballs m'han ajudat a conèixer altres treballs ja elaborats sobre diverses escoles Normals, i que han significat un avanç a la meua investigació dirigit a l'acèriment del passat de la formació dels mestres d'Instrucció primària com un capítol important a la reforma educativa del liberals.

D'aquests treballs cal esmentar el del Dr. Buenaventura Delgado: "La Formación del Profesorado de Primeras letras antes de la creación de las Escuelas Normales" (12); el de Maria Esther Guilbert: "Historia de la Escuela Normal de Navarra (1831-1831)". o el de Joana Noguera "La Escuela Normal de Tarragona (1843-1831)". Cien años de vida de una Escuela Normal. (13); Isabel Anton Matas:

"La primer Escuela Normal de Maestros del estado español".; Bernat Sureda La formación del profesorado en Mallorca. Antecedentes y origen de la Escuela Normal. (14); Angeles Soler Balada: "El periodo de institucionalización de las Escuelas Normales de Instrucción primaria en España (1834-1868)". (15); A. Escolano Berito: "Las escuelas normales. Siglo y medio de perspectiva histórica". A. Molero Pintaco: Una aproximación histórica a la educación española contemporánea: Las Escuelas Normales de Magisterio. (16).

També vaig haver d'aprofundir amb fonts més directes com per exemple el llibre d'Antonio Gil de Zárate: De la Instrucción Pública en España. (17) que encara que per la seva funció que va aconseguir durant aquesta època de reformisme liberal, i que ens sembli un autor partidista per haver estat actor des del poder, ens sembla que ens aporta una quantitat d'informació que resulta imprescindible per aquest tipus de treball.

Un altre autor que ens presenta una visió del moment educatiu és J. de la Revilla: Breve reseña del estado presente de la instrucción pública en España, con especial relacion a los estudios de filosofía.(18) També va participar de forma directa a la Reforma educativa dels liberals.

Des del tema de l'Educació a Mallorca, em vaig introduir a les obres de Jaume Pomar i Fuster: Historia de la Instrucción Pública en Mallorca. i de Ramon Ballester: Bosquejo Histórico sobre la Instrucción Pública en Mallorca. (19), són dues obres

que resulten imprescindibles per iniciar qualsevol treball sobre l'evolució històrica de l'Educació a Mallorca.

Però hi ha altres obres modernes que requereixen la nostra atenció, com per exemple l'obra col·lectiva de Bernat Sureda i altres, Educació a Mallorca. Aproximació Històrica. (20) A més ja en citarem d'altres dins el conjunt del present treball.

A continuació ens referirem a fonts directes utilitzades, unes publicades, altres manuscrites i que he anat incorporant a la meua investigació al llarg d'aquests darrers anys. Unes eren de tipus oficial, com les publicacions el Boletín Oficial de Mallorca, el Boletín Oficial Balear, o no oficial com "La Estrella Balear".

Altres tipus de fonts foren Compilacions legislatives; La Gaceta de Madrid; per arribar a una font directa i publicada, fonamental en aquesta investigació, el Boletín Oficial de Instrucción Pública, imprescindible per a una investigació d'aquestes característiques, ja que permet reconstruir l'evolució dels plantejaments oficials i no oficials de tota una època: 1841-1847,(21) malgrat sempre s'hagin d'interpretar les dades ofertes amb les corresponents reserves, doncs és una font que ens sembla partidària de l'oficialitat vigent. Són 10 toms que ens resulten gairebé una síntesi, no tan sols dels plantejaments educatius del reformisme liberal, sinó també de les dades descriptives de la realitat educativa de l'Estat espanyol, que facilita el nostre treball d'observació panoràmica de l'evolució del sistema educatiu que es construeix en aquesta

època.

Altres tipus de documents utilitzats són els discursos, memòries d'actes, per exemple les referències que trobam a Exámenes generales de la Escuela Normal Seminario de Maestros de Instrucción Primaria de las Baleares, y distribución de premios a los alumnos que más se distinguieron en ellos, (22) que ens serveixen, sovint, de síntesi descriptiva, per saber com s'organitzava la institució estudiada, i què es pretenia amb el seu tipus de docència i criteris valoratius, exàmens de la labor duta a terme per a l'institució, etc.

Llibres d'actes d'Ajuntament, com per exemple el de Palma, de Diputació com la de les Balears, d'Institucions educatives, com per exemple la de la Sociedad para propagar y mejorar la educación del pueblo, fundada per Pablo Montesino, Reials Ordres, Projectes d'estudis, Llibres de text, per exemple, els utilitzats a l'ensenyança primària i a les Escoles Normals, com per exemple la Historia Sagrada de Riapelta, la Religion y moral de Fleury, o les obres d'aritmètica d'en Vallejo, el Prontuari de la Real Academia Española, en la que s'ensenyava el castellà com a llengua oficial de l'Estat. (23)

Aquest era un primer contacte amb fonts directes i indirectes, i que unes em dugueren a altres fonts, que em facilitaren una primera sistematització dels diversos apartats de la tesi.

El tema 1 Anàlisi del context socio-polític i cultural, està, fonamentalment elaborat a partir de fonts de segona mà, nom per exemple

bibliografia general i monogràfica, articles sobre l'època estudiada, si bé s'han utilitzat també fonts de primera mà, com memòries de coetanis, Arquéelles, Miraflores, Ildefons Cerdà, Figuerola. Una de les eines més fiables per sintetitzar la situació de l'època es el Diccionari de Madoz. (24)

Una obra de conjunt i que resulta imprescindible per situar l'època és la de Vicens Vives: Historia de España y América, social y económica. Los siglos XIX y XX. Vol. V. (25) En el que fa referència als aspectes de política general cal consultar a Raimond Carr: España 1808-1939, (26) Antoni Juglar: Ideologías y clases sociales en la España contemporánea, (27) que ens serveix per a comprendre de manera global les lluites ideològiques i de classe que incidiren profundament a la construcció de l'estat burgès del segle XIX. Altres autors que no convé oblidar, per les seves aportacions globals són Tuñón de Lara, Pierre Vilar, Fontana. (28)

Dels historiadors que possibilitaren el desenvolupament de la historiografia a l'Espanya dels inicis del liberalisme, és obligat consultar a Modesto Lafuente: Historia General de España. (29), que ens descriu, per exemple els canvis que aparentment tenien lloc una vegada que va passar el primer terç de segle:

"A los que demasiado impresionados por los males presentes juzgan que la razón no ha hecho adquisiciones en este mismo siglo, les contestaremos solamente que, siendo nosotros profundamente religiosos, siendo también tolerantes en política, por convicción, por temperamento y por moralidad, estando basada nuestra obra sobre los principios eternos de religión, de moral y de justicia, hace veinte años no habiéramos podido publicar esta historia". (30)

Altres veus i plomes de l'època que ens han ajudat a comprendre de manera global el context en que s'operaven aquests canvis socio-polítics, han estat: Andrés Borrero, Alcalá Galiano, Antonio Pirala, Fernández de los Ríos, Eduardo Chao, que segons alguns autors, oferien una perspectiva romàntica de la història del regnat d'Isabel II, i eren professionals vinculats a Real Academia de la Historia, als Arxius i a la Universitat, i que opinaven que la preocupació pel rigor metodològic no era incompatible amb la seva accessibilitat al gran públic. (31)

Són fills de l'ambient social i polític que generava la construcció d'un Estat-nació, des de la perspectiva oficial moderada en la seva majoria, com és el cas de Modesto Lafuente d'Unión Liberal; del militar Alcalá Galiano (liberal-moderat); Antonio Pirala y Andrés Borrero, ambdós liberals-moderats.

Altres testimonis de l'època i d'historiadors consultats, com Francesc Pi i Margall, eren republicans federals; Gómez de la Serna, liberal progressista; Eduard Chac i Valentí Alvirall, republicans; Fernando Garrido, liberal democràtic. (32).

És a partir del capítol 2^{on} que les fonts són majoritàriament de primera mà, i ja en gran part referides al tema de l'evolució del sistema educatiu, sense oblidar les interaccions pertinents, i per tant les fonts també seran de les característiques de les assenyalades anteriorment, per poder oferir la globalitat suficient i així aconseguir una visió panoràmica significativa

dins el context socio-polític en que es vivia en aquells moments.

Aquí les fonts no tan sols són de tipus legal, sinó també referides als plantejaments oferts al sistema des de les forces socials i intel·lectuals no oficials, malgrat siguin altament polititzades i ideologitzades.

Una font d'informació fonamental per conèixer en profunditat són els diaris i premsa periòdica del moment històric estudiat, no tan sols per la funció ideològica que pretenia tenir, sinó pel grau d'informació acumulada a les seves pàgines, un cas significatiu és l'Eco del Comercio, diari liberal publicat a Madrid i crític fins i tot amb la Regència d'Espartero, i en les seves pàgines trobem notícies i comentaris sobre alguns temes educatius.

Un altre diari progressista, però publicat a Barcelona fou El Vapor, dirigit per Pere Felip Monlau en la seva època més radical, i que també ens ofereix notícies sobre educació. Però també altres ideologies tenien la seva premsa, com el socialisme utòpic, és el cas d'El Padre de Família (Barcelona), dirigit per Narcís Monturiol que ja havia dirigit la Fraternidad, patrocinador de les idees de Cabet. Un altre exemple és la publicació del Republicano publicat a Barcelona pels republicans, o el periòdic patrocinat pel Partit Progressista Democràtic: El Amigo del Pueblo.

Fonamental és aquí la premsa periòdica pròpiament educativa:

Minerva de la Juventud, dirigit per J. Manuel Ballesteros, publicada a Madrid; Album de los Niños, publicada també a Madrid; igual que la Revista de Instrucción Pública, Literatura y Ciencias; El

Boletín de Instrucción, també publicat a Madrid, etc, sense oblidar el Boletín Oficial de Instrucción Pública, que no només era un òrgan oficial d'informació legal, sinó que oferia articles d'opinió i d'estudi, a més d'informació de les Comissions Provincials d'Instrucció primària, o el Boletín de la Revista de la Universidad de Madrid que ofereix els discursos inaugurals de curs, i en els que es presenten plantejaments educatius generals que ens interessen des del punt de vista de com els universitaris veien el panorama educatiu espanyol, i les alternatives que oferien.

Una publicació oficial que resulta aconsellable consultar és el Boletín Oficial del Ministerio de Comercio, Instrucción, y Obras Públicas, que ens ofereix una informació periòdica estrictament oficial, que ens aporta elements per reconstruir la realitat educativa del moment.

Un altre tipus de fonts són les obres literàries, assaïjos dels autors no estrictament relacionats amb el sistema escolar com es en Larra, en Jaume Balmes o en Narcís Monturiol, Wenceslao Ayguals, Larra, Mesonero Romanos, etc.

Les obres d'autors com Pablo Montesino, Antonio Gil de Zárate, Javier de Quinto, Ramón de la Sagra, que gestionaren des de la seva influència i llocs preeminents a l'Administració Central de l'Estat, aporten, a través dels seus articles a diverses publicacions periòdiques, plantejaments educatius.

Un repàs als Diaris oficials de les Corts ens completen una visió

global dels plantejaments oficials educatius, i les controvèrsies de política educativa que provocaven les reformes successives a les Corts espanyoles.

Al llarg d'aquest temps també he recopilat estadístiques, discursos, aportacions diverses que conformen un cúmul d'informació bastant considerable de fonts de primera mà, així com actes, discursos, memòries, propostes educatives en definitiva, que no sempre eren posades al públic mitjançant la seva publicació, trobats als arxius anteriorment citats i que quan faci el repàs corresponent als arxius i biblioteques consultades em referiré en concret a alguns d'ells.

També ens hem de referir a una eina que sembla de primera mà malgrat que, normalment i tècnicament no s'hi consideri, és l'obra de Rufino Blanco: Bibliografía pedagógica de obras escritas en castellano o traducidas a este idioma, que ens ofereix un repertori d'autors i bibliogràfic, entre altres de l'època que aquí hem volgut estudiar, i que resulta imprescindible com orientació per conceptualitzar l'educació, en els seus diferents aspectes, i pedagogs que incidiren al sistema educatiu del XIX. (33)

En un altre nivell, però com aportació bibliogràfica, és la Tesi Doctoral de Josep González Agapito: Aportació per a una Bibliografía pedagógica catalana del segle XIX; es tracta d'una bibliografia extensa i comentada unitat per unitat, i que no tan sols és interessant per als investigadors de l'àmbit català, sinó que la seva aportació ens resulta molt orientativa per la resta de l'Estat i per l'aportació pedagògica que va fer Catalunya

en el seu conjunt. (34)

Un altre tipus de document, per la seva originalitat, al que ens hem de referir, és el d'arxiu. Per exemple, cal citar, l'Informe que ens fan el Marquès de Santa Cruz i el Marquès d'Amarillas, dirigit al Consejo de Gobierno de la Regència, el febrer de 1834, que es troba a l'Archivo Histórico Nacional de Madrid, Secció d'Estat. (35) És un document que és un reflex de la mentalitat de la noblesa i la burgesia moderada, respecte a les noves idees educatives, així com de la interpretació de la política que s'havia de dur a terme.

De la situació de l'Educació del moment pot ésser un exemple, localitzat en indret particular com és Palma de Mallorca, un Informe del Comissionat d'Instrucció Pública de l'Ajuntament de Palma "sobre los adelantos del método de Lancaster en la isla", (36) del 17 de febrer de 1838, i que es troba a l'Arxiu municipal de Palma, un document que a més de reflectir l'anteriorment anunciat, també ens indica la preocupació per a la institucionalització de la formació dels mestres, per tal d'aconseguir un millorament de l'aplicació del mètode mutu, i així millorar la qualitat de l'ensenyança.

De com es comunicava les intencions del poder central amb els poders provincials, concretament des de la Direcció general d'Instrucció pública, n'és un exemple el document en que A. Gil de Zárate indicava a l'Inspector d'Instrucció primària de les Illes Balears: "...con preferencia a las obligaciones de

su cargo, de las que competen al Director de la Escuela Normal elemental". (37) Era, aquest, un escrit dirigit al Director de l'Institut de les Illes, datat a Madrid a 3 de setembre de 1851. Es troba a l'Arxiu General de l'Administració Secció Ministeri d'Educació i Ciència a Alcalá de Henares.

L'anàlisi que Mariano Carderera presenta a la Comissió auxiliar d'Instrucció primària, de data Madrid 7 de juliol de 1853, examina les dades estadístiques corresponents a l'any 1850 ens formula deu quadres en els que presenta llur dades, constitueix un document històric, malgrat ell opini que els quadres que dibuixa moltes inexactituds, però reconeix que el seu resum general s'aproxima a la realitat. Aquest document es troba a l'Arxiu General de l'Administració Secció Ministeri d'Educació i Ciència. (38)

Són aquests documents de primera mà un exemple de com es pot disposar d'un coneixement del passat per a una investigació històrica directa.

Una altra tipus de font de primera mà són les obres publicades, si respecten la seva integritat, d'autors de l'època, com és el cas de les obres publicades a les col·leccions de Biblioteca de Autores Catòlics i a la Biblioteca de Autores Españoles, que normalment són fiables i simplifiquen el temps de recerca, sobretot si no es té a mà el conjunt de l'obra que s'ofereix a alguna d'aquestes col·leccions. És el cas de les Obres Completes de Jaume Balmes a la Biblioteca de Autores Catòlics, o les Memorias d'Alcalá Galiano a Biblioteca de Autores Españoles.(39)

No puc acabar aquest apartat sense esmentar dues Tesis Doctorals com les de Bernat Sureda i Josep Gonzalez Agapito, que m'han resultat imprescindibles per contruir aquesta investigació. (40) Tesis i tesines de les Universitats de Barcelona, Madrid i Palma de Mallorca, m'han facilitat la tasca orientadora cap a la recerca de fonts de primera mà, puix possiblement sense alguna d'elles s'havés complicat molt més la labor investigadora, ja que ens estalvien una quantitat de temps important.

Finalment, cal indicar que les fonts no s'han de mirar només per abundoses que puguin esser sinó per utilitat que se n'ha fet objecte dins unes línies metodològiques emprades. Crec, globalment, que he fet un resum del que han estat les característiques de les fonts que han servit per elaborar el conjunt que conforma aquest treball.

NOTES

1. Varis Guia didàctica per a l'investigador de la història de la pedagogia catalana. Departament de Pedagogia Comparada i d'Història de l'Educació. Universitat de Barcelona. Novembre de 1978.
Des del punt de vista de la història general hi ha una guia molt senzilla referent al segle XIX, que m'ha servit per iniciar-me a les fonts d'aquest segle: Guia para el estudio de la historia contemporanea de España. Madrid, edit. Siglo XXI-1977 de P. Conard-Malerbe.
2. Varis.: Guia didàctica per a l'investigador de la història de la pedagogia catalana. Op. cit. pàg. 22
3. Idem. pàgs. 22-23
Com a guies per a la present investigació i en la present citació cal recordar també a A. J. Colom i B. Sureda : "Bibliografía per una Història de l'Educació a Mallorca". Rev. Fontes Rerum Balearium, Vol. 1, 1977. pàgs. 449- ; L. Estebar i J. Villedmanzo: Guia didáctica para el estudiante en la investigación histórico-pedagógica valenciana. (Metodología y Fuentes). Valencia, Edit. Nau llibres-1981.
4. Colom Cañelles, A.J.: "Política Educativa de la Sociedad Económica Mallorquina: El Instituto Balear (1836-1887)". Tesi de Llicenciatura. Facultat de Filosofia i Ciències de l'Educació (Secció de Pedagogia), Departament d'Història de l'Educació. Universitat de Barcelona. Dirigida per Emilio Redondo, juny de 1971.
Sureda Garcia, B.: "Análisis socioeducativo de la presión reformista y efectos en Mallorca (1785-1835). Tesi de Llicenciatura. Facultat de Filosofia i Ciències de l'Educació (Secció de Pedagogia), Departament d'Història de l'Educació. Universitat de Barcelona. Dirigida per Antoni J. Gòmez. Inèdita, setembre de 1976.
5. L'assignatura de doctorat s'anomenava: "El pensament pedagògic català". Any 1978, impartit pel Doctor Jaume Roca i Roure.
6. Soldevila, F.: Barcelona sense Universitat i la restauració de la Universitat de Barcelona (1814-1837). Barcelona. Universitat de Barcelona-1938.
Aquesta qüestió és molt significativa i representativa de la problemàtica cultural i educativa del moment: Barcelona es va quedar sense Universitat per decret de Ferran V, ja que aquest volgué desviar el possible focus de cultura i

- d'intel·lectualitat que poguessin inquietar l'estabilitat política a Catalunya, la va traslladar a Cervera. Fins que a 1837 per Reial ordre de 1 de setembre s'ordena el trasllat de la Universitat a Barcelona. pàg. 147.
7. Rordas, L.: "Memoria acerca de la creación y progressos de la Junta Particular de Comercio de Cataluña". Barcelona-1857.
  8. "Nuevos Estatutos de la Academia de Buenas Letras de Barcelona". Barcelona, Imp. Viudo e Hijos de Brusí-1836. A.H.M. (F-L)-7.
  9. Mulet Trobat, B. "El Reformisme Liberal i la creació de l'Escola Normal. (1842)". Rev. Maina, nº 6, desembre de 1982. pàgs. 50-53
  10. Mulet Trobat, B.: "La creació de l'Escola Normal de Mestre de Palma i la seva relació amb la part forana de Mallorca (1842-1849)". Sisenes jornades d'Història de l'Educació als PP.CC. - Escola Universitària de Magisteri, Lleida 1984. pgs. 242-255
  11. Icem. L'Escola Normal de Mestre en els seus orígens i el Reformisme liberal. Palma. Edít. Servei de Publicacions de la Universitat de les Illes Balears-1987.
  12. Delgado, Buenaventura: "La formación del profesorado de primeras letras antes de la creación de las Escuelas Normales" VII Congreso Nacional de Pedagogía: La investigación pedagógica y la formación de Profesores. Madrid 1980, pág 121.
Anton Matas, I.: També cal consultar "La primera Escuela Normal de maestros del Estado español." Actes del II Congrés Internacional de Pedagogia. 1950
  13. Acguero Arrom, J.: La Escuela Normal de Iarraqona (1843-1931) Cien años en la vida de una Escuela Normal. Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona. 1984.
  14. Sureda Garcia, B.: La formación del profesorado en Mallorca. Antecedentes y origen de la Escuela Normal. Palma, ICF. 1984.
  15. Scler Balada, A.: "El periodo de institucionalización de las Escuelas Normales de Instrucción primaria en España (1834-1868)". Rev. documentación: E.I., nº2, segon trimestre, 1982. pàg.43.
  16. Escociano Benito, A.: "Las Escuelas Normales. Siglo y medio de perspectiva histórica". Rev. de Educación nº269. Gener-abril de 1982. pàgs. 55-76.

- Molero Pintado, A.: Una aproximación histórica a la educación española contemporánea: Las Escuelas Normales de Magisterio. Valladolid, Escuela Univ. del Profesorado-1978
17. Gil de Zárate, A.: De la Instrucción Pública en España. Madrid Imprenta del Colegio de Sordomudos. 1859, tres volúms.
  18. Revilla, J. de la: Breve reseña del estado presente de la Instrucción pública en España, con especial atención á la filosofía. Madrid, Imp. Eusebio Aguado- 1854.
  19. Pomar i Fuster, J.: Historia de la Instrucción pública en Mallorca. Palma, Est. tip. Francisco Soler Prats. 1904.
Ballester, R.: Bosquejo Histórico sobre la Instrucción pública en Mallorca. Palma, Imprenta Soler- 1904.
  20. Varis. Educació a Mallorca. Aproximació Històrica. Mallorca, Edit, Moll- 1977
  21. "Boletín Oficial de Instrucción Pública" Op. cit. (H.B.N.M. 5/561).
  22. "Exámenes generales de la Escuela Normal Seminario de Maestros de Instrucción Primaria de las Baleares, y distribución de premios a los alumnos que más se distinguieron en ellos. Octubre de 1844". Palma, Imp. Joan Guasp, 1844.
  23. Per exemple: Gramática de la Lengua Castellana. Arreglada al prontuario de ortografía de la Real Academia Española. Imp. Felipe Guasp-1856.
  24. Madoz, P.: Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones de ultramar. Madrid, 1845-1850.
  25. Vicens Vives, J.: Historia de España y América, social y económica. Los siglos XIX i XX. Barcelona, Edit. Vicens Vives- 1977.
  26. Carr, R.: España 1808-1939. Barcelona, edit. Ariel, 1970.
  27. Juglar, A.: Ideologías y clases sociales en la España contemporánea. Madrid, Edicusa-1973.
  28. Historia de España dirigida per Iuñón de Lara. Tom VIII Revolución burguesa, Oligarquía y Constitucionalismo. (1834-1923). Barcelona, Edit. Labor-1981
Iuñón de Lara, Manuel.: Crisis del antiguo Régimen e industrialización en la España del siglo XIX. Madrid, Edicusa-1977

- Vilar, P.: Historia de España. Barcelona, edit. Critica-1984.
- Vilar, P.: Catalunya dins l'Espanya moderna. Barcelona, Edicions 62-1966-1968.
- Fontana, J.: Cambio económico y actitudes políticas en la España del siglo XIX. Barcelona, edit. Ariel-1975.
29. Lafuente, M.: Historia General de España. Barcelona-1889.
30. Idem. pàg. XIX
31. Per entendre el paper que poden jugar aquests autors a la interpretació de la història del segle XIX, cal consultar a l'obra col·lectiva: Historiografía y nacionalismo español. 1834-1868. Madrid, Centro de Estudios Históricos-C.S.I.C.-1985.
32. Idem. pàgs. 68-69.
33. Blanco y Sánchez, R.: Bibliografía pedagógica de obras escritas en castellano o traducidas a este idioma. Madrid, Tipografía de la Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos-1907-1912. 5 vols.
34. González Agapito, J.: Aportació per a una Bibliografía pedagógica catalana del segle XIX. Tesis Doctoral, Universitat de Barcelona-Facultat de Filosofia i Ciències de l'Educació. Dirigida pel Dr. Alexandre Sanvicens Marfull-1981.
35. Marqués de Santa Cruz i Marqués de Amarillas: "Dos son las cuestiones que comprende el encargo que el Consejo de Gobierno ha dado a la Comisión..." Madrid, 20 de febrer de 1834. (A.H.N.Y. Secc. Estat Lligall 904 nº 23).
36. Comisionat de l'Ajuntament de Palma: "sobre los adelantos del método Lancaster en la isla". 17 de febrer de 1838 (A.M.P.).
37. Gil de Zárate, A.: "La Dirección acuerda que el Inspector de Instrucción primaria de las Islas Baleares se encargue de las obligaciones de su cargo". Madrid, 3 de setembre de 1851. (A.G.A. MEC. Llig. 6.182).
38. Carderera, M.: "Para cumplimentar el encargo especial que la Comisión auxiliar se sirvió confiarme en sesión de 20 de Enero último he reunido y examinado con detenimiento los datos estadísticos de instrucción primaria correspondiente al año 1850 ...". Madrid, 7 de juliol de 1853. (A.G.A. MEC. Llig. 6.182).

39. Balme, J.: Obras completas de ... Madrid, BAC-1948-1950
8 toms.
Donoso Cortés, J.: Obras completas... Madrid, BAC-1970, 2 toms
Alcalá Galiano, A.: Obras escojidas. Madrid, BAF-1955
40. Suredo Garcia, B. Del Pestalozzi al movimiento normalista.
Los métodos educativos en el tránsito del Antiguo al
Nuevo Régimen en España. (1805-1839). Universitat de Barcelona
-Facultat de Filosofia i Ciències de l'Educació, dirigida
pel Dr. Emilio Redondo, octubre de 1982.
González Agapito, J.: Op. cit.

U.3.- Centres de documentació consultats.

A) Biblioteques:

En primer lloc, cal indicar que les biblioteques han resultat un element imprescindible i fonamental en la consulta de documents, tant de primera mà com de segona mà, essencialment en el que fa referència a textos ja publicats i no manuscrits, com ha succeït en el cas dels arxius, però evidentment l'acumulació d'informació és gran i inacabable, sobretot a les biblioteques grans com són la Biblioteca Nacional de Madrid i la Biblioteca de Catalunya a Barcelona, sense desmerèixer les altres per la seva qualitat d'informació tant documental com bibliogràfica.

Les biblioteques consultades es poden diferenciar com a biblioteques generals, en aquest apartat podem classificar per exemple la Biblioteca Nacional de Madrid, la Biblioteca de Catalunya i la Biblioteca de l'Ateneo Científico, Literario y Artístico de Madrid, mentre que són especials pel caràcter més local de les seves fonts i bibliografies aquelles com la Biblioteca Marc Servera de Palma, Biblioteca de l'Institut Municipal d'Història de la Ciutat de Barcelona, i específiques de temes educatius, com per exemple la Biblioteca del Departament de Pedagogia Comparada i Història de l'Educació de la Universitat de Barcelona, Biblioteca del Departament-Secció Pedagogia de

la Universitat de les Illes Balears, Biblioteca de l'Escola Universitària d'E.G.B. de Palma de la Universitat de les Illes Balears, la Biblioteca de l'Institut de Pedagogia "San José de Calasanz" de Madrid, etc.

Biblioteca Nacional de Madrid: És la biblioteca, per la seva acumulació de fonts a nivell de llibres de tant d'informació general com específica, memòries, discursos, informes, que ha estat la que més he visitat i consultat, i que més he fet servir el seu servei de reprografia (microfilms i fotocòpies).

Biblioteca pública que podem considerar-la com el cap de les biblioteques de l'Estat espanyol, en aquest cas es pot afirmar que el centralisme a possibilitat un centre d'informació de considerable importància des de la seva creació (Biblioteca Real) a 1712 durant el regnat de Felip V.

També he de fer notar que la Biblioteca Nacional de Madrid, a més de la Secció general, té una Hemeroteca molt ampla de publicacions periòdiques de la que en parlarem en el corresponent apartat dedicat a les hemeroteques, i una Secció dedicada a manuscrits la qual no a aportat informació per a la nostra investigació. (1).

Per a concretar en el tipus de fonts consultades a la Biblioteca Nacional de Madrid, tot tenint present que hem limitat bàsicament a citar els llibres i documents de l'època estudiada,

per considerar que son les fonts més importants en la construcció d'aquesta investigació ja que sinó la llista seria interminable, el que no vol dir que la resta de bibliografia no s'hagi consultat en aquest centres de documentació i altres són de la meua propia biblioteca, cal indicar, de totes maneres, una quantitat considerable d'exemplars. Per exemple, en aquesta biblioteca ubicada al Paseo de Recoletos nº 22 de Madrid, s'ha d'indicar el següent llistat:

1.- Llibres entesos com font directa o de primera mà:
 Wenceslao Ayguals de Izco: La Escuela del Pueblo, páginas de enseñanza universal. (B.N.M. 1/60872). (2). Julio Kühn: Memoria sobre el estado de la instruccion primaria y secundaria. (B.N.M. 1/4586). (3). Antonio Gil de Zárate: Introduccion a la Historia moderna, ó exámen de los diferentes elementos que han entrado a constituir la civilizacion de los actuales pueblos europeos. (B.N.M. 1/28744). (4). Ramón de la Sagra: Resumen de los estudios sociales y morales durante 1844. (B.N.M. V C^a. 2548-44). (5).

2.- Llibres de l'època sobre els plantejaments educatius i de valoració del sistema educatiu: José de la Revilla: Breve reseña del estado presente de la Instruccion pública en España (B.N.M. V. C^a 639-52 i V. C^a 1177-3). (6). G. Lobe: Mi segundo viaje a Europa y especialmente a España, en los años 1840 y 1841.

(B.N.M. 1/60126-7). (7). Antonio Alverá Delgrás. (B.N.M. V C^a 978-28). (8).

3.- 11 libros de text: Joaquín Avendaño: Cuadernos de lectura para uso de las escuelas. (B.N.M. V C^a 2708-20). (9). Idem.: Elementos de Aritmética. (B.N.M. 1/76173). (10). Idem.: Elementos de Geografía física. (B.N.M. 2/48908). (11). A. Rendu (hijo): Curso de Pedagogía ó Principios de Educación Pública para uso de los alumnos de las Escuelas Normales y de los maestros, ... Traducit en la seva 2ª edició per Mariano Carderera. (B.N.M. 1/70732). (12). Laureano Figuerola: Manual Completo de Enseñanza Simultánea mutua y mixta. (B.N.M. 1/44341). (13). J. Avendaño i M. Carderera: Curso elemental de Pedagogía. (B.N.M.). (14). J.M.C. Schwarz: Pedagogía o Tratado Completo de Educación y de la Enseñanza. (B.N.M. 2/43273). (15). Antonio Alverá Delgrás: Nuevo Canto Religioso, Moral, Político y Civil. (B.N.M. 2/43328). (16). J.M. Ballesteros: Curso elemental de instrucción de sordomudos. (B.N.M. 1/43719). (17).

4.- Discursos sobre temas educativos: Francisco Ritorod Feliu: "Discurso sobre las relaciones del Estado con la ciencia y las instituciones científicas. Leído en la Universidad Central por el licenciado ...". (B.N.M. V C^a 534-4). (18). Juan E. Harizenbusch: "Discurso pronunciado en la Escuela Normal Central de Instrucción primaria al abrir el curso 1855-1856". (B.N.M. V C^a 2697-16). (19). Julian Sanz del Río: "Discurso en el Acto de investidura

de Doctor en Filosofía" (1856). (B.N.M. V C^a 2707-6). (20).
 J. Sanz del Río: "Discurso pronunciado por ... en la Universidad Central" (1837). (B.N.M. V C^a 1546-2). (21). E. Redulfo: "Discurso de Inauguración, ... de la Sociedad de Fomento de la Ilustración de Barcelona ..." (1836). (V C^a 2563-60). (22).

5.- Actos de Juntas de Societats relacionades amb l'Educació:

"Acta de la Junta General de la Sociedad para propagar y mejorar la Educación del Pueblo. Celebrada el día 17 de Abril de 1843". (B.N.M. V C^a 13290-10). (23). "Acta de la Central de la Sociedad para propagar y mejorar la Educación del Pueblo" (1839). (B.N.M. V C^a 1869-53). (24). "Acta de la septima Junta General de la Sociedad para ..." (1845). (B.N.M. V. C^a 13290-9). (25).

6.- Estudis sobre la Instrucció Pública a altres països:

Ramón de la Sagra Relacion de los viajes hechos en Europa, bajo el punto de vista de la instruccion y beneficencia pública .." (B.N.M. 1/10330). (26). Ramón de la Sagra: Cinco meses en Estados Unidos de la America del Norte. (B.N.M. 2/49657). (27) Idem.: Voyage en Hollande et en Belgique". (B.N.M. 1/43916-17). (28). G. Lobe: Mi segundo viaje a Europa y especialmente a España, en los años 1840 y 1841. (B.N.M. 1/60126-7). (29).

7.- Col·leccions legislatives: Coleccion Legislativa de Ins-

truccion primaria.(B.N.M. 1/67945). (30). Decretos del Rey Nuestro Señor Don Fernando VII, y de la Reyna su Augusta esposa. (B.N.M. 1/7205). (31). Decretos de la Reina Nuestra Señora Doña Isabel II, dados en su Real Nombre por su Augusta Madre la Reina Gobernadora. (1835-36). (B.N.M.). (32). Colección Legisla-

tiva de España. (1810-1845). (B.N.M. 2/368) (33). Colección de decretos referentes a Instrucción Pública. (B.N.M. 5/31050). (34). Colección de órdenes y especiales relativo a los ... ramos de Instrucción Pública ... (1834-1847).. (B.N.M. 1900-1). (35).

8.- Plans d'Estudis i lleis d'Instrucció Pública:

"Reglamento de Estudios. Decretado por S.M. en 10 de Septiembre de 1852". (B.N.M. V. C^a 15594-6). (36). "Plan General de Instrucción pública, Decretado por S.M. la Reina Gobernadora en 4 de Agosto de 1836". (B.N.M. V C^a 707-13). (37). "Reglamento para el Seminario de Escuelas Pias de San Fernando de Madrid". (1852) (B.N.M. V C^a 2886-27). (38). "Instrucción para la visita de los inspectores generales. A los Gobiernos civiles de las provincias. Sección Primera. De la Instrucción pública". (1850). (B.N.M. V C^a 8496). (39).

9.- Membres referents a institucions educatives:

"Memoria leida en la Escuela Normal Central de primera enseñanza por Don Pedro Cabello y Marurga, Regente de la Escuela Práctica Al terminarse los exámenes públicos de los niños asistentes ó dicha escuela práctica, que tuvieron lugar en los dias 21 y 22 de Diciembre de 1857". (B.N.M. V. C^a 15518-8). (40).

10.- Membres referents a visions panoràmiques de l'època:

J. Canga Argüelles: España ante la Asamblea Constituyente. (B.N.M.).

(41). Marqués de Miraflores: Memorias para escribir la Historia Contemporanea de los siete primeros años del Reinado de Isabel II... (B.N.M.). (42).

Com es veu la llista és molt ampla, i aquí naturalment no figuren tots, però que crec que el llistat resulta bastant representatiu del conjunt de fonts que he consultat de la Biblioteca Nacional de Madrid; crec que és un repertori suficientement ample perquè el lector del treball es faci una idea de l'ervergadura de la consulta, amb un ventall documental variat i correcte.

Aquí, també, també he de fer una matització a la documentació oferta fins ara hi manca la corresponent a les publicacions periòdiques, les que es troben a la Secció de l'Hereroteca d'aquesta biblioteca i s'especificaran a l'apartat dedicat a les Hererotèques.

Per altra banda no és estrany que a la Biblioteca Nacional de Madrid es trobi una multitud tan gressa de documents i sigui la més utilitzada per aquesta investigació, ja que com hem dit, fruit de la centralització estatal, al ranc de documentació impresa, la concentració ha estat molt gran. Recordem, per exemple, que degut a la institucionalització del Dipòsit legal ha rebut multitud de llibres, discursos, opus-

cles, follets, memòries, etc.

Ara la Biblioteca Nacional viu una reestructuració que va dirigida a potenciar i facilitar la investigació, en contraposició a la funció que fins a l'actualitat venia complint, a més d'esser un important recolzament pels investigadors, de divulgació cultural estudiantil.

Biblioteca de Catalunya de Barcelona: És aquesta una biblioteca que vol complir una funció anàloga a la Nacional de Madrid, aplicada a Catalunya. Es pot definir com a la Biblioteca Nacional de Catalunya.

- 1.-Llibres entesos com a font directa : Idefons Cerdà: Monografía estadística de la Clase Obrera de Barcelona en 1856 (B.C.) (43). Pascual Madoz: Diccionario Geográfico, Estadístico e Histórico de España y sus posesiones de ultramar, (Madrid, Mallorca, i Barcelona).(B.C.) (44). Laureano Figuerola: Estadística de Barcelona de 1849. (B.C.) (45). Francesc Pi Margall: La Reacción y la Revolución.(B.C. 32,89-297).(46). M. Carcerera i F. de A. P.:La ciencia de la Mujer al alcance de las Niñas. (47) (B.C. VI, 6^a-2724-66). Costa i Borrás: Observaciones sobre el presente y el porvenir de la Iglesia en España.(B.C. 32, 89-1054) (48). Fernando Garrido: La República Democrática, Federal Universal. Nociones elementales de los Principios Democráticos.(B.C.) (49). Fernando Garrido: La España Contemporánea, sus progresos morales y materiales en el siglo XIX.(B.C.) (50).

2.- Llibres de Plantejaments educatius: Ignacio Pulsagas y Guerris.: Principios Didácticos de materia-medica-externa. (B.C. 61, 8º-1836) (51). F. Mestres: Homilias sobre la Educacion de los hijos. (B.C. 252- 371398) (52). François Guizot: Instruction Publique-Education. (B.C. A 08, 8º-297) (53). Laureano Figuerola: Guia legislativa e instructiva de .. Instruccion primaria. (B.C. A 8, 8º) (54). Pablo Montesino: Manual para los maestros de escuelas de párvulos. (B.C. A 37, 8º-310) (55). J. Avedaño i M. Carderera: Cuadernos de lectura para uso de las escuelas. (B.C. 37, 8º-24-37) (56). Jaime Balmes: La Religion demostrada al alcance de los niños. (B.C. A 8, 9-823) (57).

3.- Llibres de text: J. Avedaño: Elementos de Gramática. (B.C. 43, 8º-1839) (58). Tomás de Iriarte: Lecciones Instructivas sobre Historia y Geografía. (B.C. A 37, 8º-437) (59). Martí d'Aixalà: Curso de Filosofia Elemental, dedicado a las universidades de España. (A 1, 8º-33) (60). Laureano Figuerola: Manual Completo de enseñanza simultanea y mixta, o instrucciones para fundacion y direccion de escuelas primarias elementales y superiores. (B.C. A 37, 8º) (61). Ignacio Pulsagas y Guerris: Lecciones de Moral. (B.C. 17, 8º-424) (62). Eduardo Chao: Cuadernos de Geografía historica de España. (B.C.). (63). J.M. Bailesteros: Curso elemental de instruccion de sordomudos y ciegos. (B.C. A 37, 8º-279) (64). Magi Pers y Ramona: Gramática Catalana-Castellana. (B.C. A 37, 8º 1847) (65). Pablo Estorch y Siqués: Gramática de la Lengua Catalana. (B.C. A 37, 8º) (66).

4.- Discursos sobre temas educativos: F. Nestres: Homenaje sobre la Educación de los hijos. (B.C. 252- 371398) (67). Albert Pujol: Discurso que en la Inauguración de los Estudios Generales pronuncio... (1836) (B.C. 37, 8º-C 1/11) (68). Martí d'ixela: "Discurso inaugural que en la apertura de las de las cátedras de Jurisprudencia de la Ciudad de Barcelona, .." (B.C. 8º-37-C 26/13) (1836) (69). Idem. Allocució que va fer J.M. Prat Governador civil... (B.C. 8º-37 (07) 46.71) (70). Fosebio Rodulfo: "Discurso de Inauguración, .." (1836) (B.C. 57 (46-71. Mar.) Rod. (71).

5.- Actes, Membries i Reglaments de Societats relacionades amb l'Educació: Academia de Buenas Letras de Barcelona: "Sesión Pública del día 2 de Julio de 1842" (B.C.06,46-71Ba) (72). "Reglamento de la Sociedad para el fomento de la Ilustración..." (B.C.),

(73). Escuelas Pías: "Programa sobre los ejercicios literarios" (B.C. 37, 8º-C 1/28) (74). Luis Borcas: "Memoria acerca de la erección. Progreso de la junta de Comercio de Cataluña y de su Casa Lonja, que por disposición de la misma Junta ha redactado don ....." (B.C.), (1837) (75). Joaquín Roca y Cornet.: "Una palabra sobre el Doctor D. Jaime Saltes, ...Memoria que en la sesión celebrada por la Academia de Buenas Letras de Barcelona en el día 4 de marzo de 1849 en honor de aquel su difunto socio leyo..." (B.C.), (76).

6.- Estudis sobre la Instrucció Pública a altres països: G. Lobe.: Cartas a mis hijos durante un viaje a los Estados Unidos, Francia e Inglaterra en los últimos meses de 1837. (B.C. 97,

82-493). Pere F. Monlau: DE la Instruccion pública en Francia. Ensayo sobre su estado en 1838 y 1839. (B.C. 37, 82-2552). (78).
 R. De la Sagra: Relacion de los viajes hechos en Europa, bajo el punto de vista de la instruccion y beneficencia pública, la represion, el castigo y la reforma de los delincuentes; los progresos agrícolas e industriales y su influencia en la moralidad. (B.C. A-97, 82-967). (79).

7.- Col·leccions legislatives: Coleccion Legislativa de Instruccion Primaria desde la publicacion de la ley de 21 de Julio de 1838. (B.C. Biblioteca de Sarrià). (80). Coleccion de Leyes referentes a Instruccion Pública. (B.C.). (81). Estracto de las Sesiones de la s Cortes, desde 17 de Octubre de 1836, hasta el 24 de febrero de 1837. (B.C. A, 32-82-781). (82).

8.- Guiés de viatgers: J. Nicasio Mila de la Roca: Los Misterios de Barcelona. (B.C.). (83).

Per acabar la referència a la Biblioteca de Catalunya és convenient indicar que no cal fer un apartat, diferenciat del present, dedicat a la seva Hemeroteca, per no esser massa els periòdics dels seu fons consultats, per això a continuació en faig una relació: "El Restaurador Catalán" (1838-40). (RR 07 (46-71 Ber) Res. fol.). (84). "El Restaurador" (1840). (2/05) (46-41) Res. 8ª). (85). "El Guardia Nacional" (1835). (07 (46-71 Bar.) Gua. fol.). (86). "El Heraldo" (1834). (07 (46-71) Her. fol.). (87).

La Biblioteca de Catalunya, localitzada al carrer del Carme nº 47 de Barcelona a l'antic edifici de l'Hospital de Santa Creu, inicialment era la Biblioteca de l'Institut d'Estudis Catalans, però que ara depèn de la Diputació Provincial de Barcelona, és la Biblioteca pública més important de Catalunya ja que en ella es troba un tipus de documentació, publicada i manuscrita, molt variada, també disposa de servei de reprografia.

Es una biblioteca que resulta imprescindible per realitzar una investigació de qualsevol tema relacionat amb la Història de l'Educació a Catalunya, i naturalment també cal indicar que té obres de tipus general que han d'esser interessants pels investigadors i estudiosos de temes relacionats no tan sols en Catalunya sinó amb la resta de l'Estat.

Segons la meua opinió, una de les mancances que he notat a la Biblioteca de Catalunya, ha estat especialment a la secció corresponent a l'hemeroteca, la que crec hauria d'estar més surtida, ja que les publicacions periòdiques més interessants editades a Barcelona les he trobades a l'hemeroteca Municipal de Madrid o la de la Biblioteca Nacional de Madrid, per exemple "El Vapor", "El Director de la Juventud", o el "Padre de Família" que vaig localitzar a l'Institut Municipal de Barcelona, les quals més envant esmentarem.

Biblioteca de l'Ateneo Científico y Literario de Madrid:
 És una de les biblioteques més completes de Madrid i de l'Estat espanyol, de tipus privat, especialment a les àrees de política i literatura dels segles XIX i XX. (88). Però crec que no l'he explotada, investigacionalment parlant, en la profunditat que es mereix, perquè degut al seu caràcter de privada cada vegada que hi anava necessitava un permís de la bibliotecària, que molt gentilment em concedia, si bé resultava un inconvenient ja que les meves estadades a Madrid havien d'ésser aprofitades amb intensitat i havia de seleccionar les corresponents visites a centres de documentació amb garanties per assegurar l'èxit en la recerca.

De totes maneres, ha trobat alguns documents que són de difícil localització a altres biblioteques, l'exemple més característic és el del: "Boletín de la Instrucción Pública" publicat pel Professor de la Universitat de Madrid, president de l'Econòmica Matritense i iniciador de l'Ateneu Juan Miguel de los Ríos, i que és un testimoni significatiu dels plantejaments educatius que es duïen a terme en aquells temps. (B.A.C.L.M. 6/2585). (89).

Entre altres podem també citar:

1.- Llibres considerats com a font directa: Andres Borrego: De la situacion de los intereses de España, en el movimiento re- formador de Europa. (B.A.C.L.M.). (90). R. de la Sagra: Relacion de viajes hechos por Europa. (B.A.C.L.M. Y/7906). (91). Narciso Gay: Las Clases Proletarias. Estudios para su mejoramiento.

(B.A.C.L.M. . . . . (92). J. Conga Argüelles: España ante la Asamblea Constituyente. Observaciones político sociales con motivo de la publicación del manifiesto dirigido por el Conde de Conga Argüelles á los electores de la Provincia de Oviedo. (B.A.C.L.M. H/9006). (93). Marcués de Miraflores: Reseña Histórico-crítica de la participación de los partidos en los sucesos políticos de España en el siglo XIX. (B.A.C.L. H/98C7). (94).

2.- Publicacions Periòdiques: "Ateneo, propagador universal de conocimientos, progresos é inventos concernientes á Ciencias, Arte, Instrucción Pública, Literatura, Industria y Comercio". (B.A.C.L.M. S/7283). (95). "Revue des Deux Mondes : Mouvement Intellectuel de l'Espagne. Situation Politique et Littéraire". Artículo de Xavier Durrieu. (B.A.C.L.M.). (96). "Revista de Legislacion": "Necrologia. Alonso Martinez". (1891). (B.A.C.L.M.). (97). "Abenamar y el Estudiante". (B.A.C.L.M. C# 708-10). (98). "El Museo de las Familias". (1843-1852). (B.A.C.L.M. G/3891-3900). (99).

3.- Discursos sobre temas educativos: Lorenzo Arrazola: "Discurso Inaugural pronunciado en solemne apertura de la Universidad Literaria de Madrid". (1845). (B.A.C.L.M. T/34 fol.). (100).

4.- Actes de les sessions de l'Ateneo: "Acta Inaugural del 6 de Diciembre de 1835". (B.A.C.L.M. Llibre d'Actes 1). (101). "Acta de la Junta General de 29 de Junio de 1836" (a la que Alcalá Galiano demana dades per impartir un curs de Dret Polític). (B.A.C.L.M. Llibre d'actes 1). (102). "Acta de

la Junta General de 31 de Mayo de 1844" (a la que figura un agrïment a Alcalá Galiano per la qualitat de les ensenyances de Dret Polític). (B.A.C.L.M. llibre d'actes 2). (103). "Acta de la Junta General de 30 de Diciembre de 1844" (a la que s' nomena Joaquín Pacheco professor de Dret Polític). (B.A.C.L.M. llibre d'actes 2). (104).

No podem oblidar que l'esperit i la realitat de l'Ateneu és el reflex d'unes inquietuts culturals, científiques, intel·lectuals, i artístiques dels sectors liberals moderats, a on hi participaren polítics, intel·lectuals i literats com el Duc de Rivas, Donoso Cortés, Alcalá Galiano, etc, representants al mateix temps del doctrinarisme polític dels moderats i defensors de la potenciació política de les classes mitjanes des del poder constitucional.

Eren, majoritàriament, els defensors de la teoria de la Monarquia Liberal-constitucional, i moltes vegades imbuïts d'un aire conservador, com és el cas de Donoso Cortés, que acabarà la teoria de la dictadura.

Un personatge característic en la tasca de culturalitzadora de l'Ateneu fou el seu primer secretari Mesonero Romanos, del que es conserven els llibres d'actes d'aquesta entitat, escrits de la seva mà i redactades a l'antiga seu al carrer Carretas nº 33 de Madrid, i que a l'actualitat es troba al carrer Prado nº 21.

Biblioteca Bartomeu March Servera: Es una biblioteca de caràcter privat, però que a Mallorca resulta imprescindible per fer qualsevol tipus d'investigació històrica, sobretot quan s'han de fer referències a Mallorca.

Aquesta biblioteca a resultat fonamental per a la meua investigació, degut a que ha estat la biblioteca que més he consultat de Mallorca, en temes de caràcter d'història general referents a Mallorca i a Catalunya.

1.- Llibres com a font directa: Jeroni Bibiloni.: Cristianos Socialistas. (B.M.S. 49-23(29). (105). A. de Blanche-Raffin.: Jacques Balmès, sa vie et ses ouvrages. (B.S.M. 89-I-16). (106). i la seva corresponent traducció al castellà. M.J. de Larra.: Obras Escogidas. (B.M.S.). (107). José Monlau y Sala.: Relacion de los Estudios, Grados, Métodos, Servicios y obras Científicas y Literarias del Ilmo. Sr. Dr. D. Pedro Felipe Monlau. (B.M.S.). (108).

2.- Llibres de temes educatius: A. M. Claret.: Avisos saludables á los niños, que para su bien espiritual les dirige D.A.C.P. (B.M.S. 62-III-53). (109). A. M^{re}. Claret.: Avisos muy útiles para los padres de familia, que para bien espiritual y temporal les dirige D.A.C.P. (B.S.M. 62-III (46). (110). Vicente Naharro.: Método Práctico de enseñar a leer . (B.S.M. 63-II(51). (111). Jaime Pujol.: Tratado de moral para uso de los niños. (B.M.S. 62-II-52). (112). "Lecciones de Enseñanza Mutua segun los métodos combinados por Bell y Lancaster o Plan de Educación para los niños pobres"

(B.M.S. 49-27 (28). (113). M. Moragues.: Compendio del arte de hablar y componer en prosa y verso. (B.M.S. 63-II-15). (114). Nueva Cartilla metódica y analógica para enseñar y aprender a leer con perfeccion, soltura y brevedad. (B.M.S. 89-22 (24). (115). J. José Barrera.: lecciones de Caligrafía o método de escribir por reglas. (B.M.S. 89-22 (15). (116). Cateo Cristiano para uso de las Escuelas con ejemplos y un tratado de buena Educacion de la Juventud. (B.M.S. 62-II (56). (117). A. Mre Claret.: Avisos saludables a las casadas, ó sea carta espiritual que escribió a una casada hermana suya. (B.M.S. 62-III (47). (118). Abate Sabatier.: El Amigo de los niños. Traçuit per José Toro.: B.M.S. 62-IV (23). (119). Diego.: Doctrina Cristiana a manera de Dialog entre el Mestre y el deixeble. (B.M.S. 62-II (66). (120). A. Rendu.: Breve tratado de Moral religiosa para el uso de las escuelas primarias. (B.S.M. 89-6 (1). (121). Geronimo Ripalda.: Catecismo y Exposicion breve de la Doctrina Cristiana. (B.M.S. 8941 (3). (122). Zarruelo cel Bosque.: Catecismo de la Doctrina Cristiana en Mallorquí y Castella a manera de dialogo per.... (B.M.S. 62-II-44). (123).

3.- Actes, Programes, Memòries, Fullets.: "Exámenes Generales de la Escuela Normal, Seminario de Maestros de Instrucción Primaria Primaria de la Baleares y distribución de Premios". (Octubre de 1844). (B.M.S. 4-27 (7). (124). Dirección General de Estudios.: "Reglamento Provisional de las Escuelas Públicas de Instrucción Primaria elemental" (20-novembre-1838). (49-156 (9). (125). "Estatutos de la Real Sociedad Económica Mallorquina de Amigos del País de Mallorca aprobados

por la misma en sesion de 6 de Septiembre de 1847". (B.M.S. 49-4) (32). (126). "Estatutos Interinos de la Sociedad Económica de Amigos del Pais de Mallorca reimpresos con las reformas acordadas por la misma en sesion del 19 de Diciembre de 1846". (B.M.S. (49-4) (32). (127). Pablo Ferrer Moreno.: "Colegio de Instruccion Primaria Superior, dirigido por ...". (B.S.M. 49-27 (15). (128). "Instituto Provincial de Segunda Enseñanza de las Baleares: Programa para las asignatura que deben cursar los alumnos de primer año de segunda enseñanza elemental en el año académico de 1851 a 1852". (B.M.S. 49-8 (40). (129). "Plan de las Escuelas que han de establecerse en esta provincia aprobada por S.M. en Real orden de 25 de Agosto Último". (1835). (B.M.S. 89-35 (4). (130).

4.- Publicacions Periòdiques: "Boletín Oficial de Mallorca" (1833). (B.M.S. L-9.(1). (131). "Diario Balear"(1835-1836). (B.M.S. L-9 (2)(132). "Diario Constitucional de Palma" (1836-1837). (B.M.S. L-9 (1). (133). "El Estudianton".(1843-1844). (B.M.S. 61-B (41).(134). "El Propagador Balear" (1837). (B.M.S. 61-B(25). (135). "El Panorama. Periódico literario" (1839). (B.M.S. 52-VI(34) (136). "La Palma, Semanario de Historia y Literatura"(1840-1841) (B.M.S.). (137). "La Estrella Balear"(1844) (B.M.S. L-8(22).(138).

De totes maneres l'Hameroteca em va parèixer limitada, sobre tot en el que fa referència a les publicacions periòdiques de la Península.

Ara bé, aquesta Biblioteca, que es troba ubicada en el Palau de Cal'n March, pot esser considerada com a les més documentada, al manco com a privada, de les illes Balears.

Biblioteca de l'Institut de Pedagogia San José de Calasanz -
Museo Pedagógico Nacional:

Es una biblioteca específica d'obres de tipus pedagògic, i per aquesta raó ens interessava utilitzar el seu fons en profunditat. Però ens consta que des de fa una temporada està de trasllat a un altre local diferent a la seva actual ubicació del carrer Serrano, per tant el seu fons està empaquetat.

Un altre inconvenient que hem vaig trobar és que molt del fons de la Institución Libre de Enseñanza es troba encara en mans dels particulars de resultes de la darrera guerra civil espanyola.

Per tant he hagut de recórrer als serveis de l'ISOC, per completar la consulta de les obres que es troben en aquesta biblioteca.

1.- Llibres en plantejaments educatius: P.S.S.S.: Observaciones literarias sobre Educacion de la Juventud Española. (I.S.J.C. A-34/T-2-11.526). (139). J.M. Ballesteros: Curso elemental de instruccion de ciegos. (I.S.J.C. 25051). (140). Mariano Sanchez Ocaña.: La Maestra. Guia de Educacion práctica para las profesoras de instruccion primaria y madres de familia. (I.S.J.C. A-36/I-2-2.341). (141). J. Francisco de Iturzaeta.: Sistema Misto general o sea régimen de las escuelas de Instruccion primaria, elemental y superior, precedido de la planificación de las mismas. (I.S.J.C. 24.588). (142). L. Aimé-Martin.: La Educacion de las Madres de Familia ó de la civilizacion del linage humano por medio de las mugeres. (I.S.J.C. A-36/I-2-11397). (143). Javier de Quinto.: El libro de los niños. Presentado

é la Comision Central de Instruccion Primaria en el concurso de 1855 como ensayo de una obra que pudiese servir para la primera lectura. (I.S.J.C. A-34/T-5-11321).(144).

2.- Llibres de text.: J.H.C. Schwartz.:Pedagogia o Tratado Completo de Educacion y de Enseñanza. (I.S.J.C. 10853-10855). (145).

3.- Col.leccions legislatives: Colección de Leyes referentes á Instrucción Pública y otras que con esta se relacionan. (I.S.J.C. A-145/T-4-24.270). (146).

Malgrat tot l'anteriorment indicat, crec que és una biblioteca a tenir present en tota investigació pedagògica global del segle XIX. I és un error que no estigui disponible pels investigadors interessats, ja que reuneix l'especificitat pedagògica, que molt poques biblioteques reuneixen.

Més, encara, tenint present que a partir de 1941 s'integra a la Biblioteca de l'Institut del Museo Pedagógico Nacional (1882-1941), i que va ésser una institució pedagògica dinamitzadora de renovació educativa segons la idea d'educació de la Institución Libre de Enseñanza. M. Bartolomé Cossío fou el seu director de 1883 fins a 1829. (147).

Un altre element que s'ha de considerar, és que el Museu estava ideat per a millorar l'Ensenyança primària i la formació dels mestres per a propiciar la seva renovació metodològica i didàctica.

Biblioteca del Departament d'Història de l'Educació de la Universitat de Barcelona: En aquest departament, segons la divisió antiga de l'organització universitària de Barcelona, l'aportació més oestacable ha estat el capítol referent a tesis de llicenciatura i tesis doctorals. Si bé, en ell i a la seva biblioteca, no pogut consultar llibres de font directa o/i de difícil localització. Fonts que a continuació recordar: J. López Gáez, "Historia de las Escuelas Normales y organizacion de estudios" (B.D.H.E.U.B.- 1963. Tesi llicenciatura). (146). R. Muñoz Codina, "La Inspección de Enseñanza Primaria en España de 1319 a 1849, a través de su legislación" (B.D.H.E.U.B.-1975. Tesi llicenciatura). (149). S.S. Rico López de Atalaya, "Valor Pedagógico del 'Criterio' de Balmes" (B.D.H.E.U.B.- 1962. Tesi llicenciatura). (150). José L. Pascual Pla, "Un Barqués Liberal: Wenceslao Ayguals de Izco y las Instituciones Educativas de Vinaroz hasta 1.850" (B.D.H.E.U.B.-1977. Tesi llicenciatura). (151).

He d'assenyalar que, referent a les tesis doctorals, la més significativa com a ajut per desenvolupar el present treball ha estat la de Josep González Agapito; "Aportació per a una Bibliografia pedagògica catalana del segle XIX" (B.D.H.E.U.B.- 1981. Tesi Doct.). (152). C. Carreras, "Laureano Figuerola, nuestro pedagogo de la Institución 1816-1903". (B.D.H.E.U.B.-1983. Tesi Doct. (153). Elena Elizalde, "Pedagogos comparativistas españoles (1833-1868)". (B.D.H.E.U.B. Tesi Doct. 1975). (154). R. Velilla: "Génesis de los primeros institutos de Segunda Enseñanza ...". (B.D.H. F. U.B.- 1980. Tesi Doct.). (155).

Entre els llibres de l'època consultats, cal citar: Ricardo Díaz de Rueda, La ESCUELA de Instrucción Primaria ó Colección de todas las materias que comprende la primera enseñanza conforme al plan vigente... (1.844). (B.D.H.E.U.B. 16-1/29). (156).

Dels llibres interessants publicats a l'època actual, consultats en aquest departament, cal indicar el d'A. Alvarez Morales: Génesis de la Universidad española contemporanea. (B.D.H.E.U.B.). (157).

Biblioteca del Departament de Pedagogia de la Facultat de Lletres. Universitat de les Illes Balears: Aquesta biblioteca va esser el punt de partida de la meua tesi, quan encara estava ubicada a Son Malferit. Va suposar una base important, a partir del seu petit arxiu de treballs sobre diversos aspectes de l'educació a les Illes, per la possibilitat de consultar Tesis de Llicenciatura com la de Bernat Sureda (1976). (158) i la d'Antoni J. Colom (1972). (158. bis).

Aquestes dues tesis estudien l'evolució institucional de l'Educació a Mallorca, ens han servit per iniciar el present treball des de l'òptica il·lenca. Tot tenint present l'evolució de l'Educació a l'Estat espanyol, que coincideixen amb el primer període estudiat a la meua tesi.

A l'apartat de tesis doctorals ens hem de referir a la de l'esmentat Bernat Sureda: "Del Pestalozzianismo al Movimiento Normalista. Los Métodos educativos en el tránsito del Antiguo al Nuevo Régimen en España (1803-1839)" (1982). (159). Ha re-

sultat un element decisiu per l'elaboració i comprensió del marc en que està ubicat el tema del meu treball.

Dels treballs dels alumnes cal destacar el de Jaume Croines, J. Heredia i altres: "L'Escola Normal de les Illes. (1981)" (160). El de M^{re}A. Barceló, J.M. Cunill, M. Ferrer: "Església-Escola. (1853-1843)". (161).

També he de dir que a aquesta biblioteca he consultat bibliografia contemporànea sobre els temes estudiats en aquesta investigació.

Biblioteca de l'Escola Universitària del Professorat d'I.G.B. Universitat de les Illes Balears.: La biblioteca de l'Escola Normal forma part de la pròpia tesi doctoral per dues raons, per estar ubicada al meu lloc de treball habitual, on he hagut de compaginar la meua tasca investigadora amb la docent. Per altra banda perquè és l'origen de la historialització institucional de la formació dels mestres, des dels seus orígens (1842) i durant la seva evolució

Llibres entesos com a font directe i/o de primera mà:
 Mariano Corderera: Diccionario de la Educacion y métodos de Enseñanza. (B.F.U.P.- B-3/4). (162).. Cesar Cantu: Historia Universal. (B.E.U.P.-9(4)Can). (163). Adriañ Balbi: Novisima Geografia Universal, segun los adelantos de la ciencia y los descubrimientos del dia. (B.E.U.P.-91(00)Bal). (164). Modesto Lafuente: Historia General de España. (B.F.U.P.- A-62). (165).

Llibres de text: J. Cortázar, Tratado de Aritmética (B.E.U.P.-511 (02 47). (166). José Mariano Vallejo: Compendio de Matemáticas Puras y Mixtas. (B.E.U.P.-). (167). Salsacroux: Elementos de Historia Natural... (B. J. P. R.). (168). A. Blasco y Fernández Elementos de Agricultura. (B.E.U.P. A. 63). (169). F. Amorós: Manuel d'Éducation Physique, Gimnastique et Morale. (B.E.U.P.-1/B/193). (170).

Col·leccions Legislatives: Compilacion Legislativa de Intruccion Pública formada é impresa en virtud de Real Orden de 1º de Marzo 1876, siendo Ministro de Fomento el Excmo. Sr. Conde de Toreno (B.E.U.P.-). (171). Pedro Ferrer y Rivero: Tratado de la Legislacion de Primera enseñanza vigente en España (B.E.U.P.-). (172).

Revistes: "Revista de Instruccion Primaria (1850)" (B.E.U.P.-372 (05). (173).

Treballs de recopilació documental dels alumnes de Magisteri: J. Oliver, M. Canyelles, i C. Martorell: "Educació a Algaida, segle XIX". (174). C. Bernal, A. Gelabert, M. Colom i C. López: "L'Evolució de l'Educació a Calvià" (175). Varis autors: "Trabajo de investigación sobre Evolución Educativa: Municipio de Alaró" (176). Antònia Sansó i altres: "Felanitx: l'Educació en el segle XIX". (177).

Tesis doctorals: A. Artigues, "La llengua catalana dins l'ensenyança a Eivissa, Formentera, Mallorca i Menorca". (1980). (178).

Arxiu de l'Escola: Es conserven els expedients dels alumnes a partir de 1849, ordenats per cursos. La resta de documentació no es troba classificada ni ordenada i es troba poca informació sobre l'època que estudiem. D'entre els papers que es troben com a font documental, cal esmentar: Un treball de les professores M. Villalonga i E. Tovar titulat "Informe sobre la creación de la Escuela Normal y principales vicisitudes por las que ha pasado" (179). Segurament degut als trasllats que ha sofert, s'hauràn perdut molt de documents.

Una altra puntualització que s'ha de fer en aquestes qüestions, és que la biblioteca de l'Escola Universitària, referent als llibres antics que haurien de figurar en ella, va sofrir una important expoliació i molts dells han desaparegut, i els altres no es troben adequadament ordenats. N'és un exemple de llibre recuperat per mi, el de Jaume Pomar i Fuster: Ensayo Histórico sobre el desarrollo de la Instrucción Pública en Mallorca, comprat per 7.000 pesetes a un antiquari per allà a 1983, i del que vaig notar que tenia el segell de l'Escola Normal borrat. (180).

Crec que és just que indiqui aquí que la Biblioteca de l'Escola Universitària m'ha possibilitat la consulta de llibres de la bibliografia contemporània de la Història de l'Educació, que del contrari hauria d'haver comprat de la meua butxaca, també és veritat que podria estar més nodrida.

B) Hemeroteques:

Hemeroteca de la Biblioteca Nacional de Madrid: És una de les més importants de l'Estat espanyol, juntament amb la Municipal de Madrid. Per nosaltres la publicació periòdica més característica a nivell d'Educació que es pot consultar a l'hemeroteca de la Biblioteca Nacional de Madrid és el "Boletín Oficial de la Instrucción Pública". (1841-1847). (H.B.N.M. 5/561). (181), que malgrat esser una publicació de tipus oficial tenia autonomia suficient per publicar, a més dels parts oficials, articles de reflexió, d'estudi, i d'opinió sobre temes educatius de l'època. Pel que resulta imprescindible per estudiar l'evolució del sistema educatiu a l'Estat espanyol des del 1841 al 1847, amb 10 toms.

Una altra publicació educativa característica és "Minerva de la Juventud Española". (1833-1835). (H.B.N.M. 1/81548-52). (182), publicada per Juan Manuel Ballesteros i considerada com a la primera revista pedagògica de l'Estat espanyol. Cal indicar però que només es troben 5 toms dels 6 que costa la col·lecció, l'única Hemroteca o Biblioteca en que he trobat el tom VI és estat la Municipal de Madrid.

Importants per a conèixer el moment i situar l'època estudiada, són el: "Eco del Comercio". (H.B.N.M. D/754). (183), periòdic d'ideologia liberal. "El Amigo del Pais". (H.B.N.M. D/915). (184), publicació de l'Económica Matritense, com exemple de

la continuïtat d'una Institució herència de la il·lustració, i que encara es preocupava per a mantenir la flama de la reforma de la societat a través de l'Educació, però els personatges que la dirigien ja no eren aquells il·lustrats del segle XVIII, sinó els liberals- moderats en la seva majoria.

El "Boletín Oficial del Ministerio de Comercio, Instrucción y Obras Públicas". (H.B.N.M.). (185), com exemple de publicació periòdica oficial.

Publicacions periòdiques d'Educació: "Revista de Instrucción Primaria". (1849-1851). (H.B.N.M. D/5.019). (186). "La Educacion de los Niños". (El nº es va publicar amb el títol "La Ilustracion de los Niños"). (H.B.N.M. D-5.094). (187). "El Faro de la Niñez". (H.B.N.M. D/11.531). (188). "El Album de los Niños" (1845). (H.B.N.M. D/10.753). (189). "El Album de las Señoritas". (1856). (H.B.N.M. 12.499). (190). "La Aurora". (1851-1852). (H.B.N.M. D-12.717). (191).

De tipus general: "El Observador" (1834-1835). (H.B.N.M. D-880). (192). "El Instructor ó Repertorio de Historia i Bellas Artes". (1834-1841). (H.B.N.M. D/568). (193). "Semanario Industrial. Manual de Conocimientos Útiles i económicos". (1840-1841). (H.B.N.M. 1/13354). (194). "Semanario de la Industria y Revista de Intereses materiales". (1846-1848). (H.B.N.M. D/18.668). (195). "El Amigo del Pueblo". (1838). (H.B.N.M. D/5.021). (196). "Calendario Manual y Guía de Forasteros de Madrid". (1835). (H.B.N.M. R/22.941). (197).

D'Informació Oficial: "Diario de Sesiones de las Cortes-Congreso", (198) i "Diario de Sesiones de las Cortes-Estamento

de Procuradores". (H.B.N.M. 7/71 i Z/125), (199).

Hemeroteca Municipal de Madrid: Hemeroteca abans situada a la Vila de Madrid i a l'actualitat al carrer Conde Duque de Olivares, i que fou creada l'any 1.919, la poder considerar com a la més completa de las consultades, tant per les publicacions periòdiques impreses a Madrid, com per la col·lecció de publicacions periòdiques que poseeix de la resta de l'Estat espanyol.

Entre les publicacions periòdiques educatives que podem destacar cal esmentar la col·lecció completa de Minerva de la Juventud Española (VI toms). (H.M.M. A.P. 10-4/1981-1987). (200).

De les de caràcter general, però amb plantejaments educatius, es troba la publicació dominical i obrerista, "El Eco de la Clase Obrera, Periodico de Intereses Morales y Materiales, fundador y director el operario Ramón Simó y Badia". (1855-1856). (H.M.M.). (201).

De tipus educatiu: "El Mentor de la Infancia". (1843). (H.M.M.). (202). "El Museo de las Familias". (1843). (H.M.M. 907/3-1232-3). (203). "El Director de la Juventud". (Barcelona-1845-1846). (H.M.M. A.M. 11/1-2041). (204). "El Museo de los Niños". (1847-1849). (H.M.M. A.M. 10/4 (nº 1978-1980). (205). "La Infancia". (1849). (H.M.M.). (206). "El Faro de la Niñez" (1850-1851). (H.M.M. A. H. 15/5 nº 2702). (207).

De caràcter general: El més representatiu, d'ideologia liberal, és en aquesta època el "Ecu del Comercio". (1834-1848). (H.M.M. 273-274/2). (208).

"El Español, Diario de las doctrinas y de los intereses sociales". (1835-1837). (H.M.M. 247/2). (209). "El Español. Revista semanal de Política, Ciencias y Literatura". (1845-1848). (H.M.M. A.M. 22/6 nº 3642/43). (210). "El Guardia Nacional". ( ). (H.M.M. 420/2). (211). "El Guindilla". (1841). (H.M.M. 3/3549). (212). "El Espectador" (1841-1848). (H.M.M. 292/5). (213). "EL Catolico". (1843). (H.M.M.). (214). "El Pensamiento de la Nación". (1845). (H.M.M. A.M. 5/6 nº 649-653). (215). "La Epoca". (1849). (H.M.M. 244/2). (216). "El Amigo del Pueblo". (1854-1855). (H.M.M. A.H. 714 nº 1389-1390). (217). "El Constitucional". (Barcelona-1855). (H.M.M. R.V.C./Γ. 53). (218).

De Caràcter oficial: "Diario de Sesiones de las Cortes". (H.M.M. 825-833)(60). (219).

Es una Hemeroteca digna de consulta, no tan sols per la seva existència documental, sinó pel seu servei i condicions de lectura, encara que té l'inconvenient que el servei de reproducció per correu només es fa a través de microfilm.

Per altra banda no puc acabar aquest apartat dedicat al capítol d'Hemeroteques sense indicar que existeixen diverses publicacions o guies que resulten imprescindibles per dur a terme un seguiment correcte de les publicacions periòdiques,

especialment de Madrid i Barcelona, com per exemple la de J. Eugenio Hartzbusch: Apuntes para un catálogo de periódicos madrileños desde el año 1661 a 1870. (220), o la guia de l'hemeroteca Municipal de Madrid: Catálogo de las Publicaciones madrileñas existentes en la Hemeroteca Municipal de Madrid. 1661 a 1930. (221); la de F. Zamora i M. Casado : Publicaciones periódicas existentes en la Biblioteca Nacional. (222). Amb aquestes publicacions podem alinear a l'obra del català Miquel Vergés: La premsa catalana del vuitcents, primera part (1801-1874). (223).

Però entre altres vull destacar un treball fotocopiats existent a la Biblioteca Nacional de Madrid a la seva Hemeroteca, que serveix per orientar la recerca en el camp de les publicacions periòdiques eminentement considerades infantils i educatives, elaborat per Martínez García: "Catálogo de las Publicaciones Infantiles españolas. 1798-1936. (H.B.N.M. Rev. 016: 087.5 (46). (224).

També cal considerar que el tema de les Publicacions Periòdiques resulta fonamental en aquesta investigació, perquè en elles es reflecteixen els plantejament i les ideologies vigents en una determinada època històrica. I no es limita a la consulta efectuada a les hemeroteques aquí esmentades, sinó a les seccions corresponents de cada un dels centres indicats en el present treball com a essencials a la investigació.

3) Arxius:

Archivo Histórico Nacional de Madrid: D'aquest arxiu històric cal indicar que les fonts utilitzades, naturalment, han estat de primera mà o directes, encara que no tan nombroses com hauria volgut, les quals estan repartides bàsicament en tres seccions: Secció d'Estat, Secció d'Universitat i Col·legis, i Secció del "clero secular y regular", a més de la seva Col·lecció Legislativa.

La guia característica per consultar la documentació d'aquest arxiu és la de Luís Sánchez Belda: Guía del Archivo Histórico Nacional, (225). Encara que és una obra antiga és molt orientativa per a l'època estudiada.

El primer document que vull esmentar és el que figura com expedient que es va formar degut a la Reial Ordre de 7 de febrer de 1834 amb un "proyecto de Decreto para establecimiento de una Academia general de ciencias y literatura en la Corte. Copia del Proyecto. Dictamen de una comision del Consejo. Contestacion en 26 con varios reparos". (Secció d'Estat: llig. 904 nº 23). (226).

De la Secció d'Universitat i Col·legis s'han aprofitat les notícies referents en el moment del trasllat de la Universitat d'Alcalá de Henares a la Universitat de nova creació a Madrid, a més de l'expedient sobre el "Seminario de Nobles" de Madrid; També figura un Informe sobre els succeïts esdevinguts a la Universitat d'Alcalá en el gener de 1833, redactat per Manuel

Fernandez, datat a Madrid a 8 de març de 1834 i dirigit a Isabel II a través de la Inspecció general d'Instrucció pública. (A.H.N.M. Secció de Universitat i Col·legis), (227).

Important és també el despatx de la Secretaria d'Estat del Ministeri d'Interior on es esmenta la Reial Ordre de 26 de maig de 1835: "El Gobierno para plantear provisionalmente los Ayuntamientos de los Pueblos y crear Diputaciones de provincia". (A.H.N.M. Secció d'Estat: llig. 905 nº 36). (228).

"Real decreto para el establecimiento de Subdelegados de Fomento en las provincias, e instruccion para gobierno de los Subdelegados aprobada por S.M.". (1833). (A.H.N.M. Secció Col·lecció Legislativa: nº 4466). (229).

Expedients sobre la devolució de bens: "Clero regular. Expediente de devoluciones de conventos y de cantidades por ventas anuladas" (1851). (A.H.N.M. Secció del "Clero secular y regular": 3.632). (230). "Clero regular y secular. Devolucion de bienes al clero. Conforme al Concordato de 1851 en todas las provincias de 1852 a 1856 . (A.H.N.M. Secció del "clero secular y regular": 4.337 a). (231).

"Escuelas de Enseñanza Mutua" (A.H.N.M. Col·lecció legislativa nº 3.418). (232).

L'Arxiu Històric Nacional està ubicat a carrer Serrano 115 de Madrid, i és una llàstima que el fons de l'antic Ministeri d'Educació Nacional no estigui encara classificat.

Archivo General de la Administración de Alcalá de Henares, Sección del Ministerio d'Educació i Ciència: Afers generals de les Escoles de la Instrucció Primària del conjunt de Províncies que formaven l'Estat espanyol ordenades per ordre alfabètic. (1836-1897). A.G.A. M.E.C. leg. 6.179 a 6.233, d'Alacant a Biscaia).
 (233). Expedients d'Escoles de Províncies, ordenat pel lloc de la seva existència. (1834-1890). (A.G.A. M.E.C. leg. 6.524 a 6.530).
 (234). "Reales Decretos, Ordenes,..." (1831-1889). (A.G.A. leg. 6718).
 (235). "Profesores de Escuelas Normales. Nombramientos tramitados por el Ministerio de primera enseñanza. Años 1843-1918", ordenat per anys. (A.G.A. M.E.C. leg. 6.354 a 6.376). (236). "Provisión de Vacantes de Maestros" (1843-1918). (A.G.A. M.E.C. 6.354 a 6.376).
 (237). "Órdenes Generales de Instrucción pública". (1834-1905). (A.G.A. M.E.C. leg. 6.710 a 6717). (238).

En realitat no vol dir que n'hegui fet un ús exhaustiu d'aquest llistat, sinó que he utilitzat els documents més adients per completar la meua investigació.

De totes maneres aquest ha estat un dels arxius que més material oficial de font directa acumula, però també és veritat que algunes vegades m'he trobat que faltaven papers allà on les signatures ens indicaven que s'havia de trobar alguna informació que ens interessava.

Aquest Arxiu General està ubicat al carrer Ronda Fiscal 1 d'Alcalá de Henares, i disposa de servei de fotocòpies, fins i tot les peticions fetes per correu, igual que a la Biblioteca Nacional de Madrid, han estat satisfetes.

Institut Municipal d'Història de la Ciutat. Casa de l'Ardiaca.
Ajuntament de Barcelona: Aquest Arxiu-biblioteca del carrer del carrer de Santa Llúcia, nº 1, només ha estat consultat per alguns temes molt puntuals, com per exemple el Socialisme utòpic.

Entre els documents consultats podem destacar: La revista "El Padre de Familia" (1.849). (I.M.H.B. R/1849-49). (239). Era una publicació dedicada, bàsicament, a defensar la idea d'Educació segons els plantejaments del Socialisme utòpic de Cabet, sota la direcció de Narcís Monturiol. Les idees de Cabet ja havien estat introduïdes, en forma de publicació, a través de la revista "La Fraternidad" (1847-1848), que també es troba en aquest Institut en microfilm. (I.M.H.B. R/1847). (240). Una altra publicació "La Corona de Aragón" (1.843), de caire republicà. (I.M.H.B. D/1843-fol). (241). Així com "El Republicano" (I.M.H.B. R/1842-42). (242).

A nivell de Guies de viatgers, cal esmentar la de Patxot: Manual del Viajero en Barcelona (1.840). (I.M.H.B. Guies B. 1840-129-1). (243).

Referent a afers institucionals, cal indicar la consulta de: "Memoria a cerca de la Ereccion y progresos de la Junta de Comercio" redactada per Luis Bordas (1837). (I.M.H.B. M/1837). (244).

"Reglamento de la Sociedad para la mejora de la Educacion del Pueblo. (1841). (I.M.H.B.). (245). Pere Mata: "Discurso Inaugural que en solemne abertura de las catorce escuelas de primera educacion establecidas en Barcelona por el

Excmo. Ayuntamiento Constitucional" (1841). (I.M.H.B. Disc./1841BA). (246). M. Dubá y Novas: "Discurso pronunciado en contestacion al Discurso Inaugural que en solemne abertura de las catorce escuelas de primera educacion establecidas en Barcelona por el Excmo Ayuntamiento Constitucional" (1841). (I.M.H.B. D/1841-B). (247). "Distribucion efectuada por la Junta de Comercio de Cataluña á los Alumnos de su Escuela Gratuita de Nobles Artes de los premios anuales y trimestrales del año académico concluido en Mayo de 1.847". (I.M.H.B. B/1847-89). (248). Jaime Llansó: "Discurso ... de apertura de la Escuela Industrial Barcelonesa" (I.M.H.B. B/1851-8 op.7). (249).

Llibres com a font de primera mà: Abdon Terrades: La esplenda. Escenas tràgiques de 1828. (250). N. Mnturiol: Un reo de muerte, las ejecuciones y los espectadores. Consejos de un padre á sus hijos. (I.M.H.B. B/1844-89 op.10). (251).

També hem de citar alguns llibres de text: Luis Moralejo Rubio: Primeros principios de Gramática General aplicados al idioma castellano. (I.M.H.B. B/1836 129.(25)). (252).

Llibres de difícil localització a altres Biblioteques: J. Soler Vidal: Abdó Terrades. Primer apòstol de la democràcia catalana. (1812-1856). (I.M.H.B. Col. 366-129-25). (253).

En definitiva aquest Institut acumula documentació de biblioteca, arxiu i hemeroteca essencialment de Barcelona, i per extensió de Catalunya.

Arxiu Històric del Regne de Mallorca: A l'Arxiu del Regne de Mallorca he consultat fonamentalment tres seccions de les que té a disposició dels investigadors, aquestes són: la de La Junta de Comerç, la de la Societat Econòmica d'Amics del País de Mallorca, i la de la Diputació Provincial. També n'he fet ús de la seva Biblioteca.

Des del 1955 s'ubica a la Casa de Cultura en el carrer Ramon Llull nº3 , i en els darrers anys s'han anat incorporant i recentement posades al servei dels investigadors, precisament les seccions de la S.E.A.P. i la de la Diputació Provincial.

De la Biblioteca hem de destacar, al menco, un llibre dels consultats, a pesar de que a nivell d'educació hi ha molt poca cosa, des del punt de vista de font de primera mà: Antonio Gil de Zárate: De la Instrucción Pública en España... (A.H.M. 9-4-21). (254).

Com a llibre de font de primera mà no estrictament d'educació cal recordar el de J.F. Hartzzenbusch: Apuntes para el Catálogo de periódicos Madrileños desde el año 1661 al 1870. (A.H.M. 20-1-1). (255).

Per completar l'evolució legislativa del sistema escolar hi trobam la compilació legislativa de M. Martínez-Alcubilla: Diccionario de la Administración Española. Compilación de la Novísima legislación de España en todos los ramos de la administración pública. (256).

De la documentació que es troba a la dependència del legat de la S.E.A.P. utilitzada en aquest treball podem indicar: que referent a educació i informació general hem consultat diversos papers de la caixa 104 (antiga denominació), on hi figura informació sobre varis afers d'educació lligall 1-9, sobre el Concordat de 1851 lligall 1-2, i sobre repartiments de premis de 1836 lligall 1-4.

"Proposición que ha adoptado la Sociedad Económica de Amigos del País, para la formación de un diccionario Mallorquin-Castellano". Signada per Jaime Pujol, secretari de l'esmentada societat. (A.H.M. Sec. S.E.A.P. 32/8). (257). Escrit del Govern de la Província de les Balears. Secció de Foment del Negociat d'Instrucció pública al senyor President de la Societat Econòmica d'Amics del País de Mallorca, sobre la Constitució d'Antiguitats a l'edifici de l'Ex-convent de Sant Francesc d'Assís de Palma. (1875). (A.H.M. Sec. S.E.A.P. 33/24). (258). Manuel de los Herreros: "Carta dirigida al muy Ilmo. Director de la Real Sociedad Económica de Mallorca de Amigos del País" (1886). (A.H.M. Sec. S.E.A.P. 33/28). (259).

D' aquesta mateixa secció he consultat l'apartat de publicacions periòdiques: "Boletín de la Sociedad Económica de Amigos del País de Valencia". (1848). (A.H.M. Sec.S.E.A.P. 165/1354). (260). "Guia del Comercio, Agricultura y Artes". (Madrid-1847).(A. H.M. 236/1437).(261). "El Conservador, Revista Semanal, De Política, Ciencias y Literatura, por Don Francisco Pacheco, Don Antonio de los Ríos Rosas, Don Nicomedes Pastor Díaz y

Don Francisco de Cárdenas". (Madrid-1841). (A.H.M. Sec. S.E.A.P. 219/1393). (262). "El Ancora" (Barcelona-1850). (A.H.M. Sec. S.E.A.P. 252/1315). (263). "El Faro. Periódico de las Islas Baleares". (1834). (A.H.M. Sec. S.E.A.P. 235/1443). (264). "Almacén de Frutos Literarios" (A.H.M. Sec. S.F.A.P. 152/1310). (265). "El Pensamiento de la Nación, Periódico religioso, político y literario". (1846). (A.H.M. Sec. S.E.A.P. 252/1494). (266).

Corresponents a la Secció de la Junta de Comerç cal recordar: "Expediente de formación y revisión de una Memoria del estado de los ramos de esta Junta al Ministro del Fomento del Reyno". (1833). (A.H.M. sec. J.C. caixa 35-57). (267). "Expediente sobre exámenes de los alumnos de la Escuela de Nautica (1833). (A.H.M. Sec. J.C. Caixa 35-58). (268). "Expediente referente sobre auxiliar el establecimiento de una Escuela elemental de Comercio y teneduria de libros". (1839). (A.H.M. Sec. J.C. caixa 40-275). (269). Així com els llibres d'actes de la Junta de Comerç, de la Comissió de Nautica i de l'Escola de Nàutica. (1839-1840). (270).

De la Secció de la Diputació Provincial es pot citar: "Expediente sobre le mantenimiento del Instituto Balear del 15 de Junio de 1849" (A.H.M. caixa 593-110). (271). "expediente sobre el mantenimiento de la Escuela Normal del 5 de Agosto de 1847" (A.H.M. Sec. D.P. Caixa 593-74). (272). "Expediente sobre el mantenimiento de la Instruccion primaria". (A.H.M. Sec. D. P. caixa 593-110). (273). Tots ells de la secció

de comptabilitat de la Diputació Provincial. "Noticia de la felicitacion al Regente Excmo. Sr. Baldomero Espartero del 8 de Julio de 1841". (A.H.M. Sec. D.P. caixa 610). (274).

Com es veu, poques són les notícies sobre plantejaments educatius que pugem referir, més bé eren exclusivament de tipus burocràtic, però ens ajuden a comprendre el paper que jugava la Diputació Provincial en aquells moments.

En conjunt, aquest arxiu, el més important de les Illes, és més aprofitable per a la història general que per a la Història de l'Educació en concret, el que no vol dir que per algunes institucions concretes com per exemple La Societat Econòmica Mallorquina, la Junta de Comerç i la Diputació Provincial en el seu paper institucional-educatiu no resultin imprescindibles els fons documentals de l'arxiu.

I encara que s'anomeni Arxiu del Regne de Mallorca, l'hem de considerar com arxiu provincial o des de la denominació de l'Estat de les Autonomies: Arxiu de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears.

Arxiu Municipal de Palma: Les característiques de la documentació recopilada a l'arxiu de l'Ajuntament de Palma es poden definir com exclusivament de primera mà o directes i manuscrites, i més referent a notícies d'educació encara que sovint són burocràtiques.

Una font característica utilitzada ha estat els llibres d'actes des de 1835 a 1843, ara bé només en fixava en els temes educatius.

Així com altres documents consultats i que resulten d'interès: "Visita extraordinaria de las escuelas de Palma, practicada en Junio de 1835 por el conde de Ayarans y Don Pedro Andreu ..." (A.M.P. llig. 925-6). (275). "Proyecto de establecimiento de las escuelas de Primeras letras" (A.M.P. llig. 925-1). (276). "Contestacion al proyecto de establecimiento de las Escuelas de Primeras letras". (A.M.P. 925-2). (277). "Informe del maestro de la Escuela del Carmen, Nicolás Pons, sobre los adelantos de la escuela, del 12 de Marzo de 1841". A.M.P. llig. 925-6 (40).(278). "Escuelas de Prácticas de la Normal de Instruccion primaria de esta provincia. Sobre nombramiento de regente y pasante ..." (A.M.P. llig. 1381-1 523). (279). "Escrit de l'Institut Balear a l'Ajuntament de Palma" (1849). (A.M.P. 1381-1 (24). (280). "Comision de Instruccion primaria de Palma. Escuelas de Primeras letras". (A.M.P. llig. 1592-11). (291).

D' Instituto de Información y Documentación en Ciencias Sociales y Humanidades-ISOCC: El centre de documentació en ciència depèn del Consell Superior d'Investigacions Científiques, i recentment ha estat traslladat del carrer Vitrúvio nº 4-6ª pta. al carrer Pinar nº 25-3ª pta. de Madrid.

Els serveis de fotocòpies i microfilms ha resultat imprescindible per a dur a terme la present investigació de tipus panoràmic, ja que des de Mallorca no era possible abarcar tots els centres de documentació necessaris per completar i abarcar tota la temàtica.

Els tipus de documents ha estat molt variat i a vegades de difícil localització, només en faré una selecció dels que consider més significatius.

Perquè ens fessem una idea de la importàcia: per poder completar el present treball, hem de posar algun exemple característic, per reunir una sèrie de condicions, originalitat, especificitat, estalvi de temps, problemàtica, reproducció, i possibilitar el dispondre d'un document sense haver d'anar al lloc concret. Aquest pot ésser: "Solicitud elevada a las Cortes de la Nacion con objeto de reformar el Plan de Instruccion pública en lo que se refiere a Instruccion primaria". (juny-1856), de Gabriel Cabeza Rodriguez. (A.B.C.C. 102/12-45). (282).

Per tant gràcies al servei de reproducció de l'ISOCC he rebut documentació d'una sèrie de biblioteques i honoroteques

que del contrari no hauria pogut tenir en el meu poder; entre altres es troben la Biblioteca del Instituto San José de Calasanz de Pedagogia (Serrano 117 de Madrid); Biblioteca de la Real Academia de Historia (carrer León 21), Biblioteca de la Universitat Complutense de Madrid (Cuidad Universitaria), Biblioteca del Ministeri d'Educació i Ciència (Alcalá 34 de Madrid), Biblioteca de la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona; Biblioteca Balmes (carrer Duràn i Bas 9); Biblioteca de les Corts (Plaça de les Corts i carrer Ferran Flor 1 de Madrid); Biblioteca del Consejo Superior de Investigaciones Cientificas (carrer Serrano 117 de Madrid); Institut Jerónimo Zurita de Història (carrer de Madrid); Bibliothéque Nacional de Paris-Centre de Prét; etc, a més de la del propi ISOC. Com es veu la llista seria inacabable, perquè a l'anterior s'ha d'afegir la dels centres d'àmbit estatal que ja hem citat, dels que també els hi he demanat documentació.

De la Biblioteca de l'Academia de la Historia podem citar: "Discursos leídos en la Real Academia de la Historia el día 12 de Abril de 1852 con motivo de la admision de D. José de Zaragoza" i "Discursos leídos ante la Real Academia Española, en la recepcion pública del escelentísimo señor don Antonio Cánovas del Castillo el día 5 de Noviembre de 1867". (283).

Biblioteca de la Universitat Complutense: "Anuario de la Universidad Central para el curso de 1855 á 1856" (284).

v. de la Fuente: "Historia de la Instrucción pública en España y Portugal: Obras modernas de ella" (Boletín-Revista de la Universidad de Madrid vol. I). (285). N. Núñez de Arenas y de la Escosura: "Don Ramón de la Sagra, Reformador social. Memoria para aspirar al grado de Doctor, en la Facultad de Filosofía y Letras (Sección Filosofía) por ..." (1924). (286).

De la Biblioteca de l'Institut de "San José de Calasanz" aquí podem recordar a M. Matter: El maestro de primeras letras. (287), que no hem indicat en el seu corresponent apartat.

De la Biblioteca de la facultat de Geografia i Història, A. Solà i Parera: "L'Èlit barcelonina a mitjan segle XIX", (resum tesi Doctoral-1977). (288).

De la Biblioteca Balmes: I. Casanovas: La seva vida. El seu temps. Les seves obres. (1952). (289).

Del "Consejo Superior de Investigaciones Científicas", M. Menéndez Pelayo: La Ciencia Española. (1954). (290).

De la Bibliothèque National de Paris: L'offre d'école. Elements pour une étude comparé des politiques éducatives au XIX secle. Actes du Troisième Colloque International. Sevres, 27-30 septembre 1981. (291). A. Léon: Histoire de l'Enseignement en France... (1968). (292).

Articles de publicacions periòdiques, revistes contemporànies d'educació, completarien una llista molt ampla de microfilms i fotocòpies que m'ha servit l'ISOC, però crec que amb l'exposició

que he fet fins ara queda prou reflectit el conjunt de possibilitats que m'ha ofert el seu servei de Reprografia.

I per acabar aquest apartat corresponent als centres de documentació visitats i consultats, crec que el lector es pot fer una idea bastant exacta de les fonts utilitzades i com aquesta investigació s'ha elaborada.

Però no vull finalitzar sense indicar que he completat la recerca documental a través de l'adquisició de llibres sobre temes d'Història, sobre temes educatius, llibres de textos, publicacions periòdiques, duites a terme, com ja he recordat, a llibreria de llibres antics de Madrid, Barcelona i Palma, com per exemple:

Llibres de temes generals: Mellado: España Geográfica. (293). E. Garcia Ruiz: Historias. (294). Jaume Cabanellas: Le Cicerone Français a Palma de Majorque. (295). Las Cortes de 1834, Primero salió la Aurora y aunque empezó á alumbrar tanta luz no pudo dar como el sol que sale ahora. Prontuario de todos los Reales decretos y ordenes espedidas por S.M. sobre la publicacion del Estatuto Real... (296). L. Bordas: Hechos históricos y memorables acaecidos en España desde la última enfermedad de Fernando VII hasta la conclusion de la guerra de los siete años... (297). D.M. Ovilo y Otero: Vida militar y política de D. Carlos Maria Isidro de Borbon e Historia de la guerra civil. (298).

Llibres de plantejaments educatius i de text: Biblioteca de Educacion...Lecciones de Iriarte. (299). Fabulas Selectas de Iriarte y Samaniego, para la lectura en los establecimientos de Instruccion primaria. (300). Gramatica de la Lengua Castellana, arreglada al prontuario de ortografia de la Real Academia Española.(301). J. Diaz de Baeza: Programa de Religion y Moral... (302). Abat de Fleuri: Pequeño Catecismo Histórico del Abad... (303). J. Gomez Hermosilla:Arte de Hablar en prosa y verso. (304). J. Segundo Florez: Primeras nociones de Cronologia y Historia para uso de las Escuelas primarias... (305). Jacobo Berenguer de Mongat: Novisimo Manual de Aritmética teórico y práctico. (306). J. Rubio: El Libro de las Niñas. (307). J. M. Vallejo: Compendio de matemáticas puras y mistas. (308). J.M. Vallejo: Aitmética de niños. (309). J. Avendaño: Geografía e Historia. (310). J.M. Vallejo: Ideas primeras que deben darse a los niños en las escuelas acerca de los números, al mismo tiempo que se están ejercitando en la clave analitica de la lectura. (311).

De les publicacions periòdiques no n'he aconseguida cap estrictament educativa, també es veritat que a través de les publicacions consultades a les biblioteques ja citades crec que havia cobert sobre manera la panoràmica sobre elles. Totes maneres, també he adquirit alguns exemplars del Boletín Oficial de Mallorca, El Fruto de la Prensa Periódica, el G. Nacional, per conèixer millor l'època estudiada en el seu conjunt, no només en els seus aspectes educatius.

També he visitat arxius i biblioteques que no he esmentat fins ara, perquè no descriuré els seus documents fan referència molt concreta, i que allargaria massa aquest apartat. Malgrat això no vull deixar de citar els arxius Municipals d'Alcúdia, Alaró, Felanitx (Fundació Cosme Bauça), etc, dels que n'he utilitzat documents de les actes, necessaris per comprendre com les disposicions oficials arribaven als poders públics locals i aquestm gestionaven, tot aprofitant els meus estudis de medi duts a terme amb els alumnes de l'Escola Universitària de Formació del Professorat d'E.G.B.

Així mateix cal indicar que he consultat la Tesi de Llicenciatura de J. Carles Sastre Barceló: "La mentalitat mallorquina durant el primer romàntic il·lenc", (312) lliçada en el Departament d'Història Moderna i Contemporània de la Facultat de Filosofia i Lletres d'aquesta Universitat, que m'ha ajudat a comprendre el panorama ideològic de Mallorca durant la primera meitat del segle XIX.

Crec que la varietat de centres visitats i consultats al servei de la meua recerca històrica, ha possibilitat una Tesi global i panoràmica, que del contrari no hauria estat factible.

NOTES

1. La Biblioteca Nacional de Madrid ha sofert una àmplia reforma dirigida a potenciar la tasca investigadora dels estudiosos i investigadors. Aquesta reforma ha anat en detriment del paper que jugava, fins fa poc temps, de biblioteca altament massificada, on assistien molts d'estudiants a completar els seus apuntes o simplement a estudiar, sense cap tipus d'interès investigacional. Es d'esperar que els diversos serveis que ofereix una biblioteca tan important siguin agilitzats.
2. Ayguals de Izco, W.: La escuela del Pueblo, páginas de enseñanza universal. Madrid, Imp. Ayguals-1852.
3. Kühn, J.: Memoria sobre el estado de la Instrucción primaria y secundaria en Prusia. Madrid, Imp. S. Compagni-1850. També es va publicar al Boletín Oficial del Ministerio del Comercio, Instrucción y Obras Públicas a 1850. pàgs. 562-619.
4. Gil de Zárate, A.: Introducción a la Historia moderna, ó examen de los diferentes elementos que han entrado ha construir la civilización de los actuales pueblos europeos. Madrid-1841.
D'aquest autor a la Biblioteca Nacional de Madrid també, a més de la seva coneguda obra de la Instrucción pública, el manual de la Literatura española. Madrid, Imp. Soix-1842-1844. (B.N.M. 5/22429), i Matilde ó a un tiempo dama y esposa. Madrid, Imp. Repullés-1841. (B.N.M. V Cº 2375-31).
Cit aquestes obres de Gil de Zárate, per fer notar fou un autor d'una cultura literària bastant profunda, que va tenir una incidència bastant grossa a l'elaboració de la reforma educativa que estudiam.
5. Sagra, R. de la.: Resumen de los estudios sociales y morales durante 1844. Madrid, Revista de intereses materiales y morales (Separata), 1844.
6. Revilla, J. de la.: Breve reseña del estado presente de la Instrucción pública en España, con relación especial a los estudios de filosofía. Madrid, imp. Eusebio Aguado-1854. Convé indicar que aquest autor prové de la crítica literària i teatral. A la biblioteca Nacional de Madrid, entre altres se'n conserven les següents obres: Juicio crítico de don Leandro Fernández Moratín como autor cómico. Sevilla -1833. (B.N.M. 1/70970). Vida artística de don Isidoro Maiquez, primer actor de los teatros de Madrid. Madrid -1845 (B.N.M. 7-9873 i 4/18323).

7. Lobe, G.: Mi segundo viaje á Europa y especialmente á España en los años 1840 y 1841. Madrid, imp. Alegría y Charlaín, s/d.
8. Alverá Delgrás, A.: Pláticas instructivas sobre la educación del pueblo en España. Madrid, imp. Anselmo Santa Coloma-1849.
9. Avendaño, J.: Cuadernos de lectura para uso de las escuelas. Madrid, imp. A. Vicente-1851. Hi col.laborà Mariano Carderera.
10. Idem.: Elementos de Aritmética. Madrid, 1852.
11. Idem.: Elementos de Geografía física. Madrid, Imp. Araujo-1852.
12. Rendu, A.(hijo): Curso de Pedagogía ó Principios de Educacion Pública para uso de los alumnos de las Escuelas Normales y de los maestros. Traduit per M. Carderera. Tarragona, Imp. Puigrubí i Canals-1845.
13. Fiquerola, L.: Manual completo de Enseñanza Simultanea mutua y mixta. Madrid, Librería de educación de A. Mateis-1842
14. Avendaño, J. i Carderera, M.: Curso elemental de Pedagogía. Madrid, imp. V. Hernando-1850.
15. Schwarz, J.H.C.: Pedagogía ó Tratado Completo de Educacion y de la Enseñanza. Madrid, imp. Viuda de A. Calleja-1846.
16. Alverá Delgrás, A.: Nuevo Cateon Religioso, Moral, Político y civil. Madrid, 1850.
17. Ballesteros, J.M.: Curso elemental de instruccion de sordomudos. En col.laboració amb Fernández Villabrille. Madrid, imp. Colegio de sordomudos-1845.
18. Riutord y Feliu, F.: "Discurso sobre las relaciones del Estado con la ciencia y las instituciones científicas. Leido en la Universidad Central por el licenciado..." Madrid, Imp. El Receptor-1853.
19. Hartzenbusch, Juan E.: "Discurso pronunciado en la Escuela Normal central de Instruccion primaria al abrir el curso 1855-1856." Madrid, Imp. Nacional-1855.
20. Sanz del Río, J.: "Discurso en el Acto de Investidura de Doctor en Filosofía" Madrid, Imp. Nacional-1856.

- 21.- Idem. "Discurso pronunciado por ... en la Universidad Central". Madrid. Imp. Nacional-1837.
D'aquest mateix autor, a la Biblioteca Nacional de Madrid es conserva el discurs de Julian Sanz del Rio: "Discurso pronunciado ... en solemne inauguracion del año académico 1857-58 en la Universidad Central". Madrid. Imp. Nacional-1857.
I també està publicat al "Boletín-Revista de la Universidad de Madrid", nº2, 1869-1870.
- 22.- Rodolfo, E.: "Discurso de Inauguración, ... de la Sociedad de Fomento de la Ilustración de Barcelona" del 23 de diciembre de 1836, Barcelona-1836.
- 23.- "Acta de la Junta General de la Sociedad para propagar y mejorar la Educación del Pueblo. Celebrada el día 17 de Abril de 1843". Madrid. Imp. Colegio de Sordomudos-1845.
- 24.- "Acta de la Junta Central de la Sociedad para propagar y mejorar la Educación del Pueblo" (1839). Madrid. Imp. Colegio de Sordomudos-1839.
- 25.- "Acta de la septima Junta General de la Sociedad para propagar y mejorar la Educación del Pueblo" (1845). Madrid. Imp. Colegio de Sordomudos-1845.
D'aquesta Societat apareixen nombroses notícies al B.O.I.P. i vénen a esser una còpia de la Societat per a la Instrucció Elemental de França.
- 26.- Ramon de la Sagra: Relacion de los viajes hechos en Europa, bajo el punto de vista de la instruccion y beneficencia pública. 2 toms. Madrid. Imp. Hidalgo-1844.
- 27.- Idem. Cinco meses en Estados Unidos de la America del Norte. París. Imp. P. Renouard-1836.
- 28.- Idem. Voyage en Hollande et en Belgique 2 toms, Paris. Imp. A. Bertrand-1839.
- 29.- G. Lobe: Mi segundo viaje a Europa y especialmente a España, en los años 1840 y 1841. Op. Cit.
30. Coleccion Legislativa de Instruccion primaria. Madrid. Imp. Nacional-1858
31. "Decretos del Rey Nuestro Señor Don Fernando VII y de la Reina, su Augusta esposa". Madrid. Imp. Real-1838.
32. Decretos de la Reyna Nuestra Señora Doña Isabel II, dados por su Augusta Madre la Reina Gobernadora. Madrid. Imp. Real-1835-1836

33. Colección Legislativa de España. Madrid. Imp. Nacional-1846-1857.
34. Colección de decretos referentes a Instrucción Pública. Madrid. Imp. Tello-1890.
35. Colección de órdenes especiales relativas a los ... ramos de Instrucción Pública secundaria y superior, desde el primero de Enero de 1834 hasta fin de Junio de 1847. Madrid. Imp. Nacional-1847.
36. "Reglamento de Estudios. Decretado S.M. en 10 de Septiembre de 1852". Madrid. Imp. Real-1852.
37. Plan general de Instrucción Pública decretado por S.M. la Reina Gobernadora. Madrid. Imp. Real-1836.
38. "Reglamento para el Seminario de Escuelas Pías de San Fernando de Madrid". Madrid, Imp. Esperanza-Dubrull- 1852.
39. "Instrucción para la visita de los Inspectores generales. Sección Primera. De la Instrucción Pública. Madrid, Imp.Nacional-1851.
40. Cabello, Pedro.: "Memoria leída en la Escuela Normal Central de primera enseñanza por ... un Regente de la Escuela de Prácticas". Madrid, Imp. Vazquez-1857.
41. Canga Argüelles, J.: España ante la Asamblea Constituyente. Madrid. Imp. Fortanet -1854.
42. Miraflores, Marqués de.: Memorias para escribir la Historia Contemporánea de los siete primeros años del Reinado de Isabel II. 3 toms. Madrid, Edit. Viuda de Celero-1844.
43. Cerdá, Ildefons.: Monografía estadística de la Clase Obrera de Barcelona en 1856. Madrid. Imp. Española -1867.
Ildefons Cerdá aporta una investigació descriptiva que ens presenta la condició dels obrers a Barcelona als voltants de 1856. Pretén recolzar les reformes reclamades pels obrers després dels successos de la primera vaga general de 1856. Aporta, a més, una estadística de la població urbana, pel que podem considerar un testimoni sociològic de l'època.
44. Madoz, Pascual.: Diccionario geográfico, Estadístico é Histórico de España y sus posesiones de ultramar. 16 toms. Madrid, Imp. Colegio de Sordomudos-1845-1848.
45. Figuerola, Laureano.: Estadística de Barcelona de 1849. Barcelona. Imp.Politècnica de Thomàs Bosch-1849.

46. Pi Margall, Francesc.: La Reacción y la Revolución. Imp. Rivadeneira, Madrid-1854. Obra reproduïda, amb un estudi preliminar d'Antoni Juglar, per l'edit. Anthropos, Barcelona-1990.
47. Cardenera, M. i de A.P., F.: La ciencia de la Mujer al alcance de las niñas. Imp. Vicente, Madrid-1855.
48. Costa i Borrás.: Observaciones sobre el presente y el porvenir de la Iglesia en España. Imp. Barcelona-1856.
49. Garrido, Fernando.: La República Democrática, Federal, Universal, Nociones elementales de los principios democráticos. Imp. José Sol, Madrid-1855.
50. Garrido, Fernando.: La España Contemporáneo, sus progresos morales y materiales en el siglo XIX, Tom 2, Barcelona, Tip.-Edit. Manero, 1867.
Es un testimoni de l'època que, com Pi Margall, ens dona una visió progressista de la Història que visqué.
51. Pusalgas, Ignacio.: Principios Didácticos de materia-médica-externa. Barcelona, Imp. Martín Indar-1834
52. Mestres, F.: Homilia sobre la educacion de los hijos. Imp. V. Torra, Barcelona-1845.
53. Guizot, François.: Instruction Publique-Education. Llib. Eugèn Belin, Paris-1889. Presentat per Felix Cadet.
54. Figuerola, Laureano.: Guia Legislativa e instructiva de Instruccion Primaria. Libreria Europea de Hidalgo, Madrid-1844.
55. Montesino, Pablo.: Manual para los maestros de Escuelas de párvulos. Imp. Nacional, Madrid-1844.
I la tercera edició: Imp. Juan F. Delmas. Bilbao-1864.
56. Avendaño, J. i Cardenera, M.: Cuadernos de lectura para uso de las Escuelas. Imp. A. Vicente, Madrid-1851.
57. Balms, Jaume.: La Religion demostrada al alcance de los niños. Imp. Brusí, Barcelona-1851.
58. Avendaño, Joaquin.: Elementos de Gramática Castellana. Imp. Araujo, Madrid-1852.
59. Iriarte, Tomas de.: Lecciones Instructivas sobre Historia y Geografía. 2 toms, Imp. Ignacio Boix, Madrid-1848.
60. Fixelà, Martí de.: Curso de Filosofia Elemental. Imp. José Me Grau, Barcelona-1845.

61. Figuerola, Joaquín: Manual Completo de enseñanza simultánea y mixta, ó instrucciones para fundación y dirección de escuelas primarias elementales y superiores. Imp. Yenes, 1841. Existeix una segona edició publicada a l'imp. Muñoz, Madrid-1842.
62. Pusalgas y Guerris, I.: Lecciones de Moral. Imp. de Indar Barcelona-1839.
63. Chao, Eduardo.: Cuadernos de Geografía histórica de España. Madrid. Imp. Fortanet-1849.
64. Gallesteros, José M.: Curso elemental de instruccion de sordomudos. (Escrit en col.laboración amb F. Fernandez Villabrille), Imp. del Colegio de sordomudos y ciegos, Madrid-1845
65. Pers y Ramona, M.: Gramática Catalana-Castellana. Adornada ób exemplos. ... Barcelona, Imp. A. Beleguer-1847.
66. Estorch i Siqués, P.: Gramática de la Lengua Catalana. Barcelona, Imp. Herederos de la Viuda Pla-1857.
67. Mestres, F.: Homilia sobre la Educacion de los hijos. Imp. V. Torra, Barcelona-1845.
68. Pujol, Alberto.: Discurso que en la Inauguración de los Estudios Generales .... Imp. Antonio Bergdes, Barcelona-1836.
69. Martí d'Eixelà, R.: "Discurso Inaugural que en la Apertura de las cátedras de Jurisprudencia de la Ciudad de Barcelona pronunció ....". (22 d'octubre de 1835). Imp. Rubio y Ors, Barcelona-1836.
70. Prat, José Melchor: Idem. "...Precedido de la allocucion que hizo en el acto ... Gobernador civil de la Provincia!" pàgs. 1-4.
71. Rodulfo, Eusebio.: "Discurso de Inauguración para mejora de la ilustracion del Pueblo". (23 de Desembre de 1836). Imp. Antonio Bergues, Barcelona-1836.
72. Academia de Buenas Letras de Barcelona: "Sesion Pública del día 2 de Julio de 1842". Barcelona. Imp. Brusi-1842.
73. "Reglamento de la Sociedad para la Ilustracion del Pueblo". Barcelona. Imp. Antonio Berguer-1837.
74. Escuelas Pías: "Programa sobre los Ejercicios Literarios". Barcelona, Imp. Torres-set.1833.
75. Bordás, Luís.: "Memoria acerca de la Ereccion i Progresos de la Junta de Comercio". Barcelona. Imp. Ignacio Oliveras-1837.

76. Roca y Cornet, J.: "Una palabra sobre el Doctor Don Jaime Balmes, ... Merced que en sesión celebrada por la Academia de Buenas Letras de Barcelona en el día 4 de Marzo de 1849 ..." Barcelona, Imp. José Tauló-1849.
77. Lobe, G.: Cartas á mis hijos durante un viaje á Estados Unidos, Francia é Inglaterra en los últimos meses de 1837. Cádiz, Imp. Ferras-1839.
78. Monlau, Pere F.: De la Instrucción pública en Francia. Ensayo sobre su estado en 1838 y 1839. Imp. Berques, Barcelona-1841.
79. Sagra, Ramón de la.: Relacion de los viajes hechos en Europa, bajo el punto de vista de de la instruccion y beneficencia pública... 2 toms, Imp. Hidalgo, Madrid-1841.
80. Coleccion Legislativa de la Instruccion Primaria desde publicacion de la ley de 21 de Julio de 1838. Imp. Nacional, Madrid-1853.
81. Coleccion de leyes referentes a Instruccion pública. Imp. Tello, Madrid-1890.
82. Estracito de las Sesiones de las Cortes, desde 17 de Octubre de 1836, hasta el 24 de febrero de 1837. Barcelona, Imp. Brusi-1837
83. Mila de la Roca, Nicasio J.: Los Misterios de Barcelona. Barcelona-1846. Guia novel.lada.
84. "El Restaurador Catalán" (1838-1840), és un periòdic carlista, continuador del "Joven Observador". Fou el seu fundador i cap de redacció Vicenç Pou, catadràtic de la Universitat de Cervera.
85. "EL Restaurador" (1840), era un periòdic catòlic i conservador, i criticava extramadament.
86. "El Guardia Nacional" (1835), era un periòdic que lluitava per abolir l'Estatut Reial de 1834, i com publicació que canvia de tendència, de la republicana a la liberal-moderada, es fusiona amb "El Vapor", que havia recorregut un camí paral.lel.
87. "EL Herald" (1854), periòdic eminentement moderat, publicat a Madrid.
88. Per comprendre la primera evolució d'aquesta institució privada es pot consultar el llibre d'Angel Garrutena Morales:

El Ateneo de Madrid y la teoría de la Monarquía Liberal (1836-1847). Edit. Instituto de Estudios Políticos, Madrid-1974.

R. Mesonero Romanos també ens parla de les primeres incidències a: Manual Histórico-Topogràfic, administrativo y artístico de Madrid. Madrid-1844.

Si per fer-nos una idea del significat havia de tenir l'Ateneo de Madrid, basta veure la composició de la seva primera Junta Directiva: President, El Duc de Rivas; Conclliris foren: Olózaga i Alcalá Galiano; Secretaris: Juan Miguel de los Rios i Mesonero Romanos.

89. "Boletín de la Instrucción pública" Imp. I. Boix, Madrid-1838.
90. Borrego, Andrés.: De la situación de los intereses de España, en el movimiento reformador de Europa. Imp. Francisco Andrés, Madrid-1848.
91. Segura, Ramon de la.: Op. Cit.
92. Gay, Narciso.: Las Clases Proletarias. Estudios para su mejoramiento. Imp. Jaime Jepús, Barcelona-1864.
93. Canga Argüelles, J.: Op. Cit.
94. Miraflores, Marqués de.: Reseña Histórico-crítica de la participación de los partidos en los sucesos políticos de España en el siglo XIX. Imp. A. Espinosa, Madrid-1863.
95. "Ateneo, propagador universal de conocimientos, progresos é inventos concernientes á Ciencias, Arte, Instrucción Pública, Literatura, Industria y Comercio". Imp. F. Pascual. Madrid-1834.
96. "Revue des Deux Mondes: Mouvement Intellectuel de l'Espagne. Situation Politique et Littéraire". tom VI. 15 juny 1944. Pàgs. 925-981.
97. "Revista de Legislacion": "Necrología. Alonso Martínez". De A. Martínez Lage. Tom. 8. 28 de febrer de 1891. pàgs. 113-128.
98. "Abenamar y el Estudiante". 3 toms, 1 de desembre de 1838, al 4 de març de 1839. Era un periòdic satírico-polític.
99. "El Museo de las Familias". (1834-1852). 10 volums. Subtitula-lecturas agradables é instructivas. Madrid.
100. Arrazola, Lorenzo.: "Discurso inaugural pronunciado en la Solemne apertura de la Universidad Literaria de Madrid por ...". 1 de novembre de 1845. Imp. José C. de la Peña. Madrid-1845.
101. "Acta Inaugural del 6 de Diciembre de 1835". Imp. Jordá, Madrid-1835.

102. "Acta de la Junta General de 29 de Junio de 1836." Libro d'actes 1: 1835-1841.
103. "Acta de la Junta General de 31 de Mayo de 1844" .Libro d'actes 2: 1841-1855.
104. "Acta de la Junta General de 31 de Diciembre de 1844" Libro d'actes: Idem.
105. Bibiloni, Jeroni.: Cristianos Socialistas Imp. Gelabert, Palma-1848.
106. Blanche-Raffin, A.de: Jacques Balmès, sa vie et ses ouvrages. Sagnier et Brai, Libraires-éditeurs. Paris-1849.
107. Larra, M.J.de: Obras escoquidas. Edit: B.A.C. 1960.
108. Monlau y Sala, José.: Relacion de los Estudios, Grados, Métodos, Servicios y obras Científicas y Literarias del Ilmo. Sr. D. Pedro Felipe Monlau. Imp. Rivadeneira, Madrid-1864.
109. Claret, A.M.: Avisos saludables á los niños, que para su bien espiritual les dirige D.A.C.P. Imp. Estévan Trias. Palma-1845.
110. Claret, A.M.: Avisos muy útiles para los padres de familia, que para su bien espiritual y temporal les dirige D.A.C.P. Palma. Imp. Estévan Trias-1845.
111. Añharro, Vicente.: Método práctico de enseñar á leer. Imp. Gelabert, Palma-1850.
112. Pujol, Jaime.: Tratado de moral para uso de los niños. Imp. Estévan Frau, Palma-1847.
113. "Lecciones de Enseñanza Mutua segun los métodos combinados por Bell y Lancaster ó Plan de Educacion para los niños pobres" Imp. Real, Palma-1819.
114. Moragues, M.: Compendio del arte de hablar y componer en prosa y verso. Imp. Guasp. Palma-1837.
115. Nueva Cartilla metódica para enseñar y aprender a leer con perfeccion, soltura y brevedad. Imp. B.Villalunga, Palma-1848.
116. Barreca, José.: Lecciones de Caligrafía u método de escribir por reglas. Imp. Estévan Trias, Palma-1840.
117. Caton Cristiano para uso de las Escuelas con ejemplos y un tratado de buena crianza para la Educacion de la juventud. Imp. Guasp, Palma-1845.

118. Claret, A.M.: Avisos saludables a las casadas, o sea carta espiritual que escribió a una casada herrera suya. Imp. Estévan Trias, Palma-1845.
119. Sabathier, Abate.: El amigo de los niños. Imp. Gelabert, Palma-1842.
120. Diego: Doctrina Cristiana a manera de Dialogo entre el Mestre i el deixeble. Imp. Gelabert, Palma-1849.
121. Rendu, A.: Breve tratado de Moral religiosa para el uso de las escuelas primarias. Imp. Estévan Trias, Palma-1841.
122. Ricaita, Jerónimo: Catecismo y Exposicion breve de la Doctrina Cristiana. Imp. Gelabert, Palma-1844.
123. Zarruelo del Bosque.: Catecismo de la Doctrina Cristiana en Mallorca y Castilla a manera de dialogo per .... Imp. Estévan Trias, Palma-1845.
124. Exámenes Generales de la Escuela Normal Seminario de Maestros de Instruccion Primaria de las Baleares, y distribucion de premios a los alumnos que más se distinguieron en ellos. (Octubre de 1844). Imp. Guaso. Palma-1844.
125. Direccion General de Estudios: "Reglamento Provisional de las Escuelas Públicas de Instruccion Primaria elemental". 28 de noviembre de 1838).
126. Estatutos de la Real Sociedad Económica Mallorquina de Amigos del Pais de Mallorca aprobados por la misma en sesion de 6 de septiembere de 1847". Imp. Guasp. Palma-1847.
127. "Estatutos Interinos de la Real Sociedad Económica de Amigos del Pais de Mallorca reimpresso con las reformas acordadas por la misma sesion del 19 de diciembre de 1847" Imp. F. Guasp, Palma-1847.
128. Ferrer Moreno, Pablo.: Colegio de Instruccion primaria superior, matemáticas elementales, Dibujo y Retórica, Música Vocal é Instrumental é Idiomas, Academia de Señoras ... Imp. P. J. Gelabert, Palma-1856.
129. "Instituto Provincial de Segunda Enseñanza de las Baleares: Programa para las asignaturas ... en el año académico de de 1851 á 1852. Imp. J. P. Umbert, Palma-1851.
130. "Plan de Escuelas que han de establecerse en esta Provincia aprobado por S.M. en Real orden de 25 de agosto último, según formó una comision de la Real Sociedad económica mallorquina". Imp. Real, Palma-Setembre de 1835.

- 131.- "Boletín Oficial de Mallorca". (1833-1836). Es la denominación del Boletín oficial de la Provincia. Aquesta denominació li va durar fins a 1836, després "Boletín Oficial Balear", "Diario Constitucional de Palma", etc.
 Les notícies que s'ofereien d'educació eren de tipus oficial: Reials ordres, Circulars, Convocatòries.
132. "Diario Balear" (1833-1836), era una publicació sencilla. Les notícies que oferien eren de tipus general, i de caràcter oficial.
 Segons l'Arxiduc Lluís Salvador: "La publicación más antigua es el Diario de Palma, que empezó a aparecer en 1814 con el nombre de Diario Balear, adoptando en lo sucesivo las denominaciones Diario Constitucional de Palma, Diario Constitucional de Mallorca, y otros ..." (Mallorca (part general) de l'obra de l'Arxiduc Las Baleares por la palabra y el grabado. Edició patrocinada per "Sa Nostra", Imp. Ferrer Coll, Palma-1985 pàg. 385.
133. Veure nota anterior.
134. "El Estudianton. Album de Ciencias, Literatura y Teatros". 1837. (B.M.S 618(41))
135. "El Propagador Balear" (1837) "Hoja volante que se publicará todos los domingos". El primer nombre va sortir el primer de gener de 1837 i deia a la seva presentació: "Este nuevo periodico dedicado á la vulgarizacion de las noticias y concurrencias útiles aun entre las clases menos acomodadas, será por su contenido el periodico del Pueblo. en un pliego de papel regular dará un extracto de quanto hayan contenido de interesante, relativo a las islas, los números de los periódicos que se publican en esta capital, salidos durante la misma semana ...." i presentava alguna notícia referent a Instrucció Pública.
136. "El Panorama. Periódico literario, que se publica todos los Jueves". (Madrid-1839). Imp. I. Sacha.
137. "La Palma, semanario de Historia y Lieteratura". (1840-1841). Publicació eminentment literària. Redactors: J. Mª Quadrado i Tomàs Aquiló. Es on trobam la primera mostra del romanticisme històric a Mallorca, però també és veritat que hi publicaren articles contraris a l'ús del català.
138. "La Estrella Balear" (1844-1845). Recollia notícies aparegudes a altres publicacions periòdiques a nivell de l'Espanya del moment, no tan sols de Mallorca.

139. P.S.S.S.: Observaciones literarias sobre la Educacion de la Juventud española. Imp. Real, Madrid-1835.
140. Ballesteros, J. Manuel: Curso elemental de ciegos. Amb la col.laboració de Fernández de Villabrille. Imp. del Colegio de Sordomudos, Madrid-1847.
141. Saez de Ocaña, Mariano.: La Maestra. Guia de Educacion práctica, para profesoras de Instruccion primaria y madres de familia. Imp. Juan de la Cuesta, Valladolid-1856.
142. Iturzaeta, José Francisco.: Sistema Misto general ó sea régimen de las escuelas de Instruccion primaria, elemental y superior, precedido de la planificacion de las mismas. Imp. Victoriano Hernando, Madrid-1846.
143. Aimé-Martin, L.: La Educacion de las Madres de Familia ó de la civilizacion del linage humano por medio de las mugeres. Traducida per Joaquim Verdaguer. Imp. Barcelona -1842.
144. Quinto, Javier de.: El Libro de los niños. Presentado á la Comision Central de Instruccion Primaria en el concurso de 1835 como ensayo de una obra que pudiese servir para la primera lectura. Imp. Tomas Jordan, Madrid-1836.
145. Schwartz, J.H.C.: Pedagogía ó Tratado Completo de Educacion y de Enseñanza. Traducida de la versió alemanya per Julio Kühn. Madrid-1846.
146. Coleccion de Leyes referentes á Instruccion Pública y otras que con estase relacionan. Imp. Tello, Madrid-1890.
147. De Manuel Bartolomé Cossío es convenient citar la seva obra: La Enseñanza Primaria en España. Museo Pedagógico Nacional-Imp. R. Rojas, Madrid- 1915. (B.N.M. 1/69914), com un dels més característics defensors del estudi pedagògic i per la seva labor com historiador de la Història de l'escola en el segle XIX.
148. López Báeza, J.: "Historia de las Escuelas Normales y organizacion de sus estudios". Tesi de Llicenciatura. Universitat de Barcelona. Facultat de Fil. i Lletres. Departament de Pedagogia. Inédita. Dirigida per Joaquin Carreras Artau. Maig de 1963.
149. Muñoz Codina, R.: "La Inspección de Enseñanza Primaria en España de 1319 a 1849, a través de la legislación". Tesi de Licenciatura. Universitat de Barcelona, Departament de Pedagogia Comparada i Història de l'Educació de la Secció de Pedagogia, Inédita. Dirigida pel Dr.Emilio Redondo. Setembre de 1975.

150. Rico López de Atalaya, M.S.: "Valor Pedagógico de "El Criterio" de Balmes". Tesi de Llicenciatura. Universitat de Barcelona, Facultat de Fil. i Lletres. Departament de Pedagogia. Inèdita. Dirigida per Joaquin Carreras Artau. 1962.
151. Pascual Pla, José L.: "Burgués Liberal: Wenceslao Ayguals de Izo y las Instituciones Educativas de Vinaroz hasta 1850". Tesi de Llicenciatura. Universitat de Barcelona, Facultat de Fil. i Ciències de l'Educació, Departament de Pedagogia Comparada i Història. Inèdita. Dirigida per Alexandre Sanvicens. Setembre de 1977.
152. González Agàpito, Josep.: Aportació per a una Bibliografia pedagògica catalana del segle XIX. Op. Cit.
153. Carreras, Carme.: "Laureano Figuerola, nuestro pedagogo de la Institución. (1816-1903)". Tesi Doctoral. Universitat de Barcelona. Facultat de Filosofia i Ciències de l'Educació. Inèdita. Dirigida pel Doctor Joan Tusquets. 1983.
154. Flizalde Aubert, Elena.: "Pedagogos Comparativistas español (1833-1868)". Universitat de Barcelona. Facultat de Fil. i Lletres. Secció Pedagogia. Inèdita. Dirigida pel Doctor Joan Tusquets. 1975.
155. Velilla Barquero, R.: "Génesis de los primeros institutos de segunda enseñanza (1835-1845)". Universitat de Barcelona, Facultat de Fil. i Ciències de l'Educació. Departament de Educació Comparada i Història de l'Educació. Inèdita. Dirigida pel Doctor Buenaventura Delgado Criado. 1980.
156. Díaz de la Guerra, Ricardo.: La ESCUELA de Instrucción primaria ó Colección de todas las materias que comprende la primera enseñanza conforme al plan vigente .... Imp. Viuda de Rodan, Valladolid-1844.
157. Alvarez Morales, Antonio.: Génesis de la Universidad española contemporánea. Op. Cit.
158. Sureda Garcia, Bernat.: Tesi de Llicenciatura. Op. Cit.
- 158 bis. Colom Cañellas, Antoni.: Tesi de Llicenciatura. Op. Cit.
159. Sureda Garcia, Bernat.: Tesi Doctoral. Op. Cit.
160. Heredia, Julia, Ordines, Jaume i altres.: "l'Escola Normal de les Illes". Treball realitzat per l'assignatura Història de la Pedagogia Catalana. Curs 1980-1981.
161. Barceló, Mª A., Cunill, J. M^a., Ferrer, M. : "Esquís de l'Escola. (1833-1843)". Treball presentat a l'assignatura Pedagogia Contemporània.

162. Cardenera, Mariano.: Diccionario de la Educacion y métodos de Enseñanza. 4 toms. Imp. A. Vicente, Madrid-1854, Imp. R. Compuzano, Madrid-1858.
163. Cantu, Cesar.: Historia Universal. 35 toms. Imp. Francisco de Paula Mellado, Madrid-1847-1850.
164. Balbi, Adrian.: Novisima geografía Universal, ... 4 toms, Imp. D.M.R. y Fonseca, Madrid-1851.
165. Lafuente, Modesto. Historia General de España. 24 toms. Imp. Mellado, Madrid-1850-1866.
167. Vallejo, Mariano.: Compendio de Matemáticas Puras i Mixtas. 2 toms. Imp. Garraseyaza, Madrid-1840.
168. Salacroix.: Elementos de Historia Natural que contienen la Zoología, Botánica, Mineralogía y Geología, escritos en frances por ... vertidos libremente al castellano por Don Bartolomé Mestre pro. 3 toms. Imp. José Gelabert, Palma-1843.
169. Blanco y Fernandez, A.: Elementos de Agricultura. Imp. El Consultor de Ayuntamientos: Antonio Pañuelas. Madrid-1857.
170. Amorós, Francisco.: Manuel D'Education Physique, gimnastique et Morale. Collection de Manuels formant une Encyclopédie des Sciences et des arts, ... tom I. Imp. Roret, Paris-1837.
171. Compilation Legislativa de Instruccion Pública formada é impresa en virtud de Real Orden de 1º de Marzo de 1876, siendo Ministro de Fomento el Excmo. Sr. Conde de Toreno. Tom 2. Primera ensenyança. Imp. I. Fortanet, Madrid-1878.
172. Ferrer y Rivero, Pedro.: Tratado de la legislación de Primera enseñanza vigente en España. (6e. edició). Imp. Librería Viuda de Hernando, Madrid-1891.
173. "Revista de Instruccion Primaria" (1850). 2 toms. Imp. M. Jimenez, Madrid-1850.
174. Oliver, J.; Canyelles, M.; i Martorell, J.: "Educació a Algaida, segle XIX". Treball inèdit-E.U.P.-1975
175. Bernal, C.; Gelabert, A.; Colom, M.; i López, C.: "L'Evolució de l'Educació a Calvià". Treball inèdit-E.U.P.-1975
176. Varis autors.: "Trabajo de investigación sobre Evolución Educativa: Municipio de Alaró". Treball inèdit-E.U.P.-1975
177. Sansó, A. i altres.: "Felanitx: l'Educació en el segle XIX". Treball inèdit-E.U.P.-1975

178. Artiques, Antoni.: "La llengua catalana dins l'ensenyança a Eivissa, Formentera, Mallorca i Menorca". Tesi doctoral. Universitat de Barcelona. Facultat de Filologia. Inèdita. Dirigida pel Doctor Antoni Maria Badia i Margarit. 1980.
179. Villalonga, M., i Iovar, F.: "Informe de la creació de la Escuela Normal y principales vicisitudes por las que ha pasado". Inèdit. Palma-20 d'agost de 1941.
180. Pomar i Fuster, Jaume.: Ensayo Histórico sobre el desarrollo de la Instrucción Pública en Mallorca. Imp. F. Soler. Palma-1904.
181. "Boletín Oficial de la Instrucción Pública". (1841-1847). 10 toms. Imp. Nacional, Antonio Mateis i Jordán. Madrid. (quinzenal). Per comprendre el paper que va jugar aquesta publicació cal consultar: Bernat Sureda, Pablo Montesino: Liberalismo en España. Palma, Prensa Univ.-1984.
182. "Minerva de la Juventud Española". (1833-1835). 5 toms. Imp. Jordán i Biblioteca General. Madrid.
183. "Eco del Comercio". Fou dirigit per Fermín Caballero. Era un diaris més liberals, malgrat això va esser sempre crític amb el govern i els Ministeris. (1834-1848).
184. "El Amigo del País, Periódico de la Sociedad Económica Matritense". (1844-1845). 3 toms. Imp. Ignaci Boix i Colegio de Sordomudos. Madrid.
185. "Boletín Oficial del Ministerio de Comercio, Instrucción y Obras Públicas". (1848-1852). Imp. La Publicidad i Hospicio. (setmanal).
186. "Revista de Instrucción Primaria". (1849-1851). Establecimiento topográfico de M. Jiménez. Madrid.
187. "La Educación de los niños". (1849-1850). Imp. A. Vicente i B. González. Dirigida per F. Morales de Castilla.
188. "El Faro de la Niñez, Enciclopedia de Instrucción primaria, moralidad y recreo infantil". Publicat per Ramon Rodriguez. (1850-1851). Imp. El Faro-D. M. A. Gil. Madrid.
189. "Album de los Niños". (1845). Dominical. Imp. Rebolledo, Madrid.
190. "El Album de las Señoritas". (1856). Imp. J. R. Navarra, México.
191. "La Aurora". (1851-1852). 2 toms. Publicat per Joaquín Avendaño i M. Earderera. Madrid.

192. "El Observador". (1834-1835). 2 toms. Madrid. Hi va haver un altre periòdic amb el mateix títol de 1848 a 1855.
193. "El Instructor ó Repertorio de Historia Bellas Letras y Artes." (1834-1841). 8 toms. Imp. Ackermann, Londres-1841. És un exemple de periòdic publicat per exiliats, i multiculturalista.
194. "Semanario Industrial. Manual de Conocimientos Útiles i económicos". (1840-1841).
195. "Semanario de la Industria y revista de Intereses materiales". (1846-1848). Imp. Colegio sordomudos y ciegos. Madrid.
196. "El Amigo del Pueblo". (1838). 3 toms. Publicat per Marcelino Calero y Portocarrero. Imp. Calero. Madrid.
197. "Calendario Manual y Guia de Forasteros de Madrid". (1835). Imp. Nacional-1836. "Guia de forasteros para el año 1846". (B.N.M. B.A. 6784).
198. "Diario de Sesiones de las Cortes-Congreso". Madrid. Imp. J. A. Garcia-1867
199. "Diario de Sesiones de las Cortes-Estamento de Procuradores". Madrid. Imp. A. Garcia-1867.
200. "Minerva de la Juventud Española" (1833-1836). 6 toms. El tom 6è. fou publicat a la Biblioteca general de J.de la Vega.Madrid.
201. "El Eco de la Clase Obrera, Periódico de Intereses Morales y Materiales, fundador y director el operario Ramón Simó y Badía". (1855-1856). Era una publicació dominical i anava dirigida a defensar els interessos morals i materials dels obrers. Imp. Madrid.
202. "El Mentor de la Infancia". (1843-1845). Fou publicat per José Muñoz Maldonado. Madrid.
203. "El Museo de las Familias". (1843). Publicat per José Muñoz Maldonado a la Imp. F. de Paula Mellado, Madrid.
204. "El Director de la Juventud, Periodico de ciencias y artes dedicado a los niños y adultos". (1845-1846). Era dominical. Publicat per Esteban Paluzie.
205. "El Museo de los Niños". (1847-1849). 4 toms. Imp. Mellado, Madrid.
206. "La Infancia". (1849). Un exemplar.

207. "El Faro de la Niñez". (1850-1851). Op. Cit.
208. "Eco del Comercio". (1834-1848). Op. Cit. Es un dels periòdics que estaren en mans dels liberals radicals, que va subsistir a la censura oficial.
209. "El Español, Diario de las doctrinas y de los intereses sociales". (1835-1837). Primera època. Editat per Andrés Borego, periodista liberal moderat.
210. "El Español. Revista semanario de Política, Ciencias y literatura". (1845-1848). Segona època, tenia una impremta importada d'Anglaterra, tenia un aire de periòdic modern.
211. "El Guardia Nacional". Op. Cit. Era un representant del radicalisme liberal dels anys 1835 al 1837, abans de l'ordenació de la premsa del 17 d'octubre de
212. "El Guindilla". (1841). Publicat per W. Aygüals de Izco. Publicació de caràcter republicà
213. "El Espectador". (1841-1848). Periòdic de caràcter liberal radical esparterista.
214. "El Católico". (1843). Periòdic de caràcter conservador-absolutista.
215. "El Pensamiento de la Nación". (1845). Op. Cit. Dirigit per Jaume Balmes, publicació pro carlista moderada.
216. "La Epoca". (1849). Publicació pro aristocràtica i arava fonamentalment destinat a les senyores.
217. "El Amigo del Pueblo". (1854- 1855). Periòdic conservador, fins i tot reaccionari.
218. "El Constitucional". (1855). Barcelona. Publicació liberal i anticlerical, contrari a l'associacionisme liberal.
219. "Diario de Sesiones de las Cortes". Op. Cit.
220. Hartzbusch, J. Eugenio: Apuntes para un catálogo de periódicos madrileños desde el año 1661 a 1870. Op. Cit.
221. Catálogo de las publicaciones madrileñas existentes en la Hemeroteca Municipal de Madrid. 1661 a 1930. Madrid, Edit. Ajuntament de Madrid-1971.
222. Zamora, F. i Casado, M.: Publicaciones periódicas existentes en la Biblioteca Nacional. Madrid, Edit. Dirección General de Archivos y Bibliotecas-1952.

223. Verqés, Miquel.: La premsa catalana del vuitcents, primera part (1801-1874). Edít. Barcino, Barcelona-1937. Per estudiar la premsa catalana veure també I. Segura i M. Solivà: Revistes de Dones. 1845-1935. Edít. Edhasa Barcelona-1984.
224. Martínez García.: "Catálogo de las publicaciones infantiles españolas. 1798-1936". (treball fotocopiât). Madrid-1977.
225. Sánchez Belda, Luis.: Guía del archivo Histórico Nacional. 2tomo. Dirección General de Archivos y Bibliotecas, Madrid-1958.
226. "Proyecto de Decreto para establecimiento de una Academia general de ciencias y literatura en la Corte. Copia del Proyecto. Dictamen de una comision del Consejo. Contestacion en 26 con varios reparos". Actes del Consell de Govern de 5 d'octubre a 30 de Desembre de 1834.
227. Fernández, Manuel.: Informe sobre els succeïts esdevinguts a la Universitat d'Alcalá en el gener de 1833. Decadència d'aquesta Universitat i creació a 1836 de la Universitat de Madrid.
228. Despatx de la Secretaria d'Estat del Ministeri d'Interior. Reial Ordre de 26 de Maig de 1835. El Govern plantejava la creació de les Diputacions Provincials.
229. "Real decreto para el establecimiento de Subdelegados de Fomento en las provincias, é instruccion para gobierno de los Subdelegados aprobada por S.M." (30 de novembre de 1833). Madrid, Imp. Real-1833.
230. "Clero regular. Expediente de devoluciones de conventos y de cantidades por ventas anuladas." (1851). Veure també expedients per devolució de bens (A.H.N.M. lligall 3.632).
231. "Clero regular y secular. Devolucion de bienes al clero. Conforme al Concordato de 1851 en todas las provincias de 1852 a 1856". No tan sols cal dir que aquest afers donen seqüència del Concordat de 1851, sinó que ho són per a la recuperació del patrimoni educatiu de l'Església.
232. "Escuelas de Enseñanza Mutua". Es tracta d'un Reial Decret per potenciar l'aplicació a les escoles del Metode Mutu.
233. Afers generals de les Escoles de la Instrucció Primària . (1836-1897). Ordenats per provincies. Veure provincia corresponent.
234. Expedients d'Escoles de Províncies . Per ordre alfabetic. Veure provincia per provincia. (1834-1890). Escoles especials.
235. "Reales Decretos. Ordenes ...". (1831-1889). Veure: Compilació Legislativa.

236. "Profesores de Escuelas Normales. Nombres tramitados por el Ministerio de Primera Enseñanza. ...". (1843-1918). Ordenat per anys. Veure carpeta nº 3, Index nº 4.
237. "Provision de vacantes de Maestros". (1843-1918). "Expedientes de la tramitación de estos por el Negociado correspondiente del Ministerio". Ordenat per anys. Veure carpeta nº 3, index nº 4.
238. "Órdenes Generales de Instrucción pública". La compilació legislativa es pot completar amb "Reales Decretos de Instrucción Pública". (1831-1889). (Llig. 6718).
239. "El Padre de Familia, Semanario de Educacion y Moral". (1849-1850). Publicat per Narcís Monturiol d'inspiració icariana, seguidor de F. Cabet, profundament igualitari, i que fou suprimit per fer apologia d'anticlricalisme i anti monarquia, però manifestadament cristià. En El Padre de Familia es demostra un marcat interès per qüestions educatives, morals i socials. Imprès a Barcelona per Monturiol.
240. "La Fraternidad". (1847-1849). Fou una revista antecedent del setmanari El Padre de Familia, i també era promotora de les idces d'Etien Cabet. Era dirigida i publicada Narcís Monturiol amb la col.laboració d'Abdó Terrades i Orellana. Barcelona.
241. "La Corona de Aragón". (1854-1855). Publicació republicana i defensora de la federació de les antigues comunitats que conformaven el Regne d'Araqó. El seu subtítol era clar: Periodico dedicado a defender los intereses de Cataluña, Aragon, Valencia i Mallorca. Editor i propietari era Victor Balaguer, Barcelona.
242. "El Republicano, periódico del Pueblo". (1842). Editat per Joan M. Cansy, republicà, amb la col.laboració d'Abdó Terrades i Francesc Coello. El Republicano va publicar la famosa canço revolucionària "La Campana" d'Abdó Terrades amb musica de Anselm Claver.
- Un llibre clàssic per comprendre l'evolució de la premsa catalana, a més dels anteriorment esmentats, és el de J. Torrent i R. Tassis: Historia de la premsa catalana. 2 toms. Fdit. Bruguera, Barcelona-1969.
243. Patxol. : Manual de viajeros en Barcelona. Imp. Francisco de la Oliva, Barcelona-1840. Ens ofereix alguna notícia de l'estat de la Instrucció pública a Barcelona. Cap. VII. pàgs. 63-69.

244. Bordas, Luis.: "Memoria a cerca de la Ereccion y progresos de la Junta de Comercio". Imp. Ignacio Oliveras, Barcelona-1837.
245. "Reglamento de la Sociedad para la mejora de la Educacion del Pueblo". El seu objecte era establir escoles de pàrvuls. Imp. J. Verdagué, Barcelona-1845.
246. Mata, Pere.: "Discurso Inaugural que en la solemne abertura de las catorce escuelas de primera educacion establecidas en Barcelona por su Ayuntamiento Constitucional de 1841 en aniversario de 19 de Setiembre, pronunciado en el Palacio de la Excelentissima Diputacion Provincial y Salon de San Jorge, Don ..., medico cirujano, diputado electo por la Provincia de Barcelona, Alcalde constitucional de esta ciudad...". Barcelona, Imp. Constitucional-1841.
247. Dubá y Novas, Miquel.: "Discurso pronunciado en Contestacion al discurso inaugural que en la solemne abertura de de las catorce escuelas de primera educacion establecidas en Barcelona por el Exmo. Ayuntamiento Constitucional de 1841 ...". Imp. del Constitucional, Barcelona-1841.
248. "Distribucion efectuada por la Junta de Comercio de Cataluña á los alumnos de su Escuela gratuita de Nobles Artes de premios anuales y trimestrales ...". Imp. Oliveras, Barcelona-1847.
249. Llansó, Jaime.: "Discurso pronunciado por Don ...de apertura de la Escuela Industrial de Barcelona". Barcelona, 1 d'octubre de 1851.
250. Terradas, Abdón.: La Esplanada, Escenas trágicas de 1828. Imp. Vozqués, Barcelona-1835.
251. Monturiol, Narcís.: Un roo de muerte. las ejecuciones Imp. Tomás Carreras, Barcelona-1844.
252. Moralejo, Luis.: Primeros principios de Gramática General aplicados al idioma castellano. Imp. A. Bergues, Barcelona-1838.
253. Soler Vidal, Josep. primer apòstol de la democràcia catalana. (1812-1852). Barcelona. Edit. La Mayrana-1983.
254. Gil de Zárate, Antonio.: De la Instruccion Pública en España. Op. Cit.

255. Hartzembusch, Juan Eugenio.: Apuntes para el Catálogo de periódicos Madrileños desde el año 1661 al 1870. Madrid. Imp. Sucesores de Rivadeneyra-1894
256. Martínez Alcubilla, M.: Diccionario de la Administración Española. Compilación de la Novísima legislación de España en todos los ramos de la administración pública. Madrid-1863-1864. (7 toms).
257. Andreu, Pedro; "Proposición que ha adoptado la Sociedad económica de Amigos del País, para la formación de un Diccionario Mallorquin-Castellano". Palma, 28 de juliol de 1834. "Se invitará á treinta ó mas sujetos parte de dentro y parte de fuera de la Sociedad para contribuir a la formación del diccionario ...".
258. Expedient sobre la constitució d'un museu d'antiquedats a l'ex-convent de Sant Francesc. 17 de juliol de 1875. Sol·licitut dirigida al Ministre de Foment. També hi figura la contestació.
259. Herreros, Manuel de los.: "Carta dirigida al Muy Ilmo. Director de la Real Sociedad Económica de Mallorca de Amigos del País". Palma-20 de novembre de 1886.
260. Boletín de la Sociedad Económica de Amigos del País de Valencia: "Educacion". Valencia. Imp. José Rius-1848.
261. "Guia del Comercio, Agricultura y Artes". Madrid, dimecres 7 de juliol de 1847, tom VI nº 288.
262. "El Conservador. ..." Madrid-1841. (nº6). Periòdic filo-absolutista, que criticava sovint als afrancesats.
263. "El Ancora". Barcelona- gener de 1850. Número 4-13. Periòdic catòlic-conservador.
264. "El Faro. Periódico de las Islas Baleares". Palma- maig de 1834. Número 2.
265. "Almacen de Frutos literarios". Palma-1842. Números 11-12. Consistia en un repertori d'articles ja publicats a altres periòdics.

266. "El Pensamiento de la nacion". Setembre de 1846, número 137, i altres. Op. Cit.
267. "Expediente de formacion y revision de una Memoria del estado de los ramos de esta Junta al Ministerio del Fomento del Reyno". Palma, 20 d'agost de 1875. Escrit del Govern Provincial dirigit al President de la Societat Econòmica de Mallorca d'Amics del Pais de Mallorca.
268. "Expediente sobre exámenes de los alumnos de la Escuela de Nautica". Hi figuren els expedinets dels axomens d'admissió d'alumnes, per exemple vuere maig de 1839. Comissió de Nautica de la Junta de Comerç.
269. "Expediente referente a auxiliar el establecimiento de una Escuela de Comercio y Leneduria de libros". En ell hi figuren les propostes de Fidencio Catalan en tre les que poden citar la presentació de: Tratado Elemental de partida doble en forma de lecciones prácticas. ..."entrega primera. Publicase bajo los auspicios de la Junta Nacional de Comercio de las Islas Baleares". Palma Imp. Nacional de Juan Guasp-1839.
270. "Expediente sobre el mantenimiento del Instituto Balear". 23 de març de 1849.
271. Expediente sobre el mantenimiento de la Escuela Normal". 23 de març de 1849.
272. Expediente sobre el mantenimiento de la Instruccion primaria". 23 de març de 1849.
273. "Noticias de la felicitacion al Regente Excmo. Sr. Baldomero Espartero". Degut al seu nomenament com rei. Firmat el juliol de 1841.
274. DE totes maneres a les Actes de la Diputació Provincial es troben notícies de tipus educatiu que naturalment ens interessien, al manco per saber com es tractava el tema de l'ensenyança des dels poders locals. Per exemple, entre altres ens crida l'atenció la sessió de la Diputació Provincial a la que s'autoritzava a Nicolau Pons i a Francesc Riutord "para que pasen á Paris á fin de adquirir los conocimientos necesarios para poder plantear en esta provincia la Escuela Normal....". Acta del 30 de març de 1838.

275. "Visita extraordinaria de las Escuelas de Palma, practicada en Palma, practicada en Junio de 1835 por el conde de Ayemens y Don Pedro Andreu ...". Aquest Document es troba a el "Propagador Balear", del 26 de febrer de 1837, pàgs 32-35 i 5 de març de 1837. pàgs. 9-10.
276. "Proyecto de establecimiento de las escuelas de Primeras letras". 17 de juliol de 1835. Esmentat per A. J. Colom a "Las Escuelas de Primeras letras (Palma 1800-1850)...".
277. "Contestacion al proyecto de establecimiento de las escuelas de Primeras letras". 21 de juliol de 1835. Idem.
278. "Informe del maestro de la Escuela del Carmen, Nicolás Pons, sobre los adelantos de la escuela, del 12 de Marzo de 1841". Esmentat a Bernat Sureda: La Formación del Profesorado en Mallorca. Antecedentes y origen de la Escuela Normal. Palma, I.C.E. -1984. pàg. 58.
279. "Escuelas de Prácticas de la Normal de Instrucción primaria. Sobre nombramiento de regente y pasante ...". Palma 3 de juliol de 1849.
280. "Escrit de l'Institut Balear a l'Ajuntament de Palma". Comunica la voluntat de l'l. m. Director General d'Instrucció Pública. Palma 3 de Juliol de 1849.
281. "Comision de Instrucción primaria de Palma. Escuelas de Primeras letras". Palma 12 d'octubre de 1849. Sobre ofici de l'Inspector referent els mestres que no tenien títol.
282. "Solicitud elevada á las Cortes de la Nacion con objeto de reformar el Plan de Instrucción pública en lo que se refiere a Instrucción primaria". (Juny-1856). Redactat per Gabriel Cabeza.
283. "Discursos leídos en la Real Academia de la Historia el día 12 de Abril de 1852 con motivo de la admision de D. José de Zaragoza" i "Discursos leídos ante la Real Academia Española, en la recepcion pública del esceientísimo señor don Antonio Cánovas del Castillo el día 3 de Noviembre de 1867"
284. "Anuario de la Universidad Central para el curso de 1855 á 1856". Madrid, Imp. J. M. Ducazcal, desembre de 1855.
285. Fuente, V. de la.: "Historia de la Instrucción pública en España y Portugal: Obras modernas de ella". Madrid, Imp. Rivadeneira- 1875.

286. Núñez de Arenas, N.: Don Ramon de la Sagra, Reformador Social. Madrid, Facultat de Filosofia i Lletres-1924.
287. Matter, M^a.: El maestro de primeras letras. Traducit per Francisco Merino Bellesteros. Madrid, Imp. A. Vicente-1851.
288. Solé i Perera, A.: "L'Elit barcelonina a mitjan segle XIX". Universitat de Barcelona. Facultat de Geografia i Historia-30 de setembre de 1977.
289. Casanovas, Ignaci.: Balmes: la seva vida, el seu temps, les seves obres. 3 toms, Barcelona-1932.
290. Menéndez Pelayo, Marcelino.: La Ciencia española. Santander, Edit. C.S.I.C./Aidus-1954.
291. Actes du troisieme Cologne International. Sovres, 27-30 setembre 1981.: L'offre d'école au XIX siècle. Paris, Association International pour l'Histoire de l'Education-Publications de la Sorbone
292. Léon, Antoin.: Histoire de l'Enseignement en France. "Les luttes et le progrès de l'Education populaire au XIX siecle.(1815-1875)". Paris, Edit. P.U.F. 1977.
293. Mellado: España Geográfica. Madrid, Mellado-1845.
294. García Ruiz, E. Historias 2 toms, Madrid, A. Bacayacoa-1878.
295. Cabanellas, Jaume: Le cicerone français a Palma de Majorque. Palma, Imp. Humbert-1845.
296. Las Cortes de 1834, Primero salió la Aurora y aunque empezó a alumbrar, tenía luz no pudo dar como el sol que sale ahora. Tarragona, Imp. Berenguer y Puigrubi-1834.
297. Sordas, Luis: Hechos Históricos y Memorables acaecidos en España desde la última enfermedad de Fernando VII. Barcelona, Imp. Hispana-1846.
298. Ovilo y Otero, D.M.: Vida militar y política de Don Carlos Maria Isidro de Borbon é Historia de la guerra civil. Tom III, Madrid, Imp. Rebolledo-1845.
299. Iriarte: Biblioteca de Educacion. Coleccion destinada a la Instruccion primaria. Lecciones de ... Granada, Imp. Sanz-1850.
300. Fabulas selectas de Iriarte y Samaniego para la lectura en los establecimientos de instruccion primaria. Madrid, Imp. Preceptor-1853.

301. Gramática de la lengua Castellana, arreglada al prontuario de ortografía de la Real Academia Española. Palma, Imp. Felipe Guesp-1856.
302. Diaz de Baeza, Juan.: Programa de Religión y Moral. Madrid, Imp. Castillo-1856.
303. Fleuri, Abad.: Catecismo histórico ó compendio de la Historia Sagrada y de la Doctrina Cristiana para instrucción de los niños, con preguntas, respuestas y lecciones seguidas para leerlas en las Escuelas. Palma, Imp. Felipe Guesp-1854.
304. Gómez Hermosilla, José: Arte de hablar en prosa y verso. Madrid, Imp. Nacional-1839, 2ª edición.
305. Segundo Florez, José: Primeras Nociones de Cronología y de Historia para uso de las escuelas primarias. Madrid, Imp. F. Estevan-1844.
306. Berenguer de Mongat, Jacobo: Novísimo Manual de Aritmética teórico y práctico. Barcelona, Estevan Pujal-1849.
307. Rubió y Ors, Joaquín.: El libro de las Niñas. 12ª edición, Barcelona, Imp. Rubió-1865.
308. Vallejo, J. Mariano.: Compendio de Matemáticas puras y mixtas. Tom 2-4ª edición, Madrid, Imp. Carrasayaza -1840.
309. Vallejo, J. Mariano.: Aritmética de Niños, escrita para uso de las escuelas del Reino. 7ª edición, Madrid, Imp. Carrasayaza-1845.
310. Figueres y Pey, José.: Colección de trozos. Flocuencia y en prosa y verso ... para servir de texto de lectura en las escuelas primarias. Barcelona, Imp. Bassas-1849.
311. Vallejo, J. Mariano.: Ideas primeras que deben darse á los Niños ... Madrid, Imp. Miguel de Burqos-1833.
312. Sastre Barceló, Carles.: "Sa mentalitat mallorquina durant es primer romàntic il·lenc. Tesi de llicenciatura, Universitat de les Illes Balears. Fac. de Filosofia i Lletres. Dpt. d'Història Moderna i Contemporània. Inèdita. Dirigida pel Doctor Sebastià Serra, Palma-1982.

0.4.-Metodologia Històrica utilitzada.

En aquest apartat he volgut considerar la línia d'investigació utilitzada, així com situar-la dins el marc teòric de les actuals coordenades de la historiografia de l'Educació.

Primerament hem de considerar la Història com una ciència social més, que estudia els fenòmens, i fets socials i col·lectius no tan sols en el passat, sinó en el present i el recent, per explicar millor el present i el deuenir.

Al conjunt del treball he volgut sistematitzar, de manera rigorosa i raonable, quines són les meves consideracions metodològiques en les que he fonamentat la meua tasca investigadora.

A poc a poc he anat elaborant un cos teòric que m'ha servit per orientar la recerca, i explicar els fets, fenòmens i esdeveniments històrics dins un conjunt coherent de successions històriques. En definitiva aquí vull presentar la meua concepció del que ha d'esser l'anàlisi històrico-educativa.

Entenc com a investigació històrica els procediments que es segueixen per arribar al coneixement de la realitat històrica des de les fonts disponibles. Per tant és important trobar el mètode adequat per classificar i analitzar els corresponents fenòmens, fets i esdeveniments estudiats.

Aquí volem distingir entre mètode, metodologia i tècnica. Mètode, aquí, vol significar la manera correcta en que s'han classificat els fets analitzats sense enfondir a l'explicació darrera

de la línia d'investigació; metodologia, és un concepte que pertany més de la filosofia global i de l'epistemologia en que s'ha fonamentat la investigació, que de classificacions concretes o puntuals; la tècnica seria un concepte marco estructural que els dos anteriorment esmentats i fonia referència a la forma en que s'ha recollit i ordenat el material de que s'ha disposat. (1).

Ara bé els tres conceptes resulten fonamentals a l'hora de presentar i definir les eines utilitzades per elaborar la tesi doctoral, perquè seran determinants per a la positiva construcció sistemàtica d'un treball enmarcat en una línia de pensament, i amb mètodes i tècniques conseqüents en la línia defensada.

En aquest sentit, en primer lloc, cal situar a la historiografia com a saber científic, és a dir que la Història ha de tenir per norma el coneixement científic, i com a primer pas en el que ens hem de fixar és el que volem dir amb el terme ciència.

Encara que no ens proposem fer una epistemologia de la ciència històrica, sinó que mentre feim aquestes reflexions el que volem és simplement enmarcar el treball científicament, al mateix temps que el situem historiogràficament, i el fonamentem segons les concepcions i aportacions del pensament historiogràfic contemporani.

Per altra banda és normal que comencem per intentar definir el que volem dir quan deim Història, i, per extensió, Història de l'Educació com a ciència.

No ens podem oblidar que hem d'intentar comprendre la Història de forma pluridisciplinària i totalitzadora, sense voler afirmar

tan rotundament com no fa Tuñón de Lara quan ens indica:

"Ciertamente, hemos llegado en nuestros días a comprender que la historia es una y total; 'La historia es totalidad ...', la única ciencia a la vez global y dinámica de las sociedades', ha dicho Pierre Vilac. Con razón decía Albert Soboul que 'todo el dominio de la historia social'. Es decir, que hay una óptica, unas categorías básicas y unos métodos de la historia social que sirven para integrar en ella la totalidad de la historia ..." (2)

Però, també, ens ajuda a comprendre les dificultats que implica, des del punt de vista de la pràxis investigadora, l'aplicació d'aquesta concepció de la Història.

De totes maneres arribam a la conclusió més determinant, la de que la Història és social, no tan sols perquè la Història estudia els grups socials, orígens socio professionals, institucions, desigualtats socials, etc, sinó també és social: la cultura, l'educació, les lleis, ... En definitiva, el cas que ens ocupa específicament, els plantejaments educatius que, estratègicament els liberals i els altres grups polítics del segle XIX proposaren. Són, al mateix temps, relacions de poder dins el sistema social.

Des de la Història de l'Educació, les idees educatives que s'ofereixen solen esser des dels interessos de la societat i per aconseguir uns nivells de convivència social acceptables pel conjunt de la societat on afecta el sistema educatiu, encara que sigui en matitzacions de realització personal o en referències a la individualitat, sempre tenen com a marc la societat, o en són conseqüència d'un procés històric que es viu en societat. No perquè la Història que es practica no parli de relacions de

producció, d'economia, vol dir que aquestes qüestions no estiguin implicades. La financiació que necessiten les idees per dur-se a terme a la pràctica educativa n'és un exemple.

Un llibre que és imprescindible per comprendre aquestes reflexions és el de Conard-Malerbe: Guía para el estudio de la Historia contemporanea de España, (3) que planteja, de manera senzilla i aclaridora, no tan sols el que es refereix a la definició de la Història com a ciència del devenir, sinó que també les diferents tècniques d'anàlisi de dades, tractament de documents, que m'han servit com punt de partida metodològic.

Ens ensenya que la història, en primer lloc, no es pot concebre com a ciència si no s'ha definit prèviament el seu objecte teòric, que superi l'estricta acumulació de dades, de documents, des de la mentalitat merament empírica.

L'enriquiment de l'historiador és correcte quan completa la seva recerca documental, la seva labor descriptiva dels documents i bibliografia, amb un marc elaborat, on situa el conjunt de la seva investigació, en definitiva una explicació dels conjunts d'elements que conformen la seva aportació.

Aquesta és estada una de les meves principals preocupacions, intentar superar la simple descripció de les fonts utilitzades. Els nivells que ens senyala P. Conard-Malerbe, per assolir les diverses interrelacions que incideixen en els fets i fenòmens analitzats, són: Econòmic-social, polític, i ideològic.(4) En línees generals ens hem hagut de fixar en aquests tres nivells, però, naturalment, per les característiques del tema d'investigació

els plantejaments educatius als inicis de l'Espanya dels liberals ha resultat prioritari els aspectes polítics i ideològics, donant la importància corresponent als altres nivells que resultin ésser socio-econòmics.

El problema per arribar a aclarir aquesta interpretació de la història i dur a terme la tasca investigadora concreta, és de quina manera es pot concretitzar l'anàlisi definitiu, després de tota una tasca prèvia de recerca, elaboració i presentació del material històric.

La discussió, des del que s'anomena història social es fonamenta en sí, és més important la quantificació o la qualificació per explicar-se els fenòmens estudiats; aquí no podem entrar en aquesta discussió, perquè probablement la conclusió a que arribàssim, es veuria molt condicionada per les fonts disponibles, i per les característiques específiques del tema, ara bé, cal indicar que les dues qüestions tenen igual importància, però aquí, per la valoració concreta que s'ha fet, ha estat la qualificació, la norma més utilitzada.

Des del punt de vista de model investigacional, aquesta investigació històrico-educativa, té com a base estructural la política, tal com ens indicaria Tuñón de Lara: "partidos y organizaciones, aparatos del Estado (particularmente ideológicos: Iglesia, escuela, prensa, etc)". (5) Però també hi ha aspectes de conjuntura socio-política i cultural, segons una unitat de temps, una campanya per introduir un mètode per exemple, i que

ciències humanes i socials. Però sí que hem tengut present la importància de les afirmacions referents en la tendència actual d'integració epistemològica d'aquestes ciències.

La definició de la Història de l'Educació i la de la Sociologia de l'Educació van molt connexes, com és el cas de la visió del tema que ens dona Agulla, quan defineix la Sociologia de l'Educació, i diu:

"La sociologia especial que analitza i explica la socialització com a fenomen i processos socials, del mateix mode que les relacions entre educació i societat, tant del passat com del present". (7).

Tant és així que des de l'anàlisi de la realitat educativa, i dels plantejaments educatius és imprescindible la dimensió social del fenomen estudiat, tant si és en forma de fet com si és en forma de plantejament, ideològic, polític, social i cultural.

Encara que no hi ha unanimitat als plantejaments metodològics, pens que des de la tolerància metodològica i assimilant l'oferta plural existent, s'ha d'intentar aprofundir en les ofertes actuals de tipus metodològic, i utilitzar el que realment ens faciliti la construcció del model investigacional utilitzat. Les opinions són diverses i la matèria té la seva pròpia història i evolució, el que ha motivat el naixement de diversos corrents metodològics.

En el present no existeix un pensament unificat sobre el que és la metodologia de la investigació històrico-educativa i pedagògica, la qual cosa dificulta l'aconseguir un coneixement objectivitzador dels diversos fenòmens estudiats, i és per això

que avui en dia es pot dir que hi ha diverses històries: història econòmica, història social, història cultural, història total, història integral, ... però per a mi la Història i la Història de l'Educació, han de tenir ingredients de totes aquestes històries, puix considerem que han d'esser simplement Història.

Els autors contemporanis de la Història de l'Educació en són conscients d'aquesta problemàtica, és així que Isabel Gutierrez Zuloaga ens indica:

"Actualmente el enfoque del estudio de la Historia ha dado un amplio viraje. A la preocupación por el aspecto diplomático, político o militar ha sucedido una atención dirigida a las estructuras humanas que van condicionando el proceso del acontecer. Ha influido en este progreso de los trabajos de investigación histórica que ha tenido lugar con motivo de la aportación de la historia de la cultura ..." (8)

De totes maneres aquesta afirmació resulta una mica parcial ja que l'avanç i el progrés a la ciència històrica és degut, entre altres aportacions, a les de les diverses ciències socials i humanes, a la que la Història s'ha de connexionar forçosament, i naturalment també es deu a l'esforç metodològic dels historiadors.

Aquestes connexions entre les diverses matèries que conformen les ciències socials i humanes, com a ciències auxiliars unes de les altres, i com a analitzadores d'una realitat total, ens faciliten la comprensió dels fenòmens històrics dins una determinada societat. Quan intentem fer història, probablement no sabem ben bé si fem història social o sociologia històrica, i per extensió, però substancialment, de l'Educació.

Manuel Martín Serrano procura explicar aquesta qüestió des del punt de vista de sociologia amb aquestes paraules:

"Foucault parece afirmar que quienes eligen la teoría social pertinente en cada época no son los sociólogos. La Historia cambia el saber, el hacer y el acontecer social. Son las teorías científicas, las técnicas y las experiencias, los factores que aproximan o alejan, reviven o hacen invernar las teorías sociales puesto que cada teoría propone una concepción de la Sociedad que en ella encuentra su pertinencia" (9).

Un altre autor que ens vol clarificar les relacions existents entre les diverses ciències socials és Madelein Gratwitz a Métodos y técnicas de las ciencias sociales, amb una teoria superadora de la concepció de la Història com una ciència del passat.

Es evident que avui en dia l'historiador s'ha d'evadir de l'especialització estreta, i a on la Història ja no és l'estudi del passat, sinó com a indicava Marc Bloch és "la ciència dels homes en el temps". Però Madeleine Gratwitz, acaba la seva explicació conceptual sobre la Història així:

"...en cierta forma la historia es la sombra de la humanidad, inseparable de ella, que absorbe los múltiples ritmos particulares y colectivos disecados en esta forma simplificada, depurada y arbitraria que impone el tiempo del calendario, no podemos prescribir de la historia. Ella contiene la mayor parte de la explicación, de la génesis de los hechos humanos. Ella es, con la sociología, como observa Gurtvitch, la única ciencia humana que considera globalmente, por vocación propia, al hombre en su realidad y en su contexto de instituciones y de organizaciones económicas y sociales" (10).

També ens podem fer la pregunta que es fa Valentín Vázquez de Prada, referent a la Història:

"Acaso no es la historia, además de una ciencia humana concreta, punto de referencia obligado para las demás

ciencias del hombre? ¿Existe algún aspecto o faceta de la realidad social que pueda legítimamente estudiarse sin una consideración, sin una referencia al menos sobre sus orígenes" (11).

Si es tracta de defensar un tipus d'Història com a ciència, i situar-la en el conjunt de les ciències socials, segurament haurem de dir que la Història no tan sols s'ha de considerar com a una ciència social i humana més, sinó que s'ha de considerar com a fonamental en el conjunt de coneixements de la nostra realitat social i humana.

Per altra banda la Història de l'Educació que forma part del coneixement històric, s'ha d'entendre com una ciència objectivitzadora i d'anàlisi del fet i dels plantejaments educatius, i a partir de les eines de treball que ens porti aquesta ciència, a més d'aportar la valoració subjectiva dels fets i plantejaments analitzats.

En relació a la Història de l'Educació podem assumir el que ens indica Enrique Ballesteros:

"... la historia no es sólo una narración, sino que en su sentido más interesante, es explicación y, además un a valoración, un juicio sobre personas y políticos, sobre instituciones, sociedades y civilizaciones..." (12).

Naturalment que en tota interpretació de la realitat històrica influirà la formació i el corrent ideològic-científic de la persona que vol fer la història, que serà determinant en la forma de fer història de l'historiador, que el condicionarà a utilitzar una determinada metodologia, o línia d'investigació, però també és veritat que haurà de tenir present altres formes de fer història que no siguin la seva pròpia. Serà en el conjunt

d'aquestes circumstàncies que l'historiador de l'Educació i de la Pedagogia manifestarà la seva rigorositat científica.

De totes maneres dins l'evolució que ha sofert la Història com a ciència, s'ha passat de la propiament narrativa, a la pragmàtica, a la reflexiva, interpretativa, explicativa i crítica.

Per altra banda crec que això que la Història té de científic és inquestionable, perquè té el seu propi objecte, i metodologies per arribar al coneixement i estudi d'aquest objecte. Si bé sempre dins la relativitat que comporten aquestes afirmacions, i sense oblidar els seus lliçams amb la resta de ciències.

És evident que la problemàtica de la metodologia de la Història s'ha de contemplar dins el marc de la metodologia de la ciència en general, i de les ciències socials en particular, de la globalitat d'aquesta afirmació ens pot oferir una idea, un autor Jerzy Topalsky que estudia la metodologia de la història, quan ens diu:

"la materia de la metodologia general de las ciencias, disciplina a la que se ha llamado la lógica de la filosofía o la teoría de las ciencias, no tiene líneas exactas de demarcación. Sería también inútil, como és evidente, buscar una definición de la materia de la metodología de las ciencias en las que estuvieran de acuerdo todas las personas implicadas. Seguramente es más apropiado indicar la clase de problemas que a la metodología general de la ciencia, así como los problemas que, en opinión de los científicos, deberían interesarle. De este modo podemos llegar a una serie de cuestiones indiscutibles que son específicas de la investigación metodológica".(13)

És la manera d'entendre la dimensió transdisciplinària de les ciències, dimensió totalitzadora de la ciència, que ens

us d'ajudar a conformar el model teòric de la investigació històrica.

En la Història, entesa com a ciència social, no és l'home com a ésser individual, el que interessa al coneixement històric, sinó la col·lectivitat, els grups humans, els moviments socials, canvis i transformacions socials.

I si hem de pensar amb la Història plantejada d'aquesta manera, és simplement impensable fer història sense les aportacions d'altres ciències socials, i és possible pensar en una història síntesi basada en les aportacions de la sociologia, psicologia social, economia, antropologia, ...és evidentment una tasca interdisciplinària, per no dir transdisciplinària.

A continuació ens hem de plantejar una història dins una teoria general del saber; a més, quan parlem d'Història o de Sociologia, pensam que una història social o una sociologia històrica és el dilema a resoldre, però és la tendència que a l'actualitat ens du a la Unificació de la ciència.

L'expressió sociologia històrica la trobam, per exemple, al llibre de Josep I. Aranguren: Moral y sociedad. la moral social española en el siglo XIX, quan diu:

"El presente trabajo pretende ser más bien una aportación histórica que a la historia del periodo a que se refiere; es decir, pretende estudiar estructuras sociales, más que acontecimientos. Estructuras, en primer lugar mentales; y también estructuras institucionales, en cuanto constituyen la objetivización, la cristalización o condensación de aquellas".(14)

Però en realitat el concepte just a aplicar, serà en el

que convergin els interessos de l'investigador, ja que, com ha dit Pierre Vilar (1967), l'historiador: "pone de manifiesto los mecanismos que unen el acontecimiento con la dinámica de las estructuras" (15).

En la teoria de la ciència històrica, des del punt de vista clàssic, una de les qüestions fonamentals que s'han de definir o s'han de considerar, com ja hem dit, és el seu objecte. Però a l'actualitat no es produeix una unanimitat de criteris en el moment de delimitar l'objecte de la ciència històrica. El que sí que queda clar és que la Història no només pot ésser definida en el seu objecte com ciència del passat.

La tasca de l'historiador, i en ella procur estar jo mateix, ha d'aportar moltes més coses que deixar un testimoni escrit dels fets del passat. És veritat que l'historiador necessita dels texts o de les fonts no tan sols escrites, dels fenòmens estudiats, s'ha d'esforçar en oferir una visió el més exacta possible de la realitat històrica. En definitiva probablement sigui el propi historiador que construeix i delimita l'objecte de la Història, ja que els fets, idees, pensaments, plantejaments, són els que estan presents a la ment del propi historiador. Per tant en aquest sentit entrem en considerar la subjectivitat del fet històric, ja que el fet aïllat del seu context, sense considerar-se dins un conjunt, resulta molt poc fiable d'èsser considerat en la seva autèntica dimensió. Aquestes són reflexions

presentes a la meua pràxis investigacional, però el camí de l'objectivització no acaba aquí.

Per a F. Furet la Història quantitativa seria una alternativa a la Història clàssica, seria una veritable revolució de la consciència historiogràfica, (16) des del moment que obliga a l'historiador a renunciar a la frivolitat metodològica. La codificació de dades suposa la seva definició, lo qual cosa implica un cert nombre d'eleccions i d'hipòtesis. Es pensa que això marcarà una clara llança a favor de l'objectivitat històrica.

L'historiador no pot escapar a la consciència del que ha construït els seus fets, la diversitat d'enfocaments i d'interessos rodejan tot tipus d'històries, en especial la Història social, que paulatinament es va convertint en una sociologia retrospectiva, que analitza i estudia l'evolució de les societats del passat. Malgrat tot, no estic absolutament d'acord amb això, ja que la Història no ha d'esser considerada com un fòssil, puix que malgrat en realitat la meua Tesi forma part de l'estudi del passat, també es veritat que la formació del sistema educatiu és fruit d'una evolució i canvis dins una estructura, que poc o molt ha influït a l'evolució del conjunt del sistema educatiu en un període molt llarg de la Història de l'Educació i dels plantejaments educatius a l'Estat espanyol.

Per ventura tenen raó els historiadors que ens indiquen que: "La matriz no está ya en las ideas, en los modelos, en los métodos educativos, en las orientaciones culturales, sino

en los sistemas productivos, en la división del trabajo y de la división de clase", però en el nostre cas, en esser definitori del treball els plantejaments educatius és molt difícil establir aquest principi metodològic, perquè el món de les idees encara és més subjectiu, al menys el qui les interpreta. Per això l'historiador i l'historiador de l'Educació i de la Pedagogia han d'imaginar els fets, els plantejaments, des de la visió que ens ofereix la retrospectiva d'aquella època, no com un ciutadà que no interpreta les vivències i problemàtica d'aquell temps, sinó com un observador contemporani, però sense oblidar que és un actor de l'actualitat.

També és veritat que els treballadors, el proletariat, tot utilitzant un llenguatge marxista, no ha disposat de les eines, mitjans, ni possibilitats de producció intel·lectual. Per tant aquí no hi cap l'anomenada Història objectiva, al menys no es pot fonamentar sobre les "connotacions de la investigació històrica objectiva", perquè l'investigador ha de denunciar les pròpies connotacions ideològiques i aclarir les relacions de classe; així les idees pedagògiques dominants són, segons Remo Fornaca, les idees pedagògiques i escolàstiques de les classes dominants, i és impossible per a qualsevol classe subalterna hegemonitzar les estructures econòmiques, socials, polítiques, institucionals. (17). És aquesta una visió, per exemple, de la Història de la Pedagogia de Gramsci, és un tipus de concepció marxista de l'anàlisi històrica de les idees pedagògiques.

Altres aportacions, ens ofereixen l'espectre de la metodologia de la investigació històrica, que ens sistematitza de manera sintètica a l'obra de Remo Fornaca, que queda expressada així:

"...historicismo como individuación de las relaciones entre fenómenos educativos i socio-políticos; investigación histórico-pedagógica como periodización de la formación de la humanidad; historicismo idealista y metodología marxista; el problema del sentido en la historia de la educación; aportaciones de la escuela de Frankfurt, de la estructuralista y de la comparativista, son, entre otros, los contenidos de sus bien sintetizados y exhaustivos capítulos" (18).

És un repàs al desenvolupament de la historiografia pedagògica per part d'aquest autor, que ens demostra el galimaties d'opinions i reflexions metodològiques que avui existeix a la historiografia, inclús hi ha afirmacions que es queixen d'una manca de metodologia apropiada, segons Bernat Sureda, per explicar els temes educatius en perspectiva històrica. (19). La Història de l'Educació ha quedat en segon terme, per la dinàmica actual de les preocupacions per aclarir temes demogràfics, econòmics i socials, més que per la història de les mentalitats, processos ideològics, i de l'Educació. (20)

Per altra banda són prou significatives les paraules d'Emilio Redondo, referents a que: "La capacidad y competencia técnica del historiador no son suficientes para garantizar la objetividad histórica".(21)És a dir que aconseguir una objectivització de la investigació històrica és complicat, perquè si hi ha desorientació metodològica generalitzada, la rigorositat científica és difícil d'orientar si un no té recursos metodològics suficientment

vàlids.

No és un problema de fàcil solució, perquè una de les coses que ens fan pensar en la relativitat d'aquestes afirmacions sobre les metodologies, són les opinions, com la de Feyerabend que ens ofereix una crítica radical a les metodologies establertes, en el que defensa a ultrança el principi que el "únic principi que no inhibe el progreso es: todo sirve". (22) Parteix d'una tesi fonamental: "el anarquismo estimula el progreso cualquiera que sea el sentido en que se tome el término". (23) Probablement aquesta afirmació és exagerada, si bé és veritat que la ciència ha d'esser creativa i ha d'esser flexible en l'assumpció de metodologies diverses.

Una de les crítiques que fa Feyerabend és l'acusació a la uniformitat que ens condueix al conformisme, amenant les capacitats intel·lectuals i la imaginació dels individus. En aquest cas estic d'acord. Si la uniformitat significa aminorament de la flexibilitat metodològica, al marge per poder assumir els plantejaments metodològics positius de la pluralitat metodològica contemporània, però aquesta flexibilitat metodològica ha de possibilitar una línia d'investigació amb una coherència estructural.

Pluralitat que el mateix Feyerabend defensa, com a pluralitat d'opinió que avança cap una possible objectivització del coneixement científic. De totes maneres Paul Feyerabend ha estat molt criticat pels teòrics contemporanis, inclús per alguns dels

seus propis mestres, com per exemple Popper. "et significatiu però normal perquè ataca frontalment els plantejaments dels seus crítics, ja que els considera dogmàtics en el pla científic.

Es important intentar superar i interpretar l'etern problema de la científicitat i objectivitat de les Ciències socials i humanes. Per exemple, són significatives les paraules més moderades que les de P. Feyerabend, com les de F. Chalmers:

"La filosofía de la ciencia ha avanzado en las últimas décadas. Sin embargo, este libro no pretende ser una contribución a la historia de la filosofía de la ciencia. Su propósito es poner al corriente de las tendencias recientes explicando tan clara y simplemente como sea posible algunas modernas teorías sobre la naturaleza de la ciencia y, por último, sugerir algunas mejoras en ellas. En la primera mitad del libro, describo dos enfoques de la ciencia simples, pero inadecuados, a los que me refiero como inductivismo y falsacionismo. Aunque las dos posturas que describo tienen bastante en común como posturas que han sido definidas en el pasado y que incluso algunos sostienen hoy en día..." (24).

En definitiva ens interessa aquest llibre per la presentació i crítica que ens fa d'Irene Lakatos, I. Kuhn, P. Feyerabend. Precisament d'aquest autor ens indica que es preocupa per demostrar que la ciència no és un coneixement necessàriament superior a altres camps de la vida humana. F. Chalmers, considera un aspecte positiu de la seva postura: la defensa de l'anomenada actitud humanista, tot potenciant la llibertat, la individualitat i creativitat humanes. (25).

El mateix F. Chalmers fa un esforç per definir la ciència, associant realisme i la idea de veritat, cosa identificada amb el pensament de Popper, però amb un caire més relativista, i

acaba combatent el que anomeno "ideologies de la ciència" tal com funciona a la nostra societat. (26)

Com es veu el tema de l'objectivitat de la ciència, és un tema inconclús, en moltes interpretacions i opinions, però en definitiva la investigació històrica depèn de les actituds que adopten els propis científics a la pràctica investigacional. La investigació històrico-pedagògica i educativa s'ha de valorar metodològicament parlant, no tant sols de la teoria epistemològica, sinó des de la praxis investigacional.

Aquesta praxis investigacional cal que tengui present que:

"...como la historia de la Pedagogía no puede reducirse a la reproducción de las ideas y de las praxis educativas de los grupos hegemónicos, de las teorías pedagógicas en el sentido especializado y científico del término, sin tener en cuenta la estratificación y la intersección social e ideológica, sería así demasiado simplista hablar también a propósito del problema de las fuentes, al hacer referencia a la investigación solamente de textos, a los tratados, a las obras, evitando el enfrentamiento con toda la problemática histórica que debería constituir, en cambio, el auténtico punto de referencia ... La razón viene dada por el hecho que las ideas verdaderamente progresivas en el plano educativo a menudo no coinciden con las perspectivas y con las técnicas que las más, son objeto de los tratados (...) el movimiento de la idea educativa en el periodo que nos interesa ... no acaba en los textos escritos especial o intencionadamente educativos, a los cuales hacemos referencia, ni en la experiencia educativa a la que se dirigen, sea por conservarlas, sea por renovarlas; sino que se fundan esencialmente en las direcciones axiológicas subyacentes en ellos, direcciones que buscan, más o menos conscientemente, en la obra educativa, el medio para triunfar y perpetuarse". (27)

Aquestes expressions faciliten la reflexió en favor d'una qualitat de la investigació històrico-pedagògica i educativa, i crec que hem de fugir d'una història lineal i llibresca per

a passar definitivament el llindar de la Història científica, aproximant en la nostra línia investigadora els plantejaments i la pràctica investigacional.

Metodològicament parlant, a la meua investigació he tengut present, d'acord amb la complexitat de l'espai metodològic actual, una sèrie de nivells, segons les característiques del tema i l'època estudiada:

1er. Nivell polític-ideològic: Representa el model ideològic-educatiu defensat pels diferents tipus de grups liberals existents als inicis de l'Espanya Liberal, així com d'altres grups, com els Socialistes utòpics, Republicans.. Especialment les seves concepcions, propostes, i plantejaments educatius defensats, al manco a nivell teòric.

2on. Nivell polític-jurídic i normatiu: que vol dir el marc jurídic de la reforma del sistema educatiu duita a terme pels liberals en el poder (moderats i progressistes). Intentos per part dels diversos grups dominants de l'adequació de les noves idees al sistema escolar. Principalment a la instrucció primària i la formació dels mestres.

3er. Nivell de Plantejaments educatius no estrictament oficials, a nivell social des del punt de vista de mentalització social: Periodisme, Literatura, ...

4rt. Nivell de Plantejaments teòrics presentats per diversos autors significatius a l'època estudiada, sense limitar-nos als pensadors eminentament liberals. Incidissin o no directament

en la institucionalització del sistema escolar en construcció.

5e. Nivell: Procés d'institucionalització i pràxis del Sistema escolar, característiques del Sistema escolar instaurat i grau d'assorció per a la realitat escolar de les reformes.

6e. Nivell: Perspectiva de futur en que es feien els plantejaments educatius per aconseguir una operativitat a llarg termini, tant a nivell oficial com a no oficial.

Aquest nivells són essencials per comprendre la conformació metodològica del present treball, són les línies que enmarquen la nostra investigació i el seu objecte primordial, que en definitiva és desentrenyar el paper que jugaren els Plantejaments educatius en la contrucció del Sistema educatiu durant l'època que va de 1833 a 1857, i la seva incidència real.

També ens ajuda a posar en ordre la complexitat d'idees, plantejaments, esdeveniments i fets analitzats segons la seva interrelació a l'evolució històrica dins el seu context socio-polític i cultural.

Per la raó de respectar l'evolució dels fenòmens estudiats en el seu context històric, però no sempre s'expressarà linealment el desenvolupament cronològic dels esdeveniments, fets o fenòmens analitzats i descrits en el decurs de la Investigació. Sempre, naturalment, que aquesta manera de fer no fos un obstacle per aclarir el seu significat i la seva importància en la dinàmica socio-històrica de l'època estudiada, més que pel seu significat en el temps.

En realitat el sistema utilitzat, probablement sembla eclèctic, històrica i metodològicament parlant, però amb la voluntat de conjuntar, de la manera més correcta, la síntesi i l'anàlisi, per poder oferir una visió comprensible, la més completa possible, del fet Històric objecte d'estudi.

Tècnicament parlant, el mètode seguit, per aconseguir el desenvolupament i culminació de la tasca investigadora, quedarà inicialment explicat per a la descripció de les etapes en les que m'he orientat per arribar a la definitiva elaboració de la Tesi doctoral. Aquestes etapes han estat:

1.- Elecció del camp i tema de la Investigació, prèvia informació de les possibilitats investigacionals i consulta al Director de la Tesi Doctoral, el Dr. Antoni J. Colom.

Basicament, la primera tasca va consistir en una recopilació de referències sobre aspectes que altres autors havien tractat, directa o indirectament lligats amb el tema inicialment proposat, i que encara no estava definit tal com a l'actualitat ha quedat conformat.

Entre els factors que m'han condicionat a elegir aquest tema del present treball, cal indicar:

a) Importància del tema dins el context de l'Evolució de l'Educació a l'Estat espanyol.

b) Possibilitats relatives d'aconseguir informació adequada si el tema era basicament investigar la institucionalització de la Formació dels mestres a Mallorca en relació a la construcció

del sistema escolar a l'Estat espanyol. En aquest cas el mètode seria inductiu, perquè es partiria d'un tema concret per generalitzar paulatinament en un tema més ample a nivell d'Estat.

c) Valoració de les possibilitats per dur a terme aquesta investigació, originalitat del tema, de les fonts disponibles, i relació esforç investigacional i possibles aportacions novadores per a la Història de l'Educació.

d) Temps disponible per a la realització de la tesi a llarg termini, possibilitats econòmiques i recursos tècnics.

2.- Correcció de la idea inicial d'iniciar el tema amb una investigació en una època determinada des de la institucionalització educativa a nivell de Mallorca dins el context de l'Estat espanyol.

El tema seria de caire global i partiria dels Plantejaments generals que es feien a l'Estat espanyol a nivell educatiu per aconseguir un nou model sociopolític als inicis de l'Espanya Liberal (1833-1857).

Això implicava:

a) Canvi en la valoració de les fonts disponibles, del tipus de fonts a consultar, i en conjunt refer totes les previsions inicials.

b) Relectura de les fonts recopilades fins al moment i iniciar un nou procés investigacional molt més deductiu que inductiu, però que a la llarga, necessàriament fou mixt entre aquest dos mètodes, perquè de fet s'utilitzaren simultàniament.

3.- Iniciació pròpiament de la investigació empírica, amb la línia temàtica ja traçada, i amb l'objectiu d'abastar la més diversa varietat de fonts i de problemàtiques.

a) Recopilació paulatina de fonts directes i indirectes. Elecció dels Centres de documentació a consultar, delimitant la recerca a les possibilitats de viatjar a Madrid i Barcelona, a més de l'obligació puntual de visitar els centres de documentació més significatius de Palma.

b) Classificar el tipus de fonts i bibliografia, segons el seu grau de globalitat oferida.

4.- Simultàniament amb la fase anterior es comença a elaborar interrogants i descodificar paulatinament les fonts, valorant el seu origen i contingut.

a) Es critica i estudia la fiabilitat de les fonts i la seva originalitat en relació amb el tema estudiat.

b) Delimitar els fets sobre els que es té informació directa i els que no es té informació directa, i constatar la seva fiabilitat.

c) Es comença l'elaboració d'hipòtesis de treball, ja que sense elles no hi ha possibilitat de dur a terme cap investigació. La formulació de preguntes, interrogants s'han confeccionat tenint present la seva possibilitat d'esser contestades, per tant constantment s'han hagut de reformular, segons s'avançava a la descoberta documental.

d) En el cas concret d'aquest treball, l'elaboració de

les hipòtesis s'ha orientat també per l'índex que ens ha servit per estructurar el conjunt de la Tesi. També ens ha servit d'orientació per a la construcció definitiva de les hipòtesis els punts que es citen a l'apartat: Interès i motivacions pel tema estudiat, quan es resumeix els principis que caracteritzaren els plantejaments liberals a l'època estudiada.

6.- En aquesta fase es tracta de descriure i analitzar amb orientació cronològica, però no amb linealitat absoluta per facilitar les connexions temporals corresponents, simultàniament amb una orientació temàtica els diferents documents que aporten llum als diversos aspectes dels temes estudiats.

a) Elaboració i anàlisi de les fitxes documentals i analítiques, seguint el consells de F.S. Cardoso i H. Pérez Brignoli:

- .- Dur a terme una cosa a la vegada.
- .- Saber resumir: copiar textualment en esser imprescindible.
- .- Utilitzar els recursos moderns de reproducció: fotocòpies, microfilms, fotografies ...
- .- Disposar d'un pla per a classificar el material, temàtica i cronològicament. (28)

b) Resum, anàlisi, crítica i síntesi històrica del conjunt de documentació elaborada, amb criteris cronològics, de contingut i temàtics.

7) Valoració sistemàtica dels elements aportats en el seu conjunt, i síntesi de les qüestions a resaltar. Sempre procurant mantenir-se en el marc teòric construït el llarg d'aquestes reflexions metodològiques.

Totes aquestes passes ens conduiran a la redacció definitiva. Aquesta redacció definitiva, després d'haver elaborat un

repertori de fitxes parcials de cada lema, està nodrida per una serra de consideracions tècniques que a continuació enumerem:

.- Que cada part tingui sentit en el conjunt, i que aquest estigui coherentment enllaçat, que es segueixen una directriu explicativa de les aportacions corresponents.

.- Evitar un cúmul excessiu de cites textuales, i intentar aconseguir que aquestes estiguin ben situades en el context del tema, aspecte o perspectiva exposats.

.- A nivell de descripció i explicació procurar esser clar, concís i afavorir d'un text elaborat i sintètic, sense oblidar que la complexitat dels temes tractats. No hem d'oblidar que s'ha de brindar una explicació crítica i analítica dels fenòmens que s'intenten fer comprensius als altres, des de la teua pròpia visió, i això resulta força complicat.

.- Evitar l'elucubració enrevessada i repetitiva, i s'ha d'esser observant en les normes ortogràfiques i sintàctiques.

Són, aquest criteris, una bona orientació, si es tenen presents, per aconseguir un text qualitativament important, i que farà més factible i científica la tasca d'elaboració definitiva del text produït.

No sé realment si he aconseguït aquests propòsits al llarg del present treball, però la veritat és que m'he hagut

d'esforçar en corregir el meu ímpetu inicial de voler ésser més elegant que clar, més literat que científic, i a la fi he comprès la necessitat de tenir més cura de la senzillesa que de florejjar.

Per acabar aquest apartat i a manera de resum, cal dir que he volgut presentar amb aquestes línies i aquesta sèrie de consideracions metodològiques, emmarcades dins la concepció de la Història de l'Educació, una visió, la més correcta possible des de l'aprofundiment historiogràfic modern i actual.

Però, no només he volgut proposar una reflexió teòrica, sinó que des de la pràxis investigadora, he volgut aclarir no tan sols això que entenc per investigació històrica, sinó com es pot dur a terme una tasca pràctica d'investigació dins un determinat marc metodològic i amb un suport tècnic adequat.

NOTES

1. L'epistemologia de la Història es pot aprofundir a: Pagès, Pelai: Introducción a la Historia. Epistemología, teoría y problemas de método en los estudios históricos. Barcelona, Barnanova-1983; Hollier, Agnes.: Teoría de la Historia. Barcelona, Edit. Fontamare-1982. El metode per a dur a terme una investigació històrica es pot consultar a: Cardoso, Ciro F.S.: Introducción al trabajo de la Investigación histórica. Barcelona, Edit. Grijalbo-1981. Cal consultar llibres de metodologia de treball com el de: Cerro-Bervian.: Metodología científica. Madrid, Edit. Mc. Graw-Hill-1979; Bunge, Mario.: La Investigación Científica. Barcelona, Edit. Ariel-1972.
2. Tuñón de Lara, Manuel.: Metodología de Historia Social de España. Madrid, Edit. Siglo XXI-1979.
3. Conard-Malerbe, P.: Guía para el estudio de la Historia contemporánea de España. Madrid, Edit. Siglo XXI-1977. Ara bé crec que aquest és un llibre és imprescindible per iniciar qualsevol investigació històrica, però ja insuficient perquè han sortit informacions, que al rancó completen aquesta obra.
4. Conard-Malerbe, P.: Op. Cit. pàgs. 12-20.
5. Tuñón de Lara, Manuel.: Metodología de la Historia Social... Op. Cit.
6. Goldman, Lucien.: Ciències Humanes i Filologia. Barcelona, Edit. Edicions 62-1966. pàg. 7.
7. Agullà, J. Carlos.: Sociología de la Educación. Buenos Aires, Edit. Paidós-1968. pàg. 112.
8. Gutierrez Zuloaga, Isabel.: Historia de la Educación. Madrid, Edit. Narcea-1972. pàg. 25
9. Martín Serrano, Manuel.: Métodos actuales de Investigación Social. Madrid, Edit. Akal-1978. pàg. 34.
10. Gratwitz, Madeleine.: Métodos y técnicas de las ciencias sociales. Barcelona, Edit. Hispano-Europea-1975. pàg. 256.
11. Vázquez de Prada, Valentín.: Presentació de El método histórico. Pamplona, Edit. Eua-1974. És una obra col·lectiva.
12. Ballesteró, Enrique.: EL Encuentro de las Ciencias Sociales. Un ensayo de metodología. Madrid, Edit. Alianza-1980 pàg. 119.

13. Popelsky, Jerzy: Metodologia de la Història. Madrid, Edit. Càtedra-1982.
14. Aranguren, Josep L.: Mora, y sociedad. La moral social española en el siglo XIX. Madrid, Edicions-1970. pàg. 27
15. Vilas, Pierre: Iniciación al vocabulario de análisis histórico. Barcelona, Edit. Trilobito-1980.
16. Furet, F.: "Histoire quantitative et la construction du fait historique". Rev. *Annales*, n° 1, pàgs. 63-64.
17. Fornaca, Remo: La investigación histórico-Pedagógica. Barcelona, Edit. Sikos-tau-1978. pàgs. 60-61
18. Idea. Veure portada posterior.
19. Sureda, Bernat: "Consideraciones sobre el concepto de educación en las investigaciones históricas". Rev. 'Educativa i Cultural'. n° 1, 1979. pàg. 37
20. Idea.
21. Redondo, Emilio: "Consideraciones sobre la posibilidad: condiciones y límites de la objetividad histórico-pedagógica". Actas IV Coloquio de Historia de la Educación. Palma Setiembre 1986. pàgs. 70-86.
22. Feyerabend, Paul: Contro contra el método. Madrid, Edit. Tecnos-1981. pàg. 7.
23. Idem. pàgs. 11-12.
24. Chalmers, F.: ¿Qué es esa cosa llamada ciencia?. Madrid, Edit. Siglo XXI-1986. pàgs. 7-8
25. Idem. pàg. 198-199.
26. Idem. pàgs. 234. La seva teoria respon al model metodològic que podem definir objectivista.
27. Fornaca, Remo. Op. Cit. pàgs. 17-18.
28. Cardoso, F.S. i Pérez Brignoli, H.: Los métodos de la historia. Barcelona. Edit. Crítica-1976. pàg. 399.
 No quedaria completat conjunt de referències sense recordar que uns dels llibres que ens assenyalava pautes d'investigació històrica dedicades en aquest període de la Història: Josep Fontana, Análisis del pasado y proyecto social. Barcelona, Edit. Gaisalobu-1982

G.5.- PLANTEJAMENT HIPOTETIC. NIVELL I GRAU EN LA SEVA CONSECUCIO.

La hipòtesi, a nivell científic, vol dir suposició verificable, comprobable o rebuttable pels fets, que decidiran en darrer terme el grau de veritat, falsetat o versemblança.

Segons aquesta definició, les hipòtesis que volem comprovar són diverses, de difícil constatació, per verificar la seva probabilitat de verificació.

Es, aquest, un terme fonamental a la investigació científica, perquè suposa, teòricament, aconseguir el seu fil conductor. Aquest fil ens possibilitarà la coherència necessària perquè la recerca duita a terme resulti fiable des del punt de vista científic.

La primera verificació que ens proposam dur a terme és fins a quin punt és veritat que la política triomfant als plantejaments educatius dels liberals és eclèctica, i així aconseguir més adhesions de les diverses forces socio-polítiques dominants a cada moment històric, a una voluntat de síntesi de les diverses postures de pressió, fruit de les lluites polítiques per arribar a obtenir el poder.

La narrativa resultant de tots aquests debats, tant els oficials com, en línies generals, a les capes concienciades de la societat, és canalitzada a través dels buròcrates i dels funcionaris ministerials, més que els burgesos que arribaven al poder polític. Tenien una representativitat parlamentària,

encara que representava les normatives que es plasraven a la legislació fossin defensors dels interessos de la burgesia ascendent.

Els personatges que jugaren un paper important foren els liberals expulsats a l'estranger, que quan retornaren pressionaren els poders públics i institucionals per plasmar les seves idees a la realitat educativa, malgrat no sempre aconseguiren aquesta premisa.

Catedràtics, professors, viatgers, literats liberals, foren els qui dinamitzaren una preocupació culturalista i reivindicativa o reformista dels termes educatius des de diverses plataformes.

La premsa, articles d'opinió, memòries, discursos, assatjos, llibres de text, llibres de viatges, guies, eren els vehicles d'expressió que els personatges anteriorment esmentats divulgaren les seves propostes i la seva visió del tema educatiu.

Es va dinamitzar de manera oficial la creació d'institucions com les escoles Normals, per facilitar la funció implantadora de les idees oficials a través de l'escolarització popular, per estendre el seu model humà i social, on el mestre havia d'esser el protagonista, amb un nivell de cultura general suficient.

Es dona una paulatina estatalització uniformitzadora i centralitzadora. Sense significar que aquesta estatalització fos completa, al manco, en el camp de l'Educació, per poder

respectar la privatització de l'Educació. Amb aquest fenomen es consolidaria el model dicotòmic d'Escola Estatal- Escola Privada.

La uniformització des del control estatal significaria la simplificació del procés de castellanització, tant en un sentit de paulatina culturalització castellana, i per tant el sistema educatiu liberal seria un element més d'aculturació dels pobles de parla no castellana, com en el sentit de facilitar el camí a la paulatina utilització de la llengua castellana, no tan sols en el sistema escolar, sinó també a altres indrets de la vida oficial, consolidant-se el desenvolupament de la castellanització a la vida quotidiana.

Aquesta aculturació de les terres de parla catalana, basca, gallega a través de l'escola significava l'intent d'urbanització cultural, urbanitzant culturalment especialment les zones rurals a través dels mestres que es formaven a les Escoles Normals Provincials, que seria a la llarga un canal més de la societat contemporània per a deculturitzar les zones rurals.

També es volia aconseguir la institucionalització de l'Educació, i aquesta partia, bàsicament, de la concepció educativa, entre altres, de la idea divulgada per Paolo Montesino és que la millor educació és la que integra: l'Educació Moral, Física i Intel·lectual.

Però també pretenc aclarir que la realitat educativa i escolar no contemplava aquests aspectes de l'Educació, sinó

que es potenciava la formació intel·lectual per damunt les altres, però amb la corresponent reproducció d'esquemes morals.

La reivindicació de la gratuïtat escolar va resultar molt restringida, tant a nivell de legislació, com a nivell pràctic. Encara que es reivindica la gratuïtat i la obligatorietat, i com un element constructor de l'estat, si no recordar a Gil de Zárate, ni una ni l'altra s'aconsegueixen.

L'intent d'implantació d'uns mètodes com els de Pestalozzi i el de Bell-Lancaster (Mutu), cauen paulatinament en descredito per no acabar-se de adaptar a les exigències i possibilitats que el Sistema Escolar anava generant.

A partir del Pla Pidal-Gil de Zárate (1845) s'accentua el pensament legal d'uniformització, secularització i centralització, però s'abandonava definitivament al gratuïtat i es pretenia sotmetre a un més gran control l'Ensenyança privada amb una normativa restrictiva de la llibertat d'ensenyança.

Però també és veritat que es produeix una reacció de l'Església catòlica, Concordat de 1851, que condicionarà el control estatal a l'educació i l'Església recupera part de la seva funció educativa perduda.

Crec que a partir de 1851 es va desenvolupar una intensa reacció del conservadurisme catòlic amb una primera fase que dura fins a 1854, i que legislativament parlant considera que el Pla de 1852 és la seva expressió, i en aquesta fase es consegueix frenar el creixement de l'ensenyança pública i creix l'intervencionisme eclesiàstic. El bienni progressista (1854-

1856) vol significar l'antítesi: retorn de l'Instrucció pública al Ministeri de Foment i a la política restrictiva en relació als Seminaris Conciliaris. I s'arriba a la Llei Moyano (1857) que vol esser una síntesi entre els moderats i la Unió Liberal, fruit d'una divisió interna del conjunt del liberalisme.

A més de les idees i plantejaments liberals, en les diferents versions, s'introduïren altres tipus de pensaments educatius, com el socialisme utòpic (Narcís Monturiol), propostes que dinamitzaren la idea de que la reforma de la societat passava per una millor implantació d'un sistema Educatiu adient al model de societat que cada grup o pensador pretenia.

En resum, es pot pensar, que en línies generals, i a nivell d'hipòtesi, que l'Educació per a molts havia d'esser un element de control social, instrument polític, i això en definitiva des del poder i l'oposició generava conflicte polític.

De totes maneres aquest els plantejaments educatius que s'idearen per a incidir a la Societat i emmotllar-la segons el nou model de convivència, no sempre arribaren a la realitat educativa, o si ho feren va esser de manera molt localitzada, parcialment aplicades.

Aquestes aspectes ens fan pensar en que una cosa eren les idees, la voluntat teòrica d'aconseguir aplicar una nova forma d'entendre l'Educació, i l'altra la pràctica educativa majoritària que no veia els fruits que s'esperava per part dels reformadors, ja que la màquina administrativa i el material humà i tècnic

era molt mal de adequar a les noves exigències que s'intentaven dirigir i controlar des de Madrid a través de les Comissions repectives Provincials, de Partit i Locals, i dels sistema d'Inspecció que s'anaven consolidant.

La majoria d'aquestes hipòtesis de treball són constatables segons els documents consultats, però no sempre s'ha pogut accedir a la documentació que ens hagues agradat consultar en més amplitud. Però també és veritat que per les característiques del treball, caracteritzat per una gran possibilitat de visió panoràmica, les fonts consultades crec que ens han ajudat a completar una investigació, seguint un fil conductor de l'anàlisi duit a terme amb el material disponible, ens encamina a concloure que la verosimilitut de les hipòtesis és bastant factibles, malgrat han d'esser constatades a partir del moment que escric aquestes paraules.

S'han de precisar algunes de les afirmacions fetes a les línies anteriors, ja que es tracta d'aconseguir explicar les hipòtesis anteriorment anunciades, no tan sols ens han de servir per filar una tasca per logar aclarir tot un procés socio-polític i educacional sinó que ens han d'ajudar a desenvolupar el treball per constatar fins a quin punt aquest a aportat nous elements que en un principi no parrien possibles, o els autors anteriors no havien fet notar.

A partir d'aquí ens imposam la necessitat de valorar tot el procés duit a terme per comprendre l'evolució que han sofert els nous

plantejaments inicials i forma de veure els aspectes educatius que incidiren a la construcció del sistema educatiu dels liberals en els seus inicis a partir de 1833 a 1857, en perspectiva de futur. També ens ha tocat aclarir qui era el qui realitzava les propostes educatives, amb quines circumstàncies, amb quins objectius, amb quin recolzament comptàvem, i fins a quin punt incidiren a la realitat educativa.

0.6.- Agraïments

El capítol d'agraïments hauria d'esser prou ample perquè una investigació d'aquestes característiques no pot ésser tasca d'una sola persona, ja que l'investigador depèn de les fonts i dels qui poden proporcionar aquestes fonts. A més de necessitar la coordinació de persones expertes en la matèria.

En primer lloc és obligat i necessari reconèixer l'aportació duita a terme pel director de la present tesi, el doctor A. J. Colom, que amb la seva orientació flexible ha possibilitat el desenvolupament d'un treball gairebé complicat en la seva realització.

És evident que sense la paciència manifestada pel doctor Colom al decurs d'aquests darrers anys, no hauria estat possible la sistematització d'una tesi que abraça un espai tan ample en el temps (1833-1897) i en la temàtica.

Allò que ha resultat més interessant de les meves converses amb el doctor A. J. Colom ha estat la seva comprensió de les meves reflexions. I reconduir-les cap a una correcta sistematització dins el marc de la investigació.

Un altre agraïment adient a la possibilitat de realització de la tesi és el que he de manifestar al doctor Bernat Sureda per haver-me donat informació directa de temes relacionats amb ella, així com per poder utilitzar la seva pròpia tesi doctoral.

El doctor Bernat Sureda també ha estat una de les persones que m'ha animat a prosseguir en la present investigació, amb les converses que he mantingut amb ell durant els darrers anys.

Des del punt de vista de l'expressió d'ànims i la motivació per accelerar i concloure el treball, he de reconèixer el meu agraïment al doctor Josep González Agápito, que en les meves visites al departament de Història de l'Educació de la Universitat de Barcelona, sempre m'ha ben rebut.

El procés de la meva formació històrico-educativa ha d'esser agraït al doctor Buenaventura Delgado, que va ésser el director de la meva tesi de llicenciatura, i fou la persona que em va introduir a la recerca i recobriment del nostre passat col·lectiu des de l'anàlisi històrico-institucional del sistema educatiu contemporani.

A nivell de col·laboració de les institucions visitades com arxius i biblioteques, he d'expressar la meua gratitud en conjunt, perquè mai no m'han posat inconvenients, tant a les privades com a les públiques.

També cal recordar les persones que d'una manera o l'altra han fet possible que la tasca investigadora no fos avorrida, i al mateix temps tengués una qualitat científica adequada. Entre les persones que aquí vull anomenar, s'hi troben Catalina Bover per haver-me ajudat a ordenar el material i mecanografiar part de la tesi; a Catalina Picornell per aguantar els meus malhumors i corregir errades d'ortografia; així com les seves germanes Francesca, Angels i Carme Picornell; a Guillem Floit

per també haver-me ajudat a ordenar i haver revelat negatius de publicacions periòdiques; a Joan Capellà que també em va ajudar a revelar negatius; a Margalida Bujosa per haver mecanografiat part de la transcripció dels documents de l'appendix documental; a Jaume Oliver i Adrover per haver-me ajudat a corregir errades ortogràfiques i de sintàxis, i a mecanografiar; i a totes les persones que d'alguna manera han sofert els meus estats d'ànim a conseqüència dels nervis, així com a la meua família que ha hagut d'aquantar papers i llibres per tota la casa.

I. INTRODUCCIO: CONTEXT SOCIO-POLITIC I CULTURAL. EL PROCÉS
CAP A LA REVOLUCIO LIBERAL-BURGESA (1833-1857):

I. INTRODUCCIÓ: CONTEXT SOCIO-POLÍTIC I CULTURAL. PROCÉS CAP A LA REVOLUCIÓ LIBERAL BURGESA. (1853-1857)

Aquest capítol estarà dividit fonamentalment en dos grans apartats que voien diferenciar dues etapes. Divisió que ens ha de servir per situar l'època que ens correspon analitzar, tant des del punt de vista de la Història General com del de la Història de l'Educació.

Un dels problemes que es presenten inicialment és el de col·locar els fets educatius dins les etapes que ens ofereix la història general, amb la suficient coherència, perquè moltes vegades no sabem ben bé si l'educació va a remolc dels fets i dels esdeveniments socials, o si és la que provoca els canvis a la societat en el seu conjunt. Hem de considerar que els que **surten del sistema** educatiu estan més preparats per assimilar i, fins i tot preparar una nova dinàmica social. Aquí se'ns presenta un altre interrogant, situada l'educació al context socio-polític, possibilita el control dels canvis socials per la mentalització que significa? És l'educació la que dinamitza els canvis?

La resposta tampoc no pot ésser exacta i probablement sigui relativa, fins i tot haurem d'assumir postures de síntesi explicativa i relativitzar les etapes.

Es per aquesta raó que, malgrat les dificultats i la relativitat amb que hem de treballar les ciències humanes i socials, ens hem de decantar per facilitar la sistematització

i classificació dels fenòmens a estudiar, per possibilitar el coneixement de les provables relacions i interrelacions que es produeixen entre els diferents esdeveniments o fets significatius, englobats per les circumstàncies.

Aquesta sistematització o classificació és proveble que ens ajudi a comprendre la realitat des del nostre punt de vista i dins un marc teòric que ens ha de fer possible arribar al coneixement científic.

En el cas de determinats fets educatius, socio-políticament parlant ens hem de posar a remolc dels esdeveniments viscuts a la societat com a conseqüència de la determinació que assenyalava el seu dinamisme polític. Hem de cercar la lògica de l'evolució històrica amb el punt de vista del pragmatisme investigacional.

Ens cal situar, d'alguna manera, els fets significatius de la història de l'educació dins el seu context històrico-social, polític i cultural per explicar la seva real significació en el conjunt dels esdeveniments que els envoltaren, no tan sols com a part del passat sinó com a configuradors del seu futur i del nostre present. Provablement siguin conformadors del futur com a part de l'evolució de la societat i de l'educació.

A continuació hem de dur a terme la justificació de les etapes i, al mateix temps, és convenient esmentar alguna de les interpretacions que altres autors ens ofereixen.

El primer autor que volem esmentar és Carlos Marichal,

que amb el seu llibre: La revolución liberal y los primeros partidos en España. 1834-1844, (1) ens assenyala els límits des del punt de vista de la història política de l'Estat espanyol d'aquesta primera etapa, que arriba des de 1834 a 1844. Delimitació que per a nosaltres és relativa ja que, segons el nostre esquema, tot tenint present que aquí ens cal considerar, fonamentalment, els esdeveniments i els plantejaments històrico educatius, les fites més coherents són les de 1833 a 1845.

El mateix Marichal ens indica, referent a aquesta periodificació:

"Durante los diez años subsiguientes a la muerte de Fernando VII en setiembre de 1833, tuvieron lugar tal número de luchas políticas y militares y levantamientos populares que el periodo de 1834-44 bien podría definirse como la época de las "revoluciones", no solamente de "la revolución liberal" como la han calificado diferentes autores. Pero al mismo tiempo se puede afirmar que este decenio tiene cierta unidad o coherencia en tanto que representa una etapa decisiva en la transformación de las estructuras políticas y económicas de la sociedad española".
(2)

La majoria d'autors coincideixen en que la mort de Ferran VII va significar una ruptura amb la monarquia absoluta que representava. Al mateix temps, a partir de 1833, es possibilita la "rentrée" del constitucionalisme liberal o parlamentariisme liberal, malgrat la monarquia hi seguis essent.

Degut a les lluites dinàstiques per aconseguir la Corona, que en aquells moments estava en mans de la Regent M^la Cristina, aquesta es va beneficiar de l'anti-constitucionalisme dels

carlistes i al mateix temps que es generava una reacció anti-absolutista. Per altra banda, aquesta pugna també va beneficiar als liberals com adversaris de l'absolutisme monàrquic, al convertir-se la monarquia en parlamentària. (3)

Socialment, s'iniciava un procés d'ascens de les classes mitjanes, i sobre tot de la burgesia, representada políticament pels liberals. Aquest procés suposa la paulatina minimització dels estaments dominadors de l'anterior societat: la noblesa i el clergat. Però, és evident que la societat encara subsistia com a senyorial i eminentment agrària.

Políticament, les reformes legislatives iniciades amb l'arribada al poder de Mendizábal (1835-1836) i la constitució de les Corts constituents (1836-1837) varen fonamentar les bases del nou règim polític. L'ambient era de lluita pel poder entre progressistes i moderats. (4)

En aquest període polític podem afirmar que, en el conjunt de l'Estat espanyol, es marca el camí vers la implantació de l'estat liberal, centralista i uniformitzador. El carlisme es consolidava com a partit polític, com a reacció a la situació vigent. També neix el partit moderat (1833) i a 1837 el partit liberal progressista queda constituït. (5)

Aquestes eren unes circumstàncies que afavoriren la paulatina consolidació del partit moderat (defensor del que s'anomena moderantisme o liberalisme doctrinari) en detriment del liberalisme més radical (representat pel partit progressista), a més de l'aliança de Maria Cristina amb les forces liberals i la consecució del seu recolzament

en la seva lluita dinàstica. Aquest conjunt d'esdeveniments dificultares la incorporació del poble al procés revolucionari, de manera que va sucocar la superació de les primeres formes revolucionàries implantades als inicis d'aquesta transformació de caire liberal. (6)

A partir de 1840 sorgeixen els primers grups republicans i obrers. (7) Aquest fenomen social i polític és vist per Carlos Marichal de la següent manera:

"La rápida politización de los trabajadores urbanos y artesanos entre 1836 y 1843, les llevó a proponer numerosas reformas revolucionarias, en conflicto, no solo con los principios de las antiguas clases dominantes, sino también en contradicción cada vez mas abierta con la burguesía comercial, profesional e industrial que había liberado las primeras olas de reforma liberales. Estas luchas llegaron a su punto culminante en la región de Cataluña durante la regencia de Espartero (1841-1843). Fue en parte a raíz de esta radicalización de las clases trabajadoras con el consiguiente pánico entre la burguesía, cuando se escindió el Partido Progresista en el poder. Esta situación permitió el surgimiento de un poderoso movimiento liderado por los moderados que se opuso al general Espartero y que finalizó con su derrocamiento en el verano de 1843. La década de 1834-44 terminó como había comenzado: en medio del estruendo de fusiles y cañones, de gritos revolucionarios y contra proclamas reaccionarias". (8)

Evidentment, aquests conflictes socials i polítics catapultaren el conservadurisme liberal cap al poder, però no aconseguiren el retorn a l'antic règim, doncs el procés cap a una nova dinàmica social era irreversible.

El maquinisme i l'elaboració de mercaderies, d'una manera més ràpida, afavoria un canvi a les relacions de producció on l'empresari hi sortia guanyant. És normal que

les primeres manifestacions socials anassin en contra de la introducció de la màquina i de la reducció de la jornada laboral.(9)

Aquest procés de paulatina industrialització a certs indrets de l'Estat, per altra banda va significar, com a Catalunya, una certa prosperitat econòmica; però va provocar conflictes entre els valors que s'anaven introduint i la mentalitat tradicional. (10)

A nivell de política educativa, tres són els plans d'instrucció pública representatius d'aquesta etapa: el pla del Duc de Rivas de 1836 (no aplicat), el d'instrucció primària del Marquès de Samaruelos de 1838, i especialment el pla Pidal-Gil de Zárate de 1845 que significa la culminació d'aquesta primera etapa del treball, un cop els moderats han recobrat el poder. Generalment, es consideren els plans del duc de Rivas i el de Pidal-Gil de Zárate com a representació de la concepció educativa dels moderats. (11)

En el nostre esquema d'investigació, la segona etapa s'inicia a partir de 1845, després de l'aprovació del pla Pidal-Gil de Zárate, ja que el considerem representatiu de l'evolució política de l'educació. Segurament, des del punt de vista de la història política, com abans ja hem indicat, s'hauria de situar a l'any 1844, quan els moderats ja tenen el poder i comencen a implantar el seu reformisme.

La segona etapa s'iniciaria a partir de 1845, després de l'aprovació del pla Pidal-Cil de Zárate. Segurament des del punt de vista de la història general s'hauria de situar a l'any 1844, quan els moderats ja tenen el poder, però és la política educativa que ens ha de servir de punt de referència.

El maig de 1844 el general Narváez arribava al poder tot iniciant l'anomenada dècada moderada, que durà fins la revolució de 1854. Després arriba el bienni progressista de 1854 a 1856, que consolida la divisió dels progressistes, ja que Pi i Margall, Garrido i Sixto Cámara, propugnen un partit liberal més radical, de tendència socialista, fins i tot federalista, més aproximat a les classes obreres, altres són demòcrates pròxims als progressistes, com Orense i Rivero. (12) Poc abans que a 1857 s'aprovi la Llei Moyano, obra legislativa que representa la síntesi de tota una època, de tot un llarg procés politico-legislatiu bàsicament liberal-moderat en termes educatius.

1857 significa la data que delimita l'etapa d'acabament de la present investigació, no tan sols per la seva importància immediata de construcció del sistema escolar, sinó per les repercussions posteriors, ja que la seva incidència va perdurar fins ben avançat el segle XX (1971), si exceptuem el període de la Segona República.

A la Historia de España dirigida per Manuel Tuñón de

Lara al capítol titulat: "El curso de los acontecimientos", redactat per Casimir Martí, ens presenta la dècada moderada (1844-1854) com una etapa de centralització i burocratització de l'òparell de l'Estat amb aquestes paraules:

"... la dureza de la represión (Pirala enumera 214 fusilamientos por motivos políticos solo entre diciembre de 1843 i diciembre de 1844, cifra que triplica la de los 17 años de gobierno absoluto de Fernando VII), las intrigas de palacio, y en concreto de Maria Cristina, en la dirección de los acontecimientos políticos y la corrupción de la administración denunciada ampliamente por Donoso Cortés, que se manifiesta en forma particular en el asunto de las concesiones ferroviarias.

Al caer Olózaga aun siendo Narváez árbitro absoluto de la situación, no ocupó todavía el general de Loja la jefatura del gabinete, que correspondió a Luis González Bravo (1811-1871). Esto, una vez en el puesto de mando al que accedió en plena juventud se santificó con las medidas antiliberales que decidió aplicar: suspensión de las Cortes el 27 de diciembre de 1843, vuelta a la ley de Ayuntamientos de 16 de julio de 1840 (30 de diciembre de 1843), ley de imprenta de 10 de abril de 1844 y establecimiento de la Guardia Civil (28 de marzo de 1844), fundación; 12 de abril de 1844, organización).

Narváez subió finalmente al poder el 3 de mayo de 1844, a la vuelta de París de Maria Cristina, la cual no consintió la continuación en la jefatura del gobierno del que la había cubierto de insultos desde el Guirigay. Dentro de la tendencia moderada descalificó la línea del marqués de Viluma -partidario con Salmer de una reconciliación con la iglesia- y la del grupo puritano, encabezado por Joaquín Francisco Pacheco (1808-1865), inclinado a un moderantismo legal capaz de entenderse con los progresistas por lo menos en el terreno de la práctica". (13)

Així ens trobam als inicis de la dècada moderada, que va significar un autèntic retrocés per a les aspiracions dels liberals progressistes i que es va caracteritzar pel control exercit per part de Narváez sobre la política moderada amb molts d'alts i baixos propiciats, segurament, pel caràcter depressiu d'aquest general.

Paral·lelament, a partir de 1844 es du a terme la introducció

del socialisme utòpic. Per exemple el fourierisme és introduït a la capital de l'Estat a través de Fernando Garrido (Joaquim Abreu amb els seus articles al "Conservador" i a "El Correo Nacional", a 1842 ja havia escrit articles sobre Fourier a Cadis), el saintsimonienisme fou introduït a Barcelona per Pere Felip Maulau i el cabotisme a través de Narcís Monturiol.

El Moviment Obrer arriba a la seva culminació de vers l'any 1855 a Barcelona, quan comença el bienni liberal. S'havia obert un període de lluita pel poder, però a 1856 es restableix la Constitució moderada de 1845 i propicia el retorn al poder del moderantisme fins que l'any 1858 s'hi instal·la la "Unión liberal" que tanca el pas al liberalisme més progressista.

Des del punt de vista cultural i literari ens hem de referir, en relació en aquesta època, als moviments literaris que s'iniciaren d'alguna manera en ella, com és el cas del "Romanticisme" i la "Renaixença".

Del "Romanticisme" a nivell d'Estat espanyol, és obligat assenyalar, en primer lloc, que no s'aplica el concepte de manera uniforme, no té un sentit clar, al manco hi ha autors que no es posen d'acord en el moment de la seva utilització:

"...De ahí que el romántico puede ser, a la vez, tradicional y progresista, religioso y ateo, intimista y extrovertido, egocéntrico y solidario, nacionalista y universal, popular y aristocrático, desesperado y exultante. Pudo que a su literatura se refiere, esa serie de contradicciones se manifiesta en la disparidad no menos contradictoria, aparentemente de temas y rasgos estilísticos: tan romántica es la novela histórica de ambiente caballeresco como la social de problemática proletaria; la descripción detallista y pintoresca del ambiente de una plaza madrileña, salpicada de expresiones populares, hecha por Mesonero, o el lirismo intimista cuajado

de refinadas y atrevidas metáforas de algunos poemas de Esproceda. De ahí la inutilidad, a nuestro juicio, de esos intentos de caracterizar el Romanticismo a base de enumerar sus ideas, temas, actitudes o rasgos estilísticos predominantes, lo que en muchos casos no pasa de ser un inventario de simplificaciones y tópicos". (14)

Per això, tampoc no és correcte denominar la literatura d'aquesta època com a romàntica, ja que molts dels autors contemporanis no els podem qualificar com a tals.

Cronològicament, si hem de fer una delimitació i si és veritat que hi ha poques obres que expressin l'autèntic esperit romàntic, l'inici el podem situar pels voltants de 1834, en coincidència amb un ambient liberal a la societat cultural i política en els indrets més avançats de la societat de l'Estat espanyol.

Coincidint amb aquesta data s'inicia un "boom" periodístic que explica que la literatura romàntica expandeixi la seva creativitat a través d'ella, com ens indica Vicenç Llorenç, quan destaca la importància de la dècada que va de 1834 a 1844, per la literatura:

"El periodismo del periódico en el comercio literario es casi absoluto en los primeros años de la década romántica. En forma de libro se edita poco fuera de la novela histórica. Ni siquiera obras poéticas hasta la eclosión de 1840; y la mayor parte de las poesías recogidas entonces en volumen habían parecido antes en periódicos de una u otra clase. en éstos, pues, se contiene la crónica literaria, la poesía, la narración breve, los artículos de costumbres" (15)

Per a Peers, el Semanario Pintoresco Español (1836-1857), és la que va reproduir la visió més representativa de l'eclecticisme romàntic, malgrat canvis d'orientació segons el seu propietari. (16)

El més probable és que la denominació de romanticisme al conjunt de l'Estat sigui un terme relatiu, ja que si considerem que va ésser originat a conseqüència directa de la Revolució Industrial a Anglaterra i Alemanya, i que posteriorment es va estendre per Europa en els primers decennis del segle XIX, en el cas nostre a més d'arribar en retard les circumstàncies de la Revolució Industrial són molt localitzades i minoritzades.

Un cas diferenciat, pot ésser el de l'anomenada "Renaixença", en els seus orígens a la primera meitat del segle XIX en el Principat de Catalunya, i que es considera com l'obertura de la literatura contemporània catalana. Formalment la data inicial es sol situar a 1833 amb l'"Oda a La Pàtria" de Carles Aribau. Altres autors destacats es poden considerar Marià Aguiló, Joan Cortada, Manuel Milà i Fontanals, Pau Piferrer, i el que sovint és considerat com el seu vertader iniciador: Joaquim Rubió i Ors. (17)

De la literatura castellana l'autor més representatiu de l'esperit romàntic és Mariano José de Larra (1809-1837). Des del punt de vista autòcton i pel seu moralisme pedagògic cal comentar a Wenceslao Ayguals de Ica, que era escriptor de llengua castellana, però valencià. (18)

Fins aquí he intentat fer una presentació i justificació del perquè de les delimitacions cronològiques ofertes en aquest treball, i algunes de les peculiaritats de l'època. Ara ja és convenient començar a descriure la que consider va ésser

la primera etapa, al marco des del punt de vista de política educativa de l'Estat espanyol, que hem de considerar en el nostre estudi (Regència de Maria Cristina a Llei Pidal-Gil de Zárata).

1.1.- Primera etapa, des de l'any 1833 al 1845.

Ja hem explicat les característiques generals d'aquesta primera etapa, que hem delimitada entre els anys 1833 i 1845. Ara ens toca aprofundir-hi una mica més per després poder subdividir aquest apartat en tres a fi de fer una lectura de les circumstàncies que més ens interessin per aproximar-nos a l'evolució dels sistemes educatius dins el marc de l'Estat espanyol. Però sempre hem de tenir present que aquest sistema educatiu no era un tot homogeni, sinó que ben bé podem dir que una de les seves característiques definidores era la diversitat segons els sectors, nivells i indrets.

L'anàlisi global per sectors és presentat de manera bastant aclarida, a l'obra col·lectiva anteriorment esmentada i dirigida per Tuñón de Lara.(19) Aquesta obra comença de manera significativa per l'economia, caracteritzada per un relatiu estancament molt relacionat amb l'estancament demogràfic. Quan parla de població, ens indica el creixement lent que hi va haver al llarg del segle XIX, amb una natalitat alta però també amb una mortalitat molt alta. Els factors que determinen aquesta situació solen ésser: deficiències sanitàries, deficients transports, ignorància respecte a la transmissió de malalties etc. (20)

En conjunt, l'economia era eminentment agrària però a la perifèria arribava un cert desenvolupament industrial, en especial a Catalunya i en concret a Barcelona.

Fins i tot referent a l'agricultura, estava més modernitzada

a Catalunya que d'altres indrets de l'Estat espanyol. De com a Catalunya arriba a aquesta època, des de la Història del pensament econòmic, s'ha de consultar obligatòriament l'obra d'Enric LLuch: El pensament Econòmic a Catalunya (1760-1840). Els orígens ideològics del proteccionisme i presa de consciència de la burgesia catalana.(21) Però des del punt de vista de l'anàlisi de la realitat ens interessa consultar autors com Vicens Vives: Manual de Historia económica de España, amb col.laboració de Jordi Nadal Oller,(22) o la Historia de España y América social y económica. Siglos XIX y XX (23) i també amb la col.laboració de Jordi Nadal Oller.

Vicens Vives ens indica que l'època que va de 1800 a 1857 significa una nova era demogràfica, i que podem sintetitzar en el següent esquema: .- Elevada fecunditat .- Elevada mortalitat. .- Causes de mortalitat extraordinàries: .- 1. Una agricultura rudimentària que treia poc rendiment de la terra. .- 2. Una medicina encallada en els umbrals de la ciència. (24)

Aquesta incorporació a la demografia de la nova era va tenir les característiques següents, segons Vicens Vives:

" 1ª. Cabe afirmar, como punto de partida, que la medida del incremento europeo durante 1800-1850 habría sido más elevada a no ser por la cuantiosa emigración anglosajona a América del Norte. De dónde resulta que el incremento español, poco afectado por la emigración, debe situarse en realidad por debajo-.....- del promedio general.

2ª La observación precedente debe llamarnos la atención sobre la menor incidencia en nuestro país de los factores-avance de la técnica agraria, adelanto de la ciencia médica-que impulsaron la revolución demográfica. Pero pese a haber disminuido notoriamente, la mortalidad española era en 1850 más elevada que en la mayoría de las naciones vecinas.....

3ª Desde el principio el amento español se ha basado más en el factor médico que en el económico. Este hecho, muy corriente en los países subdesarrollados, porque resulta más rápido y más barato mejorar las condiciones higiénicas que remozar la estructura agraria o industrial, ha estado en el origen de unos cuantiosos excedentes humanos que, quieras o no, han acabado incidiendo periódicamente en la política demográfica.

4ª Cieniendo nuestro referente al periodo 1830-1850 podemos afirmar que el desarrollo demográfico española fue menos favorable que a primera vista parece en relación con el promedio europeo,.....".(25)

El mateix Jaume Vicens Vives a Coyuntura económica y reformismo burgués, ens sintetitza l'arrencada vers la nova era industrial (1830-1850), quan indica :

" El despertar de las industrias del hierro es, no obstante, evidente: 1832, inauguración de Altos Hornos de Marbella,.... 1848, constitución de algunas empresas siderúrgicas en Vizcaya y Asturias (Alto Horno de Mieres); 1833-1854, desarrollo de varios grupos metalúrgicos en Cataluña (sobre todo en Barcelona) y Madrid. Pero el empujón de base lo dá la industria textil algodonera en Cataluña, con la introducción del vapor, (1832) y de maquinaria moderna en sus fábricas,.....Después de una etapa de profunda depresión entre 1832 y 1841, la actividad se anima entre 1842 y 1847 y adquiere nuevo y vigoroso desarrollo entre 1848 y 1851" (26)

Significa una arrencada envers la recuperació industrial i no una revolució industrial, com moltes vegades s'indica, o altres situen en aquesta època els inicis de la industrialització a Espanya. (27) Per a mi la data més significativa és la de la introducció de la màquina de vapor a Catalunya, concretament a la fàbrica barcelonina de Bonaplata, dins un ambient de lluita dels industrials barcelonins per a modernitzar les fàbriques.(28)

Barcelona era una ciutat en transformació, no tan sols des del punt de vista industrial, sinó social i cultural, que li generava noves possibilitats urbanístiques. Però, segons Albert Balcells, a Barcelona, després d'una esperançadora avançada per allà 1832, la mecanització febril del cotó va progressar relativament poc. La gue-

rra carlina va significar un entrebanc per assegurar una estabilitat que va facilitar la consolidació de la industrialització a Catalunya. Però l'atencada definitiva no es produeix, segons Albert Salcells, fins a 1844. (29)

En aquest ambient s'inicia l'obrerisme i el maig de 1840 ja es va poder construir la primera associació obrera: l'Associació Mútua de Teixidors i encara que des del 1838 els obrers ja pressionaven per organitzar-se legalment, aquesta associació obrera només va esser permesa com a associació de resistència. Aquesta data, 1840, és molt significativa pel moviment obrer en el conjunt de l'Estat, perquè significava la possibilitat que a altres indrets es sentís la influència del moviment obrer de Catalunya, no tan sols en la qüestió de d'introduir una societat de resistència, sinó per la incorporació de la pràctica del cooperativista i el pensament dels socialistes utòpics. A 1842 estaven associats uns set mil obrers dels tallers i fàbriques de Barcelona. (30)

Políticament aquestes associacions obreres estaren lligades inicialment als liberals més progressistes i posteriorment al republicanisme inicial. Va esser aquest ambient el que va animar el 1847 a fundar el partit republicà federal per compensar el centralisme dels liberals dominadors en el conjunt de l'Estat espanyol

El tema de les lluites polítiques i ideològiques és un tema fonamental en el present treball, és una lluita per imposar-se en el poder,

sorgiran els partits i els grups polítics, que seran els que dinamitzaran les idees i plantejaments de política educativa, juntament a les propostes d'altres personatges que directament o indirectament estaran lligats amb el món de la política.

L'estructuració de l'estat centralista i les seves implicacions en el camp de l'educació, serà un altre dels apartats a considerar en aquest capítol dedicat a situar en el seu context el reformisme liberal des del punt de vista dels seus plantejaments educatius, i als inicis d'un nou sistema educatiu escolar. Íntimament lligat amb el marc legal en que va ésser introduïda la idea d'educació uniforme, com a conseqüència de la política estatal de les forces constitucionals.

Els principis polítics en que es fonamentava la monarquia constitucional, dins la centralització de l'Estat nacional, foren elaborats tan pels moderats com pels progressistes, ja que s'implicaren tots en la construcció del nou ordre polític des de la seva aliança amb la Corona. (31).

La Monarquia constitucional era fruit de l'aliança entre la Corona i la resta de parts implicades, liberals i moderats, i la burgesia, a través de la institucionalització del poder homogenitzat des de la unificació central.

Aquesta tendència resulta guanyadora en front de les tendències més federalistes, representades entre altres pel català Francesc Pi i Margall al manco a nivell de pensament i de propostes com alternativa liberal democràtica. La praxis federal també es veu reflectida al

només queda reflectit a canvis purament administratius i el recolzament popular només es manifesta comptades ocasions, com per exemple la revolta popular a l'estiu del 1835. (42)

Fets que precisament no afavorien les relacions entre els treballadors, autoritats i empresaris, Tuñón de Lara ens diu al respecte que la tensió estructural entre fabricants en aquells anys, anava acompanyada d'una inestabilitat política i de carestia de la vida. (43)

En aquest inicis del liberalisme i d'industrialisme es produeix una sèrie de canvis de tipus legal, que condicionen la vida laboral dels treballadors, però que incidiran d'alguna manera, no tan sols a les relacions de producció, sinó a l'estructura social, no com elements de la legalitat sinó pel que reflectien de l'ambient socio-econòmic. Entre aquest canvis legals podem destacar: la mort oficial dels gremis duta a terme entre 1834 i 1836, sintomàtic de la dinàmica reformista impulsada pels liberals des del poder polític. D'aquest reformisme legal podem esmentar que el 25 de febrer de 1834 es decreta la llibertat d'indústria i el 6 de desembre de 1836 s'estableix la llibertat de treball. (44)

De totes maneres els gremis continuaran en els seu funcionament, malgrat fos d'una manera precària, però el procés del seu debilitament ja era iniciat i no precisament per imperatiu legal. És aquest fet un element que condicionarà l'estructura

constitucionalisme, que resquillava un tipus de "protosocialisme",
 (32) sense comptre l'estructuració de l'Estat precapitalista. Postures que desviaren cap el Republicanisme, però, malgrat sorgís del liberalisme més radical, no arribaren a triomfar com a opció de poder d'Estat.

manuel Fraile Clivillés considera que:

"La configuración del régimen a constator tendrá como primera consecuencia la ampliación de la gama de partidos existentes, poniéndose de relieve hasta qué punto precaria coalición. En efecto, los demócratas se escinden en dos tendencias, determinadas por la forma de gobierno que admitan; los ciberios, que van a aceptar la posibilidad de una monarquía, y los que se niegan a aceptarla, que formarán el partido republicano, partido que mantendrá los defectos de la coalición, inestabilidad y tener una ideología poco definida".
 (33)

Aquest partit no arribarà a ser majoritari, es va estendre amb facilitat, ja que en ell s'integraran les faccions més radicals dels moviments socials del moment.

De totes maneres la complexitat ideològica de les lluites pel poder implicaria fer moltes matisacions que aquí no podrem fer en tota l'amplitud que requereix el tema, però procuraré aclarir tot el que sigui possible. Per exemple els moderats en la seva plataforma político ideològica, pensa A. Jutgler:

"... sostenido de hecho por la potencia social y económica de los acomodados en combinación con las espadas. Empalmando con anteriores referencias al respecto-destacando el hecho de su origen liberal (de "libertad bien entendida")-, el análisis de la fenomenología política entre 1834 y 1868 ilustra ejocuentemente acerca de las contradicciones liberales entre pensamiento y acción, agravadas en el caso español por las deficiencias numéricas y estructurales ... La evolución de los núcleos decisivos de la burguesía de Cataluña es ejemplar en este respecto". (34)

malgrat això el crac de la societat estamental d'antic règim es feia paulatinament efectiva, i els canvis polítics hi col·laboraven. La dinàmica de canvis i alternatives en el poder va propiciar el clima adequat per a consolidar les bases de la nova estructura social.

En línies generals, com ens indica A. Jutglar, es produeix així:

"... El hundimiento de los vestigios de las estructuras señoriales y feudalizantes abrió una serie de posibilidades a diversos núcleos de personas i grupos sociales que rápidamente se pusieron en movimiento, buscando resolver favorablemente para cada grupo de intereses la constitución de un nuevo equilibrio social, económico y político. Tales movimientos ponen de manifiesto una plasticidad social, común en la época a todo Occidente a punto de (o en vías de) afrontar las vicisitudes y rovedades de la revolución industrial". (35)

La dinàmica política no es pot confondre amb la realitat social, i efectivament;

"... la letra de la constitución política, redactada en dicho sentido, no puede confundirse con la realidad social. En ella no sólo es preciso señalar la influencia (y permanencia) de prejuicios colectivos, de comportamientos y de tradiciones, sino que además es preciso tener en cuenta la fuerza de otros factores .. Por ello ----, desde un principio debemos insistir en el hecho de que la desaparición jurídica de los privilegios no impidió que las clases antiguas sobrevivieran de hecho, variando tan sólo de posición en una serie de casos, y adaptándose a nuevas situaciones, sólo a medida en que se producían las transformaciones económicas y contaban sus beneficiarios co suficiente poder socio-político para ganar posiciones en la pirámide social". (36)

El pes específic dels grups socials tradicionals es vol mantenir, i la societat tradicional que aconsegueix adaptar-se al nou règim a l'Estat espanyol arriba a mantenir-se més

tancada, com a grup, que altres indrets de la societat Europea més avançada.

Una de les apreciacions que fa Jordi Maluquer a l'existència o no de la Revolució burgesa i a les dificultats que va tenir per a la seva implantació a l'Estat espanyol queda indicada quan ens explica que:

"...Se ha entendido que la debilidad del estamento burgués frente a la aplastante presencia de elementos feudales o semi feudales, sobre todo en la agricultura, imposibilitó un proceso político de esas características. Este tipo de razonamiento puede llevarse, sin forzar sus fundamentos, mucho más adelante en el tiempo hasta alcanzar la peregrina pero no infrecuente conclusión de que nos encontramos hoy frente a una sociedad feudal o semifeudal. El error procede de un empleo inadecuado de categorías tales como revolución burgesa y clase social". (37)

I continua l'explicació de la seva postura sobre el tema amb una cita de Marx, el qual va explicar que, en certs moments de la història de la humanitat, el creixement de les forces de producció entra en contradicció amb les relacions de producció. És l'inici d'una era de revolució social dirigida a eliminar les formes jurídiques i polítiques que eren traves, pretén substituir-les per altres que possibilitin d'alguna manera el desenvolupament del nou procés. (38)

Per tant la Revolució burgesa no es pot considerar com un fenomen de ruptura immediata, sinó com un procés d'inflexió irreversible conduït en el canvi de les relacions de producció en el trànsit de les relacions socials i de producció feudals a la societat burgesa i de relacions de producció capitalistes.

Per tant el resultat no és la instal·lació immediata del capitalisme, sinó el començament d'una profunda correcció a l'equilibri dels elements que conformen el sistema econòmic-social, en el sentit de privilegiar individus o grups que tenen unes condicions dinàmiques favorables per adaptar-se a les noves condicions jurídico-institucionals. (39)

Per altra banda és evident que la transformació de les relacions de producció típicament feudals a les capitalistes, no es limita, naturalment, a les disposicions d'unes lleis. El procés entra en una dinàmica de canvi però per exemple a l'any 1846 l'"Eco del Comercio" assenyalava que els clergues guipuscoans seguien cobrant deumes i primícies nou anys després de la seva abolicció. (40)

El moment clau és assenyalat per Jordi Maluquer amb els següents termes:

"En 1833 se inicia, tras la muerte de Fernando VII, un nuevo ciclo de cambio. Del mismo año data la moderna visión provincial de España (Real decreto de 30 de noviembre). La insurrección absolutista, comenzada con excusa de la disputa dinástica, no conseguiría sino forzar a la reina regente María Cristina a aliarse con el liberalismo y a realizar mayores modificaciones institucionales. En el curso 1834 se establecen los cargos de jefes políticos provinciales y, en el camino de la modernización de la administración pública, se disuelven los antiguos Consejos, incluido el de Castilla al que sustituye el Tribunal Supremo de Justicia. Las nuevas Cortes sancionan los derechos fundamentales, lo que da nacimiento a los dos partidos liberal monárquicos: moderado y progresista."(41)

Però l'afany reformista que se'ns indica dins aquest ambient inicial de la revolució burgesa a l'Estat espanyol

socio-econòmica i les relacions de producció, especialment als indrets a on es vivia el procés d'industrialització d'una manera més definitiva, es a dir a on s'avançava en el canvis de les relacions de producció. Al respecte Vicens Vives assenyalava que la paulatina substitució del taller per la fàbrica, i la paulatina proletarització dels artesans:

"... pudo influir a la radicalización de los conflictos sociales y tambien la formación de un espíritu sindical dentro de la masa obrera, con un sentido de asociación mucho más fuerte y arraigado que la mera aglutinación de trabajadores para combatir por una mejora de salarios".
(45)

Malgrat aquesta nova forma d'organització obrera, no ve tan sols possibilitada per la desaparició legal dels gremis, ni és un antecedent seu, ja que a Catalunya, per exemple, a les indústries tèxtils havien ideat formes d'organització més properes a l'era de l'industrialisme que a l'organització gremial.

De totes maneres, si l'economia en el conjunt de l'Estat espanyol continuava essent de tipus agrari, aquestes formes organitzatives encara tenien poc a fer. La concienciació obrera era en els seus inicis, malgrat les influències ideològiques de socialistes utòpics com la d'Abdó Terrades, crítics en front de la societat capitalista impulsada per la burgesia, amb la col·laboració amb les forces polítiques que defensaven els seus interessos.

Però és convenient indicar que això va ésser una de les causes que, ni la burgesia ni el proletariat, no tingueren l'organització suficient per aconseguir combatre les forces tradicionalment dominants, ja que els inicis de l'organització obrera a aquesta època només es varen produir a molt limitats indrets de l'Estat, coincidint amb la perifèria.

Les primeres associacions obreres són consentides quan es regulat el dret a l'associacionisme obrer a 1839, però cal dir que aquesta llei el propicià poc:

"A començaments de 1840 circulà un projecte d'associació mútua que fou acollit favorablement pels teixidors de cotó. Els periòdics de l'època es lamentaven d'aquest fet i de la insitència a reclamar augment de jornal. El Constitucional, en el seu número del 8 de febrer, deia que la persistència del conflicte era una conseqüència de la manca de previsió dels governats". (46)

Com a conseqüència d'aquest fet el 17 de març de 1840 es va crear l'associació Mutua d'Obrers de la Indústria Cotonera, inspirada per Muntz, però les autoritats denegaren el corresponent permís i alagaren que no s'adaptava a la llei de 1839.

Malgrat aquest entrebanc l'associació va seguir el seu camí, fins i tot es pot afirmar que l'associació "Protección Mutua de tejedores", com assenyala Jaume Vicens Vives:

"Aquestes associacions eren les dues cares d'una mateixa moneda. L'associació o Societat de Teixidors de Cotó, anomenada també Societat de Jornalers, era l'arma de resistència activa, mentre que l'Associació

Mútua de Teixidors, o Societat Mútua Protecció de Teixidors, o encara la Protecció Mútua de Teixidors, era l'instrument de resistència passiva. Aquella s'enfrontava amb problemes de treball; aquesta, amb els de previsió social (atur forçós, malaltia). Per tal causa, l'element obrer entenia que l'organització del sindicat obrer en forma d'associació de socors era legal, ja que s'acollia a la circular del Ministeri de la Governació de 28 de febrer de 1839 autcritzant la lliure constitució de corporacions que atendien desgràcies, malalties, etc. Malgrat això, ni el Govern ni la burgesia no se deixaren atabalar. El 6 de gener de 1841, la Regència decretava la dissolució de la Mútua de Teixidors". (47)

Però les circumstàncies de conflictivitat no feren possible escoltar les ordres d'Espartero. I tot l'any 1841 fou un estira i amolla per part de les autoritats i obrers, fins que els obrers decidiren que no calien autoritats per tirar endavant el seu associacionisme, bastava la seva pròpia iniciativa i solidaritat. (48)

De totes maneres la conflictivitat laboral estava servida i el poder central, representat per Espartero que no ho vol tolerar, va recórrer al bombardeig i per tant a la violència i repressió, ja que els obrers es posaren al costat de la Junta popular de Barcelona. Situació que va repercutir a la politització de l'associació obrera.

El 11 d'agost de 1842 es va constituir una fàbrica cooperativa amb un préstec de 35.000 ptes. Però les esperances d'activisme obrer amb Antonio Seoane com a governador s'esfumaren prest, perquè aquest va decretar la dissolució de la Societat de Teixidors de Cotó, segons ens indica Vicens Vives:

"... sota qualsevol denominació o forma que es trobés constituïda o representada, ja fos públicament o secretament, i en conseqüència la persecució de tots aquells que en formessin part i la decoració de qualsevol comitè paritari (16 de gener de 1843). Aquesta obra hauria acabat amb l'associació obrera tèxtil barcelonina i amb altres que s'havien format a Catalunya (Igualada i Sabadell, possiblement), si bona part de l'opinió no hagués protestat i si no hagués existit el pretext de l'Ajuntament de l'any anterior". (49)

Degut a aquestes circumstàncies Seoane va autoritzar al febrer de 1843 una campanya fabril obrera. Però un nucli de resistència obrera va intentar organitzar un experiment de producció socialitzant:

"... La Companya no era més que el nucli resistent de l'associació de Teixidors i de la Societat de Protecció Mútua, segons es desprèn clarament del mon dels seus dirigents (Muns, Sugranyes i Vicheto) i de la invitació que adreçaren a les autoritats i els obrers de Barcelona perquè celebressin "al peu dels aïtars" i amb un sermó a càrrec de mossèn Antoni Vilà el tercer aniversari de la Societat dels treballadors barcelonins". (50)

De totes maneres els conflictes polítics i la derrota dels jamancios a finals de 1844, va diluir les esperances associacionistes d'aquesta etapa.

Per acabar la introducció a aquest capítol, cal assenyalar que a l'ambient liberal es va propiciar el ressorgiment de les Societats Secretes republicanes que, nascudes de la massoneria, s'havien iniciat durant el Trienni Liberal. (51) Circumstància important pel tema que estudiam, ja que aquestes societats s'alimentaven d'elements liberals radicals i democrates, o que estaven a l'avantguardia liberal, encara que eren una minoria insuficient per implantar els seus plantejaments socio-econòmics des d'una opció de poder.

En aquest context hem de recordar alguna de les característiques econòmiques que es produïren a entre 1833 i 1845, que en aquesta síntesi no ha quedat produïda, per exemple que a partir de 1834 es plantejaren nombrosos projectes de reforma monetària, per exemple adaptar la moneda al mercat interior i exterior.

En síntesi podem assenyalar el que ens indica a: Ensayos sobre la economía española a mediados del siglo XIX,

quan diu:

"Durante las regencias de María Cristina y de Espartero, la economía española experimentó algún renacimiento, en parte debido a la especulación comercial y financiera motivada por la guerra civil y en parte al desarrollo de algunas industrias como la textil catalana y la siderurgia.

En 1844 se creó el Banco de Barcelona, y también el banco de Isabel II que compartió y rivalizó con el de San Fernando hasta que la crisis de 1847 condujo a la fusión de ambos. Aunque los dos eran bancos de emisión- con dudoso derecho, en el caso del de Isabel II- debe recordarse que en aquella época la circulación de billetes era insignificante en comparación con la masa de dinero metálico por lo que incluso en el caso de que su política de emisión hubiera sido más audaz de lo que fue, poco hubiera podido hacer para contrapesar la escasez de moneda metálica que se dejaba sentir casi constantemente.

Al mediar el siglo XIX, pues, España se encontraba además de con un considerable retraso general económico-y político- respecto a las primeras potencias europeas, frente a un grupo de problemas específicamente monetarios, más o menos interrelacionados". (52)

Era un moment en que la tendència a unificar el mercat interior a l'Estat espanyol era clara, tant és així que el procés iniciat a principi del segle XIX i durant el seu primer terç, tenia en els anys quaranta, segons Josep Fradera,

les següents característiques:

"El procés que conduí a la formació d'un mercat interior articulad a escala espanyola comprenqué aspectes molt diversos. Però, d'entre tots ells, el decisiu en el primer terç de segle va ser la creixent integració de l-explotació camparola als mecanismes de mercat, ... En els anys quaranta, les línies generals de desenvolupament del capitalisme espanyol semblaven ja perfectament assentades: articulació del mercat interior i la seva prolongació en els encaivaments colonials de les Antilles; canalització d'alguns excedents agraris i de minerals cap el mercat internacional com a mecanisme fonamental de compensació d'unes costoses importacions de manufacturats; especialització regional del treball que sembla ja fixada en la dècada dels trenta i que no s'alterarà en els posteriors; etc. La construcció de la xarxa ferroviària i la liberalització del sistema financer espanyol en els anys cinquanta i seixanta no fou l'inici del procés, sinó la seva culminació". (53)

D'aquí es pot treure la conseqüència de la conformació del mercat interior a l'Estat espanyol, va comportar l'especialització de l'economia regional, amb una clara diferenciació per zones, que va afectar el desequilibri interregional.

Aquest desequilibri fa que el procés industrialitzador quedi molt localitzat, aspecte que per altra banda ja hem indicat, però perquè quedi més clar podem assenyalar que a l'Estat espanyol, mentre a uns indrets la industrialització penetrava amb més o manco força i les seves característiques socials s'adaquaven a la modernitat que es vivia, d'altres es mantenien en una economia estrictament agrària i de subsistència i les seves característiques socials eren les tradicionals quasi feudals.

Però com es diu a: Els moviments socials a Catalunya, País Valencià i les Illes, quan s'afirma:

"En contrast, però, amb el que esdevenia a l'occident d'Europa on les zones industrialitzades de cada país encarnaven, ensems, el poder econòmic i el poder polític - el desequilibri interregional es traduí a Espanya en una dissociació entre els dos poders: l'econòmic radicat a la perifèria industrialitzada, i el polític tradicionalment exercit pel centre. L'Estat heretat per aquella societat agrària i feudalitzant - o l'Estat que podia anar segregant, àdhuc després d'adoptar les exterioritats institucionals imperants a Europa - seria un Estat sentit com ineficax i anacrònic per les minories burgeses, impotents, d'altra banda, per a reformar-lo a fons, i construir-lo a llur imatge i semblança". (54)

La síntesi aportada a la introducció a aquesta cronologia no tan sols ens interessa per les paraules anteriorment esmentades, sinó per les aportacions globalitzadores que ens fa a continuació, ja que del fenomen anteriorment apuntat es dedueix un cúmul de circumstàncies que hem de considerar i tenir presents. Per exemple, aquest desequilibri, la dissociació de poders, friccions entre interessos agraris i industrials, i fins i tot diferents mentalitats culturals, polítiques, econòmiques i socials, foren una de les causes de les diferents implantacions del mapa polític a l'indret de l'Estat espanyol.

Aquesta estructura socio-política i econòmica es desenvolupava dins un ambient de conflicte socio-laboral, per la descompensació que provocaven les circumstàncies anteriorment esmentades, i a les zones a on es produïen aquests conflictes, les relacions laborals eren dificultoses perquè, per exemple, els obrers lluitadors s'havien d'enfrontar a una proletària en un doble vessant.

"...el lògic que li ofereix la burgesia, sinó en mentalitat precapitalista, veu només l'agitació obrera sota el prisme de l'Ordre públic i vol resoldre els conflictes socials amb procediments preferentment repressius. I encara, quan la burgesia haurà perdut o oblidat la seva vocació reformista, l'obrer trobarà davant seu l'aqoisme patronal i el reaccionarisme de l'Estat aliats en un front únic". (55)

En aquestes circumstàncies, com ja hem dit, s'introdueixen els plantejaments dels socialistes utòpics, la construcció de l'estat centralista, entre altres fenòmens, que hauran de conviure amb reminiscències de la societat precapitalista, sense aconseguir-se que l'industrialisme potències una consolidació d'una societat industrial i tècnicament preparada, segons els esquemes de la revolució liberal burgesa. Anàlisi que ha de tenir present la desigualtat i desequilibris dels diversos indrets que conformaven l'Estat espanyol, per la diversitat de situacions i reaccions que es produïren davant la voluntat uniformitzadora del poder polític.

1.1.1.- Les lluites polítiques i ideològiques en el procés inicial de la revolució liberal a l'Estat espanyol.

El camí cap a la monarquia liberal i centralitzadora havia de consolidar-se des de la lluita pel poder, no tan sols des del poder sinó contra els representants de l'Antic règim monàrquic que eren els carlistes. La primera guerra carlista expressa aquesta situació, que té lloc al començament d'aquesta etapa, i sinó recordem què diuen Émile Fémime i altres sobre aquest conflicte:

" [l] pretexto es el conflicto sucesorio que se inicia en 1833. Fernando ha tenido, de su cuarto matrimonio con Maria Cristina de Borbón, hija del rey de Nápoles, una hija, Isabel, nacida en 1830. El rey, que envejece, ha promulgado el mismo año una Pragmática Sanción, que permite, a pesar del auto de 1713 que establece la ley sálica en España, que su hija le suceda. Dos años después anula esta decisión, y ello hace que su hermano Don Carlos espere la Corona. Estas oscuras intrigas de palacio acaban con el golpe de Estado de la Granja. Maria Cristina, apoyada por los moderados y los liberales, obtiene un arreglo definitivo a favor de Isabel. La muerte de Fernando VII, unos meses más tarde, el mes de septiembre de 1833, entrega la regencia a Maria Cristina y abre un conflicto sangriento que dividirá profundamente a España". (58)

Aquest conflicte no va arribar a tots els indrets amb la mateixa intensitat, ni va tenir el mateix significat, ja que llocs com Mallorca, políticament parlant, anaven de remolc de la política estatal. I si bé de resultes de la guerra carlista es produïren conflictes i alçaments d'adeptes a Carles, la violència no va ésser tan accentuada com a altres indrets de l'Estat com per exemple al País Basc.

Al manco, aparentment, aquest conflicte va ésser prest controlat per l'exèrcit de la monarquia constitucional, una vegada que va haver mort el general Zumalacarrequi, degut a que l'exèrcit carlí va tenir moltes dificultats per subsistir com a tal. Tenien un exèrcit de guerrilla i s'equivocaren d'estratègia, a més a més tenien dificultats econòmiques, ja que els era difícil recaptar arbitris en el territori que controlaven.

Des del punt de vista polític ens interessa recordar un fet també important i determinant per a l'estratègia del poder, com és l'aprovació de l'Estatut Reial, amb el que els moderats pretenien consolidar la monarquia constitucional en front de l'absolutisme monàrquic que defensaven els carlins. Però aquests tenien una concepció d'estat molt més foral i desuniformitzat. Els moderats pretenien formar els governs constituents i eren disposats a pactar amb la monarquia, segons la proposta de Martínez de la Rosa.

Però els liberals més radicals, anomenats progressistes, recolzats per les societats secretes volgueren restablir la constitució de Cadis (1812), molt més representativa del projecte liberal.

Són tres formes (Carlins, liberals-moderats i liberals progressistes) d'entendre la política diferenciades. El partit carlí, constituït com a tal el 1833, com ens conta Larra, des d'una visió crítica i actual al 1834:

"Andad -decían unos-, hipócritas; a nosotros no nos

empalmaréis, porque os conocemos; ahora andáis con la careta del pretendiente, pero es mentira; vosotros existíais antes que él". (57)

Era un atac frontal als carlistes, des del liberalisme, sense carregar-se els moderats, ficava al mateix sac liberals i moderats.

En la política educativa, el 1834 significa la supressió de la Inspecció general d'Estudis, i el retorn de J.M. Quintana a la Direcció General d'Estudis com el seu president. També significava reiniciar el procés de secularització i d'anticlericalisme, a remolc de l'ambient anticlerical que es vivia entre 1834 i 1835.

Angel Comalada Negre parla de: "La legislación de la primera mitad del siglo XIX" i després de resaltar la importància que els liberals d'aquells temps, i segons les idees triomfadores a l'Estatut Reial de 1834, recuperessin la idea que l'Estat s'havia de fer càrrec de l'Ensenyança, tot superant la vella concepció que l'Ensenyança primària perteneixia a l'Església, com a institució que posseïa la capacitat moral per educar al poble, ja que tenia, l'Església a través de la Religió, la font del saber absolut. (58)

El que no vol dir que es perdés l'esperit religiós, des de la Corona, en el Manifest de la Reina governadora ja havia indicat que:

"La Religion y la Monarquía, primeros elementos de vida para España, serán representadas, protegidas, mantenidas por Mí en todo su vigor y pureza. El pueblo español

tiene en inmato celo por la fé y el culto de sus padres la más completa seguridad que nadie osara mandarle sin respetar los objetos sacrosantos de su creencia y adoración: ni corazón se complace en cooperar, en presidir a este celo de una nación católica..."(59)

A l'exposició no paria (1833) encara de reformes liberals i es manté en la religió catòlica, amb la monarquia absoluta i proposa una reforma administrativa, fins que el 15 de gener de 1834 Martínez de la Rosa arriba al poder, començava un veritable interès per la reforma educativa. Fins aquest moment les reformes araven a la mà dels anomenats Ferrandins, fins que Cea Bermúdez es veu obligat a abandonar la presidència del Consell de Ministres.

Però també és veritat que l'interès per la Instrucció Primària existia, i X. de Burgos ministre encara dels Ferrandins, ministre de Forent, el 30 de novembre 1833:

"Los agentes superiores de la administración provincial (Subdelegados de Fomento) tropezarían sin fin con los obstáculos que donde quiera les suscitaria la ignorancia, si desde luego no aplicasen todos sus esfuerzos a combatirla y desterrarla. Con este objeto dispensan una protección especial a la Instrucción primaria: y partiendo del principio de que ninguna medida puede a la larga influir más en la suerte de la sociedad, hará disponer. Si con ello se atiende otras necesidades, cuyo remedio no contribuya al bien común, los subdelegados de Fomento las postergarán sin titubear, en el caso de que su celo encuentre en otra parte medios para cumplir con todas. De cualquier modo, cada pueblo de cien vecinos debe tener una escuela de primeras letras, en la cual, como en todas, se establecerá tan pronto como sea posible el método Vallejo, que tan visibles progresos permite hacer en la enseñanza. A los jefes de la administración toca proporcionar los cortos medios que exijan su planificación, sea de las cualidades mismas, o préstamos, de arbitrios especiales, de cualquier parte en fin de donde sin perjuicio de tercero se pueda sacar. No basta para dejar de cumplir esta obligación, decir que no existen recursos". (60)

Eren només intencions que no tingueren repercusió a la realitat,

si no fos perquè iniciaren una cadena d'intervencions i plantejaments oficials dels polítics que arribaven al poder, amb les corresponents crítiques i ratisacions dels que no estaven en el poder.

Va ésser amb el nou govern quan es limitaven les funcions dels Subdelegats de Foment, a la Real Orden del 20 de març de 1834, en matèria d'Instrucció pública. Segons Antonio Viñeo Frajo:

"Poco o casi nada concreto dentro de esa genérica función de vigilancia y protección de la instrucción pública en la provincia, que unos meses más tarde, por Real Orden de 20 de marzo de 1834 -poco antes de la salida de Del Burgo del Ministerio, que se produciría en abril-, tampoco llegaría al nivel de proposiciones de actuación o de planteamientos de política educativa del signo de fuera, quedándose en la pura, quedándose en la pura organización del aparato administrativo: así por dicha Real Orden se atribuirían a los subdelegados las competencias de visita e inspección en todos los establecimientos docentes, con excepción de las Universidades y Seminarios Conciliares, proposición de reforma y mejoras, y protección y promoción de la enseñanza en general, pero especialmente en las primeras letras, con lo que la maquinaria quedaba ya montada y preparaba para cualquier actuación administrativa concreta..."(61)

En aquest procés legislatiu inicial de camí cap a la centralització administrativa estava servida cap al futur, oel millor control de la maquinària pels controladors de torn des del poder, el Real Decret del 13 de maig de 1834, quan es canvia el títol de Foment pel d'Interior, i els Subdelegats de Foment passen a ésser els governadors civils.(62)

Culturalment parlant, hi ha una altra proposta que ens interessa significar, aquest és el reglament de premsa de l'1 de juny de 1834, en el que la Corona dóna llicència per publicar periòdics, que resulta bastant restrictiva.(63) Aquest projecte estava emmarcat

dins l'Estatut Reial del 10 d'abril de 1834, i que havia d'esser considerat satisfactori pels moderats, i no pels liberals radicals i per amplis sectors de la població.

En aquest any comencen a entrar en acció els liberals que havien estat apartats o exiliats per l'absolutisme de Ferran VII, homes que aparentment estaven al marge del nou poder, com per exemple Pablo Montesino, que segons Esteban Medina:

"...El mismo inspiró, en 1834, una instrucción y gobierno de las escuelas primarias y se dedicó a la creación de las escuelas segun sus particulares métodos de enseñanza en Cuadalajara, Alcoy, y Madrid. A través de la Sociedad Económica Matritense, se propicia la creación de la Sociedad para la Propagación y Mejora de la Educación..."(64)

Però que podem considerar que no ens és suficient contemplar el procés legislatiu per explicar les aportacions i reaccions dutes a terme a partir d'aquells moments al camp de l'Educació, ja que molts foren els personatges que participaren a la lluita política per imposar les seves idees a la societat, que com és natural formaven part de l'ambient de lluita pel control i promoció dels seus ideals polítics.

Un testimoni de l'època, el Marqués de Miraflores, ens indica la seva visió dels fets que aquí relatarem i les corresponents lluites pel poder:

"Ambos partidos, si bien en tal distancia política, nacida desde el principio de su existencia reunian sus comunes esfuerzos para vencer á los carlistas en la cuestion de sucesion en el campo de la fuerza; pero no podian menos de debilitar su accion con la diversidad de pareceres acerca del modo de asestar definitivamente una situacion gubernamental, estable, solidamente establecida mas o menos constitucional. Aspiraba el partido liberal puro, compuesto en su gran mayoria de los antiguos liberales que habian

emigrado a Inglaterra en 1823, y que eran en gran parte los mismos que perseguidos despiadadamente en 1814 venían figurando en política desde 1820 á 1823, á la absoluta y completa reposición, á su fuerza y vigor de la Constitución de 1812 y 1813, como igualmente las adoptadas por las de 20, 21, 22 y 23, restableciendo por entero el Gobierno del Reino al ser y estado que tenía el 30 de Setiembre de 1823, día en que el Rey salió de Cádiz.

Tal fué la primera y no poco honda divergencia entre los dos partidos políticos, ambos liberales; pero en disidencia tan encarnizada y peligrosa que puso á punto de naufragar mas de una vez la causa de la Reina en los años de 1835, 36 y 37.

Sea como quiera, esta disidencia, cuya personificación ministerial tiene consignada la historia en los Cabinetes de Martínez de la Rosa, Toreno, Isturiz, Frías y Pérez Castro, por un lado, y por el otro, hizo pasar al apís por muy peligrosas perturbaciones,..." (65)

Paraules que ens poden parèixer partidistes de signe moderat, però probablement són significativament expressives de la inestabilitat política del moment. I a poc a poc arribam a l'aparició en escena del polític i Ministre Alvarez Mendizabal, que culmina a 1835 l'anticlericalisme vigent a la seva època i com a reflex de l'escalada al poder dels liberals més radicals.

L'estiu de 1835 es precipiten els esdeveniments, després que Martínez de la Rosa tancàs les Corts el maig i dimitís. (66)

En Miguel Artola ens descriu aquests moments de la següent manera:

"La designación de Toreno para la presidencia del consejo suponía la continuidad de la política moderada de que el Estatuto Real era su símbolo. De aquí que apenas pasados dos meses de su nombramiento, la oposición liberal, que no conocía en el régimen un sistema político, decidiese lanzarse nuevamente por el camino de la acción revolucionaria. En esta ocasión la iniciativa corrió a cargo de la burguesía de las ciudades que habían podido organizarse en el seno de la milicia urbana, adquiriendo con ello fuerza suficiente para enfrentarse al gobierno. Los movimientos de las ciudades en el verano de 1835 tienen todos un común denominador: la

hostilidad a los regulares, atribuida a su intervención en la represión que siguió al Trienio y a sus simpatías por el carlismo, que se manifiesta en la guerra de conventos y la repulsa del Estatuto Real como norma política. El desarrollo de la revuelta condujo a la constitución en buena parte del país de juntas locales o territoriales que asumieron el gobierno al tiempo que formulaban un programa de reivindicaciones, en que se manifiesta con mayor evidencia que en cualquier otro texto la limitación de las pretensiones de los revolucionarios..." (67)

Moderats contra radicals, és la característica de la lluita pel poder en els anys de transició a la monarquia representativa, en el que el període que va de 1834 al 1836 és molt significatiu, en la que la "Intel·ligència liberal" (68) aconseguí el poder i promou reformes fonamentals. En aquest procés també hem de comptar amb l'oposició dels grups que no entraven dins l'òrbita del poder dels moderats ni dels liberals, és el cas, segons Carlos Marichal, dels carlistes, els vells monàrquics, aristòcrates i eclesiàstics, que pressionaren fins que pogueren per detenir la fua de l'avançada dels plantejaments liberals. (69).

Es evident que en aquesta època s'inicien els partits polítics a l'Estat espanyol, fruit entre altres coses de la inestabilitat política, malgrat el concepte de partit d'aquell temps no és el que se'ns ofereix a l'actualitat de partits de masses, sinó que eren un grup de minories que feien els plantejaments polítics per una vegada en el poder dur a terme les seves reformes legislatives i aplicar a la societat el seu model de societat, però sense ésser un gran nombre de persones que moguessin una màquina important de personal; en definitiva

era la "Intelligència" a'í a cada partit la que facilitava aquesta labor ideològica, ja que la militància partidària no era gaire gran.

Paulatinament, es va enfortint el centralisme, no només des del punt de vista de la potenciació de la villa de Madrid com a centre polític i cultural, sinó que prepara el terreny a la burgesia financera per instal·lar-se a Madrid. (70)

Per altra banda, les situacions conflictives es reproduïen, i prova d'això són els successos de Barcelona. En un manuscrit anònim, reproduït a la Biblioteca Torres Amat, es descriu la crema de convents de Barcelona, així:

"y arribem al dia 25, dia feliz de Sant Jaume, ahon foren toros los més infelisos, que al quart toro la gran turba de la gent totom tirà los bentalls sobre als toreros y toro y gran griteria, y surt el quint toro també dolén y al poble iritat tirà bentalls y cadiras, fins banc(s), que tot o derotaren, y a cops y cacires y barchs mataren el toro, que ronparen més de 15.000 cadiras y banchs, que fou una derota que feye horror, y después, ab la corde de la maroma, lligaren al toro y arrosegan lo portarcr a Sant Francesc e'c'c's'y allí es comense al gran alborot y calaren foch a la porta, però y arribà al tinén de rey ab la caballería del torín, y la gent fagi ab ab'altres yglesias y combens a calar foch ab ristos y fexinas; los fraras se'n beyen un enbu ..: los uns tocàban a mors, los altres a sometent, los altres a foch, que ells no sebian lo que es feyen; las tropas y boluntaris anàban de un convent al altre y los fraras fogien per las casas, y altres disfrosats per los carés, que los matàban a poyaladas y a garotadas; los de Sant Franceshs(c) fogiren per una rege cue conaba al mar, que y pasàban las clabageres de la porcaria, y per las rucas fogiren a les Dresanas; y finalment las yglesias que cadaren enseses y combens fóran : Sant Agustí, Santa Caterina, Irinitaris descalsos, Sant Joseph y el Carra, que no quedà ni siquiera un altà, y tot o tiràban al foch, que ningú robà res, y a las tres encara estàban clamant (Cremant)

los sinch combens-yglésias y ab algun altre combent clamaren portas, que las trocas y donaren providencias, perquè podian donar dañy als beïns, que en moltes casas ja desembresaban per temor del foch, que a Barcelona a pereixia un dia de judici, y después totom rodaba per los carés ab la major tranquilidad miran los grans fochs y fraras mors per los carés" (71)

Per altra banda, aquest conflicte no esclatà pròpiament a Barcelona, sinó a Reus, el juliol de 1835, tres dies abans de Barcelona, tot produint-se una crema de convents. La burgesia condemnà els esdeveniments per la seva violència i el general Bassa va reprimir Barcelona, encara que fos assassinat el 5 d'agost de 1835, el mateix dia que es cremava la fàbrica de Bonaplata. (72) Era una reacció antimaqüinista en un moment de crisi d'atur. Però segons Albert Balcells a Cataluña Contemporánea I (Siglo XIX), Mentre la burgesia condemnava aquesta violència a 1835, a 1836 va aprofitar les lleis desamortitzadores d'en Mendizabal per adquirir en subhasta a preus mòdics finques urbanes del clergat regular, a on va instal·lar fàbriques tèxtils a Barcelona, i finques rústiques eclesiàstiques que passaren a mans dels comerciants i indians, el que va possibilitar una acumulació de propietat i va servir per accelerar la comercialització agrícola en el marc de la futura economia capitalista. (73)

Al mateix temps trobam un procés de presa de consciència de la classe obrera, però les dificultats que tenien a la vida quotidiana, a la feina i fora d'ella, facilitaren el camí cap

a la deshumanització del treballador, accentuada per la mentalitat individualista dels industrials i empresaris. Segons Vicens Vives les fases inicials de l'Industrialisme a Barcelona foren, pels obrers, calamitoses. (74).

Aquestes circumstàncies facilitaren la introducció del pensament dels socialistes utòpics a partir de 1835, donant lloc a més a l'associacionisme obrer, i a la contestació al centralisme a través, bàsicament, de les idees republicanes.

Dins una escalada progressiva d'idees democràtiques i de radicalisme liberal, 1837 es crea el Partit Progressista, ja que l'agost de 1836 havia estat aturada l'escalada del moderantisme, i els progressistes i Mendizabal havien entrat a governar una altra vegada, després dels incidents a diverses ciutats espanyoles, tot començant-se a sentir veus a favor de la independència de Catalunya i així poder "implantar la República i establir a Barcelona un govern revolucionari que pogués establir la democràcia a tota Espanya" (75)

La burgesia a través de la Comissió de Fàbriques es va enfrontar als obrers, i es comença a col·locar al costat dels moderats perquè temen no poder oferir el seu comerç manufacturer a la resta de la comunitat espanyola. Segons Albert Balcells:

"La creació moderada a Catalunya s'iniciaria abans que a la resta del territori espanyol, després de vencer fàcilment un darrer intent revolucionari, clarament anticoncentralista i republicà, el maig de 1837, a Barcelona i a Reus. El seu principal dirigent, Ramon Kauderó,

fou afusellat". (76)

Al mateix temps, a nivell d'Estat, els liberals progressistes es conformaven en la descentralització política i administrativa, tot recolzant-se en la potenciació dels municipis, en contestació, no tan sols als esdeveniments assenyalats, sinó segons la seva conveniència d'estratègia política.

Recordem, aquí, també que els liberals arribaren al poder gràcies als esdeveniments de la Granja, fet que va condicionar definitivament el procés de construcció de l'Estat liberal, segons la idea dels liberals progressistes.

En el terreny educatiu cal destacar, relativament, el Pla del duc de Rivas, representació del moderantisme burgès, conseqüència a les del seu impuls centralitzador. Ara bé, aquí hem d'indicar que aquest Pla no va ésser aplicat, ja que en realitat el Ministre no va sotmetre la seva aprovació a les Corts, i la va entregar directament a la Reina Isabel II, però els Diputats la boicotejaren, i no es va aplicar.

Els moderats pretenien estendre la centralització, i al mateix temps els hi serviria d'aparell de mentalització i de poder. Naturalment aixó era un intent seriós d'estatalitzar l'Educació, segons Manuel Puelles Benitez:

"En un doble sentido: por un lado, como necesidad de mantener el principio de salvaguardia del interés público de la enseñanza y, en consecuencia, como defensa de la educación frente al afán de lucro de la iniciativa privada; por

obra, como instrumento ideológico de adoctrinamiento ideológico de adoctrinamiento desde el Poder público. No obstante, esta tendencia se verá matizada por una política de acercamiento a la Iglesia que se concretará más tarde en una concesión de privilegios educativos en detrimento, precisamente, de una de las vertientes ineludibles de la libertad de enseñanza: la libertad de cátedra" (77)

El Pla de 1836, havia d'esser la plataforma que reconduís el de 1821 a posicions més moderades, i restringís el significat de llibertat d'ensenyança, com a culminació a la tasca de la Direcció General d'Estudis, sense passar, com ja hem dit, per a les Corts, ja que l'Estatut Reial no permetia, però certament les Corts i la Direcció General d'Estudis seguien camins quasi paral·lels i no plenament coincidents.

Per comprendre la filosofia en la que es fonamentava el Pla del duc de Rivas, cal examinar l'Exposició enviada a la Reina Governadora:

"Señora: entre los graves perjuicios que las dificultades de la época ocasionan al mejor servicio de V.M., ninguno es mayor ni más sensible por la transcendencia de sus resultados, que el atraso en que se encuentra la instrucción pública en España. El arreglo de este ramo importantísimo de la Administración, para que guarde armonía con los progresos de la civilización europea, es una necesidad tan generalmente reconocida, que no hay un solo amante de su patria que deje de clamar por él; ..." (78)

Antonio Heredia ens indica que el ministre només intentava: "llamar la atención sobre la importancia política, necesidad, oportunidad y legalidad de la reforma"; i segons la mateixa Exposició del ministre interessava "establecer los principios generales, sentar las bases del edificio, trazar el camino que habrá de seguirse para completar la reforma.." (79) Però ja aprofundirem en aquests

aspectes quan analitzem el marc legislatiu de la reforma educativa dels moderats i liberals radicals en aquesta època, que no és més que un escaló frustrat, al no ésser aplicat, si bé va resultar ésser la primera vegada que es du a terme un projecte educatiu amb certa amplitud des de la nova dinàmica político-social, i des de l'òptica de l'eclecticisme moderat, que doctrinàriament volia ésser pragmàtic.

Si seguim el decurs dels esdeveniments de les alternatives polítiques de poder, el 1837 és un any important en el procés de liberalització de la concepció de l'Estat i de l'Administració. Es crea el partit liberal progressista i es promulga la Constitució de 1837. El marquès de Miraflores, com a bon moderat ens presenta aquestes circumstàncies, amb el seu llenguatge irònic, de la següent manera:

"Advertidos tan duramente los partidarios de la causa de la Reina del riesgo que la amenazaba, hubieron de procurar hacer un alto á sus disidencias en presencia del comun peligro, y en este alto fué cuando nació la Constitución de 1837, cuya tendencia no podia dejar de producir cierta absorcion del Parlamento sobre la Corona, que fué el constante anhelo de los liberales ardientes que sustentaban las doctrinas enciclopedistas, y que pensaban hallar con su triunfo y aplicacion la panacea universal de todos los males públicos, tomando el pomposo nombre de progresista si bien bien defensor caluroso también de la causa de la reina, tomando la otra fraccion liberal el nombre de monárquico-constitucional, debióse primero el Código de 1837, que consagró el dogma de la soberanía popular, que estampó á su cabeza, sin dejar de proseguir su constante designio de crear una verdadera supremacia del Parlamento sobre la Corona y de ensanchar atribuciones del cuerpo legislativo amenguando las facultades del poder ejecutivo que los constitucionales todos atribuyen teóricamente al Rey, acogiendo con preferencia manifiesta todas la utopias de los filósofos é idealistas franceses del siglo XVIII, y no los principios en que fundaron las instituciones inglesas, ó á las mejores doctrinas de los filósofos alemanes, y á las mas adelantadas de los publicistas de Francia, como Benjamín Constant y no pocos otros, verdaderos y orthodoxos monárquicos constitucionales". (80)

Segons els mateixos testimonis de l'època, la Constitució de 1837, volia esser superadora de la de 1812, i per una sèrie de circumstàncies. Com per exemple: la tolerància del partit dels constitucionals, evitar lluites amb els liberals progressistes, que la Corona quedés reforçada, etc, entre altres coses també reformava el sistema electoral, i havia d'esser assumida pels moderats.

El consens freqüava la dificultat de les relacions Església-Estat, en la referència poc matisada de l'article 11 en la que es deia que la religió catòlica és la que professen els espanyols. Les dificultats amb l'Església s'accentuaven amb la política desamortitzadora Alvarez Mendizabal. (81)

Per comprendre aquest fenomen polític és imprescindible consultar el llibret de Francisco Tomás y Valiente: El Marco político de la Desamortización en España. (82), i entendre quin era l'ambient que envoltava tal fenomen és significatiu el títol: Mendizabal como símbolo y Fíerez Estrada como obstáculo, que probablement estava a l'esquerra de Mendizabal, però de fet la Desamortització eclesiàstica va esser una pugna entre els progressistes i els moderats, "y estuvo centrada principalmente entorno a los bienes del clero secular, cuya enajenación fue suspendida, ..., por el artículo 1 de la ley de 16 de julio de 1840". (83)

Una guia per estudiar el tema de manera global és l'obra de Germán Rueda: La Desamortización de Mendizabal y Espartero

en España. (84)

Ens fa un repàs a l'estat de la historiografia sobre el tema, i presenta quins foren els seus antecedents, les causes: estructurals, econòmiques, polítiques, etc així com a les conseqüències.

En definitiva, en les intencions de Mendizabal, hi ha la de "crear una copiosa familia de propietarios, cuyos gozos y cuya existencia se apoye principalmente en el triunfo completo de nuestras actuales instituciones". (85) Eren expressions, en el seu context legal, vaques, perquè en realitat obrien molts d'interrogants, ja que si bé en parlar de propietaris es referia no tan sols a capitalistes i hisendats, sinó als simples ciutadans honrats i feiners, pagesos aplicats, etc, no es comprèn com podrien, aquests grups de persones, comprar els béns eclesiàstics, si no tenien els diners per fer-ho. A pesar de les recomanacions fetes pel decret de Mendizabal de dividir les finques alienables, ja que en realitat seguien accedint a les possibilitats dels grups de població que no fossin els burgesos i capitalistes.

En definitiva la Desamortització no es va aplicar segons s'estipulava a la llei, i els grans beneficiaris foren els burgesos. Germán Rueda ens resumeix qui foren els beneficiaris de la compra de béns, de la següent manera:

"Consideradas las cosas globalmente (aunque no en todas las provincias, fue igual, pues hay que tener en cuenta lo que se desamortizó en cada una de ellas), en la zona 'no latifundista' el peso específico de los compradores rurales fue grande tanto por el número como por el porcentaje de la extensión adquirida en comparación con los urbanos.

Estos compradores tenían relación directa con el campo: desde el gran propietario al labrador arrendatario, pasando por el labrador propietario pequeño y medio. Los más beneficiados fueron los primeros, pero sin olvidar que en algunas provincias (especialmente de la Mesta) bastantes pequeños agricultores (ya propietarios o hasta entonces sólo arrendatarios) también tendrán una intervención, mayor o menor, y a través de ella van a consolidar su situación o incluso accederán a un estatus superior que podemos denominar 'burguesía rural' en cuanto que entran - como protagonistas - en el circuito comercial agrario.

.....

Por su parte, los compradores urbanos son de importancia en todas las provincias, pero su peso específico es mayor en la zona latifundista. Según su profesión, tanto en Madrid como las de las capitales de provincia, pertenecen fundamentalmente a cuatro categorías:

- Hacedados terratenientes....
- La burguesía de los negocios....
- Profesionales, entre los que destacan los abogados.
- Funcionarios civiles y militares.

En su interés por destruir los tópicos de la desamortización, Fontana (1985: 237-238) se ha referido al que sostiene que en el periodo de Mendizabal-Espartero se benefició fundamentalmente a la burguesía, lo cual se dice como entendiendo que significó transferencia de propiedad del campo a las ciudades" (86)

Era normal dins el procés d'urbanització que vivia la societat des de l'òptica burgesa, ideològicament representada en aquells moments pels liberals progressistes, sectors del moderats.

Això era veritat sobretot a Barcelona quan es produeixen enfrontaments entre els empiresaris i els grups polítics més avançats, a on estava integrada la petita-burguesia. En aquest cas els dirigents de la burgesia industrial barcelonina, conservadors dels seus privilegis adquirits, tiraren per terra molts d'anys de lluita liberal-burguesa cap a un liberalisme avançat. (87)

Després de la Constitució de 1837 i fins a 1840 hi va haver bastants de canvis en el govern i es poden resumir segons les següents

paraules:

"... se sucedieron numerosos gobiernos, de ambos matices, de vida efimera por los enfrentamientos entre liberales, agudizados por la 'entrada' de los militares- en particular Espartero y Narváez exiliado en Francia, era Espartero el hombre decisivo. Aconsejó ésto regente que no aprobase la moderada y centralista Ley de Ayuntamientos de 1840, contraria en espíritu a la Constitución; no obstante, Maria Cristina la firmó (14 de julio de 1840). Entonces, en Barcelona, en donde estaba la Reina, estalló un mitin- 'los sucesos de julio', detalladamente analizados por el professor Seco; algo similar ocurrió en septiembre, en Madrid. Ante ello, Mª Cristina tuvo que llamar a Espartero. Las encontradas posiciones que ambos mantenían dieron lugar a que la Reina reuniese a la Regencia (12 de octubre de 1840), que quedó confiada a Espartero. Era, en cierta manera, el triunfo de la revolución liberal" (88)

Devia esser una revolució liberal amb sabor de provisionalitat, perquè la Regència d'Espartero va durar només fins a 1843, després de la reorganització dels moderats. Però els progressistes havien canalitzat la reforma momentàniament des del mateix 1840.

Ai mateix temps des del punt de vista de la política educativa es té la necessitat de presentar una nova llei d'Instrucció pública i a 1838 es presenta un pla provisional. El mateix 1838 es presenta el Reglament de les Escoles Públiques d'Instrucció Primària elemental el 26 de novembre. (39) Però en definitiva va esser una llei que va incidir a la legislació educativa fins a 1857.

La llei que dóna peu a tot aquest procés legislatiu és la de 21 de juliol de 1838, i que és una còpia de la del duc de Rivas (1836), i estableix la divisió entre ensenyança primària elemental i superior, entre primària pública i privada; El finançament de l'ensenyança de les escoles públiques, etc, i la formació d'una Escola Normal Central (art. 12) a Madrid, "destinada principalmente

ó formar maestros para las escuelas normales subalternas". (90)

Però no tot estava relacionat amb les forces que aspiraven a un poder immediat des del Govern constitucional. La sensibilització popular i les inquietuds de la petita-burguesia des de 1838 coincideixen amb una sèrie de revoltes i amb l'aparició de certes publicacions com "El Vapor", "El Defensor del Pueblo", "El Huracán", "La Revolución" (1839), etc., les quals volien establir una connexió entre la consciència obrera i les inquietuds petit-burgeses.

Amb la concienciació popular arribaria un sentiment anticontraliste o un sentiment contrari a la centralització liberal. La República Federal no tan sols se reivindicava des de Barcelona, sinó que també des de Madrid sorgiren propostes en aquest sentit. (91)

Aquestes propostes moltes vegades no passaven de ser una altra forma d'entendre l'Estat Espanyol diferent a la concepció dels liberals, proposta que sorgia de la seva tendència més esquerrana. A partir de 1840 sorgeixen veus a favor d'una federació Ibèrica i Fernando Carrido ens indica que ja a 1840 existia un partit Republicà Federal organitzat.

D'aquests moments són interessants les reaccions radicals en contra de la Monarquia constitucional, inclús contra tot tipus de monarquia com es el cas d'Abdó Ferrades, que fugia de les regles de joc vigents a la política, quan escrivia a "El Republicano" la cançó revolucionària La Campana:

"Ja es arribat lo dia
 que el poble tan volia:
 fugiu, tirans, lo poble vol ser rey.
 Ja la campana sona,
 lo canó retrona...
 Anem, anem, republicans, anem!
 A l'orana, amichs, anem!
 A la victoria anem!" (92)

Crític i activista molt més radical, que d'altres del seu temps fou l'escriptor Pere Felip Monlau, que fins i tot va morir a l'exili degut als seus enfrontaments amb l'autoritat. Aquí ens cal no oblidar el músic Anselm Clavé, que va esser qui va difondre la cançó de Abdó Terrades.

Per no presentar una visió sectària, cal presentar la visió del moment oficial que tenia el jo esmentat Marquès de Miraflores, i que veu des del seu lloc preminent les disputes pel poder, des del protagonisme polític liberal, dels fets que provocaren la caiguda d'Espartero(1843):

"En Mayo de 1841 las Cortes lo eligieron Regente en virtud de una solemne y disputada votacion, y en Octubre del mismo año, una conspiración militar, aunque abortada entonces, fué preludio de otro gran movimiento nacional, escitado primero por el partido progresista, que alzó la célebre bandera, en que escribió el famoso lema de Dios salve á la Reina, Dios salve al pais, que triunfó de un modo completo y ruidoso en el gran drama de 1843, en que con accion enérgica y uniforme, los liberales todos, lo mismo los progresistas que los monáquico-constitucionales, derribaron la Regencia y el Regente, que hubo de salvarse con gran prisa en un buque inglés..." (93)

A partir d'aquestes moments és quan s'obri un compàs d'espera, amb uns governs de transició que inicien la dècada moderada (1844-1854), estudiada àmpliament per J. L. Comelles. (94) A nivell de reforma educativa significa un pas més per a la consolidació del seu model educatiu dels moderats.

Etapa que té el seu exponent més significatiu en el Pla d'Estudis Pidal-Gil de Zárate del 17 de setembre de 1845, expressió de la política educativa propiciada pel moderantisme liberal. Uniformitzador i centralista, intervencionista i secularitzador, al manca fins a on ho permetia la ideologia del partit moderat, per altra banda consensuadora amb la Corona, la noblesa, la burgesia, i el clergat.

Segons Alberto Jiménez, aquest Pla d'Instrucció pública, significava:

"...Un real decreto de 1845 dió un nuevo Plan General de Enseñanza para todo el reino, plan más centralizador aún que el de 1824 y que, aunque ostentaba el nombre de Antonio Gil de Zárate, director de Instrucción Pública, lo había madado formar don Pedro José Pidal. El nuevo plan llevaba extremos aún más exagerados la centralización y secularización de la enseñanza y no admitía en ella más dirección que la del Gobierno. El valor desmedido que concedía así a las leyes y a los gobiernos era consecuencia de los principios de soberanía del Estado y sus instituciones gubernamentales, que los tiempos modernos habían heredado de las monarquías absolutas". (95)

Entre altres aspectes s'ha de considerar les seves influències dels plantejaments francesos, de Thiers per exemple, influències de les que ens queden constància en el "Boletín Oficial de Instrucción Pública".

En definitiva el doctrinarisme moderat, a nivell de política general també bevia del doctrinarisme francès, a partir de les directrius emergides de les capes més possibilitades de la societat, i com ens diu Pio Zabala, on resideix el poder social, a les classes mitjanes, és on trobam el

poder polític. (96)

Per tant, no és la sobirania popular la que ha de triomfar, segons el moderantisme, sinó que el poder ha d'esser per a les classes més preparades per defensar els interessos de les noves capes de la societat, les quals amb el seu esforç, intel·ligència i treball han d'aconseguir conformar un model de societat utilitarista i mercantilista, a la imatge d'Alcalà Galiano. (97)

Tra una concepció dirigista de la societat, dels poders polític i econòmic, des d'una opció característica d'uns moments de convulsió social que aprofitaren els moderats, això es reflecteix al camp de la política educativa en un reformisme legislatiu eclèctic de la mà de la Monarquia censitària.

El mateix Alcalà Galiano descriu el moment socio-polític sorgit de la crisi provocada pel carlisme, fruit d'una societat literària i mercantilista en la que la força material i una part de la força moral no despreciable estava localitzada a les classes il·lustrades. (98)

Però pel que fa al model de societat liberaliens poden servir les paraules en que ens el presenta Jordi Maluquer quan diu:

"La demolición de los pilares en que se asentaba la sociedad del Antiguo Régimen se llevó a cabo de forma total e irreversible ya en 1835-1837. En esos límites hay que situar la culminación del proceso revolucionario y sus aspectos esenciales, la consolidación del de la nueva concepción de la propiedad y la transformación del Estado en órgano de gobierno de la burguesía. El crecimiento de las fuerzas productivas en los territorios españoles

desde mediados del XVIII y las contradicciones para que internas del feudalismotardío crearon las condiciones para que se efectuaran tales transformaciones. Pero no debe olvidarse que los principales estímulos para el que se efectuasen tales transformaciones". (99)

Però si es va donar una dinàmica de canvi socio-econòmic no crec que fos un fenòmen estrictament impulsat desde el centre, sino que l'impuls econòmic provenia de la perifèria. Aquest impuls tampoc estava potenciat amb exclusivitat des de la societat que es conformava a l'Estat espanyol, sinò que tenia moltes influències de l'exterior i prenia model especialment de les societats més avançades com els exemples angles i francès.

La configuració de l'Estat liberal queda explicada per exemple en la visió que ens dóna el propi Maluquer a manera de síntesi, que és el que ens interessa en aquest apartat que ens ha de situar en el context adequat:

"La configuración del Estado liberal por parte de la nueva burguesía terrateniente se ajustó básicamente a la tarea de asegurar las condiciones necesarias para la reprobación del sistema: mantener el orden recién establecido y permitir la acumulación. Las medidas más destacadas que tomarían los gobiernos que se sucedieron desde 1837 no harían sino reafirmar el modelo liberal adoptado, reforzar su propio control sobre las distintas nacionalidades y sobre las clases subalternas mediante la centralización y el incremento de su capacidad represiva y fomentar el desarrollo del capitalismo agrario y la creación del mercado nacional. Entre las más importantes figuran, aparte de la configuración de la legislación revolucionaria que se efectuó durante la regencia de Espartero, la generalización de la enseñanza primaria en lengua castellana (1838), institución de la guardia civil para la adecuada protección de la propiedad agraria (1844), unificación del sistema tributario (1845), promulgación del Código penal (1845), creación del Ministerio de Comercio, Instrucción y Obras públicas (1847)- después de Fomento (1852)- y Ultramar (1863), regulación de las

sociedades anónimas (1848), supresión de las aduanas interiores (1849), neutralización del prohibicionismo arancelario mediante una reforma aduanera (1849), desamortización civil y eclesiástica de Madoz (1855), sistema general de ferrocarriles (1855), sociedades de crédito (1856) ... A todo ello habría que añadir la política sistemática de reserva del mercado cubano de betinas y trigo para los envíos peninsulares, en perjuicio de los norteamericanos, de modo que éstos resultaron casi completamente desplazados entre 1840 y 1850". (100)

Era una tasca dels gestors que representaven els interessos de la burgesia des del poder, i encara caldria aprofundir molt més als mecanismes socio-econòmics que provocaven la possibilitat de desenvolupament de les condicions necessàries per implantar el règim liberal, en el que les opcions triomfants no es diferenciaven gaire en la seva concepció d'Estat-nació que pretenien impulsar malgrat les corresponents matisacions que al llarg del treball intentarem aclarir.

De totes maneres, aquestes circumstàncies polítiques són bastant ben explicades per Raimond Carr a: Espanya 1808-1939, quan analitza aquest període i les diferents forces polítiques que hi intervenen, a on ens assenyalà que la Corona jugava el paper de "poder moderador", malgrat la tendència afavorís sovint a l'opció més conservadora de poder. (101)

Per altra banda és bastant comprensible que es produís aquest fet, ja que els liberals progressistes eren, més bé, utilitzats per calmar els ànims, a més d'esser considerats massa revolucionaris pels interessos de la Corona.

En tot això cal indicar que la política de la Corona sempre fou condicionada per la conducta privada, tant de Maria Cristina

com d'Isabel II. Les debilitats de la Corona autèntiques o falses foren constantment explotades pels seus enemics polítics. Precisament, malgrat Isabel II conservàs la seva popularitat, fou derrocada pels polítics als seus trenta vuit anys. (102)

Un altre factor a considerar és el tema electoral i el parlamentarisme:

"... Todas las técnicas de la influencia local y de la manipulación electoral eran ya en los años cincuenta métodos de uso corriente ; resultaban tanto más fáciles de poner en práctica por cuanto los engranajes de la máquina hacían menos ruido con un cuerpo electoral reducido. No sabemos con exactitud cómo funcionó esta máquina bajo las diversas constituciones liberales, cómo se escogían los candidatos y cómo se financiaban sus campañas, en el contexto de la vida provincial. Esta bastante claro que las elecciones en los distritos electorales más pequeños estaban controladas en gran parte por el ministro de la Gobernación, cuyo agente local, el jefe político y posteriormente el gobernador civil, podía conseguir la elección del candidato oficial mediante negociaciones con los políticos locales cuya influencia tenía que respetar. La votación secreta significa el escrutinio a puerta cerrada, mientras que la publicación de un censo electoral mutilado demasiado tarde para que fuera posible protestar y la fuerza bruta proporcionaban recursos de emergencia. Pero sobre todo se recurría a los votos de los funcionarios del gobierno, que constituían una fracción muy amplia del cuerpo electoral; con esto y la abstención por parte de los partidos de la oposición en contienda de los distritos electorales. De esta manera, la abstención, mientras no se convirtió en instrumento del revolucionario, fue requisito indispensable del buen funcionamiento del sistema parlamentario". (103)

Amb una paraula el sistema constitucional i representatiu era molt parcial i tenia moltes fisures i debilitats, que afavorien a la Corona per utilitzar el seu poder moderador del costat que més l'afavoria en un moment determinat, que mai no fou favorable a postures excessivament radicals, sinó

tot el contrari.

Naturalment, l'exèrcit va jugar un paper important a la reconducció de la política, degut entre altres factors a conseqüència de la guerra carlista, que va possibilitar a l'exèrcit situar-se en una posició prominent dins el conjunt de forces que dominaven els mecanismes de poder a l'Estat.

Per tant La Corona, l'Exèrcit i els partits polítics parlamentaris eren els conductors de la vida política, que en definitiva va afavorir en gran mesura el moderantisme més que qualasevol altre força, i va esser la circumstància que va possibilitar la dècada moderada a partir de 1844.

1.1.2.- L'estructuració de l'Estat centralista i les seves implicacions en el camp de l'Educació, conseqüència de la política estatal. Situació a nivell general de la política oficial.

El procés polític cap a l'estructuració de l'Estat centralista, és veritat, que ja s'havia iniciat molt abans, devers l'any 1715 amb el triomf del borbó Felip V i el seu Decret de Nova Planta, però aquí ja parlem d'una altra època, han passat moltes coses i el carí cap el centralisme estatal es va consolidant com un fet realitzable, en contraposició a la idea d'estat dels carlistes, que es fonamentava en una concepció de l'Estat foralista.

Una vegada mort Ferran VII, segons Lluís Sordas, cada partit va creure oportú posar en exercici els seus plans. Carlistes, monàrquics purs, liberals, exaltats, estaven disposats a dur a terme les seves il·lusions. (104) Era el moment propici per avançar en la consecució del model d'estat somiat.

La crisi de l'Antic Règim estava servida, un primer pas polític, i administratiu, serà la divisió de l'estat en Províncies, creades el 30 de gener de 1833. Però el procés seguia i el 10 d'abril de 1834 es promulga l'Estatut Reial, que obri un nou període constitucional. L'Estatut Reial, segons Casimir Martí, significa un intent d'extendre un pont a favor de la reconciliació entre els carlistes i els liberals, però que fou rebutjat pels absolutistes i fou considerat insuficient pels liberals per aconseguir el canvi sócio-polític desitjat. (105)

La lluita pel poder i per l'Estat martinguda durant la crisi de l'antic Règim, provoca l'emergència d'un nou espai polític,

que segons Diego López Garrido té un moment modular a l'any 1855:

"Los progresistas- a los que llama cuando hace falta un salto político, y a los que se evita cuando el avance puede romper la línea conservadora que el liberalismo español mantendrá siempre- llega al poder en la figura más importante de la transición al régimen liberal: Mendizábal".(106)

Es comencen les mesures governamentals que pretenien incidir en la creació d'una base social que afavorís l'assoliment d'un nou sistema de poder. (107) La mesura bàsica en aquesta dinàmica serà la Desamortització. (108)

Les estructures de la monarquia absoluta que pretenia mantenir Cea Bermudez, quedaven superades, fins i tot les mesures mínimes per a un canvi administratiu quedaven antiquades. El que més es pot resaltar és la significativa divisió provincial que va aconseguir Javier de Burgos, i que ha perdurat fins al nostre temps, amb alguns retocs burocràtics i descentralitzadors. Si bé avui hem de considerar que no som a un Estat espanyol tan centralitzat, com es pretenia segons els plantejaments del liberalisme inicial, perquè ens trobam en un Estat de les autonomies.

Podríem resumir la transcendència de la concepció liberal d'estat i la seva imbricació a la societat del segle XIX amb la presentació que ens fa del llibre de Diego López Garrido: La Guardia Civil y los orígenes del Estado centralista, ens indica:

"La transición del sistema absolutista al Estado liberal está atravesada en España por tres dialécticas: progresismo/conservadurismo, poder civil/ Intervencionismo militar y federalismo/ centralismo, dialécticas que condicionan los siglos XIX y XX al proyectarse sobre el proceso de

construcción del Estado y sus instituciones. Una de ellas, la Guardia Civil, objeto de estudio en este libro, nace y se desarrolla en un momento político crítico: cuando triunfa la alianza nobiliaria-burguesa, base del moderantismo, cuando el Ejército compete con el poder civil por encarnar autónoramente la voluntad y representación nacionales, cuando el Estado se configura con rigidez haciendo de la Guardia Civil un formidable instrumento de centralización". (109)

Però en el principi del liberalisme progressista la força controladora organitzada havia d'esser la milícia nacional, que es va crear per coordinar l'estructura estatal a partir dels municipis, que serien les institucions que organitzarien les milícies nacionals:

"La milicias tienen carácter nacional y, como fuerza nacional, se extienden a todo el país; ejercitan un servicio típicamente público. Pero íntimamente relacionada con su naturaleza no separada de la población está la organización, dependencia i dirección municipal de las Milicias, que son, así, al tiempo, nacionales i locales". (110)

Aquesta organització va esser dinamitada paulatinament pels moderats, i aquella força liberal que havia de tenir una funció d'investida per derrotar, principalment, el carlisme, pel que es va convertint en una força eminentement militar, fins que els moderats ho comporten.

La "Milicia Nacional" podria haver significat un element de descentralització de l'Estat pel seu tipus d'organització, però la seva paulatina substitució va impossibilitar l'estructuració d'aquesta milícia com a organisme autònom del poder central. Segurament el cop definitiu contra la "Milicia Nacional" fou a l'any 1843 quan els moderats conquisten el poder. Era una forma d'aturar la revolució i consolidar l'Estat centralista i uniforritzador.

El valor social suprem per als moderats, ens indica J.L. Lopez Aranguren, és l'ordre compatible amb una llibertat, ja que l'absolutisme de dret pertanyria al passat. Ordre, seguretat, protecció de la propietat, eren els principis a defensar. (111)

Segueix el mateix J.L. Aranguren quan ens indica que la base socio-econòmica sobre la que es munta el moderantisme és la Desamortització, amb una concepció individualista de la propietat territorial. Es protegir la riquesa agrícola, i fer que els camins d'Espanya, fer carreteres europees i lliures de bandolers, i així protegir la propietat rústica, protegir camins i viatgers, i a 1844 es crea la Guardia Civil. Era una exigència del tipus de força controladora que exigia l'època. (112)

El moderantisme es va saber aprofitar de les circumstàncies i aconseguir crear un instrument de repressió característic: la Guardia civil, rural i agomoladora d'una propietat encara inestable. Una propietat dubtosament adquirida i condicionada per un ambient social que recolzava el bandolerisme. (113)

Totes aquestes circumstàncies són les que decideixen els moderats a consolidar el model d'Estat espanyol centralista, per poder controlar els mecanismes administratius i polítics, perquè els elements del sistema per aconseguir mantenir l'ordre socio-polític fossin suficients per defensar els interessos econòmics de la burgesia, la noblesa havia aconseguit conservar els seus privilegis. Era el plantejament de política d'Estat adient

als interessos de les noves classes dominats, per aconseguir un model d'estat-nació fruit de la mortaldat romàntico-capitalista.

Ja en el trienni liberal la "Milicia Nacional", com a exèrcit adicte al liberalisme més radical, havia promocionat mètodes d'ensenyança que possibilitassin la divulgació de les idees més favorables a la seva implantació com a força sòcio-política. També jugaren un paper important les societats patriòtiques per desferrotillar la preocupació per formar un home segons l'ideal liberal més radical, per tant foren un instrument educatiu i de formació dels ciutadans. I era aquesta la dinàmica que volien romoure els moderats, en el que fa referència a l'Educació. (114)

Però el segle XIX, en el camp concret de l'escolarització, va molt lligat amb el procés d'estatalització programada pels moderats, i això significa, entre altres coses, intent de centralització, un intent, segons Claudio Lozano, d'aclimatar, ritjançant constitucions, lleis, decrets i concordats, el model gal, (115) centralista i reformista des d'alt, amb una finalitat molt clara, dirigida a controlar la seva implantació, la que ens indica A. Gil de Zárate, un dels personatges més influents en aquest sentit:

"...Porque, digamoslo de una vez, la cuestion de enseñanza es cuestion de poder: el que enseña, domina; puesto que enseñar es fomentar hombres, y hombres amoldados á las miras del que los adoctrina. Entregar la enseñanza al clero, es querer que se formen hombres para el clero y no para el Estado; es transformar los fines de la Sociedad humana; es transtornar el poder de donde debe estar á quien por su mision misma tiene que ser ajeno á todo poder, á todo dominio; es en suma, hacer soberano al que no debe serlo". (116)

Aquesta referència ens indica la preocupació per la secularització que tenien els liberals, però també és expressió de la necessitat que veien de controlar des de l'Estat l'escola.

El mateix Gil de Zárate dedica un capítol (X) en el seu llibre De la Instrucción Pública en España, "Centralización; sistema administrativo; organización de la enseñanza; profesorado; Libros de texto", a on es queixa de la poca incidència que tenia l'autoritat estatal, i a l'excessiva independència de les escoles implicava la seva decadència. (117) La intervenció estatal s'estendria a tots els nivells educatius.

L'evolució del procés de centralització a nivell legislatiu culmina, al març en aquesta etapa a 1845, tant a nivell general com a nivell educatiu, en el cas de la centralització de l'Estat, si bé podem indicar que a pesar del liberalisme legislatiu dels parlamentaris de les Corts de Cadis, establiren l'organització centralista que va configurar l'ordenació de l'Estat espanyol en el devenir, afavorit pel model francès d'Administració i d'incidència del poder governamental, en contradicció amb liberalisme anglès. Malgrat això la reforma que realment va determinar la implantació del centralisme a ultrança fou la Constitució moderada de 1845. (118)

Ja no es pensa en la incorporació del poble a la dinàmica revolucionària, perquè el joc dels partits polítics de caire burgès volia establir la confiança amb els governants en els poders locals i en els estratges socials situats en les capes més altes de la jerarquia social.

Un exemple d'aquesta explicació de la dinàmica política

en que es recolzaven les tesis triomfants, és l'adopció de l'elecció directa a favor del sufragi censitari, ja que el partit progressista, a 1834, havia renunciat al sufragi universal en favor del del poder econòmic. (119) Per tant l'estructuració de l'Estat, provincial i municipal, no defensava els interessos de tots els ciutadans, sinó de les capes socials més poderoses pel que la centralització estatal en definitiva beneficiaria aquestes classes.

Per això, per dur endavant el programa educatiu que possibilitaria l'ideal educatiu de la burgesia, la instrucció pública hauria d'esser centralitzada, amb això gairebé arribaren a coincidir radicals i moderats. Per exemple els liberals justificaven la centralització i estatatalització a 1836, per aconseguir en el cas de l'instrucció pública una educació primària per a les diverses classes socials, i perquè les classes industrioses poguessin esser el més útils possibles a la societat. (120)

Era evident que la burgesia, a través dels funcionaris de l'Estat, i en nom de la defensa dels interessos generals, pretenia consolidar un model educatiu que afavorís, o al manco salvaguardàs, el seu model sócio-econòmic, i per tant defensàs els seus interessos de classe.

Molt lligat tot això amb la instauració del règim capitalista, i l'aparell estatal dedicat a construir el sistema educatiu liberal havia d'esser també justificatiu d'aquest sistema, i havia d'equipar el país dels ciutadans per poder aconseguir el seu desenvolupament i es convertia en l'aparell ideològic

dominant, segons opinió de Peset i Carma, s'organitzen des de l'Estat successivament les bases del cos científic i tècnic, que s'hauran d'adequar a les noves relacions socio-econòmiques. (121)

Per a René Remond el Liberalisme, si bé apareix com a doctrina subversiva, com a per destruir l'Antic règim, anticlericals, encara que existís un liberalisme catòlic, el liberalisme és expressió dels interessos, la coartada, la careta dels interessos de la burgesia.(122) I el liberalisme doctrinari s'honava adaptant a les exigències de la seva pràctica, i paulatinament perdia el seu caràcter revolucionari, i mitjançant el moderantisme s'anava convertint en una doctrina de conservació política i social. Era un liberalisme que oferia dues cares, revolució i conservació, que va aparèixer com a reformisme en el conjunt del seu balanç, en aquesta època.

Aquest reformisme centralista havia d'incidir, segons Moscoso de Altamira, a la vitalitat de l'Estat, i Martínez de la Rosa, la Instrucció pública ens indicava:

"...Y si en todas épocas los países ilustrados ofrecen más garantías de orden, estabilidad, sumisión al Gobierno, moralidad e industria, es mucho más necesaria la instrucción en un país donde hay un cuerpo representativo, y donde desde el simple elector hasta el Procurador a Cortes tienen cierta parte en la formación de las leyes. Sería un gravísimo mal dar los derechos políticos a una nación atrasada o ignorante: y crece por consiguiente la necesidad de dar en España todo el ensanche posible a la Instrucción pública". (123)

Sovint s'aixecaven veus a les instàncies oficials que reflectien el mal estat de la Instrucció pública, circumstància que va

fer reviscular la idea de la uniformació dels estudis i la vista estava posada a Europa i afavoria el control de l'Estat sobre el sistema escolar, és a dir que es pretenia posar l'ensenyança baix el control exclusiu de l'Estat. Si bé el Pla General d'estudis no arribava fins a 1836, però rodejat d'un ambient d'oportunisme polític, encara que Gil de Zárate reconeixia que aquest Pla del duc de Rivas, va tenir una gran incidència a la reforma educativa del pla de 1845, que representa l'expressió del centralisme dels moderats.

Per a A. Heredia el principi de centralització defensat pels liberals moderats va esser fins un cert punt conseqüència del principi de necessitat o utilitat social, imprescindible per aconseguir un model administratiu capaç de conduir la Instrucció pública segons els interessos del país. Entén que la centralització era probablement contemplada com el mitjà més eficaç per ordenar l'estructura docent a la social. (124)

Dins l'anomenada dècada moderada, i baix de la presidència del General Narváez, orienta la reforma moderada d'ensenyança, segons les directrius de Pidal-Gil de Zárate, i que Jaume Balmes el va criticar pel seu excessiu centralisme:

"Otro hecho importante se opone al espíritu de excesiva centralización: la falta de tradiciones científicas y literarias en la capital de la monarquía. Basta nombrar la universidad de París para recordar la historia de las ciencias i de las letras desde siglos remotos; esto impone respeto y facilita la sumisión. Pero ¿Cuál es la historia de la universidad de Madrid? Ninguna..." (125)

Balmes considerava que la capital del Regne oferia més inconvenients que avantatges per esser la capital cultural

i científica. La mesura centralista, creia J. Balmes, significava la degradació de les universitats de províncies, i assegurava a la Universitat madrilenya una influència excessiva.

La centralització queda expressada molt bé quan es parla que el nomenament del rector fet pel govern no contempla cap tipus d'Autonomia universitària, per a Jaume Balmes:

"El nombramiento de rectores, reservado exclusivamente al gobierno, y la intervención de los jefes políticos, que puede extenderse mucho según lo prevenido en el artículo 137, esclaviza las universidades y demás establecimientos de enseñanza de un modo desconocido hasta ahora, llevando la centralización a un punto innecesario para el buen orden y adelanto de la instrucción pública.

El rey nombra directamente al rector; éste propone los decanos de cada facultad, cuyo nombramiento corresponde también al rey; el rector manda en toda la universidad; el decano en la facultad respectiva; todo se hace en Madrid o procede de Madrid; y como si no bastasen tantas ligaduras, los jefes políticos tienen el derecho de inspección sobre todos los establecimientos de instrucción pública de sus respectivas provincias ...." (126)

Probablement les afirmacions de J. Balmes eren molt interessades des de la seva condició de prevera, perquè veu com la intervenció estatal anirà en contra de la llibertat i privilegis de l'ensenyança eclesiàstica, però també és veritat que es legitimava el desenvolupament de la màquina burocràtica de l'administració central per dirigir i controlar tot el sistema educatiu, l'autonomia escolar quedava molt limitada.

En contraposició a aquestes trobam les d'Antonio Heredia, que creu:

"...el hecho es que influyó eficazmente en la enseñanza y fue considerado por los Gobiernos posteriores como un texto fundamental al que había que acudir invariablemente para acometer los reajustes que el paso del tiempo aconsejaba introducir. La razón de ser de tanta influencia está-creo- en el carácter integral e intermitente de su factura.

La intención profunda del plan era precisamente ésa: acabar con la interinidad, llevar a cabo...- el arreglo de las enseñanzas intermedia y superior". (127)

En realitat hem de considerar que administrativament parlant la seva incidència fou no gaire despreciable.

Quan Cea Bermúdez, després de la mort de Ferran VII, va quedar confirmat per a la Regent Maria Cristina en el seu lloc, i Xavier de Burgos, funcionari altament col·laborador en l'estructuració del nou model d'Estat, va ocupar el nou Ministeri de Foment, va ésser el moment per impulsar la transició cap un nou model territorial de la divisió administrativa de l'Estat espanyol en províncies. Esdeveniment importantíssim per comprendre la dimensió centralitzadora de les intencions oficials per aconseguir controlar l'avanç de la monarquia de la mà dels liberals.

Per a Antonio Viñao Frago aquest moment afectava al sistema educatiu amb els següents termes:

"... la llamada a Javier de Burgos en octubre para ocupar el nuevo Ministerio, a quien correspondería completar legal y practicamente el esquema de funcionamiento (nombramientos de agentes y reparto territorial para el ejercicio de sus atribuciones) a través de dos Reales Decretos de 30 de noviembre, uno, "mandando hacer la división territorial de España en provincias", y otro, "disponiendo los subdelegados y demás empleados de Fomento que ha de haber en las provincias", y la Real Orden de 29 de diciembre de 1833 "sobre la junta, establecimiento y gobierno de los subdelegados de Fomento". Por lo que respecta a instrucción pública, aparte los aspectos generales de la administración, la "Instrucción" a los Subdelegados que acompañaba a la Real Orden de 30 de noviembre de 1833 no iba más allá de llamar la atención sobre la atención de desarrollar y extender la enseñanza primaria, así como sobre la conveniencia de crear algún periódico provincial para la difusión de ideas utilitarias y productivas (reminiscencia ilustrada), y apoyar y promocionar las academias, sociedades científicas y literarias y

sociedades económicas en cuanto instrumentos favorecedores de dicha difusión de vigilancia y protección de la instrucción pública en la provincia, que unos meses más tarde, por Real Orden de 20 de marzo de 1834- poco antes de la salida de Burgos del Ministerio, que se produciría en abril". (128)

De totes maneres el nivell d'efectivitat centralitzadora de les reformes liberals no passaven a d'esser administratives, i que col·locarien el control i inspecció dels centres docents als Governadors civils. (129)

Tot això obeïa a una organització jeraquitzadora per poder executar les funcions preceptives, ja que es cercaria la centralització de manera unidireccionalment via Diputacions provincials i Ajuntaments, des del Ministeri corresponent i de la Inspecció general. (130)

El setembre de 1834 es reestableix la Direcció general de d'Estudis instrument, també de control institucional liberal, però no va passar d'esser una eina burocràtica poc efectiva i l 1 de juliol de 1843, queda eliminada. Aquesta recuperació és decretada per Gomez de la Serna, amb els següents termes:

"1º Que las atribuciones gubernativas de la Dirección general de estudios se incorporen al Ministerio de la Gobernación de la Península; 2º Que las atribuciones consultivas se sometan a un consejo numeroso, compuesto de profesores acreditados en todos los ramos del saber humano y de personas notables por su ilustración y conocimientos en la ciencia del gobierno; 3º Que los fondos propios de la instrucción pública, así como la recaudación y distribución, se pongan bajo la inspección de una junta compuesta de individuos interesados en su fomento y conservación, y que los pagos se hagan con igualdad y sin particulares afecciones". (131)

Era una manera de passar poc a poc les ensenyances i l'economia pel control del poder central de manera jaraquitzada i feia dependre els organismes corresponents a la Instrucció pública del Govern central de manera rígida. Organització que incidiria d'una manera determinant en el futur per facilitar no tan sols el control del sistema educatiu sinó intentar la seva instrumentalització en favor d'un model educatiu facilitador del seu model social.

Dins aquest context de centralització cal indicar que són els moderats qui més pogueren implantar una política més determinantment centralista, en el sentit que assenyala Raimond Carr quan diu:

"La convicció de los moderados de que el orden era consecuencia de una centralización uniforme y de un firme control gubernamental en nada se evidenció tan claramente como en el sistema educativo que crearon y que continúa siendo, en sus aspectos esenciales, el de España actual. Las universidades- cuyos primeros rectores fueron los gobernadores civiles "con las espuelas puestas"- y las escuelas habrían de ser controladas por el Estado; la Universidad Central de Madrid se convirtió en la única fábrica de grados superiores ... En realidad las ideas de los moderados no eran "ni liberales ni ultramontanas, sino regaistas y civiles". El pensamiento era un instrumentum regni. Así, en los años cincuenta, los liberales extremados hallaron en la universidad centralizada una máquina excelente para propagar ideas que contradecían la vía media moderada; cuando las implicaciones políticas estuvieron claras, los gobiernos moderados emplearon el control estatal para negar la "libertad de cátedra", el derecho de los profesores, como funcionarios civiles, a predicar la heterodoxia en un Estado católico". (132)

I els liberals més radicals també volgueren aprofitar aquesta estructura centralista per a dirigir el seu reformisme i divulgar els seus plantejaments ideològics i socials. Evidentment es va evitar una excessiva ingerència de l'Església

El marc legal a l'Educació, conseqüència de la política estatal i la situació a nivell general de la política educativa oficial, en la seva explicació, pot quedar resumida per les referències que a continuació assenyalam de l'article de Vicente

"Notas históricas sobre la constitucionalidad de la enseñanza en España (1808-1977)", (133) que ens presenta les característiques de la legalitat educativa des del començament del segle XIX fins avançat el segle XX, però que aquí concretament ens interessa el que ens diu de la primera meitat del segle XIX només fins a la Constitució de 1845 i la reforma educativa de Pidal-Gil de Zárate, fixant-nos també, des de l'Estatut Reial de 1834, amb la Constitució de la Monarquia de 1837.

Situa el començament del constitucionalisme a partir de l'Estatut de Bayona (1809), imposat per Napoleó, però que no s'arriba aplicar. L'Estatut Reial (1834) i la Constitució de la Monarquia Espanyola (1837), segons aquest mateix autor resultaren efímers, degut a que eren fruit d'un pacte constitucional per sortir del pas i arribar a un consens que facilités la governabilitat de l'Estat espanyol. La Constitució de 1845 que va ésser fruit de la iniciativa dels moderats, considera que no va tenir massa continuïtat, però va aconseguir més aplicabilitat que d'altres posteriors com la de 1856.(134)

En tot això he d'assenyalar un punt de mira constant en els constitucionalistes del segle XIX: la Constitució del

1812 o de les Corts de Cadis, sobre tot pels liberals més radicals. Aquesta dedicava el títol IX a la Instrucció pública, amb la lloable intenció que:

"En todos los pueblos de la Monarquía se establecerán escuelas de primeras letras, en las que se enseñará a los niños a leer, escribir y contar, y catecismo de la religión católica, que comprenderá también una breve exposición de las obligaciones civiles". (135)

Encara que la religió catòlica hi és present, es veu la intenció que els afers d'Instrucció pública sien al marge d'altres tipus de poder, com l'Església. I més envant s'indica que:

"El plan general de enseñanza será uniforme en todo el reino, debiendo explicarse la Constitución política de la Monarquía en todas las universidades y establecimientos literarios, donde las ciencias eclesiásticas y políticas". (136)

A més del principi d'uniformització d'ensenyança, és un intent de possibilitar la transmissió de les noves idees constitucionals i polítiques a través del sistema educatiu, per a conduir i inspeccionar els sistema escolar es proposava la Direcció General d'Estudis, que seguirà les directrius del Govern, inspeccionarà la Instrucció pública; les Corts seran les que regularan els plans i els estatuts especials de la Instrucció pública, eren un principis adients per aconseguir el control del sistema escolar per part del Govern. (137)

No tan sols es tenien presents aquests principis, sinó que posteriorment a l'aprovació de l'Estatut Reial (1834) el

període que estudiem, entre el 12 d'agost de 1836 i el 18 de juliol de 1837, a conseqüència del motí de la Granja va esser vigent.

Però en realitat el marc legal que ens pertoca assenyalar dins l'etapa de la Història de l'Estat espanyol és l'Estatut Reial que va publicar el Ministeri de Governació el 16 d'abril de 1834, dins la Regència de Maria Cristina (1833-1840), malgrat que a nivell d'Educació la referència a l'Educació és mínima i gens significativa a nivell de ~~sistema~~ escolar, de totes maneres l'Estatut Reial només va tenir vigència fins al 12 d'agost de 1836.

Formalment l'estatut no pretenia esser una Constitució, sinó un convocatori de Corts. Es diu que és una constitució pactada, encara que no ho fos d'una manera explícita, és una còpia de la Carta Francesa de 1814 o al menys segons M. Fraile Clivillés, hi està inspirada i té el mateix significat constitucional.(138)

Referent a la Constitució de 1837, cal dir que no anomena ni una sola vegada educació, Instrucció pública o ~~ensenyament~~, i es va lograr per consens entre els moderats i els liberals, encara que els liberals progressistes la redactassin. Cal dir que els liberals més radicals la trobaren reaccionària,

i que feia massa concessions al moderantisme constitucional. Aquestes divergències provocaran la ruptura en el partit progressista en dues branques, que més endavant constituiran el partit democrata i liberals progressistes moderats, pactistes i no pactistes. Convé indicar que tracta una sèrie de drets, com per exemple, la llibertat de la persona i de domicili, però que podia ésser suprimit per llei; Garantia de la propietat; Igualtat per accedir al càrrecs públics; dret a dirigir peticions al Rei i resta d'institucions; dret a l'expressió de les idees, tant en públic com en privat. (139)

Tampoc se'n fa menció a l'Educació a la Constitució de 1845, dominada pel moderantisme de Narváez (2 de maig de 1844 al 12 de febre de 1846), i que resultava més conservadora que la de 1837, ja que els moderats dominaven les Corts, si bé els liberals pactistes escindits del partit progressista i juntats als moderats incidiren en la redacció del Pla General d'Estudis, Pidal-Gil de Zárate, del setembre de 1845, que definirà les línies educatives del moderantisme fins al setembre de 1857, malgrat no fa més que a l'Ensenyança Secundària i a la Universitària. (140)

En aquest marc general s'havien de desenvolupar les lleis, decrets, circulars, que reusassin els afers educatius, amb les corresponents discussions a les Corts, i rodejades de les lluites pel poder i ideològiques entre les diverses famílies polítiques.

La majoria d'autors que tracta el tema del procés legislatiu es va dir e terme en un ambient d'inseguretat política i vaivens més o manco continuats, i la primera obra legislativa del segle XIX que fou la Constitució de Cadis de 1812, només va significar el plantejament per a considerar necessària l'elaboració d'un Pla general d'Instrucció pública, i que va arribar quan la Comissió corresponent baix de la direcció de J.M. Quintana en forma de: "Informe para proponer los medios de proceder al arreglo de los diversos ramos de la Instruccion pública", (141) i que va oferir, uns principis estructurals per al posterior camí legislatiu en el camp de l'Educació.

També existeix una altra coincidència que es manifesta en els autors, la lamentable situació en que es trobava el sistema educatiu, quan moria Ferran VII i els liberals es disposen a conquistar el poder polític, després d'una primera experiència legislativa del temps del trienni liberal el Reglament General d'Instrucció pública de 1821, (142) era el tercer ~~assalt~~ al poder dels liberals, segons A. Alvarez Morales a "precedentes de la Ley Moyano", (143) però crec, com ell diu, que fou el definitiu, pel que explicarem en la relació amb les lluites polítiques, aquí no pretenim més que situar l'Educació dins el marc legislatiu.

Encara a 1836 s'insistia en la necessitat d'un pla general d'Instrucció pública, i són els moderats que volen expressar

la seva voluntat, legalment parlant, d'organitzar l'Ensenyança de manera oficial, i el Cap de Govern Istúriz el promulga i el Duc de Rivas com a ministre de Governació el firma i el promulga per decret sense passar per les Càmaraes legislatives, sense entrar en vigència ja que el cop d'estat progressista va obligar a dimitir el Govern presidit per Istúriz. De totes maneres cal dir que la seva influència va esser més que res a nivell de posteriors projectes legislatius, en concret la llei Moyano (1857).

L'Educació, com ja hem afirmat, no figura contemplada a la Constitució de 1837, però sí que passa la pilota legislativa en matèria d'Educació a les Corts,(144) i els moderats es decideixen presentar a les Corts la Discussió d'una llei general d'instrucció pública. Aquesta llei, el Pla Provisional de juliol de 1838, respon als interessos dels moderats, i segons M. de Puelles Benitez, reproduïx literalment, a vegades el Pla del Duc de Rivas sobre l'ensenyança primària. (145) Fins i tot el Senat la va considerar massa avançada pel seu caràcter centralista i estatalista.(146) Circumstància que va fer que el Govern retirés el Projecte.

Fins aquí el panorama no és gens alagador, al manco en vistes a una continuïtat legislativa, fins ara tot són passes en fals, segurament per la inestabilitat política que es vivia, i les continuades alternàncies en el poder.

No manco encoratjador és el període que s'opera a continuació durant la Regència d'Espartero (1840-1843), per ventura també fruit de les contradiccions manifestades en el liberalisme dominant a l'Estat espanyol, que aspirava, segons ens indica Eloy Terror, a fer-ne tot des del poder, era una continuació del Despotisme Il·lustrat. (147)

A. Alvarez Morales ens assenyala, en relació en el procedís legislatiu d'aquest període, que el projecte de llei de 1841 (Pla Infante) tampoc no va tenir sort ja que el Govern que l'havia proposat a les Corts va caure abans de discutir-se, i es va retirar. Quan Espartero cau s'arxivà definitivament aquest projecte de llei, i quasi simultàniament es proclama la majoria d'edat d'Isabel II, arriba al Govern el general Narváez com a President del Consell de Ministres. (148)

Narváez era partidari de dur a terme les reformes legislatives corresponents, via decrets. Això feia que tenqués més poder de maniobra legislativa però manco participació dels representants dels poders públics.

Segons A. Viñao Frago en aquesta època, entre 1833 i 1845, es dóra la fase més creativa de tot el segle XIX. (149) La Llei Pidal-Gil de Zárate es pot considerar com a la culminació d'aquesta primera etapa que estudiam, i suposa la consolidació de la política dels moderats centralista i uniformitzadora.

D'aquesta opinió és Antonio Alvarez Morales, ja que considera que s'arriba al punt més alt de nacionalització i centralització li-

beral, encara que crec que aquesta afirmació s'hauria de matitzar i indicar que aquesta expressió seria vàlida des de la concepció liberal reformista, doctrinari, moderat, o si considerem que a tota aquesta època se la denomina liberal. (150)

L'estatalització paulatina que s'anava consolidant, al marc legislativament parlant, es pot considerar, en termes generals, determinant en el procés de secularització, probablement en un moment en que l'Església no va tenir els reflexos suficients per retallar la paulatina acaparació de l'Estat del control sobre l'Educació.

Cal senyalar però que des del punt de vista de la Instrucció primària, el Pla de 1845, no és significatiu, ja que es considerava vàlid el Reglamento de Escuelas Pùblicas de Instrucción Primaria de 26 de novembre de 1838. (151) També és important recordar que el 1843, mitjançant una Reial Ordre de 15 d'octubre de 1843 es va publicar el "Reglamento orgánico para Escuelas Normales de Instrucción primària".

Finalment hem de fer notar, que amb el Pla Pidal-Gil de Zárate, els moderats aconseguixen una fita important en la configuració d'un model d'Instrucció pública, perquè amb ella quedaven regulats tots els nivells educatius sota la tutela de l'Estat a l'estil francès o napoleònic, i que va perdurar fins a l'aprovació de la Llei Moyano a 1857.

1.2.- Una segona època. (Del Pla Pidal-Gil de Zárate 1845 a la Llei Moyano 1857)

Segons opinió de José Luis Comellas, el segle XIX espanyol, dins la successió dels fets i situacions històriques, presenta èpoques en contínuet homogeni, una d'elles és l'anomenada dècada moderada. Ara bé aquí ja estan introduïts pròpiament en aquesta època, per raons metodològiques, ja que hem de compaginar, científicament parlant, l'anàlisi històric-educatiu amb el de la dinàmica històrica global a l'Estat espanyol. (152)

De totes maneres, podem indicar que en el seu conjunt la dècada moderada, en la línia de José Luis Comellas, conforma una època relativament extensa i uniforme, i diferenciada de l'anterior i posterior. (153)

Per a Seco Serrano, a Mesonero Romanos. El escritor y su medio social, encara que és considerada com el centre de l'era isabelina, no és suficientment coneguda per establir valoracions rotundes. (154) Del que el mateix Comellas en dedueix que és l'època més mal coneguda de la Història Contemporània. (155)

De totes maneres es reconeix que l'època moderada ja no té el mal cartell d'èpoques passades pels historiadors, i cita a Jaume Vicens Vives: Aproximación a la Historia de España, que malgrat la considera "gris" des del punt de vista polític,

s'ha de reconèixer un esforç considerable per organitzar l'administració del país, equipar-lo industrialment i educar-lo a l'europea.(156) Això vol dir consolidació del procés de centralització estatal-administrativa, la introducció del mecanicisme industrial i aixecar els ànims dels obrers en contra dels burgesos a les ciutats grans, especialment a Barcelona, i educativament consolidar el model de Gil de Zárate (Pidal-Gil de Zárate 1845).

Secularització, estatalització, dins un Estat burgès, era el seu ideal, per això considera important la consolidació de la Segona ensenyança dins el model educatiu, que consolidaria el paper preponderant de les classes mitjanes a la vida social de l'Estat-nació.

Però que ens conduiria en una reacció anti-estatalista, i a favor d'una més gran maniobrabilitat de l'església en el món de l'educació a partir del Concordat de 1851 fins a la revolució de 1854.(157)

A partir del Concordat de 1851, A. Viñao Frago, considera que:

"...En esta breve fase cuya expresión legal es el Plan de 1852, se frena el crecimiento de la enseñanza pública i crece la intervención y control eclesiástico. el Bienio progresista (1854-1856) representa la antítesis (vuelta de los asuntos de instrucción pública desde el Ministerio de Gracia y Justicia al de Fomento, política restrictiva respecto a los Seminarios Conciliares) y los años 1856-64, bajo los moderados y la Unión Liberal, un intento de síntesis, que tiene su expresión en la Ley Moyano de 1857, cuyos debates parlamentarios mostraron la profunda división del partido moderado en torno a los derechos de intervención y control de la Iglesia en la enseñanza y el alcance de la libertad de cátedra". (158)

Però d'aquests aspectes ja en parlarem més en avant, ara ens toca situar l'època des del punt de vista més general, segons les condicions polítiques, socials, econòmiques i culturals. Econòmicament parlant, en J. Vicens i Vives a Industrials i Polítics, considerava, per exemple, que Catalunya en el període que va de 1845 a 1852, a les indústries tèxtils les inversions al comerç reprenen una fortíssima volada. (159)

Recordem també que és en aquesta època que a Catalunya es prepara el terreny per consolidar la infraestructura de transports que faciliti el seu desenvolupament econòmic, especialment del comerç, que ja havia començat allà per a 1843. En aquest any la Societat de Diligència de la Coronilla de Aragón, que dominarà el transports de Barcelona a València i de Barcelona a Madrid, i es constitueix l'Empresa de "Vapores por el Ebro", moviment que possibilitaria que el 28 d'octubre de 1848, s'inaugurés la línia ferroviària de Barcelona a Mataró, que havia estat concedida a la seva construcció a J. Roca i Roca el 23 d'agost de 1843 en representació de la societat "Camino de Hierro de Barcelona a Mataró". (159 bis)

Aquesta experiència fou un èxit i la "companya dels Camins de Ferro del Nord" va aconseguir una sèrie de concessions ferroviàries. I el 1855 arribaria la Llei que regulava aquestes iniciatives i els estimulava.

Iniciatives que s'estengueren a altres indrets de l'Estat, i facilitarien el desenvolupament de la idea del mercat nacional espanyol.

De totes maneres, moltes zones quedaven fora d'aquest radi d'acció econòmica, i a pesar d'aquest intent l'economia a l'Estat espanyol continuava essent essencialment agrària, el retard serà significatiu en relació als països europeus més avançats.

Pareix que malgrat això es fan esforços per aconseguir impulsar l'anomenada modernització a l'Estat espanyol, però també es veu des d'aquest punt de vista de modernització Catalunya aconseguia un cert avantatge, ja que la classe empresarial catalana lluitava per crear una base industrial en el seu país. Per altra banda veim com els governs progressistes per oferir les bases polítiques i legislatives per impulsar la industrialització i tecnificació. Però amb un cost social pels obrers, que creu els que en definitiva havien de possibilitar la dita modernització.

Els esforços, al manco des del punt de vista legislatiu i oficial, no es produeixen a la dècada moderada, sinó durant el Bienni progressista (1854-1856). (160)

Un exemple diferenciat del de Catalunya Principat és el de Mallorca, que malgrat tot aquesta dinàmica que es genera en aquesta època de recuperació econòmica, cal dir que la industrialització no hi arriba, es conserva una economia eminentment agrària de subsistència, però la demografia a Palma augmenta considerablement entre 1845 i 1857, la recuperació del comerç

marítil·la es conseqüència del període immediatament anterior a partir dels anys trenta, pensem per exemple que el ferrocarril no arriba a Mallorca fins els anys 70, i això és un punt de mida del seu endarreriment vers la societat industrialitzadora. (161)

Aquest redreçament econòmic havia d'incidir d'alguna manera a la cultura i al camp de l'Educació, però també en un endarreriment notable a remolc en gran part de les propostes reformistes del poder central.

Recordem, sinó que a 1845, l'Institut Balear s'ha d'adaptar als dictats de la llei Pidal-Gil de Zárate (17 de setembre 1845), des de la seva dependència de l'Administració central a través de la Diputació Provincial, en definitiva de la normativa educativa, uniforme, de l'estat espanyol. I com diu A.J. Colom la seva història serà la de la legalitat vigent a la resta de l'Estat espanyol. (162)

Així com els instituts, a partir de 1845 s'uniformitzen i es converteixen els defensors de de l'ordre social burgès, i les classes poderoses se n'aprofiten, l'Escola Normal neix en una vocació més popul·lista, per això existeix, des del poder central i els seus representants la voluntat de rebre els alumnes de tots els pobles de les illes enviats i mantinguts pels seus respectius Ajuntaments.

En aquest cas, les Escoles Normals seran un element més de la "democratització" de l'ensenyament primari i de la cultura·lització del poble, ja que la burgesia tindrà, durant el segle XIX, necessitat d'una mà d'obra alfabetitzada, al manco per poder participar en els seus projectes de canvis econòmics.

Malgrat el redreçament econòmic viscut a Mallorca, no acabava d'entrar a la dinàmica de la Industrialització, i la vida política també anava a remolc de les lluites que duïen a terme els absolutistes i les famílies liberals, Bartomeu Barceló ens indica que aquestes es caracteritzen pel seu mimetisme envers les tendències ideològiques de la Península i per esser patrimoni d'una oligarquia caciquil de matís liberals moderats. S'accentua la provincialització i amb ella la castellanització. (163)

Aquest mimetisme de que ens parla Bartomeu Barceló s'havia de reflectir d'alguna manera a la recepció de les directrius educatives emanades de les Corts i de l'Administració central, al mateix temps que condicionaven el desenvolupament cultural de Mallorca. Es un exemple de com la uniformització que es pretenia de forma homogènia, i com les reaccions a aquests intents des del poder resultaven diverses, fonamentalment segons la dinàmica socio-econòmica, política i cultural de cada indret.

La perspectiva dels esdeveniments al Principat a la dècada moderada ve determinada per la repressió violenta de 1844, la implantació de la Constitució de 1845, i la resta de normatives imposades des d'òptica del poder central. A 1845 es produeix la revolta a Barcelona, amb reacció en contra de la política de quintes, contra del sistema fiscal (164) La guerra dels matiners, que comença el setembre de 1846, i que es pot considerar un fenomen que es limita al Principat ja que fracasa a la resta de l'Estat espanyol. (165)

Aquest fenomen només durà fins el maig de 1849, i segons Albert Balcells, "denota més la complexitat social i política d'aquesta revolució rural". (166) Ara bé, també és veritat que es produïren a altres indrets de l'Estat espanyol, encara que no del mateix signe, un exemple n'és l'aixecament de 1846 a Galícia. (167), que volia significar una revolució des de la sobirania popular i des de la mateixa Galícia.

En general, es pot afirmar que la inestabilitat política d'aquests moments va provocar una inestabilitat econòmica, que es frenà **devers** el 1850, que ja s'havia mecanitzat gran part de les indústries del filar. Degut a tal situació els obrers per a 1854 els obrers de Barcelona s'oposaren a les màquines automàtiques o selfactines.

Al mateix temps començava el Bienni progressista, a Catalunya Principat s'organitzava el moviment obrer afavorit no només pel caràcter del Govern central de Madrid sinó per un redreçament de l'economia, la comanda de telars es du a terme en un ambient d'enfrontament entre empresaris i obrers. (168) Com ens indica Miquel Izard al parlar de l'organització dels obrers tèxtils que federen al voltant de la "Unión de la Clase Obrera" fundada per Josep Barceló.

Les reivindicacions obreres anaven augmentant i a 1855:

"...Pel gener es va crear la federació més àmplia que la Unión de Clases, la Junta Central de Directores de la Clase Obrera, el nucli de la qual foren els obrers del cotó, i que arribà a representar a més de 80.000 obrers de Catalunya. Resultat de l'increment dels conflictes obrers fou l'ajusticiament de Barceló,

el 5 de juny, acusat sense proves de robatori i assassinat". (169)

Els empresaris barcelonins aprofitaren les circumstàncies represives del govern central per donar una passa enrera i traïren als obrers. Però la reacció d'aquests no es feu esperar i les vagues i manifestacions es generalitzaren. Es produïren un conjunt de fets que feren radicalitzar postures i que provocaren la separació entre els obrers i els liberals progressistes, i va provocar la potenciació del republicanisme federal.

Després vendria el recobriment del poder per part dels liberals moderats, en mans de la Unión Liberal i d'O'Donnell, quan l'ordre i la llibertat en nom del consens entre moderats i progressistes. (170) Data clau a tot aquest procés és el retorn al poder de Narváez d'octubre de 1856, però només va durar un any escàs.

El 1857 és un any de crisi econòmica, rebrota l'inconformisme català i obrer, s'organitza el federalisme republicà. Però, des del punt de vista del moviment obrer, cal recordar que a 1857 són abolides les associacions obreres per part del General Narváez el 31 de març. (171)

Que, per altra banda, aquest fet és un reflex de l'ambient a la política de l'Estat, encara que el Govern de Narváez va caure, i el 15 d'octubre de 1857 fou substituït pel General Armero.

1.2.1. Consolidació dels moderats al poder des de 1845 i el bienni progressista (1854-56). Moderats, progressistes i unionistes al poder, el problema, l'alternància en el poder reflectit als plantejaments educatius.

En el fons, com diu Antonio Heredia, el que estava triomfant per aquells anys era una nova actitud social, una actitud reformista, en un esperit eclèctic i moderat. (172) Naturalment aquest ambient havia d'incidir a la reforma educativa, que viurà inmers dins un constant intent dels grups polítics i socials dominats per mantenir el seu poder, i paulatinament s'anirà consolidant l'estructuració centralista i uniforme de l'administració i de l'ensenyança, i al mateix temps es viu dins un ambient d'interinitat degut a la inestabilitat política, però des de 1845 el moderantisme viu una llarga etapa fins a 1854, que li permet consolidar mínimament el seu model polític.

També significava la crisi definitiva de l'Antic règim i la possibilitat de consolidar una nova forma d'entendre la vida social, econòmica, cultural i política, encara que segons la correlació de forces dominants.

El moderantisme triomfant a partir de 1844. Però aquestes paraules només es poden entendre des del punt de vista globalitzador, encara que convé indicar que els grups dominants i controladors de la vida política eren una minoria. Els canvis no són uniformes per a tot l'estat, perquè cada comunitat regional reaccionarà de manera diferent davant la dinàmica socio-política

del moment, i per tant el canvi socio-polític, que es generava des del poder central, no va arribar a ésser tan profund com en principi es desitjava des de la cúpula del poder, i pel que, en línies generals, el balanç d'aquesta època (Dècada moderada) consider que és de reformisme conservador.

El pacte socio-polític i econòmic funcionarà entre la burgesia i l'aristocràcia, el negoci serà una de les característiques que definirà els pactes entre els diversos poders de l'època, i no tan sols des del punt de vista econòmic, sinó polític i social.

La burgesia, ja no es preocupa tant per la revolució, sinó per consolidar la seva posició, especialment des del punt de vista econòmic. Naturalment aquests aspectes incidiran forçosament en el desenvolupament de la política educativa. Ara bé, incidir no vol dir que fossin els mateixos burgesos, implicats a l'educació, que col·laborassin a conformar el cos legislatiu del sistema educatiu, sinó que aquestes circumstàncies possibiliten a certs sectors minoritaris de buròcrates i intel·lectuals a encarrilar la reforma segons els interessos de les classes mitges dominats, però donant-li un caire populista en el cas de l'educació de pàrvuls i de la Instrucció primària.

La banca, el sector naval, la indústria, pareix que entre 1844 i 1857 té un revulsiu, però sense anar més enllà d'un rellançament econòmic, tot seguint els corrents econòmics dominants a nivell de l'Europa més avançada.

La Constitució de 1845, proclamada el 23 de maig d'aquest mateix any , que significa el punt de partida legal de la consolidació en el poder dels moderats, no pretenia ésser una llei fonamental de nova planta, sinó una simple reforma constitucional, i seguia la mateixa filosofia que la Constitució de 1837, però si la Constitució de 1837 estava inspirada des del partit progressista, els matisos eren inspirats pel partit moderat. (173)

Aquestes matisacions i a vegades omisions, com les que ens indica José Luís Comelles, que malgrat tot, resulten importants, com per exemple: desapareix qualsevol alusió al principi de Soberania nacional el que significa desconsideració de la Sobirania popular, i recolzament de la Monarquia; es declara la unitat religiosa a tot l'Estat; es regula la llibertat d'impremta de manera restrictiva; es suprimeix la Milícia Nacional, ja que es suprimeix en el títol XIII. (174)

Amb el reforçament de la Corona en perjudici de les Corts, els moderats pretenien que el Govern no tingués cap entrebanc perillós des d'allà, i a on la Camara Alta pretenia ésser un pont d'equilibri entre la Corona i la Càmera baixa. De totes maneres tant Miguel Artola (175) com Sánchez Agesta (176) han analitzat aquest procés polític que s'organitza des del constitucionalisme monàrquic i a on la Corona es converteix en l'organisme més estable del marc polític.

Els ministres i els governs no es limitaren a ésser

comparses de la Corona sinó que compliren funció política i de govern amb la voluntat de impulsar l'ordre intern de l'Estat. (177)

Però també és veritat que a partir de la dimissió del General Narvaéz l'11 de febrer de 1846, s'inaugura una època de Governos efímers, això va obstaculitzar la continuïtat en el poder. (178) i era el principi d'una sèrie de crisi del partit moderat, però Narvaéz retornaria al poder des de 1847 degut al temor dels moderats a perdre el poder des de la inestabilitat política, que provocava la seva pròpia confusió interna.

La Dictadura de Narvaéz va durar, aproximadament, tres anys i tres mesos, es va haver d'enfrontar, segons Casimir Martí, a una crisi econòmica a finals dels anys quaranta. Amb les seves bones relacions amb Pius IX prepara el Concordat de 1851 i va acabar amb les lluites amb els carlins. (179) I a 1847 es produeix la seva dimissió.

El decurs dels esdeveniments, exceptuada la breu estada en el poder de Cleonard, feren que Narvaéz retornàs com a cap de Govern, però el 10 de gener de 1851 la Reina es veu obligada a acceptar la seva dimissió. (180)

De totes maneres no és la meua intenció fer una descripció exhaustiva i erudita dels esdeveniments, però sí és convenient assenyalar els trets més significatius que marcaren l'evolució històrica d'una societat molt diversificada.

Feta aquesta puntualització, cal assenyalar a continuació que l'arribada al poder de Bravo Murillo es du a terme en un moment en que la crisi del partit moderat s'accentuava

i a pesar del que va tenir una serie de realitzacions ocillants, segons ens indica Casimir Martí, quan afirma que:

"...como la firma del Concordato (11 de mayo de 1851, aunque tiene vigor de ley desde 17 de octubre del mismo año), la consolidación de la Deuda pública (13 de septiembre de 1851...). El propósito más ambicioso de Bravo Murillo fue el robustecimiento del poder ejecutivo contra el parlamentarismo a ultranza. Las primeras consultas las realizó Bravo Murillo a partir de mayo de 1852. El plan, en realidad, comportaba una nueva Constitución, que Bravo Murillo concebía como un texto breve y una serie de leyes orgánicas anejas..." (181)

Projecte que no va agradar a personatges importants de les files del partit moderat, entre ells hi ha Narváez. El que va provocar que Bravo Murillo hagués de dissoldre l'assemblea parlamentària i va convocar eleccions dia 1 de març de 1853. (182) Circumstàncies que provocaren la dimissió de Bravo Murillo, ja que sector del moderantisme s'havien juntat amb els liberals progressistes.

A continuació les circumstàncies faciliten la Vicálvarada el 1854 (Vicálvaro), malgrat es dugués a terme sense ordre ni concert. En aquest moments apareixen en escena personatges com el republicà català Francesc Pi i Margall, que incitava a la revolució als obrers.

Però, segons ens indica Jaume Vicens Vives, les forces conservadores (aristocràcia, burgesia i clergat) boicotejaren l'ideari del 1854, el que va provocar l'aparició d'un nou partit, la Unió Liberal, afí als moderats. (183)

Tant és així que quedaven definits quatre partits: Moderat (Narváez i González); Unió Liberal (O'Donnell y Serrano);

Progressista (Espartero, Uozaga i Prim); Demòcrata (Castelar i Pi i Margall). (184)

I així s'arriba a 1857, any de crisi a Europa, i que arriba de rebot al Continent, i al Principat s'accentuaren les revoltes obreres, i el mal estar social no aminorava, ja que les actituds mantingudes per personatges com Francesc Pi i Margall a Barcelona, o la de Simó Badia (Fuo del Obrero) català a Madrid, no bastaren per conscienciar als governants del Bienni Progressista, ni als empresaris catalans oferiren solucions a la problemàtica plantejada per l'associacionisme obrer. Era el moment del triomf del moderantisme, un exemple n'és la Llei Moyano del 9 de setembre de 1857. Es la culminació, legislativament parlant d'aquesta època a nivell d'Educació.

De les condicions de vida de la classe obrera, per confirmar les afirmacions anteriors ens trobam testimonis mèdics i estadístics de l'època, per una banda ens trobam amb el testimoni del Dr. Pere Felip Monlau: Higiene Industrial. ¿Qué medidas puede dictar el Gobierno a favor de las clases obreras?. (185) publicat a 1856, i la proposta del Dr. Joaquim Salarich: Higiene del Tejedor ó sea medios físicos y morales para evitar las las enfermedades y procurar el bienestar de los obreros ocupados en hilar y tejer el algodón. (186), publicat a 1858 i per altra banda el treball d'Ildefons Cerdà amb el seu conegut apèndix: "Monografía estadística de la Clase obrera de Barcelona". (187), que és pròpiament el primer treball d'investigació descriptiva i sociogràfic que es publica a

l'Estat espanyol dedicada a la problemàtica obrera, molt semblant al treball de Le Ploy, i on presenta les reivindicacions salarials proposats pels obrers des de la vaga general de 1855.

A propòsit d'aquestes afirmacions, no podem oblidar, que durant la dècada moderada, caracteritzada per la repressió del moviment obrer, especialment el català, afavoridor de les condicions de les iniciatives empresarials de la burgesia en detriment de la movilització obrera, el que explica que sectors de republicans federals, demòcrates, i carlins lluitassin plegats a la guerra dels matiners (1846-1848).

En tot això hi ha una data clau que és 1848, que representa un moment culminant a la Revolució Burguesa, a nivell d'Europa, especialment a Catalunya es va convertir en una època de por de part de la gent benestant i d'ordre, però prest va esser controlada la moguda obrera i estudiantil.

El darrer accés al poder dels liberals progressistes (1855-1856), augmenta la conflictivitat obrera, i el moviment obrer es polititza, com ja hem indicat i també els cap-devaners són reprimits. I a 1857 els progressistes no foren capaços ni d'aprofitar el malestar produït per la crisi, com ens indica Sánchez Albornoz:

"...ni los progresistas ni Espartero eran revolucionarios, por más que las masas los visualizaran como tales. El progresismo quedó encerrado en una contradicción que no tuvo en ningún momento viso alguno de resolverse de una manera distinta de como se solucionó. O se cortaba los cuadros del partido que unánimemente se manifestaron en defensa del

del derecho sagrado de la propiedad, o se cortaba de las masas. Habiendo cuenta del nivel político es lógico que la contradicción se resolviera en la forma que ocurrió". (188)

Era el retorn del moderantisme, des del moment que o 1856 Narváez recuperava el poder, malgrat el 15 d'octubre de 1857.

Des del punt de vista de mentalització i cultural, la seva reproducció ideològica es cercava a través de les publicacions periòdiques i de l'Educació. Moderats, Progressistes, Republicans, Demòcrates, Unionistes, Socialistes utòpics, ideologitzaven a través de les publicacions periòdiques molt diverses i que fan d'elles una font i un reflex important en el moment de fer un balanç dels plantejaments ideològics, morals, educatius, etc, en definitiva de model d'home i de societat.

D'aquesta època recordem sinó la introducció del socialisme cabetí a través de la Revista la Fraternidad publicada per Narcís Monturiol (1847). La quantitat de publicacions fou immensa, tant a Madrid com a Barcelona. (189)

A nivell de pensament i d'intel·lectualitat, podem destacar la introducció del Kaussisme de part de Julian Sanz del Rio a partir de 1855,(190)el resorgiment, durant la dècada moderada del pensament tradicional catòlic en la pluma de Donoso Cortés, (191) difusor de la contrarevolució, idòleg del poder moderat des de postures dictatorials.

1.2.2. Continuitat a la política centralista de l'Estat.

Consolidació de la política moderada i intervencionista de l'Estat a l'Educació.

El Pla de 1845, confirma definitivament l'aspiració centralista i uniformitzadora del moderantisme doctrinari, i el sistema educatiu es converteix, al menys intencionalment, en l'"espadón" ideològic de la ideologia dominant.

La Constitució de 1845 situava l'exèrcit, legalment pariant, en un lloc important d'instrument de control del procés polític, una vegada suprimida la Milícia Nacional col·locava l'exèrcit com a beneficiari de la seguretat de l'Estat i una vegada militaritzada la "Guardia civil" del Duc d'Ahumada (1844).

Quan triomfa, segons Diego Lopez, l'aliança nobiliàric-burguesa, base del moderantisme, quan l'exèrcit competeix per encarnar la representació nacional, es fa de la Guàrdia Civil un formidable instrument de centralització. (192)

A nivell educatiu es construeix l'edifici esclaresc de la centralització dels moderats, sense una oposició manifesta del progressistes ni dels unionistes, si bé va tenir una oferta d'alternativa de part dels demòcrates i federalistes. Per a Federico Senz considera que la Centralització educativa va ésser obra dels moderats, i:

"El Plan de estudios de 1845 abre una etapa en la Instrucción pública española. No hubo muchas novedades, pero se organizaron las experiencias anteriores en torno a algunos principios, a la vez que se empezaban a aplicar sistemáticamente. Uno de estos principios

fue la centralización en turno al Ministerio de la Gobernación: el Ministerio le corresponde la dirección y gobierno de la Instrucción pública en todos sus ramos, y se conservan el Consejo de Instrucción pública y la Junta de Centralización de Fondos". (193)

L'Esperit centralista dels moderats ja venia d'enrera a partir de l'organització napoleònica del model francès d'administració, però que seguia més directament el model ideat per Xavier de Burgos, és l'escola a on beuen la majoria de buròcrates del partit moderat. (194)

Aquest model determinava una estructuració jeràrquica de l'Administració, des del poder central al local, a on els caps polítics eren un element imponentíssim de control i de transmissió, eren el suport i la delegació del poder central.

Aquesta forma d'organització centralista, va ésser determinant en la construcció del model educatiu moderat. La seva justificació en el camp de l'Educació, no és tan sols de control, sinó que també obeeix a un afany paternalista i redentor, a l'estil del Despotisme Il·lustrat, per culturitzar el poble des d'alt, i en castellà.

Per corroborar això basta fer una lectura d'això que diu Antonio Gil de Zárate a De la Instrucción Pública en España, quan ens parla de les mesures oficials respecte al sistema d'Instrucció pública, i considera que s'ha de superar el tradicional aïllament que havia estat sumida des dels poders públics. (195)

En aquesta obra es fa una defensa del centralisme i de l'intervencionisme de l'Estat, especialment en capítol X,

titulat: "Centralización; Sistema administrativo; organización de la enseñanza; Profesorado; Libros de texto". (196) Entre altres coses ens indica;

"... la independencia en que se hallaban nuestras escuelas, su aislamiento, y lo poco que en ellas influía la autoridad suprema, fueron, entre otras, causa principal de su decadencia". (197)

I a continuació ens planteja una sèrie de problemàtiques que sorgeixen a partir de 1845, entre les que cal assenyalar es troben la regulació de que la concessió del grau de Doctor només seria possible per la Universitat de Madrid, que representava el símbol liberal d'universitat.

En aquest presentació de la realitat, de part d'Antonio Gil de Zárate, ens critica, com a contrapunt liberalitzador, les oposicions, i el nomenament de professors i catedràtics per part del Govern. Però:

"Como quiera que sea, los autores del plan se decidieron por el sistema de oposiciones; y á fin de evitar los abusos á que éstas habia dado lugar en las universidades, donde llegaron á ser una mera fórmula, se dispuso que hubiesen de celebrarse siempre en Madrid, nombrando el Gobierno los tribunales". (198)

Un altre exemple car d'aquest esperit centralista és el control i la intervenció estatal, al manco en el que es refereix a l'aprovació dels llibres de text. (199)

La creació de la Direcció General d'Instrucció pública dins el Ministeri de Comerç, Instrucció i Obres Públiques suposava un intent de coordinar la creixent responsabilitat

adquirida per l'Administració de l'Estat en temes educatius.

Antonio Gil de Zárate no veia de la següent manera:

"El documento de trabajo que produjo la reforma y la actividad que desde entonces se desplegó para comunicar el debido impulso á la Instrucción pública en todos sus ramos, dieron a conocer que no era ya posible atender á tantos y tan variados negocios con solo la seccion que para ellos habia en el ministerio. Necesitábase poner el fuente de la enseñanza á una persona que cuidase especialmente de ella; y que teniendo autoridad propia, despachase por sí la mayor parte de los expedientes, y diera salida al gran número de pormenores que se ofrecian, dejando solo para el Ministro los asuntos importantes, y los que exiguieren forzosamente la resolusion de S.M.D. Pedro Pidal, pensó, pues, en crear una Direccion de Instrucción pública; mas poco se hubiera ganado con establecerla fuera del Ministerio, como la antigua. ..." (200)

Pedro José Pidal era Ministre de Governació, i la Direcció General ja havia estat convertida en Secció d'Instrucció Pública, i després en Direcció General d'Instrucció Pública el 13 de maig de 1846. En aquest mateix moment, Antonio Gil de Zárate va esser nomenat cap de l'esmentada Direcció, depenent de la Secretaria General del Ministeri.

Però simultàniament a aquests fets, es produïen dificultats que implicaven aquestes reestructuracions al Ministeri corresponent i per dur a terme la reforma educativa. Al març així ho manifestava més tard, Antonio Gil de Zárate. (201)

En aquesta línia, aquest mateix personatge manifestava:

"... Esto es lo que en efecto sucedió, y o debiendose a una crisis política el nuevo Ministerio de Comercio Instrucción y Obras Públicas, nombre largo, incomodo de pronunciar, y que desde luego revelaba lo inconexo de los ramos que abrazaba, cada uno de los cuales compone en otros países un ministerio separado. Esta misma razon hizo que la llamada Secretaria del Despacho se dividiera en tres direcciones, siendo la mia una de ellas." (202)

El pròxim català i liberal moderat que va impulsar el canvi de Ministeri encarregat dels afers educatius fou el Marquès de Molins (Mariano Roca de Togores). El Reial Decret de 28 de gener de 1847 feia efectiu el canvi que desfeia del Ministeri de governació, el Ministeri de Comerç, d'Instrucció i Obres Públiques. El cap visible d'aquest Ministeri seria l'essentat Marquès de Molins.

Aquest senyor, al mateix temps va impulsar la reforma de les Acadèmies de la llengua i de la Història. També va crear la de Ciències. Però el que aquí ens interessa són els canvis que va programar referents a la Instrucció Pública, encara que fossin qüestions de matisos, ja que no estava conforme, segons A. Gil de Zárate, amb algunes bases del Pla d'estudis vigent (1845), ja fos per impulsar un ambient favorable al control de les reformes educatives des del Ministeri, o bé per acomplir la seva obligació de revisar els afers educatius.

Per aconseguir el màxim d'objectius i encaminar la Reforma segons la seva visió va crear una Comissió que al mateix temps compliria la funció revisora del Pla d'estudis.

Malgrat aquestes mesures exposaven les bases per continuar la fixació uniformista, l'intervencionisme estatal, i l'ordre jeràrquic dels moderats.

Fins i tot la convocatòria dirigida a les persones que volguessen participar a la prosperitat de l'ensenyança, i per tal d'impulsar les millores necessàries per dur endavant el programa moderat, no foren l'any 1847 més que una repetició del pla de 1845. Amb l'agravament polític que significava la poca durada dels ministres en el seu càrrec.

Des del punt de vista del control de l'Estat, una eina important que es va crear fou la Inspecció d'Instrucció Primària a 1849. Significava la instrumentalització administrativa de l'Estat, no tan sols com a element de l'Estat sinó de vigilància de l'acompliment de la normativa estatal. Aquesta aportació moderada es du a terme mentre Bravo Murillo era Ministre.

Però segons ens indica aquesta mesura dirigida a aconseguir un control eficaç sobre la Instrucció primària era necessària perquè:

"... Recibiese el impulso constante que necesitaba y para que las medidas dictadas a su favor no quedasen reducidas a meros e ineficaces proyectos. Esta necesidad la satisfizo el real decreto de 30 de marzo de 1849 creando los inspectores, cuya institucion ha sido en todas partes la que mayor impulso ha dado a la instruccion primaria en Europa, y era preciso introducirla entre nosotros si se habian de alcanzar las mismas ventajas en punto de tanto interes para las naciones cultas.

El decreto de 30 de marzo estableció, pues una inspección para cada provincia, número a la verdad insuficiente, pero bastante para dar a conocer las ventajas de la instrucción, remediar muchos males, promover infinitas mejoras y convencer de la necesidad que habria después de aumentarlos.

Però los inspectores de provincia, dejados a su propio impulso y sin otra inspección que los vigilase a ellos mismos, hubieran caído también en la inercia, no cumpliendo tal vez con los deberes que se imponían. Esta fue la razón que hubo para crear los inspectores generales, que, ya viajando por las provincias, ya formando en el Ministerio una comisión consultiva o auxiliar, pudieran prestar eminentísimos servicios."

(203)

En aquest ambient Bravo Murillo aprova el Reial decret de 15 de maig de 1849, on es reglamentava les Escoles Normals d'Instrucció primària i per Reial ordre de 9 de setembre de 1850 es va aprovar el reglament de l'Escola Normal Central de

Madrid, fetes en la mateixa filosofia que les anteriorment esmentades des del punt de vista jeràrquic i centralitzador, donava com a model la Normal Central.(204)

L'intervencionisme estatal no tal sols es justificava des de la centralització administrativa i burocràtica sinó també des del punt de vista de la reducció de la llibertat d'ensenyança. Per exemple, com ens indica A. Gil de Zárate, una intervenció no anarquitzant de l'Estat:

"La familia tiene ciertamente sus derechos; pero ¿no los tiene tambien el Estado?. El niño, mientras permanece niño, solo está relacionado con su familia; pero ese niño crecerá, se hará hombre, y llegará á formar parte integrante de la sociedad, influyendo en ella de un modo más ó ménos directo: ¿tendrá, pues, derecho la familia para dejar al Estado un miembro inútil, perjudicial acaso? ¿No debe exigir el Estado de la familia legado? ¿No podrá tomar alguna justa preocupacion para que esto no suceda? y ¿Cual otra habrá de ser sino la de tomar parte en la educacion del niño, esto es, en lo que tiene por objeto formar su alma y su entendimiento, influyendo en él las buenas ó malas cualidades que han de acarrear necesariamente la gloria ó la misma del Estado? He aquí, pues, legitimada la intervencion del Gobierno en la enseñanza; he aquí por qué razon, lejos de abandonarla ó la inexperiencia, al capricho, tal vez á los errores y á las malas pasiones de los padres, tiene el estado que vigilarla, dirigirla } y encaminarla por el buen sedero, porque el Estado, aún más que las familias, es el que recoge el fruto de la educacion, el que está principalmente interesado en ella".(205)

Convenia la participació de l'Estat a l'Ensenyança, un Estat no tirànic, ni anarquitzant, però intervencionista, fins en el punt de tolerar la participació dels particulars en aquella part de l'Ensenyança general en la que la seva intervenció li fos útil, si bé el Govern sempre havia de tenir en les seves mans l'alta direcció dels estudis, al

manco des del Pla de 1845.

En demanar-se si l'Ensenyança ha d'esser gratuïta, es justificava, segons el mateix Gil de Zárate, des de la conveniència del progrés de l'Estat, i:

"...la obligacion del Gobierno crece: 1º a medida que la instruccion ha de abarcar mayor número de individuos; y 2º conforme en esto escasean los medios de alquilarla. Por el contrario, la misma obligacion disminuye el paso que, siendo ménos los que se dedican á determinadas ciencias, conviene dejar su estudio únicamente a los que tienen medios para costearla. Esta obligacion del gobierno es como una pirámide, que, formando en una ancha base, formada por los menesterosos, disminuye á proporcion que va aumentando su altura y creciendo la riqueza de los particulares".
(206)

A continuació apuntava que l'ensenyança només havia d'esser gratuïta pels qui es trobassin impossibilitats per pagar-la. També pensava que l'única ensenyança que s'havia de generalitzar era la Primària.

Però aquests serien els plantejaments oficials en que es fonamentava l'estalització a partir d'un determinat moment quan, per exemple A. Gil de Zárate, marginat de les decisions, quan és ascendit a la categoria de subsecretari, i a l'ambient dels moderats s'impulsa un nou clericalisme, degut al pacte amb la Santa Seu, a 1851, a més del Concordat es produeixen altres fets que ens indiquen aquests aspectes, ja que una reforma que suprimeix el Ministeri de Comerç, Instrucció i Obres Públiques, substituït pel de Foment, fa que les competències d'instrucció pública passin, una vegada més al Ministeri Gràcia i Justícia.(207)

La primera temptativa, segons Antonio Alvarez Morales, seriosa per dur a terme una autèntica modificació del Pla de 1845, ja que la resta eren pegats que el Ministre de torn intentava a conveniència dels seus interessos, es va dur a terme durant el bienni progressista (1854-1856), ja que el Partit Progressista volia, a través del seu programa implantar els ideals de la Revolució liberal-burguesa. Però la discussió del programa liberal va esser condemnat al fracàs. Fou Alonso Martínez que a 1855 va presentar un Projecte que plantejava un Pla general d'Instrucció pública, malgrat fos eliminat tot seguit sense passar a discussió a les Corts.

Es per això que el mateix A. Alvarez Morales, arriba a la conclusió que:

"El proyecto ha pasado completamente inatvertido es, sin embargo, importante, porque constituye el precedente inmediato de la ley Moyano. Es perfectamente coherente con la legislación que pretendia sustituir, a pesar de que ésta era obra del partido contrario; en definitiva, en esta materia de la enseñanza, moderados y progresistas estaban sustancialmente de acuerdo y solo les separaban pequeños detalles. Quizá donde surgía una diferencia más notable era en el papel que el Estado debía dejar desempeñar a la Iglesia en esta materia. Los progresistas, herederos del regalismo, se resistían a toda intervención eclesiástica, mientras que los moderados, preocupados por tender un puente al sector del país cuyo catolicismo les separaba del régimen liberal, estaban dispuestos a dejar poner en manos de la Iglesia unas ciertas facultades de vigilancia para salvaguardar la ortodoxia de las doctrinas enseñadas en los centros de enseñanza del país". (208)

D'aquí que quan els moderats una altra vegada agafen les riendes del poder a partir de 1856, el Ministre

Claudio Moyano i el Govern presenten el Projecte de llei general d'Instrucció pública com un element conciliador de les diverses postures defensades pels moderats, unionistes i progressistes, un esforç eclèctic, i un simple perfeccionament de la legalitat vigent. A on l'intervencionisme estatal cedia punta a l'eclésiàstic.

Per altra banda es diu, en paraules de Viñao Frago, que aquesta llei va produir escissions al partit moderat, ja que als debats parlamentaris es provocaren moltes discussions (207) i sorgiren divergències que provocaren que el consens s'havés de negociar als passadissus.

De les discussions que va provocar el Projecte llei d'Instrucció Pública en són una mostra les indicacions que se'ns feien a la Revista de Instrucció Primària, el mateix 1857:

"Como lo habiamos previsto, la discusion en las Cortes acerca del proyecto de Ley de Instruccion pública ha sido larga y porfiadamente sostenida, y las diferencias que habian dividido á la Comision al examinarlo volvieron á tocarse. en dos dias, y particularmente el último, que ha durado la discusion de la totalidad del Proyecto, ha presentado la Asamblea aquel carácter especial de animacion que distingue á estos cuerpos, quando se trata de grandes intereses y quando toman parte en la cuestion los hombres mas entusiastas de dos bandos políticos opuestos. Pocas veces hemos visto los bancos del Congreso como en estas sesiones, y una animacion mas completa. Es que, á pesar de nuestro estado, de nuestra proverbial pereza y del descuido con que hasta aquí se han mirado estas cosas en España, la Instruccion pública vá recobrando su terreno y adquiriendo su verdadera importancia". (210)

Un dels punts que es va debatre amb una certa intensitat va ésser el de l'intervencionisme clerical al sistema escolar:

"...En estas circunstancias, sin embargo, dos diputados usaron la palabra en contra del Proyecto, el señor Orovio y el señor Tejado, para darnos a conocer qué rumbo había de tomar en lo sucesivo la discusión. Hablaron solamente de indiferencia con que se miraba al clero; de la franca y decidida intervención que se le debía conceder en la enseñanza; de que concedérsela era el único medio de vencer el racionalismo, reforma, la revolución, enemigos terribles de la sociedad y de la tranquilidad de los pueblos; y que la Comisión había sido inconsecuente al acordarse del clero en el preámbulo de su dictamen y no en las mismas bases del Proyecto". (211)

Aquest pareix ésser el punt clau de la discussió al que s'oposaren els senyors González Serrano i Moyano, i a continuació el senyor Moyano va justificar la seva postura, quan parlava de l'absència de referències respecte al paper educador de l'Església, en el sentit que les disposicions del Concordat ja indicaven les qüestions que tenien relació amb l'ensenyament i considerava que es tractava d'organitzar l'ensenyança civil. (212)

Es evident que aquesta etapa de discussió intensa era present quan es tractava de trobar inconvenients al Projecte de Llei de Moyano, especialment des de l'òptica més conservadora.

Per altra banda, com ja hem vist, són els moderats que consoliden el sistema constitucional amb l'aprovació

de la Constitució de 1845. (213) Aquesta circumstància va facilitar que el setembre del mateix any aprovassén el Pla Pidal-Gil de Zárate sense haver de passar per les Corts, el qual es pot considerar com a bàsic en la construcció del sistema educatiu moderat.

És evident que ja els quedava molt enfora el principi de la gratuïtat absoluta, i l'Administració hauria de dur el control normatiu de tots el nivells educatius, encara que el Pla fos exclusivament dedicat a l'Ensenyança secundària i a la universitària. (214)

De l'evolució del constitucionalisme espanyol, en general, Bartolomé Clavero ens diria, tot referint-se al règim de la Constitució de 1845, que va ésser una frustració:

"No es este un modelo constitucional de libertades ciudadanas, como no lo es de soberania nacional constituyente de la sociedad, el liberalismo del primer modelo constitucional habrá de encontrarse de existir, en otro campo que el político: en el campo, exactamente civil. Mediante el que queria establecer un sistema político que bastase para fundar, y que sirviese para defender un modelo social cuya misma imposicion, frente a instituciones bien arraigadas, también comunitarias y no solo señoriales podía precisamente estorbar un régimen de libertades públicas. Un modelo que, como sobradamente ya sabemos, especialmente se postulaba con el mandato de formacion de códigos que ninguna constitucion ha olvidado". (215)

Una constitució bastant classista, defensora dels interessos

de la corona i de la burgesia, que imposava uns codis no només polítics, sinó socials que impossibilitaven un tipus d'igualitarisme avançat. Aquesta constitució provocaria el fracàs de la revolució liberal, al manco en termes liberals. El règim que oferia implicaria un bloqueig institucional.

Segons opinió d'Enrique Tierno Galvan l'ambient en que es va elaborar aquesta constitució va esser:

"Un periodo de confusión en el que camarillas odólicas no llegaban a un acuerdo satisfactorio, secundadas, y a veces dominadas por jefes militares, confluyen en 1845 con unas reformas que hacen que oscile la aguja hacia la derecha, ...".(216)

Per nosaltres també és significatiu que l'any 1856 es restableix la constitució de 1845. Just un any després s'aprova la llei Moyano, que consolida el model moderat d'educació i facilita el paper inspector de l'església al sistema educatiu. Condiciona l'intervencionisme estatal i per tant la seva independència.

El que Gil de Zárate pretenia, segons opinió de Gómez Orfanel i Guerrero Salom, era més que una reforma de l'ensenyança, era una planificació que reorganitzàs uniformement els plans i els mètodes existents, per generalitzar la Instrucció pública, (217) ara bé, no crec que fos tan ambiciós, al manco en el que es refereix a dur l'educació a tots els espanyols.

Si és veritat que era defensor del control de l'ensenyança per part de l'Estat, secularitzador, i d'una llibertat d'Educació restrictiva, centrada més en el dret de rebre Educació que de crear nous centres educatius. (218)

La implantació legislativa de la reforma educativa és part de la construcció de l'Estat oficial "liberal" moderat. Des del punt de vista de la globalitat legislativa, i sobre el desenvolupament de la reforma dels estudis, existeix una obra que resulta imprescindible consultar, que per altra banda ja hem citat, com és la d'Antonio Alvarez Morales: Génesis de la Universidad Contemporanea amb una profusió de notes explicatives que resulten prou enriquidores per comprendre tot el procés. Segons aquest autor una de les primeres crítiques que es varen fer en el Pla de 1845 fou la marcada imitació del model francès, però també és veritat que Antonio Gil de Zárate, en la seva voluntat de justificar la seva feina oficial, intenta justificar aquesta. (219)

La contestació de part de Gil de Zárate queda expresada en les següents paraules:

"...Y bueno será contestar aquí a una incipación muy frecuente en los que intentan desacreditar las reformas de toda especie que en España se hacen. Acusáseles de estar tomadas en gran parte de otros países, particularmente de Francia, como si fuera achaque particular de nuestros tiempos y no hubiese existido de antiguo. Tal al contrario fué, al menos respecto de la Instrucción pública, que jamás se ha imitado como entonces a los extranjeros, no siendo nuestras instituciones universitarias más que un fiel trasunto de las francesas e italianas hasta en los más pequeños pormenores. El gran Jiménez de Cisneros lo hizo así en sus estatutos para la universidad de Alcalá, organizando los estudios y grados "more parisiensi", ...". (228)

Era una simple justificació fonamentada en el passat,

i al mateix temps criticar la situació de les universitats antigues així com a la seva organització, i posar per model la nova organització universitària i a nivell d'ensenyança en general, ja que s'anirien possibilitant noves perspectives docents i d'infraestructura que farien, forçosament millorar la qualitat dels estudis impartits.

El mateix Gil de Zárate reconeix que moltes coses quedaren per fer, donada la penúria de medis econòmics en que es va trobar, en el seu conjunt, el sistema educatiu per dur a terme els plantejaments oficials i reformistes. (221)

La normativa legal sobre l'ensenyança continuava per completar l'obra moderantista iniciada a partir de Pla Pidal -Gil de Zárate, però hi ha autors que creuen que: "sin embargo, su aparente fortaleza quedaba compensada por su exigua jerarquia normativa, ya que por tener rango de simple Decreto cualquier ministro podría modificarlo o derogarlo...".(222) Situació que es dona entre 1847 i 1850 en opinió de Gomez Orfanel i Guerrero Salom.(223)

Simultàniament a tot això es preparava el camí cap al restabliment de les relacions diplomàtiques amb la Santa Seu, situació que implicava un camí gairebé simultani en el camp de la reforma educativa, que envestia l'aproximació de l'Església en el control de l'Educació, fins arribar a un punt culminant amb el Concordat de 1851, que significava la legitimització de l'intervencionisme eclesiàstic al sistema Educatiu. (224)

El Pla de 1847 promulgat per Nicomedes Pastor, segons opinió de M. Peset i J.L. Peset, com ministre moderat "purità" en el Govern de Joaquín F. Pacheco, no va significar grans variacions respecte al de 1845, i al que reconeixia estar fonamentat, malgrat que proposi un mínim de modificacions per perfeccionar l'anterior.(225) I també és veritat que és ambigu al matisar quines eren les seves intencions vers la superació del Pla de 1845.

Al respecte, Alvarez Morales ens fa notar que:

"El objetivo fundamental que perseguía el nuevo Plan no era además reformar lo que habían dispuesto los anteriores, dar impulso a aquellos aspectos que no habían podido todavía impulsar convenientemente.".(226)

Aquests aspectes feren que amb la normativa legal, referent a l'ensenyança, la reforma no arribàs a propiciar un canvi real al sistema educatiu, sinó a molt llarg termini. D'entre aquest desgavell legislatiu que significava tanta continuada alternància en el poder, segons Angel Camalada Negre amb la llei de 21 de juny de 1838 (Reglament d'Escoles d'Instrucció primària, s'inicien multitud de publicacions de preceptes legals, que provoquen lamentables desordres. Només aminora el Reglament d'Escoles Normals del 15 de maig de 1849.(227)

La reorganització que es du a terme a partir de 1849 de les Escoles Normals a l'Estat espanyol, es fa en règim de centralització, en què la llibertat d'ensenyança es con-

teoria en la línia de privatització dels centres dirigits pels particulars:

Manera per no anar en contra de l'Església i al mateix temps controlar-la. Paral·lelament es prengueren altres mesures que anaven dirigides a reduir les Escoles Normals per raons econòmiques. Per exemple en el títol primer de la llei es deia: "Las Escuelas Normales de instruccion primaria quedarán reducidas a las siguientes: La Escuela Central de Madrid. Nueve escuelas superiores. Veinte Escuelas elementales en la Península y dos en las Islas Baleares y Canarias". Les Escoles Normals superiors coincidien amb llocs on hi havia Universitat, era una forma de jerarquitzar la seva organització. Paral·lelament es reestructuraven altres sectors de l'ensenyament com és el cas de les ensenyances de Belles Arts. (228)

Per fer-nos una idea del que es pretenia amb aquesta divisió de les Escoles Normals de Mestres, ens podem fixar en el següent paràgraf:

"La enseñanza que ha de darse en estas dos clases de establecimientos será adecuada al objeto que cada uno tiene. Reducida en las de menor categoría lo que puramente constituye la instrucción elemental completa, se elevará en las escuelas superiores a mayor altura, si bien contenida siempre en los límites convenientes, no debiendo pasar en ciertas materias de algunos conocimientos materiales. Los programas que á su tiempo se publiquen fijarán estos límites y uniformarán la enseñanza en todas la escuelas". (229)

Tot això significava funcionar amb uns criteris d'organització i acadèmics, de continguts, de mentalització molt determinats,

Es donava peu a que les Escoles Normals quedassin amb un nivell baix de coneixements, i amb uns criteris populistes d'enfocament de l'Educació.

Continuava vigent el Pla de 1847, que només va durar de 1847 a 1850, quan el 28 d'agost de 1850 el Ministre Serjas Lozano aprovava, com a titular del Ministeri de Comerç, Instrucció i Obres Públiques. El Pla d'Instrucció Pública, dins el govern de Narváez (20 d'octubre a 10 de gener de 1851), poc després s'utilitzava el Reqlament de 10 de setembre de 1851 de Fermín Arteta (darrer Ministre de Comerç, Instrucció i Obres Públiques). Bravo Murillo, com a president del Govern, creava el Ministeri de Foment, i per Reial decret de 30 d'octubre de 1851 els afers d'Instrucció Pública passarien al Ministeri de Gràcia i Justícia. (230)

Una altra normativa que es produeix en aquest temps és la referent a la Inspecció d'Instrucció Primària, aprovada per Reial Decret el 30 de març de 1849, que significa la definitiva assumció inspectiva de l'Estat i es crea un nou cos de funcionaris. A partir d'aquí es crearan inspeccions a cada província, i el seu titular actuaria de secretari de cada Comissió d'Instrucció primària presidida pels Governadors civils. era una forma més de control estatal i de centralització. (231) Dins aquesta dinàmica legislativa s'aprova un nou Pla d'Estudis per Reial Decret de 28 d'agost de 1850, que com el de 1847, pretenia adaptar a les noves circumstàncies i intentava perfeccionar, de forma elemental, el Pla de 1845,

queda indicat en el seu Preambuli, i estava dedicat especialment a la Segona ensenyança i a la Universitària, així com als estudis especials.(232)

Pel Concordat de 1851 es restablien les relacions diplomàtiques entre l'Estat espanyol i la Santa Seu, romputes des dels esdeveniments provocats per la desamortització de Mendizabal. Amb ell l'Església restablí el seu control sobre el sistema educatiu. Basta veure el seu article segon, quan diu:

"En su consecuencia, la instruccion en las Universidades, Colegios, seminarios y escuelas públicas ó privadas, de cualquier clase, será en todo conforme a la doctrina de la misma religion católica: y a este fin no se pondrá impedimento alguno a los obispos y demás prelados diocesanos encargados por su ministerio de velar sobre la pureza de la doctrina de la fe, y de las costumbres, y sobre la educacion religiosa de la juventud en el ejercicio de este cargo, aun en las escuelas públicas".
(233)

Significava un cop definitiu en contra de la secularització de l'Ensenyança, i a favor de la confessionalitat de l'Instrucció pública a tots els seus nivells, possibilitant-se la continuïtat de l'Instrucció en mans privades.

La reacció del Conservadurisme catòlic propiciat per l'aprovació del Concordat de 1851, té una expressió legal en el Pla de 1852, a on s'atura el creixement de l'Ensenyança pública, i creix el control de l'Església i el seu intervencionisme als afers d'Instrucció pública. La mostra més significativa és el retorn de les competències escolars al Ministeri de Gràcia i Justícia. (234)

L'etapa del Bienni progressista que va de 1854 a 1856, va esser particularment intensa des del punt de vista de preocupació per la temàtica educativa però, legislativament parlant, només hi va haver un punt important que els va diferenciar dels moderats, aquest va esser la lluita per reconduir el procés de secularització pel qual l'Església hauria d'estar sotmesa a les directrius emanades de l'Estat en materia d'Educació.

Però la labor legislativa del Bienni progressista no ve passar de la redacció del projecte de llei d'Alonso Martínez com a Ministre de Foment a 1855, ja que les competències d'Instrucció pública havien deixat el Ministeri de Gràcia i Justícia. (235)

El projecte legislatiu d'Alonso Martínez volia esser una llei global, i en ell es volia implicar tots els nivells educatius, però tampoc significava una ruptura amb la normativa legal elaborada pels moderats, però sí que hi havia alguna diferenciació important, com és el cas de la negativa a que l'Església seguís controlant els afers educatius, com ja hem indicat anteriorment.

La mateixa sort havia seguit la Constitució progressista de 1855, a on l'Estat es posa de front a l'Església, ja que assumia la majoria de principis liberals, però precisament per tot això la Corona no la va voler assolir.

A continuació a 1856, O'Donnell proposa el manteniment de la Constitució de 1845, però assumeix punts de la Constitució de 1855. Però és a 1857 quan arriba la darrera reforma Constitucional, que assumeix quasi en la seva totalitat la de 1845,

manco 6 articles, i es la que dura fins a 1864, quan es posa en vigor la Constitució de 1845. (236)

Des del punt de vista de l'educació i de la reforma del sistema escolar, aquesta època, que viu un fort procés centralitzador que du com a conseqüència la burocratització de l'Administració arriba al seu punt cap quasi bé culminant amb l'aprovació de la llei d'Instrucció pública de 9 de setembre de 1857, (237) que resultarà fonamental en èpoques posteriors al manco com a norma jurídica, la qual més que una reforma innovadora va esser una síntesi de tota la legislació liberal-moderada anterior.

La qüestió es va plantejar una vegada liquidat el bienni progressista, i els moderats al poder de la mà de Narváez, Claudio Moyano va elaborar una llei a partir del Projecte de llei de Bases "autorizando al Gobierno a formar una Ley de Instrucción Pública con arreglo a dichas bases" (238)

Aquesta llei de bases, presentada a les Corts el 14 de maig de 1857, constava de 14 punts fonamentals que Antonio Vifao Frago ens resumeix així:

"Intento de dar al tema 'estabilidad y fuerza de ley', condicionando la urgencia de dicatr la ley con el respeto debido a las prerogativas del Parlamento, para evitar que la enseñanza estuviera 'a merced de los vaivenes políticos'.

Ausencia de innovaciones o modificaciones substanciales 'lo que el tiempo y la opinion han acreditado como útil, y reconocido como bueno' en especial des del Plan de 1845, es decir, legalizando la realidad existente sólo apoyada en reglamentos gubernativos.

Regulación de los tres niveles de enseñanza, y reparto territorial de sus cargas (para los pueblos, la elemental,

para la provincia, la segunda enseñanza y las escuelas normales, y para el Estado, la universidad y escuelas profesionales superiores).

Enumeración de principios muy básicos y generales en cuanto a la constitución del profesorado público como 'carrera facultativa' (oposición, ascensos, inmovilidad, derechos pasivos), libros de texto (a señalar por el Consejo de Instrucción Pública), y rentas de los establecimientos públicos, y simple referencia a la existencia de una enseñanza privada.

...
Regulación con cierta extensión y detalle, sin embargo, de los aspectos orgánico-administrativos: así, se atribuía la instrucción pública al Ministerio de Fomento y a la Dirección General del mismo nombre, y se aludía a los rectores, inspección, Real Consejo de Instrucción Pública, Consejo universitario de distrito y juntas provinciales para las enseñanzas elemental y preparatoria". (239)

Una vegada aprovada aquesta llei de Bases per les Corts a partir del 17 de juliol, Moyano es disposaria a elaborar la definitiva llei general d'Educació a partir del 29 de juliol de 1857 mitjançant una comissió nomenada per Moyano.
(240)

La llei Moyano va significar la base legal posterior, vigent pròpiament fins a la Llei General D'Educació de 1971, excepció feta de la segona República degut a la seva constitució de 1931. Proclamava una nova organització del sistema educatiu segons un model d'Estat autonòmic.

La visió panoràmica que pretenir estava condicionada a la composició social i a les característiques econòmiques liberalitzants que es vivien en aquells moments.

Malgrat la ignorància de la quantificació d'ordre social i de l'economia dels elements que caracteritzaren aquests

moments. Es pot dir que la dinàmica desamortitzadora va facilitar que la conjuntura econòmica possibilités algunes propietats de l'alta noblesa, i moltes zones de la noblesa mitjana i baixa passaren a la burgesia que paulatinament esdevendria la classe dominant econòmicament i política. Això pel que fa a la desamortització civil, la Desamortització de Mendizábal, a partir de la llei de dia 29 de juny de 1807, tractava la nacionalització dels béns eclesiàstics i del seu pas a pública subasta, i de la reinversió dels beneficis de la burgesia. Va facilitar un canvi en les oligarquies de caire aristocràtic cap a les de caire burges.

Un altre aspecte a considerar des del punt de vista general és l'endorreriment de la incorporació de la vida cultural i literària del romanticisme, es produeix amb moltes limitacions i de forma minimitzada. Els dos fenòmens a assenyalar del "Romanticisme" castellà: l'arra com a figura estel·lar, i la Renaixença com a fenomen produït per un ambient de cultura diferenciada però només reivindicatiu des del punt de vista de la defensa de la llengua, fins i tot folkloritzant, però que dona origen a tot un fenomen reivindicatiu polític i cultural en el futur.

Malgrat això el romanticisme, en línies generals, es pot afirmar que el seu moment culminant es viu entre 1834 i 1840 amb diversos grups que aportaren la seva ploma tot reflectint el seu model de concepció de la vida i fins i tot de la vida i de la societat.

Des de l'òptica de la política educativa dels liberals, de 1833 a 1845, el govern moderat havia plantejat poca cosa des del punt de vista global, fins que l'any 1836 s'intenta, a través del Pla del Duc de Rivas que exerciria una forta incidència sobre els plans de 1845 (Pidal-Gil de Zárate) i el de 1857 (Moyano), la característica predominant que s'accentua a nivell general a partir de la pujada al poder de Mendizábal i la Constitució de 1837, on les Diputacions i els Ajuntaments jugaven un paper de canalització d'aquest centralisme a nivell de política general i a nivell d'educació també, encara que amb menys mitjans i preocupació real.

Fins i tot a partir de 1840, amb Espartero al poder, els Ajuntaments esdevenen eines propícies de centralització. El govern d'Espartero no va propiciar cap llei global d'ensenyança.

A la dècada moderada s'insisteix en la centralització i en que la xarxa educativa ha d'esser estructurada des del poder central i a través dels caps polítics. La centralització i regulació de l'ensenyança es veu facilitada per l'aprovació de la llei Pidal-Gil de Zárate, on es tracta l'ensenyament secundari i superior.

Des del punt de vista social, la participació dels sectors de la burgesia acomodada a la vida política va provocar reticències a altres grups i capes socials. Això va facilitar que la petita burgesia s'apuntàs al liberalisme democràtic que reivindicava amb més insistència que els altres un ensenyament

gratuït i descentalitzat. En aquest sentit, l'abril de 1849, el Partit Democràtic, en el seu programa de govern, defensava les Escoles gratuïtes per a tots els pobles de la Monarquia.

Però els Partits Progressistes, més pròxims al poder, intentaven, a la dècada moderada, lligar-se als governs municipals que implicaven una altra descentralització, tant és així que, a partir de 1854, les classes intermitges es movilitzaren perquè es fes efectiva.

Durant el bienni progressista hi havió una tendència a la reforma educativa que resultà nula malgrat l'existència de la presentació d'un pla d'Instrucció Pública per part d'Alonso Martínez que no va ésser aprovat de manera definitiva, malgrat que l'any 1857 Claudio Moyano recollís les seves propostes tècniques.

NOTES

1. Marichal, Carlos.: La revolución liberal y los primeros partidos políticos en España. (1834-1844). Madrid, edit. Cátedra-1980
2. Idem pàg.17
3. Per conèixer la historiografia existent sobre el segle XIX i aquesta època en concret, cal consultar el llibre dirigit per Manuel Tuñon de Lara: Historiografía Española contemporánea. X Coloquio del Centro de Investigaciones Hispánicas de la Universidad de Pau. Balance y resumen. Madrid, edit. S.XXI-1980. Per tenir una síntesi del que va significar aquesta època també cal consultar l'obra dirigida per Tuñon de Lara, Historia de España, Tom VIII, Revolución burguesa, oligarquía y constitucionalismo. (1834-1923). Madrid, edit. Labor-1981. Carr, R.: España (1808-1939). Barcelona, edit. Ariel-1970. Ardit, Manuel; Balcells, Albert; Sales, Núria.: Història dels Països Catalans. (1714-1975). Barcelona, edit. Edhasa-1980. Balcells, A.: Catalunya contemporánea (Siglo XIX). Madrid, edit. S.XXI-1977. Témime, Emile i altres: Historia de la España contemporánea desde 1808 hasta nuestros días. Barcelona, edit. Ariel-1982. Tuñon de Lara, R.: La España del siglo XIX (1808-1914). Barcelona, edit. Laia-1978. Tuñon de Lara, M.: Estudios sobre el siglo XIX español. Madrid, edit. S.XXI-1971.
L'obra dirigida per J. Vicens Vives amb la col.laboració de Jordi Nadal Ollé: Historia de España y de América, social y económica. Los siglos XIX y XX. América independiente. Volum V. Barcelona, edit. Vicens Vives-1977. Aquest llibre ens resulta encara imprescindible per comprendre aquesta època en la seva globalitat.
4. Marichal, Carlos.: La revolución liberal y los primeros partidos políticos en España. (1834-1844) Op. Cit. pàgs.18-19
5. Témime, Emile i altres: Historia de la España contemporánea desde 1808 hasta nuestros días. Op. Cit. pàgs. 52-54.
Aquest llibre ens ofereix una síntesi d'"Hacia una monarquía liberal y centralizadora".
6. De la "Sensibilització popular i il.lusions petit-burgeses" ens parla n'Antoni Juglar a: Ideologías y clases en la España contemporánea (1808-1974). Madrid, edit. Edicusa-1973. Tom I. pàgs. 126-128.
7. Dels inicis del republicanisme federal en el conjunt de l'Estat espanyol, cal consultar Mª Victoria López-Cordón: El pensamiento POLÍTICO-INTERNACIONAL del federalismo español. Barcelona, edit. Planeta-1975. pàgs. 52 i ss.

8. Marichal, Carlos.: La revolución liberal y los primeros partidos políticos en España. (1834-1844). Op. Cit. pàg. 20
9. Licandro, Hugo.: Los cambios económicos y sociales en el siglo XIX. Madrid, Edit. Cincel-Kapelusz-1980. pàgs. 25-47
També en parla José Antonio Colás Leblanc: "Apuntes sobre la panorámica social española del siglo XIX". "Revista del Trabajo", nº25-1969. pàg. 115
10. Carr, Raimond.: España. 1808-1839. Op. Cit. pàg. 45
L'obra d'aquest autor és una de les aportacions a la Història política de l'Estat espanyol contemporani. És una obra obligada per a qualsevol estudiós del segle XIX.
11. Vegeu: Historia de la Educación en España. Tom II De las Cortes de Cádiz a la revolución de 1868. Op. Cit.
En aquest llibre hi són reproduïts el "Plan General de Instrucción Pública, Real Decreto de 4 de agosto de 1836" i la "Ley autorizando al Gobierno para plantear el Plan de Instrucción primaria, de 21 de julio de 1838", pàgs.118-154. També es troba reproduït el "Plan General de Estudios, Real Decreto de 17 de setiembre de 1845" firmat pel ministre de la Governació de la Península, Pedro José Pidal. Pàgs.191-239
12. Diversos autors: Liberalismo y Absolutismo. Madrid, Edit. Edaf-1974. pàgs. 159-160
Existeix un estudi complet del significat d'aquesta dècada moderada dita a terme per J.L. Comellas.: Los moderados en el poder (1844-1854). Madrid, C.S.I.C.-1970.
De totes maneres és convenient recordar obres de tipus general dels moviments obrers com la de: Feliciano Páez-Camino Pilar Llorente: Los movimientos sociales (Hasta 1914). Madrid, Edit. Akal-1984; Cole, G.D.H.: Historia del pensamiento Socialista. Los precursores 1879-1850. Tom I "Los Precursores". Mèxic, F.C.E.-1975; Droz, Jacques.: Historia General del socialismo. Tom I, Barcelona, Edit. Destino-1976.
A nivell d'Estat espanyol: Elorza, Antonio.: El Fourierismo en España. Madrid, "Ediciones de La Revista Trabajo"-1975
Meluquer, Jordi.: El socialismo en España. 1833-1868. Barcelona, Edit. Crítica-Grijalbo-1977; Lida, Clara.: Anarquismo y Revolución en la España del siglo XIX. Madrid, Edit. -1972;
Tuñón de Lara: El Movimiento Obrero en la Historia de España. Madrid. Edit. Taurus-1972. Abad de Santillan, Diego: Historia del Movimiento Obrero Español. Madrid, Edit. Zyx-1967.
Referents als Països Catalans cal consultar: C.Giralt, A.Balcells, i L.Terres: Els Moviments Socials a Catalunya, País Valencià i les Illes. (Cronologia 1800-1939). Barcelona. Edicions La Magrana-1978. Martí, Casimir: Orígenes del anarquismo en Barcelona. Barcelona, Edit. Teide-1959. Benet, J. i Martí, C.: Barcelona a mitjan segle XIX. El moviment

- obrer durant el Bienni Progressista. (1854-1856). Barcelona, Edit. Curial-1976. Gilé i Romeu, J.M^a.: Introducció del socialisme utòpic a Catalunya. Barcelona. Edicions 52 -1969
- Idem: El moviment obrer a Catalunya. 1840-1843. Barcelona, Edit. Nova Terra-1973. Entre altres, Vilà, Josep M^a.: Els primers moviments socials a Catalunya. Barcelona. Llibreria Catalònia-1935.
13. Tuñón de Lara: Historia de España. Op. Cit. pàgs. 254-264
14. González Herrán, José Manuel.: La prosa romàntica. Larrg. Madrid, Edit. Cincel-1981. Per situar el moviment romàntic a nivell d'Estat espanyol podem recordar: Alborg, J.L.: Historia de la literatura española. "El Romanticismo". Tom IV. Madrid, Edit. Gredos-1980. Hauser, A.: Historia social de la literatura y el arte. Tom II. Madrid, Edit. Guadarrama-1969. Jurétschke, H.: Origen doctrinal y génesis del romanticismo español. Madrid, Edit. Ateneo-1954. Llorenç, V.: El romanticismo español. Madrid, Edit. Castalia-Fundación Juan March-1979. Peers, E.A.: Historia del movimiento romántico español. 2 toms. Madrid, Edit. Gredos-1973. Zavala, I.M.: Características generales del siglo XIX. en: Diez Borque, J.M.: Historia de la literatura española. pàgs. 291-350. La cita és de J.M. González Herrán: Op. Cit. pàgs. 7-8
15. Llorens, V.: El Romanticismo español. Op. Cit. pàg. 258
16. Peers, E.A.: Historia del movimiento romántico español. Op. Cit. Tom II. pàg. 128
17. Lo Gaiter del Llobregat, pseudònim de Joaquim Rubió i Ors (1818-1899). Per tenir una síntesi de l'inici de la Renaixença es pot consultar "Els Renaixentistes" a Jaume Vidal Alcover: Síntesi d'Història de la Literatura Catalana. Tom II. Barcelona. Edicions La Magrana-1980. pàgs. 15-35
- Segons Joan Fuster a Literatura catalana contemporània. Barcelona. Edit. Curial -1976: "Allò que habitualment anomenem 'Renaixença' volgué esdevenir, a la llarga, una temptativa explícita de restaurar la 'literatura catalana' en la seva condició originària de fet cultural autònom: a part i complet. Els pocs anys que corren entre l'"Oda" d'Aribau i el Gaiter de Rubió i Ors poden representar, en aquest punt, un signe de maduració veloç. Bonaventura Carles Aribau només aspirava a 'escriure en català' i prou -uns versos episòdics, d'altra banda-, mentre que Joaquim Rubió i Ors ja va atrevir-se a postular un 'principi d'independència literària', que apuntava, sobretot, a l'exclusivitat de l'ús del català, almenys, en els tràmits bàsics i suficients. Del 1833 al 1841, el salt havia estat considerable". pàg.11

Una síntesi interessant de la Renaixença en el seu conjunt com a moviment literari és la que ens presenta Oriol Pi de Cabanyes: Apunts d'Història de la Renaixença. Sant Joan de Llobregat-Barcelona, Edicions El Mall-1984.

En el que es refereix a Mallorca cal consultar l'obra de Josep Melià: La Renaixença a Mallorca. Palma. Edit. Daedalus-1968.

18. Sobre Mariano José de Larra vegeu entre altres: José L. Varela "Larra y su tiempo" Rev. Cuadernos Hispano Americanos, número XIV, pàgs. 35-50 i número XLIV, pàgs. 349-381. José Luis Varela: Larra y España. Madrid. Espasa-Calpe-1985. Carlos Seco Serrano: Prólogo a Vuelva Usted Mañana ... Madrid. Edit. Salvat-1968.

De Wenceslao Ayguals de Izco cal recordar María la hija de un jornalero. I vegeu Rubén Benítez: Ideología del folletín español. 1800-1873. Madrid. Edit. J. Porrúa-1979.

19. Tuñón de Lara, M.: Historia de España. Op. Cit. Vegeu 1ª part, redactada per Gabriel Tortella: "La economía española (1830-1900)". pàgs. 11-167.

Per analitzar el segle XIX en globalitat existeixen altres obres de Tuñón de Lara ja citades a que recordarem més endavant.

20. Tortella, G.: "La economía española (1830-1900)". Op. Cit. pàgs. 18-19. Per comprendre les qüestions econòmiques generals pot servir: Ensayos sobre la economía española a mediados del siglo XIX, publicat pel "Servicio de estudios del Banco España". Madrid. Edit. Ariel-1971.

21. Lluç, E.: El Pensament econòmic a Catalunya. (1760-1840). Barcelona, Edicions 62-1973.

Per entendre perquè serveix la consulta d'aquesta obra és convenient esmentar el seu subtítol: "Els orígens ideològics del proteccionisme i la presa de consciència de la burgesia catalana", procés que condueix als components de la Societat Econòmica Barcelonina i a la Junta Particular de Comerç de Catalunya a defensar el prohibicionisme, com a condició necessària per aconseguir un bon mercat interior: 'es necesario para prosperar la España', l'influx favorable del qual 'no se limita a la antigua Cataluña sino que se extiende a las demás provincias del reino y aun a las mismas que le creen menos favorable' (p.1). Del seu 'abandono debe seguirse precisamente la miseria, la ruina, la nulidad política de la nación'. Comentari que Ernest Lluç treu de l'Informe que va la Societat Econòmica Barcelonina d'Amics del País a la Diputació Provincial "acerca de los prejuicios que se seguirian a todo el reino de quitarse el sistema prohibitivo". pàgs 227-228, al igual que del folletó publicat per la Junta Particular de Comerç, probablement publicat per Jameandreu, segons Ruiz i Pablo: "representación que la Junta de Comercio de Cataluña dirige a las Cortes manifestando los funestos resultados que acarrearía a la España cualquiera modificación

- en el sistema prohibitivo". Vegeu Carrera Pujal: La economía de Catalunya en el siglo XIX, Tom I, Barcelona, Edit. Bosch-1961 pág. 58. Aquestes afirmacions es feien l'any 1822 a Barcelona, i que a partir de 1834 es convertiren en reivindicacions a favor del proteccionisme i la defensa de l'ensenyament primari dins la Societat Econòmica, que pretenia la unió dels intel·lectuals liberals. (Ernest Iluc, pág. 229)
22. Vicens Vives, J. i Nadal Oller, J.: Manual de Historia económica de España. Barcelona. Edit. Vicens Vives-1959.
23. Vicens Vives, J. i altres: Historia de España y América social y económica. Siglos XIX y XX. Tom V, Barcelona. Edit. Vicens Vives-1977.
24. Idem pág. 3
25. Idem. pàgs. 5-6
26. Vicens Vives, J.: Coyuntura económica y reformismo burgués. Barcelona, Edit. Ariel-1974 pág.148
Sobre els aspectes econòmics i personals també cal consultar el llibre de Jaume Vicens Vives i Monserrat Llorens: Industrials i polítics del segle XIX, Barcelona, Edit. Vicens Vives-1961
27. Vicens Vives, J.: Coyuntura económica y reformismo burgués. Op. cit. pág. 149
28. Nadal, J. i Ribas, F.: "Una empresa cotonera catalana: la fàbrica de la Rambla". Rev. Recerques- Ariel, nº 3, 1974. pág. 52
29. Balcells, A.: Cataluña Contemporánea I (Siglo XIX). Madrid, Edit. Siglo XXI-1977. pàgs.26-40
30. Balcells, A. (Coordinada): Història dels Països Catalans. De 1714 a 1975. Barcelona, Edit. Edhasa-1980. pág. 262
Vegeu per aclarir els orígens del moviment obrer a Catalunya a l'obra de Tuñón de Lara: Origen del Moviment obrer a Catalunya. Barcelona, Edit. Nova Terra-1969, entre d'altres ja citades.
Per poder comprendre la dinàmica econòmica a nivell general a on es situa aquesta època en el moviment obrer a Europa existeix un article que ens presenta un resum de Hugo Licandro: Los cambios económicos y sociales en el siglo XIX. Madrid, Edit. Cincel-Kapellusz (Cuadernos de estudio)-1979 pág. 28-72.
Un altre resum respecte en aquest tema però a nivell d'Espanya, Tomás Almena y Jesús López: "Cómo nació el movimiento obrero en España". Rev. Tiempo de Historia, nº26-1977 pàgs. 34-36, en el que queda indicat que:

"A pesar de los intentos de industrialización, España continuaba siendo un país agrario. Más de la mitad de la población activa estaba vinculada a la tierra; la propiedad seguía en manos de nobles y eclesiásticos. Para salvar esta situación se llevan a efecto las desamortizaciones, intento de implantar un nuevo orden en el campo: la de Mendizabal, en 1836, buscaba fortalecer la Hacienda pública frente al contrario, en plena guerra carlista; la de Madoz (1855) se sitúa en una perspectiva francamente burguesa, y así se define en su preámbulo como "el golpe mortal contra el abominable viejo régimen"...". pàg. 35.

Però a continuació ens indica, amb una referència a Pierre Vilar, que ens afegeix un aclariment bàsic acceptable: "...los especuladores de la desamortización añadieron otros latifundios a los de la nobleza: la estructura agraria permaneció inmutable", vegeu Pierre Vilar: Histoire de l'Espagne. Paris, Librairie Espagnole-1963. pàg. 93 D'aquesta obra existeix una versió en castellà a l'editorial Grijalbo-Crítica, Barcelona-1984.

Del revulsió industrial que es va produir a Barcelona cal consultar: Angels Solà: "Barcelona 1833-1843: una ciutat en transformació". Rev. L'Avenç, número 87, novembre de 1985, a on ens explica el procés de mecanització i canvis que es produeixen en els diversos sectors de producció, per exemple ens diu: "En la dècada 1833-1843 s'implentaren a Barcelona les primeres màquines de vapor, les quals foren en el textíl però també en altres sectors. La mecanització comportà d'una banda la concentració de màquines i d'homens en els establiments més grans ...". pàg. 32.

Per comprendre l'evolució de la indústria a Catalunya en aquesta època vegeu: Josep M. Fradera: Indústria i mercat. Barcelona, Edit. Crítica-1987

31. Per exemple, Raymond Carr d'aquesta aliança a tres bandes ens diu: "el eje de la defensa del trono de Isabel contra los carlistas fue su madre, María Cristina, instituida reina en el testamento de Fernando. Mientras persistió el temor a la anarquía del 23 y la vida del rey se interpuso entre las "clases ilustradas" y el carlismo, los hombres inteligentes pudieron considerar la monarquía no reformada como "la única ancla de salvación que le queda a España". Con la muerte de Fernando, como había augurado él mismo, tapón de botella salió disparado. Ante la revuelta carlista, la monarquía se vió obligada a componer con las que un contemporáneo llamó "ideas de felicidad que abundaban en la imaginación de los ricos e ilustrados"; si el partido de la reina regente quería derrotar al carlismo en el campo de batalla tenía que valerse de los recursos y la capacidad de quienes afirmaban que la falta de una Constitución liberal "mantenía a España por debajo del nivel europeo". Les referències, segons ens indica el mateix Carr, són tretes de les "Reflexiones políticas" de Miguel de Pedro (1834). Carr, Raymond.: España. 1808-1939. Op. Cit. pàg. 161.

32. El terme "protosocialisme" aquí s'utilitza en el sentit d'un prototip de socialisme inicial i premarxista. Model inicial de socialisme federalista i proudhoní.
33. Fraile Clivillès, Manuel.: Introducción al Derecho constitucional español. Madrid, Imp. Soc. de Rivadeneira-1975. pàg. 273
34. Jutglar, Antoni.: Ideologías y clases en la España contemporánea (1808-1874). Madrid, Edicusa-Cuadernos para el Diálogo-1973. pàg. 108. Aquest autor interpreta que a 1834 es evident que la burgesia catalana en el seu conjunt es definia com a més burgesa que, per exemple, la de Catella (incitada per Xavier de Burgos i el català Gaspar de Remisa amic de l'anterior), malgrat poc a l'actitud conservadora dels catalans es va situar de manera propera als castellans.
35. Idem. pàg. 79
36. Idem. pàg. 80. Antoni Jutglar continua l'explicació de la següent manera: "... si en los modelos de sociedad industrial se observa que las clases antiguas conservan aún parte de su pasado prestigio y se mantienen relativamente cerradas,..., en España el peso de dichos núcleos tradicionales revestirá proporciones mucho mayores y más negativas debido al hecho de la relativa precariedad de las transformaciones económicas y del empuje de de las burguesías, vinculadas a dicha acción innovadora". Aspecte que també assenyala Vicens Vives Historia económica de España. Op. Cit. pàg. 546
37. Maluquer de Motes, Jordi.: El socialismo en España. 1833-1868. La historia de los primeros socialistas españoles que elaboraron una estrategia capaz de transformar la sociedad. Barcelona, Edit. Crítica-1977. pàgs. 31-32
38. Idem. pàg. 32. Aquest autor és un dels que utilitza el terme protosocialisme, per exemple a la pàg. 14 malgrat el col·loqui entre interrogants.
39. Jutglar, Antoni.: Op. Cit. pàgs. 78-81
40. Citat per Jordi Maluquer de Motes Op. Cit. pàg. 32
41. Idem. pàgs. 34-35

42. Sobre aquest successos vegeu les paraules de J. M. Ollé i Romeu Introducció a Anònim: Successos de Barcelona (1822-1835), quan diu: "El 25 de juliol, amb la creua de Convents, s'inicia a Barcelona un procés revolucionari, que és un entremescali d'accions pròpies d'una revolució burgesa amb fets de clar matís proletari ...". pàg. 22
43. Iñon de Lara, Manuel.: El movimiento obrero en la La historia de España. Madrid, Edit.aurus-1972. pàg. 41
44. Vicens i Vives, Jaume i Llorens, Monserrat.: Industrials i polítics del segle XIX. Barcelon, Edit. Teide-1958. pàg. 152-153
45. Vicens Vives, Jaume.: Historia Social y Económica de España durante los siglos XIX y XX. Op. Cit. pàg. 147
Per aquest autor la proletarització de l'ortesanat és el fet específic de la història social del segle XIX. pàg. 146
46. Vilà, J. M^{re}.: Els primers moviments socials a Catalunya. Barcelona, Lliberia Catalonia-1935. pàg. 39
47. Vicens Vives, Jaume i Llorens, Monserrat.: Industrials i polítics del segle XIX. Op. Cit. en el capítol elaborat concretament per Jaume Vicens Vives titulat "Els Catalans en el segle XIX". pàgs. 154-155
48. Idem. pàg. 155
49. Idem. pàg. 156
50. Idem. pàg. 156
51. Del paper que jugaren les societats secretes a l'època que estudiam cal consultar a Antonio Eiras Roel: "Sociedades Secretas Republicanas en reinado de Isabel II". Rev. Hispania, número LXXXVI-1962. pàgs. 251-310.
A pesar de tot la diversitat de plantejaments entre les diverses sectes que composaven aquest moviment radical, que formaven agrupacions polítiques avançades, fan difícil definirles com un conjunt homogeni, però sí enfrontades amb el constitucionalisme doctrinari. Però entre les sectes

representatives hi havia els carbonaris, per exemple, que: "Desde 1835, al menos, se encuentra la huella documental de los trabajos del carbonarismo español, cuyos esfuerzos revolucionarios se encaminan, inicialmente, a provocar levantamientos populares con el ánimo de conseguir la sustitución del Estatuto Real de 1834 por la Constitución radical de 1812 (proyecto de levantamiento del Alto Aragón por el militar Oliván)". pàg. 309. En definitiva, si volien restaurar la Constitució de 1812, era per posteriorment aconseguir reformes i canvis polítics més radicals.

52. Schwartz Giron, Pedro (Coordinador).: Ensayos sobre la Economía española a mediados del siglo XIX. Madrid, Servicio de Estudios del Banco de España- 1970. pàgs. 150-151
53. Frederà, Josep.: Industria i mercat. Les bases comercials de la indústria catalana moderna (1814-1845). Barcelona, Edit. Crítica-1987. pàg. 275
54. Giralt, Emili; Balcells, Albert i Termes, Josep: Els moviments socials a Catalunya, País Valencià i les Illes. (Cronologia 1800-1939). Barcelona, Edit. La Magrana-1978. pàgs. 5-6
55. Idem. pàg. 6
56. Varis autors.: Historia de España Contemporánea. Desde 1808 hasta nuestros días. Op. Cit. pàg. 53.
 Un autor de l'època, com és Jaume Balmes i al mateix no liberal, ens pot ajudar a comprendre el que es pensava políticament des de l'òptica tradicionalista però moderada i consensuadora. Segons Balmes la culpa del conflicte residia a la debilitat del poder, la minoria, i la revolució, ambient que es vivia quan es comença la guerra de successió. Veure: Balmes, Jaume.: Obras Completas. Op. Cit. Tom VI. "Escritos Políticos". "Consideraciones políticas sobre la situación de España". pàgs. 22-23.
57. Larra, Mariano José de.: "Los tres no són más que dos, y el que no es nada vale por tres". La Revista Española, aquest article es troba reproduït a Prosa del romanticismo, Mariano José de Larra. obra col·lectiva, edició preparada per Antonio Rodríguez. San Sebastian, Edit. Haranburu-1984. pàgs. 97-105.
 Aquest article és irònic amb les lluites pel poder entre els liberals i els carlistes (representants de l'Antic Règim). Aquest escrit fou publicat el febrer de 1834.

també esta reproduït a Larra, Mariano José de.: Obras Escogidas. Op. Cit. Tom I pàgs. 347-351. En aquesta recopilació hi figura un estudi preliminar de Carlos Seco Serrano: "A modo de exordio: Aproximación a Larra". pàgs. VII-LXXX

58. Camalada Negre, A.: "La Enseñanza en España". Rev. Historia y Vida, número 129, desembre de 1978. pàg. 29. Aquest article vol ésser una síntesi de l'evolució de l'ensenyança a Espanya des de Jovellanos fins a principis del segle XX, fent referència a les diferents influències rebudes, tant de tipus constitucional com intel·lectual, amb una certa informació especialment referida al segle XIX.
59. "Manifiesto de S. M. la Reina Gobernadora, sobre la marcha del Gobierno. Decretos del Rey Nuestro Señor Don Fernando VII y de la Reina su Augusta esposa. Op. Cit. Tom XVII. Firmat per la Reina Gobernadora a Madrid, 4 d'octubre de 1833. pàgs 245-247
60. Reial Decret de 30 de novembre de 1833: "Instrucción para el establecimiento de subdelegados de Fomento. Op. Cit. (A.H.N.M. Secció Col·lecció Legislativa).
També es troba a Decretos del Rey Nuestro Señor Don Fernando ... Op. Cit. Tom XVIII
61. Viñao Frago, Antonio.: Política y Educación en los orígenes de la España Contemporánea. Op. Cit. pàgs. 281-282.
Aquests temes també són tractats a Heredia, Antonio: Política docente y filosofía en la España del siglo XIX. Op. Cit.
62. Reial Decret de 13 de maig de 1834. Coleccion de las leyes, reales decretos, órdenes, reglamentos, circulares y resoluciones generales, expedidas sobre todos los ramos de la Administracion y Gobierno del Estado. Madrid, Imp. Real-1840.
63. D'aquests aspectes ens parla María Cruz Seoane a: Historia del Periodismo en España. Tom 2. Siglo XIX. Madrid, Edit. Alianza-1983. pàg. 149
64. Medina, Esteban.: La lucha por la Educación en España. 1770-1970. Madrid, Edit. Ayuso-1977. pàg. 41
65. Miraflores, Marqués de.: Reseña histórico-crítica de la participacion de los partidos en los sucesos políticos de España en el siglo XIX. Madrid, Imp. A. Espinosa-1863. pàgs. 132-133

66. A 1835 Martínez de la Rosa va esser substituït pel Comte Toreno, després d'una revolta provocada pels liberals més radicals. La data de la dimissió de Martínez de la Rosa va esser el 13 de juny de 1835.
67. Artola, Miquel.: Op. Cit. pàgs. 188-189
68. En el que podem situar el punt culminant en la Desamortització dels bens del clero a 1836 de Mendizabal.
69. Marichal, Carlos.: Op. Cit.
Per a comprendre les circumstàncies també cal veure la interpretacions que ens fa Antoni Juglar: Ideologías y clases en la España contemporánea (1808-1874). Madrid, Edicusa-1973. pàgs. 73-81.
70. Bahamonte Magro, A.: "Madrid, centro financiero". Rev. Historia 16, número 59, març de 1981. pàgs. 66-72
71. Anònim: Sucesos de Barcelona (1822-1835). Barcelona, Departament de Filologia Catalana-Universitat de Barcelona. Edit. Curial-1981. pàgs. 166-167.
72. Del moviment que s'origina el 25 de juliol de 1835 contra frares i dels fets del 5 d'agost de 1835 cal consultar a M. Tuñon de Lara: Revolución burguesa, oligarquía y constitucionalismo. Op. Cit. pag. 226
73. Balcells, Albert.: Cataluña Contemporánea. I (Siglo XIX). Madrid, Edit. Siglo XXI-1977. pàgs. 29-30. Per aclarir la història d'aquests moments a Catalunya, des del punt de vista del moviment obrer, cal consultar a Josep Mª Dllé i Romeu: Introducción al socialisme utòpic a Catalunya, (1835-1837). Barcelona, Edicions 62-Antologia Catalana-1969.
A nivell global, per a comprendre aspectes generals de la Desamortització, es pot consultar l'article de Germán Rueda: "La desamortización de Mendizábal". Rev. Historia 16, número 84, abril de 1983. pàgs. 50-57
74. De la problemàtica dels obrers i de la seva consciència de classe, en relació a l'industrialisme barceloní, són significatives les paraules de Jaume Vicens Vives a Historia de España y América, social y económica. Op. Cit. pàg. 159-162
75. Balcells, Albert (Coordinador): Historia dels Països Catalans. De 1714 a 1975. Barcelona, Cdhosa-1980. pàg. 258-259.
76. Idem. pàg. 259

77. Puelles Benítez, M.: Introducción a Historia de la Educación en España. Madrid; Edit. M.E.C.-1979. pág. 24
78. "Exposición á S. M. la Reina Gobernadora". Suplement de la Gaceta de Madrid, del dimarts 9 d'agost de 1836. Aquest document està reproduït a J. M. Sánchez de la Campa: Historia filosófica de la Instrucción pública en España desde sus primitivos tiempos hasta el día. Tom II, Burgos, Imp. Timoteo Armaiz-1871. pàgs. 133-154.
79. Heredia, Antonio. : Política docente y filosofía oficial en la España del siglo XIX. la Era Isabelina (1833-1868). Op. Cit. pág. 55.
80. Miraflores, Marques de.: Reseña histórico-crítica ... Op. Cit. pàgs. 134-135.
81. En aquell moment històric, segons ens indica Ignacio Fernández de Castro a De las Cortes de Cádiz al postfranquismo, Barcelona, Edit. El Viejo Topo, ~1981, els liberals veuen a l'Església a l'enemic número 1 del progrés. pág. 69.
82. Tomás y Valiente, F.: El marco político de la desamortización en España. Barcelona, Edit. Ariel-1972.
83. Idem. pàgs. 73-95.
D'Antonio Flores Estrada podem recordar la seva obra: La Sociedad de 1850. Madrid, Edit. Alianza-1968. Exemple d'un costumbrisme sociològic que ens reflecteix la realitat social tal com la veu i respira.
Malgrat que la seva obra més coneguda és: Ayer, hoy y mañana. de la que l'anteriorment esmentada n'és una tria, publicada a 1853.
84. Rueda, G.: La Desamortización de Mendizabal y Espartero en España. Madrid, Edit. Catedra-1986.
85. Tomás y Valiente, F.: Op. Cit. pág. 79.
86. Rueda, G.: Op. Cit. pàgs. 156-157.
Veure també: Fontana, J.: La revolución liberal (Política y Hacienda en 1833-1845). Madrid, I.E.F.-1984.
87. Fontana, Josep.: Cambio económico y actitudes políticas en la España del siglo XIX. Barcelona, Edit. Ariel-1975. Es refereix a les condicions de vida dels treballadors a a la primera meitat del segle XIX. pàgs. 82-95.
Estudia aquest moments entre altres J. Carreres Pujal.: Historia política de Cataluña en el siglo XIX. 7 toms. Barcelona, Edit. Bosch-1957-1958. pàgs. 188-189.

- Veure també: Miquel Izard- Borja de Riquer: Conèixer la història de Catalunya. Del segle XIX fins a 1931. Tom 4. Barcelona, Edit. Vicens Vives-1983, apartat: "Burguesia saint-simoniana i proletariat cabetà, 1833-1855". pàgs. 51-69.
Antoni Jutglar: Historia Crítica de la burgesia en Catalunya. Barcelona, Edit. Anthropos-1984.
88. Varis: Historia Contemporanea. De las Revoluciones burguesas a 1914. Madrid, Edit. Alhambra-1982. Apartat: "Liberalismo y carlismo en España (1833-1843)". pàgs 179-182.
89. Coleccion Legislativa de Instruccion Primaria. Op. Cit. pàgs. 12-36.
Aquesta llei es troba reproduïda a: Historia de la Educacion en España. Tom II. M.E.C. Op. Cit. pàgs. 155-190.
90. Coleccion ... pàgs. 3-11. "Ley autorizando al Gobierno para plantear provisionalmente el Plan de Instruccion primaria". 21 de juliol de 1838.
Idem. pàg. 147.
91. López-Cordón, M^a V^a.: El pensamiento POLITICO-INTERNACIONAL del federalismo español. Op. Cit. pàg. 56.
Per veure quin era el pensament polític de Fernando Garrido cal consultar a Eliseo Aja: Democracia y Socialismo en el siglo XIX español. El pensamiento político de Fernando Garrido. Madrid, Edicusa-1976.
Del mateix Fernando Garrido s'ha reeditat el llibre La federación y el Socialismo. Barcelona, Edit. Labor-1975.
Presentació a cura de Jordi Maluquer de Motes.
92. Aquesta cançó la va musicar Josep Anselm Clavé- agitador masses i impulsor de corals populars, que va esser empresonat en diverses ocasions.
Veure Oriol Pi de Cabanyes: Apunts d'història de la Renaixença. Sant Boi de Llobregat, edicions del Mall-1984. pàgs. 62-63.
93. Miraflores, Marqués de.: Op. Cit. pàg.
94. Comelles, José Luis.: Moderados en el poder 1844-1854. Madrid, Edit. Rialp-1970.
95. Jiménez, Alberto.: Historia de la Universidad española. Madrid, Edit. Alianza-1971. pàgs. 509-510.
96. Zabala, Pio.: Historia de España. Edad Contemporánea. Tom I, Barcelona, Edit. Successors de J. Gili-1930. pàg. 456.

97. Alcalá Galiano, Antonio.: Lecciones de Derecho Político Constitucional. Madrid, Imp. I. Boix-1843.
98. Idem. pàgs. 30-45
99. Maluquer, Jordi.: El socialismo en España, 1835-1868. Barcelona, Edit. Crítica-1977. pàg. 43
100. Idem pàg. 43
101. Carr, Raimond.: España, 1808-1939 Esplugues de Llobregat-Barcelona, Edit. Ariel-1970. pàg. 212
102. Idem pàg. 212
103. Idem pàgs. 212-213
104. Bordas, Luis.: Hechos históricos y memorables acaecidos en en España desde la última enfermedad de Fernando VII hasta la guerra de los siete años. Barcelona, Imp. Hispania-1846. pàg. VI
105. Martí, Casimir.: "Afianzamiento y despegue del sistema liberal" a Historia de España. Dirigida per Manuel Tuñón de Lara. Op. Cit. pàg. 176.
La filosofía en que es va plantejar l'Estatut Reial es pot veure a "Exposicion del Consejo de Ministros á S. M. la Reina Gobernadora". Reproduit a Las Cortes de 1834... Op. Cit. pàgs. 3-31. Firmat a Aranjuez 4 d'abril de 1834.
- L'Estatut Reial anava promulgat pel President del Consell de de Ministres Francisco Martínez de la Rosa a Aranjuez a 10 d'abril de 1834. Veure idem. pàgs. 32-45
106. López Garrido, Diego.: La Guardia Civil y los orígenes del Estado centralista. Barcelona, Edit. Grijalbo-1982. pàg. 24
107. "Los años que transcurren entre 1834 y 1855, des del punto de vista de las leyes desamortizadoras, constituyen un periodo claramente diferenciado del resto del proceso desamortizador contemporáneo". Veure Germán Rueda Hernanz: "La desamortización de Mendizabal" Rev. historia 16 número 84, abril de 1983. pàg. 50.
108. Mesura que va possibilitar que molts de ex-convents s'utilitzassin per a la Instrucció pública, al manco fins que es produïren les devolucions. Vegeu: "Clero Regular Expediente de devoluciones de conventos y cantidades por ventas anuladas", Madrid-1851. (A.H.N. Secció del "clero secular y regular", Lligall 3632).
109. López Garrido, Diego.: Op. Cit. portada posterior.
110. idem. pàg. 31
111. López Aranguren, J. Luis.: Moral y Sociedad. La moral social española en el siglo XIX. Madrid, Edicusa-1970. pàg. 94.

112. Idem.
113. Idem pàg. 95
114. Sobre el paper que jugaren les societats patriòtiques en el trienni liberal veure: Gil Novales, Alberto.: Las Sociedades Patrióticas (1820-1823). Madrid, Edit. Tecnos-1975, 2 toms.
Concretament en els seus aspectes educatius veure: Bernat Sureda: Tesis Doctoral. Op. Cit. págs. 420-505 i 706-710. J. Ruiz Berrio: Política Escolar de España en el siglo XIX (1808-1833). Madrid, C.S.I.C.-1970.
115. Lozano Seijas, Claudio.: La Escolarización. Historia de la enseñanza. Barcelona, Montesinos Editor-1980, pàg. 124.
116. Gil de Zárate, Antonio.: De la Instrucción pública en España. Op. Cit. págs. 118-119.
117. Idem. págs. 161-169.
118. "Constitucion de la Monarquía Española" del 23 de maig de 1845. Gaceta de Madrid de 25 de maig de 1845.
119. D'aquest pactisme ens parla Manuel Puelles Benitez quan presenta el que vol dir secularització a l'educació, segons els moderats: Educación e ideología en la España contemporánea. Barcelona, Edit. Labor-1980. págs. 114-115.
120. Segons Federico Sanz Diaz a La Segunda Enseñanza Oficial en el Siglo XIX, Madrid, M.E.C.-1985, a la centralització estatal si aspira per raons d'eficàcia, per mentalitat i interès, i a on la Instrucció primària es considera com un dels principals agents de la centralització, des del punt de vista del model francès a indicació de E. García Enterría: Revolución Francesa y Administración contemporánea, Madrid, 1972. Veure págs. 47-50.
Per conèixer l'estructuració del sistema educatiu francès cal consultar obres com les de Antoin León: Histoire de de l'enseignement en France. Op. Cit. i la de Félix Ponteil: L'histoire de l'Enseignement en France. Les grandes étapes (1789-1964). Tours - 1966.
Per a comprendre la filosofia en que es fonamenta aquesta visió de la Instrucció primària, en que l'Estat ha de procurar el seu desenvolupament sense distinció de classe ni fortuna. Veure escrit del Duc de Rivas justificador de l'abandonament de la gratuïtat universal a Antonio Gil de Zárate: De la Instrucción pública en España. Op. Cit. reproduït a Historia de la Educación de España. M.E.C. Op. Cit. págs. 417-431.
121. Peset, J.I. Garma, S. i Pérez Garzón, J.S.: Ciencias y enseñanza la revolución burguesa. Madrid, Edit. Siglo XXI-1978. pàg. 8.
122. Remond, René.: Introducción a la historia de nuestro tiempo. 2. El siglo XIX. 1815-1914. Barcelona, Edit. Vicens Vives-1980. págs. 23-26.
En aquest temps el liberalisme tenia una doble màscara la reivindicació de la igualtat de drets, anava contraposada a la desigualtat de fet que generava, en aquest cas.

trobava la Cultura i l'Educació, drets immersos en una dialèctica de contradiccions, que no possibilitaven una igualtat real, més bé s'aconseguí conservar les desigualtats culturals i educatives.

123. Martínez de la Rosa, Francisco.: "Discusion al dictamen de lo interior sobre el presupuesto del ramo" D.S.C. C.P. Op. Cit. legislatura 1834-1935. p. 1676.
124. Heredia Antonio.: Política docente y filosofía oficial en la España del siglo XIX. Op. Cit. pàgs. 82-83.
Éra propiament una utilització del sistema educatiu al servei de la centralització de l'Estat, era considerada com més eficaç de mentalització massiva.
125. Balmes, Jaume.: "El nuevo plan de estudios". "El Pensamiento de la Nación" número 89 del 15 d'octubre de 1845. Es troba reproduït en el seu conjunt d'articles a Obras Completas de Jaume Balmes, Op. Cit. Tom. VII. pàgs. 377-419.
126. Idem.
127. Heredia, Antonio.: Política docente y filosofía oficial en la España del siglo XIX. Op. Cit. pàgs. 201.
128. Viñao Trago, A.: Política y educación en los orígenes de la España contemporánea. Op. Cit.
129. Idem
130. idem
131. Real Decret de Gómez de la Serna. 1 de juliol de 1843.
132. Carr, Raimond.: España. 1808-1939. Op. Cit. pàgs. 235-236
133. Faubell, Vicente.: "Notas históricas sobre la constitucionalidad de la enseñanza en España (1808-1977)". Rev. de Ciencias de la Educación, número 94, abril de 1978. pàgs. 194-248
134. Idem
135. Constitució de les Corts de Cadis. Vegeu Luis Sánchez Agesta: Historia del Constitucionalismo español. Madrid. I.E.P.-1955 pàg. 27
136. Idem. Trobam un comentari d'aquests aspectes a Manuel Puélliez Benítez: "Introducción" de la Historia de la Educación en España. Op. Cit. pàgs. 13-14

137. Idem
138. Ferrate Clavellès, M.: Introducción al Derecho constitucional español. Madrid. Edit. Sucesores de Rivadeneyra-1975.
139. Constitució de 1837. "Constitucion de la Monarquia española". Promulgada el 18 de juliol de 1837. Madrid. Imp. Nacional-1837.
140. Pla Pidal-Gil de Zárata. Aquest Pla es pot trobar reproduït a Antonio Alvarez Morales: Genesis de la Universidad española contemporánea. Op. Cit. pàgs. 612-666.
141. Quintana, J.Manuel.: "Informe para proponer los medios de proceder al arreglo de los diversos ramos de la Instrucción Pública". Publicat a Obras completas. Tom XIX, Madrid, B.A.E. -1946. pàgs. 175-191.
142. "Reglamento General de la Instrucción Pública 1821". Aquest reglament es pot trobar reproduït a Historia de la Educación en España. Op. Cit. pàgs. 43-60
143. Alvarez de Morales, A.: "Los precedentes de la ley Moyano". Rev. de Educación, núm. 240 de 1975. pàgs. 5-15
144. Constitució de 1837. Op. Cit.
145. Puélliez Benitez.: "Introducción". Op. Cit. pàg. 25
146. Heredia, Antonio.: Política docente y filosofía oficial en la España del siglo XIX. Op. Cit. pàg. 115
147. Ferron, Eloy.: Sociedad e Ideología en los orígenes de la España Contemporánea. Barcelona. Edit. Península-1969.
148. Alvarez de Morales, A.: "Los precedentes de la Ley Moyano". Op. Cit. pàg. 9
149. Viñao Frago, Antonio.: "Política educativa española (Siglo XIX)", a Historia de la Educación II. coordinada per Agustín Escolano. Madrid. Edit. Anaya-1985. pàgs. 286-287
150. Alvarez de Morales, A.: "Los precedentes de la Ley Moyano" Rev. de Educación, núm. 240, 1975. pàg. 10
151. Dirección General de Estudios: "Reglamento provisional de las Escuelas de Instrucción Primaria elemental". 26 de novembre de 1838. Madrid. Imp. Valgonera-1838.

153. Comelles, José Luis.: Los moderados en el poder. 1844-1854. Madrid, Edit. C.S.I.C.-1970.
153. Idem. pàg.1.
154. Seco Serrano, Carlos.: Mesonero Romanos. El escritor y su medio social. (Estudi preliminar a les obres completes de Mesonero Romanos). Madrid, Edit.: B.A.E.-1967. (Separata pàg. LV)
155. Comelles, José Luis.: Los moderados en el poder. 1844-1854. Op. Cit. Pàg. 3 i 4.
156. Vicens Vives, Jaume.: Aproximación a la Historia de España. Madrid, Edit.: Salvat-1970. A aquest període Vicens Vives el defineix: "El gran periodo moderado (1844-1868) fue, politicamente, una época gris. Bajo la égida de la Constitución de 1845, lógicamente conservadora y censitaria, los gobiernos se fueron sucediendo, presididos realmente o tras cortinas por el general Ramón Narvaez, el espadón del moderantismo. Cuando le pareció necesario no vaciló éste en acudir a los procedimientos de una dictadura larvada en los mismos plieques de los artículos constitucionales ..." Pàg. 145.
157. Suárez, Federico.: Génesis del Concordato de 1851. Rev. Ius Canonicum, Separata, Pamplona-1965.
El Concordat de 1851, és va convertir en llei a l'Estat espanyol el 17 d'octubre.
Aquí cal recordar que el punt del Concordat regulant el dret de l'Església a la Inspecció de l'Educació va esser conflictiu a la discussió de la Llei de Claudio Moyano de 1857.
158. Viñao Frago, A.: "Política educativa española (siglo XIX)". Op. Cit. pàg. 287.
159. Vicens Vives, Jaume.: Industrials i Polítics del segle XIX. Barcelona, Teide-1958.
- 159 bis. Jutglar, A. História crítica de la burgesia en Catalunya. Barcelona, Edit. Anthropos-1984. pàg. 170
160. Per entendre la pràxis parlamentària i l'evolució de les Corts, cal consultar a Juan I. Maracuello: la práctica parlamentaria en el Reinado de Isabel II. Madrid, C.D. -1986.

- Per conèixer l'evolució de les Corts, en especial per saber quins foren els personatges que pesaren per aquesta Institució parlamentària cal consultar l'obra de Marz y Moratilla: Estadística del personal y vicisitudes de las Cortes y de los Ministerios de España (1833-1858). Madrid, Imp. Nacional -1858.
161. Barceló, Bartomeu.: El segle XIX a Mallorca. Ciutat de Mallorca, Edit. G.C.B., "Monografies"-1964. pàgs. 20-26.
162. Colom, Antoni J.: "Educació i cultura a la Mallorca del segle XIX. L'Institut Balear". A L'Educació a Mallorca. Aproximació Històrica. Ciutat de Mallorca, Edit. Moll-1977. pàg. 45.
163. Barceló, Bartomeu.: El segle XIX a Mallorca. Op. Cit. pàg.26
164. Balcells, Albert. (Coordinador).: Història dels Països Catalans. De 1714 a 1975. Barcelona, EDASA-1980. pàgs. 268-269.
165. Idem.
166. Idem. pàg. 269.
167. Barreiro Fernández, X.R.: El levantamiento de 1846 y el nacimiento del galleguismo. La Coruña, Edit. Pico Sacro-1977.
168. Vilà, Josep M^a.: Els primers moviments socials a Catalunya. Barcelona, Llibreria Catalunya-1955, que ens diu: "El Diario de Barcelona del dissapte d'abril del 1854 deia, referint-se a la vaga, que era un cas insòlit i contrari als costums catalans, tenia raó eren corrents els alcabulls polítics però no els socials ..." pàg. 171.
169. Izard, Miquel.: El segle XIX. Burguesos i proletaris. Barcelona, Edit. DOPESA-1978. pàg. 88.
170. Carr, Raymond.: España. 1808-1839. Op. Cit. pàgs. 254-255.
171. Per l'abril de 1856 el Capità General de Barcelona dissol les associacions obreres amb un ban, i a l'abril de 1857 les torna dissoldre. Veure J. Mª Vilà.: Els primers moviments socials a Catalunya. Op. Cit. pàg. 261

172. Heredia, A.: Política docente y filosofía oficial en la España del siglo XIX. Op. Cit. pàgs. 197-226.
173. Comelles, José Luis.: Los moderados en el poder, 1844-1854. Op. Cit. pàg. 195
174. Idem pàg. 199
175. Artoia, Miguel.: La burguesía revolucionaria, 1808-1869. Madrid. Edit.: Alianza-Alfaguara-1973. Idem.: Partidos y programas políticos, 1808-1936. Tom I, Madrid. Edit. Aguilar-1947. Idem.: El Modelo Constitucional español del siglo XIX. Madrid, Fundació Joan March-1979.
176. Sánchez Agesta, Luís.: Historia del Constitucionalismo español. Madrid, "Centro de Estudios Constitucionales"-1984.
177. Martí, Casimir.: "Afianzamiento y despliegue del sistema liberal". Op. Cit. pàg. 238
178. Idem. pàg. 240
Per completar i comprendre l'evolució de les lliures carlistes cal consultar: Josep Carles Clemente: Las Guerras Carlistas. Barcelona. Edicions 62-1982. Antonio Picalo: Historia de la guerra civil y de los partidos Liberal y Carlista, refundida y aumentada por la historia de la Regencia de Espartero, 6 toms. Madrid -1960.
179. Martí, Casimir.: Idem pàg. 240
180. Idem pàg. 240
181. Idem pàg. 240. No hem d'oblidar que aquests esdeveniments són analitzats amb prou profunditat per José Luis Comellas a: Los moderados en el poder, 1844-1854. Op. Cit.
182. Artoia, Miquel.: La burguesía revolucionaria. (1808-1897). Segons aquest autor el cop d'Estat de Lluís Napoleó va tenir serioses repercussions a l'Estat espanyol, Bravo Murillo va suspendre les Corts fins a finals de 1852. pàg. 222
183. Vicens Vives, Jaume.: Historia de España y América social económica. Op. Cit. pàg. 307
184. Fraile Olivellés, M. : Introducción al Derecho Constitucional español. Op. Cit. pàg. 264

185. Monlau, Pere Felip.: Higiene Industrial. ¿Qué medidas higiénicas puede dictar el Gobierno a favor de las clases obreras? Madrid, Imp. M. Rivadeneyra-1856.
186. Salerich, Joaquim.: Higiene del tejedor ó sea medios físicos y morales para evitar las enfermedades y procurar el bienestar de los obreros ocupados en hilar y tejer el algodón. Vich. Imp. Soler Hnos.-1858.
 Tant l'obra de P.F. Monlau y J. Salerich han estat editada recentment per la editorial Anthropos, Barcelona-1984. Amb un estudi preliminar d'Antoni Juglar. pàgs. 9-55.
187. Cerdà, Ildefons.: "Monografía estadística de la clase obrera de Barcelona. 1856". Teoría de la Urbanización y aplicaciones de sus principios a la reforma y ensanche de Barcelona. 2 volums. Madrid -1867. Cerdà era un liberal progressista proposava canvis estructurals a la societat. Utilitzava la tècnica com a mitjà per dur a terme una modernització del país.
188. Sánchez Albornoz, Nicolás.: España hace un siglo: Una economía dual. Madrid. Edit. Alianza Universidad-1977. pàg. Aquí podem recordar que l'any 1856 es va aprovar la desamortització general (cívica i religiosa), de Pascual Madoz, que va provocar, entre altres, la subversió a Andalusia deguda a la ocupació de terres.
189. Guillaumon, Julià.: "Narcís Monturiol: la ciència i l'aventura com a mite." Rev. Serra d'Or, núm 317, febrer de l'any 1986. pàgs. 23-27. Aquest article més bé ens informa del vessant inventor de Narcís Monturiol, que del revolucionari. Ens diu "Narcís Monturiol: Monturiol com a heroi, com a personatge que sobrepassa l'infortuni amb la voluntat de demostrar la capacitat de l'home per a superar, amb la mecànica, les meravelles de la natura. L'inventor mateix contribueix poderosament a fomentar aquesta imatge.". Interessant és el llibre de Santiago Riera i Tuóls: Narcís Monturiol una vida apassionant. una obra apassionada. Barcelona, Generalitat de Catalunya-1986.
190. Sanz del Río, Julian.: "Discurso de Investidura de doctor en Filosofía." Madrid. Imp. Nacional-1856.
191. D. Cortés, José.: Ensayo sobre el catolicismo, el liberalismo y el socialismo. Madrid, Editora Nacional-1978. Adició a cura de J. Vila Selma.

Donoso Cortés fou un dels intel·lectuals més influent en el pensament del doctrinarisme moderat, però fou molt contradictori. Per comprendre el seu ideari polític veure: Ensayo sobre el catolicismo, el liberalismo y el socialismo. Madrid-1851. Donoso Cortés, aquí associa la política a la teologia i a la religió, pel que va esser un dels pensadors que més va lluitar perquè el procés de secularització, iniciat anteriorment pels liberals, no tingués una vertadera culminació, al marco en el seu temps.

192. López Garrido, Diego.: La Guardia Civil y los orígenes del Estado centralista. Op. Cit. pàg. 79
193. Sanz Díaz, Federico.: La Segunda enseñanza Oficial en el en el siglo XIX. Op. Cit. pàg. 57
194. Per entendre l'estructuració del poder centralista des del centre als poders locals cal consultar el llibre de Concepción Castro: La Revolución Liberal y los municipios españoles.1912-1868. Madrid, Edit. Alianza-1979.
195. Gil de Zárate, Antonio.: De la Instrucción Pública en España. Op. Cit.
196. Idem. pàgs. 180-190.
197. Idem. pàg. 183 .
198. Idem. pàgs. 188-189.
199. Idem. pàg. 193. Verure també a Sanchez de la Campa: Historia filosófica de la instrucción pública de España. Tom 2, Burgos, Imo. I. Annaiz-1874, que va criticar el centralisme de Pla de 1845 així: "...El poder Real, en 1824, fué quien, sin esfuerzos notables, secularizando habia la enseñanza sometiéndola toda á un criterio mismo y hasta marcándola toda á un criterio mismo y hasta marcándola los libros de texto: un gobierno absoluto podia en uso de sus atribuciones hacer esto; un gobierno liberal, sin faltar á su lema y á su mision, no podia hacer otro tanto sin concitarse el mismo dictado, por parte de los agraviados, que en nombre de los principios liberales aplicaban sus hombres á los que antes habian gobernado. Lucha del partido liberal contra la teocracia, segun que el gobierno se llama absoluto ó representativo, pero los procedimientos los mismos: siempre el péndulo oscilando, no isocronamente, sino en un arreglo completo, sin ley fija, sin regulador que lo eventual, que pasión ciega, que mundanal y transitorio interés". pàg. 273.
200. Gil de Zárate, Antonio.: De la Instrucción Pública en España. Op. Cit., La centralització estadalista era justificada per Antoni Gil de Zárate quan expresava la necessitat d'aconseguir una certa uniformitat en el conjunt dels Estudis de l'Estat: "La uniformidad absoluta de textos es la paralización, la muerte: lo que debe buscarse es la variedad en la uniformidad; la uniformidad en el todo, la variedad en

las partes; así como en la naturaleza, el cuerpo del hombre tiene una misma forma para todos los individuos de la especie humana y, sin embargo, no hay dos que se asemejen entre sí, variando de razas y diferenciándose todos en sus portadores y accidentes ...

...La buena enseñanza no consiste en que muchos niños puedan decir a la vez en todo el reino y del propio modo una misma cosa: estriba principalmente en que ejerciten su razón, aprendiendo a discurrir y a ver las cosas por sus varios aspectos para apreciarlas debidamente y responder con sentido, con inteligencia..." pág. 193.

Aquest text i altres es poden trobar parcialment reproduïts a l'obra coordinada per Angeles Galino: Textos Pedagógicos. Madrid, Edit. Narcea-1968, pàgs. 957-971.

Eulio Redondo Garcia, quan ens explica el procés de secularització a l'Estat espanyol al camp de l'ensenyament ens indica: "El 18 de septiembre de 1845 veía la luz el Plan de Estudios del Ministerio Pidal. Diez años más tarde, Gil de Zárate -eminencia gris y verdadero autor del Plan- profetizaba solemnemente: 'sea cual fuere la suerte que aguarda a la Instrucción pública en España, aquel día hará época en los anales de este ramo, que desde entonces salió del círculo estrecho y miserable a que se hallaba reducido, rompió las cadenas que le tenían atado al yugo de añejas y desacreditadas doctrinas, de vergonzosas preocupaciones, y tendió el noble vuelo hacia las regiones del verdadero saber y de la filosofía". pág. 555.

I segueix el comentari del paper que jugà Gil de Zárate al procés de secularització docent que, malgrat reconegüés que al preàmbul del Pla d'Estudis de 1845 no s'havia estat suficientment explícit en aquestes qüestions de secularització veure Antonio Gil de Zárate: De la Instrucción Pública en España". Op. Cit. pàgs. 112-113. És per això que quan triomfen les tesis del Concordat de 1851, Gil de Zárate, personatge defensor de la secularització radical a l'ensenyament, queda marginat.

201. Gil de Zárate.: De la Instrucción Pública en España. Op. Cit.
202. Iden. Tom I. pág. 202
203. Iden. pàgs. 301-372

204. Reial Ordre sobre la nova organització de les Escoles Normals d'Instrucció primària del 30 de març de 1849. Compilación Legislativa de Instrucción Pública. Madrid, Imp. Fontanet-1878. tom II, pàg. 773. Vegeu també el Reial Decret de Reglament orgànic de les Escoles Normals d'Instrucció Primària. "Gaceta de Madrid" 15 d'octubre de 1843. Aquest Reglament havia estat vigent pràcticament fins al 1849, però moderat per la interpretació feta després de 1845.
205. Gil de Zárate, Antonio.: De la Instrucción Pública en España. pàg. 158.
206. Ider.
207. Viñao Fragu, Antonio, a Política y educación en los orígenes de la España contemporánea, ens presenta aquesta situació de la següent manera: "La sustitución del gabinete Narváez por el de Bravo Murillo en enero de 1851, el proceso de acercamiento y reconciliación entre el régimen isabelino y la Iglesia, que cristalizaría en la Concordato (17 de octubre de 1851), y el repliegue y pérdida de los primeros impulsos reformadores, en especial tras los sucesos revolucionarios de 1848 en Francia, provocarían un proceso claro y decidido de decantación hacia posiciones más conservadoras en el campo de la enseñanza. Como hechos significativos de este período que duraría hasta la revolución de julio de 1854, analizaremos la integración los asuntos de instrucción pública en el Ministerio de Gracia y Justicia, el Concordato de 1851 y su legislación desarrollada sobre los seminarios, y el nuevo Reglamento de 10 de setiembre de 1852, de Ventura González, ministro de Gracia y Justicia en el gabinete de Bravo Murillo, que sería el vigente hasta la Ley Moyano de 1857.
- ...
- para que nadie tuviera dudas acerca de cual iba a ser la dirección que se imprimiría en lo sucesivo a los asuntos de instrucción pública, mucho más cuando, con motivo del cambio y por la natural oposición al mismo, se suprimió la Dirección General de Instrucción pública y Gil de Zárate cesó como director general (como compensación sería nombrado subsecretario del Ministerio de Gobernación".

208. Alvarez Morales, Antonio: "Los precedentes de la Ley Moyano" Op. Cit. 12.

Alonso Martínez va esser Ministre de Foment fins el gener de 1856 i "Vencida la Revolución, negóse el Sr. Alonso Martínez á aceptar la cartera de Gracia y Justicia, que tenia reservada, y al caer aquel Ministerio, salvador de la Reina y del País, apartóse de la política, abriendo su bufete y consagrándose á sus estudios favoritos".

Veure: A. Martínez Lage: "Necrología. Alonso Martínez". Rev. de Legislación, tom 78, 28 de febrer de 1891. pàg. 119.

Un altre projecte de llei que va firmar Alonso Martínez fou el del treball a la indústria, veure Antonio Florza: "El proyecto de ley Alonso Martínez sobre el trabajo en la industria (1855). Derecho de asociación y conflicto social en el bienio progresista". Revista de Trabajo, números 27-28. pàgs. 251-484.

Al respecte a "La Nación" del 25 d'agost de 185 es deia: "No concemos aún las bases fundamentales del trabajo que el El Señor Ministro de Fomento prepara para dar solución definitiva al grave problema de la crisi industrial que acaba de surgir en la provincia de Barcelona. Sabemos, sí, que el señor Alonso Martínez se halla consagrado al estudio de esta difícil, cuanto importantísima cuestión, que actualmente una de las mayores dificultades que está llamado a resolver el Gobierno actual; dificultades tanto más espinosas cuanto que una gran compilacion alimenta la peligrasísima mina del descontento fatal explosión en toda la monarquía". Compilació de textos a l'article citat d'Antonio Florza pàg. 293. Es una expressió més de la conflictivitat laboral que es vivia a Catalunya en aquells temps.

209. Viñao Frago, Antonio: "Política educativa española (siglo XIX)". Op. Cit. pàg. 287.

210. C. (Probablement sigui Mariano Carderera): "discusion del Proyecto de ley de Instrucción Pública". Revista de Instrucción Primaria, número 31, 1857. pàg. 17.

211. Idem Pàgs. 517-518.

212. Idem pàg. 518

213. "Constitución de la Monarquía española" de 23 de maig de 1845. Reproduïda per Enrique Tierno Galván: Leyes políticas españolas fundamentales. (1808-1978) Madrid. Edit. Tecnos-1979. pàgs. 71-77. de la "Gaceta de Madrid" de 25 de maig de 1845. (B.N.M. 2-1). També es va publicar per la Imp. Nacional. Madrid-1845.
214. Reial Decret que aprovà el Pla General d'Estudis de 17 de setembre de 1845. Reproduït a Antonio Alvarez Morales: Génesis de la Universidad española contemporanea. Madrid, edit. I.E.A.-1972. pàg. 629-666. Veure també Historia de la educación en España. M.E.C. tom II. Op. Cit. pàg.191-239
215. Clavero, Bartolomé.: Evolución histórica del constitucionalismo español. Madrid, Edit. Tecnos-1984. pàg. 65.
216. Tierno Galván, Enrique.: Leyes políticas españolas fundamentales. (1808-1978). Op. Cit. pàg. 9
217. Gómez Orfanel i Guerrero Salom.: "La Educación y la evolución histórica del Constitucionalismo español". Revista de Educación, número 253, noviembre-diciembre de 1977. pàg. 11.
218. Gil de Zárate, Antonio.: De la Instrucción Pública en España. Op. Cit. Tom I pàgs. 158-159.
219. Alvarez Morales, Antonio.: Génesis de la Universidad española contemporanea. Op. Cit.
220. Gil de Zárate, Antonio.: De la Instrucción Pública en España. Op. Cit. pàgs. 156-159
221. Idem
222. Gómez Orfanel i Guerrero Salom: "La Educación y la evolución histórica del Constitucionalismo español". Op. Cit. pàg. 11.
223. Idem.
224. Concordat de 1851. Op. Cit. Es defineix per una clara confesionalitat catòlica de l'Estat espanyol. Per exemple a l'article 1er. diu: "La religión católica, apostólica y romana, que con exclusion de cualquier otro culto continúa siendo la única de la nación española, se conservará siempre de S.M. Católica con todos los derechos y prerrogativas de que deben gozar según la ley de Dios y lo dispuesto

- por los sagrados cánones". i en el segon en conseqüència s'havia de parlar dèl paper de l'Església al sistema escolar i es plantejava que tot havia d'esser conforme a la religió catòlica. Op. Cit.
225. Peset, M. i Peset, J.L.: La Universidad española (siglos XVII XIX). Despotismo Ilustrado y Revolución Liberal. Madrid, t.cit. Taurus-1974, pàg. 440.
226. Alvarez Morales, Antonio.: Genesis de la Universidad española contemporanea. Op. Cit. pàg. 176.
227. Comalada, Angel.: "La Enseñanza en España". Op. Cit. pàg. 29.
228. Reial Decret de 8 d'octubre de 1849. Veure també el Reial Decret de 30 de març de 1849, Op. Cit.
229. Reial Decret de 30 març de 1849. Op. Cit. pàgs. 774-775.
230. Bravo Murillo suprimeix el Ministeri de Comerç, Instrucción y Obras Públicas, però, amb una desició oportunista i reaccionaria, al manco conservadors, dels homes en el poder.
Per ampliar aquesta explicació cal consultar Alvarez Morales: La Génesis de la Universidad española contemporanea. Op. Cit. pàg. 177.
També veure el Aurelio Guaita: "El Ministerio de Educación y Ciencia". Rev. Temis, número 21-1967. pàg. 363.
231. Reial Decret de 30 de març de 1849. Segons Adolfo Maillo: "Historia y problemas de la Inspección de Enseñanza Primaria", Rev. Bordón, volum 84-85, "que señala una fecha trascendental en en la historia de la enseñanza primaria española porque en él se crea la Inspección y se organizan las escuelas Normales ...". pàg. 221.
232. Alvarez Morales, Antonio.: Genesis de la Universidad española contemporanea. Op. Cit. pàg. 178.
233. Concordat Estat espanyol amb la Sant Seu de 1851. Op. Cit. Veure "concordato celebrado entre Su Santidad y Su Magestad en Madrid el 16 de Marzo de 1851..." Palma, Imp. P. José Gelabert-1851.

que abarca comprensivamente todos los grados de la educación y que puede ser definida como una codificación burocrática del sistema ya existente más que como una reforma educativa. No representa una política liberal ni tampoco reaccionaria, sino solo principios doctrinarios y la política realista del partido moderado, que en aquel momento ocupaba el poder". Madrid, Edit. Alianza-1971. pàg. 310.

Aquesta llei es troba a C.L.R.I.P. : "Ley general de Instrucción pública". Op. Cit. pàgs. 12-69.

Curiosament a l'Arxiu General de l'Administració de l'Estat Secció M.E.C. l'exemplar que es troba d'aquesta llei es conserva incompleta: Op. Cit.

238. "Ley de bases, autorizando al Gobierno para formar y promulgar una ley de Instrucción pública". C.L.R.I.P. Op. Cit. pàgs. 9-11. Signava el Ministre de Foment Claudio Moyano Samaniego, a més de la Reina.

239. Viñao Frago, Antonio.: Política y educación en los orígenes de la España contemporánea. Op. Cit. pàg. 380.

240. Uns dels problemes que va tenir la llei Moyano en la seva aplicació fou que: "en primer lugar, la Ley de 1857 no se respetó enteramente, pues desde el principio encontramos diferencias con lo que en ella se disponía...", malgrat hi és produïquessin modificacions, aquestes obeïen a la progressiva posada a punt de les propostes inicials, segons ens indica Federico Sanz Diaz: La Segunda Enseñanza Oficial en el Siglo XIX. Op. Cit. pàg. 243.

Inmediatament després de l'aprovació de la Llei Moyano es va d'aprovar el Pla provisional de 1857 per poder adaptar al curs 1857-1858 l'esmentada Llei, segons Federico Sanz, en conjunt, aquest Pla, va confirmar la impressió de que la Llei Moyano no pretenia sinó consolidar la reforma ja existent. Idem. pàg. 256.

Un dels crítics més radicals de la Llei Moyano fou Sanchez de la Campa a Historia filosófica de la Instrucción pública de España, Op. Cit. quan diu: "... Queriendo ser un trabajo ecléctico, no fué otra cosa que un conjunto de hechos ya probados, mas ó menos, en el terreno práctico, y donde no habian obteniendo gran éxito; aspirando á formar un todo, era un conjunto de mandatos sin unidad sistemática, sin posibilidad de estar sometido á una accion uniforme y única; y pretendiendo aparecer detallada y sus autores hombres de conocimientos prácticos, preséntase con grandes detalles que desde el primer dia quedan anulados y sin cumplimiento.

Los que algo han aprendido en Instrucción pública compren-

dieron luego que, la obra del Sr. Moyano, flaqueaba por su base, al tratar de la instrucción primaria. Todo lo que sea sacar á esta del mecanismo de enseñar á los niños lectura, escritura, elementos de aritmética y el catecismo de la doctrina cristiana, es pretender absurdos; y digan cuanto quieran los autores de pedagogía, y digan cuanto quieran los que desean que las escuelas primarias sean verdaderos centros de enciclopedias elementales, los hechos estaran siempre de nuestro lado". pág. 398.

II.- ELS PLANTEJAMENTS EDUCATIUS DELS LIBERALS (1833-1845).

II. ELS PLANTEJAMENTS EDUCATIUS DELS LIBERALS (1833-1845).

En aquest capítol ens proposem analitzar quins foren els plantejaments educatius dels liberals a l'Estat espanyol, en la seva globalitat, a partir del retorn dels liberals al poder després de la caiguda de l'anomenat absolutisme monàrquic a 1833 fins a 1845, tot coincidint amb l'aprovació de la Llei Pidal-Gil de Zárate.

Però no tan sols des de la perspectiva de la construcció de l'edifici legal de l'Ensenyança organitzat pels moderats, com ens indica Esteban Medina, (1) sinó també pel conjunt de propostes que es feren a l'ambient socio-polític dels inicis del liberalisme.

No era l'Ensenyança, segons ens indica el mateix Esteban Medina, en els anys següents a la caiguda de l'absolutisme de Ferran VII, un tema que preocupàs als governants de primera fila. (2). En canvi, al contrari, eren individus que en principi tenien poca rellevància política, els que més es preocuparen per adequar el sistema educatiu a les exigències del nou règim. Pròpiament podem anomenar a aquestes persones: marginals del poder.

Ara bé, com veurem més endavant, és en aquest període, a partir de 1834, que els poders públics es decideixen a arbitrar

normes per poder controlar el sistema educatiu que al mateix temps intentaven reformar segons la seva pròpia concepció de la política educativa.

Ara bé, els impulsors de les noves idees educatives no eren tan sols els polítics, sinó els funcionaris dels successius governs liberals. Els aristòcrates impulsors de la política moderada, sinó també homes com Pablo Montesino (col·laborador dels diversos governs de l'època), Fere Felip Monlau, Julio Kühn, Ramón de la Sagra, etc. introduïren els mètodes, sistemes i plantejaments educatius, els quals feren possible la divulgació d'una perspectiva de futur en el món de l'Educació. Malgrat moltes d'aquestes iniciatives o informacions no es concretassin en el camp de la pràctica escolar.

D'aquests aspectes i de com en aquesta època es varen tenir uns contactes amb l'exterior, especialment en el que es refereix a mètodes i programes europeus, Elena Elizalde ens indica les diverses vies en que es duqueren a terme:

1. A través de personajcs que, exiliados por motivos políticos, volvieron a España trayendo consigo un buen caudal de noticias e ideas del extranjero que no vacilaron en publicar.

2. A través de personajcs conocidos por sus actividades pedagógicas que fueron enviados por el Gobierno, mediante orden especial, para estudiar algun aspecto educativo en países europeos.

3. A través de personajcs que, habiendo viajado por motivos casi siempre ajenos a la pedagogía, nos informaron sobre las realidades educativas de los países visitados.

4. A través de personajes que, al menos aparentemente, no viajaron allende de nuestras fronteras; pero estaban enterados de lo que se hacía fuera de ellas.

5. A través de las traducciones de obras de filosofía y pedagogía, que dan a conocer u ocultan el nombre del autor según los casos, impresas en España o fuera de sus fronteras e introducidas más o menos clandestinamente". (3).

Només en intentar aclarar aquest repertori val la pena dedicar tota una tesi, però nosaltres procurarem tractar panoràmicament els aspectes més característics d'aquest període, tant a nivell institucional, com a nivell d'aportacions educatives amb el màxim d'informació possible.

2.1.- Els Plantejaments educatius a nivell social.

Una vegada feta la presentació global de la tesi, tan des del punt de vista de la metodologia utilitzada, com des del punt de vista d'introducció a l'època, ens pertoca concretar cada un dels aspectes estudiats, segons els criteris metodològics ja indicats als apartats anteriors.

Un primer nivell d'aquest capítol, és el social, de gran importància, ja que considerem que els polítics en el moment de projectar la seva ideologia, la seva mentalitat educativa, en la construcció del sistema educatiu, defensen el seu model educatiu des de l'òptica o amb criteris socials, més que pedagògics.

També hem considerat els vehicles amb que intel·lectuals, literats, viatgers romàntics, pedagogs, etc, transmetien les seves idees educatives i com arribaven a la societat, a través de la premsa i de les obres literàries.

En aquest apartat es pretén aclarir quin va ésser el paper de l'Església, en les seves relacions amb l'Estat espanyol, especialment en relació amb la construcció del sistema educatiu liberal burgès, en el context de lluita ideològica i política pel control de l'Educació.

Per acabar l'anàlisi d'aquest apartat es farà un intent de valoració de com quedava l'Educació, segons les

perspectives obertes pels nous corrents i política educativa. Hem de tenir en compte tots els aspectes que ens fan de fer més comprensible la idea del model educatiu que es pretenia en aquells moments, dins una nova dinàmica social. Amb un enramat d'ideologies i mentalitats polítiques que provoquen el neixement dels partits polítics a l'època contemporànea a l'Estat espanyol. Fenomen que, evidentment, havia d'incidir als plantejaments educatius, si entenem que partit polític és una forma d'entendre la participació en la gestió de la cosa pública i de l'Estat per part de grups que defensen els seus interessos de classe social, o de sector de classe, i que aspiren a governar. El sistema educatiu forma part de la gestió pública com a element mentalitzador i ideològic, a més d'instructiu i formatiu del conjunt de la població de l'Estat.

Malgrat que, en el cas de la política educativa real, la incidència efectiva no s'aconsegueixi amb tota la seva possible dimensió per manca de material humà i físic, adequat per a dur-la a terme.

Des de la perspectiva oficial dels polítics de l'època són expressives les paraules de José Pareja al Congrés de Diputats a la legislatura que va de 1841 a 1842, quan diu:

"Inútil es recordar al Congreso lo importante de este proyecto de ley. Es seguro que estamos sin una ley de instrucción secundaria que pueda ponerse al alcance de nuestras necesidades en este ramo; por desgracia nos estamos sirviendo del plan de estudios de 1834,

que si bien se han hecho algunas modificaciones, éstas no han sido más que remedios inútiles que han empeorado en vez de subsanar sus defectos. Sería de desear por lo mismo que pudiese ocuparse el Congreso en esta legislatura discutir el dictamen que se ha presentado sobre este proyecto de ley; pero no siendo posible por tener que ocuparse de otros y mas urgentes, los que hemos tenido el honor de firmar la proposición de ley que acaba de darse deseamos que al menos se faculte al gobierno para poner en planta interinamente el proyecto tal como lo ha presentado la comisión ..." (4)

El Congrés, en aquest cas, va prendre en consideració aquesta proposta i a l'apèndix número 126 figura el projecte de llei que constava d'un sol article:

"Se autoriza al gobierno para que ponga en ejecucion como ley provisional el proyecto sobre enseñanzas intermedia i superior en los términos redactados por la comision del Congreso de los Diputados.
Palacio del Congreso 23 de Mayo de 1842." (5)

Era una passa més coherent amb les aspiracions de la burgesia per aconseguir un model educatiu que facilités la culturització del fill de la seva pròpia classe social, però provisional perquè en realitat el Pla d'estudis no arribaria fins a l'aprovació del Pidal-Gil de Zárate a 1845, quan els moderats havien conquistat el poder.

La referència legal que es feia servir fins a aquests moments és la llei de juliol de 1838, malgrat els liberals progressistes, com el senyor José Pareja, utilitzassin les seves propostes al Pla de 1824. La llei de juliol de 1838 responia a criteris del moderantisme liberal, que per altra banda reproduïa gran part de les propostes del Pla Duc de Rivas, per exemple la finançació de les escoles públiques pels ajuntaments, divisió de l'ensenyança pública en elemental i superior, normativa

per crear escoles privades, nomenament de mestres, inspecció a les escoles, i altres intents legislatius. (6).

Però, al mateix temps, és veritat que es constata diferències amb la llei de 21 juliol de 1838 d'instrucció primària, encara que bàsicament coincideix amb l'anterior procés legislatiu, en especial amb el Pla del duc de Rivas. Es defensa una més gran centralització administrativa i de plans d'estudis des de les Directrius sorgides del Govern, per tal de facilitar el control ideològic. Per exemple els nomenaments dels mestres que inicialment s'havien d'efectuar a través dels ajuntaments també havien d'esser revisats i aprovats per dos òrgans més: les comissions provincials d'Instrucció primària i en carter terme havien de passar el control del Cap polític de la província. (7).

Es més, la situació desordenada en que es trobava l'ensenyança mínima i la superior va continuar a les ordres d'Espartero, malgrat l'any 1841 Infante intentàs el seu ordinament. Aquesta reestructuració administrativa, segons Viñao Frago, una vegada fracassat el Pla Infante de 1841, Espartero i el Ministeri de Governació (Gómez Becerra, 19 de maig-23 de juliol de 1843) mitjançant una sèrie de decrets inicien el procés cap a l'aprovació del Pla Pidal-Gil de Zárate.

Un d'aquests decrets, signat per Pedro Gomez de la Serna, ens resumeix aquesta evolució:

"La organizacion de la direccion general de Estudios y las atribuciones de diferente género que sobre la misma pesan, lejos de contribuir al completo desarrollo de la instruccion pública, pueden servir de rémora á su desenvolvimiento. ... Continuar en el mismo estado, prescindiendo de los inconvenientes que lleva consigo, seria una contradiccion en el Gobierno y chocar de frente con la opinion pública. Esta se ha pronunciado de una manera muy explícita contra la existencia de aquel cuerpo; y el deseo de verlo sustituido por otro sistema mas sencillo y menos costoso se ha explicado abiertamente en muchas ocasiones y por hombres de principios de gobierno bien opuestos.

En el plan general de instruccion pública decretado en 4 de Agosto de 1836, que quedó sin ejecutar por razon de las circunstancias ó en virtud de otras causas, se suprimió la direccion de Estudios, mandando que sus atribuciones ejecutivas se incorporasen en el ministerio de la Gobernacion de la Península, y que se creara un consejo especial para los negocios consultivos.

Igual reforma propuso el Gobierno á las Córtes en el proyecto de ley que presentó en 29 de Mayo de 1838; cuya idea adoptó primero la comision como resultado del dictámen leído en sesion de 11 de Junio del mismo año, y despues y casi por unanimidad el Congreso, previa una discusion detenida en la que se oyeron los argumentos mas luminosos en pro y en contra de esta cuestion.

Los mismos deseos de reformar la direccion general de Estudios manifestó el Ministerio de la Gobernacion en el proyecto de ley de enseñanza intermedia y superior que leyó á las Córtes en 11 de Julio de 1841, como lo prueba el silencio que en todo él se observa acerca de la administracion superior de los estudios". (8).

En definitiva el que volia demostrar el Sr. Pedro Gómez de la Serna, era que l'organització de la direcció general d'Estudis era contrària a les intencions gestores del Govern.

I donats aquets inconvenients els presenta de la següent manera:

"1º Que sin embargo de contar la direccion en su secretaria con un personal mas numeroso que el del mas vasto ministerio, no puede ejecutar con rapidez, porque sus acuerdos tienen que retardarse notablemente, ya por los trámites y formalidades interiores que hay que seguir en el curso de los negocios, ya tambien por la diferente manera de ver la cuestion cada uno de los directores; diferencia necesaria y conveniente en los asuntos consultivos, pero fatal y ruinosa cuando se trata de ejecutar. 2º Que apremiada constantemente la direccion general de Estudios por la urgente necesidad de resolver los expedientes de gobierno y económicos, pues tambien abraza este ramo de la administracion, se ve con frecuencia precisada á desatender los consultivos. ...".(9).

Es veu que el Govern no volia intermediaris entre Administració i administrats. Gómez de la Serna volia dirigir l'administració de la Instrucció pública, o no volia que el Govern fos un cos, merament consultiu. A continuació, per Reial Decret de l'1 de juny de 1843 quedava suprimida la direcció general d'Estudis i es creava un consell d'Instrucció pública, que quedaria format de la següent manera: "D. Manuel José Quintana, presidente de la suprimida direccion general de Estudios; y para consejeros á los actuales vocales de la misma D. Gregorio Sanz de Villavieja, D. Eugenio de Tapia, D. Celestino Olózaga, D. Pablo Montesino y D. Juan Subercase; y á D. Martin de los Heros, D. Alberto Felipe Valdrin, marques de Vailgonera; D. Martin Fernandez Navarrete, D. Francisco de Borjas Tarrius, D. Juen Nicasio Gailogos, D. Andres Alcon, Don Miguel Golfanguer y D. Mateo Seoane". (10).

La Segona Ensenyança, pels liberals en el poder, era considerada com a fonamental, i cercava la seva rentabilitat en relació a promoure el progrés fabril i la indústria. Però:

"...era indispensable extender sus límites, enlazar lógicamente la serie sucesiva de los conocimientos científicos, según el orden de analogía que entre ellos existe, y en suma, formar de los mismos un todo congruente y en cierto modo homogéneo, capaz de elevarse á la categoría de lo que por excelencia lleva en todas las universidades el nombre de facultad mayor". (11).

La regulació continuada de la Segona Ensenyança era un fet, així com el procés irreversible cap a la seva centralització i uniformització.

La constitució del Consell d'Instrucció pública es produeix l'1 de gener de 1844, a on és confirmat com a president Manuel José Quintana, i a on es confirmen en el càrrec als senyors anteriorment citats a més de Bonifacio de Santos, Juan Martín Carramolino, Javier de Quinto, Antonio Moreno, Ramon Capdevila, Ramon Frau, Joaquín Hysern, José Camps y Camps, i Pedro Juan Guillen, vocal secretari. (12).

Aquest Consell d'Instrucció pública es veurà regulat en la seva organització i funcionament pel "Reglamento para el Consejo de Instrucción pública", que en el seu primer article és considerat com un cos auxiliar del Govern, i podrà elevar exposicions a S.M. per proposar les reformes que estimi oportunes per a la utilitat de la Instrucció pública. L'Intervencionisme

del Govern es veu clar i presidencialista. (13).

Des de la mentalitat oficial del moment, en el B.O.I.P. apareix un resum titulat: "Bosquejo del Estado actual de la Instrucción pública en España", que és continuació del que ja havia publicat Javier de Quinto el 28 de febrer de 1841, i es proposa la descripció de les administracions. Malgrat sigui una visió oficialista pot ser convenient que en fem un repàs, (14) perquè crec que és una informació que ens facilita una síntesi:

"... Hoy nos proponemos recorrer rápidamente la obra de las administraciones que se han sucedido desde aquella época, sentando el verdadero punto de partida de las tareas á que de nuevo nos consagramos. De esta suerte tendremos recogidos en dos cuadros, así lo adelantado en instrucción pública desde 1834 á 1841, como desde el último año hasta el momento actual: dos periodos que comprenden toda la menor de edad de nuestra Reino; que señalan el punto adonde se ha llegado, no sin grande trabajo y perseverancia, en medio de tan angustiosas y desasosegadas épocas, y cuyo exámen proporcionará por último medios de comparacion para el porvenir brillante que con tanto fundamento esperamos de un reinado próspero, ilustrado y justo". (15).

Aquest document considera la llei de 21 de juny de 1838 com a font per a crear noves escoles d'ensenyança primària.

L'Administració havia possibilitat les bases de les Escoles Normals a través de potenciar la creació de la central de Madrid, havia creat les comissions provincials i locals, per auxiliar el Govern

en la direcció de la Instrucció pública i facilitava l'organització de l'administració de la Instrucció pública. El Poder creia que l'ensenyament intermedi i el superior no posseïen la força convenient i necessària. Aquesta preocupació queda manifestada així:

"Mayores hubieran sido sin duda alguna los beneficios que las enseñanzas intermedias y superiores tendrían que agradecer al período administrativo que concluyó con el año de 1840, á no haber sobrevenido el contratiempo, para siempre lamentable, que la ley de estos estudios experimentó en el Senado él 13 de Julio de 1839. Como quiera que sea mucho pueda hacerse todavía á pesar de carecerse de la fuerza que el procepto legislativo puede dar en estas materias, y mucho se ha hecho con efecto durante el período que vemos á bosquejar sucintamente. ... ". (16).

Després l'Administració es proposa oferir la seva visió dels avanços educatius des de 1841 fins el moment que redacta l'article a 1844. I ens diu:

"...La instrucción primaria ha sido privilegiada considerada por el Gobierno durante la época de que nos ocupamos. En pocos periodos se ha hecho mas: y llenos de fe en el porvenir que delante de nuestra vista replandece, no cesaremos de encomiar el grande merecimiento que contraerá ante el país quien quiera que siga mejorando la situacion de los maestros de primeras letras, multiplicando las escuelas y desenvolviendo entre nosotros los poderosos gérmenes de ilustracion y de riqueza que encierran en su seno las enseñanzas primarias.

Sin maestros no hay escuelas: mas para poseer buenos maestros dos condiciones son indispensables: mostrar aliciente en esta carrera para que hombres de disposiciones especiales puedan consagrarse enteramente á ella, y no conceder el honroso título de profesor sin exigir de antemano las convenientes garantías de capacidad i suficiencia. Respecto á esto último, con orgullo lo decimos, poco queda que desear á los españoles: con

que generalice el establecimiento de las escuelas normales, como hasta aquí con tan buen éxito se ha procurado; y con que se dificulte el ingreso en el cuerpo de maestros ó los que ó no procedan de estas escuelas ó carezcan de las necesarias condiciones ...". (17).

L'article segueix amb aquesta tònica tan optimista, però es queixa de la manca de condicions en que treballen els mestres i de la manca de presupostos en els municipis dedicats a la Instrucció primària. Fa un repàs a la legalitat vigent en relació a la creació d'escoles Normals, a la funció que hi van tenir els caps polítics i les comissions.

Per exemple d'aquest tema ens indica:

"Consecuencia de esta órden y del órden- es refercix a la de 13 de desembre de 1840- y del celo infatigable del Gobierno y de algunos delegados suyos en las provincias , ha sido la creacion de diferentes escuelas normales. La de Córdoba, planteada en 5 de Noviembre de 1841, con la concurrencia de jóvenes enviados por los pueblos cuyo vecindario pasaba del número de mil doscientos, y abierta definitivamente en 19 de Setiembre de 1842: la de Orense, instalada en 5 de Diciembre de aquel año: la de Guadalejara, creada en 9 de los mismos: la propagacion de la escuela normal de Soria en toda la provincia por medio de cuarenta y nueve escuelas dominicales: la instalacion completa en Lerida en 26 de Diciembre de 1841 de una escuela normal y otra de párvulos: la creacion de otra escuela normal en Salamanca en 6 de Marzo de 1842, abierta definitivamente en 10 de Octubre: el establecimiento de Albacete en 8 de Marzo del mismo año, abierta ya provisionalmente en 6 de Febrero: la de Huesca instalada en 5 de Marzo de aquel año: la de Jsen, creada en 9 de Noviembre de 1842, y consolidada con las disposiciones del gobierno en 22 de Agosto de 1843: la de Palma, en Mallorca, abierta en 17 de Octubre de 1842: la de Búrgos, creada en 22 de Agosto de 1843: la de Leon, instalada en 4 de Octubre de 1843: la de Avila, abierta en 19 de Octubre de 1843: son otros tantos esfuerzos hechos en favor de estos inestimables establecimientos". (18).

Segons el mateix article existien ja les escoles Normals següents: "Albacete, Avila, Badajoz, Balears, Cáceres, Castellor, Ciudad Real, Córdoba, Guadalajara, Huesca, Jaen, Lérida, Logroño, Lugo, Madrid, Navarra, Orense, Oviedo, Pontevedra, Salamanca, Segovia, Soria, Tarragona, Teruel, Zamora", i s'instal·laren poc després la de Burgos i la de Lleó. (19). Eren un total de 27.

Però, malgrat aquestes afirmacions entén que, a segons quines províncies, els caps polítics, no feien el necessari per aconseguir la seva creació. Entre aquestes es trobava la d'Alacant, Barcelona, Cadis, Girona, Guipúscoa, Màlaga, Biscàia, etc. (20).

En aquesta visió de la realitat s'hi poden detectar simultàniament, plantejaments de política educativa, en una defensa justificativa de la labor governamental, i a la vegada expose algunes de les dificultats que es presentaven davant el desenvolupament de la praxis del sistema educatiu. També es creu que:

"Hemos dicho anteriormente que el Gobierno acababa asimismo de salvar la escuela normal central de Madrid de la decadencia en que se hallaba esta escuela, privada hasta el día de todo auxilio de su propia provincia, se había sostenido únicamente por los esfuerzos del Gobierno y con los productos de las pensiones de los alumnos que habían mandado las demás provincias. Terminada la educación de estos, y colocados ya al frente de las que se han abierto hasta aquí en las capitales de que hemos hecho mención, la central de Madrid quedaba expuesta a desaparecer. El Gobierno, al paso de procurar

que cumpla Madrid con el precepto legislativo, por lo que como escuela normal de la provincia le corresponde, ha acudido á dotarla competentemente como escuela central. La pensión de 4,000 pesos fuertes con que está gravada la mitra de la Habana para las enseñanzas públicas, y que antiguamente había estado consignada al hoy suprimido seminario de Nobles, se ha adjudicado definitivamente á esta escuela, y los fondos generales de instrucción pública han sido obligados á suministrarla, con calidad de reintegro sobre aquella pensión, la cantidad de 6,000 rs. vn. mensuales. Felicitamos sinceramente al Gobierno por esta importante medida". (21).

El 28 de setembre de 1843 se reorganitzen les escoles Normals de tot l'Estat. (22).

A l'esmentat article de Javier de Quinto es considera que una de les mesures que serien més encertades que prengués el Govern seria la creació d'un cos d'inspectors, per poder vetllar la situació de totes les escoles de l'Estat espanyol, degut a que creia que les circumstàncies no eren favorables per acomplir una labor d'inspecció per part dels encarregats corresponents, ja que no era una ocupació suficientement professionalitzada per aconseguir-ho. (23).

Una altra aportació que destaca aquest article de part de l'Administració fou facilitar la creació de Societats per a la millora de l'educació del poble, escoles d'adults, i escoles de pàrvuls, però considera que:

"Estos poco numerosos progresos honran á las autoridades y particulares que en medio de la incuria general han sabido distinguirse tan señaladamente, al paso que deben servir de poderoso estímulo á los restantes pueblos españoles que hasta aquí hayan permanecido en una inacción ó indiferencia". (24).

A continuació es fan propòsits per poder després analitzar

les millores referents a l'ensenyança secundària i superior. I nosaltres també ho ajornam per més endavant.

Malgrat el manifest optimisme del Senyor Javier de Quinto, el que es dedueix de tot això és que, en línies generals, el poder polític veia l'Educació com un instrument de poder ideològic i de mentalització moral. Però quasi mai no encertava en arbitrar les mesures suficients per cubrir les necessitats materials i humanes que exigia la viabilitat del seu projecte, per així aconseguir els seus objectius coherents amb l'aspiració d'adequar el sistema educatiu a les exigències d'una nova societat.

Però, la societat no era prou receptiva per rebre els missatges oficials i acceptar les propostes amb entusiasme, ja fos per la inestabilitat política, ja per les lluites polítiques i ideològiques que es vivien, ja per la ignorància d'aquestes propostes per la majoria de la població afectada, degut, entre altres, a que la informació que es rebia només podia esser digerida per una minoria culta. El grau d'analfabetisme existent era molt elevat.

També és veritat que les lluites polítiques i ideològiques probablement possibilitaren una certa dinamització de la conscienciació de part dels poders públics per a que d'alguna manera es preocupassin d'estructurar i organitzar el sistema educatiu des de l'òptica de poder central.

Per aclarir aquest galimaties, pas a continuació a aprofundir

en els temes apuntats al principi d'aquest apartat, i en primer lloc cal incidir en el paper que jugaren les lluites político-ideològiques en la construcció del sistema educatiu, especialment des del punt de vista de la lluita pel control de l'educació des del poder.

2.1.1.- Les mentalitats i ideologies en els plantejaments educatius.
Les lluites pel control ideològic del sistema educatiu. (1833-
1845).

La mentalitat liberal és fruit de l'herència del reformisme Il·lustrat, si considerem la Il·lustració com una forma de vida col·lectiva de transició de l'Antic règim a la societat contemporània del segle XIX. És una influència ja llunyana a l'època estudiada, perquè entrem a un període que viu un procés d'afirmació liberal moderada. En aquest tipus de moderantisme triomfen les inquietuds reformistes de la societat, des de l'Educació, des de la seva perspectiva, i des dels seus plantejaments.

Una de les explicacions d'aquestes influències de caire utilitarista, que a partir de 1833 es produeixen a l'Estat espanyol, són iniciativa dels emigrants a Anglaterra quan ja retornen de l'exili, a partir de la mort de Ferran VII, hereus per altra banda del trienni liberal (1820-1823), primer triomf liberal a l'Espanya del segle XIX.

Per a J.L. Lopez Aranguren el trienni liberal va significar, des del punt de vista sociopolític:

"El triunfo del ejército liberal, de la conspiración y de las sociedades secretas -incluso con la creación de una 'nacional-masonería' (los llamados 'Comuneros'), como podría llamársele paralelamente a la expresión 'nacional-indicalismo'-, la supresión definitiva de la Inquisición, la conciencia de la necesidad de dotar de una base socioeconómica al nuevo Régimen, la voluntad de creación de una Instrucción pública moderna (Reglamento General de 1821), y de una 'opinión pública', por medio de las Sociedades patrióticas, de unos órganos de resisten-

cia democrática institucionalizada, a través de las Juntas Provinciales, y de un 'pueblo en armas', a través de las Milicias nacionales". (25).

La influència no ve només d'Anglaterra sinó també, eminentment, de França. L'influx intel·lectual de la ideologia liberal a Espanya prové de Benjamin Constant, polític i publicista francès, format a Oxford i Edimburg, viatger, com tants d'altres del seu temps, per Alemanya i Itàlia, que va ésser un precursor de la ideologia liberal.

El camí cap a l'afirmació liberal s'inicia temporalment, dins l'esquema del nostre treball, després del parèntesi de l'època ominosa del temps de Ferran VII, procés que té la seva culminació a 1843 quan s'acaba la Regència d'Espartero i s'inicia l'escalada al poder dels moderats. Esdeveniment que reflecteix el tipus d'estat liberal que en realitat tolerava l'ambient polític del moment. Per extensió és un reflex del tipus d'ideologies existents en lluita pel poder des de la seva poltrona del Govern.

En tot aquest procés de lluites i consensos, els liberals al poder volien aconseguir, amb els seus diferents matisos, generalitzar l'educació primària, tot uniformant i centralitzant la seva gestió administrativa i ideològica. Era una necessitat per transmetre, a través d'ella, una nova forma de vida, de cultura, de gestió social i política. Un element que confirma una forma d'ideologització institucional és la creació i la divulgació de les escoles Normals de formació de mestres, font de mentalització segons els interessos dels

liberals en el poder. Per exemple educar el poble a partir del model de societat que intentaven implantar a través del sistema educatiu. Les escoles Normals s'inicien amb una vocació populista i per això tenen la voluntat de rebre els alumnes dels pobles per facilitar l'adequació del sistema educatiu als canvis socials i econòmics que es pretenien des del poder.

Un altre exemple d'utilització institucional al servei dels interessos liberals i burgesos és la creació i desenvolupament dels instituts de Segona Ensenyança que servien de cedaç i com a passa intermitja per formar el fills de les classes mitjanes, especialment de la burgesia, cap a la Universitat i per esdevenir dirigents de la societat.

Eren institucions que havien de dur a terme una tasca culturitzadora i de transmissió d'un model social i ideològic segons els grups i les classes socials a que anava dirigit ; serien les encarregades de transmetre el nou esperit de moral civil, sempre tenint present la població a on es dirigia aquesta tasca.

Ja hem indicat que tot això es produeix a un moment en que el carisme es consolida com a grup opositor al poder establert i com a grup polític contrari a ultrança del liberalisme constitucional. Neix el partit moderat, i a partir de 1837 el partit progressista de caràcter més radical. (26)

Tot això dins un ambient de conflicte violent, provocat aparentment pel tema de la successió monàrquica. Paral·lelament neix un pacte entre la monarquia i les forces liberals i s'inicia un procés de transformació política.

Es produeix una aliança de Maria Cristina amb les diverses forces liberals a la seva lluita dinàstica, i ve a ésser la mort del radicalisme liberal, al manco des del punt de vista ideològic i des de l'estructura de poder. Aquestes circumstàncies afavoreixen la consolidació del moderantisme i dificulten la d'un procés autènticament revolucionari i la incorporació del poble en ell, ja que el joc polític depenia de grups minoritaris potents només a les estructures de poder i no implantats al conjunt de la societat. Parlem dels principis, a la història de l'Estat espanyol, dels partits polítics. Aquesta dinàmica volia una estabilitat mínima, al manco a nivell local, imprescindible per implicar les forces socials a la superació de les primeres fórmules revolucionàries, encaminades al reforçament polític de les classes mitjanes i representades al poder per la naixent burgesia, que volia significar el reforçament de les classes mitjanes als poders locals.

La no consolidació de les aspiracions estrictament liberals fa que surtin guanyant la noblesa i l'aristocràcia com a estaments privilegiats de l'antic Règim, i que persisteixen com una reminiscència d'ell.

Per assenyalar les característiques de la nova política educativa-escolar, (27) hem de dir que la construcció de l'Estat

espanyol passa per un centralisme controlat des de Madrid. Liberals i moderats coincideixen en que entre altres circumstàncies "conduïx al control per part de l'Estat de la funció econòmica i el seu aspecte directe o la vigilància de la mateixa".(28)procés que es durà a terme dins el marc de la consolidació dels estat-nació en el segle XIX, no tan sols per raons polítiques sinó econòmiques, com la construcció mercantilista dels mercats nacionals.

En realitat s'aplica un tipus de liberalisme determinat, que deixa d'esser una fidel representació de la ideologia liberal com a filosofia global de la vida econòmica, social, i política i que en definitiva pretenia englobar tots els aspectes de la societat. Pretenia esser un paradigma per a la solució de tota la problemàtica de la vida col·lectiva. (29).

I des d'aquest punt de vista, el liberalisme global, en l'aspecte polític, no encaixava a l'Estat espanyol per l'intervencionisme que proposaven, perquè es fonamentava en la liberalització i perquè el liberalisme social posava per damunt la preponderància estatal al respecte a l'individualitat humana.

Es veu que des del poder no assumien aquestes qüestions, al menys a l'Estat espanyol; sinó, haurien desconfiat profundament de l'estat i de les seves institucions. Però el que sí assumiren va ser el liberalisme constitucional que era el que més s'adequava

a les seves possibilitats i als interessos de classe. Això naturalment havia d'incidir al seu pensament educatiu, així com a la seva política educativa, en contradicció al que els liberals radicals haurien programat d'estructuració descentralitzada, que haurien aminorat el poder estatal. Però en certes ocasions les mesures descentralitzadores, es feien per afavorir els poders locals i el control més directe de la realitat. A l'Educació afavorien les iniciatives privades, en contra de la universalització de l'Educació.

Però hauríem de fugir d'aquestes teoritzacions inicials i aprofundir sobre com va evolucionar això que volem explicar, ja que crec que les lluites polítiques que es donaren en aquesta etapa tenen la seva especificitat i concreció en la lluita pel control, no tan sols del nivell polític, sinó de l'Educació.

A nivell de concreció de política educativa dels liberals d'aquesta etapa es pot considerar la interpretació que ens fa Bernat Sureda, quan afirma que:

"Los liberales enlazan con el reformismo educativo que ha ido tomando cuerpo en las etapas finales del Antiguo régimen. De él toman muchos de los elementos e ideas que adquieren en estos momentos una especial significación al encajar perfectamente en el marco social, político y económico que les es propio. Los liberales aprenden también las experiencias anteriores y pronto se dan cuenta de que nada se soluciona con con tímidas y parciales reformas". (50)

Per a ell la primera etapa va des de 1833 a 1837 amb la Constitució, i el considera un període pont, i la política educativa es veu condicionada per la inestabilitat provocada pels esdeveniments que permeten la consolidació política del règim liberal.(31) Crec que seria més correcte afegir a la denominació de liberal, el concepte de constitucional, que defineix amb més exactitud el règim polític en construcció en aquells moments, baix la convivència amb la monarquia constitucional.

"La Estrella, periodico de Política, Literatura ó Industria," el 26 de novembre de 1833, en un article sobre la Instrucció pública, deia:

"Pasemos ya á los colejos y escuelas, que segun prescribe el plan de estudios, deben ser empresas de corporaciones y particulares. Siempre se ha hecho un grande incapie en uniformar los metodos de enseñanza y en obligar á servirse de estos ó de los otros libros. Nosotros discurririamos de otra manera, y diriamos ¿cuáles son los estudios que deben prevalecer en los colejos y pensiones? Sin duda aquellos que pueden ser útiles a mayor número de personas. Estos en las circunstancias nuestras son la lengua latina y las matemáticas: la primera porque es indispensable para poder seguir cualquiera de las tres carreras espresadas; las segundas porque sirven para todas las demás. Dejemos, pues, á los empresarios y directores de los colejos en plena libertad para adoptar el método de enseñanza acerca de los libros que gusten, con tal que el resultado sea presentarnos latinos y matemáticos sobresalientes. En Francia se pasan ocho años en el colegio, los siete aprendiendo la lengua latina, y el octavo la filosofia. Es verdad que al mismo tiempo estudian los alumnos el griego, y toman algunas nociones de historia, jeografia y matemáticas... Nosotros quiesieramos que en los colejos se pasasen seis años, los tres primeros de latinidad, y los otros tres de matemáticas. El griego exige un estudio separado; y a pesar de su importancia no debe exijirse que todos los alumnos le aprendan, porque la mayor parte de ellas no le tendran aficion, y á pocos hará falta durante

su vida. La geografía y la historia deben enseñarse también separadamente en las universidades, y en cuanto á la religión deberá enseñarse en los colejos los jueves y domingos. Para estudiar el latín bastan tres años bien aprovechados, con tal que no pierda el tiempo en aprender á componer en esta lengua...". (32)

Aquí se'ns fa referència a la utilitat dels estudis, però fonamentalment a la llibertat de creació de centres i a la llibertat d'ús del mètodes i llibres, però també és veritat que es parla de:

"Por lo que a las escuelas decimos lo mismo que los colejos. Siga cada maestro el metodo Lancastier. el de Vallejo o el que le acomode, con el que ni pretendo que lean, escriban y cuenten bien. lo esencial es multiplicar las escuelas, para lo cual se debe escitar el celo de las corporaciones, persona piadosas y ricas. Las sociedades económicas que tan útiles pueden ser para todos, y que también convendria multiplicar al infinito, fomentarian sin duda las escuelas de primera enseñanza si el gobierno las protejiese". (33)

Es tracta d'axellar al proteccionisme estatal, però a la moda dels Il·lustrats. Som al principi del constitucionalisme monàrquic, a on el principi bàsic defensat és la llibertat.

Al principi continuen vigents molts dels elements de l'anterior etapa; des del punt de vista legislatiu, continua vigent Calomarde. De la primera evolució legislativa de caràcter global ja n'hem fet referència, però ens hem de referir a la que ens pareix una de les primeres passes significatives en aquest procés de política educativa constitucional-monàrquica, i nova

organització escolar, bàsicament al servei dels grups burgesos triomfants. La data clau de tot aquest procés pareix ésser 1834, en la que, per exemple, una comissió nomenada pel Consell de la Regència- en la línia dels plantejaments moderats- té per missió instar la rectificació de l'ensenyança com una de les tasques més urgents, la qual cosa s'aconsella al Govern de l'Estat espanyol. (34).

Després de fer un repàs a la raó d'ésser de l'esmentada comissió, estudien la conveniència de la creació d'una Acadèmia general de ciències i consideren que convé plantejar l'assumpte de l'establiment d'aquesta institució com a part d'un pla general d'ensenyança:

"... Porque las Academias no son escuelas, son unos como depositos de la masa general de los conocimientos y de la civilizacion suprema de una nacion, y que por consiguiente influyen en la enseñanza, pero esta puede existir, especialmente en sus principios, sin Academias. ..." (35).

i segueix amb aquesta tònica fent una reflexió justificativa de la seva postura negativa, però amb molta relació amb la nostra temàtica:

"El Gobierno, si quiere, puede establecer la enseñanza, aunque no la haya antes, ó mejorarla si la precedente es defectuosa; pero le es imposible fundar una Academia, sino tiene sabios de que formarla. Las Academias son el resultado del tiempo é ilustracion anterior, y querer anticipar su nacimiento pudiera ser causa de que abortasen". (36).

Es per això que considerava:

"... Recorramos esas universidades donde todavia se conserva la division del Peripato y el sistema ó circulo de ciencias que se estableció hace seis siglos. Alguna

vez como por excepcion y á hurtadillas se enseñan en ellas los primeros elementos de las Matemáticas, la verdadera Física, ni la Química ni demas ciencias naturales, ni la Astronomia, ni las Humanidades, ni las lenguas sabias, ni la Historia ni las ciencias morales, económicas y políticas que tanta mano se dan entre si y con la Historia. ¿Como han de nacer y criarse rosas en un campo cubierto de malezas y espinas? Si se encuentran algunas instituciones menos imperfectas de enseñanza, se deben á las sociedades económicas, á los Consulados, á esfuerzos aislados del Gobierno de la Corte, pero sin trascendencia á la enseñanza general del Reino. Fuera muy facil extender estas reflexiones, como conoce el Consejo; y la Comision se ciñe á la ilustracion general, la primera, la mas urgente, la mas digna por ahora de su solicitud, es la rectificacion de la enseñanza. Esta debe preceder en el orden natural á la fundacion de Academias, asi como la siembra debe preceder á la recoleccion del fruto. Haya sabios de todas clases, y entonces podrá formarse la Academia general facilmente y sin esfuerzos, lo mejor seria que estas cosas exigiesen pocas Diligencias del Gobierno, y que se hiciesen con la menor intervencion suya que fuese posible". (37).

En definitiva, a conseqüència d'aquestes reflexions, el que es demana és simplement un ajornament de l'establiment d'aquesta institució, ja que es considera que és prioritària la reforma i establiment de l'ensenyança. (38)

Referent a l'inici de la reforma educativa d'aquests moments val l'apreciació o indicació que ens fa Eugenio Garcia Barbarín, quan diu:

"En 31 de agosto de 1834 decía la reina gobernadora, por consejo directo de D. José Moscoso de Altamira, y en nuestro sentir por influencia decisiva de Montesino: 'Persuadida de que la enseñanza primaria es uno de

Aquest Concordat va incidir a la mentalitat dels governants posteriors a favor de les postures més tradicionalistes, en detriment de les postures secularitzadores de l'ensenyança. Al manca va condicionar les seves propostes educatives posteriors.

Una de les mentalitats que sortia beneficiada de tot aquest tema concordatari fou el tradicionalisme catòlic, que es modera en les seves postures antirevolucionàries, malgrat poc abans Donoso Cortés hagués abandonat les tesis del partit moderat, precisament el 20 de febrer de 1851 es nomenat ministre plenipotenciari de l'Estat espanyol a París fins a la seva mort a 1853. També es veritat que el tradicionalisme catòlic, representat per Donoso Cortés, és esquivat, posteriorment, pels plantejaments de política educativa de Moyano, però ja s'havia aconseguit moderar les seves postures més radicals.

234. Reial Decret de 10 setembre de 1852 que aprovava el Reglament d'Estudis. C.L.E. tom 57.
235. Projecte de Llei d'Instrucció pública de 9 de desembre de 1855, signat pel ministre de Foment Manuel Alonso Martínez. Reproduït a Álvarez Morales: Génesis de la Universidad española contemporánea. Op. Cit. pàgs. 701-738. Veure també "Proyecto de Ley de Instrucción Pública de 9 de Diciembre de 1855, presentado por el Sr. Ministro de Fomento" a Historia de la Educación en España. (MEC) Op. Cit. pàgs. 462-509.
236. "Ley Constitucional de Reforma de 1857". D.S.C.C.O. Legislatura de 1857, número 59. Apendice. Es troba reproduïda a Diego Sevilla Andrés: Constituciones y otras Leyes y Proyectos Políticos de España. Tom I. Op. Cit. pàgs. 500-501.
- El restabliment de la Constitució de 1845 es du a terme el 20 d'abril de 1864, mitjançant un Reial Decret signat pel President del Consell de Ministres Alejandro Mor; El Ministre d'Estat, Joaquín F. Pacheco; El Ministre de Gràcia i Justícia, Luis Mayans; El Ministre de Guerra, José M^o Marchesi; El Ministre d'Hisenda, Pedro Salaverria; El Ministre de Marina, José Manuel Pareja; El Ministre de Governació, Antonio Canovas del Castillo; El Ministre de foment, Augusto Ulloa; El Ministre d'Ultramar, Diego López Ballesteros, a més de la Reina. Es troba reproduït a Diego Sevilla Andrés: Idem. pàgs. 503-504.
237. La Llei Moyano de 9 de setembre de 1857, ja esmentada, es definida per Alberto Jimenez: Historia de la Universidad española, de la següent manera: "Aún cristalizó más esta tendencia la famosa Ley de Instrucción Pública de 1857,

los más importantes beneficios que puede dispensarse en los pueblos, y de que ninguno otro puede contribuir más eficazmente a la felicidad de las familias, a la mejora de los costumbres públicas, al conocimiento y mejora de los abusos y a la consolidación de las buenas instituciones políticas; y enterada del estado deplorable en que se halla este importante ramo, a consecuencia de las desgracias que por tan largo tiempo han afligido a la monarquía, he tenido a bien resolver que una Comisión compuesta de sujetos ilustrados y celosos que me propondréis, se ocupe con preferencia de los reglamentos actuales y de las noticias que habéis reunido en el Ministerio de vuestro cargo, en la formación de un plan general de instrucción primaria, en el que se asegure la subsistencia de los profesores y el decoro que les es debido, estableciéndose la correspondiente vigilancia moral y administrativa, a fin de que se eviten los abusos que han impedido hasta ahora los progresos de la enseñanza primaria. Y es mi voluntad que la Comisión se ocupe con preferencia, como del objeto más urgente o interesante de sus tareas, de todo lo que convenga para establecer en esta Corte las escuelas de enseñanza mutua lancasteriana, y sobre todo una Normal, en la que se instruyan los profesores de las provincias, que deben generalizar en ellas tan benéfico método por los medios que nos propondréis con este objeto". (39).

Era una declaració d'intencions. Algunes de les propostes, com per exemple la que feia referència l'ensenyança mútua lancasteriana, ja havia estat plantejada en èpoques anteriors, però encara tenia vigència, malgrat que a poc a poc anaven perdent actualitat. Una que sí estava plantejada cap al futur era la de la creació d'una Escola Normal, que havia d'influir a la formació dels professors de províncies. Aquest fet fou segurament allò que va fer que alguns dels mestres de les primeres promocions, iniciassen la seva tasca docent com a directors de les Escoles Normals de nova creació (tema que ja presentarem més endavant).

A continuació seria voluntat dels polítics de torn regular el sistema educatiu, com és el cas de José Moscoso d'Altamira que crea la Comissió per a la formació d'un

pla d'instrucció pública (40) segons les bases teòriques que proposava. La 'Inteligència' liberal poc a poc anava acaparant el poder al marge dels corresponents ratissos ideològics de tendències, la qual cosa, naturalment, va incidir en els plantejaments educatius o de reforma educativa. En aquesta dimensió hi podem col·locar a Pablo Montesino, malgrat aquest no fos un polític, estrictament parlant, degut a la seva incidència qualitativa a la política reformista iniciada pels liberals moderats i no moderats.

A la recta final de l'any 1834, el 21 d'octubre, es promulga la "Instrucción para el régimen y gobierno de las escuelas de primeras letras",(41): inspirat probablement per Pablo Montesino i per les seves tendències pestalozzianes. (42) Malgrat Pablo Montesino no es limitàs, com afirma Bernat Sureda, als aspectes polítics i organitzatius de l'educació, ja que:

"Permanece en Inglaterra hasta 1834 fecha en que regresa a España. partir de este momento su influencia sobre la política educativa va en aumento. Ocupó varios cargos oficiales; miembro de la Comisión de Instrucción Primaria, creada en 1834 por el ministro Moscoso de Altamira, miembro igualmente de la Dirección General de Estudios y entusiasta promotor, director y profesor en la escuela Central de Maestros, así como director del Boletín Oficial de Instrucción Pública. Sus actividades no se limitaron a las esferas oficiales, fue también el inspirador de la "Sociedad encargada de propagar y mejorar la educación del Pueblo" que tanta influencia tuvo en la creación de escuelas de párvulos". (43)

A diferència d'altres planificadors de la política educativa liberal com foren J.M. Quintana i A. Gil de Zárate.

Des d'un principi la preocupació per l'educació primària va esser un tema de relatiu interès polític, malgrat les matissacions anteriorment ja fetes, perquè volia esser un instrument de poder, que reflectiria sobre les ambicions reformistes dels polítics liberals moderats i progressistes, mentre arribaven al poder.

Antonio Gil de Zárate, que va esser un dels impulsors de les reformes educatives, també creia que la data de 1834 va esser clau en el procés de reforma de la Instrucció pública, però també era concient de les insuficiències d'aquesta reforma. Malgrat això afirmava:

"... Los pretenden que desde 1834 ha empeorado la instruccion pública, deberian haber fijado su atencion en los adelantamientos que ha recibido la enseñanza secundaria, en los que le prometen las providencias que se se estan adoptando respecto a ella, y entonces no se mostrarian tan descontentadizos.

La instruccion primaria ha merecido tambien una atencion especial del Gobierno, y en esta parte de la enseñanza ha adelantado mas la reforma que en las otras. El ministro Moscoso tomó este asunto con particular empeño, conociendo muy bien que nada se hace para el pueblo si no se cuida primero de instruirle". (44).

I a continuació senyala el que creu que foren les realitzacions de la política educativa governamental, tot aprofundint en els següents aspectes:

"...Reformó el reglamento de 1825 circulando una instruccion que establecia comisiones de instruccion primaria en las provioncias; nombró una comision central compuesta por personas ilustradas i celosas, con encargo de preparar un proyecto de ley para presentarlo a las Cortes; decretó el establecimiento de una escuela normal en la corte, y mandó á Londres algunos jóvenes para aprender los diferentes métodos empleados en la instruc-

cion del pueblo, á fin de enseñarlos despues prácticamente en aquella escuela. La comision trabajó con ardor. Instaló la escuela lancasteriana destinada á servir de escuela de práctica cuando se plantease la normal. Formó el proyecto de ley, el cual fué sucesivamente presentado al Estamento de Prínceres, á las Cortes constituyentes y al Congreso de Diputados, sin que ninguno de los tres cuerpos se lograra su discusión. Fortuna fué sin embargo que no lo llegara á ser en el segundo, porque hubiera quedado enteramente desfigurado". (45).

Segons es dedueix del present article, les dificultats foren grans i pensaven introduir una sèrie de modificacions en les que va participar Gil de Zárate. Els criteris utilitzats en els dictàmens de les Comissió corresponent del Congrés de Diputats no encaixaven en la seva mentalitat centralitzadora, ja que, per exemple:

"... El proyecto no hacia mas que establecer estas comisiones, dejando al Gobierno el formarlas con las personas que creyera oportunas; y el dictámen señalaba estas personas, dejando su eleccion casi exclusivamente á los ayuntamientos y diputaciones, y por lo tanto haciendo de ellas unos veros apéndices de estas corporaciones. Este es un error; porque si la instruccion primaria ha de prosperar en España, tiene el Gobierno que obrar con mano muy fuerte para vencer muchos obstáculos y superar muchas repugnancias: estos obstáculos, estas repugnancias proceden de las mismas corporaciones populares: hay que combatir su indiferencia, su desidia, su oposicion á gastar para este objeto, y hasta su ignorancia; y no es buen medio de hacerlo el dejarles una influencia escesiva en tan importante ramo. Asi es que hasta ahora no se ha notado desde la publicacion de la ley una gran actividad por parte de las nuevas comisiones. El segundo punto en que se modificaba el proyecto era no menos esencial: se quitó el artículo en que se prescribia que todos los años se hubiese de asignar en el presupuesto general del Estado una para fomento de la instruccion primaria". (46).

A partir d'aquí havien d'esser les corporacions locals, els municipis, que havien de finançar la instrucció primària, encara que Gil de Zárate creia que aquesta finançació no havia d'esser exclussiva sinó compartida pels dos poders:

el Central i el Local. Al mateix temps es planteja la necessitat d'institucionalització de la formació dels mestres amb la creació de les escoles normals, i la potenciació de les escoles de pàrvuls i d'adults.

Hem de recordar que en aquest any Martínez de la Rosa firmà l'Estatut Reial, eina doctrinària del moderantisme liberal. Els Diputats foren elegits mitjançant el vot censitari per formar part, juntament amb els Procers, de les Corts.

Per altra banda, cal indicar a continuació un altra element que va incidir, a nivell de mentalització, en la transmissió de l'ideari liberal vigent a cada moment. Aquest element fou l'establiment del Reglament d'imprentes de 1834, on es reivindica la llibertat d'impremta. Però és evident que, segons el caràcter moderat, en aquest Reglament s'aportava una normativa de caràcter restrictiu, ja que en ell es reconeix que no podia existir l'absoluta i ilimitada llibertat d'impremta, publicació i circulació de llibres i papers. A més, queden reflectits condicionants, com la moral catòlica, més que res pel temor que inspirava el poder que encara atesorava l'Església.(47).

L'articulat d'aquest Reglament, per exemple, en principi declaran lliures de censura i de llicència els llibres i papers que tractin els oficis mecànics, arts, literatura, matemàtiques, astronomia, navegació, agricultura, botànica, medicina, cirurgia, farmàcia, geografia, ... etc. Però quan arriba a les traduccions

ens indica que també són autoritzades, si no duen notes polítiques, històriques o filosòfiques. (art. 1-2)

Arbitra propostes de control restrictives contra les idees subversives, (art.5) i es declaren objectes de censura les obres de religió, matèries sagrades o eclesiàstiques. Això volia esser una passa per controlar les idees religioses contràries al constitucionalisme.

Fra un recolzament als llibres del tipus de ciències potenciades pels liberals en benefici de la burgesia, mentre no arassin en contra de l'ordre establert i no fessin valoracions. Tampoc no s'imprimirà periòdic... com no sia tècnic i tracti únicament d'arts o ciències naturals i literatura..." (art. 22) etc.

Per Antonio Heredia aquestes paraules que regulen la impressió i publicació d'obres, volen dir:

"19) La intenció puramente 'económico-administrativa' de la reforma cultural ensayada durante la transición; 29) La 'arritmia' de que más arriba se ha hecho mención; y 39) El regalismo monárquico característico de la época; aparte de esto -decimos- contiene los datos necesarios para conocer las líneas generales de la 'nueva' filosofía oficial".(48).

La realitat és que la llibertat de premsa ja era una passa important que era esperada per certes forces socials, especialment pels publicistes periodístics de totes les tendències. Era com el "sus" oficial a la lluita ideològica a través de la premsa periòdica. Es preparava el trencament definitiu de l'Antic règim polític.

Entre 1834 i 1835 el conflicte carlista i la crema de convents, accelerà l'anticlericalisme i l'escalada del poder pels liberals més radicals. Paral·lelament, els conflictes socials provocats

per la introducció del maquinisme, (com per exemple a Barcelona, amb la modernista fàbrica "El Vapor", que va quedar destruïda); acabaren per mancobar el poder dels moderats, que es sentiren impotents per solucionar els problemes socio-polítics que aquests fets generaven. (49).

A les Corts espanyoles es reflectia la inestabilitat social, però es seguia pensant en les oportunitats que l'educació oferiria a la construcció de l'Estat, i un liberal que ja pareixia d'un altre temps retorna a la Direcció General d'Estudis. Aquest no és altre que Manuel José Quintana, al que se li ofereix la presidència, i que representava allò que els liberals havien fet en temps passats especialment en el trienni liberal (1821-23). (50). En els debats de les Corts-estament de Procuradors, 28 de gener de 1835, s'aboga per una reforma educativa, i es queixa de les dificultats que troba per dur a terme la reforma: "...La comisión -davant la situació de l'ensenyança- tiene la más profunda esperanza en que la junta creada por el gobierno para la organización de este ramo redactará un plan digno de este siglo, que inspire a los jóvenes ideas sanas y severas, sobre todo un espíritu de tolerancia en todas las materias sin excepción...". (51).

A. Heredia ens destaca de les discussions que es duqueren a la Càmera, des del 10 de febrer de 1835: .- Reconeixement unànim a la importància política de la Instrucció Pública. .- La coincidència en reconèixer la mala situació de la Instrucció Pública .- Valoració positiva de la centralització docent com un mal menor i transitori. (52).

En aquesta línia es manifestava Martínez de la Rosa, però són significatives les seves paraules: "Y si en todas épocas los países ilustrados ofrecen más garantías de orden, estabilidad, sumisión al Gobierno, moralidad e industria, es mucho mas necesaria la instruccion en un país donde hay un cuerpo representativo...Sería un gravísimo mal dar los derechos políticos a una nación atrasada ó ignorante: y crece por consiguiente la necesidad de dar en España todo el ensanche posible a la instrucción". (53). Entenia l'educació com un element de control i d'estabilitat social, de progrés moral i material, i també per defensar el seu concepte de participació política, de constitucionalisme. És en aquest moment quan s'aixequen veus per denunciar la situació de l'ensenyança i del mal estat de l'Instrucció pública. Això dona peu a les forces polítiques i socials a manifestar-se al respecte, Es preocupen del problema segons la seva versió dels fets i els seus plantejaments educatius. Els mateixos procuradors assenyalen solucions, d'entre les quals podem destacar: .- establir Escoles normals de formació de mestres, i una Universitat central per formar els professors de tots els nivells educatius.

.- Promoció selectiva d'ensenyança des de la primària.

.- Augment del presupost.

.- Centralització.

En definitiva es seguia el model francès, en la creença que gràcies a la centralització havia de lograr més ordre, eficàcia, i coordinació a la Instrucció Pública.(54). Però alguns liberals pensaven que la centralització havia d'esser momentània, per aconseguir el model d'estat homogeni. (55).

En definitiva, el radicalisme, aparent, dels liberals estava enllaçat per un pont col·lectiu entre els seus plantejaments i motivacions, i els plantejaments i motivacions dels més tradicionalistes.

A 1837 el 14 d'agost José Me Calatrava és nomenat cap del Govern, i Mendizabal és nomenat ministre d'Hisenda. El 14 de setembre es duen a terme les eleccions segons els imperatius de la Constitució de Cadis. En nom del liberalisme progressista s'aprova la Constitució de 1837, i poc després una llei electoral.(56).

Aquestes circumstàncies significaren en principi el retorn a la legislació d'anys anterior al constitucionalisme: llei d'ajuntaments, llibertat d'impremta, etc, al mateix temps que es desenvolupava una dinàmica de control de les institucions eclesiàstiques, encara amb la guerra carlista en dança.(57). I a l'agost de 1837 se consuma la caiguda de Calatrava i Espartero arriba al poder amb un cop de força.

Els esdeveniments des del punt de vista de política educativa, signifiquen el restabliment de la Direcció general d'Estudis, i el retorn de Quintana, supervivent de l'època de les Corts de Cadis. La reforma educativa era molt difícil que es duqués a terme amb garanties de supervivència, degut a les pressions de les circumstàncies de provisionalitat que rodejaven el poder legislatiu.

S'anava consolidant la ruptura amb l'Antic Règim, al manco a nivell polític, amb un aspecte important a tenir en compte: l'Esclésia com a Institució anava perdent la seva preponderància en el sistema escolar i dins el sistema de relacions en el poder polític.

L'arribada al poder de Mendizabal va significar un revulsiu per a les discussions polítiques en el poder, i a les Corts els moderats s'enfrentaren als liberals per la seva voluntat d'aplicar els seus principis amb més coherència, i va significar l'acceleració de les mesures liberals, entre les que cal destacar la desamortització eclesiàstica. Però no es va dur a terme l'aprovació del desitjat Pla general d'estudis fins a 1836, quan ja Alvarez Mendizabal havia estat substituït. (58)

Això no vol dir que el món de l'educació no es regulàs de manera directa o indirecta pels liberals en el poder. La primera passa duita des de la presidència de Mendizabal, fou el Reial Decret de 21 de setembre de 1835, dins la línia de centralització i uniformització, encara en la línia moderada del comte Toreno, i que tractava de la constitució provisional de les Diputacions provincials i Juntas de Partit. (59).

Aquesta centralització i uniformització ja ve reflectida a les propostes que venien des de fora del poder liberal, i estava dins l'ambient dels grups promotors de les idees liberals, que coincidien en la necessitat d'un control des de les instàncies del poder estatal central, des de principis del 1835. Un exemple n'és el discurs que es programava a través de l'Eco del Comercio, periòdic de talant progressista que potenciarà a Mendizabal, partidari d'una revolució política, i crític amb la política duita a terme pels ministeris corresponents, inclús amb la de Mendizabal. (60).

A l'Eco del Comercio el 7 de gener de 1835 es deia:

"la revolución que se está verificando en nuestras instituciones políticas debe extenderse también á nuestra educacion;

y el carácter de utilidad pública que aquellas van adquiriendo tiene que comunicarse igualmente a nuestra enseñanza".(61)

Des de l'anticlericalisme de la desarmotització de Mendizabal es comença a introduir la voluntat del poder liberal de substituir paulatinament el paper de l'Església a l'educació. La substitució de la preponderància de l'Església al sistema educatiu es volia aconseguir mitjançant una gradual estatalització. D'aquesta qüestió ens indica Antonio Viñao Frago des del punt de vista històric-legislatiu, la problemàtica que significaven les propostes d'intervenció estatal que es duen a terme des del poder a les ensenyances eclesiàstiques:

"Así, el 12 de octubre de 1835 (sólo Monasterios de órdenes monacales' y los 'canónigos seculares' de determinadas congregaciones) se dictaba una Real Orden sobre el régimen de estudios en los Seminarios Conciliares, que sometía las enseñanzas de filosofía y teología a los contenidos, duración y libros dispuestos en las universidades ('uniformidad' reclamada como 'fianza muy segura de orden público'), y exigía para los puestos de rector y vicerrector (nombrados por el Gobierno a propuesta de terna de los obispos) y profesores (nombrados por oposición...-sin posibilidad de remoción posterior por la autoridad eclesiástica) la 'adhesión al tono de la Reina nuestra señora y a las libertades patrias'" (62).

Aquest control sobre l'aparell educatiu-eclesiàstic és un exemple d'intervencionisme estatal i de voluntat de protagonisme estatalista per augmentar l'eficàcia. Es feia necessària una centralització de la vigilància inspectora, a través del seu corresponent organisme central de característiques administrativo-polítiques. En paraules del mateix Viñao Frago, era l'expressió de la mentalitat de canvi des d'alt, i possibilitar una inculcació ideològica era una eina d'uniformització més.(63).

Des de l'oficialitat que inspirava al Boletín Oficial de Instrucción Pública, Javier de Quinto, conegut promotor de plantejaments educatius i secretari del Congrés de la Comissió d'ensenyança a la legislatura de 1837, bastant crític amb la realitat educativa però justificador de les passes que s'anaven fent, ens manifesta la seva opinió:

"La instruccion primaria, ese grande elemento de sociabilidad, sin el cual los pueblos no sabrian dar un paso ni en su moralidad ni en su riqueza y poderío, ha perdido la privilegiada atencion que reclamaba. en Agosto ya de 1834, en vista del estado deplorable de la enseñanza en que se hallaba este importante ramo en algunas provincias de la monarquía, por consecuencia de las desgracias que durante tanto tiempo la habían afligido, se nombró una Comision central, compuesta de sujetos ilustrados y celosos (1), con el objeto de que preparase una reforma completa en las escuelas, activando los trabajos de un plan general de instruccion primaria, asegurando la subsistencia de los maestros y el decoro que les es debido, y estableciendo por último la correspondiente vigilancia en el régimen moral y administrativo de estos estudios, á fin de que se evitasen los abusos que habían impedido hasta allí los progresos de la primera educacion.

La Comision cumplió por cerca de dos años con el grave é importante encargo que se la habia confiado por el Gobierno, y de su época datan las primeras bases de lo mucho que posteriormente se ha logrado hacer ya en la materia. Incorporose en la Direccion general de estudios (2) esta Comision en 1836; y despues de innumerables mejoras parciales que de continuo se introducian por este laborioso cuerpo en las enseñanzas primarias, pudo ya el Gobierno en 1838 presentar a las Córtes un proyecto de ley sobre este ramo, que abrazaba todos aquellos puntos que la experiencia de los años anteriores habia acreditado, y que satisfacía cumplidamente á las necesidades del momento y abria campo anchuroso para plantear y establecer en lo sucesivo todas las mejoras de que esta clase de instruccion era susceptible. ....". (64).

Continua el seu comentari en aquesta línia, com un funcionari més que des del punt de vista d'un pensador de les reformes educatives del moment, com a Secretari general de la Direcció General d'Estudis. Dins la dinàmica que imperava en aquells a favor d'una reforma que miràs cap Europa, al mateix temps que afavorís les classes mitjanes, Quinto fou defensor d'una Educació al servei del millorament de la indústria útil i no tan sols per millorar els coneixements científics. (65)

De totes maneres, les paraules són un exponent del que des del poder es pretenia. També defensa la postura dels reformistes liberals, en que fa referència als estudis de teologia per manca d'uniformitat i sense la deguda inspecció, i les corresponents controvèrsies amb els seminaris conciliaris. (66).

Un altre representant qualificat d'aquest tipus de buròcrata de l'ensenyança fou A. Gil de Zárate que ens ofereix la seva opinió, d'aquests anys, segons el agitat període, de reformes institucionals que no es pogueren dur a terme per haver-se retallat els recursos dedicats a tals reformes, i degut a les circumstàncies no s'havia:

"...podido hacer mas que conservar lo que existia, crear ó mejorar muy poco, y preparar los medios de verificar con el tiempo una reforma que, prescindiendo de los contratiempos, es lenta por su misma naturaleza". (67).

Com es veu, dóna la culpa de la poca efectivitat als poders públics, per a dur a terme la reforma desitjada, als esdeveniments polítics i a l'estat d'ebullició en que es trobava el país.

Pensava que les reformes polítiques duites a terme havien de repercutir en l'ensenyança exigint un canvi a l'instrucció pública que li donàs un caràcter "nou i diferent" (68). Però també és veritat que aquestes reformes fetes en aquest temps tenen components de conflictitat oficial degut, entre altres, a la matització diferenciada existent entre el ministeri corresponent (Foment, Interior o Governació) i la Direcció general d'estudis, ja que no es tenia un Ministeri d'Instrucció Pública, circumstàncies que no permetien un canvi d'estructures, al manco amb la rapidesa desitjada. (69).

Poc a poc arribam a 1836 que significa un intent moderat per donar una nova passa per reformar la Instrucció pública, i l'anomenat Antonio Gil de Zarate, consumat centralista i estatalista, ens indica, com a testimoni oficial, que:

"Malogróse así la ocasion tal vez mas oportuna de arreglar este importante ramo sin las dificultades que despues no podian menos de ofrecerse. Considerandose este asunto como legislativo, ya en el Gobierno en adelante no podia resolverlo por sí en todas sus partes, siendo precisa la intervencion de las Cortes; intervencion lenta por su naturaleza, y mucho mas estando aquellas divididas en dos cámaras distintas. Esta consideracion y la urgencia del remedio, hizo que el Sr. Duque de Rivas, siendo ministro de la Gobernacion, prescindiese un plan completo que fué generalmente bien recibido. Pero aquel plan estaba destinado á morir á los pocos meses de su nacimiento. En 4 de agosto se publicó, y en 4 de setiembre se mandó suspender su ejecucion bajo el pretexto de que, con arreglo á la constitucion, los asuntos de instruccion pública correspondian á las Cortes. Fué sin duda aquel un golpe fatal para la enseñanza, pues alejó quizá para siempre el término de una reforma tan completa como necesita. Nada tenia que ver el plan con los principios políticos: antes bien, si por algo pecaba, era por demasiado avanzado en algunos puntos interesantes; pero su origen, que en semejante negocio no hubiera debido mirarse, fué indudablemente la causa de su proscripcion. Sin embargo, aquel trabajo no quedará del todo perdido;

pues influirá necesariamente en cuantos se hagan en lo sucesivo" (70).

De totes maneres, la reforma de l'educació en aquest moment es planteja des de dalt i des del centralisme, i aquí ja coincidien els liberals en el poder, tant els uns com els altres. Per tant el centralisme iniciat a partir de 1833, no és obra exclusiva dels moderats, sinó dels liberals, perquè si a 1836 apareix un pla com el del duc de Rivas, al 1835 les mesures dels liberals en el poder també eren centralistes.

Contrastant amb l'estatalització, es potencia la dicotomia escola Pública- escola Privada, el art 1er. diu "La instrucción primaria es pública y privada" i facilita la creació d'escoles privades o particulars (títol I Secció secona), ja que permet que cada ciutadà de vint-i-dos anys complits i que no estigui inclòs dins l'article 16, ho pugui fer.

Per a Manuel Puelles el Pla duc de Rivas de 1836 pretenia satisfer una doble motivació: necessitat de substituir la legislació de Calomarde per acomodar els nous patrons polítics, i l'ideari moderat en matèria d'educació. (71). Com a característica fonamental es justifica l'abandonament de la gratuïtat universal, afavorint l'accés a l'educació a les classes mitjanes, proposta bàsica de l'ideari polític. A les paraules de presentació del Plà, del 4 d'agost de 1836, ens indica:

"Persuadida de la necesidad de dar a las enseñanzas actuales la dirección que exigen las luces del siglo y la estension que los medios permiten; convencida de que no puede diferirse por más tiempo esta reforma sin perjudicar al arraigo y progreso de las instituciones políticas i civiles, a la prosperidad de las artes útiles y a todos los demás elementos

de civilizacion y bienestar, ... he venido en decretar, en nombre de mi augusta hija, la reina Doña Isabel II, el siguiente" (72).

En aquest pla dividia l'ensenyança, a la francesa, en tres nivells: .- Instrucció primària (pública i privada) apartat en el que al art. 13 es planteja la creació d'una "Escola Normal central de instrucció primària", que serviria fonamentalment per a la formació dels mestres, sense perjudici que (art. 14) cada província, per si sola o reunida amb altres, amb el consentiment de la Diputació provincial, pogués tenir una escola normal primària, i aplicar un reglament especial per regular l'organització de les escoles normals.(73). Era aquesta disposició un element important des del punt de vista de la construcció del sistema escolar moderat.

.- Secundària (elemental i superior), que comprèn: "aquells estudis a que no arriba la primària superior, però que són necessaris per a completar l'educació general de les classes acomodades, i seguir amb fruit a les facultats menors i escoles especials" (art. 25). És una definició d'ensenyança intermitja, un pas previ per iniciar el tercer nivell, i preparar al fill de la burgesia per aconseguir el pas per a l'ensenyança universitària amb èxit. .- La tercera Ensenyança (facultats, escoles especials, i Estudis d'erudició), com a culminació dels nivells educatius.

En definitiva, el Pla Duc de Rivas, en que no s'aplicàs, va ésser el model a on el moderantisme doctrinari hi va voler-se fonamentar, al manco en el que fa referència a la Instrucció primària, fins a l'arribada de la Llei Moyano (1857), i a pesar de les protestes

que impediren la seva aplicació real, fins i tot des de les files del mateix moderantisme.

Per a Bernat Sureda, el Pla duc de Rivas, en el que es refereix a l'ensenyança secundària, adquireix un marcat caràcter elitista, encara que:

"Sobre esta cuestión debe tenerse presente que la enseñanza secundaria ya tenía carácter elitista en los planteamientos de Condorcet que tanta influencia tuvieron sobre los liberales españoles. Es muy importante también sobre esta cuestión analizar la crítica que Jovellanos lanza contra la idea del Seminario de Nobles que pensaba crear la Sociedad Económica Mallorquina de Amigos del País y que recoge en su "Memoria sobre la educación pública"(74).

Així arribam al triomf del liberalisme progressista constitucional, perquè, fruit de les circumstàncies, el Pla duc de Rivas va quedar a l'aire, ja que a les dificultats parlamentàries, s'hi uniren els fets de la Granja, que precipitaren el restabliment dels principis del liberalisme més radical, representats pels promoguts, anteriorment, a les Corts de Cadis i en el Trienni liberal.

El 4 de setembre de 1836 fou derogat el Pla del duc de Rivas, un mes escàs després de la seva promulgació. (75). I recobrava el nou protagonisme la Direcció general d'Estudis.

Un testimoni de l'època, Andrés Borego, periodista, ens presenta les aspiracions dels liberals que arribaven al poder:

"La división del poder legislativo en dos cámaras, el veto absoluto en favor de la Corona, el derecho de disolución, considerados como herejías políticas por los liberales de 1820, eran ya dogmas admitidos por los progresistas y que éstos consistieron en consignar en la Constitución que debía reemplazar a la de 1812".(76).

De totes maneres, les respostes als esdeveniments originats per les lluites polítiques de l'època varen ésser diferents segons els indrets i grups socials en que es produïen. I encara que, per exemple, veïm sectors de l'Església (del clergat) que militen en el carlisme, hi ha representants de la jerarquia eclesiàstica que s'afilien al carro del guanyadors.

Les lluites polítiques d'aquest període es contemplen en un signe de dramatisme, com base per una transformació social, sense produir-se una resposta uniforme al conjunt de l'Estat espanyol.

Un exemple de la diversitat de la resposta al fenomen de la revolució liberal es mostra en l'anàlisi del sector econòmic: el canvi de règim econòmic: el canvi no es produí de manera efectiva i igualitària en els diversos indrets de l'Estat espanyol; ja hem dit que només a Catalunya Principat es va viure una certa revolució industrial: això es sol qualificar de fracàs de la Revolució Industrial a l'Estat espanyol. (41)

Ara bé la lluita pel control de l'educació que havia començat amb l'expulsió del jesuïtes (1776), des del punt de vista de secularització de l'educació i de la implantació de les idees dels liberals, enfrontaven els liberals amb les forces més tradicionals de l'Església que havia monopolitzat fins llavors el món de l'educació.

El paper que va jugar l'Església pot semblar confusionari, ja que per una banda tenia militants en el sector liberal moderat (el bisbe de Mallorca Salvà n'és un exemple) i per altre gran part del clergat militava en el sector carlista de tendència absolutista i anti liberal, opció que representava la continuació de l'Antic

Règim i tenia un ideari oposat al centralisme liberal i una visió autonòmica de l'Estat, que per ventura li era convenient per a conservar els seus privilegis.

Naturalment, l'Església jugava amb dues cartes. Per comprendre el significat d'aquestes paraules, millor és indicar el que ens recorda J. Carles Clerente quan ens parla sobre les guerres carlistes:

"La Iglesia jugó con dos barajas: las altas jerarquías eclesiásticas no se alinearon, salvo varias excepciones, con los carlistas. El clero más modesto, en cambio, combatió, incluso con las armas, al lado de don Carlos. Y, lo que fué decisivo, todo el aparato estatal estuvo controlado por el bando liberal..." (78)

En l'aspecte social, cal dir que les capes més pobres, considerades baixes, lluitaren al costat dels carlistes, i que els sectors privilegiats s'alinearen en el bàndol liberal, cosa que explica la postura de l'Església.

Una visió d'aquell temps en relació a les forces polítiques que conformaven l'espectre polític és la d'en Jaume Balmes, conegut defensor de postures eclèctiques en voluntat d'afavorir el terme mig entre la mentalitat dels carlistes i els moderats, ens explica la seva visió del problema en Origen, carácter y fuerzas de los partidos políticos en España, a on ens diu:

"Distribución entre los partidos políticos de los elementos que tienen en la sociedad española una fuerza efectiva División de los partidos en liberales y realistas. Matices de cada grupo. Realistas enemigos de toda innovación. Razón por la cual el clero regular ha sido enemigo de las innovaciones. Razón de tal actitud. Las reformas convenientes han de proceder de la autoridad legítima. Así conducidas, no hubiera el clero resistido a ellas. La religión y la monarquía han tenido en el clero un firme apoyo." (79)

Ja es sap que Jaume Balmes era un dels defensors més radicals de la fórmula de la reconciliació sincera de tots els espanyols catòlics i monàrquics, com ens indicava en el seu moment Menendez i Pelayo. Balmes era partidari d'evitar la guerra civil (carlista), i fer possible la legalització del partit carlista. Ara bé, el mateix Jaume Balmes no era un tradicionalista absolutista, sinó que des del punt de vista del pensament polític era eclèctic, i pretenia un consens entre les postures absolutistes cadines i les dels moderats constitucionalistes. (80).

Però no era un home tancat als nous corrents de pensament de les noves ciències socials, malgrat el seu tradicionalisme evident. Creia que el poder polític es limitava a l'organització del poder governamental, i el social es referiria als aspectes que comprenen idees, costums, institucions socials, que no estarien en dependència directa del poder polític. (81).

La visió de Balmes de les lluites polítiques i de la correlació de forces polítiques de l'època era bastant parcial. És evident que els temes i les seves aportacions ens poden ajudar a comprendre la inestabilitat política existent. Llibertat, progrés, ordre, etc, és evident que no tenia el mateix significat entre les diferents posicions ideològiques, sobre tot caldria reconèixer les diferències existents entre el liberalisme doctrinari i constitucional i les ideologies més pròximes. El punt clau seria poder aprofundir quins eren els grups i les persones que eren darrera les diverses ideologies

en dança.

Moderats i progressistes eren les dues opcions polítiques que s'estructuraven per aconseguir el poder polític. Sortiren de l'existència d'un grup liberal més ampli. El partit moderat, paulatinament s'aniria convertint en l'ala més conservadora del liberalisme, que queda "formado por liberales 'atemorizados' por la evolución política del país, e influenciados por el doctrinarismo francés. Socialmente queda aquí identificadas las clases poseídas". (82). Són els defensors de la política de l'ordre,

la política del pacte Estat-Corona, perfectament constitucional, i evolucionen de cada vegada més cap a postures de caire conservador.

Si hem de reemprendre el camí de l'evolució temporal cal indicar que el juliol del 1837 s'aprova la Constitució que significa fer valer la de 1812, que des d'Andalusia s'havia posat de moda. Aquesta tendència s'imposa a tot l'Estat espanyol, però, en definitiva, s'aprova una Constitució més moderada que l'esmentada de 1812, dins un ambient de revoltes locals, com per exemple a Barcelona, a on el 4 de maig de 1837 és executat Ramon Xauderó, revolucionari liberal que va ésser acusat de provocador de la revolta d'exaltació liberal. (83).

La Constitució de 1837 en sí no fa cap referència a l'educació, però hi ha elements que condicionen el món de l'educació,

ja que "autoritzava l'existència d'algunes cases de religioses, però no com a comunitats, sinó com a institucions de l'Estat" segons ens indica Jordi Monés. (84).

Segons Carlos Marichal, el període que va de 1837 a 1840 va significar una empenya al desenvolupament dels partits polítics Progressista i Moderat, i va accentuar l'antagonisme polític manifestat a les eleccions i a les discussions a les Corts Constituents, però no arribaven esser els partits d'avui en dia, organitzacions burocràticament fortes i que movilitzen les "masses". (85).

Fins a 1839, el recorregut des del punt de vista oficial i des de 1834, ofereix moltes millores efectuades a tots els nivells educatius: Universitats; "El Gobierno, sin embargo, ha empezado á verificarla, trasladando a Madrid y Barcelona las universidades de Alcalá y Cervera..."; "Dos medios son los que existen para propagar la segunda enseñanza: el de establecimientos costeados por el mismo Gobierno ó de fondos públicos, y el de colegios de empresa particular"; "La instruccion primaria ha merecido tambien una atencion especial del Gobierno, y en parte de la enseñanza ha adelantado mas la reforma que en las otras".(86).

Però Gil de Zárate també pensava en les corresponents dificultats, i encara que és descriptiu se li veu el seu favoritisme oficialista:

"Un obstáculo grande se opone en España á que se plantee rápidamente y bien toda clase de enseñanza, particularmente la secundaria y la primaria: es la falta de maestros: para aquella apenas existen, y los

que hay para la primaria son por lo general tan malos, que causa asombro el ver su ignorancia. Esta razon ha hecho necesario el establecimiento de las escuelas normales: en primer lugar una central en la corte, y despues las particulares para una ó mas provincias. La primera se ha logrado establecer por fin á principios de este año, y promete los mas felices resultados, al ver el celo de los maestros y la aficion con que se han dedicado al estudio los jóvenes mandados por las provincias. No se crea, sin embargo, que ha costado poco el llevar á cabo este establecimiento. Las provincias no se han presentado todavia, hallándose en el número de estas las mas ricas, y las que se precian de mayor exaltacion en las ideas. ¡Cosa extraña ademas, y que prueba cuán grande es la indiferencia general en esta parte, y cuánta energía necesita emplear el Gobierno para vencer esta apatia si ha de poder hacer algo! en muchas provincias no se han encontrado jóvenes que hayan querido venir de alumnos, y ha necesitado el Gobierno nombrarlos de otra parte". (87).

També ens indica la millora en l'educació en les escoles d'adults i de pàrvuls, introduïdes aquestes a través de la Societat creada per a tal objecte baix del patrocini de la Societat Econòmica de Madrid, etc. (88)

Entre les barreres que Gil de Zárate assenyala podem indicar:

"...pero que ha encontrado hasta ahora obstáculos insuperables en las desgraciadas circunstancias que nos rodean, en la miseria pública, en la falta de recursos, y hasta en la necesidad de esperar á la cooperacion del poder legislativo. La direccion de estudios, compuesta de personas ilustradas, y cuya mayor parte no podria ser fácilmente reemplazada, trabaja sin cesar en ayudar al Gobierno para llevar á cabo la reforma;..." (89).

Pensava que era una reforma a llarg termini, però també creia que la inestabilitat política que es vivia en aquelles lluites polítiques pel poder, i les conseqüències de la guerra carlista, desviaven l'atenció dels ecarregats de dur endavant la reforma, sobretot condicionada pels aspectes econòmics.

Un autor tradicionalista com Ortí i Lara, testimoni de l'època, ens explica la seva interpretació del que succeïa en aquest temps, anys després, tot parlant de les lluites pel control de l'Educació i de les nafres de l'ensenyança i de la secularització dels estudis:

"Recordamos muy bien que al inaugurarse entre nosotros la reforma de la instruccion pública con el plan de 1845, refrendado por el señor marqués de Pidal, y conservado despues substancialmente por todos los Gobiernos en las varias leyes dictadas sobre el este ramo, el insigne Balmes, que en la sazón publicaba El Pensamiento de la Nacion, penetrando el gérmen heterocoxo de que estaba animada aquella ley, y viendo con una mirada que hoy parece profética, los dañados frutos que algun dia habia de dar, levantó su voz elocuentisima para infundir en los animos un vivo sentimiento de alarma anunciando tristemente lo que despues todos hemos visto i deplorado". (90).

I a continuació exposa el que J. Balmes considerava una funesta lluita en l'Església i l'Estat, dirigint la mirada a França per l'excessiva liberalització que a l'ensenyança es vivia, però també es veu que defensava la unitat de l'ensenyança, encara que el que vol evitar-se és el monopoli de l'Estat, en contraposició de la llibertat que encara conservava l'Església per incidir en el sistema educatiu.

Tot parlant del paper de l'Església a la societat d'aquell temps "El Eco del Comercio" considerava a aquesta com un poder ocult:

"Concordato.- Poder oculto.

A fuer de adversarios generosos no podemos de comodecer al gabinete por triste posicion en que se ha colocado ante el pais, puesto que ni puede declinar la terrible responsabilidad en que se ha enredado, ni dejar de pasar por falso ó por juguete de otro poder más alto, mas suspicaz y mejor organizado.

Una y mil veces hemos dado al gobierno la voz

de alerta para que oyese los guipos de zapa con que se mina el terreno que pisa, y para que viese los lazos que se tienden por los que lo eligieron para que sirviese de paso al despotismo, que es el fin iraucurado desde la muerte del ultimo rey y de cuyo camino no se han apartado sus secuaces sino mal de su grado". (91).

Continua amb aquesta tònica de crítica radical als moderats en el Govern, i incita a la revolta ~~del~~ poble. Però no tan sols eren aquestes les preocupacions que manifestava aquest article, sinó el que més volia significar eren les intrigues cortesanes i les lluites per mantenir el poder.

I a continuació, després de diverses reflexions en aquesta línia crítica, ens diu:

"... y en prueba de que nuestra creencia no es de ahora, recuerden nuestros mismos adversarios políticos las veces que les hemos dicho que eran instrumentos ciegos de una camarilla perfida y solapada; que el gabinete estaba sirviendo de editor responsable á los manejos del poder oculto que desde altas regiones acabaria por derribarlo cuando hubiera servido a su obra de perdicion. No obstante, nuestras palabras se perdieron entre adulacion y la lisonja, ó fueron contestadas con la chocarrería y el sarcasmo, hasta por algunos periódicos de cuya gravedad no lo estábamos". (92).

D'aquest escrit es dedueix que els negocis de les relacions Església-Estat espanyol no es duien a terme de forma adequada, i després dels constants fracassos en les tentatives de normalitzar les relacions amb la Santa Seu, tot presentant una alternativa a l'actual situació:

"... El gabinete debe reparar la derrota que ha sufrido, destruyendo con mano fuerte, y sin contemplacion

à classes y gerarquias, el poder oculto que lo mina y lo socava, y proponer a las cortes la nulidad de la devolucion de los bienes al clero, suspendiendo ó revocando en el interin la entrega de ellos, sacándolos despues al mercado, ó repartiendolos entre los que derramaron su sangre por la libertad y por la reina; castigando severamente al encargado de negocios si ha faltado a sus deberes, ú obrado por influencias extrañas, haciendo despues un manifiesto motivado al pais y una comunicacion enérgica á su Santidad para que vea aquella curia que si en un momento de error ha podido el gobierno desconocer que Roma ha sido y será siempre Roma, también sabe volver por su decoro y por el respeto que debe ser tratada a la nacion española. Esto aconsejamos á nuestros adversarios políticos, porque esto aconsejamos a nuestros mejores amigos; y porque esto y algo mas haríamos si pudiéramos plantear nuestros principios". (93).

Com es veu aquesta publicació periòdica representa la ideologia liberal progressista, però que no es questionava la monarquia en el poder, comandada ja per Isabel II.

Poc temps després, el 27 d'abril de 1845, aquest mateix periòdic, es definia a favor de la tolerància religiosa, en contra de les postures confessionals defensades pels moderats de caracter exclusivista:

"Forzoso es, por consiguiente, que si en el mundo queremos ser algo comencemos siendo tolerantes. El paso es fácil. la legislacion de nuestros tiempos bárbaros esta abolida por los grandes principios modernos, por la opinion y por el fundamento de todas las constituciones mas ó menos populares. Ningun español concibe ya procesos de heregia; ni hay ya medios ni prácticas ni reglamentos algunos, ni preceptos penales para castigar la apostasia religiosa.

Tenemos bastante fé en los principios de nuestra religion para temer competencias y defender un exclusivismo contrario á todos los intereses y opiniones". (94).

Surt en defensa d'un cristianisme universalista i tolerant. Critica el papisme arcaic que molts de monarques estaren enllaçats en el passat, en benefici o profit del pontifici i del clero.

Des de 1841, el poder central disposa una eina de difusió dels seus plantejaments educatius i de la normativa oficial sobre el funcionament del sistema educatiu. És a on es reflecteix el pensament de qui està en el poder, entre altres coses. Malgrat la seva introducció inicial del B.O.I.P. de 28 de febrer de 1841, es defineix com un periòdic d'Instrucció pública de caràcter semi-oficial. (95) El que en aquest apartat ens interessa concretament és el reflex de les línies de política educativa del moment, en relació en la lluita pel control de l'educació.

La primera disposició oficial que es publica en el B.O.I.P. i que ens interessa reflectir com el primer punt de partida oficial en el camp de la Instrucció primària és una circular de la Direcció General d'Estudis, en la que s'indica:

"Terminada felizmente la guerra civil que no daba lugar á otras atenciones, y calmada tambien la crisis política que en el último tercio del año próximo pasado paralizó la marcha de los asuntos generales relativos á la instrucción primaria, parece llegado el momento oportuno de dar nuevo y vigoroso impulso á este ramo del servicio público que tanto interesa a la prosperidad general.

En estas circunstancias se dirige á V.S. la Direccion general de Estudios, y espera que esa Comision provincial penetrada de sus sentimientos y manifiestas disposiciones de la Regencia provisional del reino en favor de la instruccion pública, hará por su parte los esfuerzos necesarios, y empleará cuantos medios esten a su alcance, para que un objeto de tan grande importancia sea debidamente atendido y se pueda lograr tan pronto como conviene a todos. A este fin es necesario que esa corporacion lleve á efecto desde luego las disposiciones dadas anteriormente, y adopte todas las que su celo le sugiera para llegar al término deseado".(96).

Era el temps de la Regència d'Espartero, un punt de partida oficial des del poder central cap a les Comissions provincials d'Instrucció primària, que eren els òrgans de control vigents des del Reglament provisional de les Comissions d'Instrucció primària de 18 d'agost de 1839. (97).

Un instrument de reproducció de la mentalitat liberal en el poder havia d'esser l'establiment de les Escoles Normals a les províncies. En aquest sentit, el 15 de març de 1841, el B.O.I.P. va publicar una C. de la Regència provisional, on es mana als alumnes de l'Escola Normal central que hi acabin els estudis a establir les corresponents escoles normals a les províncies. (98).

Altra preocupació oficial del moment és la de crear escoles de pàrvuls, per exemple en el B.O.I.P. es recomanava el: "Manual para los maestros de escuelas de parvulos", llibre com es sap de Pablo Montesino. (99). Aquesta circular anava datada a Madrid 16 de març de 1841, en el B.O.I.P. de 31 de març de 1841, (100) i era favorable com és natural a la creació d'aquestes escoles.

Un instrument de control que també surt en el B.O.I.P. és el de les vistes que havien de dur a terme les comissions provincials d'Instrucció primària, ja que en el de 30 d'abril de 1841, en una òdre de la Regència provisional de 25 d'abril es deia:

"Establecidas las comisiones superiores de instruccion primaria en virtud de la ley de 21 de Julio de 1838, con el objeto especial de vigilar, mejorar y propagar la instruccion primaria elemental y superior de las provincias, y autorizadas estas comisiones para nombrar inspectores de su seno ó fuera de él que visiten las escuelas una vez al año por lo menos; se hace ya preciso que esto se verifique por punto general y á la mayor brevedad posible.

El mal estado en que se encuentra esta enseñanza en varios pueblus de la monarquia, y la dificultad de poner remedio á este grave mal, sin que preceda una visita hecha con escrupulosidad y con detenimiento por personas inteligentes, son circunstancias que aconsejan la pronta ejecucion de esta medida. De ella debe resultar el conocimiento exacto de lo que existe en la materia, de lo que falta y de la causa principal de los efectos mas notables. Este es asimismo el medio mas á proposito para explotar el terreno, á fin de que tanto comisiones provinciales como Gobierno mismo, puedan dirigirse con toda seguridad á mejorar el estado de la instruccion primaria en nuestro suelo". (101).

Era al mateix temps una eina de control i d'inspecció, i d'informació sobre l'estat de la Instrucció primària en el conjunt de l'Estat.

També es comença una col·lecció de llaeis, decrets i ordres vigents relatives al govern de la Instrucció pública, per donar a conèixer quina era la normativa en que els professionals de l'instrucció pública i els seus responsables havien de complir i fer complir. (102).

En el B.O.I.P., entre altres, als apèndixs a la part oficial trobam referències a Reials ordres d'Instrucció pública, que ens corroboren les paraules anteriors,

cal citar La "Real orden que contiene varias disposiciones relativas a noticias y estados que deben remitirse al Gobierno de S.M. y a la Direccion General de Estudios, y a informes que esta debe remitir al Gobierno". (103) Ja que es considera un element important pels Governs la Instrucció dels seus ciutadans. (104).

En aquesta disposició la Reina Gobernadora mana:

19 Los gefes políticos que no hayan cumplido con lo dispuesto en la circular de 7 de Agosto último, lo verificarán en el preciso término de un mes, remitiendo á este ministerio las noticias que en ella se pedian a cerca de lo actuado por las comisiones de instruccion primaria para llevar á efecto la ley de 21 de Julio de 1838.

20 En lo sucesivo las comisiones provinciales de instruccion primaria remitiran mensualmente á la direccion general de estudios una relacion circunstanciada de cuanto durante el mes vencido hayan hecho en sus respectivas provincias en el desempeño del cargo, estas relaciones se sujetarán al modelo que les remitirá la misma direccion.

21 Los gefes políticos, como presidentes de las comisiones provinciales, cuidarán de que estas corporaciones cumplan exactamente con todos los objetos propios de su instituto, excitaran el celo de los ayuntamientos para que faciliten los medios de establecer y mejorar las escuelas conforme á lo prevenido en la ley; y removerán en cuanto esté de su parte los obstáculos que se opongan á tan benéfico fin, acudiendo al Gobierno cuando su autoridad no alcance á conseguirlo.

22 Para cada provincia nombrará el Gobierno, á propuesta de la direccion, inspectores de escuelas encargados de visitarlas y examinar su estado cuidadosamente, con sujecion á las instrucciones que al efecto se les comuniquen. Las dietas de estos funcionarios se pagarán de la cantidad que en la ley de presupuestos se asigne á este ministerio para el ramo de instruccion primaria.

Finalmente, S.M. se propone premiar á los maestros que mas se distinguen por su celo y por los buenos resultados que consiguen en la enseñanza; y quiere que las comisiones provinciales le indiquen aquellos que se hicieren acreedores á esta gracia, para fomentar en tan benemérita clase el ardor y la emulacion que suelen conducir á los mas felices resultados. De Real orden lo comunico á V.S. para su inteligencia y efectos correspondientes. Dios guarde á V.S. muchos años. Madrid 15 de Febrero de 1840. = Calderon Collantes. = Sr. jefe político de ...." (105).

Queda molt clar quines eren les seves intencions. Un altra cosa molt diferent és que s'arribassin a complir, al menys en la seva totalitat. La veritat és que la informació de l'estat de la Instrucció primaria per províncies apareix paral·lelament al compliment d'aquesta normativa, la qual cosa és possible gràcies a la publicació en el B.O.I.P. de notícies referents a elles, com per exemple, la del 15 de juny de 1845: "Estado que demuestra el desarrollo y progreso de la instruccion primaria en la provincia de Madrid, segun los datos que existen en la Direccion general de Estudios remitidos por la comision en 20 de Diciembre de 1840". (106).

Es veu que aquest sistema d'inspecció no acabava de funcionar a la perfecció perquè en el B.O.I.P. de 31 d'agost de 1841 es publica una circular de la Direcció General d'Estudis que:

"A fin de que la visita de escuelas que se está practicando en algunas provincias produzca el resultado que se apetece, facilitando la aplicación de los medios necesarios para promover con oportunidad, eficacia y buen éxito la educacion y la instruccion del pueblo, ha creido conveniente esta direccion que las comisiones superiores de instruccion primaria en las provincias prevengan á los respectivos inspectores encargados de visitar los establecimientos de enseñanza primaria elemental, que sin perjuicio del estado general, resúmenes

y observaciones que deben pasar á las mismas comisiones al terminar la visita general, les pasaré desde luego un estado particular comprensivo de las escuelas correspondientes á cada partido judicial, según las vaya recorriendo, con las observaciones que juzgue importantes; y que las comisiones remitan sucesivamente y sin demora á esta dirección copias de estos resúmenes parciales". (107)

Per altra banda cal indicar que s'insistia en la regulació d'aquestes comissions, i el 30 de setembre de 1841 al B.O.I.P. es publica el "Reglamento provisional de las comisiones de instruccion primaria elemental", (108) en el que es plantejava que:

"La experiencia general de todos los países donde prospera la educación pública, ha mostrado que para que esta corresponda á la actual civilización europea, es preciso que los establecimientos destinados á la instrucción del pueblo esten siempre, en cuanto posible sea, á la vista del Gobierno, encargado y responsable de este ramo del servicio público, esencial á la felicidad de los gobernados; no conociéndose otro medio de dar á la enseñanza el impulso general, uniforme y sostenido que necesita.

Al Gobierno supremo, sin embargo, no le es dado el cuidar por sí, é inmediatamente, de cada uno de estos establecimientos, examinar de continuo su verdadero estado, conocerlo con exactitud, juzgar simultaneamente de las circunstancias en que se encuentran, y ocurrir á las necesidades de todos. ...". (109).

Signat el 18 d'abril de 1839, continua publicant-se en el B.O.I.P. de 15 d'octubre de 1841. (110).

Una disposició que reflecteix la realitat en que es trobava el ram de la Instrucció pública, és la que veia que els diners d'aquest no fossin inclosos al presupost general de l'Estat, (111) qüestió que complicava sobremanera la financiació del sistema escolar.

Paral·lelament a la reestructuració de les Universitats, supressió de la Universitat d'Alcalá de Henares, creació de la de Madrid, restauració de la de Barcelona, desaparició definitiva de les de Palma de Mallorca i Cervera, i la seva incorporació a la de Barcelona, es potencia la consolidació de la creació d'Instituts de segona ensenyança la qual cosa queda reflectida en el B.C.I.P., i per exemple el Ministeri de Governació dirigeix una circular en la que s'expressa:

"En virtud de lo dispuesto en el decreto de 10 del actual, S.A. el Regente del reino ha tenido á bien aprobar las siguientes instrucciones para la incorporacion de las suprimidas universidades de Cervera y Palma en la de Barcelona, y la ereccion consiguiente de los Institutos de segunda enseñanza en aquellas provincias:

1ª. Los gefes políticos de Lérida y Mallorca pasarán respectivamente á los expresados establecimientos literarios y formalizaran un inventario detallado de todos los bienes y efectos que en los mismos existan, remitiendo una copia á la direccion general de Estudios y otra á la universidad de Barcelona.

2ª. Los gefes políticos cuidarán de remitir á la universidad de Barcelona, rubricadas las Hojas, los libros de actas de los claustros universitarios de Cervera y Palma desde su creacion ó restablecimiento por las juntas de gobierno de 1840. A estos libros de actas, asi foliados, acompañarán los demas de años anteriores, y todos los expedientes y papeles de secretaria y contaduría que se refieran á estudios, grados ó cualquier acto de facultad mayor.

3ª. Los gefes políticos remitirán á la direccion general de Estudios los expedientes de los catedráticos y sustitutos de facultad mayor de las universidades de Cervera y Palma. ...Los catedráticos propietarios y sustitutos de enseñanzas intermedias serán conserva-

dos, á los Institutos de segunda enseñanza de las provincias de Mallorca y Lérida.

4º El jefe político de Mallorca restablecerá inmediatamente el Instituto balear en los términos en que se encontraba en 1840, y con las mismas enseñanzas, rentas y efectos, conservando sin embargo los actuales catedráticos de instrucción secundaria ó filosofía, y consultando con la dirección de Estudios cualquiera duda ó dificultad que pueda ofrecerse.

...". (112).

Al marge d'aquestes informacions oficials, però molt il·lides a la notícia anterior, la reforma de les universitats, es presentava en el B.O.I.P. de la següent manera:

"Persuadidos de que es tiempo oportuno de dar impulso eficaz al arreglo de los estudios públicos, con fin de aumentar y mejorar la instrucción recibida por los jóvenes destinados por su posición social y especial educación literaria y científica, á influir particularmente en la suerte futura del país, vamos á exponer algunas observaciones relativas á las materias de enseñanza que en nuestro concepto deben formar parte esencial del programa de estudios en todos los establecimientos que se dicen de instrucción superior". (113).

Però el més interessant de les indicacions que es fan en aquest article publicat el 31 d'agost de 1842, són les referències a la utilitat que han de tenir pel poble les ensenyances ofertes als Instituts de les poblacions que no podrien mantenir una universitat.

I es considerava que:

"Mas como estos Institutos deberán ser por una parte los establecimientos provinciales donde reciba convenientemente instrucción toda clase de personas que necesite ó aspire á mayores conoci-

mientos que los que le proporciona la enseñanza primaria, haya que seguir, ó no, carrera de universidad". (114)

Important va esser també la preocupació dels liberals del moment, representats, en aquest cas, per Pablo Montesino, que firmava el "Reglamento para el regimen y gobierno de la Escuela Normal-Seminario central de Maestros de Instruccion primaria", aprovat per S.A. el Regent el 5 de març de 1842. (115)

Ja que l'objecte d'aquesta Escola Normal era: "Esta escuela normal está destinada á formar maestros instruidos y capaces de dirigir las escuelas normales de provincia, y las escuelas superiores y elementales de instruccion primaria de todo el reino". (116).

D'aquesta qüestió ja n'hem parlat i en parlarem a l'apartat corresponent a l'anàlisi institucional a on en ferem una àmplia referència, però aquí vull indicar que l'expressió legal de l'organització de les Escoles Normals es va concretar al "Reglamento orgánico de las Escuelas Normales" a 1843. (117) i per exemple en el Butlletí Oficial de Balears, es va transmetre la notícia als ajuntaments Constitucionals, i això dona una rellevància notable a la importància que tendria pels pobles l'extensió dels efectes positius de la creació de les Escoles Normals pels pobles de la Província. (118).

Aquest Reglament d'Escoles Normals fou publicat a la Gaceta de Madrid el 15 d'octubre de 1843 i en ell s'expressava la filoso-

fia:

"la primera persona que aquien toca coadyuvar eficazmente el logro de tan útil empresa es el jefe político. V.S., como delegado de la autoridad suprema, ha de entrar en sus miras, y necesita emplear igual solicitud. la experiencia tiene acreditado que donde existe un jefe político activo, celoso é inteligente, allí, la escuela normal se establece pronto, encontrándose en las corporaciones populares una franca cooperacion, y en los habitantes aplausos y bendiciones. V. S., pues, está obligado á no dejar de la mano tan importante asunto, emoleando todos los medios que su autoridad le preste para dotar á esa provincia de tan útil establecimiento; y si ya tiene, organizarlo cual corresponde, á fin de que dé los sazonados frutos que se apetecen.

Porque la prosperidad de la instruccion primaria estriba en la prosperidad de las escuelas normales: en ellas está encerrada el porvenir de las escuelas normales. En vano se clamará para que creen escuelas en los pueblos...". (119).

El control i la vigilància per part del Cap polític, segons el present decret, consistia en inspeccionar l'escola per conèixer tot allò que hi pogués passar, per corregir els possibles abusos i procurar el seu progrès. (120)

En contraposició a aquestes disposicions de possibilitar un tipus d'institucions, també es decretaven disposicions restrictives per facilitar el control, per part de les Universitats grans, de les que dependrien els tipus d'ensenyaments intermitjos, a més d'esser un intent de superar l'organització educativa de temps passats. Per exemple en el S.O.I.P. del 30 de setembre de 1842, apareix un decret del Ministeri de Governació de la Península, que deia:

"... atendida la necesidad de mejorar la enseñanza superior de las universidades literarias, acordó la incorporacion de las de Cervera y Palma de Mallorca en la de Barcelona". (121).

A Palma aquesta mesura significaria la potenciació de l'Institut Balear, eina educativa més assumible per a la burgesia local, però també una dependència externa.

Una altra forma de control centralista i uniformadora era l'aprovació, per part de la Direcció General d'Estudis, de les obres útils per a l'ensenyança. És el cas de la notícia que es publica al B.O.I.P. del 15 de desembre de 1842: Principios de Gramática general con aplicacion a la castellana, por D. Luis de Mata y Araujo. Catecismo político, escrito por D. Tomás Bertran y Soler. (122), en la que s'aprovava aquestes dues obres. Però aquesta no seria la única ocasió; era una forma habitual de condicionar l'ús d'uns determinats llibres a l'Ensenyança.

Del repàs al B.O.I.P. es dedueix que 1843 va ésser l'any del desenvolupament de la normativa de les escoles normals, ja que a més del Reglament de 15 d'octubre a on es regulava les Escoles Normals, apareixen notícies com per exemple les de l'ordre de la Regència, en la que es diu que siguin preferits per a les places de mestres de primeres lletres el provinents de les Escoles Normals, (123) en la que s'anomena la nova planta de la Normal Central de Madrid (124), es va aprovar el Reglament orgànic de les Escoles Normals d'Instrucció primària (125), la Justificació del Reglament Orgànic d'Escoles Normals (126) i de l'administració econòmica de l'Escola Normal Central. (127)

Les comissions provincials d'Instrucció primària és evident que estaven ideades per controlar a través de les Diputacions provincials com representants del poder central, i:

"Estando para renovarse las diputaciones provinciales en virtud de las elecciones que se acaban de verificar, corresponde que las comisiones provinciales de instruccion primaria reciban tambien variacion que es consiguiente, á fin de que tenga cumplido efecto el artículo 28 de la ley de 21 de Octubre de 1838. En su consecuencia el Gobierno provisional se ha servido resolver lo siguiente:

1º Tan luego como queden instaladas las nuevas diputaciones provinciales, procederán inmediatamente al nombramiento de aquel de sus vocales que ha de formar parte de la comision de instruccion primaria.

2º Se renovarán tambien las dos personas que á propuesta de la diputacion y por nombramiento del gefe político deben ser igualmente individuos de la expresada comision, á cuyo efecto la diputacion presentará dos ternas, es decir, seis candidatos para dichas dos personas, pudiendo ser reelegidas las actuales.

3º Si el gefe político lo creyere oportuno, oficiará al diocesano ó al gobernador de la mitra para que renueve el eclesiastico que forma tambien parte de la misma comision.

4º Así que esté constituida la nueva comision, el gefe político lo participará á este ministerio de mi cargo, remitiendo lista nominal de todos los individuos que la compongan". (128).

Es evident que s'anaven arbitrant formes de control del sistema educatiu que beneficiava el que es trobàs en el poder.

El 13 de desembre de 1843 Javier de Quinto, que serà director de B.O.I.P. en la segona etapa, és nomenat membre del Consell d'Instrucció pública creada l'1 de juny de 1843, en reconeixement a la seva labor com a Diputat a les Corts i cap de la Secció d'Instrucció pública el Ministeri de Governació. (129).

La segona sèrie del B.O.I.P. serà dirigida per Javier de Quinto, individu com ja hem dit membre del Consell d'Instrucció pública, a partir del gener de 1844. Aquest Consell d'Instrucció pública quedava instal·lat el 1er de gener de 1844; (130)

recordem que en aquesta anys, 1843-1844, González Bravo és encarregat de formar Govern. Narvoez ocupa el poder, es crea la Guàrdia civil, 1843; es suspèn la desamortització, es posa en vigor la llei d'Ajuntaments, es desmantella Milícia Nacional, Censura de la premsa, etc. que significa el retorn dels moderats al poder.

El 24 de gener de 1844 és quan es dona l'ordre de recaptar informació, segons el capítol 7 del reglament d'escoles elementals de 26 de novembre de 1838, per tal de conèixer la situació de la instrucció primària per part del Govern central, i que és d'esperar la col·laboració de les comissions provincials i locals. (131).

El B.O.I.P. de 15 de febrer de 1844, publica la composició de les comissions provincials de : Albacete, Alacant, Alava, Almeria, Avila, Badajoz, Burgos, Caceres, Cadis, Castelló de la Plana, Cuenca, Ciudad Real, Cordoba, Guipúscoa, Girona, Guadalajara, Granada, Huelva, Osca, Lugo, Jaen, Logroño, Lleida, Lleó, Madrid, Murcia, Oviedo, Orense, Pamplona, Palma, Pontevedra, Palència, Salamanca, Seçovia, Sevilla, Sòria, Santander, Tarragona, Toledo, Teruel, Valencia, Valladolid, Zamora, que se nomenaren per Reial ordre de 20 d'octubre de 1843. (132). Posteriorment sortiren les de Biscaia, (133), Barcelona, rectificació Guipúscoa, (134). Era un intent de regular el control del sistema educatiu centralitzat, que no sempre va tenir l'efectivitat desitjada i es va convertir més bé en una eina burocràtica, més que altra cosa.

La situació de l'educació no era la que esperaven els governants. Així ho manifestaren en el Ministeri de la Governació el 17 de febrer de 1844, que justifica els intents des del poder per millorar la situació general de la Instrucció:

"... y aun las Córtes, comprendiendo la importancia de la reforma, se han ocupado de ella en mas de una legislatura. Mas sea que las cuestiones y turbulencias en que se ha visto envuelta la monarquía hayan robado la atención del público y de los hombres llamados á plantear tan beneficioso pensamiento, se que la misma intencion de dar á la reforma un carácter más elevado y legal sometiéndolo al dominio de los cuerpos colegiadores hayan sido un embarazo, es lo cierto que la instruccion pública en lo general, y salvar algunas excepciones debidas á acuerdos del Gobierno, permanece en el mismo estado en que la dejaron los reglamentos dictados antes de la presente época constitucional..." (135).

Es pensava des del B.G.I.P., i més concretament en opinió de Javier de Quinto: els governants eren concients que el Govern civil s'havia de fonamentar sobre el principi de l'Educació pública, com a base més segura de prosperitat, però que fins llavors no havia donat els fruits desitjats. Apella a la participació de les persones influents per aconseguir millorar la condició en que es trobava, demana que influeixin en les seves relacions i mitjans, per aconseguir el millor èxit possible de tal empresa, però creu que hi ha una indiferència grossa en aquestes persones. (135 bis)

I malgrat la regulació de caire oficial que es va establir de titulacions, d'organització dels estudis i de l'ensenyança,

encara el 5 de juny de 1844 es considerava que les Comissions, especialment les locals, no funcionaven, i és més:

"La Reina, enterada de que muchas comisiones locales de Instruccion primaria no se reunen ni cumplen con las obligaciones que la ley le impone, se ha servido disponer:

1º Los gefes políticos cuidarán de que en todos los pueblos adonde corresponda haber comision local de Instruccion primaria se organice esta del modo que proviene el artículo 31 de la ley de 21 de Julio de 1838; renovándose sus individuos, si fuera necesario, para que se compongan de personas activas, celosas por la prosperidad de este ramo del servicio público.

2º Los alcaldes, en el preciso término de quince dias despues de publicada esta orden en el Boletin oficial, pasarán aviso al gefe político de hallarse debidamente constituida la comision local, remitiéndole nota de las personas que la compongan. Esta nota quedará en la comision superior de la provincia.

3º Los mismos alcaldes, en virtud del parrafo 1º del artículo 70 de la ley de ayuntamientos, cuidarán bajo su responsabilidad de que la comision local se reuna y cumpla estrictamente con las obligaciones que le estan impuestas por el titulo 2º del reglamento de 18 de Abril de 1839. Si las comisiones no tuvieren este reglamento, deberán adquirirlo inmediatamente; y de tenerlo ya ó haberlo, adquirido darán los alcaldes parte al gefe político de la provincia.

4º Los gefes políticos y las comisiones superiores vigilarán á las locales y á los alcaldes para que tenga efecto lo prevenido en los artículos anteriores, y cuanto disponen las leyes, reglamentos ... vigentes sobre instruccion primaria, ... " (136).

En definitiva, els caps polítics encara tenien la paella pel mànec, però la inspecció no estava professionalitzada, i per tant era ineficaç en gran part.

L'any 1844 és quan es recull el fruit de la creació de les escoles normals de província, ja que les creades al voltant de l'any 1842 celebraren els primers exàmens públics de final de carrera el 1844, per exemple

a les escoles normals d'Albacete, Cisca, Ierol, Guadala-jara, Córdova, Palma, etc., des de la presidència dels caps polítics de cada província. Aquests exàmens significaren, per a normals com la de Palma, els de la primera promoció de mestres de la província. (137).

En aquest esdeveniment és on es veuen els primers resultats de la tasca d'una Escola Normal com la de Palma, un fet que va tenir un cert ressò a la premsa. Altres exàmens es celebraren sota la presència del cap polític, que actuava com a president de la comissió provincial d'ensenyança primària, a la Diputació Provincial:

"Empezó el acto leyendo uno de los profesores la lista de los alumnos internos y externos del seminario, y el programa de las materias que cursaron durante los dos últimos años, y de los puntos sobre que estaban dispuestos a contestar, en la forma siguiente ..." (138).

Les matèries que es citen són: Religió i Moral; Escriptura; Gramàtica Castellana i ortografia; Retòrica i Poètica; Aritmètica; Geometria; Dibuix lineal; Física; Química; Història Natural; Geografia Universal; Geografia d'Espanya; Història d'Espanya; Història Universal; Educació en general; Sistemes i mètodes generals d'ensenyança.

Cal fer notar l'eufòria amb què es fa la descripció d'aquests exàmens i la satisfacció amb què s'informa que els representants de la Comissió escoltaven i observaven. (139).

Una altra forma d'ideologització, i en aquest cas de pactisme amb l'Església catòlica, són la regulació dels estudis de teologia i les ensenyances de religió i moral. (140).

Però una de les coses més significatives d'aquests afers, és la preparació del camí cap a la definitiva aprovació del Pla Pical-Gil de Zárate, amb la Reial Ordre disposant que s'elabori un Projecte general de l'ensenyança intermitja i superior. Per aconseguir superar la situació inconvenient en que es trobava, a pesar de les tentatives dutes a terme per les Corts:

"...Mas sea que las cuestiones políticas y las disenciones y tribulaciones en que se ha visto envuelta la monarquía hayan robado la atención del público y de los hombres llamados á plantear tan beneficio pensamiento, sea que la misma atención de dar á la reforma un carácter más elevado y legal sometiéndolo al dominio de los Cuerpos colegisladores haya sido un embarazo, es lo cierto que la instrucción pública en lo general, y salvas algunas excepciones debidas á acuerdos del Gobierno, permanece en el mismo estado en que la dejaron los reglamentos dictados antes de la presente época constitucional. Cierto es tambien que reformado el estudio de la carrera de jurisprudencia ..., y organizado el estudio de las ciencias médicas ...; pero estos decretos, dictados aisladamente y sin un conocimiento exacto de las necesidades generales del país, y sin contar acaso con los medios de que el Gobierno puede disponer para atender á este importante ramo de la administracion,..., parece la época mas oportuna para dictar un sistema y arreglo general de las enseñanzas intermedia y superior que venga á satisfacer una necesidad por todos reconocida como imperiosa y por largo tiempo deseada. En tal concepto, y convencida S.M. de la importancia de este asunto y del gran bien que debe resultar ..., se ha dignado resolver que ese Consejo se ocupe sin levantar mano en formular un proyecto de arreglo general de las enseñanzas intermedia y superior, segun reclama la ilustracion actual..."(141).

Es preocupa també del presupest i de la "digna y decorosa suerte de los profesores públicos," i de que s'aprovés sense

haber de passar per les Corts, perquè això simplificaria sobremana els tràmits i les barreres. (142).

I el 17 de setembre de 1845 Pedro José Pidal firmava la "Exposición a S.M.", prèvia a la firma del PLA, on es deia:

Señora: la instrucción pública ha sido uno de los objetos de su constante trabajo para el Secretario del Despacho que suscribe, desde que V.M. se dignó confiarle el Ministerio de cuyos atribuciones forma parte esencial tan importante ramo. Careciendo de un sistema uniforme y bien ordenado; regida en general por disposiciones interinas, cuyo carácter tienen también casi todos los profesores; dotados estos mezquinamente; desatendidos ciertos estudios á que es preciso dar impulso; privados todos de aquel alcance que constituye el verdadero edificio del saber humano; y por último, introducido el desorden en la administración económica; no había persona alguna en España que no clamase por su pronto y eficaz remedio. ... La instrucción primaria, por medio de las escuelas normales, hace diariamente notables aunque no ruidosos progresos: la segunda enseñanza que en realidad no existía, crece y se difunde con el establecimiento de los institutos: la superior ha sido también objeto de arreglos útiles, dándose á las necesidades actuales de la sociedad; pero todos estos trabajos han sido aislados, y los esfuerzos hechos para reformar la instrucción pública con sujeción á un plan general, vasto y uniforme, han venido á malograrse por efecto de las circunstancias ó de obstáculos imprevistos. Ahora pues, Señora, que la reorganización penetra que es llegado el tiempo de poder también la mano en obra tan importante, y de llevarla á cabo juntamente con las demás reformas". (143).

En aquesta Exposició estructura i justifica les diferents classes d'estudis, les matèries de què han de constar els diferents estudis i les ensenyances. En primer lloc exposa les ensenyances pròpies de les classes mitjanes que "ora pretendia solo adquirir los elementos del saber, ..., ora intenten allanarse el camino para estudios myores y de adquisicion mas difícil". (144).

Els elogis a la utilitat de l'ensenyança secundària són clars:

"... los momentos perdidos en época tan preciosa no se rezarden nunca; y las impresiones entonces recibidas determinan la suerte de los ciudadanos, y de la patria cuyos destinos reqirán tal vez algun día. A la segunda enseñanza corresponde robustecer las facultades con que dotó el hombre la naturaleza; si esta enseñanza fuere escasa, el joven mal preparado, carecerá de fuerza para acometer más arduas tareas ...". (145).

I en plantejar l'organització de la segona ensenyança, passa a fer un repàs a les característiques de la superior, que li pertoca iniciar a la persona en les altes ciències, completa la Instrucció dels que han d'exercir útils professions, o aspiren a lluir a l'Estat. (146).

Finalment, signat el Pla per part de Pedro José Pidal, arribava mitjançant Reial Decret, que l'ensenyança estaria estructurada en: 1ª Estudis de segona ensenyança; 2ª Estudis de facultat major; Estudis superiors; Estudis esocials. (147).

L'organització de la segona ensenyança era considerada a l'article 2on.: "La segunda enseñanza es continuacion de la primaria elemental completa".(148) La Instrucció primària estaria dividida en elemental i superior. També es considerava com ampliació que prepara per a l'estudi de les carreres o serveix per perfeccionar els coneixements adquirits en l'elemental. (art. 6).

A nivell d'instrucció era un intent de sintetitzar

unes matèries clàssiques amb unes de caire contemporani als redactors del Pla. Es reforça el llatí i les humanitats, i les ciències experimentals. Es consoliden els Instituts.

D'aquest Pla, el mateix Antonio Gil de Zárate deia:

"De esta suerte el plan de 1845, arrancando los establecimientos de enseñanza á ese aislamiento que los dejaba en un estado de perpetuo abandono y de inmovilidad, los unia todos á un sistema común, establecía entre ellos lazos de confraternidad, los hacía miembros de un mismo cuerpo, y daba impulso á esa acción que, comunicándose del centro á las partes y de las partes del centro, conserva un movimiento constante y provechoso en toda la máquina, cuyas ruedas no se entorpecen ya, consiguiéndose un conjunto siempre dispuesto á recibir toda clase de mejoras". (149).

Fra un model centralista i uniformitzador per excel·lència i optimista, al manco en aquest punt. La secularització que s'interpreta de la lectura del Pla Pidal-Gil de Zárate, tenia el significat de convertir l'ensenyança en servei de les classes dominants.

Per altra banda, cal considerar que els moments més influents del liberalisme foren: 1820-1823, Guerra Civil 1839-1840; regència d'Espartero 1840-1843 a l'època d'abans de 1845. Però no existia una diferència assenyalada entre els diferents governants que s'alternen en el poder. Intenten conciliar aquests matisos per enderrocar Espartero l'any 1843.

La Constitució no va existir a la pràctica i els períodes de constitucionalisme es limitaren als moments d'exaltació liberal, la Constitució vigent normalment només era respectada

a les grans ciutats. (150).

No és d'estranyar, com diu A. Viñao Frago, que les continuades referències que feien els contemporanis a la necessitat d'estabilitzar el sistema polític i social es fonamentessin en la defensa, la seguretat i l'eficàcia, amb un poder fort. (151) Aquest plantejament significaven una devaluació del constitucionalisme i de la participació parlamentària.

Dins el context de les lluites ideològiques pel control de l'Educació, en aquesta època, hi ha un component característic a considerar: les relacions Església-Estat en la seva incidència en la construcció del sistema educatiu liberal-burgès a l'Estat espanyol.

Com va succeir en altres àmbits de la vida política de l'Estat espanyol a la mort de Ferran VII, es preveia un canvi en les relacions amb la Santa Seu. Per a José Manuel Cuenca Toribio, malgrat els:

"... deseos formulados sobre ellas en el famoso manifiesto de la Reina Gobernadora, de 4 de octubre de 1833, todo hacía conjeturar que las relaciones entre la Iglesia y el Estado españoles iban a experimentar sensibles alteraciones. Uno de los puntos de coincidencia de la estrategia política de las dos fuerzas que servían de plataforma activa a la Regencia era justamente la necesidad de introducir cambios en el ordenamiento jurídico de muchas de las estructuras y manifestaciones de la Iglesia docente; mudanza que abocaría forzosamente a un planteamiento revisado del diálogo y contactos entre ambas potestades". (152)

Però la realitat és que els intents i les postures dels governats, com per exemple la de Martínez de la Rosa, s'anaven radicalitzant a favor de la inflexibilitat. (153)

En aquesta línia es pronuncia Cuenca Toribio, i en referir-se a l'etapa següent ens indica:

"En el lustro siguiente a su caída, - es refiereix a Martínez de la Rosa- las etapas de esta única alternativa se recorrieron con inusitada rapidez. En 1840, al advenir el trienio esparterista, muy poca quedaba por andar para ver un panorama que habría parecido imposible de contemplar por la generación precedente y por gran parte de la protagonista de la etapa de las regencias. La colosal transferencia de propiedades eclesiásticas a manos estatales y particulares, el desvertebramiento de las órdenes y congregaciones religiosas, la incuria acelerada de fábricas y templos en los que, muy pocos años atrás, se expresaba con notable fausto el culto de los españoles al credencatòlico ponían de relieve la distancia recorrida por el poder liberal en sólo un quinquenio". (154)

A partir d'aquests moments l'Església es convertiria en una institució dependent de l'evolució política del poder, ja que de l'ajuda del poder dependria en gran part la seva subsistència social. I més, després de la supressió del deume que rebia el clergat secular a 1841. (155)

La paulatina consolidació de l'Estat liberal havia de condicionar forçosament les relacions Església-Estat, tot examinant el paper que va jugar el clergat, o un sector important seu a la guerra carlista, i malgrat Maria Cristina quan defensava els interessos de la Corona manifestats el 4 d'octubre de 1833:

"La religion y la monarquia, primeros elementos de vida para España, serán respetados, protegidos, mantenidos por mí en todo su vigor y pureza ... La religion, sus templos y sus ministros serán el primero y el más grato cuidado de mi gobierno". (156)

Per tant no crec que fés un sol factor el que determinàs les relacions crispades amb la Santa Seu, a l'època que estudiam i malgrat el paper dels Governants liberals a favor d'una política restrictiva del poder eclesiàstic.

El malestar del clergat va esser provocat no tan sols per la guerra carlina sinó, segons Ricardo C. Villalobos:

"Ni fué eso sólo. El gobierno prohibido a los obispos el conferir las órdenes sagradas (8 d'octubre de 1835), excepto a determinados sujetos; privóles inicuamente de la censura de libros teológicos; más de una vez los citó ante los tribunales como carlistas; los jesuitas fueron expulsados del reino; y, por fin, por leyes de 8 de marzo de 1836 y 29 de julio de 1837, las Cortes suprimieron casi todas las órdenes religiosas. El nuncio de Su Santidad, no pudiendo tolerar tales desafueros, salió de España. Para salvar la economía nacional fueron enajenados los bienes de la Iglesia, empezando en 1834 por adjudicar al Estado las rentas del Santo Oficio procedentes de los beneficios eclesiásticos". (157)

Com es veu la situació era conflictiva i poc propícia per afavorir un enteniment, malgrat aquesta visió sigui molt partidista a favor de l'Església, i en realitat el paper dels d'aquesta institució fou contradictori, i molts de personatges de la jerarquia s'apuntaren al carro del moderantisme com a mínim; era el clergat ras el que s'apuntava al carlisme.

L'Estat s'anava convertint en omnipotent, ai manco aquesta pareixia la intenció del Governants, en relació al detriment del poder de l'Església, especialment en relació al control del sistema educatiu i la beneficència.

El moment culminant de política secularitzadora en favor de l'estatalització cal situar-la, en aquesta etapa, durant la Regència d'Espartero, seguida d'una reacció conservadora.

Es el cas de les eleccions al Parlament de 1837, que la majoria va esser formada per parlamentaris conservadors, (158) per defensar els privilegis de la religió catòlica, i vol significar un rebuig de les tesis liberals.

Però, com es sap, el cop d'Espartero de 1840, volia acabar amb aquest conservadorisme vident. Espartero, és clar, practicà una política secularitzadora bastant radical, i la reacció va provocar la caiguda del poder d'Espartero, que només ni va esser fins a 1843, i va facilitar el recobriment del poder per part dels moderats encapçalats per Narvaez, que naturalment va intentar recuperar les relacions amb la Santa Seu.

El procés revolucionari i la no acceptació momentània de l'Església a ell, genera un ambient d'instabilitat política, a on entre altres causes hi podem assenyalar la de la provocació duta a terme per Alvarez de Mendizabal amb l'aprovació del decret de Desamortització dels béns eclesiàstics, i com ens diu Jordi Monés:

"Un reial decret d'11 d'octubre de 1835 dictava la supressió dels nens pobres, escolapis, dels dedicats a l'assistència de malalts, cases de Sant Joan de Déu, i les cases per a la formació de missioners per a les Filipines, criteri refermat pel reial decret de 9 de març de 1838 que posava a càrrec de l'Estat el mantiniment del culte i la clerecia- sensem que l'Església havia perdut els seus béns. La Constitució de 1837, molt més moderada que els decrets dels primers anys del període liberal, autoritzava l'existència d'algunes cases de religioses, però no com a comunitats, sinó com a institucions de l'Estat". (159)

És evident que l'Església anava perdent les seves competències en el camp de l'educació, paral·lelament a la seva pèrdua de poder polític i econòmic.

I més amb la política anticlerical d'Espartero (1840-1843) cal recordar que el constitucionalisme es va desenvolupar en favor del desenvolupament del distanciament de l'Estat espanyol de l'Església, fins que arriba la següent etapa del constitucionalisme doctrinari-moderat, especialment quan es promulga la Constitució de 1845, que es defineix com a catòlica. (160)

Des del punt de vista de la pràctica educativa, de recobrament de la incidència eclesial, sabem que els escolapis, a partir de 1844, en el marc de la dècada moderada recuperen les seves funcions educadores pre-desamortitzadores. (161)

L'Església, considera Jover, va tenir una influència minvada a la vida pública, en relació a la que pogueren tenir les classes mitjanes, les classes altes i els militars, però, també cal assenyalar que aquesta institució va seguir essent una força social important, i des del punt de vista de conglomerat de poder social s'enfronta a les reformes liberals. (162)

També, per evident que sembli, és important l'afirmació expressada per Cuenca Toribio, quan diu:

"En efecto, así como la independencia económica de la Iglesia había sido suprimida por la Corona por no enfrentarse con el desafío liberal y necesitará

a toda costa el apoyo de aquélla, no sucedía igual con las bases sociales sobre las que deseaba el predicamento universal gozado por la Iglesia institución en la España del Nuevo Régimen. La merma sustancial de su antiguo poderío económica no había restringido la plataforma de unánime adhesión que le tributan todas las clases sociales. Antes bien, esta relativa pobreza aumentó su halo de popularidad que ella misma instrumentó en ocasiones, casi sin medida y desafiadamente". (163)

Una frase concertada seria: l'Església era perseguida però la religió perdura. És evident que el malestar provocat a l'Església no va esser tan sols per a les determinacions legals d'Alvarez Mendizabal firmades per Maria Cristina, que espantaren sobradament al clergat i l'actitud anticlerical del Govern, sinó també les manifestacions anticlericals del poble. (164)

En els moments a on l'anticlericalisme és a un punt bastant alt, no és estrany que es produeixi el que ens assenyala Jean Descola, i no és per menys:

"Naturalmente la actitud anticlerical del gobierno español influye en las relaciones entre Roma y Madrid. En respuesta a los decretos del ministro Mendizabal, Gregorio VI retira a su nuncio en España, lo que crea un clima abiertamente hostil de una y otra parte. El efímero reinado de Espartero está determinado por la exacerbadón del anticlericalismo. Aunque haya roto con el gobierno de Madrid, Gregorio VI le recuerda que la Iglesia de España sigue bajo su obediencia y que, en consecuencia, es a él a quien corresponde escoger y nombrar obispos. Espartero envía al papa al diablo". (165)

Davant aquestes circumstàncies tan picants és compren-

sible que les relacions entre l'Estat espanyol i la Santa Seu fossin tirants. I caldrà esperar al retorn dels moderats al poder, sota la direcció del General Narvaez, per poder recuperar una dinàmica suficientment positiva per poder reestablir-les amb un to de normalitat.

A 1842, sobre el paper que podia jugar la religió del poble espanyol i de la situació que s'anava vivint d'clericalisme i d'esperit secularitzador, Jaume Balmes deia:

"Lo repetimos: es menester no dejarse alucina el espíritu de irreligión que prevalece en algunos círculos muy reducidos; la mayoría de la nación piensa así, sino que, apegada a las ideas, a los hábitos y a las costumbres que se le han transmitido como herencia de largos siglos, consérvese adicta a la religión...

Concluiremos con una observación que no debe perderse de vista cuando se trata de religión: no es un sentimiento vago y confuso, sino que adhesión al catolicismo. En España no hay medio entre la religión católica y la incredulidad". (166)

Malgrat la parcialitat, no pensa que la religió catòlica es convertís al protestantisme, sinó a l'escepticisme religiós en tot cas. I es converteix en un dels més clars moments del restabliment de les relacions de l'Estat amb la Santa Seu, una expressió del que dic és el seu "Situación del clero español y urgente necesidad de un gobierno", (167) en el que es plantejava:

"Ha llegado el abatimiento del culto y clero a un punto alarmante, es tal la complicación que se

ha formado en los negocios eclesiásticos, son tantos y tan varios y tan difíciles los asuntos que han de arreglar, que se ha hecho imposible salir de la situación tan apurada sin mediar la autoridad pontificia, sin preceder un amistoso acuerdo con la Santa Sede". (168).

Realment la situació era complicada; l'Església era un poder fàctic, i la religió catòlica era un factor dominant a la convivència social del moment, i aquesta era una realitat obvia que el poder polític no podia ignorar, o més ben dit, no s'atrevia a ignorar.

Una opinió contraposada a la de Jaume Balmes seria la de l'Eco del Comercio, del 20 de maig de 1845, a l'article "Concordato.- Poder oculto":

"A fuer de adversarios generosos no podemos menos de compadecer al gobierno por la triste posición en que se ha colocado ante el país, puesto que ni puede declinar la terrible responsabilidad en que se ha enredado, ni dejar de pasar por falso ó por juguete de otra poder mas alto, mas suspicaz y mejor organizado". (169),

I evitar les posicions de força dels darrers redueix de l'absolutisme anterior. És la potestat de les exigències d'un poder , el romà, que es considera superior i més dur. En contraposició el paper del Govern de l'Estat espanyol, ha d'esser rectificat amb ma dura i forte, ha de:

"El gabinete debe reparar la derrota que ha sufrido, destruyendo con mano fuerte, y sin contemplacion à clases y gerarquías, el poder oculto que le mina y lo socava, y propone a las cortes la nulidad de la devolucion de los bienes al ciero, suspendiendo

ó revocarlo en el interin la entrega de ellos, y sacandolos despues en el mercado, ó repartiendolos despues entre los que derramaron su sangre por la libertad y por la reina; castigando al encargado de negocios si ha faltado a sus deberes, ó obrado por influencias estrañas, haciendo despues un manifiesto motivado al país y una comunicacion enérgica á su Santidad para que vea aquella curia que si en un momento de error ha podido desconocer el gobierno desconocer que Roma ha sido y será siempre Roma, tambien sabe volver por su decoro y por el respeto con que debe ser tratada la nacion española". (170).

La filosofia com Gil de Zárate es plantejava la secularització de l'Educació a la reforma de l'Ensenyança era:

"Una de sus primeras y más urgentes necesidades era una completa secularizacion. Hemos visto que desde el establecimiento de las primeras Universidades, la enseñanza pública había salido del ramo de las iglesias para instalarse en las escuelas seglares. Aun permaneció muchos años bajo la dependencia del Pontificado, sujeta al clero y a sus doctrinas; pero el elemento laical fué ganando cada día más terreno, y hoy ya tiene que dominar exclusivamente". (171).

Es referia als homes que constitueixen la comunitat eclesiàstica, que no estan exents de debilitats humanes i malgrat les seves virtuts reconegudes, també tenen les seves pròpies passions, que segurament els conduïren a cometre grans errors. Era qüestió de llevar el poder educatiu al clero com a grup o classe.

És a dir que després d'haver dominat a diversos camps, com el de la intel·ligència, li arribà l'hora d'abandonar-la, per passar a mans de la societat. En definitiva, la conseqüència és:

"Que la Iglesia, despues de haber sido soberana en los dominios de la inteligencia, ha perdido esta soberania, la cual se ha trasladado a la sociedad civil, como más ilustrada y progresiva.

Que la Iglesia, despues de haber sido soberana tambien en el orden politico, ha perdido igualmente esta soberania, teniendo que renunciar á sus dorados sueños de teocracia universal; y que la sociedad civil, recobrados sus derechos, se gobierna sola á su vez, no recibiendo, sino de sí propia las leyes que han de regirla.

Que solo puede haber progreso intelectual donde existe la libertad y la discusion; y que excluidas la libertad y la discusion de la sociedad eclesiástica, se ha refugiado al seno de la sociedad civil donde existen ahora todos los elementos de saber, progreso y civilizacion.

Que solo donde reside la soberania, reside tambien el derecho de educar, es decir, de formar hombres apropiados á los usos que necesita el soberano" (172).

L'Església el que intentava era conservar els seus interessos i privilegis, per tant era un contra-sentit posar en mans del clero i de l'Església l'ensenyança. Es considera en aquest mateix escrit el paper que en qüestions de moral l'Església havia pogut jugar en el passat, però en el present s'havia associat massa amb els interessos mundans dels homes i això havia fet perdre credibilitat en la seva alta missió de moralització dels costums.

En aquests moments, iniciada la revolució burgesa i fins a l'inici de la dècada moderada a 1844, segons Jordi Monés; referint-se a Catalunya, però paraules aplicables a nivell de conjunt:

"Tot i que aquesta revolució va presentar uns trets característics ben determinats, limitar-se exclusivament a alguns aspectes que va prendre a la resta d'Europa, serví per donar un cop quasi mortal a la potència

espiritual de l'Església de l'Estat espanyol, la qual des d'aquell moment passà a exercir un paper de segon ordre; malgrat la recuperació, a partir de la dècada moderada, de bona part del terreny perdut, "l'Església no tornà ésser el que era". (173).

L'escola es preténia que fos, baix la presidència de la imatge de Jesucrist, un lloc on:

"Los niños, de seis a tres años, aproximadamente, asisten tres horas de la mañana y otras tantas por la tarde, salvo los jueves por la tarde y fiestas. Comienza la clase con una oracion y el maestro inicia sus lecciones. Enseña las oraciones, los mandamientos y las obras de misericordia, con pausa o cantados. La instruccion moral y religiosa se completa con una corta leccion de doctrina cristiana e historia sagrada; también con lecturas semanales del nuevo testamento. Los sábados por la tarde se destinan a repaso de estas materias y -donde se conserva la costumbre- los domingos asisten acompañados del maestro". (174).

I més endavant es diu:

"A lo largo del curso el maestro anima, procura la emulacion con el reparto de billetes o vales de premio, que se reparten los domingos para que los alumnos le acompañen a misa". (175).

Malgrat aquest text legal, la realitat no era molt optimista però, segons ens indica un testimoni bastant creïble, Antonio Florez, en relació al manteniment de l'ordre escolar:

"A pesar de esto, disimula y calla y se sienta y vuelve a continuar las importantes funciones del registerio.

Los muchachos le miran de reojo para saber a qué atenerse y tiemblan al verle empuñar la palmeta en la derecha y el Catecismo cristiano en la izquierda". (176).

En realitat l'esperit secularitzador no acabava d'intro-

durir-se a les escoles, ja que com veim continuava ensenyant-se la doctrina cristiana i el clergat continuava controlant l'educació; les característiques moralitzadores de l'educació tradicional i espiritualista encara subsistent. Els llibres de conducta moral no diexen de recordar a Déu i a la Religió com elements transcendents de la vida. Els textos de catecisme de Fleury, el de Ripalta i el compendi d'Història de l'Església de Pinto solien utilitzar-se per a complir aquests objectius. Era una manera més de justificar que l'anticlericalisme aparent, no volia arribar més enllà d'una política institucional a alt nivell, però no en contra de la religió transmesa a les escoles.

(177)

Es feia difícil superar els lligams en que l'Església havia format la mentalització de la societat. Un article a "La Civilización" de Joaquim Roca i Cornet de 1841, "La Religion considerada como la base de la civilización" considera la Religió com a reguladora de les masses, que evita la conflictivitat social; era considerada com una eina de control social. Aquesta funció també convenia als liberals moderats perquè l'Església els ajudés a mantenir un ambient social que possibilités les reformes, i no les violències de la revolució.

Roca i Cornet pensava que:

"La Religion es el único freno capaz para contener al hombre en todas sus posiciones y en todos sus

periodos. Mas de una vez se nos ofrecerá ocasion de manifestar el vicio radical de toda educacion que se funda en los principios diversos de los que naturalmente inspira el Cristianismo". (178)

Per això es veu que la religió no era, tan sols, una font de civilització, sinó també una font de conservació de les societats humanes en harmonia moral. Apella a:

"La autoridad pues de un talento que constituyéndose maestro de los demas, los aparta del centro único y natural á donde deben todos fijar sus miradas y dirigir su pensamiento y su voluntad, y el solo puede satisfacer uno y otra completamente, es en el orden moral lo que seria en el órden físico un astro de primera magnitud, que por imposible pudiese escaparse de la mano reguladora de Dios, y vagando perdido al través de los espacios cayese al fin en el abismo de un caos ó de la nada. Aun es mas monstruosa una inteligencia que se revela contra Dios, tiene mas de desastroso que desórden material de todo el universo". (179)

Es evident que, per a Costa i Borràs, les Relacions Església-Estat espanyol del moment, no li inspiraven confiança, i li preocupava la situació de l'Església a l'Estat espanyol d'una manera bastant accentuada, ja que:

"...las vejaciones consumadas al Clero secular y regular, en sus personas y en sus derechos, forman parte de la historia principiada en Cadiz, seguida en Madrid, y concluida por entonces en el primer punto. Despues de una tregua de cortos años, volviose á reanudar, y á los pocos pasos ya se nos presenta el horrible espectáculo del puñal asesino y de la tea incendiaria, que tan barbaramente se encarnizaron contra las personas y las cosas consagradas á la Religion. Cubramos con tupido velo estas escenas del feroz vandalismo, que quisiéramos borrar de nuestra historia". (180)

Però, per a Costa i Borràs, el mal ja estava fet, i els

afers de l'Església estaven en un moment molt delicat:

"... veamos cómo refiere, en breves palabras, un documento el más autorizado de febrero de 1836, la serie de los actos que nos atañen: "Los asuntos de la Iglesia cayeron en confusión: se principió en decretar medidas que violaron sus derechos; se la desposeyó de sus bienes; fueron atormentados sus ministros, y se insistió en menospreciar la autoridad apostólica. Tales son las leyes que quitaron en gran parte a los obispos la censura de los libros, y que permitieron apelar de su sentencia á un tribunal lego; tal fue la comisión formada para proponer una reforma general de los asuntos eclesiásticos ..."
(181)

El tema de la censura tenia la seva importància en el sistema educatiu perquè el control passaria a mans de l'Estat. Però també reconeix que hi va haver excepcions en el camp de la beneficència i l'educació: missions d'Ultramar i Escoles Pies i Sant Joan de Deu. Però a continuació opina que la venda de béns fou totalment injusta i al mateix temps anti-econòmica.

A conseqüència dels canvis polítics operats a partir de 1837, ens podríem pensar que es van procurar modificar les Relacions Església-Estat, i que es donaria una certa recuperació, però Costa i Borràs pensa que a 1841 es donen unes condicions nefastes per aconseguir aquesta recuperació de l'estabilitat en les relacions, fins que els afers polítics de 1843 facilitaren a l'Església un alè que li resultava imprescindible. (182)

En aquest temps es publica un Editorial "El Católico", del 24 de maig de 1843, que resulta molt pessimista, fent referència a la situació de l'Església a l'Estat espanyol

i en contra del liberalisme representat pels ayacuchos i el Regent:

"Abandonado pues en terreno que no queremos pisar, vengamos al que nos es propio, consideremos la situación presente bajo el aspecto religioso. ¿Qué puede esperar?. He ahí las preguntas que cada cual se hace que nosotros nos hacemos muchas veces y á las que no podemos responder sin que se parta de dolor nuestro corazón. Nada bueno para la Religión podemos esperar: todo lo mas malo debemos temer sino media la eterna misericordia de un Dios. ...

¡Becerra! ¡Mendizabal! Nombres de funesto recuerdo para la Iglesia española, de execrable memoria para todos los católicos". (183)

A continuació es queixa de les injúries contra el cap visible de l'Església, de la febre anticlerical i de la seva repressió.

Aquest moment d'afirmació liberal anticlerical incidirà en la reforma dels estudis de Teologia i dels Seminaris Conciliaris. (184)

En aquest tema, les reaccions no es deixen esperar i l'Església, a través dels seus representants més conservadors, pensa que la política liberal del moment és agosarada. També a "El Católico" es deia:

"...No es creible que el principal encargado de la Instrucción pública ignore el estado de la enseñanza en unos establecimientos que no obstante su índole sientende lleno la influencia poco saludable de la acción diaria del Gobierno". (185)

Els elogis a les institucions dedicades a la formació del clergat són continuats:

"cabalmente los seminarios han sido los primeros en que penetró el gusto a la física moderna, y con

anterioridad á las universidades servian de texto á sus lecciones los elementos de Jacquier ó de Albieri, que era siempre un adelanto respecto del Gouzin ú otros más antiguos ..." (186)

Malgrat aquestes crítiques hi ha alguna reflexió en favor de l'esperança i "...entonces nuestra censura convertiríase en elogio". (187)

La situació de l'Espanyola va transcindir les fronteres de l'Estat espanyol, el mateix Papa Gregori XVI, l'1 de març de 1841, expressava:

"Cinco años ha, Venerables Hermanos que nos lamentamos en vuestra presencia del triste estado en que se hallan las cosas de la religión en España, y de los muchos decretos y actos que allí han tenido lugar

contra los derechos de la Iglesia; y aún haciendo pública nuestra alocución con objeto de procurar el Gobierno de Madrid adoptase consejos más sanos o por lo menos para que hubiese un documento solemne de Nuestra desaparición Apostólica sobre los puntos que habian ocurrido". (188)

Tenia, però, l'esperança de restablir les bones relacions de Roma amb l'Estat espanyol.

L'encíclica d'aquest mateix Papa, que va tenir molta difusió (189), provocà que bisbes destinats a diòcesis Europees publicassin pastorals sobre la situació de l'Església a l'Estat espanyol. (190)

La moderació en el Govern en la pujada al poder dels "liberals moderats" a partir de 1844 va propiciar una situació favorable a la conciliació dels dos poders representats per l'Estat i l'Església.

Un dels fets que va incidir en aquest canvi va esser la supressió de la venda dels béns de clergat secular i d'or-

dres femenines, mitjançant una R.O. de l'agost de 1844, també es reproduïx el retorn de bisbes expulsats. Però al mateix temps els moderats volien donar una certa continuïtat a les reformes secularitzadores dels governats anteriors, en el sentit que els interessava, al manco políticament, mantenir la supremacia del secular sobre el poder de l'Església, com a justificació de la consolidació del reformisme liberal.

Respecte a l'educació, en aquesta dinàmica, podem assenyalar com a significatives les paraules de Vicente de la Fuente a "Historia de la Instrucción Pública en España y Portugal: obras modernas de ella", quan diu:

"A esto se llamaba enfática y caprichosamente secularización de la enseñanza, para atraerse cierta popularidad ficticia, y evitar ataques de los partidos ávidos de más avanzadas reformas, y ganarse innecesarias animosidades y antipatías de personas é instituciones, cuyo apoyo y benevolencia sería preciso buscar más adelante. Desde luego había en estas palabras secularización de la enseñanza una inexactitud y un contrasentido. El clero no tenía apenas parte en la enseñanza universitaria des de 1834. Los rectores eran todas personas de estado laical; los obispos tampoco eran consultados, ni se tenían en cuenta sus dictámenes para los planes de enseñanza ni para la provisión de cátedras. ¿Cómo se secularizaba lo que ya no estaba en manos de la Iglesia hacia más de doce años?

Por otra parte, al matar las libertades, derechos y vida propia de las universidades, se llamaba á esto secularización, confesando implícitamente que el clero había sido el paladion de aquellas libertades y franquicias. Todo esto envolvía la impremeditada frase del Sr. Gil y Zárate, que atrajo desde entónces sobre las universidades é institutos los odios, no terminados, y antes cada dia más vivos, del clero y de todos los amantes de las tradiciones universitarias". (191)

Malgrat, aquestes paraules siguin restrictives a les universitats, poden esser aplicades al que aquest tipus d'histo-

ciadors tradicionalistes pensaven dels reformistes en el poder, ja que més endavant ens assenyala:

"Segun esto, la obra del Sr. Gil de Zárate puede satisfacer para el conocimiento de la historia contemporánea de nuestras universidades y establecimientos literarios; pero nada ó casi nada acerca de la parte verdaderamente histórica de nuestras universidades, colegios y demas establecimientos de enseñanza ó relacionados con la instruccion pública". (122)

Aquestes paraules em semblen una mica exagerades, ja que, malgrat la parcialitat de Gil de Zárate, ja als escrits d'aquest senyor hi trobam informació dels plantejaments que l'oficialitat tenia de les seves pròpies reformes, si bé no deixaven d'esser parcials.

Són els moments previs a l'aprovació del Pla de 1845 els que ens poden donar alguna llum al que pretenien els moderats en aquestes qüestions, i sorprenentment, els autors ens dirigeixen cap a Gil de Zárate, ja que aquest autor era conscient del moment pel que passaven les relacions Església-Estat i de la paulatina pèrdua del poder de l'Església en el món de l'Ensenyament:

"cuando la sociedad eclesiástica era la soberana en todo, fue y debió ser la enseñante . . . perdida la soberanía, la sociedad eclesiástica no puede ni debe ser ya enseñante...; trasladada la soberanía a la sociedad civil, á esta corresponde sólo el dirigir la enseñanza, sin que se mezcle en ella ninguna otra sociedad, corporacion, clase o instituto que no tenga ni el mismo pensamiento, ni la misma tendencia, ni los mismos intereses". (123)

Ja hem dit que Gil de Zárate considerava l'Ensenyança com una qüestió de poder, per tant aquestes paraules són perfectament coherents amb la seva filosofia de la política educativa i la seva forma d'entendre la cosa pública.

La reacció de l'Església i de les capes més conservadores de la societat, amb incidència a la vida escolar. com ja hem indicat, quedava reflectida en la reimpressió del "Ripalta", que llavors es seguia recorranant de forma oficial a les escoles de primeres lletres i a les Escoles Normals, no tan sols això sinó que realment s'utilitzava. (194)

Un exemple d'aquesta obsessió per incidir d'alguna manera a la formació dels infants per part de l'Església i dels moralistes en el poder, és el que ens assenyala Esteban Mateo:

"Ante el desmantelamiento y secularización de la enseñanza religiosa, surge una cierta reacción eclesial para la formación cristiana de la infancia que tiene su eclosión, a nivel escolar, en las profusas reimpressiones de catecismos. es el caso de tradicional "Ripalta, que vuelve a editarse en Madrid (1836,37,43,45), Valencia (1839,41,42,44), Mallorca (1839, 41,42,44), París (1830,38,47), Cuenca (1843,44), Barcelona (1844), Gerona (1844,45), Valladolid (1845), Segovia (1846), Sevilla (1847), Manila (1838,41) ..." (195)

Això mateix del "Fleury", que d'alguna manera reflecteixen la voluntat de seguir amb la presència religiosa al sistema escolar.

Entre altres, també es produïen contradiccions, com la de Gil de Zárate, quan afirmava que:

"... como sacerdote, suele poseer dotes especiales para el magisterio. El carácter sagrado de que está revestido infunde más respeto, y da mayor peso a la doctrina que sale de sus labios; y el ejercicio de ciertas virtudes propias de su estado, le hace preferir a los padres para confiarle el precioso depósito de sus hijos." (196)

Era una fórmula eclèctica per justificar les seves postures secularitzadores, i al mateix temps possibilitar la continuïtat dels clergues en l'exercici de l'ensenyament.

La filosofia oficial sobre el tema de la secularització mantinguda pels reformistes, com Gil de Zárate, consistia en "emanciparla del clero y de la Iglesia, i ponerla en manos del Estado", (197) segons ens indica Antonio Heredia. Era una proposta, en el fons, de monopolització estatal, com una eina de control.

Però es veu que el mateix Gil de Zárate no volia anar frontalment en contra de l'Església, i volia justificar una certa tolerància escolar, o del mestratge diví de l'Església, per poder contentar a la parroquia moderada, amb aquestes paraules:

"Pero enseñanza sin escuelas, enseñanza por los medios que el Divino Maestro empleó y puso en sus manos: la predicacion, la exhorcion, el ejemplo. En el púlpito, en el confesionario, en la conferencias privadas, en la imprenta misma, allí enseñará los preceptos de la religion y de la moral, allí desempeñará su santo ministerio". (196)

De l'ambient que vivien les relacions Església-Estat espanyol en podem recordar l'article que va sortir a "el Eco del Comercio" del 16 de febrer; "Concordatos.- Bienes nacionales.- Sublevacion clerical", en el que es veu com s'interpreta la realitat des de l'òptica liberal no moderada:

"El ministerio y los partidarios de la vituperable situacion actual, despues de arrancar á la nacion sus leyes fundamentales y orgánicas y de anegarla en un mar de lágrimas, la han desempeñado en otro abismo; ó bien por no haber comprometido toda la profundidad y estension de sus deberes, ó por haberse atribuido derechos que jamás pueden corresponderles, ó ya por haberse plegado con escándalo á exigencias camarillescas, satisfaciendo pasiones propias y ajenas, y entregando la patria, la libertad y la riqueza de España á esas manos miserables que solo se abren para apoderandose del rico botin de una espoliacion general y del oro y los bienes del pais, no sin haber

recatado el puñal à fin de esconderle à su tiempo en las mismas entrañas de los pueblos.

Desde que suspendió la venta de los bienes nacionales adivinamos cuán duras penas de amargo padecer nos esperaban en la triste historia de los días por donde va caminando nuestra vida. ...". (199)

Eren paraules dramàtiques i radicals, i s'atacaven els periòdics conservadors, com 'El Tiempo':

"...que se muestra enemigo de la dictadura militar, que no quiere que se devuelvan los bienes aunque parece consentir en su administracion por el clero siendo esta devolucion simulada, y que no admite para la iglesia una vida política y civil de privilegio, se inclina à admitir un concordato con el insaciable poder de Roma si se alcánzase à menos costa que con la devolucion de los bienes no vendidos". (200)

Són molt crítics amb els pactes entre els reis i els papes, va en contra de les possibles ingerències papals en la vida política interna de l'Estat espanyol, es considera que Roma ha d'esser subordinada a l'Estat, de manera regalista, ja que es considera que l'única autoritat que existeix a la monarquia és el rei, no hi ha més que un govern i unes corts. (201)

En definitiva es fa una defensa de la sobirania nacional de l'Estat-nació: Espanya, des del punt de vista secular, per aconseguir la creença suficient per justificar la necessària independència. En tot cas es considera que no s'ha de mesclar la cosa profana amb la religiosa, però es considera que els béns usufructuats per a l'Església són nacionals.

Per altra banda els defensors de l'ordre i l'estabilitat,

l·ligats al r n acadèmic, també reflecteixen la seva forma de pensar sobre el tema de la relig , la civilització i la Instrucció pública: " Qu  no debe   la religión cristiana la civilización del mundo?" (202), i vegeu afirmacions com aquesta, que figura a continuació, de Mari  Batlles i Torres-Amat, al seu "Discurso Inaugural que en la apertura de la Universidad Literaria de Valencia" de 11 de novembre de 1844:

"El estudio de la medicina nos conduce al conocimiento físico de nuestra propia organizacion, y nos revela mejor que ninguna otra ciencia los atributos del hombre moral. Por esta razon est  tan íntimamente enlazada con las demas ciencias, con las físicas como auxiliares, porque sin ellas no es posible estudiarla con provecho, y con las morales como dominadora de sus principios, porque éstas no pueden tener cimientos sólidos sino recurriendo al conocimiento del corazón humano y   las diversas afecciones que le mueven y le combaten, como asimismo al conocimiento filosofico de su inteligencia, que como sus pasiones descansa sobre la organizacion. El conocimiento del hombre físico nos conduce necesariamente al del hombre moral, porque uno y otro reconocen por base comun la organizacion humana". (203)

En aquest context,  s evident que es cercaven el màxim de lligams, entre la cosa religiosa i la secular, per justificar un apropament de l'Església, la Monarquia i el Govern, a través de les lleis i la jurisprudència.

La mirada estava posada a Europa, per  amb una certa preocupació per la situació interna de desequilibri polític i social, i per la situació de la Instrucció pública:

"Hemos visto hasta ahora de cuanta importancia es para el bienestar de los pueblos la instruccion pública en los diversos ramos del saber humano. Pero de poco servir  esta instruccion en el estado actual

de las sociedades modernas, si las diferentes operaciones del poder supremo de una nacion, por medio de sus delegados, para la direccion, conservacion y mejora de las fuerzas é intereses sociales, no se practican con rectitud, inteligencia y moralidad; de poco servirá la instruccion si en el órden social no tomase parte alguna la autoridad pública, que cuida de las personas y de los bienes en sus relaciones con el estado, haciéndoles concurrir al bien comun, y ejecutando las leyes que son de un interés general". (204)

L'Etat havia d'esser l'encarregat de potenciar els diversos rams de la Instrucció pública, ja que d'ella dependrà la seva prosperitat, però des d'una concepció pròpiament paternalista.

Es considerava que les reformes de la Instrucció pública s'havien d'impulsar de manera urgent, amb aquesta línia:

"... Establécense escuelas de instruccion primaria hasta en las mas infelices aldeas, y generalizando esta instruccion, se tocarán luego los mas felices resultados en la civilizacion y en la moral. foméntese el estudio de las ciencias exactas, físicas y naturales, y se verán á su impulso rapidisimos progresos en la industria y en las artes, en la agricultura y el comercio, y como consecuencia natural y precisa de estos adelantos, las mejoras positivas de todos los intereses sociales..." (205)

Es una influència utilitarista mesclada amb plantejaments moralistes, ben d'acord amb les aspiracions del moderantisme, necessitat de mentalitats tolerants i religioses per no enfrontar-se a l'ordre establert, però consolidar el seu reformisme institucional.

Unir l'intel·lectual amb el moral era un plantejament que sovint es feia en aquella època; era una manera d'entendre l'equilibri entre el secular i el religiós, i aquesta mentalitat

es pot reflectir a la dualitat Església-Estat. Ara bé, també és veritat que no tots llegien aquests conceptes de la mateixa manera, per exemple l'11 de setembre de 1839 a "El G. Nacional", periòdic republicà de Barcelona, va publicar un article sobre la "Influencia del Clero en la educacion popular", on s'indicava:

"Cuando la Iglesia dominaba al Estado, quiso el Estado sojuzgar á la Iglesia; pero ni uno ni otro establecimiento nació para la dependencia: hasta la proteccion cuando sale de sus justos límites es fatal i opresora: y asi como el cristianismo creció regado con la sangre de los martires, la heregia se fomento al calor de las hogueras inquisitoriales. Son dos establecimientos que crecen a la par, dos palmeras que se fecundan con solo verse, dos medios que mutuamente se favorecen sin envidiarse, dos instrumentos de civilizacion que elaboran el perfeccionamiento del linaje humano; manejados el uno por la diestra, el otro por la siniestra ..." (206)

No deixa, però, de fer un elogi de l'adaptació del clergat a les circumstàncies derivades dels canvis deguts a la marxa de la civilització, sense abandonar el seu pensament etern. (207)

I acaba per defensar els esforços de civilització que havien fet els clergues:

"que hay en el clero grandes medios de educacion y moralidad para el pueblo, y que no aprovecharlos es despreciar un tesoro que en vano se ha intentado reemplazar. Porque hubo un tiempo en que más que inútil, se creyó dañosa la influencia del clero en los espíritus más de cuarenta años se combatió con encarnizamiento: al fin se la derrocó ofreciendo un sistema más benéfico y eficaz; pero otros cincuenta años han pasado y los hombres no son mejores aun.

Se intentó destruir preocupaciones, creyendo por esto poder dar al siglo el nombre de despreocupado; pero preocupaciones nuevas sustituyeron las antiguas, y se sembró en los corazones abundante semilla de antipatías y recelos. Todo se refirió al interés particular como único móvil de las acciones humanas, y la incredulidad juzgó imposibles esfuerzos de la abnegación y las maravillas de la fe. La hospitalidad, la educación, la enseñanza, todo se compró, y se vendió, y se regateó: nadie esperó la recompensa del Creador universal. Hay algo, sin embargo, á que no alcanzan los frios cálculos del egoísmo: hay servicios que no pueden pagarse ni con la retribución particular ni con el presupuesto del estado". (208)

Considerava com a profitós i útil que el clergat es dedicàs a l'educació popular, i defensava una reforma dels seminaris, tot proposant que es convertissin, en part, en escoles normals, amb uns plantejaments dignes de l'època, ja que es proposava que aquestes pseudo-institucions cívico-religioses fossin llocs: "donde se aprenda no solo lo que se debe saber, sino lo que se debe enseñar, y el modo de enseñarlo". (209). Recordem que aquesta proposta es fa el mateix any que s'inaugura l'Escola Normal Central de Madrid.

Pareix prou clar que "El G. Nacional" per aquest temps ja s'havia passat al moderantisme, i havia deixat ja els seus ideals, no tan sols republicans sinó els progressistes, ja que es veu que aquestes propostes volen evitar l'enfrontament amb l'Església i recuperar-la com a educadora. Aquestes tesis serien les que defensarien els moderats col·laboracionistes.

Malgrat aquest pactisme i el reformisme constitucional concretat a partir de la recuperació del poder pels moderats, és evident que l'Estat vol assolir una postura de protagonisme a nivell de qüestió pública, i la Instrucció pública no és sinó un element més de la xarxa administrativa.

La política educativa dirigida a aconseguir el monopoli estatal sobre la instrucció pública, no tan sols és uniformista i amb voluntat d'equilibri per mantenir l'ordre, sinó que també pretén reconciliar l'administració amb els estaments eclesiàstics,(210) sense aconseguir-ho del tot.

Segons Esteban Medina, el Pla de 1845 va significar la culminació de l'autocràcia de l'Estat com a centre de la vida social i política, en el que l'educació havia de complir la funció de preparadora per a la vida en societat, en una societat fonamentada en el bé comú. (211)

León Esteban, per altra banda, ens assenyala que l'atac més directe a l'ensenyança de l'Església queda reflectit a l'article 54 del Pla de 1845, que ens indica:

"No es público ningún establecimiento aun cuando se sustenga en todo o en parte con rentas procedentes de los pueblos, o no estar dirigido exclusivamente por el Gobierno" (212)

Fins i tot reben els estudis de Teologia, els quals, per indicació de l'article 70 de l'esmentat Pla, queden secularitzats:

"... para que los estudios de teología hechos en los Seminarios Conciliares tengan incorporación en las Universidades y puedan adquirir por este medio carácter académico es necesario que aquellos establecimientos se siga plan con sujeción a las asignaturas, matriculas, exámenes, duración del curso, academias, horas y método de enseñanza establecido para las mismas Universidades" (213)

Tot hauria de passar pel control o revisió del poder central a través del Consell d'Instrucció pública, encara que per exemple Menendez i Pelayo ens indicàs en el seu moment que la secularització de la Universitat a l'Estat espanyol ja s'havia produït en temps de Ferran VII.

És evident que el pla no va acabar d'agradar ni a uns ni als altres. A uns per la seva ~~excessiva~~ possibilitat de control per part de l'estat, en detriment de la llibertat individual, per exemple als liberals més radicals. Per altra banda als clericals, per afavorir d'una manera clara la secularització, malgrat no fés sinó en un paper legal.

Aquest procés, segons ens indica Antonio Heredia va comportar els següents extrems:

.- Desdoblament de l'ensenyança en pública i privada, sectors certament antagònics.

.- Assumir per part de l'Estat la funció de control de la Instrucció pública, ja que es considerava un instrument de poder en mans del Govern.

.- Predomini polític del l'aparell docent estatal.

.- Penalització econòmica als col·legis privats, tot exigint-les que pagassin doble matrícula: una al col·legi i l'altra

a l'Institut.

.- Radical privatització del Seminari conciliar, que foren reduïts a cases de formació exclusivament eclesiàstica. (214)

El mateix A. Heredia considera aquesta operació múltiple i heterogènia, (215) amb bastants contradiccions, perquè per una banda es pretenia minorar la incidència dels clergues al sistema escolar, si bé, "el clero tendrá también sus escuelas", (216) malgrat haguessin de servir només per formar els futurs clergues. Però per altra banda, els col·legis religiosos, els no seminaris, es veren sotmesos al control estatal amb pressions administratives i econòmiques, el que va suposar perdre part de la seva capacitat de convocatòria. Però aquestes dificultats no foren cap entrebanc per fer que el canvi fos estructural i significàs la pèrdua del seu prestigi a les capes més influents de la societat.

Al mateix temps els col·legis privats s'havien d'adaptar a la legislació dels establiments estatals (en el cas de la segona ensenyança depenien dels Instituts de l'Estat).

D'aquestes circumstàncies cal assenyalar que, per les implicacions socials que tenien alguns centres religiosos en la corresponent retirada de subvencions, es veren obligats a suprimir la seva gratuïtat. (217)

També podem considerar que la política educativa no era aconfessional, donat el paper socio-polític que l'Església havia jugat, a més de que la tolerància sobre la religió catòlica era prou marcada, al manco des del punt de vista de certes normatives legals, que anaven dirigits a salvar-la, la moral i els bons costums. Un exemple clar d'aquesta circumstància és la llei de José Pidal, d'abril de 1845 sobre atribucions dels Governadors civils per "reprimir y castigar todo desacato a la religión, a la moral o a la decencia pública". (218)

Fins i tot cal recordar que a 1845 es va firmar un conveni entre les Corts i Roma, (219) en el que es deia, en el seu article 1er: "La religión católica será exclusivamente y para siempre profesada en los dominios de la monarquía española". Es deixa molt clara i sentenciada la línia oficial del pensament dels homes d'estat.

Però vegeu a continuació el seu article 2on, que deia:

"Para la educacion del clero se establecerán en cada diócesis seminarios bajo la direccion de los obispos, los cuales tendrán el derecho exclusivo de vigilar la instruccion religiosa de la juventud en las escuelas públicas". (220)

Al respecte Jaume Balmes creia que:

"Tocante a la vigilancia de la instrucción religiosa de la juventud en las escuelas públicas, tampoco comprendemos a quien pueda pertenecer, sino a los puestos por el Espíritu Santo para regir la Iglesia de Dios. Si se levantan dudas sobre la ortodoxia de la instruccion religiosa en las escuelas, ¿quién deberá resolverlas sino los obispos? ¿Se querrá

que este derecho corresponda al consejo real, que quizás contará en su seno dos o tres obispos, y tal vez ninguno? Hablar de la posibilidad de que este o aquel obispo abuse de sus facultades, o se engañe en el juicio que sobre determinados puntos de enseñanza religiosa, es no decir nada". (221)

Segurament, aquestes mesures i les que segueixen en aquest conveni, pels ulls dels liberals conseqüents resultaven una claudicació a la pressió del poder eclesiàstic, però pels moderats volien significar un punt de conciliació entre els dos poders.

El procés de secularització per tant no era tan radical com volia fer veure A. Gil de Zárate, ja que el seu moderantisme no li permetia avançar en la defensa de les llibertats individuals al marge de l'intervencionisme estatal, ni al marge de les pressions psicosocials del tradicionalisme moral que es vivia. Havia de garantir la continuïtat de la moral cristiana, no tan sols a l'escola sinó al carrer per aconseguir l'equilibri social i polític suficient per garantir la governabilitat i el consens social.

També, amb aquesta actitud es distanciaven dels postulats dels liberals més radicals. Era una estratègia política que els hi va sortir rentable durant deu anys. La reforma constitucional de 1845 és un reflex d'aquesta estratègia política, ja que és una de les millors expressions del pensament moderat. (222) Era la manera de superar l'herència legislativa dels liberals més radicals de la Constitució de 1837.

En relació a la confessionalitat o no del poder establert, representat pels moderats, "La Exposición", dirigida a Sa Magestat pel Ministre Pedro José Pidal, és molt clara:

"... el primero, si se entiende á lo que exige una educación perfecta és el de la moral, de los deberes del hombre y de la relación católica; pues sin la religion, sin que se labren desde la niñez sus sanas doctrinas desde el corazón del hombre perdidos seran cuantos esfuerzos se hagan para cultivar, su entendimiento..." (223).

Com es veu, no queda cap dubte de la voluntat de part del poder de mantenir la confessionalitat al sistema educatiu, malgrat la reforma dels estudis de Teologia i:

"Reducir la enseñanza de la teología á lo que exigen la naturaleza y objeto de esta ciencia divina; desterrar de las aulas muchas cuestiones puramente escolásticas para explicar con mas amplitud y extensión los misterios de nuestra fé; procurar que el estudio se haga en sus verdaderas fuentes, que son la Sagrada Escritura, los Concilios y la tradición, y disponer las materias segun el órden mas lógico, natural y metódico, tales son los principios que para el logro de tan importante objeto se han conseguido." (224).

Vegeu també la concreció d'aquesta reforma a l'articulat del Pla de 1845, per exemple l'article 69, que diu: "El estudio de Teología podrá hacerse en las Universidades o en los Seminarios Conciliares".

Preten regular, d'una manera eclèctica, aquests estudis, tot donant l'oportunitat als seminaristes a cursar estudis de Teologia, encara que amb alguna restricció. Inclús a l'article 73 es deia:

"En las demás Universidades de Barcelona, Granada, Salamanca, Santiago y Valencia hará las veces de

Facultad de Teología el Respectivo Seminario conciliar; y no obstante lo dispuesto en el artículo 71, obtendrán la incorporación de sus estudios todos los que en él cursaren, sean o no externos". (225)

Em sembla que aquest articulat ens reflecteix una manifesta voluntat de tolerància religiosa, malgrat l'intervencionisme estatal que també es deixa caure en aquest Pla d'Estudis, text legal moderat per excel·lència.

L'educació havia d'ésser l'element conciliador de la mala consciència que tenien els liberals, però també en els seus plantejaments es detectava un cert confusionisme i una voluntat de conservar una moral estrictament secular o laica.

2.1.2 El periodisme de l'època com a intent reproductor d'ideologies i mentalitats. Els seus plantejaments educatius. La premsa educativa.

A.- les publicacions periòdiques i els plantejaments educatius.

Aquesta època és diferent de quan les Societats Econòmiques d'Amics del País publicaven les seves guies, Setmanaris econòmics, etc. Ara, les publicacions periòdiques són part de la cultura que intenta transmetre unes ideologies i mentalitats per incidir en els grups socio-polítics d'ideologia pròxima. Aquestes publicacions proliferen, i això ens fa considerar que el segle XIX fou de gran importància per al periodisme, no tan sols en el que es refereix a la transmissió de noves idees, sinó que significava una eina culturalitzadora i d'informació bastant ideologitzada.

Per tenir una visió global del seu significat, cal aprofundir al llibre de Maria Cruz Seoane: Historia del periodismo en España. 2.El siglo XIX, (226) o el de Pedro Gómez Aparicio: Historia del periodismo español. (227) La premsa espanyola del segle XIX és una de les millors eines per comprendre els moviments de les idees, els problemes socials i polítics, el desenvolupament econòmic, a més de les convulsions, enfrontaments i conflictes que es plantejaren.

L'obra col·lectiva: Premsa y sociedad en España, 1820-1936,

ens indica, a la presentació, les dificultats metodològiques que troben a l'hora d'analitzar la premsa del segle XIX. (228)

Resulta imprescindible per fer un seguiment de la premsa madrilenya el catàleg publicat per Eugenio Hartzenbusch: Apuntes para un Catálogo de periódicos madrileños desde 1661 al 1870, (229) no tan sols per situar la investigació cronològicament, sino' pels elements indicadors que ens ofereix, i pel testimoni que ens presenta del moment que ell en va ésser un destacat actor.

Per posar un exemple de les característiques de les seves presentacions, podem fer una referència a la que ens fa de l'Eco del Comercio:

"Madrid, primeramente en la imprenta del Eco del Comercio; después de otras, y a lo último en la de J. Boix, 1834-49. -Diario.

Pr. el 1º de Mayo de 1834; el 1º de Julio del mismo año era de 8m,376x0m,270; ...No se publicó desde el 9 de Febrero de 1844 hasta el 24 de Abril del mismo año. El 1º de Diciembre de 1846 creció el Eco del Comercio á 8m,503x0m,344, con cuyas dimensiones, poco más o menos, cesó en 11 de Diciembre de 1849.

El Sr. D. Angel Izardí fundó este diario progresista, cuya dirección estuvo bastante tiempo encargada el Sr. D. Francisco Mendialdua. Redactaron en él, según mis noticias, los señores:

Aillón (D. Mateo); Alonso (D. Juan Bautista); Bona (D. Félix); Caballero (D. Fermin); Castañeyra (D. Ramón de); Collantes y Bustamante (D. Antonio); Conradi (D. Fernando); Diaz Ilaraza (D. Manuel); Fuente Andrés (D. Manuel); Calvez Cañero (D. José); Labrador (D. Francisco); López (D. Joaquín María); Meca (D. Juan); Moya (D. Francisco Javier); Parreño (D. Florencio); Ramírez Arcaas (D. Antonio); Verlanga (D. Fermín).

He visto un Suplemento del Eco del Comercio, que principió el 16 de Mayo de 1844, y vivía aún en 4 de Mayo de 1845: era satírico político con ocho páginas de 8m,187x0m,124". (230)

Com sabem l'Eco del Comercio era un dels periòdics

més liberals, i va ésser molt crític amb els corresponents governs, i això no ho podem deduir de les paraules de presentació d'Hartzenbusch, però sí que ens serveixen com a punt de partida per la nostra investigació, ja que també hi ha dades que necessiten comprovar. Per exemple el director pareix que era Fermin Caballero, no Francisco Mendialdua. (231)

Pel que fa referència a la premsa a Catalunya, cal recordar un estudi bastant complet i que resulta imprescindible pel que fa referència a la premsa de vuit-cents; aquesta és l'obra de Miquel Vergés: La premsa catalana del vuit-cents, primera part (1801-1874). En aquesta obra ens presenta l'evolució de la premsa catalana del segle XIX en els següents períodes: 1r. període fins a 1843: "Les primeres manifestacions del periodisme català vuit-centista no obdiren cap esperit de renaixement. L'ur existència no tingué altre valor que el de testimoniar el conreu de la llengua escrita..." (252)

El segon període de 1843 a 1865: "Ben poc després dels primers assaigs de represa de la poesia catalana amb un clar disseny de perfeccionament literari i lingüístic, nasqué el periòdic que podem considerar com a iniciador de la llarga llista de la premsa del renaixement: Lo Verdader Català. Dos anys més tard, Josep Nicasi Milà de la Roca feia aparèixer el calendari o pronostich català..." (253) És l'etapa que es sol qualificar de provincialista dins l'evolució cap al nacionalisme català posterior.

És una altra forma de presentar-nos la premsa del vuit-cents distinta a la d'Hartzenbusch, més comentada i menys descriptiva.

Les primeres publicacions escrites en català són més bé humoris-

tiques i polítiques que literàries. "Lo pare Arcàngel" és el primer periòdic escrit totalment en català (25 d'abril de 1841) el mateix any que es renoven els ajuntaments i les diputacions a través de les eleccions, on el tema principal serà la defensa de la indústria catalana.(234)

"Lo pare Arcàngel" és un fulllet de vuit pàgines (175mmx100mm). Aquesta revista presenta la seva editorial en forma de sermó, tot representant els interessos del sector més moderat de la política catalana.(235)

Pareix ésser que la data d'arrencada de la premsa espanyola es produeix a partir del gener de 1834 amb la firma del decret de llibertat d'impremta cuita a terme per Javier de Burgos, de les restriccions que plantejava al seu articulat.(236) Vegem "El Vapor(1833-1838), El Eco del Comercio(1834-1849), El Guardia Nacional (1835-1841), La Abeja (1834-1836), etc., vers 1837 existien, només a Madrid, vint-i-set periòdics i revistes.(237) Data que coincideix amb l'aprovació de la llei d'impremta de 22 de març de 1837, que va tenir molt diversa aplicació segons qui estàs al poder, moderats o progressistes. (238)

Per altra banda segons ens indiquen Isabel Segura i Marta Selva, a: revistes de dones, amb la seva "Aproximació a l'estudi de l'evolució de la premsa de dones (1845-1935)": "Es obvi que el panorama que es presenta a la premsa femenina als segles XIX i XX no és aliè a totes les influències polítiques i econòmiques que marquen el funcionament característicament sincopat de la societat catalana."(239)

Cronològicament aquestes autores ens situen la primera revista adreçada a dones a 1845 amb el "Pensil del bello sexo. Coleccion de poesias, novelitas, biografias, ...", taix la direcció de Victor Balaquer i amb la col·laboració de Dona Carolina Coronado, Dona Amalia Fonollosa, Dona Marueia Cambronero, etc. Es tracta d'un recull de poemes i fulletons de moda a l'època a la premsa periòdica en general. Ja que les mateixes autores no la consideren publicació periòdica no l'analizarem com a tal. Però l'hem de veure com una aportació als plantejaments morals de millorament de la condició de la dona dins la línia de Mañé i Flaquer. (240)

En definitiva, com a la primera revista adreçada a les dones publicada a Barcelona, és "La Madre de familia" apareguda l'any 1846, i dirigida pel cabetià i inventor Narcís Monturiol. (241)

Per oferir una visió de conjunt, podem afirmar que amb les polèmiques polítiques que es viviren a partir de la dècada ominosa, el periodisme va perfeccionar-se d'una manera bastant accelerada. Les publicacions periòdiques a partir de 1835 adquireixen un aspecte ja semblant als de l'actualitat. Al respecte, Mª Cruz Seoane ens diu:

"... El tamaño, la distribución de secciones, la confección, la aparición del anuario comercial ... hacen de los periodicos como El Español o El eco del Comercio, no ya un antecedente, sino un antepasado directo de los nuestros. Los emigrados de 1823,

que regresan tras la muerte del rey, y que van a marcar el estilo de la época en periodismo y política, han aprendido mucho en sus años de exilio de la muchísimo más avanzada prensa inglesa y francesa y traen esa experiencia, así como el romanticismo, en sus equipajes. En 1836, con el Semanario Pintoresco, hace su aparición la revista ilustrada de divulgación y entretenimiento, con lo que se completa el panorama de esta prensa adulta y moderna". (242)

Els elogis no poden esser millors, però també és veritat que les forces polítiques i ideològiques utilitzaren la premsa per catapultar els seus plantejaments, i això va possibilitar una dinamització del sector bastant important.

En el cas de la premsa catalana el símbol és present a "El Vapor", per haver publicat "L'oda a la Pàtria d'Aribau, que fou i és considerada el punt de partida extern de la Renaixença. Aquest esdeveniment es va dur a terme el 14 d'agost de 1833. (243)

Malgrat la importància d'aquest fet històric, a nosaltres "El Vapor" ens interessa per altres aspectes, més directament lligats a l'educació i la moralització dels individus dels que més endavant parlarem.

Una altra publicació barcelonina que els interessa recordar el "El Guardia Nacional", que es va publicar a partir de 1835, i que el 1836 va absorbir "El Vapor" per dificultats econòmiques. "El Guardia Nacional" fou polèmic, entre altres aspectes, per les seves manifestacions en favor de la llengua catalana, malgrat altres consideracions que haurem de fer posteriorment. (244)

"El Vapor", periòdic subtitulat "Periodico mercantil, politico y literario de Cataluña", se va començar a publicar dia 22 de març de 1839, tal com ens indica Mre Cruz Secane, amb una periòdicitat trimestral. (245) És representatiu de l'esperit romàntic d'un sector radical del liberalisme català. Recordem, per exemple, que aquest periòdic va ésser el que va publicar "l'Oda a la Pàtria", com hem dit abans.

"El Vapor" que va néixer baix la protecció del governador civil de Barcelona, a uns moments en que interessava que els liberals barcelonins acceptassin Isabel II com autèntica hereva del troco de la monarquia espanyola, paulatinament es va convertir en una publicació de caire republicà i, fins i tot, socialitzant.

Sinó, recordem el següent article, que es presenta d'aquesta manera: "Juzgamos digno de publicidad el siguiente artículo escrito por un proletario", (246) que pretenia manifestar les seves opinions sobre l'educació i expressar el seu punt de vista sobre els vicis de la Instrucció, especialment en comparació en la situació viscuda a França. (247)

Quan parla, de la seva idea d'il·lustració ens diu:

"... Como desde que estoy en el mundo oigo repetir sin cesar que la difusion de las luces, la ilustracion es la verdadera causa del bien, y veo que este se aleja segun subo en años, he llegado a sospechar, y á creer despues del examen que á la palabra ilustracion no unimos todos la misma idea. La ilustracion á mi ver consiste no tanto en el número de ideas cuanto en la exactitud de ellas: -llamo ilustrado al hombre que posea, por ejemplo, veinte ideas exactas, y charlatan al que tenga ciento erróneas: en este

sentido es como vengo en que la ilustracion es madre del bienestar". (248)

Pensa que els conceptes aplicats a la divulgació de l' escolarització són equivocats, segons les dades que té de la Instrucció pública a França, ja que "se pretende santificar el principio por el cual es imposible dar educacion á la gran mayoria del pueblo". (249) Pensa que no són escoles que faltin, ja que, referint-se a França, "porque los mismos departamentos donde las hay, la gran mayoria de individuos no acuden a ellas". (250)

Creu que si es digués el que realment passa resultaria que:

"... la totalidad está perpetuamente destinada á la ignorancia, entonces caerian por tierra esas reputaciones colosales, esos miembros de la academia de las ciencias, esas usurpadas celebridades. Por lo mismo, y porque la experiencia nos lo enseña no es de esperar en semejantes hombres la docilidad necesaria de estudios, que condujera á enseñar el modo de enseñar á todos la instruccion que les falta". (251)

Ataca tant la Instrucció pública com la privada, perquè fins al moment les critiques anaven a la situació de la pública, però, a partir d'aquestes línies, pensa:

"...En cuanto á la privada es cosa muy diversa. para ella se establece otro dogma tan acatado como el que acabo de combatir, y con tan fatales consecuencias. dícese que el padre es el preceptor natural de el hijo, y enseguida queda entregada la multitud naciente á la direccion de la multitud ignorante: la fuerza brutal se contituye en guia de las bases de la ilustracion, de la capacidad orgánica; así sus preceptos no amiten réplica; la fustigacion por un lado, la confusion y el misterio por otro ofiendan

la instrucció que se da; mas esto no pueda ser sin lucha entre la debilidad y la fuerza, sin ardid, la ventura por un lado, violencia por otro. Los resultados deben ser conformes con los medios empleados, y así son". (252)

Com a conseqüència de tot això, aquest articulista considera que la voluntat dels joves sempre està oposada a la dels pares, ja que:

"... esta se halla en oposicion con la naturaleza que nos da facultades para usarlas y desenvolverlas, no para reprimirlas y aniquilarlas. Si no es culpa de la juventud, al contrario si de un deber suyo, porque se siente irresistiblemente impulsada á ello, defenderse de la tiranía de sus mayores, no puede emplear otros medios que el ardid y las mentiras, ¿Serán de su cuenta los males que se originan? Tampoco lo será de sus padres porque se les ha hecho tomar por verdades lo que es una pura falsedad. Los directores de la opinion son pues los verdaderos criminales; ellos son la causa verdadera de los desastres que experimentamos". (253)

La ignorància es veu reproduïda d'edat en edat, la brusquedat és contrària a la graduació, en definitiva els fills tenen diferents inclinacions que els pares, i per això és difícil la comprensió.

En definitiva l'alternativa que es proposa és l'educació integral:

"... esto es material e intelectual; una medida que satisficiera á todas las capacidades francesas é españolas, pasadas, presentes ó futuras, tal como seria la transmision de conocimientos segun la naturaleza.

Bien veo que en el régimen actual es cosa imposible; que seria fatalísimo destruirla antes de haber construido otro nuevo pero así sea, ¿haremos de continuar confiar la direccion de los pueblos á los que nos han traído á este estado, á los que quieren

aun hacernos creer que siguiendo sus consejos seremos felices? No; nuestra confianza deberos darla al que nos señale de un medio claro, positivo, el medio por el cual todos gocemos del fruto íntegro de nuestro trabajo. esta es la piedra angular de nuestro edificio, sobre ella reposará la educación de todos. ¿hasta dónde podrían llegar los conocimientos humanos si la sociedad no dejara pasar a oscuras los ingenios que, como Newton, Laplace, crea la naturaleza a cada paso? Pero es necesario un conjunto de circunstancias fortuitas para que tales hombres lleguen hoy á desenvolver talentos" (254)

"El Vapor va esser un d'aquest periòdics que, malgrat no canviàs el seu encapçalament inicial, si que va evolucionar ideològicament. (255) L'etapa més radical va esser la dirigida per Pere Felip Monlau, demòcrata que solia reproduir articles d'"El Español". Aquest és el periòdic que va publicar aquell article titulat: "Libertad, Igualdad y Fraternidad", (256) que després fou reproduït a "El Vapor": "Política y Sociedad" el 8 d' abril de 1836, a on s'apel·lava a la unitat dels pobles i dels treballadors, en contra dels opressors. (257)

Entre 1836 i 1837 "El Vapor" fou introductor de les idees del socialista utòpic Saint Simon, baix el pseudònim de José Andrew de Covert-Spring, del que Mre Cruz Seoane ens indica:

"...Bajo este pseudónimo se ocultaba, según Maluquer de Motes, la figura del médico periodista barcelonés Pedro Felipe Monlau. Sin embargo, para Vicens Vives, Romeu y Giler, Elorza, Tuñón de Lara, ..., Covert-Spring no era otro que José Andrés de Fontcuberta. Tanto Monlau como Fontcuberta colaboraron en periódicos progresistas de Barcelona y dirigieron sucesivamente El Vapor en 1836. Más radical Monlau, fundará en la época esparterista un diario democrático, El Popular, mientras que Fontcuberta pasará a las filas del moderantismo a principios de 1837". (258)

Després d'acuí "El Vapor" es passa al moderantisme, al igual que "El G. Nacional", i són substituïts per "El Constitucional", més progressista, (259) contrari als "ayacuchos" d'Espartero.

Però si retornem a "El Vapor", una vegada fet un repàs a la seva trajectòria inicial, ens trobam amb altres articles de "El proletario". Per exemple, aquest del 19 de novembre de 1835 considera el treball com a primer element de la producció, però la seva rentabilitat ve determinada pel menor o major grau d'intel·ligència, i tracta la ciència com un element de producció que ajuda a obtenir resultats més positius, un treball ben dirigit serveix per obtenir uns productes útils i més abundants. (260)

Defineix el capital com un altre element de producció, conseqüència de l'acumulació del treball. Defensa la màquina com un instrument necessari per aconseguir aquesta acumulació. (261)

"El Proletario" diu, doncs, que tres són els elements de la producció:

"...el treball, la ciència, el capital; tots hi concorren, qualsevol que merqui anul·la el fruit, i per consegüent, per tal que el fruit sigui distribuït equitativament, és indispensable que hi hagi un repartiment entre tots tres proporcional a la importància de les funcions de cadascun. Si el capital representa vint dies de feina, la ciència deu i el treball cinc, i que cadascun en prengui la part que li correspongui". (262)

I després de fer un repàs als inconvenients i les desigualtats que genera el sistema que descriu, per una mala aplicació,

de la que no culpa els capitalistes, sinó els servilistes dels homes de ciència, i en defensa dels treballadors, que "en llur ignorància només segueixen l'impuls que reben" (263), continua fent aquesta indicació radical:

"...Són els savis, doncs, els qui ens han perdut en llurs falses doctrines. Recorrem-hi; en totes les classes hi ha homes generosos en els quals l'amor a l'ordre i a la justícia és superior a llur pròpia existència, que diguin si és necessària la il·lustració perquè qui tingui fam alci la mà per prendre el pa que si li presenta, perquè prengui la capa qui té fred; perquè s'acosti després al seu consellant i li abelleixi la seva companya, ...Si això és així, que condemnin aquestes teories regnants de benestar, semblants a un miratge d'Egipte, les quals, d'error en error, ens van menant Déu sap a on, i que ens portin a allò que és positiu per tal de donar-nos pau, sense la qual no cal esperar res". (264)

A continuació ve la resposta referida al tema concret de l'educació; la va dur a terme el dia 18 de desembre de 1855.

Però ja l'hem presentat a les pàgines anteriors per haver considerat que eren el nucli de la present anàlisi. Sabut és que varen esser, en el seu conjunt, els articles d'"El Proletario" que varen provocar la polèmica, afectats els interessos de la burgesia barcelonina, i acabà amb la primera etapa del periòdic, que es va haver de fusionar amb "El Guardia Nacional", que s'havia convertit amb el seu vigie. Després ja va sortir amb el nom de "El Nuevo Vapor" i dirigit per Andreu Fontcuberta. Es produí la seva desaparició definitiva per la intervenció, a 1837, de l'esmentat Fontcuberta a les bullangues de 1837. (265)

El tema de la moral també interessava a "El proletario", lligat a la justificació del treball, en contra de l'ociositat, que considera com a la mare dels vicis. (265)

Des d'aquest punt de vista, "El Proletario" pensa, segons figura a "El Vapor" del 27 de gener de 1836, que:

"...el benestar engendra l'acció, la indústria, el treball; perquè benestar és el complet exercici de les facultats que Déu ens ha donat. Pescó: davant un individu el treball repugnant, i l'empenyeu a l'ociositat; presentau-li el treball agradable, i l'arrosegareu a l'acció. Penseu ara si són gaire plaents les feines que formen la producció i direm amb veritat que el caràcter de la indústria, en la societat d'avui dia, és repugnant". (267)

Realment, malgrat les contradiccions que trobam a aquest autor, la crítica era feta unes vegades irònicament i d'altres més directament però, en definitiva, crítiques a l'estat de les formes de producció industrials vigents a l'època, i qualificades de dubtosa moralitat.

Es manifesta en contra del treball desagradable i alienador, i considera que la societat n'ha d'oferir noves formes d'organització per aconseguir que es dugui a terme dins el que ell anomena: família harmònica, a on l'home podria exercitar-se lliurement en qualsevol ocupació de la societat, i l'home "serà lliure de fet i de dret, el seu interès estarà en conseqüència amb l'interès comú", (268) i tot seria més fàcil. Però la qüestió que aquí ens interessa és com planteja el seu concepte de moral. "El Proletario" ho fa a partir del precepte diví: "que mana estimar Déu sobre

totes les coses i el proïsme com a tu mateix", i:

"...Considerem que si això es mena és perquè es pot fer, i per fer-ho, què ens recomana la moral? refrenar les passions; i s'ha entès que la manera de refrenar-les és combatre l'aïllement, directament: però no s'aconsegueix l'objecte". (269)

Condemna els vicis, que desvien la intensitat en la que es poden dur a terme les accions humanes, i proposa refrenar les passions dins la família harmònica per aconseguir una veritable convivència humana de respecte al proïsme. Però no preten arribar a solucions, sinó a plantejar la problemàtica per despertar la curiositat, per així no combatre pus allò ja establert i lluitar per aconseguir un model de vida nova. (270)

Volia obrir camins d'esperança per aconseguir un model de convivència social d'acord amb una moral que, al mateix temps que l'home es realitzàs, enriquis la comunitat amb les seves aportacions, dins un ambient harmònic i agradable, i a on cada un complís les seves funcions sense sentir-se alienat.

Com a resultat dels incidents ocorreguts a Barcelona, deguts a l'incendi de la fàbrica de teixits Bonaplata, ens presenta una conclusió per defensar l'ordre natural de la convivència:

"...Sí que ho són l'organització d'una família, model que atragués la voluntat general; sí que ho són la possibilitat d'organitzar-la no tan sols en els principis sinó en qualsevol individu poderós, en qualsevol companyia d'homes rics. Aquest sol argument hauria de remoure el ànims per a inclinar-se tan sols a aprofundir el fons d'una qüestió tan important". (271)

A més dels escrits d'"El Proletarià" que ens interessen nom a reflex de la seva mentalitat i ideologia tot considerant la llibertat com un "gènere de religió", (272) hi ha afirmacions en favor de la igualtat:

"... significa el contrari dels privilegis i monopòlis, significa que cada home té una missió a complir segons la seva organització intel·lectual i moral". (273)

La igualtat cal que serveixi per aconseguir l'emancipació de les classes productores, servidores d'una aristocràcia tan inútil com il·legítima. (274) La igualtat és la fiança de la llibertat i de la fraternitat; només els opressors són estrangers. (275)

Aquestes paraules resulten molt significatives per comprendre la voluntat de qui les escriu, en defensa de les classes productives, d'una idea de convivència més igualitària que pugui fer que el poble aconseguixi els beneficis de la instrucció i de la civilització. Entén que el Govern ha de potenciar una millorança de la condició del poble, tant física com moral, o intel·lectual i:

"Quan arribi el moment en que la moral general del poble tingui la instrucció reservada avui dia a alguna classe privilegiada, quan les ciències, la indústria, la poesia, la moral hagin esdevingut tan populars com ho és la misèria actualment, llavors podrem tenir un xic de fe en la sobirania del poble, perquè aleshores hi haurà un poble que tindrà voluntat". (276)

L'any 1836 ens trobam a l'etapa més progressista

a "El Vapor", i insta el proletariat a la mobilització, vegeu sinó aquesta afirmació contundent: "No! Els proletaris no restaran apàtics i ombrutits enmig del moviment general dels ànims", publicada el 14 de juliol de 1836. (277)

Se'ns fa una defensa de l'igualitarisme amb l'abolició de tots els privilegis, amb l'estimació més enèrgica pel progrés humà. Politicament, demana el sufragi universal i la completa emancipació de les masses. (278)

El 29 d'agost es demana una igualtat possible, "és un dret igual al desenvolupament de llurs facultats físiques, intel·lectuals i morals", a on també és diu que:

"La nació ha de facilitar a tots els ciutadans iguals mitjans d'obtenir aquest desenvolupament sense cap de les distincions que han donat fins ara el naixement i la riquesa; però un cop adquirit el resultat, segons els dots que la natura imprimeix en cada individu, ha d'ésser-hi col·locats segons el fruit que haurà produït llur educació a la pàtria; de manera que la recompensació més gran sigui deguda al qui domini mostres de més intel·ligència i d'un treball més fecund". (279)

Es una referència clara a la igualtat d'oportunitats que modernament s'ha reivindicat. Plantejament que, a la societat d'aquell temps devia parèixer exagerat i excessivament socialitzant. Ara bé, també es creu en una aristocràcia basada en el talent i el treball, i s'haurà de compensar sobradament el treball productiu i útil a la comunitat. (280) Per això el futur dels pobles és en el desenvolupament moral, científic i industrial, segons ens indicava A. Fontcoberta el 14 de febrer de 1837, progrés fonamentat en l'associació dels pobles

i dels individus.

Es evident que els plantejaments d'"El Vapor" fins al 1837, són eminentment socials, i insisteix en la millorança intel·lectual, física i moral dels treballadors, i es manifesta a favor de la superació del despotisme il·lustrat amb la instrucció dels proletaris. Posar la sort de l'Estat en mans d'un poble sense instrucció, és anar endarrerits en la marxa de la civilització i del progrés.

Es una lluita pel progrés del poble, un poble enant de la llibertat i del progrés, il·lustrat. En definitiva una lluita per una millora social, política, cultural i econòmica.

Per fer un balanç del que va significar "El Vapor" i les seves contradiccions, cal recordar els comentaris que ens fa en aquest periòdic Clé i Romeu sobre la influència de dos socialistes utòpics com Fourier i Saint-Simon. La influència de Fourier es produeix en les col·laboracions d'"El Proletario":

"Des del punt de vista ideològic en els cinc articles del "Proletario" hi ha resumits alguns dels principis tècnics de Fourier. El "Proletario", com Fourier, no fa cap atac contra la propietat. En canvi critica la industrialització capitalista perquè origina la misèria de la classe obrera, i provoca la lluita de classes. Igualment que Fourier, no demana una

socialització dels bens de producció, sinó una redistribució més equitativa dels beneficis, entre el capital, la ciència i el treball". (281)

Però el que ens interessa més directament a nosaltres és la referència concreta a l'educació, que coincideix amb Fourier amb el plantejament d'una educació integral, amb una concepció naturalista del desenvolupament individual. És a dir que la formació intel·lectual i material que cal que rebi l'home ha de dependre de la seva capacitat individual i la societat ha de possibilitar el desenvolupament de cada individu d'acord amb les seves característiques naturals.

De totes maneres les Teories d'"El Proletario", no eren del tot compartides pels responsables del periòdic, al manco públicament, pels problemes que causaven les seves crítiques a la industrialització capitalista. (282)

La influència de Saint-Simon es du a terme a través de Fontcuberta, per la seva postura crítica davant el sistema de producció vigent a la seva època. Defensa un nou sistema d'organització econòmica; ja hem vist com "El Vapor" critica els privilegis de les classes ocioses. Però Fontcuberta acabaria per ésser un ideòleg del partit moderat a partir de 1837.

Segons el mateix Ollé i Romeu, a partir d'aquest moment, i malgrat la possible participació de Fontcuberta al periòdic, la influència Saintsimoniana a "El Vapor" es redueix a proposar millores de treball i educació pel proletariat. (283)

Un diari que podem també catalogar com inicialment liberal radical és "El Guardia Nacional", publicat a Barcelona, amb una trajectòria molt semblant a la d'"El Vapor" i pels mateixos anys. Però tenc més coneixement del periòdic quan comença el seu procés cap al moderantisme, des de 1836 fins que a 1839 ja té una ideologia marcadament moderada.

Una de les primeres vegades que es veu notar el seu decantament de cap a postures més moderades és quan, el 3 de gener de 1836, publica l'article titulat: "Impugnaciones a la noticias estudiadas en otro periódico, en el artículo del Proletario", (284) i l'1 de febrer de 1836, amb l'article: "Contra las doctrinas del artículo llamado del Proletario", (285) que són dos articles publicats a "El Vapor", que encara mantenia les seves tendències d'ideologia democràtica i anti-reformisme liberal.

De resultes d'aquesta polèmica "El Vapor" va haver de moderar les seves postures, i el mateix Felip Monlau escrivia paraules com si no estàs en la línia de "El Proletario". Per exemple, Monlau, en lloc de postular un enfrontament amb la burgesia afectada pels succèssos de la revolta de 1835, ofereix solucions més col·laboracionistes amb els capitalistes: elevar la condició humana i social dels proletaris i la classe obrera en general mitjançant la instrucció i millorament de les condicions econòmiques, amb possibilitat de participació en l'industrialització a través de l'estalvi i la participació als interessos dels beneficis. (286)

"El Guardia Nacional" durant l'any 1838 publica diversos articles sobre temes relacionats amb l'educació, que ens interessa comentar, una vegada ja fusionat amb "El Vapor" i defensor clar del moderantisme des de 1837.

El 24 de gener de 1838, "El Guardia Nacional" publica un article titulat: ¿Qué es la educacion?, (287) signat per S. i que probablement fos l'Editorial, perquè la secció estava encapçalada pel títol: "El Guardia Nacional". Aquest article comença així:

"Parece esta una pregunta muy sencilla y facil de responder, pero los que asi piensan se verian apurados para darle una solucion correcta. El hombre, en un pais libre, necesita tres clases de educacion, una que le habilite para el oficio ó carrera que haya de seguir: esta es la educacion profesional; otra que le haga conocer sus obligaciones como hombre y ciudadano, será la educación moral y política, y por último una que le enseñe sus deberes hácia la divinidad y fin para que fué creado, esta es, educacion religiosa". (288)

A continuació ens fa una sèrie de reflexions que intenten equilibrar la que seria, per ella mateixa, una definició estrictament utilitarista, amb una d'espiritualista, per arribar a defensar una definició d'educació justificadora d'un pensament a mig camí entre les dues, que els venia molt bé per no ferir susceptibilitats, ni era totalment tradicionalista, ni era revolucionària, però tenia molt de conservadora.

A "El Guardia Nacional" es plantejava aquestes reflexions a partir de:

"Ahora bien, lo que es para el hombre es aquello que tiene mas directamente á promover su felicidad, es tan palpable que hasta repetirlo parece trivial. Sin embargo se toma generalmente la voz útil, en un sentido muy diverso, aplicándola no á lo que puede hacer al hombre verdaderamente dichoso, sinó á aquello que le proporciona dinero, y bajo este principio se considera la educacion profesional com la mas necesaria, murmurando del tiempo empleado en las otras, especialmente si ocasionan la menor distraccion en el estudio de lo que se tiene por verdaderamente útil, esto es, lo que proporciona al hombre los medios de subsistir". (289)

Però en aquest primer plantejament hi troba un inconvenient clar per justificar el que ens presenta a continuació, que hom pot esser un professional molt útil i seguir essent un ignorant, o fins i tot esser un miserable o un pervers.

I després d'assenyalar una sèrie d'inconvenients propis de la vida en societat i de la professió, ens vol fer notar que:

"...Lo que nos enseña pues a emplear bien el tiempo tanto en la sociedad como en el trabajo, no es la educacion profesional sino la general. Esta es la educacion indispensable á toda clase de personas; la que enseña al hombre en primer lugar sus deberes para con Dios y con sus semejantes, que forma sus principios y carácter acostumbándole á pensar en los demas y no siempre en sí mismo..." (290)

És a dir, l'educació ha de fer, segons "el G. Nacional", homes d'ordre, bons ciutadans i bons patricis, "inspirándole respeto y obediencia á las leyes", això si es pensava que s'havia de contribuir a que les lleis resultassin el màxim de perfectes. Un punt que podria esser considerat educador perquè a la participació parlamentària s'atendis

el benestar general, però perquè cada classe social estès en el lloc que li corresponia.

Sense estridències, sense sortir del botador, és la filosofia del bon sentit:

"... El buen sentido y rectitud de principios auxilian eficazmente al hombre en el buen desempeño de la profesion, pero su habilidad en cualquiera de ellas no le hará mas honrado ni discreto; y no solo deben ser consideradas la bondad y la discrecion como las qualidades mas útiles y apreciadas del jénero humano, sino que son artículos de que nunca puede haber demasia. Ni la abundancia ni la competencia podrán disminuir su valor, por la inversa, quanto mas se jeneralicen tomarán mas estimacion por que será mayor el número de los que sepan apreciarlas". (291)

La felicitat arriba per la ponderació i el judici en que es duen a terme les coses de la vida, tant si es viu en societat com individualment.

El 18 de febrer de 1838, "El Guardia Nacional" plantejava el tema de la Instrucció Pública, de com organitzar el seu sistema. Cal recordar aquí que aquest any s'aprova, el 21 de juliol, el Pla de Someruelos, ministre de Governació del Govern del Comte d'Ostalia (17 de desembre de 1837 al setembre de 1838) de tendència moderada. (292)

L'article d'"El Guardia Nacional" s'inicia amb el següent plantejament global:

"El mayor beneficio que un gobierno puede dispensar á la nacion es la instruccion de la juventud, particularmente entre la clase media y baja del estado; y el mejor medio para conseguir este bien nacional es un sistema uniforme en la enseñanza, con reglamentos sabios para facilitar la asistencia de los jovenes,

y obviar la repugnancia que pueda hallarse en los padres". (293)

A continuació planteja la qüestió en termes comparativistes, com era costum en aquell temps que reflexionaven sobre la necessitat d'una reforma de la Instrucció pública. Aquesta comparació s'incia de la següent manera:

"... La mayor dificultad práctica que se ha encontrado en la Inglaterra y algunos países de Alemania contra el plan de educación popular, ha sido la parte religiosa, á causa de las diferentes sectas cuyos profesores adolecen de aquel odio anti-religioso, que desgraciadamente resiste los remedios de una sana moral y de una filosofía verdadera". (294)

Posa com exemple excepcional la reforma duita a terme a Prússia que, amb una població de més de set milions de protestants, cinc de catòlics, i un gran nombre de jueus, va aconseguir una reforma del sistema educatiu bastant sòlida i original. (295)

Per què?, es demana l'articulista, aquest pla d'instrucció pública no es podria aplicar a altres llocs com l'Estat espanyol sense provocar enfrontaments religiosos? Era un pla que es va divulgar per Europa, i en el mateix article ens assenyalava que:

"El sistema de instrucción pública en Prusia, ha sido publicado en Paris por el consejero de estado M. Cousin, enviado por el gobierno francés, á Alemania para examinar los varios planes de educación en el Norte de Europa, y esponer al gobierno el resultado". (296)

A partir d'aquí comença la descripció dels plantejaments que va presentar M. Cousin a la publicació esmentada.

Una de les coses a destacar de les exposades, és que a Prússia a 1819, el seu rei ja havia creat un secretari d'estat titulat com a ministre de la instrucció pública i dels negocis eclesiàstics i mèdics. Una super-intendència s'encarregava dels afers de l'educació nacional, però també dins el mateix sac hi havia: establiments religiosos, escoles mèdiques, institucions de sanitat, universitats, acadèmies, biblioteques, museus, jardins botànics, i tota classe d'establiments dirigits a la cultura moral i intel·lectual del poble. (297)

Aquest Ministeri tenia molta influència eclesiàstica, ja que el seu consell estava format per tres cassos i un era l'eclesiàstic, dominat per membres tant catòlics com protestants, el que garantia una certa pluralitat religiosa. El d'Instrucció pública, estava compost per dotze persones, la major part seculars, això vol dir que també hi havia eclesiàstics. (298)

Aquest consell del ministeri era professionalitzat, diferent al de l'Estat espanyol anomenat consell d'estudis que era honorífic. (299)

També cal destacar la referència que fa a l'organització del sistema educatiu i a les seves corresponents dependències, per exemple diu:

"El reino de Prusia está dividido en diez provincias y cada provincia tiene su universidad, cuyos rectores comunican con el ministro sin intervencion de ninguna autoridad. Para el ramo de educacion hay además en cada provincia una junta llamada consistorio provincial, dividida en tres secciones, todas bajo la direccion

de un presidente supremo: la primera seccion entiende en la instruccion eclesiástica, la segunda en la instruccion popular, y la tercera en todo lo que respecta á la sanidad, en todo lo que respecta á la junta médica. La segunda junta tiene bajo su direccion todas las escuelas de primeras letras y los seminarios de humanidades de la provincia". (301)

Les juntes examinadores eren formades per professors de cada universitat que eren encarregats d'examinar els mestres d'instrucció primària.

La instrucció primària quedava organitzada de la següent manera: cada província es dividia en regències, cada regència en cercles i cada cercle en comunes, que l'articulista assimila a "corregimientos, partidos y parroquias". La parròquia és la unitat bàsica on els mestres han d'aprovar l'examen anteriorment esmentat i on l'inspector és el capellà. Quan el poble és gran, la junta inspectora està formada pel batle, els regidors i el capellà de cada parròquia; també hi ha un inspector de partit que depèn de la corresponent comissió formada per rectors de parròquia i magistrats. A les ciutats hi ha una junta superior presidida per un inspector, i la junta de rectors parroquials no té vot. A les grans ciutats és on el Govern té una incidència més directa ja que anomena directament l'inspector. El ministre ha de rebre informació d'ell referent a primeres lletres i humanitats. Envia informes al consell de la regència, que decideix per pluralitat de vot el que sigui necessari.

L'inspector en cap, nomenat pel ministre, s'encarregava de visitar totes les escoles del ministeri i d'estimular els altres inspectors, les juntes i els mestres. Tot el personal s'ha de comunicar amb ell per qualsevol afer relacionat amb el departament. L'articulista considera l'inspector en cap com a director real de la instrucció pública de cada província. (301)

Als estats de Prússia hi havia l'obligatorietat d'ensenyament a partir de la llei aprovada durant el reinat de Frederic II, obligava els pares a enviar els seus fills a les escoles públiques elementals, o certificar als magistrats que els seus fills eren ensenyats a casa seva. Aquesta obligatorietat s'estenia als tutors, als fabricants, als mestres d'ofici, etc., a totes les persones que tenen al seu càrrec infants d'ambdós sexes de 7 a 14 anys. Hi havia, doncs, dues opcions: la pública i la privada.

Malgrat tot això, es diu que el govern de Prússia és absolut i que aquesta condició no era obstacle perquè la seva educació popular pogués ésser considerada entre les més liberals. És estrany perquè el seu govern era quasi militar, però tenia un objecte principal a través de l'educació: fer la ciència popular. No hi havia llibertat d'impremta però s'havia d'ensenyar tot allò digne de saber, es perseguia l'extensió de tots els sabers humans i s'els feia anar de la mà de la religió, de la moral, de la pau i de la pàtria. Per a mi és igual a dir

"educació: aconseguir un home d'ordre per a la pàtria, i la moral per a Déu", aquesta afirmació és compatible amb l'ideari moderat.

El 6 de setembre de 1838 es reproduïxen diverses circulars del ministeri de governació signades pel ministre Someruelos, per exemple, del 31 d'agost, sobre: "el estado en que se encuentran los establecimientos de beneficencia, cuyas necesidades aumentan cada dia, al paso que disminuyen y aun casi desaparecen sus recursos...". (302) Es tractava d'una circular on donaven ordres a les diputacions i ajuntaments perquè remetessin:

1ª De todos los establecimientos públicos de beneficencia que haya en esta provincia, con separacion de los que sean peculiares á determinada poblacion ó clase de necesitados, y los comunes á todos los habitantes de una, dos ó mas provincias.

2ª del importe de sus gastos por año comun en su quinquenio, tomando por base el que concluyó á fines de 1832.

3ª De sus rentas fijas y eventuales graduadas por el mismo quinquenio y del déficit que resultare.

4ª De los gastos y rentas expresados en los dos artículos anteriores, y graduados desde fines de 1832 hasta fines de 1838". (303)

El ministre utilitzava el mateix sistema per controlar aquestes despeses que les de la instrucció pública, fonamentada per la concepció de l'Estat benefactor però sense recursos i mal controlats, és a dir que la complicació de l'administració central no anava paral·lela a l'eficàcia de gestió econòmica.

En aquest mateix número, 6 de setembre de 1838, es reproduïx: "El plan de instruccion primaria al que hace referencia

la ley que se insertó en el número de ayer es el siguiente.."

(304) naturalment es referia al pla d'instrucció primària signat per Someruelos el 21 de juliol de 1838. Aquest pla en definitiva, no fou aprovat fins que el govern següent ho va fer amb certes modificacions, i amb el títol: "Reglamento de las escuelas públicas de instruccion primaria elemental" (305) el 26 de novembre de 1838. Amb tot i això "El Guardia Nacional" no en fa cap comentari valoratiu.

De tant en tant "El Guardia Nacional" publicava notícies i comentaris sobre temes d'instrucció pública, com per exemple aquest referent a exàmens públics de l'"Instituto Barcelonés":

"Hemos tenido la satisfacion de presenciar los exámenes á que se han presentado los alumnos internos i externos del instituto barcelonés, en las tardes de los dias 24,25 y 26 del mes actual ... nada puede sernos mas grato que tener una fundada esperanza de que no está tal vez distante el dia en que el instituto compita con establecimientos estranjeros, de nombraria reuniendo ademas la ventaja de que en el todo sea español". (306)

Com tots els articles que es solien referir a una institució determinada, la notícia és exageradament optimista, però amb ella ens podem fer una idea del seu funcionament i dels continguts que s'impartien:

"De los 115 alumnos que en el dia asisten á las distintas clases de educacion, 50 se presentaron á los profesores en lo tocante á caligrafia, gramática, aritmética, latin. frances, cálculo, teneduria de libros, música, dibujo y baile, con un desembarazo y una seguridad que, lo confesamos, nos ha sorprendido porque no esperábamos tanto de un colegio naciente y creado a ultravez de los obstáculos propios de la época aflictiva en que por desgracia nos hallamos". (307)

Segueix la descripció amb aquest to elogiós i ens indica que és un centre depenent de la junta directora de la societat per al foment de la il·lustració, acte presidit pel senyor bisbe, vocal de l'esmentada societat. Hi va assistir el cap polític de la província, com era habitual en aquell temps quan eren actes oficials d'entitats públiques o amb el beneplàcit de les autoritats civils.

En "El Guardia Nacional" hi figuren aportacions dels lectors on critiquen altres articles de la publicació, com aquest signat per "El Amante de la Instruccion", que diu:

"En primer lugar contestando á lo que se dijo de que pagar una alta matrícula era privar á muchos jóvenes de talento, pero por otra parte faltas de medios de entrar en cualquiera de las facultades mayores; dice el articulista que es una equivocacion y lo apoya diciendo, que si hay algun joven de tan distinguida capacidad que no pueda pagar la cuota señalada, los profesores respectivos sabran informar al claustro, quien seguramente le dispensará los derechos de matricule así como le perdona los del grado en razon á su aplicacion y pobreza de solemnidad". (308)

La crítica del comunicant va dirigida al tipus de raïonament utilitzat per un articulista, un tal Meadoro o Meadow, per passar del particular a l'universal, per indicar que el raonament no és vàlid. (309)

Aquestes reflexions eren aplicades a la Universitat. "El Amante de la Instruccion" considerava que no hi havia perquè fer cap excepció en el pagament de les matrícules com a regla generalitzable. Però si que es queixa de l'augment de les matrícules que pareix que, en aquell moment, s'imposava a les universi-

tats.

A continuació un dels comentaris que feia era un reflex de la seva mentalitat poc selectiva i reformadora, que aplicava a la universitat amb un sentit ample, però restrictiu en relació a l'aplicació de formules limitatives de les carreres com a comportaments estancats, sense cap tipus de connexió.

La crítica concreta que se'ns ofereix és la següent reflexió:

"Segun la opinion del señor Meadow, sobran en España médicos, abogados y teólogos, lo cual á su entender se remediaría exigiendo condiciones que solo pudiesen tener algunos. No es ese el remedio señor Meadow. Ya se dijo en otro artículo que la demasiada liberalidad y poca delicadeza en conceder los grados los cuales se confieren (permitaseme la expresion) como quien se dice à destajo, eran la causa de la abundancia de estas profesiones. Si en buen hora se graduase bien el mérito del cursante, si en buena hora se hiciese un exámen riguroso y no superficial, sino se hiciese esta farse conmutar años de Teología, por otros de leyes y medicina y vice-versa, sin que tenga maldita la conexion una ciencia con la otra, á buen seguro que no abundarian tanto estas profesiones, y los que entrarian en ellas tendrian mas instruccion, mas probabilidad de subsistir, y no serian adocenados como Vd. supone. He aquí, señor aticulista, un remedio á mi ver mejor que el por Vd. propuesto". (310)

Opina que qualsevol que vulgui aprofundir en els sabers, més de l'ensenyança elemental, pagui el seu desig. Perquè és comprensible que:

"Si un maestro de primeras letras, exige 20 reales mensuales y à proposicion que el alumno quiere aprender algo mas ha de pagar un doble, no se sique de esto que el que aspire á saber materias mas sublimes pague lo mismo que en una escuela primaria. Todos sabemos que la enseñanza primaria es enteramente indispensable,

como fundamento de que se derivan los demás, por consiguiente justo es que sea costeada por los que la desean, y aun que el gobierno establezca escuelas para los pobres de solemnidad. Pero la 3ª ó sea á las facultades mayores toca enteramente al gobierno.

Pertenecele su proteccion, inspeccion, nombramiento de buenos catedráticos y rectores y cuidar de que sus rentas sean administradas con integridad, y no distraidas del fin que fueron creadas".(311)

Es una visió totalment contrària al bon sentit per poder generalitzar la primera instrucció perquè la majoria de la població pogués gaudir d'una mínima formació, per altra banda comprensiblement necessària per poder adaptar-se més fàcilment a les exigències de la societat que es volia construir. Era posar una barrera social pels que ja no iniciarien els estudis, sobretot de les capes més baixes de la societat. Es seguia valorant la Universitat com el punt culminant del sistema educatiu, però reservat a les capes que per la raó que fos, especialment econòmica no pogués arribar a ella. Per tant "El Amante de la Instrucción" tenia una visió molt més classista que l'articulista que criticava, que era més pròxim a un liberalisme constitucional que ell mateix.

Les escoles de pàrvuls, tradicionalment, foren un tema que va preocupar els liberals, i "El Guardia Nacional" també s'hi interessava, la prova és que l'octubre de 1838 sortiren tres articles que parlaven de les sales d'asil; per exemple es deia, el 9 d'octubre de 1838:

"Las salas de asilo para los niños de dos á siete años, conocidas hace ya quince años en Inglaterra con el nombre de Infant' s schools, se han naturalizado ya en Francia, Escocia, Alemania y Suiza, y su utilidad

se conoce mas cada día. Convencidos de que nunca pueden recomendarse demasiadamente establecimientos tan benéficos, daremos á conocer en las siguientes reflexiones el objeto y los resultados de una de las mas felices concepciones de la filantropía". (312)

Pretén reflexionar sobre les motivacions que dugueren a generalitzar aquest tipus d'establiments. La publicació esmentada els considera fonamentals pel benestar dels infants i de les famílies.

Ens explica per exemple el que s'entén per sales d'assil, on comunent existeixen:

"Por sala de asilo se entiende en Inglaterra, Francia, Alemania, Suiza, etc. Un establecimiento que ofrece a los niños de todas clases: 1º un sitio de refugio; 2º la educacion que todo niño puede recibir, si se sabe sacar partido de la aptitud que ya tiene de comprender, comparar y querer. las salas de asilo no prestarian á las familias mas que un servicio muy corto, si no fuesen sino simples depósitos en los que los niños estuviesen guardados, sin ocuparse en el porvenir de ellos sembrando en sus tiernos corazones todas las semillas, cuyos frutos recogerán en otra edad y si no cultivasen en fin las impresioes tan vivas y los sentimientos nacies de la infancia". (313)

La socialització era un dels elements que pretenien facilitar les sales d'assil, és a dir, acostumaven els infants a viure en societat i els adaptaven a unes normes de convivència. Això exigeix voluntat, per aprendre a conviure amb uns drets i uns deures. (314)

Es comprenen molt bé els elogis dirigits a explicar els avantatges d'aquests estableiments, ja que eren un reflex de les condicions de vida d'aquella època, on els elements es preocupaven per oferir solucions per adaptar les famílies en que pare

i mare treballaveri, a la vida industriosa, especialment les mares que eren empleades a les fàbriques, sovint com a ma d'obra barata.

Aquestes escoles d'infants tenen una funció bastant clara, segons l'articulista, que considera aquests establiments com un instrument per eliminar alguns dels inconvenients que planteja la vida quotidiana dels infants dels treballadors.

Aquesta funció queda indicada quan es diu:

"Las salas de asilo ocurren à todo estos inconvenientes; substraen los niños à los peligros de la vagancia y al contagio de los malos ejemplos. Las familias pobres y las clases laboriosas aceptarán como una mejora real en su posición la de tener la seguridad de que sus niños estarán durante las horas de su trabajo no solo guardados, sino aun cuidados por lo tocante à lo físico, lo moral y lo intelectual, y sin duda bendecirán à la voz que les diga: "Dejad que vengan à mi esos niños; yo velaré sobre ellos, les cubriré con todos mi amor y mis desvelos". (315)

L'autor del comentari encara té arrelada la idea que l'educació és una qüestió de beneficència necessària per evitar la vagància dels infants, malgrat també es parli de facilitar les seves condicions higièniques, de rebre lliçons en el seu cor, i de la seva intel·ligència. (316)

Els fonaments del perquè d'aquestes institucions queden expresats quan es manifesta que:

"En la primera edad, cuando los niños se desprenden del pecho y de los brazos de la madre, reclama todavia cuidados minuciosos, à que solo el amor maternal puede ocurrir; pero cuando el trabajo pide la atención i el tiempo de la madre, cuando la necesidad mas bien

que el cansancio la obliga á ocuparse menos en su hijo ¿no será muy ventajoso para ella poder confiar su inspeccion durante el dia á una persona paciente, virtuosa, y que habituada á ejercer esta clase de tutela, prepare al niño una vida feliz por medio de una educacion moral é intelectual bien dirigida? Asi es que cuando los niños que concurren á las salas de asilo llegan á la edad de seis á siete años, ya no tienen para ir á la escuela y dedicarse á tareas algo mas serias la repugnancia que manifestarian si por primera vez se separasen de sus padres. La sala de asilo abre el camino que conduce con mas seguridad a la escuela de primeras letras.

Estos son los motivos que han influido en la fundacion de las salas de asilo, y cuyos felices resultados han contribuido á resolver el gran problema social de la moralizacion del pueblo por medio de la educacion de la infancia y la instruccion de la juventud". (317)

Aquestes justificacions anaven dirigidés als empresaris, per fer que es plantejassen la necessitat de dur a terme aquesta proposta de creació de sales d'assil.

Per comprovar quina era la ideologia que predominava en aquells moments a "El Guardia Nacional", és interessant comentar l'article "oposicion" aparegut el 9 de setembre de 1838, que diu:

"Hemos hablado de las ventajas que los gobiernos representativos reportan de una oposicion franca y leal, dice la España del 30; hemos descrito sus cualidades, determinado sus derechos y enumerado sus obligaciones. Hemos demostrado en nuestro entender hasta el último grado de evidencia que la oposicion que no limitava sus ataques á los ministros y á su sistema sino que se propasaba á desautorizar el poder del gobierno depositado en sus manos, era una oposicion ilegal y facciosa; que si estaba contra el órden público, ya promoviendo é incitando a los alzamientos, ya elogiando a los hombres que habian figurado, y por haber figurado en ellos era anárquica y criminal". (318)

Resulta curios que la primera crítica, per comprovar si l'oposició aumaleix els requisits mínims, sigui feta a l'"Eco

del Comercio". Vegeu sinó les paraules que li dirigeix puntualment:

"... que la del Eco del Comercio y su partido- es refereix al partit progressista- jamás se circunscribe en sus ataques y malignas inventivas á censurar los principios y los actos de los ministros y funcionarios públicos, sino que se propasa á degradar la autoridad de que son depositarios, y incitar, casi abiertamente, á que se desconsiga y se desobedezca". (319)

És absolutament derrotista amb els interessos que representava l'"Eco del Comercio", que eren els més radicals del liberalisme progressista, fins el punt de militar en el bàndol dels contraris a Espartero. (320) Això ens confirma que probablement "El Guardia Nacional" defensava els interessos del partit moderat a Barcelona, fins que a 1848 defensa postures pròximes al liberalisme democràtic.

"El Guardia Nacional" també s'ha de recordar, com ens indica Joan Alegrè per els seus escrits, publicats en voluntat de polemitzar, en defensa de la llengua catalana. D'"El Guardia Nacional", de la trentena d'articles que va publicar en llengua catalana, Joan Alegrè ens destaca els tres que són considerats més significatius de polèmica. (321)

Un altre exemple de moderantisme era el seu lligam amb el full dels diumenges "Lo Pare Arcangel", escrit en un to irònic en contra del liberalisme dels "aiacuchos".

També ho podem comprovar amb el comentari que se'ns fa del llibre de Martínez de la Rosa: El libro de los niños, (322) a on es diu:

"hasta ahora todos los hombres de todos los partidos

han respetado al ilustrado autor del espíritu del Siglo y de otras interesantes y bellas producciones literarias. Estaba reservado por desgracia a los periódicos progresistas de Barcelona echar en cara al literato eminente, al poeta facilísimo, al esclarecido orador, que no debe hablar sino con niños ... Que dirán los extranjeros de los que quieren llamarse progresistas en España, al leer semejantes insulto à un escritor de celebridad y nombradía europea ... Juzguenlo los mismos progresistas honrados y de buena fé". (323)

Recordem que ,entre altres coses, Martínez de la Rosa va esser l'autor de l'Estatut Reial de 1834 i el criticaren sectors del progressisme liberal per esser, precisament, moderat.

Els elogis d'"El Guardia Nacional" a aquesta publicació es concreten en la reproducció d'un article del "Constitucional" signat per "El Estudiante":

"Gracias a Dios que ya nos vamos convenciendo. Duras y costosas han sido las lecciones de la esperiencia, pero por bien empleadas podrán darse si sacamos algun fruto. La sociedad formada en Madrid para mejorar y propagar la educacion del pueblo , y el libro de los niños que acaba de publicar el ilustre Martínez de la Rosa, son dos hechos notables, y para mi señales evidentes de que se va al cabo cayendo en la cuenta y conociendo que las cosas que han de empezar por el principio de todas las reformas políticas y sociales es la educacion y enseñanza del pueblo, y esta ha de comenzar por la niñez y la juventud". (324)

Per fer-nos una idea de les caracterítiques d'aquest llibret de Martínez de la Rosa podem reproduir una màxima seva, que volia esser introductora del constitucionalisme als infants, diu així:

"Ama á tu patria y tu rey,
Y sé obediente à la ley.
La virtud es un tesoro
mas duradero que el tesoro,
No te pida el pobre en vano,
que al fin es hombre, y tu hermano". (325)

fren elogiis a l'ordre establert, a la monarquia i a la llei. El que segueix essent extrany és que "El Constitucional" havió estat fundat per Pere Felip Monlau, i els autors el consideren de tendència progressista, malgrat aquesta fos la seva segona etapa. (326)

"Influencia del Clero en la educacion popular" és un altra forma de presentar la línia que defensava "El Guardia Nacional", que es presenta de la següent manera l'11 de setembre de 1839:

"Al examinar quanto puede contribuir à la mejora mejora de la condicion intelectual y moral del pueblo la clase que hemos citado, no consignamos meramente un hecho: emitimos una opinion nacida del mas íntimo convencimiento, y la emitimos con tanta mas esperanza de propagarla, quanto toca ya su fin la decrepita escuela que juzgó posible alumbrar y vivificar al mundo sin la antorcha de la religion". (327)

Crec que la referència no pot esser més clara i contundent; anava en contra del liberalisme radical, y criticava els que ho creien possible. Crítica també que, quan arribaren al poder, agafaren les brides de l'Estat, ja que interpreten que:

"Cuando la Iglesia dominaba el Estado, quiso el Estado sojuzgar à la Iglesia; pero ni uno ni otro establecimiento nació para la dependencia: hasta la proteccion cuando sale de sus justos límites es fatal y opresora: y así como el cristianismo creció regado con la sangre de los martires, la heregia se fomento al calor de las oqueras inquisitoriales". (328)

Però defensa per damunt de tot la superació que l'Església havió hagut de fer per adaptar-se a les exigències de l'evolució dels segles.

Però després de tot es fa una pregunta que li semblà trascendental:

"Por qué, pues, con tantos elementos de poder moral, con tanta fuerza de voluntad, con tanta influencia sobre las masas, no se ha puesto el clero á la cabeza del movimiento del mundo, y no ha conducido ni al bien ni al mal la eterna revolucion que agita al genero humano? Porque los esfuerzos que ha hecho en su beneficio han sido esfuerzos aislados, por que para esto le ha faltado la unidat impulso, la centralidad de accion, el acuerdo con la otra potestad, que alternativa-mente le á avasallado y obedecido: porque no ha sido esta la tendencia que se han propuesto los directores supremos, empeñados en mirar, y dejando en lugar subal-terno el verdadero fin del cristianismo". (329)

Creu, malgrat aquests inconvenients, que el clergat ha tenut i té grans mitjans d'educació i moralitat per oferir al poble.

El clergat, des del punt de vista de l'educació i de la moral, havia jugat un paper molt important. Es demana perquè no aprofitar aquesta força per millorar moralment i intel·lectual el poble?. (330) La qüestió és contestada en favor d'una captació del clergat per l'educació transcendent, sense inspirar-se en el poder humà. Així i tot creu que hi ha un inconvenient des de la realitat de les institucions:

".. La ley prescinde de las intenciones, porque no puede conocerlas: pero hay en nosotros un sentimiento que nos hace jueces de nosotros mismo , la conciencia, y este sentimiento se puede y se debe educar".(331)

Es a partir d'aquest raonament que l'articulista considera positiu que el clergat intervengui a l'educació popular. Per la justificació que ens dóna de la participació del clergat a l'educació és el recolzament que poden oferir quan no hi ha

mitjans. Per altra banda pensa que:

"...Bien sabemos que para lograr un resultado completo es necesario dar una direccion análoga á los estudios eclesiásticos. Convenimos desde luego en esta idea deseamos que los seminarios sean en parte escuelas normales, donde se aprenda no solo que debe saber, sino lo que se debe enseñar, y el modo de enseñarlo". (332)

Es col·loca exageradament el costat del clergat, com un element que podria dinamitzar els canvis de la societat i així fos millor.

Un altra tema que també es va tocar en aquesta època va esser l'aportació de les mares a l'educació dels seus fills en relació a la primera educació, que senten com una instrucció moral i religiosa que pot començar amb l'inici de la vida i que "fructifica siempre en el corazon de un niño cuando las primeras semillas fueron echadas por su madre".

(333)

Aquesta educació familiar ha d'esser complementada per la que el mestre li oferirà més envant si el fruit ha estat ben cuidat.

Un altre aspecte importat que queda remarcat en aquest article és el de la preparació de la mare, i per tant de l'educació de la dona:

"Sin duda se conocerá tambien de cuanta importancia seria ensanchar el estrecho círculo en que se limita la educacion de las niñas, obligadas en algun modo á luchar para adquirir una instruccion superficial.

Con el pretesto que las mugeres no deben ser erúditas, ¿las condenaemos á ser ignorantes? Esto seria olvidar las grandes funciones que deben llenar; seria desconocer

la influencia fatal ó dichosa que ejercen, desde los primeros pasos de la vida, sobre todos los hombres que la naturaleza y la sociedad están conformes en confiar á sus cuidados". (334)

Era partidari, fins i tot, de controlar la redacció de les actes matrimonials abans de consagrar-los al matrimoni, en aquest cas concret per examinar els contraents en relació amb els seus deures amb els fills, del seu esment. En definitiva tot el que és imaginable per tenir una educació familiar, segons el seu punt de vista.

Fonamentalment ens fa una sèrie de reflexions morals i d'urbanitat, a fi de facilitar una disciplina assequible a l'infant perquè en el futur pogués assimilar les regles de comportament social.

Un exemple pot ésser el que diu:

"Desdichado el niño que no se descubre de un anciano, que no escucha con sumision la voz de la experiencia. Le costará poco abjurar el cariño, y reconocimiento que debe á los autores de sus dias". (335)

Però la labor de la mare no acaba a l'urbanitat ni a la disciplina, ni tampoc a la primera socialització, acaba en la formació de la intel·ligència, i:

"Hable primero à sus sentidos, à sus necesidades, à sus pasiones, contra las que es preciso no valerse de frios razonamientos. Los niños no necesitan lecciones ni abstracciones sino experiencias.

Evita el difícil medio de la discusion y que vuestra enseñanza, procure interesar por sus multiplicadas relaciones con los sucesos de la vida ordinaria, por sus continuas aplicaciones á ejemplos animados y grandes.

El juicio de los niños se forma ejercitando sus sentidos". (336)

Segueixen els raonaments, alguns didàctics i no

tan moralistes com els anteriors, amb una finalitat més bé de conduir l'aprenentatge que d'ideologitzar, és així que ens indica:

"Observad con él, provocad sus reflexiones, después de haber atraído sus atencion, disuadidle cuando se equivoque, pero no le digais jamás que se ha engañado sino haced de manera que él mismo lo repare. Si se reprende que la memoria conserve las nociones adquiridas, es menester que el niño con su método y trabajo se las haya apropiado.

Le conviene un guía mas bien que un maestro; contentémonos con ponerle en el camino, y dejemos nacer algo à su imaginacion y amor propio.

De lo contrario se cae en la debilidad de especificárselo todo, nada aprenderia y se pareceria à un niño que no camina, porque siempre se le lleva en brazos". (337)

Però, també, es fixa en que hi ha alguns emperons que és convenient resoldre:

"Por una condescendencia mal entendida respecto a los niños, se adopta generalmente para su uso un lenguaje particular y ridiculo, compuesto de expresiones cuya puerilidad parece convenir à su edad y facultades inventadas por las amas, es las delicias de los padres que se complacen en inventar vil palabras usuales y corrientes. ¿Que resulta de esto? Por una parte, en el espíritu del niño, la formacion de las ideas incompletas y falsas, como las palabras que emplea para aplicarlas; mas tarde, cuando la razon mas crecida destruye todos estos andamios de nécia gala, la necesidad de olvidar un lenguaje cuya insuficiencia, reconoce para aprender otro que todo el mundo habla a su derredor". (338)

Reconeix, però, que malgrat el llenguatge referit no causa cap trastorn important a les idees de la infància. Implica un coble sentit: ensenyar primer aquest llenguatge i després ensenyar el llenguatge correcte, per beneficiar la formació del judici de l'infant.

L'alternativa que presenta resulta bastant empirista i està

fonamentada en l'observació, és activa, i vol crear necessitats per conduir l'infant en el coneixement de les coses.

El tipus de llenguatge a utilitzar ha d'esser senzill i moralista, gradual per aconseguir una paulatina familiaritat amb els interrogants que l'infant planteja. Per la formulació i la resposta que se li ofereix a l'infant és detectable la mentalitat en que es fan i de la seva intencionalitat. Per exemple:

"Porqué arancas una pata a una mosca?=-para divertir-me= pero le haces daño= no me dices nada= hazlo á este perro;= no que me morderia". (339)

Fa coincidir la vida moral amb la instructiva, i abstrueix la conclusió en que la vida moral de l'home es fonamenta amb aquestes respostes, i per les generalitzacions, segons l'autor s'arriba a fer comprendre a l'infant el perquè de les coses i expliqui les grans veritats. (340)

Les circumstàncies històriques en que "El Guardia Nacional" es publicava es poden sintetitzar en les paraules de Casimir Martí, quan ens indica:

"La fatiga de la guerra civil, y la edeblez de las bases teóricas del liberalismo, dan lugar a que la corriente liberal se manifieste en España con las características del eclecticismo. Las palabras clave en la vida política durante los últimos años de la lucha civil entre carlistas y liberales, y los inmediatos que la siguen, son "coalición, conciliación, transacción", exponente no sólo de eclecticismo, sino de manifiesta ambigüedad...". (341)

Recordem també que el 5 de juny de 1839 la llibertat d'impremta es restringeix per Reial ordre; ordenava que els impresos fossin presentats a les autoritats per retirar

els que consideras delictius. (342)

Una publicació periòdica es fa analitzar per esser un representant inicial del progressisme liberal, però des de 1837 es converteix en un representant del moderantisme, o més de publicar, de tant en tant, notícies relacionades amb l'educació. En un altra aspecte cal dir que va esser una publicació que va lluitar per la llibertat de premsa, malgrat a partir de 1837 o fes amb una concepció bastant limitativa d'aquesta. (343)

Dia 8 de juliol de 1839, "El Guardia Nacional" publica un article sobre la llibertat de premsa que inclou plantejaments de llibertat d'expressió i d'il·lustració adients al pensament moderat:

"Uno de los resortes mas eficaces para fecundar la ilustracion, es la razonada libertad de imprenta dirigida por un puro impulso patriótico, en el que resplandezcan los rasgos de unas sublimes ... de virtud y de verdad, producidas por un celo bien intencionado, debe ser la mision de todo periodista, fuere cual fuere su matiz político. Patentizar los defectos ó aceptar las disposiciones del que gobierna ó manda es otra de las atribuciones de un periodista, con tal que sus denuncias al público, se hagan con decoro i templanza que de suyo exige la misma libertad bien entendida".(344)

Es repeteix la fórmula del liberalisme moderat i conservador per impulsar qualsevol innovació o passe endavant que signifiqués una certa alliberació del pensament ideològic i d'informació.

Rebutjava rotundament les estridències i el mal gust, plantejava:

"... El hablar insultando lejos de convencer los ánimos; en vez de ilustrar, desmoralizan, y en lugar de corregir, encamina al pueblo por el sendero de la desvergüenza y del desarrollo ... y se le acostumbra, no solamente á despreciar á los agentes del poder sino á desobedecerles, á injuriarles, porque si en letras de molde se ultraja á una autoridad sea con motivo ó sin el, también el pueblo se creerà con derecho á ejecutarlo de palabra y aun de obra". (345)

L'escusa que l'articulista ens ofereix per justificar l'explicació anterior és que: "Los españoles por desgracia no estamos al nivel de las demás naciones libres", (346) on es fa oposició il·lustrada i constructiva. Es desenrotllen les idees als llocs polítics, sense entrar en qüestions personals, perquè els escriptors eren respectats com a persones i defensaven els seus principis ben fonamentats i argumentats.

"El Guardia Nacional" pensava que:

"... Para que en España podamos llegar á tal estado de ilustracion y tolerancia necesitamos mucho fomento en la educacion, mas experiencia en gobierno representativo, y una generosidad de alma tal que sea suficiente para acallar toda rastrera pasion y desmedido encino" (347)

Fra una concepció de llibertat d'impresament bastant restringida que beneficiava els que tenguessin algun tipus de poder, especialment polític, perquè mai no podien ser contestats en rotunditat. Afavoria l'ordre establert vigent en aquell moment i una concepció de l'educació per a una convivència mínimament crítica.

Per comprovar la postura política d'"El Guardia Nacional", ens podem fixar amb els comentaris que es feien en aquesta publicació el 9 de setembre de 1838, respecte a l'"Eco del Comercio":

"Con estas reglas generales que la propiedad dicta, con estos principios, á nuestro modo de ver, incuestionables, hemos tratado de comparar la conducta de la oposicion actual, simbolizada en el Eco del Comercio que se da por sus órganos intérprete, y hemos hecho ver en cuanto á la primera de las limitaciones que poníamos a los derechos de la oposicion, y que la del Eco y su partido jamás se circunscribe en sus ataques y malignas invectivas á censurar los principios y los actos de los ministros y funcionarios públicos, sino que se propone á degradar la autoridad de que son depositarios, y á incitar, casi abiertamente, á que se desconozca y se desobedezca ..." (348)

De totes maneres no crec que es pugui dir que l'"Eco del Comercio" fos el portaveu exclusiu de l'oposició, sinó que mentenia una línia crítica en favor d'un liberalisme pròxim al partit progressista, ja que defensava un liberalisme constitucional i bastant radical, però quan el govern de torn no agradava, fos del signe que fos, el criticava.

Es amb aquest sentit que em interessa analitzar l'"Eco del Comercio", com a representant d'un tipus de liberalisme més radical que el del "El Guardia Nacional", i malgrat les notícies que ens ofereix sobre educació no són abundants, ens ajuden a comprendre quina era la concepció que tenien, o en quina perspectiva transmetien la seva idea d'educació. Fins i tot la notícia transmesa no fos sinó una mera reproducció d'informació oficial, per la forma de presentar-la.

És a partir de 1834 quan els liberals inicien la seva escalada al poder. Per exemple, en aquest temps el Ministre de Guerra, Zarco, va publicar una Reial ordre on es proposava l'extensió de la instrucció primària a l'exèrcit el 6 de maig de 1834 i es recomana una obra de Vallejo (el que s'anomena mètode de lectura i escriptura) que el mateix autor havia recomanat. La notícia oficial es publica a l'"Eco del Comercio" de 9 de maig de 1834. (349)

I per exemple el 8 de setembre de 1834, l'"Eco del Comercio", comunica, a una notícia titulada: "Escuelas normales", que:

"El jueves 4 de este mes se presentaron en la escuela normal de adultos de la calle de Santiago el caballero habilitado del regimiento de caballería de coraceros de la guardia real, y un ayudante del regimiento de infantería ligera de Aragón, con el fin de ereterarse del nuevo método de leer del Sr. Vallejo, para difundir su enseñanza, con arreglo á diversas reales órdenes, en sus respectivos regimientos. El caballero habilitado de coraceros llevó consigo seis soldados del mismo regimiento, que no conocian ninguna letra, á fin de que se hiciese con ellos el mismo ensayo que se verificó á presencia de S.M. i de Excmos. Sres. secretarios del despacho el 14 de marzo último en la escuela cuartel de S. Mateu; es decir, que dichos soldados leyesen muchas sílabas de la clave, antes de decírselas el Sr. Vallejo, y en efecto, reunidos los esperesados gefes y soldados, y en un lucido concurso de personas de instruccion y de categoria, el mismo Vallejo hizo diversas preguntas á cada uno de los seis soldados por ver si conocian alguna ó algunas letras, y visto por los concurrentes que nada sabian, procedió á hacerles una explicacion de la clave; y al llegar á ciertos parages, se vió palpablemente que los soldados leian ya las sílabas por sí antes de decírselas; cosa que parecerá increíble, pero que es hecho positivo: habiendo llegado á ser las sílabas que leyeron como la tercera parte del contenido de la clave analítica de la lectura; y pasados á los cordeles, leyeron por sí mismos aquella noche las palabras ea, oia y huya". (350)

Era normal que els liberals volguessin instruir la tropa, era una forma per aconseguir la divulgació dels seus ideals, dins un ambient de guerra i militarisme, que es vivia en aquells moments amb la guerra carlista. A més que el tal Vallejo pressionava per mantenir el seu estatus de bon matemàtic.

El Ministre Roscoso de Altamira també va insertar el Reial decret de 31 d'agost de 1834, a l'"Eco de Comercio" de 4 de setembre del mateix any. En el seu pràmbul a manera de

justificació, planteja la necessitat de considerar a l'ensenyança primària com un element importantíssim pel progrés dels pobles. (351) A més de contribuir eficaçment a la felicitat de les famílies, consolidació de la reforma política. (352)

L'objectiu d'aquest decret generalitzar el mètode d'ensenyança mútua de Lancaster, era la recuperació del talent liberal perdut amb l'absolutisme de l'època immediatament anterior. Un element important que figura en aquest Reial decret, és la proposta de creació d'una escola normal central de formació de mestres segons el mètode de Lancaster, i així instruir als futurs formadors de mestres de les províncies.

Els elogis que ens fa del mètode mutu lancasterià, malgrat siguin puntuals, són, en el principi d'aquesta mouda liberal, bastant significatius, tot i que van a remolc de les postures oficials. Aquests elogis de l'"Eco del Comercio" són deguts a l'estalvi que suposava aquest mètode, a l'economia de la mà d'obra, per poder generalitzar la Instrucció primària d'una manera efectiva i ràpida. (353)

Com altres diaris de l'època reproduïa les sessions de les Corts, i per això poder comprovar com alguns dels representants es manifestaven en favor de corregir la manca

d'instrucció que es detectava en el conjunt de la població com és el cas del procurador Sr. Vega que va dir, en lo de queixa:

"Lamentó el Sr. Vega la poca ilustracion que hay en España. El mal es cierto y las causas muy conocidas. ¿Qué instruccion ha de haber en una nacion donde solo una sola plumada se prohibió todo lo impreso en 4 años (de 1820 á 1823)? ¿Que ilustracion ha de haber en una nacion donde se prohibió la ley agraria; obra singularísima y acaso la única en donde no se ha notado un solo error, una sola inexactitud, una sola ezageracion de principios? ¿Que ilustracion ha de haber en una nacion donde al reimprimirse las obras de Jovellanos se omitió precisamente la que hizo su nombre inmortal? ¿Que ilustracion es una nacion donde los talentos han sido perseguidos, condenados á una fogosa espatriacion, pribando á la patria de esos hombres cuya falta, como espero Sr. Ministro del Interior, no es posible ya reemplazar? ¿Qué ilustracion ha de haber en una nacion donde se cerraban las universidades al mismo tiempo que se habrian escuelas de tauromaquia? ¿pero acaso en esta falta de ilustracion de que se lamenta el Sr. Vega, como inconveniente de la libertad de imprenta, ha tenido parte esta libertad? por lo mismo que hay poca ilustracion deben adoptarse los medios de extenderlas y uno de ellos es el que propone el artículo que se discute". (354)

Com es pot deduir clarament de les paraules anteriors, es discutia un article del projecte de llei de la llibertat d'impremta que va sortir aprovat. Es veu que l'Estament de procuradors estava dividit segons això i que les discussions eren prou vives, el President havia hagut de cridar l'atenció als senyors procuradors més d'una vegada.

Els cometaris de l'"Eco del Comercio" prenen postura en favor de les tesis més liberals d'aquesta càmera, i critica de reaccionaris els defensors de la censura a l'article

que es discutia, en boca del Secretari d'Estat, que vadir:

"El momento de la reaccion ha llegado: mas temprano ó mas tarde es inevitable. Serà esta conquista no de violencia y por las armas, sino de ideas generosas de civilizacion. Ocupan el primer lugar en esta empresa las cuatro Potencias unidas por sus libres sentimientos, por un mutuo interés, y por sus deseos: Inglaterra, Francia, Portugal y España. Todas tienen un gobierno racional: todas un sistema representativo. ¡Ojalá pudiera decir que todas tienen libertad de imprenta; Pero desgraciadamente no es así. España no la tiene y esta es una razon de concederse". (355)

Aquesta consideració és important ja que el liberalisme inicial és el que possibilita el triomf, en diversos matissos, per les pegues posades pels moderats, de la llibertat d'expressió. El procés de la recuperació de la llibertat d'impremta fou lent, però a partir de 1834 la lluita fou una constant. El primer pas legal serà el Reial decret de 4 de gener de 1834, a on la llibertat d'impremta quedava molt limitada, ja que els llibres s'havien de sotmetre a la censura, prèvia a la seva publicació, baix de la supervisió de la "Inspeccion general de imprentas y librerias del Reino", quan tractaven de religió, política, geologia, història y viatges. (356)

La llibertat d'impremta és un cavall de batalla molt important pels liberals, i l'"Eco del Comercio" considerava que hi havia: "demasiadas trabas, restricciones y cierta inconsecuencia", (357) ja que a més es considerava la llibertat d'impremta com a la possibilitadora de l'expressió de les idees polítiques i reflex de la vida política representativa.

De totes maneres, les postures de l'"Eco del Comercio" no eren tan avançades com en ocasions se'ns vol fer veure, malgrat el seu progressisme racional, de lluita política per la revolució, que la considera la condició "sine qua non" per aconseguir els canvis socials, en realitat era una postura evidentement afavoridora de la burgesia perquè considerava que la condició de les classes populars de les capes més desfavorides de la societat no reunien les circumstàncies idònees per col·laborar en la revolució.

Des de l'"Eco del Comercio" es pensava que els capitalistes podien dinamitzar el canvi, mentre que: "... los proletarios sin arraigo, sin educacion, acaso sin moralidad ni ideas sociales (358) retardarian el proceso de la revolució. Basta dir que, com ens diu Mre Cruz Seoane, el seu propietari: Mariano Paz García va invertir en la compra de moltes finques en temps de la desamortització de Mendizabal a 1837, coincidint amb Fermín Caballero en que les classes baixes de la societat en sortirien beneficiades, fins i tot el propietariat. Ho consideraven una mesura que facilitaria la pujada dels salaris i milloraria el benestar de les classes socials manca posesores, a més de l'oferta de treball. (359)

En contra de postures més racionals com la de Florez Estrada, malgrat aquest hi publicà algun dels seus articles de crítica amb un to més comprensiu sobre les desigualtats socials, (360) sense deixar d'esser liberal.

A partir de 1835 l'"Eco del Comercio" va ésser un dels més directes col·laboradors de la voluntat de la burgesia per aconseguir el poder polític, a més de l'econòmic.

Però educativament parlant, aquesta voluntat no es manifesta tan clara en el camp de l'educació, per la seva concepció contradictòria, perquè l'"Eco del Comercio" no recolza postures gaire diferenciades del moderantisme. Més bé es dedica a reproduir les propostes oficials. L'"Eco del Comercio" es limita a plasmar Reials Ordres com la del 21 d'octubre de 1834 que creava comissions d'Instrucció primària a totes les províncies, seria una peça important Pablo Montesino. (361)

En aquesta dinàmica reproduïx, a la secció de notícies oficials de 30 d'agost de 1838, el Reial decret on s'aprovava el Pla d'Instrucció primària de 21 de juliol de 1838, talment i sense cap tipus de comentari.

També es veritat que, de tant en tant, hi havia articles d'opinió com el publicat el 12 de febrer de 1838, "Instrucción Pública", que surt en defensa de la Societat Econòmica Matritense d'Amics del País. que destaca perquè:

"... desde su establecimiento no ha perdonado medios ni sacrificios de ninguna especie para llenar dignamente los objetos grandiosos de su instituto, ya publicando apreciables trabajos sobre el fomento de la agricultura, de la industria y del comercio, ya costeando experimentos inútiles, ya fundando colegios y escuelas, ya elevando al gobierno sabias memorias é interesantes peticiones, acaba de dar en su carrera benéfica un paso que le honra mucho". (362)

Era recordar temps passats, barrejants en el present que narra, fruit probable de l'ambient "romàntic" que es vivia. La fórmula d'intervencionisme social que tenia la Societat Econòmica de Madrid com a herència del passat fisiocràtic i filantròpic de la Il·lustració.

De totes maneres, era necessari comptar amb aquest tipus de societats, en qüestions filantròpiques i d'Instrucció pública, ja que, malgrat els poders públics plantejassen reformes i canvis en el sistema educatiu, no comptaven amb el recolzament financer necessari per dur-les a terme.

Mirau les paraules que ens refereix A. Alvarez Morales quan ens parla del desmoronament de la Universitat de l'Antic Règim:

"Los nuevos políticos, conforme pasa el tiempo, van tomando un carácter extremista, la Revolución liberal se ha puesto en marcha y el país esta en 1835 en un grado de paroxismo cada vez más extremo, los sucesos cometidos en el desarrollo de la guerra civil, las matanzas de frailes y la quema de conventos ...

El nuevo gobierno fue derribado a los pocos meses de constituido, sucediendole otro, presidido por Medizabal, que se puso decididamente al frente de la Revolución; las leyes desamortizadoras y la suspensión de todas las órdenes religiosas han pasado a la historia como huella inconfundible de aquellos meses de gobierno.

... Así la Instrucción pública, tan necesitada ya antes de estos sucesos de una reforma eficaz, fue unida más en aquel estado. la situación angustiosa de Hacienda pública durante aquel tiempo impedía tomar cualquier medida vitalizadora. Lo único que se hizo fue trasladar también a este campo las medidas revolucionarias de tipo general, destruyendo los últimos residuos que quedaban de la organización educativa del Antiguo Régimen. Se abolió la limpieza de sangre que se exigía para ingresar en los colegios Mayores y estudiar en algunas facultades, e igualmente en otros establecimientos que la tenían prescrita, como en el Seminario de la Corte y Vergara, y de modo ya general en cualquier institución que aun conservase etc privilegio". (363)

En aquesta qüestió hi va participar la Societat econòmica Matritense. (Vegeu Reial òrdre de 31 de gener de 1835) No cal oblidar tampoc que, en aquest mateix any, l'impuls inicial de la instrucció pública recull, per primera vegada, un punt en l'elaboració dels pressuposts generals de l'Estat, a l'apartat corresponent del Ministeri de l'Interior, quantitats destinades a la instrucció pública. (364) Però també és veritat que la major part de pensions destinades a la instrucció pública no s'arribaren a publicar mai.

Les contradiccions a les opinions que es poden emetre en aquesta publicació, possiblement ve donada per la paulatina inclusió d'articles d'opinió concedits a diverses personalitats valorades per la seva reconeguda labor, és el cas de Florez Estrada, quan criticava la desamortització de Mendizabal.

Quan els Moderats són al poder, l'any 1845, surt publicat un article que crida l'atenció pel seu radicalisme, sense firma i a manera d'editorial, amb el següent títol: "A la Juventud reformista.- A las clases menesterosas y obreras.- Al pueblo", (365) just quan comença la seva decadència, ja que era un diari que representava una altra època, però que encara complia la funció d'atacar l'oposició quan els moderats eren al poder. (366)

En aquest cas, ens presenta la joventut així:

"otra vez volvemos los ojos hácia la juventud de la nacion española, hácia esa juventud entendida y brillante, en cuya moralidad, en cuya virtud, en cuya perseverancia, en cuyo encendido amor á una libertad jamás prometida hasta la resurreccion del Eco del Comercio, y jamás gozada por supuesto, fundamos nosotros con la patria las mas ligeras y sublimes esperanzas". (367)

Era com un retorn anunciat de desesperança, perquè prest acabaria la seva vida definitivament, es un crit d'atenció a la joventut més conseqüent i radical, perquè jugàs el seu paper a la societat.

Ens afirma que confia en la joventut reformadora, el seu crit és lleial, sincer i profund, i es proposa continuar la seva tasca en favor d'ella:

"Cada día trabajaremos con mayor ahínco para que esa juventud ocupe en el vasto teatro de las realidades del mundo de los eminentes puestos de honor que correspondan á sus virtudes, á sus talentos y á sus obras. ¿Quién podrá dotar á una juventud llena de austeridad que con su ejemplo enseñe á los poderosos deslumbrados, de que modo se combaten los vicios, cómo se previene y se destruye el semillero de los crímenes, cómo se mejore la suerte de las clases menesterosas y obreras, cómo se adquieren, comunican y difunden las luces propias de las artes y las ciencias, y cómo se debe fundar la sociedad en principios eternos y en bases indestructibles?". (368)

La resposta ve donada per l'ambient anti-revolucionari que hi havia, i aquesta vegada es defineix com a profundament democràtica:

"Vuestras convicciones son y han sido siempre democráticas y no dejarán de serlo nunca. Condenamos por tanto todos los sistemas juntos de esa insultante preponderancia política y de esa autoridad usurpada á que se plegan muchos hombres y pueblos funestamente dóciles que recobran esperanzas de ser fáciles, mudando de dueños. Formar, robustecer, entender las creencias populares es siempre la primera empresa de los buenos repúblicos". (369)

Ara ja no planteja les coses des del punt de vista només de lluita política, ja pensa en la lluita social, així com en la formació de la joventut.

Defensa la il·lustració dels joves, que treballin per

un model d'home, per una altra humanitat:

"... sino otra humanidad verdadera que unicamente piensa y lucha por causas del hombre, que no da trabajo a los pobres en cambio de su esclavitud sino para hacerlos libres y virtuosos; que no fomenta las artes para allegar ciegos servidores á los despotas, sino para crear en los pueblos una fuerza colosal de inteligencia y buen sentido, de dignidad é independencia, de recíproca estimacion y deudas recíprocas, de comunicacion, de sociabilidad y bienestar; y que no protege las ciencias y las artes, como se recomienda la veneracion de los falsos misterios, ni como se encarece el monopolio ó se defienden los privilegios, sino como los padres y los hijos, los amigos y los hermanos se comunican los que aprenden, se insinuan lo que saben, se revelan lo que descubren, sin encarecimientos ni reservas". (370)

Es defensa la igualtat, en el sentit que els homes són iguals com a germans, les arts i les ciències són per a tots. (371) La democràcia s'ha d'interpretar així:

"... Justicia quiere decir igualdad. fraternidad significa identidad de obligaciones y derechos. Dios ha criado el mundo para que todos los hombres vivan bajo el suave imperio de unas mismas leyes, democráticas y sabias. En la tirnia no hay ciencia ni virtud. Los traidores solo se diferencian de los asesinos, en degollar mayor número de hombres con menor responsabilidad, mejor botin y mayor premio". (372)

Es fonamenten en una concepció universalista de la societat, a on les institucions per a la convivència no són circumstancials per un sol dia, sinó que són per a tots el pobles, per a tots els homes, per a tots els interessos i drets. (373) Els principis són la base de la convivència com a finalitat que està per damunt tot.

La seva concepció educativa, sense esser definida com a tal, queda clara quan expressa la idea que té de la moral,

és així que:

"...Para nosotros el mérito ocioso es un árbol que no da fruto, el equisno que todo lo refiere á sí propio, una planta que vive de meter á las donas; un gobierno que no gobierna con todos y para todos y que se alienta de cábalas, una casa de juego que se enriquece despintando los naipes para que siempre pierda su dinero el que lo pone á ganancias y pérdidas, creyendo en la lealtad del banquero. Para nosotros la moralidad y la legalidad, el amor á la patria y la doctrina evangélica no són meros sentimientos sino virtudes y lecciones necesarias y sistemas fundamentales de recibe su luz nuestro sistema social y humanitario. Nuestra justicia, nuestras leyes, no reciben su sancion moral de una votacion ó un escrutinio, sino de su propia esencia patente y admirada. Aspiramos al porvenir, á la existencia de esas flores que nacen y mueren con el dia". (374)

Ja no defensa una moral individualista, sinó socialitzadora i benestant, i no és tan paternalista amb les classes necessitades i obreres. Considera la joventut com a imprescindible per a la realització dels seus ideals.

Però al mateix temps, quan es parlava de les discussions en el Senat del tema de la devolució dels béns al clergat, i davant la petició d'aigun senador com Miraflores que no tan sols es conservassin els Seminaris conciliaris, sinó que les seves despeses quedassin reflectides als pressuposts d'Hisenda. L'"Eco del Comercio" acaba amb la següent expressió: "¡Que panorama tan triste se presenta para España!". (375)

Possiblement, aquesta nova actitud prové del canvi de propietaris que es va produir a finals de l'agost de 1842. Segons Mre C. Seoane (376) i Carlos Marichal, pareix que els nous propietaris formaven un grup poderós d'interessos vinculat a con "Francisco", cunyat de l'exregent Mre Cristina, massó i

amic de nombrosos progressistes, que defensaven la immediata declaració de la majoria d'edat d'Isabel II, i el posterior matrimoni amb un fill de l'esmentat Infant. (377)

La veritat és que l'"Eco del Comercio", en la seva primera etapa, en qüestions d'educació era molt semblant als Butlletins de les Províncies, encara que el que reproduïa eren les lleis i Reals decrets més generals.

Des de l'"Eco del Comercio" s'obrien disputes entre coneguts defensors del moderantisme, per exemple el Domine Lucas en va mantenir una amb Donoso Cortés. Aquest era defensor de Guizot i el Domine Lucas el ridiculitzava anomenant-lo "Guizotín", i el qualificava de servil imitador dels doctrinaris francesos. (378).

Testimonis de l'època ens defineixen aquesta situació, com Edgar Quinet que en el seu viatge a la Península afirma que, mentre a l'Europa avançada l'eclecticisme ja és decrepit, a l'Europa meridional i a Amèrica ni està perfectament implantat.

L'"Eco del Comercio" evidència les contradiccions en l'interior dels diversos corrents que composaven el liberalisme progressista a nivell de política general, però quan es tracta de reflexionar qüestions educatives, no qüestiona el l'oferta oficial, mentre sigui assimilable pel liberalisme no doctrinari.

Per altra banda l'"Eco del Comercio", el 27 de març de 1845, publicava un article tan radical com el que a continuació volem comentar, "La Revolucion. Los Partidos", que diu:

"Hay un partido fuerte y numeroso en España que ocupa, por decirlo así, el fondo de la sociedad, y á quien representa casi esclusivamente sus derechos, espone los principios, y doctrinas mas adecuadas á sus necesidades y creencias, y transmite sus sentimientos y opiniones con amor y con aplauso.

Este partido no es otro partido que el democrático, que quiere reformas radicales en el camino del progreso, una reduccion inmensa de la pesada fuerza militar, el mayor alivio posible en los impuestos, el orden de la libertad general y no la libertad presa y asesinada en el potro de la tiranía y la traicion á que llaman los tiranos y traidores en bárbara y selvática armonia y la sumision de los hombres á las leyes y no muerte de las leyes á manos de los hombres". (379)

Que demanava la definició a l'"Eco del Comercio" sobre els temes que planteja a les seves mateixes pàgines, supòs que era un element del partit democràtic, evidentment més radical que el partit liberal progressista que estava a l'òrbita de l'"Eco del Comercio".

"El Heraldó debe tener presente que discute con el Eco del Comercio, y recordar al Eco del Comercio, partidario de una gran revolucion social pacífica, al protestar contra los hechos que condena y los crímenes que execra, ha levantado la bandera de un nuevo derecho explícito para evitar divagaciones y llamar á la palestra á sus comentarios". (380)

Pensa que la democràcia té la humanitat com a guia, que la naturalesa és la seva força, i que la predicació és la seva torxa.

Un estil de publicació periòdica que si tenia temes d'opinió com "El Amigo del Pais", periòdic de la Societat Econòmica Madrilenense, degut a les notícies que li suposava el manteniment d'una secció d'Instrucció pública, malgrat no fossin més que notícies per justificar la seva labor educativa.

Darrera aquesta publicació hi havia personatges com Miguel de los Rios, José Mariano Vallicjo i J. Manuel Ballesteros, que, d'alguna manera jugaren el seu paper instructiu a aquella Societat.

El primer article que hi trobam dedicat a la instrucció, és de tipus informatiu, i pertany a la secció d'agricultura, recordem que aquest tipus de societats tenen el seu origen a la Il·lustració, tenen per tant una marcada influència de la fisiocràcia, aquest es diu: "Informe pedido por la casa Real, sobre una escuela práctica de Agricultura aprobado por la S.E.M.". Que diu:

"La Sociedad Económica Madrilenense de Amigos del Pais, para evacuar el informe pedido por V. E. en 16 de marzo último de acuerdo del S. Tutor de S.M. sobre el establecimiento de una escuela de arboles y Agricultura, concretándose al sitio mas oportuno para su planificacion y al jénero de enseñanza que en ella deberá adaptarse...". (381)

La volien establir a la "Casa de Campo, situada á la orilla derecha del Manzanares", (382) i havia de comprendre: L'estudi dels principis fonamentals de la ciència agrària i la pràctica de les operacions que de la seva doctrina es dedueixen.

No és sinó una proposta dins la línia d'aquell temps, se s'estilava a Europa, però encara en una certa influència de la Il·lustració, filantròpica i utilitarista.

I en certa manera paternalista envers als pagesos, amb un cert complex de retard respecte a Europa a més de que:

"Por esta razon conviene que la necesidad de ilustrar á los labradores se satisfaga de modo que el convencimiento propio les decidá á mejorar el cultivo; porque si son muchos los inconvenientes de seguir en la práctica una rutina ciega, no son menos funestos los perjuicios que resultan de innovaciones peligrosas.

Y hé aqui cómo naturalmente se presenta la conveniencia de enseñar principios científicos de que se deducen las reglas de las operaciones rurales; porque el hombre en las ciencias conoce, y en las artes conoce y ejecuta; y la agricultura viene á considerarse bajo uno y otro aspecto, sin lo cual llegaría á ser una brillante teoría, inútil por lo menos, cuando no perjudicial". (383)

La proposta intenta fer comprendre la necessitat de conjuguar la teoria amb la pràctica, i dona una importància bastant grossa a les ciències naturals aplicades a l'agricultura i ofereix una planificació dels diversos ensenyaments que l'escola havia d'oferir. I entre altres coses es diu:

"Con el estudio de las reglas deducidas de la ciencia, y con el conocimiento práctico del oficio, se podrá dedicar el discípulo en este año al arte de la agronomía, es decir, á la aplicacion de los principios, á la práctica en los diferentes ramos de la agricultura, horticultura, arboricultura y floricultura". (384)

Aquests estudis tendrien una durada de quatre anys, durant els els alumnes es comprometrien a ocupar-se del cultiu del camp, tasques que compaginarien amb la seva assistència a classe, i l'escola es comprometria a donar-los a més de la corresponent instrucció, allotjament i manutenció.

Aquest informe té el complement amb la presentació d'un article, com el referent a: "Instrucción agronómica en Alemania", ja que com és habitual en aquell temps el mirall era Europa, a més de guardar una certa similitud circumstancial.

"La reforma política que acaba de emprenderse la Alemania con la union aduanera de los estados, que constituian la antigua Germania, llama con verdad la atención general de toda Europa, hacia este país, que ha devorado durante muchos años una civilización inmensa y segura en sus resultados. Así es que los gobiernos se apresuran á enviar comisiones mas ó menos numerosa que examinen la marcha majestuosa de este gran pueblo hácia su perfección y mejora". (385)

La comparació era una forma de presentar idees a les institucions, fins i tot per il·lustrar els poders públics. En aquest cas, el punt de partida era la voluntat de generalitzar nous sistemes econòmics i millorar l'agricultura, per arribar a la conclusió alemanya: "propagar la instrucció agrícola en los campos, las aldeas y en las cabañas". (386)

La proposta s'inicia pel nivell d'instrucció agronòmica primària. Per exemple, ens diu:

"En las escuelas de instrucción primaria que generalmente estan muy extendidas, se enseñan los principios elementales del arte de la agricultura. Un terreno mas ó menos grande, cubierto de árboles frutales está unido á la casa de la escuela y en sus límites se hacen las esperiencias y las observaciones. El profesor de la escuela lleva á los niños á este terreno y los explica los principios del trabajo, que practican sus padres de un modo rutinario, y que ellos conocen ya por haber visto continuamente en su ejercicio". (387)

Però, malgrat la voluntat que inspirava aquesta experiència, es tenen dificultats per dur-la a terme, si bé ens indica que les del ducat de Nassau són les més profitoses. Les dificultats comencen pel mateixos professors, per no tenir els coneixements necessaris i estan habituats a les formes tradicionals d'instrucció.

I ens indica una dificultat curiosa, però normal en aquell temps:

"Los inspectores suelen ser sacerdotes muy benéficos é ilustrados, pero ignoran la agricultura y no tienen el gusto que exige el protectorado de establecimientos nacientes". (388)

El segon nivell d'aquests ensenyaments era el de la instrucció agronòmica secundària, combinada amb l'ensenyament industrial, escoles que tenien com a objectiu la preparació de l'home, per dur a terme els treballs del savi:

"...que comprenden en sus programas la enseñanza de las matemáticas, de la física, de la química, de la Geografía, de la Historia natural, de la Religión, de la Moral, y del Dibujo". (389)

Això no vol dir que aquests ensenyaments tinguessin gaire èxit, perquè, com ens diu Agustín Pascual:

"El pueblo tiene una gran afición á estas escuelas y concurre en gran número, sin embargo, á pesar de esta tendencia y del buen plan de su enseñanza la práctica no corresponde á la teoría, y los resultados no son proporcionales á los deseos de la opinion general". (390)

Decadència que l'autor atribueix a la manca d'impuls dels governs a aquest tipus d'ensenyament. A més que:

"... En muchos estados como sucede en la Baviera, por ejemplo, el rey tiene una repugnancia á los trabajos de la agricultura, y todo el sistema económico se resiente de esta fatal circunstancia". (391)

Es parla també de la Instrucció agronòmica especial, superior i d'adults. L'escola d'adults és la que considera que:

"Como los hombres comprendidos en las edades de 18 á 24 años son los que toman una parte mas activa en el cultivo de los campos, se ha procurado dar instruccion á los adultos de un modo especial.

Para conseguir este fin buscan cuarenta jóvenes, elegidos entre los paisanos mas inteligentes, y sostenidos por cuenta del gobierno, se ponen bajo la direccion de un sabio, que sea propietario tambien de algunas posesiones en los campos.

Sorprende un ensamen de estos jóvenes: á los tres meses de enseñanza conocen las buenas prácticas del cultivo, la agrimensura y la construccion de los caminos rurales". (392)

També se'ns parla de les escoles dominicals, pero es considera com a fonamental que aquest tipus d'ensenyament s'introdueixi ja des de la infància.

Un altre tema que interessava era el de l'ensenyament de sord-muts. A més de les corresponents notícies que s'oferien del "Colegio nacional de sordomudos", hi ha articles on es plantegen l'evolució i característiques d'aquest tipus d'ensenyança.

Ens interessa parlar del tom II, que presenta manco notícies d'interès instructiu que l'anterior, on trobam una biografia de José Mariano Vallejo, ex-director general d'estudis, que representa part de l'etapa inicial, per la divulgació i utilització dels seus llibres dedicats a la instrucció i a l'ensenyament de les matemàtiques.

Representava l'herència de la Il·lustració, els elogis eren com aquests:

"No creemos haya quien aventaje en estas qualidades á nuestro consocio el ilustrisimo señor don José Mariano Vallejo, catedrático que ha sido toda la vida de ciencias exactas, Director general de Estudios, varias veces diputado a Cortes, Senador actual y Director, Censor y Presidente de Secciones, reelegido frecuentemente de la Sociedad E. M. Por estas razones habíamos entresacado de sus obras varios apuntes biográficos que ordenados con otros que hemos podido adquirir sin que nos haya sido posible vencer los inconvenientes, para todos los que completasen nuestro propósito,...". (393)

Vallejo va néixer el 30 de maig de 1779 a Albuñuelas en plena emergència de les Societats Econòmiques d'Amics del País i de la influència Il·lustrada, recull la conciliació de l'estudi de les ciències i de les arts.

La biografia de Vallejo ens explica que el primer èxit de la seva tasca docent és quan va treure l'oposició com a catedràtic de matemàtiques del Seminari de Nobles de Madrid a 1802.(394)

Una de les seves primeres tasques fou adaptar l'obra de Benito Bails a les seves teories de geometria i l'Acadèmia de San Fernando li va publicar el treball amb el títol: Adiciones á la Geometría de D. Benito Bails. (395)

El mèrit inicial de José Mariano Vallejo va esser rompre la dinàmica que existia a una institució tan tradicionalista com era el Seminari de Nobles de Madrid, canviar els llibres de text utilitzats i aportar el seu: Tratado elemental de Matemáticas, (396) que en aquell temps va tenir el seu mèrit, especialment per instruir els militars.

Els primers problemes seriosos que va tenir el Senyor Vallejó foren en temps de Ferran VII, ja que havia estat diputat de les Corts de Cadis i acusat d'esser un element liberal, però:

"El señor Vallejó se hallaba tildado de liberal; como tal se hallaba todavía sin destino ni sueldo; pero en vista de unos informes tan favorables, mandó S.M. pasar una orden por Guerra á Gracia y Justicia muy honorífica para Vallejó, en que se hacia referencia del contenido de los espresados informes, y mandaba S.M. que se abonase su sueldo. A pesar de lo espresiva que se hallaba la orden, en Gracia y Justicia solo le concedieron los doce mil reales que disfrutó cuando era catedrático de matemáticas en el Seminario de Nobles, que fué el primer sueldo que gozó.

Luego que en Guerra se supo la mezquindéz con que se habia procedido en Gracia y Justicia, aconsejaron á Vallejó que hiciese una nueva esposicion acompañando los documentos que justificaban sus servicios militares contraídos en la defensa de Madrid, en el laboratorio de fuegos artificiales de artillería de Cádiz, y enseñando á los alumnos de la Academia militar de la Isale de Leon, y entonces se le assignó el sueldo de veinte mil reales". (397)

Així el va fer tornar un adepté del rei, i en tractar d'imprimir el volum cinquè del seu Tratado Elemental de Matemáticas, dedicat a mecànica, li va parèixer correcte dedicar-li:

"... ya que se habia dignado admitir la dedicatoria del citado Compendio de mecánica. Y al presentar ya impreso dicho tomo, le gragó S. M. al gabinete geográfico de la primera secretaria de Estado y del despacho, señalándole doce mil reales de sueldo, además de los veinte mil que disfrutaba. A poco tiempo se nombró para otro destino al que desempeñaba en propiedad la plaza de director del mencionado gabinete geográfico; y fué nombrado Vallejó director en propiedad, hasta los sucesos de 1820, en que se restableció la secretaria de la Gobernación de la Península, que fué nombrado de real orden para coger los expedientes que correspondian á ella, puesto que habia sido tambien comisionado para distribuirlos cuando en el año de 1814 se estinguió; y continuó en dicha secretaria con carácter de secretario del rey con ejercicio de decretos en propiedad, y desempeñando

el cargo de jefe de la seccion de caminos y canales, hasta que al establecerse la primitiva direccion general de estudios en 1821, fue nombrado director con el sueldo de seenta mil reales, y el tratamiento que tenian los individuos del tribunal supremo de Justicia". (398)

Fins i tot publicar el Compendio de Matemáticas, (399) li va dedicar. Es veu que Vallejo es relacionava molt bé per la Cort de Madrid.

Però la biografia de Vallejo, queda a mitjan lloc, ja que no té segona part. Es veu que ja perdia protagonisme, a pesar d'això el seu paper per a la divulgació de les matemàtiques va esser important, pensem que a la universitat el primer escalafó que hi va haver va esser a 1851 amb Antonio Gil de Zárate.

Si seguim amb aquesta descripció i anàlisi d'"El Amigo del Pais", veurem que surten sovint notícies sobre "la Sociedad para propagar la Educacion del Pueblo", i té la seva justificació en que la "Sociedad Económica Matritense" fou la impulsora la seva formació, amb un objectiu fonamental, facilitar la creació d'escoles de pàrvuls, aquesta idea li oficialitzaren per Reial ordre de 24 de maig de 1838. Després Pablo Montesino es va convertir en el seu cap. (400)

L'1 de juny de 1845, per exemple, existien dependents d'aquesta Societat per propagar la il.lustració del poble, cinc escoles de pàrvuls: l'Escola de Virio, la de Montesino, la de Santa Cruz, la d'Arias i la de Pontejos, més la de la Fàbrica de Tabac, amb un total de 697 pàrvuls. (401)

L'interés per aquest tema queda explicat quan ens parla a "El Amigo del Pais" de:

"La Sociedad de educación del pueblo ha celebrado la sexta Junta general. Aun cuando ha podido hasta el presente aplicarla sino a una parte de su programa, el establecimiento de escuelas de párvulos, ha hecho uno de los mayores beneficios á España planteando en Madrid seis escuelas, las cuales han servido de modelo á otras muchas establecidas en casi todos los pueblos de consideración en España. Cuantos las hayan visto y puedan comparar con las mejores de Inglaterra y Alemania, han confesado que nada tienen que envidiarles las nuestras. En Francia hay unos establecimientos análogos á estas escuelas, llamados Salas de Asilo, porque en ellos se recogen niños y niñas durante el día; pero sin entretenerles con ejercicios agradables que indirectamente los instruyan, en la forma que se hace en las escuelas de párvulos establecidas aquí, en Alemania é Inglaterra". (402)

Aquestes escoles de pàrvuls ja duien una sèrie d'anys funcionant, Pablo Montesino les havia assenyalades com:

"El establecimiento de escuelas de párvulos no es una invención casual y repentina que haya debido sorprender á los que conocían los progresos hechos en el ramo de educación pública desde la mitad del siglo último. Luego que dió principio en Suiza la reforma de la enseñanza elemental primaria, y se anunció en Francia, en Inglaterra, y en otras naciones civilizadas, igualmente que entre nosotros, nuevos y mas eficazes medios de mejorar la educación del popular, muchos individuos notables por su ciencia y su filantropia han tomado á su cargo en diferentes épocas la empresa de ilustrar la opinion, demostrando la necesidad de atender á este ramo importante y mejorarlo, publicando ideas luminosas y útiles, y proponiendo y ensayando algunas modificaciones prácticas que se iban acreditando en otras partes". (403)

Les escoles de pàrvuls són d'importació, especialment d'Anglaterra i França. La seva intenció inicial era prou populista, segons el mateix Pablo Montesino ens indicava en el seu: Manual para los maestros de escuelas de párvulos, en aquest sentit són perfectament vàlides les seves paraules, quan es referia a que:

"... Era ya sentida la necesidad de que la educacion de las clases pobres comenzase más temprano ó en menor edad que la ordinaria á que concurren ahora á las escuelas comunes; de que se diese en ellas á la educacion moral el primer lugar ó la mayor importancia; de que la enseñanza fuese efectiva en la esencia y en el modo, y de que la instruccion dada á las clases referidas se comprendiese el trabajo material proporcionado á la edad, progresivo y agradable, á proposito para adelantar la ulterior educacion industrial de los unos, y disponer y habitar á todos los demas á la especie de trabajos que han de ser la principal ocupacion de su vida, etc. Estos y otros principios eran ya bastante conocidos, y se iban reduciendo á práctica en algunos establecimientos particulares con más ó menos acierto". (404)

J.A.S. insisteix a "El Amigo del Pais" a les seves "Reflexiones sobre la memoria leida en la Junta general de la Sociedad para propagar y mejorar la educacion del pueblo", (405) en que unes de les millores que s'havien duit a terme ourant el segle era el del sistema general d'instrucció pública, i que mereixia un lloc distinguit "la creacion del actual sistema de enseñanza de los párvulos". (406)

Una de les raons que ens dóna per valorar tan positivament aquesta qüestió, és la de:

"... y sin duda á aquel convencimiento y á los graves inconvenientes que resultaban de tener á los niños pequeños mezclados con los grandes en las escuelas de estos últimos, se debió el establecimiento de las para los primeros bajo cuidado de una ó mas mujeres. En estas escuelas, muy comunes en otras naciones y bastante conocidas en la nuestra, especialmente en algunas de nuestras provincias, donde se las conocia con el nombre de amigas, sin duda porque estaban confiadas á una sola mujer regularmente anciana, estaban recogidos los niños, sin emplearse mas que en recitar alguna oraciones ó aprender el catecismo; mas á pesar del bien efectivo que producian, libetándoles de los muchos peligros que corren en las calles y aun en sus mismas casas, cuando no hay en ellas nadie que pueda vigilarles, como ha de suceder frecuentemente

por necesidad á los de las clases pobres, cayeron en un completo descrédito por dos inconvenientes gravísimos que resultaban por precisar del modo como estaban en ellas los niños. Siendo muy reducidos los locales y no teniendo por tanto donde esparcirse, era preciso que estuviesen sentados ó al ménos que se movieran muy poco todo el tiempo que duraba la escuela". (407)

Sense cap dubte es cercava una més gran utilitat de l'educació dels pàrvuls, una més gran activitat, amillorament del llenguatge, perfeccionament moral i de la comunicació amb els altres infants.

La influència de Pestalozzi torna quedar evident quan l'articulista ens assenyala que:

"... En vano el célebre Pestalozzi con tacto profundo que tanto le distinguía en todo lo relativo á educacion, indicó el medio de evitar los inconvenientes del modo con que se habia intentado reunir en las escuelas de pàrvulos; pues sus indicaciones no dieron ningun resultado práctico en muchos años y fue preciso todo el entusiasmo de un hombre al que ni aun lo visionario y aun extravagante de sus proyectos para mejorar la especie humana podrá privar nunca del respeto debido á los ardientes y desinteresados amigos de la humanidad". (408)

Una altra influència que se'ns indica és la de Owen, propietari de fàbriques d'Anglaterra i socialista utòpic, que pretenia alliberar els infants de les influències dels seus pares treballadors, que s'havien de dedicar al treball a les seves fàbriques.

L'organització d'aquestes escoles havia d'atendre les capacitats físiques i mentals de l'infant:

"... con el auxilio de un maestro muy entendido llamado Buchanan, idearon un sistema de enseñanza de los pàrvulos fundado en principios muy propios para obtener aquellos resultados. Convencions de que adquirimos naturalmente la mayor parte de las ideas mas comunes de la vida entre el año segundo y sexto de edad y

que adquiriéndolo solo casualmente, se han de adquirir mucho más á menudo malas que buenas, se propusieron como principio el procurar infundir en los niños por un método y constante no solo ideas buenas, sino también útiles, de una manera indirecta para no obligarles á hacer esfuerzo alguno, alternando continuamente ejercicios necesarios para ello con otros puramente recreativos, teniendo sin cesar ocupada la atención de los niños en cosas útiles ó al menos indiferentes y uniendo de este modo la educación física con la moral". (409)

Naturalment que a la burgesia, més il·lustrada, li interessaven aquests principis pedagògics, en el moment que es posaven per tranquilitzar els treballadors de les preocupacions de la custòdia dels seus fills, així era més fàcil motivar-los per considerar el seu lloc de treball com a propi. Però en realitat, a l'Estat espanyol eren sectors molt reduïts de les classes dirigents que pensaven en aquests aspectes i no sembla de la pròpia burgesia sinó de personatges molt concrets que anaven construint ideologia liberal i liberal moderada, per adaptar a les necessitats de la nova societat el sistema educatiu.

De totes maneres, la minoria, que representava aquests interessos, a través de la Societat Econòmica Matritense i baix l'objecte de socórrer ensenyant, es queixaven dels pocs mitjans que disposaven per dur a terme la labor assignada i demana la col·laboració del Govern:

"... El Gobierno había dado garciasamente el local donde se colocó la primera escuela y la esperanza á la verdad no infundada de conseguir otros locales, junto con el número considerable de suscripciones entonces existentes hizo á la junta creerse en disposición de establecer más escuelas de las que al principio se habían creído suficientes pra dar á conocer el sistema de enseñanza, llegando á formar sucesivamente

hasta cinco que fundadas en el segundo año de la sociedad han continuado y aun continúan existentes, á pesar de no haberla proporcionado el gobierno local mas que para lo primero, y á pesar de haber ido bajando considerablemente el número de suscripciones desde el tercer año". (410)

Es queixa de la manca d'interès de la noblesa, i de part de les autoritats, que haurien de col·laborar, segons l'articulista, amb la potenciació i consolidació d'aquest tipus d'ensenyaments:

"...Esta frialdad, por no decir otra cosa, es tan significativa como perjudicial y no tanto lo último por las consecuencias de la misma falta considerada en sí misma y no por el efecto del mal ejemplo, cuando por la gran utilidad que hubiera en todos tiempos producido la cualidad opuesta. Y lo que decimos de los ministros puede aplicarse también á otros altos empleos, de quienes no hacemos mención por no dar el motivo mas mínimo de que se puede mirar nuestras indicaciones como una inculpación". (411)

De totes maneres aquestes iniciatives promociades per la Societat per propagar l'educació popular eren positives i molt significatives per les influències que els emigrants a Anglaterra i França exercien en aquells moments.

Per altra banda aquestes publicacions representaven la divulgació dels interessos de les Societats que les representaven, i és lògic que volguessin resaltar tot tipus d'iniciativa que estés relacionada amb les seves activitats.

En general, hem de dir que en aquells moments la premsa periòdica juga un paper important d'ideologització i de divulgació de les idees i projectes de la societat que s'anava construint.

8.- Les publicacions infantils i professionals.

Des del punt de vista de periodisme i educació, segons ens indica Bernat Sureda, l'època iniciada a partir de 1833 "contempla l'aparició de les primeres publicacions periòdiques dedicades exclusivament al tema educatiu i a la contribució de les mateixes a la construcció d'un sistema educatiu liberal-burgès". (412)

La primera publicació que apareix en aquesta època és "Minerva de la Juventud" publicada per Juan Manuel Ballesteros, conegut pedagog sobretot pel que fa referència a temes d'educació de sord-muts i cecs. (413)

El primer nombre d'aquesta revista, de l'agost de 1833, comença amb una dedicatòria als nins:

"Niños míos, entregado todo á vosotros, no puedo menos de miraros con todo el interés que merece vuestra edad, y recomendaros una constante aplicacion que os haga colocar pronto en la categoria de los hombres. Ya veis, queridos niños, que vuestros padres se han afanado mucho, trabajando siempre por vuestro bien: Es preciso que os pongais pronto en estado de reemplazarlos.

He aquí la causa porque yo os amo tanto me dirija á vosotros mas particularmente en este periódico, consagrado á haceros pronto hombres. Si, niños míos; si os aplicais sereis pronto hombres, y hombres célebres en las ciencias, en las artes y en las armas". (414)

Segueix dins una tònica paternalista, veu la vida de l'infant com un estat imperfecte i que necessita, per sentir-se plenament realitzat en aquesta vida, arribar a adult. Es una proclama en favor de les accions dels majors en benefici dels infants:

"¡Oh! queridos niños, dejad obrar a vuestros padres! ellos os enseñarán todo lo que hay que saber de bueno, de útil y de agradable. Lo que es bueno, esto es, la virtud; lo que es útil, esto es el saber. Virtud y ciencia; he aquí las dos grandes distinciones entre los hombres. ser príncipe ó rey, ser rico y poderoso es mucho, ser virtuoso y sabio es todo!".(415)

Fra un periòdic que, en principi anava dirigit als nins:

"Mi periódico es para todos los niños, Minerva, á quien la gentilidad llamaba diosa de la sabiduria; acogerà á todos bajo su proteccion, y se ocupará igualmente de las lecciones que han de hacer vuestra futura suerte,..."(416)

També és veritat que "Minerva de la Juventut" si bé, com ens indica Bernat Sureda, apareix com un periòdic-revista dirigit als nins, tot seguit apareixen articles d'història i teoria de l'educació especialment de sord-muds i cecs, escrits més bé dirigits als adults. (417)

Per a mi el seu concepte d'educació queda definit a l'article titulat: "De la Educacion" que figura ja en el seu primer tom en el que ens sintetitza a més els components que creu l'articulista ha de tenir l'educació, i ho fa amb els següents termes, des del punt de vista de l'educació de la infància:

"Todo el mundo conoce la importancia de la educacion de los niños, para su felicidad y su salud; pero ¿cómo recopilar de entre mas de mil volúmenes que se han publicado sobre esta materia las reglas que deben seguir para dirigirla?.

He aquí el resúmen, ó por mejor decir la quinta esencia, fruto de las observaciones sugeridas á un célebre médico por sus inmensas lecturas y por su propia esperiencia. Era padre de trece hijos, y á todos los educó por sí mismo.

Todo lo que se puede decir acerca de la materia, prescindiendo de circunstancias particulares, se reduce á los artículos siguientes:

1 ^a . Aliments.	6 ^a . Costumbres.
2 ^a . Vestidos.	7 ^a . Modales.
3 ^a . Aire.	8 ^a . Cuidado de la salud.
4 ^a . Ejercicio.	9 ^a . Instrucción.
5 ^a . Diversiones	10 ^a . Moral y religion". (413)

No faré resum descriptiu dels diferents apartats que considera fonamentals, sinó que en presentaré alguns que ens ajudin a comprendre la seva forma d'entendre l'educació.

A l'apartat de l'alimentació ens fa una reflexió que ens pot resultar interessant i prou significativa per comentar-la, ja que reconana les mares com a les més indicades per alimentar el seu fill, però pensa que degut a les dificultats existents a la vida que s'imposava, si sorgien dificultats o inconvenients caldria:

"Mas si la madre ha contraido algunos defectos, si tiene multiplicadas ocupaciones, si es de complexion delicada y propensa á enfermedades de pecho ó á otras muchas que pueden transmitirse por la lactancia, es preferible que confie su hijo á una nodriza sana y robusta, procurando no haga otra cosa mas que cuidar el niño, y que tenga una vida sencilla y moderada". (419)

La mare o la cida jugaven un paper important en aquesta proposta més bé per raons de naturalisme que educatives, i en el cas de les mares que fan feina el motiu era sociològic, això pel que fa a les mares de les classes populars, a les famílies burgeses les mares, tot i tenint ocupacions, disposaven de més moments d'oci. El que reclama aquí és alguna persona del sexe femení que estigui pendent de l'infant.

La senzillesa és la característica més important que se'ns destaca en el vestir dels infants. Aire pur i exercicis físics,

necessita de moviment continu, s'ha d'apredre a valorar la gimnàstica natural, així com la militar pel que fa al a la disciplina del cos. El desenvolupament del cos, que es conseguira amb la gimnàstica natural, ha d'esser completada pels exercicis gimnastics de tipus militar, perquè:

"La parte gimnástica militar debia prescribirse sobre todo en nuestras escuelas, porque acostumbraría á los jovenes á tenerse derechos, marchar con firmeza, daría á sus cuerpos agilidad, flexibilidad y gracia. Bajo este punto de vista, tampoco les sería perjudicial á las señoritas. Los jóvenes deben tambien ejercitarse en el manejo de las armas: así, en llegando á la edad viril se encontrarían naturalmente en estado de servir y marchar en defensa de la patria cuando las circunstancias lo exigiesen". (420)

Avui en dia el definiríem com a masculista i clarament militarista.

En els escrits que normativitzen qüestions de comportament, diversions, costums i modals, cuida el tema de les relacions amb altres, dirigides a socialitzar els infants segons les regles de comportament imperants a la societat, ofereix consells i una normativa molt elemental. Els aspectes moralitzadors no són pendents d'una moral rígida, però sí una mica mon- gil i de resignació. (421)

El naturalisme, en es respecte l'evolució de la naturalesa de l'infant, el podem trobar quan ens parla de la Instrucció:

"La instruccion de los niños no debe ser prematura, ni se le debe sujetar á un trabajo sedentario muy prologado: es menester que sea proporcionado á sus fuerzas. Se debe ejercitar su memoria sin sobrecargarla; escitar su atencion: sin violentarla; desarrollar sus facultades corporales al mismo tiempo que las

intelectuales; alternar los ejercicios del cuerpo con los del entendimiento, y emplear el tiempo de manera que el estudio sea para los niños mas bien un objeto de recreo que de fatiga y disgusto. Nuestros colegios son susceptibles de grandes reformas". (422)

Està dins la línia del seu temps, fins i tot des del seu punt de vista global es pot considerar com una concepció educativa global, tal com s'entenia en aquells moments, educació intel·lectual, física i moral. Perquè a continuació, ens planteja la moral i la religió com elements fonamentals a l'educació dels infants.

Per tant aquesta concepció global, no acaba d'esser integral des del punt de vista de totalitat, perquè expressa la globalitat des de la seva valoració de diferents elements a on la moral i la religió es consideren:

"Finalmente, el objeto mas importante de la educación consiste en formar el carácter moral de los niños, y fijar sólidamente las bases de los principios religiosos que deben servir de regla á sus pasiones y contenerlas dentro de sus justos límites; á respetar siempre la verdad, á cumplir fielmente todos los deberes, á aborrecer toda violacion de propiedad que sostenga la sociedad. En una palabra, á convencerse de la existencia de una Deidad Benéfica y de obedecer á sus leyes". (423)

Una moral que ha de dirigir l'home cap al que sia transcendent sense utilitzar la paraula Déu, aconsegueix explicar la necessitat de continència fins a les fites marcades per la llei civil i religiosa, en definitiva es pot esser lliure dins uns límits bastant restringits.

Els temes predilectes, com és obvi per la dedicació

que hi tenien tant J. M. Ballesteros com Fernandez Villanbrille, són l'educació dels sord-muts i la dels cecs.

L'educació de sords-muts queda justificada a l'article inicial sobre el tema, de la següent manera:

"Uno de los privilegios mas admirables del hombre es sin duda el de poder comunicar á los otros sus ideas y sus sentimientos: esta noble facultad, por medio de la cual se tocan las almas y se confunden los corazones, es tambien el primero y mas firme lazo de la sociedad: sin ella nuestros goces perderian mucho de su valor, y nuestros placeres se convertirian acaso en disgustos, sin el dulce atractivo de hacer pasar al seno de un amigo las emociones que nos agitan. Si el placer comunicado es mas completo, y la pena se hace mas soportable, este agradable comercio de las almas es mas que goce, una verdadera necesidad: rómpase sino este vinculo que enlaza tan fuertemente á los hombres entre sí, y nuestra vida se convertirá en una carga pesada que apenas podrán soportar todas nuestras fuerzas. sin recuerdos agradables, y sin esperanzas lisonjeras, nuestra existencia se detendria, por decirlo así, en la necesidad del momento, sin recibir otras sensaciones que las del disgusto ó el dolor: rotas así las relaciones que unen nuestra existencia con la de nuestra familia, con la de la sociedad y con la de los demas hombres, cada individuo se consideraria solo en el mundo, y separado de sus semejantes, á quienes miraria con la mas funesta indiferencia á su ser fisico y moral". (424)

Segueix amb aquest to pessimista i paternalista, considera que les circumstàncies desgraciades s'han de solucionar amb caritat i per la comprensió. I ens diu:

"... pero estaba reservada al español Fr. Pedro Ponce de Leon la gloria de romper la barrera que separa á estos infelices del resto de los hombres. La caridad; esta preciosa emanacion del cielo, que en todas partes se ha consagrado al alivio de los desgraciados, brotó en el corazon de este célebre compatriota el sublime pensamiento de dar una nueva vida á los sordo-mudos, por medio de la educacion". (425)

De la mateixa manera, des de l'òptica d'una desgràcia de la condició humana i a manera d'explicació-historieta, diàleg pare-fill, ens presenta l'educació dels cecs. Del tema de l'educació dels cecs ens poder posar el següent exemple:

"Eugenio: Papá, ¡cuanto nos gustó oyer la historia sobre el origen de la educacion de sordomudos! ¡ójala nos pudiera V. decir otro tanto de los infelices ciegos, que me dá lástima el verlos tirados por las calles sin que nadie sa haya acordado en mejorar su triste situacion, educándolos como á los mudos!

El Padre. Hijo mio, ¡qué satisfactorio me es el ver tu buen corazon, así como el de tus hermanitos inclinados al alivio de las dos clases mas desgraciadas de la sociedad! El número de ciegos en España es mucho mayor aún que el de sordo-mudos, y los muchos que vagan por las calles mendigando su subsistencia, no es extraño que hayan llamado vuestra atencion; pero aunque no pueda daros noticias tan favorables á nuestras glorias respecto á su educacion como las oisteis relativas á sordo-mudos, me queda el placer de poder tranquilizar vuestra justa inquietud acerca de la suerte verdadera de esta clase tan interesante como desgraciada". (426)

Com a altres ocasions la mirada està posada a Europa, que, en aquesta qüestió, també duia endarreriment, especialment París, degut a l'aplicació del mètode Hallé d'educació de cecs.

Considera que l'educació dels que ni veuen s'inicia en el moment de néixer i, a partir d'aquest moment, comencen a construir tot allò que envolta el seu desenvolupament, ja que:

"...imitan con facilidad los juegos de sus compañeros de infancia, y repiten hasta sus menores movimientos; leen en la fisonomía de su nodriza los efectos de ternura, y las miradas de la madre son para ellos la mayor leccion; ventajas todas, hijos míos, de que carece el ciego de nacimiento, envuelto para siempre

en las tinieblas, y obligados por necesidad á creerse todo; el acto mas simple al parecer para los niños viene á ser para aquellos una cosa nueva". (427)

Es defensor de l'aplicació d'una didàctica diferenciada per l'ensenyament dels cecs, ja que no s'han de confondre els cecs amb els que no ho són, no s'els pot ensenyar de la mateixa manera. El mestre ha d'actuar pensant que el cec no sent d'una manera exactament igual que els altres, que unes mateixes paraules no els produeix els mateixos efectes, en definitiva, el mestre ha d'aconseguir captar la seva atenció de manera individualitzada.

Forçat el cec, segons l'articulista, ha d'adquirir molt prest una capacitat d'anàlisi, que d'altra manera no ho feria, obligat a examinar tot el que se li presenta. (428)

Tota la seva defensa va dirigida a aconseguir superar la desgraciada situació en que viuen els cecs. Per això arriba a la conclusió que només pel tacte, convenientment exercitat, pot facilitar l'enteniment amb ells, possibilita la comunicació amb els altres.

Un altre tema tractat a "Minerva de la Juventud", és el dels premis, com a compensació a l'aprofitament dels estudis. (429) Això ens serveix, també, per treure conclusions de quina era la seva interpretació de la moralitat i de la utilitat dels estudis.

Justifica la necessitat d'aquest costum escolàstic per motivar els infants a l'estudi i a la competició per

esser mereixedors dels elogis dels altres. Cal cultivar la disciplina per l'estudi i el treball, per ocupar, si és possible, el primer lloc. (430)

La competitivitat és manifesta, com si de la panacea escolar es tractés, a les següents paraules:

"Esforzaos, pues, queridos niños, á ser los primeros en todas las cosas. Cultivad gustosos los estudios severos; estudiad con cuidado el griego y el latin, estas dos lenguas que es preciso saber para abriros lña puerta de las facultades mayores, y para comprender el genio y las obras de las dos naciones mas célebres del universo. Atenas y Roma deben ser por largo tiempo el objeto de vuestra admiracion, de vuestros estudios y de vuestro respeto.

Disisfrutad de las diversiones, y entregaos á la mas completa alegria durante la vacaciones, para voiver gustosos á empreder los estudios. Estudiad, pues; escuchad á vuestros maestros dándoles parte de las dificultades que se os ocurran. En una palabra, hijos míos, sed lo que sabeis es preciso ser para llogar al fin del curso á obtener la palma del colegio, que es precursora de todas las demas". (431)

Hi ha una mescla de classicisme històric i de superació per l'emulació i la competició, a on l'infant ha de procurar rendir al màxim en les èpoques de l'any assignades a tal efecte, per procurar arribar al punt màxim de les exigències acadèmiques i després a la societat.

Sovint, "Minerva de la Juventud", també ens parla de l'educació de la dona. Se'ns fa una sèrie de reflexions que podem dir que s'inicien d'aquesta manera:

"A penas habrá un hombre que no censure la conducta de las mugeres; y al paso por una parte hacemos alarde de amarlas y rendirías un tributo de adoracion, por otra nos quejamos continuamente de sus caprichos, su frivolidad, su descuido en cumplir con sus obligaciones, y su poca docilidad en abrazar los consejos que se le dictan". (432)

Tot per dir que l'origen dels mals de la dona provenen d'una educació dolenta, i que la culpa és de l'home. Considera que la dona fadrina és un ésser passiu, fruit de l'educació rebuda, però de casada, quan passa esser un membre actiu de la societat, haurà de posar en pràctica els hàbits adquirits en l'educació dels seus pares. La seva utilitat social dependrà del resultat de les màximes que hagi après a la seva joventut, de l'educació rebuda, bona o dolenta.

Planteja aquesta qüestió irònicament, i amb una fórmula bastant eloqüent d'interrogants dirigits a l'home:

"...Quéjese enhorabuena el filósofo de que en vano dessa encontrar unidos á los placeres del urar los de la amistad y una agradable conversacion, porque las mujeres no tienen mas principios que los que nacen de la galantería y la vanidad. Quéjase el hombre de negocios de que son desidiosas y descuidadas, y ajenas de aquella aplicacion y economía tan necesaria para medrar y prosperar en el mundo. Quéjase el hombre tierno, sensible de que son inconscientes, infieles, variables é inconsecuentes. ¿Acaso no podrán ellas responder á estas quejas, que los hombres regularmente son los que las dan continuos ejemplos de infidelidad é inconstancia, que son los que les enseñan la senda del vicio, y hacen los mayores esfuerzos para apartarlas del camino de la virtud? Además, ¿el filósofo quién lo ha hecho capaz de gozar de aquellos placeres intelectuales que tanto preconiza? solo la educacion; y esta misma no hay duda habria dispuesto al ánimo de sus muger ó hija á que encontrase el mismo deleite en ellos, si la hubiesen recibido conforme á semejantes ideas. ¿Cómo ha adquirido el comerciante el amor al trabajo y espíritu de especulacion y economía sino con la primera enseñanza, y acostumbándose desde sus tiernos años á aquel método de vida? ¿No poseeria su esposa las mismas calidades, si desde luego hubiese tenido igual escuela? Es una locura, pues, esperar cogor buenos frutos de un árbol sin cultivarlo;..."(433)

D'això es dedueix que l'origen de les diferències entre els sexes és deu a l'educació rebuda més que a la natura-

lesa. En el fons pretén arribar a la conclusió que l'educació de la dona és inútil, en el sentit que l'home i l'educació són l'origen de la major part dels defectes que se li assignen a la dona, i que surten de la ignorància.

La instrucció de la dona, ha d'esser educada en una doble dimensió, com a esposa i com a mare:

"No basta para una mujer el que haya adquirido por hábito, digámoslo así, la costumbre de ser económica, honesta y virtuosa; estas calidades la harán una buena esposa, pero tal vez con ellas podrá no ser una buena madre; es preciso que adquiera la instrucción necesaria para el desempeño de un cargo tan grave y dulce al mismo tiempo; además es necesario que tenga la disposición y las luces suficientes para derramar en sus hijos las primeras semillas de la instrucción; es necesario que conozca y sepa aprovechar las ocasiones para desenvolver y ejercitar el ingenio de los niños. Para ellos todo cuanto se les presenta es nuevo, ...". (434)

Després de fer altres consideracions planteja els objectius que ha de complir l'educació de les dones:

"...el objeto primero esriba en acostumbrarlas á que sean dóciles, activas, económicas, prudentes y virtuosas; y el segundo, en darles la instrucción suficiente para que llegando á ser madres puedan desempeñar con acierto las funciones de tan noble ministerio, inundando desde luego en sus hijos ideas rectas y justas, pues nadie ignora que las primeras que reciben son indelebles. Es inútil por tanto insistir en la necesidad de dar á las mujeres una educación distinta por todos títulos de la que reciben comunmente en el día; y aunque á la verdad no sea necesario que sean sabias ni literatas, conviene no obstante que tengan la instrucción necesaria para conocer sus obligaciones, saber desempeñarlas, y hacer felices á los hombres con sus virtudes". (435)

Creo que el resultat de les seves reflexions és bastant clar, perquè es manifesta a favor de que la dona compleixi la funció que li pertoca a la societat, la d'agradar a l'home,

i servir-lo, malgrat ho manifesti dins un context comprensiu, cap una concepció de regeneració de la dona com a companya de l'home, on l'home és el centre.

Quan es refereix a qüestions didàctiques es planteja la seva utilitat, així com el grau de motivació que les ensenyances han de tenir convenientement. Per exemple, a rel de: "Julio Rojas en el Real Museo del Prado", (436) ens ofereix una sèrie de raonaments perquè els infants no perdin interès per aprendre coses útils pel seu futur. La tècnica utilitzada és el diàleg entre els diversos personatges de la historieta, en aquest cas sobre les obres d'art i la mitologia. Però no deixa d'aprofitar-se l'ocasió per manifestar màximes morals, com aquesta:

"El Padre. Si hijo mio; el hombre laborioso, y que pone de su parte para ser útil á sí y á los demas, será estimado y socorrido de todos, si por alguna desgracia involuntariase ve en la miseria; pero por el contrario, el hombre perezoso, vago, y que no quiere trabajar, debe mirarse como una peste y un mal contagioso para los demas hombres, quienes por tanto lo despreciarán tratando de que se separe de su presencia por no se merecedor de que se le atienda en nada.

Enrique. Papá, yo quiero aprender el dibujo.

Alejandro. Yo la historia y la mitología.

El Padre. Hijos míos, yo quisiera que lo aprendierais todo; me manifestai las mas bellas disposiciones, y sobre todo una docilidad que hace las delicias de vuestro papá; seguid con ella, y esperad tranquilos el seguro premio en Dios, en vuestro Rey, vuestra patria y vuestro papá". (437)

La idea fonamental que es dedueix d'aquesta concepció educatiu és que "Minerva de la Juvetud" defensava un tipus de formació que fos útil per a un mateix i per a la societat, en termes d'educació industrial, i espera de l'infant la docili-

tot suficient per a integrar-se a les exigències de la societat, dins un ordre monàrquic i d'estat nació, a partir de l'obediència familiar. Però en el centre sempre hi ha Déu.

Amb aquest estil també ens presenten les ciències naturals, per exemple, en "El paseo por el Jardín Botánico":

"Ay, sí, papá; pero está muy lejos. No importa: ¿no divisáis en la cima de la cuesta aquel árbol tan alto que parece quiere tocar al cielo con sus punteagudas y vigorosas hojas?, Sí, sí, Papá: pues aquel árbol cuyo nombre encontrareis repetido muchas veces en la escritura; hace un gran papel en las poesias de David y en los proverbios de Salomón; es el cedro de que hablan los libros sagrados: vino, directamente del Líbano.

Todos estos árboles que veis en la posesion son regalos con que nos han favorecido países sacándoles de sus almaciges ó plantales para traerlos aquí. La América misma la veis representada por sus árboles de grandes hojas. Ya sabeis la historia que os conté el otro dia del padre indiano, y os acordareis que despues de mes y medio de permanencia en Madrid, en donde se le habia enseñado todas las riquezas del arte, todo el lujo de la corte y todas las maravillas de nuestros teatros, conservaba siempre frio y mudo, mirandolo todo con la mayor indiferencia, hasta que viviendo un dia al Jardín Botánico se encontró con el árbol de América, y tan luego como le vió se reanimó su abitado corazon, y arrasados sus ojos en lágrimas, desplegó su voz con denuedo: ¡Un árbol de mi pais! y enagenado de gozo echo á correr, se abraza á él como se abraza un hermano á quien despues de creerle perdido le vuelve á ver por primera vez". (438)

Com es veu també utilitza el sentimentalisme per atreure l'atenció del lector, i novel·la la descripció perquè el lector pugui entrar en la narració, d'aquesta manera pretén desenvolupar la imaginació.

Procura no cansar, però resulta una narració poc sangívola pels infants, i bastant repetitiu en les idees moralitzadores que

que pretén inculcar.

La Historia la presenta sovint en la forma de Biografies, com per exemple les de Maria Teresa d'Àustria, (439) Maria Estuardo, (440) o la de Pestalozzi. (441)

La moralització pot esser, també, trasmesa a través del conte: "La laguna de San Martín". (442) Mentre es dirigeix la família d'excursió a la "Casa de Campo" de Madrid, el pare aprofita per contar una excursió feta per tres infants:

"En una de las hermosas mañanas de primavera se salieron de sus casas tres hermanitos, dos niños y una niña, llamados el mayor Constantino, el otro Miguellito y la hermanita Petra, y se dirigieron de la Puebla de Sanabria, villa situada en las inmediaciones de Galicia, y á la raya de Portugal, en el distrito de Leon, á una famosa laguna que hay inmediata á una aldea pequeño, que llaman san martin de castañedo y al Monasterio de PP. Bernardos, de quien es propiedad. Las aguas de la laguna, muy célebres en otro tiempo en mas de veinte leguas en contorno, en cuyo fondo dicen existe aun una antigua ciudad que se sumergió, y de la que no quedaron mas restos que el monasterio que hemos dicho que está cerca de allí; ..." (443)

Al mateix temps, aprofitava per ensenyar geografia, a la seva manera, però fonamentalment, després de narrar una història fantàstica, volia arribar a aquesta conclusió:

"Hijos míos, vuestro buen corazon tiene mucha analogía con el suyo, seguit siendo obedientes á vuestros padres, atentos con todos, caritativos para con los pobres, y esa es la mejor recomendacion para conseguir su amistad; pero no olvidéis que esta leccion se les dió para desimpresionarlos de una preocupacion vergonzosa; é igual objeto me propongo en varias de las lecciones que os deré á fin de evitar seais algun dia el juguete de mil preocupaciones parecidas á aquella; no las olvidéis, y sereis tambien felices". (444)

Els valors que es transmeten, en concret a la narració esmentada, són obediència, precaució i caritat.

Un dels valors que té es defensa a la "Minerva de la Juventud". És el treball, sinó vegeu el que es diu a: "Miquel y Esteban" (445) quan es parla de "Trabajad si anhelais el premio de vuestros trabajos", i conta:

Un rico labrador tenia dos hijos. El dia de su nacimiento plantó á la entrada de su huerto dos manzanos de igual tronco. Cuando los dos muchachos estuvieron en estado de manejar los instrumentos de la jardineria, los llevó un dia de primavera delante de los dos árboles que les habia plantado, y puesto á cada uno su nombre, y despues de haberles hecho admirar su bello tronco y la prodigiosa cantidad de flores de que estaban estapar cubiertos les dijo:

"Ya veis, hijos míos, que os los entrego en buen estado, y que tanto pueden ganar por vuestro cuidado como perder por vuestra negligencia. Sus frutos os recompensarán de vuestros trabajos". (446)

En una paraula posava dos exemples de fills, un treballador i l'altre malfeiner. Naturalment el que en principi surt compensat és el fill feiner, però l'altre, per emulació, corregeix el seu defecte.

Tant és així que el pare, per fer notar la seva interpretació del succeït, els manifesta amb tota serietat:

"Veis hijos míos, en este ejemplo el premio del trabajo y los efectos de la holgazanería: aquel, aunque moleste alguna cosa y haga sufrir al que lo practica, produce con el tiempo un placer que hace olvidar cuantas fatigas se han sufrido, no experimentando ya sino satisfacciones: la holgazanería por contrario, ofrece en un principio reposo y gusto, repeliendo, digámoslo así, toda fatiga y molestia; mas al fin, llena de dolor al holgazán, porque mientras el trabajador disfruta de satisfacciones gozando del fruto de sus tareas, aquel que se ve privado de todos los medios, no solo productivos de gustos verdaderos, sino aun de su misma subsistencia, contempiándose en todo infeliz. Podeis por tanto hijos míos, inferir cuál debe ser vuestra conducta si quereis experimentar algun dia

lo que experimento Esteban por haber cultivado bien su arbolito, y no quedaros con el desconsuelo de Miguel por haber abandonado el suyo. Trabajad como el primero, y no seais holgazanes como el segundo, ciertos de recoger algun dia el premio de vuestros trabajos". (447)

A 1835, l'utilitarisme encara funcionava, l'utilitat social, es manifestava a "Minerva de la Juventud", a través d'aquests exemples esmentats, des del punt de vista d'ordre social, per hàbit de comportament i de bons costums, no en el sentit mercantilista.

Com a metge que ara J.M. Ballesteros, també es preocupava pel tema de la Higiene. Li preocupava la salut dels infants, el sentit de la conservació de la salut, d'evitar malalties i perllongar la vida mentre sigui possible. (448)

Pensa que la Higiene ha de considerar els següents elements: 1.- Aire; 2.- El menjar i les begudes; 3.- el moviment i el repòs; 4.- El somni i la vigília; 5.- Les secrecions i excrecions i 6.- Les passions i efectes de l'ànima. Però només consisteix en un diàleg entre pare i fills on es descriu cada un dels elements esmentats. No hi fa cap tipus de conclusió, si bé segueix amb una sèrie d'articles dedicats a l'Educació física (449), i que en aquell temps es posava de moda parlar-ne, al manco quan es volia fer comprensible algun tipus d'educació completa. Fins i tot, es pot lligar amb l'educació física, quan parla a Higiene de l'exercici i de la seva necessitat amb els següents termes:

"Hijos míos, no hay cosa mas útil á la salud que el ejercicio, por cuya razon los antiguos hacian de la gimástica la base de la educacion nacional...

El ejercicio fortifica el cuerpo, sostiene la salud y dá al espíritu mas disposicion y libertad. la falta de ejercicio es caua de obstrucciones en los visceras, y de que el sistema nerviso adquiera una movilidad y sensibilidad extraordinaria; ..." (450)

Fins al punt de considerar la vida ociosa tan perjudicial per a l'home, que el considera inútil per a la vida social, fins i tot pensa que és l'origen de tots els vicis i calamitats de la humanitat. (451)

Però el tema específic de l'Educació física queda tractat a partir del seu article: "Educacion física", quan ens indica que:

"De aquí provienen dos partes en la educacion de las cuales una tiene el alma y la otra el cuerpo por objeto. La que pertenece á el alma es parte moral que trata de la cultura y el desarrollo de las cualidades que en la sociedad distinguen al ser sensible, dotado de razon y exento de las precauciones y prevenciones de la ignorancia". (452)

En aquest tema hi dedica una sèrie d'articles molt relacionats amb la salut.

l'educació física de la joventut, ha d'esser considerada, segons "Minerva de la Juventut", baix d'aquesta perspectiva:

"Que las madres sensibles no se alarmen porque hemos dicho en el artículo anterior. que es preciso endurecer poco á poco á los niños para que algun dia puedan resistir á las fatigas. Los niños no suren tanto como ellas imaginan, y tienen una idea muy equivocada de su temperamento si le juzgan segun sus propias disposiciones á la debilidad. Supongamos dos hombres que estando ligeramente vestidos en el rigor del verano,

son sorprendidos por un viento frío; será incomodado quien siempre ha consultado al tiempo para vestirse, al paso que estará al abrigo de ella el que se haile habituado, desde su infancia á las intemperies del aire". (453)

La civilització, és la causa de que s'haqui oblidat aquesta faceta de la vida humana, l'enduriment, paulatimament, del cos. Ara, es pensa a "Minerva de la Juventud" que, la formació de l'home passa per captivar l'exercici físic, per aconseguir un cos fort i amb destresa. (454)

Per descriure el que s'enten per força, ens indica que: "Se distinguen generalmente hablando, tres clases de fuerzas", (455) per a continuació puntualitzar els aspectes que considera més importants:

1º. La fuerza de levantar y de llevar á peso. Esta se aumenta considerablemente con el ejercicio, pues se han visto hombres que llevaban en cada mano quinientas libras de peso, y mozos llevar fardos de mas de novecientas...

2º. La fuerza de aminorar y de correr. Los corredores de profesion en Ispahan anadan treita y seis leguas en catorce ó quince horas. Se ve frecuentemente á los andarines caminar veinte y dos y veinte y cinco leguas por día, mas sin necesidad de andar tanto se puede ejercitar muy bien las piernas y los pies, para dejar los carruages á los enfremos, á los ancianos y á las mugeres.

3º. La fuerza de resistencia es necesaria en todos los estados y condiciones, el cansancio, la intemperie de las estaciones, los malos alimentos, el hambre, lasé y las enfermedades, son dotes de todas edades y sexos; con esta fuerza se puede soportar toda especie de fatiga sin ser incomodado, y hé aquí el movimiento sino para aumentarla, para conservarla al menos". (456)

Ens ve a dir que l'educació física facilita la bona salut, l'exercici facilita que la salut sigui més forta i duradera, i perquè la joventut no s'entregui al vici.

La conclusió d'aquesta sèrie d'articles sobre l'Educació física, va dirigida als mestres i a les famílies, considerats dos elements fonamentals en el sistema educatiu.

Als mestres els dirigeix aquesta reflexió:

"Preciso es considerar tambien que así como hay muchos maestros que reúnen á unos conocimientos variados y buenas costumbres, la sencillez, la modestia, la serenidad, el buen humor, la amenidad afectuosa tan necesarios en todas edades/ Tambien hay otros que ó estan absolutamente desprovistos de talentos, ó que su instruccion es tan llena de orgullo que solo con pugnancia es como se humillan á ponerse al alcance de los niños, y que en fin por demasiado delicadeza ó susceptibilidad habiendo perdido para siempre la facultad de estar atentos se enfadan y se desesperan al menor contratiempo cryéndolo ya todo perdido. así com es preciso confesar esto, tambien lo es que hay muchas familias sin saber por qué, que no tienen con un preceptor de un verdadero mérito las atenciones y miramientos que debia esperar, esta negligencia es tan inultante como perjudicial á la educacion y disgusto, y retrae a muchas personas al cargo de instruir. Todos los dias se pierde de vista que un preceptor inteligente y sensible debe ser mirado como el primer amigo de la casa, y respetado como á un padre al que reemplaz bajo todos aspectos. No se tiene presente que aquel á quien se confia el heredero de su nombre respetable é ilustre en familia para que forme un digno ciudadano que dé honor a su clase, se olvida, digo, que este hombre que será la gloria de su pais, goce de una consideracion proporcionada a la importancia de su destino, y las mas veces es mirado como un objeto insignificante, desdeñado, y lo que es mas sensible, condenado á morir de necesidad despues de haber pasado su vida en las tareas de la educacion". (457)

La reflexió continua en favor del reconeixement de la labor dels mestres. Eliminar les diferències entre les interpretacions de l'educació que fa el mestre i la família, que incidiria en una millor salut moral, física i mental de l'infant. No difereix d'altres autors de l'època, malgrat encara conforngui el mestre amb el preceptor, cosa que la generalització de l'ensenyança tendirà a clarificar, en favor de la figu-

ra del mestre.

Pareix que tenia una certa influència de Pestalozzi, del que ens fa una interpretació, no tan sols de la seva biografia, sinó del projecte d'un periòdic d'instrucció elemental, així com de la seva concepció educativa en general que el fa fixar en la necessitat de la reforma de la Instrucció elemental, ja que el considera un divulgador dels progressos de l'educació elemental i vol formar nostres capacitats per dirigir-la. (458)

"Minerva de la Juventud" dedica també algun article a clarificar el seu concepte de la moral:

"El Padre. Hijos míos, el poder de la moral se ha reconocido por todos los pueblos civilizados para su felicidad comun. Ella es la que regla las relaciones de los hombres entre sí, y prescribe á cada uno las leyes que no puede violar sin perjudicarse á si mismo. Ella es el lazo de las sociedades humanas, la mas sublime, la mas duradera, la mas necesaria de todas las concepciones del hombre, y este no puede aspirar á ser feliz sino siguiendo sus preceptos. Toda sociedad que no tenga por base la moral, será bien pronto destruida, porque si la virtud una á los hombres, el vicio tiende á desunirlos". (459)

És evident que es tracta d'un concepte important pels plantejaments educatius de la present publicació, i per Ballesteros, el seu redactor. La moral és considerada com el fonament de la felicitat. (460)

La moral queda dividida, en aquesta concepció, en dues parts, el bé i la virtut, i el mal i el vici. La moral té com a objecte les nostres obligacions amb Déu, amb els homes i amb nosaltres mateixos. (461) Aquí ja ens deixa entendre que les obligacions

amb Déu pertanyer pròpiament a la Religió, i des del punt de vista de la moral es proposa analitzar les relacions dels homes en relació a ells mateixos, les que es produeixen en reciprocitat.

A continuació es fixa, per exemple, en els deures dels pares amb els fills, i aquí pensa que els pares tenen l'obligació moral:

"...de alimentar, educar, é instruir á sus hijos, segun sus medios y facultades, y hacer por su interés y su felicidad lo que han deseado hiciesen por ellos. El cumplimiento de este deber tan sagrado les dá derechos al reconocimiento de los hijos mas reales y poderosos que la paternidad". (462)

Es defineix clarament a favor que els pares s'ocupin de l'educació dels seus fills. Fins i tot els presenta un mètode d'educació, que parteix del fet que els nins són imitadors per naturalesa i:

"... El primer concepto, y tal vez el más útil, es el buen ejemplo. El segundo consiste en explicar á sus hijos, asi que han llegado a la edad del raciocinio, las ventajas ó inconvenientes de tal ó tal accion; dirigir sus primeros pasos al bien, inspirarlos el gusto de la virtud, horror al vicio, acostumbrarlos al trabajo, ilustrar su entendimiento con el fin de hacerlos buenos, humanos, complacientes, y tan útiles á la patria, como á si mismos, y á los autores de sus dias". (463)

Es fonamenta en l'autoritat dels pares, educació pel temor i el respecte, sense oblidar la repressió raonable. L'autoritat dels pares s'ha d'aplicar, quan es tracta dels càstigs, amb moderació i amb justícia.

De l'aplicació dels càstigs ens assenyalat:

"Ligeros castigos deben bastar á un padre. Avergüencense aquellos padres y madres irascibles, siempre armados de excesiva soberbia contra sus infelices hijos, y que nada saben perdonarles. Avergüencense aquellos padres egoístas que no ven en sus hijos mas que unos esclavos nacidos únicamente para darles ocasion de mandar y servirse á menos costa. aquellos padres que no tienen reparo en disipar sus caudales en cosas inútiles, mientras que su sus hijos indiferentes ó injustas prevenciones, y llegan á envidiar las ventajas que consiguen, tarde ó temprano sufrirá el castigo que merecen el olvido de sus deberes". (46a)

Es considera que els pares han de predicar amb l'exemple, i mantenir un tracte d'igualtat amb els seus fills, sense cap tipus de privilegi.

No es pot passar sense fer referència al tema de la moral així plantejar, als deures dels fills respecte als pares, amb unes explicacions transcendentalistes de la vida humana. Els fills deuen un respecte als pares, i el justifica d'aquesta manera:

"Los hijos no pueden sin injusticia rehusar su respecto y amor á los que les han dado la vida, que han cuidado la vida, que han cuidado de su infancia, los han alimentado, entretenido é instruido. En reconocimiento deben ayudarles y socorrerles en su vejez, ya que ellos han velado su juventud para alejar los peligros é que está espuesta, y protegerlos contra las debilidades naturales á su edad ". (465)

Les idees es mouen sempre al voltant d'aquestes consideracions morals. de respecte i consideració de cap als majors, amb un sentiment de pietat filial, que més que moral sembla religiós, ja que es considera pares com a figures sagrades i inviolables.

La Instrucció pública i la seva planificació també era un tema important a plantejar, i que queda perfectament reflectit a les pàgines de "Minerva de la Juventud", el primer tema que tracte en relació amb la Instrucció pública és el dels exàmens públics. Una data crucial a la vida escolàstica. Per exemple, diu:

"Así es, que los días antes de los exámenes, todo está revuelto, la idea del examen ocupa todas las cabezas, no se piensa mas que en el examen. ¡El examen! no se aparta de la boca de todos, así como los soldados no cesan de hablar de la batalla la vispera de entrar en ella". (466)

Concretament el preocupa la utilitat dels exàmens generals del cap del curs escolar, malgrat això reconeix que hi ha centres que usen els exàmens parcials per valorar la trajectòria dels alumnes.

Els considera absolutament necessaris i el mitjà més eficaç per valorar la feina dels deixebles, i assegurar al públic els seus progressos a la instrucció.

La competició era un factor de valoració important per aconseguir la superació dels deixebles:

"...Esta fiesta solemne es la capaz de excitar la noble emulacion de los discípulos, porque hay que contar con los premios que esperan á los que se han distinguido por su conducta y aplicacion. Estos premios son los que inquietan y estimulan á obtenerlos por todos los medios imaginable, y animan sus esfuerzos en términos, que los mas indiferentes, los mas perezosos, miran con mayor humillacion ei no ser nombrados el día de la solemnidad". (467)

Comprèn els exàmens, com l'únic mitjà vàlid per valorar

la tasca de la joventut. Per ell és la forma més correcta de jutjar els avanços dels estudiants.

Una d'entre altres preocupacions que ens manifesta "Minerva de la joventut" és per la preparació dels mestres, i considera que:

"... Los maestros deben elegirse entre los discípulos mas distinguidos de la escuela; porque no se consigue aplicar bien un excelente método de educación, sino empleando los hombres educados por este mismo método. Sería bueno que tuviesen la misma habitación y la misma mesa que sus discípulos y así se hallarian en estado de estudiar mas a fondo su índole y disposiciones para sacar mayor ventaja". (468)

Té una concepció maternal de l'educació, aquesta ha de fonamentar-se en les relacions domèstiques i de tipus familiar. El mestre per això ha de saber comportar-se com una mare que està pendent continuament del seus fills.

Interessa que el mestre es guanyi la confiança dels deixebles, ja que es pretén que siguin dòcils i obedients, sense recórrer a la violència. L'estimació del mestre és imprescindible per aconseguir motivar als alumnes en la seva aplicació, i conduir-los cap al progressiu desenvolupament de les condicions físiques, morals i intel·lectuals.

La tasca del mestre ha d'ésser contemplada des del punt de vista d'un personatge que estigui a la disposició dels seus deixebles i:

"... les inspirará sin sentir ideas de beneficencia; les aplicará los elementos de la moral y de la religion, y á medida que la ocasion se presente, les irá corrigiendo sus malas inclinaciones con un poco de seriedad; prevendrá y destruirá la vanidad y el orgullo que les estorban adquirir las facultades

que les faltan, y hará de suerte que á todas sus acciones se unan las nociones de equidad y de justicia, haciéndolo recabar el sentido de las palabras y preceptos sobre la vida doméstica y familiar". (469)

La moral s'ha d'ensenyar més amb les obres que amb les paraules, i amb senzillesa. Des del punt de vista pròpiament de la instrucció primària, ens aconsella:

"... conduzaseles gradualmente de las cosas conocidas á las desconocidas, sin exigir de ellos una atención continua que pueda alterar su salud. Nada que sea abstracto aprovecha en la instrucción primaria. El que se dedica a la enseñanza debe meditar todos los medios propios al mayor adelanto de la educación, debe estudiarlos, analizarlos y profundizarlos con buen éxito. La atención y la memoria son las facultades que deben desarrollarse las primeras: las de juzgar y raciocinar vienen enseguida". (470)

Els mestres, segons la seva opinió, havien de conèixer millor els mètodes d'educació i els que es complementaven més bé amb la naturalesa humana. La bona educació que ha d'haver rebut el mestre ha d'esser comprensiva d'una sèrie d'elements com: estimació, cordura, mètode i templança. (471)

La Instrucció pública es considerada com una necessitat diferenciada de l'educació. Pensa que una de les primeres obligacions dels governs és potenciar-la, i és converteix amb una fórmula per superar moltes dificultats propiciades per la ignorància, que provoca discòrdies, debilitats i desordre, i aboca les societats a la corrupció i als abusos del saber. (472)

L'educació ha de facilitar la felicitat de l'home, tant des del punt de vista individual, com des del punt de vista del benestar general de la societat. L'esperança dipositada amb l'adquisició d'una bona educació moral i literària. Sobretot com a element diferenciador de la societat i formador de bons ciutadans.

Es evident que quan parla de l'educació moral, la confon amb la moral catòlica, a on el paper de la religió és fonamental, i:

"Nada es comparable con la moral sublime de Jesucristo; y así todos nuestros cerebros deben reducirse á proporcionar á los jóvenes unos conocimientos mas esternos adquirir. Es necesario que sepan como he repetido muchas veces, sus obligaciones para con Dios, para consigo mismos, y para con los demas hombres". (473)

No pot concebre un mestre neutral en aquest aspecte, i manco ateu o laic, perquè ha de conèixer els límits de separació entre religió i filosofia de la religió revelada, per poder agermanar l'educació moral i la literària.

Aconsellava que les reformes que s'haguessin de dur a terme haurien de tenir en compte, bàsicament, els principis: "naturales de raciocinio, ordenados en una lógica gramatical, o una gramática lógica;" (474) amb un impost uniforme.

Defineix l'Educació pública diferenciada de la domèstica, i pretén clarificar la seva postura davant les polèmiques que els termes suscitaven, i manifesta la seva opinió de la següent manera:

"...para resolveria con acierto se debe elegir un

término medio, es decir combinar los elementos de la educación doméstica ó de familia, con los de la educación pública ó social á fin de evitar en lo posible los inconvenientes de la una y de la otra en particular. Es menester que á la apacibles virtudes que se adquieren en la educación doméstica, se reunen las adquiridas en la vida pública y social. En la educación de familia los niños estan mas al abrigo del contagio de las malas costumbres, mas la educación comun afrece mas medios de cultura y de instruccion de las muchas relaciones que ella entretiene, nace aquel roze que suaviza la aspereza de su caracter y por el que desaparece aquella cortedad que conserva aun en su edad adulta, el niño que se ha educado siempre bajo el techo paternal. Lo mejor es que se soemtan sucesivamente á la educación doméstica y pública". (475)

Sense cap dubte, els elegeis a l'educació familiar, van dirigits al foment dels hàbits morals, i l'educació pública a l'adquisició de coneixements útils per a la vida i que faciliten la socialització.

Més envant, en el tom IV, en un article titulat "El plan de Educacion", signat per F. F. Villabrilie, s'ofereix un Pla general d'educació, com a deure d'un bon pare per cimentar la utilitat i benestar dels seus fills. (476)

Es així que:

"... Ahora que felizmenet hemos llegado al primer periodo de nuestras tareas, y se nos presenta otro segundo, queiro que renovemos nuestro plan de estudios y dir por vuestra boca cuántos cuáles sena los conocimientos necesarios para constituir una buena y completa educacion". (477)

Es torna situar a la Religió i a la moral en el primer lloc, per considerar insensat començar la instrucció sense adquirir temor de Déu, com a principi de tota sabiduria.

En el repàs que es fa a les matèries que han de constar al pla d'instrucció, el fill Alexandre diu que:

"...Hay que saber tambien la Gramática y Ortografía para poderhablar y escribir correctamente, y tambien la Aritmética de lo que se está usando á cada paso". (478)

El pare segueix la descripció, i diu:

"...A la Gramática deben acompañar tambien algunos elementos de Retórica que es la que perfecciona el lenguaje y prescribe el acertado uso que de él debe hacerse; abriendo la puerta de las facultades mayores á los que intenten seguir las. Prosigue Enrique.

Enrique. La Historia especialmente la de nuestro país debe saberse perfectamente". (479)

L'escrit segueix en aquest to, el pare amplia o completa les aportacions oficials dels seus fills, que ja considera que han crescut i per això els continguts seran més importants que la moral. Per exemple, l'estudi de la Geografia ha de completar el de la Història. (406) Juntament a matèries per desenvolupar les humanitats, si consideren les útils com el Dibuix, o el coneixement de les llengües modernes com la francesa. (480)

A continuació entra en joc l'educació de la dona i la filla, Isabel, ens diu:

"Una jóven de mérito debe saber bailar con garbo, y cantar con gracia, si quiere sobresalir y no hacer un papel ridiculo en las reuniones". (481)

L'educació de la dona encara es planteja de manera

molta diferenciada de la de l'home, aon era més important la Urbanitat que altres matèries assenyalades pels homes. Malgrat això el pare rectifica aquestes afirmacions, perquè diu:

"me parece que ya os he dicho en otra ocasion que esos son adornos que deben ceder la primacia á las cosas de utilidad real y de aplicacion inmediata en el seno de la sociedad donde estais destinadas á vivir. El baile solo se luce un poco en la juventud, no se hace caso de él en la edad madura y es inutil en la vejez. Tocarte a la música, ya es otra cosa, pero siempre debe ser preferida la instrumental á la vocal, porque si se destrojara tu voz por raro accidente, siempre te quedará tu piano ó tu guitarra". (482)

La funció bàsica que se li volia assignar a la dona era la de governar la casa. La cura dels malalts també era una de les funcions que se li assignava a la dona. (483)

Basta dir que l'educació de la dona es qualificava com l'"Educacion del bello sexo", al manco a la primera etapa de la revista, a on les matèries més importants són cosir i l'economia domèstica, malgrat en una ocasió es varia de la importància de la Gramàtica i la Literatura a la seva educació, però també se'ns diu que no s'ha d'oblidar la seva funció en bé de la felicitat de la societat domèstica i de la sociedad general. (484)

De la utilitat de la música, en línies generals, la presenta d'aquesta manera:

"Los antiguos hacian entrar la música en el plan de educacion de la juventud; con ella perfeccionaban el oido, conservaban ó restablecian la la tranquilidad del alma y costerraban el mal humor, el qual es para

529

el nombre un mal igual al dolor: es una habilidad agradable, y un manantial de placeres para cuantos la cultivan; amable juventud vuestra edad necesita de diversiones, la musica es la mas recomendable para suavizar las costumbres". (485)

És també, la música, una forma d'educació de la sensibilitat.

A "Mirerva de la Juventud" es reproduïxen poques disposicions oficials, una d'elles es refereix a la creació de la Junta central d'instrucció primària, la qual cosa ens indica una certa preocupació pels plantejaments oficials per impulsar una reforma educativa. (486)

La instrucció primària és un nivell educatiu que li interessava, perquè pensava que:

"La instruccion primaria es el medio mas poderoso de mejorar la condicion de los hombres si por medio de una conveniente direccion les instruye é indica cuáles son sus deberes y el recto camino que deben seguir. nada mas apropósito para que nuestra patria llegase en poco tiempo á aquel grado de ilustracion y prosperidad á que está destinada á llegar y que le es al mismo tiempo tan necesario. La importancia de la instruccion primaria se ha consignado ya en bastantes páginas de la Mirerva en la que se han indicado asimismo algunos medios de mejorarla y dar conveniente direccion para que se generalizase todo lo posible hasta en las ínfimas aldeas, hasta en las clases mas pobres de la sociedad, y que por lo mismo necesitan mas de este importante beneficio". (487)

Aquestes paraules són prèvies a la reproducció d'una sèrie de disposicions oficials, entre elles un Reial Decret dictat el 31 d'agost de 1834, a on es manifestava: "Intimamente persuadida de que la enseñanza primaria es uno de los mas importantes beneficios que pueden dispensarse a los pueblos", (488) que és la instrucció primària un dels instruments que contribueix més

decididament a la felicitat de les famílies, a la millora dels costums públics, etc. El Ministeri de l'Interior convida a la formació d'un pla d'instrucció primària aplicable a tots els pobles de la monarquia, i reconeix mentre sigui possible que les despeses vagin a càrrec dels fons públics. (489) Es crea una Comissió central d'instrucció primària, que s'hauria d'encarregar, en preferència de l'establiment a la Cort d'escoles d'ensenyament mutu lancasterianes, i sobretot una Escola normal on s'haurien d'instruir els professors de les províncies, encarregats posteriorment de generalitzar l'esmentat mètode. (490)

És una mesura, com tantes altres, per intentar controlar l'impuls necessari a la instrucció primària, des del poder central, dins les reformes de l'administració estatal.

Disposició que anava acompanyada d'una circular que repetia el que era fonamental, que la disposició seria efectiva mentre ho permetessin les circumstàncies. (491)

La Comissió es proposava tot respectant el que existia millorar-ho i completar-ho. (492) Amb aquestes disposicions comença tot un llarg procés, que ja hem explicat a pàgines anteriors.

Ja havia dit J. Manuel Ballesteros, en complir-se un any de la seva publicació, que considerava haver omplert un buit en l'educació de la joventut. I després de fer un repàs a les aportacions fetes, fa vots per continuar a pesar de les dificultats.

En la descripció d'aquestes circumstàncies, J. Manuel Ballesteros deia:

"...Los sucesos han corrompido á las esperanzas, y se me puece hacer la justicia de que no ha omitido medio para conseguir doble objeto que me habia propuesto, instruccion y placer, estudio sin fatiga, diversion y utilidad. He ido paso á paso proporcionando á mis lectores todo lo que podía serles útil y agradable". (493)

Es pensa cumplir amb el seu deure i haver facilitat a la Joventut entreteniment i educació amb un llenguatge assequible als lectors, i valora positivament l'acclilida dels infants.

A continuació explica de què ha parlat a la joventut a "Minerva de la Juventud":

"...Les he hablado de la vida comun, de la sociedad que les es propia. He desterrado de las páginas de la Minerva pinturas de ociosidad, no se han visto en ellas niñas elegantes á los seis años como lo son á los diez y ocho, ni jóvenes raciocinando á los doce como lo son a los veinte. He escrito para todos los niños y no para algunos en particular. Este es un periodico de todos los niños, en el que se habla teniendo presentes las fuerzas, las necessidades, el talento y su edad, y esto es un gran triunfo y he aqui mi mayor felicidad. despertar primero en estos tiernos corazones los sentimientos honrados, hablarles de virtud, de patria y de honor. ¡ Qué triunfo! y luego pasar de ahí á los elementos de las ciencia y de les artes. ¡ Qué satisfaccion!. (494)

La veritat és que, pel temps en que foren elaborades les reflexions publicades, i els temes tractats, la feina feta era important, ara bé els elogis resulten una mica partidistes, és a dir són excessivament subjectius i eren útils a l'autor per justificar la seva publicació.

S'expressa de la mateixa manera en presentar propòsits pel futur immediat. Per exemple, diu, en relació a la continuïtat de la revista:

"... El segundo año de la Minerva será aun mas interesante é instructivo que el primero, pues aun no he podido realizar el vasto plan que habia concebido. Sin olvidar á los que empiezan es este año á leerla, me ire elevando progresivamente con mis antiguos suscriptores á cosas mas sublimes, considerandolas ya en mas dilatada esfera. El esmero en la impresion acompañará a la variedad de materias, y además de las láminas mensuales se añadirán otras cuando lo exiga el asunto ó sen conducentes á aclarar la explicacion de algun paisaje. En fin, ninguna mejora se omitirá: en esta coleccion hallará su lugar todo lo que sea bueno, y todo lo que sea útil, pues ningun género de interes quiero que falte á la Minerva de la Juventud Española". (495)

Només en part te raó perquè la mentalitat en què s'expressen tant Ballesteros com Villebrille no varia gaire, però és cert que "Minerva de la Juventud" resulta una mica més completa, amb un llenguatge més perfeccionat, i més professionalitzada.

En el tom VI, encara ens parla de la instrucció primària amb la mateixa tònica que havia seguida abans, de recolzament de les escoles d'ensenyament mutu:

"...para demostrar las ventajosas modificaciones que de veinte años á esta parte se han adoptado en nuestros hábitos sociales, basta citar las escuelas de primera educacion. la fisonomia del maestro y de los discípulos, el aspecto de la escuela, las molestias y los placeres de los primeros estudios, todo ha cambiado...

Esta revolucion que ha empezado en las escuelas primarias de enseñanza mutua se manifiesta ya en las simultáneas y agita sordamente á las individuales. La primera escuela de enseñanza mútua abierta en Francia fué dirigida por Mr; Martin, bajo la proteccion de la sociedad de instruccion fundada en Paris en el mes de junio de 1815 ....". (496)

Per altra banda, ens clarifica la diferència que considera existent entre el concepte Educació i el d'Instrucció, de manera que suposa que aquests dos conceptes s'han d'entendre com a:

"La educación se compone del conjunto de medios empleados para formar un corazón y un carácter, y es la que forma al hombre moral. La instrucción es una de sus partes que se dirige al espíritu, mientras que la educación comprende la dirección de las demás facultades. Con la instrucción se se sabe mucho, pero con la educación se aprende á portarse bien, y he aquí una inmensa diferencia. Nada hay mas peligroso que un hombre instruido si se es vicioso; porque pone á contribucion todos sus talentos en beneficio de sus pasiones. Si á un nombre que puede emplear valisimamente sus conocimientos se le aumentan estos, es lo mismo que si á un asesino á servirse hábilmente del puñal; de aquí le resultará una gran facilidad para hacer daño. Este pensamiento no debia apartarse de la imaginacion de los encargados de la educación de los mismos; que no basta instruirlos para que sepan hacer su papel en el mundo, sino que es preciso desarrollar en ellos á favor de una buena educación los sentimientos generosos que los nan de hacer dignos de representar su papel. Instruidos lo conseguirán; bien educados serán felices. (497)

hem d'indicar també que mantén la fórmula subtil de moralitzar, a "Minorva de la Juventud", no tan sols quan parla estrictament de moral o d'educació sinó fins i tot quan es presenten matèries instructives. Serveix d'exemple l'article de F. F. Villabrille quan parla d'història Natural a: "El pueblo desconocido", del que podem esmentar algun dels seus paràgrafs del diàleg que mantén un pare amb els seus fills, intenta culturitzar el jovent a partir de l'expressió de coses i observacions concretes, i de les

cüestions que es van plantejant mentres s'avança a la conversació paterno-filial:

"Enrique. Papá, al leer los libros de historia natural y al escuchar las cosas tan bonitas que V. nos refiere en sus cuestiones, cobramos mucha afición al estudio de la naturaleza, pero al mismo tiempo nos ha ocurrido una reflexión que nos desanima muchísimo.

El padre. Sepamos lo que vosotros habeis reflexionado que tanto os desalienta.

Enrique. Decimos que para participar del mismo entusiasmo de V. y para que la naturaleza nos pareciese brillante y variada, como se nos pinta, era preciso viajar mucho y admirar las cosas en el propio país a que pertenecen, pues sin salir de Madrid nunca podremos formar una idea verdadera de las producciones naturales.

Alejandro. Precisamente las cercanías de la capital son tan áridas, tan silenciosas, y tan escasas de vegetación que ni invitan á este estudio, ni hay en que ejercitarles...

Eugenio. Pero diga V., ¿son todos reyes y poderosos en este pueblo?

El padre. No se os pase eso por la imaginación. Las clases inferiores, hasta los mas simples artesanos van vestidos de seda, púrpura y terciopelo, y los cascos de los soldados rasos van adornados de ondeantes penachos de una riqueza singular. Este fáusto no produce discordias ni conclusiones porque es involuntario. Todo el mundo nace vestido de pies a cabeza, con su traje particular, con su cómodo y adecuado, por consiguiente á la naturaleza son deudores de sus riquezas y en esta parte todos son iguales."(400)

Com es veu les idees educatives, a través d'aquest article també comporten suggerències didàctiques per oferir un millor coneixement de la naturalesa, a partir de l'observació directa de la realitat, a més de les corresponents moralitzacions.

Fábules, geografia, beneficència, educació de cecs,... conformen un conjunt d'articles del tom VI, que culmina amb una conclusió de F. Fernandez Villabrilie: "El templo de Minerva". Les puntualitzacions morals que es desorenen d'aquesta conclusió poden quedar resumides amb les següents paraules:

"Desconfia siempre de ti mismo y ten presente que solo es verdadero atleta, el que sale vencedor en el combate de las pasiones.

Evita la compañía de los jóvenes libertinos que parece han nacido para deshonra de sus familias. Su mal ejemplo es peor que el mal mismo.

La gloria de un buen hijo, se cifra en el respeto, amor, y obediencia a sus padres.

Aconsejate de las personas prudentes, porque el que frecuenta el trato de los sabios será sabio, y el amigo de los insensatos será tan insensato como ellos.

...

La virtud es el mas rico tesoro: ella sola puede hacer tu felicidad en esta vida. ...

No pudo oír mas nuestro joven porque al llegar aquí se desvaneció de todo punto la ilusión. Aunque al volver en sí conoció que todo había sido un sueño, sin embargo, se le quedó firmemente impreso en la imaginación, y desde luego formó propósitos de observar al pie de la letra aquellos consejos que había recibido de un modo tan maravilloso". (499)

Aquí acabava "Minerva de la Juventud", que només va durar fins a 1836. Revista que Julio Ruiz Berrio qualifica com a la primera revista infantil i pedagògica que es produeix a Espanya. (500) Revista que utilitzà un concepte de l'Educació molt respetuós amb l'ordre establert, si bé, també és veritat, un home complet amb una seria de components que havien de conformar una personalitat humana a nivell espiritual i moral, intel·lectual, físic, cívic i útil.

Cal afirmar que té el mèrit d'esser la primera, i d'esser bastant completa i innovadora amb alguns dels plantejaments globalitzadors que ens fa de l'educació, malgrat se l'haqi de qualificar d'excessivament moralitzadora.

S'haura d'esperar una seria d'anys per trobar una revista assimilable a "Minerva de la Juventud", fins que a 1841 surt "El Amigo de la Niñez", o "El Eco de la Juventud" a 1842, fins hi tot el "Museo de los Niños", d'un temany molt reduït i que el pare contava lliçons de coses al seu fills a l'estil de "Minerva de la Juventud". (501)

D'"El Eco de la Juventud", cal destacar que era dirigit i patrocinat per Fernando Garrido, conegut autor republicà-socialista, que a 1850 es fundeix amb la "Reforma Económica" de Sixto Cámara amb el títol de l'"Asociación". (502)

També és veritat que, ja per 1833, a Barcelona es publicava "El Museo de las Familias", que deixava entreveure plantejaments educatius, sense tenir res a veure amb els infants. (503) Però si que hi havia Histories i biografies, il·lustracions, estampes de costums, fulletons moralitzants, que probablement es puguin considerar com elements dirigits a facilitar la convivència en família de manera entretinguda i instructiva.

Amb aquest mateix títol d'"El Museo de las Familias" es publicava a Madrid una revista dirigida als pares, amb biografies, historietes estampes geogràfiques, que, malgrat el seu elementarisme, resultaven instructives pel conjunt de la família, al manco aquesta era la seva pretensió. (504)

En opinió de Maria Cruz Seoane, "El Museo de las Familias", que es subtitulava "Lecturas agradables é instructivas" i que va durar fins l'any 1871:

"Era una publicació bastant pobre e insípida, con escasos grabados, misceláneas de lecturas no tan agradables e instructivas como prometió su subtítulo. Sus secciones habituales eran: 'Viajes', 'Glorias de España', 'Anécdotas morales', 'Anécdotas históricas', 'Costumbres españolas', 'Estudios biográficos', 'Estudios de historia natural', etc. A pesar de su escasa amenidad, parece que tenía bastante éxito". (505)

En definitiva, no pareix que tingués molt a veure amb els infants, més que res era una publicació que servia per adquirir cultureta romàntica en família.

Aquest tipus de publicacions eren dins la moda europea, més bé a remolc i amb un endarreriment prou notable, dins l'òrbita del "Seminario Pintoresco español", fundat per Mesonero Romanos l'any 1836, a imitació del "Musée des familles" francès. (506)

El "Semanario Pintoresco", és el que va introduir a la Península la premsa mecànica, esdeveniment que ell mateix ens descriu:

"...En la prensa mecánica en que imprime el Semanario, invencion del artista Giroudot, de París, se puede conseguir imprimir a la vez por ambos lados (blanco y retiracion) dos periódicos del tamaño de la Gaceta, 700 ejemplares por hora de cada uno de ellos, cuyo trabajo equivale al que en igual tiempo podrían hacer ocho prensas comunes". (507)

És una publicació periòdica que tampoc no és estrictament educativa, però és evident que va servir de model a algunes d'aquestes publicacions, que hem anomenat com a tals. Al menys un dels seus objectius és la Instrucció, com el mateix Mesonero Romanos indicava, a més de pretendre ésser popular i anar dirigida a:

333

"escribimos para toda clase de lectores y para toda clase de fortunas: pretendemos instruir á los unos, recrear á los otros y ser accesibles á todos". (508)

Era una revista moderada i que utilitzava un llenguatge assequible, Mre Cruz Seoane la defineix, des del punt que:

"Tiene el Semanario un espíritu mesurado, prudente, pequeño-burgués, alejado de toda estridencia, como el mismo Mesonero, que lo fundó y lo dirigió en su mejor época, de 1836 á 1842". (509)

Hi escriviren personatges coneguts per nosaltres, com per exemple, Antonio Gil de Zárate i Manuel José Revilla, més bé con a literats que con a buròcrates de la planificació educativa.

Es pot dir que era una publicació de divulgació científica, literària, al mateix temps que instructiva, que pretenia superar els periòdics del seu temps, als que critica per parlar només de política i per no oferir al poble coneixements útils: "en los tesoros de las ciencias, de la industria, de las artes y de la literatura?". (510)

El "Semanario Pintoresco" es defineix en favor de l'educació popular, que jo entenc com a divulgativa. Volia transmetre una cultura molt determinada, romànticista, que substituís la de les Acadèmies i dels Instituts.

Per les seves característiques, és assimilable al "Musée des Familles" o al "Penny Magazine" que pretenen esser

signes de modernitat. És una publicació sense les estridències típicament romàntiques, i també sense les revolucionàries. El mateix Mesorero Romanos, en el seu article "El Romanticismo y los Románticos", ens deixa clar que és un home partidari de la moderació i enemic de les estridències i conflictes socials. (511)

Al mateix temps que vol representar l'esperit del seu temps, té nostàlgia del passat especialment en temes de costums i en la representació de moments històrics. La modernització que ens presenta la revista, dels pobles del voltant de Madrid, és una forma d'iniciar els lectors al coneixement geogràfic. El seu llenguatge és eminentment divulgatiu: populista, és expressió del costumisme del seu temps, moderada en literatura i política. En general, podem afirmar que era una revista que sense voler esser academicista tenia elements instructius.

A continuació, és convenient recordar altres publicacions educatives i/o infantils que existiren en aquest període, com per exemple: "El Mentor de la Infancia" (Madrid, 1843), publicat per José Muñoz Maldonado; (512)) "El Album de los niños". (513) "El Director de la Juventud, Periódico de Ciencias y Artes dedicado a niños y adultos" (Barcelona, 1845); (514) entre altres. En general podem dir, d'aquestes publicacions periòdiques infantils que, malgrat el seu títol i el seu objectiu, van més dirigides als pares que als propis

infants. El seu contingut és moralitzant i educatiu, escrit amb un tò d'erudició difícilment entès pels infants, i els pares sinò eren mínimament aficionats a la lectura, no crec que els interessàs gaire però supòs que en aquell temps, com a novetat devien interessar, però també és significativa la seva curta durada.

Es característica seva que es publicuin a les seves pàgines, historietes, biografies, presentacions de personatges cèlebres, nocions d'història i geografia d'Espanya i d'Europa, etc, i poques notícies d'Instrucció pública.

Les seccions que composaven aquestes publicacions, quasi sempre, dins l'esperit romàntic, molt donat a revivire tradicions, si bé és veritat que al mateix temps oferien pautes de comportament individual i col·lectiu pel present i pel futur. Poques vegades superen la idea de deslligar la moral de la religió, a on els contes quedaven alternats amb bastants articles d'història sagrada, especialment veure "El Mentor de la Infancia", que li donen un ambient de falsa pietat, o de ~~pietat~~ exageradament paternal. Fins i tot, la insistència en que el comportament humà, té un objectiu trascendental, obrar segons els dictats de la consciència divina, resulta en poca credibilitat.

Segons expresió de Carmen Villasante, "El Mentor de la Infancia", dins aquesta alternància d'història sagrada i "enternecedoras o ridiculas anécdotas de piedad filial", es dona cabuda a una "¡gran novedad!, ciertos juegos populares como el del milano ..." §15)

"El Mentor de la Infancia, Educacion Familiar. Periódico de los niños, abonado por ochenta y tres páginas. Por una sociedad de padres de familia. Director y recactor el Excelentísimo Sr. don José Maria Muñoz Maldonado." Es així que figura a la portada del segon tom publicat a Madrid per la impremta "Sociedad literaria y tipográfica" a 1844. (516)

Aquest tom comença amb un gravat i un article dedicat a les mares de família i diu:

"A vosotras madres de nuestros tiernos lectores nos dirigimos hoy.

Nuestro periódico ha sido hecho para vuestros hijos y hecho de tal modo que vosotras lo habeis leído cual si fuese escrito para vosotras mismas. No hace siete meses que hemos empuñado tan útil, tan agradable tarea. No somos nosotros los únicos redactores del Mentor de la Infancia, No hay una madre que no lo haya escrito al mismo tiempo que nosotros, ó mas bien nosotros hemos tomado la pluma, y dictando vosotras hemos escrito bajo vuestras inspiraciones. El Mentor es la obra de vuestros pensamientos."(517)

El seu objectiu primordial era arribar als infants mitjançant els seus pares, malgrat no es manifesti tan clarament. Ens diu que, des del primer dia, prengueren per mà els infants i aquests al·lotats s'entregaren als seus amables mestres. Els nins, segons ens indica "El Mentor De la Infancia", desenvolupaven la seva imaginació mitjançant les seves propostes, però amb la col·laboració dels pares. (516)

Es congratua que els seus treballs arribin a la porta de dues mil famílies, i de l'interés que desperta quan es parla de la religió, de la pàtria, de l'honor, de la felicitat, dels sentiments que han de desenvolupar-se als infants per desenrotllar-

se en la societat. Era una forma de proposar un tipus de socialització on l'infant havia d'adquirir pautes de comportament que facilitassin la conformació d'una societat que valorés la convivència familiar, però també la col·lectiva. Aquesta convivència col·lectiva anava adquirint forma mitjançant els canvis socio-polítics i econòmics dins el model Estat-nació que s'anava construint al mateix temps que canviaven els valors socials.

En definitiva, la missió d'aquesta publicació és:

"No se crea que el libro que hemos compuesto sirve solo para los niños. Hombres ya formados encontrarán en él noticias muy curiosas é historias que los recrearán y distraerán su ánimo en muchas circunstancias de la vida, siendo un libro de lectura tan instructiva como entretenida para todos". (515)

Era una forma d'incidir als pares perquè influïssin els infants, i així poder aconseguir implantar el model de societat a que s'aspirava amb garanties de continuïtat.

Una altra manera de moralitzar que havia assolit aquesta publicació era la de reproduir faules amb un llenguatge irònic i que probablement pretenia cridar l'atenció al lector, agradablement, per arribar millor a la seva consciència.

Com es veurà a continuació, en presentar una d'aquestes faules, el vocabulari i la fraseologia que s'utilitzava era un poc recercat i difícilment comprensible pels infants. Per poder comprendre el que es vol dir amb les afirmacions anteriorment exposades, pot servir d'exemple la següent cita:

"El Mono, La Ardilla y El gato./ Fábula.

Un mono bien provisto/ de orgullo y de malicia,/ Perverso como el solo/ Y presa de la envidia,/ Con un gato machucho/ Y una ligera ardilla/ Sentábase á la mesa/ Y con ellos vivia./ Nunca el mérito ajeno/ Para él fue prenda rica:/ Alaba á los presentes,/ Y á los otros critica./ 'Qué encantadora eres!'/ Adulador decía,/ con labio alibarado/ A su buena vecina./ '¡Qué gentil es tu aire!'/ '¡Qué fino, bella ardilla!'/ '¡Qué elegante es tu ropa!'/ Mucho te quiero, amiga./ No es como tu ese gato/ Que se lame en la silla,/ Y a quien el ama besa,/ Contempla y acaricia, no tiene gentileza/ Ni de gracia una pizca./ Y no se porqué el ama/ Lo mantiene y lo mimas./ 'No hablaba de este modo cuando el gato le oia,/ Que entonces una tonta/ Era la pobre ardilla,/ Una mala cabeza,/ Una loca alurdida,/ Sin principios ningunos,/ Y del bien enemiga./ Una tarde que ocioso/ lendido panza arriba,/ Se cebaba en el gato/ Con cruel alegría,/ Súbito presentóse/ Del burlo á la vista,/ El gato marrullero,/ En el sus ojos fija./ '¡Bravísimo! exclamó;/ Bien haces por mi vida:/ A los dos nos elogias/ Y á los dos nos criticas./ Hoy me ha tocado a mí/ Y ayer tocó á la ardilla;/ Tienes razon, amigo,/ Te portas, voto a Uribas!'/ Al imprudente mono/ Importóle una higa/ Quanto le dijo el gato/ Ronca la vez de ira./ El critico burlo/ Levantose con prisa,/ Con intencion maligna,/ Haciendo mil visajes/ Salió de la cocina./ Cuantos hombres conozco/ Que aqueste mono imitan,/ Iriendo á todo el mundo/ Con lengua viperina!/ Por fortuna los dardos/ Que á todas partes tiran/ Se vuelven contra ellos,/ Pues si bien se examina/ Mas en desprecio cae/ El tonto que critica,/ Que aquel en quien se ceban/ Cual doble sabandija." (520)

Això que hem reproduït a les línies anteriors ens demostra que molts dels missatges publicats anaven dirigits directament als pares perquè els fessin comprensibles als fills.

Els temes que més abunden en aquest tom estudiat són el de la història Sagrada, dedicada a personatges típics com per exemple: Sansó, Samuel, Moisès, Déu al Sinai, ... D'història Natural: el ilop, el cèrvol, les formigues, l'ibis, ...etc.

El tom tercer (1844) continua en aquesta línia però amb articles més llargs, conté més literatura i menys làmines, que

resultava més poc mençívola per als infants.

No s'hi troben temes estrictament educatius, ni instructius, si bé de tant en tant hi figuren conclusions moralitzadores, que pretenen oferir una interpretació educartiva de les historietes ofertes, especialment des de la Història sagrada, és el cas del següent exemple, "Modelo para los estudiantes", quan es deu:

"San Basilio y San Gregorio de Nacienceno, de familias nobilísimas, nacieron casi al mismo tiempo, y su nacimiento fue el fruto de las oraciones y la piedad de su madre que desde aquel momento los ofrecieron á Dios, habiendo la de San Gregorio santificado á su hijo, haciéndole tocar con las manos los sagrados libros

...

La educacion corespondió á lo que se debía esperar de una familia, cuya piedad era hereditaria y doméstica, por decirlo así, y cuyos miembros todos, padres, madres, hermanos, hermanas y abuelos por uno y otro estado, eran santos y santas muy ilustres". (521)

Com es veu a "El Mentor de la Infancia", quasi bé la beatutia, en la bona educació, i millor si els sers a educar eren de bona familia.

Era una publicació de moral tradicional en molts d'aspectes, amb un caire costumista i romanticista, sense poder arribar-la a definir com a romàntica, al menco en aquest tom III.

El que vull dir és que en sembla que no si respirava gaire l'esperit liberal, com per exemple es detectava en alguns dels articles de "Minerva de la Juventud". Jo diria que era una publicació que encaixava dins la mentalitat moderada.

El tom quatre d'"El Mentor de la Infancia" es publica ja l'any 1845, a la impremta Santiago Saunague de Madrid, encara com a periòdic dels infants. Comença així, tot adreçant-se als seus lectors:

"Hoy continuamos nuestras tareas con el cuarto tomo, y no podemos menos congratularnos por el éxito que á llegado á obtener un periódico dedicado exclusivamente á la juventud. Dos años hace que emprendimos nuestra utilísima misión, y cada día nos alegramos mas y mas de haber dado a luz El Mentor, ya que solo viene a animarnos en nuestra empresa el deseo de ilustrar á la infancia, sino que recompensa suficientemente nuestros desvelos el afan con que esta publicacion es acogida en toda la monarquía.

Las familias bien acomodadas, lo mismo aquellas que libran su subsistencia en el trabajo y la economía, se apresuran á suscribirse en nuestro periódico, prueba evidentísima de que hemos acertado en nuestras incansables tareas. ..." (522)

Com es veu, per elogis no quedaven, i faltaria saber si realment era tan popular i populista com ens vol fer veure. Probablement només arribava a les famílies més cultes i acomodades, ja que pel grau de cultura acadèmica existent en aquell temps, probablement la majoria de gent no estava preparada per rebre el missatge que volia trasmetre. De fet, cal fer notar, que una vegada acabat aquest tom, aquest periòdic dels infants, de setze pàgines per exemolar, desapareix.

El 13 de juliol de 1845 neix el "Album de los niños, periódico literario", que des del punt de vista de temàtica presentada s'assemblava molt a "El Mentor de la Infancia", també de 16 pàgines, però més literari i amb els articles firmats, cosa que no es feia en "El Mentor de la Infancia" i només es publicava els diuerntes

a la imprem de José Rebolledo. Els temes que solien tractar eren de moral cristiana, d'Història natural, d'Història d'Espanya, i tenia una secció recreativa, a on s'aprofitava per moralitzar en forma de vers, que volia ésser la part més suggerent per als joves. (523)

El 24 d'agost, en el nº 7 treu una secció científica que dedica a plantejar un: Sistema completo de Instruccion primaria. Articles que van sense firma i són més literatura que autèntics plantejaments educatius, si bé d'ells es pot deduir que volia ésser un sistema que valorés la labor del professor d'instrucció elemental i el paper dels pares en l'educació dels seus fills. Per això ens divideix la seva obra en tres parts: 1ª relativa a l'edat infantil, a l'autoridad paternal i a l'educació dels fills pels seus pares; 2ª ofereix les característiques científiques del professor i la institució a on s'haurà de formar; 3ª tracta de l'aula segons el nou ordre educatiu. (524)

En aquest mateix any sorgeix un altra publicació dedicada a l'educació i en to moralitzant, aquesta és "EL Director de la Juventud, aquesta vegada a Barcelona. S'inicia el 7 de setembre de 1845 i desapareix el 22 de febrer de 1846, per tant dura molt poc.

D'aquesta publicació, dedicada a nins, nines i adults. La part eminentment infantil és la historieta de contes curts i biografies de personalitats. (525) De totes maneres ja ens entra al període que estudiarem després.

Després d'aquest repàs a les anomenades publicacions infantils, d'aquesta primera etapa, no podem oblidar un tipus de publicació com el "El Instructor ó Repertorio de Historia, Bellas Letras y Artes" (Londres-1834), com antecedent de publicacions tècniques i instructives, de més qualitat científica que algunes de les anteriorment esmentades, sense deixar d'esser divulgatives.

De la presentació de la publicació es dedueix el seu objectiu:

També es pot posar un altre exemple d'aquests antecedents: "El instructor ó Repertorio de Historia, Bellas Letras y Artes" (Londres-1834), com es dedueix de:

"El Editor del Instructor sin pedir perdon ni hacer apología en este primer número, estando convencido de la utilidad de facilitar una instruccion popular por medio de periódicos enciclopédicos y baratos, tan felizmente practicado en Inglaterra en estos últimos años, y adoptado ya en Alemania y Francia, se ha encargado en la publicacion de uno en Castellano para facilitar informacion á aquellos que prefieren instruirse por medio de esta lengua". (526)

"El Instructor" era un intent d'instruir sense avorrir ni cansar, sense polititzar vol informar de la política, i dona per suposat que els lectors ja estan instruïts en els principis de la religió cristiana, i per tant el periòdic només ha de mostrar una sana moralitat. . (527)

El programa d'aquesta publicació queda definit per les

materies que quedaven indicades a la referència que a continuació reproduïm:

"Instrucción popular sobre la Historia antigua, con la descripción de los monumentos mas interesantes que á pesar del tiempo, destructor universal, se han conservado enteros, ó en parte arruinados, hasta el presente.

Noticias del estado actual de los varios países del mundo, con relación de las costumbres ó singularidades de algunas naciones distantes y cuestas a los usos conocidos entre nosotros.

Información sobre el estado presente de las naciones Europeas con respecto á la instrucción pública, estado de literatura y artes, agricultura, comercio, riqueza, fuerzas terrestres y navales, y todo lo comprendido bajo el nombre de estadística". (528)

Es una publicació que s'adequa a les exigències de la nova societat, i reflecteix la mentalitat en que es gestava aquell model de societat.

Notícies sobre fàbriques i màquines, a la moda de l'industrialisme que es vivia a Europa; Articles que oferien informació geogràfica i meteorològica; Història Natural; tot un repertori d'Història, Belles Lletres i Arts, que conformaven un cumul de materies valorades en aquell ambient utilitarista i romàntic, al mateix temps, en el que es volia conjugar la idea de progrés amb la de tradició i herència del passat.

Però aquest conglomerat d'informació i mentalització estava al servei d'una idea transcendent: "Deu i Home", que són considerats com a les dues meravelles de la creació, així els esforços van dirigits a aconseguir el desenvolupament de la indústria humana. (529)

De les aportacions que s'ofereixen a "El Instructor" ens interessen les corresponents a l'Educació, ja que hi trobam articles concrets sobre el tema, com per exemple:

A "El Instructor" trobam articles sobre educació en concret "Educacion, ¿En qué consiste?", (530) "Educacion nacional en Prusia", (531) i "Educacion comparativa en otros países" en el 1er. tom. (532)

En el seu conjunt "El Instructor" tenia com objectiu fonamental l'Educació i no la recreació, malgrat no passi d'esser una publicació d'anecdotes, biografies, descripcions d'escenes bíbliques, escenes costumistes, descripcions de països, etc.

Educació és a "¿En qué consiste la educacion?:"

"Esto prueba la necesidad de una educacion general; una educacion que nos enseñe las obligaciones que debemos á Dios i á nuestros próqimos; una educacion que nos enseñe deberes como ciudadanos, como miembros de una comunidad, la cual no podrá subsistir si cada individuo no contribuye para su mantenimiento, obedeciendo las leyes hechas para bien general de todos. en suma una Educacion que corriendo el velo de la ignorancia, franquee luz al entendimiento, y llenandole de ideas nobles y hermosas estiende la esfera de su poder; este será un tesoro del que podrá cada uno sacar quiera para sí cuando este solo, ó para otros cuando esté en sociedad, siendo imposible que la mente pueda contemplar, sin estar, sin estar enriquecida con previo conocimiento de las obras de la naturaleza, ni que pueda haber conversacion agradable si no está variada con instruccion, y conducida con urbanidad". (533)

No és més que una declaració de principis, però ens indica les línies en que es fonamentava la moralització que es pretenia.

Aquesta publicació va durar fins a 1841, en que el nombre de subscriptors havien disminuït, a més a més s'esperava substituir la publicació periòdica per una altra.(554) També crec que aquesta publicació ja havia complert la seva funció ja que a Madrid i Barcelona s'editaven publicacions periòdiques semblats, entre elles "El Museo de las Familias".

Una altra publicació de tipus eminentment educatiu, el Boletín de Instrucción Pública, publicat per Juan Miquel de los Rios a 1858, però només conec un volum.

És un dels primers que es defineix a favor d'un Ministeri d'Instrucció Pública, al manco així ens ho diu:

"Apenas habia sido creado el ministerio de Fomento, hoy de la Gobernacion de la Península, así me expresaba en el 'Ateneo' periódico literario que se publicaba en 1834, núm. del 15 de abril. 'Persuadido de ser grandísimo obstáculo para el acierto la reunion de multitud de especies heterogéneas, y de que producirán mas perfecto éxito la division de trabajos y el aumento de gefes, que reunidos discutan é illustren sabiamente los asuntos cuyo detalle estan dedicados á investigar, no creo perjudicial la idea de otro ministerio que descargando de ocupaciones acumuladas á los de la justicia y fomento, tuviese á su cuidado dirigir todas las escuelas, ramos y enseñanzas de instruccion pública, los asuntos y corporaciones eclesiásticas, los de imprentas, de beneficencia, hospitales y espectáculos, y cuanto abraza la parte literaria y de moral".(555)

També ens indica que va insistir sobre aquesta idea a "El Observador" i a "El Independiente", deia que la principal causa dels pocs progressos de les reformes del Ministeri de Governació, era la heterogeneïtat i la multitud de matèries a reformar. (556)

Més endavant, sobre la diversitat d'opinions i de partits polítics, indica:

"Este mal es de los que mas hieren nuestra administracion y se opone mas á sus progresos: no se busca el mérito ni la experiencia, sino la felicidad de prestarse á la unidad de opiniones que á veces discrepan solo en átomos. De aquí proviene, 1º que no se llega á concebir en cada ministerio ó raro general un sistema que examinado, mejorado ó reformado le haga progresar, resultando que por carecer de él en particular cada uno, tambien se carezca del general, del estado que se fundó en aquellos, quedando obstruidos los eges de la maquina social. 2º Que las providencias ó arreglos particulares se hacen aisladamente, y cuando la necesidad ya sus consecuencias, y aun el estado en que se hallan. 3º Que todo pende de marcos secundarias que ni tienen la responsabilidad ni la representacion é inteligencia que debe adornar á un ministro." (537)

No només dóna aquestes raons que servissin per a la constitució d'un Ministeri d'Instrucció Pública:

"1º aprovechar cuantas instituciones existen y sean compatibles con las mejoras actuales: 2º No gravar sino lo indispensable al contrario, aplicando, centralizando y dando mejor direccion á los fondos, tributos y exacciones actuales: 3º Las novedades que hayan de introducirse deben ir abriendo el camino de las mejoras, acomodándose sin embargo en lo posible á lo existente que convenga conservar. 4º No dar cabida sino á medios sencillos y fáciles de ejecutar, que ni entorpezcan ni retrasen los progresos que deben esperarse".(538)

A continuació planteja els afers que el Ministeri hauria de tractar, i fa unes reflexions sobre la importància de la Religió i de l'Església, més que res per la influència que aquesta manté en qüestions d'Instrucció pública i que, segons ell, no seria convenient que les abandonés, perquè és partidari de que la religió i la beneficència no es separin de l'Instrucció pública. (539)

Un altre sector que s'ha de tenir present, a més de la beneficència, és el d'espectacles, i sostenir establiments que "se ejercitan los estudios de literatura, historia y ciencias,

y que pueden ser el instrumento por donde comunique el Gobierno á los pueblos las buenas ideas religiosas, morales i politicas", per tant espectacles i instrucció pública hauràn de fer un camí conjunt. (540) En definitiva el Ministeri d'Instrucció Pública, culte, beneficència, espectacles i imprentes.

Proposa l'establiment d'una Acadèmia Nacional a Madrid, composta pels professors més acreditats, escriptors més cèlebres i literaris més eminents, es volia fer de Madrid el centre imprescindible de l'Instrucció Pública i de la Cultura de l'Estat, tot continuant, de manera consultiva, la Direcció general d'Estudis com òrgan consultiu, complementada per aquesta Acadèmia en els aspectes científics, i vigilaria la bona conservació, perfecció i difusió de les llums.

Tot seguit exposava la idea que les províncies tinguessin la seva pròpia Acadèmia, com òrgans consultius de les autoritats locals de la Instrucció Pública, una espècie de Juntes d'Instrucció pública provincials també a nivell consultiu. (541)

De l'Educació de la dona ("bello sexo") ens indica que que s'exigeix que hi hagi un cos consultiu, i que estigui agregat o separat de la Direcció general d'Estudis, per facilitar el desenvolupament del sistema educatiu de les nines. Tot procurant-se també la creació d'una Acadèmia similar a la dels homes, perquè les ensenyances de les dones no es quedin endarrerides en relació als avanços, moltes vegades propiciats per elles mateixes. (542)

El govern de la Instrucció pública estaria dirigit a les províncies per:

"1º Por un inspector con un secretario que sean nombrados por el Gobierno y á cuyo cargo y del sueldo que se les asigne esté el tomar permanente ó eventualmente los dependientes que necesiten; 2º Por una junta consultiva de inspeccion presidida por aquel jefe y compuesta de dos vocales de la diputacion provincial y otros dos del ayuntamiento elegidos de su seno; y de dos individuos prácticos por cada uno de los sujetos á su cuidado, y cuyo nombramiento haga la primera vez el Gobierno, oyendo á los inspectores y estos á las academias i establecimientos que dependen de este ministerio, y en lo sucesivo por el mismo Gobierno á consulta en terna para cada ramo de las mismas inspecciones: estos servicios serán gratuitos y meritorios en las respectivas carreras, y se les señalará sus cualidades, duracion, días y épocas de sus sesiones en el competente reglamento que se forme, haciendo de secretario el del mismo inspector. 3º por subinspectores nombrados donde y en la forma que mas convenga". (543)

A continuació ens parla de la situació dels distints nivells d'Instrucció Pública, ens ofereix un intent d'anàlisi comparativa amb altres estats d'Europa, defensa un model de centralització eficaç, baix de la concentració del Ministeri d'Instrucció Pública, exceptuant els estudis militar i de marina. (544)

Defensa la vigilància sobre la qualitat del professorat, la rigorositat en els exàmens i ens presenta un estat de l'ensenyança, així com les seves millores a on es manifesta la seva mentalitat unificadora i uniformitzadora, entre altres raons dona les econòmiques:

"Centralizando todas las enseñanzas i fondos, aplicando los de las que sobren á cada alumno que pudiese pagar por trimestres, no creemos se necesitará por ahora recargar las contribuciones para el establecimiento de un colegio al menos de segunda enseñanza en cada provincia, y la que por falta de aquellos medios no permitiese tenerle, tampoco abundaria en hombres que debiesen distraerse de la industria, por lo que se podria unir á otra provincia para gozar aquel beneficio..." (545)

Crítica la diversitat de centres que es dediquen a l'ensenyança de la Teologia, la que creu que s'ha d'ensenyar o bé a les universitats o en els seminaris conciliars, no en tots dos. "De lo que se deduce de refundir tanta variedad d'ensenyança de la teología; sinó es reforma de manera radical els seminaris conciliars, en cas de unir-se a les universitats.(546)

Les indicacions que en el present document es donen com a més convenientes per aconseguir una reforma en els estudis de teologia:

"1º porque su estudio se hace pública y uniformemente en las universidades; 2º porque los nos seminarios ni son bien dirigidos, ni tienen buenos maestros, sino los mismos discípulos que van ascendiendo; sus estudios se hacen clandestinamente: catequizar y utilizar á clérigos haber sacado de los seminarios; 3º porque su conservación será un verdadero privilegio en favor de la teología que perjudica á las demas profesiones de utilidad conocida, y se emancipan del plan y sistema general de educación pública; 4º porque estas distinciones y separaciones desde la juventud, hacen al clero creerse independiente del estado con cuya generalidad de clases se acostumbra á no estar identificado; 5º porque hallándose la mayor parte situados en poblaciones pequeñas y de mucha clerecia, las hacen levíticas y dominan con facilidad. Y finalmente porque en las universidades el mayor trato con jóvenes ilustrados, la facilidad de libros y otras circunstancias, contribuirán á mejorar las costumbres y civilización clero" (547)

Segueix presentant aspectes en que incidiria la constitució d'un Ministeri d'Instrucció Pública, presenta un resum de les juntes i establiments d'Instrucció pública i beneficència de cada provincia. (548)

Per una altra banda també ens ofereix un estudi comparatiu de la Instrucció primària i universitària a Europa, com era habitual en els autors d'aquell temps, de la Instrucció primària

ens diu:

"La instruccion elemental, si bien la más importante de todas, es sin embargo la que adolece de más vicios en su organizacion, en la mayor parte de los paises, por lo que toca á la estension de la enseñanza y á los métodos adoptados para ella. Las escuelas lancasterianas ó enseñanza mútua han producido algunos adelantos, pero en todos los paises las hay". (549)

En aquest estudi comparatiu també ens presenta un resum de les escoles existents a diversos països com es el cas de Dinamarca, Grècia, Anglaterra, Irlanda, Escòcia, Prússia, Països Baixos (Bèlgica i Holanda), etc. (550)

Com a conceptualització globalitzadora dels seu plantejaments educatius ens defineix el concepte d'Educació:

"La buena educacion forma el completo de virtudes civiles y religiosas que van siempre inherentes al alma del que lña posea; ningun otro objeto puede adherirse tanto á la naturaleza que no sea lanzado del corazón humano por las preocupaciones, vicisitudes, desgracias & c. que le harán desaparecer; luego ella es el signo que diferencia á los hombres".(551)

Posa a l'home al centre de la naturalesa, i des de l'Univers es dirigeix camí del creador, on l'educació dirigeix l'home i fixa la seva situació en la societat, és més, pensa que:

"Todo, todo está unido y estrechamente enlazado en una sociedad bien gobernada, en términos de que la falta de educacion ó la mal dirigida de cualquier individuo influye en el cumplimiento de sus respectivos deberes, los que hacen sentir el defecto en los demas, pues todos son otros tantos eslabones de una cadena, que aflojado ó roto alguno se desunen los restantes" (552)

Pensava en una societat estructurada des d'alt, on cada

un hauria de jugar el seu paper.

Altres aspectes que toca en aquest Butlletí d'Instrucció Pública en Juan Miguel de los Rios són: Sociedad de Fomento de la Ilustracion en Barcelona; Las ciencias dirigen el trabajo del hombre que constituye la propiedad, fuente de la riqueza; el Conservatori de música; Instrucción pública de los artistas; Proyecto de un instituto artístico propuesto á la sociedad económica matri-lense; Universidad Central. Així es completa la primera part del Butlletí. La segona part consisteix en compilar aspectes de la legalitat vigent. Ens indica l'objecte que pretenia en el futur la publicació. (553)

Després de fer un repàs als nivells d'ensenyança existents en el seu article: Establecimientos literarios, ens indica:

"Sucesivamente publicaremos artículos acerca del estado de cada una de las tres clases de enseñanza, á saber, de la elemental ó primaria, de la secundaria y de la tercera ó superior, esponiendo los métodos adoptados, los libros de asignatura, y circunstancias que deben reunir los que traten de emprender los estudios ó pasar de unos á otros, ó quieran dedicarse al cargo difícil, pero honroso, de la enseñanza" (554)

Volia contribuir a la reforma de l'estat de l'ensenyança i oferir notícies sobre la Instrucció Pública.

Des fet la segona part del Butlletí esmentat es dedica a plasmar alguns aspectes de la legislació vigent. I desconec si es va publicar cap altre exemplar, però crec que era important presentar-lo perquè en les seves pàgines es denota la mentalitat de l'època en matèria d'Instrucció Pública, des de mentalitats liberals moderades.

Per acabar aquest repartiment de les característiques de la premsa des del punt de vista dels plantejaments educatius que oferien als seus lectors, vull fer referència a una publicació bàsicament professional que, malgrat només duràs poc més de deu mesos, resulta digne de destacar pel que pretenia defensar: els interessos dels professors d'Instrucció pública. Aquesta publicació era: "El Educador, Revista general de la Enseñanza" (1842). (555)

Els propòsits d'aquesta revista es presenten com a defensors dels interessos del bé públic i fan una crítica al sistema d'ensenyança:

"Un sistema vago de enseñanza, proyectos de reforma incrustados en el carcomido esqueleto del antiguo plan; un amalgama de elementos los mas heterogéneos; he aquí; lo que de instruccion se nos presenta en la actualidad. ¿Cuál pues será el deber de un escritor; al tocar este desordenado cuadro que raya casi en monstruosidad? No será por cierto prejuzgar en abstracto las medidas ó disposiciones adoptadas por los gobernantes; si que indicarles las que en su concepto juzaque mas oportunas para hacer posible la consistencia de los elementos tan opuestos: descubrirles, para que su poder los fecundice ó aleje, todos los resortes u obstáculos que pugnan entre sí, ya para rechazar, ya para recibir las reformas". (556)

Es volia alentar els joves que pretenien dedicar-se a l'ensenyança, i desenvolupar un ambient favorable per facilitar la dignificació de la professió, i potenciar la cooperació dels professors, catedràtics i mestres. (557)

Les notícies que s'oferien eren molt puntuals, de tipus oficial, però una de les preocupacions insistents en les seves pàgines és la qüestió de la formació dels mestres de primera educació, i facilitar la relació entre els professors d'aquest nivell. (558)

Per exemple la notícia sobre una escola tècnica per a professors:

"Después de haber escrito las líneas anteriores, acerca de nuevo impulso que se va dando á la Academia literaria y científica, de instruccion primaria elemental y superior de esta corte; ha llegado á nuestra noticia que esta muy adelantado nuestro proyecto de la creacion de una escuela especial, para profesores; en la que durante las primeras horas de todas las noches, y en las primeras horas de todas las mañanas, y en las mañanas de los días festivos puedan dedicarse á seguir un curso completo de enseñanza y pedagogía los jóvenes que estando practicando en los establecimientos de la corte aspiren á examinarse de profesores". (559)

La crítica, a l'organització de l'ensenyança i al paper que jugava la direcció d'Estudis, era forta. R.B. hi deia la seva opinió:

"Pues bien; si hay una ley terminante que concede estas gracias; si muchos que las solicitaron han conseguido aprovecharse de ellas, ¿qué facultades tiene la Direccion de Estudios para hacer de peor condicion á los que hoy reclaman? ¿Hay alguna ley que derogue la de 18 de junio de 1837? Creemos que no, y si así fuera, seria preciso convenir abiertamente á sus deberes, negando á unos lo que no puede negar, y se ha concedido á otros". (560)

La crítica seguia i el 16 de març de 1842 es veia, dels exàmens de mestres celebrats a Madrid per la Comissió provincial d'instrucció:

"Con sentimiento, repetimos, porque dieziocho jóvenes que se han presentado á exámen; tan solo tres probaron tener tener los suficientes conocimientos para optar al profesorado; unos cuatro ó cinco, se hallaban regularmente instruidos en algunos ramos, y los mas, no dudamos decir que no debieron presentarse". (561)

Es diu que no tenie justificació el que a Madrid hi hagés una Escola Normal "y que los que pretenden el establecimiento de otra, son enemigos de aquella", però més endavant s'afirmava que con "placer los exámenes de la Escuela Normal, y que satisfechos nos congratulamos en ver la altura de conocimientos" als que alguns dels alumnes, però també es queixa dels mètode seguit per dur a terme els exàmens. (562)

Anuncis d'actes, de llibres, especialment per a la Instrucció primària: Andres González Ponce: Geografía de niños. (563)

Juan Miró: Manual de los niños. (564) Enrique Somalo y Collado:

Lectura para niños, y Elementos de Educacio. (565) P. Ripalda:

Catecismo de la doctrina cristiana. (566) Etc.

"El Educador" va publicar una serie d'articles dedicats a la Historia de la Instrucció pública amb aquest subtítol "Ojeada acerca de la enseñanza pública en España":

"En este trabajo de reorganizacion, era necesario comenzar por la instruccion primaria, y que es la base de todas las demas. Es casi materia imposible saber cuál es hoy dia en España, la relacion de la poblacion general". (567)

Aquest conjunt d'articles no és sinó un sol article, amb els corresponents comentaris del "Educador" inserit dins la secció de "Variedades", que per altra banda havia estat publicat a un periòdic de Paris segons la mateixa revista. (568)

Es clar que el mirall de les comparacions de política educativa d'aquell temps era França, ja per criticar ja per il·lustrar, una de les crítiques que se'n presenta és la que imposava una concepció de l'Educació sense plantejaments morals. (569)

El present article va de crítica en crítica, mentre es presenta, a les notes del marge es fan indicacions no gaire favorables a la política del govern de l'Estat espanyol.

Per exemple, mentre a l'article es senyala que a Madrid i al voltant de la Direcció General d'Estudis, es du a terme una tasca de centralització i dinamització de la política educativa. Les crítiques fetes per la revista "El Educador" eren:

"Ninguna cuestión importante, según nosotros entendemos, se agita en ella para beneficio de la educación, sino que nos las "señalen", pues hasta ahora no lo hemos visto. Por el contrario, en el día la dirección general autoriza con su silencio el desorden de que sin los títulos correspondientes se pongan a enseñar públicamente hombres atrevidos diversos ramos para los que previenen las leyes no solo un exámen que acredite la suficiencia del individuo que se propone enseñarlas, sino tambien que se halle adornado del título, como seguridad que da el gobierno á la nación, para que esta entregue con confianza sus hijos á aquellos hombres que ya han pasado por el crisol de la ley." (570)

A "El Educador" es desconfia de la política governamental en el sentit que la instrucció no arribava a la majoria de la joventut ja que, per exemple, les obres aprovades pel govern per esser utilitzades pels professors no tenien ordre ni concert i es considera que no eren innovadores.

En línies generals, "El Educador" defensa les classes mitjanes en quant a la seva educació, perquè d'elles:

"... salen por lo general los hombres virtuosos, los hombres instruidos, laboriosos, i para decirlo de una vez, los que hazen honor a sus familias i son útiles a ellas mismas i al Estado, porque son los que han debido á sus padres mejor educacion." (571)

Les seccions en que estava estructurada la revista "El Educador" eren:

- 1.- Butlletí d'actes del govern.
  - 2.- Articles d'Animals sobre les diverses rames d'instrucció.
  - 3.- Exàmens dels mètodes i llibres d'ensenyament.
  - 4.- Resenya històrica dels col·legis, instituts, pensions, etc., amb una notícia dels exàmens públics que s'hi celebren.
  - 5.- Extracte de les sessions literàries.
  - 6.- Varietats literàries i científiques de diverses corporacions.
  - 7.- Notícies i anuncis d'interès positiu per als professors.
- (572)

A partir del 5 de Novembre de 1842, aquesta revista s'anomenaria "Semanario de Instruccion pública, periódico dedicado especialmente a los profesores de Instruccion primaria i secundaria". Comença amb una secció dedicada a la Instrucció primària amb un article titulat "abusos". (573) Té un caire molt pessimista en el que es refereix al "muy triste porvenir de los que se dedican á desempeñar el noble magisterio de primeras letras". (574)

Per altra banda, no manquen elogis a certes iniciatives oficials: "Emos tenido el mayor gusto en leer la suzinta relacion que aze el papel ofizial" (575), tot referint-se a l'establiment de les escoles de la fàbrica de cigars de Madrid. Amb una visita del Ministre de Governació, segons el "Seminario de Instruccion", va dir:

"... que despues de aber recorrido S. F. la escuela de párbulos, en la que presenzió diferentes ejerzizios de mas de 150 niños y niñas, que sin embargo de haber muchos que apenas podian sostenerse sobre sus tiernas piernezillas, fueron ejecutados con la mayor prezision, i despues de aber obserbado las pruebas de sus adelantos en catezismo, la lectura, aritmética i jeografia, pasó á la de adultos, no menos bien dirigida que aquella.(576)

També a nivell de coincidència amb els plantejaments oficialistes defensa la concixença del mètode mutu d'ensenyament normal i el de Lancaster, i es queixa que, en general, els mestres no el conequin.

Finalment, una de les propostes més significatives que se'ns fa del "Seminario de Instruccion pública", com a alternativa a les insuficiències de la Direcció general d'Estudis, a la que considerava "Momia del Antiguo Régimen Absoluto", és la necessitat d'un Ministeri d'Instrucció pública. Degut a que l'organització de la Instrucció pública demandava una estructuració molt més completa i la direcció general d'Estudis resultava un obstacle per aconseguir les aspiracions d'un nou sistema educatiu. (577)

Es per tot això que:

"Urje, pues, sobre manera que desaparezca esa momia, signo de funesta memoria de la época de los oscuros Calomardes i locuazes Ermosillas, i que sobre ella se debate un ministerio de instruccion pública, robusto ó la per que sábio, tan baliente como atrebido, i que penetrado de la nezesidad de sacar al importante ramo de la pública instruccion del estado de desquiziamiento i ruina en que se encuentra, se lenze á levantarle con la fuerza i solidez que contiene i á menester la mas segura columna sobre que descansa i se asienta toda forma de buen gobierno." (578)

Aquesta proposta que feia el Semanari d'Instrucció pública és una de les que té més visió de futur a llarg termini, puix la Instrucció pública a l'època contemporània s'organitza baix de les competències d'un ministeri d'instrucció pública.

A més a més, l'any 1843, Espartero, com a Regent, va suprimir la Direcció d'Estudis i va concentrar les competències d'Instrucció pública al Ministeri de Governació. (579)

Fins aquí hem fet un repàs al que crec més significatiu de la premsa especialitzada en temes educatius o que pretenen anar dirigits als infants, encara que en la seva majoria només motivaven els adults incultes per la seva literatura, pel seu moralisme seriós i per la presentació.

La premsa no especialitzada queda reflectida al llarg de gran part d'aquest treball, i és pel que consider que he de donar per conclòs aquest apartat.

C.- El "Boletín Oficial de Instrucción Pública" i el seu significat a la política educativa als inicis del liberalisme. (1841-1845).

El "Boletín Oficial de Instrucción Pública" era una publicació de tipus oficial que és convenient analitzar en profunditat, no tan sols per l'acumulació d'informació emanada dels poders públics en relació a política educativa, sinó també pels plantejaments que ofereix són d'autors tan significatius com Pablo Montesino i Javier de Quinto. Ens facilita, d'alguna manera el coneixement de les idees i de la realitat educatives d'aquella època.

Com es veu, aquesta publicació no es va limitar a fer una compilació legislativa, des d'un principi va oferir reflexions i articles de diversos temes teòrics, comparatius, que pretenien fonamentar les reformes empreses a la monarquia constitucional, així com aspectes pràctics del sistema educatiu que reflectien alguns dels elements de la realitat educativa. (50)

El Butlletí Oficial d'Instrucció Pública a la seva introducció es presenta de manera oficial com a un òrgan auxiliar del foment i govern de l'ensenyança, a proposta del Govern de l'Estat espanyol, i el mateix temps que:

"El Gobierno quiere en primer lugar que sus disposiciones relativas á toda clase de enseñanza sean conocidas de todos; quiere ademas que estas disposiciones sean suficientemente explicadas, exponiendo con sencillez y claridad las razones en que se fundan, el fin á que se dirigen,

y los medios más explícitos y seguros de aplicarlos. Quiere sábiamente dirigirse primero á la razon, producir el convencimiento, determinar la voluntad, y facilitar despues la ejecucion. No será necesario decir que en esta parte ha tenido particular consideracion: privados de libros, privados de modelos y ejemplos, y privados tambien del trato social conveniente para aprender, necesitan de algun otro medio de ilustrar su entendimiento y adelantar en su profesion". (581)

Però no s'havia de limitar a qüestions oficials i legislatives, sino que es considerava que s'hauria de referir a l'Educació pública, als seus progressos segons diferents èpoques, els esdeveniments més significatius en les diferents matèries de l'Educació Pública.

Aquesta publicació volia esser un ventall de possibilitats, des del punt de vista d'una nova informació educativa des del poder, però no estrictament oficial o legal. Aquesta informació a vegades era reflexiva i valorativa, propiciada per la voluntat de certs personatges de l'Administració educativa per potenciar una reforma del sistema educatiu adient a les possibilitats d'aquella societat.

A la presentació ens senyala la justificació i el perquè de la publicació. En ella queden indicades algunes de les necessitats que es pretenien cobrir, conada la poca difusió que en línies generals que tenien els plantejaments educatius des de l'Administració.

Per exemple en aquesta mateixa presentació s'indica una sèrie d'elements que afavorien la idea de la publicació:

"Por circunstancias generalmente conocidas nos hemos visto en España privados en esta materia, no solo de noticias relativas á lo que pasa en otros países y del beneficio que de ellas nos debía resultar, sino que generalmente se ha ignorado lo que pasa entre nosotros mismos, en diferentes pueblos y provincias, pudiendo suceder y sucediendo realmente, que en unos lugares adelante la instruccion del pueblo, al mismo tiempo que en otros permanece secundaria, ó retrocede por defecto de medios, mala direccion ó descuido de los encargados de este ramo del servicio público; ó por ignorancia ó incuria de los individuos para quienes debe ser el inmediato provecho" (582)

Es proposava presentar i analitzar l'estat de les escoles i establiments d'ensenyança pública, ja sigui sostinguts per l'Estat, ja establiments de tipus benèfic o d'empreses privades (particulars), la classe d'instrucció que es rep en ells, sistemes i mètodes d'ensenyança utilitzats; Llibres a l'ús, progressos col·lectius i individuals dels mestres i dels alumnes, informació corresponentment documentada. (583)

Es donaran a conèixer algunes pràctiques, llibres, instruments i mitjans d'ensenyança utilitzats a altres indrets i a Espanya, s'estudiaran els diferents graus d'Instrucció: primària, secundària, i superior.

En aquest mateix nombre, a més dels aspectes legislatius corresponents, hi ha un primer article a la secció de Parte no oficial, en Javier de Quinto publica un article titulat: "Bosquejo crítico del estado actual de la instruccion pública en España, en que diu: "Parécenos oportuno, al comenzar sus tareas el Boletín oficial de instruccion pública, echar una ojeada, siquiera rápida, sobre el estado de esta vata ó interesante materia...". (584)

Aquest article de Javier de Quinto és un document de síntesi, però s'ha de tenir present que prové d'una persona activa dins l'aparell burocràtic del sistema educatiu com a Secretari de la Direcció General d'Estudis, per tant es una veu partidària, però significativa a l'hora de saber quina era la interpretació de la realitat del sistema educatiu que es feia amb ulls oficials.

Es un article que ja hem esmentat en el anterior i després d'introduir l'article, ens fa un repàs històrico-legislatiu i entre altres coses ens indica en relació a les aportacions de la llei del 21 de juliol de 1838:

"Es sin embargo bueno que notemos desde luego la importancia de la clasificación establecida por la expresada ley respecto á las escuelas de primeras letras, en virtud de la cual todos los pueblos de la monarquía, desde los mas reducidos y faltos de recursos hasta los más florecientes y granados, deben disfrutar de los beneficios de una enseñanza acomodada á sus necesidades y al alcance de sus medios. Es asimismo interesante en esta ley la creación definitiva de Comisiones provinciales y locales para auxiliar al Gobierno en la dirección de la instrucción primaria, para celar mas de cerca por los intereses del ramo, presidir al exámen de los maestros, á sus nombramientos y adjudicación de escuelas, para promover y asegurar las dotaciones, inspeccionar los métodos de enseñanza, excitar la concurrencia de los niños, para facilitar en suma cuanto un buen régimen administrativo exige en el particular, y no puede hallarse fácilmente al alcance del Gobierno supremo, embargado por lo comun con atenciones mas generales y elevadas". (585)

Ens fa referència a la creació de l'escola Normal-seminari de mestres que, "ha dado ya muestras de las ventajas que por su medio se van á proporcionar á la instrucción primaria: Las provincias mandaron dos alumnos á este seminario modelo, ...". (586)

A continuació es refereix a la protecció de part de la llei instaurada a les escoles de pàrvuls i a les d'adults. D'escoles de

pàrvuls ens indica: "conocidas en otros países con el nombre de salas de asilo, y la asociacion particular creada al efecto ha abierto ya en el transcurso de dos años, dieferentes aulas donde la niñez se recoge durante las ocupaciones de sus padres,..." (587)

Cita altres obres degudes a l'anteriorment esmentada llei com per exemple el Reglamento provisional de las escuelas públicas de instruccion primaria elemental, aprovat el 26 d'abril de 1839, el Reglamento de exámenes para maestros de escuela elemental y de escuela superior de instruccion primaria, per Reial ordre de 17 de Octubre de 1839. (588)

No cal aprofundir en els aspectes legislatius perquè ja es fa en altres apartats del present treball, i el que pretén en Javier de Quinto entre altres aspectes és informar des del seu punt de vista amb una mentalitat liberal des del poder que començava la seva andadura en una nova etapa, preocupat pels canvis que es plantejarien en el futur perquè del passat deia:

"Mucho se ha hecho segyramente durante esta época azarosa y triste: mas si las ventajas que han obtenido los estudios no son tan grandes ni tan importantes aun como fuera de desear, esto consiste primeramente en el corto período que ha transcurrido desde que han empezado á practicarse las mejoras que no han podido llegar á verdadera sazón para producir los efectos á que van encaminadas. Es ademas de una dificultad suma entablar reformas y corregir abusos envejecidos en establecimientos que viven con ellos, y en gran parte viven de ellos, y cuya accion ó no puede suspenderse, ó no es conveniente que se suspenda. ... ¡Época por última falta enteramente de tranquilidad y sosiego y tambien de consecuencia; condiciones tan precisas para conseguir y asentir acertadamente sobre su base todo ramo de administracion pública" (589).

En el B.O.I.P., com ja he dit, es publicaven articles com per exemple el titulat: "Educacion.= Instruccion primaria.= Maestros", que ens defineixen el concepte d'Educació des del punt de vista de l'autor, malgrat vagi sense signatura, que podem reconèixer que fou escrit per Pablo Montesino com a director de la publicació, com ens indica Bernat Sureda. (590)

Probablement fou així, ja que Pablo Montesino no signà els seus articles del B.O.I.P. fins l'any 1845 quan ja no era el Director d'aquesta publicació sino que ho era Javier de Quinto.

Aquest article expressa la seva forma d'entendre l'educació des del seu punt de vista, i és utilitzat per definir el concepte d'educació, com un element important per poder interpretar el que es pretén comunicar quan es parla d'ella. Després de puntualitzar el que es sol entendre per educació des d'un llenguatge quotidià, considera que l'educació pretén des del punt de l'òptica científica:

"Los cuidados que nos tomamos, los medios que aplicamos y modo de aplicarlos, para criar hombres sanos, hombres de bien, y hombres de entendimiento; todo esto significa para nosotros la educacion; y dejaremos por ahora al discernimiento y consideracion de nuestros lectores que gradúen la extension y la importancia de esta que puede decirse nueva ciencia. Notaremos sin embargo, como una consecuencia natural del principio que adoptamos al definir de este modo la educacion, que el objeto final de esta es, ó debe ser, procurar la felicidad del individuo, contribuyendo así á la felicidad general; en el concepto de que la verdadera felicidad no puede tener lugar, ó es inasequible para el individuo que no contribuye mas ó menos á la felicidad de todos" (591)

Com tots sabem, Pablo Montesino pensava que l'educació estava compresa dins tres aspectes o estats observacionals: el físic, el moral i l'intel·lectual. Cada estat és una part de l'educació i ha de prevalèixer sobre l'altre, pel que fa referència a l'atenció de l'educador, i ens parla de les dificultats que provoca l'omissió d'algun dels estadis. Parla del descuit en que es troba l'educació física.

I considera un error confondre educació amb instrucció:

"De todos modos, cuando se habla de educacion, por lo comun se entiende la instruccion, y especialmente aquella que se recibe en las escuelas. Tendremos frecuente ocasion de manifestar la série de errores y funestas consecuencias que nacen de esta opinion ó de este modo de considerar la educacion y la instruccion. Ahora conviene á nuestro proposito hacernos cargo del hecho como es en sí, y añadir que, en realidad, la educacion del pueblo ha estado reducida á la instruccion que recibe en las escuelas; aun mas, que es preciso que sea educado en ellas; pues no tiene de ordinario otros medios de educacion racional. Mas para que esto se verifique ó para que pueda decirse educacion, es necesario que la instruccion que ahora se da en las escuelas primarias, particularmente a los pobres, varíe en la esencia, en la extension y en la forma. Siendo pues esta la sola educacion que recibe el mayor número de individuos, y teniendo estos mayor necesidad de mejorar su estado intelectual, moral y físico, nada parece mas natural, y podriamos decir mas interesante á todos, que ocupase de ella con preferencia y procurar sus adelantamientos" (592)

Acaba aquest article amb una crítica a la formació dels mestres i a la seva escassetesa en relació a una bona preparació. I defensa la dignificació d'aquesta professió, tant econòmica com personal i professional.

De la lectura del BOIF es dedueix clarament que la primera i fonamental intenció era reproduir i explicar les lleis i disposicions governamentals en matèria d'Instrucció pública. Malgrat això, segons ens indica Bernat Sureda, la seva tasca informadora i educadora no es limitava a aquests aspectes legals sinó que es completava amb altres temes que quedaven estructurats de la següent manera: a.- Secció oficial; b.- articles comparativistes; c.- pensament pedagògic; d.- pràctica educativa; e.- formació i consolidació del magisteri primari; f.- difusió de les escoles de pàrvuls; g.- ensenyament mitjà i superior. (593)

L'apartat a, amb una estructura explicada per Sureda, contenia disposicions i denúncies oficials que s'han de considerar com una font documental imprescindible per fer un bon seguiment de la política educativa oficial. (594)

L'apartat b, d'articles comparativistes, pretenia comprendre de forma més o menys rigorosa i científica els fenòmens educatius que es produïen a l'estranger per poder extreure algun tipus de conclusió des del punt de vista de les relacions de l'educació amb les necessitats socials econòmiques dels pobles. (595)

L'apartat c, pensaments pedagògics, influenciats sobretot per Pablo Montesino eren divulgadors d'autors com Cristian Lippe, Folienprg (disciple de Pestalozzi), així com el pensament educatiu de Conte, entre d'altres. (596)

L'apartat d, pràctica educativa, articles en els que es contemplen qüestions referents a la pràctica educativa i instructiva, en la seva majoria atribuïbles a Pablo Montesino, en la que es tracta fonamentalment de la pràctica educativa primària.

fonamentalment els mètodes d'ensenyança. (597)

L'apartat e, proposa l'estudi de les qüestions referides a la formació dels mestres en la consolidació del magisteri primari, el qual havia de possibilitar el desenvolupament del sistema educatiu a través d'un nou model de mestre a través de les Escoles Normals. (598)

A l'apartat f es proposa l'estudi de les idees difusores de les escoles de pàrvuls a través del B.O.I.P., empresa en la que hi va col·laborar, a més de Pablo Montessori, Ramón de la Sagra. (599)

I finalment es tracta d'indicar la proposta de l'apartat g, malgrat es consideri que el B.O.I.P. es dedicava més a l'educació elemental, dedicat a les ensenyances mitjanes i superiors, tema tractat fonamentalment per Xavier de Quinto. (600)

Per altra banda ens cal recordar que d'una manera o l'altra ens interessa conèixer tots i cada un d'aquests temes plantejats al B.O.I.P., sigui per la immensa informació directa que ens facilita, sigui per les possibilitats reflexives que ens ofereix per conèixer quins eren els plantejaments en que es fonamentava la reforma educativa, des de postures oficials o oficialistes.

Si ens fixam a les propostes referides a darrer apartat, de les indicacions de Bernat Sureda, és convenient destacar el plantejament que figura, per exemple, a l'article de Xavier

de Quinto dedicat a les ensenyances, que ell mateix anomenava, intermitges. "De la Instrucción intermedia y de los medios de mejorarla". (601) Ensenyament que els liberals defensaven com a continuïtat de l'ensenyança primària i com a preparació per a la Superior. Els plantejaments que més es donen en aquest article són la segona ensenyança del futur, on es demana instituts per a cada província.

Un autor que representa la línia pel liberalisme social entre en escena, com és Ramón de la Sagra. És un dels autors més avançats dels que escriuen a el B.O.I.P., en aquest cas s'ofereix una reproducció d'una conferència pronunciada a la sessió de la Societat per a millorar i propagació de l'educació del poble de Madrid del 25 d'abril de 1841. Es tractava d'una proposició per a millorar les escoles de primàries i establir escoles de d'adults a l'Estat espanyol. (602) Però el plantejament més característic és la reclamació que fa als poders públics de la reforma general pel sistema educatiu i de l'ensenyament públic.

Per altra banda, Javier de Quinto és un dels autors que més hi participa amb els seus escrits sobre la necessitat de reforma educativa, en parla com a un dels elements més significatius. En aquest sentit és important la seva visió de l'ensenyança privada:

"Todos los Gobiernos que han aspirado á proteger la instruccion pública, han tratado de respetar en sus subordinados, co mayor ó menor buena fe, el derecho de aplicar á la enseñanza sus conocimientos literarios. Mas el espíritu de dominacion que en muchas épocas ha distinguido funestamente á los encargados del poder supremo, ha sido causa de que no obstante aquella predisposicion natural, intentasen por estos ó los otros medios dar una direccion interesada á la educacion de los naturales del pais que gobernaban. Estas dos tendencias, nacidas del mismo deseo de fomentar los estudios, son sin embargo contradictorias.

Por la primera, la enseñanza deja de estar monopolizada en poder de los establecimientos públicos ó del Gobierno, y los particulares fundando fuera de ellos escuelas y abriendo cátedras á su alvedrío cooperan al noble deseo de prestar este servicio á la humanidad, ya á la mira de adquirir gloria y renombre literario, ya tambien al afan de contribuir con sus esfuerzos individuales á la propagacion de un sistema político, de una opinion científica, ó de una teoria religiosa; al interés en suma de una secta ó bandería.

Bajo este punto de vista, los Gobiernos, consintiendo la enseñanza privada, concedien toda la latitude que á la libertad de la instruccion puede convenir, y multiplicaban por medio de los particulares mismos las cátedras y las escuelas.

Por la segunda de las dos tendencias de que habalmos arriba, los estadistas deseosos de que la educacion recibiese la direccion mas conveniente á la época y á los intereses de la civilizacion, miraban como un deber sagrado el dar reglas y preceptos en virtud de los cuales la enseñanza tuviera un desarrollo constante y se encaminase directamente á los fines sociales que hubieron de crear mas seguros y provechosos" (603)

El que fa és una crítica a l'intervencionisme estatal i crítica la solució francesa, la seva centralització i uniformització en boca dels parlamentaris de la República, i l'acusa d'arbitraria. Postura molt diferenciada d'altres elements de la burocràcia de la reforma educativa, com per exemple la de Antonio Gil de Zárate estatalista i uniformitzador.

En definitiva es manifesta a favor de la iniciativa individual, que vol dir privada. Aconsella al Govern que: "llanamente quiera hacer un bien grande al desarrollo de la instruccion pública de un pais, debe abandonar gran parte de su regimiento á los esfuerzos individuales, consintiendo se ensayen medios que él no haya creído todavia convenientes, ..." (604)

Sense oblidar el terme mitjà plantejant la llibertat d'ensenyança referent a matèries que condueixen a l'exercici d'una professió liberal. (605) Ens fa especial referència als estudis intermitjos, com a preparació prèvia als estudis de l'ensenyança superior.

Critica la manera que la legislació contemplava la llibertat d'ensenyança, en haver concedit llibertat d'ensenyança, llibertat incompleta i insuficient. La veia massa dependent de l'ensenyança pública. (606)

El que havia de fer ara deixar fer a l'ensenyança privada el que volgués, però sense pretensions de donar als seus estudis drets acadèmics, ni caràcter públic. (607) Govern havia de facilitar el dret a ensenyar, però amb moderació, ja que l'ensenyança privada ha d'esser promotora del progrés de la humanitat, però tenint en compte que el poble necessita molta moralitat per dur a bon terme l'avang educatiu:

"Una grande instruccion en las clases que han d'excitar en los demás el deseo del saber; un estado de prosperidad, en fin, que haga sensible en mayor número la necesidad de las ciencias y las artes. Cosas todas que se consiguen quando se quiere, sino que son efecto de una combinacion

de circunstancias públicas más ó menos eficaz, pero siempre lenta y complicada". (608)

Si seguim amb aquesta evolució del B.O.I.P., i per conèixer com s'hi reivindicava la pràctica educativa. HI ha un article, probablement escrit per Pablo Montesino, al nº15, titulat "Métodos de enseñanza", (609) en aquesta línia de plantejaments d'interès liberal i de planificació educativa per possibilitar una reforma educativa real: "Convencidos de que para muchos maestros las palabras métodos y sistemas de enseñanza no significan cosa alguna determinada", (610) pensa que és positiu assenyalar quins eren els mètodes recolzats per l'oficialitat, que no havien estat explicats per la llei (segurament es refereix al reglament de les Escoles Públiques d'Instrucció Primària elemental del 26 de novembre de 1838), simplement es presentaven i, per tant, en aquest article es volien exposar detingudament, així com a successius números del B.O.I.P. (611)

Parla del mètode individual: "El más sencillo y fácil de explicar por una parte, y por otra parte el que menos debe ocuparnos", segons ell perquè només es proposava a unes poques aldees. Consisteix en demanar la lliçó i ensenyar a llegir, a escriure, i contar la doctrina cristiana de forma individual, per separat.

Magrat tot, es considera que:

"Bajo este aspecto es tan superior el método ó sistemas generales de enseñanza conocidos en las escuelas de instruccion primaria, que como veremos después, el arreglo y distribucion de secciones en ellos tiene por objeto principal el acercarse todo lo posible al método referido". (612)

Però no té la utilitat que seria convenient per generalitzar-se perquè només és factible per a set o vuit alumnes, i no a les escoles que normalment superen de molt aquest nombre. (613)

Després d'assenyalar les característiques del mètode anteriorment esmentat, passa a analitzar els mètodes simultani i mutu.

Segons les apreciacions que es fan cal destacar:

"La enseñanza, pues, necesariamente ha de ser individual, ó simultánea para los que hallan aproximadamente en iguales circunstancias, y pueden aprovechar la misma lección. Partiendo de este principio no hay en rigor mas que los dos métodos ó sistemas individual i simultáneo, pues el mútuo no deja de ser simultáneo por mas que se hayan hecho en él algunas modificaciones. es verdad que son estas de tanta importancia y dan á la enseñanza tan diferente giro, que uniforme y generalmente se ha considerado el sistema simultáneo; y han venido á resultar dos sistemas rivales que parten de un mismo sistema; á saber, de enseñar á algunos ó muchos individuos á un tiempo en vez de enseñarlos uno por uno. Acomodándonos en esta parte al uso recibido, describiremos estos sistemas por separado". (614)

Entre altres aspectes es tracta el tema de l'edifici, de les condicions físiques i mitjans que han de reunir per a que el lloc estigui adequat a les necessitats que genera l'ensenyança.

1:

"De este modo se concilian, tanto el método simultáneo como el mútuo, la salubridad y comodidad de maestros y discípulos, para desempeñar sus respectivas tareas. Nos hacemos cargo de que un local preparado en los términos referidos, es poco comun en España donde, con poquíssimas excepciones desde la capital del reino hasta la última aldea, parece que de propósito se destinan á escuela los lugares mas impropios; ....". (615)

Defensa una millor adequació dels mitjans per a l'ensenyança i conclou aquesta part dient que mitjans no poden faltar

A continuació parla de l'arreglo mecánico de las escuelas,

parla dels ormetjos amb aquests termes: "Hemos dicho antes que el menaje puede ser en gran parte comun á los dos sistemas".

(616) La qual cosa no passa d'esser una descripció del material que disposam.

Després d'haver descrit els ormetjos i els instruments es passa a presentar el que és el mètode simultani :

"Hemos dicho que por método general ó sistema de enseñanza entendiamos el arreglo sistemático de los discípulos y de las enseñanzas; ó la ordenada distribución de aquellos y de estas, para que en diferentes espacios de tiempo tambien determinados, todos los niños puedan progresar en la instruccion, sin que la enseñanza de unos retarde ó embarace la de otros. Esto principalmente constituye el método cuando se trata de la direccion de una escuela primaria y de las materias que se enseñan en ella, en general. Donde no hay esto no hay método, y sin método no puede haber escuela. La distribución de los niños es relativa á las edades ó relativa á las enseñanzas. .... la distribución de los niños es relativa á las edades ó relativa á las enseñanzas. La primera, conforme á lo dispuesto en el reglamento provisional, consiste en formar tres divisiones en que se comprendan todos. En la primera los de seis á ocho años; en la segunda los de ocho á diez, y en la tercera los de diez arriba. Estas divisiones, aunque no sean indispensables para dirigir la enseñanza de los discípulos, tiene sin embargo sus ventajas. Sirven en primer lugar de gobierno al maestro para graduar por punto general la capacidad de los discípulos, y juzgar por comparacion de sus adelantos ó de su atraso en igual tiempo de asistencia. ... Estas divisiones tienen ademas por objeto indicar al maestro la necesidad de esforzarse muy particularmente porque los hijos de padres pobres adelanten en ciertas materias al llegar á determinada edad. es sabido de todos, y los maestros saben mejor que nadie, que los hijos de pobres trabajadores salen de ordinario de las escuelas tan pronto como pueden ser de algun auxilio á sus padres para el sostenimiento de las familias. pocas veces permanecen en la escuela niños de esta clase, luego que pasan de diez años, especialmente en aldeas y pueblos pequeños; y frecuentemente salen antes de esta edad para ser empleados en un servicio ó otro, ... Los maestros no deberán perder de vista esta circunstancia, cuidando de que estos niños en la segunda

division á leer y escribir con soltura, tan bien como sea posible; que conozcan las reglas elementales de aritmética, y esten ejercitados en la aritmética verbal". (617)

La divisió de les classes generals quedava dividida en: "1^a De lectura; 2^a De escritura; 3^a De aritmética." ... "La enseñanza de religion ó doctrina cristiana necesaria, no forma clase, porque la instruccion en esta parte es comun y sostenida en todas las demas clase; y de ordinario es la misma que la de lectura, porque tambien esta comprende á todos desde el dia que entran hasta que salen definitivamente de la escuela". (618)

Considera que a l'escola també han de tenir presència altres matèries: gramática castellana, geografia, etc. i que es col·loquen a classes anàlogues a les anteriors.

Podem resumir la proposta de la següent manera:

"Suponiendo, pues, que el maestro para establecer el método simultáneo, resuelve dividir cada una de las clases generales, lectura, escritura &c. en seis secciones; colocando, por ejemplo, en la primera seccion de lectura los niños á quienes se propone dar á conocer los nombres de las letras; ó si no quiere comenzar por aqui, las sílabas de tres, cuatro ó cinco letras; en la tercera los que comienzan á leer palabras cortas de dos sílabas; en la cuarta, palabras sueltas de tres y mas sílabas, y cortos párrafos en libros de impresion abultada y clara; en la quinta los que comienzan á leer de corrido en libros impresos, culaquiera que sea el tipo, y tambien á leer manuscritos; y en la sexta los que puedan leer con soltura y tienen algun conocimiento de ortografía. Hecho esta distribucion ó otra mas conforme a la idea del maestro, pasa este á hacer otro tanto en las clases de escritura y aritmética; pudiendo formar la seccion primera de esta última clase, con los niños que comienzan á contar unidades por medio de objetos, aunque sean los dedos; á formar la figura de las cifras en arena, pizarra, el encerado &c.; la segunda con los que conocen cifras, y se ejercitan en la numeracion y en aprender de memoria las tablas; y la tercera, cuarta, quinta y sexta con los que deben

practicar las cuatro primeras reglas ó elementales de aritmética". (619)

Considera que la divisió relativa a edats no té gran influència a la formació de les seccions.

Fins aquí s'han enunciat les divisions, classes genarals i seccions, locals, llibres, que són necessaris per a dur a terme aquesta ensenyança. A continuació s'indica la necessitat de que el mestre anomeni ajudants, cinc o sis, segons el nombre de seccions establertes: "Provisto de ayudantes, y antes de comenzar", s'ha de determinar l'ensenyança que s'hagi de donar, tant pel matí com per la tarda i el temps a dedicar-li, tot adequant-se a la llei de 21 de juliol de 1838. (620)

Segueix fent una descripció del que creu ha d'esser el mètode simultani, fins que conclou aquesta sèrie d'articles sobre ell en les següents paraules:

"Esta breve reseña de los ejercicios prácticos de una escuela arreglados al método de enseñanza simultánea, podrá, repetimos, dar alguna idea mas ó menos clara de este método; pero no puede de manera alguna dispensar de la asistencia á las escuelas donde se halle establecido, y del estudio práctico en ellas, á los individuos que por su profesion deben conocerlo bien y ponerse en aptitud de aplicarlo. Pasamos ahora á dar noticia, tambien abreviada, del método de enseñanza mútua". (621)

És així que ens parla del mètode mutu, on ens ofereix una sèrie de consideracions sobre les característiques dels instruments mecànics i les característiques del personal. I descriu una sèrie de funcions que els director ha de tenir presents per aconseguir sostenir l'ordre i efectivitat a l'ensenyança segons el mètode mutu. Per exemple dels alumnes encarregats per a dur

a terme el desenvolupament del terme, anomenats monitores, ha d'elegir els qui ocupin els diferents càrrecs per:

"primero, régimen y gobierno general de la escuela; segundo, régimen y cuidado especial de las clases generales; y tercero, enseñanza de las secciones. Con arreglo á la importancia de estas funciones, se dividian en monitores generales de órden; monitores generales de lectura ó escritura; monitores de seccion; monitores generales de lectura ó escritura; monitores de seccion; monitores de semicírculo, y monitores de inspeccion...se estableció en la corte la primera escuela de enseñanza mútua ó lancasteriana ...1818 y 19...Desde entonces se han llamado inspectores generales los unos; instructores otros; y ayudantes á los que en efecto auxilian á los instructores". (622)

A continuació va descriuint 'els inspectors de les diferents seccions: Inspectors d'ordre, general de lectura, general d'artimètica, inpector de la secció d'escriptura, d'aritmètica i dels deures dels ajudants. (623)

Acaba aquesta sèrie d'articles, com diu Bernat Sureda, probablement de Pablo Montesino, amb una descripció de l'horari i distribució de les activitats quotidianes. I finalment diu:

"La division y arreglo de tiempo y ocupaciones que acabamos de proponer no se recomiendan como modelo á que los maestros deben atenerse servilmente. Antes por el contrario, es preciso que se acomoden á las circunstancias de tiempo, lugar &c. en que se hallen, y conviene que varíen este arreglo segun las perezca; siempre que lo verifiquen con prudencia y consideracion á los principios expuestos en la descripcion que hemos hecho del sistema de enseñanza mútua". (624)

Per indicar quina és la importància d'aquests articles podem resumir-ho. en les paraules de Bernat Sureda, quan ens indica:

"Pablo Montesino dirige el "Boletín" desde febrero de 1841, en que aparece, hasta diciembre de 1843. Desde este año el director es Javier de Quinto quien habia formado parte de la redacción anterior y firmando varios de

los artículos publicados, es posible que Montesino abandonase el cargo al ser nombrado a principios de 1844 vocal del Consejo de Instrucción Pública. A principios de 1845 aparece en el "Boletín" una nota por la que se comunica que varios individuos del Consejo de Instrucción Pública se han asociado a la redacción del periódico y que por consiguiente la misma queda compuesta a partir de este momento por Javier de Quinto, como director y los redactores Juan Martín Carramolino, Pablo Montesino, Pedro Juan Guillem. Se señala igualmente que todos ellos firmarán los artículos con sus iniciales. El problema se reduce pues a saber cuáles son los artículos publicados por Montesino en los años que van de 1841 a 1844 ambos inclusive. Durante estos años aparecen en el Boletín un elevado número de artículos sin firma. Sama se inclina a considerar que todos ellos pueden ser atribuidos a Montesino...." (625)

Es comprensible aquesta postura i les raons que Sama ens dóna: unitat d'estil i d'orientació dels articles; temàtica relacionada amb les activitats que Montesino duia a terme; Com a l'única col·laboració sense les inicials. (626)

Deixarem aquesta qüestió sense resoldre, en tot cas ja la reprendrem quan perlem directament dels plantejaments de Pablo Montesino com autor significatiu e impulsor de la reforma educativa.

Una altra forma d'analitzar les aportacions del moment estudiat, és fitxar-se amb atenció als articles que presentaven sistemes educatius d'altres països, i que moltes vegades servien per a fer comparativisme, o bé reflexionar amb una certa globalitat el sistema educatiu, com per exemple: "Estado de la instruccion primaria en Francia". (627) "Estado de la educacion pública en Toscana". (628) "Breve reseña de la educacion en Lombardia, y algunos otros Estados de Italia en 1830". (629) Etc.

L'article Estado de la instruccion primaria en Francia, no és més que un comentari a unes "ligeras observaciones expuestas sobre esta materia en la Revista francesa de los dos Mundos". (630)

I es pot resumir amb aquestes paraules:

"Un pensamiento filosofico ha dirigido á Mr. Villemain- Ministre d'Instrucció Pública de Francia- en su trabajo. Ha querido dar á conocer á la vez el estado material y moral de las escuelas. Si él nos manifiesta en primer lugar el número de escuelas, el número de pueblos que las tienen, y el de discipulos de ambos sexos que las frecuentan, tambien nos da á conocer en seguida el estado de la instruccion primaria con relacion al método empleado por los instructores ó maestros, los libros de que hacen uso, la situacion y moralidad de los maestros, y las penas y recompensas que han merecido, y así sucesivamente, comparando siempre el estado actual con el de 1837, época del último informe". (631)

Elogia les mires liberals del Sr. Ministre Villemain, a més de considerar fonamental l'aportació dels ministres d'Instrucció pública a França des de 1833, Guizot, Cousin i Villemain. (632)

Més extens és l'article: Estado de la Educacion Pública en Toscana, en el que se'ns descriu les característiques generals d'aquest Estat de la península italiana, i continua assenyalant l'"Estado eclesiástico.= Su educacion":

"La condicion moral de un pueblo está, y no puede menos de estar enlazada con su constitucion religiosa de tal modo, que es muy facil juzgar con exactitud de aquella sin conocer antes las circunstancias generales de la clase, el carácter ó calidades de los individuos, y hasta el número de personas que componen el estado eclesiástico. Este conocimiento no se adquiere fácilmente en todas partes, y sobre todo en aquellas donde la publicacion de ciertas noticias no es conforme a la política del Gobierno. El Gobierno Toscano en esta parte, como toda monarquia absoluta, tiene buen cuidado de no dar razon á los vasallos del verdadero estado de su situacion

economica, porque ni remotamente parezca que se reconozca en el pueblo algun derecho de discutir y arreglar sus gastos públicos; y porque este no se vea tentado á entrar en semejante discusion. en estas circunstancias no es posible calcular sino por lo poco que nos es conocido". (633)

Es considera que "el estado eclesiástico de los conuincos toscanos comprende nada menos que a 6.000 individuos" (634) i que tenen una gran influència a l'educació nacional i a l'esperit públic. Els individus ja des de petits són mentalitzats per abraçar alguna ordre religiosa.

L'Educacion de la nobleza, educacion de las mugeres, Educacion de Educacion de las profesiones civiles són els altres temes que es tracten en aquest article. Cal indicar que l'apartat dedicat a les dones es tracte de: "la de las señoras de un rango algo elevado; pues la educacion de las demas mugeres la hemos comprendido en la del pueblo". (635). Per la meua banda no crec que sigui un article gaire significatiu dins el context del Butlletí, però és un element més de comparació en l'educació a Europa.

D'interés general i conceptualitzador, és l'article amb el que se inicia la serie de la secció del B.O.I.P. "Parte no oficial" del tom II, que correspon al nombre 22 del 15 de gener de 1842: "Educacion Pública", en el que es diu:

"Convencidos de que las reformas no se llevan al cabo sin grandes dificultades y resistencias mas ó menos poderosas producidas por el interes de los que han de ser reformados, por los hábitos y las creencias del gran número de individuos que por antipatia, puede decirse, repugna toda variacion en su modo de existir por desgraciado que sea, como repugnan á los niños ciertos medios indispensables para ser bien educados; persuadidos tambien

que aun cuando en las reformas nada pierdan de su posición los individuos pertenecientes á la clase reformada, y por mas la clase en general gane mucho en importancia social y consideración por los mayores méritos y elevación de algunos, siempre haya otros que se consideren agraviados, nada tiene de extraño para nosotros que la reforma de la educación sometida á la misma ley que todas las demas reformas sufra embates y contradicciones". (636)

A continuació ens parla dels obstacles per avançar en la reforma educativa, i accentua les seves paraules en la necessitat de la reforma de l'educació pública, de la seva transcendència. Defensa que la reforma més important s'ha de fer a les escoles elementals comuns, al manco mentre no hi hagi alternativa per a l'educació popular. (637)

El que defineix aquest article segurament són aquestes paraules citades a continuació:

"Tambien es sabido que las escuelas son, generalmente hablando, lo que son los maestros; ó que estos son los que hacen buenas ó malas escuelas. Por consiguiente, para obtener las mejoras á que aspira habrá de comenzarse preparando ó formando maestros capaces de mejorar escuelas. Aquí expondríamos detenidamente en qué consisten ó deben consistir estas mejoras, si la naturaleza de este escrito lo permitiese. Nos habremos de limitar á indicaciones generales, que por fortuna no necesitan grande explicación. La parte de educación de que sustancialmente se ha tratado en las escuelas y que se ha confundido con ella, es la instrucción; y aunque no es la única ni la mas importante, convendremos en que en la actual forma de estos establecimientos acaso es la sola de que el maestro puede cuidar conveniente. Mas este es un defecto capital cuya corrección urge, y si bien es cierto que se remediará con dificultad y lentitud en el actual orden de cosas..." (638)

No perquè hi haguessin dificultats no s'havia de pensar amb una política de correcció i millorament de les possibilitats del sistema educatiu. La fa incidència a la formació dels mestres

com pesa fonamentalment en la contrucció del sistema escolar dels liberals. Es reconeix la insuficiència anacrònica de la preparació dels mestres.

Després del repàs de certes insuficiències de la preparació docent dels mestres, ens indiquen les característiques que han de tenir aquests estudis i a favor de la seva institucionalització:

"faltandoles, pues, los medios de adquirir la instruccion de que se trata, preciso es proporcionársela sin que les cueste sacrificios de ninguna clase, y menos el sacrificio de intereses. Es preciso que se la proporcione el Estado por cuanto el beneficio que debe resultar será general. El sentimiento de esta doble necesidad, á saber, mayor instruccion de los maestros y provision de medios por parte de los Gobiernos para que la adquieran con facilidad y de balde, ha dado motivo á la creacion de los establecimientos conocidos en toda la Europa con el título de Escuelas normales de instruccion primaria. La historia de estas escuelas por mas que sea curiosa é interesante, y por breve y compendiosamente que hubiésemos de referirla, no se puede contener en los estrechos limites de este artículo". (639)

A continuació se'ns presenten els antecedents de manera molt resumida, tot establint-se paulatíment on es fomenta en més atenció l'educació del poble.

En el Butlletí del 31 de gener de 1842 es continuava la presentació de la: Instruccion pública en Francia. = Instruccion primaria. Amb una visió històrica i d'interés comparatiu:

"La instruccion primaria á que nos limitaremos en este artículo estaba reducida por punto general á aprender á leer, escribir y los rudimentos de aritmética por

por los métodos ordinarios y conocidos hace mucho tiempo en todas partes. El Gobierno había hecho muy poco en favor de esta enseñanza; alguna vez había contrariado los adelantamientos que en ella se hacían. Era muy corto relativamente a la población el número de escuelas primarias; los maestros estaban muy mal pagados; la concurrencia de niños á las escuelas estaba sumamente descuidada. El exámen de maestros y la inspección de escuelas, sin ser eficaces, vejaban y desalentaban á los profesores. El local de las escuelas generalmente mezquino, y mebuaje defectuoso y pobre en todas las poblaciones pequeñas. En suma, este ramo del servicio público se hallaba en tan deplorable estado como podía hallarse por entonces entre nosotros; no obstante los proyectos que allí se habían formado para mejorarlo desde que comenzó la revolución. Hecho práctico que demuestra hasta que punto los progresos de la instrucción popular son incompatibles con el desorden social, por mas que los deseos de las personas ilustradas é influyentes sean los mejores". (640,

Segueix amb aquesta tònica l'escrit de valoració de l'estat de l'ensenyança primària a França, fent també una valoració evolutiva, en especial referència a certes disposicions legals, per arribar a criticar la manca de respecte al principi de llibertat d'ensenyança, referent als mestres, abans de 1830. Critica les dificultats que tenien certs mètodes d'ensenyança com el mutu, encara que el simultani gràcies a la labor dels "Hermanos de la doctrina cristiana" anava avançant en la seva aplicació.

Fa un repàs a les mancances:

"Es preciso sin embargo hacer justicia á las diferentes sociedades patrióticas que se habían establecido ya por aquel tiempo con el objeto de fomentar la instrucción primaria, y cuyo celo y diligencia suplía en gran parte el abandono ó la indiferencia por lo menos del Gobierno. En varias ciudades principales se habían formado asocia-

ciones que sosterrían escuelas por medio de suscripciones voluntarias. Este era el estado, ciertamente poco ventajoso, en que se hallaba esta parte principal de la instrucción pública hasta los sucesos de Julio de 1830. Mas es preciso convenir en que tan notable atraso se ha reparado rápida y admirablemente desde la referida época, y sobre todo desde la promulgación de la ley de instrucción primaria en 1833. no son ya 24,148 las escuelas comunales, sino 33,099; ó sea un aumento de 8,951. No faltan ya 13,984 escuelas comunes públicas, sino poco mas 4,000". (641)

I després de fer una repàs quantificador d'alguns aspectes, segons la informació del Ministre francès d'Instrucció pública d'augment de l'escolarització i dels presupostos dedicats a l'escolarització, acaba aquest repàs amb aquesta referència:

"Las escuelas normales de instrucción primaria se han aumentado de 7 á 76; mejor organizadas y mas bien atendidas.

En 1830 no se hablaba de escuelas de adultos, de noche ó de domingo, ó se hablaba apenas; y en 1840 habia 5,403 á que concurrían 68,403 individuos, la mayor parte jornaleros de diferentes profesiones, á quienes se daba no solo la instrucción primaria, sino tambien algunas nociones prácticas de las ciencias.

Las escuelas de párvulos, ó salas de asilo con destino á la primera educación de los niños, apenas eran conocidas, y en el dia existen 555 en diferentes puntos donde se reciben 50,986 párvulos.

Por otra parte el arreglo é inspección de las escuelas primarias, nombramiento de maestros, dotación &c., y todo cuanto puede dar decoro, justa independencia y mejorar en fin la suerte desgraciada de estos profesores, ha mejorado extraordinariamente en virtud de la ley referida de 1833". (642)

Notes que són importants perquè en aquests moments França era el mirall a on els liberals sí miraven per copiar, al manco en el que fa referència a l'estructuració de l'estat i a la política educativa.

Al B.O.I.P. es presenten articles amb altres perspectives i es fixen a altres nivells educatius com el que presentam, que toca la

segona ensenyança i que al mateix temps ens fa valoració del procés educatiu que viuen les persones. Aquest article figura, com altres dels esmentats, dins la part no oficial, però això aporta elements de reflexió, que d'una altra manera no ho feria. El títol és bastant expressiu del que preten tractar: "Estudio á que propende naturalmente el hombre desde que comienza; necesidad continuarlo metódicamente en la juventud; medio de hacer este estudio con provecho en los establecimientos públicos de segunda enseñanza", (643)

En aquest article, sense firma, ens indica que estudi vol significar aquí: "en sentido lato de ejercitar el entendimiento para conocer y comprender las cosas, y llamamos natural al estudio de la naturaleza, esto es, la estudio del conjunto, orden y disposición de todas las cosas que componen el universo. ..." (644)

El que pretén estudiar essencialment és l'home i de la naturalesa. Però amb l'auxili de la revelació divina, naturalesa i home van especialment units.

Evolució del nin des del naixement és explicat en un sentit naturalista, ja que el nin es defensa millor davant els fenòmens estrictament naturals i cosa que estan a l'assoliment dels seus sentits.

Ens indica que:

"Es un verdadero estudio en que el hombre emplea exclusivamente su inteligencia en los primeros años de la vida. Comienza á estudiar con fruto los objetos que le rodean, de este modo comienza á estudiar la naturaleza. Hace un estudio natural y necesario; pues sin los conocimientos

que adquiere por este medio en la infancia no podría aprender nada después, ni podría existir. Observa i examina progresivamente los cuerpos y las propiedades, también los fenómenos naturales mas comunes. A los cuatro años clasifica, aunque con poca regularidad, algunos cuerpos por las cualidades que les son peculiares; distingue los animales de los vegetales, y estos minerales. No podrá llevar muy allá esta distinción, está muy lejos de conocer sus lítes; pero en general conoce y ha hecho esta grande clasificación en cuanto basta para ir agregando los nuevos cuerpos que se le presentan á una de las tres **clases llamadas generalmente reinos de la naturaleza**, sin equivocarse. Aun mas, de entre los cuerpos correspondientes á la misma clase, va formando grupos fundados en las propiedades mas notables de aquellos. De entre los cuerpos que conoce el niño de cinco años no confunde los que son naturalmente duros y ásperos con los blandos y suaves; ni las aves con los cuadrúpedos; ni las yerbas con el con el árbol". (645)

A continuació ens indica que no basta seguir el curs de la naturalesa, al manco a partir dels primers anys, segons ell és clar que el coneixements adquirits als primers anys de la infància seran útils mentres tinguin una convenient aplicació. (646)

El procés seguit en posterioritat de la sortida de les escoles comuns és essencial per a completar la utilitat de les seves ensenyances, ja que els joves necessiten més instrucció, en aquest sentit ens assenyala:

"...esto es, todos los que no han de permanecer toda la vida trabajando como jornaleros, abandonan tambien absolutamente el estudio á que la naturaleza lleva, y aque los industriales despues el convencimiento de la propia utilidad, se verán privados del recurso mas eficaz, é indispensable, podemos decir, para progresar en el estudio de las ciencias y en profesiones industriales. este ha sido sin duda el verdadero motivo por que en todos los pueblos donde la instruccion pública está bien dirigida y prospera en consecuencia de la felicidad y conveniente método de adquirirla, la enseñanza elemental de las que llamamos ciencias naturales y exactas es una de las comprendidas en el programa

de estudios necesarios en todo establecimiento de instruccion pública secundaria, con preferencia á otros estudios que si bien pudieran ser útiles y aun precisos en otras épocas, no son en la actualidad tan convenientes como aquellos á la generalidad de los que reciben esta segunda educacion. Entre nosotros prescribe la ley esta enseñanza en las escuelas superiores de instruccion primaria, y es de creer que la prescriba mayor razon en los institutos provinciales; entre tanto el Gobierno impone á los establecimientos de esta clase que se van creando la obligacion de darla con mayor ó menor extension". (647)

Volia esser un model d'ensenyança per aequar al nou model socio-econòmic que pretenia la burgesia, que pretenia educar per a la vida, però per a la vida industriosa i comercial, per tant al servei de les classes que controlarien el procés d'institucionalització del nou model socio-econòmic, juntament amb el Govern.

Ens fa una descripció i diverses propostes de les matèries en que ha de consistir la segona ensenyança.

Ens presenta un Pla per a oferir als joves de 14 anys coneixements elementals d'Història natural:

"Primero, preferir los conocimientos de general utilidad á los que puedan convenir á algunos individuos, ó sea la importancia y utilidad de los conocimientos, que á la cantidad; pues por escasos y limitados que sean, son siempre apreciables con tal que sea útiles. Segundo suministrar estos conocimientos en un lenguaje acomodado á la capacidad de los discípulos. Tercero, dar á conocer con preferencia los objetos correspondientes á cada uno de los tres reinos de la naturaleza que rodean de continuo á los discípulos, y en medio de los cuales pasarán estos probablemente toda la vida, no enseñándoles las preciosidades y bellezas de los Tróicos, dejándoles ignorar las que tienen en casa. Cuarto, aspirar á las ventajas que ofrece el estudio de las ciencias naturales por los hábitos de observar, distinguir y clasificar que de ordinario se contraen". (648)

A continuació ens fa una sèrie de consideracions de programació del curs, en la que figuren consideracions sobre els exàmens i el calendari de lliçons.

Entre altres coses ens indica que s'ha de començar amb una idea "general, clara i preceptible per els deixebles", de la ciència explicada. A continuació ens parla d'oferir una sèrie de classificacions referents a d'espècies, substàncies, i matèries de la naturalesa, a més d'oferir les característiques dels minerals, en les seves diferents classes, les seves propietats físiques i químiques més notables, apariències externes, i: "cuidaremos de anunciar con especial cuidado el provecho que podemos sacar del estudio de la mineralogía para los progresos de la agricultura y las manufacturas". (649).

Ens parla de la senzillesa i de la científicitat de les classificacions, encara que en principi ens indica que per facilitar la comprensió cal oferir una primera classificació senzilla, més que científica i exacta, ja que la perfecció seria pels deixebles que continuassin en un estudi més profund. Pedres, metalls, combustibles, terres, sals, ... són els elements de que ens parla.

Després es preocupa per que els conjunt de coneixements transmesos siguin no tan sols motivadors, assequibles i útils. La utilitat d'aquests coneixements passava per ésser aplicats a la millora de l'agricultura, beneficiar a la mineria, i ésser utilitzats a la indústria. (650), en que pensi que els alumnes beneficiats de la segona ensenyança no es dedicaran a les rames de les ciències estudiades.

Aquest mateix estil de transmissió de coneixements i d'ensenyances s'aplicaria a la Botànica i a la Zoologia. Considerant que la major part de lliçons ha d'ésser per a la Botànica, i aquestes

han de tractar de:

"...como objeto principal y preferente el cuidado de dar á conocer las sustancias sólidas y líquidas de que se compone un vegetal; sus partes principales, raíz, tallo, hojas, flores y fruto; las diferentes formas en general de estas partes y sus respectivas funciones ó servicio á que estan destinadas en vegetales, con las aplicaciones que se deducen de este conocimiento relativas á su produccion y cultivo en los diferentes terrenos y y diferentes climas &c.; la naturaleza de la savia, órganos destinados á su circulacion regular ó irregular, y modo de verificarse esta; y considerariamos particularmente las principales funciones de la vida vegetal; nutricion y reproduccion. Insistiamos en este estudio necesario, cualquiera que sea la extension de la enseñanza, para sacar de ella algun provecho. Expondriamos los métodos de clasificacion conocidos con los nombres de artificiales y naturales, sin aspirar á otro objeto que el de manifestar á los discípulos en qué consiste ó á qué se reduce la diferencia, poniendoles en disposicion de sacar de los primeros (de linneo y Tournefort) algun provecho en sus ulteriores estudios, y clasificar desde luego con mayor facilidad muchas plantas (por medio de las flores por ejemplo) aunque no fuese tan exacta y perfectamente como por medio de la clasificacion por familias naturales. Adoptariamos esta para la enseñanza, y conforme á nuestro plan recorreriamos esta para la enseñanza, y conforme á nuestro plan recorreriamos rapidisimamente las clase en que no se hallan plantas de uso conocido y ordinario; deteniendonos, como en los minerales, en las especies que nos son mas necesarias ó útiles: los cereales en primer lugar, las leguminosas y todas las que nos proveen alimento y proveen a los animales que nos sirven. Con este objeto iriamos á buscar la patata en una familia y un género en que abundan menos las plantas alimenticias que las venenosas; si bien estas últimas serian tambien objeto de nuestra consideracion". (651)

Per acabar aquest repàs didàctic de les ciències naturals ens parla dels animals, seguint el mateix mètode de la Botànica i mineralogia. Adopta les classificacions de Linneo i Cuvier; "ateniéndonos á la de este último en la enseñanza". (652)

Acaba aquest article recordant que s'ha de suministrar coneixements útils al deixebles, oferint coneixements positius conseqüents amb les necessitats de la societat en que es vivia. 1:

"Para estos conocimientos que no se suministran con simples disertaciones, ó ejercitando única ó principalmente la memoria, son precisos medios de demostracion, sin los cuales la enseñanza de esta y otras materias en los Institutos vendra á ser con corta diferencia la continuacion de la enseñanza escolástica de tiempos anteriores. Haya pues necesidad de proporcionarse estos recursos é ir formando colecciones de objetos é instrumentos indispensables para la enseñanza efectiva. Y con este motivo recordaremos á los profesores de Instituto el servicio que por su propio crédito, y en nuestro concepto por deber, pueden hacer en beneficio de la educacion pública, examinando y recogiendo en las diferentes provincias muestras de los objetos peculiares ó que se encuentran principalmente en ellas; minerales, vegetales y aun animales susceptibles de colocacion y conservacion cadaverica; formando de este modo los gabinetes provinciales de que ha de resultar despues el verdadero gabinete nacional de este ramo". (653)

L'educació dels parvuls és un tema que agradava als liberals i això no vol dir que aquest nivell educatiu estàs molt generalitzat, però sí que es denota una certa preocupació pel tema a cercles reduïts de liberals cultes que estaven al voltant de les societats per a l'educació del poble, és el cas de la de Càceres, o la d'Alcoi, aquí volem esmentar el cas de l'experiència de la de Càceres; ens presenten aquesta experiència de la següent manera: "Se asocian los individuos para que una empresa puramente moral é intelectual que tiene que tiene por objeto mejorar la suerte del pueblo, preparándole por medio de la educacion temprana, con hábitos saludables y oportuno ejercicio de su razon ", (654) . en aquest plantejament hi havia una part interessada per millorar la condició humana individual, sinó també contribuir en el benestar dels ciutadans, es vol aconseguir la col·laboració de les classes manco afavorides per la societat per adaptar-les als nous costums, a la so-

cietat dominada pels burgesos.

En el cas concret de l'escola de pàrvuls ens indica:

"provista esta de maestros formados en la escuela de Virio de esta corte, y menaje indispensable, se reunió la junta general de socios el día 15 del presente mes con asistencia de las autoridades, ayuntamiento y personas principales de aquella capital, y á presencia de un concurso numeroso de individuos de todas clases, se anunció la apertura de la nueva escuela por medio del discurso que ponemos á continuación". (655)

Aquest discurs fou pronunciat pel president de la "Sociedad para propagar y mejorar la educacion del pueblo", D. Luis Sergio Sanchez, el 15 de maig de 1842. (656)

A aquest discurs, l'autor ens assenyalà algunes de les influències que reben els plantejaments de la labor empresa per la Societat per a la millora de l'educació del poble:

"... Guiados mas bien por sus atractivos que por mi direccion insegura, entremos en él con confianza. Mas yo no puedo, señores, penetrar en su recinto sin humillar mi frente en saludo respetuoso ante los augustos manes de Pestalozzi, Bell, Lancaster y otros porfiados amantes de la niñez, y sin dirigir tambien una mirada de ardiente gratitud hácia el generoso isleño Owen, que obedeciendo á los impulsos de su corazon humanitario, siempre quiso respirar rodeado de la infancia. Admiramos su gigantesco espíritu, que halagado por el lisoçero porvenir de su patria, sacrificó con gusto su quietud y su reposo, y expidió con profusion enormes sumas para plantear bajo su auspicio la esmerada educacion de los pàrvulos.." (657)

Amb aquestes paraules ens fa entendre la influència de

l'anglès Owen, un socialista utòpic, que encaixava en el pensament dels liberals més avançats, a més d'un cert respecte a las figures que fins en aquells moments havien estat a la cancelera de las influències en els plantejaments liberals dels espanyols. Senyala també les idees que es posaven de moda a França sobre aquest nivell educatiu, i entre altres ens indica la funció de la dona: "que deben trabajar con el mayor esmero en la importantísima obra de la regeneración; y es que en ningún caso pueden considerarse dispensadas de llevar los sagrados deberes que la naturaleza misma les impone". (658) Però mentre arriba el moment en que les mares puguin educar correctament segons les necessitats de la nova societat: "sirvanos de placer y de consuelo este aventajado medio supletorio que anticipa el desarrollo de las facultades mentales en los niños, y limita sólo dos años el periodo de su inercia peligrosa". (659) Una vegada passat aquest període comencen les esperances educatives a les escoles de pàrvuls, amb la premissa: jugar aprenent i aprendre jugant, fins al punt de progressar en les diverses ensenyances de la Instrucció primària". (660)

Fitxa la influència rebuda en aquestes escoles de pàrvuls en la moral; "huyen de pasiones mezquinas, y se avivan los efectos generosos; espiezan ya los niños á elevar su agradecido espíritu al Ser Supremo por medio de máximas religiosas y escogidas canciones, su no manchado pecho abre sus sencillas puertas al suave influjo de la virtud, ...". (661) Es pretén evitar la nefasta influència

de passions ruïnoses pels esperits innocents dels infants. (662)

En definitiva, Les escoles de pàrvuls, s'aplicaven en un sentit filantròpic, moralista, i aspiraven a reformar els costums dels ciutadans, a través de les idees rebudes pels infants.

A continuació, significativament, ens parla de la junta anual de la societat per propagar i millorar l'educació del poble d'Alcoi i de les seves escoles de pàrvuls. (663) Juntament a la presentació dels seus Estatuts. (664)

La resta d'articles del present tom són de caràcter oficial o d'informació de comissions. En tractarem algunes a altres apartats d'aquest treball.

Amb aquesta indicació passem al tom IV, amb el nombre 34 de 15 de juliol de 1842, fixem-nos essencialment en parts no oficials, que són els que poden reflectir millor els plantejaments educatius d'aquesta publicació.

Enllaçam el tom anterior amb un article titulat: Escuelas de párvulos.= Sus Progresos.= Obstáculos que se oponen á su programación.= Necesidad de que las personas benéficas se asocien para generalizar este medio de educacion. (665) També sense firma, i que ens presenta com un benefici inqüestionable per a la civilització dels pobles. (666) Expressa la seva confiança en l'eficàcia de la reforma de l'educació per civilitzar els pobles, per conduir

Espanya a la reforma social.

Conscient que el moment polític està rodetjat de passió i d'enfrontaments, valora positivament que a Madrid existeixin aquestes escoles de pàrvuls, després de quatre anys de funcionament i:

"Sostenidas por el celo y los sacrificios de personas caritativas generosamente dedicadas á una empresa de tan grande transcendencia, no solo han subsistido, sino que han progresado á la vista del público, en el número y en los medios convenientes de enseñanza. En el dia existen cinco escuelas de esta clase con un costo aproximado de 40,000 rs; y á estas se halla agregada últimamente una en la fábrica de cigarros, sostenida por las operarias. Seicientos niños de ambos sexos estan recibiendo en ellas la educacion mas á proposito para desarrollar sus fuerzas físicas, su inteligencia y su carácter moral; y mas tambien para la suerte últior y probable destino de los pèrvulos concurrentes; educacion que reúne todas las condiciones esenciales y ventajosas que se pueden desear. en otros puntos de la Península se han apresurado á imitar tan digno ejemplo, adoptando este medio fecundo en resultados útiles al bien estar común. Aun mas; añadiremos que en los pueblos donde se van estableciendo escuelas de esta clase á imitacion de las de Madrid, pobablemente serán los resultados mas completos, mas breves y menos costosos que en esta capital, por las razones que indicaremos despues". (267)

A continuació es fan una sèrie de consideracions sobre la importància de l'educació per a les noves generacions, per facilitar el progrés i l'harmonia social i política, a més de considerar que és una solució per facilitar als pares de família l'educació dels seus fills, sobre tot a les classes treballadores, més que res en un sentit de beneficència, i perquè els pares siguin útils a la societat, sobre tot en un sentit econòmic. (268)

fica, á exponer algunas observaciones relativas á las materias de enseñanza que en nuestro concepto deben formar parte esencial del programa de estudios en todos los establecimientos que dicen de instrucción superior". (679)

En definitiva el que ens vol explicar és que és absolutament necessari reformar i oferir una nova vida a les Universitats, i fer-les instituts provincials perquè les ensenyances siguin d'utilitat al poble, en el sentit que: "donde reciba conveniente instruccion toda clase de personas que necesite ó aspire á mayores conocimientos que los que le proporciona la enseñanza primaria, haya de seguir, ó no, carrera de universidad". (680)

Aquesta visió coincideix amb la dels liberals que consideraven que l'ensenyança secundària havia d'esser un escaló intermedi en el conjunt del sistema escolar, seria un pas previ a l'accés a la Universitat.

En aquest sentit s'expressa el present article:

"Para determinar esta enseñanza mínima se tuvieron presentes, como era natural, las siguientes consideraciones. Los jóvenes debían recibir en los Institutos la instrucción necesaria para pasar, convenientemente preparados, al estudio de lo que se dice facultades mayores en las universidades; y la instrucción que puede ser mas útil á los individuos que no necesitan ó no pueden seguir despues carrera literaria ó científica" (681)

La primera part d'aquest article continua amb aquesta tònica, en el "concepto de que á este Instituto se deben agregar las asignaturas de segunda enseñanza correspondientes a la Universidad",

o dit d'una altra manera que les ensenyances anomenades facultats de ciències i lletres, part d'elles, s'havien d'incorporar als Instituts (Col·legis universitaris).(682)

A la segona part d'aquest article es presenta el currículum d'assignatures i professorat necessari per impartir-les. Comença per indicar les característiques del llatí i del castellà. (683) Però reflexiona sobre la necessitat de superar la idea de potenciar amb excés l'estudi de les matèries clàssiques com el llatí i el grec, i oblidar-se de potenciar els estudis més útils per a l'exercici de la seva professió.

De totes maneres insisteix en punts que en definitiva pareixen ésser favorables al manteniment de matèries clàssiques, i en realitat em sembla bastant eclèctic entre les postures més avançades i les més clàssiques.

Presenta la seva alternativa curricular d'assignatures de la següent manera:

"Consideramos necesarios, como hemos dicho, dos catedráticos de lengua griega para que con los profesores de latinidad puedan desempeñar simultáneamente una y otra enseñanza con alguna extensión, sin necesidad de emplear por punto general mayor número de años que el que exigiera para estudiar bien la lengua latina; ... Debiendo continuar los jóvenes estudiando la lengua latina en toda clase de Institutos, conforme á los dispuesto últimamente para algunos, por espacio de cinco años, aunque en corto número de lecciones semanales, al mismo tiempo que va adelantando en otras materias, podrá muy bien arreglarse, de modo que uno de los estudios simultaneos con el latín sea el griego, como ha sido hasta estos últimos tiempos en la universidad de Salamanca, y otras ....; así se verifica en la actualidad en casi todos los establecimientos de segunda enseñanza en la Europa". (684)

Sequeix amb aquesta tònica, però més endavant, pareix voler corregir el ressaltament que fa de les llengües clàssiques, i ens indica:

"Para la enseñanza de las lenguas modernas francesa,

inglés, alemán, italiana &c., de mas general y positiva utilidad sin duda que las clásicas, y que por lo mismo exciten mas el interés individual, no se han establecido hasta ahora cátedras; solo se ha tratado de facilitarlas en los Institutos, sin obligar á su estudio". (685)

Ens indica, també, que aquestes ensenyances es solen considerar com a ~~exclusives~~ i s'imparteixen gràcies al convenciment que s'ha fet, als pares i tutors, dels avantatges del seu estudi.

De l'ensenyança de la Geografia i Història, ens indica que no han d'esser encarregades a un mateix i sol catadràtic als Instituts d'Universitat. (686) A més a més, es feia necessari que en aquests Instituts superiors s'han de proporcionar ensenyances d'Economia Política, Administració i Estadística, que després s'extendran a altres institucions i així generalitzar-se. (687)

Es dona importància tant a l'estudi de la Història Antiga, com al de les edats Mitjana i Moderna, que "ocuparia á un maestro que hubiese de dar una enseñanza émplia, filosófica y analítica de los acontecimientos importantes, sus causas y efectos"; (688) per arribar a concloure amb el ressaltament de la Història Moderna, especialment la Historia la que anomena "nacional", (689) la qual cosa complicarà la labor a un sol professor, si a més s'ha de cuidar d'ensenyar la geografia. (690)

És un article que significa un pont entre les ensenyances universitàries que s'oferien a la Universitat tradicional i les ensenyances que exigeix el canvi de la societat, tot tenint present els estudis de segona ensenyança, que a nivell oficial encara no estaven definits, ni implantats.

Defensa les associacions per damunt les possibilitats dels governs: "Mas las asociaciones de ordinario se forman con el fin principal de favorecer los intereses de los asociados", (669) malgrat que els interessos públics i generals, es subordinen als interessos del grup d'associats. (670)

La potenciació de les escoles de pàrvuls segurament implicava, i així s'indica al present article, la reforma o modificació de l'escola elemental comuna, i s'estenia a la d'educació per a les nines. I socialment també es pensava que:

"Se ha sentido el deber y la conveniencia de educar al que carece de medios; y este no dejará de reconocer á su tiempo el correlativo derecho á la gratitud y al respecto en los que le han proporcionado este inmenso bien. Nuevas tendencias y hábitos en las personas influyentes; nuevo giro en la opinion; mejoras palpables en la vida social" (671)

Es queixa de les dificultats, situacions conflictives, guerra civil, que endarreriren el projecte, superades en part amb l'acabament d'aquesta guerra, encara que molts miren aquests intents amb desconfiança.

En una visió populista de l'acció educativa que es pot dur a terme a través d'aquestes institucions, i acaba les reflexions amb aquestes paraules:

"Para preparar pues al pueblo y facilitarle su bien estar, es necesario poner en todas partes á su alcance el recurso que le ofrecen los nuevos establecimientos, cuya utilidad ha conocido tan pronto como se le han presentada la vista. Nadie puede ignorar que esta obra á que son llamados todos los hombres sensibles y generosos, es mas

presidència el Cap polític, amb l'assistència d'altres personalitats tates de l'Ajuntament i de la Diputació provincial, fins i tot la banda de música de la milícia nacional. Era un acte en la dinàmica dels que s'efectuaren a la resta de l'Estat espanyol, com per exemple el de la creació de la l'escola Normal de Palma en aquest mateix any. N'és un exemple més de les directrius que donava el govern central, i que a les províncies volien contentar(677)

Un resum de l'acte és el que ens presenta el Butlletí, en aquesta petita ressenya:

"La comision (d'instrucción primaria de la provincia) para regir la escuela el referido D. Tomas Rivero y á D. José Posada con la dotacion de 5,000 rs. á cada uno, sin perjuicio de aumentarla si el estado de sus fondos lo permitiese. Nombró asimismo á D. Diego Garcia Rovés instructor general con un diario; y conserje á D. Alvaro de Nava, con dos tambien diarios. Y pasó circular á los ayuntamientos para que vengan á instruirse á la normal los maestros de escuelas cuya dotacion les permita poner sustitutos durante esta ocupacion.

El local donde se presenta la enseñanza es susceptible de doscientos alumnos; y muy grande la aficion que se manifiesta á esta clase de enseñanza, como lo prueba el número de solicitudes presentadas por los padres de los niños que aspiran a matricularse". (678)

Com en altres llocs l'Escola Normal de mestres s'ubicaria a un ex-convent com era l'edifici de San Francisco d'Oviedo.

També hem d'indicar algun aspecte que tracta el Butlletí sobre l'educació superior, per exemple com es presenta a partir del nombre 36 del 15 d'agost de 1842, reforma de las Universidades és el seu títol, dins la dinàmica de les reformes dels estudis públics que es duien a terme en aquells temps, en que aquests estudis es plantejaven de manera clàssica: "con el fin de aumentar y mejorar la instruccion reciproca por los jóvenes destinados por su posicion social y especial educacion literaria y científi-

Per altra banda pensa amb una tipus d'educació que les famílies pobres probablement no puguin oferir per sí mateixes al seus fills:

"...respecto de las gentes pobres, á quienes es absolutamente imposible educar á sus hijos, el deber moral de educarlos viene á ser general y corresponde á todos los individuos que pueden contribuir á esta obra de caridad. Es el mismo deber que tiene la sociedad de no dejarlos perecer por falta de alimento, de sustentarlos, que como hemos dicho es la parte principal de la educacion. Mas esta obligacion comun, sin embargo de ser pura y simplemente el desarrollo de un sentimiento natural, del amor al prójimo en acción, ó sea caridad, no se suele desempeñar espontáneamente por todos; porque estos sentimientos degeneran por desgracia; y porque no es fácil compeler á los individuos para su cumplimiento. Por esta razon lo que comunmente se dice cuidado de los pobres, es en todas partes objeto especial de las leyes. Lo es entre nosotros, y está encomendado principalmente á los ayuntamientos y diputaciones provinciales. ...." (675)

Responsabilitza als ajuntaments de la part de la beneficència que correspon a l'educació, ens presenta l'educació del pobre com una obligació de tots, es refereix segurament a les classes mitjanes, i per tant són les corporacions, que representen a la comunitat, els que han de possibilitar la creació d'escoles, el patrocini dels ajuntaments oferirà una més gran serietat i formalitat a la coordinació corresponent per a facilitar l'establiment d'escoles. (676)

És una proposta de participació dels ajuntaments en el sistema educatiu, que al mateix temps necessitava reformar-se, pensant a més que els ajuntaments eren un instrument de control pels liberals.

Passarem a altres coneixeres amb una referència a la notícia de l'Escola Normal d'Oviedo el juliol de 1842, on trobam a la

realizable, y acaso solo es realizable por medio de asociaciones. Sabemos que algunas se van formando en diferentes puntos, además de las que están establecidas; y concebimos la esperanza de que llegará pronto un día en que haya escuelas de párvulos en todos los pueblos grandes y medianos sostenidas y fomentadas por medio de sociedades caritativas. Esperamos mucho de los individuos espontáneamente reunidos á este fin; mas por mucho que confiemos en este medio poderoso, todavía creemos que no ha de bastar por sí solo á una empresa de tanta magnitud; y sobre todo que no ha de ser suficiente para establecer nuevas escuelas en todos los puntos donde son necesarias ó por lo menos serian convenientes. ¿Será preciso que tomen parte y vengan en auxilio de estas sociedades las corporaciones populares á quienes incumbe particularmente el cuidado de proveer á las necesidades de la educación pública? ¿Es un deber suyo presentarse, ó mas bien adelantarse en esta clase de servicios? ¿Contribuyen á ellos? Hé aquí las cuestiones que nos proponemos examinar ligeramente en el próximo número ..." (672)

Aquest article es continua en el nombre 35 del 31 de juliol de 1842, en que posa en un pla paternalista, exposa el deure dels pobres de preocupar-se per l'educació dels seus fills, així com de la preocupació de tots de proporcionar educació als fills del pobres.

Aprofita aquestes línies per definir el seu concepte d'educació: "como nosotros tomamos, en el sentido mas lato, la obligacion de mantener á los hijos en su infancia y puericia, ó hasta que ellos puedan proveer á su precisa subsistencia, es solo una parte de la educación", (673) que troba insuficient, ja que creu que només forma par com un element de la subsistència individual, ja que existeixen altres obligacions com per exemple que el pare procuri conservar la salut dels seus fills, aconseguir a més un desenvolupament de la seva intel·ligència i la seva moralitat. (674)

La formació dels mestres i la seva institucionalització era un tema que preocupava els redactors del B.O.I.P. i per això mateix veim com a través de les seves pàgines trobam notícies de les diverses escoles normals que s'instal·laven. Per exemple a través dels discursos dels directors corresponents que el B.O.I.P. ens ofereix, així com els discursos dels caps polítics, d'entre els que podem esmentar el del Sr. D. José Marugán, Cap polític de Salamanca, llegit a l'acte inaugural de l'Escola Normal d'aquesta província el 10 d'octubre de 1842:

"La Diputación provincial ha procurado que la elección de maestros recayese en personas dignas que correspondiesen á sus esperanzas y promoviesen provechosamente los intereses de la provincia. En cuanto á la parte material y de adorno tengo la vanagloria de anunciar que la escuela normal de Salamanca no tiene nada que envidiar á las de las capitales. Llena mi alma y placer un satisfactorio presentimiento de que nuestros trabajos no serán perdidos, y que llegará un día en que la provincia contemple con orgullo nuestra obra ..." (691)

Es tracta d'un discurs molt polític, en que es fonamenten els plantejaments educatius justificadors de la política governamental, en la il·lustració i el paternalisme oficial induïts per una gran dosi de patriotisme.

Per altra banda, el discurs pronunciat pel Director de l'Escola Normal, D. Lázaro Rolero, ex-alumne de l'Escola Normal central de Madrid, s'esforça en elogiar la labor educativa que es preten dur a terme en aquest tipus d'escoles, també dins els esquemes de patriotisme espanyol, i considera que l'objecte de l'Educació ha d'esser:

"... modificar el hombre físico, inteligente y moral, ó lo que es lo mismo, formarle para la sociedad. El niño, pues, necesita cuidados para no perjudicar su salud, y para facilitar su perfecto desarrollo; para cultivar ventajosamente y en armonía sus facultades intelectuales, y sobre todo para que aprenda á ser útil á sus semejantes y á la nación entera ...". (692)

Es un botó de mostra per compredre quina era la utilitat que els responsables d'aquestes institucions veien en la preparació dels futurs mestres.

Quan parla de l'organització de l'Escola normal ens assenya-la:

"La escuela normal consta de dos partes; escuela práctica de niños y seminario de maestros. La primera á la vez que sirve de escuela de aplicación para que los maestros del seminario pongan en práctica los sistemas y métodos especiales mas ventajosos, tiene por objeto proporcionar á los niños la instrucción establecida por los reglamentos de las escuelas elementales y superiores de una manera sólida y razonada para que puedan servirse de ellos en los usos comunes en el transcurso de la vida; no perjudicar con el desarrollo de las facultades intelectuales al comunicarlos los conocimientos indicados su perfecto desarrollo físico, sino al contrario, facilitar los dos á la vez sirviéndose á cada paso los procedimientos sencillos, y aprovechando la tendencia natural del niño en los cortos periodos de su infancia; y por último, formar el ser moral y religioso á la vez que útil y verdadero ciudadano. La segunda parte ó el seminario tiene por objeto formar maestros capaces por instrucción, carácter y conducta ejemplar de dirigir bajo los mismos principios las escuelas superiores, conduciendo natural é insensiblemente á la niñez por el verdadero camino de la paz y felicidad". (693)

Després d'expressar aquests principis pedagògics i institucionals ens insta: als pares de família, a participar dels beneficis i dels avantatges que ofereix la instrucció dels seus fills.

Com ja hem dit els innovadors i els reformistes que publicaven els seus informes i reflexions al B.O.I.P., a vegades fonamenten els seus plantejaments a la comparació amb altres sistemes educatius diferents al del Estat espanyol, u es vegades per justificar les reformes, altres per impulsar ó criticar alguns elements d'aquesta. Aquest comparativisme queda bastant reflectit al tom VI, que publica estudis sobre els sistemes educatius d'altres països, a partir del 15 de juliol de 1843. Entre altres podem citar: De la Instrucción pública y del desarrollo intelectual en Grecia"; (694) "Informe de Mr. Cousin dirigido al Ministro de Instrucción pública de Francia"; (695) "Instrucción pública en Rusia"; (696) Reglamento relativo á la instrucción primaria en Suecia"; (697) i "Estado de la Instrucción primaria en Bélgica en Abril de 1842". (698)

Però al mateix temps es queixen en el B.O.I.P. de:

"En la dificultad de proporcionarnos datos estadísticos relativos á la instrucción primaria en nuestro propio país, por circunstancias que á nadie pueden ocultarse y que no está en nuestra mano remediar; datos de que necesitamos en gran manera para poder formar juicio acertado acerca del verdadero estado en que se encuentra entre nosotros este ramo importantísimo del servicio público, para proponer los medios que parezcan mas oportunos y eficaces para mejorarlo, nos ha parecido conveniente ir publicando sucesivamente en este Boletín los documentos oficiales, ó fidedignos por lo menos, los informes &c. que diferentes Gobiernos, donde la instrucción pública está mas bien atendida y mas floreciente en consecuencia, recogen y publican de tiempo en tiempo para conocimiento de todos los interesados en los verdaderos adelantos sociales. Estas publicaciones darán en primer lugar una idea de los diferentes puntos á que es preciso atender para fomentar con fruto toda clase de instrucción, tanto la elemental primaria, como la intermedia y la superior; las principales necesidades de cada una y los medios adoptados para satisfacerlas con mejor ó peor éxito en otras partes; ofrecerán objetos luminosos de comparación útil para cuando entre nosotros se hayan adelantado los trabajos estadísticos de esta especie de que tanto necesitamos". (699)

Aquestes són una nota aclaratoria a l'informe sobre l'estat de la Instrucció pública a Bèlgica, amb elogis puntuals de l'evolució de la Instrucció primària durant la revolució en aquell país, a on es resalta la llibertat d'ensenyança, tot provocant-se una reacció en contra de la intervenció estatal i en contra de les escoles a exclusivament administrades pel Govern, i en realitat la professió de mestre no interessava, perquè les persones instruïdes cercaven fer carrera en altres ocupacions.

Però:

"Esta funesta reaccion solo duró los dos primeros años; mas le sucedió una indiferencia que fue mas perjudicial á la instruccion primaria. Mucho trabajó la administracion superior durante este periodo; fue necesario desde luego combatir la reaccion y despues la apatía, sin poder emplear mas medios que la persuasion". (730)

En línees generals s'explica a continuació ens presenta la situació de l'ensenyança primària a Bèlgica des del punt de vista d'organització del sistema escolar, que pareix cercar un model vàlid per a l'Estat espanyol, a on es delimita el paper dels diferents poders públics: central, provincial, municipal. (701)

De les intitucions que se'ns indica com a característiques del model belga figuren: escoles-models o normals, societats de mestres, comissions d'inspecció, Caixes de sectors dels mestres, etc.

Altres temes presentats són: concursos entre diverses escoles, presupostos, sous dels mestres, edificis d'escoles i l'estat estadístic de la instrucció primària.

Es veu que era urgent informar-se de les passes que es feien a altres països per completar la reforma escolar, però

sempre, en els exemples exposats es detecta un to de moderació educacional per no espantar el personal.

També és veritat que es produïen crítiques escèptiques i la diversitat d'opinions existents sobre els aspectes d'instrucció pública, i senyala que és preocupant la divergència palpable quan es senyala el grau d'intervenció del Govern en el control de sistema escolar.

Per això crec significatives les paraules següents que ens volen fer notar que:

"Sabido es que hay naciones en Europa donde desde la mas insignificante escuela primaria hasta las cátedras de los conocimientos mas sublimes estan no ya solo bajo la inspeccion del Gobierno, sino dirigidas tambien inmediatamente por él mismo ó por agentes, formando el ramo de instruccion pública una especie de máquina ordenada cuyas diferentes partes se mueven siempre siguiendo el impulso del agente motor principal, mientras que en Inglaterra, por ejemplo, el Gobierno apenas tiene intervencion alguna en la enseñanza y deja al interes individual todo lo relativo á ella. En España, el Gobierno ha tenido siempre, como no podia menos de tener, una intervencion directa en el arreglo general de las enseñanzas ó estudios; pero desde muy antiguo nuestros principales cuerpos literarios formaban otras tantas repúblicas y sus cíaustros eran los verdaderos directores de los establecimientos, tomándose á menudo facultades mas ó menos omnímodas segun las circunstancias, pero mostrando siempre la mas marcada tendencia á obrar independientes, lo que hacian á menudo, á veces hasta en los mas importantes asuntos. En francia estaban antes de la revolucion poco mas ó menos que nosotros; pero desquiciado el edificio social en aquella época, fue preciso construirle de nuevo, y principió á establecerse en el ramo de instruccion pública como en todos los demas la centralizacion gubernativa que Napolcon llevó a al mas alto punto, ...". (702)

En definitiva per arribar a considerar la incidència de la reforma educativa francesa a l'Estat espanyol a partir de les Corts de Cadis i criticar la reacció dels absolutistes

devant les reformes liberals.

Fins i tot expresa la seva convicció que la centralització havia d'esser la solució per impulsar la consolidació de la reforma educativa. Però també creu que no es superen tots els obstacles necessaris per possibilitar aquest model educatiu deguda a la inestabilitat del Govern, que repercuteix decisivament als afers d'instrucció pública més que a la resta d'afers governamentals. (703)

Es queixa fonamentalment de la divergència d'opinions i de la manca de voluntat de consensuar en els punts coincidents per construir un estat d'opinió general amb els aspectes coincidents que facilitassin la potenciació d'una reforma en profunditat. (704)

Els articles d'opinió sobre la situació de la reforma educativa continuaven i no sempre eren tan pessimistes com l'aterior: "Hemos visto con satisfacion, y creemos que lo verán tambien nuestros lectores, que el Gobierno se ocupa seriamente en mejorar el ramo de instruccion pública", especialment en la que anomena instrucció de la "gran masa popular", (705) en benefici de la prosperitat pública.

En definitiva podem dir que en l'ambient oficialista que respira aquest article que recolza la política del Govern:

"... disponiendo que las las escuelas destinadas al objeto especial de formar maestros, á poca ó ninguna costa de los que se dediquen á esta profesion, lo que se dice escuelas normales en fin, sean una realidad y puedan corresponder al objeto. Esto es ir á la raiz del mal; y es sentar bases seguras, indestructibles,

para edificar despues con solidez...Establézcanse y Organízense escuelas normales, que el tiempo y la experiencia perfeccionarán, y habrá luego escuelas comunes en número suficiente y capaces de mejorar la educacion del pueblo, en que tanto interés tenemos todos; habrá escuelas superiores primarias con que podrán ser útilmente de humanidades y filosofia; y donde se adquirirán los conocimientos necesarios para las industrias menos dificiles, pero mas generalmente necesarias; y los rudimentos de las ciencias que desenvueltas despues en los institutos, podrán perfeccionarse en las escuelas superiores y especiales". (706)

En definitiva el que pretén promoure des de les seves pàgines la reforma a tots els nivells educatius, vol col·laborar als avanços en el sistema educatiu.

Però es pensa que:

"Mas es preciso repetirlo, ni la instruccion primaria, ni la instruccion secundaria ó intermedia, ni aun superior, son susceptibles de apoyo eficaz por parte de la Redaccion del Boletin, y de mejoras positivas y permanentes por la del Gobierno, si las autoridades, corporaciones é individuos encargos de recoger los datos indispensables para formar juicio exacto del estado actual de la enseñanza en los diferentes ramos, de sus mas urgentes necesidades y de los medios aplicables para su remocion, no se apresuran á reunirlos, y los remiten con regularidad, en beneficio público general, y particular de las provincias, pueblos y establecimientos que tengan mayor y mas inmediato interés en algunas disposiciones y arreglos". (707)

Vol esser el reflex de les necessitats, idees i notícies útils a la Instrucció pública.

En el tom VII augmenta la reproducció-traducció d'articles publicats a publicacions estrangeres, com es el cas de part no oficial del nº 73 del 29 de febrer de 1844, de Mr. Conte en forma d'extractes. (708) Ara amb el propòsit d'inserir alguns articles que per la varietat de les seves idees i logica dels seus raonaments eren dignes de la seva divulgació a través del Butlletí, sense voler esser exhaustius.

Aquest resum-abstracte pretenia conceptualitzar sobre l'Educació empírica, i presenta l'educació i la instrucció com absolutament necessària perquè l'home visqui en societat i es comporti adequadament segons les normes establertes de convivència cívica, i es diferenciï de la conducta dels animals per la seva instrucció i educació.

La realització personal que facilita l'Educació és la possibilitat de gaudir dels plaers que ofereix la vida. A la crítica que ens fa de l'ignorant, ens resalta la persona educada de la següent manera:

"Por el contrario, el que ha recibido educacion y posee suficientes conocimientos descubre en cuantos objetos y circunstancias le rodean un sistema bellamente dispuesto para el agradable ejercicio de l sus facultades, ya animales, ya morales é intelectuales, reconoce en sí la obra inteligente de un Criador lleno de bondad, y desea regocijo en su interior, estudiar todas las demas hechuras de sus manos, para cumplir con sus leyes y obedecerle sincera i constantemente. Finalmente disfruta, sin menospreciar los placeres de su naturaleza animal, de las delicias mas sublimes y duraderas que le proporciona su capacidad moral é intelectual, y busca la educacion como un medio indispensable para alcanzar los inestimables goces del raciocinio". (709)

Com es veu la mà de Déu seguia per damunt el bé i el mal, i la persona educada havia de saber diferenciar el bé del mal, el racional de l'irracional, s'havia de reprimir per fruit i alliberar-se.

Aquest article és un reflex del pensament que justificava els plantejaments que els mandatariis de la política educativa del moment volien defensar, on l'Educació havia de complir la funció de moderació moral i la instrucció, la construcció del model de convivències terrenal.

Si seguim amb aquesta línia de donar un repàs a les notícies aparegudes en el BOIP ens podem fixar en alguns dels temes, d'alguna manera, més tècnics, com per exemple: Edificios para las escuelas primarias, (710) on es manifesta que la política respecte als edificis escolars deïta a terme és molt incompleta, ja que els ajuntaments no col·laboraven en el nivell que la legislació vigent ho possibilitava, cita la Reial ordre de l'ide gener de 1839, relatiu a l'exerciment del pla provisional d'instrucció primària, (711) ja que els ajuntaments s'ocuparan, en atenció preferent, de l'establiment d'escoles públiques i del seu manteniment però vol concretar les crítiques amb observacions directes, que reflecteix una realitat preocupant.

De les dificultats per aconseguir una xarxa d'escoles públiques a tot l'Estat començaven a la mateixa capital del Regne:

"Madrid mismo presenta en esta parte un cuadro sumamente lastimoso y repugnante, no solo á las personas amigas de la educacion pública é interesadas en sus verdaderos progresos, sino á todo hombre sensible y que simpatiza con los qoces ó sufrimientos de la infancia. Hemos reconocido uno por uno los edificios destinados á escuela pública, y sin necesidad de especiales conocimientos ni de un exámen prolijo, hemos podido observar en el mayor número de escuelas todos los defectos y todos los inconvenientes que es posible imaginar relativos á salubridad, á conveniencia y propiedad para educar, ó se simplemente enseñar, poco ó mucho, al número de niños que concurren á ellas; no obstante ser este por lo comun mucho menor que el que corresponde á un maestro de mediana disposicion para la direccion y manejo de esta clase de establecimientos". (712)

També critica que hi hagi escoles ubicades en cases particulars, a on no es "possible la libre circulacion de aire; escuelas en segundos y terceros pisos, con escaleras miserables y expuestas á que los niños bajen rodando por ellas;" en definitiva que no reune un mínim de condicions per desenvolupar una tasca correcta.

Més endavant ens diu:

Tal es el estado material de las escuelas de Madrid ó mitad próximamente del siglo XIX, y puede inferirse cual será en general el de las de mas poblaciones de España, particularmente las de corto vecindario. Esto sucede cuando en toda la Europa civilizada está reconocida la importancia, ó mas bien la necesidad de edificios proporcionados al objeto de educar, repetimos, y no precisamente enseñar al pueblo". (713)

Si bé confessa desconèixer a on cercar els mitjans per dur a terme les seves propostes, la voluntat i la perseverància, hauran de possibilitar una servei públic eficaç per beneficiar a la població. (714)

El canvi més significatiu en el B.O.I.P. es produeix quan passa d'esser una institució dependent de l'Administració a esser una empresa privada, el que no significava la perduda de contacte amb la influència del Govern, perquè, segons ens indica el mateix Butlletí, segueix servint de mitjà de comunicació entre el Govern i els encarregats dels estudis públics. (715) Es volia una certa independència del Govern, però a continuació s'aclaría: "el editor y el Gobierno han coincidido casi simultáneamente en un mismo pensamiento y se han puesto de acuerdo con facilidad". (716)

La preocupació més immediata que es veia en la continuïtat del Butlletí era de tipus econòmic, ja que es pensava que el preu del mateix era molt mínim, ja que no rebria ajuda del Govern.

Una de les causes d'aquesta separació, és atribuïda a:

"En cuanto al pensamiento directivo, el Gobierno, suprimida la direccion general de Estudios, á cuyo cargo corria el Boletín, tenia que pasar por el conflicto ó de renunciar á la idea de este ventajosa publicacion,

ó encargarse enteramente de ella; lo primero es impropio de la privilegiada consideracion que las enseñanzas del reino y todos sus intereses han merecido siempre al Ministerio, y lo segundo no podía menos de producir graves inconvenientes ..." (717)

De totes maneres no s'expressa amb massa claretat en les seves intencions, simplement ens indica, de manera voluntarista, que intentarà promoure el que sigui útil per als progressos de l'ensenyança, tot prescindint de la procedència de les propostes siguin públiques, siguin privades. Es una llança en favor de la concepció privada de les millores de la Instrucció pública.

Significava la inauguració definitiva de l'etapa del nou director Javier de Quinto, el qual manifesta, probablement, la seva filosofia educativa i la seva interpretació de la situació de l'ensenyança pública a l'article: Bosquejo crítico del estado actual de la Instrucción pública en España, (718) que pretenia esser un repàs a l'obra de l'Administració des de 1834 en dues etapes: fins a 1841 i des de 1841 fins al moment en que s'escriu l'article de referència.

Situa a la llei de 21 de juliol de 1838 que:

"...habia dado ocasion al establecimiento de nuevas escuelas; habia hechado los cimientos de las normales reuniendo en la central de Madrid jóvenes de grades esperanzas; habia creado las comisiones provinciales y locales para auxiliar al Gobierno en la direccion de esta parte de la instruccion pública; habia organizado en suma cuanto há menester este ramo de la administracion de los estudios para desenvolverse y cecer con estabilidad y buen concierto". (719)

Sense desmerèixer la importàcia de l'Arreglo provisional de 29 d'octubre de 1836, en el que fa referència a les universitats.

Des de 1841, es considera, en aquest escrit, que la instrucció pública ha rebut de part del Govern ha estat de privilegi. Elogia als Ministres de Governació.

Un dels punts característics que considera fonamentals es la necessitat d'aconseguir bons mestres, ja que sense mestres no hi ha escoles, ens diu. (720) Considera que s'han d'exigir un mínim de condicions i garanties als mestres per concedir-los el títol.

La primera referència que ens fa d'aquest període a la legislació:

"Con arreglo á los principios que dejamos sentados, por órden de la Regencia provisional del reino de 13 de Diciembre de 1840, se acordó el establecimiento próximo de las escuelas normales de las provincias, encomendando su direccion á los alumnos de la central de Madrid que tan brillante se ~~nuestra~~ acababan de dar en los exámenes anteriores de su aplicacion y aprovechamiento". (721)

Es l'arrencada de la creació d'Escoles normals a les províncies.

També senyala un paper important a las comissions provincials d'instrucció primària establertes per la llei de 21 de juliol de 1838 i resalta com important ordre circular de la Regència provisional de 25 d'abril de 1841, que regulava aquestes visites. (722) Accompleixen una vertadera funció inspectora, però troba insuficients el nombre de visites que les comissions provincials

duien a terme.

Una manera de fer educació dels en aquell temps eren les societats per a l'educació del poble, i n'esmenta les de: Còrdoba, la d'Alcoi, Almeria, Càceres i Segòvia. Escoles gratuïtes d'adults: Fuenmayor, Teruel, Balaguer, Tremp i Agramunt, Almenar Aitona, Santander, Madrid. Escoles de pàrvuls: València de Alcantara, Madrid, etc. Escoles de nines a Laguardia. (723)

En definitiva acaba l'article amb l'esperança que els governants de l'Estat espanyol promourien iniciatives per culturitzar el poble a través de la instrucció primària, i ens fa el propòsit de parlar en posterioritat de les ensenyances intermitges i superiors. (724)

A nivell de plantejaments educatius es segueix en intents de sistematitzar el concepte Educació, en aquest cas és una segona part que ve del nº 75, i que portany a la 1ª sèrie del B.O.I.P. però que completa les idees de l'anterior.

Consta de dues parts: la primera es preocupa per analitzar la situació en que es trobava l'educació, i la segona de quina manera es podria millorar.

El que no vol dir que es faci una exhaustiva reflexió, simplement ens puntualitza alguns aspectes, com per exemple aquest:

"La educación puede decirse que ha consistido hasta ahora más bien en enseñar los nombres de las cosas y materias contenidas en ellas según esta ó estotra lengua, que en el verdadero

estudio de las cosas: sin tener en cuenta que lo que principalmente necesita el hombre es el conocimiento positivo de la creación, de sus elementos y de sus leyes, y que hace muy poco uso de las palabras, cuyo número no guarda proporción con la suma de ideas que ha adquirido. Mas tampoco quiere decir esto que las lenguas sean una cosa inútil ó despreciable. El hombre está naturalmente formado para vivir en sociedad, y se contempla dichoso en el comercio de ideas que sostiene con sus semejantes, sirviéndole de medio sencillo para estas relaciones de lenguaje, bien oral, bien escrito. Es, pues, de la mayor importancia no solamente la adquisición de palabras que expliquen todas las ideas y efectos, sino la práctica de usarlas en la conversacion y en la escritura con tal facilidad y precisión que produzcan en los demás, impresiones idénticas á las que siente el que escribe ó habla". (725)

El que ens vol indicar es que creu que s'ha donat massa importància en aquets tipus d'instrucció, en detriment d'altres. A continuació ens presenta un repàs a les diverses aportacions educatives a distints països que considera els més avançats d'Europa. Però ens dona una visió pessimista de la situació de l'educació.

Una de les alternatives als sistema de formació i d'educació és la d'educació familiar, ja que creu que l'educació sistemàtica i institucional oferta al joves és ineficaç. Creu que l'educació duita a terme pels pares s'accepta millor a la formació dels hàbits morals.

Però més endavant, quan parla de les virtuts de sistema educatiu a Prússia, ens vol fer veure que l'estructuració d'uns estudis en els nous sabers han d'estar organitzats de manera uniforme, malgrat es senyala que la instrucció només és obligatòria pels pobres.

L' exemple que ens senyala és el de la xarxa d'escoles parroquials, ja que cada parroquia ha de sostenir una escola elemental:

"Cada parroquia tiene que sostener una escuela elemental; otra cada pueblo de alguna consideracion para estudios mas avanzados; cada distrito un gimnasio para estudios clásicos, y en cada estado existe universidad. Las escuelas parroquiales estan sostenidas por las parroquias, y al efecto todos los terratenientes y cabezas de familia forman una sociedad, la cual nombra una comision que ejerce su inspeccion y vigilancia sobre cada escuela. La autoridad prescribe el sistema de instruccion que ha de seguirse, el cual es casi uniforme en toda la monarquía. En las escuelas elementales abraza: 1º Religion y moral; 2º lengua alemana; 3º Elementos de geometria y dibujo; 4º Aritmética pura y aplicada; 5º Elementos de fisica, de química é historia natural; historia general é historia de Prusia; 6º Canto; 7º Escritura; 8º Ejercicios gimnásticos; 9º Los ejercicios manuales mas sencillos para las obras de mano, en las que se explica el uso de las herramientas necesarias en las ocupaciones comunes, tales como azadon, piqueta, sierra, cepillo, lima, llana, cincel &c." (726)

A continuació ens descriu els ~~sist~~ sistema de financiació de les escoles parroquials i les formes de control baix de les directrius del ministre de Instrucció pública, a través de la vigilància dels tribunals anomenats a tal efecte per cada jurisdicció, departaments, i estats. (727)

El tema de la religió queda contemplat de la següent manera: En totes les institucions encarregades del control del sistema educatiu hi ha present una persona representant del clergat; Els protestants i catòlics assisteixen com a deixebles d'una o altra església; es procura no fer competició

de la religió; també es dona una certificació d'aptitud moral i religiosa, que els ha de servir per passar el filtre de bona conducta social, ja que els alumnes han de presentar aquesta acreditació quan és el moment de començar un ofici en entrar d'aprenents. (728)

Finalment, en boca d'un graduat de l'escola superior d'Edinburg, ens fa un repàs als establiments particulars d'Alemanya:

"En Alemania, lo mismo que en Inglaterra, las casas de pupilos son los principales colegios de educacion, en las cuales reciben esta, no sólo los jovenes que permanecen allí de asiento, sino aquellos á que damos nosotros el nombre de medio-pensionistas. Tienen maestros de dibujo, baile, música y otros estudios accesorios de adorno y utilidad, á los que se dedican en horas determinadas, como en los establecimientos de este género que existen en nuestra nacion. ...

En las casas de pension de Alemania, uno de los ramos que se contemplan mas interesantes es el de la historia natural, y á consecuencia de este principio se impone á los jóvenes en los elementos de zoología, ontología, entomología y mineralogía. ...". (729)

Ens dona una sèrie d'explicacions, que en conjunt ens volen fer veure que la instrucció del moment és més activa i pràctica que temps enrera i menys autoritària.

Ens presenta un tipus d'activitat pedagògica que voldríem reconeguda encara avui en dia, per exemple ens diu:

"Cada quince días salen juntos unos y otros (es refereix als alumnes i professors) á visitar algunas fábricas de la población, en las que generalmente son recibidos con mucha amabilidad, acompañándolos los de la casa por todas las oficinas, y complacíendose en explicarles los usos de las máquinas, y en enterarlos de cuantas operaciones se efectúan en ellas. supongamos, por ejemplo, que la expedición es á un molino de papel: los jóvenes empiezan á examinarlo por el trazo segun la disposición que se llega a la fábrica; pasan despues á presenciar la operacion de cortarlo, de formar la pasta, de ajustar moldes, &c, y se hacen bien cargo de las máquinas y de los resultados que dan estas. Vuelven al colegio, y á insinuacion de sus maestros apuntan cuidadosamente las fábricas que han visitado, las operaciones que han visto en ellas y los artículos elaborados". (730)

Segueix amb aquesta tònica la explicació dels sistema educatiu alemany, per arribar a la conclusió que és tan perfecte que pot ésser aplicat a tots els altres països i individus, i proposa la seva adopció a l'Estat espanyol. (731)

Es veu que en aquesta època del B.O.I.P., dirigit i recactat per Joaquín de Quinto, l'interessava aprofundir en l'estat de l'Ensenyança i continua oferint notícies de les novetats a diferents províncies referents especialment a la institucionalització de la formació dels mestres i la Instrucció primària. En el B.O.I.P. nº 3 de la segona sèrie 15 de maig de 1844 ens passen notícia de Logroño, on s'alegren de la creació i primeres passes de l'escola normal d'aquesta província, així com a la de Salamanca. (732)

Més endavant, tot seguint en aquesta línia d'informar sobre la Instrucció primària, en el nº 4 del 31 de maig de 1844, ens presenta, dins els objectius d'un periòdic oficial, la importància

a la generalització dels:

"... los rudimentos necesarios para su bienestar futuro, nos mueven a dirigir algunas observaciones á los maestros encargados de la educacion de la infancia, sin recordar otro dia á los ayuntamientos y á los agentes del Gobierno supremo la obligacion sagrada en que se encuentran de aventajar incesantemente la suerte de los profesores, ...". (733)

Insisteix en superar la idea de que la instrucció elemental consisteix únicament en ensenyar a llegir i escriure als infants i donar-los algunes idees d'aritmètica, i s'ha de possibilitar elements que predisposin els homes des de la infància per a la vida feinerà i moral, tot acosturant-los des de petits a l'ordre i a l'estalvi, així com a la vida en família. El mestre no s'ha de limitar a la instrucció, sinó que ha de facilitar una bona educació. (734)

No hem de oblidar que Javier de Quinto era individu del Consejo de Instrucción pública, i que la seva postura no deixava d'esser oficialista, encara que en ocasions volia esser crític amb la situació del sistema educatiu i a les propostes de millora que s'hi feien.

No oblidaven dels altres nivells educatius, com és el cas de les ensenyances intermitges i superiors, perquè, també és veritat que el Consell d'Instrucció pública en els mesos pròxims al maig de 1844 es preocupava per regular aquests estudis. El 10 de maig de 1844 els professors de la Universitat de Madrid pressionaven per aconseguir la reforma dels estudis de Teologia, i la comissió encarregada a tal efecte o planteja al Ministre de la Governació. (735) Recordem que ja som dins l'anomenada

dècada moderada, i l'esperit conciliador entre postures enfrontades, es volen aminorar, però encara no s'ha trobat el marc legal adequat per consolidar la política educativa dominant, i per tant les postures para-oficials reflectiran aquest estat de la situació, i les propostes aniran dirigides a superar l'impàs en que, segons ells, es trobaven. .

Però també es varen produir disconformitats, per exemple els mestres de primeres lletres per a les arbitrarietats que sofrien, i el Butlletí s'ofereix per intercedir davant el Govern. Això succeïa en el nº 6 del 30 juny de 1844. .

Xifrava l'esperança a la intervenció municipal, els assumptes d'instrucció pública com a administradors locals d'affers comuns. Es considerava que els ajuntaments havien de pagar els mestres. La llei d'ajuntaments contemplava que havien d'esser ells qui tenien l'obligació de pagar religiosament les despeses assignades als mestres i de manteniment de les escoles. (736)

De totes maneres les formes de control institucional d'aquestes obligacions no acabaven d'esser efectives, ja que des de les municipalitats es passava la pilota a les comissions locals, d'elles a les provincials i al Cap polític de la Província, i sinó a instàncies del Consell estatal d'instrucció pública i al Govern. Segons pareix era una màquina massa grossa perquè funcionàs.

De totes maneres el Govern, al manco es volia informar de l'estat de la instrucció primària i ordena la formació d'una

estadística oficial, que el Butlletí estarà obligat a difondre en rigorositat.

Però la veritat és que no sempre es complia la Real ordre circular de 25 de juny de 1844, perquè a la marxa sorgien dificultats per esser completades, en les respectives províncies. Diverses comissions provincials es queixaven:

"La comision de Segovia se lamenta de la falta de expedicion en sus trabajos por la forma en que hasta aquí han sido constituidos estas corporaciones en todo el reino, y espera que las acertadas disposiciones del Gobierno en suya citada circular de 25 de Junio faciliten en lo sucesivo los resultados mas completos". (737)

La comissió de Segòvia encara estava preocupada per aconseguir organitzar l'escola normal segons les indicacions de la Real ordre de 21 de març de 1844, quan en aquest temps es publiquen notícies referents als exàmens celebrats a Palma i a Oca respectivament. (738)

Es va preparant el terreny per a la reforma de l'ensenyança secundària de Pidal-Gil de Zárate de 1845, i en el Butlletí es pren model de la situació existent a França, i exposa:

"... La Francia carecia, como nosotros, de una ley de instruccion intermedia digna de la época actual: diferentes tentativas se habian hecho por varios ministerios, y los esfuerzos de tantos hombres de Estado habian hecho por varios ministerios, y los esfuerzos de tantos hombres de Estado habian quedado inutilizados hasta el dia: no tiene sin embargo la Francia lo que en esta importante materia necesita; pero los trabajos legislativos se hallan muy adelantados, y es de esperar que en la session próxima aquel dicho país se halle dotado de una ley sabia que organice los estudios secundarios, y acalle para siempre las extremadas exigencias que algunas clases han reclamado, interpretando en favor de sus especiales intereses las experiones consignadas en la Carta de 1830 respecto de la libertad de la enseñan-

za.

Nosotros, que así como la Francia poseemos una ley de instrucción primaria que hemos tenido ocasión de elogiar en muchas circunstancias, nos vemos privados también de la que ha de arreglar nuestras enseñanzas intermedias: grandes trabajos que han emprendido entre nosotros con este laudable objeto: varios proyectos de ley han sido presentados á las Cortes por el Gobierno; y también hemos tenido la desgracia, hasta hoy, de que tantos y tan generosos esfuerzos hayan quedado sin efecto alguno. En 20 de Mayo de 1838 leyó en el Congreso de los Diputados el Ministerio de la Gobernación un proyecto de ley sobre enseñanzas intermedia y superior, el cual despues de discutido y aprobado en aquel cuerpo colegislador naufragó en el Senador, viéndose en la presición de retirarlo el Gobierno en la sesión del 15 de Julio". (739)

A continuació ens indica alguns dels intents oficials per regular aquests nivells educatius, on un havia d'esser continuació de l'altre, i ens fa notar la coincidència en el procés seguit a França, per acabar per presentar l'Informe de Mr. Thiers a la Cambra de Diputats de França, sobre el projecte de llei d'instrucció secundària.

En aquest informe es plantejen diverses qüestions de filosofia educativa, que més endavant, en el cas de l'Espanyol també es proposaran: "¿Cómo debe entenderse esta libertad?, pregunta naturalment referida a la llibertat d'ensenyança, interrogant que es respon en termes de que la llibertat no pot esser considerada com un dret de l'ensenyant a agafar el deixeble com objecte de les seves especulacions., sinó com un dret que es recolza amb el dret del pare de família a educar als seus fills.

Però aquest dret ha d'esser compartit amb l'Estat, que ha de formar el futur ciutadà. L'Estat s'ha de contemplar com si fos la mateixa

societat. i diu:

"La libertad de enseñanza consiste en suministrar á los padres los medios de satisfacer estas diversas inclinaciones, no solo en el sagrado asilo cerrado á toda autoridad exterior, sino tambien en los establecimientos públicos regularmente constituidos. Pero aquí cesa el derecho del padre de familia y empieza el del Estado." (740)

Presenta a l'Estat com el defensor de l'interès comú, del conjunt de tots els ciutadans.

També es considera, a l'Informe Thiers, que l'autoritat expressiva de l'Estat és una exageració, que en el seu temps no és assumible, com es va fer en temps de Napoleó, però que té la seva explicació en moments d'exaltació patriòtica. En nom de la moderació que exigeix la situació del moment, s'inclina per oferir al ciutadans un ventall de possibilitats educatives, per així conservar la uniformitat, com element d'enfortiment del seu caràcter diferenciador com a nació-estat.

La importància que es donava en aquest Informe era notable ja que és reproduït íntegrament, i és pràcticament així com es conclou el tom VII, en el que respecte a la col·lecció de parts no oficials que s'inicien en el nº 8 de la 2ª sèrie del 31 de Juliol de 1844 fins el nº 18 de 31 de Desembre de 1844, (741) significa també que la resta d'informació era eminentment de tipus legal.

Ja ens trobam en el nº.1 de l'any V i en el 15 de gener de 1845, any que consideram important per a la nostra investigació, no tan sols perquè a nivell legislatiu significui una data prou determinant, sinó per que és la data que assenyalà l'equador d'aquesta investigació. (742)

I pel mateix B.O.I.P. també es considerava que:

"En una época como la presente, en la cual, terminadas de todo punto las agitaciones políticas armadas, el gobierno apoyado por las Cortes, ha emprendido un esfuerzo digno de las necesidades del país, la grande obra de reconstruir el estado sobre bases sólida y perdurables, los amantes de la enseñanza pública tienen ocasion de fundar lñas mas lisonjeras esperanzas acerca del desarrollo de un ramo tan fecundo en resultados para el porvenir de nuestro país.

No eran en verdad buenos tiempos los pasados, desquiciada la sociedad y en lucha abierta los principios mas opuestos de gobierno, para augurar grandes resultados en favor de las escuelas, recinto de paz y sosiego, ni para que el poder público, inseguro contra los embates de la revolucion, y obligado á hacer frente á necesidades mas imperiosas, volviese su atencion y sus desvelos con asiduidad y buen éxito hácia la dotacion competente de los establecimientos literarios y hácia la suerte de los profesores de enseñanza". (743)

S'esperava un sigladura favorable a les reformes educatives degut a l'estabilitat política que pareixia regnar. Però al mateix temps la reforma ja prevista pel Consell d'Instrucció pública, era la de la segona ensenyança, per a la primària en les bases de la llei de 1838.

El motiu assenyalat pel B.O.I.P. i es suposa pel seu director i redactor Javier de Quinto, que també era membre de l'esmentat Consell d'Instrucció pública, era la confiança en la nova organització de les comissions provincials; la llei d'Ajuntaments; el credit especial exigit a les Corts per cobrir les despeses i potenciar aquesta ensenyança; els vincles existents entre: Religió,

l'Escola pia, pot ésser col·laboradora determinant als esforços de l'Estat per millorar la instrucció primària; aquestes circumstàncies possibilitaran la generalització de la instrucció elemental a totes les capes socials de la població. (744)

Però, pel B.O.I.P., també era evident que el control que les autoritats corresponents exercien perquè el sistema educatiu avançés en la reforma, era a totes vistes insuficient. Aquest mateix B.O.I.P. és proposat com a òrgan de transmissió obligatòria per a totes les comissions i funcionaris de l'ensenyança, perquè poguessin estar informats segons les directrius oficials emanades del Govern central.

Encara que em sembla que la verdadera raó d'aquesta preocupació per la divulgació del B.O.I.P. era la precària situació econòmica en que es trobava, i xifra les seves esperances en que els caps polítics imposin la seva subscripció als seus subordinats directa o indirectament lligats al món de l'Ensenyança.

El B.O.I.P., segons s'indica en el seu nº 2 de 31 de gener de 1845, es veu obligat a modificar la seva redacció, que a partir d'aquells moments estarà composta per: Javier de Quinto; Juan martin Carramolino; Pablo Montesino; i Pedro Juan Guillen, els quals firmaran els seus escrits amb les seves inicials. (745)

La necessitat de tenir present algunes institucions religioses per omplir buits educatius, es manifesta, quan en aquest mateix B.O.I.P. que a les Corts s'ocupen de la restauració de l'Escola Pia. (746) I es desitja que es superin les traves per aconseguir

beneficiar l'Estat i la Instrucció pública de la labor de l'Escola Pia.

La discussió a les Corts es culmina en la presentació a les Corts del Projecte de llei sobre les Escoles Pies:

"Artículo Único. El Instituto de las Escuelas Pias volverá al estado en que se hallaba antes de la ley de 29 de Julio de 1837 y del decreto de 22 de Abril de 1834; quedando sujeto en la parte relativa á la enseñanza á las disposiciones generales sobre instruccion pública y á las órdenes especiales del Gobierno.

Madrid 4 de Enero de 1845.- El Ministro de Gracia y Justicia, Luis Mayans". (747)

El projecte fou enviat al Senat que el va aprovar en sessió del 24 de gener de 1845. El Reial decret, re-establert l'Institut de les escoles Pies fou firmat el 5 de març de 1845 en molt poques variacions. (748)

No es d'extranyar tot aquest procés perquè està en perfecta coherència amb la dinàmica legislativa en favor de més control sobre l'ensenyança privada, però al mateix temps reguladora de la intervenció de les institucions religioses que podrien participar en la pràctica docent, dins la forma d'entendre la llibertat restringida de l'ensenyança.

Continuava, en una altra dimensió de la problemàtica educativa vigent i molt lligada en la pràctica educativa, la preocupació per la inadequació dels locals escolars, en especial de les escoles d'instrucció primària, escoles anomenades comuns, i des del B.U.I.P. es pega un crit d'atenció a les autoritats responsables per concloure amb el problema definitivament.

En aquest cas és Pablo Montesino el portaveu d'aquestes,

amb peticions de caire populista:

"A las ligeras reflexiones que preceden, añadiremos una que recomienda la conveniencia de mejorar el local de las Escuelas. Se va haciendo general el convencimiento, hijo en parte de las experiencias, de que la enseñanza de algunas especies de industria en las Escuelas, debe hacer parte de la educacion de las clases trabajadoras, por cuanto la instruccion en la horticultura, por ejemplo, carpinteria, labañilleria, cerrajeria, y otras de la misma especie, no perjudica de modo alguno á la instruccion intelectual y moral. Que la alternativa del trabajo mental y corporal, sabiendo interesar en esto a los jovenes, y conteniéndolo en los límites correspondientes á su salud, no solo es provechosa, sino tambien agradable y á proposito para activar su inteligencia. Y por último, que de este modo las Escuelas del pueblo podrán llegar á provenir y remediar las clases de las clases pobres, removiendo sus vicios y mejorando su condicion; y vendrán á ser el medio mas seguro de humanizar y moralizar estas clases. Mas conviniendo en que las Escuelas comunes, ó algunas de ellas, podrán y deberán participar algun dia en el caracter de industriales, claro es que este progreso no puede tener lugar en los edificios que actualmente ocupa." (749).

Era una proposta més de les que en aquells moments

Feia Pablo Montesino, per intentar incidir en la línia reformista de moda, com un personatge que estava al dia del canvi que podia seguir l'educació, tot tenint present la situació real en que es trobava la Instrucció pública.

Un altre problema en que es trobava sumida la Instrucció pública, segons el mateix Pablo Montesino en el B.O.I.P. del 15 de març de 1845, era la dels mestres, sobre tot als pobles en manco possibilitats. Considera que els mestres reclamen, dins la més pura igualtat vigent, una millora en el seu sou i de les seves condicions econòmiques, i dóna la culpa especialment a les autoritats subalternes i no al poder central. (750)

Per continuar amb aquesta línia d'estudi evolutiu del B.O.I.P., des del punt de vista de política educativa i plantejaments generals que es duïen a terme a les seves pàgines, ens manca un element que queda contemplat en una aportació de Pablo Montesino, sobre la incidència de la inspecció de les escoles primàries podria tenir a la implantació de la reforma, així com de la seva eficàcia: "Establecimientos de Inspectores, necesarios para los progresos de la educación primaria, ó bien, para la educación moral é intelectual del pueblo". (751)

Aquest article té bastanta transcendència perquè es troba dins la línia d'intervencionisme estatal, i insisteix amb la voluntat controladora de la Instrucció, que a partir d'aquells moments es reperaria un ambient a favor de la potenciació de la creació d'un cos d'inspecció més fort que l'estructura existent en aquells moments.

El mateix Pablo Montesino ens indica en aquest article, amb un tò de desconfiança i amb l'esperança de superar les dificultats existents per implantar la reforma educativa, la insuficiència de la labor de les Comissions locals de la Instrucció pública, que eren les encarregades legalment de la l'observació i:

"... puntual cumplimiento del plan provisional, reglamento de escuelas, y demas reales decretos, órdenes y disposiciones, relativas á la primera enseñanza que reciben de la superioridad por medio de las comisiones

les dieren'. Mas las comisiones locales no tienen ni pueden tener otro medio de activa ejecución que el auxilio de su presidente, como autoridad civil local; del alcalde en fin. Preocupado este y acusado á veces con negocios urgentes de diferente naturaleza, es verosímil que no haya dado grande importancia á quanto es relativo á escuelas. Las comisiones, suponiendo que al principio tuviesen interes por las mejoras de estos establecimientos, convencidos luego de su importancia, se habrán ido desentendiendo de un servicio voluntario, é inutil hasta cierto punto". (752)

En definitiva: creu que el sistema d'inspecció vigent en aquells moments no era de cap utilitat positiva o pràctica. Es queixa de que les comissions hagin de dur a terme la seva labor gratuïtament i, sense desmereïxer la possible labor de les comissions, considera que la inspecció de les escoles d'instrucció primària ja no pot continuar exclusivament encarregada a dites comissions, aquesta ha d'esser encarregada a persones escollides d'entre aquelles que tenguin estudis o professió que hagin de coneixer tot el relatiu a l'ensenyança, i hauràn d'esser anomenats directament pel Govern. (753)

Es veu que aquest article va esser considerat pel S.C.I.P. com interessant, i el 31 de maig de 1845 en Pablo Montesino, en portada escriu la continuació del tema de l'inspecció, amb el títol: "Necesidad del establecimiento de inspectores para los progresos de la instruccion primaria". (754)

Parteix de l'afirmació que les comissions de província tenen dificultats per a dur a terme la seva funció, i pensa que

la comanda del Govern feta a través del reglament provisional regulava les seves funcions, i considera que:

"El gobierno no podrá formar idea exacta del estado de la enseñanza, y por accidente solo, podrá acertar en alguna medida importante, sin estar informado, no ya por punto general y colectivamente del número de escuelas, maestros y discípulos en todo el reino; sino con individualidad y por menor, del número de escuelas públicas y privadas en cada pueblo; respecto de su vecindario; del número de niños de uno y otro sexo concurrentes á las escuelas y sus edades; maestros, y provision de instrumentos y medios de enseñanza". (755)

Es col·loca completament a favor d'una reforma de les funcions de ~~les~~ comissions d'instrucció primària, donada la importància que té la vigilància educativa, i proposa la creació d'una figura d'una espècie d'agent i posteriorment establir la figura de l'inspector. Acaba les seves paraules dient que l'inspector de província, que dependrà de la comissió superior, podrà ésser molt útil a la comissió d'exàmens, des del seu lloc com secretari. (756)

Per altra banda aquí podem recordar que el cos pròpiament d'inspectors d'ensenyança primària no es crea fins a 1849.

El mateix Pablo Montesino segueix fent indicacions per a la millora del sistema escolar, instrucció primària, en aquest cas l'article es titula: Clasificación de los niños en las escuelas y conveniente distribución de los discípulos en secciones ó subdivisiones para el común aprovechamiento. (757) A on la seva preocupació més destacable és la d'aconseguir que els mestres estassin formats per a dur a terme l'aplicació de la distribució dels infants i les corresponents ensenyances segons el mètode mutu i simultani.

Pensa que probablement havia arribat el moment propici per proposar que:

"Establecidas en la actualidad las escuelas normales en el mayor número de provincias, podría ser ya tiempo de que en cada uno de los semestres que proceden á los exámenes de aspirantes al título de maestros, los profesores encargados de la enseñanza de métodos generales y especiales en aquellas escuelas, señalen un periodo fijo y determinado, de dos á tres meses, p. ej. para ocuparse en esta enseñanza, y especialmente de dar á conocer los métodos simultáneo y mútuo. Los que hubiesen de ser admitidos á examen deberían haber concurrido esta temporada, estudiado la teoría de estos métodos y visto el mecanismo de aplicación, ó la de alguno de ellos, en la escuela práctica de los mismos establecimientos. Los antiguos maestros que por su edad ú otras circunstancias no se hallasen impossibilitados de hacerlo, ó que hubiesen dado pruebas positivas de conocer esta parte de su profesion, deberían tambien asistir en alguna de estas épocas: auxiliándoles los ayuntamientos en beneficio comun. De este modo y mejorando el local y menage de las escuelas, para que pueda tener lugar la adopción de un sistema racional, podrá conseguirse que haya pronto en ellas un verdadero arreglo y ventajosa enseñanza". (758)

El que realment veia Pablo Montesino era que segons indicava la realitat del sistema escolar, la reforma de l'ensenyament primari no disposava de material humà i d'infraestructura suficient per avançar al ritme que exigien les seves propostes, i es feia necessari trobar alternatives positives a la situació creada pels canvis socio-polítics. Veia que era una màquina mala de moure, però que mantenia l'esperança que el sistema escolar s'ancicia contruint d'una manera sistemàtica, encara que amb parsimònia.

La preocupació del B.O.I.P. per divulgar les passes que es duïen a terme en favor de la divulgació de la institucionalització de la sindicació dels mestres, com per exemple la reproducció de les : "Bases constitutivas de la Sociedad general de socorros mútuos entre profesores de instruccion pública, aprobadas por su junta directiva en el mes de Diciembre de 1840, para presentarlas á la discusion y aprobacion de la junta general", que es l'inici del mutualisme del magisteri. (759) Societat de la que el B.O.I.P. ofereix abundoses notícies.

Dins la línia de notícies que ens oferia el B.O.I.P. referents a la institucionalització del normalisme, el B.O.I.P. a més de reproduir, a través de la seva part oficial, disposicions oficials com: "Orden de la Regencia provisional mandando ocupar á los alumnos que hayan concluido el curso de estudios en la escuela normal seminario de maestros de esta corte en el establecimiento de escuelas normales en las provincias", (760) es presentava el tema en plantejaments globals referits a la formació dels futurs mestres: "Escuelas normales.= Su objeto principal.= Su organizacion.= Medios y modo de establecerlas.= Ventajas ventajas que deben resultar de su establecimiento". (761) Entre altres coses ens fa dues consideracions importants: "1ª La mayor importancia, mayor extension y diferente direccion que se da á la primera enseñanza; 2ª La gran dificultad, ó quizás imposibilidad absoluta de hallar maestros capaces y en número

suficiente para dar esta enseñanza para el ejercicio de esta profesion, ..." (762) No cal insistir gaire, però la realitat és que, al manco en els inicis, la Normal Central, va jugar un paper important en aquest impuls normalista, i el B.C.I.P. se'n feia ressò, així que a la seva secció de "Variedades", en el nombre 3, es presenten notícies sobre aquesta escola normal central: "Exámenes de la Escuela Normal Central de Instrucción primaria de Madrid". (763) Acta que fou presidit per Manuel José Quintana, com a president de la Direcció General d'Estudis, amb un discurs del Director General d'Estudis Pablo Montesino, també Director de l'Escola Normal, discurs que ja analitzarem més profundament a l'apartat dedicat a les escoles normals. Interessant és la llista d'alumnes que ens ofereix, que llavors seran molt coneguts, com per exemple: Laureà Figuerols (futur Director de l'Escola Normal de Barcelona) i Mariano Carderera (futur Director de l'Escola Normal d'Ossa). (764)

si seguim amb aquest tema en el nombre 4 del B.C.I.P. hi figura la llista d'alumnes de l'Escola Normal Central: "Lista de los alumnos que habiendo cursado en la Escuela Normal-Seminario de Maestros de instruccion primaria del reino dos años de estudios prevenidos por la disposicion segunda de la Real órden de 8 de Abril de 1838, y por el art. 16, tit. IV del reglamento interino de dicho establecimiento, han sido examinados con aptitud para el planteo y direccion de las escuelas normales

en las respectivas provincias, para las cuales han sido comisiona-
y que expresan a continuación ...". (765) Aquí només recordarem
els més coneguts per la seva trajectòria posterior: Mariano
Cardenera, d'Osca, i, com ja hem dit, futur Director de la seva
Escola Normal; Joaquim Benet, de Tarragona i primer Director
de la seva Escola Normal; Antonio Fontava, de Tarragona i primer
Director de l'Escola Annexa de Tarragona; Odon Fonoll, primer
director de l'Escola Normal de Lleida i posteriorment de la
de Barcelona; Laureà Figueras, de la de Barcelona; José Mª Flores,
d'Oviedo.

Precisament, un dels primers anuncis de llibres que es
fan en el B.O.I.P. és el de Laureà Figueras: manual completo
de enseñanza simultanea y mixta, (766) al mateix temps que
el conegut: Manual para la escuela de párvulos, de Pablo
Montesino. (767)

Un altre aspecta en el que cal fixar-nos, en que fa a
les propostes per a la pràctica educativa, és el dels examens
i la disciplina dels alumnes. En aquest sentit resulta significa-
tiu l'article del nº 46 del 15 de gener de 1843: "De los premios
y castigos de la enseñanza primaria", que en el que fa referència
a la reflexió sobre la disciplina dels alumnes de la Instrucció
primària ens diu:

"... Los premios y los castigos no son ni pueden ser
en ningún caso indiferentes, y pueden por el contrario ser

muchas veces de una influencia decisiva en la suerte futura del individuo sometido á estos poderosos estímulos, cuando comienza á formarse como ser moral y racional. De aquí la necesidad de servirse de estos medios con especial habilidad y suma prudencia, y de dar á su aplicación una importancia que generalmente no se ha dado, y se está muy lejos de dar por el mayor número de maestros. Los castigos sobre todo son todavía para muchos el recurso único con que se consideran capaces de establecer el orden, obtener adelantamientos y dirigir una escuela". (768)

La qual cosa crítica, i considera que els premis i càstics ha d'esser un mitjà moral i útil a l'educació. Aprofita aquest escrit per definir la seva concepció educativa, i considera que el fi primordial de l'ensenyança primària és la formació del caràcter, formar: "Antes hombres de bien que hombres de saber". L'Educació pública i del poble vol dir:

"... Formar, pues, el caracter moral del individuo, instruirle y prepararle para las artes ú oficios útiles de la vida, sin perder de vista el cuidado de robustecer su constitucion fisica, viene á ser el triple objeto que debe proponerse el maestro; porque esto importa á los individuos, á las familias y al Estado. Lo primero se conseguirá procurando que los discipulos sean afectuosos entre sí y para con toda clase de personas, obedientes á los individuos, á las familias y al Estado. Lo primero se conseguirá procurando que los discipulos sean afectuosos entre sí y para con toda clase de personas, obedientes á sus padres y familias, á los maestros, y en fin, todos los que tienen derecho á su deferencia y subordinacion por la mayor representacion y respeto que merecen á los demas; que sean agradecidos para con los que les hacen bien, sinceros y generosos en sus tratos y relaciones unos con otros, aplicados al trabajo, industriosos, honrados, contentos con su suerte, leales y pacíficos como súbditos; y sean finalmente verdaderos cristianos. Mas estas disposiciones morales no se devuelven sino en consecuencia del desarrollo de los primeros sentimientos naturales, y del cuidado de que estos no degeneren; del amor á sus semejantes resultado del amor filial; de la gratitud; de la confianza y obediencia que provienen de aquel". (769)

Una concepció de la disciplina com a submissió a l'autoritat que representen les persones majors, molt moralista segons el seu model d'home moral i religiós. Es vol aconseguir l'harmonia a la classe per possibilitar ordre social a la societat. Però és un avanç respecte a la pedagogia tradicional, encara que també és veritat que es fonamenta en l'emulació competitiva.

L'estudi de com es plantejaven els exàmens i com es duïen a terme tal com s'informava en el B.U.I.P., ens interessa també per comprendre quin era el grau d'exigències a nivell de coneixements en aquella època a la instrucció primària, vegeu sinó la notícia que la Comissió provincial de Toledo ofereix a: "Exámenes públicos de los niños de Noblejas", celebrats el 24 i 26 de juny de 1842:

3º Acto seguido dos niños explicaron un tratado de nuestra religion sacrosanta.

4º Inmediatamente se fueron presentando por secciones los niños de cuarta clase á leer en impreso, quienes lo hicieron con la mayor correccion y buen estilo, haciendo sentir perfectamente á los afectos del ánimo por medio de puntuacion.

5º En seguida salieron cuatro niños á explicar las principales y mas interesantes reglas de ortografia, que analizaron despues por medio de unos ejemplos que se les presentaron escritos con buena y mala ortografia, resolviendolos con exactitud é inteligencia.

6º Otros dos niños explicaron parte de la gramatica de nuestro idioma castellano.

7º Inmediatamente se presentaron los niños de la tercera clase á leer sus respectivas lecciones.

8º A continuacion, un niño explicó un pasaje de la santa Escritura del antiguo Testamento.

9º Tambien salieron en seguida los niños de la segunda clase á leer sílabas.

10. Otros dos niños explicaron historia natural con la mayor desenvoltura y precision.

11. Despues se presentaron los de la primera clase

del conocimiento de las letras del abecedario, quienes distinguieron las minúsculas y mayúsculas, vocales y consonantes, mudas y semivocales.

12. en seguida la clase de escribientes presentó á los señores sus colecciones de planas que á prevención tenían preparadas, siendo de la aprobación de todos los concurrentes el hermoso carácter que en varios sobresalía, y en todos se observaba mucha igualdad, limpieza y buena forma: estos mismos niños hicieron un análisis de las fundamentales reglas del arte caligráfico.

13. Otros dos niños explicaron unos principios de geometría, demostrando prácticamente en el encerado todas las figuras de dicho arte.

14. Un niño explicó un trozo de la historia de España con mucha precisión.

15. En seguida la clase de contadores resolvió en dicho encerado las operaciones de suma, resta, multiplicación y división por números enteros y mistos, y las del quebrado, con otros varios ...

16. a continuación un niño con gran despojo explicó la geografía de España según la nueva división territorial, y cuarto comprende esencialmente dentro de sus límites, dentro de sus límites, cuyo niño mereció los mayores aplausos del público espectador.

17. Inmediatamente se fueron presentando por clases todos los niños á explicación de doctrina cristiana, dando pruebas inequívocas de estar al corriente de ella". (770)

En matèries generalitzades en la majoria d'escoles de pràctiques, amb uns coneixements elementals i repetitius sense massa creativitat. Però ja li val per l'època que estudiem en que el sistema educatiu estava en un període de reconstrucció.

També es dedicava el B.O.I.P. a prendre notícies d'altres publicacions oficials d'affers d'Instrucció pública de novetat, en aquest cas, que a continuació indicam, és una part no oficial pres del "Boletín de fomento": "Exámenes de la escuela especial de Ingenieros de caminos, canales y puertos". (771) Element característic de nova creació, era un model d'escola elitista i selectiva:

"Se han presentado esta año sesenta y tres aspirantes para ingresar de alumnos en el establecimiento: han sido aprobados.

El año pasado ingresaron en la escuela veinte y cinco alumnos, de los cuales solo cinco han ganado el primer curso.

El segundo curso se componia de ocho individuos: han sido aprobados cinco.

En el tercer curso habia siete: han sido aprobados cinco.

En el cuarto curso, compuesto de siete alumnos, solo ha sido reprobado uno.

En el quinto curso han sido aprobados los cuatro alumnos de que se componia.

D. Jacobo Rubio ha sido excluido de la escuela por haber perdido dos veces el primer curso.

Se ha observado todos los años en los exámenes de entrada de la escuela de Caminos, que todos los jóvenes que han estudiado las matemáticas en las provincias, se presentan en muy mal estado, aunque con certificaciones de sobresalientes; encontrándose acaso solo uno por cada veinte que tenga una mediana instrucción. Este defecto es debido á la mala eleccion de autores para la enseñanza, y principalmente á la falta de conocimientos de los profesores, muchos de los cuales serian reprobados si vinieron á examinarse de lo mismo que estan encargados de enseñar". (772)

El recel de cap a la resta d'indrets de l'estat espanyol per considerar que no reben la preparació necessària per ingressar a la institució.

A continuació, amb aquesta dinàmica de descriure el contingut del B.O.I.P., ens fixem en l'educació dels parvuls, tema que insistien els liberals que era importantíssim consolidar perquè la seva reforma educativa tengués la dimensió exigida.

L'"Examen de parvulos":

"Con el interes que inspiran los nuevos establecimientos de educacion de parvulos hemos presenciado el examen que se verificó en la escuela titulada de Virio, calle de Atocha. No expresamos, porque no nos es posible

las hemos que hemos sentido con cuanto han concurrido á aquel acto al ver un número de niños, que no bajaría de ciento ochenta, de dos á cuatro años de edad la mayor parte de ellos, y ninguno mayor de seis años, que con admirable concierto se ocupaban en los diferentes ejercicios, y sobre todo en el canto variado y difícil de algunas de sus muchas canciones. Esta regularidad y esta simultaneidad de actos, á que costaría mucho trabajo acostumar á persona de mayor edad, prueban ostensiblemente los efectos de la disciplina suave y bien entendida de que presagiamos los mas felices resultados". (773)

La importància de la institucionalització de l'Educació dels pàrvuls no es pot valorar per a la descripció d'uns puntuals examens, que per altra banda no ens pareix que qualificatiu d'examen sigui aquí el concepte correcte per definir el que era questa reunió presentada pel butlletí, més bé era un acte social de presentació, però una mica cansat pels infants, com el mateix que ens informa, ens indica que després de tres hores d'acte els nins estaven excessivament fatigats. (774)

Però la qüestió dels exàmens sembla que era un tema que interessava els que reflexionaven sobre els aspectes educatius del moment i així és que en el B.O.I.P. se'ns dedica un article als: "Exámenes en las diferentes enseñanzas.= a qué se reducen en la actualidad, por punto general". (775) considerats com un element fonamental en la Instrucció pública i es cerca quin seria el sistema idoni per avaluar els sabers dels alumnes.

En aquest article es proposa expressar el seu punt de vista i consideracions generals per explicar els aspectes dels exàmens que faciliten el progrés de l'ensenyança pública.

Es definen l'examen de la següent manera:

"...con aplicacion al asunto de que tratamos, significa el acto de averiguar lo que uno ó muchos individuos saben acerca de una ó varias materias; averiguarlo directamente, extraer, digamos así, de su inteligencia y su memoria las ideas ó conocimientos que haya adquirido; esto es ex animo trahere lo que el individuo ha concebido, conserva ó recuerda, sabe en fin. El exámen, ó los exámenes, ó los exámenes tanto en la enseñanza primaria como en la intermedia y superior, son de dos especies, por mas que en el fondo unos y otros tiendan al mismo fin por mas que en el fondo unos y otros tiendan al mismo fin de apurar lo que alguno saben ó ignora en materia determinada. Hay sin embargo esta diferencia; en el exámen público se trata ó de be tratarse de dar á todos los concurrentes á este acto pruebas inequívocas de lo que el discípulo ó los discípulos han adelantado en la instruccion que estan recibiendo; y en el exámen particular ó privado, es solo el maestro el que se cerciora de los progresos individuales de los de los de los discípulos, para arreglar en consecuencia la enseñanza; volviendo atrás con aquellos que no han aprobado, y pasando adelante con los que se hallan en disposicion de emprender el estudio de otras cosas que se hallan en disposicion de emprender el estudio de otras cosas que suponen conocimiento de lo que antes se ha enseñado. el exámen privado no es igualmente necesario en los dos sistemas de enseñanza primaria, simultáneo y mutuo; y la razon es obvia".(776)

Es segueix la descripció del tema dels exàmens en els sistemes d'ensenyança simultània i mútua, assenyalant les característiques diferenciadores.

Però tant el mestre d'un com de l'altre sistema d'ensenyança estava obligat a dur a terme exàmens públics (juny i desembre), si bé es queixa que moltes vegades resulten meres representacions teatrals o farses amb l'objectiu d'al·lucinar els assistents a l'acte públic.

S'aconsella que perquè els exàmens formals resultin correctes i efectius per saber la vertadera aplicació dels deixebles

jovençans.

I ens vol fer notar una sèrie de punts capitals per entendre la importància d'aquests exàmens:

"Primero: la persona que pregunta si no fuere el mismo maestro, y este en su caso, deben acomodarse al carácter mas ó menos resuelto del examinando. Preguntas hechas con tono áspero ó imponente á un niño muy tímido lo desconciertan á punto de no saber ó no poder contestar. segundo: á los niños se les debe preguntar en el mismo lenguaje á que estan acostumbrados, y valiéndose en cuanto pueda ser de los mismo términos y explicaciones con que se les enseña. A este fin quando una persona extraña hace alguna pregunta á que el niño no contesta porque no comprende bien, pero á que contestaria en concepto del maestro si la comprendiese, debe apresurarse este á expresarla con las voces acostumbradas. Tercero: al examinar á un niño en público debe estar siempre á la vista el maestro ó el instructor ordinario; porque esta circunstancia induce siempre gran confianza a los discipulos". (777)

De totes maneres cal indicar que a nivell d'Instrucció primària els exàmens van adquirint importància mentre es va ascendent en els escalons superiors. (778) Però en definitiva considera que els exàmens públics als col·legis i universitats resulten gairebé inútils.

Considera que la reforma referent als exàmens ha de comprendre la necessitat d'esser escrits, a més dels orals, públics i individuals. Es queixa que les reformes duites a terme no han aconseguit corregir tots els defectes anteriors.

Els exàmens seguien envoltats d'un esperit tradicional i repetitiu, i no gaire innovadors. La compensació que rebien en els actes públics, més bé era la satisfacció d'agradar als adults més que l'adquisició de consciència de la seva utilitat per part dels alumnes.

La tasca informativa del B.O.I.P. és molt gran, gairebé podem afirmar que a través de la informació que ens ofereix abarca la majoria de temes que en aquest treball ens hem imposat estudiar, al manco el de caire més lligats en la política educativa del moment, i per tant només del B.O.I.P. podem considerar que ens possibilita un treball prou extens per haver-hi de dedicar molt més extensió que la que ens és possible dedicar. El barreja de temes que oferim aquí segur que no resulta complert, però esper que resulti suficient per donar una visió general dels temes que tractava i de la importància informativa que tenia pels professionals de l'Educació, i per nosaltres mateixos si volem conèixer en profunditat els plantejaments pedagògics que s'impulsaven des d'aquesta publicació.

Fins i tot cal indicar que en diversos temes encara hi persistia la influència dels plantejaments il·lustrats, especialment en el que es refereix a la concepció populista i utilitarista de l'Educació, però també en una certa perspectiva de futur, en el sentit de que hi trobam títols d'articles com: "Educacion de las clases dedicadas á la industria", en el que s'indica la voluntat de fer observacions a l'estat de la indústria i defensa la potenciació de l'Educació específica pels diferents professionals que havien d'esser implicats a la indústria.

Es pensa que el Govern està en antecedents per poder fomentar aquest tipus d'ensenyança, creu que es potenciarian algunes rames

de les professions, dedicada a les classe treballadora, ja que:

"Por desgracia no hay eleccion para las clases trabajadoras y pobres; ni buena educacion primera ó elemental, ni oportunidad de proporcionarse despues la segunda; y no será preciso demostrar hasta qué punto necesita la clase pobre una y otra educacion para disminuir sus sufrimientos, mejorar su suerte y asegurar la tranquilidad de los demas.

La clase media no la necesita menos; por el contrario, es la que necesita mayores conocimientos y hábitos mas austeros. Los que pertenecen á esta clase no solo tienen que cultivar con esmero sus facultades mentales y morales en beneficio propio, sino que por su posicion se ven obligados á contener por una parte á aquella clase de la sociedad que aspira naturalmente á sobreponerse á las demas, y tienen tambien que ilustrar la otra y dirigirla por el camino que conduce al bienestar general, y tienen en fin que reunir las ambas. En el dia, cuando la sociedad humana no se compone, en los paises civilizados, de una porcion de señores y otra mayor de esclavos, la clase media, esta nueva porcion de las sociedades modernas, significa mucho ó importa mucho para que no se cuide de educarla" (779)

I no podia mancar, com és habitual a l'època, el repàs comparatiu amb altres indrets d'Europa i Estats Units. En definitiva volia esser una forma d'educació popular dins el que anomenen Liceus o Instituts mecànics.

Es proposa que:

"Un Liceo ó Instituto mecánico central que podrá tener lugar en la capital del reino con los auxilios de la primera escuela especial de industria á que parece destinado naturalmente el Conservatorio de Artes, si á este se le da el impulso que necesita. De este modo resultará que los Institutos provinciales de segunda enseñanza, cuando hayan sido creados por la ley, vendrán á ser fundamento de las escuelas especiales de artes, industria &c.; y estas escuelas serán entonces el medio eficaz de facilitar en las capitales de provincia el establecimiento de los Liceos ó Institutos de que hemos hablado; así como las escuelas superiores de instruccion primaria, una vez en accion, promoverán verosimilmente la formacion de Liceos ó Institutos de pueblos" (780)

Aquestes propostes sortien de Cipriano Montesino, coherent amb una mentalitat utilitarista heretada de la Il·lustració,

adaptada, però, a la mentalitat liberal que representava el E.U.I.P.

Dins aquest concepte d'Educació utilitarista, més bé en favor d'entendre l'educació com una idea populista, trobam els plantejaments del liberal Ramon de la Sagra, que quan ens explica la creació d'escoles de pàrvuls, per exemple a: "Noticia del establecimiento de educacion formado recientemente en la fábrica de cigarros de Madrid para los niños de sus operarias", per millorar l'educació de les classes jornaleres, ho fa amb els següents termes:

"A principios del año pasado de 1840, siendo yo inspector de la escuela de párvulos de la calle Atocha, hice una visita domiciliaria á las familias pobres de aquellos barrios que tenían niños en ella ó que solicitaban su admision. Dicha visita no fue inútil para mis estudios sobre las clases jornaleras, y ademas me dio á conocer una necesidad urgente, cuyo remedio en mi opinion seria un establecimiento tal cual yo siempre habia deseado. Al dar cuenta á la benemérita Sociedad para mejorar y propagar la educacion del pueblo, de algunas de las observaciones que me proporcionó hacer la mencionada visita, insistí en el estado de descuido y muchas veces de abandono y aislamiento absoluto en que habia hallado á los niños de pobres jornaleros, especialmente de las mugeres que pasa el dia fuera de las casas para ganar el precioso sustento. A los niños menorcitos los dejaban las madres al cargo de algunas vecinas mediante una retribucion; estas llevaban ó enviaban los de pecho al parage donde trabajaban las madres para que les diesen de mamar dos veces al dia, y los otros permanecian en los cuartos, en los portales ó en la misma calle. Los mayores quedaban en misma desatendidos, ó si asistian á la escuela del bario, vagaban en las horas de ocio fuera de todo cuidado y vigilancia. Algunas madres temerosas de confiar sus niños á vecinas poco celosas, y otras no pudiendo retribuir el trabajo de cuidados, preferian dejarlos encerrados en la habitacion ó solos ó juntos dos ó tres, con un pedazo de pan y un jarro de agua desde la mañana hasta el anochecer, en que ellas volvian de su trabajo". (781)

Sabot és l'interès de Ramón de la Sagra per qüestions socials i educatives, perfectaments coherents en un pensament pedagògic liberal democràtic en una visió social de la problemàtica de les classes treballadores i defensor d'una educació popular al servei dels treballadors, encara que una mica paternalista en benefici d'una armonia amb les classes mitjanes que en definitiva eren les que dominaven l'aparell de producció, o en aquest cas fer possible una armonia de comunitat d'interessos Govern-treballadors ja que es tracta de la "fàbrica de cigarros" a compte del Govern.

Segueix indicant que la seva proposta de que l'escola d'infants per dur a terme un assaig d'educació popular, necessària per a les classes obreres. Però havia d'esser que les mateixes jornalers, com a participació a l'experiència perquè la fessin com a seva.

L'experiència, acceptada per part del superintendent de la fàbrica, Carlos Groizard. Era un establiment que, segons la seva idea general, hauria de comprendre tres seccions: "1ª Sala de lactancia. 2ª Escuela ó asilo para los parvulitos de ambos sexos. 3ª Escuelas primarias para niños y para niñas separadamente". (782).

Després d'una descripció en que havia de consistir l'estructura de les tres sales i els avantatges que vendria a reportar tal establiment, ens indica, en Ramón de la Sagra, que va posar-la baix de la tutela de la societat per a millorar l'educació del poble i tingués l'aprovació corresponent del Govern. (783)

La procedència dels nins era:

"... no solo de la escuela de párvulos establecida desde el mes de Noviembre del año pasado, sino además de otras dos primarias: una para niños y otra para niñas mayores de seis años, establecidas en el mes de junio último en bellos locales, y surtidas de todos los enseres necesarios para la enseñanza, cuya colección será completada sin dejar nada que desear, con lo que se ha pedido al extranjero". (784)

La matrícula de les tres escoles era d'uns cinc-cents nins, a pàrvuls; cent trenta a la primària dels nins, i cent seixanta a la de nines.

Pretenia que l'experiència fos un model per a la resta de fàbriques de la península. Dins un plantejament polític i social com aquest, les notícies sobre escoles de pàrvuls solien anar en aquesta línia. El 15 de febrer es publica la notícia sobre les escoles de pàrvuls depenents de la fàbrica de tabacs, ens ho presenta com un avantatge i amb el vist-i-plau del Regent Espartero, del Ministre de Governació, i del director de la Fàbrica. (785)

Però al mateix temps hi figurava un plantejament més bé liberal com el de Pablo Montesino, que ens ho descriu així:

"La superior educacion que una escuela de párvulos bien dirigida es capaz de dar á los niños, los hábitos de orden, de benvolencia mútua; de docilidad, paciencia, justicia, etc. que puede inducir desde la mas tierna edad; el alto grado en fin de poder moral que desenvuelve y pone en activo ejercicio, constituyen indudablemente la mejor preparacion para las escuelas comunes, á que han de concurrir ó deben concurrir despues estos mismos niños. A los progresos intelectuales ó instruccion que han de recibir en las escuelas infantiles no se dando valor como a los resultados físicos y morales que se desea obtener en ellas ; por que se creé que cuando la enseñanza elemental primaria está medianamente arreglada en un pais, el curso regular y sistemático del estudio intelectual debe comenzar inmediatamente despues que los niños dejan estas escuelas". (786)

El parvulari significava l'inici de tot un procés d'escolarització que culminaria amb el pas de tots els nivells educatius fins a la Universitat. De totes maneres Pablo Montesino era conscient que era un nivell en el que no es podien exigir grans coneixements específics, sinó més bé que saber desoertar l'interés dels infants per les coses i preparar-los perquè esdevenguessin bons estudiants en el futur.

De totes maneres hi ha afirmacions que resulten un poc sui generis com per exemple que:

"... La razon, la autoridad y sobre todo la experiencia están en nuestro favor. Creemos que en toda escuela de párvulos es necesaria una mujer para mejor asistencia y cuidado de los niños, especialmente de los que se hallan en la edad de 2 á 4 años; y más conveniente, en cuanto pueda ser, una madre de familia. es indispensable una mujer, cualquiera que sea el número de párvulos; mas en una escuela donde se reúnen ochenta, número menor que se regula para dos maestros permitiendolo el local, no consideramos en general, á propósito dos mugeres para el buen régimen y direccion de aquella escuela". (787)

Es una apelació a la necessària col.laboració de la dona a l'educació dels nins per considerar-la més adient a les exigències d'aquest tipus d'educació que pensa s'ha de donar a les escoles de pàrvuls.

També hi ha afirmacions estranyes, segons la nostra forma de pensar d'avui en dia, com per exemple:

"...En las escuelas de párvulos sucede precisamente lo contrario; cuanto mayor es el número de niños, siempre que no sea desproporcionado el local ni mayor que el que se regula para maestro y maestra, tanto mas facil es dirigir, y sobre todo educar á los párvulos. Esto que á primera vista parece una paradoja es sin embargo un hecho uniformemente acreditado en todas las escuelas bien dirigidas; hecho notable, luminoso y fecundo en resultados útiles; de bastante importancia. ...". (788)

Éra una manera elegant de dir que per complir amb les necessitats que l'escoles de pàrvuls implicaven bastaven pocs retres o mestreses, i amb ells es cubria una gran quantitat de possibles llocs que facilitarien la creació de dites escoles.

A nivell de realitat cal posar alguns dels exemples que s'aplicaven d'escoles de pàrvuls que s'anaven creant, segons les notícies aparegudes al B.O.I.P.: "Nueva Escuela de Párvulos en la ciudad de Guadalajara. (789), per no centrar-nos tant a Madrid.

L'esdeveniment de la instal·lació d'una escola de pàrvuls a Guadalajara, vol indicar una certa proliferació d'aquesta casta d'institucions. Encara que no ens ofereix gaire notícies específiques del seu funcionament, més que: "Las disposiciones con que se presenta el maestro (Francisco Asenjo March) director de la escuela hacen concebir ligeras esperanzas del acierto y buen desempeño en el delicado cargo que se le confia". (790)

Però Pablo Montesino no desistia amb els seus plantejament educatius sobre les escoles de pàrvuls, i retorna en aquest camí a nivell de justificar el nombre d'alumnes per professor. Al respecte ens indica que:

"...Esta verdad confirmada por la experiencia, y de que pueden cerciorarse todos los que examinen atenta y comparativamente dos escuelas de esta clase, que, en regulares circunstancias, tenga la una corto número de niños, quince ó veinte, p. ejer., y ciento ó mas la otra, no es sin embargo generalmente conocida; ni parece á primera vista tan conforme á la razon que no sea preciso esplanarla, para convencimiento de unos

y útil aplicacion de muchos padres de familia. Es sabido que ni la edad á que concurren los los párvulos á las escuelas es susceptible de lo que comunmente se dice instruccion como resultado del estudio y la enseñanza metódica que tienen lugar en otras escuelas, ni es esta instruccion, el objeto principal de aquella". (791)

Continua aquesta sèrie de reflexions en un fer notar que les dificultats comencen quan el mestre vol mantenir l'ordre, especialment en els primers dies, i més si no es té experiència.

La influència ~~que~~ tenia Pablo Montesino quan escrivia aquestes paraules era anglesa i el punt de referència era el mestre anglès, que considerava com a fundador i primer mestre de les escoles de pàrvuls. (792)

Planteja la coeducació dels sexes, cosa que es feia poques vegades en aquell temps:

"...Entre estos ochenta ó cien niños de uno y otro sexo, los juegos, las ocupaciones, las propensiones y gustos, variarán sin duda mas ó menos, y esto contribuye á que naturalmente contraigan especiales simpatias y relaciones entre si. Se ha dicho otras veces, que los niños de dos á tres años gustan mas de la compañía de las niñas y de las diversiones de estas; ... las niñas están mas dispuestas por la naturaleza para cuidar de estos individuos que todavia no pueden por si mismos ocurrir á sus primeras necesidades, que necesitan mayor y mas frecuente auxilio y lo encuentran mas facilmente en aquellas. Tienen por otra parte estos niños menos fuerzas físicas, ó menos vigor del que se necesita para los juegos ordinarios de los que cuentan cinco ó seis años de vida". (793)

Nins i nines cerquen la companyia de la gent amb que es troben millor. Es per això que perquè el mestre pugui organitzar els jocs i activitats en el preescolar ha de tenir present que una vegada posades en marxa les ha de supervisar per aconseguir que els hàbits de disciplina i de conducta es conformin a través

dels entreteniments i jocs. (794)

Per altra banda Pablo Montesino resumeix la seva idea d'escoles de pàrvuls destinades a educar infants nius i nines de dos a sis anys, i que:

"Que en estas escuelas se reciben los párvulos que concurren desde la casa paterna para que los maestros los tomen á su cuidado y vengan a ser para ellos, padres, amigos, y preceptores á un tiempo. De aqui se deduce que cuantos medios y auxilios se consideran necesarios para la buena educacion de los niños deben hallarse en las escuelas. Que la casa y escuela deben estar reunidas en ellos; la dulzura cariñosa de la madre ingulgente, debe estar conbinada con la discreta firmeza del maestro; la salud y las fuerzas físicas sostenidas y desenvuelatas por medio de ejercicios variados, agradables y propios para robustecer todas y cada una de las partes del cuerpo; las disposiciones y hábitos morales arreglados á buenos principios religiosos, de modo que los preceptos del Salvador vengan á ser la regla de conducta futura y permanente de los discipulos; y por último, las facultades intelectuales, cultivadas con discernimiento y asiduidad, ejercitando y educando á este fin sentidos corporales". (795)

A continuació considera que, perquè el llenguatge s'ensenyi correctament, les coses i els exemples han de precedir les paraules. L'estímul per aconseguir el progrés moral i intel·lectual ha d'esser lent i no massa continuat. S'aprendrà jugant però els jocs s'hauran de seleccionar i dins un ordre. I finalment considera que les paraules tècniques i coses que són mai enteses pels infants i apreses de memòria s'han d'evitar, perquè poden ésser perjudicials pel futur desenvolupament intel·lectual dels infants, (796) inclús considera que hauran d'esser abolits.

La forma més utilitzada pel B.O.I.P. per a informar sobre la realitat educativa era la de publicar els informes que enviaven les Comissions provincials d'instrucció primària, en aquest cas, per exemple l'informe que va enviar Laureà Figuerola com a inspector d'escoles de la Comissió provincial de Barcelona de la seva visita a Igualada, a on després de descriure les escoles existents, passa a criticar l'opèrtia i manca d'acompliment de la llei d'algunes de les escoles visitades, i proposa imposar-se més per part de la Comissió provincial d'Instrucció primària davant els ajuntaments que tenen molt descuidada la seva obligació per velar per la Instrucció pública. (797)

De la villa d'Igualada ens indica:

"La villa de Igualada contaba con dos escuelas públicas, una de leer y otra de escribir y aritmética, division que con arreglo á lo prevenido en el reglamento provisional no podia subsistir. Por tanto manifesté que solo podia considerarse como una escuela. En este concepto se verificaron unos exámenes públicos en los dias que allí permanecí; exámenes ...completamente brillantes, pues los alumnos han dado muestras de mucha aplicacion, solidez en los conocimientos, y una extension en ellos, que con algunas modificaciones, pueden constituir una escuela superior, puesto que conocian el cálculo mercantil, teneduria de libros, álgebra, geometria, taquigrafia y dibujo académico de figura, ornato y paisaje". (798)

A continuació recomana, al Cap polític de Barcelona, que D. Mariano Ferrer, ex-escolapi, com el possibilitador d'aquesta tasca positiva, a pesar de l'abandó de l'ajuntament. També proposa la creació d'un institut de segona ensenyança, per la importància fabril i comercial de la població. (799)

Però moltes altres notícies aparegudes al B.O.I.P. ens interessarien indicar o presentar, perquè les possibilitats informatives sobre els temes educatius del moment són molt amples, per exemple es tracten temes com l'educació d'adults dins un concepte d'educació del poble, (800) l'educació de la dona, com un complement de l'home, no com un igual, (801), la culturalització populista des de la proposta de Biblioteques populars, assimilables a biblioteques rurals per facilitar la lectura en els llocs a on no era encara la generalització de la lectura i vulgaritzar la lectura a les capes considerades baixes de la societat, (802) temes que ens donen peu per a pensar que encara ens queda molt per analitzar del B.O.I.P., però crec panoràmicament parlant l'objectiu inicial de presentar la temàtica més significativa que el B.O.I.P. oferia fins al setembre de 1845, en especial a la informació no estrictament oficial a les seccions "Parte no oficial" i "Variedades".

Per altra banda el B.O.I.P., en el seu conjunt, ens ha proporcionat informació per la majoria d'apartats dels que consta aquest treball, tant pel que fa a la informació oficial com a la informació no oficial. Es pot considerar que a partir dels principis de 1845 el B.O.I.P. inicia una segona etapa, baix la direcció de Xavier de Quinto, sense deixar de tenir el seu caire oficial i oficialista.

2.1.3. La prosa romàntico-costumista i alguns dels seus literats amb plantejaments educatius (1833-1845).

La llibertat d'expressió facilitaria la creació literària, especialment característica en el regnat d'Isabel II, que ja va tenir els seus inicis a la regència de Maria Cristina, fins i tot, literàriament parlant, des de la publicació d'"El pobrecito hablador" de Larra (1832-1833).

La llibertat d'expressió i d'impremta es va desenvolupar legalment a partir del 4 de gener de 1834. (803) En aquest sentit el que ens interessa assenyalar és que la llibertat d'impremta va afavorir la penetració a les poblacions de l'Estat espanyol dels corrents de pensament europeus, entre els que s'ha de recordar hi ha el "Romanticisme", que segons la interpretació que ens fa del·l Miguel Artola, vol dir:

"El Romanticismo, al afirmar la radical intervención del hombre en la sociedad -el individuo es una creación social por cuanto sólo la sociedad puede proporcionarle el lenguaje que le es necesario para, a través del pensamiento, alcanzar la condición humana- establece sobre supuestos nuevos la relación entre el individuo y la sociedad ...

El hombre, por ser una creación social se encuentra en una situación de dependencia respecto al pueblo, que a su vez, es concebido como un sujeto singular dotado de una personalidad específica que se expresa a través de una comunidad y de una cultura propia, cuyos elementos definidores fundamentales serán la lengua y el derecho". (804)

Malgrat aquestes afirmacions, realment ens trobam en el pre-romanticisme més que en el romanticisme, i paral·le-

ment a aquest fenomen s'inicia la Renaixença a Catalunya, que podem definir amb les següents característiques:

1^a. La utilització literària de la llengua vernàcula com a condició necessària a una bona expressió.

2^a. Renovació filosòfica cuyas manifestaciones más frecuentes son la recuperación y edición de textos primitivos, fijación dialectal, la traducción de obras de todo tipo que ... la convierta en llengua de cultura ..., y por supuesto la expansión de la ensenyanza.

3^a La elaboración de una historia y geografía nacionalista, ...". (805)

Renaixença i Romanticisme, pot ésser siguin, com va afirmar Allison Peers dos aspectes d'una mateixa moneda, la "rebel·lió romàntica" i el "reneixement romàntic", tot i així considerant que el romanticisme fou a les nostres terres una mica de fracàs. (805 bis).

Per altra banda, la primera mostra de la Renaixença a Catalunya es considera fou "La Pàtria", oda d'Arribau a 1833, que deia:

"Adéu-siau, turons, per sempre adéu-siau,
oh serres desiguals, que allí, en la pàtria mia,
dels núvols e del cel de lluny vos distingia,
per lo repòs etern, per lo color més blau.
Adéu tu, vell Montseny, que des ton alt palau,
com guarda vigilant cobert de boira e neu,
guaites per un forat la tomba del Jueu,
e al mig del mar immens la mallorquina nau.

Jo ton superbe front coneixia llavors,
com conèixer pogués lo front de nos parents,
coneixia també lo so de tos torrents,
com la veu de ma n de mon fill los plors.
Mes, arrencat després per fets perseguadors,
ja no conec ni sent com en millors vegades;
així d'arbre migrat a terres apartades,
son gust perden los fruits e son perfum les flors.

Què val que m'haja tret una enqanyosa sort
 a veure de més prop les torres de Castella,
 si el cant del trobador no sent la mia orella,
 ni desperta en mon pit un generós record?
 En va a mon dolç país en ales ju em transport,
 e veig del Llobregat la platja serpentina,
 que fora de cantar en llengua llemosina,
 no em queda més plaer, no tinc altre conhort.

"Plau-me encara parlar la llengua d'aquells savis,
 que ompliren l'univers de llurs costums e lleis,
 la llengua d'aquells forts que atecaren los reis,
 defengueren llurs drets, venjaren llurs agravis.
 Muira, muira l'ingrat que, en sonar en sos llavis
 per estranya regió l'accent nadiu, no plora,
 que en pensar en sos llars no es consum ni s'enyora,
 ni cull del mur sagrat la lira dels seus avis!

"En llemosí sonà lo meu primer vagit,
 quan del mugró matern la dolça llet bavia;
 en llimosí al Senyor pregava cada dia,
 en cànctics llimosins somiava cada nit.
 Si quan me trobo sol, parl amb mon esperit,
 en llimosí li parl, que llengua altra no sent,
 e ma boca llavors no sap mentir ni ment,
 puix surten mes raons del centre de mon pit.

Ix, doncs, per a expressar l'efecte més sagrat
 que puga d'home en cor gravar la mà del cel,
 oh llengua a mos sentits més dolça que la mel,
 que em tornes les virtut de ma innocent edat.
 Ix, e crida pel món que mai mon cor ingrat
 cessarà de cantar de mon patró la glòria
 e passe per ta veu son nom e sa memòria
 als propis, als estranys, a la posteritat. (806)

És considerat com el primer poema català netament romàntic, malgrat les afirmacions de l'anteriorment esmentat Allison Peers. Malgrat les controvèrsies que hi ha hagut sobre aquest poema, cal assenyalar que representa un punt de partida més bé simbòlic, però que és el poema més conegut d'aquesta època inicial de la Renaixença.

Paral·lelament es desenvolupa un tipus de tradicionalisme filosòfic, que naturalment també incidirà a la literatura que es publicava en aquell temps. Aquest tradicionalisme es copia, o coincideix bastant amb el model de tradicionalisme catòlic francès, fonamentalment a través de la premsa periòdica. Per altra banda, la incidència francesa es deixa notar a tots els corrents ideològico-socials de les revistes literàries.

Per a Miquel dels Sants Oliver, que analitza la influència del pensament francès tradicionalista i romàntic de les actituds polítiques i doctrinals de Balmes, dins una mena de catolicisme doctrinari, o moderantisme doctrinari a la catòlica, (807) ens fa veure el mimetisme en que actuaven molts dels autors de l'època envers el mirall de moda, sigués o no romàntic, el francès.

En conjunt i sempre amb les reticències que es tenen a l'hora d'utilitzar aquest terme, el "Romanticisme" s'inicia a Espanya, segons Menene Gras Balaguer a 1834, amb l'estrena de "La Conjuracion de Venecia" de Martínez de la Rosa (1787-1842) i de "Macias" de Iarxa (1809-1837), tot seguits del de "Don Alvaro o la fuerza del sino" (1835) del duc de Rivas (1797-1865) i "El trovador" (1836) d'Antonio García Gutiérrez (1813-1884). Tots ells rodejats amb el signe de la mort, signe que queda molt romàntic. A continuació i referent a la poesia, es distingeixen, ens indica la mateixa autora, dues tendències: A la primera podem citar Rivas i Espartero;

a la segona Becquer, Rosalia de Castro i Nicomedes Pastor. Com es veu els poetes que en principi ens interessarien, si de poesia es tractes el nostre estudi, serien els primers, com autors de l'època que estudiem. (808)

En el context que aquí estudiem la literatura, l'autor més significatiu del romanticisme de llengua castellana, serà Mariano José de Larra, el qual té una visió del món típicament romàntica, manifestador del seu drama personal a partir del conflicte que suposa la divergència entre la realitat social i les seves aspiracions ideals de model de societat i de comportament humà.

La seva activitat literària va estar condicionada pels fets político-socials. A partir de 1833 es produeix la recuperació dels liberals per la política oficial, es reuneixen les Corts, però els temes són tractats de manera retòrica i moderada. Espronceda i Larra, però, són defensors de la llibertat d'impremta i d'expressió, de les llibertats civils, de la sobirania popular des de l'òptica aproximada al partit progressista, fins i tot a vegades semblaven a la seva esquerra. (809)

Recordem que en aquell temps apareix el moviment obrer de manera molt localitzada a les zones més introduïdes a la industrialització, i les classes populars adquireixen paulatinament consciència de classe i s'introdueix el primer socialisme utòpic a través de la incidència en els teòrics

d'aquesta ideologia a l'Estat espanyol. Aquest utòpics influents foren Saint-Simon, Fourier i Cabet.

Simultàniament a quest temps es produeix un fet històric important de de l'òptica de llibertats polítiques i d'expressió de les idees: la Santa Inquisició desapareix definitivament l'any 1834.

En aquest moment també retornen els exiliats a França i Anglaterra, com per exemple el Duc de Ribas, polític i lliberal, autor dramàtic neoclàssic que en el seu retorn es converteix al moderantisme, fins i tot arriba a defensar postures de conservador aristocràtic. Si l'any 1834 Larra estrena el drama "Macías", l'any 1825 el Duc de Ribas estrena "Don Alvaro o la fuerza del sino", amb la que arriba a la màxima expressió. (810)

Si el Duc de Ribas va retornar des de França, Alcalá Galiano havia viscut exiliat a Anglaterra, igualment que Andrés Borego, periodista i escriptors, que es converteix al moderantisme.

Altre autor que ens interessa resaltar d'aquesta època, més que com literat, pel seu paper institucional accidentalment com a director de l'Escola Normal Central de Madrid és Hartzembusc, que va estrenar a 1837 el drama "Los amantes de Teruel", ambientat en el Terol medieval. (811)

José Zorrilla, inicialment seguidor d'Espronceda es dona a conèixer com a poeta a l'enterrament de Larra, quan

llegeix un poema davant la tomba de Figaro. (812) És l'autor de "Don Juan Tenorio", obra fonamental en el teatre de 1834. Però resulta pseudo-romàntica, reflex de l'ambient socio-polític que es vivia dins la dècada moderada amb un to moralitzador.

Aquest breu repàs històric dels autors més característics del "Romanticisme" en llengua espanyola ens confirma que, al manco, i d'acord amb Alcalà Galiano, va servir per treure la literatura de la monotonia en que es trobava.

El romanticisme de Larra i Espronceda és bastant diferent de la resta i resulta militant i populista. Irrompiren en escena literària poc abans del socialisme utòpic, però probablement són antecessors de Fernando Garrido i Jose M. Abreu, introductors d'idees socialistes.

Per altra banda la poesia militant, segons Iris Zavala, apareixia, sovint, en els periòdics democràtics i republicans i a la premsa associacionista que tenia els seus inicis, que alimentaven el primer socialisme. El poble abstracte ara es comença a assimilar al poble treballador, al proletariat tant urbà com rural. (813) Malgrat no sigui més que un socialisme pre-marxista i humanista social.

O un liberalisme populista, com el que podria esser el de M. José de Larra, defraudat del liberal-progressisme. Vegeu sinó "Dia de difuntos" com testimoni del seu desencís liberal.

Si acceptem les paraules de Victor Hugo, el Romanticisme és el liberalisme en literatura, només podem aplicar aquest concepte relativament i de forma aproximada, perquè aquest romanticisme, revolucionari i defensor d'una idea primordial, la llibertat, tant sols es dona a l'obra d'uns autors molt determinats. Pròpiament els únics representants, en aquest cas, serien Espronceda i Larra. Espronceda pel conjunt de la seva obra poètica i Larra per les seves vivències i els seus articles literaris.

Espronceda també havia tingut la seva vivència i militància romàntica, ja en temps de Ferran VII havia fundat una societat secreta per assassinar-lo, (814) era un crític del poder absolut, defensor de la llibertat i rebel·lia, un exemple n'és "La cancion del pirata", (815) el seu únic Déu és la llibertat i la seva pàtria el mar.

Però anem cap a Larra que és el personatge que ens interessa aquí analitzar. Larra representant d'un romanticisme progressista o revolucionari, però no conservador. L'obra de Larra és l'expressió d'una mentalitat afectada per la crisi del règim anterior, imbuit d'un idealisme ferme, però que el seu irrealisme el durà a rompre amb la realitat que l'envoltava, i és pel que prefereix la mort a la marginació, a l'alienació.

En línies generals Larra és un contestador del sistema social i polític, especialment des de 1832, quan va fundar "El pobrecito hablador", periòdic que es dedica a criticar el règim i la situació en que es vivia en temps de Ferran VII. (816)

Mariano José de Larra (1809-1837) en la seva obra satírica explica el context sociopolític i les circumstàncies en que es desenvolupa la vida parlamentària amb una forta crítica al teatre amb que es du a terme, ja que les Corts queden immobilitzades per la moderació i les lluites internes de partit. Però des del punt de vista literari no seria just considerar a Larra només per aquests punts, i des del punt de vista sociopolític és un liberal socialitzant que clama a favor dels oprimits, encara que moltes de les seves tesis són les del Partit Progressista i dur a terme un constant atac a l'Església.(817)

Sovint és la vida de Larra la que defineix el romanticisme que professa, els seus lectors es veuen condicionats a acceptar el seu esperit romàntic a través de la seva trajectòria personal, la seva vida amorosa. (818). En ella es manifesten les seves passions humanes coherentes amb el seu ideal romàntic.

La crítica que fa a la política de Martínez de la Rosa, es produeix, a més de a "tres no son más que dos, y que el que no es nada vale por tres. *Mascarada política*", (819) a "Carta de Figaro a un Bachiller, su corresponsal", (820) i a "Cuasi". (821) Així com la crítica a Álvarez Mendizábal es manifesta a "Figaro de vuelta, Buenas Noches, folleto, Dios nos asista", (822) "El Ministro Mendizábal. Folleto por Don José de Espronceda". (823)

La irrupció de Larra a l'escena de la crítica

literària, es produeix en "El Pobrecito Hablador" el 26 de març de 1832. Però en línies generals els seus escrits agafaven poc a poc un caire polític, amb un clar enfrontament a la monarquia absoluta i dels seus dictats de convivència social a l'estil de l'Antic Règim.

La seva postura crítica ja es detecta, segons Alejandro Perez Vidal, a:

"... En la 'Carta segunda escrita a Andrés', de noviembre de 1832, el mencionado tema es abordado bastante directamente, a lo largo de todo el artículo; por otra parte, la virulenta observación de 'El mundo todo es máscaras' sobre 'lo que me esta prohibido' y las de la 'Carta última' y la 'Fuerte de El Pobrecito Hablador' sobre el frenillo que 'embarça la lengua' del Bachiller son expresion pública de un enfrentamiento con la censura que debió de tomar muy diversas formas". (924)

El que no vol dir que no tinguessin riquesa literària i simbòlica. La crítica literàrio-política tenia també components de crítica social, l'interessava l'evolució i la interpretació de la realitat social, or límes generals es detectava una decepció de la vida social i política que es vivia en el seu temps.

Probablement sigui veritat que:

"Larra no cree realmente en 1832 - aunque lo diga que 'hay cosas que no tienen remedio, y son las más'. Por el contrario, a lo largo de sus maravillosos artículos acaba de desarrollar una proclama entusiasta a favor de la cultura i de la educación ciudadana, como panacea universal para todos los males de la patria. Nos equivocamos si prestamos demasiada atención a la terrible frase: 'creo que de cualquier forma que sedigan las cosas es como si no se dijeran'.

Porque justamente, la distancia que separa el Pobrecito Hablador del Figaro que escribe en 1835 es una pérdida progresiva de fe y de esperanza. Tenemos de este cambio un testimonio precioso de mutilaciones que el propio Larra impuso a sus escritos de 1832 al reeditarlos en 1835". (825)

Un exemple n'és "Casarse pronto i mal" (1832) i (1835), Larra a 1835 suprimeix fragments que es referien a l'educació, per exemple que es limitia a aprendre de l'educació de l'estranger:

"... lo bueno, no lo malo, lo que está al alcance de nuestras fuerzas y costumbres, y no lo que les es superior todavía". (826).

Larra pareix que en els paràgrafs suprimita a 1835 reclama un tipus d'educació més sòlida, però que no podia oferir el seu país i havia d'importar de l'Estat francès.

La visió que es troba als articles de la Col·lecció publicada a 1835, ens sembla marcadament pessimista, i aquests s'adapten a una realitat socio-política diferent. Ja no ens ofereix expressions com aquesta, referida a l'educació de les joves:

"Pues, ¿y las muchachas, qué recogidas se criaban, en un santo temor de Dios, sin novelicas, ni operas, ni zarandajas? Verdad es que eran un poco mas hipócritas; ¡mire usted qué malo! A lo menos no daban que decir. En día, los libricos empiezan a alborotarlas los cascós, se acaloran, y al primer querido que concluye la obra que empezaron los libros, ¡paf! sólo el diablo sabe lo que anda; se le casar a usted, si es que se casan, poco menos que sin pedirle licencia". (827)

Inseguretats i desconfiança en el present, és la problemàtica que es reflectia en el diàleg, però també seguien pessimistes a 1835.

Carlos Seco Serrano pensa que encara que l'Educació és la solució de Larra: "Educación, instrucción. Sobre estas grandes bases se ha de levantar el edificio", (828) també és el principi de la seva desesperança del futur, i la poca confiança amb els seus contemporanis perquè duguessin a terme un projecte de convivència social d'acord amb les exigències del present de 1835.

Larra era conscient que després d'una llarga etapa d'esclavitud era molt difícil ésser un home lliure, al març en tota la seva plenitud, vegeu sinó "Jardines Pùblicas" a 1834, (829) i a 1835 era conscient que es vivia possiblement en una dinàmica de canvi històric i va escriure:

"La España va a dar un gran paso, un pie todavía en el pasado, otro en el porvenir; está en el momento crítico de la transición, transición que pudiera ser tanto más brusca, cuanto ha sido más deseada y demorada. La reacción sobrepujará acaso la acción". (830)

Vull insistir en que a la Col·lecció d'escrits publicats a 1835 o millor dit reeditats del "Pobrecito Hablaor" ja no hi figuren articles com "Reflexiones acerca del modo de hacer resucitar el teatro español", com ens assenyala C. Seco Serrano, i que insistia en la importància de la instrucció i de l'educació en els següents termes:

"Lo repetimos a voces: instrucción, educación...; instrucción sana, sí. religiosa, rorigenada, pero instrucción en fin. Los enemigos de la instrucción

la han querido pintar siempre como perjudicial: ciertamente, si es mal dirigida, es un puñal en manos de un niño. Pero cuando está fundada en la religión, en la virtud y en la verdadera sabiduría, entonces no puede ser más que un bien para todos, entonces solo puede conducir al hombre a conocer sus verdaderos intereses en sociedad, puesto que no puede vivir de otra manera" (831)

Pretenia que la cultura i l'educació no es quedàs a mitjan camí, era el secret d'una regeneració radical en tots el ordres. I afirmava Larra:

"Estamos seguros de que el interés es el gran móvil del hombre, toda la dificultad esta en hacerle conocer cuál es su interés. esto se lo proporciona la sólida instrucción, que la única de que hablamos, en este caso, ésta será en todo y por todo, para el hombre. el ~~manejal~~ de su felicidad" (832)

Esperava que mitjançant la il·lustració i la cultura el poble pogués arribar a aconseguir la maduresa política necessària per viure en llibertat. Era com si cregués en la intervenció participativa sòcio-cultural.

La seva esperança quedava tal com manifestava l'octubre de 1833 amb aquestes paraules:

"La libertad en literatura, como en las artes, como en la industria, como en el comercio, como en la conciencia". (833)

Aquesta esperança que encara mantenia Larra a 1833, el fa criticar el passat, i fonamenta aquesta crítica en contra de la guerra carlista, guerra de la religió, aquesta qüestió es veu amb claretat a l'article "Nadie pase sin hablar con

portero" quan deia:

"¿A qué viene usted?" "A estudiar este hermoso país". "¿A estudiar, eh? Apunte usted, secretario: estas gentes vienen a estudiar; me parece que los enviaremos al tribunal de Logroño ... ¿Que trae usted en la maleta? Libros ..., pues... Recherches sur ... Al sur, ¿eh? Este Recherches será algún autor de máximas: algún herrojote. Vayan los libros a la lumbre ..." "Repáre usted, Padre secretario, que estos pasaportes traen la fecha de 1833. ¡ Qué prisa han vivido estas gentes! ... En Vitoria estamos en el año 1º de la Cristiandad, y cuidado pasarme de aquí ..." (834)

Era una referència clara a la situació creada al Nord pels carlistes, amb una clara alusió a que la revolució es trobava amb la barrera de la guerra de la religió. (835)

I així segueix amb altres articles , el 1834, "El hombre menquado o al carlista en la proclamacion, on el carlista apareix com un personatge de: "cabeza chica y achatada por delante y por detrás ..." (836)

Però del 1834 ens interessa assenyalar un altre article clau a la nostra explicació, que té a veure amb l'esperança i el seu desencís, "La Educacion de entonces":

"Ahí está, señor don Pedro. se les figura a estos hombres de ahora que hasta que ellos han venido a abrirnos los ojos no había en nuestra patria cosa con cosa. Yo no me comprometeré a decir lo que había; pero yo me acuerdo, porque no hace tantos años, que no había en este país caminos, ni diligencias, ni barullos; había menos artes todavía que ahora, si cabe, y me tenía usted a mí y a otros con nuestros

destinos en regla rebosando salud y alegría. Se distinguían las clases hasta en el vestir: que ahora no parece sino que todos somos hijos del mismo padre. No había esa ilustración ni esa industria.. ¡Mire usted qué pedrada! No había más fábricas que la de medias de Toledo, y la de navajas prohibidas de Albacete, como quien dice; pero éramos más españoles, aunque quisieran decir que éramos más ... ¡Qué tiempos aquéllos! Yo quiero referirle a usted la vida que hacía. En primer lugar, tenía yo veinte años y sabía leer y escribir y las cuatro cuentas: ya era un hombre; pues no había pensar que hubiese visto nunca risueña la cara de mi padre: le tenía más miedo que a una tempestad". (837)

I més endavant Larra escrivia:

"... Por supuesto que luego que me casé sucedía en mi casa lo propio que en la de mi padre: ¡si viera usted qué tundas le pego a mi chico! La letra, con sangre entra; él podrá no salir enseñado, pero saldrá bien apaleado. ¡Eso es cariño; lo demás es cuento!". (838)

Parla també dels canvis que es vivien a l'ensenyança i de les reformes d'aquells temps, i ironitza en tot moment les dues èpoques, aquestes paraules en són una mostra:

"Esa es, señor Lope, ésa es la vida arreqlada que hacer, y la baraúnda de la educacion de ahora. Yo lo que se decir a usted es que me acuerdo también de un tiempo en que no se encontraba un libro por un ojo de la cara, ... Y ¡qué enseñanza! En aquellos tiempos ponía usted a su muchacho, si lo tenía, en la Escuela Pia o cosa semejante, y sabía usted que le enseñaban latín y su buen carácter de letra, que era un primor; y no le parecra a usted: todo esto, en poco menos de diez o doce años. ¡Ya ve usted! Pues ¿ahora? ¿ahora? ¿Eh?. Ha de saber el niño en un abrir y cerrar de ojos francés, inglés, geografía, baile, esgrima, equitación, dibujo ... ¡Que sé yo! Sin conocer que esto no es paranuestro carácter". (839)

Un diàleg que ens fa pensar que Larra tenia els seus dubtes que els homes del món present que vivia fossin capaços de tirar endavant, amb les exigències de l'evolució de la societat, i assumir les idees noves.

Però, també escrivia que "las sociedades ... nunca mueren sino aparentemente, marchan contantemente a un fin, a la perfectibilidad del genero humano, que toda su historia descubrimos",

era un pessimisme fruit de la seva crítica escèptica a la societat, que veia poc coherent amb els seus ideals de romàntic burgès, i la seva crítica social descobria les insuficiències d'una societat que pareixia evolucionar a remolc d'Europa:

"...apenas tenemos una clase media, numerosa y resignada con su verdadera posición; si hay en España clase media, industrial, fabril y comercial, no se busque en Madrid, sino en Barcelona, en Cadiz, etc. aquí no hay más que la clase alta y clase baja; aquella, aristocrática hasta en sus diversiones, parece huir de toda ocasión de rozarse con cierta gente: una señora tiene su jardín público, su sociedad, su todo, en un cajón de madera, lirado de dos brutos normandos, y no hay miedo que si se toma la molestia de hollar el suelo con sus delicados pies algunos minutos, vaya a confundirse en el Prado con la multitud que costea la fuente de Apolo; al pie de su carruaje tiene una calle suya, estrecha, peculiar, aristocrática. La clase media, compuesta de empleados o proletarios decentes sacada de su quicio y lanzada en medio de la aristocracia por la confusión de las clases, a la merced de su frac, nivelador universal de los hombres del siglo XIX, se cree en la clase alta precisamente como aquel que se creyere en una habitación, sólo porque metiese en ella la cabeza por una alta ventana a fuerza de elevarse en puntillas. Pero ésta, más afectada todavía, no hará cosa que deje de hacer la aristocracia que se propone por modelo. En la clase baja, nuestras costumbres, por mucho que hayan variado, están todavía muy distantes de los jardines públicos". (840)

No creia, Larra, que la societat madrilenya tingués els costums a l'altura de les circumstàncies, ja que hi havia públic per l'òpera i pels toros, i no pels jardins públics que considerava eren els llocs idonis per fer civilització i sociabilitat. (841)

A la Revista Española (1834) seguia en les seves opinions sobre els costums d'aquella societat, que aparentment era la més igualitària en el tracte dels humans, però aprofitava per afirmar a: "¿Entre que gente estamos?:"

"-Alto ahí, señor observador de un día- dije a mi extranjero, interrumpiéndole-; adivino la idea de usted. Las observaciones que usted ha hecho hoy son ciertas; la observación general empero que de ellas deduce usted es falsa; ésa es una anomalía como otras muchas que nos rodean, y que sólo se podrían explicar entrando en pormenores que no son del momento; éste es, desgraciadamente, el país menos dispuesto a lo que usted cree, por más que le parezca a usted todos unos. No confunda usted la debilidad de la senectud con la niñez; ambas son debilidad; las causas son no obstante diferentes; esa franqueza, esa aparente confusión y nivelamiento extraordinario no es el de una sociedad, que acaba, es una sociedad que empieza; porque yo llamo empezar ...". (842)

Reconeix l'home com un ésser social doncs viu en societat. Està convençut "que todo malo es natural y verdad, no nos costará gran trabajo probar que la sociedad es natural", ja que l'home va néixer social, (843) i no li queda més remei que pintar-la. Per arribar a concloure: "Esa es la sociedad: una reunión de víctimas y de verdugos. ¡Dichoso aquel que no és verdugo y víctima a un tiempo! ¡Pícaros, necios, inocentes! ¡Más dichoso, aún, si hay excepciones, el que puede ser excepción!" (844)

La societat que ens descriu i ironitza Larra, segons Carlos Seco Serrano, era "demasiado mezquina para comprender", (845) era el principi del seu desencísament, també es deixa entreveure en la majoria d'articles de costums, la seva crítica de la vida social i política del moment, i en ella es deixa entreveure una visió de despreci a les característiques generals de la convivència humana, de la societat del seu segle XIX.

Larra, en els seus plantejaments morals sobre la societat reconeix l'existència de tres classes socials, que queden descrites segons indica José Luis Varela, de la següent manera:

"... que llama 'pueblos': la minoritaria y privilegiada, 'criada o deslumbrada en el extranjero'; la clase media, que se ilustra lentamente; la que constituye 'una multitud indiferente, embrutecida y muerta'. Este magma heterogéneo y necesariamente insolidario precisa una 'revolución social', en la que Larra comienza a interesarse. Servir a esta sociedad un modelo de decadencia, de libertinaje individual y social- que es una etapa final y quizá evitable de la libertad-, cuando se precisa una fe nueva para superar el 'desorden sacrilego' que España vive en el momento, con carlistas en el norte y Estatuto en Madrid, es como enseñar en cadáver para animar a vivir. Antany es el producto de una sociedad evolucionada, 'al encontrar el caos y la nada al fin del viaje'". (846)

De totes maneres, tant a la ideologia literària com en el seu comportament social, es descobreixen a Larra moltes contradiccions, ja per la seva evolució política, ja per la seva formació bàsicament autodidacta, ja per la paulatina pèrdua dels seus horitzons dirigits a aconseguir la seva utopia.

La crítica a la societat del moment és una crítica a l'Educació i a les classes socials dominants, per exemple a l'article "El Joven elegante" (847), irònic amb l'educació de l'aristocràcia, ja que Larra es movia pels seus entorns, així com entre les classes mitjanes.

El jove elegant que es descriu és així:

"... ha recibido una educación de la más escogida que en este siglo se recibe, es decir esto que sabe leer aunque no en todos los libros..." (848)

De totes maneres tenia la idea de que vivia en un poble ignorant, que irònicament diu a "Carta a Andrés" escrita desde las Batuecas por el Probecito Hablador:

"Oh ingenios limpios los que nada tienen que enseñar! ¡Oh entendimientos claros los que nada tienen que aprender! ¡Oh felices aquellos, y mil veces felices, que o todo se lo saben ya, o todo se lo quieren ignorar todavía!". (849)

A "El mundo todo es mascarar" article que malgrat sigui catalogat, com d'altres dels esmentats, com a costumista ens indica: "El mundo todo es máscaras: todo el año es carnaval". (850) Abans havia dit:

"Ya lo ves; en todas partes hay máscaras todo el año; aquel mismo amigo que te quiere hacer creer que lo es, la esposa que dice que te ama, la querida que te repite que te adora, ¿no te están embromando toda la vida? ¿A qué, pues, esa prisa de buscar billetes? Sal a la calle y verás las máscaras de balde. Sólo te quiero enseñar, antes de volverte a llevar donde te he encontrado -concluyó Asmodoc-, una casa donde dicen especialmente que no hay este año. Quiero desencantarte". (851)

Aquest article és un exemple de dissentiment en que veu el panorama moral i costumista d'aquells anys.

Tal com va quedar publicat a 1835 a la Col·lecció d'articles de Larra "Cásarse pronto y mal" persisteixen les contradiccions morals i educatives a les seves pàgines, ja que no acaba de deixar de banda la seva concepció de moral tradicional, mesclada amb aspiracions d'una moral amb aspiracions modernitzadores.

Es seguia queixant dels mals fonaments en que es basava, tant una educació com l'altra; "...però como esta segunda educación tenía tan malos cimientos como la primera", (852) l'antiga com la moderna.

A la moderna educació ens fa una crítica com aquesta:

"... y como quiera que esta humanidad nunca sepa detenerse en el justo medio, pasó del Año Cristiano a Pagault Lebrun, y se dejó de misas y devociones, sin saber más ahora porque las dejaba que antes porque las tenía. Dijo que el muchacho se había de educar como convenía; que podría leer sin orden ni método cuanto libro le viniese a las manos, y que se yo qué más cosas decía de la ignorancia y del fanatismo, de las luces y de la ilustración, añadiendo que la religión era un convenio social en que sólo los tontos entraban de buena fe, y del cual el muchacho no necesitaba para ponerse bueno". (853)

Segueixen les reflexions de Larra diferenciant-se, en les seves paraules, no tan sols les contradiccions que es veien a l'educació d'ara i de llavors, que assumia en part pels canvis que es donaven a la societat de cada temps concret, sinó que diferenciava l'educació dels homes de la de les dones, amb alguna coneixença de Rousseau, en concret de la seva obra "Nueva Eloisa". (854)

La prosa romàntica tenia una funció molt característica d'una època que vol difondre unes ideologies, per tant aquesta funció serà la de propagaça i de debat de les idees que s'intentaven divulgar. Era també, al mateix temps, un mitjà per descriure els costums i la problemàtica socio-política.

Els autors d'aquesta època, posaren els fonaments literaris de futures generacions d'escriptors.

Dins aquest conjunt d'articles i de prosa, d'una prosa que podem qualificar de didàctica, hem de destacar el paper que varen jugar els emigrants, especialment els que visqueren a Londres.

En aquest sentit un dels protagonistes d'aquesta història fou Alcalá Galiano, que era un actor que afirmava que la restauració de la monarquia ferrandina havia estat totalment refesta. per a la literatura, malgrat es consideri que els emigrants utilitzaren segons les seves possibilitats la premsa estrangera per publicar obres d'un cert valor.

Alcalá Galiano és un exemple del seu propi retrat, ja que a rel de la diàspora dels liberals:

"... optó por Inglaterra. Es fácil comprender que le llevarian a ella su conocimiento del idioma, la anglofilia que confiesa haber sentido desde pequeño e incluso su estancia anterior en la capital británica. Allí debió de pasar los primeros momentos difíciles que esperan al emigrado, sobre todo teniendo en cuenta que no aceptó la ayuda oficial organizada por el Gobierno". (855)

Va col·laborar en publicacions de Londres i el Diario

del Comercio del 31 de maig de 1834 resumia la seva tasca així:

"1º Escribió muchos artículos en lengua inglesa sobre política y literatura, que fueron publicados en la Revista de Westminster, la Revista del mes y the Metropolitan, miscelánea metropolitana. 2º Un discurso inaugural pronunciado en la Universidad de Londres sobre lengua literatura española, al principiar el curso de estas materias, cuando fué nombrado catedrático. 3º. La historia de la literatura española en este siglo para el celebre periodico inglés The Atheneum (El Ateneo). 4º Escribió además, en francés, en la Revue Trimestrielle y en uno de los principales periódicos de Paris, y su diestra pluma hizo conocer que manejaba la lengua francesa e inglesa con la misma facilidad y elegancia". (856)

Va exercir una labor docent i divulgativa de la llengua i literatures a la Universitat de Londres.

Però el 14 de juny de 1834 va aprofitar l'amnistia, per retornar a l'Espanya dels liberals, i es troba en que les coses han canviat, i que la cosa política ha fet que els que retornassin es plantejassin la vida política i social d'una altra manera, i les esperances de canvis socio-polítics anaven minvant.

Des del seu retorn Antonio Alcalá Galiano a 1845 va publicar una Historia de la literatura española, francesa e italiana en el siglo XVIII, que no era sinó un recull de conferències dictades a l'Ateneo Científico Literario y Artístico de Madrid, fundat a 1835, i anomenat "Ateneo de los románticos", ja que va reunir a les figures més destacades dels inicis del romanticisme literari. (857)

D'aquest Ateneu cal assenyalar que la seva importància ja comença a vislumbrar-se des de les primeres reunions

que es duien a terme a "el Parnasillo" als voltants de 1830, en elles hi participaren:

"Mariano José de Larra. 'Entre nosotros, en un año solo- escribe en 'Catalina Howard: Drama nuevo en cinco actos' (El Español, 23 de marzo de 1836)- hemos pasado, en política, de Fernando VII a las próximas Constituyentes, y en literatura, de Moratín a Alejandro Dumas'. Años más tarde, en unos apuntes sobre el carácter de la literatura contemporánea leídos en el Ateneo científico y literario de Madrid (publicados en El siglo Pintoresco, III (1845-47), pp. 149 y sigts.), Hartzzenbusch divide el período 1800-1847 en dos épocas literarias bien definidas y separadas por el año-mojón de 1830. Hasta ese año domina en España el siglo XVIII (Alfieri, Jouy, Moratín); después es el momento romántico de Manzoni, Scott, Hugo, Byron y Espronceda, figuras que, aunque irrumpen en España casi simultáneamente, representan las dos tendencias antagónicas en que la revolución francesa de 1830 ha escindido el romanticismo europeo.

El primer romanticismo de Walter Scott y Victor Hugo (1818-1828) es un movimiento literario de signo católico, aristocrático, arcaico y restaurador. Ecos suyos en España son los trabajos de Böhl de Faber, divulgados más tarde en Barcelona por Buenaventura Carlos Aribau, Ramón López Soler ...- el órgano de este romanticismo de signo moderado. La polémica sostenida ..." (858)

Però es considera que el romanticisme es va rebre amb una certa veua, i pròpiament a Cadis i Barcelona era on es coneixia una mica més profundament, especialment Walter Scott.

Un grup de liberals que presentava una certa cohesió enfront de l'enemic, fou responsable de l'acceleració que els esdeveniments polítics varen produir sobre la implantació del primer Romanticisme:

"... del que son buenas muestras el entusiasmo con que se acoge a los emigrados, la fe que se deposita en sus programas políticos y elogios con que se reseñan los estrenos de obras como la conjuración de Venecia y don Alvaro. El joven Salas y Quiroga, tertuliano del Parnasillo, dedica su libro Poesias (1834) 'al pueblo

español en la época de su regeneración en la 'grande obra de nuestra regeneración política y literaria' (el Siglo, II, 24 de enero de 1834). 'La hora de las reformas ha sonado ya para España- sigue Espronceda , en el artículo titulado Poesía-; el hombre a quien nuestro reina fió el encargo de romper las trabas del teatro ha sido llamado a romper las de la nación ...'. (859)

Es copiava el model escocès: Espronceda (Sancho Saldaña-1834); Larra (El Doncel de Don Enrique el Doliente-1834); Luis González Bravo (Ramiro Sánchez Guzmán-1835); Martínez de la Rosa (Doña Isabel de Solís, Reina de Granada-1837); Serafin Antebañez Calderón (El Solitario-1838), (860) en el que es referia al drama.

Espronceda afirmava: "En política, como en poesía la perfección está en conciliar el mayor grado de libertad con el mayor grado de orden posible" i "Nosotros, pues creemos estar obligados a cooperar con tan ilustre guía a la grande obra de nuestra generación política y literaria". (861) Es referia als homes de la generació del trienni constitucional.

La joventut era, segons Eugenio Ochoa, la que impulsava el romanticisme literari, (862) i José Luis Varela ens indica que a 1835: "...aparece la juventud con petulancia, con desafío, con conciencia de número, de solidaridad, de nosotros" (863) que estava enfrontada a l'anterior. Signes que la nova generació de literats s'anaven desmarcant dels seus antecessors però que a 1836 l'esperança es torna desilusió: "Dios nos asista", ens daria Larra al seu article titulat així en El Español el 3 d'abril de 1836.

A 1836 es funda el Semanario pintoresco español que va esser una revista literària que va durar fins a 1857 i que va servir a Mesonero Romanos per incidir a la seva parroquia de seguidors.

Ramón Mesonero Romanos és un de tants dels emigrants que retornaren del seu exili a partir de 1834, és un dels literats més important de costumisme espanyol. Neix a Madrid a 1803, d'origen social de la burgesia acomodada, a 1833 va a França i a Anglaterra, i entre 1840-1843 retorna als seus viatges per Europa. (864)

D'aquesta etapa viscuda per Ramón Mesonero Romanos són la colecció d'articles "El Panorama Matritense" (1832-1835) (865) i "Escenas Matritenses" (1836-1842), (866) a on es descriuen els costums de Madrid que li donaren molta fama.

Per tant aquí ens interessa dividir la seva obra en dues etapes: 1ª la del "Panorama Matritense", i la 2ª la d'Escenas Matritenses, i Peers ens parla d'una 3ª que serien els articles escrits després de 1843.

L'obra que aquí ens interessa resaltar és el conjunt d'articles que quedaren recopilats a Escenas Matritenses, firmats pel "Curioso Parlante" recopilats en 4 toms, eren articles publicats entre 1836 i 1842, com ja hem indicat i agafen el centre temporal del període que aquí estudiam.

Però no ens fa cap referència directa a l'educació, sinó que ens reflecteix molt bé els costums de la vida quotidiana del Madrid del seu temps. Al mateix temps era una persona culta per poder interpretar el moviment intel·lectual del seu temps.

Al seu article "El Romanticismo y los Románticos" deia:

"Y, sin embargo (¡Cosa singular!), esta palabra, tan favorita, tan cómoda, que así aplicamos a las personas como a las cosas, a las verdades de la ciencia como a las ilusiones de la fantasía; esta palabra que todas las plumas adoptan, que todas las lenguas repiten, todavía carece de una definición exacta que fije distintamente su verdadero sentido. (867)

La controvèrsia era la nota dominant; així com la contradicció d'opinions es segueix denant "¿Qué cosa es romanticismo?", trobava exagerat el comportament:

"Dueña, en fin, la actual generación de este pretendido descubrimiento, de este mágico talismán, indefinible, fantástico al través de aquel prisma seductor; y no contenta con subyugar a él la literatura y las bellas artes, que por su carácter vago permiten más libertad a la fantasía, ha adelantado su aplicación a los preceptos de la moral, a las verdades de la Historia, a la severidad de las ciencias; no faltando quien pretende formular bajo esta nueva enseñanza todas las extravagancias morales y políticas y literarias. (868)

És evident el seu to de moderació, la seva ironia contra els radicals que criticaquen la societat de corrupta, i contribueixen a corromper-la més amb els seus escrits immorals.

Considerava que totes les coses exagerades solen co generar en nècies. Però també pot ésser una crítica a la superficialitat dels plantejament que desbordaven la seva racionalitat. (869)

Indica pautes de comportament moral per aconseguir un comportament correcte a la vida dels joves segons els inconvenients de la vida romàntica.

Es preocupa pel comportament amorós i el seu desequilibri emocional :

"... , conocí, pues, que no había más que un medio que adoptar, y era el arrancarle con mano fuerte a sus lecturas, a sus amores y a sus reflexiones, haciéndole emprender una carrera activa, peligrosa y varia; ninguna me pareció mejor que la militar, a la que él también mostraba alguna inclinación; hícale poner una charretera al hombro izquierdo y le vi partir con alegría a reunirse a sus banderas". (870)

Éra la manera de desviar la passió amorosa del jove, i evacuar les seves intencions desmesurades de caràcter romàntic.

Alguna vegada, de rampejada, fa referència al concepte educació:

"De todos modos, no pueda negarse que la educación es la base principal que sustenta y modula casi a voluntad el carácter del hombre, y de aquí la importancia de las leyes que la dirijan; también habrá de convenirse en que las mujeres están llamadas por la Naturaleza a prestar al hombre los primeros ciuda a inspirarles sus primeras sensaciones o devolver sus primeras ideas; y he aquí explicada también naturalmente la otra observación, o sea su influencia en el futuro desarrollo de la sociedad". (871)

Vol obrir la reflexió sobre la importància del model d'home, que d'alguna manera ha d'agrair a la dona el paper afectiu que juga en les seves relacions humanes. Són qüestions importants per comprendre la interpretació de la realitat de la vida quotidiana que Mesonero Romanos ens vol oferir.

Crec que segons s'eduqui l'home es construirà la nova societat. Per tant reconeix la importància de la influència de l'educació en la construcció del model de societat a que s'aspirava, però també és clar que pensa en una societat controlada per l'home i a on la dona ha de jugar un paper d'animadora de l'activitat de l'home.

I per tant crec que darrera el moderantisme que es detecta en el pensament de Mesonero Romanos, hi ha un conservadurisme bastant marcat. Es detecten contradiccions prou profundes, perquè per exemple a "Contrastes" 1845, pensa en la nova societat, preparar-se per viure temps nous, preparar-se per una societat en canvi, però també pensa en una necessitat de conservar la societat del passat i del present:

"No concluíamos nunca si hubiéramos de trazar uno por uno todos los tipos antiguos de nuestra sociedad, contraponiéndolos a los nacidos nuevamente por las alteraciones del siglo. El hombre, en el fondo, siempre es el mismo, aunque con disfraces en la forma ..."
(872)

Aquesta afirmació resulta dramàtica des del punt de vista del pessimisme que es detecta en Mesonero Romanos i per la incidència que aquest autor tenia a cercles intel·lectuals i culturals de l'època. El seu moderantisme reformista ens resulta conservador, la qual cosa s'havia de reflectir als seus plantejaments educatius.

Això vol dir que aquest autor, netament burges, veia el procés de reformes del liberalisme moderat, com a superficials, es considera també un contador de superficialitats costumista.

De Mesonero Romanos cal indicar que descriu, a través de les seves escenes continuïstes, aspectes de referència satírica a la vida dels joves. D'aquesta manera es pot comprendre millor la seva visió socialitzadora de l'educació.

Per exemple, ens parla d'un jove que pretenia d'escriptor i aspirava a instal·lar-se a Madrid. Aquí veim reflectida una forma d'educació familiar:

"Su padre, que no sabe a qué dedicarle, le dice que trata de ponerle a Ministro; y que luego parte a la Corte (...) arriba felizmente a crillas del Manzanarés. Lo hace presentar en los cafés de la calle del Príncipe y en las tiendas de la Montera, en el Ateneo y en el casino, lee cuatro copias sombrías en el Liceo, comunica sus planes a los camaradas y logra entrar de redactor supernumerario de un periódico. A los pocos días tiene un paño y explica allá a su modo la teología política; trata i decide cuestiones palpitantes, anatomiza a los hombres del poder, commueve las masas, forma opinión, es representante del pueblo, hace su profesión de fe, y profesa al fin en una intendencia o una embajada, en un gobierno político o un sillón ministerial. (...) A los seis meses o menos de representación cae entre los silbidos del patio. (...) Vuelve a enristrar la pluma, vuelve a oponerse al poder, vuelve a hablar de la atmósfera mefítica de los palacios", de "la filantropía de los sentimientos ..." (873)

La fidelitat a ell rateix només pot salvar la realització d'una persona i socialment es veu condicionada per l'ambient que l'envolta. A la societat d'aquell temps es produeix una generació de literats crítics amb la trajectòria que seguia, especialment crítica amb la seva pròpia classe social, la burgesia.

Són aquests intel·lectuals anomenats rebels consentits,

ja que, malgrat el seu paper social, la burgesia els assumlava entre l'escàndol i la complacència.

En nom de la llibertat i de la nova societat els nous literats volien superar el classicisme des de la literatura romàntica, postura que Mesonero Romanos ironitzava i trobava massa radical.

Les friccions i conflictes de les diverses famílies liberals incidiren en les maneres d'entendre la literatura i les lluites entre els moderats i els radicals són presents als escrits de Mesonero Romanos, que podem definir com a moderat. Convé fixar-nos en que fou un dels fundadors de l'"Ateneo Científico y Literario", i que va esser elegit secretari juntament amb Miguel de los Ríos on hi havia el Duc de Ribas com a primer president, i Alcalá Galiano i Oluzaga com a vocals. Mesonero fou el fundador del "Seminario pintoresco español", revista literària que va durar fins l'any 1857, amb aquesta publicació va incidir vivament a la creació literària del segle XIX.

Malgrat el qualificatiu de descriptiu que es pot aplicar als quadres costumistes que ens ofereix, podríem dir com B. Pedraza i Milagros Rodríguez:

"Su visión del abanico social se limita, por lo común, a la clase media. El pueblo está ausente de sus páginas, hecho que cuadra perfectamente con su opinión tan poco halagüeña que le dedica en su Manual de Madrid. Apenas elude a la aristocracia y siempre lo hace en tono de reproche. Todo su interés se centra en la burguesía, aunque no por ello oculta sus defectos. Su actitud no está exenta de un cierto paternalismo" (874)

Mesonero Romanos reflectia un món a on la burgesia dominava el poder econòmic i escalava posicions cap al poder polític, amb una visió de caire moderat.

Malgrat la seva moderació, Mesonero Romanos, no té perquè ésser recordat pel seus plantejaments moralitzadors, sinó per la seva descripció moralitzant dels costums dels seus paisans els madrilenys.

Per a Juan Ignació Farreras, quan ens diu el que entén per costumista l'expressió literària descriptiva i inmovilitzadora de la realitat, per oposició a la descripció científica i a la dialèctica de la realitat, en el cas de la novel·la. El costumisme informa de la realitat però no la significa, ni tan sols l'explica. Fins dóna una visió idealitzada de la realitat que determina tota l'obra. (875)

Mesonero Romanos, com a costumista, creu en l'harmonia del món i, per tant, no és gaire romàntic. Els romàntics contempnen el món com un conjunt dividit on els rics i els pobres com els cavallers i els pagesos. (876)

En tot cas la perspectiva de la realitat de Mesonero Romanos és moderada, com a bon representant de la burgesia, en sentit pràctic, però que no deixa de banda el caire moralitzador de la seva obra per recobrar una visió distorsionada de la realitat segons el punt de vista dels romàntics estrangers, que considerava modernistes i rebels.

Sembla que la publicació periòdica que més va fer per a la divulgació de la literatura infantil fou "La Educacion Pintoresca", on signava articles literaris Fernán Caballero pseudònim de Cecilia Böhl de Faber, que va fer una aportació important en aquest camp. (877)

Ara bé, cal dir que, malgrat aquesta afirmació l'aportació de Fernán Caballero, de caire moralitzador i educatiu, no té res a veure amb el pensament liberal de l'època, sinó més bé conservadora, però en certa manera buida de l'esperit romàntic del seu temps.

Fins i tot, es pot afirmar com diu Iris Zavalá, que Fernán Caballero és una veritable representant de la reacció tradicionalista i monàrquica, les crítiques al liberalisme són constants i radicals. (878)

Altres autors consideren que Cecilia Böhl de Faber tenia un afany excessivament moralitzador, Montesinos qualificava les seves obres de novel·les exemplars perquè quasi sempre narra en un to moralitzador i apunta constantment bons costums, i superdita la seva literatura als seus plantejaments pedagògics. (879)

És tradicionalista catòlica i anti-positivista a ultrança, puritana, poc receptiva a la nova mentalitat liberal, és per això que en el present estudi no ens interessa aprofundir a la importància de la seva obra, ja que els seus plantejaments es troben enfora dels que aquí estudiem.

Al Fulletó ens trobam amb pensament moralitzador i educador, (880) un autor ben significatiu d'aquestes publicacions és W. Ayguals de Izco. Aquest personatge ens interessa, a més de per la seva aportació literària, pel seu pensament educatiu com a socialista utòpic i republicà, o liberal burges. Fou deportat a aquestes Illes per les seves idees radicals.

Podriem pensar que la seva vida literària comença en aquesta etapa, però els seus plantejaments educatius ja es reflectien a les seves obres anteriors. Aquests plantejaments educatius parteixen, segons José Luis Pascual Pla, d'un postulat fonamental: l'educació és un element essencial per arribar a la felicitat, és l'únic element de la vida humana que pot acabar amb la lluita de classes i aconseguir eliminar la infelicitat i l'esclavitud de les capes més humils de la població.

(881)

L'Educació, per W. Ayguals, es fonamenta essencialment en una base: la virtut, que ha d'esser transmesa primordialment de pares a fills. L'Educació ens ha d'ensenyar a esser francs, liberals i respetuosos amb els altres.

Però, des del punt de vista social, pensava Ayguals, que la il·lustració popular era sinònim d'instrucció, ja que l'educació en global és considerada reservada a l'aristocràcia, educació per a una minoria elitista.

Ara bé, la instrucció ha de servir per ennoblir l'home, i elevar els seus estatus econòmic. El seu pensament burges sorgeix quan afirma que: una persona sols admetrà el qualificatiu

de 'sensata' la que tenqui instrucció. La crítica va dirigida cap a la noblesa de sang, l'acusa d'inculta i d'ignorant i diu que: "es un milagro encontrar a alguien en las clases privilegiadas que sea laborioso y útil a la sociedad". (882)

Introduït mínimament el seu pensament pedagògic, hem d'analitzar com es reflecteix a la seva literatura de fullietó, que era bastant populista i prolífica.

A 1843 va fundar una societat literària per poder publicar obres interessants i d'utilitat general, segons una notícia que surt anunciada a Guindilla, periòdic publicat a Madrid pel mateix Ayquals de Izco. (883) Era una publicació de caire republicà.

Els atacs d'Ayquals van dirigits a les classes aristocràtiques, especialment pel seu luxe. Reflecteix les condicions desfavorables i miserables dels pobres. a les seves obres.

"Maria, la hija de un jornalero", de Wenceslao Ayquals de Izco, fou publicada entre 1845 i 1846, en dos toms. Crec que és un reflex del que volen explicar com a culminació de la importància del fullietó històric, transmissor de mentalitat liberal radical i anticarlista, "... la bandera que debía enarbolarse dentro de pocos dias." es referia a la Constitució de 1812, i tenia la mirada posada:

"El triunfo era seguro, porque según se manifestaba la opinión pública, no había la menor duda en que al dar el grito sacrosanto de libertad! todos los liberales secundarían el glorioso levantamiento." (884)

La novel·la per entregues d'Ayuals, és una novel·la social amb els següents continguts:

"Están presentes aquí los sucesos históricos más importantes ocurridos entre 1833 y 1837: la matanza de frailes, la jura de la constitución por la reina gobernadora María Cristina en 1836, la guerra carlista, el cólera, el motín de La Granja, etc.". (885)

Aquesta publicació tenia un caràcter melodramàtic i de visió de la realitat social, des de l'òptica d'un inconformista que volia arribar a les capes més inquietes de la societat, però també amb una voluntat populista de reflectir les desigualtats socials.

Si seguim amb la descripció de la trama de la novel·la, la podem descriure així:

"... nos cuenta las desgraciadas aventuras de una bella joven de Madrid, hija de Anselmo, obrero sin trabajo y miliciano nacional, que responde al apodo de El arrojito. Se ve acusada por los pecarinosos deseos del franciscano fray Patricio que la somete a todo tipo de penalidades; la separa de su familia y tortura física y moralmente. Este personaje es el más malvado de todo conjunto". (886)

És evident que la crítica anava en contra de la moral viciada que detectava en els carlistes, que representaven el tradicionalisme i el clericalisme. En aquest sector de la població és fixen les crítiques més radicals, però no es queden amb elles. L'aristocràcia és criticada en les seves aliances amb sectors del clergat, l'exemple concret s'expressa en l'ajuda que ofereix i du a terme la marquesa de les Aigües Turbias als projectes de frai Patricio. Per tant resulta una novel·la anticlerical i antiaristocràtica.

En aquesta novel·la no hi figura la paraula educació, això ens indica que són pautes morals de comportament a favor d'una nova estructura de la societat, i a un règim polític fonamentat en la llibertat i la fraternitat, surt en defensa de la convivència a l'interior de les famílies humils.

La trama que segueixen els episodis novel·lats per Ayguales tenen un "suspense" continuat dins una acció complexa, això fa menjivola la seva lectura, malgrat el conjunt de la publicació sigui molt historicista, però també és veritat que era la moda que s'anava imposant en aquell temps.

ira, aquesta època, als voltants de 1845, Maria Cruz Seoane qualifica la presència del fulletó d'avassalladora, i ens senyala, en paraules d'un periodista de 1888 que deia:

"Para encontrar recuerdos de una ansiedad semejante por parte del público haya que retroceder al año 1845, en que los redactores de todos los periódicos que entonces se publicaban en Madrid aguardaban por las noches la llegada del correo de París, a fin de traducir a porfía apresuradamente el folletín que contenía un nuevo capítulo de El judío errante, de Eugenio Sue". (837)

Aquest boom es considerava danyós per a la moral d'aquella societat, en aquest sentit es manifestava el moralista Jaume Balmes a "El Pensamiento de la Nación" del 5 d'agost de 1846:

"Si bien no negamos las profundas llagas abiertas a la religión y a la moral por los desmanes de la revolución y por las doctrinas disolventes, no podemos conceder que las cosas hayan llegado a una situación tan deplorable como se nos pintaría en la estadística de la prensa. Aunque los periódicos, ni progresistas ni moderados, no dediquen por lo común sus columnas

a combatir la religión, y hasta se abstengan de entrar en discusiones sobre el dogma y la moral, su conducta en la elección de los folletines induce a creer que no es la religión su pensamiento dominante y que llevan la tolerancia hasta la indiferencia o el escepticismo. ..."(888)

Segueix amb la crítica a l'abusiva utilització, per part dels novel·listes de fulletó, en contra de les institucions religioses, contra el clergat, etc.

Per altra banda, per acabar aquesta reflexió sobre la importància de la novel·la per entregues, especialment a la primera etapa de l'obra d'Ayguels de Izco, com a literat i com a moralista liberal socialitzant i populista, ens interessa resaltar que aquesta literatura anava dirigida fonamentalment a la població femenina, per a la seva especial sensibilitat i pel paper que jugaven a la família com a element d'educació familiar.

En els plantejaments que es feien en aquells temps, eren les mares de família les que havien de procurar la moralització dels infants, per això, les crítiques en contra dels periòdics infantils s'han de situar dins el seu context, perquè eren les mares les que llegien aquest tipus de literatura, al mancu per esnobisme.

Probablement s'ha de considerar una excepció en tot això, aquesta és la de la figura de Cecilio Böhl de Faber (Fernán Caballero), amb els seus articles sobre herois i mitologia grega dedicats als infants, però no crec que sigui representativa de cap tipus de mentalitat liberal, més bé ho és d'una mentalitat conservadora.

W. Ayguals de Izco fou un novel·lista folletinecs adelantat en el seu temps, ja que era un defensor de la novel·la social per entregues, i era dels pocs que defensava el proletariat en front de la desigualtat social pel sistema econòmic que s'impulsava.

En el que fa a la seva qualitat literària es detecta un certa excésiva necessitat de cobrir pàgines de publicació degut a la mateixa necessitat de cobrir les perspectives que generava en els seus lectors.

La historieta, els temes obrers, les diferències sexuals, o una barreja de tots, són els temes que tracta W. Ayguals de Izco, amb una voluntat de moralitzar els costums dels seus coetanis des de una posició crítica vers la desigualtat social i la injustícia social.

Juntament amb Juan Martínez Villegas (1816-1894), ens presenten la seva perspectiva del proletariat de les ciutats, així com a les capes més marginals de la societat urbana, i ens descriuen situacions que viuen aquestes comunitats, quan la marginalitat condueix als protagonistes a subsistir al marge de la legalitat vigent.

La seva lluita per una societat més justa queda expressada als seus escrits que indiquen un atac al poder establert i; com ens indica Iris de Zavala:

"El mundo social se hilvana en tramas melodramáticas, llenas de misterio y peripecias. abundan las seduccio-

nes, los engaños, la maldad de los ricos, el poder siniestro de los curas. En estos folletines el mal y las instituciones anticuadas tienen el poder real de corromper y destruir. Pero, pese a la artificialidad y lo sensacional de intrigas y lances, los autores no falsifican la realidad; exageran en unos casos, eluden la pormenorización de detalles en otros, pero llegan a captar la vida de los menesterosos y los marginados. El lenguaje atildado en unos, precor de otros, define la capacidad de redención moral y social de los personajes. Este método de emitir juicios morales mediante la caracterización del habla será empleado años después por los grandes novelistas del XIX ..." (889)

Es evident, per a mi, que en aquest escriptors com W. Ayguals de Izco, els interessava transmetre un model moral superador de la realitat que vivien i utilitzaven el folletó com un instrument per motivar a la lectura continuada amb l'acció novelada que representaven.

Tenien una visió progressista de la vida inspirada en els primers socialitats utòpics, fins i tot es pot considerar a W. Ayguals com un burgès que defensava el republicanisme progressista i democràtic, amb les seves limitacions ideològiques.

També es detecta una forma dialèctica d'entendre la realitat pre-marxista, contraposant els rics als pobres, malgrat la seva concepció de la lluita no violenta burgesa de la vida. És la radicalització d'una mentalitat liberal cap a postures en favor de la nivellació de la societat amb una millora de les condicions de vida, socials, econòmiques, culturals, educatives, etc, de les capes manco ateses de la societat.

Segurament es pot afirmar que la novela històrica liberal és romàntica, si s'entén que l'individual és el *sumum* que produeix la ruptura amb el passat, i és un ju quasi líric.

En aquest sentit Mariano José de Larra va publicar a 1834 "El Doncel de Don Enrique el Doliente", obra que podem qualificar d'històrica, passional i que s'adequa a les característiques del romanticisme, com a obra històrica i passional, ja que l'autor projecta els seus amors passionals i desgraciats sobre al seu protagonista, Macias, que arribarà a la locura i a la mort, així com a la de la seva estimada. Com alguns dels autors contemporanis, la seva obra està inspirada a Walter Scott, però amb una originalitat pròpia i ple d'individualisme.

Larra és el model més pròxim al romanticisme, de prosa d'aquesta etapa, i és per aquest motiu pel que li hem dedicat tantes pàgines, ja que dels seus articles analitzats en podem abstraure plantejaments educatius i morals molt adients a la passió vivencial que un romàntic liberal vivia la seva obra literària, malgrat, no sempre els seus plantejaments educatius i morals es puguin qualificar com típicament romàntico-liberals.

Però des del punt de vista pedagògic, per a mi el més significatiu d'aquests autors que aquí hem estudiat és W. Ayguals de Izco, que des de la seva novel·la social i la seva obra en general es converteix en un pedagog burgès socialitzant, que ens convé

tenir present pel seu interès i inquietud socioeducativa. I des del punt de vista de la literatura se'l considera el creador d'un tipus de realisme romàntic, malgrat Allison Peers el consideri com un degradador del romanticisme. (890)

A més d'esser un literat típicament de fulletó, ens ofereix una visió de conjunt de la vida del moment, especialment de la classe treballadora que amb el seu esforç pretén dignificar la vida amb qualitat ètica.

És un escriptor preocupat per les lluites socials del seu temps, i aquest aspecte de la seva obra ens defineix les condicions socials en que vivien els seus personatges, i abstracta plantejaments morals.

No cal oblidar que Ayguals de Izco fou un lluitador romàntic de les seves idees, per aixó fou deportat a les Illes Balears el 1840, encara que no s'he trobat notícies, però es sap que amb la pujada al poder d'Espartero va recobrar la llibertat, i a 1842 el trobam ja instal·lat de bell nou a Madrid.

En el seus plantejaments educatius te moltes coincidències amb els socialistes utòpics del seu temps, ja que considera a l'educació com una eina de transformació de la societat i superadora de les lluites de classe a partir d'una dignificació de les classes més marginals de la societat.

Educació que ha d'esser eminentement familiar, porque els pares han de transmetre als fills la seva virtut. Les

capes de la població més desfavorides havien de gaudir d'una instrucció que els hi servís per superar el seu estatus de postració social, i contrarestar la ignorància de la noblesa, que considera inútil per a la societat, i excessivament privilegiada.

Es un defensor dels drets de l'home com ésser individual, però des del punt de vista de potenciació de l'igualitarisme, que procurarà un home lliure amb un canvi soció polític global.

Però en el seu plantejament educatiu, sovint considera com a il·lustració i instrucció per a les classes populars, i l'educació elitista per a l'aristocràcia, entesa com una educació per una minoria.

Però considera que l'educació, entesa globalment, ens ha d'ensenyar a aconseguir satisfer els nostres interessos i els nostres afanyes per superar les dificultats de la vida, en front de les preocupacions dels poderosos, que ironicament miren als seus sotmesos ciutadans amb excelsiu menyspreu. La seva lluita política i periodística a vegades sembla una mica paternalista, queda ben patent, però que s'ha d'acceptar que a partir de la seva radicalització (1839-1845) ha d'ésser un reformador social, per tant va més enllà que en els seus plantejaments polítics i que són socials.

Ara bé, aquesta preocupació que tenia per a la problemàtica social i política, així com la seva necessitat de publicar

els seus articles o novel·les per entregues, i la seva preocupació per transmetre els seus plantejaments morals i educatius, anaven en detriment de la seva perfecció formal, el que fa que alguns autors els considerin com literat com un degradador de la literatura, en benefici de la seva concepció humanitària de la vida social.

Però crec que val la pena conèixer aquest autor, que més enllà va publicar articles i alguna obra estrictament educativa, més que literària, sobre l'educació popular.

De totes maneres, ens convé seguir l'anàlisi de la temàtica que ens ocupa amb altres qüestions encara no hem tocat d'aquesta època. Per exemple no es pot concloure aquest apartat sense recordar el paper que jugaren alguns autors com Alcalá Galiano, com representants de la prosa didàctica més que pedagògica, per la seva labor des de la crítica literària i funció docent que compliren a l'"Ateneo Científico i Literario" de Madrid. (891)

Molts foren els literats que participaren a les sessions i a les tertúlies que s'oferien a aquesta institució, i que resulten representatius de la seva època per la seva participació a la vida cultural i política imbuts de l'esperit doctrinari o liberal, partidaris de la potenciació de la Instrucció pública. Malgrat, en línies generals probablement la seva preocupació

per la problemàtica educativa només fos a nivell de consciència, i no de pràxis, fins i tot ni literària, però sí amb una actitud favorable a la seva potenciació.

Molts dels personatges que dinamitzaren les tertulies d'aquest Ateneu representaren ideològicament el liberalisme doctrinari o moderantisme liberal, i havien de fer un esforç per comprendre i planejar el seu futur social. Entre aquestes preocupacions hi estava present el tema de l'educació i la seva possible evolució, que sovint es quedava amb una preocupació didàctica per la transmissió del seu pensament econòmic, social i polític, altres ho feien de manera més global. És evident, per la funció pròpia d'aquesta institució, la literària, de les files de la literatura i molt lligats a la política. D'una manera o l'altra, havien passat per l'Ateneu: Gil de Zárate, Rivas, Quinto, Pidal, etc. Tots ells figuren a altres apartats d'aquest treball.

Malgrat aquests esforços de dinamització cultural i literària, el "Romanticisme" com tal no sempre és acceptat com un fenomen que es donés a l'Estat espanyol en les seves formes més pures o característiques, al manco a l'etapa que estudiem, per això hi ha opinions com la d'Allison Peers, que afirma que: el romanticisme espanyol és un producte "espurco, importado, de moda, inauténtico ...". (892)

De fet, el que diu tot seguint aquesta línia, és que el romanticisme que es va viure a la literatura només va

recollir un cert costumisme moral i moralitzant, i historicista, a on la prosa és la manco afectada per aquesta interpretació, en el sentit de que va viure una transformació més o manco accentuada. (893)

Ara bé no es pot olvidar que dins les característiques del romanticisme no es pot negar que el costumisme i la novel·la històrica s'han de considerar com a uns dels seus elements que el conformen, tant sigui amb els escriptors de caire moderat com amb escriptors de caire més radical. Aquí alguna referència ja n'hem feta amb els autors que fins aquí hem exposat.

Per altres visions, com la de Juan Ignacio Ferreras, la novel·la històrica moderada és la que considera com a novel·la històrica "pura", la que millor es pot assimilar a certs corrents novelescos europeus. És també, segons ell, la novel·la més equilibrada, més rica, sempre que aconseguisqui escapar del dualisme polític. (894)

Així hi tot, no es sol considerar, aquesta novel·la, com autènticament romàntica, ja que la seva trama, més que exaltar un món individualitzat, i individualista, recrea un univers històric que no fa cap ruptura amb els valors tradicionals, els quals es veuen més bé sublimats.

Del que fa al costumisme es considera com a llibre clau "Los españoles pintados por sí mismos", (895) fruit de l'interès d'aquella època per reflectir el canvi que es produïa a la societat, amb una doble dimensió des de la nostalgia al passat

i la perspectiva de futur. Aquí s'hauria de matitzar la diferència entre els moderats que més bé incidiren a l'aspecte de la nostalgia històrica i els més progressistes que pensaven en el present i el futur, malgrat es recoïassin amb exemplificacions tretes d'historicismes del passat.

En aquesta obra, publicada entre 1843 i 1844, hi participaren una cinquantena d'autors, la majoria costumistes, que ens demostren aquest interès que es tenia per mostrar tal com veien la vida i els costums del passat i del seu temps en contraposició de la visió oferta pels viatgers estrangers que ho feia sovint, i que segons ells distorsionaven la realitat.

Del que fa als literats catalans i els seus plantejaments educatius, hi ha autors coneguts per a la seva aportació literària als inicis de la "Renaixença", com per exemple Aribau, que aporten reflexions sobre moral i educació, que cal assenyalar.

Bonaventura Aribau a la seva joventut, poc abans de publicar l'esmentada oda a la Patria, com ens indica Montoliu a Aribau i la Catalunya del seu temps:

"Gosaré afirmar que els més notables dels seus assaigs publicitaris a El Europeo són els que versen sobre un lema de pedagogia o educació. En aquests articles Aribau explica extensament els resultats de les seves meditacions sobre el problema, sens dubte, més important que planteja el fet de viure els homes en societat; el de fixar els mètodes i procediments més adequats per a assegurar la transmissió, de generació en generació, dels progressos materials i morals realitzats per l'home en cada moment de la història del llinatge. En l'estudi dels problemes de l'educació Aribau se'ns

mostra fortament influït per Rousseau, com clarament veurà el lector a través de l'anàlisi que farem dels dits assigs". (897)

Articles que l'ajudaren per completar les seves reflexions educatives i morals que posteriorment va fer quan va haver de redactar el próleg del segon tom a Biblioteca de Autores Espanyoles editada per Manel Rivadeneyra, i de la que era responsable de la coordinació literària el mateix Bonaventura Carles Aribau per allà a 1846, en el que relacionava la moral i la literatura quan parla de la novela anterior a Cervantes i es fixa amb l'obra de Fernando de Rojas, a on hi cerca el que és moral i el que és immoral. (898)

La seva visió de la societat condicionava el seu pensament moderat sobre la creació literària, ja que considerava que l'autor que volia reflectir la realitat social ho havia de fer amb honradesa si no volia incorrer en una immoralitat. És així que deia, el mateix Bonaventura C. Aribau; quan sentenciava sobre aquest tema:

"...por principio que la inmoralidad en literatura no consistè en retratar fielmente los vicios de la sociedad,

sino en presentarlos bajo un aspecto amable y seductor que estimule el apetito a la torpeza; en vez de descubrir las malas artes para que se precavan los menos advertidos ofreciendo el amargo fruto de las pasiones o hábitos desordenados y señalando ya el castigo de la maldad, ya la ignominia de que se cubre ante la pública opinión, ya los consuelos de arrepentimiento y las ventajas de la enmienda". (899)

També ens assenyala, des de la seva òptica moral, que l'autor de "Calisto y Melibea" expressa un principi moral quan des de la portada ja ens presenta el seu fi moral: "el mostrar a los mancebos los engaños que están encerrados en sirvientes

y alcahuetas". (900)

Els conflictes de la societat han d'esser presentats al lector segons la realitat que hi veu l'escriptor, i per tant amb les ventures i desventures que els personatges viuen. La literatura ha d'alimentar l'acció amb suficients al·licients que no es vegin condicionats per afanys excsivament moralitzadors i ens assenyala:

"Cecilia, sórdida medianera de sus deseos, muere asesinada; Parmeno y Sempronio, sus criados, pagan con la vida en un patibulo su codiciosa complicidad y allevosía; el mismo Calisto encuentra su fin al separarse por un momento de los brazos de su amada, y la imprudente Melibea, llena desesperación y de remordimiento, se arroja desde una alta torre a la vista de su padre. Dolores, crímenes, muertes, escándalos, infamia, desgracias perpetua y irreparable para una familia honrada, todo se reúne para desviar al lector de la carrera que a tan miserables fines conduce". (901)

Es una forma de ferms veure que l'autor ha d'expressar les vivències dels personatges per evitar que l'acció perdi força, en benefici d'equilibrar la morbositat amb que aquest dibuixa l'acció novel·lada no s'ha de desferar amb puritanismes, que fan perdre autenticitat literària.

De la reflexió sobre la relació entre moral i literatura passa a la reflexió sobre l'educació en la seva globalitat sense deixar la moral, i tracta, per exemple del temo de l'educació sexual amb bastanta sinceritat:

"En corias razones diremos que hay aquí tanto riesgo, porque desde nuestra niñez se nos hace un misterio de lo que al cabo hemos de saber por medios torcidos y casualidades imposibles de precaver; porque sabemos

ya la lengua y no entendemos palabras que excitan tanto mas nuestra curiosidad, cuanto más vagas son las evasivas respuestas que se nos dan; porque sorprendemos a veces en los labios de nuestros mismos padres risitas cuya alusión se nos recata; porque estos vancos esfuerzos fomentan e inflaman más y más nuestras cavilaciones, hasta que un amigo corrompido, un criado desenvuelto o un confesor sin cordura levantan súbitamente el velo en la ocasión más crítica de nuestro desarrollo físico e intel.lectual". (902)

Concepció educativa que és d'acord amb la mentalitat educativa del seu temps, que tenia com important intentar una educació per a les persones des de la moral, intel.lectual i física.

Per tant aquí Bonaventura Carles Aribau no escrivia propiament com escriptor de la "Renaixença" catalana, sinó més bé com autor amb una ampla erudició, integrat dins els autors castellans.

Ara hauriem de continuar aquest intent de comprendre els plantejaments que hi havia als escrits d'autors catalans més radicals en aquesta tasca literària, com per exemple Pere Felip Monlau, que va escriure algunes obres que ens interessen, com "opúsculos de bella literatura" i "Novísimo cajón de sastre (1831-1835)", però en definitiva el situam com a introductor del socialisme utòpic, i en el seu apartat corresponent parlarem ja dels seus plantejaments educatius. (903)

Probablement en aquest apartat l'hauriem de considerar com no acabat, perquè també ens manca estudiar alguns autors que per una rao a l'altra estan lligats al costumisme, amb uns plantejaments morals i probablement educatius, com per exemple

Joan Cortada, Ignaci Pusaigas, o el mateix Lopez Soler, que passa per esser l'escriptor que va publicar el primer manifest del romanticisme i un considerat escriptor de novel·la històrica i un dels fundadors de el Vapor a 1833, però precisament va morir molt jove (1836) i no es va incorporar a la Renaixença.

De totes maneres, crec que la meua pretensió no anava més enllà del que he presentat fins ara, ja que he procurat elaborar una reflexió sobre el més significatiu, que per a la informació que tenia, crec que abarca un ventall bastant ample d'espectes educatius que es trasmet pel tipus de literatura.

Literatura que moltes vegades no és considerada com a tal, però, és que moltes vegades queda desvirtuada, per fer més incidència als plantejaments moralitzadors que a la trama literària, ni tant ni tant poc, però he considerat que era interessant conèixer el que m'havia proposat, el que hi havia d'educatiu en els escriptors estudiats, amb una certa preocupació per moralitzar a la societat i als individus d'aquesta, amb un caire exemplificador, i desencisament de la realitat que es vivia, però sense arribar, en la majoria de vegades, a fer romanticisme, sinò d'una manera aproximada, com Larra o fins i tot Ayguals de Izco.

Pocs pensaven amb una transformació de les relacions socials a través de l'educació del poble, excepció feta d'Ayguals,

un burgès defensor dels drets dels més desfavorits en una societat generadora de desigualtats, al mateix temps que parlava des del poder de llibertat i educació, però també de privilegis i d'individualisme.

En molts de casos la moral expressada als escrits literaris, en la majoria de casos, no deixava d'esser tradicional, malgrat hi hagué uns intents de plantejar l'educació, metodològicament parlant, de manera novedosa, de dur a terme una política de generalització de la instrucció popular, amb un interès, sovint, utilitaristes quan surten d'escriptors moderats.

Ara bé, el romanticisme del que parlem, es mou entre la tradició i la innovació, i per tant hi haurà autors que feran incidència a un o a l'altre punt, segons les seves conveniències i interessos a defensar, sense arribar a ésser un romanticisme pur.

2.2. Els plantejaments a nivell de teoria de l'Educació.

Aquest apartat no vol esser un simple conglomerat d'autors, sinó presentar quines eren les idees pedagògiques que envoltaven el pensament liberal d'un o altre signe, radical o eclèctic, a més d'un autor com a Jaume Balmes, no sospitós de liberal, però que ens ha servit per veure com en aquell temps es podia criticar el que es pretenia des de la intel·ligència del poder polític del sistema educatiu.

Naturalment també ens ha servit per coneixer quins eren alguns dels pensadors més significatius d'aquell temps i que directa o indirectament poguessin incidir en la construcció del sistema educatiu que es volia implantar, especialment en el que fa a la instrucció elemental i la formació de mestres. S'ha de reconèixer que la figura esteïlan fou, sense cap mena de dubte, Pablo Montesino.

Per altra banda cal assenyalar que també hi va haver uns inicis de moviment obrer que, malgrat no incidissin directament en el sistema educatiu, possibilitaren uns plantejaments educatius molt pròxims al pensament del socialisme utòpic, que representen una vessant del món romàntic decimonònic amb un relevància important en el conjunt d'Europa i fruit de la contestació als excessos de l'industrialisme.

2.2.1.- Alguns dels pedagogs, teòrics de l'Educació i polítics més significatius d'aquesta època, i la seva incidència a les reformes liberals: Pablo Montesino, Alberto Lista, Ramón de la Sagra, i Altres.

En aquesta primera etapa de la tesi és quan es produeix el retorn dels exiliats d'Anglaterra i França: Pablo Montesino (Anglaterra) i Felip Monlau (França) per exemple. (904). El de Zàrate que va rebre la seva formació a París, Ramón de la Sagra viatger per Amèrica del Nord i Europa, Julio Kuhn i Melchor Sanchez de la Toca, Juan Manuel Ballesteros, comissionats pel Govern per estudiar diversos aspectes de l'ensenyança i de l'educació a Europa, o Alberto Lista, com a personatge que va viure l'evolució de les reformes educatives liberals des de la seva primera època, ja que formava part de la Junta d'Instrucció Pública de 1809. (905).

Entre tots aquests personatges resalta la figura de Pablo Montesino (29 de juny de 1781-15 de desembre de 1849), ja que representa, segons Bernat Sureda:

"... Una de las figuras claves de la historia educativa española del siglo XIX. Aún así su pensamiento y su obra son escasamente conocidos. El gran atractivo que el movimiento Krauso-institucionista de la segunda mitad del s. XIX ha tenido sobre los historiadores ha oscurecido en cierta manera la importancia de una serie de fenómenos que se producen en la primera mitad del siglo y que son en buena parte las bases de la pedagogía y la práctica educativa contemporánea en nuestro país. Entre estos fenómenos cabe destacar la labor desarrollada por Pablo Montesino". (906).

L'obra de Pablo Montesino ha estat estudiada fonamentalment per: Joaquín Sama: Montesino y sus doctrinas pedagógicas (907); Bernat Sureda: Pablo Montesino: liberalismo y la educación española, (908); Julio Ruiz Berrin: "Pablo Montesino". Textos pedagógicos hispanoamericanos, (909); i Antonio Gil Muñoz: "Montesino a la luz de la moderna pedagogía de párvulos", (910).

De la biografia de Pablo Montesino podem indicar que va néixer a Fuente del Carnero (Zamora) a 1781 i va morir a Madrid a 1849. Era llicenciat en medicina per la Universitat de Salamanca, a 1807 va ingressar com a metge de l'exèrcit a Extremadura i l'any 1822 hi és elegit Diputat a Corts.

Però el que ens interessa més directament és que, amb la caiguda del Govern liberal a 1823, fou obligat a exiliar-se, i segons Bernat Sureda:

"... Se traslada a Londres y más tarde a la isla de Jersey. Permanece en Inglaterra hasta 1834 fecha en que regresa a España. A partir de este momento su influencia sobre la política educativa va en aumento. Ocupó varios cargos; miembro de la Comisión de Instrucción Primaria, creada en 1834 por el ministro Moscoso de Altamira, miembro igualmente de la Dirección General de Estudios y entusiasta promotor, director y profesor en la Escuela Central de Maestros, así como director del Boletín Oficial de Instrucción Pública. Sus actividades no se limitaron a esferas oficiales, fue también el inspirador de la "Sociedad encargada de propagar y mejorar la educación del Pueblo" que tanta influencia tuvo en la creación de escuelas de párvulos." (91).

Pablo Montesino va ésser un dels més actius a l'hora d'importar plantejaments educatius de l'estranger, a més de poder incidir en els plantejaments oficials, malgrat moltes de les idees pedagògiques avui en dia no s'haguin assolit.

Si seguim aquesta descripció, cal considerar com a més importants de la labor pedagògica de Pablo Montesino dues activitats, segons ens indica Julio Ruiz Berrio, la creació d'escoles de pàrvuls i l'erecció de la Normal Central de Madrid com a seminari central de formació dels mestres.(912)

Pablo Montesino fou el primer director de l'esmentada Escola Normal Central, creada a 1839, a la que va pronunciar el seu discurs inaugural, en el que recordava la labor de Pestalozzi i Follenberg referent a la formació dels mestres. (913)

Del seu coneixement del sistema escolar a Alemanya i França i de la seva influència de la pedagogia anglesa i del seu coneixement de Rousseau, construeix el seu pensament pedagògic, en la defensa d'un ideal d'home format a través d'una educació integral: física, moral i intel·lectual, que possibiliti el desenvolupament de l'individu com a persona de manera conjunta. (914)

Des del punt de vista metodològic-didàctic, Pablo Montesino defensava un respecte a l'evolució de l'alumne, i no combrega amb la pura memorització ni amb el verbalisme exclusiu. Per exemple com diu Ruiz Berrio:

"...la didáctica de la Geografía, que debe empezar con el estudio del aula y del pueblo, o la de las Ciencias naturales, en donde la contemplación de objetos y las excursiones se convierten en el eje fundamental de su metodología" (915)

Era una aportació, la de Pablo Montesino, a la nova

pedagogia liberal-burgesa, per dinamitzar la construcció d'una nova societat amb la col.laboració d'un home format de manera global i evolutiva, com una forma de socialització dinàmica i positiva.

Per això pensa amb l'educació dels pàrvuls (de dos a sis anys) i es preocupa per l'educació dels sentits i del judici, així com desenvolupar l'ensenyança secundària i universitària, per aconseguir que les classes il.lustrades i dominants poguessin aconseguir una participació a la vida social amb garanties suficients per desenvolupar el nou model liberal que ja s'anava implantant a l'Europa més desenvolupada.

L'educació dels pàrvuls és una de les característiques definitòries del pensament pedagògic de Pablo Montesino, dins la dimensió social de l'educació des de l'herència que significaven els plantejaments il.lustrats, però dominant la dimensió educativa per damunt la instructiva.

La formació de l'home ha d'esser duita a terme des de la infància, ja que es pretén aconseguir un model d'home el més complet possible. Una de les institucions que es va crear per difondre la preocupació dels liberals per resoldre i aprofundir a la reflexió de l'educació dels pàrvuls, a més de potenciar la creació d'escoles de pàrvuls, fou la "Sociedad encargada de mejorar y propagar la educacion del pueblo". (916)

També s'ha de dir que la "Sociedad encargada de mejorar i propagar la educacion del pueblo" no era patrimoni de Pablo Montesino, en ella hi havia membres molt actius com Ramón de la Sagra, reformador social com el va definir Nuñez de Arenas a 1924 a la seva Memòria per aspirar al grau de Doctor, (917) i impulsor de les escoles de pàrvuls de Madrid.

Però si recobram el fil de la present descripció, cal aprofundir a la biografia de Pablo Montesino per comprendre el seu paper en la construcció del sistema educatiu als inicis del liberalisme. La fonamentació del pensament va quedar expressat al 9 d'agost de 1840 que va presentar un informe a l'esmentada sociedad para propagar y mejorar la educacion del pueblo, quan diu:

"Es verdad que no me faltaba del todo conocimiento práctico de lo que eran escuelas de esta clase. Las he visto y examinado en pais extraño con particular cuidado é interés, y cuando allá las frecuentaba y conversaba con los maestros y con los alumnos, todo lo bueno que admiraba en unos y otros, y todo lo que consideraba útil en ellas, se referia de improviso y sin deliberacion, á España, á mi patria; á mis hijos que quedaba en ella; á los de mis amigos y de los españoles todos; á la prosperidad, en fin, de este desgraciado pais; y á los medios de su adelantamiento, que yo consideraba y considero de pendiente sobre todos los progresos de la educacion pública". (918)

Segons J. Sama el nou sentit de l'educació popular va quedar expressat a les obres de Pablo Montesino. En el pròleg del llibre inèdit Las noches de un emigrado (919) que parlava de les lectures que volia aconsellar els seus fills deia:

"Era especial cuidado mio el que éstas fuesen á propósito para el triple objeto que me proponia: á saber, aumentar insensiblemente su pequeño caudal de conocimientos, inspirarles amor a ellos y procurarles el poder de adquirirlos por si mismos en lo sucesivo: sobre todo me importaba que adquirieran ideas, no palaoras ó frases". (920)

Per a Montesienc l'educació, en termes globals, volia significar:

"... la aplicación de los medios con que nos proponemos facilitar el desarrollo natural de las facultades físicas, morales é intelectuales; ó con que procuramos criar hombres de bien y hombres inteligentes". (921)

No s'havia de limitar a ensenyar a llegir, escriure i comptar, amb algunes preguntes de doctrina cristiana,(922) i malgrat considera a l'educació intel·lectual com a importantíssima, però no no és tot, ja que és evident que l'educació ha d'abarcara l'existència: física, moral i intel·lectual. (923)

Era una visió, la de Pablo Montesino, bastant completa del que havia d'esser l'educació pels individus, ja que considerava que el procés que havia de possibilitar el mestre no era el merament instructiu sinó educatiu, el mestre havia d'esser un educador, no un ensenyant, i explica que l'educació ha de consistir en:

"...aplicar los medios convenientes para conservar la salud del niño y desarrollar y robustecer el cuerpo; para formar el caracter moral, evitando la degeneracion de los sentimientos naturales y de las afecciones producidas por el desarrollo de la voluntad, y para fomentar y extender la inteligencia, ejercitarla útil y oportunamente hasta la edad en que, desenvueltas y fortificadas las respectivas facultades físicas, morales é intelectuales, y hallándose el individuo en pleno uso de su razon, pueda cuidar por sí del regular empleo y ejercicio de estas facultades" (924)

Desenvolupa el concepte d'educació integral, a on s'han d'intentar desenvolupar i consolidar les facultats físiques, morals i intel·lectuals.

Podem resumir el significat d'educació integral a Pablo

Montesino segons les paraules de Joaquim Sama, quan ens indica:

... vienen a confirmar la genealogía probable que tiene el plan reformista de Montesino, uno de cuyos principales méritos y nota característica más saliente consistió, no ya en que no hace abstracta ni verbalista la instrucción intelectual, ni en que no la aísla del desarrollo de las fuerzas físicas y morales, sino en que muestra tan radical contra los vicios de la enseñanza hasta tiempo, que, si pudiera pensarse que daba preferencia al cultivo de alguna de las energías humanas, correspondería, no á la inteligencia, sino á las corporales y morales; si ya no es, como creemos en vista de los textos apuntados arriba, que en el fondo de su sistema se concede igual importancia á todas y por igual se estima la influencia que cada uno ejerce en las relaciones múltiples y complejas que sostiene con las demás. Equivale esto á afirmar que, en nuestro sentir, débese a Montesino haber introducido en nuestra pedagogía pública el concepto de la educación integral, como ahora se llama. Y todavía es más de notar en este respecto, que entre tanta piedra miliaria como coloca en el camino de nuestra historia pedagógica y entre tanto motivo como la hace acreedor á nuestro agradecimiento y respeto, hallamos el de haber intentado establecer la distinción perfecta que debe existir entre la enseñanza y la educación". (925)

Es, aquesta, una síntesi bastant lograda per significar el pensament pedagògic de Pablo Montesino, al manco expressa la voluntat de Pablo Montesino d'englobar la personalitat dels individus bastant completa i evolutiva.

Però també és veritat que a l'aportació de Pablo Montesino hi ha aspectes que no queden contemplats, com per exemple l'educació dels sentiments, com ens indica el mateix Joaquim Sama, que fan que el seus plantejaments no puguin ésser considerats com absolutament globals. (926)

Es evident, però, que el pensament pedagògic de Pablo Montesino gaudia d'una reputació bastant assenyada i la

seva incidència en el món de les reformes liberals va ésser important.

Es clar, però, que per a Pablo Montesino l'Educació integral té un significat profund, ja que el desenvolupament de la personalitat ha d'ésser conseguida de manera completa segons la complementació de la trilogia de factors físics, intel·lectuals i morals, sense olvidar-se de cap d'ells.

Per a Pablo Montesino l'Educació:

"... comprende tres grandes divisiones relativas al diferente aspecto bajo el cual podemos observar y observamos frecuentemente la existencia humana; su estado físico, su estado moral y su estado intelectual. Cada uno de estos estados viene a ser una parte de la educación, y una parte nada más. No disputaremos sobre cual de ellas sea la principal o merezca mayor atención; en nuestro concepto ninguna debe preferirse en perjuicio de las demás" (927)

Encara que no s'hi veu un tot, més que en relació a les parts, no s'acaba de descobrir als seus plantejaments una interrelació profunda.

Així i tot, la seva conceptualització de l'Educació és un intent de superar el concepte d'educació vigent a la seva època:

"La palabra educación significa comunmente, ó en su acepción ordinaria, diferentes cosas para varias clases y profesiones que comprende la sociedad. Sabido es lo que se entiende por educación en los altos círculos; buenas maneras, atención y buen modo para todos, urbanidad en fin, estimación propia, consideración especial á la clase, etc. Para la generalidad de las personas mas ó menos acomodadas la educación consiste en haber asistido á la escuela, haber aprendido despues algo de latin. Para el comerciante la educación se extiende á saber escribir, echar cuentas y llevar asientos, etc., sin que esto sea decir que estas clases dejen de atender al porte y modales del individuo en la forma a-

costumbrada. Para la inmensa mayoría del pueblo, esto es, para las gentes pobres, la educación no suele significar nada; y cuando mas, significa para algunos ir a la escuela; pues lo que principalmente les importa es que el hijo ó hijos les ayuden á vivir lo mas posible y de cualquier modo. Sin embargo, todas las clases y todos los individuos, generalmente hablando, procuran criar sus hijos, sacarlos adelante, como sedice; alimentarlos, etc, para que vivan ... En el dia no quiere decir precisamente alimentar, nutrir criar; ni tomaremos jamás la palabra educación en un sentido limitado, sino en el mas filosófico, mas lato y mas interesante á todos. Los ciudadanos que nos tomamos, los medios que aplicamos y modo de aplicarlos, para criar hombres sanos, hombres de bien, y hombres de entendimiento; todo esto significa para nosotros la educación". (928)

Pablo Montesino insisteix en clarificar el significat del concepte educació, i entén que si bé comunment s'identifica amb la instrucció que es donava a les escoles. Per a ell, era molt important clarificar que a les escoles el que s'havia de dur a terme era una educació el més completa possible per aconseguir que les classes populars fossin les més beneficiades. En tot això es considera que el mestre ha d'esser una figura important, ja que el procés educatiu necessita esser conduït per un mestre preparat, ja que aquest és, o fa l'escola.

Situa al mestre a un lloc clau a l'educació dels individus, però també es clar, per a Pablo Montesino, que malgrat a tots els temps hi hagi hagut persones que han complert aquesta funció difícil i delicada, i que des dels ambients socials conscients de la seva labor sorgeixen elogis dirigits a aquesta professió, no es tenien els resultats desitjats o esperats. Considera que és un ofici molt mal compensat. (929)

Aquí podem fer una referència a la que és considerada la primera obra dedicada, a l'Estat espanyol, a la formació dels mestres de pàrvuls: Manual del maestro de pàrvulos, que va servir com a orientació teòrica de la segona escola de pàrvuls que va fundar la "Sociedad para propagar y mejorar la educacion del pueblo". (930) Comença, aquesta obra, amb una "Exposicion hecha en la sesion del 9 de agosto de 1840 á la Sociedad encargada de propagar y mejorar ..." a on es refereix a l'encàrrec de redactar les instruccions per establir les escoles de pàrvuls, i entre altres aspectes es refereix al paper que han de jugar els mestres:

"Pensaba entonces, como tambien pienso ahora, que los maestros destinados á estas escuelas deben verlas antes, y adquirir alguna práctica en ellas, á fin de que puedan presentarlas desde luego al público bajo un punto de vista favorable y digno del objeto á que ordenan. Porque de lo contrario, es esponerse á desacreditarlas en su origen, como ha sucedido en algunas partes con notable perjuicio de la causa de la educacion, por aberlas encomendado a personas que desconocian el carácter de estas instituciones, y carecian de capacidad y otras circunstancias esenciales para el buen desempeño de los deberes del maestro". (931)

La importància d'aquestes paraules, no tan sols prové, o genera, de les orientacions que es puguin oferir pel bon funcionament de les escoles de pàrvuls, sinó també pels principis educatius que proposa. I així ens ho explica:

"En fin, se ha intentado componer un Manual más ó menos útil á cuantos estan encargados de la educacion, desde la madre ó nodriza que cuida de un solo niño, hasta el que dirige un establecimiento numeroso de instruccion primaria elemental". (932)

El mateix presenta l'estructuració del llibre en tres parts fonamentals, que poden quedar resumides de la següent

manera: 1.- raó i origen de les noves escoles, del seu caràcter i objecte, especialment indicant els avantatges que comporten aquests establiments, en concret per a les classes populars, la manera d'establir-les, d'elegir els mestres, dels seus deures i les seves qualitats, ... 2.- en aquesta descriu el local i el material necessaris, matèries i tipus d'ensenyança; ... i finalment els principis generals de l'educació física, de l'educació moral i de l'educació intel·lectual ... (933)

Ara el que ens interessa d'aquesta obra és la referència que Pablo Montesino ens fa a la selecció i formació dels mestres, així com dels seus drets i deures, que considera peces fonamentals en el sistema educatiu. En el cas de les escoles de pàrvuls, considera que l'elecció de mestres ha de tenir les següents característiques:

"La razon y la esperiencia han demostrado para que para dirigir una escuela numerosa de párvulos: y darles la conveniente educacion, es preferible un maestro a una maestra por la mayor fuerza de carácter natural del hombre, y que los niños conocen y sienten como por instinto, y á que se someten más fácilmente. Cuando la escuela pas de 40 párvulos, es en nuestro concepto indispensable un maestro. Cuando no llega á este número bastará una maestra, aunque los adelantamientos en algunas materias no serán por lo comun grandes, ni los niños de cuatro a seis años estarán tan bien disciplinados como si la escuela fuese gobernada por un maestro. Mas es preciso tener entendido que la maestra es necesaria siempre, sea grande ó corto el número de párvulos. Esto quiere decir que son necesarios maestro i maestra". (934)

Segueixen aquestes reflexions sobre les conveniències diferenciadores, i descriu les qualitats que assigna al mestre

i la mestressa. Encomana al mestre l'autoritat i la direcció, i a la mestressa les qüestions més sensibles i educatives.

Montesino es trobava amb la dificultat que els individus que servien per cumplir les funcions que ell considerava les adequades, que tenien disposició natural i notable instrucció, no solen tenir vocació. Deia que: "en la actualidad solo se puede aspirar á que no sean enteramente ineptos y sobre todo perjudiciales." (935)

Pensava que era fàcil detectar quan una persona era suficientment apta per la seva capacitat i moralitat. Exposava la seva forma d'identificar aquestes capacitats de la següent manera:

"Pocos dejan de notar si el maestro se hace amar de los niños; si los maneja con facilidad y cariño; si les habla en razon o les dice necedades; si les enseña ó no cosas útiles, etc. No es tan fácil probar su aptitud por el medio ordinario de exámenes ú oposiciones. Es de recelar, por lo que hemos indicado antes, que por ahora no se presentan aspirantes con mayor instruccion que la simplemente elemental de las escuelas comunes." (936)

Considera com a fonamental, l'experiència i la pràctica a l'escola, i assessorat per un mestre intel·ligent i baix de la supervisió d'un inspector. Eren punts de partida per consolidar una idea de professionalització del mestre.

De les qualitats que Pablo Montesino diu que ha de tenir un mestre podem assenyalar les que reflecteixen les següents paraules:

"No necesitan en realidad estos maestros una instruccion grande y extraordinaria; más es preciso que sean hombres de buena razon, de fácil comprension, discernimiento y discurso para imponerse con facilidad en las

prácticas racionales que van establecidas y en otras que se recomiendan en este Manual; para penetrarse del objeto á que tienden estas prácticas, y para que puedan adoptarlas y aun suplirlas inventando otras por sí mismos que conduzcan igualmente al fin principal de formar las costumbres de los niños é instruirles, como se suele decir, jugando". (937)

Però també ens indica que no és suficient saber llegir, escriure, i comptar, sinó que és convenient que el mestre sàpiga alguna cosa més, com per exemple geometria, gramàtica castelliana, geografia i història, algunes nocions de música, "por lo menos es indispensable que tengan oído músico y mediana voz", (938) ja que considera que cantar és un exercici repetit a les escoles de pàrvuls.

Una altra de les preocupacions de Pablo Montesino és la formació, com ja hem indicat, dels mestres, en aquest cas de pàrvuls. Insisteix en considerar el tema de la pràctica, amb l'assistència a una escola de pàrvuls, que complís les condicions imprescindibles per dur a terme una bona labor, com és el de disposar de tot el material necessari i dirigida per un mestre intel·ligent durant un espai de dos o tres mesos.

Pablo Montesino estava convençut que:

"Nada puede suplir á esta asistencia y á este estudio práctico. Por más que sea grande la capacidad intelectual del individuo y por más que haya leído ú oído acerca de la enseñanza relativa a estas escuelas, es seguro que no se formará idea exacta de algunas prácticas adoptadas en ellas, y de la facilidad con que pueden llevarse á efecto disposiciones que á primera vista parecen impracticables tratándose de niños de tan corta edad". (939)

Un altre tema que considera important són els deures generals del mestre, entre els que podem destacar l'assistència i la cura dels infants, sempre amb un to moralista. També assenyalava el caràcter imparcial que ha de tenir la intervenció del mestre, amb un afecte paternal, combinat amb la fermesa necessària per conservar l'estimació, la gratitud, la confiança, el respecte i l'obediència dels pàrvuls. (940)

Es defineix en favor d'unes relacions cordials amb els pares de les criatures, ja que el mestre ha d'esser al servei de la comunitat de pares, i ha de defensar els seus interessos.

Creu que s'han d'arbitrar formules d'inspecció i de control, ara que sembla una mica que els instruments els vol posar al servei dels interessos privats de les entitats promotores. (941)

Segueix aquestes qüestions amb la proposta d'organització dels centres, i en aquest apartat també es preocupa pels deures i ocupacions dels mestres. Dóna orientacions de com s'ha de distribuir el temps, i fa incidència en que els infants tenen necessitat d'aire lliure, i pretén que es potenciï l'activisme escolar. (942)

Aquests són alguns dels punts fonamentals que he trobat en el Manual para los maestros de párvulos, a més de les consideracions que a continuació ens fa Pablo Montesino sobre l'educació física, moral i intel·lectual, aplicades a les escoles de pàrvuls, plantejament d'educació integral que també hem assenyalat anteriorment. (943)

Els aspectes moralitzadors hi ha autors, com per exemple Bernat Sureda que els il·liguen amb els aspectes socials i de caire pedagògic. (944) Per a Montesiño hi juga un paper important la mare, el que no deixa d'esser per un interès productiu més que pedagògic. Per exemple:

"la madre que deja el niño o niños en una de estas escuelas, puede ocuparse con tranquilidad todo el dia en los quehaceres domésticos, y adquirir con su trabajo ó industria lícita los medios de alimentar la familia que depende de ella" (945)

Quan Montesiño pensa en aquestes qüestions ens fa recordar la necessitat que es tenia de concienciar els responsables polítics i la població que totes les persones que són dins l'engranatge productiu són importants, però també és veritat que la seva visió moral-social resultava pedagògica, malgrat els seus interessos polítics i economicistes, com l'exemple anterior.

Crec que la seva visió positiva sobre l'educació de les classes populars, resulten paternalistes, probablement perquè cregués que els pobres havien de gaudir d'una atenció especial i correctiva, en el sentit de descompensar les diferències ~~de~~ a les relacions ambientals que vivien aquestes famílies.

Vegeu sinó què vol dir, referint-se en aquestes capes de la població, quan afirma: "Expuestos a adquirir por necesidad hábitos de ociosidad y aversion progresiva al trabajo", i altres dificultats, per acabar afirma: "con lo que

se completa el cuadro lastimoso de las familias y se prepara un ser inútil o nocivo a la sociedad". (946)

L'explicació que ens dona Bernat Sureda en aquest interpretacions socio-educatives de Pablo Montesino és:

"Por el contrario en las escuelas de párvulos, los niños de las clases menesterosas y pobres estarán protegidos de las amenazas físicas y de las inclemencias de la calle, podrán robustecer su salud en condiciones sanitarias adecuadas, desarrollarla y mantenerla mediante ejercicio, formar la razón mediante el juego y otras actividades agradables e instructivas y recibir el cariño y las impresiones afectivas necesarias para despertar la virtud". (947)

És evident que Pablo Montesino volia incidir a les classes socials treballadores, des del punt de vista moral, perquè poguessin ésser útils a la societat, i adients als nous models de conducta ciutadana que els canvis socials prevists anaven exigint. Per tant també es volia incidir sobre els progenitors perquè col·laborassin amb eficàcia a les exigències del nou model d'acció social.

La creació d'escoles de pàrvuls havia de significar un avanç progressiu en el sistema educatiu, dins els esquemes possibilistes dels reformistes liberals, hi així ho veia Pablo Montesino, que preveia la col·laboració de les entitats públiques en el desenvolupament de les seves idees, segons les possibilitats que el sistema educatiu oferia a les respectives Comissions d'Instrucció primària, Diputacions y Ajuntaments. Entitats que aconseguirien aixecar el nivell de la Instrucció primària si s'aconseguia generalitzar fins al punt màxim les escoles de pàrvuls.

La institucionalització de la formació dels mestres d'instrucció primària resultava imprescindible per la dinàmica reformista que l'època anava assumint, al manco en els papers legals i a la legislació, i la pressió social que exercien les minories cultes o concienciades de la problemàtica socio-educativa que exigia el moment. Malgrat a la realitat molts d'aquests plantejaments i idees quedassin a mitjan camí i la màquina estatal no pogués respondre a les aspiracions reformistes en la seva totalitat.

Entre aquestes minories cultivades hi hem de situar Pablo Montesino, que va considerar oportú jugar un paper important a la impulsió de la primera escola normal, l'Escola Normal de Madrid, a partir de 1838, ja que es torna remoure el tema de la creació de les escoles normals per formar els mestres com a culminació d'un llarg procés iniciat per imperatiu legal de 1834, a on s'inicia formalment el procés de creació de les Escoles Normals o Seminaris de mestres d'Instrucció primària, quan el 31 d'agost es crea a Madrid la Comissió per a la fundació d'una Escola Normal, gràcies a la influència i inspiració de Pablo Montesino. Era una concreció d'algunes de les aspiracions liberals reformadores.

Per resumir la importància d'aquest fet, però a nivell estatal, podem esmentar el que va assenyalar el Boletín Oficial Balear del 27 d'abril de 1837, en el que es resalta la preocupació per la implantació de les noves idees sobre la institucio-

nalització de la formació dels mestres:

"... en que hubiesen de formarse maestros idóneos que instruidos por los mejores métodos, y particularmente en el Lancasteriano, fuesen luego a plantearlos en provincias" (948)

Paraules eloqüents i definidores de la intencionalitat oficial que generaren una dinàmica favorable a la paulatina generalització d'aquestes idees, i així concretaren la creació d'Escoles Normals a les províncies, ~~instaurades~~ ~~pels~~ reformistes liberals.

Aquestes idees d'institucionalització de la formació dels mestres queden confirmades també en les següents paraules:

"Para llevar a efecto aquel establecimiento se expidió la circular de 16 de febrero de 1835, mandando que los gobernadores civiles eligiesen dos individuos de los más acreditados por su aplicación, aptitud y buena conducta para que concurriesen a dicha escuela, pagando su pensión por fondos propios de sus respectivas provincias ..." (949)

Com ja sabem, quan el Govern central va manar a les províncies que designassin alumnes per assistir a l'Escola Normal Central, algunes d'elles no hi participaren, com és el cas de la Diputació de Balears que va nomenar a Nicolau Pons i Francesc Riutort, però no es va dur a efecte.

En passar el temps el govern no els reclamava per ocupar places, i es varen posar al càrrec de dues escoles lancasterianes que l'Ajuntament de Palma havia creat a 1835, escoles que serviren també perquè els mestres dels pobles poguessin acudir-hi a aprendre el nou mètode i aplicar-lo després als seus respectius pobles.

La incidència en l'implantació de les Escoles Normals es situa entre 1840 i 1843, que coincideix amb l'arribada al poder dels liberals "radicals" al govern central.

Deim tot això pel paper que hi va jugar Pablo Montesino, sinó vegeu com Esteban Medina defineix aquest moment:

"La colaboración de Quintana y Montesinos acelera la creación legal de las primeras normales en 1838, que desde su principio se dividen en dos clases: elementales y superiores, con la consiguiente separación de los maestros en dos clases y categorías profesionales. Se levanta en Madrid la primera Normal, con carácter de central, inaugurada en 1839, y a partir de entonces se extienden por todas las provincias a expensas de las diputaciones, quedando reglamentadas a partir de 1843". (950)

Ja hem dit que aquesta és una de les dates claus de tot aquest procés legal, i de influència de Pablo Montesino, té un moment decisiu, a on es tractava de potenciar la proliferació de les Escoles Normals que els liberals assumien com un element positiu per a la reforma de l'ensenyança popular, i consideraven que els mestres:

"... que se formarán en las Escuelas Normales, para poder acceder a una escuela pública deberán tener cumplidos veinte años de edad, poseer el título correspondiente y obtener el certificado de buena conducta de carácter municipal. Se establece la obligación de los ayuntamientos de proporcionar a los maestros públicos casa o habitación, aportar el edificio para la escuela y costear los sueldos de los mismos ..." (951)

Fareix que era una manera d'implicar als poders locals, en descàrrec de l'Administració central, però també ha de tenir controlades les administracions locals, ja que aquestes eren un element d'ajuda a la construcció de l'Estat centralista.

Però Pablo Montesino també es va preocupar per la renovació metodològica, no tan sols a conseqüència dels seus plantejaments d'educació integral, sinó a rel de la seva preocupació per la docència i la seva pràctica educativa duita a terme a l'Escola Normal Central de Madrid.

Els seus plantejaments d'educació integral: educació física, intel·lectual i moral, feien que Pablo Montesino s'interessàs per la vessant educativa com a planejador educatiu, però també, per la seva condició de metge, considerava l'educació física des del punt de vista de la salut. Compaginava el que es pot considerar com a element desenvolupador de la personalitat, ja que la intel·ligència i la moral queden influenciades per a una bona condició física i, per tant, amb una bona salut.

Recordem, per altra banda, que en aquell temps hi havia promotors de l'educació física com a Francisco Amorós, malgrat que el seu tipus d'educació física potenciada fos quasi estrictament militar. (952)

L'educació física esgrimida per Pablo Montesinos, per tant, pretén no tan sols mantenir una condició física amb els corresponents exercicis físics i, per extensió, mantenir la salut, sinó que pretén el desenvolupament del cos com a element que ha de sostenir els altres dos elements personals, l'intel·lectual i el moral.

Aquesta concepció de l'educació física és herència del pensament naturalista de Rousseau i de Pestalozzi, a

més de la de Locke en el que fa referència als exercicis físics, com ens afirma Bernat Sureda, que considera que la labor de l'Institut Pestalozzià de Madrid, va deixar una certa herència, així com:

"Como tampoco la de un elevado número de militares liberales en los ensayos de renovación educativa en durante el periodo inmediatamente anterior, que como Amorós, comprendían y valoraban la importancia de la educación física. Recuérdese que el propio Montesino había servido desde 1807 hasta 1814 como médico castrense en el ejército de Extremadura. Sin embargo, para Montesino, como ya había señalado Amorós, la formación física no es algo que deba proporcionarse solamente a aquellos que como los militares necesitarán profesionalmente de una agilidad y fuerza especiales, sino como elemento fundamental y básico para el desarrollo humano. Para nuestro pedagogo el reposo y el movimiento son estados naturales de cualquier animal y por consiguiente del hombre. Para conservación de la vida debe guardarse entre ambos la conveniente proporción. El movimiento surge en el niño de forma espontánea y natural y va perfeccionándose a medida que van formándose sus órganos, a la vez que el ejercicio contribuye a este desarrollo". (953)

En, la concepció de Pablo Montesino, una visió naturalista i desenvol·listista de la personalitat de l'infant, on l'exercici és fonamental. Una de les característiques del seu plantejament és desenvolupar evolutivament les facultats humanes d'acord amb la potencialitat de cada individu.

Si es vol aprofundir a les característiques de l'educació física proposada per Pablo Montesino no ha de fer sinó examinar les pàgines del Manual para los Maestros de Párvulos, en el que ens fa una àmplia referència a la temàtica. (954)

En el que fa referència a l'educació intel·lectual, cal indicar que els seus plantejaments són perfectament coherents amb el conjunt que ens presenta l'educació física i l'Educació moral.

Probablement de Pablo Montesino es pugui afirmar que fou el principal impulsor de la idea i de la pràxis del nou model de mestre, que era convenient implantar per aconseguir un sistema escolar adequat a les exigències del nou temps. Bernat Sureda considera, per exemple, que:

"Las ideas pedagógicas de Montesino y su labor son el punto de partida de una nueva concepción de la figura del maestro. Ya se ha dicho hasta que punto los ensayos de renovación metodológica que se suceden a principios del XIX hacen tomar conciencia de la necesidad de que cualquier intento de cambio en el plano de la enseñanza se asiente sobre una mejor preparación de los maestros". (955)

Però també, a conseqüència d'aquestes afirmacions i de les aportacions d'altres elements, la importància de Pablo Montesino no és tant als seus plantejaments teòrics, sinó a l'impuls que va saber donar a les seves idees en el camp de l'escolarització institucional. La seva concepció pedagògica estava alimentada, a més de per la voluntat, per la convicció que el canvi social, més o manco radical, que havia de viure la societat s'havia d'alimentar del sistema educatiu, amb l'impuls d'una moralitat social, a on l'individu fos capàs d'integrar-se.

Aquesta dimensió humano-social, segons Pablo Montesino no era possible sense la col.laboració del sistema escolar, entès com un sistema superador del estrictament instructiu i moralitzador, això implicava aconseguir un personal preparat per dur a terme aquesta tasca, en aquest cas la figura del mestre s'havia de potenciar, s'havia d'aconseguir un mestre més professionalitzat, amb més prestigi social, i membre

d'una comunitat.

Un bon mestre era absolutament necessari per aconseguir bones escoles, dins el marc d'una necessitat de reforma de l'escola pública ens indica:

"Por desgracia estamos dispensados de potenciar esta necesidad, pues esta reforma se ha de hacer en las escuelas comunes, por ahora al menos. Llegará el día en que comience y se arraigue en otra especie de escuelas; mas entre tanto no hay para el pueblo en general otro medio de educación. También es sabido que las escuelas son, generalmente hablando, lo que son los maestros; ó que estos son los que hacen buenas ó malas las escuelas. Por consiguiente, para obtener las mejoras á que se aspira habrá de comenzarse preparando ó formando maestros capaces de mejorar las escuelas". (956)

Al mateix temps es preocupava per sistematitzar els mètodes que creia oportuns per a dur a terme una pràctica educativa, amb un currícula i metodologies especials acients al seu projecte educatiu. Per tant això suposava el formar uns mestres capassos d'impulsar un ensenyament segons les eines que se li oferien.

Aquests mètodes, en línies generals, es troben explicats a el B.O.I.P. en articles com el titulat "Metodo de enseñanza" i la seva continuació en diversos nombres del mateix B.O.I.P. (957) en els que voi aclarir, per exemple:

"Convencidos de que para muchos maestros las palabras método y sistema de enseñanza no significan cosa alguna determinada; ó que á lo mas significan lo que han visto hacer y hacen ellos mismos en sus escuelas, sin darse á si mismos razon de sus procedimientos, y sin advertir los defectos ó los inconvenientes de las prácticas adoptadas, hemos resuelto dedicar algunos artículos á esta importante materia, publicándolos por órden correspondiente en los números

sucesivos del Boletín, y en cuanto las circunstancias lo permitan.

En el reglamento provisional de las escuelas públicas de instrucción primaria se dice ya cuántos y cuantos son los métodos generales y sus nombres, y los que se entienden por métodos especiales. También se dice en qué consiste la diferencia que hay entre los métodos ó sistemas generales denominados individual, simultáneo y mútuo; mas no explicó, porque no era propio ni posible hacerlo en aquel lugar, el mecanismo, digamos así, de cada uno de ellos". (958)

Vol exposar amb una certa profunditat els mètodes esmentats i:

"Comenzaremos por el método que se dice individual; el más sencillo y fácil de explicar por una parte, y por otra el que menos debe ocuparnos, no siendo como no es aplicable á las escuelas comunes, y empleándose ya unicamente en algunas escuelas de aldea. Consiste sustancialmente este método en ir tomando la lección y enseñando á leer, escribir, contar y doctrina cristiana á cada uno de por sí y con separación, por mas que los niños todos de la escuela permanezcan reunidos en el mismo local". (959)

En vista al futur cal tenir present que Montesiño no veia futur en aquest mètode, malgrat en Bernat Sureca ens indiqui que era el que aquest autor considerava el més perfecte des del punt de vista pedagògic. Una de les raons era que el considerava facilitador de la individualització i sense la necessitat d'homogenitzar l'ensenyança per grups.

Aquesta individualització, que possibilita una més gran atenció de l'alumne, es evident, per a Pablo Montesiño, que:

"Cada uno marcha al paso que puede, sin precipitarse ni detenerse mas de lo preciso. El maestro concentra su atención y su habilidad en el niño de que se ocupa exclusivamente por mas ó menos tiempo, dis-

curre medios acomodados al carácter y capacidad del discípulo para facilitar su comprensión, rectificar sus juicios, etc; está siempre seguro de los verdaderos adelantamientos de cada uno, y obra á consecuencia con mayor acierto. Bajo este aspecto es tan superior el método individual á los demás métodos ó sistemas generales de enseñanza conocidos en la instrucción primaria, que como veremos despues, el arreglo y distribución de secciones en ellos tiene por objeto principal el acercarse todo lo posible el método referido". (960)

Però les circumstàcies d'aquell temps aconsellaven una variació i una nova estratègia per poder aconseguir una divulgació de l'ensenyament popular a un nombre més gran de les capes de la població. Amb aquest sentit el mètode individual era insuficient perquè els alumnes augmentarien i un sol mestre tendria dificultats per cobrir les necessitats de la demanda educativa amb un mínim de garanties.

Seria el mètode mutu i el simultani que cridarien l'atenció de Pablo Montesino per assolir els seus objectius docents. I la combinació de tots dos voldria ésser el que s'anomenaria mètode mixte, per aconseguir que els infants es trobessin ocupats sempre seguit, i no crear vaques. Però tampoc veu aquest sistema com a la panacea de les solucions als problemes educatius del seu temps.

Un dels altres enfocaments que veu que s'han de dur a terme a l'ensenyament són els mètodes especials, per a transmetre els coneixements que exigia el currícula de matèries com la Geografia i les Ciències naturals, plenament identificades amb la mentalitat burgesa que estava triomfant a la Europa més desenvolupada, i a on la racionalitat feia

que els nins aprenquessin des del més proxim al més llunyà i es possibilités un més gros activisme pedagògic, al manco des del punt de vista teòric.

Pablo Montesino tenia idees sobre l'ensenyament fonamentals, per exemple de l'ensenyança de la Geografia ens assenyala:

"Esta enseñanza comienza generalmente en las escuelas con una serie de preguntas y respuestas ó definiciones que se deben aprender de memoria, y se repiten con frecuencia al principio, que se abandonan después, y por último se olvidan por la simple razón de que no se han entendido. En nuestra opinion, ni en las escuelas de párvulos ni en ningunas otras se puede ni se debe comenzar de este modo". (961)

Tot per afirmar que la inducció és mes favorable que l'anàlisi, i per tant aquest principi s'ha de considerar com a important a la seva definició i diu:

"... el mejor modo de comenzar a enseñarles geografía será el llamar su atención al punto de la tierra que ocupan, es decir, a la sala misma de la escuela, en que estan; darles á conocer la posición relativa de los objetos que están dentro de la pieza, pasando después a la de aquellos objetos que están fuera y á la de aquellos objetos que están fuera y á las demas piezas de la casa; á la posición de las casas inmediatas, calles, plazas, edificios notables, etc.". (962)

Aquestes reflexions feien referència a les escoles de párvuls, com un pas previ perquè els infants tinguin d'accedir progressivament als coneixements de la geografia científica ja a l'ensenyament primari. Sinò vegeu les paraules següents:

"A proporción que se van estendiendo las ideas de los discípulos, puede irse reduciendo la escala del mapa y comprender en él los pueblos inmediatos

, montaña y rios, etc que conozcan los niños, ó que hayan oido hablar, y comprender despues otros mas distantes, y asi progresivamente procurando siempre que sus ideas relativas á espacio y lugar sean exactas. Si el maestro ameriza estos ejercicios con explicaciones familiares sobre las grandes dimensiones políticas y físicas de la nacion, del continente de que esta forma parte, de los demas continentes y del globo en general, logrará que los discípulos perciban la utilidad de este estudio y que preparados por este medio natural y agradable tomen un interés que de otra manera no sentirian en cultivar este vasto ramo de conocimientos". (963)

Era una proposta que volia superar la idea de que a les escoles de primària s'havia d'ensenyar una Geografia completament memorística i repetitiva.

Pretenia fer una defensa d'ensenyaments que sorgís de motivacions pràctiques i amb uns coneixements pràctics que li servisín posteriorment per a la vida.

També s'ha de dir que Montesino era conscient de la importància de l'ensenyança de la geografia a les escoles elementals, però també veia que aquesta matèria era considerada en els termes que ell mateix indicava:

"La enseñanza de geografía en las escuelas comunes es una de aquellas que se dicen de ampliacion; esto es, que no estan comprendidas en el programa mínimo, ó sea en la lista de materias que han de enseñar indispensablemente un maestro; pero que conviene enseñar y deben enseñarse siempre que el maestro sea capaz por sus conocimientos, y número de niños, el orden de trabajos literarios establecido en la escuela y los auxilios con que cuente para la conveniente direccíon de esta se lo permitan". (964)

Era evident que la utilitat de l'ensenyança de la geografia, en el pensament didàctic, s'hi contemplava perfectament. I es preocupava de presentar la seva concepció científic-

fica d'aquesta materia, per deixar clar que també aquest aspecte ha d'esser considerat:

"La geografía como ciencia que comprende la descripción de la tierra con todas sus peculiaridades físicas, y la consideración de todas sus grandes divisiones políticas y estadísticas, ofrece un estudio inmenso, complicado con el de otras ciencias, prolongado y difícil á las veces, aunque agradable generalmente". (965)

Per també afirmar que:

("No es un estudio de esta clase el que ha de tener lugar en las escuelas comunes: podrá ser una preparación para este; preparación que necesitan, ó deben tener al menos, los individuos que en edad mas apropiado quieran dedicarse á este ramo de conocimientos con toda la extensión de que sean capaces. Mas no es para mayor número de niños concurrentes á las escuelas una simple preparación para el estudio ulterior, metódico ó sea científico de la geografía; sino que la adquisición de conocimientos útiles, desde luego, á todos sin excepción, y en todas las situaciones de la vida; conocimientos que pueden adquirir en mayor ó menor cantidad y con mas ó menos extensión y profundidad, á proporción de la edad de cada uno, de su capacidad y de la duración de su asistencia á la escuela; y sobre todo, á proporción de la poca ó mucha habilidad del que los enseña". (966)

Com es veu l'ensenyança de la geografia havia d'esser molt elemental, però convenient per a tots els individus. A continuació ens manca indicar quin és el mètode d'instrucció de la geografia, és així que indica:

"Respecto del método de instrucción, creemos en primer lugar que no todos los maestros han adoptado uniformemente el mismo; que se ha variado mas ó menos por algunos aunque pocos, conforme á su juicio i discreción, aun sirviéndose de los mismos libros de texto. Puede sin embargo asegurarse como cierto, que en este como en cualesquiera otros ramos de enseñanza de rutina en las escuelas, lo que de ordinario acontece es que los niños se ven obligados á aprender de memoria, una página tras otra, las

palabras todas que contiene el libro común de texto para el estudio de la geografía; ó lo que es lo mismo, estan condenados á cargar su memoria, una página tras otra, las palabras todas que contiene el libro común de texto para estudiar la geografía; ó lo que es lo mismo, estan conderados á cargar su memoria con hechos, ó mas bien de fórculas de palabras que denotan hechos incomprensibles para ellos". (1967)

Com es veu, es considerava la practica docent i instructiva de la geografia com fora de lloc, i considerava que s'havien de donar passes per superar la rutina en que s'envoltava en aquest tipus d'ensenyança.

L'esperit de recerca i la curiositat s'havien de despertar, facilitant-se coneixements pràctics i útils, i s'ha de partir de la inducció, al manco per assolir les primeres nocions geogràfiques.

La instrucció de la geografia s'ha de considerar mitjançant un augment progressiu dels coneixements, i una de les formes més positives d'aconseguir-ho és la utilització dels mapes, malgrat Montesino convengués que fins al moment a moltes escoles no disposaven d'ells, o s'utilitzen de manera poc adequada.

Precisament per aquesta raó Pablo Montesino considerava que:

"Los mapas no son precisamente esto, vienen á ser relativamente á los grandes espacios de tierra, ó grandes distritos, lo que son las perspectivas y paisajes á los pequeños espacios: representan cosas reales y positivas, y son en este sentido los verdaderos libros, estos son los que deben ser considerados como auxiliares de los mapas, ó los que los explican. El aprender de memoria un libro de geografía, sin tener un conocimiento exacto del mapa ó mapas, equivale al estudio de memoria de un catalogo de pinturas de alguna galeria ó museo, sin haberlas visto jamas. Estudiar los mapas

es una regla importante en la enseñanza de geografía; y con arreglo á su observancia suelen ser los progresos de los que se dedican al estudio de esta ciencia". (968)

Cal afegir que Pablo Montesino, en relació als seus plantejaments de l'ensenyament de la geografia te bastant influència d'autors estrangers, com per exemple de Cristian Lippe deixeble de Fallenberg i amic de Pestalozzi, com ens indica Bernat Sureda quan ens comenta que Pablo Montesino presenta en paraules de Lippe el mètode per a l'ensenyament de la geografia; a 'Pedagogía. De los mas celebres pedagogos y de sus metodos", quan diu:

"Antes de comenzar el Curso de Geografía damos á nuestros discípulos los conocimientos indispensables y preliminares. Los primeros trabajos geográficos se limitan á las inmediaciones de nuestra morada. En este método hallamos dos ventajas: la primera es la de excitar en nuestros discípulos el espíritu de observación que sabe fijarse con interés en todos los objetos que tienen alguna relación con las materias que les son familiares; y la segunda, la de poder presentar á su vista en toda su realidad los diferentes objetos que vamos á explicarles. Para determinar la posición de los diferentes lugares que nos rodean, tenemos que recurrir á algunos puntos fijos del cielo. Se examinan despues y caracterizan la llanura, el valle, la montaña, la fuente, el arroyo, el río, etc". (969)

Amb un procés de relacionar els diferents elements entre si, per arribar a estudiar la naturalesa de tot un país.

En aquest mateix article Pablo Montesino planteja en boca d'aquest mateix autor, encara que breument, quines son les seves ides sobre l'ensenyança de la Història, però es considera que per l'aprenentatge d'aquesta és necessari

un grau d'abstracció i un esforç intel·lectual massa elevats tant pels pàrvuls com pels alumnes de primària. De totes maneres, Pablo Montesino, després de referir les idees sobre l'educació que tenia C. Lippe, vol citar el seu pensament sobre la història:

"La historia no es otra cosa que la vida del género humano; el espíritu entra aquí en los dominios inmensos, donde los acontecimientos que recorre se ligan á todas sus facultades, á sus sentimientos ras íntimos. Si el niño no ve la historia ras que un cuento agradable, el joven halla en la historia un recurso inagotable de entusiasmo, siempre nuevo por la verdad y por la justicia, y que levanta en servicio suyo una de las pautas del velo que cubren el porvenir.

Para hacer nacer entre los discípulos un interés tan vivo hacia los acontecimientos que pasan entre la gran familia del género humano, como el que ellos sienten por los acontecimientos de la propia familia, es preciso poner la historia á su alcance. Y aunque este interés no se muestre en el momento sino bajo la forma de la novedad, bien pronto toma un caracter más noble desde que el discípulo comienza á percibir la lucha de la debilidad contra un destino cruel ó contra la injusticia y la opresion de los hombres. Los discípulos acaban por ser verdaderos actores en esta lucha á medida que se empeña mas, que se sostiene con una voluntad mas firme y con una paciencia y perseverancia que no pueden menos de inflamarse á vista de los sacrificios que se les exigen; el interés excitado hasta este punto puede tambien aurentarse por el feliz resultado, sin que baste á debilitarlo el temor de que sea desgraciado". (970)

Amb aquest enfocament de la història podem deduir que el mateix Pablo Montesino tenia una visió de la història altament moralitzadora, i amb plantejaments socials, com els que fan referència a les injustícies i opresions socials que s'han viscut a través de l'evolució històrica.

L'Ensenyament de la Història es situava en el reglament de les escoles públiques de 1838, juntament a la geografia quan es referia a les: "Nociones de geografia é historia de España", (971) però no hi fa cap altra referència Pablo Montesino quan esmenta aquesta llei a l'article dedicat a l'ensenyança de la geografia. (972)

Un altra ensenyament del que parla Pablo Montesino és el de les ciències naturals, motivant-se als infants a l'estudi progressivament de la naturalesa. És a "Estudio á que propende naturalmente el hombre desde que comienza á ejercitar sus sentidos; necesidad de continuarlo metódicamente en la juventud; medio de hacer este estudio con provecho en los establecimientos públicos de segunda enseñanza", (973) a on es planteja l'estudi de la naturalesa.

És l'estudi de l'home des del seu naixement i considera que:

"Por cuanto el estudio de que vamos á tratar es esencial al hombre y es el estudio de la naturaleza, ó tiene este doble significado, podemos decir que es completamente natural. Por esta razon es el primero que hace el hombre, y que no puede menos de hacer, ó dejaria de ser hombre. Este estudio en toda su extension comprende todos los estudios que podemos hacer por nosotros mismos sin especial auxilio de la revelacion divina; todos los estudios humanos que no son en rigor mas que ampliaciones y aplicaciones del estudio de la naturaleza". (974)

Des del seu propi principi l'home comença a exercitar els seus sentits, però molt imperfectament. És així que cal educarlo i que paulatinament vagi adquirint hàbits per

conèixer la naturalesa del seu propi cos, especialment els seus sentits.

Es així que es preocupa per fer donar entendre que per arribar a que aquest aprenentatge sigui efectiu cal:

"Los ejercita sin embargo muy imperfectamente..... Se nota sin embargo que un alimento de mal gusto ó estimulante se le resiste, le produce desagradable impresion, le repugna; la impresion del frio, del calor, de la pereza de un cuerpo etc. le ofende y le obliga á expresarse por el solo medio que le es posible, por el llanto y los movimientos extraordinarios. se perciben, pues los primeros indicios del gusto y del tacto. No pasan muchos dias sin que dé señales inequívocas de que hace uso de la vista; percibe la luz y repara en ella. Bien pronto las dará tambien de que oye, y desde entonces estamos seguros de que pone ya en ejercicio los principales sentidos". (975)

Pablo Montesino considera que es un vertader estudi de l'home a on utilitza la seva intel·ligència en els primers anys de la seva vida. També l'infant estudia els fenòmens naturals progressivament, al manco els considerats més comuns. (976)

Aquestes possibilitats de recerca de l'infant son explicades per Pablo Montesino de la següent manera:

"A los cuatro ó cinco años clasifica, aunque con poca regularidad, algunos cuerpos por las cualidades que le son peculiares; distingue los animales de los vegetales, y estos de los minerales. No podrá llevar muy allá esta distincion, está muy lejos de conocer sus límites; pero en general conoce y ha hecho ya esta grande clasificacion en cuanto basta para ir agregando los nuevos cuerpos que se le presentan á una de las tres clases llamadas generalmente **reinos de la naturaleza**, sin equivocarse. Aun mas, de entre los cuerpos correspondientes á la misma clase, va formando grupos fundados en las propiedades mas notables de aquellos". (977)

L'estudi de la naturalesa resulte altament beneficiós, segons el propi Pablo Montesino, pel desenvolupament de la intel·ligència de l'infant, ja que es fa un estudi elemental de totes les branques del coneixement humà. Les seves reflexions es veuen justificades per una concepció evolucionista de la intel·ligència de caire psicològic i naturalista. La observació empirista de les coses de la naturalesa, juntament amb els aspectes anteriorment esmentats, afavoreixen la comprensió de la naturalesa humana, baix del punt de vista d'un aprenentatge intel·lectual natural i útil en els primers anys de la vida dels infants.

La importància que es dona a la reforma de l'educació, és lligada a la necessitat d'arreglar el sistema científic i la seva ensenyança. Al respecte ens assenyalà:

"Claro es que los conocimientos que naturalmente adquirimos en la infancia, en tanto serán útiles en cuanto tengan conveniente aplicacion; y que con arreglo al orden de adquisicion y al mayor celo con que nos dediquemos á adquirir estos conocimientos, será mayor la suma, y, añadiremos mas fácil y útil su aplicacion á las necesidades de la vida. Si al salir de las escuelas comunes los jóvenes que por una ó otra razon necesitan mayor instruccion que la que se da en esta clase de establecimientos; esto es, todos los que no han de permanecer toda su vida trabajando como simples jornaleros, abandonan tambien absolutamente el estudio á que la naturaleza les lleva, y á que debe inducirles despues del convencimiento de la propia utilidad, se verán privados del recurso mas eficaz, é indispensable, podemos decir para progresar en el estudio de las ciencias y de las profesiones industriales". (978)

Considera que en els pobles on hi ha una instrucció pública ben estructurada, dirigida i pròspera, hi figura a tot ensenya-

ment secundari el programa de les ciències naturals i exactes com estudis útils a tot establiment de secundària.

En el present article el que, en definitiva, vol Pablo Montesino és proposar el següent:

"En este artículo nos contraeremos á la enseñanza elemental, ó de los rudimentos de la Historia natural; exponiendo muy compendiosamente el plan que adoptaríamos para dar á jóvenes de doce á catorce años algunas nociones útiles de esta ciencia en el espacio ordinaria de un curso escolástico.

En primer lugar procuraríamos sentar para nuestro gobierno los principios siguientes, y obrar con arreglo á ellos: Primero, preferir los conocimientos de general utilidad á los que pueden solo convenir á algunos individuos, ó servir únicamente de adorno; atendiendo más á la calidad, ó sea la importancia y utilidad de los conocimientos, que á la cantidad; pues por escasos y limitados que sean, son siempre apreciables con tal que sean útiles. Segundo, suministrar estos conocimientos en un lenguaje acomodado á la capacidad de los discípulos. Tercero, dar ó conocer con preferencia los objetos correspondientes á cada uno de los tres reinos de la naturaleza que rodean de continuo á los discípulos, y en medio de los cuales pasarán estos probablemente toda su vida: no enseñarles las preciosidades y bellezas de los Trópicos, dejándoles ignorar las que tienen en casa. Cuarto, aspirar á las ventajas que ofrece el estudio de las ciencias naturales por los hábitos de observar, distinguir y clasificar que de ordinario se contraen". (979)

A continuació ens presenta una programació dels continguts que els deixebles estirien intel·lectualment disponibles per comprendre.

Es tracta de donar una visió general, clara i comprensible als alumnes de les ciències naturals, de la composició elemental dels cossos i de les seves propietats més generals, amb les característiques diferenciadores de cada un dels seus elements. Es donaran les característiques elementals i comunes dels minerals, les seves propietats físiques i químiques més destacables. S'oferirà una classificació senzilla i el més possiblement

científica, que comprendrà tots els cossos inorgànics en les seves tres classes generals de pedres o roques, metalls i combustibles, etc. (980)

En síntesi, per a Pablo Montesino, la importància de les ciències naturals en el procés de formació de l'home és evident, a més de facilitar la comprensió de les necessitats naturals i socials de l'individu i la comunitat. (981)

Amb un procés d'una progressiva informació l'infant ha d'assumir els principis bàsics de les ciències naturals ja des del pre-escolar fins assolir tasques més complicades a l'ensenyament mitjà. És en aquest nivell escolar que s'ha d'aconseguir una sistematització i una experimentalització més ampla de les ciències naturals, i als instituts s'han de possibilitar les col·leccions d'objectes i gabinets científics, així com aparells experimentals (982) per poder assolir el coneixement de les ciències naturals de manera activa i científica al mateix temps.

Des de l'òptica dels mètodes especials d'ensenyament ens manca presentar quins eren els enfocaments que tenia sobre l'ensenyança de la lectura, l'escriptura, el càlcul i l'aritmètica.

Pablo Montesino comença una sèrie d'articles sobre els mètodes especials d'ensenyança al B.J.I.P. amb l'article titulat: "Metodos especiales de enseñanza", (983) i continua amb una sèrie d'articles sobre l'ensenyança de la lectura, com són els mètodes: deletreo, iconogràfic o simbòlic, purament

mecànic, nou deletreo, método Jacotot i el silàbic. (984)

Com a mètode especial d'ensenyança Pablo Montesino entenia:

"...el modo ó la manera de enseñar cada una de las materias correspondientes á lo que se dice instruccion primaria, de que nos hemos ocupado particularmente. Vamos a tratar estos métodos, sin comprometernos á hablar de todos los conocidos; sin examinar detenidamente aquellos mismos de que hablemos; sin hacer la critica de unos ni otros, por mas que emitamos alguna vez nuestra opinion". (985)

Comença pel mètode de lectura per ensenyar a aprendre a llegir i ens assenyala una serie de principis bàsics, que hem de tenir present per comprendre els seus punts de vista, o dit d'una altra manera, com interpreta ell la qüestió global de l'ensenyament de la lectura. Es així que deia:

"En primer lugar conviene tener presente que enseñar á leer, por muy útil ó más bien necesario que sea para adquirir conocimientos y saber, es solo un medio para mejor lograr un fin: no es en sí un fin; y que no es el solo medio necesario ó por lo menos útil, sino uno de ellos; que no se va en fin á la escuela únicamente á aprender á leer.

Para poder formar juicio de lo que en realidad es la lectura ó arte de leer, es preciso tener entendido que las facultades intelectuales se desarrollan y proceden del modo siguiente para la adquisicion del medio ó de la habilidad de que tratamos. El niño comienza adquiriendo ideas mas ó menos imperfectas antes de hablar. No se nos oculta que de ordinario se principia enseñando á hablar á los niños por sonidos articulados que toman aquellos al oido é imitan con mayor ó menor dificultad y lentitud; sin que estos sonidos signifiquen nada para ellos, ni expresen idea alguna. Aun mas, sabemos que esta práctica se sostiene inconsideradamente, y constituye lo que se llama enseñar en muchas escuelas. Mas este no es el orden natural, es un abuso". (986)

Per a Pablo Montesino, l'aprenentatge de la lectura és un dels millors instruments per a comunicar-se amb els altres

i racionalitzar el seu pensament. La lectura no ha d'esser la única activitat racionalitzadora que es doni a l'escola. La seva filosofia sobre l'ensenyament de la lectura es redueix a un principi fonamental: "Al enseñar á leer á un niño se debe dar á conocer el significado de las palabras que ha leído". (987)

A l'escola no solament es va aprendre a llegir, el nio a de conèixer de el significat de les paraules de cada una de les veus i el sentit que tenen quan formen una oració. (988)

En definitiva, Pablo Montesino, pensa que:

"Por las razones expuestas nosotros reduciríamos todos los métodos conocidos hasta el día para enseñar á leer, á dos clases generales; aquellos en que única ó principalmente se cuida de la pronunciacion correspondiente á los signos escritos; y aquellos en que se mira como una parte esencial de esta enseñanza el cuidado de que los niños no aprendan únicamente palabras de memoria y sonidos sin significado alguno para ellos; que no esté en fin limitada la enseñanza á la simple percepcion de figuras determinadas. Comprenderíamos en segunda corresponderian los métodos que merecen el título de racionales. Nos acomodaremos sin embargo á la clasificacion mas generalmente admitida en la Europa sin la menor repugnancia, por cuanto los métodos de que vamos á tratar ligeramente, pueden muy bien acomodarse á la enseñanza intelectual de que hablaremos despues". (989)

Es evident que Pablo Montesino pretenia formar persones intel·ligents, per tant la intel·ligència havia d'esser exercida mitjançant l'aprenentatge de la lectura, a més de facilitar l'expressió oral, ja que la lectura havia de dur-se a terme en veu alta. (990)

Per altra banda, Bernat Sureda ens sintetitza, de manera

oportuna el que pensava Pablo Montesino, quan ens assenyala que:

"Para el pedagogo zamorano todos los métodos que históricamente se habían desarrollado para la enseñanza de la lectura podían tener alguna aplicación positiva pero el mas recomendable desde su punto de vista pedagógico es el que denomina silábico-racional. Para la enseñanza por este método, el niño debe tener ya un cierto conocimiento de las letras. Para la enseñanza por este método, el niño debe tener ya un cierto conocimiento de las letras. Para conseguir este aprendizaje recomienda que se siga el procedimiento utilizado por el inglés Samuel Wilderspin y basado en cierta manera en los sistemas iconográficos. Wilderspin utilizaba para ello unas barajas de cartas en la que cada una representaba una letra, el educador estimulaba a los niños para que jugasen con estas cartas y se fuesen familiarizando con formas de las letras del alfabeto, tomaba una de las cartas y las mostraba a los niños. Les estimulaba a que dijese con aquella letra y a partir de los objetos que estas palabras representaban, comenzaba un diálogo con los niños, sobre las propiedades características de los mismos". (991)

Per a Pablo Montesino, el mètode de Wilderspin, era satisfactori perquè no es limitava simplement a conèixer lletres i a articular determinats sons: "... es mas bien ejercitar útilmente las primeras y mas importantes facultades intelectuales por medio del estudio natural de los objetos que nos rodean". (992)

El mestre ha de facilitar el desenvolupament de la intel·ligència i de la veu, a on la comprensió del que llegeix i escriu l'infant ha d'esser fonamental. En aquest mètode l'aprenentatge del dibuix resulta una passa important i quasi bé simultània a l'aprenentatge de l'escriptura, ja que pensa que és absurd que l'infant hagi d'esperar a llegir i a escriure fins que hagi desenvolupat les seves habilitats pel dibuix. (993)

Si bé, Pablo Montesino, no va dedicar cap d'aquests articles sobre mètodes d'escriptura, cal indicar que si que hi va fer algunes referències, precisament quan parla de l'ensenyament simultani de la lectura i l'escriptura, i ens diu:

"...hemos dicho que al aprender el nombre de la letra conviene que el discípulo la forme de un modo ú otro con mayor ó menor perfeccion; y del mismo modo las sílabas y palabras. Cuando hablemos de los métodos de enseñanza á escribir procuremos demostrar la conveniencia de que precedan algunos rudimentos del dibujo lineal; y que aun quando no preceda el estudio regular de estos rudimentos, se aprenden de hecho, aunque imperfectamente, y sin que ni el maestro ni el discípulo, por lo comun, lo perciban al tiempo de formar las letras. Mas desde los rudimentos á que nos referimos, hasta la habilidad de dibujar un caballo, una florete., para conocer dos letras, dos sílabas ó dos palabras, hay una distancia inmensa.

Seria mas fácil llegar con algunas nociones del dibujo hasta el punto de poderlo emplear en el segundo medio que hemos indicado, reducido á dar á conocer las letras figurándolas con órganos de la palabra; pero este medio lejos de parecernos ingenioso y útil, nos parece por el contrario ridículo, que nos limitaremos únicamente á una insinuacion". (994)

Per tant es considera que l'infant, per a aprendre a llegir i a escriure no ha de saber dibuixar a la perfecció.

De l'edat a que considera, Pablo Montesino, que s'ha de començar a escriure ens diu:

"Pueden i deben comenzar á escribir á los cinco años (ó antes), sin perder nunca de vista que no es el objeto principal de estas instituciones la enseñanza de estas materias. Se les dedica por tanto á este trabajo con mucha lentitud, dándoles pocas y cortas tareas á la semana". (995)

Es més, Pablo Montesino, considera, lògicament, que no són necessàries les regles de caligrafia, i:

"...Todo lo que pueden hacer es imitar lo que ven escrito, y mejor lo que ven escribir; y aun esto lo harán lenta é imperfectamente como es natural. Deben escribir en pizarra, ó en su defecto en arena, en papel ó madera pintada de negro, encerada y barnizada; sin que deje de ser útil que trabajen alguna vez en el encerado grande, imitando lo que hace el maestro". (996)

Part de les teories sobre aquest aprenentatge, Montesino, els deu a Pestalozzi, com ell bé reconeix, per exemple quan ens indica:

"Algun conocimiento de dibujo lineal, únicamente los primeros rudimentos, y el ejercitarlos en ellos debería preceder, según Pestalozzi, al ejercicio de escribir. Por lo menos se deberá comenzar ejercitando á los niños en dibujar las líneas fundamentales de que se componen las letras; reunir y combinar despues estas líneas para la completa formación de las letras; procurando que se sienten en escribir letras grandes ó medianas, aunque no sean mayúsculas, y teniendo siempre á la vista la letra ó letras de que se ocupan por medio de los tableros de lectura ó de muestra". (997)

Es tracta d'una iniciació a l'escriptura a partir de la paulatina habituació de l'infant al traçat de línies rectes, sense cap tipus d'ajuda com un regla, es tracta de possibilitar l'habitud, no tan sols la mà, sinó la vista a seguir la trajectòria configurada. Ha de dibuixar cercles, curves, etc, tot tipus de figures geomètriques, per habitudar-se a la utilització dels sentits de forma coordinada.

Es un pas necessari per a l'expressió gràfica dels nombres, ja que els nins comencen a sumar, restar, multiplicar i

partir, mitjançant boiles. Després s'exercita bastant a comptar per nombres que presenten als sentits els objectes reals i no simples abstraccions, passaran a conèixer els signes, xifres que ens serveixen per escriure els nombres o quantitats. (998)

Fins arribar a donar importància al càlcul, degut a la relació que té amb les activitats mercantils i com exigència del model de societat que havia de servir l'individu que s'anava formant. (999)

Dins aquesta tònica de didàctica, Pablo Montesino, escriu un article dedicat a l'ensenyança de l'aritmètica, en el que es fonamenta amb Pestalozzi, i del que el considera com:

"... uno de los profesores que mas se han distinguido por sus principios relativos á la enseñanza de la aritmética, considera da bajo el punto de vista que acabamos de presentar, ha sido el célebre Pestalozzi, á quien nos complacemos siempre en poder citar con elogio merecido..." (1000)

És així que a continuació Pablo Montesino explica el sistema de l'esmentat Pestalozzi, en el que:

"... se da principio a la enseñanza excluyendo la cifras hasta conocer bien los números en su verdadero significado, las reglas vienen despues, las deduce naturalmente el discípulo, no se le imponen desde luego como preceptos, ni se les explican como de costumbre por medio de definiciones..." (1001)

Ja que confonen la intel·ligència i l'infant no arriba a comprendre. Tot això, pensa Montesino, és aplicable a altres estudis elementals. (1002)

La seva devoció per a Pestalozzi, en aquest article,

es manifesta quan cita les cartes a Gesner (Gertrudis) que parlen de les idees i la forma d'actuar del seu autor: en relació a l'ensenyament del càlcul a la instrucció primària (elemental):

"Esta ciencia se funda precisamente en la simple reunion y separacion de unidades. La fórmula fundamental es esta: UNA Y UNA SON DOS; SUSTRAYENDO UNA DE DOS QUEDA UNA. todo número ó toda cantidad, cualquiera que sea su nombre y la operacion aritmética con que se haya formado, no es mas que una abreviacion del referido procedimiento elemental". (1003)

La cita que ens fa de Pestalozzi li ocupa quatre pàgines de l'article, en les que pareix donar-li importància, però que ja considera superat amb alguns aspectes, com per exemple com quan diu:

"... estas tablas que en dia no estan en uso, por haberlas sustituido con diferentes aparatos mas ingeniosos y mas convenientes al fin. Se usa principalmente el tablero contador, conocido en las escuelas de párvulos y de que se da noticia circunstanciada el Manual de estas escuelas. Por medio de bolas se puede hacer el tablero referido mucho mas de lo que Pestalozzi practicaba con su tablero de deletreo y sus cuadritos de carton, y con mayor facilidad". (1004)

Així acaba el present article, ja que si es vol aprofundir ell mateix ens remeteix a l'esmentat Manual para los maestros de escuelas de párvulos, (1005) en que ens parla també de l'ensenyança de les figures geomètriques i de les dificultats que hi ha perquè els infants puguin retenir les seves formes. (1006)

En aquest cas el model que segueix és el de Mr. Wilderspin que:

"... se valió para este objeto de un instrumento ingenioso y sencillo que llamó Gonigrafo, y se reduce á un número mayor ó menor de planchas de hierro,

hoja de lata, etc muy delgadas y estrechas, enlazadas en los extremos por medio de un eje sobre el que se mueven; y de este modo puede formarse con ellas toda clase de figuras geométricas compuestas de líneas rectas y ángulos, como triángulos, cuadriláteros, pentágonos, hexágonos etc.". (1007)

De totes maneres, segons assenyala Sama, els consells de Montesino es fonamenten en un pensament tradicional sobre l'ensenyança de la matèria. Considera que sorgeixen d'un sistema analític, abstracte i difícil d'entendre i aplicar a les escoles. (1008)

L'ensenyança de l'Educació física és un ensenyament que també preocupava a Pablo Montesino, des de la seva òptica de l'educació integral, com educació per a la salut o higienista.

Per a ell, l'Educació física, no consistia únicament amb exercitar el cos, sino amb una bona alimentació, dur a terme activitats lúciques i sanes.

Pablo Montesinos considerava que l'Educació física s'havia de concebre de la manera que a continuació l'explicava:

"En este concepto podemos definir la educacion física diciendo que es la aplicacion de los medios más á propósito para conservar la salud y para desarrollar las fuerzas físicas, dando energía y desembarazo al ejercicio normal ó natural de las funciones de los órganos ó partes que componen el cuerpo humano. Como las facultades intelectuales y morales, esto es, el entendimiento y la voluntad, se ejercen por medio de estos órganos, ó lo que es lo mismo, por medio de la organizacion física, claro es que si esta es imperfecta originariamente, y si no tiene el desarrollo y energía necesarios, aquellas facultades serán imperfectas ó no podrán ejercerse cumplidamente". (1009)

El desenvolupament de les facultats físiques juga un paper determinant en el de les facultats intel·lectuals, l'Educació física es la base de l'educació general.

La seva preocupació per a la salut es manifesta amb paraules dedicades a assenyalar les principals cures i mitjans convenients per aconseguir una bona salut:

"Cuidado del aire que ha de respirar el niño; de sus alimentos y bebidas; del sueño; del vestido; del aseo y de los ejercicios convenientes". (1010)

Amb aquest pensament estava a l'altura dels països europeus més avançats: Anglaterra i Alemanya, contraposat a la realitat educativa que es vivia al conjunt de l'Estat espanyol, on era pràcticament nul·la l'acció educativa que es duia a terme en aquest sentit.

En el que es refereix a l'estricta exercici cal indicar que fa falta que sigui progressiu i motivador, sense forçar als infants, amb un grau de llibertat molt important. Considera que:

"Como primer requisito, esencial para que el ejercicio muscular sea realmente provechoso, es preciso que reuna la circunstancia de ser agradable es decir, que intervenga la voluntad; que el alma se interese y haya estímulo nervioso proporcionado la acción muscular; ó de otro modo, que haya armonía de acción entre la fuerza motriz y la parte movida; que la voluntad y los músculos se dirijan al mismo fin y al mismo tiempo". (1011)

Estava en contra dels exercicis que forçassin a l'infant, que ha d'actuar amb el màxim de naturalidad possible. No cal motivar massa a l'infant si es sap aprofitar el joc i la distracció perquè pugui trobar agradable l'exercici físic.

Ens parla de:

"Otra circunstancia ventajosa que llevan consigo los juegos comunes de los niños es la de poner en

movimiento simultáneamente todos los músculos voluntarios. Apenas haya un solo músculo de los que constituyen principalmente la fuerza y agilidad de los miembros que no se ejercite en sus variados movimientos; todo se mueve en ellos". (1012)

Els exercicis han d'anar acompanyats dels corresponents moments de repòs, i a pesar de que els infants tenen la capacitat d'acció molt accentuada és necessari que el descans sigui profund perquè el cos es pugui recuperar.

De les característiques dels exercicis que els pàrvuls poden dur a terme el mateix Pablo Montesino ens indica, des de la seva òptica naturalista, que:

"Todas las ventajas que notamos en los ejercicios propios de la niñez, son sin duda resultados inmediatos de una prescripción de la naturaleza, general y universalmente observada en los animales jóvenes de cualquiera especie que sean. Las carreras, los brincos, las cabriolas, los movimientos, en fin, rápidos y variados, característicos de la primera edad en todos los animales incluso el hombre, tan agradables y tan provechosos á todos, prueban lo que antes hemos dicho; esto es, que para sacar toda la utilidad posible del ejercicio, conforme á lo dispuesto por la naturaleza, es preciso que el placer y la vivacidad estén combinados ó sean el motivo del ejercicio, conforme á lo dispuesto por la naturaleza, es preciso que el placer y la vivacidad estén combinados ó sean el motivo del ejercicio muscular; y aun añadiremos que careciendo de esta condicion saludable el ejercicio viene á ser una evasión de la ley natural, y un medio de privarnos de las principales ventajas que resultan del cumplimiento efectivo de aquella". (1013)

La inactivitat dels infants i especialment la que el règim escolar imposa a les nines, és especialment perjudicial per a la seva salut. L'abandó en que estava l'Educació física a l'escola incidia més directament a les nines, no tan sols per la manca d'exercicis sinó per els costums i privacions a que es veien sotmeses.

D'aquestes qüestions ens assenyala el propi Montesino, en relació a l'educació de la dona:

"Si por acomodarse al sistema vigente de educacion femenina, en vez de promover este ejercicio se colocan los musculos del tronco, de la espalda y pecho, en las peores circunstancias posibles para ejercitarlos, deberá resultar lo que vemos con frecuencia, falta de robustez y de salud. Claro es que abandonando el cuerpo á su propio peso caeria en tierra por la ley de gravedad como cae un cadáver; y es facil inferir que cuando estamos sentados ó de pie solo podemos guardar estas posturas en fuerza de la accion muscular. Mas si nos limitamos á una aptitud, como lo de estar sentados y derechos en una silla, ó lo que es peor, en los bancos sin respaldo, como es de costumbre en las escuelas, obligamos á los músculos que sostiene la espina y el tronco á una contraccion permanente en vez de ser alternada con la extension y descanso". (1014)

En definitiva, la manca d'exercicis adequats la passivitat fa cosos debilitats, i més si la dona es veu privada de l'aire lliure i la llum del dia, obligades a estar aturades i sense més exercici que un passeig.(1015)

De totes maneres que per els infants de les escoles de pàrvuls no es necessari donar regles per a dirigir els exercicis corporals, i sobre la gimnástica més convenient indica que:

"...la aprenden sin que nadie se la enseñe. Sus ejercicios van siendo más activos á proporcion que adquieren fuerzas; y así es que los individuos de cuatro años. Dejándoles en libertad donde no puedan hacerse daño, ellos elijen por sí el juego que les conviene, y de aquí resulta la gran variedad de diversiones que se observa á un mismo tiempo entre los niños de una escuela numerosa. Los juegos y ejercicios de los pàrvulos son y deben ser comunes a los dos sexos. Se observa; sin embargo, que cuando van llegando á los cinco años comienzan las niñas á abstenerse, ó dejan de tomar parte en algunos entretenimientos de los niños de la misma edad;

y la razón ha de ser que no pudiendo hacer iguales esfuerzos no les resulta placer. Esto está en el orden de la naturaleza que no las ha dotado general de órganos tan capaces de fuerza; y cuando no es efecto de una imprudente disciplina, ceja de ser un mal y es un bien; por que en otro caso no sería el ejercicio proporcionado á la fuerza y á la voluntad. Mas no porque llegando á esta edad las niñas sean incapaces de ejercicios tan activos y á veces violentos como los niños de la misma edad, dejan de emplearse en otros juegos y ejercicios que les son más convenientes. No juegan ó corren tras la pelota; pero toman la cuerda y saltan, ó se agregan á otros niños más pequeños y juegan con ellos, y se emplean frecuentemente en cuidarles y servirles, que es tambien otra admirable inclinacion natural". (1016)

Montesino es preocupat pels exercicis més adequats en els que tots o la major part dels músculs s'exercitin sense gaire violència en l'acció. (1017)

És un decidit partidari de la naturalitat en els exercicis en els pàrvols, sobre tot de l'espontaneïtat. Estudiar quins son els jocs que més atreuen als infants, com a mínim els més freqüents per a motivar-los, encara que no sempre siguin els més efectius i complets des del punt de vista de l'educació del cos. Però tot es dirigeix a l'educació dels sentits.

Dins aquest ordre hi té la seva importància l'educació pels treballs manuals, l'educació per la música i fins i tot el treball corporal, per exemple a través de l'ensenyament de l'agricultura.

Per altra banda cal recordar que l'ensenyament de l'agricultura, per a Montesino ha de tenir el seu lloc a les escoles elementals. Aquí té la influència de Pestalozzi

i de Manuel de Fellenberg. És així que en Montesino té la esperança de que:

"Cuando en nuestras escuelas primarias se adopte por punto general la enseñanza por medio de objetos materiales, como indica la razón, la disposición de los individuos para el estudio y práctica racional de la agricultura se mejorará considerablemente, saldrán mejor preparados por cuanto los objetos de que por necesidad han de valerse los maestros para proceder á esta enseñanza, habrán de corresponder en gran parte á los que son de uso común en la agricultura, tomados de entre los animales, vegetales y minerales, ó de los artefactos; y el mayor conocimiento de los objetos de esta clase que les proporcionará la primera enseñanza, les será sumamente útil despues. Sobre todo les será útil el hábito de observar, examinar, estudiar las calidades de estos objetos y clasificarlos, contraído en la infancia". (1018)

Pensa que com a mínim a les escoles comuns s'ha d'oferir als estudiants uns primers i elementals rudiments sobre l'agricultura, i els mestres dispondran de terreny per a cultivar un jardí o un hort, que amb l'ajuda dels deixebles no tan sols cultivaria sinó que despertaria la seva afició a l'agricultura. (1019)

Aquest ensenyament populista proposat per Montesino volia esser un element de potenciació de l'economia pre-capitalista, amb una incidència bastant forta de la del pensament fisiocràtic de l'època dels il·lustrats, i que es diferenciava de la de Fellenberg perquè no era dirigida al agricultors, com a formació tècnica, sino a les escoles comuns com a formació bàsica en que pensada pels fills dels agricultors.

Una vegada fet un repàs als mètodes i als ensenyaments que analitza Pablo Montesino, ens podem referir a la "Clasificación de los niños en las escuelas y conveniente distribución de los discípulos en secciones ó subdivisiones para el comun aprovechamiento", (1920) i arriba a fer la següent reflexió:

"...en el supuesto de que no es posible establecer método regular sin que esté fundado sobre una distribución convenida y fija de los discípulos, en porciones ó grupos que hemos denominado secciones. Hemos expresado el número de secciones en que deben estar divididos los niños conforme al sistema que se dice de enseñanza mutua; y el número de los que suelen tener lugar en la enseñanza simultánea. Hemos espuesto los principios á que se debe arreglar la formación de estas secciones relativamente al número y circunstancias de los individuos que han de comprenderse en cada una de ellas, y la necesidad de renovarlas trasladando los discípulos de unas á otras á proporcion de los adelantamientos individuales, sin proceder sin embargo inconcientemente á estas traslaciones; y hemos dicho también que el número ordinario de secciones, particularmente en las escuelas donde se halla establecida la enseñanza mutua y donde la concurrencia de niños es grande, no suele bastar, y es preciso muchas veces subdividir las, haciendo de cada seccion dos ó mas á proporcion del número de niños que corresponden á cada una, y estableciendo en estas subdivisiones diferentes grados de la enseñanza propia de la seccion". (1921)

De fet, el que pretenia Pablo Montesino era que a les classes existís un cert ordre, amb la necessitat de que hi haqués una persona responsable per controlar els infants degut a que en aquestes edats és fàcil que manifestin el seu esperit inquiet.

Per altra banda hi ha d'haver un ambient favorable per facilitar una emulació positiva. S'ha d'aconseguir estimular als infants perquè siguin aplicats.

El concepte d'emulació proposat per Montesino es troba definit amb les paraules següents:

)

"Emulacion es segun el dictómen de algunos un deseo de adelantar en la virtud y en la adquisicion de conocimientos; un deseo de progresar de continuo en la literatura y en las ciencias, y de vigorizar y dar extension a las facultades intelectuales. Segun otros, y este es el sentido en que de ordinario se toma esta palabra, la emulacion es un deseo de superioridad, un espíritu de rivalidad y competencia, un anhelo en fin por sobresalir ó exceder á otros". (1022)

Continua aprofundint amb aquest concepte per justificar els seus plantejaments sobre els premis i castigs. Considera que moltes vegades, segons com s'aplica aquest, resulta negatiu per aconseguir una eficàcia positiva, perquè creu que:

"La emulacion pues, en el sentido de competicion, rivalidad y deseo de exceder, ser ó parecer mas que otros, es en general un mal medio de estimular á los niños y llevarles á que todos se apliquen y se atribuyan; y peor todavia para infundir sentimientos y principios morales, y formar hábitos saludables. no diremos que esta especie de emulacion pueda ó deba desterrarse absolutamente de las escuelas". (1023)

Es evident, per aquestes paraules que no s'atreveix a negar el paper que pot jugar un tipus d'emulació competitiva, malgrat assenyali alguns perjudicis que poden sorgir de la seva pràctica.

Per a Pablo Montesino, és el primer aspecte, el de estimular a l'infant per estudiar, sebre i aprendre, el que més el convenç. El que més li preocupa és millorar l'aplicació als estudis i aconseguir una conducta moral dels infants.

Aquest afany moralitzador condueix a Pablo Montesino a afirmar:

"que no cede su importancia á ninguno de los presupuestos; procurar que nazca en los niños el sentimiento del deber y de la futura responsabilidad; y que este sentimiento se vigorice y venga á ser habitual. Con este sentimiento se marchará por camino mas seguro en el terreno de la sana moral y de la religion que en consecuencia de la mal entendida emulacion". (1024)

Resulta una visió justificadora de la utilitat que la superació dins ordre establert, des de la perspectiva d'una moral social individualista, amb un caire de projecció de solidaritat per a la felicitat. La felicitat col·lectiva depen de l'aportació que hi faci cada individu.

Dins tot aquest sistema de valors i educatius, hi ha de jugar un paper important el mestre, que és el personatge que la societat posa per aconseguir una instrucció suficient per a col·laborar amb la construcció de la nova societat. Aquesta qüestió demanava una certa professionalització dels mestres. És així que: "De algun tiempo á esta parte, los maestros que cuidan de mantenerse al nivel de los adelantamientos que hace su profesion en otras partes, adquiriendo por sí la instruccion que no recibieron en las escuelas, y otros que reciben ya esta instruccion mas ó menos completa en los nuevos establecimientos normales,...", (1025) una de les preocupacions més significatives de Pablo Montesino la d'adequar els mestres a les noves exigències educatives i professionals, com a peces fonamentals a la implantació del sistema educatiu.

Per a Pablo Montesino la formació del mestres resultava un dels temes més atractius i en el que va participar més directament en la seva potenciació inicial, ja que va esser el primer Director de l'Escola Normal Central de Madrid, que en els examens públics d'aquesta escola celebrats al 6 de setembre de 1845 va pronunciar un discurs en el que afirmava, entre altres coses:

"La necesidad de crear escuelas especiales para los maestros que en lo sucesivo hayan de dirigir, no solo las escuelas comunes pobres, sino tambien las que no lo son, y otras superiores se percibe fácilmente parando la consideracion en que no hay otros establecimientos donde se dé una enseñanza preparatoria y acomodada á la profesion de maestro de escuela elemental ó superior de instruccion primaria; reflexionando además sobre la dificultad suma, sino absoluta imposibilidad, de que se formen por si, los que se dedican á una profesion tan mezquinamente remunerada, que naturalmente serán personas destituidas de medios necesarios para adquirirse la instruccion que necessitan, y cuando en fin se tenga el convencimiento de que no es posible obtener buenos maestros si el Estado no cuida de formarles a sus espensas y bajo su inspeccion. Remediada en gran parte esta necesidad con solo hallarse casi todas las provincias provistas de escuela normal, aunque sea incompleta, y por poco que se enseñe por ahora en ella á los futuros maestros, siempre se les enseñará y podrán saber estos muchas cosas que les impartan para el regular desempeño de su ministerio, y que ignoraban antes por no tener donde aprenderias". (1026)

Per tant, la formació dels mestres era una preocupació bastant determinant als plantejaments de Pablo Montesino, ja que sense aquesta eina humana preparada adequadament, era gaire bé impossible dur a terme la implantació d'una educació popular arreu de l'estat espanyol, amb les garanties que exigien les circumstàncies exigides per la necessitat d'implantar el reformisme.

El mestre havia de jugar un paper important en els esquemes renovadors de Pablo Montesino, havia de deixar d'esser un simple transmissor de coneixements per esser un vertader educador. La formació del mestre havia de considerar el coneixement de la psicologia evolutiva dels infants i havia de conèixer els mètodes i tècniques que s'implantaven a l'Europa més desenvolupada al respecte.

En aquest sentit les Escoles Normals de mestres haurien de jugar un paper fonamental per a possibilitar una formació en aquesta línia.

Per a Pablo Montesino la formació d'un bon mestre ha de possibilitar la elecció de les formes més adients per aconseguir un mestre conscient de la seva labor i un professional digne de la seva professió.

Bernat Sureda considera que els mitjans que planteja Montesino per a millorar la professió del magisteri són:

"... el aumento de las retribuciones que reciben los maestros y la creación y difusión de las Escuelas Normales. De la aplicación de estos medios se obtendrá no solo mejores maestros sino también que aumente el prestigio social de los mismos y por consiguiente su capacidad de influencia moral sobre el pueblo". (1027)

És una manera de reconèixer que la posició social dels mestres d'ensenyament primària tenia molt que desitjar i era necessari dur a terme un esforç per aconseguir el reconeixement de la societat de la professió per tal d'aquesta fos valorada el suficient per poder esser la persona encarregada per l'Estat per renovar el sistema educatiu.

Per altra banda, els mestres era necessari que s'organitzassin per poder defensar la seva professió, per aixó creu que una manera perque la situació dels mestres milloràs era defensar els seus drets a partir d'una associació tal com la "Sociedad de Socorros mútuos entre profesores de Instrucción Pública". Una societat mutua laboral, fundada a 1840, en defensa dels seus interessos professionals, fins i tot de formació i pedagògics. (1028)

Era fonamental que els mestres, a més d'estar ben adequadament preparats, s'havien de sentir compensats en la seva tasca i així sentir-se col.laboradors en la construcció de la nova societat que pretenia el liberalisme i la nova classe social, la burgesia, a traves de la seva aportació ideològica mitjançant la seva aportació escolar.

A més en l'exposició de plantejaments pedagògics que ofereix Pablo Montesino hi figuren tots els nivells educatius, temes organitzatius, mètodes d'ensenyament, divulgació cultural a traves de biblioteques infantils, inspecció de la instrucció primària etc. Temes que evidentment resultaven fonamentals en l'ideari d'un pedagog preocupat per afavorir un amillorament del sistema educatiu des d'una òptica liberal.

Un home que va saber divulgar el seu pensament pedagògic a traves de les eines que tenia disponibles, especialment des del B.U.I.P. i dels llocs oficials que va ocupar. Malgrat les seves idees no sempre s'aplicassin com Montesino ho veia des de la seva pròpia teoria.

Un dels intel·lectuals i literats que també hem de tenir en compte, en aquest repàs d'elements que aportaren idees i docència en aquest moment, és Alberto Lista. És un dels representants dels inicis del liberalisme i que encara és influït fortament per les idees dels Il·lustrats sobre l'educació i l'ensenyança.

Lista intenta compaginar els seus plantejaments educatius, tant des del punt de vista estrictament teòric com pràctic, a la seva pràctica docent. Intenta que els seus plantejaments educatius tinguin una viabilitat des del punt de vista de la praxis educativa, a l'acció educativa. Procura compaginar l'humanisme i el científisme, el classicisme i el liberalisme, i té una certa tendència a l'eclecticisme educatiu.

Per a Ruiz Berrio, Lista, literat i docent a més de canonge, intenta:

"Coordinar con la mayor equidad el desarrollo humanístico en los planes de enseñanza que desarrolla magistralmente en los Colegios y sobre los que teoriza en la prensa. Concibe la enseñanza del latín y de las Humanidades como algo que tiene un relativo paralelo con los bachilleratos actuales, como un proceso en la formación general del individuo con mentalidad propia". (1829)

Alberto Lista considera que aquesta és una etapa de l'ensenyança que té entitat pròpia, malgrat també sigui un pas per a la possible integració de l'alumne posteriorment a la Universitat.

També, com a Pablo Montesino, proposa un ensenyament

a on hi figurin l'educació física, intel·lectual i moral, però amb una mentalitat més clàssica que la seva.

I malgrat la bibliografia sobre Alberto Lista sigui pobra, val la pena fer alguna referència a aquest autor per la seva possible incidència en la construcció del sistema educatiu liberal, des del punt de vista moderat.

Un dels seus biografiadors, Hans Juretschke, considera que Alberto Lista d'entre les seves característiques com a autor va destacar per la seva formació humanística i el seu saber, reuneix, com a educador, el jovent més selecte de la generació d'homes que després seran els cap avanters a la política i a la cultura de l'època Isabelina. (1030) Encara que el seu comportament enfront dels esdeveniments històrics fou bastant desafortunat i contradictori des del punt de vista ètic.

Malgrat aquestes contradiccions, Lista va participar de les idees liberals, al manco fins el punt d'acceptar que:

"El joven que emplee los felices años de la adolescencia en adquirir los conocimientos que hemos enumerado, podrá servir a la patria con utilidad y gloria en cualquiera de las carreras que el sistema liberal abre a la honrada ambición de los ciudadanos"(1031)

Aquestes afirmacions venien a rel de demanar i reflexionar sobre: "¿Cuál es el sistema de enseñanza que conviene a un gobierno liberal?, que juntament a la seva participació, amb Quintana, a l'elaboració de plans educatius als inicis del segle XIX, especialment en col·laboració

amb Jovellanos, el que feia que el seu bagatge científic tingüés a veure amb la Il·lustració. (1032)

Les seves reflexions sobre l'educació literària en són una mostra del seu pensament educatiu i de les seves influències, per exemple quan parla de les matèries que ha de contemplar l'educació literària, ens indica:

"Las disciplinas que hasta aquí hemos enumerado son propias para cultivar el entendimiento i embellecer la imaginacion; però la educacion literaria será incompleta si no se instruyese a la juventud en aquellas ciencias que, desenvolviendo las ideas de la justicia, dirigen la voluntad. Tales son la moral, la historia, la legislacion, y por apéndice, la economía política, a la cual, no sin razón, ha colocado el primer ideologista de nuestros días entre las ramas de la filosofía racional/ Estas ciencias forman el vestibulo del gran templo de la jurisprudencia y facultades del hombre; los elementos necesarios de la sociedad; los de las pasiones humanas; los ejemplares de la historia que es, probablemente hablando, el observatorio de la moral, y las máximas filosóficas de donde mana el derecho constitucional, y la ciencia económica, forman el plan de la enseñanza". (1033)

Aquestes afirmacions eren publicades a "EL Censor" el 24 de març de 1821, el que vol dir que fou escrit probablement dins el Trienni liberal (1820-1823), període d'exaltació liberal, en el que Lista segurament hi va col·laborar, encara que només fos per qüestions de moda. Però que manifesten, en certa manera, una preocupació per matèries adients a la realitat que posteriorment es veuria.

A nosaltres, el que ens interessa d'Alberto Lista és el que va afirmar a partir de 1833, quan ja entram a la regència de Maria Cristina. Però, naturalment, sense oblidar la seva trajectòria anterior. De les notícies primeres que

hem de remarcar és la del Pla d'estudis del "Colegio de humanidades de San Felipe Neri" de Cadis a 1838, ja dins el ple d'aquesta etapa, en el que curiosament ens indica la importància que han de tenir els estudis de la primera ensenyança, i diu:

"En la escuela de primera enseñanza se instruirá a los alumnos en la lectura, caligrafía en las dos letras española en inglesa, gramática y ortografía castellana, catecismo de la doctrina cristiana, rudimentos de moral civil y de urbanidad. Esta enseñanza deberá durar dos años" (1034)

Però es veu que no era el que l'interessava més, perquè el seu objectiu era l'educació literària, adient a les exigències de la demanda social i de les possibilitats que exigia el nou model de societat constitucional, més o manco liberal, i en conseqüència en termes que facilitessin el camí ciutadà a les capes de la població que havien d'assolir el reformisme liberal sense estridències. La instrucció primària, en aquest cas, no significava més que un primer pas. Però en la seva concepció educativa s'hi detecten aspectes de conservació i de renovació, intentava enllaçar el passat amb el present i futur.

L'objectiu d'aquesta educació literària i de les humanitats quedaria definit per Alberto Lista quan, el novembre de 1838, afirmava que l'objecte principal d'un bon Pla d'estudis d'un col·legi d'humanitats havia d'esser:

"... proporcionar a un alumno de regular

talento y aplicacion, en un determinado número de años, sin fatigarse demasiado, y alternando los estudios severos y difíciles con los amenos y agradables, la instruccion necesaria para entrar después en las carreras científicas, ya civiles, ya militares, para presentarse dignamente en la sociedad culta, para hacer con utilidad los viajes por países extranjeros & que le oblique ó la naturaleza de sus ocupaciones ó la voluntad de sus padres, ó su propia inclinacion". (1035)

Moral utilitarista, però al mateix temps romàntica, i elitista, a més que les iniciatives més conegudes de Lista són de tipus privat, no tan sols per a la seva problemàtica personal i professional, sinó també per a la seva pròpia concepció del liberalisme.

El 7 de desembre de 1838, la Gaceta de Madrid publicava el Discurs "leído en la solemne instalacion del colegio de San Felipe Neri de Cádiz, por su director regente de estudios D. Alberto Lista", (1036) que és un resum del que pensava sobre la mentalitat educativa de la seva època i el que podia assumir des de la seva òptica moderada i cristiana:

"Y sin embargo ni los trabajos de aquellos insignes navegantes, ni las azafias de los generales de mar y tierra que tantas páginas gloriosas han dado á la historia de nuestra patria, ni las expediciones militares, políticas ó mercantiles, tienen una relacion tan inmediata con principio intelectual y religioso como la educacion moral y literaria de la juventud. El cristianismo ha elevado á la dignidad de Sacramento el vinculo que da hijos á la sociedad: el cristianismo consagra tambien con el mas tierno, con el mas sublime de sus misterios las instituciones que convierten á los niños en hombres útiles á si mismos, á su familia y á su nacion por sus conocimientos y su moralidad" (1037)

I malgrat que la seva religiositat fos evident : "Es una desgracia de la época actual, hija del filosofismo y de las

preocupaciones anti-religiosas del siglo pasado", (1038) també volia demostrar que hi havia una estreta relació entre el cristianisme i la sabiduria, "entre los progresos de las luces y el conocimiento en todos los ramos del saber, y la doctrina del Evangelio". (1039) Es veu que els seus temors inicials quedaven dissipats, ja veia possibilitats reals d'allunyar els extremismes liberals provocats pel procés secularitzador.

Esperava demostrar als assistents a l'acte, a partir de la unió íntima entre el cristianisme i la intel·ligència, que:

"La religion ha de presidir á la educacion moral y á la instruccion literaria; y por lo mismo esta será lo mas estensa possible; y la junta se propone extenderla todavia mas en lo sucesivo. Se ha dado tanta ampliacion á la ciencias matemáticas, porque ademas de gran número de carreras para las cuales son necesarias, es casi imposible hacer progresos sin ellas en el estudio de la naturaleza. La historia, bien, bien estudiada, es la fuente de la verdadera política: la literartura, el recreo digno del hombre, i la maestra del poeta y del orador; la economía, fundamento de la buena administracion: la ciencia del comercio, del mayor interes en este pueblo, destinado por su posicion para ser el primer emporio del mundo; que lo fue en otro tiempo, y que si el deseo no me engaña, lo volverá á ser algun dia. Los idiomas sabios antiguos son necesarios como auxiliares de la ciencia de las humanidades, señaladamente el latino, que no es lícito ignorar á ningun literato español, porque es la piedra de toque de la propiedad de nuestra lengua. El francés y el inglés son ademas precisos para el diplomático, el viajero y el comerciante". (1040)

Té a més un plantejament social, que és garantir una bona educació als pares de família, una educació que moldejés el caràcter dels seus fills i els instruís

per facilitar el seu prestigi social. (1041)

A més de comprometre's a que en el Col·legi els pares podran comprendre que:

"...Con sólo considerar que el único verdadero caudal que pueden legar a sus hijos es la instrucción, dirigirán a ella todo su conato y solicitud paternal, renunciarán a su ternura mal entendida que fomenta la negligencia y la inaplicación propia de los primeros años; no mirarán como pérdidas las cantidades que empleen en la enseñanza y podrán más atención en examinar por sí mismos, o, si no son capaces de ello, por medio de amigos instruidos, los progresos intelectuales de sus hijos". (1042)

Però també era conscient de les dificultats que es presentaven per aconseguir un ensenyament de qualitat i tranquil·litza-va els pares que, malgrat la baixa qualitat existent, ell garantia aportar solucions per superar el mal estat en que es trobava l'ensenyança corregir-lo, i demanava la col·laboració dels pares. (1043)

Un altre plantejament social ja havia quedat manifestat a "La Estrella" el 15 de novembre de 1833, a on es diferenciaven tres tipus d'educació, a més de reclamar la necessitat que tota la població sabés llegir i escriure, aquests tres tipus d'educació es referien a:

"La clase de los artesanos necesita una educación más extensa, porque en el día las artes no consiste en mera rutina. Son las ciencias matemáticas y físicas aplicadas ....

Hay otra clase que se dedica a las ciencias superiores, a la teología, a la jurisprudencia, a la medicina ...

En fin, hay otra especie de educación necesaria a toda la parte culta de la sociedad, que siendo al mismo tiempo lo más pudiente, debe pagarla. Tal es la de la amena literatura en sus varios i numerosos ramos. Pero no dejemos de advertir que debe haber clases públicas de esta enseñanza en favor de los

que siendo pobres necesitan de estos estudios, ya para satisfacer su curiosidad, ya par establecer y coordinar los pensamientos cuando tengan que escribir" (104)

Era aquesta una visió funcional de les necessitats que la població havia de satisfer, i plantejava clarament la dicotomia escola pública-privada, la privada pels rics i la pública pels pobres.

Entre altres aspectes cal puntualitzar que si bé els plantejaments de Lista són eminentement del que actualment deim segona ensenyança, el col·legi abarcaria des de la primera ensenyança i admetia, per tant, que un alumne que per la segona ensenyança estava preparat podiaseguir els seus estudis a la superior. Es a dir que entenia la segona ensenyança com a intermitja, tal com ho feia Xavier de Quinto, pocs anys després al seu "Bosquejo crítico del estado actual de la instruccion pública en España" a 1841, (1045) amb una òptica privatitzadora de l'ensenyament.

Era tot un sistema per aconseguir fer individus moldejats segons els esquemes paternalistes de l'època, idees que quedaven culminades amb aquest colofó:

"Y tú, hermosa esperanza de las familias y de la patria, inocente niñez, amable juventud, á ti dirijo principalmente mi voz y mis exhortaciones. ¿Quién podrá verte sin cariño y enternecimiento con la antorcha de las ciencias? Cada sentimiento elevado y generoso que mostreis, oh jóvenes alumnos; cada conocimiento que adquirais, será para mi y para mis compañeros, vuestros profesores, un placer inefable. En este mes cumplen cincuenta años 50 años de mi larga carrera de enseñanza, que comenzó a los 13 de mi edad. Acaso tengais por director al decano de los profesores de España. Mis numerosos discípulos han llenado á

llenan puestos eminentes del Estado en la milicia, en la marina, en la magistratura, en los ministerios: algunos han perecido sacrificados gloriosamente su vida por la patria ... A todos los he amado con la mayor ternura: porque la paternidad que produce la enseñanza, si no es tan viva como la de la naturaleza, no es menos solícita y eficaz. El mismo amor, la misma solícitud os consagraré. No me falteis, y vivid seguros de que yo no faltaré, pues aunque ya anciano, siento que todavía quedan fuerzas en mi voz para desear vuestra felicidad con toda energía de mi pasada juventud". (1046)

Eren aquest moments la culminació de tota una vida, i probablement ja havia començat el seu declivi professional, a més de que cal recordar que de 1833 a 1838, Lista havia estat director de la Gaceta de Madrid, i en aquests precisos moments estava, o l'havien, apartat d'aquesta vida oficial.

Lista no havia volgut esser un simple buròcrata i, com director de la Gaceta de Madrid, va voler incidir a la vida pública de la Cort. En aquest sentit, Hans Jurtschke, ens indica:

"... El nombre de Lista, en su calidad de director de la Gaceta, pudo haber pasado anónimo e inadvertido, incluso teniendo en cuenta que ésta no se limitaba aun entonces, como hoy, a la reproducción escueta de leyes y decretos. De hecho, no aparece especialmente relacionado con ninguno de los prohombres, con la sola excepción de Mendizábal. Por encargo de éste redactó Lista dos series de artículos en la Gaceta sobre cuestiones económicas y de legislación electoral, respectivamente, dándosle con ellos una categoría intelectual mayor de la que merecía si los juicios de Morayta y de Juan Valera reflejan la realidad..."(1047)

Fins i tot a través de la Gaceta de Madrid, Lista, volia exercir d'educador, labor que no sempre va aconseguir dur a terme. De fet, els seus articles publicats a la Gaceta de Madrid

son pocs, a pesar de que també hi va publicar resenyes de llibres amb mentalitat didàctica.

El que interessava més a Alberto Lista era la segona ensenyança, la que ampliava en la seva duració habitual, si bé en el que es referia als programes coincidia amb la resta; com diu Jurétskhe:

"...al igual que antes en San Mateo, la extiende sobre los ocho años, si bien los programas, estrictamente hablando, se pudieran cursar en seis. Otra faceta no menos digna de advertir es el hecho de que sigue dando igual importancia a humanidades y ciencias, con cursos para tres idiomas y literatura al lado de los de matemáticas, química y física. En el lado negativo hay que apuntar nuevamente la ausencia de cursos singulares sobre historia y literatura de España, aunque su enseñanza no las excluía y tal vez concediera mayor espacio que los institutos y facultades en el reducido número de años, según habrá todavía ocasión de demostrar. Finalmente se observa, y y ésta es la mayor diferencia, al contrastar el colegio de Cádiz con el Madrid, que ya no se habla del régimen liberal ni de fundamentos políticos ni de la constitución, así como se acentúa, por otra parte, la formación religiosa". (1048)

Aquest tipus d'indicativa ja li venia d'enrera, la seva defensa d'establiments privats, tant d'ensenyament primària com secundari, es remontava al trienni liberal (1820-1823), vegeu sinó el seu article d'"El Censor": "Reflexiones sobre la educacion literaria" (1049) a on, fins i tot, defensa el règim d'internat pels centres. També les seves propostes anaven dirigides a l'educació que s'havia de plantejar en els seminaris, que estaven:

"...animados de los sentimientos patrióticos que deben hacer indestructible el sistema constitucional, y de que en ningún establecimiento público se profesen máximas ó se enseñen doctrinas contrarias á los principios liberales". (1050)

A més de considerar-se necessari es complissin una sèrie de condicions:

.- La no admisió de nous membres que no huiessen cursat la segona ensenyanza en algun de los colegios públics, ya como ^{int}ternos o como externos (lo que equivalia de hecho a suprimir la posible rivalidad en tal nivel del seminario frente a los nuevos establecimientos públics que se pretendía erigir).

.- Que el plan de estudios fuera aprobado por las Cortes.

.- Que sus profesores se nombraran por el gobierno a propuesta de los ordinarios.

.- Que en cada seminario hubiese un inspector que cuide de que "no se pervierta el espíritu patriótico de los alumnos".

.- Limitar la erección de diócesis metropolitanas (seis o siete, según El Censor, en la península e adyacentes).

.- Que los seminarios pudientes costeasen su enseñanza, y que las rentas eclesiásticas del obispado se destinasen a los colegios pobres, que, "habiendo dado pruebas de talento, aplicación y buena conducta en la segunda enseñanza, eligieren la carrera eclesiástica". (1851)

Per tant, la normativa assenyalava una funció educadora als Seminaris dins un ordre nacional i patriòtic, i mentres fossin regulats i controlats per l'estat. Era una fórmula eclèctica que es reflectia a la majoria de plantejaments que duia a terme Lista en el camp de l'educació, tant des del punt de vista teòric com des de la seva acció docent.

Mentalitat que paulatinament es converteix en favor de l'ensenyança privada, una vegada que es veu rebutjat pels poders públics afrancesat, malgrat la incidència que devia tenir a certs cercles de poder degut als seus col·laboradors i ex-alumnes.

La seva trajectòria ve marcada per l'època immediata

anterior, en temps dels liberals del trienni constitucional, quan ja defensava els internats i la disciplina per una banda, i la llibertat de creació de centres privats, en els que al mateix temps defensava la llibertat de continguts i mètodes d'ensenyament a utilitzar. (1052)

Fra una concepció, la de Lista, que afavoria a les classes mitjanes i dirigents, a on el caracter preparatori cap a la Universitat de la segona ensenyança, era un terme intermig que coincidia amb plantejaments oficials de plans de secundària a on encara es conservava la importància de la formació religiosa, es conservava el llatí, la retòrica i poètica, i a on el centre nuclear depenia de les humanitats, malgrat es contemplassin les matèries anomenades científiques com la física i la química.

Quan, després de la mort de Ferran VII, Lista retorna a Madrid per dirigir la Gaceta fins a 1837, preten oferir una publicació renovada i desburocratitzada, però amb l'inconvenient d'haver de servir als interessos de governants diversos.

Per saber quina va esser l'evolució de Lista durant la seva estada a Madrid podem recordar el que comenta Antonio Viñao Frago al comparar els plans dels Col·legis de San Mateo (1820) i el de San Felipe Neri (1838); en primer lloc ens ofereix una descripció dels dos plans per matèries i després quan aprofundeix en el pla del San Mateo diu:

".- Humanidades o "verdades que nos manifiestan las bellezas del mundo ideal", que incluían las lenguas latina, castellana, griega y francesa, la mitología, geografía, cronología e historia, y la elocuencia poética, con especial atención y preeminencia del latín, al que dedicaban los dos primeros años.

.- Ciencias matemáticas y físicas o "verdades que nos dan a conocer el mundo físico", con una orientación preferentemente teórico-abstracta en las primeras, y unas breves y generales nociones o "elementos", en las segundas, de las disciplinas o ciencias de la naturaleza.

.- Ciencias filosóficas, morales y políticas o "verdades que nos enseñan las combinaciones del mundo moral", en las que se incluían los principios de ideología, lógica y gramática general ("origen, deducción y expresión de nuestras ideas"), los principios de la ética ("teoría de la voluntad"), y los principios de legislación universal ("estudio político de la historia", "exposición filosófica de nuestra Constitución", el derecho natural y de gentes y la economía política)". (1053)

I segueix amb un altra conjunt de matèries que s'anomenen altres disciplines com: Dibuix y delineació; Llengua francesa; Llengua italiana (voluntaria); Llengua anglesa (id.); llengua alemanya (id); Música i ball (id). A continuació ofereix la urbanitat teòrico-pràctica; l'educació moral i religiosa teòrico-pràctica i l'educació física i gimnàstica. (1054)

Però el que ens interessa assenyalar és com queda posteriorment al pla del Col·legi de San Felip Neri, que Lista va dirigir de 1838 a 1843, recolmat per grups socials poderosos, a on enviaven els seus fills i que contava amb el reconeixement de les forces religioses, civils i militars. En aquest sentit s'han de destacar una sèrie de canvis, que son fruit, no tan sols del canvi de mentalitat que hagües

poquet sofrir el mateix Alberto Lista, sinó que en són un reflex de les circumstàncies socio-polítiques que envoltaven aquest fet, estava en definitiva al servei de les noves classes dominants i complia la funció social, a través de la docència, de nodrir aquestes dels seus dirigents als diversos sectors de la vida ciutadana amb una mentalitat d'utilitat social. Per exemple Lista adoequa el programa del seu ensenyament en aquest ambient social:

".- La eliminación, en las ciencias filológicas, del derecho natural y de gentes y del estudio de la Constitución (había desaparecido la necesidad de "justificarse" ante los liberales del trienio, y quizá no existiera una plena identificación del grupo ideológico que apoyaba el establecimiento con la Constitución de 1837) y la permanencia del estudio de la economía junto con la introducción del comercio (como reflejo de las exigencias prácticas del ambiente mercantil en el que se desenvolvía la alta burguesía gaditana).

.- La desaparición de la educación física y gimnástica (ante la ausencia de una orientación militar preferente entre los hijos de las familias a las que el colegio se dirigía).

.- La mayor importancia, relevancia y exigencia de la educación religiosa, teórica y práctica, que se deja transluir en la necesaria condición sacerdotal del rector, la exigencia de inspectores eclesiásticos encargados de la "sobrevigilancia", y la fijación detallada en el Reglamento de los "ejercicios" o prácticas religiosas, tal como correspondía a las coordinadas ideológicas de la junta directora y de los grupos sociales que apoyaban el centro docente, así como la evolución personal de Lista en este último periodo de su vida ya cumplidos los setenta años". (1055)

Es evident que aquest Alberto Lista estava bastant allunyat de qualsevol liberalisme radical, i les seves postures ideològiques s'aproximaven més bé a la nostalgia del clasicisme respecte al que fa a la literatura, i al moderantisme en el que fa a la política, a més d'esser imbuit d'un cristia-

nisme històric i gens anticlerical.

Volia oferir una educació elitista a les capes de la societat que així o demendassin, des de la iniciativa privada desentantat de l'ensenyament públic. Pensava amb un efecte equilibrador de l'educació al servei de l'evolució social, però al costat de les classes poderoses.

Per altra banda la influència personal de Lista segurament era bastant accentuada, sobre tot, en la concepció humanística que els moderats imprimien a la segona ensenyança, en detriment de matèries d'ensenyament científic-natural, que en principi el liberals més radicals perreixia pretenien impulsar.

Una altra labor que conve indicar d'Alberto Lista és la que va dur a terme a l'Ateneo de Madrid, degut a la divulgació que en va fer de la Literatura, per allà el 1838 i a la Universitat Central de Madrid i la de Sevilla. En el cas de la Universitat va esser a través de la seva càtedra de Matemàtiques.

Referent a la seva labor universitària, hem de indicar en primer lloc la seva preocupació per impulsar la reforma dels ensenyaments d'aquesta. Ja a 1833 des de "La Estrella" pretenia corregir errors anteriors, però també contrariat per certs abusos de la modernitat, la seva obsessió pels estudis humanístics es pronuncia en favor de la potenciació de la història d'Espanya i la llengua castellana. Es així que afirmava:

"Otras cátedras que a nuestro entender deberían fundarse en todas las universidades y dotarlas

en caso necesario o auxiliar a los profesores si no era suficiente la retribución de los discípulos serían dos: una de lengua y otra de literatura española. Es doloroso que los jóvenes más aplicados salgan de la universidad sabiendo bien cuanto se enseña en estos establecimientos, pero ignorando completamente el idioma patrio, defecto que los acompaña después en toda su carrera y que se trasluce constantemente en sus discursos y escritos".(1056)

Pareix que es volia impulsar una reforma des dels poders públics a partir de 1836 d'aquests estudis, encara que en el Pla Pidal-Gil de Zàrate (1845) concretitzava en el seu títol III, en relació als estudis superiors de filosofia i a nivell dels cursos de Doctorat en Lletres en la denominació dels ensenyaments de Literatura antiga, Literatura moderna i estrangera, literatura espanyola, Història d'Espanya i Història de la Filosofia.(1057)

El paper que jugava Lista al trasllat de la Universitat d'Alcalà a Madrid, com a mínim, va ésser de component de la Comissió encarregada a tal efecte per la Reina Governadora Maria Cristina. Aquesta comissió estava formada per: Alberto Lista, Mariano Lagasca, Donoso García, Tomás Villanova, Domingo Fontán, José García Otero, Jerónimo del Campo, Vicente Santiago Masarnau, Eusebio del Valle y Rafael Anar, als que anomenava professors propietaris de l'esmentat institut superior.(1058)

Lista va demanar la Càtedra de Literatura espanyola, però degut al fracàs de la reforma de les universitats, es va haver de contentar amb les matemàtiques, que li concediren el 21 de juliol de 1837, amb un anomenament signat per Xavier de Quinto:

"Deseando S.M. premiar los distinguidos méritos y servicios de D. Alberto Lista, director que fué de la Gaceta, y enterada de lo espuesto por V.F. en su comunicación de 10 del actual, se ha servido nombrar al referido D. Alberto Lista catedrático de matemáticas superiores y de cálculo diferencial e integral de la Universidad de Madrid. Y para el próximo curso dentro de la Universidad, por cualquier causa que a ello se oponga, es la voluntad de S.M. que el profesor abra sus lecciones en los Estudios de San Isidro, entendiéndose esto con el carácter de provisional y como cátedra perteneciente a la Universidad de Madrid". (1059)

Per tant aquest Lista havia de tenir una certa incidència política i acadèmica, per aconseguir aquesta plaça a contra corrent.

Però tan poc no es tan estrany, ja que Lista va iniciar la seva vida professional amb classes de matemàtiques, així ens ho certifica Jurétschke quan descriu aquesta situació:

"... y de ellas vivía fundamentalmente en la emigración de Auch y Tolosa, se le pedían en Pamplona y Bilbao y las daba igualmente en Madrid en el Trienio liberal y trascurrido éste. Sobre matemáticas publicaba numerosos libros de texto que sólo en parte mencionamos, pero a los que ayudan Calleja y Gardoqui. Pero nunca parece que fueran para él algo más que un medio para ganarse la vida. Su posición le llevaba a la literatura y no a las matemáticas. Por ello sólo nos encontramos con una aportación original suya en la literatura y la crítica literaria y no a las matemáticas". (1060)

També es veritat que la seva memòria presentada com aspirant a la càtedra de matemàtiques es titulava: "A cerca de los estudios de matemáticas en la Universidad de Madrid". (1061) Càtedra que considerava de: "matemáticas superiores" i com "escuela normal y cátedra de aplicación". (1062) Volia ésser un ensenya-

d'alt nivell, amb el sentit de que:

"... si los alumnos de esta clase, al salir de ella, no han visto más que fórmulas y abstracciones geométricas, por más que su inteligencia quede complacida con el rigor

no conocerá la utilidad y extensión de la ciencia que a costa de mucho trabajo y dificultad han estudiado; y la terrible pregunta ¿de qué sirve esto? podría tal vez retraerlos de la atención necesaria para semejantes estudios.

Pero si se les da esperanzas de ver algún día su aplicación a las leyes del movimiento, a la astronomía, a la náutica, a la geodesia, y esta esperanza se les cumple, redoblarán sus esfuerzos para poseer unos conocimientos tan preciosos; y al completar el curso conocerán no solo la ciencia, sino también la utilidad de ella, viendo justificado el axioma de que no existe verdad alguna que se a estéril para los hombres". (1063)

Era una porta oberta a l'experimentació i es demanava l'equiparació d'aquests estudis de post-grau, com és el cas de la geodesia, de la que ens indica:

"Ultimamente, debe advertirse que las dos horas de esta clase deben ser posteriores a las de los estudios de la Universidad, para no privar a los alumnos de éstos, señaladamente superiores, de la asistencia a una cátedra en que puedan concluir su instrucción en las ciencias exactas las que ya la hayan comenzado". (1064)

Per altra banda, cal indicar-se que la culminació acadèmica de Lista arriba quan, després de l'etapa del Col·legi Sant Felip Neri de Cádiz i de la fundació del Col·legi San Diego de Sevilla a 1644, (1065) és anomenat catedràtic de matemàtiques a la Universitat de Sevilla molt semblant a la càtedra de Madrid a 1644 i a 1647 és converteixen Rector interí de la Universitat de Sevilla.

Juretschke sintetitza aquesta darrera etapa acadèmica de Lista, que qualifica d'"ocaso", amb les paraules que que a continuació citam:

"A poco de haber ingresado en la Universidad se colma a Lista de nuevos honores. En 1845 se le nombra decano y en 1847 rector interino. Desde este cargo directivo le incumbieron nuevos discursos, entre ellos el primero y más importante aquel que, siendo él decano, comenta la nueva reforma universitaria de 1845, que viene a realizar uno de los más vivos deseos de Lista: la creación de la profesión literaria o, como hoy diríamos, la carrera de Filosofía y Letras. Celebra que la literatura ya no tenga que depender del solo estudio de las academias y que la situación del hombre de letras en España sea bastante segura para que esta nueva profesión se pueda constituir". (1066)

Aquest conjunt de situacions ens fan pensar que reflecteixen el que pretenia Lista realment, dignificar fonamentalment les Humanitats, més que les matemàtiques. Una prova del seu interès per a les Humanitats és que, per exemple, el Ministeri de Governació a la seva secció d'instrucció pública declarava d'utilitat per a l'ensenyament el Manual de Lista: "Elementos de Historia antigua" el 1844, en els següents termes:

"El Consejo de Instrucción pública ha declarado útil para la enseñanza la obra publicada por D. Alberto Lista, con el título de ... Madrid 10 de Noviembre de 1844". (1067)

Precisament en un moment que Lista era catedràtic de matemàtiques superiors (concretament després del Pla Pidal-Gil de Zárate de 1845) era catedràtic propietari de matemàtiques

"sublimes", segons el "Cuadro general de los profesores que corresponden á cada una de las universidades del reino, con arreglo al nuevo plan de estudios decretado por S.M. en 17 del presente mes". (1068)

De totes maneres, a lista l'hem de definir com un eclèctic, en el sentit de que intenta compaginar la seva estimació per a les Humanitats i les Ciències experimentals, el tradicional amb la modernitat, el classicisme amb un romanticisme moderat, en definitiva un pedagog que li assustor les estridències, ni revolucions, amb una certa incidència en el moderantisme doctrinari.

Defensa els interessos de la burgesia, però critica els romàntics, especialment els que, segons ell, viuen una vida amoral i excessivament passional. És un amant de la moral i de la disciplina en educació. La religió jugava un paper important en la seva concepció religiosa, resultava fonamental en la seva visió de l'educació, sinó vegeu el que afirmava a 28 d'octubre de 1838:

"La religion ha de presidir á la educacion moral y á la instruccion literaria; y por lo mismo esta será lo mas extensa posible; y la junta se prooce extenderla todavia mas en los sucesivo. Se ha dado tanta ampliacion á las ciencias matemáticas, además del gran número de carreras para las cuales son necesarias, es casi imposible hacer progresos sin ellas en el estudio de la naturaleza". (1069)

D'això es dedueix que tenia per transcendent a l'educació moral i religiosa, i les matemàtiques com a útils. També creia que s'havia de diferenciar entre moral i religió, i a elles hi superditava l'educació i la instrucció,

ja que eren considerades per Lista com a formes de realització transcendents mentre no traïssin els principis morals i religiosos del cristianisme. Tenquem present que considerava que:

"Es pues necesaria, íntima, infelible la union del cristianismo y de la inteligencia. Demuéstrala la historia; y el raciocinio la deduce sin violencia alguna de los mismos principios del Evangelio". (1070)

El cristianisme era fonamental en la seva visió de la vida i de l'educació:

"Si es cierto que tan grandes cosas no han podido verificar sin un gran impulso, tambien lo es que este impulso no ha podido ser otro sino el deseo del bien universal de los hombres; esto es, la caridad cristiana. Porque no nos engañemos; semejante impulso no era conocido en el gentilismo. Léase la historia, y se verá que Roma, despues de haber divinizado la victoria, la paz, muchas virtudes y no pocos vicios, no erigió templos á la beneficencia hasta el reinado de Marco Aurelio, cuando ya el Evangelio estaba extendido por todo el orbe romano; cuando ya su moral excitaba la admiracion de los mismos gentiles, y era conocida de los Emperadores, aunque no lo fuesen sus misterios". (1071)

una altra idea fonamental en el pensament pedagògic de Lista és la que fa referència a les humanitats, que per ni son al centre de la seva concepció educativa, malgrat doni importància a altres matèries com les matemàtiques. És així que diu:

"La historia, bien estudiada, es la fuente de la verdadera politica: la literatura, el recreo mas digno del hombre, y la maestra del poeta y del horador: la economia, el fundamento de la buena administracion: la ciencia del comercio, del mayor interes en este pueblo, destinado por su posicion para ser el primer imperio del mundo; que lo fue en otro tiempo, y

que si el deseo no me engaña, lo volverá a ser algún día. Los idiomas sabios antiguos son necesarios como auxiliares de la ciencia de las humanidades, señaladamente el latino, que no es lícito ignorar á ningún literato español, porque es piedra de toque de la propiedad de nuestra lengua. El francés y el inglés son además precisos para el diplomático, el viajero y el comerciante". (1872)

Però, com es veu a les anteriors paraules, no deixa els plantejaments utilitaristes, fins i tot posa la seva concepció educativa al servei d'un nacionalisme imperialista, com a justificació de la realització col·lectiva.

Religió, moral, patriotisme, caritat, humanisme, clasicisme, són conceptes lligats a una forma de pensar encara amb moltes influències de l'època anterior, de la Il·lustració, però amb aspiracions d'una certa modernitat no revolucionària, políticament eclèctica, i que naturalment incidia als plantejaments educatius que també resultaven eclèctics.

Es evident que aquesta concepció educativa era al servei de les classes dirigents, sobre tot dirigida als fills dels dirigents dels cercles moderats i de la burgesia, en aquest cas, fonamentalment, de Cadis.

De totes maneres, es veritat que Lista preten un tipus d'educació global o integral, a on humanitats, ciències, estètica, raó, patria, utilitat, es posaven al servei d'un model d'home al servei de la nova societat, fins i tot del regim liberal.

Un altra personatge que ens convé presentar en aquest treball, com a reformista que era, és Ramón de la Sagra (1798--1871) i que per altra banda també té molta relació amb plantejaments il·lustrats i amb els inicis del liberalisme a l'Estat espanyol.

El podem definir com un viatger il·lustrat i romàntic a la vegada. De la Sagra, que va néixer al 8 d'abril de 1798 i que a 1823 ja era catedràtic de la Universitat de l'Havana i a 1835 es va dirigir a Estats Units a on va viure per espai de cinc mesos. (1073)

Degut a aquest viatge De la Sagra es converteix en un defensor del liberalisme que es vivia a Estats Units a principis del segle XIX, sobre tot a la seva primera època, després evolucionaria a postures més moderades, que mereixeran el qualificatiu de reformistes. (1074) Després va viatjar a través de Bèlgica i Holanda i ens dona a conèixer l'evolució d'aquestes societats cap un liberalisme més novell. (1075) Aquest viatge que duia a terme a 1838, no va ésser definitiu, ja que posteriorment va passar llargues temporades a París i aprofitava per a viatjar per França i Bèlgica, a vegades amb la companya de Juan Manuel Zallesteros a 1841, i fins i tot aquest dos personatges visitaren Alemanya a 1843.

Com ja hem indicat i malgrat inicialment fou defensor del tipus de liberalisme viscuts a Estats Units, al llarg

de la seva vida política va defensar tesis com les del Partit Moderat, malgrat a 1837 havia estat elegit diputat. En Nuñez Arenas de la Escosura afirma:

"Presentáronle candidato para la diputación a Cortes por la Coruña en Julio del 39, incluyéndole en la lista de los moderados y no logró triunfar. Marchó a su tierra desde París, y acogido con grandes demostraciones de afecto y de consideración, tomó parte en varios actos de carácter filantrópico, inaugurando el dos de octubre una Asociación benéfica de señoras, con un discurso lleno de consejos prácticos". (1076)

Per confirmar aquest aspecte de la forma de pensar i actuar, políticament parlant, de De la Sagra, el mateix Nuñez Arenas més endavant ens descriu la seva labor parlamentària i ens indica:

"Ocupaban el poder los moderados y siguiendo la táctica mundial de dicho partido, se hicieron unas elecciones vergonzosas para impedir que triunfaran los progresistas. Un escritor moderado dice de ellas: "el gobierno ... dictó varias medidas algo arbitrarias ... hizo intervenir en dichas operaciones a las autoridades superiores y a los jueces de primera instancia, no fiándose de los ayuntamientos que pertenecían, en su mayor parte al partido contrario". (1077)

El que pareix que vol dir que, malgrat la seva associació amb el Partit Moderat, era crític amb algunes de les seves maniobres dels moderats en el poder.

Per exemple, després del discurs d'obertura de la Regent Maria Cristina, Ramón de la Sagra, amb la seva intervenció a les Corts a 1837, va censurar al govern per a la seva ambigüitat.

Però una de les intervencions més definidores, en relació al pensament i a les inquietuts de De la Sagra, es va produir quan a les Corts de Madrid es va discutir el projecte de llei dels Ajuntaments, a on De la Sagra va posar en qüestió les intencions del Govern de dinamitar a aquests, ja que en la seva majoria eren en mans dels progressistes, a més de criticar el projecte pel seu centralisme, copiat com es pot suposar del model francès. En definitiva, De la Sagra va presentar una esmena en la que es defensava la llibertat dels Ajuntaments i criticava, durament, el seu principi centralitzador. (1078)

Amb aquestes intervencions començava la seva trajectòria cap a idees més radicals d'organització de la societat i de l'Estat, molt pròximes a Proudhon. Malgrat els esforços dels progressistes i de Ramón de la Sagra, l'abril de 1840 aquest projecte fou aprovat i sancionat per la reina regent. En aquest cas De la Sagra s'havia desmarcat del partit moderat, ja que no era partidari de l'excessiu intervencionisme de l'Estat als afers socials perquè: "El Estado es el poder politico, pero con el Estado se han confundido una porción de esferas sociales diferentes, porque la política ha tratado de invadirlo todo." (1079) Ramon de la Sagra considerava que a la societat hi confluen interessos de diversa índole, com per exemple morals, populars, religiosos, industrials, a més dels polítics, i per tant entenia que s'havien de gestionar per separat, segons els diversos poders de la societat, no

només de l'Estat.

En el cas de l'educació Ramón de la Sagra pensava que el paper de l'Estat havia d'esser canalitzar la defensa dels interessos política i educatius a través dels Ajuntaments, que facilités una organització descentralitzada. Ni l'Estat ni els Ajuntaments havien d'incidir en la formació religiosa dels alumnes, només havien de procurar que aquesta matèria hi fos contemplada ja que no era competència seva. És un fet important perquè, segons aquest autor, l'educació havia d'esser moral i cristiana, i la intervenció de l'Estat havia d'estar molt limitada.

La interpretació progressiva de l'evolució de la societat de Ramón de la Sagra queda reflectida en aquestes paraules:

"... admitir el dominio de la autoridad justa, con tal que ésta se colege al frente del movimiento progresivo y racional del espíritu humano. Si la revolución política fue promovida por el pueblo, la felicidad de éste reclama que la revolución social sea promovida por el Gobierno, con el auxilio y colaboración del mismo pueblo." (1880)

En aquesta etapa de Ramón de la Sagra el podem considerar com a reformador social, amb influències del socialisme utòpic de Saint Simon, primer, i de Proudhon, després. (1881) Influenciat per aquest darrer, pensava que la ciència social era en estreta unió amb la evolució inevitable de la Humanitat de cap a una societat de progrés i amb el propòsit de constant reorganització. Considerava que la societat havia superat la fase en que es garantia l'ordre despòtic mitjançant la ignorància

i l'exploració, per això pensava que la instrucció havia de tenir un paper important a la nova societat.

Ramón de la Sagra esperava una reforma social fonamentada en la justícia social, i possibilitada pels avanços en la ciència social. És evident que aquest autor ha d'esser estudiat tant pels seus plantejaments educatius com pels seus plantejaments socials.

Ell mateix es defineix quan a Relacion de los viajes hechos en Europa, (1082) i es refereix al de 1838, es demana la següent pregunta:

"¿Qué necesita, pues, una sociedad constituida de la manera que se halla la de España?- Educarla y reformarla. No hablaré de reforma política y administrativa, objeto de la revolucion actual, y mirada de distinta manera y bajo diversos aspectos por los partidos que despedazan el seno de la patria. Mi objeto, se limita á recomendar la educacion primaria y la reforma moral del pueblo español, cuya importancia aun se desconoce, no obstante que el tropezar siempre con el obstáculo de la desamortizacion, en todos los pasos que se dan en la senda de las mejoras, pudiera haber sugerido la idea de empezar por el principio, si se quiere edificar con solidez y duracion". (1083)

En aquells moments De la Sagra era bastant pesimista sobre el paper que jugaven els governants a les reformes que es duïen a terme en aquells moments a l'Estat espanyol, fins hi tot no compren la carrera cap el progrés que es du a terme a les nacions que estan al cap davant de la civilització europea, ja que la preocupació per a les masses fa oblidar als pensadors que les ideen.

Per evitar el que hi havia d'inconvenient a la civilitza-

ció europea i possibilitar una reforma social sense traumes.

Quan descriu el viatge, segons la versió de 1844, ho fa en una mena de dietari i deixa de banda aquests tractats a l'original. En aquest sentit en Francesc Padró, a Los precursores españoles de la educación comparada, assenyala:

"Pero lo verdaderamente sorprendente es que cuando La Sagra quiere introducir, cuatro años después, en 1843, los resultados de su investigación comparativa en España, traduce desde luego la obra, pero -he ahí lo sorprendente- la transforma en un diario de viaje. De este modo, la obra pierde su carácter de investigación comparativa para convertirse en algo mucho más asimilable por el público español. ¿Hasta tal punto fue consciente La Sagra del atraso español?". (1084)

La resposta pareix que ha d'esser afirmativa en aquesto hipòtesi. Tant és així que el mateix de la Sagra afirmava, al final de la introducció a l'obra que referia els seus viatges per Europa, que:

"Dada esta idea general del objeto y fin de mis viajes, comenzaré ahora á indicar lo mas principal que durante ellos han comprendido mis observaciones, fuera del cuadro de especialidades espuestas ya en capitulos separados de la obra que publiqué en francés á principio de 1839, pero que no contiene todas las observaciones que he reunido; porque proponiéndome siempre el publicar mis obras en España y para España, reservé para entonces el referir todo en cuanto en mis viajes hubiese visto de interesante y aplicable en mi patria, y que no podia serlo tanto para la nación francesa". (1085)

I efectivament és un diari de viatges, que comença així: "Salí de París el 18 de mayo de 1838 á las seis de la tarde....". (1086)

Curiosament, la primera vista que De la Sagra descriu és la que va dur a terme a la presó de Loos, a Lila, ciutat industriosa, però que es veu tenia una capa de població miserable que generava delinquència. Ens presenta aquesta institució, capsalera de comarca, amb un defectuós règim penitenciari. Malgrat això afirmava que sorprenentment s'aconseguien uns bons resultats de disciplina i d'ordre. (1087)

Es dedueix, de les descripcions que ens fa, que el tema que més li preocupava era el de la situació dels més desfavorits de la societat, perquè segueix fent referència a presons, hospicis, educació de sords-muts, de cases de dones apenades de la prostitució i cases de dementes.

Així i tot s'interessa per l'Escola normal de Lieja, de la que ens diu:

"En 1836, estableció de acuerdo con la regeberia de Lieja, una escuela normal primaria, cuya enseñanza es enteramente gratuita, quedando al cargo de los alumnos el proveer á su subsistencia, aunque luego se ha obtenido un subsidio de 6.000 fr. del consejo provincial, en favor de los jóvenes que habitan en distritos lejanos: debiendo asistir a los cursos, los submaestros y ayudantes, y tambien las submaestras y ayudantas de las escuelas comunales. Aquellos se dividen en dos partes: 1ª cursos permanentes, de ocho meses de duracion, desde octubre hasta mayo, cuyas lecciones son diarias ó de cinco veces á la semana cuando menos, durante las noches, tres dias para los varones, dos dias para la hembras: 2ª cursos temporales, a los cuales concurren en los meses de vacaciones del curso permanente, los institutores rurales de la provincia, que necesitan perfeccionarse, todos los dias, dos horas de dia y dos de noche. El subsidio de 6000 fr. se distribuye de la manera siguiente..." (1088)

Aquesta preocupació per la formació d'educadors venia

donada pel paper que jugava la Societat pel foment de l'Educació que existia a Lieja, al igual que altres indrets del país i d'Europa.

Aquesta mateixa Societat s'havia interessat per la fundació d'escoles de pàrvuls i de l'educació de les nines. Precisament de l'educació de les nines, De la Sagra assenyala:

"El número de estas es mucho menos considerable en Bélgica que el de niños asistentes, puesto que sobre un total de 413.543 alumnos que al principio de 1835, solo eran niñas 178.033. Finalmente, sus desvelos en beneficio de las escuelas de adultos, se ven coronados de un feliz suceso. Estas son de dos especies: en las unas sola se trata de reparar los vicios de la instrucción primaria dada á la juventud de ambos sexos, y son imperfectas porque su enseñanza por una o dos veces por semana, no es perseverante. La otra, ó sea la escuela industrial, está destinada para completar la instrucción de las clases obreras, iniciándoles en unos siete años, y es sostenida por la villa". (1089)

Per tant hi havia un sentiment en favor d'una instrucció populista al servei de la potenciació de la indústria, en la seva vessant obrera, a on l'educació de la dona no jugava un paper gaire important.

Era l'escola industrial un antecedent de la formació professional en dos nivells: la preparatoria industrial assimilable a la instrucció primària i la industrial propiament dita.

En línies generals cal indicar, en relació al sistema escolar de Bèlgica que l'escola privada confessional era la que tenia més força, eren les anomenades escoles lliures,

que quedaven definides de la següent manera:

"Hablamos tambien de la influencia del clero católico en la enseñanza primaria. Es una arma demasiado poderosa, dije á mi amigo, para que el gobierno ceda su manejo y direccion á clase alguna de la sociedad, y mucho menos á la influyente del clero. -"Que quiere V., me contestó; el gobierno actual le debe mucho á este mismo clero, pues la revolucion belga, puede asegurarse que en gran parte es obra suya; no quede mostrarsele desagradecido, y ademas el artículo 7 de la Constitucion reconoce la libre enseñanza".-"Pase, le repliqué, la libre enseñanza, pero mediando el examen y el diploma de capacidad á los maestros, su suision á la ley, una inspeccion activa é ilustrada por parte del gobierno, y una util rivalidad sostenida por fondos municipales. Bajo tales condiciones no tardarian en decaer las malas escuelas; las dirigidas por clérigos poco instruidos ó fanáticos no podrian luchar contra las comunales, y con un gran celo de parte de los inspectores, no tardaría Bélgica en verse libre de esa influencia clerical que todo lo invade".-Con este motivo hablamos de la necesidad de una ley orgánica para la enseñanza primaria, y convenimos en que es preferible que semejante proyecto no se presente en las circunstancias del dia, porque siendo el espíritu de las cámaras y del gobierno favorable al clero católico, la ley no dejaria de serlo tambien y el mal tomaria mayores raices". (1890)

Com es veu es defineix clarament, i d'acord amb la mentalitat secularitzadora del seu moment, a l'altura de qualsevol liberal del seu temps a l'Estat espanyol. La realitat belga li venia bé per fer aquest comentari i d'altres per comparar amb la realitat dels seus orígens.

El que no vol dir que no penses en l'educació moral i religiosa, que per altra banda resultava ben normal en aquella època. Una de les preocupacions que existien

per a De la Sagra era l'efecte, al respecte, de la vida que obligava dur la industrialització als joves, perquè considerava que:

"La vida de las fábricas deja poco tiempo para la instrucción de los jóvenes, y menos aun para su educación moral y religiosa. Muchos niños concurren actualmente á las escuelas, pero salen de ellas antes de tiempo. La escasez de escuelas de párvulos les hace ademas perder los primeros años, en que pudieran adelantar mucho, para no necesitar despues mas de dos ó tres años de escuela primaria". (1091)

La seva preocupació per la vida dels obrers i la divisió del treball, el feia fixar-se en temes relacionats amb la formació d'aquesta capa de la societat, fonamentalment per a descobrir de quina manera podien col·laborar en la construcció de la nova societat i de les conseqüències dels ambients socials que generava la societat d'aquell temps, especialment en les capes marginades de la societat.

Per tots els aspectes que he considerat fins ara, crec que cal considerar-lo un dels autors precedents de la Sociologia de l'Educació a l'Estat espanyol, així com un comparativista del seu temps. A més de que els seus plantejaments educatius són eminentement socials.

En aquest estudi que du a terme De la Sagra, fins i tot, es veu una tendència a que els aspectes socials es vegin des d'una òptica comparativista i que al mateix temps es polititzin, sense voler fer cap afirmació negativa al respecte, més bé resulta enriquidor per a la comprensió

cel moment post-revolucionari que es vivia a Bèlgica en aquells moments i en comparació a Holanda.

Una de les seves preocupacions era precisament el paper polític que pogués jugar el clergat, precisament quan parla de la llibertat d'ensenyança, considera que aquell era, d'alguna manera, el culpable de la decadència de l'estat de l'educació a Bèlgica. Però era contradictori a les seves afirmacions:

"Pero no fué el gobierno substitudo el que dio el golpe fatal á la instruccion primaria en Bèlgica, sino el mismo partido liberal que hizo sancionar el principio de libertad absoluta, en una institucion donde la libertad puede no ser absoluta. El gobierno aun que conoció el mal, fue impotente para impedirlo, pues hijo de una revolucion, recibió de ella la ley y no pudo dominarla. No obstante hizo mucho para salvar los establecimientos creados por la administracion precedente, pero encontró el inevitable obstaculo de un ciego espíritu de partido y de una deplorable indiferencia por los intereses morales del pais". (1892)

En aquest tema és bastant contundent i clar, especialment en el que es refereix a les crítiques a la tolerància a la ingerència de les ordres religioses en el món de l'escola i a les contradiccions del governants, especialment a les dels liberals.

Per altra banda, a vegades pareix utopista i defensor de les classes treballadores, i sovint cita a M. Dupetiaux, per assenyalar per exemple:

"En medio de este descuido casi general de la instruccion primaria en Bèlgica, se nota la actividad del clero católico en llenar el vacio que deja el gobierno y las administraciones provinciales

y comunales. Movidas de un celo cristiano si se quiere, pero desplegado un ardor invasor poco análogo con la abstracción de los negocios civiles, las congregaciones religiosas se han substituido á los maestros comunes, y llevando aun mas adelante el espíritu de la cooperacion, han establecido un gran número de escuelas para niños pobres de uno y otro sexo. M. Dupetiaux mirando solo la cuestion de la difusion de la educacion y de la enseñanza entre estas clases, elogia esfuerzos, y solo se lamenta de que no sean aquellas mas numerosas". (1093)

En un sentit de que posteriorment fins hi tot evoluciona cap a posicions absolutistes i religioses.

Del viatge a Holanda també ens fa falta indicar alguna de les coses que De la Sagra pretenia aconseguir amb ell, com per exemple:

"Siendo uno de mis principales objetos, el conocer prácticamente el estado de la enseñanza pública en Holanda, y con particularidad de la primaria, me propuse visitar las mejores escuelas del reyno, completando asi el conocimiento teórico que ya tenia yo de ella. Con la mira de poner á los lectores en camino de comprender bien las ventajas del sistema holandés, me parece oportuno en hacer un ligero bosquejo de su organizacion, antes de referir mis propias observaciones. Para ello me bastará extractar la exacta y detallada descripcion que hizo Mr. Cousin en la obra especial que sobre este objeto ha dado á luz, por resultado del viaje en que me precedió á Holanda". (1094)

A continuació el que fa és una mena de descripció de l'estat de la instrucció primària en alguns indrets d'Holanda i a on expressa alguna de les seves opinions sobre l'estat de la qüestió, però sense aprofundir massa, si bé les seves observacions resulten sempre interessants.

Per altra banda, segons Elena Elizalde, l'obra més important per a la Pedagogia Comarada de Ramon de la Sagra resulta esser: "Cinco meses en Estados Unidos de la America del Norte", (1095) de la que ens diu:

"Estando en Nueva York quedó asombrado de la organización de los establecimientos de educación y beneficencia norteamericanos y se decidió a tomar notas de cuanto veía. Una vez en París, unos amigos le animaron a publicar sus notas de viaje por considerar que poseían gran interés para Europa.

El objeto de esta obra es recomendar la educación primaria y la reforma moral del pueblo español, y proporciona un indicatario razonado para hacerse una idea de las instituciones de los Estados Unidos que pueden servir para dar al gobierno ideas de aplicación". (1096)

Per a nosaltres és important perquè De la Sagra va esser a on va iniciar el seu interès per estudiar els sistemes educatius, la qual cosa va incidir posteriorment a la seva actitud sobre la problemàtica educativa d'Europa i de l'Estat espanyol, especialment ens els anys que van de 1838 a 1845.

De la Sagra era un viatger i un filàntrop il·lustrat del segle XIX, que es va preocupar per divulgar els seus coneixements adquirits a través dels seus viatges i les seves lectures sobre instrucció primària, educació de sords-muts, de cecs, tractament de delinqüents, establiments de beneficència, etc.

De la Sagra, no tan sols va col·laborar amb Pablo Montesino, en el cas de l'educació de pàrvuls, sinó que també es va juntar a J. M. Ballesteres en els seus viatges per Europa, duits a terme a partir de 1841. (1097)

Una de les primeres propostes que va dur a terme Ramón de la Sagra a l'Estat espanyol fou la que va efectuar al 25 d'abril de 1841 a la sessió de la Junta directiva de "Sociedad para mejorar y propagar la educacion del pueblo" sobre el modo de millorar les escoles primàries, i d'establir les d'adults, i a on entre altres coses indicava:

"La Sociedad establecida en esta Corte para propagar y mejorar la educacion del pueblo, ha dado un paso importantísimo hacia la reforma deseada con el establecimiento de las escuelas de párvulos, paso doblemente aventajado, porque además de los bienes que produce es fundamental para la reforma de la educacion pública en España. En efecto, señores, esta clase de escuelas son las únicas donde se hallan en práctica los profundos principios que deben servir de base para la educacion popular. Tal cual la necesita y reclama el pueblo español. Los señores que me escuchan conocen bien cuáles son estos principios, para que me sea preciso repetirlos". (1098)

Pareix que té un vertader interès en promoure amb afany la millora de la instrucció pública per això adverteix de la urgència de la reforma de la Instrucció pública. És així que considera que:

"... si las escuelas de párvulos forman el primer eslabon de la cadena de establecimientos donde aquella debe procurarse, es indudable que todos los existentes deben someterse á un plan uniforme de mejoras, fundado en los mismos principios que sirven de base dichas escuelas: es decir, que deben ponerse en armonia con ellas todas las escuelas primarias y los demas establecimientos de instruccion pública". (1099)

Aquests plantejaments coincideixen amb els altres pensadors espanyols del seu temps de caire reformista, al menco amb la seva constant preocupació per moralitzar la joventut i evitar el vici i la delinqüència, a més de considerar

la utilitat de l'Educació al servei del nou règim econòmic, però sense creure massa en la seva estatilització.

Apel·la a la iniciativa de la Societat esmentada per el progrés de l'Educació, una iniciativa privada o pseudo oficial com a màxim, en el sentit de que hi havia elements influents a la vida oficial com era el cas de Pablo Montesino. Pensa en una reforma de la Instrucció pública amb les característiques i condicionants següents:

"...En día se hallan al cargo de los ayuntamientos la conservación y el sostenimiento de las escuelas gratuitas, y su inspección y vigilancia al de comisiones especiales designadas por la ley; lo cual no puede servir de obstáculo para la realización del pensamiento que propongo. En efecto, pueden muy bien seguir las corporaciones municipales sosteniendo las escuelas primarias, y las comisiones especiales dirigiéndolas é inspeccionándolas en todo cuanto la ley les confía; pero como esta no ha comprendido las escuelas de párvulos entre los establecimientos sometidos á su encargo, no resulta contradicción alguna de que la Sociedad filantrópica que las ha creado en Madrid intervenga con sus luces en poner armonía con ellas las escuelas primarias. En esta parte la Sociedad no hará mas que tender con su influencia moral á llenar el vacío que nuestro sistema de educación ofrece, y predisponer la opinión y los establecimientos de enseñanza para la reforma general que reclaman. Las corporaciones municipales, pues, y las comisiones especiales de vigilancia, deben admitir con la mas justa satisfacción la oferta sincera, ardiente y patriótica de una Sociedad benéfica, reconocida y estimada por sus laudables trabajos, de unirse á ellas para contribuir al fin esencial de mejorar el estado de las escuelas primarias, poniéndolas en armonía con las escuelas de párvulos que dicha sociedad sostiene, y proponer medios para generalizar el beneficio de la educación á todas las clases que la necesitan". (1100)

La idea fonamental de De la Sagra, per tant, era posar amb armonia l'educació pre-escolar amb la primaria, a més de

facilitar la creació d'escoles d'adults, com l'últim eslabó de l'educació popular per possibilitar una instrucció adequada a les classes socials industrioses.

En definitiva aquesta proposta fou acceptada per la Junta de la Societat d'acord amb la següent resolució:

"1ª Que habiendo sido en todos tiempos, desde el establecimiento de la Sociedad, uno de los mas ardientes deseos de la junta poner en armonía la instruccion primaria con la de párvulos, tanto para que no se perdiesen los excelentes resultados que va publicando esta última, como para conseguir las mejoras que tan imperiosamente reclaman la primera, no podia menos de dar su mas completa aprobacion á las ideas emitidas por el Sr. La Sagra, tan conformes con las suyas.

2ª Que siendo uno de los objetos de la Sociedad, á cuya frente se halla, mejorar la educacion del pueblo, y no pudiendo caber la menor duda de lo necesario que es mejorar el estado actual de la instruccion primaria, la junta directiva está dispuesta á cooperar con el mayor celo para el logro de tan importante objeto con los ayuntamientos y comisiones de instruccion primaria, y excita á estos á que tomen en la consideracion mas detenidas las razones presentadas en la proposicion del Sr. La Sagra, y los principios de educacion de la niñez expuestos y explicados en el **Manual** de escuelas publicado por la Sociedad, á fin de que se vayan aplicando estos principios sucesivamente al sistema de educacion primaria.

3ª Que para hacer públicos los deseos de la junta y que pueda irse preparando la opinion en favor de estos principios, se ruega a los Sres. Editores del Boletín oficial de Instruccion pública que se sirvan insertar en él la proposicion del Sr. La Sagra...". (1101)

Aquestes eren bàsicament les preocupacions que De la Sagra transmetia sobre les reformes del sistema educatiu, en que sigui d'una manera molt concretitzada al paper que podia jugar l'esmentada Societat per a l'educació popular.

Una de les preocupacions més característiques de De la Sagra, com ja hem vist, era la potenciació de l'educació

dels pàrvuls, i de com pensava De la Sagra de l'educació dels infants, especialment dels més menuts, així com de la seva actuació ja concretament a l'Estat espanyol, cal assenyalar el que va publicar al B.D.I.P. el 1842 l'article: "Noticia del establecimiento de educacion formado recientemente en la fábrica de cigarros de Madrid para los niños de sus operarias", (1102) en el que es deia:

"Las escuelas de párvulos ofrecen en excelente asilo á los niños chicos durante la ausencia de las madres jornaleras del hogar doméstico; pero aparte de que tales establecimientos solo constituyen el principio de la educacion popular, no pueden tampoco prestar amparo á los niños mas chicos todavia, ni á los mayores, á que acabo de referirme, y cuyo estado de abandono reclamaba un pronto remedio. La circunstancia de pertenecer muchos de ellos á operarias de la fábrica de cigarros, me sugirió la idea de promover en la misma la ereccion de un asilo general que reuniese á los niños de todas las edades, y procurase la educacion adecuada á cada uno al destino social de la clase jornalera ó que pertenecian sus familias". (1103)

Era una visió funcional que coincidia amb la de la "Sociedad para la mejora de la educacion del pueblo", en la que jugava un paper fonamental Pablo Montesino i a la que també col·laborava Mesonero Romanos. Aquesta Societat, com és sabut, havia creat altres escoles de pàrvuls com per exemple la d'Atocha de la que era inspector el mateix Ramón de la Sagra. Ocupació de la qual varen sorgir els presents plantejaments educatius, en favor de l'educació popular i en benefici dels barris més necessitats de la capital de

l'Estat espanyol.

La seva actuació com inspector de l'escola de pàrvuls d'Atocha ens indica, per exemple:

"...hice una visita domiciliaria á familias pobres de aquellos barrios que tenían niños en ella ó que solicitaban su admision. Dicha visita no fue inútil para mis estudios sobre las clases jornaleras, y ademas me dió á conocer una necesidad urgente, cuyo remedio en mi opinion seria un establecimiento tal cual yo siempre le habia deseado". (1104)

La seva preocupació era ben definida i clara, per aixó havia arribat a fer la següent proposta, amb el beneplàcit de la Societat a l'educació del poble:

"Fijé, pues, mi consideracion en la fábrica de cigarros, que por suministrar trabajo diario á un gran número de mugeres por cuenta del Gobierno, me pareció á propósito para realizar el ensayo de educacion popular, que á mi modo de ver necesitan las clases obreras. Al mismo tiempo no me parecia conveniente que el costo saliese del Erario público, sino de las mismas jornaleras, procurando estimular por medio á apreciar mas la enseñanza que se proporcionase á sus hijos, hermanándolas por un sentimiento fraterno de cooperacion, y haciéndoles poco gravoso, al mismo tiempo, este sacrificio". (1105)

En definitiva la proposta va quedar concretitzada en tres escoles, com queda indicat al següent paragraf, amb paraules de De la Sagra:

"Estos proceden ya no solo de la escuela de pàrvulos establecida desde el mes de Noviembre pasado, sino ademas de otras primarias: una para niños y otra para niñas mayores de seis años, establecidas en el mes de Junio último en bellos locales, y surtidas de todos los enseres necesarios para la enseñanza, cuya coleccion será completada sin dejar nada que desear, con lo que se ha pedido al extranjero". (1106)

Aquestes escoles de la fàbrica de cigarros comptava amb una matrícula de 500 infants: 200 pàrvuls, 130 primària de nins i 160 de nines. Com es veu ni es discutia la coeduca-

ció, en el cas de la Instrucció primària.

Posteriorment De la Sagra també va divulgar les seves propostes educatives i estudi de la realitat educativa a la "Revista de los Intereses Materiales y Morales. Periodico de doctrinas progresivas en favor de la Humanidad". (1107)

Pretencia:

"Bajo el título de intereses materiales, comprenderemos la agricultura, la industria, el comercio, las comunicaciones y obras públicas, la administración política, los impuestos y la fuerza armada; bajo el de intereses morales, entendemos la dirección superior que deben recibir todas las instituciones en general, y en particular la concerniente a la educación, la beneficencia, la represión y el castigo de los delitos, y la reforma moral de los delincuentes". (1108)

Els articles que publicarà aquesta revista seràn de cinc tipus: 1er. Doctrinals: de discussió i de principis; 2on. Descriptius i raonats, sobre descobriments científics, progressos agrícoles i industrials, institucions benèfiques..., a diversos països; 3er. Crítiques de les reformes i millores promogudes a Espanya i a l'extranger; 4art. anuncis. (1109)

Es defineix pel progrès en el sentit que ho diu en el subtítol de la revista: "doctrinas progresivas en favor de la humanidad", però considera que:

"...si admitimos la natural tendencia de las sociedades modernas hácia el **progreso**, tambien conocemos los inconvenientes que le son inherentes y los males que se infiltraron en la sociedad, por consecuencia inmediata del mismo, aplicado á una organizacion viciosa. Y no obstante, tenemos que declararnos **progre-**
sistas, porque la humanidad es progresiva, aunque no adoptemos aquel nombre en el sentido político

que le dan los partidos. Cuando en el curso de la manifestacion de nuestras doctrinas, lleguemos al punto en que sea necesaria calificar y definir precisamente los partidos, se verá en lo que diferimos del progresista y del moderado; por ahora nos es suficiente indicar francamente cual será el carácter de nuestras doctrinas, que espondremos con la mayor independencia de las opiniones, creencias y preocupaciones presentes, lo mismo que todas las consecuencias, funestas pero necesarias é inevitables, de los principios de libertad y soberanía conseguidos por los pueblos que caminan al frente de la revolucion". (1110)

Es evident que De la Sagra pretenia reconduir la reforma establerta pels poders polítics, des del punt de vista de que considerava a l'organització social necessitada d'una reestructuració amb més convicció que la que es duia a terme en aquells moments.

El seu interés per l'educació resulta evident, en el sentit de que és constant en els seus comentaris relacionats amb el tema, especialment desde l'òptica de la marginalitat social: Cecs i educació, criminalitat i educació, etc, però en aquesta publicació no se dedica gaire.

De totes maneres en podem treure alguna idea del que l'interessava divulgar al respecte, per exemple, quan parla d'instrucció i criminalitat aprofita per indicar aspectes de política educativa en general. Com és el cas de les següents afirmacions:

"La conveniencia y la necesidad de la instruccion, han decidido á los gobiernos modernos á proporcionarla por distintos medios, y las clases mismas se han esmerado en obtenerla y elevarla y elevarse asi sobre el lugar que ocupaba. El patrimonio del talento y de la instruccion, haciéndose comun á todos los indivi-

duos, ha procurado á muchos el reducir y hasta destruir las distancias que de otros mas ofortunados los separaba, creandose de este modo en las naciones modernas, una nueva aristocràcia del talento que conduce á la fortuna   invade con sus inmensas conquistas en la industria, en el comercio y en la politica, hasta los últimos atrincheramientos donde procura defenderse la antigua aristocracia del nacimiento y de los privilegios". (1111)

Es reconeix la utilitat de la instrucció, però es considera que els governs s'han preocupat més per divulgar el concepte, que de posar els mitjans per assolir un reeiximent d'aquesta. Els mals de la instrucció pública comen en per una mala direcció, en aquest cas concret de la de Francia. Tant es aix  que De la Sagra afirma:

"Los efectos perniciosos de la mala direccion dada   la enseñanza pública en Francia, se notan en todas la clases de aquella sociedad. El veneno de la ambicion, el desencanto de la profesion que se egerce, se han esparcido y dominan generalmente. El artesano menosprecia el trabajo material, el jornalero odia al fabricante que le d  con que vivir; este envidia el fausto banquero, y mira los ascensos en la carrera política y parlamentaria, como consiguentes   la fortuna que   mismo acumula. En el bello sexo domina este sentimiento de excentricidad, que aleja a los individuos de las profesiones mecánicas; y en fin toda la nueva generacion parece engendrada con tales principios. Este mal procede de la educacion, que ha subvertido el órden de las ideas racionales escitando la vanidad, el orgullo, las rivalidades; que ha dado alejercicio del talento una proponderancia suma, que ha alterado el nivel y la regular proporcion que debe existir entre las profesiones y las capacidades, destruyendo el principio conservador de la desigualdad de condiciones, desigualdad precisa y natural, pero que llega á ser violenta, forzada y peligrosa cuando no corresponde   una desigualdad semejante en las inteligencias de los individuos.

Asi nos espresamos en un curso público en el ateneo de Madrid en 1839. Entonces indicamos

la funesta influencia de la criminalidad; el número anterior de este periódico contiene varios hechos que se verifican en Inglaterra; veamos ahora lo que nos ofrece la Francia". (1112)

A continuació ens aporta una serie de dades referents a la criminalitat en relació a la Instrucció primària i la moralitat a França, dels que dedueix que la moralitat és més gran al sexe femení. (1113)

En el segon tom d'aquesta revista ja hi trobam poques referències al tema de l'educació i bastant minvades, ja que ho fa indirectament a articles com "Agricultura. De las exposiciones públicas; de la proteccion del gobierno; de las tareas de cultivo en los colejos" dedicat als Estats Units de Nord Amèrica, (1114) amb l'excepció feta de l'article: "Colonia Agrícola y Penitenciaria de Mettray" en que ens diu:

"...Indudablemente puedo asegurar, que el establecimiento de Mettray, mejora la condicion y el carácter de los jóvenes allí reunidos, que la alianza del sentimiento de la familia con un sistema bien combinado de enseñanza y de trabajo, hace útiles a la sociedad, jóvenes que ya habian puesto el pié en la senda del vicio y que abandonados á sí mismos hubieran continuado hasta el abismo de la criminalidad". (1115)

La filosofia d'aquesta experiència, comentada per De la Sagra, és fonamentada en relació a la joventut en aquests aspectes:

"Este sistema de familia, le aplicamos en todo su complemento: empezando, en cuanto podemos, aun antes de la entrada del niño en la colonia y continuándole mucho tiempo despues de su salida. No descuidamos circunstancia alguna capaz de producir una saludable

y duradera impresion sobre el alma y el corazon de nuestros jóvenes; pues nada hay indiferente cuando se trata del hombre y de su mejora.

Hemos procurado unir á la solicitud de un asilo paternal, la justa severidad de la casa de correccion... Pero si la vida material es dura para nuestros colonos, nos parece imposible llevar mas lejos los cuidados y la prevision sobre la mejora moral. Y ciertamente no podria ser de otro modo, cuando hay niños menores de siete años entre los que llegan á la colonia, y una de nuestras familias se compone de 40 pupilos de los cuales el mayor no tiene doce años.

Sobre la fachada de las casas se lee: "Amémonos unos á otros porque la caridad viene de Dios."- Este precepto, que ha penetrado hasta el fondo de los corazones de nuestros colonos, influye poderosamente en los hábitos de su vida. Podemos asegurar, lo que parece extraño y hasta increíble, que nada es mas raro que un mal tratamiento ó una accion brutal en estos jóvenes, que habian estado en contacto con los seres mas groseros sin tener á la vista mas que ejemplos de brutalidad..." (1116)

En aquest sentit es preocupaven per potenciar una ensenyança dirigida a perfeccionar l'agricultura i en vistes a desaqlomerar les poblacions industrioses amb un sentiment de solidaritat, unió, caritat i fraternitat, com a membres d'una gran família. En plena llibertat i arrabassar-los de la corrupció, instruint-los i educant-los. (1117) Plantejaments que assumia el propi De la Sagra a 1844, en una visió influenciada pel socialisme utòpic cristià, però encara molt fisiocràtic.

De La Sagra acaba per acceptar el model d'instrucció pública aplicat a Holanda, i segons el model presentat per Victor Cousin a París a 1837,(1118) i corroborat pel seu viatge duit a terme a aquelles terres el 1838, (1119) del que va publicar el seu resultat a 1844. D'aquest viatge en va treure la següent conclusió:

"Aquí termina la visita que hice en 1838 á diversas escuelas de la Holanda, y antes de concluir la relacion de ella, me parece conveniente insertar las reflexiones que entonces me ocurrieron y que fueron la consecuencia de mi exámen. El órden y la disciplina reinan en todas ellas, casi sin excepcion. El director, ayudado por algunos alumnos mas adelantados, lleva varios registros: uno de inscripciones ó matrícula, donde se asienta el nombre, el pais de naturaleza, la religion, la edad, la fecha de la admision etc., de cada niño: otro, donde se anotan cada tres meses, las sumas de notas semanales buenas y malas, que cada alumno ha obtenido, y estos resúmenes se compulsan al fin del año escolar, en la época de exámenes, para fijar las recompensas y premios que respectivamente merecen: otro registro, llamado de vacuna, donde se anota la edad del niño vacunado, su nombre y el de los padres, el del médico etc. etc. Todos estos registros estan llevados con mejor órden, aseo y puntualidad, y son consultados por el inspector y por los miembros de la comision de escuelas.

De la misma manera que la instruccion escolar, la instruccion religiosa se dá á los alumnos de las escuelas primarias de Holanda, conforme á un método uniforme...". (1120)

Es evident que Ramon de la Sagra es decanta per la intervenció estatal que es duia a terme a Holanda, en contraposició a la liberalització que es duia a terme a Bèlgica. Vegeu sinò aquestes paraules:

"En Hollande, au contraire (de Bèlgica, el principi de la libertad), l'education est soumise au système absolu de la centralization et à l'action immédiate du gouvernement. Il y avait donc pour moi un examen curieux à faire sur les différents résultats de ces deux systèmes opposés. D'un autre côté, le système scolaire des deux pays présente encore cette difference: dans l'un, la coopération et l'influence du clergé; dans l'autre, son exclusion. (...) Je devais chercher à connaître ces deux systèmes divers dans leur pratique et dans leurs résultats; il est donc évident que les écoles de Hollande étaient pour moi partie essentielle dans la comparaison qu'il s'agissait d'établir". (1121)

Uns de les raons que dona per inclinar-se en favor d' Holanda

és la no intervenció de les ordres religioses a l'ensenyança, a on es confonia llibertat d'ensenyança amb llibertat de creació de centres, cosa que s'utilitzava com eina de control del sistema educatiu, és per això que Holanda esdevé en defensora de l'intervenció directa al sistema educatiu de l'estat i així aconseguir una educació més popular i secular, circumstàncies que Ramón de la Sagra espera es donin a l'Estat espanyol en un futur pròxim.

En el fons la postura educativa de De la Sagra coincidia bastant amb la dels polítics del partit moderat a l'estat espanyol, que era: centralització i uniformització estatals, amb una concepció de la llibertat de l'educació bastant camuflada i vestida d'intervencionisme estatal i secularitzadora en la teoria i no laicitzadora de l'educació.

Definitivament a Ramón de la Sagra se' l pot definir com un reformista de la societat de caire moderat i defensor de les capes més marginades per la societat, i que donava bastanta importància al paper que pogués jugar el sistema educatiu a la reforma social.

Malgrat això no va tenir lligams amb el moviment obrer del seu temps i al final de la seva vida, en una etapa que nosaltres no estudiem, es va convertir a l'absolutisme i a l'espiritualisme religiós, radicalment oposat, per tant, a les seves idees inicials.

Aquest conjunt d'autors representa, de manera heterogènia, una forma de pensar característica d'un moment de canvi i d'inestabilitat política, però al representen l'inici d'un plantejaments que d'alguna manera incidiren en la perspectiva que tendrien els buròcrates i polítics en el futur per a construir el sistema escolar, al marco els plantejaments més moderats.

Montesino és l'autor més conegut com pedagog que va impulsar la nova forma d'entendre l'educació, una educació plantejada amb els elements que la defineixen: intel·lectual, física i moral. Fou un gran impulsor de les escoles de pàrvuls, la instrucció primària i de les Escoles Normals.

Lista era personatge il·lustrat, que oferix un equilibri entre les humanitats i les matèries científiques naturals, i representa l'educador dels fills de la burgesia que anava escalant posicions a la nova societat, oferia una formació clàssica al mateix temps que utilitarista, pretenia una educació equilibrada.

De la Sagna un hereu d'aquells viatgers de la Il·lustració, que evoluciona de postures eminentment liberals a postures més conservadores. Utilitarista i defensor de la l'educació dels pàrvuls. Es pot qualificar com un autor eminentment reformista, que considerava que el sistema educatiu espanyol anava en bestant de retard en relació als sistemes estrangers que ell mateix havia estudiat, com per exemple el d'Estat

Units de Nord Amèrica, Holanda i Bèlgica.

Aquests autors representen tres formes diferents de d'interpretar l'Educació, però que reflecteixen els diferents corrents que existien en aquells moments que coincideixen en la necessitat d'adaptar l'educació a les noves exigències de la societat.

2.2.2. El pensament pedagògic de Jaume Balmes.

Jaume Balmes (1810-1848) va néixer a Vic, i als set anys va ingressar al Seminari Conciliar d'aquesta mateixa ciutat catalana, fins que a continuació va acabar la carrera de Teologia a la Universitat de Cervera, a on es va doctorar.

Com a culminació d'aquest procés acadèmic va voler entrar com a professor a la mateixa Universitat i va oposar a una càtedra, però no l'aprovaren i es va conformar amb la càtedra de matemàtiques que havia creat l'Ajuntament de Vic. (1122)

Aquest prevere català, assaigista i filòsof del segle XIX, és conegut per les seves aportacions a la filosofia i pels seus escrits polítics, socials i religiosos, i no tant conegut pel seu pensament pedagògic. Cal conèixer les seves aportacions al pensament pedagògic a l'Espanya de la primera meitat d'aquest segle, malgrat no pugui ésser qualificat com a liberal, però sí que era un crític i coneixedor de les reformes liberals que es volien impulsar o legislar.

Jaume Balmes, també l'hem de conèixer per la seva tasca docent, un dels seus biografiadors més coneguts, Ignaci Cosasnovas, ens el presenta en les seves qualitats com professor, amb les paraules en la boca d'un deixeble seu, i aquest ens diu:

"Qui no ha sentit el Dr. Balmes en la càtedra, no ha vist el que és el bon ordre d'una classe, ni la puntualitat de l'assistència, ni l'interès de mestre i deixebles, ni l'atenció de tots, ni la claretat d'un gran professor, ni la dignitat i dolça rectitud en tractar els deixebles, ni l'afany amb que aquest forta l'entendiment i el cor

de la joventut. Jo el vaig sentir explicar matemàtiques, matèria delicada i subtil". (1123)

Continuen els elogis sobre Balma de part d'aquest deixeble seu, i per resumir la seva tasca a la càtedra de matemàtiques, des del punt de vista de la seva dedicació, ens indica fins a quin punt l'absorbia, que ens conta:

"La Junta o l'Ajuntament demanava els antecedents o els cursos que tenia el pretendent per provar la competència, o al menys per fer-la presumir. El Dr. Balma res pogué presentar, fora d'un lleuger escrit; però el cert és que les seves lliçons van ben acreditar la seva gran ciència, i tothom va quedar complagut de l'encert en l'elecció, així com tothom va sentir que deixés la càtedra". (1124)

El que si se li ha de reconèixer a Balma és la seva dedicació a l'estudi i a la reflexió, i la seva prolífica obra a la seva maduresa, que li va arribar molt jove.

Ignaci Casasnovas ens el presenta en la seva vessant d'educador, al que qualifica com a educador de primer ordre. Ens vol fer comprendre la qualitat moral de les seves reflexions sobre temes d'urbanitat, a on Balma es manifesta com a humanista al mateix temps que utilitarista, pensa que l'home en sí mateix és l'objecte d'estudi més important que s'ha de dur a terme, i col·loca necessitat en front de treball i diu: "...El treball és remei preventiu dels nostres mals, i també curatiu de les malvestats de les passions", (1125) era, aquesta, una utilitat al servei de la seva concepció moral.

El seu humanisme social també queda reflectit en les següents paraules

en aquest mateix discurs:

"... Donau a vostre treball la virtut de la constància. El temps va gastant les rodes en què corre la pàtria; vosaltres les substituïreu demà. La religió, la moral, la política, la riquesa, tot tindreu aviat la joventut d'avui. Tota carrera necessita treball. El sacerdot no en té prou amb el prestigi de l'oració; li cal també el de la saviduria . El jurista no en tindrà prou amb el càrrec oficial d'administrar justícia; necessitarà llium i ciència per saber-la interpretar. El metge podrà ésser que doni mort en lloc de la vida, si li manquen els coneixements necessaris. Cada professió mal aprofitada serà una font de mals per a la societat i una terrible causa de remordiments propis. L'única deu de felicitat d'aquest món és el compliment del deure. Ell consola en la vida, consola en la mort, i consolarà en l'eternitat" (1126)

De la reflexió i de la docència a Vic en trobam un reflex de les seves aportacions, a l'anàlisi que va dur a terme sobre l'ensenyament a "EL Criterio", a on ens vol deixar un testimoni no tan sols d'allò que teoritzaven sinó del que ells practicaven (1127)

Aquí no tan sols ens referirem a El Criterio, sinó també a les seves aportacions a través de les col·laboracions als periòdics en els que va participar, com a editor o bé com a redactor , per exemple ens interessa la crítica que va fer al Pla d'Estudis dels liberals moderats del 1845, anteriorment esmentat.

L'obra de Jaume Balmes referent a l'anàlisi educativa és poc coneguda, i poc valorada des del punt de vista de les seves idees pedagògic-organitzatives i moralistes que oferí a través dels seus escrits.

Per altra banda, Balmes, era una figura controvertida en el seu temps, unes vegades acusat de conservador, altres de reformista. Era, això sí, un home que va viure profundament la implantació del reformisme liberal a l'Estat espanyol a partir de la mort de Ferran VII, tot i essent lluitador a favor de la problemàtica conciliació entre liberals moderats i carlins, aspecte que va marcar gran part de la seva vida.

Políticament, doncs, podem afirmar que era un eclèctic, d'aquí el seu intent frustrat d'aconseguir que es dugués a terme el matrimoni entre Isabel II i el fill de Don Carles, amb la voluntat de propiciar la solució monàrquica, la supressió del conflicte bèl·lic en definitiva, però els seus esforços foren inútils, al manco en el que fa referència al matrimoni monàrquic. (1128) Ell el que volia era salvaguardar la monarquia de tendències excessivament liberals, i possibilitar la conservació d'un tradicionalisme moral de convivència social, que salvaguardàs el catolicisme.

Així i tot va esser receptiu a les noves idees mentre no anassin en contra de la seva moral cristiana, però sense oblidar els aspectes positius que ell trobava a la tradició catalana i espanyola, perquè no cal oblidar que Balmes va esser una de les peces claus en el pensament tradicionalista català. (1129)

Aquests aspectes obligaven a Jaume Balmes a mantenir una lluita continuada des de la dialèctica que significava la confrontació, la contraposició i a vegades la comparació, entre la

moral tradicional catòlica de l'Església-institució i la progressiva institucionalització del liberalisme, sempre tenint en compte les diverses matitzacions que paulatinament s'introduïen. La nova moral no acabava d'acceptar el paper tradicional que fins llavors s'havia mantingut en el món secular, però també és veritat que els moderats pactaren amb l'Església una recuperació del seu poder, no sempre amb el resultat desitjat, de totes maneres els temps i la societat havien canviat i ja no podia ésser el mateix que temps enrera. La societat ja vivia un procés de modernització determinat, una dinàmica diferent, i per altra banda a Balma li preocupava, en definitiva, conservar les essències del cristianisme i preveia que el liberalisme no afavoria, si es mantenia conseqüent, la recuperació de la moral cristiana.

Recordem que Balma vivia en una època en que, al menys aparentment, es pretenia aconseguir, des del punt de vista liberal, la consecució i consolidació de la secularització del sistema escolar en procés de construcció, si parlem legislativament. En aquests mateixos moments, Jaume Balma, polemitzava sobre la funció educadora de l'Església i s'oposava a la burocratització que significava la idea centralitzadora i uniformitzadora que implicava l'aplicació del Pla d'Estudis Gil de Zárate-Pidal de 1845.

Jaume Balma pareix que va comprendre els canvis patrocinats des de l'Europa més desenvolupada des de la Revolució Industrial, que en part desitjaven els liberals espanyols, però sense oblidar les matitzacions corresponents motivades per les circumstàn-

nies soci-polítiques, que feren que en gran part aquestes idees fossin adaptades pels moderats des del poder polític i els empresaris més emprenedors en el terreny econòmic, sempre condicionats per a les possibilitats reals que oferia el mercat interior i exterior. Naturalment els va comprendre des de la dimensió de la seva moral cristiana.

Conscient dels canvis que es vivien en el seu temps va procurar assumir el que fos tolerable des de la seva mentalitat, i per exemple rebutjar les pautes secularitzadores que fessin perillar el possible poder de l'Església, que en gran part se li anava de les seves mans. D'aquí que procuràs defensar les seves postures ideològiques des del punt de vista de la filosofia que s'ha anomenat del sentit comú.

El pensament social i polític de Balmaes pot quedar resumit, segons les indicacions de Salvador Giner que creu que Balmaes romp subtilment amb el pessimisme típic del tradicionalisme i accepta la idea "de perfeccionament de la societat", identificat amb el concepte de civilització. Encara que Balmaes ataca els liberals radicals és partidari d'un programa polític d'acció social que camini cap a la creació d'una comunitat humana en la que existeixi la major intel·ligència, moralitat i benestar possibles. (113)

Una de les crítiques que fa Balmaes a les ideologies del seu temps va dirigida als socialistes utòpics, però amb una reflexió manca visceral que la de Donoso Cortés, per comparar-lo d'algun manera amb algun altre pensador catòlic de la seva època, perquè creu que les propostes d'aquests són perilloses

per a la continuïtat de la moral tradicional catòlica i poc pragmàtiques pel model de societat que s'anava construint.

A Balme se'l considera com un dels introductors, a l'Estat espanyol, de la filosofia social del positivisme europeu.

Balme, en definitiva, criticava tot canvi radical perquè creia que generava desequilibris i violència, que dificultava l'evolució natural de la societat.

També és veritat que a Jaume Balme l'han utilitzat per dur a terme plantejaments d'un desmesurat espanyolisme, en contradicció amb els que diuen que fou el filòsof que la naixent burgesia catalana esperava o, per ventura, és que Balme va jugar un paper contradictori, reflex de les contradiccions que va viure l'esmentada burgesia.

Segons Eduard Valentí (1131), Balme fou un dels iniciadors del modernisme català i, per altra banda és evident, que en el seu pensament polític hi és present la idea de Catalunya. Fins i tot se l'ha considerat l'iniciador, entre altres, de l'escola filosòfica catalana. Balme amb la seva filosofia "del bon sentit", pretén aconseguir una síntesi entre la tradició i la modernitat, la qual cosa ens ratifica en la idea que la seva filosofia i, en general, la majoria dels seus plantejaments polítics i socials, són eclèctics, però sempre baix d'una manifesta pressió de les seves idees religioses institucionals o no.

Aquesta pressió ideològica que imbuïa el seu pensament catòlic i social pot quedar resumida amb aquesta frase: "no es la política quien ha de salvar a la Religión; la Religión és quien ha de salvar a la política". Això vol dir, segons el

meu parèixer, que la Religió per a Balmes, condiciona els afers polítics i socials. Balmes és un defensor de catolicisme de l'ofensiva liberal, i el catolicisme havia d'ésser font de solució de molts dels mals de la seva pàtria.

És bastant clar que en política era defensor de l'aliança de les forces anti-revolucionàries perquè eren les més pròximes a l'assumció del fet catòlic, acusava els liberals d'anar en contra de la religió catòlica, i amb això atacar el més popular de la seva nació. (1132)

Hi ha fets que justifiquen aquesta preocupació anti-liberal de Balmes, com per exemple la política desamortitzadora, el procés secularitzador que vivia la política del seu temps, especialment durant la regència d'Espartero. Es veu que la situació política que es vivia a l'Estat espanyol era un tema que li preocupava bastant, sobre tot a partir de 1840 quan publica, per exemple, "Consideraciones políticas sobre la situación de España". En aquest sentit les circumstàncies no li eren gaire propícies ja que els esdeveniments polítics no l'afavorien excessivament, pensau que quan criticava a Espartero, aquest començava l'escalada al poder: el 18 de maig de 1841 és nomenat Regent. (1133)

Malgrat les dificultats, Balmes, decideix instal·lar-se a Madrid, després que "la Sociedad", per exemple, no li servis per catapultar les seves propostes polítiques, i a 1844 decideix fundar un periòdic polític a la capital de la Cort com fou "El Pensamiento de la Nacion" que surt per primera vegada el 7 de

febrer de 1844, que volia ésser una catapulta de les seves idees i pretensions polítiques.

1845 també és un any clau per a Jaume Balmes, i les circumstàncies polítiques, aparentment amb els moderats en el poder, li eren més favorables, ja que per exemple el 17 de febrer de 1845 presentava un projecte de llei que proposava la devolució dels béns al clero secular. Però tampoc no va aconseguir els seus propòsits, ja que el tema clau que era el matrimoni d'Isabel II li va sortir foradat, i no aconseguiria l'esperada conciliació entre els diversos partits que conformaven l'espectre polític dominant del moment: el partit progressista, el partit moderat i els carlistes. (1134)

Desconsolat, el 25 d'abril de 1845, Balmes, se'n va a París, però ben aviat torna a Madrid, a on publica "El Conciliador" que també fracasa en les seves intencions de pacte múltiple, ja que, en definitiva, Isabel II es casa amb l'infant Francisco de Assís.

Això, però, va significar per a Balmes el retorn a la seva labor filosòfica i reflexiva, i publica una sèrie de llibres, entre els que hem de comptar "El Criterio", a on trobam plantejaments educatius que ens interessa estudiar. (1135)

Per altra banda tots sabem, a partir d'aquest temps, que Balmes ja s'acostava a la seva mort, puix que el 8 de juliol de 1848 moria a Vic a l'edat de 38 anys.

Ara ens toca aprofundir en el seu pensament pedagògic, que

és l'objecte d'aquest apartat.

Que també té una data clau, la de 1845, en la que publica una sèrie d'articles a "El Pensamiento de la Nación" dedicats a criticar "El Nuevo Plan de Estudios" d'aquest any.

Aquest Pla d'Estudis, elaborat per Antonio Gil de Zárate, presentat i signat pel Ministre de Governació José Pidal, a on Balmes critica la seva centralització a l'estil francès, ja que considerava que el model francès no era aplicable a la realitat educativa de l'Estat espanyol. Creu, entre altres coses, que Madrid no està a l'altura de París, com a capital científica i literària. Critica també l'intervencionisme estatal a la Universitat i l'excessiva independència de la Universitat de Madrid, tot acusant-lo de monopoli universitari. (1136)

És una data important també perquè es publica per primera vegada "El Criterio" a la Imprenta Brusi, per l'impresor i editor del Diari de Barcelona, que era una obra de filosofia elemental però que ens aporta significatives reflexions morals i pedagògiques que ens interessen en el nostre estudi, i per esser l'obra de conjunt que més representa el pensament pedagògic de Balmes. (1137)

Per a Antonio Ramos, "El Criterio", significa:

"... la obra que mejor patentiza la trayectoria lógico-pedagógica de Balmes es el Criterio. Contiene tratados sobre educación de la sensibilidad, de la percepción, del juicio, del raciocinio, de los sentimientos, de la imaginación, de las pasiones y del carácter".(1138)

És a "El Criterio" on Balmes ens defineix el concepte educa-

ció, en termes de psicologia de la voluntat:

"El espíritu se desenvuelve con el trato, con la lectura, con los viajes, con la presencia de grandes espectáculos, no tanto por lo que recibe de fuera como por lo que descubre dentro de sí. ¿Qué le importa el haber olvidado lo visto u oído si se mantiene viva la facultad que el afortunado encuentro le revelara? El fuego prendió, arde sin extinguirse, poco importa que se haya perdido la tea.

Las facultades intelectuales y morales se excitan también como las pasiones. A veces un corazón inexperto duerme tranquilamente el sueño de la inocencia: sus pensamientos son tan puros como los de un ángel, sus ilusiones, cándidas como el copo de nieve que cubre de blanquísima alfombra la dilatada llanura; pasó un instante; se ha corrido un velo misterioso; y el horizonte se ha convertido en un mar de fuego y de borrascas. ¿Qué ha sucedido? Ha mediado una lectura, una conversación imprudente, la presencia de un objeto seductor. He aquí la historia del despertar de muchas facultades del alma. Criada para estar unida con el cuerpo con lazo incomprendible y para ponerse en relación con sus semejantes, tiene como ligadas algunas de sus facultades hasta que una impresión exterior viene a desenvolverla" (1139)

Ens parla de les forces latents com a factors de desenvolupament personal, com a element excitador i desenvolupador de les qualitats de les que el creador ens ha dotat, i proposa resignació cristiana, a les circumstàncies de la vida que limiten l'home per l'educació rebuda o de la professió elegida que ens han limitat les possibilitats naturals que hauríem pogut assumir com a inherents a la nostra personalitat.

Per tant l'educació rebuda facilita o dificulta el que els homes trobin i aprofundeixin, en el seu interior, les seves possibilitats.

Balmes ens fa una mescla de Teologia i psicologia per

aconseguir justificar la religió en relació al desenvolupament de les qualitats humanes, l'educació ha d'atreure les facultats innates de l'home, per aconseguir un model d'home realitzat. Si no vegeu aquestes paraules que va pronunciar l'1 d'octubre de 1837, que també ens ajuden a definir el que entenia Balmes per educació, facilitar i motivar les condicions que el Creador a disposat:

"...¿Al ver realiza do aquel grande y fecundo pesamiento de que una de las primeras necesidades de la sociedad es la acertada instruccion de la juventud, y de que, aun en medio de las más azarosas circunstancias, no debe jamás dejarse en olvido un objeto de tamaño importancia? El Creador ha favorecido al hombre con el sublime don de la inteligencia; pero si ésta no recibe un impulso que active su desarrollo, permanece como un metal precioso que la mano del artífice no ha sacado de la mina.

¿Queremos apreciar los prodigios que puede hacer la instruccion, y el inmenso y funesto vacío que deja su olvido? Echemos una ojeada sobre los varios países que en distintas épocas de la sociedad ha recorrido la civilizacion y la cultura; los mismos pueblos que hoy vegetan en la abyeccion más estúpida eran en otro tiempo aventajados modelos en toda clase de conocimientos científicos y artísticos, mientras otros que a la sazón vivían desconocidos entre las malezas de sus bosques o no tenían otra nombradía sino la que les diera su ferocidad y su barbarie, rayan ahora al más alto punto en todo linaje de adelantos". (1140)

Ara aquí hi trobam nous elements d'anàlisi, polítics i socials, i ens presenta la importància que té per a ell la instrucció, que moltes vegades confon amb educació.

En aquest discurs ens argumenta raons d'Estat i d'interés social per impulsar la instrucció dels pobles, en aquests interessos socials situa els econòmics com a fonamentals a la societat que vivia.

Per a Balmes la situació de la societat en relació a la indústria i el comerç, i a raons morals, exigien la potenciació de les matemàtiques i el dibuix. (1141) Aspectes que són el bessó de la seva intervenció, ja que:

"Para que pueda formarse una idea cabal de la alta trascendencia que envuelven los intereses industriales i mercantiles, para que se comprenda la necesidad que tiene todo gobierno de cobijar con su proteccion y fomento aquellos ramos de instruccion que son la base de todos los adelantos, se me permitirá echar una rapida ojeada sobre el estado actual de las sociedades modernas con respecto a la industria y comercio, pues sólo de esta manera es dado concebir la deplorable suerte a que se condena un pueblo que los mire con indiferencia; entonces, y sólo entonces, se concebirá la razón por que algunas naciones que, por su ingenio, por su clima, por su situacion geográfica, parecen llamadas al más alto grado de elevacion y pujanza que raya en humillacion y abatimiento". (1142)

Segueix, amb aquesta tònica, en defensa de la potenciació de la nova economia i de la nova estructuració social, com un signe de civilització i de cultura. (1143) I justifica la preponderància de la nova classe dominant, com a potenciadora del nou estat social.

Però no crec que pensés amb una transformació econòmica, almanco teòricament, sinó que fruit de l'ambient provocat per la civilització que es vivia reconeixia un canvis econòmics, sense anar més allà.

Era una forma de justificar el domini de la burgesia en el camp de l'economia, fruit de les circumstàncies del seu temps, però també criticava al capitalisme com a fórmula rassa materialista per dur els negocis de la terra.

Dins aquest context podem considerar Balmes, igual que De la Sagra i Ildefons Cerdà, com un iniciador de la Sociologia a l'Estat espanyol. En concret Balmes té reflexions sobre la importància d'estudiar els fets i l'ordre social i, per exemple, podem recordar afirmacions com les següents: El que pertany "al orden de la sociedad humana" és condicionat i sotmès a "las ciencias históricas o más propiamente sociales". "El estudio del orden social podría llamarse filosofía social o, si se quiere, filosofía de la historia". Aquí Balmes fa coincidir la Història amb la Sociologia. (1144)

En els seus escrits polítics es preocupa per definir la societat:

"Partiendo del principio de que una verdadera sociedad es una pluralidad de individuos conscientes, que se conciben ligados los unos a los otros por relaciones sensitivas, intelectuales y voluntarias, por una comunidad de sentimientos, de ideas y de deseos, es lícito considerar en ella todo un sistema y unidad estructural. Los que han admitido una concepción puramente mecánica de la sociedad no se han dado cuenta tal vez, de que matan el principio más importante de cuantos producen energías sociales: la acción de la conciencia y de la libre voluntad". (1145)

Amb aquestes crítiques Balmes intentava superar les concepcions organicistes de tipus cristià de la societat. Herbert Auhofers explica aquesta postura i diu que Balmes només considerava aquest organisme social en sentit analògic i que no era una unitat substancial sinó una pluralitat estructurada. (1146)

Balmes creia en la necessitat, quan tractava temes de

moral, social i política, d'aplicar a la seva anàlisi el mateix criteri que a les ciències naturals: l'observació. (1147) Per tant la seva visió ens sembla molt empirista.

De la importància que donava Balmes a l'estudi de la societat són significatives les paraules que citam:

"La sociedad, como el individuo, puede considerarse bajo diferentes aspectos y en diferentes relaciones, de donde resultan distintos órdenes de hechos e ideas que dan origen a otras tantas ramificaciones de la ciencia social. Orden material, intelectual, moral, religioso, político, administrativo, social, he aquí unas palabras que andan en boca de todo el mundo, pero que no van siempre deslindadas y definidas cual conviene para fijar debidamente la naturaleza y relaciones de los hechos que expresan. Nos ocuparemos, pues, de esa definición y deslinde; que el tiempo empleado en esta tarea no será ciertamente tiempo perdido." (1148)

I a continuació ens passa a definir els ordres que ha comentat, ens interessa assenyalar, en el nostre cas, el que diu de l'ordre moral, l'ordre intel·lectual, i l'ordre social. De l'ordre moral ens diu: "cuando se le contrapone al orden intelectual, social, etc. encierra lo perteneciente a las costumbres en cuanto si son buenas o malas." (1149)

De l'ordre intel·lectual: "abarca todo lo relativo a los conocimientos humanos" (1150)

Finalment, de l'ordre social ens diu que es refereix a "la organizacion intrínseca de la sociedad, político se aplica a su gobierno; lo primero encierra las ideas, las costumbres, los hábitos, las instituciones independientes a la forma de gobierno", així l'ordre social queda diferenciat de l'administratiu i el polític. L'ordre polític és aplicat a l'organització del

poder públic i la forma en que està fonamentat en la societat.

(1151)

Insisteix, però, que l'ordre social és el que abarca tot l'estat social, tot allò que globalitza la societat. Amb aquesta concepció de la realitat social ens vol donar a entendre que, dins l'ordre social, hi estan compresos l'ordre moral i l'intel·lectual, per tant l'educació estaria connexionada amb tots aquests.

Ens posa un exemple analògic:

"... en un individuo se encuentran lo físico, lo moral, y lo intelectual, y cualquiera de estas partes que se olvide al considerarlo, queda incompleto el conocimiento de él y no puede decirse que se le comprende con perfección; lo propio, pues, puede afirmarse de la sociedad, y así nunca se podrá decir que se ha conocido perfectamente el estado social de un pueblo hasta que se conozca todo cuanto pertenece a su estado material, moral e intelectual." (1152)

A partir d'aquí ja ens interessa aprofundir el que entenia Balmes per educació, ja que la lligava molt a la instrucció, i per tant a la intel·ligència i al criteri moral. Considerava l'educació i la instrucció com a dos grans germans de l'organització social, per això deia que "la educación es al hombre lo que el molde es al barro". (1153) L'home sempre depèn d'un altre home, i el procés educatiu es genera a través dels pares, els mestres, els amics i la mateixa vida.(1154) És l'educació que forma el comportament de l'home i hi incideix.

Per comprendre la importància que donava als diferents nivells educatius podem passar a analitzar el que entenia per

instrucció primària.

L'ensenyament ha de tenir predilecció per cobrir l'educació religiosa i moral, segons Balmes. Però també considera, com molts dels seus contemporanis, la importància de la primera educació i els coneixements adquirits. Creia que la preparació d'un bon mestre era imorescindible, en aquest nivell educatiu, i pensava que "fuera de desear que los maestros no solo profesasen principios religiosos y morales sino que los pusiesen en practica", la qual cosa ens fa insistir en el gran condicionant que ens ofereixen les idees pedagògiques de Jaume Balmes, que com a apologeta catòlic anteposa la formació religiosa i moral catòlica a l'educació del tipus secular que s'obria camí. (1155)

De la importància de la instrucció primària, concretament ens diu:

"Uno de los primeros cuidados que han de ocupar a los gobernantes y a todos los que, teniendo alguna influencia directa o indirecta sobre la sociedad, se interesan por el bien de sus semejantes, es sin duda la instruccion primaria. Si esta se halla arreglada, si presiden a la misma, la religion y la moral, resultarán los hombres más instruidos y menos viciosos, porque la generalidad de ellos no se forma con el estudio de elevadas ciencias, ni está destinada a carreras literarias, sino que viviendo en una condición honesta conservan en el resto de sus días lo que se les ha enseñado en la primera edad, sin que tengan ocasión de añadir al caudal de sus luces otra cosa que las lecciones de la experiencia." (1156)

Aquesta instrucció està lligada a l'evolució de l'infant, i ens parla de la infància com una etapa de la vida amb dues qualitats: 1ª facilitat per rebre tota classe d'impres-

sions; 2ª dificultats per comprendre moltes coses al mateix temps. (1157)

Per facilitar a l'infant el procés educatiu és important que el mestre acompleixi una sèrie de condicions. Balmes pensa que els mestres haurien d'esser persones que no es preocupassin només pels principis religiosos i morals, sinó que seria necessari: "buscar para estos destinos hombres sinceramente requeridos, porque de otra suerte no es posible que los niños no presenciaren repetidas veces escenas que los escandalicen." (1158)

Malgrat aquest paternalisme moralitzent, considera que la tasca del mestre és més difícil del que pareix a simple vista, no pel fet d'ensenyar a llegir i escriure o algunes nocions elementals de religió, sinó per la diligència que el mestre ha de tenir per conduir els infants a la seva pròpia maduresa. Ensenyar els infants exigeix una preocupació i feineria, i més tacte que amb tot allò que era corrent al seu temps. Es queixa de la manca d'escoles per a la formació dels mestres i que això facilita la seva improvisació, per això es converteixen les escoles en reunió d'infants on es fa de tot llevat d'aprendre. (1159)

Segons la seva opinió, els mestres han de tenir present les qualitats de l'infant esmentades anteriorment. Han de comprendre quan es necessari utilitzar un mètode o l'altre a l'ensenyament, i degut a la dificultat que té el nin a comprendre moltes coses al mateix temps, aconsella un mètode senzill ja que ha de procurar que l'infant superi els obstacles

naturals a la marxa d'una intel·ligència que dóna les primeres passes. (1160)

En el que es refereix a la forma de transmetre els continguts es fa una sèrie de preguntes com per exemple:

"¿Cuántos son los niños que os diran el catecismo de un extremo a otro, y, no obstante, son incapaces de expresar con acierto el sentido de una línea? En prueba de esto desviamos en las preguntas del orden en que las han encontrado en el libro, servios de otras palabras precisándolos de esta suerte a mudar también ellos las suyas y notareis que a una pregunta le aplican una respuesta desbaratada, tomada al acaso de otro lugar del catecismo, dando así a entender que recitan por pura rutina, y que se ha llenado de palabras su imaginacion, mas no de ideas su entendimiento." (1161)

Aquesta reflexió ve a rel de la crítica que fa Baimes a l'excessiva memorització, a la poca atenció que posa l'escola en la comprensió. Això vol dir que no es procura despertar la intel·ligència.

Una altra de les preguntes que es formula és:

"Créese por ventura que los niños de edad de 8 a 9 años no son capaces de formarse ideas claras y exactas de muchos objetos, con tal de que le sean presentados con sencillez y buen orden correspondiente? ¿Porqué al propio tiempo que se les hace decorar el catecismo no se les podría presentar en pocas palabras y en pequeño número de lecciones la historia de la religion y obligarlos a referirla ellos mismos, prescindiendo de los términos del libro que les sirviese de texto?" (1162)

La resposta és afirmativa perquè ens indica com els nins, sovint, presenten historietes dels seus companys, o de la família o d'ells mateixos, fins i tot del poble allà

on viven. Perquè no aplicar això mateix a l'ensenyament de la religió i a la història de l'església? es demana Balmaes. També ens ho diu quan es refereix a l'ensenyament d'altres matèries, en definitiva: "a todos los objetos en que se instruya a los niños." (1163)

Acaba per fer una crítica sobre l'estat en que es trobava el sistema educatiu, en concret la instrucció primària i apel·la a les autoritats a vigilar-la amb més deteniment, i utilitzar els mitjans necessaris per aconseguir mestres idonis.

Era conscient del moment reformista que es vivia en aquell temps a l'Estat espanyol, diu que no mancaven lleis ni institucions per a tot però, per desgràcia, al camp de l'ensenyament moltes de les lleis queden sense "obrar, amortiguadas, adormecidas, sin producir ningún resultado hasta que su utilidad las hace caer en desuso, y el desuso acarrea el olvido". (1164)

En aquest cas Balmaes usa la comparació amb altres països per indicar la importància que es dona a la instrucció primària, considera que a l'Estat espanyol aquesta instrucció:

"...haya estado entre nosotros tan descuidada, sea tan reducido el número de las escuelas, y estas disten mucho de llegar a la perfeccion en que las tienen otras naciones. Y no es que nos falten medios para obtener lo mismo que ellos han obtenido, sino que por un fatal efecto de un concurso de circunstancias, y también por esa especie de pereza habitual que se ha hecho hereditaria, no hemos cuidado de mejorar

los métodos, ni de informarnos siquiera de los adelantos en nuestros vecinos, y, sobre todo, no hemos pensado en aprovechar los muchos recursos de que disponíamos para el efecto, si hubiésemos acertado a dar la competente dirección a fondo e instituciones que podían fecundar el país haciendo su propio bien y asegurando su conservación y mejora." (1165)

També és veritat que s'adonava que, probablement, els temps havien canviat, i al manco hi havia persones preocupades per reflexionar i proposar millores al sistema educatiu. Considera que són moments propicis per que el govern impulsi decididament la instrucció primària, que crei escoles o que millori les existents, i fa vots perquè la revolució acabi i la societat es beneficiï del avanços útils que es produeixen a les nacions europees més desenvolupades. (1166)

L'ensenyament primari ha d'esser una de les primeres preocupacions dels governants, donada la seva incidència a la societat. Els governants i tots els que tenen una certa influència a la societat han de procurar que la instrucció primària estigui conforme a les condicions òptimes de les exigències de la societat que es viu.

El plantejament bàsic de la seva concepció, que considera la religió i la moral com a punts claus pels que han de vetllar els responsables del sistema educatiu, és que els homes valorin, per damunt la seva instrucció, la seva formació religiosa. No perquè siguin més instruïts seran més ben educats. L'educació primària ha d'esser el fonament per desenvolupar els individus per a la vida, per tant no es tracta de fer grans savis sinó que l'home hagi rebut els fonaments educatius en els primers

anys de la vida, i així pugui desenvolupar-se personalment, amb la sola experiència.

Però insisteix que la instrucció i l'educació resulten estèrils mentre no sien fonamentades sobre la religió.(1167)

El que manca als homes per obrar bé no és un coneixement especulatiu i general sinó el pràctic amb aplicació a tots els actes de la vida. També és veritat que Balmaes corregeix aquesta afirmació quan a El Criterio proposa un ensenyament crític, en favor d'un model d'home reflexiu davant les idees dels altres, i aquesta reflexió ha d'esser preparada a través d'una correcta educació. Per explicar aquest punt de vista ens diu que l'home:

"No admira ideas sin analizar, ni proposición sin comprobar, formarse una ciencia propia que le pertenezca como su sangre, que no sea una simple recitación de lo que ha leído , sinó fruto de lo que ha observado y pensado." (1168)

Aquesta és una visió personalista des del punt de vista de la interiorització dels elements vivencials de l'individu. En el fons, el seu concepte d'educació es basa a l'individualisme més que a la socialització, un individualisme espiritualista que no té res a veure amb el seu pragmatisme, que a nivell d'idees potencia en defensa de la convivència social.

Per comprendre el pensament de Balmaes sobre la segona ensenyança i l'ensenyament universitari ens podem fixar en el document més representatiu que ens va deixar l'autor: "El nuevo plan de estudios", de 1845, presenta una crítica a un pla que fonamentalment es dedicava a aquests nivells educatius. (1169)

Aquesta crítica va dirigida a qüestionar la centralització a l'estil francès, com ja hem indicat. Rebutja l'excessiu intervencionisme estatal i una exagerada dependència d'aquest monopoli que suposa la Universitat de Madrid. (1170)

Aquestes crítiques van dirigides a menysprear el poder civil, per exemple, és contrari a l'exclusivitat concedida al govern central de nomenar els rectors, en contra de l'intervencionisme governamental a través dels caps polítics, la qual cosa serà determinant a l'hora d'instalar el sistema reformista que tindrà característiques unidireccionals, d'alt a baix i de centre a perifèria.

Pel que fa referència a la segona ensenyança, no combrega amb l'article segon degut al paper que li assigna dins el conjunt de la distribució d'ensenyament:

"Si, como dice el artículo 2º, 'la segunda enseñanza es continuación de la instrucción primaria elemental completa', por qué no hacer entrar esta última en el plan formando un todo más compacto?" (1171)

Crec que les crítiques que Balmaes dirigeix a aquest pla d'estudis tenen un matís neoclàssic, però quan parla de la segona ensenyança es preocupa de la continuïtat en els estudis i de la manca de globalitat en els plantejaments existents per la desconexió marcada entre primària i secundària, que pareixen superar el seu pensament tradicional.

Als plantejaments que ens indica, es deixa sentir també el seu esperit utilitarista a la moda dels seus antecessors

Il·lustrats. Es planteja la necessitat de superar la formació estrictament literària que es proposa en el pla referent a la secundària elemental:

"No acertamos a concebir la falta de tino con que se ha procedido en esta parte. Fijémonos en el primero de los cinco años en que se dará la enseñanza elemental. Comprende nada menos que lo siguiente: "1º gramática castellana. 2º Rudimentos de la lengua latina. 3º Ejercicio de cálculo aritmético. 4º Nociones elementales de geometría. 5º Elementos de geografía. 6º Mitología. 7º Principios de historia general." ¿Qué pueden aprender con tanta balumba de asignaturas un niño de diez o doce años? ...Todas ellas es obligatorio para todos los que quieran hacer la carrera literaria. Para ser admitido al estudio de cualquiera de las facultades de filosofía; y este grado exige como condición necesaria los estudios de segunda enseñanza elemental. De aquí resulta que todos los niños tendrán que estudiar todas las asignaturas expresadas, aun los que no estén decididos a seguir la carrera literaria ..." (1172)

Balmes, troba inconnexió entre les ensenyances de les diferents matèries que conformen el currículum dels cursos, i considera excessiva la quantitat de matèries. També nota la mancança de matèries més tècniques, com dibuix linial, en el sentit que es podran cursar però no seran obligatòries.

A Jaume Balmes li preocupa que no hi hagi estudis de filosofia moral, i fa algunes reflexions de tipus sociològic, com per exemple:

"...muchas serán las familias, aun de las medianamente acomodadas, que no podran o no querran enviar a sus hijos a un establecimiento situado a larga distancia aun sin atender al aumento de gastos que ocasiona el entendimiento por separado, media el grave inconveniente de tener que enviar fuera de casa a niños de corta edad ... Verdad es que, segun el Plan podran establecerse institutos en otros pueblos (es refereix

als que no siguin capital de província) mediando razones especiales; pero la dificultad está en que los institutos de las capitales tendrán interés en que estas razones no medien, y además no será fácil en un pueblo subalterno reunir fondos necesarios para plantear un instituto ..." (1173)

Com és natural, es fica amb els plantejaments del pla en relació als estudis de teologia i la reforma dels seminaris conciliars. Per exemple, respecte als seminaris ens diu:

"Entre estos establecimientos no se cuentan los seminarios; pues ni tienen cabida en la clase de los públicos, que segun el art. 42, son aquellos que en todo o en parte se sostienen con rentas destinadas a la instrucción pública y estan dirigidos exclusivamente por el gobierno, en cuyo caso no se encuentran los seminarios; ni tampoco caben en la clase de los establecimientos privados como salta a los ojos por el nombre mismo, y se declara en todo el título segundo. De esto resulta que, aun suponiendo que un seminario tenga todas las asignaturas de 2ª enseñanza elemental, no disfruta el beneficio de la incorporación, y, por consiguiente, será de inferior condición, no solo a los institutos, sino también a los establecimientos privados. Así un particular cualquiera, mayor de 25 años, y que tenga las demás condiciones exigidas por la ley, podrá fundar un establecimiento de enseñanza con la validez de los cursos, mediante incorporación, facultad de que estará privado un obispo en su respectivo seminario. ¿Es esto justo? ¿Es religioso? No culpamos la intención; solo hacemos notar el hecho." (1174)

Però la crítica ja estava feta, no podia consentir que els bisbes no vetllassin per la moralitat dels ciutadans, i no gaudissin de les mateixes prerogatives que les institucions privades de segona ensenyança, malgrat complissin els mateixos requisits.

Seguia amb els plantejaments dramàtics que el caracteritzaven quan es tractava que el govern de l'Estat adquirís protagonisme enfront de l'Església. Sobre aquest tema manifesta que es dedueix:

"... Una cosa bien triste; y es que asoma en España el monopolio universitario, la funesta lucha entre Iglesia y Estado: medítelo el gobierno; medítelo el clero; medítelo los obispos; y precávase a tiempo una discordia semejante a la que destroza el reino vecino. ¿ No habría un medio de conciliación? ¿ No se podría adoptar con las modificaciones que se juzgasen oportunas el sistema antiguo? El artículo 10 del plan Calomarde admitía la incorporación de los cursos de filosofía a los seminarios mediante ciertas condiciones de las cuales una era que 'El plan literario de estudios, las asignaturas de cátedras, el plan literario de estudios, las asignaturas de cátedras, matrículas, duración del curso, academias, horas y métodos de enseñanza fuesen los mismos que en las universidades'." (1175)

La gravetat que ens indica, amb aquestes paraules, li servia per reivindicar la llibertat d'ensenyança de l'Església. Era una forma de remoure els interessos del clergat en favor dels estudis del seminari conciliar, perquè servissin d'estudis preparatoris de la Universitat. Apella als clergues a no estimular la posada en marxa del pla. (1176)

Segons Viñao Frago, la crítica fonamental de Balmes va adreçada al tema de la llibertat d'ensenyament i a la situació i regulació dels centres privats:

"Rechazo, conforme ya se ha indicado, del derecho de inspección reconocido a los jefes políticos sobre 'todos los establecimientos de instrucción pública' de sus provincias.

Rechazo del uniformismo en los métodos y contenidos, o forma de desarrollarlos; en su opinión, como también ya se ha señalado, en el ingreso a la universidad, solo debía exigirse la demostración en un examen, del conocimiento de unas disciplinas, dejando total libertad sobre donde y de que forma se habían adquirido.

La regulación establecida para los establecimientos privados suponía la exigencia de una serie de condiciones que era cumplir -sobre todo en cuanto a titulaciones del director y profesores-, ..." (1177)

A l'"Exposición de motivos" del pla quedava contemplada la possibilitat que:

"... Ciertó es que algunas de las condiciones que el proyecto exige no podrán ser desde luego efectivas; cierto es igualmente que existen intereses creados a sombra de las disposiciones vigentes; pero el gobierno procurará en las aplicaciones conciliarlo todo, concediendo plazos y adoptando reglas para que el paso del actual orden de cosas al nuevo se verifique paulatinamente y sin lastimar intereses legítimos." (1178)

El punt de vista de Balmes no coincidia amb aquesta proposta perquè considerava que les arbitrietats de la llei eren males de solucionar i quedaven a la voluntat del que tengués el poder en el moment d'aplicar-se.

Es veu que Balmes no va poder mantenir la seva postura manifestada al principi d'aquesta sèrie d'articles de neutralitat i no partidistes. (1179) Es decanta cap a postures antigovernamentals, al contrari, per exemple, que Gil de Zárate que des d'un principi presenta l'ensenyança com a qüestió de poder, qui domina l'ensenyança té poder. (1180)

La crítica que fa als estudis de teologia va dirigit a com:

"... En esta parte del plan, como en algunas otras, parece descubrirse cierta dejadez de pensamiento en que el autor se muestra más bien ocupado en llenar casillas de asignaturas que no en señalar con exactitud qué es lo necesario, lo útil, lo posible. La vaquedad de la expresión indica la poca claridad de las ideas." (1181)

A continuació, Balmes, descriu els establiments públics d'ensenyança, queden dividits en instituts, universitats, escoles especials, i col·legis reials. La primera crítica a aquesta

distribució que va dirigida a fer notar:

"... La incertidumbre del autor sobre la utilidad y posibilidad de lo que se establece; lo que indica escasez de datos y falta de madurez en el proyecto". (1182)

Balmes es formulava nombrosos interrogants, com per exemple: "¿Cuál es el carácter distintivo de los institutos superiores o de primera clase?", "¿dónde se establecen dichos institutos superiores?", "¿De qué prerogativas disfrutan?" etc. (1183) Preguntes amb respostes bastant escèptiques, considerava que les idees que s'oferien als plantejaments oficials ignoraven aquests interrogants.

La seva preocupació central en aquest apartat era la mania, en aquest cas probablement justificada, que li provocaven els privilegis otorgats a la Universitat de Madrid:

"No cabe ya ninguna duda de que la Universidad de Madrid no será como las demás ha de ser el centro de la unidad, la organizadora, el modelo de todas ellas a Madrid será necesario acudir para perfeccionarse en todas las ciencias para adquirir el título de superioridad; todos los honores serán para los superiores salidos de la universidad modelo; como si esa cabeza muerta que se llama capital de España, esa cabeza donde se fraguan todas las intrigas, todas las conspiraciones donde se preparan todas las calamidades del país, no ejerciese ya lo bastante su funesta influencia". (1184)

Veia aquest privilegi com a molt desyaciats per a les Universitats de províncies i critica el Ministre Pidal que, per altra banda, era bastant conservador en les seves concepcions polítiques en el sentit que:

"...Una Universidad central, tal como la pinta el señor ministro de Gobernación, no es poco improvisada;

un cuerpo de sabios no brota del suelo fecundo de real orden. Mejor hubiera sido cuidar un poco menos la centralización, dirigir todos los conatos a mejorar el personal de los profesores, ya buscando hombres nuevos, ya restableciendo algunos de los antiguos, que los hay dignísimos, y que fueron separados con la más solemne injusticia ..." (1185)

Com es veu, la crítica continua radical, encara que interessada, això ens ajuda a reflexionar sobre el significat i importància de la reforma moderada.

Tracta també el tema dels centres privats, critica les condicions que els imposen i, per altra banda, les considera inaplicables per la seva impossibilitat de complir-se. (1186)

Es queixa que en els centres privats només tendrien validesa els estudis de segona ensenyança, ja que els de les facultats majors és obligatori dur-los a terme als centres públics.

Considerava que el principi de la llibertat d'ensenyança havia d'avaluar les Universitats lliures, que volia dir el mateix que privades i catòliques.

Balmes, quan comentava les complementacions exigides als establiments privats, (només es consideraven públics els dirigits pel Govern) expressava que:

"Para abrir un establecimiento privado de segunda enseñanza es indispensable que el empresario o dueño del mismo reúna varias circunstancias que se expresan en el plan, entre las cuales figura la de presentar al Gobierno una persona que haga las veces de director. Este, a más de ser español, mayor de veinticinco años, y acreditar su moralidad y buena conducta, debe haber recibido el grado de doctor en letras o en ciencias si el establecimiento es de primera clase, y de licen-

ciado siendo de segunda o tercera. Esta última circunstancia serán muy pocos los directores que la tengan, ni ahora ni en adelante". (1187)

Malgrat això, explica com el Govern era conscient de les dificultats que l'aplicació d'aquesta normativa suposava. Insinuava que no es fes complir, donada la impossibilitat de tirar-la endavant, però a la fi decideix reflexionar sobre el cas hipotètic d'acceptar la legalitat, i passa a analitzar els contigus de les diferents classes de centres privats de segona ensenyança, en relació als canvis introduïts i als responsables dels centres on pertoca conduir aquests canvis segons la normativa establerta. Critica els estudis per massa enciclopèdics, que el ministre no hagués pensat més quina era la direcció adequada per a aquest tipus de centres, i que no arbitràs les proves més adients per aconseguir el personal que pogués garantir la corresponent aptitud de la manera més idònia. (1188)

Però allò que preocupava més a Balma era veure en perill la tasca dels escolapis, perquè de complir-se les exigències establertes, els seria obligat abandonar l'esmentada labor educativa. Les dificultats amb que quedaven les corporacions religioses en el seu conjunt eren un punt important de qüestionament al Pla i, a més a més, intuïa la implantació d'un monopoli per part de l'Estat. (1189)

Una de les crítiques més fortes que fa Balma és al sistema de funcionariat que es proposa, al respecte són significatives

les paraules referides a la centralització universitària i al seu professorat:

"La idea de considerar a los profesores como simples empleados del gobierno y de trasladarlos de unos a otros mirando las universidades como meras oficinas, solo puede adoptar quien ignore lo que es y lo que debe saber un hombre de letras. Los empleados de otros ramos llevan, por decirlo así, una vida militar, y no llegan a contraer los hábitos de los hombres dedicados a las carreras científicas y literarias. Con sus departamentos, sus notas y los manuales que han menester para el desempeño de sus atribuciones tienen cuanto necesitan para instalarse en la correspondiente oficina y trabajar en ella el día siguiente de su llegada a la población adonde se los a trasladado". (1190)

Assenyala una sèrie d'inconvenients normals en aquests casos, però és més radical quan es dirigeix al ministre Pidal i li diu:

"...ningún hombre de letras de algún mérito sufrirá con paciencia estar a las órdenes del ministro de la Gobernación para ser trasladado de un punto a otro, de un cuerpo a otro como un oficial del ejército. Mientras no posea otros medios se resignará quizás a su suerte; pero tan pronto como haya asegurado su subsistencia, si se le molesta con una traslación desagradable, contestará con la renúncia a la cátedra". (1191)

Acaba l'anàlisi del pla amb una de les preocupacions més marcades: la dels obstacles que posa a l'ensenyança eclesiàstica, però amb l'esperança que el clergat lluitarà per aconseguir el que li pareix quasi impossible; reunir les condicions necessàries per cumplir la normativa que suposava l'aprovació del Pla d'Estudis. (1190)

Per ell aquest era el punt més important, al considerar el paper que havia jugat l'Església catòlica en el sistema

educatiu. A més de la importància d'aconseguir que els educants pujassin amb una formació religiosa, perquè pensava que:

"Allí donde hay instrucción sin religión, allí hay desarrollo de la inteligencia sin moralidad, allí hay un semillero de vicios y de crímenes y allí hay, por consiguiente, un enemigo capital de la verdadera civilización" (1193)

Fins presenta la civilització quasi com un patrimoni exclusiu de l'Església catòlica, en nom de la religió, ja que ha de possibilitar una instrucció acompanyada de moral, aquesta funció només la pot complir l'Església, per aconseguir un model d'home virtuós. (1194) Fins i tot sense anomenar l'Església com institució.

Aquí podem esmentar una serie de referències de Balme, que resultarien altament aclaridores del tema, per exemple:

"El catolicismo, tan profundo en sus miras como prudente en su conducta, penetrado de la insuficiencia de la razón humana y de cuán peligroso es dejarla abandonada a sus propias fuerzas, no se contenta con afianzarla con el áncora de la autoridad, sino que, tomando en brazos el hombre desde su más tierna infancia, procura imbuir su entendimiento de ideas religiosas, de manera que todos los demás conocimientos que se le comuniquen le encuentren ya preparado". (1195)

Son paraules que Balme afirmava a El Criterio, que reflecteixen el plantejament seu, plantejament partidari en vers l'educació catòlica que condicionava totes les seves reflexions sobre el tema. Religió, en general que condicionava, segons Balme, tota la vida dels homes. (1196)

L'ideal d'home de Balmes és el que defineix la seva concepció educativa, el seu model d'home s'ha de conformar a través d'una educació moral i intel·lectual, humanista:

"El hombre es un mundo pequeño; sus facultades son muchas y muy diversas; necesita armonía, y no hay armonía sin atinada combinación, y no hay combinación atinada si cada cosa no está en su lugar, si no ejerce sus funciones o las suspende en el tiempo oportuno. Cuando el hombre deja sin acción alguna de sus facultades es un instrumento que le faltan cuerdas; cuando las emplea mal es un instrumento destemplado. la razón es fría, pero ve claro; darle calor y no ofuscar su claridad; las pasiones son ciegas, pero dan fuerza; darles dirección y aprovecharse de su fuerza. El entendimiento, sometido a la verdad; la voluntad sometida a la moral; las pasiones, sometidas al entendimiento y a la voluntad, y todo ilustrado, dirigido, elevado por la religión; he aquí el hombre completo, el hombre por excelencia. En él la razón da luz, la imaginación pinta, el corazón vivifica, la religión diviniza" (1197)

En aquesta concepció l'espiritualitat religiosa és la culminació de la perfecció humana, per tant l'home no arriba a la perfecció harmònica si no pot aconseguir aquest objectiu transcendent, no material. És una concepció humano-espiritualista que condiciona l'home a aconseguir la seva perfecció al més enllà.

Balmes defensa una pedagogia catòlica a ultrança, fonamentada, segons Roig Gironella, en els dos punts següents:

1.- "La Gràcia no destruye la Naturaleza, sino que la perfecciona". 2.- "Pero además la eleva a un orden superior, sobrenatural al que ella por sí sola no podría llegar" (1198)

Era una revalorització del diví sobre l'humà, Déu per damunt la raó. D'aquesta concepció es poden deduir tres

normes:

1ª "Ni la flojedad de la indiferencia ni la dureza del fanatismo".

2ª. "Ni la soberbia del racionalismo ni el espectáculo escéptico del irracionalismo".

3ª "Ni revolucionario ni rutinario: pasión por la verdad". (1199)

En realitat, Balmes pretenia agafar una postura en contra del protestantisme i jugar un protagonisme dins el tradicionalisme catòlic vigent a la seva terra, però acceptava tot allò que li resultés tolerable de la modernitat. La revolució i el liberalisme radical superaven excessivament la tolerància que la concepció de tots els ordres de la vida li permetien a Balmes.

A les crítiques que Balmes fa al Protestantisme també hi trobam concepcions moralitzadores que ens ofereixen possibilitats per interpretar la valoració que feia de certs comportaments humans. Les seves reflexions sobre la llibertat i el llibertinatge, la tolerància i la il·libertat d'opinió que queden reflectides a "El Protestantismo comparado con el Catolicismo", ens poden ajudar a comprendre el seu pensament pedagògic, malgrat pensàs que:

"Entre los muchos y gravísimos males que han sido el necesario resultado de las hondas revoluciones modernas figura un bien sumamente preciso para la ciencia y que probablemente no será estéril para el linaje humano: la afición a los estudios que tienen por objeto al hombre y a la sociedad". (1200)

Balmes parteix de la idea que la religió catòlica és superior al protestantisme. Si no, mirau que deia:

)

"Los que miran al catolicismo como una de tantas sectas que han aparecido sobre la tierra será menester que busquen algún hecho que se parezca a éste; será menester que nos expliquen cómo la Iglesia puede de continuo presentarnos ese fenómeno, que tan en oposición se encuentra con la innata volubilidad del espíritu humano, será necesario que nos digan como la Iglesia romana ha podido este prodigio y que inén secreto tiene en sus manos el Sumo Potífice". (1201)

Pensava que a l'Església catòlica hi havia alguna cosa que no era possible trobar a cap altra part. Per a Balme era molt important que l'Església conservàs el seu sistema d'ensenyança a més de poder incidir en les reformes que es planificaven en aquell moment.

Per això criticava el règim de centres privats que el Pla d'estudis del 1845 pretenia, per llevar protagonisme a l'Església. La seva llibertat d'ensenyança anava dirigida en aquest sentit. L'Església era la mare de tots els poders, i per tant tenia dret, al manco, a controlar el sistema educatiu. Per qualque cosa Sermà Prieto defineix Balme com a polític "conservador del origen divino". (1202)

Amb una exagerada apologia en favor de l'Església catòlica, on arriba a afirmar que la civilització europea fou obra d'ella i el protestantisme va esser un obstacle, culpable, segons Balme del seu endarreriment. (1203)

Entenia l'Església com a associació generadora de costums i lleis per aplicar a institucions amb la finalitat d'influenciar les futures generacions. L'Església suposava, segons Balme, una escola gran i fecunda, productora de doctrines generals que pretenien arribar a tots els individus.

Les formes de transmissió utilitzades per l'Església queden reflectides al següent paràgraf:

"Es tan important per a la instrucció i la moralitat de los pobles ese sistema de continua predicació y enseñanza practicado en todas épocas y lugares por la Iglesia católica, que debe juzgarse como un gran bien el que en medio del prurito que atormentó a los primeros protestantes, de desechar las prácticas de la Iglesia, conservasen, sin embargo, la de la predicación". (1204)

Estava obsessionat per demostrar el paper de l'Església a la civilització.

Per altra banda, les idees que reflecteixen la importància de la labor moralitzadora i educativa que tenen les institucions religioses, per a Balmes, es troben resumides amb les següents paraules:

"Sea como fuere, lo cierto es que la sociedad no puede continuar sin la acción de los medios morales, que éstos no pueden limitarse al estrecho círculo en que se los tiene cerrados; y, por consiguiente, es indispensable que se fomente el desarrollo de las instituciones a propósito para ejercer la influencia moral de un modo práctico y eficaz. No bastan los libros; el extender la instrucción es un medio insuficiente, y que puede hacerse dañoso, si no se funda en sólidas ideas religiosas...

Educación, instrucció, moralització del poble: he aquí unas palabras que andan en boca de todo el mundo, y que indican cuán viva y generalmente sentida la llaga del cuerpo social y la urgente necesidad de acudir a tiempo previniendo males incalculables. Por esto bullen en tantas cabezas los proyectos benéficos, por esto se ensaya bajo diferentes formas el planteo de escuelas de párvulos, de adultos, de otras instituciones semejantes; pero todo cuanto se haga será estéril si no se encomienda a la caridad cristiana". (1205)

En definitiva, el que pretén Balmes, és adequar els avanços polític-educatius i metodològics als interessos de la moralització catòlica.

La seva preocupació per l'ensenyament propi de les institucions eclesiàstiques era, sense cap dubte, important en el seu pensament educatiu.

Considerava que la preparació i la instrucció del clergat no tenia els mitjans necessaris per dur-se a terme. Naturalment els seminaris conciliars s'havien de ressentir d'aquesta situació.

Balmes era conscient que:

"Entre los muchos y gravísimos males que están afligiendo la Iglesia española, merced a la miseria y abandono en que se la deja sumida, figura uno quizás poco atendido, pero que no es por ello de menor monta, y que se dará a conocer con el tiempo por sus desastrosas consecuencias. Hablamos de la falta de medios en que se halla el clero para proporcionarse la instrucción que necesita y de la pobreza y descuido en que yacen aquellos establecimientos donde se forman los jóvenes destinados a la carrera eclesiástica". (1206)

Mentre ens parla d'aquests afers ens comenta les dificultats que es viuen en general, en el món de l'educació, de resultes de la revolució, ens parla de la crisi per la que passava la Universitat, un ambient d'excessives novetats que dificultaven el seu avanç.

De la crisi de l'ensenyança i de la Universitat assenyala:

"Con los vaivenes de la revolución ha caído al suelo el antiguo sistema de enseñanza observado en las universidades; ¿Cómo se ha suplido esta falta? Bueno o malo dicho sistema, ¿que otro se ha excogido para reemplazarle? De los profesores antiguos, parte han fallecido, parte se han dispersado durante las agitaciones políticas, parte han sido destituidos en alguna de las varias reacciones cuya interminable cadena vamos recorriendo". (1207)

Balmes feia aquestes crítiques abans d'esser aprovat el pla Pidal-Gil de Zárate l'any 1845, les va publicar a "La Civilización" la segona quinzena de febrer de 1843, quan els liberals d'Espartero encara eren al poder.

Criticava els liberals progressistes perquè, segons ell, eren responsables del distanciament de l'Església i de l'Estat.

Quan especifica la seva crítica a la situació dels seminaris, ens parla dels canvis a la Universitat com a element distraccionador de la realitat educativa en general, però pensa que la seva incidència al funcionament dels seminaris no ha estat tan greu perquè gaudeixen de la vigilància episcopal, la qual cosa va facilitar una certa recuperació, malgrat resultats insuficient. De totes maneres creu comprensible el mal ambient que es viu als seminaris enfront de les reformes que es duen a terme, perilloses per la continuïtat formadora de l'Església. Si la religió és fonamental per a la persona és evident que els encarregats de formar les consciències religioses han d'esser ben preparats per tant la instrucció del clergat no pot perdre gens d'importància.

Té nostàlgia del passat que havia tengut l'Església a tots els camps que feien referència a la formació de les mentalitats humanes, sobretot del paper que havia jugat a la civilització degut a les seves aportacions científiques,

educatives i instructives. De totes maneres, Balnes planteja una idea fonamental per a la formació del clergat que haurà de repercutir a la formació dels ciutadans:

"Queda, pues, en claro que la instrucción es dañosa separada de las tendencias religiosas y de las máximas morales, pero que unida a ellas es altamente favorable a la virtud. La instrucción del clero no carece nunca de esta circunstancia, pues que su principal objeto son la religión y la moral; luego será siempre muy provechoso para la moralidad del mismo el que se fomente la instrucción tanto como sea posible". (1208)

L'Església, només així, podria mantenir el paper preminent a l'esdevenir, però consolida la idea que s'ha de fomentar la instrucció del clergat amb tots els mitjans possibles.

De totes maneres, la seva concepció educativa, al manco en relació al clergat, resulta molt dogmàtica perquè pensa que aquells dogmes són invariables, són veritats revelades per Déu. L'home encarregat de transmetre aquestes veritats no pot quedar al marge dels avanços del seu temps en cap dels seus aspectes: moralment, intel·lectual, i religiós.

Com a especialista en qüestions de formació religiosa, Balnes no podia deixar de banda la publicació d'una obra com La religión demostrada al alcance de los niños. (1209) dedicada a conformar la consciència moral i religiosa dels infants, malgrat aquesta obra pareix més un tractat de filosofia elemental de la religió que un catecisme per a infants.

Es una apologia en favor del catolicisme, tot posant-se al costat de la jerarquia catòlica. Vol fer des de la seva

visió socio-política influenciada per la vida recent, segons el seu pensament social, pedagogia social i familiar.

És un defensor del control de l'Església sobre la moral i els costums dels individus, s'expressa a favor de la defensa, des de la moral catòlica, dels bons costums.

Concretament de l'educació, ens indica:

"¿Y que armas se han suministrado á los niños durante su educacion y enseñanza para poder defender su fe, si no en la conversacion, lo menos en el santuario de su consciencia? ¿A donde pueden acudir para encontrar compendiados en breves lecciones los fundamentos de nuestra Religion? Y esta enseñanza, ¿no es tanto y mucho mas necesaria que la de los principios de aritmética de geometria, de dibujo y otras con que preparar el ánimo de los niños para entrar después con provecho y lustre en sus respectivas carreras?

He aquí el vacío que me he propuesto llenar con la publicacion de esta obrita, que además de ser útil á los niños no dejara de ser provechosa á los adultos. Lamentables son la ignorancia y el descuido que haya sobre las materias: de todo se enseña, de todo se aprende menos de saber la razon de nuestra fe; y esta es una de las causas por que esta fe queda en tantos corazones de semilla estéril, si, lo que todavía es peor, no se la lleva el viento al primer soplo". (1209)

És una publicació que, a més de fer una defensa de la religió catòlica, com és habitual a Balmes, sejecta el protestantisme des de la comparació amb ell. Per exemple d'aquest tema ens parla amb els següents termes: "Se dan algunas reglas para no dejarse enqañar por los protestantes, y se deshacen algunas de las dificultades que estos suelen proponer". (1210)

És una manera de posar en guàrdia a la gent en contra, no tan sols del protestantisme, sinó d'una excessiva llibertat social i econòmica, i en el cas de la política ens proposa

un rebutjament dels plantejaments liberals més radicals, sobre tot. Com es veu té les mateixes característiques que altres obres seves, per ventura amb un llenguatge més assequible, això fa que sigui considerada com una de les més elementals de les seves obres.

Malgrat les afirmacions anteriors, hi ha autors com Benito Garcia de los Santos, que la valora més positivament:

"...Es un libro dedicado á los niños, y esta circunstancia exigia un plan bien concertado, razonamientos fáciles de comprender, claridad en el estilo, profusion en las comparaciones y en el ejemplo; estas circunstancias se hallan reunidas en él, formando un tratado con el cual, no solo un niño, sino cualquiera otra persona, puede estar segura de responder á los argumentos que le hagan sobre los fundamentos de la religion. Una prueba de su importancia es lo que se ha generalizado su lectura, habiendose hecho de él muchas y numerosas ediciones". (1211)

Fins hi tot va esser traduït al català posteriorment, i es recomanava als mestres d'escola d'Instrucció primària en el B.O.I.P., va esser utilitzat a certes escoles, etc. (1212)

Utilitza un to molt transcendent i dirigista cap un sol objectiu fonamental: "Dios nos ha criado, nos conserva, nos dirige; él es nuestro principio, él es nuestro fin". (1213) Amb això no és que, des del seu punt de vista estigui equivocat, però sí que s'ha de dir que en aquest cas l'Educació és converteix amb un instrument de la religió, no al servei de la perfecció humana. El seu concepte de llibertat queda limitat a la trajectòria cap a la consecució d'aquest objectiu, encara que sigui tan transcendental.

En línies generals és un intent de contrarrestar l'esperit secularitzador de l'època, esperit que anava en detriment de l'ensenyança de la religió a l'escola, al manco no se li donava tanta d'importància com abans. Sense voler dir que el procés de secularització es complís, tal com els liberals en els seus inicis pretenien.

Es seguien recomanant i utilitzant els mateixos catecismes d'abans, especialment el Fleury i el Ripalta, autors res sospitosos de revolucionaris. Pot ésser també que la manca d'obres noves fes necessari utilitzar les anteriorment esmentades i altres com la de Diaz de Baeza, sense massa originalitat.

El mateix Balmes ens indicava a l'"Advertencia" que:

"No es mi ánimo escribir un catecismo de doctrina cristiana, ni un compendio de la historia de la religión; de esta clase de obritas no faltan; solo me he propuesto llenar un vacío que se allia en la enseñanza de los niños. Se los instruye por medio del catecismo en los rudimentos de la religión y se les hace decenrar su historia; però no se llama bastante su atención sobre los fundamentos de las verdades que aprenden; y así que al salir de la escuela para entrar en la sociedad distraida i disipada, cuado no incrédula o indiferente, no encuentran en su entendimiento las luces que podrían servirles para sostenerse en las creencias de nuestra religión sacrosanta". (1214)

El propòsit i la voluntat de Balmes són clars, omplir un buit a la formació religiosa pels infants, ja que considerava que a les escoles s'ensenyava de tot, però no les raons i els fonaments de la religió catòlica.

El seu punt de partida era: "La razón natural basta para conocer que hay un Dios, creador del cielo y la tierra", (1215) i a continuació col·loca l'exemple que creu més adquat perquè la seva explicació arribi als infants:

"... porque si viésemos un palacio muy grande, muy hermoso, alhajado con magnífica riqueza y adornado con exquisito primor, ¿no diríamos que es un insensato el que afirmase que aquel palació, aquellas alhajas, aquellos adornos, nadie los ha fabricado ni ordenado? Pues bien, el mundo es este soberbio palacio: el sol le ilumina de día, la luna por la noche; el cielo está poblado de estrellas; la tierra, de hombres, de animales, de plantas; el mar y los ríos, de peces; el aire de aves; las estaciones se suceden unas a otras con orden admirable; en las entrañas de la tierra se halla el oro, la plata, todos los metales, las piedras preciosas; y un mundo de tanta riqueza, tanta hermosura y maravilla, ¿no ha de tener un criador y ordenador?". (1216)

Provablement l'exemple aportat per Balmes era motivador i adequat per a la seva època, en el sentit que es valoraven les coses que apuntava l'autor com a positives. Era una fórmula per apuntar-se al carro de l'evolució dels temps, però molt més ideològica del que pareix a simple vista. Balmes pretenia adaptar la religió al temps que corria, molt optimista i opulenta, com si a la societat que ell projecta hi hagués una perfecta harmonia.

Pereix que defensa el poderós, l'ordre jeràrquic, a on el Tot Poderós té totes les virtuts possibles i està per damunt totes les coses terrenes i espirituals.

La seva concepció de l'ordre queda reflectida, projectada en la figura del creador, així:

"... inmenso, justo, santo, bondadoso, misericordioso, premiador de los buenos, castigador de los malos; en una palabra, un Espíritu infinitament perfecto, criador, conservador y ordenador de todas las cosas". (1217)

Són els atributs d'un ésser infinitament perfecte, absolut, amb una paraula, un ésser suprem que s'ha de tenir present, i si surts de les regles establertes, pot ésser greu.

Però, això que s'ha d'ensenyar segons els dictats de la raó natural, de manera dogmàtica i absoluta, tot s'explica per la creació divina.

La veritat és a la religió catòlica, és l'única i vertadera. Els que obrin bé segons els principis catòlics seran recompensats, els altres castigats. (1218)

Les circumstàncies feren que l'home pecàs, i per tant, segons el dogma del pecat original que Balmes vol explicar:

"...El hombre de ahora no es un hombre no es tal como Dios lo crió, sino que es un hombre degenerado. Dios le había criado inocente y feliz; su entendimiento estaba ilustrado con la luz de la verdad, su voluntad ajustada á los dictámenes de la razón y de la ley divina; su vida se deslizaba en agradable quietud, en apocible bienestar; su corazón rebozaba de dicha". (1219)

La culpa és de l'home que és un pecador, però la Religió no nega que existeixin contradiccions dins ell, així i tot aquestes contradiccions i monstruositats de la seva vida no són explicables per la sola intel·ligència humana, li manca la fe. (1220)

Altres temes que toca són la redenció de l'home per Jesucrist, el compliment de les profecies, la divinitat de la religió

crisiana, falsedat de les sectes separades de l'Església, etc. Una manera de presentar les seves reflexions dogmàtiques és la del diàleg, i a nosaltres ens interessa, per exemple aquesta:

P. ¿Tiene la Iglesia autoridad para imponer preceptos á los fieles.

R. Si señor: porque en toda sociedad ha de haber derecho de hacer leyes que obliquen á los que pertenecen á ella.

P. ¿Puede la Iglesia prohibirnos la lectura de malos libros?

R. Si señor: por la misma razon que un padre prohíbe á sus hijos el que coman alimentos dañosos.

P. ¿Qué entiende V. por malos libros?

R. Los que extravían el entendimiento ó corrompen el corazón.

P. Es peligroso el que los malos libros nos acarreen semejante daño?

R. Si señor: son peores que las malas compañías, porque los tenemos á todas horas, el autor, cuya capacidad es por lo comun muy superior á la nuestra, adquiere sobre nuestro espíritu mucho ascendiente, y acaba por mas que al principiar la lectura nos hayamos prevenido contra su influencia.

P. Pero entonces ¿no quedamos sin ilustrarnos en muchas materias?

R. No señor; porque todo lo necesario para la verdadera ilustracion se halla tambien en lo libros buenos.

P. ¿Es verdad que la ilustracion esté reñida con la Religion?

R. Es un gravísimo error; la historia entera lo contradice: los hombres mas sabios han sido religiosos; si ha habido alguna excepcion, ésta no destruye la regla". (121)

Era una forma d'interpretar la llibertat d'informació i d'esser informat, això repercuteix en la llibertat d'ensenyament. Aquesta capacitat crítica que ens assenyala no és compatible amb la seva actitud quasi inquisitorial:

Crec que la ideologia que es manifesta en aquesta obra en el seu conjunt és anti-liberal. Més que res com a reacció en contra del temible llibertinatge que pogués provocar. Si bé és veritat que vivia un moment de gran pressió de l'Església, degut a l'escalada de les idees liberals, va intentar que s'aproximàs a postures del moderantisme, com més conservador. Malgrat això aquesta aproximació es detecta poc a: la religión demostrada al alcance de los niños. (1222)

Balmes s'esforça en demostrar la relació entre: Religió, Fe i Ciència. Pretén demostrar, des del seu pensament social i de la pedagogia social i familiar, l'ordenació social a la mesura de l'Església catòlica.

L'Església, en definitiva, ha de mantenir el control sobre la moral dels individus, dels llibres, i ha d'esser vigilant dels bons costums de la població.. Tot això té lligams amb les connotacions polítiques de la seva vida recent.

Entre els altres temes educatius que Balmes va tractar, trobam, per exemple, el de la llibertat d'ensenyança, on critica, a la seva manera, el cas de la França de Guizot, amb un caire anti-protestant i a favor dels jesuïtes:

"Convida M. Guizot a los jesuítas a que, si han renunciado a la lucha contra el libre examen, vayan a ocupar entre los ciudadanos, a título, empero, de ciudadanos, no como congregación. ... Esto significa que si quieren gozar de los derechos de ciudadanos es preciso que renuncien al título de religiosos; que dejen de ser lo que son por los velos que ligan a los ojos de Dios.

Esta cuestión nos ofrece un ejemplo de lo que significa

para ciertos hombres la palabra libertad. Libertad para ellos, libertad para enseñar, libertad para mandar, libertad para ocupar puestos más honoríficos y lucrativos; mas para los otros, para los que con su influencia intelectual y moral sean capaces de hacerles sombra y de amenazar o destruir el monopolio, para esos, exclusión en nombre de la libertad". (1223)

Es clar que Balmes, en el conjunt del seus escrits, defensava la llibertat d'ensenyança des del punt de vista de l'ensenyança privada catòlica, i com a màxim secular, però en contra del que ell anomena monopoli estatal de l'ensenyança a través de l'Estat.

Des del punt de vista didàctic, un dels llibres de text que analitzarà té per autor Mariano José Vallejo, El Compendio de matemáticas el qual considera que ocupa un lloc preeminent entre els matemàtics d'Europa. (1224) Obra que elogia del seu:

"Orden excelente en las materias, claridad y exactitud en las ideas, rigor y hasta escrupulosidad en las demostraciones, severidad, sencillez y desembarazo en los métodos, convicción y elegancia en las fórmulas, prudente sobriedad para no decir sino lo necesario o muy útil, un fino discernimiento para no omitir nada de cuanto puede fecundar el talento de los jóvenes, a la par de un sumo cuidado para ponerlos al alcance de los últimos adelantos; he aquí a mi entender los caracteres de esta obra preciosa. Pero, a pesar de calidades tan relevantes, no se crea que su explicación no deje mucho que hacer al profesor; pues, a más de las dificultades que siempre envuelve la inteligencia de una obra elemental por perfecta que sea, usa el autor algunos puntos de una concisión tan extremada que ofrecen al profesor ancho campo para su aplicación y su talento". (1225)

Malgrat fos un matemàtic de la vella escola, es veu que encara interessava, no tan sols a Balmes, sinó a tots els que el recomanaven per esser utilitzat a les escoles.

Balmes es demana en primera instància al Pla d'ensenyança per a la càtedra, que és el primer escrit que tenim sobre el tema publicat en els seus "Escritos postums":

"¿Qual es el verdadero objeto del establecimiento de esa cátedra? la respuesta es muy sencilla: propagar el conocimiento de las matemáticas para el fomento de las ciencias y las artes. ¿Qué es la extensión que deberá darse a la enseñanza? ¿Qué método deberá adoptarse para que, al paso que la población reporte una utilidad positiva e inmediata, no se descuiden los fines más trascendentales que deben siempre tener los establecimientos de esta clase? He aquí pudiera parecer a primera vista: una cuestión para cuyo desenvolvimiento son necesarias detenidas reflexiones". (1226)

Volia presentar una valoració pragmàtica de la utilitat de la matèria amb serietat, amb el seu característic llenguatge vulgaritzador, amb la voluntat de fer comprensible els seus raonaments.

Des del punt de vista didàctic, una de les seves preocupacions era que:

"Los métodos de enseñanza adolecen comúnmente de uno de dos vicios opuestos: superficialidad y escasez de la rutina o un exceso de elevación y abundancia; el primero halaga la pereza del profesor o encubre tal vez lo menguado ahorrándole además el segundo lisonjea su vanidad imprudente, y minucioso para lograr que sus explicaciones se adapten a la capacidad de los discípulos; ambos encuentran en sus errados métodos un ahorro de trabajo, un secreto de comodidad y de holganza, pero ambos ahogan el fruto en su germen, engañando a la sociedad que les ha encargado el cuidado de la juventud, es decir, de sus más caras esperanzas". (1227)

Més que res, anava a vendre el seu producte i la seva disposició a començar la seva tasca amb els ànims per dur a terme una tasca efectiva ja des del principi.

Claredat i exactitud han d'esser les qualitats d'un professor a l'hora de la seva exposició. El professor ha de facilitar la comprensió dels punts capitals de la matèria que explica. També considera que la matèria ha d'esser transmesa amb ordre perquè el deixeble no perdi el fil.

En el que es refereix als continguts, ens presenta un repàs de les matèries que creu que són les adequades per donar les primeres passes en matemàtiques: l'Aritmètica, que considera la part més senzilla i útil; l'Àlgebra, la més admirable de la matemàtica; La Geometria Elemental la que considera, per la seva claredat i el seu llenguatge, positiva per fer comprensibles les primeres nocions, degut a que aquesta matèria es dirigeix més a la imaginació que a l'enteniment; La Trigonometria rectilínia, la part combinada amb els logaritmes, útil i extensa; La Geometria pràctica, la valora per les pocs dificultats que hi trobarà qui tingui entesos els principis especulatius en que es fonamenten els seus procediments; Aplicació de l'Àlgebra a la Geometria, per possibilitar un viratge a la Geometria; Els principis d'Estàtica i Dinàmica, queda considerada com a la que té més complicacions al moment d'esser ensenyada, però important per esser el fonament de la perfecció i el progrés. (1228)

Es clar que, quan es parla de com Jaume Balnes enfocava l'ensenyança de les matemàtiques, s'ha de fer una referència als

punts més destacables que s'ofereixen a l'esmentat Pla d'Estudis de l'ensenyança de les matemàtiques, que va presentar el 17 d'agost de 1837, quan va entregar la sol·licitud per accedir a la càtedra convocada per a l'Ajuntament de Vic, sinò també al Discurs que va pronunciar l'1 d'octubre del mateix any a l'acte d'inauguració de la citada càtedra de matemàtiques. (1229)

En el Discurs inaugural d'aquest càtedra, Balmes, en primer lloc fa unes reflexions de tipus general i es congratula de la iniciativa de l'Ajuntament de Vic de potenciar aquest ensenyament per després passar a explicar la utilitat de les matemàtiques en general i la Indústria i el Comerç en particular, a més de considerar-les com un element fonamental per a la formació integral de la persona.

Perquè tinguem un punt de referència del significat de les paraules de Balmes en aquest discurs, per altra banda més de històrico-descriptiu que altra cosa, a continuació podem citar el següent paràgraf, en el que fa una defensa de les matemàtiques:

"Todas las ciencias tienen sus atractivos, pero no hay otra que aventaje en tal vez iguala a las matemáticas en absorber la atención y en distraer fuertemente el alma de toda clase de objetos. Los romanos acababan de tomar la plaza de Siracusa y el célebre Arquímedes estaba absorbido en la solución de un problema geométrico que todo el estruendo de las armas no fué capaz de hacerle advertir de la catástrofe; y en tiempos modernos, el insigne Vietá estaba tan abismado en sus cálculos algebraicos, que pasaba tres días y tres noches sin que sus domésticos pudiesen arrancarle de su silla para hacerle tomar un poco de alimento o el más preciso descanso". (1230)

Però l'aportació pedagògica no acaba amb aquestes reflexions sobre la importància de les matemàtiques i la seva utilitat, així com a la forma de transmetre el seus continguts a la joventut del seu temps, sinò per exemple en temes com "La buena crianza", que tracta d'oferir idees sobre urbanitat, (1231) o el "Discurso sobre los males de la ociosidad", en el que ens fa una defensa del treball, el qual ha de conscienciar al jove de la seva responsabilitat en favor dels interessos de la Humanitat i com a condició necessària per aconseguir la felicitat. (1232)

La seva pedagogia té elements i plantejaments de tipus didàctic fonamentats en la intuïció, l'anàlisi i la síntesi, l'observació i l'experiència; de Pedagogia social i política en la que ens dona una visió de la seva interpretació de les possibilitats d'intervenció social oferien les condicions de l'estructura social d'aquell temps. Malgrat això per a mi les seves característiques com a pensador de l'educació que més el defineixen són el de pedagog catòlic i eclèctic, que vol manifestar-se en defensor del sentit comú, a més de fer consideracions socials i polítiques com persona preocupada per l'evolució de la societat del seu temps, imbuit d'un cert individualisme social i burgès, en certa manera classista per la justificació de la jerarquització social, però defensor d'una educació interclassista i utilitarista, que es queda a mig camí entre la tradició i el canvi social.

Per resumir el que pensava Balmes de la seva època en relació a l'Educació, ens valen les paraules que a continuació referim:

"Mas al propio tiempo que aplaudimos este progreso tambien deseamos que procure aliarle intimamente con la religión y la moral, para evitar las consecuencias desconsoladoras que estamos presenciando en otros países donde el aumento de la instrucción ha llevado consigo el aumento de la inmoralidad, donde en la estadística de la corrupción y del crimen figuran en número mucho mayor los instruidos que los ignorantes... Preferimos la cándida hermoñada con la virtud a la instrucción prostituida de vicio". (1233)

Una visió ben coherent amb Balmes, bastant partidista, a favor d'una exagerada moralització dels individus sense superar el tradicionalisme catòlic, en conjunt és una visió conservadora en temes com el de la secularització i una apologia de la religió catòlica.

2.2.3.- Els plantejaments educatius als inicis del Moviment obrer. El socialisme utòpic.

La paulatina desfeta dels gremis i la introducció lenta de l'industrialisme afavoriren l'inici del moviment obrer, especialment a Catalunya.

Les primeres lluites obreres es veuen caracteritzades per l'associacionisme obrer i la violència inicial amb que es plantejaven les seves reivindicacions, sobretot a partir dels fets de 1835.

Angels Solà, en relació a aquesta situació, assenyalava:

"A Catalunya, l'albada de la transformació de les estructures productives de la mà de la industrialització- molt centrada a l'àrea barcelonina, al menys inicialment- corre paral·lelament a la implantació del règim liberal a l'estat espanyol en els anys que contemplem. Ambdós fets són d'una transcendència suprema en la construcció de la Catalunya contemporània. El caràcter d'un i altre fenomen s'acabà de definir en les dècades posteriors a l'analitzada, però la seva eclosió va produir un impacte que tanmateix no es pot observar i calibrar sense tenir en compte la realitat existent en els anys immediatament anteriors, car els elements que porten a la industrialització moderna (basada en el sistema fabril) i a la revolució liberal existeixen d'abans. Els desajustaments tant en el camp econòmic com el polític, dels interessos de la classe dominant amb els de la menestralia i les classes populars causaren una sèrie de conflictes que van esclatar violentament en els anys que estudiam. A més a més es va produir una polarització social de nou signe: d'una banda es dona l'organització de la patronal i de l'altra, l'associació dels treballadors per tal de defensar els interessos de classe respectius. Tot plegat otorga a la societat barcelonina un gran dinamisme. Per arribar a definir la naturalesa d'aquests conflictes que hom denomina "bullanques", ...". (1234)

En aquest cas Barcelona era la ciutat que vivia més intensa-

ment aquests fenòmens amb uns 120.000 habitants el 1835, comparada amb altres de l'Estat espanyol resulta populosa, però que no amb altres de l'Europa d'aquell temps, si més no resultava petita. (1235) El conegut Pere Felip Monlau del terme trobava, a 1840, quan va guanyar el premi de l'Ajuntament de Barcelona, per assenyalar les ventajes i inconvenients de fer desaparèixer les seves murades:

"Cerrar una poblacion con fuertes murallas es querer oponerse a un desarrollo físico y un progreso en todos los ramos". (1236)

Així i tot l'enderrocament no es va dar a terme fins al pla d'Ildefons Cerdà a 1859. (1237)

Però el que aquí ens interessa és resultar els esdeveniments del 1835, dels quals Manuel Reventós assenyala el 1925 a la seva obra Assaig sobre alguns episodis històrics dels moviments socials a Barcelona en el segle XIX:

"... No olvidem que per aquest temps esclatà la guerra carlista, i que ja s'havien iniciat les revoltes i 'pronunciamientos' que com qui diu han durat fins al tombant del segle. La mort del rei i el liberalisme una mica per força de les institucions, fomentaren l'esperit de revolta; i, quan els successos iniciats el 25 de Juliol de 1835 tingueren la revifalla que l'assassinat del general Bassa portà, sense ningú poder-se explicar com ni perquè, fou incendiada la gran fàbrica de Bonaplata, de què he parlat en el primer capítol. Era el primer esclat de violència en la lluita social. Aquest incendi de la fàbrica Bonaplata no ens pot sorprendre donada l'època. L'odi a la màquina, que avui no es comprèn i que ens fa revoltar contra l'acte de sabotatge, es una etapa que sembla necessària; almenys tots els pobles industrials l'han passat". (1238)

La violència va seguir fins el 10 d'Agost de 1835 i la repressió fou contundent per part de les autoritats. Les negocis-

sions entre aquestes i els capdeventers dels obrers no funcionava. La ingerència de l'autoritat civil en els conflictes obrers va ser evident, i el radicalisme obrer fou contestat per:

"...L'autoritat política superior de la província prengué una providència més aviat simple, desentenenent-se dels consells d'equitat que li donaven els Síndics i, per Ben del 23 de maig de 1840, prohibí: 'que se hagon suscripciones, ni se tengan reuniones para formar asociaciones ' sense permís del Governador" (1239).

La tensa situació originada per aquests esdeveniments va continuar amb alts i baixos, i va fer que empresaris i obrers visquessin en un continuat enfrontament en el que l'autoritat civil se posava sovint a costat dels empresaris.

Aquests esdeveniments anomenats les "bullanques" (1835-37), resulten importants per a comprendre el procés que va viure la revolució liberal-burgesa en conjunt de l'estat, ja que combinats amb les de la resta de l'estat far tambalejar el moderantisme en el poder, i obren l'evolució cap a la consolidació d'una estructura de població de nou règim. (1240)

Per altra banda, si feim una marcada referència als inicis de l'obrerisme a Catalunya, i concretament a Barcelona, és perquè segons tots els indicis i la bibliografia a l'abast, l'obrerisme inicial fou molt localitzat en la seva actuació reivindicativa, i més si considerem que el "triomf" de la transformació industrial es va dur a terme a comptats indrets en el conjunt de l'estat.

En aquest sentit, la majoria d'autors insisteixen en la idea que el proletariat català va ésser l'únic que va maneixar tal abjectiu.

El triomf de la Revolució d'agost de 1835 va inaugurar a Barcelona un període de llibertats públiques, que va facilitar la sortida a la llum pública una sèrie d'articles que varen introduir les idees dels socialistes utòpics com a Fourier i Saint Simon, fonamentalment a través d'"El Vapor" i "El Propagador de la Libertad".

D'aquest conjunt d'aportacions ens interessa assenyalar les que fan referència concretament als plantejaments educatius amb influència utopista, que tenien l'objecte de treure el poble de la ignorància en la que estava sumit. En aquest cas, l'educació es presenta com una necessitat irrenunciable i a on falta donar a tothom la instrucció necessària per a desenvolupar-se com a persona i viure en societat, era el mínim que calia exigir segons els seus plantejaments educacionistes. (1241).

Un exemple conegut i destacat d'aquest tipus d'aportació periodística és l'article que va publicar-se amb el pseudonim "El Proletario" a "El Vapor" del 18 de desembre de 1835, en el que es fa referència tant a la instrucció pública com a la privada. D'aquesta vol combatre afirmacions que qualifica de funestes com la següent:

"diuen que el pare és el preceptor natural del fill i, a l'acte, la multitud ignorant: la força brutal es constitueix en guia de les bases de la instrucció, de la capacitat orgànica; així els preceptors no s'entenen de raons". (1242)

La instrucció duita a terme amb violència genera violència, les lluites entre la voluntat dels pares i la joventut generen enfrontaments, voluntats oposades, i aquestes al actuar de represores pels joves són anti-naturals i generen falsedat en respostes del joves. És evident que en aquestes paraules es descobreix una defensa del naturalisme pedagògic i que posa en qüestió qui ha d'ésser el vertader mestre de l'infant, al considerar que l'educador ha d'actuar no com autoritat sinó com atracció: Considera que el mestre natural del nin és, primerament un nin una mica major, i aquest a la vegada ha d'ésser educat per un major que ell i així succeciwament "fins arribar al pinacle de la ciència". (1243)

Respecte a la transmissió de coneixements i de l'ensenyament, considerat com un element tècnic, assenyala que s'ha d'evitar l'ensenyament brusca que el pare pugui donar al fill i s' exigeix una graduació a la transmissió de coneixements. Per altra banda és difícil que el fill tingui les mateixes inclinacions que el pare, en tot cas el pare el que pot fer és reproduir el que sap fer per la seva experiència, el ferrer ensenyarà al fill treballar el ferro i altres artesans l'ofici que practiquen, la qual cosa resulta poc satisfactori. (1244)

Però, a més de sortir en defensa d'un ensenyament natural, reclama una educació integral superadora de l'estrictament gramial, i al mateix temps material i intel·lectual, en la mesura que servis per a aconseguir satisfer totes les capacitats humanes, amb una crítica a la situació en la que es trobava en aquells temps l'ensenyament. Un ensenyament abandonat especialment en el que feia referència a les capes socials més populars i obreres.

La crítica anava dirigida fonamentalment als dirigents de la societat, hi ho feia d'una manera forta i contundent. És demana si es pot seguir confiant la direcció dels pobles en els mateixos que manaven i seguien en el poder. La constestació és clara i contundent:

No; hem de confiar només en qui ens assenyali d'una manera clara, positiva, el mitjà pel qual tots poguem gaudir del fruit íntegre del nostre treball. Aquesta és la pedra angular del nou edifici damunt del qual descansarà l'educació de tothom". (1245)

En aquest recull d'articles elaborats per Josep Mè. Ollé i Romeu en figuren altres que representen una visió del moment polític que es vivia en els anys 1835-1836. Un d'ells és el que critica el projecte de llei d'eleccions en el que es considerava que la comissió encarnada de redactar-lo estava dividida, ja que la majoria defensava l'elecció directa, i altres opinaven que era millor la indirecta. Però hi havia un punt que

els unia que era el de considerar el diputat que havia de resultar elegit havia d'esser ric. No era sino una ironia de l'articulista en contra dels plantejaments que defensaven als liberals-burgèsos en el poder.

La crítica també anava dirigida a la imitació que es volia fer de la legislació francesa per considerar que el que es volia imitar era antidemocràtic i exclouia del poder els possibles representants de la ciutadania pel simple fet de no posseir un capital, ni esser advocat ni metge. I malgrat el partit en el poder volgués donar una imatge d'ordre social.(1246).

L'articulista considerava que la constitució d'un estat i del seu govern ha d'esser considerada com a un mitjà per aconseguir la felicitat dels individus que el componen i no importaria gaire la seva natura si s'aconseguís el benestar de tots.
(1247)

Sequeix amb aquesta tònica, i moralitza sobre el tema de la felicitat individual per arribar a definir quins seran els representants idonis per governar:

"...Sóc del parer que l'home és feliç quan fa servir tots els ressorts que constitueixen la seva natura, i deixa de ser-ho en la proporció amb que aquests ressorts es trenquen o perden elasticitat pel que sigui, passi a un de sol o a molts. Hem fonamentat en el fet que no hi ha res creat sense objecte, que quan estic dotat d'una facultat és per exercitar-la, no pas per destruir-la; que, la vida essent el moviment mateix, si el comprimixo per un costó, ha d'exercitar la seva acció per un altre que el deixi lliure, i es quan es produeix això que anomenem vici en l'aspecte moral o reproducció excessiva dels mateixos actes, i malalties en l'aspecte material" (1248).

Per a Josep Bonet, Allé i Romeu, és un dels que més ha aportat a la investigació del període comprès entre 1835 i 1840, un dels més agitats, complexos i importants de la Història catalana

del vuit-cents i tanmateix un dels més coneguts de l'època contemporània. (1249)

A partir de maig de 1840 apareixen les primeres associacions obreres a Catalunya, i és fruit d'aquest ambient que sorgeix la preocupació pel millorament de les condicions de vida social i espiritual de la classe obrera, i es continua introduint el pensament i les experiències dels socialistes o comunistes utòpics (Saint Simon, Fourier, Proudhon, Cabet, Owen, etc).

Dels teòrics introductors dels utòpics sorgits en aquesta època, entre altres podem esmentar a Narcís Monturiol (cabetià), el músic Anselm Clavé (cabetià i federalista), Pere Felip Monlau (liberal progressista i utopista) etc, amb els dirigents obreristes Joan Munt i Abdó Terrades. Sense oblidar a Fernando Garrido, Sixto Camara, Joaquin Abreu, etc, de la resta de l'estat, o el mateix Ramón de la Sagra coneixedor del món obrer de Catalunya.

Simultàniament, Barcelona era una ciutat que lluitava per la recuperació de la Universitat (1837), es mantenia l'Acadèmia de Bones Lletres, representada pels sectors més cultes de la burgesia catalana, les escoles de la Junta de Comerç, etc, conseqüència a la reacció davant la insatisfacció dels sectors més cultivats contra la manca d'atenció oficial a la cultura.

No hem d'oblidar que també es donen les primeres passes

de la Renaixença, Aribau (Oda la "Patria" a "El Vapor" 1833), (1250) Joaquim Rubió i Ors (Lo Gaiter de Llobregat al "Brusi" 1841), amb una significació no estrictament literària, cultural, sinó d'inici del catalanisme polític. (1251)

Els socialistes teòrics tingueren una certa incidència en el moviment obrer, no tan sols a Catalunya, sinó que mantingueren, a través de les publicacions, contacte amb altres utòpics i liberals radicals de la resta de l'estat. (1252)

Karl Marx considerava a aquests socialistes "utopistes" per propugnar una reforma profunda de la societat sense una vertadera sistematització científica, malgrat en alguna ocasió adoptà alguns dels seus punts de vista. (1253)

En aquest temps ja devia sonar el nom d'Etienne Cabet, que a 1833 publicava "Le Populaire" en defensa dels drets dels obrers, sovint pensava amb Jesucrist com exemple de fraternitat comunitària. La fraternitat era definida per Cabet així: "tots per cada un, cada un per a tots", baix d'aquest principi va fundar la societat fraternal, la que el 17 de març de 1848 reunia dues-centes persones a una manifestació a París, la qual cosa confirmava el seu lideratge. (1254)

Per exemple, E. Cabet defineix els seus principis educatius de la següent manera:

.- L'Educació és la base i el fonament de tot el nostre sistema social i polític, i dels seus representants. És la base de l'home i de tota la comunitat. Les diferents

espècies d'educació són: física, intel·lectual, moral i cívica. Tot designat per a cada una de les matèries d'ensenyament, temps i ordre dels estudis, i mètodes d'instrucció.

.- Tots els icarians sense distinció de sexes i professions, reben la mateixa educació general o elemental.

.- Tots els que exerceixen una mateixa professió industrial o científica reben a més la mateixa educació especial o professional, que comprèn tota la teoria de la professió respectiva. (1255)

Criticava l'Educació aristocràtica, classifica el seu concepte d'Educació, en física, manual, professional, moral i intel·lectual.

Tots aquests pensaments influiràn, per exemple, posteriorment a Narcís Monturiol i al mallorquí Jeroni Bicilioni, a través de la lectura del "Viatge a Icària", i en concret Narcís Monturiol va mantenir contacte directe amb ell, sobre tot durant el seu exili a França.

De la tasca periodística de Monturiol ja en parlarem posteriorment, en el que fa a "La Fraternidad" (1847) o "El Padre de Familia" (1849). Però ara cal recordar que la tasca periodística de Narcís Monturiol ja al 1842 estava iniciada al col·laborar com a redactor a "El Republicano" de Barcelona, periòdic del poble, molt crític de la centralització imposada per la política dels liberals en el poder a l'Estat espanyol. És així que el 15 d'octubre de 1842 deia:

"Oh Pueblo ¡Pueblo! tu crees que los diputados van a Madrid para mirar por tu bien; pero te engañas. En aquella corrompida Corte en todo se piensa menos en hacer felices a los españoles". (1256)

U en el suplement del 26 d'octubre d'aquest mateix any, en que es carregava la monarquia com a forma política:

"... los tronos son la ruina de los pueblos. Las Cortes españolas nada bueno pueden hacer. Partiendo de estos principios podemos decir que España quedará arruinada si sus hijos no se unen ya a la bandera democrática 'abajo los reyes'". (1257)

Però Narcís Monturiol a "El Republicano" no era més que un simple redactor, i a 1843 ja dirigia "El Centralista" a Girona, malgrat duràs molt poc per la persecució de que fou objecte. La seva maduresa periodística i ideològica començà propiament a 1846, quan va fundar "La Madre de Familia" a Barcelona i a l'any vinent va fundar "La Fraternidad", seguida d'"El Padre de Familia" a 1849 i va durar fins a 1850.

Des del punt vista general un dels autors que més ha estudiat el trienni que va de 1840 a 1843 en relació al moviment obrer a Catalunya és Ollé i Romeu, i del resultat de la seva investigació, Josep Benet ens assenyala que:

"... és més important, des dels seus inicis, que fins ara hom no havia cregut. Després de lliquir l'obra d'Ollé i Romeu això queda ben clar. Ara, coneixedors d'aquesta importància, podem explicar-nos com aquest moviment obrer pogué sobreviure, en la clandestinitat durant els anys d'opressió duríssima de l'anomenada 'dècada moderada' 1844-1854', adaptant-se com tantes vegades havia de fer en el curs de la història- a les circumstàncies, amb noves formes de lluita i de resistència...". (1258)

En aquest cas, el mateix Josep M. Ollé i Romeu, ens indica que la importància del moviment obrer a Catalunya es deu, sempre durant els anys 1840-1843, al:

"... fet que el desenvolupament industrial de Catalunya coincideix amb un període de llibertats polítiques que afavorien les possibilitats organitzatives de la classe

obrer catalana. En línies generals, el poder polític va estar en mans dels progressistes, els quals, per la seva tolerància respecte a les organitzacions obreres, diferenciaren dels períodes anterior i posterior, el que estudiem. El període immediatament anterior, 1837-1839, es caracteritza no solament pels problemes de la guerra carlina, sinó també per la fèrria dictadura que va impulsar el baró de Meer, amb la col·laboració del partit moderat, contra els elements políticament més avançats i contra els individus més combatius de la classe obrera". (1259)

En condicions vertaderament difícils, donades les restriccions per aconseguir la legalització de les associacions obreres, fins que arriba un període de llibertats constitucionals que possibilitaren el seu desenvolupament ràpidament i amb bastanta força.

El canvi polític que va possibilitar el control de l'Estat per part dels liberals d'Espartero, en certa manera va propiciar un ambient favorable al naixement de les primeres associacions obreres a Barcelona. Però el decurs dels esdeveniments va fer que:

"El pronunciament de setembre del 1840, amb l'anada de Maria Cristina a l'exili, va proporcionar el poder als progressistes i inicià un nou període, que se sol anomenar Regència de Espartero, si bé Espartero no va rebre el nomenament de Regent fins l'any 1841. Aquest període, que va durar fins a l'estiu del 1843, va crear unes condicions polítiques noves, que es van desenvolupar dintre una conjuntura econòmica no massa favorable. Espartero no va trigar a frenar l'impuls revolucionari del pronunciament de setembre i al llarg del seu mandat no fou capaç d'aglutinar el partit progressista entorn de la seva persona, cosa que produí escissió en una sèrie de fraccions d'entre les quals només l'"ayacucha"- que a Catalunya no va tenir gaire força- restà fidel a Espartero". (1260)

Amb una paraula que els fidels a Espartero no saberen impulsar un programa suficientment progressista i democràtic per

convèncer els grups més avançats, i les classes econòmicament més poderoses s'aliaren amb els moderats francòfons. Aquestes circumstàncies feren que els moderats recuperassin el poder a 1844.

Però pel que es refereix a la classe obrera, especialment el proletariat cotoner, en el conflicte de setembre s'accentuaren els problemes laborals, especialment a Barcelona, és així que:

"... Sembla com si la classe obrera que havia secundat el pronunciament volgués transformar ràpidament les millores polítiques en millores materials. Indubtablement, el pronunciament de setembre augmentà el pes específic del proletariat català, que, per mitjà de la Milícia Nacional i les eleccions municipals, podia influir en qüestions polítiques. L'increment d'incidents laborals, els darrers mesos del 1840, provocà una sèrie de reunions i consultes entre dirigents progressistes, que controlaven la vida local barcelonina, per trobar un nou sistema de reglamentació dels conflictes laborals que satisfés a fabricants i treballadors. Aquest intent va lligat a les eleccions municipals per a elegir l'Ajuntament de 1841. La Comissió de Fàbriques, per la seva banda, com a conseqüència de la nova situació iniciada el setembre de 1840, per mitjà dels seus representants a Madrid, va aconseguir que el govern, amb data de 6 de gener de 1841, redactés un text legislatiu per a regular les associacions obreres, però aquest text ni arribà a publicar-se per culpa de la intervenció de les autoritats locals barcelonines". (1261)

El moviment obrer de 1841 es sentia paulatinament consolidat pel recolzament que rebia de la premsa més esquerrana i al mateix temps per les autoritats de signe més progressista. (1262)

La idea fonamental de les associacions obreres consistia en millorar les condicions de vida del proletariat, degut a que consideraven que l'obrer guanyava un salari només

amb el seu treball, i per altra banda era la classe més nombrosa i una de les més útils a l'Estat.

Curiosament després de les protestes obreres de 1835, l'ofensiva obrera més radical es produeix a partir de 1840 dins l'era d'Espartero, agitació política i social, poc després de l'acabament de la guerra carlista i de l'enfrontament entre moderats i progressistes.

Així Josep M. Vila a Els primers moviments socials a Catalunya, ens assenyala que:

"Després la qüestió política es va complicar i hagué de complicar també el malestar social. Servia d'exemple.

Recordem, per la influència que pogueren tenir en tots els camps - van tenir-ne, indubtablement, a causa de la indiscutible popularitat d'Espartero-, els successos del mes de juliol de 1840. En sancionar Maria Cristina, la Reina Regent, la llei municipal que Espartero li havia aconsellat de no signar, provocà la dimissió d'aquest general de la guardia reial exterior. A desgrat de ploure-li la distinció i haver corregut Espartero a visitar la Reina, l'opinió continuà revoltada, tant a Barcelona com altres llocs de la Península. Els progressistes, frenètics per l'aprovació de la llei municipal, no van afluixar...". (1263)

El 13 d'octubre de 1840 esclata el primer conflicte entre els obrers i patrons de les filatures, segons ens indica el mateix Josep M. Vilà, però malgrat els disturbis, que no tingueren gravetat, la causa del conflicte va ésser el preu de la feina, (1264) que va tenir la seva repercussió en el futur del moviment obrer, perquè aquesta lluita per a la millora dels salaris va provocar vagues al final de 1840 i per altra banda el govern es va oposar a la legalització de les associacions obreres, mentre el moviment obrer lluitava per aconseguir

el dret a l'associació.

Era una primera fase de la lluita sindical i associativa, a on la burgesia liberal més radical col.laborava, i es produeix un gran enfrontament entre el poder central i els industrials de Barcelona. El general Espartero vol controlar la situació i envia tropes a Barcelona entre el 2 de setembre i el 20 de novembre de 1843, situació que reflecteix la mentalitat centralista dels governants "ayacuchos". Eliseo Aja expressa la seva versió del conflicte així:

"... La esencia del conflicto "Centralista" estriba exactamente en la pretensión de la burguesia periférica de aumentar su poder y controlar el gobierno, por más que vuelvan a ser la clase obrera y las clases populares quienes defienden más enérgicamente la ciudad contra el asedio del gobierno.

El triunfo de los moderados y su largo gobierno, significan el endurecimiento de la represión contra las asociaciones obreras que llegan, en gran parte, a desaparecer. Pero de nuevo en el bienio liberal de 1854-56 resurgen con mayor fuerza, ...". (1265)

En aquest context obrerista són pocs els plantejaments educatius sorgits des dels cercles obrers i intel·lectuals obreristes. Però podem esmentar referències a la problemàtica de la Instrucció pública i no precisament des de Barcelona. En aquest cas ens hem de remontar a la difusió de les idees de Fourier i societàries per part de l'"Amigo del Pueblo", article publicat a "El Aldeano" el 20 d'abril de 1837 a Puerto Real:

"Habiendo indicado algunos medios para fomentar la instrucción primaria que son aplicables a todos los pueblos, trataré de la de los particulares con que puede contar esta Villa para tan útil institución. Tenemos la ventura de que su Ayuntamiento ha reconocido la importancia de este ramo y ha procurado protegerle buscando recursos en medio de sus apuros para dotar dos clases gratuitas en que se instruyan 36 niños

y 20 niñas, que la suerte designa entre los que necesitan recibir auxilio por la pobreza de sus padres. Consagremos nuestra gratitud a los dignos representantes, que con tanto celo se dedican a llenar los deberes en que su misión los constituye; pero al propio tiempo confesemos cuán reducido es este número para un vecindario que cuenta sobre 300 varones desde la edad de seis a doce años, con otras tantas hembras, cuyos padres en la mayor parte se hallan destituidos de medios de educarlos". (1266)

Estava en la línia d'implicar els ajuntaments en el procés de generalitzar l'educació a les classes populars. Però al mateix temps "El Amigo del Pueblo" pensava que:

"Yo considero que los fondos municipales en su actual estado no pueden extender las dotaciones señaladas; pero mientras llegue la feliz época en que sea dable facilitar a estas clases todos los auxilios necesarios, aprovechemos los que desde luego están en nuestras manos a cuyo fin debemos suplicar al ilustre Ayuntamiento que prosiga con actividad la reclamación entablada respecto de los bienes pertenecientes a la escuela gratuita del suprimido convento de la Victoria para que tengan su debida aplicación conforme a la voluntad del donador, y según está mandado terminantemente. (1267)

Fins i tot ens presenta una defensa de posar al servei del poble:

"Todos los bienes correspondientes a fundaciones de esta clase, que poseían los conventos suprimidos, están exceptuados de tener entrada en la caja de amortización, y deben dedicarse al objeto de su instituto, por lo que sólo necesitamos acreditar los que pertenecen a la escuela citada, que consta con las explicaciones convenientes en el archivo del referido convento, deben aparecer también en la escritura de fundación. Ellos fueron sin duda bastante considerables, pues que a pesar de haber sufrido diferentes vicisitudes y de la decadencia de los tiempos pueden calcularse todavía sus productos en 2.500 rs. anuales. No dudemos que nuestros representantes redoblarán su celo para ponerlos en claro, sin olvidar sus rentas desde que cesó la clase, y que no tardaremos en gozar de las ventajas que nos ofrecen". (1268)

"A.R." pretenia aconseguir possibilitar l'educació de 80 a 100 nins amb la renda de 7.000 rs. vn. i 2.100 rs. la quantitat proporcional de nines.

I a continuació a 23 d'abril de 1837 el mateix "Amigo del Pueblo" deia:

"Aun cuando mis observaciones sobre instrucción primaria obtuviesen la más favorable acogida, y viéramos fomentado tan interesante ramo, no producirá todos los frutos apetecibles y necesarios, si se descuidaban otras medidas simultáneas que son indispensables para perfeccionar la educación. De poco servirán los sabios preceptos de los ras celosos maestros, si los discípulos no los viesen comprobados con ejemplos constantes en la conducta de los padres; si el descuido de éstos permitiéndoles una libertad imprudente les expusiera a corromperse; y si el criminal abandono de algunos llegase al extremo de no querer aprovechar la oportunidad de sacar a sus hijos de las garras de la ignorancia y de la abyección". (1269)

Planteja la necessitat de superar les dificultats i creu que han de procurar enviar els infants a les escoles i evitar els seus vicis. Els pares han d'aprofitar els beneficis de l'educació gratuïta, però per altra banda:

"... Se dice que la autoridad no puede obligarles a que manden sus hijos a las escuelas: concedámosle por ahora; pero esta autoridad puede y debe dictar reglas de buena policía para el bienestar y comocidad del vecindario. Todos saben que las cuadrillas de muchachos que vengan por las calles continuamente le causan las mayores molestias con sus griterias, apedreos y juegos soeces, y que es muy justo impedir tamañas incomodidades. A este fin convendría prohibir que durante las horas señaladas para las clases jugase niño alguno por las calles, y que en las mismas por ningún pretexto se reuniesen dos, bajo cierta multa que se haría efectiva sin indulgencia, y en su defecto un arresto equivalente al niño infractor; entendiéndose esto sin perjuicio de abolir los juegos inciviles". (1270)

En aquesta dinàmica un dels personatges que més va impulsar les idees fouristes va esser Joaquim Abreu, el qual va conèixer Fourier en el seu exili després d'esser condemnat a mort juntament amb alguns diputats per haver votat la deportació de Ferran VII. Ja a França va conèixer a Fourier entre 1831 i 1833, i va col·laborar en la divulgació de les seves idees i amb els treballs de l'escola societària, per exemple a Condé-sur-Vergres va intentar crear un falansterio. De tornada a Cadis va aconseguir envoltar-se de seguidors fouristes com Manuel Saqrario de Belcy (Veloy), Pedro Luis Hugarte, Faustino Alonso, Joaquina de Morià i Fernando Garrido. (1271)

Abreu és un dels noms que ha aparegut com autor dels articles signats sota el pseudonim d'"El Proletario" i publicats a "El Vapor". És l'inspirador del moviment obrerista d'Andalusia, a més del de Cadis. En aquest context va esser que va influir a Fernando Garrido, per exemple.

Fernando Garrido va néixer a Cartagena el 1821 i es traslladà a Cadis amb la seva família, fins que a 1846 s'instal·là a Madrid on va fundar "La Atraccion", a la que intentava divulgar les teories de Fourier, que havia conegut als cercles de Cadis propiciats per Joaquin Abreu a on es coneixien també les de Saint Simon i Owen.

El socialisme utòpic del que parlem és definit per Jordi Maluquer de la següent manera:

"El significado casi universalmente atribuido al término "utopía" es el de una idea irrealizable, un estado de espíritu orientado, en el pensamiento y en la acción, hacia objetos que no existen en la realidad inmediata. En la medida en que la posición relativa del observador se halla plenamente inmersa en el orden

social existente y en total coherencia con sus estructuras, todas las ideas irrealizables dentro de este mismo sistema resultan utópicas. Cualquier formulación socialista vendrá a ser igual e íntegramente utópica a los ojos de un liberal consecuente, puesto que trasciende del orden burgués real que se considera absoluto. En cuanto este último llegue a ser aceptado como trascendente y mutable, desaparece el carácter utópico de aquellas ideas que aún siendo irrealizables hoy, resultan congruentes con otras formas y estructuras sociales. De ahí que Antonio Ribot y Fontseré afirmara en 1839, con las líneas que inician la presente introducción, que el socialismo dejaría de ser con el tiempo una utopía para transformarse en una realidad. La misma convicción se halla contenida en las casi idénticas consideraciones que Alphose de Laratine o Ramón de la Sagra dedicaron al tema: las utopías serían "ideas prematuras" y, por ello, tan sólo aún-no-realizables, constituyen un elemento revolucionario. Al tomar cuerpo en las conductas de los individuos tienden a promover la destrucción de las estructuras y el orden existentes, ya sea parcial o totalmente, para abandonar su naturaleza utópica y transformarle en realidad". (1272)

I més endavant ens indica, en termes semblants, les característiques d'aquest socialisme que es defineix com a utòpic, o el que és el mateix:

"Si el socialisme es utopia en el sentit de una formació econòmic-social predominantement capitalista, en la mesura en que resulta aún-no-aplicable, y su estudio no es posible sin centrar la atención en el entorno específico, parece evidente que su definición no puede hacerse en términos incongruentes con el mismo entorno desde el punto de vista de temporalidad. Todo intento de caracterización que quiera partir de acontecimientos o construcciones ideológicas posteriores caerá necesariamente en un anacronismo esterilizador. Para el periodo anterior a Marx el concepto de socialismo sólo alcanza verdadero sentido de utilizarse, como se hizo entonces, de forma muy amplia. Lacroix lo emplea, creo que con pleno acierto, para designar aquellos sistemas que reúnen alguno de los siguientes rasgos: 1) propiedad social de los medios de producción, 2) una cierta equiparación de las rentas, 3) planificación de la producción y 4) gestión democrática de la economía y del gobierno". (1273)

A més d'aquestes característiques s'han de contemplar altres

caràcters comuns a qualsevol plantejament socialista, que Jordi Maluquer qualifica de formulacions socialistes, que ens presenta així:

"... la llamada fraternidad humana a modo de vehículo de superación de la lucha de clases, un horizonte universalista por encima de las fronteras de los Estados y la afirmación del derecho al trabajo. Desde las trincheras antisocialistas el común denominador fundamental que se le atribuía resultaba ser la crítica, en diferentes grados, a la propiedad tal como se había impuesto con el libre juego del mercado en la sociedad burguesa". (1278)

Això implicava una exigència del socialisme utòpic que obligava a abolir la propietat privada o la imposició de la propietat social, o comunal més que social. (1279) A partir d'aquí podem comprendre quines foren les primeres passes que podem considerar socialistes, en termes d'utopisme, i això és una crítica al capitalisme liberal.

Per a nosaltres resulten orientadores les paraules de Jordi Maluquer quan situa els orígens d'aquest socialisme:

"El primer socialismo abarca un haz de corrientes bastante diversas aunque con claros contactos y coincidencias. Sus puntos de partida son también varios, desde Gracchus Babeuf hasta Thomas Paine o William Godwin y desde Henri de Saint-Simon o Charles Fourier hasta Owen. Para situar en el tiempo, de forma aproximada, su aparición en tanto que movimiento político vale la pena detenerse brevemente en el origen del término. La denominación socialista fue empleada por primera vez, al parecer, el año 1765 en un panfleto del monje italiano Ferdinando Facchinei contra la obra de Beccaria, para designar a todos aquellos que propugnaban "una società perfetta che sia stata dal consenso espresso e determinato di uomini liberi". (1276)

Però crec que el que hem de referir d'aquests orígens, és la seva segona fase quan:

"Vuelve a surgir como sinónimo de comunitarismo y cooperativismo hacia 1826 entre los Owenianos ingleses, que lo aplican a su propio movimiento en los primeros años de la década de 1830-1840. No mucho más tarde lo toman de ellos los saint-simonianos franceses, que lo difunden desde 1834 a través de Pierre Leroux, i casi al mismo tiempo los fourieristas. El término se universaliza muy rápidamente entonces para designar los puntos comunes de las distintas corrientes críticas del capitalismo liberal. Una realidad nueva de envergadura cierta había suscitado, en aquellos momentos, la necesidad de una nueva denominación. De ahí su éxito. El punto de partida más visible del movimiento socialista en cuanto tal debe situarse, por consiguiente, en los años inmediatamente anteriores y posteriores a la divisoria entre la tercera y cuarta décadas del XIX. El mismo Prohodon fechó, en efecto, su inicio en 1830". (1277)

I així arribam al punt en què ens trobàvem en parlar de Joaquim Abreu i de Fernando Garrido, quan es planteja una alternativa a l'ideal sorgit de la frustració il·lustrada: llibertat, igualtat i fraternitat, que proclamaren els revolucionaris francesos, i que significava que en front de la igualtat i llibertat de dret sorgia la demanda de la igualtat i llibertat en la realitat.

És el cas d'Abreu el 20 de gener de 1840 quan parlava de Fourier i ens deia a "El Nacional":

"... el liberalismo en todos sus colores, aquel que proclama libertad, igualdad legal, justicia y otras voces cuyo sonido dilata al corazón, es el mismo que de hecho se halla convertido en agente de la clase privilegiada; para ésta el provecho, para aquél (el pueblo) las palabras". (1278)

La crítica d'Abreu anava en contra dels defensors de la llibertat i la democràcia formal com a postures anti-socialistes, mentre hi havia autors que consideraren el socialisme com l'antitesi de la democràcia. (1279)

Després d'haver donat una visió bastant general del període que estudiem des del punt de vista social i educatiu, ens convé aprofundir una mica més en alguns aspectes educatius, com per exemple els aspectes que oferien els escrits publicats a "El Vapor" durant aquesta època i com a periòdic subtitulada "Periodico mercantil, político y literario de Cataluña" i que va començar a publicarse a partir del 22 de març de 1833, amb una periodicitat trimestral. Tal com ens indica Mre Cruz Seoane, (1280) representa l'esperit romàntic d'un sector radical del liberalisme català. Recordem una vegada més que aquest periòdic fou el que va publicar l'Oda la "Patria" d'Aribau, circumstàncies aquestes que ens fan pensar que va ésser, "El Vapor" un element de dinamització de cultura diversa i amb bastants elements reivindicatius.

"El Vapor" va néixer baix la protecció del governador civil de Barcelona a un moment en que interessava que els liberals barcelonins acceptassin Isabel II com autèntica hereua del tron de la monarquia espanyola, paulatinament es va convertir en una publicació de caire republicà i, fins i tot, socialitzant.

Aquí cal recordar un article ja esmentat en aquest apartat, però aquesta vegada transcrit directament de la pròpia publicació i que es presenta de la següent manera: "Juz gamos digno de publicidad el siguiente artículo escrito por un proletario", (1281) que pretenia manifestar les seves opinions sobre l'educa-

ció i expressar el seu punt de vista sobre l'educació i indicar la seva opinió sobre els vicis de la instrucció, especialment en comparació amb la situació viscuda a l'Estat francès.

Quan parla de la seva idea d'Il·lustració ens diu:

"... Como desde que estoy en el mundo oigo repetir sin cesar que la difusión de las luces, la ilustración es la verdadera causa del bien, y veo que este se aleja según subo en años, he llegado á sospechar, y á creer después del examen que á la palabra ilustración no unimos la todos la misma idea. La ilustración á mi ver consiste no tanto en el número de ideas cuanto en la exactitud de ellas: -llamo ilustrado al hombre que posea, por ejemplo, veinte ideas exactas, y charlatan al que tenga ciento erróneas: en este sentido es como vengo en que la ilustración es madre del bienestar".(1262)

Pensa que els conceptes aplicats a la divulgació de l'escolarització són equivocats segons les dades que té de la Instrucció pública de l'Estat francès doncs "se pretende santificar el principio por el cual es imposible dar educación á la gran mayoria del pueblo". (1283) Creu que no manquen escoles ja que en referir-se a l'Estat veí diu:

"...los mismos departamentos donde las hay, la gran mayoria de individuos no acuden á ellas". (1284) Segons ell si es digués el que realment passa resultaria que:

"... la totalidad está perpetuamente destinada á la ignorancia, entonces caerian por tierra esas reputaciones colosales, esos miembros de la academia de las ciencias, esas usurpadas celebridades. Por lo mismo, y porque la experiencia nos lo enseña no es de esperar en semejantes hombres la docilidad necesaria de estudios, que condujera á enseñar el modo de enseñar á todos la instrucción que les falta". (1285)

"El Proletario", com ja hem dit, es preocupa de reflexionar sobre tant sobre la Instrucció pública com sobre la privada. Però el que aquí ens interessa és presentar el que pensava de la privada:

"...En cuanto á la privada es cosa muy diversa. En ella se establece otro dogma tan atacado como el que acabo de combatir, y con tan fatales consecuencias. Dícese que el padre es el preceptor natural del hijo, y enseguida queda entregada la multitud naciente á la direccion de la multitud ignorante: la fuerza brutal se constituye en guia de las bases de la ilustracion, de la capacidad orgánica; así sus preceptos no admiten réplica; la fustigacion por un lado, la confusion y el misterio por otro afianzan la instruccion que se da; mas esto no pueda ser sin lucha entre la debilidad y la fuerza, sin ardid, la mentira por un lado, violencia por otro. Los resultados deben ser conformes con los medios empleados, y así son".(1286)

Criticava que els pares volguessin controlar l'educació dels seus fills amb la mentalitat que tenien, això suposava un enfrontament generacional, ja que:

"...esta se halla en oposicion con la naturaleza que nos da facultades para usarlas y desenvolverlas, no para reprimirlas y aniquilarlas. Si no es culpa de la juventud, al contrario si de un deber suyo, porque se siente irresistiblemente impulsada á ello, defenderse de la tirania de sus mayores, no puede emplear otros medios que el ardid y las mentiras, ¿Seran de su cuenta los males que se originan? Tampoco lo será de sus padres porque se les ha hecho tomar por verdades lo que es una pura falsedad. Los directores de la opinion son pues los verdaderos criminales; ellos son la causa verdadera de los desastros que experimentamos".(1287)

La ignorància es veu reproduïda gradualment d'edat en edat, i com ja em indicat els pares han de respectar les diferents inclinacions dels seus fills i han de superar les dificultats que això supose per aconseguir la difícil compenetració familiar. En definitiva l'alternativa que proposa és l'educació integral:

"...esto es material e intelectual; una medida que satisficiera á todas las capacidades francesas ó españolas, pasadas, presentes o futuras, tal como sería la transmisión de conocimientos según la naturaleza.

Bien veo que en el régimen actual es cosa imposible; que sería fatalísimo destruirla antes de haber construido otro nuevo pero así sea, ¿habremos de continuar confiando la dirección de los pueblos á los que nos han traído á este estado, á los que quieren aun hacernos creer que siguiendo sus consejos seremos felices? No; nuestra confianza debemos darla al que nos señale de un medio claro, positivo, el medio por el cual todos gocemos del fruto íntegro de nuestro trabajo. Esta es la piedra angular de nuestro edificio, sobre ella reposará la educación de todos. ¿Hasta dónde podrían llegar los conocimientos humanos si la sociedad no dejara pasar a oscuras los ingenios que, como Newton, Laplace, crea la naturaleza á cada paso? Pero es necesario un conjunto de circunstancias fortuitas para que tales hombres lleguen hoy á desenvolver talentos".(1288)

Entre 1836 i 1837 "El Vapor" fou introductor de les idees del socialista utòpic Saint Simon, sota el pseudònim de José Andrew de Covert-Spring, del que Mre Cruz Seoane ens indica:

"...Bajo este seudónimo se ocultaba, según Maluquer de Motes, la figura del médico periodista barcelonés Pedro Felipe Monlau. Sin embargo, para Vicens Vives, Romeu y Cíler, Elorza, Tuñón de Lara, ..., Covert Spring no era otro que José Andrés de Fontcuberta. Tanto Monlau como Fontcuberta colaboran en periódicos progresistas en Barcelona y dirigen sucesivamente El Vapor en 1836. Mas radical Monlau, fundará en la época esparterista un diario democrático, El Popular, mientras que fontcuberta pasará a las filas del moderantismo a principios de 1837".(1289)

Després d'això "El Vapor" es passa al moderantisme amb "El Guardia Nacional", i són substituïts per "El Constitucional", més progressista, contrari als "ayacuchos" d'Espartero. Però és ben sabut que foren els articles que "El Vapor" publicà signats amb el pseudònim "El Proletario"

els que varen provocar la polèmica amb la burgesia barcelonina. De fet aquests articles acabaren amb la primera etapa del periòdic, es va fusionar amb "El Guardia Nacional" que s'havia convertit amb el seu vigia, i esdevaní "El Nuevo Vapor" dirigit per Andreu Fontcuberta. Fou l'any 1837 quan desapareixé definitivament per la intervenció de l'esmentat Fontcuberta a les bullangues d'aquell any.(1290)

Però a "El Vapor", a part dels escrits de "El Proletario", ens interesson els que reflectien una llibertat considerada com a "gènere de religió" (1291) i igualtat:

"...significa el contrari dels privilegis i monopolis, significa que cada home té una missió a complir segons la seva organització intel·lectual i moral". (1292)

La igualtat cal que sigui per aconseguir l'emancipació de les classes productores, servidores d'una aristocràcia tan inútil com il·legítima. La igualtat és la fiança de la llibertat i de la fraternitat, només els opressors són estrangers.(1293) El poble ha d'aconseguir els beneficis de la Instrucció i de la civilització. Entén que el Govern ha de potenciar una millora de la condició del poble, tant física com moral o intel·lectual.(1294)

L'any 1836 fou l'etapa més progressista d'"El Vapor", arribà a instar el proletariat a la movilització: "No! Els proletaris no restaran apàtics i embrutits enmig del moviment general dels ànims". (Publicat el 14 de juliol de 1836).(1295) Ens fa una defensa de l'igualitarisme amb l'abolició de tots

els privilegis, demana el sufragi universal i la completa emancipació de les masses. El 29 d'agost diu sobre la igualtat: "és un dret igual al desenvolupament de ilurs facultats físiques, intel·lectuals i morals". Fa clares referències a la igualtat d'oportunitats que modernament s'ha reivindicada. Ara bé, també creu en una aristocràcia basada en el talent i en el treball, i s'haurà de compensar sobradament el treball productiu i útil a la comunitat.(1296) Per això el futur dels pobles és el desenvolupament moral, científic i industrial, segons ens indicava A. Fontcuberta el 14 de febrer de 1837, progrés fonamentat en l'associació dels pobles i dels individus.

Es evident que els plantejaments d'"El Vapor" fins l'any 1837 són eminentment socials i insisteix en la millorança intel·lectual, física i moral dels treballadors, es manifesta a favor de la superació del despotisme il·lustrat amb la instrucció dels proletaris. Posar la sort de l'Estat en mans d'un poble sense instrucció és anar endarrerits en la marxa de la civilització i del progrés. En definitiva, lluita per una millora social, política, cultural i econòmica.

Per fer un balanç del que va significar "El Vapor" i les seves contradiccions, cal recordar els comentaris que ens fa en aquest periòdic Ollé i Romeu sobre la influència de dos socialistes utòpics com Fourier i Saint-Simon. La influència de Fourier es produeix en les col·laboracions d'"El Proletario":

"Des del punt de vista ideològic, en els cinc articles del "Proletario" hi ha resumits alguns dels principis teòrics de Fourier. El "Proletario", com Fourier, no fa cap atac contra la propietat. En canvi critica la industrialització capitalista perquè origina la misèria de la classe obrera, i provoca la lluita de classes. Igualment que Fourier, no defensa una socialització dels béns de producció, sino una redistribució més equitativa dels beneficis, entre el capital, la ciència i el treball".(1297)

Però el que ens interessa més directament a nosaltres és la referència concreta a l'educació, que coincideix amb Fourier en el plantejament d'una educació integral amb una concepció naturalista del desenvolupament individual. És a dir, la formació intel·lectual i material que cal que rebri l'home ha de dependre de la seva capacitat individual i la societat ha de possibilitar el desenvolupament de cada individu d'acord amb les seves característiques naturals.

De totes maneres, les teories d'"El Proletario" no eren del tot compartides pels responsables del periòdic, al manco públicament, pels problemes que causaven les seves crítiques a la industrialització capitalista.(1298)

La influència de Saint-Simon es du a terme a través de Fontcuberta, per la seva postura crítica davant el sistema de producció vigent a la seva època. Defensa un nou sistema d'organització econòmica, ja hem vist com "El Vapor" critica els privilegis de les classes ocioses. Però Fontcuberta acabaria per ésser un ideològic del partit moderat a partir de 1837.

A partir d'aquest moment, i malgrat la possible participació de Fontcuberta al periòdic, la influència saint-simoniana

a "El Vapor" es redueix a proposar millores de treball i educació pel proletariat.

En aquest context un dels personatges més significatius fou Pere Felip Manlau i Roca, que va néixer a Barcelona el 29 de juny de 1808, el que va ésser un conegut metge i professor a més de publicista, i com tants d'altres homes públics del seu temps fou exiliat a França entre 1837 i 1844.

A pesar de que ja l'hem citat en diverses ocasions ara ens interessa resaltar la seva figura i les seves aportacions com a pensador relacionat directament amb la introducció a Catalunya del socialisme utòpic, però en relació a diversos elements que encara no haguem tractat.

Com a presentació de la seva inicial aportació, amb el sentit que ja hem especificat, podem esmentar el que ens diu Francesc Pedró, com estudiós que fou del sistema educatiu francès degut a la seva estància en aquell país:

"... quien huyó a Francia tras la destitución del Ayuntamiento barcelonés y la disolución de las milicias y los batallones alzados en armas, pues pertenecía al Cuerpo de Sanidad Militar. De modo que permaneció en Francia desde 1837 hasta 1839, viajando desde allí a Londres en alguna ocasión. De regreso a Barcelona publicó su ensayo *De la Instrucción Pública en Francia*, con el propósito de abarcar la totalidad del sistema educativo francés, desde los aspectos administrativos a los políticos, cubriendo todos los niveles del mismo. razones desconocidas, tal vez su dedicación a otro campo- ejerció como Catedrático de literatura en la Universidad de Barcelona-, dejaron su objetivo a medio lograr sin poder, como pretendía al principio, culminar su obra con unas observaciones sobre aquellos aspectos del sistema educativo francés que consideraba útiles para la reforma del español. A diferencia de Montesino, que cambia la medicina por la pedagogía,

Monlau abandonó posteriormente este campo, dedicándose en particular a la difusión de la higiene y alcanzando un notable éxito. Curiosamente, lo único que de su exilio en Francia consiguió verdaderamente importante fue la fotografía, por entonces aún sin balbuzeante". (1299)

De totes maneres Monlau és un autor poc conegut al camp de la Pedagogia, i en tot cas si d'alguna manera hi figura en alguns assaigs ho és per la seva obra: De la Instrucción Pública en Francia. Ensayo sobre su estado entre 1838 y 1839.

(1300) Aquesta obra ens resulta interessant perquè en Monlau intentava divulgar, durant la seva docència, el seu contingut, ja que la considerava útil per comprendre quin era l'estat de la Instrucció pública a França i com hem dit abans, al mateix temps, pretenia oferir orientacions per poder plantejar una reforma del sistema educatiu a l'Estat espanyol a través de: "Reflexiones sobre la organizacion que convendria dar á la Instruccion pública en España", (1301) capítol que no va arribar a publicar mai.

Una de les primeres reflexions que ens presenta Monlau és sobre la causa per la que va emigrar a França:

"Lanzado en 1837 á Francia por una de aquellas oleadas tan frecuentes en los pueblos víctimas de la discordia civil, resolví aprovechar mi viaje forzado, estudiando algun ramo especial, para importar luego á mi patria conocimientos e ideas útiles y de provechosa aplicacion. Al principio no me propuse mas que examinar el estado de la enseñanza y del ejercicio de mi profesión; pero luego ví la necesidad de abrazar mayor campo para comprender la razon de ciertas peculiaridades y concebir debidamente á un tiempo la trabazon y enlace del sistema general de educacion. -La saña de los partidos me iba dando tiempo, y lo empleé en enterarme del estado de la instruccion pública en su conjunto." (1302)

Paraules que reflecteixen les intencions educatives que l'inclinaven a examinar el sistema educatiu de França. A conti-

nuació, després de presentar la seva obra, ens indica la manera en que organitzaria la instrucció pública des de la direcció del ministre corresponent al ram. (1303) Malgrat segons les seves indicacions algunes escoles i institucions educatives pertanyessin a altres ministeris.

Aquesta notícia tenia la seva importància per a Felip Monlau perquè considerava un avanç al sistema educatiu que els afers, en la seva majoria, dependessin d'un sol ministeri dedicat a la instrucció pública. Preocupat per l'evolució del sistema educatiu ens descriu la funció burocràtica d'aquest ministeri.(1304)

De la divisió per nivells educatius ens assenyala que la instrucció elemental es fa inicialment a les Sales d'Assil, (escoles de pàrvuls) a continuació a les Escoles Primàries i a les classes d'adults. (1305)

Per descriure les sales d'assil ens indica el que reben les criatures que encara no poden assistir a les Escoles Primàries i ens indica:

"Las salas de asilo estan destinadas para recibir á las criaturas cuya corta edad no les permite todavia frecuentar las escuelas primarias.

Las salas de asilo vienen á ser un establecimiento mixto, de beneficencia ó de instruccion. En ellos son admitidos los infantes de ambos sexos hasta la edad de seis ó siete años; prodígenseles los cuidados maternales que reclama su edad, y se empieza á ejercitarles en la lectura, en la escritura, en el cálculo verbal, dándoles además los primeros principios de la intruccion relijiosa. En los ejercicios de las salas de asilo entran también las labores propias del sexo femenino.

Casi todas las salas de asilo tienen su local al ras de la calle, con un patio ó jardin que sirve para los ratos de recreo, oportunamente interpolados los ejercicios de instruccion, entre los cuales se encuentran algunos cantos sencillos y moreales" (1306)

Segueix la descripció d'aquestes sales d'asil i les divideix en públiques i privades, ens fa una referència a les persones que estan a càrrec d'elles amb algunes matisacions:

"Las salas de asilo pueden ser dirigidas por hombres; pero siempre y necesariamente ha de haber siempre tambien una mujer en clase de subdirectora ó agregada.

Los directores y directoras de las salas de asilo llevan el nombre de vigilantes (surveillants ó surveillantes). Para ser director de una sala de asilo es preciso tener veinte y cuatro años cumplidos, acreditar la aptitud y moralidad indispensables y obtener la autorizacion correspondiente para un lugar determinado. En cada departamento hay una ó mas comisiones de madres de familia para examinar á los aspirantes. El rector de la Academia transmite á las comisiones los programas de examen y las demás instrucciones necesarias." (1307)

Es parla també de les formes de control i d'inspecció, i utilitza fórmules comparatives per manifestar la importància d'aquestes institucions, per exemple les compara amb les d'Anglaterra:

"... en Inglaterra bajo el nombre de Infant's school; Hállanse universalmente extendidas en Escocia, en Alemania, en Suiza; y en Francia se han naturalizado tambien de pocos años á esta parte. En 1834 no habia salas de asilo mas que en algunas ciudades, como Paris, Lion, Ruan, Nimes, etc. En el dia las hay ya en 62 departamentos: su número, segun los últimos datos oficiales, es de 330, amparando un total de 28.500 infantes de ambos sexos.—En Paris hay 23 asilos comunales, que recojen 4822 infantes de ambos sexos. En 1830 no habia mas que seis salas de asilo con un total de 800 infantes." (1308)

Nosaltres podem afirmar que, al mateix temps, es pretenia potenciar, a l'Estat espanyol, després del retorn dels emigrats, unes escoles de pàrvuls de les que ens parlen Pablo Montesino i Ramon de la Sagra. (1309)

Aquestes institucions, en línies generals, estan influenciades per un sentiment paternalista i de beneficència. Segons el mateix Felip Monlau, estaven inspirades en un sentiment de caritat, i assumides, en el cas de França, pels poders públics.

En conjunt ja hem dit el més significatiu dels plantejaments d'aquesta obra, que queda a mitjan camí del seu objecte, que era idear una reforma educativa per a l'Estat espanyol, i a més, lluny ja de plantejaments utòpics, més coincident amb el liberalisme més o manco radical.

Contràriament al procés de moderació que viu Monlau, a partir de 1840, els plantejaments generals en favor del republicanisme i federalisme, es a dir radicalització dels liberals més democràtics i dels dirigents obrers, evolucionen cap a crítiques al centralisme. (1310)

Entre els defensors del republicanisme hi havia un cabetà, Abdó Terrades, al manco figura com un dels personatges que formaren el primer cicle de seguidors de Cabet a Barcelona, malgrat el mateix Cabet inicialment miràs el republicanisme barceloní amb una certa desconfiança. (1311)

Mentres tant Abdó Terrades es converteix en el líder indiscutible del moviment obrer i del republicanisme català de la dècada dels 40, que a través d'"El Republicano" expressava, encara que planfeteriament, el seu pensament. La República i la classe obrera queda hermanada en l'escrit del tal Terrades quan el desembre de 1841 deia:

"Nosotros os decimos que sois ciudadanos iguales a los fabricantes, a los comerciantes y a los llamados nobles... y os ofrecemos a todo evento no tomar sosiego ni alimento hasta habernos asegurado el gozo de los demás derechos políticos que os niega la Constitución de mil ochocientos treinta y siete". (1312)

En aquest cas Abdó Terrades reivindica un activisme polític, per després poder conquistar els diversos drets que corresponen a cada ciutadà.

Es un activista polític que ofereix el seu propi pla de revolució, quan el 29 d'octubre publica, un article amb aquest títol, i en el que afirma:

"Cuando el pueblo quiera conquistar sus derechos debe empuñar sus armas al grito de ¡viva la República!. Entoces será la ocasión de cantar en Cataluña: Ya la campana sona....". (1313)

A continuació hi anava la coneguda canço "La Campana" de caire decididament igualitari i que anteriorment hem esmentat. I segueix, referint-se al poble, amb el seu crit a la lluita:

"Debe dar muerte á todos los que hagan armas contra él.

debe aniquilar ó inutilizar todo lo que conserve algun poder ageno de su voluntad, ó sea todo lo que depende del actual sistema, como son las Cortes, el trono, , los ministerios, los tribunales, en una palabra, todos los funcionarios públicos". (1314)

Devant aquestes urgències no hi havia forma de pensar concretament amb el dret a l'educació, el poble havia de lluitar per a conquerir molts de drets que li eren negats. I malgrat conèixer l'obra de Cabet, i en contraposició al seu socialisme pacífic Ferrades oferia un socialisme republicà batallador i actiu, o sinò com ens diu Santiago Riera i Tuóbois, fou fidel tota la vida a: "republicanisme actiu i d'esquerres i que veia amb bons ulls l'associacionisme obrer i predicava l'igualitarisme democràtic". (1315)

Era un anti esparterista declarat i es relaciona amb els cabetians tant catalans com francesos, fins i tot al 1843 fou implicat amb el complot comunista de Tortosa i a 1844 fou desterrat a Sigüenza.

Es així que a Catalunya es pugui afirmar, amb Miquel Izard, que la burgesia era saint-simoniana i el proletariat era cabetià. (1316) Questió que ens assenyala a Narcís Monturiol com a teòric dels Cabetians catalans, per altre banda amic de Terrades, que malgrat conegués els plantejaments de Cabet mai va assumir el seu pacifisme.

Recordem que el mateix Terrades havia sigut exiliat a França i acusat d'esser comunista cabetià, però de les que va esser absolt. En resum, pel que fa la qüestió de si era o no cabetià ens podem remetre a les paraules de Maluquer, que pareixen ben fonamentades:

"Terradas conoció y aprobó, por consiguiente, la obra más decididamente comunista de Cabet en 1843, però no dejó de ser un agitador republicano izquierdista y vagamente igualitario. El comunismo de Cabet entraba sólo en sus coordenadas ideológicas y estratégicas como una idea a la que aproximarse paulatinamente, una vez instaurado el sufragio universal, y con élna república reformista y federal. Sin embargo algunos dirigentes que compartieron con el el exilio conocieron al mismo tiempo el Viaje a Icaria y debieron de aceptar con mayor intensidad las vías propuestas por Cabet, puesto que constituyeron los primeros gérmenes del grupo propiamente Icariano ~~que~~ ^{que} se formó con posterioridad en nuestro país". (1317)

És a partir de 1845 que els cabetians barcelonins es comencen a organitzar i per iniciativa de Narcís Monturiol es feia propaganda de les idees de Cabet, i poc a poc es convertia en el capdavant ~~ter~~ dels cabetians a Catalunya. Però d'aquí en parlarem a la segona etapa a partir de la fundació del semanari "La Madre de Familia" creat a 1846.

Per altra banda, Barcelona en concret tenia un elevat grau de conflictivitat per aquella època i era propiament l'única ciutat de l'estat que començava a tenir característiques urbanes propiament industrials. És evident que pels obrers, malgrat es començaven a organitzar, la primera preocupació era la subsistència, i foren els tècnics que hem esmentat els que iniciaren la preocupació i conscientització per la condicions de vida dels obrers i que en aquesta millora de les condicions de vida s'hi trobava d'una manera o l'altra l'educació moral, intel·lectual i física d'aquest col·lectiu important de població.

L'igualitarisme, la fraternitat, l'associacionisme obrer, s'havien de plantejar necessàriament per beneficiar a la població d'una educació popular, que al mateix temps d'esser general o integral, havia d'esser professional, perquè elements d'una col·lectivitat havien d'esser útils a aquesta.

Desgraciadament, l'eina que tenien per culturitzar el poble els tècnics i els dirigents no era a la dinàmica del sistema escolar o la instrucció pública, sinó les publicacions periòdiques, que devien arribar a una minoria, la més concienciada.

2.3. Els plantejaments a nivell escolar.

Un tema que, en principi resulta molt ample, però que aquí es veu restringit a alguns aspectes de l'ensenyament primari, i especialment dirigit a aclarir el camí que va seguir la paulatina institucionalització de la formació dels mestres a través de la creació de les Escoles Normals o Seminaris de mestres a partir de l'Escola Normal Central de Madrid, inaugurada a 1839.

Sense oblidar el paper que poguessin jugar els llibres de textos com a eines transmissores de coneixaments i d'ideologia dins la pràctica escolar, el que ens reflexeïx, d'alguna manera, la realitat escolar.

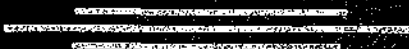
Un altre tema que s'ha tractat ha estat el de la castellanització que implicava la uniformització i centralització del sistema escolar, amb unes lleis que condicionaven el sistema escolar en favor de la llengua castellana com a única llengua de l'Estat vàlida per aconseguir la "universalització" de l'educació "popular" o obligatòria. Indirectament aquest plantejament convertia a l'escola un instrument deculturador de la de la llengua i cultura castellanes.

De fet aquest moment històric no és sinó el principi de tot un procés de construcció d'un edifici, el sistema escolar, des de un primer impuls legislador,

sense massa fruits des del punt de vista de la realitat
escolar, si bé hem de contemplar la institucionalització
de la formació del mestres com el fet més significatiu.

UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

**ELS PLANTEJAMENTS DEL SISTEMA
EDUCATIU ALS INICIS DE L'ESPANYA
LIBERAL. (1833-1857).**

TOM - III

**BARTOMEU MULET TROBAT
PALMA, JULIOL-1989**

2.311. La Instrucció primària en les noves perspectives.
Els plantejaments liberals i la situació real.

Els liberals d'aquell temps havien de reconèixer que la Instrucció pública a l'Estat espanyol coincidia amb la preponderància d'institucions no estatals, bàsicament de caracter religiós.

I com es sap, ens indica M^a del Carmen Simón Palmer a : La enseñanza privada seular de grado medio en Madrid.
(1820-1868):

"Llegaron los liberales al poder lanzando pomposos anatemas contra todo lo existente y prometiéndolo una educación moderna y gratuita para todos los españoles, pero como dedicaron mayor entusiasmo a demoler lo heredado que a construir lo permitido, sólo consiguieron provocar muy graves conflictos.

La escasez de plazas escolares, provocada en Madrid por el prolongado cierre del Real Seminario de Nobles, la expulsión de los jesuitas del Colegio Imperial y la utilización de los escasos profesores de los Reales Estudios de San Isidro para poner en marcha la Universidad Central, sólo pudo remediarse fomentando la iniciativa privada, a fin de que la nueva 'Segunda Enseñanza' empezase a tomar forma". (1318)

Malgrat aquestes afirmacions vagin més bé dirigides al segon ensenyament, també poden ésser aplicables a la primera instrucció amb les corresponents matisacions, que procurarem aclarir al llarg d'aquest apartat.

Precisament una opinió oficial autoritzada, Antonio Gil de Zárate, reconeixia al seu article: "De la Instrucción

pública en España desde 1834": (1319)

"Harto sabido es que la instrucción pública en España se halla, con respecto a la de casi todos los demás pueblos de Europa, en un atraso lastimoso; y tal es sin duda la causa de los males que experimentamos, como igualmente de la escasez de hombres eminentes en los diferentes ramos que hasta ahora se nota en nuestra revolución". (1320)

Així i tot, cal indicar que aquestes afirmacions es feien per justificar l'esforç que s'havia hagut de fer per aixecar el sistema educatiu, i per justificar la seva labor planificadora per canalitzar les inversions fetes a l'educació, tant per part dels poders públics com per part de les mans privades.

Sequia la seva reflexió, amb el mateix sentit de manca d'una tasca efectiva i útil, per col·locar-se a l'altura que els temps demanaven:

"Pero el celo poco ilustrado de los bienechores, la tendencia general de las ideas, el desorden en la administracion de los fondos, el disfavor, ó mas bien la proscripcion que merecian ciertos conocimientos, todo ha contribuido á utilizar tantos esfuerzos que solo han venido á parar en una fatal ignorancia, ó en una clase de saber que no está ya en armonía con las necesidades de la época". (1321)

Per tant creia necessària una transformació bastant radical:

"Era preciso, por lo tanto, que este ramo experimentase una revolución parecida á la que se está verificando en las instituciones, para que variase enteramente de aspecto, i la instrucción pública tomase el giro que mas conviene á nuestros actuales intereses; però la revolución no ha podido verificarse todavía, porque han faltado los elementos principales de ella, que son los hombres y los recursos; es decir fondos con qué crear grandes establecimientos de enseñanza, y profesores que colocar al frente de ellos".(1322)

Pensem que aquestes reflexions eren fetes a 1839 i que a Gil de Zárate encara li quedava una tasca important a dur a terme. Malgrat això, les seves afirmacions són bastant significatives de la realitat educativa, i són els moments previs a l'escalada al poder d'Espartero. Això vol dir que, políticament, encara hauran de passar coses fins que a 1845 es presenti el Pla d'Instrucció pública que va redactar el mateix Gil de Zárate ja dins la dècada moderada, que no resultarà tan revolucionari com en principi pareixia.

Justifica l'estat deteriorat en que vivia l'ensenyament i el poc que avançava la reforma, malgrat les coses fetes, amb aquestes paraules:

"...y en medio de todo no se ha podido hacer mas que conservar lo que existia, crear ó mejorar muy poco, y preparar los medios de verificar con el tiempo una reforma que, prescindiendo de los obstáculos y contratiempos, es lenta por su misma naturaleza".(1323)

Si bé Gil de Zárate considera que la institució més important dedicada a la Instrucció Pública és la Universitat, també és veritat que, per ell, la Instrucció primària ha merescut i ha de merèixer atenció de part del Govern central de l'Estat. (1324)

No coincidia amb l'estructuració de la reforma de l'ensenyament primari que s'havia duit a terme fins en aquell temps perquè considerava que el Govern havia de tenir un control més fort sobre ella, i no l'havia de deixar massa a la sort de les comissions provincials, de partit i locals (d'ajuntament), perquè deia:

"Este es un error; porque si la instruccion primaria ha de prosperar en España, tiene el Gobierno que obrar con mano muy fuerte para vencer muchos obstáculos y superar muchas repugnancias: estos obstáculos, estas repugnancias proceden de las mismas corporaciones populares: hay que combatir su indiferencia, su desidia, su oposicion á gastar para este objeto, y hasta su ignorancia; y no es buen medio de hacerlo el dejarles una influencia excesiva en tan importante ramo". (1325)

Segueix en les crítiques al resultat de les reformes dutes a terme fins a aquell moment, i és conscient que malgrat els determinats avanços legislatius, no acaba de concretar-se la reforma. Pensa que un dels obstacles més grans que hi ha al procés d'estructuració de l'ensenyança, especialment a la secundària i a la primària, és:

"... la falta de maestros; para aquella apenas existen, y los que hay para la primaria son por lo general tan malos, que causa asombro el ver su ignorancia. Esta razon ha hecho necesario el establecimiento de las escuelas normales: en primer lugar central en la corte, y despues las particulares para una ó mas provincias. La primera se ha logrado establecer por fin á principios de este año, y promete los mas felices resultados, al ver el celo de los maestros ...". (1326)

Gil de Zárate, dins el seu esperit moderantista romp una llança en favor dels escolapis, i considera que no han de desaparèixer degut a la seva labor educadora, arrelada en el poble. Més que res ho fa perquè seria una mesura impopular. (1327)

Culmina la seva visió del moment amb unes paraules d'esperança, malgrat la seva cauta exposició, i resumeix així la situació:

"... por todo lo dicho se ve que el Gobierno de la Reina ha comprendido el verdadero impulso que debe dar á la instruccion pública en esta época; que ha hecho cuanto ha estado en su mano; pero que ha encontrado hasta ahora obstáculos insuperables en las desgraciadas circunstancias que nos rodean, en la miseria pública, la falta de recursos, y hasta en la necesidad de esperar á la cooperacion del poder legislativo. La direccion de estudios, compuesta de personas ilustradas, y cuya mayor parte no podria ser fácilmente reemplazada, trabaja sin cesar en ayudar al Gobierno para llevar á cabo la reforma; y si sus esfuerzos no han sido todavía coronados, ni se ven todos los resultados que algunos quisieran, es porque, como ya he dicho mas arriba, la obra es larga; sus resultados no pueden ser instantáneos, y necesitan mucho tiempo para desenvolverse. Sin embargo, es de esperar que siguiéndose con la debida constancia, no pasarán muchos años sin que ya empiecen á notarse." (1328)

Després d'aquestes paraules, és convenient fixar-nos amb un altre testimoni de l'època, ja anteriorment citat, com és el cas de Javier de Quinto, que el 29 de febrer de 1841 publicava al BJIP un article on també s'expressaven les conquestes que, des de la política oficial, s'havien duit a terme a partir de 1833. Considerava, també, les dificultats amb que s'havien trobat, la qual cosa ens ajuda a comprendre la realitat en que es trobava la Instrucció pública. Javier de Quinto coincideix amb la majoria d'autors de l'època, en donar la culpa de l'impossibilitat d'avançar suficientment en la Reforma educativa:

"Las terribles circunstancias que han afligido á la nacion por espacio de siete años, apenas han consentido hacer mas que aprovechar los escasos elemen-

tos que el orden anterior de cosas nos habia legado, sostener por medio de generosos esfuerzos la decadencia de nuestros establecimientos de enseñanza, y preparar con medidas parciales y transitorias y con proyectos mas ó menos eficaces las grandes reformas que un dia habran de elevar la instruccion pública de España al grado de esplendor que gozó en otros siglos y que honra tanto hoy á los pueblos mas adelantados de la culta Europa. (1329)

Aquestes paraules denoten la preocupació que els governants i legisladors tenien per l'educació, però eren insuficients per arribar a les fites proposades. Eren massa tolerants amb la màquina administrativa que havia d'implantar l'esmentada reforma. Una altra coincidència important és la que indica, en relació a l'escola normal central, a partir de la llei de 1838, quan ens diu:

"La fundacion de la Escuela normal-seminario de maestros es otro de los beneficios debidos á esta ley, que desde luego anunció y prescribió la existencia de estos interesantes establecimientos en todas las provincias de la monarquia. La escuela central ha dado ya muestra de las ventajas que por su medio se van á proporcionar á la instruccion primaria: las provincia mandaron dos alumnos á este seminario modelo, hace dos años, y la educacion en él han recibido los pone en el caso de restituirse a los pueblos de donde proceden en disposicion de cosyugar á las ilustradas miras de la ley, llevadas á su aplicacion mas útil y provechosa para la Regencia provisional del reino en su importante órden circular á los Gefes políticos de 13 de diciembre de 1840." (1330)

Es ben sabut que no totes les províncies enviaren els alumnes corresponents. Malgrat això els que hi assistiren destacaren, o bé en la seva tasca com a directors d'escoles normals de nova creació, com és el cas d'Odó Fonoll a Lleida, Mariano Carderera a Osca, Laureà Figuerola a Barcelona, etc o bé com a inspectors d'inspecció primària com el mateix

Cardenera i Joaquim Avendaño que també va fer de director a les escoles normals de Saragossa, Còrdova i València. (1331)

També és notable el significat que dóna a la creació d'escoles de pàrvuls, encara que fos una iniciativa privada, de la "Sociedad para la mejora de la Educación del pueblo", i ens diu:

"La proteccion dada por la ley á las escuelas de pàrvulos y de adultos y el especial encargo que en ella se hace de que se

las atienda y estimule, no es objeto tampoco de escaso interés para este ramo. En Madrid ha dado ya muy notables resultados la creacion de escuelas de pàrvulos, conocidas en otros paises con el nombre de salas de asilo, y la asociacion particular creada al efecto ha abierto ya en el transcurso de dos años, diferentes aulas donde la niñez se recoge durante las ocupaciones de los padres, y recibe una educacion esmerada en lugar de las tristes y trascendentes impresiones que anteriormente dejaban honda huella en su tierno ánimo. Este ilustrado y filantrópico ejemplo ha sido seguido ya con fruto en algunas capitales de provincia; y en medio de las convulsiones políticas que nos han afligido en estos últimos años, es una idea de consuelo observar como tiene imitacion y encuentra séquito entre nosotros, ..." (1332)

Per altra banda, s'apel·la constantment a l'estabilitat governamental per poder dur a terme la tasca reformadora. Coincideix amb altres autors de l'època en indicar que no es podrà realitzar, no tan sols per raons de dependència econòmica o financera, sinó també per una mala distribució dels béns, així com també hi influeix la manca de personal idoni. (1333)

Justifica la potenciació de l'escola privada en el sentit que contribuiria a que rebessin l'educació primària un nombre més

alt de persones. Considerava que tot espanyol tenia dret a obtenir el títol de mestre i a exercir-ne i, en conseqüència, crear escoles de primera instrucció i mantenir-les.

De l'estat en que es trobava la instrucció primària, pensa que aquest nivell educatiu estava organitzat mitjançant una llei il·lustrada i suficient, i que feia falta perseverància i fe en l'obra del govern. Apel·lava al recolçament a les corporacions populars que es trobaven decidides a potenciar-la progressivament fins arribar a una més gran perfecció.(1334)

Es una visió optimista i en favor de la política oficial, en la mentalitat que l'educació ha de servir per aconseguir, no només persones amb coneixements científics i literaris sinó que han de treballar decissivament en favor dels progressos de la indústria útil i en favor de la civilització general de les classes mitjanes de l'estat. (1335) Per això els interessava potenciar la segona ensenyança i la reforma de la Universitat com a catapulta de les classes mitjanes i dominants.

En definitiva, les dificultats que trobaven els liberals, moderats i radicals, queden resumides de la següent manera per Javier de Quinto:

"...Es además de una dificultad suya entablar reformas y corregir abusos envejecidos en establecimientos que viven con ellos, y en gran parte viven en ellos, y cuya acción ó no puede suspenderse, ó no es conveniente que se suspenda. Debe atenderse también á lo crítico y árduo de las circunstancias que no permitirían aplicación sostenida á los discípulos, ni seguridad de subsistencia á los maestros. ¡tiempo fatal en que la reforma que se intenta no halla suficiente número de profesores de quienes valerse, ni fondos con los que atender

á los que existen! ;Epoca por último falta enteramente de tranquilidad y sosiego y tambien de consecuencia; condiciones tan precisas para conseguir y asentar acertadamente sobre su base todo ramo de administracion pública!" (1336)

En aquest moments la situació legal de la Instrucció pública estava superditada al resultat de la R. D. de 31 d'agost de 1834, quan el Govern ordena la formació d'una comissió que s'ocupés de formar un Pla d'Instrucció Primària i a on es recomana que es fassin les passes necessàries per a establir una Escola Normal de mestres. La mateixa recomanació es fa el 21 d'octubre del mateix any. (1337) Com es veu es volia lligar la Instrucció pública a una preparació específica dels mestres. Era un punt de partida important.

A continuació l'administració estatal aprova una sèrie de disposicions amb la finalitat de potenciar el mètode Lancaster, com per exemple R. D. de 7 de setembre de 1834 en la que s'institueix una escola normal lancasteriana, (1338) la de 4 de novembre de 1834 a on s'anomena comissionats per anar a aprendre al mètode a Londres i després organitzar-lo de tornada. (1339)

Eren les primeres i mínimes bases per a potenciar el nou sistema escolar, especialment en el que fa referència a la Instrucció primària i a la formació dels mestres que necessitaven per a complir el seu objectiu, malgrat Julia Varela ens indiqui que l'inici d'aquest procés fos amb Ferran VII. (1340)

Legalment, les mesures eren disposades per poder dur el control des d'alt a baix, des del Govern central a les províncies. En primer lloc, per exemple, s'havia implantat el Reial Decret de "Subdelegados de Fomento en las provincias , e instruccion para gobierno de los subdelegados por S.M." (1341). "la instruccion para el gobierno de los subdelegados de Fomento", en el seu setè capítol, referent al seu apartat 35 dedicat a la Instrucció pública, deia:

"Los agentes superiores de la administracion provincial tropezarian sin fin con los obstáculos que por donde quisiera les suscitaria la ignorancia, si desde luego no aplicasen todos sus esfuerzos á combatirla y desarrollarla ..." (1342)

Elavors els Governadors civils substituïren els 'subdelegats de Foment, com es veu en aquest article d'ofici del Govern civil de la província de les Illes Balears, de dia 24 d'octubre de 1834, quan ens deia:

"Desde este dia queda á mi cargo la presidencia de la Junta inspectora de las escuelas de esta capital y provincia. Y lo comunico, por medio de este periódico oficial, á todos los ayuntamientos y demás corporaciones y autoridades á quienes corresponde su conocimiento." (1343)

Signava el Governador Guillem Moragues, nº 256 del "Boletín Oficial de Mallorca".

El mateix Moragues, el 12 de novembre de 1834, manava que:

"Con el provechoso objeto de generalizar la inteligencia del habla castellana y el uso de este idioma nacional, está mandado en diferentes Reales órdenes que así en la correspondencia oficial como en todas

las escuelas se hable castellano; y teniendo noticia de que algunos establecimientos de enseñanza de esta provincia no se cumple con la puntualidad debida tan sabio y útil determinacion, reencargo muy especialmente à sus directores y preceptores cuiden con eficacia de la observacion de aquellas disposiciones procurando que los alumnos hablen siempre en dicho idioma, pues de lo contrario procederé à la adopcion de medidas capaces de remediar el abuso que observe". (1344)

Aquesta és una de les grans problemàtiques que va tenir l'escolarització al llarg del segle XIX, i fruit d'això, les comunitats de parla catalana segueixen afectades encara avui en dia, malgrat es consideri que a nivell legal el problema de la castellanització es va superar, fins i tot a la pràctica quotidiana.

un dels tres canals de control i de centralització que funcionaven, al menys per enviar missives, era la Inspecció General d'Instrucció pública. És així que el Governador civil transmetia a través del "Boletín Oficial de Mallorca" de 4 d'octubre de 1834, la següent Reial Ordre:

"Ha llegado á noticia de S.M. la Reina Gobernadora que en algun colegio de esta Corte se usa todavia el castigo de azotes á niños; y siendo este modo de corregir contrario al pudor y á la decencia, envileciendo tanto al que lo impone como al que lo sufre, se ha servido mandar quede abolido en todos los colegios y casas de educacion de la monarquia semejante castigo y cualquiera otro que pueda causar lesion en los miembros, procurando los directores y maestros corregir los defectos de los alumnos por los medios de la emulacion y del ejemplo, y con privaciones que no puedan producir funestas consecuencias ni en lo físico ni en lo moral de aquellos.- Y con acuerdo de la misma inspeccion le traslado a V.S. para su inteligencia y á fin de que á noticia de los maestros y maestras que en ella hubiese". (1345)

Malgrat el contingut lloable d'aquesta Reial ordre,

la veritat és que la Instrucció pública aquí es tracta més bé com una qüestió d'interior i d'ordre públic, ni tan sols de beneficència, si bé és veritat que es tracta d'una mesura de caire liberal, però que ens dóna una idea de com, en aquells temps, s'entenia la disciplina a una escola.

També és veritat que no és més que un reflex dels canvis que es produïen a la societat, d'un nou estil, d'una nova mentalitat a partir de 1833, "noves estructures econòmiques i socials" en les corresponents matisacions que ja hem intentat aclarir amb anterioritat. En el camp educatiu, com ens indica Bernat Sureda, 1835 suposa l'inici de l'aplicació pràctica de moltes de les idees que s'havien gastat a l'època anterior, (1346) És a dir que la Il·lustració encara tenia una certa incidència, però també crec que ja no eren les mateixes gentes les que rebien aquestes influències, ni els qui proposaven els projectes eren els mateixos, ni tan sols podien actuar en les mateixes circumstàncies, polítiques, socials, econòmiques i culturals.

Com a mínim és veritat que a partir de 1834 es produïen canvis de denominacions, recuperacions de personatges liberals d'etapes anteriors com és el cas de Quintana, i pareix que, al manco a nivell oficial, es produïx un moviment cap a la reestructuració del sistema escolar. Per exemple, l'esmentada Inspecció general desapareix i és substituïda per la Direcció General d'Estudis. Llavors, més endavant, es convertiria amb el Consell d'Instrucció pública, però sempre amb criteris

d'organització centralista

Però si seguim fitxant-nos en els testimonis de l'època, es pot dir que hi havia consciència que algunes coses s'anaven canviant en un sentit progressiu i que afectava a la realitat escolar, però també és veritat que hi havia consciència que les propostes legislatives no acabaven d'arrelar.

Per exemple, Miguel de los Rios personatge significatiu de l'Ateneo de Madrid, ens assenyala a 1838 amb unes reflexions fetes a propòsit de les reformes de la Instrucció primària mitjançant aquesta pregunta: "¿ no habrá producido la experiencia suficiente para la formación de uno conforme á las luces del siglo y á nuestras peculiares circunstancias?" i contesta:

"Es verdad que casi todos dieron preferencia á la enseñanza superior ó de facultades mayores, tocando solo como incidentes la secundaria que se necesitaba para optar á aquella con la que la confundian; y la primaria, de que no hablaban sino de paso, consecuencia precisa del estado en que yacia la ilustracion pública, cuyos rasgos históricos hemos trazado. Asi que las escuelas que tenian los pueblos ó habian sido felizmente creadas por algun particular, fundacion piadosa ó eclesiástica, ó se mantenian pobremente aun por los mismos vecinos. Y que con tales medios sostengan gran número de pueblos, y que la mayor parte de los vecinos envien á ellas sus hijos, en un argumento vigoroso contra los que reprochan á la ignorancia y desidia general de los españoles, el que los mas ignoren las primeras letras. No, no son ellos la causa, lo es el gobierno que frecuentemente hemos tenido, por carecer de plan, sistema y rigor en sostener, dirigir y buscar profesores para las escuelas, pocas ó muchas que á todo trance mantenian los pueblos, y comunmente contra las vejaciones del mismo gobierno. Hagamos justicia al patrimonio nacional, contra el cual parecian conjugarse hasta sus mismos

elementos políticos". (1347)

Volia dir que ell no creia que, en aquells moments, la manca de una reforma efectiva no obeïa a que la societat, en línies generals, no tiqués cap tipus d'interès per a l'ensenyança. Per explicar aquest punt de vista de la realitat ens diu que:

"...En la Alcarria he visto pueblos donde remitian á los hijos tres y cuatro años á la escuela con grande afan de los padres, y era feliz el que salia habiendo aprendido á leer, poque estando comunmente reunidos ambos séxos, no sabiendo enseñarles ni quizá escribir el mismo maestro, no podian comprender nada y gastaban su dotacion en valde. En los caminos de Castilla encuentran los viajeros frecuentemente á los niños que van hasta media legua para asistir á la escuela uno y dos años". (1348)

Entre altres aspectes també ens posa com exemple de la situació qüestions socials, com si la instrucció primaria fos una condició necessària per promoció social, que per desgràcia considerava que hi havia molta de gent de les classes populars que no se'n podien beneficiar. (1349)

Un altra dels inconvenients que ens senyala aquest mateix autor és l'excessiu nombre de festes que el calendari escolar té a partir del reglament de 1825 que encara subsistien. (1350)

Resumia la problemàtica que es vivia amb aquestes paraules:

"Y aunque el ramo de escuelas á que nos hemos ceñido ha sido felizmente el mas reformado, como que tocavia no ha quedado segun debe, ni las rancias costumbres lo permiten; y como tambien aquellas vacaciones son comunes á los demas establecimientos de enseñanza, y no menos á las universidades, nunca es perjudicial el conocimiento de uno de los males que mas postrada tienen la instruccion pública. Rigor con los inasistentes y desaplicados, estímulo á los beneméritos, y celo para que los padres y autoridades vigilen por la concurrencia de todos los niños, serán los

primeros remedios que elevarán la educación primaria. (1351)

Es tractava de comprometre més els pares amb l'educació primària en favor de l'obligatorietat d'enviar els seus fills de sis a dotze anys a l'escola, per poder exercir després qualsevol dret civil.

En tot això cal assenyalar que el Reqlament del 26 de novembre de 1838 va significar una passa important. Del Reqlament podem dir a terme el següent comentari per valorar el seu significat, ja que no va deixar de tenir la influència del passat, però al mateix temps, com ens indica Julia Varela:

"El Reglamento del 26 de noviembre de 1838, que perdurará al menos durante todo el siglo XIX, conservará también su huella idoleble. [Esto explicaría- algo que los historiadores de la Iglesia y de la pedagogía no se explican- que los escolapios hayan sido los únicos religiosos que se mantuvieron a través de todos los avatares que sufrió la Iglesia española en el XIX, recibiendo untrato especialísimo. Pasan idemnes por las sucesivas leyes desamortizadoras. Solamente el decreto del 29 de julio de 1837, que permite su existencia allí donde sean necesarios, sanciona que sean considerados no como comunidades religiosas sino como establecimientos de instrucción pública dependientes del Gobierno. De todas formas la ley del 25 de mayo de 1845, en su artículo único los volverá al estado anterior a dicho decreto, quedando sujetos en lo que se refiere a la enseñanza a las disposiciones generales y especiales del Gobierno. Incluso las Cortes de Cádiz y la Gloriosa los considerarán objeto de excepción". (1352)

Es a dir que per una banda es volia pareix que s'ha de produir una exigència de més gran control de l'Estat a la Instrucció pública i estableix els nivells de la instrucció primària, els que equivalen a les escoles elementals i superiors de primària. Aquests nivells quedaven expressats a l'"Exposicion",

a la que es deia:

"Cuando la enseñanza llega ya al grado mínimo determinado en el plan para las Escuelas superiores, el Reglamento tiene que variar por necesidad, si no todas las disposiciones de detalle, en alguna de las mas importantes; y, por tanto, se limitará éste por ahora al arreglo de las primeras ó elementales, cuyo carácter es muy diferente. Estas Escuelas se establecen para la masa general del pueblo, y tiene por objeto desarrollar las facultades mentales del hombre, suministrando los conocimientos necesarios á todas las clases sin distinción. Las superiores no se establecen para todos; se destinan á una clases determinada, aunque numerosa, cual es la clase media; y los conocimientos que en ella se comunican, no son indispensables para las clases pobres. Hay tambien otra razón que dispensa ó hace ménos urgente la formación del Reglamento para las Escuelas superiores en el dia, y esta es la dificultad suma de que las haya en algun tiempo conformes al espíritu del plan, por falta principalmente de buenos Maestros para ellas hasta que se hayan formado en las Escuelas normales. Las Escuelas de esta clase, que deberá haber desde luego en algunas capitales y pueblos grandes, no podrán ménos de ser establecimientos en que el Maestro se auxilie de Profesores para las materias que le son enteramente desconocidas; mas no son éstas precisamente las que ordena el plan". (1855)

Naturalment aquí hi havia unes capes de la societat que en sotien beneficiades en la lògica dels temps que corrien i que prenia model de la llei Guizot (1833) primer model d'Instrucció pública burges a l'Estat francès. Que també pretenia estendre la Instrucció primària a totes les capes de la societat, però que al mateix temps havia d'esser una garantia d'ordre i seguretat "nacional".

També significava el retorn de M. José Quintana, figura que més bé representava un liberalisme del passat de les Corts de Càdis, que una passa cap en avant.

Fins i tot, cal dir que, encara funcionaven els plantejaments educatius escolapis, però amb la diferència de que

aquest model era ja aplicat, no tan sols a l'escola privada sinò a l'estatal.

Per altra banda, cal assenyalar que, les disposicions oficials no afectaven als escolapis de la mateixa manera discriminatoria que a la resta d'odres religioses, ja que tenien una situació de privilegi.

Fins dona una idea d'aquesta qüestió que el 25 de febrer de 1836 el Marques de Torrejimo ho havia duit a terme una defensa dels escolapis i dels jesusites a les Corts a l'Estament de Procuradors. I el 1837 José Rius (Barcelona) va dirigir una "Manifestacion" a la Reina i les Corts a on, entre altres coses, s'afirmava:

"Se ha dicho de una vez. Las escuelas lancasterianas y pestaluzianas no se han hecho posteriormente tan famosas, ni han sido tan ansiadas de los pueblos como lo fueron en sus principios las escuelas pías. Ni se engañaban por cierto los pueblos, porque en las escuelas pías tenian un establecimiento que acudia a las dos primeras necesidades de los Estados: la instruccion y la buena moral. Y ésta bajo un plan constantemente seguido y uniforme". (1354)

Tot això anava dirigit, com ens indica Antoni Jutjar, a pressionar al Govern per a que autoritzàs la seva actuació a la Instrucció pública, segons el principi de la llibertat d'ensenyança, però al mateix temps es manifestava contrari a la centralització, fins hi tot del sistema organitzatiu de les Escoles pies per possibilitar el desenvolupament del principi anteriorment esmentat.

Les autoritats locals també rebien aquest tipus de pressió en favor de la conservació de les escoles dels escolapis. Per exemple, davant la sol·licitud de l'Ajuntament de Barcelona,

la Societat Econòmica d'Amics del País va emetre un informe referent als escolapis a l'abril de 1838, que deia:

"...tras meditar detenidamente el asunto, no podía menos que reconocer que la supresion de dicha casa (el col.legi dels escolapis de San Antón), sin estar antes escuelas gratuitas suficientes, perjudicaría a la instruccion y a la moral públicas, dado el cercadísimo número de alumnos que se instruian allí, hijos en su mayor parte menesterosos. De todos modos creía indispensable que los Escolapios sujetaran en un todo su método de enseñanza a los planes y reglamentos de instrucción pública". (1355)

Era una manera de dir que la continuïtat de les escoles dels escolapis es feia necessària, fins i tot urgent per aconseguir escolaritzar la població més popular.

De totes maneres sí que el Reglament de 1838 presenta és el reconeixement del mètode simultani, que possibilitarà una certa rentabilitat a l'hora d'arribar a un nombre més gran d'alumnes en manco mestres del que anteriorment havia estat previsible, a més d'exercir un control sobre un nombre més gran d'alumnes, en definitiva més control directe i indirecte sobre la població infantil.

En general la situació de l'ensenyament en aquell temps era contemplada en un cert caire dramàtic pels polítics oficials, tan pels moderats com pels liberals més radicals. Una visió oficial pot esser la que expresava Xavier de Quinto, secretari de la comissió d'ensenyament del Congrés, que afirmava:

"Es imposible que haya ninguno que conozca el estado de la Instruccion pública en España, y no reconozca al mismo tiempo la necesidad de variarlo cuanto antes. El estado de la instruccion pública en España es el más deplorable: se resiste a los siglos en que no se había adelantado tanto como en el día en la ciencia de la administración..." (1356)

Aquestes paraules reflecteixen una una consciència generalitzada del mal estat en que es trobava la Instrucció pública, per part dels Diputats a Corts. En aquesta dinàmica surgeix un reconeixement de la situació pel Ministeri de la Governació, quan l'1 de setembre de 1838 s'exposava sobre "el lastimoso estado de muchos de nuestros establecimientos de enseñanza". (1357)

És el moment que és restableix la Direcció General d'Estudis creada a 1834 per Quintana, i ara presidida pel Marquès de Samaruelos, per altra banda suprimida per Espartero a 1843.

Però tampoc que és als voltants del 1838 que es genera un cert dinamisme inicial de la instal·lació d'escoles de pàrvuls, impulsades per a la "Sociedad para prooagar y mejorar la Educacion del pueblo", el la iniciativa de personatges com Pablo Montesino, Ramon de la Sagra, J. Manuel Quintana, J. Manuel Ballesteros, Antonio Gil de Zárate, etc. Ict envoltat de filantropisme decimonònic, però també d'un esperit de beneficència i de utilitarisme populista característic dels reformistes d'aquell temps, que arribava a tenir tons d'un paternalisme, a vegades exagerat, i que semblava com si es que les classes populars no poguessin avançar per si soles i sense la vigilàcia i l'ajuda de les classes ritzanes i cultes de la societat.

Iniciativa que volia incidir i que fos assumida per l'Adm:-

nistració, la mateixa Direcció General d'Estudis i a través del Secretari a les comissions d'Instrucció primària va enviar un exemplar del Manual para los maestros de escuelas de párvulos:

"... á fin de que penetrada esa comision de las ventajas que su circulacion y el establecimiento de dichas escuelas de párvulos puede ofrecer á la provincia, por cuantos medios esten á su alcance y le parezcan convenientes... Madrid 16 de Marzo de 1841...". (1358)

De totes maneres cal recordar que en el moment de la promulgació de la llei d'Instrucció primària el poder central estava en lluita oberta contra el carlisme i això dificultava tant econòmicament com políticament l'aplicació de qualsevol normativa legal al respecte. Però tindrà la seva importància ja que en el 1845 al aprovar-se el Pla d'Estudis de Pidal-Gil de Zárate no es va plantejar la Instrucció primària perquè es s'havia estructurat a la llei de 1838 (21 de juliol).

En aquest sentit la llei de 1838 iniciava el seu articulat amb el reconeixement explícit de dos tipus d'Instrucció primària, la pública i la privada, però amb una obligatorietat populista, la de que en tot poble que arribàs a 400 veïns estava obligat a sostenir una escola primària elemental completa. (1359)

Es quan es determina que a Madrid hi hauria una Escola Normal Central d'Instrucció primària, destinada fonamentalment a formar mestres per a les altres Escoles Normals que les qualificava de subalternes, i que es creien a la resta de províncies.

De totes maneres hi havia moltes matitzacions, en relació a la Instrucció primària que feia la mateixa llei, com per exemple que (art. 17):

"En las poblaciones donde por falta de recursos no fuese posible establecer escuela elemental completa, se procurará establecer una incompleta, donde se enseñen las partes más indispensables, como leer, escribir y doctrina cristiana por la persona que preste este servicio, tenga ó no título de maestro, si no lo desmerece por sus costumbres". (1360)

D'això es pot abstractre la idea de que els Ajuntaments es podrien desentendre de crear escoles elementals completes ja que la llei resultava flexible amb aquest aspecte. Els Ajuntaments entraven en joc també per uns altres aspectes, com per exemple el sou fixe que aquests haurien de proporcionar als mestres:

"... oyendo previamente á la Comision local de escuelas, de que luego se hablará, determinarán la cantidad proporcionada á estas retribuciones á estas retribuciones hasta completar una dotacion decente á los maestros: las retribuciones podrán ser en dinero ó en efectos, según mútuo convenio.

Los niños pobres, á juicio del Ayuntamiento, serán admitidos gratuitamente á la escuela, oyendo para ello previamente el maestro". (1361)

Com diuen J. L. Peset, S. Garma i J.S. Pérez, aquesta norma "Se erige de este modo la gratuidad clasista, fiel reflejo, por otra parte, de una burguesía censataria en el poder". (1362)

Però el classisme no acabava aquí, es així que s'afirmava:

"Se reservarán en las escuelas primarias superiores un número de plazas gratuitas para los niños que á juicio de la Comision local hubiesen sobresalido en los exámenes de las escuelas elementales, y anuncien talento y aptitud para el estudio.

Estas plazas no excedarán nunca de la decima parte de los niños contribuyentes que asistieren á la escuela superior". (1363)

A més de que les escoles de nines quedaven al marge d'aquesta normativa. Però si mateix es deia que:

"Se establecerán escuelas separadas para niñas, donde quiera que los recursos lo permitan, acomodándose la enseñanza de estas escuelas á las correspondientes elementales y superiores de niños, con las modificaciones sin embargo que exige la diferencia de sexo.

El establecimiento de estas escuelas, su régimen y gobierno, provision de maestros etc, será objeto de un reglamento especial.

Entre tanto continuarán las escuelas públicas de niñas existentes en los diferentes pueblos de la Monarquía, bajo la inspeccion de las Comisiones creadas en virtud de esta ley, del mismo modo que las de niños, cuidando dichas Comisiones de mejorar y aumentar esta especie de establecimientos de la mayor importancia". (1364)

Malgrat, aquestes discriminacions, es deixen notar certes inquietuts positives, encara que limitades, com la defensa de la utilitat de les Escoles de pàrvuls que, el Govern procurarà generalitzar en la mesura de les seves possibilitats, (1365)

Es detecta la necessitat de control de la Instrucció primària pública mitjançant la seva regulació a tots els nivells, de forma jerarquitzada, amb les directrius emenades del poder central (el Govern), les Comissions provincials (el Cap Polític), les Comissions locals i els Ajuntaments. (1366) Sempre dins els esquemes del moderantisme necessitat de ideologitzar la Instrucció en els seus primers nivells, i exercir un presió a les escoles privades al establir els requisits per crear-les, regular el nomenament dels mestres, establir quines havien d'esser les autoritats encarregades de la inspecció de les escoles, a on sempre s'havia de tenir present que el Govern a través del seu Ministre de Governació corresponia la direcció i govern de la Instrucció primària. I s'ordenava establir

a cada capital de provincia:

"... una Comisión de Instrucción primaria, compuesta del Jefe político, presidente, de un individuo de la Diputación provincial nombrado por ella, de un eclesiástico condecorado elegido por el diocesano, y otras personas ilustradas, nombradas por el Jefe político á propuesta de la Diputación.

Este cargo será gratuito, honorífico y renunciable". (1367)

En molts d'apectes venia esser una ratificació del Pla del Duc de Rivas, amb algunes diferències, com es el cas de l'exigència de titulació als mestres de les escoles privades igual a la de les públiques i que consolida el procés d'estatalització.

A la llei de 1838 hi trobam definit el currículum de matèries a impartir a les escoles primàries tant elementals com primàries en els seus articles 4^{art}. i 5e. respectivament.

Aquí ens interessa resaltar les matèries de la primària elemental completa, perquè era la que la que assumia el paper de popular: "1°. Principios de religión y moral. 2°. Lectura. 3° Escritura. 4° Principios de aritmética, ó sean las cuatro reglas de contar por números abstractos y denominados. 5°. Elementos de gramática castellana, dando la posible extensión a la ortografía", (1368) sinó cobrien aquests ensenyaments es considerava una ensenyança primària incompleta. La ideològització havia de venir essencialment a través de la moral i la religió. I aquí també es detecta la voluntat d'uniformització de la imposició de la llengua castellana a l'ensenyament.

A l'esmentat Reglament de 26 de novembre de 1838 també es determinen les mateixes matèries, i en el seu Preàmbul

s'indicava la seva importància.

Però per una de les coses que ens interessa aquest és perquè també justificava els principis de la seva filosofia educativa:

"... primero, que estos establecimientos, destinados en general para todos, lo están especialmente para aquellos que carecen absolutamente de medios de adquirir los conocimientos necesarios á todo hombre en la sociedad civil; segundo, que para obtener algún día todo el fruto que se espera de estos establecimientos, y hacer que la instruccion sea verdaderamente útil, es preciso que la educacion moral i religiosa esté combinada con la intelectual y acupando el primer lugar". (1369)

Amb l'aprenentatge elemental de l'escriptura es podria entendre el significat de les reformes que es duen a terme, fins i tot, com ens indiquen Peset, Garma i Perez Garzón:

"... con la ortografia y una mínima aritmética para todo el Estado se unifica la lengua, se sistematiza la base de una relaciones de producción a nivel nacional; y como aglutinante de todo ello la religión unificadora de mentalidades". (1370)

Aquest preàmbul no és sinó un cúmul d'intencions, en que la formació moral i religiosa sembla essencial per aconseguir una bona educació, però, per altra banda, resulta esser, per això mateix, una eina de control i d'ideologització, que preten impulsar una forma de vida que evitès la corrupció dels costums:

"... y era preciso dar á la educacion escuelas un giro más conveniente, si habian de remediarse los desórdenes que afligen a la sociedad". (1371)

Era una fórmula des de l'òptica dels que tenen el poder i volen consolidar la seva situació i apel·len a la mentalització de les masses per a aconseguir-ho sense traumes.

De totes maneres, es planteja un intervencionisme de l'estat, que no era un fet, al manco, fins llavors, ja que era l'Església la que s'encarregava de alimentar els coneixements elementals de la població a través dels clergues i els ordres religiosos. Aquest punt es justificava de la següent manera:

"Se ha procurado dar á los Prelados y comisionados eclesiásticos la intervencion que corresponde á su ministerio, que tengan la influencia que conviene en la instruccion del pueblo, porque esta, como se ha dicho, debe ser esencialmente religiosa, y el efecto nadie dudará de que aquellos puedan prestar grandes servicios". (1372)

Era una fórmula que els hi servia per conservar la relació amb l'Església més o manco estable i més equilibrada que la que hagues originat una postura conseqüentment liberal.

Un altre punt digne de tenir-se en compte, és tota la referència que es fa als llibres text, que en principi es salva de la uniformització:

"Después de haber reflexionado detenidamente sobre las ventajas y desventajas de señalar ó no los libros de texto, ha parecido autorizar á los maestros y comisiones locales para que elijan los que les parezcan mejores, como el conocimiento siempre e implícita aprobacion de la respectiva comision provincial, que á su vez dará noticias al Gobierno de los libros de uso en las escuelas. Esta disposicion arriesgada a primera vista, dejó de serlo en el supuesto de que los maestros y comisiones cumplan con su deber". (1373)

Malgrat aquesta aparent flexibilitat existia un control, encara que fos de baix a dalt, fins i tot es pot afirmar que aquesta flexibilitat era interessada, obeïa a la necessitat

que tenia el poder i els responsables jeraquicament superiors, de deixar la tasca de l'elecció dels llibres de text a la iniciativa privada de cada mestre al no tenir massa a un elegir per a les seves conveniències, i agafats al principi de la llibertat d'ensenyança. A més de que els mitjans eren escassos per potenciar la divulgació de certs llibres i la disponibilitat per fer grans renovacions no era gaire forta, a més de considerar que pel nivell que s'havia de transmetre a les escoles no era necessari, en principi unificar massa els criteris d'elecció dels text.

La intenció de divulgar en un futur les obres que es trobassin més adients a la tasca a realitzar pels mestres hi era, la prova son les següents paraules:

"... Cuidará (el Govern) tan pronto como las circunstancias lo permitan, de proporcionar en abundancia obras útiles para la enseñanza elemental, de fácil adquisición por su coste para toda clase de compradores, y de que se provea de ellas á los pobres de todas partes". (1374)

Però, no era aquesta l'única mancança per poder millorar la qualitat del sistema educatiu en el que fa a la Instrucció primària, una d'elles era la generalització de la manca de mètodes d'ensenyança, i en la que el poder central hi reconeixia un retràs, malgrat s'excusès en la realitat europea:

"La doctrina de métodos es por ahora poco conocida en España; ha estado descuidada como lo estaba en la mayor parte de Europa hace pocos años; y no es estudio que pueda hacerse en las actuales escuelas, sino que se hará después con otras indispensables en los seminarios normales. Entre tanto los maestros que hayan aprendido varios métodos y los que se dediquen en lo sucesivo á aprenderlos, elegirán el que parezca más útil en sus circunstancias y más conforme á su inclinación". (1375)

Era una altra forma de liberalisme i d'individualisme interessat, al mateix temps que es donava una gran importància al mestre i reconeixia la seva formació com un problema pendent.

En aquest plantejament se'ns presenten tres mètodes: Individual, simultani i mutu, eliminant-se l'individual per a la seva escassa operativitat en el cas de que un mestre hagi d'ensenyar a un grup d'infants superior a quatre.

L'interès de generalitzar l'educació dels que redactaren aquesta llei es verifica amb les afirmacions que se'ns fa dels mètodes. Encara que més que interès de tipus pedagògic cal descobrir un afany per complir uns mínims que serviren a la població per convertir-se en ciutadans valits per a construir la societat que la dinàmica socio-política exigia.

Per explicar la interpretació que es feia dels mètodes, cal referir-nos a les següents paraules:

"Queda pues, ó debe quedar, el método simultaneo, esto es, aquel que tiene por objeto hacer participes de una misma leccion á todos los discípulos que puedan recibirla y la necesiten. Consiste en formar secciones ó pequeñas divisiones de los niños que con corta diferencia tiene la misma instruccion, y parcelas, trabajar en leer, escribir y contar, colectivamente en la seccion que corresponde, de modo que estudien y aprendan todos los de una misma seccion una misma cosa/ Con este método puede ya el maestro adelantar sensiblemente y por grados toda una escuela bastante numerosa, y pueda también más facilmente hacer guardar el orden y la disciplina". (1376)

Amb aquestes paraules ja podem veure cap on anaven els treus, es tracte de que cada un estigui en el seu lloc, i a continuació encara fila més prim:

"El método dicho de enseñanza mixta, relativamente á la base enunciada, no es más que un método simultáneo. Hay, sin embargo, una diferencia importante entre estas dos, en la cual consiste principalmente el método relativo á cada uno. Conforme al método simplemente simultáneo, el maestro debe dar lección por sí mismo á todas y cada una de las secciones, y por el de enseñanza mútua cada sección y cada clase están al cuidado de un discípulo más adelantado, en vez de recibirla del maestro.

En este, instruye por sí el maestro con especial cuidado á los instructores ó monitores, y estos instruyen á los demás. A primera vista se percibe de la ventaja de que el maestro mismo instruya á las secciones conforme al método simple simultáneo; mas tiene la desventaja de que esto no pueda verificarse cuando el número de discípulos es crecido y haya precisión de multiplicar las secciones y comprender a cada una mayor tiempo para oír á todos, corregir, etc y se ve obligado á valerse de otros niños que no pueden hacerlo tan ordenadamente como el maestro mismo". (1377)

Pereix que preten una sol.lució eclèctica, una mescla dels dos mètodes. La mentalitat liberal d'un i l'altre signe pensava amb altres elements per configurar el seu model, els exàmens, per exemple, que veia com una urgent necessitat corregir els seus abusos, el quals havien d'estar controlats per les Comissions provincials, amb una exigència necessària i adequada al nivell d'Instrucció primària que pertocàs.

Una altra forma característica que contemplaven aquests liberals era la dels premis i castigs, com a fórmula per incentivar la competitivitat i l'individualisme. Sinò vegeu el que es deia en el Capítol IV de l'esmentat decret, quan es refereix a que el mestre haurà de:

"... excitar una saludable emulacion entre los discípulos, encaminada á su mejor conducta y mayor aplicacion, con el fin de que adquirieren buenos hábitos morales y aprovechen la enseñanza; mas no prodigará las recompensas, para evitar que éstas pierdan su estimulacion, ni las dispensará en ningún caso sino á los que las hubieren realmente merecido". (1378)

Per altra banda la situació escolar d'aquell temps coincidia amb un cert desencís de l'Església en el control de la Instrucció que, fins al moment, havia mantingut quasi intacta. Però la dissolució de nombroses òrdres i la desmotització dels bens eclesiàstics havien minat la moral del clergat i com ens diuen M. Peset i J. L.

Peset:

"... Un amplio vacío se había originado en la instrucción de los niños; había preceptores y maestros, las escuelas municipales quedaban en pie, pero el centralismo liberal consideraba indispensable regular la enseñanza. Había unas 16.000 escuelas municipales sostenidas por los ayuntamientos, en las vísperas de la ley de 1838". (1379)

Tan és així que a la presentació del Projecte al Congrés de Diputats es deia:

"... Dotadas mezquinamente la mayor parte, en los primitivos reglamentos municipales; no habiendo sido éstos de fácil renovación; no existiendo estímulos ni obligación para promover á la infancia del saber que á todos es indispensable, y movidos muchos padres, ya por efecto de la pobreza; ya de ignorancia, ya de la codicia, a secar fruto inmediato de las ocupaciones de la tierna niñez, un sin fin de maestros se ve en la precisión de dedicarse á otros trabajos para adquirir sustento, abandonando el cuidado de la escuela, cuya existencia llega á ser absolutamente casual". (1380)

Probablement molts dels mestres estaven sense els requisits mínims per exercir la seva professió, ni tan sols gaudien de la preparació mínima per reproduir els coneixements del nivell de les escoles primàries.

Devant aquest panorama es convenient recordar que la Instrucció primària, en diversos aspectes tindrà una certa preocupació en les disposicions oficials que es divulgaren en aquell temps, tal com ens ho indica Julia Varela, des del punt de vista de

que foren regulats un conjunt d'aspectes dins la Instrucció primària:

"Será objeto de una especial la organización del espacio y del tiempo escolar. la situación del maestro, de los alumnos, del mobiliario, etc, se disponen en función de una mejor y más intensa vigilancia de la clase, siguiendo la máxima según la cual "Todo maestro público debe arreglar los ejercicios de sus escuelas y la distribución del tiempo de modo que ningún niño esté jamás ocioso". La actuación de los niños al igual que la del maestro estará minuciosamente reglamentada: cómo hay que estar, saludar, sentarse, leer, escribir, recibir las visitas, salir de la escuela, etc. La adquisición de saberes será secundaria respecto al aseo personal, el respeto al maestro, la obediencia ciega, la adquisición en fin, de una serie de hábitos que estaba en contradicción con la formación con la forma de comportarse de las clases trabajadoras". (1381)

Es veu que el resultat de la acció educativa havia d'esser conciliar el binomi poder-saber, era una fórmula per matonar a la població en el lloc que li pertocava segons la distribució de les tasques encomanades a cada grup social.

Ara bé no tot es pot mirar amb ulls plens de pesimisme educatiu i sociològic, per exemple, en el B.O.I.P. del 15 de març de 1841 en unes observacions que fa la Comissió d'Instrucció primària d'Alcoy que dirigia al seu Ajuntament per a proposar una serie de millures referents a la Instrucció pública segons l'esperit de la llei de 21 de julio! de 1838, es deia:

"Libertad, dice, prosperidad, ilustracion van erranadas sin nunca separarse. Los pueblos mas ilustrados son los mas libres y al mismo tiempo los mas ricos; el despotismo odia la ilustracion, y la felicidad desaparece de su alrededor; y aun con instituciones libres sin instruccion no se sabe gozar de libertad, y se puede abusar de esta sagrada palabra.

Guiado por estas verdades eternas el Gobierno de S.M., no obstante la graves atenciones de la guerra de los siete años, manifestó desde un principio el incesante

desvelo que le merecía la Instrucción pública. No era factible ocupar á los Cuerpos colegisladores en medio de afanosas tareas en la discusion de una materia, que abrazando vasto campo, requiere descanso y detencion; diéronse medidas provisionales que últimamente fueron secundadas, y se las dió todo el carácter de ley por medio de la autorizacion que las Córtes concedieron al Gobierno y sancionó S.M. en 21 de Julio de 1838. No siendo posible planterar todos los ramos de instruccion pública, se conoció que los primeros elementos, la instruccion primaria, sobre ser la necesidad mas urgente de los pueblos, era la base y principio de toda educacion y de toda civilizacion". (1382)

Fins aquí el que fa és simplement una justificació del perquè s'obria una nova dinàmica a la Instrucció primària en termes de moderació i a continuació ens explica, des del seu punt de vista, el pla que va emenar de l'esmentada llei, amb els següents termes:

"... ni tiende á abandonar la educacion al interés privado de los maestros que fueran errantes buscando este modo de vivir, ni menos á apoderarse el Estado de la direccion exclusiva de la instruccion de la juventud: evita los inconvenientes de uno y otro extremo, y reconoce la verdad demostrada de que al Estado ó á los pueblos de que este se compone no incumbe más que el proporcionar los establecimientos públicos, suficientes, dejando en libertad el que existan otros privados que sirvan acaso de emulacion á los suyos". (1383)

A més de presentar una situació de la Instrucció primària correcte a Alcoy, ontrolada per a la coissió local, ens assenayala els punts debils referent al retràs d'aquesta, on el principal es el sou dels mestres:

"Las dotaciones, si bien dotadas, excepto la última, exceden el mínimo de 1.000 rs. de la ley, todas sin embargo, excepto la primera, son sobardo mesquinas atendiendo el coste de los alimentos en esta villa. Hay maestros á quienes se proporciona habitacion, y otros que no la tienen; y aun con

ella, siendo como son muy módicas las retribuciones que se exigen á los discípulos, y no proporcionándose á los maestros mas que el local y utensilios de la escuela, no es su dotacion suficiente para los dedicados á esta horrosa carrera dejen de vivir en la mayor estrechez, poco compatible con el decoro que se debería guardar en esta profesion, y sin el cual no hay consideracion, ni hay atenciones ni se pueden inspirar". (1384)

Afirmacions que estan plenament dins la filosofia d'aquell temps de preocupació per la situació del magisteri i es feia notar la importancia que tenia per a la consecució de la reforma dotaria de bons mestres i que aquests treballassin en bones condicions especialment adequades a la seva labor.

L'Ajuntament proposa un nou ordenament de les escoles rurals que, malgrat la seva novetat, geudeixen de dos objectes bàsics:

"...La clase de labradores, muy atendible ene esta villa por su grande nonradez y laboriosidad, se puede considerar ahora, como en todo tiempo, la que con iguales sacrificios á cualquiera otra goza menos de los beneficios de la sociedad". (1385)

El que pretenien era incorporar aquestes capes de la societat local, com les rurals, a la seva civilització i al seu progrés a través de la Instrucció primària.

El matís en que defensa la Instrucció primària per a aquestes gents era el superar la que tenien els seus pares:

"Ignorantes estos, ni aun pueden hablar á sus hijos de las verdades de nuestra religion que apenas conocen; crecen los hijos y con ellos la ignorancia;

fórmase nuevas familias, y va siempre perdiendo la causa de la civilización. No así si todas estas gentes tuvieran entre ellas quien pudiera hablarles de los verdaderos principios de moralidad y eterna salvación; quien les enseñara la lectura y escritura, y les abriera un vasto campo para la adquisición de nuevos conocimientos; y quien, desarraigando supersticiones y errores, contribuyera á su riqueza y felicidad". (1386)

Aquestes reflexions formen part de l'optimisme pedagògic que elements conscienciats d'aquella societat vivien, malgrat el seu caire paternalista i afecta al moderantisme eclèctic i classista.

Repecte a la proposta que presentaven el B.O.I.P.s'assenyala que:

"El arreglo propuesto consiste sustancialmente en el establecimiento de cinco escuelas elementales primarias para niños en el pueblo; las tres primeras limitadas á la enseñanza elemental que la ley exige, y las dos restantes con la misma aplicacion que la misma ley recomienda; y cuatro escuelas rurales en otros tantos distritos. El sueldo que considera necesario para los maestros, independiente de las retribuciones ordinarias, es de 4,000 reales para cada uno de los primeros; 5,000 para cada uno de los segundos, y 1,000 para cada uno de los terceros". (1387)

Però entre altres matitzacions en el B.O.I.P. es considera la proposta d'aquesta comisió local te una mençaça important, la de que "se haya retraido de ocuparse desde luego del arreglo de escuelas de niñas, que no importan menos que las de los niños". (1388)

Una aportació important de la es la de demanar edificis sense us per adquirir-los (pagant-se al valor del mercat) i habilitar-los com escoles primàries. (1389)

Paral·lelament en aquestes iniciatives la necessitat d'aconseguir una formació dels mestres institucionalitzada, al considerar al mestre com un element fonamental per a possibilitar la reforma de la Instrucció primària, per exemple en el B.O.I.P. del 15 de març de 1841, hi figura un article atribuït a Pablo Montesino, titulat: "Escuelas Normales.= Su objeto principal.= Su organizacion.= Medios y modos de establecerlas.= Ventajas que deben resultar de su establecimiento", (1390) que pretén lligar la instrucció primària amb la importància de la creació d'Escoles Normals:

"Para dar una idea clara y exacta de la especie de instruccion que deben recibir los niños y jóvenes en consecuencia de los adelantamientos hechos últimamente en el ramo de la instruccion pública, deberíamos comenzar dando á conocer las escuelas de párvulos, pasando despues á las comunes de instruccion primaria elemental; de estas a las superiores de la misma clase, que se trata de establecer, y por último á las escuelas normales de donde deben salir preparados los individuos que á su vez han de dirigir todas estas diferentes escuelas". (1391)

Les escoles primàries superiors no existien, segons la referència i de les Normals específica:

"Las escuelas de que vamos á tratar no son las que últimamente se titulaban entre nosotros escuelas normales, ni aun lo que en nuestro idioma expresa la palabra normal. Mejor les convendria el nombre de seminario de maestros, y así se llaman en efecto muchas veces cuando se quiere significar con precision el verdadero objeto. No es toa ocasion de escribir la historia de estos establecimientos; á nuestro propósito bastará decir que han tenido origen en Alemania; y que no han sido invencion ó creacion repentina ó casual. Han sido resultado resultado de un siglo de modificaciones, ensayos y adelantamientos progresivos de los gobiernos y de los individuos. Una perseverancia característica de aquellos pueblos ha lle-

vado estas escuelas á un grado tal de perfeccion que ha producido el convencimiento general de su utilidad, y ha sido preciso establecerlas sucesivamente en todos los Estados de Europa". (1392)

Però la seva justificació segueix i pense que son dues les consideracions que han fet que es ves la necessitat de crear escoles com aquestes:

"...1ª. La mayor importancia, mayor extension y diferente direccion que se da á la primera enseñanza; 2ª. La gran dificultad, ó quizas imposibilidad absoluta de hallar maestros capaces y en número suficiente para dar esta enseñanza, si la accion del Gobierno no facilita los medios de instruccion necesaria para el ejercicio de esta profesion, hasta el punto de que no cueste grandes sacrificios pecuniarios, ni el empleo de muchos años á los que se dediquen á ella. La enseñanza simplemente elemental supone en el maestro una instruccion poco comun, si la parte moral, la parte intelectual y el arte de enseñar han de entrar por algo en la profesion". (1393)

De fet, com ja hem dit, la formació institucionalitzada dels mestres té un punt inicial des de la pràctica i la intervenció estatal, a partir de la instal·lació a 1839 de l'Escola Normal Central de Madrid. I les paraules anteriorment citades no són més que un reforç als plantejaments que eren assumits des de l'oficialitat.

Sabut és, que el reclutament dels mestres fins llavors es feia i per bastant més temps majoritàriament i en el cas de l'escola pública a través d'un simple examen. Per això era necessari fer aclariments oficials com el present:

"Como sucede frecuentemente cuando se trata de poner en efecto disposiciones generales que indiquen alguna novedad en la marcha ordinaria de los negocios, se nota ahora que los nuevos reglamentos, órdenes, etc, que se han dado para establecer progresivamente la reforma indispensable en el gobierno de la instruc-

cion primaria, ofrecen dudas ó se entienden de diferente modo por algunas corporaciones é individuos á quienes corresponde este servicio; y y á otros les parecen terminantes y claras. De aqui resulta sin duda que los partes dados á la Direccion general de Estudios, relativos á la formacion de comisiones de exámenes de maestros, carezcan de uniformidad, exactitud y claridad necesarias para que la estadística de la instruccion primaria llegue a ser tan completa y ordenada como debe". (1394)

Amb aquest aspecta la voluntat dels governants anava dirigida cap a aconseguir un millor control dels exàmens i per això ens fa un repàs a la legalitat vigent.

Per altra banda, en els exàmens que es celebraren a l'Escola Normal de Madrid el 16 de març de 1841 i precedits per Manuel José Quintana President de la Direcció General d'Estudis, Pablo Montesino pronuncia paraules optimistes i oficialistes de congratulació per la col·laboració de les autoritats en el progrés de la Instrucció pública. I satisfet de l'obra realitzada:

"...y en benéfico proyecto del Gobierno en la creacion de esta escuela no ha sido uno de tantos ensayos desgraciados, inútiles ó perjudiciales como emprenden con frecuencia tanto los Gobiernos como los individuos en todos tiempos y paises. De 77 alumnos presentes los 45 han completado el círculo de estudios determinado para su instruccion; y tanto estos como sus compañeros estan dispuestos á manifestar en el acto presente sus conocimientos y someterlos á la censura de los circunstantes. Verosimilmente todos darán muestras satisfactorias de aprovexamiento en proporcion al tiempo empleado en sus lecciones; á lo menos hasta este punto llega la confianza de sus maestros. El mayor número va á pasar luego á sus respectivas provincias y á encargarse del importante servicio á que estan destinados". (1395)

Un dels serveis que aquests futurs mestres havien d'oferir era facilitar i estendre l'ensenyança elemental

i havien d'estar disposats no tan sols a:

"... enseñar por los métodos comunes las materias propias de las escuelas primarias, sino que su encargo es de otra naturaleza, y el término de su profesion mas elevado". (1396)

Al mateix temps que:

"Se ha procurado, y han procurado ellos mismos, disponerse para reformar la primera enseñanza, haciéndola mas general y efectiva; estan en fin preparados, no solo para enseñar, sino tambien y principalmente para educar al pueblo de un modo conveniente á su bienestar y al de la sociedad toda". (1397)

Pablo Montesino ens vol fer veure que era més important pels futurs mestres educar que no simplement ensenyar, malgrat:

"No diremos que la materialidad de enseñar á leer, escribir y contar deje de ser un servicio digno de consideracion, pues al cabo estos son los medios ó instrumentos necesarios para adquirir conocimientos con alguna extension". (1398)

-Però la preocupació de Pablo Montesino pel millorament de la Instrucció primària anava molt més enllà, ja que participava de la idea de que la reforma educativa no es duria a terme sinó es produïa una dignificació de la professió dels mestres, i per això deia:

"El resultado natural y necesario de la falta de recompensa para el destino y trabajo de maestro de escuela primariaes la falta de maestros; porque nadie se condena deliberadamente á la pobreza y menos á enseñar en ella, sin un motivo superior, sobrehumano puede decirse, y de aquellos que hacen solo impresion en aims privilegiadas; sublimes, pero rarísimas excepciones. De la falta de los maestros resulta tambien por necesidad la ignorancia con sus desgraciadas consecuencias, mas sensibles y funestas cuando una parte de la sociedad se adelanta notablemente en civilizacion al paso que otra permanece inculta é ignorante". (1399)

Malgrat aquestes perspectives que se'ns oferíex des de la visió privilegiada del B.O.I.P. i de Pablo Montesino, el Govern insistia en que la instrucció primària, que s'havia organitzat des de la llei de 1838 amb l'objecte especial de vigilar-la i millorar-la a les províncies, continuava en un mal estat, i:

"... y la dificultad de poner remedio á este grave mal, sin que proceda una vista hecha con excurpulosidad y con detenimiento por personas inteligentes, son circunstancias que aconsejan la pronta ejecucion de esta medida. De ella debe resultar el conocimiento exacto de lo que existe en la materia, de lo que falta y de la causa principal de los efectos mas notables. Este es asimismo el medio mas á proposito para explorar el terreno, á fin de que tanto las comisiones provinciales como el Gobierno, mismo puedan dirigir-se con toda seguridad á mejorar el estado de la la instruccion primaria en nuestro suelo". (1400)

Es refereix a l'elaboració d'una enquesta a partir de les visites inspectives, que les comissions provincials havien de remetre a la Direcció general d'Estudis en el terme de dos mesos, va resultar esser impossible de fer.

De totes maneres es seguiria regulat la forma de dur a terme les visites corresponents, i fins hi tot el mateix B.O.I.P, oferia suggerències per exemple: "Visita de Inspeccion de las escuelas primarias. Necesidad y modo de proceder á ella", (1401) on hi figuren tot un seguit de plantejaments per a satisfer una necessitat de gran volada, però que es veu que no acabava d'arrelar:

"Es el reconocimiento de las escuelas de primeras letras, indispensable para formar idea exacta de su verdadero estado; ó para conocer sus defectos, sus necesidades ó sus progresos". (1402)

Més si es veritat, com diu Esteban Medina, que l'analfabe-

tisme arribava a un 80 % de la població, la problemàtica era bastant desencoratgedora per part dels que pensaven que la Instrucció primària havia d'esser popular, encara que ho fos de manera interessada. (1403)

Malgrat això, hi havia certes esperances de que s'avançes en la generalització d'aquesta institucionalització de la Instrucció primària. ja que es reconeixia d'alguna manera que en algunes comissions provincials es treballava amb interès:

"... en beneficio de la educacion del pueblo y por medio del establecimiento de nuevas escuelas y mejoras de la enseñanza; ni del celo é interés que manifiestan algunas diputaciones y autoridades políticas superiores de las provincias en la creacion y organizacion de Escuelas Normales donde puedan formarse maestros provistos de los conocimientos precisos para desempeñar el honroso y dificil cargo de educar á los niños del modo correspondiente al estado actual de la civilizacion; donde los maestros formados y establecidos puedan ver prácticamente aplicados algunos métodos de enseñanza que no son bien conocidos de todos y que la opinion general recomienda en el dia como ventajosos; donde puedan los mismos maestros familiarizarse con las prácticas mas útiles para el adelantamiento moral é intelectual de los niños, y donde puedan en fin conocer algunos instrumentos y medios materiales de enseñanza de que no es posible formar idea, y menos hacer uno con oportunidad y buen resultado sin haberlos visto...". (1404)

Però també és veritat que es reconeixia que la col·laboració de certes comissions d'Instrucció primària no era la desitjada, del que es deia:

"... no podemos menos de lamentar el triste cuadro que presentan muchos pueblos y provincias enteras donde nada ó apenas nada se ha hecho por mejorar

la condició moral del poble, y dunde la educació de las gentes pobres no se aprecia ni merece mas que mereció en los tiempos de mayor ignorancia y rusticidad". (1405)

Vida rural i ignorància era normal que s'assimilés perquè era el món urbà que havia de possibilitar el progrés de la societat i de la cultura.

Una de les queixes que encara es mantenen com a provocadores de la poca acceleració que vivia la implantació de la reforma a la Instrucció primària, era que els Caps polítics podien fer més del que feien i sobretot:

"... , pueden los Jefes políticos fomentar el establecimiento de escuelas comunes en los pueblos que carecen de ellas, obligando á los ayuntamientos á que cumplan con lo que la ley ordena, mejorando de este modo la deplorable situación en que se encuentran, no solo las poblaciones cortas, sino las grandes, en algunas provincias". (1406)

Malgrat això, era un moment que s'impulsava oficialment les visites i inspeccions per part de les comissions provincials de la Instrucció primària, no es complia l'esperança d'assolir un augment de les escoles. (1407)

Les comissions de Instrucció primària elemental s'havien regulat el 5 de juliol de 1841, però sempre segons el pla de 1838 en el seu article 34 que solsament deia que:

"Así las Comisiones provinciales como las locales se regirán por los reglamentos particulares que expedirá el Gobierno". (1408)

Regulació que obeïa, entre altres coses, en fomentar les visites i control de les escoles, i elaborar una estadística general de la Instrucció primària. En aquest sentit es comunicava el 30 de setembre de 1841 al B.O.I.P. número 15,

que:

"Por las comunicaciones que preceden y otras varias que van llegando á la secretaria de la direccion general de Estudios, relativas á visitas de escuelas, se vee el interés con que algunas diputaciones y comisiones ..... La estadística tan completa como sea posible de los que reciben educacion, medios y modos de recibirla, es absolutamente necesaria para el establecimiento de un sistema uniforme y general de enseñanza correspondiente á la instruccion de la época, y á las instituciones y necesidades del pais.

Persuadidos nosotros del distinguido mérito que contraen las corporaciones y autoridades que con tanata eficacia se emplean en dar cumplimiento á las órdenes de la direccion, reuniendo los datos estadísticos que se les piden, y llevando á efecto otras disposiciones concernientes á este importante servicio, no dejaremos de recomendar á la gratitud pública los buenos oficios de una y otras; al paso que nos veremos obligados á pesar el disgusto de hacer indicaciones desagradables respecto de aquellas que, descuidando uno de sus principales deberes, muestran tibieza é indiferencia inexcusable en asuntos de tanta trascendencia". (1409)

Es pensava amb els mestres que exercien als pobles caps de partit per qüestions d'economia. S'estava a l'espectativa d'elaborar l'esmentada estadística per iniciar una labor rigurosa de control i d'inspecció.

Per altra banda estaven convinsuts de que a la majoria de mestres no els hi significava practicament res les paraules mètode i sistema d'ensenyança. Era evident que encara es faltava al principi vigent d'arreglar els exercicis de l'escola i distribució del temps de manera que cap infant estigués mai desenferrat. (1410)

En el B.C.I.P. de 15 de juny de 1842 hi figuren el conjunt de mestres que s'havien examinat a nivell de tot

l'Estat, excepció feta de les "Vascongadas" que teinien un règim particular, així com tam poc hi figuraven Albacete, Barcelona, Búrgos, Ciudad Real, Girona, Múrcia i Sevilla, per no haver enviat la corresponent estadística a la Direcció General d'Estudis. La relació quedava de la següent manera:

PROVINCIAS	Epoocas.	Maestros elementales	Maestros superiores	Maestras.	Total
Alicante	Marzo	11	"	6	17
	Setiembre	7	"	1	8
Almeria	Marzo	1	"	"	1
	Setiembre	2	"	"	2
Avila	Marzo	7	"	1	8
	Setiembre	11	"	"	11
Badajoz.....	Marzo	5	"	"	5
	Setiembre	5	"	1	6
Cáceres.....	Marzo	7	"	"	7
	Setiembre	8	"	3	11
Cádiz.....	Marzo	3	"	5	8
	Setiembre	3	"	7	10
Castellon.....	Marzo	8	"	3	11
	Setiembre	5	"	7	12
Coruña.....	"	"	"	"	"
Córdoba.....	Marzo	5	"	"	5
	Setiembre	1	"	1	2
Cuenca.....	Marzo	13	"	"	13
	Setiembre	17	"	"	17
Granada.....	Marzo	14	"	2	16
	Setiembre	7	"	"	7
Guadalajara.....	Marzo	8	"	4	12
	Setiembre	14	"	4	18
Huelva.....	Marzo	2	"	1	3
	Setiembre	1	"	1	2
Huesca	Marzo	11	"	1	12
	Setiembre	7	"	"	7
Jaén.....	Marzo	4	"	"	4
	Setiembre	"	"	"	1
Leon.....	Marzo	2	"	1	3
	Setiembre	9	"	1	10
Lérida.....	Marzo	3	"	"	3
	Setiembre	13	"	"	13
Logroño.....	Marzo	12	"	"	12
	Setiembre	10	"	2	12
Lugo.....	Marzo	3	"	"	3
	Setiembre	3	"	"	3
Madrid.....	Marzo	6	"	4	10
	Setiembre	7	"	9	16
Málaga.....	"	"	"	"	"
Orense.....	Marzo	15	"	"	15
	Setiembre	17	"	"	32

PROVINCIAS	Epoca	Maestros elementales	maestros superiores	Maestros	Total
Oviedo.....	Marzo	9	"	"	9
	Setiembre	5	"	"	5
Palencia.....	Marzo	5	"	"	5
	Setiembre	5	"	"	5
Palma.....	Marzo	1	"	2	5
	Setiembre	4	"	"	4
Pontevedra....	Setiembre	5	"	"	
			"	"	
Salamanca.....	Marzo	7	"	"	7
	Setiembre	4	"	3	7
Santa Cruz de Tenerife.....	Marzo	2	"	"	2
	Setiembre	2	"	"	2
Santander.....	Marzo	2	"	"	2
	Setiembre	7	"	2	9
Segovia.....	Marzo	15	"	1	16
	Setiembre	18	"	1	19
Soria.....	Marzo	12	"	"	12
	Setiembre	18	1	1	20
Tarragona....	Marzo	6	"	"	6
	Setiembre	4	"	"	4
Teruel.....	Marzo	5	"	"	5
	Setiembre	4	"	"	4
Toledo.....	Marzo	6	"	3	9
	Setiembre	13	"	2	15
Valencia.....	Marzo	17	"	7	24
	Setiembre	9	"	3	12
Valladolid...	Marzo	5	"	3	8
	Setiembre	6	"	"	6
Zamora.....	Marzo	5	"	"	5
	Setiembre	5	"	"	5
Zaragoza.....	Marzo	12	"	2	14
	Setiembre	12	"	6	18'. (1411)

Com es veu encara s'havia d'aplicar la modalitat d'exàmen per seleccionar els mestres per cobrir les titulacions, perquè la nova modalitat de les Escoles Normals encara no podien assolir la funció que els pertocava.

Si analitzam els nombres que ens trobam al davant veurem que la suma total de mestres que s'examinaren i aprovaren fou de 533 corresponents a la classe elemental i un a la superior, així com 102 nombre total de mestresses, que fan un total de 635 nous titulats.

Es segueix amb la política de primar la instrucció primària elemental com a la fórmula per a divulgar l'educació popular.

Aquest era l'objecte que també indica Pablo Montesino que té l'educació del poble, tal qual el presenta referit a les Escoles Normals com a les escoles elementals. És així que deia:

"Cuando tengamos todas estas escuelas habrá entre ellas un gran número, la mayor parte sin duda, que no presentarán los resultados que son de desear, pero habremos dado un gra paso; habremos despertado del letargo que amenaza nuestra existencia social, y una vez atentos á un negocio de tanta magnitud, haremos de las escuelas lo que se hace con cualquier otra obra que se emprende por convencimiento de su necesidad y con esperanza del del bien que debe resultar... No habrá abundancia de maestros idóneos porque no se recompensan sus servicios; no se recompensan estos porque no se aprecian debidamente; y no se aprecian porque no se siente vivamente la necesidad de escuelas. Excitado una vez el deseo y acometida la empresa de crear escuelas, ocurre naturalmente la conveniencia de buenos maestros y la necesidad de sacrificios para obtenerlos. La ley, por otra parte, se hace cargo de los obstáculos que puede ofrecer la escasez de buenos maestros, y ha provisto de remedio con la institucion de las escuelas normales". (14:2)

N'era conscient de que el problema no quedaria resolt amb la simple creació d'escoles primàries elementals, i que el camí a recórrer era molt llarg. És per això que creu que s'ha de considerar una sèrie de prioritats qualitatives, com per exemple:

"Conviene en primer lugar no perder de vista que la educacion de que el pueblo necesita y es preciso proporcionarle en las escuelas públicas no está limitada á enseñar á leer, escribir y contar, con algunas preguntas y respuestas catequísticas de doctrina cristiana en la forma ordinaria. Aun cuando esta fuese una enseñanza mas bien entendida y proporcionase mayor instruccion, no pasaria de una parte de la educacion; y debiendo decir con ingenuidad lo que realmente sentimos, la que se dice educacion intelectual, importantisima como

es, es lo que en realidad importa menos; y esta es una verdad en el día indiscutible que nos dispensa de toda prueba. Con la habilidad de leer y escribir se puede ser, y es frecuentemente un individuo tan nocivo á la sociedad como los que hemos referido y se trata de evitar. Frecuentemente es mas nocivo el que adquirió esta habilidad y no hace el uso conveniente para sí mismo y para los demas, porque tiene mas medios para hacer mal". (1413)

Concepció que va encaminada a possibilitar una mena d'educació integral: física, intel·lectual i moral, de la qual ja ne'm parlat a l'apartat corresponent a Pablo Montesino.

Es evident que l'educació popular de Pablo Montesino es fonamentava sobre el paper del mestre i amb la possibilitat de que sigui aquest el que implusi una educació integral, al mateix temps que moralitzadora.

A nivell real i malgrat la preocupació d'alguns personatges per a l'Educació popular proxims al poder no acabava de desenvolupar-se. Fins i tot es pot afirmar que l'esmentada llei de 1838 encara no es posava en marxa del tot.

El 14 de març de 1844 es publica una circular que ens demostra que a nivell oficial persistia la idea de que la cosa no estava solucionada, al mateix temps que ens ajuda a comprendre l'estat en que encara es trobava la Instrucció primària:

"Desenso el Gobierno de dar impulso á la instruccion primaria, como uno de los medios mas eficaces de mejorar la condicion del pueblo, presentó en 1838 á las Córtes una ley orgánica sobre tan interesante ramo; y los cuerpos colegisladores, penetrados del mismo pensamiento, le autorizaron para plantearla provisionalmente. Desde entonces se han publicado reglamentos y dictado no pocas medidas con el fin de llevar á efecto cuanto aquella lei dispone; mas

si bien van conseguidas algunas reformas importantes, se ha adelantado poco en cuanto á aumento de escuelas, y no ha mejorado mucho la suerte de los maestros". (1414)

És més, a continuació assenyalava les causes que havien pogut incidir a tal estat de coses, una d'elles:

"... es sin duda la principal el abandono de muchos ayuntamientos que, desconociendo las ventajas de la educacion, ó llevados de un mezquino espíritu de economia, desatienden de todo punto tan sagrada obligacion". (1415)

El Govern es veia impotent per a solucionar la problemàtica de la Instrucció primària elemental i per això calia implicar i obligar als Ajuntaments a que aportassin la seva part, així com a les comissions provincials. Responsabilitzant-se als caps polítics d'avençar en la millora d'aquesta. Per això al seu art. 14 es deia:

"Por último, como presidentes de las comisiones superiores y como delegados del Gobierno, cuidarán los gefes políticos del exacto cumplimiento de todas las disposiciones de esta circular; en la inteligencia de que se considerará como un servicio muy particular en ellos el aumento y mejora de las escuelas en sus respectivas provincias, así como S. M. mirará con el mayor desagrado la indiferencia ó falta de actividad en tan interesante punto". (1416)

En definitiva la Instrucció primària ha d'afavorir el futur benestar del poble. Opinió que és mantinguda pel B.O.I.P. el 31 de maig de 1844 com a periòdic oficial que tenia com a principal objecte promoure els interessos i desenvolupament de la Instrucció primària:

"... la importancia de generalizar en el pueblo español los rudimentos necesarios para el bienestar futuro, nos mueven á dirigir hoy algunas observaciones á los maestros encargados de la educacion de la infancia, sin perjuicio de recordar otro dia á los ayuntamientos y á los agentes del Gobierno supremo la obligacion sagrada en que se encuentran de aventajar incesantemente

la suerte de los profesores, sin lo cual está de mas que se conciben esperanzas y que se proyecten mejoras para un servicio de tamaño magnitud y trascendencia". (1417)

La tònica és la mateixa de sempre en aquells anys defensar una Instrucció primària elemental per a la majoria de la població a on la figura del mestre havia d'esser potenciada com vehicle no tan sols d'instrucció sinò d'Educació, i en aquests moments segons els plantejaments de Pablo Montesino. Que per altra banda representen una part important del pensament pedagògic vigent en aquells moments que podien incidir a la política educativa de l'estat, malgrat cominès una tendència més moderada que la seva.

La base primordial del treball a les escoles, segons aquests plantejaments consistia:

"... sin duda alguna en aquellas enseñanzas; como que sin saber leer, escribir y contar, el entendimiento humano puede apenas desenvolverse: pero á estos esencialísimos elementos hay necesidad de añadir otros que predispongan al hombre desde su infancia á la vida laboriosa y moral que ha de hacerle feliz en el hogar doméstico, acostumbrándole desde muy temprano al orden y á la economía, y colocándole por último en la clase de ciudadano virtuoso y de buen padre de familia". (1418)

L'educació dels infants ha d'esser conduïda pels mestres en el sentit de que ha de superar la instrucció elemental tradicional per un:

"... sino que deben procurar además educarlos: no se crea sin embargo que la educación total que aquí recomendamos, y en parte también la misma educación física, se encuentra separada de la instrucción intelectual; no sería exacto interpretar de esta manera nuestras expresiones. Apenas hay cosa alguna que interese á la educación de la infancia que deje de ser esencial al propio tiempo á la instrucción del entendimiento del niño. Las escuelas primarias

deben tener siempre presente una reflexion, á saber: que su objeto es el de preparar á sus discípulos á todas las ocupaciones de la vida social que les espera: como preparacion á estas ocupaciones les enseñan los principios del saber humano, y como instrumento para que su inteligencia se ejercite y comunique fácilmente con los demas, la lectura, escritura y aritmética forman el fundamento de la enseñanza: partiendo de esta base es fácil de comprender que la mision del maestro es mas elevada que la de inculcador mecánico de aquellos elementos". (1419)

Dins aquest plantejament global es diu que el mestre ha de tenir present dues coses:

"... la primera es general á todos los alumnos y á todos los pueblos donde la suerte file áu escuela; á este clase pertenece la lectura y escritura, los principios de aritmética, y esa parte de educacion intelectual y moral que tanto recomendamos á los maestros para que jamas la pierdan de vista: la segunda puede y debe ser especial á la indole del pais en donde el profesor funciona: si es agricultor ó fabril el pueblo, el maestro debe ir echando en las almas tiernas de sus alumnos los gérmenes del trabajo que dentro de poco tendrán que abrazar, y acostumbralos desde sus primeros años á mirar con eficion la suerte que la Providencia les depara". (1420)

Malgrat aquest funcionalisme radical, a on cada un ha de jugar el seu paper social i educatiu dins la jerarquitza-
ció d'ocupacions, l'article ens fa notar una cosa important: la utilitat que ha de tenir la instrucció primària, la possibilitat de adequar l'acció educativa a la realitat concreta a on s'exerceix i amb un sentit pragmàtic.

Però les queixes sequien i la realitat educativa oferia poques novetats, és així que el 30 de juny de 1844 s'insisteix en que els mestres

En el gener de 1945 encara es lamentava de la situació de la Instrucció primària, però assenyalava l'esperança de que la Instrucció pública avançava, especialment després de l'estabilització política que es vivia, ja que:

"No eran en verdad buenos tiempos los pasados, desquiciada la sociedad y en lucha abierta los principios más opuestos de gobierno, para augurar grandes resultados en favor de las escuelas, recinto de paz y de sosiego, ni para el poder público, inseguro contra los embates de la revolución, y obligado á hacer frente á necesidades más imperiosas, volviese su atención y sus desvelos con asiduidad y buen éxito hácia la dotación competente de los profesores de enseñanza... La Instrucción primaria, sobre todo, más, si cabe, que otra alguna parte de este vasto é interesantísimo ramo de la administración pública, debe y puede llegar facilísimamente a un grado de perfección de que hasta ahora ha carecido". (1421)

Però per a impulsar aquesta instrucció es recorria, entre altres, a l'ajuda de les escoles Fies com un element complementador de la tasca del Govern per a divulgar la instrucció popular. (1422)

També cal indicar que la superació de la Instrucció primària no tan sols vendria per l'elemental sino que es plantejava la necessitat d'impulsar la primària superior creada el 1838, ja que, fins al moment, era pràcticament desconeguda. Per altre banda, Pablo Montesino justificava la seva existència de la següent

manera:

"De este modo las escuelas superiores vienen á ser, después de las escuelas comunes primarias, los establecimientos naturalmente destinados á suministrar conocimientos útiles á mayor número de personas en la sociedad". (1423)

En aquest plantejament persistia l'utilitarisme propi del mercantilisme. La seva divulgació no es considerava tan prioritària com a l'elemental, ja que només es considerava com un element de perfecció d'aquesta. És així que :

"En tales circunstancias parece natural que los encargos por ley de establecer las escuelas superiores primarias, y los pueblos que han de sostenerlos, no bien penetrados de la utilidad de estas enseñanzas, se manifiestan tibios é indiferentes respecto de su creación; y que las comisiones y directores nombrados para las que se trata de plantear en algun otro punto, vacilen ó no acierten á organizarlas...". (1424)

Aquesta concepció anava encaminada a possibilitar una societat més industrial que la que s'habitava en aquells moments.

Un altre aspecte que es volia considerar era la necessitat de comptar amb els locals adequats per a possibilitar una instrucció primària coherent amb les exigències del model de societat que volien construir. Sovint es queixen de que hi ha manca de locals públics per a tal objectiu. En aquest sentit, en el B.O.U.P. de

15 de febrer de 1845 hi figura un article titulat: "Necesidad de local conveniente para las escuelas Comunes del pueblo", (1425) ja que juntament a la necessitat de formar mestres idonis, calia crear escoles ubicades a edificis que reunissin les condicions mínimes per a complir la seva funció. Per exemple de salubritat:

"Los defectos de que adolecen, relativamente á salubridad, los lugares destinados entre nosotros, por punto general, ó con raras excepciones, á Escuela pública, son tan notables que no pueden ocultarse á nadie. Quien quiera que haya visto las Escuelas de nuestras poblaciones pequeñas, medianas ó grandes, y no carezca de las mas comunes nociones relativas á sanidad de los edificios, habra formado su juicio en esta materia, y nos dispensamos por tanto de describirlas". (1426)

Malgrat aquesta darrera afirmació, sí que es preocupa d'assenyalar un defecte important en aquesta matèria que cal indicar:

"...consiste en la falta de espacio ó lugar conveniente para que los hijos de los pobres concurrentes á las Escuelas puedan permanecer todo el día, del mismo modo que lo hacen los párvulos en las que nuevamente se han establecido para ellos". (1427)

Fonamenta la seva demanda en una necessitat moral d'oferir al poble un canal de transmissió d'hàbits i de costums, a on l'educació consistirà en l'aplicació d'aquells mitjans que, des de la primera edat, podran

produir en l'home hàbits saludables en tots els sentits.
(1428)

Amb aquestes reflexions arriba a la conclusió de que, per aconseguir educar al poble, cal millorar les condicions de les escoles en un sentit experiencialista en favor de les classes treballadores, lligant-se l'instrucció pel treball a la moral i intel·lectual, i que:

"... la alternativa del trabajo mental y corporal, sabiendo interesar en esto a los jóvenes, y conteniéndolo en los límites correspondientes a su edad, no solo les es provechosa, sino también agradable y a propósito para activar su inteligencia. Y por último, que de este modo las Escuelas del pueblo podrán llegar a prevenir y remediar las necesidades de las clases pobres, removiendo sus vicios y mejorando su condición; y vendrá a ser el medio mas seguro de humanizar y moralizar estas clases. Me conviniendo en que las Escuelas comunes, ó algunas de ellas, podrán y deberán participar algun día del carácter de industriales, claro es que este progreso no puede tener lugar en los edificios que actualmente ocupan". (1429)

Es veu clar que l'instrument per a dur a terme aquesta tasca era el mestre, per això s'havia de potenciar la seva figura i reconèixer la seva utilitat social. Aquesta visió és la que presentava J.M.L. al B.C.I.P. del 1845 i en els següents termes:

"Desde que se reconoció en el mundo, que la ilustración general es la base mas firme y el mas sólido fundamento de la felicidad de todas las sociedades, no ha habido nación ni pueblo alguno

que no haya considerado como uno de los mas sagrados deberes de su Gobierno el cuidado del desarrollo y fomento de la educacion popular, y de los adelantamientos y mejoras de una instruccion mas ó menos esmerada y completa, a la que pudiera esperar cada uno de sus asociados". (1430)

Aquest article es proposa demostrar tres aspectes fonamentals en el seu plantejament:

1. Que el Magisterio es necesario en todo pais civilizado, porque es el mas fecundo y seguro medio de generalizar la educacion popular.
2. Que supuesta la Necesidad del Magisterio, es mas útil y ventajoso que la enseñanza privada el Magisterio público.
3. Que el Magisterio público debe de ser una carrera social de tanto aprecio, consideracion y respeto de parte del Gobierno como todas las demas del servicio del Estado". (1431)

Evidentment, el magisteri públic es converteix en una peça clau per assolir els objectius que el doctrinarisme liberal es proposava i, per tant, el mestre ha d'esser considerat com a funcionari públic, amb la mateixa consideració que la resta de funcionaris de l'Estat. (1432)

Entre altres aspectes a considerar dins la línia de propostes que es feien de caire més o menys oficial, cal destacar la consideració de la necessitat d'establir una inspecció diferent a la que, fins aquells moments, havia funcional, com és el cas de : "Establecimiento de inspectores, necesario para los progresos de la

instrucción primaria, ó más bien, para la educación moral é intelectual del pueblo":

"La experiencia ha mostrado evidentemente que la inspección inmediata de las escuelas primarias, enmarcada por la ley y los reglamentos, á las comisiones locales ó de pueblo, es ineficaz, y conviene tener presente que esta inspección corresponde también, indirectamente, á las diputaciones y ayuntamientos, en cuanto son los presidentes de las comisiones, en cuya organización se comprenden además, un diputado y un regidor en su caso". (1433)

Preocupava el control centralitzat que es podria dur sobre les escoles que es reformaven, o que es pretenien reformar, per saber, entre altres coses, l'eficàcia d'aquestes reformes. Són les primeres passes que configuraven la inspecció de la instrucció primària talcom es va entendre posteriorment al servei de l'administració de l'Estat.

El camí que es volia seguir per la Instrucció pública es començava a configurar i, aparentment, interessava als poder públics, els quals reconeixien que, fins al moment, es podia considerar que no existia a la instrucció pública: "un sistema uniforme y bien ordenado". (1434) Afirmació que es feia a l'Exposició que a S.N. va fer el Ministre de Governació Pedro José Pidal el 17 de setembre de 1845, malgrat en ella no es fes referència a la instrucció primària per estar

regulada per la llei anteriorment citada de 1836.

Per altra banda, una vegada oferte una panoràmica general de la realitat i la legalitat del sistema educatiu, crec que pot ésser interessant mencionar i exemplificar com aquest procés fou viscut en un indret concret, una mica al marge de la capital de l'Estat, però al mateix temps, condicionat pel que sorgia de Madrid, com és el cas de Mallorca.

Questió que pot ésser important per explicar, al marge des de el punt de vista legislatiu, com els mecanismes de centralització s'anaven enfortint, juntament amb el sistema de control que s'anava ideant i com aquest conjunt de mesures es territorialitzaven. Naturalment, tot això amb les corresponents matitzacions segons cada legislador i la conveniència de cada Govern central. És evident que en tot això incidia la problemàtica que es vivia a cada lloc particular, segons les circumstàncies i característiques de cada indret.

El cas de Mallorca s'ha d'estudiar baix d'aquesta perspectiva de localització molt determinada del reformisme burgès. S'ha de considerar que, malgrat totés for una minoria la que s'adonés de les notícies o reformes oficials que emanaven del poder central,

aquestes d'alguna manera, condicionaven la dinàmica de la realitat educativa, encara que fos mínimament i en un redol molt reduït de la realitat educativa.

La mojada oficial en favor d'una reforma educativa, ja fos moderada o liberal, havia de condicionar l'evolució del procés educatiu, així com els fets educatius, al manco havia d'afectar a les persones més conscients de la realitat socio-educativa. Per altra banda, hem de pensar que la majoria de la població era analfabeta i que la institucionalització de la reforma escolar era, en principi, molt minyada.

Des d'aquest punt de partida, es poden comprendre aspectes com, per exemple, els que ens indica Antoni J. Colom Cañellas, referint-se a l'Ajuntament de Palma, com a fet que podia succeir a qualsevol indret de l'Estat espanyol que vivís baix de les mateixes circumstàncies ambientals i educatives, a on la informació oficial arribava condicionada per la voluntat política del que comendava, el fet que volem recordar és el que a continuació esmentam:

"El método de Lancaster se consideró de alguna manera como "Oficial", pues fue protegido por órdenes y decretos emanados del poder central. Estos decretos fueron cada vez más impositivos y concretos, hasta el punto que uno de ellos obligaba al gobernador de cada provincia a enviar dos maestros a Madrid al objeto de instruirse en el método indicado. DE Baleares fueron elegidos para ello D. Francisco Riutord y el ya mencionado Nicolás Pons, los cuales de regreso a la Isla, en 1837 se dedicaron a enseñar a los maestros de los pueblos los principios que ellos practicaban y que habían perfeccionado. Otro de los aspectos que pone de relieve la presión oficial para el establecimiento del método de Lancaster es el proyecto de establecer a cargo del ayuntamiento de Palma las que serían sus dos primeras 'escuelas municipales'. (una de ellas en el edificio de San Francisco de Asís y la otra en el Carmen), proyecto que se envió para su aprobación al señor Gobernador". (1435)

Continua aquesta referència amb una cita de la proposta duita a terme per l'ajuntament al governador civil Guillem Moraques:

"Que el sistema de enseñanza que se observe, por de pronto sea el que comúnmente se sigue en las escuelas establecidas hasta poder plantear el método de Vallejo, mandado adoptar recientemente por el gobierno ..." (1436)

Es suposa que era un lapsus o ignorància dels que redactaren la petició, perquè es referien segurament al mètode Lancaster, com el mateix Governador va indicar a la seva resposta el Governador civil pocs dies després, el 21 de juliol de 1835:

"Y en cuanto al método ... procurando sea el lancasteriano, que es el que el Gobierno trata de generalizar y al cual es aplicable el sistema Vallejo". (1437)

La nova estructuració centralista es va deixar sentir en el camp de l'ensenyança a Mallorca fins el punt que el primer Governador civil, el tal Guillem Moragues:

"...designat el 1834, fou anys després nomenat president de la Diputació Provincial i tractà d'accelerar la castellanització per mitjà de l'administració de l'ensenyament. Va comptar amb la col·laboració de la Societat econòmica Mallorquina d'Amics del País, que llançà una campanya a favor de l'ús del castellà que no reeixí, però posà de relleu la submissió provincialiana del sector il·lustrat de la noblesa mallorquina relacionada amb els interessos comercials, sector que s'havia integrat en el partit moderat". (1438)

La nova mentalitat burgesa anava escalant posicions, i la concepció educativa dels moderats s'anava imposant paulatinament. Encara els Il·lustrats de la Societat Econòmica Mallorquina tindrien el domini de la situació.

La nova "burgèsia" que s'anava formant estimulava la demanda d'instrucció. El nombre d'escoles d'educació primària augmentava i per l'abril de 1834 una circular del governador provincial sol·licitava, a petició del Govern central, informació dels diferents Ajuntaments sobre el nombre d'escoles i establiments d'ensenyament que hi havia a les seves respectives demarcacions.

La circular comunica també que la Societat Econòmica Mallorquina ha començat, per mitjà de la seva Comissió d'Instrucció pública, la redacció d'un pla general d'escoles que convé establir a la província a fi que es pugui proposar al govern central. (1439)

Per les dades obtingudes per l'Ajuntament de Palma,

i segons ens indica Bernat Sureda, podem saber que a Palma hi havia vint i dues escoles. N'hi havia nou que eren d'ordres religioses i una de la Societat Econòmica. El nombre total d'alumnes era d'uns 1122. (1440)

Entre el nombre d'escoles conventuals i particulars, podem afirmar que no existia l'ensenyament que avui anomenem estatal, ja que l'escola que pertanyia a la Societat tampoc no era estatal sino parac estatal, malgrat que seguís les directrius oficials. Aquestes circumstàncies efectivament coincidiren amb l'estructuració i el control que pretenia l'Administració central per mitjà dels seus representants locals, els quals eren al principi de l'intervencionisme estatal, modernament entès.

La nova estructuració centralista de l'Administració es deixaria sentir gradualment a nivell de poder local, i l'ensenyament hi aniria a remolc. La inadequació administrativa era un fet provocat per la divisió provincial que facilitava un centralisme de Palma sobre la part forana de Mallorca i sobre la resta de les illes (Menorca, Eivissa i Formentera) (1441) Però aquesta uniformitat centralista no va ser possible des del punt de vista polític ni educatiu, i reforçar la personalitat individual de cada illa i el rebuig del Reformisme liberal a la part forana de Mallorca. Tots aquests aspectes es reflecteixen en l'educació, camp en que Guillem de Moragues, el representat estatal en el poder provincial,

jugava el paper d'impulsor i controlador de l'esmentat reformisme. Un altre element de la realitat escolar és que en aquell temps era corrent que a les escoles s'utilitzassin una sèrie de llibres de text, aconsellats pels reformistes liberals, la qual cosa no vol dir que tots ells fossin de mentalitat liberal. Un exemple d'ells és el d'Aritmètica de José Mariano Vallejo. Per explicar-nos el perquè d'aquesta recomanació ens vénen bé les següents paraules que alguns autors ens indiquen:

"...las atenciones de los políticos fueron en aumento a partir de 1834, año en que comienza el asalto al poder del liberalismo. a instancias de J. Mariano Vallejo, el ministro de guerra, Zarco, dió el Mayo una Real Orden para extender la instrucción primaria en la tropa, mediante el método del propio Vallejo". (442)

Es una prova que el Vallejo estava de moda. Aquest mateix senyor tenia un mètode de lectura, simultani a l'ensenyança de l'Aritmètica, amb moltes influències del mètode mutu.

Ell mateix ho explica i, entre altres coses, diu:

"... más como la Aritmética no se acostumbra á dar en las escuelas hasta que los niños saben ya escribir; i aún para adquirir las primeras nociones de lectura, se necesita usar ya de las palabras que expresen números, es indispensable que las ideas primarias de éstos, que los niños pueden necesitar, se les de ca i simultaneamente. Por esta razón, cuando yo compuse esta Teoría de la lectura, pensé que le acompañase otro trabajo, del que formaba parte el actual escrito...". ..."En efecto, mi método se traducirá en que los niños formen las ideas con palabras, y que representen éstas con guarismos, por operaciones simultáneas". (443)

Vallejo era un exemple de la subsistència d'un autor de l'època anterior, i que volia persistir, fins i tot per

recomanació oficial.

Per altra banda, l'esperit secularitzador no acabava d'arrelar-se ni a la mentalitat dels governats, ni a la dels educadors, i per tant ni a les escoles, perquè l'ensenyança de la doctrina cristiana era un element quasi fonamental i el clergat secular continuava amb el control de les escoles. Les característiques moralitzadores de l'educació tradicional i l'espiritualista encara subsistien. En aquest cas els llibres de conducta moral no deixen de recordar a Déu i a la religió com elements transcendents de la vida. El text de Fleury, el de Ripalta, el de Diaz de Baeza, i el compendi d'història de l'Església de Pinto solien utilitzar-se per complir aquests objectius. Recordem, per exemple, que el Fleury és una reminiscència del passat i a més d'esser un abat francès, tradicional a les escoles com a llibre model per ensenyar la doctrina cristiana i la història sagrada.(444)

L'ortografia s'ensenyava amb un promptuari aprovat per la "Real Academia Española". El castellà era la llengua oficial, però si la gradual castellanització era un fet a l'interior de les classes dominants de l'illa, no era així al poble ras, que continuava distant d'aquest fenomen aculturitzador, ja que, per exemple, una part de la classe dominant parlava el castellà i s'havia convertit al liberalisme moderat probablement per conservar els seus privilegis, i això es veia, de part del poble, allunyat de la seva vida quotidiana i dels seus objectius i possibilitats immediates i futures.

A més més, per completar aquesta afirmació, basta fer notar que a Mallorca un 70 % de la població era analfabeta tant de castellà com de català i la castellanització no es produïa, sinó a capes molt minoritàries de la societat. No arribava el moment segons els desitjos del poder, ja que el tan percent disminuïa molt poc, i si bé es corregia lentament, no es va produir una demanda d'instrucció més omànco forta fins el segle XX, quan es produí el boom turístic i es visque el corresponent canvi socio-econòmic que no s'havia produït durant el segle anterior, ai manco de forma tan radical.

La xarxa que es formava des de pricipi del segle XIX a nivell de l'Administració central, mitjançant el poder legislatiu i segons el principis de centralització i d'uniformització, en el cas de Mallorca no acabava d'esser realitat: ja fos per manca d'element humà, ja fos per manca de mitjans, no va tenir les repercussions que els poders públics esperaven.

La creació de comissions d'Instrucció Pública de província, de partit i de poble va arribar a Mallorca igual que a la resta de l'Estat espanyol. El novembre de 1834 l'Ajuntament de Palma va sol·licitar a la Societat Econòmica Mallorquina, institució amb la voluntat de continuïtat en la seva incidència en la política liberal educativa, Societat que tenia formada per una minoria culta que pertenyia al liberalisme

moderat, una llista dels individus de la Societat que poguessin formar part de les Comissions d'Instrucció pública. (1445)

La Comissió Provincial, nomenada pel governador civil, que també la presidia, va quedar formada pel comte d'Ayamans, Pere Jeroni d'Alamany i Jaume Pujol, tots tres de la Societat Econòmica, més el mestre i rector de l'Església de Sant Miquel, Nicolau Pons. I Antoni Fuster, Pere Morey i Pere Andreu formaren la Comissió de Partit de Palma. (1446)

Aquestes comissions, com ja hem dit, volien esser una eina d'informació i control, però tampoc forçà gaire més. Ara bé, el juny de 1835, la Comissió de Partit de Palma ja va enviar una circular als pobles de la seva jurisdicció perquè els mestres dedicassin algunes hores el vespre a l'ensenyança dels adults i dels nins que no poguessin assistir a les classes del matí. (1447)

El 17 de juny, el comte d'Ayamans i Pere Andreu, comissionats pel governador, donaren per acabada la visita d'inspecció a les escoles de primeres lletres de Palma, i a continuació van presentar un informe. (1448)

La primera constatació que fan en aquest informe és que hi ha a la ciutat un nombre elevat d'infants sense escolaritzar. Pot esser-ne un factor l'expulsió dels jesuïtes, que s'havia duit a terme abans, amb la consegüent supressió de les seves escoles, on assistien un nombre elevat d'alumnes. Ens presenten una visió panoràmica de les

escoles, amb el següent contingut descriptiu: les escoles de primeres lletres de comunitats religioses eren set; una anava a càrrec de la Societat Econòmica; n'hi havia una de la Misericòrdia i onze de professors particulars; diuen que aprenen a llegir i escriure tres setenes parts de la totalitat dels nins, i la resta queden condemnats a la ignorància dels rudiments primers de la lectura. (1449)

El balanç que en fan no és gaire encoratjador, a més de fer una sèrie de crítiques en contra de les escoles dels ordes religiosos, de pronunciar-se a favor de la secularització i d'elogiar tímidament les mínimes innovacions que s'hi registren. En la descripció hi ha un marcat partidisme en contra de les escoles religioses, de les quals arriben a dir que haurien d'esser les primeres però en realitat són les més endarrerides. Ens fan notar:

"Ningún orden se observan en ellas, ninguna division de las clases, nada de enseñanza en círculos; el maestro da la lección á cada alumno en particular y entre tanto los demás vagan ó se distraen. Pronunciacion castellana pésima. Planas de escritura incorrectas sin muestras, hasta sin una línea escrita por modelo de mano del maestro, ninguna letra pequeña en papel sin caídos. Mezclada con las primeras letras las enseñanzas del latín y hasta con mal método. El deletreo está tenazmente conservado, duran todos los defectos del otro siglo en todo su vigor, ningún adelanto ha penetrado en estas escuelas". (1450)

Els informadors veuen en aquest tipus d'escoles un obstacle per dur a terme els seus projectes, i deixen entreveure

que ells estan al dia pel que fa a les idees pedagògiques que es posaven de moda. Però crec que més que res estaven condicionats per les directrius que sorgien del saber oficial.

Evidentment els comissionats demostraven més simpaties pels mestres particulars, que eren més dins la seva òrbita, sobretot quan ens indiquen que hi ha escoles que assatgen algun mètode modern. En realitat el que utilitzen són diferents elements de diversos mètodes que havien impulsat la administració educativa i eren complementaris del mètode mutu. Entre els que podem destacar hi ha l'adaptació feta per Mariano José Vallejo, d'aprenentatge de la lectura, de l'escriptura i de l'aritmètica. Això que els comissionats anomenaven sistema era un simple mètode de lectura que pretenia ésser global i no un sistema global organitzatiu com el mutu. (1451) Uns dels qui utilitzaven aquest sistema eren José Manán, del carrer de Sant Francesc, Francisco Rodríguez, del carrer Ma de Moro, i Joan Gamundí, del carrer Beat Ramon Llull. (1452)

El mètode Pestalozzi també era conegut, però s'aplicava de manera parcial. En el cas de Pascual Ribot, del carrer de l'Estarc, i d'Almodóvar, del carrer Puigdorffila, els comissionats ens diuen que tenen escoles ben dotades i que els alumnes hi aprenen les idees primeres dels números mitjançant les taules de Pestalozzi. (1453)

El mètode Lancaster o mètode mutu es coneixia, per exemple a l'escola del carrer de l'Hort del Sol, regentada pel senyor Gravier, o a la de la Plaça del Mercat, regentada per Llorenç Vives. Però sembla que la seva aplicació era bastant parcial. (1454)

Els informants presenten també uns punts a on indiquen les millores que, segons el seu parer, es podrien dur a terme:

"1. El establecimiento que de acuerdo con V.S. se ha promovido por la comision y el Ayuntamiento de dos escuelas una a la parte superior y otra en la inferior de la ciudad, donde se planifique el orden lancasteriano, y se admitan tres quintas partes de alumnos gratis.

2. Ponerse en estrecha observancia lo que está prevenido acerca de que cada maestro admita gratis una porcion de alumnos.

3. La modificacion del método Vallejo ó del método sin apelacion aplicándole á las exigencias de los mallorquines, pues que nunca el método pa a enseñarles sonidos diferentes del dialecto nativo puede ser el mismo que sirve para los castellanos conaturalizados con aquellos sonidos. El método que se adopte deberá generalizarse al orden lancasteriano. Un miembro de esta comision se ofrece a este trabajo.

4. Estender a todas las escuelas las tablas de la correspondencia de monedas, pesos y medidas mallorquinas con las castellanas que se han visto en algunas, y familiarizar en ellas a los niños.

5. Cercenar los días de asueto, nanacando que sólo sean los domingos y los días en que no se pueda trabajar: los días de fiesta nacional y los de la cáncula.

6. Generalizar el uso de mapas geográficos y con el tiempo introducir juegos de geografía.

7. Introducir la lectura de manuscritos en las clases más adelantadas ..." (1455)

Es evident que volien punyir perquè les coses canviassin, aquesta mateixa comissió va visitar els establiments de primera

educació de les nines; en trobam un resum al "Propagador Balear", en el que es reflecteix una major flexibilitat i a on s'elogia la línia del col·legi de la Puresa, obra del conegut bisbe Bernat Nadai. Però en realitat eren institucions aquestes que no posaven gaire atenció a la instrucció de la dona, al manco en to d'igualtat amb l'home. Aquesta comissió considerava "...utilísima esta expansion espontánea que optiene la primera instruccion de las niñas por medio de la libertad", i ens fa una tímida suggerència:

"La Única mejora que se atreve a proponer es que por el gobierno se pagase a un maestro que en dos ó tres meses recorriendo las enseñanzas donde se da la leccion de escritura ó mejor reuniendo a todas las maestras en un local a cierta hora del día las pusiese al corriente en los buenos métodos ...". (1456)

Els comissionats passaren revista a bastantes escoles de nines, però la seva preocupació era aconseguir bones mestresses de casa i ens fan una referència mínima als continguts de les ensenyances que són, fonamentalment, lectura, escriptura i labors. També recomanen que s'introdueixi el mètode mutu de Lancaster.

El 17 de juny de 1838 els comisionats acabaren les corresponents visites, i el mateix Ajuntament sol·licitava al governador civil l'autorització per crear dues escoles lancasterianes, en què el mètode es combinaria, com era habitual, amb les orientacions del Vallojo, i segons els consells que feien el mateixos comissionats. (1457)

La realitat és que la constitució i funcionament de les respectives comissions havia progressat molt poc, i els organismes oficials, com L'Ajuntament de Palra, volien crear establiments alternatius als clàssics de domini clerical a l'ensenyament, i per tant cercaven crear noves escoles municipals, i proposaven els mètodes anteriorment esmentats. (1458)

Les autoritats locals, per controlar la qüestió de l'ensenyament segons les seves aspiracions, volien nomenar gent de la seva confiança, i proposaren dos personatges tot creient que anirien a Madrid com a becaris quan es creàs l'Escola Normal d'ensenyança segons el mètode mutu. El governador civil concedí el convent dels extingits jesuïtes perquè s'hi instal·làs una de les escoles proposades.

Aquest ambient era favorable perquè les autoritats i els liberals moderats començassin a preocupar-se per aconseguir una millor preparació professional dels mestres.

En aquest sentit, Bernat Sureda, en parla d'aquests aspectes a la seva Tesi Doctoral, i pels seus comentaris, sabem que el novembre de 1836 la comissió va enviar una circular sobre les condicions que havien de tenir-se presents per seleccionar els mestres. En aquesta circular s'hi assenyalava que, en igualtat de circumstàncies, es preferiran els aspirants que hagin assistit durant tres mesos com auxiliars a una escola lancasteriana i hagin obtingut el certificat com a mestres coneixedors del mètode i tenen capacitat d'aplicar-lo a una

escola. (1459)

Es veu que els suggeriments duits a terme per la Comissió Provincial i la del Partit de Palma d'Instrucció pública varen servir per alguna cosa, perquè el 27 d'abril de 1837 Pere Andreu va enviar una notificació a l'Ajuntament d'Alaró en la que comunicava que un tal Salvador Ferrer:

"... queda examinado y aprobado en el método lancasteriano de primeras letras como maestro de la villa". (1460)

La qual cosa no vol dir que l'esmentat senyor assistís a cap escola lancasteriana, però sí al manco que coneixia l'existència d'aquest mètode.

A finals de 1836, la Junta o Comissió d'Instrucció pública pregava a tots els Ajuntaments de l'illa que enviassin dades sobre els avanços que s'haguessin produït de cara a la introducció del mètode lancaster. La circular inclou un resum de les seves característiques i fa una descripció dels seus avantatges. Aquesta preocupació per difondre el mètode és una constant del poder central a les illes a l'igual que a la resta de l'Estat, representat per la Diputació Provincial.

En realitat la resposta no va ésser gaire encoratjadora. Si realment la població hagués respost a les insinuacions oficials, per exemple la castellanització i el procés aculturador intentat a Mallorca per les vies ja esmentades haurien estat molt més ràpides, ja que al manco en teoria un sol mestre podia instruir molta de gent, tant infants com adults,

sempre segons mètode lancasterià, i això no va passar. No varen ésser fenòmens a destacar ni la suficiència de mestres ni la reacció de la població, sinó tot el contrari.

En la dinàmica que es vivia de desenvolupament de l'educació primària i en la línia de consolidació de l'estructura del sistema escolar liberal, sorgeix cada vegada més clarament la necessitat de donar als mestres una formació adequada, amb voluntat de professionalitzar i dignificar la professió des del punt de vista de la seva funció social. És ben sabut que aquest és un dels temes que preocupen els dirigents i planificadors educatius pròxims al règim liberal.

Ja hem senyalat els inicis del procés de creació de les Escoles Normals, a nivell d'Estat espanyol, formalment iniciat quan el 31 d'agost de 1834 es crea a Madrid la comissió per a la fundació de l'Escola Normal central d'Instrucció primària, gràcies a la influència i inspiració de Pablo Montesino. Era una de les concrecions a les aspiracions de la mentalitat liberal.

I quan el govern va manar a les províncies que designassin els alumnes per assistir a l'Escola Normal central, La Diputació de Balears va nomenar Nicolau Pons i Francesc Riutort, que també hem indicat. Com que passava el temps i el govern no els reclamava per ocupar les places, es varen posar al seu càrrec les dues escoles lancasterianes que l'Ajuntament de Palma creà el 1835, escoles que serviren també perquè els mestres dels pobles poguessin acudir-hi a aprendre el

l'esmentat mètode, i en conseqüència aplicar-lo després als seus respectius pobles.

En el que fa referència al segon ensenyament, procuraven que servís a les classes mitjes i a la burgesia. Entre 1835 i 1845 s'obren els vint-i-cinc primers instituts de segona ensenyança.

Els liberals mallorquins es volgueren integrar a la dinàmica de procurar una ensenyança secundària i, en certa manera, foren pioners. Dirigiren els esforços en crear un tipus d'ensenyament mitjà amb la influència de la Societat Econòmica Mallorquina i abans del mateix Jovellanos. Trobem la incidència de Jovellanos a les observacions que havia fet a principi de segle sobre el tema del Seminari de Nobles a la "Memoria sobre la Educación Pública" que posteriorment varen tenir molt present.

El resultat va esser la creació de l'Institut Balear a 1835, però que va començar a funcionar a 1836; s'avança a la normativa oficial de l'Estat espanyol, en boca del marqués de Samaruclos, en el seu "proyecto de ley sobre la instruccion secundaria y superior" (sessió de Corts de 39 de maig de 1838) (1461)

Segons Bernat Sureda, la funció social del nou centre respon a les necessitats educatives de la "burgesia" ciutadana i dels terratinents acomodats dels pobles. El fet que l'institut obrís les portes el 1836 era la culminació d'un procés i significava la consolidació de les aspiracions d'una nova classe social.

També s'ha de dir que l'Institut Balear fou una font de dinamització cultural, i malgrat la seva llengua oficial fos la castellana, va ésser la institució que va fer possible una "Renaixença" a Mallorca. (1462) Però del significat d'aquesta institució en parlarem a l'apartat corresponent, quan es parli de les institucions educatives de resultes del reformisme liberal en els seus inicis.

Per avançar cronològicament en aquesta anàlisi, pensem en la Mallorca d'aquell temps, per exemple amb ajuda de les paraules de Gabriel Alomar, que descriuen els moments en que Chopin i George Sand vénen a Mallorca, al pròleg a Un invierno en Mallorca:

"¿Cuál era el estado social de Mallorca en 1838? No es difícil imaginarlo. Las primeras contiendas entre liberales y serviles habían alcanzado en Mallorca proporciones más importantes que en casi todo el resto de España, debido precisamente a la misma condición de isla, sitio apartado del peligro inmediato de guerra, y donde los numerosos enemigos, que aportaron un considerable aumento en la vida de la población, se habían visto arrastados a la lucha intelectual entre los dos espíritus que se disputaban el mundo ...." (1463)

Continuava, Gabriel Alomar, amb aquesta visió de la realitat de Mallorca i explicava:

"Pero si el absolutismo político no era, en verdad, una pasión popular en Mallorca, no así la intransigencia religiosa, la cual inmovilizaba el modo de ser moral e intelectual de toda la población, levantando un muro granítico contra la invasión de los ideales nuevos, que agitaban el mundo como una epidemia" (1464)

Tota idea innovadora xocava amb l'ambient format per una societat conservadora, i tota referència a la paraula "llibertat" associada al liberalisme sonava a irreverència. I això havia de ferir un esperit inquiet com el de George Sand, inbuït d'ideologia avançada. (1465)

Una referència de l'Arxiduc Lluís Salvador a l'educació elemental ens pot ajudar a tenir una visió global de la situació d'aquest nivell educatiu a l'època que estudiem:

"Antes de 1835 existían en Mallorca 27 escuelas públicas primarias, de ellas 16 completas y 17 incompletas, nueve de las completas eran para niños y una sola para niñas; en cambio en las escuelas incompletas sólo cuatro eran para niños y las trece restantes para niñas. Ya en el transcurso del año 1835 fueron creadas 11 escuelas públicas elementales más, de modo que en dicho año había 18 escuelas públicas para niños y 20 para niñas, si bien muchas de estas últimas eran incompletas. En dicho año existían ya 4 escuelas primarias particulares para niños y cierto número para niñas, indeterminado, pero que al parecer, su enseñanza se limitaba muchas veces a los trabajos manuales y al catecismo. En los años comprendidos entre 1835 y 1842 fueron erigidas 24 nuevas escuelas incompletas; de ellas había 14 completas y 3 incompletas para niños y 7 incompletas para niñas ..." (1466)

Per altra banda cal recordar que vers l'any 1841, quan sonen les primeres crítiques al sistema mutu o de Lancaster, ja que, com ens indica A.J. Colom, un mestre com Nicolau Pons que aplicava a la seva escola el mètode mixt, es decideix a elaborar i aplicar el mètode simultani. (1467)

Es a partir d'aquesta data, que a Mallorca s'introdueixen pedagogs de manera minoritària, i, en cert sentit, oficialista. I ja que ens hem referit a l'Estat espanyol podem resumir

aquesta part de la realitat tal com ens ho presenta A.J. Colom quan afirma:

"...Me refiero a Pablo Montesino, de vuelta del exilio en 1833 y que pocos años más tarde, concretamente en 1836, ocupará uno de los cargos de más responsabilidad dentro de la Dirección General de Instrucción Pública, confiada entonces a Quintana. P. Montesino comenzó a influir sobre la escuela española a partir de 1840, o sea cuando publicó su Manual para los Maestros de Escuelas Infantiles fundamentado básicamente en la pedagogía básicamente del casi olvidado Pestalozzi. Años más tarde, y desde la Escuela Normal de Madrid, seguirá ejerciendo su marcada influencia sobre el magisterio español, manteniéndose siempre en total acuerdo con la pedagogía pestalozziana. Así la enseñanza mallorquina, a nivel de escuelas de primeras letras, si bien cada día más tamizada por la enseñanza oficialista, acabará la primera parte del siglo XIX bajo los auspicios pestalozzianos de sus principios". (148)

De totes maneres la filosofia oficial dels liberals en el poder, ja fosin moderats o radicals, tenia com a objectiu la no ingerència en matèria econòmica i social, i la defensa en definitiva de la propietat privada. Però, en matèria d'ensenyament es reservaven els drets a la intervenció estatal, com a mitjà d'implantació de la seva ideologia i model humà i social de convivència.

Dic això perquè, per exemple, la potenciació de la creació d'Escoles Normals per formar mestres d'Instrucció primària per a les províncies, obeïa a la voluntat del poder central de descentralitzar la seva responsabilitat en els Ajuntaments com a poders locals, per descarregar-se d'elles i al mateix temps poder-les controlar amb la seva xarxa administrativa centralista: mitjançant les comissions provincials i locals d'Instrucció primària.

tra una forma de descentralitzar per descongestionar, un gest típic del pensament liberal, vegeu si no René Rémond quan diu:

"Se tendrá buen cuidado en transferir, del centro a la periferia a los escalones intermedios, buena parte de las atribuciones que el poder central tiende a reservarse". (1469)

Ja hem dit que aquests moments coincideixen amb la gestió del canvi en les relacions Església-Estat, i per tant Educació-Església-Estat, que queda representada amb el procés viscut a partir de la desamotització de Mendizábal. A Mallorca, en aquesta època a partir de 1840, s'inicia un cert ressorgiment econòmic malgrat continui aferrada al seu conservadurisme i poc receptiva a les idees foranes, en especial a les liberals, així i tot hi havia a Mallorca liberals, en la seva majoria moderats, que lluitaven per dur a terme les seves idees.

Segons ens indica Bartomeu Barceló encertadament:

"A partir de 1840 la vida política de Mallorca, nascuda de les ... lluites polítiques entre absolutistes i constitucionals, es caracteritza pel seu mimetisme envers de les tendències ideològiques de la península i per esser patrimoni d'una oligarquia caciquil de matissos liberals moderats: s'accentuà la provincianització i amb ella la castellanització, que alienava l'autèntica manera d'esser de la Illa". (1470)

Paral·lelament, començava la lluita pel control de l'educació a on les idees liberals s'enfrontaven a les de les forces tradicionalment acaparadores i monopolitzadores del sistema educatiu, sobretot cal fixar-se en el sector més conservador de l'Església, almenys fins al sorgiment del procés de secularització, iniciat al segle XVIII amb l'expulsió dels jesuïtes

a 1767, fet que obria el camí de la lluita per la secularització al llarg del segle XIX.

Però del paper contradictori que jugava l'Església a el camp de l'educació ja n'hem parlat a l'apartat corresponent. Aquí només vull assenyalar un aspecte social, ja que cal dir que les capes més pobres de la societat varen lluitar, al manco a Mallorca, al costat dels carlistes i els sectors privilegiats s'alinearen en el bàndol liberal, cosa que explica la postura de l'Església.

Una altra consideració a nivell sociològic que es pot fer és que el liberalisme viscut a Mallorca i la neixent "burguesia" com a classe social són la constatació que, si bé la burgesia escalava posicions en el sistema de classes que s'anava implantant paulatinament, el domini del poder encara era en mans de l'aristocràcia i de la jerarquia eclesiàstica, els militars, els buròcrates de l'Administració, circumstància que feia difícil que la nova mentalitat liberal s'introduís amb un caire de transformació social. Tot això emmercat en un règim d'economia agrària de tipus mediterrani al qual la transformació econòmica postulada per la revolució industrial no arribava i es conformava una continuïtat en una societat típicament rural.

Pel que fa a l'aspecte concret de l'Educació i a nivell descriptiu cal recordar que el mestre Francesc Riutort un pot: abans, a un informe redactat el 1837, afirmava:

"[La indudable excelencia de este método (el de Lancaster) se conoce por la lectura de las obras que escribió sobre él mismo Lancaster y de un tratado francés sobre la enseñanza mútua impreso en París en estos últimos años: pero estas obras por sí mismas lejos de favorecer para el establecimiento de una escuela, en un país donde nadie conozca el método ...". (1471)

Francesc Riutort acabava de sol·licitar que ell i Pons, anteriorment esmentat, els enviïn de viatge d'estudis a Europa per visitar les escoles que apliquen el mètode, per així poder introduir millores a la Instrucció primària de l'illa.

La Comissió d'Instrucció pública de l'Ajuntament de Palma, mitjançant un dels seus membres, Miquel Font i Muntaner, es va fer ressò de l'esmentada sol·licitud i va informar la corporació ciutadana amb les següents paraules:

"... aquí no se conoce ni se puede conocer el excelente método de enseñanza mutua; ... en estas circunstancias y considerando que tal vez el gobierno tardará todavía mucho tiempo en llamar a los nombrados a su destino desde su primer nombramiento, y el estado actual de la guerra, cree el que suscribe venir al caso de proponer a V.S. que se pida a la Diputación Provincial, tenga a bien determinar que los dos nombramientos para ir a Madrid, vayan a aprender el método en las de París o de Londres, incluyendo en el presente presupuesto de los gastos provinciales lo necesario para hacer el expresado viaje". (1472)

La Diputació Provincial, a la sessió del 30 de març de 1838, decideix autoritzar Nicolau Pons i Francesc Riutort perquè anassin a París. (1473)

El 21 de març de 1838 de la Diputació rep una circular que disposa i preveu els viatges dels esmentats alumnes a la capital per a assistir a l'Escola Normal central. Però

es va decidir de tirar enavant el viatge dels mestres a França "...debido a las dificultades que hay de ir á Madrid y dado que la resolcion ya estaba tomada cuando se recibió la Real Orden", (1474) cosa que confirma l'interés que tenien alguns governants de Mallorca per potenciar les innovacions educatives europees. A finals d'abril de 1838 es dona ordre a la tresoreria de la Diputació Provincial perquè lliuri a Pons i a Riutort els vuit mil reals per al viatge. (1475)

A finals de novembre ja havien tornat després de visitar les Normals de París i de Londres en el seu viatge de sis mesos per Europa. El 26 de novembre passaven el seu informe, que en síntesi i fonamentalment, tractava dels punts següents:

a) En els països visitats l'ensenyança elemental no s'imparteix de manera unitària, com a l'illa, sinó graduada per edats. Per primera vegada Mallorca té notícia de l'ensenyança graduada.

b) L'educació que es dona a les dones és la mateixa que reben els homes.

c) Entusiastes del mètode mutu s'adonen que a l'estranger es comença a abandonar i que en el seu lloc s'utilitzen el simultani i el mixt.

Recordem també la importància que es dona a la gimnàstica i a la música a l'ensenyança elemental. Parlen també de les "salas de asilo", que com ja hem dit eren les escoles de pàrvuls franceses. (1475)

Aquesta experiència representava una passa endavant i un contacte amb la pràctica educativa moderna de l'estranger. Fra el moment de superar el sentiment de pobres, incultes i de sentir-se professionals de l'ensenyança. A més fa que els dos mestres modifiquin el concepte que tenien del mètode Lancaster. Per exemple, després d'haver tornat de viatge, el març de 1841, com hem esmentat anteriorment, el tal Nicolau Pons escrivia un informe sobre els avanços de l'escola del Carme, de la qual era el director i deia:

"En cuanto á los adelantos, tengo la satisfaccion de poder anunciar á esta comision que los he experimentado bastante satisfactorios, particularmente de dos años a esta parte en que regreso de un viaje que hice al extranjero por orden de la Diputacion Provincial de estas islas con el objeto de importar las mejoras... El de enseñanza mutua de Lancaster que, en principio, se creyó que era una mejora para adelantar la instruccion en la escuela de primeras letras, está visto y demostrado que por sí solo en nada contribuye para el fin que se pensaba... así es que los franceses que lo adaptaron con más ahinco lo van abandonando de cada día, sustituyendo en su lugar el simultáneo en cuanto les es posible". (147)

Es veu que el mètode ja no era considerat com a panacea i solució universal de la intrucció primària.

Sobre la qüestió de l'escola normal de Madrid, a més del que hem dit, podem indicar que Nicolau Pons en aquella època tenia una edat avançada i no hi va arribar a anar: va continuar com a mestre de l'escola del Carme, se va millorar per mitjà de la pràctica els mètodes de ensenyança que havia vist aplicar durant la seva estada a l'estranger. (147)

No s'han trobat proves que Francesc Riutort assistís a l'escola normal de Madrid. Per una banda la seva assistència consta com a mèrit que se li atribueix quan el 1842 se li encarrega la direcció de l'escola normal de Balears; (479) per altra banda, a l'informe que la comissió provincial envia a Madrid sobre la instal·lació d'aquesta escola normal, es diu que hi va haver un conflicte perquè sembla que no tenia el títol d'examen, mentre Miquel Sureda sí que tenia el que exigia la llei. (480)

També sabem que el tal Francesc Riutort, no figura a les llistes de les primeres promocions que surten citades al B.O.I.P., per exemple, a la llista de la primera promoció hi figuren Mariano Carderera, Laureano Figuerola i Odon Fonclà, anteriorment citats. Podem trobar aquesta informació a la secció de Variedades del nombre 3 del B.O.J.P. titulat: "exámenes de la Escuela Normal de Instrucción primaria de Madrid", (1431) l'acte que fou presidit per Manuel José Quintana, com a president de la Direcció General d'Estudis, amb un discurs del Director General d'Estudis: Pablo Montesino, que al mateix temps era el Director de l'Escola Normal, discurs que ja analitzarem més endavant, el que aquí ens interessa és la llista d'alumnes que ens ofereix i que llavors seran molt coneguts. Juntament amb el nombre 4 d'aquest B.O.I.P., a on es troba la llista de l'esmentada Escola Normal, citats després d'aquest títol:

"Lista de los alumnos que habiendo cursado en la Escuela Normal-Seminario de Maestros de instruccion primaria del reino los dos años de estudios prevenidos por la disposicion segunda de la Real órden de 8 de Abril de 1838, por el at. 16, tit. IV del reglamento interino de dicho establecimiento, han sido examinados con aptitud para el planteo i direccion de las escuelas normales en las respectivas provincias, para las cuales han sido comisionados y que expresan á continuacion .o.". (1482) Aquí, només recordarem els més coneguts o que al manco coneixem per la seva col.laboració posterior: Mariano Carderera d'Hosca i futur Director de la seva Escola Normal; Joaquin Benet de Tarragona i també primer Director de la seva Escola Normal; Antonio Fontave de Tarragona i primer Director de l'Escola Annexa; Laureà Figuerola de Barcelona de l'Escola Normal de Barcelona, Odon Fonall de la de Lleida i també de la de Barcelona, José Me Flores de la d'Oviedo, que encara figuraven com alumnes. (1483)

En el número 26 del 15 de març de 1842 també a la secció de "Varietades" se'ns presenten els "Exámenes de la Escuela Normal de instruccion primaria de Madrid" d'aquesta manera:

"El 13 de Marzo se celebraron estos en el salon principal de la escuela bajo la presidencia á primera hora del Exelentísimo Señor Ministro de Gobernacion, y despues del Excmo. Sr. D. Manuel José Quintana, como presidente de la direccion general de Estudios, y presenciando el acto varios individuos de la misma, y una numerosa y lucida concurrencia de las personas mas distinguidas, entre las cuales se hallaban el Excmo. Sr. Presidente del Congreso de Diputados, y algunos

señores Senadores y Diputados.

El Ilmo. Sr. D. Pablo Montesinos, director general de Estudios, y que lo es de la escuela, leyó el siguiente discurso:" (1484)

Pablo Montesino pretenia amb aquest discurs en la seva qualitat de director de l'Escola Normal central, donar testimoni públic de l'aprofitament del alumnes de l'Escola. I de la projecció que tenen al sistema educatiu. Sobre els examens de 1841 ens indica:

"De los cuarenta y cinco alumnos que concluyeron su curso de estudios, han continuado dos de entre los que merecieron nota de sobresalientes con el fin de extender sus conocimientos en algunos ramos, por especial gracia de las diputaciones de Santander y Huelva; gracia de que verosimilmente no tendrán motivos de arrepentirse. Estos dos alumnos estan presentes, aunque dispensados ya de exámen. Los restantes se hallan generalmente en sus respectivas provincias, y debemos decirlo, presentando servicios importantes. Nos referimos particularmente á las de Barcelona, Tarragona, Castellon, Lérida, Teruel, Huesca, Cádiz, Cordoba, Badajoz, Cáceres, Salamanca, Zamora, Orense, Soria, Avila, Segovia, Guadalajara y Albacete. En algunas de estas se han adoptado ya los medios para el establecimiento de Escuela normal de provincia, y se halla en ejercicio la escuela práctica de niños correspondiente á estos establecimientos". (1485)

Dels trenta nou alumnes matriculats a l'Escola i que es presentaven a examen el 13 de març, cal destacar Joaquín Avendaño de Pontevedra i examinat d'Història Natural, el qual després fou conegut per les seves publicacions pedagògiques. I des del punt de vista del nostre interès particular per a Mallorca cal remarcar que a la secció d'educació es va examinar Miquel Sureda i Ferrer, que llavors va esser professor de l'Escola Normal de Palma. (1486)

No cal insistir en la importància que tingueren aquests primers anys de funcionament de l'Escola Normal central. País liberals que planificaven la reforma foren els més importants, ja que els interessava complir els objectius que exigien aquestes dues consideracions principals:

"...1ª La mayor importancia, mayor extension y diferente direccion que se da á la primera enseñanza. 2ª La gran dificultad, o quiza imposibilidad absoluta, de hallar maestros capaces y en número suficiente para dar á esta enseñanza, si el Gobierno no facilita los medios de instruccion necesarios para el ejercicio de esta profesion ...

La experiencia ha demostrado, por último, que el medio más seguro es el establecimiento de escuelas especiales destinadas exclusivamente a la preparacion de maestros idóneos". (1437)

La veritat és que en dos anys es crearen 25 escoles Normals, per exemple a 1843, existien Escoles a: Albacete, Avila, Badajoz, Balears, Cáceres, Castelló, Ciutat Reial, Còrdova, Guadalajara, Oaca, Jaen, Lleida, Logroño, Lugo, Madrid, Navarra, Orense, Oviedo, Pontevedra, Salamanca, Segòvia, Sòria, Tarragona, Terol, i Samora. Quedaven plantejades la de Burgos i la de Lleó. (1488)

El 17 d'octubre de 1842 havia quedat inaugurada l'escola normal-seminari de mestres de Balears a l'antic edifici de Sant Francesc d'Assís. Cal dir que Mallorca, als voltants de 1842, certament vivia un temps progressiu, a nivell econòmic i cultural, com ens indica Bartomeu Barceló:

"Paral·lelament al desenvolupament econòmic i demogràfic hi ha un desenvolupament cultural. El 1842 s'inaugura definitivament l'institut Balcar,

un dels projectes de Jovellanos durant el seu exili a l'illa i en el qual van intervenir activament la Societat Econòmica d'Amics del País. El mateix any s'obriren al públic l'escola normal de magisteri i un jardí Botànic. Amb la desaparició dels convents s'esvaïren antigues formes pedagògiques, les seves pintures foren reunides al museu que s'instal·là provisionalment a Sant Francesc, i els seus llibres constituïren el fons per a la formació d'una biblioteca provincial ..." (1489)

El poble en general, continuava enfora dels culturalismes i els canvis polítics, continuava aferrat al seu conservadurisme polític i social alimentat per una mentalitat religiosa oposada a la mentalitat que els liberals predicaven. Els concienciats de la lluita política que militaven a partits eren una minoria, i per exemple la Renaixença es retarda, ja que la poca conscienciació en defensa de la pròpia cultura no es manifesta sinó de manera molt reduïda i superficial enmig del procés de castellanització promulgat pels liberals.

La minoria que es preocupava de la culturització de Mallorca, segons la concepció liberal moderada, va veure la necessitat de formar mestres segons els mètodes vigents, concretament el de Lancaster. No hi havia cap institució que es dedicàs a la preparació sistemàtica d'aquests professionals.

El que hi havia, com ja hem dit, són escoles Lancasterianes d'ensenyament primari regentades per Nicolau Pons i Francesc Riutort. Fins aleshores el tema de les titulacions de mestres quedava resolt amb uns exàmens organitzats per la comissió d'instrucció primària que es feien al convent.

de Sant Francesc. Com a exemple podem assenyalar la circular que figurava al "Diario Constitucional" del 4 d'agost de 1840 on es deia:

"La comision ha señalado el dia 3 de setiembre próximo y siguientes para los exámenes de maestros de Instrucción primaria que se celebraran en el convento de San Francisco de Asis. Al mismo tiempo ha resuelto advertir a los interesados que, transcurrido dicho plazo, no se permitirá que nadie regente escuela pública ni privada de instrucción primaria mientras no tenga solicitado el título correspondiente". (1490)

Eren els moments previs a la creació de l'Escola Normal, i la necessitat de controlar l'expedició de títols no era l'única preocupació: es veia que mancava cobrir la formació del mestre d'acord amb les noves circumstàncies de professionalització de la funció docent: els liberals necessitaven gent tècnicament preparada.

La inauguració de l'Escola Normal va coincidir amb la definitiva supressió de la Universitat Literària i el restabliment de l'Institut Balear, que representava una esperança de canvi en la concepció educativa. El mateix representaria la creació de la Normal, però a nivell més populista i no tan culturalista.

La notícia de la creació i inauguració de l'Escola Normal de les Illes va tenir un cert ressò públic: així ens ho indiquen els documents de l'època i els diversos autors que en parlen, com per exemple Jaume Pomar i Fuster a Historia de la Instrucción Pública en Mallorca, que es

refereix a la brillantor d'aquest esdeveniment. (1491)

Un autor de l'època de caràcter afrancesat, Jaume Cabanellas, també ens recorda la importància d'aquest fet:

"Cet établissement a été créé en 1842 dans une partie de l'exconvent de saint François d'Assise, et basé sur les réglemens des écoles normales françaises. La direction en est confiée a D. Francisco Riutort" (1492)

És natural que es parli de la influència francesa, ja que, com hem dit, Francesc Riutort va esser becal per la Diputació Provincial per visitar l'Escola Normal de París.

La creació de l'Escola Normal no era sinó una de les aspiracions de la naixent mentalitat liberal, que en matèria d'educació recollia l'herència de l'utilitarisme i el reformisme dels il·lustrats i desenvolupava la idea d'obligatorietat i llibertat de l'ensenyament sota el signe de la secularització, tot recolzant-se en la castellanització i la centralització, vehicles per aconseguir la uniformitat.

A la definitiva creació de l'Escola Normal hi col·laboraren la Diputació Provincial, com a màxima representació del poder central; l'Ajuntament de Palma, en representació del poder local; l'Institut Balear, com a institució educativa de nivell acadèmic més elevat; i la Societat Econòmica Mallorquina, com a impulsora social de la idea.

Ja hem dit que la designació de Francesc Riutort com a Director va esser problemàtica. Però el prestigi de Riutort

es va imposar per damunt de les qüestions de titulació, ja que fou nomenat, definitivament, director i Miquel Sureda constà com un dels professors.

Quan el govern central va estimular la creació d'Escoles Normals de província, la Diputació de Balears estava preparada per dur a terme l'empresa i era conscient de la seva importància. Una comissió formada per dos vocals de la comissió provincial d'instrucció pública, Antoni Fluxà i Bartomeu Mestres, s'encarregaren de fer un dictamen sobre la manera de realitzar el projecte. Una vegada aprovat, es sol·licità al govern d'instal·lar l'escola a l'antic convent dels franciscans, on hi havia una escola lancasteriana creada el 1835 per l'Ajuntament, que regentava Francesc Riutort. Aquesta escola havia de servir per a pràctiques.

En el mateix edifici, l'any 1840 s'hi havia establert una escola de pàrvuls que seguia el mètode Montesiño, regentada pel mestre Bartomeu Álvarez, que es va traslladar al convent de la Consolació per deixar més espai a la Normal. (1493)

A principi d'abril de 1842 la comissió provincial d'instrucció primària de Balears envià a l'Ajuntament de cada poble de la província una circular anunciant el pròxim establiment de l'Escola Normal, "cuya necesidad harto dejaban sentir, así la falta absoluta de maestros en algunos pueblos como la poca idoneidad de los que en otros tienen a su cargo la enseñanza pública". (1494) la circular informo també que el preu de l'ensenyança serà de 5 reis diaris

per als alumnes interns i 40 rals mensuals per als externs. Els ajuntaments hauran de nomenar els alumnes que han d'assistir a l'escola: un si no superen els 1200 habitants i dos si el seu nombre és major. Els aspirants han de tenir més de 18 anys i no superar els 24; han de saber llegir, escriure, gramàtica castellana i aritmètica; han d'observar bona conducta moral i política i gaudir de bona salut. Es podran admetre els mestres de més de 24 anys sempre que siguin els qui estiguin en aquell moment al càrrec de l'ensenyança d'escoles municipals i que puguin tenir un substitut. La circular anuncia també que els estudis duren 2 anys i que, en aquest període, s'estudiaran lliçons elementals de cal·ligrafia, llengua o gramàtica castellana, aritmètica, geometria, dibuix lineal, geografia i història, física i química, història natural, moral religiosa i pedagogia. (1495)

El juliol de 1842 la comissió torna insistir en l'obligatorietat dels municipis de nomenar alumnes per a l'escola normal, i adverteix els que no ho hagin fet que, si en el termini de cinc dies no ho fan, ella s'encarregarà del nomenament. (1496)

Vist que els pobles d'Alaior, de l'illa de Menorca; santa Eulàlia, Sant Josep i Sant Joan Baptista, d'Eivissa; i Santa Margalida, Búger, Esporles, Sant Joan, Porreres i Sineu, de Mallorca; encara no havien nomenat els alumnes, la comissió decideix convidar els joves que desitgin ocupar

les places d'aquests pobles perquè s'inscrivéssin com alumnes de l'escola Normal de mestres. (1497)

Finalment, el 3 de setembre de 1841 es comunicava als ajuntaments que a principi de mes s'inauguraria l'Escola Normal. Les corporacions, amb aquest motiu, hauran de fer efectiva una quantitat per a cobrir les despeses dels seus respectius alumnes i hauran de procurar que aquests siguin la capital de dia 25 del mateix mes amb una sèrie d'ormeigs, que es detallen a la circular, entre els qual hi ha, no sols els necessaris per a la neteja i ús personals, sinó també mobles, com un llit, tres cadires i una taula. (1498)

El 17 d'octubre de 1842 s'inaugurava l'Escola Normal de Salears. Acte que va tenir lloc a l'oratori de l'edifici de Montisón, presidit pel Cap polític Josep Miquel Trias, president de la comissió, els diputats provincials i les corporacions com l'Ajuntament i la Diputació.

El Cap polític va obrir l'acte amb paraules representatives del poder central, ja que la comissió de instrucció primària era l'encarregada de controlar el sistema escolar, en representació del poder central.

Entre altre coses, el Cap polític va adreçar als professors i alumnes perquè "los primeros alumnos

sentir cuanto antes a la provincia los beneficios de la Escuela Normal y los últimos díasen pruebas de aplicación á fin de labrar con el tiempo la prosperidad y gloria de su patria"; (1499) Va recordar la importancia política del triunfo de las nuevas ideas en la creación del centro...! "sentadas las bases", va dir:

"Aunque el pensamiento creador del Gobierno no estuviese aún desarrollado cuando me posesioné de este gobierno político, el abandono en que yacía la instrucción primaria en esta provincia, la infructuosidad de los medios empleados para mejorarla, i á falta de maestros que hicieran posible la adopción de remedios eficaces, me dieron á conocer la necesidad de plantear desde luego una Escuela Normal que atajase tan fuertes males en su raíz, formando sujetos aptos para desempeñar el honrado magisterio de la enseñanza pública...". (1500)

Paraules que reflecteixen el sentiment que hi havia cap a la realitat educativa per part del poder públic més preocupats.

Per expressar la filosofia global que defensaven amb les noves idees, cal reproduir el següent paràgraf:

"Si, preciso es reconocerlo. Un ciego espíritu de intolerancia, una guerra declarada á todas las innovaciones que recomendaban la filosofía del Spaldy y el ejemplo de las naciones más adelantadas en cultura, ese fanatismo ciego que todo lo ahoga, que todo quiere sujetarlo á una fiscalización leonardina que vea otros tantos fantomas en todas las reformas útiles y necesarias, eran los elementos de esa administración, cuyo funesto sistema encontraba sin embargo prosélitos que se oponían impudic al torrente de ideas que luchaban victoriosamente al auxilio de la fuerza material con los genios esclarecidos que las proclamaban y

que tal vez hubieran perpetuado nuestro embrutecimiento y esclavitud si la nación á que pertenecemos no fuese verdaderamente grande, heroica, magnánima sobre todas las demás". (1501)

Era una exaltació de la recuperació del poder pels liberals, significava la veu del que es sap amb la representació del poder polític i la força que li donava l'expressió de les idees que en aquells moments semblaven avançades, sempre dins un ordre.

Segons es pot deduir, l'objectiu d'aquestes institucions educatives era la formació de mestres de primera ensenyança, formació que permetre una millor preparació dels mestres com a professionals, ja que "necesita además de conocer el arte de instruir y el arte de educar... que a todo esto se agregue una verdadera vocación para el magisterio". (1502) El mestre havia de incidir en l'educació intel·lectual, moral i física tal com ho indicava la primera autoritat de la província:

"Una de las necesidades que se hacen sentir en esta provincia es sin duda la de maestros capaces de dirigir con acierto la enseñanza de la juventud. Mientras esta no tengo quien sepa inculcarle los conocimientos indispensables para progresar en las ciencias y en las artes, mientras no haya quien cuide acertadamente de la educación física, moral e intelectual, imposible será la ilustración, progreso, que los pueblos adelanten en cultura, que los intereses públicos se hallen bien representados y que aprovechen en toda su extensión los materiales de riqueza que encierra una gran parte del territorio palentino...". (1503)

També fa observar que, a partir d'aquell moment, haurien de ser els professors els qui possibilitessin el bon funcionament de la institució.

Després del Cap polític va parlar el primer director de l'Escola Normal, Francesc Riutort, que va recordar la tasca quita a terme per a millorar la instrucció pública, concretament l'ensenyament primari de les Illes. va recordar també la importància de la missió que tenien i per a la qual s'havien de preparar. (1504)

Altres professors de l'Escola Normal foren Miquel Sureda, ex-alumne de l'Escola Normal de Madrid, Francesc Manuel de los Herreros, que seria professor i director de l'Institut Balear, i Bartomeu Mestre, professor de religió i moral.

La nova Escola Normal de mestres havia de mantenir estretes relacions amb l'Institut Balear, ambdues institucions depenen de la Diputació Provincial, i s'hi reflectia l'interès que aquesta darrera havia posat en l'ensenyança. Per estalviar doblers, els alumnes de la Normal assuelien a classes a l'Institut d'aquelles matèries que eren comunes.

La inauguració de l'Escola Normal de mestres a Ciutat va transcendir a Madrid i la Direcció General

d'Estudis, el 23 de novembre de 1842 va començar a la Comissió Provincial d'Instrucció primària:

" La Dirección ha visto con mayor complacencia la comunicación que esa Comisión provincial le ha dirigido el 18 de Octubre último manifestando que el día anterior 17 había quedado constituida la Escuela Normal de esas islas. En su consecuencia ha acordado que, al acusar recibo a V.S. de dicha comunicación y de las copias que se le acompañan del acta de instalación y del discurso de apertura pronunciado por V.S., como jefe político, se le den las gracias por el celo que ha desplegado en un asunto de tanta importancia, así como también a V. E., por el apoyo y protección que ha dispensado, rogándole al mismo tiempo manifieste igual gratitud al nombre de esta Dirección a la Excmas. Diputación Provincial por la parte activa que ha tomado en él". (1505)

Es veu que per part del poder central es confiava que la Diputació Provincial catalana participés en la creació de l'Escola Normal i participés en la potenciació del seu desenvolupament: era un plantejament de fetur dins l'estructuració de l'Estat nació liberal i centralista, des de la perspectiva de les relacions Educació-administració estatal.

Forò l'expressió legal de les llores d'organització de les Escoles Normals de mestres es va concretar en el "Reglamento orgánico de las Escuelas Normales", publicat a la "Gaceta de Madrid" del 21 de d'octubre de 1841, que a l'època va tenir la divulgació oficial per mitjà del "Boletín Oficial de la Provincia", òrgan informatiu que posteriorment va transmetre la notícia als diputats.

constitucionals, atès que les comissions locals d'ensenyament primari depenien de les corporacions municipals.

El Govern volia impulsar les Escoles Normals segons unes bases uniformitzadores, per tant, es va veure obligat a regular la seva funció i organització, fet que es produí poc després de la reforma impulsada per Escartero a la Direcció General d'Estudis per Decret de 1 de juny de 1843, que donà lloc a la seva supressió.

Podem dir que la filosofia en que es fonamentava aquest reglament orgànic de les Escoles Normals de Mestres era la que queda resumida a continuació:

"La primera persona á quien toca coadyudar eficazmente el logro de tan útil empresa es el jefe político. V.S. como delegado de la autoridad suprema, ha de entrar en sus miras, y necesita emplear igual solicitud. La experiencia tiene acreditado que donde existe un jefe político activo, celoso é inteligente, allí, la escuela normal se establece pronto, encontrándose en las corporaciones populares una franca cooperación..." (1806)

El control i vigilància per part del Cap polític resultaven fonamentals segons el decret de 1843 per aconseguir un avanç qualitatiu:

"Así, pues, á V.S. toca inspeccionar la escuela, observar cuanto pasa en ella, corregir sus abusos, promover sus adelantos..." (1807)

L'intervencionisme era clar, però aquest no era el

naus més essencial i efectiu, sinó que ho serien les matèries, el tipus d'ensenyances, el professorat, etc.

S'esperava molt d'aquestes escoles, ja que es creia, segons aquest decret, que l'ensenyança primària depenia, en gran part, de la força i qualitat de les Escoles Normals, ja que: "la reforma de la instrucció primària tiene que empezar por los mismos que han de darla "; (1508) a més, se li volia donar un toire popular:

"Todo lo que no sea estrictamente necesario al pueblo es una excrecencia dañosa, un defecto que le imposibilita cumplir con un especial objeto. Este objeto es formar maestros de escuela, y más de todo maestro de aldea: cuantos conocimientos adquirieran éstos, han de ser sólidos, prácticos, capaces de transmitirse á hijos de gente sencilla y pobre, los cuales destinados á un trabajo continuo y material, no tendrán el tiempo necesario para la reflexión ni el estudio...". (1509)

De totes maneres queden alguns aspectes d'aquests plantejaments sobre les Escoles Normals per aclarir si que ho procurarem fer a l'apartat que deducam a les institucions.

Cronològicament s'aproxima al Pla Provincial de Zarate; Expressió moderada dels liberals per a posar els fonaments de la Instrucció pública, el que era el mateix, de l'ensenyament com institució social. Al final donem el Manual Feuilles:

"...lógicamente, el liberalismo moderado está muy lejos ya de los viejos afanes del liberalismo democrático de sus orígenes. En realidad, la doctrina de la soberanía de la inteligencia pugna con el viejo sueño de la instrucción pública universal. Tal doctrina sólo podía abocar en un "elitismo educacional". (1510)

Suposava una fonamentació direccional que afectaria tot el sistema escolar; També es poden explicar les circumstàncies en que es produïa tot això amb les paraules de Buenaventura Delgado, quan afirma:

"La política educativa del siglo XIX español es tan tormentada i contradictoria com la mateixa història d'Espanya; dues passes endavant i dues endarrera, fer i desfer, teixir i destèixer. Els plans educatius se succeïen ininterrompidament i abans que poguin ésser entesos i aplicats són abolits sense altres raons de pes, de vegades, que el fet d'haver estat confeïts per l'èmfic polític. El descontent i el desgavell, la seva legislativa i l'abandó de l'ensenyament en els seus diversos nivells solen ésser el seu estat normal; l'abandó no es deu a la manca de lleis, de plans, de reglaments i de circulars sinó a la penúria dels pressupostos i al nul interès social per remanent-ho". (1511)

Això que és vàlid per tot l'estat espanyol, també ho és per Mallorca, ja que la societat en general, malgrat l'existència d'alguns grups minoritaris que eren una mica incòmodes, no s'interessava per l'ensenyament. Fins a tot tenint present la creació de l'Institut Balear i la Escola Normal, i tot el que hem indicat referent a la instrucció primària.

L'economia aplicada a la potenciació de les

diverses reformes era absolutament deficient i els Ajuntaments de les illes no col·laboraren de la manera que el poder central esperava. A més de tot això, hi havia un retrocés ideològic respecte als plantejaments liberals, consolidaven el seu centralisme i retravaren el procés de secularització a l'educació.

De totes maneres, aquí cal indicar que els Ajuntaments no sempre feien cas de les ordres de les respectives autoritats educatives, normalment amb l'excusa de que tenien problemes econòmics, ja que els pressuposts que es dedicaven a l'educació eren mínims.

A 1845 va guanyar la tendència moderada i es va començar a consolidar el segon ensenyament, que, per altra banda, era l'expressió de les aspiracions liberals en favor de les classes mitjanes. És el que ens ve a dir on Puelles Benitez quan ens comenta a Donoso Cortés, a dir:

"Ya no es la soberanía de la voluntad, que desemboca a la soberanía popular, la que debe regir los pueblos sino la soberanía de la inteligencia, única que puede prever y dirigir los impetuosos acontecimientos del siglo. Como es obvio, la inteligencia la detentan aquellas clases que a través de la instrucción y del trabajo han demostrado su capacidad para acceder a la propiedad y ser por consiguiente, en consecuencia, en auténtica fuerza social. En definitiva, nuevas clases propietarias son las únicas que pueden dirigir la nación, y si pueden hacerlo son ellas las que deben gobernar..." (1512)

Antonio Heredia, referint-se al període anterior al Pla de 1845, expressa el seu escepticisme envers les reformes fetes fins a ell, i diu:

"No sucedió lo mismo en el terreno de la enseñanza, donde, excepción hecha del prematuro y malogrado intento del Duque de Rivas, lo único que se hizo hasta 1845 fue poner parches; muy necesarios sin duda para salir del paso y capear el temporal, pero a todas luces insuficientes para construir con solidez el marco legal que la nueva situación reclamava". (1513)

El sistema educatiu anava endarrerit en relació amb altres aspectes del desenvolupament administratiu de l'Estat centralista. I la màquina administrativa, per molt que s'esforçes per fer complir la normativa vigent, es trobava amb moltes dificultats per impulsar la construcció del sistema ideal.

Per exemple, el 1844 i per Real Ordre del 12 de desembre, l'Administració es preocupava per la situació real de la instrucció primària i feia elaborar una estadística, (1514) que no s'arribarà a completar mai, malgrat tinguem informacions aproximades del que pretenia aquesta enquesta a través de fonts diverses, non és el B.O.I.F. i el poc que es conserva al respecte y l'Anuari General de l'Administració.

Certament hi havia recollit en es següent el mètode múltiple i el simultani, però també és veritat que hi havia molts de mestres que no s'havien examinat de mestre i no

conexien cap dels mètodes esmentats, o era el capella del poble al qui l'Ajuntament li seguia mantenint la plaça. Tot això encara que es fessin els exàmens per habilitar per la professió per als que no tenien accés a les Escoles Normals.

Recordem que els ajuntaments nomenaven els mestres i remetien aquests nomenaments a la Comissió Provincial d'Instrucció primària descuraven una mica la qüestió dels alumnes de l'Escola Normal, als que havien de nomenar i mantenir.

A Mallorca, si estudiem el comportament dels ajuntaments al respecte i aprofitant-nos que a 1844 es duen a terme els primers exàmens de l'Escola Normal, cal fer un repàs dels alumnes que figuren a les Actes, tant a les dels exàmens com a les dels ajuntaments corresponents, i per exemple, veiem com l'Ajuntament d'Alaró va ésser una dels que després de deixar-se pregar molt per part de la Comissió d'Instrucció primària es va decidir a pagar les despeses de l'alumne intern al Seminari de mestres, l'alumne en qüestió va ésser Jaquín Sánchez. Però també cal dir que la mateixa Escola Normal va sol·licitar que continués un any més per perfeccionar els seus estudis (2 de desembre de 1844), més que res per la seva edat, de totes maneres.

la Comissió Provincial, en principi, ve acceptar. Però el 29 de novembre del mateix any la Comissió Provincial d'Instrucció primària afirmava:

" Esta comision se ha hecho cargo del oficio de V. de 13 de Octubre en que manifiesta haber resuelto no continuar manteniendo al alumno de la Escuela Normal y en su vista ha determinado se despida á aquel alumno debiendo V. satisfacer los venidos hasta el día 27 del actual inclusive, en que tuvo lugar su salida é importan 290 reales de vellón que remitirá á la mayor brevedad posible". (1515)

Aquí es va produir un fet estrany, perquè en el principi la Comissió Provincial havia acceptat Damià Planes com alumne de l'Escola Normal i Angel Zanzuela com a mestre interí mentre durés la formació de Damià Planes, però la veritat és que Damià Planes no figura a les llistes dels alumnes examinats des de la primera promoció, ja que havia estat substituït per Joaquín Sánchez.

Com he dit abans, la raó que va donar la Comissió Provincial d'Instrucció primària de les Illes per no concedir el títol a Joaquín Sánchez fou l'edat:

"Sin embargo, del largo tiempo que ha permanecido en la Escuela Normal, el alumno correspondiente a ese pueblo y a pesar de los muchos conocimientos que tiene adquiridos, la falta de edad no le permite solicitar y obtener el título de maestro que necesita para encargarse de la instrucción de la juventud". (1516)

Aquest mateix alumne va haver de continuar una

temporada més a l'Escola Normal fins que l'Ajuntament va comunicar a la Comissió Provincial que no li interessava que continués. La Comissió Provincial va notificar l'acceptació d'aquesta proposta de l'esmentat ajuntament el 29 de novembre de 1845. (1517) Una de les raons que poden explicar aquesta mesura és que, amb el canvi de govern, el consistori de l'Ajuntament es va modificar en la seva composició i ja no l'interessava que Sánchez madurés la seva formació com a mestre.

D'altres ajuntaments desistiren prest de nomenar un alumne per a assistir a l'Escola Normal amb l'excusa de que no disposaven de pressupost per a destinar diners a aquesta partida: És el cas concret del poble de Calvià, que, en principi, havia designat Antoni Josep Colom però el 20 de novembre de 1844 la Corporació reunida en sessió plenària declarava que:

"... desde que esta Junta Provincial de Instrucción y su digno Presidente se dedican con celo tan distinguido á la creación de la Escuela Normal de maestros para estas islas, este Ayuntamiento ha estado luchando entre un verdadero deseo de cooperar á este meritorio instituto comprendo su correspondiente aliento conforme la está mandado y la imposibilidad de costear su manutención porque se impone a este pueblo por este medio un recargo que sobre los impuestos públicos ordinarios y los extraordinarios viene á ser imposible". (1518)

El 24 de novembre de 1844 l'esmentat Antoni Josep

Colom renunciava a la assistència a l'Escola Normal, per tant, com és de suposar, ja no es va presentar als exàmens, no va figurar a la llista d'octubre de 1844.

El cas d'un alumne d'Algaide va ésser diferent perquè, Joan Antoni Mulet, alumne de l'Escola Normal que figurava a les llistes dels esmentats exàmens de l'octubre de 1844, si que va tenir més sort i una anyo més tard, el 30 de desembre de 1851, va ésser contractat per l'Ajuntament per a cobrir la plaça de mestre substituït. (1519)

Després que el 1846 li haguéssim denegat la sol·licitud, el 30 de juliol de 1852 fou elegit mestre del poble en propietat. (1520)

Com es veu, una cosa era el que pensaven i proposaven els polítics més concients i una altra era la realitat en que es convertien tals plantejaments.

Es a dir, com pensa Soler Balada, quan va acabar el període revolucionari, per allà el 1843, no s'havia aconseguit la reforma radical dels progressistes i era impossible realitzar els ideals proposats. Però és veritat que alguna cosa s'havia avançat a la instrucció primària amb la creació de les Escoles Normals de les províncies, les quals encara que depenent del voluntarisme econòmic dels Ajuntaments i de les

Diputacions, serien desenvolupats preferentment. (1321)
En realitat, no acabaven de complir la seva funció
instructiva ni social.

De totes maneres, no es pot deixar d'apuntar que hi
havia personatges que es movien per divulgar les seves
idees i que, a la llarga, feren adquirir, passa a passa,
consciència del valor de l'educació popular per
aconseguir que, al manco part de la població, pogués
rendir econòmicament i socialment.

2.3.2. Els textos escolars. Anàlisi dels més significatius, segons els seus plantejaments i característiques pedagògiques.

Els llibres de text poden esser una font molt interessant per comprendre la Història de l'educació, no tan sols pels plantejaments educatius que contenen, sinó perquè han estat una eina important per a l'acció educativa durant llargues èpoques. El que passa, com diu el Dr. Buenaventura Delgado, fins ara, han estat utilitzats molt poc com a tals a la investigació. Especialment per no disposar probablement de la tècnica adequada per fer-ho amb total rigorositat, és a dir amb garanties per aconseguir sistematitzar el material de que es disposa. (1522)

Però, també és evident, que és una font relativament fàcil de localitzar per la quantitat de les seves tirades i edicions.

G. H. Harper aconsella els investigadors que es refereixin als llibres de text com a font de la Història de l'Educació ja que:

- 1º Permiten conocer las opiniones e ideas de sus autores, de los profesores y de los alumnos.
- 2º Ayudan a conocer los canales de comunicación de las ideas en la sociedad y la resistencia que hallan en determinados grupos sociales, así como el desgaste del modelo entero en un periodo de años.
- 3º Permiten ver la simplificación a que son sometidas las ideas al ser transmitidas y el tiempo transcurrido entre el lanzamiento de una opinión, su recepción i el cambio en la estructura social". (1523)

Aquí no pretenim arribar tan enfora, però si intentar comprendre què es transmetia a través d'ells i quina transcendència tenia al sistema escolar la forma de presentar els seus continguts.

Feta aquesta introducció, cal concretar el nostre objecte d'anàlisi amb algun element que ens faciliti el desenvolupament de la nostra tasca. Es pot començar per situar com quedaven contemplats a la legislació i quines eren les recomenacions oficials que es feien pel seu ús a l'Ensenyament primari i a les Escoles Normals.

Per a Mª Angeles Soler Balada la legislació referent als llibres de text de l'època estudiada estava així:

"... sufro a lo largo del siglo XIX importantes variaciones y es, con frecuencia, objeto de agudas polémicas... El no implantado Plan del Duque de Rivas de 1836 partía de la libertad de elección de textos, como reacción a la imposición del texto único de la legislación calomardiana, y las disposiciones provinciales que se dictan después de su anulación mantienen este mismo criterio. Así, el Reglamento interino de la Escuela Normal Central, aprobado en 1837, tampoco hace referencia alguna a este aspecto". (1524)

La pròxima referència a la política legal global és el "Reglamento de las Escuelas públicas de Instrucción primaria elemental" de 26 de novembre de 1838, a on en el seu preàmbul es deia:

"Después de haber reflexionado detenidamente sobre las ventajas y desventajas de señalar ó no libros de texto, ha parecido conveniente autorizar á los maestros y Comisiones locales para que elijan los que les parezcan mejores, con el conocimiento siempre é implícita aprobación de la respectiva Comisión provincial, que á su vez dará noticia al Gobierno de los libros de uso en las escuelas. esta disposición, arriesgada á primera vista, dejo de serlo en el supuesto de que los maestros y Comisiones cumplan con su deber. Si no cumplen, nada se adelantaría con ordenar otra cosa que pudiera igualmente dejarse de cumplir". (1525)

A continuació es senyalen les causes del mal ús que es

podria fer dels llibres de text, que es fonamentaven en:

"...ó de malos principios religiosos, morales ó politicos, ó de ignorancia, ó falta de medios para adquirir libros buenos. La primera será por fortuna la más rara; y si alguna vez se verifica, no serian libros determinados que se impusieran los que remediasen el mal. La contradiccion ó impugnacion de la doctrina de estos mismos libros, sería el medio de seduccion para los niños que creen naturalmente las palabras del que los enseña. Es de suponer que los libros no serán los instrumentos de que se valga un maestro de escuela pública, á lo menos los libros de que se sirve en la escuela, para para pervenir á sus discípulos. Los libros están á la vista, los compran los padres y presentan una prueba material capaz de confundir á los mal intencionados. De otros medios menos peligrosos u más eficaces se valdrán si por desgracia tiene este designio; y el solo recurso contra estos medios es el celo de los encargados de vigilar la conducta y opiniones del maestro, juzgándola principalmente por los resultados de la enseñanza en todos los sentidos". (1526)

La preocupació per la necessitat d'aconseguir uns mestres eficaços és bastant patent quan es parla dels llibres de text, perquè se'ls dóna una gran llibertat per l'elecció, així com responsabilitat. És per això que es justifica la seva postura de la manera que a continuació s'expressa:

"Cuando se adopta malos libros por ignorancia de los maestros, es el remedio natural y directo el ilustrar á estos, ó valerse de otros. Se pre vendria al Gobierno de antemano los libros que han de usarse en las escuelas, como se hacia en otros tiempos en todas partes, y se ha hecho hasta el dia en España. Mas la esperiencia ha demostrado que la solicitud del Gobierno en este como en otros negocios, no siempre evita los males que teme, y los produce á veces mayores". (1527)

En aquest moment és clar que l'intervencionisme estatal quedava minoritzat, o per ventura al Govern no li interessava comprometre's per no disposar de les obres adequades que les exigències del moment obligaven.

De moment el control no era efectiu perquè la inspecció no era professionalitzada i era molt esporàdica, ni hi havia element humà suficient per dur a terme aquesta funció inspectora de les comissions locals i provincials, no estaven prou preparats.

De totes maneres, el marquès de Vallgonera va firmar aquest Reglament, i en el seu article 61 es senyalava concretament que:

"A fin de no retardar los progresos de la instruccion en los diferentes ramos ó enseñanzas de la escuela, no se designarán en lo sucesivo libros determinados, sino que serán elegidos por los maestros, de acuerdo con la Comision local, las mejores obras á medida que vayan publicándose. Deberán, sin embargo, las Comisiones locales dar conocimiento á las de la provincia, sin cuya aprobacion no continuará el uso de libro alguno.

Atendida esta falta general de libros uniformes en las clases pobres, convendrá que los Ayuntamientos y Comisiones proporcionen á los maestros series de lecciones impresas en hojas sueltas, que puedan pegarse sobre cartones ó tablas, y sivan para que lean todos los niños de una seccion colocados delante de ellas. (1528)

No tan sols es considerava que no hi havia llibres per avargar amb les exigències del temps, sinó que també mancaven mitjans per generalitzar el tipus d'ensenyança que volien a través de la lletra impresa, ja que els ajuntaments tampoc no tenien el pressupost suficient per fer-se càrrec, moltes vegades, de les exigències de la llei.

Pel que es veu la política oficial referent als llibres de text no va acabar de funcionar, aquesta llibertat estava condicionada per Comissions locals i provincials perquè a partir de 1841 es va decidir, a través de la Direcció General d'estudis, crear una Comissió que havia d'examinar i seleccionar els llibres de text a utilitzar a les escoles. (1529)

La política oficial del text segons ens indica A. Heredia en aquesta època:

"...La primera-muy corta-duró siete años: desde los inicios del Régimen hasta la Regencia de Espartero (1833-1840); la segunda, desde dicha Regencia a la caída de Isabel II (1840 a 1844, y coincide con el final del primer período de la era isabelina; y la segunda, de 1845 en adelante hasta el final del reinado". (1530)

D'aquí ens interessem, concretament, la primera etapa i la primera fase de la segona etapa.

De fet a 1834 es produeix una excepció a la voluntat de llibertat condicionada als textos escolars, ja que quan queda suprimida la Inspecció General d'Instrucció pública, substituïda per la Direcció General d'Estudis, per Reial decret de 25 de setembre d'aquest any, i per la Reial ordre de 30 de setembre, la Direcció General d'Estudis s'encarregaria de proposar els llibres de text, dins un esperit clarament centralitzador. (1531)

Però, poc després, el Duc de Rivas en el seu Pla provisional, pensaria que s'havia de recuperar la llibertat de textos, és un pensament coherent amb el talant liberal, l'ordenació del text uniforme hauria resultat incoherent amb la flexibilitat que preterien, en aquesta matèria, els doctrinaris liberals-moderats.

El principi d'elecció de text, plenament liberal, queda limitat, un cop passada l'eufòria inicial liberal-revolucionària, sota el control estatal, com ens assereya A. Heredia,

La comissió parlamentaria encarregada de dictaminar el Projecte de llei de 1838 presentat pel marquès de Someruelos, li ens diu:

"...La comisión defendió el principio más como tendencia o ideal que como posibilidad concreta de ejercicio de un determinado o actual derecho. Y si bien reconocía de buena gana que había razones convenientes que aconsejaban la implantación de aquel principio, con no menor convencimiento reconocía la necesidad de trasladar la facultad de elección del profesorado al Gobierno; por una sencilla razón de que la situación pedagógica respecto de los materiales de enseñanza estaba deteriorada, que solo la acción gubernamental - por los medios poderosos que dispone - podía levantarla". (1532)

No hi havia molt a on elegir, però el que volia Someruelos era trobar una fórmula intermèdia entre la del text Únic, reminiscència del temps de l'absolutisme calomardià, i la fórmula liberalitzadora de l'"Arreglo provisional" del Duc de Rivas. Una fórmula eclèctica com la que es practicava en aquell temps, malgrat aquesta fórmula el projecte no fou aprovat. (1533)

S'ha d'esperar la Regència d'Espartero perquè es donin a conèixer els primers llibres de text assenyalats per l'Administració, es considerava que les propostes anteriors de llibertat absoluta o limitada havien tingut l'èxit esperat.

El 12 de febrer de 1841 fou nomenada la Comissió examinadora dels llibres de text, i es podria elegir entre els aprovats. (1534)

Pel que fa concretament a les Escoles Normals de mestres

d'Instrucció primària, una vegada aprovat el reglament de l'Escola Normal central a 1842, la capacitat d'elecció la tingueren a la Junta General d'Estudis. Però poc després el Reglament orgànic de les Escoles Normal d'Instrucció primària de 1843 deixa a criteri dels professors l'elecció dels textos a indicació d'una llista oferta pel Govern cada any amb els llibres aprovats. (1535)

El "Reglamento Orgánico de las Escuelas Normales de Instrucción Primaria", que definia l'objecte de les escoles normals: "1º formar maestros idóneos para las escuelas elementales y superiores de instrucción primaria.

2º Servir de escuela superior primaria para el pueblo en que se hallen establecidas.

3º Ofrecer en su escuela práctica de niños un modelo para las escuelas elementales, ya públicas, ya privadas". (1536)

Aquest Reglament tenia un article concret dedicat als llibres de text en el capítol II, era l'art. 9, que deia:

"Los libros de texto serán los que elijan los respectivos maestros de entre los aprobados al efecto por el Gobierno, el cual circulará todos los años una lista de los que se hallen este caso". (1537)

A més una de les altres pretensions del Ministeri de Governació de la Península en circular signada pel Ministre Caballero el 15 d'Octubre de 1843 era, segons s'indicava al seu article 10:

"Cada escuela procurará ir formando una biblioteca comprensiva de los libros propios para la enseñanza primaria en las diferentes partes que abraza, y ademas

de los que sin tener este objeto especial, pueden ser leídos con aprovechamiento por los alumnos".
(158)

D'aquí es desprèn que els llibres de text, en la seva majoria coincidiren amb els de la Instrucció primària, amb una probable excepció, la corresponent a "Principios generales de educacion y métodos de enseñanza, con su práctica en las escuelas de niños para las aspirantes á maestros", que era la matèria pedagògica desvinculada de la Instrucció primària com a matèria específica.

Ja dins la dècada moderada, i estrictament conservadora com la defineix Raymond Carr, (1539) en relació al llibres de text el Ministeri de Governació de la Península dicta una Reial ordre que prohibia als mestres d'instrucció primària l'ensenyança de l'Ortografia que no sigui l'adoptada per la "Real Academia Española", signada per Peñaflores el 25 d'abril de 1844, que diu:

"El Consejo de Instrucción pública, en consulta elevada á la Reina, ha hecho presente el abuso introducido en algunos años á esta parte de alterar los Maestros de primeras letras la ortografía de la lengua, sin mas autorizacion que su propio capricho, de lo qual ha resultado un desorden completo, hasta quedar muchas veces desconocidas. S. M. ha tomado en consideracion este asunto que, si bien á primera vista parece de poca monta, es de suma transcendencia por los graves perjuicios que puede acarrear en documentos importantes la equivocada inteligencia de lo escrito por una ortografía adulterada. Todas las naciones proceden siempre con suma circunspeccion en tan delicado punto, prefiriendo las ventajas de una ortografía fija, uniforme y comprendida por todas,

á las de una representacion más exacta de la palabra, cuando de frecuentes alteraciones puede resultar confusion y equivocaciones, siendo el menor inconveniente el tener que enseñar á los niños dos ó mas ortografías diferentes; por manera que, léjos de simplificar la enseñanza, como equivocada mente se pretende, se complica y dificulta. Por lo tanto, y existiendo Comparaciones respetables que pueden graduar las ventajas é inconvenientes de cada variacion y acordar el modo de poner en planta las que verdaderamente sean útiles, S/M., conformándose con lo propuesto por el citado Consejo, se ha servido mandar que, sin quitarse á escritor el derecho de usar individualmente de la ortografía que quiera en sus obras, ya manuscritas, ya impresas, todos los maestros de primeras letras enseñen á escribir con arreglo á la ortografía adoptada por la Real Academia Española, sin hacer variacion alguna, bajo la pena de suspension del Magisterio, y debiendo, los Jefes políticos y Comisiones de Instruccion primaria cejar el puntual cumplimiento de esta disposicion ...". (1540)

Una norma realment uniformitzadora i castellanitzadora a través del text escolar, així com rigorosa. Però la seva rigorositat no acabava aquí perquè a continuació indicava, en relació als exàmens dels mestres:

"...Igualmente, y habiéndose notado que los mismos Maestros, en general, cometen grandes faltas en este punto, es la voluntad de S. M. que en los exámenes para su repetición sea objeto de la ortografía de un rigor especial, no aprobándose sino los que la tengan perfecta, y suspendiendo para nuevos exámenes á cuantos no se hallen este caso". (1541)

I tot seguit, l'1 de desembre de 1844, per Reial ordre de 25 d'abril del mateix any, es va manar adoptar el llibre de text el "Prontuario de Ortografía de la Real Academia Española", perquè es considerava que l'autoritat de la Reial Academia era irrefutable, i al mateix temps:

"... se encargó á esta Corporacion que para el mes

fácil y cabal cumplimiento de lo dispuesto formase un compendio claro, sencillo, corto y de poco precio, que pudiera servir de texto en las expresadas Escuelas. Cumpliendo la Academia con este precepto, acaba de publicar el Prontuario de Ortografía, que llena el objeto deseado; y en consecuencia la Reina ha servido mandar, que esta obra sea adoptada y seguida en todos los establecimientos de Instrucción primaria del Reino, debiendo cuidar muy particularmente (las Comisiones) del ramo de la exacta observancia de esta disposición. Igualmente es la voluntad de S.M. se recomiende de nuevo a las Comisiones de exámenes el sumo rigor en la Ortografía respecto a los aspirantes á título de Maestro, en atención á que por los datos existentes en este Ministerio consta el represible descuido que en esta parte existe". (1542)

Aquesta Reial ordre era signada pel ministre Pidal i també dirigida, com l'anterior, als Caps polítics de les províncies, que eren el canal d'informació i d'imposició des del poder central.

La culminació d'aquest tipus de uniformització i centralisme el Pla Pidal-Gil de Zárate, que malgrat només feia referència a l'ensenyament Secundari i Superior, la seva inèrcia centralitzadora, en relació per exemple al llibres de text influiria a la Instrucció primària, ja que aquesta llei no modificaria per res la de 1838 d'Instrucció primària. (1543)

De fet les passes legals per a consolidar un sistema escolar uniformitzat ja s'havien posat i els llibres de text només serien un element més de l'engranatge que es volia construir, i la llibertat condicionada de l'elecció dels llibres de text es veuria condicionada, més que res per a les característiques d'aquests i la seva existència.

Un dels aspectes que interessava als liberals d'un o l'altre signe era divulgar a les escoles l'esperit i la normativa constitucional, en aquest cas hi ha algunes propostes de text, com per exemple el: "Decretimo político-social y de costumbres según los principios de la Constitución de 1837 para uso de las Escuelas y para la común y general instrucción del pueblo español", (1844) d'Ignacio Cantero, a on s'expressa com un dels seus objectes:

"Una de las cosas mas para sentir que se observa hoy en nuestra Nacion, es la ignorancia que la mayor parte de los españoles tienen de sus derechos y de á lo que estan obligados". (1845)

Aquesta obreta tenia una finalitat marcada de que pogués il·lustrar als infants. El que realment fa és una ideologització, al mateix temps que volia conformar la societat, la societat civil o l'Estat.

Pensa en una societat a on cada un ha de jugar el seu paper o, el que és el mateix, complir amb la seva funció.

Fonamenta la seva educació en la relació pare i fill.

A 1833 es troba una traducció de "Educacion de la Juventud" llibre subtitulat: "Conducta obligada y obligaciones de los rectores de Colegios, padres de familias, maestros y discipulos", (1846) que pretén exemplificar sobre la bona educació segons les diverses

accepcions que sobre el tema es feien en aquells temps. Per altra banda, expressa les seves idees de manera historicista ja que parteix dels clàssics com a portadors de la civilització i de l'Educació.

Aquest llibre és un defensor de l'Educació pública, afirma que aquesta s'ha de preferir a la particular. Resulta una obra bastant completa, al manco pels temes que tracta i pels temps en que es va publicar per primera vegada, a 1832. (1547)

Aquesta interpretació que ens fa Rollin no és sinó un model francès en el que es tracta d'oferir una visió liberal de la Instrucció pública en els següents termes:

"19 La educación pública enardece á un jóven, le da aliento, acostumbra desde el principio á no temer la luz pública, lo preserva de cierta pusilianidad que naturalmente inspira la vida sombría y retirada; y al contrario en secreto y en particular se consume, se abate, y, por decirlo así, se venchece, ó bien de un extremo contrario que es incharse de un necio orgullo, y tenerse por mas adelantado que los demas, porque no tiene otro con quien medirse: assuescat jam á tenero non reformidare homines, penue alla solitaria, et velut umbratili vita pallefcere. In secretis aut languescit, et ovemos, velut in qopaco, situm ducit, aut contra tumescit inani persuasione. Necesse est enim sibi nimium triquet qui se nemini comparat (Quintil).

20 En un colegio se contraen amistades y reconocimientos, que comunmente duran toda la vida, y se aprende cierto uso del mundo, que solo puede darnos la sociedad.

21 No se detiene Quintiliano estas ventajas, y parece que las estima en poco.

40 La gran ventaja de las escuelas es la emulacion: se aprovecha el joven de lo que lee, y

de lo que se dice á otros: todos los días verá que su maestro aprueba una cosa, corrige otra, reprende el ocio de este, alaba la diligencia de aquel, y de todo se aprovechará. El amor á la gloria le será de estímulo para el trabajo, se avergonzará de ceder á sus iguales, y se esforzará de aventajar á los mas adelantados. ¡Qué esfuerzo no hace un buen estudiante...

59 Otra ventaja que hay en las escuelas, es, que un jóven encuentra en sus condiscipulos modelos conformes á su genio, á los cuales se visonjea poder dar alcance, y aun no desconfia poderle adelantar con el tiempo; y al contrario, si estuviera solo, juzgaria temerario el que se mediese con su maestro.

60 Al fin el maestro, que tiene numeroso auditorio, se anima muy de otra suerte que el que esta á solas con un discípulo, al cual no atiente hablar sino con tibieza, y en tono de conversacion. Es, pues, increíble cuan propio es aquel fuego y vivacidad con que se enciende y apasiona un maestro, al explicar los anenos lugares de un Autor, no solamente para tener atentos los jóvenes, si aún para inspirarles el mismo gusto, y los mismos sentimientos de que se halla penetrado el que les habla'. (1548)

és tracta d'un comentari a les teories de Quintilià, a les que considera autoritzades i recolzades en el que Rollin anomena pràctica universal. (1549) En síntesi, la visió de Rollin és competitiva, historicista i exemplificadora.

Defineix l'Educació com a:

"Una señora afable y persuasiva, enemiga de la violencia y fuerza, que estudia conducirse por el camino de la persuasiva, y hacer que se gusten doctrinas, enseñando siempre la verdad, y que procura hacer mas fácil, haciendo mas amable la virtud; sus lecciones, que principian casi desde el nacimiento del niño, crecen con él, y toman fuerza; pasan luego de la memoria y del entendimiento á la voluntad; se

de lo que se dice á otros: todos los dias verá que su maestro aprueba una cosa, corrige otra, reprende el ocio de este, alaba la diligencia de aquel, y de todo se aprovechará. El amor á la gloria le será de estímulo para el trabajo, se avergonzará de ceder á sus iguales, y se apresurará de aventajar á los mas adelantados. ¿Qué esfuerzo no hace un buen estudiante...

59 Otra ventaja que hay en las escuelas, es, que un jóven encuentra en sus condiscipulos modelos conformes á su genio, á los cuales se esfuerza poder dar alcance, y aun no desconfia poderle adelantar con el tiempo; y al contrario, si estuviera solo, juzgaria temerario el osar medirse con su maestro.

60 Al fin el maestro, que tiene numeroso auditorio, se anima muy de otra suerte que el que esta á solas con un discipulo, al qual no acierta hablar sino con tibieza, y en tono de conversacion. Es, pues, increíble cuán propio es aquel fuego y vivacidad con que se enciende y apasiona un maestro, al explicar los amenos lugares de un Autor, no solamente para tener atentos los jóvenes, si aún para inspirarles el mismo gusto, y los mismos sentimientos de que se halla penetrado el que les habla". (1548)

és trata d'un comentari á les teories de Quintiliano, a les que considera autoritzades i recolzades en el que Rollin anomena pràctica universal. (1549) En síntesi, la visió de Rollin és competitiva, historicista i exemplificadora.

Definix l'Educació com a:

"Una señora afable y persuasiva, enemiga de la violencia y fuerza, que estudia conducirse por el camino de la persuasion, y hacer que se gusten doctrinas, hablando siempre razon y verdad, y que procura hacer mas fácil, haciendo mas amable la virtud: sus lecciones, que principian casi desde el nacimiento del niño, crecen con él, y toman fuerzas; pasan luego de la memoria y del entendimiento á la voluntad; se

imprimen cada día mas en sus costumbres con la práctica y ejercicio; se hacen en él segunda naturaleza, que apenas puede mudarse, y le sirven toda su vida de legislador, siempre presente, que en toda ocasion le muestra y hace practicar sus obligaciones". (1550)

Continua amb aquesta tònica, però ens fa feita indicar que a on Rollin es mostra més clàssic és a les seves explicacions instructives o didàctiques. Per exemple quan assenyala el règim de les classes ens diu:

"El régimen de las clases consiste en contener en orden á los estudiantes, en hacerse escuchar en silencio, y en hacerse obedecer á la primera señal; en lo qual se manifiesta principalmente la autoridad del maestro; cualidad rara, mas absolutamente necesaria para hacer que se observe un exacto gobierno". (1551)

Es dona importància a l'ordre i a l'emulació, així com es regeixen per tirar endavant una classe, sense oblidar que la moral es transmet a través de la religió o dels bons costums.

Un altre llibre on hi figurava un plantejament general del que significava o havia de significar l'Educació per a la Infància era el de Xavier de Quinto, que el presentava a 1835 com a manuscrit del "Libro de los niños" a la Comissió d'Instrucció primària com assaig que pogués servir per a la primera lectura als infants. (1552) La qual cosa em pareix exagerat, per que més bé sembla un llibre de filosofia educativa que altra cosa.

El que succeeix és que davant la decisió de l'esmentada comissió d'aplaçar el veredict del concurs per un any, es decideix a publicar l'obra.

Aquesta obra a la primera part tracta de Moral, i ens parla d'Educació i del que suposa la seva manca:

"La falta de educacion ha sido causa de que no conociesen muchos, desde sus primeros años, la manera con que debian conducirse á este mundo; y han vivido llenos de disgusto. ¡Dichosos aquellos niños que escuchan á tiempo la voz de sus maestros, y que se preparan para lo que les aguarda!. (1553)

Moral i Educació anaven a la par, ja que l'home s'havia de formar una verdadera idea del que podia i havia de desitjar. Les seves paraules reflecteixen una moral humanista transcendental i els seus plantejaments d'una sèrie de principis, com són:

"El principio del hombre es divino, y su fin tiene que ser divino tambien. Es menester que nunca perdamos de vista ese término sublime, ese objeto celestial para que fuimos criados.

Los cielos y la tierra estan diciendo el poder y la magnificéncia de Dios. Esos bosques y llanuras, esos montes, esos mares inmensos, ese sol que nos alumbra, esas noches magestuosas que tantos misterios encierran, manifiestan las glorias de la naturaleza, y el hombre lo ha penetrado todo; el hombre á llegado á descubrir la mano omnipotente del Altisimo; el hombre es la obra mas admirable de la creacion". (1534)

L'home viu pel més allà, per la bondat. Però al mateix temps en els seus plantejaments morals, l'home, s'ha de guiar per la naturalesa, l'amor i la

beneficència.

és a la seva concepció de la beneficència a on també es veu la defensa de la transcendència amb que els comportaments humans s'han de viure.

és així que:

"..y no solo con bienes y socorros materiales es con lo que se debe aliviar el afligido; habrá ocasion en que todavía tengan mas necesidad de consuelos, de amparo y de defensa. A vuestra discrecion toca distinguir esta variedad de situaciones; el pobre debe ser socorrido por el rico; el desgraciado ó perseguido de algún influjo y autoridad entre los hombres. El lugar que ocupais en la sociedad os dirá que especie de auxilios habeis de alagar al necesitado". (1554)

Una concepció moderada i funcional de la vida en societat i imbuida de caritat cristiana. El seu discurs davant la Instrucció pot quedar sintetitzat amb les següents paraules:

"Al hombre que ha cultivado su inteligencia y que ha acostumbrado sus dias al trabajo, no le faltan medios virtuosos de adquirir lo que puede necesitar para sí y su familia. Las artes, los oficios, las profesiones de toda especie le convidan con abundantes frutos; solo el ignorante ó perezoso se encuentra sin recursos sobre la tierra". (1555)

Dins aquesta visió una mica més material que l'anterior, no hem d'oblidar que Xavier de Quinto era un defensor de la propietat privada com element que l'home s'ha d'assegurar en ésser aconseguida pel seu esforç.

A la seva concepció educativa hi ha referències com

la que reproduïa a continuació, que ens dona a entendre el que es determinant a la vida dels educants:

"La educación de vuestros hijos os ocupará deliciosamente; vereis en ellos un recuerdo vivo de lo que en ellos erais vosotros no ha mucho tiempo, presentes tendreis a cada una de sus aras los afanes que vuestros padres os prodigarón; y la culpa sagrada que entonces contrajisteis, de vuestros corazones". (1556)

Es clar que té una visió doctrinària de l'educació, a on es considera important el paper de la família com transmissora de la moral i de l'ordre social.

Dels llibres de text, cal dir que era corrent, en aquell temps, que a les escoles utilitzassin una sèrie de llibres sense gaires novetats i durant una llarga temporada. D'aquest llibres utilitzats, per exemple, a les Escoles Normals en podem recordar alguns, tal com: El Vallejo d'Àritmètica (i com a mètode de lectura analítica); El Fleury i el Diaz de Baeza de Religió i Moral; El Salacroix d'Història natural (traduït al castellà per Bartomeu Mestre en el cas de l'Escola Normal de Balears); "Gramática de la Lengua arreglada al prontuario de ortografía de la Real Academia Española", per aprendre ortografia, Escritura amb "El arte de escribir y colecciones de lestras" d'Juan Torio, i el d'Instituz; El Hemisferia per les "Humanidades"; El Readaut de nocions de Física; El Verdoso Paes d'Història

1. Geografia; i l'Alvarez de nocions de Química; El Collier de Paris o l'Amorós per a l'Educació Física; i per introduir els sistemes i mètodes d'educació s'utilitzaven, en principi, els apunts de Riutort, en el cas de l'Escola Normal de Palma, i probablement el "Manual completo de enseñanza simultánea y mixta" de Laureano Figuerola, també es devia conèixer el Manual para los maestros de escuelas de párvulos de Pablo Montesino; etc. (1558) De totes maneres pertoca completar aquesta informació a continuació.

Per exemple José Gómez Hermosilla, a la segona edició del 1839 de l'Arte de hablar en prosa y en verso, i al seu capítol: "Reglas Peculiares de cada uno de los géneros que hay de composiciones literarias", (1559) es dedica a presentar alguns temes dels que interessa conèixer el seu contingut, com per exemple, quan parla de "las cualidades de un historiador", referint-se a la instrucció diu:

"Consistiendo esta en que el historiador esté enterado muy á fondo de los hechos que han de referir, y de todo lo que sea necesario para darlos á conocer completamente; es claro que deberá saber: 1º la geografia del país ó países en que pasaron aquellos hechos: 2º todas las circunstancias de personas, lugares y tiempos; sus motivos ó causas, y los efectos que produjeron: 3º el estado político de la nación ó naciones que en ellos intervinieron, ó á las cuales se extendió su influencia; la forma de su gobierno, su legislación, rentas, comercio, fuerzas militares,

usos y costumbres, estado de civilización, carácter y genio de sus habitantes &c; y 4º sobre todo, la naturaleza humana en sí misma; porque sin estos conocimientos no podrá juzgar con acierto de los hechos, ni descubrir sus causas, ni graduar sus resultados". (1860)

Fins aquí el seu plantejament general del que hauria d'ésser l'ensenyança de la història i el que necessitava saber el qui la volgués explicar amb una certa coherència, plantejament per altra banda perfectament assumible des del punt de vista de transmissió d'una informació el més completa possible, però molt exigent pel nivell escolar, si aquest havia d'ésser la Instrucció primària, i fins i tot si anava dirigit als futurs mestres, per assolir el que s'anomenava "Humanidades".

Però la seva explicació no acaba aquí, ja que a continuació matitza les anteriors paraules i concretitza la seva explicació quan diu:

"19. La instrucción en la geografía le es absolutamente necesaria, para que acaso no les suceda lo que á un mal historiador, que por ignorarla trasladó desde Siria á Mesopotamia la ciudad de Sompata con sus murallas y ciudadeja, como dice pociosamente Luciano. Y aun seria bueno además que el historiador no se contentase con las noticias geográficas que pueden suministrar los libros y los mapas, sino que viajase él mismo por los países que fueron teatro de los hechos que cuenta...

20. Es igualmente claro que antes de tomar la pluma debe hacer un grande acopio de materiales, consultando los documentos mas fidedignos, relejando y comparando con crítica las diversas

relaciones publicadas e inéditas en que se hallen consignados los hechos que ha de escribir, fijando sus datos con toda exactitud, y no dejando nada al azar, si ser puede, en cuanto á sus circunstancias...

39. Les es necesario un gran conocimiento de la política, de la ciencia del gobierno, y de lo que se llama estadística de las naciones. Sin esta instrucción no podrá formarse ideas claras de la fuerza, riqueza y poder de aquellas cuya historia escribe, y de las otras que hayan tenido con ella algun punto de contacto; ni señalar las causas de las revoluciones, ni determinar sus relaciones particulares y sus respectivos intereses...

40. Además de los conocimientos políticos debe haber estudiado muy á fondo el corazón humano, sin esto, ni podrá descurrir sobre la conducta y carácter de sus personajes, ni atinará con los secretos resortes que les hicieron obrar de tal ó tal modo en tales y tales circunstancias...". (1561)

En total, resulta con una guía del professor ser a perfeccionar la seva preparació científica sobre la Història.

Concretament de Didàctica ens parla sobre les obres didàctiques, que defineix de la següent manera:

"Ya dije que bajo este título se comprenden todas "las composiciones en que el autor se propone instruir á sus lectores sobre objetos de ciencias ó artes". Y aunque tales obras son innumerables, pues la mayor parte de los libros que existen y existirán pertenecen á esta clase; sin embargo observamos que todos ellos son, ó disertaciones sueltas sobre algun punto determinado, ó cuerpos enteros y sistemáticos de doctrinas sobre alguna de sus partes; y que estos tratados completos son, ó magistrales y dirigidos á los lectores iniciados ya á la ciencia, ó elementales para instrucción de aquellos que no la han saludado todavía; veremos

que las obras didácticas pueden reducirse á tres clases principales: 1ª. disertaciones, 2ª. tratados magistrales, 3ª. elementos". (1861)

Després d'analitzar el que hi ha de didàctica a les obres que es solen utilitzar per a tal finalitat, arriba a la conclusió de que:

"La forma mas comun de estos escritos, y la que realmente conviene, es la exposicion seguida hecha por el autor mismo. Pero como varios escritores antiguos emplearon la del diálogo, y algunos modernos los han imitado; diré brevemente lo que me parece sobre esta forma de tratar los asuntos científicos.

La forma de diálogo tiene a primera vista alguna ventajas: porque dando á las composiciones cierto aire dramático, debe hacer mas interesante su lectura; porque introduciendo personajes de diferentes opiniones, se pueden exponer con mas fuerza los argumentos en contra. Sin embargo, si se examina bien la materia, hallaremos que estas ventajas, si es que se encuentran en algun diálogo científico (porque en la mayor parte de los hasta ahora publicados faltan absolutamente) no compensan de ninguna manera los inconvenientes que tiene este modo de tratar las ciencias". (1860)

Crec que fins aquí està dit tot de l'aportació sobre Didàctica que ens fa l'autor, ara bé, per a mi manca dir que la seva interpretació de la Història com a ciència resulta un tant moralitzadora, degut a que diu que la Història s'ha d'escriure per a instrucció del gènere huma, i diu que no es tracta de tergiversar la Història, sinó que:

"... el modo mismo de contar los hechos ha de mostrar siempre amor á la virtud é indignacion contra el vicio, y que nunca ha de aprobar una

accion injusta, ni excusar, y mucho menos alabar, la politica de los gobierno cuando no está fundada en la moral. ...". (1864)

Per altra banda, no hi ha més a destacar d'aquesta obra, si més no, una obra que resulta amb alguna aportació de reflexió didàctica, amb algun element d'adequació del seu contingut a les exigències de la nova etapa de la Instrucció primària i d'ajuda al mestre fonamentalment.

De totes maneres abans de seguir endavant amb aquesta explicació, en particular dels llibres que es poguessin utilitzar a les Escoles Normals, cal indicar que fins a 1841, no és probable que, des del punt de vista legal, hi hagués cap determinació donat que les disposicions oficials donaven llibertat als professors i que a partir de 1841 s'inicien les gestions oficials per a estudiar els texts de possible utilització a l'ensenyament, ja que la Direcció General d'Estudis es decideix a crear una comissió que es dedicarà a examinar els texts que després recomenaria als diferents nivells educatius.

També hem de recordar que, respecte a les Escoles Normals, només existia fins aquells moments la Normal de Madrid, pel que hauríem de saber quins eren els llibres de texts que s'hi utilitzaven.

També hem de considerar, sempre referint-nos a l'Escola Normal Central, com diu Soler Salada, que:

"El Reglamento de la Escuela Normal Central, aprobado en 1842, otorga esta capacidad a la Junta General de Profesores que, en su primera reunión anual, debía proceder a establecer los textos y los libros de consulta de los alumnos, en tanto que el Reglamento Orgánico de las Escuelas Normales de Instrucción primaria de 1843 la deja a criterio de cada maestro, indicando, además, que el gobierno circularía anualmente una lista de aprobados para tal fin.

En 1843 se produce la constitución de la Sección de Instrucción Pública y del Real Consejo de Instrucción Pública, organismo al que se le encomienda, entre otras tareas, el examen y selección de los libros de texto, con competencia similar a la de la Comisión antes citada. Esta situación se ratifica en el año 1845 en cuanto a las enseñanzas secundaria y superior, ya que el Plan Fidal suprime el sistema de listas abiertas, estableciendo que no podrían aprobarse más de seis obras para cada materia, así como que las listas habrían de ser revisadas cada tres años. La enseñanza primaria y, en consecuencia, las Escuelas Normales, al regirse por la Ley y Reglamento de 1838 y los suyos propios, no quedaban afectadas directamente por esta disposición, pero por analogía, el número de obras aprobadas tenderá a limitarse". (1565)

En aquella temps se n'era conscient de que el número d'obres idònies per a l'ensenyança era bastant reduït, el mateix A. Gil de Zárate ho manifestava, poc temps després, quan a 1855 a la seva obra De la Instrucción Pública en España, deia:

"... a presentar sus obras impresas, precisándose a hacer anticipadamente un gasto, tal vez superior a sus fuerzas, para aspirar a recompensa dudosa". (1566)

Tot això és el principi de l'intervencionisme estatal en matèria de llibres de text, però sense medis suficients per a controlar el seu compliment, ni material per poder complir-se amb un mínim de garanties de qualitat.

El 25 de febrer de 1841 es va instal·lar la Comissió d'exàmens de la Direcció General d'estudis, presidida per Juan Nicasio Gallego i a on José Lacanal va ésser elegit vicepresident i Manuel Benito Aguirre secretari.

A partir de 1841 comencen a aparèixer anuncis i llistes de llibres recomenats en el B.O.I.P., per exemple en el del 15 d'abril de 1841 es fa propaganda del Manual completo de enseñanza simultánea y mixta, "Por D. Laureano Figuerola, alumno por la provincia de Barcelona en la Escuela Normal central, Madrid en la imprenta Yenes". (1567) Resenya que tenia el seu significat ja que Figuerola era un dels recents alumnes aprovats a l'Escola Normal central de Madrid i que el seu llibre seria recomenat com a manual de temes pedagògics a les futures Escoles Normals de províncies.

Una mostra de que el consum de llibres de text es volia centralitzar és l'anunci que es fa, al mateix B.O.I.P. de 15 de setembre de 1841, titulat: "Bases que

se han de observar para vender en comision las obras pertenecientes á la Empresa de circulacion de libros elementales de Educacion, cuyo depósito se halla establecido en Madrid, calle de Carretas, número 14, casa de la Bolsa, llamada de Filipinas. Esta empresa se consagra exclusivamente á proporcionar á todos los establecimientos del Reino las obras selectas de enseñanza á precios sumamente cómodos, bajo el sistema de circulacion adoptado, el cual pone al alcance de los profesores de colegios, Institutos y casas de instruccion hasta en los pueblos mas pequeños, cuanto se haya escrito en el ramo de enseñanza y se publique en lo sucesivo concerniente al mismo, con el objeto esencial de propagar toda clase de nociones religiosas, morales y científicas para la ilustracion de la infancia y juventud española, en que se cifra el porvenir venturoso". (1866) Anunci que pretén conciliar els interessos de l'esmentada empresa privada amb els del Govern, en el sentit de facilitar la divulgació de les obres que al Govern li convenia al mateix temps que tenint-ho controlat des de Madrid.

Una de les primeres comunicacions que trobem de l'esmentada comissió d'exàmens és la llista de llibres que va presentar el 8 d'octubre de 1841, segons indiquava

amb les circumstàncies següents:

"La premura con que ha sido preciso formar este documento, y la falta de ejemplares de ciertas obras, han privado á la comision de presentar por esta vez un catálogo tan extenso y tan completo como fuera de desear, para que los maestros y los discípulos pudieran consultar con provecho los autores mas recomendables en cada una de las materias que comprenden todos los ramos de la instruccion pública; pero ya que la comision no debe interrumpir el curso de sus tareas, procurará remediar esta falta adicionando sucesivamente la presente lista con otras obras que se someter en adelante á su exámen y sean en realidad no menos dignas de especial recomendacion". (1569)

Comunicació que signava el seu secretari Manuel Benito Aguirre, dirigida al secretari de la Direcció General d'estudis, a la que va contestar amb els següents termes:

"La direccion, que ha recibido con el mayor aprecio los trabajos que le han sido presentados por la comision de exámenes de libros, no puede menos de dar gracias á esta por la brevedad con que ha formado la siguiente lista de las obras que por ahora deben preferirse para la enseñanza, y ha acordado en su virtud que se publique en los periódicos oficiales, esperando de la ilustracion de los individuos que compone aquella, que continuarán sus importantes y recomendables tareas con el mismo celo y actividad que han desplegado hasta el dia". (1570)

Confirmació que fou signada pel seu secretari José García de Villalta el 9 d'octubre de 1841. La "Lista de las obras que en concepto de la Comision pueden servir de texto para la enseñanza, segun el juicio formado en vista de las que han remitido á su exámen, y de las

listas que la direccion se ha servido pasar á la comision misma con el indicado fin". (1871) era, en relació a la Instrucció primària elemental, i expressada amb els següents termes:

"Se recomienda á los profesores de este ramo la obra titulada Manual de las escuelas de párvulos, publicada por la sociedad para propagar y mejorar la educacion del pueblo, y la titulada Manual de enseñanza simultánea, mútua y mixta, por D. Laureano Figuerola.

Lectura. Silabario de D. Vicente Navarro.= El de D. Segundo Mondejar.= El corregido y aprobado por la antigua inspeccion general de Estudios.= Clave y ejercicios de D. José Mariano Vallejo.= Caton Seijas.= Id. de D. Victor Lana, director de escuela normal de Zaragoza.= Caton ó libro segundo de los niños, por la academia de primera educacion.= Arte y método práctico de lectura, por D. Francisco Fradell y Alarcon.

Principios de religion y moral. Catecismo de doctrina cristiana del P. Ripalda, añadido.= Catecismo de la doctrina cristiana, por el abad Fleury.= Idem el historico, del mismo.= Tesoro de los niños.= El libro de los niños, por D. Francisco Martínez de la Rosa.= Ejemplos morales reformados, por D.M.B.A.= Los niños pintados por ellos mismos, acomodado al español por D. Manuel Benito Aguirre.= El Abuelo.= La niñez bien educada.= Fábulas de Samaniego.= Idem de Imarte.= Idem de Florian.= Idem Esopo.= Catecismo político de los niños, por D. Manuel Benito Aguirre, tercera edicion.= El ciudadano perfecto.= El primer tomo del Cuanto, obra elemental de educacion.

Escritura. Arte y muestras de D. Torcuato Torio.= Arte y muestras de D. José Iturzaeta.= La gran coleccion de grandes muestras de idem.= La de todos los caracteres europeos.

Aritmética. La de Torio.= Tratado elemental, por D. Lorenzo Alemán.= Aritmética práctica, por D. Diego Leonardo Gallardo.= Tablas de sumar, restar, multiplicar y dividir, por Don Eugenio de Equilaz.

Gramática castellana. El compendio de D. Luis

Mata Araujo.= Lecciones elementales de idem, por D. Eugenio de Equilax.= Definiciones de idem con notas para su explicacion, por D. Manuel Benito Aguirre.= Gramática de la Academia española (última edición).

Ortografía. Tratado de ortografía, por D. Torcuato Torio de la Riva.= Ortografía por D. José Iturzaeta (hijo). = Ortografía de la Academia española (última edición)". (1572)

Referent a la Instrucció primària superior s'aprovaren:

"Ademas de los libros anteriores:

Geometria. por ahora la de D. Andres Gonzalez Ponce.

Dibujo lineal. El cuaderno que con el titulo de dibujo industrial ha publicado el professor D. Isaac Villanueva.

Nociones generales de fisica y de historia natural. El segundo tomo de el Juanito, traducido por D. Mariano Torrente.

Elementos de geografia. Geografia para niños, publicada por D. Andres Gonzalez Ponce.= Lecciones de Iriarte.

Historia de España. El compendio de D. Alejandro Gomez Ranera.= Curso elemental de D. Saturnino Gomez.= Primeras nociones de cronologia y de historia, traducidas por D. José Segundo Flores.= Lecciones de Iriarte". (1573)

Era la primera tentative oficial de regular l'elecció de llibres de text, que la mateixa Comissió reconeix com a novada,

Aquesta llista es completa amb posteriors comunicacions fets per l'esmentada comissió, com per exemple aquesta, del 23 de maig de 1842, que en titula: "Relacion de las obras revisadas por la comision de Exámenes de libros que ha aprobado la direccion general

de Estudios como útiles para la enseñanza pública, supuesta la aprobación que respecto a los catecismos corresponde á la autoridad eclesiástica", (1574) a on la majoria són els declarats útils per a la lectura i altres a l'ensenyança de la religió:

" Instrucción primaria elemental

El libro de mis hijos, útil como libro destinado al ejercicio de la lectura.

La ciencia del hombre de bien, útil para idem.

Educacion de la juventud, por D. Leandro Tovar y Aveiro, útil para lo mismo.

Educacion de la Infancia, por D. José Méndez; útil para idem.

Gramática castellana, por D. Jacobo Saquerita; útil por ahora para la enseñanza.

Epítome del antiguo y nuevo Testamento, por D. Juan Manuel Grajo, útil para la enseñanza.

Catecismo de las fiestas de la iglesia, por el Sr. Amat; útil para la enseñanza.

Tesuro de los niños; útil como libro destinado al ejercicio de la lectura.

Ortología mista, por Pedro Cid; útil para la enseñanza de la lectura.

Catecismo de religion y doctrina cristiana, por el director del colegio de la plazuela de la Villa; útil para la enseñanza.

Catecismo de doctrina cristiana, por el P. Gerónimo de Ripalda; edicion esteriotipada por Burgos.

El libro de la juventud, por D. José Zorrilla y D. Francisco Carrera de Alarcón; útil para lectura.

Fábulas de D. Ramon Campoamor; muy útil para la lectura.

El robinson de los niños; útil para el entretenimiento de la juventud.

El Gulliver de los niños; idem.

Aventuras del Robinson suizo; idem.

Juegos y ejercicios de los niños; idem.

Aritmética de los niños, por D. José Mariano Vallejo; útil como libro de texto.

La moral en accion, traducido por D. Antonio García Almaraz; útil para la lectura.

Método arreglado á la práctica de la lectura, por Don Francisco Pravel y Alarcon; útil como libro de consulta para los maestros.

Ensayo del libro elemental, ó lecciones prácticas, del mismo autor; útil para la enseñanza de la lectura.

Enseñanza primaria superior.

Las anteriores y

La geometría enseñada á los niños, por D. Benito de Cereceda; útil como libro de texto". (1575)

Supòs que vol esser una llista completadora de l'anteriorment esmentada. Posteriorment sortiren una sèrie de recomenacions més, sense arribar a publicar-se llistes tan amples. Un exemple, és la del 12 de juliol de 1842, a on s'aprovava el: Manual de los niños, de Juan Miró, qualificada com a útil per a l'ensenyança a les escoles de primeres lletres. (1576)

L'objecte d'aquesta obra no era altre, com el mateix Miró indica, que:

"...el de reunir en un pequeño volumen el mayor número posible de noticias útiles y agradables á los niños con el fin de hacerles tomar gusto á la lectura, y de aficionarlos al estudio de las ciencias. Como que solo escribo para niños, y por consiguiente solo aspiro á ser entendido por ellos, he procurado explicarme con la mayor sencillez y claridad, por lo que no me cuidé de que el estilo sea algo desaliñado ni de hacer algunas repeticiones, y aun observaciones, que tal vez á algunos parecerán demasiado pueriles". (1577)

Concretament, aquesta obra comença amb temes com "Dios es el Supremo Hacedor", o "La Religión", (1578) per arribar a definir l'Univers amb tots els seus elements, tot suposant que el centre de la naturalesa és

Deu, tot condicionant l'obra a aquest principi. (1579)

Fins i tot al seu plantejament social, interclassista, s'hi detecta la presència d'aquest pensament espiritualista, ja que l'home és dèbil i ha de viure en societat i ha de cultivar l'ànima i el cos simultàniament. (1580)

Feró a on s'hi detecta aquest plantejament espiritualista és el que anomena: "Principales deberes de los niños", que afirma:

"En fin vuestros principales deberes se reducen a los siguientes: Adorar á Dios, honrar á vuestros padres y parientes, escuchar la voz de nuestros maestros, respetar á los mayores en edad, usar de atención para nuestros iguales, y no obrar sino en virtud de buenos consejos...". (1581)

En definitiva, el que vol transmetre és un perfecte ordre social, amb un llenguatge que no crec que entenguessin els infants.

Però aquesta no va esser l'única que es va produir, successivament apareixen circulars de la Direcció general d'estudis fins que l'anteriorment esmentada Comissió és eliminada. Entre altres podem citar: Principios de la lengua castellana de Pedro Martínez y López; Escuela de Instrucción primaria de Ricardo Díaz de Rueda; Lecciones morales y políticas de Tomás Bellver Soler; Reglas para niñas, por un padre. (gener de 1841) (1582)

A partir de 1844, els llibres útils per l'ensenyança són aprovats pel Consell d'Instrucció pública depenent de la Secció tercera del Ministeri de la Governació, per exemple el 28 de desembre de 1844 es va aprovar com a llibre de lectura a les Escoles de primera educació, 'alternando con la obras en prosa y verso que lo estan ya para el mismo objeto', el Foema religioso sobre los misterios de la Sagrada Vida, Pasion y Muerte de nuestro Redentor, publicat per Miguel Salvó. (1563) El 8 de gener de 1845 també es va declarar útil per a l'ensenyança per els exercicis de lectura a les escoles de primera ensenyança el Libro de la Escuela ó Catecismo de conocimientos utiles. (1584) El 3 d'abril de 1845 es va aprovar la Miscelanea de la lectura de la letra bastarda española, publicat per Francisco de Azpiroz (1585). El 7 d'abril s'aprova l'obra Escuela de Instruccion Primaria publicada per R. Diaz de Rueda. (1586) El 10 de setembre de 1845 es declara útil per als professors i directors d'Instrucció primària l'obra titulada: Ensayo general de educacion física, moral é intelectual, escrita per Mr. Marc Antoin Jullien. (1587)

També hi circulaven anuncis com el de l'obra de José Segundo Flores: Primeras nociones de cronología y

de Historia. Para uso de las escuelas primarias. Obra adoptada en Francia por el consejo real de instruccion pública, traducida y arreglada á las escuelas de España, con un compendio de nuestra historia patria/ escrito por ... (Segunda edición). Esta interesante obra, que ha sido recomendada para los estudios públicos por la antigua direccion general, ... (1588) Recordem que l'autor d'aquesta traducció i adaptació era un ex-alumne de l'Escola Normal Central. (1589)

La política general del llibre de text durant la preponderància del doctrinarisme liberal, com ja ha indicat abans A. Heredia, va viure dues etapes: la primera, que va durar set anys, des dels inicis de la Regència (1833-1840) i la segona des de 1840 al 1868. (1590) poden significar una font d'informació, respecte als continguts que es transmetien, bastant important.

La primera etapa i la primera part de la segona són els períodes que ens ha total analitzar en aquest apartat, a on predomina el principi de la lliure elecció dels texts en l'ontes de superar la proposta del pla de 1824. El Duc de Sivas a 1836 en el seu " Programa general" assenyelava que el límit: més de llibres de text era contrari al principi de llibertat. (1591)

és a partir del 12 de febrer de 1841 que quedava

constituïda la ja esmentada comissió d'examen de llibres d'ensenyança, i on es precisava:

"No opina este Cuerpo superior que convenga señalar imperativamente las obras que han de estudiarse en cada asignatura, ni es tal trabajo de la Comisión de examen se comete, sino por el contrario, dejando camino abierto á las mejoras de que las ciencias son susceptibles, y estimulando así el ingenio y aplicación de los escritores, desearia sin embargo, que no pudieran emplearse en la enseñanza tratados desnudos de mérito, y por lo tanto inútiles ó perniciosos. El objeto de la Comisión es, pues, si las obras sometidas; dejando á los profesores que escojan las que esten entre las aprobadas". (1592)

Comissió que, com ja hem dit, va ésser extingida el 7 de novembre de 1843.

De totes maneres s'ha de dir que la major part dels llibres que es publicaven i s'aproven per a l'ensenyament eren adaptacions, traduccions o comentaris d'obres d'autors estrangers; i pocs reunien la més mínima condició didàctica. (1593)

La constitució a 1843 de la Secció d'Instrucció Pública del Ministeri de Governació i del Consell d'Instrucció Pública, que va ésser l'organisme al que se li va encomanar l'examen dels llibres de text, tampoc va aportar gaires novetats. De totes maneres és convenient que presentem algun llibre dels que s'utilitzaven en aquell temps, com per exemple el de Mariano Vallbona, que ens vol fer veure, en relació a l'aprenentatge de

l'aritmètica en combinació amb el de la lectura analítica, que:

"Haciendo ver que aun en los libros de Matemáticas se suele principiar dando á conocer guarismos, se intenta el que por medio de estos se tenga en conocimiento de las palabras que representan, y por medio de estas se trata de hacer que se formen las ideas que expresan: cuando está demostrado hasta la mayor evidencia por los buenos metafísicos, que se debe seguir enteramente el método inverso. A saber: adquirir primero las ideas; expresar despues estas ideas con palabras; y por último representar las palabras por escrito. De manera, que por el sistema que hasta ahora se ha enseñado á contar en todas partes, se ha cometido inexactitudes entres cosas muy esenciales, A saber: primera en formar y adquirir las ideas de los números; segunda en aprender su nomenclatura; y tercera en el modo de escribir-los". (1894)

Planteja la problemàtica de la seva tesi amb els següents termes:

"... Mas como la Aritmética no se acostumbra á dar en las escuelas hasta que los niños saben ya escribir: y aun para adquirir las primeras nociones de lectura, se necesita usar ya de palabras que expresan números, es indispensable el que las ideas primeras de estos, que los niños puede necesitar, se les den casi simultaneamente que los primeros conocimientos. Por esta razon, cuando yo compuse mi Teoría de la lectura, pensé que la acompañase otro trabajo de que formaba parte el actual escrito, mas habiéndolo suspendido entonces...". (1895)

De totes maneres, el seu mètode es pot dir que és l'el que amb ell mateix ho defineix:

"... se reduce á que los niños formen las ideas como palabras, y que presenten estas como guarismos, por operaciones simultáneas; y que esto lo aprendan con la mayor claridad y exactitud, empleando acaso, en estas tres operaciones, métodos

tiempo que el gastado comunmente, en cada una de ellas: no haciendo uso de ninguna palabra hasta haber hecho que los niños tengan antes la idea que ella representa". (1885)

Però no és més que una imitació del que s'anomenava mètode mixt. I especifica que:

"... el Profesor, Ayudante ó Instructor, en vez de enseñar á un niño en particular, debe formar clases de ellos, y en el encerado les debe hacer que ejecuten las operaciones; pues esto es mucho mas ventajoso, en mi opinion, que el poner á cada niño en un cuaderno una cuenta, como suele decirse, para que él por sí la saque...". (1886)

Mètode que Vallejo considerava que tenia moltes avantatges, però en sí es defineix per un mètode mixt:

"... los dos métodos, como yo ya he acostumbrado á que practiquen mis discípulos al aplicarles las Matemáticas; pues hacia que uno de ellos saliese al encerado y fuese ejecutando en él todas las operaciones que se explicaban, de modo que los demas pudiesen ver lo que se escribia; y hacer que cada discípulo ejecutase igual operacion al mismo tiempo en su cuaderno particular". (1887)

En definitiva i després de justificarse amb minuciositat considera que s'ha de definir de manera concreta perquè:

"... un niño dirigido por el instructor vaya haciendo en el encerado la operacion que corresponde á la explicacion de lo que se trata, y que el mismo tiempo lo haya dado uno de los demas niños de la clase en una pizarra, con el lapicero de la misma materia i de este modo, en ménos tiempo se hace mas y mejor; pues cuando un niño duda de algo, mira al encerado, y lo emienda y corrige sin distraerse, ni distraer al instructor; y en muchas ocasiones los mismos niños advierten equivocaciones que se pueden cometer, á causa de la fragilidad humana, por el niño del encerado y

aun por el mismo Instructor". (1598)

Des del punt de vista organitzatiu considera que el Professor ha de repartir als infants en classes de sis a vuit i:

"... encargando el cuidado de cada una de ellas á un niño de la clase superior inmediata, instará infaliblemente por este método unos progresos muy muy extraordinarios". (1599)

Vallejo representa la voluntat de permanència en el sistema escolar, i de moment no aconsegueix, entre altres coses per què va adequant els seus texts als que el poder burocràtic de l'educació exigeix.

Un altre autor que en aquells temps va aportar un llibre de text utilitzat a les Escoles Normals fou Laureano Figuerola, que havia estat alumne de Barcelona a l'Escola Normal Central de Madrid, amb el títol: Manual completo de enseñanza simultanea y mixta. (1600) que fou anunciat en el B.O.I.P. del 15 d'abril de 1841 amb els següents termes, després d'assenyalar la circumstància d'era alumne que ja hem esmentat, i afirmar:

"... no indicase ya que esta es obra de un autor jóven, la lectura del libro lo daría pronto á conocer. Mas aunque manifiesta en su escrito mucha disposicion, conocimientos poco comunes y especial aptitud para dirigir la primera enseñanza. Lleno de esperanzas y buenos deseos mira el objeto de que va á ocuparse desde un punto de vista elevado y luminoso". (1601)

En Laureano Figuerola considera en aquesta obra que tant l'opinió pública com el Govern de l'Estat havien començat a reconèixer la importància de l'educació i la imprescindible necessitat d'impulsar-la de manera decidida:

"Todas las provincias, todas las ciudades de primer orden, quieren tener universidades porque en ellas creen encontrar la suma de conocimientos que deben labrar su felicidad y riqueza. Los institutos de segunda enseñanza se multiplican, y en todos se abren cátedras de ciencias físicas, cuya inmediata utilidad se siente como por instinto. La enseñanza primaria tal como era conocida, no satisface los votos y las necesidades de las familias, pues que la escritura, lectura y aritmética, máximo de instrucción que se daba en las escuelas, no basta ya al labrador que desea algunas nociones de agricultura, ni al artesano que reclama los rudimentos indispensables para adelantar en la industria". (1602)

El senyor Figuerola ens planteja una concepció de l'educació d'acord amb la línia que segurament li havien influït a la Normal Central. Fins hi tot el S.O.I.F. deia d'ell que apuntava en ell una figura relevant al magisteri, i afirmava:

"La obra contiene muchas noticias é instrucciones útiles á maestros, se adoptan en ella con la facilidad y viveza propias de la juventud todas las ideas que por su novedad é experiencia agradan á la imaginacion, se nota alguna propension juvenil á decidir precipitadamente, á entender y censurar. Contribuirá sin duda la influencia de la época á que predicó de él algo de lo que manda ó se mandaba, corrigiendo la ley y reglamentos de la instrucción primaria. Se pregunta con el desarrollo y la confianza del veintidós la razón que se ha

tenido para varias disposiciones que se consideran desafortunadas, sin prever el riesgo de una contestación inesperada y aspera. Nosotros contestamos por vía de un ejemplo y con la ligadura de la amistad á alguna de ellas. Preguntase en una nota: la instrucción privada cómo se divide? R. Como acomode al que la da. Si la ley le ordenara lo que había de hacer, dejaría de ser privada. La ley exige el título ó títulos correspondientes etc., y deja en libertad de enseñar lectura, gramática latina y baile en un mismo establecimiento...". (1603)

L'objectiu fonamental d'aquesta obra és la divulgació de les noves formes organitzatives de l'ensenyament i metodològiques perquè servis a l'orientació tant als futurs mestres com als mestres en exercici, considerant-se el paper de les Escoles Normals en la divulgació de l'Educació popular (instrucció primària obligatòria), amb un esperit uniformitzador bastant accentuat. Tant és així que Figuerola deia:

"... y que dando á la instrucción primaria una dirección uniforme y vigorosa, nacionalicen, por decirlo así, ese conjunto de pueblos que se llama España, y que en vez de ser un estado, presentan opuestos intereses y hasta hostiles miras por el espíritu de provincialismo que los domina". (1604)

On es veu la me de Pablo Montesino és quan defineix el que entén per Educació, a la que considera en el seu aspecte social i en la seva utilitat per a la vida, i considera que perquè aquesta s'entengui en la seva globalitat ha de:

"...producir el desarrollo completo y armónico de todas las facultades del hombre, no cultivando

exclusivamente las de una clase con perjuicio de las restantes. Las facultades del hombre son de tres especies: físicas, intelectuales y morales; por consiguiente la educación puede considerarse dividida en tres partes: educación física, intelectual y moral.

Como cada individuo está dotado de estas facultades, será objeto de una triple enseñanza; cuanto mas perfecta sea esta, mas avanzará la sociedad hacia su perfeccion porque, por medio de la educación, tendrá hombres mas robustos, inteligentes y morales". (1606)

Intenta definir una educació general per a tots i considera que aquesta és la instrucció primària en la seva globalitat (física, intel·lectual, moral), plantejant-se l'estudi especial i practic d'aquesta obra a la Pedagogia.

La instrucció primària, indica L. Figuerola, és pública i privada ó domèstica, és a dir que: "se dá en la escuela ó en la misma casa paterna", (1606) i la Pedagogia consisteix:

"... tanto que se ocupe de la instruccion pública como la privada, deberá comprender el estudio especial de las formulas ó modos de dar enseñanza, bien sea á uno ó muchos discipulos, y de las partes, ramos ó materias que esta enseñanza comprende". (1607)

En aquest contexte pedagògic, Laureano Figuerola, presenta la seva obra com a un manual que vol donar a conèixer el que anomena sistemes d'ensenyança, que a continuació intenta detallar.

Aquesta obra resulta bastant completa, al menys com

a guia pels futurs mestres i del mateix mestre, es preocupa de tot el que significava adequació dels diversos sistemes i mètodes d'ensenyament. Ens recorda diversos autors de la seva època que eren utilitzats com a manuals o com a guies per aplicar mètodes. És el cas dels: Iturzaeta, Vicente Naharro i altres.

Del primer cas (Iturzaeta) ens diu:

"Los sistemas son muy pocos, los métodos pueden ser infinitos. Así podremos decir: esta escuela es dirigida según el sistema simultáneo, y se enseña la escritura por el método de Iturzaeta.

No pretendemos que estas sean rigurosas definiciones, pero deseamos que nuestros lectores nos comprendan según la acepción que aquí les damos". (1608)

O bé del segon cas Vicente Naharro, amb la seva obra Nuevo arte de enseñar á leer", (1609) que recorda per qüestionar alguna mena de mestre "que por no tener oficio alguno se meten á maestros del arte de formar hombres...", (1610) la qual cosa ens dona un exemple del que era en realitat el que avui en diríem la professió de mestre i la necessitat de canviar-ho.

Es una obra que no té gaires pretensions, però dins la seva senzillesa resulta atractiva pel seu desg de certs mètodes d'ensenyament. Inicia la seva exposició amb el mètode simultani, concretament amb l'explicitació de quin ha d'esser el local i els condicions, en definitiva d'infraestructura; Disciplina; Distribució del

Temps i el treball a les escoles primàries elementals;
Manera de comunicar i executar ordres. Aquests aspectes
els refereix al mètode simultani. (1611)

Del "Sistema" mutu inicia l'explicació amb els
mateixos termes aplicats al simultani, i afegeix els
Premis i castigs; Exàmens; Classificació de les
diferentes branques de l'ensenyament; Classe
d'Instrucció moral i religiosa; Classe de Lectura; De
Escritura; Aritmètica; Gramàtica; Dibuix Lineal;
Agrimensura; Geografia i Història i Agricultura. (1612)

A continuació ens parla del "Sistema" mixt, que
es limita a comparar, per abstraure avantatges i
inconvenients del simultani i el mutu, i acaba per
proposar:

"Finalmente debemos observar que el sistema
mixto ó la modificación que los otros reciben,
podrá formar infinitas combinaciones, segun lo
exijan los conocimientos de los niños, las
circunstancias de la escuela y la habilidad del
maestro; porque fuere cual fuere el sistema
adoptado, debe considerarse como un instrumento
facil de manejar y no como una cadena á que estar
sujetos el maestro y los discipulos. Es menester
usar de ellos libremente, llegarlos á las
circunstancias y someterlos á las pruebas de la
diferencia diaria. Un maestro inteligente
procurará comprender en toda su estension la idea
dominante de un sistema si quiere practicarlo cual
conviene, y podrá hacerlo dejando intacto el
principio, aunque modifique los detalles.
Empero el sistema mas perfecto de nada servirá á
un maestro ignorante, así como es inutil y hasta
perjudicial un instrumento puesto en manos del que
no conoce el modo de servirse de él". (1613)

En línies generals, cal valorar el llibre de Figuerola per la sistematització que en fa de la classificació dels alumnes i del seu aprofitament, adequació a l'ensenyament dels grups homogenis d'alumnes, proposador d'un cert activisme a l'aula oferint recursos pedagògics per a motivar als alumnes, així com orientacions de tipus organitzatiu per poder dur un control en els centres de matriculació i de l'evolució dels alumnes.

Una característica de la seva aportació és el que pensa dels exàmens, ja que considera que aquests:

"... tienen una grande influencia en los estudiantes, escitan el celo de los niños, mantienen su ardor y tiene al maestro al corriente del saber de cada sección y de cada discípulo".
(1614)

En parla d'un exàmen individual on arribar l'infant a l'escola per poder-lo col·locar dins el conjunt de la classe, i a més considera que hi ha d'haver tres classes més d'exàmens que han de servir per a l'evolució dels alumnes: dos de privats, setmanals i mensuals i un altre general que es dugui a terme dues vegades a l'any. (1615)

De totes maneres, la seva interpretació resulta bastant infelicitosa, degut a que constantment fa referències a la legalitat vigent, que no es pot dir que

la de la llei de 1836, tantes vegades esmentada en el present treball.

En relació al que pensa L. Figuerola sobre els premis i càstics, ell mateix diu:

"La mejor educacion posible seria aquella en que solo se empleara la dulzura, la persuasion y el raciocinio; ¿pero estos medios son suficientes en nuestras escuelas? Desgraciadamente la experiencia demuestra que muy á menudo debe usarse la severidad, para mantener el órden y someter á la obediencia á los caracteres díscolos.

Seria desconocer la naturaleza del hombre, querer evitar á la infancia las desazones y penas inseparables de una organizacion inconstante y caprichosa". (1616)

No són més que plantejaments en favor d'una socialització de l'infant, on l'escola suplesqui les possibles deficiències o mancances que es poguessin produir a la família. L'escola es convertí en una eina de disciplina.

Un altre autor que s'ha de considerar en la mateixa línia que L. Figuerola, per haver estat també alumne de l'Escola Normal Central, és Joaquín Avendaño que, posteriorment a Figuerola, va publicar un llibre de text per l'Escola Normal central: Manual Completo de Instrucción Primaria elemental y superior". (1617) És una obra que es fonamenta sobre altres del seu temps immediat anterior, com afirmaen Horacio Capel i altres:

"El plan y los contenidos de varias materias se basan en obra similar del autor francés M

Lefranc. Los conocimientos de psicología, moral, religión, aritmética, historia y geografía universal, física, química e historia natural se toman de este autor; pero también se utilizan otros autores extranjeros y españoles. Entre éstos se sigue a Rementería Salvá y Martínez para la gramática castellana, además de las normas de la Academia; para la literatura española se utiliza el manual de literatura de Gil de Zárate y para la historia de la literatura a Sismondi. La historia de España se inspira en Mariana y Torenos; en geografía se consulta a Isidoro de Antillón y a José María Flores profesor de la Escuela Normal Central. La física y la química con "apuntes que conservamos de las esplicaciones orales del ilustre catedrático del ramo D. Vicente Santiago Mesarnau", y la historia natural en el manual de Manuel Lucas de Tornos. Para los métodos de enseñanza se basa en las doctrinas de Montsesino, recogidas en los "apuntes de sus lecciones orales" y en el resumen de su Manual de párvulos, empleando también la obra de su compañero laureano Figuerola". (1618)

Éra un llibre que va esser potenciat degut a la manca d'obres d'aquest tipus que hi havia a l'Estat espanyol, fins i tot a l'autor li fou concedida una ajuda per poder-lo redactar. (1619)

La part més destacable d'aquesta obra d'Avendaño és la pedagògica, fonamentada en les teories de Pablo Montsesino. Concepte d'Educació que defensa el desenvolupament de la personalitat de l'home en la seva amplitut, en el sentit en que ho havia fet el mateix Pablo Montsesino de considerar l'Educació com a la facultadina de les tres potencialitats que posseix l'home: física, intel·lectual i moral. Sempre dins el

marc de la teoria liberal de l'educació.

De totes maneres, encara ens trobam als inicis d'aquest liberalisme i J. Avendaño es troba en el límit de la l'etapa que aquí estudiam, ja en parlarem més endavant a les pàgines de l'etapa següent.

Per aquest temps, per a 1845, apareix una traducció feta per un ex-alumne de la Normal central i director de la d'Hosca com fou Mariano Cardenera, (1620) d'una obra de Mr. A. Rendu (fill): Curso de Pedagogia é principios de Educacion pública para uso de los alumnos de las Escuelas Normales y de los maestros. (1621) En aquesta obra a la presentació s'insisteix en el paulatí reconeixement que es dona, de part de l'opinió pública i de la societat en general, de la importància de l'educació i d'impulsar-la. (1622).

Precisament, el traductor, ens fa referència a alguns dels autors que fins llavors havien publicat obres dedicades a la formació dels mestres, com:

"El Manual de párvulos, que revela las mas puras intenciones al mismo tiempo que sabiduria y rectitud de juicio de su autor el Ilustrisimo Sr. D. Pablo Montesino, á quien tanto se debe en los progresos de la educacion primaria, es una de ellas; y otra, el Manual completo de enseñanza simultánea, mútua y mixta escrita con entera claridad y acierto por nuestro condiscípulo y amigo el Sr. D. Laureano Figuerola. A éstos puede añadirse el que está publicando el Sr. maestro de la escuela normal central el Sr. D. Joaquín Avendaño, Manual, que á juzgar por los talentos

del autor, y por la parte de su trabajo que ha visto la luz pública, no puede menos de satisfacer los deseos de los inteligentes". (1623)

Aquesta obra pretén ésser un Manual de Pedagogia per a les Escoles Normals, i la seva estructura està dividida en dues parts, una dedicada a l'educació, i l'altra a la instrucció, com el mateix autor indica:

"Empezamos por la educacion por ser la parte mas importante, pues que forma la conducta moral para toda la vida, y porque a los alumnos de las escuelas normales les sera más fácil comprenderla que no los métodos de enseñanza á que no estarán aun acostumbrados. Hemos tratado sucesivamente de la educacion fisica, de la educacion intelectual y de la educacion moral y religiosa. Despues de identificar los medios para conocer y formar las facultades, hemos investigado el modo de aplicarlas á los diferentes ramos de enseñanza. Hemos preferido los métodos que ademas de instruir tienen por objeto desenvolver y ejercitar todas las facultades del entendimiento y del corazon, bien penetrados de la verdad de que la instrucccion adquirida vale poco cuando no tiende esencialmente á desarrollar el entendimiento y á disponerlo para aprender mejor despues; y sobre todo, que la instrucccion tal vez, es mas perjudicial que útil cuando no se hace servir para la educacion moral". (1624)

El curs de Pedagogia té un capítol preliminar on es resalta la importància i dignitat de les funcions del mestre, així com les qualitats de que ha de gaudir. (1625) Però a on comença les seves reflexions pròpiament és a partir de quan es planteja que és per a) Educació, la qual diferencia de la Instrucció i planteja el seu objecte. Per a) Kondu nes afavoreix millor a la

Instrucció que una Educació esmerada. Respecte a l'objecte de l'Educació assenyala:

"Y para que esta primera educacion llene el grande objeto que se propone, debe dirigirse al hombre por completo: para corresponder verdaderamente á los designios del criador, debe ejercer su accion sobre cada una de las partes de este ser completo, y no debe descuidar ninguno de los dones que el autor de todas las cosas ha prodigado al hombre". (1626)

Ànima i cos són els dos elements a desenvolupar per l'educació. De tot això es dedueix que les parts principals de l'Educació: Educació del cos o Educació física; Educació de l'Ànima sensible é intel·ligent, o educació estètica i intel·lectual. Educació de l'Ànima dota de llaire voluntat o educació moral. (1627)

Respecte a la Instrucció, que fonamenta en els sistemes i mètodes d'ensenyament, on es dedueix un principi general important: l'èxit d'una bona ensenyança no depèn únicament dels coneixements del mestre:

"...para comunicarlos con fruto es preciso que enseñe con rigurosidad y ajustándose á principios fijos y seguros, porque sino se extraviará de los niños siguiéndole en un camino que el mismo recorre á ciegas". (1628)

Per altra banda els temes que tracta en relació a la Instrucció resulten molt semblants als de Fiquraia, si importa amb un llenguatge més senzill i comprensible, si bé resulta més general. En síntesi, referent als mètodes, diu:

"Lo mejor sería que pudiera emplearse el sistema de enseñanza mútua para los primeros elementos y el simultáneo para los grados superiores de la instrucción. Pero aplicándose á desenvolver, á organizar un buen sistema mixto ó simultáneo-mútuco, susceptible por naturaleza de presentarse á toda especie de mejoras, se tendrá el medio de que el maestro pueda constituir un sistema aplicable á todas las exigencias, tanto considerado bajo el punto económico, como por lo que respecta á la educación". (1629)

Curiosament acaba el seu llibre dedicant-lo a la disciplina i l'ordre a la classe i a l'escola, per poder aconseguir una educació completa, i assegurant l'òrde material el mestre aconseguirà un òrde moral i intel·lectual. (1630)

Per tenir una relació dels llibres que en aquella temps s'utilitzaven, tant a les escoles primàries com a les Escoles normals, cal consultar la relació comentada que Laureano Figuerola ens fa a: "Biblioteca de las Escuelas ó Colección para uso de maestros y discípulos", (1631)

Per exemple i entre altres, de Pedagogia assenyala el: Manual completo de enseñanza simultánea, mútua y mixta, pel mateix Figuerola, 2ª edició llibreria Mateiso 1847.- Manual para los maestros de las escuelas de párvulos. Madrid, Imp. Nacional-1840.- Ensayo general de instrucción física, moral é intelectual, per M.A. Julien de Paris, traduït per José Maria Lavié i José

Hernández. València-1840.- De la perfeccion moral ó de la educacion de si mismo, pel Baró de Gerardo, traduit per Daniel O'Rian. Sevilla 1841.- De la instruccio pública en Francia. Ensayo sobre su estado en 1838, per Pere Felipe Monlau. Barcelona-1840.- el B.O.I.F.- "La Educacion, periodico que publican los alumnos de la escuela normal".- Etc, a més dels clàssics Bell i Lancaster, Pestalozzi, Locke, etc. (1632)

De mètodes de lectura: Silabario de Vicente Naharro.- Método práctico de enseñar á leer ó primer libro de lectura despues del silabario, Per V. Naharro.- Teoria de la lectura, per José Mariano Vallejo.- Clave de ejercicios del J.M. Vallejo.- Caton de Seixas.- Caton de Victor Lana, director de l'Escola Normal de Zaragoza.- Coleccion de carteles per Odon Fodil, ex-alumne de l'Escola Normal central i director de la de Lleida.- etc. (1633)

Obres de lectura i moral: Catecismo de doctrina cristiana del P. Gerónimo Ripalda.- Catecismo de la doctrina cristiana per l'Abad de Fleury.- Catecismo de las fiestas de la Iglesia per Amet.- Catecismo Histórico per l'Abad de Fleury.- La religion demostrada al allance de los niños per Jaime Balmes.- El libro de los niños, per Francisco Matínez de la Rosa.- Antonio y Eva, de los

niños mendigos, per Ramon de la Sagra.-Los niños pintados por si mismos, "acomodado al español", per Manuel Benito Aguirre.- Robinson Crusoe per Campe, traduit per Manuel Benito Aguirre.- Catecismo político de los niños, Manuel Benito Aguirre.- Juanito, "obra elemental de educacion" Tom I.- Etc. a més de "Fábulas" de Samaniego, Iriarte, Florian Esopo, etc. (1634)

Escritura: Arte y muestras de Torcuato Torio de la Riva.- Arte y muestras de José Iturzaeta.- Coleccion de grandes muestras per José Iturzaeta.- Coleccion de todos los caractères europeos. (1635)

Aritmética: Aritmética de los niños, per José Mariano Vallejo.- Aritmética de Torio.- Tratado elemental de Aritmética per Lorenzo Alemany.- Manual de aritmética para niños y niñas, per José Oriol i Bernadet.- Etc. (1636)

Gramática: Compendio de gramática castellana per Luis Mata y Araujo.- Lecciones elementales de gramática castellana, per Eugenio de Equiaz.- Definiciones gramaticales de Benito Aguirre.- Tratado de ortografía, per Torcuato Torio de la Riva.- Ortografía de José Iturzaeta fili.- Ortografía de la Academia española, darrera edició.- Compendio de la gramática general, de Vicente Salva.- Curso Elemental de Filosofía per Martí

d'Orsala.- Etc. (1637)

Geometria i Dibuix lineal: Geometria d' Andrés González Ponce.- La geometria enseñada á los niños, per Benito de Cerceda.- Dibujo industrial per Isaac Villanueva.- Elementos de geometria y dibujo lineal para uso de las escuelas primarias, per José Oriol y Bernadet-Barcelona 1840.- Tratado elemental completo de dibujo lineal con aplicaciones á las artes, José Oriol y Bernadet-Barcelona-1841. (1638)

Geografía é Historia: Geografía para niños, per Andrés González Ponce. ("Para los profesores residentes en las cuatro provincias de Cataluña es además indispensable un Diccionario catalan-castellano y viceversa...").- Lecciones de geografía per Iriarte.- Elementos de geografía astronómica en veinte lecciones, Pedro Felipe Monlau.- Lecciones elementales de geografía para niños, per Carlos Carreras de Urrutia-Barcelona-1832.- Elementos de Cronología para uso de escuelas y colegios, per Pedro Felipe Monlau-Barcelona-1841.- Primeras nociones de cronología y de historia, traducidas per José Segundo Flores.- Compendio de la historia de España, per Alejandro Gomez Rando.- Lecciones instructivas sobre la historia y geografía, per Tomas de Iriarte.- Compendio de la historia de España, José

Piñós-Barcelona-1842, (1639)

Nocions de Física i Història natural; Juanito Bon, tom. (1640)

Resulta una relació bastant completa pels temps que corrien, i es veu que Laureano Figuerola estava informat de les possibilitats que hi havia per formar una biblioteca d'aquestes característiques, i que reflecteix quins són els llibres que es podien utilitzar en aquesta etapa.

Per acabar aquest apartat ens podem referir a un comentari que A. Gil de Zárate va fer respecte a les circumstàncies que determinaren aquests inicis de que parlem. Després d'indicar que el tema de la llibertat d'elecció en els llibres de text és un tema vital per a l'ensenyament i considerar la llibertat absoluta d'elecció com una exageració, indica:

"Si aquel es favorable a la uniformidad de la enseñanza, tambien la hace estacionaria é infecunda. El segundo ha tenido inconvenientes: por una parte muchos maestros, apegados a la rutina, han aprovechado la libertad que se les daba, para no usar en sus escuelas más que los antiguos libros é que estaban acostumbrados, negándose á toda mejora; por otra, algunos, abusando de esta misma libertad, han adoptado obras poco á proposito para los niños, é convertido tan delicado asunto de corpe grandera. Para evitar los dos extremos, para conciliar la libertad y el progreso con las liberas que justamente deben imponer la moral y las experiencias literarias, se manda que los profesores eligiesen los libros de texto entre los comprendidos en una

lista aprobada por el Consejo de Instrucción pública, aumentándola indefinidamente conforme se escribiesen otras nuevas que habrían de sujetarse á la misma aprobacion. La formacion de esta lista exigia se revisasen todos los libros existentes con destino á la enseñanza primaria; trabajo largo y penoso que preparo una comision nombrada á tal efecto, y á pesar de la cual, publicada la lista, fué preciso excluir de ella algunos libros que contenian defectos esenciales. Posteriormente se creyó necesario rehacer este trabajo, encargándoselo á la seccion correspondiente del Consejo, auxiliada de personas inteligentes; pero al tiempo de salir yo de la Direccion, aun no se habia concluido". (1641)

Surprenentment la crítica de Gil de Zárate resulta bastant radical i no conclou de manera gaire positiva en les seves observacions respecte als llibres text, ja que considerava que, malgrat els raonables avanços de la reforma a la Instrucció, la realitat era que:

"... ha hecho salir á la luz infinidad de obras nuevas, las unas excelentes, per otras muy malas, entre ellas mucha gramática extravagante, mucha aritmética mal pergeñada, mucha geografía inexacta, mucho libro de lectura ridicula, insustancial ó de moralidad dudosa, y sobre todo mucha traduccion detestable. Pero en medio de esto se ha adelantado; y luego que ese farrago inmenso esté depurado por lo ilustrado exámen del consejo, la instruccion primaria dejará poco que desear en punto tan importante". (1642)

Així i tot hi veu dificultats per aconseguir un índex de lectura all, ja que l'ambient familiar no hi ajudava gaire a assolir-la que, fins i tot, hi havia ocultos. Un exemple hi havia un exemple d'un llibre del que l'únic propietari era el mestre. L'abandó era

bastant accentuat. (1643)

És evident que la preocupació per possibilitar una millora en els llibres de text hi era, però l'esforç centralitzador era insuficient per controlar un retard bastant notable, qüestió que dificultava el desenvolupament de la Instrucció primària. El mateix A. Gil de Zárate considerava que la centralització, referent als llibres de texts, no havia de mirarse amb una plena uniformitat sinó en la diversitat, ja que l'absoluta uniformitat paralitza, fins i tot significa la mort de la seva funció. La varietat i la diversitat han d'enriquir la uniformitat a la Instrucció pública, que s'aconsegueix, a través d'aquesta, amb uns bons programes. (1644).

La mesura de la llibertat de text relativa no era sinó un intent de potenciar un estalvi als mestres per poder utilitzar el que ja tenien abans i així continuar amb la seva labor sense cap despesa.

La reforma avançava molt lentament i els llibres de text no hi fugien d'aquelles característiques o circumstàncies que endarrerien el procés de canvi que, en definitiva, quedaven en el paper i no sempre es plasmaaven a la realitat.

2.3.3. Educació, Llengua i Cultura. La Castellanització a conseqüència de la uniformització i centralització de l'Estat i de l'Educació.

Quan Francesc Ferrer i Gironès ens parla de l'ensenyament sota el règim de Ferran VII, al mateix temps ens assenyala una circumstància bastant reveladora del que serà posteriorment la problemàtica de la llengua catalana en el seu tractament oficial, ja que ens diu al respecte:

"...època en què es viu l'ensorrada de l'Antic Règim i el romanticisme predomina, ens trobem davant una paradoxa: els liberals catalans s'inclinen cap a les solucions polítiques unitàries mentre que els sectors realistes desenvolupen cada vegada més el sentit "provincialista". Però a Madrid, pel que respecte a la nostra llengua, tant fan els uns com els altres.

En pujar al poder els liberals, l'any 1820, es va crear un departament específic per a l'educació que s'anomenà Direcció General d'Estudis i es posà en funcionament el Pla d'Ensenyament del 29 de juny de 1821, conegut també pel Pla Quintana, nom del poeta Manuel José Quintana, que l'elaborà. Aquest pla no parla en cap moment del fet lingüístic peninsular i obliga que tot l'ensenyament pagat per l'Estat sigui "uníforme", o sigui, en castellà". (1645)

Però això només era el principi d'una filosofia oficial en favor de la uniformització de l'ensenyament, com a requisit per aconseguir un estat cohesionat a què, en tot cas, la llengua, en principi, només n'era un símbol, o més ben dit un simple esglaó per consolidar una estructura centralista, el que no vol dir que s'aconseguís.

Josef Moscoso de Altamira, que havia signat el Pla de 1821, el 1834 era Ministre de l'Interior i d'ell depenien els afers educatius, concretament en el que es referia a la Instrucció primària, va reproduir a la seva "Instrucción para régimen y gobierno de las escuelas de Primeras letras del Reino" el "Plan y Reglamento de Escuelas de Primeras Letras del Reino" del 16 de febrer de 1825, (1646) que en els seus articles 14 i 15 s'obligava a que l'ensenyament i l'ortografia fos la de la llengua castellana. (1647)

Recordem aquí que el "Pla Calomarde", feia poc temps signat, era una mostra més de l'absolutisme ferrandi i absolutament antiliberal, període conegut com la dècada ominosa. El punt clau d'aquest Pla era el seu article 1er., que deia:

"El plan literario de estudios, y el arreglo general de gobierno interior y económico y de disciplina moral y religiosa serán uniformes en todas las Universidades de la península é islas adyacentes, salvo excepciones que se expresarán en esta Ley". (1648)

Malgrat només fos referit a les Universitats, representava tota una filosofia educativa de la que pobles i llocs posteriors se n'escaparien, l'uniformisme educatiu.

Per exemple, es és veritat que el Pla de 1825 i el Reglament de 1826 tenien influències de l'informe

Quintana, no fugien de la filosofia política de Calomarde, centralista i uniformitzadora. (1849)

Dic tot això perquè, a partir de 1834, i malgrat presidís el govern central el moderat Martínez de la Rosa i amb l'Estatut Reial recentment aprovat (10 d'abril de 1834) Javier Moscoso havia substituït a Javier de Burgos, per tant l'esperit uniformitzador i centralista continua. Per altra banda d'altres aspectes de la construcció de l'administració a l'Estat centralista ja n'hem parlat. De totes maneres cal indicar que Javier de Burgos era el que havia donat les primeres passes per conduir el liberalisme cap al centralisme durant els inicis de la Regència de Maria Cristina, centralisme que, passa a passa, s'anava consolidant, si bé no sempre amb la intensitat desitjada pels poders que controlaven l'Administració.

En aquest ambient són substituïts els subdelegats de Foment (una vegada desaparegut el Ministeri de Foment) pels Governadors civils. És així que la problemàtica no es viuria només a través de la centralització unidireccional directament emanada del poder centra. Aquesta estructura centralista en que es fonamentava l'Administració i el sistema escolar que es volia construir, propiciava que autoritats, com el

Governador civil de les Balears, Guillem Moragues, publicà un article d'ofici al "Boletín Oficial de Mallorca" en que es comunicava:

"desde este día queda á mi cargo la presidencia de la Junta inspectora de las escuelas de esta Capital y provincia. Y comunico, por medio de este periódico oficial, á todos los ayuntamientos y demas corporaciones y autoridades á quien corresponda su conocimiento". (1650)

El que significava que poc després podria publicar el següent escrit, per altra banda molt representatiu del que serien els plantejaments oficials en relació al tema de la llengua a la Instrucció primària, ja que deia:

"Con el provechoso objeto de generalizar la inteligencia del habla del castellano y el uso de este idioma nacional, está mandado en diferentes Reales órdenes que así en la correspondencia oficial como en todas las escuelas se hable el castellano; y teniendo noticia de que en algunos establecimientos de enseñanza de esta provincia no se cumple con la puntualidad debida tan sabia y útil determinación, reencargo muy especialmente á sus directores y preceptores cuiden con eficacia de la observacion de aquellas disposiciones procurando que los alumnos hablen siempre en dicho idioma, pues de lo contrario procederé á la adopcion de medidas capaces de remediar el abuso que observe" (1651)

Es veu, però, que l'esperada centralització i uniformització no acabava de donar els fruits que es pretenien, perquè poc temps després i a nivell d'Estat, el periòdic "Eco del Comercio" del 7 de gener de 1855 es queixava de les dificultats que hi havia per implantar

els canvis que havien d'impulsar la reforma del sistema escolar, ja que es creia amb l'impuls possible de la uniformització amb aquests plantejaments:

"El ministerio de lo interior es el que está destinado á dar este impulso y á producir tan ventajosos resultados. Como la enseñanza pública entre nosotros no recibía hasta ahora este impulso de un centro único, sino que estaba repartida entre los diferentes ministerios, faltaba aquella union necesaria para dirigirla toda á la vez á los fines que debe proponerse ...

Sin embargo es preciso confesar que hasta ahora no se han sentido los efectos de este nuevo y provechoso arreglo, y la parte de la instruccion pública, si se exceptua, como ya hemos dicho algunas providencias tomadas en favor de la educacion primaria, se resiste aun mas en todos los demas ramos de la paralización que tiene embargados á cuantos componen el ministerio de lo interior ...". (1652)

La fe en el procés de centralització del sistema escolar estava servida, però també és veritat que aquest procés iniciat a partir del restabliment de la Direcció General d'Estudis per Reial decret de 25 de setembre de 1834, no va tenir gaire vigència i que les comissions provincials encara no estaven totes constituïdes a 1835. Per això és normal que encara la Reial Órdre de 21 d'octubre de 1834: "Instruccion para el régimen y gobierno de las escuelas de primeras letras del Reino". (1653) volgués reorganitzar aquesta estructura, però en el que fa a la llengua es limitaren a reproduir el que hi havia al Pla Calomarde de 1829,

anteriorment esmentat, degut a que els integrants de la comissió per a la seva redacció eren defensors d'una política per a la Instrucció primària semblant a la de l'Estat francès. (1654)

Per altra banda i per resumir la situació legal en que es trobava la llengua a l'escola en aquells moments, podem reproduir unes paraules de Jordi Monés i Puig-Busquets, que ens l'expliquen:

"Pot ser caldria puntualitzar que la legislació del segle XIX, des de la llei d'Escoles del regne de 1825 fins a la llei Moyano de 1857 i el seu reglament posterior, passant per la llei d'Ensenyament Elemental del 1837, a més d'altres reials decrets i ordres ministerials, no fa cap referència a la llengua d'escolarització, perquè és obvi que, des de la perspectiva legal, des del 1768 només hi havia una llengua d'escolarització, el castellà, considerat com a l'única llengua de cultura. Si trobam alguna prescripció legislativa respecte a les qüestions de llengua, és per fixar qüestions gramaticals, programes, horaris, etc, però sempre fa únicament referència a la llengua castellana". (1655)

De totes maneres normativitzar exclusivament tenint present la llengua castellana implicava una protecció i una situació de privilegi per davant les altres llengües de l'Estat espanyol, i malgrat es coneixés una resistència socio-política en favor de l'ús del català. (1656)

La problemàtica no venia marcada només pels imperatius legals de potenciar a ultrança la llengua

Castellana, sinó també pel paper que jugaven certs llettraferits en favor del castellà, directament o indirectament lligats amb l'educació. Un exemple d'aquesta qüestió és el projecte de confeccionar un Diccionari "mallorquí-castellano" i una "Gramática de la lengua mallorquina", presentats a la Societat d'Amics del País de Mallorca el 1835 per eliminar, fins on fos possible, el dialecte mallorquí. (1657)

Sabut és que el paper de la Societat Econòmica fou a favor de la castellanització des d'un principi, ja que es considerava que a través de les escoles de primeres lletres i de la instrucció en general, per exemple, es podria aconseguir la castellanització de les capes de la societat més joves especialment de la gent menuda, i a més, entre altres coses respecte als coneixements, material i fins i tot en relació a les despeses, tendrien manca de dificultats per impulsar aquesta dinàmica castellanitzadora.

Aquest interès per a fer aprendre el castellà a la gent menuda de la Societat Econòmica es remunta al temps de la Il·lustració durant la darrera part del segle XVIII quan crearen tres escoles de primeres lletres per facilitar l'accés a la cultura a les capes dominants de la societat i sense arribar a ésser tan populars com a

per captar capes de la societat ciutadana per poder impulsar del tot la definitiva castellanització. En aquestes circumstàncies hem de tenir present que els elements que composaven la Societat Econòmica Mallorquina representaven una minoria, les capes de la població dominants. Com a hereus de la Il·lustració eren botifarres, clergues il·lustrats, representants de la burocràcia de l'Administració i de la Justícia, elements tots ells molt allunyats de la resta del poble. Eren els senyors de Ciutat enfront dels artesans i els pagesos de la part forana.

Per altra banda, la circumstància de que a l'illa s'hagués de passar de cop i volta a la llengua castellana, almenys de manera oficial i segons el criteri uniformitzador de la monarquia borbònica, no els havia donat prou temps per programar d'una manera adequada la seva implantació segons els seus objectius, més que deculturalitzadors aculturalitzador, mitjançant la llengua castellana.

Però el paper d'aquesta Societat Econòmica més endavant amb els seus ideals del despotisme il·lustrat i reformistes, es va convertir en la defen-

sora d'una Educació elitista, amb la idea que hi hauria dos tipus d'educació: una per a la gent de la noblesa i les classes acomodades i l'altra pel poble ras. Si les escoles de primeres lletres, en principi, estaven destinades a les classes populars, ben aviat es convertirien en un element castellanitzador d'una minoria i, la veritat, no per molt de temps.

Es així que Bernat Sureda ens explica:

"Les Escoles de Primeres Lletres de la Societat Econòmica tancaren les seves portes, una rera l'altra, durant el segon quart de segle XIX, fins que, el 1835, només en funcionava una, on hi havia hagut l'edifici de la Universitat Luliana". (1658)

Però la pretensió d'alfabetitzar en la llengua castellana ni era. A les Escoles de la Societat Econòmica era utilitzada per a aquesta tasca la cartilla de Palomares, que es va millorar i revisar.

Des de 1821 la Societat Econòmica tenia ja molts pocs mitjans econòmics i li costava continuar amb el manteniment de les esmentades escoles, com ja hem indicat a 1835 només en funcionava una que a 1845 va passar a dependre de l'Administració central degut a la uniformització de sistema educatiu a partir de Pla Pidal-Gil de Zárate.

L'ascensió liberal-burguesa va afavorir, en el cas de Mallorca, la castellanització en el sentit que ens indica Alexandre de Laborde quan afirma:

"Les persones distingides, burgesos, homes de negocis, comerciants, i mariners parlen la llengua castellana; però entre la resta dels insulars nom hi parla un llenguatge, sense dupte corruptut de mots d'altres,

que és argot del qual seria difícil discernir l'origen ..." (1659)

Aquest ascens de la castellanització seguia essent una qüestió distant del poble, ja que una part de la classe dominant parlava el castellà perquè s'havia convertit al liberalisme moderat i això es veia per part del poble com allunyat dels seus objectius i possibilitats. A més, a l'illa el 75 % de la població era analfabeta i, per tant, la castellanització no els arribava.

La xarxa de lleis d'ensenyament, defensora del principi d'uniformitat i centralització, ja per manca de mitjans, o bé per la manca de l'element humà, no va tenir les repercussions immediates que els liberals, en línies generals, esperaven.

Això, naturalment, va repercutir a la no immediata eficàcia de la castellanització. Hem de pensar que en el temps que estudiam es donava ja per un altre element: la premsa, malgrat en el cas de Mallorca els lectors fossin una minoria en el conjunt de la seva població, el procés continuava.

Molt pocs articles es publicaven en català i en favor del català.

És el moment considerat, també, com l'inici de la Renaixença i alguns periòdics de Barcelona publicaren qualche article en favor de la llengua catalana com és el cas d'"El Vapor" quan publicà "Cda a la Pàtria" d'Arribau a 1833, com ja hem indicat. Un altre exemple és el produït a "El Guardia Nacional" a 1838. (1660)

La societat econòmica mallorquina decideix adoptar la "Proposición... para la formación de un Diccionario Mallorquin-Castellano", i estava disposada a oferir la seva col·laboració amb els següents punts:

1º. Se invitará a treinta ó mas sujetos, parte de dentro y parte de fuera de la sociedad para contribuir á la formación del DICCIONARIO MALLORQUIN-CASTELLANO.

2º. Al invitarlos se les pasará una copia de esta instruccion.

3º. Se les pedirá que se sirvan manifestar desde luego su aceptacion o no aceptacion, y aceptando, concurrir en el dia que se fije á la sala de juntas de esta Sociedad para sortear la parte de Diccionario en que cada uno haya de trabajar, distribuirse la correspondencia de vocablos técnicos, convenir en la ortografia y nombrar tres ó mas entre ellos encargados de revision de los trabajos particulares.

4º. La primera operacion es buscar los equivalentes mallorquines de todos los vocablos del Diccionario de la Academia española y distribuirlos por las letras del alfabeto.

5º. Cada individuo se encargará por suerte de una letra ó parte de ella, distribuyendose las partes del Diccionario de la Academia.

6º. Cada uno deberá formar un cuaderno en blanco in folio, destinando una hoja á cada letra del abecedario, excepto las letras a, c, e, p, s y la que se traduzca, á las cuales se le destinaran dos ó mas hojas.

7º. En cada hoja del cuaderno se señalaran todas las combinaciones que la letra de aquella hoja pueda tener con vocales y consonantes que la sigan, dejándose el prudente espacio a cada combinacion para irlos llenando ..." (1661)

La pretensió de la societat era clara ja que:

"La Sociedad deseosa de contribuir por su parte á la generalizacion del habla nacional entre nosotros y á la desaparicion en lo posible del dialecto mallorquin á lo menos en el trato de las personas cultas, lo cual mira como un paso hácia la mayor civilizacion de la provincia, como un lazo mas estrecho de fraternidad con las otras del continente y como la adquisicion del instrumento necesario para aumentar los conocimientos

útiles y brillar los ingenios baleares; á resultado ofrecer un premio que está ya anunciado, en favor del que trabaje una gramática castellana adaptada al uso de estos isleños; y al mismo tiempo emprender la orrmacion del Diccionario mallorquin-castellano, invitando á esta obra importante á las personas que por su dote y circunstancias, á consideraco á propósito para este trabajo ..." (1662)

Aquest oferiment anava signat pel secretari de la societat Jaume Pujol l'1 de maig de 1835. El dossier d'aquest projecte constava de tres parts: la carta de presentació de Jaume Pujol, la proposició feta d'adopció per la societat i l'ortografia que es proposava "para arreglarse á ella los que trabajen en la formacion del Diccionario mallorquin-castellano". La primera reunió fou convocada pel 15 de maig de 1835: "para ordenar y convenir la ortografia...". Cal recordar que Jaume Pujol va esser l'autor de l'article: "de los dialectos considerados con relacion á la literatura", (1663) sense signar a la publicació periòdica "La Palma", el 8 de novembre de 1840. Deia que "El dialecto balear" o "Idioma mallorquin", (1664) només té un lloc distingit en els museus i cal fer-lo desaparèixer i donar-li el "llarg adóu". Calia "vulgarizar á todas las clases de la sociedad la lengua castellana" com es feia a València i al Principat. (1665) Només llavors es podria convertir en un vertader instrument polí-co-cultural d'uniformització, perquè així afectaria a totes les capes de la societat i es convertiria en un instrument no tan sols d'aculturació sinó de poder.

Per altra banda la nova estructuració centralista de l'Estat es deixava sentir paulatinament. Tant és així que l'esmentat Guillem Moragues, primer governador civil, designat l'any 1834, fou:

"... dos anys després nomenat president de la Diputació Provincial i tractà d'accelerar la castellanització per mitjà de l'administració i l'ensenyament. Va comptar amb la col.laboració de la Societat Econòmica d'Amics del País, que llança una campanya a favor de l'ús exclusiu del castellà que no reeixí, però posà de relleu la submissió provinciana del sector il.lustrat de la noblesa mallorquina relacionada amb els interessos comercials, sector que s'havia integrat en el partit moderat". (1666)

Era una època de ressorgiment econòmic i cultural, era l'herència il.lustrada en el camp de l'educació que s'intentava fer realitat. Tant és així que el 1836, amb la creació de l'Institut Balear, es feien realitat les idees que Jovellanos havia recomanat a la Societat Econòmica, d'acord amb els postulats pedagògics de Condorcet : una educació capaç de formar homes útils i bons ciutadans. Era també un intent d'incorporar a l'educació dels individus les ciències experimentals, les llengües modernes. Era fomentar el progrés en l'educació.

L'educació era un reflex de les posicions que anava escalant la nova mentalitat burgesa. Els liberals de la línia moderada i els individus de la Societat Econòmica dominaven la situació. Però, malgrat les intencions educatives fossin molt avançades, el pla d'estudis resultant de l'Institut Balear no va fugir de les llengües clàssiques ni de la religió, i la qüestió de la llengua i la cultura de Mallorca no va quedar reflectida

tal com indicava Jovellanos en el seu Projecte, i si que figurava l'assignatura "humanidades castelhanas" (1667) que donava continuïtat a la castellanització.

Per entendre el significat i la importància de l'Institut Balear, ens hauríem de remetre a les indicacions i a l'anàlisi que ens fa del tema Antoni J. Colom, sobretot quan diu:

"...en definitiva, l'Institut creà el segon ensenyament en un sentit plenament identificat amb l'actual batxillerat i amb una doble funció: possibilitar l'accés a l'ensenyament superior i elevar el nivell mitjà de la cultura". (1668)

Però aquests plantejaments no duraren gaire perquè altres interessos guanyaren posicions a les directrius de l'Institut, o més d'haver-se d'emmotllar a les lleis de l'Estat espanyol a partir de la Llei Pidal-Gil de Zárate de 1845, i no diguem a partir de la llei Moyano de 1857, que va determinar la centralització del sistema educatiu per facilitar el seu control i desenrotllar la ideologia burgesa d'una manera més ferma.

Cal afirmar des del punt de vista de la llengua que sorgiren de les seves aules un nombre considerable de literats que feren possible el moviment de la Renaixença a Mallorca, enfront de les idees dels fundadors de l'Institut, els socis de la Societat Econòmica de Mallorca, dinamitzadors de la castellanització.

El Govern Superior de les illes, presidit pel governador, Guillem Moragues, respecte a la repressió de la nostra llengua, va manar:

"Considerando que el ejercicio de las lenguas científicas es el primer instrumento para adquirir las ciencias y transmitir las, que la castellana, además de ser la nacional, está mandada observar en las escuelas y establecimientos públicos, y que por haberse descuidado esta parte de la instrucción en las islas viven muchos oscuros talentos que pudieran ilustrar no solamente a su país sino a la nación entera ...". (1669)

Pensem que aquest mateix senyor presidia el 2 d'octubre de 1835 la Junta directiva de l'Institut Balear, col·laborant amb ell la Societat Econòmica.

En aquesta època, ja definitivament desapareguda la Universitat, sorgeix una nova institució a Mallorca el 1842, que representa l'esperit imperant arreu de quasi tot l'Estat espanyol, l'Escola Normal de mestres o "Seminario Normal de Maestros" de Balears.

En aquesta escola forçat s'havia de reflectir la voluntat de la "burguesia" liberal d'aconseguir una educació segons les necessitats del seu model, perquè si s'aconseguia formar mestres adients a la nova mentalitat, s'aconseguiria educar als nins en la ideologia en el poder, en aquest cas la liberal, d'un matís o l'altra.

Per arribar als seus objectius es proposava el mètode d'ensenyament mutu, de Bell i Lancaster, segons les oficials emanades de l'Escola Normal central de Madrid, fundada a 1838.

A l'Escola Normal de Balears es va utilitzar la llengua oficial, que era la castellana, qüestió que mai no fou posada en dubte, i que era recolzada per exemple per

En aquest mateix temps és factible recordar el que ens diu Bartomeu Barceló de la política de Mallorca per globalitzar el tema:

"A partir del 1840 la vida política de Mallorca, nascuda de les abans esmentades lluites entre absolutistes constitucionals, es caracteritza pel seu mimetisme envers a les tendències ideològiques de la Península i per ésser patrimoni d'una oligarquia caciquil de matisos liberals moderats, s'accentuà la provincialització i amb ella la catellanització de l'illa". (1670)

Si bé alguns personatges comencen a reivindicar la nostra llengua, el català, malgrat no sempre fos amb plena consciència del seu valor.

Aquí es poden recordar les paraules de Josep Melià quan parla de la Renaixença a Mallorca i diu:

"En la isla, además, los condicionamientos geográficos habían mantenido la lengua en un mayor estado de pureza, y la tradición literaria apenas se había interrumpido. Pere d'A. Penya y Thomas Aguiló escribieron notables poemas en catalán antes de 1840". (1671)

Però per altra banda el mateix Josep Melià ens indica que la llengua havia caigut, per part dels literats més refinats, en un abandó del català. (1672) I fins i tot és veritat que no és estrany:

"...doncs, que quan Penya donés a conèixer, el primer pic, una de les seves composicions en mallorquí, la gent ho rebés amb un esplet de rialles. I no obsta el fet de la riallada es produís anys abans de l'aparició de la Palma, car encara que En Penya fos posat en ridícul l'any 1835. En Marian Aguló va correr idèntica aventura quan va manifestar la seva primera edhseió a la llengua vernacle. La situació, doncs, era més aviat tristota i acomplexant". (1673)

Tampoc no és estrany, amb aquest ambient degradat per al

català de Mallorca, per exemple que Jaume Cabanelles arribàs a publicar a 1842 "l'Exotique" en francès, perquè era una llengua més refinada fins i tot que el castellà, aquesta era una revista literària que també publicava notícies de tipus cultural, entre altres la de la inauguració de l'Escola Normal de Balçars. (1674)

La interpretació que Antoni Artigues ens fa de la situació de la llengua és més radical, tant és així que quan parla de la Renaixença ens diu:

"Així i tot, els notables (terme usat per Il·luis V. Aracil) mallorquins continuaren en la tasca deculturadora, i també els romàntics mallorquins, que se limitaren a l'amor simbòlic. Tomàs Aquiló, regidor de Ciutat, considerat dins l'hagiografia catalana com el pare de la Renaixença a Mallorca, féu traduccions i diverses obres d'història i de poesia; quasi tota la seva producció, però, és en castellà, tret d'algunes obres literàries de marcat caire popular; "La Palma", feta el 1840-41 amb Quadrado i Montis, assenyala, en castellà (llengua habitual de la revista), com a principi "el color indígena que nos proponemos dar al anunciado periódico". Jovellanos fa propostes de futur dignes per a la llengua catalana, els "nostres" notables i "reinaxentistes" fan folklorisme i indigenisme". (1675)

A continuació interpreta que les circumstàncies que es donaven en aquells moments ofereixen elements suficients per parlar de deculturació consensuada. I assenyala que és en aquest context que s'inaugura l'escola Normal en col·laboració amb l'Institut Balear. També considera que aquestes circumstàncies l'haurien pogut fer el centre difusor, i creador, de cultura i de llengua catalana i va esdevenir, en bona part per voluntat pròpia dels dirigents mallorquins, en un focus importantíssim de deculturació. (1676)

Per altra banda i des del punt de vista sociològic i antropològic, és un procés normalment detectat, i es dura terme quan una cultura incideix a una altra en un sentit de dominància, iniciant l'intent d'aculturació i de superació fins i tot de desaparició. És el cas de la cultura castellana amb la catalana de Mallorca. (1677) Fenomen que es dona en el conjunt dels Països Catalans. (1678)

Al menco això explica el procés de provincianització, i la culminació del projecte de la Societat Econòmica d'Amics del País de Mallorca, que no s'adequava completament a les idees de Jovellanos quan havia participat, d'alguna manera, en el concurs per a la creació d'un Seminari de Nobles, que es va concretar amb la creació de l'Institut Balear a 1836. Jovellanos havia proposat als voltants de 1802 que els continguts de l'ensenyament estassen formats per: ciències exactes, llengües modernes i llengüa de Mallorca, que figurava a un lloc preferent. (1679)

Una de les dificultats que es va tenir en el Pla d'estudis de l'Institut Balear, per assumir el programa de Jovellanos, va esser la llengua, ja que en el seu primer reglament de l'Institut a 1836 es prohibia que els alumnes parlassin el català. (1680) I a 1837, com és sobradament conegut el Cap polític de les illes, que comptava amb la col·laboració de la Societat Econòmica, va manar l'humiliant i vexatòria disposició per a la llengua.

Fins i tot, com ens diu Francesc Ferrer i Carbonell, significava que a Mallorca la imposició legal de la llengua castellana es feia "raïosament" quan es publicà l'edicta esmentat pel Govern Superior Politic de les Illes Balears de 22 de febrer de 1837, (1681) a on es deia:

"Considerando que el ejercicio de las lenguas científicas es el primer instrumento para adquirir las ciencias y transmitir las, que la castellana, además de ser nacional, está mandando observar en las escuelas y establecimientos públicos, y que por haberse descuidado esta parte de la instrucción en las islas viven oscuros muchos talentos que pudieran ilustrar no solamente á su país sino á la nación entera; deseando; deseando que no queden estériles tan felices disposiciones; y considerando finalmente que sería tan dificultoso el corregir este descuido en las personas adultas como será fácil enmendarlo en las generaciones que nos sucedan, he creído conveniente con la aprobación de la Esme. Diputación provincial, que en todos los establecimientos de enseñanza pública de ambos sexos en esta provincia se observe el sencillo método que á continuación se espresa y se halla adoptado en otras con mucho fruto". (1682)

Sistema que s'anomena de l'anell, i Toni Artigues ens ho explica així:

"...el qui parla en català és obligat a posar-se'l i el qui el du al cap de la setmana té un càstic, més greu per a reincidents; aquest procediment s'havia aplicat durant molt de temps a molts de països als qui parlaven "en pla abans que parlen en llatí" (1573, els jurats d'èix al mestre Jaume Roman)". (1683)

[1] document original ho explicava de la següent manera: (22 de febrer de 1837)

"Cada maestro ó maestra tendrá una sortija de metal, que el lunes entregará á uno de sus discípulos, advirtiéndolo á los demas que dentro del umbral de la escuela ninguno hable palabra que no sea en castellano. so pena de que oyéndola aquel que tiene la sortija, se la entre-

gará en el momento, y el culpable no podrá negarse á recibirla; pero con el bien entendido de que en oyendo este en el mismo local que otro condiscípulo incurra en la misma falta, tendrá acción á pasarle el anillo, y á otro en caso igual, y así sucesivamente durante la semana hasta la tarde del sábado, en que á la hora señalada aquel en cuyo poder se encuentre el anillo sufra la pena, que en los primeros ensayos será muy leve; pero que se irá aumentando así como se irá ampliando el local de la prohibición, á proporcion de la mayor facilidad que los alumnos vayan adquiriendo de espresarse en castellano, y para conseguirlo mas pronto convendrá tambien señalar á los mas adelantados algun privilegio, tal como el de no recibir la sortija los lúnes, ó ser juez en los pleitos que naturalmente se suscitarán sobre la identidad ó dialecto de la palabra en disputa.

De esta manera, insensiblemente, sin trabajo alguno de parte de los maestros, y siendo los castigos incomparablemente menores que las faltas, se conseguirá no solamente que al cabo de algun tiempo de constancia llegue á familiarizarse la juventud mallorquina con la lengua en que están escritas las doctrinas y conocimientos que aprende, y á espresarlos con facilidad y soltura, sino tambien el que se guarde mas silencio en las escuelas por el temor que cada uno tendrá de incurrir inadvertidamente en la pena del anillo y esponerse al castigo. ó á lo ménos á las zozobras que siempre le procederán". (1684)

El paper del mestre serà molt poc complicat i poc compromès, però els suposava una mica de control de la situació per "facilitar que la mesura fos efectiva:

"El zelo mejor entendido de los maestros en plantear y sostener esta medida tan sencilla y el adelantamiento de sus discípulos, será un mérito particular para unos y otros y un objeto especial de exámen en la visita anual que pasaré á todas las escuelas de la provincia; y para perpetuo recuerdo y observancia de esta disposicion se conservará fijo en el interior de las escuelas el presente edicto". (1685)

La política de les autoritats no podia esser més clara i impositiva de castellanització. I no crec que aquesta mesura fos aïllada ni que no tingués imitadors posteriors a algun indret de la resta dels Països Catalans. (1686)

Poc després, malgrat Mª Cristina hagués signat una Constitució de signe progressista però que ignorava el lema de la llengua, (1687) a 1838 s'aprova el Reial decret de 21 de juliol promogut pel marquès de Someruelos que indica, en el seu article 4-5è, que la Instrucció primària elemental ha de comprendre, entre altres, "Elementos de gramática castellana, dando la posible extension á la ortografía", i diu que "Cuando la enseñanza no abrace las materias designadas en este artículo se considerará incompleta". (1688)

I el reglament de les escoles públiques d'Instrucció primària de 26 de novembre de 1838 diu, en el seu article 1-5è del capítol I, que: "con arreglo al plan provisional de 21 de julio de 1838, (1689) s'obligava ensenyar: "Elementos de gramática castellana, dando la posible extension á la ortografía". (1690) A més que en el seu article 56 s'indicava: "...En esta misma division segunda debe comenzar el estudio de la gramática castellana y la ortografía". (1691) I en el seu article 58 es deia:

"El estudio de la doctrina cristiana, historia sagrada, y especialmente del Nuevo Testamento, debe hacerse con mayor extension y solidez en la tercera division. Tambien se perfeccionarán los niños en la lectura y escritura de las diferentes especies de letra más comunmente conocida; adquirirán la práctica posible en las cuatro primeras operaciones aritméticas simples y compuestas, ó en contar por números abstractos y denominados por medio de repetidas aplicaciones á los usos comunes y aprendiendo las tablas de pesos y medidas del Reino.

Debe estudiarse la sintáxis de la gramática castellana con ejercicios prácticos de análisis y composicion". (1692)

A 1845 amb el Pidal-Gil de Zárate, la qüestió queda igual ja que la Instrucció primària no queda modificada perquè es

respecte el Pla anterior de 1838, malgrat el triomf del moderantisme i la seva Constitució de 23 de maig de 1845. (1693) Recordem que moltes vegades aquestes grans lleis com la Constitució de 1837 eren fruit del consens entre moderats i progressistes.

Mentres tant seguia el procés de la Renaixença i a Catalunya continental (Principat), però la llengua castellana continuava essent la llengua de la cultura i de la ciència, encara que la llengua, veritablement, vivia un període d'una certa recuperació.

Una de les coses més curioses de tot aquesta evolució del redreçament de la llengua la'ns assenyala Oriol Pi de Cabanyes:

"Però sobretot és significatiu que, com a culminació de tot un procés de centralització administrativa que racionalitza i modernitza el centralisme del XVIII, sigui un soci de Gaspar Remisa-el patró d'Aribau, Javier de Burgos, el personatge que el mateix 1833 de les nostàlgies de la pàtria estableix la divisió en províncies que encara fins els nostres dies ha dividit el regne, esquarterant artificialment els territoris amb personalitat històrica que, mitjançant pacte foral amb el monarca, s'havien federat en altre temps en l'estat espanyol.

Es aquest pacte foral el que ara novament reclamen els rebels carlins de la guerra dels set anys (1833-1840), mentre en el camp contrari els més lúcids intel·lectuals liberals denunciaven cada cop que és avortada una insurrecció progressiva el fre de la política centralista, que no pot servir la dinàmica social existent al Principat i les seves exigències de progrés". (1694)

Dins el conjunt de circumstàncies i fets que es produeixen durant els anys que envolten l'inici de la Renaixença trobam, des de les aportacions dels periòdics progressistes esmentats

anteriorment, com "El Vapor", que introdueixen el socialisme utòpic, el retorn de la Universitat a Barcelona a 1837, l'exili de Xaurador director del Guardia Nacional en la seva primera etapa i executat a 1837 de resultes de les revoltes entre 1836 i 1837, en seu exili havia establert les bases d'un sistema federatiu; Pere Mata sofreix presó i exili; el metge menorquí Mateu Orfila sofreix exili entre 1838 i 1840 i arriba a esser diputat a Corts durant la legislatura de 1842, catedràtic i degà de la Facultat de Medicina de la Universitat Central de Madrid, etc. (1695) Pere Mata publica a "Lo vot complet" a "El Vapor" el 1836, una poesia en llengua catalana:

"Era de nit, prop la una,
i com un globus de foc
s'aixicava a poc a poc
del "fodo" del mar la lluna;

"des de l'Occident al Nord
negres núvols s'estenien
i per l'aire s'espergien
com los cabells de la mort.

"Bramava furios lo vent
"de quan en quan" revenint,
i les canyes "sacudint",
aparaixia un torrent;

"Bramava el mar bromorós
contra la platja llançat,
i al silenci i soledat,
dava un aspecte horrorós". (1696)

Tots ells eren representants d'un romanticisme progressista i lluitador en favor d'un liberalisme progressista i radical. I a partir de 1839 surgeix la figura de Rubió i Ors, moderat des del punt de vista polític i lluitador en quan a la reivindicació del català.

Es així que Uriol Pi de Cabanyes ens diu que:

"De la mà de Cortada, el jove Rubió-que tot just havia publicat dos poemes escadussers a El Guardia Nacional el 1836 i el 1837-sonitejà al llarg del 1839 i el 1840 la publicació dels seus versos amb el pseudònim Lo Gaité de llobregat, títol del primer text de la col·laboració al Brusi (16-II-1839) i títol del recull que els aplegaria (1841). Més important que el simbòlic clarí d'Aribau, l'unilingüisme raonat de Rubió i el propòsit de redreçament que l'anima assenyalen un canvi fonamental". (1697)

La seva postura resulta una defensa del català com a llengua literària, malgrat l'ambient desfavorable i ridiculitzant. Però, lentament, sectors de la burgesia catalana van assimilant l'interés per la llengua, i il·legix el manifest de Rubió i Ors en favor d'aquesta en els Nos catars, més profund que "l'Oda a la Pàtria" d'Aribau. No era un manifest merament nostàlgic sinó una reivindicació cap al futur. (1698)

A més de tot això hem de considerar una sèrie d'institucions que col·laboraren en el naixement de la Renaixença, que va permetre impulsar la idea de la unitat cultural dels Països Catalans, (1699) com per exemple la Universitat de Barcelona quan és restaurada per Reial ordre de 19 de febrer de 1836 i definitivament oberta l'11 d'octubre de 1838, (1700) o l'Acadèmia de Bones Lletres, que havia suplert en certes facetes culturals el buit que havia deixat la Universitat quan havia estat traslladada a Cervera ja en el segle XVIII,(1700bis) juntament amb l'Acadèmia de Ciències Natural i de les Arts que havien lluitat per aquesta restauració. (1701)

El període que més ens interessa de l'evolució de l'Acadèmia de Bones Lletres és el que Martí de Riquer titula "Acadèmia de la Renaixença" després de la seva reinstal·lació a partir de 1833, que es pot dir que aquesta col·labora en la definitiva restauració de la Universitat, a la que anaren a coincidir molts dots acadèmics com a catedràtics, en esser l'Acadèmia on iniciaren algunes de les matèries de lletres com la Literatura i la Història. (1701 bis)

I malgrat el 7 d'octubre de 1835 reunits els acadèmics en sessió ordinària s'acordà obrir tres càtedres: Història d'Espanya, fent especial referència a la de Catalunya, llengua espanyola i Literatura espanyola, que quedaren inaugurades el 7 de desembre de 1835 i el Ministeri de Governació les havia reconegut el 4 de febrer de 1836, en haver caigut en gràcia que l'Acadèmia hagués: "...establecido cátedras gratuitas de lengua castellana, de Oratoria y Literatura Nacional y de Historia de España". (1702) Aquest mateix dia que eren aprovats el Estatuts es proposava l'Acadèmia, oficialment, l'objectiu de: "...formar la Història de Catalunya". (1703)

Predominava el castellà als seus cursos, així i tot en el seu favor hem de dir que, al mànco, es preocupaven

per fer una mica d'Història de Catalunya, ja que es llegien memòries sobre diversos punts d'interès cultural, entre les que cal citar es troba la de Llobet que tractava de: "... el modo de estudiar Historia aplicada a Cataluña". També cal indicar que el 10 de juny de 1836 en sessió ordinària, a més de llegir-se la Memòria anteriorment citada, es va proposar la redacció d'un compendi d'Història de Catalunya, (1794) amb l'intent d'adequar les seves ofertes al temps que corrien de redreçament cultural de Catalunya.

La idea va continuar endavant amb la intenció de que servis de text a les escoles, a proposta del seu Secretari el Senyor Muns, el qual el 21 de juny deia:

"... amenizado con un estilo puro, armonioso y elegante, dictado por la sana crítica y escrito con aquella filosofía desconocida de los mejores cronistas y que parece particular de nuestro siglo de análisis, escite en los animos de los electores los sentimientos de la rectitud, valor y constancia, piedad, grandeza del alma y amor á la independència y á una libertad justa, de que estuvieron poseidos y de que dieron tan brillantes y repetidos ejemplos nuestros antepasados". (1795)

Pot parèixer una interpretació més folklòrica que real, més nostàlgica que crítica, però que quadrava dins la idea romàntica de fer Història per retrobar el passat i la tradició.

El treball d'elaboració d'aquesta Història de Catalunya fou repartit de la següent manera: Llobet

es va encarregar de la part relativa a l'època primitiva fins a l'invasió dels àrabs; Bofarull i Ripoll es va encarregar de l'època dels Comtes de Barcelona i dels Reis d'Aragó fins a la unió amb Castella; i Albert Fugol, futur Rector de la Universitat de Barcelona, es va encarregar del temps dels Austries i dels Borbons. (1706)

Amb relació a la concepció d'aquesta història també podem citar la notícia donada pel Governador el 12 de juliol de 1836 en sessió extraordinària, en la que es deia:

"... concediendo á esta Academia los manuscritos allados en los conventos y antigüedades de Cataluña, á fin de que este cuerpo haga de ellos el uso que más beneficios reporte á la ilustracion general". (1707)

A continuació es va nomenar una comissió composta per Ulobet, Pi i Ortada per entrar en converses amb les autoritats. (1708)

Tamé hem de tenir present que en aquells moments s'intentava la implantació a Barcelona dels Estudis Generals, que prepararien el camí per a la definitiva restauració de la Universitat, acord que es produïa per Reial Ordre de 19 de febrer de 1836, i que decidia a les Acadèmies barcelonines mantenir una política d'oposició davant d'aquesta situació. A la Junta de la de Bones

Lletres es dur a terme una política d'acord amb l'Acadèmia de Ciències i de les Arts i la Junta de Comerç.

Però l'Acadèmia seguia tenint les Càtedres corresponents; El 22 de novembre es va decidir anunciar l'obertura de la matrícula per a les classes de Llengua castellana, Oratòria, Història d'Espanya i Llengua Grega. No hi havia res de la Història de Catalunya.

En realitat els alumnes matriculats de les càtedres era reduït: 6 alumnes de Literatura i 4 de Gramàtica. Les classes començaren el 21 de novembre de 1837 impartides per Gil Esteve, (1709) El que cal fer notar és que els examens s'havien de dur a terme, segons el reglament, una vegada establerts els Estudis Generals, en presència del President de l'Acadèmia, el President de la Universitat Literària el Senyor Albert Fajó i els respectius professors de les càtedres, així es va decidir el 25 de juny de 1838. Evidentment una vegada reorganitzada la Universitat, la Real Acadèmia de Bones Lletres va passar les seves funcions a la Universitat, especialment a partir de 1842, quan la Universitat recupera plenes funcions i es definitivament suprimeix la Universitat de Cervera. Representava la desaparició d'una marca fruit del centralisme borbònic.

Però l'Acadèmia no només va crear càtedres de la mena que hem citat, sinó que va lluitar per l'adreçament cultural de Catalunya, per exemple va lluitar per aconseguir evitar la destrucció dels edificis de valor artístic i va procurar difondre l'admiració per l'art medieval. I el mateix Martí de Riquer considera que:

"La Renaixença anà estretament vinculada a la vida de l'Acadèmia: el 1842 atorgava a Joaquim Rubió i Ors un premi pel poema Roudor de Liobregat, i molts dels seus membres foren figures importants del moviment renaixentista. Col·laborà intensament en la tasca de la regularització de la llengua".
(1710)

Bé, però ara no ens pertoca aprofundir en aquest tema en aquest treball, ja que més que res ens preocupa el que passava amb la castellanització, no tan sols a l'escola sinó a les altres institucions, com per exemple l'esmentada Acadèmia de Bones Lletres, que malgrat fes per la recuperació cultural de Catalunya, no va significar l'acabament de la progressiva castellanització.

Ara ens interessa assenyalar algun altre aspecte que està lligat a aquestes circumstàncies de la castellanització en relació a la problemàtica educativa i a les escoles, ja que no només incidia en el català sinó que també en prou feines hi havia dialectes que

tenien la necessitat d'una normalització, com per exemple, cal examinar el que es pretenia amb l'"Ensayo de un Diccionario Aragonés-Castellano elaborado por M.P., "escritor aragonés, que no se oshonra de parecerlo en su estilo, si es que no fué envidia del crítico que le notó de provincialismo". (1711) Paraules que es signaven el 6 de març de 1835 a Saragossa, i que són una reacció en contra del centralisme icionomàtic de Madrid.

A continuació en el seu Pròleg ens clarifica:

"Para aquellos que pretenden reducida la España en materia de idioma culto á los confines de la Castilla y que solo juzgan que allí se habla el lenguaje puro y castizo de los hijos de Pelayo, parece una empresa ridícula y mezquina la de un Diccionario de las voces que se usan en Aragon y que no han merecido tener cabida en la de la Academia. Sin embargo un trabajo de esta naturaleza no solo es un testimonio de laboriosidad y de que se ha fijado una atención filosófica sobre cosas, que no llaman ordinariamente la de los que solo viven en el mundo de los muertos conversando únicamente con los autores que fallecieron en siglos rectos y apartados, sino que es un medio asimismo de presentar materiales para enriquecer nuestra lengua". (1712)

Un altre exemple és l'interés, una mica folklòric, que demostraven per contribuir a la millora dels treballs literaris dels mestres d'instrucció primària en relació a la seva professió, una associació de mestres formada per dur a terme la reforma de l'ortografia castellana a la ciutat de Llaó.

El treball en qüestió, publicat al B.O.I.P. del 15 de febrer de 1842, es titulava: Informe leído en la asociación y aficionados al arte de eskribir establecida en la ciudad

de Leon para Koadyubar á la reforma de nuestra ortografía Kastelliana. Anava signat per Francisco del Palazzo Gomez, Leon 24 de Oktubre de 1841. (1713)

La seva redacció era aquesta:

"A imbitazion mia os abeis reunido el 16 del mes próximo pasado para tratar de la reforma de nuestra ortografía kastelliana. En este mismo kedo instalada una asoziazion de maestros i afizionados al arte de eskribir, i tubisteis á bien onzarme kon el kargo de sekretario de ella. Oisteis leer kon gusto el folleto. (iko del Komerzio de 26 de Febrero) de D. fileto Bidal i Bizente, abogado de Zaragoza, en el ke se trata de simplifikar nuestra ortografía..."(1714)

Era una manera d'entendre l'ortografia que trobaven en molts d'avantatges, en la conjuntura favorable, segons ells, de trobar-se baix el mandat d'un govern liberal, que no els privaria d'escriure d'aquella manera.

Però això ens pot semblar una anècdota dins el que ha significat, a llarga, la castellanització progressiva en el conjunt dels Països Catalans.

Per acabar, cal recordar que és, precisament a partir de 1844, dins la dècada moderada, que s'aproven una sèrie de normes legals encaminades a regular l'ensenyança de la llengua castellana i la seva ortografia, fins hi tot durant aquesta dècada s'arriba a ordenar que no s'ensenyi cap altra llengua de l'Estat espanyol que no sigui la castellana.

En aquest sentit cal recordar la Reial Ordre de 25 d'abril de 1844, prohibint als mestres d'Instrucció primària l'ensenyament de tota Ortografia que no fos l'adoptada per la Reial Acadèmia espanyola, (1715) o la de 1 de desembre de 1844 que manava adoptar com a llibre

de text el Frontuario de Ortografía de la Real Academia Española i tot seguit recomençant a les comissions d'examens el màxim rigor en l'Ortografia respecte als aspirants al títol de mestre, ja que es considerava que existia un considerable descuit al respecte. (1716) No cal dir res més sinó fer notar que aquesta Reial Ordre estava signada per Pidal el mateix que signaria el Pla de 1845.

Però per assumir aquesta situació probablement sigui interessant recalcar que la reacció política estava servida i el moviment del liberalisme radical havia estat desfet, especialment a partir de l'abril de 1844 amb el general Narváez en el poder i rodejat dels membres del Partit Moderat als llocs claus del poder polític. A més de que, com afirma Carlos Marichal:

"Habían sido desmantelados la Milicia Nacional, los ayuntamientos democráticos, la prensa y los clubs progresistas y republicanos, y fueron reemplazados por los pilares conservadores de la Corte aristocrática, el ejército bajo Narváez, la Guardia Civil y el Ministerio de Gobernación que ahora vigilaba cuidadosamente toda la policía provincial y municipal. Este nuevo régimen, apoyado por la mayoría de la burguesía española, por los industriales catalanes, por los financieros madrileños y por las clases terratenientes de Andalucía, Castilla y las demás regiones del país, gobernaría el país durante más de un cuarto de siglo". (1717)

Amb aquestes paraules entrar ja a tot un altre

període que analitzarem en el pròxim capítol, però que reflecteix el punt de partida en que es trobava la situació política en el moment que es donen unes normes uniformitzadores del sistema escolar.

Aquest ambient anava en contra de la introducció de la llengua catalana en el sistema escolar que, per altra banda, anava endarrerida respecte a la lluita que poguessin mantenir els intel·lectuals de la Renaixença en els seus inicis i malgrat entre els seus components hi hagués liberals moderats catalans.

L'interès per a implantar, des del poder central, la castellanització aniria en un sentit progressiu en el que respecta al conjunt sistema escolar en els Països Catalans.

2.3.4. Les Institucions educatives, especial referència a les Escoles d'Ensenyament Primari i a les Escoles Normals de Mestres d'Instrucció Primària.

La necessitat de reformar el sistema educatiu que veien els liberals, implicava dues institucions que ens interessien en aquest estudi fonamentalment: les escoles d'Instrucció primària i quasi paral·lelament les escoles Normals de formació de mestres d'aquest nivell educatiu.

Es així que són vàlides les paraules de Bernat Sureda, quan parla de les necessitats de formar mestres y la creació de l'Escola Normal de Balears, i diu:

"En el seno de la dinámica de desarrollo de la educación elemental que se ha estudiado en el apartado anterior y en la misma línea de consolidación de la estructura educativa liberal, surge cada vez de forma más clara y evidente la necesidad de dar a los maestros una formación adecuada, profesionalizadora y dignificadora de su profesión y de su función social. A nivel estatal este es uno de los temas que acaparan la atención del Gobierno desde la instauración del régimen liberal y que es abordado de una forma radical y completamente nueva cuando lo permiten las circunstancias económicas y gracias a la influencia e inspiración de Pablo Montesino, con la creación de la Escuela Normal Central y Seminario de Maestros y las Escuelas Normales de Provincia.

Como se ha visto, cuando el Gobierno mandó a las provincias que designasen alumnos para asistir a la Escuela Central Lancasteriana, la Diputación de Baleares nombró a Nicolás Pons y Francisco Riutord. ...". (1738)

Aquest paral·lelisme que existia entre la reforma de la Instrucció primària i la creació de les Escoles Normals és evident.

Un dels primers documents oficials en que es manifesta aquesta qüestió, és el Reial Decret de 31 d'agost de 1834,

promogut pel Ministre José Moscoso de Altamira, i prologat per sa Majestat Maria Cristina, reina governadora, en el que es manifestava el que segueix:

"... persuadida de que la enseñanza primaria es uno de los más importantes beneficios que pueden dispensarse á los pueblos, y de que ningún otro puede contribuir más eficazmente á la felicidad de las familias, á la mejora de las costumbres públicas, al conocimiento y mejora de los abusos y a la consolidación de las buenas instituciones políticas; y enterada del estado deplorable en que se halla este importante ramo en algunas provincias de la Monarquía, á consecuencia de las desgracias que por tan largo tiempo la han afigido, he tenido á bien resolver: que una comisión compuesta de sujetos ilustrados y celosos, que me propondréis, se ocupe con referencia a los reglamentos actuales y a las noticias que habéis reunido en el ministerio de vuestro cargo, en la formación de un plan general de instrucción primaria, en el que se asegure la subsistencia de los profesores y el decoro que les es debido, estableciéndose la correspondiente vigilancia en el régimen moral y administrativo, a fin de que se eviten los abusos que han impedido hasta ahora los progresos de la enseñanza primaria. Y es mi voluntad que la comisión se ocupe con preferencia, como del objeto más urgente é interesante de sus tareas, de todo lo que convenga para restablecer en esta Corte las escuelas de enseñanza mútua lancasteriana, y sobre todo una Normal, en la que se instruyan los profesores de las provincias que deben generalizar en ellas tan benéfico método por los medios que nos propondréis con este objeto". (1719)

Probablement aquest Reial decret fou inspirat per Pablo Montesino. Podem afirmar que el procés de creació de les Escoles Normals o Seminaris de Mestres d'Instrucció primària, a nivell d'Estat Espanyol, s'inicia formalment a partir de l'esmentat decret amb la creació a Madrid de la comissió per a la fundació d'una Escola Normal d'Instrucció primària, gràcies a la incidència i el plantejament pedagògic de Montesino.

Era la concreció de les aspiracions de la mentalitat liberal.

Per resumir la importància d'aquest fet, podem esmentar el que diu el B.O.B. del 27 d'abril de 1837, quan fa ressaltar la preocupació per la implantació de les noves idees de institucionalització de la formació dels mestres i diu:

"...en que hubiesen de formarse maestros idóneos que instruidos por los mejores métodos, y particularmente en el Lancasteriano, fuesen luego a plantearlos en provincias". (170)

Paraules prou eloqüents i definidores de les intencionalitats que generaren una dinàmica a favor de la racionalització d'aquestes idees. Per aconseguir una efectiva implantació de l'Escola Normal Central de Madrid i posteriorment de les provincials, afirmaven:

"Para llevar a efecto aquel establecimiento se expidió la circular de 16 de febrero de 1835, mandando que los gobernadores civiles eligiesen dos individuos de los más acreditados por su aplicación, aptitud y buena conducta para que concudiesen á dicha escuela, pagando su pensión por fondos propios de sus respectivas provincias...". (171)

Com sabem, quan el Govern manà a les províncies que designassin alumnes per assistir a l'Escola Normal Central, la Diputació de Balears, per exemple, va nomenar Nicolau Pons i Francesc Riutort. Veien, però, que passava el temps i el Govern no els reclamava per ocupar les places, i varen posar al seu càrrec les dues escoles lancasterianes que l'Ajuntament de Palma va crear el 1835, escoles que serviren també perquè els mestres dels pobles poguessin acudir-hi a aprendre

el nou mètode i a aplicar-lo després en els seus respectius pobles. Però tant Pons com Riutort eren conscients que els seus escassos coneixements dels mètodes d'ensenyança i la seva preparació no eren suficients per complir adequadament el deure que se'ls encomanava.

Pel que fa a l'aspecte concret de la posterior trajectòria de Francesc Riutort, cal recordar un informe d'ell mateix redactat el 1837 on afirmava:

"La indudable excelencia de este mètode (el de Lancaster) se conoce por la lectura de las obras que escribió sobre él el mismo Lancaster y de su tratado francés sobre la enseñanza mútua impreso en París en estos últimos años: pero estas obras por sí mismas lejos de favorecer para el establecimiento de una nueva escuela, en un país donde nadie conozca el método...". (1722)

Però no a totes les províncies reaccionaren inicialment d'aquesta manera. Quan s'inaugura l'Escola Normal Central de Madrid el 9 de març de 1839, hi assistien alumnes enviats de diverses províncies per les seves respectives Diputacions provincials.

El procés iniciat, amb la constitució de la Comissió encarregada de l'establiment d'una Escola Normal formada per Manuel Fernández Varela, President; el Duc de Gor; José Escario; Gregorio Sanz de Villavieja; Pablo Montesino i Alejandro Oliván. Secretari, segons la Reial ordre de 6 de setembre de 1834. (1723)

I segons la Reial ordre de 4 de novembre de 1834, es nomena Angel Villalobos i Diego Leonardo Gallardo, per

passar a estudiar a l'Escola Normal "fundada por la Sociedad Escuelas Británicas y extranjeras" los conocimientos indispensables para el establecimiento de una escuela Normal Lancastriana". I segons Isabel Antón Matas, també foren encarregats de redactar un informe sobre els llibres utilitzats a les escoles d'Instrucció primària d'Anglaterra. A més de començar els treballs d'establir una escola d'infants, de pràctiques.

(1724)

El marc legal de les escoles d'Instrucció primària i escoles Normals havia quedat determinat per la llei d'Instrucció primària de juliol de 1838. En aquesta llei es renou una altra vegada el tema de la creació de les escoles Normals en els seus articles 11 i 12, i amb els mateixos termes del pla del Duc de Rivas de 1836. (1725)

En el seu títol II aquesta llei és quan es parla: "De las escuelas públicas y de sus maestros" és quan en el seu article 11 assenyala:

"Cada provincia sostendrá por si sola, ó reunida á otras inmediatas una Escuela Normal de enseñanza primaria para la correspondiente provision de maestros". (1726)

La necessitat de institucionalització de la formació dels mestres estava servida, amb una normativa que seguia en l'article 12 amb les paraules següents:

"Habrá en la capital del Reino una escuela normal central de Instrucción primaria, destinada principalmente, destinadas principalmente á formar maestros para las escuelas normales subalternas.

Este establecimiento servirá también de escuela normal para la provincia de Madrid, la cual contribuirá con la parte que á este efecto le corresponda.

Un reglamento especial determinará la organización de las escuelas normales". (1727)

Reglament que serà aprovat el 15 d'octubre de 1843 com el "Re glamento orgánico de las Escuelas Normales de Instruccion primaria" (1728) i que més envant comentarem.

També es preocupa de regular els títols que donaran als mestres: De los títulos para ejercer de maestros (Títol III, articles 20 a 22), una mica en contradicció amb la proposta anterior, ja que consolidava els examens per accedir al títol de mestre al marge de les escoles normals, si bé es veritat que encara no existien.

Però això que ens interessa assenyalar, com ja hem dit, és que el resultat de la Comissió per a la creació de l'escola Normal central de Madrid no aconpleix el seu objectiu fins l'any 1839, amb una línia d'uniformització i centralització de l'ensenyament del sistema liberal. També és just indicar que s'hi troba bastant influència moderada degut a la col.laboració entre els diversos personatges que conformaven l'esmentada Comissió i l'estreta relació existent entre Quintana i Pablo Montesino una vegada reestructurada la direcció general d'estudis a partir de 1836. Tampé hem de considerar que la forta incidència immediata

posterior dels liberals progressistes a la Cort situada entre 1840 i 1843 va possibilitar una empena a la creació de les escoles Normals a les províncies.

La reglamentació concreta de les Normals va quedar reglamentada a partir del 15 d'octubre de 1843 a través del "Reglamento Orgánico de las Escuelas Normales". El Govern les volia impulsar segons els seus criteris uniformitzadors i es va veure obligat a regular la seva funció i organització després que Espartero potenciàs la reforma de la Direcció general d'Estudis per Reial Decret de dia 1 de juny de 1843 que va deterrinar la seva supressió.

Poder dir que la filosofia en que es fonamentava el reglament orgànic de les escoles Normals de 1843 queda ben palesa a les següents paraules:

"La primera persona é quien toca coadyuvar eficazmente al logro de tan útil empresa es el jefe político. V.S., como delegado de la autoridad suprema, ha de entrar en sus miras, y necesita emplear igual sollicitud. La experiencia tiene acreditado que donde existe un jefe activo, celoso é inteligente, allí la escuela normal se establece pronto, encontrándose en las corporaciones populares una franca cooperacion, y en los habitantes aolausos y bendiciones. V.S., pues, está obligado á no dejar de la mano tan importante asunto, empleando todos los medios que su autoridad le preste para dotar á esa provincia de tan útil establecimiento; y si ya lo tiene, organízalo cual corresponde, á fin de que dé los sazonados frutos que se apetecen". (1729)

Per altra banda, és evident, que el control i la vigilància per part del Cap polític eren fonamentals, segons el Reial decret, per aconseguir l'avang necessari, i per tant li pertocava: "... inspeccionar la escuela, observar cuanto

pasa en ella, corregir los abusos, procurar sus adelantos..."; (1730) a més de procurar que les instàncies corresponents oferissin els recursos corresponents, fins adquirir el protagonisme i la brillantor que es trobava convenient. L'intervencionisme era clar, i més si consideram les paraules que a continuació es manifestaven:

"No menos eficacia espera el Gobierno por parte de las diputaciones provinciales y de los ayuntamientos. Si bien estas corporaciones no estan llamadas á la administración de la escuela deben interesarse en su prosperidad, como destinadas á influir en el bienestar de los pueblos. Ellas han de suministrar recursos para su sostenimiento; y cuando toquen felices recursos para su sostenimiento, no vacilarán en suministrarlos con mano franca; pero tambien persuádanse las mismas corporaciones de que sin tales recursos en la proporcion conveniente, vanos serán todos los esfuerzos, y el escatimar aquellos solo conducirá al total desperdicio de los poco que se conceda cuando este poco no sea suficiente ...

Però en quien se necesita mas celo y un desvelo incesante, es en las comisiones provinciales, á quienes el cuidado de estas escuelas está especialmente encomendado". (1731)

Perquè el que havien de procurar, per exemple les comissions, a més de la protecció i foment de les Escoles Normals era "... una útil vigilancia, no una coaccion innecesaria: dejen obrar á aquellos dentro del círculo de sus atribuciones, pero al mismo tiempo no los pierdan de vista para hacerles las oportunas advertencias". (1732) I havien d'acudir al Cap polític o al Govern "para el remedio de los abusos á que su autoridad no alcance". (1733)

Aparentment s'esperava molt d'aquestes escoles, ja que es creia que l'ensenyament primari depenia, en gran part, de la força de les escoles normals, en el sentit que "la reforma de la instrucció primària tiene que empezar por los mismos que han de darla" i "Porque la prosperidad de la instrucció primària estriba en la prosperidad de las escuelas normales: en ellas esta encerrado el porvenir de la educacion popular". (1734).

Es preveia les dificultats inicials que implicaven la posta en funcionament de noves institucions, les dificultats de la seva creació, "ya en al indiferencia del público, ya en las rivalidades del público, ya en las rivalidades de sus émulo, ya en fin en los mismos defectos que lleva consigo el modo de fundarlos- es referia als establiments que regulava el Reial decret-". (1735) Pel que es considerava que la vigilància de les comissions havia d'esser duita a terme més que mai en els seus inicis, malgrat s'assenyalà a continuació que havien d'anar acompanyades d'una gran circumspecció i cordura:

"...La prudencia de las comisiones, y sobre todo del inspector que elijan, está llamada á suplir las qualidades que en los primeros tiempos faltan á los directores y maestros, hasta que las posean estos del modo que se apetece". (1736)

En aquest conjunt d'instruments de control el Director jugava el seu paper important, era una peça clau en el desenvolupament del projecte. (1737)

Un altre element que cal considerar és la voluntat ofi-

cial de donar-los un caire popular, amb aquest sentit es deia:

"...todo lo que no sea estrictamente necesario al pueblo es una excrescencia dañosa, un defecto que la imposibilita cumplir con su especial objeto. Este objeto es formar maestros de escuela, y mas que todo maestro de aldea: cuantos conocimientos adquirieran estos han de ser sólidos, prácticos, capaces de transmitirse á hijos de gente sencilla y pobre, los cuales destinados á un trabajo continuo y material, no tendrán el tiempo necesario para la reflexion ni el estudio; es preciso no olvidar que una instruccion varia y extensa, pero superficial en todo, quita siempre á los que la reciben la aptitud necesaria para las funciones modestas á que estan destinados. Dar demasiada á ciertas materias, empeñarse en explicar cursos completos de física, de química, de historia natural, de matemáticas, es un lujo de enseñanza impropio, perjudicial, que ó bien abrumba á entendimientos no dispuestos par recibirla, ó engendra pedantes insufribles, que envanecidos luego con un saber mal digerido, salen de una condicion que les hubiera ofrecido paz y bienestar, para correr tras de otra donde solo encuentran zozobras y miserias". (1738)

També s'han d'incloure com a elements d'importància les ensenyances, que serien de dues classes:

"... Las una necesarias, indispensables; las otras de adorno, ó bien útiles solamente para rectificar ciertas preocupaciones, facilitar algunas operaciones de la vida, ó suministrar ideas que enasnachan el entendimiento y aun suelen tener aplicacion en el estado mas humilde. Las de primera clase deben darse con toda la extension, toda la solidez posibles; las de la segunda han de ser mucho mas ligeras, limitándose á lo puramente necesario. Así pues la lectura, la escritura, la gramática, la aritmética, la geografia, y en los aspirantes la práctica de la enseñanza, son estudios que no deben dejarse de la mano hasta adquirir la mayor perfeccion en ellos; pero la física, la química, la historia natural han de tocarse ligeramente y limitarse á una conferencia semanal ..." (1739)

De totes maneres pretenien que el saber dels mestres fos elemental, al manco a nivell de continguts, perquè els interessava fabricar un mestre adequat per cubrir les necessitats

per aconseguir una mínima dignificació de la instrucció primària i així aconseguir que el poble pogués ésser útil a les exigències de l'estructura socio-política que pretenien construir.

Per això mateix, per ventura, implicaven les matèries com la moral i la religió en la formació dels ciutadans d'una manera exagerada, ja que deien que:

"Todas podrian suprimirse excepto esta: sin saber leer ni escribir puede ser un hombre buen padre de familia, subdito obediente, pacífico ciudadano: nada de esto será si le faltan los principios de la moral, y si desconoce los deberes que la religion prescribe. Por esta razón se encarga tan útil parte de la enseñanza á un eclesiástico (en cuya eleccion se deben mirar mucho las comisiones), para que en conferencias llenas de uncion y de dulzura inculque en el ánimo de los alumnos las sanas máximas á que presta fuerza tanta una frente venerable, una boca pura y el sagrado carácter del que explica". (1740)

Per tant el canvi tan poc es pretenia tan radical com algunes de les seves afirmacions, en principi, pareixien voler indicar. La mentalitat secular no acabava d'arrelar.

Les [Escoles Normals no havien d'ésser uns estrictes seminaris de mestres, sinó que va voler aprofitar les circumstàncies i crear escoles superiors d'Instrucció primària per

aconseguir ensenyar persones que volien estalviar per cultivar l'enteniment, però no ésser mestres. Això ens demostra el nivell d'exigència que pretenien aplicar, perquè malgrat les aparences secularitzadores eren molt partidaris de no impulsar ideals sospitosos d'irreverència religiosa. (1741) ;

Al crear Escoles Normals, el Govern pretenia també que fossin escoles superiors d'Instrucció primària (1742). I espera que

les autoritats, comissions i mestres actuassin amb el patriotisme suficient per assolir aquests objectius.(1743)

En definitiva, els objectius que pretenien aconseguir amb la constitució de les escoles normals, eren aconseguir mestres idonis per a les escoles elementals i superiors d'Instrucció primària, per aconseguir un model de sistema educatiu adient a les exigències del model de societat que les circumstàncies exigien, sinó veure el títol primer de l'esmentat Reglament:

"Objeto de las [Escuelas Normales.

Artículo 1º. Las escuelas normales tienen por objeto:

1º. Formar maestros idóneos para las escuelas elementales y superiores de instrucción primaria.

2º. Servir de escuela superior primaria para el pueblo en que se hallan establecidas.

3º. Ofrecer en su escuela práctica de niños un modelo para las escuelas elementales ya públicas ya privadas.

Artº. 2º. Por consiguiente cada escuela normal admitirá tres clases de alumnos:

1º los aspirantes a maestros de primeras letras.

2º. Los que sin dedicarse al magisterio quieran adquirir todo ó parte de los conocimientos que en ella se suministran.

3º. Los niños cuyo objeto es únicamente la instrucción primaria elemental.

Artº. 3º Sólo en la primera clase de alumnos los podrá haber internos ; todos los demás serán externos.

Artº. El seminario de internos no es de precision en las escuelas normales: esto dependerá de los fondos de que se pueda disponer, de la capacidad del edificio y de las circunstancias particulares de la provincia". (1744)

També cal fer referència a les matèries d'ensenyança, ja per esser considerades com a completes havien d'abastar les següents matèries: 1er. Moral i Religió. 2on. Lectura i Escritura. 3er. Gramática castellana. 4rt. Lleus nocions de retòrica, poètica y Literatura espanyola. 5è. Aritmètica i les seves aplicacions, amb el coneixement general de totes les monedes,

peços i mesures que s'usen a les diferents províncies espanyoles. 6è. Principis de Geometria amb les seves aplicacions als usos comuns de la vida i arts industrials. 7è. Dibuix linial. 8è. Aquelles nocions de física, química i història natural indispensables per tenir un coneixement general dels fenòmens de l'Univers, ... 9è. Elements de Geografia i Història, sobre tot les d'Espanya. 10è. Principis generals d'Educació i mètodes d'ensenyança., amb pràctiques a l'escola de nins per a aspirants a mestres. (1745)

El tercer títol de Reglament anava dedicat als mestres d'Escola Normal, que havien d'esser dos, un per a les matèries de lletres i l'altre per a les de ciències, a més d'un regent de l'Escola de pràctiques i un eclesiàstic per a religió i moral. (1746)

El quart tractava dels alumnes i de la seva admissió: hi hem de fer unes referències importants, ja que normalitza una sèrie de punts que no sempre es compliren, per exemple l'article 27 diu: "Los pueblos que por ley deben tener escuela superior estarán obligados á enviar cuanto antes a la Normal un aspirante, á fin de establecer aquella escuela", o l'article 37, que deia: "los ayuntamientos de la provincia que poscan con maestros aprobados, darán permiso á éstos para que puedan concurrir a la normal, siempre que dejen en la suya un subtitulo con titulo" (1747). Unes vegades per manca de pressupost i altres per conveniència, els Ajuntaments evitaven dur-los a terme.

El títol cinquè tracta del tema del director, en el sisè de comissió i de l'inspector; el setè especificava les funcions del Cap polític, com a delegat del govern, aspectes que ja hem tractat de la presentació del Reglament. Els títols VIII, IX i X tractaven, respectivament, de: ordre, policia i disciplina; duració del curs (el curs lectiu seria de l'1 de setembre a l'1 de juliol) i a partir d'aquest dia començarien els exàmens, que serien de dues classes: uns es ferien cada tres mesos en presència de l'inspector i dels individus de la Comissió que hi volguessin assistir, i els altres, els anuals, en presència de la comissió. El títol XI era sobre la comptabilitat.

És sorprenent que una institució nascuda de la mentalitat liberal, defensora de la secularització de l'ensenyança, tengués per molt important la matèria de la moral i religió, de la qual s'encarregaria un eclesiàstic, s'entén catòlic perquè la religió oficial era la catòlica, que d'alguna manera jugava el paper de controlador de mentalitats de l'Església, malgrat representàs el seu paper a un sistema escolar diferenciat d'aquesta.

De totes maneres el Govern no veia gaire clar que el seu projecte anàs envant en la seva totalitat, perquè, malgrat a 1843 s'havien creat ja 27 normals, es queixava que hi havia províncies que encara no tenien la seva Escola Normal. El 5 de setembre de 1843 s'indicava:

"Por orden de la Regencia provisional de 13 de Diciembre de 1840 se previno á los gefes políticos que hallándose próximo á su conclusion el primer curso de estudios de la escuela normal seminario de maestros de la Corta, y debiendo por lo tanto regresar á sus respectivas provincias los alumnos que estaban recibiendo en ellas la educacion, era llegado el tiempo de establecer en todas las provincias del reino escuelas normales, que al paso que mejorasen los sistemas de enseñanza seguidos hasta aqui contribuyesen eficazmente á la formacion de los buenos maestros...

El Gobierno provisional, al examinar el estado en que se halla el asunto, ha visto con satisfaccion que no pocas provincias, coadyuvando eficazmente á las benéficas miras que ditanan la citada orden, han creado su correspondiente escuela normal, abierta en medio de la aprobacion y aplauso de los ciudadanos; pero al mismo tiempo no ha podido menos de extrañar que otras provincias, entre las cuales se cuenta la que esta á cargo de V.S. esta obligacion á las corporaciones á quienes corresponde, para que inmediatamente emprendan los trabajos necesarios al exacto cumplimiento de la orden de 13 de Noviembre, no dejando este asunto de la mano; y promueva los obstáculos que puedan oponerse á tan laudable fin, y promueva u active la creacion de estos útiles establecimientos, dando con frecuencia parte de cuanto se vaya adelantando en la materia". (1748)

Aquestes provincias que encara no tienen Escolles Normals e-
ren: Alaba, Alacant, Almeria, Barcelona, Cadis, Canàries,
Ciutat Real, Coruña, Cuenca, Girona, Granada, Guipúzcoa, Huelva,
Lleó, Logrono, Malaga, Múrcia, Palencia, Sevilla, Toledo,
Valladolid, Biscaia i Saragossa. (1749)

Javier de Quinto en el seu "Bosquejo crítico del estado actual de la Instruccion pública en España", publicat al B.O.I.P. ens assenyala les que existien a 1843-1844:

"...La de Córdoba, planteada en 5 de Noviembre de 1841, con la concurrencia de jóvenes enviados por los pueblos cuyo vecindario pasaba del número de mil doscientos, y abierta definitivamente en 1º de Setiembre

de 1842: la de Orense, instalada en 5 de Diciembre de aquel año: la de Guadalajara, creada en 9 de los mismos: la propagacion de la escuela normal de Soria en toda la provincia por medio de cuarenta y nueve escuelas dominicales: la instalacion completa en Lérida en 26 de Diciembre de 1841 de una escuela normal y una de párvulos: la creacion de otra escuela normal en Salamanca en 6 de Marzo de 1842, abierta definitivamente en 10 de Octubre: el establecimiento de la de Albacete en 8 de Marzo del mismo año: abierta ya provisionalmente en 6 de Febrero: la de Huesca instalada en 5 de Marzo de aquel año: la de Jaen, creada en 9 de Noviembre de de 1842, y consolidada con las disposiciones del Gobierno en 22 de Agosto de 1843: la de Palma, en Mallorca, abierta en 17 de Octubre de 1842: la de Búrgos, creada en 22 de Agosto de 1843: la de Leon, instalada en 4 de Octubre de 1843: Avila, abierta en 19 de Octubre de 1843: son otros tantos esfuerzos hechos en favor de estos inestimables establecimientos". (1750)

A continuació ens recorda concretament les Escoles normals existents:

"En Albacete, Avila, Badajoz, Baleares, Cáceres, Castellon, Ciudad Real, Córdoba, Guadalajara, Huesca, HJaen, Lérida, Logroño, Lugo, Madrid, Navarra, Orense, Oviedo, Pontevedra, Salamanca, Segovia, Soria, Tarragona, Teruel, Zamora, y van á instalarse inmediatamente las dos creadas ya, en Búrgos y en Leon: total 27". (1751)

De totes maneres considera que podien haver estat moltes més, si a les províncies s'haguesin adequat a la pretensió del Govern provisional, que pretenia superar els obstacles que no facilitassin la creació de normals.

Però pensa que la Normal central de Madrid es trobava en franca decadència, per això pensa que ha de cumplir el paper d'escola normal provincial, i considera acertada la mesura del Govern central de dotar-la convenientment. (1752)

La raó d'aquesta decadència podria estar en que la missió inicial de la Normal Central estava complida, perquè les primeres promocions que en sortiren s'havien encarregat de crear la majoria d'aquestes Escoles per les províncies, i si tenir en compte el que ens assenyala Soler Balada, quan diu:

"Si tenemos en cuenta que la primera promoción que terminó sus estudios en 1841 se componía de 45 maestros, la segunda, de 22, y la tercera de 16, en 1843 se habían formado 83 maestros pensionados por las provincias. En dicho año, dado que la Escuela Normal Central no ha sido creada por la Diputación Provincial de Madrid, y esta provincia no cuenta con establecimiento propio, el Gobierno crea 30 pensiones para los alumnos. Estas pensiones no llegaron a cubrirse en su totalidad en ninguno de los años siguientes, como se desprende de la información anterior, por lo que no es extraño que en 1846 se plantee su reducción. Esta escasez de aspirantes parece, por otra parte, lógica, dado que las más amplias enseñanzas de la Escuela Normal Central se justificaban por el hecho de la colocación de los maestros formados en ella como profesores de las restantes normales, ahora limitados a dos desde la legislación de 1843, o como maestros de las escuelas de instrucción primaria superior, que en estos momentos el Gobierno aún no se ha decidido a abandonar". (1753)

Malgrat aquesta situació a 1845 s'intenta recuperar el protagonisme de les Normals, vegeu sinó la Real ordre de 21 de novembre de 1845, signat per Pidal on s'exigien als aspirants al títol de mestre d'instrucció primària diversos estudis:

"El fácil acceso al profesorado de la primera enseñanza es ciertamente una de las causas que mas contribuyen al estado lamentable en que se hallan nuestras escuelas. Sin mas garantías para probar la idoneidad y suficiencia de los que aspiran al ministerio público que un exámen, no siempre riguroso, de materias determinadas, cualquiera se encuentra autorizado para entrar en esta carrera, y y dedicarse a una ocupacion de la mas alta importancia para el Gobierno, y de graves y trascendentales consecuencias para la sociedad. Establecidas hoy las escuelas

de instruccion primaria en casi todas las Provincias, es indispensable y conveniente que se fije la atencion en obtener los resultados provechosos que de su planteacion y sostenimiento ha de repostar el pais. En su consecuencia y uniendose à esta consideracion la de que tan útiles seminarios adquieran de una vez la estabilidad y disciplina, le ha dignado adoptar las disposiciones siguientes:

1ª Desde Marzo de 1846 ninguno será admitido á examen para obtener título de maestros de escuela elemental de instruccion primaria sin hacer constar que ha asistido tres meses por lo menos á alguna de las escuelas normales de provincia.

2ª De Setiembre del mismo año, la asistencia á la escuela normal deberá haber sido de seis meses por lo menos, y de un año escolar desde setiembre de 1847, ...". (1754)

I l'Escola Normal Central haurà d'admetre 20 residents per cumplir aquesta normativa, i a 1847 es plantejava la reducció de les Normals de província, (1755) i per Reial decret de 30 de març de 1849 passen d'esser 30 a haver-n'hi 42, d'aquesta qüestió en parlarem posteriorment.

Un dels primers que influeixen en el plantejament de la potenciació de les Escoles Normals va esser Pablo Montesino, que probablement escrivís aquest article en el B.O.I.P.: "Escuelas normales.= Su organizacion.= Medios y modo de establecerlas.= Ventajas que deben resultar de su establecimiento", a la seva secció de "Parte no Oficial" del 28 de febrer de 1841, a on es deia:

"... Las escuelas que vemos á tratar no son las que últimamente se titulaban entre nosotros escuelas normales, ni aun lo que en nuestro idioma expresa la palabra normal. Mejor convendria el nombre de seminario de maestros, y asi se llaman en efecto muchas veces cuando se quiere significar con precision el verdadero objeto. No es esta la ocasion de escribir la historia de estos establecimientos; á nuestro propósito bastará decir que han tenido su origen en Alemania; y que no han sido invencion ó creacion repentina y casual. Han

sido resultado de un siglo de modificaciones, ensayos y adelantamientos progresivos de los gobiernos y de los individuos. Una perseverancia característica de aquellos pueblos han llevado a estas escuelas á un grado tal de perfeccion que ha producido el convercimiento general de su utilidad, y ha sido preciso establecerlas sucesivamente en todos los Estados de Europa.

Dos consideraciones principales han hecho sentir la necesidad de escuelas de esta clase: 1^a La mayor importancia, mayor extension y diferente direccion que se da á la primera enseñanza; 2^a La gran dificultad, ó quizás imposibilidad absoluta de hallar maestros capaces y en número suficiente para dar esta enseñanza, si la accion del Gobierno no facilita los medios de instruccion necesaria para el ejercicio de la profesion, hasta el punto de que no cueste grandes sacrificios pecuniarios, ni el empleo de muchos años á los que se dediquen á ella". (1756)

Es tractava de trobar el personal idoni per exercir la professió o preparar els elements necessaris per dur a terme una ensenyança més adequada a les necessitats de la societat, i la manera d'aconseguir-ho era establir escoles especials destinades exclussivament a la preparació de mestres. (1757). Aquest és, segons l'articulista, l'objecte pel que es crearen les Escoles Normals i "...las consecuencias serán de la mayor influencia en el bienestar de la sociedad, y se habrá logrado uno de los beneficios mas importantes al género humano". (1758)

Amb aquest article no tan sols podem comprendre l'objectiu inicial en que es plantejaren les Escoles Normals o seminaris de mestres, també ens ajuda a conèixer la seva justificació inicial, des de la perspectiva d'algué que hi va participar decididament, i que possiblement fos Paolo Montecino.

A l'article, entre altres coses, ens explica que la Normal:

"La escuela normal viene á ser un doble establecimiento en cuanto necesita llegar al seminario una escuela de niños destinada al estudio práctico de aquello mismo que los discípulos aprenden teóricamente en algunas de las asignaturas superiores; donde estos vean aplicar y apliquen por sí mismos lo que se les dice relativamente á métodos generales ó especiales de enseñanza, medios y modos diferentes de enseñar lo que corresponde á la enseñanza elemental mas amplia; gramática castellana, geografía, historia, principios de geometria y dibujo delineal. Por esta razón la escuela normal supone un edificio capaz, no solo para la escuela de niños referida y la escuela superior de maestros, sino tambien para algunas habitaciones. Por una parte la duración de la enseñanza diaria en una y otra escuela no puede o no debe bajar de tres horas por la mañana y otras tantas por la tarde;...".
(1759)

En aquest mateix article es parla també de les matèries que s'han d'ensenyar a la instrucció primària superior com: més amples nocions d'aritmètica que a la instrucció primària elemental; elements de geometria i les seves aplicacions més utilitzades; dibuix lineal; nocions generals de física i d'història natural; i elements de geografia i història.
(1760)

Les Escoles Normals, per tant haurien d'impartir instrucció primària elemental i superior, serà necessari agregar una assignatura de principis generals d'educació, mètode d'ensenyar i pedagogia, tal com s'havia fet a l'Escola Normal Central. Sense oblidar la religió i la moral. (1761)

En aquesta línia, el B.O.I.P. a la secció de "Variedades" del nombre 3 sen'c presenta notícies sobre l'esmentada Escola Normal Central, amb l'epígraf: "Exámenes de la Escuela Normal de instrucción primaria de Madrid", (1762) escrit en el

que es presenta l'acta a que fa referència el títol, el qual fou presidit per Manuel José Quintana, com a president de la Direcció General d'Estudis, i en el qual Pablo Montesino va pronunciar un discurs, com a Director al mateix temps de la Direcció General d'Estudis i de l'Escola Normal Central.

Discurs en el que, entre altres coses, feia una justificació de l'efectivitat que suposava la institucionalització de la formació dels mestres en relació a la reforma de la primera ensenyança, perquè podria essor més general i efectiva; tot considerant que els mestres estarien preparats no tan sols per ensenyar sinó principalment per educar al poble de la manera més convenient en el seu benestar i en el de la societat en general. No es tracta, pensa Montesino, d'oferir al poble els mitjans per instruir-se sinó que han de donar-li instrucció al mateix temps que els mitjans per superar-la.

D'aquestes primeres paraules ens dedueix que al poble se li ha de donar una instrucció útil amb totes les conseqüències i:

"... la instrucción de que el pueblo necesita para desenvolver en primer lugar su capacidad mental, ejercitando su razon en aquellos objetos que la naturaleza misma indica como propios y oportunos para producir este desarrollo. Van a preparar una instrucción que prepare a los individuos para la vida ulterior a que

están destinados, i les proporcione medios de mejorar su condición, utilizando el trabajo en las diferentes especies de industria lícita y provechosa á sí mismos y á los demas; una instruccion capaz de excitar su curiosidad racional y con ella el deseo de saber y gusto en el aprender lo que otros saben y muchos de su clase ignoran; capaz de inducirles aficion á la lectura, y hacerles sentir el placerpuro que de ella resulta; capaz en fin de darles á conocer sus verdaderos intereses, de llevarles á que piensen por sí y dejen de ser instrumentos y víctimas de intereses ajenos que desconocen". (1763)

No es conforma amb aquest tipus d'educació, ja que pensa que no és suficient per aconseguir la felicitat, l'honradesa és abans de la ciència, o que la prosperitat i el saber han d'anar junts, part de l'educació com a més important. Però el punt d'aquestes reflexions educatives que ens interessa destacar és:

"Persuadidos de que esta es la grande obra y este debe ser el digno objeto de su profesion, se ha informado, y ha examinado y aprendido los medios de enseñar la virtud y precaver los vicios: enseñanza especial y diferente de la que se da en lecciones sistemáticamente arregladas á uno ú otro plan, ó en prácticas ordinarias mas ó menos racionales y útiles. Han comprendido que esta interesante enseñanza consiste principalmente en formar hábitos provechosos, sostenidos en la infancia por medio del ejemplo y de una disciplina proporcionada á la edad y circunstancias del individuo; fortificados despues con principios y máximas saludables acomodadas á los progresos de su eneterdimiento". (1764)

Per a mi la seva concepció educativa que reflecteixen, aquestes pàgines és populista, però considera que cada classe social ha de tenir el seu lloc a la societat, en tot cas l'educació podrà servir com a element de promoció. I a la cita anterior es veu com Montesino pensa en una edu-

cació moralista, però utilitarista, l'ensenyança que recomana Pablo Montesino com a adequada ha de contemplar la transmissió d'uns hàbits i una disciplina, convenientes per a la salut moral dels infants.

Els mestres, sobretot els de nova fornada:

"Serán los primeros y mas eficaces colaboradores en la gran obra de mejorar la suerte del pueblo, reformando sus costumbres para establecer el órden necesario de la vida civil; aumentando su inteligencia para que el pueblo mismo procure su verdadero bien por los medios que conducen á conseguirlo, y aspire cada uno á la comodidad y a la abundancia, y no á que los demas renuncien á ellas". (1765)

Aquests mestres de nova fornada dels que parla Montesino en el seu discurs són sobretot els que s'examinaren a continuació de les paraules del propi Montesino:

"EDUCACION Y METODOS DE ENSEÑANZA.

Provincias.

Lugo	Segundo año	D. Cayetano Hemógenes Palacios.
Jaen	Idem	D. Miguel Garrido
Toledo	Idem	D. Cayetano de Martin y Ofiate.

RELIGION Y MORAL.

Cáceres	Primer año	D. Candido Sanchez de Bustarante.
Leon	Segundo año	D. Manuel Nieto Imaz
Cáceres	Idem	D. Antonio Beltran.
Cádiz	Idem	D. Manuel Maria Romero.

GRAMATICA CASTELIANA.

Lérida	Primera año	D. Domingo de Miguel
Valencia ...	Segundo año	D. Felice Santiago Morenilla.
Santander ...	Idem ...	D. José de Arce Bodega.
Sevilla	Idem	D. Pedro Sanchez
Huelva	Idem ...	D. Justo Garrido

ARITMÉTICA.

Sevilla ... Primer año ... D. Juan Acenogui.
 Barcelona ... Segundo año.... D. Laureano Figuerola.
 Valencia ... Idem ..... D. José María Ania.

GEOMETRÍA.

Málaga ..... Primer año ... D. José Torres.
 Soría ... Segundo año ... D. Manuel Logroño.
 Guadalajara ... Segundo año ... D. Juan Jimeno.
 Albarete ... Idem .... D. José María Guillen.

FISICA Y QUIMICA.

Jaen .... Primer año ... D. Manuel Ruiz Romero.
 Gerona ... Segundo año ... D. Bruno Barceya.
 Cádiz ..... Idem ... D. José María Lacort.
 Huesca .... Idem ..... D. Mariano Carderera.

HISTORIA NATURAL.

Salamanca .... Segundo año... D. Lázaro Ralero.
 Madrid ..... Idem ..... D. Manuel Lopez.
 Málaga .... Idem .... D. Salvador de la Chica.

GEOGRAFIA E HISTORIA.

Tarragona ... Segundo año ... D. Joaquin Benet.
 Badajoz .... Idem .... D. Francisco Rodriguez Castillo.
 (1766)

Com veis en aquesta llista hi trobam personatges com Laureà Figuerola (Barcelona), Joaquin Benet (Tarragona), Mariano Carderera (Osca), entre d'altres.

Per altra banda, a: "Lista de los alumnos que habiendo cursado en la Escuela Normal-Seminario de Maestros de instruccion primaria del reino los dos años de estudios prevenidos por la disposicion segunda de la Real órden de 8 de Abril de 1838, y por el art. 16, título IV del reglamento interno de dicho establecimiento, han sido examinados con aptitud para el planteo y direccion de las escuelas normales en

las respectivas provincias, para las cuales han sido comisionados y que se expresan á continuación..." Aquí hi figuren elements o personatges com Mariano Carderera (Osca), futur director de la seva escola Normal, Joaquim Benet (Tarragona) i primer director de la seva Normal, Antonio Fontava (Tarragona), primer director de l'escola Annexa, entre d'altres. Dels alumnes externs però matriculats com a interns figuren: José Maria Flores, d'Oviedo, futur director de la seva escola Normal; Laureà Figuerola, de Barcelona, també futur director; Odon Bonoli, futur director de les escoles Normals de Lleida i Barcelona. (1767)

En aquesta mateixa línia de presentar notícies referents a les Normals i a la seva institucionalització, ens hem de fixar en el que figura sota el títol "Variedades: Celo de las Diputaciones y Autoridades políticas superiores de provincia por los progresos de la educacion pública. =Establecimiento de Escuelas Normales.= Visita general de las escuelas comunes". Aquest article té importància per l'entramet institucional educatiu de les institucions citades. Si bé suposa que no es pot fer una valoració del servei, de la funció de les comissions d'instrucció pública, ni del paper que jugaven les autoritats, però:

"Reconociendo como reconocemos el deber de un periódico destinado á promover la educacion e instruccion pública bajo la proteccion del Gobierno, de dar ejemplo de respeto á las autoridades establecidas,

procuraremos evitar acusaciones ó cargos que puedan disminuir la consideracion debida á los que gobiernan en nombre de la ley, y á los establecimientos, corporaciones é individuos que tienen á su cuidado la enseñanza; pero no podemos menos de lamentar el triste cuadro que representan muchos pueblos y provincias enteras donde nada ó apenas nada se ha hecho por mejorar la condicion moral del pueblo, y donde la educacion de las gentes pobres no se aprecia ni merece mas que mereció en los tiempos de mayor ignorancia y rusticidad. Estas quejas justas, necesarias, y en nuestro concepto salucables, llevarán consigo algunas advertencias y harán recuerdos importantes á la instruccion general; por mas que sean alguna vez desagradables á los que descuidan su deber en esta parte". (1768)

Con aquell que no diu res i sense fer personalismes, ens afirma: "pero si de vuestras manifestaciones resulta que algunos individuos ó corporaciones el grave mal que ocasiona al pais, ..." (1769) També és veritat que a continuació elogia les comissions superiors provincials per la seva fidelitat al Govern. La crítica s'adreça a alguns caps polítics per no haver fet més per la creació de l'escola Normal de la seva província, crítica molt coherent amb el que passava en aquells moments per les ments liberals.

Propose als caps polítics una estratègia difusora de les escoles comunes, especialment pels pobles que no en tenen. Consideren que la situació de la instrucció de molts de pobles és d'abandonament. És important per ells que l'educació sigui l'eina de millorar la condició física i moral dels pobles, i com a fonament de tota classe de progressos.

El 15 de març de 1842 es repeteix la història de la publicació dels examens de la Normal Central:

"El 13 de Marzo se celebraron estos en el salon principal de la escuela bajo la presidencia á primera hora del Excelentísimo Señor Ministro de Gobernacion, y despues del Excmo. Sr. D. Manuel José Quintana, como presidente de la direccion general de Estudios, y presenciando el acto varios individuos de la misma, y una numerosa y lucida concurrencia de las personas mas distinguidas, entre las cuales se hallaban al Excmo. Sr. Presidente del Congreso de Diputados, y algunos señores Senadores y Diputados.

El Ilmo. Sr. D. Pablo Montesinos, director general de Estudios, y que lo es de la escuela, leyó el siguiente discurso:". (170)

Com es veu a continuació en Pablo Montesino va pronunciar un discurs com corresponia a la seva qualitat de director de l'Escola Normal central. Pretenia donar testimoni públic de l'aprofitament dels alumnes de l'Escola. I de la projecció que tenen en el sistema educatiu. Sobre els exàmens de 1841 ens indica:

"De los cuarenta y cinco alumnos que concluyeron su curso de estudios, han continuado dos de entre los que merecieron la nota de sobresalientes con el fin de extender sus conocimientos en algunos ramos, por especial gracia de las diputaciones de Santander y Huelva; gracia de que verosimilmente no tendrán motivos de arrepentirse. Estos dos alumnos estan presentes, aunque dispensados ya de exámen. Los restantes se hallan generalmente en sus respectivas provincias, y debemos decirlo, presentando servicios importantes. Nos referimos particularmente á las de Barcelona, Tarragona, Castellon, Lérida, Teruel, Huesca, Cádiz, Córdoba, Badajoz, Cáceres, Salamanca, Zamora, Orense, Soria, Avila, Segovia, Guadalupe y Albacete. En algunas de estas se han adoptado ya los medios para el establecimiento de escuela normal de provincia, y se halla en ejercicio la escuela práctica de niños correspondiente á estos establecimientos". (171)

Altres alumnes, sempre segons aquest discurs, es dedicaren a la vista d'Escoles, juntament amb altres mestres comissionat a tal efecte. Dels trenta nou alumnes matriculats a l'escola i que es presentaren a examen el 13 de març, cal destacar Joaquín Avendaño de Pontevedra i examinat d'Història Natural, que després fou conegut per les seves publicacions pedagògiques. I des del punt de vista d'interès per a Mallorca cal indicar que a la secció d'Educació es va examinar Miquel Sureda y Ferrer, que llavors va ésser professor de l'Escola Normal de Palma. (1772)

Paral·lelament en aquesta Escola Normal central a Madrid hi havia una "Academia Literaria de Profesores de Primera Educacion", i el Butlletí ens presenta notícia el 31 de març dels exercicis que es celebraren des del 24 de febrer de 1842 fins el 30 de novembre. (1773) No ens donen gaire més informació que la llista dels que sustentaren els exercicis, les característiques de les sessions extraordinàries rebra els escrits presentats per millorar la instrucció primària.

La Comissió d'exàmens per a mestres d'escola elemental i superior d'instrucció primària, va elaborar un Reglamento de exámenes para maestros de escuela elemental y escuela superior de instruccion primaria, i que queda explicat en aquest part no oficial del nombre 28 del Butlletí, i que a més ens valora els exàmens en sí, d'aquesta manera:

"Se ha dicho con razon, que los exámenes en general son en manos del Gobierno ó de las autoridades encargadas por él del cuidado de la instruccion pública, el solo

medio seguro de conocer el verdadero estado de la enseñanza, de promoverla y hacerla efectiva donde y cuando sea necesario. El resultado de los exámenes bien entendidos es la prueba enéquivoca de aplicación y aprovechamiento de maestros y discípulos, ó de ineptitud en aquellos, negligencia ó ignorancia en todos. Recorte susceptible de la fuerza necesaria para impeler convenientemente la instrucción que se da en los establecimientos públicos; aplicable á todas las clases desde las inferiores en las escuelas primarias, hasta las superiores en las universidades y estudios elevados de toda clase; é importante sobre todo cuando se trata de autorizar para el ejercicio de las profesiones que influyen mas directamente en el bien ó mal estar de los individuos y de la sociedad en general, es suficiente por sí solo para obtener lo que no es posible lograr con decretos, órdenes y disposiciones; .." (1774)

Obstacles , barreres, esforç de l'Estat i dels particulars per reformar l'ensenyança, els deures imosats als aprenents i als qui ensenyen, no tenen per objecte únic ni principal el suplir la ineficàcia i freqüent nul·litat dels exàmens, sinó proporcionar mitjans per millorar la instrucció. Però els exàmens no es poden eliminar:

"El concepto equivocado de que la simple formación de establecimientos i ordinaria administración de la enseñanza pública podían suplir á los exámenes, ha podido contribuir poderosamente al abandono y consiguiente inutilidad á que han estado generalmente reducidos estos. .... En donde quiera que la instrucción pública dirigida por el Gobierno ha hecho últimamente progresos notables, han sido estos efectos inmediato de la eficacia de los exámenes; ó los mismos adelantamientos han producido y generalizado la idea de dar á los exámenes todo el poder de que son susceptibles para obtener resultados positivos; ó uno y otro, que es lo mas probable; viniendo á ser de este modo los exámenes causa y efecto á un mismo tiempo de las mejoras progresivas en la instrucción. También es indudable que cada dia se va dando nueva y mayor importancia á este medio de estimular la aplicación

y cerciorarse del aprovechamiento; y que ha venido á ser para algunos Gobiernos ilustrados un negocio tan serio por sus consecuencias, que no se deja ya al arbitrio de un maestro como resultado de un exámen al arbitrio de cada uno, la censura buena ó mala, ni aun de los jóvenes que comienzan sus estudios y se hallan en las clases inferiores". (1775)

Ens indica que es necessari que a Espanya hi hagi una reforma en aquest nivell i divulgar un nou mètode d'exàmens, i és en aquest sentit que a la llei de 21 de Juliol de 1838 es va crear una comissió especial d'exàmens dels que aspirassin al títol de mestre, ressaltant la seva importància.

Els exàmens per treure el títol de mestre es volien fer més eficassus i es volia que requirís més coneixements, i una nova forma de preguntes, nocions als nous mètodes d'educació i ensenyança, proves escrites i orals, elevar acta al respecte, on havia de constar substancialment el que es demanava i responia, i en conseqüència l'aptitud dels examinadors i dels examinats.

Es queixa de la inaptitud dels que presentaven als exàmens i es recomana com a urgent necessitat: trobar remei en aquest problema de la inaptitud de molts dels examinats, i aconseguir mestres aptes per millorar l'educació dels habitants dels pobles.

Però, com abans hem indicat, el procés d'institucionalització de la formació dels mestres era irreversible i aquests exàmens eren una fórmula a extingir, perquè poc a poc els que volguessin exercir la professió de mestre haurien de passar per les Escoles normals.

Per potenciar aquesta idea en el B.O.I.P. es publicaven notícies com els actes de inauguracions de les diferents

Escoles Normals de províncies. D'entre les quals podem esmentar el discurs inaugural de l'Escola Normal de Salamanca pronunciat per Sr. D. José Maruán, cap polític d'aquesta província el 19 d'octubre de 1842:

"La diputacion provincial ha procurado que la eleccion de maestros recayese en personas dignas que correspondiesen á sus esperanzas y prooviesesen provechosamente los intereses de la provincia. En quanto á la parte material y de adorno tengo la vanagloria de anunciar que la escuela normal de Salamanca no tiene nada que envidiar á las capitales. Llena mi alma i placer un satisfactorio presentimiento de que nuestros trabajos no serán perdidos, y que llegará un dia en que la provincia contemple con orgullo nuestra obra...." (1776).

És un discurs molt polític que fonamenta els seus plantejaments educatius en la il·lustració i el paternalisme oficial induïts per una gran dosi de patriotisme.

Per altra banda, el discurs pronunciat pel Director de l'Escola Normal D. Lázaro Rolero, ex-alumne de la central de Madrid, s'esforça en elogiar la labor educativa que s'ha de dur a terme a aquestes escoles, dins l'esperit patriòtic espanyol, i considera que l'objecte de l'Educació ha d'esser:

"... modificar el hombre físico, inteligente y moral, ó lo que es lo mismo, formarle para la sociedad. El niño, pues, necesita cuidados para no perjudicar su salud, y para facilitar su perfecto desarrollo; para cultivar ventajosamente y en armonia sus facultades intelectuales, y sobre todo para que aprenda á ser útil á sus semejantes y á la nación entera..." (1777)

És un botó de mostra de com s'hauria de preparar la mentalitat del futur mestre.

En aquest aspecte també, particularment, m'interessa resaltar la notícia que presentava sobre l'"Escola Normal en Palma de Mallorca" que es publica amb:

"Con el proposito de dar publicidad á todos los actos relativos al aumento y mejora de la instruccion primaria, nos compacemos sobremanera en poder dar testimonio de la instalacion de la escuela normal en Palma, capital de Baleares, tributándole al mismo tiempo el aplauso mas cumplido que le cabe. este establecimiento es á manera de un vestíbulo preparado á la juventud estudiosa para dirigir sus primeros pasos hácia el grandioso objeto de perfeccionar la inteligencia humana; y el mas solido fundamento de esta obra es el emprenderla desde su punto mínimo al máximo con aquella armonia y proporcion que le corresponden; asi lo comprendió la comision provincial, encargando á dos vocales de su seno D. Antonio Fluxa y D. Bartolomé Mestre, presbítero, la formacion de un dictámen que abrazase todas las partes de dicha empresa. Las reiteradas disposiciones del Gobierno así lo reclamaban tambien, y mas que todo el abandono en que yacia este ramo en casi todas las escuelas de los pueblos. (1778)

Pareix que existiren dificultats perquè les autoritats militars exigien l'edifici de l'ex-covent de San Francesc per utilitzar-lo com a quarter.

Però una de les coses que ens criden l'atenció és la mala ortografia que s'utilitza per esmentar els pobles d'on provenien els alumnes:

"...El populoso Jelanitx, el vasto Manacer, el Lumsayar, Soller, Pollenza lo mismo que Joija y Ciudadela nombraro dos alumnos, uno les demas poblaciones, de manera que llegarán á contarse cincuenta y ocho los educandos".(1779)

No n'acerten ni un perquè recordam que fan referència a: Felanitx, Manacor, Llumajor, Soller, Pollença. Només és correcte el topònim Sòller.

Un article que m'ha semblat interessant pel tema que tracta, en la línia de preocupació pel tema del magisteri, i que ve aesser l'avang per a un estatut del professorat, és el titulat: Del profesorado ó magisterio público, que figura en el B.O.I.P. del 31 de març de 1845 firmat per J.M.C.. Es considera la necessitat i utilitat dels mestres. (1781)

Es pretén demostrar que:

1º Que el Magisterio es necesario en todo pais civilizado, porque es el mas fecundo y seguro medio de generalizar la educacion popular.

2º Que supuesta la necesidad del Magisterio, es mas útil y ventajoso que la enseñanza privada el Magisterio público.

Y 3º Que el Magisterio público debe ser una carrera social de todo aprecio, consideracion y respeto de parte del Gobierno como todas las demas del servicio del Estado". (1781)

En aquests punts es segueix una defensa del Magisteri públic en contraposició a l'ensenyança particular o privada. Amb una clara voluntat de superar la idea tradicional de l'ensenyança, amb la preocupació per la millora didàctica. (1782) Sense voler dir, segons l'articulista, que es vulgui eliminar l'ensenyança privada, sinó que la que la proposta es fa a favor de la popularització de la instrucció elemental del poblc.

De totes maneres, les idees exposades no deixen d'esser interessades en favor de la generalització de "la unidad de esos sentimientos naturales , morales, religiosos y políticos" en el sentit uniformitzador de la seva culturalització universalitzadora.

Per tant, la proposta és clara en favor que l'ensenyança ha d'esser dirigida per a complir el següent objectiu:

"...que la educacion deberá ser general y uniforme; que esa uniformidad general de la educacion dará por resultado la uniformidad de sentimientos; y como no pueda obtenerse tal homogeneidad sin que sea vigilada, dirigida y secundada por la autoridad tutelar de la sociedad, siguese naturalmente que ha de ser siempre preferible á la enseñanza privada el Magisterio público". (1783)

Considera als mestres com a funcionaris publicos, però se li presenten una sèrie d'interrogants:

"¿Pero habrán de ser todos los maestros públicos indistinta ó igualmente considerados? ¿Son en el mismo grado interesantes ó necesarios sus servicios? ¿No hay diferencia alguna en su educacion científica y social? ¿Adquieren con los mismos estudios y sacrificios la posicion que han de ocupar en la escuela? ¿Es árbitro el gobierno en recompensar ó desatender á su antojo iguales ó análogas fatigas sufridas en la enseñanza? ¿Puede en fin por solo favoritismo dar la investidura de profesores públicos á hombres que previamente no hayan dado pruebas inequívocas de instruccion, moralidad y conocimientos prácticos en el arte de enseñar? Tales son entre otras muchas las principales cuestiones que es necesario resolver, antes de constituir el Magisterio público en esa carrera social, que fije los derechos y obligaciones de cada profesor, y cuya solucion será el complemento de la tercera y última proposicion ..." (1784).

El 15 d'abril J.M.C. continuava aquestes propostes i la solució que ell veia a la problemàtica enunciada com a pròpie del professorat, i després de fer una ressenya històrica i un repàs a la situació actual, ens presenta una sèrie de propostes en les que indica els drets que pot tenir el mestre i les proves que ha de superar. (1785).

Ei que ens interessa resaltar és com el Govern divideix el treball dels mestres, per això es considera que el Magisteri

en diversos graus. sota els títols de candidats, regents i catedràtics, divisió que l'articulista considera oportuníssima, per possibilitar una bona selecció del professorat. (1786)

Pensa que el títol candidat és el primer pas per aspirar al Magisteri, des d'una situació precària i transitòria, fins a la càtedra més sòlidament consolidada i prestigiada. Es considera la capacitat i l'actitud per ensenyar més que l'acumulació de coneixements.

Es així que la candidatura a una plaça ha de tenir present el:

"...que siempre ha de optenerse en virtud de un programa y exámen teórico y práctico que han de exigirse del aspirante á la enseñanza de las asignaturas á que quiera dedicarse, y que le habilite para desempeñar sustituciones y para oponerse á las regencias y cátedras vacantes, la puerta ó primer grado que ha de conducir al Magisterio. El segundo, que es el de regente, debe necesariamente recaer entre los candidatos opositores á cada asignatura, y cuyo desempeño es ya una prueba práctica de habilidad ó de torpeza para la enseñanza, y un largo y repetable noviciado, que si bien no otorga todavia la inmovilidad en el destino, la graduacion rigurosa en los ascensos, ni otros interesantísimos derechos, prepara no obstante al que le obtiene á merecer el último grado, que es el de catedrático, á cuya categoría no puede ascenderse sino sin tres años despues, á lo menos, de haber servido como regente, y sin haber merecido la aprobacion de los ejercicios de oposicion y demas pruebas comparativas que se prescriben para la consecucion de una cátedra. Mas una vez adquirida, su destino es de rigurosa propiedad, dá derechos á cesantía y jubilacion, y no puede ser privado de él el que lo optenga, sino en virtud de causa gubernativamente aprobada, en la que se le ha de dar audiencia en que alegue sus descargos, y precediendo siempre el juicio del Consejo de Instruccion pública". (1787)

Crec que les anteriors manifestacions són les més significatives en favor d'una carrera decent en el cos del funcionariat del magiste-

ri, bastant competitiva des del punt de vista acadèmic, però també estimuladora per millorar la situació inicial com a professional de l'ensenyança i així arribar a tenir una estabilitat en la feina. Era una forma més de crear funcionaris al servei de l'Estat recolzats en divisions artificioses, però que tenien un sentit en una professió que tradicionalment estava mancada de prestigi social.

El 15 de setembre de 1845 la part no oficial del B.O.I.P. es torna a publicar un article dedicat als exàmens públics de l'Escola Normal de Madrid, i com era habitual es celebraren sota la presidència de Manuel José Quintana, i Pablo Montesino va pronunciar el corresponent discurs d'obertura de l'acte.

Els exàmens públics es celebraren el 6 de setembre de 1845 i Pablo Montesino estava convençut del deure moral de la celebració d'aquests d'aquests exàmens davant el públic, malgrat els hi doni una mica de cobe oficialista.

Montesino, entre altres coses, en el present parlament, indicava, de manera descriptiva, que el reflex de la labor de l'Escola Normal Central no són, però, només els exàmens públics, s'han de considerar altres elements, com els que a continuació s'indiquen:

"Desde su instalacion en 8 de marzo de 1839 han completado el curso de estudio de dos años, han sufrido los exámenes de reglamento, de trimestre y anuales, públicos y privados, generales y particulares, y se han

formado en fin hasta el día 122 maestros. De entre estos se hallan empleados en la enseñanza de escuelas normales 54; en la de escuelas elementales 26; en la de institutos de segunda enseñanza 2, y en establecimientos particulares ó colegios 4. Fueron reprobados 10, y han fallecido 7. Se ignora la colocación de 18 que deberán salir en el próximo mes de Octubre, y ascenderá el número á 140". (1788)

De totes maneres, malgrat la seva consciència de l'existència de les dificultats que hi havia en el camp de l'ensenyament públic per a consolidar el model que trobava com el més idoni, creia s'havien donat una sèrie de passos envant, al mateix temps es pronunciava a favor del reconeixement de la utilitat que s'aconseguia a les Escoles Normals en la formació dels mestres d'instrucció primària, però també al mateix temps es queixa de la insuficiència dels mitjans per a dur a terme una tasca completa segons els seus plantejaments.

Per altra banda no és estrany que es plantejassin dificultats d'aquest tipus a l'Escola Normal Central, degut a que vivia, com ja hem indicat, juntament a la resta de les Escoles Normals un moment de franca decadència i de dificultats. Si bé Gil de Zérate ens assenyala que el nombre total de Normals a les províncies era de 41, més l'Escola Normal Central, que sumaven un total de 42. Aquestes anomenades per ordre alfabètic estaven ubicades a: Alaba, Albacete, Alacant, Almeria, Avila, Badajós, Balears, Barcelona, Burgos, Càceres, Castelló, Ciutat Real, Còrdova, La Corunya, Conca, Girona, Granada, Guadalupe, Oca, Jaén, Lleó, Lleida, Logroño, Màlaga, Múrcia, Navarra, Orense, Oviedo, Pontevedra, Salamanca, Santander, Segòvia,

Sevilla, Sèria, Tarragona, Terol, Toledo, València, Valladolid, Zamora i Saragossa. (1789)

Segons Joana Noguera Arron, per exemple, l'Escola Normal de Tarragona que fou inaugurada el 19 de febrer de 1843, en els seus primers anys de funcionament havia de seguir les disposicions oficials, igual que gran part de la resta d'elles, i diu:

Así, ordenaba que, en igualdad de circunstancias, "sean preferidos para la provisión de plazas de maestros de primeras letras los procedentes de las Escuelas Normales".

En 15 de Octubre de 1843 se publicó el Reglamento orgánico de las Escuelas Normales de Instrucción Primaria que detallaba todos sus aspectos, y según el cual continuaba siendo necesario cursar dos años para recibir el título de maestro: uno para maestro elemental, y otro para maestro superior.

La mayoría de datos obtenidos sobre la vida de la E. N. de Tarragona en sus primeros cursos nos hablan de sus problemas económicos.

En este sentido es muy abundante la documentación cursada sobre el destino que se debía dar a los fondos de la dotación del Arzobispo Arnaná dirigida a la subvencionar las enseñanzas de los niños pobres y que formaban parte de la dotación inicial de la E. N., por la condición de que en sus escuelas de aplicación se admitiesen a niños pobres". (1790)

Com era habitual també en aquelles inauguracions que es duïen a terme, l'acte fou presidit pel Cap Polític, que va pronunciar el seu corresponent discurs, que encara reflectia la mentalitat il·lustrada del primer liberalisme moderat, que pot quedar resumida amb les paraules de l'esmentada autora:

"Citas sobre la importancia de las luces de la razón para conseguir la felicidad de los pueblos, así como la exigencia de la instrucción en el nuevo orden constitucional, se repiten junto con muy acertados criterios sobre el concepto de educación como formación integral y el papel central que en todo tiene la formación de los maestros. Se anatemizaba la situación pasada de régimen absolutista que condenó a la ignorancia a la base popular manteniendo disgregada la condición de sus maestros..." (1791)

les coincidències amb altres inicis d'aquestes institucions docents eren bastant marcades, no tan sols en el que es refereix a les formes externes sinó en el seu contingut, dels que hi havien de combregar els seus directors, ja que havien d'estar al servei del projecte institucional impulsat pel poder central.

Dins aquest context, pareix que una de les primeres Escoles Normals de l'Estat espanyol, la de Navarra fundada a 19 de gener de 1840, molt poc després de la Normal Central, segons la normativa legal vigent, com per exemple la llei de 21 de juny de 1838 en el seu art. 11 a on es deia:

"Cada provincia sostendrá por sí sola ó reunida á otra ú otras inmediatas, una escuela normal de enseñanza primaria para correspondiente provisión de plazas". (1792)

Juntament amb altres circumstàncies que assenyala Maria Esther Guibert, com: la seva tradició autonòmica en favor de les Escoles Normals de Primeres Lletres bagatge que va possibilitar l'acceleració del procés que tendria continuïtat a la resta de l'Estat espanyol i l'experiència dels mestres d'Antonio Mayo i Pedro Vicuña. (1793)

I també gràcies a la financiació i recolzament de la Diputació provincial i de la Comissió Provincial d'Instrucció Primària. Vegeu, per exemple:

"Es interés de la Comisión el procurar por todos los medios la mejora de la educación pública y, con este fin, uno de los más poderosos al efecto sería el establecimiento de la Escuela Normal de Instrucción Primaria". (1794)

Es evident que la necessitat d'institucionalitzar la formació dels mestres era una urgència per aconseguir la instal·lació definitiva de la reforma escolar. Més si tenim present les paraules de Gil de Zárate que ens indica que una de les dificultats que estava més estesa per aconseguir-ho era la ignorància dels mestres. (1795)

Fins i tot hem de considerar que els més instruïts es limitaven a ensenyar una mica de lletra i poc més. Els coneixements impartits eren molt elementals i pocs, això sí, procuraven ensenyar doctrina cristiana i alguns elements de la gramàtica castellana i d'aritmètica els que en sabien. La utilització de "mètodes" globals o específics era molt minoritària.

Sabut és que la labor que havien de complir les comissions examinadores era totalment insuficient fins i tot hi ha autors que consideren que hi havia una certa passivitat i a més a més es produïen casos de suborn. (1796)

Per a Gil de Zárate l'arrel del tema estava en possibilitar la rentabilització que als mestres no els bastava posseir els coneixements que la professió exigia sinó que el mestre havia de saber transmetre'ls i necessitava educar ensenyant la qual cosa no s'adquiria si no era amb un aprenentatge complet, per tant aquestes circumstàncies exigien que els mestres fossin formats a unes escoles específiques que servissin per iniciar-los a la seva carrera docent. (1797)

Segons la interpretació que ens fa A. Avila Fernández, la clau del problema podria esser a plantejaments com el següent:

"...la retodología, la vocación, el desarrollo intelectual i filosófico-pedagógico, a seguir por quienes desean llevar a cabo la carrera de magisterio, hay que concentrarlo en los establecimientos propios, con los profesores adecuados y los medios posibles que se le faciliten, por pocos y escasos que sean, como solución positiva, quizá la única tras el fracaso de los métodos seleccionadores de épocas pasadas, donde había que alternar, ante esta necesidad de instrucción escolar, la racionalización del trabajo, que no podía continuar siendo algo esporádico, hereditario o meramente de tradición familiar, conllevando todo ello una fuerte carga social, con la exigencia de una mayor y mejor preparación humana y profesional. A la vez establecer como obsesión permanente y constante que su formación debe estar acomodada al niño y no el niño al maestro, bajo la posibilidad de fracaso, si se rompe este objetivo primordial en la tarea docente.". (1798)

En definitiva, s'havia de millorar la instrucció escolar del mestre, la racionalització del seu treball i aconseguir una preparació humana i professional idònia per posar la seva formació al servei de l'infant.

Per altra banda Juan García Yagüe quan ens parla de "problemática histórico-legislativa de las Escuelas de Magisterio de España", pensa que:

"Las escuelas de Magisterio tal como se entienden hoy en día nacen en el siglo XIX como una solución positiva, quizá la única tras el fracaso de los métodos seleccionadores, para ayudar al Estado en la carga que con excesiva alegría quiso echar sobre sí: la de su responsabilidad directa sobre la educación nacional". (1799)

Aquestes paraules són un poc sospitoses d'anti-estatalisme

escolar, però és veritat que en aquell temps l'assumpció per part de l'Estat de la formació dels mestres implicava un esforç molt difícil de complir per les despeses que suposava degut a la manca de personal i a l'esforç que havia de fer a terme un model adient a les exigències i demandes del sistema educatiu del moment.

Els eixos en que es fonamentava la importància de la creació i potenciació posterior de les escoles normals eren de tres tipus: econòmic, científic-pedagògic i ètico-moral. Per a Garcia Yagüe l'eix econòmic respon a la necessitat d'instrucció escolar per a l'acomodació de l'individu al progrés tècnic i la subseqüent racionalització del treball, preparació que suposa una educació per a la vida i el mestre s'obliga a complir una determinada funció social per a la qual cosa ha d'augmentar la seva preparació a nivell de continguts en un doble sentit: d'ensenyança i científic. (1900)

En aquest sentit, és un exemple el Pla d'estudis de l'Escola Normal Central que inclou les següents matèries d'ensenyança a cursar en dos anys: 1) Religió i moral; 2) Llengua castellana; 3) Aritmètica i elements de Geometria; 4) Dibuix lineal; 5) Elements de física; 6) Elements d'història natural; 7) Geografia i Història; 8) Principis generals d'educació moral, intel·lectual i física amb instruccions especials amb els mitjans més adients per conservar la salut dels infants i enfortir-los, és així que s'havien de combinar els exercicis gimnàstics o corporals

amb els jocs ordinaris dels infants; 9) Mètodes d'ensenyança i Pedagogia; 10) Lectura; 11) Escritura; a més de poder-hi haver altres ensenyances addicionals com agrimensura, llengua francesa o anglesa. Programa d'ensenyances que complicava el currículum de la preparació dels mestres i que d'alguna manera s'havia de reflectir a la instrucció primària, especialment a la superior, segons quedaria establert a la Llei de 1838. (1801)

El vessant científico-pedagògic quedava recolzat per les matèries referides anteriorment de tipus pedagògic segons influència de Herbart i Rousseau entre altres el que feia defensar la utilitat de la ciència i de l'educació enfocada cap al respecte de l'infant. I desde el punt de vista de l'element ètico-moral, malgrat el procés secularitzador, segueix vigent el respecte i valoració del cristianisme i s'arriba a la convicció que l'home té dret a l'educació al marge de la seva posició socio-econòmica i l'assumpció per part de l'Estat de l'ensenyament primari l'obligarà a crear una ensenyança útil, universal i gratuïta.

Des dels inicis del plantejament per establir la primera Escola Normal per Reial ordre signada per Moscoso de Altamira, els seus objectius quedaven determinats amb aquestes paraules: "...optimismo cocente, amplia formación cultural i vocacional i preparación práctica". (180) Però aquest no era sinó el punt de partida fonamental inspirat probablement

per Pablo Montesino calgral avui en dia veim que no era un plantejament prou atractiu per complir-se en la seva totalitat. Fins i tot en aquell temps A. Gil de Zárate ja criticava la trajectòria inicial de les escoles normals per la manca d'un pla uniforme i coordinat per aconseguir la impulsió d'aquestes, ja que cada escola anava pel seu vent.

Més concretament podem dir que la preparació oferta per les escoles normals des d'un principi va ser considerada insuficient fins i tot des del poder, fou dia 15 d'octubre de 1843 quan s'aprovà el reqlament d'escoles normals. Tot i amb això, es plantejava clarament que: "la prosperidad de la instrucción primaria estriba en la prosperidad de las escuelas normales: en ellas está encerrado el porvenir de la educación popular," (1803) en el sentit que les seves ensenyances havien d'anar dirigides en benefici de la instrucció del poble. I per això s'exigia o era necessària una preparació intel·lectual disciplinada i religiosa-moral per evitar que el mestre es convertís en un professional ignorant i vulgar.

Un resum dels inicis de l'Escola Normal Central pot quedar clar amb les paraules que J. Garcia Yagüe ens ofereix quan indica que:

"La Escuela Normal surge en España en 1838; tarde, pero con las ideas claras y llena de vitalidad el neno en la mente de su creador, Pablo de Montesinos. Para él, la infravaloración del maestro y el caos docente del momento, se podía superar con la formación

de los futuros censeñantes en régimen de internado y en pleno contacto con la vida escolar. Optimismo docente, amplia formación cultural y vocacional y preparación práctica, són los pivotes sobre los que se asentó la primera escuela del Magisterio, cuyo éxito exagerado impidió la formación del profesorado de las propias escuelas, la selección de los alumnos y, en última instancia, su propio control. Estas notas y el escaso mejoramiento económico que experimentó el Magisterio, dió el traste con gran parte de las ilusiones que habían depositado y las sometió a una vida letárgica y pobre, muestra de la cual son las reglamentaciones puramente administrativas de 1842 y 1857". (1804)

Les paraules inicials, com es veu, són les mateixes que escrivia Pablo Montesino al seu article anteriorment esmentat "Escuelas Normales. Su objetivo principal, su organizacion. Modo y medios de establecerlas. Ventajas que deben resultar de su establecimiento", (1805) posades en boca de Muscoso de Altamira obans, a 1834, quan marcaven els objectius bàsics que s'haurien d'aconseguir en les esmentades institucions.

Un altra forma optimista d'interpretar l'origen d'aquestes institucions, és el que ens ofereix J. Lopez Baeza, quan diu, molt eufòricament:

"Pocos centros mejor y con más fortuna organizados, como la Escuela Normal Central, podrán citarse. Bajo la inmediata dirección de hombres de autoridad por su ciencia y por sus servicios a la educación popular, con profesores de los más distinguidos de la Universidad Central, con maestros instruidos, con maestros imbuidos en las buenas doctrinas pedagógicas, con el apoyo y estímulo constante de la Dirección General de Estudios, que asistia a los exámenes y visitaba con frecuencia la escuela, aquellos jóvenes, que habían llegado ávidos de saber, recibieron especial preparación y volvieron a las provincias, no sólo instruidos, sino llenos de entusiasmo y propagandistas ardientes, transformaron en poco tiempo los métodos y procedimientos rutinarios hasta entonces usados, se corrieron al efecto las provincias como inspectores y establecieron las Escuelas Normales provinciales". (1806)

La importància de la creació de les Escoles Normals, duita a terme entre 1838 i 1845, per ventura no s'ha de cercar en el seu moment inicial sinó a més llarg termini i en moments concrets de la seva pròpia evolució. De totes maneres, és evident per altra banda que aquests moments foren una passa importantíssima per aconseguir la definitiva institucionalització de la formació professional dels mestres d'instrucció primària.

Els instituts, a partir de l'any 1845, s'uniformitzen i esdevenen un estandart defensor de l'ordre burgès, també les Normals compleixen una determinada funció, a on les classes dominants se n'aprofiten, i la voluntat populista que representaven es veu concretat en l'aportació que feien els Ajuntaments per enviar els seus becats a les capitals de província, i el cas de les Illes no va quedar al marge d'aquesta dinàmica.

Les Normals seran un element més de la "democratització" de l'ensenyament primari, ja que durant el segle XIX la burgesia, per raons econòmiques, tindrà la necessitat de disposar d'una mà d'obra alfabetitzada per possibilitar la seva participació en els marcs econòmics que plantejaven dins l'àmbit de les relacions econòmiques que es preveia es durien a terme en el mercat interior, dins un mercantilisme endarrerit i un capitalisme neomercantilista.

El Pla Pidal-Gil de Zárate, segons els postulats del liberalisme moderat va aconseguir posar els fonaments del sistema escolar i considera l'ensenyança com a institució social,

elemental, juntament amb la corresponent ideologització, servida des del poder.

Es més, dins el context en que es crearen l'Institut Balear (1836), l'Escola Normal de mestres (1842) i l'Escola de Pàrvuls, poc temps després es culminava una aspiració educativa que té els seus orígens en les propostes fetes pels il·lustrats mallorquins temps enrera mitjançant la Societat Econòmica Mallorquina, malgrat, en el moment que es duqueren a terme, les persones i el temps havien canviat mínimament, i la incidència del poder central no era la mateixa.

Eren les primeres passes que es feien a Mallorca per consolidar el sistema educatiu al servei de la nova classe social, la "burguesia", malgrat que en el cas de Mallorca el procés anava endarrerit, en línies generals. L'educació s'havia convertit en un instrument més del nou model socio-polític que pretenien les classes populars: serien més aviat populistes, al servei de la diferenciació de les classes socials, que populars dins un ambient facilitador de l'individualisme pedagògic i social.

Les Escoles Normals, a l'àmbit dels Països Catalans, serien una font de castellanització i d'aculturització. Aquestes responien, en el conjunt de l'Estat espanyol, a un intent d'uniformitzar tot un sistema educatiu que volien construir els liberals moderats i els progressistes, dins un complex roñ de lluites polítiques i ideològiques.

Paraules que pareixen més una crònica d'aquell temps, danta a terme per elogiar les institucions oficialistes i oficials, però no és sinó una tesi de llicenciatura presentada a 1963, sense gaire esperit crític. Ara bé, reflecteix l'esperit amb que es crearen les Normals: L'educació havia d'anar de la capital a les províncies, i de les capitals de les províncies als pobles i a les zones rurals, així es convertiria a l'educació com un instrument popularitzador de la cultura urbana des d'una òptica centralista i uniformitzadora, els pobles s'haurien d'adaptar a les exigències de la vida burgesa.

A on podem trobar un exemple d'aquestes circumstàncies d'adaptació, al manco a les seves intencions inicials, és el cas de l'Escola Normal de Balears, que inaugurada a 1842, era perfectament coherent amb els objectius que havien marcat els plantejaments liberals en general respecte a la formació dels mestres. Amb el que quedaria marcat la gradual construcció del seu propi sistema d'ensenyança, i com ja hem insinuat els mestres que sortirien d'aquestes institucions no tendrien uns coneixements gaire elevats ni una cultura acadèmica mínima i suficient per alfabetitzar en llengua castellana la població en un nivell de primària, coneixements i cultura que al mateix temps poguessin ajudar-los a transmetre uns determinats esquemes i una mentalitat adequada per a la població eminentement popular a que anava dirigida la instrucció,

però també és veritat que el concepte anteriorment esmentat de "democratització" de l'ensenyança, es produïa amb la matrització que ens assenyala Manuel Puellies:

"...lógicamente, el liberalismo moderado está muy lejos afanes del liberalismo democrático de sus orígenes. En realidad, la doctrina de la soberanía de la inteligencia pugnaba con el viejo sueño de la instrucción pública universal. Tal doctrina sólo podía obocar en un "elitismo educacional". (1807)

Suposava una fonamentació direccional que afectaria tot el sistema escolar, també es pot explicar que la política educativa institucional viu un estiro i amolla, i que per exemple a Mallorca es viu en una certa distància aquest procés, ja que les seves influències arriben en un ser retard.

Sobre el conjunt de l'Estat espanyol, Buenaventura Delgado ens ho explica així:

"La política educativa del segle XIX espanyol és tan turentada i contradictòria com la mateixa història d'Espanya; dues passes endavant i una endarrera, fer i desfer, teixir i desteixir. Els plans destudis se succeeixen ininterrompidament i abans que puguin esser entesos i aplicats són abolits sense altres raons de pes de vegades, que el fet d'haver estat confeigits per l'enemic polític. El descontent i el desgavell, la seva legislativa i l'abandó de l'ensenyament en els seus distints nivells solen esser el seu estat normal; l'abandó no es deu a la manca de lleis, de plans, de reglaments i de circulars sinó a la penuria de presupostos y al nul interès social per remeiar-ho". (1808)

Això darrer que és vàlid per a tot l'Estat espanyol, ho era especialment vàlid per a Mallorca, per exemple, ja que la societat en general, malgrat alguns grups minoritaris,

no s'interessava per l'ensenyança: la creació de l'Escola Normal podia haver provocat un cert interès social per popularitzar aquesta nova forma de culturitzar (o d'aculturació castellanitzant).

L'economia aplicada a la potenciació de les diverses reformes educatives era absolutament deficient i mancades d'un control eficient, i per exemple els Ajuntaments de les illes, en la seva majoria, no col·laboraren de la manera en que el poder central esperava. A més a més, hi havia un retrocés ideològic dels plantejaments dels liberals, que enfortiren els seus plantejaments centralistes i minimitzaren el procés secularitzador, en detriment de la liberalització descentralitzadora que un govern liberal hauria pogut impulsar, i afavoriren la conservació de parcel·les de poder a l'Església.

Ara em vull fixar a la forma particular en que s'organitzava l'Escola Normal de Palma, que divergia molt de la resta per les seves característiques, a través de l'anomenat particular de l'Escola Normal, el qual no va sortir a la llum fins a l'agost de 1845, el qual fou redactat per Josep Amengual com a vocal eclesiàstic i el propi Director, Francesc Riutort: era un reglament d'ús intern, molt més reduït que l'anteriorment esmentat de 1843, format amb un primer objectiu:

"Esta escuela normal está destinada a formar maestros instruidos y capaces de dirigir las escuelas superiores y elementales de esta provincia". (1845)

En aquest mateix títol de l'articulat hi ha una cosa curiosa,

una referència a la composició de l'Escola, que consisteix:

"... en un seminario para los que aspiren a ser maestros, una escuela de niños y otra de adultos para la enseñanza práctica de aquellos". (1810)

Això els possibilitava un contacte directe en la realitat escolar, donat que el nombre de matriculats no era molt nombrós per no poder rebre aquest tipus de formació.

Però un dels punts que eren considerats com a fonamentals en aquest reglament era el que donava importància al govern, ordre i disciplina, que no representava gaire un esperit liberal sinó més bé el contrari, eminentement conservador. Representava un règim d'una rigidesa molt accentuada, fins i tot hi havia alumnes inspectors encarregats de la vigilància i de la imposició de l'ordre.

Es de suposar que aquesta preocupació per mantenir l'ordre i la disciplina era determinada per la mentalitat d'educació conventual, monacal o de seminari conciliar que inspirava en el seu principal redactor, un canonge; de totes maneres en el seu art. 33 es deia:

"Las penas o castigos necesarios para conservar la disciplina serán siempre impuestos con moderación y templanza por el director, pero deberán anotarse en un libro para que en el caso extremo de tener que despedir a un alumno tenga esta comision á la vista todos los datos que puedan motivar su separacion". (1811)

S'ha de dir que malgrat aquest reglament estava pensat segons la filosofia del reglament de 1843, resultava més conservador, probablement també perquè era trobat dins la dècada moderada, a més que la mentalitat educativa que

podia inspirar el clerque mallorquí es veurà imbuïda d'un cert moderantisme no precisament massa liberal, condició de la seva concepció disciplinària, en el sentit que la disciplina al mateix temps suposaria un valor important per acceptar l'impuls d'una concepció educativa moralitzant.

En el Títol VI aquest reglament interior feia una referència a les hores d'estudi i d'ensenyança. Per exemple a l'article 35 indicava:

"Serán horas de estudio por la mañana desde que salgan de la oracion hasta el almuerzo, y desde las siete y tres cuartos hasta la una y cuarto serán de enseñanza, en cuyo tiempo se darán todos los días cuatro lecciones diferentes, debiendo mediar precisamente entre una y otra, media en invierno y en los días cortos de primavera y otoño: enseguida habrá una hora de recreo: otra de leccion tendrá lugar de siete a ocho. En verano u días largos el recreo se tendrá en esta hora y la leccion será antes. A las ocho y media irán al rosario, las dos medias horas sobrantes serán de estudio, y lo podrá ser igualmente la hora que siga al toque de silencio". (1852)

Era un règim de quarter, bastant sever, especialment per les característiques d'internat que tenia la institució. Era una concepció típicament militar del règim de govern escolar.

De totes maneres a 1844 és quan es reflecteixen cap a l'exterior els resultats de les ensenyances que es duïen a terme a la institució, quan es convoquen els primers exàmens d'acabament de la carrera, esdeveniment que va tenir un cert ressò a la premsa d'aquell temps. Aquests exàmens es celebraren

sota la presidència, com era habitual, del Cap polític, que actuava com a president de la Comissió Provincial d'ensenyament primari, a la Diputació Provincial.

l'11 de desembre de 1844 quedava reflectit l'acte al "Diario Constitucional" i en ell es diu:

"Empezó el acto leyendo uno de los profesores la lista de los alumnos internos y externos del seminario, y el programa de las materias que cursaron durante los dos últimos años, y de los puntos á contestar, en la forma siguiente ..." (1813)

Aquestes són les matèries que es recorden com a conservadores del seu currículum: Religió i Moral; Escritura; Gramàtica castellana i Ortografia; Retòrica i Poètica; Aritmètica; Dibuix lineal; Física i Química; Història Natural; Geografia universal; Educació en general; Sistemes i mètodes generals d'ensenyança. Per altra banda una matèria que entrava en els plantejaments del moment. La formació del mestre no es podia limitar en cap manera a la lectura i escritura, a aprendre un poc de comptes i nocions d'història sagrada, els nous vents exigien una preparació no només més culturalista, sinó més científica, sense passar-se.

De totes maneres l'eufòria que despertava aquest tipus d'esdeveniments socials, era bastant gran en els seus inicis. La descripció que se'ns fa dels exàmens públics és prou optimista i es respira una satisfacció que es reflecteix en com s'informe sobre l'esdeveniment i com les autoritats escolten i observen:

"Grande la experimentó esta comision y la demostraron también las demas personas que presenciaban el acto, al ver la inteligencia con que aquellos jóvenes contestaban á las preguntas mas interesantes sobre moral i religion, manifestando asimismo no pocos conocimientos en la historia sagrada; sobre la gramática y las humanidades, que además de aprovechamiento pudieron alegar el mérito de la mayor dificultad que ofrece a los habitantes de esta provincia el estudio del habla castellana; sobre la geografía e historia, en que se demostraron bastante orientados en las particularidades de España, comprendiendo además una idea general del sistema planetario; sobre mineralogía, zoología y botánica, de cuyas generalidades parecieron estar muy enterados, observandose que no les eran desconocidas sus principales relaciones con la agricultura y la industria: sobre la física y la química, en cuyo trascendental estudio se les reconocía más adelantados de lo que el plan del establecimiento, así en la parte teórica, como en la útil y positiva de las aplicaciones prácticas, y sobre los sistemas y métodos generales de enseñanza ...". (1814)

Tota la descripció continua amb el mateix to d'elogi i satisfacció: era tot un esdeveniment ciutadà, al manco per a la minoria culta i pel Govern provincial. Tant és així que es va reproduir al "Boletín Oficial Balear", al "Diario Constitucional" i a "La Estrella Balear" que insisteix en la importància de l'acte.

Del discurs del Cap polític cal destacar la rellevància que dóna a l'educació popular, que era l'objecte fonamental del projecte liberal:

"Mejorar la instruccion, extenderla a diferentes clases de la sociedad, es uno de los principales deberes de un gobierno sabio e ilustrado. Sin mejorar la educacion del pueblo, particularmente en las calses menos acomodadas, jamás se consolidaria en nuestra patria el sistema representativo, porque nadie trata de acatar ni defender las instituciones y los derechos que no conoce. La falta de instruccion es causa de las continuas revueltas: es una que amenaza la sociedad constituida ...". (1815)

Aquest document és indicador del significat que tenia per al poder liberal la instrucció pública en la construcció del seu model sócio-polític. És més, eren conscients que paral·lelament a la formació dels mestres havien de relacionar l'escola Normal amb l'ensenyament elemental:

"...la Escuela Normal destinada á formar maestros, el nuevo establecimiento anexo á ella y que se distinguirá con el nombre de Colegio Balear, teniendo por objeto la enseñanza de todos los jóvenes que deseen obtener una educación primaria superior, según detalla el reglamento orgánico de las Escuelas Normales". (1816)

Fra el principi de les escoles de pràctiques annexes a les escoles Normals, però veï que sembla en aquest document no s'havien de limitar a aquesta funció, ja que diu:

"Además de estos ramos y de la mayor extension que procurará darse á algunos de ellos para los alumnos que no estén destinados al magisterio de instruccion primaria, se proporcionará también a los mismos en el mismo establecimiento la enseñanza del latín, música y dibujo natural, cuyas lecciones se hallarán respectivamente á cargo de profesores auxiliares dotados de la competente instruccion en estas materias. Las demás asignaturas de que va hecho mérito seran desempeñadas en ambos establecimientos por dichos profesores que las tienen actualmente a su cargo en la Escuela normal, continuando don Francisco Riutord en el destino de Director, auxiliándole tan luego como la concurrencia de alumnos lo requiera otra persona revestido de las circunstancias necesarias para ejercer las funciones de vicedirector ..." (1817)

De totes maneres, la comissió provincial d'ensenyament primari mantenia el dret de nomenar els mestres de primera ensenyança, i així no perdia el control sobre la nova institució.

Per altra banda aquesta comissió era la transmissora de les ordres que venien del poder central a través del seu cap visible, el president del govern superior polític de Balears,

a les ordres directes del ministre de governació de la Península.

Voltes vegades les circulars que rebien les comissions provincials d'instrucció primària eren de tipus burocràtic, com per exemple les referents a matriculació i a regulació d'exàmens.

Pareix que l'Estat central veia amb bons ulls la labor dels primers anys de vida del seminari de mestres de les Illes. Així el ministeri de governació informava que:

"He dado cuenta á la reina de una comunicacion de V.S., fecha 7 del corriente, remitiendo las noticias que se le tenian pedidas acerca de la Escuela Normal, S.M. se ha enterado con la mayor satisfaccion del estado en que se halla dicho establecimiento y de los buenos resultados que ha producido: y en su voluntad de V.S. las gracias en su real nombre á la diputacion provincial, el ayuntamiento de la capital y la Comision superior, á cuyos desvelos se debe la prosperidad de tan útil inspeccion, esperando S.V. que el celo de estas corporaciones en vez de entibiarse crecerá todavia mas hasta el mayor grado de brillantez posible ..." (1818)

També es veu que les relacions entre l'Escola Normal i la Diputació no eren dolentes ja que Labrés Bernal ens indica que el 27 d'octubre de 1843:

"El director de la escuela Normal con Francisco Riutord cedió á la Diputacion su coleccion de mineralogia y botánica, la que acordó fundar un gabinete de historia natural señalando la cantidad de 1000 reales para su conservacion y aumento. Se instaló en uno de los salones de la escuela, situada en el edificio del convento de San Francisco, la diputacion para fomentarlo ordenó á los alcaldes que enviasen muestras de las minas y canteras de sus respectivos distritos, animales y cristalizadores para aumentar la coleccion." (1819)

I si des del 21 de juliol de 1838 les comissions d'instrucció primària tenien com a objectiu "vigilar, propagar, y acclantar la instruccion primaria elemental y superior" a les seves pro-

víncies, (1820) les comissions depenien directament del cap polític, i havien d'influir en les primeres passes de les Escoles Normals. Les comissions eren el pont entre l'Escola Normal i els Ajuntaments.

En aquest capítol cal dir que els Ajuntaments no sempre feien cas de les ordres emanades de les autoritats educatives, normalment en l'excusa que tenia problemes econòmics, perquè els pressuposts que dedicaven a l'educació eren mínims.

Fins i tot en els anys d'exaltació liberal el seu esperit no arribava als pobles de les Illes a no esser per pur mimetisme- recordem el temps de la regència d'Espartero, com el trienni liberal, fou un període de temps molt reduït. no era suficient per conscienciar els mandatariis locals de la importància del tema. I com ja hem dit també es projecten reformes que es veuen frenades des del punt de vista de l'ideari liberal a partir de 1844 quan s'inicia la dècada moderada, procés que veu la seva culminació a 1845 amb el Pla Pidal-Gil de Zárate.

Aquí guanyaria la partida, quasi definitivament, el moderantisme liberal, a on es consolida la reforma del segon ensenyament, que és una de les expressions del reformisme liberal doctrinari. Citem per exemple Donoso Cortés, per veure fins on podia arribar la concepció burgesa de l'educació secundària (a Mallorca havia tingut lloc un assenyalat esdeveniment a una primera manifestació amb la creació de l'Institut Balear):

"Ya no es la soberanía de la voluntad, que desemboca á la soberanía popular, la que debe regir los pueblos sino la soberanía de la inteligencia, única que puede preveer y dirigir los inquietos acontecimientos del siglo. Como es obvio, la inteligencia la detentan aquellas clases que á través de la instrucción y del trabajo han demostrado su capacidad para acceder a la propiedad y se han convertido, en consecuencia, en auténtica fuerza social. En definitiva nuestras clases propietarias son las únicas que pueden dirigir la nación, y si pueden hacerlo son ellas que deben gobernar ...". (1821)

Era una apologia en favor de la burgesia i de la seva capacitat per coninar la societat i l'Estat espanyol. Però Antonio de Rueda, en referir-se al període legislatiu anterior al Pla de 1845 expressa el seu escepticisme envers les reformes fetes fins a l'esmentat Pla:

"No sucedió lo mismo en el terreno de la enseñanza, donde, excepción hecha del prematuro y malogrado intento del Duque de Rivas, lo único que se hizo hasta 1845 fue poner parches; muy necesarios sin duda para salir del paso y capear el temporal, pero a todas luces insuficientes para copnstruir con solidez el marco legal que la nueva situación reclamava". (1822)

I el sistema educatiu anava encarrerit en relació amb altres aspectes del desenvolupament administratiu de l'Estat centralista. I la màquina administrativa, per molt que s'esforçàs per fer complir la normativa vigent, es trobava en moltes dificultats.

El 1844, per Reial ordre de desembre, l'administració es preocupava per la situació real de la instrucció primària, malgrat la seva poca efectivitat, i fa eleborar una estadística; (1823) en algunes escoles es segueix el mètode mutu o simultani, però per ventura hi havia algun mestre que sense haver-se examinat, el capellà i l'Ajuntament corresponent el continuava mantenint

a la plaça, perquè encara que hi hagués escola Normal, ja hem dit que es feien exàmens pels qui no anaven a classe, malgrat fos d'una manera no gaire fiable.

Recordem que els ajuntaments nomenaven els mestres i remetien aquest nomenament a la comissió provincial d'instrucció pública; descuraven una mica la qüestió dels alumnes de l'Escola Normal, que també havia de nomenar i de mantenir.

Però ja anam cap a un altre règim polític: Espartero havia caigut i entram a la dècada moderada, i això influirà en els Ajuntaments. Ens hem de fixar en el que diu Concepción de Castro a La renovación liberal y municipios del Estado español, (1824) que qualifica d'imposició del règim moderat a 1844-1845. (1825)

El model moderat es fonamentalment centralitzador i a partir de 1844 els moderats, en el poder intentaran fer oblidar el que hi hagués pogut haver de descentralitzador a les opcions més liberals des de 1834.

En el cas de Mallorca ja hem vist com incideix el els Ajuntaments el tema de la Instrucció pública, especialment en el que feia en les seves relacions en l'Escola Normal, vegeu sinó l'apartat 3.3.2. en el que es planteja la reacció dels Ajuntaments en el que fa als alumnes que havien d'enviar a aquesta escola.

Ambient que va generar una sèrie de disfuncionalitats, ja que entre altres les relacions Diputació-Ajuntaments no acabaven de funcionar, els pressupostos designats al capítol d'instrucció primària eren gairebé nuls i es produïen renúncies de mestres : a la concessió de places sovint hi havia conflictes, fins hi tot en l'excusa de que no hi havia presupost els Ajuntaments no enviaven els alumnes a l'Escola Normal.

Realment aquestes característiques provocaven una clara disfuncionalitat en el sistema escolar, fins hi tot en contradicció en l'aparent voluntat dels moderats de considerar a la Instrucció primària com un element de uniformització de mentalitats i com un poder més i gairebé fonamental per procurar la transmissió de la seva ideologia, el mateix Antonio Gil de Zárate, com ja hem dit, l'ensenyament és una qüestió de poder. Per aquest autor un dels poders que s'havia de superar a través de l'estatalització de l'ensenyament havia d'esser el de l'Església.

Per altra banda l'educació a poc a poc s'haurà de convertir en un element important de transmissió ideològica del poder, que seria la més afavorida pel desenvolupament del liberalisme. Serà important per aquesta classes social construir una societat que

s'adapti a la preponderància dels interessos de classe. La burgesia que arribava al poder polític havia de construir el seu model social, i entre altres el sistema educatiu havia de jugar un paper important.

NOTES

1. Medina, Esteban.: La lucha por la educación en España, 1770-1970. Madrid, edit. Ayuso-1977. pàgs. 41-58.
2. Idem. pàg. 41.
3. Elizalde, Elena.: "Pecagogos Comparativistas españoles". Rev. Perspectivas Pedagógicas, número 41-42, 1978. pàg. 170.
4. Pareja, José.: "Proposición de ley, de los Sres. Pareja (José), Castañs, Jaumar, Perez Cantalapiedra, Gutierrez de Cepallos, Luján y Mata, relativa á autorizar al Gobierno para poner en ejecución como ley provisional el proyecto de la comision sobre instruccion intermedia y superior" Apéndice tercer del Diari de Sesions. I "Apóyala como autor diciendo..." D.S.C.R.D. legislatura de 1841-1842, Tom V, Madrid, imp. A. J. Garcia-1875. pàg. 873.
5. Idem. pàg. 891.
6. Per exemple, Segons opinió de I. Simon Palmer, el Pla General d'estudis elaborat pel Duc de Rivas, malgrat la seva no vigència, durant el seu mandat va facilitar la creació de centres privats, veure: La enseñanza privada secular de Grado medio en Madrid (1829-1868). Madrid, Instituto de Estudios Madrileños-1972. pàg. 18. De la mateixa opinió era Gil de Zárate a De la Instrucción pública. Tom I. Madrid, Imp. Colegio de Sordomudos-1855. pàg. 151.
Peset, J.L., Garma, S., Pérez Garzón, J.: Ciencias y enseñanza en la Revolución burguesa. Madrid, Edit. Siglo XXI-1978: "Al principio, las novedades no fueron muchas. El primer plan de estudios vigente -aunque solamente por unos días- tras la muerte de Fernando VII fue el del duque de Rivas 1836. En este plan se dividía la enseñanza -por imitación francesa- en tres estadios: a) Primaria (elemental y superior), b) Secundaria (elemental y superior) y c) Tercera enseñanza (facultades y escuelas especiales). Las facultades eran: Jurisprudencia, Teología, Medicina y Cirugía, Farmacia y Veterinaria. Las escuelas especiales eran: Caminos, Canales y Puertos, Minas, Agricultura, Comercio, Bellas Artes y Oficios. El estudio de las ciencias estaba limitado a las enseñanzas preuniversitarias -continuación, en cierto sentido, de la facultad menos de Filosofía-...". pàg.41.
Com ja hem dit, el Pla del Duc de Rivas es pot trobar reproduït a Sanchez de la Carpa: Historia filosófica de la Instrucción pública de España. Tom 2, Burgos, Imp. T. Arcaiz-1874. pàgs. 114-133. Així com l'exposició de S. M. la Reina Gobernadora a 8 d'agost de 1836, encara que, parcialment, resulta molt extensa i representativa del pensament sobre política educativa liberal moderada en el futur Pla d'estudis confeccionat el

1845 per Gil Zárate a on va copiar les idees.

7. Segons Antonio Heredia a: Política docente y filosofía oficial en la España del siglo XIX. La era Isabelina (1833-1868). "Y lo más importante que cabe señalar a este respecto es la gran afinidad existente entre este documento y el del duque de Rivas, al que sigue literalmente en muchos artículos". pàg. 113. Es refereix al Projecte de Llei Samaruelos sobre Instrucció secundària i superior, presentat al Congrés de Diputats el 29 de maig de 1838, que al final va ésser retirat després de les discussions dutes a terme a les sessions del Senat. Veure: Discusion del Dictamen de la Comision autorizacion al Gobierno para plantear la Instruccion secundaria y superior, D.S.C.C.D. legisl. 1837, tom IV, sessió 21 de juny de 1838, número 179, Madrid, Imp. J. A. García-1874. pàg. 3036. I per la referència al Senat veure: A. Alvarez Morales: Génesis de la Universidad española contemporánea. Madrid, Instituto de Estudios Administrativos-1972. pàgs. 122-126, citats per A. Heredia: *Op. Cit.* pàgs. 114-115.
8. Projecte de Decret del Ministeri de la Governació signat per P. Gomez de la Serna l'1 de juny de 1843. B.O.I.P. nº 56 del 15 de juny de 1843. pàgs. 453-456.
9. Idem. pàg. 456.
De la reorganització administrativa, duita a terme pel Ministre P. Gomez de la Serna en temps de la Regència d'Espartero en parla Antonio Vifias Frago quan explica el procés històrico-legislatiu de la segona ensenyança a Política y educación en los orígenes de la España contemporánea. Madrid, Edit. Siglo XXI-1982. pàg. 328-329.
A M. Peset Reig. "El Plan Pidal de 1845 y la Facultad de Derecho" Rev. Anuario de Historia del Derecho español. nº 40 de 1940. pàgs. 613-651, ens sintetitza les passes que s'anaven donant a nivell legislatiu d'estructuració del sistema educatiu i de les fonts que es poden utilitzar per aprofundir en el seu coneixement.
10. Aquest Decret es va reproduir al B.O.I.P. nº 56. Cp. Cit. pàg. 456-458.
11. Proposta del Ministre de Governació Pedro Gomez de la Serna signat el 8 de juny de 1843. B.O.I.P. nº 56 Op. Cit. pàgs. 460-461.
12. "Instalacion del Consejo de Instruccion pública.- Acta de la sesion del 1º de Enero de 1844". B.O.I.P. nº 70 del 15 de gener de 1844. pàg. 5-6.

13. Aquest "Reglamento para el Consejo de Instrucción pública" es troba reproduït al B.O.I.P. nº 71 del 31 de gener de 1844, pàgs. 37-45.
14. Quinto, Javier: "Bosquejo del estado actual de la Instrucción pública de España". B.O.I.P. nº 1 del 28 de febrer de 1841. pàgs. 18-35, que seria l'article inicial d'un conjunt. En aquesta cita ens referim a l'article del mateix títol publicat al B.O.I.P. nº 1 de la segona sèrie del 15 d'abril 1844. pàgs. 255-272.
15. Idem. pàg. 256
16. Idem. pàg. 258.
17. Idem. pàgs. 258-259.
18. Idem. pàgs. 260-261
19. Idem. pàgs. 261-262.
20. Idem. pàg. 266
21. Idem.
22. Idem.
23. Idem. pàg. 267.
24. idem. pàgs. 270-271
25. Lopez Aranguren, J.L.: Moral y sociedad. la moral social española en el siglo XIX. Madrid, Edicusa-1976. pàg. 62-63.

L'obra col·lectiva: Maçoneria i Educació a Espanya, Barcelona, Fundació Caixa de Pensions-1986, tracta aspectes que ens interessin en relació als plantejaments educatius d'aquesta etapa. És el cas de l'aportació de José Antonio Ferrer Benimeli, que parla de la Maçoneria espanyola mite i realitat, d'Amnistia i de decadència d'aquesta raçoneria: "Amb la mort de Ferrer VII, el 1833, la persecució de l'orde maçònic sembla que afluïxà una mica, sense que la raçoneria deixés de ser, tanmateix, una societat secreta i, per tant, oficialment prohibida. En aquest sentit, el 26 d'abril de 1834, la reina governadora donà a Aranjuez un reial decret amnistiant, però, els qui pertanyessin a sectes secretes després d'aquesta

data. A partir d'aquest moment la maçoneria entra en una franca decadència a Espanya. D'aleshores ençà els brots subversius ja no tindran res a veure o molt poc amb les lògies, ja que seran les societats patriòtiques les que protagonitzaran l'agitació política-social". pàg. 53. Cap als anys 40 la maçoneria espanyola es reorganitza i és quan es crea un Gran Orient.

26. De l'evolució dels primers partits polítics a l'Estat espanyol, ens en parla Carlos Marichal a La revolución liberal y los primeros partidos políticos en España. (1834-1844). Madrid, edit. Cátedra-1980. Ens ofereix una biografia de les primeres personalitats que incidiren dins la vida dels primers partits liberals de l'època. pàgs. 301-317.
El Partit Progressista, a aquells moments, era el més radical, al manco des del punt de vista de defensar postures més coherents amb la ideologia liberal vigent a Europa.
27. Peset, J.I. -Garma, S. -Pérez Carzón, J.S.: Ciencias y enseñanza en la revolución burguesa. Madrid, edit. Siglo XXI, 1978, pàg.5-8
28. Medina, E.: Op. cit., pàg.42.
29. Un llibre que ens presenta les línies ideològiques generals del liberalisme com a doctrina global, és el de René Rémond Introducción a la historia de nuestro tiempo. El siglo XIX. (1815-1814). Barcelona, edit. Vicens Vives, 1980, pàgs.18-28, 39-49.
Des del punt de vista del realisme polític, i des de l'òptica de la construcció de l'Estat liberal, cal indicar que la política més condicionadora de tot aquest procés, serà la d'Hisenda, elaborada i concretitzada pels moderats i liberals més influents, veure: Miguel Artola: La Hacienda del siglo XIX. Progresistas i moderados. Madrid, Edit. Alianza-1986.
També és evident que la política i l'activitat financera es desenvoluparen dins un ambient de creixement dels Bancs i de la Borsa, entre altres.
30. Sureda Garcia, B.: Tesi Doctoral. Op. cit., pàg.510.
31. idem

32. "De la Instrucció Pública". Rev. La Estrella, Periódico de Política, Literatura é Industria, nº 21, del 26 de novembre de 1833. pàg. 1
33. Idem.
34. Passet, J.L.- Garma, S.- Pérez Garzón, J.S.: Op. Cit. pàg. 6
35. "Dictamen de una comision del Consejo". A.H.N.M. llig. 904, nº 23.
36. Idem.
37. Idem.
38. Idem.
39. ...: Historia de la pedagogia con un resumen
rid, librería de los sucesores de Hernando,
40. 5-IX-1834 (Ministerio de lo Interior). "Reales
ina Nuestra Señora, Dª Isabel II, dados en
por su Augusta Madre la Reina Gobernadora."
mp. Real, 1835. Reproduit per Antonio Heredia,
y filosofía oficial en la España del siglo
s. 36-37.
41. "Instrucción para el régimen y gobierno de las escuelas
de primeras letras" del 21 d'octubre de 1834, en la
que es creaven les comissions d'instrucció primària per
vigilar i potenciar dits establiments.
42. Sureda, Bernat.: Pablo Montesino: liberalismo y educación
en España. Ciutat de Mallorca, Edit. Premsa Universitària-
1984. Pablo Montesino, segons aquest autor, representa
una de les figures claus a la Història educativa espanyola
del XIX.
43. Idem. pàg. 12
44. Gil de Zárate, A.: "De la instruccion pública en España
desde 1834". "Revista de Madrid", tom 1, 1839. pàgs. 217-218
45. Idem. pàg. 218

- 46. Idem. pàgs. 218-219
- 47. Heredia, A.: Op. Cit. pàg. 30. A continuació Antonio Heredia reproqueix el Reglament d'imprentes del 24 de gener de 1834, aprovat per Reial Decret del Ministeri de Foment. pàgs. 30-32
- 48. Idem. pàg. 32
- 49. Jutglar, A.: Ideologies y clases en la España contemporánea. (1808-1874). Madrid, Edit. EDICUSA-1873. pàg. 76-77
- 50. L'obra de Manuel José Quintana està publicada a: Obras Completas. Madrid, Edit. BAE.-Atlas-1946.
- 51. Comissió d'Instrucció pública, estament de Procuradors: Dictamen de lo interior sobre el proyecto del presupuesto del Ministerio del ramo. Diario de Sesiones de las Cortes. Estamento de Procuradores, legislatura 1834-1835, tom II, sessió 28-I-1835, nº 133, Madrid, Imp. de J. A. Garcia-1867. pàgs. 1371-1372
- 52. Heredia, A.: Política docente... Op. Cit. pàg. 39
- 53. "Discusion a la adicion del Señor Trueba al dictamen de la Comision de lo Interior, sobre el presupuesto del ramo. Diario de sesiones de las Cortes, Estamento de Procuradores, legislatura 1834-1835, tom II sessió 25-II-1835 nº 156, Madrid, Imp. J. A. Garcia-1867. pàg. 1676. Esmentat per Antonio Heredia a: Política Docente... Op. Cit. pàg. 40
- 54. Heredia, A.: Idem, pàg. 42.

A nivell de concreció de la nova estructuració centralista de l'administració, la centralització es deixaria sentir gradualment en el poder local. L'ensenyament aniria a remolc d'aquest fenomen.

La inadequació administrativa era un fet que va esser provocat per la divisió artificial de l'Estat espanyol en províncies, a partir de 1833.

En el cas de Mallorca, facilitava un centralisme de la Ciutat sobre la part forana, i de Mallorca sobre la resta de les illes, que encara dura. Però també és veritat que el centralisme uniformista que pretenien des del poder central no va esser possible tal com no pensaven o, al manco, fins al punt que es desitjava, ni des del punt de vista polític ni des del punt de vista educatiu. Va aconseguir reforçar la personalitat individual de cada illa, com a rebuig enfront del centralisme.

Al camp de l'Educació, aquests aspectes es reflecteixen d'una manera específica, en fer coincidir el càrrec de cap polític amb el cap de la Instrucció pública. És el cas de Guillen de Moragues, que era el representant de l'Estat en el poder local. Feia la funció de controlador i d'impulsor del reformisme liberal de les Illes.

Per veure l'estructuració dels poders locals a dins l'administració centralista cal consultar: Concepción de Castro: La Revolución Liberal y los municipios españoles. Madrid, Alianza Universidad-1979. D'aquest llibre, en aquesta etapa, cal consultar especialment les pàgs. 121-166.

55. Gran Enciclopèdia Catalana, Barcelona 1976. Tom IX, pàg. 124-126
El centralisme liberal a l'Estat espanyol entraria en contradicció amb el liberalisme polític i econòmic no estatalista. Però les circumstàncies afavoriren un liberalisme reformista centralitzador.
56. Sobre el significat de l'estructura de la Constitució de 1837, que en definitiva no significa sinó un compromís entre els moderats i progressistes, vegeu: Manuel Fraile Clivellés: Introducción al derecho constitucional español. Madrid, Edit. Succs. de Rivadeneyra-1975. pàgs. 252-260
57. Vegeu Artola, Miguel: Partidos y programas políticos, 1808-1936. Madrid, Edit. Aguilar-1974. pàgs. 81-82
Castro, Concepción.: La Revolución liberal y los municipios españoles. Op. Cit.
Del tema del control de les institucions eclesiàstiques vegeu: Martí, Casimir: "Alzamiento y despliegue del sistema liberal" a Revolución burguesa oligarquía y constitucionalismo (1834-1923), Barcelona, [dit. Labor-1981, pàg. 227, a Historia de España. Dirigida per Manuel Tuñón de Lara, tom VIII.
58. "Plan general de Instrucción pública" aprovat per Reial Decret de 4 d'agost de 1836; Vegeu C.D. de S.M. la Reina Dña Isabel, Pàgs 301-328, reproduït a Historia de la Educación. Tom II, Op. Cit. pàgs. 118-144.
59. Castro, Concepción.: La Revolución Liberal de los municipios españoles. Op. Cit.: "El Real decreto de 25 de septiembre de 1835 organiza las diputaciones provinciales sobre una base oligárquica similar a la del estamento de procuradores del reino; la extensión del sufragio a nivel municipal no encuentra paralelo en el ámbito de la provincia. El cuerpo electoral queda constituido por un número determinado de mayores contribuyentes, agrupando para ello a los pueblos de 200 vecinos; las elecciones son, además, indirectas

en dos grados. Su escasa representatividad no impide que las diputaciones se vean reducidas a agencias de gobierno: por un lado, se encargan del repartimiento de las contribuciones generales y de los reemplazos del ejército; ...".
pàg 139.

60. La línea ideològica del Eco del Comercio, es troba comentada a Maria Cruz Seoane: Historia del periodismo español. Op. Cit. pàgs. 149-150.
61. "Eco del Comercio", 7 de gener de 1835. Vegeu J.L. Peset, S. Garma, J.S. Pérez Corzón.: Ciencias y enseñanza en la revolución burguesa. Op. Cit. pàg. 6.
62. Viñao Frago, A.: Política y educación en la España contemporánea. Op. Cit. pàgs. 240-241.
63. Idem. pàg. 291.
64. Quinto, J.: "bosquejo histórico del estado actual de la instrucción pública en España". B.O.I.P. Vol. I, nº1, 1841. pàgs. 24-25.
65. Idem. pàg 25.
66. Idem. pàg. 26.
67. Gil de Zárate, A.: "De la Instrucción pública en España desde 1834". Tom I, rev. de Madrid, 1839, pàg. 205.
68. Idem. pàg 207. El mateix Gil de Zárate considerava que en aquest temps, la instrucció primària estava encomanada als ajuntaments, que s'interessaven molt poc pel seu millorament i foment. Es sostenien a càrrec d'algunes subvencions, que els patrons miraven de treure'n profit, més que acomplir els fins piadosos per les que foren instituïdes. pàgs.206-207.
69. Sanz Díaz, F.: la Segunda Enseñanza Oficial en el siglo XX. Op. Cit. pàgs. 52-55.
70. Gil de Zárate, A.: "De la Instrucción Pública en España". Op. Cit. pàg. 209.
71. Puellas Benítez, M.: Introducció a: Historia de la Educación en España. Op. Cit. pàg. 22.
72. "Plan general de Instrucción Pública", 4 d'agost de 1836. Op. Cit. pàg. 118. Vegeu nota 58.

73. Idem.
74. Sureda, B.: Tesi Doctoral. Op. Cit., veure nota 13. pàg.646.
75. Viñao Frago, A.: Política y Educación en la España contemporánea. Op. Cit., pàg. 293.
76. Borrego, A.: De la situación de los intereses de España, en el movimiento reformador de Europa. Madrid, Imp. F. Andrés-1848.
77. Tortella, G.: "La economía española, 1830-1900", coordinada per Tuñón de Larra, M.: Revolución Burguesa. Oligarquía y constitucionalismo. (1834-1923). Op. Cit. pàg 22.
78. Clemente, J.C.: Las guerras carlistas. Madrid, Ed. Sharpe-1985. pàg 80.
79. Balmes, J.: "Origen, Carácter y fuerzas de los partidos políticos en España." Vegeu Obras completas Tom VI, Madrid. Edit.:B.A.C-1950. pàg. 472. Aquest títol fa referència a un conjunt d'articles que es publicaren a: "El pensamiento de la Nación" a partir de març de 1844.
80. Balmes, J.: Obras completas. Op. Cit. Tom VI. pàg. 486-492
81. Idem. pàgs. 82-93
82. Idem. pàg. 472-473 . " Esta investigación es indispensable, no es posible acertar en el sistema conveniente sin conocer el respectivo valor de dichos partidos, y este valor está en razón de la calidad de fuerza social que contienen en su seno". pàg. 472
83. Nadal, J. i Ribes, E.: "industrialització i ruptura social": "Una empresa cotonera catalana: la fàbrica de la Rambla de Vilanova 1844-1861". Rev. "Recerques" nº 3. pàgs. 47-57. Vilar, P.: Idem, "La Catalunya industrial: reflexions sobre una arrencada i sobre un destí", pàgs. 7-22.
Nadal, J.: El fracaso de la Revolución Industrial en España 1814-1913. Barcelona, Edit: Ariel-1977.
Un resum d'aquesta conjuntura considerada com l'arrencada de la nova indústria (1830-1854), es pot trobar Jaume Vicens Vives: Coyuntura económica y reformismo burgués. Barcelona. Edit. Ariel-1974. pàgs. 147-179. Entre altres coses ens indica: "La industria moderna española se constituye en el segundo cuarto del siglo XIX, en todos los sectores se nota un aumento de actividad y la aparición de una verdadera mentalidad industrial ... El despertar de las industrias del hierro es bastante evidente: 1852, constitución de algunas empresas siderúrgicas en Vizcaya y Asturias ...; 1833-1854,

- desarrollo de varios grupos metalúrgicos en Cataluña (sobre todo, Barcelona) y Madrid. Pero el empujón de base lo da la Industria textil del vapor (1832), y de maquinaria moderna en sus fábricas, ...". pàgs. 147-148.
84. Monès, J.: El pensament escolar i la renovació pedagògica a Catalunya (1833-1938). Barcelona. Edicions de La Magrana-1977 pàg. 58.
85. Marichal, C.: La Revolución Liberal y los primeros partidos políticos en España. Op. Cit. pàg. 169
86. Idem pàg. 274.
87. Gil de Zárate, A.: "La Instrucción Pública en España desde 1834". pàg. 219-220
88. "Sociedad para mejorar y propagar la educación del pueblo" B.O.I.P. nº1 de 28 de febrer de 1841. El día 14 de febrer es va reunir aquesta societat, com a tercera junta general. Va esser presidida per l'arquebisbe de Toledo, primer vice-president de l'entitat, amb absència del president, el duc de Gor, juntament amb els vice-presidents: Manuel José Quintana i Eduardo Mendizábal, actuava de secretari Mateo Seoane. Aquest ramell de personalitats és una mostra de la importància que els polítics liberals pretenien donar a aquesta institució, principalment en la creació d'escoles de pàrvuls. pàgs. 47-48. Vegeu també A. Gil de Zárate. Idem. pàg. 221
89. Gil de Zárate, A.: "De la Instrucción Pública en España desde 1834" Op. Cit. pàg. 221
90. Ortí i Lara, J.M.: "Las cinco Ilaqas de la enseñanza pública" Rev.: "El pensamiento español". Tom I, nº13. 30 de març de 1867.
91. "El Eco del Comercio", Nº 836, 20 de maig de 1845. "Concordato.- Poder oculto" pàgs. 2-3
92. Idem.
93. Idem.
94. "El Eco del Comercio", Nº 817, 27 d'abril de 1845. "Tolerancia religiosa" pàgs. 2-3
95. B.O.I.P. nº1, 28 de febrer de 1841 "Introducción". "La publicación de un primer número de un periódico de cualquiera especie que sea, es siempre la ocasion oportuna de dar á conocer la naturaleza y objeto de la obra anunciada, por lo comun, en el prospecto de un modo general. Cuando se trata de un periódico de instruccion pública con carácter semi-oficial, no solo es oportuno y conveniente, sino en cierto modo necesario explicar suficientemente el designio

- con que se procede y los medios adoptados para realizar una empresa nueva entre nosotros. Los encargados de la redaccion del Boletin oficial de instruccion pública aprovechan esta oportunidad cumpliendo en su concepto con un deber." Tom I, pàg. 1.
96. B.O.I.P. Tom I, nº1. "Parte oficial. Instruccion Primaria. Direccion General de Estudios." pàg. 6-7.
97. Idem.
98. B.O.I.P. Tom I, nº 2, 15 de març de 1841.
99. Montesino, P.: Manual para los maestros de escuela de párvulos. Madrid. Imp. Nacional-"Sociedad encargada en propagar y mejorar la educacion del pueblo".-1840.
100. B.O.I.P. Tom I, nº 3. 31 de març de 1841. pàg. 97.
101. B.O.I.P. Tom I, nº5. 30 d'abril de 1841. pàgs. 193-194.
102. B.O.I.P. Tom I, nº1. Op. Cit. "El Gobierno quiere en primer lugar que sus disposiciones relativas á toda clase de enseñanza sean conocidas de todos." pàgs. 1-2.
103. B.O.I.P. Tom I, nº6. 15 de maig de 1841. pàgs. 310-314.
104. Idem. pàg 310.
105. Idem. pàgs. 113-114.
106. B.O.I.P. Tom I, nº8. 15 de juny de 1841. pàgs. 333-339.
107. B.O.I.P. Tom II, nº 13. 31 d'agost de 1841. pàg. 43.
108. B.O.I.P. "Reglamento provisional de las Comisiones de instruccion Primaria elemental". Tom II, nº 15. pàgs. 151-156.
109. Idem. Pàgs. 151-152.
110. B.O.I.P. Tom II, nº 16. 15 d'octubre de 1841. pàgs. 206-212. El Regent era Espartero i la noticia va tenir un cert ressó a la Mallorca oficial, en cara que amb una mica de retard, deput que el 1840 ja ho era i el maig de 1841 era nomenat Regent Únic. (Noticia de la felicitació al Regent Excm. Sr. Saldomero Espartero. 8 de juliol de 1841. A.H.M.)

111. B.O.I.P. "Decreto del Regente del reino mandando que los arbitrios y obligaciones del ramo de instruccion pública no se incluyan en el presupuesto general del Estado de 1842". Tom II, nº 18, 15 de noviembre de 1841. pàgs. 279-281.
112. B.O.I.P. "Orden de S.A. el Regente del reino del 6 de Agosto de 1842, dando algunas instrucciones para la incorporacion de las suprimidas universidades de Cervera y Palma en la de Barcelona, y la creacion de Institutos de segunda enseñanza en aquellas provincias" Tom IV, nº 37, 31 d'agost 1842. pàgs. 116-118
113. B.O.I.P. "Reforma de Universidades" Tom IV, 37, 31 d'agost de 1842. pàg. 86
114. Idem. pàg. 87
115. B.O.I.P. "Reglamento para el regimen y gobierno de la Escuela Normal-Seminario central de Maestros de Instruccion primaria". Tom III, nº 29, 31 d'abril de 1842. pàgs. 335-350
116. Idem. pàg. 335.
117. "Reglamento orgánico de las Escuelas Normales de Instrucción Primaria" Gaceta de Madrid del 15 d'Octubre de 1843. L'any 1843 es suprimeix la Direcció General d'Estudis i es crea la Secció d'Instrucció pública del Ministeri de Governació.
Mre Angeles Soier Balada: "El periodo de institucionalización de la Escuelas Normales de Instrucción Primaria en España (1834-1868)". Rv. Documentación F. I. Segon trimestre 1982 nº 2, diu: "La primera tarea de Gil de Zárate, incorporado a la Sección recién creada, es la elaboración del Reglamento Orgánico de Escuelas Normales de Instrucción Primaria, que se aprueba por Orden de 15 de octubre de 1843. En dicho Reglamento se llama la atención a las Diputaciones y Comisiones de Instrucción primaria sobre la importancia y objetivos de estas instituciones". pàg. 39
118. "Boletín Oficial de Baleares", òrgan informatiu que posteriorment va transmetre la notícia als ajuntaments constitucionals, atès que les comissions locals d'instrucció primària depenien en primera instància de les corporacions municipals i en darrera instància del cap polític de la província.

119. Idem.
120. Circular signada per Caballero i adreçada al Cap polític a Madrid, 15 d'octubre de 1843. Document reproduït a J. L. Peset, S. Garza, J.S. Perez: Ciencias y enseñanza en la revolución burguesa, Op. Cit. pàg. 122. El Reglament complet és publicat a Colección legislativa de instrucción primaria. Madrid- 1856. pàgs. 60-65.
121. B.O.I.P. "Instrucción Secundaria". Tom IV, nº 39, 30 de setembre de 1842. pàg. 205
122. B.O.I.P. "Dirección general de estudios": "La dirección general de Estudios se ha servido aprobar como útil para la enseñanza las obras siguientes: ..." Tom IV, nº 44, 15 de desembre de 1842. pàg. 468
123. B.O.I.P. Tom VI, nº 64, 15 d'octubre de 1843, era una Circular de Ministeri de Governació de 20 de setembre de 1843, signada per Caballero, en la que es deia: "Inútiles serían las escuelas normales de instrucción primaria que con buen éxito se van creando en las provincias, y perdidos los sacrificios que estas hacen para sustenerlas, que los maestros que se forman en ellas no tuviesen una esperanza mayor de ser atendidos, y si sus conocimientos no se utilizasen para conseguir en tan importante ramo las mejoras que el Gobierno se propone al fundar tales establecimientos. Aunque es de creer que las corporaciones municipales, al proveer las plazas de maestros de primeras letras, tendrán en cuenta la mayor instrucción que deben poseer aquellos, conviene hacer una declaración que al propio tiempo aumente el número de los alumnos de las escuelas ya establecidas, y sirva de estímulo á las provincias que todavía se hallan sin ellas para plantearlas. Por lo tanto el Gobierno provincial ha tenido á bien disponer que en lo sucesivo, y en igualdad de circunstancias, sean preferidos para la provision de las expresadas plazas de maestros de primeras letras los procedentes de las escuelas normales, siempre que estos hayan sido aprobados en ellas y recibidos su correspondiente título ....". pàg. 310
124. B.O.I.P. Tom VI, nº 64, 15 d'octubre de 1843, Circular del Ministeri de la Governació de la Península, en la que es va resoldre la nova planta i el presupost i: "1.º La escuela normal secundaria de maestros de instrucción primaria de esta corte, tendrá por ahora treinta alumnos interinos que se resolverán por mitad cada año".

29. Habré en la escuela un director y tres maestros de planta
...

30. Las enseñanzas de la escuela se distribuirán del modo siguiente:

El director tendrá obligación de explicar á los alumnos las lecciones que sean necesarias de pedagogía ó métodos de enseñanza; se encargará asimismo de la instrucción moral y religiosa ....". pàgs. 310-312

En relació al paper del Govern, basta senyalar que era el que havia de nomenar: "Los tres maestros citados serán nombrados por el Gobierno á propuesta en terna del director" pàg. 311

125. B.O.I.P. Tom VI, nº 65, 31 d'octubre de 1843: "El Gobierno provisional ha tenido á bien nombrar maestros de la escuela normal de instruccion primaria de esta corte, con arreglo á la órden de 28 de Setiembre último, á D. José Maria Florez, D. Jacinto Sarrasí y D. Joaquin Avendaño; el primero en propiedad, y los otros dos en calidad de interinos". pàg. 343

En aquest mateix número del B.O.I.P. es publica el "Reglamento organico de las Escuelas Normales de instruccion primaria" Op. Cit. pàg. 333-343

126. B.O.I.P. Tom VI, nº 65, 31 d'octubre de 1843. Circular on el Ministeri de la Governació justifica el Reglament abans esmentat per impulsar les escoles normals de províncies. pàgs. 325-333

127. B.O.I.P. Idem. pàgs. 343-344.

128. B.O.I.P. Idem. Circular del 20 d'Octubre de 1843. pàgs. 344-345.

129. B.O.I.P. Tom VI. Reial decret del Ministeri de Governació de la Península Nº 67, 15 de desembre de 1843. pàg. 170

130. B.O.I.P. "Reglamento para el Consejo de Instruccion pública", 16 de desembre de 1843. Tom VII, nº 71, 31 de gener de 1843. pàgs. 37-44

Les seccions en que es dividia el Consell d'Instrucció pública i els seus individus eren: Secció d'Instrucció primària; Gregorio Sanz de Villavieja, president.- Pablo Montesino.- Bonifacio de Santos.- Marquès de Valignera secretari.

2º Habrá en la escuela un director y tres maestros de planta

***

3º Las enseñanzas de la escuela se distribuirán del modo siguiente:

El director tendrá obligación de explicar á los alumnos las lecciones que sean necesarias de pedagogía ó métodos de enseñanza; se encargará asimismo de la instrucción moral y religiosa ....". pàgs. 310-312

En relació al paper del Govern, basta senyalar que era el que havia de nomenar: "Los tres maestros citados serán nombrados por el Gobierno á propuesta en terna del director" pàg. 311

125. B.O.I.P. Tom VI, nº 65, 31 d'octubre de 1843: "El Gobierno provisional ha tenido á bien nombrar maestros de la escuela normal de instruccion primaria de esta corte, con arreglo á la orden de 28 de Setiembre último, á D. José María Florez, D. Jacinto Sarrasi y D. Joaquin Avendaño; el primero en propiedad, y los otros dos en calidad de interinos". pàg. 343

En aquest mateix número del B.O.I.P. es publica el "Reglamento organico de las Escuelas Normales de Instruccion primaria" Op. Cit. pàg. 333-343

126. B.O.I.P. Tom VI, nº 65, 31 d'octubre de 1843. Circular on el Ministeri de la Governació justifica el Reqlament abans esmentat per impulsar les escoles normals de províncies. pàgs. 325-333

127. B.O.I.P. Idem. pàgs. 343-344.

128. B.O.I.P. Idem. Circular del 20 d'Octubre de 1843. pàgs. 344-345.

129. B.O.I.P. Tom VI. Reial decret del Ministeri de Governació de la Península Nº 67, 15 de desembre de 1843. pàg. 170

130. B.O.I.P. "Reglamento para el Consejo de Instruccion pública". 16 de desembre de 1843. Tom VII, nº 71, 31 de gener de 1843. pàgs. 37-44

Les seccions en que es dividia el Consell d'Instrucció pública i els seus individus eren: Secció d'Instrucció primària; Gregorio Sanz de Villavieja, president.- Pablo Montesino.- Bonifacio de Santos.- Marquès de Valgonera secretari.

Secció d'Instrucció intermitja: Martín Fernandez Navarrete, president.- Pablo Montesino.- Juan Subercase.- Marques de Valgonera.- Juan Nicasio Gallego.- Andres Alcon.- Javier de Quinto.p Antonio Moreno.- Joaquin Hysern.- José Camps i Camps, secretari.

Secció de Ciències Mèdiques: Andrés Alcon.- Antonio Moreno.- Ramon Capdevila.- Ramon Frau.- José Camps i Camps.- Joaquim Hysern, secretario.

Secció de Justicia y Ciències eclesiàstiques: Gregorio Sanz de Villavieja, president.- Eugeni Tapia.- Juan Nicasio Gallego.- Miguel Golfanguer.- Juan Martin Carramolino.- Javier de Quinto, secretari. pàgs. 44-45

131. B.O.I.P. Tom VII, nº 71, 31 de gener de 1844. pàg. 85
132. B.O.I.P. Tom VII, nº 72, 15 de febrer de 1844. pàgs. 87-86
133. B.O.I.P. Tom VII, nº 73, 30 de febrer de 1844. pàg. 167
134. Idem. pàg. 207
135. B.O.I.P. Tom VII, nº 73, 30 de febrer de 1844. pàg. 208
- 135 bis. Quinto, J. "Bosquejo crítico del estado actual de la Instrucción pública en España" B.O.I.P. tom VII 2ª serie, nº 1, 15 d'abril 1844. pàgs. 256-272.
Comença una nova època pel B.O.I.P. baix la direcció de Javier de Quinto: "El Boletín oficial de Instrucción pública ha pasado al dominio y direccion particular. Este periodico conserva sin embargo su anterior carácter, y sigue sirviendo de medio de comunicacion entre el Gobierno y los encargados de los estudios públicos". B.O.I.P. idem pàg. 253
136. B.O.I.P. Tom, 2ª serie, nº 5, 15 de juny de 1844. pàgs. 380-381.
137. B.O.I.P. Tom VII 2ª serie, nº 6, 30 de juny de 1844. pàgs. 413-418 . Aquests exàmens es refereixen als celebrats 27 de novembre de 1843.
138. "Exámenes generales de la Escuela Normal Seminario de Maestros de Instrucción primaria de las Baleares" Octubre

de 1844. Palma, Imp. Nacional-Juan Guasp- 1844.

També el "Diario Constitucional", nº 72, 11 de desembre de 1844 a partir de la pàg. 2 ens ofereix una extensa informació i reproduïx íntegrament el discurs del cap polític Joaquim Maximiliàno Gibert.

139. Vegeu la publicació "La Estrella Balear" al seu article: "Instrucción Pública", nº 1, del 3 de desembre de 1844, dedica tres pàgines a aquest esdeveniment escolar.
140. Malgrat, en els ambients moderats es respirà una acliració al pactisme amb l'Església, i malgrat l'anticlericalisme dels liberals radicals, i per a 1844 es plantejava la regulació dels estudis de teologia, al B.O.I.P. Tom VII 2ª serie, nº 5, 15 de juny de 1844. pàgs. 383-405
141. D'aquest tema en parla Antonio Alvarez Morales a: Génesis de la Universidad española contemporánea. Madrid, I.E.A.-1972. pàg. 163.
B.O.I.P. "Real orden disponiendo que se formule un proyecto de arreglo general de enseñanza intermedia y superior". Tom VII, nº 73 , 29 de febrer de 1844. pàgs. 127-128.
Vegeu també: Antonio Viñao Frago: Política y educación en los orígenes de la España contemporánea. Op. Cit. pàg. 356.
Fruit d'aquest comanda "Proyecto de arreglo de la enseñanza intermedia y secundaria". Aquest document es troba reproduït en el Tom VII 2ª sèrie, del 30 de novembre de 1844, pàgs. 729-741 i del 15 de desembre de 1844. pàgs. 760-768
142. B.O.I.P. "Real orden disponiendo que se formule un proyecto de arreglo general de la enseñanza intermedia y superior". Op. Cit.
143. B.O.I.P. Tom VIII, nº 18 , del 30 de setembre de 1845. pàgs. 545-594
Vegeu els comentaris d'Antonio Viñao: Política y educación en los orígenes de la España contemporánea. Op. Cit. pàgs. 338-339
144. Idem.
145. Idem.
146. Vegeu també el tom II de la Historia de la Educación en España. Op. Cit. pàgs. 117-208, a on es reproduïx la "Exposición" de Pedro José Pidal de 17 de setembre de 1845.

147. Idem. pàgs. 208-239. També signat per Pedro José Pidal el 17 de setembre de 1845.
148. Idem. pàg. 209
149. Gil de Zárate: De la Instrucción pública en España. Op. Cit. Tom I. pàg. 183
150. Terron, Eloy: Sociedad e ideologías en los orígenes de la España contemporánea" Barcelona, Edit. Península-1969. pàg.120
151. Viñeo Frago, A.: Política y educación en los orígenes de la España contemporánea. Op. Cit. pàg. 299
152. Cuenca Toribio, J. M.: Relaciones Iglesia-Estado en la España Contemporánea. (1833-1985). Madrid, Edit. Alhama-1985. pàg.2
153. Idem pàg. 3
154. Idem pàg. 3. Vegeu també Cuenca Toribio: Aproximación a la Iglesia contemporánea en España. Madrid, Edit. Rialp-1978
Vegeu també Cuenca Toribio: Iglesia y Burguesía en la España liberal. Madrid, Edit. Pegaso-1979
155. Cuenca Toribio, J.M.: Relaciones Iglesia-Estado en la España contemporánea. Op. Cit. pàg. 3
156. "Manifiesto de S.M. la Reina Gobernadora sobre la marcha del gobierno", del 4 d'octubre de 1833. "Decretos del Rey nuestro señor y de la Reina, su Augusta esposa". Tom XVII, Madrid. Imp. Real-1834.
157. Vegeu Llorca-García Villalobosada- Montalbán.: Historia de la Iglesia Católica. Tom IV, Madrid, B.A.C.-1963 pàg. 535.
158. Idem pàg. 536
159. Monés, Jordi.: El Pensament escolar i la Renovació pedagògica a Catalunya. (1833-1938). Barcelona. Edit. La Magrana-1977 pàgs. 57-58
160. Idem pàgs. 59-60

161. Monés, Jordi.: "El Pensament escolar i la Renovació pedagògica a Catalunya. (1833-1938)". Op. Cit. pàgs. 61-62
162. Jover Zamora, J.M.: "Situación social y poder político en la España de Isabel II" a Historia social de España. (Siglo XIX). Madrid, Edit. Guadiana de publicaciones-1972.
163. Cuenco Ioribio, J.M.: Relaciones Iglesia-Estado en la España contemporánea. Op. Cit. pàg. 5.
164. Descola, Jean.: La vida cotidiana en la España romántica. (1833-1868). Barcelona, Edit. Argos Vergara-1984 pàg.66
165. Idem pàgs. 66-67
166. Balmes, Jaume.: Obras completas. Op. cit. "La religiosidad de la Nación española". Tom VI. pàgs. 105-200. Cita en concret pàgs. 199-200. Es refereix a un article publicat a "La civilización", nº17, corresponent a la primera quinzena de 1842.
167. Balmes, Jaume.: Obras completas. Op. Cit. Tom VI. pàgs. 264-288
168. Idem pàg. 276
169. "Concordato.- Poder oculto" "El Eco del Comercio", del 20 de maig de 1845. nº 836. pàg. 2
170. Idem
171. Gil de Zárate, A.: De la Instrucción pública en España. Op. Cit. pàg. 116
172. Idem pàg. 138. Gil de Zárate considerava que entregar l'ensenyança al clero era renunciar al poder civil. pàg. 139
173. Monés, Jordi.: El Pensament Escolar i la Renovació pedagògica a Catalunya. (1833-1838). Op. Cit. pàg. 41
174. Mariano i Pesset, J. I.: La Universidad española (XVIII-XIX). Despotismo ilustrado y Revolución Liberal. pàg. 560.

175. Idem pàg. 461
176. Flores, A.: Ayer, hoy y mañana. 3 toms, Barcelona -
-1982-1983.
177. Mulet Trobat, B.: La creació de l'Escola Normal de Mestres
en els seus orígens i el Liberalisme. (1842-1849).
Palma, Servei de Publicacions de la UIB-1987. pàg. 92
178. Gornet i Cornet, J.: "La Religion considerada como
la base de la civilizacion" Rev. "La Civilizacion" 1841.
pàgs. 60-73. Cita en concret pàg. 68.
179. Idem pàg. 72
180. Costa i Borràs, .: Observaciones sobre el presente y
el porvenir de la Iglesia en España. Barcelona-
-1856. pàg. 94
181. Idem pàg. 94
182. Idem pàg. 98
183. "El Católico", nº 1180, de dia 24 de maig de 1843.
pàg. 425
184. Idem pàg. 426
185. Idem pàg. 426
186. Idem pàg. 426
187. Idem pàg. 426
188. "El Católico", de dia 20 de març de 1848.
Vegeu Alzina Roca, Josep Maria.: El tradicionalismo
filosófico en España. Su génesis en la generación romántica
catalana. Barcelona. Edit. Promociones publicaciones
universitarias-1985. pàg. 111
189. "El Reparador", tom II, 1842. pàg. 156
190. Alzina Roca, J. M.: El tradicionalismo filosófico en
España. Op. Cit. pàg. 114
191. Fuente, Vicente de. : "Historia de la Instrucción pública
en España y Portugal: obras modernas de ella. Boletín
Revista de la Universidad de Madrid, tom I, nº 1. 1873
pàg. 188.

192. Idem. pàg. 190

193. Gil de Zárate, A. de.: De la Instrucción pública en España. Tom I, Madrid, Imp. Colegio de Sordomudos-1855. pàgs. 138-139.

Aquesta referència és molt més llarga i molt significativa. La seva pressió per la pèrdua de sobirania de l'Església resulta insistent i en tots els aspectes: polític, en els dominis de la intel·ligència, i fins i tot en tot. En definitiva el que creia Gil de Zárate era que els interessos de la societat civil no coincidien amb els de l'Església i que: "que teniendo la sociedad eclesiástica su pensamiento propio, sus intereses, sus necesidades y sus tendencias, que no siempre estan, ni pueden estar, acordes con lo que exige la sociedad civil, es un contrasentido poner en sus manos la enseñanza". pàg. 139

194. Esteban Mateo, Leon.: "El laicismo escolar hispano: notas para su historia". Rev. "Educadores", nº103 -1979. pàgs. 393-402.

195. Idem pàg. 127.

La religió era un element fonamental per a la formació dels ciutadans. Bé se'n cuidaven de recordar-ho les revistes més pròximes a l'Església.

Veure un exemple significatiu i prou aclaridor a la revista: "La religion", en el seu puntual comentari bibliogràfic sobre el Catecisme Catòlic de Ballot: "La obra que bajo este título anunciamos en nuestro último número haber escrito en idioma catalan, y dedicado á los padres de familia J. R. P. R. para la instruccion de la juventud en los fundamentos de su creencia religiosa, merece en verdad que nos ocupemos de ella un momento. No es nuestro solo parecer el que emitimos, sino el voto de su sabio y respetable censor eclesiástico, y el comun sentir de personas tan piadosas como ilustradas. Presentar una exacta idea de lo mas sublime que contiene la Religion, explicar sus dogmas, detallar su historia desde el principio del mundo hasta el dia, con una concision y exactitud admirables, enseñar las máximas de la mas sana moral que únicamente pueden ser inspiradas por su divino fundador que vino del cielo á rectificar los estravios de la razon humana;..." Tom V, 1839. pàg. 63

Les tesis de fonamentar la moral a partir de la formació religiosa eren defensades, no tan sols, pels moderats sinó també pels moderats progressistes i pels socialistes utòpics. Vegeu Fermín Caballero (Liberai): "Pero de todas las enseñanzas la principal, la que más cuidado merece es la religiosa". Citat per Antonio Heredia a: Política docente y filosofía oficial en la España del siglo XIX. Op. Cit. pàg. 209

196. Gil de Zárate, A.: De la Instrucción Pública en España.
Op. Cit. pàg. 116
197. Heredia, A.: Política docente y filosofía oficial en la España del siglo XIX. Op. cit. pàg. 208
198. Gil de Zárate, A.: De la Instrucción pública en España.
Op. Cit. pàg. 116
199. "El Eco del Comercio", nº 16 de febrer de 1845. pàg. 2
200. Idem. Per veure quina era la interpretació que feia "El Tiempo" dels afers en Roma cal consultar a Jaume Balmes: Obras Completas. Op. Cit. "Asuntos eclesiásticos". pàgs. 136-150
201. Idem.
202. Batlles i Torres-Amat, Marià.: "Discurso Inaugural que en la apertura de la Universidad Literaria de Valencia" València, Imp. Benito Monfor-1844. pàg. 20
203. Idem pàg. 12
Aquesta visió, malgrat sembli moderada, sortia d'un militant del partit Liberal.
204. Idem pàg. 22
205. Idem pàgs. 27-28
206. "El G. Nacional": "Influencia del clero en la Educacion popular", nº 1343, 11 de setembre de 1839. pàg. 1
207. Idem pàg. 2
208. Idem pàg. 2
209. Idem pàg. 2
210. Una síntesi de les característiques d'aquesta política educativa ens els ofereix Puelles Benítez, Manuel.: Educación e ideología en la España contemporánea. (1767-1975). Op. Cit. pàgs. 109-120.
211. Medina, Esteban.: La lucha por la educación en España, 1770-1970. Op. Cit. pàg. 46
212. Esteban Mateo, L.: "El laicismo escolar hispano: notas para su historia". Op. Cit. pàgs. 126-127

213. Idem pàg. 127
També es pot trobar reproduït a Sánchez de la Campa.: Historia filosòfica de la Instrucción Pública en España. Burgos, Imp. Timoteo Arnaiz-1874 pàgs. 249-268
També a Historia de la Educación MEC. Tom II, Op. Cit. pàgs. 208-239.
214. Heredia, Antonio.: Política docente y filosofía oficial en la España del siglo XIX. Op. Cit. pàgs. 205-206.
215. Idem pàg. 206
216. Gil de Zárate, A.: De la Instrucción Pública en España. Op. Cit. pàg. 145
217. Simón Palmer, M^o del Carmen.: La enseñanza privada de grado medio en Madrid (1820-1868). Madrid. Ed. Instituto E. Madriles-1972.
218. Pidal, P. J.: Llei de dia 2 d'abril de 1845, citat per Antonio Heredia: Política docente y filosofía oficial en la España del siglo XIX. Op. Cit. pàg 211
219. "Convenio celebrado el 27 de abril de 1845 entre las cortes de España y Roma, representadas, la primera, por el señor Don José del Castillo y Ayensa, Ministro Plenipotenciario de su Magestad C, y la segunda, por Monseñor Lamburschini, Ministro Secretario del Estado de Su Santidad." Vegeu-ne un extracte a Jaume Balmes.: Obras Completas Op. Cit. pàgs. 319-320.
220. Idem pàg. 319
221. Balmes, J.: Obras Completas Op. Cit. pàgs. 313-314
222. Pidal, P. J.: "Exposicion a S. M." Reproduïda a Sánchez de la Campa: Historia filosòfica de la Instrucción Pública en España. Op. Cit. pàgs. 234-248. Cita en concret pàg. 237
223. Idem pàg. 239
224. Pla Pidal-Gil de Zárate. 17 de setembre de 1845, reproduït a Sánchez de la Campa.: Historia filosòfica de la Instrucción Pública en España. op. Cit.
225. Idem

226. Seoane, M.C.: Historia del periodismo en España. 2. El siglo XIX. Madrid, Edit. Alianza Universidad-1983.
227. Gómez Aparicio, P.: Historia del periodismo español. Madrid, Edit. Nacional-1967.
228. Edició a cura de M. Tuñón de Lara- A. Elorza- M. Pérez Ledesma: Prensa i sociedad en España (1820-1936), Madrid, Edicusa-1975. En concret ens interessa l'aportació al V Col·loqui de Pau de Mercedes Cabrera, Antonio Elorza, Javier Valero i Matilde Vazquez: "datos para un estudio cuantitativo de la prensa diaria madrileña (1850-1875)." pàgs. 47-147., ens fa una anàlisi quantitativa de la premsa madrilenya diària en aquells anys, qualitativa, i una síntesi de l'evolució legal de les lleis d'impremta i reglaments en qüestió de llibertat d'impremta.
També es pot consultar, per tenir una idea de la proliferació de publicacions diàries i periòdiques en aquesta època cal consultar, entre altres, Juan Carlos Fernández Pulpeiro: Apuntes para la historia de la prensa en el siglo XIX en Galicia. A Coruña, Edicions do Castro-1981.
229. Hartzenbusch, E.: Apuntes para un Catálogo de periódicos madrileños desde 1661 al 1870. Madrid, Establecimiento tip. Sucesores de Rivadeneyra-1984.
230. Idem pàg. 44
231. Vegeu: Seoane, M.C.: Historia del periodismo en España. 2. El siglo XIX. Op. Cit. pàg. 149.
232. Vergés, M.: La prensa catalana del vuit-cents. Barcelona, Edit. Barcino-1937.: "Advertiment: En aquesta antologia hem procurat d'assenyalar, especialment, el procés dels ideals patriòtics, l'evolució de les tendències literàries, i la progressiva depuració lingüística, a través de la premsa catalana del vuit-cents. Per això, ultra les publicacions periòdiques exclusivament redactades en català més remarcables en aquests diversos aspectes de la renaixença, s'hi troba representat algun periòdic bilingüe.
El present volum -primer dels tres de què constarà l'obra- comprèn les publicacions aparegudes fins a l'any 1874". pàg. 5.
233. Idem. pàgs. 8-12.

234. Torrent, J. i Tassis, R.: Història de la premsa catalana Tom I, Barcelona. Edit. Bruguera-1969 pàg. 51
"L'article que podem considerar com a editorial de cada número està escrit en forma de sermó fet pel Pare Arcàngel -al segon número, el predicador serà l'Hermano Buñol- ...25 d'abril, ... -Aquest exordi, amb l'objectiu que condiona la llibertat i la insistència en els béns materials, ..." és una forma de situar "Lo Pare Arcàngel" dins el moderantisme català.
pàgs. 51-52
235. Idem pàg. 51
236. Real Decret de gener de 1834 i Reglament de 10 de juny de 1834.
237. Vegeu: Caballero, F.: El gobierno y las Cortes del Estatuto Real. Madrid-1837
238. La llei de 22 de març de 1837 és la culminació legislativa d'un procés ja iniciat al Reglament de juny de l'any 1834, és útil per cubrir buits legals. Vegeu "Gaceta de Madrid" de dia 26 de març de l'any 1837.
239. Segura, Isabel i Selva, Marta.: "Revistes de dones": "Aproximació a l'estudi de l'evolució de la premsa de dones (1845-1935)". Barcelona, Edhasa-1984. pàg. 13
És una contribució a la realitat de la dona.
240. "Pensil del bello sexo. Colección de poesias, novelitas, biografía, ..." Barcelona. Imp. J.V. Grau-1845. "És un recull de poemes i novel·les curtes de les autores abans esmentades, algun pensament de J. Mañé i Flaquer sobre la condició de la dona". Idem
241. Sobre Narcís Monturiol vegeu Santiago Riera i Luébols: Narcís Monturiol, una vida apassionant, una obra apassionada. Barcelona, Edit. Generalitat de Catalunya-1986.
Dedica el capítol III a "La Madre de Família", que presenta així "la dècada dels anys quaranta, concretament a partir de 1844, contempla la col·laboració de Monturiol en publicacions que tendran durada diversa però gairebé sempre el mateix final: la suspensió governativa".
pàg. 29
Dia 7 de juny n'apareix el primer número, però només va durar fins al vuitè. Per altra banda, Josep Puig Pujades: Vida d'heroi, inventor de la navegació submarina Barcelona. Imo. L'Avenç-1918 ens reproduïx la presentació.

pàg. 45. Remarca l'objecte de la publicació: "He aquí nuestras ideas relativamente a la sociedad doméstica. Para nosotros la familia es lo mas sagrado, y, lo mismo que para los demás, es el arca santa que llevamos a cuestas procurando salvarla de todos los escollos y calamidades ..."

Un dels temes fonamentals serà no només la família sinó l'emancipació de la dona, que constitueix una de les causes de la seva desaparició.

242. Seoane, Mª Cruz.: Historia del periodismo español. Op. Cit. pàg. 16
243. Aribau, B. Carles.: "A la Pàtria" (Trobes). Entre altres llocs, la podem trobar reproduïda a Josep M. Miquel i Vergés: Als Primers Romàntics dels Països de llengua catalana. Barcelona, Edició Facsímil realitzada per Leteradura, 1ª edició a càrrec de Biblioteca Catalana, Mèxic-1944. pàgs. 55-57, de la que Miquel i Vergés diu: "La renaixença ja estava iniciada quan s'escriví l'Oda, composició d'avenç i no d'impuls; l'error arrenca de l'absurd que representa cercar per a tot fórmules simples i, en aquest cas, el d'una data que obri cronològicament un període. La renaixença era a l'ambient i se'n troben símptomes tot al llarg del segle XVIII. A començament del segle XIX -per posar de relleu un sol fet de forces propulsores- es van fent esforços per retornar la universitat de Cervera a Barcelona, ambició important si es té en compte que en estudiar les causes de la seva restauració, portada a terme l'any 1837, s'han valorat d'anhel renaixentista".
Cita el discurs del doctor Pere Bosch-Gimpera a la Universitat de Barcelona (13 de desembre de 1937) pàg. 53
244. Alegret, Joan.: "Tres textos polèmics reivindicatius de la llengua catalana a 'El Guardia Nacional'". Barcelona. "In Memoriam Carles Riba (1959-1969)", Edit. Ariel. pàgs. 15-27
245. Seoane, Mª Cruz.: Historia del periodismo español. Op. Cit. pàg. 137
246. "Libertad! Seguridad!", Rev. "El Vapor", nº 153, 18 de desembre de 1835.
247. Idem

248. Idem
249. Idem
250. Idem
251. Idem
252. Idem
253. Idem
254. Idem
255. Comentaris com aquest els podem trobar a Josep Mª Oller i Romeu a: Introducció al socialisme utòpic a Catalunya (1835-1837) Barcelona, Edicions 62- 1969. pàgs. 7-8
256. Segons Robert Marrast: Espronceda. Artícles et discursos obliats. pàg. 7, aquest article fou publicat per Espronceda. vegeu també Mª Cruz Seoane: Historia del periodismo en España. Op. Cit. pàg. 152
257. És millor reproduir algun paràgraf de l'article tal com es va publicar: "Política y filosofía": "Libertad. Igualdad. Fraternidad": "Estas tres palabras evangélicas son el susto de los opresores de la tierra, el lema y esperanza de la humanidad. Las pronuncian los pueblos con entusiasmo, las repiten con alegría los libres vencedores, y alborozan en secreto el corazón de los oprimidos. Ellas son el símbolo de la alianza universal, la misión actual de la Europa moderna y el término á que por escabrosas sendas y a través de mares de sangre se atropellan las naciones en su marcha atrevida y azarosa. Pero al proclamarlas no siempre las entendieron las masas; y la libertad, que pudieron comprender apenas, comparándola con la servidumbre que acababan de sacudir, no era bastante á existir por si sola, aisladamente considerada, ni á establecer nada fijo sin la clara inteligencia de las palabras igualdad y fraternidad. Compendiado está en ellas el catecismo de la libertad moderna".
258. Seoane, Mª Cruz.: Historia del periodismo español. Op. Cit. pàg. 165

259. Vicens Vives, Jaume.: Cataluña en el siglo XIX. Madrid, Edit. Rialp-1961 pàg. 291
260. "El Proletario" Rev. "El Vapor", 19 de novembre de 1835. Reproduït a Josep Maria Ollé i Romeu; Introducció al socialisme utòpic a Catalunya. Op. cit. pàgs. 21-25
261. Idem
262. Idem pàgs. 22-23
263. Idem pàg. 25
264. Idem pàg. 25
265. Ollé i Romeu, Josep M^a.: Introducció del socialisme utòpic a Catalunya. Op. Cit. pàgs. 8 i 15
Sobre els conflictes de referència que es produïren a Barcelona, vegeu el dossier: "Bullangues a Barcelona del XIX (1835-1843)" Rev. "L'Avenc" n^o87, novembre de 1985. pàgs.31-48
266. Ollé i Romeu, Josep M^a.: Introducció del socialisme utòpic. Op. Cit. pàg. 30-31
267. Idem pàgs. 31-32
268. Idem 16 de gener de 1836. pàg. 33
269. Idem pàg. 35
270. Idem pàg. 35-36
271. Idem 27 de gener de 1836. pàg. 41
272. "El Vapor", 3 de novembre de 1835, reproduït a: Ollé i Romeu, Josep M^a.: Introducció del socialisme utòpic a Catalunya. Op. Cit. pàg. 73
273. "El Vapor", 8 d'abril de 1836. Idem pàg. 73
274. "El Vapor", 8 d'abril de 1836. Idem pàg. 73
275. Idem pàg. 73
276. "El Vapor", 9 de juliol de 1836. Idem pàg. 74
277. "El Vapor", 14 de juliol de 1836. Idem pàg. 75
278. "El Vapor", 24 de juliol de 1836. Idem pàg. 76
279. "El Vapor", 29 d'agost de 1836. Idem pàg. 77

280. "El Vapor", 7 de novembre de 1836. Idem pàg. 87
281. Ollé i Romeu, Josep M^a.: Introducció del socialisme utòpic a Catalunya. Op. Cit. pàgs. 10-11
282. Idem pàg. 11
283. Idem pàg. 11
284. "El Guardia Nacional", 3 de gener de 1836
285. "El Vapor", 1 de febrer de 1836
286. Seoane, Mª Cruz.: Historia del periodismo en España. Op. Cit. pàgs. 164-165
287. "El Guardia Nacional", "Que es la Educacion?". 24 de gener de 1838. nº778. Signat per S., pàg.5
288. "Eco del Comercio", 21 d'octubre de 1836.
289. Idem, 12 de febrer de 1838.
290. Alvarez Morales, A.: Génesis de la Universidad española contemporánea. Op. Cit.
291. "El Guardia Nacional", "Que es la Educacion? Op. Cit.
292. Heredia, A.: Política docente y oficial en la España del siglo XIX. Op. Cit. pàg. 113
293. "El Guardia Nacional", 18 de febrer de 1838.
294. Idem.
295. Idem.
296. Idem
297. Idem
298. Idem
299. Idem
300. Idem
301. Idem
302. "El Guardia Nacional", "Circular del Ministerio de la Gobernacion de la Península", signada per Someruelos el 20 d'agost de 1838. nº 968, 6 de setembre de 1838. pàg. 1

303. Idem.
304. Idem. Es tracta de la reproducció del Pla d'instrucció primària del ministre signat pel Ministre Someruelos el 21 de juliol de 1838, però no aprovat.
305. "Reglamento de las escuelas públicas de instrucción primaria elemental" signat pel ministre Valgónera el 26 de novembre de 1838. Es torba reproduït a Historia de la Educación en España. Textos y Documentos. De las Cortes de Cádiz a la Revolución de 1868. Op. Cit. pàgs. 155-190. També a C.L.I.P. Madrid-1856. pàgs. 12-36
306. "El Guardia Nacional", "Exámenes públicos", nº 991 del 29 de setembre de 1838. pàg. 2
307. Idem.
308. Vegeu per exemple "El Guardia Nacional", "Instrucción Pública" signat per Meadoro, nº 971 del 9 de setembre de 1838 pàg. 3 i "Instrucción Pública", nº 991 signat per El amante de la Instrucción del 29 de setembre de 1838. pàg. 2-3. La cita en concret és d'aquest darrer article.
309. Idem.
310. Idem.
311. Idem.
312. "El Guardia Nacional", "Salas de asilo" , nº 1001 del 9 d'octubre de 1838. pàg. 3
313. Idem.
314. Idem.
315. Idem.
316. Idem.
317. Idem.
318. "El Guardia Nacional", "Oposicion", nº 971 del 9 de setembre de 1838. pàg. 1;
319. Idem.
320. Scoane, Mª Cruz.: Historia del periodismo en España. Op. Cit. pàg. 192

321. Alegret, Joan.: "Tres textos polèmics reivindicatius de la llengua Catalana a "El Guardia Nacional". In memoriam Carles Riba (1959-1969). Barcelona-1973. pàgs. 15-27
322. "El Guardia Nacional", comentari a on es presenta l'article aparegut a "El Constitucional" de Barcelona, sobre el llibre de Matinez de la Rosa: Libro de los niños, Madrid.-1839. pàgs. 1-2
323. Idem. pàg. 1
324. "El Guardia Nacional", "El Estudiante" nº 1337 del 4 de setembre de 1839. pàg. 2
325. Idem. pàg. 2
326. Seoane, M^{re}. Cruz.: Historia del periodismo en España. Op. Cit. pàg. 177
327. "El Guardia Nacional", "Influencia del Clero en la educacion popular", nº 1343 del 11 de setiembre de 1839. pàgs. 1-2, cita en concret pàg. 1
328. Idem. pàg. 1
329. Idem. pàgs. 1-2
330. Idem. pàg. 2
331. Idem.
332. Idem.
333. "El Guardia Nacional". "A las madres de familia, tocante a la primera educacion de la infancia", signat per Josefina, nº 1278 del 8 de juliol de 1839. pàgs. 3-4, cita en concret pàg. 3
334. Idem. pàg. 3
335. Idem.
336. Idem.
337. Idem.
338. Idem.
339. Idem.
340. Idem. pàg. 4

341. Martí, Casimir.: "Alzamiento y despliegue del sistema liberal" Op. Cit. pàgs. 204-205
342. Aquesta Reial Ordre de 5 de juny de 1839 signada pel Ministre de Governació, Carramolino, es bastant significativa perquè es va conservar durant la resta del segle XIX: "los editores de los periodicos e impresores de hojas volantes debian presentar al jefe politico, dos horas antes de la distribución, un ejemplar de este impreso a fin de que éste pudiera prevenir su circulación, lo lo que establecia una cuasi-censura previa". M. Cabrera, A. Florza, J. Valero i M. Vazquez.: "Datos para un estudio cuantitativo de la prensa diaria madrileña (1850-1875)" a Prensa y sociedad en España "1820-1936", a cura de M. Tuñón de Lara, A. Florza i M. Perez Ledesma. Madrid, Edicusa-1975. pàg. 58
343. "El Guardia Nacional". "De la prensa periodica", signat per F.F. de S. nº 1275 del 8 de juliol de 1839. pàg. 2
344. Idem. pàg. 2
345. Idem.
346. Idem
347. Idem. pàg. 3
348. "El Guardia Nacional". "Oposicion", Op. Cit. pàg. 1
349. Vegeu Reial Ordre de 6 de maig de 1834 publicada a l'"Eco del Comercio" nº 9 del 9 de maig de 1834 i citada per J.L. Peset, S. Garma i J.S. Perez Garzón.: Ciencias y enseñanza en la revolución burguesa. Madrid, Edit. Siglo XXI-1978. pàg. 11
350. "Eco del Comercio. "Escuelas Normales" nº131, 8 de setembre de 1834.
351. "'Eco del Comercio". Reial Decret de 31 d'agost de 1834. nº127, del 4 de setembre de 1834.
352. Vegeu a J.L. Peset, S. Garma i J.S. Pérez.: Ciencias y enseñanza en la Revolución burguesa. Op. Cit. pàg. 12
353. Idem.
354. "Eco del Comercio", nº 129 del 6 de setembre de 1834
355. Idem.

356. "Eco del Comercio". Reial Decret de 4 de gener de 1834.
5 de gener de 1834
357. "Eco del comercio", nº 62 de 17 de juliol de 1834 pàg. 4
El 7 de gener de 1836 el "Eco del Comercio" insistia amb el tema a
"Estadística de la premsa periódica".
358. Idem.
359. Seoane, M.Cruz.: Historia del periodismo en España. Op.
Cit. pàgs. 150-151
360. Idem. pàg. 150
361. "Eco del Comercio". Reial Ordre de 21 d'octubre de 1834.
13 de gener de 1835. nº 258 .
362. "Eco del Comercio". "Instruccion pública", del 12 de febrer
de 1838
363. Alvarez Morales, A.: Génesis de la Universidad española.
Op. Cit. pàg. 91-92
364. "Eco del Comercio". Reial Ordre de 31 de gener de 1835.
365. "Eco del Comercio". "A la juventud reformista", nº 252
del 9 de febrer de 1845. pàgs. 3-4
366. Comelles, J.L.: Los moderados en el poder. 1844-1854. Madrid,
Edit. C.S.I.C.-1970
367. "Eco del Comercio". "A la juventud reformista". Op. Cit.
pàg. 3
368. Idem.
369. Idem.
370. Idem.
371. Idem.
372. Idem.
373. Idem.
374. Idem. pàgs. 3-4
375. Idem. pàg. 4

376. Seoane, Mª Cruz.: Historia del periodismo en España. Op. Cit. pàg. 192
377. Marichal, Carlos.: La revolución liberal y los primeros partidos políticos en España. 1834-1844. Madrid, Edit. Cátedra-1980. pàgs. 239-240. Vegeu també l'"Eco del Comercio del 27 d'agost de 1842.
378. D'aquestes polèmiques ens parla Mª Cruz Seoane: Historia del periodismo en España. Op. Cit. pàg. 178
Cal també consultar a Federico Suarez: Donoso Cortés y la fundación de El Heraldo y El Sol. Pamplona, Ediciones Universidad de Navarra-1985.
Per conèixer concretament la cita vegeu: "Eco del Comercio", nº 1155 del 8 de juny de 1837 i nº 1141 del 14 juny de 1837.
També cal consultar a Angel Garrorena Morales: El Ateneo de Madrid y la teoria de la Monarquía Liberal. 1836-1847. Madrid, Instituto de Estudios Políticos-1974. pàg. 511
379. "Eco del Comercio". "La Revolución. Los partidos". nº790 del 27 de març de 1845. pàg. 1
380. Idem. pàg. 2
381. "El Amigo del País, periódico de la Sociedad Económica Matritense". "Informe pedido por la Casa Real, Sobre una escuela práctica de Agricultura aprobado por la S.E.M." Tom I, Madrid, Imp. Ignacio Boix-1844, nº 1 de l'1 de març de 1844. pàg. 17-26, cita en concret pàg. 17
382. Idem. pàg. 19
383. Idem. pàg. 19
384. Idem. pàg. 22
385. "El Amigo del País". "Instrucción Agronómica en Alemania", signat per Agustín Pascual. Tom I, nº 4 del 15 d'abril de 1844. pàgs. 116-120. Cita en concret pàgs. 116-117
386. Idem. pàg. 117
387. Idem. pàg. 117
388. Idem. pàg. 116
389. Idem. pàg. 116
390. Idem. pàg. 116

391. Idem. pàg. 118
392. Idem. pàg. 119
393. "El Amigo del Pais". "Biografía del Ilustrísimo Señor D. Jose Mariano Vallejo, Senador por la provincia de Granada, y ex-director jeneral de estudios". Tom II. Madrid, Imp. Ignacio Boix-1844. nº 17 de l'1 de novembre de 1844. pàgs. 117-128. Cita en concret pàg. 117
394. Idem. pàg. 120
395. Idem. pàg. 120
396. Idem. pàg. 121
397. Idem. pàg. 127
398. Idem.
399. Idem.
400. "El Amigo del Pais". Tom III. Madrid, Imp. Colegio de Sordomudos-1845. Del 15 d'abril al 15 de desembre.
401. Idem. "Sociedad para propagar y mejorar la educacion del pueblo" nº32, 15 de juny de 1845. pàg. 23-24
402. Idem. "Variedades" pàg. 255
403. Idem. Vegeu també P. Montesino: "Estatutos de la Sociedad establecida en Madrid para propagar y mejorar la educacion del pueblo", a Pablo Montesino: Manual para los maestros de escuelas de párvulos. Madrid, Imp. Nacional-1840. Vegeu també Antonio Gil: "Montesino a la luz de la moderna pedagogía de párvulos". Revista de Pedagogía, nº 53- 1927. pàgs. 203-211
Fins i tot Pablo Montesino: "Escuela de parvulos" S.C.I.P. Tor IX-1846. pàgs. 67-77/131-141.
404. Montesino, Pablo.: Manual para los maestros de escuelas de párvulos. "Escrito en virtud del acuerdo de la Sociedad encargada de propagar y mejorar la educación del Pueblo". Bilbao, Imp. J.D. Delmás-1864
Per tenir una visió general del significat de Pablo Montesino a la pedagogia del XIX cal consultar: J. Sans: Montesino y sus doctrinas pedagógicas. Barcelona, Imp. Bastinos-1888 i B. Sureda: Pablo Montesino: Liberalismo y educación en España. Ciutat de Mallorca, Edit. Premsa Universitària-1984.

405. "Amigo del Pais". "Reflexiones sobre la Memoria leída en la Junta general de la Sociedad para propagar y mejorar la educación del pueblo". Tom III, Op. Cit. signat per J.A.S. pàgs. 223-224/ 257-260/ 289-292/ 353-360.
406. Idem. pàg. 353
407. Idem. pàgs. 353-354
408. Idem. pàg. 354
409. Idem.
410. Idem. pàg. 356
411. Idem. pàg. 359.
412. Sureda, B.: "Periodismo y educación en los inicios de de la España Contemporanea." Rev.: "Educatió i Cultura", nº 3-1982, pàg. 71.
413. Ballesteros, J.M.: "Minerva de la Juventud Española" 5 toms de l'agost de 1833 a 1834, Madrid, inicialment imp. Tomas La Vega-1835.
És autor de: Manual de sordomudos. Madrid, Imp. Colegiata de Sordomudos-1836.
Amb la col.laboració de F. Fernández Villabril: Curso elemental de instrucción de Sordomudos. Madrid, Imp. del Colegio de Sordomudos-1845. (B.N.M. 1/43719).
Curso elemental de instrucción de ciegos. Madrid, Imp. del Colegio de Sordomudos y Ciegos-1847 (B.N.M. 1/68945).
Un resum de la seva labor es pot trobar a "Ballesteros, Juan Manuel (1794-1868)" de Julio Ruiz Berrio col.laboració al Diccionario Ciencias Educación. Historia de la educación. II. Dirigit per Agustín Escolano Benito. Madrid, Anaya-1985. pàg. 20-21.
414. Ballesteros, J.M.: "Minerva de la Juventud Española." pàg. 3, Tom I.
415. Idem pàg. 5
416. Idem pàg. 6
417. Sureda, Bernat.: "Periodismo y educación en los inicios de la España Contemporanea." Op. Cit. pàg. 71.
El primer article sobre sord-muts apareix a la pàg. 52 amb el títol: "Educación de Sordo-Mudos", i "Educación de Ciegos" a la pàg 67.

418. "Minerva de la Juventud". "De la Educacion". Tom. 1. Madrid, Imp. Tomas Jordan-Agost 1833. pàg. 136-146. Cita en concret pàg. 136
419. Idem. pàg. 137
420. Idem. pàg. 142
421. Idem. pàg. 146
422. Idem. pàgs. 145-146
423. Idem. pàg. 146
424. "Minerva de la Juventud". "Educacion de Sordo Mudos". Tom I. Op. Cit. pàgs. 52-66/ 149-160/ 305-313. Cita en concret pàgs. 52-53
425. Idem. pàgs. 53-54
426. "Minerva de la Juventud". "Educacion de Ciegos". Tom I. Idem. pàgs. 67-78. Cita en concret pàgs. 67-68
427. Idem. pàg. 70
428. Idem. pàg. 71. El tema dels cecs es tractat també a altres articles del present tom. Vegeu: "Continuacion de la historia de los ciegos". pàgs. 161-170. "La educacion de los niños ciegos. ¿La perdida de su sentido refluje en beneficio de los demas?". pàgs. 245-250. "Instruccion de ciegos". pàgs. 314-321.
429. "Minerva de la Juventud". "Distribucion de premios". Tom I. Idem. pàgs. 78-83
430. Idem. pàgs. 78-79
431. Idem. pàgs. 82-83
432. "Minerva de la Juventud". "reflexiones sobre la educacion de las mugeres". Idem. pàgs. 105-112. Cita en concret pàg. 105. Vegeu també: "Educacion del bello sexo". pàgs. 218-222/ 296-302
433. Idem. pàgs. 107-108
434. Idem. pàg. 110
435. Idem. pàgs. 111-112

436. "Minerva de la Juventud". "Julio de Rojas en el Real Museo del Prado". Idem. pàgs 113-130
437. Idem. pàgs. 129-130
438. "Minerva de la Juventud". "El paseo por el jardín Botánico". Idem. pàgs. 131-135. Cita en concret pàgs. 131-132
439. "Minerva de la Juventud". "Biografía. Vida de María Teresa de Austria". Idem. pàgs. 147-148
440. Idem. "Biografía. María Estuardo". pàgs. 303-304
441. "Minerva de la Juventud". Tom II, Madrid, Imp. Tomás Jordan-
Diciembre de 1833. pàgs. 43-46
442. "Minerva de la Juventud". "La laguna de San Martín de Castañeda".
Tom I. pàgs. 31-51
443. Idem. pàg. 36
444. Idem. pàg. 51
445. "Minerva de la Juventud". "Miguel y Esteban". Idem. Tom I.
pàgs. 251-254
446. Idem. pàg. 251
447. Idem. pàg. 253
448. "Minerva de la Juventud". "Higiene". Idem. Tom I. pàgs. 285-
290
449. Idem. pàg. 286. Vegeu també "Higiene: de los alimentos"
Tom II. Idem. pàgs. 19-23. "Higiene: sustancias animadas".
Idem. pàgs. 102-108. "Higiene: bebidas". Idem. pàgs.
219-223. "Higiene: observaciones dietéticas". Idem. pàgs.
303-309
450. "Minerva de la Juventud". "Higiene: del ejercicio". Tom
III. Madrid, Imp. Tomás Jordan. Abril de 1834. pàgs.
31-43. Cita en concret pàg. 31
451. Idem. pàgs. 33-34. Vegeu també en aquest mateix tom: Higiene:
sueño y vigilia". pàgs. 121-126. "Higiene: secreciones
y excreciones". pàgs. 193-202. "Higiene: de las pasiones"
pàgs. 294-303.
452. "Minerva de la Juventud". "Educación Física". Tom IV.
Madrid, Imp. Bueno- Agust de 1834. pàgs. 55-59/ 122-127/
216-220/ 305-309

453. Idem. pàg. 122
454. Idem. pàg. 124
455. Idem. pàgs. 125-127
456. Idem. pàgs. 125-126
457. "Minerva de la Juventud". "Educacion Física. Conclusion". Tom. V. Madrid, Imp. Biblioteca General-1834. pàgs. 288-291. Cita en concret pàg. 288
458. "Minerva de la Juventud". "Educacion Primaria" Tom II. Op. Cit. pàgs. 232-236/ 328-334. Tom III. Op. Cit. pàgs. 142-146/ 203-207/ 308-313. Tom IV. Op. Cit. pàgs. 83-88/ 112-116. Tom V. Op. Cit. pàgs. 46-48/ 246-263. També del Tom II vegeu "Noticias biográficas de Pestalozzi, y un proyecto de Instruccion elemental". pàgs. 43-46
459. "Minerva de la Juventud". "De la Moral". Tom II. Op. Cit. pàgs. 40-42. Cita en concret pàg. 40
460. Idem. pàgs. 40-41
461. Idem. pàgs. 41-42
462. Idem. "Deberes de los padres para con sus hijos". Tom II. pàgs. 131-135. Cita en concret pàg. 132
463. Idem. pàg. 133
464. Idem. pàg. 134
465. "Moral: deberes de los hijos para con sus padres". Tom II. pàgs. 321-325. Vegeu també "Moral: de la piedad filial". Tom III. pàgs. 44-46. "Moral: consejos útiles á todos los lectores". pàgs. 288-293. "Moda de enseñar la moral". Tom. IV. pàgs. 79-82
466. "Minerva de la Juventud". "Exámenes públicos". Tom II. pàgs. 139-152. Cita en concret pàgs. 139-140
467. Idem. pàgs. 140
468. "Minerva de la Juventud". "Educacion primaria". Tom II. pàgs. 232-236. Cita en concret pàg. 232

469. Idem. pàgs. 233-234
470. Idem. pàgs. 234-235
471. Idem. pàg. 236
472. "Minerva de la Juventud". "Instrucción Pública". Tom III. pàgs. 55-63. Cita en concret pàg. 55
473. Idem. pàgs. 56-57
474. Idem. pàgs. 62
475. "Educación primaria: De la Educación doméstica y de la educación pública". Tom III. pàgs. 142-147. Cita en concret pàgs. 146-147
476. "Minerva de la Juventud". "El Plan de Educación". Signat per F.F. Villambrille. Tom IV. pàgs. 15-22
477. Idem. pàg. 16
478. Idem. pàg. 17
479. Idem. pàg. 17
480. Idem. pàg. 18
Sobre el tema de la importància instructiva de la Geografia hi ha bestants d'articles, com per exemple: "Geografía". Tom IV. pàgs. 262-266. "Geografía: Estados de la Europa" Tom II. pàgs. 153-162/ 259-265. "Geografía". Tom II. pàgs. 346-349. "Geografía en Escocia". Tom III. pàgs. 157-166
481. Idem. pàg. 19
482. Idem. pàg. 19
483. Idem. pàgs. 19-20
484. Vegeu per exemple, a més dels ja citats: "Educación: Orden y gobierno de una casa". Tom II. pàgs. 125-129. "Educación del bello sexo: la jardinera florista". Tom II. pàgs. 296-302. "Educación del bello sexo". Tom III. pàgs. 138-120/ 226-230. "Educación del bello sexo: Bellas Artes". Tom III. pàgs. 304-307.
485. "Minerva de la Juventud". "De la Música". Tom III. pàgs. 325-338. Cita en concret pàg. 338. Vegeu també "Música. Su utilidad en estado de salud y enfermedad". Tom IV. pàgs. 132-145, signat per G.T.S.

486. "Minerva de la Juventud". "Circular. Comisión central de instrucción primaria". Tom V. pàgs. 249-260
487. Idem. "Instrucción Primaria". pàg. 246
488. Idem. "Real Orden. Ministerio de lo Interior. S.M. la Reina Gobernadora se ha servido dirigirme con fecha 31 de agosto último el Real decreto siguiente: ..." pàgs. 247-248.
489. Idem.
490. Idem. pàg. 248
491. "Circular. Comisión central de instrucción primaria". Cp. Cit. Vegeu nota 486. Signada el 20 de desembre de 1834 pel Duc de Gor, President i Alejandro Olivan, Secretari. pàg. 249
492. Idem. pàgs. 249-250
493. Bailesteros, J.M.: "Minerva de la Juventud" Cp. Cit. "A mis lectores". Tom IV. pàgs. 3-5. Cita en concret pàg. 3
494. Idem. pàg. 4
495. Idem. pàg. 5
496. "Minerva de la Juventud". Madrid, Imp. Biblioteca General-1835. Vegeu: "Instrucción Primaria; Escuelas de Enseñanza mutua". pàgs. 22-25. Cita en concret pàgs. 22-23
497. Idem. pàg. 25
498. Fernandez Villamurille, F.: "Historia natural. El pueblo desconocido". "Minerva de la Juventud". Tom V pàgs. 26-30. Cita en concret pàgs. 26-27
499. Idem. "El Templo de Minerva". És la conclusió a la publicació. pàgs. 283-289. Cita en concret pàgs. 288-289
500. Ruiz Berrio, J.: Política escolar de España en el siglo XIX. (1808-1833). Madrid- D.S.I.C.-I.P. "San José de Calasanz"- pàgs. 45-46
501. Bravo-Villasante, G.: Historia de la literatura infantil española. Madrid, Edit. Doncel-1972. pàgs. 82-83

- "El Museo de los niños". (1847-1849) 4 toms. Madrid, Imp. Mellado.
- "Album de los niños" (B.N.M. D-10.755). Madrid, Imp. Rebolledo-1845 diumenges (13 de juliol al 24 de setembre).
- Poreu consultar també a Carmen Villasante: Historia de la literatura infantil española. Madrid, Edit. [Escuela Española-1985.
502. Seoane, M. Cruz.: Historia del periodismo en España. 2 Siglo XIX. Op. Cit. pàg. 216
503. "El Museo de las familias" que segons Carmen Villasante: "(1838-1867), que se publica en Barcelona y es un periódico ilustrado, con dibujos románticos, que trata de viajes, cuadros de costumbres y novelas puras y castas, pero que no tienen nada que ver con los niños" a Historia de la literatura infantil española, op. Cit. pàg. 81
504. "El Museo de las Familias". Madrid, Imp. P. Mellado 1843
505. Seoane, M^a. Cruz.: Historia del periodismo en España. 2 Siglo XIX. Op. Cit. pàgs. 217-218
506. "Semanario Pintoresco". Citat per Mª Cruz Seoane: Historia del periodismo en España. Op. Cit. pàgs. 16/ 167-170/ 202/ 218/ 260
507. Idem. pàg. 168
508. Idem. pàg. 169
509. Idem. pàg. 170
510. Idem. pàg. 169
511. Mesonero Romanos, R.: "El Romanticismo y los Románticos". "Semanario Pintoresco". Setembre de 1837. Reproduit a Mesonero Romanos: Escenas costumbristas. Barcelona, Edit. Juventud-1978. pàgs. 151-165
512. "El Mentor de la Infancia. Periodico de los niños". Madrid, Imp. Sociedad literari y tipográfica- 1843-1849. (del 4 de juliol de 1843 al 1845). 16 pàgs.
513. "El Album de los Niños". Madrid, Imp. -1845
514. "El Director de la Juventud. Periódico de Ciencias y Artes dedicado a niños y adultos". Barcelona, publicat per Esteban Paluzie-1845-1846.

515. Bravo-Villosante, C. Historia de la literatura infantil española. Madrid. Edit. Escuela Española-1965. pàg. 81. Vegeu: "El milano" (Es un dels jocs populars publicats pel "Mentor":
 Vamos a la muerte
 ¡de Pedro Taronjil!
 Veremos al milano
 comiendo perejil
 ¡Gil! ¡Gil! ¡Gil! pàg. 81
516. "El Mentor de la Infancia". Tom II, Madrid, publicat per la "Sociedad literaria y tipográfica" -1844.
517. "El Mentor de la Infancia". "A las Madres". Tom II. pàgs. 1-3. Cita en concret pàg. 1
518. Idem. pàg. 2
519. Idem. pàg. 3
520. Idem. "El Moro, la Ardilla y el gato. Fabula" pàgs. 31-32
521. "El Mentor de la Infancia". "Modelo para los estudiantes". Tom III. Imp. Sociedad Literaria-1844. pàgs. 26-29. Cita en concret pàg. 26
522. "El Mentor de la Infancia". "A los lectores del Mentor". Tom IV. Madrid, Imp. Santiago Saunquae-1845. pàg. 1
 Aquesta publicació acaba de la següent manera:
 "Con este número damos fin al 4º tomo, y no queremos soltar la pluma sin rendir un tributo de gracias a los lectores que nos creian siguiendo paso a paso, asociándose con el pensamiento á la tarea que hace tres años emprendimos, que tan grata acogida ha encontrado en la juventud. Cuanto mayor es el premio que el público dispensa a nuestros humildes trabajos, tanto mas debemos corresponder a las esperanzas de nuestros tiernos suscriptores, y así nada perderemos para que el Mentor siga siendo una publicacion tan útil como agradable" pàg. 412
523. "Album de los niños, periodico literario de Madrid". Madrid, Imp. José Rebolledo- 13 de juliol al 24 de setembre de 1845, cominical.
524. Idem. "Sistema completo de Instruccion primaria". nº 7 del 24 d'agost de 1845.

525. "El Director de la Juventud. Periodico de Ciencias y de Artes dedicado a los niños y adultos". Barcelona, Imp. Colegio Esteban Paluzie- 1845-1846. Pretenia moralitzar a les capes joves de la població, sempre baix del tutelaje dels adults.
Significatiu és el títol de l'editorial a tots els nombres d'aquesta publicació: "Filosofia moral".
526. "El Instructor ó Repertorio de Historia, Bellas Letras y Artes". 8 toms, Londres, Imp. Ackermann-1834-1844. "Introduccion" Tom I, nº 1, gener de 1834. pàg. 1
527. Idem. pàg. 1
528. Idem. pàg. 2
529. Idem. Tom I, "¿En qué consiste la Educacion?. Nº 1, gener de 1834. pàg. 47
530. Idem
531. Idem. "Educacion nacional en Prusia". pàg. 118-120
532. Idem. "Educacion comparativa en otros paises". pàg. 182-184.
533. Idem. "¿En que consiste la Educacion?. Op. Cit. pàg. 47
534. Idem. "A los lectores de El Instructor". Tom VIII. (1841). pàgs. III-IV
535. "Boletin de Instruccion Pública". Madrid, Imp. Boix-1838. pàg. 3.
536. Idem. pàg. 4
537. Idem. pàg. 7
538. Idem. pàg. 8
539. Idem. pàg. 9
540. Idem. pàgs. 12-13

541. Aquesta idea era la mateixa que temps abans el 20 de febrer de 1834 fou proposada per una Comissió formada pel Marquès de Santa Cruz i el Marquès de las Amarillos, que quedava expressada de la següent manera: "... Un sabio solo es capaz de ilustrar y enseñar a una nacion, pero no de formar una Academia, querer la reunion de muchos hombres distinguidos por su saber y crédito literario o científico. El Gobierno, si quiere, puede establecer la enseñanza, aunque no la haya antes, o mejorarla si la precedente es defectuosa; Pero no podrá formar una Academia, si no tiene sabios de que formarla. Las Academias son resultado del tiempo y la ilustracion anterior y querer anticipar su nacimiento pudiera ser causa de que abortasen". (A.H.N.M. Secció Estat lligall 904 nº 23).

Per altra banda la referència concreta que ens fa el Boletín de Instrucción Pública, correspon a les pàgs. 13-14.

542. Boletín de Instrucción Pública. Idem pàg. 14-15
543. Idem pàgs. 16-17
544. Idem pàg. 48
 "Todos los sistemas y establecimientos de instruccion pública de cualquier género que sean, deben concentrarse bajo este ministerio, excepto los militares y de marina á los cuales solo les tocará sostener las escuelas especiales de su facultad, exigiendo á su entrada los conocimientos preliminares adquiridos en aquellos otros establecimientos generales. De lo contrario jamás habrá buen método en la instruccion pública, sucediendo en el día, que para tomar por ejemplo el grado de bachiller impropriamente llamado de artes ...".
545. Idem pàgs. 48-49
546. Idem pàg. 55
547. Idem pàg. 57
548. Idem pàg. 60
 Ens ofereix un quadre d'Instrucció Pública i Beneficència, que a continuació reproduïm:

INSTRUCCION PUBLICA					BENEFICENCIA	
Provincias.	Juntas.	Escuelas.	tos		Juntas.	tos
			Estab.	Bib.		Estab.
Alava ..	1		3		2	2
Albacete.	1	147			2	7
Alicante.	1	363	3		2	7
Almería..	2	92	2		3	5
Avila....	1	239			2	6
Badajoz..	1	179	2		1	26
Baleares.	1	257	4	1	5	7
Barcelona.	2		15	4	13	42
Burgos...	1	740	1		6	8
Cáceres...	1	275	5		1	7
Cádiz.....	1	93	2	2	1	40
Canarias..	1		2		1	17
Castellón de la Pla- na.....	1	127	1		1	2
Ciudad-El.	1	193			1	19
Córdoba...	1	152	1	2	1	23
Coruña....	1	596	4	2	2	9
Cuenca....	1	225	8		1	12
Gerona....	1		4		1	23
Granada...	1		2		8	24
Guadalaja- ra.....	1		2		1	5
Guipuzcoa.		20	5		1	1
Huelva....	1	73	2		1	17
Huesca....	1	245	6		1	12
Jaén.....	1	261	2		12	41
León.....	1				1	8
Lerida....	1		2	2	7	12
Logroño...	1	157		2	6	30
Lugo.....	7	662	1	2	1	4
Madrid....	1	326	39	2	7	64
Málaga....	1	199	3	1	2	8
Murcia....	1	191	5	1	2	13
Navarra...	1		9			6
Orense....	1	403				4
Oviedo....	1	690	8	1	1	1
Palencia..	1	324			2	24
Pontevedra	1	448			1	6
Salamanca.	1	328			1	4
Santander.	1	285	3		1	7
Segovia...	1	150	4		1	29
Sevilla...	1		4	3	2	12
Soria.....	1	450			1	8
Tarragona.	1	150			1	12
Torrel....	1	354	3	1	1	5
Toledo....	1	576	3	1	1	30
Valencia..	1	396	8		1	14
Valladolid	1	180	12		1	19
Vizcaya...	1	16	1		1	4

549. Idem. "Instruccion Primaria y Universidad en Europa".
pàg. 88
550. Idem pàgs. 82-91
551. Idem "De la Educacion" pàg. 96
552. Idem. pàg. 95
553. Idem. Segona part. "Establecimientos Literarios" pàg. 1
554. Idem. Aquesta segona part vol esser dedicada a la legislació de la Instrucció Pública, i a més de l'article anteriorment esmentat, entre altres, presenta: "Real orden sobre derechos de matrículas, exámenes y prueba de curso"; "Idem sobre admisión de los pobres a la enseñanza primaria superior y latinidad"; Idem "sobre derechos de cursos de los seminarios y colegios"; "Exámenes de maestros de primera educacion"; "Real orden sobre libertad de abrir colegios"; "Plan publicado en 4 de agosto de 1836"...
555. "El Educador, Revista Jeneral de la Enseñanza". Nº 1º, 5 de març de 1842 fins el nº 26 del 31 d'octubre de 1842. A partir del 5 de novembre de 1842 es titulava "Semanario de Instruccion Pública". fins el nº 8 del 31 de desembre de 1842.
556. "El Educador". nº 1, 5 de març de 1842. pàg. 2
557. Idem. pàg. 3
558. Idem. "Corporaciones literarias". pàg. 7
559. Idem. "Escuela Especial para profesores". pàg. 8
560. "El Educador". Nº 2, 16 de març de 1842. pàg. 12
561. Idem. "Exámenes de profesores de Instruccion primaria de la provincia de Madrid". pàgs. 14-15
562. Idem. pàg. 15
563. "El Educador". Nº 4, 10 d'abril de 1842. pàg. 32
564. Idem. Nº 9, 3 maig 1842.
565. Idem. Nº 12, 21 de juny de 1842. pàg. 6
566. Idem. Nº 15, 12 juliol de 1842. pàg. 8
567. Idem. Nº 10, 7 juny 1842. "Variedades". "Ojeada acerca del estado de la Instruccion pública en España" (Continua). pàgs. 7-8

568. Idem. "Historia de la Instruccion pública". "Ojeada a zerca de la enseñanza pública en España" (Continuació). pàgs. 3-6, cita en concret pàg. 3
- Idem. Nº 10, 7 de juny de 1842. Op. Cit. pàg. 7
569. Idem. Nº 12, 21 de juny de 1842. pàgs. 4-5
570. Idem. Nº 10, 7 de juny de 1842. Op. Cit. pàg. 8. L'article comentat per "El Educador" havia estat escrit per Manuel Benito Aguirre.
571. Idem. Nº 19, 20 d'agost de 1842. "Educazion" signat per T. A. pàg. 2
572. Vegeu anunci d'"El Educador". Nº 9, 30 de maig de 1842. pàg. 8
573. Idem. Nº 1, 5 de novembre de 1842. pàgs. 1-2
574. Idem. pàg. ?
575. Idem. Nº 5, 8 de desembre de 1842. "Un Ministro en las escuelas españolas". pàgs. 2-4. Cita en concret pàg. 2
576. Idem. pàg. 2
577. Idem. Nº 6, 15 de desembre de 1842. pàgs. 1-2
578. Idem. Nº 6, 15 de desembre de 1842. pàg. 1
579. Sanz, F.: La Segunda Enseñanza oficial en el siglo XIX. Op. Cit. pàg. 54
580. B.O.I.P. Tom I del 28 de febrer de 1841.
581. Idem. "Introduccion". Tom I. pàgs. 1-2
582. Idem. pàg. 2
583. Idem. pàgs. 3-4
584. Quinto, Javier.: "Bosquejo crítico del estado actual de la Instruccion Pública en España" Tom 1. nº 1 del 28 de febrer de 1841. pàgs. 18-35. Cita en concret pàg. 18
585. Idem. pàg. 20

586. Idem pàgs. 20-21
587. Idem pàg. 21
588. Idem pàg. 22
589. Idem pàg. 34
590. Sureda, B.: Pablo Montesino: liberalismo y educación en España. Op. Cit. pàg. 23
B.O.I.P. "Educacion, Instruccion primaria, maestros". Tom I, nº 1 del 28 de febrer de 1841. pàgs. 35-39
591. Idem. pàg. 36
592. Idem. pàg. 37
593. Sureda, Bernat.: "El Boletín Oficial de Instrucción Pública y su importancia en la difusión del pensamiento Educativo liberal en España". Rev. "Historia de la Educación. Revista interuniversitaria". Nº 2, gener-deseembre de 1983. pàgs. 67-76
594. Idem. pàgs. 69 i 71
595. Idem. pàgs. 71-72
596. Idem. pàgs. 72-73
597. Idem. pàgs. 73-74
598. Idem. pàgs. 74-75
599. Idem. pàg. 75
600. Idem. pàg. 75
601. Quinto, Xavier de.: "De la Instruccion intermedia y de los medios de mejorarla". B.O.I.P. Tom I. nº 6 del 15 de maig de 1841. pàgs. 268-276. Vegeu: "Despues de las enseñanzas primarias que todo hombre asociado á otros hombres necesita haber recibido para manejarse y prosperar en la vida civil, nada hay mas importante á la generalidad de los pueblos como la instruccion intermedia". pàg. 268
602. B.O.I.P. "Variedades". "En la sesion de la junta directiva de la Sociedad para mejorar y propagar la educacion del del pueblo, celebrada el dia 25 de Abril, leyó el Sr. D. Ramón de la Sagra la siguiente proposicion sobre el modo de mejorar las escuelas primarias, y de establecer las de adultos en España". nº 7 del 30 de maig de 1841.

pàgs. 326-330. Cal recordar que les propostes ofertes a aquesta societat foren acceptades, amb els termes següents: "1ª Que habiende sido en todos tiempos, desde el establecimiento de la Sociedad, uno de los mas ardientes deseos de la Junta poner en armonía la instruccion primaria con la de párvulos, tanto para que no se perdiesen los resultados que produciendo esta última, como para conseguir las mejoras que tan impresionantemente reclama la primera, no podia menos de dar su mas completa aprobacion á las ideas emitidas por el Sr. La Sagra, tan conformes con las sayas.

2ª. Que siendo uno de los objetos de la Sociedad, á cuya frente se halla, mejorar la educacion del pueblo, y no pudiendo caber la menor duda de lo necesario que es mejorar el estado actual de la instruccion primaria, la junta directiva está dispuesta a compenar con el mayor celo para el logro de tan importante objeto con los ayuntamientos y comisiones de instruccion primaria, y excita á estos á que tomen en consideracion mas detenidas las razones presentadas en la proposicion del Sr. La Sagra, y los principios de educacion de la niñez expuestos y explicados en el Manual de escuelas publicado por la Sociedad, á á fin de que se vayan aplicando estos principios sucesivamente al sistema de educacion primaria.

3ª. Que para hacer publicos los deseos de la junta y que pueda irse preparando la opinion en favor de estos principios, se ruega á los Sres. Editores del Boletin oficial de Instruccion pública que se sirvan insertar en él la proposicion del Sr. La Sagra y el acuerdo de la Junta".pàgs. 329-330.

603. Quinto, Xavier.: "Enseñanza Privada.= Colegios de Humanidades y de Filosofia". B.O.I.P. Tom 1. nº 9 del 30 de juny de 1841. pàgs. 398-407. Cita en concret pàgs. 398-399
604. Idem. pàgs. 400-401
605. Idem. pàg. 401
606. Idem. pàgs. 402-406
607. Idem. pàg. 402
608. Idem. pàg. 407
609. Montesino, P.: "Métodos de enseñanza". Tom.II, nº15 del 30 de setembre de 1841. pàgs. 160-163
610. Idem. pàg. 160

611. Idem. pàg. 161
612. Idem. pàg. 161
613. Idem. pàgs. 161-162
614. B.O.I.P. "Metodos de enseñanza.= Local de escuelas". Tom II, nº 16 del 15 d'octubre de 1841. pàgs. 213-217. Cita en concret pàg. 213
615. Idem. pàg. 216
616. B.O.I.P. "Metodos de enseñanza.= Arreglo mecánico de de las escuelas". Tom II, nº 17 del 31 d'octubre de 1841. pàgs. 259-264. Cita en concret pàg. 259
617. B.O.I.P. "Metodos de enseñanza.= Método simultaneo". Tom II, nº 18 del 15 de novembre de 1841. pàgs. 340-345. Cita en concret pàgs. 340-341
618. Idem. pàgs. 344-345
619. Idem. pàg. 344
620. B.O.I.P. Tom II, nº 21 del 31 de desembre de 1841. pàgs. 429-436. Cita en concret pàg. 430.
621. B.O.I.P. nº 22. Tom 3. 15 de gener de 1842. pàgs. 16-20. B.O.I.P. nº 23. 31 de gener. pàgs. 65-72. La cita en concret on conclou l'anàlisi d'aquest article és a la pàg. 71.
622. B.O.I.P. nº 24. 15 de febrer de 1842. "Métodos de enseñanza mútua". pàgs. 86-92. B.O.I.P. nº 25. 28 de febrer de 1842. pàgs. 144-150. La cita en concret correspon a la pàg. 144.
623. Idem. pàgs. 145-150.
624. B.O.I.P. nº 27. 31 de març de 1842. pàgs. 233-237. la cita en concret correspon a la pàg. 237.
625. Sureda B.: Pablo Montesino: liberalismo y educación en España. Op. Cit. pàg. 22.
626. Sama J.: Montesino y sus doctrinas pedagógicas. Barcelona Llibreria Bastinos - 1888. pàg. 41.

627. B.O.I.P. "Estado de la Instrucción primaria en Francia". Tom II, nº 20 del 15 de diciembre de 1841. págs. 378-387
628. B.O.I.P. "Estado de la educación pública en Toscana". Tom II, nº 20 del 15 de diciembre de 1841. págs. 387-404
629. B.O.I.P. "Breve reseña del estado de la educación en Lombardia y algunos otros estados de Italia en 1830". Tom II, nº 21 del 31 de diciembre de 1841. págs. 436-444
630. B.O.I.P. Idem. nota 627. págs. 378-383
631. Idem. págs. 379-380
632. Idem. pág. 381
633. B.O.I.P. Idem. págs. 392-393
634. Idem. pág. 393
635. Idem. págs. 397-440
636. B.O.I.P. "Educación Pública". Tom III, nº 22 del 15 de enero de 1842. págs. 9-16. Cita en concreto págs. 9-10
637. Idem. pág. 11
638. Idem. pág. 11
639. Idem. págs. 13-14
640. B.O.I.P. "Instrucción pública en Francia.= Instrucción primaria". Tom III, nº 23 del 31 de enero de 1842. págs. 57-65. Cita en concreto 58-61
641. Idem. pág. 63-64
642. Idem. págs. 64-65
643. B.O.I.P. "Estudio á que propende naturalmente el hombre desde que comienza; necesidad de continuarlo metódicamente en la juventud; medio de hacer este estudio con provecho en los establecimientos públicos de segunda enseñanza" Tom III, nº 31 del 31 de mayo de 1842. págs. 406-415.
644. Idem. pág. 406
645. Idem. págs. 407-408
646. Idem. pág. 408
647. Idem. págs. 410-411

648. Idem. pàg. 411
649. Idem. pàg. 413
650. Idem. pàg. 413
651. Idem. pàgs. 414-415
652. Idem. pàg. 415
653. Idem. pàg. 416
654. Vegeu B.O.I.P. nº 31 del 31 de desembre de 1842. pàgs. 420-421
655. Idem. pàg. 420
656. Idem. pàg. 421
657. B.O.I.P. nº31, 31 de maig de 1842. pàgs. 421-427
La cita en concret és de la pàg. 422
"Discurso pronunciado en Cáceres á la sociedad para propagar y mejorar la educacion del pueblo, por mi presidente D. Luis Sergio Sanchez en la apertura de la escuela de párvulos en 15 de Mayo de 1842."
658. Idem pàgs. 423-424
659. Idem pàg. 424
660. Idem pàg. 424
661. Idem pàg. 425
662. Idem pàg. 425
663. B.O.I.P. nº 31, 31 de maig de 1842. pàgs. 427-438
"Escuelas de párvulos: Alcoy"
664. Idem pàgs. 428-438.
"Estatutos de la sociedad de Alcoy para propagar y mejorar la Educacion del Pueblo"
665. B.O.I.P. Tom IV, nº 34. 15 de juliol de 1842. pàgs. 2-7
Bernat Sureda l'atribueix raonablement a Pablo Montesino:
Pablo Montesino: Educación y liberalismo en España.
Op. Cit. pàg. 25

666. Trobam aquest article reproduït a l'obra de Bernat Sureda: Pablo Montesino: Educacion y liberalismo en españa.
Op. Cit. pàgs. 147-154
667. Idem pàg. 147
668. Idem pàgs. 147-148
669. Idem pàg. 148
670. Idem pàgs. 148-149
671. Idem pàg. 149
672. Idem pàgs. 150-151
673. B.O.I.P. Tom IV, nº 35, 31 de juliol de 1842. pàgs. 62-65.
També ho trobam reproduït per Bernat Sureda a: Pablo Montesino: Educación y liberalismo en españa.
"Escuelas de párvulos" pàgs. 152-154 la cita pertany a la pàg. 152
674. Idem pàg. 153
675. Idem pàg. 153
676. Idem pàg. 154
677. B.O.I.P. nº35, 31 de juliol de 1842. pàgs. 97-98
678. Idem pàg. 97
679. B.O.I.P. nº36, 15 d'agost de 1842. "Reforma de las Universidades". pàg. 86
680. Idem pàg. 87
681. Idem pàg. 87
682. Idem. pàg. 88
683. Idem. pàg. 89 aquest és un conjunt d'articles inciatos en el B.O.I.P. nº 35, 31 de juliol de 1842. pàgs 43-61.
684. B.O.I.P. nº37, 31 d'agost de 1842. "Reforma de las Universidades". pàgs. 123-129. Cita en concret pàg. 123

685. Idem. pàg. 126
686. Idem. pàgs. 127-128
687. Idem. pàg. 128
688. Idem. pàg. 128
689. Idem. pàg. 129
690. Idem. pàg. 129. Aquesta sèrie d'articles acaba el nº 39 del 30 de setembre de 1842. pàg. 215-225
691. B.O.I.P. "Allocucion del Sr. D. José Marugar, jefe político de Salamanca, con motivo de la inauguracion de la Escuela Normal el dia 10 de Octubre de 1842". Tom IV, nº 41 del 31 d'octubre de 1842. pàg. 325
692. Idem. "Discurso de D. Lazaro Ralero, alumno de la escuela normal de Madrid y director de la de Salamanca". Idem. pàg. 327
693. Idem. pàg. 328
694. B.O.I.P. "De la Instruccion Pública y del desarrollo intelectual de Grecia". Tom VI, nº58. 15 de juliol de 1843. pàgs. 8-20
695. B.O.I.P. "Informe del Mr. Cousin dirigido al Ministro de Instruccion Pública de Francia". Tom VI, nº66. 15 de novembre de 1843. pàgs. 389-401
696. B.O.I.P. "Instruccion Pública en Rusia". Tom VI, nº63. 30 de setembre de 1843. pàgs. 249-265
697. B.O.I.P. "Reglamento relativo a la Instruccion Primaria en Suecia". Tom VI, nº67. 30 de novembre de 1843. pàgs. 437-442
698. B.O.I.P. "Estado de la Instruccion Primaria en Bélgica en abril de 1842". Tom VI, nº60. 15 d'agost de 1843. pàgs. 85-103
699. Idem. pàgs. 85-86
Aquest és el principi d'una sèrie d'articles que continuaren al B.O.I.P. nº61, 31 d'agost de 1843. pàgs. 139-147 i al B.O.I.P. nº62, 15 de setembre de 1843. pàgs. 203-211
700. Idem. pàgs. 88-89

701. Idem. pàg. 89
702. B.O.I.P. "Conclusion del artículo sobre la poca firmeza que actualmente dominan en materia de Instrucción Pública" Tom VI, nº62. 15 de setembre de 1843. pàgs. 219-224
La cita en concret pertany a les pàgs. 219-220.
703. Idem. pàgs. 220-221
704. Idem. pàgs. 221-224
705. B.O.I.P. "Parte no oficial", Tom VI, nº66. 15 de novembre de 1843. pàgs. 363-367
706. Idem. pàgs. 366-367
707. B.O.I.P. "Educacion de los maestros". Tom VII, nº70. 15 de gener de 1844. pàgs. 7-15. Cita en concret pàg. 11
708. B.O.I.P. "Extracto de las nociones de Mr. Comte", Tom VII, nº73. 29 de febrer de 1844. pàgs. 133-143
709. Idem. pàg. 139
710. B.O.I.P. "Edificios para las escuelas primarias". Tom VII, nº74. 15 de març de 1844. pàgs. 170-178
711. Idem. pàgs. 172-174
712. Idem. pàg. 175
713. Idem. pàgs. 176-177
714. Idem. pàg. 178
715. B.O.I.P. "A los lectores" Tom VII, nº1, Sèrie 2. 15 d'abril de 1844. pàgs. 256-273
716. Idem. pàg. 253
717. Idem. pàg. 254
718. B.O.I.P. "Bosquejo crítico del estado actual de la Instrucción Primaria en España", signat per Javier de Quinto. Tom VII, nº1. Op. Cit. pàgs. 256-273
719. Idem. pàgs. 256-257
720. Idem. pàg. 259

721. Idem. pàg. 260
722. Idem. pàg. 267
723. Idem. pàgs. 269-270
724. Idem. pàgs. 271-272
725. B.O.I.P. "Educacion", Tom VII , nº2, sèrie 2. 30 d'abril de 1844. pàgs. 297-307. Cita en concret pàg. 299
726. Idem. pàg. 303
727. Idem. pàgs. 303-304
728. Idem. pàg. 304
729. Idem. pàgs. 304-305
730. Idem. pàg. 305
731. Idem. pàgs. 305-307
732. B.O.I.P. Tom VII , nº3, sèrie 2. 15 de maig de 1844. pàgs. 323-327
733. B.O.I.P. Tom VII , nº4, sèrie 2. 31 de maig de 1844. pàgs. 358-363. Cita en concret pàg. 358.
734. Idem. pàg. 359
735. B.O.I.P. "Enseñanza superior", Tom VII , nº5, sèrie 2. 15 de juny de 1844. pàgs. 383-405
736. B.O.I.P. Tom VII , nº6, sèrie 2. 30 de juny de 1844. pàgs. 424-428
737. B.O.I.P. Tom VII , nº7, sèrie 2. 15 de juliol de 1844. pàg. 453
738. B.O.I.P. "Exámenes en la escuela normal de Huesca", Tom VII, nº7. Op. Cit. pàg. 456-463
739. B.O.I.P. "Instrucción secundaria", Tom VII, nº8, sèrie 2. 31 de juliol de 1844. pàgs. 487-493. Cita en concret pàg. 487
740. B.O.I.P. "Informe presentado por Mr. Thiers en la Cámara de los diputados de Francia a nombre de la Comisión encargada del examen del proyecto de ley sobre Instrucción Secundaria".

- Tom VII, nº8, sèrie 2. Op. Cit. pàgs. 493-501. Cita en concret pàg. 479
741. B.O.I.P. Conclusió, Tom VII, nº18, sèrie 2. 31 de desembre de 1844. pàgs. 699-717
742. B.O.I.P. Tom VIII, nº1. 15 de gener de 1845.
743. Idem.
744. Idem.
745. B.O.I.P. Tom VIII, nº2. 31 de gener de 1845.
746. Idem.
747. Idem.
748. Idem.
749. B.O.I.P. "Necesidad de local conveniente para las escuelas comunes de los pueblos" Tom VIII, nº5, 15 de febrer de 1845. pàgs. 67-68
750. B.O.I.P. Tom VIII, nº5. 15 de març de 1845.
751. B.O.I.P. "Establecimiento de Inspectores, necesario para los progresos de la instruccion primaria, o más bien, para la educacion moral e intelectual del pueblo". Tom VIII, nº9. 15 de maig de 1845. pàgs. 262-271
752. Idem.
753. Idem
754. B.O.I.P. "Necesidad de establecimiento de Inspectores para el progreso de la instruccion primaria", Tom VIII, nº10. 31 de maig de 1845. pàgs. 289-297
755. Idem. pàg. 289
756. Idem.
757. B.O.I.P. "Clasificacion de los niños en las escuelas y conveniente distribucion de los discípulos en secciones ó subdivisiones para el común aprovechamiento", Tom VIII, nº10. 31 de maig de 1845. pàgs. 312-320
758. Idem. pàgs. 319-320

759. "Bases orgánicas de la Sociedad general de socorros mutuos entre profesores de instruccion pública, aprobados por su junta general directiva en el mes de marzo de 1841, para presentarlas a la discusion y aprobacion de la Junta General" B.O.I.P. Tom I, nº 3 del 31 de març de 1841. pàgs. 130-141
 "Bases constitutivas de la Sociedad general de Socorros mútuos entre profesores de instruccion pública, aprobados por su junta directiva en el mes de Diciembre de 1840, para presentarlas á la discusion de la junta general" B.O.I.P. Tom I, nº 1 del 28 de febrer de 1841. pàgs. 40-47.
 Cal indicar que el president d'aquesta societat era Pablo Montesino, vegeu sinó: "Sociedad General de socorros mútuos entre profesores de Instruccion pública". Acta de la segunda junta general celebrada el domingo 7 de Marzo de 1841 en el salon del colegio de Sordo-mudos de esta corte. Presidencia del Ilmo. Sr. D. Pablo Montesino". B.O.I.P. Tom I, nº 2 del 15 de març de 1841. pàg. 95
 Vegeu també el B.O.I.P. Tom I, nº 21 del 31 de desembre de 1841. "Sociedad de Socorros mútuos entre profesores de instruccion pública", pàg. 460, a on la preocupació per l'estat i la situació dels mestres quedava manifesta no només a l'organització d'entitats com aquesta, sinó que personatges com Pablo Montesino intentaven conscienciar als responsables educatius de l'administració de que la figura del mestre d'alguna manera s'havia de potenciar. Vegeu sinó "resultado de la pobreza de los maestros. Conveniencia general de mejorarla". B.O.I.P. Tom I, nº 4 del 15 d'abril de 1841. pàgs. 170-186
760. "Orden de la Regencia provisional mandando ocupar á los alumnos que hayan concluido el curso de estudios en la escuela normal seminario de maestros de esta corte en el establecimiento de escuelas normales en las provincias". B.O.I.P. Tom I, nº 2 del 15 de març de 1841. pàgs. 49-52
761. B.O.I.P. "Escuelas normales.=Su objeto principal.=Su organizacion.= Medios y modo de establecerlas.= Ventajas que deben resultar de su establecimiento". Tom I, nº 2 del 15 de març de 1841. pàgs. 82-90.
762. Idem. pàgs. 83-84. Vegeu també: "Educacion.=Instruccion .="Maestros". B.O.I.P. Tom I, nº 1 del 28 de febrer de 1841. pàgs. 35-39

763. B.O.I.P. "Exámenes de la Escuela Normal Central de Instrucción primaria de Madrid". Tom I, nº 3 del 31 de març de 1841. pàgs. 122-129

764. Idem. pàgs. 127-128. A continuació reproduim la llista d'alumnes a la que ens referim:

"EDUCACION Y METODOS DE ENSEÑANZA .

Provincias

Lugo	Segundo año D. Cayetano Hermógenes Palacios.
Jaen	Idem.... D. Miguel Garrido.
Toledo....	Idem.... D. Cayetano de Martín y Oñate.

RELICION Y MORAL.

Cáceres....	Primer año D. Cándido Sanchez de Bustamante.
Leon.....	Segundo año D. Manuel Nieto Imaz.
Cáceres....	Idem..... D. Antonio Beltran.
Cádiz.....	Idem.... D. Manuel María Romero.

GRAMATICA CASTELLANA.

Iérida	Primer año D. Domingo de Miguel.
Valencia...	Segundo año D. Felipe Santiago Morenilla.
Santander..	Idem..... D. José de Arce Bodega.
Sevilla...	Idem..... D. Pedro Sanchez.
Huelva...	Idem..... D. Justo Garrido.

ARITMETICA.

Sevilla...	Primer año D. Juan Arcenoquí.
Barcelona...	Segundo año D. Laureano Figuerola.
Valencia...	Idem... D. José María Ania.

GEOMETRIA.

Málaga.....	Primer año D. José Torres.
Soria.....	Segundo año D. Manuel Logroño.
Guadalajara.	Segundo año D. Juan Jimeno.
Albacete....	Idem..... D. José María Guillen.

FISICA Y QUIMICA.

Jaen....	Primer año D. Manuel Ruis Romero.
Gerona..	Segundo año D. Bruno Barnoya.
Cádiz....	Idem... D. José María Lacort.
Huesca....	Idem.... D. Mariano Carderera.

HISTORIA NATURAL.

Salamanca...	Segundo año	Lázaro Ralero.
Madrid....	Idem....	D. Manuel López.
Málaga....	Idem....	D. Salvador de la Chica.

GEOGRAFIA E HISTORIA.

Tarragona..	Segundo año	D. Joaquim Benet.
Badajoz....	Idem....	D. Francisco Rodriguez Castillo.

pàgs. 127-128

765. "Lista de los alumnos que habiendo cursado en la Escuela Normal-Seminario de Maestros de instruccion primaria del reino los dos años de estudios provenientes por la disposicion segunda de la Real orden de 8 de Abril de 1838, y por el art. 16, tit. IV del reglamento interino de dicho establecimiento, han sido examinados y declarados con aptitud para el planteo y direccion de las escuelas normales en las respectivas provincias, para las cuales han sido comisionados y que se expresan á continuacion:

Provincia	NOMBRE	Nota	
Alava.....	D. Benigno Lacunza.....	Nº 2º	Notablemente aprovechado.
Albacete..	D. José Maria Guillen....	Nº 3º	Sobresaliente.
Almeria...	D. Diego Leon.....	Nº 1º	Aprobado.
Avila.....	D. Mariano Ocaña.....	Nº 2º	Notablemente aprovechado.
Badajoz...	D. Francisco Rodriguez del Castillo	Id.	Id.
Cáceres...	D. Antonio Reitan	Id.	Id.
Cádiz	D. José Maria Lacort.....	Nº 3º	Sobresaliente.
Idem.....	D. Manuel María Romero....	Id.	Id.
Castellon..	D. Remigio Maria Molés....	Nº 1º	Aprobado.
Ciudad-Real	D. Juan Trujillo.....	Id.	Id.
Córdoba....	D. Francisco Merino.....	Nº 3º	Sobresaliente
Idem.....	D. José Maria Llano Merás.	Nº 2º	Notablemente aprovechado.
Cuenca.....	D. Domingo Pio Aguirre...	Nº 1º	Aprobado.
Gerona.....	D. Bruno Barroye.....	Nº 3º	Sobresaliente.
Idem.....	D. Ramon Pi.....	Nº 2	Notablemente aprovechado.
Granada....	D. Fermin de Castro.....	Nº 3º	Sobresaliente.
Idem...	D. Mariano Tamayo.....	Nº 2º	Notablemente aprovechado.
Guadalajara	D. Juan Jimeno.....	Nº 3º	Sobresaliente.
Huelva.....	D. Justo Garrido.....	Id.	Id.
Idem.....	D. Joaquin Lopez Becerra..	Nº 2º	Notablemente aprovechado.
Huesca.....	D. Mariano Carderera.....	Nº 3º	Sobresaliente.
Idem.....	D. Leandro Boned.....	Nº 2º	Notablemente aprovechado.
Jaen.....	D. Miguel Garrido.....	Nº 3º	Sobresaliente.
Leon.....	D. Manuel Nieto Imaz.....	Id.	Id.

Logroño....	D. Clemente Fernandez....	Nº 2º	Notablemente aprovechado.
Lugo.....	D. Cayetano Hemógenes Palacios.	Nº 2º	Sobresaliente.
Madrid....	D. Manuel Lopez.....		Id. Id.
Málaga....	D. Salvador de la Chica..		Id. Id.
Orense....	D. Cleto Marcelino Correa..	Nº 2º	Notablemente aprovechado.
Palencia...	D. Cesáreo Antolin Viñe..		Id. Id.
Idem.....	D. Victoriano Montes Herrero.	Nº 1º	Aprobado.
Salamanca..	D. Lázaro Ralero	Nº 3º	Sobresaliente.
Santander...	D. José de Arce Bodega.....		Id. Id.
Idem.....	D. Angel de Regil.....		Id. Id.
Segovia....	D. Tomas Gil.....	Nº 1º	Aprobado.
Sevilla....	D. Pedro Sanchez.....	Nº 2º	Notablemente aprovechado.
Soria.....	D. Manuel Logroño.....	Nº 3º	Sobresaliente.
Tarragona..	D. Joaquim Benet.....		Id. Id.
Idem.....	D. Antonio Fontova.....	Nº 1º	Aprobado.
Toledo.....	D. Cayetano Martin Ofiate....		Id. Id.
Valencia....	D. José Maria Ania.....	Nº 3º	Sobresaliente.
Idem.....	D. Felipe Santiago Morenilla.		Id. Id.
Zamora.....	D. Matias Tundidor.....	Nº 2º	Notablemente aprovechado.

ALUMNOS EXTERNOS MATRICULADOS COMO EXTERNOS DEL PRIMER AÑO.

Oviedo.....	D. José Maria Flores.....	Nº 3º	Sobresaliente.
Barcelona...	D. Laureano Figuerola.....		Id. Id.
Lérida.....	D. Odor Fonoll.....		Id. Id."

pàgs. 186-187

766. B.O.I.P. "Manual completo de enseñanza simultanea y mixta". Tom IV, nº 37 del 30 d'agost de 1842. pàgs. 156-157
767. B.O.I.P. "Manual para escuela de párvulos". Tom. IV, nº
768. "De los premios y castigos de la enseñanza primaria". Probablement de Pablo Montesino. B.O.I.P. Tom V, nº 46 del 15 de gener de 1843. pàgs. 4-9, cita en concret pàgs. 4
769. Idem. pàgs. 6-7
770. B.O.I.P. "Comision provincial de instrucion primaria de Toledo": "Exámenes públicos de los niños de Noblejas". Tom IV, nº 41 del 31 d'octubre de 1842. pàgs. 358-360, cita en concret pàgs. 358-359
771. "Boletín de fomento": "Exámenes de la escuela especial de Ingenieros de caminos, canales y puertos". B.O.I.P. Tom III, 44 del 15 de desembre de 1842. pàgs. 439-446

772. Idem. pàgs. 439-440
773. B.O.I.P. "Exámenes de párvulos". Tom III, nº 42 del 15 de noviembre de 1842. pàgs. 363-366
774. Idem. pàg. 365
775. B.O.I.P. "Exámenes en las diferentes enseñanzas. = á que se reducen en la actualidad, por punto general". Tom III, nº 45 del 31 de diciembre de 1842. pàgs. 473-482
776. idem. pàg. 474
777. Idem.
778. Idem.
779. B.O.I.P. "Educacion de las clases dedicadas á la industria" Cipriano Montesino. Tom II, nº 14 del 15 de setembre de 1841. pàgs. 107-108
780. Idem. pàgs. 120-122
781. De la Sagra, Ramón.: "Noticia del establecimiento de educacion formado recientemente en la fabrica de cigarros de Madrid para los niños de sus operarias". B.O.I.P. Tom III, nº 22 del 15 de gener de 1842. pàgs. 35-40 la cita en concret correspon a la pàg. 35
782. Idem. pàgs. 36-37
783. Idem. pàg. 39
784. Idem. pàg. 39
785. B.O.I.P. Tom III, nº 24 del 15 de febrer de 1842. pàgs. 81-82
786. Montesino, P.: "Escuelas de párvulos". Tom VIII, nº 13 del 15 de juliol de 1845. pàgs. 387-397
787. Idem.
788. Idem.
789. B.O.I.P. "Nueva escuela de párvulos en la ciudad de Guadalajara". Tom VIII, nº 16 del 31 d'agost de 1845. 497-507
790. Idem.

791. Idem.
792. Idem.
793. Idem.
794. Idem.
795. Idem.
796. Idem. pàgs. 31-32
797. Idem. pàg. 29
798. Figuerola, L. B.O.I.P. Tom III, nº 24 del 14 de febrer 1842. pàg. 95
799. Idem. pàg. 95
800. B.O.I.P. Tom III, nº 41 del 31 d'octubre de 1842 "Educacion del pueblo". pàgs. 351-357.
B.O.I.P. "Educacion del pueblo" (cont.). Tom III, nº 42 del 15 de novembre de 1842. pàgs. 386-392
801. Al B.O.I.P. si troben molt poques referències a l'educació de la dona i de manera indirecta, com és aquest "Anuncio": "Curso Completo de educacion para niñas" Op.Cit. B.O.I.P. Tom VII, nº 73 del 29 de febrer de 1844. pàgs. 162-166. Malgrat el paper que en aquest prospecte se li assigna a la dona com a companya de l'home se'ns comenta: "... cuando una nacion comienza á civilizarse, los hombres se apoderan exclusivamente del movimiento intelectual; pero esparcida la civilizacion, las mugeres, dotadas de alma como los hombres, con circunstancias tan a propósito como ellos, con sentidos tan finos y tan delicados, exigen que se les saque del estado de abastecimiento moral en que encuentran aun, y á medida que la sociedad en que viven va progresando, caminan ellas rápidamente á ponerse al igual del sexo varonil". pàg. 162
El que es defensa és una institucionalització de l'educació de la dona, d'una manera diferenciada de la de l'home, i es decanta per una educació oferida per les propies mares, per no separar-ne les nines. pàg. 163
802. Montesino, P.: "Bibliotecas populares". Tom VIII, nº 8 del 30 d'abril de 1845. pàgs. 234-244

803. Gaceta de Madrid, 4 de gener de 1834. Per a Casimir Martí, aquest temps va significar el principi de: "La liberación de la censura". Vegeu Casimir Martí: "Afianzamiento y despliegue del sistema liberal" a Revolución burguesa, oligarquía y constitucionalismo (1834-1923)". Op. Cit. pàg. 337
804. Artola, Miguel.: La burguesía revolucionaria (1808-1874). Op. Cit. pàg. 337
805. Idem. pàg. 338
806. Aribau, Bonaventura Carles.: "Oda a la Pàtria". El Vapor, 15 d'agost de 1833. Es pot trobar reproduïda a: Joaquim Molas: Poesia Catalana romàntica. Barcelona, Edicions 62-1974. pàgs. 19-20
Pi de Cabanyes, Oriol.: Apunts d'Història de la Renaixença. Barcelona, Edicions del Mall-1984. pàg. 13-14
807. Oliver, Miquel dels Sants.: Revisiones y Centenarios. Barcelona-1918. Citat per J. M^{re}. Alzina Roca: El tradicionalismo filosófico en España. Su génesis en la generación romàntica catalana. Barcelona, Promoción de Publicaciones Universitarias-1985. pàg. 123-125
808. Gras Balaguer, M.: El Romanticismo como espíritu de la modernidad. Barcelona, Edit. Montesino-1983. pàgs. 101-110.
809. Varies autors.: Historia social de la Literatura española. (en lengua catalana). Tom II, Madrid, Edit. Castalia-1981. pàg. 95
810. Idem. pàg. 99
811. Idem. pàg. 100
812. Idem.
813. Zavala, Iris M.: Romànticos y socialistas. Madrid, -1982.
Vegeu també: Iris M. Zavala: "Romànticos y socialistas: Prosa, Novela, Folletín" a Historia de la Literatura española. (Coordinada per J. Mre Díez Borque) Madrid, Edit. Taurus-1980. pàg. 308-318
814. Per entendre la seva biografia cal consultar a R. Marrast: José de Espronceda et son temps. Littérature, société, politique au temps du romantisme. Paris, Edit. Klincksieck-1974

815. Varis autors: Historia Social de la Literatura española.
Op. Cit. pàg. 106
816. Seco Serrano, Carlos: Estudi preliminar a : Mariano José de Larra. Tom I, Madrid, B.A.E.-1960. pàg. XVI
Per completar apunts biogràfics de Larra vegeu: José L. Varela: Larra y España. Madrid, Edit. Espasa-Calpe-1983. pàgs. 17-46
817. Varis autors.: Historia social de la Literatura. Op. Cit. pàg. 102
818. Seco Serrano, C.: "Prólogo" a Mariano José de Larra: Vuelva usted mañana y otros artículos. Madrid, Edit. Salvat-1969. pàgs. 7-14
819. Reproduit a Mariano José de Larra: Idem. pàgs. 127-134
820. Idem. pàgs. 135-139. Aquests dos darrers articles també esmentats a les Obres Completes de Larra de l'Editorial B.A.E. Op. Cit. pàgs. 347-351 el Ier (nota 562) publicat el 18 de febrer de 1834. El present article es troba a les pàgs. 422-424, publicat el 31 de juliol 1834. Revista Faxa-fole.
821. Reproduit a Mariano José de Larra.: Artículos Escogidos. Madrid, Edit. Libra-1982. pàgs. 140-144. Publicat a la Revista Mensajero el 9 d'agost de 1835.
822. Figaro. "Figaro de vuelta". El Español del 5 de gener de 1836.
Idem. "Buenas noches". Fulletó. 30 de gener de 1836
Idem. "Dios nos asista" Fulletó electoral. 3 d'abril 1836.
Un resum cronològic i comentaris als articles de Larra es troben Alejandro Pérez Vidal: Artículos. Mariano José de Larra. Barcelona, Edit. Laia-1983. pàgs. 9-45
823. Es tracta d'un comentari al fulletó d'Espronceda "El Ministerio Mendizábal". Publicat a El Español el 6 de maig de 1836. Vegeu també alguns aspectes de les crítiques d'Espronceda i Larra a la realitat socio-política: C. Alonso: Literatura y poder. Editor Alberto Corazón-Comunicación-Madrid-1971. pàgs. 18-26
824. Pérez Vidal, Alejandro: Artículos. Mariano José de Larra. Op. Cit. pàg. 38
825. Seco Serrano, Carlos.: "Prólogo" a Obras Completas de Mariano José de Larra. Op. Cit. pàgs. XXXIX-XL
826. El bachiller: "El casarse pronto y mal" 30 de novembre de 1832. Reproduit a Mariano José de Larra: Prosa del romanticismo. Artículos. San Sebastian, Edit. Haranburu-1984. pàgs. 39-47, a on no hi figura la present referència,

- el que vol dir que pertany a alguna col·lecció publicada posteriorment a la de la data indicada de 1832. També es pot trobar en la versió de 1835 a Mariano José de Larra: Vuelva Usted mañana y otros artículos. Op. Cit. pàgs. 56- 63.
- La referència exacta es troba a Obras Completas de Mariano José de Larra. Op. Cit. tom I, pàg. 112
827. Idem.
828. Idem. "Prólogo". pàg. XL
829. Reproduït a Mariano José de Larra: Artículos Escogidos. Op. Cit. pàgs. 94-98. Publicat a Revista Española el 20 de juny de 1834.
830. Larra, Mariano José de.: Obras Completas. Op. Cit. Tom II. "Conventos españoles" pàg. 117.
831. Seco Serrano, C.: "Prólogo" a Obras Completas de Mariano José de Larra. Op. Cit. pàg. XL
832. Idem.;
833. Idem. pàg. XLIII
834. Idem. pàg. XLIII. "Nadie pase sin hablar al portero o los viajeros en Vitoria". Publicat a La Revista Española el 18 d'octubre de 1833. Reproduït en aquesta col·lecció pàgs. 293-296
835. Per estudiar aquest tema s'aconsella la lectura, a més de l'article anteriorment esmentat, de "El hombre menguado o el carlista en la proclamación", "El fin de fiesta", etc.
836. Obras Completas. Op. Cit. pàgs. 201-303. Aquest tema de la visió de Larra sobre el carlisme és estudiat per Carlos Seco Serrano al pròleg de les Obras Completas. Op. Cit. pàgs. XLII-XLIX
837. Reproduït a Obras Completas. Op. Cit. pàgs. 331-333. Publicat a La Revista Española el 5 de gener de 1834. Cita en concret pàgs. 331-332
838. Idem. pàg. 332
839. Idem. pàg. 332. Per comprendre el personatge que va ésser Larra en les seves diverses facetes vegeu el número monogràfic que ens ofereix la Revista Insula. Revista bibliográfica de Ciencias y Letras, n.ºs. 188-189. Any-juliol 1962.

840. Vegeu "La Sociedad" a Artículos de Costumbres. "Antología dispuesta y prologada por Azorín". Madrid, Espasa-Calpe-1973. pàgs. 42-47. També a Obras Completas. Op. Cit. pàgs. 442-445. També a Artículos Escogidos. Op. Cit. pàgs. 108-114. Però la cita en concret es refereix l'article "Jardines Públicos". La Revista Española de 20 de juny de 1834. Reproduït a Obras Completas. Op. Cit. pàgs. 411-413. Vegeu també Obras Escogidas. Op. Cit. pàgs. 94-98, cita en concret pàgs. 95-96
841. Idem. pàgs. 95-96. Vegeu també els comentaris que ens fa al respecte José Luis I. Aranguren a Moral y Sociedad. La moral social española en el siglo XIX. Madrid, Cuadernos para el Dialogo-1970. pàgs. 116-117. I a més de que, segons opinió del mateix autor, Larra: "... tuvo plena conciencia de que la literatura es expresión de la sociedad". pàg. 123
842. Reproduït a Obras Escogidas. Op. Cit. pàgs. 98-104. Cita en concret pàg. 104. Revista Española 1834.
843. "La Sociedad" reproduït a Obras Escogidas. Op. Cit. pàgs. 108-109
844. Idem. pàg. 114
845. Seco Serrano, C. : "Prólogo" a Obras Completas. pàg.
846. Varela, J. Luis.: Larra y España. Madrid, Espasa-Calpe-1983. pàgs. 191-192 La visió de Larra sobre la Societat es pot completar pot quedar completada amb els articles ja esmentats "Jardines públicos" i "Entre que jente estamos", així com "Conventos españoles", "Las palabras", "Los barateros" i el també esmentat "La Sociedad".
847. Larra, Mariano José de.: "El joven elegante".
848. Idem.
849. Reproduït a Obras Completas. Op. Cit. pàgs. 80-85. Publicat a "El pobrecito hablador" l'11 de setembre de 1832. També es reproduï a Mariano José de Larra: Vuelva usted mañana y otros artículos. Op. Cit. pàgs. 25-33. (signat per El Bachiller). Cita en concret pag. 26
850. Reproduït a Obras Completas. Op. Cit. pàgs. 140-146 Publicat a "El Pobrecito hablador" el 4 de març de 1833. També es reproduï a Mariano José de Larra: Prosa del Romanticismo. Op. Cit. pàgs. 81-95. (signat per El Bachiller).

851. de Larra, Mariano José.: Prosa del Romanticismo Cp.
Cit. pàgs. 93-94.
852. de Larra, Mariano José.: Artículos de costumbres. Cp.
Cit. pàgs. 19-25. Cita en concret pàg. 19
853. Idem pàg. 20
854. Idem pàg. 20.
855. Alcalà Galiano, Antonio.: Obras escogidas. Tom I,
Madrid, R.A.E.-1955. Pròleg de Jorge Campos. pàgs.
VIII-XXXIV. Cita en concret pàg. XXII
856. "El diario del comercio". nº17, 31 de maig de 1834.
"Lista de obras de los emigrados". Citat a Memorias de Don
Antonio Alcalà Galiano. Op. Cit. pàg. XXIII
857. Alcalà Galiano, Antonio.: Historia de la literatura
española, francesa e italiana en el siglo XVIII. Obra
citada a F. B. Pedraza Jiménez i Milagros Rodríguez
Cáceres.: Manual de literatura española. Tom VI (època
romàntica) Tafalla, Edit. Cénlit-1982. pàg. 151
Els termes utilitzats en aquest paràgraf sobre l'Ateneo
es poden trobar a Antonio Ruiz Salvador: El Ateneo
científico, literario y artístico de Madrid. (1835-1885).
Londres, James Books Limited-1971 pàg. 34
858. Ruiz Salvador, A.: Idem pàgs. 34-35
859. Idem pàg. 38
860. Idem pàg. 36
861. Idem pàg. 38
862. Idem pàg. 39
863. Varela, José Luis.: "Generación romàntica española"
Rev. "Cuadernos de literatura" Volum II, 1947. pàg.
428.
864. Mesonero Romanos, Ramón de.: Escenas costumbristas
Barcelona, Ed. Juventud-1978. Pròleg d'Agustín del
Saz, on trobam aspectes biogràfics de Mesonero Romanos
com els que figuren a la cita. pàgs. 5-47.
865. Mesonero Romanos, Ramón de.: "El Panorama Matritense
(1832-1835)". Vegeu Pedraza Jiménez i Milagros Rodríguez
Cáceres.: Manual de literatura española. Tom VI, Op.Cit.
pàg. 104.

866. Mesonero Romanos, Ramón de.: "Escenas matritenses". Op. Cit. En aquesta col·lecció hi figuren articles que van de 1832 a 1839.
La primera edició d'"Escenas matritenses", signades per El Curioso Parlante, foren publicades a Madrid, Imp. Yenes-1842 4 volums.
867. Reproduït a Mesonero Romanos, R. de.: Escenas costumbristas Op. Cit. pàgs. 151-165. La cita en concret pàg. 151
868. Idem pàg. 152. Fou publicat el setembre de 1837.
869. Idem pàg. 152
870. Idem pàg. 164
871. Mesonero Romanos, R. de.: Escenas costumbristas. Op. Cit. "Antes, ahora y después". Signat per El Curioso Parlante. pàgs. 187-217 Cita en concret pàg. 188
872. Mesonero Romanos, Ramon de.: "Contrastes"
873. Pedraza, Felipe B.- Rodríguez Cáceres, Milagros: Manual de literatura española: VI. Epoca romántica. Estella, Cénlit Edic.- 1982. pàgs. 34-35
874. Idem. pàg. 103
875. Ferreras, Juan Ignacio.: "Prosa en el siglo XIX": Historia de la literatura española. Madrid, Edit. Taurus- 1980. pàgs. 377-378
876. Idem. pàg. 378
877. "La Educación Pintoresca". Para niños. Esmentat per Carmen Bravo-Villasante: Historia de la literatura infantil española. Madrid, Edit. Escuela Española-1985. pàgs. 96-101
879. Zavala, Iris M.: Ideología y política en la novela española. Salamanca, Edit. Anaya-1971 pàg. 126
879. Montesinos, José F.: Fernán Caballero. Ensayo de justificación. Méxic, University of California Press-1961. pàg. 16
Vegeu també J.F. Montesinos: Costumbrismo y novela. Ensayo sobre el redescubrimiento de la realidad española. Madrid, Edit. Castalia- 1983.
Montesinos, J. F.: Introducción a una historia de la novela en España en el siglo XIX. Seguida de un esbozo de una bibliografía española de traducciones de novelas. 1800-1850. Madrid, Edit. Castalia- 1982

880. El fulletó es refereix a novel·les per entregues i, en aquest cas hem de citar la visió sobre el tema que en presenta Víctor Carrillo: "Ayguals de Izco: Le roman feuilleton" a L'infra-littérature en Espagne au XIXe et XX siècles. Grenoble -1977. pàgs. 7-101
881. Pascual Pla, J. L.: "Burgués Liberal: Wenceslao Ayguals de Izco y las Instituciones Educativas de Vinaroz hasta 1850". Tesi de llicenciatura. Universitat de Barcelona, Facultat de Filosofia i Ciències de l'Educació, Departament de Pedagogia Comparada i Història. Inèdita. Dirigida per Alexandre Santvicens. Setembre de 1977. pàg.157
882. Idem pàg. 138
883. "Guindilla" nº60, del 6 de febrer de 1843. pàgs.125-126
884. Ayguals de Izco, W.: "María, la hija del jornalero" Tom II. Madrid, edit. Ayguals-1849, pàg. 7
885. Pedraza Jiménez, F. B. i Rodríguez Cáceres, M.: Manual de literatura española. Op. Cit. pàg. 241
886. Idem pàg. 241.
887. Seoane, Mª Cruz.: Historia del periodismo en España 2. El siglo XIX. Op. Cit. pàgs. 203-234. Es refereix a l'article aparegut a "la Epoca", el 17 d'agost de 1888. Vegeu també M^a. Cruz Seoane.: Oratoria y periodismo en la España del siglo XIX. Valencia, edit. Fundació Juan March i Edit. Castalia- 1977. pàgs. 275-277
888. Balmes, Jaume.: "El Pensamiento de la Nación". nº15, 5 d'agost de 1846. Reproduït a Jaime Balmes: Obras Completas Tom VII. Op. Cit. pàgs. 756-763. Cita en concret pàgs. 760-761. Tot seguit, Balmes ens afirma: "Sea cual fuere la novela, por más que el escritor se entregue a todo género de ataques contra el dogma, contra la moral, contra el culto, contra todas las instituciones religiosas, contra el clero en general, los tolerantes periódicos le abren las dilatadas columnas de sus folletines, y hasta luchan entre sí con viva emulación para arrebatarle la preferencia en ofrecer al público la seductora leyenda." pàg. 761.
889. Zavala, Iris de.: "características generales del siglo XIX". Op. Cit. pàg. 315

890. Peers, Allison.: Historia del movimiento Romántico español. Tom I, Madrid, Edit. Gredos- 1943. pàg. 245
891. Revillo, José de la.: "Crónica del Ateneo de Madrid". de la Secció de literatura. 22 de febrer de 1839. Semanario Pintoresco español. págs. 79-80
Per veure quina era la filosofia i l'ideari de l'Ateneo Científico i Literario de Madrid el discurs inaugural del Duc de Rivas. Reproduït a: Rafael Mª de Labra: El Ateneo de Madrid. Sus orígenes, desenvolvimiento, representación y porvenir. Madrid -1878. pàg. 69-72
Veure també a Francisco Villacorta Baños: Burguesía y cultura. Los intelectuales en la sociedad liberal. 1808-1931. Madrid, Edit. Siglo XXI- 1980. Per altra banda crec obligat consultar l'obra d'Angel Garrorena Morales: El Ateneo de Madrid y la teoría de la Monarquía liberal. 1836-1847. Madrid, Fdit. Instituto de Estudios Políticos-1974. Més que res per la quantitat d'informació que ofereix de primera mà, especialment dels cursos que s'organitzaven en aquesta institució.
892. Peers, Allison.: Historia del movimiento Romántico español. Op. Cit. la cita en concret la podem tobar a Juan Ignacio Ferreres. "La prosa en el siglo XIX". Op. Cit. pàg. 369
893. Idem.
894. Ferreres, Juan Ignació.: Idem pàg. 370
895. Diversos autors.: Los españoles pintados por sí mismos. Citat per exemple a Ricardo Navas Ruiz: El Romanticismo español. Madrid, Edit. Cátedra- 1982. pàg. 144
896. Montoliu, Manuel de.: Aribau i el seu temps. Barcelona, Fdit. Alpha- 1962 . pàg. 75
897. Aribau, Bonaventura Carles.: "Discurso preliminar sobre la primitiva novela española" Tom III Madrid, B.E.A. Imp. Rivadeneyra- 1846. pàgs. XV-XVII
898. Idem. pàg. XVI
899. Idem.
900. Citat a Manuel de Montoliu: Aribau i el seu temps. Op. Cit. pàg. 84
901. Aribau, Bonaventura Carles.: "Discurso preliminar sobre la primitiva novela española". Op. Cit. pàg. XVII

902. Idem.
903. Pi de Cabanyes, Oriol.: Apunts d'història de la Renaixença. Op. Cit. pàg. 53
904. Sobre el tema dels pedagogs a l'exili en trobam una síntesi a Francesc Pedró: Los precursores españoles de la educación comparada. Madrid, Edit. M.E.C- 1987. A on s'assenyala "los caminos hacia el extranjero: el exilio". pàgs. 119-124. Entre altres coses ens indica: "por orden cronológico el primero de ellos es de Juan de Clavarría (fl. 1833) una curiosa y borroso figura... Su Memoria sobre el modo más breve y eficaz de mejorar la condición física y moral del pueblo español representa otro intento de congratulación con el Monarca (es refereix a Ferran VII), redactada en Francia en 1833 y vuelta a rehacer en 1834 esta vez para ofrecérla a su sucesora y obtener el placet para su regreso. Su plan, inspirado en diversas instituciones del extranjero que van desde las granjas agrícolas de Windsor a las escuelas de Robert Owen, pasando por los institutos de Pestalozzi y de Fellenberg, preterite la creación de centros específicos para la educación de las clases menesterosas". pàgs. 120-121 Però una de les referències que ens interessa més és la que correspon a Pablo Montesino pel paper que va jugar a la política educativa del reformisme liberal en la seva primera etapa i es així que es diu: "...tras votar en 1822 a favor de la deposición de Fernando VII hubo de exiliarse, permaneciendo en Londres y la Isla de Jersey entre 1823 y 1833. Al parecer, la necesidad de ocuparse de la educación de sus propios hijos le brindó la ocasión de estudiar la enseñanza en el país que le acogía, particularmente las escuelas de párvulos. Lo cierto es que, ya en España, publicó no solo el **Manual para los maestros de las escuelas de párvulos por encargo de la Sociedad para propagar y mejorar la educación del pueblo...**" pàg. 121. Un altra cas que es presenta és el de Miquel Rovira, que "tras residir en Francia y Inglaterra hasta 1834 trabajando como profesor de lenguas, se instaló en Barcelona. Allí abrió varios establecimientos de enseñanza y se dedicó a difundir el método de Jacotot, tal y como lo había visto practicar en el extranjero particularmente a través de su obra **Tratado completo de la enseñanza universal**" també ens parla dels exilis del temps d'Isabel II, com el provocats pels fets de Barcelona a 1847: "Este es el caso de Pedro Felipe Monlau, médico como Montesino y liberal exaltado, quien huyó a Francia tras la destitución del Ayuntamiento barcelonés y la disolución de las milicias

y los batallones alzados en armas, pues pertenecía al Cuerpo de Sanidad Militar. De modo que permaneció en Francia desde 1837 hasta 1839, viajando desde allí a Londres en alguna ocasión. De regreso en Barcelona publicó su ensayo De la Instrucción Pública en Francia, con el propósito de abarcar la totalidad del sistema educativo francés, desde aspectos administrativos a los políticos, cubriendo todos los niveles del mismo.... La qual cosa no va quedar completa, però ja en parlarem més endavant ja que crec que prou explicat el que voliem expressar amb la present nota.

Les obres citades fins aquí són:

Ulavarría, Juan de.: Memoria dirigida a S.M. en 9 de Agosto de 1833 sobre el medio más breve y eficaz de mejorar la condición física y moral del pueblo español. Madrid, Imp. Ortega- 1834.

Montesino, Pablo.: Manual para los maestros de las Escuelas de párvulos, publicat per la Sociedad encargada de propagar y mejorar la educación del pueblo. Madrid, Imp. Nacional- 1840.

Rovira, Miquel.: Tratado completo de la enseñanza universal ó Método de Jacotot arreglado para uso de los españoles. Barcelona, Imp. Herderos de Roca- 1835.

Munlau, Pere-felip.: De la instrucció pública en Francia. Ensayo sobre su estado en 1838 y 1839. Barcelona, Imp. Bergues.

També cal consultar l'article d'Elena Elizalde: "Pedagogos comparativistas españoles (1833-1868)". Rev. Perspectiva Pedagógicas, nº 41-42, gener-desembre-1978. pàgs. 169-192

905. Juretschke, Hans: Vida, obra y pensamiento de Alberto Lista. Madrid, C.S.I.C- 1951.
906. Sureda, Bernat.: Pablo Montesino: Liberalismo y educación en España. Ciutat de Mallorca, Edit. Prensa Universitaria- 1984. pag. 7
907. Sama, Joaquim: Montesino y sus doctrinas pedagógicas. Barcelona, Imp. Lib. Bastinos- 1888.
908. Sureda, Bernat: Dp. Eit.
909. Ruiz Berrio, Julio.: "Pablo Montesino" a María Angeles Galino: Textos pedagógicos hispanoamericanos. Madrid, Edit. Narcea-1974. pàgs. 934-948
910. Gil Muñoz, Antonio.: "Montesino a la luz de la moderna pedagogía de párvulos". Revista de Pedagogía" nº 53, 1927. pàgs. 203-211

911. Sureda, Bernat.: Pablo Montesino... Op. Cit. pàg. 12
912. Ruiz Berrio, Julio.: "Pablo Montesino". Op. Cit. pàg. 939
913. Sana, Joaquim.: Montesinos y sus doctrinas pedagógicas.
Op. Cit. pàg.
Vegeu també la Gaceta de Madrid del 9 de març de 1839
Citat per exemple a Bernat Sureda: Pablo Montesino:
Liberalismo y educación en España. Op. Cit. pàg. 19
914. Montesino, Pablo.: Ligeros apuntes y observaciones
sobre la instrucción secundaria o media y la superior
o de universidad. Madrid, Libreria de Sojo- 1836.
915. Ruiz Berrio, Julio: "Pablo Montesino: Cáceres (1781-
1849)". Historia de la Educación II Coordinat per Antonio
Ecolano Benito. Madrid, Edit. Anaya- 1985. pàg. 247
916. "Acta de la Junta General de la Sociedad para propagar
y mejorar la educación del pueblo, celebrada el día
4 de Agosto de 1839 ó Relación de operaciones y progresos
de esta Sociedad durante el primer año de su estableci-
to". Madrid, Imp. del Colegio de Sordomudos- 1839.
Aquí Pablo Montesinos figura com a Vocal. pàg. 7
Una de tantreferències al tema de la influència de
Pablo Montesino i de les escoles de pàrvuls es troba a:
"Actas de la junta general de la Sociedad para propagar
y mejorar la educación del pueblo, celebrada el día
14 de Febrero de 1841, ó relación de las operaciones
y progresos de la Sociedad durante el segundo año de
su establecimiento". B.O.I.P. Tom I, nº 7 del 31 de
maig de 1841. Pàgs. 330-331 a on s'indica les escoles de
Pàrvuls que hi havia fins aquell temps: Atocha, Espino,
del Rio, Belen, Fàbrica de tabacs i a Chamberí. pàg.
31.
917. Nuñez Arenas y de la Escosura, M: "Don Ramón de la
Sagra, reformador social". "Memoria para aspirar al
grado de Doctor..." Universidad Central, Facultad de
Filosofía i Letras (Filosofía). Madrid- 1924.
Vegeu també: "En la sesión de la junta directiva de
de la Sociedad para mejorar y propagar la educación
del pueblo, celebrada el día 25 de Abril, leyó el Sr.
D. Ramon de la Sgra la siguiente proposición sobre
el modo de mejorar las escuelas primarias, y de establecer
las de los adultos en España". B.O.I.P. Tom I, nº 7
del 31 de maig de 1841. pàg. 326-330

918. Montesino, Pablo.: Manual para los maestros de escuelas de párvulos. Bilbao, Imp. Juan Orlmés-1864. "Exposición hecha en la sesión del 9 de agosto de 1843 á la Sociedad encargada de propagar y mejorar la educación del pueblo". pàg. IV
Aquestes mateixes idees son citades per Sama en boca de Montesino, però amb unes altres paraules "Cuantos progresos y adelantos observaba en el extranjero cuando frecuentaba las escuelas y conversaba con los maestros y alumnos los referia involuntariamente á España, á su patria, á los hijos que dejaba en este suelo, á las de sus amigos y de los españoles todos, á los medios de su adelantamiento que consideraba y seguia considerando dependiente sobre todo de los progresos de la educación popular". A Joaquim Sama: Montesino y sus doctrinas pedagógicas. Op. Cit. pàg. 35
919. Montesino, Pablo.: "Las noches de un emigrado". Es troba reproduïda a Joaquim Sama: Montesino y sus doctrinas pedagógicas. Op. Cit. als seus apèndixs números 2 i 3. pàgs. 153-172.
920. Iden. pàg. 155
921. Montesino, Pablo.: Manual para los maestros de escuelas de párvulos. Op. Cit. pàg. 100
922. Idees que son recordades per Joaquim Sama a Montesino y sus doctrinas pedagógicas. Op. Cit. pàg. 52 i esmenta de manera sui gèneris a Pablo Montesino en els seus Ligeros apuntes y observaciones sobre la instruccion secundaria ó media, y la superior ó de universidad. Madrid, Lib. Sojo- 1836. pàg. 18
923. "Escuelas Normales.= Su objeto principal.= Su organizacion.= Medios y modo de establecerlas.= Ventajas que deben resultar de su establecimiento". B.O.I.P. Tom I, nº2 del 15 de març de 1841. pàgs. 88-90
924. "Escuelas Normales". B.O.I.P. Tom VI, nº 67 del 30 de nov. de 1843.pàg.428
925. Sama, Joaquim.: Montesinos y sus doctrinas pedagógicas. Op. Cit. pàgs. 53-54.
926. Iden. pàg. 55
927. Montesino, Pablo.: "Educacion.= Instruccion primaria.= Maestros". B.O.I.P. Tom I, número 1 del 28 de febrer de 1841. pàg. 36

928. "Educacion.= Instruccion primaria.= Maestros". B.O.I.P. Tom I, número 1 del 28 de febrer de 1841. págs. 35-36. Article que es troba reproduït a Bernat Sureda: Pablo Montesino. Op. Cit. págs. 97-100.
929. Idem. pàg. 38.
930. Montesino, Pablo.: Manual del maestro de párvulos. Op. Cit.
931. Montesino, Pablo.: "Exposicion hecha en la sesion del 9 de agosto de 1840 á la Sociedad encargada de propagar y mejorar ...". Op. Cit. pàg. III
932. Idem. pàg. VI
933. Idem. págs. VI-VII
934. Montesino, Pablo.: Manual del maestro de párvulos. Op. Cit. págs. 33-34
935. Idem. pàg. 34
936. Idem. pàg. 35
937. Idem. pàg. 36
938. Idem.
939. Idem. pàg. 38
940. Idem. pàg. 40
941. Idem. pàg. 43
942. Idem. pàg. 49-59
943. Idem. "Consideraciones generales sobre la educacion física, moral é intelectual, aplicadas a las escuelas de párvulos". págs. 100-186
944. Sureda, Bernat.: Pablo Montesino: liberalismo y educaci3n en españa. Op. Cit. pàg. 32
945. Montesino, Pablo.: Manual para los maestros de escuelas de párvulos. Op. Cit. A on es parla de la "Influencia de las escuelas de párvulos tanto en las familias ricas como en las pobres, y en la sociedad en general". A on es creu que la mare es especialment destinada per la seva naturalesa per a l'educaci3n dels seus fills fins que arriben

als sis o set anys. Però també és veritat que pensa en les mares de les classes més pobres de la societat han de lluitar per la seva subsistència i no s'hagui de quedar a la seva casa. pàg. 11

946. Idem. pàg. 12

947. Suredo, Bernat.: Pablo Montesino: liberalismo y educación en España. Op. Cit. pàg. 49

948. B.O.B., número 649, 27 d'abril de 1837.

949. Idem.

950. Medina, Esteban.: La Lucha por la Educación en España: 1770-1970. Madrid, Edit. Ayuso- 1977. pàg. 42

951. Aquest paragraf és una síntesi dels articles 1, 13, i 15 del pla d'instrucció primària del 21 de juliol de 1838 que es pot trobar a la C.I.I.P. Madrid-1956, pàgs. 3-11. Reproduït també a Historia de la Educación en España. Textos y documentos de las Cortes de Cadiz a la Revolución de 1868. Madrid, MEC- 1979. pàgs. 145-154

952. Amorós, F. : Manuel d'education physique, gymnastique, et morale. Collection de Manuels formant una Encyclopedie des sciences et des arts. Paris, Imp. Bourgoigne et et Martinet- 1837.

953. Suredo, Bernat.: Pablo Montesino: liberalismo y educación en España. Op. Cit. pàg. 59

954. Montesino, Pablo.: Manual para los maestros de párvulos. Op. Cit. pàg. 100-129

955. Suredo, Bernat.: Pablo Montesino. Liberalismo y educación España. Op. Cit. pàg. 79

956. "Educación Pública". B.O.I.P. Tom III, número 22 del 15 de gener de 1842. pàg. 11

Es troba reproduït a Bernat Suredo: Pablo Montesino. Liberalismo y educación en España. Op. Cit. pàg. 132-136

957. "Metodos de enseñanza". B.O.I.P. Tom II, número 15 del 30 de setembre de 1841. pàgs. 160-163. També es troba reproduït a Bernat Suredo: Pablo Montesino... Op. Cit. pàgs. 120-122. Però aquí ens pertoca també

esmentar una serie d'articles que necessàriament completen el present i son una aportació del propi Pablo Montesino: "Métodos de enseñanza.= Local de escuelas". B.O.I.P. Tom II, número 16 del 15 d'octubre de 1841. pàgs. 213-217. "Métodos de enseñanza.= Arreglo mecánico de las escuelas". Tom, número 17 del 31 d'octubre de 1841. pàgs. 259-264. "Métodos de enseñanza.= Muebles de una escuela". B.O.I.P. Tom II, número 18 del 15 de noviembre de 1841. pàgs. 301-304. "Métodos de enseñanza.= Método simultáneo". B.O.I.P. Tom II, número 19 del 30 de noviembre de 1842. pàgs. 340-345. "Métodos de enseñanza.= Método simultáneo". B.O.I.P. Tom III, número 21 del 31 de diciembre de 1841. pàgs. 429-436. "Métodos de enseñanza.= Método simultáneo". B.O.I.P. Tom III, número 22 del 15 de gener de 1842. pàgs. 16-20. Idem. número 23 del 31 de gener de 1842. pàgs. 65-72. "Métodos de enseñanza.= Métodos de enseñanza mutua". B.O.I.P. Tom III, número 23 del 15 de febrer de 1842. pàgs. 86-92. "Métodos de enseñanza.= Enseñanza mútua". B.O.I.P. Tom III, número 25 del 28 de febrer de 1842. pàgs. 144-150. "Métodos de enseñanza.= Enseñanza mútua". B.O.I.P. Tom III, número 27 del 31 de març de 1842. pàgs. 233-237. I es veuen complementats per un altre conjunt d'articles abaix del títol genèric de "Métodos especiales de enseñanza". B.O.I.P. Tom III, número 30 del 15 de gener de 1842. pàgs. 371-376.

958. "Métodos de enseñanza". Op. Cit. pàg. 160.
959. Idem. pàg. 161
960. Idem. pàg. 161
961. Montesino, Pablo.: Manual para los maestros de escuelas de párvulos. Op. Cit. pàg. 92
962. Idem. pàg. 93
963. Idem. pàg. 94. D'aquest aspectes dels plantejaments didàctics de la Geografia de Montesino ens parla Bernat Sureda a Pablo Montesino... Op. Cit. pàgs. 73-74
964. "Métodos de enseñanza.= Enseñanza de la geografía en las escuelas primarias elementales". B.O.I.P. Tom VI, número 69 del 31 de diciembre de 1845. pàg. 530
965. Idem. pàg. 532
966. Idem. pàgs. 532-533

967. Idem. pàgs. 539-540
968. Idem. pàg. 546
- 969.. "Pedagogía. De los mas celebres pedagogos y de sus métodos. Lippe". B.O.I.P. Tom VI, número 62 cel 15 de setembre de 1843. pàgs. 191-203. Cita en concret pàg. 201
970. Idem. pàgs. 199-200.
971. "Métodos de enseñanza.= Enseñanza de la Geografía en las escuelas primarias elementales". Op. Cit. pàg. 531.
972. Idem. pàgs. 530-546
973. "Estudio a que propende naturalmente el hombre desde que comienza a ejercitar sus sentidos; necesidad de continuarlo metódicamente en la juventud; medio de hacer este estudio con provecho en los establecimientos públicos de enseñanza". B.O.I.P. Tom III, número 31 cel 31 de maig de 1842. pàgs. 406-416
974. Idem. pàgs. 406-407
975. Idem. pàg. 407
976. Idem.
977. Idem. pàgs. 407-408
978. Idem.
979. Idem. pàg. 411
980. Idem. pàg. 415
981. Idem. pàg. 409. Es troba una referència en aquesta cita a Bernal Sureda: Pablo Montesino. Liberalismo y educación en España. Op. Cit. pàg. 75
982. Pablo Montesino ja afirmava als seus: Ligeros apuntes y observaciones sobre la instruccion secundaria o media, y la superior o de universidad, que: "La Historia natural no debe quedar en simple promesa si queremos adelantar las artes y la agricultura. Algunos rudimentos de zoología, botánica y mineralogía adquiridos en la juventud, serán mas en favor de nuestra agricultura y economía rural, que las cátedras de agricultura esparradas por las

provincias; y la razon es obvia: este estudio atractivo por su indole ha de interesar á muchos, y adquirido una vez el gusto, la lectura de buenos libros, las noticias circuladas por los periodicos destinados á este ramo de instruccion, las comunicaciones mútuas y el interes individual, les llevarán á la formacion de sociedades bien entendidas, al establecimiento de escuelas prácticas, y ensayos comunes y particuiarcs; y les pondrán por último en el camino de los progresos, que no es ciertamente la enseñanza abstracta y sistemática que pocos apotecen y entienden". Madrid, Imp. Lib. de Sojo- 1936. pàgs. 20-21

983. "Métodos especiales de enseñanza". Tom. III, número 30 del 15 de maig de 1842. pàgs. 371-376

984. "Metodos especiales de enseñanza. Deletreo". Tom III, número 32 del 15 de juliol de 1842. pàgs 448-452

"Métodos especiales de enseñanza. Método iconográfico". Tom IV, número 36 del 15 d'agost 1842. pàgs. 83-86

"Métodos especiales de enseñanza. Métodos mecánicos". Nuevo deletreo. Método Jacotot". Tom IV, número 39 del 30 de setembre de 1842. pàgs. 225-234

"Métodos especiales de enseñanza. Método silábico racional". Tom IV, número 41 del 31 d'octubre de 1842. 305-314

985. "Métodos especiales de enseñanza". Op. Cit. pàg. 371

986. idem. pàgs. 371-372

987. Idem. pàgs. 374-375

988. Idem. pàg. 375

989. Idem. pàg. 375

990. "Métodos especiales de enseñanza". Op. Cit. pàg. 375 i "Instruccion primaria". B.O.I.P. Tom VII, número 4 de 31 de maig de 1844. pàgs. 361-362

991. Suroda, Bernal: Pablo Montesino: Liberalismo y educación en españa. Op. Cit. pàg. 71

992. "Métodos especiales de enseñanza: Método iconográfico" Op. Cit. pàg. 85

993. Idem.

994. Idem. pàgs. 85-86
995. Montesino, Pablo.: Manual para los maestros de escuelas de párvulos. Op. Cit. pàg. 82
996. Idem. pàg. 83
997. Idem. pàg. 83
998. Idem. pàgs. 83-84
999. D'aquest tema ens parla Bernat Sureda a: Pablo Montesino. Liberalismo y educación en España. Op. Cit. pàg. 72
Però la font de primera mà es troba a: "Métodos especiales de enseñanza.= Enseñanza de la Aritmética". B.O.I.P. Tom V, número 48 del 15 de febrer de 1843. pàgs. 77-84
1000. "Métodos especiales de enseñanza.= Enseñanza de la Aritmética". Op. Cit. pàg. 80
1001. Idem. pàgs. 80-81
1002. Idem. pàg. 81
1003. Idem. pàg. 81
1004. Idem. pàg. 84
1005. Montesino, Pablo.: Manual para los maestros de escuelas de párvulos. Op. Cit. a on hi dedica un apartat a "Lecciones de figuras geométricas". pàgs. 85-89
1006. Idem. pàg. 85
1007. Idem. pàg. 85
1008. Sama, J.: Montesino y sus Doctrinas Pedagógicas. Op. Cit. pàgs. 71-72
1009. Montesino, Pablo.: Manual para los maestros de escuelas de párvulos. Op. Cit. pàg. 101
1010. Idem. pàg. 103
1011. Idem. pàg. 123
1012. Idem.

1013. Montesino, Pablo.: Manual para los maestros de escuelas de párvulos. Op. Cit. pàg. 124
1014. Idem. pàg. 125
1015. Idem.
1016. Idem. pàgs. 126-127
1017. Idem. pàg. 127
1018. Montesino, Pablo.: "Manuel de Fellenberg. (Conclusion). Enseñanza de la agricultura". B.O.I.P. Tom VIII, número 15 del 15 d'agost de 1845. pàgs. 461-471. Cita en concret pàg. 470. Com assenyala Bernat Sureda a Pablo Montesino. Liberalismo y educacion en españa, Op. Cit. Pablo Montesino va publicar una seri d'articles sobre Manuel Fellenberg B.O.I.P. Tom VIII de 1845, pàgs. 324-333, 365-376 y 461-471, a on es planteja el tema de l'ensenyança de l'agricultura en la linia esmentada. pàgs. 76-77
1019. Idem. B.O.I.P. Tom VIII, número 15 del 15 d'agost de 1845. pàgs. 470-471.
1020. Montesino, Pablo.: "Clasificacion de los niños en las escuelas y conveniente distribucion de los discípulos en secciones ó subdivisiones para el comun aprovechamiento". B.O.I.P. número 11 del 31 de maig de 1845. pàgs. 312-320. Es troba reproduït a Bernat Sureda: Pablo Montesino: Liberalismo y educación en españa. Op. Cit. 197-203
1021. Idem. pàg. 312 en el cas del B.O.I.P. i 197 en el cas de la reproducció de Bernat Sureda.
1022. Montesino, Pablo.: "Medios convenientes para fomentar la aplicacion de los discipulos en las escuelas elementales de Instruccion primaria". B.O.I.P. tom VIII, número 14 del 31 de juliol de 1845. pàgs. 417-428. Cita en concret pàg. 418
1023. Idem. pàgs. 420-421
1024. Idem. pàg. 428
1025. Montesino, Pablo.: "Clasificacion de los niños en las escuelas y conveniente distribucion de los discípulos en secciones ó subvenciones para el comun aprovechamiento". Op. Cit. pàg. 315

1026. "Exámenes de la escuela normal seminario de maestros establecido en Madrid, verificados el 6 de agosto de 1845". B.O.I.P. Tom VIII, número 16 del 31 d'agost 1845. pàgs. 529-536. Cita en concret pàgs. 532-533
1027. Sureda, Bernat.: Pablo Montesino, Liberalismo y educación en España. Op. Cit. pàg. 80
1028. "Bases constitutivas de la Sociedad General de Socorros mutuos entre profesores de instruccion pública aprobados por su junta directiva en el mes de Diciembre de 1840, para presentarlas a la discusion y aprobacion de la junta general" B.O.I.P. Tom I, número 1 del 28 de febrer de 1841, pàgs. 40-47. I "Bases orgánicas de la Sociedad General de Socorros Mutuos entre Profesores de Instruccion Pública, aprobadas por su junta Directiva en el mes de Marzo de 1841, para presentarlas a la discusion y aprobacion de la Junta general". B.O.I.P. Tom I, número 3 del 31 de març de 1841. pàgs. 130-142. "Variaciones hechas al aprobarse las bases orgánicas de la Sociedad General de Socorros mutuos de profesores de instruccion pública, e individuos nombrados para formar la Comision Central Gubernativa de la misma Sociedad". B.O.P.I. tom I, número 4 del 15 d'abril de 1841. pàgs. 187-188. Vegeu també "Artículo del Illmo. Pablo Montesino, sobre la necesidad de mejorar la suerte de los profesores de instruccion primaria" B.O.I.P. Tom VIII, número 5 del 15 de març de 1845. pàgs. 155-160. "Resultado de la pobreza de los maestros. Conveniencia general de mejorar su posicion. Medios de mejorarla". B.O.I.P. Tom I, número 4 del 15 d'abril de 1841. pàgs. 161-166
1029. Ruiz Berrío, Julio.: "Alberto Lista y Aragón". A Textos pedagógicos hispanoamericanos. Madrid, edit. Narcea- 1974. pàgs. 894-912. Cita en concret pàg. 900
1030. Jurétschko, Hans.: Vida, obra y pensamiento de Alberto Lista. Madrid, C.S.I.C.- 1951.
1031. Lista, Alberto.: "Planteamiento social de la Instruccion". Rev. "El Censor". Tom VI, número 34 del 24 de març de 1821. pàg. 279. Citat a Julio Ruiz Berrío: "Alberto Lista y Aragón". Op. Cit. pàg. 909
1032. Idem. pàgs. 906-907

1033. Idem. pàg. 908

1034. "Plan de estudios de San Felipe Neri". Gaceta de Madrid, número 1449 del 4 de noviembre de 1838. pàg. 4. Aquest quedava així:

"En la escuela de primera enseñanza se instruirá á los alumnos en la lectura, caligrafía en las dos letras española é inglesa, gramática y ortografía castellana, rudimentos de moral civil y de urbanidad. Esta enseñanza deberá durar dos años.

Idioma latino, tres años. El de rudimentos, el segundo de principios de traducción y el tercero de propiedad. Los alumnos de los primeros años estudiarán al mismo tiempo principios de historia natural, geografía y caligrafía; los del tercero, el primer año de matemáticas, que comprenderá aritmética, álgebra y geometría elementales.

Filosofía, tres años, y simultáneamente con ellos el segundo, tercero y cuarto de matemáticas, que comprenderá trigonometría plana, aplicación de álgebra a la geometría teórica de las curvas y álgebra trascendental; el tercero, cálculo diferencial é integral, análisis de las tres dimensiones y geografía astronómica; el cuarto, mecánica é hidráulica. En los dos primeros años de este curso se estudiará el idioma francés; un curso de literatura, historia é idioma griego; otro de economía política, idioma inglés y comercio. Los ornamentales de dibujo del cuerpo humano, baile y música se darán al mismo tiempo que los de las facultades ya referidas.

Si algún alumno desea instrucción en idiomas ó facultades que no estén comprendidas en el plan anterior, deberá satisfacer por separado el costo de esta enseñanza.

Se ve, pues, que un alumno de regular talento y aplicación, que entrase en el colegio a la edad de siete años, por ejemplo, podría salir de él a la de diecisiete instruído en todos los ramos que le importa conocer para emprender cualquier carrera.

Es ocioso advertir que este plan general de enseñanza adoptado por el colegio admitirá con respecto a cada alumno las modificaciones que acomoden a sus padres ó tutores, y que el alumno que ya conozca algunos de los ramos pasará á los que siguen en el orden del plan después de ser examinado en lo que sepa por el regente de estudios.

El colegio se propone añadir en lo sucesivo algunas clases á las que ahora componen su plan, tales como la química, lenguas árabe, italiana y hebrea; geometría descriptiva y fortificación; mas como muchas de ellas suponen aparatos de que aún carece el establecimiento, se ha reservado su creación para ocasión más oportuna.

Habrà en el colegio un director espiritual, y los componentes celadores, según el número de alumnos, encargados de su educación religiosa y moral. La supervigilancia será continua á todas horas del día y de la noche...

Habrà exámenes privados de todas las clases del colegio, á fin de cada trimestre, y á cada padre ó

tutor se dará cuenta circunstanciada, después de estos exámenes, del adelantamiento científico y conducta moral de su hijo.

Al fin de cada curso habrá exámenes públicos, en los cuales se concederán los premios, principal y accésit, á los dos alumnos más sobresalientes de cada clase. Se dará también un premio extraordinario al alumno que se haya distinguido por buena conducta entre los compañeros ...."

1035. "Colegio de humanidades de San Felipe Neri, en Cádiz. Prospecto". Gaceta de Madrid, número 1449 del 4 de noviembre de 1838. pàgs. 3-4.
1036. "Discurso leído en la solemne instalacion del Colegio de San Felipe Neri, de Cádiz, por su director regente de estudios, D. Alberto Lista". Gaceta de Madrid, número 1452 del 7 de diciembre de 1838. pàgs. 2-3. Discurs lligit el 29 d'octubre de 1838. Vegeu "Discurso leído en la solemne instalacion del Colegio de San Felipe Neri de Cádiz". Cádiz, 29 de Octubre de 1838.
1037. "Discurso leído en la solemne inauguracion del Colegio de San Felipe Neri". Op. Cit. . Reproduit a "Alberto Lista y Aragon". Textos pedagógicos hispanoamericanos. Op. Cit. pàgs. 902-903
1038. Idem. pàg. 902
1039. Idem. pàgs. 902-903
1040. "Discurso leído en la solemne instalacion del Colegio de San Felipe Neri" Op. Cit. pàgs. 2-3
1041. "Discurso leído después de la distribucion de premios en los exámenes públicos y generales de los alumnos del Colegio de San Felipe Neri, de Cádiz, celebrados al fin de curso en 1840". Gaceta de Madrid, número 2128 del 21 d'agost de 1840.
1042. Idem.
1043. "Discurso leído en la solemne inauguracion del Colegio de San Felipe Neri". Op. Cit. pàg. 910-911

1044. Lista, Alberto.: "Reflexiones sobre la Instrucción pública". Rev. "La Estrella". Número 20 del 15 de noviembre de 1833. pàg. 1
1045. Quinto, Xavier.: "Bosquejo crítico del estado actual de la instrucción pública en España". B.O.I.P. Tom I, número 1 del 28 de febrer de 1841. pàgs. 18-35. Cita en concret pàg. 31
D'aquest mateix autor cal veure el seu article: "Sobre la enseñanza privada y los colegios de humanidades y de filosofía". B.O.I.P. Tom I, número 9 del 30 de juny de 1841. pàgs. 398-407
1046. "Anuncios. Colegio de Humanidades de S. Felipe de Cádiz. Prospecto" "Gaceta de Madrid", número 1449 del 4 de noviembre de 1838. És la reproducció d'un anunci signat per A. Lista a "El Tiempo" de Cadiz el 8 d'Octubre de 1838. Vegeu "Gaceta de Madrid" el nombre esmentat, pàgs. 3-4.
1047. Juretschke, Hans.: Vida, obra y pensamiento de Alberto Lista. Op. Cit. pàg. 162, quan cita a Miguel Morayta es refereix a: Historia general de España. Vol. VII, pàg. 237
1048. Juretschke, Hans.: Idem. pàg. 197
1049. Lista, Alberto.: "Reflexiones sobre la educación literaria". "El Censor" Tom VI, número 34 del 24 de març de 1821. pàg. 279
1050. En el que es refereix als internats podem citar el comentari que ens fa al respecte de la concepció Lista, Antonio Viñao Frago, quan ens indica: "Rompiendo con la línea pedagógica liberal contraria a los internados- recuerdese el plan de 1821-, y conectando con la defendida por A. Lista, o casa de pensión". Op. Cit. pàg. 240 Concretament A. Lista en fa referència al Pla d'estudis del Col·legi de Sant Felip Neri de Cádiz publicat a la "Gaceta de Madrid" número 1449 del 4 de novembre de 1838. pàg.4 . Antonio Viñao Frago també asseenyala a Política y educación en los orígenes de la España contemporánea, Op. Cit.: "De la lectura de los artículos sobre enseñanza y educación de El Censor dos son, desde nuestra perspectiva, los temas a destacar: la defensa, por un lado, del regimen de internado y de los colegios como el más deseable para la enseñanza secundaria

y, por otro, de la enseñanza privada y su libertad en cuanto a los contenidos a impartir y métodos a utilizar", pàg. 255

La cita entrecomillada sobre els seminaris conciliars es treu d'"El Censor" número 16 del 18 de novembre de 1820, probablement redactat per A. Lista

1051. Idem. Reproduit a A. Viñao Frago: Política y educación en los orígenes de la España contemporánea. Op. Cit. pàg. 225
1052. Vegeu nota 1049.
1053. Viñao Frago, A.: Política y educación en los orígenes de la España contemporánea. Op. Cit. pàgs. 257-258
1054. Idem. pàg. 258
1055. Idem. pàg. 259
1056. Lista, Alberto.: "Reflexiones sobre la instrucción pública". "La Estrella", número 20 del 15 de novembre de 1833. pàg. 1
1057. Reial Decret del Pla d'Estudis signat per Pedro José Pidal el 17 de setembre de 1845. Secció 1ª Títol III Art. 32. Entre altres es va publicar al B.O.I.P. Tom VIII, número 17 del 15 de setembre de 1845. pàgs. 563-593. Cita en concret pàg. 573
1058. Reial Ordre de 9 d'agost de 1836 signada pel Duc Rivas.
1059. Ofici dirigit a Alberto Lista el 21 de juliol de 1837 per Xavier de Quinto com a secretari de la Direcció General d'estudis.
1060. Juretschke, Hans.: Vida, obra y pensamiento de Alberto Lista. Op. Cit. pàg. 183
1061. Lista, Alberto.: "Acerca de los estudios de matemáticas en la Universidad de Madrid". Reproduit per Hans Juretschke: Vida, obra y pensamiento de Alberto Lista. Op. Cit. pàgs. 183-185
1062. Idem. pàg. 183
1063. Idem. pàg. 184
1064. Idem. pàg. 185

1065. Lista, Alberto.: "Discurso leído por el señor D. ...., regente de estudios del Colegio de Humanidades y Filosofía de San Diego de Sevilla,..." A la conclusió dels seus exàmens públics a 1845. Sevilla, Imp. Atienza-1846
1066. Juretschke, Hans.: Vida, obra y pensamiento de Alberto Lista. Op. Cit. pàg. 210
1067. "Ministerio de la Gobernacion de la Península.= Seccion de Instruccion pública.= Negociado número 2". B.O.I.P. Tom VII, número 15 de noviembre de 1844. pàg. 690
1068. "Profesores nombrados por S. M. para diferentes cátedras de las universidades del reino con arreglo al nuevo plan de estudios". De Real ordre de 28 de setembre de 1845, signada per Pidal. pàg. 627
1069. "Discurso leído en la solemne instalacion del colegio de San Felipe Neri de Cádiz, por su director regente de estudios D. Alberto Lista". 29 d'octubre de 1838. "Gaceta de Madrid", número 1452 del 7 de desembre de 1838. pàg. 2
1070. Idem.
1071. Idem.
1072. Idem.
1073. Sagra, Ramón de la.: Relacion de viajes hechos en Europa. Madrid, Imp. de Hidalgo- 1844. Tom I, pàg. I
Vegeu també: Francesc Padró: Los precursores españoles de la Educación Comparada. Madrid, Edit. M.E.C.-1987. pàgs. 124-125.
1074. Fruit de la seva estància als Estats Units d'Amèrica és la seva obra: Cinco meses en Estados Unidos de América del Norte. Diario de Viaje. Paris, Imp. de Pablo Renouard- 1837.
1075. Sagra, Ramón de la.: Voyage en Hollande et Belgique. Paris, Imp. Arthus Bernard- 1839- 2 vols.
Vegeu també l'anteriorment citada obra de De la Sagra: Relacion de Viajes hechos en Europa. Op. Cit.
1076. Nuñez de Arenas y de la Escosura, : Don Ramón de la Sagra. Reformador social. "Memoria del grado de Doctor en Filosofía y Letras". Univ. de Madrid-1924. pàgs. 65-66

1077. Idem. pàgs. 67-68
1078. Idem. pàgs. 68-69
1079. Idem. pàg. 70
1080. Idem. pàg. 75
1081. Idem. pàgs. 53-75
1082. Sagra, Ramón de la.: Relacion de viages hechos en Europa. Op. Cit.
1083. Idem. Tom I. pàg. XV
1084. Pedró, Francesc.: Los precursores españoles de la Educación Comparada. Op. Cit. pàg. 126
1085. Sagra, Ramón de la. : Relacion de viages hechos en Europa. Op. Cit. Tom I. pàgs. XVII-XVIII
1086. Idem. pàg. 1
1087. Idem. pàg. 2
1088. Idem. pàg. 153
1089. Idem. pàgs. 153-154
1090. Idem. pàgs. 155-156
1091. Idem. pàg. 169
1092. Idem. pàg. 134
1093. Idem. pàgs. 134-135
1094. Idem. Tom II. pàgs. 2-3
1095. Sagra, Ramón de la. : Cinco meses en Estados Unidos de la América del Norte. Op. Cit.
1096. Elizalde, Elena.: "Pedagogos Comparativistas españoles". Rev. Perspectivas Pedagógicas- 1978. pàgs. 169-192. Cita en concret pàg. 178
1097. Per la qüestió dels viatges a Europa amb J. M.

vegeu la resenya de Ramón de la Sagra: "Bibliografía. Alfabeto y silabario para uso de los ciegos. Por don J.M.B. Madrid: Imprenta de los Ciegos", Revista de Intereses materiales y morales. Tom I, primer semestre de 1844. Madrid, Imp. de Dionisio Hidalgo. A on ens diu: "Tenemos la mayor complacencia en anunciar esta obra, la primera de su género que se ha impreso en España. Los caracteres son de relieve para que los ciegos puedan percibirlos por el tacto, y la forma que tiene fué resultado de una larga y detenida discusión sobre cada letra, que precedió á la órden de hacerlos fundir en París en el año 1841. El gobierno habia comisionado al Señor D. Juan Manuel Ballesteros, director del colegio de Sordo-mudos de Madrid, é introductor en España del arte de enseñar á los nuevos adelantos obtenidos, de que hicieramos mención en nuestros Viages..." . pàg. 95

1098. "Variedades. En la sesión de la junta directiva de la Sociedad para mejorar y propagar la educación del pueblo, celebrada el día 25 de Abril, leyó el Sr. D. Ramon de la Sagra la siguiente proposición sobre el modo de mejorar las escuelas primarias, y de establecer las de adultos en España". B.O.I.P. Tom I, número 7 del 31 de maig de 1841. pàgs. 326-330. Cita en concret pàgs. 326-327.
1099. Idem. pàg. 327
1100. Idem. pàgs. 328-329
1101. Idem. pàgs. 329-330
1102. Sagra, Ramón de la.: "Noticia del establecimiento de educación formado recientemente en la fábrica de cigarros de Madrid para los niños de sus operáncias" B.O.I.P. Tom III, número 22 del 15 de gener de 1842 pàgs. 35-40
1103. Idem. pàg. 36
1104. Idem. pàg. 35
1105. Idem. pàg. 36
1106. Idem. pàg. 39

1107. Sagra, Ramón de la. : "Revista de los intereses materiales y morales. Periódico de doctrinas progresivas en favor de la Humanidad". 2 toms. Imp. de Dionisio Hidalgo- 1844.
1108. Idem. Tom I, primer semestre de 1844, pàg. 6
1109. Idem. pàg. 6
1110. Idem. pàgs. 8-9
1111. Sagra, Ramón de la. : "Males sociales. Instrucción y criminalidad". Revista de Intereses materiales y morales. Tom. pàgs. 155-156.
1112. Idem. pàgs. 159-160
1113. Idem. pàg. 161
1114. Sagra, Ramón de la.: "Agricultura. Instituciones en los Estados-Unidos". Revista de Intereses materiales y morales" Tom II, Op. Cit. pàg. 23
1115. Idem. pàgs. 59-65. Cita en concret pàgs. 59-60.
1116. Idem. pàgs. 61-62
1117. Idem. pàg. 61
1118. Cousin, Victor.: "Mémoire sur l'état de l'instruction primaire en Hollande". Paris-1837.
1119. Sagra, Ramón de la.: Relacion de los viajes hechos en Europa. Tom II. Op. Cit. pàg. III.
1120. Idem. pàgs. 134-135
1121. Sagra, Ramón de la.: Voyage en Hollande et en Belgique. Op. Cit. Vol. I pàg. 64. Citat per Francesc Pedró a: Los Precursores españoles de la Educació Comparada. Op. Cit. pàg. 260
1122. De les primeres passes acadèmiques de Jaume Balmes en trobam notícia per exemple a: Eloy Bullón y Fernández: "Jaime Balmes y sus obras. Discurso pronunciado en el fomento de las Artes de Madrid el día 7 de Abril de 1903 por...". Madrid, Imp. de los Hijos de M.G Henández- 1903

Vageu també: Agustín Esclassans en el Pròleg a "El Criterio" de Balmes. Barcelona, Edit. Juventud-1943. pàgs. 5-28

Ignasi Casanovas: Balmes. La seva vida. El seu temps. Les seves obres. Barcelona, Biblioteca Balmes-1932

Germán Prieto.: "Balmes: Pensamiento y biografías de las grandes personalidades coetaneas". Revista Internacional de Sociología. número 52, octubre-diciembre de 1984.

A. de Blanche-Raffin.: Jacques Balmés, sa vie et ses ouvrages. París, Sagnier et Bray Libraires-éditeurs-1849.

Idem. : Vida y juicio crítico de los escritos de los escritos de Don Jaime Balmés. Madrid, Imp. de Anselmo Santa Coloma- 1850.

1123. Casanovas, Ignaci.: Balmes, la seva, el seu temps, les seves obres. Barcelona, Biblioteca Balmes- 1923. 3 toms. cita en concret tom I, pàg. 329-329

1124. Idem. pàg. 329

1125. Idem. pàgs. 330-331

1126. Idem. pàg. 331

1127. Balmes, Jaume.: El Criterio. Barcelona, Imp. Brusi-1845.
Balmes, Jaume.: El Criterio. Madrid, Edit. Aguilar- 1964.

1128. Balmes, Jaume.: "La situación y las necesidades del país". "El Pensamiento de la Nación". número 27 del 7 de 1844. Reproduit a les seves "Obras Completas" tom VI, Madrid, B.A.C.- 1950. pàgs. 718-728.

Balmes, Jaume.: "Examen de la cuestión del matrimonio de la reina Isabel II". Obras Completas. Op. Cit. Tom VII. pàgs. 51-104. Artículos publicats a El Pensamiento de la Nación, en els nombres 52, 53, 54, 55, 56, 57, i 59, del 29 de gener, 5, 12, 19 y 26 de febrer y 5, 12 i 19 de març de 1845.

1129. Alsina Roca, José M^a.: El tradicionalismo filosófico en España. Su génesis en la generación romántica catalana. Barcelona, Promociones Publicaciones Universitarias- 1985. pàgs. 161-168

1130. Giner, Salvador.: Historia del pensamiento social. Barcelona, Edit. Ariel- 1975. pàg. 366

1131. Valentí, Eduard.: El primer modernismo literario catalán. y sus fundamentos ideológicos. Barcelona-Esplugues, Edit. Ariel- 1973

Vegeu una referència d'Adumid Valentí a Jaume Balmes amb aquest sentit a: Diccionari de les Ciències de la Societat als Països Catalans. Barcelona, Edicions 62- 1979. pàgs. 68-70.

1132. Balmes, Jaume.: "La nación y los gobiernos. El Pesamiento de la Nación. número 50 del 15 de gener de 1845. pàg. 32, reproduït a Obras Completas. Op. Cit. Tom VII. pàgs. 12-18. Vegou també: "Ojeada sobre los partidos". Obras Completas. Op. Cit. Tom VII. pàgs. 369-376
1133. Balmes, Jaume.: "Consideraciones políticas sobre la situación de España". Obras Completas. Op. Cit. Tom VI. pàgs. 17-93
1134. Idem. Tom VII. . pàgs. 105-115
1135. Balmes, Jaume.: El Criterio. Op. Cit.
1136. Balmes, Jaume.: "El Nueva Plan de Estudios". Idem. pàgs. 379-381
1137. Balmes, Jaume.: El Criterio. Op. Cit.
1138. Ramos, Antonio. (Col.laborador).: Textos Pedagógicos Hispanoamericanos. Madrid, Edit. Narcea- 1974. pàg. 1013
1139. Balmes, Jaume.; El Criterio. Obras Completas. Op. Cit. Tom III. pàgs. 717. Aspectes educatius d'aquesta obra es poder trobar a R. Toledo: Balmes, Educador. "El Criterio" y la Pedagogía española. Madrid, Edit. Magisterio español- 1943. I sobre la pedagogia de Balmes vegeu també, entre altres: Juan Roig Gironella: "Interes y actualidad de las ideas pedagógicas de Jaime Balmes" Revista Calasancia, número 8 de l'octubre-desembre-1956. La Pedagogía de Balmes. Tesi Doctoral. Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona, dirigida per Joaquín Carreres Artau-1965.
1140. Balmes, Jaume.: "Discurso inaugural de la cátedra de matemáticas de Vich", ilegít el 1 d'octubre de 1837. Reproduït a Obras Completas. Op. Cit. Tom VIII. pàgs. 562-575. Cita en concret pàgs. 562-563
1141. Idem. pàg. 564
1142. Idem.
1143. Idem. pàg. 565

1144. Els aspectes de l'anàlisi sociològic que ens ofereix Jaume Balmes són tractats per José M. Gich.: Ideas Sociales de Balmes. Barcelona, Edit. Acci6n Social Popular- 1910. També es troba un ampli repàs als plantejaments sociològics de Balmes a l'obra de Herbert Auhofen: La Sociología de Jaime Balmes. Madrid, Edit. Rialp- 1958.
Les referències concretes aquí esmentades es poden trobar a les Obres Completes, de Jaume Balmes, Barcelona, Biblioteca Balmes- 1925-1927. pàgs. 113-114
1145. Aquesta cita es troba reproduïda a Herbert Auhofen: La Sociología de Jaime Balmes. Op. Cit. pàgs. 76-77
1146. Auhofen, Herbert.: La Sociología de Jaime Balmes. Op. Cit. pàgs. 77 i ss.
1147. Balmes, Jaume.: Obras Completas. S.A.C. Op. Cit. "Estudios Sociales. Observaciones preliminares". pàg. 501
1148. Idem. pàg. 494
1149. Idem. pàg. 495
1150. Idem. pàg. 495
1151. Idem.
1152. Idem. pàg. 497. Jaume Balmes també va publicar un article dedicat a sistematitzar les relacions ciència-societat el dia 1 de març de 1843 que es troba reproduït a les seves Obres Completes. B.A.C. Op. Cit. pàgs. 503-512
1153. Balmes, Jaume.: Obras Completas. Biblioteca Balmesiana. Op. Cit. Tom XIV. pàg. 220
L'educació i la instrucció com elements fonamentals a la societat i per desenvolupar les capacitats intel·lectuals de les persones són tractats també a Idem Tom XI. pàg. 24
1154. Balmes, Jaume.: Obras Completas. B.A.C. Tom III. pàgs. 201-202 i 306-307
1155. Idem. "Instrucción Primaria". pàg. 605. Aquest és un article que Balmes va publicar a "La Sociedad" el 7 de setembre de 1844. pàg. 396.
1156. Idem. pàg. 603

1157. Idem. pàg. 604
1158. Idem. pàg. 605
1159. Idem. pàgs 605-610 i 612
1160. Idem. pàg. 612
1161. Idem. pàg. 607
1162. pàgs. 607-608
1163. Idem. pàgs. 608-609
1164. Idem. pàg. 612
1165. Idem. pàgs. 612-613
1166. Idem. pàg. 613. Algunes d'aquestes aportacions pedagògiques de Jaume Balmes es troben comentades a Bartomeu Mulet: "Reflexions sobre el pensament pedagògic de Jaume Balmes". IV Col·loqui d'Història de l'Educació. "Iglesia y Educación en España. Perspectivas históricas". Palma, Setembre de 1986. Universitat de les Illes Balears. Secció d'Història de l'Educació de la S.E.P. (Actes) Tom I. pàgs. 217-225
1167. Vegeu també aquesta afirmació: "Queda, pues, en claro que la instrucción es dañosa separada de las creencias religiosas y de las máximas morales, pero que unida a ellas es altamente favorable a la virtud". Jaume Balmes: "Del clero católico: la instrucción del clero". Obras Completas. B.A.C. Op. Cit. Tom V. pàg. 815
1168. Balmes, Jaume.: El Criterio. Reproduït a Obras Completas. B.A.C.. Op. Cit. Tom III. pàg. 665
1169. Balmes, Jaume.: "El nuevo plan de estudios". El Pensamiento de la nación. números 89, 90, 91, 92, 93, i 94 del 15, 22 i 29 d'octubre i 5, 12 i 19 de novembre de 1845. Reproduïts a Obras Completas. B.A.C. Op. Cit. Tom VII. pàgs. 377-419
1170. Idem. pàgs. 379-380
1171. Idem. pàg. 384
1172. Idem. pàg. 385
1173. Idem. pàg. 392
1174. Idem. pàg. 390

1175. Idem. pàg. 391
1176. Idem. pàg. 390-391
1177. Viñao Frago, A.: Política y educación en los orígenes de la España contemporánea. Madrid, [Edit. Siglo XXI]-pàgs. 345-346
1178. Pla Pidal-Gil de Zárate: "Exposición de Motivos". Es troba reproduïda entre altres a: Historia de la Educación en España. Textos y Documentos. De las Cortes de Cadiz a la Revolución de 1868. Madrid, M.E.C.-1979. pàgs. 191-208. Cita en concret pàg. 205
1179. Balmes, Jaume.: "El nuevo plan de estudios". Op. Cit. "...En ninguno de nuestros escritos nos proponemos hacer oposición sistemática; y en el actual la haríamos menos que en los demás. las letras y las ciencias son un terreno neutral, donde no deben tener entrada las pasiones políticas...". pàgs. 377-378
1180. Gil de Zárate, A.: De la Instrucción pública en España. Madrid, Imp. del Colegio de Sordo-mudos- 1855. pàg. 118
1181. Balmes, Jaume.: "El nuevo plan de estudios". Op. Cit. pàg. 398
1182. Idem. pàg. 399
1183. Idem.
1184. Idem. pàg. 404
1185. Idem. pàg. 405
1186. Idem. pàgs. 405-407
1187. Idem. pàgs. 406
1188. Idem. pàgs. 407-409
1189. Idem. pàgs. 415-419
1190. Idem. 417
1191. Idem. pàg. 418
1192. Idem. pàg. 418
1193. Balmes, Jaume.: "Estudios sociales. la civilización". Obras Completas. B.A.C. Op. Cit. Tom V. pàg. 481

1194. Idem. pàgs. 480-481
1195. Idem. pàg. 474
1196. Balmes, Jaume.: El Criterio. Obras Completas. B.A.C. Op. Cit. pàg. 733
1197. Humanisme cristià més concretament, és el que defineix concepció educativa, aquí esmentada. La cita esmentada a El Criterio. Obras Completas. Biblioteca Balmes. Op. Cit. Tom XV. pàg. 349
1198. Roig Gironella, Juan.: "Interés actual de las ideas pedagógicas de Jaime Balme". Op. Cit. pàg. 401
1199. Idem. pàg. 998
1200. Balme, Jaume.: El protestantismo comparado con el catolicismo. Obras Completas B.A.C. Op. Cit. Tom IV. Fou publicat en tres toms entre 1841 i 1844. La cita correspon al pròleg a on es presenta l'objecte de l'obra. pàg. 13
1201. Idem. Cap. III, pàgs. 38-39
1202. Prieto Escudero, G.: "Balme: Pensamiento y bibliografías de las grandes personalidades coetáneas". Revista Internacional de Sociología, número 52, octubre-desembre de 1984. pàgs. 749-795. Cita en concret pàg. 758
1203. Balme, Jaume.: El protestantismo comparado con el catolicismo. Obras Completas. B.A.C. Op. Cit. Tom IV. pàgs. 116-119, 194-198 i 447-459
1204. Idem. pàgs. 132-135
1205. Idem. pàg. 479
1206. Balme, Jaume.: "La Instrucción del Clero" Rev. La Civilización, número 34 de febrer de 1843. Reproduit a Obras Completas. B.A.C. Op. Cit. Tom V, pàgs. 811-834. Cita en concret pàg. 811
1207. Idem. pàgs. 811-812
1208. Idem. pàg. 814
1209. Balme, Jaume.: La religion al alcance de los niños. Barcelona, Imp. Brusi- 1851, 6ª edició. També es

- troba a Obras Completas. B.A.C. Tom V. Op. Cit. pàgs. 5-49
1209. Idem. Imp. Brusi. pàg. 4
1210. Idem. pàg. 58
1211. García de los Santos, Benito.: Vida de Balmes, extracto y análisis de sus obras. Madrid, Imp. Sociedad de operarios del mismo Arte- 1848. pàg. 66
1212. Balmes, Jaume.: Obras Completas B.A.C. Tom V. Op. Cit. Vegeu nota bibliogràfica de l'editora. pàg. 5
1213. Balmes, Jaume.: La religion al alcance de los niños. Brusi. pàg. 58
1214. Idem. pàg. 3
1215. Idem. pàg. 5
1216. Idem. pàgs. 5-6
1217. Idem. pàg. 7
1218. Idem. pàg. 13
1219. pàg. 27
1220. Idem. pàg. 28
1221. Idem. pàgs. 113-114
1222. El que fa propiament Balmes és ressaltar les contradiccions existents a la vida de l'home, al mateix temps reconegudes per a la religió. Vegeu Jaume Balmes.: La religion demostrada al alcance de los niños. Brusi. Op. Cit. pàgs. 24-28.
1223. Balmes, Jaume.: "La cuestion de la libertad de enseñanza en Francia". Obras Completas. B.A.C. Op. Cit. Tom VI. pàgs. 571-582. Cita en concret pàg. 576. Aquest article es titulava originariament "El conde de Montalembert y M. Guizot", publicat al número 16 de "El Pensamiento de la Nacion" el 22 de maig de 1844. pàg. 251
1224. Balmes, Jaume.: Plan de enseñanza para la cátedra de matemáticas de Vich. Escritos Postumos. Reproduit a Obras Completas. B.A.C. Tom VIII. pàgs. 546-561

El llibre al que es refereix Jaume Balmes és el de José Mariano Valicjo: Compendio de Matemáticas puras y mixtas. Valencia, Imp. de Esteban- 1919; Madrid, Imp. de García, 1826-27, 2 vols. Ell es refereix a l'edició de 1835.

Balmes dedica a explicar la trigonometria segons Vallejo als seus escrits inèdits: "Apuntes para un tratado de Trigonometría". Reproduït a Obras Completas. B.A.C. Tom VIII. pàgs. 583-634. També es troba en els seus postums on trobam unes "Notas sobre algunas cuestiones de geometria y de física", a on ens fa unes observacions una demostració d'en Vallejo: "en su Compendio de de Matemáticas, edición 1835,...". Reproduït a Obras Completas. Idem. pàgs. 640-644

1225. Balmes, Jaume.: "Plan de enseñanza de Matemáticas". Op.Cit. pàgs. 559-560
1226. Idem. pàg. 546-547
1227. Idem. pàg. 547
1228. Idem. pàgs. 551-561
1229. Balmes, Jaume.: "Discurso inaugural de la cátedra de matemáticas de Vich, pronunciado en 1º de octubre de 1837". Reproduït a Obras Completas. B.A.C. Op. Cit. Tom VIII. pàgs. 562-575. Es va publicar a "Escritos postumos". pàg. 219.
1230. Idem. B.A.C. pàgs. 573-574
1231. Balmes, Jaume.: "Buena Crianza" a "Escritos postumos". Reproduït com a part de "Fragmentos literarios" a Obras Completas. B.A.C. Op. Cit. pàgs. 410-412. A on es diu: "La buena crianza o la urbanidad no es convencional en su mayor parte. Cada país tiene sus usos; la verdadera urbanidad es general. No incomodar ni ofender nunca, ni danarse a sí mismo, y conciliarse siempre el agrado de los demás; he aquí sus polos. ...". pàg. 410
1232. Balmes, Jaume.: "Discurso sobre los males causados por la ociosidad". a "Escritos postumos". Reproduït a Obras Completas. B.A.C. Op. Cit. pàgs. 576-582
1233. Balmes, Jaume.: "Instrucción Primaria". Obras Completas. B.A.C. Op. Cit. Tom V. pàg. 612

1234. Solà, Àngels.: "Barcelona 1833-1843: una ciutat en transformació". Rev. L'Avenç. Dossier: Bullangues o la Barcelona del segle XIX (1835-1843). Número 87 del novembre de 1985. pàg. 32
1235. Idem.
1236. Monlau, Pere Felip.: "¿Qué ventajas reportaría Barcelona, y especialmente su industria, de la demolición de las murallas que circuyen la ciudad?". Memòria presentada per Monlau a l'Ajuntament de Barcelona a 1841, la qual fou premiada amb la medalla d'or. També va ésser publicada amb el títol: "Abajo las murallas !!!". Barcelona, Imp. Constitucional- 1841.
Aquests aspectes són tractats per Jaume Vicens Vives (i Monserrat Llorens) a: Industrials i polítics en el segle XIX. Barcelona, Edit. Teide- 1959
1237. Cerdà, Idelfonso.: Teoría general de la urbanización y aplicación de sus principios y doctrinas a la reforma y ensanche de Barcelona. Madrid-1876
1238. Reventós, Manuel.: Assaig sobre alguns episodis històrics dels moviments socials a Barcelona en el segle XIX. Barcelona, La Revista, 1925.
Aquesta obra va ésser reeditada recentment amb el títol: Els moviments socials a Barcelona en el segle XIX. Barcelona, Edit. Crítica- 1987. pàgs. 20-21
1239. Idem. pàgs. 30-31
1240. García Rovira, Anna M.: "Burguesia liberal i poble menut. La revolta popular de l'estiu de 1835". Rev. L'Avenç, Número 87 de novembre de 1985. pàgs. 40-48
1241. Ollé i Romeu, Josep M^a.: Introducció del socialisme utòpic a Catalunya. 1835-1837. Barcelona, Edicions 62- 1969
1242. La seva reproducció parcial i traduïda al català es troba a J. M^a. Ollé i Romeu: Introducció del socialisme utòpic a Catalunya (1835-1837). Barcelona, Edicions 62- 1969. pàg. 26. Article signat per "El Proletario" a la Revista "El Vapor" del 18 de desembre de 1835.
1243. Idem. pàg. 27
1244. Idem. pàg. 27
1245. Idem.

1246. Vegeu l'article d'"EL Proletario" a "EL Vapor" del 16 de gener de 1836. Idem. pàg. 29
1247. Idem.
1248. Idem. pàg. 30
1249. Ollé i Romeu, J. M^{re}.: El moviment obrer a Catalunya, 1840-1843. Barcelona, Edit. Nova Terra- 1973. La referència a Narcís Ullier es feta al pròleg d'aquesta obra per Josep Benet pàgs. 7-9. La cita en concret pàg. 9
1250. Aribau, B. Carles.: "La Patria" a "El Vapor" del 24 d'agost de 1833.
1251. Rubió i Ors, Joaquim.: "Lo Gaiter de Llobregat". a "Diario de Barcelona" del 16 de febrer de 1839.
Sobre els orígens del catalanisme polític cal consultar a Juan J. Trias Vejarano: Almirall y los orígenes del catalanismo. Madrid, Edit. Siglo XXI- 1975
1252. Ollé i Romeu, Josep M^{re}.: El moviment obrer a Catalunya, 1840-1843. Barcelona, Edit. Nova Terra- 1973.
1253. Gurvitch, George.: Los Socialistas utópicos. Barcelona, Edit. Hacer- 1984. pàgs. 16-17
Sobre els plantejament educatius d'aquests socialistes cal consultar: Mercedes Vico i José Rubio Carracedo: Escritos sobre educación. Malaga, Universidad de Málaga- 1985. M. Dommerget: Los grandes socialistas y educación. Madrid, Edit. Fragua- 1972. Tina Tomasi: Ideología Libertaria y educación. Madrid, Edit. Campo Abierto- 1978. pàgs. 41-67
1254. Desanti, Dominique.: Los Socialistas utópicos. Barcelona, Edit. Anagrama- 1973. pàgs. 379-380
1255. Cabet, Etienne.: Viage por Icaria. Traducció de F. J. Orellana. Barcelona, Imp. Oriental- 1848. pàg. 77
Però pensau, com ens assenyalen Vico i Rubió, que: "Su exilio le va a permitir conocer a R. Owen, quien acababa de fundar el "Equitable Labour Exchange" y de publicar The Book of the New Moral World, en el que abogaba por un comunismo igualitario y no violento, abierto a todo el pueblo y no sólo a la clase obrera, en pos de la felicidad y de la dignidad de todos los ciudadanos, Cabet se siente muy proximo a Owen (aunque no lo conoce personalmente hasta 1847); estudia inglés y se

impregna, sempre ecléctico, de Hobbes, Bacon y sobre todo, de Thomas Moro. En 1839 vuelve a Francia y publica con pseudónimo su libro Voyages et aventures de Jourd W. Carisdall en Icarie, que en edición de 1840 se titula ya Voyage en Icarie. En la misma portada figura este lema: "Primer derecho: vivir; primer deber: trabajar. A cada uno según sus necesidades- de cada uno según sus fuerzas. felicidad común". Escritos sobre educación. Saint-Simon, Fourier, Owen, Cabet. Op. Cit. pàg. 40

El que vol dir que aquests plantejaments circulen quasi paral·lelament al temes que estudiam.

1256. "El Republicano, el periodico del pueblo". Número 7 del 15 d'octubre de 1842. pàg. 1
1257. Iden. Suplement al número 12 del 26 d'octubre. pàg. 1
1258. Gilé i Romeu, Josep M^a.: El moviment obrer a Catalunya 1840-1843. Op. Cit. "Proleg". A cura de Josep Benet. pàg. 9
1259. Gilé i Romeu, Josep.: Iden. "Introducció". pàg. 17
1260. Iden. pàgs. 18-19
1261. Iden. pàg. 19-20
1262. Vilà, Josep.: Els primers moviments socials a Catalunya. Barcelona, Llibreria Catalonia- 1935. pàgs. 63-105
1263. Iden. pàg. 47
1264. Iden. pàg. 49
1265. Aja, Eliseo.: Democracia y Socialismo en el siglo XIX español. El Pensamiento político de Fernando Garrido. Madrid, Edicuse- 1976. pàgs. 198-199
1266. "El Amigo del Pueblo". "El Aldeano", del 20 d'abril de 1837.
1267. Iden.
1268. Iden. D'aquests articles d'abreu a "El Aldeano", ens parla Clara E. Lida.: Anarquismo y revolución en la España del siglo XIX. Madrid, -1972. pàg. 26
1269. "El Amigo del Pueblo". "El Aldeano", del 23 d'abril

- 1837.
1270. Idem.
1271. D'aquests aspectes ens parlen autors com: Mre Victoria López Cordón.: El pensamiento político-internacional del federalismo español. Barcelona, Edit. Planeta-1975. pàg. 62-63.
 Jordi Maluquer de Motes.: El socialismo en España. 1833-1868. Barcelona, Edit. Crítica- 1977. pàgs. 131-200.
 Clara E. Lida.: Antecedentes y desarrollo del movimiento obrero español. pàgs. 3-7
 Antonio Elorza.: Socialismo utópico español. Madrid, Edit. Alianza- 1970. pàgs. 19-22
1272. Maluquer, Jordi.: El socialismo en España. 1833-1868. Barcelona, Edit. Crítica- 1977. pàg. 14
1273. Idem. pàg. 20
1274. Idem. pàg. 20
1275. Idem. pàg. 21. Maluquer utilitza el concepte de propietat social.
1276. Idem. pàg. 21
1277. Idem. pàgs. 21-22
1278. Abreu, Joaquim.: "Fourier". "El Nacional" de Càdis Reproduït a cura d'Antonio Elorza a: El fuerismo en España. Selección de textos y estudio preliminar de ..... Madrid, Revista del Trabajo- 1975. pàgs. 33-37. Cita en concret pàg. 37
1279. Un defensor del socialisme democràtic company de J. Abreu que va seguir una via de reformisme social i democràtic fou Fernando Garrido.: La federación y el socialismo. Barcelona, Edit. Labor- 1975. [és interessant la presentació que fa Jordi Maluquer en aquesta reproducció perquè ens ofereix una síntesi dels inicis del socialisme a l'estat espanyol. pàgs. 7-42
1280. Seoane, Mre Cruz.: Historia del periodismo en España. Op. Cit. pàg. 137
1281. "El Proletario". Periòdic "El Vapor". Número 353 del 18 de desembre de 1835. pàg. 1
1282. Idem.

1283. Idem.
1285. Idem.
1286. Idem.
1287. Idem.
1288. Idem.
1289. Seoane, Mª Cruz.: Historia del Periodismo en España. Op. Cit. Tom II. pàg. 165
1290. Ollé i Romeu, Josep M^a.: Introducció del socialisme utòpic a Catalunya. Op. Cit. pàg. 7
1291. El concepte de llibertat es tractat a "El Vapor" del 5 de set. de 1835. Reproduït a Josep Mª Ollé i Romeu Introducció al socialisme utòpic a Catalunya. Op. Cit. pàg. 73
1292. El concepte d'igualtat es tractat a "El Vapor" del 8 d'abril de 1836. Reproduït a Josep Mª Ollé: Idem. pàg. 73
1293. idem.
1294. Aquests aspectes son tractats a "El Vapor" del 9 i el 12 de juny de 1836. Reproduït a Josep Mª Ollé i Romeu: Idem. pàg. 74
1295. "El Vapor" del 14 de juliol de 1835. pàg. 1
1296. "El Vapor" del 29 d'agost de 1836. També reproduït a J.Mª Ollé i Romeu.: Idem. pàg. 77
1297. Ollé i Romeu, Josep M^a. : Idem. pàgs. 10-11
1298. Ollé i Romeu, J. M^a.: Introducció del socialisme utòpic a Catalunya. Op. Cit. pàg. 10
1299. Pedró, Francisco.: Los precursores españoles de la Educación Comparada. Op. Cit. 122
1300. Monlau, Pedro Felipe.: De la Instrucción Pública en Francia ensayo sobre su estado en 1838 y 1839. Barcelona, Imprenta de Antonio Bergnes- 1840
1301. Idem. presentació pàgines preliminars a enclindica:

"En un principio quise dar á la obra toda la estension que comportaban los materiales que tengo reunidos, dividiendola en once capitulos, á saber: 1º. De la Administracion; 2º. De la instruccion primaria; 3º. De la Instruccion secundaria; De la Instruccion preparatoria; 5º. De la Instruccion profesional; 6º. De las Asociaciones literarias; 7º. De la Publicaciones; 8º. De las Bibliotecas; 9º. De los Museos; 10º. De los Museos; 11º. Reflexiones sobre la organizacion que convendria dar a la Instruccion pública en España- Circunstancias que no han estado en mi mano evitar han hecho reducir mi publicacion á los cuatro capitulos primeros i parte del quinto". pàgs. preliminars.

1302. Idem.
1303. Idem. pàg. 3
1304. Idem. pàgs. 3-8
1305. Idem. pàgs. 11-33
1306. Idem. pàg. 11
1307. Idem. pàg. 12
1308. Idem. pàg. 12
1309. Montesino, Pablo.: Manual para los mæstros de escuelas de pèrvulos. Op. Cit.
Sagra, Ramon de la.: "Noticias del establecimiento de educacion formado recientemente en la fàbrica de cigarros de Madrid para los niños de las operarias". Op. Cit.
1310. Elorza, Antonio.: "Los primeros federales". Rev. Triunfo, número 545 del 10 de març de 1973.
1311. Cabet, Etienne.: "Bombardement de Barcelone" Paris, 1843
1312. Terradas, Abdó.: "Hoja volante" número 9 del desembre de 1841. Citat per Antonio Fiorza a: "Los primeros Federales" Op. Cit. pàg. 35
1313. Terradas, Abdó.: "Plan de Revolucion" o "El Republicano" número 13 del 29 d' octubre de 1842. pàg. 1
1314. Idem.
1315. Riera i Tuèbols, Santiago.: Narcís Monturiol una vida apasionant, una obra apassionada. Barcelona, Generalitat de Catalunya- 1986. pàg. 25

1316. Izard, Miguel.: El siglo XIX. Burguesos i proletaris. Barcelona, Dupesa- 1978. pàgs. 61-62
1317. Maluquer, Jordi.: El socialismo en España. 1833-1868. Op. Cit. pàgs. 247-248
1318. Simón Palmer, Mª Cruz.: La enseñanza privada seglar de gracia mecio en Madrid. (1820-1868), Madrid, Instituto de Estudios Madrileños- 1972.
1319. Gil de Zárate, Antonio.: "De la instrucción pública en España desde 1834". Rev. de Madrid - tom I - 1839. pàgs. 204-221
1320. Idem. pàg. 204
1321. Idem. pàg. 204
1322. Idem. pàg. 204
1323. Idem. pàg. 205
1324. Idem. pàg. 205
1325. Idem. pàgs. 218-219
1326. Idem. pàgs. 219-220
1327. Idem. pàg. 221
1328. Idem. pàg. 221
1329. Quinto, Xavier de.: "Bosquejo crítico del estado actual de la Instrucción pública en España". B.O.I.P. tom I, número 1 del 28 de febrer de 1841. pàgs. 18-35
1330. Idem. pàg. .
1331. Idem. pàg.
 existeix una síntesi de l'evolució de les Escoles Normals a nivell general: Mª Angeles Soler.:El periodo de institucionalización de las Escuelas Normales de Instrucción Primaria en España (1834-1868), "Rev. Documentación E.I.", número 2, Ministerio d'Educació, segon trimestre 1982, pàgs. 33-45

1332. Idem. pág. 21. Vegeu entre altres: "Acta de la Junta General de la Sociedad para propagar y mejorar la Educacion del pueblo" del 4 d'agost de 1839". Madrid-1839.
1333. Guanto, Xavier de: Idem. pág. 21-22
1334. Idem. pág. 21-22
1335. Idem. pág. 25
1336. Idem. pág. 35
1337. Reial Decret de 31 d'agost de 1834 que es troba reproduït entre altres a l'"Eco del Comercio" del 4 de setembre de 1834.
1338. Reial Ordre de 7 de setembre de 1834 reproduïda a l'"Eco del Comercio de 1834 de l'11 de setembre de 1834.
1339. Reial Ordre de 4 de novembre de 1834.
1340. Varela, Julia.: "Elementos para una genealogia de la Escuela Primaria en España" a Homenaje Guerrero: Trabajos elementales sobre la Escuela Primaria. Madrid, Edit. La Piqueta-1979. pág. 184
1341. Reial Decret de 22 d'octubre de 1833. D'accesit. R.D. ens parla Antonio Viñao Frago: "Polaxina y educación en los orígenes de la España contemporánea. Op. Cit. págs. 291-292
1342. "Instrucción para el gobierno de los subdelegados de Fomento". 1 de febrero de 1834. B.O.M. nº 142.
1343. "Gobierno Civil de las Islas Baleares". Artículo d'Ofici 23 d'octubre de 1834. B.O.M. nº 236.
1344. Idem. del 10 de noviembre de 1834. B.O.M. nº 265
1345. Idem. del 2 d'octubre de 1834. B.O.M. nº 248
1346. Sureda, Bernat.: "Análisis sociológico de la presión reformista y sus efectos en Mallorca (1770-1835)". Tesis de licenciatura inédita, Universitat de Barcelona. Facultat de Filosofia i Ciències de l'Educació, 1976. pág. 4

1347. Rios, Miquel de los.: "Plan de un Ministerio de Instruccion Publica" Rev. "Boletin de Instruccion Pública". Madrid, Imp. I. Boix- 1839. págs. 3-88. Citat en concret pág. 38
1348. Idem. págs. 38-39
1349. Idem. pág. 39
1350. Idem. págs. 39-40
1351. Idem. pág. 40
1352. Varela, Julia.: Op. Cit. pág. 181
1353. "Reglamento de las escuelas públicas de Instruccion primaria elemental. Exposicion". 26 de noviembre de 1838. Compilacion Legislativa de Instruccion pública. Tom II. Primera enseñanza. Madrid, Imp. de T. Fontanet-1878. págs. 1-21. Cita en concret pág. 3
1354. Rius, Josep.: "Manifestacion" dirigida a S.M. 1837. B.C. Fullet Bonsoms, número 3217
1355. Comenta aquests aspectes relacionats amb els Escolapis n'Antoni Jutglars: "Notas para el estudio de la enseñanza en Barcelona hasta 1900". Rev. Documentos y estudios. Vol XVI. Barcelona, Institut Municipal d'Història-1966. págs. 383-419
1356. Quinto, Xavier.: "Discusion del Dictamen de la Comision autorizando al Gobierno para plantear la Instruccion secundaria y superior. DSC. CD. Legislació de 1837, sessió de 21 de juliol de 1838. Tom IV, número 179. Madrid, Imp. J.A. Garcia- 1874. pág. 3037
1358. Montesino, P.: Manual para los maestros de escuelas de párvulos. Op. Cit. pág.
1359. Pla d'Instrucció primària de 21 de juliol de 1838: Op. Cit. Títol I, art. 1er.
1360. Idem. Títol II, art. 17.
1361. Idem. art. 18.
1362. Peset, J.L.- Garma, S.- Pérez Garzón, J.S.: Ciencias y enseñanza en la revolucion burguesa. Op. Cit. pág. 14

1363. Pla d'Instrucció primària de 21 de juliol de 1838: Cp. Cit. Títol II, art. 18
1364. Idem. Títol VIII, art. 35.
1365. Idem. Títol IX, art. 36
1366. Idem. "De las autoridades encargadas de la Inspección y gobierno de las escuelas primarias". Títol VII.
1367. Idem. Títol VII, art. 28
1368. Idem. Títol I, art. 4
1369. Idem. "Exposicion" C.L.I.P. Op. Cit. pàg. 11.
1370. Peset, J.L.-Garma, S. Perez Garzón.: Ciencias y enseñanza en la revolución burguesa. Op. Cit. pàg. 16
1371. Pla de 21 de juliol de 1838. "Exposicion". Op. Cit. pàg. 12
1372. Idem. pàg. 13
1373. Idem. pàg. 13
1374. Idem. pàg. 15
1375. Idem. pàg. 16
1376. Idem. pàg. 17
1377. Idem. pàgs. 17-18
1378. Idem. Cap. IV, art. 27
1379. Peset, M.- Peset, J.L.: La Universidad Española. (siglos XVIII-XIX). Madrid, Edit. Taurus- 1974. pàgs. 558-559
1380. "Diario del Congreso". legislatura de 1837. Presentació del Projecte de llei citat per J.L. Peset i M. Peset.: La Universidad Española. Op. Cit. pàg. 559
1381. Varela, Julia: "Elementos para una genealogía de la escuela primaria en España". Op. Cit. pàgs. 184-185
1382. "Variedades". B.D.I.P. Tom I, número 2 del 15 de març de 1841. pàgs. 91-94. Cita en concret pàg. 91

1383. Idem. pàgs. 91-92
1384. Idem. pàg. 92
1385. Idem. pàg. 92
1386. Idem. pàgs. 92-93
1387. Idem. pàg. 93
1388. Idem. pàg. 94
1389. Idem. pàg. 94
1390. Montesino, Pablo.: "Escuelas Normales.= Su objeto principal.= Su organizacion.= Medios y modos de establecerlas.= Ventajas que deben resultar de su establecimiento". B.O.I.P. Tom I, número 2 del 15 de març de 1841. pàgs. 82-90
1391. Idem. pàg. 83
1392. Idem. pàgs. 83-84
1293. Idem. pàg. 84
1394. "Aclaraciones sobre el reglamento de exámenes para maestros de escuela elemental primaria y escuela superior". B.O.I.P. Tom I, número 3 del 31 de març de 1841. pàgs. 111-113. Cita en concret pàg. 111
1395. "Variedades". "Exámenes de la Escuela Normal de instruccion primaria de Madrid". B.O.I.P. Tom I, número 3 del 31 de març de 1841. pàgs. 122-129. Cita en concret pàg. 123
1396. Idem. pàg. 123
1397. Idem. pàgs. 123-124
1398. Idem. pàg. 124
1399. "Resultado de la pobreza de los maestros.= Conveniencia general de mejorar su posicion.= Medios de mejorarla". B.O.I.P. Tom I, número 4 del 15 d'abril de 1841. pàgs. 161-166. Cita en concret pàg. 161
1400. "Orden de la Regencia provisional mandando

verificar por comisionados nombrados nombrados por las condiciones provinciales de instruccion primaria, una visita de las escuelas de cada provincia". O.R. de 25 d'abril de 1841. B.O.I.P. Tom I, número 5 del 30 d'abril de 1841. págs. 193-194. Cita en concret págs. 193-194.

1401. Montesino, Pablo.: "Visita de Inspeccion de las escuelas primarias y modo de proceder á ella". B.O.I.P. Tom I, número 5 del 30 d'abril de 1841. págs. 224-232
1402. Idem. pág. 224
1403. Medina, Esteban.: La lucha por la educación en España, 1770-1979. Op. Cit. pág. 48
1404. Celo de las Diputaciones provinciales y autoridades políticas superiores de provincia por los progresos de la Educacion pública.= Establecimiento de Escuelas Normales.= Visita general de las Escuelas Comunes". B.O.I.P. Tom II, número 13 del 31 d'agost de 1841. págs. 78-79.
1405. Idem. pág. 79
1406. Idem. pág. 80
1407. Idem. pág. 81
1408. "Reglamento provisional de las comisiones de instruccion primaria elemental". 18 d'abril de 1839. B.O.I.P. Tom II, número 15 del 30 de setembre de 1841. 151-156. Cita en concret pág. 151
1409. B.O.I.P. Tom II, número 15 del 30 de setembre de 1841. págs. 158-159.
Referent a l'evolució de les funcions de control i d'inspecció que en aquest temps s'ideava des de l'optica oficial cal consultar la Tesi de llicenciatura de Mª Rosa Muñoz Codina: "La Inspeccion de Enseñanza primaria en España de 1813 a 1849, a través de su legislación". Dirigida pel Doctor Emilio Redondo, Universitat de Barcelona, inédita, setembre de 1975. De totes maneres els poders públics es queixaven de que existia poca informació sobre el el funcionament de la inspecció: Reial Ordre de 15 de febrer de 1840. Gaceta de Madrid de 17 de febre de 1840. Preambul. Es vol corregir la deficiencia sobre la inspecció i el 26 d'abril de 1841 es publicava una Ordre de la

Regència de 25 d'abril de 1841, a on s'explicava la forma de fer les visites dels inspectors, considerant-se en preferència els que haguessin acabat els estudis a l'Escola Normal de Madrid. Gaceta de Madrid de 26 d'abril de 1841.

1410. "Metodos de enseñanza". B.O.I.P. Tom II, número 15 del 15 de setembre de 1841. pàgs. 160-163
1411. "Estado que demuestra el número de la personas que han sido examinadas para maestros y maestras de instruccion primaria en el año proximo pasado, con expresion de provincias, épocas en que lo han verificado y clase para que se les ha aprobado". B.O.I.P. Tom III, número 32 del 15 de juny de 1842. pàgs. 443-446
1412. Montesino, Pablo.: "Educacion del Pueblo" (cont.). B.O.I.P. Tom IV, número 43 del 30 de novembre de 1842. pàgs. 386-392. Cita en concret pàg. 387
1413. Idem. pàg. 388
1414. Ministeri de Governació. Circular de 14 de març de 1844. B.O.I.P. Tom VII, número 75 del 31 de març de 1844. pàgs. 208-212. Cita en concret pàgs. 208-209
1415. Idem. pàg. 209
1416. Idem. pàg. 212
1417. "Instruccion Primaria". B.O.I.P. Tom VII, número 4 serie 2 del 31 de maig de 1844. pàgs. 358-363. Cita en concret pàg. 358
1418. Idem. pàgs. 358-359
1419. Idem. pàg. 359
1420. Idem. pàg. 359-360
1421. "Instruccion pública". B.O.I.P. Tom VIII, número 1 del 15 de gener de 1845. pàgs. 12-16. Cita en concret pàgs. 12-13
1422. Idem. pàg. 14
1423. Montesino, Pablo.: "Escuelas Superiores de Instruccion primaria". B.O.I.P. Tom VIII, número 7 del 15 d'abril de 1845. pàgs. 202-214. Cita en concret pàgs. 210-211
1424. Idem. pàg. 212

1425. Montesino, Pablo.: "Instrucción primaria. Necesidad de local conveniente para las escuelas comunes del pueblo". B.O.I.P. Tom VIII, número 2 del 15 de febrer de 1845. pàgs. 67-80
1426. Idem. pàg. 74
1427. Idem. pàg. 77
1428. Idem. pàg. 77
1429. Idem. pàg. 80
1430. J.M.C. (Juan Martín Carramolino).: "Del profesorado ó magisterio público. Su necesidad y utilidad social". B.O.I.P. Tom VII, número 6 del 31 de marzo de 1845. pàgs. 163-170. Cita en concret pàg. 163
1431. Idem. pàg. 164
1432. Idem. pàg. 169
1433. Montesino, Pablo.: "Establecimiento de Inspectores, necesario para los progresos de la instrucción primaria, ó mas bien, para la educación moral é intelectual del pueblo". B.O.I.P. Tom VIII, número 8 del 30 d'abril de 1845. pàgs. 262-271. Cita en concret pàg. 262
1434. "Exposición a S.M." del 17 de setembre de 1845, signada per Pedro José Pidal. B.O.I.P. Tom VIII, número 18 del 30 de setembre de 1845. pàgs. 544-563. Cita en concret pàg. 544
1435. Colom Cañellas, A.J.: "Las Escuelas de primeras letras (Palma 1800-1850). Aproximación a sus métodos de enseñanza". Rev. Perspectivas Pedagógicas, número 39, 1977. pàgs. 293-300. Cita en concret pàgs. 295-296. Vegeu també d'Antoni Colom: "Notes per a un estudi dels mètodes d'ensenyament a les Escoles de primeres lletres de Ciutat de Mallorca". Rev. Lluç, número 665, desembre de 1976.
1436. "Escuela de Primeras Letras. Establecimiento de dos escuelas. Proyecto de su establecimiento dirigido al señor Gobernador". Signat el 17 de juliol de 1835, A.M.P., lligall 925, fol 1.
Esmentat per Antoni J. Colom: "Las Escuelas de primeras letras (Palma 1800-1850)". Op. Cit. pàg. 29
1437. "Contestacion al proyecto de establecimiento de

- dos escuelas Municipales de Primeras Letras" Datat el 21 de juliol de 1835. A.M.P. lligall 925, fol 2. Citat també per A. J. Colom. Idem. pàg. 29
1438. Balcells, Albert. (Coordinador): Història dels Països Catalans de 1714 a 1975. Barcelona, Edit. EDHSA -1980. pàg. 327
1439. Circular. B.O.M. número 168 del 3 d'abril de 1834.
1440. Sureda, Bernat.: Tesi Doctoral. Op. Cit. pàg. 718. "Escoles de Primeres Lletres". A.M.P., lligall 922, exp. 7256
1441. Una cosa semblant es indica Albert Balcells a Història dels Països Catalans. Op. Cit. pàg. 327
1442. Peset, J.L., Garma, S. Pérez Garzón.: Ciencias y enseñanza en la revolución burguesa. Madrid, Edit. Siglo XXI- 1978. pàg. 11
1443. Vallejo, José Mariano.: Ideas primarias que deben darse á los niños en las escuelas acerca de los números, al mismo tiempo que se estan ejercitando en la clave analítica de la lectura. Madrid, Imp. de D. Miguel de Burgos- 1833. pàgs. XIII-XVI
1444. Comentaris comaquest es poden trobar a Bartomeu Mulet: L'Escola Normal de mestres en els seus orígens i el reformisme liberal. Palma, Servei de publicacions U.I.B.- 1987. pàgs. 37-38
1445. La Comissió Provincial es constitueix el 17 de gener de 1835. B.O.M., número 312 del 3 de març de 1835. pàg. 323
1446. B.O.M., número 294 del 2 de gener de 1835
1447. B.O.M., número 353 del 6 de juny de 1835. pàg. 235
1448. Llabres Bernal, J.: "Noticias y relaciones históricas de Mallorca". B.A.S.A.L. vol 1814-1824, Palma 1958. pàgs. 556-565. Es citat per Bernat Sureda: Tesi Doctoral. Op. Cit. pàg. 720. Vegeu també el "Propagador Balear" del 26 de febrer de 1837, pàgs. 32-35 i del 5 de març de 1837. pàgs. 9-11
1449. Idem.
1450. Idem.

1451. Idem. Bernat Sureda apunta aquestes circumstàncies de mètode d'en Vallejo, a: La formació del professorat en Mallorca. Antecedents i origen de la Escola Normal. Palma de Mallorca, Edit. I.C.E.-1984. pàg. 49
1452. Idem. En Bernat Sureda en parla a la pàg. 50 (vegeu nota 1451).
1453. Idem.
1454. Idem.
1455. Idem.
1456. Idem.
1457. Idem.
1458. A.M.P. Lligall 925, número 6.
1459. Aquesta notícia va sotir publicada al B.O.M. número 585 del 29 de novembre de 1836. pàgs 315-318
1460. A.M.A. Document que es troba transcrit a Diversos Autors: "Trabajo de investigación sobre la evolución educativa educativa: Municipio de Alaró". Curs 1974-1975. Inèdit.
1461. "Diario de Sesiones de las Cortes". 29 de maig de 1838. pàgs. 2559-2560. Citat per A. Viñao Frago: Política y educación en los orígenes de la España contemporánea. Op. Cit. pàg. 309
1462. Colom, A.J., Sureda, Bernat.: "Els orígens de l'Ensenyament Secundari a Mallorca". Actes de les III Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans. Girona, novembre de 1979. pàgs. 79-84
Colom, A. J.: "Educació i cultura a Mallorca del segle XIX. L'Institut Balear", a: L'Educació a Mallorca. Aproximació Històrica. Ciutat de Mallorca, Edit. Moll-1977. Vegeu també A.J. Colom: "Política educativa de la Sociedad Económica Mallorquina. El Instituto Balear (1836-1887)". Tesi de Llicenciatura dirigida pel Dr. Emilio Redondo, Universitat de Barcelona, Facultat de Lletres- 1971.
1463. Alomar, Gabriel.: "El viaje de George Sand a Mallorca". Un invierno en Mallorca, de George Sand. Palma de Mallorca, Edit. Tous-1932. pàgs. XIII-XIV

1464. Idem. pàg. XIV
1465. Idem. pàg. IX
1466. Arxiduc Lluís Salvador.: Mallorca. Parte General. Palma, Imp. Mossèn Alcover-1963. pàg. 99
1467. Colom, Antoni J.: "Las Escuelas de Primeras letras (Palma 1800-1850). Aproximación a los métodos de enseñanza". Op. Cit. 297
1468. Idem.
1469. Remond, René: Introducción a la Historia de nuestro tiempo. siglo XIX (1819-1914). Barcelona, Edit. Vicens Vives-1980. pàg. 28
1470. Barceló, Bartomeu.: El segle XIX a Mallorca, Ciutat de Mallorca, "Monografies", O.C.B.-1964. pàg. 26
1471. A.M.P. lligall 925, número 6
1472. Idem.
1473. A.H.M. Diputació Provincial, Actes del 30 de març de 1838.
1474. Idem. 24 d'abril de 1838.
1475. Idem. 30 d'abril de 1838.
1476. Idem. 26 de novembre de 1838.
1477. "Informe del maestro de la Escuela del Carmen, Nicolás Pons, sobre los adelantos de la escuela 12 de març de 1841. A.M.P. lligall 925, número 6.
1478. Sureda, Bernat.: Tesi Doctoral. Op. Cit
1479. Circular de la Comissió d'Instrucció Primària de les Balears sobre l'establiment d'una Escola Normal. B.O.B. número 1423 del 5 d'abril de 1842. pàg. 10 i ss.
1480. "Escuela Normal de Palma de Mallorca". Tom IV, número 45 del 31 de desembre de 1842. pàg. 504

Vegeu també la normativa legal que hi havia en aquells moments: "Orden de la Regencia provisional mandando ocupar á los alumnos que hayan concluido el curso de estudios en la escuela normal seminario de maestros de esta corte en el establecimiento de escuelas normales en las provincias". Aquesta ordre deia: He dado cuenta á la Regencia provisional del reino de hallarse próximo á su conclusion el curso de estudios de la escuela normal seminario de maestros de esta corte, y del derecho que en su consecuencia asiste á las provincias que han costeado la educacion de sus respectivos alumnos para aprovecharse de sus servicios por espacio de tres años. Penetrada con este motivo la Regencia de la necesidad de utilizar los sacrificios hechos con el obxeto de establecer en todas las provincias escuelas normales, que al paso que mejoran los sistemas de educacion primaria seguidos hasta aqui, contribuyan eficazmente á la formacion de buenos maestros; ha acordado que V.S., de acuerdo con esa Diputacion provincial, proceda desde luego á preparar los trabajos necesarios á fin de dar ocupacion á los alumnos de la expresada escuela seminario, sujetándose al efecto á las instrucciones y disposiciones siguientes. ...". De 13 de diciembre de 1840. B.O.I.P. Tom I, número 1 del 15 de març de 1841. pàgs. 49-52. Cita en concret pàgs. 49-50.

1481. "Exámenes de la Escuela Normal de instruccion primaria de Madrid". B.O.I.P. Tom I, número 3 del 31 de març de 1841. pàgs. 122-129
1482. "Lista de los alumnos que habiendo cursado en la Escuela Normal-Seminario de Maestros de instruccion primaria del reino de los dos años de estudios prevenidos por la disposicion segunda de la Real orden de 8 de abril de 1838, y por el art. 16, tít. IV del reglamento interino de dicho establecimiento, han sido examinados y declarados con aptitud para el planteo y direccion de las escuelas normales en las respectivas provincias, para las cuales han sido comisionados y que se expresan á continuacion: ...". B.O.I.P. Tom I, número 4 del 15 d'abril de 1841. pàgs. 186-187

1483. Idem.
1484. "Exámenes de la Escuela Normal de Instrucción primaria de Madrid". B.O.I.P. Tom I, número 26 del 15 de marzo de 1842. págs. 207-215. Cita en concret pág. 207
1485. Idem. pág. 209
1486. Idem. págs. 213-214
1487. Montesino, Pablo.: "Escuelas Normales.= Su objeto principal.= Su organización. Medios y modo de establecerlas.= Ventajas que deben resultar de su establecimiento". B.O.I.P. Op. Cit. págs. 82-90
1488. Quinto, Xavier.: "Bosquejo crítico del estado actual de la Instrucción pública" Op. Cit. 261-262. Es troba citat a: Soler Balada, M.: "El periodo de institucionalización de las Escuelas Normales de Instrucción Primaria en España. (1834-1868)". Rev. Documentación E.I., número 2, setembre de 1982. pág.38
1489. Barceló, Bartomeu.: El segle XIX a Mallorca. Op. Cit. pág. 24
1490. "Diario Constitucional". (B.M.S.) Número 38 del 7 d'agost de 1840. pág. 4
1491. Pomar i Fuster, Jaume.: Historia de la Instrucción pública en Mallorca. Palma, Imp. F. Soler-1904. pág. 327.
Vegeu notícia a "Diario Constitucional de Palma". Número 22 del 22 d'octubre de 1842.
1492. Cabanellas, Jaume.: Le Cicerone français a Palma de Majorque. Palma, Imp. P.J. Umbert-1845.
1493. Pomar i Fuster, J.: Historia de la Instrucción Pública en Mallorca. Op. Cit. pág. 329
1494. B.O.B. número 1469 del 5 d'abril de 1842. pág. 10
1495. Idem. págs. 10-11
1496. B.O.B. del 14 de juliol de 1842. pág. 372
1497. B.O.B. del 21 de juliol de 1842. pág. 71

1498. Idem. número 1488 del 3 de setembre de 1842. pág. 254
1499. Discurs del Cap polític de les Illes Balears Miquel Trias a la Inauguració de l'Escola Normal, "Diario Constitucional". número 24 del 24 d'octubre de 1842. pàgs. 3-4
1500. Idem.
1501. Idem.
1502. Cardenera, Mariano.: Diccionario de Educacion y métodos de enseñanza. Madrid, Imp. Campuzano-1858. Tom IV. pàgs. 101-102
1503. "Diario Constitucional de Palma". número 4 del 24 d'octubre de 1842. pág. 4
1504. "Escuela Normal de Palma de Mallorca". B.O.I.P. de 1842. Op. Cit. pág. 304
1505. "Diario Constitucional de Palma". número 81 de 2 de desembre de 1842. pàgs. 2-3
1506. "Reglamento orgánico de Escuelas Normales de Instruccion primaria". Gaceta de Madrid del 15 d'octubre de 1843.
1507. Circular del 15 d'octubre de 1843. Reproduïda a J.L. Peset, S. Garma, J.S. Pérez Garcón.: Ciencias y enseñanza en la revolució burgesa. Op. Cit. pág. 123. Es pot trobar el reglament sencer a: Coleccion legislativa de instruccion primaria. Madrid, Imp. Nacional- 1856. pàgs 60-65
1508. Idem.
1509. Idem.
1510. Puelles Benitez, M.: Educación e ideología de la España contemporánea. Op. Cit. pág. 118
1511. Delgado, Buenaventura.: "Intents reformistes del segon ensenyament a Espanya durant el segle XIX i les primeries del XX". Commemoració del 50è Aniversari de l'Institut Escola. Barcelona, Generalitat de Catalunya- 1982. pág. 86
1512. Puelles Benitez, M.: Educación e ideología de la España contemporánea. Op. Cit. pág. 118

- 1513. Heredia, A.: Política docente y filosofía oficial en la España del siglo XIX. Op. Cit. pág. 193
- 1514. "Interrogatorio para formar estadística de las Escuelas de Primera educación, con arreglo á lo prevenido en Real Orden de 12 de diciembre de 1844". B.O.B. número 1857 de 11 de gener de 1845.
- 1515. Comunicat de la Comissió provincial d'Instrucció primària de les Balears. A.M.A.
- 1516. Circular del Govern polític i de la Comissió d'Instrucció primària del 17 de desembre de 1844.
- 1517. Idem. del 29 de novembre de 1845, adreçada al Batle d'Alaró. A.M.A
- 1518. Junta de l'Ajuntament de Calvià del 20 de novembre de 1844.
- 1519. El 14 de desembre de 1851 la Junta de l'Ajuntament d'Algaida nomena interin a Joan Antoni Mulet; Llibre d'Actes. pág. 76. En el que es diu: "Se tuvo oficio de D. Sebastián Ballester, maestro de instruccion primaria de este pueblo, de 12 del actual en que dice que por atender asuntos propios, no le es posible actuar ejerciendo el magisterio de maestro,... que para que no queden los vecinos de este pueblo de la enseñanza de sus hijos resolvieron nombrar interinamente a D. Juan Antonio Mulet, maestro con titulo de Instruccion Primaria Superior ....". Es recorda també que que la Comissió d'Instrucció Primària, el 2 d'octubre de 1845, havia nomenat Joan Antoni Mulet perquè continués com alumne de l'Escola Normal i pogués reper el títol de mestre, atesa la seva edat, però l'Ajuntament s'hi va negar.
 Per altra banda en un full sense arxivar a A.M.A. es troba el següent nomenament: "Por tanto atendiendo al mérito y servicios de D. Antonio Mulet y Munar, tuvo á bien nombrarlo con fecha del 30 de diciembre de 1851, maestro substituto de Instruccion primaria. Por tanto con arreglo á lo prevenido en la disposicion 22 de la instruccion de 28 de noviembre de 1851. expedido por D. Antonio Mulet Munar, el presente titulo ...".
 Reproduit a: Educació a Algaida, Segle XIX, de Jerònia Oliver, Maria Cayelles i Catalina Martorell, Treball inèdit, presentat a l'Escola Normal de Palma 1975, Algaida 1975, R.F.N.

1520. Fulls sense arxivar de l'A.M.AI. Notícia del nomenament de mestre de l'Escola de nines d'Algaïda. Llibre d'Actes de l'Ajuntament A.M.AI. de l'11 d'Agost de 1851. pàg. 94
1521. Soler Balada, M^è Angeles.: "El periodo de institucionalización de las Escuelas Normales de Instrucción Primaria en España. (1834-1868). Op. Cit. pàgs. 39-41
1522. Delgado, Buenaventura.: "Los libros de texto como fuente para la Historia de la Educación". Rev. Interuniversitaria-Historia de la Educación, número 2 del gener-desembre de 1983. pàg. 353.
1523. Harper, G.H.: "Textbooks: an under-used source" a History of Education. Society Bulletin, número 25 de 1980, Oxford. pàgs. 34-40. Citat per Buenaventura Delgado; Idem. pàg. 353
1524. Soler Balada, M^è A.: "Textos pedagógicos aprobados para su utilización en las Escuelas Normales desde su creación hasta 1868". Rev. Interuniversitaria-Historia de la Educación, número 2 del gener-desembre de 1983. pàgs. 87-88
1525. "Reglamento de las Escuelas públicas de Instrucción primaria elemental. Exposición", C.L.I.P.-Conde de Toreno, tom II. Op. Cit. pàg. 13
1526. Idem. pàgs. 13-14
1527. Idem. pàg. 14
1528. Idem. "De la Enseñanza de la lectura, escritura y demás ramos de la instrucción primaria". Cp. VI, art. 61. pàg. 34
1529. "Comunicación de la dirección general de Estudios sobre el examen de los libros de texto para la enseñanza pública". De 12 de febrer de 1841. B.O.I.P. tom I, número 1 del 28 de febrer de 1841. pàgs. 14-15
1530. Heredia, A.: Política docente y filosofía oficial en la España del siglo XIX. Op. Cit. pàg. 166
1531. Reial Decret de 25 de setembre de 1834 on es suprimeix la Inspecció general d'Instrucció pública i es crea la Direcció General d'Estudis. I Reial Ordre de 30 de setembre de 1834.

1532. Heredia, Antonio.: Política docente y filosofía oficial en la España del siglo XIX. Op. Cit. pág. 168
1533. "Arreglo provisional". Real Ordre de 29 d'octubre de 1836 art. 47
1534. Resolució de 12 de febrer de 1841. B.O.I.P. tom I, número 1 del 28 de febrer de 1841. pág. 15
1535. "Reglamento Orgánico de las Escuelas Normales de Instrucción primaria". Real Decret de 15 d'octubre de 1843. Madrid Imp. Nacional- 1856. pàgs. 60-65. També es troba publicat a B.O.I.P. tom VI, número 65 del 31 d'octubre de 1843. pàgs. 333-343
1536. Idem. B.O.I.P. pàgs. 333-334
1537. Idem. pág. 335
1538. Idem. pág. 335
1539. Carr, Raimond.: España, 1808-1839. Op. Cit. pág. 232
1540. Vegeu Real Ordre de 25 d'abril de 1844: "Prohibiendo á los Maestros de Instrucción primaria la enseñanza de toda Ortografía que no sea la adoptada por la Real Academia Española, y recomendando de nuevo el sumo rigor en la Ortografía respecto á los aspirantes al título de maestro". C.L.I.P. Tom II. pág. 850
La cita en concret es referiex a la Real Ordre "Mandando que no se altere por los maestros de instrucción primaria la ortografía adoptada por la Real Academia española". B.O.I.P. Tom VII, número 3 del 15 de maig de 1844. pág. 312
1541. Idem.
1542. Real Ordre de 1 de desembre de 1844. "mandando adoptar como libro de texto el Prontuario de Ortografía de la Real Academia Española, y recomendando de nuevo el sumo rigor en la Ortografía respecto á los aspirantes al título de Maestro". C.L.I.P. pág. 850

1543.   Reial Decret de 17 de setembre 1845. B.O.I.P.
Tom VII, número 18 del 30 de setembre de 1845.
pàgs. 541 ss.
1544.   Cantero, Pedro Ignacio.: Catecismo catòlic
social y de costumbres segun los principios de
la Constitucion de 1837. Para uso de las
escuelas y para la comun y general instruccion
del pueblo español por... Granada, Imp. V.
Alonso-1837.
1545.   Idem.   pàg. 3
1546.   Rollin, Carlos.: Educacion de la juventud.
conducta y obligaciones ... Traducció de
Leandro de Tovar y Aveiro. Madrid, Imp. Villa
Amil- 1833.
1547.   Idem.   pàg. 14
1548.   Idem.   pàgs. 16-19
1549.   Idem.   pàg. 19
1550.   Idem.   pàg. 4
1551.   Idem.   pàg. 167
1552.   Quinto, Javier.: El libro de los niños. Madrid,
Imp. Tomas Jordan-1836. Portada i presentació:
"A los lectores". pàgs. III-VII
1553.   Idem.   pàgs. 11-12
1554.   Idem.   pàgs. 14-15
1555.   Idem.   pàg. 33
1556.   Idem.   pàg. 36
1557.   Idem.   pàg. 42
1558.   Montesino, Pablo.: Manual para los maestros de
escuelas de párvulos. Op. Cit.
    Figueroa, Laureano.: Manual completo de
enseñanza simultánea y mixta. Madrid, Imp. Yenes-
1641.
    Salacroix.: Elementos de Historia Natural.
Traducció de Bartolomé Mestre. 3 toms. Palma, Imp.
Pedro José Gelabert-1843

Vallejo, José Mariano Vallejo.: Aritmética de niños. Madrid, Imp. Garmayaza-1845.

Idem. Ideas primarias que deben darse á los niños en las escuelas acerca de los números, al mismo tiempo que se estan ejercitando en la clave analítica de la lectura. Madrid, Imp. Miguel de Burgos-1833

Fleuri, Abad de.: Catecismo Histórico ó Compendio de la Historia Sagrada y de la doctrina cristiana para instruccion de los niños. Palma, Imp Felipe Guasp- 1854.

Tornos. L.: Compendio de Historia Natural, dividido en tres ramos de Mineralogia, Botánica, y Zoologia, Madrid, Imp. Salvador Albert-1839.

"Gramatica de la Lengua arreglada al prontuario de la ortografia de la Real Academia Española". Palma, Imp. Felipe Guasp- (conec només aquesta edició de les publicades a Palma)-1856, però en consta per les referències que teno que s'utilitzassin el de Torcuato Torio Tratado de Ortografia i el de José Iturzaeta (fill) Ortografia, recomanats com útils per a la seva ensenyança per la Comissió d'exàmens de llibres el 8 d'octubre de 1841. B.O.I.P. Tom I, número 16 del 15 d'octubre de 1841. pàg. 205.

José Gómez Hermosilla: Arte de hablar en prosa y verso, Madrid. Imp. Nacional-1839.

Verdejo Paez, F.: Cartilla elemental de Historia, Geografía antigua moderna y Cronologia, ó sea introduccion de los estudios históricos. Madrid, Imp. Repullés- 1844

Jullien Marc A.: Ensayo general de educacion física, moral e intelectual, declarada útil per a l'ensenyament per R. O. de 10 d'octubre de 1845. B.O.I.P. Tom VIII, número 17 del 15 de setembre de 1845. pàg. 513

Amorós.: Manuel d'education physique et gymnastique et morale. Paris, Imp Bourgogne et Martinet- 1837

I altres que podem trobar citats a Jaime Pomar i Fuster.: Ensayo Histórico sobre el Desarrollo de la Instrucción Pública en Mallorca. Palma de Mallorca, Imp. Francisco Soler Prats-1904. pàg. 329

1559. Gómez Hermosilla, José.: Arte de hablar en prosa y en verso. Op. Cit. pàgs. 3

1560. Idem. pàg. 58

1561. Idem. pàgs. 58-60

1562. Idem. pàg. 91

1563. Idem. pàgs. 98-99
1564. Idem. pàg. 65
1565. Soler Balada, M^a. Angels.; "Textos pedagógicos en las Escuelas Normales". Rev. Historia de la Educación, número 2-gener-desembre de 1983. pàgs. 88-89
1566. Gil de Zárate, A.: De la Instrucción pública en España. Op. Cit. Tom I. pàg. 192
1567. Figuerola, L.: Manual completo de enseñanza simultánea y mixta. Op. Cit. B.O.I.P. Tom I, número 4 del 15 d'abril de 1841. pàgs. 191-192
1568. "Bases que se han de observar para vender en comision las obras pertenecientes á la Empresa de circulacion de libros elementales de Educacion.." B.O.I.P. Tom II, número 14 del 15 de setembre de 1841. pàgs. 122-124.
1569. Comunicació de la Comissió d'exàmens de llibres, del 8 d'octubre de 1841. B.O.I.P. Tom II, número 16 del 15 d'octubre de 1841. pàgs. 199-200
1570. Comunicació de la Direcció General d'estudis, 9 d'octubre de 1841. B.O.I.P. Idem. pàg. 200
1571. Comissió d'exàmen de llibres: "Lista de las obras que en concepto de la comision pueden servir de texto para la enseñanza...". B.O.I.P. Idem. pàgs. 200-205
1572. Idem.
1573. Idem. pàg. 205
1574. "Relacion de las obras que revisadas por la comision de Exàmen de libros ha aprobado la direccion general de Estudios...". 23 de maig de 1842. B.O.I.P. Tom III, número 31 de maig de 1842. pàgs. 403-406
1575. Idem.
1576. Comunicat de la Comissió d'exàmens dels llibres. 12 de juliol de 1842. B.O.I.P. Tom IV, número 34 del 15 de juliol de 1842. pàg. 32

1577. Minó, Juan.: Manual de los niños. Madrid, Compañía Tipográfica-1842. pág. VII
1578. Idem. pàgs. 1-7
1579. Idem. pàgs. 7-11
1580. Idem. pàg. 86
1581. Idem. pàgs. 91-92
1582. Comunicació de la Direcció General d'Estudis. B.O.I.P. Tom V, número 48 del 31 de gener de 1843. pàg. 72
1583. Comunicació del Consell d'Instrucció pública de 28 de desembre de 1844. B.O.I.P. Tom VII, número 1 del 15 de gener de 1845. pàg. 4
1584. Idem del 8 de gener de 1845. B.O.I.P. Idem.
1585. Idem del 3 d'abril de 1845. B.O.I.P. Tom VIII, número 7 del 15 d'abril de 1845. pàg. 201
1586. Idem del 7 d'abril de 1845. B.O.I.P. Idem.
1587. Idem. del 10 de setembre de 1845. B.O.I.P. Tom VIII, número 17 del 15 de setembre de 1845. pàg. 513
1588. B.O.I.P. Tom VIII, número 9 del 15 de maig de 1845. pàg. 288
1589. Soler Balada, M^a. A.: "El periodo de la institucionalización de las Escuelas Normales de Instrucción Primaria en España. (1834-1868)". Op. Cit. pàg. 37
1590. Heredia, A.: Política docente y filosofía oficial en la España del siglo XIX. Op. Cit. pàg. 166
1591. Real Órdre de 29 d'octubre de 1836: "Anreglo Provisional". Signat pel duc de Rivas.
1592. Comunicació de la Direcció General d'estudis sobre els exàmens dels llibres de text per a la Instrucció pública. B.O.I.P. Tom I, número 1 del 28 de febrer de 1841. pàg. 14

1593. Comunicació del Ministeri de la Governació del 7 de novembre de 1843. B.O.I.P. Tom III, número 68 del 15 de desembre de 1843. 469-470
1594. Vallejo, José Mariano Vallejo.: Ideas primarias que deben darse á los niños en las escuelas acerca de los números, al mismo tiempo que se estan ejercitando en la clave analítica de la lectura. Madrid, Imp. Miguel de Burgos-1833 VII-VIII
1595. Idem. pàgs. XIII-XIV
1596. Idem. pàgs. XVIII-XVI
1597. Idem. pàg. XXI
1598. Idem. pàg. XXI
1599. Idem.
1600. Figuerola, L.: Manual completo de enseñanza simultánea y mixta. Op. Cit.
1601. B.O.I.P. Tom I, número 4 del 15 d'abril de 1841. pàg. 191
1602. Idem. pàg. 191
1603. Idem. pàgs. 191-192
1604. Figuerola, L.: Manual completo de enseñanza simultánea y mixta. Op. Cit. Introducció. pàg. IV
1605. Figuerola, L.: Manual completo de enseñanza simultánea mútua y mixta, ó instrucciones para la fundación y dirección de las escuelas primarias elementales y superiores. Madrid, "Librería de Educacion" A. Mateis Muñoz-1842. pàg. 20
1606. Idem. pàg. 21
1607. Idem. pàg. 21
1608. Idem. pàg. 22
1609. Idem. pàg. 23

1610. Idem. pàg. 23
1611. Idem. pàgs. 29-50
1612. Idem. pàgs. 58-129
1613. Idem. pàg. 137
1614. Idem. pàg. 96
1615. Idem. pàgs. 97-102
1616. Idem. pàg. 87
1617. Avendaño, Joaquín.: Manual completo de Instrucción primaria elemental y superior, para uso de los aspirantes á maestros, y especialmente de los alumnos de las escuelas normales de provincia. .... Madrid, 1844-1845.
1618. Idem. pàgs 66-67
1619. Avendaño, J.: Manual completo de Instrucción primaria .... Madrid, Imp. Gregorio Hernando-1880. pàg. 16
1620. "Exámenes de la Escuela Normal de instrucción primaria de Madrid". B.O.I.P. Op. Cit. on hi figura el nom de Mariano Cardenera com alumne que s'examinava de física i química. pàg. 128
1621. Rendó, A. (fill).: Curso de Pedagogía ó principios de Educación Pública para uso de los alumnos de las Escuelas Normales y de los maestros. Traduida per Mariano Cardenera director de l'Escola Normal d'Hosca. Tarragona, Imp. A. puigrubí y Canals-1845.
1622. Idem. "Presentació" de Mariano Cardenera. pàgs. IX-XVII. Cita en concret pàg. IX
1623. Idem. pàg. XVI
1624. Idem. "Advertencia del Autor". pàgs. IX-XII. Cita en concret pàg. XI
1625. Rendó, A.: Idem. "Capítulo preliminar. importancia y dignidad de las funciones de maestro.- Cualidades y disposiciones que debe tener el maestro". pàgs. 1-12

1626. Idem. pàg. 20
1627. Idem. pàg. 22
1628. Idem. pàg. 143
1629. Idem. pàg. 167
1630. Idem. pàg. 210-256
1631. Figuerola, L.: "Apendice. Biblioteca de las Escuelas ó Coleccion de libros para uso de maestros y discipulos" a Manual completo de enseñanza simultánea mútua y mixta. Edició de 1842. Op. Cit. pàgs. 195-203
1632. Idem. pàgs. 195-197
1633. Idem. pàgs. 197-198
1634. Idem. pàgs. 198-200
1635. Idem. pàg. 200
1636. Idem. pàgs. 200-201
1637. Idem. pàgs. 201-202
1638. Idem. pàg. 202
1639. Idem. pàgs. 202-203
1640. Idem. pàg. 203
1641. Gil de Zárate, A.: De la Instruccion pública en España. Op. Cit. pàg. 346-347
1642. Idem. pàg. 347
1643. Idem. pàgs. 347-348
1644. Idem. Tom I. No és sinó una matització a l'intervencionisme que ell mateix defensava, on la uniformitat aconseguiria la corresponent diversitat a través de respectar la capacitat d'elecció dels llibres de text: "Con la diversidad de textos, sabe el profesor que no le basta al discipulo aprender el libro de memoria para salir airoso fuera de la escuela en que ha sido educado". pàgs. 193-194

1645. Ferrer i Gironès, Francesc : La persecució política de la llengua Catalana. Barcelona, Edicions 62- 1985. pág. 64. En treu la referència de Decretos del Rey Nuestro Señor D. Fernando VII, tom X. Madrid, Imp. Real-1826. pág. 53
1646. Decretos del Rey Nuestro Señor Dn. Fernando VII. Tom X, Madrid, Imp. Real-1826. pág. 53
Alguns comentaris sobre aquest Decret es troben a J. Ruiz Berrio Política Escolar de España en el siglo XIX (1808-1833). Madrid, C.S.I.C.-1970. Per exemple se'ns assenyala que no es va complir a tot l'Estat. pàgs. 61-62
1647. Vegeu J. Ruiz Berrio.: Idem. pág. 62
1648. "Plan Literario de estudios y arreglo general de las Universidades del Reino". Reial Decret de 1824. Es troba reproduït a Historia de la Educación de España. Textos y Documentos. Op. Cit. pàgs. 61-117. Cita en concret pág. 61
1649. Vegeu: Manuel Puellas Benitez: Educación e ideología en la España contemporánea. Op. Cit. 86-88.
1650. "Artículo de oficio". B.O.M. número 258 del 23 d'octubre de 1834. pág. 73
1651. B.O.M. número 265 del 12 de novembre de 1834. pág. 150
1652. Eco del Comercio del 7 de gener de 1835
1653. Reial Ordre de 21 d'octubre de 1834: "Instrucción para el régimen y gobierno de las escuelas de primeras letras del Reino".
1654. "Plan y Reglamento de escuelas de primeras letras del Reino". Reial decret de 16 de febrer de 1825.
1655. Monés i Pujol, Jordi.: La llengua a l'escola (1714-1939). Barcelona, Edit. Rencanova-1984. pàgs. 70-71
1656. Idem. pág. 71
1657. "Proposición que ha adoptado la Sociedad económica de Amigos del País para la formación del

DICCIONARIO MALLORQUIN-CASTELLANO. Palma, Imp. Real-Juan Guasp-1835.

1656. Sureda, Bernat i Altres.: Educació a Mallorca. (Aproximació Històrica). Palma de Mallorca, Edit. Moll-1977. pàg. 27
1659. Citat per Antoni Artigues a "La Llengua Catalana dins l' ensenyança a Eivissa, Formentera, Mallorca i Manorca". Tom I Tesi Doctoral. Inèdita. Filologia Catalana. Universitat de Barcelona-1980. pàg. 23
1660. Aribau, Bonaventura Carles.: "La Pàtria". A "El Vapor". 24 d'agost de 1833.
Alegret, Joan.: "El Guardia Nacional" (1835-1841) i la llengua catalana". Tesi de llicenciatura en Filologia Romànica. Inèdita. Faculta de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona-setembre de 1969.
Idem. "Tres textos polèmics, reivindicadors de la Llengua Catalana, publicats el 1838 a "El Guardia Nacional". In Memoriam Carles Riba (1959-1969). Esplugues de Lobregat-1973. pàgs. 15-27
1661. Proposición que ha adoptado la Sociedad económica de Amigos del País para la formación del DICCIONARIO MALLORQUIN-CASTELLANO. Op. Cit. pàg. 1
1662. Escrit signat per Jaime Pujol sobre l'esmentat Diccionari del 1 de maig de 1835, com a secretari de l'Econòmica Mallorquina.
1663. Ortografía que se propone para arreglarse a ella los que trabajan en la formación del Diccionario mallorquin-castellano. Palma, Imp. Real-J. Guasp y Pascual-1835
1664. "La Palma" del 8 de novembre de 1840. pàg. 45. Citat entre altres per Josep Massot i Muntaner: Els mallorquins i la llengua autòctona. Barcelona, Edit. Curial-1972. pàg. 33
1665. Idem.
1666. Balcells, Albert (Coordinador).: Història dels Països Catalans. De 1714 a 1975. Barcelona, EDHASA-1980. pàg. 327

1667. Jovellanos, J. M.: Memoria sobre la Educacion Pública o sea Tratado Teórico Práctico de la Enseñanza con aplicacion a las Escuelas y Colegios. Madrid. B.A.E. Tom XLVI-1924.
1668. Colom, A. J.: "Educació i Cultura al segle XIX". A Educació a Mallorca. Aproximació Històrica. Op. Cit. pàg. 45
1669. "Gobierno Superior politico de Baleares". Palma a 22 de febrer de 1837. El pòdeu trobar reproduït a L'Educació a Mallorca. Aproximació Històrica. Op. Cit. Entre pàgs. 32 i 33
Guillem de Moragues ja havia dit a 12 de novembre de 1834: "Con el provechos objeto de generalizar la inteligencia del habla castellana y el uso de este idioma nacional, está mandado en diferentes reales órdenes que así en la correspondencia oficial como en todas las escuelas se hable en castellano, y teniendo noticia de que algunos establecimientos de enseñanza de esta provincia no se cumple con la puntualidad debida tan sabia y útil determinacion, recuerdo muy especialmente á sus directores y preceptores cuiden con eficacia de la observacion de aquellas disposiciones procurando que los alumnos hablen siempre dicho idioma, pues de lo contrario procederé á la adopcion de medidas capaces de remediar el abuso que observe". B.O.M. número 265. pàg. 150
1670. Barceló, Bartomeu.: El segle XIX a Mallorca. Ciutat de Mallorca, Obra Cultural Balear-1964. pàg. 26
1671. Melià, Josep.: Informe sobre la lengua catalana. Madrid, Edit. Magisterio Español-1970. pàg. 226
1672. Melià, Josep.: La Renaixença a Mallorca. Palmade Mallorca, Edit. Daedalus-1966. pàg. 32
1673. Idem.
1674. Idem. pàg. 33. Vegeu també: M. Jaume Cabanellas.: Le Cicerone français a Palma de

Majorque par ... Palma, Imprimerie de F.J. Umbert-1845.

1675. Artigues, Antoni.: "Preambul" a Bartomeu Mulet Trobat: L'Escola Normal de Mestres en els seus orígens i el reformisme liberal. Palma, Edit. servei de Publicacions de la Universitat de les Illes Balears-1987. pàgs. 10-11
1676. Idem. pàg. 11
1677. Vegeu al terme aculturació en el Diccionari de les Ciències de la Societat als Països Catalans (segles XVIII-XX). Barcelona Edicions 62-1972. pàgs. 28-29
1678. Idem. "Als Països Catalans, per la seva situació històrica, s'ha estudiat la qüestió des de diversos angles (per exemple, estudi de la repressió directa a nivell educatiu, amb imposició d'altres continguts...". pàg. 28
1679. Jovellanos, G.M.: Tratado Teórico-Práctico de la Enseñanza Op. Cit. pàg. 245
1680. Vegeu: Antoni Artigues: "Preambul". Op. Cit. pàg. 10
1681. Ferrer i Gironès: La persecució política de la llengua Catalana. Op. Cit. pàgs. 66-67
Vegeu també Josep Melià: Informe sobre la llengua catalana. Op. Cit. pàg. 283-285
1682. "Gobierno Superior Político de las Baleares". 22 de febrer de 1837. Op. Cit.
1683. Artigues, Antoni.: "Preambul". Op. Cit. pàg. 10
1684. Aquest document es troba reproduït a més de a les publicacions anteriorment esmentades a Jordi Morés i Fajol-Busquets: La llengua a l'escola. (1714-1939). Op. Cit. pàgs. 245-246
1685. Idem.
1686. Ferrer i Gironès, F.: La persecució política de la llengua Catalana. Op. Cit. pàg. 67

1687. "Constitucion de la Monarquia española". De 18 de juliol de 1837. Gaceta de Madrid del 20 de juny de 1837. es troba reproduïda a Leyes políticas españolas fundamentales (1808-1936). recopilades per Enrique Tierno Galvan. Madrid, Edit. Tecnos-1975. pàgs. 82-91
1688. C.D.R.I.P. Madrid, Imp. Tello-1891. En fa alguns comentaris sobre aquesta llei, en F. Ferrer i Gironès a: La Persecució Política de la Llengua Catalana. Op. Cit. pàg. 68
1689. Idem.
1690. "Reglamento de las escuelas públicas de instruccion primaria elemental". Del 26 de novembre de 1838. C.D.I.P. Op. Cit. pàg. 21
1691. Idem. pàg. 32
1692. Idem. pàg. 33
1693. "Constitucion de la Monarquia Española". De 23 de maig de 1845. Es troba reproduïda a Leyes políticas españolas fundamentales. (1808-1978). Recopilació d'Enrique Tierno Galvan. Op. Cit. pàgs. 71-77. Va sortir publicada a la Gaceta de Madrid de 25 de maig de 1845.
1694. Pi de Cabanyes, Oriol.: Apunts d'Història de la Renaixença. Sant Boi de Llobregat-Barcelona, Edicions del Mall-1984. pàg. 52
1695. Idem. pàgs. 53-54
1696. Idem. pàg. 54
1697. Idem. pàgs. 57-58
1698. Idem. pàg. 58
1699. Baicells, Albert.: Història dels Països Catalans. De 1714 a 1975. Op. Cit. pàgs. 251-252
1700. Soldevila, Ferran.: Barcelona sense Universitat i la Restauració de la Universitat de Barcelona. (1814-1837). Barcelona, Tip.

Emporim-1938.

Vegeu també: Albert Pujol: "Discurso que en la inauguración de los Estudios generales pronunció ...". Barcelona, Imp. Antonio Bergnes-1836. (B.C. 37-B-C 1/11).

- 1700 bis. "Nuevos Estatutos de la Academia de Buenas Letras de Barcelona". Barcelona, Imp. de Brusí-1836. A.H.M. (F-L(-7)). Riquer i Morera, Martí de.: Breve Historia de la Real Academia de Buenas Letras. Barcelona, Gráficas Marina-1954
1701. Balari i Juvany, Josep.: Historia de la Real Academia de Ciencias y Artes. Barcelona, Edit. L'Avenc-1895.
- 1701 bis. Riquer, Martí.: Breve historia de la Real Academia de Buenas Letras. Op. Cit.
1702. Sessió ordinària de la Real Academia de Bones Lletres" Reproduïda a Miret i Sans, Joaquim.: "Dos siglos de vida de la Real Academia de Buenas Letras". Boletín de la Academia de Buenas Letras (1917-1920). Barcelona, Imp. Casa Provincial de Caridad-1921. pàg. 249
1703. "Nuevos Estatutos de la Academia de Buenas Letras de Barcelona". Op. Cit.
1704. Sessió ordinària de 10 de juny de 1836. Idem. En la que Llobet "lee una Memoria acerca el modo de estudiar la historia, aplicado á la de Cataluña". pàg. 251
1705. Sessió ordinària de 21 de juny de 1836. Idem. pàg. 251
1706. Idem.
1707. Sessió extraordinària de 12 de juliol de 1836. Idem. pàg. 252
1708. Idem.
1709. Sessió ordinària de 21 de novembre de 1837. Idem. pàg. 253

1710. Riquer, Martí de.: "Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona". a Gran Enciclopèdia Catalana. Vol I, Barcelona, Enciclopèdia Catalana-1970. pàg. 66
1711. Penalta, Mariano. (M.P.): Ensayo de un Diccionario aragonés-castellano. Saragossa, Imp. Real-1836. Una segona edició es va publicar a Palma, Imp. Pedro José Gelabert-1853. Avui es troba reeditada a Paracuellos del Jarama, Edit. El Museo Universal-1984. "A Don Barulio Foz..." carta signada per M.P. a Saragossa 8 de març de 1835. pàg. III
1712. Idem. "Prólogo". pàg. V
1713. Del Palazio Gomez, Francisco: "Informe leído en la Asociación i aficionados al arte de escribir establecida en la ciudad de Leon ....". B.G.I.P. Tom III, número 24 del 15 de febrer de 1842. pàgs. 114-116
1714. Idem. pàgs. 114-115
1715. Reial Ordre de 25 d'abril de 1844. C.L.I.P. Op. Cit. pàgs. 182-183
1716. Reial Ordre de 1 de desembre de 1844. C.L.I.P. Op. Cit. pàgs 183-184
1717. Marichal, Carlos.: La revolución liberal y los primeros partidos políticos en España, 1834-1844. Madrid, Edit. Catedra-1980. pàgs. 270-271
1718. Sureda, Bernat.: La formación del profesorado en Mallorca. Antecedentes y origen de la Escuela Normal. Palma de Mallorca, Edit. I.C.E.-1984. pàg. 54
1719. "Expsición" de Sa Majestat presentada a les Corts per José M^o. Moscoso de Altamira. C.D.C.E.P. legislatura 1834-1835. Madrid, Imp. J.A. Garcia-1867.
L'esmentada cita es pot trobar a J. Sama: Montsinos y sus doctrinas pedagógicas. Barcelona, Libreria Bastinos-1888. pàgs. 33-34
1720. B.G.B. número 649 del 27 d'abril de 1837.

1721. Idem.
1722. A.M.P. Lligall 925. número 6
1723. Reial Ordre de 6 de setembre de 1834. Gaceta de Madrid del 8 de setembre de 1834. La podem trobar citada a M^a. Angeles Soler Balada: "El periodo de institucionalización de las Escuelas Normales de Instrucción Primaria en España (1834-1868)". Op. Cit. pág. 34
1724. Antón Matas, Isabel.: "La primera escuela Normal de maestros del Estado Español" a Evolución histórica de la educación en los tiempos modernos. pág. 12. Citat per Idem. pág. 35
1725. Llei d'Instrucció Primària de 21 de juliol de 1838. B.O.I.P. Tom I, Op. Cit.
C.L.I.P. Op. Cit. articles citats pág. 23
Comentari semblant es troba a Mª Angeles Soler Balada: "El periodo de institucionalización de las Escuelas Normales de Instrucción primaria en España". Op. Cit. 36
També es refereix a la present llei Alejandro Avila Fernández: Escuela Normal de Maestros. Sevilla. Segunda mitad del siglo XIX. Sevilla, Edicions Alfar-1986. pàgs. 21-24
1726. Llei que autoritzava al Govern per a "plantear provisionalmente el plan de instruccion primaria". de 21 de juliol de 1838. C.L.I.P., Madrid-1856. pàgs. 3-11. reproduït a Historia de la Educación en España. Tom II Op. Cit. pág. 147
1727. Idem.
1728. "Reglamento orgánico para las Escuelas Normales de Instrucción primaria" decret de 15 d'octubre de 1843. Madrid, Imp. Nacional-1856. pàgs. 60-65
1729. Preambul al "Reglamento orgánico para la Escuelas Normales de Instrucción primaria". Idem. B.O.I.P. Tom VI, número 65 del 31 d'octubre de 1843. pàgs. 325-333. Cita en concret pág. 326

1730. Idem. pàg. 328
1731. Idem. pàg. 327-328
1732. Idem. pàg. 328
1733. Idem. pàg. 326
1734. Idem. pàg. 326
1735. Idem. pàg. 328
1736. Idem. pàg. 329
1737. Idem. pàg. 329
1738. Idem. pàgs. 330-331
1739. Idem. pàgs. 331-332
1740. Idem. pàg. 332
1741. Idem. pàg. 332
1742. Idem. pàgs. 332-333
1743. Idem. pàg. 333
1744. "Reglamento Orgánico de las escuelas normales de Instrucción Primaria". Idem. pàgs. 333-343. Cita en concret pàgs. 333-334
1745. Idem. pàg. 334.
1746. Idem. pàg. 335
1747. Idem. pàg. 338
1748. Ordre de la Regència provisional de 31 d'agost de 1843. B.O.I.P. Tom VI, número 83 del 30 de setembre de 1843. pàgs. 234-235
1749. Idem. pàg. 235
1750. Quinto, Javier de.: "Bosquejo crítico del estado actual de la instrucción pública en España". (Continuació). B.O.I.P. Tom VII, número 1 del 15 d'de 1844. pàgs. 256-272. Cita en concret pàgs. 260-261

1751. Idem. pàgs. 261-262
1752. Idem. pàg. 262
1753. Soler Balada, Mª A.: "El periodo de institucionalización de las Escuelas Normales de Instrucción Primaria en España (1834-1868). Op. Cit. pàg. 41
1754. Circular de 21 de novembre de 1845. B.O.I.P. Tom VIII, número 23 del 15 de desembre de 1845. pàgs. 796-800. Cita en concret pàg. 797
1755. Soler Balada, Mª A.: "El periodo de institucionalización de las Escuelas Normales ...". Op. Cit. pàg. 42
1756. Montesino, Pablo.: "Escuelas normales.= Su organizacion.= Medios y modo de establecerias.= Ventajas que deben resultar de su establecimiento". B.O.I.P. Tom I, número 1 del 15 de març de 1841. pàgs. 82-90. Cita en concret pàgs. 83-84
1757. Idem. pàg. 84
1758. Idem. pàg. 84
1759. Idem. pàgs. 86-87
1760. Idem. pàg. 87
1761. Idem. pàg. 87
1762. "Exámenes de la Escuela Normal de instrucción primaria de Madrid". B.O.I.P. Tom I, número 3 del 31 de març de 1841. pàgs. 122-129.
1763. Idem. pàg. 124
1764. Idem. pàg. 125
1765. Idem. pàg. 125
1766. Idem. pàgs. 127-128
1767. "Lista de los alumnos que habiendo cursado en la Escuela Normal-Seminario de Maestros de

- instrucción primaria...". B.O.I.P. Tom I, número 4 del 15 de abril de 1841. págs. 166-187
1768. "Celo de las Diputaciones y Autoridades políticas superiores de provincia...". B.O.I.P. Tom II, número 13 del 31 d'agost de 1841. págs. 78-81. Cita en concret pàg. 79
1769. Idem. pàg. 79
1770. "Exámenes de la Escuela Normal de instrucción primaria de Madrid". B.O.I.P. Tom III, número 26 del 15 de març de 1842. págs. 207-215. Cita en concret pàg. 207
1771. Idem. pàg. 209
1772. Idem. págs. 213-214
1773. "Academia Literaria de Profesores de Primera Educación". B.O.I.P. Tom III, número 27 del 31 de març de 1842. págs. 252-253
1774. "Reglamento de exámenes para maestros de escuela elemental y de escuela superior de instrucción primaria" (Continuació). B.O.I.P. Tom III, número 28 del 15 d'abril de 1842. págs. 267-277. Cita en concret pàg. 268
1775. Idem. págs. 269-270
1776. "Alocución del Sr. D. José Marugán, gefe político de Salamanca, con motivo de la inauguración de la Escuela normal el día 10 de Octubre de 1842". B.O.I.P. Tom IV, número 41 del 31 d'octubre de 1842. págs. 323-325. Cita en concret pàg. 325
1777. "Discurso de D. Cázano Ralero, alumno de la escuela normal de Madrid y director de la de Salamanca". Idem. págs. 325-328. Cita en concret pàg. 327
1778. "Escuela normal de Palma de Mallorca". B.O.I.P. Tom IV, número 45 del 31 de Desembre de 1842. pàg. 501
1779. Idem. págs. 501-504

1780. J.M.C. : "Del profesorado ó magisterio público. Su necesidad y utilidad social". B.O.I.P. Tom VIII, número 6 del 31 de març de 1845. págs. 163-170
1781. Idem. pág. 164
1782. Idem. pág. 166
1783. Idem. pág. 167
1784. Idem. págs. 169-170
1785. Idem. (Continuació). "Su reseña histórica.- Su situación actual.- Derechos a que puede aspirar.- Pruebas a que someterse para obtenerlos. B.O.I.P. Tom VIII, número 7 del 15 d'abril de 1845. págs. 214-221
1786. Idem. pág. 219
1787. Idem. pág. 219-220
1788. B.O.I.P. Tom VIII, número 17 del 15 de setembre de 1845. págs. 529-536
1789. Gil de Zárate, A. : De la Instrucción Pública en España. Op. Cit. pág. 272
1790. Noguera Arrom, Joana. : La Escuela Normal de Tarragona. Barcelona, Edicions de la Universitat de Barcelona. 1984. pág. 59-60
1791. Idem. pág. 56
1792. Guibert Navaz, Mª Esther. : Historia de la Escuela Normal de Navarra. (1831-1931). Pamplona, Institución Príncipe de Viana. 1983. pág. 59
1793. Idem. pág. 31
1794. Idem. pág. 27
1795. Gil de Zárate, A. : De la Instrucción Pública en España. Op.Cit. pág. 259-260, 265 : 260
1796. Idem. págs. 259 : 266

1797. Idem. pàgs. 259 i ss.
1798. Àvila Fernández, Alejandro.: *Escuela Normal de Maestros, Sevilla...* Op. Cit. pàgs. 107-108
1799. García Yagüe, Juan.: "Problemática histórico-legislativa de las Escuelas de Magisterio en España". *Rev. Española de Pedagogía*, Tom XIII, número 48, 1955. pàgs. 15-27
1800. Idem.
1801. Pla d'Estudis de l'Escola Normal Central de Madrid de 1837. Citat per Me A. Soler Balada: "El periodo de institucionalización de las Escuelas Normales de Instrucción Primaria en España (1834-1868)", Op. Cit. pàgs. 36-37
1802. Reial Decret de 31 d'agost de 1834 on es menava establir una Comissió que ocupi formar el pla d'instrucció primària i on s'encarregava com cosa preferent establir una Escola Normal a Madrid.
1803. Reial Decret de 31 d'agost de 1834. Op.Cit.
1804. García Yagüe, J.: "Problemática histórico-legislativa de las Escuelas de Magisterio". Op. Cit.
1805. Montesino, Pablo.: "Escuelas Normales. Su objeto principal, su organización. Modo y medios de establecerlas. Ventajas que deben resultar de su establecimiento". . B.O.I.P. Op. Cit.
1806. Lopez Baeza, J.: "Historia de las Escuelas Normales. Organización y estudios". Tesi de llicenciatura, inédita, Dirigida pel Dr. Joaquín Carreras Artau, Facultat de Filosofia i Lletres (secció Pedagogia), Universitat de Barcelona, maig de 1863. pàgs. 36-37
1807. Puellas Benitez, M.: *Educación e ideología en España contemporánea*. Op. Cit. pàgs. 118-119
1808. Delgado, Buenaventura.: "Intentos reformistas del segon ensenyament a Espanya

durant el segle XIX i les primeries del XX". Op.
Cit. pàg. 66

1809. "Reglamento interior para el régimen y gobierno de la Escuela Normal Seminario de Maestros de Instrucción Primaria". Palma, Imp. Guasp, 4 d'agost de 1845.
1810. Idem.
1811. Idem.
1812. Idem.
1813. Donat el caire oficial d'aquest esdeveniment, el "Diario Constitucional", número 72 del 11 de desembre de 1844, a partir de la pàgina 2 ens ofereix una extensa informació, i reproduïx íntegrament el discurs del cap polític Joaquín Maximiliano Gibert.
1814. També es varen explicar els diversos actes que aquesta data es dugueren a terme: "Exámenes generales de la Escuela Normal Seminario de Instrucción Primaria de las Baleares, y distribución de premios á los alumnos que más se distinguieron en ellos, 4 d'octubre de 1844, Palma, Imp. Guasp-1844.
La Estrella Balear també comenta favorablement aquests esdeveniments a: "Instrucción Pública", número 1 del 3 de novembre de 1844.
1815. Idem.
1816. "Comision Provincial de Instrucción Primaria". Diario Constitucional. Número 47 del 16 d'agost de 1845. pàg. 1. Notícia que es confirma al Diario Constitucional. Número 77 del 17 de setembre de 1845. pàg. 4
1817. Diario Constitucional. Número 47. Idem.
1818. Comunicat del Ministeri de Governació, negociat número 14, signat pel Ministre Fidal i adreçat al cap polític de les Balears. Madrid, 29 de maig de 1844.

1819. Llabrés Bernal, J.: "Noticias y relaciones históricas de Mallorca". B.A.S.A.L. Volum. 1814-1824, Palma de Mallorca-1958. pàgs. 114
1820. Disposicions relatives a les juntes d'Instrucció Pública, Ministeri de Governació de la Península, Reglament de les Comissions d'Instrucció primària a C.L.I.P. om II, Imp. Fontanet, Madrid-1878. pàgs. 1113
1821. Cortés, Donoso.: citat per Manuel Puelles: Educación e Ideología en la España contemporánea. Op. Cit. pàg. 116
1822. Heredia, Antonio.: Política docente y filosofía oficial en la España del siglo XIX. Op. Cit. pàg. 193
1823. "Interrogatorio para formar una estadística de las escuelas de primera educación, con arreglo á lo prevenido en Real Orden de 12 de diciembre de 1844" B.O.B. número 1857 de 11 de gener de 1845
1824. Castro, Concepción.: La Revolución liberal y municipios del Estado Español. Op. Cit. pàg. 160
1825. Idem. pàgs. 167-174

III. EL TRIOMF DE LES TESIS MODERADES EN LA CONSTRUCCIÓ
DEL SISTEMA. (1845-1857).

III. EL TRIOMF DE LES TESIS MODERADES EN LA CONSTRUCCIÓ DEL SISTEMA EDUCATIU. (1845-1857).

Aquest període significarà la consolidació del poder polític dels moderats. Constitucionalment parlant, es pot afirmar que la Constitució de 1845, fruit d'un pacte dels moderats amb la Corona, veu en la consolidació d'una forma de fer política, en la que els moderats no s'atreveixen a buidotejar els plantejaments liberals d'una forma radical i han d'assumir part de l'estructura de línia elaborades per ells.

El que necessàriament havia d'interdir en l'elaboració de l'le Pidal (i de Zarate, del desembre de 1845), promulgat pel Ministre Pidal, després passar pel Consell de Madrid i que fixava les condicions de la política educativa dels anys futurs, "el denominat" "decret de l'ensenyament primari" que ja havia estat preparat segons el Pla de 1838, però que de sobt també ve quedat anul·lat, com al present.

El Pla Pidal, entre altres coses, reduïa de la quantitat de l'ensenyament, les primeres per l'ensenyament secundari i l'ensenyament. Les seues amb l'interès dels de la burgesia, i el de la part de la població d'interès en la formació i el poder. El Pla de l'ensenyament primari, que pot ser objecte de la crítica.

seguir els seus estudis universitaris a les Universitats que el Pla determinava.

En aquest capítol s'intenta estudiar els diversos elements que configuraren aquesta situació en el sistema educatiu, des dels plantejaments socials en la lluita pel control de l'educació, els plantejaments educatius a la premsa periòdica, la importància dels plantejaments educatius en alguns literats significatius; des dels plantejaments dels pedagogs més significatius a l'època, el socialisme utòpic; fins a aclarir quins foren els elements que configuraren el sistema escolar, tant des del punt de vista institucional com de la seva realitat.

Per a Jordi Noya el Pla Fidal del 1844 és:

... en realitat, el pròleg de la política escolar centralitzadora, del primer per l'ordre liberal. Les idees bàsiques del pla s'executaren amb gran influència, no fetu fora d'ordre el qual, la política en el trienni no forma part del regim liberal. La política centralitzadora s'organitzava des d'el 1844 amb l'actiu característic de l'administració de l'Estat espanyol modern. La responsabilitat de l'educació va pla s'establí el 1848 i s'executà pel 1849 que formà part del sistema de centralització seguint el model parís, tal com en la història, s'observa al llibre de...

Aquest és el punt de partida de la política d'centralització, significar la importància de la política d'investiment educatiu enfront a la construcció de la realitat

educatiu centralista i uniformitzat a partir de 1845.

És més de que era evident que el pensament educatiu dels buròcrates moderats obedia a uns interessos ben concrets, segons també nos indica el mateix Jordi Nadal quan afirma:

"Aquesta reforma, intentava de recollir, en certa manera, els anhels i les necessitats de les noves classes mercantils i industrials. Cal no oblidar que per aquells anys s'entenia institucionalitzant el sistema social i econòmic de la propietat privada. Els burgesos de l'Estat espanyol, seguint el model de la reforma napoleònica francesa, intuïen que el nou sistema d'ensenyament adaptat al seu terreny, més obert als coneixements aportats per les ciències experimentals, però sense perdre el seu verticil humanista, facilitaria la seva escalada social. El títol universitari, el com a mínim el títol de parellle, podria esdevenir una mena d'equivalent del títol nobiliari. Enviar els fills a l'Institut comportava o donar un cert tipus de paga com a palanca perquè els nens poguessin ingressar al després l'ensenyament de la universitat". (2)

Per això és significativa a que no deixem de tenir un e quíticament interessant per a la nostra investigació que el títol de parellle de 1845, en el que es va desenvolupar el legislació d'ensenyament de la després de l'1845.

Un altre aspecte essencial d'aquesta reforma educativa és de la política exterior. És el moment de la renovació de les relacions angleso-espanyoles. No ha estat a partir de la restauració de 1813, sinó, especialment, del Concordat de 1844. Després d'una sèrie

Concordat regulava la confessionalitat de l'escola, tant pública com privada, a partir de definir-se com estat catòlic.

Però com heu dit, no ens interessa tan sols aquesta vessant dels plantejaments educatius d'aquesta època, també ens hem de fixar en tota una sèrie d'aspectes que toquen de prop l'educació que ens pertoca assenyalar i que no són de política educativa, com per exemple la transmissió del pensament educatiu mitjançant la premsa periòdica, tant la de caire oficial com l'alternativa, per poder arribar a comprendre en la màxima mesura possible quin era realment el pensament educatiu que circulava en aquell temps, fins hi ha el cas de les diverses legislacions que es pogueren dur a terme des de l'oficialitat.

Però com en aquest capítol es pot apreciar en aquesta seqüència que en el II, ens hem de dedicar a veure com desenvolupa el present i procurant amb això una modalitat de comparatives per poder adonar-nos de l'evolució que hi ha en aquest món educatiu.

3.1. Els plantejaments educatius a nivell social.

Del que es tracta en aquest conjunt d'aportats es aciaran els aspectes que resultaren més significatius per impulsar la política educativa dels liberals en el poder, la lluita pel control de l'educació a nivell ideològic, l'intent de reproducció ideològica mitjançant la premsa periòdica i el reflex de les mentalitats educatives en aquesta i l'aportació de literats significatius als plantejaments educatius del moment.

És evident que la consolidació en el poder del liberalisme, no era sinó un reflex del que passava a la societat i això s'havia de notar d'alguna manera en la mentalitat dels qui legislaren sobre educació i dels qui pretencien que el seu pensament transcorria a la societat.

Evenció que podem considerar, bàsicament, com una successió de projectes fins arribar a la Llei Moyano de 1857, i que preténien, com a mínim, esquematitzar el quadre del sistema escolar, per a, llavors, concretar-lo i, després, establir els sistemes de control i supervisar per a assegurar un projecte educatiu funcional, segons el model de la societat, amb tota la participació de la classe treballadora i, com a mínim, la burgesia i, al final, amb tota la

econòmicament i políticament.

És aduaven paulatinament els mecanismes de control ideològic i cultural, i es planejava una formació perquè les capes més poderoses de la societat es reproduissin a través de la jerarquització del sistema escolar. L'Educació primària havia d'ésser la popular i general, la secundària havia d'ésser l'escaló entroncador per accedir al més alt i elitista que seria la Universitat.

3.1.1. La lluita pel control de l'Educació a nivell ideològic. Triomf de les tesis del Moderats.

A partir de 1945, després de l'aprovació del Pla Pidal-Gil de Zárate s'obri una nova etapa al capítol de reformes educatives. Etapa caracteritzada perquè fins a la Llei Moyano no hi ha una llei que plasmi una normativa legal global que suposi una modificació. Simplement es comença a aplicar el Pla Pidal-Gil de Zárate amb rectificacions puntuals a rel de les dificultats sorgides de la pròpia dinàmica de la seva aplicació.

Per a Federico Sanz Diaz un del principis que es consolida mentre avança la reforma moderada, és el centralisme organitzatiu des del Ministeri de Governació (10), resultat d'un decret legislatiu que el Pla assenyalava en el seu article 151:

"La direcció y gobierno de la Instrucción Pública en todos los ramos corresponde al rey por el Ministerio de Gobernación de la provincia".(4)

Però l'organització centralista no venia regulada només per aquest punt, que era determinant, sinó per la responsabilitat que es donava al Consell d'Instrucció pública:

"Artículo 152. Habrá un Consejo de Instrucción Pública, cuyos vocales serán nombrados por el rey de entre las personas más distinguidas en las ciencias, científicas y literarias.

Artículo 133. El cargo de consejero de la Instrucción Pública es honorífico, gratuito y compatible con cualquier otro destino, excepto el de catedrático en activo servicio.

El Consejo podrá en casos especiales oír á las Facultades o simplemente á los profesores". (5)

Aquest consell només seria consultiu i, com s'ha vist, no professionalitzat.

Malgrat en la seva funció quedès contemplada la possibilitat, segons l'article 134, de:

"El Consejo de Instrucción Pública dará su dictamen cuando sea consultado por el Gobierno:

1º Sobre la creación, conservación y supresión de establecimientos de Instrucción Pública.

2º Sobre los métodos de enseñanza y libros de texto.

3º Sobre los reglamentos de toda clase de escuelas.

4º Sobre la provisión de cátedras.

5º Sobre la antigüedad y clasificación de los profesores.

6º Sobre remoción de catedráticos propietarios.

7º Sobre las cuestiones que se susciten relativas al gobierno interior de los establecimientos y penas académicas.

8º Sobre los demás asuntos relativos á la enseñanza en que el Gobierno tenga conveniente oírle". (6)

Una una línia que volia facilitar el control de l'ensenyança des de dalt.

Pero, la reforma, malgrat Antonio Berceio la qualificués de radical, és perfectament coherent amb l'espirit de moderació que presidia el Govern del General Narváez.

Les circumstàncies favorables a la reforma varen servir com a fonament ideològic per plantejar l'estructuració intervencionista de l'Estat des de el punt de vista uniformista i doctrinaria, a on els punts de moderació foren determinats pel seu paulatí remodelament. (7)

El que es plantejava era el control suprem des del Govern central, des d'una administració forta, perquè teòricament, com ja hem dit segons Gil de Zárate, l'Educació era qüestió de poder, i la millor manera d'aconseguir-lo era centralitzar tot allò referent a la seva administració en el Govern.

Fins llavors el que havia fallat era que realment l'administració no era tan forta com les exigències que imposaven per poder controlar totes les variables que es feia imprescindible controlar.

Per dur a terme una funció de control dels centres públics, es planteja l'organització de la inspecció, tal com es diu a l'article 136:

"Para la visita de los establecimientos de enseñanza, así públicos como privados, se creará el número suficiente de inspecciones con las dotaciones que señale el reglamento". (8)

El representant del Govern central seria el cap polític de cada província que, segons l'article 137, tendrien el dret d'inspeccionar tots els centres.

d'Instrucció pública de les respectives províncies, que avisarien el Govern central o els rectors i directors, quan observassin qualsevol irregularitat. (9)

Una altra mesura clarament centralista i centralitzadora és la que queda exposada a l'article 151, referent a l'administració econòmica:

"Habrá en Madrid una junta, continuará llamándose de Centralización de los fondos propios de Instrucción Pública, y cuyo principal cargo será:

1.ª Administrar y distribuir los fondos que correspondan á los establecimientos de enseñanza incluidos en la ley de presupuestos, en el artículo relativo á Instrucción pública.

2.ª Examinar y aprobar las cuentas de los establecimientos que se mantengan con fondos provinciales.

3.ª Vigilar sobre la inversión de todas las rentas destinadas á establecimientos que no se sustenten con fondos provinciales ó del Estado".
(10)

Aquest pla és la concreció d'una fórmula reguladora de les funcions que hauran d'esser competència de l'Estat per damunt l'Església, i dellegítimes, segons els plantejaments de Gil de Zárate, el contrari de l'educació de part d'aquesta.

Però la fórmula reguladora resultava molt col·locada, ja que el liberalisme doctrinari considerava la religió catòlica com a pròpia de la "nació Espanyola", segons està la Constitució de 1812 en el seu article 11. Això feia que l'Estat espanyol seguís essent

confessional, i la qüestió de poder de l'ensenyança es no sistia també degut a aquest motiu limitador del procés de secularització que volia significar l'intervencionisme estatal a l'ensenyament.

En aquest sentit ens podem fixar en les afirmacions que ens fa Antonio Heredia, qui pensa que ben bé podria no haver estat així.

"...pues con una organización docente que concibe la enseñanza como un servicio público, la definición de la escuela depende del titular del poder. Por lo tanto, con un sistema semejante lo mismo puede imponerse la escuela confesional (o ideológica) que la escuela laica. Pero el caso es que el liberalismo doctrinario, a pesar de su voluntad secularizadora, se obligó a garantizar la pureza de la fe católica y la enseñanza religiosa no sólo en las escuelas públicas, sino en las privadas; no sólo en la esfera académica, sino social y política". (11)

El ministre, Pedro José Pidal, ja es comprometia en l'"Exposición" que va fer a sa Majestat la Reina, quan afirmava que:

"El primero, si se entiende á lo que digo" una educación perfecta, es el de la moral, de los deberes del hombre y de la religión católica, pues sin la religión, sin que se labren sobre su cimiento las sanas doctrinas en el corazón del hombre, perdidos serán cuantos esfuerzos se hagan para cultivar su entendimiento". (12)

També fonamentava la seva concepció educativa en aquest "se atenderá con especialidad á la educación moral, religiosa y literaria". (13)

Éra una forma de presentar el que s'entonia per educació integral, des del pensament oficial.

Per a Gil de Zárate, la centralització era el mitjà més correcte per aconseguir reformar l'ensenyança. Però aquesta centralització s'hauria d'aplicar amb la màxima eficàcia i no només dependre d'una bona administració sinó de les directrius assenyades que marcàs el govern. (14)

La centralització emanada del Pla de 1845 preténia segons el mateix Gil de Zárate:

"...arrancando los establecimientos de enseñanza á ese aislamiento que los dejaba en un estado de completo abandono y de inmovilidad, los unia todos á un sistema común, establecía entre ellos lazos de confraternidad, los hacía miembros de un mismo cuerpo y daba impulso á esa acción que, comunicándose del centro á las partes y de las partes al centro, conserva un movimiento constante y provechoso en toda la máquina, cuyas ruedas no se entorpecen ya, consiguiéndose un conjunto siempre dispuesto á recibir toda clase de mejoras". (15)

Éra una mostra més de la necessitat urgent que tenien els moderats d'implantar uns reformes de la Instrucció pública, per així aconseguir el control d'un element que facilitaria la reproducció ideològica.

Per altra banda es considerava que la Instrucció primària, mitjançant les esportacions de les escoles Normals, havia experimentat importants avanços. Són i

tot encara mancava una reforma de conjunt que pogués servir per organitzar la Instrucció pública, que es veia recolzada per un pla general ampli i uniforme.

Ja hem vist el caire pessimista amb que Balmes vivia la centralització que plantejava el Pla d'Estudis de 1845, de burocratització, de dependència excessiva dels centres y dels docents del poder central, malgrat el seu propi convenciment de reconèixer la necessitat d'una certa centralització en favor d'un control i seguiment de les institucions.

Amb una paraula, criticava el monopoli de l'Estat sobre l'ensenyança, a més de criticar els privilegis de la Universitat de Madrid, que afavoriria una guerra entre ella i la resta. I pensava que:

"Abandonado el tiempo, si el nuevo sistema puede continuar, la fuerza absorbente de la capital irá estenuando las de las provincias, siendo probable que acabará por llegar que desaparezcan varias de las conservadas en el último arreglo. Cuando la universidad de Madrid llegue a ejercer una influencia efectiva, habiendo restado de la de las provincias o simples dependencias puras, cuando no haya ya muchas universidades, sino una sola, cuando se haya formado ya el espíritu universitario, entonces se de tener que existir la comunidad de intereses, de que nos habla el señor ministro. No para establecer la confraternidad entre los profesores, como se lisonjea el autor de prebendas, sino para hacer la guerra á los establecimientos privados, y, sobretodo á los seminarios conciliares, para

monopolitzar la ensenyança, però resistir al
 governo si no es projecta reformes que es crongen
 al monopolio". (14)

Jaume Balma, en realitat, tenia por que l'Estat
 tingués un control sobre les institucions educatives de
 l'Església, fins al punt que aquesta institució
 significés la pèrdua definitiva de la funció educativa
 que se li assignava, i també que perdés el seu monopoli
 sobre l'escola privada. (15)

La crítica a la centralització, tal com es
 planteja al Pla Ribal-Gil de Zarata, pot quedar resumida
 amb les paraules que ens indica Antoni Miñón, segons
 quan diu:

"Que es un formament centralizadament de l'Estat de
 1898 llegada hasta el tramo radical, y desde entonces
 que era evidente en la desobediencia de los centros de
 Balma hacia de aspectos tales como el de que las
 inspecciones a católicas de enseñanza, y los planes de
 realización en Madrid, no se hacen. El caso de la
 pólizos adquiridos en el Estado de la enseñanza en la
 Universidad Politécnica de Madrid, que se han de
 para el momento". (16)

La centralització de l'Estat, que es desenvolupa
 en el cas de la Església catòlica, és un dels factors que
 sistemes educatius, però a partir de la dècada dels 80
 existència de l'organització de l'administració de l'Estat
 amb l'ajuda de la població de les illes, que s'organitzava
 independentment de les institucions de l'Estat, i que
 es desenvolupa, però sense perdre la seva autonomia.

d'ensenyança, en el sentit de les condicions que haurien de complir els centres que es volien dedicar a ella, especialment a segona ensenyança.

Elaborà una batalla pel control de l'edifici. L'Església no es conformava amb la situació que es plantejava d'aminorar la seva incidència en el món de l'educació i els partidaris de la completa secularització, com Gil de Zarate, no cediren tan fàcilment en les seves pretensions de controlar l'aparell escolar. Més si es considerava que era una línia de poder.

Segons l'opinió de Manuel Vázquez, l'edifici de segona ensenyança al seu torn, la "línia partidista" de la burgesia aleshores de la desamortització dels mercaderals i als diferents aliances d'interès per aconseguir colmar les necessitats de la segona ensenyança productiva. (19)

El Pla d'ensenyament Gil de Zarate, amb les seves respectives adaptacions, es va aplicar a partir de 1840 a l'edifici de segona ensenyança de l'Escola de San Mateo de Sarriena, amb el seu desenvolupament des del 1845 fins al 1850, coincidint amb el primer període de gestió de l'edifici de segona ensenyança de la burgesia. (20)

El Pla de Zarate va ser el primer pla d'ensenyament

justificar, per exemple la llibertat d'ensenyança, que l'Estat havia d'esser fort, però no aherquintant i comentava:

"Si de la esfera elevada de la política descendemos al terreno puramente académico, la ventaja está á favor del gobierno. Sus escuelas, prescindiendo de la tendencia que puedan tener, son siempre mejores. El gobierno jamás considera la enseñanza como objeto de especulación y lujo; busca los maestros más abtos y la paga mejor que media; es generoso hasta donde alcanzan sus recursos para dotar los establecimientos con cuanto necesitan; no transige con la debilidad de los padres ni con la desaplicación de los alumnos; y de cada vez más fuerza á la disciplina eucláptica, sin la que no existen buenos estudios ni aprovechamiento. Con la libertad de enseñanza estas escuelas desaparecen: los jóvenes se van en busca de otros establecimientos donde la instrucción es más barata, menos penosa y más pronta, entregándose á especuladores que son los padrinos de todos los métodos empíricos y falsos, de todas las malas semillas que pertenecen al establecimiento y ponen la sociedad en peligro. Ésto que se agrega la flojedad en los estudios, y la indisciplina, germen de insubordinación y de anarquía. (21)

Per tot això convé la participació de l'Estat en l'ensenyança, afirmava De la Lanza, el naturo temp que justificava la validesa dels seus plantejaments en l'ensenyança:

"El Gobierno ha debido adelantarse para afianzar el ensino, y conservando, como era justo, la alta dirección de estudios. Admitió en el Plan de 1845 la posible recuperación de los particulares pero aquella parte de la enseñanza general en que su intervención puede ser útil, pero con las garantías que le son imprescindibles, en el interés del Estado y de las familias". (22)

i l'Estat s'havia de limitar a intervenir i a controlar, però havia de limitar el seu poder i no haver de ser tirànic. Volia demostrar la seva ponderació política i la seva tolerància amb la iniciativa privada, perquè les classes mitjanes tinguessin la possibilitat d'arranjar els seus fills al centre de la seva preferència. (23)

Com a paga d'el de la carxa escolar, el 10 de maig de 1846, es va crear la direcció general d'Instrucció pública, que va esser assignada al tancer vegeat esmentat Gut de Zarate. (24) Aquesta era una mesura per poder palmar a la realitat educativa la creació de les propostes reformistes, i per poder veure a l'altre costat de l'idea de contribució que calia un sistema executiu amb plens d' de poder. El poder venia per organitzar unament municipal, com el sistema d'Instrucció pública ement de la lletre del 10 de 1846. Era un pla per a que les escoles que quedaven aprorades amb el Pla nacional de 1846, que quedava establert.

El 10 de maig de 1846, després de la creació de la direcció general d'Instrucció pública, el 10 de maig de 1846, es va crear el Pla nacional de 1846, que quedava establert. El 10 de maig de 1846, es va crear el Pla nacional de 1846, que quedava establert.

4, s'arbitrava el camí per fer efectiu el control de les Universitats i del sistema escolar en general:

"Los jefes políticos de las ciudades se encargarán en calidad de visitadores y comisionados, cuando quedán encargados de la organización de sus respectivas universidades conforme al nuevo plan y á este efecto reanudarán las facultades del rector hasta que dicha reorganización se verifique ó nombre S.M. persona para ejercer su cargo" (75)

Per comprendre el significat de les mesures reformistes d'aquesta època, és convenient consultar José de la Revilla, com a oficial del Ministeri de Governació que va editar L'obra: *Breves Apuntes de la Instrucción Pública en España con relación especial á los estudios de Filología*, (76) té el valor documental del testimoni d'un home que va viure la reforma des de dins, ensenyant com a primera referència, en l'obra *El Pío Pidal* (77) de Zaragoza la de 1987:

"Con el poder descentralizado a que se llegó en 1807, la reforma del plan de 1791, encomendada a una comisión compuesta de personas muy dignas é ilustradas, que se ocuparon del sistema conciliar de enseñanza, realizó que, en el plano de la enseñanza superior, se planteó, y que se llevó a cabo, la separación de la enseñanza de la administración y, por consiguiente, se creó el cuerpo de profesores de las universidades de España y del extranjero que se fijó en el plan de 1791" (78)

Per tant que tot i que els dos textos que he citat a continuació de citats no són bàsicament iguals, sí que són molt semblants, i en tots dos casos

"...opté por lo primero, dejando casi intacta la idea primitiva; si bien introduje varias innovaciones, algunas apreciadas ya por lo 20 ó 25 años de observancia que aquel llevaba, otras no bastantemente justificadas ni por necesidad ni por experiencia". (28)

Pareix que es va conservar la seva filosofia política inicial, ja que es va valorar que tenia una fonamentació ideològica coherent amb el liberalisme moderat i molts dels altres liberals no s'havien oposat.

Revilla fou bastant crític amb les reformes que es duien a terme. No es qüestionava la centralització, però veia que la burocratització anava en un procés creixent. Era clar que la Instrucció pública no podia seguir en el Ministeri de Governació i es creà un nou Ministeri, el de Comerç, Instrucció i Obres Públiques. Juan Bravo Murillo, Ramón Sanjuán i Manuel Solís Lozano, exposaven a Sa Majestat, el 29 de gener de 1857 que:

"Señores: al tomar á nuestro cargo la suprema administración del Estado, los V.N. se ha fiado confianza en este mismo día, miramos con una de nuestras mas importantes obligaciones cumplir el gobierno de manera que con facilidad pueda cada uno de los ministros responsables de V.N. en su respectivo departamento, cumplir á un tiempo con lo que debe el Trono y al país que tiene derecho á exigir de sus gobernantes si sus acidos celo, el mas constante afán en promover sus bienes y adelantamientos". (29)

I després de justificar els canvis de competències

según las circunstancias históricas, presentes y
inconvenientes i sus ventajas que aquella reforma
implicava, conscientes de la problemática que supondría.

"Un solo ministro, señora, aun suponiendo
dotado de prendas raras y reunidas, algunas acaso
entre sí incompatibles, no podrá nunca atender
cuando simultáneamente á la dirección de las
administraciones política, civil y municipal, por
una parte á la beneficencia, á los caminos, á la
instrucción i á las obras públicas por otra.

Ni parece tampoco conveniente, una vez
separados estos ramos de la gobernación general
del reino, conservar el comercio apartado de
ellos, y sujeto al ministerio de Marina, que
reciere ahora mas que nunca especial atención de
un consejo de V. M.

Los que suscriben, en consecuencia, con la
reverencia á los pies del trono, ruegan á V. M. se
digne separar del ministerio de gobernación la
correspondiente á los ramos de Beneficencia,
Instrucción, obras públicas, del de Marina, la
sección de comercio, creando al efecto un nuevo
ministerio". (39)

El asunto de haber se separava el comercio de
que decretava la creación del nuevo ministerio, quedó por
fin de solucionar. Quedava pendiente la cuestión de
presupuesto de las obras públicas, donde se
distinguen en los decretos de 1808 el "separar y
disponer, sucesivamente, de la cantidad de 1.000.000
de reales". (40)

En consecuencia, con el resultado de haberse
del Real Decreto de 12 de febrero de 1808, el "separar y
disponer de 1.000.000 de reales". (41)

Obras públicas a D. Patricio de Escosura y director general de Instrucción pública a D. Antonio Gil de Zárate:

"En atención á los méritos y servicios de D. Patricio Escosura, sub secretario que ha sido del ministerio de la Gobernacion de la Península, vengo a nombrarle para igual cargo en el Ministerio de Comercio, Instrucción y Obras públicas". (32)

Signat pel Ministre Mariano Roca de Togores, al igual que el corresponent al d'Antonio Gil de Zárate:

"En conformidad á lo dispuesto en mi decreto de hoy y atendiendo á los méritos y servicios de D. Antonio Gil de Zárate, vengo a nombrarle director general de Instrucción pública en el ministerio de Comercio, Instrucción y Obras públicas, cuyo cargo he desamparado en el de Gobernacion de la Península". (33)

Era un signe de continuïtat, donat el paper que fins llavors havia jugat Gil de Zárate, i encara havia de jugar a consolidar la reforma iniciada a 1845.

En tot cas, els desenvolupaments que s'acomplirien es duen a terme són per revisar el pla d'estudi i no per canviar-lo. (34)

La satisfacció que produïa el Pla de 1845, es pot comprovar a L "Oración inaugural que en la apertura del curso escolástico de 1846 á 1847 leyó D. Juan de Mala Branda, Doctor en Filosofía...". amb un origen polític significatiu "El nuevo Plan de Estudios satisfice

completamente las necesidades de la época actual". (35).

Título que se justificava de la siguiente manera:

"Cada época tiene su carácter propio y peculiar y de la actual, á no decirlo, es generalizar los conocimientos útiles, procurando que estos se difundan cuanto sea posible por todas las clases de la sociedad en proporción á sus medios, con arreglo á sus facultades. Mas para llegar á esta época, que podemos llamar luminosa y de ventura, es preciso atravesar otras de oscurantismo y calamitosas; para que hoy, en el orden político, contemplemos con placer á la humanidad gozar de sus legítimos fueros, séanos lícito recordar que hubo un tiempo en que las distinciones sociales estaban profundamente señaladas, en que la dirección de negocios públicos estaba encomendada exclusivamente á ciertas clases únicas que monopolizaban el saber. Para que, en el orden intelectual, admiremos hoy la rapidez con que se propagan las luces y la extensión prodigiosa de las aplicaciones útiles de las ciencias á los usos de la vida, no nos sea dado olvidar que por muchos siglos la razón privada de la antorcha de la experiencia quiso dominar y dominó en efecto los estudios filosóficos, caminando perdida y desatada entre la baranda de hipótesis y sistemas á cual más absurdo". (36)

Paralelo que requiere un optimismo de regeneración política é literaria. Una postura que se manifiesta en la defensa del "cambio" en los estudios científicos programada:

"para cambiar este estado de cosas, lo que ofrece nuestra cara patria, para conseguir á la altura que exige la época actual, es preciso reestablecer los estudios filosóficos, etc. etc., necesario y urgente cambiar á la sola cifra de la esclavitud y servidumbre á la que le sometió el escolasticismo, era necesario en muchos de sus dominios;

empresa grandiosa a que contribue poderosamente S.M. la Reina Gobernadora con la reforma de 1846; y que su augusta hija, Doña Isabel II, nuestra señora, ha llevado á cabo decretandose el plan general de Instruccion pública en 17 de setiembre de 1845". (37)

Aquestes paraules anaven dirigides a l'auditori d'un Institut de Segona ensenyança de Pamplona i permanentment de la Junta Inspectoral, per tant es pot englobar dins l'òrbita dels plantejaments oficials d'adaptar la segona ensenyança a la demanda social, i en conseqüència la generalització del coneixements útils. (38)

És una allocució que intenta agermanar les lletres amb les ciències, però ressalta les matèries que estan més d'acord amb el pensament moderat: Moral i religió per fer cristians sencers; castellà per fer patriotes; geografia i història, signes de la síntesi liberal-burguesa, per respectar la tradició i per condicionar la ubicació de la política en el seu aspecte físic i polític; matemàtiques que l'usen a les ciències i a les aplicacions; les lletres, física, història natural, etc., com elements per formar-se en els sabers més generals, per després passar a coneixements més professionals i universitaris, dirigit a les classes més acomodades de la societat. (39)

Però per aquells que no seguiren, els coneixements generals essentats seran "susceptibles de infinitas aplicaciones", sabers útils a la societat i a la vida, segons les perspectives econòmiques que es vislumbraven, on l'educació seria un mèrit per escalar posicions socials, és a dir, que es considerava com una eina de promoció social. (40)

El 7 d'abril de 1947 es suprimeix la Junta de centralització de la Instrucció pública i la Direcció d'Instrucció, creades el 18 de febrer de 1947, es responabilitzaven de la part administrativa, la que es creava una secció de comptabilitat que s'havia de encarregar de controlar les despeses. Això significava que el pressupost d'Instrucció pública encara es centralitzava més i passava a mans d'una sola persona que utilitzaria i universalitzaria el control de les despeses. (41)

A pesar de tot això el 8 de juliol de 1947 es va aprovar un Pla per Real Decret signat per Nicomedes Pastor. Aquesta reforma del Pla d'Instrucció va entrar en vigor el 15 de juliol de 1947. En la seva introducció, Nicomedes Pastor, assenyala:

"Señoras: Desearia V.M. de dar á la Instrucción pública en España un grado y posición legal que la elevase al grado de esplendor que ostentan en las naciones civilizadas. Todo ésto dio origen al Real Decreto de 12 de setiembre de 1946, que

organitzava tan important. Però de un aspecte més anàleg a les necessitats del segle, i cuyos resultats han correspost plenament a les il·lustrades miras de V.M. En efecte, la carrera del professorat, no ha estat desdeñada, en el seu apotecia de los hombres más eminentes; y se ha visto á una juventud brillante acudir no sólo á las oposiciones, probando que aun las ciencias que menos favor alcanzaron en nuestras antiguas escuelas encuentran profesores dignos, reconocidos hasta el día, pero que son ya su especialidad; y labran su gloria con el tiempo". (42)

I seguia amb elogis, com si el que volgués fou la continuïtat. Però, d'alguna manera havia d'arribar la justificació del nou Pla, i després d'explicar que calia consolidar l'etapa inaugurada pel pla de 1861, planteja la necessitat que el nou sistema realitzés tan ràpid que tren de la seva competència:

"Fue uno de estos casos el de la Instrucción pública, y el ministro Sr. Ceballos, Mr. de Ceballos confiado tan altamente de sus facultades, se apresuró á acudir con la obediencia que le debe al estado de la enseñanza, de las constituciones que la regían, y de las medidas que creía debía á su efecto adoptar. El Mr. de Ceballos, en virtud de sus facultades, emprendió desde luego el plan de reforma, no tanto respecto á la obediencia, como á la reforma, para cumplir la obligación que él se había impuesto, de cumplir con el deber que le imponía el estado de la enseñanza, y de las medidas que creía debía á su efecto adoptar. El Mr. de Ceballos, en virtud de sus facultades, emprendió desde luego el plan de reforma, no tanto respecto á la obediencia, como á la reforma, para cumplir la obligación que él se había impuesto, de cumplir con el deber que le imponía el estado de la enseñanza, y de las medidas que creía debía á su efecto adoptar". (43)

En el altre que nos fem servir, que és el que s'ha de llegir en l'acta de la sessió del 18 de juliol de 1861, el Sr. Ceballos planteja la necessitat de "reorganitzar el sistema d'ensenyament, i de proporcionar a la instrucció pública, en el seu desenvolupament, la base de la instrucció pública".

tot l'Estat, no parlen per res d'instrucció primària, fins a aquest punt semblava el de 1845.

Naturalment, això es feia per servir als interessos del Govern, a més de donar perspectiva de continuïtat. Però el pla de 1847 només va durar dos cursos.

Hi ha un punt important en el que cal que ens fixem, és l'aproximació dels liberals a l'Església, ja que li concedeix el dret d'inspecció, el 1851 segons Puelles Benítez, ja que el reial decret és clar en aquest aspecte: la inspecció dels centres públics correspondrà a l'Estat. (44)

El que sí hem de considerar és el que manifesta Antonio Viñao Frago, quan diu, referent a la Comissió que havia elaborat la reforma del pla:

"...se nombraron una "comisión especial" encargada de revisar el plan de estudios y reglamento, compuesta por el D. Joaquin Yaranga como presidente, consejero de Instrucción pública y miembro de comisiones especiales de concilio, miembro de la Real Academia de Historia, catedrático de la Universidad de Valladolid, etc.), que significaba un puente de unión entre el nuevo régimen liberal y la Iglesia, para la que posible concordia entre abbas, Pablo Montesano y Mateo Sepas, consejeros de Instrucción pública en aquel momento, los señores de Madrid Fernando Rodríguez, Mateo Sepas de Valladolid, Claudio Moyano, Valencia; Francisco Factum (1847) (45)

Es dedueix la voluntat de pacte, no tan sols per la

composició de la comissió, també per la cooperació del Govern que l'havia d'aprovar, de posicions partidistes i partidàries del poble amb l'Església.

La pressió exercida per l'Església i, més concretament, pels membres que creien possible un pacte entre els moderats i l'Església, no venia del cap de la Instrucció pública, aquesta força és present a tots els camps de la vida social i política, ja que la filosofia de l'ordre i la pau, beneficiava tant a uns com als altres per mantenir les esferes del control i l'ordre social de la població.

Després 1847 es quan pren forma la idea d'un comitè organitzat, el professor Rainald Urrutia ens explica:

"El primer grupo de personas que se reunieron para organizar el nuevo partido moderado, hacia 1847, se dio a conocer por el nombre de "Comité de los tres", salvo a los otros dos, el doctor Urrutia, en una familia de origen vasco que se había trasladado a Barcelona a expensas del "Real Instituto" de los Sacerdotes. De esta familia, los hijos fueron: Joaquín Salazar y José María Salazar, ambos de los que se ocupó y se ocupan ya el Sr. Urrutia, el primero y el segundo, y los hijos de José María, el Sr. Salazar y el Sr. Urrutia."

Després d'altres 11 dies, el 19 d'octubre de 1847 es va convocar el "Comité de los tres", de la ciutat de 1847 al poder de 1848.

En aquest temps, Elvira Urrutia explica que el 1847 presentava "la problemàtica de la Instrucció pública, en

el crupunt de l'Estat de la següent manera:

"La Instrucción se divide en España en tres grandes ramos, que comprenden: la primaria, la instrucción secundaria, y la superior. En cada uno de ellos haya diversos grados que existan, establecidos filosóficamente según la índole más ó ménos grave de los estudios, su mayor ó menor necesidad y según el desarrollo progresivo del carácter, la educación y las fuerzas, tanto intelectuales como físicas de la niñez.

Instrucción secundaria es aquella que se diferencia de la instrucción primaria, que debe ser patrimonio de todos los seres de la sociedad, se circunscribe á determinadas personas, las cuales necesitan de conocimientos preparatorios para abrazar tal profesion, para desempeñar este ó aquel cargo público. La instrucción secundaria debe ser la preparación para el hombre, no solo de los estudios facultativos, sino de todos aquellos distintos industriales ó comerciales, especiales para diferentes artes, profesiones comerciales, agrícolas, etc.". (4)

Es de desear, por la potenciación de la instrucción secundaria que se visca per a impulsar una activitat industrial i un benefici de les classes socials més baixes a l'economia d'aquesta.

Però considerem que el nostre país necessita de les facultats que s'obtenen amb el curs de la vida, però progressivament com la gimnàstica intel·lectual. La instrucció s'ha de seguir a després de complir amb les obligacions socials i personals i per a aconseguir el desenvolupament físic i moral. A més, el país necessita de professionals i de tècnics que puguin desenvolupar la indústria i el comerç i així contribuir a l'economia d'aquesta.

En aquest sentit, és important tenir en compte que

contingents que segons el Decret Pla d'Estudis, la Instrucció secundària contemplava: moral i religió, l'estudi de la llengua llatina i castellana, la filosofia, elements d'Història i de la Geografia i l'estudi de les ciències físiques i matemàtiques. (47)

Justifica aquestes àrees d'ensenyament una per una i concretament de la moral i religió deia:

"No se troben en ningun país del món, i mucho menos en los que, como el nuestro, marchan a la cabeza de la civilización, los buenos ejemplos, los brillantes resultados del saber y de la ciencia, sin un exacto conocimiento de la moral y de la religión, que debe inculcarse a las niñas desde el momento que abren los ojos a la vida, para que sea el norte y la guía de sus acciones futuras, el consuelo de sus desgracias, la fuente de su felicidad, haciéndolas comprender que a una vez extensión, la elevación, la adquisición de sus deberes. Estos conocimientos son en el caso de las niñas de la importancia vital por las ventajas que reportan a la seriedad y al civismo, que forman el fundamento más firme de una educación sólida y que alguna en la misma proporción que las niñas mismas merecen, de una educación sólida y exacta, en los debates políticos". (48)

A continuació feu una defensa de la moral i religió, ja que feia: "la seva vida s'orienta i s'estableix en la moral, sent des de petit de vista d'una bona vida i de l'educació". Però diferenciava la Instrucció secundària de les altres àrees de la vida educativa de l'època:

"Perquè mentre els altres cursos de la Instrucció secundària són d'alguna manera d'alguna manera d'alguna manera, la Instrucció secundària diferencia i diferencia". (49)

la primària. Y al entrar se creaba el proyecto de Constitución, Alonso Martínez presenta al Proyecto de Ley de Instrucción Pública en el congreso. Ahora por una mayor secularización de la enseñanza, y por la gratuidad y extensión de la primària". 1857.

Però el conservadurisme dels moderats pretén imposar en el poder polític i Eladio Baraño al front del Ministeri de Foment aconseguirà satisfetia legislativament parlant, l'ideari educatiu dels liberals amb el pla de setembre de 1857.

En l'assalt al poder ideològic dels dos tipus de burocràcia estatal, de la secularització a una espanyola els liberals radicals quedava mitjgada, degut a l'existència, al reconeixement que es feia a l'ideologia catòlica de la nova classe educativa, però en qualsevol cas la voluntat centralitzadora dels moderats era disminuïda.

Recordem que l'interès dels liberals radicals consistia a evitar el que el poder centralitzador espanyol i el poder regional centralitzador dels diferents territoris espanyols, amb el suport dels moderats, els liberals radicals i els liberals moderats, el poder centralitzador espanyol i el poder regional centralitzador dels diferents territoris espanyols, amb el suport dels moderats i els liberals moderats.

Una Luchaja a Los Moderados en el Poder. (1857-1868)

"La burocràcia estatal i regional espanyola i el poder centralitzador espanyol i el poder regional centralitzador dels diferents territoris espanyols, amb el suport dels moderats i els liberals moderats, el poder centralitzador espanyol i el poder regional centralitzador dels diferents territoris espanyols, amb el suport dels moderats i els liberals moderats."

juntas, comisiones, "Consejos superiores", organismos especiales, que con mucha frecuencia ya no se disuelven, o ya lo hacen en el momento del nacimiento de uno o género nuevo con los mismos miembros. Basta leer las memorias de Sanlúcar, o Opúsculos de Bravo Murillo, dos tipos de administradores para que el lector se asombre ante la fabulosa cantidad de juntas y Comisiones nombradas al rededor de 1850; unas francamente útiles, otras destinadas de puros honores. El Estado, fuerte y rico, gracias a la política financiera y calculadora de los moderados, es ahora fuente de prosperidades, que todos buscan. (14)

Malgrat tot això a partir de 1851 el període secularitzador queda molt minorat, ja que el poder restava en mans no tan sols dels elements moderats, sino dels que eren restant i conservadors, però sense moderats. No es que no volguessin revolució ja que professien una ambició liberal, però sempre pensant que fos per defensar els seus interessos.

Fins i tot així ha que entendre que l'elit liberal que aquest grup representava no volia arribar a l'extrem de l'abolició de la Monarquia, tot i que...

El liberalisme d'aquella època estava molt més preocupat de defensar els interessos dels liberals que de defensar els interessos dels no liberals. Els liberals d'aquella època no volien arribar a l'extrem de l'abolició de la Monarquia, tot i que...

El liberalisme d'aquella època estava molt més preocupat de defensar els interessos dels liberals que de defensar els interessos dels no liberals. Els liberals d'aquella època no volien arribar a l'extrem de l'abolició de la Monarquia, tot i que...

i ensenyament i en la mesura que el modernisme no intervinga, legitimadora cultural d'una burgesia que desitjava esser a la capçalera del poder a tots els nivells, no tan sols cultural, sinó també polític i econòmic.

De les relacions Església-Estat, en aquell temps cal destacar que el punt més significatiu és el Concordat de 1851, que reflecteix les intencions oficials al respecte i que condicionarà en el futur la independència de l'Estat vers l'Església. Un exemple és la llei Moyano de 1857 promulgada pel moderatisme.

Angel Comelata ens ho explica de la següent manera:

«...Por el Concordato de 1851 se estableció en las relaciones con la Santa Sede, entre otros, la deseclesiasticación. Con él se intentó se ejerciera un fuerte control sobre los conventos, el artículo secundario del Concordato restringió la construcción de las Universidades, se dio un carácter público y gratuito a las escuelas de primaria de cualquier clase, pero en todo caso, se dio una dirección de la misma relación, a saber, la de que se debería repartir el presupuesto de la educación pública entre las escuelas de la Iglesia y las de la enseñanza pública, con la condición de que se debería dar la preferencia a las escuelas de la Iglesia. Con la Ley de 1857 se instituyó un nuevo sistema de enseñanza que se basaba en la deseclesiasticación de este sistema, así como se decretó el carácter público y gratuito de la enseñanza, para ser otorgada por el Estado para los elementos de la enseñanza primaria, así como para la enseñanza secundaria y universitaria, reservándose el Estado el establecimiento de un sistema de enseñanza para el clero» (16).

Resumint, cal dir que l'ensenyament de la primària i

aconseguir les llibertats individuals a les mateixes condicions, legalitzar la influència de l'Església, que colapsaria el procés de secularització i el progrés liberal i progressista.

La professió de fe de l'Estat espanyol era molt clara; no tenia solc ni favor de l'Església, sinó tant en favor de les possibilitats de la instrucció privada, per solucionar els problemes encara no superats per l'Administració, com per exemple la generalització de l'aconseguida de l'educació popular, per manca de mestres, manca d'escoles. Circumstància de la que l'Església se n'aprofitaria.

El liberalisme polític guanyava el partit i el monopoli de l'Estat, sense arribar a la liberalització d'empreses anteriors amb l'aparició d'empreses que s'apropiava en certes mesures, en el camp de les empreses amb l'Església i en el camp de les empreses amb l'Administració, però es desenvolupava la indústria i el comerç, que portava a la producció de béns i a la creació d'ocupació. Però, malgrat tot, el desenvolupament de la indústria no permetia

de fet la realització de progrés social i econòmic de la població, perquè el desenvolupament de la indústria no permetia

l'Església en el sistema espanyol, però el final no va arribar a una síntesi, que consolidava el poder de l'Església a les ciutats, on la llibertat de catòlics quedava condicional.

Des del punt de vista legislatiu, la Llei Moyano, va significar el recuperament d'una sèrie de punts de vista moderats que no són sinó un intent de evitar enfrontaments entre les diverses postures que conformaven les Corts i que no són plenament satisfetes en favor de la necessitat de conèixer a les classes populars pel que fa als seus primers graus d'ensenyament bàsic. El que afavoreix la idea de que la instrucció per aquests nivells populars es doni més que com a bé de beneficència.

En aquest sentit és interessant el fet que aparegui el Jefe Mantele de la dita

571. Crecencia et desanto de de todos los pueblos de la provincia de ... (completar). En primer lloc, el document es refereix a les ciutats i a les poblacions de més de 5000 habitants, però també a les de menys de 5000 habitants. La distinció entre les poblacions de més de 5000 i de menys de 5000 habitants és important perquè permet diferenciar les poblacions de més de 5000 i de menys de 5000 habitants. La distinció és important perquè permet diferenciar les poblacions de més de 5000 i de menys de 5000 habitants. La distinció és important perquè permet diferenciar les poblacions de més de 5000 i de menys de 5000 habitants.

Región de ... (completar). En primer lloc, el document es refereix a les ciutats i a les poblacions de més de 5000 habitants, però també a les de menys de 5000 habitants. La distinció entre les poblacions de més de 5000 i de menys de 5000 habitants és important perquè permet diferenciar les poblacions de més de 5000 i de menys de 5000 habitants.

desta manera i el fill Maynou, que resulta una família entroncada amb la intervenció social estatal i el de l'eclesiàstica ja que, en definitiva, el que té potestat de conduir pel bon camí els costums i la moral popular és l'Estat, que pot i ha de dirigir a l'Església.

El nou es zarisme catòlic, a l'Espanya modernista, quedava perfectament adequat a la seva influència i les dutes esferes polítiques s'havia de deixar passar. Els noves centres catòlics s'orientaven tant al llarg de la moral nacional, com al socialisme, que s'havia de convertir en la moral catòlica.

Dels moments existents, un dígit representava el darrer tipus de catòlicisme, de les darreres centenes i després el treballisme a la socialisme. Com a Turquia que consistia en especialment el socialisme amb una concepció de la moral socialisme i de la moral nacional i de la moral catòlica. El socialisme que consistia en el treballisme i de la moral catòlica que consistia en el treballisme i de la moral catòlica. El socialisme que consistia en el treballisme i de la moral catòlica. El socialisme que consistia en el treballisme i de la moral catòlica. El socialisme que consistia en el treballisme i de la moral catòlica.

Dels moments existents, un dígit representava el darrer tipus de catòlicisme, de les darreres centenes i després el treballisme a la socialisme.

"La escuela liberal, enemiga á un tiempo de las tinieblas y de la luz... ha conseguido la impudencia de gobernar al país sin pueblo y sin Dios, empresa extravagante é imposible; sus días están contados, porque por un punto de honor más allá Dios y por otro asaca el pueblo". (59)

Considerava que la política moderada podía compatibilizar ideologías antagónicas. Pero aunque nunca desconocía la realidad, el que se pretendía no arribar a un consens per evitar els radicalismes i possibilitar una política pragmática.

Un punt d'explicació en el paper de l'Església, en aquesta època es pot trobar a les p. 201-2 de Riera. Redondo que afirma:

"De alguna manera puede decirse que en cualquier comprensión por parte de la Iglesia de la mentalidad "moderna" y correspondiente reacción estaba echada... Los años de la revolución liberal de Isabel II se caracterizaron alternativamente, el primer paso de carácter profano, proteger la libertad eclesial y donde el poder del marino debidamente autorizado que tal vez proporcionó el movimiento de liberación de la Iglesia, cuando se defendió la Iglesia, no tuvo una verdadera política, pero en el sentido de un pueblo que se sentía al tanto de los acontecimientos, pero cuya forma resultó la Iglesia. Así, en el 1845 se había dado lugar al "voto" y el voto, por el tanto del acuerdo eclesial, de la Iglesia, frente a la Santa Sede, 1847".

De igual manera, uno de los debates que se celebraron en 1847 es la de 1841, que defendió la libertad de la Iglesia del sistema secular, el marino, pero en la línea de la

1897.

No podem olvidar, el que José L. López Aranguren anomena religiositat pública dels moderats i el seu escepticisme interior:

"La falta total de un catolicismo liberal y precariedad de un catolicismo a la vez conservador y relativamente moderado apenas representado más que por Balmes hicieron imposible que la religión informara, de verdad, la existencia católica. Por eso encontramos durante esta época moderados que, por supuesto, predicaban políticamente la Alianza del Trono y el Altar y son, sin embargo, personal, privadamente, por completo escépticos; liberales públicamente, auxiliberales fuertemente que pese a ello, conservan más o menos, la fe católica; grandes damas, la Reina a la cabeza, sumamente devotas y aun supersticiosas, cuya moral privada, en material sexual, no venía nada que ver con la predicada por el cristianismo; y asimismo caballeros cuya respetable y aun entiendo religiosidad aparente se aliaba fácilmente con la corrupción de los mores político-financieros". (61)

El que es val dir segurament és que les polítiques públiques dels polítics més ben vistos a veure amb la realitat, sinó que eren una simple actitud política que condicionava el futur immediat dels diferents partits oficials de l'edifici Gabinet, i el que els polítics moderats no confessaven era que l'ideologia dels la institució salvadora de l'Estat.

En realitat, el haure de dependre dels que els venien després quedava condicionada pel sistema polític que

espanyol i segons ens indica Cuenda Tericio:

"...conceder al poder público de que no podría monopolizar la enseñanza media hasta pasados varios decenios, aceptó, en su principio, su equiparación en organismos oficiales y religiosos. No se preveía ninguna dificultad insalvable para dicho régimen, tutelado a fin de cuentas por el Estado, ante cuyos organismos competentes se debían revalidar los estudios realizados en centros eclesiásticos, algunos de ellos sículos, además, en localidades donde no existían institutos". (62)

En realitat les classes mitjanes eren influïdes per l'Església de manera contundent, al mando en el que feia a l'elecció dels centres de segon ensenyament pels seus títls. En contraposició, a la monarquia constitucional li interessava potenciar el segon ensenyament secular i veia a les institucions eclesiàstiques com a competidores. Al mateix temps, l'Església considerava el segon ensenyament en el Seminari com la millor forma per impulsar la vocació sacerdotal. Una distinció que envocarem en estira i arrela entre els poders institucionals de l'Església i de l'Estat.

Els plantejaments més antics sobre la creació d'un pùblic i a la regulació es va introduir en el 1808 de control assa i terna de estricteament polític, com per exemple el Reclament d'Escoles Menors de 1802 que preveu un tipus de control i terna de personalitat política, però dels directors de les escoles pùbliques

Universitats i dels Directors dels Instituts. (43) Era una mesura que feia dependre el control de la docència d'autoritats acadèmiques, per tant els seus criteris podrien ésser més pedagògics i no estrictament polítics.

En aquesta línia el 23 de setembre de 1847 s'aprovava un Real decret sobre la forma d'inspecció de la instrucció primària en el que es regulava la seva inspecció i es superava l'època anterior en la que es limitava al Cap polític i a les Comissions provincials. Ara de la Inspecció es deia:

"Art. 58. Los Directores y Maestros de las Escuelas normales que se supriman quedarán de Inspectores de Escuelas en sus respectivas provincias, con los mismos sueldos que en la actualidad disfrutaban, y pagados de la propia manera.

Art. 59. El Gobierno establecerá en las dadas provincias los Inspectores que congos sueldos serán pagados de los fondos que las Cortes concedieren para este objeto". (44)

Real decret que "fue el primer de este género legalmente iniciado el 23 de setiembre de 1847, en que se creó el cargo de Inspector por la Inspección de las Escuelas del sistema parvulario". (45)

En aquest sentit es justificava l'aparell inspecció de la instrucció de la vigilància de les escoles per part de l'establiment de la Inspecció, i es deia:

"Por el contrario, a el Gobierno se llama en

tiene los medios de saber las faltas para aplicar la emienda ó el castigo; si mantiene en continua alarma á cuantos deben servirle, desaparece la inercia, nace la actividad, la emulacion, y se entra en una senda de progresivas mejoras que el cabo parará en la perfeccion apetecida ó se acercan á ella por lo ménos. La creacion de los inspectores, que han pedido la mayor parte de las provincias, dará la vida á la Instruccion primaria y será uno de los medios que más contribuirán á mejorar la educacion del pueblo". (66)

Dins el seu articulat aquest Reial decret a l'article 17, indicava:

"Habrà en totes las provincias un Inspector de Escuelas nombrado por el Gobierno. Para optar al cargo de Inspector se necessita haber cursado los tres años en la Escuela Central, ó en cualquiera de las superiores, y ejercido el Magisterio cinco años por lo ménos. En la actualidad tendrá esta opcion todos los Directores y Maestros de las Escuelas normales existentes ó suprimidas". (67)

Unes línies que podien esser explicatives del que es volia aconseguir amb aquestes mesures legals, són les de Julia Varela, quan diu:

"La paternidad, la bondad, el orden y la exactitud constituyen las mejores cualidades que se necesitan para el maestro. Y en el caso de que no se les pueda haber, el profesor debe ser un hombre de bien, que se esfuerce por serlo, y que se esfuerce por serlo. En el primer caso de la Escuela Normal de Burgos, y en el de la Escuela Normal de Valladolid, es completamente exacto en adelante de la Escuela Normal Central, las Escuelas Normales Superiores y Elementales, para poder dividir y fomentarlas. Es preciso que en la fundacion de esta Escuela de Zaragoza prevalezca que no debe existir ninguna pretension de competencia de los maestros, y se que en bien se les diera las condiciones de vida necesarias, y en el futuro se les diera el honor que se les da la Revolucion de 1808, que el real"

las Escuelas que los harán no sólo más instruidos sino también más morales que a sus antecesoras.: "Puedo asegurar que siendo numerosas las expedientes que se forman para la separación de los maestros por mala conducta, en todo el tiempo que he sido Director no he habido uno solo contra los normalistas". La uniformización y homogeneización del cuerpo docente no se produce pues sin resistencias por parte de los mismos maestros, los cuales son deparados si no acatan las órdenes del Ministerio". (6B)

L'emergència del partit democràtic a 1849, en contestació a l'oficialisme dels liberals progressistes i a la manca de participació popular a la política, fa que es sentin veus en favor de la descentralització i el federalisme. A la seva declaració de principis es deia:

"La instrucción seguirá la marcha administrativa general. Nuestro primer objeto, que perseguiremos sin descanso, sería el establecimiento de escuelas gratuitas en todos los pueblos de la monarquía por pequeños y porros que cesen, obteniendo visto declaráramos la instrucción primaria obligatoria, y severos reglamentos reglarían las más eficaces medidas para la forzosa asistencia de los niños y las escuelas, no sin excluir en esta última del 1842 de la asistencia con las responsabilidades y fuerzas de las escuelas de los pueblos". (6B)

Aquesta proposta no anava a l'indolència dels liberals i a l'abandonament de l'alguna manera que els veia relacionats amb la nova educació, no en el terreny de actuació, però en el terreny ideològic de la modernitat, de la sensibilitat que també es va travessar als liberals, contra els quals s'intentava separar la seva praxi de les idees i el món del control de les Diputacions i dels Ayuntaments. En

uniconistes radicalitzaren el centralisme, encara que no arribaren a concretitzar el seu projecte de llei general d'Instrucció pública proposat el 1854 a La Esperanza de 27 de setembre. (70)

Malgrat aquestes mesures, propostes i contrapropostes la realitat de la instrucció primària no era massa brillant, però la veritat és que la Instrucció pública vivia un procés d'expansió. Segons l'Anuario estadístico de 1855 hi havia 16.707 escoles públiques, amb un total de 20.753 escoles, en detriment de l'escola privada. (70bis)

L'any 1855 Alonso Maliner presentava el seu projecte de llei d'Instrucció pública, amb el que es preveia elevar la cultura i modernitzar el sistema educatiu del conjunt de l'Estat i justificar, a la seva exposició de motius, la política liberal:

"Ningún ramo de la Administración que se ejerció durante el Gobierno constituyente de 1808, excepto que el de la instrucción pública, ha merecido la confianza del pueblo al punto de haber sido el origen de reformas valiosas y necesarias que han dado lugar a las letras del estado de prosperidad que se atribuyen á las directivas del presente Gobierno y también por que en sus resultados

***

Podría ser copiado el estado que media en la enseñanza, al fallecimiento de Fernando VII, con el que A. Zapata comienza, en su primer discurso, de reconocerse cuán grandes han sido los beneficios que tanto de lo asporlo ha hecho su tenencia y que el gobierno representativo. Y a la vez, afirma de

regeneracion, necesario es confesarlo, han concursado todas las opiniones liberales; todos, unánimemente, han procurado con loable afán dar nueva vida á los estudios y mejor direccion á la juventud que frecuenta las escuelas". (71)

Malgrat el reconeixement d'aquest camí reconegut, cal matitzar que mancava una llei que aglutinés tots els nivells educatius, objectiu que no havia complert el Rei de 1845, però tampoc ho va poder aconseguir aquest projecte, ja que ni tan sols es va poder discutir a les Corts. (72) Sabut és que no s'aconseguirà aprovar aquesta llei fins a 1857, amb la llei de Claudio Novaro, amb un to moderat i no progressista.

Els liberals progressistes perden el canvi del poder a partir del 14 de juliol 1856 quan va caure el General Espartaco, que donaria punt a cap a l'època progressista. Circumstància que va provocar i va lliure al poder del General O'Donnell (Unió Liberal) Així s'extingia definitivament l'era de la liberalitat.

Antonio Henrich descriu aquesta situació de la següent manera:

"Tan lent i dolent va el pas de la vida política de España un llarg període de onze anys: tot el temps del reinado de Isabel II, desde que se la arrojaron por el partido moderado y la Unión Liberal, hasta el punto político constituido por el Gobierno de O'Donnell, formado por el partido moderado y de los liberales por la completa separacion de ambos. Junto á las facciones "moderadas y liberales" calificadas así por el vulgo, aparecieron y

alternativo que facerem del poder; ha, que mencionar otras fuerzas legales parlamentarias importantes: el partido progresista, herederero más o menos fiel al espíritu de Cádiz, del liberalismo constitucional y de las leyes fundamentales del 37 y del bienio que acaba de pasar - y el grupo católico monárquico o neo-católico, que lleva el principio religioso hasta convertirlo en el principal del Estado". (73)

Però en aquests moments no es va produir res a destacar des del punt de vista oficial, malgrat s'iniciassin les bases legals per a construir un sistema polític centrista, que, a nivell educatiu culminarà amb la Llei Moyano de 1857, per poder arribar a un consens de les diverses forces parlamentàries.

Aquest període es pot considerar en fases, segons ens indica Antonio Heredia (1846-1847). Es comenta una consulta al professorat amb la intenció de "reformular la reforma" (de 1845) a reforçar els mecanismes de control del sistema educatiu.

La modificació més significativa del control ideològic es dona el 14 de novembre de 1846, davant la iniciativa dels Rectors d'Ull de Lleialtat de posar d'acord la regularització de la disciplina escolars (74).

La segona fase la sabem a partir de 1847, quan el 27 de juny es va produir un canvi a la Presidència del Consell i de Ministres, en el que Claveras i Castelar, de l'oposició, van ocupar la titularitat (75) de gener de 1847-78 de març de 1847.

1. Se crea el Ministerio de Comercio, Instrucción y Obras Pùblicas, i es ve nomenar a Mariano Roca i Togores com a Ministre, qui inicialment es va mostrar preocupat pel tema de la Instrucció pública, especialment per despolititzar la Universitat. (75)

La tercera fase (1847-1851) el tercer pas de renovació del Pla Pidal- Gil de Zárate, s'inicia coincidint amb el tercer Govern del general Narvaes (4 d'octubre de 1847 fins el 14 de gener de 1851), en el que es dona pas a la participació activa i institucional de l'Església als afers de la Instrucció pública, en deterioració del procés de secularització del sistema educatiu i es potencia el paper escolàstic. 5. José Murillo (1817-1847) es el ministre que impulsa aquesta política fins que es succeeix Saiz de Arana (1847-1851) que aconseguix publicar un Pla complet d'instrucció pública. (76)

Posteriorment s'entra a la quarta fase, que va de des de 1851 a 1858, considerada com a l'últim intent de reforma del Pla de 1847 abans del trieu liberal (1858-1868). (77)

Aquesta fase va a guanyar-se la qualitat de la intervenció de l'Església en el sistema educatiu amb la presència del Consell de Ministres per José Murillo

(14 de gener de 1851 a 14 de desembre de 1852), temps en el que es va publicar el Reialment de Fernán Arce en el que s'insisteix en el control del professorat i en el manteniment d'un eclesiàstic en els Consells de disciplina universitària i a les Juntes inspectores dels instituts de segon ensenyament. Al mateix temps hem de recordar que el 17 d'octubre de 1851 es va publicar el Concordat amb la Santa Seu.

Per altra banda resulta molt clar a l'hora de definir la religió de la "nación española" com a catòlica, (78) i la Instrucció com a confessionalment absoluta religió. Però l'intervencionisme de l'Església arriba més enllà, i es deia:

"Tampoco se pondrá impedimento alguno a dichos prelados ni á los demás sagrados ministros en el ejercicio de sus funciones, ni los molestará nadie bajo ningún pretexto en cuanto se refiera al cumplimiento de los deberes de su cargo, antes bien cuidarán todas las autoridades del reino de guardarlo y de que se les preste el respeto y consideración debidos, según sus respectivas prescripciones, y de que no se hagan cosas que puedan causarles desdoro ó escarapación. El Gobierno real guiará su conducta en el desempeño de sus deberes y apoyo á las obediencias en sus deberes, y le prestará principalmente cuando lo pidiere, por la malignidad de los hombres que intentarían pervertir los ánimos de los fieles y trastornar las costumbres, ó cuando hubiere de suprimirse ó publicarse, introducirse ó eliminarse de las escuelas males y abusos". (79)

Aquestes paraules són clares en el sentit de que la

possibilitat d'ingerència de l'Església en el sistema educatiu, però també es veritat que aquesta qüestió provocaria dissensions polítiques dins les famílies liberals, perquè, malgrat els ideòlegs liberals assumiren des d'un principi la religió catòlica com l'oficial de l'Estat espanyol, es va produir una reacció des de les interpretacions més radicalment liberals, en el sentit de que aquelles afirmacions anaven en contra de les afirmacions ideològiques dels liberals a favor de la secularització.

Un altre tema que quedava afectat amb aquestes mesures era el de la llibertat de l'ensenyança, que quedava limitada pel control de l'Església, en el sentit de la llibertat de càtedra. A Gil de Zárate aquest tema li pareixia que:

"Hubo en tiempo en que la libertad de enseñanza existía en España, al menos aparentemente. Todavía el que tenía fuerza y voluntad para ello creaba una escuela, pedreaba sus cátedras, y se convertía en profesor por este o por otro modo. Interpretando una vez el benévolo de la Santa Sede, abren el del Rector, y se ha convertido en una simple autoridad por una mera disposición legislativa, según la voluntad del Eclesiástico, para lo regular de ahora los fundadores no piden para sí el título de profesores, sino que se aplican a su oficio". (19)

Més que res el que quedava afectat amb aquestes mesures de llibertat de ensenyança del professorat era

l'intervencionisme estatal. Els moderats no creïen en altra cosa, oficialment parlant.

Prova de l'interès oficial per manifestar i deixar ben clar que la religió era la catòlica és l'article 1er. del projecte de Constitució de 1852 en el que es diu:

"La religion de la Nacion española es exclusivamente la Católica, Apostólica, Romana".
(81)

A més també regulava les relacions Església-Estat en virtut de possibles Concordats. (82) En general, els polítics d'aquell temps topaven amb una disjuntiva bastant patent i, els moderats en particular, l'accentuaven en el seu ideari polític on deïen haver la necessitat de conlugar la riquesa terrenal i l'espiritual (religiosa), el capital i la salvació eterna, i això es reflectia en el seu centralisme polític. De fet, el que tenien era una mala combinació política per haver de fer compatibilitar el heretar terrenal i la salvació eterna, que veïa l'ordenat per una tensió que supressa la necessitat de separar un món tradicional, tant al camp econòmic, com al camp polític, doncs en el de la transcendència, imbuïda per la mateixa dimensió de la moralitat.

Es volia restipular el control de la moralitat que

si anava construint i l'educació, naturalment, com a mínim, havia d'assegurar la continuïtat en els plantejaments que els polítics volien impulsar segons el seu model social, tant des del punt de vista dels aspectes terrenals com des del punt de vista dels aspectes transcendents de la vida, i aquí l'Església havia de jugar un paper important.

Malgrat aquest camí de consolidació d'un nou model polític i del sistema educatiu, encara a 1850 es manifestava oficialment la necessitat de seguir amb la potenciació de la millora d'aquest. En aquest sentit podem recordar:

"Hace tiempo que V.M. se dedica con notable sollicitud á mejorar la instrucción pública, uno de los elementos, si no ya el primero, de los que constituyen la prosperidad del estado. Con este propósito se ha dignado adoptar desde el año 1847 varias disposiciones encaminadas á ese fin, las cuales constituyen el vigor íntero á tan importante ramo, que merece merecerlo y ser cultivado. Pero sus disposiciones, por su misma parte nuevas y fundadas en el que es la base de todas las cosas, las fallas en el presente estado, y el objeto en el que se pur... (X) todas las cosas, las que el tiempo y la experiencia..." (17)

En veïa la necessitat de referir alguna vegada el perfil de l'experiència, no només dels exemples concrets d'altres països, sinó de, que bé s'entendria, referir el 1903 a l'estudi vigent i per això el 1903 el Reglament a la Reialtat el 10 de setembre de 1850. (18)

De totes maneres es una llei dedicada essencialment al segon ensenyament, la instrucció primària resultava una qüestió més bé marginal.

L'intent oficial de projectar un model de sistema educatiu no es produirà fins a 1855 amb el Pla d'Alonso Martínez, ja dins el bienni liberal (1854-1856), que no passarà d'esser un intent més o menys progressista de presentar una reforma del sistema educatiu. (63)

Heu de recordar que en aquest període s'hi produeixen esdeveniments socio-polítics que fan que es caracteritzi per la seva instabilitat social i es radicalitzin les postures ideològiques. Un exemple és que a 1855 es produeix la primera vaga general a l'Estat espanyol.

Pot ser interessant fixar-nos en el pla d'Alonso Martínez per saber quines eren els plans dels "liberals progressistes" en relació a la instrucció pública. El Senyor Costa la cosa és simple, una llei que contemplava tots els principis bàsics de la instrucció pública de la instrucció pública, per exemple, una varietat i riquesa de matèries, des de les matemàtiques fins a les belles arts, amb bons resultats. (64)

Concretament de la instrucció primària, els liberals progressistes duen a terme des de la llei de 1859 la

que s'havia d'extendre a la resta de nivells, i:

"... deber del Estado es proveer á esta necesidad social y procurar que no haya un solo español que carezca de ella. Es necesario, por lo tanto, extender á todas las personas y facilitarla á todas que gratuitamente puedan recibirla. No son caros los sacrificios que se hagan para que llegue el feliz día en que la instrucción nacional, generalizada entre todas las clases, sea un nuevo vínculo de unión y de amor entre los que componen la gran familia española". (87)

L'obligació de l'Estat es considerava menor en relació al segon ensenyament, es contentava amb crear els centres suficients i protegir els privats, malgrat s'afirmava també que es volia el control de l'especulació sobre la creació de centres privats i la potència dels mètodes d'ensenyança. (88) Significava un pas per als estudiants de classes acomodades i que només una minoria de les classes populars poguessin accedir a la Universitat.

De totes maneres, els plantejaments que portarien el projecte d'educació elemental a les classes populars, més aviat que els modernitzava, la seva desaparició, i el que es va durer a propiament d'executar-se de la Dreta durant els anys de l'establiment general de 1897.

Un dels plantejaments de l'època més pròxims a crear centres d'ensenyament per a les classes populars, fins que va poder facilitar per iniciativa d'un

de el 45 fins el 1859, inclòs va participar en l'elaboració de la Llei Moyano, en el poder, des dels seus càrrecs de funcionari va ser Cii de 24rto. Especialment fins que durà l'esperit de la secularització.

Des del seu punt de vista:

"No habia medio en España; ó el absolutismo y la teocracia, y con ellos la ignorancia, el embrutecimiento y la esclavitud, ó la revolución. Ha sido preciso elegir en todo esto último. Hiena en verdad de males, excesos, de estabilidad y desasosiego; pero preñada tambien de esperanza, de adelantos y de reformas útiles. La revolución se embravece al principio, pero se calma luego, agota sus fuerzas y cede el campo á la razón y á la experiencia, que, aprovechando los gérmenes que deja, los hacen fructificar en beneficio de la humanidad; el despotismo y la teocracia, que pierden sus esfuerzos, no dejan de estar en acecho, ni desperdician ocasión ni ocasión de su intento; donde poran el rey, allí arrastran sus cadenas. El despotismo y la teocracia no han sido fatales, llevándonos al último término de la decadencia. La revolución por la decadencia viene, pero ella misma ha suministrado el remedio para curarlas y la prosperidad creciente que se desarrolla en España. Los límites de las instituciones que á no haber sido los límites sobre los límites de las cadenas, y que, en papel de la revolución, mereciendo del tiempo la perfección absoluta", etc.

Des de el temps més de l'època de la Revolució i el paper que aquesta paper va jugar en l'elaboració de la institucionalització de la institució pública.

De les relacions Espanya i l'Estat i el paper que aquest d'últim ha jugat en la institucionalització de la institució pública.

al clero con clase social i per la aspiració que té d'atribuir-se funcions pròpies de l'Estat, considera que:

"Porque lo mas á que puede aspirar la sociedad eclesiástica en sus relaciones con la sociedad civil, és marchar paralelamente con ella, sin mezclarse en sus asuntos, sin pretender dominarla. Tal es el verdadero espíritu del cristianismo; por esta religion divina subsiste y subsistirá siempre, pues adaptándose á toda clase de gobierno, ni ella pretende ser el Estado, ni consiste tampoco que el Estado le imponga leyes, que la desvian de sus altos fines. Así la civilización marcha en progresion ascendente á un punto de donde ya no le sea dado pasar, y sin retroceder nunca; esto es, sin que le suceda lo que aconteció en el mundo antiguo". (90)

En realitat el que es plantejava era fins a quin punt l'Església com institució conservava el poder que havia tingut a través de la Història, especialment al món de la formació de les mentalitats, és a dir, el món de l'Educació, i el que veiem és que, especialment a partir de 1951, es mantenen unes certes possibilitats d'intervenció tant en el món de l'Educació com en el desenvolupament superior de la història en favor de la democràcia.

Una persona que també coneixia la realitat del món de l'Educació, administratiu era José de la Hoz, amb un gran "know" de acord d'història amb la Ley de Bases Ley de Gracia i Justicia, que hauria d'ordenar

bastant sintètica i representativa del que es pretén-
des del punt de vista de la política educativa. (91)

I més si considerem que el seu punt de partida és el
Pla de 1845, i pel que es veu el considera un bon punt
de partida, ja que:

"A pesar de las enormes dificultades, que no
permitan a los autores del plan de 1845 juzgar su
obra perfecta, esperaban confiadamente que esta
obtendría su mejoramiento gradual pasando por el
crisol de la práctica y de la experiencia
cuotidiana, único medio de corregir los errores de
un sistema teórico casi formado a priori.

Con este designio, y á fin de conseguir en
adelante tan apetecible objeto, escribieron y
conservaban con sumo interés y cuidado, cuantas
observaciones, dudas y raras complicaciones se
comunicaban al gobierno al poner en ejecución el
nuevo plan de estudios; de esta manera podían
esperar que al cabo de los años advertidos por
cada una de las facultades en el correspondiente
se venían de plano así los inconvenientes como las
ventajas de aquella importante reforma, para no
desgracia no llegasen á ver cumplidas sus
esperanzas". (92)

Paralel a que signifiquen un primer punt d'elaboració
pel qual que s'havia reconseguit en aquells anys, el nou
governant de revisió de la facultat d'enginyeria del 1847
del que indiquem:

"Con el objeto de que no quedara alguna vez olvidada
en 1847 la reforma del plan de 1845,
encomendándose á una comisión compuesta de
personas muy dignas é ilustradas, para que
recorrieran de esleto las facultades, observasen la
práctica que se usaba en las escuelas de
estudio, y que volviendo luego con sus informes
de la comisión, se procurasen con tanta diligencia

negocios que se agolpan en las secciones del ramo y del Ministerio que le tiene á su cargo. Carecían por consiguiente de cuantos datos y noticias deben consultarse en cuestión de tamaño, importancia..." (93)

Circunstància que va propiciar que s'ha assenyalassin poques innovacions. A continuació es explica les circumstàncies que envoltaren l'any 1851 en el canvi de Ministeri:

"Por Real decreto de 20 de octubre de 1851 se disolvió el Ministerio de Comercio, Instrucción y Obras Públicas; con el primero y último de estos tres ramos se creó el Ministerio de Fomento; y las secciones de Instrucción pública, lastimosamente mutiladas, pasaron á formar parte del Ministerio de Gracia y Justicia. Penosísimos que haya sido por un momento, en esta exposición de hechos, para tender una ojeada sobre las graves consecuencias que esta disposición, altamente impolítica, aun bajo gobiernos libres, ha acarreado á la Instrucción pública". (94)

Revilla era contrari al reglament de 1850 però les veies crítiques no es volien limitar a aquest punt. Freqüentment considerava important el desenvolupament del Govern central el 17 d'octubre de 1851 entre d'altres a la Junta deu, però la inflexibilitat que havia estat en el sistema general d'ensenyament, en gran que deia:

"Las innovaciones en las escuelas primarias, de las establecimientos por esta parte, y en las facultades correspondientes, en las de la y algunas de las de Instrucción de cada una de ellas, prescriben que una de ellas sea el principal punto de enlace de las escuelas primarias con los centros de la enseñanza en la instrucción de las niñas, sea de las niñas, sean de las niñas, determinando aquella independencia, como que por..."

artículo 28 de dicho tratado se dispone que "la educación é instrucción de los alumnos de los seminarios, será según lo juzguen conveniente los diocesanos; y que en todo lo perteneciente al arreglo de aquellas casas, á la enseñanza y á la administración de sus bienes, se observarán los decretos del concilio". Todavía lleva más allá esta independencia el Real decreto de 21 de mayo de 1802, consecuencia del espíritu del mencionado artículo 18 del Concordato ya convencido en marzo del mismo año, pues que no tan solo se mandó por aquel suprimir en las universidades del reino la facultad de teología para entregarla á los seminarios, sino que abdicando el gobierno la facultad que antes tenía de conocer, y dar ó negar su aprobación á los nombramientos de catedráticos hechos por los diocesanos, ahora se limita á rogar y encargar á estos den cuenta de aquellos nombramientos al soberano por conducto del Ministerio de Gracia y Justicia". (25)

Así aquí se trobava conrecta perque salvaguardava la independència dels seminaris del poder estatal. Però al mateix temps volia fer notar que aquesta autonomia á intervenir en aquells establiments significava:

"Y es digno de observarse, que al propio tiempo que este consentia á intervenir en aquellas cosas de educación eclesiástica, y se despoja de la facultad de votar, porque en ellas no se adoptan leyes, se vota en contrario á la interdicción é incapacitación de todo poder temporal y temporal del soberano, como también en la institución del papa y de los cardenales, establecimiento del Estado, se concede á los diocesanos é los diocesanos". (26)

Per altra banda ja ens hem parlat en el capítol anterior que el Concordat reconeixia al papa el poder de "educació, é instrucción de los alumnos de los seminarios, será según lo juzguen conveniente los diocesanos; y que en todo lo perteneciente al arreglo de aquellas casas, á la enseñanza y á la administración de sus bienes, se observarán los decretos del concilio".

exemple que es reconequesien els estudis fets als seminaris conciliaris amb els termes que es feien en el Reial decret de 21 de maig de 1862 i segueix el seu article II:

"los grados de bachiller y licenciado en derecho civil los recibirán los seminaristas en las universidades del reino, aprobándoles al intento los cursos de filosofía y cánones que hubiesen ganado en los seminarios eclesiásticos, cualquiera que sean sus asignaturas, y las establecidas en las universidades, siempre que aquellos sirvan solo para efectos eclesiásticos". (97)

En aquest cas les Universitats haurien de ballar al so de l'Església, en definitiva les universitats haurien de reconèixer els estudis dels seminaris sense controlar-les.

Sevilla estava preocupat, com a representant del liberalisme doctrinari, per les conseqüències que tendrien per a l'ensenyament tots aquests acords, en el sentit de que:

"Entonces es claro que los A. de D. no se enseñarán y no deberemos perder de vista, que quien de ella se apodera no hará ningún provecho de su del Estado, como muy abundantemente ha ocurrido, lo he visto mucho tiempo, una persona aludada, que al fin de la primera de esas universidades". (98)

Marxista en la línia del pensament d'Antonio Gaitaneri Zúñiga, en un moment en que aquesta zona d'influència i educació estava exercint a partir de la seva gran incidència en el seu oratori, malgrat la inexistència de

les idees liberals que hi havia en el bienni liberal a partir de 1854.

El pensament que aportava José de la Revilla tenia bastant d'innovador, des del punt de vista pedagògic, ja que preferia que l'ensenyament fos més racional i superés aspectes que estaven enquilosats en el pasat:

"En efecto, la costumbre de comenzar la educacion por el estudio del latin, y precisamente cuando la corta edad de los niños impide que estos puedan separarse del lado de sus padres, ha obligado en todos los tiempos á permitir la creacion de cátedras para su enseñanza en la mayor parte de los pueblos de la península, aun de los mas infelices, ya costeadas por los fondos del reino, ya por fundaciones de patriato, ya por beneficios y capellanías que tenían directa la enseñanza de latinidad; de esta manera llegó á extenderse su estudio hasta las aldeas mas insignificantes". (59)

A més tenia un pensament social al respecte, primer d'aconseguir d'adaptar, de aportar utilitats, al progrés industrial a la societat que vivia, lat superant la ignorància en que vivia gran part de la població.

En això que pensava que

"Los labradores, los artesanos, los jornaleros de todas clases, que sobrestaban siempre, y aun siempre desatendidos y pobres, se ocuparon al fin en todo género de industria, venían en las aulas de la ciudad al medio de la opulencia de sus hijos, los que, como el joven Carrera, abandonaban los delirios de la lucha eterna con la mendicidad y el hambre, el pecado que era su profesión u oficio, y por lo tanto no veían en dedicarse al estudio de aquel

idioma, cuya enseñanza recibían, por decirlo así, á la puerta de su propia casa, por una poquísima retribución, y aun gratuitamente en infinitas poblaciones. Dado esto paso que inutilizaba desde luego á jóvenes para abrazar la profesión de sus padres, pues semejante estudio despertaba en ellos dormidas ambiciones incompatibles con las humildes labores del taller ó del campo, ya no había obstáculos que su nueva vocación no venciese. No mugrimiento manteo y la sopa de los conventos, eran antes los apoyos de su nueva carrera; así como hoy se valen del servicio doméstico y de otros varios medios para conseguir el mismo resultado". (100)

Revilla va en contra de la massificació de les Universitats i pensa que no són directament útils per a la societat. Pretén oferir una idea de la formació selectiva, al servei del procés de la societat. Precisament expressava:

"No soy yo de los que oponen resistencia á la instrucción de las clases laboriosas del pueblo, creo por el contrario que es preciso combatir el estado de ignorancia en que ahora se encuentran. Pero ¿qué género de instrucción necesitamos? ¿el meramente la filosófica, la literaria, la científica, no, seguramente, cualquiera sea, se entienda entonces á ser perjudicial á todos, porque preponderando las clases superiores, se desprecian las productivas, desaparecen estas, y el resultado es ser imposible todo género de progreso, y de la imposible la existencia de la familia, y de la sociedad. La instrucción que necesitamos, es la de la práctica y de la moral cotidiana, es la que se funda en el conocimiento elemental de los deberes de aplicación práctica de las profesiones y de las ofinas, á las respectivas artes y ofinas, y que cada cual se dedique, no á estudiar, sino á trabajar, de agricultura, de comercio, de artes, de ofinas, y de producciones manufacturables, con las fuentes de la enseñanza industrial, y de las clases de jornaleros, obreros, y de artesanos."

espíritu turbulentos, ni tampoco á despertar ambiciones peligrosas". (101)

Cada classe social havia de situar-se en el seu lloc i complir la seva funció social i, per això, havia d'esser instruída segons les seves possibilitats en relació a l'estructura social. No s'atreveix a plantejar massa qüestions sobre la instrucció primària i la seva organització, que seria la més favorable a instruir a les classes populars. La seva referència a la qüestió es reduïx a reconèixer que:

"Igualmente me he abstenido de hablar de la enseñanza primaria y, conocida de antiguo con el nombre de primeras letras, por haber tenido en cuenta las mismas consideraciones que dejo indicadas. Por otra parte, es tan vasto el terreno que esta enseñanza comprende tan delicada organización, y tan difícil sentir con plena seguridad de acierto las bases en que cimentarse, que para este solo fin sería preciso aprender una obra voluminosa, abarcada la variedad de las opiniones que sobre tan interesante materia se han pronunciado en lo que llevamos de siglo". (102)

L'aportació que crida l'atenció a nivell del dret és que la fe, però que encara no s'havia desenvolupat i no s'aconseguiria per mitjà de tropar amb la reivindicació d'un "financiamiento que se deva es dedicar íntegramente a favor de la instrucción pública, todas las "enseñanzas" dadas a todos los establecimientos con ella concernientes". (103)

Recordar que en aquesta època es dona una mesura certament important en aquest sentit ja que per Reial decret de 26 de gener de 1847 es crea el Ministeri de Coneng, Instrucció i Obres Pùbliques separant-se del de Governació amb un primer Ministre el Marqués de Malinas (Mariano Roca de Togores). (103 bis) Però posteriorment els afers d'Instrucció passaren a competència del Ministeri de Gràcia i Justícia (Mariano Miguel de Reinoso), i el 17 de juny de 1855 passen al Ministeri de Foment (Manuel Alonso Martínez). La realitat és que el Ministeri d'Instrucció Pública no es crea fins a 1860 (Instrucció Pública i Belles Arts). (104)

Com dice Emilio Ortegar:

"En general la tendència de les partides es aplicar la ensenya durante el Bienes que se concluido en las manifestaciones y peticiones de 1809 y 1813. Pi y Suñer se centró su tesis en la idea de libertad (de la enseñanza, fundación, dirección y organización), estrategia universal y reforma del sistema tributario. La idea de libertad persistirá en la vida moderna de España, en la Ley orgánica de Instrucción Pública de 1845, en las carreras públicas, tendiendo a hacer de las profesiones reguladas, de las universidades, de los venen el hábitar, de la enseñanza, de los centros de enseñanza, de las enseñanzas, de las enseñanzas, de las enseñanzas de los que a ella se dedican". El Ministerio de Instrucción Pública, durante la 1ª República, gratuita y obligatoria para las clases pobres, desparasitacion del enseñanza, que forma parte de la instrucción pública, consagrada en la Ley del Estado". Ministerio de Instrucción Pública, que mantendrá la tesis de la libertad de enseñanza, Pi y Suñer. Desde el momento de su creación, Pi y Suñer

conocida "Exposición de la clase obrera española a las Cortes": Concedáseme (el derecho a la asociación) en adelante para oponernos a las desmedidas exigencias de los dueños de talleres, establecer de acuerdo con ellos tarifas de salarios, procurarnos los alimentos de primera necesidad a bajo precio, organizar la enseñanza profesional y fomentar el desarrollo de nuestra inteligencia y tender a todos nuestros intereses". (105)

Interessos morals i materials rom duren els classic del liberalisme decimonònic, que no eren altres que els de la burgesia culta i paternalista, malgrat els que ho ideassin o no concretassin fossin elements de la burocràcia, com El de Zúrate, o intel·lectuals, com El i Margall, que no eren pròpiament adéslegs de l'educació de política general. En aquesta època, tan estret el final, no triomfaren ni l'un ni l'altre sense una fórmula política entre els moderats més conservadors i els més pròxims als progressistes en la fórmula política de Moreno: les creacions de les noves Escoles tals per por de perdre el control de la instrucció pública, autònomes, amb un consell de Moreno.

Una altra figura liberal, present a les sessions de la Junta una sol·licitud a les Cortes de Madrid per l'interès de plantar la reforma de la instrucció pública per por de perdre el control de la instrucció pública, autònomes, amb un consell de Moreno.

punt de partida aparentment no gaire liberal, com era el següent:

"En medio de tantas y tan importantes cuestiones como en Europa se agitan en medio de tantos y tan diversos programas emitidos con objeto de hacer la felicidad de las naciones; en medio de ese movimiento de ideas luminosas, hacia el perfeccionamiento moral é intelectual de la especie humana, notamos con profunda tristeza que un móvil fatal impulsa á nuestros hombres de Gobierno, cercenando al pueblo lo que mas falta le hace, EL PAN DE LA INTELIGENCIA. Y sin embargo, es un principio de verdad eterna, reconocido en todas las épocas y sancionado por todos los pueblos, que el hombre aspiró siempre á su perfeccionamiento, y que el Cristianismo, rompiendo con robusto brazo las cadenas de la esclavitud, le abrió las puertas del saber, el templo de la gloria y el santuario de la inmortalidad, para llevar á feliz término una empresa enseñada en la tierra por el hijo de María. LA FRATERNIDAD UNIVERSAL". (106)

En aquests conceptes, com es veu, no destaca res més que la idea de que la religió resulta transcendent per a la formació de l'home, descomenta religió i cristianisme, cosa que feia la majoria de liberals de l'Estat espanyol. Però, al mateix temps, s'oposava a regenerar la societat en un sentit que semblava més liberal.

El continuador més querècia de la república era que es veia cometa la majoria del Poble amb un bon nombre de persones lla

El nostre objectiu és la democràcia, però no volem tanta democràcia la qual ens portaria a un sistema

del crimen. ¿Cuándo poner remedio á un mal de tan funestas consecuencias? ¿Cuándo elevarnos á la altura del siglo, proporcionándole la manera de llegar á su perfeccionamiento, y de salir á su futura felicidad por los medios aconsejados en la moral del que por todos derramó su sangre en el Salsotó?". (107)

Deduxem que per arribar a resoldre aquestes interrogants s'havien d'organitzar les escoles d'Instrucció primària amb tots els elements de la vida. Considerava que aquests elements s'havien de contemplar de la següent manera:

"... llevad esta enseñanza que todos necesitan al último rincón de la más pobre de aldeas: colocad un Placito donde quiera que haya un grupo de almas multiplicad con profusión, en vez de institutos de segunda enseñanza, útiles solo á un limitado número de seres privilegiados. Estas establecimientos civilizadores, donde el niño aprenda á ser hombre, adquiriendo saludables hábitos, sanas y saludables costumbres, que daren adorno por el resto de sus días. Así será el pueblo la educación á que se arrojaba, por que la educación, como dice Dequenois, es para cada uno de nosotros la obra de la vida entera". (108)

La Instrucció primària tenia, segons el autor, un caràcter d'educació popular i civilitzadora. No s'havia de limitar-se a la llei de 21 de Juliol de 1858, sinó que havia de ser més utilitat, però considera que les circumstàncies s'havien d'anar més allà. (109)

Per haver en les que s'havien de desenvolupar la Instrucció primària, segons el pla que el Sr. D. Ferran Casesa tenia.

- 13.- Entre les matèries que ha d'ofendir la Instrucció primària hi ha d'esser la història Sagrada.
- 23.- L'Ensenyament primari ha d'esser gratuït per a tots sense distinció de categories ni fortunes.
- 35.- Ha d'esser obligatori.
- 45.- Els nins haurien d'entrar a l'escola als tres anys i sortir als dotze.
- 55.- Hi ha d'haver tantes escoles primàries suficients per cobrir que tots tinguin possibilitats de rebre aquest ensenyament.
- 65.- Els seus dos Professors de la Instrucció primària haurien d'esser satisfets per l'Estat, no per les municipalitats.
- 75.- L'edat per ingressar a les Escoles Normals era de 16 a 20 anys.
- 85.- La durada de la carrera seria de tres anys per als aspirants al títol elemental, i de cinc per als del superior.
- 95.- Totes les escoles Normals estarien regides per un sol reglament. La Normal Central, abans s'havia de diferenciar de la resta pel seu categoria, com darrer escola del professorat.
- 105.- Ningú podia exercir de Mestre sense haver cursat la carrera a una escola Normal.
- 115.- El càrrec de Mestre d'Instrucció primària havia d'esser incompatible amb cap altre.
- 125.- El sou del mestre havia d'esser en proporció amb la dificultat del seu treball i la importància de la seva tasca.
- 135.- Els mestres haurien de tenir dret a la jubilació i fins a tot es vaules a que se'ls tindrén dret a pensons segons deservissin.
- 145.- La Inspecció de la Instrucció primària s'havia d'organitzar des de la capital on hi ha de haver un centre al qual s'ha de acudir per a saber-ne per a tot el país que cosa s'ha de fer de part de l'Estad.
- 155.- Les Secretaries de les Inspeccions d'Instrucció primària estarien a càrrec d'un Mestre Superior.
- 165.- Les Comissions Superiors d'Organització i Repartició de les Capital de les Províncies i la Universitat i les Comissions Superiors de les Universitats, com a President, els Mestres de la

Normal, els Inspectors de les províncies del districte, i els Subinspector del partit. (110)

La filosofia d'aquest document és anti municipalista i centralista, en favor de la potenciació de la formació i selecció dels mestres, però favorable a la generalització de la Instrucció primària a tots els increts de l'Estat espanyol. Gratuïtat i obligatorietat de la Instrucció primària són defensades de manera radical. L'Estat ha de procurar cobrir les despeses d'aquesta escolarització a més de la dels mestres. Un definitiu és aquest un projecte que intenta captar elements liberals i moderats, fins i tot hi ha algun moment en que critica la centralització, com per exemple:

"Nada de centralización. Hemos de una misma patria, todos marchamos en busca del progreso cuando la vamos amenazada; todos sabemos sacrificar la vida cuando nos amenaza peligro. Ya que en la adversidad tenemos un destino común, sólo parece que en la prosperidad lo tenemos también. Por eso para esperar el progreso de nuestras provincias ha de haber siempre una política contra el efecto de la centralización que produce la de conservar en cualquiera su parte del Reino". (111)

Aquest document va ser una crítica als treballs que havia dut a terme a la Comissió que investigava les causes que produïen el retard de l'ensenyament.

Hi ha un autor que va resumir tot això en què és la

situació legal del sistema educatiu, Manuel Barriolomé Cossío, quan a 1911 publicava:

"En 1834, le parti libéral accepta des réformes, grâce surtout à l'influence de D. Pablo Montesino, libéral qui avait séjourné longtemps en Angleterre. Une Commission rédigea l'"Instruction pour le régime et gouvernement des écoles de premières lettres du royaume" (21 octobre), où il est ordonné de faire une statistique générale de l'instruction primaire, et où, pour la première fois, li est parlé de la fondation d'une école normale. Elle rédigea également un projet qui devint la Loi première sur l'enseignement primaire du 21 juin 1838, par laquelle furent créées les écoles normales. C'est aussi en 1838 que la Société économique de Madrid fonda la Société pour procurer et améliorer l'éducation du peuple, qui créa les écoles enfantines (escuelas de párvulos). En 1841, les Commissions provinciales furent changées de la nomination d'inspecteurs spéciaux pour visiter les écoles primaires, en choisissant de préférence les élèves sortis de l'École normale centrale inaugurée en 1839. En 1847, on assigna pour la première fois un traitement fixe aux instituteurs, et en 1849 on réorganisa les écoles normales, en réduisant le nombre, et l'on créa une inspection primaire permanente. Le directeur de l'Instruction publique, Gal de Zamala, eut une influence décisive sur les réformes de cette époque.

La loi de 1837, sur le statut des provinces et ses règlements (1839) sont une confirmation de ce qui avait été fait auparavant pour l'éducation, plutôt que le point de départ d'une organisation nouvelle. Leur caractère est plus essentiel que que pédagogique, et leur esprit est libéral, ou plutôt libéralisme, dans l'esprit du libéralisme qui entend représenter le peuple (1837) et les droits de la couronne. L'esprit de parti apparaît au contraire l'esprit d'organisation générale qui se manifeste en un point de vue d'ordre qui avait précédé, fait par celui qui est devenu, malgré les circonstances, un libéralisme

qu'elle a subies depuis, la base et la source de la législation scolaire actuelle". (112)

Era un conjunt de propòsits, un simple paràntol en el poder moderat, que continuaria a partir de 1856, ja acabada l'era Espartero-Maura i a les portes de l'aprovació de la Llei Moyano de 1857. Aquí l'Església seria la beneficiària legal del control ideològic de la Instrucció primària i secundària, malgrat els tècnics esforços secularitzadors i liberalitzadors de l'ensenyament. I això es donava tant a l'escola estatal com a la privada, on la ideologització es feia a través de la preponderància de la religió catòlica. Indirectament parlant, transfevem els criteris centralitzadors i uniformitzadors, no sempre aplicats amb eficàcia, al mateix temps que contradicció amb els pactes que es duien a terme amb l'Església que no facilitaven el procés de secularització a que aspiraven els liberals més progressius.

3.1.2. Importància del periodisme com a font d'estudi dels plantejaments educatius i reflex de les mentalitats educatives.

A.- Les publicacions periòdiques i els plantejaments educatius.

La dècada moderada va significar per a la premsa el retorn de certes restriccions a la llibertat i el seu control es faria per persones seleccionades amb criteris econòmics, com per exemple ens assenyala María Dolores Seoane, quan afirma:

«El pas a la situació moderada por D. Jaime Bravo, que succeïa a Olózaga, suposà el retorn a una política de restricció de la premsa, que se inicia amb el decret de 10 de abril de 1844, el qual, aunque conservaba el jurado por que figuraba en la Constitución del 37, año vigente, modificaba las condiciones para poder ser miembro de él, existiendo el ser contribuyente por una cantidad cuatro veces superior a la que prevale la ley de 1837, con el propósito evidente de reducir más conservador. Se eleva así mismo la responsabilidad de solvencia económica para poder ser el responsable la cantidad del depósito de 400.000 reales en metálico, distribuido en las cinco capitales importantes y la cantidad de los 400.000 reales repartidos por los delitos que el autor periodístico podía ser castigado por, que en política fuese como fomento de la prensa, del editor y del editor, se debía ser responsable también el depósito previo de 400.000 reales en metálico de la imprenta y del editor, con la obligación de presentar el plan de imprenta».

En un punt de partida molt similar al que es troba confirmat en un llibre de Delgado de 1944, quan se presidia el Consell de Ministres el General Narváez i l'últim a l'interior de l'escenari,

dos representants significatius del moderantisme doctrinari, Decret que suprimia el jurat per un tribunal col·legiat especial. Més restrictiu seria el decret aprovat per Javier de Burgos el 18 de març de 1846, que contemplava la possibilitat de la suspensió temporal o definitiva dels periòdics, etc. (14). Aquesta seria la tònica dels successius decrets que sobre el respecte s'aprovarien, al menys fins al de 10 de juliol de 1854, en el que es retornava a la llibertat de Narváez.

La premsa, així tractada, es convertia en una forma de control social, ja que no podia atacar l'ordre establert de manera significativa, ni fer cap crítica generalitzada en el que fos referència a la cúpula de la jerarquia social.

Concretament, amb tot això es produí una revaloració del fet actiu social que s'encaminava a la zona de crítica amb un cert interès social, però no més enllà del recordar que el problema social existia i a aquells que no ho veïen en el treball i en el desenvolupament de la indústria de la premsa.

Una gran fórmula de base s'hi donà per aconseguir un mal menor socialment. La gran fórmula de la burgesia era: "Les classes de l'home són les eternes". El que s'entenia

necessari que llegísim una novel·la d'una línia. Per tant no crec que pogués ésser altre perjudicada per a la joventut, ja que no era el principal destinatari, malgrat ho fou en els seus plantejaments.

La veritat és que la informació sobre l'educació del meu treball ha estat, en gran part, recollida a les publicacions periòdiques que han ajudat fonamentalment a codificar la informació segons la ideologia que reflectien. Però les publicacions que més han servit per a la meua interpretació han estat les publicacions dels mateixos, progressistes, demòcrates i socialistes utòpics, malgrat la crítica sorgida del dels periodistes clericalistes.

El Heraldo, (117) El País, (118) El Diario español, (119) La Epoca, (120) El Pensamiento de la Nación, (121) (122) són els periòdics que podria qualificar com a claustrats, malgrat alguns amb certa excepció.

El Pensamiento de la Nación (123) és un periòdic exemplar de l'època de l'època, amb una gran quantitat de redactors, i reflecteix la responsabilitat dels seus redactors amb els seus lectors i amb el món i amb les seues opinions.

El Heraldo, amb el seu editorial, reflecteix la política dels seus redactors i el seu punt de vista sobre el món i sobre la joventut. El Heraldo és un periòdic que reflecteix el punt de vista dels seus redactors i el seu punt de vista sobre el món i sobre la joventut.

professorat. (120) Un conjunt de sis articles publicats el desembre de 1845, ens donen la clau dels plantejaments de política educativa d'aquella període, inicialment setmanal i posteriorment quinzenal, que en criticar el model francès, critica la centralització del model del pla de 1845. I a continuació afirma:

"El sistema de centralizaci3n no es el eva entre nosotros; el plan del año 24 era tambien muy centralizador; y este antecede a escuela de tanto al señor Pidal. Sin hacernos ilusiones sobre la situaci3n de Espa3a, y la diferencia que nos separa de Bélgica y de Inglaterra, para que reclamemos un sistema de completa libertad de la ense3anza, no podemos menos de manifestar que en el porvenir, quizá no muy remoto, presentamos para Espa3a la cuestion del monopolio universitario". (121)

La secularització era un altre tema que treballava el pensament de Balma a El Pensamiento de la Nacion a finals de 1845. Malgrat poder que el pla de Pidal-Gil de Zárate en principi no arriba en contra de la religió. (122)

Però en el nombre de setembre de 1846, el pla de Pidal va contra la religió. Entre altres coses, la designació que es fa dels centres a l'el 3n (123)

La crítica d'interdenominació existia ja abans que els escoles tinguessin els centres privats. En aquest cas la religió (esdelepa) (124) es va en un segon pla en les aportacions d'El Pensamiento de la Nacion (125)

a la política educativa dels liberals constitucionals del moment.

Per altra banda, els periòdics democràtics i socialistes utòpics són altres publicacions que ens poden oferir elements d'anàlisi de les idees educatives, no oficialistes, però que ens poden ajudar a comprendre com pensaven els liberals més avançats al respecte. De totes maneres, algunes d'aquestes publicacions són tractades amb més profunditat a l'apartat que es dedica a les aportacions del socialisme utòpic. La Madre de Familia, (125) El Padre de Familia, (126) El Eco de la Clase Obrera, (127) foren aportacions dutes a terme des d'aquests plantejaments.

Heu de recordar, entre altres coses, que en l'obra d'El Padre de Familia era "Institución Moralizada" la que considerava que "un poble sense institucions no té civilitat per a la solidaritat i la igualtat." (126)

La base conceptual d'aquesta ideologia s'expressa en el seu periòdic (128) i en la Madre de Familia, a la família i a l'educació social.

Complementem el treball amb l'obra de l'any 1871, Instrucció Social i dos treballs, que ens donen un altre cubeta. Víctor Montoya és qui ens parla de l'evolució de la idea de igualtat de la seva obra El Padre de Familia

només es va publicar entre l'octubre de 1847 al març de 1850, tancat per anti-clerical i antinapoleònic. (106)

Segons ens exposa Mre Cruz Seoane, **El Eco de la clase obrera**, fou el primer periòdic estrictament obrer, que es publicava els diumenges des del 5 d'agost de 1855 al 3 de febrer de 1856, fundat i redactat per Ramón Simó i Badía, malgrat la part doctrinera sigui adjudicada a Francesc Pu i Margall. Un periòdic que es publicava a Madrid i defensava els interessos dels obrers en general i dels catalans en particular. (107)

Els temes instructius que figuren a **El Eco de la clase obrera**, són, fonamentalment, geografia i geometria, presentats de manera molt elemental i divulgativa per esser assequible als lectors. (108)

La mentalitat de la crítica social era, en aquells moments, de defensar els interessos dels obrers, tant en el camp capítol·lar, com en el dels salaris, i lluitar contra el treball de productes de baixa qualitat, tant per part dels propietaris dels establiments, com dels obrers, dels propietaris dels establiments de fabricació, i en tot moment, per part dels consumidors, dels seus representants i dels seus productors. (109)

A Catalunya el representant de la premsa democràtica era **El Genio de la Libertad**, que es definia com "el Organó del pueblo", i fou dirigit per un destacat militant obrer del partit democràtic, Joan Abellá, que fou defensor de la revolució lliure amb tendència socialitzant. Va aparèixer el 16 de juliol de 1854, en plena revolució, i, a partir de 4 de juliol, ja es titulava **La Libertad** i va desaparèixer el 30 del mateix mes. (135)

Curiosament, poc després, l'1 de novembre de 1854 Victor Balaguer, un dels primers catalanistes amb una gran àmplia de Catalunya, fundava **La Corona de Aragón**, de raire pancatalanista, és a dir, que pretenia divulgar la idea de la unió política, econòmica i cultural de l'antiga Corona d'Aragó. La seva idea centrada en Catalunya, fins que el 28 de febrer de 1857 es va desaparèixer, va acabar per fer desaparèixer que l'acte polític de unificació de l'aragones amb català. (136)

Segona publicació política, **El Genio de la Libertad**, de la mateixa època de l'època, fou el 7 de novembre de 1854, i la seva base ideològica i política fou més aviat liberal i liberaldemocràtica, amb una clara tendència de llibertatisme i de lliberalisme. (137)

Després de la publicació d'aquests dos diàlegs, apareguen

"Algunos hombres instruidos, conociendo es la gran verdad, se opusieron en otro tiempo á la instrucción de la mayoría para hacerse de ella un patrimonio y un agiotaje. Para sujetarla recurrieron á la tiranía". (138)

À continuació es planteja la necessitat d'instruir des de la infància:

"...los espíritus con ideas verdaderas. Si se cultivara con principios justos la razón de los hombres, si se les gobernara con equidad, si se ofreciera como catecismo social estas tres grandes y evangelicas palabras de libertad, progreso y union, basadas en los preceptos divinos al ser que en los políticos, no habría necesidad sin duda de oponer á sus pasiones penas ni castigos que despiden de la sociedad. Los hombres serán buenos cuando estarán bien instruidos. Bien gobernados, entonces se les castigará por el mal, y se les recompensará por el bien que habrán hecho á sus conciudadanos". (139)

Considerava al home ignorància per la seva ignorància i per oposar-se a la il·luminació. Una condició de que a l'individu no li donava fundament a la instrucció i a l'ensenyament, en el sentit d'una instrucció i un ensenyament basats en un instrument sense una voluntat (140):

En reconeixent l'efectivitat de l'ensenyament que proporcionava la instrucció i el desenvolupament de la reforma de la Societat del progrés, a l'èndex de les Escuelas Nacionales, però també en ja el 1811, es va iniciar el treball sistemàtic i metodològic en el camp de la instrucció, que s'afirmava en el treball de la instrucció i el desenvolupament de la voluntat per a la instrucció i el desenvolupament de la voluntat de l'individu.

havia donat el poder als liberals progressistes. (141)

Ens interessa també comentar una publicació, de manera diferenciada de les anteriorment esmentades, com és el cas d'El Amigo del Pueblo dirigida per A. Ignacio Cervantes i que va incidir en un gran nombre d'obres autuantant la subscripció a ella de l'anomenada "Escuela de Trabajadores", (142) a la qual assistien obrers, als qui s'ensenyava a llegir i escriure, i s'ofereien alguns ensenyaments de matemàtiques, dibuix i nocions, a més d'esser instruits en els ideals del republicanisme.

En aquesta escola d'adults ha fetien diverses personatges tan significatius com, per exemple, Francesc O'Í Marçall, Federico Delgado, Fernando Sarrate, Efraim Paredonani, Jordi Maluquer de Noya, entre molts de Fernando Garrido a de la militància del partit demòcrata.

"En lo concerniente a participo en la fundación del partido demócrata (1848) y milito en él desde su primer tiempo, día periódico con el título de Unión y Progreso. Fue absenté, una se fundó como "Unión de Trabajadores", dirigido por Antonio López de Letona, con el fin de Reforme Económica, dirigidos por Esteban de los Ríos, a la organización, pueblo de la provincia de Orense, Galicia. Este último período llegó a ser uno de varios años de gran labor en la parte socialista, algunos grupos de adorno que existían en las plazas de la "Municipalidad de Orense" y "El Amigo del Pueblo", por haber creado de nuevo, a través de la sociedad "La Unión de Orense", una realidad, una "obrigación" de base socialista, a través de la "Unión demócrata" que me "afilié" en 1848.

se componia de cerca de 1.200 afiliados". (143)

Enen organitzacions que pretendien superar el pensament i l'actuació dels liberals progressistes que havien estat al poder, al mando en el sentit de que l'ensenyança havia d'ésser universal i no discriminatoria, més solidària que no ho poguessin plantejar els liberals esmentats en aquestes línies.

Concretament Fernando Garrido, el 1835, diu referint-se al tema de l'educació:

"Desgraciadamente la educación de los pueblos no es obra de un día; muchos de los que han alcanzado el privilegio de la instrucción quieren hacer de él un monopolio para explotar la ignorancia de los más, y la mayor parte de los que participan de nuestras creencias ven con más indiferencia que deberían la lamentable ignorancia de sus hermanos. Conquiesce a esto que la poca instrucción que se recibe y que las carencias que es tal, que parece que más que ilustrar se está obiendo pervertir la inteligencia, y corromper los sentidos y extraviar la razón de los que reciben". (144)

En general aquestes publicacions van servir de suport a l'acció del municipi de la ciutat de Sabadell, i a l'acció de la ciutat de Sabadell, i a l'acció de la ciutat de Sabadell. Per exemple, per la creació d'una escola pública, o de publicacions de caràcter social, o de caràcter polític, o de caràcter de suport, o de caràcter de suport, o de caràcter de suport.

En l'època anterior, però, que la premsa de Sabadell

recreo y noticias; y oficial de la sociedad de socorros mutuos de instrucción pública". (149 bis). "El Director de las Familias, ó Curso de Educacion Doméstica. Periódico de instrucción popular; científico, industrial y recreativo". (150) .- 1849. "La Ilustración de los niños. Publicación pictoresca"; (151) "La Educacion de los niños" (1849-1850); (152) "El Faro de la niñez. periódico de educación" (1849-1851). (153) .- 1850. "El Faro de la Juventud". (154) .- 1851. "El Estudiante"; (155) "La Aurora. Periódico de los niños";(156) "El Museo de la Infancia". (157) .- 1852. "Album de señoritas". (158) .- 1853. "Album de la niñez. periódico semanal ilustrado de instrucción y recreo, dedicado a los niños de ambos sexos". (159) .- 1854. "El Museo de la Juventud"; (160) "El Mar de la Juventud". (161) .- 1855. "La Juventud". (162) .- 1856. "El Águila de la Juventud". (163) .- 1857. "El Estudiante". (164) "Educación, recreo. Publicación para el uso de la familia, de la escuela y de los niños de ambos sexos. Libro de lecturas y ejercicios de educación científica que se publica en el Museo de la niñez 1845 y 1846. La familia de la niñez y la familia de la juventud. Publicación de la niñez y de la juventud. 1845. "La niñez y la juventud". (165) "La niñez y la juventud. Periódico de la niñez y de la juventud".

Instrucción primaria". (167). - 1848.- "Boletín Oficial del Ministerio de comercio, instrucción y obras públicas". (168) - 1849. "Revista de instrucción primaria". (1849-1852). (169) - 1851. "La Academia de instrucción primaria". (170) - "El Censor. revista de instrucción pública". (171).- "La Educación. Revista enciclopédica" (172); 1852. "Revista de la enseñanza de los sordomudos y de ciegos".- (173). "Gaceta del bello sexo. revista de literatura, educación, novedades, teatros y modas". (174) - 1853. "El Norte. Semanario de educación, moral, literatura, artes...". (175) - "El Preceptor, periódico de instrucción primaria". (176) 1854. "El Globo de la ilustración. Periódico de literatura, teatro, ciencias naturales, comercio, instrucción en general, variedades, andar, política etc.". "El Mensajero de la Instrucción". (177). 1855. "El Señor de los meses". (1855-1856). (178) - 1857. "Boletín Universal de Periodismo, Literatura, Artes, Ciencias y de la Enseñanza pública". (1857-58). (179) - "Boletín de Instrucción primaria". (1857). (180) - "El Magisterio". (1858-1859). (181). "Mensajero de la Instrucción de la América". (182). "La Educación". (1851 - 1857). "El Mensajero. Boletín de Instrucción pública". (182).

El catàleg de Hartzembusch ens ofereix també llistes de les publicacions dites infantils o juvenils, d'altres revistes que pel seu contingut ofereixen una temàtica relacionada amb les ciències o amb temes instructius que també ens interessa indicar, encara que només sigui a títol d'exemple: (1845). "El siglo pintoresco, periodico universal, ameno é instructivo". (187) (187) .- 1846. "La Primavera. periodico de ciencias, literatura, industria, teatros y modas, instrucción, utilidad, recreo y baratura". (188) .- 1850. "La Esencia. revista popular del progreso científico, actual é industrial". (189) .- 1851. "La Antorcha. Periódico científico é industrial, consagrado á la propagacion de los primeros elementos del saber y facultades humanas, recursos contra la indigencia". (190) .- 1853. "El Fénix Nacional. revista de jurisprudence, de aduanas, de comercio, de habueros y de instrucciones públicas para el pueblo". (192) etc. que representen en definitiva el pas de la intrusió de les diverses capes de la societat cap al sentit utilitarista de la vida, amb un interès especial als interessos materials a partir d'una societat en canvi, i que necessitava per poder veure assolir els seus propòsits benèfics. Quedaria publicat el catàleg de Hartzembusch, encara que no sempre és possible

continuitat, ja que moltes d'aelles tenien una durada bastant minvada, fins a tot no dureven un any, o ni tan sols mesos.

Ara bé, la transmissió de la mentalitat no tan sols es duia a terme mitjançant aquestes publicacions que anteriorment hem citat, sinó que en les de tipus general hi havia una inculcació de valors que s'han de recordar, en que sigui d'una manera general.

Analitzem un poc tot aquest cúmul de circumstàncies i realitats que envoltaren a la premsa periòdica d'aquell temps per comprendre la seva trajectòria i la seva aportació a les idees educatives del moment.

Moderats, Progressistes, republicans, socialistes i utòpics, etc, intentaven expressar els seus plantejaments socials i educatius a través de la premsa, i així havia d'empènyer les aportacions polítiques al sistema educatiu, seguint el model del que s'assumia a través d'aquell país emparentat de la cultura i l'ètica, de l'època espanyola.

No es volien deixar enrere per realitzar a la capital del regne, sense a tot arreu de l'Estat, una de les capçaleres més efervescentes, en aquell país, les Barcelonès. Realment, en aquest context, hi ha ja una professionalització de la premsa periòdica.

Feró, de cada vegada més, la ideologització minava a favor d'un tractament més informal de la notícia publicada, malgrat a la primera època d'aquest etapa històrica les publicacions periòdiques visquessin l'edat d'or del fulletí i de la notícia novel·lada.

La destinatària fonamental del fulletí era la dona, en una època que sorgeixen les publicacions dedicades a ella, al "bello sexo". En aquest sentit Maria Cruz Sebaste ens indica:

"El folletín era la parte del periódico destinada sobre todo a las mujeres. Lo unico seguramente que la mayoría de ellas leía. Los periódicos, cuando anunciaban un nuevo título o se disculpaban por la no inserción algún día del correspondiente capítulo, suelen dirigirse a las "lectoras". Un Amigo del Pueblo, la ideología muy reaccionaria, que se publicó en 1854, se lamentaba de su efecto pernicioso sobre las jóvenes: "de entre estas vírgenes que son el orgullo de la literatura en Eugenio Sue, traducido en francés, castellano y la moral en Dumas (...) más de las de las esposas a quienes confiamos la honra de nuestro nombre", (193)

Recentment, a l'havia afirmació de que els diaris publicaven periòdiques dedicades a les dones, amb referència a la literatura, heu de considerar el següent: (1937) i (1941). "La crítica. La idea de "lectora" de literatura, tencions, antes y ahora, de la vida y el arte social" (194) "El Gobierno en el siglo XIX. Literatura e literatura, novela, poesía, teatro, música, pintura, etc."

exclusivamente á las mujeres"; (195) "Gaceta de las mujeres. Redactada por ellas mismas"; (196) Barb. Orgía. Periódico de literatura, sentimental, apasionado, dedicado al sexo hermoso. (1845-1846)". (197) .- 1846 "Correo de las Damas". (198); "La Elegancia. Boletín del gran tono; muestrero de las modas de París, Londres y Madrid". (199) "El Cupido, periódico semanal de literatura, poesía y modas, dedicado al bello sexo". (200) .- 1849. "La Ilusión. Periódico de ciencias, literatura, bellas artes y modas. Dedicado al bello sexo". (201) .- 1850. "Revista de modas". (202) .- 1851. "La Mujer, periódico escrito por una sociedad de señoras y dedicado á su sexo". (203) "Elles, órgano oficial del sexo femenino". (204) "El Correo de la moda". (205) .- 1852. "Album de señoras. Periódicos de literatura, educación, música, teatro y modas". (206) "El Mensajero de las modas, revista de mundo elegante". (207) "Gaceta del bello sexo, revista de literatura, educación, teatros, teatro y modas". (208) .- 1853. "El Coliseo - revista semanal de teatro, literatura y modas". (209) .- 1856. "El Regalo. Semanario de ciencias, literatura, moda, teatro y mundo elegante". (210) .- 1858. "El Proceloso. Periódico de teatro, literatura y modas". (211)

Com es veu, els títols van evolucionant de dedicats exclusivament al "bello sexo" cap a més generals, aparentment unisex.

A Catalunya l'aparició d'aquest tipus de revistes adreçades a les dones es dona a partir de 1846, segons opinaó d'Isabel Segura i Marta Selva:

"La primera de què vam tenir referència és **Fensil del Bello Sexo. Colección de poesias, novelitas, biografias, articulos, etc.**, escrita por la señoras D^{as}. Carolina Coronado, D^{as}. Enalix Fonollasa, D^{as}. Manuela Cambronero, D^{as} Josefina Massamés, D^{as}. Angela Bressa y D^{as}. Victoria Peña, bajo la dirección D. Victor Balaguer (imprenta de J.M. de Brau. Basea, 10. Barcelona). Es un recull de poemes i novel·les curtes de les autòres abans esmentades, amb algun pensament de J. Martí i Flaquer sobre la condició de la dona. Com que no és una publicació periòdica, no l'hem classificat com a revista, encara que d'altres autors ho fan així, tot i que té més relació amb el gènere epistolar que amb el periodístic.

Per tant, nosaltres considerem que la primera revista publicada a Barcelona i adreçada a les dones és **La Madre de Familia**, apareguda l'any 1846, i dirigida per Narcís Nothmann. La qual només es publicava un número l'any. Informació que ens resta és la transcripció d'algun dels seus articles apareguts a l'obra de Eug. Palades. Vidi l'Ítem "Madre de Familia" i l'investigador de la recuperació d'història, ja que la revista no l'hem localitzat en l'obra. (21)

Una revista que ens donava un angle de vista diferent i una perspectiva avançada dels intel·lectuals de l'època, caracteritzant aquesta des del punt de vista del socialisme utòpic, que es tractava de la revista **Corresponsal**.

Una altra revista que se'ns indica és la que es publica a 1848, per part de Maria Cubi, *La Antorcha*, dedicada a les dones i que es preocupava per a vindicar la seva condició, així com el dret a la seva educació. (213)

Eren autors conscients de la incidència que els pares, especialment les mares, tenien sobre els infants considerant-se important la relació mare-fill en relació al procés educatiu, que posteriorment quedava limitat amb l'escolarització.

Per altra banda cal indicar que aquest concepte educatiu no significava cap transformació de l'ordre establert, ni revolució, ja que les dones heredes de aquelles en el seu paper, a la funció que la assumeix la societat, la de mare i esposa.

Fins al 1857 no es publica altra revista de la zona de les Antilles. *La Floresta*, Periodico semanal dedicado exclusivamente al bello sexo, el qual es publica al mateix lloc on *Quelque chose de mieux*, de 1854, amb el mateix contingut de l'antecessor, paternitat i maternitat. (214)

Aquests conceptes d'educació per a dones i per a la infància probablement per a la preparació social. Era una fórmula per a desenvolupar el seu rol social i educatiu

a on la dona havia de jugar el seu paper afectiu, al marge de que les seves idees fossin més o menys avançades. La sensibilitat de la dona, segons aquestes publicacions, significava un element important per possibilitar la formació de persones adequades a les exigències que la remodelació de la societat imposava. De totes maneres **La Madre de Familia** i **La Antorcha** consideraven més humanament a la persona que era la dona.

Una vegada feta l'exposició i presentació general de les diverses publicacions periòdiques de i sobre, analitzarem amb més detall aquelles publicacions propiament infantils i juvenils que tingueren una major significació des del punt de vista dels plantejaments educatius.

En primer lloc podem parlar de **El Director de la Juventud. Periodico de Ciencias y artes dedicado a los niños y adultos**, que sortia tots els divendres, amb data el 7 de setembre de 1845 i desaparegué el 27 de febrer 1846 a Barcelona. Una publicació que no es pot definir com estrictament infantil perquè també s'dedicava als adults, però feia una part important de la seva línia infantil, ja dedicada a les històries i a les aventures. Sense hi tot la de Barcelona en per se atant. (1743)

"Filosofia Moral", és el seu primer article on s'afirma que la moral "és el ciment de la societat" i a partir dels seus bons positius, el poble no pot ésser feliç sense moral. (216)

Altres temes tractats eren Divisió de Catalunya, biografies de personatges de la Grècia i Roma clàssiques, Geografia, Història natural, Gramàtica general. L'article que fa d'editorial és el titulat "Filosofia Moral", en el que es respire espiritualisme i estimació a l'ordre social.

El 1847 es comença a publicar un altre periòdic d'aquestes característiques, però més típicament infantil, amb foc: El Museo de los Niños, editat a Madrid des de l'abril de 1847 al desembre de 1849. El seu contingut era eminentment moralitzant i educatiu, però probablement no interessava gaire als infants pel seu llenguatge. La seva presentació deia:

El Museo de Niños se publica con el objeto de proporcionar a los niños de esta y otras partes de España un libro que sea la fuente de sus conocimientos morales, físicos, matemáticos, astronómicos, y de las artes y ciencias, y que sea útil, agradable, y divertido. (217)

Finalment, introducció a la sociologia de Ferrer i Guàrdia, que planteja qüestions sobre l'evolució de la societat i sobre la importància de la família i de l'educació. Ferrer i Guàrdia planteja

d'articles seria compost per quadres històrics, morals, fantàstics i científics. (218)

Curiosament el Museo de los niños s'inicia amb "Niños y la Biblia" signat per Ignacio Fernández, tema que es considerat com a indicat i vestit pels infants: pels personatges i qüestions que es poden plantejar. (219)

Hi figura, entre altres la firma d'Alexandre Dumas en temes històrics, hi ha articles biogràfics, entre els biografats hi figura Copèrnic, apunts morals, Història d'Espanya de manera recreativa, llegendes i apunts històrics, històries d'homes i dones cèlebres, Història natural i contes per a nens, articles de contingut moralitzant, fins a les educacions dels grans erudits i difícilment asequible als infants.

Una altra de les publicacions d'aquesta tipologia que ve veure la llum pública noses de 111 de gener de 1845 al 27 de setembre de 1846 va ser **El Mensajero de los niños**, que a partir de 111 de octubre ve continuada amb el nom de **El Faro de la Niñez** fins 111 de juliol de 1851. (220). Amb la capitulació de "El Faro de la Niñez" nomenat 111 d'octubre de 1851, la revista pública es va associar a la proposta d'obsequiar a les dones i nens i a més rebre la Real Orden de 6 d'abril de 1851. (221) La revista

definida la tarea dada a leerse por a la publicación aab
aquestes paraules:

"Hemos procurado instruir en vuestros hijos y
discípulos el amor al estudio y a la virtud, y el
honor a la ignorancia y el vicio". (222)

D'El Faro de la Niñez i d'El Amigo de los niños
Carmen Bravo Vilasante ens indica:

"... en 1849 leemos El Faro de la Niñez,
periódico de educación recomendado por Real Orden
a los establecimientos de enseñanza.

En provincias también se editan
publicaciones periódicas infantiles. El Amigo de
los Niños se publicó en Málaga en 1849. El primer
número salió el domingo 17 de junio de 1849.
Consta de cuatro páginas y recuerda por el formato
y la presentación gráfica las hojas parroquiales.
No tiene ilustraciones. El editor es Sr. Castiella.
dicho señor inicia el primer número advirtiendo a
los padres de familia que les regala una muestra
del periódico, es decir, un ejemplar para que lo
vean antes de suscribir a sus hijos y decir se sale
bueno ...". (223)

El Amigo de los niños no deixa d'assemblear-se a los
altres publicacions del mateix tipus, amb seu de
marcadament, fins a les últimes. Tasseu també el lloc
de les famílies, de les escoles, de les cases, etc.

El programa per fer diferents dels pedagògics, des
per exemple, ve de manejar la lectura del "Juanito,
que qualifica com "bueno libro de lectura moral"
d'Alfonso López el capítol que va a l'origen de l'obra
de les grans parts del segle XIX.

El 10 d'octubre de 1897 apareixia La Ilustración de

Los Niños. Publicación Pintoresca, que des del nombre 2 del 20 d'agost de 1947 es deia **La Educacion de los niños.** A la introducció del nombre 1, signat Francisco Morales de Castilla, es considerava:

"Es un error, á nuestro modo de ver, que todos ó la mayor parte de los libros destinados á la enseñanza del niño aspiren á infundirle amor al estudio confiados en la sabiduría de sus lecciones y en la moralidad de sus máximas. Nosotros creemos que esta clase de obras deben disponerse de un modo tal que concilie sin la menor fatiga el interés del espíritu y la fantasía. Esto es, pues, el tema que se nos presenta y que es necesario resolver á toda costa. Si lo logramos, nos habrá á fuer de agradecidos la hermosa satisfacción de que nuestros esfuerzos han sido bien aprovechados."

Todos los artículos que fijasen en la Ilustración de los Niños ofrecerán una especial atención en esta clase de obras: serán generalmente cortos, aun que escritos tradicionalmente y siempre bajo el plan constante y alternativo que á continuación trataremos". (194)

De totes aquestes en aquesta categoria d'articles hi ha figuraven el mateix tipus de textos que a les publicacions infantils anteriors: sobre tot, articles breus i sobre l'educació dels nens i nenes, biografies, articles breus per explicar els objectes de la vida diària i els seus usos, etc. La vida naturalment, costums, ocupacions, etc. Iguals als que venien al primer plan dels que les publicacions anteriors tenien a **La Educacion de los niños**. (197)

Fora de el nombre 1 de la Ilustración que s'editava

amb una secció titulada: "Education" i que es demana "¿Qué es la moral?":

"...La moral es la regla de las relaciones que unen á los hombres entre sí, prescribiendo á cada uno leyes que no pueden violar sin perjudicarse á sí mismo. Es el lazo de las sociedades humanas, la mas sublime, la mas duradera, la mas necesaria de las concepciones del hombre, que no podrá aspirar á la felicidad si no sigue sus preceptos. Toda sociedad que no tenga por base la moral, se disolverá en breve; pues así como la virtud tiende á unir á los hombres el vicio rompe los eslabones de la cadena social, y los dispersa como dispersa el viento los montones de paja de una era". (186)

Si ha d'aspirar al bé i evitar el mal, i a realització ens trobem amb un referència explícita al concepte de felicitat, que:

"... es el bienestar del cuerpo y del espíritu, el logro de las deseos regulados por conciencia, la moral y la razón, la paz y la tranquilidad del alma, el dominio de sí mismo y de los demás, que nos hace equitativo la vida. La felicidad por el contrario, es la ausencia de estos sentimientos, causada por la presencia de un mal. (187)

La resposta del autor a la pregunta "¿Qué es la moral?" és una síntesi pràctica de la concepció referent a les condicions del temps.

Per exemple, de la 188 es dedueix "¿Qué es la moral?" i s'afirma: "La moral es una parte del hombre" del 19 d'agost de 1888 i la definició:

"La moral es en la moral el conjunto de las virtudes que regulan el comportamiento humano".

facultad de distinguir el bien y el mal, lo útil y lo dañoso, los intereses verdaderos de los aparentes, arreglando por ello su conducta". (190)

i considera que l'home a la infància té molt poca racionalitat i per això necessita l'ajut dels pares, i així indica la importància de l'adquisició d'experiència. Els pares i els mestres ajuden, amb les seves experiències, a l'adquisició de l'habit o facilitat de parlar, d'escriure i de pensar com els demás homes. (199)

Les seccions no es diferencien de la resta de publicacions del seu temps, però els seus plantejaments són estrictament educatius, tant de caràcter global, com més concrets, com per exemple en parlar de l'alfabetització científica:

"Uno de los problemas que toca al hombre al llegar a descubrir, es la unión del aire y el agua. Este enlace admirable que existe entre dos sustancias de tan diferentes propiedades naturales, ha permitido a varias civilizaciones y culturas, de las cuales nada se ha podido saber, la invención de la escritura y las artes de la imprenta que, respectivamente, describen la comunicación de las nuevas ideas y la difusión de ellas por el mundo. Este enlace puede ser el punto de partida de una investigación por descubrir la causa de este fenómeno, por ser uno de los casos de simbiosis naturalista...". (200)

Però es veu que s'entén el paper de l'alfabetització científica, en la idea de documentar-se mitjançant educació científica, i així s'entén, en el món, l'ús que es fa del llenguatge científic.

decisiu juntament amb l'educació moral i religiosa, per aconseguir un equilibri entre el cos i l'ànima, per poder dur a terme el fi pel qual l'home fou creat.

Temes biogràfics, Història Natural, pensaments morals, poesies, jeroglífics i anagrames, etc. són les qüestions que hi figuren en aquesta publicació, que com d'altres, resulta més bé per als pares que per als infants.

En aquest sentit i per acabar la referència a aquesta publicació, vull indicar que també es venia per l'"Educacion del bello sexo", un prospecte que circulava bastant a les publicacions de l'època, però amb un estil ranc i retrògrad, com el mateix articulista preven que alguns definiran la seva concepció. Però vol ser un exemple respectable de l'educació domèstica que fins al moment s'ensenyava sense tenir present que la dona estava destinada a ser mare i esposa. (271)

El que el mateix temps és la Infancia (1841), publicada el 1841 i en un sol volum. (272) La Aurora (Madrid) publicada el 1851 fins al 1857 i en tres volums, entre Quantan Aventura i 1857 i l'edició d'alguns dels seus versos. La Infancia (Madrid) en un sol volum, publicada el 1857 i en un sol volum. (273) El Omnibus

(Madrid) publicada el 1855, (234) La Floresta (Saragossa) publicada des de 1855 a 1856 (235). Per altra banda, es continuava la publicació del Museo de las Familias. (236) Lecturas agradables é instructivas que va durar fins el 1871. Les seccions d'aquestes lectures agradables i instructives coincidien amb la majoria i temps eren tan instructives com prometien en principi: Biografies, Viatges, Història Natural, Reflexions morals, fins i tot hi havia articles de costums, però era una de les revistes a l'loc més acceptades pel públic eminentment adult.

El Faro de la niñez, Enciclopedia General de Instruccion primaria, moralidad y recreo infantil: Oficial de la Sociedad de Socorros mutuos de Instruccion pública. (237) publicada els anys 1851-1852 per Juan Rodríguez de la Barrera, en la seva tercera edició

...és en el quinte volúmen, cobrant los dos que ha constado el antiguo Mensajero de los niños, y por último la nueva fé que el primer día ocupó el mismo espacio y que ocupará a igual fin y género, el siguiente número de lo que desde el tiempo de su venencia que concurren y donde nuestros países han merecido por antigüedad desde de lo que ya el mismo diseño por obra propia de la imprenta, y temporales compañeros del tiempo, que ha consido en gran número para garantir nuestros intereses y en tanto que se publica de El Faro de la Niñez, repetido constantemente por el mismo día, y que ha sido formado en el día de hoy, llevándose a cabo por los señores de la imprenta de la calle de la Puerta de San Antonio, y que se ha ido publicando en la forma

Los medios de moralizar é instruir recreando á los niños, como la esperanza albaqueña del "potrerito digno que deseamos el profesorado y á la enseñanza primaria, nosotros hemos hecho serias estadísticas, hemos recogido datos importantes y hemos buscado el valor necesario para afrontar empresas muy vastas, si bien sin apartarnos de la órbita que desde un principio nos hemos trazado y que se halla descrita y circunscrita al magisterio y por el magisterio: á la infancia y por la infancia". (238)

Era una revista moralizadora é instructiva, más que de recreación, vol esser un recolçament a la instrucció a les Escoles primàries. Fins i tot hi figurava escrits reivindicatius, com per exemple "Falta de pago de la asignación de profesores de la Instrucción primaria, (239) que el poder situés dins la necessitat de reconponer la dedicació i responsabilitat del professorat. Resulta una crítica als autòcrates per no complir amb la seva obligació envers la societat.

Porro, a contínuo é responsable

"No nos parecen tan importantes de verdad, como fella los ayuntamientos, como lo son las comisiones encargadas de nombrar y depurar a los académicos, etc., cumpliendo con las obligaciones que les corresponden en materia de enseñanza". (240)

Alguns d'aquests articles s'acabaven amb parafrasejats de "Els tres cerquets".

Les seccions de literatura El Faro de la Niñez s'estructurava en quatre parts: "Recomendaciones", "Cuentos", "Fábulas", "Poesías infantiles y juveniles".

referència a una Instrucció adequada a les classes populars). Notícies sobre la Inspecció d'Instrucció primària, informació bibliogràfica.

A diferència de les publicacions citades fins ara de les dedicades a la infància, aquesta és la que més es dedica a conceptualitzar sobre diferents aspectes de l'Educació i de la política educativa, el que ens indica que tenia més pretensions de publicació formativa per al professorat que per als infants o els pares i fins i tot no és tan qualificant com la resta.

Malgrat la manifestada preocupació real que la publicació indica, aquesta abasta crítiques a la realitat escolar, especialment a la realitat de la Instrucció primària, i ofereix aportacions didàctiques com per exemple, *Un nou mètode d'ensenyament*, (1911) o reflexions sobre mètodes de lectura i escriptura, (1912).

Finalment cal destacar, al marge de les lletres que se n'obtenen, donada la seva importància social, que el discurs que s'observa respecte a l'ensenyament públic es basa en la creença que cal desenvolupar l'educació de les classes populars i que caldrà per dur a terme una democratització de l'ensenyament. (1910)

La difusió de l'ensenyament és la que se'n deriva de tot el plantejament i cal dir que el discurs que s'observa respecte a l'ensenyament públic

"La unidad é identidad de instrucción forma la unidad nacional de un pueblo. Tan necesaria á su conservación y acrecentamiento, esta es imposible bajo la libertad de enseñanza que distintos principios pueda entender, y hace irresponsable al poder político de los efectos de la educación é instrucción del pueblo, porque la voluntad del maestro es la ley.

Rechazamos, pues, los sistemas extremos como contrarios á los fines de la educación é instrucción y de la condición misma del hombre. Queremos que la enseñanza, como institución social, esté basada en una ley restrictiva que conserve á la sociedad ciertos derechos contra los abusos del poder. Pedimos ensanche en la instrucción, garantías en su desempeño, cubramos aceptados reglamentos, protección y vigilancia de parte del gobierno; en una palabra, creemos el mejor, un sistema mixto de libertad y monopolio limitado en las circunstancias, profusor de los adelantos progresivos que las necesidades de la época reclaman; reconocemos la necesidad de que el poder fije el carácter de la enseñanza en las escuelas públicas particulares, para que la sociedad no sea defraudada en lo que tiene de sagrado, y recomendamos eficazmente á los poderes el mayor celo en la educación doméstica, que por sí sola aun que la constitución y educación de las escuelas, pero con la cual debe estar siempre en la más perfecta armonía" (194)

Són artículos extraídos de todos los periódicos de este tiempo, relativos al subterráneo. Hay de ellos en el archivo de la biblioteca que guarda el papeles de El Faro de la Niñez con Antonio Alvará Betances, un libro que contiene los artículos. (145)

Alvará Betances. Artículos de El Faro de la Niñez y Científicos de instrucción pública, etc. etc. etc. etc. etc. de Madrid. La política de los Estados Unidos, etc. etc. etc.

"Educacion Religiosa" (245) i "Educacion Física", (247) especialment referida a la salut.

El discurs d'El Faro de la Niñez, en relació a la situació de la Instrucció primària era de crítica, no tan sols per oferir només instrucció, sinó perquè es considerava que:

"Escasa y mala instruccion era en general la de nuestras escuelas de ayer; mayor al parecer y tan pernicioso en general es la de nuestras escuelas de hoy: instruccion sin educacion nos ofresian las antiguas, instruccion sin educacion nos dan por resultado las nuevas. De modo, que lejos de adelantar retrocedemos, y su n.º se hace á tiempo una fiel y genuina aplicacion de los buenos principios y una reforma en su legislacion que haga variar la organizacion que hoy tiene, vendrá un justo desmoronito hasta sobre la instruccion que por su naturaleza es la sola capaz de realizar tan importante mejora". (246)

Es presenten una sèrie d'interrogants que les escoles del moment no podien satisfer, en tot cas hi hauria poques excepcions. Les preguntes que fan eren:

"Desde cuándo se ha establecido en las escuelas especiales que se enuncian en la propaganda de una reforma tan verdadera en las escuelas públicas? ¿Cómo se está preparando el personal docente para el futuro por medio de diferentes facultades? ¿Cuáles son los principios de enseñanza que debe seguir la escuela pública? ¿Cuáles de los libros que se usan los profesores para dictar en el regular? ¿Qué agentes y medios de los libros, de materiales de enseñanza al niño de sus facultades? ¿Cuáles son los libros, el o los de desarrollo que se le recomienda al niño en general? ¿Desde cuándo se ha establecido en las escuelas públicas? ¿Por qué se ha incluido este o aquel libro en particular? ¿Por qué se por objeto de enseñar al niño? ¿A las escuelas? ¿A las facultades? ¿Por qué?"

individuo y á los sentimientos? la educacion popular, base de cuanta instruccion, origen de buenos ciudadanos, está desterrada de nuestras escuelas públicas a pesar de sus reformas que á nombre de la educacion y con pretensiones de regenerar la sociedad se ha encaramado tanto. Los hechos tienen una expresion mas elocuente que las palabras y ellos prueban bastante cuanto acatamos de afirmar". (249)

La crítica anava també dirigida a la insuficiència del sistema polític per organitzar, de manera coherent, el sistema educatiu i oferir una instrucció completa. Però reconeix certa avanços a partir de la llei de 1878, per exemple els reforçts a la formació dels mestres. (250)

El tom IV d'El Faro de la Niñez de juliol a novembre de 1851, no és tan entesa en la crítica educativa i pretén esser divulgador d'un tipus d'educació pràctica i popular, però que no reculla la intenció dels proposats. És tan infantil com els principis que es suposen.

Una de les publicacions escolars més interessants és *El Faro i Educacion Pínteresca. Publicacion para niños*, (1851 gener a desembre) de 1878, periòdic infantil en el que la escriptora Fernand Fabellera i Antóns Trujillo Niñez de Arte, etc.

Educació, Geografia, Història, Ciències, etc. etc. Fabellera, educadora, mare i mestra, dirigent d'escoles

poètiques, històriques, dibuixos, mitologies, temes que figuraven a les diferents seccions que protegien esser al mateix temps educatives, instructives i moralitzadores. És una publicació que pretén esser equilibrada en els seus plantejaments morals i ideològics, i populista.

L'Educacion Pintoresca. Publicacion para niños, en el seu tom II publicava una sèrie de capítols dedicats a la mitologia per a infants amb un to paternalista, més o menys anarxista, en defensa de la seva construcció:

"MUCHAS cosas hay que no podéis aprender, niños míos; lo uno porque no están á vuestra alcance y las aprenderíais sin comprenderlas; lo otro, porque no os darian de vuestro móvil atención la perseverancia necesaria para fijarse todo el tiempo que sería preciso para explicaroslas. Pero como tampoco os debéis criar ignorantes, desquiciados ni desfogados, comprended que las personas que se interesan por vosotros, procurando la enseñanza á vos, lo más que os puede proporcionaros es el estudio, porque es el estudio, sobre la Mitología, lo que os enseñará." (1907)

Apartir de la tercera entrega de l'edició, tenim per equilibrar el fet diferencial, però sense deixar la mitologia i amb el to de religió popular. (1910)

La seva labor també és d'adaptar la mitologia popular a un vocabulari enciclopèdic i enciclopèdic.

"Sea un Soler enciclopedia,
 un Diccionario del pueblo,
 un Diccionario por los niños,
 y me arrojé á la mar y al mar." (1914)

La solució vendria en el nombre següent: **El Sol** (255). Tenien el seu sentit d'educació popular i motivadores de la curiositat dels lectors. Moltes d'aquestes endevinalles eren reproduïdes per Ferrn Caballero.

L'esperit religiós queda reflectit a "**Oraciones infantiles populares**", recollides també per Ferrn Caballero:

"Por la mañana al despertar":

Bendita sea la luz del día
Y el señor que nos la envía.
Tengo Vd. muy buenos días.

"Al Ángel de la Guarda:

Ángel de la guarda,
Fulce compañía.
No me desampares
Ni noche ni día;
No me dejes solo ...;
Dios me perdone". (214)

Hi havia una secció anomenada "El Bufón" (el "lloc del bufó") signada per Ferrn Caballero i que contenia sovint una descripció didàctica del que era un determinat animal. Destava a una sola pàgina on hi havia la figura de l'animal i una explicació amb cura i detall del que era que era, prohibides les paraules de les seccions anteriors, de les traduccions. (254-255)

Des del punt de vista de plantejament general de l'educació, **Educacion Pintoresca** va publicar una sèrie d'articles que anaven dirigits precisament a aclarir la seva idea d'Educació, la qual consisteix en desenvolupar una sèrie de facultats de les que disposa l'home: Educació intel·lectual, moral i religiosa, i educació física.

La demana «*¿Qué es l'educació?*», una directora d'un col·legi de senyoretas i, mitjançant un diàleg, es contestava la qüestió. Per exemple, l'experiència es descrivia així:

"Educacion quiere decir aprender a leer y a escribir, repuso despues Maria tubbeando, y como quien busca alguna otra palabra para completar su definición.

Entonces la niña que estaba á su lado, á la que sirviera este principio habia puesto en campo, añadió: "y tambien aprender la gramática, la aritmética, la geografía, la historia, la música y el dibujo".

Efectivamente, educacion significa, fuera de la cosa que aprenden las niñas, y otras muchas cosas, continúa la señorita Espina. Lo que se aprende en las escuelas y colegios, la educación en el sentido particular de la palabra, el estudio de las letras, de las ciencias, para como se dice convegiendo con el Vda. nos debe servir y producir en esta vida y en la muerte, se presen su bienestar por algunas momentos" (207)

Veïm, doncs, en planteja principalment la idea d'Educació general a «l'assimilació del desenvolupament de les facultats humanes».

"Todo cuanto eleva nuestra alma, fortifica nuestra razón, ilustra nuestra conciencia, dirige nuestros efectos, forma nuestras costumbres, y extiende nuestra inteligencia, es educación. Nuestra educación no está limitada a una sola época de nuestra vida; el hombre siempre tiene que aprender". (257 bis)

A continuació concretitzava el que entenia per educació específica, aquella que desenvolupava cada una de les facultats humanes.

L'Educació religiosa i moral la definia de la següent manera:

"Todo lo que nos prepara a servir a Dios, a ser discípulos fieles de Jesucristo, todo lo que contribuye a aumentar nuestro amor y veneración al Creador; todo lo que se llama alimento del alma, forma nuestra **educación religiosa**.

Todo aquello que hace nacer en nosotros latentes sentimientos y los fortifica; todo aquello que dirige y contiene nuestras pasiones, que cultiva nuestras virtudes, y perfecciona nuestras costumbres, es parte de nuestra **educación moral**". (258)

També quedaven contemplades l'educació intel·lectual i l'educació física, per completar la seva perspectiva educativa:

"... es entiendo de todo lo que aprendo de los buenos ejemplos de los santos, de los libros, de las ciencias, de las artes, de las ciencias que todo aquello que desconvulsa nuestra ignorancia, por fortuna, nuestra insensatez, contribuye a nuestra **educación intelectual**.

Todo aquello que conserva y promueve nuestra salud, todo lo que me da fuertes miembros ágiles, fuertes y vigor, contribuye a nuestra **educación física**". (259 bis)

Malgrat la seva globalitat, aquesta concepció educativa, no deixava d'ésser espiritualista, en el sentit de que tota acció educativa anava dirigida a aconseguir una realització transcendent, aconseguir el beneplacit de Déu, del gran Jutge.

A l' "Educacion Pintoresca" es pretenia elevar el concepte d'educació quotidiana i de l'Educació transcendent, i a partir de l'Educació progressiva, una educació familiar, especialment dirigida a les mares de família.

"Muchas de estas, correspondiendo a nuestro pensamiento, nos han manifestado su deseo de que dedicásemos algunas páginas a lecciones prácticas y progresivas, que ellas pudiesen enseñar por sí mismas á sus niños desde la primera edad, y nada haya mas justo que satisfacer tan legítimas aspiraciones". (239)

Es pretenia respectar l'evolució dels infants i es considerava a la mare com una peça important en el seu desenvolupament psicològic.

Autors com Antonio Fructa, titulat, també a en la "Educacion Pintoresca" que la dona podia mantenir una relació amb els infants molt més educativa i seriosa que el exemple a "les mujeres y los niños". "Tratado de crianza y gobierno del niño y niña, dirigido a las madres de familia y las mujeres". (240)

Aquesta "Educacion Píntoresca" de la que ha parlat

dedicada a les mares de família, típicament paternalista, pretenia ensenyar a llegir correctament:

"Antes de principiar nuestras lecciones de lectura, diré a nuestro propósito diré a las madres de familia algunas palabras sobre el método mas conveniente, á nuestro parecer, de iniciar á los niños en los primeros rudimentos". (261)

Pedro Vera que niera el redactor d'aquesta sessió, es defineix per una serie de mètodes adoptats per a l'ensenyament de la lectura: simbòlic o iconogràfic i el geomètric, i els defineix de la següent manera:

"El primero consiste en acompañar á cada letra una figura, cuyo nombre empieza con la letra que se quiere hacer aprender al niño, como un ángel para la A. Este método, cuyo origen viene de los egipcios, aunque muy útil, no puede considerarse sino como auxiliar de la cartilla, ó del método geométrico, que es el que nosotros preferimos.

El geométrico consiste en clasificar las letras del alfabeto según su figura. Habiendo para este objeto que hacer distincion de vocales y consonantes, comenzamos por mostrar la I, que representa una línea recta, y por derivadas de ella que forman las curvas, y la V, que presenta un ángulo. Continuaremos luego con las compuestas, etc.

I, J, H, L, LL, T, J,

que se forman de líneas rectas, y

G, Q, W, S, U,

que se forman de curvas.

Finalmente clasifiquemos las vocales

O, E, F, P,

que se componen de rectas y curvas, y por último

A, K, H, M, N, X, Y, Z,

que reúnen líneas y ángulos.

Comenzadas así las cartillas, podrá ya el niño comprender al niño por sus respuestas como los ejercicios, "haciendo iguales y desiguales en un tiempo". (262-263)

El que a continuació farà es explicar com es pot aplicar aquest mètode. En general, aquesta és una de les aportacions d'aquesta revista que resultaven més didàctiques i concretes.

Al marge d'aquesta apreciació, crec que la revista, en el seu conjunt, es prodensa i representa l'estil d'aquella època en que es preocupaven per divulgar idees i plantejaments educatius, encara que no sempre pragmàtics. Però l'**Educacion Píntoresca** sembla un intent seriós per arribar a les mares de famílies burgeses perquè aquestes incidissin a l'educació dels seus fills.

En resum l'**Educacion Píntoresca**, que va consistir de quatre toms, de 4 de juliol de 1857 a 1858, en la que figurem toms de: Geografia, cartes, contes, Reges, fables, història dels pobles, poesia, història d'honoris i comendats de la mitologia, lèxic, poesies educatives generals i educatives especials, traduccions d'autors estrangers. També una secció de literatura com de la *Amazones* (1857) i de l'exemplar *Educació de la dona*, etc.

Per altra banda, és la revista que més representa el perfil i acab d'aquest tipus de publicacions a l'època que analitzem.

La revista més consolidada de les dedicades a la Instrucció primària i als interessos dels mestres, el març del 3.0.1.9. i posterior a ell, fou la Revista de Instrucción Primaria (pròpiament va ésser l'única que es dedicava estrictament a la Instrucció primària).

A l'iniciar-se el segon any d'aquesta publicació, i de gener de 1880, els seus redactors indicaven:

"La empresa de publicar un periódico de esta clase, despues de haber visto uno á uno cuantos lo habian precedido al poco tiempo de anunciarse, parecia demasiado atrevida. sin embargo, medítandolo bien, por grandes que fuesen sus dificultades que se presentaban, no eran tales que obligasen á renunciar á un nuevo ensayo, que tan útil pudiera ser á la educacion de la infancia y á los encargados de dirigirla. La indiferencia de estos por su propia suerte y por las escuelas se ha exacerado sin tasa ni medida, y ya bien no podria contribuir en parte á la muerte de otras publicaciones de este género, hubiera sido hacer un agravio á los profesores, al suponer que ellos que llegase hasta el punto de inutilidad la existencia de un representante suyo en la prensa periódica.fortunadamente el tiempo ha estado á favor nuestro." (188)

La seva estructura estava composta de dues parts: la primera i més important, el "Informe mensual", en la qual es donava el punt de vista dels redactors sobre el desenvolupament i organització de la Instrucció primària.

"El fin principal de nuestro periódico es el de dar á conocer ó tratar de asuntos que no sea indiferente inmediatamente á los maestros, pero sin exceder de mucha proporción, porque su objeto es alentar la abstracción sobre los asuntos de la instrucción primaria y sus beneficios, y facilitar algunas

cuestiones y principios generales de graves consecuencias. Difícil es el empeño que esta parte hemos contraído; pero cuando escritores más entendidos no se toman este trabajo, cuando se mira generalmente con igual desden, deber nuestro era el emprenderlo". (263)

Una otra sección era la de educación e enseñanza, la que es considerada:

"Nada hay que deba interesar más a los maestros que la Pedagogía. Conocer el verdadero carácter de las funciones que ejercer, estudiar el misterioso y ordenado desarrollo de las facultades del hombre para dirigirlo con acierto siendo niño, y poseer la instrucción que han de comunicar con los medios de comunicarla, es lo que constituye la ciencia del maestro.

Nos habíamos propuesto tratar con preferencia de la educación y sistemas de enseñanza, pero no ha sido posible escribir todos los artículos que deseábamos. Cediendo a las indicaciones de muchos suscritores, hemos dedicado bastantes páginas a ciertos ramos de la enseñanza, cuya instrucción es más fácil de adquirir y aplicar, y estamos convencidos de que no han sido de poca utilidad". (274)

Otras secciones, durante el año primer año, fueron la de correspondencia, Instrucción primaria en el extranjero y Bibliografía, entre las que se encuentran las siguientes y otras que no se han anotado. (283)

El propósito para el 1856 era de proporcionar un suplemento de los dificultades que existían por no haberse publicado.

Después de esto, la primera dificultad que se presentó en el País Oficial de la enseñanza es el movimiento del año

Director de l'Escola Normal Central:

"...vacante por defuncion del Ilmo. Sr. D. Pablo Montesino, D. José Francisco de Iturracía, primer inspector general del ramo". (266)

Éra el final de tota una era pedagògica, al menys a nivell formal, en la que s'aportaren multitud d'idees però en la que el sistema educatiu no avançava el que aparentment desitjaven els ideòlegs de la Pedagogia com Pablo Montesino.

La nova etapa la representava a la Revista de la Instrucció Primària Mariano Corderera, qui precisament publicava una sèrie d'articles empaquetats amb el títol "Del carácter y límites de la Instrucción primaria", on els que, fonamentalment, es dedicava a reflexionar sobre l'ensenyança:

"... de que hemos hablado en el anterior artículo es la esencial en las escuelas populares, la que constituye lo que propiamente se llama instrucción primaria, por que conduce á la educación general de los ciudadanos como hombres y como ciudadanos. Todo cuanto queda enseñarse de más en las escuelas populares constituye el superfluo que por ventura se destina á proporcionar un carácter profesional. No obstante en el artículo de la misma obra se ha de propagar un tanto más de interés respecto á la enseñanza para el mejor desempeño de las ocupaciones á que naturalmente se destinan los mayores de los alumnos por costumbre y por circunstancias locales del país en que viven. Y esto es tanto más necesario cuanto que en la enseñanza popular se enseñan que sirven de preparación á las profesiones de magister y de profesor."

Després d'això, de Mariano Corderera, amb el títol de

veu del seu mestre, Pablo Montesano, que desenvolupa el *matèria* tipus d'educació general, sempre amb les degudes matritzacions.

Al marge d'algunes consideracions que Cardenera plantejava sobre l'ensenyança de l'agricultura, hi ha la una proposta que cal indicar pel seu interès globalitzador:

"Otras enseñanzas tanto de las que constituyen la instrucción general como la especial pueden tener lugar en las escuelas primarias, pero mejor prescindido de ellas, porque en las mencionadas pueden comprenderse todas, y porque desahogada contestar luego á las objeciones más autorizadas que se presentan contra el nuevo sistema, como suele decirse. Antes, sin embargo, de ocuparnos de rebatir los argumentos que siendo siempre los mismos, se repiten bajo mil formas diversas contra el desarrollo de la instrucción primaria, diremos dos palabras sobre la gimnástica, que á nuestra edad de ver, en las escuelas de que tratamos no puede considerarse sino como un medio de educación, y esta es el motivo porque no ha sido comprendida entre los diversos ramos de enseñanza de que hemos hablado". (263)

Malgrat això, un vincament amb un altre s'observa al llarg, potent considerar que Cardenera valia amb la grandès les perspectives principals de les persones a defensar amb les intencions que es atribuïen a les Escoles Primàries superiors, que més aviat portà el professional estratègic principal, en l'apropietat de la quotidianitat.

Segons el que es veu, amb la línia de les ensenyances de

Carle Montezino, fins i tot cita textualment el Manual para los maestros de escuelas de párvulos del que insisteix que l'infant s'ha d'educar des de la primera edat i dirigit per una persona experta, el mestre. Però considera que les escoles elementals són les més importants, perquè:

"... suministran la instrucción completa y la educación que pueden disfrutar el mayor número. En su organización es preciso disponer con mucho tino que satisfaga las necesidades más urgentes de los alumnos, sacrificando lo agradable ó lo útil y aun lo útil á lo absolutamente preciso". (269)

Propose un tipus d'ensenyament desconnexista i naturalista, no exempta de utilitarisme. En aquest sentit ens parla de que:

"Lo que en la primera escuela era enseñanza principal, aquí ha de ser accesorio. Por medio de tales ejercicios se llama la atención de los niños en las escuelas de las poblaciones agrícolas sobre las épocas de la siega, la recolección, etc.; sobre los efectos de las heladas, las lluvias, las sequías, sobre los vientos, las tempestades; sobre los ventajas de ciertas prácticas y los perjuicios de otras erróneas. A los que viven en las ciudades se les enseña acerca de la agricultura y la ganadería de y otros oficios, las propiedades de los campos que más les conviene cultivar, y los beneficios de la naturaleza. Para estos elementos que los reemplazan al del profesor se apoyan en las cosas sencillas que las relaciones de los niños con su familia y las sucesos del mundo de lo que ocurre les rodean; y tendrías que se publica un pequeño como libro de lectura, "un catecismo de las verdades naturales, resumen de los principios de de los hechos más interesantes de la creación de la naturaleza". A propósito para destacar el ordenamiento de la experiencia y gratificarla.

memoria las ideas de aplicación más útiles y usuales, escrito en estilo claro y sencillo". (206)

Hi havia altres articles, sense signatura, que sembla configuraven les editorials de la revista. Per exemple: "Escuelas Normales.= Inspectores de Instrucción Primaria", que parla de la reorganització de les escoles normals i, a vegades, en to de crítica als plantejaments oficials:

"Mucho conviene promover entre nosotros el examen de las cuestiones relativas á la educacion popular, desatendidas al presente y de tanta consecuencia en el porvenir. Desde setiembre de 1847 en que se anunció la reorganizacion de las escuelas normales y la creacion de inspectores hasta fin de marzo de 1849 en que se llevó á cabo, á nadie se le ha ocurrido mostrar este pensamiento, ni aun á la Gaceta oficial". (214)

Es refereix a la "Gaceta de la Administracion". Per altra banda és clar que, malgrat aquestes crítiques, la Revista de Instrucción Primaria es una veu decidida defensora del desenvolupament de la praxiologia i també sobre les escoles normals i l'educació.

Altres articles publicats a la Revista de Instrucción Pública són reproduccions d'articles publicats a altres països com, per exemple, el titulat "Requerimientos de la Comision Real de Instrucción primaria".

Finalment, les publicacions procedents de la revista "Republika" dirigida á los profesores de las

locales de su departamento una circular que explica fielmente los deberes que estos se imponen al aceptar sus cargos; Creemos que puede tener provechosa aplicación en nuestro país y con este fin la publicamos en "la Revista". (272)

Una prova més que les mirades estaven posades en França per a prendre exemple de la seva estructura i del sistema educatiu centralista. Al mateix temps, el sistema educatiu francès era modernitzador del concepte de la inspecció, donant-li un caire protector més que de vigilància i inspecció.

Altres articles eren sobre l'aprenentatge de l'aprenentatge, com per exemple: "Del habito y de la imitacion":

"Los niños son naturalmente inclinados a la imitacion, y esta disposicion fueles concedida en efecto como un socorro favorable para el desenvolvimiento de sus facultades, y para el cultivo de su sociabilidad. Por ello se propenden a ser semejantes y entran mas prontamente en el grado de las costumbres y quezadas. La imitacion los lleva a hacer durables sus tradiciones, uniformes y constantes los usos y costumbres, durables tanto mas sobre los miembros, cuanto mas pronto viven reunidos, y alienta de una manera mas agradable sobre aquellos que reflejaron mas y que es el modo por el que se trasmiten desde el aspecto de la familia en la sociedad general, y en la vida comunitaria, desde el nacimiento en las ciudades y en las aldeas, en las corporaciones, en las escuelas, y por consiguiente vendrá tambien de padre en los escuelas, siendo en estos del profesor un ejemplo de que podrá servir y servir, contra el ejemplo de los casos, en el extranjero en obediencia, etc.".

Estudia el proceso de socialización de los niños.

la societat amb un to de moderació i de reproducció social, amb una interpretació de la dependència dels infants dels pares i companys, així com dels mestres, com a conseqüència de la inclinació natural dels infants a imitar el cercle dels què els inspiren confiança.

També hi figuraven, com era habitual en aquell temps, articles d'Història Natural, per exemple: "De las abejas":

"Las abejas son, entre los insectos, los animales mas útiles y que merecen un particular estudio; pero en el país agrícola como el nuestro es mucho mas necesario conocer bien la pequeña y extraña república que tales animales forman.

Los naturalistas colocan las abejas en el órden de los HIMENOPTEROS, es decir, en el número de los insectos que vuelan sus alas por sus cuatro alas desiguales, membranosas, desiguales y de aspecto venoso...". (274)

Benjamin Franklin publicava per un company de Gardineria, també sorgit de l'Història Natural controlada de Madrid i dirigida amb els criteris de publicitat fins a aquells moments, el mateix que confirmava el d'una correspondència, en aquest cas, amb la d'Europa, amb una llengüatge representativa.

El desenvolupament de la Revista de Ciències per la part oficial a la part no oficial, següent, com és de dir, que no pot deixar de ser una crítica, amb una certa independència que s'apropia com els temes i l'estil a un nivell més alt de la

Instrucció primària.- Instrucció primària a l'estranger.- Pedagogia.- Ensenyança.- Correspondència.- Miscel·lània societats de socors mutue.- Bibliografia de Pedagogia.- Escoles vacants.- Anuncis.

El conjunt de temes més desenvolupats és el corresponent a l'Estat i organització de l'ensenyança i el corresponent a la Pedagogia.

Mariano Cardenera és l'autor que signa aquests articles en la seva majoria, i per abstracture les seves aportacions en el tema, l'article que pot esser més significatiu és "De la Pedagogia y de la necesidad de su estudio", en el sentit de que entén la Pedagogia com un instrument necessari per a la formació científica dels ensenyants amb la influència de Pestalozzi.

Una vegada convingut l'horari d'educar, calia de pensar en la possible utilitat de formació de l'individu espontani i en quèls requisits de l'educador per fer-ho.

"La importancia de la educacion de los hijos de las clases populares en las épocas de la revolución social, ha hecho que los escritores de esta época se ocupen de la necesidad de un estudio serio y detallado de él, en cuanto no sólo compete al profesor de la escuela pública, sino también a los padres y a los maestros, sobre este estudio que todavía nos sirve de guía en el momento de la enseñanza de los alumnos de la escuela, en el hogar, en el pueblo, y en todas las personas que se ocupan de él en sus actividades que abarcan la familia, la escuela, y la vida social del pueblo de la vida social, política, económica, religiosa, filosófica,

pedagogos modernos no venen en fò a d'altres persones para les quals totes les innovacions son perilloses, pueden citarse los Secretos, Platon, Quintiliano, Plutarco, S. Clemente Alejandrino, San Juan Crisóstomo, S. Isidoro de Sevilla, Montaigne, Ferns de Vargas, Saavedra Fajardo, Fenelon, Rollin, y muchos mas, persuadidos de la necesidad de señalar reglas para la educacion se han ocupado en escribirlas". (273)

En el seu conjunt, la revista és l'expressió de la Pedagogia defensada per Mariano Corderera i Joaquín Avendaño, no tan sols pels seus articles, sinó també pels anuncis que hi figuren de les seves obres, a més de les aportacions que hi havia des de l'«*otrasidat*».

Posteriorment, a partir de 1856 i fins a 1861, es publicaria una revista titulada *Revista de la Instrucción Pública, Literatura y Ciencias*, hereta de Mendoncia i que, tot i ser una publicació aquell apartat, malgrat no seria una revista estrictament professional, ja que també se la veient la responsabilitat d'altres.

A partir d'aleshores la instrucció pública i especialment considerablement reduïda en relació a la *Revista de Instrucción Primària*, així com hi havia dues seccions, la per a infants i la per a adults, seguint l'estructura d'aleshores en aquest tipus de revistes, i així com per l'U.O.I.P.

Al contrari que a la Revista de Instrucción Primaria, en aquesta hi figuren articles més globals referits a la reforma i la seva trajectòria, molt pròxims a la reforma de Moyano.

Precisament un dels articles que poden comentar d'aquestes característiques és el titulat: "La cuestion de reformas", signat per C., en el que es manifestava:

"No se puede dudar que la enseñanza pública vá ganando entre nosotros mas consideracion por cada dia que pasa. En todas partes se habla con especial interés de los arreglos á que se piensa someterla; quando se trata de este asunto se nota cierto movimiento, una animacion particular é que no estamos acostumbrados; y hasta en las columnas de la prensa política, donde siempre ha sido la enseñanza una protervia miserable, donde apenas hay espacio para tratar a la altura de su interés muchas dificultades y ándase tanto de gobierno, aparecen todos los dias trabajos muy apreciables acerca de este interesante asunto" (276)

Finalment, es reclamava un ordenament coherent del sistema escolar, de més urgent possible i de manera sistemàtica.

El treball de l'any guanyava un altre mèrit: la sol·licitud i la responsabilitat dels agents involucrats, conseqüentment la implicació dels directius de les escoles amb una conqüesta molt important: l'èxit.

Alguns exemples que podem veure són els de les publicacions, com per exemple, l'Historia de la Instrucción

en España" de la revista "La España" (276) a el comentari sobre el llibre de J. M. Sánchez de la Campa, que serà en el que ens fixarem en aquest moment, no tan sols per l'autor del llibre, sinó també pel seu contingut. (279)

L'elementaça ressonya era sobre: "LA INSTRUCCION PUBLICA Y LA SOCIEDAD, Consideraciones acerca de la instruccion pública en el órden social, es lo que se considera a l'autor com a catedràtic de l'Institut de Càceres i per l'interès que havia tingut per idear la reforma de la Instrucció pública, especialment en relació a la seva importància per a la societat. (280)

La ressenya és obra de S. Valcaneras a on la que es considerava que:

"La instrucción pública clama en España por una reforma radical que mejorando en sus bases más seguras, utilice a quienes se aplican a la enseñanza y al aprendizaje. Si la instrucción pública ha de ser una verdad, dada en el libro Sánchez de la Campa, si ha de producir algún efecto positivo, debe ser la escuela, como el país, que impide pensar en otros la libertad, en un estado que "es posible" dentro de la constitución política y que no va a ser el bajo su mano, si que se que se convenga a la vez que se acción, siendo que se se transcribe desde el momento en que se ha de la cuestión de la monarquía". (281)

La defensa de la reforma es de de l'educació no s'ha de fer al i. En segona, no podem pas considerar l'obra ambiciosa, però sí es tenen de que l'intervenció d'estar

estatal només es referència a la centralització organitzativa, a que després es donaria una àmplia llibertat.

La **Revista de Instrucción pública**, a més de defensar la reforma del segon ensenyament en especial i el conjunt dels ensenyaments en general, reivindicava la continuïtat de les Escoles Normals degut al paper que jugaven en la consolidació de la reforma de la Instrucció primària. (283)

L'interessaven els temes com l'ensenyament a Cuba i els sistemes educatius estrangers de Prússia, Grècia i Portugal. (284)

Però, per acabar, ens interessa ressaltar les referències que en aquesta revista es feien a la reforma del Pla d'Estudis, especialment a partir del 27 de juny de 1867, quan s'informava de que s'autoritzava al Govern a formar i promoure una **liga d'instrucció pública** a les republics en projecte de l'Amèrica central per **Orlando** (1867) el 10 de juny. (285)

El que és interessant que en l'acta sobre el vot de l'ensenyament secundari d'oposar-se a la proposta, s'afirma que s'oposava a establir un centre general d'ensenyament secundari i a la creació de centres.

El 17 presentava la seva proposta per el **manifiesto de**

fomento para formar y promulgar una ley de instrucción pública, está siendo objeto de las conversaciones del día entre los que se interesan por el bien de la enseñanza en nuestro país; y ciertamente que no es juzgado en todas partes de la misma manera. Quien cree que satisfacen todas las necesidades presentes, quién no las llena por completo; unos lo aplauden por explícito y por la habilidad con que abraza todas las cuestiones que es necesario ventilar, otros que no se atreven a atacarle de frente, quieren decir que adolece de esas generalidades que en esos casos se usan, dentro de los que cabe todo género de consideraciones y con las que pueden aplicarse y tener realización las mas opuestas reformas. Nosotros nos hemos ocupado tambien del proyecto de ley antes hubieramos dado nuestro parecer, en las circunstancias de su publicacion lo habríamos permutado". (216)

El qual tengues una postura crítica devant los particularitats del projecte, resulta un planteament ofensiu, el desinterés de parlarat i l'enguatge excessiu, en definitiva, con una reforma educativa.

El 26 de maig comencava demanant-se a l'interlocutori a parlar de la urgència i de la transcendència per a Espanya de l'educació i a l'actualitat del projecte, qüestions a parlar de la urgència i de la transcendència, per a Espanya de l'educació i a l'actualitat del projecte, qüestions a parlar de la urgència i de la transcendència, per a Espanya de l'educació i a l'actualitat del projecte.

"Hoy, al menos, se puede decir que el problema de la educación pública ha sido ya planteado, y que se ha hecho un primer intento de resolverlo. Pero el problema no está resuelto, y el primer intento no ha sido satisfactorio. Se necesita un nuevo intento, que sea más completo y que dé lugar a una verdadera ley de fomento de la educación". (217)

El 27 de maig comencava demanant-se a l'interlocutori a parlar de la urgència i de la transcendència per a Espanya de l'educació i a l'actualitat del projecte, qüestions a parlar de la urgència i de la transcendència, per a Espanya de l'educació i a l'actualitat del projecte.

instrucció com l'element complementari de l'educació. Tema que resultava molt coherent amb el concepte d'educació general que els liberals tenien, per evitar que la joventut caigués en els mals morals, falsos intel·lectuals en que la societat els podia inserir. (287)

El nostre recorregut acaba quan el 20 de juny de 1857, la "Revista de Instrucción pública", publicava el dictamen de la comissió parlamentària encarregada d'informar sobre el Projecte de llei Moyano. El problema afavorir el debat sobre l'esmentat projecte, malgrat fos en termes oficialistes i sense fugir de la mentalitat moderada amb que s'acabaria aprovant la llei. (288) biva.

S'acabava tota una etapa de publicacions sobre l'ensenyament infantil, educatiu i professional. La sensibilització ordenada que la que havia presenciat en el seu país, malgrat la crucial incidència de part de l'estructura social, quedava així i no esdevia la línia de treball que venia el poder i mantenia sentit i valor en el professional.

C.- El Boletín Oficial de Instrucción Pública i altres publicacions oficials.

A finals de 1845 no trobem articles d'opinió al B.O.I.P., amb tot hi trobem notícies sobre institucions, com per exemple el "Discurs pronunciat per el señor jefe político de la provincia de Toledo D. Escudero en la sesión de apertura de la escuela normal á 12 de setiembre de 1845", (268) que ens pot ajudar a equilibrar la ideologia oficial que es respirava amb la informació que s'oferia al B.O.I.P.

Aquest discurs del Cap polític Francisco Escudero deia:

"Es opinión muy válida ó mas un axioma reconocido generalmente, que proviene de la leyes, la felicidad y la desdicha de los nationes, por manera que es segura la felicidad, no de ser buenas las leyes y por el contrario las leyes son malas cuando un pueblo avanza ó retrocede en camino de la prosperidad". (268)

Y era totalment oficialista, en defensa de la seva concepció de l'educació escolar, dirigit a la comunitat estrangera a l'estranger.

El llenguatge del discurs es quite prou clara i concisa possible, amb un intencional pragmatisme polític i ideològic.

De la mateixa manera que arriba de la línia de desprendre, algunes observacions sobre l'assumpte se'ns presenten però que comença en el món de la cultura.

La poderosa España, la señora de dos mundos, de cuyos dominios nunca faltaba el sol, ¿cómo está? ¿qué hizo tanto poder y tanta riqueza?...»

... como a España, señores: muy triste es mirarnos a esta distancia de la altura en que brillan otros pueblos, pero es consoladora la esperanza de un porvenir, y son gloriosos por sus difíciles los primeros pasos que se dan en la carrera de las mejoras y del progreso social: cuarenta años de revolución: tras del período de parálisis y descontento siempre procede a estas grandes conclusiones, son motivo suficiente para disculpar nuestro estado; la educación y instrucción quedaron postergadas unas veces porque se las consideró peligrosas, y otras porque el estrépito de la guerra y el choque de los partidos absorber la atención y los recursos del gobierno: en medio de esto ya hace años que se traduce en España el espíritu favorable a la instrucción, y todos los partidos han adelantado más ó menos en esta empresa: A nosotros, señores, nos ha tocado la buena suerte de plantear la escuela normal de esta provincia que es la piedra fundamental de la instrucción; sin buenos maestros todas las reformas son inútiles, todos los sistemas son igualmente infructuosos: cada día ve que el gobierno señale con el mayor acierto las materias que han de eclipsarse, los métodos y autores que han de seguirse, si no cuenta con maestros que los posean y comprendan con penetración y estas adaptadas de las muchas pruebas que la experiencia requiere, y cómo asegurarse de esto es un problema por sí mismo y por sí mismo, cuando se está en esta imponente para casi todos los aspectos, es tan fácil como la ignorancia de algunas cosas, que no es nada al lado de las muchas que se ignoran, y como otros, señores, y mucho señores, se convierten al mérito, etc. etc.)

Se agitas como he dicho, que acerca el pensamiento sobre una historia no decidida del pasado, del futuro, de las esperanzas en el futuro próximo, pero que se agitan de otros modos, con que se van realizando los proyectos, etc. etc.

construcció del sistema escolar liberal. Entre els finals del 1845 i Toledo començava la institucionalització de la formació dels mestres d'Instrucció primària.

Al 1846 el B.O.I.P. continuava en la mateixa línia de 1845 i Xavier de Quinto era entancat el seu cap devantera. Temes com moral i religió, educació de pàrvuls, exàmen d'escoles, reflexions sobre ideologia, notícies de la societat de segons mitos, entre altres, són els temes que tractava el fon del B.O.I.P. referent a 1846, com a continuació de la seva època precedida per Xavier de Quinto. Curiosament ho ha una nova aportació, la referència del B.O.I.P. als sistemes educatius de Cuba i Puerto Rico, que ens hi trobem entre les dificultats que es tenien per administrar la Instrucció pública a terres tan allunyades de la Península, una colònia (201)

En el món s'obren aportacions de l'anàlisi del context educatiu en general i de la seva evolució, com el treball de Xavier de Quinto de l'època referent, en particular, a l'època d'aportacions de la seva ideologia amb un enfocament de les seues sobre l'ensenyament de la religió i la moral, referent a la "darrera" versió de la que s'observa en el context de l'època de l'època d'època d'època d'època

Referent a l'època d'època d'època d'època d'època d'època

intelectual y religiosa de la educación moral debía continuar en los primeros años de la segunda enseñanza. Con mayor propiedad podríamos decir que este estudio se reduce pura y simplemente á seguir aplicando algunos de los medios que en las primeras escuelas se aplican, ó deben aplicarse, hasta donde lo permite la razón de los niños, para lograr el verdadero objeto de la educación moral, que es la misma educación continuada de los jóvenes". (292)

Era el tipus de mentalització que els hi convenia per a moldejar mentalitats, i a continuació considera que l'aportació que podria fer les Ciències de l'Educació seria positiva per a comprendre els principis de la ciència moral. (293)

El mateix Xavier de Quinto seria partidari de que a les escoles primàries s'incorporessin els costums, els cràns i deures dels homes, com a base i fonament de les seves obligacions morals i religioses:

"...costumbres y hábitos que los niños van adquiriendo prácticamente sin que se pretenda poder enseñar, en sus primeros años escolares, la moralidad de que se trata, sino que los niños, como deberse no faltar, van de lo que van aprendiendo, así. Las costumbres y hábitos que se adquieren sucesivamente en los primeros años de la escolaridad primaría, así como en la secundaria, constituirán el fundamento de la moralidad". (294)

En aquest article no es perdria oportunitat de vincular amb la necessitat de crear un nou currículum que donés a les escoles, a part de la cultura bàsica i educativa, unes altres més relacionades amb la moralització.

bones condicions:

"La falta de conocimientos, y de instrumentos ó medios que se nota, generalmente en las escuelas primarias, y en los maestros, da lugar á que ni la instruccion práctica ni la teórica de que hemos hecho mencion, tengan lugar en tiempo y lugar oportunos, y á que produzcan necesariamente la falta de preocupaciones que es nuestro concepto uno de los primeros obstáculos para la buena enseñanza útil en los institutos. Hasta aquí el defecto y la dificultad provendrá de los discípulos. Veamos ahora las que suelen provenir de lo que se enseña y del modo de enseñarlo; es decir de los maestros ó profesores". (1983)

Les preocupacions que hi ha en aquest article en el fons són les de sempre en aquell temps, el mestre al cap i la fi és el que ha de materialitzar, amb els mitjans adequats al seu abast, la ideologització dels alumnes.

Prova de que el P.O.I.P. seguia preocupant-se de desenvolupar la importància de tenir present la socialització de les persones a través de l'educació, és que en el número del 15 de juny de 1946 a dues setmanes després, després de la seva publicació del número 12, es publicaven una sèrie d'articles amb el títol "Educativos, ideológicos y psicológicos". (1983) amb els que pretén sintetitzar la concepció de l'home intel·ligent i moral, i com així mateix segons el seu model d'home. Són una sèrie de preguntes i respostes que volen aconseguir una visió més profunda i detallada del tema.

En aquest article l'home ve la següent anàlisi:

19. El hombre es un ser sensible, inteligente y moral.

20. Como sensible recibe impresiones de los demás seres: como inteligente conoce lo que son y para qué le sirven: como moral usa de ellos para procurarse la felicidad.

21. Obtiene esta solo cuando hace recto uso de sus facultades, y de los seres, para lo cual necesita adquirir verdaderos conocimientos.

22. Por conocimiento entendemos saber lo que son las cosas en sí, ó con relación á nosotros.

23. Los conocimientos se dividen en intuitivos y demostrativos; los primeros obtenidos por medio de los sentidos, y los segundos por medio de la razón.

24. El conjunto de los intuitivos forma la erudición, y el de los demostrativos la filosofía, dividiendo cada una de estas tres ramas, según los tres órdenes de la naturaleza, **intelectual, físico y moral.**

25. Todas la erudición y la filosofía acerca de un objeto determinado, forman un conjunto de verdades razonadas, lo que se llama ciencia.

26. Las ciencias pueden comprenderse en tres grandes clases, con los nombres de ciencias racionales, ciencias físicas y ciencias morales.

27. Las primeras tratan de objetos abstractos y universales: los segundos objetos corpóreos, y las terceras de las acciones morales.

28. En la primera clase se encuentra la aritmética, psicología, lógica y matemática, etc. En la segunda la física, la química, historia natural, la agricultura y la poesía, etc.

29. A estos conocimientos que pueden ser de **especulativos**, se añaden los **prácticos** ó de utilidad común.

30. Estos se dividen en tres clases: **doméstica, mecánicas, fabriles y bellas artes.**

31. Las primeras producen manufacturas que satisfacen necesidades: las segundas artefactos que proporcionan comodidades: y las terceras dan producciones ó obras que sirven para recreo del hombre", (1777)

32. Se preguntará ¿cómo se divide esta por la naturaleza?

33. (Que entienda por tecnología la ciencia de la producción)

en la que els seus elements són les idees. (1993)

Idees eren les que volien que els alumnes tinguessin l'oportunitat de rebre a través de l'educació completa que havia de significar la mentalització dels ciutadans, del conjunt de la població, idees que ajudassin a construir el model de societat que es pretenia. Uns elements mínims que ajudassin a configurar un determinat ordre social.

El P.O.I.F. vivia la seva darrera etapa i els seus objectius eren expressats al 15 d'abril de 1942, quan entre altres coses es deia:

"Habiéndonos resuelto á dar un gran impulso á nuestro periódico para ponerle en armonía con las actuales exigencias y necesidades de la Instrucción pública, desde el siguiente número aparecerá con más decoro en su parte no oficial, ocupándose de métodos, sistemas, doctrinas y demás intereses de la enseñanza."

Al proposarse el gobierno, por medio del último plan de estudios, reorganizar la Instrucción pública, ha creado muchos de los dispositivos ya allí prescritos, nuevos y otros ya existentes, ha dado nuevo giro y vida al reglamento de los establecimientos...

Uno de los procedimientos y modos más eficaces de estudio es el que se llama "observación", por lo tanto, depende al gobierno, por el momento, y observaciones importantes que sobre el tema pueden ser de utilidad, y que el profesor puede hacer, para ello debería ser una dirección notalicia el propio objeto, una reunión de ilustrados y hábiles profesores, una visita al establecimiento en cuestión y estudio de sus programas de enseñanza...

Finalment, la aprovació del P.O.I.F. el 1942

d'aquestes paralles i os acompanyació eminentement oficial, poc abans hi trobam articles de Pablo Montesino sobre les escoles de pàrvuls, que no eren sinó una continuació dels que ja havia publicat anteriorment al B.O.I.P., però que servirien probablement per mantenir un cert nivell de preocupació pel tema. D'ells el mateix Pablo Montesino afirmava:

"...indizados en este y otros artículos del Boletín, pueden y deben bastar á los maestros dotados de mediano sentido, ó sea razón clara y un tanto cultivada, para la vista de los actos de sus pequeños discípulos. Juzguen la tendencia y resultados de estos actos de sus pequeños discípulos, aprobándolos en la manera que hemos dicho que debe tener lugar esta aprobación, y procurando la frecuente repetición, ó reprobándolos con habilidad y mesura convenientes, y evitando que se repitan cuáquiera siempre, en cuanto pueda ser que al individuo percibe en sí mismo ó en otros las inmediatas consecuencias de obrar bien ó obrar mal". (1901)

Apellava al sentit d'actó i a continuació a la seva explicació tractava aspectes d'educació física, moral i intel·lectual, i conclouent:

"...tanto que por los hábitos de los niños se debe tener principalmente lugar la enseñanza primaria de la moral, que puede decirse, de que son susceptibles los pàrvulos, con lo que se le principal y más provechosa para ellos, también son estos hábitos y las repetidas distracciones y pequeños momentos de que se ocupan los niños. Los que consisten en el ejercicio de acciones sencillas y apropiadas para el espíritu de los niños, y la adquisición de hábitos de atención de la comprensión de lo que se les enseña, de la vida propia y lunar, tanto en el campo de la práctica, á fomentar los hábitos

hábitos, cimentándolos y robusteciéndolos con la oportuna repetición y esplanación de los buenos principios religiosos y morales.

Nunca son tan provechosos para los niños, y en general para los que no lo son, las lecturas, recomendaciones, aplicación de principios y ejemplos, repetición de máximas, etc., como cuando tienen lugar ocasionalmente, y en el acto mismo de ocurrir ó cuando ha ocurrido un suceso ó una circunstancia que las haga oportunas.

El sistema de educación intelectual, según se aplica actualmente en el mayor número de escuelas de párvulos, no deja de ser defectuoso, y nos haremos cargo de él, examinándolo con algún cuidado, por cuanto estamos convencidos de que pueden comunicarse á los niños muchos conocimientos útiles, sin perjuicio de su salud, siempre que se les deje tiempo suficiente para sus ejercicios corporales al aire libre, para su recreación en fin; y hasta se conviene, en cuanto sea posible, la instrucción con los juegos, *se les enseñe jugando*". (301)

Rebba Montecinos continuará su exposición sobre "Educación de los párvulos en el B. U. I. P." del 15 de mayo de 1886, á propósito de "El sistema intelectual", al margen de las referencias que continuará frente al "Ejército de la escuela".

Por otra banda, es ya un sistema de la psicología docente que se va ligando á los métodos de psicología

"Según está generalmente reconocido la parte de los libros y libros de métodos que se refieren á asuntos á propósito, en lenguaje claro y simple, es necesario de modo que pueda ser comprendidos por discípulos, instruidos y habituados con hábitos de disciplina que llamo *psicología*".

Solo los parvulos que hayan hecho en el campo de la psicología es al que la dificultad de tener una enseñanza á un nivel de cierta edad sin los métodos adecuados, solo en fin, los hábitos adecuados en el

acompanya á dar una enseñanza enteramente útil...

29. El cortísimo número de lecciones y libros escritos para las escuelas de párvulos, y el número mucho mayor de las que se han escrito para las escuelas comunes, están de ordinario fuera del alcance de la comprensión de los niños, por lenguaje ó asuntos de que tratan. ...

30. La generalidad de los maestros que hasta ahora se han encargado de poner en práctica el sistema de enseñanza con todos sus pormenores en las escuelas de párvulos, ó no han cuidado aprender, ó no han podido adquirir toda la instrucción teórica y práctica necesaria para el ejercicio de su profesion...". (302)

Eren les darreres aportacions de l'època precedent del B.O.I.P., després ja no es publicaran articles d'aquest tipus, malgrat les inicials intencions de la direcció del B.O.I.P.

En tot cas seguia el pesimismo respecte a la dignificació del professorat i a la resposta que donen les respectives províncies en donava a la política oficial. Prova d'aquesta situació es l'article "A los profesores y á la Dirección", (303) en el que es diu:

"Conforme al más profundo estudio, consideramos que no es necesario á conseguirse por que los profesores combatan sus intereses y proyectos en las escuelas con un carácter absoluto, cuando que el gobierno ha sido sustentado en países prósperos por las mejoras que estos hacen.

De aquí, y de los deberes consuetos, debe ser amado en honor y en de la infancia, deduciendo por tanto la necesidad de tener nuevo y poderosos métodos, en un que va que cada vez por una escuela el estudio más eficiente que presentará como un parte de sus enseñanzas, el estado de los maestros, en el que se ignoran los que mejor en los países, y la enseñanza al fin, en fin, consecuencia inmediata.

del abandono local con que se mira a la instrucción, á pesar de tantos planes, reglamentos y esfuerzos puestos en juego por la autoridad.

Insuficientes, ineficaces han sido hasta ahora los desvelos y los trabajos del gobierno: conocidas son las resistencias, las rémoras y el origen de tan funesto fenómeno: necesario el definitivo arreglo de una instrucción general para todos los españoles. Vea pues la dirección que senda para nuevos y fecundos resultados. Nosotros nos atreveríamos á indicarla; pero creemos que la superior ilustración del señor director de estudios no la desconoce, y solo nos permitiremos recordarle que el punto de partida para el arreglo de las escuelas, debe ser el nombramiento de inspectores prescritos en el plan vigente'. (308)

Es referia a Antonio Gil de Zárate, que en aquellos momentos era el Director General d'Instrucción pública y la creación d'una Direcció d'Estadística. (308)

El B.O.I.P. era una publicació clarament oficialista en el sentit que, no tan sols publicava les circulars i resoltes orenes, sinó que hi havia d'ocupar-se sob un debat amb mesures governamentals. És així que es deia:

'Respecto á otros trabajos, que como el de la agremiación obrera en la industria, no nos ha dado conflicto, por que algunos miembros de la corporación obrera, á excepción de una minoría, no se fundaron á base de contradicciones del plan y del reglamento, pero en las resoluciones, por que aun para nosotros depende de nosotros, cambiando convenientemente en las resoluciones para una mejor aplicación'. (308)

Hi havia un cert control sobre les resoltes i circulars controlats pel Govern central, i així es deia:

recomendamos no es una de tantas traducciones, vacia de doctrinas, con que diariamente y por desgracia giran en las prensas. Nos proponemos insertar algunos de sus capitulos". (307)

La manca d'obres de reflexions pedagògiques originals elaborades per autors de l'Estat espanyol, era un dels tants bruts de la realitat educativa i el B.O.I.E. tenia una mica de mala consciència al respecte, ja que una de les funcions que s'havia proposat era precisament completar una obra d'aquesta mena i una biblioteca de temes didàctics i pedagògics que arribés arreu de tot l'Estat Espanyol.

Com hem dit abans, el substitut del B.O.I.E. fou el Boletín Oficial de Ministerio de Comercio, Instrucción y Obras Públicas (1898-1901), que fou substituït a continuació pel Boletín Oficial del Ministerio de Instrucción y Justicia (1902-1904), que va acabar amb l'any 800 de Zúñiga i en el que no canviava gaire més els referents als temes d'Instrucció pública, ja que ja no s'ajustava la idea de publicar els documents pedagògics de l'Estat espanyol.

A continuació es produïren el problema de les puercadades i l'ocupació del poder a la instrucció pública i les lletres i ciències es van deixar a mercaderes polítiques i als altres components passats de l'ètica i

de Foment. El seu òrgan oficial seria el *Bulleti Oficial del Ministeri de Foment*, però hi figuren pòques notícies referents a la Instrucció pública.

En realitat va resultar que el *B.O.I.P.* es va convertir en la publicació oficial que més informació va oferir als professionals de la Instrucció pública, al menys fins a 1847 i no va poder ésser superat per cap altra publicació equivalent.

3.1.3. Els plantejaments educatius d'alguns dels literats significatius.

L'ambient politicorsocial que es vivia en aquell temps també va incidir en el món literari, les lluites per aconseguir el poder i la mentalització s'havien de reflectir en la literatura.

De la literatura el que ens interessa, essencialment, és la prosa, perquè d'alguna manera hem de restringir la nostra investigació als aspectes que més directament puguin espèr tributats de plantejaments educatius i no fer un casó tan pauc eficaç que no ens tire a concretitzar res.

Sans de la meitat del segle XIX el moment polític ens reflecteix una contínuitat en la inestabilitat política, en els moderats dominen des de 1841, a que des de la Constitució de 1845 les Falces vives. Es glicia a d'elles es mantenen la inestabilitat de la democràcia fins a les últimes d'etapes de poder polític.

L'últim moment de l'època és el moment de la revolució popular que ens ofereix el que ens interessa més, el moment de la revolució i la lluita socialment més elevada i activa i una amplia representativitat i un moment de progrés que es queda a nivell social.

El que ens interessa principalment és l'època de la revolució

parla Juan Ignacio Ferreras, naturalment que s'avia de reflectir i no tan sols al nivell cultural, sinó al nivell moral, malgrat no sempre sortissin a llum els antagonismes corresponents a no ésser que aflorassin els conflictes. (308) Evidentment la literatura se n'havia de resentar d'aquesta dinàmica.

Una representant de la polèmica entre els defensors de l'Aliança Trono-Corona i els demòcrates i els progressistes és Cecilia Böhl de Faber (Ferrer Llabiera) del costat dels conservadors ja que representava, en certa manera, la llei i l'ordre ideològicament parlant.

José Fernández Montecinos ens assenyala de la seva ideologia:

"... con una cultura muy superior a la de casi todas las españolas de su tiempo, residente en Madrid en que le más vivo, seros e ideas, era liberal, se muestra desde un comienzo como un furibundo reaccionario. La razón principal de ello es su patrialismo aporreado, su patriotismo siempre ideológico". (309)

Però, malgrat aquest centre polític, de l'Aliança Trono-Corona, cal dir que la seva obra queda dividida en dues parts: l'ètica, social i pedagògica. D'aquesta manera, la novel·la de la controvèrsia dels costums, és escrita personalment per un liberal conservador i, finalment, per una dona liberal moderada, sense, però, haver-se

paganos, dislocada, descompuesta y hasta criminal, que habría caído entre nosotros los Cristianos en el olvido y desprecio que merece, se no ser porque la embellecieron los afamados poetas griegos y latinos cantándola, y los excelentes artistas atenienses con sus obras maestras, que siempre se dirigieron al culto de sus propios Dioses. Así embellecida y poetizada ha seguido dando imágenes y alegorías á los poetas, y modelos á los artistas, por lo cual se presentan de continuo á nuestra vista esos lindos emblemas que creó la florida imaginación de aquellos poetas, y vemos copiadas sus perfectas obras artísticas; y aquel que no sabe á lo que se refieren, ni lo significan, pasa en sociedad por un ignorante, y se expone á no comprender ni las cosas que vé, ni las cosas que oye". (311)

Com es veu i calgut els seus escrúpols religioses, elogiava la seva aportació a la literatura per la seva significativa incidència cultural.

Incrustava entre capítol i capítol de història una sèrie d'endevinelles, per fer-lo més benyínic als infants i per activar la seva lectura:

"Un galán yo conocía,
Que nada, y nada tenía". (312)

(La colicó el colicó). (313)

"Me pegan la copa para beber,
Me quere la copa para beber,
Ya no puedo beber con la copa,
Y sin copa no puedo beber". (314)

("El tropeo" una burla). (315)

Segua el seu cursus sobre mitologia per a acabar amb un tòtem amb el qual s'ha identificat, el "Dios" amb capítol dedicat a "Heracles", que aporta 60 cançons

literari costumista i populista, que vol esser a l'abast de tothom, amb un cert encant romàntic pel que té de mirada al món clàssic, per vivenciar el present.

Vol arribar als grans i als petits:

"Empezaremos nuestra relacion como las arañas cuando es cuentan sus bellos cuentos de encantamientos. Casáronse .... ¿quién pensaréis? El Cielo y la Tierra. Al Cielo llamaron los Latinos Caelum y los griegos Uranus; á la Tierra Vestal, y también Rea.

Tuvieron dos hijos; era el mayor un horrendo gigante llamado Titan, y el segundo fué el tiempo, llamado Saturno, pero con la condición de que no había de criar á ningun hijo varón, lo cual prometió, y habiéndose casado con Cibelea, cada vez que esta paria un hijo varón se lo engullia como si fuese un merengue. Observad no obstante la parte de alegoría que encierra este hecho horrible y disparatado; prueba que el tiempo engulle á sus hijos, esto es: un siglo á los años, los años á los días, los días á las horas, que son sus propios hijos". (314)

De totes maneres, el llenguatge utilitzat no afavoreix gaire una comprensió del text massa subtil, però el titol al·lucinant i les línies que precedeixen al text, són tant efectives, i tan atractives i tan originals, que podrien aconseguir que el lector llegís amb interès i comprensió.

"... Y él Dios, pues, entre otros del mundo, y del principio de la naturaleza, de que era el tiempo, cuando se casó con la Tierra Vestal, que tenía un hijo, Titan y el tiempo ...." (314)

Resposta a les preguntes explicatives dels alumnes: un versador que sap el seu text i que es representa el mateix paper religiós, probablement per representar el món que ha

dogues haver en aquests altres temes, que titulava: "Daculatorias ó oraciones breves y fervorosas para repetir muchas veces en las solemnidades del Señor". Entre elles podem escollir la del dia dels innocents:

"Volad al Cielo flores de los mártires
al mismo tiempo de nacer cortadas
por la impie mano, como dobla el viento
las bellas rosas del Abril tempranas.
De Cristo sois la victima primera,
y como tierra grey al pié del ara
con puras manos é inocente risa
jugais con las coronas y las palmas". (318)

No totes eren tan llargues, vegeu sinó la que dedicava al neixament del Senyor:

"Naced, Jesus mio, dentro de mi corazón". (319)

El repàs mitològic següent, Cibeles, Ixione, Pluton, Kineva, etc., entre altres, són els personatges que ve tractar.

Carmen Bravo Villanobe presenta aquestes aportacions de Fernán Caballero a la següent manera:

"En la primera part de l'obra que ara presento, he dedicat el llibre al amor que sentia per la literatura de caràcter descañat, mentre que les segones part es especialment preferida per la mitologia, que amb bones raons la he presentat, quan era joia, i penses redactar una serie de daculoras sobre los héroes y dioses mitológicos de la antigüedad Griega. En la parte que los hermanos y la casta de el número 58 de La Educación Pintoresca, publicada el año 1905. Creia que quedo muy contenta por que el número 1 de la revista publicada el 1909, la conmemoración de una revista que llevaba por título **Ama a tu madre**, apareció un artículo de Fernán Caballero sobre "Historia de los hombres célebres

de Grecia para enseñanza de los niños: "Epicureo". Tras él una adivinanza en verso de la misma Fernán Caballero. El artículo sobre Epicureo está admirablemente redactado con frases cortas y sencillas que contrastan con la ampulosa retórica de los colaboradores al uso de los periódicos infantiles.

A la biografía de Epicureo sucede la de Pitágoras y otros, con la consiguiente adivinanza. Edilana la Mitología como libro, el éxito es tan grande que todavía hoy se edita y se lee. Llevemos a la vista una edición de 1926, que suelen utilizar muchas maestras para lecturas escolares'. (319 bis)

El conte infantil era també una de les aficions de Fernán Caballero. Llegendes i contes populars eren el resultat d'un treball de camp d'iv a l'orça per les possessions gaditanes que va trepitja sovint.

Larue Briava-Vallasante, entre el contes recollits per Fernán Caballero destaca "El zurrón que cantaba", el que reproduïa:

"Era una madre que no podía más que una niña, a la que quería muchísimo, porque era muy buena; por eso le había regalado una gacacallita de coral.

Un día se dijo que fuera del lugar, fue la niña y como llegó a la fuente, se sentó en la gacacallita de coral para que se le cantara en el pilar a tiempo de llenar su cantaro.

Junto a la fuente estaba sentado un perrito muy viejo muy rojo, que llevaba un zurrón, y que cantaba a la niña con unos largos "vrr" que le daban asustado y apenas llena el zurrón se echó a correr, y dejó olvidada la gacacallita.

Al volver en su casa la niña se acordó de lo que le había sucedido y lo contó para la fuente, y cuando llegó a casa volvió al viejo, que contó a la niña y se cayó en su cantaro. Enseguida se fue a pedir almorzón a su casa, diciendo lo que había

una maravilla, y era un zurrón que cantaba. Ya se ve, las gentes quisieron oírlo, y el viejo dijo, con una voz de trueno:

- ¡Zurrón, canta!
¡Sí no, te doy con esta lanza!

La pobre niña, muerta de miedo, no tuvo más remedio que ponerse a cantar, lo que hizo llorando de esta manera:

Por agua fui a la fuente	Mi perdida gargantilla
que está fuera del lugar,	Gargantilla de coral,
Y perdí mi gargantilla,	¡Ay la madre de mi alma!
Gargantilla de coral.	¡Qué apurada estará!
¡Ay la madre de mi alma!	No encontré la
qué enfadada se pondrá!	gargantilla
Volvíme luego a la fuente	Y perdí su libertad,
Por si podría encontrar	¡Ay la madre de mi alma!
	¡Qué apurada estará!

Cantaba tan bien la niña, que a las gentes les gustaba mucho oírlo, por lo que en todas partes le daba el viejo mucho dinero porque cantase el zurrón.

Y así de casa en casa, fué a la vez la madre de la niña, y conforme iba oyó el canto, conocía la voz de su hija, y le dijo en palabras de fuego, el tiempo está muy malo; el viento arremata y el agua encorcha; quédateis todos aquí esta nocheaventada; yo os daré de comer". El pobre vino al efecto, y la madre de la niña le dio tanto dinero de sueldo y de beber que se volvió, un hombre, que después de hacer se quedó todo dormido que un día antes.

El día siguiente se fue el zurrón y el niño, que se iba al campo a trabajar y vendía los días, se dio un par de besos, los besos de la vida, y se fue y se la arropó en la cama, y en su cuna, cuando, ya por la noche y a un grito.

En la mañana siguiente dijo el viejo a su hijo que se fue tan descuidado. Por la primera vez que llegó a casa, como había hecho el zurrón, el zurrón:

- ¡Zurrón, canta!
¡Sí no, te doy con esta lanza!
El padre de mi alma,
Pícame mejor, más sano,
Y en galas.

Perverso viejo, miau, miau.

Enojado el pobre, creyendo que así cantaba la niña, abrió el zurrón para castigarla; entonces salieron rabiendo el perro y el gato, y el gato se le abalanzó a la cara y le sacó los ojos, y el perro le arrancó de un mordisco las narices, y ... aunque testigo no he sido, así me lo han referido". (329)

Preferecia popularitzar una mentalitat tradicional, moralitzadora i entretenguda. En general Ferrn Caballero era interclassista, sense preocupar-li massa la realitat social sinó el seu passat a través de les seves tradicions i els seus costums.

A La Educacion Pintoresca Ferrn Caballero també hi va participar amb algunes tradicions com la de "La Madre y el Niño" ("Traducción libre de Chateaubriand")

"Cómo es que ha trocado en desordenado la vana alegría de la madre? llorando está en su solitaria alcoba, y ... en su falda no tiene á su hijo ... Á su hijo se lo han llevado y lo han acostado en un país profundo! y al caer la noche sobre esta cama lo ha buscado á su hijo, entonces brotó una fuente de lágrimas de sus ojos que no se agotó, y de continuo llora por él perdido.

Quando va dir a sobre la "actividad" y planes de los días, ella llora y llora, llora, llorando le lloran los á sus ojos de sus ojos que desahoga en la desventurada cama.

Una vez que entre sus lágrimas se despertó la madre noche que á su hijo que con su cuerpo y silenciosos papas se acostó a ella, y la pobre se marchó con tristeza.

En el sufrimiento de ella, no puedo poner palabras para que ella había ya el estar de su hijo "como lo he oído". Las lágrimas se agotó á sus ojos, así porque la noche desapareció de ella, sólo medía el cielo que lloraba á mí la persona, que ella sólo lloraba

acras del cielo me la secará. Vuelvas á abrazar á tu hijo tus ojos claros y serenos, vuelve á estar contenta como cuando yo estaba á tu lado. ¡Oh! no llores, vente á mi cunita y verás que suave y tranquilamente descanso... ¡Oh! no llores!

La madre hizo lo que le pedía el niño, y aunque sus mejillas palidificaron, sus ojos tornáronse claros y serenos". (321)

Composició sensibleta, que apunta una relació materno-filial comprensible, però poc realista.

El costumisme de Ferrán Caballero es la transmissió idílica de la vida dels temporals andalusos, amb un cert caràcter romàntic, tal és el cas de *La Gaviota*, fútilment publicat a *El Heraldo* de Madrid entre el 7 de març i el 16 de juliol de 1897 i en la que contraposa la vida rural a la urbana, amb un to dramàtic.

Amb aquest objectiu, Ferrán Caballero, presenta un món on hi ha un element psicològic i les seves característiques són les tradicionals:

"El mundo de los tipos rurales, verdaderos y débiles de España, se desprende del estudio exhaustivo de la sociedad, de la vida de grupos de sus habitantes. De sus hábitos, costumbres y condiciones. Pero al mismo tiempo se trata de la vida de los pueblos españoles, de los tipos, de costumbres, de hábitos y de condiciones". (322)

És previsible que entre aquest tipus de literatura hi hagi un component ideològic. És el que apareix a través del món on hi ha presència de la vida rural, que, per a l'època, és una realitat social, tant en l'alta com en la baixa província, però enganyosa i sense objecte de futuritat.

De totes maneres la protagonista, harinçalada, resumeix en la seva persona, la crítica que Ferrán Caballero feia a la perversió de la societat urbana en construcció, per la seva degeneració moral.

Antonio Trueba (1819-1889) és un dels autors costumista que va participar a la redacció de *La Educacion Pintoresca*, especialment dels seus contes.

Aquest autor també va tractar la relació maternofilial a: "Las Mujeres y los Niños", on manifesta la relació i simpatia existent entre les dones i els infants, ja fossin mares o haguessin experimentat el dolor de la maternitat. (323)

Fel contrari dels homes diu:

"Un pobre niño sin amparo acude en vano al corazón del hombre, pero nunca acude en vano al de la mujer. Cuando cubierto de harapos, el niño de frío y hambreado de madre implora la caridad pública en una calle o a la orilla de un cementerio, convida los hombres y las mujeres que se acercan a sus ojos y consolatoria, y veéis que el número de los primeros es mucho menor que el de las segundas. ¡Por qué! Las palabras tan dulces que escapan enroncos del labio de las mujeres."

«¡Ay de las madres que paren hijos para morir así!»
 «Pobre hijo del cielo!»
 «¡Ay de Dios!»
 «¡Ay de las madres que paren hijos para morir así!»

Tales són les paraules que el pobre Ferrán Caballero feia resonar en torno del nufo desafortunat. (324)

Remarcant aquestes paraules, cal afegir-hi també que a expressen les dades, la ternura que hi ha de les dones

personas quan expressen els seus sentiments de cap als infants.

Per altra banda, cal indicar que, Antoni Trueta interpreta la reciprocitat d'aquestes relacions, amb les paraules que a continuació transcrivim:

"El sentiment que los niños inspiren a la mujer, arranca a ésta de la esfera de lo común, sublima su espíritu en alas del fuego sacro de la poesía. Cuando veais a la mujer mas vulgar en el colmo de ese sentimiento, preguntadle, por ejemplo, porqué quiere a los niños, y os contestará estas palabras u otras semejantes:

-Porque hacen ángelos en la tierra, y solo los encuentro en ellos". (323)

Entre aquestes paraules elogioses per a les dones i els infants no podia mancar una referència en termes religiosos, com en quesa tota els discursos d'aquells tipus, vigent a continuació les que segueixen:

"Benditos y amados sean los que comprenden y experimentan el sentimiento que movió el labio del mismo Baraheno cuando dijo: "Diosd que los niños se convierten a ellos" (324)

Una altra aparició d'aquells discursos a "La Educación Píntoresca" surten les paraules dedicades als infants i a les dones de Lluís de l' "El Oficial", que podríem dir "Educación Social" (327)

Per exemple, de Trueta de "Educación Píntoresca" aquesta cançó que també podríem dir "Educación Social" (328)

"Sábado cuando coge
 mi naridito el jornal,
 deja á sus compañeros
 que á la taberna se van,
 trago, trago viene,
 su jornalito á gastar,
 y se lo entrega todo
 cuarto á cuarto y real á real.
 -Toma, toma, me dice,
 compra carne, compra pan,
 compra lo que haga falta,
 que tú muy bien lo sabrás.-
 Yo le respondo, haciendo
 montoncitos el jornal:
 -Esto es para las deudas
 que tenemos que pagar,
 esto es para el casero,
 esto es para cenir y pan,
 y esto es para guardarlo
 por si Dios nos diese un mal.
 Todas las mañanitas
 por nos puertas han de empujar,
 como el oro la carne
 y como la nieve el pan,
 y al velo mis hijitos
 (Saltando)

¡qué solito y que orinzoso!
 Me dicen las vecinas
 llenas de curiosidad:
 -Tu marido y los hijos
 como el sol de Dios escapan,
 ¿qué los das, y qué les das,
 ¿vecinita, que los das,
 pides una cucharita de azúcar
 de trigo y necesidades?
 -No los doy, ¡tú responde,
 buen gobierno y mala mesa! (1786)

Apuntar aquí, en realidad, pedreros por esta especie
 de literatura por los niños, ya que el autor afirma
 el ser propio de la zona la escritura popular.

"Como no podía ser de otra manera al gastar. La que
 más me gusta es la que es de El amigo de los
 niños, porque dice a la manera de un cuento popular

debe dejarse a las madres de familia'. (329)

Prova de que la literatura autodenada infantil tenia poca acceptació pels liberals araganes o que es produïeren de sembló, com Antonio Trueba.

Un dels autors més lligats a la prosa amb plantejaments educatius d'aquesta època fou W. Ayguado de Izco, que ja hem citat al capítol anterior per la seva obra *María o la hija de un jornalero* (1845-1846), que fou traduïda per l'autor romàncic Sue al francès poc després. (329bis)

En un autor que resulta fonamental per comprendre l'avang que va tenir en aquella època el foliolar, que el foliolar seria el patíent qualificat com autor de prosa social, ja que els seus plantejaments s'aproximen al socialisme i al republicanisme que es començava a introduir a l'estat espanyol en aquell temps.

Però en la *Hija de un jornalero* et en *María* hi ha una altra característica que s'aproxima a l'actualitat, que és el tema del treball i de la condició social de la família de treballadors. (330) En la novel·la (1845-1846) de Ayguado de Izco, el tema social s'introdueix estrepitós amb una novel·la que tracta sobre treballadors i la condició social.

En *María* el tema del treball i de la condició social s'introdueix amb una novel·la que tracta sobre treballadors i la condició social, però de l'època de que

gaudia en aquell temps. A la seva portada es destaca com una història novel·la original, la qual cosa ens ho situa dins el romanticisme. (330) Com que fou dedicada al conegut romàntic francès Eugeni Sue l'1 de novembre de 1848, avui es presenta l'objecte de l'obra:

"Abogar, qual vos, por las clases menesterosas, realizar sus virtudes, presentar el vicio en toda deformidad, ora se oculta haraposos en hediondas cavernas, ora ostenta bordados y condecoraciones en los salones del gran mundo, ora vista sacrilegamente la modesta túnica del Salvador". (331)

Amb un to europeista vol presentar la història recent de Madrid:

"...relata con incidencias dramáticas de pura invención, trata también de describir las costumbres de todas las clases del pueblo; costumbres españolas que no son enteramente desconocidas, e vosotros las extrangeros, si tenéis de juzgar por vuestras sacrasoras". (332)

Volia donar a conèixer al Madrid real amb la voluntat de superar el concepte de novel·la històrica i de fer veure també les idees de tota l'època, amb una opció amb més mèrits que el costumisme de la literatura històrica, amb el paper de crítica amb la vista en el pas sempre d'una manera insubornable i irresponsable. (333)

Què era més l'obra que representava, una obra prou estabridada i amb un to de crítica social plantejant la història literària amb aquests

el mateix Eugeni Sue parlava aquells dies amb un

siguientes términos:

"Las circunstancias actuales dan un nuevo interés de oportunidad á la parte política de este libro, grave como la historia, apasionado como drama, seductor como la novela, veraz como la estadística, consolador como la sana filosofía.

El objeto del señor Ayguales de Izco es pintar un episodio de la vida social y política de la España, desde 1834 á 1838. Así es que el lector ve como creciente curiosidad pasar ante sus ojos casi todos los tipos que han figurado en esta época histórica tan fecunda en grandes emociones históricas, tan fecunda en grandes emociones populares, desde el tenebroso fraile hasta la reina, desde el negro estigmatizado por la esclavitud hasta el general jefe de los cuerpitos de España. Todos estos personajes viven, hablan, obran en su centro con una realidad escabrosa; es el admirable proceder de Walter-Scott aplicado á figuras contemporáneas". (334)

A los grands interresans ó estat mescla una fábula sencilla, clara, plena de frescura i tendresa, que, en resum, esmorzala el mateix autor, el que distinguen el autor és:

"... un patriotisme ardient, á la estrada, un patriotisme sentiat, á la de darrere, de la justícia y del deber, un governant y ambia de la raó humana, una fe viva en el progrés, amb el progrés social i polític de un país, un ideal elevat, respectable que té la seva font en el dret y la llei, amb qualsevol forma que se presenti, el temore de qualquier despropòsit, una sensació de la penitència que governa i imponen. Partit de tot això que el señor Ayguales de Izco, pensant bé, entre tot d'altres, no parca uno de los más generosos del marianisme preferencial que se il·lustra en la España, començant en los últims, com en la més, a pesar de indignas febles, que se alça en la veritat, a última de les últims y d'últims d'últims". (335)

Afirmacions que es feien a Aux Bordes el 4 de novembre de 1846, les quals, naturalment són optimistes, però que reflecteixen les característiques de l'obra i la seva trama.

Trama que pròpiament s'inicia quan es diu:

"Tres años se pasaron sin que Maria entrara para nada en el convento de San Francisco el Grande, ni en ningun otro de Madrid, tal aversion habia cogido á los frailes, des de que, hallándose ya en edad de los galanteos, conoció perfectamente las cínicas y depravadas intenciones de fray Patricio, y el peligro que habia corrido su honor sin ella sospecharlo". (336)

Ahora, aventures i desventures de Maria, hermoosa i agradosa, la qual pretencia tenir un bon matrimoni, però a qui les circumstàncies compliquen la seva existència.

Per a la nostra investigació a l'obra hi ha quatre elements que ens interessen destacar: per les conseqüències educatives i moralitzadores que en possessa trobem l'autor i els lectors. En primer lloc, el mateix autor que representa una figura crítica i satírica de la realitat del romanisme i de la moralitat de l'època, i a que el seu objectiu es perfilava a través de la crítica al fons i forma de la fontana necessària per defensar-la com a novel·la moralitzadora i educativa de la família com el representant de la demotivació del romanisme.

Aquests apartats que ens interessa resaltar són: "La buena sociedad", "Los encantos de la virtud" i "Las consecuencias del vicio", que són els que millor defineixen la seva concepció educativa dins la novel·la.

"La buena sociedad" del capítol VI queda justificada de la següent manera:

"Ahora vamos á ensayar nuestras débiles fuerzas en la descripción de la nueva sociedad de Madrid, para que se vea el contraste que forma la cultura y moralidad de su inmensa mayoría, con esos extremos de asqueroso linaje, que hemos retratado en el taberno del tío Gaspacho y en el palacio de la marquesa de Turbias-aguas. El objeto moral de esta tercera parte de nuestra historia, es describir los encantos de la VIRTUD; junto á las trágicas consecuencias del vicio, para que este singular contraste sirva de saludable lección". (337)

El problema és que les conseqüències morals que es volen treure dins un entramat novel·listic serent deterioren la qualitat literària de la novel·la.

En aquest apartat les conseqüències morals són un reflex d'una mentalitat viciosa i corrupta, malgrat els moments en veïm una defensa de les classes treballadores, però en el fons defensa l'acquiescència a la finança cultural que pagui amb la noblesa i fins i tot la burgesia més alta de Madrid.

Aiguales amb els altres, les conseqüències morals són un reflex de la mentalitat burgesa amb referències "E"

Lirico, el Instituto, el Museo Lirico y dramático el Museo madrileño", que sirve con a model, comparant-les amb altres d'Europa (Paris i Londres).

No deixa de fer referència a la Instrucció:

"Tienen estos establecimientos cátedras públicas regentadas por los socios, donde se enseña literatura, pintura, música, dibujo, matemáticas, lógica, filosofía moral, geografía y varios idiomas. Hay colegios para niños de ambos sexos, escuela de adultos, y gimnasio. Las sesiones de competencia y funciones dramáticas y líricas son siempre concurridísimas, y gracias á estos establecimientos de nuestra civilización, apenas queda en Madrid una que otra casa de genio gacacho, que por no ofender á Dios, dejan de asistir á esta clase de diversiones y á los teatros públicos; pero en cambio pasan devotamente la santa noche desollando al prójimo (las madres se entienden) con sus lenguas viperinas, mientras las caparrosas hijas cuchichean, cuando menos, con su indispensable futuro". (336)

Ayguale, ara bé, no pertocaria per ridiculitzar la vida que es duia a terme en aquell ambient de "señoritos" i "señoritas", de sorprenents ventures amoroses. (337)

Á "los encantos de la virtud", en un to paternalista i benefactor de la noblesa vers les classes treballadores, Ayguale es planteja les virtuts que han de tenir els dos estrats socials segons la seva situació a la societat i mentre cada un estigui en el seu lloc podrà viure amb dignitat. (340)

Acaba el llibre primer plé de desgràcies i de

de-ventures amb "Las Consecuencias del vicio", (141) plé de tracions, sense gaires conclusions educatives pel nostre treball, més que una crítica al comportament de les persones que no actuen amb sinceritat amb les altres i se n'aprofiten dels seus actes.

El segon tom (part quarta i es) és iniciat amb l'afirmació: "Tambien la virtud es nobieza" (142) que ve a ser l'expressió del que es voldrà significar posteriorment, sentenciant amb paraules d'èlogi a la revolució i al liberalisme i en contra del carisme, en contra de l'autarquia i a favor de la llibertat ben entesa, la llibertat regulada per una constitució liberal, el nou model es formaria a partir de la constitució de 1812.

Amor, fraternitat, generositat, llealtat, fidelitat, amabilitat i patriotisme, entre altres, són qualitats que defensa Argueta al llarg d'aquestes pàgines novel·lades.

També ens referim algun cop a l'educació, com per exemple el que ens fa a l'apillog a les primeres etapes de la vida de Mercedes, quan diu:

"A la sociedad como padre de las leyes, como madre del bien y como me las repulárense, para enseñar a los niños a obedecer. La mansión es el hogar de los niños, el que enseñan a respetar de su propia conducta, es también su libertad. Oírseos tener indulgencia en el mundo de nuestra infancia, los medios que tiene el gobierno para traerlos por el mundo, al pueblo, los se

persiga la inocencia, no se deje en cruel abandono á los pobres artesanos, á los honrados jornaleros, protéjase la agricultura y el comercio aligerando los insostenibles impuestos que les abruman, alientese las ciencias y las artes, prodíguese recompensas al mérito y á la virtud, y las artes, y desaparecerá de este modo la miseria, semillero de vicios y de crímenes, causa de la desesperación que conduce muchos infelices al suicidio". (343)

La segunda part és titulará "La Marquesas de Bellafior ó el Niño de la Inclusa", en la que:

"Si en la presente y humilde producción, he sido Maria un modelo de virtud para las clases menesterosas, la misma Maria, elevada á la altura de la aristocracia de Madrid, será el tipo de la verdadera nobleza, y algunas de las que se apellidan señoras podrán aprender de la hija de un jornalero lecciones de finura, de buen gusto, de elegancia y de virtud". (344)

Kenclesao Ayquale de Izco, siguió a Madrid del 13 de setembre de 1846 a questo obra con entregues. La part vir del 15 de setembre de 1849 contaria "La Marquesas de Bellafior", novela histórica que fou editada per "La Sociedad Literaria de Madrid" (1849), personaje que se defineix com a una filla del poble que haie marçit a les files liberals, que posa de model per a les senyores de l'aristocràcia.

A "La Marquesas de Bellafior" (1849) i la següent entre altres obres, "Educa y rienda a la cría de Maria" (1849), també es publica un tractat de la complicada participació fins a l'èter "Traga agua"

suada en llivres sentimentals.

Posteriorment, W. Ayguale de Izco, va escriure una obra estrictament pedagògica: La Escuela del Pueblo, la qual tenia unes certes pretensions didàctiques, al marge de la seva producció estrictament literària, però que en un apartat concret del tom I tracta el tema de la literatura i l'eloqüència, que relaciona amb l'admonició en el sentit de que, quan ens parla dels costums en els escrits i a la oratòria, diu:

"Es de la mas alta importancia que demos en nuestros escritos discursos una opinion verdadera de nosotros mismos y capaz de procurarnos la estimacion y la confianza; es necesario que tratemos siempre con decoro á aquellos á quienes nos dirigimos, es decir, del modo mas conveniente á las personas, á las cosas, edad, tiempo, lugar, etc". (346)

I a més encavall tracta dels costums considerats en relació a uns altres aspectes i de la pretensió de la literatura de moralitzar sobre el tema a dir:

"4. todo hombre que quiera persuadir se debe ocupar de las virtudes nuestras: la propiedad, la modestia, la benevolencia y la prudencia". (347)

Després aquest "de moralitzar sobre" quan parla de la literatura es veu de nou a la literatura i la didàctica:

"Se entiende por didáctica el arte de guiar en la propiedad todo lo que se ha de hacer, que se da en forma por lo general por los maestros en sus clases, en el libro, y en las periódicas, en las conferencias y los seminarios, en el lenguaje y en escrito, en la acción y en el silencio". (348)

Respecte a la decència en relació als que escolten
Ayguals de Lizo, indica:

"19 La decència relativa á los oyentes.- En efecto, lo que conviene á un hombre grave y serio no convendrá á otro superficial ó alegre, y lo que sería bueno para un sabio no lo será para un hombre sin instrucción. Es preciso por tanto hablar distintamente según la clase á que pertenecan los oyentes, y estas diferencias se deducen de la edad, de la educación, de la clase, de su poder, de sus costumbres y de otras cosas semejantes que se deben tener presentes siempre que se hable ó se escriba". (349)

En conjunt, la seva visió de la decència resulta paternalista, interclassista i benevolent. Conclusió: aquestes propostes sobre la decència afirmant que per a persuadir és necessari agrada, "captarse el aprecio por medio de expresión de las COSTUMBRÉS". (350)

De les altres aportacions en aquesta obra cal parlar-ne a altres apartats, perquè ens fugen del tema a tractar, ja que són o bé estrictament educatives o bé didàctics especials.

Per acabar aquesta referència als plantejaments educatius i instructius que ens ofereix l'opinió de l'autor a través de la literatura cal recordar dues publicacions a una de les seves obres literàries des de la seva segona època: "La Bruja de Meda" i "El que deca que l'Educació ens ensenya" a través d'alguns liberals i republicans. L'Educació ens ensenya a

"... enorgulliceremos con el fruto de nuestros afanes, á compadecer las preocupaciones de los magnates que nos miran con insultante desdén... Educación que no apadrine la ridícula vanidad, pero que es suficiente para darnos á conocer los sacrosantos sacramentos del hombre". (351)

Éra una concepció interclassista de l'educació, on l'educació popular, en la majoria de casos, venia a esser sinònim d'instrucció i, sinó, de moral paternalista envers les classes populars, i on l'educació sinònim d'urbanitat i de refinament pertanyia a una èlita i a la aristocràcia.

De totes maneres a l'obra de Wenceslao Ayguals de 1766, tal com ens indica Iria M. Faveis, hi ha característiques de primera novel·la realista romàntica, on:

"... el mal no es descriu com un ser corrupte, animalitzat, en forma de caricatura grotesca, tal les sars de tota en les novel·les de Ayguals, o uns profunds dandyes, que exploten a les menestalles. En *Pobres y ricos o la Bruja de Madrid* (1848-1850), se opone al esplendor y lujo desmesurado de la aristocracia corrupta y escandalosa del seculo. El mayor contraste que la muestra, del punto de vista de Aureano y la miserable casaca de la "La Papa". (352)

Però, també és veritat, com diu l'esmentada Iria de Faveis, que hi feia crítica social del que portava

"... i inventó estos personajes para de su fuerza de concepción sacar lo que espanta la conciencia sobre la realidad y el vicio del mundo: políticos, eclesiásticos, hebraicos, etc. Los otros son pura lo regular burgueses de la ciudad

contaminados por las lecturas del primer socialismo, desde el católico Lamennais hasta el más pujante de Saint-Simon, Fourier y Cabat. Estos autores habían cobrado importancia en Cádiz, Madrid y Barcelona, donde los difundían militares de las filas de los partidos progresista y republicano. de este último grupo eran los catalanes Abdó Terrades y Ayguais". (355)

De totes maneres aquesta són dos autors que visqueren ambients molt diversos i la seva trajectòria no és comparable, Abdó Terrades fou molt més activista que el primer, i la seva vida fou profundament lligada a Catalunya, cosa que no es pot dir de W. Ayguais.

É "La Marquesa de Bellafior" hi trobam resposta a la idea que Ayguais tenia d'educació i en el sentit que fins ara hem exposat de reconèixer la necessitat sociològica de diferenciar el tipus d'educació segons la capa social a la que es pertanyia. Al mateix era la veu que reconeix que a la realitat es donen diferents tipus d'educació diferencials:

"Este matrimonio fué en el principio vezadamente celebrado en todos los "terceros" de la aristocracia. En concepto de otros de esas épocas no parece sino que habian comprado aquellos peregrinos entre los buques, a parte de venir que les viene en persona y recibida reguarda. Mientras habia comercio una falta gravísima se apuraban con una facultad pobre y pobre."

Donc fins i tot hi havia diferència de qualitat educativa entre les classes socials, i el contracte educatiu es feia amb el més pobre dels buques i altres, després de, en termes concrets a les classes que eren riques i a la qualitat i de les herètiques pròpies d'aquelles, i més veient una que de

hubiese duplicado sus inmensos tesoros, y vanos títulos con la adquisición de una esposa de elevada alcurnia, complacíase en admitir las gracias de su adorable María.

El padre de María había sido siempre uno de los mejores albañiles, pudo fácilmente en aquellos tres años unir el estudio de la práctica, el de la teoría, y con laboriosidad y aplicación y el valimiento de sus nuevos parientes adquirir el título de arquitecto, llegando por fin a ser de los mas sobresalientes de Madrid, pero sin abandonar jamás su traje de chaqueta.

María vivía con su esposo, un hijo de dos años, que aumentaba sus delicias, y su hermanita Rosa, en una casa de la calle de Toledo, surtida y elegantemente amueblada.

Tanto María como Rosa, habían hecho admirables progresos en cuantos estudios constituyeron una educación brillante. Los talentos y el ejemplo de su íntima amiga la baronesa de Lago, habían contribuido poderosamente a los adelantamientos de estas dos jóvenes.

El marqués de Bellafior no había conocido el amor que profesaba a su esposa en no abandonar a en un momento, como suelen hacer generalmente los maridos enamorados de su dulce mitad. Cada día más prendada de las gracias y talentos que merecía su natural disposición, a sus vehementes deseos de instruírse, y excelentes máximas, desahogábase María con acómodada rapidez, al paso que se envenecía de poseer tan preciosa joya, tan aplauso que la alta sociedad prodigaba a su hermanita, causaba en el corazón del marqués una emoción indefinible, que participaba de grande satisfacción y en cierto modo de anhelo. (184)

Aquellos parientes sólo una muestra más de comprender el poder del amor, que triunfa de los temores naturales, y la necesidad de facilitarle el camino para la libre realización de sus deseos, son los que aquí se nos muestran.

La propiedad de la casa hacia Luquel María a tal día

seu matrimoni amb el Marquès de Bellafior li havia facilitat unes relacions interclassistes, que li possibilitaren un refinament en els seus costums, una relació de tipus moral i cultural, en la qual el pobre havia de mantenir la seva dignitat humana i resignació amb l'ajuda del seu treball, i el ric havia de conservar la seva posició jeràrquica amb les seves virtuts, amb un afany de justificar una mena d'individualisme democràtic que facilités l'equilibri social.

A poc a poc Maria, la Marquessa de Bellafior, s'adaptava a la moral burgesa, i va jugar el seu paper d'esposa fidel i dedicada a la companyia del seu infant i a la seva educació moral.

De totes maneres, Ayupalis, que defensava l'armonia social, era més comprensiu, al mateix temps que justificador de la superioritat de les maneres de les dames més distingides de la societat, amb les dificultats que passaven les classes populars, enfront de la noblesa i la burgesia.

Després d'una de les seves representacions Ayupalis de torn va representar el Hospital d'Infants, una obra que per la seva mètrica métrica cantava:

"És d'una bona de grua i d'una bona de pobra, que creixent en partença de bousha i d'una pobra i d'una pobra de la companyia totalment. Són bousha, pobra

medio de su obra escrita ayuda a sus contemporáneos a tomar conciencia de aspiraciones confusas que se llevarán a la lucha política durante la revolución de 1854, donde concluyen todas las teorías humanitaristas del reformismo burgués en España. Su obra es de vulgarización; difunde un republicanismo democrático de vagas aspiraciones sociales que coincide con algunos programas del socialismo utópico francés. Proyecta sobre todo la idea de la unión de todas las clases sociales; el humanitarismo y la bondad humanas habrían de llevar la sociedad a una situación idílica donde pobres y ricos convivieran y participarían en la construcción de una sociedad industrial y progresista. Una sociedad reformada por el espíritu de asociación y la espontánea colaboración de todos los nombres'. (253)

Fraternitat i solidaritat, sónien les qualitats utòpiques que defensaria, juntament amb un republicanisme democràtic, i utilitzaria la literatura com a crítica social als abusos que es produïen a la societat, al mateix temps que combatria totzerees defenses de capèdia de capitalisme democràtic.

Sense cap dubte l'obra més significativa, des del punt de vista educatiu, de W. Bayona de 1854, en aquesta etapa, és "La Escuela del Pueblo, páginas de enseñanza universal", en la que creïen educar el poble a partir de la seva classe, donant línies teòriques, autòloga, gramàtica, aritmètica, geometria, història natural, educació moral, educació econòmica. Però cal dir d'aquesta obra alguns aspectes, a "Principios de economía política", (254) el treball com un element de

la societat generador de la vida democràtica i valor fonamental d'aquesta. En aquest sentit afirmava:

"Nosotros queremos, al menos tanto como los socialistas, la mejora material de la suerte de los obreros, la asociación de las fuerzas vivas de la industria ... al pedir de la asociación voluntaria, el trabajo libre, la intervención en las horas de borrasca, la protección de la inteligencia y á la infancia, y la equitativa repartición de los impuestos, creemos haber trazado el más democrático de todos los programas". (357)

Malgrat les contradiccions que poguessin coincidir en els plantejaments socials i educatius de Ayguale de Izco, es pot considerar una mentalitat progressista. Bels liberals que en aquest apartat hem estudiat i especialment en comparació amb Fernán Caballero, Ayguale de Izco fou el més crític amb la societat en un sentit protestatari i de progrés.

En línies generals, els liberals d'una i altre signe, especialment els que estaven en la línia liberal democràtica, els republicans, els socialistes utòpics, de tema social encien un missatge bastant clar: la ignorància és font de desigualtats i genera manca de democràcia i adherència popular. Però, com nos també veiem que als més radicals i conservadors s'hi troben preocupats per les pèssimes condicions materials i socials dels treballadors de la vida social, del treball

del passat, més que expressadors d'una realitat canviant.

Per mí, Ferrán Caballero representava la síntesi d'aquesta darrera postura i, si en els seus escrits les revistes infantils reflectien tradicions i costums del poble, era per moralitzar de manera contraposada al progrés social, el que defensaven les ideologies d'avanguardia que al llarg del treball hem comentat. L'exemple més clar en aquest sentit és el de W. Ayguale de Iaco, de caràcter socialitzant, on la instrucció és un deure per a l'home i de la societat oferir-la, especialment a les classes més desfavorides per equilibrar aquesta societat i al mateix temps fer els homes més lliures.

UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

ELS PLANTEJAMENTS DEL SISTEMA
EDUCATIU ALS INICIS DE L'ESPANYA
LIBERAL. (1833-1857).

TOM - IV

BARTOMEU MULET TROBAT
PALMA, JULIOL-1989

3.2. Els plantejaments des de la Teoria de l'Educació

Aquest apartat el dividesc en dos elements diferenciats:

- Un és el que fa referència a les aportacions dels teòrics que, d'alguna manera, incidiren en els plantejaments liberals-moderats. Avendaño, Cardenera, Figuerola i Gil de Zárate, especialment Cardenera i Gil de Zárate, foren els més lligats amb postures tecnocràtiques, que coincidiren amb els plantejaments del moderantisme.

Aquí cal destacar a Gil de Zárate, per la seva participació, redacció del Pla Fidal-Gil de Zárate de 1845 i de la Llei General d'Instrucció pública de 1857.

- L'altre element és el que es refereix als plantejaments educatius del socialisme utòpic, com aportació ideològica superadora del liberalisme oficialista, malgrat la seva incidència sigui molt reduïda en el conjunt de l'Estat. Les seves propostes gaudiren d'uns ideals de solidaritat i mansitzona social que altres opcions no els plantejaren amb tanta profunditat.

En el que fa a la història Avendaño, Cardenera i Figuerola, cal indicar que foren els representants de la primera generació d'alumnes normalistes sorgits de

L'Escola Normal central de Madrid, més coneguts a nivell de l'Estat espanyol. En canvi Gil de Zárate fou el que va tenir més incidència, encara que no va ésser normalista, però fou un personatge d'amplia formació humanista, que va resultar ésser el principal organitzador del sistema educatiu durant aquesta etapa.

De les aportacions teòriques del socialisme utòpic cal destacar la de Narcís Monturiol, especialment a través de la publicació de *La Madre de Familia* i *El Padre de Familia*.

3.2.1. Els pedagogs i teòrics de l'Educació més significatius relacionats amb la Instrucció primària. Avendaño, Cardenera, Figuerola; Gil de Zárate.

Aquests tres pedagogs, Avendaño, Cardenera i Figuerola, resulta que foren normalistes de la primera promoció de l'Escola Normal central. Precisament per aquesta circumstància se'ns fa atractiva la presentació dels seus plantejaments educatius, per veure quins foren els efectes d'aquesta institució especialment representativa d'aquesta època.

Però no només es tracta de fixar-nos en aquestes autors, també cal fer referència a algun dels seus col·laboradors més destacats, a més dels que hem citat al capítol anterior: Julio Kuba, Srta. del Rio, Juan Viana, Balbastreny, Francisco Fernando Villatecillo, etc., que conformen una sèrie d'autors que, per tant, no foren tan significatius com el mateix Pabó o Banguiano, però sí desenvolupadors del sistema educatiu i dels seus aspectes, però que tenen la seva representació dins el context, en que desenvolupà el seu desenvolupament. A més, cal dir que a més dels autors que hem citat, hi ha molts altres autors que desenvoluparen el sistema educatiu, però que no foren tan significatius com el mateix Pabó o Banguiano, però sí desenvolupadors del sistema educatiu i dels seus aspectes, però que tenen la seva representació dins el context, en que desenvolupà el seu desenvolupament.

Començaré l'anàlisi d'aquesta trilogia per Joaquín Avendaño que és el que va néixer abans (1812-1886) a Vigo i després d'esser alumne de l'Escola Normal Central fou professor de la mateixa i director de les de Saragossa, Còrdoba i València. (358)

Segons Eugenio García Barbarín, Joaquín Avendaño, fou un personatge que va tenir moltes ingrituds en el món de l'ensenyança, malgrat arribar a esser inspector general i cap de negociat, per això va esser que va passar-se a la carrera diplomàtica, i fou cònsol a boyanquíl, Civita, ecòcia, Portland, Halle i Somo, fins que el 1866 va morir a Biarritz. (359)

Es coneixut fonamentalment per a la seva obra publicada el 1844 i que servia de text a les Escoles Normals: **Manual completo de instruccion primaria elemental y superior**, (360) on la seva anàlisi coneixements de moral, religió, educació física, història natural, geografia i història, a imitació de l'autor francès H. Le Févre. (361) Així com el Regne també a altres autors, com Schopenhauer, Rousseau, entre d'altres aspectes pedagògics. (362) En 1871 va publicar **Elementos de geografía física y política** i després el 1872.

Avendaño va ser el director de la *Revista de Pedagogía* a

diverses publicacions, com per exemple a la Revista de Instrucció Primària(363) i La Aurora, periòdic de los ninos,(364) o a los obrers conjunts: Curso elemental de Pedagogia (365) i Cuadernos de Lectura para uso de las escuelas. (366)

La col·laboració entre Joaquim Avendaño i Narciso Cardenera, té dues facetes a destacar, la traducció de la Pedagogia de Rendu (367) i la publicació d'un dels primers manuals de Pedagogia, (368) que és el Curso elemental de Pedagogia a 1859. Crec que aquesta obra té el valor de tractar, de sistematitzar de manera científica, els continguts de la pedagogia per primera vegada a l'Estat espanyol.

És igual que Cardenera es pot dir considerat un continuador de l'obra de Pablo Montolín, al examinar el que feia la penetració de los Estatus Reales i la consolidació de la reforma liberal mitjançant, fins que el parlat de 1856 es va dedicar a la reforma d'ensenyament.

Destacant amb Cardenera és un gran defensor de l'ensenyament pedagògic de裴多羅 i de la seva aplicació en la teoria i pràctica amb el mètode de Montolín, però el seu punt de vista té l'origen de la pedagogia liberal veient en els exemples d'aquesta filosofia.

La educació del home per al home es pot dir

tener por guía el instinto, sino el raciocinio. El ejemplo de las madres, que suele presentarse en contra de esta verdad, está muy lejos de probar lo que se pretende. Una madre solvina las penas y las necesidades de sus hijos, descifra el lenguaje con que las manifiestan, inteligible para todos los demás; y esto que parece un don particular, no lo es. El amor maternal, que no reconoce límites, es la causa de todo. Este amor, inspirado á la madre por el supremo Hacedor para la conservación del genero humano". (367)

Concepció compartida amb Corderera, espiritualista i no exempta d'influència cristiana, a més de fonamentar la primera educació en la influència sensibilitzadora i paternalista on la mare juga un paper reproductor de l'estructura social.

Joaquín Arandaño també va participar a l'Academia de Maestros y Maestras de las Escuelas de Madrid, que tenia per objecte uniformar y completar la instrucció dels professors de les escoles públiques de Madrid. (379)

La seva participació a l'Academia s'adequa amb el de professor de Elocució, els discursos de 1818 i 1819 dividint es de 1818 de la mateixa manera presentant el tribunal qualificador. (379)

El 1820 va participar Arandaño a l'impuls de la publicació del Manual Completo de Instrucción primaria elemental y superior" (383) que, tot i que és el primer llibre d'aquest tipus, tot i que no té el mateix caràcter

etapa com a llibre de text de les Escoles Normals i no és més que un conglomerat de les matèries que s'havien d'ensenyar a les institucions dedicades a la formació dels mestres d'Instrucció primària.

Com s'assenyala a l'obra col·lectiva, *Ciencia para la burguesía*, el pla de l'obra es fonamenta a l'obra de l'autor francès M. Lefranc i:

"Los conocimientos de psicología, moral, religión, aritmética, historia y geografía universal, física, química e historia natural se toman de este autor, pero también se utilizan otros autores extranjeros y españoles. Entre estos se sigue a Remondina Salvá y Marlínier para la gramática castellana, además de las normas de la Academia; para la literatura española se utiliza el manual de literatura de Dal de Zéate y para la historia de la literatura a Sismondi. La historia de España se inspira en Narceña y Tereno; en geografía se consulta a Isidoro de Gucciión y a José María Flores profesor de la Escuela Normal Central. La física y química con "los apuntes que conservamos de las explicaciones orales del ilustre catedrático del ramo D. Vicente Santiago Hazañeta" y la historia natural en el manual de Manuel Lucas de Torres. Para los métodos de enseñanza se basa en los trabajos de Montessori recogidos en los "apuntes de sus lecciones orales" y en el resumen de su Manual de técnicas empleadas también la obra de su compañero Lopech y Figueroa". (37)

En aquestes notes es destaca particularment la etapa i material de l'època. La concepció pedagògica de l'època, l'època, així com la seva influència per les diverses tendències pedagògiques contemporànies i les relacions amb les tendències humanistes i el desenvolupament d'aquestes en el nostre

complet. Aquestes facultats que l'educació ha de desenvolupar són les morals, físiques i intel·lectuals, les mateixes que assenyalava Pablo Montesano.

La filosofia del benestar i de salut d'Avendaño ja no és completament fisiològica dels il·lustrats, malgrat hi té certs elements, com per exemple la seva defensa de l'emancipança de l'agricultura, tant a l'Instrucció primària com a les Escoles Normals. (374)

De l'Educació moral en la formació dels joves assenyalava que era l'obra més important que podien fer a terme els pares i els professors. Això ho havien de fer mitjançant l'exemple i la formació d'hàbits, que han de contribuir a formar el seu caràcter com individus. (375)

És la formació moral de l'home i d'aquí un coneixement transcendent a religió, així com possibilitada el desenvolupament d'altres sentiments humans. L'utilització per una bellesa que no la conduirà als individus de manera complementària respecte del treball. (376)

Avendaño, fent servir la seva concepció general amb referència a l'educació, també assenyalava (377) la necessitat d'impulsar de les facultats de l'home i el compliment amb el desenvolupament d'altres de la intel·ligència.

L'educació física, ocupa un lloc important en la concepció educativa de J. Avendaño, dirigida especialment a aconseguir l'educació dels sentits i en termes psico-fisiològics. (377 bis)

L'educació intel·lectual pretén desenvolupar les facultats dels infants per percebre i comprendre les idees. Pensa que l'adquisició de les idees està lligada amb la forma de percebre els objectes que l'individu téngui. (378)

L'aportació de Joaquín Avendaño a la revista de la Instrucció primària la podem considerar a la sèrie d'articles titulats "La enseñanza de la Gramática en las escuelas", on es considera que:

"La enseñanza de la Gramática en nuestras escuelas, es la precepto de la ley. No discutiremos aquí la utilidad é importancia de su estudio, ni los diversos fines que en sí lo podamos proponernos. Vamos solo á prescribir los medios que creemos mas oportunos y convenientes para hacerlo eficaz y efectivo. Después á este objeto el método, el procedimiento y el sistema. El método en Gramática es el orden en que presentamos las ideas gramaticales; el procedimiento es la manera, digámoslo así, mecánica con que hacemos pasar estas ideas á la inteligencia de los niños; y el sistema el modo directo ó indirecto, individual ó colectivamente que aplicamos". (378)

es prescrites per trobar el mètode i donar per a l'ensenyament de la Gramàtica a les escoles, una "regla" que el "pepe" del professor en aquesta matèria ha d'aplicar.

que s'ha de dur a terme l'ensenyança de manera gradual:

"Figurémonos un grupo de niños colocados ante un profesor que por primera vez va á darles ideas de Gramática. ¿Qué debe hacer? ¿Les razonará acerca de la utilidad del estudio de la Gramática? ¿Se definirá, según costumbre, é cerciorará si han aprendido de memoria alguna definicioncilla gramatical de un mal zurcido compendio de nuestra rica y armoniosa habla? Conviene sí que los niños se penetren desde un principio de que no van á hacer un estilo estéril, y sobre todo que comiencen á comprender la verdadera aceptación de las voces de que van hacer uso tan frecuente. Es necesario que adquieran la idea más aproximadamente posible de lo que es Gramática, cual es su objeto, y qué utilidad reporta su estudio. Al efecto no basta hacerle aprender de memoria una definicion, es necesario que la comprendan. ¿Cómo conseguiremos esto? Veámos". (380)

La proposta sistemàtica és molt col·loquial: vol ésser assequible als infants i fonamentada en la repetició.

L'aportació d'Avendaño a la Didàctica especial no acabava en aquests articles de Gramàtica. J. Avendaño va aportar idees i reflexions didàctiques sobre l'ensenyança de la Geografia, com a bon representant de la intel·lectualitat burgesa (recordem Joaquín Canga Argüelles que a 1851 va publicar *Lecciones de Geografía* (381). A 1844-45 Avendaño va publicar la seva aportació *Geografía Universal y Geografía de España* (382) que des de 1848 estava reconeguda com a llibre de text dels mestres d'Instrucció primària dins el *Manual Común* de

d'Instrucció primària, (382)bis i a 1856 fou aprovada com a text de les Escoles Normals la seva obra **Geografia é Historia**. (383) Obres que podem situar perfectament dins l'ideal romàntic de la ciència: Tradició i coneixement de la naturalesa, encara que fos tímidament, per la seva concepció dels sentiments i sensibilitats humanes supeditats a la raó.

Avendaño considerava a la Geografia com a la ciència que ensenya la posició de totes les regions de la terra, les unes respecte a les altres, i en relació a les altres, i en relació al cel, descrivint-se el més notable. (384)

Pareix, com ell mateix confirmava que des del punt de vista didàctic seguia el plantejament de Schwarz, que considerava que la Geografia:

"... es uno de los objetos reales mas importantes de la enseñanza, si se atiende á que ella es quien nos presenta todo el mundo exterior en que vivimos, repartido en diversos grupos; y el único tambien, que puede servir de continuación á la enseñanza **general intuitiva**, en las escuelas que cuentan con pocas fuerzas instructoras". Por consiguiente (afegeix Avendaño) estudiar, simplificar, realzar y popularizar una ciencia de perpétua y universal utilidad, ha sido, en todos tiempos, objeto de los esfuerzos de muchos y esclarecidos varones.

A pesar de todo, su enseñanza ha permanecido estacionaria, y no ha experimentado el cambio de los progresos que han hecho otros ramos del saber humano". (385)

Podria haver una obra més a la instrucció primària, als mestres i als infants. Assenyala l'objecte

de l'estudi de la Geografia, les parts que abraça, els mitjans de que es sol valer pel seu estudi i les ciències auxiliars. Contempla la seva obra amb nocions geomètriques, de l'Esfera i de Meteorologia. (386)

El sistema que va utilitzar consistia en la pregunta i la resposta, amb un llenguatge molt senzill i vertaderament cònic, però més bé pareix una guia pel professor que un llibre de text, en el sentit de que segueix un pensament lògic però molt dens. Comença per definicions generals, però a continuació passa de la geografia més pròxima a la més llunyana.

Finalment, aquesta obra sobre Geografia descriptiva amb el "Metodo para la enseñanza de la Geografía en las Escuelas", on el que senyala la diversitat d'opinions en aquesta qüestió:

"Varios autores, pero especialmente en Inglaterra y en Estados Unidos, están de acuerdo en sostener que la enseñanza de la Geografía debe comenzar en el hogar doméstico; es decir, que el maestro debe enseñar a los niños la geografía de su lugar ó de su ciudad, de su cantón, de su departamento, de su país, y finalmente de todas partes de la Tierra. Otros prefieren á este método analítico uno mucho enteramente sintético, procediendo por las síntesis, comenzando por dar á los niños una idea sencilla de la Tierra por medio de un globo terrestre, explicando las líneas principales de la esfera, tales como los círculos de máxima extensión, limitando por un círculo de latitud un continente, y el primer método puede ser muy útil y muy practicable en una educación particular, pero no puede adoptarse que en las escuelas al por mayor, en

segundo simplifica mucho la obligación del maestro y descansa en medios de aplicación infinitamente más fáciles", (387)

Avendaño es decanta pel mètode que assombrant el principi de que als infants se'ls ha d'illustrar per a la comparació i a partir de nocions que li siguin familiars. (388) En aquest cas segueix a Rendu fins al seu curs de Pedagogia. (389)

La seva proposta queda explicada a continuació amb els principis següents:

"12 Que la escuela esté regida por uno de los sistemas simultáneos, mútuo ó ajsto.

29 Que todos los niños de la escuela pertenezcan, desde su entrada en ella, á los diversos ramos de enseñanza y por consiguiente que todos aprendan Geografía.

Partiendo de aquí, sea cual fuere el sistema, que de los tres se adopte, juzgo oportuno hacer de todos los niños dos grandes divisiones. En primera comprendo los que todavía no han salido de la lectura de palabras, en la segunda todos los que leen desde que comienzan la lectura de las mismas, es decir, desde que pueden leer este compendio de Geografía.

Las primeras lecciones de Geografía que se dan á la primera de estas dos grandes divisiones serán de viva voz, y siguiendo el plan de los métodos, en las que recibían los de la segunda la división de emplear el segundo método, siguiéndose la marcha tratada en este tratado. Además como se tiene comprendido á los niños de la primera de memoria: 1º de aplicación; 2º de preguntas con preguntas relativas á lo recitado y respondiendo.

Para enseñar á las grandes divisiones se debe dividirlos en varias secciones, según el método, y aun á veces más de una vez, para subdivisiones por razones de similitud con la enseñanza.

Tras esto, aquí las secciones, en que deben

subdividirse las dos grandes divisiones indicadas, en cada sistema, con los conocimientos que cada seccion debe abrazar y la marcha de la enseñanza en ella". (390)

Però, en definitiva, J. Avendaño es decantat concretament a favor del mètode mixt, que és el que considera com el més avertatjós per a l'ensenyança de la Geografia, malgrat sigui el mètode que manca desenvolupa. (391)

Joaquín Avendaño no ofereix gaires aportacions originals a l'ensenyança de la Geografia, si bé estavé informat de com s'ensenyava a altres països, més avançats en la matèria, i intenta incorporar algunes de les novetats que li suggerien aquestes coneixements, especialment a través de les aportacions de Ferdinand Schwanitz.

Tambe es desia notar la influència de Paulo Montenegro, que, per exemple, parla del coneixement dels mapes:

"Para enseñanza muy conveniente familiarizar los niños con la estructura de las cartas, haciéndoles comprender a los mismos, el significado por el trazado de la carta, de la escala y los dibujos que hay en ella, primero á simple vista, y luego por medio de una escala de proporción."

De la mateixa manera en la estructura de la geografia física s'ha de més sistemàtic, y así enseñáronlos desde muy tempranamente con el estudio de las grandes especies de correlación indispensables para la completa inteligencia por medio del conocimiento de ellas y luego por la cartografía física y política.

brújula...

Finalmente, se transportan todos estos puntos á un tablero negro, indicando en el centro el punto en que se encuentra la escuela, y espresando los otros puntos por signos análogos. Después de esto sólo se necesita marcar los diversos caminos, el curso de las aguas, las colinas, las montañas, las quintas, las aldeas ó cuantos objetos notables se encuentran en el país cuya carta cartográfica se trata de bosquejar". (392)

Els objectes més pròxims serien els que primerament s'haurien d'estudiar per facilitar el seu reconeixement i la seva observació, per així mateix poder possibilitar el coneixement geogràfic des de la pedagogia activa, al març més activa que la tradicional. En els inicis de la formació geogràfica la intuïció serà essencial per poder arribar a coneixements més amplis i complicats.

Aquest tipus d'ensenyament ha d'esser progressiu i gradual. Aquest Mètode s'havia d'aplicar per seccions, segons els simultani, mutu i mixt, com ja hem dit abans, que s'inicia per a l'explicació geogràfica de la sala i de l'edifici de l'escola, formació d'un planell topogràfic de l'escola, llavors es presentarà el coneixement geogràfic de poble i del país. La segona secció es referirà a les terres i aigües del país que s'habita; la tercera es refereix a la divisió dels mars i terres amb l'ajut de l'esfera terrestre; la quarta les regions naturals d'Europa, mitjançant cartes

geogràfiques; la quinta estudi de la regió ibèrica; a la sexta es donen a conèixer les regions naturals d'Àsia, Àfrica, Amèrica i Oceania; per acabar, nocions de cosmografia, i exercicis pràctics de geografia i elaboració de cartes geogràfiques, amb materials adequats, ja que sinó no és possible ensenyar la Geografia amb garanties. (393)

Posteriorment aquestes idees foren perfeccionades a l'obra conjunta amb Mariano Cardenera, **Curso elemental de Pedagogia**, (394) que ja comentarem en parlar de Cardenera i en els llibres de text.

També es plantejava l'ensenyament de l'aritmètica, vegeu sinó la seva obra: **Elementos de Aritmètica**, aprovada per servir de text a les Escoles Normals, però sense gaire plantejaments didàctics i eminentment descriptiva. (394 bis)

Avendaño va aportar una altra obra que intentava aclarir els: **Elementos de Gramática Castellana**, aprovada com a llibre de text per a les Escoles Normals. (395) A la seva advertència, ens indica:

"Entre los diversos tratados que comprende nuestro MANUAL DE INSTRUCCION PRIMARIA, el de los Elementos de Gramática castellana fue el mas generalmente acertado y el que ha merecido mas cumplidos elogios. Muchas personas ilustradas nos han suplicado le publicásemos por separado; mas circunstancias ajenas á nuestra voluntad no nos

han permitido hasta ahora realizar un deseo que tanto nos honra". (396)

L'art de parlar és l'objecte d'estudi de la Gramàtica i la Gramàtica Castellana serà art d'expressar bé el pensament en castellà, o simplement l'art de parlar en castellà. (397)

Més que plantejaments pedagògics o didàctics, en aquesta obra, Joaquín Avendaño, ofereix elements per una teoria de la comunicació elemental. Per exemple quan parlava de la "teoria de les facultats de l'ànima", "De la intel·ligència en particular" i "De la manifestació del pensament", (398) que ens poden servir per comprendre la seva visió del procés d'aprenentatge de la llengua i de l'expressió del pensament, de les idees, dels judicis i raonaments, amb el mateix èmfasi. (399)

«Las ideas básicas que definieren:

"Concebible ideas y sus relaciones, conocer ó creer, juzgar ó razonar, experimentar, descubrir, se llaman facultades mentales y á todas y cada una de estas operaciones pensamientos, actos intelectuales ó conocimientos, cuya acción atribuído á una sola facultad del alma, llamada INTELIGENCIA, ENTENDIMIENTO ó RACIONABILIDAD". (400)

«Será el primero y último acto de la actividad de la mente, concebido en el pensamiento, inflexible y absoluto, orientado. (401)

En el procés de l'aprenentatge i de l'expressió del

pensament, Avendaño, parteix de la idea de que l'home és la facultat de manifestar el seu pensament mitjançant signes. L'expressió del pensament mitjançant aquesta signes, constitueix el llenguatge, que és natural i artificial. (402)

El que pretén a partir d'aquí, és elaborar una gramàtica elemental, que serveixi per a la seva ensenyança als futurs mestres.

Joaquim Avendaño es pot considerar com un pedagoga de tendència moderada que va col·laborar amb Placís a les escoles normals i en el moment de la reforma acadèmica de la instrucció primària fins que a partir de 1886 es va dedicar a la carrera diplomàtica.

Mariano Corderera. (1818-1893) amb Josep Ribera també fou deixeble de Pablo Hernandez i amb el doctor de Sagrario Avendaño, va néixer a base de la qual fou el director de l'Escola Normal, però com de costum a Barcelona.

Després de ser càrrec de més anys de director de la política educativa fou el d'inspector general d'Instrucció primària des de 1887, càrrec en el qual va intervenir en el moment de director de l'ensenyament primari de Foment i amb el desenvolupament de la redacció del projecte de llei de 1902, es va acabar amb el que s'ent

Referencia a la Instrucción primaria. (403)

Carla Barban resume la labor de Mariano Garderens de la siguiente manera:

"Este ilustre pedagogo contemporáneo, el que mejor se inspiró en el pensamiento de Montessori, nació en Huesca en 1818. Estudió en el Seminario latín y Humanidades, y después en la Universidad de Barcelona. Alumno interno de la Normal en 1839, fué nombrado director de la Escuela Normal de Huesca, y después de organizada ésta, pasó a la de Barcelona. Cuidó a aprender idiomas extranjeros, y luego fue nombrado por el Gobierno inspector general. Viajó mucho por Inglaterra, Francia, Alemania, Suiza y Austria, visitando las diferentes escuelas, y fruto de sus largas viajes y de su espíritu de observación fueron una serie de obras pedagógicas que publicó, entre ellas Principios de educación y métodos de enseñanza, La ciencia de la mujer, Guía del maestro, Vida y obras de Pestalozzi, etc., pero la principal es la que publicó en 1856, y reimpressa varias veces, el Diccionario de educación y métodos de enseñanza, verdadera enciclopedia de Pedagogía.

Agregado al Ministerio de Fomento, como jefe del Negociato de Primera enseñanza, inspiró muchos decretos y reglamentos de enseñanza, y a él se debe en realidad la creación de treinta escuelas Normales de Maestros y una de mil primeras." (404)

En el inicio de la obra obra pedagógica se han podido llegar a los sucesos colaboradora a la **Revista de Instrucción primaria** entre 1891 a 1893, en sus secciones colaboradora a los artículos, de planteamiento general y de didáctica elemental, durante esos años de colaboradora publicó.

En cambio los que a y por ejemplo, pedía, enseñar y

"Del carácter y límites de la Instrucción primaria", en
 els que tracta d'aclarir el que entén per educació
 popular en relació a la Instrucció primària. Les cadenes
 que:

"Si en vez de dividir la instrucción primaria en elemental y superior como la ley francesa, se hubiesen conservado los nombres con que distingue las escuelas la ley de Prusia llamándolas escuelas elementales (Elementarschulen) y escuelas de ciudad (Bürgerschulen, Stadtschulen), o se les diese la denominación de escuelas primarias de primero y segundo grado, ó elementales y de ampliación como acertadamente se determinó en el decreto y reglamento para la nueva organización de nuestras escuelas normales; si en lugar de decir que la instrucción primaria de ampliación comprende nociones de geografía é historia, de geografía, física, historia natural, etc., se dijera que abrazaba los conocimientos fáciles de utilidad y aplicación como y usual, ó se empleara para designarlos como nombre más adecuado, que en este momento no nos ocurre (considera que: "Á no haberse abusado tanto de las palabras pueblo y popular, la instrucción popular de 2º grado sería el más conveniente"), según en rigor no se hubiese declarado tanto contra la enseñanza que es objeto de estas escuelas, porque por pomposos y científicos que sean los títulos de las materias contenidas en el programa, en realidad no comprenden más de lo que enseñamos de usuales. Entonces no habríamos motivo para creer que tal que fuera resuelto este asunto no podría dedicarse con disgusto á trabajos mecánicos, que en la práctica ocasionó sequía á la profesión de los padres, que todo aspiran á ser empleados, no se han las otras objeciones de esta naturaleza, porque no se puede en comprender en la instrucción elemental un punto singular de las profesiones, como es, aunque sean normales, nada de la especialidad, como la que desempeñan los doctores, profesores, etc., por que se prescinda de la enseñanza que debe tener los que elijan". (1893)

Vol iniciar als infants estimació per a les professions dels pares a través de potenciar una instrucció primària que faciliti exercir-les amb més intel·ligència, plaer i profit, i contribuirà a realçar les habilitats. (406)

Posa exemples en la instrucció de les classes mades afavorides és oferta sense oblidar-se de la utilitat a la seva comunitat, obligat als pares intentar que els seus fills estudien carreres superiors. (407)

Defensa una instrucció general i variada, en el sentit de que:

En la més terna infancia aprende la lengua materna y no solo retiene las palabras en su memoria, sino que forma y retiene tambien las ideas de que son signos. No nos asombra que el niño de dos ó siete años, no solo distinga un material de un vegetal, y este de un animal, sino tambien algunas diferencias entre sí y el tipo que se hace de ellos: conoce muchos vegetales y animales, principalmente aquellos que le sirven de alimento ó se destinan á otros usos practicos; distingue entre ellos los cereales, los cítricos y las especies de algamos; conoce las principales propiedades de los cuerpos y algunas causas de bien ó mal, el calor, por ejemplo, y los mejores ordenamientos de distribución de ellos. Aprende á leer y á escribir, comprende como se usa por las sentencias y por las partes de ellas, que son palabras. Aprende á contar, aprende las formas de los cuerpos sencillos, las formas que son curvas, y el contorno de las cosas que describen el espacio exterior de sus formas, y también de las líneas que describen el espacio superficial y curvas" (Hobbes, para los quehaceres de un niño de 10 años, págs. 200 y 201 de 1880, por el Dr. H. H. H. en la historia natural para poder formar la instrucción natural; adquiere

nociones de estas ciencias, que es lo único que hace comprender por más que se diga y por más que se vea". (408)

Es segueix amb plantejaments, on les famílies previsoras i cristianes agrairan que els seus fills disfrutïn de l'educació rebuda a les escoles de primària i elementals, adaptant-los a la "netedat, a l'obediència, a la franquesa, a la benevolència, a l'ordre, virtuts sempre dirigides cap una instrucció útil a segons els plantejaments d'educació elemental de Pestalozzi.

S'ha d'entendre la instrucció elemental com el primer pas cap una instrucció més sòlida, i es considera que el mestre ha de preparar els infants per assolir-la en el futur i que:

"... entre las escuelas de la infancia, no es la mejor la que proporcione mas conocimientos positivos, sino la que logra acostumbrar a los alumnos al orden y al esmero, a la exactitud y a la disciplina, la que les procura los medios de trabajar y conservar la salud y el buen humor, y que sino llega a dar mas conocimientos positivos, les enseñe a ser buenos y a ser felices". (409)

Però, les escoles compta amb una altra característica important: són les elementals, perquè ofereixen una instrucció completa i es relaciona de manera adequada amb el desenvolupament de l'infant i el desenvolupament de la natura. (410) És per això que la Conferència d'infancia va suggerir que es creés una divisió de les escoles de primària o les escoles elementals, on es presentava la psicologia evolutiva dels infants i

malgrat no està contemplada per llei la observació i el treball de les escoles de pàrvuls.

La instrucció primària o elemental hauria d'ésser organitzada de manera gradual o per graus:

"La instrucció de les escoles elementals abraça tres graus. Apenas tiende á otra cosa la del primero que á continuar los ejercicios de las escuelas de pàrvulos y ensayar á los discipulos en el estudio formal que luego deben esperar. Las primeras nociones de religion, lectura, escritura, aritmética y ortografía usual se adquieren por medio de impresiones que podemos llamar materiales, y de consiguiente poniendo en juego percepción exterior y la memoria ya suficientemente desenvueltas para semejante trabajo. De suerte, que á no ser por las explicaciones accidentales del profesor á que dan lugar con frecuencia las mismas lecciones, y de la necesidad de fijar la atención, aunque sea en el estudio de cosas sensibles, lejos de escribirse demasiado la Anteligiencia de los niños, sufrida una comprensión violenta.

El segundo grado de instrucció de las escuelas elementales requiere ejercicios mas estensos y aun materiales. La lectura puramente mecánica en un principio, se gradua gradualmente en expresion, y se dirige mas directamente cada vez al conocimiento de la ortografía y de la forma en que se redactan los documentos de aplicacion usual. La aritmética se ostiende á las operaciones fundamentales con cifras aplicadas á casos importantes, despues de haberse desenvuelto suficientemente la numeracion que comprende los principios de la cuenta. (1841)

El que es el primer grau de la instrucció primària s'ha d'adaptar á l'aptitud intel·lectual dels alumnes i tenir en present l'interès i l'estímul que proporciona el desenvolupament dels facultats sensibles i físiques. (1841)

En el segon grau de la instrucció primària s'ha d'aplicar l'ensenyament de les lletres, la gramàtica i la geometria, i la instrucció de les matemàtiques i la física, i la instrucció de les ciències naturals i de les arts i ofícies. (1841)

l'autoritarisme tradicional i de la "letra con sangre entra", substituït per la confiança a l'estimació dels alumnes per conservar l'ordre necessari per avançar en la seva educació. (413)

Però el més significatiu és que planteja la necessitat de l'estudi de la Pedagogia, en el sentit de que:

"Todos los destinos y profesiones requieren una preparación especial. Desde el estado más eminente, hasta el del más humilde artesano, todos exigen estudios previos, como condición indispensable para el buen desempeño de sus respectivos deberes. La vocación por sí sola es estéril cuando no ha recibido el auxilio de un aprendizaje conveniente; y por el contrario, el aprendizaje hasta a veces para suplir la vocación y por eso habría que hacerla nacer y desarrollar cuando no existe". (414)

Explica la necessitat d'aprendre l'art d'ensenyar a estudiar. Segons Mariano Landerer, la pedagogia:

"... comprende la ciencia ó la teoría de enseñar y enseñar, y el arte de aplicar esta teoría á la dirección, ya de un individuo, completamente aislado, ya de varias individuos en común.

Aunque dos partes la pedagogía propiamente dicha, ó la teoría y la práctica de la educación; y la didáctica ó el arte de enseñar.

La primera parte comprende el estudio del alumno y los medios de desarrollarlo y perfeccionarlo sus facultades.

La segunda las métodos de enseñanza, la instrucción y los medios de enseñar, dirigidos á las escuelas". (415)

Es una veu que comença a dir de nou de la pedagogia però d'una manera discretiva, tot enfocant la pedagogia

amb la Didàctica, teoria, pràctics, tècnica i ciència. Fet que resulta totalment comprensible en un moment en que a l'Estat espanyol s'iniciava un procés de consolidació d'aquesta disciplina.

La prova que a Cardenera l'interessa sistematitzar les seves idees i propostes sobre la Pedagogia és que no tan sols escriu un manual de Pedagogia i tracteis una altra en col·laboració amb J. Avendaño, sinó que publica un diccionari: **Diccionario de Educacion y Métodos de Enseñanza**, (415) que completa, de manera exhaustiva, aquesta interpretació de la Pedagogia i dels corrents pedagògics europeus fins a mitjans segle XIX, malgrat sovint utilitzar les nocions referides al concepte que tracta d'altres autors.

Insisteix en la graduació de l'ensenyament orals, (417) es confessa en partidari de l'ensenyament absolut, (418) el veu com un mal per desenvolupar-se, (Educació popular, (418) i aprova la nova concepció de la pedagogia, (419) es preocupa per l'eficàcia física, moral, religiosa i intel·lectual, sempre dit: "por todos los caminos, por Montevideo, (Introducció, 420) que la seva (421) és la seva (422) i que el paper del mestre a la instrucció primària, referent a la instrucció, que s'ha de desenvolupar, (423)

Precisament, de la inspecció d'Instrucció primària deia:

"La inspecció es uno de los medios mas eficaces de mejorar las escuelas y de acelerar su marcha progresiva hacia la perfección, pero lo es únicamente cuando se desempeña con inteligencia, fe y perseverancia, y con benévola severidad al mismo tiempo. Quanto mas graves son sus consecuencias, tanto mas difícil es la misión del inspector y tanto mas raras las cualidades de que debe estar adornado". (422)

La figura de l'Inspector és presentada per Cardenera com un coneixedor de la legislació i de les costes, persona reflexiva i il·lustrada i que haurà d'actuar amb total ponderació, però amb total coratge.

Cita a presentat conceptes amb autors com Quintillano, Fanelon, Pestalozzi, Schenke, etc. Però com es diu en el próleg:

"Todos los estudios, tanto de original como traducidos, llevan el nombre del autor, y por lo que hace á los que son obra nuestra, indicados, cuando el asunto lo requiere, los libros que hemos consultado, ya porque es un grave inconveniente omitirlos, ya para acreditar los que lo son, que no puede hacerse sin el consentimiento de la introducción". (423)

L'educació, que a la **Introducció** se caracteritza com un ensenyament que s'ha de donar a la infància, mantenen el que es establert en el programa de la instrucció de l'ensenyament de la llei (424)

En el llibre

"Viene el hombre al mundo, débil, impotente, sin conocimiento de su misión ni de los seres que le rodean; apenas de señales de existencia por los movimientos orgánicos y otros actos instintivos. El espíritu, sumergido en el cuerpo como principio de la vida, sin descubrir su noble destino, pero el hombre, a diferencia de los animales, lleva en sí mismo el germen de nobles y elevados facultades que esperan circunstancias favorables para desenvolverse". (425)

Plantejaments entre nacionalistes i centians, en el que l'educador haurà de jugar un paper important, els pares a l'educació domèstica o familiar i el mestre a l'escolar, perquè l'infant necessita espai d'igual en el seu aprenentatge social i individual.

Plenament religiosos, morals, cerquen definir el que hi ha de destí transcendent de l'home, que es fonamentarà en els principis de la moral cristiana:

"El código de la moral cristiana comprende los deberes esenciales e indispensables para la dicha y la felicidad del individuo y de la sociedad en todas las condiciones de la vida presente, y en especial de los propios deberes en la preparación para la vida futura de la naturaleza humana, así, el fin general de la educación es el de preparar el propio destino, y de equit el personal o superior, es principio universal que debe presidir en toda ella". (426)

El principi que caracteritza a la moral cristiana, amb la incorporació de la religió, moral, practica es com a eix central de les praxologies, i el desenvolupament de activitats que la caracteritzen i el progrés de l'esperit. (427)

Per això l'educador s'ha de familiaritzar en elements de moral i regles elementals de psicologia. Coneixements que hauran de familiaritzar-se amb els casos individuals i socials de l'home.

Un dels elements fonamentals que s'aporta en aquesta obra de Carcerera és el que fa referència als mètodes:

"... y procedimientos considerados como medios de enseñanza y de cultura moral é intelectual, si del punto de partida y del límite propio de los conocimientos elementales ó populares, y el del órden con que estos deben presentarse, simplificando el trabajo y haciéndolo atractivo. A los principios de educacion y de formación, estrechamente enlazados entre sí, se agregan el ejemplo y los procedimientos de los maestros de ilustrada y larga experiencia para cumplir las instrucciones sobre el particular. Pero no basta comprender los métodos prácticos, que varían con las circunstancias; no las fórmulas, á las cuales reducen la pedagogía; no los sistemas, considerados de una manera abstracta y superficial, sino que es necesario examinar con detenimiento todo esto, sujetándolo al grado de la teoría y de la práctica, penetrarse del espíritu que anima tanto en los principios generales como reglas de aplicación, y apropiarse en cierto modo estos principios, reflexionando reflexionando sobre sí. De este modo se aplican las reglas con oportunidad, sin tráveses y caso con espontaneidad, y se evita la duda, la incertidumbre y la inseguridad, cuando hay que resolverlas á un momento". (422)

És interessant veure la relació de l'educador amb un sistema que en certa forma podríem dir que és el sistema de Carcerera, els mètodes i regles que s'aporten

practics que els presenta. (429)

Realment aquesta és una obra mastodòntica, i analitzar-la més concretament ens duria cobert a escriure un capítol d'aquesta tesi, i en benefici de la globalitat, no resulta convenient detenir-nos més en la seva anàlisi.

El 1862 havia publicat la **Guia de la instrucció primària. O estudios morales acerca de sus disposiciones y conductas**, corroborant la importància i transcendència del mestre a la instrucció primària. (429 bis)

Un aspecte de la seva concepció pedagògica que no queda cobert, d'una manera més àmplia que al seu Diccionari, fou l'educació de la dona, quan el 1860 i amb col·laboració de F. de A.P., Mariana Cardener publicava **La Ciencia de la Mujer al alcance de las niñas**. (430) Obra en la que es preocupa fonamentalment de donar a la seva educació combèslica.

La dona en família és la seva obsessió i, mentre pretén educar un noi verdaderament masculí, dona més importància a la seva educació que a la dels fills.

Quan la dona arriba a entrar al grup de la veïnatutaria, se li donen en primer lloc l'educació per a la vida i l'educació de la família, que són les seves principals preocupacions, però també té dos horitzons: el primer és el de les entitats de la ciutat que tenen a veure amb l'educació i el de la dona en la seva pràctica i experiència personal i familiar. Les seves preocupacions són molt diverses i, a més, molt complexes.

pasan también como vivales las ocupaciones domésticas y no se piensa más que en desenvolver las dotes con que ha de salir en la sociedad; se le presentan ejemplos de heroínas, escritoras, poetas, artistas; se alienta en fin que, si no invaden el terreno de los hombres, son por lo menos una excepción rarísima, y no se la instruye en las labores especiales de su sexo, de que depende la dicha de las familias, y de consiguiente la dicha del mundo". (431)

El gobierno de la casa sobe inteligencia y tacto se d'esser la característica fundamental del papel de la dona a la familia, segons els plantejaments d'aquella publicació, que considera a l'home com l'economista de proporcionar els recursos de la família a la dona, governa el que sigui corresponent a la casa. (434)

Per això es defensa l'educació per la peculiaritat, la dona ha d'esser educada segons el seu rol social, ha d'esser preparada per complir les obligacions que li imposen la seva pròpia naturalesa i les necessitats humanes. (437) Però recomenava que la instrucció hagués de col·locar en el que tota s'aprendria a llegir, escriure i altres eines essencials.

En d'altres publicacions un altre de 1834 que es reconegut a l'ètica per a les dones, titulat "Principios de educación y métodos de enseñanza" (439)

El text planteja els diferents àmbols que s'han de desenvolupar que afavoreix l'educació a l'infància, per aconseguir el "Curso

de elemental de Pedagogía, (435) obra en la que se perfeccionen los planteamientos iniciales d'un altre autor.

Por ejemplo, ni ha una referència a aquesta campanya perfeccionament d'Avendaño i Cardenera, a l'obra col·lectiva **Ciencia para la Burguesia**, que diu:

"Los niños se dividen en dos grandes grupos: los que todavía no saben leer y los que ya pueden utilizar libros de texto. En la primera división o clase preparatoria, la enseñanza se hará de "viva voz", empleando el método que parte del estudio de los objetos y lugares más próximos al niño. Los contenidos comprenden dos grandes apartados. Uno referido a las cosas conocidas por el niño: descripción de los alrededores de la casa, como patios, granjas, jardines y huertas; ideas generales de la ciudad y villa; descripción comparativa de los pueblos de la comarca; y diferencias y semejanzas entre ciudad, villa y aldea; descripción de lo que es un monte, valle, llanura, ríos, arroyos, fuentes, lagos, pantanos y estuarios. El segundo grupo de conocimientos incluye nociones geográficas de tipo general: descripción del firmamento; sol, luna, descomposición del año y sus estaciones; el día, la semana y el día; descripción de fenómenos atmosféricos: nubes, las estaciones del año; nubes, niebla, lluvia, nieve, escarcha, granizo, viento, truenos y tormentas" (176)

En la segunda división se elige para la adquisición del "libro de texto" de geografía el que contiene conocimientos de tipos generales. Es desafortunado que aparte de esos apuntes ilustres se incluyeran en el texto en sí que los alumnos fueran capaces de leer, en el momento de ser capaces de comprender el texto.

llocs i objectes geogràfics ja que és substituïda per altres coses.

La divulgació d'aquesta obra es fa a través de la Revista de la Instrucción Primaria a Anales de la Educación que reproduïa apartats complets d'aquesta, que, curiosament, van signats per Mariano Corderera en la seva majoria.

Però, el punt de partida del que es fonamenta el Curso elemental de Pedagogia, és el que es troba en el seu capítol preliminar, dedicat, tal com s'esmentava al seu títol: "Del magisterio de instrucción primaria y de las cualidades del maestro", que era l'objecte fonamental al que anava dirigida. (1871)

La família i l'Estat són institucions que es reparteixen el poder a l'educació, en el sentit de que:

"Reconocemos generalmente con embargo los derechos que militan en favor de la familia, y en España, como en otros países, se le concede este rango de preferencia, reservándose el gobierno la intervención, como encargado de velar por el bien general, de que el magisterio de los niños se desarrolle públicamente". (1873)

El seu punt de vista, és la part que destaca en el capítol del "Derecho de los padres", després de Rodó, expressat en "Emilio", que diu:

"El que no puede negar los hijos un padre, ni el hijo a su padre es cierto. No hay pobreza. La pobreza es una mala familia que le da un padre".

alimentar y educar por sí mismo á sus niños. No atrevo á pronosticar á cualquiera que tenga entrañas y se ocide tan sanos delirios, que derramará por esta falta abundantes y amargas lágrimas sin consuelo". (439)

Malgrat, en globalitat, es critiqui les teories de Rousseau per promoure un sistema absurd i anti-social, es defensava el que es posava sobre els deures dels pares i l'educació familiar. (440)

Aporta elements d'anàlisi sociològica com el de considerar la instrucció primària com un element necessari d'ordre i estabilitat social, i el magisteri com un element de paternitat i no com una institució, com un sacerdot i no com un comerç. (441) es a dir reflecteix la idea de magisteri típic dels moderats, que preténien que fos un element de reproducció del model social a que aspiraven i la instrucció primària el canal d'estabilitat social interclassista.

De totes maneres, en parlar dels límits de l'obra profunditzarem en algunes de les aportacions d'aquest autor.

Laureà Figuerola, (1824-90) és un altre dels personatges que cal remarcar en aquest apartat, per parlar d'una institució que va a ser el centre de l'ensenyament i l'ordenament que, amb ella, va a ser el punt de partida de la reforma que es va a dur a terme en la escola. Remarcem però el difusor dels principis

pedagògic de Pablo Montesano.

De totes maneres l'aportació pedagògica de la Figuerola es va iniciar anteriorment que la de Cardenera i Avendaño, amb el seu **Manual completo de enseñanza simultánea, mutua y mista**, publicada a 1841 i reeditada a 1842 i 1847, que fou reconeguda oficialment com a obra útil per a l'ensenyança a les Escoles Normals i les escoles elementals i superiors. (442)

Posteriorment va publicar en col·laboració amb Juan Vilas i Vidal **Elementos de gramática castellana** el 1845-46 i a 1852 ja arribava a la 25 edició. (443)

Figuerola, entre altres coses, es coneix per la seva labor com inspector provincial d'instrucció primària, i per haver fundat i primer director de l'Escola Normal de Barcelona a 1846. Posteriorment fou professor de la Universitat de Barcelona (catedràtic de dret polític) a Madrid (catedràtic de legislació mercantil) i va participar en la constitució de la Institución Libre de Enseñanza de la que fou el seu primer president. (444)

En el desenvolupament dels seus últims anys Figuerola es va il·luminar una mica entre el liberalisme i el socialisme, però el projecte es va acabar amb el fracàs de les seves idees i de les seves esperances, al qual el portà a

progressista.

Des del punt de vista de la seva obra, **Manual completo de enseñanza simultánea, mútua y mixta.** Figuerola és més un autor de l'etapa de Montesión que no de Cardenera, però també és veritat que un dels objectius de la seva obra era la divulgació de les ensenyances del seu mestre Pablo Montesión, especialment dirigida als futurs mestres que estudiaven a les Escoles Normals de les Províncies.

En aquest sentit, Figuerola, afirmava:

"...un crecido número de profesores que atienden las escuelas normales de provincia, y que dando a la instrucción primaria una dirección uniforme y vigorosa, **nacionalicen**, por decirlo así, ese conjunto de pueblos que se llama España, y que en vez de ser un estado, presentan aquellas tendencias y hasta hostiles miras por el espíritu de provincialismo que los domina". (415)

De totes maneres, aquesta obra ja ha estat comentada al capítol anterior amb títol de Llibre que pretén difondre els coneixements pedagògics del moment, assegurant tant als mestres de l'ensenyament primari com als alumnes de les Escoles Normals.

Una altra obra de Figuerola, **La Guia Legislativa**, era fruit de la seva experiència com a responsable de l'ensenyament primari a la ciutat de Barcelona i de la direcció i desenvolupament dels cursos a les Escoles

responsables de l'ensenyament primari de la situació legal en que es trobava, per facilitar el coneixement dels seus drets i deures, per així poder dur a terme la seva labor dins la legalitat. (446)

González Agapito resumeix aquesta Guia legislativa, de la següent manera:

"L'obra aplega un resum de la legislació més algunes suggerències del propi autor, que formen la primera part. La segona és una adaptació de l'obra de Matter "Les vivitateurs des Écoles".

El llibre ultra proporcionar el coneixement de la situació legal de la instrucció primària, suggereix a través de la traducció espanyola, quan és el pensament de Figuerola respecte a l'inspector i la seva funció i a través d'ella, la seva concepció educativa". (447)

El mateix Figuerola presentava la seva Guia Legislativa com a fruit de la seva experiència i inspectiva, tal com es veu a continuació:

"Habríamos que comenzar en 1941 la inspección de las escuelas de Barcelona, luego de un año de recorridos y conferencias despendiéndolos".

Des de que començava les Autoridades y la mayoría de los maestros ignoran la legislación vigente sobre la instrucción primaria.

y así de que todas las autoridades, con atención especial en la ley de los salarios, vetaban de los conductos entiendo especiales que al momento por el para la educación primaria y avaria de los maestros.

Desde entonces comencé en proyectos de redacción de la **guía**, en la **legislativa** he reunido todos los disposiciones que le han sido dadas por la Ley de 21 de julio de 1941 y como en los primeros años de la guerra, cuando la instrucción primaria, de 25 de febrero de 1942 y 1943, se había suspendido las disposiciones de la ley que se han de aplicar y resolver en un sentido.

qualquiera duda ó dificultad que ocurriese, destacando todas aquellas órdenes que, por tener un carácter transitorio ó por ser únicamente el recuerdo de lo que ha dejado de practicarse, no debían aquí tener cabida". (36f)

Aquesta llista servia als mestres, al banc relativament, perquè, sabut és, que la legalitat vigent de la que parlava U. Fiqueroa era, pel que fa a la Instrucció primària, fonamentalment, la mateixa des de 1930 fins a 1957, al banc en el que fa referència a l'Acta general i malgrat els corresponents canvis que he pogut indicar amb anterioritat. Si no és veritat que al març de 1849 es produïa una actualització de la reestructuració i control de la Instrucció primària, amb la referència de les escoles normals a la creació de la Inspecció de la Instrucció primària a nivell estatal.

La part que Fiqueroa menciona respecte a com estava que:

"... es la simple traducción de una parte de la obra El sistema de escuelas normales de España de H. Horta, la manera elevada con que está escrito considera las disposiciones que tocan al cuerpo de y el carácter actual y relativo de que se trata de la magistratura; hacen aparecer el valor que tienen que en pocas palabras reser los que se en los principios de organización. Se le saca el espíritu, en todo esto, porque está en la línea de la instrucción extranjera, que tiene un carácter de que se le sigue a la vez que el espíritu de la instrucción de España". (36f)

En qualsevol dels casos en què es tracta

pedagògicament parlant, en qüestions referides a la inspecció de les Escoles d'Instrucció pública.

Un dels personatges més significatius d'aquella època fou Gil de Zárate, que va tenir un paper decisiu a la redacció del Pla de 1845 i va ajudar a desenvolupar-lo legalment des del seu càrrec a la Administració central, i consultat per C. Novato per a la redacció de la llei d'Instrucció pública que porta el seu nom.

Per a Julià Ruiz Barrado, Antonio Gil de Zárate, va esser l'organitzador de la infraestructura administrativa escolar a l'Estat espanyol, a:

"... el responsable de la organització, regularització y sistematización de la Instrucción en nuestro país. Auténtico representante de la burguesía liberal, ordenada, Gil de Zárate comenzó a afrontar la instrucción de la escuela eclesiástica para extingüirla o la reducir al civil, dando origen a la Ley de 1845. En sus discursos políticos, como por "la enseñanza es cuestión de poder; el que enseña domina", hace comprender que la sociedad civil está representada por el Estado, y, en consecuencia, es el gobierno el que debe dominar y regular toda la instrucción. De esta se han derivado, por eso, los mejores dictos los dadas en la enseñanza secundaria.

También consiguió hacer valer los proyectos de Fontanarrosa sobre "educación y progreso de la población.", (1991).

Una seva forma de pensar sobre la política educativa del seu temps va quedar publicada a la seva obra **De la Instrucción Pública en España** publicada a 1854, en

que "teniendo la sociedad eclesial su propio pensamiento propio, sus intereses, sus necesidades y tendencias, que no siempre están, ni pueden estar, acordes con lo que exige la sociedad civil, es un contrasentido poner en sus manos la enseñanza". (452)

En definitiva si la sociedad civil entrega al clergat, abdica d'un poder i uns drets, que en definitiva entorpecen la marca normal de la instrucció pública. L'Església i el clergat s'han de dedicar a salvaguardar altres interessos més transcendents, religiosos i morals, mantingant la predicació, la exhortació i l'exemple. (453)

La instrucció pública havia d'ésser un afer important a resoldre per l'Administració pública i a més de que:

"Para las gentes que saben apreciar sus beneficios, es sin duda el primero de todos, por la inmensa influencia que ejerce, no solamente en los destinos individuales del hombre, sino sobre más o la mente general de los Estados. Sin duda, mediante el comercio decaer, las artes se destruyen, la agricultura se ve en ruina, y toda prosperidad de cuanto contribuye al bienestar de la patria". (454)

Després d'això, menta es de la ciutat presentant, però, la responsabilitat d'altres aspectes de la instrucció pública que són de la responsabilitat de l'Estat, però és que, "si la instrucció pública no s'ha de convertir en un simple mecanisme d'administració, també s'ha de convertir en un mecanisme de cultura".

la il·lustració mereix l'atenció i protecció dels
Governs:

"... Los gobiernos masados que se han sucedido en
través de tantas guerras y trastornos,
reconociendo aquella verdad, no han podido menos
de poner mano á la obra, y dar principio á lo que
estaba en los deseos de la más sana parte de la
nación; y á ninguno le incumbia tanto el llevarla
á cabo, como al que, producto de las revoluciones,
estaba llamado á cimentar la nueva sociedad
española sobre doctrinas diametralmente opuestas
á la que habia causado nuestra decadencia. La
reorganización de la enseñanza tenía que ser
completa, como lo habia sido la reorganización
política". (455)

Segons la seva visió l'esforç, des del punt de
vista oficial, havia estat intens, malgrat les
dificultats:

"... los nuevos planes han sido, pues, objeto de
apasionados ataques; y la opinión pública poco
ilustrada en este punto, menos conciliadora, sin de
los hechos y de lo conseguido, no ha querido ver
justicia á los esfuerzos de cuantos han tenido que
intervenir en la dirección de los estudios. Era,
por tanto, necesario comprender una situación en
que, combatiendo cumplidamente á esas opiniones
inmerecidas y equivocadas, dar por fin cuenta de que se
han logrado resultados, espasmosos cuando se
y rebatiere las que por demasiada culpa á las
reformas se imputaban en los primeros expedientes. Tal
es el objeto de la nueva exposición". (456)

El seu treball obligat a l'últim moment per la seva versatilitat
amb els polítics a l'últim moment, malgrat les dificultats
molt dades tenent, i amb les justificacions que li donen
el treball, segons el mateix autor, "entre el 1808, i per un
gran etc. donant la notícia de per què no estava acabat".

El material descrito aquéste en las siguientes
carteolas:

"... después de dar una breve idea de lo que ha sido la ilustración pública en España hasta el reinado de Carlos III, y de las causas de su prosperidad ó decadencia, paso á referir los diferentes planes de estudio que se han publicado desde el año 1771, analizándolos con más ó menos extensión, según su importancia ó la influencia que han tenido. Hablo enseguida separadamente de cada una de las partes de que constituyen la enseñanza, empezando por la primaria, que ha sido objeto de especiales cuidados, y que solo ocupa merced á una sección entera. La secundaria y superior constituyen también secciones distintas, dividiéndose la última en dos que contienen: la primera, la historia, organización y gobierno de las universidades; la segunda, los estudios de facultad. La sexta sección está dedicada á las escuelas y establecimientos especiales que dependen de mi dirección". (437)

De la part històrica ens interessa principalment a partir del capítol VI, titulat "Planes de Estudios desde 1836 hasta la publicación del de 1845", per seguir una de les etapes que hem de tractar d'aclarir: i que és la de Zarate considerada a continuació:

"No bien apareció el año 1834 que varios novedades había de ocurrir en nuestras instituciones políticas, cuando por real decreto de 21 de Enero, se nombró una comisión encargada de redactar un nuevo plan de estudios. Brevó poco en presentar su trabajo, dividido en quince parte sobre el de 1807. Lo que por no haber por otra real decreto de 21 de Noviembre del propio año, se firmó después que se le había pasado á la inspección de la instrucción pública, se envió á la Dirección general de Estudios, encargándole la formación de un nuevo plan, bajo el pretexto de que solo un tiempo de esta clase podía ocupar los datos y circunstancias

prácticos necesarios para llevar felizmente á cabo tan delicada empresa. La Direccion no se retruyó tampoco; y habiendo rendido su trabajo al Gobierno, este pasó al Consejo Real de España é Indias que lo examinó proflijamente, y despues de una detenida discusion, lo devolvió con su dictamen en 19 de Julio de 1836". (458)

Mentres tant continuava vigent el Pla de 1824, segons el mateix Gil de Zárate, amb un gran perjudici per a la joventut. (459)

Era conscient de les dificultats que implicava el que el Govern nauqués esquivat certes passes legislatives a l'equal per donar-li un "estatut" veritablement oficial i assumit per les diverses forces polítiques. En canvi que Gil de Zárate pensava que:

"... y considerando el Gobierno que de acordarse á que se discutiera y sancionase la Ley, se suspenderia mas de lo conveniente una medida de tan apremiante urgencia, se decidió á tomar sobre sí la responsabilidad de dictarla sin la concurrencia de las cuerpos colegisladores, y publicó el plan de 4 de Agosto de 1830, que de ahora se llamaná á efecto, habiéndose al pleado el nombre del conde Duque de Rivas, ministro entonces de Gobernacion, y é autor, como en el presente, ocuparía al el regenciamiento de aquella enseñanza". (460)

Aquest pla restaria en vigor legal de 1830, amb l'alteració al que era el canvi de Rivas pel d'Alcalá Galiano, el 4 de setembre de 1838, el pla quedava definitiu, malgrat el 1848 fou derogat per el pla de les bases del 27 de setembre de 1848.

Mentres tant el restabliment del pla liberal de 1830,

pero la manca de pressuposts a la guerra civil tenen que
 un dels seus principis bàsics no es pogues basar en el
 de la gratuïtat. (461)

Els pressuposts es retallaren de manera radical i
 61) de Zarate considerava que:

"... Consentíndose, pues con restablecer la
 Dirección general de Estudios en los términos que
 dicho plan le organizaba, pero suministrando el
 sueldo de Directores; disposición poco acertada
 porque rebajaba el prestigio de tan importante
 cuerpo, é introducía en él esa flojedad é inacción
 que acompaña siempre á los cargos gratuitos. Dió
 además ocasión con el tiempo á que, por
 consideraciones personales, se aumentara el número
 de individuos de la Dirección, á tal punto que
 vino á convertirse en una especie de congreso,
 acabando de perder la poca vida que para el modo
 suelen tener semejantes corporaciones". (462)

El 29 de setembre de 1858 s'aprojava una Polí-
 tica, que segons el Sr. Gil de Zarate,

"El arreglo provisional mejoraba ciertamente el
 orden y la tendencia de los estudios,
 introduciendo en ellos materias que antes se
 hallaban prescritas de nuestras universidades
 pero no variando la organización de estas
 establecimientos, ni consiguendo un progreso
 capaz por su posición é independencia de
 contribuir á los fines que el Gobierno se
 propusiera, y fluyó por lo respecto la esencia de
 las reformas, porque continuó fallando en aquellas
 preparaciones sólidas y variadas de las que se
 necesitaba para formar á los estudios superiores".

No desistíam, por lo tanto, sus esfuerzos para
 mejorarlos, para lo que continuó de ellos recibiendo
 por el plan de la reforma de 1858, y en su talen
 un número de alumnos que se elevó á 1.000 en
 1860, pero no se hizo otro paso, en el cual
 tampoco se dio un paso decisivo, ni siquiera se
 había de tener un cuerpo de trabajo con los

conservar sus más transcendentes disposiciones". (463)

Considerava altres col·laboradors, com per exemple, José de la Revilla i Pedro Juan Guillón, però el que va essencialment a partir d'aquell moment és participar molt directament en la política oficial, però no deute, precisament de recordar aquests moments amb un cert esperit crític cap el Ministre Pidal:

"...Un error cometió, sin embargo, cuyas consecuencias no se previeron entonces, pero que han sido despues de suma gravedad para la instruccion pública: tal fue el de no pedir a las Cortes una autorizacion semejante á la que le concedieron para las leyes administrativas, reducido entonces el plan á sus bases fundamentales, y adquiriendo caracter y fuerza de ley, hubiera tenido esta obra mas substancia, sin dar lugar á las mudanzas posteriores que han quitado á la reforma gran parte de su autoridad y prestigio". (464)

Naturalment, però, considerava molt important el rol que jugaria per a la instrucció pública que el pla fou aprovat el 17 de setembre de 1845:

"...; y sea cual fuere el efecto que acompaña á la impleccion copiosa en España, equívoca en la que se en los anales de este ramo, que se halla entonces salió del círculo estrecho y restringido que se hallaba reducido, rompió las cadenas que le tenia atado al yugo de alienas y desnaturalizadas doctrinas, de vergonzosas proporciones, y fondeó el noble suelo hacia las regiones de la verdadera saber y de la filología". (465)

La adquisició de servir el discurs de la instrucció analitzada ara fau veure de les referències als principis

de secularització, llibertat d'ensenyança i centralització, que defensava Gil de Zárate, però per cobrir l'anàlisi de la nova descripció dels canvis legals és convenient fer un petit salt i reconstruir la descripció que feia del tema.

Podem fixar nos en el comentari que Gil de Zárate va a resultes de la creació de la Direcció general d'Instrucció pública dependent del Ministeri de Comerç, Instrucció i Obres públiques, que justificava:

"El aumento de trabajo que produce la reforma y la actividad que desde entonces se desplegó para comunicar al referido pueblo á la Instrucción pública en todos sus ramos, dieron á conocer que no era ya posible atender á tantos y tan variados negocios con solo la oficina que para ellos habia en el ministerio. Necesitábase poner al frente de ella; y que teniendo autoridad propia, despachara por sí la mayor parte de los expedientes, y diera salida al gran número de papeles que se ofrecían dejando solo para el Ministerio los asuntos importantes, y los que exigieran formalmente la resolución de S.M.D. Particular, penado, pues, en crear una Dirección de Instrucción pública; mas para ser efectiva, ganado por establecerla fuera del Ministerio, como se la antigna". (1776)

El clar que Gil de Zárate feia un munt de persones per a treballar aquesta creació i els treballadors ja que per la creació d'aquesta direcció general, es van crear per la desaparició de la direcció de instrucció general i el treball de l'educació, a més de les persones que es van crear per a treballar en aquesta direcció general per a treballar en el treball de la instrucció pública.

labor al front d'aquest càrrec.

De totes maneres, es queïeva de les dificultats que es presentaven per impulsar la reforma de la Instrucció pública. Entre altres, considerava que el Ministeri, que en aquells moments s'encarregava dels afers educatius era massa divers per a poder encarregar-se amb efectivitat de la problemàtica que s'intentava resoldre amb la reforma. Qüestió que es va intentar resoldre en la constitució de tres seccions, i una d'aïllades era la que ocupava Gal·lo Zúñiga. (467)

Per explicar tal situació fere una cita d'Hilari i delia, que:

"D. Mariano Roca de Trazana, ex-Liceu Jaqués de Meliana, a quien tocó la entrega de la nueva Manutención, hubiera sido dado despliegue de su propia actividad e inteligencia de que dio después largas muestras en el de Madrid, y no era por un capricho como que ocupa la silla. Héctorale, no obstante, la reforma de las Académias de la Lengua y de la Historia, y la creación de la de Geografía. En cuanto a la Instrucción pública se pensaba que no se reservaba con tanto de algunas lecciones, con plen exigencia, sea por querer que la constitución de un primer aspecto del reino de España, que al igual de las ciencias exactas, físicas y matemáticas, edificadas que estaba liando a profundizar su estudio con resultados relevantes, poniendo en práctica a los que los interesados en la producción de los esfuerzos, presiones habiendo llamado a una estructura permanente y definitiva, que por lo tanto, se querían a esas partes y se establecieron, que pudiera ser el tiempo de la Ley, que en los anteriores de ella, la de las Letras, y el idioma, la había planteado. D. Cayo Novaya, D. Florencio Rodríguez Argandoña, D. Manuel Meyra, D. Francisco Calvo Sotillo,

Gabriel Herrera, D. Pedro Gomez de la Sierra, D. Fermín Gonzalo Moron, Joaquin Nysem, Juan José Viñas, D. Andrés Leal y D. Luciano María del Valle". (468)

Professors i catedràtics alguns d'ells amb una forta incidència a les reformes i divulgadors del plantejament reformista del seu temps.

Del Pla d'Instrucció pública de 1847, insisteix en la idea de que no va representar més que la continuïtat reformadora, fins i tot una copia de la de 1845.

Considerava que el Pla de 1847, no va esser sino més que una reestació del de 1845, i a contenció en queixava de que els ministres donaven molt poc temps per poder consolidar algun tipus de reforma. Fins i tot, Bal ve Zúate, considerava que ministres com Bravo Murillo, que va durar 2 anys, tenia més caberés per les altres esferes del Ministeri, que per la Instrucció pública. (469)

Bal ve Zúate, Bal ve Zúate, pensava que havia que s'ha de impuènt la reforma de les Escuelas Normales i va establir els Inspectores d'Instrucció provincial.

"Debe haber sido suficiente de que fuera el mayor número de estos Inspectores, organizados con su propia escuela en los centros, los reclamaciones que me he hecho, me ha sido imposible. Pero como Inspector de las Escuelas Normales, me he dado cuenta de que no tiene fuerza y se debe repoblar progresivamente dando aquella especie de independencia a toda la Provincia". (470)

La reforma: Enseñanza de la Medicina y sus

Va reformar l'ensenyança de la Medicina y va establir escoles de segona classe; és per mi un dels representants més clars de l'eclecticisme polític dels moderats.

El seu successor fou Manuel Seijas Lozano, que segons Gil de Zárate, es va preocupar pel desenvolupament de les escoles industrials. Es donava una tendència cap a les ensenyances positives. (471)

Hi figuren dos temes que Gil de Zárate intenta il·ligar, tals són l'evolució de les escoles Normals i la Instrucció primària. En primer lloc analitza l'organització de les escoles Normals:

"Hallé, no obstante, al examinarlos, que se habia procedido en su organizacion sin un plan fijo y uniforme, dejándose á cada provincia en libertad de plantearlos segun le parecia: asi es que muchos no tenian de escuela normal más que el nombre. No era posible entónces para nada la autoridad suprema del Estado carecia de fuerza, siendo tal el poder de las Diputaciones, que no habia más remedio que permitirles obrar á su antojo, limitándose el Gobierno al mero consejo: querellas sujetar á una pauta dada, hubiera sido exponerse á perderlo todo; y aun el consejo, en este caso, apenas se habia seguido por una tercera parte. El nuevo Gobierno se hallaba en aquellas circunstancias; y pudo emprender, por lo tanto, un trabajo general para que todas las provincias llegasen á tener, en correspondencia con las exigencias al efecto, un número de escuelas, de las cuales solo se remitiere á la A. A. importante". (472)

Situa la normativa legal des del 15 d'Octubre de 1844.

1843 i recorda el que deia referent a la instrucció primària: que la seva prosperitat depenia de la prosperitat de les Escoles Normals. En definitiva, d'elles depenia el pervindre de l'educació popular. (472 bis)

I recorda que a partir d'aquesta regulació del reglament de 1843:

"... se crearon en poco tiempo Escuelas normales en casi todas las provincias del Reino. En 1845 existian ya en las siguientes: Alava, Albacete, Alicante, Almeria, Avila, Badajoz, Baleares, Barcelona, Burgos, Cáceres, Castellon, Ciudad-Real, Córdoba, Coruña, Cuenca, Gerona, Granada, Guadalajera, Huesca, Jaen, Leon, Lérida, Logroño, Málaga, Murcia, Navarra, Orense, Oviedo, Pontevedra, Salamanca, Santander, Segovia, Sevilla, Soria, Tarragona, Teruel, Toledo, Valencia, Valladolid, Zamora y Zaragoza; es decir, con la central, en 42 provincias de las 49 que cuenta la Monarquía". (473)

A continuació senyala un èxit pel sistema de l'Administració i és optimista:

"Las autoridades todas contribuyeron con ardor a la creacion de tan útiles establecimientos. Los Jefes políticos la impulsaron eficazmente, las Comisiones desplegaron una grande actividad, y las Diputaciones provinciales franquearon con mano generosa cuantos recursos se necesitaban. El pensamiento de mejorar la educacion del pueblo, llevado adelante con tanto empeño por el Gobierno, cuodió por todas partes, y produjo esa actividad que es siempre la más firme garantía del éxito en todas las empresas". (474)

Amb aquesta tònica optimista elogia el paper dels directors i mestres, com peces importants en el

desenvolupament de la creació d'escoles Normals a partir de les ensenyances rebudes a la Normal Central.

Poc a poc es va haver de variar el seu paper, fins que al 1849, les Escoles normals sofriren una variació general, segons el mateix Gil de Zárate, el que va significar un replantejament de la seva funció:

"Después de haber dado las Escuelas normales sus primeros frutos; convenia hacer distincion entre los maestros de las grandes poblaciones y las aldeas. Aunque la educacion debe ser la misma en el fondo para todos, ha de diferenciarse en lo accidental, segun el destino de cada uno. Si la generalidad tiene que vivir en los pueblos de corto vecindario, algunos están destinados á dirigir escuelas en las ciudades y grandes centros de poblacion; y asi como seria nocivo extender la instruccion de los unos hasta el punto de hacerlos cobrar odio á la posicion humilde que les espera, del propio modo seria injusto privar á los medios de cumplir debidamente con su especial encargo". (475)

En conjunt, l'explicació de Gil de Zárate és una justificació de la reforma i de les possibilitats de les Escoles Normals, malgrat el seus detractors que ell mateix comentava, però plantejar la conveniència o no conveniència. Però arriba a la conclusió, degut als informes favorables de la majoria, a favor de la seva conservació.

A conseqüència de la reforma del 30 de març de 1849, quedaren les Escoles Normals següents: La Central de Madrid; nou superiors caps de districtes universitaris,

vint elementals a Alacant, Badajoz, Burgos, Càceres, Ciudad Real, Còrdova, Cuenca, Girona, Guadalajara, Huesca, Jaen, Lleó, Lleida, Logroño, Lugo, Murcia, Orense, Navarra, Santander, Sòria i Vitoria; més les elementals de les Illes Balears i Canaries. (476)

Canvis que també afectaven a la Normal Central, ja no impartirien classes professors de la Universitat, tots serien normalistes. (477)

Faültinament s'anirien accentuant les diferències entre les Normals de les diverses categories, i es manté una estructura centralitzada, però amb la novetat que els Rectors de la Universitat intervendrien en la seva administració. (478)

El lligam entre aquestes ensenyances i la Instrucció primària es manifesta, a Gil de Zárate, quan precisament descriu les millores de la Instrucció primària:

"En este capítulo (se refiere al IV tomo) debería comprenderse parte del anterior, como ya se ha dicho en él, puesto que la creación de gran número de Escuelas normales, y la reforma de las que ya existían, pertenecen á la época que voy á recorrer; però tratándose de un punto tan interesante y vital para la Instrucción primaria, no he querido interrumpir la historia de estos establecimientos, ...". (479)

Del retard de la Instrucció primària, entre altres causes, indica la de l'abandonament dels ajuntaments respecte als afers educatius, tal seguint el

plantejament oficial de 1843. (480)

Considerava que des del 1838 fins al 1847 no s'havia pres cap mesura de transcendència per a la Instrucció primària:

"...limitándose el Gobierno á la aplicación constante de la circular de 14 de Marzo de 1844. Fueron, sin embargo, numerosas las órdenes expedidas sobre varios puntos interesantes, mereciendo especial mención las que se refieren á introducir más rigor en los exámenes; á regularizar el uso de la facultad que la ley concede á los Ayuntamientos para nombrar á los maestros; á asegurar á estos el exacto pago de sus dotaciones; y á recoger datos para formar una estadística completa del ramo. La educación popular iba en progreso, pero sus mejoras no eran tan rápidas como se deseaba; y para darle mayor impulso, propuse el Real decreto de 23 de Setiembre de 1847, que, como ampliación de la ley de 38, forma hoy una de las bases fundamentales de nuestro sistema de Instrucción primaria". (481)

Es tractava de regular les dotacions dels mestres i dignificar la seva professió, subsanar les deficiències dels Ajuntaments, respecte al tema del seu desinterès per a la Instrucció primària. El mateix Gil de Zárate reconeixia que el Real decret de 27 de setembre de 1847 hi mancaven alguns aspectes per impulsar la Instrucció primària. (482)

Una de les aportacions legals que Gil de Zárate reconeixia com a important fou la creació de la Inspecció de la Instrucció primària el 30 de març de 1849, des que considerava imprescindible pel bon

funcionament de tots els rams de l'Administració i per aconseguir progressives millores. (483)

Encara que va ésser una mesura que considerava insuficient, perquè el Reial decret de 30 de març de 1849, només creava un inspector per cada província, però necessària per promoure diverses millores. (484)

A continuació pretén donar a conèixer l'organització de la Instrucció primària de resultes de l'aplicació de les esmentades reformes, i arriba a sintetitzar aquestes de la següent manera:

"El impulso principal nace del Gobierno que hasta ahora habia tenido una Direccion especial para cuidar de este y de los demas ramos de la enseñanza, y de la cual nacia las principales disposiciones.

En el Consejo de Instruccion pública existe, para la primaria, una seccion que es tal vez de las que más trabajan, y adonde pasan todos los expedientes y proyectos en que es preciso consultar á aquel ilustrado cuerpo, ó en que así lo determina el Ministro". (485)

A partir d'aquí s'organitzava una xarxa administrativa de control del sistema escolar, no sempre efectiva, on els Governadors, les Comissions superiors i locals d'Instrucció primària i els inspectors generals i provincials havien de jugar el seu paper. Per altra banda ja sabem que la Instrucció primària estava dividida en elemental i superior, de igual manera que la formació dels mestres, la Inspecció, etc, elements

fonamentals en la consolidació de la reforma de la Instrucció primària.

De totes maneres Gil de Zárate expressava una dificultat, referida a la concreció del sistema reformista respecte al paper dels Inspectors:

"He probado en su lugar la utilidad de los inspectores generales. hasta el año 1851, no han funcionado como visitadores, porque desde su creacion tuvo necesidad el Gobierno de ocuparlos en Madrid como individuos de la comision auxiliar, y como tales hicieron trabajos importantisimos para la organizacion de las Escuelas normales, arreglo de las de Madrid, redaccion de reglamentos y programas, y despacho de infinidad de expedientes". (486)

Justificava el retard de la reforma, però al mateix temps expressava la dignitat amb que s'havien comportat els Inspectors, no tan sols per la seva labor inspectora, sinó per la seva col·laboració a les escoles Normals com ensenyants de Pedagogia. (487)

Intenta descriure estadísticament la millora de les escoles i l'avanç qualitatiu en dades estadístiques, que no són sinó un recolliment de la política oficial duta a terme durant la dècada moderada.

Antonio Gil de Zárate, com altres autors de la seva època, es preocupa de l'educació dels nens, de l'educació d'adults, de les escoles gratuïtes de Madrid, de la culturalització del poble a través de les

biblioteques populars, així com de l'educació de la dona, encara que sense aprofundir gaire, tot i que va dedicar un capítol sencer a aquest tema.

Precisament, de la importància de l'educació de la dona, Gil de Zárate, diu:

"No ha sido olvidada durante mi Direccion esta parte de la instruccion pública, tanto mas importante cuanto que la educacion de las mugeres influye extraordinariamente en la moralidad de las familias, siendo las madres en realidad los primeros maestros que tiene los niños, y las que dan la primera direccion á esta tiernas plantas dóciles entónces cual nunca á las escuelas, mayor que el de los niños desde 1846 á 1850, y la creacion en solo este último año de 288 escuelas elementales completas destinadas al sexo femenino, prueban la mejora que en este punto se va verificando. Sin embargo, debo confesar que estos adelantos son debidos al impulso general que han recibido todos los ramos de la instruccion pública, más bien que á instituciones especiales destinadas á mejorar la condicion moral é intelectual de la más bella mitad del género humano". (488)

Malgrat aquestes afirmacions, Gil de Zárate, insisteix en la insuficiència de les mesures adoptades, i en la necessitat de crear escoles Normals de mestreses diferenciades de les masculines. (489)

Posa de manifest la insuficiència del Govern en els plantejaments al respecte, i reconeix certes iniciatives privades, com per exemple les de les monges de la caritat, que per altra banda ho feien, segons Gil de Zárate, per especulació a les zones urbanes i per

atreure a les mares riques. (490)

Malgrat no assumeix en cap moment la coeducació, Gil de Zárate, pretenia equiparar la formació de la dona a la dels homes elementalment, ja que encara faria dependre l'educació de la dona dels convents controlats per l'Administració i com institucions auxiliars de la instrucció pública. (491)

El segon tom De la Instrucción Pública el dedica a l'ensenyament secundari i a les Universitats. Ambdós són considerats ensenyaments no populars i l'ensenyament secundari especialment indicat per a les classes altes i mitjanes, ja que no es considera indispensable per a tots. (492)

Per comprendre la visió general que té Gil de Zárate sobre la Instrucció pública, especialment la primària, es convenient referir-nos als fonaments dels seus plantejaments: principi de secularització, de llibertat d'ensenyança, i de gratuïtat a la Instrucció primària, sempre des de l'òptica moderada.

Una de les bases fonamentals de la Reforma, per a Gil de Zárate, havia d'ésser la secularització de l'ensenyança:

"Una de sus primeras y más urgentes necesidades era su completa secularización. Hemos visto que desde el establecimiento de las primeras

Universidades, la enseñanza pública había salido del seno de la iglesia para instalarse en las escuelas seculares. Aun permaneció muchos años bajo la dependencia del Pontificado, sujeta al clero y á sus doctrinas; pero el elemento laical fué ganando cada día más terreno, y hoy ya tiene que dominar exclusivamente". (493)

La principal dificultat la veia en els homes que componaven la societat eclesiàstica:

"... los cuales, no por ocuparse en cosas tan santas, estan exentos de las debilidades humanas, y si han dado en todos tiempos altos ejemplos de las más sublimes virtudes, tambien se dejan con frecuencia arrastar por sus pasiones, cometiendo graves errores que el mismo celo y fervor que los engendra no disculpan". (494)

Recordem que Gil de Zárate era el que afirmava en aquestes mateixes línies que l'ensenyança era una qüestió de poder, i tractava al clergat com a corporació, com a classe social:

"... Porque, digámoslo de una vez, la cuestion de enseñanza es cuestion de poder: el que enseña, domina; puesto que enseñar es formar hombres, y hombres amoldados á las miras de que adoctrina. Entregar la enseñanza al clero, es querer que se formen hombres para el clero y no para el Estado; es transformar los fines de la Sociedad humana; es transformar el poder de donde debe estar á quien por su mision misma tiene que ser ageno á todo poder, á todo dominio; es en suma, hacer soberano al que no debe serlo". (495)

Per explicar el paper de l'Església en la funció transcendental que li pertoca, segons Gil de Zárate, ens assenyala uns aspectes de la seva evolució:

"Para resolver esta cuestion, es necesario

considerar a la Iglesia en el terreno de la moral, en el terreno de la ciencia y en el terreno de la política.

En el terreno de la moral, la Iglesia contribuyó desde luego del modo más eficaz a la mejora de las costumbres. La doctrina pura que predicaba tenía por objeto calmar las pasiones y suprimir los excesos de toda clase a que es tan propensa la naturaleza humana. Procuraba inculcar a los magnates de la tierra sentimientos más suaves y más justos en sus relaciones con los débiles, y en estos infundía esperanzas de un orden superior a un feliz destino. Trabajó en destruir los vicios del estado social, perfeccionando el corazón del hombre y sus inclinaciones; procuró la supresión de multitud de prácticas bárbaras por sustituirlas con otras más racionales y legítimas; y en fin, se empeñó por todos los medios posibles en reprimir dentro de la sociedad el recurso a la violencia, aplicándose a introducir en ella más orden, más mansedumbre". (496)

Era aquesta, inicialment, la missió social de l'Església, segons A. Gil de Zárate, però desgraciadament, aquesta sana voluntat institucional es va viciar i contagiar de les passions humanes. (497)

Aquest instrument de poder que era l'Educació, segons Gil de Zárate, no s'havia d'entregar a l'Església, ja que considerava que aquesta volia conservar el seu esperit religiós i així:

"... disculpa menys todavía los esfuerzos de la sociedad eclesiástica para dominar el pensamiento, esclavizarlo, y no permitir que la ciencia alcance la altura que por el mismo cristianismo le es reservada". (498)

La societat eclesiàstica no pot aspirar sino a

marxar paral·lelament a la societat civil, sense voler dominar-la, ni imposar-li les seves lleis.

Ens recorda que l'interès de la societat és general i:

".. se extiende á todo cuanto puede influir en su prosperidad ó decadencia, y he aquí el vicio radical de la educacion del clero. El clero no puede menos de dar preferencia á ciertas ideas, á ciertos intereses: tal es su deber, y la educacion que suministre ha de tener forzosamente un carácter de limitacion opuesto á la generalidad que requiere la enseñanza, tal cual conviene á los verdaderos intereses del Estado". (499)

En definitiva l'Estat serà el que regulara i organitzarà l'ensenyament en nom de la societat civil, ja que l'Estat és el que coneix la necessitats instructives de la societat en el seu conjunt.

La Llibertat d'Ensenyança és un dels temes que preocupaven a Gil de Zárate i l'intenta definir en relació als particulars i la progressiva secularització.

Dins aquesta evolució hi situa el deteriorament del poder i la influència de l'Església:

"Conforme iba disminuyendo el poder de la inquisicion, adaptaba el gobierno principios mas restrictivos respecto á la libertad de enseñanza: así es que en 1624 quedó anulada del todo; y el reglamento sobre colegios de Puranidades que publicó el año siguiente, tuvo por objeto ponerle tales condiciones, que llegaron á ser insostenibles. Las materias preparatorias para las facultades mayores se enseñaron en la universidad,

conventos, seminarios conciliares, y algunos pocos colegios que en parte dirigia el gobierno, como el de la Asuncion en Córdoba, el de Cabra, el de Monforte de Lemos, el seminario de Vergara y el Instituto Asturiano". (500)

Això volia significar una crítica al paper absolutista de la Monarquia ferrandina perquè a continuació es preocupa per fer notar que els liberals i els anti-absolutistes:

"Llegado el año 1834, era natural que en esto se adoptasen principios más liberales, y el gobierno empezó á conceder permisos para establecer colegios privados á cuantos los solicitaban". (501)

Els assenyala que en el Pla del Duc de Rivas, no es va plantejar la llibertat absoluta de l'ensenyament, si bé dins el segon ensenyament quedava molt àmplia.

Considerava que era necessari armonitzar la instrucció pública i la privada. Com si una necessités de l'altra ja que cada una pel seu vent seria perjudicial per a la societat.

A partir d'aquest principi, el pla de 1834, deixava llibertat a l'ensenyança privada, però amb una restricció, que no anaven dirigides al mètode, ni a l'essència de l'ensenyança, sinó que:

"Tenia por único objeto establecer aquellas producciones que el gobierno, como en arádo de los intereses de la sociedad, no pueda menos de tomar para afianzarlos". (502)

Aquestes intencions foren superades, sempre segons Gil de Zárate, per la Reial Ordre de 12 d'agost de 1838, que va permetre obrir a tot particular col·legis d'Humanitats, fins i tot:

"... ó cualquier otro establecimiento de enseñanza, sin necesidad de previa licencia, y sin más que dar parte á la autoridad local, é inscribirse en la universidad más inmediata, si bien sujetandose á la Inspeccion del Gobierno. Era imposible llevar más allá de la libertad de enseñanza, la cual llegó á tal punto, que no se exigia á los directores ni á los catedráticos condicion alguna de aptitud ó moralidad". (503)

Amb aquestes paraules ens vol expressar una crítica als abusos d'una llibertat d'ensenyança absoluta, col·legis que obrien sense cap tipus de garantia, més que de signe extern, el que va provocar queixes al Govern central. I amb el Pla de 1845 es reconeixia en el seu Preambul:

"... era preciso fijar tambien la atención en los privados, y adoptar respecto de ellos las disposiciones oportunas ... Háase por lo tanto multiplicado extraordinariamente; mas pocos son los que reúnen las condiciones exigidas para la buena educación de los niños, y es preciso que el Gobierno acuda á remediar un mal que cada día va siendo de mas gravedad. La enseñanza de la juventud no es una mercancía que pueda dejarse entregada á la codicia de los especuladores, ni debe equipararse á las demás industrias en que domina solo el interés privado". (504)

En aquest sentit el Govern, segons Gil de Zárate, ha de jugar un paper proteccionista, ja que l'educació

té un interès social, però només ha d'intervenir quan sigui greument compromés aquest interès. Es queixa de que no hi hagués cap mesura que regulés la llibertat d'ensenyança. (505)

De totes maneres, considera que aquesta llibertat ha d'esser restrictiva, sempre segons condicions exigides pel bé públic i protegida dels excessos dels interessos privats. (506)

A partir del Pla de 1845, als col·legis privats, se'ls va exigir unes condicions prudentes que anaven dirigides a possibilitar la seva creació, i malgrat considera que s'han reduït els establiments inconvenients, fins hi tot millorat, no s'havia arribat al punt òptim. (507)

Es congratula de la restricció que la llibertat d'ensenyança havia sofert amb el pla de 1845, en detriment del tipus d'aquesta llibertat que s'havia dictat en els plans de 1836 i de 1838. Així i tot Gil de Zárate s'alegrava de que la llibertat subsistís a l'ensenyament primari i de que no hagués produït els mateixos efectes que havia produït a l'ensenyament secundari. (508)

Per justificar el seu plantejament, Gil de Zárate,

explica en quins drets es fonamentaven els defensors de la llibertat absoluta, concretament pensat:

"En los derechos de la familia, y en el temor de que el gobierno llegue á escolarizar el pensamiento ó dar á la educacion de la juventud una direccion torcida". (509)

La seva preocupació era demostrar, per exemple, fins a quin punt eren legítims els drets de la família i de l'Estat, per això indicava:

"El niño, mientras permanece niño, y solo esta relacionado con la familia; pero ese niño crecerá, se hará hombre, y llegará á formar parte de integrante de la sociedad, incluyendo en ella de un modo mas ó menos directo". (510)

Preten legitimar la intervenció del Govern a l'ensenyament, que l'ha de vigilar, dirigir i endaminar pel camí correcte, perquè està especialment interessat en el bon funcionament de l'Educació, degut a que d'ella treurà el seu fruit. (511)

Es necessita un Estat fort, no anarquitzant, per controlar el sistema educatiu. Justifica l'estatalització del sistema escolar en considerar que:

"El gobierno jamás considera la enseñanza como objeto de especulación y lucro: busca los maestros más hábiles y los paga mejor que nadie; es generoso hasta donde alterran sus recursos para dotar los establecimientos con cuanto necesitan; no transige con la debilidad de los padres ni con la desaplicación de los alumnos; y de todo con más fuerza á la disciplina escolástica con la cual no existen buenos estudios ni aprovechamientos. Con la libertad de enseñanza existe ocular desaparación

los jóvenes se van en busca de otros establecimientos donde la instrucción es más barata, menos penosa y más pronta, entregándose á especuladores que son los padrinos de todos los métodos empíricos y falsos, de todas las malas semillas que pervierten el entendimiento y ponen la sociedad en peligro; á lo que se agrega la flojedad en los estudios, y la indisciplina, gérmen de insubordinación y de anarquía". (512)

Per això, convé a l'Estat, de totes totes, la seva influència i participació a l'ensenyament, però no de manera dictatorial per poder dirigir els estudis amb uniformitat. De totes maneres reconeix, segons el Pla de 1845, la cooperació dels particulars per aquella part de l'ensenyança general en que la seva intervenció pugui esser útil, però també amb les suficients garanties de salvaguardar els interessos generals de l'Estat i de les famílies. (513)

Aquesta era la conclusió a que arribava G. Gil de Zárate referent a la llibertat d'ensenyança, perfectament coherent amb el moderantisme que professava. Gil de Zárate realment fou el buròcrata que va concretar la seva reforma del moderantisme a la dècada moderada, fins al 1851, any que es va signar el Concordat de l'Estat espanyol amb la Santa Seu i Gil de Zárate fou cessat com a Director General d'Estudis. Així i tot va participar a l'elaboració de la Llei Moyano de 1857.

A. Gil de Zárate havia duit, des d'un primer moment, la seva gestió al terreny polític, per entendre, com hem dit abans, que la qüestió de l'ensenyança era qüestió de poder. Però, també és veritat, que la secularització per a Gil de Zárate, era més bé un mitjà que un fi. Vegeu sinó el que diu Antonio Viñao Frago al respecte:

"... pero la secularización causa y consecuencia a la vez del doble objetivo de generalidad (extensión de la educación a todos los individuos) y especificidad de la enseñanza (diversidad según la clase o el grupo social)". (514)

Per això un dels objectius que cal assenyalar és el de la gratuïtat de l'ensenyança. El mateix Gil de Zárate tenia els seus dubtes i es demanava si l'ensenyament havia d'esser gratuït. De resultes d'aquests interrogants, arriba a la conclusió de que la gratuïtat també havia d'esser condicionada als nivells educatius.

En primer lloc va criticar la concepció sobre el tema dels primers liberals. És així que, referint-se al preàmbul de la Comissió que va redactar el projecte de 1813, que deia simplement: "Otra calidad que nos ha parecido convenir á la enseñanza pública, es que sea gratuita". (515) Consideraven que s'havia d'entendre la Instrucció primària, cosa que no s'havia fet fins al

moment per no haver-li donat la importància que es mereixia. (516)

Gil de Zárate creia que era la Instrucció primària la que s'havia de generalitzar, i per tant havia d'esser el nivell d'ensenyament que havia d'esser gratuït.

Per a Gil de Zárate, la gratuïtat de l'ensenyança era convenient, però amb una intencionalitat clara d'utilitarisme polític i econòmic. Aquesta interpretació es fonamenta a partir del Pla del Duc de Rivas, que posava limitacions a la gratuïtat i al que Gil de Zárate contestava:

"Poco puedo añadir á las razones anteriores para demostrar la conveniencia de no adoptar el principio absoluto de la enseñanza gratuita, pero tampoco alejarse de él á tal punto, que se dificulte demasiado la instrucción del pueblo. En esta parte se ha tenido que luchar á la vez los que querían que la enseñanza fuera productiva, y una de las rentas del Estado, y los que recordando antiguas prácticas á cuya sombra hicieron ellos estudios, se empeñaban en que todavía se dispense gratuitamente á todos. No hay que dejarse llevar ni por el espíritu mezquino de los unos, ni por la generosidad de otros; ambos sistemas son funestos para la Instrucción pública, la cual no debe ser objeto de lucro, como tampoco de despilfarro. La parte económica tiene en este ramo un objeto especial y distinto del que guía á todos los demás: es un instrumento para conseguir ciertos fines de interés social y político". (517)

És contrari a entendre a la Instrucció pública com a una simple especulació, el que ho fa fer l'objectiu de facilitar cobrir la demanda d'ensenyança de les ciències

i el seu progrés. (518)

La gratuïtat ha d'ésser al servei dels interessos de la societat i de l'Estat. Només pot arribar fins on la defensa d'aquests interessos ho permetessin, és a dir que el límit era la conveniència pública. (519)

L'educació ha d'estar al servei de la societat, però al mateix temps, l'educació ha de servir com eina de promoció social.

Un altre principi que defensa Gil de Zárata, és el de la centralització, la intervenció centralitzada dels tribunals, l'aprovació del llibres de text, etc, amb un plantejament uniformitzador a nivells exagerats i segons les directrius del pla de 1845.

Antonio Vifao Frago troba una explicació a aquesta postura, centralista i controladora des del poder central, i reconeixen els abusos d'aquest plantejament. Especifica que:

"Aun teniendo todo ello en cuenta, una actitud comprensiva o explicativa del por qué de esta opción y no de otra diferente, nos haría destacar la existencia en estos hombres (en especial en aquellos que ocuparon altos cargos políticos y administrativos) de una actitud vitalmente enraizada de desconfianza y celo en dejar que las instituciones existentes funcionaran por sí solas, sin interferencia alguna, actitud combinada con la presencia de que estaban dando remedio a la inmovilidad, privilegios y abusos del sistema educativo tradicional. Por otra parte, una centralización económica, al menos, un previo

conocimiento de los medios con que el país contaba, para lograr una más eficaz, igual y racional distribución y utilización de los mismos, si parecía del todo necesaria'. (520)

Era comprensible com intent de provisionar, donada l'envergadura de l'operació i les disponibilitats econòmiques que es tenien. Es pensava que la centralització era útil per aconseguir un sistema homogeneïtzat i poder arribar al màxim d'indrets possibles, evitant-se els localismes.

Així mateix, Gil de Zárate des del punt de vista econòmic reconeixia, que:

"Pero el mal de la centralización para Instrucción pública estuvo en ser prematura, inoportuna, y hecha precisamente cuando solo podía producir daños al ramo, quitándole llagas abiertas en ella por abandono de dos siglos, y negándole despues hasta lo imprescindible para sus mas urgentes necesidades. La centralización en Hacienda no produce todos los bienes de que es susceptible, sino cuando se hace una distribución justa y bien entendida de todos los fondos centralizados; pero quando favorece de los ramos con perjuicio de otros, deja de ser conveniente, y degenera en monopolio inícuo, con detrimento á veces de los más preciosos intereses del Estado". (521)

Aquests interessos de l'Estat, ho són perquè aquest representa a la societat i per tant ha d'esser ell qui ensenyi.

També parlatza la centralització en els llibres de text i la seva uniformitat:

"La uniformidad absoluta de textos es la paralización, la muerte; lo que debe buscarse en la variedad en las partes; la uniformidad en el todo, la variedad en las partes; así como en la naturaleza, el cuerpo del hombre tiene una misma forma para todos los individuos de la especie humana y, sin embargo, no hay dos que se asemejen entre sí, variando las razas y diferenciándose todas en sus pormenores y accidentes". (522)

Són els bons programes que han d'aconseguir una bona Instrucció pública, no la uniformització dels texts, malgrat la intervenció de l'Administració en la seva aprovació.

Per acabar amb l'aportació de Gil de Zárate de la seva obra De la Instrucción pública en España, cal indicar la seva preocupació per aconseguir per a l'ensenyament un mètode idoni, i culpa de gran part del fracàs i abandó de la instrucció primària a la manca d'aquest mètode:

"Tan esencial es el método, que en él estriba todo: con él se facilita la adquisición de los conocimientos; pero ésta es acaso su menor ventaja. Nunca he creído que la bondad del magisterio consiste en la brevedad, sino en el orden; y he sido poco afecto á todos esos charlatanes que ofrecen enseñar en pocos meses lo que necesita años para saberse. Cada cosa tiene su tiempo; y anticipar la instrucción, es lo mismo que apresurar el cultivo de las plantas: producir frutos sin sabor y de ningún alimento. Tampoco, sin embargo, soy de aquellos que quieren permanecer un niño años y años sobre una misma materia hasta saberla como ellos desean que se aprenda: éstos retrasan la enseñanza más de lo que consienten, y la hacen escasa en resultados,

cuando no entorpecen á la infeliz criatura víctima de su inoportuna tenacidad". (523)

Es preocupa, essencialment, per fer notar l'evolució psicològica de l'infant, així com de que la Instrucció l'il·lustri i l'educació el moralitzi. (524)

En definitiva, Antonio Gil de Zárate fou un funcionari de l'Administració central, que va incidir amb eficàcia en els afers de la Instrucció pública, especialment a partir de 1844, quan El Ministre de Governació el va anomenar Cap de Secció d'Instrucció pública, fins a 1851, després de que els afers d'Instrucció pública passassin al Ministeri de Gràcia i Justícia, i Gil de Zárate fos encarregat de la subsecretaria de governació.

3.2.2. El socialisme utòpic i els seus plantejaments educatius.

Els inicis del moviment obrer, com ja hem apuntat abans, varen significar la introducció del pensament dels socialistes utòpics i, en conseqüència, va implicar la introducció de les seves idees educatives.

En aquesta segona etapa, un dels autors i activistes més significatius és Narcís Monturiol, que havia iniciat la seva activitat periodística amb El Republicano per allà a 1842, però pròpiament manifesta la seva maduresa periodística i ideològica en publicar Madre de familia a 1846. Al respecte Josep Me Ainaud, ens indica que:

"Recien casado, en 1846, se dedica al periodismo formativo. Funda y dirige La Madre de Familia, revista barcelonesa, en algunos artículos de la cual se muestra partidaria del feminismo. Al año siguiente funda la Fraternidad, primer periódico comunista de España, ... Al volver del exilio ... funda en Barcelona la revista El Padre de Familia, uno de sus intentos más ambiciosos, subtítulo: "seminario de educación y de moral". Esta publicación de ocho páginas semanales, tuvo una vida muy breve, puesto que, iniciada el 7 de octubre de 1849, cesó el 10 de mayo de 1850 a consecuencia de una sanción de 50.000 reales ..."

(52ª bis)

Aquesta publicació resulta fonamental per comprendre el pensament educatiu del cabetà que es va introduir a Catalunya, amb la coincidència de que

Monturiol havia conegut personalment a E. Cabot al seu exili a França. Aquestes teories es preocupaven, essencialment per la formació de les persones de manera progressiva.

De totes maneres, cal aprofundir en la línia d'aclariment de quins foren els plantejaments i les circumstàncies que envoltaren tal introducció d'aquestes i d'altres idees utòpiques.

Com a altres publicacions posteriors, a La Madre de Família hi havia una idea que es repeteix constantment, aquesta és la defensa de la família. Per això i des d'un principi es planteja:

"Hé aquí nuestras ideas relativamente á la sociedad doméstica. Para nosotros la familia es lo más sagrado, y, lo mismo que para los demás, es arca santa que llevamos á costas procurando salvarla de todos los escollos y calamidades. En ella hallamos la mayor parte de nuestras verdades gozos y de desdichas...y en ellas formamos nuestras primeras ilusiones; á ella, ahora mayor parte de nuestra vida, al objeto de mejorar su estado, de engrandecerla y hacerla respetar por todos y en todas circunstancias. La familia vivimos y ella es lo sagrado, repetimos, para nosotros". (525)

Pareix que la família és la institució fonamental o l'organització social que es defensava, i on s'havien de dur a terme les principals vivències de les persones. Es considerava que la dona dins aquesta organització s'havia d'emancipar, però que havia de jugar un paper

important a la família per les seves condicions psicològiques i personals. Un dels objectius centrals de la publicació era dignificar a la dona i oferir-li una formació respecte a la seva funció de mare.

Crec que el que pretenia era oferir idees sobre la possibilitat de dignificar a les persones, amb una actitud moralitzadora, com era norma en les propostes que es solien fer en aquest sentit, i sense massa components ideològics.

Posteriorment vendrà la publicació d'una altra revista, La Fraternidad, a partir del 7 de novembre 1847, dirigida pel mateix Narcís Monturiol. (526) Publicació que comença ja a fer plantejaments socialistes i comunistes, conservant, fins i tot desenvolupant, la crítica social iniciada a La Madre de Familia. Contraposava la solidaritat i fraternitat a l'individualisme.

El Padre de Familia fou un setmanari dirigit i imprès pel mateix Narcís Monturiol. S'inicià el 7 d'octubre de 1849, on curiosament es publiquen unes paraules idèntiques que hem citat quan parlàvem de La Madre de familia:

"Hé aquí nuestras ideas referidas al matrimonio y la familia para nosotros la familia es lo mas sagrado, y, lo mismo para los demás, es el a ca

santa que llevamos á cuestas procurando salvarla de todos los escollos y calamidades. En ella hallamos la mayor parte de nuestros primeros pensamientos, y en ella formamos nuestras primeras ilusiones ..." (527)

D'aquestes paraules, aparentment, no es dedueix que les propostes de Narcís Monturiol donassin llum al canvi de la societat en un sentit estructural, però ens demostra un interès per les qüestions socials, formació humana i moral. En aquest sentit a El Padre de Familia se'ns diu:

"Instruid, moralizad! porque los procesos civiles y criminales se cuentan por millares; los hospicios se llenan de espósitos; las calles de nuestras ciudades abundan en mugeres perdidas; las deudas aumentan extraordinariamente; el amor al dinero es una idolatria; el dulce placer de no hacer nada, la sensualidad, el lujo embriagan las mas nobles ambiciones, y la explotacion del hombre, por otra parte, casi es solo caracter actividad presentan nuestras sociedades.

Instruid y moralizad! Porque la familia, el único refugio, el sagrario de los seres generosos, está invadido por la corrupcion de las costumbres. El casamiento es una especulacion, una venta; el matrimonio un yugo detestable, que constituye por la indiferencia, el adulterio ó el divorcio; entre hermanos ni siquiera existe la amistad! ¡Dichoso el corto número de familias que estan bajo mejores condiciones!

Instruid, moralizad! porque en medio de todos estos males se levanta el espectro de la miseria, con su sequito de enfermedades, de seres raquíticos, de suicidios, de robos, estafas y asesinatos!

La moralidad es la vida; la ilustracion regenera. Y estos hombres insensatos se atreven á asegurar que la inmoralidad y las preocupaciones son una herencia vinculada á la humanidad" (508)

Amb aquestes publicacions vol explicar quines són

les relacions entre espòs i esposa, entre els germans, etc... I vol explicar també els deures entre governants i governats. La naturalesa física, moral i intel·lectual de l'home, les relacions amb Déu, etc...(529) Com es pot veure en aquestes paraules, el tipus de socialisme utòpic que es defensava era cristià i es projectava el seu pensament icarià a la crítica social.

Narcís Monturiol també teoritzava sobre la crianga i moral dels infants. Quan, per exemple, analitza o planteja la possibilitat d'un principi de moral absolut, hi implica aspectes socials i expressa les obligacions de l'home: treball, estudi, estimar, etc. que són la condició necessària i imprescindible per avançar en el progrés. L'amor és formulat com el concepte absolut de la moral.

En El Padre de Família hi ha una definició que es presentada amb molta d'insistència, la de Intel·ligència, que: coneix, classifica, compara, dedueix i penetra. (530)

Els plantejaments de Narcís Monturiol respecte a aquestes consideracions sobre ètica i moral dels infants poden quedar reflectides a les següents paraules:

"Nada de tanta importancia como la crianza y educacion física y moral de los niños, y sin embargo nada de tan discutido y abandonado. Lo que debería ser objeto de grandes cuidados y serias

atenciones, es mirado como cuestión insignificante y poca monta; á lo que debería presidir mayor tino, la mayor circunspección, preside el descanso, la rutina ....

Convencidos de todo esto, hemos creído oportuno hacer ver á la familia la importancia inmensa de la crianza física y moral de los niños, la influencia de los hábitos así físicos como morales que contraen en esos primeros tiempos de su vida sobre su salud misma, y una vez que le hayamos persuadido de esto, le daremos las reglas, y le conduciremos como por mano, en todos los cuidados comprende la educación física y moral de sus hijos ...

Nada decide tanto de la salud y de la robustez del cuerpo del hombre, como los cuidados físicos que se les ha prodigado en sus primeros años, estos deciden indudablemente de su robustez ulterior". (531)

Per a Narcís Monturiol no és manca important, en els primers anys de vida, l'educació moral, la qual s'ha d'oferir amb una gama bastant ampla de perspectives i en la diversitat:

"En esta primera educación se forman los hábitos, se desarrollan las inclinaciones que deben formar despues nuestro caracter ...

Para resumir, en fin, y hacer sentir toda la importancia de una educación física y moral desde los primeros años de la vida del hombre, digamos que la diversidad existe entre la salud, el caracter y la capacidad de los hombres, proviene, en gran parte, de la diversa educación que he recibido ...". (532)

No és gens estrany que el 13 de novembre de 1849 insistís en que l'objecte de l'educació era moralitzar i instruir, i és quan es planteja si existia un principi de moral absolut. No acaba de creure precisament en

aquest tipus de dogmatisme i diu:

"Parece á primera vista, que, desde luego estáremos acordes con todo el mundo sobre lo que es moral y la instruccion; sin embargo nosotros distamos muchísimo de creerlo así, porque tanto en moral como en instruccion tantos son los hombres quanto son los pareceres.

Preguntad á un ateo, á un deista, á un musulman, ... y cada uno contestará á su manera: segun la educacion que ha recibido, los hombres, tienen la idea, y nosotros por consiguiente tenemos como todos los demás nuestro concepto formado sobre la moral y la instruccion". (533)

Quan analitza o, més bé planteja la possibilitat d'arribar a consensuar sobre un principi de moral absolut, en el que, per altra banda, hi implica aspectes socials:

"Qué condiciones sociales exige el progreso? La libertad ó libre examen y asociacion.

Un estado tiranizado no progresa porque no gozan del derecho de examinar libremente todas las cuestiones, no puede adelantar sino con suma dificultad ...

De modo que siendo progreso el resultado total de las funciones de un ser inteligente ó una reunion de hombres constituidos en sociedad, es necesario el mutuo y armónico concurso de todas las individualidades que constituyen este ser ó esta comparacion: es necesario, pues que haya asociacion, que esa no encuentre obstáculos, al contrario, es preciso que hallen alicientes, obra que sea más facil de realizarse, ...

Comunidad de objeto, y comunidad de medios, sin cuyas condiciones no puede existir asociacion, sino anarquia.

... sino que es preciso tambien que los asociados se quieren y sepan como deben desempeñar sus funciones respectivas entre sí, es decir, que además de la parte material de la empresa, es necesaria una parte incorpórea ó moral, el amor entre asociados, y la inteligencia". (534)

Com ja hem dit, Narcís Monturiol es preocupa per presentar les seves idees sobre les obligacions de l'home, tal és el treball, l'estudi, l'amor. Precisament aquest és el principi que Narcís Monturiol considera com el precepte absolut de la moral de l'home. És així que considera que:

"Ama al proximo, para evitarle el mal y perfeccionarlo, ámate, para evitar el mal y perfeccionarte. Esta es la ley, este es el principio absoluto de la moral. Para cumplir el deber de perfeccion me debo atender dos cosas.

1ª la inteligencia. 2ª la moral.

La perfeccion intelectual exige que yo cumpla el deber de aprender para enseñar; saber el mayor número de verdades para comunicarlas á los demás.

La perfeccion moral exige que yo practique el bien en todos los sentidos, indiferentemente á favor mio y de los demás ...

Para la perfeccion, es imprescindible la instruccion y la moralidad; por consiguiente yo debo educarme y educar á los demás.

Para la conservacion y perfeccion, es preciso el trabajo, luego yo debo trabajar física e intelectualmente; esto es yo debo trabajar con el cuerpo y con la inteligencia.

Estos son los deberes que hacen ... del principio absoluto de moral ...: Ama". (535)

Fraternitat i solidaritat, són els dos conceptes que aquí es defensen, amb una exaltació de les qualitats de les persones com a font d'estimació.

Una de les definicions que queden contemplades a El Padre de familia amb més insistència, és el de la Intel·ligència, que, com ja hem indicat, l'ordre, classifica, compara, dedueix i penetra, és així que:

"La inteligencia conoce por medio de las impresiones exteriores que se comunican á la inteligencia por medio de los sentidos; así recibimos las nociones del cuerpo, forma, colorido, peso, armonía, olor, gusto, etc. Las impresiones de la misma inteligencia ... es la facultad de recibir ideas, afirmaciones, verdades.- Todos los hombres, són observadores. La educación, por esta parte, debiera consistir en dar á los individuos el mayor número posible de verdades primarias ó secundarias ó elementales sobre las cuales el entendimiento opera, sacando nuevas verdades de las adquiridas. ...

De manera, pues, que la inteligencia conoce, clasifica, compara, deduce y penetra.

... Instruid á todos los hombres, los progresos son incalculables, y el bienestar indefinido". (536)

En síntesi visquem per a treballar, esperar i gaudir; per amar i creure; per investigar, progressar i propagar.

El socialisme utòpic que defensava Narcís Monturiol a les pàgines d'El Padre de Família pretendia explicar les vies que la societat seguiria cap el comunisme, que queden expressades amb les següents paraules:

1.- Defineix l'individualisme com a la primera època dels instints, base de la seva organització social.

2.- El socialisme és la forma d'organització social, base de l'organització social de la darrera època dels instints.

4.- La probabilitat de realitzar una part de

l'ordre etern en aquesta vida està fonamentada a l'increment de que són susceptibles els sentiments i el nombre de tresors de la intel·ligència. (537)

Els temes de moralitat queden reflectits a la majoria d'articles a El Padre de Família, per exemple, quan es tracta de la Caritat, aquesta queda definida segons els següents principis:

.- Tots els homes neixen organitzats de la mateixa manera, encara que amb graus diferents de capacitat física i moral.

.- No hi ha un sol individu en la creació que es basti a si mateix.

.- L'individu aïllat no pot complir el seu destí.

.- L'home ha estat creat per viure en societat.

.- Tots els homes són iguals i solidaris.

(538)

és indubtable que un dels temes que s'intenten tractar a El Padre de Família en profunditat és el de l'educació familiar, on la mare de família juga un paper molt important. Monturiol era un defensor de considerar a la mare de família treballadora com a determinant a la seva estructuració de l'educació, però no sempre va

mantenir postures feministes, com en principi pot semblar. Un exemple d'aquesta qüestió són les preguntes i respostes que oferia el 21 d'octubre de 1849:

"Cuando su padre corrige a sus hijos la madre que debe hacer? Aprobarlo, al fin de que la autoridad del marido sea siempre respetada, las faltas del hijo castigadas". (539)

O aquesta mateixa:

"... si una muger rica se casa con un hombre pobre ¿quien debe mandar en casa? La muger es debil el hombre es fuerte. Si el marido debe proteger, defender y dirigir á la muger, esta debe respetarle y obedecerle". (540)

Les "Reflexiones sobre la familia" de Juan Antonio Fagés, col·laborador d'El Padre de Familia, també són un exemple de com es pensava sobre aquesta qüestió, per altra banda, un tema bastant fonamental entre els socialistes utòpics. En aquest article se'ns indica:

"Habiamos pensado dividir las reflexiones sobre la familia en tres partes: la primera debia comprender los efectos; esta solamente hemos podido concluir. La segunda los fines morales que hubiera enlazado estas dos partes. La última consideracion que de ella habriamos sacado, como ley de naturaleza moral para la humanidad y el destino del individuo.

La tercera parte hubiera tenido por objeto la historia". (541)

Per aquesta autor, la família té un objecte fonamental: que és formar l'home moral, al mateix temps preparant-lo per a la Humanitat, i a continuació se'ns diu:

"... se hubiera dado con un principio; á saber que la constitucion social de los pueblos ha influido siempre sobre la familia para que esta luego influiria sobre la constitucion social. Se hubiera patentizado, con respecto á la familia, el principio de perfeccion progresiva de la Humanidad, y reflexionando sobre lo que falta que conseguir todavia hubieramos tratado en su justo lugar, en el lugar que merecen, las doctrinas filosóficas en lo que tienen de humanitario con relacion á la familia ..." (542)

Aquestes paraules foren publicades en el darrer nombre d'El Padre de Familia el 20 d'abril de 1850, que era el de la despedida. I en el que Narcís Monturiol, entre altres coses deia:

"Tambien nos habriamos detenido en que la dignidad ó personalidad depende de la educacion que recibe el individuo: así hubieramos aplicado como y de que manera en un régimen de individualismo todo individuo tiende á la dominacion de los demás; y hubieramos probado que del orgullo ó espíritu de dominacion, nace el deseo de independencia, y que ni uno ni otro son facultades simples, que su composicion se debe al medio social en que están los hombres. ...y último hubieramos investigado las causas que desarrollarán, el estado del comunismo otro sentimiento también complejo, ahora casi desconocido que se da á la palabra solidaridad". (543)

D'aquesta manera acabava la vida El Padre de Familia ja que el 30 d'abril de 1850 els tribunals així ho havien decidit tal com quedava expressat a l'esmentat apèndix amb la descripció de la sentència condenatòria, amb la qual, naturalment, no hi estava d'acord Narcís Monturiol. D'ella deia:

"Si ser reformista es ser sedicioso, revolucionario, admito la calificacion. En efecto todos lo saben, yo soy revolucionario, pero revolucionario pacífico, revolucionario de ideas, revolucionario de conciencias". (544)

A continuació es defineix en favor d'un tipus de vida individual i universal i en favor del progrés, mentres es tracti d'un progrés social i moral.

La vida de Narcís Monturiol no s'acabava amb El Padre de Familia, ja que a 1852, per exemple, fundava la societat de resistència obrera "El Cuarto", que si bé no passava d'esser una simple cooperativa de consum, demostrava la seva voluntat en defensa de la classe obrera. Narcís Monturiol era un dels cabetians catalans que estava disposat a traslladar-se a Nord Amèrica, però el 1853 va desistir definitivament de la idea.

Aquest personatge el podem definir com un romàntic que va prolongar el seu estil de vida fins a 1865, malgrat els seus plantejaments educatius havien quedat estancats a l'època que hem assenyalat a les línies anteriors. Així i tot la seva activitat creadora és fonamentalment coneguda, pels seus experiments amb submarí Ictíneo I i I'ctíneo, (545) a 1846 va esser empresonat per les seves idees polítiques, a 1873 fou elegit diputat a Corts de la I República i nomenat

Director de la Fàbrica "Nacional del Sello". (546)

Tant Narcís Monturiol com altres activistes contemporanis seus, com el mateix Abdó Terrades, eren conscients de les dificultats d'avançar en les idees socialistes dels utòpics sense una formació ideològica, o com diu Manuel Reventós omplir el moviment revolucionari de contingut. (547)

L'aportació de Narcís Monturiol significaria la introducció d'un concepte, d'una nova ideologia: el comunisme.

Per comparar la diferència que hi havia en els plantejaments revolucionaris entre Terrades i Narcís Monturiol cal indicar, amb paraules de Manuel Reventós, que:

"La propaganda de Monturiol té exclusivament aquest to ideològic, filotròpic; no és política. Moralitzar, instruir, propagar les idees: és llunyana de l'acció revolucionària. La prova directa la dona el mateix Puig Fajades transcrivint una curiosa correspondència amb l'Abdó Terrades a propòsit de l'assaij comunista que els icarians projectaven fer a Nord-Amèrica. En Terrades respon en polític republicà i d'acció. Ell creia en la revolució, en la violència. Unicament per la violència calia impulsar el cos social pels viaranyes del progrés. "¿Cómo quieres que yo predique la mansedumbre y resignación que han predicado los despotas?", escriu Terrades, i afageix: "yo siempre haré que vea claro (el noble) su derecho de insurrección y la necesidad que tiene de apelar a ello o aprovecharse de todos los descuidos de sus aprehores, o de las circunstancias que le depare la suerte ...". (548)

De totes maneres, Terrades estava prou interessat pels aspectes teòrics que oferien els cabetians catalans per oferir la seva col.laboració en la divulgació de les idees comunistes.

En aquell temps havia sorgit un mallorquí, Jeroni Bibiloni, que fou l'introduïdor del socialisme utòpic, fou un personatge que tenia una influència religiosa més accentuada que la de Narcís Monturiol (era prevere), a més de que la seva trajectòria no era tan romàntica com la dels intel.lectuals i activistes catalans pel socialisme utòpic.

Per aprofundir en els diversos aspectes de la vida de Jeroni Bibiloni es fa necessari consultar l'article de Gregori Mir i Mayol: "El Socialisme utòpic de Jeroni Bibiloni", (549) i la comunicació presentada a les setenes jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans per Josep Llinares i Martinell: "El valor pedagògic de l'obra de Jeroni Bibiloni: Socialisme utòpic i pedagogia a la Mallorca progressista del segle XIX". (550)

Però de Jeroni Bibiloni ens interessa ressaltar l'obra Cristiansos y socialistas, (187) que es va publicar a 1848, on es troba la seva visió de la reforma social. Considerava que aquesta no era possible sinó hi

havia un exercici de l'amor i de caritat fraternal, sempre segons les doctrines dels evangelis.

Les seves idees són una expressió d'anti-individualisme i a favor de la solidaritat com a foment de la unió i la concòrdia entre els homes. Això pel que fa als aspectes més generals, pel que fa a l'Educació Jeroni Babiloni es va preocupar per la instrucció de la classe obrera, i al respecte afirmava:

"La sociedad tal como está constituida en el día, no existirá siempre. Y a medida que la instrucción se propaga entre las clases inferiores, éstas descubren la llaga secreta que corroe el órden social de calamidades y de todas las agitaciones populares". (552)

Estava a favor d'un desenvolupament de la intel·ligència per consolidar el progrés tècnic i social a servei de la llibertat i la igualtat dels homes. No vol evitar l'egoisme, però naturalment aquests plantejaments estaven imbuïts d'un excés de cristianisme, de totes maneres eren representatius d'autors del socialisme utòpic.

Segons Jordi Maluquer, Jeroni Babiloni, catedràtic d'Humanitats castellanes a l'Institut Balear, en el seu fulletó Cristians i socialistes, manifesta la seva adhesió a l'icarianisme i no es limita a explicar les visions del seu "apostol venerat", sinó que presenta un

projecte consistent en imbricar l'ortodòxia cristiana tradicional i la lluita pel comunisme en un sol cos doctrinal. Però partia més bé de premises fourieristes que cabetianes. Adaptava els conceptes fourieristes per a reclamar la formació d'una "falange apostòlica" i la consecució de metes societàries. (553) L'obra de Jeroni Sibiloni també fou censurada pel seu missatge igualitari i revolucionari i fou un decidit crític de l'individualisme burgès.

Malgrat tot això, tant Narcís Monturiol com Jeroni Sibiloni seguiren la lluita molts d'anys més, però no varen veure complerts els seus somnis. Ni el seu model educatiu ni el seu model de societat comunista era possible en una societat on s'imposaven els valors de l'utilitarisme econòmic barrejats amb una mena de catolicisme individualista, que no afavoria en res la solidaritat i la fraternitat cristianes que predicaven aquests dos autors.

Però avancem en l'explicació de l'evolució dels plantejaments educatius dels utopistes i altres autors de cercles obreristes.

La realitat era que la condició humana, el treball dels infants, seguia fent que el nivell instructiu dels obrers i dels seus fills fos molt baixet i de gran

analfabetisme.

Un testimoni de l'època com fou Ramon Simó i Badia ens fa veure que la situació era bastant descoratjadora:

"Esta clase generalmente no recibe instruccion de ningun género durante su infancia; apenas los operarios llegan á la adolescencia, cuando para atender á su manutencion, primera necesidad física del hombre, se sepultan en los talleres". (554)

El que els infants obrers es vessin obligats a treballar des de molt joves, feia que la seva instrucció i formació cultural fos total o parcialment marginada. Un altre testimoni de l'època, com per exemple Joaquim Salarich, deia:

"Los hijos de nuestros obreros no llevan una vida tan dura, pero deben trabajar doce horas diarias; y ¿ha considerado bien el gobierno todos los inconvenientes de un trabajo tan largo para criaturas de ocho años? ¿Hase atendido ... que se les priva de toda cultura intelectual y moral, y que se les hace vegetar como plantas, sin riesgo de la instruccion?". (555)

és evident que l'analfabetisme en aquestes circumstàncies havia d'esser radical, del que Josep Benet i Casimir Martí, ens indiquen:

"Una bona font per a estudiar el grau d'analfabetització de la classe obrera d'aquell temps es troba en els plecs on contesten les 33.000 signatures d'obrers, tramessas a les Corts Constituents espanyoles a l'associació obrera. ... Aquests plecs els hem examinat, i és possible de reconèixer-hi la signatura, amb cal·ligrafia passable, de nombrosos obrers, entre els quals els dirigents Joaquim Molar, Josep Elias, Miquel Soler, etc. Però són abundants no solement les

signatures en forma agargotada, ans també les llargues llistes, sobretot de teixidors, avalades per un company, amb l'explicació: "su presencia y a su ruego", "a su presencia y con su consentimiento", "con su permiso", "por no saber firmar". (556)

Es planteja també el problema de que en aquell temps l'ensenyament primari obligatori arreu dels Països Catalans, es feia en llengua castellana distinta, com es sap de la que el poble utilitzava a la seva vida quotidiana, qüestió que agreujava el problema, ja que eren molts pocs els obrers que es sabien expressar correctament en castellà.

Per altra banda la defensa dels dirigents més progressistes de l'ensenyament primari gratuït generalitzat pels obrers era clara i contundent. Així hi tot es produïen afirmacions com la de Joan Mañé i Flaquer de 1859, amb la vista retrospectiva posada sobre el Bienni progressista del 50, quan deia:

"Es una verdad innegable que entre nosotros las clases proletarias son las que más leen, o quizá las únicas que leen". (557)

Paraules que significaven un crit a l'esperança per a la conscientització del poble, al mateix temps que definia als burgesos com ignorants i egoistes. (558)

Malgrat aquestes afirmacions, altres testimonis de l'època, com Ramon Simó i Badia, assenyalaven:

"Esta clase no recibe generalmente instrucción de ningún género durante su infancia; apenas los operarios llegan a su adolescencia, cuando para atender a su manutención, primera necesidad física del hombre, se sepultan en los talleres; en el taller de donde reciben su educación física y moral, ocupados todos el día en sitios generalmente mal sanos y en faenas muchas veces repugnantes, el cuerpo se desarrolla en una atmósfera insaludable y adquiere cierta robustez para resistir la fatiga y acostumbrarse a la suciedad". (559)

La vida dels obrers resultava dura, quasi bé miserable, afavoridora d'un tracte enbrutidor entre els seus components i sense oportunitat pel cultiu de la lectura i molt manco de l'escriptura.

La incidència de l'esmentat operari català Ramon Simó i Badia en el camp de la instrucció obrera la podem trobar a "El Eco de la clase obrera, periódico de intereses morales y materiales", que fou publicat des del 5 d'agost de 1855, on precisament començava amb una referència a la classe obrera catalana, quan diu:

"Teníamos redactado un artículo para rebatir los escritos que han visto la luz pública estos últimos días acriminando y ultrajando á la clase obrera de Cataluña con motivo de las últimas ocurrencias habidas en Barcelona; pero atendiendo á la noble conducta de algunos periódicos que han salido á nuestra defensa y la Vindication que los obreros del antiguo Principado han publicado, hemos preferido entrar desde luego á tratar de los asuntos que mas nos interesan, contentándonos con decir que una parte de la prensa periódica de Madrid al declararse con tanta ligereza enemiga de la Asociación, ha llenado malisimamente su cometido". (560)

En el seu conjunt el contingut d'aquesta publicació considerava una sèrie d'aspectes fonamentals: doctrinaris, notícies obreres, i divulgació científica i cultural. Precisament aquest aspecte és el que ens interessa des del punt de vista educatiu.

De totes maneres, a *El Eco de la Clase obrera* als seus articles doctrinaris sempre hi trobam aspectes que ens expressen la seva filosofia instructiva, fins i tot més enllà del seu obrerisme:

"El hombre por sí solo no puede crear un solo átomo de materia; con su trabajo físico é intelectual arregla, modifica, combina únicamente todas las producciones de la naturaleza, utilizándolas para satisfacer sus necesidades". (561)

La posició d'aquest articulista és a favor de l'associacionisme obrer per aconseguir una producció ajustada a les necessitats socials i explica aquest associacionisme segons les funcions de cada persona. És així que:

"Unos se dedican exclusivamente á formar teorías en todos los ramos de la instruccion humana y á cultivar todas las ciencias necesarias á la buena administracion de la sociedad y á la industria y recreo de sus individuos. Otros se dedican á tomar los objetos tal cual se les presente espontáneamente la naturaleza, ó á ayudar cuando mas á esta á producirlos de la manera que los desean. Otros adquieren útiles para explotar cualquier ramo de la industria ... Así las operaciones que constituyen la produccion son las siguientes: ciencias, agricultura, comercio y

aries". (562)

Aquestes paraules anaven dirigides a aconseguir el bé comú de la societat, sempre en defensa de la classe obrera.

Apel·la a la solidaritat obrera i es publica una "Manifestacion fraternal" que anava dirigida als obrers de Catalunya i als de tot l'Estat en general des de la classe obrera de Madrid. (563)

Un exemple d'article didàctic és el que es publica al número 10 del 7 d'octubre de 1855 sobre Geografia, en el que considera "antes de entrar en el estudio de la historia se hace indispensable dar algunas ligeras lecciones sobre ...", (564) dedicat a explicar la divisió general del món considerat geogràficament.

O per exemple sobre "Gramatica":

"Entendemos por Gramática castellana una coleccion de reglas y principios que nos dan á conocer la estructura é índole espacial de nuestro idioma. Su objeto material es el lenguaje, ó sea el sistema de signos generalmente admitidos entre los hombres para comunicarse mutuamente sus ideas. Tres son los sistemas de signos: llámanse lenguaje de accion, lenguaje hablando y lenguaje escrito. El 1º consiste en movimientos; el 2º en palabras, esto es, en sonidos articulados y emitidos con cierto orden; el 3º en sonidos gráficos ó dibujos que hablan al sentido de la vista". (565)

Eren escrits molt densos difícilment entesos pels obrers, però prou instructius.

La formació professional, les desigualtats socials i l'associacionisme són els temes que més els hi preocupaven. Els articles més interessants, des del punt de vista ideològic són signats amb les inicials P.M., probablement de Francesc Pi i Margall, conegut federalista català, ens els que aprofita per fer crítica social i econòmica:

"Los Montes de piedad como las Cajas de ahorro, son solo un consuelo para la clase media. Deja de pagar el gobierno durante dos ó tres meses á viudas, á cesantes, á empleados activos; y á poco rebose el Monte de plata y oro labrado, de mantillas y colchas de seda, de ricos mantos de la India, de placas tal vez y de vistosos uniformes. Sobreviene crisis, y va tambien al Monte la tendera, el zapatero, el sastre, hasta el dueño de tal ó cual comercio que acaba de aceptar letras á cuatro dias de vista. Artesanos van, pero muy pocos; y estos ya de la aristocracia de los jornaleros. Van á buen seguro, mas que artesanos, individuos de la nobleza: tal perdió ayer en una carta lo que le quedaba de su renta ...". (566)

Considerava que aquestes institucions "... por favorecerla la explota y la despojan", (567) es referia a la classe obrera, a la que considerava que s'havia de protegir i facilitar l'adquisició de consciència de classe.

El punt de mira era Catalunya, no tan sols dels articles de Simó i de Pi i Margall, sinó pels comunicats que es publicaven. Per exemple dels obrers de Sevilla, dirigit als de Catalunya, on es parla de lluita entre

capital i treball, de l'associació obrera, al que Simó presentava així: "Obreros de la Península, leed y aprended". (568)

El pensament revolucionari de Francesc Pi i Margall es reflecteix bastant bé quan el 16 de setembre de 1855 afirmava a "El Eco de la clase obrera" que la seva proposta associativa només és un primer pas per arribar posteriorment a una revolució realment efectiva. (569)

Posteriorment, i quasi simultàneament en aquests escrits i en defensa de la classe obrera Pere Felip Monlau va publicar (1856) la seva Memòria presentada el 24 de gener de 1855 on es plantejava les mesures d'higiene que podria dictar el Govern per afavorir les classes obreres, en la que la 12ª proposta parla d'establir cases-cuna i sales d'assil per a les criatures dels obrers. Concretament de la instrucció a les sales d'assil a semblança de les franceses deia:

"La instruccion de las salas de asilo se ha ensayado ya en España, mas por desgracia sin todo aquel celo perseverante y eficaz de la caridad ardiente, faltando el cual nada sólido y duradero es dado esperar.- En Le Médecin des salles d'asile del doctor Denise (Paris, 1836), y en las instrucciones sur le chaffage et des salles d'asile, se encontrará la higiene completa de esos importantes y utilísimos establecimientos". (570)

La proposta 13ª tractava d'establir escoles primàries per als nins i les nines dels obrers:

"De la sala de asilo deberían los hijos de las familias obreras pasar á la escuela primaria, á una escuela gimnasio, donde adquiriese su organismo el posible grado de desarrollo y robustez, su inteligencia las primeras semillas de la instrucción elemental, y su corazón los principios eternos de la moral cristiana. Cuatro ó cinco años de educación en esas escuelas darían jóvenes robustos y capaces, buenos hijos, y á su tiempo obreros laboriosos y ciudadanos pacíficos y honrados.

Esas escuelas no deben estar muy apartadas de las fábricas y talleres principales; y hasta sería conveniente que las manufacturas que ocupan á cierto de niños estuviesen obligadas á tener una escuela primaria en el mismo edificio.

Conveniente bajo diversos puntos de vista fuera también que á las escuelas de que se trata concurriesen exclusivamente los hijos de las familias obreras.

La asistencia á la escuela primaria no debe ser enteramente gratuita. Exijase á los padres una cantidad mínima, insignificante, pero sepa el obrero que tiene una obligación que cumplir, y concédase al mismo tiempo á su amor propio la satisfacción de que no todo lo debe á la filantropía y á la composición.

Las escuelas serán visitadas diariamente por el Médico inspector respectivo.

Habrá escuelas para niños, y otras separadas para niñas. Esta separación de sexos ha de empezar ya en las salas de asilo". (571)

Un altre tipus d'educació és la que l'autor expressa a la proposta 16ena, que tracta d'establir escoles dominicals per als adults. (572)

Es considerava que en els dies festius l'obra havia de tenir fonamentalment tres ocupacions: de tipus religiós; d'higiene; de cultivar la intel·ligència. (573)

és en aquesta darrera ocupació de la que ens ocuparem:

"... el obrero tiene una inteligencia que cultivar, y al efecto propongo el establecimiento de escuelas sólo abiertas los domingos y demás días festivos.

La entrada en ellas habría de ser enteramente gratuita; y aun fuera del caso fomentar la asistencia, dando algún premio á los obreros que se distinguiesen por su asiduidad.

En tales escuelas se debería enseñar á leer, escribir y contar, á los obreros adultos que careciesen de tan indispensables elementos de toda cultura. Y las demás enseñanzas podrían consistir en la Moral cristiana y social, Higiene usual y Economía doméstica, Economía política é industrial". (574)

Era el reconeixament d'unes mancances d'instrucció, a les que atribuïa un baix nivell de moralitat.

Un altre autor obrerista era Joaquim Salarich amb Higiene del Tejedor ó sean, medios físicos y morales para evitar las enfermedades y procurar el bienestar de los obreros ocupados en hilar y tejer el algodón, va aportar, també una reflexió a la problemàtica de la manca d'instrucció de la classe obrera. (575)

Quan parla del treball dels infants es planteja una sèrie d'interrogants sobre la seva instrucció, cultura, moral i a continuació diu:

"Añádase á estas causas morales, á la falta de instrucción, y á la carencia de principios religiosos, la ocupacion material una é idéntica, los mismos movimientos musculares, los mismos hilos, y los mismos nudos, el propio seguir la marcha pesada y uniforme de la máquina, y tendremos un autómeta, una máquina casi tan

insensible á los dulces afectos de familia, y á los sentimientos religiosos, como los mismos artefactos. á cuya elaboracion coadyuva". (576)

La instrucció i la salut dels infants considerava que havia de cuidar-se i en parlar de les repercussions en el tema de l'industrialisme a Anglaterra, diu:

"He subrayado la palabra instruccion para que el gobierno procure que esta palabra no sea muerta, como lo es en Inglaterra, donde no existen las escuelas, que por acuerdo de la Cámara de los Lores fueron establecidas, ó existen en lugares impropios, y desempeñadas por maestros de reconocida incapacidad". (577)

Finalment es defineix a favor de potenciar la instrucció dels obrers amb el sentit de que:

"La instruccion puede dar á estos las ventajas insinuadas, bien que de pronto deben reportar la falta de auxilio, con que sus hijos les ayudan con un trabajo prematuro; consoláralea empero la mayor independencía con que éstos podrán vivir, y el ancho campo que se les ofrecerá para ganar la subsistencia en esta, ó aquella industria, cosa á ellos imposibles para mejorar su condicior". (578)

L'autor ens ofereix una visió crítica que tenia l'industrialisme a les capes de població, que precisament, estaven al seu servei i que el possibilitaven. Critica el seu materialisme i pensa que és la causa de la desviació dels costums, però tenint molt clar que l'obrer ha d'esser motivat per a la seva feina apartat del vici, i esser inspirat en els principis de moralitat, d'economia, de frugalitat, de

propietat, de resignació, d'amor a la família, de respecte a les jerarquies socials i la inclinació al treball i aconsella al Govern un talant il·lustrat per a millorar la condició material dels obrers. Mescla els valors burgesos amb els de defensa dels interessos de la classe obrera, més que un obrerista el podem definir com liberal democràtic, que en realitat foren els que impulsaren les teories en defensa dels obrers.

Per altra banda i des del punt de vista de la pràctica, cal indicar que una de les aportacions més interessants de l'època fou la creació d'una "Escuela de Trabajadores" a Madrid, de la qual M^a. Victoria López-Cerdón va dir:

"Ideada por Cervera, funcionaba sobre la base de las inscripciones de El Amigo del Pueblo y de una imprenta. Llegando a agrupar a unos 1.500 obreros que además de aprender a leer y escribir, recibían enseñanzas de dibujo, francés, higiene y matemáticas. Allí dieron clases figuras muy significativas del republicanismo español: Ildefonso Lozano, Benigno Joaquín Martínez, Federico Beltrán y Pi y Margall entre otros. Cerrada por orden del gobierno, fue la experiencia más directa del republicanismo con los medios obreros". (579)

Aquesta escola era nocturna i pretenia aixecar el nivell cultural dels treballadors per poder exigir els seus drets dins una societat de progrés moral i material.

En aquest sentit defensava aquesta escola Fernando Garrido a *Historia de las clases trabajadoras*, (580) com a via de superar la ignorància d'aquestes capes de la població i dels ideals del Partit Democràtic i del socialisme utòpic, al mateix temps que serviria per a divulgar els ideals del socialisme a les masses amb el seu llenguatge.

Aquesta escola de treballadors va donar origen a una societat secreta anomenada "Los hijos del pueblo", (581) que no tan sols tenia una seu important a Madrid sinó ramificacions arreu de l'Estat i que tenia tres seccions: la "Organitzadora", la "Associació" i la "Joven España" (582), que no eren sinó una sub-organització del Partit Democràtic, formada pels proletaris i els defensors de les idees socialistes i republicanes.

Fernando Garrido per a 1858 definia la seva idea d'Instrucció, en termes de civilització i interclassisme, però amb un enfocament populista, fins i tot europeista, aspectes que li volien donar un caire progressista:

La Instrucción es una de las diferencias más grandes que existen entre la civilización y la barbarie.

El hombre civilizado no recibe gran instrucción que digamos, ni sabe mucho; pero el barbaro no

sabe nada.

El hombre es culto y fino o grosero y eficaz, según que recibe poca, mucha o ninguna instrucción.

Consideradas las naciones de Europa bajo este punto de vista, nos ofrecen el triste espectáculo de una mezcla de barbarie y de cultura poco lisonjera para las altas pretensiones.

Los pueblos de la Europa moderna son todavía una mezcla de civilización y de barbarie y a fe mía que la última lleva no pocas veces la ventaja a su rival.

Sin duda, comparados con los bárbaros los pueblos de Europa son ilustrados; comparados con lo que debían ser, con lo que serán son barbaros todavía.

La barbarie con sus soeces costumbres, sus absurdas creencias y supersticiones y su cruel ferocidad, aún se refleja en las leyes, instituciones y usos de la sociedad contemporánea, imprimiéndola un carácter repugnante, que deslucen sus adelantos y es como una protesta irrecusable contra los que pretenden conservarla en su estado presente. ¡Fatal consecuencia de la falta de educación!

El porvenir de los pueblos está por tanto en el desarrollo de la instrucción. Esto es tan claro, tan evidente, que puede considerarse como un axioma". (583)

Fernando Garrido considerava que la preocupació per la Instrucció del poble, malgrat fos reconeguda per la majoria de les institucions de la societat, no era una preocupació fonamental a cobrir. (584)

Es plantejava la Instrucció popular des de les dificultats i obstacles que s'havien viscut fins al moment per a millorar i generalitzar-la. Amb aquest sentit Garrido assenyalava:

"Uno de estos oráculos de la ombludectir,

barbarie, en negar el permiso para el establecimiento de una escuela de adultos en Madrid el año 1851, dijo estas gráficas palabras, que caracterizan admirablemente el pensamiento de su escuela:

"No necesitamos hombres que piensen, sino bueyes que trabajen".

No hubiera respondido otra cosa el gran turco, o por mejor decir, ni el gran turco hubiera dado tal respuesta". (585)

Posava com exemple de sistema educatiu el de Texas, d'Estats Units d'Amèrica, per assenyalar una sèrie d'avances i aventatges de les seves reformes, considerant-se que a l'estat espanyol, per desgràcia, anaven amb un gran retard. (586)

Planteja la necessitat d'oferir una educació diferenciada entre els nins i les nines per poder respectar les diferències naturals entre els dos sexes, encara que defensava la coeducació com un element de progrés. (587)

Finalment, entre altres coses, cal indicar la defensa que fa de la Instrucció superadora de la ignorància dels pobles:

"Instrucción contradictoria, incompleta y por tanto falsa, reproduce sus cualidades en la juventud, de tal modo, que a veces creemos menos perjudicial la ignorancia de las masas, que la viciosa educación de los privilegiados de la fortuna.

La instrucción para ser racional debe ser universal y gratuita, profesional, mezclando la enseñanza práctica y la teórica; y no puede darse simultaneamente a niños y niñas en una justa

proporción, según sus aptitudes y funciones naturales, sino en los grupos y series de grandes asociaciones doméstico-agrícolas industriales, cuyos jardines, establos, talleres y campiñas, invernáculos y estanques, que serán otras tantas cátedras en que se ilustran las operaciones mecánicas con las explicaciones de la ciencia ... Pero esto es nadar en plena utopía.

Volvamos a la realidad y contentémonos con desear por ahora que la vieja Europa procure imitar a la joven América en la universalización de la educación, en perfeccionar los métodos de enseñanza y en recompensar dignamente con honras y dinero al profesorado, estimulando así las grandes capacidades a consagrarse a tan útiles tareas". (588)

La seva preocupació per la realitat educativa i el seu retard continuaria en altres publicacions posteriors, així com per les desigualtats socials i educatives, tot tenint present la progressiva urbanització de certes zones en detriment d'altres. És així que, poc després, deia:

"Solo elevando el nivel de la instrucción y de los conocimientos humanos en todos los lugares y aldeas a la altura en que se halla en los grandes centros de población, podrá decirse que la nación es una en sus tendencias y aspiraciones, armónica en todos sus elementos y verdaderamente civilizada. Hoy hay en España dos civilizaciones, la de las ciudades en que se disfrutan las ventajas de la civilización y del progreso intelectual y material, y en las que se aspira a marchar adelante, y la civilización de los campos en los que las ventajas del progreso material que caracteriza nuestro siglo, apenas son de nombre conocidas, y en los que la influencia teocrática conserva fácilmente las ideas más rancias y las preocupaciones de los bárbaros siglos de la Edad media". (589)

Garrido considerava que aquest dualisme es manifestava a totes les esferes de la societat i de la política, amb una sèrie de conseqüències incomprensibles per la mentalitat de progrés i liberal d'aquest intel·lectual. Les reformes socials havien d'esser aplicades en aquest punt per superar la ignorància de les capes de població, especialment, de la ruralia.

No podem acabar aquest apartat sense fer referència a l'elevació, en aquesta època, del grau de conflictivitat obrera i a que es va generar un cert creixement de l'associacionisme obrer. A 1855 i dins el bienni liberal (1854-56) va tenir lloc la primera vaga general la qual va resultar molt dura.

En el seu conjunt, els plantejaments educatius dels obreristes, des dels seus pensadors més significatius, no variava dels liberals demòcrates, el que vol dir que, en aquest tema sí pareix que hi havia consens. Però a vegades en aquest consens, per exemple, es fa evident la manca de convicció en aquest tema, quan el Partit demòcrata-republicà a Catalunya, exposava un plantejament programàtic referent a la Instrucció, quan Pere Montaldo declarava que la Instrucció havia d'esser comuna i gratuïta i que l'individu tenia dret a exigir-la i que la societat tenia el deure d'imposar-la a cada

un dels seus components per a generalitzar-la.

Les reaccions foren diverses i no sempre positives i al respecte tot el que havia dit Pere Montaldo era que:

"Todo ciudadano tiene el deber de instruirse en las escuelas nacionales; la sociedad hará efectivo este deber proporcionándole la instrucción primaria elemental común y gratuita".
(590)

Era una vindicació que es feia el 9 d'octubre de 1854, la qual va esser considerada gaire bé utòpica, el que em fa pensar que la situació era, en realitat, bastant trista. La burgesia era incapaç de fomentar la lectura i la formació intel·lectual dels seus propis components.

En aquest sentit hi havia crítiques d'alguns components d'aquesta classe social, com fou Masé i Flaquer, veia aquest fenomen com un perill i de manca de consciència en favor del comunisme i les seves utopies, i acusa a la burgesia de manca de cultura per esser atractiva a la classe obrera. (591)

El que em fa veure que la burgesia conscient dels beneficis que li podia reportar la instrucció dels obrers era una minoria, i, encara que totallibera, poc incident, i amb poc poder real per impulsar les seves idees de classe, que d'alguna manera afavorissin la democratització de l'educació, encara que en el fons fos

per facilitar que els obrers complissin millor els seu paper social, a l'estar més ben preparats per comprendre el món que els envoltava.

A nivell pràctic l'experiència més significativa pareix ésser la que ja hem esmentat, l'"Escuela del Trabajador", fundada per Ignacio Cervera, de caire fourierista i amb certes vindicacions obreristes, i per tant no exclusivament intel·lectualista. (592)

Al manco, una minoria era portaveu d'una crítica radical a les conseqüències de la realitat social i política, especialment a través de les columnes, en principi, de l'"Organizacion del Trabajo" i per exemple Fernando Garrido, en el seu article "El Comunismo", criticava l'ona revolucionària que provocava el mal estar social de les capes més desfavorides de la societat. (593)

Però aquesta publicació va durar molt poc, tal com ens indica Clara E. Lida. De fet, l'"Organizacion del Trabajo, periódico de los verdaderos intereses de los pueblos", desapareix el 14 de maig de 1948, mesos després d'haver nascut. Però sequiren altres publicacions com "El Taller" i "El Amigo del Pueblo" dirigits per A. Ignacio Cervera a Madrid. (594)

La brevetat d'aquestes publicacions era una de les

seves característiques, ja que entre altres, no tenien el suport de les capes poderoses de la societat. A 1849 apareixen i desapareixen "El Eco de la Juventud" dirigit per F. Garrido i la "Reforma Económica" per Sixto Cámara.

Però des del punt de vista del seu ideari educatiu, ens interessa fixar-nos en "El Trabajador, periódico de educación popular", les subscripcions del qual es dedicaven a: "... sostener escuelas de noche para los trabajadores y socorros mutuos". (595) I el 18 de novembre de 1851 anunciava l'obertura de la "Escuela de El Trabajador", fundada dos anys abans per i per als obrers i publicava el seu reglament, redactat pel mateix Ignacio Cervera. (596)

Aquest mantenia la seva doble condició de fouerista i membre del Partit Demòcrata, i, com ja hem esmentat, promovia l'Escola d'El Trabajo, on assistien més de cinc-cents treballadors que rebien nocions bàsiques de francès, dibuix i matemàtiques, al mateix temps que se'ls hi ofería una elemental formació ideològica fouerista.

Però el que ens interessa assenyalar aquí és que, malgrat les dificultats que Bravo Murillo passava al seu reconeixement oficial, amb l'essencial afirmació de que

el que: "España no necesitaba de hombres que supieran, sino bueyes que trabajaran", (597) en poc temps els alumnes inscrits superaven els mil cinc-cents, i, a pesar de les trabes, a la resta de l'Estat es crearen escoles d'aquest estil, concretament a Cadis i Barcelona, com reconeixia Fernando Garrido a la seva obra *La España contemporánea*, font d'educació i proselitisme entre els obrers i els jornalers. (598)

El mateix Fernando Garrido visitava aquestes escoles a Catalunya anys després, aprofitant que havia estat convidat a una reunió secreta a Reus:

"Asistí, en efecto, á la reunion, donde habia algunos centenares de jóvenes que formaban aquella asociacion, en la cual hubiera podido cualquiera hallar un carácter político, y sin embargo, realmente no era otra cosa que una escuela secreta; en cuya escuela se reunian para aprender á leer y á escribir francés, aritmética y otros conocimientos, más de 900 jóvenes pertenecientes á las clases industriales y proletarias de Reus. Cuando yo asistí á aquella escuela, hacía más de nueve meses que existía. Habian alquilado al efecto dos casas que daban á distintas calles, y que comunicaban entre sí para poder entrar todas las noches en un número de 200 ó 300 sin que la policia se apercibiese de ello, y no se reunian para conspirar; pero debería haber dicho que sí, porque realmente aquella era una conspiracion contra la ignorancia y el fanatismo del país, y una de las conspiraciones más eficaces, y el germen del progreso de las clases trabajadoras". (599)

Aquests centres significaven una font de conscientització política de la classe treballadora en

vistes a la revolució de 1868 i com origen a l'estat espanyol de l'anarquisme. (600)

De totes maneres, crec que, des del punt de vista teòric i de plantejaments educatius, l'obra que més substància tenia fou la Icariana de Narcís Monturiol, que va tenir seguidors no tan sols a Catalunya, sinó que companys seus com a Montalbo s'arriscaren a l'aventura promulgada per Cabet a terres Americanes. (601)

El socialisme utòpic i cristià de Cabet, malgrat anti-clerical, va ésser més ben sistematitzat a través de la "Fraternidad", "La Madre de Família" i "El Padre de Família", al manco des del punt de vista educatiu, que d'altres opcions utopistes, en el origen del moviment obrer, no tan sols a Catalunya, sinó arrel de l'Estat espanyol i més tenint present la condició material i intel·lectual en que es devia trobar la majoria de la població treballadora a les grans aglomeracions de població urbana, a les quals, en la seva majoria, el que més els preocupava era la subsistència i no la seva preparació tècnica-cultural i ideològica.

La situació dels treballadors, des del punt de vista liberal, a la societat d'aquell temps, es pot comprendre des del seu discurs interclassista en El Centinela

Barcelonés. Periodico liberal independiente, quan el 20 de setembre de 1855 es deia:

"Todas las clases sociales han mejorado su condicion, y entre ellas, ¿por qué negarlo? las clases obreras. Mas ¡hay! estas mejoras que ha fuerza de constancia han conseguido allegar las clases trabajadoras, están muy lejos de ser proporcionadas á sus servicios á la civilization, y muy distante de la grandeza de sus padecimientos. Su condicion, es verdad, se ha levantado, sus derechos han crecido y su significacion política es mayor, pero todo esto, si bien se considera, es ilusorio, porque carece de la base de la independencia individual ...

Todo lo que ennoblece y eleva al hombre, la civilization, el saber, la libertad, todo viene despues del hecho primitivo, y es á la vez su consecuencia y garantia ...". (602)

El que volia dir l'articulista era que si hi havia tot això, però no es cobrien les necessitats minimas de la naturalesa humana, assegurar la subsistència en el treball, res s'havia aconseguït, ja que si manca treball, manca tot.

La mateixa burgesia liberal barcelonina, a través d'El Centinela Barcelonés, enviava missatges com aquest:

"Enseñad al Pueblo, hacedle decente y el triunfo de la libertad está asegurado y la tranquilidad y el orden siempre imperará". (603)

Era el que pretendia la burgesia més conscient, educar per establitzar socialment les capes treballadores i marginals de les ciutats industrioses i així evitar els conflictes anti-liberals que es vivien.

per poder impulsar el seu model social. És un crític en favor dels ideals liberals. Però també l'associacionisme obrer, la seva il·lustració, fins hi tot respectava el treball dels socialistes a ciutats com Barcelona i veia amb simpatia el moviment obrer.

Obreristes i burgesos, demòcrates i republicans, defensaven una idea d'educació, sinó plenament integral, si general per a tots els components de la societat, on la teoria i la practica professional es veïen contemplades. Instrucció, moralització i salut en llibertat era el credo de les seves vindicacions educatives.

3.3. Els plantejaments a nivell escolar.

La Institucionalització de l'ensenyament primari, al marge a nivell de plantejament, havia de resultar una peça clau en la construcció del sistema educatiu liberal, juntament amb la institucionalització de la formació dels mestres d'Instrucció primària, ja que aquests haurien d'ésser els que possibilitassin la generalització de l'educació popular arreu de l'estat-nació.

Però, el que va succeir és que en realitat no es posaren els mitjans suficients perquè això es pogués dur a terme, i la preocupació que hi havia per part dels poders públics als voltants de la Instrucció primària no va resultar suficient per impulsar un canvi a la dinàmica de la realitat educativa.

A pesar de la insistència en el mal estat de la Instrucció primària, aquesta no va aconseguir alfabetitzar la població, en especial en el que es refereix a les capes populars de població. Si va introduir elements de jerarquització i desinstitucionalització.

S'observa en la ignorància dels mestres, però les mesures institucionalitzadores resultaren ineficients, malgrat un dels punts de la justificació de la creació

d'Escoles Normals provincials fos superar la tradicional ignorància dels mestres i impulsar la seva idoneïtat.

La creació de la Inspecció de la Instrucció primària, en el sentit estatal, a 1849, havia de significar una eina de vigilància i control del sistema escolar directament baix control del Govern i de l'Administració central. Era un element d'uniformització i centralitzador, encara que en les primeres passes de la seva estructuració, també va resultar insuficient.

Els llibres de text, que eren un element de reproducció ideològica i cultural, tenien poca originalitat. Les edicions duraven molts d'anys i en la seva majoria eren còpies de l'estranger o d'èpoques anteriors. Una de les coses positives que es pot assenyalar al respecte és que en introduir-se els estudis de Pedagogia a la formació dels mestres, es va facilitar la introducció dels plantejaments educatius a nivell europeu.

Un altre element a considerar és la castellanització progressiva que significaria la obligatorietat de l'ús exclusiu de la Gramàtica Castellana a les escoles segons la Real Academia española.

3.3.1. Repercussions a l'Ensenyament Primari a partir dels liberals. La problemàtica del mètode.

La Instrucció Primària havia de significar la institucionalització de l'educació popular dels liberals i, per això, era necessari no tan sols formar als mestres, sinó també divulgar el mètode més adient dels que es trobaven a l'abast, dels quals ja n'havien parlat abans. Ara ens pertoca constatar quin tipus de continuïtat i de reforma es donava. Per això era necessari superar la ignorància dels mestres respecte als mètodes que s'utilitzaven als països més desenvolupats d'Europa.

En realitat l'estat de la qüestió no significava sinó la voluntat, en la mesura d'un possibilisme oficialista, de consolidar el reformisme moderat que moltes vegades no tenia una plasmació real.

Corderera publicava a 1856 una referència a aquesta realitat des de l'aplicació dels mètodes, en la que indicava:

"De ordinario los maestros saben muy lo que quieren enseñar, y raras veces aciertan á ponerlo al alcance de alumnos poco preparados para el estudio". (604)

El manco hi havia consciència de les mancances, i encara es pot dir que no havia arribat la influència

reformista iniciada des de 1834, baix de la influència de Pablo Montesino. Concretament a partir, entre d'altres, de la "Instrucción para el régimen y gobierno de la escuelas de primeras letras", en la que es determinava la creació de Comissions provincials d'ensenyança, la formació d'una estadística general i l'organització de la Inspecció de la Instrucció primària, que havien de representar un punt de partida legal per aconseguir una organització centralitzada del sistema escolar. (605)

Però, també es veritat que, el 12 de desembre de 1844 l'Administració encara es preocupava per a la situació real de la Instrucció primària i va fer elaborar una estadística, que mai es va dur a terme per complet. (606)

Podem dir d'aquell temps que, a certes escoles, es seguia el mètode mutu o simultani, encara que per ventura, en aquestes escoles, hi havia un mestre que no s'havia examinat mai sobre ell. Fins hi tot pot ésser que el mestre fos el capellà del poble i que l'Ajuntament li conservas la plaça, perquè a molts de llocs no hi havia Escola Normal o era molt recent la seva constitució per comprovar els seus avantatges. A

més, els mestres preparats en els mètodes assenyalats encara eren insuficients, malgrat que la proposta de reforma general es fes a 1838, com ja hem esmentat.

Però aquí ens interessa aprofundir en la situació de la Instrucció primària a partir de 1845, i veure fins a quin punt es va avançar, en el que diuen M. Peset i J.L. Peset:

"El sistema educatiu de 1845 tuvo, en cierto sentido, una prolongada vigencia. Gil de Zárate estableció un cuidadoso sistema de control, ejercido desde el gabinete ministerial en el poder, a beneficio de una clase social que había encumbrado a los moderados. Una minuciosísima legislación y una sólida jerarquización de autoridades, aseguran el dominio de la instrucción pública española". (607)

Es a dir, així com va respondre el sistema escolar davant la reforma, les institucions resultants havien de ser una via d'ideologització i de control, segons la mentalitat moderada.

Administrativament parlant, significava la consolidació d'un sistema escolar centralitzat i uniformitzador, altament jerarquitzat.

Una peça clau d'aquesta organització seria la Direcció general d'Instrucció pública creada per Reial decret el 13 de maig de 1846, que va ocupar tot seguit Antonio Gil de Zárate.

En el que es refereix a la Instrucció primària i des

del punt de vista general, el Ministeri de Comerç, Instrucció i Obres públiques el 17 de setembre de 1847 havia de decretar el seu impuls i es reconeixia la necessitat de que les comissions superiors es preocupassin de:

"... que en todos los pueblos hayan siempre el número suficiente de Escuelas elementales completas; las incompletas no se permiten sino en pueblos menores de 100 vecinos.

En las poblaciones de crecido vecindario ha de haber siempre una Escuela elemental completa de niños y otra de niñas por cada 500 vecinos entre públicas y privadas; la tercera parte por lo ménos deberá ser de la primera especie". (art. 31 i 32) (608)

El que denota que l'administració i els legisladors eren conscients de que encara no s'havia completat la cobertura de les escoles que pretenien impulsar,

En el seu article 34:

"Las Comisiones superiores procurarán que se establezcan Escuelas superiores en todos los pueblos donde por la ley deba haberlas, y en su defecto harán que á la elemental se le dé en algunos Establecimientos toda la extensión posible.

Los Ayuntamientos podrán establecer clases de noche ó los días festivos, ya para los niños que no puedan asistir de día, ya para los adultos cuya instrucción esté descuidada ó no quieran olvidar lo que aprendieron. En estos casos se dará al Maestro una gratificación proporcionada, que tambien se incluirán en el presupuesto municipal". (art. 35 i 36). (609)

Es cercava la solució a una situació clara d'insuficiència, fins hi tot s'arriba a concedir que:

"En los pueblos de corto vecindario donde sea preciso consentir Escuela incompleta, podrán las funciones de Maestro agregarse á las de Cura párroco, Secretario de Ayuntamiento, Organista ú otras compatibles con la enseñanza; pero donde haya Escuela elemental completa, no se permitirá semejante agregación, á no ser con especial autorización del Gobierno, que la podrá conceder cuando el sueldo fijo sea menor de 2.500 rs.; pero nunca cuando no pase de esta suma". (art. 36)(610)

Significava el reconeixament implícit de la insuficiència d'escoles d'Instrucció primària. La reforma del sistema educatiu anava endarrarada en relació amb altres aspectes del desenvolupament de la màquina administrativa. Fins i tot es pot afirmar que, malgrat el esforços que es feien per impulsar-la i fer-la complir, les dificultats sempre eren nombroses. La màquina administrativa i el seu material humà no acabava de funcionar per aconseguir els seus objectius.

El 21 de novembre de 1845, mitjançant una circular, s'establien una sèrie de regles per optar al professorat d'Instrucció primària per part del ministeri de Governació, ja que:

"El fácil acceso al profesorado de la primera enseñanza es ciertamente una de las causas que mas contribuyen al estado lamentable en que se hallan nuestras escuelas. Sin mas garantías para probar la idoneidad y suficiencia de los que aspiran al magisterio público que un examen no siempre riguroso, de materias determinadas, cualquiera se encuentra autorizado para entrar en esta carrera y dedicarse á una ocupacion de la mas alta importancia para el Gobierno; y de graves

transcendentales consecuencias para la sociedad. Establecidas hoy las escuelas normales de instruccion primaria en casi todas las provincias, es indispensable y conveniente que se figa la atencion en obtener los resultados provechosos que de su plantacion y sostenimiento ha de reportar al pais. En su consecuencia, y uniendose a esta consideracion la de que tan útiles Seminarios adquirieran de una vez la estabilidad y el buen orden que han de menester para su progreso y disciplina, la Reina se ha dignado adoptar las disposiciones siguientes: ...". (611)

La mesura en qüestió anava dirigida a controlar l'expedició de títols que es duia a terme des de les Comissions provincials i era revisada pel poder central, en un moment en que es veu que les Escoles Normals encara no acabaven d'ésser respectades en la seva funció. Aquesta Circular, que reproduia una Reial Ordre, ho feia en els termes que a continuació exposam:

19 Desde Marzo de 1846 ninguno será admitido a examen para obtener título de maestro de escuela elemental de instruccion primaria sin hacer constar que ha asistido tres meses por lo menos a alguna de las escuelas normales de provincias.

20 Desde Setiembre del mismo año la asistencia a la escuela normal deberá haber sido de seis meses por lo menos, y de un año escolar desde Setiembre de 1847.

30 Lo mismo sucederá con los aspirantes al título de maestros de escuela superior; pero estos desde Marzo de 1848 deberán acreditar haber estudiado en la escuela normal los dos años que constituyen el estudio completo en estos Seminarios". (612)

Aquesta és una prova de que la legalitat de les Escoles Normals encara no era del tot respectada a la

seva funció encara era molt primària.

La xarxa de control era la normal que el poder central volia implantar des de les Comissions provincials d'Instrucció primària:

42 Los directores de las escuelas normales designarán con conocimiento de las comisiones superiores de instruccion primaria los estudios que respectivamente hayan de hacer los que se encuentran comprendidos en las disposiciones anteriores cuidando siempre de que los alumnos se instruyan en las asignaturas mas importantes para el ejercicio de la enseñanza con arreglo á los plazos que quedan prefijados.

52 la certification de asistencia á la escuela normal se dará por los directores de ella con el Vº Bº del presidente de la comision superior de instruccion primaria y refrendado del Srío. de la misma.

62 Los Jefes politicos como presidentes de las comisiones de exámen remitirán á este ministerio para la optencion del título el acta de que habla el artículo 46 del reglamento de exámenes. A esta acta deberán acompañar muestras de los tres ejercicios de escritura que espresa el artículo 18 del citado reglamento, hechos en presencia de los examinadores como se previene en el mismo.

72 Toda solicitud ó acta de exámen que no venga dirigida por el conducto referido quedará sin curso.

82 Habrá en Madrid una Comision compuesta de un vocal del Consejo de Instruccion pública, presidente; un individuo de la comision superior de instruccion primaria; un catedrático de la facultad de filosofia; un profesor de la escuela normal central, y un maestro de instruccion primaria, nombrados por el Gobierno.

Este último hará de secretario de la comision, y se le darán por este trabajo y gastos de escritorio 6000 rs anuales pagados de los fondos generales del ramo.

102 A esta comision se pagará por el ministerio todos los expedientes de los aspirantes á maestros recibidos por las comisiones

provinciales, para que los examine; y con presencia de las muestras de escritura y de las respuestas de los examinados que consta en el acta informe al Gobierno lo que se le ofrezca y parezca.

113 Si en vista de este informe fuese el aspirante aprobado por el Gobierno se expedirá el título: de lo contrario se avisará á la respectiva comisión, previniéndole quedar anulado el exámen ó deberse repetir en la parte que no hubiesen cursado mas tiempo". (613)

Es un reconeixement de que es feia necessària una intervenció de l'Administració central per impulsar la selecció del professorat idoni per a la Instrucció primària, al marge des del punt de vista de la interpretació de la realitat escolar des del controlisme que representava el Govern.

EL Ministre Fidal insistia en aquesta política, en la necessitat de crear noves escoles i controlar la situació de les Escoles Normals, per poder oferir un sistema escolar, al nivell de l'ensenyament primari, més digne i cohesionat.

Precisament es creia que la creació de les Escoles Normals era positiva i útil, però insuficient i que era necessari que arribessin a un més alt grau de perfecció:

"Fuera de esto, fundadas en distintas épocas, y con arreglo á la diferente posibilidad de las provincias no se hallan todas planteadas de un modo uniforme, reducidas algunas á meras escuelas prácticas de niños, insuficientes para formar Maestros, mientras otras, excediendo tal vez de su objeto, causan á la provincia mayores gastos que

los que esta clase de instituciones exige. Por último S.M. tiene el sentimiento de que si bien todas las provincias, por punto general, han manifestado por las Escuelas normales un laudable celo, otras, aunque pocas, las han desatendido completamente, hallándose todavía sin la que le corresponde. Con el fin, pues, de arreglar definitivamente tan importante punto; y de tener además conocimiento exacto de los progresos que dichas escuelas han hecho entre nosotros y de los resultados que con ellas se han obtenido, S.M. se ha servido mandar que las Comisiones superiores de las provincias donde hubiera escuela normal remitan a este Ministerio una memoria comprensiva de las noticias siguientes". (614)

De les preguntes que figuraven al qüestionari es dedueix que a Madrid no coneixien ben bé, la realitat de les Escoles Normals, ni la seva situació i desenvolupament.

Antonio Gil de Yárate, principal impulsor d'aquestes reformes signades pel Ministre Pidal i com a Director General d'Instrucció pública, va signar una circular, el 3 de juny de 1846, en la que es proposava:

"...atender con preferente cuidado á las Escuelas de Instrucción primaria y asegurar á los Maestros las condiciones y garantías que requiere de una parte el decoro de la profesión y de otra la importancia del encargo que desempeñan. Para este objeto, que V. S. apreciará debidamente, es indispensable antes de todo excitar el celo de los Ayuntamientos y no consentir que por abandono ó otra razón cualquiera deje de abonarse con regularidad á los Maestros la dotación que les esta señalada, evitando así el estado de ausencia en que actualmente se encuentran algunos; y con el cual es incompatible el ejercicio de la enseñanza". (615)

Aquí es detecta la manca de compliment que hi havia per part dels Ajuntaments, de les seves responsabilitats pressupostàries, els quals havien de jugar un paper important en l'impuls de la construcció del sistema escolar dissenyat pels moderats.

Una altra prova del reconeixament que es feia de la manca de compromís i voluntat dels ajuntaments de cooperar en la implantació de la reforma, és la circular que de Real Ordre s'enviava als caps polítics el 28 de febrer de 1846, en el qual es deia:

"Son frecuentes las quejas de los Gefes políticos acerca del modo con que algunos Ajuntamientos eligen los Maestros de Instrucción primaria, y de la falta de datos que aquellos tienen para dar con conocimiento de causa la aprobación que en estos nombramientos exige la ley de 21 de Julio de 1838. Enterada S.M. y queriendo remediar los abusos que existen en punto tan interesante para la ilustración de los pueblos, se he servido dictar las disposiciones siguientes...". (616)

Aquesta Real Ordre anava signada pel Ministre Isturiz i pretenia regular l'anomenament dels mestres a través dels Ajuntaments d'una manera més seriosa que no es feia fins al moment, la qual cosa pareix que no acabava d'interessar als consistoris ja que, d'algun manera, els obligava a mantenir una despesa, cosa que no els interessava, a causa del rebatallat del seu pressupost, entre altres motius.

La determinació de A. Gil de Zárate va ésser proposar, segons l'esmentada circular de 3 de juliol de 1846, als Caps polítics corresponents la seva col·laboració, de la següent manera:

"1º que V. S. no aprobarà el presupuesto municipal de pueblo alguno en que no se haya incluido la dotacion del Maestro o Maestros de Instruccion primaria arreglada á su vecindario y categoria. 2º Que para el pago de esta dotacion se servirá V. S. prefijar á cada Ayuntamiento los plazos que estime proporcionados, dividiendo la anualidad en dos, tres ó cuatro partes, y 3º que V. S. no disimulará en este servicio la menor falta y procederá sin contemplación contra los incedientes y morosos. Además ha acordado esta Direccion las prevenciones siguientes. 1º Que las Comisiones locales bajo la proteccion de V. S. vigilen a los Ayuntamientos y les recuerde su obligacion no solo con respecto al sueldo de los Maestros, sino también con respecto á la calidad y enseres de la Escuela. 2º Que las mismas Comisiones cada tres meses den cuenta á la Superior de la provincia de los pagos hechos por los Ayuntamientos y del celo ó tibieza que observaron; y 3º Que esta Comision superior, en los mismos plazos, remita á esta Direccion un resumen de las noticias que haya reunido, sin perjuicio de que reclame desde luego las medidas necesarias para corregir los abusos conocidos y descubrir los que se hayan denunciado". (617)

Aquestes propostes fetes per A. Gil de Zárate, més o menys radicals, anaven dirigides a reestructurar el control de la Instrucció primària des dels poders locals, a més de dignificar, amb la implicació d'aqueste poder local, la professió del magisteri, la qual cosa no sempre s'aconseguia. Era una de les passes prèvies a

la creació de la Inspecció de la Instrucció primària a nivell estatal.

Es un fet que a 1849, quan es crea aquesta Inspecció per Reial Decret de 30 de març, els inspectors encara es troben amb moltes irregularitats. Per exemple, quan un tal José Ignacio, Inspector, l'octubre de 1849 presentava una relació d'Escoles de primera ensenyança en la que els seus professors no tenien el títol corresponent. Observació duita a terme els dies 22, 24 i 28 de setembre i 9 d'octubre de 1849. (618)

En aquesta llista hi figuraven 16 mestres en aquesta situació:

- "D. Buenaventura Mir ... Vive en Travesía den Bernadet entrando por Mercadal.
- Jaime Beltran ... Vive en San Francisco de Assis entrando por el cuartel de la Guardia civil.
- Francisco Palou ... en calle Santo Cristo Vert.
- Y Diego Fluxa ... en calle Moren.
- Francisco Ximenes ... en Font de na Xona.
- D. Gabriel Mut ... en calle Ropit.
- D. Jose Bravo ... Ed. del Campo Santo.
- D. Maties Yorrrens ... Subida de Santa Cruz.
- Juan Mayol ... Frente Santa Cruz.
- D. Pedro Buey ... cuesta empedrada del Hospital General.
- Francisco Rancivilla ... calle de la Piedad.
- D. Rafael Oliver pro. Id. den Morey.
- D. Domingo Alcina pro. Frente al Seminario Conciliar. Tiene escuelas secundaria y primaria. Tiene para Ayudante á D. Francisco Cireno, el qual ha sido examinado y aprobado para maestro de instruccion primaria superior en los dias 6 y 7 de Set. ultimo.
- D. Gabriel Payenas ... Calle de la Hospitania
- D. ...Mir pro. ... Cuesta de Santo Domingo.

D. Francisco Ballester ... Frente a Santa Cruz.

D. Juan Simó pro. Cuesta del Poderós tiene título Elemental. Local reducido y dividido en varias piezas sin ventilación". (619)

La mesura en contestació a aquesta problemàtica, pareix fou contundent de part de la Comissió local d'Instrucció primària de Palma, la qual s'expressava en el termes següents:

"En el día de ayer se reunió esta comision, y tuvo un oficio al S. Inspector del ramo en que con arreglo al artículo 37 del reglamento de inspectores propone que se cierran, inmediatamente todas las escuelas dirigidas por maestros no autorizados, en cuyo fin le paso una relacion de los que carecen de título, y en cuya vista acordó pasar copia de la misma como lo ejecuto para que por los medios que estan á su alcance se sirva prevenir á estos maestros que cierran inmediatamente los establecimientos de primera enseñanza que estan á su cargo, con prevencion de que impondrá el castigo correspondiente al que dejase de verificarlo, á excepcion de D. Juan Simó pro. á quien se servirá V.S. manifestarle, que la comision le ha concedido el plazo de cuarenta dias, para que pueda proporcionarse un local comodo y ventilado, por carecer de estas circunstancias ...". (620)

La Inspecció es convertia en un nou element de control, les seves visites ja no eren simplement informatives, sinó que, a més, servirien per cridar l'atenció de les Comissions locals d'Instrucció primària perquè es comprometessin a fer complir la llei.

En aquest temps el poder central pretenia estar informat de la situació real de la Instrucció primària.

però la realitat era que tenien moltes dificultats per aconseguir-ho, no tan sols en temps de l'ora Gil de Zárate, sinó també a la inmedita posterior del any 50. Per exemple, en una comunicació del 20 de maig de 1951 de la Comissió auxiliar, depenent del Ministeri de Gràcia i Justícia i que per aquells moments s'encarregava dels afers d'Instrucció pública, es llegia:

"La Comisión no ha dado principio á la redacción de la memoria anual del estado y progresos de la Instrucción primaria en el Reino, por falta de los datos estadísticos de dar á V.E. cuenta en otras comunicaciones, y así mismo de los informes anuales correspondientes á las provincias que expresa la relación adjunta. Por tanto la Comisión ha acordado manifestarlo á V.E. á fin de que tenga á bien mandar que á la mayor brevedad remitan los inspectores de las enumeradas provincias los informes anuales. ... la mayor exactitud en el cumplimiento de sus deberes para lo sucesivo". (621)

Aquesta relació a que es refereix aquest document era composta per les següents províncies: Ferraguna, Salamanca, Palencia, Malaga, Gímeria, Lleida, Logroño, Coruña, Guadaluara, Jaen, Murcia, Oviedo, Orense, Santander, Terol i Zamora. (622)

En un altre full es refereix a la manca d'informe dels inspectors de les províncies següents: Avila, Alacant, Badajoz, Cadix, Coruña, Guadaluara, Jaen, Lugo, Orense, Pontevedra, Segovia, Terol, València,

Saragossa. (623)

En un altre es matitzava que els Inspectors d'Instrucció primària d'Almeria, Barcelona, Granada, Santander, Soria, Valladolid i Zamora, només havien enviat l'estadística de les escoles corresponents als partits visitats per ells mateixos. (624)

Al mateix temps es volia aclarir una altra circumstància:

"En la nota de las provincias de donde faltan datos estadísticos ó el informe anual acerca del estado de las escuelas, nota que la Comisión remitió á V.E. con fecha de hoy, no se han comprendido las de Gerona, Canarias, Vizcaya y Guipuzcoa, en razon á que acaban de tomar posesion de sus respectivos destinos los inspectores de las misma, y no pueden haber reunido noticias suficientes para este trabajo. Sin embargo á fin de que la memoria anual que ha de firmar esta Comisión y la estadística de las escuelas tengan la mayor exactitud posible convendría prevenir á los inspectores de las referidas provincias que, con preferencia á toda otra ocupacion y sin levantar mano, reúnan y remitan los datos que puedan proporcionarnos con facilidad acerca del estado de la Instrucción primaria y así mismo los relativos á la estadística ...". (625)

Per tant, la situació resultava difícil d'aclarir, puix que les notícies arribaven a aquesta Comissió auxiliar del Ministeri de Gràcia i Justícia en comptagotes i com es veu amb no massa serietat. Fins i tot d'aquesta Comissió sortien alguns comunicats per apel·lar a la col·laboració i al compliment de les seves

obligacions. Per exemple, podem recordar el que corresponia a l'Inspector de la província de Guadalajara i que es feia en termes bastant radicals, ja que l'incompliment de les seves obligacions al respecte eren bastant notòries segons la nota següent:

"El Inspector de la provincia de Guadalajara no ha remitido hasta hoy la estadística de las escuelas de Instrucción primaria de la provincia á pesar de haber transcurrido año y medio desde la época en que debió enviarla y de que le fue reclamada por la Dirección general posteriormente á este abandono.

Excmo. Sr. reclamo una medida severa que haga comprender á este funcionario, no menos descuidado en los demas asuntos de su cometido, la exactitud con que debe cumplimentar las ordenes del Gobierno de S.M.; y la Comision se ve en el sensible caso de proponerlo así á V.E. ...". (626)

L'encarregat d'elaborar la Memòria de la Comissió auxiliar de Madrid de l'any 1850 referida a la situació de la Instrucció primària fou Mariano Cardenera, la qual fou enviada al President de dita Comissió el 7 de juliol de 1853. Document del que només he pogut localitzar la seva presentació i explicació duita a terme pel mateix Cardenera.

Aquest document elaborat per encàrrec de l'esmentada Comissió Auxiliar, pot quedar recortat per les paraules que figuren en ell quan es diu:

"El resultado que presentan los diez cuadros manifiesta á primera vista, con solo sotejar los números de distintas columnas, la inexactitud de

muchos datos remitidos por los inspectores. El total de escuelas, por ejemplo, difiere en la suma de las que se rigen por los diversos sistemas y de las clasificaciones por los resultados de la enseñanza, así como también del número de edificios propios y adquiridos; y en este tenor aparecen diferencias notables en otros datos que debieran ser correlativos. Por eso he creído oportuno formar un resumen general que también acompaño, rectificando algunas cifras en vista de otros documentos que existen en la Sria. de la Comisión auxiliar". (627)

L'estadística de que parla Carderera seria molt interessant consultar-la, ja que ens serviria, segurament, per conèixer, de manera bastant aproximada, la quantificació de les escoles de Instrucció primària i les seves característiques generals, en que fos de manera molt esquemàtica. Per exemple, Carderera ho explicava així:

"El primer cuadro del resumen general comprende: número de escuelas de diferentes grados y clases; estado del local, enseres y objetos de enseñanza de las mismas; concurrencia de niños y niñas con distinción de edades; regimenes de las escuelas; estado de la disciplina y enseñanza; cantidad á que ascienden los gastos del material y el personal, é importe de las retribuciones de los alumnos. El cuadro segundo manifiesta: el número de maestros y maestras de todos grados y calses; la aptitud, capacidad, instruccion de los mismos; la dotacion fija y eventual que por termino medio corresponde á cada uno. Con estos datos puede á mi ver, formarse juicio aproximado de la instruccion primaria en la Península y posesiones adyacentes". (638)

De totes maneres, el mateix Carderera reconeixia les imperfeccions i la manca d'experiència que es

reflectia a les informacions rebudes. Per altra banda, aquesta situació era comprensible, no tan sols per la manca d'hàbit per a formar aquest tipus d'estadístiques, sinó també per esser un moment en canvi en relació a la política moderada. És natural que es volgués controlar la situació, i per tant mariano Cardenera pretenia esser exigent en les obligacions dels encarregats de dur a terme la tasca de la Inspecció, per així poder impulsar el seu model d'administració educativa. Segons aquest model els poders locals havien de complir la seva funció elements més pròxims a la primera línia d'actuació i la Inspecció havia de jugar un paper fonamental en contacte directe amb la Direcció General d'Instrucció pública a través de la Comissió auxiliar.

De totes maneres la situació de l'escola també devia esser massa brillant, però llegim notícies de demanda de creació de noves escoles i es concedien les més urgents, per exemple, en un expedient de 1851 de l'Ajuntament de Palma trobam una notícia com la següent:

"Son varias las comunicaciones que esta Comision ha dirigido á V.S. para arreglo de las escuelas de Palma. Destruido lo que habia, solo en vista de las Reales ordenes especiales pudo establecerse la escuela práctica de la Normal en

San Francisco de Asis, cuyos buenos resultados van haciendose notorios.

Posteriormente se ha promovido la creacion de una escuela en los barrios de la parroquia de Santa Cruz y a pesar de haberse insistido, no ha recibido la Comision la noticia de quedar planteada". (629)

Aquesta comunicació anava dirigida de la Comissió Local d'Instrucció primària de Palma al Batle, tot insistint en la necessitat d'establir noves escoles d'Instrucció primària, tant de nins com de nines.

El 1851 es produeix un fet que a Palma condiciona el bon estat de certs edificis dedicats a la Instrucció pública, un terratrèmol, com és senyalat en una sollicitut que fa la Reial Societat Econòmica Mallorquina Amics del País dirigida al Ministro de Foment el 17 de juliol de 1851, en el que es deia:

"Entre los varios edificios de las suprimidas comunidades religiosas que aun se mantienen en pié dentro de los muros de la Ciudad, el mas digno de atencion y el que con mayor esmero debia haberse conservado, es á no dudarlo el que fue convento de religiosos de San Francisco de Asis, cuyo precioso Claustro Gótico, obra notable del siglo XIV, exista aun la admiracion de propios y extraños, á pesar del abandono en que se encuentra desde mucho tiempo.

Lo espacioso del edificio y el buen estado de conservacion en que se hallaba quando la supresion de dichas comunidades, hizo que se colocaran en él las oficinas del Gobierno y de la Diputacion Provincial, pero el terremoto de 1851 lo dejó tan mal parado, que fue preciso lo abandonasen desde luego esas dependencias, quedando unicamente en la

parte de su recinto que menos deterioro habia sufrido la Escuela Normal de Maestros y la Práctica del mismo establecimiento, modelo de la primera enseñanza de la provincia y el Museo de Pinturas de la Academia de Bellas Artes...". (630)

Aquesta qüestió de l'estat de l'edifici on s'ubicava l'Escola Normal i la de pràctiques, entre altres, va durar bastant de temps. Precisament el 1850 a l'Ajuntament es considerava un informe de l'Arquitecte municipal on es parlava de l'estat d'aquest edifici i de la necessitat de traslladar a un altre local l'Escola Normal. (631)

La contestació del Ministre de Foment, mitjançant un comunicat de la Direcció general d'Instrucció pública de data de l'11 d'agost de 1876, fou:

"El Excmo. Sr. Ministro de Fomento dice al de Hacienda con esta fecha lo que sigue: « Excmo. Sr. Vistas las comunicaciones del Gobernador de las Baleares, Vocal de la Academia de San Fernando y otras varias corporaciones, solicitando se exceptue de la desamortizacion el edificio Ex-Convento de S. Francisco de Asis de Palma de Mallorca que se hallan en un estado de ruina segura inminente y se haga cesion del mismo á la Diputacion provincial y al Ayuntamiento de dicha localidad para establecer los ramos de Instruccion pública, Museo y Academia de Bellas Artes; y atendiendo á aquella medida cuya adopcion se pide satisficiera sin grandes dispendios dos necesidades importantes: Primera la conservacion del claustro monumental digno de respeto como modelo grande y acabado de arquitectura ojival y por las memorias sepulcrales que contiene de los siglos catorce y quince y segunda, la aplicacion que se pretende

dar al citado edificio estableciendo en el las dependencias de los diversos ramos de Instrucción pública y la instalacion de un Museo provincial de antigüedades.: S. M., el Rey (q.D.g.) de conformidad con lo acordado por la Real Academia de S. Fernando ha tenido á bien se recomiende á V.E. muy eficazmente la excepcion de la venta del expresado convento de S. Francisco de Asis de Palma de Mallorca y se haga cesion del mismo á la Diputacion provincial y Corporacion municipal de dicha Ciudad con la precisa condicion de que inmediatamente ha de proceder á las obras necesarias de conservacion y reparacion del edificio y establecer en el mismo todas las dependencias de los ramos de Instrucción pública incluyendo el ... del Museo de Antigüedades". (632)

Determinació que el Govern de la provincia de Balears dirigia al President de la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País el 20 d'agost de 1875. (633)

Per altra banda, el Director de l'Institut Balear, Francesc M. de los Herreros, com a màxim representant de l'Escola Normal, el juny de 1854, ja es queixava de que el Govern volgués alienar el local ocupat per l'Escola de Pràctiques i el de l'Escola Normal, ja que formava part d'una cessió feta a l'Acadèmia de Belles Arts per instal·lar-se en ell. Però, en realitat, l'Escola Normal de Palma va continuar a les dependències de l'ex-convent de Sant Francesc fins 1875. (634)

El 1876, per exemple, segons quedava perfectament indicat a la "Memoria histórica y estadística de la Escuela Normal de Maestros de las Baleares" del 31 de desembre de 1877, signada per Sebastià Font i Martorell, el seu director, d'aquest mateix edifici, deia:

"Desde el verano del año próximo pasado 1876 en que por el Arquitecto provincial se declaró que ofrecia peligro la bóveda del gran salon de la escuela práctica, ambas secciones de la misma se trasladaron al piso principal, interesa restaurar aquel excelente departamento ...". (635)

De totes maneres, no és que aquests detalls fossin massa importants, però si els afegim a altres, com per exemple el que deia el mateix Sebastià font a l'esmentada Memòria, referent a la funció de l'Escola Normal:

"Ademas de las ciento cincuenta niños concurrentes a la Escuela práctica, los aspirantes á maestros han sido durante algunos años por término medio unos veintiseis, mas este número ha ido experimentando cierto aumento, de modo que en el último trienio se han elevado á cuarenta ó mas los títulos expedidos no exceden del mismo promedio de seis en el mismo periodo de un año. Hay algunos maestros que, aprobados en los exámenes, dejan de recoger su título, porque su objeto no ha sido el de dedicarse al magisterio; sino recibir la instrucción correspondiente á esa carrera para dedicarse luego á otras que ofrecen mas lucrativo porvenir, á cuya consecución les favorece el haber adquirido estos conocimientos.

Puede asegurarse que la mitad de los alumnos

que han terminado sus estudios en esta Escuela Normal, se han dedicado despues á otras carreras; unos al estudio de facultad, otros al comercio, varios han ido colocados como Profesores á la América del Sur, y algunos, hasta ocho en el año 1874-75 ingresaron en la milicia como oficiales mediante sus correspondientes ejercicios de oposicion, la cual queda descrita en las páginas precedentes, les da una preparacion notoria preferencia sobre todos aquellos que aun poseyendo los conocimientos necesarios, no los han recibido con el caracter práctico y pedagógico que distingue la enseñanza de la Escuela Normal". (636)

Tot això em fa pensar que, una vegada passada l'eufòria inicial dels poders públics vers la potenciació de les Escoles normals per abasteyar les escoles d'Instrucció primària, no ve tenir una continuïtat eficaç.

Es continuava contractant gent que no tenia els títols corresponents per complir la tasca encomanada, especialment els pobles no massa grans, com és el cas de Sant Joan l'11 de novembre de 1849:

"...se hizo presente por el Sr. Presidente, que en fecha de 9 de los corrientes D. Juan Bauzá habia presentado una solicitud en la que pedia por agraciado por la Junta de Instrucción primaria de este Pueblo, la que fue leida por el Secretario; despues de discutido el asunto y estando á su satisfaccion acuerdan: que se confirme á D. Juan Bauzá en el destino de maestro de esta Villa en la clase de interino en caso de que no presente título ninguno para concursar tal magistratura, ya que hace tanto tiempo que este Pueblo no tiene maestro, y considerando el bien que hace en este

municipio se acordó nombrarlo maestro interino de este Ayuntamiento con la dotación de 1100 rs., cantidad que se señala á tales funcionarios en los pueblos de esta clase ...". (637)

El febrer de 1850, el Governador confirmava d'ofici l'anomenament de mestre d'Instrucció primària a l'esmentat Joan Bauzá. (638) El que vol dir que el mateix cap polític estava implicat en aquestes irregularitats, fins i tot el 16 de maig de 1852 l'ajuntament li concedia l'augment de 900 rs. que sol·licitava. (639)

El cas de Calvià que el 1842 havia renunciat a pagar el seu becat a l'Escola Normal, el 15 de febrer de 1855, entre dues sol·licituds presentades l'any anterior per a mestres interins, Antoni Oliver i Antoni Quetglas, el primer tenia títol de l'Escola normal i el segon encara estava en perspectives de tenir-ho, és a dir, que encara era alumne de l'Escola Normal, es decantaren per Antoni Quetglas.

La justificació que es donava era:

"... hizo presente el oficio de la Comisión Provincial y la solicitud presentada por D. Antonio Oliver con el título de Maestro, a fin de que pueda hacer las lecciones de Maestro de Instrucción primaria de esta población; y en consecuencia ha resuelto esta Corporación manifestar a V.S. que en atención á ser uno solo el aspirante a dicho magisterio y deseoso del buen

acuerdo de la eleccion se abstiene de nombrar en propiedad, y se devuelve los expresados documentos ... nombrando maestro interino desde dia quince de noviembre último á D. Antonio Quetglas que ha cursado en la Escuela Normal y de halla en expectacion de titulo, por lo que espera esta municipalidad que esa Comision aprobara lo obrado y expedira a favor del último Quetglas el correspondiente titulo de Maestro interino de este pueblo á contar desde la citada fecha en que fue elegido por este Ayuntamiento".(640)

El cas de l'alumne d'Escola Normal de mestre becat per l'Ajuntament d'Algaida va esser diferent, ja que Joan Antoni Mulet, que figurava a les llistes dels examens d'octubre de 1844, uns anys més tard, el 30 de desembre de 1851, va esser contractat per l'Ajuntament per a cobrir la plaça de mestre substitut, (641) després que el 1846 li haguessin denegat la sol·licitud i el 30 de juliol de 1852 fou elegit mestre propietari del poble. (642)

De totes maneres continuaven les dificultats de l'etapa anterior: les Relacions Ajuntament-Diputació en aquestes qüestions d'instrucció pública no acabaven de funcionar: per exemple els pressuposts dedicats a les escoles eren molt minvants i totalment insuficients per a cobrir les necessitats que implicava la renovació, inclús el manteniment del sistema escolar: es produïen renúncies de mestres i en la concessió de places hi

havia conflictes entre les dues institucions i solucions contradictòries. La professió de mestre no s'acabava de dignificar tal com ho plantejaven els liberals, més comprensius de la importància del seu paper, d'un i d'altre signe. No s'aprofitaven els plantejaments de Gil de Zárate de que l'ensenyança és qüestió de poder, el que ensenya domina i moldeja mentalitats.

L'Escola Normal no crec que complís amb altres objectius, com per exemple, el de formar els mestres que havien d'ensenyar a totes les Illes Balears. Dit això perquè d'entre els mestres existents amb títol, els que havien passat per l'Escola Normal en la seva etapa inicial i els que estaven matriculats a l'entrada en vigor del Reial decret de 30 de març de 1849 per al curs 1849-1850 no cobrien les necessitats reals de mestres en la situació legal vigent. (643)

Els expedients dels aspirants a mestres que es matricularen a aquesta Escola Normal elemental, també havien de considerar que ja no ho feien en una Escola Normal Superior i, per tant, havia disminuït la seva consideració i s'haurien de limitar a ensenyar a les escoles elementals d'Instrucció primària elemental. Aquest expedients que es conserven eren els de: ... Andreu Llabrés i Torres (Dinissalem).- Guillem Vony ...

Raymó (Felanitx).- Joaquim Deyà i Baça (Sóller).- Pau Ramià i Ramon (Palma).- Simó Garcias (natural de l'Alcora- País Valencià- i veïnat de Palma).- Rafel Serra i Alomar (Llubí).- Antoni Oliver i Saler (Manacor).- Francesc Torrent i Vila (Alaior).- Miquel Binimelis i Rosselló (Binissalem) i Bartomeu Mas i Pujol (Palma). (644)

Un altre dels objectius que no es podrien cobrir seria el d'aburguesar i urbanitzar les mentalitats dels pobladors de la zones rurals des de la tasca dels mestres nadius i becats pels Ajuntaments. S'havia de recórrer a mestres externs ó sense títol, els primers font de castellanització segura i els segons no gaire garantitzadors de complir el paper al nivell que s'els demanava des del poder central; encara que fos de manera molt elemental, popularitzar des dels interessos burgesos els continguts de la Instrucció primària.

Una altra de les modificacions que s'esperaven era la de les Escoles de Pràctiques, en les quals hi hauria un regent i un ajudant. (645) La notícia de la nova organització arribava a Palma el juliol de 1849 i el Director General d'Instrucció pública comunicava al Director de l'Institut (que era el delegat del Rector de la Universitat de Barcelona en els afers que

competien a l'Escola Normal i a la de Pràctiques), que:

"Debiéndose organizar las escuelas normales de conformidad con lo dispuesto por Real Decreto de 30 de Marzo último, para el 19 de Octubre siguiente, ha estimado necesario esta Direccion en enterarse del estado en que se hallan la escuela de prácticas de esta provincia, y de si el Maestro y el auxiliar ó pasante reúnen las circunstancias requeridas para que en otro caso se proceda por su ayuntamiento á verificar las reformas convenientes con sujecion del artº primero del Real Decreto de 23 de setiembre de 1847 y á los artículos diez y quince del 30 de Marzo antes citado; con este objeto espera la Direccion que V.S. y la Comision informen urgentemente y le remitan la hoja de servicios del indicado maestro". (646)

El Manuel de los Herreros indicava a l'Ajuntament:

"... lo traslado á ese Ayuntamiento para que con toda urgencia se sirva manifestarse el estado en que se halla la escuela práctica: si está nombrado maestro y su pasante, y si uno y otro reúnen las circunstancias preteritas en las Reales disposiciones vigentes". (647)

El mestre que va resultar elegit va esser Bartomeu Alvarez, que fins llavors havia dirigit l'Escola de Pàrvuls (ex convent de la Consolació des de 1840 i que en aquells moments no existia per derrocament) segons el sistema de Montesino, pagada per l'Ajuntament.

En el 1850 hi ha un expedient que senyala la necessitat de que l'Ajuntament lliuri el salari de Regent al Director de l'Institut Balvan, (648) el que vol dir que com a mínim la plaça de Regent s'havia cobert.

Aquest Bartomeu Álvarez fou anomenat Inspector de Primera ensenyança per permuta el 18 d'abril de 1857 i anteriorment el seu treball quedava descrit en la relació dels seus mèrits i serveis:

"Maestro de Escuela de párvulos de Palma desde 1841 hasta 1849, en que fue nombrado Regente de la Escuela práctica normal, fuera oposicion. Por Real orden de 22 de Octubre de 1856 fue nombró (nombrado) Secretario de la Comon. superior de la misma provcia, cargo que desempeñó hasta Abril del 1857". (649)

El 6 d'octubre de 1860 Bartomeu Álvarez encara figurava com a inspector d'Instrucció primària a la 32 Secció, el que volia dir d'una regió de tercera. (650).

A la mateixa estadística on figurava el primer anomenament de B. Alvarez, "Cuadro ó relacion de méritos y servicios de los Inspectores de la 1ª enseñanza, formado con presencia de los expedientes personales, informes de los Rectores, datos estadísticos y demás trabajos que ha examinado la Comisión Auxiliar", (651) hi figuraven els Inspectores: .- Alava, Julian de Ordozgoiti, amb dos anys a l'Escola Normal com alumne pensionat per la província i segon Mestre de l'Escola Normal de Vitoria i nomenat Inspector de Bistaia el 26 de maig de 1849, per permuta d'Alava el 30 del mateix any i el 26 de febrer de 1852 de les tres províncies Bascongades.- Albacete, Antonio Sanchez Gebrian, amb dos

anys a l'Escola Normal de la Província com alumne pensionat de 1842 a 1844, fou Mestre de l'Escola de pràctiques des de 1844 fins 1er de juliol de 1847 en que va esser nomenat segon mestre de l'Escola Normal i fou nomenat Inspector el 26 de maig de 1849.- Alacant, Cesareo Antolin Viñé, amb dos anys a l'Escola Normal Central com alumne pensionat per la província de 1839 a 1841 i tres anys de Filosofia i un de Teologia, havia estat també professor de l'Escola pública de Bejar i segon mestre de l'Escola Normal de Salamanca, fou nomenat Inspector de Salamanca el 26 de maig de 1849 i d'Alacant, per ascens, el 21 de gener de 1857.- Almeria, Pedro Piquezizelo, amb dos anys a l'Escola Normal central com a pensionat pel Govern central de 1843 a 1845, Director de l'Escola Normal d'Almeria i nomenat Inspector el 24 de maig de 1849.- Badajoz, Pedro Moreno Rubiomentres era mestre elemental, va esser alumne de l'Escola Normal central durant un any, entre 1851 i 1852, Mestre de pàrvuls, ex-alumne de l'Escola Normal de Palma i tres anys de Filosofia a l'Institut i Nàutica, etc, fou nomenat Inspector per permuta el 18 d'abril de 1857.- Barcelona, Bruno Bonnoya, amb dos anys a l'Escola Normal Central com a pensionat per la província de Girona de 1839 a 1841 i tenia estudis de Matemàtiques,

Agrimensura i Arquitectura, Director de l'Escola Normal de Gerona des de 1844 a 1849, fou nomenat Inspector el 26 de maig de 1849.- Burgos, Carlos Yeves, amb dos anys a l'Escola Normal Central com alumne pensionat pel Govern des de 1843 a 1845, segon mestre de l'Escola Normal de Conca de del 15 d'agost de 1846, fou nomenat Inspector de Conca el 26 de maig de 1849 i fou pujat de categoria a la de Burgos el 25 de juliol de 1857.- Càceres, Rafael Sanchez Cumplido, alumne de l'Escola Normal de Còrdova, comissionat per Palma del Rio des de 1842 a 1844, mestre de l'escola pública de Palma del Rio (Còrdoba) des de 1844 fins 1849, quan va esser nomenat Regent de l'Escola de Pràctiques de la Normal de Sevilla, càrrec del que va dimitir a 1846 i des de 1846 a 1849 va esser Director d'un Col·legi particular de la Societat Econòmica de Sevilla, fou nomenat Inspector de Caseres el 26 de maig de 1849, traslladat a Guadalajara en desembre de 1854 i va tornar a Càceres el novembre de 1856.- Cádiz, Pedro Sendino, dos anys a l'Escola Normal Central, com alumne pensionat pel Govern central de 1843 a 1849, Secretari de la Comission revisora d'expedients d'exàmens de mestres des del 13 de gener de 1846, nomenat Inspector de Madrid el 26 de maig de 1849, traslladat a Cádiz el 27 de juliol de 1857.- Canàries no

hi havia Inspector.- Castelló, Benigno Me Molea, dos anys a l'Escola Normal Central com alumne pensionat per la seva província de 1839 a 1841, Director de l'Escola Normal de Castelló nomenat per la seva Diputació en 1842 i el 21 de març de 1844 per Reial Decret, fou nomenat Inspector el 26 de maig de 1849.- Ciudad Real, José Patricio Clemente, Dos anys a l'Escola Normal Central de 1844 a 1846, Regent de 2ª ensenyança, fou nomenat Inspector el 26 de maig de 1849.- Córdoba, Miguel Garrido, mestre de 2ª classe en 1827, dos anys a l'Escola Normal Central com alumne pensionat per la província de Jaen de 1839 a 1841, fou nomenat Inspector el 26 de maig de 1849.- Coruña, Antonio Me de la Iglesia, dos anys a l'Escola Normal Central com alumne pensionat per la província des de 1841 a 1843, Director de l'Escola Normal des del 8 de maig de 1849 i supressió del districte a 26 de maig de 1849, nomenat Inspector el desembre de 1850 per permuta.- Suenca, Manuel Villegas Alcaraz, Batxiller en Filosofia, habilitat pel professorat normal i Inspeccions a 1855, Mestre d'escola pública durant cinc anys i Secretari de la Comissió de Guadalajara de 1855 a 1857, nomenat Inspector de Guadalajara a 1854 i declarat cesant el mateix any i fou de nou nomenat per Conca el 30 de setembre de 1857 -

Girona. Agustín Calzada, Regent de 2a classe en Física i Química, va estudiar quatre anys de Teologia, fou alumne pensionat a l'Escola Normal de Lleó des de 1844 a 1846, substituït de les càtedres del districte de l'Escola Normal de Lleó a 1848, va esser nomenat Inspector de Canaries el 26 de maig de 1849 i traslladat a Girona el març de 1850.- Granada, Antonio Mojares, dos anys a l'Escola Normal Central de 1848 a 1849, el primer any com a pensionista i el segon, el 1849, pensionat pel Govern central, Director de l'Escola Normal d'Orense nomenat el 26 de maig de 1849, el 21 de maig de 1852, Inspector de Pontevedra; el 3 de gener de 1853 i el 4 de desembre de 1856.- Guadalajara, Urbano Minguez, Mestre de 1a ensenyança des de 1820, alumne pensionat per la província a l'Escola Normal Central des de 1839 a 1840, segon mestre de l'Escola Normal de Guadalajara des de 1847 a 1849 en que va esser nomenat Director, el 9 de juliol de 1855 però no va arribar a prendre possessió, fou nomenat inspector de Càceres l'1 de novembre de 1856 i traslladat a Guadalajara del mateix mes i any.- Suipazcoa, el mateix d'Alava, Huelva, Justo Garrido, Dos anys de l'Escola Normal Central com alumne pensionat per la província de 1839 a 1841, un any més d'assistència i estudis de llengua francesa a l'Escola

de Comerç, empleat a la Diputació i al Consell per no haver-se creat l'Escola Normal, fou nomenat Inspector el 26 de maig de 1849.- Hosca, Ramon Fajaltre, dos anys a l'Escola Normal Central, Mestre de 1ª ensenyança a Minaya i Director de l'Escola Normal de Conca, nomenat el 26 de maig de 1849, fou nomenat Inspector de Guadalajara a 4 d'agost de 1849, traslladat a Terol el 24 de març de 1854 i a Hosca el 15 de desembre del mateix any.- Jaen, Agustin Rubio Duran, dos anys a l'Escola Normal Central, les ensenyances elementals i Ser com alumne de mestre, Mestre interi de l'Escola pública a Madrid, fou nomenat el febrer de 1856.- Lleó, Gregorio Pedrosa i Gomez, dos anys a l'Escola Normal Central com alumne pensionat per la provincia des de 1844 a 1846, Regent de 2ª classe en Matemàtiques i Batxiller en Filosofia. Segon mestre de l'Escola normal d'Oviedo des del 24 d'agost 1847, fou nomenat Inspector d'Oviedo l'11 d'octubre de 1849 i de Lleó el 26 maig de 1849.- Lleida, Rafael Monroy, dos anys de Filosofia, dos d'Agricultura i el 3er curs a l'Escola Normal Central com a mestre alumne de 1849 a 1850, professor de 1ª ensenyança a Col·legis privats, fou anomenat Inspector el 23 d'abril de 1857.- Logroño, Clemente Fernandez, dos anys a l'Escola Normal Central com alumne pensionat

per la província, des de 1839 a 1841, Director de l'escola Normal de Logroño des del 3 de desembre de 1846, fou anomenat Inspector de Logroño a 26 de maig de 1849, traslladat a Husca a 1er de març de 1852 i retornava a primer lloc a 1854.- Lugo, Tomàs Luciano Carreyra, dos anys a l'escola Normal Central, com alumne pensionat per la província des de 1840 a 1842, Mestre de l'Escola pública del Viberó, professor de l'Escola Normal de Lugo, fou anomenat Inspector el 26 de maig de 1849.- Madrid, José de Torres, dos anys a l'Escola Normal Central, com alumne pensionat per la província de Màlaga de 1840 a 1842, 2on mestre de l'Escola Normal de Madrid de 31 d'octubre de 1846, anomenat Inspector d'Alacant el 26 de maig de 1849, de Cadis el 13 de gener de 1853 i a Madrid el 27 de juliol de 1857.- Màlaga, Salvador de la Chica, dos anys a l'Escola Normal Central, com alumne pensionat per la província des de 1839 a 1841, Batxiller en Filosofia, Regent de 2a classe de geografia, Catedràtic interí de l'Institut ... Director de l'Escola Normal de Màlaga, des del 31 d'octubre de 1846, anomenat Inspector de Màlaga el 26 de maig de 1849, traslladat a València el 3 de juny de 1856, tornat a Màlaga el 22 d'octubre de 1856.- Màlaga, Francisco Ruiz Fernandez, dos anys a l'escola Normal

Central, de 1843 a 1845, com alumne pensionista, Mestre de l'Escola Normal de Burgos, Director de l'Escola Normal d'Orense des de novembre de 1847, fou anomenat Inspector el 26 de maig de 1849 i de Múrcia en 24 de maig de 1852.- Navarra, Jorge Garcia Medrano, un any a l'Escola Normal Central, com alumne pensionat per la província de Logroño de 1839 a 1840, examinat de mestre superior a 1848. Batxiller en Filosofia i tres anys de Teologia, 2on mestre de l'Escola Normal de Logroño des del desembre de 1846, fou anomenat Inspector el 26 de maig de 1849.- Orense, Pedro Vicuña, un any a l'Escola Normal Central, com alumne pensionat per la província de Navarra de 1839 a 1840, 2on mestre de l'Escola Normal de Pamplona anomenat per la Comisió provincial superior el 13 d'agost de 1844, fou anomenat Inspector de Guipuzcoa en 26 de maig de 1849, no va arribar a exercir per resistència de la Diputació Foral declarant-se cesant el 26 de febrer de 1853 i el 19 de febrer de 1855 fou nomenat Inspector interí el 13 de gener de 1855, i, en propietat el 18 d'abril de 1856.- Sevilla, Pedro Sanchez Villanoe), dos anys a l'escola Normal Central, com alumne pensionat per la província de Sevilla, de 1839 a 1841, Director de l'Escola Normal de Sevilla per Reial decret de 18 d'agost de 1844 i 26 de de maig de 1849,

fou anomenat Inspector per permuta el 9 de febrer de 1854.- Soria (vacant), Juan Róbeda, dos anys a l'Escola Normal Central com alumne pensionat pel Govern central de 1842 a 1844, va assistir com extern al curs 1841-1842, 2on Mestre de l'Escola Normal de Ciudad Real per Reial Decret de 22 d'octubre de 1844, de la de Soria per Reial Decret de 24 d'agost de 1847 i Director de la de Logroño a 1849. Fou anomenat Inspector per permuta el 4 d'agost de 1849.- Saragossa, Manuel Serrano Marqueri, dos anys a l'Escola Normal Central, com alumne pensionat del Govern central, de 1843 a 1845 etc, 2on Mestre de l'Escola Normal de Saragossa per Reial Decret de 9 de maig de 1846, fou anomenat Inspector el 26 de maig de 1849.- Terol (vacant) M. Serrano?.- Toledo (vacant).- València, Domingo Pio Aguirre, dos anys a l'Escola Normal Central com alumne pensionat per la província de Conca, de 1839 a 1841, estudis de Filosofia i Teologia al Seminari Conciliar de València, Mestre superior d'Utiel, Regent de l'Escola pràctica de la Normal de València, anomenat per la comissió Superior el 1844, fou anomenat inspector a 26 de maig de 1849 fins el juny de 1854 per esser anomenat Mestre en comissió de l'Escola pública del Escorial el 29 d'octubre de 1854 va recuperar la plaça d'Inspector.- Valladolid, Mariano

Snachez Ocaña, dos anys a l'Escola Normal Central com
 alumne pensionat per la província d'Àvila, de 1839 a
 1841, Regent de la classe d'Història, Director de
 l'Escola Normal d'Àvila, fou anomenat Inspector de la
 província de Guadalajara el 26 de maig de 1849 i de
 Valladolid, per permuta el 20 de juny de 1849.- Biscaia,
 Id. Alava.- Zamora, Anselmo Samaniego, un any a l'Escola
 Normal de Salamanca, de 1839 a 1840, títol de Mestre
 Superior, Mestre de l'Escola pública de Toro durant 21
 anys, fou anomenat Inspector el gener de 1857.-
 Saragossa, Leandro Bonet, dos anys a l'Escola Normal
 Central, com alumne pensionat per la província d'Hosca,
 de 1839 a 1841, tres anys de Filosofia i un de Lleis,
 Professor de l'Escola Normal d'Hosca anomenat per la
 Comissió Superior en 1841, 2on mestre des de l'11 de
 juny de 1844, Director de l'ensamentat establiment a 24
 d'agost de 1847, fou anomenat Inspector el 26 de maig de
 1849. (652)

Fins aquí aquesta extensa llista d'Inspectors de
 la primera promoció, en la qual es veu que, en la seva
 majoria, havien cursat dos anys a l'Escola Normal
 Central de Madrid i molts d'ells ho són de la seva
 primera promoció.

Aquesta informació s'hauria de completar amb

1º "Extracto de las reclamaciones u observaciones de los Inspectores que se expresan, referentes al proyecto de clasificación de los mismos" del 6 d'octubre de 1860, ja que molts dels inspectors que hi figuren són els mateixos dels anomenats fins ara i en ell es justifiquen els canvis duits a terme ens els projectes de classificació inicial per haver-se completat els mèrits de cada un:

"Vistas las reclamaciones á que se refiere la presente nota, y apreciados los méritos y servicios que en ellas se consignan, la Comisión cree que debe añadirse a los consignados en el proyecto de clasificación publicado con fha. 17 de Marzo último; á cuyo efecto acompañan extractados en nota separada, con exclusion de los enumerados en dto. proyecto y de algunos otros, ó no constituyen servicio especial ó son anejos é inseparables del principal cargo, con obligaciones peculiares del que se desempeña con la debida exactitud...". (653)

Comparats els mèrits d'uns i dels altres es va elaborar una llista definitiva en tres seccions, per criteris de valoració molt discutits, ja que les reclamacions foren diverses, però:

"En consecuencia pues, y siendo 49 el nº de las provincias, segun lo cual deber pertenecer á la 1ª sección para el aumento de 3.000 rs. de sueldo, diez Inspectores que constituyen proxíamente la quinta parte segun dispone el artº 302 de la ley, veinte á la 2ª que tendrán opción al aumento de mil rs. y los restantes á la tercera, la Comisión pasa á proponer las secciones

del modo siguiente...". (654)

Seccions que ja reproduïrem a la nota 654, però tal era així com quedava organitzada la Inspecció a nivell de províncies (aproximadament una per província, excepció feta per exemple a Canàries).

Tot retornant al cas de Palma, ens trobam que a 1851, sembla que hi havia certs problemes a l'Escola Normal de les Balears, no tant sols d'edifici. Per exemple la Direcció General d'Instrucció pública encomenava el 3 de setembre, a través d'Antonio Gil de Zárate, al Director de l'Institut de les Illes Balears:

"Por consecuencia de la Real órden del 28 del mes próximo pasado, ha acordado esta Dirección General que el Inspector de Instrucción primaria de esa provincia se encargue interinamente, y con preferencia a las obligaciones de su cargo, de las que competen al Director de la Escuela Normal Elemental, cuidando Ud. en virtud de sus facultades, de que no se interrumpa ninguno de los actos que en ella deban tener lugar". (655)

Per ventura, en relació a aquesta qüestió hi va influir la circumstància de que Francesc Riuort havia de presentar la seva Tesi Doctoral a la Facultat de Jurisprudència de la Universitat Central, veure anòs "Discurso sobre las relaciones del estado con la ciencia las instituciones científicas" (any 1853). (656)

En aquest discurs, Francesc Riuort i Felio deia,

entre altres coses:

"Terminados mis estudios y habiendo correspondido á las pruebas que el anterior reglamento exigia para aplicar á este último y superior grado, podia, mucho tiempo hace, haber suplicado á V.E. se sirviera señalar día para recibir de vuestras manos la notable investidura del doctorado y tener el alto honor de ser admitido en este ilustre Claustro: pero tantas y tales han sido mis ocupaciones desde aquella época, que no me ha sido posible hasta ahora dedicar mi atención á este interesante objeto...". (657)

El tema es dedicava a la part del dret públic que tractava de les ciències i de l'ensenyament o les relacions de l'Estat amb la ciència i les institucions científiques. (658) Concretament, Francesc Riuort, en el que feia referència a la Instrucció pública, es definia com a defensor de la uniformitat. (659)

De fet qui figurava en aquella època com a Director de l'Escola Normal de Balears era Eusebi Riuort, probablement germà de l'anterior, Francesc. (660)

Però segons crec, aquest fou director amb probables parèntesis fins a 1861, quan fou anomenat Inspector General d'Instrucció primària. (661)

A l'apartat dedicat a les institucions retornarem a l'estudi de les Escoles Normals i a la seva funció. Ara ens convé centrar el tema a la part que toca a' que fa a la problemàtica dels mètodes d'ensenyament.

3.3.1.1. Problemàtica dels mètodes d'ensenyament

Oficialment, la qüestió dels mètodes a nivell de les escoles continuava igual que a finals de l'etapa anterior. El que vull dir és que s'havia avançat molt poc, en el sentit de que les escoles encara es dividien, segons indicava Mariano Cardenera quan afirmava el 7 de juliol de 1853, al plantejar l'esmentada memòria de la Instrucció primària de la Comissió auxiliar de Madrid que:

"La clasificación de las escuelas por el régimen en ellas esté adoptado ha de ser muy precisa y determinada, para establecer comparaciones de provincia a provincia. Han de considerarse como escuelas individuales todas ellas en cuya dirección predomine el régimen individual; como simultaneas las que no se aparten de las reglas que establece este sistema, sino en la corrección de la escritura; como mútuas las que se ajusten en un todo á la enseñanza mútua, y como dirigidas por el sistema mixto todas las demás.

Para clasificar las escuelas segun los resultados de la enseñanza no se ha de atender á la mayor estension de esta sino al estado de la instruccion de la generalidad de los alumnos, proporcionalmente al tiempo que llevan de asistencia en las materias que abraza el programa de cada escuela". (662)

S'aplicava el criteri organitzatiu de l'etapa anterior com si el temps no passés i no hi hagués voluntat de facilitar cap altra alternativa. Fins i tot

posteriorment a les Escoles Normals encara s'explicaven aquests mètodes. En aquest cas es trobava Sebastià Font i Martorell en els anys setanta, quan era director de l'Escola Normal de Palma, com a professor de Pedagogia, insistia en els pros i contres d'aquests sistemes: simultani, mutu, mixt, com els mètodes aplicables a les escoles elementals. (663)

Però un altre element significatiu és el punt de vista oficial d'obres com la de Laureà Figuerola: *Manual completo de enseñanza simultanea y mixta*", que a 1847 arribava a la seva tercera edició i que no era sinó una explicació d'aquests mateixos sistemes. (664)

No eren sinó formes d'organització aplicables a les escoles elementals, i impulsats des de les Escoles Centrals de l'Estat espanyol, però fonamentalment per interès simplement organitzatiu i no pedagògic.

En aquesta època l'aportació pedagògica i didàctica sorgia des dels mètodes especials en el camp de la Geografia, Gramàtica, Aritmètica, etc.

En el cas de la Geografia, ciència que representava la mentalitat burgesa del segle XIX, pot quedar representat per l'aportació de Joaquín Avendaño, en el sentit de que:

"Las ideas de Joaquín Avendaño respecto a la enseñanza de la geografía, en lo esencial, no aportan elementos nuevos respecto al esquema establecido por los autores citados anteriormente. No obstante, demuestra conocer bien el modo de enseñar esta materia en otros países e intentar hallar una solución intermedia incorporando la innovaciones que aportan los distintos enfoques de la enseñanza de la geografía, señalando sus ventajas e inconveniente". (665)

Avendaño seguia les directrius de Rendu i de Pablo Montesino. Les seves ensenyances anaven dirigides a demostrar que la Geografia s'havia d'ensenyar des del que fos més pròxim al que fos més llunyà:

"Varios autores principalmente en Inglaterra y en Estados Unidos, están de acuerdo en sostener que la enseñanza de la geografía debe comensar en el hogar doméstico; es decir, que el maestro debe enseñar a los niños la geografía de su lugar o ciudad, de su cantón, de su departamento, de su país, y finalmente de todas las partes de la tierra. Otros prefieren a este método analítico una marcha enteramente diferente, procediendo por la síntesis y comenzando por dar a los niños una idea exacta de la forma de la tierra por medio de un globo terrestre, expidiendo la líneas principales de la esfera, los grandes divisiones terrestres, y terminando por el estudio detallado de cada país". (666)

Pràcticament es defineix per la segona forma d'entendre l'ensenyança de la Geografia, ja que resultava més senzilla per aplicar-la a les escoles. Però reconeixia la necessitat de fonamentar la seva concepció didàctica amb una sèrie de principis bàsics, com, per exemple, una comparació continuada entre els objectes

geogràfics llunyans i els més familiars, conèixer la relació existent entre la situació dels objectes reals i la seva representació en els mapes, relacionar l'estudi de la geografia amb l'agricultura i el dibuix lineal, etc. (667)

En el que fa al coneixement dels mapes, Avendaño era un deixeble de Pablo Montesino. En aquest sentit reconeixia habitualment a l'infant a l'estructura de les cartes, construint-les ella mateixos:

"...comenzando por el trazado de la carta de la escuela y los objetos que haya en ella, primero á simple vista, y luego por medio de una escala de proporcion.

De la carta ó plano de la escuela se pasa á otro sitio más estenso, y así sucesivamente. Sería muy conveniente unir al estudio de la geografia ejercicios de orientacion, indispensables para la completa inteligencia de los planos trópicos, comenzando este ejercicio por medio del nacimiento del sol y luego por la estrella polar y por la brújula". (668)

La Geografia era considerada com un dels objectes fonamentals de l'ensenyament, segons es desprèn dels plantejaments que Cardenera reproduïa al seu Diccionari d'educació i mètodes, segons les propostes didàctiques de J.H.C. Schwartz:

"La geografia es uno de los objetos reales mas importantes de la enseñanza, si se atiende á que nos el mundo en que vivimos repartido en diversos grupos, aun que no mas que el mundo de los tiempos

que alcanzamos. es tambien el único ramo que puede servir de comunicacion á la enseñanza general intuitiva en las escuelas de pocos medios de instruccion, y se presta á dar ideas sobre física é historia en cuanto lo permiten el tiempo y la conexión de las materias sobre que versa. Supérfluo sería detenerse en largas explicaciones acerca del método que en ella debe seguirse, toda vez que no puede considerarse sino como una enseñanza intuitiva mas estensa, segun se acaba de indicar". (669)

Aquest plantejament el segueix fent amb la defensa de la utilitat que té l'ensenyament de la Geografia: comprendre periòdics, memòries de viatges, etc., mentre que s'utilitzin en el temps suficient i que no es vegi privats d'altres mitjans externs. 1:

"En efecto: por su medio se ensancha, digamoslo así, el horizonte nuestras ideas, se rectifican no pocos errores en que fácilmente incurre nuestra fantasía, como v. gr., el creer que solo el país en que vivimos es habitable, ó por el contrario, el adornar con mágicos atractivos los extraños; por su medio puede formarse idea exacta del orbe en que habitamos, de los bienes y peligros que ofrece, y finalmente, del número y diversidad de seres humanos que esparcidos por todo él existen; consideraciones todas muy á propósito para penetrarnos de lo insignificante de nuestro yo y de la grandeza y bondad del Hacedor Supremo. Mas para esto no basta un mapa lleno de nombres, á que el profesor añade un gran número de fechas, productos, edificios y cosas notables, sino que es necesario ofrecer al discípulo un cuadro lleno de vida.

El método siguiente parece el mas á propósito para tal fin, suponiendo que aun en las escuelas superiores debe terminarse dicha enseñanza á los catorce años, y solo haya de seguirse despues un curso de geografia matemática y estadística.

Diàriament podrà emplearse en ella una hora y dos, concluida que sea la enseñanza intuitiva general". (670)

El mètode s'organitzava en sis graus. El primer grau consistia en el coneixement del lloc:

"... ó sea una representacion concisa de todo lo que se indicó al tratar la enseñanza intuitiva general, como alrededores de la casa, del pueblo...". (671)

Es continua en l'estudi del seu país i les regions i amb el segon grau:

"El país extranjero debe ya considerarse comparándolo con el nativo. Para esto no sirven los mapas, sino cuadros y descripciones. Cada nueva intuición que ofrese el país extranjero se comparará con otra del nativo y viceversa, pero por lo regular una á una para no inducir confusion. La topografía debe considerarse al principio como accesoria; sin embargo, no hay inconveniente en pasar á la comparacion de distancias mayores con otras menores, ni en dar á la legua como medida ordinaria (mejor el kilómetro) de longitud, y al pie (mejor el metro) como medida de alturas". (672)

El coneixement del mapa és el punt fonamental del tercer grau. El quart grau consistiria en la representació del país natiu descrit en tot els sentits a la vegada, en primera vegada físicament i en relació a l'estadística. El quart grau tendria com objecte els països estrangers en contraposició al propi, començant-se per Europa. El sext tractaria de la geografia matemàtica i de la geografia física. (672b₁)

Entre altres consideracions i possibilitats de l'ensenyança de la Geografia, també exposa i en aquest cas en nom de Rousseau, una sèrie de reflexions sobre l'ensenyança de la Geografia:

"Transformemos en ideas nuestras sensaciones; pero no saltemos de repente de los objetos sensibles á los intelectuales, que por los primeros hemos de llegar á los últimos. Sean siempre los sentidos los conductores del espíritu en sus primeras operaciones. No consultemos otro libro que el mundo, ni otra instruccion que los hechos. El niño que lee no piensa, no hace más que llenar; y no se instruye, que aprende palabras.

Haced que vuestro alumno atienda á los fenómenos de la naturaleza, y en breve le hareis curioso; pero si quereis dar pábulo á su curiosidad, no os deis prisa á satisfacerla. (673)

Es seguit l'esquema d l'Emili de Rousseau, i, com es diu a l'obra esmentada *Ciencia para la Burguesia*, sense aconseguir l'articulació entre l'ensenyança de la geografia i la geografia general. (674)

Geografia i Història, juntament amb la Història Sagrada són matèries lligades segons els plantejaments de l'esmentat J.H.C. Schwartz, *Pedagogia nacional-cristiana*, segons es dedueix de les paraules que a continuació reproduïm:

"En los gimnasios ó colegios superiores será mejor intercalar la enseñanza de geografía en la historia, porque así se aproxima más á la aplicación. Pero, advertidos de paso á los profesores, que no deben considerar tal agregación histórica como un objeto independiente de

instrucción, como han hecho algunos filólogos, pretendiendo enseñarla sin fundamento de la geografía moderna, sino como un grado especial de geografía universal. La nulidad de dicho procedimiento es bien manifiesta; es lo mismo que si se quisiese enseñar á leer en España, v. gr., el griego antes que el castellano; el resultado de semejante trastorno de todas las leyes psicológicas no sería otro que el fastidio, la confusión, el pronto olvido y la ignorancia de las verdaderas relaciones de la vida.

También formará otro apéndice a la geografía universal la historia sagrada, de la cual nos reservamos tratar en el párrafo de Religión, su método. La aplicación está reducida á leer la Biblia con el mapa á la vista". (675)

Il·lustració i romanticisme pedagògic confluen en aquests plantejaments, que volien incidir en l'evolució de l'ensenyança de la Geografia, on encara es seguien els esquemes divulgats per Pablo Montesino.

L'ensenyança de la Geometria també tenia la influència de Rousseau i de Schwartz, també divulgada per Mariano Cardenera. Les seves reflexions sobre el tema queden fonamentades en la imitació, segons les indicacions de Rousseau. (676)

Joaquín Avendaño era el divulgador de l'ensenyança de l'aprenentatge de la lectura i la Gramàtica: "De la enseñanza de la Gramática en las escuelas" de la que deia:

"La enseñanza de la Gramática en nuestras escuelas, es un precepto de la ley. No discutiremos aquí la utilidad é importancia de su

estudio, ni los diversos fines que en ella podamos proponernos. Vamos solo á presentar los medios que creemos mas oportunos y convenientes para hacerle eficaz y efectivo. Conspiran á este objeto el método, el procedimiento y el sistema. El método en Gramática es el orden en que presentamos las ideas gramaticales; y el sistema el modo directo ó indirecto, individual ó colectivamente que empleamos.- Aunque el sistema ejerce una gran influencia en los adelantamientos de los niños, como su adopcion no depende exclusivamente del profesor, sino de las circunstancias especiales en que se encuentre la escuela, prescindiremos de él en la exposicion que haremos de los medios mas convenientes para la enseñanza de la Gramática. ademas, sea cual fuere el sistema por que se rija la escuela, siempre habrá un profesor, ayudante ó instructor, que dirija ya á un niño solo, ya á varios reunidos en un grupo ó seccion. Esto supuesto, veamos combinadamente el método y procedimiento que conviene seguir para la enseñanza de la Gramática en las escuelas". (677)

Avendaño segueix un raonament inicial per donar a conèixer la Gramàtica als professors, i ho fa de la següent manera:

"¿En qué piensas? dirá el profesor á cualquiera de los niños que ante sí tiene.- En comer naranjas, responderá, por ejemplo.- ¿Qué has hecho ahora? replicará el profesor.- No sé, responderá tal vez.- Y tú, Antonio, ¿que hizo Edelmiro cuando nos dijo que pensaba en comer naranjas, y cuando replicó que no sabia lo que habia hecho.- Habló.- Eso es, Edelmiro y Antonio hablaron, y yo os estoy hablando será ...decir palabras ... decir cosas... decir lo que piensa... Tal vez ningún niño de esta última contestacion; pero entonces conviene volver á comenzar una serie de preguntas análogas, hasta conseguir que algun niño diga que habla es decir lo que piensa. Si no se consiguiese, les dirá el profesor: ¿No nos ha dicho Edelmiro que pensaba en comer

naranjas? ¿no nos dijo Antonio que decir esto era hablar? Luego hablar será decir ó manifestar lo que se piensa.- ¿Qué es hablar, Serafin?- Manifestar lo que uno piensa.- Y tú, Diego, ¿qué es hablar?-manifestar etc.- De esta manera se repetirán los ejercicios hasta conseguir que los niños formen idea cabal de lo que es hablar". (678)

I així seguia la seva tècnica per ensenyar la Gramàtica, per arribar a la conclusió inicial, definir el que és la Gramàtica castellana. Des del punt de vista de preparació per a l'ensenyança de la Gramàtica castellana Avendaño completava els seus plantejaments a **Elementos de Gramatica Castellana, con algunas nociones de Retórica, Poética y Literatura española**, aprovat per servir de text a les Escoles Normals. (679)

El mateix Joaquim Avendaño amb la col.laboració de Cardenera, es va preocupar per l'ensenyança de la lectura i publicaren, conjuntament, els seus **Cuadernos de lectura para uso de las escuelas**, (680) sense gaires plantejaments didàctics, simplement com a instrument per a la iniciació a la lectura.

Avendaño presentava la seva versió de la importància de la utilització dels mètodes a l'educació de la següent manera:

"En la instruccion de los niños hay que atender al arreglo y orden, á sea á la sistematizacion de toda la enseñanza y á la comunicacion especial de cada uno de sus ramos, de

aquí la necesidad de la adopción de fórmulas de organización y de fórmulas de enseñanza.

Las fórmulas ó métodos de organización se ha convenido denominarlas SISTEMAS, dejando el nombre de método á las fórmulas propias y exclusivas de la enseñanza.

Antes de entrar en los detalles de los sistemas y métodos que mas importa conocer á los maestros, haremos algunas reflexiones acerca de su importancia.

Jamás podría encarecerse suficiente la necesidad que tienen los maestros de dedicarse con una especial predilección á estos estudios pedagógicos.

Efectivamente, por corto que sea el número de los niños que asistan á las escuelas, el maestro tiene una necesidad absoluta de clasificarlos según su edad y conocimientos y de sostener la emulación, el orden y disciplina. Necesita también distribuir el tiempo y el trabajo de manera que todos estén ocupados con aprovechamiento; ¿y como conseguir esta organización sistemática sin el conocimiento de los sistemas y métodos que la enseñan? ¿Cómo combinar todos los medios de enseñanza con las necesidades del desarrollo físico, intelectual y moral de los niños? El conocimiento de los sistemas y métodos allana al maestro la senda que ha de conducirle en la enseñanza, separa del camino los obstáculos, y le hace marchar rectamente al objeto de su ministerio". (681)

Sense mètode no hi hauria possibilitat d'ensenyar correctament, ni facilitar els seus progressos. Per això J. Avendaño considerava que:

"... la primera obligacion del maestro, la que constituye la esencia de su profesion, es el estudio de los sistemas y métodos de enseñanza. Sin este conocimiento no hay verdadero maestro". (682)

En definitiva, cal afirmar que hi havia una certa preocupació pels mètodes d'ensenyança a través de la

pauletina introducció dels manuals de Pedagogia, en la seva majoria estrangers, com el Schwartz (683), Dunn (684), Marc Antoin Jullien de Paris (685), Matter (686), Rendú (687), o en el que es fonamenten els autors espanyols, com és el cas de Schwartz pel que fa a Carderera i Avendaño. (688)

Pròpiament de la Instrucció primària trobam el llibre de J.F. d'Iturzaeta: Sistema misto general o sea régimen de las escuelas de Instrucción primaria, elemental y superior, precedido de la planificación de las mismas. (689) en el que s'insistia en la necessitat de trobar un sistema d'instrucció que aglutinés els: Individual, simultani i mutu, ja que:

"Sabido es, que el orden interior de los establecimientos debe ser atendido con toda precisión, como principal elemento, sin el cual de poco sirven el celo de los profesores y los mejores métodos de enseñanza". (690)

Era un element d'organització de l'ensenyança a una escola primària, on hi figuren les diferents matèries i els horaris en que s'havien d'impartir. Era un sistema que volia ésser aplicat a les escoles elementals completes que tinguessin de 20 a 200 alumnes:

"... y mas discípulos con pasantes ó ayudantes, vigilantes y discípulos los instructores como en el Simultáneo y Mutuo con algunos ejercicios del Individual, por este sistema el Maestro dirige y enseña alternativamente a todas las divisiones". (691)

La incidència de Iturzaeta en el camp de la Instrucció Primària no es va limitar en aquesta obra publicada a 1846, sinó que també fou el substitut de F. Montesino a la direcció de l'Escola Normal Central de Madrid, tal com ja hem indicat anteriorment.

Així i tot hem d'afegir que el sistema mixt de Figuerola, juntament amb el de Iturzaeta continuaven tenint el beneplàcit oficial a partir de 1848.

Una de les aportacions metodològiques estrangeres que es volien divulgar als anys cinquanta era la imposada per Julio Kuhn, a través de la seva: "Memoria sobre el estado de la instruccion primaria y secundaria en Prusia", publicada en diversos articles a la Revista de Instruccion Primaria. (692) Es així que la mateixa revista indicava que faltaria al compromís adquirit amb els seus lectors sinó la publicués. (693)

De totes maneres, hauriem de matitzar les paraules anteriors, en el sentit de que la Revista de Instruccion Primaria, considerava, en principi, que Julio Kuhn havia exagerat una mica els seus elogis en el que feia a Prusia:

"La Memoria del Sr. Kuhn nos da una idea suberbia, pero bastante cumplida de los métodos adoptados en las escuelas de Prusia para los diversos ramos de la enseñanza, despues de habernos expuesto los principios ó reglas de la

enseñanza, después de habernos expuesto los principios ó reglas en que se fundan. Este trabajo manifiesta que al autor no le falta estudios pedagógicos y que ha examinado detenidamente las escuelas, cuyo régimen y dirección ha comprendido. Pero de su escrito se desprende que conoce mejor el estado de la instrucción primaria en Prusia que en España, y que se ha dejado llevar de las apariencias y de los nombres pomposos con que los alemanes principalmente suelen designar todas sus cosas, y atribuye á los métodos que describe una novedad de que carecen, porque son muy antiguos, y toda su actual originalidad consiste en ciertas modificaciones accidentales de que están revestidos". (694)

Així i tot, aquesta memòria havia tingut el seu reconeixement oficial des del Ministeri de Comerç, Instrucció i Obres públiques el 1850, en reconeixement al compliment de l'encàrrec que se li havia fet el 21 de maig de 1847. (695)

La influència de Pestalozzi era clara i reconeguda pel mateix Julio Kuhn, quan parlava de l'"Enseñanza intuitiva ó ejercicios del entendimiento y de pensar":

"Este método de enseñanza se debe al inmortal Pestalozzi, y fue adoptado en las escuelas de Alemania y especialmente en el Norte tan luego como se reconoció la necesidad de reformar la instrucción pública, puesto que se consigue por 'su medio que todos los objetos que rodean al niño ejerzan su tanto de influencia en el desarrollo intelectual del mismo. Cuando los niños empiezan á visitar las escuelas, entre los cinco y los seis años de edad, se halla en tal estado su espíritu, que es indispensable ante todo prepararlo para la enseñanza". (696)

En el que fa als mètodes, Julio Kuhn als presenta

en els primers capítols, després de donar la seva versió de l'ensenyança intuïtiva. Explicació comentada per la Revista d'Instrucció primària:

"Lo que se llama enseñanza intuitiva, mas bien que una enseñanza especial, es un ejercicio del entendimiento que se encamina directa y metódicamente al desarrollo y ennoblecimiento de sus facultades, excitando su actividad. Esta enseñanza consiste en lo que nosotros decimos lecciones sobre objetos, y en lo que se practica muchos años hace con notables resultados en las escuelas de párvulos". (697)

Com si volgués interpretar o valorar el punt de partida de Julio Kuhn amb precaució i fent veure que l'explicació de Kuhn era molt optimista.

Podem indicar que el primer mètode que presenta és el De la Lectura, considerat com un dels més importants de l'Educació. El que descriu de la següent manera:

"El maestro presenta al principio una por una las vocales á los niños, quienes las contemplan por un rato con mucha atención hasta penetrarse de su forma; á seguida las y aquellos la repiten varias veces, en las consonantes no se dice el nombre, sino la articulación, y se van de paso en paso formando sílabas, ya anteponiendo, ya posponiendo la consonante á la vocal. Gradual y sucesivamente se añaden mas y mas letras, pasando siempre del monosílabo á los polisílabos y de las vocales fáciles á las difíciles. El fin de estos ejercicios es dar á conocer al niño los fundamentos de la lengua humana, y hacer que abarque de un golpe de vista una serie de letras, pronunciando con facilidad las articulaciones correspondientes, á lo cual se da el nombre de lectura mecánica". (698)

Aquesta ensenyança es du a terme amb tres graus,

per superar el mètode purament mecànic. En definitiva i des del punt de vista de l'esmentada revista, a l'estat espanyol també es feien intents en aquest sentit i considerava que les millors escoles de l'estat disposaven de llibres que facilitaven aquesta labor pedagògica.

A continuació es parla dels elements d'escriptura i dibuix, considerant-se que tenen molts de punts de contacte, és a dir, que Julio Kuhn considerava que el fonament de l'ensenyança, de l'escriptura i el dibuix era el mateix, amb exercicis comuns. (699) Pensava que el dibuix era una necessitat que a les escoles es tenia oblidada.

La descripció d'aquesta pràctica Kuhn la feia de la següent manera:

"El profesor dibuja en un encerado puesto en frente de los niños las figuras que han de aprender, para que vean bien cómo se tiran líneas, pues ha demostrado la experiencia, que el mejor medio de imitar una cosa cualquiera es ver cómo se hace. Al paso que las va trazando y despues de haberlas delineado, hace de ellas conversacion con los niños, para llamar así su atención hacia lo que mas les conviene saber á fin de imitar bien aquellas, continuando de este modo hasta que saben ya dar una description completa del dibujo propuesto en el encerado y de la manera en que se debe copiar. A seguida comienzan los niños á verificar la copia en sus respectivas pizarras, y el profesor les enseña entonces la postura del cuerpo y el modo de dirigir el puntero ó lapiz". (700)

"Del canto", "del cálculo", "de la lengua patria y de la gramática", "de la Geografía", "De la Historia", "de la Historia Natural", "de la Física", (701) són els temes que Kuhn tractava sobre la qüestió de les ensenyances i dels seus mètodes, que no es diferenciava dels que es solia plantejar en aquells moments a l'estat espanyol.

Probablement de manera més senzilla de la que ho exposa en Kuhn, i quan fa referència a la utilització dels cantons es pot posar com exemple el cantó d'A.A.D que sintetitzava diversos aspectes Antonio Alvaró Delorás i sense tanta extensió ni minuciositat. (702)

Crec que, en el seu conjunt, la influència és dels mateixos autors, probablement amb una mica més de retard que a l'Alemanya que presentava l'esmentat J. Kuhn, i que es reflectien als autors com Corderera, Avendaño, que no es poden oblidar dels clàssics de la Pedagogia burgesa de Rousseau, Pestalozzi, etc, i en el cas dels de l'Estat espanyol, Pablo Montesino. De totes maneres es detecta una mena de decadència o d'esgotament dels recursos que oferien als plantejaments dels moments immediatament anteriors. Generar hàbits, imitació intuïció, disciplina, etc, són conceptes que es repeteixen constantment als escrits que feien referència

a la millora de l'ensenyança. la realitat encara era bastant deficitària en la utilització de mètodes a l'ensenyament quotidià.

3.3.2. Característiques dels textos escolars. Les noves aportacions a la Instrucció primària i les Escoles Normals.

En principi, crec que en el tema concret dels llibres de text hi havia poques novetats, i les poques que hi havia no sempre eren massa originals. Per exemple, hi havia manuals dedicats a la formació dels mestres que eren normalment traduccions, i més poques n'hi havia a la Instrucció primària que representaven la continuïtat moderada.

Aquest criteri probablement fos el mateix que M. Cardenera expressava al seu Diccionari:

"Conviene advertir en primer lugar, que los libros que tratan de las diversas enseñanzas no son igualmente indispensables. En rigor no son de absoluta necesidad sino el catecismo de la doctrina cristiana y los de destinados á la enseñanza y práctica de la lectura. El catecismo debe aprenderse al pié de la letra, sin hacer alteracion alguna del texto. Las explicaciones tienen por objeto hacer comprender el significado de las palabras y el sentido de las frases y períodos difíciles; transpasar estos límites seria entrar en el camino escabroso y resbaladizo, exponiéndose á continuos y trascendentales extravíos. para la enseñanza de la lectura no hay otro medio que hacer leer á los discípulos, y de consiguiente los libros son instrumento necesario". (703)

Defensava que els llibres fossin curts i presentessin els continguts en graduació, fins i tot assenyalava que per a l'ensenyament de certes matèries, com la geografia, eren més important altres materials

com els mapes, que els llibres.

En el 1849, fins i tot en els anys 50, encara s'utilitzaven a les Escoles Normals, concretament a la de Palma, llibres que també eren utilitzats a l'etapa anterior, aquests eren, entre altres: El Vallejo d'Aritmètica, que era utilitzat com a mètode de lectura; (704) El Fleuri, (705) el Diaz de Baeza, (706) el Ripalta (707) de Religió i Moral; El Salacoux d'Història Natural (traducció al castellà del francès per B. Mestre professor de l'Escola Normal); (708) La "Gramàtica de la Lengua castellana arreglada al prontuario de ortografia de la Real Academia Española" (709) per aprendre la Ortografia castellana, l'Esriptura s'aprenia amb "El arte de escribir y colecciones de muestras" d'en Torio, (710) i el d'Iturzaeta per escriure; (711) El Nabarro per ensenyar a llegir (711bis) Hermsalla per a les Humanidades"; (712) El Bernardet de Dibuix lineal; (713) El Verdojo Pasc d'Història i Geografia; (714) El Beudaut de nocions de Física; (715) l'Alvarez de nocions de Química, (716) i per a la introducció del sistema i mètodes d'educació s'utilitzaven, els apunts del Director, en el cas de Palma, els de Francesc Riutort, (717) També es seguia utilitzant-se el Manual completo de primeras letras d'en

Laureà Figuerola, (718) i el Manual para los maestros de escuelas de párvulos, (719)

Ms Angeles Soler Balada quan parla d'aquest tema assenyala:

"En 1843 se produce la constitucion de la seccion de Instruccion Pública y del real Consejo de Instruccion, organismo al que se le encomienda, entre otras tareas, el examen y seleccion de los libros de texto, con competencia similar a la Comision antes citada. Esta situacion se rectifica en el año 1845 en cuanto a las enseñanzas secundaria y superior, ya que el Plan Pidal suprime el sistema de listas adjuntas, estableciendo que no podrian aprobarse más de seis obras para cada materia, así como que las listas habrian de ser revisadas cada tres años. La enseñanza primaria y, en consecuencia, las Escuelas Normales, al regirse por la Ley y Reglamento de 1838 y los suyos propios, no quedaban afectadas directamente por esta disposicion, pero, por analogia, el número de obras aprobadas tenderá a limitarse". (720)

No resulta un punt de partida gaire encoratjador, però, és que la gama de texts idonis per a tal ocupació no era massa àmplia. Soler Balada continua la seva reflexió sobre el tema i a continuació ens diu:

"... se promueve la redaccion de obras originales, o en su defecto, la traduccion de textos extranjeros, estableciéndose premios para las mismas, aunque esta medida, según Gal de Zárate, no produjo efectos importantes al retraerse los autores por verse obligados "a presentar sus obras impresas, precisándolos a hacer anticipadamente un gasto, tal vez superior a sus fuerzas, para aspirar a una recompensa dudosa". Pese a ello, en 1849, la direccion General de Instruccion pública reintorará el intento convocando un nuevo concurso que no

llegaria a realitzar-se al variar las circunstancias políticas". (721)

Legalment parlant és un estira i amolla entre postures restrictives i postures més flexibles, segons el talant dels que dominaven durant la legislatura; normalment els més retriectius eren els del partit moderat.

Problemática que va fer que des del 30 de juny de 1848, amb una Reial ordre signada per Bravo Murillo s'iniciàs un procés normativitzador, que per acumulació de llistats arriba a formar-se una llista considerable d'obres autoritzades per a l'ensenyament primari i per a les Escoles Normals.

La Reial ordre de Bravo Murillo aprovava una proposta d'una Comissió nomenada a tal efecte, en la que el Ministre manava que en totes les Escoles d'Instrucció primària, "sirvan y se usen exclusivamente las obras comprendidas en el adjunto catalogo": (722)

" ----- RELIGION Y MORAL -----

Catecismo de la Doctrina cristiana, compuesto por el Padre Ripalta; cotejado y corregido de orden superior, por D. José María Vallejo.= Catecismo cristiano, con un compendio de la Historia Sagrada, por D. Francisco Pereda de Alarcón.= Catecismo de la Doctrina y Compendio de la Historia Sagrada, por D. J. Díaz Ezeiza.= Catecismo de la Doctrina cristiana, publicado en francés por el Arzobispo de Cambrey, precedido de un compendio de Historie Sagrada, y traducido por

D.A.P.= Catecismo histórico ó Compendio de la Historia Sagrada y de la Doctrina cristiana, compuesto por el abate Fleury, y traducido por utilidad de la juventud.= Catecismo histórico de Fleury. Novísima edición, aumentada la Historia Sagrada, con un resumen en verso.= El Fleury, catecismo histórico, escrito en verso.= Catecismo sobre los fundamentos de la Fé, por Aimé, traducido por D. Juan Gonzalez.= Compendio de Historia Sagrada, traduccion de la señorita Pulido y Espinosa.= Idem, id., id., por D. Ignacio Calonge y Perez.= Historia Sagrada contada á los niños, traducida por D. Manuel Gonzalez Vara.= Historia Sagrada y del pueblo hebreo, por el general Aristizábal.= Epítome del Antiguo y Nuevo Testamento, traduccion de D. Juan Manuel Grajo, presbítero.= Compendio de Religion, por D. Angel Herreros y Mora.= Doctrina cristiana, escrita por Pbro. D. Julian Gonzalez de Soto". (723)

Aquest és l'apartat del catàleg de Bravo Murillo referit a la Religió i moral; com es veu, no presenta novetats en relació a les llistes anteriors sobre la matèria. El que fa simplement és una recopilació d'altres llistes que havien estat aprovades per anteriors governs. El mateix passava amb la llista referida a la "LECTURA.- MÉTODOS", i assenyalava:

Nueva Cartilla para enseñar y aprender á leer, por D. José Mariano Valiejo.= Clave y reglas para aprender á leer, por el mismo.= Teoria de lectura ó método analítico, por el mismo.= Cuadernos de Lectura, por D. Joaquín Avendaño y D. E. Fernandez.= Silabario, de D. Vivente Naharro.= Método práctico de enseñar á leer, por el mismo.= Ejercicios silábicos, por D. E. Eguilaz.= Libro primero de la niñez, por D.B.A. de Lopebrán.= Nuevo Silabario, de Mondéjar.= Nueva Cartilla, por Audet.= Silabario, de Hernandez.= Nuevo Silabario, por D. Manuel Rodríguez Escobar.= Principios metódicos para enseñar á leer, por el mismo.=

Método práctico elemental, por D. Manuel Benito Carrera.= El Director de la Juventud, por D.T. Ballestar Belmonte.= Complemento al Manual de lectura, por D.A. Beltran.= Primeros elementos del idioma castellano, por los Directores del Instituto de Sordo-mudos de Barcelona.= Rudimentos de Ortología castellana, por D.J. Codina.= Manual de los párvulos, por D. José María Sesma (se va rectificar el seu títol posteriorment de Lerma).= Ortología y Diálogos de caligrafía, por Torio". (724)

Llista que quedava completada per les obres per a exercitar la lectura, per ventura una de les llistes més ideològiques de les que figuraven en aquests catàlegs:

"El libro de los niños, por Martínez de la Rosa.= Lecciones escogidas, por Pedro Pascual Suarez.= Ejemplos morales, por Juan Rubio.= El Tesoro de los niños, traducción de D. Enrique y Portugal.= Las páginas de la infancia, por D. Ángel María Terradillos.= El Evangelio para los niños, traducción del mismo.= Juanito, obra de educación, traducida por D. Mariano de Torrente.= El amigo de la infancia, Traducción de D. Luis Bordas.= Precioso curso moral infantil, traducción de D. Felipe Antonio Macías.= ("El Abuelo", obra educación, traducida por un español amante de su patria) (el 26 de setembre de 1840 fou exclosa).= El buen Fridolin y el pícaro Thierry, traducción de D. Fernando Beltran de Lis.= Los seis días, por D. Andrés Vallejo.= Guía de la Infancia, por D. Eugenio Tapia.= Educación de la Juventud, traducida por el Pbro. D. Leandro Tovar y Aciro.= Educación de la infancia, por D. José Melendez.= El Padre nuestro, de Fenelon, traducido por D. G. del Valle.= El Genio de la educación, por D. Jerónimo Lopez Cerain.= Escuela del ciudadano español, por D. Lorenzo Alemany.= El libro de mis hijos, por D.A.C.J.= Himnos en prosa para niños.= La moral en acción, traducida del francés por D. Antonio García Almazar.= El maestro de sus hijos, ó sea la educación de la infancia, traducción del francés.= El Amigo de los niños, escrito en francés por el abate Sabattier. Nueva traducción.= Idem, id, id.,

traducido por Juan Escioquiz.= El Amigo de la infancia, traduccion de P.R.S.= Cuentos morales para la instruccion de niños de ambos sexos, traducidos del francés por D.C.A.P.= Cuentecitos para niños y niñas, traducidos del francés por D. Juan Bautista Fosis y Gual.= Devocionario y Ejercicio cotidiano, por el presbitero D. Julian de Soto.= Confesion y Comunión, tratado puesto al alcance de los niños, por un sacerdote amigo de la juventud.= Consejos á las niñas, por don Benito Garcia de los Santos.= El libro de las niñas, por D. Joaquin Rubio y Ors.= Pensil de las niñas, por D. José Codina.= Fábulas de Iriarte.= Idem de Florian, traducidas por D. José Fernandez de la Vega Potan.= La moral en verso, por D. José Codina.= Coleccion de trozos selectos de las más celebres escritores castellanos, por D.L.S.S.= Trozos en prosa y verso, por D. Eugenio Egulaz.= Coleccion de trozos escogidos, por Ranera.= Trozos escogidos de literatura española, por D. Francisco Merino.= Lecciones de educacion religiosa y civil, por Julian Melchor Miranda.= Mil charadas castellanas en verso, por A.P. y L.= Semanario químico-artístico, por D. Luciano Martinez. Tomo primero.= La Agricultura al alcance de los niños, por D. J.M.D.= El instructor de los niños, por D. José Domench y Circuns.= Compendio de las Artes y Ciencias, traducido por D. Juan Francisco Siñoriz.= Manual de la Juventud estudiosa, ó Libro segundo de los niños, por Ranera.= Historia griega contada á los niños, traducida por D. M.G. Vara.= Historia romana contada á los niños, traduccion D.M.G.= Idem. de Inglaterra id. id., traduccion de id.= A la Juventud española. Ripalda político-moral, por D.C.R.= Nociones elementales de Anatomía y Fisiología humanas, por D. Luis Garcia Sanz.= Reglas de Urbanidad, por D. Fernando Bolfran de Lis.= Manual de Urbanidad y del Decoro, por don J.A. y S.= Lecciones de Urbanidad, por D. Manuel Rodriguez Escobar.= Lecciones litografiadas, por D. José Maria Flores.= Miscelánea de la lectura de la letra bastarda española, escrita y autografiada, por D.S.F. de Azpiasu". (725)

Llista simplement de recolzament a l'anterior, però

més moralitzadora, fins hi tot més ideologitzadora, típicament moderada i gens disimulada.

Molt més reduïda és la llista sobre l'escriptura:

"Arte de escribir y colecciones de muestras, de Torio.= Idem idem de Iturzaeta, y todas sus obras de Caligrafía.= Idem id., y escribir con la mano izquierda, por D. Tomás Varela.= Aparato para vencer las dificultades de la escritura, con la descripción del mismo, por Vallejo". (726)

Més llarga és la llista referida a la Gramàtica castellana i ortografia, però en realitat, a partir de la Reial ordre de 22 d'octubre de 1848 s'especificava que la única obra de text en totes les escoles era el "Prontuario de Ortografía" de la Reial Acadèmia espanyola, on la resta d'obres servien com a llibres de l'esmentat catalèg i a partir de la llei Moyano de 9 de setembre de 1857, el text obligatori i únic serà: "Gramática y Ortografía" de l'esmentada Acadèmia. (727)

Però és convenient reproduir la llista per comparació amb altres posteriors:

"Nociones generales de Ideología y Gramática española" por Vallejo.= "Prontuario de Gramática castellana", por don A.M. Terradillos.= "Elementos de Gramática castellana," por Illas y Figuerola.= "Lecciones elementales de Gramática," por Equilaz.= "Compendio de Gramática", por el mismo.= "Gramática teórico-práctica", de idem.= "Gramática Elemental de la lengua castellana," por D. J. Languaniza.= "Elementos de Gramática castellana," por M. Xaquer Calle, del Corazon de Jesús.= "Idem, id", de Ramon

Zudaire y Muniain.= "Lecciones de Gramática y aritmética", por Alemany.= "Principios de análisis lógico, ".= por D.R. Merino.= "Tratado de la descomposición y composición de los periodos," por González Soto .= Ortografía de la Academia.= "Ortografía práctica," de D.J. María Iturzaeta.= "Ortografía" de D. Víctor Martín.= "Tratado de Ortografía metódica", de Vallejo.= "Ortografía castellana", por Moles.= "Tratado de Ortografía castellana", por P.M. Navarro.= "Reglas de Ortografía", por Naharro.= "Tratado de Prosodia española," por Llorente". (728)

Aquesta llista resultaria inútil, perquè el que els interessava, en el fons, era uniformar la castellanització i això només era possible, segons es veu, amb la disposició anteriorment esmentada del 29 d'octubre de 1848, que era la mesura que es solia dur a terme, legalment, en aquell temps.

A continuació s'esmenten els llibres de text obligatoris d'Aritmètica, Geografia, Dibuix lineal, Història Natural, Geografia i Història, i els llibres que podrien consultar els mestres. És així que la llista quedava completada de la següent manera:

Aritmètica:

"Definiciones y extracto de las reglas de Aritmética, por Vallejo.= Aritmética de niños, por el mismo.= Complemento de id., por id.=Teoría de las cuentas, por Elizondo.=Aritmética, por D. J. Martínez Rodrigo.=Principios de Aritmética, del

mismo.=Aritmética teórico elemental, por D. Manuel Benito.=Lecciones elementales de Aritmética, por D.J. Ramon Perez.=Tratado de Aritmética, por Pedro Manuel Navarro, = Idem, id., por los Sres. D.V.M. Gomez y D.F.A. Barrio.= Idem, id., por D. L. Alemany.= Idem, id., por D. Felipe Erayalar.= Idem, id., por D. Julian Gonzalez Soto.

Geometría.

Geometría de niños, por Vallejo.=Elementos de Geometría, por A. Giró y D.I.R. Miró.= Idem, Id. D. F. Erayalar.=Compendio de Geometría, por D.J. Giró.= Geometría para niños por D. Juan Francisco Lobo.

Dibujo Lineal.

Elementos de Dibujo lineal, por D. Juan B. Peironet.=Coleccion de obras de Dibujo lineal, traduccion del mismo.=Curso metódico de Dibujo lineal, por D.A. Giró y Arnols.

Historia Natural.

Curso metódico de nociones de Historia natural popular, por D. José María Paniagua.

Geografía ó Historia.

Nociones geográficas, por D. José Mariano Vallejo.=Geografía elemental de España, por D.J.M.F.=Repertorio geográfico, por D. Manuel Cardá.=Compendio de Geografía, por D. Juan Miró.=Manual geográfico, por D. José Ulananga.=Lecciones elementales de Geografía, por Carrera de Urrutia.=Prontuario de Historia de España, por Terradillos.=Curso de Historia y Geografía, por D.L.G. Lasoz.=Elementos de Historia universal, por D. Tomás Orta.=Nuevo compendio de Historia de España, por D.V. Beix.=Compendio de la Historia de España, con un cuadro simbólico, por doña A. Cortés y D.L. Bordas.=Lecciones de Iriarte, corregidas y aumentadas, Gomez Rahera.=Manual de Historia universal, por el mismo.=Elementos de Historia y Cronología, por el mismo.=Primeras nociones de

Cronología y de Historia, por don José Segundo Flores.=Elementos de Cronología, D.J. Calonge y Perez.

Libros que podrán consultar los maestros.

Manual completo de Instrucción primaria, por D. Joaquín Avendaño.=La Escuelas de Instrucción primaria, por don R. Diaz de Rueda.=Curso completo de Instrucción primaria, por Arce Fernandez.=Ideas primarias de los números, por Vallejo.=Explicación del sistema decimal francés, por el mismo.=Modo de poner en ejecución el nuevo métodos de enseñar á leer, por id.=Manual completo de enseñanza simultánea, mútua y mixta, por D.L. Figuerola.= Guía legislativa é inspectiva, por el mismo.= Sistema mixto general, por Iturzaeta.= Nuevo arte de enseñar á leer, por Naharro.= Teoría del sistema ortológico, por B.A. de Lopeñan.=Problema de Aritmética, por D. José Menta y Font.= Preceptos de Higiene para los niños de las Escuelas primarias de ambos sexos.=Preceptos de Higiene, por D. Ramon Merino". (729)

Com es veu, aquesta llista resultava ser bastant llarga, al manco resultava ser la més àmplia fins al moment, encara que dubt de la seva originalitat o novetat. Com ja hem dit abans, la primera rectificació es fa per Reial ordre de 22 d'octubre de 1848, referida a la obligatorietat de la utilització del Promptuario de la Reial Acadèmia espanyola. (729 bis) Una passa més en favor de la uniformització castellanitzadora del sistema escolar.

El 20 de maig de 1852 la novetat era l'aprovació, per Reial ordre, d'una llista a la que figuraven, de tan

sols els llibres de text obligatoris sinó, els que no s'havien acceptat com a tals. De totes maneres, ignorem les raons d'aquesta triada; és fàcil imaginar que va actuar la censura ideològica segons els criteris moderats i, en consonància, amb el recentment aprovat Concordat amb la Santa Seu de 1851.

La introducció de llibres dedicats a l'agricultura es produïa a partir de la Reial ordre de 12 de juny de 1849, que en realitat va repercutir molt poc, segons pareix deduir-se de les estadístiques oficials. Per exemple, a 1855, segons l'"Estadística de la primera enseñanza de la Península e Islas adyacentes correspondiente al quinquenio de 1850 á 1855, formada por la comision auxiliar del ramo", (730) pel que fa a l'escola privada a tot l'Estat, hi havia un 8,6 % d'alumnes matriculats a Agricultura quan a Doctrina cristiana n'hi havia un 100 %, a l'igual que de Lectura, i un 56,75 % d'escriptura. Respecte a l'escola pública a l'Agricultura n'hi havia 9,33 %, un 100 % de Doctrina cristiana, un 100 % de Lectura i un 50,93 % d'Escripura, malgrat a 1865 l'agricultura havia passat al 28,07 %. (731)

Aquestes estadístiques guarden relació amb l'abundància de llibres aprovats de Doctrina cristiana i

de lectura, que eren un tant per cent molt elevat en comparació a les altres matèries.

Ferò més que fixar-nos en llistes oficials i reials ordres, ens preocupen més els plantejaments educatius que figuraven a les publicacions que es solien utilitzar i que per una raó o altra apunten alguna novetat, tant en el camp de la Instrucció primària com en el de les Escoles Normals.

El retard continuava respecte als plantejaments educatius que es poguessin dur a terme a nivell teòric, especialment a la Instrucció primària. Les novetats probablement venguessin amb la introducció a la Formació dels mestres dels llibres de text relacionats amb la Pedagogia, no tant per la seva originalitat sinó per facilitar una preparació més professional als futurs mestres, malgrat en la seva majoria fossin llibres o idees importades de l'estranger.

Respecte als llibres dedicats a la Instrucció primària, que també servien per a la formació dels mestres, i en una de les llistes que no es consideraven aptes per a la instrucció primària a la Real ordre de sis de novembre de 1852, juntament entre altres obres ja citades com per exemple el Nuevo canton religioso, moral, político y civil, d'Antonio Alvera Delgrás. (732)

figurava el de Díaz de la Rueda, que també fou redactat en un tò moralitzador més propi per als estudiants de mestre que per els d'Instrucció primària i en el que es considerava la moral com a :

"... la ciencia que examina los deberes del hombre en general y en particular, según sus diferentes relaciones, para conseguir la felicidad en esta vida y en la otra". (733)

L'educació consistiria en l'adquisició d'hàbits morals i de comportament social. La urbanitat en aquesta interpretació de l'educació es converteix en un element important de relació social. (734)

Díaz de Baeza és un altre dels llibres típics d'Instrucció primària, que lligava la religió i la moral en el seu discurs, que es limitava a fer un repàs a la Història Sagrada.

En ell hi trobam referències a l'educació, especialment a la familiar:

"... dirigian á sus familias con acierto y utilidad; las instruian en las cosas naturales, y sobre todo en los casos y prácticas de la religion y la moral; ajustaban con rectitud é imparcialidad las diferencias que se suscitaban entre los individuos á quienes gobernaban, y buena moral, aunque soberanos, su cetero de vida era muy sencillo; no los acompañaba el fáusto y la ostentacion, y en todo se conducian con la mayor moderacion y naturalidad. Así se ve el gran respeto que les tenia toda la familia, y como su nombre y sus alabanzas se propegeban de boca en boca por las generaciones sucesivas". (735)

Educació, moral i religiositat es ficaven en el mateix sac, al manco en la mateixa significació i entrellaçats, on la virtut i la moderació jugaven un paper important.

De totes maneres, en aquells temps encara circulava el Fleuri, per exemple en la versió del Catecismo històric o compendio de la Historia Sagrada y de la Doctrina cristiana para la intruccion de niños, publicat a Palma el 1654, segons El Catecismo històric, aprovat pel bisbe de Meaux el 12 de maig de 1683. El que vol dir que poca innovació devia significar. (736)

Un altre llibre que pretenia esser útil a la primera ensenyança era el que exposava els sistemes d'ensenyament que servien de recolçament als mestres o per a la seva orientació. Es el cas de de J. F. Iturzaeta: Sistema misto general o sea régimen de las escuelas de Instruccion primaria, elemental y superior, que no eren sinó el que dedica als professors:

"Si al dedicar á mis compañeros estos sencillos apuntes no contara de antemano con su indulgencia, que sabré dispensarles aquella acogida digna de qualquier otra composicion de sus talentos; hubiera abandonado mi propósito de estampar á su frente el nombre de tan eminente clase". (737)

Aquesta presentació es pot completar amb l'advertència:

"A pesar de que la materia de la presente obra no tenga por objeto la estension de métodos particulares de enseñanza en diversos ramos, y sí solo la clasificación y distribución mas oportuna; hace no obstante compuesto y colocado en el final, al que debe seguirse en Geometría y Geografía práctica, por ser ramos nuevamente planificados en los Establecimientos de Instrucción Primaria, y considerar necesaria presentar la manera de establecer estos ramos en combinacion con los demas que abraza la enseñanza". (738)

Aquestes paraules resulten una síntesi del que volia esser l'obra. Era una proposta d'organització de l'ensenyament en el que confluessin els sistemes individual, simultani i mutu, proposar el mixt general:

"Este sistema es una composicion de los simples 1º, 2º y 3º, ó sea el Individual, Simultáneo y Mútuo, para escuelas en donde se reúnan desde 20 hasta 200 y mas discipulos con pasantes ó ayudantes, vigilantes y discipulos instructores como en Simultáneo y Mútuo con algunos ejercicios del individual. Por este sistema el Maestro dirige y enseña alternativamente á todas las divisiones.

Los pasantes ayudan al Maestro segun órdenes que tenga dadas. El vigilante ó vigilantes, cuidan del orden con el Maestro, y los instructores enseñan é instruyen á sus divisiones alternándolas sucesivamente al Maestro, y al cabo de una semana, segun el número de discipulos, repase todas las clases sin que dude del estado de ninguna.

Compárense pues los demás sistemas con este, y se verá favorable diferencia: pues el Maestro enseña y dirige con ayudantes, vigilantes é instructores". (739)

Preten donar una passa endavant en relació als altres sistemes, esser una innovació amb incidència a la pràctica educativa, altra cosa seria que no conseguís.

Per altra banda, el llibre de Iturzaeta el 21 d'octubre de 1856 figurava a la llista oficial com a llibre de text de Pedagogia per a les Escoles Normals de mestres. (740)

Precisament en aquesta llista del 21 d'octubre de 1856 s'hi trobaven els llibres més característics de l'època:

"Curso elemental de Pedagogia, por D. Joaquin Avendaño y D. Mariano Cardenera.= Curso de Pedagogia, por A. Rendú, traducido por D. Mariano Cardenera.= El Maestro de primeras letras, por Matter, traducido con notas de D. Francisco Merino Ballesteros.= Manual de enseñanza, simultanea mútua y mixta, por D. Laureano Figuerola.= Sistema mixto general, por D. Francisco Iturzaeta.= Manual de Maestros de las escuelas de párvulos, por D. Pablo Montesinos.= Curso normal de Maestros de primeras letras, por M. el Barón de Gerardo, arreglado y anotado por D. Francisco Merino de Ballesteros. Impreso en Madrid, 1853.= Principios de enseñanza ó Manual de Escuela Normal, por Henry Dunn, revisados y anotados por D. Francisco Merino Ballesteros. Impreso en Madrid, en la Biblioteca Económica, 1853". (741)

Aquesta llista no significava més que la constatació de les obres d'aquesta mena que circulaven ja per a les Escoles Normals. Encara que en manquen algunes com la **Pedagogia** de Schwanz, que havia estat recomenat pels mestres d'Instrucció primària en el B.O.I.P. del 30 d'abril de 1847 i que, per altra banda va esser un dels autors que més va incidir a Mariano Cardenera i Joaquin Avendaño; una altra de les obres que

fins al moment havia estat recomenada oficialment era la de Marc Antoin Jullien de Paris, que el 10 de setembre de 1845 el Consell d'Instrucció pública va proposar com a obra útil per als professors i directors dels establiments d'Instrucció primària. (742)

La recomanació del llibre de Schwartz es feia en els següents termes:

"Recomendamos á nuestros lectores, y especialmente á los profesores de primera educacion, la interesante obra titulada *Pedagogia*, ó sea Tratado completo de educacion y enseñanza, escrito en aleman por el doctor J.H. SCHWARZ, traducida directamente al castellano por D. Julio Kunt (Kuhn), catedrático de la facultad de filosofia de la Universidad de Madrid. Inútiles serian cuantos elogios nos pudieramos permitir hacer de una obra, que en Alemania, en ese pais de la solidez y profundidad en los conocimientos, ha merecido circular con la mayor aceptacion, á pesar de abundar allí este género de obras tanto quanto escasean en nuestra nacion. Nos limitamos, por lo tanto á llamar la atencion de los profesores hacia unos estudios tan importantes, y felicitamos al señor Kunt, porque en sus primeros ensayos de traduccion á una lengua, que no le es nativa, ha sabido, en cuanto es posible, trasladar los profundos conceptos de sus compatriotas". (743).

Era un element necessari en aquest moment: perquè no hi havia on escollir. Era una mirada a Europa, encara que el llibre segurament només fos utilitzat per alguna minoria de mestres preparats, els més conscients de la necessitat de la preparació pedagògica de la que havien de gaudir per poder avançar la seva tasca educativa en

les escoles d'Instrucció primària.

La importància que es donava a aquesta obra era, fonamentalment, que definia el concepte d'Educació:

"La palabra educacion ó crianza comprende tres acepciones distintas. En su sentido mas amplio significa cualquiera continuidad de accion influyente sobre un ser susceptible de recibir diferentes y sucesivas modificaciones en sus formas y cualidades esenciales, con el fin de perfeccionarle real ó aparentemente. En este sentido se tomó la palabra educacion cuando se aplica al cultivo y direccion de los animales irracionales, de los arboles y plantas, etc, y solo tambien en este sentido es como puede llamarse educacion la direccion irracional é inordenada que muchos padres negligentes dan á sus hijos, conduciendoles así insensiblemente al mal". (744)

El plantejament moralitzador i religiós no podia mancar en un autor que era defensor d'una pedagogia cristiana. Déu és, segons aquest ideal pedagògic de Schwartz, el centre de l'educació, fins s'afirmava que:

"Tambien se dice que Dios educa á los hombres, lo cual es verdad en dos sentidos. En primer lugar, Dios educa á los hombres, en cuanto vemos que estos, terminado el periodo de la educacion, modifican y varian á veces enteramente su modo de ver y obrar bajo la influencia de las circunstancias en que los coloca la providencia; en el segundo, porque no se da, ni es factible que un hombre, de tal manera, que pueda proponerle arbitrariamente este ó el otro fin, escoger estos ó aquellos medios, sino que; tanto el fin como los medios, se encuentran indefectiblemente mas ó menos circunscritos por sucesos é influencias mas generales, que no es dado prever ni comprender á uno ni á un número determinado de individuos de la humanidad, y que necesariamente han de sustraerse por lo tanto de un poder arbitrario". (745)

Com es veu, es dóna un paper educatiu a l'home un sentit d'insuficiència, on l'educació significa el progrés de la humanitat en Déu. La perfecció de l'home vendrà mitjançant aquesta educació humanista, fins i tot kantiana, on l'home és l'esser educable per a la seva perfecció individual. (746)

Aquesta definició d'Educació la feia Schwartz a la seva introducció des de l'òptica del que anomena Teoria general de la Ciència de l'educació i de l'ensenyança. El pròleg havia estat redactat per J. Kühn que considerava que aquesta obra havia d'esser:

"Destinada á los eclesiáticos, maestros de escuela, profesores de instruccion, y en general á todos los hombres ilustrados que penetrados de la grave obligacion que como padre de familia tienen de educar á sus hijos, ...". (747)

Però el defecte que li apuntava era el seu llenguatge excessivament filosòfic per esser comprensible per a la pràctica educativa.

Schwartz considerava que la formació, en sentit estRICTE, intencional i metòdica, consistia en fer-la adquirir la major perfecció que pugui arribar l'home per la seva naturalesa i qualitats, segons les circumstàncies peculiars en que es trobés. (748)

Però a continuació defensava que, en el sentit més estRICTE, educar significava:

"... dirigir intencional y metódicamente al niño de modo que se desarrollen sus cualidades físicas, y morales lo que mas perfectamente posible.

Tomada en esta acepción la palabra educación se contrapone a la continuidad de acción influyente que ejerce un hombre sobre otro con el fin de adiestrar sus facultades físicas é intelectuales para que las pueda aplicar dedicadamente á las artes ó á las ciencias". (749)

Si l'educació és la formació del jove que es fa amb la finalitat de que arribi, sota de circumstàncies donades, a la millor perfecció humana possible, també comprendria l'ensenyança:

"...porque aquel no puede ser otro que perfeccionar las disposiciones que existen en el hombre, aun cuando solo se encaminen estas hacia una direccion.

Mas la educación es tambien la actividad que emplean los hombres ya formados con el objeto de fomentar en los niños las disposiciones que tienden á qualidades buenas y duraderas". (750)

Els plantejaments pedagògics de Schwartz pretenien el desenvolupament harmònic de les facultats humanes. Concepció que es completa amb la idea evolutiva del procés educatiu, en una regla fonamental que assenyala les possibilitats de l'Educació:

"...que el hombre continúe durante su vida tal como fué educado en sus primeros años. Así que, cuando esta regla no fuese una verdad incontestable fundada en la naturaleza humana y en la experiencia universal, solo entonces podríamos decir que toda educación era superficial y disparatada". (751)

Schwartz ens parla de l'època de la vida en que ha

de començar-se a educar, per matitzar les possibilitats de l'home que té d'educabilitat:

"Todos conviene absolutamente en que el hombre es susceptible de ser educado, así como tambien en que esta capacidad es mucho mayor en la infancia y juventud que en la edad madura; pero aun nos resta resolver las cuestiones siguientes: ¿en qué momento ha de darse principio á la educacion? ¿Cuáles son los datos naturales y cuáles los que pertenecen ó pueden pertenecer á la educacion? ¿Quando deberá cesar esta?...

Por lo que antecede vemos claramente que es imposible, fijar exactamente la época de la vida en que debe principiar la educacion del niño; pero esta mínima razon es necesaria ensayarla cuanto antes sea posible, pues semejante proceder jamás puede ser perjudicial y si provechoso las mas veces". (752)

L'educació es presenta com un deure que s'ha de dur a terme des de prest. La cooperació educativa en l'infant s'ha de realitzar gradualment i segons la receptivitat de cada individu, la influència de l'adult ha d'ésser reflexiva segons les seves impressions, disposicions innates i intuitives que l'atreuen a la vida, a la mateixa vida quotidiana des d'un principi. (753)

Els temes tractats són bastant diversos, però sempre des de l'òptica teòrico-filosòfica, fonamentalment, el manco es el que fa a la primera part. Aquests temes són els referits a l'època en que ha d'acabar l'educació, de la necessitat de que l'home sigui educat, de la

Ciència de l'educació, de la diferència en la forma d'educar, al mateix temps que assenyala uns principis generals de l'educació, malgrat consideràs que no podien ésser molt fitxos:

"... , toda vez que no es tan fácil amoldarlos á las diferentes edades y demas condiciones exteriores que rodean á los niños, y porque en prescindiendo de tales circunstancias, tampoco la aplicacion de las de ciertos y determinados principios pudiera ofrecer constantes resultados en todos ellos, ...". (754)

Aquests principis educatius quedaven nombrats de la següent manera:

19 Procurarse ante todo dar un buen trato físico al niño, sujetándolo para ello á un severo régimen dietético, lo cual proporcionará dos ventajas á la vez, esto es, la cultura del cuerpo y del espíritu.

29 Tanto las fuerzas físicas como las facultades intelectuales se deberán cultivar en armonía.

39 Atiéndase á la individualidad del discípulo.

49 Propóngase un plan fijo de educación y sigase invariablemente, para lo cual.

59 Procúrese formar la costumbre en el individuo.

69 La educación moral de este sea la principal, agregando a ella la religiosa.

79 La educación física también ayudará á aquella, acostumbrando al niño á la sencillez, á la limpieza y al pudor.

89 Procúrese también acostumbrar al niño desde muy temprano á la obediencia, sin que por eso deje de aprender á obrar por convicción propia.

99 Dejese desarrollar los sentimientos nobles, cuidando mas adelante de reglarlos á principios ciertos.

109 Acostumbreze al discípulo desde su mas tierna infancia á ejercitar la atención.

119 Despiertese en él el impulso de actividad.

129 De los juegos infantiles procedase poco á poco al trabajo arreglado y á la aplicación.

139 Toda la enseñanza deberá ser metódica.

149 Téngase gran cuidado de presentar al niño buenos ejemplos por do quiera, pero hágase de tal modo, que tenga para él atractivos propios todo lo bueno.

159 Foméntese el pudor y el sentimiento de dignidad, al par que modestia.

169 Procurese que el joven conozca y ame con entusiasmo su ideal y la advocación de su vida.

179 Edúquese á los jóvenes según la diferencia de sexo.

189 El rigor de que no puede prescindir el maestro para llevar á cabo la educación deberá ir acompañado de la suavidad.

199 Téngase muy presente que el amor debe ser el elemento predominante en toda la educación.

Casi es inútil advertir que es necesario estudiar por el desarrollo físico y moral del educando la época en que deben tener aplicación cada una de las reglas expuestas". (755)

Aquest principis estaven condicionats a un ideal de vida i d'educació, l'ideal de perfecció a que havia d'aspirar l'home havia d'estar en consonància amb l'ideal de l'evangeli i segons la civilització cristiana. (756)

Un altra tipus d'aportació que feia l'obra de Schwartz fou la que feia referència a l'ensenyança de les diverses matèries d'instrucció, Geometria, Geografia, Història Natural, Història Sagrada, etc.

De la Geografia pensa que és una:

"... de los objetos reales mas importantes de la enseñanza, si se atiende á que nos presenta el mundo en que vivimos repartido en diversos grupos, aunque no mas que el mundo de los tiempos que

alcanzamos. Es también el único ramo que puede servir de continuación á la enseñanza general intuitiva en las escuelas de pocos medios de instrucción, y se presta á dar ideas sobre física é historia en cuanto lo permiten el tiempo y la conexión de las materias sobre las que versa. Supérfluo sería detenerse en largas explicaciones acerca del método que en ella debe seguirse, toda vez que no puede considerarse sino como enseñanza intuitiva más estensa, según se acaba de indicar". (757)

L'ensenyança de la Geografia, per a Schwartz, era una de les matèries més significatives per a la preparació de les persones per a comprendre la vida i descobreix una utilitat formal a més de material: "... que reporta poder comprendre los periódicos, materia de viaje etc...", mentres s'utilitzassin de manera adequada i amb un mínim de mitjans. (758)

L'ensenyament per a la intuició és el que resulta més indicat per a la Geografia, des del reconeixement del més pròxim al més llunyà. Sense oblidar les dificultats i les possibilitats reals per mostrar la realitat, el més atractiva que els mitjans disponibles ho permetessin.

Un altra aportació és la de l'ensenyament de la Geometria. Schwartz ofereix unes reflexions sobre el seu mètode d'ensenyança, sobre el que considerava que:

"El estudio de la geografía no puede

considerarse en todo rigor como objeto general de la enseñanza en todas las escuelas, por lo menos si se exceptúa el curso que se puede unir con la instrucción intuitiva. Sin embargo, desde el tiempo de Pestalozzi hasta hace poco estuvo muy en uso preparar á la geometría, con la idea general de las figuras geométricas, en todas las clases elementales de aquellas. Mas con el tiempo parece que generalmente se fueron todos convenciendo de que las ventajas de semejante método, aunque elevado por distinguidos profesores á una gimnasia de espíritu, no eran muy considerables, y se creyó que prodria emplearse mejor el tiempo en otros ramos, con especialidad en las escuelas populares". (759)

En definitiva es creia que l'ensenyança de la Geometria no s'havia d'iniciar abans dels dotze anys, per considerar-se que l'enteniment de l'infant encara no estava preparat per comprendre els coneixements geomètrics.

També aplicava un sistema gradual a l'ensenyament de la Història natural, per considerar el coneixement de la naturalesa de gran utilitat i interès per als homes. És la defensa d'una concepció naturalista de la formació humana, sempre, però, tenint present que la naturalesa és obra de Déu. De totes maneres la llistava a una hora setmanal. (760)

La influència de Schwarts sobre els normalistes sorgits de l'Escola Normal central, crec que és inquestionable, especialment en el que fa referència a Mariano Corderera, per la quantitat de vegades que el

reprodueix al seu Diccionario de Educacion y Métodos de enseñanza, anteriorment esmentat i malgrat no fos utilitzat a nivell dels mestres d'escola primària.

M. Matter: El maestro de primeras letras, (761) fou un altre dels llibres d'importació, que era traduït per Francisco Merino Ballesteros i al mateix temps presentava i justificava la seva publicació a l'Estat espanyol de la següent manera:

"La creacion de escuelas normales de instruccion primaria, debida á la ley vigente y á las disposiciones del Gobierno en observancia de ella, hizo necesario cierto desarrollo de la literatura pedagógica. Con efecto, los maestros educados en aquellos establecimientos necesitaban reemplazar la direccion que dejaban con otra capaz de suplirla; y como carecian de los consejos de los inspectores provinciales, y eran raros los escritos pedagógicos y de los diferentes ramos de enseñanza que poseimos, y aun se habian agotado las ediciones de casi todos ellos, no podian afirmarse en los conocimientos que habian adquirido ni extenderlos, é iba esterilizándose gradualmente la reforma". (762)

Del que es dedueix d'aquestes paraules i de les que figuren a continuació, la mancança d'eines per a la formació dels mestres es deixava notar malgrat que més endavant assenyalaria:

"Pero naturalmente tímidos en ofrecer al público nuestros trabajos, nos habiamos abstenido de hacerle participe de los beneficios que disfrutábamos, presentándonos como menos inconvenientes para esta irresolucion, á vista de los trabajos de nuestros amigos los Sres. D. Joaquin Avendaño y D. Mariano Cardenera, que han

mantenido y mantienen al magisterio en una provechosa actividad". (763)

Als inicis del llibre es planteja els objectius de l'obra i l'evolució del concepte educació, es dona importància a l'aprenentatge de la lectura i al paper del dolent i del bon mestre. Els comentaris de Merino Ballesteros ajuden a aclarir les referències del llibre a la realitat francesa d'on pren model.

Aquest mateix critica algunes afirmacions de Matter, com la que a continuació reproduïm:

"Suelen dar generalmente muy poca importancia á la gimnástica; es verdad que no siempre es útil á los maestros; pues si bien los que tengan internos en su establecimiento se hallan en el caso de ejercitarlos en este arte, los demás no sacarán provecho de ella". (764)

La crítica que fa Merino Ballesteros a les paraules anteriors és:

"Estamos muy lejos de opinar que haya circunstancias en que la gimnástica deje de ser útil á los profesores de primera educación, y nos inclinamos á creer que el expresarse el autor en el sentido que lo hace, tal vez dependa de considerar las grandes dificultades que ofrece el dirigir con acierto los ejercicios gimnásticos, y la pernicioso influencia que estos pueden tener en el carácter de los discípulos sin una buena combinación que favorezca á un tiempo la organización física y los sentimientos morales; pero estos temores, muy fundados sin duda, solo pueden ser motivo para estudiar con mayor detenimiento este punto, y discernir lo que conviene conocer y practicar los encargados de la educación de la niñez, y las advertencias muy especiales que deben hacérselos, para los

inconvenientes de trascendencia que se tomen".
(765)

La crítica no era més que una defensa dels plantejaments de Francisco Amorós, pare de l'educació física a França i conegut, entre altres per la seva obra: *Manuel d'Éducation Physique, Gymnastique et morale.* (766)

Un dels altres aspectes que presenta l'obra de M. Matter és la formació dels mestres a través de les Escoles Normals i fa un repàs al seu currícula de matèries, en el que considera la Pedagogia com a la ciència més interessant pels futurs mestres. (767)

Per a Matter la Pedagogia per als mestres consistiria en un curs de tres parts:

"... estudio de las facultades físicas del hombre, y principios de educación física; estudio de las facultades morales, y principios de educación moral, y estudios de las facultades intelectuales y principios de educación intelectual". (768)

Plantejaments que estaven perfectament d'acord amb la visió de la Pedagogia del seu temps i no superava els plantejaments pedagògics de Pablo Montesino.

També es preocupava per plantejar les didàctiques especials i l'aprenentatge de la lectura i escriptura, aquesta lligada amb el dibuix. En aquest conjunt de matèries, considerava que:

"El estudio de la gramática es el más importante después del curso de religión y moral, cuyo objeto es enseñar á pensar y obrar bien.

Dos partes abraza este estudio, á saber: hablar bien; y escribir correctamente: esto es, en conformidad con las reglas que siguen las personas mejor educadas y más instruidas.

Ya ven VV. que este arte es muy importante, por cuanto se refiere al de pensar. Efectivamente no se puede hablar bien ni escribir con regularidad sino pensando con exactitud y precisión: así pues, la enseñanza de la gramática se compone de varias partes, que deben distinguirse y repartirse en un curso". (769)

Molt poc és el que diu de l'ensenyament de la Geografia i Història, la Geometria i la Història Natural. Fins i tot cal fer notar que aprofita la Geografia i la Història per a plantejar la seva concepció moralitzadora de l'educació i vindicar la Història Sagrada per a inculcar la conducta moral religiosa i cívica als infants a través del seu estudi. (770)

Al 1853 es publicaren dues obres que també volien ésser una eina d'aprenentatge pedagògic per als futurs mestres i tot dos d'autors estrangers el de H. Dunn: Principios de enseñanza ó Manual de Escuela Normal. Contiene ideas prácticas acerca del gobierno é instruccion de los niños. (771) traduït per F. Mariano Ballasteros. i el de S. Gerardo: Curso normal para maestros de primeras letras, (772) també traduït pel

mateix Merino Ballesteros, inspector general d'Instrucció primària. Dues obres que foren incloses a la llista de llibres recomanats per a les escoles Normals per Reial ordre de 10 de gener de 1854. (773)

L'esmentat Francesc Merino Ballesteros considerava que l'obra de De Gerando oferia idees importantíssimes respecte de la dignitat del càrrec de mestre i de les qualitats que aquest ha de reunir. (774) De totes maneres resulta ésser una obra que arriba amb un cert retard a l'Estat espanyol, ja que havia estat publicada a França a 1832. (775)

De Gerando considerava que:

"Al examinar sucesivamente los deberes del maestro, me he valido de intento de la voz **educacion**, prefiriéndola á la de **instruccion**, que es la mas usada, pero que no indica tan bien como aquella el objeto general y esencial del magisterio. Mi propósito es combatir desde luego un error generalmente esparcido y profesado por los hombres superficiales, que consiste en considerar la instruccion como el único ó cuando menos, el principal beneficio que le niño debe recibir en las escuelas: error funesto, que, desnaturalizado el caracter del magisterio, rebaja el verdadero mérito de la instruccion. La **educacion** y la **instruccion** se hallan intimamente unidas, como elementos inseparables de un mismo sistema; mas la **instruccion** es solo un ramo de la **educacion**, á la que está, por lo mismo, subordinada". (776)

De Gerando, també s'apuntava al caràcter del concepte d'educació cultivadora de la intel·ligència i la raó, i

l'educació moral i física. Considera que:

"La educación se divide principalmente en física, intelectual y moral. Cada uno de estos tres ramos concurre al mismo objeto por diferentes medios, prestándose naturalmente mútuo apoyo y debiendo proceder todos tres de consumo. En este momento no considero mas que comun resultado, abarcándolos en su conjunto". (777)

En el seu conjunt l'obra obeeix a l'ideal d'educació completa i al llarg de tota la vida, amb un fi primordial d'arribar a la Providència. Educació popular, primera educació, sociabilitat, progrés humà són altres dels conceptes que maneja amb una certa profunditat.

L'obra de Henry Dunn, al contrari de les anteriors, tenia la visió d'un anglès i no des de França, com era habitual en aquell temps. L'objecte de l'obra es servir de manual al futurs mestres i així ho aclaria quan parlava dels "Principios de enseñanza" a modo de caria:

"Varias causas, querido amigo, han influido en mi ánimo para no demorar mas la publicación de este volumen; entre ellas, el estar profundamente convencido de la necesidad de un manual de este género: Como los encargados de la primera enseñanza proceden generalmente de las clases mas humildes de la sociedad, cuyos anteriores ocupaciones no les han permitido ilustrarse, como se han hallado sin libros y en la imposibilidad de comprarlos, es inútil esperar que posean para los conocimientos que elevan la educación á la categoría de ciencia, á menos que por un precio corto y en un reducido volumen se les facilite lo mejor que sobre la materia han escrito los hombres sabios y de experiencia. De los centenares de jóvenes que en distintos períodos han dejado el puesto de discípulos para ocupar el de maestros,

cuya responsabilidad es tan grande, conozco pocos para quienes una obra de esta clase, á pesar de sus imperfecciones, no hubiera sido un tesoro al principiar". (778)

Pensa que un dels objectius que ha tengut en el moment d'escriure aquest llibre ha sigut la utilitat a la pràctica sense oblidar la reflexió. Eminentment dirigit als joves que aspiraven a esser mestres, als qui es volien dedicar a la carrera de l'ensenyament.

El llibre de H. Dunn està estructurat per cartes que equivalen als capítols. En una d'aquestes cartes parlava dels sistemes mutu i simultani, definint-se pel mutu:

"La ventaja mas obvia del sistema mutuo respecto á los demás, consiste sin duda en lo mucho que facilita el mantenimiento del orden y el buen gobierno, pues asegura en todos tiempos la ocupacion regular y constante de cada discípulo. Es evidente, además, que la suma de conocimientos que se adquieren en una escuela donde los alumnos están siempre ocupados, tiene que ser mucho mayor que la que se adquiere en otra donde el maestro, ayudado quizás de un solo individuo, á de atender á todos, y por lo tanto muchos niños deben permanecer algun tiempo ociosos". (779)

Era un seguidor de Bell i Lancaster, malgrat considerava que Lancaster havia exagerat els avantatges de la seva aplicació, probablement duit pel seu excelsiu aferrament al seu propi sistema. Apunta que aquest sistema requeria un mestre amb coneixement, més que a cap altre sistema i en els monitors han d'esser

igualment preparats per a dur una tasca el més eficaç possible. El paper del mestre resulta fonamental per a una correcta preparació del monitors que han d'esser elegits i, realment el mestre ha d'exigir una preparació sobre les matèries explicades, superior que als altres alumnes de les diferents seccions.

En general, el llibre de Dunn, resultava més literatura que reflexió científica, o sinó una espècie de receptari que pretenia ésser científic i pedagògic.

El llibre de text de **Pedagogia** que sorgia dels normalistes i des de l'Estat espanyol va ésser el de Joaquín Avendaño i Mariano Cardenera: **Curso elemental de Pedagogia**, que ja hem esmentat, no tan sols com a llibre recomanat per les escoles Normals a partir de 1852, sinó per l'aportació a la formació dels mestres que duqueren a terme, no tan sols com autors, sinó a través dels seus diversos càrrecs a l'Administració educativa, etc.

Fou publicat a 1850 amb l'objecte de facilitar una preparació específica als futurs mestres, per poder exercir amb profit la seva professió.

Assenyalant-se que la importància de l'educació de la infància requereix una preparació específica per als que s'hi han de dedicar i se'ls hi ha de possibilitar el desenvolupament de les seves facultats, donat que

requereix un talent especial i s'aconsegueix amb l'estudi i l'experiència. Per a dedicar-se a la instrucció primària, Avendaño i Cardenera consideraven que era condició indispensable el coneixement:

"19 De las diversas facultades del hombre y de los medios mas á propósito para desarrollarlas.

20 Del modo de transmitir la instruccion con provecho á los niños.

30 De los medios de sujetar á una direccion y enseñanza general varios niños de carácter y disposiciones diversas y aun opuestas, y prepararlos con la adquisicion de ideas verdaderas, y principios puros, y con hábitos de orden y trabajo, para ser hombres honrados, laboriosos y cristianos.

Tal es la ciencia del maestro, á la qual se designa con el nombre de **Pedagogía**, compuesto de las voces griegas **pais**, que significa niño; ago, yo conduzco.

Así, la **Pedagogía** comprende la ciencia ó la teoría de educar y enseñar, y el arte de aplicar esta teoría á la direccion, ya de un individuo completamente aislado, ya de varios individuos en comun". (780)

A continuació classificaven la Pedagogia en dues parts: la primera part seria la que comprenia l'estudi de l'home i els mitjans de desenvolupar i perfeccionar les seves facultats; la segona els mètodes de comunicar la instrucció i els mitjans d'organitzar i dirigir les escoles. (781)

En ser una obra dirigida a la formació dels futurs mestres iniciava el seu discurs concluint precisament a: "Del magisterio de instruccion primaria y de las

calidades del maestro", on es dedica a situar cada un dels elements del sistema educatiu al seu lloc:

"La familia, el estado, ó la familia y el estado juntos, han intervenido sucesivamente en la educacion del hombre. En los pueblos de la Grecia se privaba á los padres de la libertad de educar á sus hijos para encargarse el poder civil de formar ciudadanos con arreglo á sus instituciones. En nuestros dias se han hecho algunas infructuosas tentativas para resucitar el mismo sistema con idéntico fin, y no ha faltado época en que el poder eclesiástico ha pretendido igual privilegio. Reconócese generalmente sin embargo las razones que militan en favor de la familia, y en España, como en otros países, se le concede este justo derecho, reservándose el gobierno la necesaria intervencion, como encargado de velar por el bien general, ó por el respeto á las leyes y á la moral pública". (763)

De totes maneres es donava un paper important al mestre i exposava les qualitats de que havia de disposar. Entre aquestes qualitats, n'hi havia de físiques, morals, i d'intel·lectuals. Podem passar com exemple les referides a la seva preparació:

"Es pues una de las calidades del maestro la instruccion, y una instruccion sólida y variada aunque no profunda en todas las materias. Es preciso que aprenda bien; que se le aproveche de las lecciones recibidas, reflexionando sobre ellas; que se acostumbre á juzgar de las cosas con acierto, pues que un estudio superficial solo sirve para aprender palabras de memoria. Nociones bien dirigidas y coordinadas, principios claros y sencillos, y el hábito de exponerlos con claridad y sencillez, deduciendo las consecuencias útiles y entrando en los detalles necesarios, es lo que constituye un buen maestro; es decir, que debe saber bien y no abandonar el estudio, y debe tambien saber enseñar". (763)

Seguien els plantejaments de De Gerando, que fonamentava la seva concepció del bon mestre en el seu talent i tacte per exposar els seus coneixements.

En el que fa als aspectes morals, posaven en primer lloc l'estimació a la seva professió i la simpatia vers als infants. Qüestió que procuren deixar clara amb una certa insistència, i expliquen que:

"Con el amor á la profesion del magisterio está identificado el amor á los niños, sin el cual los esfuerzos del maestro para llenar sus deberes son inútiles, y en lugar de cumplir un deber importante y sagrado ejerce un oficio mecánico y desagradable. Pero las simpatias hacia los niños han de ser superiores al desaliento que puede provenir de la ineficacia de sus lecciones y de sus trabajos, y á los crueles desengaños que se expone á recibir de ellos y de sus mismas familias: Ni la ligereza, ni la distraccion, ni las importunas preguntas que le dirijan han de ser bastante para retraerle de amar á todos y á cada uno de los discípulos, de interesarse en su bien, de preservarlos de los males que les amenazan, preparándoles un dichoso porvenir". (784)

Reconeixien la necessitat de que el mestre havia d'esser amant d'un gran paciència i de la constància, del obrar amb tranquil·litat al mateix temps que amb certesa.

Inicien la seva reflexió sobre l'objecte i divisió de les Ciències de l'Educació amb el propòsit de definir el concepte Educació, que definiran com a humanista. Ja que ho és des del punt de vista de que l'educació

comprèn tota l'existència de l'home, que el conduirà cap a la perfecció, en definitiva cap a Déu. (785) Per tant, com ésser transcendent és el protagonista més directe de l'Educació.

Es per això que Cardenera i Avendaño insisteixen en conèixer l'home en les seves diverses dimensions, des de l'educació física, educació moral i educació intel·lectual.

La salut ha d'ésser una característica fonamental per a desenvolupar la seva personalitat. La higiene pot jugar un paper important en aquest aspecte. Precisament en aquest punt torna a citar a De Gerardo, donant-li molta d'importància a la netedat i a l'adreg, molt interessant per a la defensa que fa de la prevenció. (786)

També dediquen pàgines a tractar: "Medios de desarrollar la facultades intelectuales", on després de reflexionar sobre aspectes generals de les facultats de l'enteniment, Avendaño i Cardenera, volen estudiar els mitjans i la cultura necessària de que s'han de disposar al respecte. (787)

Percepció exterior, Memòria, Atenció, Judici, són els aspectes als que es refereixen. La importància que es dona a l'atenció resulta fonamental per comprendre la

seva aportació en aquests temes. Ens diu que no hi ha percepció possible si no hi ha atenció.

De l'atenció i l'ensenyança ens assenyalaven:

"La enseñanza es completamente estéril cuando no sabe el maestro atraer y cautivar la atención de los discípulos; de consiguiente, tanto por la instrucción cuanto por el desarrollo intelectual, es un deber importantísimo excitar, sostener, dirigir y fortalecer la atención". (788)

Segons l'opinió d'aquests autors, l'atenció és la facultat que està amb connexió amb les altres que desenvolupen la intel·ligència, malgrat sigui una facultat que en l'home maduri lentament. (789)

També són partidaris de graduar l'ensenyament segons el seu nivell natural de maduració de la intel·ligència. Aquest grau serien estructurats en tres divisions, i és quan, aquests autors inicien les seves idees pròpiament didàctiques:

"Fondérase generalmente la dificultad de que los niños se ocupen en la escritura antes de saber leer, y la imposibilidad de dedicarlos al estudio de la aritmética y la gramática; y no se comprende que la lectura es más difícil que la escritura, y que el sentiamiento de las formas y de los números se desarrolla antes que todos los demás. Observando lo que pasa en las escuelas de párvulos, que citamos como ejemplo vivo y palpable, encontramos la prueba más convincente. ¿Que es lo que más fácilmente aprenden los niños en estas escuelas, y por tanto lo primero que se les enseña? Antes de aprender a leer que saben los puntos cardinales, las provincias de España, los caracteres más sobresalientes de los seres de los tres reinos de la naturaleza?...". (789 bis)

En línies generals, de les propostes de Cardenera i Avendaño es desprenen intencions d'introduir a la Instrucció, a través de l'ensenyament que es donava a les Escoles Normals, concretament a través dels seus plantejaments de les didàctiques especials, en particular de la Geografia, un cert activisme didàctic, especialment afavorit pel mètode proposat que pretenia anar del concret al més general com ja hem indicat quan parlàvem d'aquests autors.

El darrer llibre que cal esmentar referit a les Escoles Normals és el de M. Sánchez Ocaña: *La Maestra. Guia de Educacion práctica para las profesoras de Instrucción primaria y madres de familia*, (790) considerada com a la primera obra dedicada específicament a la formació de les mestresses i que, publicada a 1856, fou aprovada per Real ordre de 28 de febrer de 1857. (791)

L'obra de Sánchez Ocaña tenia un objectiu clar: cobrir la manca d'obres que hi havia al respecte, en la perspectiva de la creació d'una Escola Normal a Girona. (792)

Com és de suposar tenia influències de l'estranger:

"Para ordenar este manual, me he sido indispensable recurrir á tratados especiales de que por desgracia carece nuestro país; he

consultado al efecto la Educación progresiva de Madama Necker de Sausire, La Educación de las doncellas por Fenelon y gran parte de los artículos que sobre rama tan esencial ha dado á luz la prensa del profesorado; pero principalmente, el curso normal de Maestras de la señorita Sauvan.

Al tomar por guía dicha obra me propuse aceptar lo bueno que á mi juicio contubiera, descartar lo que no me pareciese adaptable á nuestras escuelas, suplir lo que segun mi opinion le faltase, y seguir la marcha trazada en la misma, toda vez que la encontraba bastante metódica y progresiva". (793)

Volia esser una obra dirigida a consolidar la instrucció primària de la dona a través de la formació de les mestres:

"Para dirigir con utilidad pública la educación y enseñanza de las niñas, es indispensable reunir un conjunto de cualidades difíciles de conciliar: Enunciaremos primero las dotes físicas, que sin depender exclusivamente de la voluntad, son absolutamente precisas para la buena dirección de una escuela". (794)

Però en línies generals es queda en una obra fonamentada més en plantejaments morals i molt senzilla i bona d'entendre. Pretén esser una obra didàctica molt parellada a un text programat, ja que al final de cada apartat plantejava un resum interrogatori. Com per exemple:

1. La instrucció ¿es indispensable á las niñas de las diferentes clases sociales?"

R. Sí; porque es un preservativo de la miseria, del fastidio, de la ociosidad, y por consiguiente del vicio.

2. ¿cuántos medios legítimos hay de subsistir?"

R. Tres: tener, recibir y ganar. ...". (795)

Aquesta visió de l'educació de la dona era assumible pels poders públics que, a partir de 1857, impulsaran oficialment la idea de crear una Escola Central de dones.

és així que el 23 de setembre de 1857, tot seguint les directrius de la Llei Moyano, s'aprovava un Reial Decret on a l'article 13, es disposava promoure Escoles Normals de mestresses i el 6 de novembre de 1857 s'assenyalava que l'Escola Normal Central de mestresses s'hauria d'inaugurar en els primers dies de 1858. (796)

Precisament amb la Llei Moyano va esser quan es varen regular de manera quasi definitiva, els llibres d'Instrucció primària, des del punt de vista del centralisme i uniformització de la Instrucció pública, baix del control de l'Estat i de l'Església. (797)

La justificació del control sobre els llibres de text ja s'havia plantejat anteriorment pel mateix Moyano, el 21 d'octubre de 1856, on es ressaltava la importància que tenien els llibres a les escoles, en el sentit de que:

"... bien penetrada de la influencia que los libros usados en las Escuelas ejercen en los costumbres y en la regularidad y método de la enseñanza, ha girado siempre con particular interés en grave asunto. Ha promovido, por una

parte, la publicación de libros útiles, abriendo concursos y premiando á los autores de las mejores obras, y por otra, ha adoptado las oportunas disposiciones para que no lleguen á manos de los niños sino libros de la más pura moral y exentos de errores científicos, formando lista de los que se hallan en este caso, con acuerdo del Real Consejo de Instrucción pública". (798)

El que es preterito amb aquesta política restrictiva era impulsar la conciliació:

"... el imperio de los sanos principios morales y religiosos y los intereses de la enseñanza con los derechos de los autores y la prudente libertad de elección por parte de los Maestros y de la Comisiones, para que los libros adoptados estén en armonía con las ideas é inteligencia de los encargados de las Escuelas, y al propio tiempo con las costumbres y necesidades locales". (799)

es per això i per la manca de compliment de les disposicions anteriors, que es determinava a:

"19.- Se publicará desde luego una lista de libros aprobados para texto en la Instrucción primaria, dispuesta por orden de materias y con expresión de las Escuelas en que cada obra puede adoptarse.

20.- Todos los años, con las listas de libros de texto la enseñanza secundaria y superior, se publicará la de Instrucción primaria, formada al efecto por el Real Consejo de Instrucción pública, sin perjuicio de adicionarla con las obras que se diesen á luz de un periodo á otro y merecieran la aprobación". (800)

À la Llei de 9 de setembre de 1857 aquests articles s'especificaren d'una altra manera, Segons l'article 89, es deia que s'assenyalarien llibres de lectura a la primera ensenyança, i es deia que el Govern es cuidaria

de que a les Escoles s'adoptassin i inspirassin sones màximes religioses i morals, i es facilitassin els coneixements científics i industrials més senzills i de més general aplicació als usos de la vida. Tenint present les circumstàncies locals, es restringia les obres dels llibres de text de primera ensenyança a un màxim de sis per a cada assignatura, malgrat això, aquesta disposició posteriorment no es va dur a efecte. (801)

On també s'expressaren, altres restriccions tot seguint la tradició oberta per Bravo Murillo poc temps abans és:

39.- Para la enseñanza de la ortografía se adoptará exclusivamente en todas las Escuelas la última edición del *Prontuario de la Academia de la Lengua*, y para la de Agricultura, el *Manual de D. Alejandro Olivan*, en la públicas; (y este mismo libro ó el *Catecismo de D. Julian González Soto*, en las particulares).

40.- Para las demás enseñanzas que abraza la enseñanza de la Instrucción primaria de todas clases y grados, se hará la elección precisamente entre las obras designadas en la lista para cada asignatura.

50.- Los maestros que adopten libros no aprobados, y los Inspectores que lo consientan, incurrirán en la responsabilidad é que hayo lugar'. (802)

Castellanització, unificació, unificació del sistema mètric decimal, unificació dels criteris econòmics, men els plantejaments que conjuntaven

aquestes obligacions dels mestres respecte a la transmissió dels coneixements. Curiosament un dels llibres que es presentà a la llista recomenada per a la lectura a la Instrucció primària del 21 d'octubre de 1856, va ésser el d'Alejandro Olivan, **Manual de Agricultura**. Vegeu com s'expressava al respecte Leijes Lozano el 9 de març de 1850:

"...premiado en concurso general por Real órden de 7 de julio de 1849, con el derecho de ser texto oficial y obligatorio para los ejercicios de lectura de los niños más atrasados, y para lecciones de memoria de los más adelantados, en las escuelas y establecimientos públicos, y el mismo Manual ó Catecismo de Agricultura, por D. Julian Gozalez Soto, en las Escuelas y Colegios privados...". (803)

Probablement darrera aquests privilegis legals hi havia la pressió dels burgesos de les zones agràries a les files del partit moderat.

Es considerava que el progrés de l'Agricultura contribuiria decididament a resoldre els problemes que es plantejaven a la societat del moment. Per aquesta raó s'utilitzava el concepte d'Agricultura progressiva. Olivan era partidari de tecnificar i modernitzar l'Agricultura, en definitiva, capitalitzar-la:

"El capital, elemento de produccion, es tan necesario en agricultura como la mano para ejecutar y el entendimiento para dirigir. Una explotacion agricola no es más que una operacion industrial.

La agricultura está más adelantada donde quiera que mayores capitales se dedican á ella; porque en todo género de negocios gana quien domina lo que trae en manos, y aun mejora y perfecciona los medios de más ganar". (804)

Malgrat el llibre és obligatori per a les escoles públiques, pareixia més bé dirigit als fills dels propietaris, per la seva concepció d'una societat estructurada entre els que posseïen la terra i els qui la cultivaven. És així que:

"Tenga cuidado de sus criados, mozos y peones, tratándolos con afabilidad, y siempre con justicia, porque las preferencias infundadas ofenden. Recompense á los más entendidos y celosos, y despida á los perezosos y reincidentes en faltas, porque de conservarlos se contaminarán los demás". (805)

Compensar els bons comportaments, els comportaments que afavorissin el desenvolupament del model de societat equilibrada comandada per la burgesia terratinent, una societat fonamentada en terres més pròximes a la fisiocràcia que a la revolució burgesa i industrial.

De la llista aprovada el 21 d'octubre de 1856, destaca l'amplitud de la llista de Religió i Moral, 21 obres que, malgrat es repetien diverses edicions de Ripalda o del Fleuri, la llista resulta bastant ampla, i més si es considera que a les obres recomanades per a la lectura es repetíen obres referides a temes de moral i religió. Precisament la llista de Lectura

resulta molt ampla, amb un total de cent noranta sis obres, que, en la seva majoria, eren de matèries ideològiques, amb predomini de tres matèries: sil·labaris, sistemes de lectura; obres de educació cívica, moral i política, i antologies de biografies, històries i poesia. (806)

Ja més reduïda és la llista de llibres dedicats a l'aprenentatge de l'Escriptura, amb només tretze títols, que, en la seva majoria, fonamentaven l'escriptura en la bona caligrafia i els dictats. (807)

Una llista que queda sorprenentment ampliada és la de Gramàtica castellana. A més de la corresponent a la Reial Acadèmia espanyola, s'aprovaren vint-i-vuit gramàtiques, malgrat totes seguïen la de la Reial Acadèmia, i es mantenia la castellanització a ultrança. (808)

La llista d'obres dedicades a l'Àrbitmetica resulta també molt ampla, però no passen d'esser obres que fan referència a les quatre regles més elementals de la matèria i l'ensenyança del sistema mètric-decimal, en vista a la unificació del mercat interior. (809)

D'Agricultura només hi figuraven els enciclopèdics d'Olivar i González de Soto, més Aforismos de Agricultura general, en vers, de Lorenzo Campano i Domingo Perigo. I

la *Introducción a la Agricultura de Domingo de Miguel*, que només servíen com a llibres de consulta. (810)

De Geometria, encara figurava en primer lloc José **ME Vallejo** amb la *Geometria de niños*. (811)

De la llista de Geografia i Història, també en podem destacar la seva extensió vint-i-dues obres aprovades, qüestió a destacar per esser dues de les matèries més apreciades des del punt de vista dels sabers burgesos i que probablement s'aprofitaven per ideologitzar a les escoles, especialment a través dels llibres d'Història, que servia per justificar la idea d'Història d'Espanya que es volia generalitzar. Aquesta apreciació entra ben bé en la mentalitat burgesa de l'època, tant per a la Instrucció primària com per a la formació del mestre, per llavors poder divulgar el model d'Estat-nació que es volia implantar. (812)

De Física, dues eren les obres que s'aprovaren: les *Nociones generales de Física*, per Antonio Gascon i *El señor Pedro, ó Lecciones de Física para niños y adultos*, per B.A.H.R. (813) El que vol dir que hi havia un mínim de preocupació per introduir aquest tipus de ciències com la Física a la Instrucció primària, en què fos a nivell elemental.

D'Història Natural només hi figura *Nociones de*

Historia Natural, de Antonio Gascon y Soriano, degut a la manca de textos elementals d'aquesta matèria. (814)

La justificació que es donava a la incursió d'aquestes llistes a la Gaceta, per part de Moyano, era que:

"... hoy la lista completa de los libros de texto aprobados para las Escuelas de Instrucción primaria, ha querido el Gobierno de S.M. dar á conocer toda la importancia que atribuye á este ramo transcendental de la administración pública, y toda la preferencia con que se propone su mejora y engrandecimiento". (815)

Les restriccions s'ordenaven en termes radicals, però es pretenia oferir en termes de facilitar un nombre suficient de llibres per salvaguardar la independència dels mestres.

Els llibres de text havien d'essor una eina important per a transmetre continguts i mentalitats, d'acord amb els esquemes moderns de la societat econòmica, mercantilista en l'econòmic i burgesa i aristocràtica en el social, jerarquitzadora a tots els nivells, que volia compaginar el passat tradicional amb el futur de progrés, sense estridències. L'aristocràcia i la burgesia havien de pactar per fer camí amb aquest model de societat, en l'educació havia de jugar el seu paper.

3.3.3. Educació i Llengua. Continuació del procés de Castellanytzació.

La nova mentalitat burgesa anava escalant posicions i en educació l'escolarització es converteix en sinònim de castellanytzació. En el cas de Mallorca els moderats i els individus de la Societat Econòmica Mallorquina dominaven la situació. El que vol dir que es donava continuïtat.

Malgrat tot, alguns personatges comencen a reivindicar la nostra llengua, la catalana, són Fons i Gallarza, Pere d'Alcantara Penya, Jeroni Rosselló, Marià Aguiló, Joan Alcover, etc.

Es a mitjans del segle XIX, quan sorgeix per exemple, una institució com l'Acadèmia Provincial de Belles Arts, hereva de l'antiga Escola de Dibuix de la Societat del segle XVIII, a l'evolució de la qual hi jugaren un paper important Pere d'Alcantara Penya i Jeroni Rosselló, tots dos literats i personatges coneguts de la Renaixença mallorquina. Però, en definitiva, poc podien dur a terme aquests dos personatges des d'aquesta institució per a la llengua catalana, ja que la dita Acadèmia era conseqüència del Reial Decret de 31 d'octubre de 1849, decret centralitzador i uniformitzador de les ensenyances

artístiques i, per tant, castellanitzador.

El que vol dir que molt poca consciència sociocultural hi havia d'haver per a que els poders públics impulsassin institucions d'aquest tipus sense plantejar el fet diferencial de la llengua i de la cultura.

Es evident que el progrés de la castellanització era lent, però constant, i ferm, a través de les institucions educatives. Sinó vegeu el que escrivia l'Arxiduc Lluís Salvador, referint-se a la Llengua i segons el cens de 1860:

"Se puede calcular que el número de personas que conocen el castellano será de 32-33.000, a esta cifra hay que añadir unas mil personas de las clases populares, que, sin saber escribir, pueden expresarse, no obstante, en castellano ... podemos decir que en Mallorca entienden el castellano unas 35.000 personas, es decir, una sexta parte de la población ...". (816)

és evident que l'efecte de l'escolarització era lent i en conseqüència, fins i tot la Instrucció primària no passava de ser una eina deculturadora i ideològica:

"... En las Primarias de niños se les enseña el catecismo y a los mayores algunos trozos de la sagrada escritura; aprender a leer y escribir, rudimentos de lengua castellana y ejercicios de ortografía; elementos de Aritmética ...". (817)

Educació elemental i castellanitzadora, que va possibilitar que l'escola fos la transmissora del

castellà i del seu aprenentatge, i per tant les persones que sabien llegir i escriure en castellà, la gent "cults", ja l'havien après a l'escola.

Així arribaríem a finals del segle XIX, quan a Mallorca es produeix un ressorgiment econòmic, però curiosament les xifres d'analfabetisme no havien aminorat. Per exemple, a 1877 era un 80 % de la població i el 1904 encara era d'un 75 %. (818)

Era com una resistència a la castellanització de manera inconscient, probablement per incomprensió de la realitat i per esser analfabets tant del castellà com del català.

També hem de reconèixer que estudiam una època, a partir de 1845, en que la Constitució moderada era restrictiva en drets populars i fou un marc que va possibilitar disposicions legals restrictives, fins i tot prohibitives per a la llengua catalana.

Una d'aquestes disposicions legals fou el "Reglamento para las Escuelas Normales de Instrucción pública", Reial Decret de 15 de març de 1849, signada per Juan Bravo Murillo, Ministre de Comerç, Instrucció i Obres públiques, en el seu article 7: "Las escuelas prácticas de las normales de ambas clases se dividirán en dos secciones, en las cuales se enseñará", entre

altres ensenyances hi figuraven: "La Ortografía, con sujecion á reglas de la Academia española" i "Los rudimentos de la Gramática castellana, en que se comprendan la Etimología y las reglas principales de la Sintáxis" (819), sense fer altre tipus de referència a cap altra llengua, el que vol dir que s'ignoraven i que s'obligava a l'aprenentatge de la Castellana.

Més endavant en aquest mateix article, en la segona secció, deia que s'havia d'ensenyar: "Complemento de la Gramática castellana ampliando la Sintáxis y comprendiendo Prosodia", (820) ens trobem amb el mateix cas que abans.

Bravo Murillo havia iniciat aquest procés legal d'imposició de la Llengua castellana, quan, per Reial ordre de 22 d'Octubre de 1848 es dirigia als Caps polítics corresponents amb aquestes paraules:

"Enterada la Reina (Q.D.G.) de que no en todas las Escuelas del reino se observan las reglas de Ortografía prescritas por la Real Academia española, y considerando las perjudiciales consecuencias que esta falta de conformidad llegaría á producir en el uso é inteligencia de nuestro idioma, se ha dignado S.M. resolver, que cumpliendo exactamente lo prevenido por Reales órdenes de 25 de Abril y 19 de Diciembre de 1844, sirva únicamente de texto en todas las Escuelas el **Promptuario** de la expresada Academia, y que las demás obras de esta clase comprendidas en el catálogo que se publicó en 30 de Junio último, sirvan sólo para ser consultadas por los Maestros con el objeto de perfeccionar el método de

enseñanza, pero no de variar el sistema de Ortografía". (821)

La Reial ordre era clara i contundent, la llengua que s'havia d'utilitzar a les escoles era la castellana.

Al marge d'aquest procés legal, autors com Avendaño, a la seva **Gramática Castellana**, consideraven que:

"El objeto de esta primera division del arte de hablar es la descomposicion general del discurso, para deducir su mecanismo y teoria. Pero el lenguaje oral, por cuyo medio se manifiesta, es un sistema de signos, cuyos elementos son los sonidos, que se hacen permanentes con el auxilio de ciertas figuras ó caracteres, y por lo cual hemos dividido el lenguaje artificial en LENGUAJE ORAL Y ESCRITO. Analizaremos, pues, el discurso, esto es, el empleo de una lengua, primero en el lenguaje oral, y luego en el escrito, en ambos casos concretaremos nuestras diversas observaciones al IDIOMA CASTELIANO. Así nuestro trabajo será su verdadera GRAMÁTICA". (822)

Hi havia, en aquestes paraules, un interès en fer veure la importància de la llengua castellana a l'escola, al marge de cap altra consideració socio-política o pedagògica, però amb una matització que es detecta en la necessitat de protegir l'idioma castellà.

Encara que en aquesta obra hi trobem una petita referència al Català, quan parlava de l'origen i progressos de l'idioma castellà:

"Los españoles escapados al yugo Árabe se expresaban en distintos dialectos, aunque todos de un origen común. los catalanes hablaban el provenzal ó el limosin; el primitivo castellano era la lengua de Castilla, Leon y Asturias; el

gallego, de que luego nació el portugués, la Galicia; y el vascuence la de mucha parte de las provincias vascas.

Destruído por fin en 1031 el Califato de los Omniades de Córdoba, y debilitado así el poder musulmán en la península, extendieron los españoles sus conquistas. La España quedó dividida en tres partes, cada una con su idioma. Hablóse el catalán desde los Pirineos á Murcia, siguiendo las costas del Mediterráneo; en el centro desde las vertientes pirináticas al reino de Granada, el castellano; y desde Galicia á los Algarves el portugués". (823)

Però a continuació ressaltava que:

"El poema del Cid, de autor desconocido, producción de mediados del siglo XII, según el común sentir, es el primer monumento de nuestra lengua y literatura. Ambas aparecen todavía rudas y desaliñadas; pero comienzan á tener vida en esta época". (824)

En els anys 50 és quan probablement es produeix una insistència castellanitzadora al sistema escolar, encara que també es produeix una defensa de l'ensenyança de la llengua castellana a altres nivells com són als llibres de text.

Per altra banda es fa referència a la llengua materna en termes aparentement positius, com és el cas de Cardenera, quan diu:

"El primer objeto de la enseñanza de la lengua materna en las escuelas primarias, es enseñar al niño á expresar concretamente sus pensamientos, esto, sin embargo, á pesar de su gran importancia, es lo menos que se debe obtener en una escuela á que asisten los discípulos con regularidad y por bastante tiempo. Deben estos aprender las reglas de ortografía prácticamente

para aplicarlas con oportunidad, y á presentar sus pensamientos con sencillez, claridad, precision y sin ambigüedad. En esto se comprende la redaccion de cartas, narraciones, descripciones y otros escritos sencillos relativos á la vida práctica, como cuentas, recibos, certificados, y otros relativos á los asuntos privados. Una escuela que en circunstancias favorables no diese estos resultados, seria una escuela mala". (825)

Naturalment, el que no es diu és que aquest concepte de llengua materna es refereix a la llengua de la seva "madre patria", la castellana, no la de la pàtria d'Aribau, la catalana, o la gallega, la basca, etc. el que significava que la importància era per a la implantació del castellà, ignorant-se sistemàticament les altres llengües que en realitat eren matriernes.

Tampoc era el que Niemeyer deia quan es referia a la llengua materna:

"La madre es la primera que enseña á hablar á su hijo como lo indica la expresion lengua materna. La vida social continúa esta instruccion, suministrando al niño, sin auxilio extraño, inmensa riqueza de palabras y de frases. Los ejercicios de lectura aumentan este tesoro, y si el maestro sabe aprovechar las ocasiones que la lengua". (82A)

Dic això perquè el plantejament resultava incoherent des del punt de vista pedagògic, ja que es parlava de llengua materna sense però, ser coherent des del punt de vista polític, perquè es volia demostrar que la llengua de la totalitat de la població havia d'ésser la castellana, com a llengua materna.

El que es pretenia era imposar una llengua estrangera a la majoria de la població escolar, tal com afirma Jordi Monés:

"L'escolarització en una llengua forastera no es presentava difícil solament per la situació general i la insuficient preparació del mestre, sinó també pel fet que els mètodes per a l'ensenyament de la llengua castellana partien de la base que la llengua dels alumnes era la castellana". (827)

El que passava era que els mestres que es proposaven per a dur des d'altres províncies a les regions de parla castellana, no solucionaria la problemàtica en profunditat perquè en sí desconeixien el transcurs lingüístic de la qüestió.

Als anys 50 també cal assenyalar una qüestió pactista, entre els bisbes catalans i la jurista del govern central, la defensa de la llengua castellana, més concretament dins l'ambient que va possibilitar l'aprovació del Concordat de 1951 i de resultes de la seva aplicació. (828)

Malgrat tot això, es produïx algun intent de recuperació de la llengua catalana: gramàtiques i alguns llibres de lectura per als infants. Concretament coneixem dues gramàtiques catalanes, la de Regí Pons i Riera: Gramàtica Catalana-castellana. "Adornada amb exemples de bons autors, alguns diàlegs familiars amb la

correspondència de les frases més difícils de la llengua, y alguns trossos escollits en prosa i vers", (829) publicada a 1847 i la de Pau Estruch i Siqués: Gramática de la Lengua Catalana, (830) publicada a 1857, encara que fossin dues obres de diferent estil, una redactada en català i l'altra en castellà, pretenien ensenyar el català.

Magi. Fers a la seva obra destacava el mèrit de la mateixa i amb una ortografia estranya com la heu pogut intuir en el seu subtítol. En el seu proemí destacava:

"Es cosa estranya, per cert, que després de haver donat á llum lo doctor Baillet la sua gramática catalana, no haja un catalá, entre els molts que han florit y floreixen actualment fora y dintre de Catalunya, que haja emprat lo treball de forma una gramática, ab la qual, los naturals de aquest país puguessen aprendrer fácilmente la llengua dels Cervantes y Granadas. Trabajo enojoso, en veritat, però que's menester realizarlo". (831)

Però, si una es proposava ensenyar la gramàtica catalana perquè els catalans aprenguessin el castellà, com és el cas de la gramàtica de Fers, la d'Estruch preferia aclarir que:

"...; parecerá un contrasentido la publicacion de una gramática catalana, cuyo idioma, qual calificado de dialecto, no es el oficial de la Nación, ni es comunmente conocido sino en las provincias catalanas; pero como esta parte notable del territorio español sea un centro mercantil é industrial, con el que se hallan ligadas las demás provincias con íntimas y continuas relaciones, y como su lenguaje familiar, que por su precision y

energía guarda cierta analogía con carácter de sus habilidades, no puede considerarse como muerto, ni dejará de hablarse acaso por muchos siglos, por mas que en las leyes se vea esa tendencia; me he decidido á dar á luz el fruto de más áridas tareas, creyendo que con él pago un tributo de amor á mi país natal y ofrezco un beneficio á mis compatriotas, presentándose reglas claras y sencillas para hablar y escribir con alguna mayor corrección de la lengua nativa, tal como hoy generalmente se habla, facilitándoles al propio tiempo un medio de adquirir el conocimiento de las demas". (832)

Antoni Comas ens pot ajudar a resumir el significat d'aquestes obres, quan diu:

"Hem de saltar trenta-dos anys per trobar (es refereix a la Gramàtica de Fallot) una altra obra de teoria gramatical: la Gramàtica catalana-castellana (1847), de Magí Pons i Romera, concebuda segons els canons més tradicionals i donant sempre l'equivalència castellana dels exemples catalans. deu anys després, el poeta Pau Estroch i Siqués publicava la seva Gramàtica catalana (1857), de la qual l'Acadèmia de Bones Lletres en féu especial recomanació. Mentrestant ha sortit un diccionari prou interessant, el Diccionari de la llengua catalana amb la correspondència castellana i llatina (1839), de Pere Labèrnia, que, més allà del seu valor intrínsec, fa un gran servei als poetes i escriptors. Al llarg del segle surten altres diccionaris d'un valor semblant al de Labèrnia, entre els quals potser hem d'esmentar el Diccionari manual o vocabulario completo de las lenguas catalana-castellana (1839), d'àngel Saura; el Diccionario general valenciano-castellano (1851), de Josep Estrug; ...". (833)

Precisament el 1857 s'aprova la Llei Moyano que impulsaria, de bell nou, una tendència a la castellanització. (834) Recordem que aquesta llei de

reafirmava en que la primera ensenyança, segons el seu article 2on punt quart, hi havia de figurar els "Principios de Gramática castellana, con ejercicios de ortografía". (835)

Com diu Jordi Monés:

"Des de la llei Moyano del 1857, s'evidencia clarament l'existència, o més ben dit la consolidació, d'un corrent majoritari de caràcter castellanitzador bé per convicció o simplement per inèrcia. Des de començament del període que s'estudia en aquest capítol, es publicaren diverses gramàtiques castellanes, algunes de les quals amb diverses edicions". (836)

Paraules que simplement ens indiquen la constatació d'una dinàmica legal, però significatives, en el sentit de que aquesta dinàmica representava la síntesi de tota una mentalitat castellanitzadora, no tan sols de l'Administració sinó de les instàncies de poder del moment.

Per seguir les directrius oficials els autors de cartilles per aprendre a llegir en la llengua castellana s'esforçaven en demostrar que s'adequaven a les directrius de la Real Acadèmia, com per exemple el **Método práctico de enseñar á leer**, de Vicente Navarro, publicat a Palma a 1854:

"En esta última edición se ha corregido la ortografía con arreglo al Pronunciario que el año cuarenta y cuatro dió á luz la real academia de la lengua española". (837)

Era una forma de deculturar la població més jove, on el mestre havia de jugar un paper important com el funcionari que compleix amb la seva obligació d'alfabetitzar a la població dins la cohesió estatalista del sistema escolar, es per això que es considera que la història de l'ensenyament obligatori, al menys en aquesta època, és la història de la castellanització obligatòria, malgrat hi hagués alguns intents, no oficials, de catalanització.

I malgrat a les escoles la llengua castellana fos una llengua estranya a la població escolar, actuava d'element homogenitzador i centralitzador. Des del punt de vista legal la llei Moyano significaria la consolidació legal d'aquesta mentalitat.

Aquesta mentalitat oficial es pot complementar amb la referència que feia un pedagog que contava amb el beneplàcit oficial, com era el cas de Julio Kubel, quan a la seva Memòria sobre la Instrucció a Prússia, assenyalava al parlar (a 1850) "De la Lengua patria y de la Gramática". Considerava que:

"Los objetos de la enseñanza, cuyo método es de índole suculenta, constituyen la instrucción primaria del idioma patria; y sería muy de desear que V. E. fijase en el plan general de estudios, ya que se hallan en él planteados, la enseñanza primaria, secundaria y superior, los

conocimientos que deben adquirirse en la primera, y cuáles en la segunda, por cuyo medio se podrían marcar fácilmente los diversos grados de instrucción pública, tan indispensables para la unidad de la enseñanza que debe existir en las naciones, y tal como sucede en Alemania...". (838)

Es evident que es volia lligar el concepte d'unitat, en una triple dimensió: unitat de la pàtria, per poder enfortir l'ideal d'Estat-nació, unitat de la llengua, per oferir un sistema de comunicació que facilités una unitat cultural, i unitat del sistema educatiu, per tant la llengua havia d'esser necessàriament la castellana, que seria l'element que facilitaria la coherència del conjunt, especialment per a les futures generacions.

3.3.4. Les institucions Educatives conseqüència del Reformisme liberal: Escoles d'Instrucció primària i Escoles Normals.

Les escoles d'Instrucció primària havien d'esser la base per a construir un sistema escolar d'educació popular dins la concepció reformista dels liberals, i les Escoles Normals ho havien de possibilitar mitjançant la formació dels professionals idonis per a la tasca. La Inspecció d'Instrucció primària havia d'esser l'instrument de control. Al marge de que la institució educativa burgesa, per excel·lència, fossin els Instituts de segon ensenyament, que havien d'esser els impulsors de l'Educació de les classes mitjanes.

El Pla de 1845 assenyalava una nova etapa en el conjunt de la instrucció pública, que consolidava el centralisme i les institucions introduïdes a l'Estat espanyol a l'etapa anterior: la Instrucció primària i les Escoles Normals, que havien quedat ja regulades a 1838. La centralització es pretén construir al voltant del Ministeri de Governació, al qual li pertocava dirigir la instrucció pública.

De resultes de tot això és el Reglament de 15 de

maig de 1849, que substituïa el de 1843, i que va durar fins a principis del segle XX. Malgrat les matitzacions i parèntesis que va tenir posteriorment. (839)

Però, ja des del 21 de novembre 1845, es pot dir que s'inicia un nou procés, es exigeix, mitjançant una Reial ordre, que el futur mestre passés per a una Escola Normal i una vegada concluit el termini determinat, al considerar-se que una de les causes que més contribuïa a l'estat lamentable en que es trobaven les escoles d'instrucció primària, era el fàcil accés a la professió. (839 bis) Com es veu, era aquesta una de les primeres desirons oficials, en aqueu període, que es donarien per a clarificar l'exigència d'una formació reglada dels mestres, una vegada aprovat el pla de 1845.

és així que:

14 Desde marzo de 1845 ninguna será admitida a exámen para obtener título de maestro de escuela elemental de instrucción primaria sin haber conatado que ha asistido tres meses por lo menos á alguna de las escuelas normales de provincias.

22 Desde Setiembre del mismo año la asistencia á la escuela normal deberá haber sido de seis meses por lo menos, y de un año escolar desde setiembre de 1847.

25 Lo mismo sucederá con los que aspiran al título de maestros de escuela superior; pero estos con el curso de 1848 deberán haber estudiado en escuela normal los dos años que constituyen el estudio completo en estas escuelas.

48 Los Directores de escuelas normales designarán con conocimientos de las comisiones superiores de instrucción primaria los estudios que hayan de hacer los que se encuentran comprendidos en las disposiciones anteriores, cuidando siempre de que los alumnos se instruyan en las asignaturas más importantes para el ejercicio de la enseñanza, con arreglo á los plazos que quedan perfijados". (B40)

A partir d'aquí, tota provissió de plaça corresponent a mestre d'instrucció primària seria preferit el qui, en igualtat de circumstàncies, presentés certificació d'haver assistit a una Escola Normal, i entre auest el qui ho haguessin fet més temps. (B41)

Poc abans, Pablo Montezino, en el seu discurs als exàmens de l'Escola Normal central, feu un repàs a la situació de les escoles normals:

"Por ventura no es sola la prueba de exámenes públicos de esta especie la que puede ofrecer esta escuela relativamente á la extensión y utilidad de conocimientos que los alumnos adquieren en ella. Desde su instalación el 8 de marzo de 1887 han completado el curso de estudios de dos años, han sufrido los exámenes de reglamento, de trimestre y anuales, públicos y privados, generales y particulares, y se han formado en fin hasta el día 122 maestros. De entre estos se hallan empleados en la enseñanza de escuelas normales 34; en 14 de escuelas elementales 36; en la de institutos de segunda enseñanza 2, y en establecimientos particulares ó colegios 4. Fueron excedidos 10, y han fallecido 7. Se ignora la colocación de 15. Otros 10 deberán salir en el próximo mes de octubre, y ascenderá el número á 142". (B42)

Pablo Montesino feia un criti a favor de l'esperança de la creació de les Escoles Normals, però no massa optimista:

"...Superfluo seria decir que las escuelas recientemente establecidas estarán distantes de la perfección á que deben llegar, y llegarán sin duda mas pronto ó mas tarde, á proporcion que las circunstancias les sean mas ó menos favorables. esta imperfección, inherente á todas las obras que salen de las manos del hombre, es natural, y solo al Supremo Criador, es dada la instantánea ejecución de obras perfectas. De todos modos se ha dado un gran paso, y todos los demas son comparativamente expeditos y fáciles. Atendido el objeto con que se establecen estas escuelas y los medios de que en ellas se hace uso para lograrlo, no es difícil conocer que algunas ventajas han de resultar de su formación desde luego, no obstante que los medios no sean ni tan abundantes, ni tan propios, ni tan bien aplicados como deben serlo y como lo serán despues. Bastará saber que las escuelas normales se instituyen con el determinado fin de preparar maestros capaces de instruir, y mas bien, educar al pueblo; y bastará decir que entre los grandes obstáculos que se presentan para fomentar la instrucción y mejorar la educación de la gran masa del pueblo, uno, y el mayor sin duda, es la falta de maestros que puedan cooperar á esta grande obra". (847)

Pablo Montesino, era molt pessimista, en el sentit de que els mestres, fins al moment, no han solt haver estat mal formats, sinó que eren considerablement ignorats en relació a la funció que tenien assignada per la societat. (848 bis)

Les Escoles Normals no acabaven de complir la

funció encomanada, malgrat les perspectives inicials. Fins i tot des del punt de vista oficial hi havia veus que es plantejaven la necessitat de la seva revisió, tal és el cas de la Circular de 15 de setembre de 1847, en la qual es demanava a les Comissions provincials d'Instrucció primària l'inform i estat de les Escoles Normals de cada província. (844)

En el Reial decret de 23 de setembre de 1847, es considerava que: "clasificando el personal de instrucció primària, mejorando la situació de los maestros, asegurando el pago de sus sueldos, y reduciendo el número de las escuelas normales", i:

"Se procurará reducir las Escuelas Normales, seminarios de Maestros de instrucció primària, á las que sean puramente precisas, y estén mejor situadas para las necesidades de la enseñanza". (Art. 55) (845)

I a continuació es regulava l'alternativa a les províncies que quedarien sense escola normal:

"Las provincias que se quedan sin escuela normal tendrán obligación de sostener á su costa, en la mas inmediata, el número de pensionados que se estime necesario para que no lleguen á faltar los buenos maestros. (Art. 56)

Las capitales de las mismas provincias habrán de tener precisamente escuela superior, formada sobre la base de la que haya sido escuela práctica normal, y sostenida por las fuerzas propias. (Art. 57)

Los Directores y maestros de las escuelas normales que se supriman quedarán de Inspectores de escuelas en sus respectivas provincias, con los mismos sueldos que en la actualidad disfrutaban, y pagados de la propia manera". (Art. 58). (846)

Certament, el panorama que assenyalava Antonio Ros del Alamo, Ministre de Comerç, Instrucció i Obres públiques, a l'Exposició a la Reina, era bastant pesimista:

"Uno de los males que mas dolorosamente aquejan á la instruccion primaria es la triste situacion á que se hallan reducidos los maestros por lo escaso de sus dotaciones, la falta de puntualidad en su cargo, y el ningun decoro con que suelen tratarlos algunos ayuntamientos, que no conocen cuánto influye en la educacion la dignidad de sus encargados. sumidos la mayor parte en la abyeccion y la miseria, ¿qué personas habrán de abrazar una profesion tan abatida, y cuántas se encontrarán capaces de ejercerla dignamente? ¿Qué resultados tendrá este abandono en la educacion de los niños, no solo por la escasez de conocimientos que habrán de recibir, sino, lo que mas sensible, por lo que há de resentirse la parte moral y religiosa? ¿Ni cómo existir la aptitud y saber necesarios á quien solo se le ofrece en recompensa una puerta llena de privaciones y penalidades? Todos los esfuerzos del gobierno se estrellarán en este obstáculo, y jamás logrará mejorar tan importante ramo asiéntese no saque á los profesores de su infeliz estado". (847)

L'any següent, el 3 de març de 1846, la Direcció general d'estudis, va denunciar dades per a perfeccionar l'organització d'aquestes Escoles Normals i fent una circular que deia: "El Gobierno propone disminuir el

número de Escuelas Normales ..." (848)

Les raons que donava Gil de Zárate, segons Soler Balada, eren de tres tipus: de caràcter pedagògic, polític i d'altres de caràcter econòmic, i va esser duita a terme a instàncies de la Direcció General d'Instrucció pública: (849)

Les mesures de caràcter pedagògic anaven dirigides a la correcció de la formació dels mestres i sempre enfocades amb un criteri social i curricular, no metodològic:

"Después de haber dado las Escuelas normales sus primeros frutos; convenia hacer distincion entre los maestros de las grandes poblaciones y los de las aldeas. Aunque la educacion debe ser la misma en el fondo para todos, han de diferenciarse en lo accidental, segun el destino de cada uno. Si la generalidad tiene que vivir en los pueblos de corto vecindario, algunos estan destinados á dirigir escuelas en las ciudades y en grandes centros de poblacion; y asi como seria nocivo extender la instruccion de los unos hasta el punto de hacerles cobrar odio á la posicion humilde que les espera, del propio modo seria injusto privar á los otros de los medios de cumplir debidamente con especial encargo.

Habíame notado además, que si bien el tiempo de dos años era suficiente para dar á los maestros elementales la instruccion que necesitan, no alcanzaba á suministrar á los superiores los conocimientos que es fuerza exigir de ellos. La precision de tener profesores regulares para las urgencias de la reforma, habia hecho alropellar algun tanto la enseñanza en los que debían recibirla completa; pero ya no se está en este caso, y podría pasar á otro sistema que

satisficiese todas las exigencias de la instrucción primaria en sus diversos grados". (849 bis)

El criteri polític es veu reflectit en les paraules que Gil de Zárate ofereix de la interpretació de les crítiques que hi havia cap a la reforma de la Instrucció pública:

"... No faltaba quien dijera que las Escuelas normales, además de ser gravosas á los pueblos, estaban desacreditadas por sus escasos resultados, y que su destrucción seria en todas partes mirada como un beneficio, descargando á las provincias de un gasto inútil, cuando pesaban sobre ellas otras muchas atenciones de mayor importancia". (850)

Els criteris econòmics quedaven reflectits de la següent manera:

Yo mismo deseaba conseguir algún alivio en los gastos, porque proyectaba dar un paso más, un paso importantísimo en la reforma de la Instrucción primaria con el establecimiento de los Inspectores; y porque además necesitaba atender simultáneamente al sostenimiento de los Institutos de segunda enseñanza, que también se sostenían en gran parte con fondos provinciales". (851)

La renovació estava plantejada i de resultes de la circular ja esmentada, de 3 de març de 1848, i d'altres, es va consultar al Caps polític, que:

"... oyendo á las Comisiones superiores y á las Diputaciones provinciales, manifiestan su parecer sobre las ventajas que habría para todo respecto entónces las Escuelas Normales, y sobre la conveniencia de conservar las ó sustituirlas". (852)

I malgrat, segons indicava el mateix Gil de Zarate, el resultat positiu de la consulta:

"Los informes fueron extensos, y casi todos favorables á su conservacion; resultado tanto mas satisfactorio, quanto que ningunna mira de interés personal podia influir en la opinion de los informantes, por no hallarse en el caso de educar á sus hijos en tales establecimientos, y habiar solo movidos de la conviccion que producian en sus ánimos las mejoras que, á pesar del corto tiempo transcurrido, se estaban ya tocando. El Gobierno, en la reforma que hizo despues, suprimió la escuela normal en muchas provincias que deseaban su conservacion y que pidieron, alguna con tal empeño, como fué la de Logroño, que hubo precision de ceder á sus instancias". (853)

Així, i de resultes de l'aplicació del Reial decret de 30 de març de 1849, les escoles normals quedaren reduïdes a les següents: l'Escola Normal central de Madrid.- nou Escoles Normals superiors en les capitals de cada Districte universitari.- vint d'Elementals: Alacant, Badajoz, Burgos, Càceres, Ciuda Real, Còrdoba, Gonsa, Girona, Guadalaajara, Ossa, Jaén, L'os, Lleida, Logroño, Lugo, Múrcia, Orense, Navarra, Sarlatana, Sòria i Victòria, més dues d'aquesta mateixa classe a les illes Balears i a les Canàries. (854)

Total que passaven d'ésser 42 a ésser 33, número que varia segons els autors ja que segons els decretos de Brava Murillo de març de 1849 ja havien passat de 45 a

32, (1855) a més de sofrir una sèrie de modificacions:

.- Reducció de les assignatures que ja el 1843 es consideraven decoratives: nocions de retòrica, poètica i literatura espanyoles.- Desapareixen la Física, Química i Història Natural.- Els Principis d'Educació quedaven reduïts, segons el seu article 5, a: .- Religió i Moral.- Lectura i escriptura.- Gramàtica castellana.- Aritmètica, amb sistemes legals de peses i mesures.- Nocions de Geometria i Dibuix lineal.- Principis de Geografia i una ressenya de la Història d'Espanya.- Nocions d'Agricultura.- Mètodes d'ensenyança. (1856) La novetat és la inclusió, respecte a 1843, de l'Agricultura. Aquests ensenyaments durarien dos anys.

A les Escoles Normals superiors serien tres anys i segons l'article 4 les matèries serien:

.- Religió i moral.- Lectura i escriptura.- Gramàtica de la llengua castellana amb algunes nocions de Retòrica, Poètica i literatura espanyola.- Aritmètica en tota la seva extensió. Amb el sistema legal de peses i mesures.- Nocions d'Àlgebra.- Principis de Geometria amb les seves aplicacions als usos comuns de la vida, a les arts elementals i a l'Agrimensura.- Dibuix lineal.

Elements de Geografia i Història, especialment d'Espanya.- Aquelles nocions de Física, Química i Història natural indispensables per disposar d'un coneixement general dels fenòmens de l'univers i usos més comuns de la vida.- Coneixements pràctics d'Agricultura.- Pedagogia, o principis generals d'educació i mètodes d'ensenyança. (857) Agricultura i Àlgebra són les novetats, segurament per satisfer a alguns grups econòmics de pressió pròxims al Govern central.

L'Escola Normal central sofria també canvis importants: Els catedràtics d'Universitat la deixaven en favor dels professors normalistes i es reduïen a dotze els alumnes pensionats pel Govern, malgrat haguessin d'admetre pensionats del districte universitari de Madrid. (858)

Les ensenyances que s'oferirien havien d'esser simplement al nivell de les escoles comunes:

"La ensenyança que ha de darse en estas dos clases de Establecimientos será adecuada al objeto que cada una tiene. Reducida en las de menor categoría á lo que puramente constituye la instrucción primaria elemental completa, se elevará en las Escuelas superiores á mayor altura, si bien contenida siempre en los límites convenientes, no debiendo pasar en ciertos

materias de algunas nociones elementales. Los programas que á su tiempo se publiquen fijarán estos límites y uniformarán la enseñanza en todas las Escuelas". (859)

S'elogia la introducció de l'agricultura a les Escoles Normals i a la Instrucció primària, per les repercussions que pogués ofereir a l'economia del país. (860)

Però, com ja hem indicat anteriorment, una de les aportacions legal que es feia a 1849 era la institucionalització de la Inspecció Estatal:

"Si en todos los ramos del servicio público es conveniente esta clase de funcionarios, en la Instrucción primaria es indispensable. Sin ellos la Administración nada ve, nada sabe, nada puede remediar. Las Autoridades no tienen tiempo para vigilar por sí solas tan gran número de Establecimientos, ni ménos tiempo para entrar en la infinidad de pormenores que esta vigilancia exige". (861)

Es necessitaven persones especialitzades per dur a terme la tasca de control i vigilància de les escoles de la Instrucció primària, al marge, per treure d'ovella superant la inèrcia que la situació presentava en aquells moments.

En el seu article 17 del títol III s'assenyalava que hi hauria un inspector d'Escoles normals pel Govern Central a totes les províncies. Per optar a aquest

carrec d'inspector hauria de cursar tres anys a l'Escola Normal Central o a qualsevol de les Superiors i tenir cinc anys d'exercici de la professió. En aquells moments tendrien opció tots els directors de les Escoles Normals existents o suprimides. (B62)

Des del punt de vista legal podem expressar la síntesi del moment en les paraules de Jaume Puig, que afirma:

"Leyes que regulasen a los inspectores salieron en 1816, 1838, 1839, 1841 y 1849. estas normas van creando la idea de que la inspección debía ser un órgano especializado que se dedicara a funciones de carácter directivo.

Con el Real Decreto del 30 de marzo de 1849, se crea la inspección de enseñanza primaria como un cuerpo destinado específicamente a esta función, se estableció un inspector en cada provincia con obligación de visitar las escuelas, proponer al ministerio de educación las reformas necesarias, y estimular el celo de los ayuntamientos y comisiones locales.

Como puede compróbarse, la semejanza de estas leyes con la reforma Guizot de Francia son acusadas. En ambos casos se trata de influir primero sobre sus funciones inspectoras pero poco a poco se irán dejando de lado estas autoridades intermedias y el estado intervendrá directamente en las escuelas sin contar mucho después con las autoridades locales.

La "Ley Moyano" del 9 de setembre de 1847, modificó parte la estructura de la inspección. Esta ley es de suma importancia en la historia de la legislación educativa española, ya que representa un enorme esfuerzo de organización y mejora de la enseñanza. Podemos señalar la función que conviene a las universidades, a través de los Rectoros y catedráticos, de inspección de los colegios universitarios educativos de su distrito. (B63)

Dins aquest discurs hi ha una explicació acceptada per la majoria d'autors que parla dels orígens de la inspecció de la Instrucció primària. En ell es considera a 1849 com una data clau, ja que fins a 1849 va ser com una etapa de transició cap a la seva creació definitiva i des de 1849 s'entra en una etapa de gestació que dura fins a 1911, segons Adolfo Mailló, dins una dinàmica de paulatina professionalització de la Inspecció:

"Los sesenta años que comprende esta etapa ven el lento caminar de una función que ha de luchar contra los puntos de vista peculiares de la inspección antigua, gubernativa y local y que, además, ha de acendrar su conciencia profesional y sus exigencias técnicas clamando una y otra vez contra la burocratización de sus tareas, para orientar pedagógicamente la enseñanza.

El primer cometido fué el más difícil, tanto que siempre que cualquier circunstancia revivía el secular reclamo hacia la Inspección profesional, rebrotaba el deseo de confiar a Juntas y Comisiones todas o la mayor parte de las tareas que competen a aquélla, sin tener en cuenta la ineficacia de tales organismos. A este respecto es saludable leer las páginas que Gil de Zárate dedica al abandono, ...". (364)

Mariano Paredes va ser un altre dels funcionaris que va defensar la professionalització de la inspecció de la Instrucció primària a nivell estatal, en el sentit de intentar despolititzar el que tenia de polític la seva labor i la incidència en la millora del sistema escolar. Al marge del del punt de vista quantitatiu. Segons l'Anuari Ecladestica, Gil de Zárate i Sorz Díaz,

etc., el nombre d'escoles primàries a l'Estat espanyol era de:

	1846	1850	1855	1860	1865
Es.	15.640	17.434	20.753	24.353	27.100
Alum.	653.611	781.727	1.000.974	1.051.653	1.369.077

(865)

En el que es refereix als progressos en matèria de construccions escolars, segons Gil de Zárate a 1850 es construïren 71 edificis nous de planta; entre 1850 i 1855 cal indicar que es construïren 809 edificis i s'ajuntaren i repararen 2.947. (866)

I en el capítol dels titulatats del Magisteri a les escoles públiques a 1846 n'hi havia 6.331 i el 1855 9.543. (867) Segons Gil de Zárate a 1850 els mestres amb títol eren 7.157, sense títol 6.601, les mestresses amb títol eren 1871, sense títol 2125. (868)

Gil de Zárate ens indica que a 1846 hi havia 400 mil rials a les escoles públiques i 77.500 a les privades. A 1850, 474.037 rials a les públiques i 74.000 a les privades. Les riques a les escoles públiques a 1846 eren 17.033, a les privades 16.419. A 1850 170.500 rials a les escoles públiques i 53.128 a les escoles privades. El càlcul que a 1846 predominaven les escoles

incompletes enfront de les completes, però pot ser que la Llei Moyano incidís en la circumstància de que les incompletes anassin disminuint paulatinament en benefici de l'augment de les completes, perquè a certes poblacions no hi havia possibilitat d'haver-hi escoles primàries incompletes. (869) Un altre aspecte que s'hauria de contemplar en aquesta descripció seria el desequilibri que hi havia entre les diferents regions de l'Estat, en el que feia a la població escolaritzada i en relació a la població de fet que tenien aquelles. (869 bis)

Carterera considerava a la Inspecció com un element fonamental en la labor d'impulsar la Instrucció primària:

"La inspeccion es uno de los medios más eficaces de mejorar las escuelas, de acelerar su marcha progresiva hacia la perfeccion, pero lo es únicamente cuando se desempeña con inteligencia, fe perseverancia, y con benévola severidad al mismo tiempo. Cuanto más graves son sus consecuencias, tanto más difícil es la misión del inspector y tanto más raras las cualidades de que debe estar adornado". (870)

Aquesta plantejament no volien significar així la professionalització de la funció vigiladora i controladora dels inspectors des de les estructures centrals i centralistes basat de la direcció d'un

Inspector general d'Instrucció primària. Aquí podem recordar que un dels que va ocupar aquest càrrec fou Francesc Riutort, a des de 1850, com a substitut d'Iturzaeta i com a deixeble de Pablo Montesino, i Director de l'Escola Normal de les Balears. (871)

La vacant d'Inspector General d'Instrucció primària es produïa des del moment que J.F. Iturzaeta va accedir a la Direcció de la Normal Central de Madrid, a la mort de Pablo Montesino. (872) Aquesta vacant s'anunciava de la següent manera (Revista de Instrucción Primaria-1850):

"La Gaceta del 15 de Enero último y el Boletín Oficial del Ministerio de Comercio Instrucción y obras públicas han anunciado una vacante de Inspector general de Instrucción primaria, por promoción de Don José Francisco Iturzaeta á Director de la Escuela Normal central del Reyno. La direccion de Instrucción pública previene en su consecuencia que los que se hallen adornados con las circunstancias que la ley exije obtengan plaza, la soliciten dentro del termino de un mes por el conducto de reglamento". (873)

Riutort fou nomenat Inspector general d'Instrucció primària reemplaçant a Iturzaeta i va prendre possessió el 7 de Juny de 1850. (874)

De la influència de Pablo Montesino sobre Francesc Riutort es tenen notícies a la traducció de l'obra Breve tratado de moral religiosa para uso de las escuelas primarias estratado de la obra de moral de Mr. Rendu.

que fou adoptat per l'escola Normal Central de Madrid per a les províncies de l'Estat:

"Estando yo en la Escuela Normal de Madrid comisionado por esta provincia de Mallorca, observé que en estas lecciones de moral y religion que da en el curso de esta asignatura el Ilmo. señor D. Gregorio Sanz de Villavieja, obispo electo por Vich, vocal de la Direccion general de estudios y director espiritual de aquel establecimiento, se vertian muchas ideas que contiene el presente tratadito que, en algun rato desocupado, habia yo traducido por via recreo. Esto me animó á enseñárselo á S. Ilma. y ... habiendo ofrecido despues esta traduccion al director principal el Ilmo. Sr. Pablo Montesino vocal de la Direccion general de estudios etc. la aceptó diciéndome que la haria imprimir para que sirviese de texto en las escuelas de todas las provincias, reservándome la propiedad en la mia". (875)

La reestructuració de les Escoles Normals, o més d'implantar la seva disminució segons els plantejaments de 1849. Per part de Gil de Zárate, es consolidava amb la regulació dels seus reglaments i s'elaborava un programa completador de la nova estructura centralitzadora, propiciada per la Real ordre de 1849, el qual definia en el començament de la seva aplicació de Cardenera, la seva línia per l'Abolencio, de la "Escuelas Normales, Inspector General de Instrucción primaria".

"Tiene tambien por objeto entre otros el estudio de las cuestiones relativas á la educacion popular en las comarcas de este punto y de ..."

consecuencia en el porvenir. Desde setiembre de 1847 en que se anunció la reorganización de las escuelas normales y la creación de los inspectores hasta fin de marzo de 1849 en que se llevó a cabo, á nadie se le ha ocurrido ilustrar este pensamiento, ni aun en la Gaceta citada (Gaceta de la Administración)". (876)

Es conservava la necessitat de consolidar l'educació popular a partir de la incidència de les Escoles Normals. Cardenera era crític amb el passot immediat i amb les fons oficials:

"No admitimos, ni pudieramos admitir de ninguna manera las ideas que vierte la Gaceta, porque no estan en armonia con nuestros principios; con todo celebramos mucho que haya suscitado su discusion, y sentimientos de veras que con el sexto número se haya despedido de sus suscritores, precisamente cuando debía tratar de la inspeccion de las escuelas, en cuyo punto estamos masristante de ponernos de acuerdo, que en todos los que se ha ocupado". (877)

Era bastant crític amb el decret de 30 de març de 1849:

"Antes de que nos hagamos cargo de los datos irrecusables que sirven de fundamento á su plan, y destruyen al del Gobierno, bueno será que no dejemos pasar desapertibido un sofisma de que se vale la Gaceta al exponer á su opinion en la autoridad del citado real decreto, es el sagazo se presentar como un grave desacuerdo al haber planteado los seminarios de maestros en todas las provincias, espita un señalamiento de la oposicion que precede al decreto, y por lo haberlo meditado bastante sin duda, le atribuye lo que no dice, y su nó, deduce de él una consecuencia ilegítima". (878)

Es referia a les paraules que precedien al decretat

Reial decret:

"No todas las escuelas normales han podido organizarse convenientemente: la enseñanza es en algunas incompleta; muchas carecen de medios materiales necesarios para la cabal instrucción de los alumnos, y en todas la asistencia de estos es insuficiente para adquirir la suma de conocimientos que no puede menos de exigirse en los que se dedican al magisterio público". (879)

En definitiva, el que volia fer notar Cardenera era que la formació dels mestres havia d'avançar més ràpidament del que ho feia i amb la correcció dels plantejaments inicials. I es preocupava pel plantejament de la reducció de les escoles normals. (880)

Una forma d'exigir una paulatina professionalització dels mestres i una preparació suficient, era que per esser admesos als exàmens de les Comissions corresponents havien d'estar en possessió dels estudis realitzats a les Escoles Normals segons el Reglament d'exàmens de les Escoles elementals i Superiors d'Instrucció primària del 16 de juliol de 1850. (881)

Un altre símptoma de consolidació d'una normativa legal de les Escoles Normals va ser l'aprovació del Reglament de la Normal Central el 9 de setembre de 1850. Aquest reglament va ser el que plantejava l'objecte de l'Escola Normal central i ho va

seus tres articles primers deia:

"Artículo 19 El objeto principal de la escuela central es servir de modelo á las superiores de distrito y formar los maestros que han de desempeñar la enseñanza en todas las normales del reino.

Art. 20 La escuela práctica agregada á la central servirá de modelo para todas las de su clase agregadas á las escuelas normales del reino.

Art. 39 La escuela central en su calidad de superior normal del distrito universitario de Madrid se extiende á los objetos de las de esta clase, y que se expresan en el reglamento aprobado por real decreto de 15 de mayo de 1849". (882)

Fins aquí encara no es detecta geire canvi en l'etapa anterior, sinó és que restringeix la seva influència directa a les Escoles normals superiors.

En el títol II del present Reglament, **Del personal**, es confirma la voluntat de reducció i de limitar el seu creixement, fent-lo coincidir amb les característiques de les Escoles Normals superiors. Però amb una matització: el director serà la nova màxima autoritat i "Se entenderá de oficio con el gobierno", que serà qui el nomenarà, es convertirà en un emissor del Govern. (883)

Respecte al ple d'estudis deia a "De las materias de enseñanza y de su distribución entre los maestros":

"Art. 37. En la escuela central se enseñarán todas las materias asignadas á las normales superiores, para dar mayor soltura á ellas". (884)

Encara se li nota la mà de Gil de Zárate, en la

seva darrera època com a responsable de la Direcció General d'Instrucció primària. De totes maneres, crec que Gil de Zárate va incidir al mando fins a la redacció de la Llei Moyano a 1857, de la qual resulta la consolidació de la política oficial moderada.

Precisament Antonio Gil de Zárate signava com a Director General d'Instrucció pública, el 18 de setembre de 1850, el Programa general d'ensenyança per a les Escoles Normals, tant per a escoles superiors com elementals. Parlava de les matèries, que es cursarien, en tres cursos, a les Escoles Normals superiors i en dos a les elementals. Indicava el nombre d'hores que es dedicarien a cada matèria, fins i tot el dia en que s'havien d'impartir, els professors que s'havien d'encarregar de cada una, etc. (1985: 95). aspectes que volien superar la normativa sobre les Escoles Normals del 15 de maig de 1849 i que es qüestionava la una consolidació d'aquesta.

Perquè em faci una idea de les matèries que es senyalaven per a les Escoles Normals, les reproduïc per cursos:

"PRIMER CURSO

Religión y moral.
Lectura y escritura.
Gramática de la lengua castellana.
Aritmética en toda su extensión, con el sistema

legal de pesos y medidas.
Sistemas y métodos de enseñanza.

SEGUNDO CURSO.

Elementos de geografía é historia.
Nociones de álgebra.
Principios de geometría, con sus aplicaciones á los usos comunes de la vida, á las artes industriales y á la agrimensura.
Nociones teóricas de dibujo lineal.
Organización de las escuelas.

TERCER CURSO

Nociones de física capaces de dar á conocer los fenómenos del universo y hacer aplicaciones á los usos comunes de la vida.
Nociones de química con el mismo objeto.
Nociones de Historia natural tratadas bajo.
Nociones de historia natural tratadas bajo el mismo punto de vista.
Conocimientos de agricultura.
Principios generales de educación. (385 bis)

Les matières en les Écoles Normales élémentaires s'havien de cursar en dos cursos:

PREMIER CURSO

Religion y moral.
Lectura y escritura.
Gramática castellana.
Aritmética.
Sistema y métodos de enseñanza.

SEGUNDO CURSO.

Principios de geografía é historia.
Nociones de geometría y dibujo lineal.
Organización de las escuelas". (386)

Más endavant ens parla del tema de les assignatures pràctiques anomenades escoles aplicades:

PREMIER CURSO.

De caligrafía y de geografía.
De lectura.

SEGUNDO CURSO.

De dibujo lineal.

De sistemas y métodos en la primera sección ó grado de la escuela práctica.

TERCER CURSO.

De sistemas y métodos en la segunda sección ó grado de la escuela práctica.

De práctica de la agricultura en la huerta del "establecimiento". (887)

En el que feia a les Escoles Normals elementals, els exercicis pràctics indicats serien:

PRIMER CURSO.

De caligrafía y ortografía.

De lectura.

SEGUNDO CURSO.

De dibujo lineal.

De sistemas y métodos". (888)

A continuació s'especificava amb quin ordre s'havien de dur a terme els exercicis pràctics de sistemes i mètodes:

"Los alumnos serán en ellos:

19 Meros espectadores de toda la marcha de la escuela.

29 Instruccioneros ó conductores de escuelas ó semidirectorio.

39 Inspectores de clase.

49 Inspectores de orden.

59 Ayudantes.

69 Maestros". (889)

Aquesta era una de les prioritats que definia la proposta de formació del futur mestre: el desenvolupament

directe amb la realitat escolar era un pas cap a la professionalització d'aquesta formació.

Al mateix temps, a nivell teòric, hi havia consciència de la importància que tindria el mestre en la revitalització de la Instrucció primària, que en el fons era l'objecte darrer de la seva preparació del mestre. Així lligava la *Revista de la Instrucción Primaria*, la preocupació per a la Instrucció primària i per als mestres:

"...La Revista alzó entonces la voz para defender los intereses de la instrucción popular y de los maestros, y después de dos años de afanes tiene por consuelo de ver ocupadas las columnas de los periódicos políticos de tan importante asunto". (1890)

Quan parlava de periòdics polítics es referia especialment a *El Heraldo*, *El Clamor Público*, *La Antorcha*, *La Epoca* i, *La Patria*. El primer d'ells defensava la importància de la Instrucció primària i era partidari d'ampliar la Instrucció primària i que aquesta es pogués generalitzar a totes les capes de la societat i a la remuneració dels mestres, amb una paraula, sense dignificació de la professió de mestre. La importància de la Instrucció primària ho era possible. (1891)

La veu però que aquest intent de professionalització de la formació dels mestres es que parlava

anteriorment no s'arribava a consolidar. La prova és que a 1853 s'intenta de bell nou regular el Programa general per a les Escoles Normals d'Instrucció primària, que no variava massa les coses. (892) També es va intentar modificar en el projecte de Llei del 19 de desembre de 1855, que malgrat es quedés en un projecte, pràcticament fou assumit per la Llei Moyano de 1857, on s'ajunta la creació de les Escoles Normals de mestresses. (893)

En aquesta llei, el Pla d'Estudis es deslliga del nivell de la Instrucció primària i s'introdueix al nivell d'ensenyament professional, sense grans novetats, com analitzarem quan parlem de la Llei Moyano.

Per que fa a la Instrucció primària la podem resumir, segons ens assenyalava Federico Sanz Diaz en la seva anàlisi de la institucionalització i implantació d'aquest nivell, que la seva reconfiguració es va produir a un quàdruple nivell:

- a) Segons els fonaments legals de la reorganització:
  - Llei de 21 de Juliol de 1857, que regulava la reorganització de la Instrucció primària en les seves línies generals;
  - Reglament de les Escoles públiques d'Instrucció primària de 26 de novembre de 1858;
  - Reglament provisional de les Escoles públiques

d'Instrucció primària de 18 d'abril de 1839;

- Reqlament d'exàmens per a mestres de 17 d'octubre de 1839.

-Reial decret de dotació econòmica dels mestres de 23 de setembre de 1847 .

- Llei d'Instrucció pública de 1857, completada pel Reqlament de 1859 que va recollir els aspectes més importants de la legislació anterior i que serviria com a marc de referència en el futur.

b) Segons els trats generals de les escoles: Des de 1839 es distingeixen dos nivells a la Instrucció primària: elemental i superior. No es preveu un determinat nombre de cursos a les matèries que es desenvolupen progressivament i a un nivell d'iniciació, quedaven fixades a 1837 així:

-Elementals: Doctrina Cristiana i història sagrada, lectura i escriptura; gramàtica i ortografia, aritmètica, agricultura, indústria i comerç, segons les localitats.

- Superior: ampliació de les anteriors; geometria, dibuix línia i agrimensura; geografia i història física i història natural.

En definitiva, considerem que la essència bàsica d'escoles eren elementals.

c) Instruments de la reforma: El paper impulsor de la reorganització i difusió de la Instrucció primària corria a càrrec de l'Estat, per ser l'únic poder que ho podia fer.

Es va establir un model fonamentat en el principi de la uniformitat, es va promocionar la creació d'escoles públiques, i la creació d'Escoles Normals. Sans Díaz Considera que, si bé a nivell general el Ministeri corresponent disposava per a dur a terme aquesta tasca de la Direcció General d'Instrucció pública, del Consell d'Instrucció pública i dels Rectors, l'instrument més eficaç era la Inspecció d'Instrucció primària, creada a 1849.

d) L'assoliment i límits de la legislació: El procés d'institucionalització de la Instrucció primària tendia a configurar-se aquesta com a servei públic, fonamentat en tres principis: llibertat, gratuïtat i obligatorietat.

La llibertat significava no poder en cap cas l'abandonament privat i la intervenció estatal es reduïa a l'exigència del compliment de les responsabilitats minores de la Inspecció.

La gratuïtat responia a la intenció de fer-la accessible a tots els ciutadans, independentment de la

seva fortuna. Però resultà incompleta, ja que només s'aplicava als qui no la podien pagar. La seva introducció fou progressiva.

L'obligatorietat no fou implantada definitivament per a tots els espanyols fins a la llei Moyano (1840).

Aquesta mateixa font considera que l'augment de l'escolarització es dona en el conjunt de l'estat espanyol, a partir de 1846 i apunta que aquests factors d'escolarització:

"El fuerte aumento de escuelas y alumnos entre 1846 i 1870, observamos que se produce de un modo paralelo, lo que sugiere una relación entre ambos fenómenos. En efecto, la progresión de los alumnos está, en principio, motivada por la creación de escuelas; éstas son con frecuencia la causa, y siempre la condición, para la existencia de aquéllos. Pero el ritmo de crecimiento no es el mismo en ambos casos". (295)

Federico Sanz Díaz assenyala una primera fase de ràpida expansió entre 1846-1860, que és la que ens interessa per poder nos fer una idea de la realitat educativa:

"En estos cincuenta i tres años se crean 9.000 escuelas y la población escolar casi se duplica: podemos hablar de implantación masiva de la primera enseñanza, que por primera vez alcanza a zonas y sectores de población hasta entonces abandonados. El ritmo de creación de escuelas gira en torno al 17 por ciento cada 5 años y es bastante regular, lo que revela un esfuerzo sostenido y sistemático. En cuanto a los alumnos, se incrementan en un 80 por ciento sobre la cifra de 1846, a una media aproximada de un 20 por

ciento cada 5 años". (1977)

Certament pareix que hi va haver un cert avanç a l'escolarització, però manca aprofundir a les causes d'aquest augment, i concretitzar molt més a partir de les fonts disponibles, que no sempre són fiables, ja que ens trobam en els inicis de la preocupació per l'estadística oficial al respecte.

Aquí no podem afirmar que fos la Llei Moyano, com element decisiu, la que impulsés aquest avanç en l'escolarització, en tot cas, el que va fer va ésser legalitzar una situació que ja venia d'ençà. Sinó l'augment demogràfic general, paulatinament es va anant canviant la mentalitat, valorant més la instrucció primària en una més gran utilitat que no tenia fins al moment.

Fins i tot una de les fonts més utilitzades per analitzar el grau d'analfabetisme del moment (el volum de 1849) que és el cas del Diccionario de Dufour no s'havia de fiar de la seva completa validesa. (1977)

Així i tot, no es pot negar que en l'època de la que parlem hi ha indicis de que l'escolarització va augmentar, malgrat el fet que s'hauria de fer un estudi aprofundit. Una altra cosa és la qualitat en que es duquen a terme aquesta circumstàncies.

Els mateixos inspectors podien jugar un paper important si duïen a terme la seva funció inspectiva, orientativa i informativa; el que passa és que no sempre actuaven amb l'extensió deguda, molt d'ells cercaven excuses per enviar uns informes molts minvats a la Direcció General d'Instrucció pública. Precisament d'aquests informes en podem treure una certa informació, ja que d'ells en trobam abstractes a la Revista de la Instrucció Primària.

Entre altres, ens podem fixar en alguns d'ells per comprendre l'estat de la realitat de la instrucció primària. És així que l'Inspector de Balears, en data de 5 d'octubre de 1849, participava que en el mes de setembre del mateix any i de resultes de la seva visita a les escoles de la capital:

"Manifiesta que al practicar la visita halló muchas escuelas dirigidas por sujetos que carecen del correspondiente título, habiéndoles advertido que no pueden continuar ejerciendo el magisterio, y ofreciéndoles hacerlo presento á la Comisión provincial en la primera sesion para que sea se cumpliese. Aunqze que se la secretaría de la comision se están preparando trabajos necesarios para establecer escuelas públicas en todos los pueblos donde debe haberlas, y que proponia á aquella corporacion la necesidad de promover por oposicion la plaza de regente de escuelas de primera que se está de ocupando. Luis Novales". (1898)

Un altre inspector d'Instrucció primària, que també

parlava del mal estat en que es trobava aquesta, fou el d'Osca, que presentava un informe en que es referia a:

"... con fecha 19 de octubre pasado, dice que ha tomado parte en los exámenes de maestros, y ha reunido los antecedentes que pueden guiarse en la próxima visita. El mismo con fecha 19 de noviembre, manifiesta que ha visitado las escuelas de la capital, que se encuentran en mal estado, y ha dispuesto lo conveniente para remediar los defectos de que adolecen. Ha visitado á su mismo los doce pueblos, que estan abandonados en manos de maestros sin título, sacristanes, secretarios de ayuntamiento, etc., y ha activado la formación de tres distritos de escuelas". (899)

Aquesta mateixa actitud l'expressava l'Inspector de Lleida el 27 d'octubre:

"... participa haber visitado las escuelas de la capital, y convenido de que uno de los principales obstáculos que se oponen á sus progresos proviene de la excesiva concurrencia de niños menores de seis años, ha propuesto la creación de una escuela de párvulos al ayuntamiento, el cual ha acogido favorablemente esta idea. También le ha manifestado la necesidad de regularizar las retribuciones de los niños, y en tiempo oportuno comunicaré lo que resuelva. Ha cuidado de que los trabajos de la Academia de profesores sean provechosos asistiendo á las sesiones.

Con fecha 6 de noviembre dice que ha procurado corregir los defectos de las escuelas visitadas y ha emprendido la reforma radical de una de las públicas. Ha hecho ver al ayuntamiento la necesidad de mejorar los locales de las escuelas". (900)

Insommes que són una mostra del conflicte existent de la realitat escolar, caracteritzat per la falta de recursos, una manca generalitzada de la necessitat de

reforma d'aquest nivell. Hem de recordar que la Inspecció havia d'ésser una eina per a l'Administració per saber en quin estat es trobaven les escoles, una eina de control del sistema escolar, més que una eina orientadora de la reforma.

Malgrat això un cert interès oficial sí que hi havia des de la Direcció General, al menys així s'indicava a les publicacions de l'època de caire oficialista, com era l'esmentada Revista de Instrucción Primaria, com a constant justificació de les dificultats que es trobaven per aclarir:

"...; y no solo zelo sino el mas esquisito tino y acierto. Al tacto especial de estas disposiciones y otras anteriores de mayor importancia, se deben sin duda los adelantos profusos, que entre nosotros hace un ramo poco ha tan olvidado. Para la direccion en el buen camino dirige por él su marcha firme y bien meditada. Afortunadamente no tenemos nosotros ni maestros niopostas, no partidos que quieren explotar en su exclusivo provecho el desarrollo de la instrucción primaria; instruir para mejorar el estado intelectual y moral del pueblo es el fin que en España todos nos proponemos". (201)

Però la mateixa publicació també adreçada i destinatària la necessitat d'impulsar reformes radicals fins i tot a Madrid, opina que es necessiten dos milions que es duen a terme:

"Las escuelas públicas de Madrid, desde el 1.º de Octubre del año último, necesitan dos millones adicionales: locales, muebles, materiales, maestros,

todo debe ser objeto de ella". Recordarán nuestros lectores que al paso que les anunciábamos cierta medida que por aquel entonces había tomado. Justos é imparciales, tenemos hoy la gran satisfacción de encomiar el celo que dicho señor comisario régio y su especial encargado el señor Ahumada van desplegando en la prosecución de su difícil y embarazosa tarea... Poco ha que los locales de las escuelas públicas de Madrid presentaban un aspecto repugnante de miseria y suciedad, apenas había el menaje preciso, los niños pobres carecían de los útiles mas indispensables, los maestros se hallaban en un descubierto de la cuarta parte de sus sueldos". (902)

Passeu sí que se'n donaven, però del tot insuficients per impulsar la Instrucció primària de manera generalitzada.

La qüestió de la Instrucció primària estava basiant més malament en el que feia a la dona, un exemple n'és el que informava de Balears, el 10 de novembre de 1849.

"...da parte que el mes de octubre se ocupó en la inspeccion de las escuelas de niñas de la capital. Da noticia de las materias de enseñanza y labores que tienen lugar en los dos colegios denominados de la Señora de María Santísima y Casa de Orfanas, que se sostienen de fundaciones. Añade que entre las 36 escuelas que se cuentan de niñas, solo dos maestras tienen título, pero que ha tenido que tolerar su continuación, anestándolas a que se preparen para enseñarlas". (903)

Aquesta situació era bastant normal que en produís i més si tenim present que encara no existien les Escoles Normals de mestreses, el que no vol dir que fos justa, zero que de moment la manca de la instrucció pública fonamentalment, però es produïa a de

l'educació de l'home.

En la línia d'analitzar el que es plantejava sobre la realitat i la reforma de la instrucció pública primària, podem examinar algunes de les coses que s'assenyalen a: "Memoria de los servicios que ha presentado á la comision provincial de instruccion primaria de Badajoz, escrita por el secretario de la expresada corporacion", (904) en referir-se a la millora de la Instrucció primària en relació al millorament dels professors, però amb un detall: la Inspecció ha pogut superar les aportacions de l'època immediata anterior:

¿Se espera mas celo por el fomento y progreso de la instruccion de parte de los Inspectores, que sea los generales, ó ya los de provincias, que el que ha acreditado ante el gobierno de S. M. la comision provincial de Badajoz? Es en vano. Ella, continua los esfuerzos de muchos de los ayuntamientos por eludir el cumplimiento de la ley en esta parte, ha hecho se hallen constituidas en la provincia en escuelas superiores, con perjuicio de las elementales que sostienen las poblaciones que debian crearse ademas, que se hallen admitidas provistas con arreglo á las últimas disposiciones, mas de 100 escuelas elementales de niños de 100 que corresponden á pueblos de la 13 y 28 clase, y por último, que lo hayan sido tambien en oposicion con 24 escuelas de niñas, con perjuicio de las que tenian antes, y de que se hallen cerradas interinamente las demás que deben proveerse para que se cumpla el artículo 32 del real decreto de 27 de setiembre de 1847". (905)

En definitiva no esperava que es superés la línia de les Comissions i l'estructura que havia estat vigent

fins el moment. Però la realitat era que des del poder ja es pensava en consolidar l'estructura del sistema escolar, segons s'apuntava el 30 de març de 1849 respecte a les Escoles Normals i als Inspectors, per facilitar el control centralitzat de la Instrucció primària.

Era evident, que les propostes del poder central, contradecien el que pensava Gregorio Toribio (que era l'esmentat secretari de la Comissió provincial de Badajoz de la referència anterior) en el sentit de que des del poder central consideraven als Inspectors com una peça fonamental per conèixer l'estat de la instrucció primària i de les escoles en general. A més constataben la manca de compromís dels Ajuntaments en els afers que els hi pertocava, la ignorància dels mestres, els seus seus de misèria, volien implicar als batles en la reforma, en definitiva, volien implicar l'administració educativa perquè els implicés poguessin diferenciar la concepció oficial del sistema educatiu del punt de vista de l'educació popular. (1906)

Era amb aquests plantejaments amb que arribava la mentalitat d'aquells elements com G. Toribio, que pensava poder an al control de la Instrucció primària. Així el mateix G. Toribio considerava la seva mentalitat

que s'inculcava als mestres a través de les ensenyances de les Escoles Normals, insuficient per a que els futurs mestres poguessin assumir els deures amb la dignitat necessària. És així que:

"Cuando conocemos antiguos maestros de Instrucción primaria harto bien considerados, por cierto, se condición de tales, y decentemente acomodados con la utilidad que solo este ejercicio les ha producido, establecidos por sí con escuelas particulares, llama nuestra atención que los nuevos maestros, con conocimientos de otras materias que se enlazan con la segunda enseñanza, desempeñen, al parecer, establecerse de tales maestros, ó al menos solo aspiren á otros títulos con que pretenden oscurecer aquella condición, como si se considerasen en ella mal colocados para con la sociedad". (907)

La idea de G. Toribio era una concepció vocacional del magisteri, que estava en contradicció amb certes propostes que circulaven en aquell temps i que començaven a plantejar una més gran professionalització en la formació dels mestres. És el cas de les propostes que feia Narciso Cardanosa a través dels seus articles dedicats a la Instrucció primària. Defensava una proposta específica de professionalitat per als futurs mestres:

"Béanos bien persuadidos que los maestros de escuela superior serán de nuestra patria en la parte, y que comprendiendo bien el objeto de su misión, se encerrarán en el círculo que la ley y sus conocimientos les autoriza que les sea prescrito. Todos saben que no van á enseñar matemáticas, ni física, ni historia natural, etc.

las nociones de estas ciencias aplicables á los usos comunes; que no han de exponer teorías brillantes y elevadas, sino la práctica útil y provechosa; que si en ciertos casos es imprescindible acudir á la teoría, es preciso también proceder con prudencia y moderación para no traspasar los límites convenientes; y que los libros destinados á segunda enseñanza, y menos los que sirven para la superior, no pueden tener aplicación en sus escuelas, porque aunque en el fondo no se diferencian de los que han de usar los niños, pues la ciencia no puede menos de ser la misma, difieren esencial y notablemente en la estension y en la forma. En las escuelas primarias se presenta el hecho sencillo y práctico, viene luego la aclaración que hace comprenderlo por sí mismo, sin echar mano de teorías ni cálculos complicados; y cuando sea necesario acudir á ciertas doctrinas superiores á la capacidad de los niños, basta presentarlas como deducciones ya anteriormente por el raciocinio". (908)

Es veu que el temor estava en el canvi de mans en el control de la Instrucció, en favor de la Inspecció, perquè a continuació es considerava, quèr

"Y este convencimiento en que suponemos á los profesores no ha de cambiar en nada, porque deban visitarse las escuelas que dirigen. Los inspectores participen de la misma opinión, y lejos de satisfacerse con definiciones científicas y demostraciones abstractas, de seguir formando mejor idea de las escuelas donde se prescinde de un exagerado rigorismo y manifiestan los niños que entienden lo que dicen, y que sacan mucho partido de sus estudios". (909)

Pretenia considerar a la Instrucció primària, que fué nivell diferenciât de la secundària, que amb un caràcter particular que la diferenciava de la de la Instrucció de la professional, en el que respecte a l'estructura dels

diversos camps que abregava i a la forma de comunicar-la i en el sentit de que que era necessària i possible, en part, per a tots. (910) De fet, la Memòria del senyor Torralba fou criticada a continuació pels redactors de la Revista de la Instrucción Primaria, entre els que figurava l'essentet Mariano Carcerera.

Més endavant i en el Bienni liberal, el conegut literat Juan Eugenio Hartzenbusch, tenia interès en clarificar aquests aspectes que lligaven la reforma educativa amb el canvi en la formació dels mestres a les Escoles Normals. Això era de resultat del seu nomenament com a Director de l'Escola Normal central de Madrid i en el seu Discurs d'obertura del curs 1855-1856 es reafirmava en la necessitat d'impulsar els estudis de Magisteri, tot i essent una persona estranya a l'ofici de mestre, però obligat pel seu càrrec a reconèixer:

"Y no se puede la materia dejar de tener importancia: el cargo de maestro de instrucción primaria, no solo es grave, sino muy sagrado. En España, lo mismo que en aquellas partes, hay millones de individuos que, necesitando una educación religiosa y civil, nos lo siendo culpables, no pueden recibir otra que la de un preceptor, fuera de esas escuelas, librerías, artesanos, al depender la vida de sus hijos. Todos los padres de familia son pobres maestros, que copian el día, fuera ó dentro de casa, en una escuela que no permite interrupción de horas, conduciendo a los niños que pertenecen a su hijo a la escuela de los profesores de instrucción primaria, para que los enseñen y adquieran el oficio, como en

oportunitament precisos, quiere al sustituir al maestro al padre, le supla con ventaja. (911)

Aquest és un intent més de conjugar els diversos interessos que confluen en el sistema educatiu, Família, Estat i l'Església, on el mestre jugaria un paper important de canalitzar, de conduir a la joventut pel bon camí:

"Oficio de padre vais á desempeñar, y de padre bueno; porque el Estado, que no puede impedir que en el padre natural concurren defectos y acaso vicios, puede y debe exigir que el padre instructor solo posea prendas recomendables: tiene que aceptar el uno; pero el otro le forma, le experimenta, le elige; y si no reúne las circunstancias convenientes, no le incluye en el número de los primeros, mas necesarios, ménos brillantes y más útiles propagadores de la ilustración". (912)

De totes maneres, es planteja que l'Estat pogués aconseguir subsidiàriament i de manera centralitzada la potestat per poder incidir ideològicament, segons la ideologia burgesa, en la gran majoria de la població. L'Estat havia d'assumir especialment les responsabilitats educatives dels pares de les classes obreres:

"... la ignorancia, y de todos modos, la imprevidencia, es la culpabilidad, la irresponsabilidad, la inutilidad, el mal menor español, que en la vida, tal vez, ocuparía el primer espafiol, porque nos ahoga, cubre por completo que reventar no tiene el remedio, porque que desde la infancia del Tiber, desde las orillas del Ganges, los obreros necesitan, a veces, á los Católicos, para de la vida, por la habilidad de defensa de sus hijos, los hijos, y libre la mente, la conciencia, la

tacha, fe viva, y tierna devoción a la reina de los Angeles, cuya immaculada concepción pertenece ya al dogma, son las primeras condiciones que necesita reunir el maestro: con ellas aunque su ciencia no fuese mucha, ya pudiera ser útil á su patria, educándole hijos virtuosos". (913)

Es un model educatiu on el que es pretoria ari-
clar ; formar ciutadans, i que cada un d'ells ocupés el
lloc que li correspongués :

"Porque estos hijos serán un día ciudadanos de un pueblo, cuyas instituciones han de formar su espíritu, el cual necesita ser noble y ser uno para constituir la fuerza, la grandeza y gloria de la nación: el maestro, pues, á quien es fácil echar en el ánimo de sus tiernos alumnos la primera semilla de las virtudes cívicas, está en obligación de ser, en igual grado que de la ley de Dios, fiel observador y amante de la ley política que la nación establece por sí y para sí. Á la generosa índole de las instituciones que hoy rigen en España se debe el ensanche que la instrucción primaria ha recibido: para tener verdaderos ciudadanos es preciso llevar á todas partes la luz de la ciencia; las bibliotecas de los libros buenos forman la atmósfera de la servidumbre". (914)

El patriotisme de l'ensienament era un altre dels elements que s'havia de transmetre per aconseguir aquest bon ciutadà. Havia d'esser un bon espanyol i per aquesta regla de tres el mestre d'instrucció primària havia d'esser també un bon espanyol. (915)

Haizenbach plantejava també el que havia d'ensenyar el mestre a nivell de contenció. El primer lloc defensava la necessitat de que en l'ensenyament de l'història s'havia d'aprendre la història, és a dir, que

"Lo primero que el hombre debe enseñar al hombre es la historia del hombre; y la historia primitiva del hombre, única verdadera, es la historia de nuestra fe. En la cátedra de Religión y Moral, á que vais á asistir, recibiréis la instrucción suficiente para conocer qué es el cristiano y porqué lo es, puntos que ignoran millares de millares de hombres, ...". (916)

Un altre dels coneixements que el mestre d'instrucció primària havia de transmetre en benefici de la consecució d'aquest model de ciutadà era un conjunt de tècniques bàsiques per a poder assolir coneixements més complicats:

"Descendiendo de aquí á una esfera inferior, sabéis, señores, que estais destinados á imponer á la niñez en la lectura en la escritura, en el arte de hablar con propiedad y esmero, en las más precisas operaciones del cálculo, en el conocimiento de ciertos fenómenos naturales, en el conocimiento general de nuestro globo, en la historia, principalmente de nuestro país, en el principio del diseño de la traza; y en todo, en forzoso, en preferente lugar, que os instruyais en la manera de comunicar vuestras luces á vuestros discípulos". (917)

A tots els aspirants a mestres, en especial als que iniciaven la seva formació a l'escola Normal, els es recomanava que havien d'aprofundir l'ús de l'ingrés, que consistia de proves en detalls:

"... la ortografía suficiente en la lectura, escritura, gramática y aritmética elemental para poder manejarlas con propiedad, sabiendo en los diversos casos del saber, nada hay que no sea importante, y todo que pueda servir al progreso del estudiante". (918)

De totes maneres, pareix que el mestre havia d'esser un agent de l'ordre establert i per això es considerava que havia de posseir uns instruments mínims per a poder complir la seva labor. Un discurs més moderat que liberal, més propi de la dècada moderada que del bienni liberal. El mestre havia d'esser un reproductor de la moral burgesa, sense estridències a baix del control estatal, i amb la voluntat d'actuar com equilibrador de la societat, no de provocar crítiques a la societat ni esser amant de revolucions.

Ja li venia bé en aquesta concepció parlar de la necessitat d'aprendre bona lletra, caligrafia i ortografia, així es podrien comprendre i expressar els missatges de la societat segons l'estrat social a que es pertanyés, ja fossin urbanes o ja fossin rurals. El que es volia inculcar era la mentalitat urbana que era la que servia al interès de la burgesia.

De l'ortografia se deia:

"Mas no basta pintar bien las letras, se trata no de bien de ellas y de los demás signos que componen el que se dice para darse a entender. A caligrafía se entiende significa una linda forma de letras, de que se llama caligrafía la más esparta y europeizada de ellas."

"Poró un escrito de letra hermosa, pero desentendido y confuso, y en el cual no se halla descuido en aquellas cosas que pertenecen al arte de escribir en la materia sobre que se trata, no vale para cualquier efecto la parte caligráfica, y debe ser el

cuerpo, la gramática es la voz, la composición es el alma. Conforme al reglamento general de las Escuelas normales, tendréis que disertar sobre su régimen y gobierno, y sobre métodos instruccionales: no podréis escribir bien de pedagogía, si no poseéis á fondo esta ciencia, si no os habeis ejercitado asiduamente en la práctica de sus doctrinas. La pedagogía señores, hasta ahora en España, constituye un ramo de saber el mas importante para el maestro, porque sin él será solo un hombre instruido, pero no un institutor; tendrá luces, pero ignorará la mejor manera de difundirlas; sabrá para sí, no para los demas; sabrá en fin aprender, enseñar no. ...". (919)

El que passava era que s'imposava una mateixa ortografia i una mateixa Gramàtica, la castellana, per a tothom, la història "pàtria" per a formar l'esperit "nacional", l'unitat del sistema de pesos i mesures, etc. En definitiva s'havia de preparar als mestres per a educar als futurs homes en societat, en la societat mercantil que creia la burgesia:

"De la aritmètica y los otros ramos de las matemáticas, considero inútil decir palabras: la ciencia del cálculo y de la medida, más ó menos lata, es absolutamente indispensable á todos hombres: hombres sabios, y encargados, y á todos de hábitos para hombres á los que esto sea trabajo de la historia, de la nacional por lo menos anterior domando "perpetuo" algunas doctrinas verdaderas, para que pueda ponerse en luce la conveniencia de su estudio al como españoles ...". (920)

Per a preparar la història era imprescindible també la formació en la formació del mestre, per a que mentre treballava en el treball burgès defensava del poder, i que

mirant el passat, per poder considerar la formació de la societat "espanyola" des de la seva òptica.

Malgrat aquestes intencions, la realitat era que a 1857, encara es plantejaven les mateixes coses que als inicis de la dècada moderada, queixant-se del retard en que es vivia en el món de l'educació respecte a altres països en que s'havia avançat més ràpidament. El problema no només era en el conjunt de l'estat, sinó que precisament la Instrucció pública de la seva capital tampoc acabava de funcionar tal com es desitjava.

Als voltants de la discussió de la reforma plantejada per Moyano en un article titulat "Sobre la instrucción primaria", es considerava el debat original per les reformes que es volien dur a terme a les escoles públiques de Madrid, es comentava a la Revista de la Instrucción pública, degut a que a la premsa política s'havien posat de moda els temes d'Instrucció pública, a vegades per considerar el govern sobre la reforma de les escoles públiques de Madrid:

"En este trabajo se habla mucho de que el Ministerio confíese al estado, indudablemente de una gran construcción primaria, de que es necesario estudiarlo y conseguirlo de que a los cuarenta municipios que comprende el área de Madrid se libren de las escuelas de esta clase, que puedan crearse en su domicilio y por sus propios medios. El Gobierno, por lo tanto, se ve obligado a otra cosa de ordinario, es el sentir que la literatura que se

escrito la censura y á su coacción sobre nuestra municipalidad se debe ese atraso que todos conocemos. En Holanda y en Prusia, por ejemplo, donde los cuerpos municipales son mas libres en ese punto, la primera enseñanza se ha desarrollado de un modo altamente favorable, y esto debiera suceder en nuestro pais si á las municipalidades se confiara la iniciativa de este asunto de la instruccion de sus respectivos pueblos". (92.)

Enfrontades eren les idees d'una mentalitat liberal, la qual pretenia donar protagonisme a les municipalitats en qüestions educatives, en contraposició a l'oficialisme del moment representada per la **Revista de Instrucción Pública** del 14 de març de 1857:

"Dejemos á un lado si deben valorarse las dotes de un Gobierno por haber confesado la honda pena que en el ánimo de cuantos se interesan por adelanto de la educación produce el estado de las escuelas de Madrid. Nosotros creemos con la mayor sinceridad que como en el instante aquel en que trataba de realizar una reforma, ¿Por que no ha de poder manifestar el Gobierno, al ocuparse de reformar las escuelas de Madrid, que le inspira á ello no solo su voluntad y su intención, si no tambien el estado lamentable de esas mismas escuelas? Es verdad que si no se trataba del ilustrado periódico á que nos referimos, podríamos ver en esta crítica una oposición de sistema, de partido puramente, intencionado bajo los seguras inspiraciones de una imaginación en su casa que busca á todo trance referencias en la obra para dar cuenta sus perfecciones. Pero ya puede decirse que no nos defendremos sobre estos. Es de lo esencial á nuestro parecer de nuestra apreciación, y nada mas". (92.)

El que veritablement s'interessava al canvi era la Revista esmentada, segons diu una veure el poder que es pensava donar del poder central als municipis en

favor de la potenciación de la Instrucción primaria.

Era un problema no resolt que venia d'enferra i no solucionat i un reflex de que la Instrucción pública no avançava al ritme que els més progressistes desitjaven i els més moderats intentaven disimular:

"Ahora, como la acción del Gobierno, según el articulista debe extenderse á todos los pueblos de España, y no solo á Madrid- ya que se adelita en este asunto la intervención ministerial- y bajo este aspecto precisamente i donde más graves le parecen la disposiciones últimas, nosotros hablaremos hoy sino larga claramente de nuestra provincia: ya veremos si la instrucción, que es á no dudarlo asunto municipal, pueda desarrollarse en nuestro país como el articulista señala, dando una verdadera libertad al municipio", (1923)

En realitat, crec que pot ser interessant a les postures oficialistes moderades el paper dels ajustaments en l'impuls de la Instrucción primaria, ja no fos perquè els hi pogués ajudar a dir a terme el seu control burocràtic, que, per altra banda, de tota veredat els es donaria a la Inspecció.

La conclusió que surt d'aquest article és la:

"Dejémoslos, pues, de pensar en la libertad de nuestros cuerpos municipales, si quiere saber que estos hayan abandonado esa falta de ilustración que á la mayor parte de ellos caracteriza: pensemos únicamente en que el Gobierno presale un refugio saludable y saludable en favor de la instrucción de millones de nuestros aflastados pueblos, rogando lo posible tener y dedicar, sobre los muros y la fuerza, para que los ayude, los mil millones de pesos anuales, no menos indispensables, que de otros que se necesitan

provecho de ese profesorado que tanta merece nuestra consideración; y no pasemos el tiempo, para concluir, en disponer á nuestro modo las escuelas; porque entre tanto las cosas pueden seguir su curso, arrojar sus naturales, y volver á aquellos deliciosos tiempos en que la enseñanza era una pobre mentira, los profesores una enciclopedia de cargos heterogeneos y ridiculos". (1924)

Tot tirant pilotes fora en relació a les possibles responsabilitats del Govern en la manca de consolidació de la reforma educativa, des del punt de vista de la situació real de les escoles.

S'insistia en la importància de les Escoles Normals per impulsar les millores corresponents a la Instrucció primària i a la seva curta història i el present també en els defectes dels mestres, considerant-se que s'havia avançat molt poc des dels inicis de la reforma:

"Nada difícil nos parece bosquejar en el cuadro de instrucción primaria en el primer tercio del presente siglo, puesto que reducido su campo á muy estrechos límites, pocas peculiaridades ha habido para delimitar sus contornos.

La ignorancia de los maestros (con algunas excepciones) era por desgracia el diagnóstico general, y los métodos de enseñanza se resumían en enseñar una buena forma de leer, escribir, aritmética y lógica con nociones de aritmética y gramática. Éste á saber, se añaden el ningún conocimiento de las teorías de enseñanza, formándose una idea cada vez más oscura del estado en que á los jóvenes se ha dado de salir de las escuelas. En cuanto en esta época empezaron verificarse descripciones y la presencia de los inspectores, que las Escuelas Normales han dado el modelo de un curso como hoy, quien ni que lo quisiera, no se acuerda que en la enseñanza han hecho, y aun se siguen á

declarar-se'ls en oberta hostilitat". (925)

En el present article es considerava, des de la mentalitat centralista, que precisament, si la preparació dels mestres tenia algun mèrit, aquest es trobava a l'escola Normal central de Madrid, que encara era necessari justificar, perquè anava perdent la utilitat per formar als futurs mestres de les altres escoles normals de províncies:

"Si la Escuela central por su buena direcccion y uniformidad en la enseñanza podia considerarse como modelo, no sucedia por desgracia lo mismo con las provinciales, siendo la causa principal la falta de un reglamento que las unificase y sobre cuyo eje debieran girar todas, el Gobierno de 1847 comprendió el mal, y para combatirlo publicó en 10 de octubre del mismo año el reglamento redactado acompañado de un preámbulo digno por mas de un concepto de ser estudiado...". (926)

Apuntava cap a una reorganització de les Escoles Normals, com de fet es va inheritar des de que la reina Mariana d'Austria arribà, i des del Reglament d'Escoles Normals configurat en el Decret general d'estudis de les Escoles Normals segons el Reglament de 26 de setembre del 1852 (927). La Real orden del 24 de febrer de 1848 promulgava la creació d'una escola Normal central de mestres, (928) segons el Real decreto del 10 de febrer de 1848 de mestres que no era fet per a proporcionar mestres, però per a aconseguir el títol de mestre. (929)

precisament quan ja existien les escoles normals d'aquest tipus a Badajoz-1855, Pamplona, Azila y Saragossa-1856, Guadalajara i Murcia-1857 i les d'Osca, Segovia i Sevilla que es crearen el mateix 1858. També cal fer una referència, en aquest sentit, a la creació d'una Escola Normal central de pàrvuls declarada oficialment com a tal per Real ordre de 15 de maig de 1850. Aquest fet demostra que des dels plantejaments oficials dels anys 50 hi havia un cert moviment en la reorganització de les Escoles Normals. (91a)

Una de les raons que es donaven per justificar la reforma de les Escoles Normals era:

"Otro de los defectos de los que adolecian estos establecimientos era el de dar á todos los alumnos una misma instrucción con atender á que en todas iban á enseñar en grandes poblaciones; conuido lo cual se hizo distribución entre profesores elementales y superiores; dando con esto á la enseñanza el carácter popular que le es innato. "todo lo que no sea estrictamente necesario al pueblo (dice la instrucción) es una desgracia dañosa, un defecto que lo impide cumplir con su especial objeto. Este objeto es formar maestros de escuela y mas que de la existencia de otros que los aprendizajes otros en vez de ser sólidos, prácticos, capaces de proporcionar á hijos de gente sencilla y pobre, los medios destinados á un trabajo continuo y sostenido no tienen el tiempo necesario para la reflexión y el estudio ...". (92a)

La Llei Portada de 1857, també donava lloc a l'aparició d'altres demandes i recollíam una col·lecció de 12

Instrucció primària i de les Escoles Normals. Implantarà l'obligatorietat de la Instrucció primària de 6 a 9 anys, i seguirà amb la proposta de fundar la corresponent Escola Normal de mestres a cada província, seguint el model de l'Escola Normal central. A cada una d'aquestes Escoles Normals hi haurà una escola anexe pràctica, que servirà de laboratori dels aspirants a mestres. Es plantejarà la creació d'escoles de mestresses, la creació d'escoles de pàrvuls i d'escoles d'adults. Es concretaran els drets i deures del professorat i les seves dependències acadèmiques i administratives. Situa a les Escoles Normals al nivell dels ensenyaments professionals, superant-los de la instrucció primària. Potenciava la Inspecció la qual també s'havia de cuidar de que la formació dels mestres funcionés. No s'ha d'oblidar que també estaven estructurats els nivells educatius de la Secundària i la Universitat, els quals confonien en tot un sistema institucional que de cada vegada més, el poder de l'estat adquiria la major preponderància, en delirant del primer de l'Església, actualment pertanyent amb què es elabora la llei Moyano. Dues de les que cosa de referir al amb la llei MOI, per exemple:

MOI: "Solament podrà dar autorització per a obrir

escuelas y colegios de enseñanza primaria y secundaria á las instituciones religiosas de los dos sexos legalmente establecidos en España, cuya finalidad sea la de la enseñanza pública, dispensando á sus jefes y profesores del título y de la caución que exige el artículo 150". (932)

El que significava, entre altres coses, la porta oberta a la conservació de l'intervencionisme eclesiàstic al sistema educatiu.

En definitiva, les Escoles Normals introduïen un factor de jerarquitzaçió, en funció de la seva formació, segons fossin alumnes d'Escoles Normals elementals o superiors, i de la població, poble o ciutat, a la qual fossin destinats. Les escoles elementals estaven jerarquitzaçades també en aquest sentit i això afavoriria el classisme entre els mestres, malgrat s'intentés una formació més professionalitzada.

NOTES

1. Monés, Jordi.: El pensament escolar i la renovació pedagògica a Catalunya. Barcelona, Edit. La Magrana-1977. pàg. 48
2. Idem. pàgs. 48-49
3. Sanz Diaz, Federico.: La Segunda Enseñanza Oficial en el Siglo XIX Madrid, M.E.C.-1985. pàg. 97
4. Pla general d'Estudis. Reial Decret de 17 de setembre de 1845. Reproduït a Historia de la Educacion en España. Madrid, M.E.C.-1979. pàg. 235 B.O.I.P., Tom VIII, número 18 del 30 de setembre de 1845. pàgs. 541-594.
Vegeu també B.O.I.P., Reglament per a l'aplicació del Pla de 1845 de Reial Ordre de 22 d'octubre de 1845. Tom VIII, número 21 del 15 de novembre de 1845. pàgs. 670-712 i número 22 del 30 de novembre de 1845. pàgs. 721-780
5. Idem.
6. Idem.
7. Heredia, Antonio.: Política docente y filosofía oficial en la España del siglo XIX. Salamanca, Ediciones Univ. de Salamanca).C.S.-1982. pàgs. 197-198.
8. Reproduït a Historia de España. Op. Cit. 235
9. Idem. pàg. 235
10. Idem. pàg. 238
11. Heredia, A.: Política docente y filosofía oficial en la España del siglo XIX. Op. Cit. pàgs. 208-209
12. Reproduït a Historia de España. Op. Cit. pàg. 193
13. Idem. pàg. 194

14. Gil de Zárate, A.: De la Instrucción Pública en España. Madrid, Imp.de Sordomudos-1855. Tom I. pàg. 181
15. Idem. pàg. 183
16. Balmes, Jaume.: "El nuevo plan de Estudios". Obras Completas. Tom VII. Madrid, Edit. B.A.C.-1950. pàg. 383
17. Idem.
18. Viñao Frago, A.: Política y educación en los orígenes de la España contemporánea. Madrid, Edit. Siglo XXI. pàg. 344
19. Fuelles Benitez, M.: Educación e ideología en la España contemporánea. Barcelona, Edit. Labor-1980. pàg. 129
20. Ruiz Berrio, J.: "Gil de Zárate, Antonio (1793-1861)". A Historia de la Educació. II Coordinat per Agustín Escolano. Madrid, Edit. Anaya-1985. pàgs. 161-162
Ruiz Berrio, J.: "Antonio Gil y Zárate". A Textos Pedagógicos Hispanoamericanos Coordinada per Angeles Galino. Madrid, Narcea-1974. pàgs. 949-971
Fuelles Benitez, M.: Educación e ideología en la España contemporánea. Op. Cit. pàg. 131
21. Gil de Zárate, A.: De la Instrucción Pública en España. Op. Cit. Tom I. pàg. 159
22. Idem. pàg. 161
23. Idem. pàg. 160
24. Fuelles Benitez, M.: Educación e ideología en la España contemporánea. Op. Cit. pàg. 131
25. Real Orden de 26 de setembre de 1846. Op. Cit. Art. 136
26. Revilla, José de la.: Breve reseña de la Instrucción pública en España con relacion especial a los estudios de Filosofia. Madrid, Imp. de Aguirre-1854.

27. Idem. pàg. 9
28. Idem. pàg. 9
29. Real decret que creava un Ministeri de Comerç, Instrucció i Obres públiques de 28 de gener de 1847. B.O.I.F. nº 2 del 30 de gener de 1847. pàgs. 33-36. Cita en concret pàg. 33
30. Idem. pàg. 35
31. "Reales Decretos" B.O.I.F. idem. pàgs. 36-37
32. Reial Decret de 18 de febrer de 1847. B.O.I.F. nº 4 del 28 de febrer de 1847. pàgs. 97-98
33. Idem. pàg. 98
34. Reial Decret de 8 de juliol de 1847 en el que es modificava el pla d'estudis de 17 de setembre de 1845.
35. Mata Iriarte, Juan de.: "Oracion inaugural que en la apertura del curso escolástico de 1846 á 1847 leyó D. ...". B.O.J.F. Tom X, número 6 del 30 de març de 1847. pàgs. 168-179
36. Idem. pàgs. 168-169
37. Idem. pàg. 170
38. Idem. pàgs. 170-171
39. Idem. pàgs. 171-175
40. Idem. pàg. 176
41. Reial Decret de 7 d'abril de 1847. Signat per Nicomedes Pastor. B.O.I.F. Tom X, nº 7 del 15 d'abril de 1847. pàgs. 184-187
42. Reial Decret de 8 de juliol de 1847. "Exposicion". Es pot trobar al B.O.I.F. Tom X, nº 13 del 15 de juliol de 1847. pàgs. 377-381
43. Idem. pàgs. 379-380

44. Puelles Benitez, M.: Educación e ideología en la España contemporánea. Op. Cit. págs. 126-131
45. Viñao Frago, A.: Política y educación en los orígenes de la España contemporánea. Op. Cit. pág. 358
46. Carr, Raimond.: España, 1808-1939. Barcelona, Edat. Ariel-1970. pág. 240
47. Santiesteban, Eduardo de.: "Qué clase de estudios deberá comprender la instrucción secundaria en general?". B.O.M.C.I.O.F., tom III de 1848. págs. 384-389
48. Idem.
49. Idem.
50. Idem.
51. Idem.
52. Idem. Existeix un comentari negatiu sobre consideració de complementaries de la Instrucció secundària a les Ciències a Federico Sanz Dies: La Segunda Enseñanza en el Siglo XIX. Madrid, N.E.C.- 1985. pág. 212
53. Fernández Clemente, E.-Forcadell, G.: "La Educación en las constituciones españolas". Rev. Historia 16, número 34- febrer de 1979. pág. 21.
En termes més generals es pot trobar una síntesi de l'evolució del constitucionalisme a l'Estat espanyol a: Bartolomé Clavería: Evolución del constitucionalismo español. Madrid, Edat. Tecnos-1984. Vegeu especialment págs. 60-74
54. Comellas, Luis.: Los Moderados en el Poder, 1844-1854. Madrid, Edat. C.B.I.C.-1979. pág. 170
55. Medina, Esteban.: La lucha por la educación en España, 1770-1970. Madrid, Edat. Apea, 1977. pág. 40
56. Comalada Megre, G.: "La enseñanza en España". Rev. Historia y Vida". Número 129 de desembre de 1978. pág. 20

57. Varela, Julia.: "Elementos para una genealogía de la Escuela Primaria en España" a Anne Querrien: Trabajos elementales sobre la Escuela Primaria. Madrid- 1979. pág. 189
58. Donoso Cortés, Juan.: Ensayo sobre el catolicismo, el liberalismo y el socialismo. Madrid, Editora Nacional- 1978. pág. 216
59. Idem. pág. 219. Cal recordar que aquest assaig fou publicat a 1851.
60. Redondo, Gonzalo.: La Iglesia en el mundo contemporáneo. (1775-1878). Pamplona, EUNSA- 1978. pág. 247
61. López Aranguren, José L.: Moral y sociedad. La moral social española en el siglo XIX. Madrid, Edit. Cuadernos para el Diálogo- 1970. pág. 114
62. Cuenca Toribio, José Manuel.: Iglesia y burguesía en la España liberal. Madrid, Edit. Pegaso- 1979. pág. 184-85
63. Real Decret en el que es donava una nova organització de les Escoles Normals d'Instrucció primària i creava la Inspecció d'Instrucció primària de 30 de març de 1849. C.I.I.P. Tom II, Madrid, Ins. Fontanet- 1878. pàgs.773-782
64. Real Decret que classificava el personal de la Instrucció primària, tot millorant la situació dels mestres, reduint les Escoles Normals de 25 de setembre de 1847, F.O.I.P. Tom X, nr 19 del 15 d'octubre de 1847. pàgs. 692-600 i nr 20 del 30 de setembre de 1847. pàgs. 608-610. Cita en general pág. 610
65. Real Decret de 30 de març de 1849. Op. Cit.
66. Idem. "Exposición". pág. 776
67. Idem. pág. 787
68. Varela, Julia.: "Elementos para una genealogía de la Escuela Primaria en España". Op. Cit. pàgs. 186-187.

69. Programa del partit democràtic.
70. Projecte de llei general d'Instrucció primària. La Esperanza del 27 de setembre de 1854.
- 70 bis. Anuario Estadístico de 1855. Citat a Mariano Peset i J. Luis Peset: La Universidad española (siglos XVIII y XIX). Madrid, Edit Taurus-1974. pàg. 566
71. Projecte de llei d'Instrucció pública signat per Alonso Martínez, 9 de desembre de 1855. Vegeu: Antonio Alvarez de Morales: Génesis de la Universidad española contemporánea. Madrid, Instituto de Estudios Administrativos-1972. pàgs. 701-738. Cita en concret pàg. 701.
Vegeu també História de España. Madrid, M.E.C.- 1979. pàg. 462
72. Heredia, Antonio.: Política docente y filosofía oficial en la España del siglo XIX. Salamanca, Ediciones Universidad de Salamanca-C.E.- 1962. pàg. 298
73. Idem. pàgs. 301-302
74. Idem. pàgs. 238-241
75. Idem. pàgs. 241-252
76. Idem. pàgs. 252-266
77. Idem. pàgs. 267-289
78. "Concordato celebrado entre S.M. Santidad N. Sra. Magestad católica, firmando en Madrid el 16 de abril de 1851". Palma, imp. de Pedro José Colaberte-1851: "La religión católica, apostólica, romana, que con exclusión de cualquiera otro culto continúa siendo la única de la nación española, se conservará siempre en los dominios de S.M. Católica con todos los derechos y prerrogativas de que debe gozar según la ley de Dios y lo dispuesto por los sagrados cánones". Artículo 1er.
79. Idem. Article 3er.

80. Gil de Zárate, A.: De la Instrucción Pública en España. Madrid, Imp. del Colegio de Sordomudos- 1851. tom I. pàg. 150
81. Projecte de Constitució de 1852. Presentat a les Corts per Bravo Murillo. Gaceta de Madrid del 3 de desembre 1852, suplement. Reproduït a Diego Sevilla, Constituciones y otras Leyes y Proyectos Politicos de España. Tom I, Madrid, Editora Nacional-1989. pàgs. 395-403. Títol I, Art. 1.- De la Religió. pàg. 398
82. Idem. Títol I, Art. 2. pàg. 398
83. Reial Decret que aprovava el Reglament d'Estudis de 10 de setembre de 1852.
"Reglamento de Estudios decretado por S.M. en 10 de setiembre de 1852". Madrid, Imp. S.M. Clonson 1852. (B.N.M. V Ce 15594-6)
84. Idem. Comentada a Antonio Heredia: Politica docente y filosofia oficial en la España del siglo XIX. Op. Cit. pàgs. 278-279
85. Projecte de Llei d'Instrucció pública. D.S.C.C. Legislatura 1854-1856. Tom II, apendix 29 al nº 273, sessió 22 de desembre de 1855. pàgs. 9353-9356
86. Vegeu els comentaris que fa A. Heredia sobre el projecte de Alonso Martinez a: Politica docente y oficial en la España de XIX. Op. Cit. pàgs. 295-299
87. Reproduït a Antonio Alvarez Morales: Génesis de la Universidad española contemporánea. Op. Cit. pàgs. 701-738. Cita en concret pàgs. 702-703
88. Idem. pàg. 703
89. Gil de Zárate, Antonio.: De la Instrucción pública en España. Madrid, Imp. de Sordomudos- 1855. pàgs. 116-118
90. Idem. pàg. 118
91. Revilla, José de.: Breve reseña del estado presente de la Instrucción pública en España.

Madrid, Imp. Aguado- 1854. Portada i pàg. 5 (B.N.M. V C8639-32)

92. Idem. pàg. 7
93. Idem. pàg. 9
94. Idem. pàgs. 9-10
95. Idem. pàg. 35
96. Idem. pàg. 36
97. Idem. pàg. 36
98. Idem. pàg. 52
99. Idem. pàg. 58
100. Idem. pàg. 58
101. Idem. pàg. 60
102. Idem. pàgs. 63-64
103. Idem. pàg. 64
- 103 bis. Real decret de 28 de gener de 1847 de creació del Ministeri de Comerç, Instrucció i Obres Públiques, del que seria el seu titular Mariano Roca de Togores, Marqués de Molins. B.O.I.P. Tom X, nr 2 del 30 de gener de 1847. pàgs. 36-37
104. Guaita, A.: "El Ministerio de Educación y Ciencia". Rev. Temis, nr 21- 1967. pàgs. 355-374
105. Ortega, F.: La enseñanza en Málaga, 1833-1933. Málaga, Universidad de Málaga-1985. pàg. 29
106. Cabeza Rodríguez, G.: "Solicitud elevada a las Cortes de la nación con objeto de reformar el Plan de Instrucción pública en lo que se refiere a la Instrucción primaria". Santiago, 8 de Junio de 1856 (A.C.N. 11gal3 100. 32 86). Como paginar
107. Idem.

108. Idem.
109. Idem.
110. Idem.
111. Idem.
112. Cossio, M. B.: "Espagne". Nouveau Dictionnaire de Pédagogie et d'Instruction primaire- 1911. pàg. 367
 Les dades estadístiques d'aquesta època es poden trobar a Manuel B. Cossio: La Enseñanza primaria en España. Madrid, Imp. R. Rojas-1915. (B.N.: 1/69914)
113. Seoane, Mª Cruz.: Historia del periodismo en España, 2. El siglo XIX. Madrid, Edit. Alianza-1983. pàg. 197
114. Idem. pàgs. 198-199
115. "El Heraldó, periódico político, religioso, literario é industrial". El seu moderantisme era evident, no tan sols pels articles que oferia de Donoso Cortés, Ríos Rosas, i altres, sinó per la postura, crítica en contra del liberalisme radical i el socialisme utòpic, i per exemple al 1854, en el seu nº 2.756 reproduïa el Concordat de 1851, en un moment que s'alinea amb un moderantisme bastant conservador.
116. "El País". (1849-1850). Segons les estadístiques d'aquell temps ofertes per correu a 1850 els periòdics moderats eren un 44 per cent del total. Vegeu Mª Cruz Seoane: Historia del periodismo en España. Op. Cit. pàg. 207
117. "El Diario Español.", fundat a 1852 va durar fins a 1933. Idem. pàg. 209
118. "La Epoca", fundat a 1849 va durar fins a 1946, va evolucionar de postures properes al moderantisme cap a postures unionistes. Idem. pàg. 209
119. "El Pensamiento de la Nación", fundat el febrer de 1844 i va desaparèixer el 1946. Es publicà el per

Jaume Balmes, o el que volia dir partidari de la monarquia fruit del consens entre els carlistes i isabelins.

Els articles d' El Pensamiento de la Nacion signats per a Jaume Balmes i dedicats a criticar el Pla Fidal-Gil de Zárate de 1845 es publicaren en els nombres de 89 a 94, el 15, 22, 29 d'octubre de 1845 i el 15, 12 i 19 de novembre de 1845, amb el títol genèric de "El Nuevo Plan de Estudios. El text legal fou publicat també a El Pensamiento de la Nacion del 26 de novembre i el 10 de desembre de 1845, nombres 95, 96 i 97.

La referència concreta al tema es troba a El Pensamiento de la Nacion del 15 d'octubre de 1845.

120. Idem. Aquestes referències es poden trobar també a: Jaime Balmes: Obras Completas, Madrid E.A.C.-1950. pàgs. 377-419. Cita en concret pàgs. 377-390

121. Idem.

122. Idem. pàgs. 389-398

123. Idem. pàgs. 411-419

124. Idem. pàg. 411

125. "La Madre de Familia". Revista publicada per Narcís Monturiol. Vegeu Santiago Riera i Tuñols: Narcís Monturiol, una vida apassionant, una obra apassionada. Barcelona, Generalitat de Catalunya 1986. pàgs. 29-34. També s. Vegeu Monturiol. Vida d'heroi. Narcís Monturiol, inventor de la navegació submarina. Barcelona, Imp. l'Avenc 1918.

126. "El Padre de Familia. Semanario de economia y moral". (7 d'octubre de 1848 a 10 de març de 1850) Fundat i dirigit per Narcís Monturiol (A.R.H.B. R1849-40). També es troba comentat a Santiago Riera i Tuñols: Narcís Monturiol. Op. Cit. pàgs. 63-70

127. "El hijo de la Clase obrera, preocupado de intereses morales y materiales". Fundat i dirigit per Ramon Simó i Badia. (5 d'agost de 1855 a 3 de febrer de 1856) (H.R.H.B.), Simó i Badia (co-actor de

La "Memoria sobre el desacuerdo entre dueños de taller y jornaleros". Madrid, Establecimiento Tipográfico militar, febrer de 1855.

Vegeu també l'obra de Josep Benet i Castmir Martí: El Moviment obrer durant el bienni progressista (1854-1856). Barcelona, Edat. Curial, 1976. Tom II. pàgs. 225-240

128. "El Padre de Familia". Op. Cit. "Prospecto" nº 1, 7 d'octubre de 1859. pàg. 2
129. "La Fraternidad". 7 de novembre de 1847. (I.M.H.B. Microfilms H). Publicació dirigida per Narcís Monturiol i introductora del pensament de Cabet.
130. "El Padre de Familia". Apendix al nombre 23 del 4 de maig de 1850, on es reproduïx la sentència condenatòria de 30 d'abril de 1850.
131. Seoane, Mª Cruz.: Historia del periodismo en España. Op. Cit. pàgs. 236-237
132. "El Eco de la Clase obrera" "De Geografía". Vegeu Nº 10 del 7 d'octubre de 1855. pàgs. 157-158. Idem. Nº 12 del 28 d'octubre de 1855. pàgs. 187-188. Idem. Nº 14 del 11 de novembre de 1855. pàgs. 221-224. Idem. Nº 22 del 6 de gener de 1856. pàgs. 316-320. Idem. Nº 24 del 20 de gener de 1856. pàgs. 350-352. Idem. Nº 26 del 3 de febrer de 1856. "El Eco de la Clase obrera" "De Gramática". Nº 11 del 14 d'octubre de 1855. pàgs. 175-176. Idem. Nº 13 del 4 de novembre de 1855. pàgs. 204-208. Idem. Nº 16 del 20 de novembre de 1855. pàgs. 253-256. Idem. Nº 21 del 30 de desembre de 1855. pàgs. 300-304. Idem. Nº 23 del 13 gener de 1856. pàgs. 333-336. Idem. Nº 25 del 27 de gener de 1856. pàgs. 345-348
133. "El Eco de la Clase Obrera" "Armonía entre el capital y el trabajo" signat per S. Nº 1 del 5 d'agost de 1855. pàgs. 2-4
134. Seoane, Mª Cruz.: Historia del periodismo en España. Op. Cit. pàgs. 236-237
135. Idem. pàgs. 239-240

136. Idem. pàg. 240
137. "La Corona de Aragón". Nº 7 del 7 de novembre de 1854. pàg. 1
138. Idem.
139. Idem.
140. Idem.
141. Idem.
142. Garrido, Fernando.: La federación y el socialismo. Barcelona, Edit. Labor-1975. Estudi preliminar de Jordi Maluquer de Motes. pàg. 14
 Vegeu també: Mre Victoria López-Cordon: El pensamiento político-internacional del federalismo español. Barcelona, Edit. Planeta-1975. Aquests subscriptors, aproximadament, ho havien estat de l'Eco de la Juventud, dirigit pel mateix Garrido. pàgs. 63-65
143. Maluquer de Motes, Jordi.: Idem. pàg. 14
144. Garrido, Fernando.: Idem. pàgs. 191-192.
145. Hartzzenbusch, E.: Apuntes para un catálogo de periódicos madrileños desde el año 1661 al 1870. Madrid, Estab. Tip. Sucesores de Rivadeneyra-1894. pàgs. 93-180. El primer periòdic de nins que cita és pel 1845 es l'"Album de los niños, periódico literario". Madrid, imp. J. Rebolledo-1845.
146. "La Ilustracion española, periódico de ciencias, literatura, bellas artes y modas, dedicado á la juventud". Redactat sota la direcció Joan Ricó. 7 ànat des de novembre de 1845 a desembre de 1846.
147. Hartzzenbusch, E.: Idem. pàg. 99
148. "La Libertad, Diario de la Juventud y del Pueblo". Madrid-1846.
149. "El Museo de los niños". Madrid, Edit. Tip. Mellado- abril de 1849- desembre de 1850. Pretenta esser un periòdic d'entreteniment infantil.

- 149 bis. "El Mensajero de los niños. Periódico de ciencias, artes y noticias; y oficial de la sociedad de socorros mutuos de instrucción pública". Madrid- gener de 1849-abril de 1849.
150. "El Mentor de las Familias, ó Curso de Educación Doméstica. Periodico de instrucción popular; científico, industrial y recreativo". Madrid, Imp. Alonso- gener de 1849-deseembre de 1851.
151. "La Ilustracion de los niños. Publicacion pintoresca". Madrid, Imp. A. Vicente- 1849-1850. A partir del número 2 es va anomenar "La Educación de los niños. Redactada per Antonio Trueba i Carlos Fravia.
152. "La Educación de los niños". Madrid, Imp. A. Vicente i Imp. B. González- 1849-1850.62
153. "El Faro de la niñez, periodico de educación". Madrid- juny de 1849-octubre de 1851.
154. "El Eco de la Juventud". Madrid- gener-febren de 1850. dirigit per Fernando Garrido.
155. "El Estudiante". Madrid-1850
156. "La Aurora, periodico de los niños". Redactat per Mariano Cardenera i Joaquin Avendaño. Madrid, Imp. A. Vicente- 1851-1853.
157. "El Museo de la infancia". Madrid-1851.
158. "Album de señoritas. Periódico de literatura, educación, música, teatros y modas". Madrid, Imp. Campo-Redondo- de febrer de 1852 a 31 de deseembre de 1866.
159. "Album de la niñez, periodico semanal ilustrado de instrucción y recreo, dedicado á los niños de ambos sexos". Madrid- d'octubre a deseembre de 1853.
160. "El Museo de la Juventud". Madrid-1854.
161. "La Voz de la Juventud". Madrid- 1854-1855.
162. "La Juventud". Madrid-1855.

163. "El Amigo de la Juventud". Madrid-1856.
164. "La Juventud. Periodico de ciencias y literatura, y órgano de la Academia científico-literaria de Madrid. Madrid. 1857-1858.
165. "La Educacion pintoresca. Publicacion para niños. Madrid, Imp. Campo-Redondo- 1857-1858.
166. "La Academia", Madrid- 1845
167. "La Restauracion, periodico de instruccion primaria". Madrid-1846.
168. "Boletín del Ministerio de comercio, instrucción y obras públicas". Madrid- Imp. La Publicidad- gener de 1848-gener de 1852. Després va passar a dir-se Boletín Oficial del Ministerio de Fomento.
169. "Revista de Instruccion primaria". Madrid, Imp. M. Jimenez- Imp. A. Vicente- gener de 1849-1854. Dirigida per Mariano Cardenera amb la col·laboració de Joaquín Ayendaño.
170. "Academia de instruccion primaria". Madrid-febren de 1851-agost de 1851.
171. "El Censor, periódico de instruccion pública". Madrid,D.F.R. del Castilleo octubre de 1851-deseembre de 1851.
172. "La Educació. Revista enciclopédica". Madrid-1851.
173. "Revista de la enseñanza de los sordomudos y de ciegos". Publicada per Juan Manuel Sallosteros i Francisco Villabrilles. Madrid, Imp. del Colegio de Sordomudos- 1851.
174. "Saceta del bello sexo, revista de la literatura, educación, novedades, teatros y modas". Gener de 1852.
175. "El Norte. Semanario de educación, moral, literatura, ciencias y artes". Madrid-1855-1856.
176. "El Preceptor, periodico de instruccion primaria". Madrid- 15 de setembre de 1853-1870.

177. "El Globo de la Ilustración. Periódico de literatura, teatros, ciencias naturales, comercio, instrucción en general, etc". Madrid, Imp. El Preceptor- 1854.
178. "El Mensajero de la Educación". Madrid-1854.
179. "El Amigo de los maestros". Madrid- febrer de 1855- març de 1856.
180. "Revista Universitaria. Periódico científico literario, dedicado á la Instrucción pública". Redactat per Juan de Dios de la Rada y Delgado. Madrid- març de 1856- maig de 1861.
181. "El Pedagogo". Madrid- juliol de 1856-març de 1857. Fundat i dirigit per Tomás Hurtado.
182. "Revista de Instrucción pública". Madrid- Octubre de 1856- gener de 1857. Dirigida per Bartolomé Riquelme Jiménez.
183. "El Eco del magisterio". Madrid- 1856-1857.
184. "Mensajero de instrucción primaria". Madrid- 1856.
185. "La Universidad". Madrid- 1856.
186. "El Profesorado. Revista de Instrucción pública". Dirigida per Antonio Finais. Madrid- 15 de març de 1857-30 de març de 1857.
187. "El Siglo pintoresco, periódico universal, aseo e instructivo, al alcance de todas las clases". Madrid, Imp. V. Castelló- Imp. B. González- 1845-1848
188. "La Primavera. Periódico de ciencias, literatura, industria, teatro y modas, instrucción, utilidad, recreo y baratura". Madrid 1846.
189. "La Creencia. Revista popular del progreso científico-social e industrial". Dirigida per Ochoa de Arencillo. Madrid- Imp. M. González M. 1850-1850

190. "La Antorcha. Periódico científico e industrial, consagrado á la propagación de los primeros elementos del saber y facilitar infinitos recursos contra la indigencia". Madrid, Imp. Ortigosa y Reigón- 1850-1852.
191. "El Faro Nacional". Madrid, Imp. L. García. 1851-1865.
192. "Album popular. Periódico de intereses materiales, morales, literatura, noticias y anuncios". Madrid, Imp. Episk- 1852
193. Seoane, M^e. Cruz.: Historia del periodismo en España. Op. Cit. pàgs. 203-206
194. "La Silfide. Periódico mensual de literatura, ciencias, artes y modas, dedicado al bello sexo". Madrid, Imp. F. Diaz- agost de 1845-julio de 1846.
195. "EL Defensor del bello sexo. Periódico de literatura, moral, ciencias y modas, dedicado exclusivamente á las mujeres". Madrid, Soc. Tipográfica d'Hortelano- setembre de 1845-abril de 1846.
196. "Gaceta de las mujeres. Redactada por ellas mismas". Madrid- setembre de 1845- a partir del noviembre es deia "La Ilustración, Album de las damas.
197. "Baco. Orgia. Periódico de literatura, sentimental, apasionado, dedicado al sexo hermoso". Madrid- desembre de 1845- gener de 1846.
198. "EL Correo de las Damas". Madrid-1847.
199. "La Elegancia. Polémica del gran toro; museo de modas de París, Londres y Madrid". Madrid-1846.
200. "El Cupido, periódico semanal de literatura, poesía y modas, dedicado al bello sexo". Madrid, Imp. J. Casanova- 1848.
201. "La Ilusion. Periódico de ciencias, literatura y bellas artes. Dedicado al bello sexo". Madrid, Imp. R. González- 1849-1850

202. "Revista de modas". Madrid- febrer de 1850-juny de 1850.
203. "La Mujer., periódico escrito por una sociedad de señoras y dedicada á su sexo". Madrid, Imp. J. Trujillo- 1851-1852.
204. "Ellas, órgano oficial del sexo femenino". Madrid- 1851.
205. "El Correo de la moda". Madrid, Imp. A. Peña-1851-1870.
206. "Album de señoritas. Periódico de literatura, educación, música teatros y modas". Madrid, Imp. Camporedondo-Imp. S. Aguilar--febrer de 1852- 1866.
207. "EL Mensajero de las modas, revista mensual del mundo elegante". Madrid- 1852.
208. "Gaceta del bello sexo, revista de literatura, educación, novedades, teatros y modas", Madrid-1852.
209. "El Coliseo, revista semanal de teatros, literatura y modas". Madrid, Imp.N. Minuesa- 1853-1854.
210. "El Regalo. Semanario de ciencias, literatura, modas, teatros y anuncios". Madrid-1856.
211. "El Proscenio. Periódico de teatros, literatura y modas". Madrid- octubre de 1857-octubre de 1858.
212. Segura, Isabel i Solva, Maria.: Revistes de dones (1846-1935) Edhasa- 1984. pàg. 5
213. "La Antorcha". Citada a l'ídem. pàg. 16
214. "La Floresta". Ídem. pàg. 17
215. "El Director de la Juventud. Periódico de Ciencias y artes, dedicado á los niños y adultos". Barcelona. Editat i dirigit per Esteban Palau de 1844-1846. (H.H.M. 11/1:2049).
216. Ídem. Número 1 del 7 de setembre de 1845.

217. "El Museo de los niños". Madrid, Imp. Mellado 1847 (H.M.M.) número 1 de l'abril de 1847.
218. Idem.
219. Idem.
220. "El Mensajero de los Niños". Revista de la "Sociedad de Socorros mutuos de Instrucción Pública" de l'1 de gener de 1849 al 27 de setembre de 1849. Cita en concret 1 de juliol de 1849. pàg. 1
221. "El Faro de la niñez, enciclopedia general de instrucción primaria, moralidad y recreo infantil: oficial de la Sociedad de socorros mutuos de Instrucción pública. Recomendada de Real orden a las escuelas del reino". Redactat per Ramon Rodriguez de la Barcaera, nº 1 de l'1 de de 1850. (B.N.M. C/4 11.531)
222. Idem.
223. Bravo Vilasante, C. : Historia de la literatura infantil española. Madrid, Edit. Doncel-1972. pàg. 83.
Vegeu també: Idem. Madrid, Edit. Escuela Española-1985. pàgs. 81-85.
- 223 bis. Idem. pàg. 83
224. "La Ilustracion de los niños. Publicacion Pintoresca (Ilustracion-Recreacion)". Publicat per Francisco Morales de Castilla. nº 1 de 20 d'agost de 1849. (B.N.M. 5/700).
225. "La Educacion de lo niños. Publicacion Pintoresca". Idem. Nº 2 del 20 d'agost de 1849 a nº 18 del 31 de gener de 1850. (B.N.M. 5/700).
226. Idem. Nº 2 Idem. pàg. 4
227. Idem.
228. Idem. "Educacion de la Niñez". Nº 7 del 31 d'agost de 1849. pàg. 33
229. Idem. pàgs. 33-34

230. Idem. "De la Educacion Física", Nº 7 del 10 de 1849. pàgs. 97-98. Cita en concret pàg. 97
231. Idem. "Educacion del Bello Sexo", Nº 13 del 10 de deesembre de 1849. pàgs. 192-193
232. "La Infancia". 1851. Es troba citada a Carmen Bravo-Villasante: **Historia de la literatura infantil española**. Op. Cit. pàg. 99
233. "La Aurora". Madrid- 1851-1853, dos toms. (B.N.M. D-12-717).
234. "Omnibus". Madrid-1855.
235. "La Floresta". Saragossa-1855-1856. Citat a Martínez García: "Catálogo de las Publicaciones Infantiles española. (1798-1936)". (Treball fotocopies). Madrid-1977. (B.N.M. Rev. 016: 087.5 (46)).
236. "Museo de las Familias. Lecturas agradables é instructivas" Madrid-1843-1852. (B.A.I.L.M. 6/3891-3900) 10 volums.
237. "El Faro de la niñez, Enciclopedia General de Instruccion primaria, moralidad y recreo infantil" Op. Cit.
238. Idem. Tom III, nº 2 del 6 d'octubre de 1850. pàgs. 1-2
239. Idem. "Educacion Primaria". pàgs. 9-10, 17-18, 25-26. L'article en concret: "Falta de pago de la asignacion de profesores". figurava al Tom III, nº 8 del 6 de novembre de 1850. pàgs. 57-58.
240. Idem. pàg. 57
241. Idem. "Juegos de Física recreativa". pàgs. 39, 48, 50 i 64.
242. Idem. pàgs. 142, 153 i 177
243. Idem. pag. 73

244. Idem. pàgs. 81-83. Cita en concret pàgs. 82-83
245. Idem. "Galeria Biogràfica de Instruccion pública. Don Antonio Alverá Delgrás. Presidente de la Academia Literaria y Científica de Instruccion Primaria". Nº 17 del 21 de desembre de 1850 pàgs. 229-232.
246. Idem. Op. Cit.
247. Idem. Op. Cit.
248. Idem. "Verdadero estado de la Instruccion primaria, sus vicios y medios de mejorarla". Tom III. pàgs. 326-327, 334-335, 243-245, 251-253, 265-267, 281-284, 297-298 i 316-319. Probablement les pàgines son equivocades les 326-327 i 334-335, segurament són 226-227 i 234-235, tal com quedava en el seu indicat a l'index de tom III. pàg. 335
249. Idem. pàg. 335
250. Idem. pàg. 326
251. "Educacion Pintoresca. Publicacion para niños". Madrid, Imp. Miguel Camps-Redondo-1857 tom I. 1er semestre (B.N.M.) Tom II, 2on semestre (H.M.M.).
252. Idem. Tom II. pàg. 97
253. Idem. pàgs. 97-98
254. Idem. pàg. 158
255. Idem. pàg. 171
256. Idem. pàg. 230
- 256 bis. Idem. pàgs. 95-96
257. Idem. pàg. 1
- 257 bis. Idem. pàg. 1
258. Idem. pàgs. 1-2
- 258 bis. Idem. pàg. 2

259. Idem. pàg. 145
260. Idem. "Las mujeres y los niños". pàgs. 105-106
261. Idem. "Educacion Progresiva". pàgs 117-118
262. "Revista de la Instruccion Primaria". Tom II, nº 1 de l'1 de gener de 1850. pàg. 4
263. Idem. "Estado y organizacion de la Instruccion primaria pàg. 5
264. Idem. "Educacion y Enseñanza". pàgs. 5-6
265. Idem. "Bibliografia". pàg. 6
266. Idem. "Personal. Reales nombramientos". pàg. 8
267. Cardenera, M.: "Del caracter y limites de la Instruccion primaria". Idem. pàgs. 9-10.
268. Idem. pàg. 11. Cita textualment a Amorós: Manual de educacion primaria fisica, gimnástica y moral. pàgs. 11-12
269. Idem. (continuació) nº 2 del 15 de gener de 1850. pàgs. 36-41. Cita en concret pàg. 39. Vegeu també nº 6 del 15 de març de 1850. pàgs. 173-180
270. Idem. pàgs. 40-41
271. Idem. "Escuelas Normales.= Inspectores de Instruccion primaria". NL 3 del 1 de febrer de 1850 pàgs. 69-81. Cita en concret pàgs. 69-70
272. Idem. "Deberes de los Comisarios Locales de instruccion primaria". pàgs. 81-84. Cita en concret pàg. 81
273. Idem. "Del hábito y de la imitacion". nº 2 del 15 de gener de 1850. pàgs. 45-50. Nº 3 de l'1 de febrer de 1850. pàgs. 65-66. Cita en concret pàg. 65

274. Idem. "De las abejas". Nº 4 del 15 de febrer de 1850. pàgs. 120-124. Nº 5 del 1 de març de 1850. pàgs. 145-148. Cita en concret pàg. 120
275. Idem. Mariano Cardenera.: "De la Pedagogia y de la necesidad de su estudio". Nº 16 del 15 d'agost de 1850. pàgs. 492-497. Nº 17 de l'1 de setembre de 1850. pàgs. 524-528. Cita en concret pàgs. 496-497
276. "Revista de la Instruccion Pública, Literatura y Ciencias". C. "La cuestion de reformas". Nº 16 del 21 de febrer de 1857. pàgs. 275-276. Cita en concret pàg. 275
277. Idem. C. "Que son los Institutos en España". Nº 19 del 26 de febrer de 1857. pàgs. 291-293
278. Idem. "Historia de la enseñanza en España". pàgs. 291-292
279. Idem. B. Valcaneras (resenya): "La Instruccion pública y la Sociedad". Nº 17 del 14 de febrer de 1857. pàgs. 165-267
280. Idem. pàg. 165-167
281. Idem. pàg. 166
282. Idem. B.I.: "Ojeada histórica sobre la Instruccion primaria: Las Escuelas Normales". Nº 21 del 14 de març de 1857. pàgs. 324-334
283. Idem. vegeu per exemple. B. C.: "La cuestion de la enseñanza en Cuba". Nº 24 del 4 d'abril de 24 d'abril de 1857. pàgs. 371-372
284. Idem. "De las noticias sobre la reforma del Plan de Estudios". Nº 23 del 26 de març de 1857. pàgs. 357-358. C.: "Sobre el proyecto de ley de instruccion pública". Nº 31 del 20 de març de 1857. pàgs. 483-486
285. Idem. pàg. 483
286. Idem. C.: "Mas sobre el proyecto de ley de instruccion pública". Nº 32 del 27 de març de

1857. pàg. 498-500
287. Idem. A.M.G.B.: "La Educacion y la Instruccion". Idem. pàgs. 300-302. Idem. "La instruccion es el complemento de la educacion". pàgs. 430-432
- 287 bis. "Dictamen de la Comision de Instruccion pública". Nº 34 del 20 de juny de 1857. pàgs. 345-347. C.: "Discusion del Proyecto de ley". Nº 34 del 20 de juny de 1857. pàgs. 347-348
288. "Discurso pronunciado por el señor gefe político de la provincia de Toledo D. Escudero en sesion de apertura de la escuela normal á primera de Setiembre de 1845". B.O.I.P. Tom VIII, nº 24 del 31 de setembre de 1845. pàgs. 837-843
289. Idem. pàg. 837-838
290. Idem. pàg. 840-841
291. "Plan de instruccion pública para las islas de Cuba y Puerto Rico". B.O.I.P. Tom IX, nº 6 del 30 de març de 1846. pàgs. 168-185. B.O.I.P. Tom IX, nº 7 del 15 d'abril de 1846. pàgs. 211-224. B.O.I.P. Idem. nº 8 del 30 d'abril del 1846. pàgs. 229-245
292. "Enseñanza de religion y moral", B.O.I.P. Tom IX, nº 2 del 31 de gener del 1846. pàgs. 53-59. Idem. B.O.I.P. Idem. nº 3 del 15 de febrer de 1846. pàgs. 77-81. Cita en concret pàg. 77
293. Idem. pàgs. 78-79
294. Idem. pàg. 80-81
295. Idem. pàg. 81
296. "Naciones elementales de ideologia". B.O.I.P. Tom IX, nº 11 del 15 de juny de 1846. pàgs. 382-385. Idem. Nº 13 del 15 de juliol de 1846. pàgs. 390-393. Idem. Nº 14 del 15 de agost de 1846. pàgs. 425-427. Idem. Nº 15 del 15 d'agost de 1846. pàgs. 470-472. Nº 17 del 15 de setembre de 1846.

- pàgs. 506-5 1846. pàgs. 713-716
297. Idem. pàgs. 391-392
298. Idem. pàg. 425
299. "Nueva época". B.O.I.P. Tom 19, número 5 del 15 de d'abril de 1846. pàgs. 208-210. Cita en concret pàgs. 208-209
300. "Escuela de parvulos". B.O.I.P. Tom IX, nº 3 del 15 de febrer de 1846. pàgs. 67-77. Idem. nº 5 del 15 de març de 1846. pàgs. 131-142. Cita en concret pàgs. 76-77
301. Idem. pàg. 76. Aquest article el podem trobar reproduït a Bernal Sureda: Pablo Montesino: liberalismo y educación en España. Ciutat de Mallorca, Prens Universitaria- 1984. pàgs. 163-169 i 170-176
302. Idem. pàgs. 132-136
303. "A los profesores y a la Direccion". B.O.I.P. Tom IX, nº 13 del 15 de juliol de 1846. pàgs. 366-397.
304. Idem. pàgs. 386-387
305. "Nueva Direccion de estudios". B.O.I.P. Tom IX, nº 9 del 15 de maig de 1846. pàgs. 280-281
306. "Observaciones relativas al Plan de Estudios vigente". B.O.I.P. Tom IX, nº 9 del 15 de maig de 1846. pàgs. 285-287. Cita en concret pàg. 287
307. "De la Ciencia de la Educacion". B.O.I.P. Tom X, nº 9 del 15 de maig de 1847. pàgs. 285-286. "PÉDAGOGIA. De la educacion como arte". Idem. nº 10 del 30 de maig de 1847. pàgs. 284-286. "Obras de Educacion". B.O.I.P. Tom X, nº 3 del 30 d'abril de 1847. pàgs. 221-226. Cita en concret pàg. 221. Was die Schwar voi die Schwarte. A was die Kuh voi die Kuh.
308. Ferreras, J. J.: Prosa en el siglo XIX y Historia de la Literatura española. (Coordenada J.M.R. Diez Borque). Madrid, Edit. Taurus-1980. pàgs. 351-392

309. Fernández Montesinos, J.: Fernán Caballero. Ensayo y justificación. Proleg. México, Edit. University of California Press-1961. pàg. 8
310. Caballero, Fernán.: "Pequeño curso de Mitología para niños". "Educacion Pintoresca" Tom II, nº 33 del segon semestre de 1857. pàgs. 97-98. Cita en concret pag. 98
311. Idem. pàgs. 98-99
312. Idem. pàg. 98
313. Idem. Nº 34. pàg. 310
314. Idem. "Adivina". pàg. 99
315. Idem. Nº 34. pàg. 310
316. Idem. (Continuació). "Saturno". Nº 34. pàgs. 109-110. Cita en concret pàg. 109
317. Idem. pàg. 110
318. Caballero, Fernán.: "Jaculatorias ó oraciones breves y fervorosas para repetir muchas veces en las solemnidades del Señor". Idem. pàg. 110
319. Idem. "Para el Nacimiento". Idem. pàg. 110
- 319 bis. Bravo Villasante, C.: Historia de la Literatura Infantil española. Madrid, Edit. Bencol-1972. pàgs. 89-90
Idem. Madrid, Edit. Escuela Española-1980. pàgs. 90
320. Idem. Madrid, Edit. Bencol-1972. pàgs. 91-92
Idem. Madrid, Edit. Escuela Española-1985. pàgs. 91-92
321. Caballero, Fernán.: "La Madre y el Niño". "Educacion Pintoresca". Nº 8. pàg. 94
322. Caballero, Fernán.: La Gaviota. Madrid, Edit. Castalia-1977. pàg. 39
323. Trueta, A.: "Las Mujeres y los Niños". Tom I. nº

9. pàgs. 105-106
324. Idem.
325. Idem. pàg. 106
326. Idem.
327. Bravo Villasante, C.: Historia de la Literatura infantil española. Madrid, Escuela Española-1985. pàg. 76
328. Trueba, A. "Cantos Infantiles". "Tono del Sabado por la tarde". Educacion Pintoresca, Tom II, nº 33. pàgs. 99. La versió reproduïda, degut a una rectificació feta pel mateix Antonio Trueba, és la que figura al nº 34 pàg. 120
329. Bravo Villasante, C.: Idem. pàg. 96
- 329 bis. Ayguals de Izco, W.: Maria ó la Hija de un Jornalero. Madrid, Imp. Wenceslao Ayguals de Izco-1849 (sexta edició).
330. Idem. Portada sexta edició.
331. Idem. "A Mr. Eugenio Sue". Madrid 1 de gener de 1845. pàgs. 5-7. Data en cobert pàg. 5
332. Idem. pàg. 6
333. Idem. pàgs. 6-7
334. Sue, Eugène : "Introduction". Idem. Les Femmes, 7 de novembre de 1845. pàg. 10
De la relació literària entre Ayguals de Izco i Eugenio Sue es pot trobar a Joaquim Maria: "Sobre los orígenes de la novela folletinesca en España" (Wenceslao Ayguals de Izco). "Ejercicios literarios". Barcelona, setembre de 1973. pàgs. 86-88
335. Idem. pàg. 10
336. Ayguals de Izco, W.: Idem. pàg. 17
337. Idem. "La 'Grens society'". Tercera part. pàgs. 333-334

338. Idem. pág. 334
339. Idem.
340. Idem. "Los encantos de la virtud". págs. 398-405
341. Idem. "Las consecuencias del vicio". págs. 406-413
342. Idem. "Tambien la virtud es nobleza". Tom II, pág. 5
343. Idem. "Epilogo". Madrid, 19 de setembre de 1846. pág. 363
344. Ayguale de Izco, W.: La Marquesa de Bella Flor ó el Niño de la Inclusa. Madrid, Imp. Ayguale de Izco-1846-1847.
345. Ayguale de Izco, W.: La Marquesa de Bella Flor ó el Niño de la Inclusa. (1846-1847). Madrid, Sociedad Literaria-1849
346. Ayguale de Izco: "La Escuela del Pueblo, páginas de enseñanza universal, seguidas de una recopilacion de las obras mas selectas que se hayan escrito y escriban en perfeccionar el entendimiento humano". 2 toms. Madrid, Imp. Ayguale de Izco. La cita en concreto es de l'apartat que Ayguale titulara "Lecciones de Literatura y preceptos de Elocuencia". pág. 68
347. Idem. pág. 69
348. Idem.
349. Idem. págs. 69-70
350. Idem. pág. 71
351. Ayguale de Izco, W.: Pobres y ricos ó la Bruja de Madrid. Madrid, Imp. Ayguale de Izco. 1849-1850.
352. Zavala M. Inés de la. "Característica del siglo XIX" a Historia de la Literatura española. (Obras de Benigno Coardanañón). Madrid, Edic. Castalia-1980. págs. 315-316

353. Idem. pàg. 316. Es poden trobar comentaris sobre els autors que aquí presentam a Iris M. Zavała: Ideología y política en la novela Española del siglo XIX. Madrid, -1971, on es comenta la relació entre la societat i la novel·la, la problemàtica del fullari i els seus detractors. Concretament sobre la ideologia d'Ayguals cal consultar l'article de l'èmentada autora: "Socialismo y literatura: Ayguals de Izco y la novela española". Revista de Occidente, nº 80 de 1969, pàgs. 167-188
- Elorza, A.: "Periodismo democrático y novela por entregas en Wenceslao Ayguals de Izco". Revista de estudios de información, nº 21-22, del gener-juny de 1972. pàgs. 87-118.
- Romero Tohar, L.: "Forma y contenido en la novela popular: Ayguals de Izco". Rev. Prohemio, nº 3 de l'abril de 1972. pàgs. 45-50.
- Idem.: "Ideología". Rev. Prohemio, nº 3 de l'abril de 1973. pàgs. 342-347.
354. Ayguals de Izco, W.: La Marquesa de Bellafior. Op. Cit.
355. Zavała, Iris M. de.: "Socialismo y literatura: Ayguals de Izco y la novela española". Op. Cit. 179
356. Ayguals de Izco, W.: "La educación del Pueblo". Op. Cit. Tom XI. pàgs. 53-110. Citar a Iris M. Zavała: "Socialismo y literatura ...". Op. Cit. pàgs. 179-189
357. Idem.
358. Ruiz Berrio, J.: "Ayendaño Bernardo". Joaquín (1812-1886). a Historia de la Educación. Coordinada per A. Escalante. Madrid, Edit. Anaya-1985. pàgs. 16-17
359. García Barberán, V.: Historia de la Pedagogía con un resumen de la española. Madrid, Lib. sucesores de Hernando-1737. pàgs. 388-389
360. Ayendaño, J.: Manual completo de Instrucción primaria elemental y superior, para uso de aspirantes a maestros, y especialmente a alumnos de las escuelas normales de provincia. Madrid Sep. O. Nualgo-1844-46

361. Capel, H. (Coordinador): Ciencia para la burguesía. Renovación pedagógica y enseñanza de la geografía en la revolución liberal española, 1814-1837. Barcelona, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona-1983. pàg. 66-67
362. Avendaño, J.: Elementos de Geografía física, teórica y descriptiva, precedidos de unas ligeras nociones Geométricas, de la Esfera y Meteorológicas. Madrid, Imp. V. Hernando, Editor-1847.
363. "Revista de Instrucción primaria" 2 toms. Madrid, Establecimiento Topográfico de M. Jimenez-1849-1850. Vegeu per exemple "De la Gramática en las escuelas", pàgs. 298-304, 327-332, 350-356.
364. "La Aurora, periodico de los niños". Madrid, Imp. A. Vicente-1851-1853.
365. Avendaño, J. i Cardenera, M.: Curso elemental de Pedagogía. Madrid, Imp. G. Hernando-1850. Precisament a la Revista de Instrucción Primaria sortia anunciat abans d'esser acabat: "Al anunciar la suscripción de esta obra, hemos dicho que constaría próximamente de 200 páginas. Llevamos impresa su primera parte, y forma ya solo este número de páginas; por manera que la obra constará próximamente de 400, esto es, el duplo de lo que hemos ofrecido ...". pàg. 789
366. Idem. Cuadernos de lectura para uso de las escuelas. Madrid, A. Vicente-1850. També va sortir anunciat a la Revista de Instrucción Primaria. pàg. 760
367. Rendu, A. (fill): Curso de Pedagogia ó Principios de educación pública para uso de los alumnos de las Escuelas Normales y de los maestros. De l'obra cançons el que signa la traducció és Manuel Cardenera. Aquesta col·laboració es troba associada a: Ciencia para la burguesía Op. Cit. pàg. 71
368. Avendaño, J. i Cardenera, G.: Curso elemental de Pedagogía. Op. Cit.
369. Avendaño, J.: Manual completo de de Instrucción primaria elemental y superior. Op. Cit. pàgs. 1125-1126

370. "Academia de Maestros y Maestras de las Escuelas de Madrid". Reglamento para las Academias de noche de los profesores de las escuelas públicas de Madrid. Revista de la Instrucción primaria número 4 del 15 de febrero de 1850. págs. 114-115
371. "Academias de Maestros y Maestras de Madrid. Distribución de asignaturas". Idem. págs. 117-118
372. Op. Cit. nota 369.
373. Ciencia para la burguesía. Op. Cit. pág. 67
374. Avendaño, J.: Manual completo de Instrucción primaria elemental y superior. Op. Cit. págs. 1144-1147
375. Idem. págs. 1160-1162
376. Idem. pág. 1159
377. Idem. págs. 1160-1162
- 377 bis. Idem. págs. 1147-1149
378. Idem. págs. 1150-1156
379. Idem.: "La enseñanza de la Gramática en las escuelas". Revista de Instrucción Primaria. tom II. nº 10 del 15 de mayo de 1850. págs. 298.
380. Idem. págs. 298-299. Véase también Idem. nº 11 de 15 de junio de 1850. págs. 327-332. Idem nº 12 del 15 de junio de 1850. págs. 300-316. Idem nº 14 del 15 de julio de 1850. págs. 401-404
381. Lengua, Arquelles, J.: Lecciones de Geografía Universal. Madrid. Establecimiento tipográfico de S. Saenz de 1851. Referencia a las escuelas elementales.
382. Avendaño, J.: Geografía Universal y Geografía de España. Se prueba unidos a la sexta obra: Manual de Instrucción primaria. Madrid. Imp. La Esclava. 1844-1848.
383. Véase Nota) Ordo que representa el contenido de las obras de Lengua sobre la Instrucción Primaria. C.I.I.R. Op. Cit. pág. 377

383. Real Orden en la que se manava publicar per ordre les obres de text de la instrucció primària. C.L.I.P. Op. Cit. pàg. 268
384. Avendaño, J.: Elementos de Geografía física teórica y descriptiva precedidos de unas ligeras nociones geométricas de la esfera y metereológicas. Madrid Imp. V. Hernando-1847. pàg. 13
385. Idem. "Introducción" pàg. VII, on cita a H. D. Schwab, autor de : Pedagogia. 3 toms. Madrid, Imp. Viuda e hijos de A. Calleja-1846.
386. Idem. Portada i pàgs. 13-40
387. Idem. "Método para la enseñanza de la Geografía en las escuelas". pàgs. 163-168. Cita en concret pàg. 163
388. Idem.
389. Idem.
390. Idem. pàg. 164
391. Idem. pàg. 168
392. Idem. Manual completo de Instrucción primaria Op. Cit. pàgs. 1237-1238
393. Idem. nota 387 pàgs. 164-168
394. Avendaño, J. i Cardeñana, J.: Curso elemental de Pedagogia. Op. Cit.
- 394 bis. Avendaño, J.: Elementos de Aritmética Real Orden de 21 d'octubre de 1852. C.L.I.P. Op. Cit. pàg. 268
395. Real Orden de 21 d'octubre 1852. C.L.I.P. Op. Cit. pàg. 267
396. Avendaño, J.: Elementos de Gramática Castellana con algunas notaciones de Retórica, Poesía y Literatura española. (Advertencia). Madrid, Imp. Aranda-1852. pàg. 1

397. Idem. págs. 7-8
398. Idem. págs. 8-17
399. Idem. págs. 10-14
400. Idem. pàg. 9
401. Idem. pàg. 10
402. Idem. págs. 14-15
403. Cebrian, MÈ.J.: "Mariano Carcerena y Peto", a MÈ. A. Galino: Textos Pedagógicos Hispanoamericanos, Madrid, Edit. Narcea, Madrid-1974. págs. 1061-1064
404. García Barbarán, E.: Historia de la Pedagogía, Madrid, Librería de los sucesores de Katerederos-1917. págs. 387-388
405. Cardenera, M.: "Del carácter y límites de la Instrucción primaria". (art. III) Revista de Instrucción Primaria. Tom II, nº 1 de gener de 1850. págs. 9-16. págs. 13-14
406. Idem. págs. 14-16
407. Idem. pàg. 16
408. Idem. (art. IV) Tom II, nº 2 del 15 de gener de 1850. págs. 36-41. Cita en concret pàg. 37-38
409. Idem. págs. 38-39
410. Idem. pàg. 39
411. Idem. (art. VI) Tom II, nº 6 del 15 de febrer de 1850. págs. 173-180. Cita en concret pàg. 173
412. Idem. pàg. 176
413. Idem. "De la disciplina de los maestros". Tom II, nº 7 de 11 d'abril de 1850. págs. 206-211. Cita en concret pàg. 206
Véase también Idem. Nº 13 del 11 de octubre de 1850. págs. 397-404
414. Cardenera, M.: "De la Pedagogía y de la necesidad

de su estudio". Ídem. Nº 16 del 15 d'agost de 1850. pàgs. 492-497 i nº 17 de l'1 de setembre de 1850. pàgs. 524-528. Cita en concret pàg. 492

415. Ídem. pàg. 528
416. Cardenera, M.: Diccionario de Educacion y Métodos de enseñanza. 4 toms. Madrid, Imp. A. Vicente-Imp. R. Campuzano-1854-1858. (B.N.I.B. 6-3/4)
417. Ídem. "Enseñanza primaria (Graduación y carácter de la). Tom II, Madrid, Imp. A. Vicente-1855. pàgs. 247-253.
418. Ídem. pàgs. 540-543. Vegou: "Confesamos desde luego que no somos partidarios de la enseñanza gratuita absoluta, y que á nuestro juicio seria un grave mal para España". pàg. 540
419. Ídem. "Pedagogia". Tom IV, Madrid, Imp. R. Campuzano-1858. pàgs. 214-222
420. Ídem. Vegou el conjunt dels quatre toms. Concretament de Schwarz diu que: Entre los hombres que desde el principio de este siglo han tratado de la pedagogia considerándola como ciencia, figura en primera linea Schwarz. Menos práctico que Niemever y Denzell, menos filosófico que Herbert y Genéto, representa la escuela que adoptando un término medio procura conciliar la ciencia con la práctica, no sin confesar antes la dificultad de conseguirla. En todos sus escritos procura tambien enlazar la religión con la pedagogia". pàg. 575
421. Ídem. "Inspectores de Instrucción primaria". Tom III, Madrid, Imp. A. Vicente-1856. pàgs. 94-95
422. Ídem. pàg. 80
423. Ídem. "Prólogo". Tom I. Op. Cit. pàgs. 91-
424. Ídem. "Introducción". Tom I. Op. Cit. pàgs. 17-19
425. Ídem. pàgs. 18 i

426. Idem. "Educación (Objeto y fin)". Tom II. Op. Cit. págs. 161-172. Véase también "Educación (Medios de)". Idem. págs. 172-179. Idem. "Educación Humana (Diversas formas de la)". págs. 186-190. La cita en concreto se trova al próleg de esmentat pàg. XII
427. Idem. pàg. XIII
428. Idem "Método". Tom III Op. Cit. págs. 564-569. La cita en concreto se trova a Idem. pàg. XV
429. Idem. págs. XV-XV
- 429 bis. Guía de la Instrucción primaria. O estudios morales acerca de sus disposiciones y conductas. Madrid, Imp. A. Vicente-1852
430. Cardenera, M. y A.P. F. de. La Ciencia de la Mujer al alcance de las niñas. Madrid, Imp. Vicente 1855. (B.N. V/CS 2724-56), (B.O. V/68 2724-60).
431. Idem. pàg. 5
432. Idem. pàg. 21
433. Idem. págs. 23-27. De "Educación de la mujer" también en parte se Pedagogía práctica. Madrid, Imp. Hernando 1874. "... con modificaciones conducentes á imprimir á la educación de la mujer la tendencia práctica que le conviene. Sin poseer trabes á la actividad y aspiraciones individuales, se preparará para su natural posición y destino, el gobierno doméstico..." pàg. 13
434. Cardenera, M. Principios de educación y métodos de enseñanza. Madrid, Imp. Viuda de Hernando 1852. De la materia oportuna: Noriones elementales de industria y comercio. Madrid, V. Hernando 1857
435. Azendaño, J. y Cardenera, M. Curso elemental de Pedagogía. Op. Cit.
436. Carder, H. (Cardenera, M.) Ciencia para la Burguesía. Op. Cit. pàg. 83
437. Azendaño, J. y Cardenera, M. Curso elemental de

- Pedagogia.** "Del magisterio de Instrucción primaria y de las cualidades del maestro". Op. Cit. págs. 1-14
438. Idem. pág. 1
439. Idem. págs. 1-2
440. Idem. pág. 2
441. Idem. págs. 5-13
442. Figuerola, L.: **Manual completo de enseñanza simultánea, mutua y mixta.** Madrid, Imp. Yverre-1841. Idem. Madrid, Librería de A. Mateis Muñoz-1842 (2ª edició) (B.N. 1/44341). Vegu entre altres el Reial decret de 30 de juny de 1848 de Bravo Murillo. C.L.L.P. Op. Cit. pág. 191
443. Figuerola, L. i Illas i Vidal, Joan: **Elementos de gramática castellana.** Barcelona, Imp. illas-1845. Figuerola també es coneix per la seva obra: **Guía legislativa é inspectiva de Instrucción Primaria.** Madrid, Librería Europea de Hicalgo-1834.
444. Delgado, B.: "Figuerola Ballester, Laureano. (1816-1904), a **Historia de la Educación.** Coordinada per A. Escolano Benito. Op. Cit. pág. 144. Vegu també Carreras, C.: "Laureano Figuerola, nuestro pedagogo de la Institución. (1816-1904)". Tesis Doctoral dirigida per Joan Triquet, Universitat de Barcelona- Facultat de Filosofia i Ciències de l'Educació- Barcelona-1967. Blasco, F.: **Bibliografía Pedagógica de obras escritas en Castellano o traducidas a este idioma.** Madrid, Imp. Rev. Archivos y Bibliotecas 1933-1937. 2 Loms. tom II-1937
445. Figuerola, L.: **Manual completo de enseñanza simultánea, mútua y mixta.** Op. Cit. pág. 14
446. Figuerola, L.: **Guía Legislativa** Op. Cit. pág. V
447. Escalante, Juan José: "Apuntes para la nueva Bibliografía pedagógica catalana del siglo XIX". Tesis Doctoral. Universidad de Barcelona. Facultat de Filosofia i Ciències de l'Educació. Dirigida per Alexandre Sureda

una Bibliografia pedagògica catalana del segle XIX".
Tesi Doctoral, Universitat de Barcelona Facultat de
Filosofia i Ciències de l'Educació. Dirigida per
Alexandre Sanvicens. Nº 375

448. Figuerola, L.: Guia Legislativa. Op. Cit. pàgs.
V-VI
449. Idem. pàg. VII
450. Ruiz Berrio, J.: "Gil de Zárate, Antonio. (1793-
1861)", a Historia de la Educación. Op. Cit. pàgs.
163-164
451. Gil de Zárate, A.: De la Instrucción Pública en
España. Op. Cit. Tom I. pàgs. 116-118
452. Idem. pàgs. 138-139
453. Idem. pàgs. 142-143
454. Idem. pàg. V
455. Idem. pàg. VIII
456. Idem. pàg. IX
457. Idem. pàg. XI
458. Idem. pàg. 100
459. Idem.
460. Idem. pàg. 101
461. Idem. pàg. 102
462. Idem.
463. Idem. pàg. 105
464. Idem. pàg. 107
465. Idem.
466. Idem. pàg. 109

467. Idem. pàg. 202
468. Idem. pàgs. 202-203
469. Idem. pàg. 203-204
470. Idem. pàg. 205
471. Idem.
472. Idem. pàg. 264
473. Idem. pàg. 272
474. Idem.
475. Idem. pàg. 274
476. Idem. pàgs. 274-276
477. Idem. pàg. 276
478. Idem. pàg. 278
479. Idem. pàg. 279
480. Idem. pàgs. 279-280
481. Idem. pàg. 293
482. Idem. pàgs. 293-294
483. Idem. pàgs. 299-300
484. Idem. pàg. 300
485. Idem. pàg. 300
486. Idem. pàg. 311
487. Idem.
488. Idem. pàg. 340
489. Idem. pàgs. 365-366
490. Idem. pàgs. 368-370

491. Idem. págs. 37-371
492. Idem. Tom II. pág. 1
493. Idem. Tom I. pág. 116
494. Idem. pág. 117
495. Idem. pág. 118
496. Idem. pág. 123
497. Idem.
498. Idem. pág. 126
499. Idem. pág. 141
500. Idem. pág. 152
501. Idem.
502. Idem. pág. 155
503. Idem. pág. 156
504. Idem. pág. 157
505. Idem.
506. Idem.
509. Idem.
510. Idem. pág. 158
511. Idem.
512. Idem. pág. 159
513. Idem. pág. 161
514. Véase Fresno, D.: Política y educación en los orígenes de la España Contemporánea Op. Cit. pág. 342
515. Gil de Zárate, A.: De la Instrucción pública en España. Op. Cit. pág. 163

516. Idem. pág. 169
517. Idem.
518. Idem.
519. Idem.
520. Viñao Fago, A.: Política y educación en los orígenes de la España Contemporánea. Op. Cit. págs. 352-353
521. Gil de Zárate, A.: De la Instrucción Pública en España. Op. Cit. pág. 181
522. Idem. pág. 193
523. Idem. págs. 339-340
524. Ainaud de Lasarte, J.Mé.: "Monturiol: un héroe romántico". Rev. Historia y Vida, nº 54- Julio de 1973. págs. 67-68
525. La Madre de Familia. Dedicación reproducida a Paul Fojados: Vida d'heroi. Narcís Monturiol, inventor de la navegació submarina. imp. i Libreria d'Àvora, Barcelona-1918. pág. 45
526. La Fraternidad. Idem. pág. 57. (I.N.H.B. Microfilme H Rotlle nº 45 cod. 69/1047).
527. "EL Padre de Familia, semanario de educación y de moral", Nº 1 del 2 d'octubre de 1849. pág. 1. (I.N.H.B. 20 of 87 42 v. 1849
528. Idem. pág. 2
529. Idem. pág. 3
530. Idem.
531. Idem. "Enseñanza para niños de escuela. Educación y moral de los niños". pág. 4
532. Idem
533. Idem. "Nuestra Misión". Nº 2 de 13 de noviembre de 1849. pág. 1

534. Idem. "Nuestra Misión". Nº 8 del 25 de novembre de 1849. pàg. 58
535. "Nuestra Misión". Nº 9 del 2 de desembre de 1849 pàg. 65
536. Idem. Apèndix, 20 d'abril de 1850. pàgs. 189-200
537. Idem.
538. Idem. Aquest article es planteja la caritat com un deure, Nº 3 del 21 d'octubre de 1849. pàg. 18
539. Idem.
540. Idem. pàg. 2
541. Juan A. Pagés: "Reflexiones sobre la familia". Aquest article va durar des del NNº 12 del 23 de desembre de 1849 al Nº final en el seu apèndix del 20 d'abril de 1850. pàgs. 185-186
542. Idem.
543. Narcís Monturiol a l'apèndix d'El Padre de Familia es produeix la despedida que acaba amb el veredict del Tribunal de Justícia del 30 d'abril de 1850 a on es condemna a Monturiol a pagar cinquanta mil reals per haver publicat al nombre 23 d'El Padre de Familia del 24 de febrer de 1850: "El Hombre: El renacimiento de los instintos ha sido la infancia de la Humanidad", en el que es negava a pagar. Barcelona, 1 de Maig de 1850.
544. Idem.
545. Sobre la vida de l'inventor vegeu l'especial article de J. M. Sinau per conèixer la seva biografia pàgs. 70-71.
 També vegeu l'article: "Narcís Monturiol: L'ciencia i l'aventura com a mate". Rev. Serra 819 del febrer de 1966. pàgs. 23-27.
 Santiago Sierra i Llofriu: "Narcís Monturiol una vida apassionant una obra apassionada". Revista Generalista de Catalunya IIRIF 1968.
 Plaerís del Consell de Barcelona: "Pro-Narcís Monturiol. Inventor del submarino "Ictineo" (1819-

- 1885). Barcelona, Edit. Nivua Metalúrgica de Seguros de Barcelona-1963
546. Olier, R.: "Monturiol i Estarriol, Narcís". Gran Enciclopèdia Catalana. Vol. 10. Barcelona, Edit. Enciclopèdia Catalana-1977. pàg. 289
547. Reventós, M.: Els moviments social a Barcelona en el segle XIX. Barcelona, Edit. Crítica-1987. pàgs. 59-73
548. Idem. pàg. 64
549. Mir Mayol, G.: "El Socialisme utòpic de Jeroni Bibiloni". Rev. L'Luc, NR 618 del setembre de 1972. pàgs. 21-24
550. Llinares i Martorell, J.: "El valor pedagògic de l'obra de Jeroni Bibiloni: Socialisme utòpic i pedagogia a la Mallorca progressista del segle XIX". Actes de les 7enes Jornades d'història de l'Educació a les Illes Catalanes". pàgs. 437-444
551. Bibiloni, J.: Cristians y Socialistas Palma, Imp. Pedro José Gelabert-1848.
552. Idem. pàg. 11
553. Baluquer de Mates, J.: Socialismo en España. 1833-1868. Barcelona, Edit. Espelhorn-1977. pàg. 258
554. Saco y Sadio, R.: "Memoria sobre el desacuerdo entre dueños de taller y jornaleros por el operario...". Madrid, Establecimiento tipogràfico militar-1855. pàg. 8
555. Salazar, J. (Higiene del Tejedor, ó sean medios físicos y morales para evitar las enfermedades y procurar el bienestar de los obreros ocupados en hilar y tejer el algodón. Memoria premiada con una medalla y título de socio correspondiente por la M.I. Academia de Medicina y Cirugía de Barcelona, en el concurso de 1857...). Anejo 1856. pàg. 107
556. Riera, J. i Mar, J. C.: Barcelona a mitjan segle XIX. El Moviment Obrer durant el bienni progressista (1854-1856). Barcelona, Edit. Curial 1976. (Tem 1) pàgs. 170-174

557. Masé i Flaquer, J.: Pròleg a la segona edició de l'obra d'A. Sudrià: **Historia del Comunismo**. Barcelona, 1860. pàg. XXI
558. Idem. pàg. 19. Citat a J. Benet i C. Martí: **Barcelona a mitjan segle XIX. El Moviment obrer durant el bienni progressista**". Op. Cit. 174
559. Simó i Badia, R.: "Memoria sobre el desacuerdo entre los dueños del taller y jornaleros". Op. Cit. pàg. 5
560. Simó i Badia, R.: "Sección Editorial". "El Eco de la clase obrera, periódico de intereses morales y materiales". Nº 1 del 5 d'agost de 1855. pàg. 1
561. Idem. "Armonía entre el capital y el trabajo". Nº 3 del 19 d'agost de 1855. pàgs. 33-40. Cita en concret pàg. 34
562. Idem. pàgs. 34-35
563. Idem. "Manifestación fraternal que la clase obrera de Madrid a la Cataluña en particular y la de toda España en general". pàgs. 50-51. "Apreciables compañeros y compatriotas: Uniéndose y estrechando cada día más sus lazos, se han hecho fuertes por los quehaceres, y han ido preparando su emancipación". pàg. 50
564. Idem. "Sección de Ciencias. Geografía". Proêmio. Nº 10 del 7 d'octubre de 1855. pàgs. 157-160. pàg. 157
565. Idem. "Gramática". Nº 11 del 14 d'octubre de 1855. pàgs. 175-176. Cita en concret pàg. 175
566. El y Margall, E. (i.ii.). "Influencia de las asociaciones" (art. II). Nº 9 del 26 de setembre de 1855. pàgs. 130-133. Cita en concret pàg. 131
567. Idem. pàg. 133
568. Idem. "El Padre y el hijo: los planes de la reorganización por su cuenta la sociedad socialista. A los Corales. Compañeros. Los fundados contra los planes que sucederá otro tanto en Sevilla y Valencia.

Llueven de todas partes firmas. Recibimos cartas llenas de entusiasmo. La suscripción á nuestro periódico aumenta". pág. 133. En referens a "Los obreros de Sevilla han dirigido tambien palabras de adhesión y de fraternidad á los de Cataluña. Trasladamos íntegra esta manifestacion que, lo mismo que la de Madrid, revela los sufrimientos de la clase proletaria y el deseo de formar una asociacion general para templarlos y detener la baja indefinida de salarios. El obrero ha conocido al fin que, hombre como los demas tiene necesidades materiales y morales que satisfacer, y su salario le ha de alcanzar para llenarlas, la lucha entre el capital y el trabajo es muy antigua; pero hoy se organiza y estamos seguros de que ha de terminar por una transaccion favorable á entrambos combatientes. Falta solo que los obreros de España entres en el camino de la asociacion que encierra en si todo un nuevo orden de cosas.

Obreros de la Península, leed y aprended:

Manifestacion fraternal de la clase obrera de Sevilla á la de Cataluña.

Apreciables hermanos y compañeros: Con la mas dulce satisfaccion hemos sabido el grandioso y filantrópico pensamiento que concebierais en vuestra exposicion á las Cortes Constituyentes, solicitando el derecho de asociacion. ...". pág. 215

569. El i Margell, E. (P.M.): "Influencia de las Asociaciones", (art. 11), N.º 7 del 16 de setiembre de 1909. págs. 102-105
570. Morlaa, F.F.: "El problema industrial, qué medidas higiénicas puede dictar el Gobierno á favor de las clases obreras? / Memoria para servir al estudio ofrecido acerca de esta cuestión por el Ateneo de Medicina y Cirujía de Barcelona, 1911, Madrid, Imp. y Electrotipia de M. El Intereyndo 1911, págs. 40-88
571. Idem. págs. 45-47
572. Idem. págs. 49-50
573. Idem. "Esta Memoria en forma de estudio / de F. Morlaa: El Salario: Condiciones de vida y trabajo obrero en España a mediados del siglo XIX. (comp. ...)

- estudi preliminar i notes crítiques a cura d'Antoni Juglar). Barcelona, Edit. Anthropos-1984. pàgs. 62-143
574. Idem. pàgs. 49-50
575. Salarich, J.: Op. Cit. També reproduïda a P. M. Monlau i J. Salarich: Op. Cit. pàgs. 149-290
576. Idem. pàgs. 257-258
577. Idem. pàg. 261
578. Idem. pàg. 270
579. López-Cordón, M. V.: **El pensamiento POLÍTICA - INTERNACIONAL federalismo español**. Barcelona. Ed. Planeta-1975. pàg. 65
580. Garrido, F.: **Historia de las clases trabajadoras**. Madrid, Imp. Núñez Amor-1870. Cap. XVI
Sobre el Partit Demòcrata vegeu: A. Eizaguirre: **El partido demòcrata español. (1849-1868)**. Madrid, Edit. Rialp-1961
581. Maluquer de Mates, J.: "Presentación", a Fernando Garrido: **La federación y el socialismo**. Barcelona. Edit. Labor-1975.
L'esmentada obra d'Eizaguirre a la nota anterior recull informació oficial sobre la societat secreta democràtica "Los Hijos del Pueblo" fundada a 1839.
Vegeu també Eizaguirre, A. "Comunidades obreras republicanas en el reinado de Isabel II". *Rev. Hispánica NF LXXXVI* de 1968.
582. Maluquer de Mates, J.: Idem. pàgs. 34-35
Per a completar aquest aspecte de l'evolució de les idees d'aquest grup vegeu: Eizaguirre, A. **La Democracia y socialismo en el siglo XIX español. El pensamiento político de Fernando Garrido**. Madrid, Edit. Alianza-1977.
583. Garrido, F.: **Obras escogidas**. Tom I. pàgs. 51-52.
Reproduïda a Fernando Eizaguirre: **La federación y el socialismo**. Op. Cit. pàgs. 187-191.
584. Idem. pàgs. 107-108

585. Idem. pàg. 188
586. Idem. pàgs. 189-191
587. Idem. pàgs. 190-191
588. Idem. pàg. 192
589. Garrido, F.: La España Contemporánea. Barcelona, Establecimiento tipográfico Editorial de Salvany Manero-1867. Tom II. pàg. 823
590. Molgado, F.: "Acta de la reunión celebrada por el Partido Democrático el día 8 de octubre de 1854, en el Salón de ciento de las Casas Consistoriales", Barcelona-1854. pàg. 10. Citat a: Josep Benet i Casimir Martí: Barcelona a mitjan segle XIX. El moviment obrer durant el bieni progressista (1854-1856). Op. Cit. pàgs. 174-175
591. Mañé i Flaquer, J.: Pròleg a A. Sudrià: Historia del Comunismo. Barcelona-1860. pàg. XXI
592. A més de les referències al respecte que heu fet fins ara a aquesta escola d'adults, cal assentar en Clara E. Lida: "Educación anarquista en la España del ochocientos". Revista de occidente, nº 92 del 1971. pàgs. 33-47. Cita en concret pàg. 34
593. Garrido, F.: "El Comunismo". Rev. "La organización del trabajo". 28 d'abril de 1848. pàg. 130
594. Lida, C. E.: Anarquismo y revolución en la España del siglo XIX. Madrid, Esp. Sívola (XX-1977). pàgs. 49-51
595. Idem. pàg. 4
596. Idem.
597. Lida, C. E.: "Educación anarquista en la España del ochocientos". Op. Cit. pàg. 34
598. Garrido, F.: La España contemporánea. Op. Cit. Tom I. pàgs. 346-347
599. Idem: Historia de las clases trabajadoras. Op.

Cit. pàg. 754

600. Lida, C. E.: "Educación y Anarquismo en la España del ochocientos, Op. Cit. pàg 35
601. Ventura Subirats, J.: "Icaria. Vida, teorías y obra de Etienne Cabet: sus seguidores catalanes; y experimentos comunistas icarianos, Rev. Cuadernos de Historia Económica de Cataluña, vol VII de 1970, pàgs. 139-249
602. "Pasado y presente y porvenir del trabajo" a "El Centinela Barcelonés", nº 19 del 20 de setembre de 1855. (I.H.M.B.D-1855 A19 p.6), pàg.1
603. Ider. Nº 20 del 21 de setembre de 1855. pàg.1
604. Cardenera, M.: "Métodos de enseñanza" a Diccionario de Educación y Métodos de enseñanza, Madrid, Imp. A. Vicente-1856. pàg. 574
605. "Instrucción para el régimen y gobierno de las escuelas de primeras letras". Real Orden de 21 d'octubre de 1834.
 Véase también: Real decreto de 4 de agosto de 1834, en el que se creava una Comisión para formar un Plan general d'Instrucción primaria aplicable a todos los pueblos de la Monarquía.
 Real decreto de 31 d'agost de 1834 en el que se encomenava establecer una Comisión que simultáneamente formara un plan general d'Instrucción primaria, así como a la creación d'un convenio para establecer una Escuela normal a la capital de la provincia.
606. "Interrogatorio para formar estadísticas de las Escuelas de primera enseñanza con arreglo a lo prevenido en la Real Orden de 17 de diciembre de 1842". La Comisión provincial d'Instrucción pública de las Illes Baleares es dada noticia por la Real orden de 11 de octubre de 1842 para que se proceda a la conciliar publicada en el B.O. nº 181 de 11 de enero de 1847.
607. Poeset, M. i Poeset, J.L.: La Universidad Española (Siglos XVIII y XIX), Madrid, Ed. Espasa Calpe, 1978, pàg 436
608. Real decreto de 18 de mayo de 1847, por el que se crea el

a donar un nou impuls a la instrucció primària de 23 de setembre de 1847. pàgs. 45-55. Cita en concret pàg. 50

609. Idem.

610. Idem. pàg. 51

611. Circular de 21 de novembre de 1845 en la que es presentava una Reial Ordre en la qual s'exigien diversos estudis als que aspirassin al títol de mestre d'Instrucció primària, establint-se eis plaços per exigir el requisit d'haver passat per l'Escola Normal. B.O.I.F. Tom VIII, nº 27 del 15 de desembre de 1845. pàgs. 796-800. Cita en concret pàg. 797

Aquesta Reial Ordre es troba manuscrita a l'Archiu General de l'Administració com "Estableciendo varias reglas para optar al profesorado de instruccion primaria". (A.G.A. (M.E.C.) lligall 6354).

612. Idem.

613. Idem. pàgs. 797-800

614. Reial Decret en el que es disposava que les Escoles Normals "remitan al Ministerio una memoria respecto á su fundacion y progresos", de 14 de setig de 1846. (A.G.A. (M.E.C.) lligall 6354).

615. "Orden de la Direccion orientada reglas para el pago de los Maestros". (A.G.A. (M.E.C.) lligall 6354) 1846

616. Reial Ordre de 28 de febrer de 1846. (A.G.A. (M.E.C.) lligall 6354) 1846

617. Circular 3 de jutge de 1846. Op. Cit.

618. "Relacion de escuelas de primera ensenanza cuyos maestros conceden de sábulo segun resulta de la visita qñada por mí en esta ciudad de diciembre de 1847. Comissió local d'Instrucció Primària de Palau. (A.G.A.) lligall 1502, 59-60

619. Idem.

620. "Escuelas de primeras letras". Idem. 12 d'octubre de 1849.
621. Instrucció pública. Sobre cumplimiento de la Estadística de las Escuelas de instrucción primaria". (A.G.A. (M.E.C.) Lligall 6354)
622. Idem.
623. Idem.
624. Idem.
625. Idem.
626. Idem. 25 de juliol de 1852.
627. Idem. Mariano Cardenera. Idem. 7 de juliol de 1853.
628. Idem.
629. Instrucció Pública. "Sobre el aumento de varias escuelas de niños y niñas en esta ciudad y término". 1851 (A.M.P. Lligall 1006 nr IX).
630. Reial Societat d'Amics del País de Mallorca. Informe dirigit a l'Excm. Sr. Ministre. 17 de juliol de 1875 (A.H.M.S.E.M.V.A.P. 33424)
631. "Instruccions públiques sobre transferir la escola local (a escuela Normal)". 1850. (A.H.M.S.E.M.V.A.P. 33416 Lligall 1002)
632. Comunicat de la Direcció General d'Instrucció pública de l'11 d'agost de 1875. (A.H.M.S.E.M.V.A.P. 33424)
633. Idem.
634. Pons, J. Ensayo histórico sobre el desarrollo de la Instrucción pública en Mallorca. Palma de Mallorca, Esp. Tip. de Francisco Cobi. Prata 1904. págs. 330-331.
635. Pons, J. "Memoria histórica y estadística de la Escuela Normal de Maestros de las Baleares". Palma, 31 de diciembre de 1877. (A.H.M.S.E.M.V.A.P. 33424)

636. Idem.
637. Llibre d'Actes Ajuntament de San Joan. 11 de novembre de 1849. (A.M.S.J. 1839-1853).
638. Idem. 3 de febrer de 1850. Idem.
639. Idem. 16 de maig de 1852. Idem.
640. Actes de l'Ajuntament de Calvià. 16 d'octubre de 1842. 20 d'octubre de 1842. 15 de novembre de 1854. 7 de desembre de 1854 i 15 de febrer de 1855. (A.M.C.)
641. Vegeu: Llibre d'actes Ajuntament d'Algaida. 14 de desembre: "Se tuvo un oficio de D. Sebastián Ballester, maestro de Instrucción primaria de este pueblo, de 12 del actual en que dice que por atender asuntos propios, no le es posible actuar ejerciendo el ministerio de maestro, ...que para que no quedar privados los vecinos de este pueblo de la enseñanza de sus hijos resolvieron nombrar interinamente a D. Juan Antonio Mulet, maestro con título de Instrucción primaria Superior...". Es recorda també que la Comissió, el 2 d'octubre de 1845, havia nomenat Joan Antoni Mulet perquè continués ensenyant i pogués rebre el títol, atesa la seva edat, però l'Ajuntament s'hi va negar.
- A un full sense arxivar es troba el següent nomenament: "Por tanto, atendiendo al oficio y servicios de D. J. Antonio Mulet y Mulet, fuere a bien nombrarlo con fecha del 9 de diciembre de 1851, maestro subtítulo de Instrucción primaria. Por tanto, con arreglo a lo prevenido en la disposición 28 de la Instrucción de 28 de noviembre de 1850, expedida por D. Juan Antonio Buler Buler, el presente título...".
- La llibra Expedient nr. "Educación y Alumnos, tomo XIX, de Ramón Oliver. Por la Concejalía, D. Antonio Marín y Al. (Inédito). Algaida 1875. (A.M.A.)
642. Fulls sense arxivar a llibre de l'Ajuntament d'Algaida. Matèria del 29 nomenament de mestre de l'escola de nines d'Algaida. Llibre d'Actes de l'Ajuntament. 10 d'agost 1857. (A.M.A. p. 109, 95)
643. Expedients d'arxivar dels 1848-1850. (A.E.N.B. sense arxivar)

644. Idem.
645. Circular de la Direcció General d'Instrucció Pública. Programa pel règim i govern de les Escoles de Pràctiques d'Escoles Normals del 4 de setembre de 1849. C.L.I.P. Op. Cit. Tom 2. Pàgs. 911-926
646. Comunicat del director de l'Institut Balear en el que expressava la voluntat de l'Il.lm. Director General d'Instrucció pública. Firmat a Palma el 3 de juliol de 1849. (A.M.P., Negociat de Foment (1881, n.º 23)
647. Idem. Ajuntament de Palma, Negociat de Cultura 1849-1942. "Escuela de Prácticas de la Normal de Instrucción Primaria de esta Provincia. Sobre nombramiento de Regente y Pasante y demás asuntos referidos á la misma". Palma, 3 de julio de 1849.
648. Instrucció Pública: "Escuela Práctica de la Normal; se libre al Director del Instituto el salario de Regente y gastos conseguidos". (A.M.P. Exp. 8418 lligall 1002-6). 1850.
649. "Extracto de las reclamaciones y de los Inspectores de la 1.ª enseñanza, firmado con presencia de los expedientes personales, informes de los Rectores, datos estadísticos y demás trabajos que ha examinado la Comisión Auxiliar". 6 de octubre de 1860. (A.B.A. lligall 6354).
650. "Extracto de las reclamaciones ó observaciones de los inspectores al proyecto de clasificación de las mismas". 6 de octubre de 1860. (A.B.A. lligall 6354)
651. Idem a la nota 647.
652. Idem.
653. Idem a la nota 647.
654. Idem a la nota 647.

Reproducció: Arxius de l'Institut Balear (1849-1942)

D. Jorge García Mediavilla, I+D+i, I+D+i, I+D+i

D. Agustín Calzada.....	Gerona
D. Leandro Doned.....	Zaragoza
D. Mariano Sanchez Ocaña.....	Valladolid
D. José Torres.....	Madrid
D. Cesáreo Antolin y Viñe.....	Salamanca
D. José Patricio Clemente.....	Ciudad Real
D. Clemente Fernandez.....	Logroño
D. Alonso Rodriguez.....	Palencia
D. Gregorio Pedrosa.....	Leon

28 Seccion
Aumento de mil reales.

D. Pedro Sandino.....	Cádiz
D. Remigio María Molés.....	Castellón
D. Julian Ordozgoiti.....	Alava
D. Anastasio Motales.....	Granada
D. Tomás Luciano Carreira.....	Lugo
D. Salvador La Chica.....	Málaga
D. Manuel Serrano Marquesi.....	Tenuei
D. Pedro Piequezuelo.....	Almería
D. Antonio María de Iglesia.....	Coruña
D. Miquel Garrido.....	Córdoba
D. Franco. Fuiz.....	Alicante
D. Juan Trujillo.....	Segovia
D. Rafael Sanchez Complido.....	Caceres
D. Pedro Sanchez Villarroel.....	Sevilla
D. Rafael Garcia Andres.....	Oviedo
D. Luis Nata y Bayoso.....	Barcelona
D. Pedro Vicuña.....	Orense
D. Pedro Moreno Rubio.....	Borja
D. Antero Sanchez Debrían.....	Alicante
D. Domingo Pío Aguirre.....	Valencia

29 Seccion

D. Urbano Mangrta.....	Guadalajara
D. Ceciliano Lera y Robledo.....	Santander
D. Angel Rabado.....	Pamplona
D. Agustín Rubio y Duran.....	Guen
D. Manuel Villegas.....	Valencia
D. José.....	Burgos
D. Antonio María Garcia.....	Avila
D. Mariano Cuzumínoda.....	Guen
D. Juan María Sauter.....	Guadalajara
D. Bonifacio Romero.....	Madrid
D. Francisco Sanchez Sorribas.....	Valencia

D. Bartolomé Álvarez.....	Baleares
D. Salustiano García Flores.....	Huelva
D. Antonio Varela Ruiz.....	Murcia
D. Rafael Monroy.....	Lérida
D. Anselmo Samaniego.....	Zamora
D. Antonio Villalobos.....	Cuenca

Madrid 6 de Octubre de 1860".

655. "Instrucción Pública. la Dirección acuerda que el Inspector de Instrucción primaria de las islas Baleares se encargue de las obligaciones de su cargo". (A.G.A. (M.E.C.) liigall 6182).
656. Riutort, F.: "Discurso sobre las relaciones del Estado con la Ciencia y las instituciones científicas". Universidad Central-Madrid, Imp. El Preceptor-1853.
657. Idem. pág. 5
658. Idem. págs. 3-4
659. Idem. pág. 10
660. Tal com figura a la llista de Escoles Normals a l'Arxiu General de l'Administració, a l'agost de 1854 (A.G.A. (M.E.C.) liigall 6354)
661. Pomar i Fuster, J.: Ensayo histórico sobre el desarrollo de la Instrucción Pública en Mallorca. Op. Cit. pág. 330
662. Cardenera, M.: "Sobre el cumplimiento de la estadística de las Escuelas de Instrucción Primaria". Op. Cit.
663. Crespi, M.A.: Nociones elementales de Pedagogía para uso de aspirantes al Magisterio de primera enseñanza. Palma, est. tip. del Comercio 1868. "Apreciación de los sistemas". pág. 32. Sobre "Ventajas e inconvenientes de los sistemas". págs. 139-141 y sobre "Ejercicios del sistema". pág. 141. (B.B. 4. 63-VII 34.06 R. E. D. 1868-1869 Representación por Antea a Antea, I. Colección de Escuelas de primera enseñanza. Aproximación a sus métodos de enseñanza. 1870-1871. Rev. Pedagógica)

Pedagógicas, nº 39-1977. pàgs. 297-300.

Vegeu també: A. J. Colom: "Notes per a un estudi dels mètodes d'ensenyament a les Escoles de primers lletres de Ciutat de Mallorca". Rev. Lloc nº 665, desembre 1976.

664. Figuerola, L.: Manual Completo de Enseñanza simultáneo, mutua y mixta. Op. Cit. (B.N. 1764341).
665. Capel, H.: Ciencia para la burguesia. Op. Cit. pàgs. 79-80
666. Avendaño, J.: Manual Completo de Instrucción primaria, elemental y superior. Op. Cit. pàg. 1236
667. Idem nota 865. pàg. 81
668. Idem nota 866. pàg. 1237
669. Ganderera, M.: "GEOGRAFIA. (mètodos de enseñanza). Schwarz, Diccionario de education y mètodos de enseñanza. TomII. Madrid. Imp. A. Vicensy1855. pàgs. 472-473
670. Idem. pàg. 473
671. Idem.
672. Idem. pàg. 474
- 672 bis. Idem. pàgs. 474-479
673. Idem. "GEOGRAFIA. (Reflexiones de enseñanza)". Idem. pàg. 466
 Ídem. Aquesta línia del recordar la trobem a Avendaño: Elementos de Geografía. Madrid. Imp. Anacion1852.
674. Capel, H. (Coordinado): Ciencia para la Burguesia. Op. Cit. pàgs. 85-86
675. Ganderera, M.: "GEOGRAFIA. (Métodos de enseñanza)". Op. Cit. pàg. 480
676. Idem. "GEOGRAFIA. (Reflexiones de enseñanza)". Idem. pàgs. 480-481
 Idem. "GEOGRAFIA. (Métodos de enseñanza)". Idem. pàgs. 480-481

677. Avendaño, J.: "De la enseñanza de la Gramática en las escuelas". (Art. I). Revista de Instrucción Primaria. Tom II. 1850. págs. 298-304. Cita en concreto pág. 298
678. Idem. pág. 299
679. Avendaño, J.: Elementos de Gramática, con algunas nociones de Retórica, Poética y Literatura española. Madrid, Imp. Araujo-1852
680. Avendaño, J. i Cardenera, M.: Cuadernos de lectura para uso de las escuelas. Madrid, Imp. A. Vicente-1852 (B.C. 37, 89 - 24-37).
681. Avendaño, J.: "De los métodos y sistemas en general y de su necesidad en la enseñanza". Revista de la Instrucción Primaria. Op. Cit. - 1850. págs. 681-684. Cita en concreto págs. 683-684. Per definir el que volia dir mètode d'ensenyança es solia citar a De Gerardo. Idem. pág. 683
682. Idem. pág. 684
683. Schwab, J.H.C.: Pedagogia. Madrid, Imp. G. Calleja-1846. Traduit per Julio Fuhr (P.N. 2743273).
684. Dunn, H.: Principios de enseñanza o Manual de Escuela Normal. Madrid, Imp. Biblioteca económica de educación y de enseñanza - 1893. Versió de F. Mariano Ballesteros (B.N.)
685. Julien de Paris, A.: Ensayo general de Educación Física. Valencia, Imp. Valentia Lluç-1846
686. Hutton, J.H.: El maestro de primeras letras. Madrid, Imp. Vicente-1851.
687. Rosón, A.: Curso de Pedagogia. Barcelona, Imp. F. Puiggrubà i Casals-1875. Traduit per M. Cardenera
688. Avendaño, J. i Cardenera, M.: Curso elemental de Pedagogia. Madrid, Imp. M. Llanusa-1855
689. Hutton, J.H.: Sistema nuevo general ó sea régimen de las escuelas de Instrucción primaria.

elemental y superior, precedido de la planificacion de las mismas. Madrid, V. Hernando-1846.

690. Idem. "Introduccion".
691. Idem. pàg. 38
692. Kùhn, J.: Memoria sobre el estado de la Instruccion primaria y secundaria en Prusia. Madrid, Imp. S. Compagni-1850. (B.N. 1743586). Memoria publicada a La Revista de Instruccion Primaria. Tom II-1850. pàgs. 231-241, 262-267, 290-298, 446-455, 485-491, 516-524, 545-554, i 590-595. Aquesta versió ha estat la que hem utilitzat donat que anava acompanyada a les pàgines immediatament anteriors d'una presentació de la mateixa amb reflexions dels editors de la revista: "Reflexiones acerca de la Memoria del profesor D. Julio Kuhn". pàgs. 222-230, 257-261, 285-289, 480-485 i 513-516.
693. Idem. pàg. 222
694. Idem. pàg. 224
695. Idem. pàg. 232
696. Idem. pàgs. 237-238
697. Idem. pàg. 257
698. Idem. pàgs. 265-266
699. Idem. pàgs. 285-287
700. Idem. pàg. 291
701. Idem. pàgs. 446-455
702. Alvarez Delgado, P.: Nuevo Catón Religioso, moral, politico y civil. Madrid 1850. (B.N. 2740328).
703. Candelera, N.: "Ejercicios de Lectura" Diccionario de Ed. y Métodos de enseñanza. 1911. (B.N. 2740328)
704. Pomar, J.: Historia de la Instruccion pública en Mallorca. Op. Cit. pàg. 229. en aquest cas s'ha emprat

es referida a: J.M. Valiengo: Aritmética de niños, escrito para uso de las escuelas del reino. Madrid, Imp. Real-1804, que es ya imprimir fins a 1833. La versió que corre és la de Madrid, Imp. Barrasayazar 1845 que era la seva setèima edició: "Corregida y aumentada, respecto a la sexta, con figuras, ejemplos numerosos denominados, y en la evaluación de los quebrados tanto comunes como decimales, distinguan las medidas lineales, de las superficiales o cuadradas, y de las cúbicas ó de volúmenes, para evitar los frecuentes errores que se cometen, confundiendo unas medidas con otras en las prácticas de la Geometría, Agrimensura, Arquitectura, Carpintería, Ebanistería y demas Artes industriales. Tambien se han añadido en esta EDICION dos apéndices. Uno que contiene la resolución de ejemplos relativos á las ocupaciones del Bello Sexo, y de la que tanto necesitan las Amas de Gobierno, los costureras, madres de familia, etc. Y el otro es relativo á enseñar el modo de ajustar las cuentas de los haberes del soldado, cabo, etc...". pág. 1. i el del mateix Valiengo: Ideas primarias que deben darse a los niños en las escuelas acerca de los números, al mismo tiempo que se estan ejercitando en la clave analítica de la lectura. Madrid, Imp. El Financ-1833.

705. Fieuri, Abas ires: Catecismo Histórico ó compendio de la Historia Sagrada y de la Doctrina cristiana para instruccion de los niños, con preguntas, respuestas y lecciones seguidas para leerlas en las escuelas. Palma, Imp. Felipe Guasp-1854.
706. Diaz de la Haza, J.: Programa de Religión y Moral. Madrid, Imp. Cayula-1856.
707. Kapella, G.: Catecismo y exposicion breve de la doctrina cristiana. Palma, Imp. Guasp-1860. (C.B.M. 2-41 (3)).
708. Salazar: Elementos de Historia Natural. (Palma, Imp. El Josep Guasp-1844). Tradit per E. Ferrer, 2 toms.
709. Gramática de la Lengua Castellana, arreglada al prontuario de ortografía de la Real Academia española. Palma, Imp. El Guasp-1856.

710. Torio de la Riva, T.: El arte por reglas y con muestras según la Doctrina de los mejores autores antiguos y modernos, extranjeros y nacionales. Madrid, Imp. J. Ibarra-1798.
Idem. Colección de muestras. Madrid, Lib. Illescas-1815.
711. Iturzaeta, J.F.: Arte de escribir la letra bastarda española. Imp. Mateis Muñoz-1835.
712. Naharro, V.: Método práctico de enseñar a leer. Palma, Imp. F. Guasp-1854.
713. Gomez Heramosilla, J.: Arte de hablar en prosa y verso. Madrid, Imp. Nacional-1839. 2 toms.
714. Citat a J. Pomar: Historia de la Instrucción pública en Mallorca. Op. Cit. pág. 329.
715. Verdejo Paez, F.: Cartilla elemental de Historia, Geografía antigua y moderna y Cronología, o sea introducción á los estudios históricos. Madrid, Imp. Repullés-1844.
716. Citat a J. Pomar: Idem nota 913.
717. Idem.
718. Idem.
719. Figuerola, L.: Manual completo de enseñanza simultánea, mutua y mixta. Op. Cit. La mayoría d'aquestes obres figuren al "Resumen general de las obras de la Biblioteca o oficina de enseñanza que posee la escuela" Escuela Normal de Palma. Continuació de l'elementar: "Mentem també a l'estadística de la Escuela Normal de Balears de 1813 Balears". Op. Cit.
720. Montecinos, P.: Manual para los maestros de Escuela de párvulos. Op. Cit.
721. Soler Solada, M.: Las matemáticas elementales aprobadas para su utilidad en los institutos de mayor edad de España. Madrid, 1821. Historia de la Real Academia de Ciencias Exactas y Físicas. Filomena. No va a llibre de

- Salamanca. Nº 2- gener: desembre de 1963. pàgs. 68-89
721. Idem.
722. Reial ordre de 30 de juny de 1848. C.L.I.F. Op. Cit. Tom II. pàgs. 184-185
723. "Catálogo de las obras que han de servir de texto en las Escuelas de Instrucción primaria". Idem. pàgs. 185-186
724. Idem. pàg. 186
725. Idem. pàgs. 187-188
726. Idem. pàg. 189
727. Reial ordre de 22 d'octubre de 1848. C.L.I.F. Op. Cit. Tom II. pàg. 192
728. Idem. Nota 726. pàgs. 189-190
729. Idem. pàgs. 190-192
- 729 bis. Idem. Nota 727.
730. "Estadística de la primera enseñanza de la Península é islas adyacentes conveniente al quinquenio de 1850 á 1855". Formada por la comision auxiliar del ramo". Madrid, Imp. del Colegio de Sordomudos é ciegos. 1858. Font citada a Narciso de Gabriel Ferrández: "La Agricultura y la Escuela en España (1848-1901)". pàgs. 132-139
731. Idem.
732. Reial ordre de 6 de novembre de 1850. C.L.I.F. Op. Cit. Tom II. pàg. 218
733. DEAR de Rueda, R. Escuela de Instrucción primaria. Valladolid, Imp. Cuervo-1835. pàg. 65.
Per comprendre el text es vol dir per breu i concisment alguns de els títols de text que s'ordenen: Alejandro Mayordano: "Bases para el estudio de la formación moral y de la ciudadanía a través de los textos escolares de la primera mitad del siglo XIX". Rev. Interuniversitaria Historia Educación número 2, gener-desembre 1963. pàgs. 55-65

734. Idem. pàg. 76
735. Díaz de Baeza, J.: Programa de Religión y Moral. Madrid, Imp. Castillo-1856. pàg. 32
736. Fleuri, Adad de.: Catacismo histórico ó compendio de la Historia Sagrada y de la Doctrina cristiana para la instruccion de niños". Palma, Imp. F. Guasp-1854.
737. Iturzaeta, J.F.: Sistema misto general ó sea régimen de las escuelas de Instruccion primaria, elemental y superior. Madri, Imp. V. Hernando-1846. "A los Profesores de Instruccion Primaria". Presentació. Sense pàg.
738. Idem. "Advertencia Preliminar". Sense pàg.
739. Idem. "Nuevo sistema Misto general" Art. 4art. 35-36
740. Real ordre de 21 d'octubre de 1856. B.O.I.P. Op. Cit. Tom II. pàg. 268
Una aportació en el tema de la oficialitat que es donava a l'aprovació dels llibres de textos a utilitzar a les escoles Normals és la or Mre A. Soler Balada: "Textos Pedagógicos aprobados para su utilizacion en las Escuelas Normales desde su creacion hasta 1868". Rev. Interuniversitaria-Historia de la Educació. Número 2. Op. Cit. pàgs. 87-95
741. Idem.
- 741 bis. "Obras de Educacion". B.O.I.P. Tom X, número 8 del 30 d'abril de 1867. pàgs. 221-227
742. Julien de Paris, Marc A.: Ensayo general de educacion física, moral é intelectual. Valencia. Imp. V. Lluich-1840. Vegeu B.O.I.P. Tom VIII, número 17 del 15 setembre de 1845. pàg. 513
743. Idem nota 741 bis. pàg. 220
744. Idem. pàgs. 221-222
745. Idem. pàgs. 222-223

746. Idem. págs. 223-224
747. Köhn, J.: "Prologo". A l'obra de J. H. Schwarz: Pedagogía. Madrid, Librería D. A. Calleja- 1846. 3 vols. (B.N. 2\43273). págs. III-IV
748. Idem. págs. 1 i 5
749. Idem. pág. 2
750. Idem. pág. 6
751. Idem. pág. 11
752. Idem. págs. 11-12
753. Idem. págs. 17-18
754. Idem. págs. 207-208
755. Idem. pág. 210
756. Idem. págs. 6-7
757. Vega M. Cardenera: "GEOGRAFÍA (Métodos de enseñanza)" a Diccionario de Educación y Métodos. Op. Cit. Tom II. págs. 472-473
758. Idem. pág. 473
759. Idem. "GEOMETRÍA. (Métodos de enseñanza)". Idem. pág. 484
760. Idem. "HISTORIA NATURAL". Idem. págs. 580-600
761. Hatter, M.: El Maestro de Primarias letras. Madrid, Imp. A. Viñetas-1851.
762. Hatter, M.: "El maestro de primarias en el público". A Idem nota anterior.
763. Idem. Same note.
764. Hatter, M.: Idem. pág. 43
765. Idem. pág. 43
766. Anonim.: Manuel d'éducation Physique, Gymnastique et morale. Paris, Imp. de Bouchard et Barbauld-1807. (B.N.B. 476.4).

767. Matter, M.: El maestro de primeras letras. Op. Cit. págs. 48-57
768. Idem. pàg. 58
769. Idem. págs. 107-108
770. Idem. pàg. 118-119
771. Dunn, H.: Principios de enseñanza ó Manual de Escuela Normal. Madrid, Imp. Biblioteca económica de educación y enseñanza-1855.
772. Gerardo, Baron de.: Curso normal para maestros de primeras letras. Madrid, Imp. Biblioteca Económica de educación y enseñanza-1855.
773. Real ordre de 10 de gener de 1854. C.I.I.P.I. Op. Cit. págs. 234-235.
Real ordre de 1856. Consolida les mateixes obres. pàgs. 268
774. F. Merino Ballesteros comenta a De Gerardo a les notes del llibre de Henri Dunn Op. Cit nota 771. pàg. 57
775. Cardenero, M.: Diccionario de Educación y métodos de enseñanza. Op. Cit. "Gerardo". Tom. II. pàg. 491.
Sobre el pensament pedagògic de De Gerardo, cal consultar a L. Vega Gil: "Las corrientes pedagógicas Europeas a la luz del movimiento positivista del XIX". Revista de Historia de Educación. Gener-Desembre de 1985. págs. 119-130
776. Reproduit a Idem. Tom II. "Educación en las escuelas". pàg. 191
777. Considerava que l'adquisició dels instàctes era la millor garantia d'ordre públic i responsabilitat a l'Estat. Idem. pàg. 186
778. Dunn, H.: El maestro de primeras letras. Op. Cit. títol 1
779. Idem. pàg. 17

780. Avendaño, J. i Cardenera, M.: Curso elemental de Pedagogía. "Introducción". Madrid, Imp. A. Vicente-1850. pàgs. XV
781. Idem. pàg. XV-XVI
782. Idem. pàg. 1
783. Idem. pàg. 1
784. Idem. pàg. 9
785. Idem. pàg. 15
786. Idem. pàg. 55-69
787. Idem. pàg. 84-104
788. Idem. pàg. 87
789. Idem. pàgs. 87-90
790. Idem.
791. Idem. pàgs. 105-107
792. Idem. pàgs. 183-184
793. Idem. pàg. 3
794. Idem. pàg. 5
795. Idem. pàgs. 6-7
796. Sobre la creació de l'Escola Normal central de mestresses vegetils. Mags Galí: "La eficaçia i importància de la formació de mestres en el segle XIX". 1985. gener-desembre de 1986. pàgs. 275-287
797. Segons l'article 89 de la Llei de 2 de setembre de 1857. C.L.L.P. Oc.Cit. Tom I. pàg. 8
798. Reial ordre que tanava publicar per ordre de matèries: "la llista de llibres de text de l'ensenyament primari, y dispensando que todos los libros se publique la de las que empezaran por aprobadas". 21 d'octubre de 1856. C.L.L.P. pàgs. 247-249

799. Idem. pàg. 248
800. Idem.
801. Idem. Vegeu el comentari que es fa en el C.L.I.P. pàg. 248
802. Idem. pàgs. 248-249
803. Reial ordre la que es disposava que els Governadors i els Inspectors fassin introduir l'ensenyança de l'Agricultura i que s'adopti de manera exclusiva el Manual d'Olivan. 9de març de 1850. C.L.I.P. pàg. 199
 Aquesta mateixa referència es repeteix a "Obras aprobadas por S.M. para que puedan servir texto en las escuelas de Instruccion primaria", que es el llibre de llibres de text corresponent en Reial ordre de 21 d'octubre de 1856. pàg. 251
 Vegeu també: el reial ordre, en la que recomanava el compliment de les de 10 de juny i de 7 juliol de 1845 i de març de 1850, sobre l'ensenyament de l'Agricultura de 21 d'octubre 1856.
804. Olivan, A.: Manual de Agricultura. Madrid-1849. pàg. 207
 Olivan, A.: Manual de Agricultura. Madrid. imp. M. Anoz-1861. pàg. 288
 Per completar aquesta informació vegeu: J.L. Peset, S. Garma i J.S. Pérez.: Ciencias y enseñanza en la revolución burguesa. Op. Cit. pàgs. 21-28
 N. Gabriel Ferrández: "La Agricultura en la escuela en España. (1848-1903)". Revista de Historia de la Educación, número 2.º gener-desembre de 1983. pàgs. 139-141
805. Olivan, A.: Idem. 1849. pàg. 217
 Olivan, A.: Idem. 1861. pàg. 264
806. Reial ordre de 21 d'octubre de 1856. C. L. I. P. Op. Cit. pàgs. 249-250.
 El títol del llibre es veu d'Antonio Pineda de 1852, però no hi figurava el llibre com el de C.L.I. Olivan: Avisos saludables á los niños que para su bien espiritual les dirige D.A.C.F. Palma. Imp. E. Trias-1845, que en principi estava pensat per poder

esser utilitzat a les escoles. Tampoc hi figurava el de Jaume Furiol: Tratado de moral para uso de los niños. Palma, Imp. E. Trias Frau, Palma-1847, que també haivestat publicat amb la intenció que servís per llibre de lectura pels infants.

807. Idem. pàgs. 258-259
808. Idem. pàgs. 259-260
809. Idem. pàgs. 260-264
810. Idem. pàg. 264
811. Idem. pàg. 264
812. Idem. pàgs. 265-266
813. Idem. pàg. 266
814. Idem. pàg. 267
815. Reial ordre en la que es prohibia l'ús de llibres que no fossin aprovats per a les escoles d'ensenyament primària de 21 d'octubre de 1856. C.I.I.P. Op. Cit. pàg. 270
816. Anxiduc Lluís Salvador. Reproduït a A. Antiques. "La llengua catalana dins l'Ensenyament a Eivissa, Formentera, Mallorca i Menorca". Tesi doctoral dirigida pel Dr. A.M. Badia i Margarit, Universitat de Barcelona-Facultat de Filologia 1980. Apenes pàg. 149
817. Idem. pàg. 175.
Aspecte que també es troba conservat a Bol Peñarrubias: Mallorca. Davant el Centralisme. Barcelona, Edit. Curial-1986. pàg. 110
818. Són vifres de Niquel Portet a l'Almadrava.
819. Reial decret de 15 de maig de 1841. "Reglamento para las escuelas normales de Instrucción primaria del Reino". C.I.I.P. Op. Cit. pàg. 288
820. Idem. pàg. 286

821. Reial ordre on es declarava com es declarava com únic obra de text a totes les escoles d'Instrucció primària: El Prontuari de la "Real Academia española", de 22 d'octubre de 1848. pàg. 197.
822. Avendaño, J.: Elementos de Gramática Castellana, con algunas notas de Retórica, Poética y Literatura española. Madrid, Imp. Araujo-1852. pàg. 17
823. Idem. pàgs. 351-352
824. Idem. pàg. 352
825. Cardenera, M.: "Lengua materna". Diccionario de educacion y métodos de enseñanza. Op. Cit. Tom III. pàgs. 412-413
826. Niemeyer: "Estudio de las Lenguas Extranjeras". Ideo. pàgs. 422-423
827. Monés, J.: La Llengua a l'Escola. (1714-1939). Barcelona, Edit. Barcanova-1984. pàg. 70
828. Idem. "Al marge de tot l'indicat fins ara, cal tenir present la realitat educativa del segle XIX. La xarxa escolar era totalment insuficient; les escoles eren unitàries, és a dir, una aula per als nens de totes les edats i una altra per a les nenes. Els mètodes, no del d'ací-ho, eren d'allí més tradicionals. El nombre d'alumnes per classe era molt elevat, les condicions físiques dels centres eren deplorables, etc. Tot plegat suposava que l'eficàcia de l'escolarització fos, com ja veïem, mol dubtosa, i, per tant, la castellonització poc efectiva, efecàcia que es tradueix a les estadístiques, tot i que aquestes no són massa fiables". pàg. 72
829. Ferris i Rovira, R.: Gramática Catalana-Casteliana. Barcelona, Imp. A. Berdeguer-1847.
830. Estorob i Saqués, R.: Gramática de la Lengua Catalana. Barcelona, Imp. Fies-1847.
831. Ferris i Rovira, R.: Idem. Note 829. pàgs. 11-12.

832. Estorch i Siqués, P.: Idem. Nota 630. "Pròleg". pàgs. 9-10
833. Comas, A.: MIRADDR. Estudis sobre Llettratura i Història dels Països Catalans. Monserrat, Edit. Abadía de Montserrat-1985. pàg. 84.
834. Llei d'Instrucció pública del 9 de setembre de 1857. Publicada a la gaceta de Madrid el 10 de setembre de 1857 nº 1710.
835. Idem. Vegeu Ferrer Gironés, F.: Persecució política de la Llengua Catalana. Barcelona, Edicions 62-1985. pàgs. 69-70
836. Monés, J.: La llengua a l'escola. Op. Cit. pàg. 75
837. Naharro, V.: Método Práctico de enseñar a leer. Palma, Imp. Suasp. 1854. (B.B.M. 63-II-51).
838. Kuhn, J.: "Memoria sobre el estado de la Instrucción primaria y secundaria en Prusia". Madrid, Imp. S. Compani.-1850.
Aquesta mateixa Memòria fou publicada també a la Revista de la Instrucció primaria en diversos dels seus números. Cita en concret número 10 del 15 de maig de 1850. pàg. 295
839. Reial ordre en que es donava una nova organització a les Escoles Normals d'Instrucció primària i a la Inspecció d'Instrucció primària. 30 de maig de 1849. C.I.I.I.F. pàgs. 772-782.
Vegeu també el Reglament d'Escoles Normals a la veia del decret de 10 de maig de 1849. Idem. pàgs. 803-812.
Reial decret en el que s'aprovà el Reglament per a l'Escola Normal central de 9 de setembre de 1840. Idem. pàgs. 812-829
- 839 bis. Reial ordre en la que s'inscriu a varies escoles dels que aspiraven al títol de mestres d'Instrucció primària. S.I.E.I.F. Tom VIII, número 17 del 26 de desembre de 1845. pàgs. 776-787.
Vegeu també com a manuscrit a l'Arxiu General de l'Administració (A.R.A. Llig. 6294)

840. Idem. pàgs. 797-798
841. Idem. pàg. 800
Altres mesures que esdonen 21 novembre de 1845 i 14 de maig de 1846.
842. "Exámenes de la escuela normal seminario de maestro establecido en Madrid, dirigidos el día 6 de Agosto de 1845". B.O.I.P. Tom VIII, número 17 del 10 de setembre de 1845. pàg. 530
843. Idem. pàgs. 531-532
- 843 bis. pàgs. 532-534
844. Circular del 15 de setembre de 1847, on es demanava a les Comissions provincials d'Instrucció primària. Es tracta del la insuficiència i estat de que tracten els articles 57 i 58 del Reglament orgànic de les Escoles Normals.
845. Real decret on es planificava el personal d'Instrucció primària, millorant la situació dels mestres, assegurant el pagament dels seus soues, i a on es redueixen el nombre de les Escoles Normals, 30 de setembre de 1847. B.O.I.P. Tom X, nº 19 del 15 de setembre de 1847. pàgs. 582-600 i número 20 del 30 d'octubre de 1847. pàgs. 603-611. Cita en concret pàgs. 610-611
846. Idem. pàg. 611
847. Idem. pàg. 593
848. Circular del 3 de març de 1849 de la Direcció General d'Instrucció Pública, on se queixen de les queixes que es fan per a perfeccionar l'organització de les Escoles Normals.
849. Soler Batada, Mè. G. "El período de institucionalización de las Escuelas Normales de Instrucción Primaria en España (1837-1849)". Op. Cit. pàg. 49
- 849 bis. Sol de Tàrraga, G. De la Instrucción pública en España. pàg. 274

850. Idem. pàg. 275
851. Idem.
852. El procés oficial s'havia iniciat amb la Circular de 9 de març de 1848 quan la direcció General va remetre el model per a que s'omplissin les cassilles corresponents amb la relació de les circumstàncies que reuníen els professors de les Escoles Normals.
853. Gil de Zárate, A.: De la Instrucción Pública en España. Op. Cit. Tom I. pàgs. 275-276
854. Real decret orgànic de les Escoles Normals de 30 de març de 1849. (A.G.A. Caixa 7250).
 Vegeu: Decretos, Ordenes y Reqlamentos relativos á la Instrucción primaria elemental y superior desde la publicación de la ley de 21 de Julio de 1838. Madrid, Imp. Perinat-Compagni-1850, pàgs. 79-84.
 C.L.I.P. Op. Cit. pàgs. 773-782. Cita en concret pàgs. 777-778
855. Vegeu M^o. A. Soler Balada: "El periodo de Institucionalización de las Escuelas Normales (1834-1868)". Op. Cit. pàg. 43.
 També: Antonio Gil de Zárate: De la Instrucción Pública en España. Op. Cit. pàg. 211.
 M. de Guzmán: Vida y muerte de las Escuelas Normales. Historia de la formación del Magisterio básico. Barcelona, Promociones Publicaciones Universitarias-1986. pàg. 81
856. Real decret en el que es donava nova organització de les Escoles Normals a conseqüència de la Inspecció de la Instrucció primària de 10 de març de 1849. C.L.I.P. Op. Cit. pàg. 776
857. Idem. pàg. 778
858. Idem. pàg. 774
859. Idem. pàgs. 774-775
860. Idem. pàg. 775
861. idem. pàg. 776

862. Idem. pàg. 771
863. Fuiol, Jaume.: "Apuntes sobre el origen y Desarrollo Histórico de la Inspección Escolar" Rev. Española de Pedagogía-1971. pàg. 49-66
864. Maillo, A.: "Historia y problemas de la Inspección de Enseñanza primaria". Rev. Bordón-1959. pàgs. 17-41.
 Vegeu també: A. Maillo: La inspección de la Enseñanza primaria. Historia y funciones. Madrid, Edit. Escuela española-1967.
 R. Muñoz Codina: "La inspección de Enseñanza primaria en España de 1319 a 1849, a través de su legislación" Tesis de Licenciatura dirigida por Dr. Emilio Redondo, Univ. Barcelona, Fac. Filosofía i Ciències de l'Educació. Secció de Pedagogia. Set. 1978
865. Vegeu: A. Gil de Zárate: De la Instrucción pública en España. Op. Cit. pàg. 325
 Mariano Peset i José Luis Peset: La Universidad española. Op. Cit. pàg. 566.
 Anuario Estadístico de 1855.
 Federico Sanz Díaz: "El proceso de institucionalización e implantación de la primera enseñanza en España". Op. Cit. pàgs. 229-241
866. "Estadística de la primera enseñanza de la Península é islas adyacentes correspondiente al quinquenio 1850-1855 formada por la Comisión auxiliar del ramo". Madrid. Imp. Colegio Sordo-mudos y ciegos. 1858
867. Gil de Zárate, A.: De la Instrucción pública en España. Op. Cit. pàg. 331.
 Idem. Op. Cit.
868. Idem. pàg. 333
869. Sanz Díaz, F.: "El proceso de institucionalización e implantación de la primera enseñanza en España". Op. Cit. pàgs. 229-241
870. Es. Madoc, F.: Diccionario geográfico, estadístico é histórico de España y sus posesiones de Ultramar. Madrid-1845-48. 10 Vols.

870. Cardenera, M.: "INSPECTORES de Instrucción primaria. Diccionario de educación y métodos de enseñanza. Op. Cit. pàg. 84
871. Revista de Instrucción primaria. Nº 9 del 1 de maig de 1850. pàg. 304.
Idem. Nº 12 de 15 de juny de 1850. pàg. 362
872. Revista de Instrucción primaria. Nº 1 de gener de 1850. pàg. 8
873. Idem. Nº 3 de l'1 de febrer de 1850. pàg. 69.
Per aquest temps fou nomenat Francisco Manuel de los Herreros director de l'Escola Normal de Balears que ja era Director de l'Institut Balear.
874. Idem. Nº 12 del 15 de juliol de 1850. pàg. 362
875. Riutort, Francesc.: "Breve tratado de moral religiosa para uso de las escuelas primarias." "extractado de la obra de Rendó. Traducido del francés al castellano por D.F.R. y adoptado en el Escuela Normal de Madrid para las provincias de España", Palma. Imp. E. Trias. Posterior a 1840.
876. "Escuelas Normales.- Inspectores de Instrucción primaria". R.I.P. Nº 3 de l'1 de febrer de 1850. pàgs. 69-81. Cita en concret pàgs. 69-70
877. Idem. pàg. 70
878. Idem. pàgs. 71-72
879. Idem. pàgs. 72
880. Idem.
881. "Reglamento de exámenes para maestros de escuela elemental y de escuela superior de Instrucción primaria". R.I.P. Nº 14 del 15 de juliol de 1850. pàgs. 415-416
882. "Reglamento para el examen de los maestros de Instrucción primaria". R.I.P. Nº 11 de l'1 de octubre de 1850. pàgs. 574-581. Cita en concret 574-581
883. Idem. pàgs. 574-581

884. Idem. pàg. 669
885. "Programa general para las Escuelas Normales". R.I.P. Nº 22 de 15 de novembre de 1850. pàgs. 670-677
- 885 bis. Idem. pàgs. 670-671
886. Idem. pàg. 671
887. Idem. pàgs. 674-675
888. Idem. pàg. 675
889. Idem.
890. "Importancia de la Instrucción primaria". R.I.P. Nº 22 de 15 de novembre de 1850. pàg. 678
891. Idem. pàg. 679.
Vegeu també: "Más sobre las escuelas públicas de Madrid". R.I.P. pàgs. 638-641
892. Real Ordre en que se reforma el Programa general d'ensenyança de les Escoles Normals de 24 de setembre de 1853.
893. Projecte de Llei de Instrucció pública de Alonso Martínez. Reproduït a Historia de la Educación en España, Op. Cit. 462-509.
Alvarez Morales, A. Génesis de la Universidad española contemporánea. Madrid, Instituto de Estudios Administrativos-1972. pàgs. 701-738
894. Sans Diaz, E. "El proceso de institucionalización de la primera enseñanza en España". pàgs. 231-239
895. Idem. pàg. 241
896. Idem. pàg. 243
897. Madrazo J. Diccionario geográfico, estadístico é histórico de España y sus posesiones de Ultramar. Op. Cit.
898. "Folleto del parte de los inspectores de

- Instrucción primaria". R.I.P. Nº 4 del 15 de febrero de 1850. pág. 109
899. Idem. pág. 111
900. Idem.
901. R.I.P. Nº 4 del 15 de febrero de 1850. págs. 118-119
902. Idem. págs. 119-120
903. Idem. Nº 5 de marzo de 1850. pág. 129
Idem. Nº 6 del 15 de marzo de 1850. plantea l'establiment d'una Escola Normal de mestresses el 6 de desembre de 1850. pág. 161
904. Gregorio Toribio, J.: "Memoria de los que han prestado á la esneñanza la Comisión provincial de Badajoz, escrita por el secretario de la expresada corporación". R.I.P. del 15 de marzo de 1850. págs. 165-173
905. Idem. págs. 167-168
906. "Reflexiones á que da motivo la Memoria del secretario de la Comisión superior de Badajoz". R.I.P. nº 7 de 1.º d'octubre de 1850. pág. 190-206
907. Idem. pàg. 204
908. Lardenera, N.: "Carácter y límites de la Instrucción primaria". R.I.P. Nº 6 del 15 de marzo de 1850. págs. 179-180
909. Idem. pág. 180
910. Idem.
911. Hartzembach, J.K.: "Discurso pronunciado en la Escuela Normal central de Instrucción primaria el día 21 de mayo 1850 á 1856". R.I.P. Nº 10 del 15 de noviembre de 1855. pág. 4
912. Idem. pág. 5
913. Idem.

914. Idem. pàg. 6
915. Idem.
916. Idem.
917. Idem. pàg. 7
918. Idem.
919. Idem. pàgs. 8-9
920. Idem. pàg. 12
921. D.: "Sobre la Instrucción primaria". Revista de Instrucción pública de Literatura y Ciencias, Nº 91 del 14 de març de 1857. pàg. 323
922. Idem.
923. Idem. pàg. 324
924. idem.
925. B.I.: "Ojeada histórica sobre primera enseñanza en las Escuelas Normales". R.I.P.U.C. Nº 21 del 14 de març de 1857. pàgs. 324-325
926. Idem. pàg. 325
927. Real Orden en la que se aprovava entre altres el programa general d'estudis de les Escoles Normals de Primera ensenyança. 20 de setembre de 1858. O.L.I.P. Tom II, Op. Cit. pàgs. 851-852
 D'estableixen els estudis necessaris per assolir els estudis de mestre, en haver-se aprovat l'edocor de Primària elemental (article 1.) i secundària, les ensenyances de grau elemental de dos anys (article 2). pàg. 851
928. Real Orden fixant de les bases de l'Escola Normal central de mestres en data de febrer de 1858. O.L.I.P. Tom II, Op. Cit. pàgs. 84-86
929. Real Orden de febrer de 1850 de 11 de febrer de 1850. O.L.I.P. Tom II, Op. Cit. pàg. 84

930. Guzmán, M.D.: Vida y muerte de las Escuelas Normales. Op. Cit. pág. 96

931. S.I. "Ojeada histórica sobre la primera enseñanza: las Escuelas Normales, Op. Cit. pág. 375

932. Llei Moyano del 9 de setembre de 1857. C.L.R.I.F. Madrid, Imp. M. Tello-1890 (M.F.N. A145/T-4) pág. 41

Avui en dia ja hi ha bastantes monografies sobre l'evolució de les Escoles Normals que es crearen en aquesta època, vegeu sinó: Mª Pozo, S. Redondo, M. Díez, : Guadalajara en la historia del Magisterio español, 1839-1939. Cien años de formación del profesorado. Guadalajara, Univ. de Alcalá de Henares-1986.

L. Vega Gil: Las Escuelas Normales en Castilla y León (1838-1900). Salamanca, Edit. Anú, 1988

M.E. Guibert: Historia de la Escuela Normal de Navarra (1831-1931). Pamplona, Institución Príncipe de Viana-1983.

J. Nogueras: La Escuela Normal de Tarragona (1843-1931). Cien años de vida de una Escuela. Barcelona, Univ. de Barcelona-1984.

A. Avila: Escuela Normal de maestros. Sevilla, segunda mitad del siglo XIX. Tom I. Sevilla, Edit. Alfar-1986.

I. Antón Matas: "La primera Escuela Normal de maestros del Estado español". Actas del II Congreso Internacional de Pedagogía, Madrid, Instituto San José de Calasanz de Pedagogía (C.I.C.I.C.) -1980.

López, M.A.: La Escuela Normal de Granada. Granada, Univ. de Granada-1979.

Sureda, B.: La formación del profesorado en Mallorca. Antecedentes y organización de la Escuela Normal. Palma, Edit. L.D.L.L.-1984.

Valet, C.: La Escola Normal de mestres en els seus orígens i el reformisme liberal. Palma, Edic. Servei de Publicacions de la Univ. Illes Balears-1987.

IV. LA REFORMA MOYANO COM A CONCRECIÓ I BALANÇ DE LA PRIMERA
GRAN ETAPA DEL REFORMISME LIBERAL. CULMINACIÓ D'UN PROCÉS
I INICIACIÓ D'UNA CRISI.

IV. LA REFORMA MOYANO COM A CONCRECIÓ I BALANÇ DE LA PRIMERA GRAN ETAPA DEL REFORMISME LIBERAL. CULMINACIÓ D'UN PROCÉS I INICIACIÓ D'UNA CRISI.

Arribam al punt de confluència d'aquesta investigació, en el que feia el marc legal del sistema escolar liberal-moderat. La Llei Moyano de 9 de setembre de 1857 va significar tot un balanç d'una època. La consolidació del sistema educatiu que incidiria fins ben entrat el segle XX.

En aquesta llei s'afavoria l'estructuració d'un sistema educatiu oficial uniformitzador de l'ensenyament, especialment en el que feia a la instrucció primària i a la assistència en l'intervencionisme estatal amb el fi d'aconseguir un sistema educatiu "nacional".

Es consolidava l'estructuració de l'ensenyament segons els tres nivells educatius d'ensenyament primària, secundària i superior. Era un sistema classista, fruit del pacte entre l'aristocràcia i la burgesia, i datat pel nomenament del Ministre en aquest moment, el primer d'Instrucció pública.

La instrucció primària seria el punt d'aparició d'educació popular, i pràcticament sense cost. Era un desmarc al que contribuïa amb el desenvolupament d'ensenyament d'ensenyament d'ensenyament i, que, en definitiva, va contribuir a la validació del marc educatiu liberal.

El punt de partida legal immediat a aquesta Llei Moyano fou la llei de bases de la Instrucció pública del 17 de juliol de 1857, la que, en la seva justificació duita a terme en el preàmbul, expressava que era necessari un text que consagrés la reforma de l'ensenyança i li donés categoria de llei (1).

Primerament cal indicar que a les Bases s'expressava, segons el nou projecte presentat a les Corts el 13 de juny de 1857 i en el seu article 1er que:

"Se autoriza al Gobierno para formar y promulgar una ley de instruccion pública con arreglo a las siguientes bases:

1.ª La enseñanza puede ser pública y privada: el Gobierno dirigirá y tendrá en la privada que determine la ley.

2.ª La enseñanza se divide en tres periodos, denominándose en el primero Elemental, en el segundo Preparatorio, y en el tercero Profesional.

La enseñanza Elemental comprende las nociones rudimentales de sus general aplicación a los usos de la vida.

La enseñanza Preparatoria comprende las condiciones que admiten la elemental, y habrán de prepararse para el ingreso al estudio de las carreras profesionales.

La enseñanza Profesional comprende la que habilita para el ejercicio de "determinadas profesiones". (2)

Un altre punt destacable a l'article 1er de la llei quedaven una mica qualificades, els nivells educatius quedaren: una a primar la general, una per a secundària començar la superior. (3)

Però la faltesca la coliva expressada en el text

nivells o períodes havien d'esser un fenomen de continuïtat en la formació dels fills de la burgesia, la qual havia d'utilitzar el sistema educatiu per arribar a la seva professió amb garanties de triomfar després de passar per la universitat.

L'eclecticisme entre els plantejaments modernats i els més liberals estava present, no tan sols perquè el projecte de Martínez Alonso (Liberal progressista) era present a l'esperit i a la lletra de les propostes moderades de Muyano, sinó que, com es deia al preàmbul de la Llei de Bases:

"Inmensos son pues los beneficios que debe producir una ley de instrucción pública, sabiamente formada, rigurosamente aplicada y sujeta siempre en sus efectos á la altísima inspeccion que corresponde á la Iglesia, é esa inspeccion que la concedió su Divino Fundador, que se halla establecida en los sagrados cánones, y que acertadamente se consignó también en el último concordato celebrado con la Santa Sede". (4)

En jugar amb dues cartes, amb una es recuperava la col·laboració i acceptació per part de l'Església. Es referia al Concordat de 1214 de les cortes catalanes de la reforma educativa i amb l'altra es volia evocar l'actitud liberal del partit progressista que tenien més preferència a les Corts, però amb una feia condició política, unificadora, com a base fonamental de l'Projecte d'Alonso Martínez de 1855.

Aquesta síntesi, es troba en el reconeixement de l'escola pública i la privada, en tres modalitats d'establiments, públics, privats o bé de caràcter domèstic. (5)

El projecte de Llei de bases entregat a la Discussió de les Corts proposava, malgrat les matutacions corresponents, el següent redactat que va sorgir de les discussions:

"Tercera. La ensenyanza elemental podrà adquirirse en las escuelas de primeras letras públicas y privadas y en el hogar domèstico. La ley determinará las condiciones con que han de ser admitidos a los otros periodos de la ensenyanza los que hayan recibido en sus casas la elemental.

La ensenyanza preparatoria se dará en los establecimientos públicos ó privados. La ley determinará que partes y materias de este periodo de instruccion puedan cursarse en el hogar domèstico, y con que finalidades adquirirán carácter académico.

La ensenyanza profesional solo se dará en establecimientos públicos.

Son establecimientos públicos de ensenyanza aquellos cuyos jefes son nombrados por el Gobierno ó sus delegados.

Cuarta. Que siempre libros de texto, gratuitos por el Real Consejo de Instruccion pública, realicen en todas las escuelas. (6)

Aquest era un dels principis clars d'indiferència que més incidència podia tenir en la pràctica quotidiana. Si el text d'un país és, els principis són les condicions, el resultat, en la pràctica, és variable.

El resultat de la discussió no va variar gairebé.

filosofia d'aquestes propostes, només en el sentit de canviar la denominació dels nivells educatius, tal com s'ha esmentat al comentari corresponent als nivells educatius que es defensaven a la llei de bases.

La discussió d'aquestes bases va tenir l'oposició dels catòlics, en el sentit de que les consideraven un projecte laicitzador i fins i tot ateu, el que va fer que s'afirmés a les esmenes:

"El clero tindrà en la instrucció pública la inspecció que, con arreglo á las prescripciones de los sagrados cánones, consigna el art. 2º del concordato celebrado en 16 de marzo de 1801.

La Iglesia por medio de sus obispos cuadrará á que en las Universidades y en todos los establecimientos públicos se dé la conveniente instrucció religiosa; dirigirá libremente el estudio de las ciencias eclesiásticas, y respecto á las demás enseñanzas, ejercerá toda la vigilancia y tendrá toda la inspección necesaria para que se enseñe eficazmente á que nunca sean inmorales ó anticatólicas". (7)

A propòsit d'aquest debat sorgiren vots en favor de l'ensenyament públic, des del punt de vista de que:

"No se puede dudar que la enseñanza pública y gratuita es una necesidad en cualquier país por el día que pasa. En todas partes se debe dar especial fomento á los arroyos de que se alimentan sociedades cuando se trata de este género de instrucción. Mas en general, particularmente que no estamos acostumbrados á reconocerla, y que en las palabras de la prensa política, donde se ha estado hablando una prensa libre, se resalta desde que se ha empezado para la enseñanza pública de un voto se venían definiendo á las autoridades de gobierno, que para todos los días se han de proporcionar á las autoridades públicas, que

significa que en el nuestro se obra una verdadera transformación y que para todos va creciendo en interés esta causa importante de la instrucción pública. Nosotros, que no hemos sido los últimos en procurar su bien, nos felicitamos por el incremento que adquiere cada día y deseamos vivamente que la reforma, de que nos hemos declarado partidarios, venga envuelta en esas continuas manifestaciones del público deseo". (8)

Aquest article de la **Revista de Instrucción pública, Literatura y Ciencias** anava signat per E. probablement Gardenera, ja que defensava la postura del Govern en presentar les "Bases generales":

"El plan debe confeccionarse, y si por presentarle á las futuras Cortes de Mayo se retarda el cumplimiento de sus disposiciones, se las presente mas que sus bases generales, cuando sea bastante para discutir en breve tiempo y con correspondiente oportunidad sus perfecciones ó sus vicios. Así lo reclama urgentemente la necesidad, sería de ver que en el próximo curso acordáramos que guiara el mismo Reglamento que hoy está vigente, despues de las modificaciones y radicales reformas que son ahora objeto de la atención de todos." (9)

Els partidaris de que els afers de la instrucció pública haurien d'estar en mans del Govern i en favor de la llibertat d'ensenyament. De àl·l'últim temps reconeixem que la farsa que hi havia per davant dels imersos:

"Concedamos que el trabajo es arduo y que lo halla entorpecido de obstáculos (i) diversidades que se oponen para no se nos diga que, siendo en la materia tan difícil, abrenca más de lo posible nuestra voluntad. Es verdad que existen muchas y graves obstáculos para realizar este trabajo, pero no es esa la causa que impide que el Estado, en virtud

preparando y que ya no falta mas que resumir, metodizar, formular el último trabajo de composición para que resuelva la annua". (10)

Es fan vots perquè s'impulsi la reforma de l'ensenyament, la qual servirà per augmentar el prestigi de la Instrucció pública.

En el seu conjunt, la proposta de les Bases esmentades, era molt senzilla, però molt coherent amb les possibilitats que la realitat política oferia: llibertat d'ensenyança (intervenció tutelar de l'Estat), gratuïtat restringida i centralització (uniformitat administrativa i legislació uniforme), mesures justificades a favor de l'eficàcia i consistència de la reforma.

En definitiva i malgrat les preocupacions que aquest projecte pogués tenir dels més conservadors i dels catòlics, Moyano va demanar i va aconseguir per al govern la confiança de les Corts, per poder presentar una Llei General d'educació.

En preparar la redacció de la Llei que ell ja contemplava, el càrrec del professorat públic, els d'ensenyar les d'ensenyar per a la difusió de la proposta, la va formalitzar dels Estatut de l'ensenyament (11) i després de l'establiment de la Llei d'ensenyament públic.

El 17 de juliol de 1857 s'autoritzava al Ministre de Foment Claudio Moyano a formar i promulgar una llei d'Instrucció pública segons les bases que ja hem comentat. (12)

Segons enc indica Sanchez de la Campa es feia dificultós elaborar una llei cohesionada:

"Una junta composta de trenta individus, todos muy sábios, pero todos llenos de ocupaciones tan importantes como diversas, por sus cargos, por sus profesiones y por sus circunstancias; especialistas la gran mayoría y con distintos criterios políticos, sociales y económicos, poco podia hacer homogéneo, metódico y sistemático. La idea de cada uno tenía enfrente el voto de veinte y nueve individuos que la combatían bajo veinte y nueve puntos de vista, muchos de ellos obra de la opinion personal ó de convencionalismos políticos o religiosos; y eso que lo primero que se asegurava es que todas las cuestiones es que se miraban bajo el aspecto exclusivamente civil". (13)

Malgrat les discussions i els punts de vista diferents, Moyano va saber arribar a un consens amb les diverses tendències que hi havia representades en aquesta comissió i va aconseguir redactar la llei amb el suport encara de 600 de Zarzale, amb el suport encara de Governació i el suport de la Mesa Directiva Central.

De fet, amb els dos documents acceptats que el precedent immediat a que hi havia a la comissió i a la llei Moyano fou el decret de l'Alcalde Real de 18 de juliol de 1857 amb el títol de Real Cèdula de Basilio.

"... Es perfectamente coherente con la legislación que pretendía sustituir, a pesar de que ésta era obra del partido contrario; en definitiva, en esta materia de la enseñanza, moderados y progresistas estaban sustancialmente de acuerdo y sólo les separaba pequeños detalles. Quizá donde surgía una diferencia más substancial era en el papel que el Estado debía dejar desempeñar la Iglesia en esta materia. Los progresistas herederos del regalismo, se resentían a toda intervención eclesiástica, mientras que los moderados, preocupados por tender un puente al sector del país cuyo catolicismo lo separaba del régimen liberal, estaban dispuestos a dejar poner en manos de la Iglesia unas ciertas facultades de vigilancia para salvaguardar la ortodoxia de las doctrinas enseñadas en los centros de enseñanza del país". (14)

El que prefería Moyano era consolidar el que de fechoría era vigent, amb un eclecticisme bastant atentat, per això primerament havia presentat a les Corts la Llei de Bases.

En aquestes circumstàncies va néixer la Llei Moyano del 9 de setembre de 1857, objecte del nostre estudi a les pàgines vinents.

4.1. La Reforma Moyano i la codificació dels nivells educatius dels sistema escolar segons el model liberal-moderat.

La consolidació de tot aquest procés històric-legislatiu arriba amb la llei Moyano de 9 de setembre de 1857, sense gaires innovacions, simplement consagrava tota la lluita pel control de l'educació a nivell legal mantenguda des del reglament de 1821.

Una de les seves aportacions fou l'estructuració dels nivells educatius. En aquest sentit Fuelles Baxter assenyala:

"...Así, en la instrucción primaria se recoge el criterio tradicional de la existencia de dos etapas de enseñanza elemental y superior, se establece también el principio de gratuidad relativa-sólo para los niños cuyos padres no puedan pagarla- o los criterios ya conocidos sobre su financiación, selección de los maestros y regulación de las escuelas normales. Respecto de la enseñanza media que ahora adquiere sustantividad propia y plena autonomía respecto de la superior, se consagra la división de dos clases de estudios: los generales y los límites de aplicaciones, la implantación definitiva de los institutos y de su financiación a cargo de los presupuestos provinciales. Por último, la enseñanza universitaria se regula mediante la distribución ya conocida de esta rama de actividad en enseñanzas facultativas y enseñanzas profesionales, reafirmando el principio del Plan Pidal de que sólo los estudios reglados serán de carácter oficial y público, también en esta rama". (13)

Claudio Moyano Saavedra, op. cit. de referència de tota l'obra.

aconsegueixen burocratitzar de manera centralista tot un

sistema escolar que havia durat mig segle i estructurant-lo en una llei general amb 307 articles i 6 transiòries, (16) amb el que demostrava una gran habilitat política.

Claudio Moyano va saber sortir d'un ambient que, en principi, li va poder ésser contrari. Per exemple, quan va presentar el projecte de la llei, al respecte es deia:

"El presentado a las Cortes por el señor ministro de Fomento para formar y promulgar una ley de Instrucción pública, esta siendo objeto de las conversaciones del día entre los que se interesan por el bien de la enseñanza en nuestro país; y ciertamente que no es juzgado en todas partes de la misma manera. Quién cree que satisfaga todas las necesidades presentes, quién que no las llena por completo; unos lo aplauden por expícito y por habilidad con que abraza todas las cuestiones que es necesario ventilar, otros que no se atreven sin duda á atacarle de frente, quieren decir que adolce de esta generalidad que en estos casos se usan, dentro de las que pueden explicarse y tener relación las muy opuestas reformas. Nosotros no hemos ocupado también del proyecto de ley, y antes habíamos dado nuestro parecer, si las circunstancias de no publicación lo hubieran permitido". (17)

És clar que aquest activista no s'adona entremunt que hi havia divisió d'opinions, però que no decau fins el projecte no hies sortit com a resultat d'un equilibri:

"El proyecto del señor Moyano no tiene, bajo nuestro modesto criterio, esas condiciones tan extremadamente buenas que otros le atribuyen

señalando". (18)

Però, concretament, pareix que la crítica més accentuada que ens fa l'autor està precisament referida al tema dels nivells educatius:

"La nomenclatura que se ha usado en el proyecto no es de las mas satisfactorias, y por ello se han guiado muchos para dudar acerca de su verdadera importancia. "La enseñanza se divide en tres periodos, denominándose en el primero Elemental, en el segundo Preparatoria, en el tercero profesional". (19)

Com ja hem esmentat, ni la llei de bases ni la Llei de 9 de setembre de 1887 no vanen formular els nivells educatius d'aquesta manera, sinó en primera ensenyança, segona ensenyança i ensenyança superior i professional. Qüestió que va esser una de les poques coses que es canviaren en el decurs de les discussions parlamentàries. (20)

La Llei General d'Instrucció Pública en el seu article primer, on es regulava la primera ensenyança, es dividia en elemental i superior. El mateix article assignava el currículum dels ensenyaments de la primera ensenyança, tant elemental com superior: "Lectura, Escritura, Principios de Gramática Castellana, con ejercicios de Ortografía, Principios de Aritmética, con el sistema legal de medidas, pesos y monedas, los elementos de Aritmética, Industria y Comercio, según las

localidades". (22)

En el seu art. 3er. s'afegia: "La enseñanza que no abrace todas las materias expresadas, se considerará como incompleta para los efectos de los artículos 100, 102, 103, 181 y 189". (23)

La primera enseñanza superior abarcaría, a més d'una ampliació de les anteriors esmentades a l'article 29, amb prudència: "Principios de Geometría, de Dibujo lineal y de Agrimensura. Rudimentos de Historia y Geografía, especialmente de España. Nociones generales de Física y de Historia natural acomodadas á las necesidades más comunes de la vida". (24) En definitiva, aquesta llei convertia a l'ensenyament en una jerarquització, no tan sols educativa, sinó social, on els qui es volguessin beneficiar de les ensenyances de les escoles elementals superiors estarien en condicions de aguar en el sistema escolar amb garanties de necessitat.

La justificació del concepte de progrés educatiu, en el seu conjunt, es pot trobar a les paraules que inicialment havia proposat Boyer en el projecte de Llei de Bases de l'Instrucció pública. A la Junta de Instrucció pública de 31 de març de 1807 s'argumenta el següent: "conveniente"

"Cuando en el primero de estos periodos se llama la enseñanza elemental, ¿se pretende decir que ésta sale de los límites que hasta aquí ha tenido la primaria; que se trata de alterar en ella gran parte de su organización científica y hacerla comprender estudios más completos? ¿VA la enseñanza elemental más allá de la instrucción primaria? Todo esto se ocurre al ver que en su primer periodo necesita la enseñanza otro nombre y se llama elemental. Comprendemos que la instrucción primaria debe reunir todos los elementos necesarios para procurar en otras esferas más altas el desarrollo intelectual, pero se debe tener camino tan extraño al que hasta aquí hemos seguido, para darle tal carácter, que creemos la empresa muy difícil; no entendemos, por consiguiente, esta variación de nomenclatura, que debe tener algún objeto". (25)

Ja sabem que el criteri que va funcionar va ésser el de conservar el nom de primera ensenyança en front al d'elemental, per altra banda més tradicional en els plantejaments legislatius liberals-moderats.

També es criticava la possibilitat de que el segon ensenyament es quedés amb la denominació d'ensenyança preparatòria segons l'elemental present de l'art. 14. Baseo, éssent que:

"Hé aquí el calificativo que me es desagradable (impresión he hecho en los ánimos). No he bastado leer una y muchas veces que "la enseñanza preparatoria comprende los conocimientos que amplían la elemental y también preparan para el ingreso al estudio de las carreras profesionales" no he bastado estas el primer término en ser definido con la palabra (en algunos casos el segundo concepto) no determinado. Todos los textos están generalmente en la enseñanza preparatoria, la avería de esa importancia que muestra la observación secundaria ya secundando y que la promoto de

pervenir brillante. Los que abogan por el fomento de la enseñanza secundaria, para formar al hombre que ha de vivir en sociedad antes que al encargado de servir una profesión pública, ven destruidos sus planes, muertas todas sus esperanzas". (26)

Ni tant ni tant poc. La referència ve esser la segona ensenyança, el manco la denominació que va quedar a la llei del 9 de setembre de 1857, en una fórmula entremetja entre preparatòria per a la superior i terminal suficient per a la formació de les classes mitges i la burgesia.

Es tractava d'ampliar els coneixements de la primària: "La segunda enseñanza comprende: Primero, Estudios Generales.- Segundo Estudios de aplicación á las profesiones industriales. Tal como debe a las Bases:

"La segunda enseñanza comprende los conocimientos que espilan la primera y también preparan para el ingreso al estudio de las carreras superiores". (27)

Et que una escola si que un pla d'ensenyament per a pobres, perquè nosés servir la por a una preparació més eficaç per a les classes (28)

Els Estudios Generales, als que es refereix el concepte d'ensenyament a la llei general d'ensenyament de 1857 de setembre de 1857, també en una dotació de 100.000 pesetes dividida en dos períodes, el primer de dos anys i el

segon de quatre, separats per una reválida:

Art. 17. Para principiar los estudios generales de la segunda enseñanza se necesita haber cumplido nueve años de edad y ser aprobado en un examen general de las materias que abraza la primera enseñanza completa.

Art. 18. Para pasar á los estudios de aplicación correspondientes á la segunda enseñanza se requiere haber cumplido diez y ser aprobado en un examen general de las materias que comprende la primera enseñanza superior.

Art. 19. En el primer periodo de la segunda enseñanza las lecciones durarán todo el año, disminuyéndose en la cáncula el número de horas de clase.

Art. 20. Para pasar al segundo periodo de la segunda enseñanza se requiere haber sido aprobado en un examen general de las materias que contiene el primero". (29)

Una vegada acabats aquests estudis i després de superar un examen de grau, es reb el títol de batxiller en Arts. (30) Amb aquests estudis els estudiants reben un primer certificat de perits que es, especifica a que situació laboral, és un primer certificat professional. (31)

Així arriba a l'ensenyament superior "la 1a Facultat y de los enseñanzas superior y profesional" que seria el nivell que habilitaria als estudiants per a exercir determinades professions, segons el que afirma (29). Una vegada en possession del títol de batxiller en Arts. (30)

Però abans de veure amb aquest espècie de la 1a

Mayano, en el que fa a l'estructuració dels seus nivells, ens hem de detenir a comentar el currícula de matèries del segon ensenyament. En el seu primer període hi figurarien: la Doctrina cristiana i la Història Sagrada.- Gramàtica Castellana i llatina.- Elements de Geografia.- Exercicis de Lectura, Escriptura, Aritmètica i Dibuix. (33)

Del que veiem que eren una complementació de l'ensenyament elemental superior, ja que aquests exercicis de lectura, escriptura, aritmètica i dibuix, no eren sinó els de la primària. Es recuperava el llatí com a llengua clàssica, es regia amb la castellanització i amb la moralització religiosa i cristiana, que complia la funció ideològica, referida especialment a l'estabilitat social.

En el que se referia als estudis generals del segon període les matèries eren: la Religió i moral cristiana, la Història Sagrada, la Geografia Castellana i llatina, Elements de Geografia, Exercicis d'aritmètica, Lectura i composició llatina i castellana, Fundaments de llengua grega - llatina o francesa, Elements de Història Universal i particular d'Espanya i d'altres països, Elements de Geografia.- Elements d'aritmètica, Algebra i Geometria.- Elements de física i Química.- Elements de

Història natural, Elements de Psicologia i Lògica, Llengües Vives. Els Replaments determinaran quins s'havien de ensenyar i estudiar en aquest període. (34)

D'aquí podem destacar la introducció del grec com a segona llengua clàssica, consolidant el recobriment de les Humanitats clàssiques, fet perfectament coherent amb la idea de educació romàntica, de mirar el passat per a recobrar la Història de les societats de la civilització humana, malgrat aquest recobriment fos en detriment del monopoli de la llengua llatina.

En contraposició o com a complement d'una formació d'un model d'home que, a més de revivir el passat, havia d'impulsar el present cap al futur la contemplació en el currículum de les Llengües Vives, definitivament ocuparien un lloc entre les matèries obligatòries del segon ensenyament superior. Però, malgrat semblava que les vol treure de la seva tradicional marginació, ja que en una certa indefinició, perquè suplantava la seva concreció i organització amb factors realment d'aplicació de la Llei, fet que dóna per a pensar en una velada manca de compromís per impulsar vertaderament. (35) Recordar que en el pla de 1840 la llengua estrangera era la francesa, el que pot tenir significació de la influència de l'Estat francès en el

procés reformista del moment que tal vegada en el moment de de 1857 es voigués dissoldre.

Persistia la idea de que l'educació havia de tenir elements clars de moralització, fins i tot d'ideologització cristiana, amb la recuperació de la Religió i moral, amb més incidència de la religió per influència del Concordat de 1851. (36)

Una cosa curiosa fou que el catedràtic de Psicologia i Lògica hagués de encarregar-se de la de Religió i Moral, una prova més del criteri ideologitzador en que es volia estructurar aquest tipus d'ensenyaments. (37) Significava un pas endavant respecte a la relació de matèries dins el conjunt de la Filosofia (Filosofia i Lletres) i de la Teologia i de la secularització, ja que supeditava la titularitat de la càtedra al possible control de la matèria per part dels clergues, que era els titulars de Teologia, la qual quedava relegada com a Recol·lect. (38)

L'estructuració de l'ensenyament de les Facultats a dels ensenyaments superiors i professionals suposava una nova etapa de la Universitat i una nova jerarquització de la institució pública de l'alt estudi, jerarquització en tant que s'era l'alt estudi honorífic.

Les Facultats que es d'avençaven l'estructura de

eren: .- De Filosofia i Lletres.- De Ciències exactes, física i naturals.- De Farmàcia.- De Medicina - De Dret.- I de Teologia. (39)

Els seus estudis estarien dividits en tres períodes, que habilitarien les titulacions en tres nivells (graus) acadèmics, els de Bachelier, Llicenciat i Doctor, els quals serien eliminatoris, és a dir, no es podria passar d'un al altre sense haver superat l'anterior.(40)

A continuació el que es fa és enumerar les carreres que es podran estudiar segons les Facultats, però deixa als futurs reglaments, referits a cada un dels estudis, els continguts d'aquestes carreres. (41) El mateix es feia en el que es referia als ensenyaments superiors i professionals.

Els ensenyaments superiors serien: .- Enginyers de Canals, Canals i Ports.- Enginyers de Mines.- Enginyers de Murades.- Enginyers d'Arquitectura.- Enginyers Industrials - Belles Arts.- Diplomatures - Notaris. (42)

Els ensenyaments professionals que s'enumeren són: .- Notaria, - Protecció mercantil, - Banca, - Mestre d'obres, - Generalador i Apilador, - Registre de propietat, - Ensenyament. (43)

Aquest darrer és ensenyament professional de 1ª que

ens interessa més directament, ja que de la formació que rebrien els futurs mestres dependria, en gran part, l'èxit del sistema escolar proposat pel Ministre de Foment Claudio Moyano, aprovat per les Corts el 9 de setembre de 1857.

La carrera de mestre d'ensenyança elemental, segons l'article 68 de l'esmentada llei d'Instrucció pública consistiria en els següents ensenyaments: - Catequisme explicat de la Doctrina cristiana.- Elements d'Història Sagrada.- Lectura.- Caligrafia.- Gramàtica castellana amb exercicis pràctics de composició.- Aritmètica.- Notions de Geometria, Dibuix lineal i Agrimensura.- Elements de Geografia.- Compendi d'Història d'Espanya.- Notions d'Agricultura.- Principis d'educació i mètodes d'ensenyança.- Pràctica de l'Ensenyança. (44) A partir d'aquí es determinava el nivell de l'ensenyament primària. En aquest sentit la llei Moyano no aportava cap nova novetat.

En realitzar la regulació de centres d'ensenyança primària i elemental i ensenyament superior, Malgrat el pla de la d'Instrucció pública, el 1857 es va iniciar la separació de les ensenyances primària i elemental i superior, es va iniciar la distinció entre ensenyances de primera i segona ensenyança elemental i superior. (45)

Per als mestres de primera ensenyança es demanava que haguessin estudiat (art. 68) les matèries referides a l'article anterior (art. 67), mestre d'ensenyament primari elemental a més d'haver adquirit nocions d'Algebra, d'Història universal i del fenòmens comuns de la naturalesa. (46) Com es veu, poc s'afegia als anteriors i a més es feia de manera ambigua.

S' especificaven també els estudis necessaris per a ésser professor d'Escola Normal (art. 70): Elements de Retòrica i Poètica.- Un curs complet de Pedagogia, en el que es referís a la primera ensenyança, amb aplicació també a la de sords-muts i cecs.- Dret administratiu, en el que es refereix a la primera ensenyança. (47)

Una de les novetats que es produïren, és la regulació de la formació de les mestres de escola de primera ensenyança a les que es demanava:

"Primeramente. Haber estudiado con la debida extension en escuela normal las matèrias que abraza la primera ensenyança de niños elementales y superior segun el título a que se aspira.
Segundo. Haber instruido en la enseñanza de Educación y Naturales de escuela sa.
Tambien se admitiran a los Maestros con sus estudios privados, siempre que acrediten dos años de practica en alguna Escuela modelo." (48)

Clara referència al respecte a la instrucció de l'escola privada i a una concepció ambiciosa de l'educació, per aconseguir l'objectiu de la llei.

diferenciada en tot moment de la de l'home, i no com un fet diferencial o plural dins una comunitat humana.

La indefinició continuava en altres aspectes, perquè s'insistia en que:

"Art. 72. Los Reglamentos determinaran los conocimientos que se hayan de adquirir para ejercer las profesiones no expresados en este título.

Art. 73. En todas las carreras de la enseñanza superior y profesional principiaren las lecciones el 15 de setiembre y concluirán el 15 de junio.

En las Escuelas superiores, cuyos estudios teóricos o prácticos pasen de diez meses, se hará la distribución de las enseñanzas y ejercicios del modo que determinen los Reglamentos, para aprovechar las ventajas de cada estación del año.

Podrá, sin embargo, obligarse a los alumnos en ciertos casos á dedicarse, durante las vacaciones, á estudios prácticos, bajo la dirección de los Profesores, ó en cualquier otra forma que determinen los Reglamentos". (48)

precisament al títol IV d'aquesta llei d'Instrucció pública, "Del modo de hacer los estudios" es fa referència a la qüestió dels Reglaments, que resultarien determinants per a l'aplicació de l'esmentada llei:

"Art. 74. Los Reglamentos determinarán el orden en que han de estudiarse las asignaturas, el tiempo que ha de emplearse en cada una de ellas, y el número de Profesores que ha de haber para enseñarlas en cada establecimiento. El Gobierno podrá modificar, disminuir ó aumentar la materia que queda asignada á cada enseñanza, siempre que así lo exija el mayor interés de los alumnos, ó lo aconsejen los progresos de las ciencias que enseñen". (49)

La uniformització de l'ensenyament es reflectia també en el títol V "De los libros de texto", (50) que regulava de manera definitiva la utilització dels

llibres de text, en especial per a la Instrucció primària. Malgrat en el seu art. 86 es puntualitza que totes les assignatures de la primera i segona ensenyança, les carreres professionals i superiors, etc., s'estudiaran pels llibres de text i que aquests seran senyalats pel Govern cada tres anys mitjançant una llista. És a l'ensenyament primari on es concretitza la referència als llibres de text:

"Art. 87. La Doctrina cristiana se estudiará por el Catecismo que señale el Prelado de las Diócesis.

Art. 88. La Gramática y Ortografía de la Academia Española serán texto obligatorio y único para estas materias de la enseñanza pública.

Art. 89. Se señalarán libros de texto para ejercicios de lectura en la primera enseñanza. El Gobierno cuidará de que en las Escuelas se adopten, además de aquellos que sean propios para formar el corazón de los niños, inspirándose en las máximas religiosas y morales, otros que los familiaricen con los conocimientos científicos é industriales más sencillos y de más general aplicación á los usos de la vida, teniendo en cuenta las circunstancias particulares de cada localidad.

Art. 90.- En las demás materias de la primera enseñanza no pasará de seis el número de obras de texto que se señalen para cada asignatura, ni de tres el de las que se aprueben para las asignaturas de segunda enseñanza é institutos superiores y profesionales". (32)

El control d'aquelles llistes es duya a terme a través del Reial Consell d'Instrucció pública, però també sempre la darrera paraula pot haver-la l'estat. (33)

El control ideològic d'aquelles llistes també pot ser a

com una mina de primera magnitud, per una banda i segons l'article 92:

"Las obras que traten de Religión y Moral no podrán señalarse de texto sin previa autorización de la Autoridad eclesiástica, de que nada contienen contra la pureza de la Doctrina ortodoxa". (54)

Aquesta censura no acabava amb aquesta directriu, ja que la disposició següent que figurava a l'article 93:

"De los libros que el Gobierno se propusiera señalar para ejercicios de lectura en la primera enseñanza, se dará conocimiento á la Autoridad eclesiástica con la anticipación conveniente". (55)

Completava el control de l'Església sobre l'ensenyament primari, precisament en els exercicis que podien conduir a la primera ideologització i moralització. Segurament es volia conditionedar la mentalitat dels infants cap a l'ordre establert i assegurar el model de convivència que volia oferir en aquestes lectures. Leturar amb comportament catòlic, si no era així, al menys havia de servir el vist i plaer de les jerarquies eclesiàstiques, com una forma que garantís la tolerància de les unitats catòliques.

El controlament d'ensenyança i dels comportaments una determinada cultura a un dels sistemes escolars, es va de nou de nou a la distància entre escola pública i catòlica,

no pareix que volgués privilegiar l'escola pública per poder garantir la generalització de l'escolarització a totes les capes de la societat.

De totes maneres, persisteix una altra manera de jerarquització, ja apuntada quan es parlava de l'ensenyament primari, donat que les escoles públiques s'havien de dividir en elementals i superiors.

Eren considerades escoles públiques de primer ensenyament, segons l'article 97, les que:

"...se sostienen en todo ó en parte con fondos públicos, obras pías ú otras fundaciones dedicadas al efecto.

Estas Escuelas estarán á cargo de los respectivos pueblos, que incluirán en sus presupuestos municipales, como gasto obligatorio, la cantidad necesaria para atender á ellas, teniendo en su abono los proyectos de las referidas fundaciones.

Todos los años, sin embargo, se considerará en el presupuesto general del estado la cantidad de un millón de reales, por lo menos, para auxiliar á los pueblos que no puedan costear por sí solos los gastos de la primera enseñanza. El Gobierno dictará, oído al Real Consejo de Instrucción pública, las disposiciones convenientes para la equitativa distribución de estos fondos". (16)

Les determinacions es troben a l'article següent a 99 inclús, perquè preservés el tipus d'escoles que hi havia en relació a la població:

"El Real Decreto que disponga de cinco reales por día que abranen las escuelas públicas de los niños de este grado de la enseñanza.

Art. 100. En todo pueblo de 500 almas habrá necesariamente una Escuela pública elemental de niños, y otra, aunque sea incompleta, de niñas.

Las incompletas de niños sólo se consentirán en pueblos de menor vecindario.

Art. 101. En los pueblos que lleguen á 2.000 almas habrá dos Escuelas completas de niños y otras dos de niñas.

En los que tengan 4.000 almas habrá tres, y así sucesivamente, aumentándose en este número las Escuelas privadas; pero la tercera parte, á lo menos, será siempre de Escuelas públicas.

Art. 102. Los pueblos que no lleguen á 500 habitantes deberán reunirse á otros inmediatos para formar juntos un distrito donde se establezca Escuela elemental completa, siempre que la naturaleza del terreno permita á los niños concurrir á ella cómodamente; en otro caso cada pueblo establecerá una Escuela incompleta, y si aun esto no fuera posible, la tendrá por temporada.

Las Escuelas incompletas y las de temporada se desempeñarán por adjuntos ó pasantes, bajo la dirección y vigilancia del Maestro de la Escuela completa más próxima". (57)

Paralel, al manco aparentment, que es preterito equilibrar la situació sacrificant-se a les poblacions més petites, oferint-se escoles elementals incompletes. Respecte a les dones es conservava la tradicional nominació educativa, fins i tot al marge de la població i malgrat volgués ésser una passa encavant en relació a la formació de la dona. He això, es pensava per exemple en la creació d'Escoles Normals de mestres d'escolars de nenes.

Concretament amb aquestes escoles s'entendia la proposta que es feia al capítol II de la present, però a que es parlava de les Escoles Normals de primers ensenyament per als qui s'interessaven per ocupar centres

"Art. 109. ...puedan adquirir la instrucción necesaria, habrá una Escuela Normal en la capital de cada provincia u otra central en Madrid.

Art. 110. Toda Escuela Normal tendrá agregada una Escuela práctica, que será la superior correspondiente á la localidad, para que los aspirantes á Maestros puedan ejercitarse en ella.

Art. 111. Los gastos de las Escuelas Normales provinciales se satisfarán por las respectivas provincias, quedando á beneficio de éstas el importe de las matrículas que paguen los aspirantes á Maestros". (58)

Els Ajuntaments participaven d'alguna manera en la construcció de l'edifici de la Instrucció pública, al manco en el seu sosteniment:

"Art. 112. La Escuela práctica será sostenida por el Ayuntamiento del pueblo como Escuela superior, y también estará á cargo de la Corporación municipal la conservación del edificio.

Art. 113. Los gastos de Escuela Normal central se satisfarán por el estado, salvo los que se correspondan respectivamente á la Diputación y al Ayuntamiento de Madrid á éste, por la escuela práctica; y á aquélla, por la parte de Escuela Normal provincial. (59)

En aquest capítol II, hi ha una altra aportació de la llei Moyano a la que ja he fet algunes referències de la de la creació d'Escoles Normals de Maestros. Es feia en els següents termes:

"Art. 114. El Gobierno promoverá que establezcan escuelas Normales de Maestros para mejorar la instrucción de las niñas; y de las de Escuelas-modelos para los efectos del art. 71, las que están convenidas, por el reglamento que decretará el Regenerador". (60)

En acabar en la introducció, amb les paraules:

abans, o més bé es produïa una certa inconcreció deliberadament, per poder aconseguir la seva aprovació immediata i posteriorment poder desenvolupar la llei amb una més ampla concreció en aquells aspectes que més interessassin en l'aplicació de la llei.

La línia jerarquitzadora continuava amb els establiments de segon ensenyament. Aquesta apreciació es pot veure a:

"Art. 115. Para el estudio de la segunda enseñanza habrá Institutos públicos que, por razón de la importancia de las poblaciones donde estuvieren establecidos, se dividirán en tres clases, siendo de primera los de Madrid; de segunda clase, ó pueblos donde exista Universidad, y de tercera los de las demás poblaciones.

Art. 116. los Institutos serán además provinciales ó locales, según que estén á cargo de las provincias ó los pueblos". (41)

Els establiments públics també es jerarquitzaven segons la tradició ja existent: La de Madrid actuava d'establiment central i jeràrquic:

"Art. 123. Universidad central estará en Madrid; las de segundo en Barcelona, Granada, Oviedo, Salamanca, Santiago, Sevilla, Valencia, Valladolid y Zaragoza.

Art. 129. En la Universidad central se enseñarán las materias correspondientes á todas las Facultades en su respectiva extensión hasta el grado de Doctor". (62)

El punt important sobre la creació de les noves acadèmies es va veure reflectit a l'aprovació del text, el qual també es pot veure a l'Annex de la Universitat Central de

Madrid.

Un altre element a analitzar és la referència als establiments privats. Es defineixen com a tals els: "... costeados y dirigidos por personas particulares, Sociedades ó Corporaciones", segons l'article 146 i es converteix en una defensa de la llibertat d'ensenyament, en referència al primer ensenyament i al primer període del segon ensenyament. (63)

El professorat en general, és un tema clau a l'aprovació de la Llei Moyano en la qual s'ordenen els requisits per a ésser professor a tots els nivells de l'ensenyament. Aquesta regulació té uns articles generals que globalitzaven les característiques:

"Art. 167. Para ejercer el Profesorado en todas las enseñanzas se requieren:

Primero. Ser español, circunstancia que puede dispensarse á los Profesores de Lenguas vivas y á los de Música vocal é instrumental.

Segundo. Justificar buena conducta religiosa y moral.

Art. 168. No podrán ejercer el Profesorado:

Primero. Los que padecan enfermedad ó defecto físico que imposibilita para la enseñanza.

Segundo. Los que hubieren sido condenados á penas afflictivas ó que hayan incurrido en inhabilitacion absoluta para cargos públicos y derechos políticos. Á no obtener una rehabilitacion suficiente y especial para la enseñanza.

Art. 169. El nombramiento de Profesores de los establecimientos públicos corresponde al Gobierno ó á sus delegados, que lo harán por una ó varias formalidades que dá á entender los títulos respectivos". (64)

Hi havia una forma de separar de la professió als professors per sentència judicial i consultat el Reial Consell d'Instrucció pública, i si es demostrava que no complien amb els seus deures en relació al seu càrrec, infundissin doctrines perniciososes als alumnes, o fossin indignes per la seva conducta moral de pertanyer a la professió. (65) Tot això en conjunt significaria la institucionalització de l'estatalització del professorat públic.

El control del Professorat estaria directament lligat al Govern central a través del Reial Consell. Un exemple d'aquestes circumstàncies estatalitzadores i de control dels òrgans corresponents és el següent:

"Art. 172. Tampoc podrà ningú Professor ser trasladado á otro establecimiento ó asignatura sin previa consulta del Real Consejo de Instrucción pública.

Art. 173. Cuando el Gobierno lo estime conveniente para mayor economía ó provecho de la enseñanza, podrá encargar á un Profesor, además de la asignatura de que sea titular, otra mediante la gratificación que para el caso se establezca". (66)

Aquestes són indicacions d'una voluntat de institucionalitzar la funcionalització del professorat, però sempre amb moderació, perquè la funció docent pública no consisteix en la privatització. (67)

En el que es refereix als mestres que treballen primària d'espècie lliure, simplement les condicions en

que estarien lligats aquesta professionalitat. Els requisits que eren necessaris per aspirar al magisteri de les escoles públiques d'Instrucció primària eren: Primer, tenir vint anys complerts; segon tenir el títol corresponent. Però quedaven exceptuats els professors que s'haguessin de dedicar a les escoles Elementals incompletes i els que s'haguessin de dedicar a les escoles de pàrvuls, que tendrien suficient amb un certificat d'actitud i moralitat expedat per la corresponent Junta local i acceptada pel Governador de la província. (68) El que volia dir que a aquestes escoles se'ls donava més importància, ja que es considerava que el mestre no havia de tenir tanta formació cultural i científica.

Una altra forma de jerarquitzar la professió del magisteri es troba a l'article 189:

"Serán nombrados por el rector del distrito Los Maestros de Escuelas públicas cuyo sueldo no llegue á 4.000 reales, y los Maestros Jorales cuyo sueldo de 5.000. Corresponde á la Dirección General de Instrucción pública proveer las plazas de Maestros cuyo sueldo sea menor de 4.000 reales, y las de Maestros cuyo sueldo no llegue á 5.000. Serán de nombramiento local los casos de la primera categoría que tengan mayor remuneración. (69)

Es a dir, que la selecció i el nomenament dels professionals es feien en competència entre el districte

el sistema d'oposicions, segons s'indicava als articles 185 i 186, amb excepcions en relació als sous, ja que les places de mestres de menys de 3.000 real. de sou no havien de dur a terme oposició, així com a per a l'accés a places de mestresses de menys de 2.000 reals de sou. (70)

S'establien fins a quatre classes de mestres:

"Art. 196. Los Maestros y Maestras de Escuela pública disfrutaran un aumento gradual de sueldo, con cargo al presupuesto de la provincia respectiva.

A este fin se dividirán en cuatro clases, y pasarán de una á otra, según su antigüedad, méritos y servicios en la enseñanza, en la forma que determinen los Reglamentos.

De cada cien Maestros y Maestras, cuatro pertenecerán á la primera clase; seis á la segunda; veinte á la tercera, y los demás á la cuarta.

La clasificación se hará en cada provincia, y los Maestros ó Maestras que pasen de una provincia á otra dejarán de percibir el aumento del sueldo correspondiente á su clase, hasta tanto que ocurran vacantes, para las cuales serán nombrados". (71)

A més hi havia un règim especial per als mestres d'escoles de senyors i noies, tot es regulava per disposicions especials. (72)

També es regulava la formació dels mestres d'Escoles Normals de primària, secundària i d'altres categories i també el desenvolupament de les escoles de formació inicial dels mestres i mestresses. (73)

centralista:

"Art. 200. Para ser Maestro de Escuela Normal de provincia, se requiere haber aprobado los estudios necesarios para obtener el título de Maestro superior, y estudiado posteriormente en la Escuela Normal central el curso propio de los Maestros normales". (73)

Una altra característica centralitzadora i fins i tot controladora dels professionals dedicats a la formació dels mestres i del control de la instrucció primària fou la que s'exposava als articles 203 i 204:

"Los Profesores del curso superior para Maestros de Escuela Normal é Inspectores de primera enseñanza, establecida en la capital de Madrid, tendrán el sueldo y categoría de Directores de Escuela Normal provincial de primera clase, con oposición, en la forma que determine el Reglamento, á una mejora gradual de dotación que no podrá pasar de 15,000 reales.

En el Magisterio de las Escuelas Normales se entrará por oposición y se accederá por concurso, con sujeción á los trámites que establezcan los Reglamentos, y sin perjuicio de lo dispuesto en el art. 201". (74)

Aquest article es referia a que de cada una d'aquelles variants de Mestre d'Escola Normal, es procediria a la permuta entre els Regents de les Escoles de Maestros Normals que haguessin servit per un període de deu anys. (75) També existia una altra particularitat que era l'exigència de que per accedir a la plaça de Professor del curs superior de l'Escola Normal central de Madrid, no s'admetrien els que no tinguessin el títol de

Bachiller en Arts. (75) El que significava el requisit legal per accedir a les ensenyances superiors i matricular-se a les facultats. (77)

Els criteris aplicats als catedràtics de segon ensenyament eren molt semblants als de la Instrucció primària. El primer requisit per poder esser considerat Catedràtic seria: Primer, els estudis generals de segon ensenyament. Segon, els d'estudis d'aplicació corresponents, haver complit vint i cinc anys amb el títol corresponent de Bachiller de la facultat corresponent a l'assignatura, amb algunes excepcions:

"En las enseñanzas de aplicación los Reglamentos determinarán para qué asignaturas se ha de exigir el mismo grado de Bachiller, y para qué otras el título superior ó profesional de la carrera á que correspondan los respectivos estudios.

Los Profesores de Lengua viva y Dibujo, y los de Música vocal é instrumental y Declamación, no necesitan título". (78)

Les categories de Catedràtics entraren llavors al rang d'Institutor:

"Art. 206. Las cátedras de las Instituciones de tercera clase y las de las Escuelas elementales de que se habla en el artículo 114.º y 125.º se proveerán por oposición. Las de las Instituciones de segunda clase, por concurso entre los Institutores de Instituto de segunda.

El Reglamento determinará á qué clases en que se han de hacerse las oposiciones, y la tramitación de las expedientes del concurso. El premio de plaza será atribuido por el Consejo de Instrucción pública sobre la propuesta que se le presente". (79)

Eren tres classes de catedràtics i el seu sou seria en relació en aquestes categories: els de primera classe 12.000, els de segona 10.000 i els de tercera 8.000. (80) Es formaria un escalafó general de tots els Catedràtics d'Institut segons la seva antiguetat i mèrits. (81)

Els Catedràtics d'Ensenyament professional i superior havien de complir també una sèrie de requisits mínims. Pel que feia als Catedràtics d'ensenyament professional, havien d'haver complit els vint i cinc anys i ésser llicenciats en la Facultat a què correspondés la seva assignatura, o el títol professional. Però el règim d'escalafó seria idèntic al del nivell d'ensenyament secundari.

En el cas dels Catedràtics de facultat s'exigia el títol de Doctor. També hi figuraven diverses categories de catedràtics de Facultat: numeraris i supernumeraris a més de que la pròpia llei especificava en el seu article 230, que:

"Los Catedráticos de Facultad están clasificados constituidos en tres categorías: de entrada, de acceso y de término. Corresponde a la de entrada, las tres sextas partes de los Catedráticos de Facultad; podrán optar a la de acceso dos sextas partes; y a la de término la otra sexta parte". (82)

Escalafó per a l'antiguetat i mèrits de la Facultat de

totes les normes referides als càtedràtics d'aquest nivell educatiu, on seguia tenint un paper determinant el Govern a través del Reial Consell d'Instrucció pública i la Universitat Central de Madrid, que era la cúpula acadèmica de tot l'ensenyament Universitari.

De l'administració general dels sistema educatiu en parlarem al següent apartat que tractarà de l'esforç de consens en l'estructuració del sistema educatiu a nivell general.

En síntesi, es pot afirmar que respecte a la Instrucció primària, serien els municipis els encarregats al marge de la Inspecció, de controlar més directament el seu compliment i d'impulsar-la. La Secundària, Instituts i Escoles Normals, serien regits per les Diputacions provincials, i l'Estat seria el velador de la Superior i les Escoles especials i professionals, incloses les Escoles Normals a través de la Inspecció de la Instrucció primària.

Complante l'obligatorietat de la Instrucció primària als infants de 6 a 7 anys, que el Govern hauria d'assegurar els encàrrecs de fer complir aquestes normes a tots els infants menys coberts amb els seus fills i filles escolars que podrien beneficiar-se de la gratuïtat, per a en molts casos.

4.2. La Llei Moyano: Esforç de síntesi i d'eclecticisme polític.

Moyano, des del principi, va cercar el consens de totes les forces implicades a les Corts per minoritàries que fossin, a favor de l'equilibri parlamentari i, com ens assenyalen J.L. Peset i M. Peset, Moyano tenia una certa urgència per aconseguir que la discussió no fos llarga, ja que:

"... sabia que su estancia en el ministerio no podía ser larga, hubiera sido sorprendente; el gobierno presidido por Narváez, no duraría demasiado. Por ello, se apresura a publicar la ley articulada de 9 de setiembre de 1857, aprovechando bastante literalmente el proyecto de Alonso Martínez a las cortes constituyentes del bienio. Buscaba un equilibrio, una solución definitiva. Posiblemente, pensaría con buen fin que los más avanzados no podrían oponer demasiados reparos a los textos progresistas; los demás, con sabios retoques también admirarían este arreglo, que cumple las bases aprobadas en Cortes". (63)

Va imprimir a les seves propostes una certa prudència i evitar contratemps a les discussions a les Corts.

Al mateix temps volia aconseguir implantar una reforma del sistema educatiu de conjunt, que fos el més satisfactori general per poder-hi aplicar la seva totalitat a sense provocar cap ruptura. Simplement donar forma a tota una sèrie de propostes i d'idees, en la seva majoria, parcials.

En aquest sentit, era important l'estructuració de l'Administració educativa i, al mateix temps, consolidar les eines de control del sistema educatiu des del poder central, representat en la seva cúpula pel Ministeri de Foment. Estratègia que seria assumida pels liberals progressistes i pels més moderats, i fins a tot pels més conservadors, pel que representava d'ésser un Ministeri de més qualitat civil que el de Gràcia i Justícia.

El traspàs des del Ministeri de Gràcia i Justícia al de Foment dels afers d'instrucció pública semblava favorable a desmarcar els afers educatius de l'estructura control. O, més bé, semblava un Ministeri més capaç de conciliar els interessos de l'Administració, pel control del sistema educatiu, i els de l'Església, dins uns límits del procés de secularització.

Precisament, gràcies a aquest eclecticisme que respiraven les Bases i la futura Llei Moyano, es va aconseguir que fos aprovada en discussions parlamentàries pràcticament rutinàries, sense tensions conflictives. Excepció fera l'aportació de les intervencions dels representants del partit moderat i dels monàrquics catòlics, dutes a terme en la discussió sobre les desamortitzacions (84).

També va ajudar a aquesta circumstància el que les

proposés per a posteriors regulacions i reglamentacions del desenvolupament de la llei, així no acabava de comprometre's. Fins hi tot deixava certes ambigüitats sense resoldre. La concreció d'aquests aspectes es deixava per als futurs Reglaments que la mateixa llei indicava.

L'eclecticisme va ésser la causa de que la llei Moyano no aportés gaires novetats, en el sentit de propiciar una dimensió diferenciadora del passat, sinó més bé al contrari ja que el que aportava era una síntesi. Avançava amb les pautes marcades pel Pla d'Instrucció primària de 1838, naturalment pel que feia a aquest nivell educatiu, i amb el Pla de 1845, en el que feia a l'ensenyament secundari i superior.

Del conjunt de l'elementació il·lustrada no se'n va fer cap cas:

"La obra á que dió su nombre el señor Moyano, dió de contener en sí un sistema aritmético en sus partes y en su desarrollo, y mucho mas de ventajas positivas á los múltiples problemas de la enseñanza y de la instrucción, que de los trabajos científicos, no fué otra cosa que un conjunto de hechos ya probados, que se merecían en el terreno práctico, y como no habian obtenido ni su éxito esperando á formar un libro, era el cumplimiento de mandatos sin utilidad apreciable, y sin posibilidad de estar sometidos á una crítica uniforme y justa." (196)

De fet, en manera alguna els últims plans Moyano

junlament a homes afavoridores de la continuïtat de l'Església en la intervenció en el sistema educatiu, s'entén que s'inspirés, des del punt de vista de vivència personal, en el Projecte progressista d'Àlvaro Martínez. Això va esser degut, en gran part, a que el mateix Moyano era descendent d'una família liberal i segurament havia viscut l'ambient liberal sense rebutjar-ho de manera radical, i més si tenim present que a nivell de política global sobre educació no hi havia gaires diferències entre uns i els altres, pot esser a favor de l'equilibri polític i correlació de poder.

Al respecte, Angel Comalada pensa que:

"Prácticamente, podemos afirmar que su involucración en la política arranca en su nombramiento en 1841, como alcalde constitucional de la ciudad donde ejercía su labor docente. Al iniciarse el movimiento antiespartanista en Málaga, Granada y Almería, que luego se extendió por otras provincias españolas, simpatizó con él. En 1848 Moyano se alió también con las fuerzas de la aduana y luego formó parte de la junta provincial. Su actuación como político podía haber concluido fácilmente estas intervenciones, pero la popularidad y estimación que disfrutaba en Valladolid le obligaron a aceptar el cargo de Rector de la Universidad y el de capitán de Cantos por la provincia. Desde sus primeras actuaciones en el cargo adoptó una postura no conflictiva, conciliadora entre las dos banderas: moderados y partidos liberales conservadores y progresistas. A los dos se les llamaba más sencillamente, desde entonces."

Malgrat el "s'hagués de mantenir" aquestes "banderes paral·leles", ja que els deïdats eren forçosament una mateixa

divergent dels progressistes, no ella amb un altre nom, podem assumir en el seu context les anteriors afirmacions, com a reflex de les implicacions que podia tenir el paper de Moyano.

Amb la Llei Moyano es consolidava una estructura administrativa ja resent des del principi de la introducció de la reforma educativa dels liberals. La implicació dels poders locals en la centralització del sistema educatiu des de les Juntes locals i provincials, Ajuntaments i Províncies, va ésser una peça clau a l'estructura administrativa del règim polític impulsat pels liberals.

Les característiques del govern i administració de la Instrucció pública quedaven assenyalades a la secció quarta de l'esmentada Llei Moyano, que de l'administració general deia:

"Del Ministro de Fomento y del Director general de Instrucción pública.

Art. 243. El gobierno superior de la Instrucción pública en todos sus ramos, dentro del orden civil, corresponde al Ministro de Fomento. En este concepto le incumben:

Primero. Acordar con el Rey en todos los asuntos relativos á este ramo de la Administración pública, y referirlos á las Cortes de España.

Segundo. Presidir las sesiones del Real Consejo de Instrucción pública, y de las demás Corporaciones del ramo, siempre que asista á ellas.

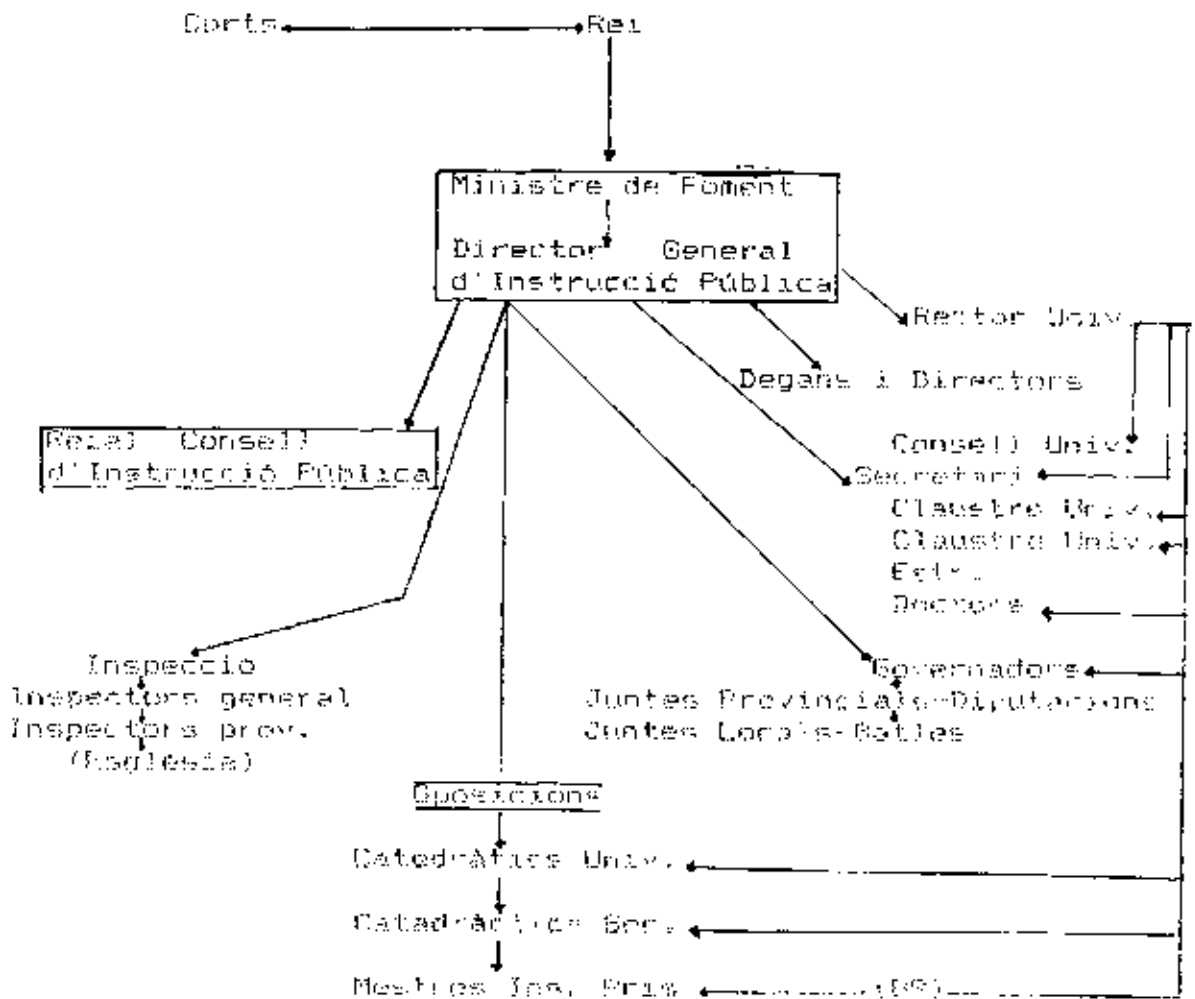
Tercero. Conferir el grado de Doctor.

Quarto. Expedir los títulos profesionales.

Art. 244. Al Director general de este ramo le corresponde la administración central de la Instrucción pública, bajo las ordenes del Ayuntamiento de Fomento" (18).

Aquesta organització del sistema educatiu es pot representar amb el següent esquema:

La jerarquització era clara: hi havia dos tipus de control, un acadèmic i un polític. Per una banda, els Governadors controlaven les Juntas d'Instrucció pública, i per l'altra els Rectors havien d'assumir responsabilitat per respecte a la resta d'organes implicats, que, al final,

temps tenien el control de totes les institucions educatives a l'aspecte acadèmic.

Per exemple, des del punt de vista de l'Administració era important el que es deia a l'article 286 i ss.:

"Corresponde a estas Juntas:

Primero. Informar al Gobierno en los casos previstos por esta Ley y demás en que se las consulte.

Segundo. Promover mejoras y adelantos de los establecimientos de primera y segunda enseñanza.

Tercero. Vigilar sobre la buena administración de los fondos de los mismos establecimientos.

Cuarto. Dar cuenta al Rector, y en su caso al Gobierno, de las faltas que adviertan en la enseñanza y régimen de los Institutos y Escuelas puestas a su cuidado.

Art. 287. Habrá además en cada distrito municipal una Junta de primera enseñanza, compuesta:

Del alcalde, Presidente.

De un regidor.

De un Eclesiástico designado por el respectivo Obispo.

De tres ó mas padres de familia.

Art. 288. Los individuos de las Juntas locales de primera enseñanza serán nombrados por el Gobernador de la provincia". (90)

Semblant a aquestes juntes provincials figuraven a la llei les locals. Aquestes tenien les mateixes atribucions que les anteriors però que les competències les havien de fer a les provincials. (91)

Hi havia un límit a l'interferència a les intervencions de les juntes locals en el govern de l'ensenyament, és el que dir Governadora i el Rector

jugaven un paper important però en limitacions:

"Art. 293. Los Gobernadores y los Alcaldes, como delegados del Gobierno en las provincias y pueblos, tienen, además de las atribuciones de que trata el capítulo anterior, las facultades que le señalarán los Reglamentos; y deberán vigilar sobre el cumplimiento de las leyes en todos los ramos de Instrucción pública, pero sin mezclarse en el régimen interior, ni en la parte leteraria, ni en la administrativa de los establecimientos, y limitándose en todo caso á dar cuenta á los Rectores y al Gobierno de cuanto adviertan que á su juicio sea digno de correccion ó reforma". (92)

Fins aquí no hi trobaríem res conflictiu a les discussions que es provocaren a les Corts, especialment en el que feia referència a les bases que autoritzaven al Govern a formar i promulgar una llei d'Instrucció pública de 17 de juliol de 1857, sinó fos en el moment en que es discutia el paper de l'Església en el control de l'educació. Aquestes pressions feren que en el títol quart en el que feia a la Inspecció del sistema educatiu, i malgrat en el seu article 295 es digués que el Govern: "... ejercerá su inspeccion y vigilancia sobre los establecimientos de instruccion, así públicos como privados", (93) a l'article 296 es digués que:

"Las Autoridades civiles y académicas cuidarán, bajo su más estrecha responsabilidad, de que ni en los establecimientos públicos de enseñanza ni en los privados se ponga impedimento alguno á los Obispos, Obispos y demás Prelados, doctores, encargados por su ministerio de velar sobre la pureza de la doctrina de la fe y de las costumbres, y sobre la educacion religiosa de la juventud, en ejercicio de este cargo.

Art. 296. Cuando un Prelado diocesano advierta que en los libros de texto, ó en las explicaciones de los Profesores, se emiten doctrinas perjudiciales á la buena educacion religiosa de la juventud, dará cuenta al Gobierno, quien instruirá el oportuno expediente ayendo al real Consejo de Instrucción pública, y consultando, si lo creyere necesario, á otros Prelados y al Consejo Real". (94)

Es així que l'Església aconseguia introduir-se a la Inspecció de les escoles, en que només fos pel control de certs aspectes educatius que eren també ideològics.

Recordem que l'Església també estava present en el Real Consell d'Instrucció pública, probablement com una concessió segons els termes que s'indicaven a l'article 246, on es deia:

"Segundo: En dignidades de las Iglesias metropolitanas ó catedrales que tengan el grado de Doctor". (95)

Una de les intervencions que es varen produir al Congrés de Diputats, en sessió de 18 de juny de 1857, va ser en contra de la marginació de l'Església per part dels plantejaments revolucionaris i deia:

"... un proyecto de Instrucción pública que sale de manos de sus autores sin contener ni una sola palabra para la Iglesia, no satisface, no puede satisfacer al Congreso". (96)

Eren paraules en favor de l'ortodòxia dels catòlics i de la seva unitat enfront de les postures liberalitzadores dels liberals tant moderats.

Claudio Lopez Moyano contestava aquestes intervencions desestabilitzadores pel seu projecte conciliador, de la següent manera:

"Señores, cualquiera que á esta hora entrase en el Congreso, diría que se estaba tratando una cuestion de política ardiente, no que se estaba discutiendo una ley de Instrucción pública, inofensiva, modesta como son modestos los hombres de letras; y es tal el giro que va tomando el debate que pudiera temerse que se corra el riesgo de que llegara á ser desagradable para todos".
(97)

Pretenia llevar foc a la discussió, li volia donar un to d'equilibri i de tranquil·litat. Per això és que concedeix un paper de vigilància a l'Església, mentre es respecti el paper de responsabilitat civil que el govern ha de tenir amb qüestions diferents d'Instrucció pública.

Respecte al paper d'Inspecció de l'Legislatura els diputats del Congrés més catòlics insistien, com era el cas de Lasso Vega, en que:

"El clero tendrá en la Instrucción pública la Inspeccion que, con arreglo á las prescripciones de los sagrados cánones, consigna el art. 20 del Concordato celebrado en la de marzo de 1850".
(98)

Se li conferjava amb la inspecció de l'Església a la Instrucció primària, sinó que l'acté en tota ocasió com a vellat per la moral educativa de la classe.

impartides a les Universitats:

"La Iglesia por medio de sus obispos coadyuvará á que en la Universidades y en todos los establecimientos públicos se dé la conveniente instruccion religiosa; dirigirá libremente el estudio de las ciencias eclesiásticas, y respecto á las demás enseñanzas, ejercerá toda la vigilancia y tendrá toda la inspeccion necesaria para oponerse eficazmente á que nunca sean inmorales ó anticatólicas". (99)

Aquestes esmenes foren derrotades, ja que Moyano era contrari a la seva aprovació, per esser una proposta catolicista allunyada de l'equilibri que volia implantar a la legislació.

L'equilibri en que es volia expressar Moyano es veu a les paraules que va pronunciar al Congrés de Diputats el 18 de juny de 1837, quan, en nom de la seva voluntat d'impulsar una reforma general de la Instrucció pública, deia:

"... El bien de la sociedad, el buen nombre del Congreso y el decoro del Gobierno me imponen esta obligacion á que procuraré no faltar, y procuraré hacerlo con parsuaded, con templanza, y evitando las cosas á donde nunca han debido salir". (100)

La justificació que feia Dignado Novaro de que pràcticament la tasca inventora de l'Església no figurés a les Bases, era de que ja hi figurava al Concordat de 1801 i per tant d'indiscutible, el que no pensava, com es veu vast, a l'articulat de la Llei reial de octubre de 1837.

Davant les postures dels catòlics més radicals, Moyano contestava amb plantejaments del moderantisme fidel a l'oficialitat que representava la seva postura com element de la majoria parlamentària.

Antonio Heredia resumeix esquemàticament aquesta postura amb quatre punts, especialment pels problemes que tenia en conservar una postura eclèctica respecte a la secularització, en aquells moments bastant deteriorada:

19 El Estado reconoce y respeta el derecho de la Iglesia a ordenar sus propios asuntos. Por eso las bases del proyecto no se han hecho eno de la instrucción eclesiástica (seminarios conciliares). "No es a nosotros-decía el ministro- a quien corresponde hablar de ella".

20 El Estado asegura y garantiza por medio de leyes fundamentales superiores la intervención pública; por eso no ha habido necesidad de conseguirlo en el articulo del proyecto. "Nosotros-explicaba Moyano- no ponemos en la base la intervención del clero en la enseñanza, porque siendo una siendo una cosa como es tan indispensable y tan sabida, creeríamos rebajarla si la trajésemos del Concordato a las bases. No es porque no la creamos conveniente; no es porque pongamos en duda que el clero con su intervención mejora la instrucción pública; es porque la encontramos ya sancionada en leyes que tienen un carácter infinitamente más permanente que ésta". (10)

Finalment aquí Heredia ens explica com Moyano justificava la seva postura davant l'Església, segons el debat. A partir d'ara, en el punt següent, veiem a de la justificació que Moyano haurà de fer:

21 El Real Consejo de Instrucción Pública debe

ser reformado, con el fin de que el clero pueda incorporarse al mismo. "Estoy dispuesto a hacerle prometi6 a la minoria en el mejor sentido posible, para que se consiga lo que nos proponemos; pero nada m6s, hasta donde 6nicamente nos proponemos". Tambi6n prometi6 la reforma de las oposiciones ...

49. El negociado de Instrucci6n p6blica debe estar en el ministerio de Fomento, y no en el de Gracia y justicia, como dio entender Roncali ...". (102)

Precisament perquè els afers d'Instrucci6n p6blica no poguessin ésser tractats per personatges m6s preocupats per administrar justicia que per tractar de millorar l'efic6cia de la reforma educativa i dedicats a tractar els afers eclesi6stics. (103)

El Dictamen de la llei elaborat per la Comiss6n parlamentaria formada per Francisco Escudero i Aznar, R. Ram6n Arellano, Jos6 Bon6lez Serrano, Francisco de C6rdoba i Rom6n Boixquerotes, amb Rufay a d'altre secretari. Aquest Dictamen fou presentat el 12 de juny de 1897. (104)

L'Eminentissim Comissari donava bastant d'import6ncia a la necessitat de regular de manera definitiva l'organitzaci6 de la Instrucci6n p6blica en el seu conjunt:

"Quita sentido, del que tengo y me faltar6 siempre a la deliberaci6n de las leyes de tanto provecho y trascendencia como el que se refiere a la Instrucci6n p6blica, sobre la existencia de la verdadera rep6blica, es el mayor de los intereses p6blicos abundancia de prosperidad y de

ventura para los pueblos en los cuales se halla convenientemente organizada la Instrucción pública, corrigiendo las malas inclinaciones y fomentando los buenos sentimientos, comienza á formar desde la infancia el corazón del hombre, hasta hacerlo tan apreciable como necesita serlo en el cumplimiento de sus obligaciones". (105)

Aquestes obligaciones foren assenyalades e continuarió i pretenien contestar als neo-catòlics monàrquics i als neocatòlics del partit moderat:

"... la de conocer á lo que se debe á sí mismo, lo que debe á sus conciudadanos, lo que debe á su Pátria y lo que debe á su Criador; la Instrucción pública forma los buenos padres de familia, los honrados ciudadanos, los fieles, celosos é ilustres servidores del Estado; inspira á todos el respeto á los derechos y á la sumisión á los Poderes legítimamente constituidos, y estrechando así los vínculos sociales, asegura la paz interior de las Naciones, al propio tiempo que creando juristas, hábiles políticos y hábiles legisladores, viene á dotarlas de Gobernors rectos, prudentes y paternales que las alzan en la estimación y respeto á los demás pueblos del mundo civilizado". (106)

En definitiva, s'aspirava a que la Instrucció pública arvorés l'ordre social i de substituir, en una forma de manera parcial, el paper de l'Església en la Instrucció pública.

De la discussió al Congrés de Diputats, Sánchez de la Campa considerava que l'Assemblea Constituent després de llargues discussions sobre el projecte de llei presentat per Moyano, va introduir algunes modificacions:

"... y quedó en estado de aprobación á la

deliberación de la Cámara. Esta fue animada, aunque no tanto, como si no hubiera estado preocupada la atención, con el proyecto de la ley de Imprenta". (107)

Sanchez de la Campa explica con el debat fou conduït en contra de les postures com la d'Orvio y Tejada, per a lamentar-se de la indiferència amb que es mirava al clergat. (108)

La postura d'aquesta diputat era la reacció antirevolucionària, secundada i, fins i tot de manera més radical, per Diaz i Canga Argüelles. Sempre la preocupació era la mateixa: De quina manera el clergat havia de regular, dominar, els afers de la Instrucció pública.

A la discussió del Congrés sorgiren qüestions com la que plantejava Posada Herrera, membre de la comissió parlamentària que havia elaborat el dictamen:

"Aquí lo que he sucedido, señores, ha sido que el Gobierno ha traído un proyecto (disponiendo la palabra porque no trato de hacer énfasis). Un proyecto de constitución pública etc. Y yo me voy (donde se comienza un principio religioso). Por supuesto, puesto que de la misma manera en un republicano alca que é una monarquía absoluta". (109)

Volien obrir la referència a la qüestió religiosa. Movant justificava, davant aquestes postures necessàriament, que el poder no responia a la religió i amb el poder de l'Església.

La Discussió del Projecte de Llei figura en termes de majoria en front a minories, fins i tot, cal dir que els neo-catòlics havien presentat dos tipus d'ensenyament Orovio, futur Ministre de Foment, per exemple tenia una postura més aproximada als oficialistes que Cança Argüelles per exemple. Orovio deia:

"Así es, Señores, que cuando las ideas disolventes, antirreligiosas é inmorales se esparcen y crecen tanto en el mundo, no podemos dejar desarmada á la Iglesia, no podemos consentir, debemos procurar que el clero tenga intervención provechosa que deba tener para evitar males". (110)

Orovio no era partidari, com sí ho era Cança Argüelles, d'una intervenció a tots els nivells de l'Església. Recordem que Cança Argüelles insistia en que els polítics havien d'esser catòlics abans que polítics. (111)

Orovio acceptava el dictament, en gran part, en el sentit de que aplaudia la referència que es feia al preàmbul al clergat, i amb el desig de que:

"... que reducen á la práctica las ideas que se anuncian en el preámbulo por medio de un artículo que determine y fije que el clero deba tener una intervención de todos los ramos de la enseñanza, con arreglo á lo que se previene en el artículo 1.º, 4.º que es adicional al hábil y anterior, y que sucediendo en la nación española, y en la que prescribe una necesidad apremiante de que se dé, que se contenga el valor de las palabras dichas". (112)

De fet, el que succeïa era que els col·lectius més conservadors, en períodes de inestabilitat política, havien patit la pressió de l'avang de les idees revolucionàries i secularitzadores. Això feia que vessin amb perill la seva incidència a la política estatal.

Les diferències d'enfoc es s'havien trobat també a la mateixa comissió que havia presentat el Dictament parlamentari al Congrés, segons certifiquen les paraules següents:

"Como lo habíamos prevista la discusión en las Cortes acerca del Proyecto de ley de Instrucción pública ha sido larga y profundamente sostenida, y las diferencias que habían dividido a la Comisión al examinarlo, volvieron a tocarse. En dos días, particularmente el último, que ha durado la discusión a la totalidad del Proyecto, ha presentado la Asamblea aquel carácter especial de animación que distingue a estos cuerpos, cuando se trate de grandes intereses y cuando tocan parte en la cuestión los hombres más entusiastas de los bandos políticos opuestos". (113)

A la darrera sessió González Serrano i Ruston contestaren amb arguments que cobriren la Revista d'Instrucció pública de la següent manera:

"Vinciente 4. Restringir completamente todas las preferencias de aquella opinión religiosa. El Señor González Serrano contestó al Señor Dáez Argüelles, haciéndole ver en un discurso fácil, claro y elocuente, que no podrá equipararse con las tendencias actuales los principios proclamados por S. S. y que él, como la Comisión, contra el partido moderado, combatirá la revolución enérgicamente con anterioridad por el Señor Argüelles, esto que por lo mismo había de combatir

su discurso". (114)

Volia fugir dels extrems mb coherència amb la filosofia oficial, en general hi havia un cert temor a la revolució, al naixent socialisme, a les idees massa novedoses que poguessin desequilibrar l'harmonia parlamentària i social.

La Discussió va seguir en el Senat. Així ho descriu Sanchez de la Campa:

"Una nueva lucha por establecer la preponderancia del clero en la enseñanza pública, fué la discusión por artículos. El Gobierno, franco y escondiéndose, negábase resueltamente a aceptar las enmiendas con que la oposición quería ligarle las manos y una serie de repetidas protestas de monarquismo y de amor al orden, produjeron la aprobación del Proyecto, el que pasó al Senado.

Más reposada, más de detalles y más concreta fué la discusión en el alto cuerpo colegiado; el mismo espíritu respiraba que el Congreso la opinión del Senado; hombres de más talla y más concededores de la enseñanza, adoptaron un nuevo camino en el combate". (115)

Els que impugnenen el Projecte foren Bertrán, Estebanex Calderón i Sierra. En el mateix dia (juliol de 1900) se va a l'aprovació de la llei.

El 27 de juliol de 1900 s'aprova pel Senat la Llei de Madrid de Regal Orden de 17 de juliol de 1899 i s'instaura la "comissió de la preveure" amb el nom d'Institut d'Ensenyament públic.

En aquest moment s'inicia el final de la dècada 1900.

delicada, que acabaria amb l'aprovació de les bases el 20 de juny de 1857, amb el vist i plau del president del Congrés Francisco Martínez de la Rosa: "Queda terminada la discusión de esta ley". (116) Tot seguit el Ministre Moyano nomenaria una Junta que s'encarregaria de preparar el projecte de Llei d'Instrucció pública, expressió del consens que volia aconseguir. Sinó fixar-vos amb els noms que hi figuraven:

19 De los señores: marqués de Valiquenera, D. Juan Martín Garramolino, D. Juan de Sevilla y D. Sebastián González Nandín, senadores del Reino; D. José Posada Herrera, D. Francisco Escudero y Aznar, D. Rafael Ramírez Arellano, D. José González Serrano, D. Francisco Cárdenas y D. Ramon Gaizurretea, diputados á Cortes.

28 Del director general de Instrucción pública (Eugenio de Ochoa).

39 De los señores D. Antonio Gil de Zarate, Subsecretario del Ministerio de Gobernación, D. Francisco Tarés y Revia, consejero real, D. Mateo Seoane, presidente de la sección cuarta del Consejo; D. Teodoro Cortal y Oña, rector de la Universidad Central; D. José de la Revilla, Vocal del Consejo de Instrucción pública y Jefe de sección que ha sido de Gracia y Justicia; D. Juan Ignacio Moreno, auditor del Supremo Tribunal de la Real Caxilla; D. José María Valera, registrador de la Real Caxilla; D. José Cortá, canónigo de San Juan de Granada y catedrático de su Seminario Conciliar; D. José María Alós, vocal de la Comisión Regia para el arreglo de las escuelas públicas de Madrid, y D. José Álvarez, catedrático de la Facultad de Farmacia de la Universidad Central.

46 Del director general de Estudios eclesiásticos de la Real Academia de Nobles, abad de El Ferrolario, D. José de Mazarán.

88 Del Director de la Escuela de Arquitectos, D. Pablo Álvarez.

69 Del Director de la Escuela de Ingenieros de Caminos Canales y Puertos, D. Calisto Santa Cruz; de los señores D. Fernando Cifoli, inspector de distrito del Cuerpo de Ingenieros de Minas; D. Agustin Pascual, ingeniero jefe del Cuerpo de Montes y vicepresidente de la Junta Facultativa del mismo, y D. Manuel Azofra, director y profesor del Real Instituto Industrial.

70 Del director de la Escuela de Diplomática, D. Modesto Lafuente.

80 Del oficial de esta Secretaria, jefe del negociado primero de Instrucción Pública, D. Aureliano Fernández y Guerra, que desempeñará el cargo de secretario. (117)

Aquesta és una llista en la que hi figuraven personatges que ja havien tengut una marcada influència en els afers de la política educativa de l'Estat espanyol, com per exemple Gil de Zarate, ex-Director General d'Instrucció Pública, literat, parlamentari, dels cossos consultius de l'Estat, catedràtic, membre de la Maxisia nacional; E. Ordoz, Director General d'Instrucció pública, literat, historiador, cossos consultius de l'Estat; José de la Bevilla, periodista i historiador a l'extranger; Juan Hartín Carrasquinos, ex-Ministre de Governació, senador i Noble Espanya, ex-conseller d'Instrucció pública i cossos consultius de l'Estat; C. que pertanyien a cercles de poder de la Universitat, com Calisto de Santa Cruz de l'Escola d'Enginyers, Modesto Lafuente a l'Escola de Diplomàcia, i l'Escola de Diplomàcia, membre del partit de la dreta

Liberal i historiador; marquès de Vallgosa parlamentari, membre dels cossos consultius de l'Estat; Patricio de Escosura, periodista, parlamentari dels cossos consultius, altis càrrecs acadèmics, diplomàtic, ministre, diputat, literat, etc; Posada Herrera, ex Director General d'Instrucció pública, periodista, cossos consultius de l'Estat, catedràtic, militar i futur Ministre de Governació.

Aquí cal recordar que Gil de Zárate i Revilla foren els autors principals del Pla de 1845. Els interessos de l'Església estaven representats per dos cardenals i l'auditor del Tribunal de Roma.

Degut a aquesta confluència de interessos no era fàcil arribar a l'aprovació de la Llei General d'Instrucció pública de 9 de setembre de 1857. Però es van haver de fer algunes concessions, en especial en el paper de l'Església a la inspecció del sistema escolar, en el reconeixement de la diplomàcia pública pública escolar, en l'adopció dels centres religiosos per obrir escoles privades. Per altra banda la llei va significar la obligatorietat de l'ensenyament primari de 6 a 9 anys, de la gratuïtat per tota la població de la centralització i unificació de

En el futur immediat aquesta llei d'Instrucció pública s'hauria de dur a la pràctica a partir de diversos Reglaments i Programes concrets de cada un dels estudis que regulava globalment, per exemple, el Programa general d'Estudis de les Escoles Normals de Primer ensenyament de 20 de setembre de de 1858, un Pla provincial davant l'ingerència d'iniciar el curs 1857-1858 i un Reglament General de l'administració i règim de la Instrucció pública de 20 de juliol de 1859.

En definitiva, s'obria un període de provisionalitat en el que s'haurien de consolidar una sèrie de perspectives legals pel sistema escolar, que en principi pareixien voler impulsar la Instrucció pública. Però de fet aquestes conquestes foren parcials i relatives, en especial en el que feia a la Instrucció primària.

Els futurs reglaments no respectaran totalment la lletra de la llei i no podran donar continuïtat suficient perquè aquest nivell educatiu no visca portat a la secundària. La Instrucció primària, degut a la generalització, va consolidar les desigualtats socials i regionals. Segurament es preocupar en més altes nivells que no el primari, com el secundari i l'universitari, de cara a formar l'elit.

Per altra banda, una cosa era el casí que es duia a terme a través de la legislació i un altre bastant diferent, el que es duia a terme a la realitat esportiva, que anava amb bastant de retard.

Notes.

1. Llei de bases en la que s'autoritza al Govern a formar i promulgar una Llei general d'Instrucció pública del 17 de juliol de 1857. C.L.I.P., Tom II, Madrid, Imp. Fortanet-1878. pàgs. 9-10.
Es troba reproduït a: Historia de la Educación España. Madrid, M.E.C.-1979. pàgs. 241-243.
2. Projecte de llei en la que s'autoritza al Govern per a formar i promulgar una llei d'Instrucció pública, amb arranjament a les bases en ell contingudes del 13 de maig de 1857. Revista de Instrucción Pública, Literatura i Ciencias, número 31 del 23 de maig de 1857. pàgs. 481-483.
Vegue també D.S.C. C.D. Madrid, Imp. M. J. G. García-1883. pàgs. 67-69.
També es troba reproduït a: J.M. Sanchez de la Campa: Historia filosòfica de la Instrucción pública de España, Tom 2, Burgos, Imp. T. Arnáiz-1874. pàgs. 345-347. (B.N.M. 1/49565).
3. Idem. Nota 1.
4. Dictamen de la Comissió nomenada per a informar sobre el Projecte de Llei d'Instrucció Pública. D.S.C. C.D. Op. Cit. sessió de 12 de juny de 1857. Apendix 3 al nº 31. pàg. 556.
5. Idem. Notes 1 i 2.
6. Idem. Nota 2. Per exemple vegeu R.I.P.I.C. pàg. 483.
7. D.S.C. C.D. sessions del 17 i 18 de juny de 1857. Tom. pàg. 727.
8. Cf. "Cuestión de reformas". R.I.P.I.C. nº 17 del 21 de febrer de 1857. pàgs. 275-276. Es veu general pàg. 275.
9. Idem.
10. Idem.
11. Llei de Bases del 17 de juliol de 1857.

- D.L.R.L.I.F. Madrid, Imp. Tello-1890. pàgs. 9-11.
 Vegeu també: A. Alvarez Morales: Génesis de la Universidad española contemporánea. Instituto de Estudios Administrativos. Madrid-1977. pàgs. 739-741
12. Idem. Nota 11.
13. Sanchez de la Campa, J.M.: Historia filosófica de la Instrucción pública en España. Op. Cit. pàg. 357
14. Alvarez Morales, A.: "Los precedentes de la Ley Moyano". Rev. de Educación-1978. Nº 240. pàgs. 5-13
15. Fuelles Benitez, M. : "Introducción" Historia de la Educación en España. Madrid, M.E.C. 1979. pàgs. 33-34.
 Vegeu també: Manuel Fuelles Benitez: Educación e ideología en España contemporánea. Edit Labor-1980. pàgs. 144-145
16. Curiosament a l'Arxiu General de l'Administració on hi ha els documents legals d'aquesta època, la còpia referent a la Llei Moyano hi figura en lletres impresa i parcialment, la part manuscrita es reduïx al títol i als encapçalaments al marge. Llei de Bases de 17 de juliol de 1857 i Llei General del 9 de setembre de 1857. (A.G.A.(M.E.C.) Caixa 7263).
17. C.: "Sobre el proyecto de ley de Instrucción pública" R.F.P.I.C. Nº 31 del 23 de maig de 1857. pàgs. 483-486. Cita en concret pàg. 483
18. Idem. pàg. 483
19. Idem. pàg. 484
20. Sang Días, F.: La Segunda Enseñanza oficial en el siglo XIX. Madrid, Edt. M.E.C.-1980
21. Es pot dir que aquí se en la part de novetats era perquè el dia de 1848 no s'era de la mateixa manera. C.I.I.P. Op. Cit. pàg. 21
22. Historia de la Educación en España. Vol. III. pàgs. 234-235

23. Idem. pàg. 245
24. Idem.
25. "Sobre el proyecto de ley de Instrucción pública", R.I.P.L.C. Op. Cit. pàg. 484
26. Idem.
27. Llei de Bases de 17 de juliol de 1857
C.L.R.L.I.P. Op. Cit. Article 1er. pàg. 9
28. Idem. Notes 25 i 26.
29. Llei General d'Instrucció Pública de 1857.
C.L.R.L.I.P. Op. Cit. pàg. 15
30. Idem. Article 23.
31. Idem. Article 24.
32. Idem. Article 25.
33. Idem. Article 14.
34. Idem. Article 15.
35. Idem. Aquí cal recordar que s'introduïa l'estudi del grec sense deixar el llatí el que significava una fórmula per conservar les llengües clàssiques al mateix temps que acabar amb el monopoli del llatí.
36. Degut a les pressions dels elements del Partit Moderat més clerical i la minoria monàrquica catòlica, Moyano va cedir en certa mesura. Vegeu a Heredia: Política docente y filosofía oficial en la España del siglo XIX. Salamanca. Ediciones Universidad de Salamanca. I.C.E. -1989. pàg. 314-325
37. Idem. Nota 29 i veu Article 15
38. Idem. Article 11. pàg. 16
39. Idem.

40. Idem. Article 32. pàg. 16
41. Idem. Art. 35. pàg. 17
 Art. 40. pàg. 19
 Art. 45. pàg. 20
42. Idem. Art. 47. pàg. 20
43. Idem. Art. 61. pàg. 26
44. Idem. pàg. 27
45. Idem. Art. 68-69. pàgs. 27-28
46. Idem. pàg. 27
47. Idem. pàg. 28
48. Idem. Art. 71. pàg. 28
49. Idem. pàgs. 28-29
50. Idem. pàg. 29
51. Idem. pàg. 31
52. Idem.
53. Idem. Art. 89-91-92. pàg. 31
54. Idem. pàg. 31
55. Idem. pàgs. 31-32
56. Idem. pàg. 32
57. Idem.
58. Idem. pàg. 34
59. Idem. pàg. 35
60. Idem.
61. Idem.

62. Idem. pàg. 37
63. Idem. Art. 148. pàg. 39
64. Idem. pàg. 43
65. Idem. pàgs. 43-44
66. Idem. pàg. 44
67. Idem. Art. 175. pàg. 44
68. Idem. Art. 177. pàg. 44
69. Idem. pàg. 45
70. Idem. Art. 165. pàgs. 45-46
71. Idem. pàg. 46
72. Idem. Art. 199. pàg. 47
73. Idem. pàg. 48
74. Idem.
75. Idem. Art. 201.
76. Idem. Art. 205.
77. Idem. Art. 207. pàg. 49
78. Idem.
79. Idem.
80. Idem. Art. 209
81. Idem. Art. 210.
82. Idem. Art. 230. pàgs. 52-53
83. Peset, J.L. i Peset, M.: La Universidad Española. Edat. Taurus 1974. pàgs. 471-472
84. Vegeu per exemple el que comenta al respecte A.

- Viñao Frago: Política y Educación en los orígenes de la España Contemporánea. Madrid. Edit Siglo XXI. págs. 386-390.
- A. Heredia: Política docente y filosofía oficial en la España del siglo XIX. Op. Cit. págs. 302-329
85. Sanz Díaz, F.: La Segunda Enseñanza Oficial en el siglo XIX. Op. Cit. pàg. 236
86. Sanchez de la Campa, J.M.: Historia filosófica de la Instrucción pública en España. Op. Cit. pàg. 397
87. Comalada, A.: "La Enseñanza en España". Rev. Historia y Vida. NR 129 de desembre de 1978. pàg. 32
88. Idem. Nota 29. págs. 54-55
89. Elaboració pròpia a partir de la idea de J.L. Peset i M. Peset: La Universidad en la España Contemporánea. Op. Cit. pàg. 476
90. Idem. Nota 38. pàg. 62
91. Idem. Art. 289.
92. Idem. pàg. 63
93. Idem.
94. Idem. pàg. 64
95. Idem. pàg. 55
96. D.S.C.D.D. Sessió de 16 de juny de 1857. NR 36. Madrid. Imp. H. i J. A. Garcia 1883. págs. 73. 734
97. Idem. Sessió del 18 de juny de 1857. NR 36. pàg. 745
98. Idem. Sessió de 17 i 18 de juny de 1857. Apèndix 1. pàg. 727 i apèndix 751. Aquestes esmenes foren rebudes per majoria absoluta. Citat per M. Peset i J.L. Peset: La Universidad Española. Op. Cit. pàg. 469

99. Idem.
100. Idem. Nota 97.
101. Heredia, A.: Política docente y filosofía oficial del siglo XIX. págs. 327-328
102. Idem. pág. 328
103. D.S.C.C.D. Sessió de 20 de juny de 1857. Nº 38. págs. 804-812
104. D.S.C.C.D. "Dictamen de la Comisión encargada de informar acerca del proyecto de ley de Instrucción pública". 12 de juny de 1857. Apèndix 3. Nº 31. págs. 585-588
105. Idem. pág. 585
106. Idem.
107. Sanchez de la Campa, J. M.: Historia filosófica de la Instrucción pública en España. Tom II. Imp. 1. Arnaiz-1874. pág. 348
108. Idem. pág. 348. Sobre el Dictamen de la Comisión encargada d'informar sobre el projecte de llei d'impremta.
 Vegeu D.S.C.C.D. Apèndix 4. Nº 31. págs. 589-590
 Vegeu també: Dictamen de la Comisión nombrada para informar sobre el proyecto de ley de Instrucción pública. R.I.F.L.C.: Nº 35 del 20 de juny de 1857. págs. 345-347
109. D.S.C.C.D. 19 de juny de 1857. Nº 37. págs. 774-776
110. D.S.C.C.D. 17 de juny de 1857. Nº 35. pág. 722
111. Idem. pág. 723
112. Idem. 18 de juny de 1857. Nº 36. pág. 736
113. "Discusión del Proyecto de ley de Instrucción pública". R.I.F.L.C. Nº 35. 20 de juny de 1857. pág. 547

114. Idem. pàg. 547
115. Sanchez de la Campa, J.M.: Historia filosòfica de la Instruccion pública en España. Op. Cit. pàg. 350
116. D.S.C.C.D. 20 de juny de 1857. N9 38. pàg. 823
117. Reial Ordre de 22 de juliol de 1857. Gaceta de Madrid. 2 de juliol de 1857. Reproduïda a: Alvarez Morales: Génesis de la Universidad Española Contemporánea. Op. Cit. pàg. 190

V. RECAPITULACIÓ: TEMÀTIQUES QUE SORGEIXEN DE L'EVOLUCIÓ DEL SISTEMA EDUCATIU EN CONSTRUCCIÓ DE 1833 A 1857. SÍNTESI VALORATIVA DEL SIGNIFICAT DEL REFORMISME LIBERAL DINS EL CONTEXT GLOBAL DE L'ESTAT ESPANYOL.

V. RECAPITULACIÓ I PROJECCIÓ: TEMÀTIQUES QUE SORGEIXEN DE L'EVOLUCIÓ DEL SISTEMA EDUCATIU EN CONSTRUCCIÓ DE 1833 A 1857. SÍNTESI VALDRATIVA DEL SIGNIFICAT DEL REFORMISME LIBERAL DINS EL CONTEXT GLOBAL DE L'ESTAT ESPANYOL.

A la present investigació hem volgut estudiar de quina manera s'anava consolidant la Reforma educativa liberal-burguesa a l'Estat espanyol, ja passada l'etapa de transició cap al sistema constitucional-liberal, la qual fou, socialment i políticament, una etapa de transició de l'Antic règim al Nou règim.

S'han volgut estudiar el tipus de propostes, plantejaments i idees que sorgiren en la dinàmica educativa als inicis de la consolidació de la monarquia liberal-burguesa dels borbons: Es volia considerar fins a quin punt hi havia hagut una dinàmica de canvi de mentalitat socio-educativa, pedagògica i escolar, des dels plantejaments educatius a nivell social, a nivell de Teoria de l'educació i a nivell de sistema escolar.

Aquest conjunt temàtic ens ofereix l'oportunitat d'analitzar, de manera panoràmica i al mateix temps suficientment profunda, l'evolució de la construcció del sistema educatiu liberal-moderat a l'Estat espanyol en la seva complexitat.

És evident que la política dels liberals-burguesos, en especial la dels moderats, pretendia consolidar

l'organització de la vida col·lectiva de l'estatració des de l'intervencionisme estatal i, naturalment, aquest enfocament havia d'incidir en el plantejament de la política educativa oficial.

Ara bé, el model liberal-burgès que es volia implantar des del poder i la burocràcia estatal, no fou pròpiament ideat pels burgesos sinó més bé pels funcionaris i els polítics que eren al seu servei. Malgrat la seva lluita per controlar el poder econòmic i el poder polític, l'organització del sistema escolar es va consolidar gràcies a l'aportació del buròcrates i funcionaris, amb la col·laboració dels intel·lectuals al servei de la burgesia, de la corona i de l'organització estatal. En definitiva, al servei de les idees triomfants i tolerables per esser implantades des del poder i les estructures centralistes de l'Estat.

Moltes d'aquestes idees foren importades, pel que feia a la política d'Estat, de França i els plantejaments pedagògics, de França i Anglaterra, fonamentalment. És a dir, de l'Europa més avançada en la construcció d'una societat industrial i amb la satisfacció dels interessos de la burgesia, que a signe de progrés i de canvi, però també de reacció a conservadurisme. El malis dependrà del moment en que

s'impulsi la reforma concreta.

En aquesta dinàmica, és evident que el sistema educatiu anava evolucionant, encara que lentament. Es produïa una mena de canvi respecte a la seva organització tradicional vigent, canvi iniciat paulatinament a remolc de la transició politico-liberal, iniciada, per altra banda, en el trienni Constitucional (1820-1823) circumstància a la que, encara que la tenim present, no ens hi referirem. A nosaltres ens preocupa aclarir i considerar el context i els plantejaments educatius que es produïren a partir de 1833 fins a 1857, tot un període històrico-polític que va significar la concreció legislativo-educativa del liberalisme eclèctic.

1833 va significar un punt de partida decisiu cap a la consolidació del constitucionalisme liberal moderat, malgrat els moments que hi hagués de dominar liberal progressista oficial. A partir d'aquesta data i fins a 1857 tengueren lloc una sèrie de lluites polítiques pel control del poder estatal i, per tant, del sistema educatiu, des de les diverses ideologies implicades en la construcció de la societat que exigís el moment històric que es vivia.

Moviments, grups, partits i individualitats, forcen

els elements socials que d'una manera o d'altra participaren en aquesta dinàmica reformista que s'anava generant a l'època. Respecte als plantejaments educatius adreçats a la consolidació dels diversos nivells educatius que implicava la reforma educativa, ens hem fixat, fonamentalment, en el primari i en la formació dels mestres, sense oblidar les característiques globals referents a la totalitat del sistema educatiu.

Per a mi, la societat, en aquests moments, vivia una constant dinàmica evolutiva, al manco en el conjunt general de l'Estat, i això donava la sensació de que la societat es trobava en un estat de transició político-social. Alternàncies en el poder, conflictes bèl·lics, inestabilitat social, etc, fan que a la societat del segle XIX es visqués la dicotomia entre el que eren les aspiracions del poder i les possibilitats reals de canvi; que la realitat social tenia per impulsar aquest canvi; entre el que es manifestava d'igualació social i el que hi havia a la societat de desigualtat social.

Per explicar aquesta qüestió, cal afirmar que la tendència nivelladora de la societat que existia a nivell de plantejament, fomentadora de la participació de tothom a les institucions socials, segons el món pur liberalisme i que veia donada per l'esperit liberal

i l'igualitarisme revolucionaris, probablement iniciats a l'època anterior a l'Europa Il·lustrada, no sempre encaixava a les estructures d'una societat que lluitava, dialècticament parlant, entre la tradició i la revolució, entre aquesta i la reacció. Circumstàncies que es manifesten en la demanda de l'exigència del dret universal al vot, però que es redueix al dret al vot segons la teva condició social. Es produeix la demanda i es realitzen esforços per aconseguir una educació idèntica per a tots els infants sense distinció de classes, i només s'aconsegueix el dret a la Instrucció pública segons les possibilitats que l'administració pugui oferir. S'exigeix, per una banda, la participació dels obrers en la gestió de les empreses o bé el control popular, i per l'altra es produeix un benefici per a la classe burgesa en els llocs que l'industrialisme avança, en unes condicions de vida obrera molt deplorables.

és a dir, que en contrapartida, la reacció s'expressava en la no materialització d'aquestes aspiracions o plantejaments, que es convertíen en la lluita pels privilegis de la classe burgesa i que cada cop més, aquesta se'n beneficiava de l'industrialisme, possibilitant-li la seva acció social. Es consolidava

paulatinament l'estructura social del Nou Règim, però, al mateix temps, l'endarreriment en que es produïa, en comparació a altres indrets, provocava l'accentuació de desigualtats tant socials com culturals i regionals. I el qui no es pugés al carro aniria sempre a remolc dels esdeveniments i de la dinàmica hegemoneitzadora de la societat desigualitària, individualista i no solidària.

Per això, Reacció i Revolució determinen la contraposició: tradició-progrés, que fa que triomfi el moderantisme, l'eclecticisme polític, procés que condicionarà la dinàmica sociopolítica del sistema educatiu i fins i tot la realitat escolar.

Per aquest cúmul de circumstàncies es produeix un intent, frustrat, de generalitzar la Instrucció Pública i l'educació institucional en general, a nivell d'ensenyament primari o d'Instrucció primària.

S'introdueix la preocupació per l'estudi de temes pedagògics que circulaven per Europa. Pablo Montesino, Figuerola, Cardenera, Avendaño, divulgaven aquests plantejaments pedagògics d'Educació integral, ja fos des del punt de vista liberal, o del doctrinari moderat, amb influències neo-catòliques. Pablo Montesino és l'iniciador de tot aquest corrent impulsor de l'educació integral i Mariano Cardenera representa la facció més

moderada, més funcionarial i eclèctica d'aquest conjunt de propostes de teoria pedagògica.

No es consolida el procés de secularització al que aspiraven els liberals més radicals, ja que, malgrat que l'Estat substituïxi a l'Església en el control del sistema escolar, aquesta conserva la seva funció inspectora, especialment en els aspectes que fan referència a la moralitat i a la religió.

Es consolida la dicotomia entre Escola Pública i Escola Privada, circumstància que va beneficiar a l'Església i als interessos privats de les capes més poderoses de la societat. En aquells moments, no tan sols significaven els interessos de les diverses famílies liberals, sinó també dels que es consideraven més avançats, amb una concepció més solidària de la societat, com era el cas dels socialistes utòpics, per exemple.

Si bé resultava que el segon ensenyament era fonamental en els plantejaments de la política educativa liberal-moderada, són les Escoles Normals, com institució, les que ens han cridat l'atenció pel que tenen d'institucionalització de la formació dels mestres d'Instrucció primària i com a possibles impulsores de la generalització d'aquest nivell

educatiu, dirigit, en especial, dirigit a les capes més populars de la població.

De fet, s'intenta reformar i regular els diferents nivells educatius del sistema escolar, des del pre-escolar a la Universitat, al manco legalment parlant, si bé el pre-escolar va quedar en una experiència per a minories, i la Universitat, va accentuar la selecció de les minories dirigents, dins una organització uniforme i centralista.

Un element de divulgació dels plantejaments pedagògics i educatius en general, i concretament de la reforma liberal-moderada, fou el periodisme, en especial la premsa especialitzada, ja fos la professional, ja fos l'anomenada infantil.

Un capítol important d'aquesta mentalitat ideològica i moralitzadora l'oferiren alguns dels literats d'aquesta època "romàntica", en la que un dels representants més significatius fou Mariano José de Larra, així com, a la seva manera, Mendelsohn Ayguals de Izto; el primer com a literat típicament romàntic i el segon per esser un autor dels més prolífics i que, al marge de la seva literatura folletinesca, va oferir la seva aportació educativa. També cal considerar autors de caire més conservador, com Fernán Caballero, o Arístau

pel seu significat a la Renaixença, amb plantejaments expressament educatius, malgrat fossin publicats un poc abans de la seva oda "Pàtria".

Des de l'oficialitat escolar era obligat acompanyar el procés d'uniformització decent amb la normativització de l'ús i ensenyança d'una sola llengua, la castellana. Es el que podem anomenar reforçament de la llengua única a través de la seva obligatorietat en els llibres de text. En el cas de la llengua castellana era obligatori la utilització del Promptuari de la Reial Acadèmia espanyola.

El canvi recorregut pel sistema escolar era molt lent, més si ho analitzem des del punt de vista de la realitat educativa: l'aplicació de mètodes no es va generalitzar, no fou suficient que a les Escoles Normals s'introduïssin els estudis de Pedagogia i de mètodes d'Ensenyament. Per altra banda, els mestres titulats resultaven insuficients per impulsar tot una reforma del sistema escolar a nivell d'instrucció primària. Llibres de text, reacció catòlica, eclecticisme polític, mentalitat poc impulsiva dels mestres, significaren un cert inactivisme real.

El que no vol dir que no hi hagués plantejaments avançats, liberals, socialistes, republicans i no

eclètics, sinó que l'estructuració del sistema escolar va resultar inoperant en el sentit de possibilitar la generalització de la instrucció primària de manera uniforme i centralitzada, tal com es pretenia.

A partir de la Llei Moyano de 1857 i dels reglaments que desenvolupava l'esmentada llei, es va consolidar la reforma liberal-moderada. Malgrat aquesta no es respectés en la seva totalitat, va resultar ésser el marc jurídic-legal del sistema educatiu fins ben entrat el segle XX.

En el que feia a la Instrucció primària, per exemple, la ignorància de la regulació dels exercicis corresponents a aquest nivell educatiu fou la causa, en gran part, de que el pas de la instrucció primària a la Secundària quedés anul·lat i sense continuïtat possible en el que es referia al canvi de nivell educatiu.

Una altra important modificació que es va dur a terme durant el sexenni revolucionari va ésser l'aprovació del decret llei de la llibertat d'ensenyança, canvi, però, que no va modificar l'estructura de la llei Moyano.

L'educació es va convertir en una esna de control ideològic i social, i en motiu de conflicte polític. En aquest sentit s'aniria consolidant el procés polític per la lluita pel control de l'educació.

Però l'analfabetisme seguiria per molt de temps, com a plaga general de tot l'Estat espanyol, si bé, per l'estructura afavorida per la Llei Moyano i sense aplicarse aquesta en la seva totalitat, les poblacions capitals de província se'n beneficiarien del centralisme educatiu, en tots els nivells educatius de que gaudien.

La jerarquitització educativo-administrativa, s'accentuava per les categories d'escoles i mestres que hi havia, elementals i superiors, circumstància que es converteix en un factor més de desigualtat educativa.

Paulatinament l'intervencionisme estatal, que inicialment es va plantejar en un sentit de progrés, en mans dels moderats va significar, a la llarga, el consens amb l'Església; El control que exercia l'Estat sobre el sistema escolar, es convertiria en un eina de conservadorisme i facilitaria l'arribar a coincidir, en gran manera, amb els objectius moralitzadors de l'Església. Això possibilitaria, molt l'immobilisme, al qual haurà d'esser contestat per la iniciativa privada.

La burgesia no va saber, o no va poder, aprofitar l'instrument que podia significar tenir la Instrucció pública baix del seu control, mitjançant la seva incidència política en els mecanismes de poder que tenia a la monarquia constitucional.

L'antiga aspiració, heretada dels il·lustrats, d'adequar el sistema educatiu a la demanda del nou model socio-econòmic, va desaparèixer i el seu utilitarisme polític va quedar en uns nivells tan mínims d'eficàcia que va resultar realment inoperant.

5.1. Intent frustrat de generalització de l'Educació popular en el nivell primari.

Des dels inicis, els liberals tenien un cert interès en generalitzar la Instrucció primària, al manco això es dedueix de la llei de 21 de juliol de 1838 i del reglament d'escoles públiques de la instrucció primària de 26 de novembre de 1838, però es varen trobar en que hi havia manca de condicions materials i humanes per aconseguir impulsar una verdadera instrucció primària popular.

Les lluites dinàstiques i els conflictes polítics, condicionaren el context en que es desenvoluparia la política educativa-escolar, la qual passava per un centralisme estatal des de Madrid. Moderats i Liberals, a l'Estat espanyol, coincidien en potenciar el control per part de l'Estat, dins el procés de consolidació de l'estat-nació, no tan sols per raons polítiques, sinó també econòmiques: s'havia de construir un estat fort i un mercat interior unificat. Per això els ideals estrictament liberals quedaven condicionats a l'evolució d'aquest procés.

S'entenia l'educació com un element de control i d'estabilitat social, de progrés moral i material. De les solucions que els polítics plantejaven, cal

destacar:

- .- Establiment d'escoles Normals de formació de mestres.
- .- Promoció selectiva de l'Ensenyament primari.
- .- Augment del pressupost dedicat als afers educatius.
- .- Centralització.

En definitiva, es seguia el model francès de política educativa, en la creença que, gràcies a la centralització, havia d'aconseguir-se més ordre, eficàcia i coordinació a la Instrucció pública. Però els liberals més conseqüents pensaven que aquesta centralització havia d'esser momentània, la qual cosa ajudaria al model d'Estat homogeni en el que somniaven.

És així que el radicalisme aparent que hi havia a les propostes liberals, era enllaçat per un eclecticisme que servia de pont entre les seves motivacions i plantejaments i les motivacions i els plantejaments tradicionalistes.

En aquell temps hi havia consciència de que la reforma educativa avançava molt lentament, al menys en comparació amb l'Europa més avançada. Si bé els liberals i moderats valoraven més la Secundària i la Universitat, també és veritat que alguna atenció va ser donada a

Instrucció primària des dels plantejaments oficials, especialment des del poder central, malgrat a nivell real el seu progrés va ésser molt lent.

És el moment en que el poder central es disposa a controlar la situació dels mestres en exercici. Molts d'ells exercien sense títol, el que vol dir que, si es feia amb serietat, s'haurien d'examinar de mestres d'Instrucció primària elemental o superior. A més, encara no havia Escoles Normals suficients per abastir la quantitat de titulats necessària per impulsar la generalització de la instrucció primària. Això succeïa per exemple a 1842, quan s'accelerava l'exigència de crear més Escoles Normals de província.

També es veia que la simple creació d'escoles d'Instrucció primària i d'Escoles Normals resultaria del tot incompleta si no es modificava una mica el seu nivell acadèmic, especialment en el que es referia a les escoles d'Instrucció primària. Els continguts de la Instrucció primària no s'havien de limitar a tenir una ensenyança a nivell de simple lectura, escriptura i contar, i a fer un poc de catequesi. Ara bé, els moderats, la continuïtat d'aquesta situació ja el hi veïa bé, perquè no els interessava massa que la majoria de la població estés en un nivell acadèmic massa elevat.

Era suficient que la seva preparació fos l'adequada per poder-se adaptar al seu model de societat. Però si que els interessava que la majoria de la població passés per les escoles d'Instrucció primària elemental, el nivell més baix de formació.

El Govern i l'Administració central no sempre reconeixien la seva part de culpa i la seva impotència per a impulsar la Instrucció primària, i culpaven als Ajuntaments de les seves mancances. Ajuntaments, als qui calia implicar directament en la gestió de la Instrucció primària local, així com les comissions provincials i locals. Finalment es crea la Inspecció de la Instrucció primària el 1849, convertint-la en una eina de control i vigilància per part de l'Estat, des de la seva òptica centralista.

Els moderats no varen saber aprofitar la seva estada en el poder, durant la dècada moderada, per aconseguir l'impuls de la Instrucció primària, malgrat l'estabilitat política que suposava una llarga estada en el poder.

No es va fer sinó consolidar la política educativa anterior, amb una paulatina moderació, amb mentalitat centralista, uniformitzadora i jerarquitzant, i es cedeix a les pressions inspeccionadores de l'Església.

S'insistia en la funció de les Escoles Normals per poder oferir una Instrucció primària més digna i cohesionada, que aquí volia dir uniforme.

Malgrat això, a 1849, una vegada creada la Inspecció, s'insistia en que el professorat no tenia la titulació corresponent.

De totes maneres, a partir de 1846, es va produir una certa expansió de l'escolarització, encara que desequilibrada en favor de les grans ciutats. Aquest fet va esser degut a l'augment de la població i a què era a les zones urbanes on hi havia més demanda educativa, i on es pensava impulsar la Instrucció primària superior.

Tampoc la Llei Moyano de 1857 va possibilitar un gran desenvolupament de la Instrucció primària, més bé va ajudar a consolidar la situació anterior.

5.2. Sorgeix el suggestiu concepte d'educació integral, tant als plantejaments liberals com als socialistes utòpics. Construcció d'una teoria pedagògica.

Aquest suggestiu concepte d'Educació integral fou introduït a l'Estat espanyol per Pablo Montesino. Era més teòric que real, però significava un plantejament avançat d'educació liberal degut a les influències angleses i franceses que importaren els liberals exiliats, els viatgers i els belats que sortiren a l'estranger.

Era un concepte d'educació que pretenia contemplar els aspectes físics, morals-religiosos i intel·lectuals de la formació dels individus.

Ara bé, aquest concepte d'educació no resultava totalment globalitzador per no acabar de conjuntar aquests elements de la formació de la personalitat humana, malgrat els col·locava al mateix nivell.

Aquests concepte d'educació integral no es podia superar del d'educació popular, típic de la mentalitat liberal, que intentava generalitzar una educació elemental per a totes les capes de la població, en especial per a les capes més desfavorables de la societat, perquè poguessin ésser útils a aquestes. En aquest sentit, el nostre ideal hauria de resultar

fonamental per poder impulsar aquesta filosofia educativa.

Aquesta concepció liberal-burguesa volia significar la col·laboració en la preparació d'un home que hagués rebut una formació global i evolutiva com a forma de socialització dinàmica i positiva.

Fins i tot es plantejava l'inici d'aquesta formació a partir de l'educació pre-escolar, dels pàrvuls (dos a sis anys) cosa que només va arrelar a grups minoritaris.

En els fons, dins l'ambient liberal-moderat, i des de l'òptica oficial de potenciació de la Instrucció pública, hi quadrava més la concepció d'Alberto Lista, que no la de Pablo Montesino, per exemple. Lista tenia una concepció del liberalisme i de l'educació més neo-clàssica moderada i cristiana, amb una certa herència Il·lustrada, amb una visió funcional de l'Educació: pensava en una Instrucció privada, per als rics i dirigents de la societat, i en una Instrucció pública per als pobres. Per aquesta raó, ell mateix, es va dedicar, fonamentalment, a la privada i precisament a la Secundària.

La concepció educativa de Lista afavoria a la burgesia i a les capes dirigents, a on la Secundària

tenia el caràcter preparatori per a la Universitat, la qual venia a esser la culminació del procés educatiu.

La concepció de Lista conservava una forta formació religiosa, mantenia el llatí com a llengua clàssica fonamental i introduïa el grec, (això feia perdre una mica el monopoli del llatí). Iniciava l'estudi de les llengües modernes, i mantenia la retòrica i la poètica. La formació es nucleava en torn a les humanitats, malgrat contemplés matèries com la física i la química, per ofertes una educació d'acord amb la demanda que vendria en el futur immediat. Afavoria la potenciació de la llengua castellana i la Història d'Espanya, elements tots ells assumibles pels liberals-moderats.

Altres autors que col·laboraren en els plantejaments i introduïren idees educatives liberals foren De la Sagra, Pere F. Monlau, etc. aquest últim bastant més populista que l'anterior, i que, de forma moderada i paternalista, va introduir el concepte d'educació popular que s'impulsava a França.

Més radical seria la concepció educativa de Narcís Monturiol, un Cabellà, defensor de l'igualitarisme, la fraternitat, l'associacionisme obrer, d'un ideal d'educació popular més pròxim a les capes populars de la societat que les concepcions anteriors, però també

generalitzat i influent. Monturiol fou uns dels socialistes utòpics que més va divulgar el seu ideari educatiu; a Catalunya resultà ésser el de més pes específic.

Però, el que va succeir en realitat fou que, en el procés de consolidació del moderantisme, els pedagogs que més circulaven en relació als plantejaments oficials i més coneguts pels professionals de l'ensenyament primari foren els liberals moderats i catòlics Figuerola, Avendaño, i Cardenera, normalistes i deixebles de Pablo Montesino, influenciats per: Rousseau, Pestalozzi, Matter, Rendú, Schwartz, Niemayer, De Gerardo, etc, als qui sovint copiaven, en especial Mariano Cardenera. D'entre aquests personatges no es pot oblidar a A. Gil de Zárate, el realitzador pràctic de la reforma moderada, al marge el que li va donar la versió secularitzadora, malgrat en el fons guanyessin les pressions eclesiàstiques dins l'electicisme moderat.

El pedagog, funcionari, que millor representava la mentalitat moderada i eclèctica era M. Cardenera, que defensava una idea d'educació interclassista, que pretendia afavorir l'estabilitat social, on el magisteri havia de jugar un paper important de responsabilitat vocacional per a moralitzar a la societat a través d'una educació moral-religiosa, intel·lectual i física.

Defensava l'ideal de la Pedagogia natural i l'ideal pedagògic de la perfecció humana cap a Déu qui era sempre present a les seves reflexions.

L'Educació religiosa i moral es convertia en el centre de la formació humana, flanquejada per l'educació intel·lectual i física. Malgrat l'aparent globalitat d'aquesta concepció educativa, aquesta no deixava d'esser espiritualista, en el sentit de que tota l'acció educativa anava dirigida a aconseguir una realització transcendent de Déu, del gran jutge. La més perjudicada d'aquesta concepció, aparentement globalitzadora, fou l'Educació física, la qual sempre va quedar en segon terme en els plans d'estudi i a la realitat educativa.

5.3. No es consolida la pretensió secularitzadora dels liberals.

La pressió de l'Església i l'eclecticisme moderat varen fer que la secularització del sistema educatiu resultés molt parcial. La que Gil de Zarate considerava com una urgència inaplaçable no s'acabava de consolidar. Malgrat tot, es va aconseguir la consolidació de la dependència fonamental del sistema escolar del control de l'Estat i del seu intervencionisme eminent, condicionat pel poder inspectiu de l'Església, en contraposició a l'ideal de servei públic que, en principi, els liberals progressistes volien donar a l'ensenyament.

Necessàriament s'havia de donar més protagonisme al control de l'educació per part de l'Estat, si es volia aconseguir un model de societat més secular i civil, on el clergat no fos l'únic protagonista, sinó un element més de la societat i que jugués el seu paper transcendent al nivell que li pertocava, el religiós i espiritual.

Però la concepció de l'educació com un element d'ordre social i de conformació de les mentalitats morals, va poder més que la concepció liberal i laicitzadora de l'educació. El Concordat de 1851 i Bravo

Murillo, amb la dependència dels afers educatius del Ministeri de Gràcia i Justícia durant el seu mandat, ho confirmen. Lligava culte, administració de la justícia i la Instrucció pública.

Llibertat d'educació limitada, gratuïtat limitada, voluntat de centralització, d'uniformització educativa, de castellanització, confirmen la necessitat que tenien els moderats de mantenir l'ordre establert després dels primers exaltaments revolucionaris, i la por que tenien als afers revolucionaris, que anaven en contra dels seus pactes amb la Corona i amb l'Església.

Els lligams amb la Corona li donaven accés a la noblesa i a l'aristocràcia, el que possibilitava a la burgesia un enrelament nobiliari quasi feudal. Aquesta burgesia volia que s'aconegués la consolidació d'un Estat suficientment fort per a garantir els seu model econòmic mercantilista (el sistema educatiu els hi havia de garantir els enginyers i els professionals per impulsar-lo, i l'Església els legitimava davant la societat més conservadora i els salvava de tenir una mala consciència d'anti-clericals i anti-religiosos, que es tenien els liberals més radicals).

De totes maneres, tots els principals ideòlegs de

l'Estat espanyol, que d'alguna manera eren capdavanters
dels liberalisme i del socialisme utòpic, combregaven
amb el respecte a la religió catòlica, ja que es
consideraven cristians avançats malgrat criticassin
l'Església com a institució.

5.4. Consolidació de la dicotomia Escola Estatal-Escola Privada.

Els interessos que hem assenyalat a l'apartat anterior, fan que el principi de secularització i llibertat d'ensenyança es convertesquin en el principi de llibertat de creació de centres per a la burgesia i per a l'Església. Això no es podia aconseguir si no es concedien uns certs privilegis a les escoles privades, que s'havien de convertir en les escoles pels rics en un cas i en la salvaguarda de la mentalitat religiosa en l'altre, així també va significar la conservació dels seminaris i de la mentalitat educativa dels Escolapis. Aquest principi també salvaguardava el dret a l'educació de la família, en aquest cas de la família burgesa.

L'Escola estatal havia de selver l'educació popular que prometien els liberals i, en conjunt, les mentalitats més avançades. Per això els afers passaren del Ministeri de Gràcia i Justícia al de Foment, i es justificava la continuïtat de les Escoles normals, i del nostre funcionari

L'escola estatal-nacional volia treballar en la fabricació dels ciutadans idonis per a construir el model de societat, en el que aspiraven a viure els

moderats, especialment oferint escoles elementals a les classes populars; però amb la no generalització de la Instrucció primària no es va completar aquesta política escolar, al manco va resultar insuficient per a les seves aspiracions.

L'obligatorietat de l'escolarització, per altra banda, limitava les possibilitats auto-formatores de les classes treballadores, ja que es veien obligades a salvaguardar el tipus d'educació oficial.

El conservadurisme era progressiu i, de cada vegada més, els moderats identificaven els seus objectius educatius amb els de l'Església, per això no importava tant que el control de la Instrucció pública, tan estatal com privada, passés a mans de l'Estat, perquè hi hauria aproximació i consens.

Amb l'obligatorietat de la Instrucció primària implantada definitivament per la Llei Moyano, desapareix l'opció d'una educació familiar i capolana, malgrat en ella es contemplés la possibilitat de rebre instrucció a les seves cases. Els pares o tutors estaven obligats a enviar als seus fills a les escoles públiques des dels sis als nou anys, ja que segurament no podrien aconseguir que a les seves cases es donés una instrucció primària elemental suficient, tal com exigia la llei. De

fet, la Instrucció primària no va arribar a les capes populars.

El propi Estat Burgès no es fiava de la qualitat de la seva escola i, per això, permetia l'aparició d'escoles privades de més qualitat i que també s'ajustaven més als seus objectius. La privatització va afavorir a la burgesia, més que res perquè després podia accedir als col·legis privats i als Instituts de Segon ensenyament i continuar la seva formació.

La Instrucció primària estatal seguia depenent, en gran part, dels Ajuntaments els quals mantenien els clergues com a mestres. A la pràctica, l'escola havia d'esser pagada pel qui podia i en tenia, a les zones rurals, per exemple, es pagava sovint amb espècies.

5.5. Es creen Institucions representatives de l'esperit reformista dels liberals-moderats: Instrucció Primària com educació popular, Escoles Normals de formació de Mestres d'instrucció primària.

La Instrucció primària havia de significar la institucionalització de l'Educació popular i conseqüentment, es feia necessari preparar adequadament als mestres. Per tals raons es necessitaven Escoles d'Instrucció primària i Escoles Normals. Però la veritat és que a finals d'aquesta època s'insistia en que la Instrucció primària no estava suficientement estesa i que els mestres no estaven ben preparats.

Hi havia consciència de les mancances existents des de l'època reformista iniciada a 1834 baix la influència pedagògica de Pablo Montasino, i això va fer que s'abandonés l'antiga denominació d'escoles de primeres lletres, ja que se'ls volia donar un altre enfocament, i les denominaren Escoles d'Instrucció primària elemental i superiors. S'estructuraria la forma de control des del poder central, primerament a través de les Comissions provincials d'Instrucció primària i posteriorment, a través de la Institucionalització de la Inspecció d'Instrucció primària estatal, sempre, és clar, des d'una òptica

centralista.

Precisament en coincidència amb la creació de la Inspecció el 1849 es detectaven moltes irregularitats a les escoles, com per exemple, que a moltes escoles encara els mestres no tenien el títol corresponent per exercir la professió, i fins i tot es plantejava la reducció de les Escoles Normals ja que al mateix temps s'havien de reorganitzar.

Fel que fa a la Instrucció primària podem assenyalar que des de 1838, les escoles d'Instrucció primària quedaven definitivament dividides en elementals i superiors, al mateix temps que les Escoles Normals, el que introduïa un factor de jerarquització.

En elles no es preveia l'ordre de les matèries objecte del seu ensenyament, les quals es desenvoluparien progressivament i a un nivell d'iniciació. Quedaren així en les elementals: Doctrina cristiana i Història Sagrada, Lectura i Escriptura, Gramàtica castellana i Ortografia, Aritmètica, Agricultura, Indústria i Comerç. Aquestes darreres segons les localitats.

Superiors: Aplicació de les anteriors; Geometria, Dibuix Lineal i Agrimensura, Geografia i Història, Física i Història Natural. Es veu clar que les escoles

d'Instrucció primària superior, havien de complementar la instrucció anterior, complicant-se una mica més les matèries i que eren les que adicionaven un factor de jerarquització. Les elementals, que oferien els coneixements més bàsics que havien de superar la majoria dels ciutadans, eren el factor de generalització a partir del concepte d'universalització de l'ensenyament elemental.

El factor de jerarquització no només era de tipus social, de classe, sinó que també era de tipus geogràfic, ja que les zones rurals quedarien essencialment proveïdes d'escoles elementals i les zones urbanes d'escoles superiors. El mateix succeïa amb les escoles Normals, on les superiors serien les corresponents a les poblacions considerades més importants.

Era una forma d'establir un ordre social eminentement burgès, on les escoles normals oferien els coneixements mínims segons el grau d'utilitat econòmica que poguessin oferir, i es salvaguardava la ideologització mitjançant la moral i la religió. La Gramàtica Castellana es feia servir per aprendre la llengua que representava la salvaguarda de la unitat de la "pàtria" de l'Estat en construcció.

Aquestes circumstàncies feren que fos més senzill divulgar les Escoles elementals que les superiors, per resultar manco costoses i manco dificultós trobar mestres que poguessin exercir la professió amb un coneixements més elementals, valga la redundància.

El paper d'impulsor de la reforma l'havia de jugar l'administració central, perquè es considerava l'únic poder que el podia dur a terme, al manco des del punt de vista oficial, malgrat estigués en contradicció amb l'esperit liberal més pur de descentralització a través de les administracions locals, dels Ajuntaments concretament.

El model que s'anava establint era orientat pel principi de la uniformitat, que facilitava, segons els seus justificadors, la creació d'escoles públiques i la consolidació de les Escoles Normals que s'anaven creant a través del control de la Direcció General d'estudis i del Consell General d'Instrucció primària, dels Rectors d'Universitat i de la Inspecció d'Instrucció primària.

La institucionalització de la Instrucció primària tendia a configurar-se com a servei públic, fonamentat en tres principis, llibertat d'ensenyament (que resultaria, com hem dit, llibertat de creació de

centres), gratuïtat (limitada) i obligatorietat.

La llibertat d'ensenyança significaria llibertat de creació de centres. En definitiva, no qüestionament de de l'ensenyament privat i un intervencionisme estatal relativitzat, és a dir, reduït a l'exigència de complimentar uns requisits mínims i el dret a la Inspecció. Així es salvaguardava el dret de la família a elegir el centre d'Instrucció primària per als seus fills.

La gratuïtat responia a la intenció de fer accessible l'educació a tot els ciutadans, independentment de la seva procedència social. Però finalment només es podia aplicar als qui no podien pagar, és a dir, era sensiblement incompleta, malgrat en el futur fos progressivament introduïda.

Definitivament l'obligatorietat no fou implantada, legalment parlant, per a tots els habitants de l'Estat espanyol, fins a l'aprovació de la Llei Moyano de 1857.

5.4. Intent de moralització i ideologització mitjançant les publicacions periòdiques de caire infantil-instructiu i professional.

En aquesta època varen néixer publicacions periòdiques dedicades als infants, (per a que llegissin els pares), amb el subtítol d'instructives, i d'altres orientades a la professió docent. Les primeres pretenien, essencialment, incidir en la moral dels futurs ciutadans a través dels seus pares; les segones informar als professionals dels plantejaments oficials i de les línies pedagògiques que s'anaven introduint a l'Estat espanyol.

En aquests moments, en general, les publicacions periòdiques es convertirien en una eina cultural que intentaria transmetre unes ideologies i unes mentalitats, per poder incidir directa o indirectament a la societat. Recordar que, inicialment, estem en una societat diversificada i inestable i es vol beneficiar aquest fet per impulsar el seu model de societat estable, malgrat hi haqui concepcions revolucionàries, ja que es creu que després de convulsions socials ha de venir l'estabilitat social.

Les publicacions periòdiques proliferaren i es va consolidar el periodisme com a forma d'expressió d'idees i de transmissió d'informació, i no sempre aquestes

idees resultaven revolucionàries o progressistes, n'hi havia de conservadores i reaccionàries. El periodisme significava una eina culturalitzadora i deculturalitzadora al mateix temps, és a dir de revolució i reacció, llibertat i represió, dialèctica que és molt vigent en aquell temps, encara que molt diversificada: territorial i ideològicament parlant.

Aquesta proliferació periodística es deu, entre altres coses, també a la llibertat d'expressió i d'impremta, que malgrat acabés essent moderada, va servir per impulsar-la.

Cal destacar, en el capítol de les publicacions periòdiques en general, periòdics com l'Eco del Comercio, el Guardia Nacional, el Vapor, l'Eco de la Clase Obrera, etc., que oferien informació i opinions referides a educació i instrucció, sense esser publicacions específiques del tema.

Educació obrera, educació de la dona, educació familiar, etc. són altres dels temes que van lligats a aquestes publicacions. En aquest sentit cal destacar que a 1846, a Barcelona, Narcís Monturiol publicava la Madre de Familia, dedicada a temes de la dona, i que fonamentalment tenia plantejaments educatius, especialment respecte a la dona i al paper que podia

jugar la dona en l'educació de la primera infància des de l'òptica del socialisme utòpic cabetí.

Ja des del punt de vista específic, cal destacar, en primer lloc, *Minerva de la Juventud*, publicada i dirigida per J. Manuel Ballesteros, on precisament la figura de la mare resultava fonamental en el procés educatiu de l'infant. Per explicar-ho exposava raons de tipus naturalista, tot diferenciant les mares de les classes populars, les quals havien de dedicar part del seu temps al treball, i les mares burgeses que disposaven d'un temps més ampli d'oci i per tant de dedicació als infants. El que reclamava era una persona que es dediqués als infants, no tant sols per cuidar-los sinó també per a educar-los.

Contemplava també plantejaments de caire utilitarista, de reforçament dels bons costums, de socialització, d'ordre i estabilitat social, però sempre dins la línia de contemplar aspectes d'educació física, d'educació moral-religiosa i d'educació intel·lectual.

En el seu conjunt, els articles de *Minerva de la Juventud* eren dirigits als mestres i a les famílies, en especial a les mares. En ells es defensava la instrucció primària com a mitjà idoni per a millorar la condició de l'home, tant des del punt de vista individual com

social.

Temes d'Història Natural, didàctics, de Geografia, fàbules, educació de sord-muts i cecs, etc, són els que tractava aquesta publicació. Temes que, per altra banda, excepte els dos darrers, es convertirien en els habituals d'aquest tipus de publicacions. Utilitzaven una concepció educativa respectuosa amb l'ordre establert, que pretenia completar una sèrie de components necessaris per a conformar un tipus de personalitat humana a nivell espiritual, moral-religiós, físic, civil i útil.

El mèrit que hem de considerar per aquesta publicació periòdica, és que fou la primera del seu gènere, per altra banda bastant completa i innovadora, però excessivament moralitzadora.

Per a 1845 es publicava a Barcelona el Museo de las Familias. Al mateix temps, a Madrid també existia una altra publicació també anomenada Museo de las Familias amb el subtítol de "lecturas agradables i instructivas", la qual va durar fins a 1871 i que era més ambiciosa que l'anterior i arribava a un públic més nombros, malgrat no fos gaire bona.

Altres publicacions periòdiques que hem analitzat d'aquesta primera època són: el Mentor de la Infancia

(1843), el *Album de los niños*, *El Director de la Juventud* (1845-1846), etc.

Dirigit als professionals i als adults en general interessats pel tema educatiu, fou el *B.O.I.P.* publicat per J.M. de los Rios el 1838, que es va convertir en una de les primeres publicacions que reivindicaren un Ministeri d'Instrucció pública, naturalment per a tractar el afers propis d'aquest ram.

Hem donat un repàs al que va significar per a la divulgació dels plantejaments educatius oficials i para-oficials el *B.O.I.P.* (1841-1847), que preteria informar en profunditat dels plantejaments educatius del moment, dirigit a les institucions i als professionals de l'ensenyament i que fou dirigit, en la seva primera etapa, per Pablo Montesino i, en la segona, per Javier de Quinto.

De caire professional també hem de destacar la *Revista de Instrucción Primaria* (1848-1850) i la *Revista de Instrucción Pública, Literatura y Ciencias* (1857) heretava de l'anterior i que significaren una alternativa al *B.O.I.P.* La primera es dedicava fonamentalment, com per altra banda indicava la seva capçalera, a la Instrucció primària, i la segona a temes més globals i no tan sols d'Instrucció pública.

També dins la segona etapa del nostre treball cal indicar les publicacions el Museo de los Niños (1847-1849), el Mensajero de Niños (1849), el Faro de la Niñez (1851-1852), que encara que el seu contingut era difícilment comprensible per als infants i per a la joventut, tampoc resultaven publicacions típiques per als adults, ja que el seu objectiu era arribar als infants a través dels seus pares.

Una de les publicacions més conegudes i que significa la culminació d'aquesta etapa, fou l'Educacion Pintoresca. Publicacion para niños, (1857-1858), periòdic infantil en el que hi col·laboraren literats com Fernán Caballero, Antonio Trueba i Nuñez de Arce, els quals li donaren un punt de qualitat literària que probablement no tenien les altres.

La temàtica era aproximadament la mateixa: Fàbules, Biografies, Història, Geografia, Història Natural, etc, tal volta el punt d'originalitat i hi donava la publicació d'oreccions populars i la Mitologia presentada per Fernán Caballero. De totes maneres era més sana i perfeccionada que les altres, però encara seguia donant voltes a la mateixa concepció educativa que les anteriors: l'educació havia de desenvolupar les facultats de l'home, tant intel·lectuals, com a morals, religioses i físiques.

5.7. Els plantejaments educatius d'alguns dels literats significatius.

L'ambient político-social que es vivia en aquells moments havia d'incidir forçosament en l'espectre literari que es generava a la primera meitat del segle XIX. Les lluites per aconseguir el poder sobre les mentalitats havien de reflectirse d'alguna manera a la Literatura.

El nostre objectiu ha estat fixar-nos en alguns dels autors que ens poguessin oferir llum per aprofundir en aquesta qüestió. Crec que aquesta és una de les aportacions més interessants i suggestives d'aquest treball.

Naturalment hem hagut de restringir les nostres aspiracions a aspectes essencialment de prosa, i que ens oferissin plantejaments educatius i moralitzadors, del contrari no haguessim pogut aprofundir gaire.

La llibertat d'expressió i d'impressió, en que fos restringida, fou un dels elements dinamitzadors de la creació literària, i va facilitar a les poblacions de l'Estat Espanyol la introducció dels conceptes de pensament europeus, entre els que hem de reconèixer el "Romanticisme" o quasi bé el preromanticisme en el cas de Catalunya a la Renaixença.

Renaixença i Romanticisme, significaven una "rebel·lia romàntica" en certa manera o desencicament romàntic, i fins i tot així es pot considerar que l'esmentat romanticisme no va acabar d'arrelar a la comunitat literària de l'Estat espanyol, al menys fins al punt que ho va fer a altres indrets de l'Europa burgesa.

Des de la Renaixença, la figura més considerada, en aquest treball des de l'òptica d'element a on es va personalitzar el punt de partida, ha estat Bonaventura Carles Aribau i, pel que fa al Romanticisme espanyol, hem considerat a Mariano José de Larra com un dels personatges més singulars en aquesta perspectiva literària. Pedagògicament parlant, Wenceslao Ayguals de Izco, resulta ésser una de les mentalitats més interessants per conregar la seva personalitat d'intel·lectual liberal-burgès i la republicana, amb influències del socialisme utòpic.

La visió pedagògica d'Aribau resulta ésser la més moderada, conseqüent amb el seu moderantisme liberal propi d'un empleat de Banca al servei d'un capitalista banquer català instal·lat a Madrid. Considerava que la Literatura no consistia tant en retratar els vicis de la societat, com en presentar los béls d'una praxia enoble i

seductor que no estimulassin les apetències a la poca
 manya i als mals costums.

Pretenia, amb els seus plantejaments morals i
 pedagògics, equilibrar la carga morbosa que hi pogués
 haver a la societat. Considerava que l'acció novel·lada
 no s'havia de disfressar de puritana, i la seva reflexió
 educativa, entre moral i literatura, era disposada per
 tractar l'educació en una certa globalitat, fins i tot
 s'interessava per l'educació sexual amb bastant
 sinceritat. Es a dir, dins el cànon de la concepció
 educativa del seu temps: educació moral-religiosa,
 física i intel·lectual.

Ayguals de Izco, fou un altre dels literats que es va
 interessar per reflectir els seus plantejaments morals i
 educatius al seu Fullietó. El pensament educatiu i
 moralitzador d'Ayguals, a vegades no sabem ben bé si
 responia a la seva ideologia influenciada pel socialisme
 utòpic, pel liberalisme burgès o pel republicanisme. De
 totes maneres, en el seu temps fou considerat radical,
 ja que, per exemple, fou deportat per les seves idees a
 les Illes Balears.

L'educació d'Ayguals es fonamentava essencialment
 en la virtut, la qual havia d'ésser transmesa de pares
 a fills. Aquesta educació havia d'ensenyar a ésser

francs, liberals i respectuosos amb els demés.

Des del punt de vista social, Ayguale, pensava que la il·lustració popular havia d'esser sinònim d'instrucció, ja que l'educació més global la considerava reservada a la Aristocràcia, una educació per a una minoria elitista.

La Instrucció havia de servir per ennoblir l'home i elevar el seu estatus econòmic. De fet, aquí la crítica anava dirigida més bé contra la noblesa de sang, a qui acusava d'inculta i ignorant.

Fernán Caballero va aportar la seva creativitat literària a l'esmentada *Educacion Pintoresca*, amb consideracions morals dedicades als infants. L'interessava més reflexionar sobre el passat que valorar el present. Fou una típica representant de la literatura conservadora i tradicionalista; els seus pensaments tenien un fonament moral i religiós i expressava nostàlgia pel món rural i tradicional; considerava la societat urbana com a depravada moralment.

Larra tenia una visió del món típicament romàntica, en manifestar des de la literatura i des de la seva vida personal el conflicte que suposa la divergència entre la realitat social i les seves aspiracions ideals. El model

de societat i de comportament humà.

La seva Literatura representava un liberalisme populista però defraudat del progressisme dels liberals del partit progressista, però significà el desencís liberal-burgés.

Larra esperava, mitjançant la il·lustració, la cultura i l'educació de progrés, aconseguir la maduresa política, la regeneració del poble a tots els nivells. La llibertat havia de manifestar-se arreu de tots els àmbits de la societat, entre ells i per suposat, l'educació.

Críticava el passat i ironitzava el present. Del seu moment històric criticava el reformisme que s'anava imposant sobre la revolució i que caminava cap a l'absurd.

La crítica a la societat del seu present era una crítica a l'educació i a les classes socials, a l'educació de l'aristocràcia, en un món de falsedats i caretes. Veia moltes contradiccions entre el passat i el present, i s'inclinava per les perspectives del present, malgrat el seu desencís progressiu, el qual va acabar en el seu suïcidi.

En línies generals, els laterals d'un i altre sudor, especialment els que poguessin estar en una línia

liberal democràtica, republicans, socialistes utòpics, en el que es referia al tema social, enviaven un missatge bastant clar: la ignorància és font de desigualtats socials i genera manca de democràcia i de sobirania popular.

També és clar que els més moderats i conservadors lluitaven per fer passar als literats liberals i demòcrates com a exaltats i desequilibradors de la vida social. Eren defensors del passat, més que expressadors o analistes d'una realitat canviant.

Per a mi, Fernán Caballero va representar la síntesi d'aquesta darrera postura, i si en els seus escrits a les revistes infantils reflectia tradicions i costums del poble, era per moralitzar, de manera que contraposava la tradició al progrés social.

En el cas d'Ayguale, que representava una tendència socialitzant, considerava la instrucció com a un deure per a l'home, i un deure de la societat envers la, especialment a les classes més desfavorides, per equilibrar la societat i fer homes més lliures.

5.8. Reforcament de l'intent de llengua única. La castellanització progressiva del sistema educatiu.

Com a conseqüència d'una política uniformista i centralista, la castellanització és un fet. La llengua castellana havia d'ésser el vehicle que cohesionés l'Estat-nació que s'anava consolidant com a realitat burocràtica i política, on el sistema educatiu havia d'ésser un dels seus baluards de transmissió ideològica. Procés que no vol dir que s'aconseguís, al menys en la seva totalitat.

Aquesta política significava una persecució de la llengua Catalana. El Poder pretenia afavorir la imposició de la llengua castellana a les escoles, pretenia que aquesta es convertís en absolutament necessària.

Els Il·lustrats ja foren pioners en afavorir l'ensenyança en castellà i del castellà. A les escoles de primeres lletres hi imposaven la seva utilització a la pràctica educativa per considerar-la més útil a científica i signe de poder.

Es pensava aplicar aquesta política i, en conseqüència, imposar la castellanització a totes les parts de la població de la societat. Per aquesta raó, d'entre altres, urgia crear escoles i impulsar la formació dels mestres en castellà.

Aquest plantejament es va consolidar durant tot el segle XIX. La llengua castellana havia de significar un toc de distinció, no tan sols acadèmicament parlant, sinó des del punt de vista de costum social. Malgrat això, la castellanització seguia essent distant del poble, en especial perquè l'obligatorietat de l'ensenyament tampoc arribava a consolidar-se; a pesar de la seva imposició, menada a la llei Moyano, no arrelava de forma més clara a les zones rurals.

Basta recordar que en el cas de Mallorca l'analfabetisme arribava, ja entrat el segle XX, fins el 75 % de la població.

Des dels plantejaments que feia l'oficialitat cal indicar que fou a partir de la Reial ordre de 25 d'abril de 1844 que fou prohibit als mestres d'Instrucció primària l'ensenyança de tota Ortografia que no fos l'adoptada per la Reial Acadèmia espanyola.

L'interès per a implantar, des del poder central, la castellanització amb la col·laboració dels poders locals, aniria en sentit progressiu, evolutivament parlant, en el conjunt dels Països Catalans.

La nova mentalitat burgesa anava sentint esclatant decisions, a la "burgesia" mallorquina assumia que

educació i escolarització es convertíssin en sinònims de castellanització. També en el cas de Mallorca, els moderats i els components de la Societat Econòmica Mallorquina dominaven la situació, malgrat alguns personatges es decidíssin tímidament a reivindicar la llengua Catalana: Marià Aguiló, Pere d'Alcantara Penya, Jeroni Rosselló, Pons i Gallarza, etc. De totes maneres hi havia molt poca consciència socio-cultural al respecte.

Es evident que el progrés de la castellanització era lent, però constant i segur; no era estrany, tenia tot un Estat darrera, a més de que el sistema escolar, el poc que avançava, ho feia en aquest sentit.

L'efecte de la castellanització també era molt lent i fins i tot la instrucció primària no passava d'esser una eina elemental deculturalitzadora i ideologitzadora, però que, a la llarga, tendria els seus fruits.

En definitiva, l'Educació elemental i la castellanització varen possibilitar que l'escola fos un dels elements més forts de transmissió de cultura establerta en castellà i eina del seu aprenentatge, ja que les persones que sabien llegir i escriure ho sabien, en la seva majoria, en castellà, gràcies a l'escola.

elemental, la gent "cultura" jugava un paper reproductor en castellà, malgrat sovint s'utilitzés el castellà com excusa de transmissió de models aparentment avançats d'educació.

5.9. Sistema Educatiu-Sistema Escolar, Inmovilisme.

Repetides vegades hem assenyalat que l'escolarització vivia un procés molt lent de consolidació, les idees innovadores circulaven més bé a nivell de plantejaments o en minories molt concretes que experimentaven mètodes d'ensenyament. Un no sap si era que la legislació impulsava els canvis educatius en el sistema escolar o si aquests eren assumits perquè d'alguna manera a la societat ja hi havia experiències que pressionaven perquè els canvis fossin plasmat a la legislació. De totes maneres, aquests canvis no eren generalitzats o assumits per la majoria de les escoles, sinó més bé actuaven com a eines d'atur davant aquests canvis.

Pel que hi pogués haver a les propostes que es generaven en el sistema educatiu, fins i tot en el sistema escolar, però arribava a les escoles elementals. Quan, per exemple, ja es començava a questionar el sistema Lancaster, passaren anys i més anys en que a nivell de realitat es donassin alternatives, ja fossin estrangeres ja fossin originàries, especialment en el que feia a l'Escola Estatal.

El mateix succeïa amb els llibres de text, les

edicions d'una mateixa obra es repetien: edicions més edicions, sense gaires canvis i aportacions novadores, fins i tot eren còpies exactes de les anteriors edicions.

Els llibres de text, per exemple, que en teoria havien de servir per a moralitzar als educants en la nova mentalitat burgesa, es convertien, més bé es mantenien, en una esna reproductora de la moral-religiosa de l'època anterior, quan l'Església encara tenia el poder absolut en el sistema de formació de les mentalitats i l'educació anava dirigida a una minoria de persones selectes, les quals podien disposar de la informació que es generava a la societat i per això tenien poder.

En tot cas, si és veritat que es produïa un canvi en el sistema educatiu i escolar, es duia a terme a través d'Europa, i encara triomfaven els plantejaments més moderats, considerant-se el sistema educatiu, el sistema de moldejament de mentalitats, com un element equilibrador de la societat, considerant-se que l'educació havia de reproduir un model ideat pels poderosos, pels que podrien incidir, pels buròcrates al servei de les classes dominants. Al contrari, el sistema educatiu seria desestabilitzador de la societat

en construcció i els educants no serien útils al model de societat, perquè hi hauria conflictes i revolucions.

És evident que a 1833, amb l'aprovació de la Llei Guizot més enllà dels Pirineus, es produïa la primera llei burgesa d'instrucció pública. Una circumstància semblant no es va produir a l'Estat espanyol fins a l'aprovació de la Llei Moyano a 1857.

També és veritat que les circumstàncies de l'Estat espanyol no eren les mateixes i probablement no es donava l'ambient favorable perquè s'impulsés la concreció d'un sistema educatiu públic d'aquestes característiques, ja fos per la inestabilitat política, ja fos perquè no era una societat disposada ni mentalitzada per assuar aquest model educatiu tan ràpidament.

Per exemple, no era una societat on la industrialització hagués triomfat, on el capitalisme es pogués introduir ràpidament. No era una societat tan uniformitzada, hi havia més desequilibris socials, econòmics i polítics, que feien dificultós impulsar una obra d'aquesta envergadura, i no es tenia un Estat tan fort d'entrada.

L'escola significava un esglaió més, hi havia altres prioritats, construir un estat on la màquina burocràtica

funcionés i fos estable políticament i que la societat ho pogués assumir sense estridències ni violències. La burgesia s'havia de consolidar en el poder econòmic, social i polític.

La preocupació per impulsar un canvi educatiu anava paral·lela amb la preocupació pel canvi de la societat en el que feia als intel·lectuals. El model educatiu havia de col·laborar en el canvi de model de societat, el que no vol dir que aquestes pretensions col·lacionessin dins la societat, sinó que es generava una dinàmica a certs cercles capdavanters de la societat en favor d'un model educatiu que possibilités un model de societat adient a les circumstàncies històriques que es vivien.

Però, sabut és que va guanyar la tesi liberal-moderada de model educatiu fonamentat en la centralització, uniformització, castellanyització i estructuració dels nivells educatius. Tal com ens ha arribat a nosaltres, que ja els hi venia bé als liberals constitucionalistes, donat que molts dels seus plantejaments legislatius havien estat assumits, afegint-se la participació dels unionistes a la Llei Moyano.

Ordre, estabilitat social, socialització, funció social assignada a cada un dels components de la

societat, foren alguns dels elements que pesaren a la concepció d'aquest model educatiu en el que es fonamentaven els ideadors del marc legal triomfador.

5.10. Reflexions cap el futur

Amb l'aprovació de la llei Mayano tot el sistema educatiu quedaria condicionat en el futur, a tots els nivells educatius, des de la Instrucció primària fins a la Universitat i no sempre en sentit positiu, ja que alguns d'ells quedarien estancats.

La burgesia, en el cas de l'Estat espanyol, crec que no va saber aprofitar aquesta eina de poder que els buròcrates, funcionaris i polítics posaren al seu servei. L'Escola obligatòria, per ésser un eina de control social, no tan sols ideològic, en especial de la classes populars i mitjanes, no s'arriba a impulsar convenientment i es va convertir en una font de lluita i conflicte polític.

Es va donar peu a l'Església a mantenir el seu control sobre el sistema educatiu, el que no feu possible liberalitzar-lo des d'una òptica secularitzadora. Temes com la llibertat d'educació, la dicotomia escola pública-escola privada, la no generalització de la Instrucció primària pública, el respecte al dret a la inspecció atorgat a l'Església, etc. facilitaren aquest procés, i l'Estat, mitjançant els mecanismes, va aconseguir una escola burocratitzada i funcional.

5.10.1. Incidència del Reformisme Educatiu dels liberals al sistema escolar posterior

El sistema educatiu-escolar gestat des del reformisme liberal ha resultat ésser el marc legal que ha condicionat el sistema educatiu a l'època contemporània. Això no vol dir que es respectés en la seva integritat, ja que fou condicionat pels Reglaments i adaptacions que es feren fins a 1971 amb l'aprovació de la llei Villar Palasi. S'ha de tenir present que hi va haver una sèrie de parèntesis, com les reformes educatives democràtiques i republicanes a partir de la de 1868, després de la Gloriosa i a la Primera i a la Segona República.

De fet, aquests intents que es produeixen per reformar topen sempre amb la reacció de les forces conservadores i reaccionàries, malgrat l'esforç dels elements més progressistes de les diverses forces polítiques. Així la burgesia perd el cervell de la modernitat, al·lucinant en nocions de reformar el sistema educatiu públic. Això a l'Estat espanyol té un nom: reacció neo-catòlica.

Per aquestes raons es pot afirmar que el sistema escolar va quedar bastant bloquejat entrant de la possibilitat de reforma.

5.10.2. L'Educació com element de control social i conflicte polític.

Com a conseqüència del que hem dit fins ara podem considerar que el sistema educatiu resulta ésser un sistema que és utilitzat com una eina de control social per les forces socials i polítiques que hi tenen accés, intencionada o no intencionadament. Es a dir, per la dinàmica que es genera en el seu voltant i en el seu propi interior, moltes vegades reflex de la dinàmica socio-política del moment.

L'esforç que es fa per mantenir el control del sistema educatiu i la seva evolució, converteix aquest en una font de discussió política, fins i tot de conflicte, no tan sols a nivell ideològic, sinó social i polític.

Església-Estat, són el colofó d'aquesta lluita pel control de l'Educació. un reflex del que passa a la societat, possibilitant sempre que el sistema educatiu no avanci, qualitativament parlant, al ritme que exigeixen les circumstàncies històriques de cada moment.

deranquització, desigualtat educativa, populisme paternalista, malgrat un interès per l'educació per part dels parlamentaris, són una conseqüència del que es va

estructurar en la Reforma moderada.

Hem de reconèixer que la Institucionalització de la Instrucció primària es convertiria en un instrument més del nou model sociològic que pretenien les classes dominants, i, per tant, amb uns interessos no gaire populars: serien més aviat populistes al servei de la diferenciació de les classes, dins un ambient facilitador de l'individualisme pedagògic i social.

Les Escoles Normals i les Escoles d'Instrucció primària foren font de castellanització i d'aculturalització dins un ambient que responia a un intent uniformitzador del sistema liberal-moderat i dins un complex món de lluites polítiques.

Institucions que no acabaren de respondre a la necessitat de democratització del sistema educatiu i a l'utilitarisme necessari que demandava la construcció d'una societat que necessitava de l'adequació del sistema educatiu a l'evolució de la societat cap al capitalisme.

BIBLIOGRAFIA I FONTS DOCUMENTALS.

BIBLIOGRAFIA

A. Bibliografia general i especifica.

ADAM DE SANTILLAN, Diego: Historia del Movimiento Obrero Español. Madrid, Edic. Esp. 1967.

ACTES del IV Col·loqui d'Història de l'Educació "Església i Educació a Espanya. Perspectives històriques", Palma set. 1966. Universitat de les Illes Balears. Secció d'Història de l'Educació de la UIB.

ACTES du Colloquium Intergouvernemental "Savoir et Travail" 20 septembre 1966. Livre d'honneur de l'Unesco. Paris, Association Internationale pour l'Étude de l'Éducation-Publications de la Sorbonne.

BOULIER, J. Carlos: Sociología de la educación. Buenos Aires, Edic. Bessó, 1969.

ALVARO DE LASAÑA, Josep M.: "Fundamental de la base pedagógica". Rev. d'Història de l'Educació, abril de 1973, págs. 57-61.

ADÁ, Eliseo: Democracia y Socialismo en el siglo XIX español. El pensamiento político de Fernando Garrido. Madrid, 1968. Cuadernos de la UCM, 1972, 1973, 1974.

ALVARO DE LASAÑA, Josep M.: Historia de la literatura española del siglo XIX. Madrid, Edic. Esp., 1974.

ALVARO DE LASAÑA, Josep M.: Obras escogidas. Edic. Esp., 1974.

ALVARO DE LASAÑA, Josep M.: "El pensamiento político de Fernando Garrido". Rev. d'Història de l'Educació, abril de 1973, págs. 57-61.

ALVARO DE LASAÑA, Josep M.: "El pensamiento político de Fernando Garrido". Rev. d'Història de l'Educació, abril de 1973, págs. 57-61.

1959-1963). Barcelona, 1963. 461 p. (1977). pAgs. 15-27.

BLICH, Ricard: "Noucentisme i Eudemonisme". Gran Enciclopèdia Catalana. Vol. 10. Barcelona, 1977. Enciclopèdia Catalana-1977. pág. 289.

QUEMENA, Tomás y LÓPEZ, Jesús: "Cómo nació el movimiento obrero en España". Rev. Tiempo de Historia. 141 De 1977.

GUERRA, Salvador: "El Viaje de George Seng a Mallorca". Prólogo a Un Invierno en Mallorca. Palma, Esp. C. Tour-1902.

QUARZ DE BERALES, Antonio: Génesis de la Universidad española contemporánea. Madrid, 1961-71.

IDEM.: "Los precedentes del Ministerio de Adm. 16a". Revista de Educación. Nº 240, 1975. pags. 23-30.

IDEM.: "Los precedentes de la Ley Novena". Revista de Educación. Nº 240, 1975. pags. 5-17.

ALFONSO BOCA, José: Nésc Tradicionalismo filosófico en España. Su génesis en la generación romántica catalana. Barcelona, Ed. 1911-1912.

BOCA J.: Successors de Barcelona (1892-1893). Revista de Departament de Pedagogia Catalana. 1976. 1977. Barcelona. Societat Catalana de 1976.

BOCA J.: "Nésc Tradicionalismo filosófico en España". Revista de Pedagogia Catalana. 1976. 1977. Barcelona. Societat Catalana de Pedagogia. Evolución histórica de la Educación en los países catalanes. Actas del Congreso Internacional de Pedagogia. 1976. 1977. Barcelona. Societat Catalana de Pedagogia. 1976. 1977. pags. 1-17.

BOCA J.: Moral y Sociedad. La moral social española en el siglo XIX. Madrid, 1976. 1977.

BOCA J.: El pensamiento filosófico y pedagógico de los catalanes en el siglo XIX. Revista de Pedagogia Catalana. 1976. 1977. Barcelona. Societat Catalana de Pedagogia. 1976. 1977. pags. 1-17.

1978. Cataluña contemporánea I (siglo XIX). Ed. P. 4.
Edaf. Siglo XXI-1977.
- DELLA LILLA, Rafael. Esquema histórico sobre la Instrucción pública en Mallorca. Palma. Imp. Soler-1964.
- GALLESTEROS, Enrique. El encuentro de las ciencias sociales. Un ensayo de metodología. Madrid. Esp. Alianza-1969.
- GAFFES, Jaume. El Criterio. Madrid. Ed. Am. Esp. 1972.
1969. Obras Completas. Madrid. DAE-1968-1969. 3 tomos.
- GAFFES, Jaume. El siglo XIX a Mallorca. Ed. Esp. Mallorca. Ed. Esp. (Derechos) Palma-1967.
- GAFFES, Jaume. El levantamiento de 1847 y el nacimiento del galleguismo. La Coruña. Esp. Esp. Saeo-1972.
- GAFFES, Jaume. Barcelona a mitjan segle XIX. El Moviment Obrer durant el Bienni Progressista. Barcelona. Ed. Esp. (Derechos) Palma-1969.
- GAFFES, Jaume. Ideología del folletín español: Wenceslao Aguado de Iago, 1800-1871. Palma. Ed. Esp. Esp. Esp. 1978.
- GAFFES, Jaume. Bibliografía pedagógica de obras escritas en catalán o balearias, a partir de 1900. Palma. Ed. Esp. Esp. Esp. (Derechos) Palma-1977.
- GAFFES, Jaume. Historia de la literatura infantil balearica. Palma. Ed. Esp. Esp. Esp. 1977.
- GAFFES, Jaume. Historia de la literatura infantil balearica. Palma. Ed. Esp. Esp. Esp. 1977.
- GAFFES, Jaume. La investigación científica en la pedagogía. Palma. Ed. Esp. Esp. Esp. 1977.
- GAFFES, Jaume. El teatro balearico como fenómeno pedagógico y sociológico de la cultura. Palma. Ed. Esp. Esp. Esp. 1977.

- en las Revolución liberal española 1814-1857. Barcelona, Publicacions de l'Edifici de la Universitat de Barcelona-1960.
- CARDOSO, Diego J.B.: Introducción al trabajo de la investigación histórica Barcelona, Edita. Ariel-1961.
- CARDOSO, D. y PEREZ VILLONUEVA, H.: Los métodos de la historia. Barcelona, Edita. Grijalbo-1961.
- CARR, Salvador: España, 1808-1839. Barcelona, Edita. Ariel-1970.
- CARRERAS, FUAL, A.: La economía de Cataluña en el siglo XIX. Tom. I. Barcelona, Edita. Bosch-1961.
- COEVA: Historia política de Cataluña en el siglo XIX Barcelona, Edita. Bosch-1957-1960. 7 tomos.
- CORREAS, Carmen: "Laureano Figuerola, escritor pedagógico de la Insularidad. (1816-1892)". Tes. de licenciatura dirigida por Dr. Juan Yago et al. Institut Universitari de Barcelona, Facultat de Pedagogia i Ciències de l'Educació, 1963.
- CORREAS, Victoria: "Anales de la Insularidad pedagógica de la Insularidad". La infra-literatura en España en el XIX y XX siglos. Barcelona, Edita. Grijalbo, 1969. págs. 1-100.
- CASAS, Sr. J. TARRA, C.: Publicaciones periódicas existentes en la Biblioteca Nacional. (1814-1892). Biblioteca Nacional, Madrid, 1957. 2 tomos.
- CORREAS, Victoria: Balance la obra de don Juan Yago, las mejores obras. (1814-1892). Edita. Grijalbo, 1969.
- CORREAS, Victoria: El invento de don Juan Yago (Narciso Monturiol). Invento del submarino "Ictineo" (1814-1892). Edita. Grijalbo, 1969. 1 tomo.
- CORREAS, Victoria: La Restauración liberal de los sucesos españoles. Edita. Grijalbo, 1969. 1 tomo.

- CASTAÑO de las publicaciones madrileñas existentes en la Hemeroteca Municipal de Madrid, 1874-1930. Madrid, Edit. Ayuntamiento de Madrid, 1931.
- CHAMBERS, A. F.: ¿Que es esa cosa llamada ciencia? Madrid, Edit. Sindo XXI-1936.
- CLAVERO, Bartolomé: Evolución histórica del constitucionalismo español. Madrid, Edit. Losa, 1934.
- COLE, G.D.H.: Historia del pensamiento Socialista. Los precursores, 1879-1890. Tomo I. Madrid, Edit. Sindo, 1975.
- COLOM BARELLAS, A. J.: "Noticia histórica de la Sociedad Económica No originaria de la Isla de Baleares (1804-1937)". Tesis de Licenciatura inédita, Facultad de Filosofía y Ciencias de la Educación (Servicio Pedagógico), Dirigida por C. de Medina, Barcelonense de 1931.
- COLOM BARELLAS, A. J.: "Las Escuelas de Maestros de la Isla (1874-1930). Aproximación a los estudios de la enseñanza". Tesis de Licenciatura Pedagógica inédita, Barcelonense de 1936, págs. 1293-300.
- COLOM BARELLAS, A. J.: "Noticia por el momento incompleta de la enseñanza de Maestros de la Isla de Baleares, 1874-1930". Tesis de Licenciatura inédita, Barcelonense de 1975.
- COLOM BARELLAS, A. J.: "Noticia de la Enseñanza de Maestros de la Isla de Baleares, 1874-1930". Educación y Pedagogía. Aproximación Histórica (Revista de la Asociación de Pedagogos de España), No. 11, 1973, págs. 27-37.
- COLOM BARELLAS, A. J.: "Noticia de la Enseñanza de Maestros de la Isla de Baleares, 1874-1930". Tesis de Licenciatura inédita, Barcelonense de 1975.
- COLOM BARELLAS, A. J.: "Noticia de la Enseñanza de Maestros de la Isla de Baleares, 1874-1930". Tesis de Licenciatura inédita, Barcelonense de 1975.

- 1961 - JOHNSON, NEGRY, A.: "La Enseñanza en España". En: Historia y Vida, número 129 (enero de 1970) págs. 33-39.
- 1961 - COMAS, Antoni: MIRADOR. Estudios sobre Literatura i Història dels Països Catalans. Montserrat, edit. Abadia de Montserrat-1971.
- 1961 - COMBELLAS, José María: Moderados en el poder. 1844-1854. Madrid, edit. Espal-1970.
- 1961 - COHARI-MALLERES, P.: Guía para el estudio de la Historia contemporánea de España. Madrid, edit. Espal-1977.
- 1961 - COSSIO, Manuel Bartolomé: La Enseñanza Primaria en España. Madrid, edit. Consejo Pedagógico Nacional (sup. R. Arjona-1911).
- 1961 - "España". Movimiento Pedagógico de Pedagogos en el Confinamiento primavera 1961. págs. 12-17.
- 1961 - ALBA I MESTRE, P. A.: Metodología Científica Poesía (Barcelona)-1963.
- 1961 - COLOM, J. M.: Relaciones Iglesia-Estado en la España Contemporánea. (1808-1985). Espal, edit. Madrid, 1976.
- 1961 - Aproximación a la Iglesia Contemporánea en España. Espal, edit. Madrid, 1976.
- 1961 - Iglesia y Burguesía en la España liberal (1808-1868). Espal, edit. Madrid, 1976.
- 1961 - Las escuelas de la España liberal (1808-1868). Espal, edit. Madrid, 1976.
- 1961 - El sistema de enseñanza de la España liberal (1808-1868). Espal, edit. Madrid, 1976.
- 1961 - La investigación pedagógica y la formación de Profesores (1808-1868). Espal, edit. Madrid, 1976.
- 1961 - El sistema de enseñanza de la España liberal (1808-1868). Espal, edit. Madrid, 1976.

1961: "Los libros de texto como fuente para la historia de la Educación". Rev. Historia de la educación Interuniversitaria, número 2 del primer trimestre de 1961, págs. 353-358.

1961: DOMÍNGUEZ: Los Socialistas utópicos. Barcelona, Edita. Anagora-1973.

1961: A. JORDA: La vida cotidiana en la España romántica. (1833-1868). Barcelona, Edita. Anagora-Marguerit-1964.

DICCIONARI de les Ciències de la Societat als Països Catalans. (Segles XXVIII-XIX). Barcelona, Edicions 62-1975.

DIEZ BURGOS, J. M.: Historia de la Literatura española. Tom. III. Madrid, Edita. Taurus-1966.

DUMARÉT, M.: Los grandes socialistas y educación. Madrid, Edita. Fraques-1972.

DONOSO COROÑE, J.: Ensayo sobre el catolicismo, el liberalismo y el socialismo. Madrid, Edita. Espasa-Nacional-1970.

1961: "Educativos a Barcelona del V. y VI. siglos". Rev. I Español, número 11 de primavera de 1961, págs. 39-46.

1962: Resumen: Historia General del Socialismo. Barcelona, Edita. Anagora-1962.

1962: El partido democrático español. (1868-1902). Madrid, Edita. Anagora-1962.

1964: El partido democrático español. (1868-1902). Madrid, Edita. Anagora-1964.

1964: El partido democrático español. (1868-1902). Madrid, Edita. Anagora-1964.

1965: El partido democrático español. (1868-1902). Madrid, Edita. Anagora-1965.

42-1973, págs. 169-177.

LEPETA, Antonio: "El Proyecto de ley de las Bajas Sociales sobre el trabajo en la industria (1955). Bases de concepción y cambio conceptual del 'Social Progresista'" Rev. de trabajo, número 11-23, págs. 211-454.

LEPEL: El Fourierismo en España Madrid, Ed. Rev. de trabajo-1971.

LEPEL: Socialismo utópico español, Madrid, Ed. A. L., 1970.

LEPEL: "Los primeros federalistas", Rev. Trabajo, número 348 del 10 de marzo de 1973.

LEONZANO, Agustín: Prólogo a "El Criterio" de Balboa Barcelona, Ed. Juventud-1943. págs. 1-23.

LEONZANO, BENITO, A.: "Las Escuelas Agrícolas. Situación y medio de perspectiva histórica" Rev. de educación, número 209 de enero-abril de 1971, págs. 10-16.

LEONZANO, BENITO, A.: "El primer congreso literario de la zona de Almería" Rev. Literarias, número 119-120, págs. 207-210.

LEONZANO, BENITO, A. y MILLERMANO, J.: Guía didáctica para el estudiante en la investigación histórico-pedagógica valenciana. (Metodología y fuentes) Valencia, Ed. El Financiero-1961.

LEONZANO, BENITO, A.: Historia de la literatura española Valencia, Ed. Financiero-1964. págs. 1-10.

LEONZANO, BENITO, A.: Historia de la literatura española Valencia, Ed. Financiero-1964. págs. 11-20.

LEONZANO, BENITO, A.: De las letras de padre a la poesía franquista 1898-1936 Valencia, Ed. Financiero-1964.

LEONZANO, BENITO, A.: Historia de la literatura española Valencia, Ed. Financiero-1964. págs. 21-30.

- FERNÁNDEZ MURIEDRÁN, J.: Fernán Caballero. Ensayo y justificación. Madrid, Esp. Universitaria y California Press-1961.
- IDEM.: Costumbrismo y novela. Ensayo sobre el redescubrimiento de la realidad española. Madrid, Edit. Castalia-1963.
- IDEM.: Introducción a una historia de la novela en España en el siglo XIX. Secuía de un esbozo de una bibliografía española de traducciones de novelas, 1800-1850. Madrid, Edit. Castalia-1962.
- FERNÁNDEZ PULPEIRO, J.C.: Apuntes para la historia de la prensa en el siglo XIX en Galicia. A Coruña, Edición de Castro-1961.
- FERRER S. GIRONES, F.: La persecución política de la lengua Catalana. Barcelona, edit. 62-1963.
- FERRERADEND, Martí.: Tratado contra el método. Madrid, Esp. Tecnos-1961.
- FLOREY JOSEFA, J.: La sociedad de 1850. Madrid, Esp. Alianza-1963.
- FOUCAULT, Michel.: Ayer, hoy y mañana. Barcelona, Esp. 1962, 2ª ed.
- FONTOBA, Manuel.: Cambio económico y actitudes políticas en la España del siglo XIX. Barcelona, edit. Ariel-1963.
- FOUCAULT, Michel.: La revolución liberal (Política y hacienda en 1808-1845). Madrid, edit. Alianza-1964.
- FONTOBA, Manuel.: Nacionalismo. Análisis del pasado y presente social. Barcelona, edit. Ariel-1964.
- FONTOBA, Manuel.: La investigación histórica. Estudios de método. Barcelona, edit. Ariel-1964.
- FONTOBA, Manuel.: Industria y mercado. Las bases comerciales de la industria catalana, primera mitad 1861-1891. Barcelona, edit. Ariel-1964.
- FONTOBA, Manuel.: Introducción al estudio

- constitucional español. Madrid, 1971. (Colección de Novalencyna) 1975.
- RAMÍREZ, F.: "Histoire quantitative de la construction de l'Etat historique". Rev. Annales, número 1, págs. 37-69.
- RUIZ, Joan.: Literatura catalana contemporània. Barcelona, Edit. Curial-1976.
- GABRIEL FERNANDEZ, N.: "La Agricultura y la escuela en España (1848-1901)". Rev. Historia de la Educación Interuniversitaria, número 2 del primer trimestre de 1984. págs. 131-141.
- GARCÍA IBRA, M. Angeles (Coordinadora): Textos Pedagógicos hispanoamericanos. Madrid, Edit. Narcea-1974.
- GARCÍA RAMÍREZ, F.: Historia de la Pedagogía con un resumen de la española. Madrid, Espasa Calpe, 1977.
- GARCÍA SENTERA, E.: Revolución Francesa y Administración contemporánea. Madrid, 1977.
- GARCÍA SENTERA, E.: "Barreres i limitacions polítiques de la revolució popular en l'Estat de 1830". Rev. d'Economia, número 27 de novembre de 1980. págs. 49-67.
- GARCÍA SENTERA, E.: "Hoyos y límites de la autonomía de los Ayuntamientos de España". Rev. d'Economia, número 27 de noviembre de 1980. págs. 71-77.
- GARCÍA SENTERA, E.: La Federación y el Socialismo. Barcelona, Edicions 62, 1977. (Colección "Temas de la Universidad de Madrid").
- GARCÍA SENTERA, E.: El Ateneo de Madrid y la teoría de la Monarquía Liberal, 1836-1839. Madrid, Ed. Castalia, 1978.
- GARCÍA SENTERA, E.: Ideas Sociales de Balboa. Madrid, 1980.
- GARCÍA SENTERA, E.: Monarquía y Socialismo. Madrid, 1980.

- pedagogía de párvulos". Rev. de Pedagogía, número 53-1977, págs. 203-211.
- BOL NOVALES, A.: Las Sociedades Patrióticas (1820-1833). Madrid, Edit. Tecnos-1979, 2 tomos.
- GINER, Salvador.: Historia del Pensamiento social. Barcelona, Edit. Ariel-1980.
- GOMEZ APARICIO, P.: Historia del periodismo español. Madrid, Editora Nacional-1967.
- GOMEZ ORFANEL, i GUERRERO SALOM.: "La Educación y la evolución histórica del Consorcio de Enseñanza español". Revista de Educación, número 251, noviembre-diciembre de 1977.
- BONJALFY HERRAN, J. M.: La prosa romántica. Larca. Madrid, Edit. Cincel-1981.
- SUSMAN, Lucien.: Ciencias Humanas i Filosofía. Barcelona, Edicions 62-1966.
- GRAN ENCICLOPEDIA CATALANA, Barcelona, Edit. Enciclopedia Catalana-1970-1980, 24 tomos.
- GRAS BALAGUER, M.: El Romanticismo como espíritu de la modernidad. Barcelona, Edit. Montesinos-1966.
- GRAND Y, Napoleón.: Métodos y técnicas de las ciencias sociales (vol. I). Barcelona, Ed. Labor-1977.
- GRASIA, J. G.: "El sistema de la enseñanza normal en España". Rev. de Pedagogía, número 53-1977, págs. 212-224.
- GRASIA, J. G.: "Historia de la Escuela Normal de Navarra (1834-1937)". Revista de Pedagogía, número 53-1977, págs. 225-234.
- GRASIA, J. G.: "El sistema de la enseñanza normal en España". Rev. de Pedagogía, número 53-1977, págs. 212-224.
- GRASIA, J. G.: "Las Sociedades Patrióticas". Rev. de Pedagogía, número 53-1977, págs. 203-211.

- CORTIÑERAS ZULUAGA, I.: Historia de la Educación. Madrid, Edit. Narcea-1972.
- GUZMAN, Manuel de.: Vida y muerte de las Escuelas Normales. Historia de la Formación del Magisterio Básico. Barcelona, Edit. P.P.U.-1986
- HILLER, Agnes.: Teoría de la Historia. Barcelona, Ed. Barcelona-1982.
- HEREDIA, Antonio.: Política docente y filosofía oficial en la España del siglo XIX. La era Isabelina (1833-1868). Salamanca, Ediciones Universidad de Salamanca-I.C.E.-1982.
- HISTORIA De la Educación en España. De las Cortes de Cádiz a la Revolución de 1868. Tomo 1º, Madrid, Edit. N.E.C.-1977. Introducción de Fustler Benítez.
- 17451, Niquel.: El siglo XIX. Burgueses i proletaris. Ed.3. DOFESA-1978.
- 17451, N. i EIJUER, Berce de.: Conèixer la història de Catalunya, del segle XIX fins a 1931. Tomo 1º. Barcelona, Ed.3. Vicens Vives-1983.
- JIMÉNEZ, Alberto.: Historia de la Universidad española. Madrid, Edit. Alianza-1971.
- SOVELLANS, Gaspar N.: Memoria sobre educación pública o sea tratado teórico práctico de enseñanza. Tomo XV213. Madrid, Ed.3.1.-1971.
- 17451, ZANDEA, A. M.: Introducción a la historia social en la España de Franco (1939-1974). Historia social de España (siglo XIX). Madrid, Edit. Alianza, de España-1977.
- 17451, ZANDEA, A. M.: Origen doctrinal y génesis del romanticismo español. Madrid, Ed.3. Alianza-1977.
- 17451, ZANDEA, A. M.: Vida, obra y pensamiento de Alfonso XIII. Madrid, Ed.3. Alianza-1977.
- 17451, ZANDEA, A. M.: Ideologías y clases en la España contemporánea (1808-1874). Madrid, Ed.3. Alianza, de España-1973.
- 17451, ZANDEA, A. M.: Historia crítica de la burguesía a Catalunya. Barcelona, Ed.3. Alianza-1977.

- 1970: Historia crítica de la burguesía en Catalunya.
Barcelona, Edit. Anthropos-1970.
- 1961: "Estudio preliminar y notas críticas a la obra de
Antonio Gutierrez, La C. P. y Murgall: La Reacción y
la Revolución, Estudios políticos y sociales
Barcelona, Edit. Anthropos-1960.
- 1968: Rafael M. de : El Ateneo de Madrid, Sus
orígenes, desdovlimiento, representación y
provenir. Madrid-1970.
- 1970: Modesto: Historia General de España
Barcelona 1970.
- 1966: Mariano José de: Prosa del romanticismo.
Artículos. San Sebastián, Edit. Haranbide, 1966.
- 1964: Obras escogidas. Madrid 1964. 2 vols.
- 1964: Artículos Escogidos. Madrid 1964. 2 vols.
- 1970: Vuelva Usted mañana y otros artículos.
Edit. Salés-1970.
- 1970: Artículos de costumbres. Madrid, 1970. 2 vols.
- 1970: Introducción à l'histoire des faits
éducatifs. París. 1970. 1 vol.
- 1970: Los cambios económicos y sociales en el
siglo XIX. Madrid, 1970. 1 vol.
- 1970: Ampliación y Revolución en la España del
siglo XIX. Madrid, 1970. 1 vol.
- 1970: Antecedentes y desarrollo del movimiento obrero
español. Madrid, 1970. 1 vol.
- 1970: Educación socialista en la España del
siglo XIX. Madrid, 1970. 1 vol.
- 1970: El movimiento obrero en la España del
siglo XIX. Madrid, 1970. 1 vol.

organización de sus escuelas". Vegetal de Elicenciatura dirigida por Joaquín Carreres Artau. Universitat de Barcelona. Inèdit. Facultat de Filosofia i Lletres, maig de 1962.

LOPEZ-CORDON, M.V.: El pensamiento POLITICO INTERNACIONAL del federalismo español (1866-1874). Barcelona. Edit. Plaçater, 1975.

LOPEZ GARRIDO, D.: La guardia civil y los orìgenes del Estado centralista. Barcelona. Edit. Orosi, 1982.

LOZANO BEIJAS, D.: La escolarización. Historia de la enseñaanza. Barcelona. Edit. Montecinos, 1964.

LIARRES BERNAL, J.: "Noticias y relaciones de los catòlicos de Mallorca". B.A.S.A.L. Vol. 1814-1824. Palma, 1871, pàgs. 566-569.

LIZNARES I MARTINEZ, J.: "El viaje pedagògic a l'Escola de Jersey (Mallorca). Socialisme utòpic i pedagogia a la Mallorca progressista del segle XIX". Actes de les Jines. Jornades de Història de l'Educació a Catalunya. Edit. Eumo, Mòst, 1983.

LLORENTE, Vicente: El Romanticismo español. Barcelona. Edit. Destino-Fundación Joan Marçà, 1977.

LLIBRE-ESPANOL-MONTELLON, J.: Historia de la Iglesia Católica. Madrid, 1967.

LLIBRE, Francesc: El pensament econòmic a Catalunya (1740-1840). Revista de Història Econòmica, 1975.

LLIBRE, Francesc: Historia y problemas de la Inspección de Enseñanza primaria. Revista de Història Econòmica, 1977, pàgs. 11-14.

LLIBRE, Francesc: El Socialismo en España, 1863-1898. Revista de Història Econòmica, 1977.

LLIBRE, Francesc: La pràctica pedagògica en el regim de Lluís II. Revista de Història Econòmica, 1977.

- MARINER, Carlos.: La revolución liberal y los primeros partidos políticos en España 1834-1844. Madrid. Edic. Catedra-1969.
- MARRAST, Robert.: Esproceda et son temps, Littérature, société, politique, au temps du Romantisme Paris. Edic. Klincksieck-1979.
- MARTEL CASINER.: Orígenes del anarquismo en Barcelona. Barcelona. Edic. Txerto-1970.
- MARTIN SERRANO, M.: Metodos actuales de investigación social. Madrid. Edic. Ariel-1970.
- MARINER GARCIA.: "Metáforas de las publicaciones infantiles españolas 1770-1950" (libro de fotografías). S.M.A. Madrid-1977.
- MARROU I MONTANER, J.: Els mallorquins i la llengua autòctona. Barcelona. Edic. Txerto-1970.
- MEDINA, Federico.: La lucha por la educación en España. 1770-1970. Madrid. Edic. Alianza-1970.
- MOLLE, Jean.: La Renaissance a Mallorcas (deux tomes). Paris. Centre de Recherches de la Sorbonne-1966.
- MOLLE.: Informe sobre la lengua catalana. (de dos tomos). Madrid. S.M.A. Edic. Txerto-1977.
- MORERA, J. G. V.: El catalán mallorquín (de dos tomos). Barcelona. Edic. Txerto-1970.
- MORERA, J. G. V.: Escenas mallorquines. Barcelona. Edic. Txerto-1970.
- MORERA, J. G. V.: El primer catalán en el primer de llengua catalana (de dos tomos). Barcelona. Edic. Txerto-1970.
- MORERA, J. G. V.: El primer catalán en el primer de llengua catalana (de dos tomos). Barcelona. Edic. Txerto-1970.
- MORERA, J. G. V.: Los mallorquines misioneros en la educación española contemporánea (de dos tomos).

Normales de Magisterio. Valladolid, Instit. Escuela Universitaria de Formación del Profesorado (1978).

- MORER, J.: El pensament escolar i la renovació pedagògica a Catalunya (1833-1938). Barcelona, Edicions La Magrana (1977).
- MORELL, J.: La llengua a l'escola (1714-1939). Barcelona, Ed. Barcenova (1984).
- MUNLAI, R.F. / SALARICH, J.: Condiciones de vida y trabajo obrero en España a mediados del siglo XIX. Barcelona, Ed. del Hombre (1984).
- NEUBRANDS, José F.: Costumbrismo y novela. Ensayo sobre el redescubrimiento de la realidad española. Madrid, Ed. Castalia (1983).
- OCEN: Fernán Caballero. Ensayo de justificación. Univ. of California Press (1961) pag. 16.
- OCEN: Introducción a una historia de la novela en España en el siglo XIX. Madrid, Ed. Castalia (1982).
- ORTIZ, Manuel José: Aribau i el seu temps. Barcelona, Ed. Arbores (1967).
- ROSA, De la: La escuela "Normal" española en el siglo XIX. Boletín del Instituto de Historia de la Universidad de Zaragoza del I. I. de la U. de Zaragoza (1984) vol. 11, no. 43, pag. 101-110. Este artículo, que se publicó en la revista "Boletín del I. I. de la U. de Zaragoza" (Boletín del Instituto de Historia de la Universidad de Zaragoza) en el número 43 del volumen 11 de la revista, trata de la escuela "Normal" española en el siglo XIX.
- ROSA, De la: La escuela Normal de maestros en ella sede catalana i el Liberalisme (1842-1847). Boletín del Instituto de Historia de la Universidad de Zaragoza (1984) pag. 111-120.
- ROSA, De la: La escuela Normal de maestros en ella sede catalana i el Liberalisme (1842-1847). Boletín del Instituto de Historia de la Universidad de Zaragoza (1984) pag. 111-120.

1974. "El reformisme liberal i la creació de l'Institut Normal (1842)" Rev. Revista d'història contemporània 1974, pàg. 50-52
1975. COLINA, C.: "La creació de l'Institut Normal de Espanya de 1842 a 1843 a través de la selecció". Tesi de llicenciatura, cursada per Miquel Redon, Institut Universitari de Pedagogia, Departament de Pedagogia, comparada i història de l'Educació. Setembre 1975
1976. Jordi.: El fracaso de la Revolución industrial en España, 1814-1913. Barcelona, Edita. de S. el 77
1976. J. i RIBES, E.: "Una empresa catalana: el primer de la fabrica de la Roquia". Rev. Revista d'història contemporània 1976, pàg. 47-50
1977. EPIDORI, J.: La Escuela Normal de Terracina (1831-1931). Cien años en la vida de una escuela normal. Barcelona. Publicada en el "Anuario de la Universidad de Barcelona" 1977
1978. DE SARRAS, M.: Don Ramón de la Sagra, reformador social. Madrid. Edita. Espasa, 1978
1978. DE SARRAS, M.: El movimiento obrero a Catalunya, 1840-1843. Barcelona, Edita. Espasa, 1978
1978. Introducció del socialisme utòpic a Catalunya (1835-1837). Edita. de S. el 78
1978. Introducció del socialisme utòpic a Catalunya (1835-1837). Edita. de S. el 78
1978. DE SARRAS, M.: Los obreros por diez (hasta 1913). Edita. de S. el 78
1978. Introducció a la pedagogia. Epistemologia, teoria y pràctica de l'educació en els episodis històrics. Edita. de S. el 78

6440100. M. A. J. J. de la "Historia Literaria de España de 1808 a 1814" de Ferrn y las Instituciones Educativas de Valencia hasta 1850". Tratado de Historia Literaria. Dirigida por Alexandre Caporrons. Inditita. Universidad de Barcelona. Facultad de Filología. Departament de Història de l'Educació. Departament de Pedagogia i Història de l'Història. octubre de 1977.
6440101. J. E. de ROSOVISIMIL, M.: Manual de literatura española. VI. Epoca romántica. Pamplona, 1972. 284 p. (1972).
6440102. Ferrn y J.: Los precursores españoles de la educación comparada. Madrid. Edita M. S. C. 1967.
6440103. Ferrn y J.: Historia del movimiento romántico español. Madrid, Edita. Guadalupe 1973. 214 p. (1973).
6440104. Ferrn y J.: Ensayo de un diccionario acastórico castellano. Boletín del Instituto de Estudios Castellanos. 1968.
6440105. Ferrn y J.: Artículos. Mariano José de Larra. Ed. Larra. 1967. 1967.
6440106. Ferrn y J.: La Universidad española (siglos XVIII y XIX). Madrid. Edita. Guadalupe 1974.
6440107. Ferrn y J.: La Universidad española (siglos XVIII y XIX). Madrid. Edita. Guadalupe 1974.
6440108. Ferrn y J.: La Universidad española (siglos XVIII y XIX). Madrid. Edita. Guadalupe 1974.
6440109. Ferrn y J.: La Universidad española (siglos XVIII y XIX). Madrid. Edita. Guadalupe 1974.
6440110. Ferrn y J.: La Universidad española (siglos XVIII y XIX). Madrid. Edita. Guadalupe 1974.
6440111. Ferrn y J.: La Universidad española (siglos XVIII y XIX). Madrid. Edita. Guadalupe 1974.
6440112. Ferrn y J.: La Universidad española (siglos XVIII y XIX). Madrid. Edita. Guadalupe 1974.
6440113. Ferrn y J.: La Universidad española (siglos XVIII y XIX). Madrid. Edita. Guadalupe 1974.
6440114. Ferrn y J.: La Universidad española (siglos XVIII y XIX). Madrid. Edita. Guadalupe 1974.
6440115. Ferrn y J.: La Universidad española (siglos XVIII y XIX). Madrid. Edita. Guadalupe 1974.
6440116. Ferrn y J.: La Universidad española (siglos XVIII y XIX). Madrid. Edita. Guadalupe 1974.
6440117. Ferrn y J.: La Universidad española (siglos XVIII y XIX). Madrid. Edita. Guadalupe 1974.
6440118. Ferrn y J.: La Universidad española (siglos XVIII y XIX). Madrid. Edita. Guadalupe 1974.
6440119. Ferrn y J.: La Universidad española (siglos XVIII y XIX). Madrid. Edita. Guadalupe 1974.
6440120. Ferrn y J.: La Universidad española (siglos XVIII y XIX). Madrid. Edita. Guadalupe 1974.

- ROZAS, M., REDONDO, S. y DIEZ, M.: Guadalajara en la historia del Magisterio español, 1839-1939. Cien años de formación del profesorado. Guadalajara: Universidad de Alcalá de Henares, 1986.
- SANTILL, PAUL: Histoire de l'Enseignement en France. Les grandes étapes (1789-1964). Paris, 1966.
- SCHLES, BENJAMIN, M.: Introducción a Historia de la educación en España. Madrid, M.C.E., 1970.
- UDEN.: Educación e ideología en la España contemporánea (1767-1975). Barcelona, Ed. Labor, 1980.
- QUIN FERRER, J.: Vida de bergi, inventor de la navegación submarina. Barcelona, Imp. L. Alcover, 1916.
- RUJOL, Jaume.: "Apuntes sobre el origen y desarrollo histórico de la inspección escolar". Rev. Española de Pedagogía 1971, págs. 49-60.
- SALAS ESCOBERO, G.: "Estado de la investigación en bibliotecas de los que pertenecen a la educación contemporánea". Rev. de la Pedagogía 1980, págs. 109-129, octubre del mismo año, págs. 129-137.
- ROSADELL, Antoni.: Trabajos elementales sobre la Escuela Primaria. Madrid, Ed. Labor, 1967.
- ROSADELL, Antoni.: Obras Completas. Madrid, Ed. Labor, 1967.
- TRAYAS, R.: Apuntes sobre algunas épocas históricas de la enseñanza social a Barcelona en el siglo XIX. Barcelona, Ed. Labor, 1977.
- VALLEJO, Antonio.: Historia de la enseñanza en España. Madrid, Ed. Labor, 1967.
- VALLEJO, Antonio.: Introducción a la historia de la enseñanza en España. El siglo XIX (1808-1918). Madrid, Ed. Labor, 1967.

edit. Vicens Vives-1990.

- RICO LÓPEZ DE ALAYO, M.: "Vestigios pedagógicos de "El Criterio" de Balmes". Tesis de Licenciatura, dirigida por Joaquín Carreras Artau, 1973. Universitat de Barcelona, Facultat de Filosofia i Lletres, Dept. de Pedagogia, 1987.
- RIBRA I TUEBOLS, S.: Narcís Monturiol, una vida apassionat, una obra apasionada. Barcelona, Generalitat de Catalunya-1986.
- RIGUE I MOREIRA, M.: Breve historia de la Real Academia de Buenas Letras. Barcelona, Gráficas Barriol-1954.
- RODR GIRONELLA, J.: "Interés y actualidad de las ideas pedagógicas de Jaime Balmes". Rev. Catalana, número 2 de octubre-diciembre de 1956. Págs. 207-412.
- RODRIG, C.: La desamortización de Mendizábal i Espartero en España. Madrid, edic. Castalia-1904.
- RODRIG LERROJO, J.: Política escolar de España en el siglo XIX (1808-1833). Madrid, C.S.I.C.-1974.
- RODRIG SALVADOR, A.: El Ateneo científico, literario y artístico de Madrid (1835-1885). Madrid, Edic. Compañía Ibero-Americana-1977.
- RODRIG, S.: Montesino y sus doctrinas pedagógicas. Barcelona, edic. Edicions de l'Esplai-1961.
- RODRIG I GONZÁLEZ, J.: Historia del Carlismo en España. Barcelona, Edic. Castalia-1957.
- RODRIGUEZ LERROJO, M.: España hace 10 siglos: Una economía rural. Madrid, Edic. Castalia-1975.
- RODRIGUEZ LERROJO, M.: Guía del Archivo Histórico Nacional. Madrid, Edic. Castalia-1975.
- RODRIGUEZ LERROJO, M.: Historia de la cultura en España. Madrid, Edic. Castalia-1980.

- SONZ DIAZ, F.: "El proceso de institucionalización y implantación de la primera enseñanza en España". Cuadernos de investigación histórica, número 4 de 1990. págs. 209-268
- IBEM.: La segunda enseñanza oficial en el siglo XIX (1834-1874). Madrid, M.E.C. Colección Enciclopedia de educación-1985.
- BASTRE BARCELÓ, G.: "Sa mentalitat mallorquina durant el primer romàntic il·lenc". Tesi de llicenciatura. Universitat de les Illes Balears-Facultat de Filosofia i Lletres, Departament d'Història moderna i contemporània. Dirigida per Soledad Serra. Inédita-1982.
- SOLLAERTZ GERON, P.: (Coordinador) Ensayos sobre la economía española a mediados del siglo XIX. Madrid, Servicio de estadros del Banco de España-1971
- SOLÓ SERRANO, G.: Prólogo a Vuelva usted mañana.... Madrid, Edit. Selva-1968.
- IBEM.: Estado preliminar a Mariano José de Larra. Madrid, M.E.C.-1968.
- IBEM.: Estado preliminar a los libros de epistolario de Mesonero Romanos-Mesonero Romanos. El escritor y su medio social. Madrid, M.E.C.-1968 (Separata pág. 11)
- SOLÓ, G.: SOLÓ, G.: Revistas de dones. Aproximació a l'estudi de l'evolució de la premsa de dones (1846-1935). Barcelona, Institut d'Estudis Geganològics-1984.
- SOLÓ, G. G.: Historia del periodismo en España. El siglo XIX. Madrid, Espasa Calpe-1976 (1977)
- IBEM.: Oratoria y periodismo en la España del siglo XIX. Valencia, Ed. Universitat de València-1977 (1978) (Separata pág. 11)
- IBEM.: Oratoria y periodismo y otras lecturas y reflexiones literarias de España. Madrid, M.E.C.-1977 (1978) (Separata pág. 11)

- 13130 FERRER, M. C. La enseñanza privada secular de grado medio en Madrid (1820-1868). Madrid, Instituto de Estudios Madrileños-1972.
- 13131 GALLA, Angeles. "Barcelona 1830-1837: Una ciudad en transformación". Rev. "Ayer", número 67, de noviembre de 1980. págs. 29-39.
- 13132 SOLDEVILA, M. Barcelona sense Universitat i la restauració de la Universitat de Barcelona (1810-1837). Barcelona, Univ. de Barcelona-1978.
- 13133 SOLDA, M. A. "El período de institucionalización de las Escuelas Pías en la Instrucción primaria en España (1801-1812)". Boletín de Investigación Hist. 1, (enero) del Colegio de Estudios de 1981, págs. 55-65.
- 13134 SORIANO, A. "El Est. barcelonés de 1837: un estudio". Boletín de la Universidad de Barcelona, (Geografía e Historia), 19, de febrero, 1977.
- 13135 Tardieu, Donoso Cortés y la fundación de "El heraldo y el Sol". Boletín de Estudios Históricos, 19, febrero, 1977.
- 13136 Génesis del Concordato de 1801. Boletín de la Real Academia de Ciencias, Madrid, 1977.
- 13137 SORIANO, A. "Eduardo Montasinos: Liberalismo y educación en España". Boletín de la Universidad de Barcelona, (Geografía e Historia), 19, 1977.
- 13138 VALLS, J. El primer período de la historia de la enseñanza en España. Boletín de la Real Academia de Ciencias, Madrid, 1977.
- 13139 Historia de la enseñanza en España. Boletín de la Real Academia de Ciencias, Madrid, 1977.

del "Año de la Nueva Historia en España (1987-1991)". tesis Doctoral. Universidad de Zaragoza. Facultad de Filosofía y Letras. Dep. de Historia. Departamento de Historia de Aragón. Dirección de Estudios e Informes. Informe nº 14 de 1987.

10034.- La formación del Profesorado en Mallorca. Antecedentes y origen de la Escuela Normal. Palma de Mallorca. ILEI 1984.

10034.- "Consideraciones sobre el concepto de Educación en las Investigaciones Históricas". Rev. Mallorquina de Cultura, número 3 de 1975. págs. 27-40.

TITULO GALVAN. M.: Leyes políticas españolas fundamentales 1808-1978. Madrid, G. G. Verano 1979.

10035.- Lineas Ideología Libertaria y educación. Barcelona. Ed. Lumen. Albert 1977.

TORRES. R. y G. DE M. A. LLAGAS GARCIA. Historia de la España contemporánea. Desde 1938 hasta nuestros días. Barcelona, Eriq. Anaya 1982.

10036.- UDV. Sociedad e Ideología en los orígenes de la España contemporánea. Valencia. ILEI. Barcelona 1978.

10037.- Los Baños, Educación "El Criterio" y la Pedagogía española. Madrid. ILEI. Barcelona. España 1981.

10038.- UDV. El marco político de la descentralización en España. Valencia. ILEI. Barcelona 1978.

10039.- UDV. Neurología de la Historia. Valencia. ILEI. Barcelona 1982.

10040.- UDV. Historia de la prensa catalana. Valencia. ILEI. Barcelona 1982.

10041.- UDV. Elementos los orígenes de catalunop. Valencia. ILEI. Barcelona 1982.

1956. (Dir.): Historia de España. Vol. VIII. Barcelona, Ed. Labor-1964.
1961. Crisis del Antiguo Régimen e industrialización en la España del siglo XIX. Madrid, Labor-1961.
1964. Metodología de Historia social de España. Madrid, Ed. Siglo XXI-1976.
1968. (Director): Historiografía Española contemporánea. Madrid, Ed. Siglo XXI-1980.
1969. La España del siglo XIX (1808-1914). Barcelona, Ed. Labor-1970.
1970. Estudios sobre el siglo XIX español. Madrid, Ed. Siglo XXI-1971.
1970. El movimiento obrero en la historia de España. Madrid, Ed. Labor-1972.
1970. Origen del movimiento obrero a Catalunya. Barcelona, Ed. Nova Terra-1970.
1971. (Dir.): El primer modernismo literario catalán y sus fundamentos ideológicos. Barcelona, Ed. Ariel-1970.
1971. Amor, guerra, Lucha y España. Madrid, Ed. Labor-1971.
1972. Historia del movimiento obrero en España. Madrid, Ed. Labor-1972.
1972. Historia del movimiento obrero en Catalunya. Barcelona, Ed. Nova Terra-1972.
1972. Instalaciones asistenciales sobre la muerte prematura. Madrid, Ed. Labor-1972.
1973. Guía bibliográfica para la investigación de la historia de la Pedagogía Catalana. Barcelona, Ed. Labor-1973.
1973. Educación en Mallorca. Características y evolución. Mallorca, Ed. Labor-1973.

- V0815.: Historiografía y nacionalismo español (1834-1868). Madrid. Centro de Estudios Históricos. Colección "CSIC I.C.I.-1925".
- V0816.: "Església i escola (1808-1843)". Treball imprès. Inèdit. Designatura: Pedagogia Contemporània. Departament de Ciències de l'Educació-Universitat de les Illes Balears.
- V0817.: "Educació a Algèria segle XIX". Treball imprès. Escola Univ. Professorat-Universitat de Barcelona-Baleàr 1975.
- V0818.: "L'Evolució de l'Educació a Catalunya". Treball imprès. Escola Univ. Professorat-Universitat de Barcelona-Baleàr-1975.
- V0819.: "Trabajo de investigación sobre evolución educativa. Manuscrito de Olasol". Treball imprès. Escola Univ. Professorat-Universitat de Barcelona-Baleàr-1975.
- V0820.: "L'Educació en el segle XIX". Treball imprès. Escola Univ. Professorat-Universitat de Barcelona-Baleàr-1975.
- V0821.: Liberalismo y absolutismo. Madrid. Espasa Calpe. 1974.
- V0822.: El moviment social a Catalunya, País Valencià i les Illes (Cronologia 1808-1978). Edicions de la Universitat de les Illes Balears.
- V0823.: Enseño sobre la economía española e movimientos del siglo XIX. Madrid. Espasa Calpe. 1974.
- V0824.: Magisteria i educació a Espanya. Madrid. Espasa Calpe. 1974.
- V0825.: Imprensa y sociedad en España (1808-1978). Madrid. Espasa Calpe. 1974.
- V0826.: Historia social de la alfabetización mundial. Los tiempos socialistas. Madrid. Espasa Calpe. 1974.

- MADRUGA DE PRADA, M.: Revoluciones en el método histórico. Paedagogia, Edic. Esp. 1974.
- MADRUGA DE PRADA, M.: Las Escuelas Normales en Castilla y León (1838-1900). Salamanca, Edic. Esp. 1980.
- MADRUGA DE PRADA, M.: "Las corrientes pedagógicas europeas a la luz del movimiento normalista español del XIX". Rev. Historia de la Educación Interuniversitaria, número 4 - enero-diciembre de 1985.
- MADRUGA DE PRADA, M.: "Evolución de los Institutos de Segunda Enseñanza (1876-1940)". Trabajo Doctoral. Universidad de Salamanca Facultad de Filosofía y Ciencias de la Educación. Departamento de Educación Comparada e Historia de la Educación. Dirigida por Buenaventura Delgado. inédita 1980.
- MADRUGA DE PRADA, M.: La prensa catalana del XVIII, primera parte (1801-1874). Barcelona, Edic. Esp. 1987.
- MADRUGA DE PRADA, M.: Manual de Historia Económica de España. Barcelona, Edic. Esp. 1988.
- MADRUGA DE PRADA, M.: Industrialización y política del siglo XIX. Revista de Historia Social, 1988.
- MADRUGA DE PRADA, M.: Elementos de Historia de España y América, social y económica. Madrid, Edic. Esp. 1988.
- MADRUGA DE PRADA, M.: Coexistencia económica y transformación burguesa. Revista de Historia Social, 1989.
- MADRUGA DE PRADA, M.: Aproximación a la Historia de España. Madrid, Edic. Esp. 1989.
- MADRUGA DE PRADA, M.: Cataluña en el siglo XIX. Revista de Historia Social, 1989.
- MADRUGA DE PRADA, M.: Ensayos sobre el método. Revista de Historia Social, 1989.

- VILA, JOSEP M. Una Síntesi d'Història de la Literatura Catalana Tom II. Barcelona, Edicions 62, 1968.
- VILA, JOSEP M. El primer moviment social a Catalunya. Barcelona, Llibreria Catalana, 1957.
- VILH, PIERRE. Histoire de l'Espagne. Paris, Librairie de l'Étrangère, 1972.
- VINER, J. Historia de España. Barcelona, Ed. 62, 1964.
- VINER, J. "La Catalunya industrial: reflexions sobre una entesa i sobre un destí". Rev. d'Història, número 3, 1961, 7-12.
- VINER, J. Catalunya dins l'Espanya moderna. Barcelona, Edicions 62, 1966-1968.
- VINER, J. Iniciación al vocabulario del análisis histórico. Barcelona, Ed. 62, 1967.
- VINER, J. Burguesía y cultura. Los intelectuales españoles en la sociedad liberal, 1808-1831. Madrid, Ed. Siglo XXI, 1962.
- VINER, J. Política y Educación en los círculos de la España contemporánea. Examen general de sus relaciones en la enseñanza secundaria. Madrid, Ed. Siglo XXI, 1967.
- VINER, J. Historia de España. Edad Contemporánea. Madrid, Ed. 62, 1967.
- VINER, J. Ideología y política en la España española. Madrid, Ed. 62, 1967.
- VINER, J. Comunistas y socialistas. El movimiento obrero en España XIX. Madrid, Ed. 62, 1967.
- VINER, J. Historia de la literatura española. Madrid, Ed. 62, 1967.

Obres. Publicacions Periòdiques i
Col·leccions legislatives de Lletres.

AGENCIAMAR y el Estudiante. Madrid, de 11 de desembre de 1838 al 4 de maig de 1839. 3 tomes.

ACADEMIA, LA. Madrid 1845.

ACADEMIA de Buenas Letras de Barcelona: "Censal" celebrat el dia 2 de juliol de 1842". Barcelona, 1842. Brussel·les 1842.

ACADEMIA de Instrucción primaria. Madrid, 1 de febrer de 1851 aquest de 1851.

ACTA de la Junta Central de la Sociedad para propagar y mejorar la educacion del pueblo. N.º 1.º. Cap. Consejo de Sordomudos 1839.

ACTA de la Junta General de la Sociedad para propagar y mejorar la educacion del pueblo. Celebrada el dia 17 de Abril de 1843. Madrid. Imp. Calle de Sordomudos. 1843.

ACTA de la séptima Junta General de la Sociedad para propagar y mejorar la educacion del pueblo. Madrid, Imp. Calle de Sordomudos. 1843.

ALBUM MARTIN. 1.º. La Educacion de las Madres de España. 6 de la Civilizacion del hombre humano por medio de las mujeres. Madrid, Imp. Calle de Sordomudos. 1843.

ALBUM de la Niña. Periódico semanal de Literatura, Educacion, Música, Teatros y Bodas. Madrid, Imp. Calle de Sordomudos. 1843.

ALBUM de las Señoritas. El Periódico de las Señoras. Madrid, Imp. Calle de Sordomudos. 1843.

ALBUM de los Niños. Periódico de los Niños. Madrid, Imp. Calle de Sordomudos. 1843.

ALBUM de Señoritas. Periódico de Literatura, Educacion, música, teatros y bodas. Madrid, Imp. Calle de Sordomudos. 1843.

Compañía Anónima de Seguros. D. Aquilino. (obras de 1851-54 y de 1866-67)

ALBUM popular. Periódico de intereses materiales, morales, literatura, noticias y anuncios. Madrid. Imp. Real. 1852.

ALCALÁ DE GONZÁLEZ, D.: Historia de la Literatura española, francesa e italiana en el siglo XVIII. Madrid. 1843.

ALONSO, J.: Lecciones de Derecho Político Constitucional. Madrid, Imp. Real. 1843.

ALMACEN de frutos literarios. Números 1-12. P. 1-24. Imp. Estéban Torres 1839-1842

ALONSO DEL GRAS, A.: Nuevo Curso Religioso, Moral, Político y Civil. Madrid. 1836. 18 N. 1837.

ALONSO, J.: Pláticas instructivas sobre la educación del pueblo en España. Madrid, Imp. Estéban Torres. Colección 1839. 12 N. 1839-42

ALONSO, J.: Discurso sobre la caligrafía española. Madrid. Imp. Real. 1836. 1 N. 1836. 1836-37

AMIGO de la juventud, El. Madrid. 1836.

AMIGO de los maestros, El. Madrid. Colección de 1836-37. 1 N. 1836.

AMIGO del País, El. Periódico de la Sociedad Madrileña de Nutrición. Madrid. Colección de 1836-37. 1 N. 1836.

AMIGO del Pueblo, El. Periódico de la Sociedad Madrileña de Nutrición. Madrid. Colección de 1836-37. 1 N. 1836.

AMIGO del Pueblo, El. Madrid. Colección de 1836-37.

AMIGO del Pueblo, El. Periódico de la Sociedad Madrileña de Nutrición. Madrid. Colección de 1836-37. 1 N. 1836.

ANCONA, El. Periódico de la Sociedad Madrileña de Nutrición.

- ANTORCHA, LA. Periódico científico e industrial consagrado a la propagación de los primeros elementos del saber y facilitar infinitos recursos contra la indigencia. Madrid, Imp. Ordoñez y Reigón-1859, 912p.
- ANUARIO de la Universidad Central para el curso de 1855 a 1856. Madrid, Imp. J. N. Pascual- diciembre de 1855.
- ANUARIO estadístico de 1855-1858. Madrid 1859.
- ARZOBISPADO, Benaventura G.: Discurso preliminar sobre la primitiva novela española. Imp. 211. Madrid, B. A. Imp. Rivadeneyra-1846.
- ATENEO, propagador universal de conocimientos, progresos é inventos concernientes a Ciencias, Arte, Instrucción pública, Literatura, Industria y Comercio. Madrid, Imp. F. Pascua. 314p.
- AURORA, LA. Periódico para el aprendizaje de la lectura en 1851-1852. 2 tomos.
- AURORA, LA. periódico de los niños. Madrid, Imp. J. Pascual- 1854-1857.
- AVILA, GARCÍA: Cuadernos de lectura para uso de las escuelas. Madrid, Imp. de la Universidad.
- 1821: Elementos de Aritmética. Madrid, 1821.
- 1822: Elementos de Geografía. Madrid, 1822.
- 1823: Elementos de Gramática. Madrid, 1823.
- 1824: Elementos de Geometría elemental, métrica y descriptiva precedidos de unos libros de nociones geométricas de la esfera y meteorológicas. Madrid, 1824.
- 1825: Elementos de Sincética. Madrid, 1825.

- 1857 : Manual completo de Instrucción primaria elemental y superior para uso de los aspirantes á maestros, y especialmente de los alumnos de las escuelas normales de provincia... Madrid, Imp. D. Caldeira-1854-1856.
- 1858 : G. A. FERNANDEZ, M.: Curso elemental de Pedagogía. Madrid, Imp. M. Hernando-1859.
- 1859 : Quadernos de lectura para uso de las escuelas Madrid, Imp. A. Vicente-1851.
- 1860 : Curso elemental de Pedagogía. Madrid, Imp. M. Hernando-1859.
- 1860 : S DE 1860. M.: La escuela del pueblo, páginas de enseñanza universal. Madrid, Imp. Aguado-1860.
- 1864 : La Marquesa de Bella Flor ó el niño de la inclusa Madrid, Imp. Aguado-1846-47.
- 1864 : La Marquesa de Bella Flor ó el niño de la inclusa (1846-1847). Madrid, Sociedad Literaria-1864.
- 1867 : María, la hija del Jornalero Imp. M. Hernando-1867. Aguado-1868.
- 1868 : Pobres y ricos ó La Bruja de Madrid Madrid, Imp. Aguado-1868. León.
- 1869 : ORGIA. Periódico de Literatura sentimental apasionado, dedicado al sexo hermoso. Madrid, Imp. de Caldeira-1846-1869. 1869.
- 1870 : Geografía y Neútrina Geografía universal Madrid, Imp. de Caldeira-1870.
- 1871 : Curso elemental de Instrucción de sordomudos Madrid, Imp. de Caldeira-1871. 1871.
- 1872 : Curso elemental de Instrucción de sordomudos Madrid, Imp. de Caldeira-1872. 1872.
- 1873 : Curso elemental de ciegos Madrid, Imp. de Caldeira-1873. 1873.

1875. Jasso: El Criterio. Barcelona, Imp. Dausa 1875.

1881: El Criterio. Madrid, Edic. Española 1881.

1884: La Religión demostrada al alcance de los niños. Barcelona, Imp. Bausil 1884.

BARBERA, José: Lecciones de caligrafía o método de escribir por reglas. Palma, Imp. Botelha 1880.

BEVENQUES DE MONCAT, J.: Novísimo manual de Aritmética teórico y práctico. Barcelona, Imp. Estab. 1847.

BIBILONI, Jerónimo: Cristianos socialistas. Palma, Imp. Gebhardt 1888.

BLANCHI-ROFFIN, A.D.E.: Jacques Balmes, sa vie et ses ouvrages. Paris, Sirey et Mare. Editeur 1849.

BLANCO Y FERNANDEZ, G.: Elementos de Agricultura. Madrid, Imp. el Consulado de Agricultura 1847.

BOLETIN de la Instrucción pública. Madrid, Imp. 1880.

BOLETIN Oficial Balear. Palma, Imp. 1880.

BOLETIN Oficial de Mallorca. Palma, Imp. 1880.

BOLETIN Oficial de Instrucción pública. Madrid, Imp. 1880.

BOLETIN Oficial del Ministerio de Comercio, Instrucción y Obras públicas. Madrid, Imp. 1880.

BOLETIN Oficial del Ministerio de Fomento y Obras Públicas. Madrid, Imp. 1880.

BOLETIN Oficial del Ministerio de Gracia y Justicia. Madrid, Imp. 1880.

- BOLETIN de la Sociedad Económica de Amigos del País de Valencia: Educación. Valencia, Imp. José Llorca-1848.
- BORDAS, Juan: Hechos Históricos y Memorables acaecidos en España desde la última enfermedad de Fernando VII. Barcelona, Imp. Ixepano-1846.
- BONIFER, Andrés: De la situación de los intereses de España en el movimiento reformador de Europa Madrid, Imp. Francisco Andrés-1848.
- CABANELLAS, Jaime: Le Cicerone français à Palma de Majorque. Palma, Imp. Humbert-1848.
- CABELLO, Pedro: "Memoria leída en la Escuela Pública Central de primera enseñanza por... en seguida de la escuela de prácticas". Madrid, Imp. Milla-1837.
- CADIZ, Francisco: "Notas de don R. Barquero". Barcelona, Imp. Ixepano-1846.
- CEP: Viaje por Icaria. Barcelona, Imp. Cervantes-1846.
- CALENDARIO Manual y guía de forasteros de Madrid 3.ª ed. Madrid, Imp. Rodríguez UDA. 1848. 1.º de agosto para el año 1848. 1848. 1.º y 2.º.
- CONFERENCIA DE ESPAÑA ante la Asamblea Constituyente. Madrid, Imp. Cervantes-1846.
- CONFERENCIAS de Geografía universal. Madrid, Imp. Cervantes-1846.
- CONFERENCIA de la Catequesis política social y de costumbres, según los principios de la Constitución de 1837, para uso de las escuelas y para la moral y general instrucción del pueblo español. Madrid, Imp. Cervantes-1846.
- CONFERENCIA de Historia Universal. Madrid, Imp. Cervantes-1846.
- CONFERENCIA de la Catequesis política social y de costumbres, según los principios de la Constitución de 1837, para uso de las escuelas y para la moral y general instrucción del pueblo español. Madrid, Imp. Cervantes-1846.

YDOP: Avisos saludables a los niños que, para su bien espiritual les dirige D.A.C.P. Madrid: Imp. Estevio Infante-1945.

COLECCION de las leyes, reales decretos, órdenes, reglamentos, circulares y resoluciones generales, expedidas sobre todos los ramos de la Administración y Gobierno del Estado. Madrid: Imp. Real-1840.

COLECCION legislativa de la Instrucción primaria desde publicación de la ley de 21 de julio de 1838. Madrid, Imp. Nacional-1838.

COLECCION de órdenes especiales relativas a los ramos de Instrucción Pública, secundaria y superior desde el primero de Enero de 1834 hasta fin de junio de 1847. Madrid, Imp. Nacional-1847.

COLECCION legislativa de Instrucción primaria. Madrid: Imp. Nacional-1856.

COLECCION legislativa de España. Madrid, Imp. Nacional-1847-1857.

COLECCION de leyes referentes a Instrucción pública. Madrid, Imp. Real-1835.

COLISEO, El, revista semanal de teatros, literatura y modas. Madrid: Imp. de Elipio de Soria-1834.

COMPILACION legislativa de instrucción pública. Madrid: Imp. de los señores de la Real Academia de Ciencias Exactas y Físicas-1875.

COMPILACION legislativa de Instrucción pública formada e impresa en virtud de Real Orden de primero de marzo de 1876, siendo Ministro de Fomento el Excmo. Sr. Conde de Toreno. Madrid: Imp. de los señores de la Real Academia de Ciencias Exactas y Físicas-1876.

CONCORDATO celebrado entre Su Santidad y Su Magestad en Madrid el 16 de marzo de 1851. Madrid: Imp. Nacional-1851.

CONSEJADOR, El. Madrid: Imp. de los señores de la Real Academia de Ciencias Exactas y Físicas-1876.

- CONSTITUCION de la Monarquía española promulgada el 19 de julio de 1837. Madrid, Imp. Nacional 1837.
- CONSTITUCIONAL, EL. Barcelona-1855.
- CORONA DE ARAGON, LA. (1854-1855) Barcelona, Editor Víctor Balaguer.
- CORREO DE LA MODA, EL. Madrid, Imp. A. Peñar-1851-1870.
- CORTES, LAS de 1834. Primero salió la Aurora y aunque empezó a alumbrar, tenía luz no pudo dar como el sol que sale ahora. Tarragona, Imp. Betanquer y Puig 1834.
- CRONICA Y EDICIONES, J. G.: Observaciones sobre el presente y el porvenir de la Iglesia en España Barcelona 1856.
- CRUSTIN, Victor: Mémoire sur l'état de l'instruction primaire en Hollande Paris 1836.
- CREENCIA, LA. Revista popular del progreso científico, moral ó industrial. Dirigida por D. Juan de Averdañeta. Madrid, Imp. M. Sanz 1837-1838.
- CRONICA Y EDICIONES, J. G.: Naciones elementales de Pedagogía para uso de aspirantes al Magisterio de primera enseñanza Palma. P. L. Imp. del Gobierno 1836.
- CUPIDO, EL, periódico semanal de Literatura, poesía y modas, dedicado al bello sexo. Madrid, Imp. de Casapueva 1838.
- DECRETOS de la Reyna nuestra señora Dña. Isabel II. dados por su augusta madre la Reyna Gobernadora Dña. María Cristina de Borbón.
- DECRETOS del Rey nuestro señor D. Fernando VII y de la Reina su Augusta esposa. Madrid, Imp. de Casapueva.
- DEFENSOR DEL BELLO SEXO, EL. Periódico de Literatura, Moral, Ciencias y modas, dedicado exclusivamente á las señoras. Madrid, Imp. de Casapueva 1838.

- Tap. Instamenier 1834-1846. Publicat per Ferrer i Caballero.
- ECO DE LA JUVENTUD, Madrid, desde febrero de 1854. Publicat per Fernando Garrido.
- ECO DEL MAGISTERIO. Madrid, 1856-1857.
- EDUCACION, LA. Revista enciclopédica. Madrid-1853.
- EDUCACION DE LOS NIÑOS, LA. Madrid, Imp. A. Vicens i Gual. 1841-1850.
- EDUCACION PINTORESCA. Publication para niños. Madrid. Imp. Daport e hijos-1855-1856.
- EDUCADOR, EL. Revista general de enseñanza. Madrid, 1847. 8 de mayo de 1844 al 31 de octubre de 1847.
- EL-XARCA, Martín. Curso de Filosofía elemental. Barcelona, Imp. J. M. Gual. 1841.
- ELXARCA. Discurso inaugural que se le apertura de los cátedras de jurisprudencia de la ciudad de Barcelona pronunciado el 22 de octubre de 1838. Barcelona. Imp. Ribá i Grau. 1838.
- ELEGANCIA, LA. Boletín del gran torio: museos de modas de París, Londres y Madrid. Madrid, 1848.
- ELLAS, órgano oficial del sexo femenino. Madrid, 1848.
- EPoca, LA. Madrid, 1848-1850.
- ESQUINAS FIAS: Programa sobre los ejercicios literarios. Madrid, 1848. 1849. 1850. 1851.
- ESPANNA, El. Diario de doctrinas y de intereses sociales. Madrid, 1848. 1849. 1850. 1851.
- ESPANNA, El. Revista sesenaria de política, ciencias y literatura. Madrid, 1848. 1849. 1850. 1851.
- ESPECTADOR, EL. Madrid, 1848-1850.

ESTATUTOS de la Real Sociedad Económica de Amigos del País de Mallorca aprobados para la misma en sesión de 6 de setiembre de 1847. Palma, Imp. Maspe 1847.

ESTATUTOS interinos de la Real Sociedad Económica de Amigos del País de Mallorca reimpresso con las reformas acordadas por la misma sesión del 19 de Diciembre de 1847. Palma, Imp. Maspe 1847.

ESTORICH y SIBERS, P. Gramática de la lengua catalana. Barcelona, Imp. Herederos de LA VDA. ELA 1847.

EXTRACTO de las sesiones de las Cortes, desde 17 de Octubre de 1836 hasta el 24 de Febrero de 1837. Barcelona, Imp. Brusser 1837.

ESTRELLA, LA. Periódico de política, literatura e industria. Madrid 1833.

ESTRELLA BALEAR, LA. Palma, Imp. Maspe 1848 1849.

ESTUDIANTE, EL. Madrid, 1850.

ESTUDIANTON, EL. Album de ciencias, literatura y teatro. Palma, Maspe 1844.

EXAMENES Generales de la Escuela Normal Seminario de maestros de Instrucción primaria de las Baleares y distribución de premios á los alumnos que más se distinguieron en ellos. Palma, Imp. Maspe 1847.

FABULAS selectas de Iriarte y Samaniego para la lectura en los establecimientos de Instrucción primaria. Palma, Imp. Maspe 1847.

FARO DE LA NIÑEZ. El. Enciclopedia de Instrucción primaria, moralidad y recreo infantil. Palma, Imp. Maspe 1847.

FARO NACIONAL, F) Palma, Imp. Maspe 1847.

FARO, El. Periódico de las Islas Baleares.

FAROS DE LA INSTRUCCION. Cuarteto de la Instrucción de primera enseñanza. Palma, Imp. Maspe 1847.

- FIGUEROA, F. J.: Colección de trozos. Elocuencia y en prosa y verso ... PARA servir de texto de lectura en las escuelas primarias. Barcelona, Imp. Casanova 1839.
- FERRER MORANO, F.: Colegio de Instrucción primaria superior, matemáticas elementales, dibujo y retórica, música vocal é idiomas. Academia de señoras ... Palma Imp. F.J. Gelabert-1850.
- FIGUEROA, Francisco: Elementos de Gramática castellana Barcelona 1845.
- FIGUEROA : Estadística de Barcelona en 1847. Barcelona, Imp. Politécnica de T. Bosch 1848.
- FLORES: Guía legislativa é inspectiva de Instrucción primaria que contiene 19 toda la legislación vigente distribuida por orden de materias y Instrucciones para visitar la Escuelas de todas clases. Madrid, Librería Europea Hidalgo 1854.
- FLORES: Manual Completo de enseñanza simultánea y mixta, ó instrucciones para fundación y dirección de escuelas primarias elementales y superiores. Madrid, Imp. Vozes 1841, Imp. Mateu 1852, 1857, Madrid 1847.
- FLORES, Apud de : Catecismo Histórico ó Compendio de la Historia Sagrada y de la Doctrina Cristiana para instrucción de los niños Palma Imp. F. Gelabert 1850.
- FLORESTA, La. Periodico semanal dedicado exclusivamente al bello sexo. Barcelona 1847.
- FLORESTA, La. Revista de la literatura. Barcelona 1847.
- FRATERNIDAD, La. Revista de la literatura. Barcelona 1847.
- FUENTES, Francisco de : Historia de la Instrucción pública en España y Portugal: Obras modernas de ella Madrid, Imp. Real 1847.
- GACETA del bello sexo. revista de la literatura, educación, novedades, teatro y artes. Barcelona 1847.

- GACETA de las mujeres. Redactada por ellas mismas. Madrid, setiembre de 1845-ocultada de 1848.
- GACETA de Madrid. 1833-1857.
- GAY, Narciso.: Las clases proletarias. Estudios para su mejoramiento. Barcelona, Imp. J. Jepús-1854.
- GAZTIDU, Fernando.: La España contemporánea, sus progresos morales y materiales en el siglo XIX Tom 2. Barcelona, Imp. Novena-1857.
- 1854.: La República Democrática, Federal, Universal. Nociones elementales de los principios democráticos. Madrid, Imp. J. Sol-1855.
- 1854.: Historia de las clases trabajadoras. de G. (Imp. Núñez Amor-1870).
1854. DE ZARATE, Antonio.: De la Instrucción Pública en España. Madrid, Imp. Colegio de Doctores-1855-2 tomos.
1854. - "De la Instrucción pública en España de 1848" Tom 1. Madrid, Revista de Madrid 1854, págs. 21-22.
1854. - Introducción a la Historia moderna. A espasa de los diferentes elementos que han entrado en conseguir la civilización de los actuales pueblos europeos. Madrid-1854.
1854. Manual de Literatura española Madrid, Imp. B. de 1854-1857.
1854. - Matilde ó A un tiempo dama y esposa. Madrid, Imp. B. de 1854-1855.
- GLOBO de la Ilustración. Periódico de literatura, teatros, ciencias naturales, comercio, Instrucción en general. Madrid, Imp. B. de 1854-1855.
1854. - Gramática de la Lengua Castellana. A guisa de prontuario de la ortografía de la Real Academia Española. Madrid, Imp. B. de 1854-1855.

- GUARDIA NACIONAL, El. Barcelona-1835-1837.
- GUIA del Comercio, Agricultura y Artes. Madrid-1841.
- GUINDILLA. Madrid-1841-1842. Publicat per el Govern de Espanya.
- GUIZOT, Francois : Instruction Publique-Education. París. Edit. Eugèn 1836. Presentat per Felix Gacel.
- GUZMANSBACH, Juan Eusebio: Apuntes para el Catálogo de periódicos Madrileños desde el año 1661 al 1849. Madrid, Imp. Soc. de Rivadeneyra-1894.
- IBERM.: "Discurso pronunciado en la Escuela Normal central de Maestros primarios el día 21 de junio 1855-1856". Madrid, Imp. Nacional-1856.
- HERALDO, El. Madrid-1842-1854.
- ILUSION, La. Periódico de ciencias, literatura y bellas artes. Dedicado al bello sexo. Madrid. Imp. Soc. de Rivadeneyra-1847-1850.
- ILUSTRACION de los niños, La. Publicacion pintoresca. Madrid, Imp. de Vicens 1847-1850.
- ILUSTRACION Española, La, periódico de ciencias, literatura, bellas artes y modas, dedicado á la juventud. Presentado por el Sr. D. Juan de Dios. Madrid 1847.
- INFANCIA, LA. Madrid-1847.
- INSTITUTO Provincial de segunda enseñanza de Baleares. Programa para las asignaturas de 1.º año académico de 1851 á 1852. Madrid, Imp. Nacional-1852.
- INSTRUCTOR, EL, ó Repertorio de Historia y Bellas Letras y Artes. Madrid, Imp. de Vicens 1847-1850.
- INSTRUCCIONES para la enseñanza de la Historia y Geografía. Madrid, Imp. de Vicens 1847-1850.
- INSTRUCCION para la visita de los inspectores provinciales.

Sección primera. De la Instrucción pública
Madrid, Imp. Nacional-1850

CEURZARTEA, José Francisco: Arte de escribir la letra bastarda española. Madrid, Imp. Matea-1839.

EDM.: Sistema misto general ó sea régimen de las escuelas de Instrucción primaria, elemental y superior, precedido de la planificación de las mismas. Madrid, Imp. V. Hernando-1846.

ETURZUREYA, José (1811): Ortografía. Madrid-1841.

GAZTEN, Narc. Antoine: Ensayo general de educación física, moral e intelectual. Valencia, Imp. Ventura-1840.

JUVENTUD, LA. Periódico de ciencias y literatura, órgano de la Academia científico-literaria de Madrid. N.ºs 1-1857-1858.

JUVENTUD, LA. Madrid 1855

KERN, Felice: Memoria sobre el estado de la Instrucción primaria y secundaria en Prusia. Madrid, Imp. V. Hernando-1850

LACORTA, Pedro de: Historia general de España. Vol. 1.º, 1.º de la 1.ª edición 1856-1858. 2.ª edición 1860.

LECCIONES de enseñanza mútua según los métodos combinados de Bell y Lancaster ó Plan de educación para los niños pobres. Madrid, Imp. V. Hernando-1840

LIBERTAD, LA, diario de la juventud y del pueblo
Madrid-1847

1832. Un viaje a los Estados Unidos durante un viaje á Londres, Francia y Inglaterra en los últimos meses de 1832. Madrid, Imp. V. Hernando-1832

1841-42. Segundo viaje á Europa especialmente á España en los años 1841-1842. Madrid, Imp. V. Hernando-1842

1847. El Plan Lancaster pronunciado por el Sr. D. Juan de la Cruz de la Cruz en el Instituto de Barcelona. Madrid, Imp. V. Hernando-1847

- MARCO, Pascual.: Diccionario geográfico, estadístico e histórico de España y sus posesiones de Ultramar. Madrid, Imp. Colegío de Sordomudos. 1846-1848.
- MADRE DE FAMILIA, LA. Barcelona. Imp. M. Dal. 1846. Dirigida por Narcís Monturiol.
- MARTINEZ ALCUBILLA, A.M.: Diccionario de la Administración española. Compilación de la novísima legislación de España en todos los ramos de la Administración pública. Madrid. 1868-1874. 7 tomos.
- MATA, Ferr.: Discurso inaugural que en solemne apertura de las catorce escuelas de primera educación establecidas en Barcelona por su ayuntamiento constitucional de 1841 en aniversario de primero de setiembre, pronunciado en el salón de la Excm. Diputación Provincial y salón de San Jorge, Don... médico cirujano, diputado electo por la provincia de Barcelona, alcalde constitucional de esta ciudad... Barcelona, Imp. Lluís Ferrer. 1841.
- MAVER, M.: El maestro de primeras letras. Trad. de E. Morado Ballarín. Madrid, Imp. de los Seguros. 1933.
- MEDALLA, J.: De la España geográfica. Madrid, Imp. de los Seguros. 1945.
- MENSAJERO de Instrucción primaria, EL. Madrid. 1878.
- MENSAJERO de la educación, EL. Madrid. 1878.
- MENSAJERO de las modas, EL. revista mensual del mundo elegante. Madrid. 1878.
- MENSAJERO de los niños, EL. Periódico de ciencias, artes y noticias y oficial de la Sociedad de economos mutuos de Instrucción pública. Madrid. 1878. Dirigido por D. Juan de Dios Rodríguez. 1878-1880.
- MENTOR de la infancia. Madrid. Imp. de los Seguros. 1933. Dirigido por D. Juan de Dios Rodríguez.

MENTOR de las familias, El, ó curso de educación doméstica. Periódico de Instrucción popular; Científico, industrial y recreativo. Madrid. Imp. Alenza, quilar de 1847-diciembre de 1851.

MESONERO ROMANOS. R. Manual histórico-topográfico, administrativo y artístico de Madrid. Madrid-1844.

NESTLÉRS, Francisco. Homilia sobre la educación de los hijos. Barcelona, Imp. V. Torra-1845.

NUJA DE LA ROCA, Nicólas de. Los misterios de Barcelona. Barcelona-1846.

MINERVA de la juventud española. Madrid, Imp. Jordana y Top. Biblioteca General de J. de la Vega 1833-1835. 6 tomos.

MIRAFLORES, Marqués de. Memorias para escribir la historia contemporánea de los siete primeros años del reinado de Isabel II. Madrid. Imp. de la Real Casa de Correos-1844.

1874. Reseña histórico-crítica de la participación de los partidos en los sucesos políticos de España en el siglo XIX. Madrid, Imp. A. Barrios-1875.

1870. Juan. Manual de los niños. Madrid, Tipografía Tipográfica-1870.

1871. Juan. Higiene Industrial. ¿Qué medidas higiénicas puede dictar el Gobierno á favor de las clases obreras? Madrid, Imp. Real-1871.

1873. De la Instrucción Pública en Francia. Esbozo sobre su estado en 1830 y 1872. Barcelona, Imp. de los Seguros-1873.

1877. Relación de estudios, enseñanzas, métodos, servicios y otras actividades de las Bibliotecas del Ibero. Sr. D. Pedro Folgado Morales. Madrid, Imp. de los Seguros-1877.

1878. Las noches de un emigrado. Madrid, Imp. de los Seguros-1878.

- EDIC. 4. Manual para los maestros de escuelas de párvulos. Bilbao Imp. Juan Delgado 1874.
- EDEN. Ligeros apuntes y observaciones sobre instrucción secundaria o media, y la superior o de Universidad. Madrid, Librería Sopena 1876.
- EMERSON, Narcís.: Un rey de muerte. Las ejecuciones. Barcelona, Imp. T. Carreras 1844.
- MORAGUES, N.: Compendio del arte de hablar y componer en prosa y verso. Palma, Imp. Guasp 1837.
- MORALEJO, Luis.: Primeros principios de Gramática General aplicados al idioma castellano. Barcelona, Imp. Bergua 1836.
- MUJER, LA, periódico escrito por una sociedad de señoras y dedicado a su sexo. Madrid, Imp. D. Trousil 1851-1853.
- MUSEO de la infancia. Madrid 1851.
- MUSEO de la juventud. Madrid-1854.
- MUSEO de las familias. Lecturas agradables e instructivas. Madrid, Imp. D. María M. Sopena 1840-1871.
- MUSEO de las familias. EL. Barcelona 1850-1871.
- MUSEO de los niños. Madrid, Imp. Delfino 1860-1871, 1873-1875.
- MUSEO de los niños. Método gráfico para enseñar a leer. Palma, Imp. Delfino 1873.
- MUSEO de los niños. Método gráfico de enseñar a leer. Palma, Imp. Delfino 1874.
- NORTE, El. Semanario de educación moral, literaria, ciencias y artes. Madrid 1871-1873.
- NUEVA CARTILLA. Método para enseñar y aprender a leer con perfección, soltura y brevedad. Madrid, Imp. Delfino 1861.
- OBSERVADOR. EL. Madrid 1871-1873.

OBSERVADOR, EL. Madrid-1848-1853.

OLASARRIA, Juan de.: Memoria dirigida a Su Majestad en 7 de Agosto de 1833 sobre el medio más breve y eficaz de mejorar la condici3n física y moral del pueblo español. Madrid, Imp. Ordoñez-1833.

OLIVÁN, Alejandro.: Manual de Agricultura. Madrid-1861.

OLM.: Manual de Agricultura. Madrid, Imp. El Águila-1872.

OMNIBUS. Madrid-1860.

ORTOGRAFIA que se propone para arreglarse a ella los que trabajen en la formación del diccionario mallorquin-castellano. Palma, Imp. Ibañeta-1866.

OSORIO Y OTERO, D.M.: Vida militar y política de Don Carlos María Isidro de Borb3n e historia de la guerra civil. Tomo III. Madrid, Imp. Ibañeta-1866.

PATXICÓ.: Manual de viajeros en Barcelona. Barcelona, Imp. F. de la Osa-1846.

PADRE DE FAMILIA, EL. Semanario de Educaci3n y Moral. Barcelona, Imp. Tejada y Llop. Comenzó en el número de 1849 y se publicó hasta el 1850. Se suspendió el 4 de mayo de 1850. Dirigido por Manuel Gual y Gual.

PATS, EL. Ned. desde el año de 1848 al fin de 1850.

PALMA, LA., semanario de historia y literatura. Palma, Imp. Ibañeta.

PANORAMA, EL., periódico literario que se publica todos los jueves. Palma, Imp. Ibañeta-1857.

PARF. ARCANGEL, La. Barcelona-1858.

PEDAGOGO, EL. Periódico de la Educaci3n. Madrid, Imp. Ibañeta.

PENSAMIENTO de la Naci3n, EL. Periódico religioso, político y literario. Madrid, Imp. Ibañeta. Comenzó en el número de 1849 y se publicó hasta el 1850. Se suspendió el 4 de mayo de 1850. Dirigido por Manuel Gual y Gual.

- PENSIL del Bello sexo. Colección de poesías, novelitas y biografías... Barcelona, Imp. J. A. Grau 1841.
- PERALTA, Mariano. Ensayo de un diccionario aragonés-castellano. Zaragoza, Imp. Roca 1838.
- PERE, Mateo, Imp. Pedro José Solaberri-1850.
- PENS I ROMANA, M.: Gramática catalana-castellana. Adornada amb exemples... Barcelona, Imp. el Bardeguer-1847.
- PI I MARELLI, F.: La reacción y la revolución. Madrid, Imp. Rivadeneyra-1904.
- PLAN de escuelas que han de establecerse en esta provincia, aprobado por S.M. en Real orden de 25 de Agosto último según formó una comisión de la Real Sociedad Económica Mallorquina. Palma, Imp. Real, setiembre de 1835.
- PLAN General de Instrucción pública decretado por S.M. la Reina Gobernadora. Madrid, Imp. Real-1838.
- PRECEPTOR, EL. Periódico de Instrucción primaria. Madrid, 15 de setiembre de 1850 hasta 1855.
- PRIMAVERA, LA. Periódico de ciencias, literatura, industria, teatros y modas, instrucción, utilidad, recreo y baratura. Madrid 1856.
- PROFESORADO, EL. Revista de Instrucción pública. Madrid, 25 de mayo de 1856 hasta 1857. Después de 1857 por Antonio Pichó.
- PRONTUARIO de Ortografía de la Real Academia Española. Madrid 1801.
- PROPAGADOR Balear. Il. Hoja volante que se publicará todos los domingos. Palma 1857.
- PROPOSICION que ha adoptado la Sociedad Económica de Amigos del País para la formación del DICCIONARIO MALLORQUIN-CASTELLANO. Palma, Imp. de la Real Academia de Bellas Artes de San Carlos 1857.

- PROSCENIO, EL. Periódico de teatros, literatura y modas. Madrid, octubre de 1837-octubre de 1838.
- PUSCÉS, Observaciones literarias sobre la educación de la juventud española. Madrid, Imp. Real. 1833.
- PUNZÓ, Alberto. Discurso que en la inauguración de los Estudios Generales pronunció... Barcelona, Imp. Antonio Lequesne. 1834.
- QUER, Josep. Tratado de moral para uso de los niños. Palma, Imp. Estaban Franc. 1847.
- PUSALGAS, Ignacio. Principios didácticos de materia médica externa. Barcelona, Imp. Martín Gual. 1834.
- RAMA. Lecciones de moral. Barcelona, Imp. Martín Gual. 1837.
- REY, Javier de. El libro de los niños. Presentado á la comision Central de Instrucción primaria en el concurso de 1835 como ensayo de una obra que pudiese servir para la primera lectura. Madrid, Imp. T. Sanz. 1836.
- REAL Decreto para el establecimiento de subdelegados de fomento en las provincias, e instrucción para gobierno de los subdelegados aprobada por S.M. el 10 de noviembre de 1837. Madrid, Imp. Real. 1837.
- REGALO, EL. Semanario de ciencias, literatura, modas, teatros y anuncios. Madrid. 1834.
- REGLAMENTO de estudios. Decretado por S.M. en 10 de setiembre de 1832. Madrid, Imp. Real. 1832.
- REGLAMENTO interior para el régimen y gobierno de la Escuela Normal Seminario de Maestros de Instrucción Primaria. Madrid, Imp. Real. 1837.
- REGLAMENTO orgánico para las Escuelas Normales de Instrucción Primaria. Madrid, Imp. Real. 1837.
- REGLAMENTO para el Seminario de Escuelas Pías de San Fernando de Madrid. Madrid, Imp. Real. 1837.

REGLAMENTO provisional de las Escuelas de Instrucción Primaria elemental. Decreto del 26 de Septiembre de 1838. Madrid, Imp. Valdeleñas 1838.

REGLAMENTO de la Sociedad para la ilustración del pueblo. Barcelona, Imp. Antonio Bergues 1837.

REGLAMENTO de la Sociedad para la mejora de la educación del pueblo. Barcelona, Imp. J. Verdagué 1840.

RENDU, A. : Breve tratado de moral religiosa para el uso de las escuelas primarias. Palma, Imp. Calle de Tráser 1841.

RENDU A. Mill: Curso de Pedagogía ó Principios de educación pública para uso de los alumnos de las Escuelas Normales y de los maestros. Barcelona, Imp. Puigrosá i Casals 1845.

REPARADOR, EL. Tomo I. Madrid 1840.

REPUBLICANO, EL. Periódico del pueblo. Barcelona 1840.

RESTAURACION, LA. Periódico de Instrucción primaria Madrid 1846.

RESTAURADOR, EL. Madrid 1840.

RESTAURADOR catalán, EL. Tomo I. 1840-1841. Redacción y editorial per Víctor Fito.

REVISTA, COMÉ de la: Breve reseña del estado presente de la Instrucción pública en España, con especial atención á la filosofía. Madrid, Imp. de la Real Academia 1840.

REVISTA crítica de Don Leandro Rodríguez. Publicado como autor común con el Sr. Fito.

REVISTA Vida artística de Don Leandro Rodríguez. Madrid 1840.

REVISTA de la enseñanza de sordocuerdos y de ciegos. Madrid, Imp. de la Real Academia de Ciencias Exactas y Físicas. 1840.

- REVISTA de Instrucción pública, literatura y ciencias. Madrid, 1836-1838. Dirigida por Bartolomé Hidalgo. 3 tomos.
- REVISTA de instrucción primaria. Madrid, Imp. M. Joveros y Imp. A. Vicente, gener de 1844 fins a 1854. Dirigida per Mariano Galdames.
- REVISTA de intereses materiales y morales. Periódico de doctrinas progresivas en favor de la Humanidad. Madrid, Imp. Esteban Hidalgo-1844. 2 tomos. Redactor per Ramón de la Sagra.
- REVISTA de Legislación. Tom 6. 28 de febrero de 1871. págs. 113-119
- REVISTA de Madrid. Madrid-1838-1845. Dirigida per José Pidal i Gervasio Girónella.
- REVISTA de Modas. Madrid-febrer de 1830 juny de 1830.
- REVISTA Española. Madrid-1833-1835.
- REVISTA Mensajero. Madrid-1835-1836
- REVISTA Universitaria. Periódico científico literario dedicado a la Instrucción pública. Madrid, 1874. 1 volumen de 1874. Dirigida per Juan de Dios de Guzmán y Delgado.
- REVUE des Deux Mondes. Tom 41. París-1854
- 1834 - Conferencia. Catecismo y exposición breve de la doctrina cristiana. Palma, Imp. Valdes. 1834
- 1834 - Conferencia. Breve tratado de moral religiosa para uso de las escuelas primarias. extractado de la obra de Berdo. Palma 1834. 1 tomo. 120 p. con ilustraciones de F. G. G. de Guzmán y Delgado. 1834. Conferencia de los señores de las escuelas primarias de Palma. Palma. Imp. de la imprenta de la Real Audiencia.
- 1834 - Discurso sobre las relaciones del Estado con la ciencia y las instituciones científicas. leído en la Universidad Central por D. Valentín Aribas. Palma 1834. 1 tomo. 120 p. con ilustraciones de F. G. G. de Guzmán y Delgado.

- ROSA I. CORNET, J.: Una palabra sobre el Doctor D. Jaime Balmes... Memoria que en sesión celebrada por la Academia de Buenas Letras de Barcelona en el día 9 de marzo de 1847. Barcelona, Imp. de C. Tasso 1847.
- RODRIGO, Eusebio: Discursos de inauguración de la Sociedad de fomento de la Ilustración de Barcelona, 23 de diciembre de 1836. Barcelona, Imp. de Sureda 1837.
- ROJAS, Carlos: Educación de la Juventud, conducta y obligaciones. Madrid, Imp. Villa Real 1837. Traducit per Leonardo de Jovar y Avila.
- ROMERA, Miquel: Tratado completo de la enseñanza universal ó método de Jacotot, arreglado para uso de los españoles. Barcelona, Gab. Heredera y de Roca 1835.
- ROSA, J. C.: El libro de las niñas. Barcelona, Imp. Publió 1846.
- ROSA, Abate: El Amigo de las niñas. Palma, Imp. Salvat 1842.
- ROSA, Ramón de la: Cinco meses en Estados Unidos de la América del Norte. Madrid, Imp. de C. Tasso y 1834.
- ROSA, J. C.: Relación de los viajes hechos en Agrona todo el punto de vista de la instrucción y beneficencia pública. Madrid, Imp. de C. Tasso 1834.
- ROSA, J. C.: Voyage en Hollande et Belgique. Madrid, Imp. de C. Tasso 1834.
- ROSA, J. C.: Resumen de las religiones budistas y jainas durante 1844. Madrid, Imp. de C. Tasso 1844.
- ROSA, J. C.: Elementos de Historia Natural. Madrid, Imp. de C. Tasso 1844.
- ROSA, J. C.: Manual de higiene del individuo y de las naciones fieles y equales para saber las enfermedades y procurar el bienestar de los obreros europeos, de hijos y tener el sistema de higiene de las naciones. Madrid, Imp. de C. Tasso 1844.

- DOMÍNGUEZ DE LA CAMPA, J. M.: Historia filosófica de la Instrucción pública en España desde sus primitivos tiempos hasta el día. Tom II. Burgos, Imp. Claret: AYNAS-1971.
- SANCHO DE OCAÑA, M.: La maestra. Guía de educación práctica para profesores de Instrucción primaria y madres de familia. Valladolid-1936.
- SANZ DEL RÍO, J.: Discurso en el acto de investidura de Doctor en Filosofía Madrid, Imp. Nacional-1906.
- SDEN.: Discurso pronunciado por ... en la Universidad Central. Madrid, Imp. Nacional-1857.
- SDEN.: Discurso pronunciado en solemne inauguración del año académico 1857-1858 en la Universidad Central. Madrid, Imp. Nacional-1857.
- SUÑERIZ J. M. G.: Pedagogía ó tratado completo de educación y de la enseñanza. Madrid, Imp. M. G. de A. Delgado-1846. Traducida por Julia Kuleva.
- SURROGADO FERRER, C.: Primeras nociones de cronología en historia para uso de las escuelas primarias. Madrid, Imp. F. de los Rios-1844.
- SEMANARIO de la Industria y revista de intereses materiales. Madrid, Imp. Editorial de los Rios-1844-1848.
- SEMANARIO Industrial. Manual de Conocimientos útiles é económicos. Madrid, Imp. de los Rios-1844.
- SEMANARIO de Instrucción Pública. Mensual de la Instrucción al 31 de octubre de 1847.
- SIGLO Pintoresco, periódico universal, órgano de instrucción, al alcance de todas las clases. Madrid, Imp. de los Rios-1844-1848. 12 tomos.
- SILFIO, La. Periódico mensual de literatura, ciencias, artes y todas, dedicado al bello sexo. Madrid, Imp. de los Rios-1844-1848. 12 tomos.
- SILFIO, La. Periódico mensual. Manual sobre el desarrollo de...

- dueños de taller y jornaleros. Madrid, Imp. tipográfica Militar-1843.
- SOCIEDAD, La. Revista religiosa, filosófica y literaria. Barcelona-1843-1844. Fundada por Jaime Balcells.
- SORDA, Alfredo.: Historia del Comunismo ó refutación histórica de las utopías socialistas. Barcelona. Imp. Diener de Barcelona-1860.
- TERRADES, Adólf.: La Esplauada, escenas trágicas de 1828. Barcelona. Imp. Vergés-1835.
- TIEMPO, El. Madrid-1848.
- TORRE DE LA RIVA, T.: Tratado de Ortografía. Madrid-1841.
- TRUJILLO.: El arte por reglas y con muestras según la Doctrina de los mejores autores antiguos y modernos, extranjeros y nacionales. Madrid, Imp. D. Thomas-1796.
- TRUJILLO.: Colección de muestras. Madrid. Imp. D. T. (1845-1846).
- TURRIBAS, Juan de Dios.: Compendio de Historia Natural. Madrid. Imp. D. T. (1845-1846).
- UNIVERSIDAD, La. Madrid-1848.
- VARELA, María de Guadalupe.: Aritmética de niños. Madrid. Imp. Guadalupe de 41.
- VARELA.: Compendio de Matemáticas puras y mixtas. Madrid. Imp. Guadalupe de 41.
- VARELA.: Ideas primeras que deben darse á los Niños. Madrid. Imp. Guadalupe de 41.
- VARELA, El. Periódico mercantil, político y literario de Cataluña. Imp. de la imprenta de la Universidad de Barcelona. (1845-1846).
- VARELA.: El arte de leer. MADRID. imprenta de Guadalupe

Geografía antigua, moderna y cronología. ó sea
introducción de los estudios históricos. Madrid,
Imp. Repullés 1844.

VOZ DE LA JUVENTUD, La. Madrid 1864-1858.

YARRUELLO DEL BOSQUE.: Catecismo de la Doctrina
Cristiana. Palen, Imp. Estévan Trias-1845.

FONTS MANUSCRITES.

1. REALS decretis, ordres, etc. (1832-1837). (A.G.P. A.D.C. llibre 3 6.116).
2. EXPEDIENT d'als elements dels alumnes de l'Escola de Nàutica. (1817). (A.H.N. Sec. J.C. Caixa 23 681).
3. EXPEDIENT de la formació i revisió d'una Memòria de l'estat dels rams de la Junta de Comerç de Mallorca. (1833). (A.H.N. Sec. J.C. Caixa 23 671).
4. DICTAMEN de una comissió del Consell i presentació en dia 24 de febrer de 1834 amb diverses observacions a la proposta de projecte del Real Decret anterior. (A.H.N.H. Sec. Estat. Llibre 934 8523).
5. ESCUELAS de enseñanza activa. (1833). (A.H.N.H. Colecció legislativa 693418).
6. EXPEDIENTS d'aspectes de les províncies originals amb seu lloc de la seva existència. (1834-1836). (A.G.P. H. E. 4.524 a 4.533).
7. INFORME sobre els resultats obtinguts a la Junta de Alcalá en el gener de 1837 i el seu informe sobre el foment de les Hombres de Indústri. (Madrid, a dia 20 de març de 1838). (A.H.N.H.).
8. GARCERAN general d'Instrucció Pública. (1834-1837). (A.G.P. H. E. 4.534 a 4.537).
9. EXPOSICIÓN sobre el sistema de la facultat d'Indústria. (Mallorca, 1834) per a la comissió de Diccionario Mallorquin-Castellano. (A.G.P. H. E. 4.538 a 4.540).
10. Informe sobre el sistema de la facultat d'Indústria de Mallorca. (Mallorca, 1834) per a la comissió de Diccionario Mallorquin-Castellano. (A.G.P. H. E. 4.541 a 4.543).
11. Informe sobre el sistema de la facultat d'Indústria de Mallorca. (Mallorca, 1834) per a la comissió de Diccionario Mallorquin-Castellano. (A.G.P. H. E. 4.544 a 4.546).

10. REQUISIT d'establiment de les lletres de Palau de Requesens i de Palau de Peralta. 17 de juny de 1775. (A.M.C. lligat? 925-1).
11. R.E.N. Orden de 24 de maig de 1788 en la qual se funda es plantar en la creació de les Diputacions provincials. (A.M.C. Secció d'Història. lligat? 905, 926).
12. VISITA extraordinària a les escoles de primera lletra de Palau de Peralta a finals el juny de 1775 pel Comte de Ayazón i per Pedro Andreu. (A.M.C. lligat? 925-6).
13. APUNTS generals de les escoles d'instrucció pública del conjunt de les províncies de l'Estat, amb el col·locament alfabèticament. (1786-1793). (A.M.C. M.I.C. lligat? 6.175 a 6237. Plaerant d'Història).
14. DIFERENCIACIÓ de la Comissió Interina de Instrucció pública a l'Establiment i fons de les escoles públiques que salvan de l'extinció i que s'aprova en el mètodo i normes. 21 de febrer de 1787. (A.M.C.).
15. ORDRE redentiu per l'interina Interina de les escoles públiques i normals. (1787-1796). (A.M.C. lligat? 6.175 a 6237).
16. PARTITACIÓ de les escoles de les lletres de Palau de Peralta en 4 franges de les escoles. 17 de juny de 1775. (A.M.C. lligat? 925-6).
17. APUNTS de la Comissió Interina de Instrucció pública de les escoles públiques i normals de Palau de Peralta. (1787-1796). (A.M.C. lligat? 6.175 a 6237).
18. APUNTS de les escoles públiques i normals de Palau de Peralta. (1787-1796). (A.M.C. lligat? 6.175 a 6237).
19. APUNTS de les escoles públiques i normals de Palau de Peralta. (1787-1796). (A.M.C. lligat? 6.175 a 6237).
20. APUNTS de les escoles públiques i normals de Palau de Peralta. (1787-1796). (A.M.C. lligat? 6.175 a 6237).

20. L'EXPOSÉ d'Actes de la Junta de Comerç de la Comissió de Política Econòmica de Madrid (1839-1841). (A.H.M. Serie D. 1.17).
21. INFORME del Consejo de Hacienda del Consejo Superior Económico en el expediente de licitación de 11 de mayo de 1841. (A.H.M. Serie D. 1.25-6).
22. NOTICIA de la Real Cédula al Regent Excmo. Sr. Balduino Excmo. Sr. D. Juan de los Rios nombrando a don J. de Irujo de 1841. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
23. CITA de Planchas de Calor en el expediente de su licitación a la Real Academia de Bellas Artes el 10 de octubre de 1847. (A.H.M. Libro de Actas-1847).
24. EXPEDIENTE en el expediente número 10 de su expediente de licitación de 10 de mayo de 1847. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
25. EXPEDIENTE de Real Cédula de nombramiento de don J. de Irujo al Ministerio de Hacienda. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
26. INFORME del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
27. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
28. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
29. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
30. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
31. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
32. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
33. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
34. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
35. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
36. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
37. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
38. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
39. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
40. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
41. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
42. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
43. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
44. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
45. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
46. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
47. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
48. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
49. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
50. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
51. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
52. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
53. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
54. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
55. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
56. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
57. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
58. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
59. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
60. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
61. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
62. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
63. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
64. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
65. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
66. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
67. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
68. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
69. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
70. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
71. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
72. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
73. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
74. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
75. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
76. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
77. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
78. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
79. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
80. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
81. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
82. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
83. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
84. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
85. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
86. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
87. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
88. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
89. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
90. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
91. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
92. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
93. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
94. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
95. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
96. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
97. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
98. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
99. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).
100. Informe del Sr. D. Juan de los Rios. (A.H.M. Serie D. 1.17-18).

20. COMUNICACIÓ de la Direcció Provincial, a l'interior de la primària de les Illes Balears sobre la qüestió d'afegir de nou a continuar mantenint a l'Escola d'Alfama de l'Escola Normal. 29 de maig de 1937. (A.G.A. M.I.C.)
21. INFORME del Consell de Juntes o Comissió d'Alfama, Consell Reial d'Instrucció pública. D'Alfama, Altes i Baixes. Llibre NS 2, Secció 58 i 59 de 1937. 17 de febrer de 1940. (A.G.A. M.I.C.)
22. ACTA de l'Ajuntament de Sant Joan on es va acordar la bona del nomenament de mestre interí per un període de quatre mesos, el 21 de novembre de 1937, el 2 de febrer de 1939 i el 14 de maig de 1939. (A.G.A. M.I.C. Llibre d'Actes de 1937 a 1939).
23. COMUNICACIÓ de l'Ajuntament de Palma sobre el nomenament de Regent i Regent d'altres col·legis sobre l'Escola de Pràctiques de l'Escola Normal de Belcans. 8 de juliol de 1937. (A.G.A. M.I.C. Llibre de Daltura 1937-1939).
24. COMUNICACIÓ del Director de l'Escola Normal sobre el nomenament de Regent de l'Escola Normal de Belcans. 8 de juliol de 1937. (A.G.A. M.I.C. Llibre de Daltura 1937-1939).
25. Informe de l'Institut de Recerca i d'Innovació de l'Escola Normal de Belcans sobre el nomenament de Regent de l'Escola Normal de Belcans. 8 de juliol de 1937. (A.G.A. M.I.C. Llibre de Daltura 1937-1939).
26. INFORME sobre el nomenament de Regent de l'Escola Normal de Belcans. 8 de juliol de 1937. (A.G.A. M.I.C. Llibre de Daltura 1937-1939).
27. INFORME sobre el nomenament de Regent de l'Escola Normal de Belcans. 8 de juliol de 1937. (A.G.A. M.I.C. Llibre de Daltura 1937-1939).
28. INFORME sobre el nomenament de Regent de l'Escola Normal de Belcans. 8 de juliol de 1937. (A.G.A. M.I.C. Llibre de Daltura 1937-1939).
29. INFORME sobre el nomenament de Regent de l'Escola Normal de Belcans. 8 de juliol de 1937. (A.G.A. M.I.C. Llibre de Daltura 1937-1939).
30. INFORME sobre el nomenament de Regent de l'Escola Normal de Belcans. 8 de juliol de 1937. (A.G.A. M.I.C. Llibre de Daltura 1937-1939).

41. EXPERIÈNCIES dels alumnes del curs 1969-1970 (A.R.N.R. sobre NE i sala d'inspecció d'interès).
42. INFORME de la Comissió d'Inspecció provincial de Palma. Escuelas de Primaria. Sobre el plan de l'Inspector d'Instrucció primària referent als centres que no tenen línia. 12 d'octubre de 1960. (A.R.N.R. lligat 1892-101).
43. INFORME sobre el manteniment del regadi i pasadís de l'Escola de Pràctiques de l'Escola Normal d'Instrucció primària de Los Balnearios de Mallorca de 1949. (A.R.N.R. lligat 1381-1 523).
44. INFORME d'evolució de primera ensenyança en les que els alumnes no disposaven del llibre corresponent segons el resultat de la visita que es feu per l'Inspector a Palma el 17 d'octubre de 1967. Conferència local d'Instrucció primària. 7 d'11. lligat 1192, pp. 81.
45. NOTA de sobre la petició de l'Escola Normal de Los Balnearios de Mallorca. (A.R.N.R. lligat 1381-1 523).
46. NOTA sobre la visita d'inspecció a l'Escola Normal de Los Balnearios de Mallorca. (A.R.N.R. lligat 1381-1 523).
47. NOTA sobre la visita d'inspecció a l'Escola Normal de Los Balnearios de Mallorca. (A.R.N.R. lligat 1381-1 523).
48. NOTA sobre la visita d'inspecció a l'Escola Normal de Los Balnearios de Mallorca. (A.R.N.R. lligat 1381-1 523).
49. NOTA sobre la visita d'inspecció a l'Escola Normal de Los Balnearios de Mallorca. (A.R.N.R. lligat 1381-1 523).
50. NOTA sobre la visita d'inspecció a l'Escola Normal de Los Balnearios de Mallorca. (A.R.N.R. lligat 1381-1 523).
51. NOTA sobre la visita d'inspecció a l'Escola Normal de Los Balnearios de Mallorca. (A.R.N.R. lligat 1381-1 523).

52. NOTA sobre la visita d'inspecció a l'Escola Normal de Los Balnearios de Mallorca. (A.R.N.R. lligat 1381-1 523).

53. NOTA sobre la visita d'inspecció a l'Escola Normal de Los Balnearios de Mallorca. (A.R.N.R. lligat 1381-1 523).

54. NOTA sobre la visita d'inspecció a l'Escola Normal de Los Balnearios de Mallorca. (A.R.N.R. lligat 1381-1 523).

55. NOTA sobre la visita d'inspecció a l'Escola Normal de Los Balnearios de Mallorca. (A.R.N.R. lligat 1381-1 523).

51. "CLERO Regular y Secular". Descripció de bisbes al Clero. Informe al Concordato de 1801, en tres provincies de 1852 a 1855" (A.H.N. Sec. 6 del "clero secular y regular": llibre) 477-81.
52. FILLES sobre el xavà de l'Ajuntament d'Algida en els dos figures la realització de l'elecció de mestres de les escoles de nenes del poble. II. diòcesi de 1854. (A.H.N. 61.)
53. EXPEDIENT sobre l'augment de vèries escoles de nenes a ciutat de Palau (1851). (A.H.N. llibre 1004 no IX).
54. NOTA de l'Ajuntament de Palau sobre la qüestió de l'augment del becat que s'ha de d'enviar a l'Escola General de Salceus. 15 de novembre de 1854 a 25 d'agost de 1854 i 15 de febrer de 1855. (A.H.N. llibre d'Agost de 1854-1855).
55. SOLICITUD presentada a les Cortes amb sol·licitud de reforma a l'hisò de les funcions públiques en el que es refereix a la Instrucció primària. Signada pel Cab. del Cab. de Roda. (A.H.N. llibre 10072-45)
56. SUPLENTE de l'hisò de les funcions públiques en el que es refereix a l'hisò de les funcions públiques en el que es refereix a la Instrucció primària. Signada pel Cab. del Cab. de Roda. (A.H.N. llibre 10072-45)
57. SUPLENTE de l'hisò de les funcions públiques en el que es refereix a l'hisò de les funcions públiques en el que es refereix a la Instrucció primària. Signada pel Cab. del Cab. de Roda. (A.H.N. llibre 10072-45)
58. SUPLENTE de l'hisò de les funcions públiques en el que es refereix a l'hisò de les funcions públiques en el que es refereix a la Instrucció primària. Signada pel Cab. del Cab. de Roda. (A.H.N. llibre 10072-45)
59. SUPLENTE de l'hisò de les funcions públiques en el que es refereix a l'hisò de les funcions públiques en el que es refereix a la Instrucció primària. Signada pel Cab. del Cab. de Roda. (A.H.N. llibre 10072-45)
60. SUPLENTE de l'hisò de les funcions públiques en el que es refereix a l'hisò de les funcions públiques en el que es refereix a la Instrucció primària. Signada pel Cab. del Cab. de Roda. (A.H.N. llibre 10072-45)

convidare a agite al H. J. S. ...
Revis: ...
Data: ...
Assinatura: ...

APENDIX DOCUMENTAL

INDEX

	<u>Pàg.</u>
1. Informe sobre els succèssos esdevinguts a la Universitat d'Alcalá en el gener de 1833.	2021
2. Expedient sobre l'establiment d'una Acadèmia de Ciències i Literatura. (1834).	2045
3. Expedient per a la conservació de la Universitat d'Alcalá. (1836).	2073
4. Consell Reial d'Instrucció Pública. Altes i baixes. (1848).	2120
5. Regles per a optar al professorat d'Instrucció primària. (1845).	2152
6. Provisió d'alumnes interas de l'Escola Normal central. 1845.	2143
7. Disposició a la que es demanava que les Escoles Normals enviassin una memòria respecte a la seva fundació i progressos. (1846).	2146
8. Regles pel pagament dels mestres. (1846).	2152
9. Acord de la Direcció General d'Instrucció Pública de que l'Inspector d'Instrucció primària de Balears s'enarregués de les seves obligacions. (1851).	2160
10. Estadística de les escoles d'Instrucció primària. (1851-1853).	2165
11. Llistat d'Escoles Normals de l'Estat espanyol. (1848).	2194
12. Observacions sobre la reforma del Pla d'Instrucció Pública. (1856).	2199
13. Extracte de les reclamacions dels Inspectors. (1860).	2320
14. Expedient sobre l'ocupació de l'edifici Sant Francesc. (1875).	2421
15. Memòria de l'Escola Normal de Balears. (1877).	2428
16. Expedient sobre el quiquessim aniv. de l'Institut Balear. (1886).	2443
17. Exàmens Generals de l'Escola Normal de Balears. Palma-1844.	2451
18. Discurs de Francesc Riutord. Madrid-1853.	2471
19. "Boletín de Instrucción Pública". Madrid-1838.	2482
20. Antonio Gil de Zárate. "Revista de Madrid" 1839.	2546
21. "Album de los Niños". Madrid-1845.	2556
22. "El Padre de Familia". Barcelona-1849.	2566
23. "Educacion Pintoresca". Madrid-1857.	2570
24. "Revista de Instrucción Pública". Madrid-1857.	2582
25. Portades de llibres.	2588

Informe sobre els succeïts esdevinguts a la Universitat d'Alcalá de Henares en el gener de 1833.

.- Reclamacions de Manuel Fernández.

.- Escrit de la Inspecció General d'Instrucció pública. Signat per Francisco Marín el 10 d'abril de 1834 i dirigit al Ministre del Foment, sobre els greus succeïts, visperes de la definitiva extinció d'aquesta Universitat. (A.H.N.M.)

Són els inicis d'una nova etapa de la història de l'Educació a l'Estat espanyol.

Madrid 4 de Marzo
de 1833

A la Inspeccion
G^l. de Inst. Pubca.
para la providen-
cia que corres-
ponda.

...

Exmo. Señor.

D. Manuel Anastasio Fernandez, Empleado que fué de la Real Universidad de Alcalá de Henares á V.E. con la venia devida expone: Que en los ultimos de Julio de 1823, fué separado de los destinos que desempeñaba en dicha Corporacion de Alcayde Guarda, Portero, y Ministro de Silencio, por cuyo concepto le es de dever muchos Sueldos, los que no obstante haberlos reclamado en diferentes ocasiones, no ha podido conseguir su satisfaccion, por decirse no haberse verificado con los demas de su clase. Pero suponiendo por un momento que asi fuese, pues tiene noticias de lo contrario ¿cuando se separa á un empleado, ó militar de un Establecimiento, no se le liquida y paga su cargo ó haber? ¿pues por que no lo realiza aquella Universidad con el exponente? Los fondos de esta por sus grandes Rëntas, y muchos derechos de incorporaciones ... son mas que suficientes para el pago de honorarios de Empleados y Catedraticos. La dilatada serie de mas de ciento cincuenta años de servicios hechos á este Liceo por el exponente y sus causantes, con la mas constante honradez y escrupulosidad como lo tiene reconocido, merecen bastante consideracion. El exponente, Exmo. Señor, sucumbiendo con su Esposa á una dolorosa situacion, no puede menos de molestar la sabia consideracion de V.E. para que condoliendose de ella, y penetrado de la justicia que le asista, halle la proteccion que necesita, y para ello:

A V.E. Sup^{ca}. que en meritos á lo espuesto; se digne mandar al Rector y Junta de Hacienda de la Universidad de Alcalá, le liquide su credito hasta los ultimos de Julio de 1823 en que con informalidad lo separó de su destino, y luego le entregue y satisfaga la suma que arroge, lo que no duda merecer de la rectitud de V.E. Madrid y Marzo 2 de 1833,,

Exmo. Señor.

Manuel Fernandez

VALGA PARA EL REINADO DE S.M. LA SEÑORA DOÑA ISABELI. II,

Madrid 8 de Marzo de 1834

SEÑORA.

A la Inspeccion de instruccion publica, donde están los antecedentes desde 11 de Enero de 1833.

...
R.L. 5º fº 145

Ciento sesenta y un años de buenos servicios en vuestra Universidad de Alcalá de Henares por el recurrente y sus causantes fueron desconocidos en el año de mil ochocientos veinte y tres, por solo la circunstancia de haber sido Miliciano Nacional Voluntario el que suscribe. Repetidas veces ha recurrido á la Magestad y aquel Liceo, con el fin de que liquidandole su credito procedente de sueldos, se le satisficiera para atender al sostén de las obligaciones de su estado, pero siempre ha tenido el desconsuelo de vér sus justas suplicas desatendidas, siendo la ultima en dos de Marzo de mil ochocientos treinta y tres. Para ello no se obgeta mas causal que la de no haberlo verificado con los demás empleados; pero en el concepto del que dice, no hay otra más, que la primera, pues así se le manifestó, bernalmente, por sus Gefes el dia veinte y ocho de Julio de aquel año en el acto de su separacion. Once años está privado de tan justos emolumentos, y no creo lo estará más en virtud de las beneficicas resoluciones de V.M. para enjugar las lagrimas de los buenos Españoles. Si los demas dependientes se hallan sin cobrar sus sueldos debengados en el tiempo del que se reclama, tienen en su beneficio en haber continuado disfrutando de los corrientes, y á más, las obenciones que les proporcionar sus clases, por no haber pertenecido aquellas sabias instituciones; luego al que firma por estas consideraciones, debió habersele paga-

do cuanto se le es en deber. Para eludir tan religioso pago se pretesta tambien no aparecer el dia de su cese, pero este, bien sabe aquella corporacion que fué el veinte y ocho de Julio, por no poderse verificar antes, en atencion á que la Regencia espidió el decreto en veinte y cinco del mismo para reparar de los destinos á los que se hallaban siendo Milicianos Nacionales Voluntarios, y tan luego como hubo la noticia de él en la Universidad, por el medio mas ilegal y despotico se le despojó de su plaza, no permitiendole documento alguno para que en ninguna epoca lo pudiese hacer constar. Tampoco se le quiso contribuir posteriormente, como en los demas ESTablecimientos con las dos terceras partes de su sueldo ni aun con la mitad, no obstante haberlo reclamado. El exponente, Señora, defendió en aquellos dias las libertades patrias, y hoy hará lo mismo con los sagrados é imprescriptibles derechos de la legitimidad de su Excelsa Soberana Dª Isabel Segunda en atencion á su decidida adhesion. Acoja V.M. bajo sus generosos y maternales auspicios á este desgraciado Empleado que respetuosamente

Sup^{ca.} se digné mandár á la Universidad de Alcalá, hagan su liquidacion de los sueldos que le es en deber hasta veinte y ocho de Julio de mil ochocientos veinte y tres, y enseguida le entregue la suma que arroge con la religiosidad que lo debió hacer en el momento que lo expulsó y separó del numero de sus dependientes, sin atender á que no lo haya echo con los demas por las razones expuestas; y que para indignizarle de los perjuicios que ha experimentado, le contribuya con la mitad ó dos terceras partes del que gozaba el dia de su separacion, hasta que sea colocado, entendiendose si fuese del Real agrado de V.M. desde aquella fecha. Esta gracia no duda merecer del magnanimo Corazon de V.M. cuya preciosa vida, y la de sus Augustas hijas conserve el Cielo dilatados años para la mayor grandeza de la Nacion. Madrid 16 de Febrero de 1834.,

SEÑORA.

A.L.R.P.D.V.M.

Manuel Fernandez

Exmo. Señor.

Madrid 4 de Mayo de 1833.

La Inspección de
de Yuss. en pub. para
la providencia que
corresponda

No

D. Manuel Anastasio Fernandez, Empleado que fue de la Real Universidad de Alcalá de Henares, a S. C. con la suya deuda expone: Fue en los últimos de Julio de 1823, fué separado de los destinos que desempeñaba en dicha Universidad de Alcalá de Henares, y Ministerio del Silencio, por cuyo concepto le es en de ver muchos sueldos, los que no obstante haberlos reclamado en diferentes ocasiones, no ha podido conseguir su satisfacción, por decirse no haberse beneficiado con los demas de su clase. Pero suponiendo por un momento que a fuese, pues tiene noticias de lo contrario, cuando se separa de un empleado, o milita de un Establecimiento, no se le liquida paga su sueldo ni haberes, ¿pues por que no lo realice aquella Universidad con el exponeinte? Los fondos de esta por sus gran des Meritos, y muchos derechos de incorporaciones de 25 son que suficientes para el pago de honorarios de Empleados y le tedaraticos. La dilatada serie de mas de ciento un años de servicios hechos a este Reino por el exponeinte y sus causas con la mas constante honradez y escrupulosidad como lo es reconocido, merecen bastante consideracion. No exponiéndole, Exmo. Señor, su sueldo con su esposa a una de las su situación, no puede menos de molestar la sabia consideracion

C. 17

2026
xacion de N. l. para que consolidandose de ella, y permitien-
do de la justicia que le asista; halle la proteccion que ne-
cesita, y para ella =

El Excmo. Sr. que en meritos a lo expuesto; se digna mandar al
Rector y Junta de Educacion de la Universidad de Michoacan,
le liquide su credito hasta los ultimos de Julio de 1823 -
en que con informacion los pague de su orden, y luego
le entregue y satisfaga la suma que asenore, lo que ma-
dura merezca de la celeridad de N. l. Mexico y Marzo
2. de 1823.

Excmo. Sr. Dn.

Manuel Fernandez

VALGA PARA EL REINADO DE S. M. LA SEÑORA DOÑA ISABEL II.

[Handwritten flourish]

Señora.

Madrid 8 de Marzo del 894

Ala Inspeccion gral. de Instruccion publica condero en los autos enty desde 11 de Enero del 893

[Handwritten flourish]
D. L. G. 145.

[Handwritten flourish] ciento sesenta y un
 años de buenos servicios en nuestra
 Universidad de Alcalá de Henares por el
 recurrente y sus sucesores fueron descomu-
 nicados en el año de mil ochocientos veintidós
 y tres, por solo la circunstancia de haber
 sido Militares Nacionales Voluntarios en
 guerra suscritos. Objeta las veces, ha recurrido
 a tu Magestad y a aquel Excmo. con el fin
 de que liquidándole su crédito por adeuda-
 dos deudas, se le satisficieren para atender
 al sosten de las obligaciones de su estado
 y que siempre ha tenido el descomunicado
 desde sus justas simplias de intendido a
 siendo la ultima en dos de, Marzo de
 mil ochocientos treinta y tres. Por
 ello no se objeta mas causal que la de
 haberlo verificado con los demas conyug-
 dos; pero en el concepto del que dice, no
 otra mas, que la primera, pues asi se

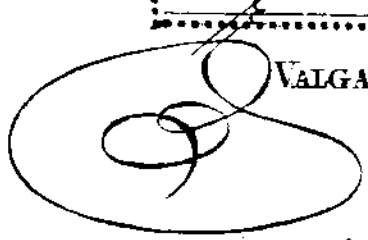
manifesto, de donde resulta, por sus fechos
el día veinte y ocho de Julio de aquel
año en el acto de su separación. Du-
ce años está privado de tan justa como
lucrativa, y no crea lo están más en
virtud de las benéficas resoluciones
de S. M. para enjugar las lagunas
de los bienes Españoles. Si los de-
mos dependientes se hallan sin cobrar
sus sueldos debidos en el tiempo
del que reclama, tienen en su benefi-
cio en haber continuado disfrutando
de los convenientes, ya más, las obsecu-
ciones que les proporcionan sus clases,
por no haber pertenecido aquellas sa-
bias instituciones; luego al que fue
una por estas consideraciones, debió
hacerse pagado cuanto se le es con-
veniente. Para eludir tan sagrada y sa-
lo preclista también no aguarce el
día de su caso, pero está, bien sabe aque-
lla corporación que fue el veinte y
ocho de Julio, por no poderse verifi-
car antes, en atención a que la Regen-
cia expidió el decreto en veinte y cin-
co del mismo para separar de los
destinos a los que se hallaban siendo
Militarios Nacionales Voluntarios,
y tan luego como hubo la noticia de
él en la Universidad, por el medio
más ilegal y despotico, se le despoja-
de su plaza, no permitiéndole docu-
mento alguno para que en ningún

ma época lo pudiese hacer constar. Lo
poco se le quiso contribuir, posteriormente,
ta, como en los demás Establecimientos
con las dos tercenas partes de su actual
ni aun con la mitad, no obstante haber
reclamado. El Expositor, Señora, de
ferido en aquellos días las libertades páb-
as, y hoy hacia lo mismo con las sagradas
e imprescriptibles derechos de la legiti-
midad de su excelencia Soberana S. M. y
del Segundia en atención á su decidida
adhesión. Hecha S. M. bajo sus genero-
so y maternales auspicios á este desgracia-
do Empleado que respetuosamente.

Sup^{ta} se digna mandar á la
Universidad de Alcalá, haga su liquidación
de los sueldos que le es debida hasta
veinte y ocho de Julio de mil ochocientos
veinte y tres, y enseguida le entregue la
suma que arroge con la religión que le
debió hacer en el momento que lo expu-
so y separó del número de sus dependien-
tes, sin atender á que no lo haya cubierto
los decaídos por las razones expuestas, y
que para indemnizarle de los perjuicios
que ha experimentado, le contribuya
con la mitad de dos tercenas partes de
que gozaba el día de su separación, he-
ta que sea colocado, entendiéndose si se
se del Real agrado de S. M. desde aque-
lla fecha. Esta gracia no duda mere-

J

VALGA PARA EL REINADO DE S. M. LA SEÑORA DOÑA ISABEL II.

*ca del magnanimo Conarou de
S. M. cuya preciosa vida, y la de
sus Augustas hijas conserve el cielo
dilatados años para la mayor gran
era de la Nacion. Madrid 16 de
Febrero de 1834.*

Senora.

A. S. R. P. D. S. M.

Manuel Fernandez.

Inspeccion General
de
instruccion pública

Exmo. Sr,

Inmediatamente que la Inspeccion recibió la Real órden que V.E. se sirvió de comunicarla en 16 de Marzo último, relativa á los desórdenes que, segun noticias recibidas en el Ministerio de Gracia y Justicia, promovian los cursantes de Alcalá reuniéndose por las calles en grupos ó insultando á las personas que suponian desafectas á S.M. la Reyna Gobernadora; mandó al Rector de aquella Universidad que informase lo que le constara, ó pudiese averiguar, sobre tan desagradables ocurrencias, remitiendo nota de los alborotadores, expresando las providencias que hubiese dictado para contener los indicados desórdenes, y proponiendo las que convendria tomar para cortarlos de raiz. Y el Rector, en 24 del mismo expuso lo siguiente.

"Exmo. Señor: He recibido por el correo de ayer la órden de V.E. fha. 22 del actual por la que, con motivo de haber llegado la noticia de S.M. que los cursantes de esta Universidad reunidos en grupos por las calles insultan á personas que suponen desafectas á S.M. la Reyna Gobernadora comprometiendo la tranquilidad pública y promoviendo desórdenes; y haberse servido resolver que en esa Inspeccion General adopte las medidas académicas propias para contener tales excesos; me previene que sin perdida de tiempo remita á V.E. lista de los cursantes que se hubieren hecho culpables, é informe por separado expresando las providencias que haya dictado para contener los desordenes á que se refiere la Real resolución, y las que convendria tomar para cortarlas de raiz". Los cursantes de esta Universidad han permanecido tranquilos y pacíficos, dando siempre prueba de sumision y respeto á las Autoridades; y solo dos hechos aislados, sin plan, combinacion, ni trascendencia, han podido dar pretexto para suponerlos perturbadores y provocadores de desórdenes: son los siguientes: Un periódico (creo que El Siglo) á principios de Febrero indicó que en la Universidad de Alcalá se distinguian los estudiantes carlistas de los afectos á S.M. en la presilla del sombrero que llevaban un poco separada por la parte superior, formando asi una V que quiere decir quinto. Esto dió motivo á que, notando el 19 del mismo que asi la llevaba D. Maximino Moreno, trató de que se la quitase ó quitandosela D. Mariano Salazar, cursante. El Sr. Subdelegado de Policia principió al momento las actuaciones sobre lo ocurrido, de las que ha resultado mandar salir al dho. Moreno para el pueblo residencia

de su padre. Segun lo que yo pude indagar todo fué efecto del acaloramiento de la disputa sobre quitarse ó no la presilla, de inconsideracion y efervescencia de la edad, sin premeditacion y sin objeto conuinado ni ulterior. Sin embargo de esto y de no advertirse síntoma alguno alarmante ni perturbador, oido el Tribunal de Censura y correccion di un auto en 22 de Febº por el que, entre otras cosas, prohibí, bajo la mas estrecha responsabilidad, toda reunion, discurso, palabra ó hecho, que se dirigiése, ni aun indirectamente, á distraer la opinion legitimamente dirigida, el amor á la Reyna N.S., ni á turbar la tranquilidad pública, como tambien toda divisa, señal ó distintivo, no autorizado por las leyes, todo galon ó cinta que no sea del color propio del traje académico y en el lugar y forma que siempre y constantemente se ha usado sin darle otra colocacion ó forma que pueda inducir á sospechar un siniestro motivo ó criminal intencion. Cuyo auto hice leer en cada una de las Academias por el Notario Mayor, para que llegara á noticia de todos; y á mayor abundamiento fijar una copia de él en el sitio público acostumbrado á las puertas de la Universidad. Al mismo tiempo, y con fha. 25 del mismo, oficié á todos los Catedráticos y subtitulos para que, por todos los medios que les dictase su celo, hiciesen observar por sus respectivos discipulos la mayor sumision y respeto á la Reyna N.Sª. y su Gobierno, celando sobre sus manifestaciones y palabras, y cuidando con todo esmero que bajo ningun pretexto usen distintivos reprobados por las leyes y costumbres, galones ó cintas que los constituyan ni de color ó forma que, por ser otra que la comun en las admitidas, indiquen, ó puedan indicar, motivos turbadores de la tranquilidad y del órden; encargando que sin demora me diesen parte de cuanto ocurriese ó notasen en contravencion de lo dicho, para proceder á lo que hubiese lugar, no omitiendo por eso toda vigilancia por el tribunal de censura y por mi sobre el mismo objeto.

El dia 2 del corriente, al retirarme de paseo al anochecer, y estando con el Sr. Corregidor Subdelegado de policia, notamos que en la plaza Real habia bastantes cursantes que mostraban como inquietud por alguna ocurrencia, con dho. S. Corregidor, y en cumplimiento de mi deber, me aproximé, y supe que algunos cursantes inferian poca adhesion al Gobierno de un convite que otros habian tenido, y por algunas expresiones que habian proferido, segun decian, ambiguamente, todo lo que producía la inquietud notada. Creimos por de pronto conveniente mandarlos retirar, lo que efectuaron al momento. Nos presentamos en distintos puntos de la poblacion solos, sin acompañamiento de ningun dependiente, ni otra

precaucion; todo antes de las ocho de la noche, estaba tranquilo, nada anunciaba la menor alteracion. Informado de las expresiones atribuidas á los concurrentes al convite, eran que uno de ellos habia dicho que celebraban aquello; palabra que decian aludir á la entrada del Pretendiente en España, cuya noticia habia corrido entre algunos: que otro dijo que despues de treinta dias de luto sucedia uno sereno, y que con tales reuniones insultaban la causa de la legitimidad. Nada constaba, porque el cursante D. José Puig era el único que decia que sus compañeros D. Baldomero Perejon, D. Juan Besieres; D. Antonio Loperracz, y D. Francisco Rubio, le habian dicho las citadas palabras, sin que ningun otro las hubiese oido. Los expresados responden que es cierto que dijeron que celebraban aquello, pero con referencia á los dias del D. Baldomero, y éste que lo es tambien lo que se le atribuye de los treinta dias de luto; pero que así es como ha conotado y ha visto á todos los estudiantes connotan, los dias que no tienen dinero; que él habia recibido por el correo del mismo dia ... para tomar las asistencias, cuya falta le habia impedido celebrar un dia de los anteriores su santo. Convencido que no habia hecho positivo ni trascendental contra la causa de S.M., que todo se redicia á sospechar vagas é inmediatas, nacidas de la suposicion de intencion en los que habian proferido tales palabras, y que todos los cursantes dieron pruebas de sumision y respeto á la Autoridad, bastando una sola palabra para que todos se retirasen á sus respectivos alojamientos; determiné llamarlos á la sala Rectoral, donde, á presencia del Sr. Corregidor Subdelegado, se les hizo las oportunas prevenciones, dirigidas á que no dicsen, por su conducta y expresiones equívocas, lugar á nuevas inculpaciones, y que no se reuniesen mas de dos, para evitar toda sospecha, retirándose al tiempo prevenido á todos los escolares.

Desde aquel dia 2 he vigilado sinceramente y todas las noches he salido, ya con los dependientes, ya solo; haciendo algunas visitas en sus casas á los estudiantes segun me ha parecido, y los he hallado generalmte. retirados, conforme está mandado por el Tribunal de Censura, por los Catedráticos, ni por mí haya sabido, ni tenido noticia de ningun otro caso ni de insultos bajo ningun pretexto; mucho menos por grupos de estudiantes, de dia ni de noche, ni de que del modo mas mínimo se haya alterado el orden y la pública tranquilidad. Con estas medidas, y las que por su parte ha tomado el Sr. Subdelegado de Policia, me parece que se ha conseguido la conservacion de la tranquilidad y el orden, y que por consiguiente estas han bastado hasta el presente; mas con to-

do, la superior penetracion dictará las demas que creyere necesarias ú oportunas.

Resultando, pues, de este informe que las noticias á que se refiere la citada Real órden fueron conocidamente equivocadas, y que ni ha habido hasta ahora, ni hay en el dia, en Alcalá las tumultuosas reuniones de estudiantes que se suponian, ni peligro de que con sus provocaciones turben la tranquilidad pública; la Inspeccion cree tambien que las providencias dictadas por el Rector de la Universidad y el Corregidor Subdelegado de Policia bastan para conservar el órden. Sin embargo, ha prevenido al expresado Rector que vigile con el mayor cuidado la conducta de los escolares, y avise del menor desórden que advierta.

Dios que g. á V.E. años.
Madrid 10 de Abril de 1834.

Exmo. Señor.

Fran^{co}. Marin

Exmo. Sr. Ministro del Fomento Gral. del Reyno.

... ..

(The ... ..)

... ..

(The ... ..)

... ..

(The ... ..)

... ..

(The ... ..)

... ..

(The ... ..)

... ..

(The ... ..)

... ..

(The ... ..)

... ..

(The ... ..)

... ..

(The ... ..)

... ..

(The ... ..)

... ..

(The ... ..)

... ..

(The ... ..)

... ..

(The ... ..)

... ..

(The ... ..)

... ..

(The ... ..)

... ..

(The ... ..)

... ..

(The ... ..)

The following table shows
 the names of the persons
 who were present at the
 meeting held on the 11th
 of August 1854. (The names
 are given in the order in
 which they were present.)
 The names of the persons
 who were present at the
 meeting held on the 11th
 of August 1854. (The names
 are given in the order in
 which they were present.)

The names of the persons
 who were present at the
 meeting held on the 11th
 of August 1854. (The names
 are given in the order in
 which they were present.)
 The names of the persons
 who were present at the
 meeting held on the 11th
 of August 1854. (The names
 are given in the order in
 which they were present.)

que Miguel y sus hermanos se
de las Indias de la Corte real
de Navarra y Francia que por
un privilegio de la Corona de
Navarra. Cuyo texto
hecho por el Rey y Reina de
los Indios para el
de Navarra. Cuyo texto
por el Rey y Reina de
de Navarra y sus
de Navarra y sus
de Navarra y sus
de Navarra y sus

Miguel y sus hermanos se
de las Indias de la Corte real
de Navarra y Francia que por
un privilegio de la Corona de
Navarra. Cuyo texto
hecho por el Rey y Reina de
los Indios para el
de Navarra. Cuyo texto
por el Rey y Reina de
de Navarra y sus
de Navarra y sus
de Navarra y sus

1874. 1875. 1876. 1877. 1878. 1879. 1880. 1881. 1882. 1883. 1884. 1885. 1886. 1887. 1888. 1889. 1890. 1891. 1892. 1893. 1894. 1895. 1896. 1897. 1898. 1899. 1900. 1901. 1902. 1903. 1904. 1905. 1906. 1907. 1908. 1909. 1910. 1911. 1912. 1913. 1914. 1915. 1916. 1917. 1918. 1919. 1920. 1921. 1922. 1923. 1924. 1925. 1926. 1927. 1928. 1929. 1930. 1931. 1932. 1933. 1934. 1935. 1936. 1937. 1938. 1939. 1940. 1941. 1942. 1943. 1944. 1945. 1946. 1947. 1948. 1949. 1950. 1951. 1952. 1953. 1954. 1955. 1956. 1957. 1958. 1959. 1960. 1961. 1962. 1963. 1964. 1965. 1966. 1967. 1968. 1969. 1970. 1971. 1972. 1973. 1974. 1975. 1976. 1977. 1978. 1979. 1980. 1981. 1982. 1983. 1984. 1985. 1986. 1987. 1988. 1989. 1990. 1991. 1992. 1993. 1994. 1995. 1996. 1997. 1998. 1999. 2000. 2001. 2002. 2003. 2004. 2005. 2006. 2007. 2008. 2009. 2010. 2011. 2012. 2013. 2014. 2015. 2016. 2017. 2018. 2019. 2020.

1874. 1875. 1876. 1877. 1878. 1879. 1880. 1881. 1882. 1883. 1884. 1885. 1886. 1887. 1888. 1889. 1890. 1891. 1892. 1893. 1894. 1895. 1896. 1897. 1898. 1899. 1900. 1901. 1902. 1903. 1904. 1905. 1906. 1907. 1908. 1909. 1910. 1911. 1912. 1913. 1914. 1915. 1916. 1917. 1918. 1919. 1920. 1921. 1922. 1923. 1924. 1925. 1926. 1927. 1928. 1929. 1930. 1931. 1932. 1933. 1934. 1935. 1936. 1937. 1938. 1939. 1940. 1941. 1942. 1943. 1944. 1945. 1946. 1947. 1948. 1949. 1950. 1951. 1952. 1953. 1954. 1955. 1956. 1957. 1958. 1959. 1960. 1961. 1962. 1963. 1964. 1965. 1966. 1967. 1968. 1969. 1970. 1971. 1972. 1973. 1974. 1975. 1976. 1977. 1978. 1979. 1980. 1981. 1982. 1983. 1984. 1985. 1986. 1987. 1988. 1989. 1990. 1991. 1992. 1993. 1994. 1995. 1996. 1997. 1998. 1999. 2000. 2001. 2002. 2003. 2004. 2005. 2006. 2007. 2008. 2009. 2010. 2011. 2012. 2013. 2014. 2015. 2016. 2017. 2018. 2019. 2020.

señaló con la lengua dependiente
de las tres laminillas, (D.D.)
antes de las setas de la)

parte, cuando trayendo, nada
menuda la nueva setana
sea. (Hoyendo de las ai-
formas distribuidas a los

documentos al. (D.D.), (D.D.)
de la (D.D.) (D.D.) (D.D.)

de (D.D.) (D.D.) (D.D.) (D.D.)
de (D.D.) (D.D.) (D.D.) (D.D.)
de (D.D.) (D.D.) (D.D.) (D.D.)

de (D.D.) (D.D.) (D.D.) (D.D.)
de (D.D.) (D.D.) (D.D.) (D.D.)
de (D.D.) (D.D.) (D.D.) (D.D.)

de (D.D.) (D.D.) (D.D.) (D.D.)
de (D.D.) (D.D.) (D.D.) (D.D.)
de (D.D.) (D.D.) (D.D.) (D.D.)

de (D.D.) (D.D.) (D.D.) (D.D.)
de (D.D.) (D.D.) (D.D.) (D.D.)
de (D.D.) (D.D.) (D.D.) (D.D.)

de (D.D.) (D.D.) (D.D.) (D.D.)
de (D.D.) (D.D.) (D.D.) (D.D.)
de (D.D.) (D.D.) (D.D.) (D.D.)

de (D.D.) (D.D.) (D.D.) (D.D.)
de (D.D.) (D.D.) (D.D.) (D.D.)
de (D.D.) (D.D.) (D.D.) (D.D.)

de (D.D.) (D.D.) (D.D.) (D.D.)
de (D.D.) (D.D.) (D.D.) (D.D.)
de (D.D.) (D.D.) (D.D.) (D.D.)

de (D.D.) (D.D.) (D.D.) (D.D.)
de (D.D.) (D.D.) (D.D.) (D.D.)
de (D.D.) (D.D.) (D.D.) (D.D.)

de (D.D.) (D.D.) (D.D.) (D.D.)
de (D.D.) (D.D.) (D.D.) (D.D.)
de (D.D.) (D.D.) (D.D.) (D.D.)

de (D.D.) (D.D.) (D.D.) (D.D.)
de (D.D.) (D.D.) (D.D.) (D.D.)
de (D.D.) (D.D.) (D.D.) (D.D.)

que yo sé como las entendido
y he visto a todos los señores
de un mismo lado de la casa
que me dieron dinero, que
se había recibido por el
que tal y como se venía
para tener la comisión
que había al lado de
dicho edificio en la Llagas
de un modo de ver, que
de un modo de ver, que
de un modo de ver, que
de un modo de ver, que
de un modo de ver, que
de un modo de ver, que
de un modo de ver, que
de un modo de ver, que
de un modo de ver, que
de un modo de ver, que

que yo sé como las entendido
y he visto a todos los señores
de un mismo lado de la casa
que me dieron dinero, que
se había recibido por el
que tal y como se venía
para tener la comisión
que había al lado de
dicho edificio en la Llagas
de un modo de ver, que
de un modo de ver, que
de un modo de ver, que
de un modo de ver, que
de un modo de ver, que
de un modo de ver, que
de un modo de ver, que
de un modo de ver, que
de un modo de ver, que
de un modo de ver, que

Dear Mr. [Name] [Address]

I have the pleasure to inform you that your order has been received and is being processed.

The goods will be ready for shipment in approximately two weeks.

I am sure you will be satisfied with the quality of the products.

Very truly yours,
[Signature]

[Name]
[Address]

[City]
[State]
[Zip]

[Phone Number]

[Fax Number]

[E-mail Address]

[Company Name]

Dear Mr. [Name] [Address]

I have the pleasure to inform you that your order has been received and is being processed.

The goods will be ready for shipment in approximately two weeks.

I am sure you will be satisfied with the quality of the products.

Very truly yours,
[Signature]

[Name]
[Address]

[City]
[State]
[Zip]

[Phone Number]

[Fax Number]

[E-mail Address]

[Company Name]

¿Está usted bien, querido?
 Espero por respuesta, y me da
 un beso fuerte (entre otros),
 como siempre, en el alma.
 Con cariño, como siempre,
 a D. D. y a los niños (y
 a todos, así siempre es) que
 están en la gran familia.
 Con la esperanza de que
 pronto se (re)unirán con
 nosotros que los esperamos.
 En amor y felicidad para los
 hijos de la fraternidad
 y de (C. M. S.) y de todos.
 A familia de amor y
 esperanza de siempre. Sin
 embargo, los esperamos
 siempre (y como siempre)

Me encantó leer su carta
 y espero por su respuesta.
 Siempre con cariño y
 esperanza.
 Con amor,
 D. D. y los niños

(C. M. S.)

Juan. L. Martín

1. C. M. S. y los niños de la fraternidad
 2. D. D. y los niños de la fraternidad

Reial ordre de 7 de febrer de 1834 amb un projecte de Reial decret per a l'establiment d'una Acadèmia general de ciències i literatura a la Cort.

Dictamen d'una comissió del Consell de Govern i contestació amb diverses observacions a la proposta de projecte. (A.H.N.M. Secc. Estal. lligall 914 nº 23).

Contestació en la es proposa que el Govern primer es preocupi de reformar l'ensenyament i després ja es pensaria en potenciar la constitució d'Acadèmies.

Exmo. Sr.

Habiendo dado cuenta á S.M. la Reina Gobernadora de diferentes exposiciones que han dirigido al Ministerio de mi cargo varias personas zelosas de los progresos de las ciencias, en solucitud de que S.M. se digne fundar en esta corte una Academia á imitacion de las que en otros paises han contribuido tan eficazmente con sus tareas á promover la riqueza y civilizacion, se ha dignado prevenirme S.M. que forme un proyecto de decreto y lo remita á V.E. como de su Real orden lo ejecuto, para que sirviendose dar cuenta al Consejo de Gobierno, consulte este cuerpo á S.M. en su razon lo que se le ofrezca y parezca.

Dios guarde á V.E. muchos años.

Madrid 7 de Febrero de 1834.

Xavier de Burgos

Sr. Secretario del Consejo de Gobierno.

Ministerio del Fomento Sr. del Reino

Convencida de la íntima relacion y de la proteccion que mutuamente se prestan los diferentes ramos de los conocimientos humanos, y de la necesidad de perfeccionarlos y propagarlos para promover la civilizacion; deseando facilitar á los sabios de todas clases los estímulos y medios de que puedan necesitar para adelantar y distinguirse en sus respectivas profesiones, y aprovechar el concurso de sus luces en beneficio de los pueblos, he venido en mandar, en nombre de mi Augusta Hija la Reina Dª Isabel 2^a, lo siguiente.

Artº 1º

Se establecerá en Madrid una Academia de ciencias, compuesta de los sabios literatos y Profesores mas distinguidos en los ramos que á continuacion se expresarán.

Artº 2º

La Academia de ciencias de Madrid se compondrá de las Secciones siguientes:

- 1º de ciencias exactas y naturales
- 2º de ciencias económicas y administrativas.
- 3º De ciencias morales y políticas.
- 4º de literatura.
- 5º de ciencias eclesiasticas.

Art. 3º

La Academia constará de un Presidente y secretario perpetuos, nombrados por mi, y de un número fijo de individuos, que lo serán en la forma que se expresará.

Art. 4º

Las secciones se compendrán de un Presidente y Secretario elegido por las mismas y aprobado por Mi, y del número de académicos que me propondrán, atendida la clase de trabajos, en que respectivamente hayan de ocuparse.

Art. 5º

Las secciones podran conceder el titulo de Academicos corresponsales de las mismas á los sabios de dentro y fuera del Reino que por su sobresaliente merito consideren dignos de esta distincion y de cooperar al desempeño de su instituto.

Art. 6º

El cargo de Academico de número o corresponsal no podrá solicitarse.

Art. 7º

Los primeros Académicos serán nombrados por mi. En las vacantes sucesivas las Secciones en que ocurran me propondrán para cada una por el Ministerio de nuestro cargo las tres personas que consideren mas beneméritas.

Art. 8º

La Academia y las Secciones particulares se ocuparán, ademas del estudio y adelantamiento de las ciencias, en evacuar los informes y desempeñar los trabajos que yo tenga á bien encargarles.

Art. 9º

Un reglamento interior, que someterá la Academia á mi Real aprobacion, clasificará y fijará el orden de sus tareas las preeminencias y emolumentos de los Academicos, número y obligaciones de los indispensables empleados, y todo lo demas que considere conveniente para que se puedan proporcionar á los pueblos los beneficios que me prometo de su institucion.

Tendreislo entendido y dispondreis lo necesario á su cumplimiento.

á S.M. sobre este importante objeto.

Madrid 20 de Febrero de 1834

I. El Marques de S. Cruz El M. de Amarillas.

Dos son las cuestiones que comprende el encargo que el Consejo de Gobierno ha dado á la Comision. Una es relativa al primer articulo del Decreto, á saber, sobre si conviene establecerse la Academia general de ciencias; otra sobre el modo de formarla, á lo que se refieren los demas articulos.

Para proceder sin equivocaciones en el primer asunto, conviene no considerar la creacion de la Academia como parte del plan de enseñanza. Porque las Academias no son escuelas, son unos como depositos de la masa general de los conocimientos y de la civilizacion suprema de una nacion, y que por consiguiente influyen en la enseñanza, pero esta puede existir, especialmente en sus principios, sin Academias. Un sabio solo es capaz de ilustrar y enseñar á una nacion, pero no de formar una Academia, que es la reunion de muchos hombres distinguidos por su saber y crédito literario ó científico. El Gobierno, si quiere, puede establecer la enseñanza, aunque no la haya antes, ó mejorarla si la precedente es defectuosa; pero lo es imposible fundar una Academia, sino tiene sabios de que formarla. Las Academias son el resultado del tiempo é ilustracion anterior, y querer anticipar su nacimiento pudiera ser causa de que abortasen.

Hecha esta importante consideracion, tendamos la vista por el campo general de nuestra ilustracion en los ramos que señala el Decreto á las secciones de la Academia general. Recorramos esas universidades donde todavia se conserva la division del Peripato y el sistema ó círculo de ciencias que se estableció hace seis siglos. Alguna vez como por excepcion y á hurtadillas se enseñan en ellas los primeros elementos de las Matemáticas, nunca la verdadera Fisica, ni la Química ni demas ciencias naturales, ni la Astronomia, ni las Humanidades, ni las lenguas sabias, ni la Historia ni las ciencias morales, económicas y políticas que tanta mano se dan entre si y con la Historia. ¿Como han de nacer y criarse rosas en un campo cubierto de malezas y espinas? Si se encuentran algunas instituciones menos imperfectas de enseñanza, se deben á las sociedades económicas, á los Consulados, á esfuerzos aislados del Gobierno de la Corte, pero sin trascendencia á la enseñanza general del Reino. Fuera muy facil extender estas reflexiones, como conoce el Consejo; y la Comision se cifre á observar que entre las atenciones del Gobierno relativas á la ilustracion general, la primera, la mas urgente, la mas digna por ahora de su solicitud, es la rectificacion de la enseñanza. Esta debe preceder en el órden natural á la fundacion de las Academias, asi como la siembra debe pre-

ceder á la recoleccion del fruto. Haya sabios de todas clases, y entonces podrá formarse la Academia general facilmente y sin esfuerzos, lo mejor seria que estas cosas exigiesen pocas Diligencias del Gobierno, y que se hiciesen con la menor intervencion suya que fuese posible.

Se dirá: ¿y no podrán fundirse en un establecimiento general los particulares que existen, las Academias de la Corte que hace ya un siglo están dando lustre á la Nacion y al Gobierno con sus tareas, y que gozan crédito y reputacion en Europa? ¿No podrán mirarse como dignos individuos de la Academia general tantos jóvenes instruidos, tantos pensionados que bajo la proteccion y á expensas del Gobierno han salido á adquirir conocimientos en los paises extrangeros? Esta lisongera perspectiva, junto con el ardiente deseo del bien general que anima al Gobierno, y de que tantas pruebas da continuamente con sus providencias, es lo mas especioso en la materia y probablemente lo que ha dado margen y origen al pensamiento de la Academia general de que se trata. Pero es menester no engañarse: sin perjuicio del mérito de nuestras actuales Academias, y de lo que han contribuido al lustre de nuestra literatura en sus respectivos ramos, en orden á ciencias naturales y exactas no ha correspondido hasta ahora el fruto á los esfuerzos que el Gobierno está haciendo de medio siglo á esta parte para naturalizar su conocimiento en España. Su enseñanza reducida casi exclusivamente al ambito de la corte y á pocas materias, es incompleta y languida: apenas tenemos uno y otro individuo que en punto á las referidas ciencias figure con honor de la nacion en el teatro Europeo; y aun esos pocos, los mas, impelidos de ominosas circunstancias, habian dejado ya de pertenecer á la Nacion. La juventud, es cierto, muestra deseos y conatos: pero ¿nos contentaremos con formar una Academia no de sabios sino de aprendices, de discípulos aprovechados cuando mas, que no pueda alternar con otros cuerpos científicos de Europa? ¿Como hemos de presentar al mundo culto sin una especie de inconsecuencia, una Academia de ciencias, cuando todavia no tenemos catedras de Astronomia ni de Química general, de Anatomia comparada, ni aun de la verdadera fisica en la misma Corte?

Pues si de las ciencias naturales pasamos á las morales, políticas y administrativas, no puede menos la Comision de recordar con dolor, que lejos de fomentarse entre nosotros su estudio en estos tiempos pasados, solo se trató de proscribirlo, prohibiéndose por regla general como contrarios á los derechos del altar y del trono los buenos libros, y suprimiéndose con mengua de

nuestra nacion la enseñanza del derecho natural en los establecimientos literarios. Apenas se permitia en la corte una sola cathedra de Economia política; y los prelados lanzaban sus censuras, que todavia no les han revocado, contra los luminosos escritos de Jovellanos sobre estas materias. Y aunque puede creerse que entre nosotros no faltan personas que hayan cultivado privadamente estas ciencias, pero no habiendo reputaciones hechas y conocidas, parece muy difícil la eleccion que conviene para el acierto y para afianzar el crédito del nuevo cuerpo que se establezca.

Resulta de esto la dificultad de fundar por ahora una Academia que en las ciencias naturales y politicas pueda dar á la Nacion el honor que es de desear. Lo mismo sucede respecto de las ciencias Eclesiásticas. Empeño de nuestros atrasos, hubo en el siglo último un periodo de ilustracion, en que varios individuos del clero secular y regular cultivaron con fruto las ciencias Eclesiásticas y aun otras: desde entonces no parece sino que el Gobierno, de acuerdo con muchos Prelados sobradamente temerosos de los abusos del saber y poco de los daños de la ignorancia, se habia propuesto apagar las luces del clero. Los premios y las dignidades Eclesiásticas se han destinado á otros méritos distintos de los del saber y de la virtud: han desaparecido los Eclesiásticos doctos que empezaban á verse entre nosotros y á brillar en la oratoria sagrada, en la erudicion y en las ciencias: Feijoo, Sarmiento, Florez, Boyer, Tavira, Blasco, Amat y otros clerigos doctos é ilustrados no han tenido sucesores: pocos Eclesiásticos é esos frecuentemente perseguidos por la ignorancia y las preocupaciones, conservan en España los restos de la instruccion propia de su estado. Si alguna atencion se ha dado a los estudios del Clero, ha sido con frecuencia á extender el influjo de la teocracia, y á estrechar los términos y derechos de la regalia. Los funestos resultados de equivocacion tan inexplicable del Gobierno, se estan experimentando en la conducta de parte considerable del Clero, señaladamente en las provincias inquietas del Norte; efecto en gran parte de la ignorancia que en su Estado es general con muy pocas excepciones. ¿Donde pues se encontrará esa porcion de Eclesiásticos instruidos, entre los cuales puedan escogerse los mas sabios para formar la seccion de ciencias sagradas en la Academia general que se proyecta? Antes de empezarse un edificio deben acopiarse los materiales, y antes de establecerse una Academia deben tenerse los Académicos.

Agreguese a las precedentes consideraciones las de los nuevos gastos que siempre exigiria la fundacion de

la Academia y la habitacion del local (edificio tambien de encontrar) para sus sesiones y oficinas; y se formará alguna idea por mayor de las dificultades que ofrece el establecimiento de una Academia general de ciencias y literatura de la Corte.

Por otra parte, si desaparecen las Academias que actualmente existen, fundadas desde principios de la actual dinastia de nuestros Reyes, bien sea que se supriman, ó bien que se fundan é incorporen en la general, mudándoseles el nombre, la forma y los estatutos bajo que han contraido su reputacion, es muy facil que perdido el espíritu de cuerpo que han formado las habitudes y trascurso de tantos años, se disminuyan los frutos que producen las presentes instituciones. Los militares especialmente, saben lo que vale el espíritu de cuerpo, sostenido por la memoria de meritos y servicios anteriores, y lo que en este punto pueden influir las mudanzas hasta de cosas al parecer frivolas. Asi se ha experimentado en Francia, donde habiendo destruido la Convencion nacional al principio de la revolucion las Academias que habia anteriormente, á saber, la Francesa ó de los Cuarenta, la de Inscripciones y Bellas Letras, la de las Ciencias y la de Bellas artes, fundiéndolas todas en el Instituto Nacional, la experiencia de los tiempos sucesivos obligó á volverlas á separar y á poner como estaban antes con sus antiguos nombres, ocupaciones, y fondos particulares, sin dejarles de comun mas que el edificio, donde se reunen cada cual en distintos dias, y el nombre de Instituto bajo que se comprenden todas cuatro. No debe perderse una leccion tan solemne de la experiencia. En Inglaterra con el juicio y madurez propia de aquella nacion han conservado separadas la Sociedad Real y las demas sociedades científicas y literarias, renunciando los bienes que puede ofrecer la reunion de todas á los efectivos y reales que se experimentan en el estado de separacion. Acaso se ha creido que esta separacion puede mantener entre los diferentes cuerpos una emulation util, y que cesara si se verificase la especie de monopolio literario producido por el establecimiento de un cuerpo universal, como sucede en toda clase de monopolios.

La Comision no puede menos de llamar la atencion del Consejo á este punto importante. Pero si despues de cotejadas las ventajas y desventajas, los bienes y los males del proyecto de Decreto que se le ha remitido para oír su dictamen, cree el Consejo preferible que se forme la Academia general Española de que se trata, es menester buscar el modo de que esta operacion se haga en terminos que se logren sus ventajas y al mismo tiempo se eviten los inconvenientes.

Este es el 2º punto de los dos que dan materia al presente dictamen. La comision comprende que en el caso de formarse la Academia general, y suponiendo que habran de incorporarse en ella las particulares de antigua fundacion que existen en la Corte, conviene que sea con la menor alteracion posible en las funciones forma y ocupacion estas últimas. La sabiduria del Consejo excusa la necesidad de explayar mas esta reflexion, como pudiera hacerse con razones y ejemplos propios y extraños. No se exponga el bien presente y cierto por el futuro, siempre mas ó menos dudoso.

En orden á los pormenores contenidos en los articulos del Decreto, la Comision propondrá algunas observaciones que le dicta su deseo del acierto.

La perpetuidad del Secretario de una corporacion es cosa que aconseja la razon, la experiencia y el ejemplo general de las sociedades literarias y cientificas de Europa. Pero un nombramiento absoluto por el Gobierno presenta algun inconveniente, no solo porque es contrario á la costumbre establecida, sin que hasta ahora haya producido inconvenientes, sino tambien porque realmente los cuerpos cientificos saben mejor que el Gobierno lo que les conviene; y seria dura cosa prescribirles la persona en quien deben depositar sin eleccion su confianza. Bastaria en concepto de la comision que el cuerpo eligiese como hasta aqui se ha hecho en las Academias actuales, y cuando mas, que se sometiese la eleccion á la aprobacion del Gobierno que es lo que se practica en Francia.

La perpetuidad del Presidente, y mucho mas nombrado por el Gobierno, presenta inconvenientes graves por la falta de emulacion, que, siendo temporales, habria entre los Presidentes, por el aire de intervencion excesiva del Gobierno en los asuntos académicos, por la privacion que se imponia á la Academia de dar á sus individuos en la eleccion ó reeleccion para dicha plaza esta singular y lisonjera muestra de su consideracion. Pudiera mirarse como suficiente la aprobacion del electo, y cuando mas, la eleccion dentro de la terna que se propusiese. En las Academias que existen nunca se ha hecho ni uno ni otro, y no se ha visto el perjuicio de ello. Es menester no olvidar que si la libertad es prenda que con razon aprecian todos los hombres, entre sabios y literatos es un idolo iracundo y vidrioso, y que la sombra sola de la compression podria producir malos efectos, y frustrar gran parte de los bienes de semejantes establecimientos. La de las letras es república, y si ha de prosperar, no puede ser otra cosa. Norabuena que el Gobierno por primera y única vez nombre el Presidente que haya de reunir á los academicos

que elija tambien por primera y única vez; y que les manifieste, intime y comunique las disposiciones del Gobierno acerca de su estado futuro; pero á esto ó muy poco mas debería ceñirse, en concepto de la Comisión, la intervencion de la Autoridad en los puntos que se tocan en el Decreto. Hecha la instalacion, elija la Academia libremente, dentro de los terminos de sus estatutos, el Presidente, Secretario y oficiales, y el Gobierno retire la mano que manda, y deje solo la que protege.

Por razones de igual naturaleza entiende la Comisión que no conviene adoptar la disposicion del artículo 7º para que en las vacantes de plazas académicas ponga el cuerpo tres candidatos y elija el Gobierno entre ellos. La Academia tendrá un interés todavia mas inmediato que el Gobierno en el acierto de la eleccion; y verosimilmente mas medios para juzgar rectamente de la aptitud ó preferencia respectiva de los sujetos. Fuera de que la costumbre, está en contrario, y la novedad produciria una especie de escándalo, como si el Gobierno pretendiese dirigir, cuando no dominar, la opinion de la Academia.

La Comisión someté al examen y superior criterio del Consejo las precedentes reflexiones. En su concepto, seria de desear que el Gobierno, postergando por algun tiempo el pensamiento de establecer una Academia general que abrazase al mismo tiempo las ciencias y la literatura, continuase protegiendo las particulares que ya existen, y consagrarse al pronto su primera y principal solicitud á la reforma y establecimiento de la enseñanza. Cuando la mejora y progresos de esta empezase á rostrar y desarrollar los talentos cuando se fuesen formando discipulos de esperanzas, distinguiendo los profesores y creando reputaciones, especialmente en los ramos en que no las hai en la actualidad (lo que es de esperar no tarde mediante los esfuerzos del Gobierno y la felicidad de los ingenios españoles) entonces seria la oportunidad de pensar si conviene la fusion de todos los cuerpos científicos y literarios en uno general, y en este caso, cual convendria que fuesen su forma y cuales sus funciones. Asi se hacia mas natural y mas espontaneo, por decirlo asi, el progreso de este negocio, y se aseguraba el acierto, que de otro modo pudiera aventurarse. El plan debe ser empezar por la enseñanza y acabar por las Academias; lo contrario es invertir el órden natural de las cosas.

El Consejo dará á estas consideraciones el valor que merezcan en la consulta que acuerde hacer.

2054

N.º 23

Fomento

Real Orden de 7 de febrero de 1834 con un proyecto de Decreto para el establecimiento de una Academia general de ciencias y literatura en la Corte.

Copia del proyecto.

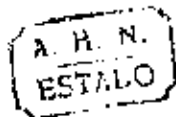
Diccionario de una comisión del Consejo.

Contestación en 26 con varios reparos.

Nota - Submitida al Real Decreto de 1834.

MINISTERIO DEL FOMENTO GENERAL DEL REINO.

Consejo de Gobierno

sesión del 11 a feb. de 1834

Pasa a una Comisión compuesta de los señ. Marques de Santa Rosa y Marqués de las Alcañizas

ofalaz
17/1/34

Sesión de 25 de feb. de 1834.

Conforme al dictamen de la Comisión se manifestaron los reparos para el establecimiento de la Academia, y las modificaciones que convenían para su establecimiento, en la terminación de la que queda manuscrita rubricada.

ofalaz
Feb. 26 1834

Excmo. Sr. D. ...

En habiendo dado cuenta a S. M. la Reina Gobernadora de diferentes exposiciones que han dirigido al Ministerio de mi cargo varias personas relativas de los progresos de las ciencias, en virtud de que S. M. se dignó fundar en esta Corte una Academia à imitación de las que en otros países han contribuido tan eficazmente con sus tareas à promover la riqueza y utilizacion, se ha dignado prevenirme S. M. que forme un proyecto de decreto y lo remita à V. C., como de mi Real

orden lo expuso, para que sirviendose
dar cuenta al Consejo de Gobierno,
consulte este cuerpo á S. M. en su
con to que se le ofrezca y pague.

Dios guarde á V. E. muchos años.

Madrid 7 de febrero de 1804.

Antonio de Heras

Secretario del Consejo de Gobierno.

Ministerio
del
Fomento S.º del Reino

MA
H.º
N.º
ESTADO

Convenida de la íntima relación y de la pro-
fesion que mutuamente se practican los diferentes
ramos de los conocimientos humanos, y de la
necesidad de perfeccionarlos y propagarlos para
promover la civilización; deseando facilitar
á los sabios de todas clases los estímulos y
medios de que pueden necesitar para adelan-
tar y distinguirse en sus respectivas pro-
fesiones, y aprovechar el concurso de sus
luzes en beneficio de los pueblos, he venido
en mandado, en nombre de mi Augusta
Hija la Reina D.ª Isabel 2.ª lo siguiente

Art.º 1.º

Se establecerá en Madrid una Aca-
demia de ciencias, compuesta de los sabios
literatos y profesores mas distinguidos en
los ramos que á continuación se expresa-
rán:

Art.º 2.º

La Academia de ciencias de Madrid
se compondrá de las Secciones siguientes:

- 1.ª de ciencias exactas y naturales.
- 2.ª de ciencias económicas y administrativas.
- 3.ª de ciencias morales y políticas.
- 4.ª de literatura.
- 5.ª de ciencias eclesiásticas.

La Academia constará de un Presidente y Secretario perpetuos, nombrados por mi, y de un número fijo de individuos, que lo sean en la forma que se especifica.

Art. 4.º

Las secciones se comprenderán de un Presidente y Secretario elegido por las mismas y aprobados por Mi, y del número de Académicos que me propondrán, atendida la clase de trabajos, en que respectivamente hayan de ocuparse.

Art. 5.º

Las secciones podrán conceder el título de Académicos honorarios de las mismas a los sabios de letra y fuma de España que por su sobresaliente mérito consideren dignos de esta distinción y de cooperar al desempeño de su instituto.

Art. 6.º

El cargo de Académico de número o correspondiente no podrá solicitarse.

Art. 7.º

Los primeros Académicos serán nombrados por mi. En las vacantes sucesivas las secciones en que ocurran me propondrán para cada una por el Ministerio de Ultramar los tres personas que consideren más

Art. 8.º

La Academia y las Sociedades particulares se ocuparán, además del estudio y adelantamiento de las ciencias, en suscesos los informes y desempeños los trabajos que yo tenga á bien encargales.

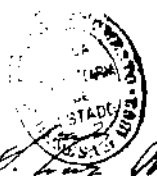
Art. 9.º

Un reglamento interior, que cometa la Academia á mi Real aprobación, clasificará y fijará el orden de su casa. Las preeminencias y emblemas de los Académicos, número y obligaciones de los indispensables empleados, y todo lo demás que convenga convenientemente para que se queden proporcionas á los pueblos los beneficios que me prometo de su institución.

Tendrás entendido y desfogarás lo necesario á su cumplimiento.

a S. M. sobre este importante ob-
jeto.

Madrid 20 de Febrero de 1854.

J. U. Mang. del. l. n.º W. W. al. Amador

100, 904

De las con las cuestiones que comprende el encargo que el Excmo. Sr. Gobierno ha dado á la Comisión. Comencé relativa al primer artículo del Decreto, á saber, sobre el número establecido de academias, que podrá ser de cinco, ó de seis, ó de siete, ó de ocho, ó de nueve, ó de diez, ó de once, ó de doce, ó de trece, ó de catorce, ó de quince, ó de dieciséis, ó de diecisiete, ó de dieciocho, ó de dieinueve, ó de veinte, ó de veintiuno, ó de veintidós, ó de veintitrés, ó de veinticuatro, ó de veinticinco, ó de veintiseis, ó de veintisiete, ó de veintiocho, ó de veintinueve, ó de treinta, ó de treinta y uno, ó de treinta y dos, ó de treinta y tres, ó de treinta y cuatro, ó de treinta y cinco, ó de treinta y seis, ó de treinta y siete, ó de treinta y ocho, ó de treinta y nueve, ó de cuarenta, ó de cuarenta y uno, ó de cuarenta y dos, ó de cuarenta y tres, ó de cuarenta y cuatro, ó de cuarenta y cinco, ó de cuarenta y seis, ó de cuarenta y siete, ó de cuarenta y ocho, ó de cuarenta y nueve, ó de cincuenta, ó de cincuenta y uno, ó de cincuenta y dos, ó de cincuenta y tres, ó de cincuenta y cuatro, ó de cincuenta y cinco, ó de cincuenta y seis, ó de cincuenta y siete, ó de cincuenta y ocho, ó de cincuenta y nueve, ó de sesenta, ó de sesenta y uno, ó de sesenta y dos, ó de sesenta y tres, ó de sesenta y cuatro, ó de sesenta y cinco, ó de sesenta y seis, ó de sesenta y siete, ó de sesenta y ocho, ó de sesenta y nueve, ó de setenta, ó de setenta y uno, ó de setenta y dos, ó de setenta y tres, ó de setenta y cuatro, ó de setenta y cinco, ó de setenta y seis, ó de setenta y siete, ó de setenta y ocho, ó de setenta y nueve, ó de ochenta, ó de ochenta y uno, ó de ochenta y dos, ó de ochenta y tres, ó de ochenta y cuatro, ó de ochenta y cinco, ó de ochenta y seis, ó de ochenta y siete, ó de ochenta y ocho, ó de ochenta y nueve, ó de noventa, ó de noventa y uno, ó de noventa y dos, ó de noventa y tres, ó de noventa y cuatro, ó de noventa y cinco, ó de noventa y seis, ó de noventa y siete, ó de noventa y ocho, ó de noventa y nueve, ó de cien.

Para proceder sin equivocación en el primer punto, conviene no considerar la creación de la Academia como parte del plan de enseñanza. Porque las academias no son escuelas, ni son escuelas separadas de la masa general de los conocimientos, y de la circulación, y de la comunicación de las ciencias, y que por consiguiente influyen en la enseñanza, pero solo como centros, especialmente en las universidades, y academias. En tal caso, si se creara una escuela y se creara una academia, y se creara una academia, que se las crearan de muchos nombres distinguidos, por su saber y crédito literario y científico. El Gobierno, si quiere, puede establecer la enseñanza, aunque se la haya antes, á mejorarla, ó la existente, ó la existente, para lo es imposible fundar

una Academia, sino bien sabias de o
que formarla. Las Academias son el re-
sultado del tiempo e ilustracion anterior,
y por eso anticipar su nacimiento produ-
ca los errores de que abortaron.

Muchas esta importante consi-
deracion tendamos: la vista por el cam-
po general de nuestra ilustracion en
los mas de los ramos que unidos el de-
canto a las secciones de las Academias ge-
nerales. Recorramos con brevedad de
de todas se conserva la Division del Peri-
pato y el sistema à circular de ciencia
que se establece base sin rigida. Algunas
vez como por excepcion y à brevedad
se incluyen en ellas los primeros elemen-
tos de las Matemáticas, nunca la verda-
dera Física, ni la Química ni las cien-
cias naturales, ni la Astronomía, ni las
Humanidades ni las lenguas sabias, ni la
Historia ni las ciencias morales, economi-
cas, y políticas que tanta parte se dan
entor si con la Historia, como han
de hacer y errante parte en un campo
cubierto de matras y experimentos? Si se en-
cuentran algunas instituciones entre
imperfectas de enseñanza, se deben á las
Sociedades económicas, á las Consultas,
á otros: distantes del Gobierno de las
Cortes, pero sin trascendencia á la en-

A. H. N.
ESTADO

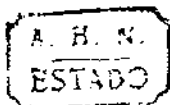
opiniones generales del Reino. — Parece
muy fácil entender estas reflexiones, re-
pudando el Consejo, y las Comisiones se in-
te a observar que entre las atenciones
del Gobierno relativas a la ilustración
general, la primera, la más urgente, la
más digna, por abstracción de su utilidad, es la
participación de la enseñanza. Esta debe
proceder en el orden natural a la fun-
dación de las Academias, así como la
enseñanza debe proceder a la reedificación
del templo. Hay que saber de todas cosas,
y entonces podrá formarse la Aca-
demia general fácilmente y sin esfuerzos;
lo mejor sería que estas cosas exigieran por
las diligencias del Gobierno, y que se hi-
ciera con la menor intervención suya
que fuese posible.

leg 904

¿debería y no podrían fundarse en
un establecimiento general las particu-
lares que existen, las academias de la
arte que hace que un siglo están de-
la frente a la Nación y al Gobierno
en sus tareas, y que gozan crédito y
reputación en Europa? ¿No podrían mi-
tarse como dignos individuos de la
Academia general tanto los que sus
tendrán tanto por el que bajo la
protección y a expensas del Gobierno han
sido a adquirir conocimientos en las
artes extranjeras? Esta litografía

perspectiva, junto con el ardiente deseo
 del bien general que anima al Poder
 Supremo, y de que tanto presbitero da continua
 cuenta con sus providencias, es lo que
 excita en la materia, y probablemente
 lo que da más margen y origen al
 pensamiento de la citada Academia
 que se trata. Pero es necesario no encon-
 trarse sin perjuicio del mérito de sus
 autores actuales Académicos, y de lo que han
 contribuido al lustro de nuestra litera-
 tura en sus respectivos ramos, en todas
 ciencias naturales y exactas no ha re-
 masido hasta ahora el fruto de
 las ilustraciones que el Gobierno está ha-
 ciendo de medio siglo a esta parte
 para naturalizar en terminantemente
 en España. En consecuencia reducida
 casi exclusivamente al ámbito de las
 artes y a pocas materias, es incompleta
 y languidece apenas tenemos más
 si otro individuo que en punto a la
 referida ciencia figura con honor de
 la nación en el teatro europeo, y aún
 con estas las más impelidas de nuestra
 circunstancias, habían de ir y a
 se pertenecer a la Nación. La juventud,
 o cierta, multa deos y comatos, pero
 ante contentararse en formar una
 Academia no de sabios sino de aprom-

1783

2064
 dices, de discípulos aprovechados cuando
 mas, que no pueden alternar con otros
 cuerpos científicos de Europa? ¿cómo he-
 mos de presentar al mundo culto sin una
 especie de incompetencia? una Academia
 de ciencias, cuando todavía no tenemos
 la Academia de Anatomía ni de Química
 general de Anatomía comparada, ni
 aun de la verdadera Física en la misma
 parte?

Des si de las ciencias naturales
 pasamos a las morales, políticas y ad-
 ministrativas, no puede menos la le-
 gisla recordar con dolor, que lejos de
 florecer entre nosotros en estudio en in-
 timas escuelas, solo se trata de un con-
 trol, prohibición, por regla general
 como contrario a los derechos del altar
 y del trono los buenos libros, y supri-
 miéndose con embargo de que en nación
 la enseñanza del estudio natural en los
 establecimientos literarios. Aun así se
 permitía en la corte una sola cátedra
 de Teología política: y los Prelados tem-
 ebán sus censuras, que todavía se es-
 tán recordando, contra los luminosos
 escritos de Soullamont sobre estas materias.
 ¿cuando puede esperarse que entre nos-
 otros no hallan personas que honran cul-
 tividad, verdaderamente en ciencias, por
 no habiendo reputaciones de ellas y con-
 sideradas, parece muy difícil la elección

f. 904

2065

que consiguiera para el acuerdo y para
afianzar el crédito del nuevo cuerpo
que se establecía.

Resulta de esto la dificultad de
fundar por ahora una Academia que
en las ciencias naturales y políticas, pue-
da dar a la Nación el honor que es de
merecer. Si miramos sucesos respectu de
las ciencias Eclesiásticas. En medio de mu-
chos años, hasta en el siglo último en
período de ilustración, en que varied
individuos del clero secular y regular
cultivaron con fruto las ciencias Ecle-
siásticas, y aun otras: desde entonces
no parece sino que el Gobierno, se
acuerda con muchos Portales abrida-
mente temeroso de los abusos del in-
ter, y por de los daños de la ignoran-
cia, se había propuesto atacar las
bases del clero. Los presbiteros y las dis-
tintas Eclesiásticas se han destinado a
otro género. Distintos de los del saber
y de la virtud: han degenerado los
Eclesiásticos doctos que competaban a
verse entre nosotros, y a brillar en la
cátedra sagrada, en la erudición y en
las ciencias: Pezón, Sarmiento, Flores,
Bayer, Latorre, Blasco, Amas y otros
clerigos doctos e ilustrados no han te-
nido sucesores: por las Eclesiásticas,
en presbiteros, obispos, por

1821
N. H.

la ignorancia y los errores, por lo que
conviene la separación de los ramos de la
instrucción propia de su estado. Si al
punto anterior se ha dado en otros últi-
mos tiempos a los estudios del clero, ha-
yido con tendencia a extender el aban-
do de la teología, y a estrechar los tér-
minos y derechos de la regalía. Los fun-
tos resultados de equivocación tan
inevitable del sistema, se están expe-
rimentando en la conducta de ciertos
considerable del clero, señaladamente en
en las jurisdicciones inquietas del Norte,
efecto en gran parte de la ignorancia
que en su estado es general, con muy
pocas excepciones. ¿Dónde, pues, se ha
constituido una prensa de teológico-
instruidos, contra los cuales podría el-
legarse los más sabios, para formar
la sección de ciencias sagradas en la
Academia general que se proyecta?
Antes de emprender un edificio deben
acopiarse los materiales, y antes de
establecerse una Academia deben
tenerse los Académicos.

Agriéguese a los precedentes e
consideraciones las de los sucesos que
que siempre exigirá la fundación
de la Academia, y la habilitación
del local (edificio también de encerramiento)
para sus sesiones y oficinas, y se for-
mará alguna idea, por mayor de los

Leg 904

Dificultades que ofrece el establecimiento de una Academia general de ciencias y literatura en las Cortes.

Por otra parte, si desaparecen las Academias, cosa actualmente existente, fundadas desde principios de la actual dinastía de nuestros Reyes, bien sea que se supriman, o bien que se funden para incorporar en las generales, mudándose el nombre, la forma y los estatutos, bajo que han contrahido su reputación, es muy fácil que perdida el espíritu de cuerpo que han formado la costumbre y transcurso de tantos años; se disminuyan los frutos que producen las actuales instituciones. Los militares experimentan, saben lo que vale el espíritu de cuerpo, sostenido por la memoria de méritos y servicios anteriores, y lo que en este punto pueden influir las mudanzas. Hasta de aquí, al parecer, fructos. Así se ha experimentado en Francia, desde haber destruido la Convención nacional al principio de la revolución las Academias que había anteriormente, a saber, la Francésa de las Ciencias, la de Inscripciones y Bellas Letras, la de las Ciencias, y la de Bellas artes, fundiéndolas todas en el Instituto.

ES.

Nacional, la experiencia de los tiempos sucesivos obligó á volverlos á separar y á poner como estaban antes con sus antiguos estudios, ocupaciones y profesiones particulares, sin dejarles de tener sus que el edificio donde se reunían cada uno en distintos días, y el nombre de Instituto bajo que se comprendían todos juntos. No debe pensarse una lección tan extensa de la experiencia. En Inglaterra con el juicio y madurez propia de aquella nación han convenido separar la Sociedad de las demás sociedades científicas y literarias, renunciando las primeras puede ofrecer la reunión de todas á los electivos y suales que se experimentan en el estado de separación. Acaso se ha creído que esta separación puede mantener entre los diferentes cuerpos y una similitud estable, que cooperará á la perfección de la ciencia, y al mismo tiempo, producido por el establecimiento de un cuerpo universal, como sucede en toda clase de universidades.

La Comisión no puede menos de llamar la atención del Consejo en este punto importante. Deseo, antes de expedirse las ventosas y convenientes, los bienes y los males del proyecto de Decreto que se le ha remitido para dar su dictamen con el Consejo pro-

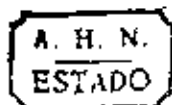
terrible que se forme la Academia
general de las Letras de que se trata, es su
nuestro buscar el modo de que esta opo-
sición se haga en términos que se los
proporcionen ventajas y al mismo tiempo
se eviten los inconvenientes.

Este es el 2.º punto de la ley que debe
matarse al presente Dictamen, y la comi-
sión comprende que en el caso de formarse
la Academia general, y supliendo
que habrán de incorporarse en ella las
varias letras de antigua fundación que
existen en la corte, conviene que sea con
la mayor atención posible en las fun-
ciones, prerrogativas y jurisdicción de estas catedra-
les. La sabiduría del Consejo examina
la necesidad de explicar más esta re-
flexión, como pudiera hacerse con ex-
emplar y ejemplos propios y extraños.
Se se ocupara el bien presente y el
de sus sucesores siempre más y me-
nos adelantado.

Los referidos en la promulgación con-
tiene en los artículos del Decreto, la la-
mición, proporcionar algunas observaciones
que se dicta en favor del asunto.

La perpetuidad del Secretario de
esta Academia es una que atribuya
la misma, la experiencia y el ejem-
plo general de las sociedades literarias.

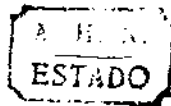

fias y científicas de Europa. Pero su
sumbramiento absoluto por el Gobierno
presenta algunos inconvenientes, no so-
lo porque es contrario a las costumbres
establecidas, sino que hasta ahora hay
producción insuficiente, sino también
porque realmente las ciencias científicas
no saben mejor que el Gobierno lo que
les conviene; y sería muy difícil por
haber la persona en quien deben de-
positar su elección en confianza. Ba-
staria en concepto de la Comisión que
el cuerpo eligiera como hasta aquí se
ha hecho en las Academias actuales,
y cuando más, que se sometiera la
elección a la aprobación del Gobierno,
que es lo que se practica en Francia.

La perpetuidad del Presidente, y
sobre todo nombrado por el Gobierno,
presenta inconvenientes graves por la
falta de circulación, que, siendo tempo-
rales, habría entre los Presidentes por
el uso de intervenciones ocasionales del Go-
bierno en los asuntos académicos, por
la prohibición que se imponía a las
Academias de dar a sus individuos en
la elección o reelección para ocupar
un cargo singular y limitado sucesi-
vo de su consideración. Sería in-
suficiente como suficiente la aprobación

del electo, y cuando una, la eleccion den-
tro de la tercera, para se promulgue.
En las academias que existen en esta
ciudad ha habido si una y otra, y no se
ha visto el perjuicio de ella. Si me mien-
tor me acordar que si la libertad es
pueda que una vez se aprueban todos
los nombres, entre sabios y literatos
es un idolo irracional y ridiculo, y que
la soberbia sola de la corporacion pu-
dria producir malos efectos, y frustrar
gran parte de los bienes de semejantes
establecimientos. Ya de las letras es
republicana, y si ha de prosperar, no
pueda ser otra cosa. Verdad es que
el Gobierno por primera y unica vez
nombró al Presidente, que ha de des-
pachar a las academias que elija tambien
por primera y unica vez; y que los
mismos, intimen a comunicarse las
inscripciones del Gobierno acerca de su
estado futuro, pero a esta se mira, pero
mas debería cuidarse en concepto de la
libertad, la intervencion de la Auto-
ridad en los asuntos que se colocan en el
Decreto. Hecha la instalacion, elija la
academia literaria, dentro de la
terminacion de sus estatutos, al Presidente,
Secretario y oficiales, y el Gobierno re-
tira la mano que manda, y deja

solo la que protege.

Por razones de igual naturaleza entiendo la Comisión que no conviene adoptar la disposición del artículo 7.º para que en las vacantes de plazas académicas proponga el cuerpo tres candidatos y elija el Gobierno entre ellos. La Academia tendrá un interés todavía mas inmediato que el Gobierno en el acierto de la elección; y correspondiente mas medio para juzgar rectamente de la aptitud o preferencia respectiva de los sujetos. Fuera de que la costumbre, está en contrario, y la novedad perjudicial en especie le enajenada, como si el Gobierno pretendiere dirigir, cuando no determinar, la opinion de la Academia.

En Comisión somete al examen y superior criterio del Consejo las precedentes reflexiones. En su concepto, se ha de tener que el Gobierno, postergando por algun tiempo el pensamiento de establecer una Academia general que abrazase al mismo tiempo las ciencias y la literatura, continuase protegiendo los particulares que ya existen, y consagrase al pronto en primera y principal oblicuidad a la reforma y establecimiento de

la enseñanza. Cuando la mejora y
preparación de estos empezara a im-
portar y desarrollar los talentos cuan-
do se fueren formando discípulos de es-
peranza, distinguiendo las profesiones
y creando reputaciones, especialmente
en los ramos en que no las hay en la
actualidad (lo que es de esperar en tarde
mediante las aspiraciones del Gobierno y
la felicidad de las ingenieros españoles.) Con-
tinuar sería la exactitud de por-
tar si conviene la justicia de todas las
cuerpos científicos y literarios en un
general, y en este caso, cual conve-
niera que fuesen sus formas y cual su
organización. Así se hacía una natu-
ral y una experiencia, por decirlo
así, el progreso de este negocio, y
se aseguraba el acierto, quedando
una media prudente aventurera.
El plan debe ser empezado por
la experiencia y acabado por la
Academia; lo contrario es inver-
tir el orden natural de las cosas.

El fin de esta es establecer
permanente el valor que merezcan
en la consulta que se acordó hacer

Expedient on s'expressa la necessitat de conservar la Universitat d'Alcalá, símbol de la Universitat de l'època anterior.

Alcala1836

Reclamaciones para que no se estinga la Universidad

R. fº 190
 Alcalá 19 de Octubre de 1836.

Los Decanos de las facultades mayores en representa-
 cion de la Univd.

24 de id.

Visto

A. en 2 de Marzo 1828

Solicitan de S.M. que no se ex-
 tinga aquel Cuerpo ni se tras-
 lade a la Corte.

Y con el Decreto marginal de
 21 de Octubre se remite para
 los mas convenientes.

Por separado el Ayuntamiento, el
 Cabildo, y la milicia nacional
 de Alcalá solicitan lo mismo.
 Y con la misma fha se remite
 para los efectos correspondien-
 tes.

Gobernacion de la Peninsula.
 4ª Seccion,
 21 de Octubre de 1836
 A la Direccion gral. de
 Estudios para los usos
 correspondientes

Señora:

La Universidad de Alcalá de Henares con el mayor respeto y confianza, presenta á V.M. por medio de sus comisionados con el objeto de implorar la benefica proteccion de V.M. y obtener bajo su manto conservador un lugar de refugio que asegure su existencia vacilante é incierta en el dia á efecto segun se asegura en las medidas proyectadas para el arreglo y mejora de la Instruccion publica. No es, Señora, una oposicion sistemática y caprichosa á los adelantos que se pretenden en la carrera de las letras, no son miras de particular y sordido interes, no un empeño imprudente ni estudiadas y aereas consideraciones las que traen á este Cuerpo científico al pie del trono de Vuestra augusta Hija para respirar á su sombra benefica: son razones de conveniencia publica, es el interes de las ciencias, los progresos mismos de la literatura, las exigencias del letrado, la suerte de una Ciudad Ilustre, la existencia de una Iglesia singular y distinguida entre todas las del Reino, la utilidad publica de muchos Españoles las que en circunstancias tan críticas y entre tantas atenciones como ocupan vuestro real animo la fuerzan irremisiblemente á elevar sus respetuosas suplicas á V.M.

Se nos dice, Señora: se nos asegura que por el Plan proyectado queda extinguida esta Universidad. Respetamos las sanas é ilustradas intenciones que han tenido Vtros. Ilustres Consejeros al concebir y proponer este proyecto; mas, sin contrariarlas, seanos permitido exponer con franca y respetuosa sencillez algunas observaciones practicas cuya verdad y fuerza no podrá menos de dejar sin efecto las teorías mas bien meditadas. Para establecer en la Corte una Universidad primaria son necesarios tantos y tan raros elementos y su institucion tiene que superar para llegar á su objeto obstaculos tan varios y tan fuertes que sin temeridad podemos afirmar que dificilmente podran reunirse aquellos y mas dificilmente todavia podran allanarse estos. La Universidad Central planteada en Madrid en 1822 es una prueba irrecusable de esta proposicion. La precipitacion con que se puso en ejecucion aquel

grandioso proyecto trajo consigo en el unico año de su existencia la confusion consiguiente que impidio los frutos literarios que la madurez y el orden Academico hubieran sin duda producido; y sin aventurar nuestro dicho podemos afirmar que los efectos no correspondieron á las lisonjeras esperanzas que se habían concebido y eso mismo podría suceder en la actualidad. Un Establecimiento semejante exige necesariamente un local centrico con otros muchos agragados; exige fondos y recursos de tanta cuantia que en las circunstancias serian de insoponible peso al Erario. El numero de Escolares naturalmente seria excesivamente crecido. Los menestrales, los artesanos, las clases medias é infimas del pueblo mandarian sus hijos á las Escuelas y privando á la industria y á las artes de muchos brazos utiles llenarian la clase literaria de hombres en gran parte infructuosos que por su nacimiento, por su educacion, por su clase sobre no ofrecer al Estado las garantías de un porvenir honroso formarian en la Universidad una reunion imponente por el numero y calidad de las personas y en circunstancias podrian poner en contingencia la tranquilidad y buen orden del Estado; en su multitud exigirian para cada asignatura cuatro ó seis Catedraticos. De aquí el aumento en los Presupuestos con la multiplicacion de Profesores publicos, cuyos destinos en la Corte exigen dotaciones mayores sin comparaciones que las que pueden ser suficientes y decorosas en Alcalá. Y esta ventaja tan conocida se considerará todavia de mas utilidad publica, si se atiende á que las asignaturas de esta Universidad estan sobre rentas particulares y propias que bajo ningun concepto gravan al Estado ni son onerosas á los particulares; antes bien la localidad y circunstancias peculiares de la poblacion de alcalá proporciona á los hacendados de mediana fortuna de las Provincias de la Mancha, Cuenca, Alcarria, Sigüenza, y parte de las de Soria y Segovia, oportunidad ventajosa para dedicar á sus hijos á la carrera de las letras sin excesivos gastos, cuando por el contrario estableciendose la Universidad en la Corte dificilmente podrían soportar los que por necesidad y con un considerable aumento exigiria esta profesion distinguida en la Capital del Reino; y de este modo se privaria á esta clase benemerita de los honores y ventajas que puede alegar un derecho preferente y al Estado de los servicios y garantías que naturalmente le presta el saber cimentado en el nacimiento, y en el arraigo.

Al tocar este importante punto y considerando la Universidad el halagueño y ventajoso porvenir que ofrece á la Monarquia la noble juventud Española bien educada y elevada en las ciencias y conocimientos utiles no pude menos de llamar particularmente la atencion de V.M. en orden á la disipacion de espíritu y corrupcion de costumbres á que se le expondria en la Corte; la multitud y

variedad de diversiones; los vicios disfrazados disfrazados bajo mil formas seductoras; y presentados con los mas insinuantes atractivos, la influencia perniciosa del ejemplo autorizado, y repetido; la vivacidad de las pasiones en la juventud; su inexperiencia; todo esto reunido y apoyado en la funesta facilidad de ocultar sus desordenes en una poblacion tan numerosa como la Capital seria ciertamente un manantial de desgracias publicas y privadas. La juventud Española, esta noble y vigorosa porcion de la Monarquia, esperanza y consuelo de la Patria, y de las familias se llenaria de vicios, se envileceria; y lejos de corresponder á los desvelos del Gobierno en su recta institucion, lejos de poder dar algun dia frutos de honor y obras de gloria á la Nacion, vendria á ser el fatal elemento del desorden, del desconcierto, de la anarquia, y de la ruina de su Patria. Se ha dicho por algun Publicista y acaso se repetirá mas de una vez que tambien en las Poblaciones cortas como Alcalá hay diversiones y diversiones groseras, mas perjudiciales y peligrosas que las que ofrece la cultura de la Corte. Confesamos ingenuamente que para un joven que no tenga honor todas las poblaciones y circunstancias son arriesgadas; pero este honor es el que precisamente debe el Gobierno procurar conservar, fomentar, y si es necesario hacer nacer en la juventud estudiosa. Para lograr tan importante objeto, base primaria de los progresos y buen uso de la literatura no es la Corte el lugar mas acomodado. La publicidad de las acciones es el medio unico en lo humano de conservar aquel decoro que exige la profesion de las letras; y esta publicidad necesariamente falta entre la confusion de una Poblacion grande; al contrario en una Ciudad corta como Alcalá, la Autoridad es academica, los Maestros, los encargados, los Padres mismos de los Escolares saben inmediatamente con individualidad todas las acciones, todos los pasos, todas las reuniones, y compañías de sus juvenes interesados é inmediatamente pueden proveer al oportuno remedio, ó prevenir con anticipacion sus extravios. Lo hemos dicho, Señora, y lo repetimos con confianza, la fatal y prodigiosa facilidad que ofrece la Corte á la juventud para ocultarse y ocultar sus desordenes no puede menos de ser un manantial de desgracias publicas y privadas, y este invencible obstaculo en concepto de la Universidad decide victoriosamente en favor de su permanencia en Alcalá; y Alcalá por otra parte no es una poblacion tan grosera é inculta; hay en ella diversiones honestas y decentes; hay tambien reuniones ilustradas y finas. Y si bajo la proteccion activa de un Gobierno creador se promoviera la industria, las fabricas, y el comercio, segun parece exige su proximidad á la Corte, la abundancia de materias primas y la riqueza de su suelo podria ser entonces una ciudad floreciente y de no pequeña importancia, mas si en la nulidad de

la industria, en la languidez del comercio en que se halla actualmente se la priva con la extincion de la Universidad de los recursos que se concurren la proporcion, reducido su vecindario á sola la agricultura, tan decaida en el dia, se arruinará en gran parte esta poblacion ilustre y memorable que tantas glorias recuerda á la Monarquia Española: se arruinará necesariamente y perecerá al mismo tiempo con la Universidad su inclita Iglesia Magistral, singular y decoroso ornamento de nuestro Reino, cuya existencia depende esencialmente de la conservacion de la Universidad, con la que tiene la mas estrecha union: faltará al mismo tiempo el Seminario de las Ciencias Eccas. en el vasto Arzobispado de Toledo, y faltarán los Parrocos, los Ministros del Culto, faltará en fin el estudio de la Religion y de la Moral cristiana, y con el desaparecerá en España el vinculo mas fuerte de la Sociedad, el luminoso y sublime principio de los deberes y de las virtudes de los hombres. Un abismo profundo de males se presenta ahora á los ojos mentales de la Universidad, y con gozo corriera un velo al triste cuadro que ofrece á su consideracion previsora este espantoso porvenir, sino habiase al sensible y humano corazon de V.M. cuya real mano todavia puede prevenir tanas ruinas. En vano, Señora, las Ciencias Eccas, buscarian un asilo en la Corte. En vano se intentaria plantear alli su ensenanza. La pacifica profesion de las letras y en especial el estudio de las ciencias Mayores no se aviene con el estrepito y bullicio de los negocios, que ocupan á los Cortesanos: busca el retiro, la soledad, el silencio y solo en el sosiego y tranquilidad del animo pueden ejercitarse las serias meditaciones y discursos en que se emplea. El convencimiento de esta verdad practica universalmente reconocida y adoptada ha logrado superiores ventajas en las Escuelas y Academias, que sin disputa ni agravio de las otras naciones pueden presentarse como modelos perfectos en el ramo de instruccion publica. Por esta norma, permaneciendo la Universidad en Alcalá, esta Ciudad ilustre con los aumentos que puede recibir y á los que ofrece particular proporcion y comodidad los muchos y grandes edificios de Colegios y Casas regulares vacantes en la actualidad y que de otro modo vendrán prontamente á tierra, ó solo servirán para hospedage de mendigos, esta Ciudad ilustre bajo la proteccion del gobierno de V.M. por su situacion, por su localidad, por su inmediacion á la Corte vendrá á ser como un arrabal distinguido, un ornamento noble de la misma Corte; lo que es en fin S. German respecto de París. Alcalá en el dia presenta una ventajosa disposicion para plantear en su recinto la Universidad Central á muy poca costa, pues sobran edificios publicos capaces y espaciosos para todos los ramos secundarios y agregados á la instruccion gral., y para habitacion de los profe-

sores y escolares. Este pensamiento es quizá uno de los más útiles y benéficos, que en las circunstancias puede concebir el gobierno de V.M. y su ejecución llenaría por una parte los deseos de los amantes de la literatura y del buen gusto, y por otra fomentaría en esta Ciudad la población, la prosperidad, y todos los adelantos científicos y sociales: la fácil y pronta comunicación con la Capital la proporcionarán la reciproca difusión de conocimientos útiles, de modales finos, el lustre de la cultura de la misma Corte, y de sus grandes empleados, y todo lo que en sentir de algunos podrá ser acaso la más fuerte razón para arrancar la Universidad de este recinto; nada de ilustrado, nada de culto se echaría de menos en Alcalá y Alcalá entonces renovará con la ciencia é ilustración de sus alumnos las glorias de que se vio tan brillantemente adornada en el siglo 16. Si tanto fue entonces, si tanto honor dio á la Nación Española, si de una manera tan excelsa contribuyó en aquella época á la propagación de las letras y de las luces, estas mismas glorias, estos importantes servicios reclaman su conservación, y manifiestan del modo más energético lo que podrá ser en el día bajo el Gobierno de V.M. La Universidad de Alcalá con las mejoras de que es susceptible la enseñanza pública, será en Centro de la Sabiduría, el foco de las luces, el depósito de las Ciencias, un manantial fecundo de prosperidad pública y privada; la posteridad imparcial hará á V. M. la justicia á que es acreedora esta empresa feliz, y tributará á su Augusto nombre el honor y la gloria que le es consiguiente. La iglesia Magistral, la Ciudad de Alcalá, el Arzobispado de Toledo, las Provincias del interior, los Españoles todos, los Siglos, las generaciones aplaudirán y bendecirán á V.M. y la Universidad reconocerá y publicará entre sus más gloriosos timbres el favor señalado, el distinguido honor que espera recibir de V.M. con su conservación, aumento y prosperidad científica.

Alcalá de Henares 15 de Octubre de 1.836

Señora
A. I. R. P. de V. M.

D^r. Fran^{co}. Romano
V. R^{on}. ...

Alonso Fran^{co}. Sanchez

...

...

Habilitado, publicada la Constitucion en 15 de Agosto de 1836

Gobernacion de la Peninsula

4ª Seccion.

21 de Octubre de 1836.

A la Direccion gral de
Estudios para los efec-
tos correspondientes.

Señora.

La gratitud y el inmortal honor que el Cavildo de la Iglesia Magistral de Alcalá debe á la memoria de su ilustre bien-hechor el Cardenal Cisneros: la amarga idea de concebir en peligro la existencia de su Universidad con quien está estrechamente unido; y la confianza sin limites que le inspira la sabiduria y rectitud del Gobierno de V.M., le hace parecer en su presencia á implorar su proteccion Soberana en favor de una causa en que se interesa el bien publico, y el honor mismo del Gobierno.

La Iglesia de Alcalá, en quanto tiene relacion con la Univd. es obra del celebre Cisneros dirigida principalmente á promover el Estudio de la Teologia; Entre otros rasgos de beneficencia aumentó el numero de sus Prebendas, destinandolas todas para premio de los Doctores que habian consumido su juventud en las fatigas de el Estudio. Plan ciertamente admirable, que reuniendo el estimulo del honor al del interés, sirbio grandemente para que los progresos de la ciencia sagrada y de todo genero de literatura, fuesen tales y tan rapidos, que bien pronto España se vio llena de claros varones, cuya doctrina admiró hasta en los paises Estrangeros.

Si por un funesto trastorno la Universidad de Alcalá, dejase de existir, la Iglesia Magistral quedaria embuelta en su ruina, y disuelto el vinculo que enlaza el merito de las tareas literarias con el seguro premio que las ha servido de incentivo. ¿Y sería digna de la Sabiduria y prevision de el Gobierno una reduccion, que en vez de fomentar el Estudio de la Religion catolica que esclusivamente protege por Ley fundamental, disminuyese el numero de sus Profesores, de que se hallan desiertas las Universidades, y en unos tiempos en que la

Religion mas que nunca necesita de defensores? Esta falta no podria suplirse con la Universidad en Madrid; y en vano la ciencia de la Religion buscaria halli un asilo equibalente. Sobran razones victoriosas para demostrar la ninguna combeniencia publica de su Establecimiento en aquella Capital, y su insuficiencia y nulidad para Castilla la nueva y ProbinCIAS del interior, por los obstaculos que ofrecen á la concurrencia de la juventud, los dispendios, las diversiones, y la corrupcion de costumbres. ¿Y en tal caso, no seria una desgracia para estas Provincias, que hallandose las mas cercanas al foco de las luces, fuesen las que muchos participasen de ellas? ¿Y no seria un mal q. hasta de la enseñanza de segunda clase hubiese de carecer esta Ciudad ilustre que tantas glorias recuerda a la Nacion Española, por ser las Capitales de Provincia donde se coloca en el Plan de Vases de Instruccion publica? ¿Y que será del Estudio de la Religion y de la Moral en este vasto Arzobispado de Toledo, en que ni hay Seminario Conciliar, ni otro Colegio ó Establecimiento que pueda suplir su falta, y proporcionar una Educacion Eccl. a los que con el tiempo puedan aspirar á ocupar los curatos?

Si el bien publico exigiese esta dura medida, el Cabildo estaria pronto á sufrir con gusto el sacrificio de su extincion; pero quando nada gana el bien comun, antes se espone á perder, dejando un bien cierto por ventajas dudosas, la prudencia dicta el tino y circunspeccion con que debe procederse; porque es mas facil destruir, que edificar. Esta reflexion deve llamar la atencion del Gobierno de S.M. para no comprometer su honor con la posteridad abenturando el juicio de una resolucion de cuyo acierto a ella sola le toca decidir.

El Sabio Plan del Cardenal Cisneros, y los abundantes frutos que produjo, es una leccion practica que enseña el camino que sin riesgo de equibocacion debe tomarse para que la instruccion publica pueda llegar al colmo de su perfeccion; y ya que la Iglesia no pretende resucitar sus Derechos de Silla Episcopal que obtuvo por mas de cinco siglos, ni sus servicios hechos a la Patria por medio de innumerables hijos que dio a luz para lustre de la Nacion Española, por su virtud, doctrina, y escritos, de que se podria formar un copioso catalogo, atiendase a lo menos a que es la unica Iglesia de España, que se compone de Doctores de Universidad mayor, y que sus prebendas destinadas para coronar el merito, son aliciente poderoso para animar la juventud al Estudio, y que por tanto hacen el ornamento mas apreciable que completa el plan primitivo de la Universidad de Alcalá.

Con tal modelo, añadiendo las mejoras de que es susceptible, serian indudables las ventajas que podrian conseguirse: por que si en unos tiempos en que la imprenta

todavía nascente, no proporcionaba el fácil surtido de obras elementales, y que el arreglo metodico de los cursos Escolasticos era muy imperfecto, los progresos de las letras fueron tan asombrosos; ahora que no tenemos estas trabas, antes abundan los medios del saber ¿que adelantamientos tan prodigiosos no podriamos prometernos?

La conserbacion, pues de este respetable Establecimiento con las mejoras que piden las luces de nuestros dias, seria la obra digna dela Sabiduria del Gobierno de V.M. Empresa gloriosa acreedora a las bendiciones de los amantes de la Religion y dela Patria.

Alcalá de Henares a 15 de Octubre de 1836.

Señora

Capellanes de V.M.G.S.P.B.

Nernardo Garcia,
Abad.

Alfonso Fran^{co},
Sanchez

Natalio dela Paz.

Patricio Sainz Robles.

Havilitado, publicada la Constitucion en 15 de Agosto de 1836

Gobernacion de la Peninsula

4ª Seccion.

25 de Octubre de 1836.

A la Direccion gral. de
Estudios para los efec-
tos correspondientes.

SEÑORA

Los Milicianos Nacionales de ambas armas de Alcalá de Henares, representados por los que suscriben. P.A.L.R.P. de V.M. rendidamente esponen:

Que si la prosperidad de los Pueblos deve ser el fin que se proponga en sus disposiciones todo Gobierno bien constituido, en obsequio de la de esta ciudad es necesario la conservacion de la Universidad. El decreto en que restableciendo la Direccion gral. de Estudios se manda informar sobre la combenienencia ó incombenienencia de su traslacion á la corte, ha derramado la copa de la amargura en el seno de estos Milicianos y en la mayor parte de su honrrado vecindario creyendo ya trasladado este establecimiento literario.

Recuerda las epocas de prosperidad en que un brillante cuerpo de Zapadores, y un sin numero de jovenes estudiosos, hacian con su consumo florear el Comercio é industria y compara aquella era feliz con la que aguarda si la traslacion llega á tener efecto. Reducida entonces esta Poblacion a sí misma será el teatro de la miseria, el Comercio se destruirá, los agricultores no encontraran salida de sus productos, los artesanos cerraran sus talleres y una Ciudad rica en otro tiempo y que contaba en su seno lo mas escogido de la Nacion, quedará pobre y devastada qual una miserable Aldea. El cupo de sus contribuciones habria entonces de reducirse, ó su pago seria incierto por que no tendria el vecindario otra cosa que pérdidas no podria contribuir pecuniariamente para el sosten del Estado. El Gobierno mismo sentiria los efectos de una medida que no aumentando la prosperidad de la Capital, reducen á la nada la de una poblacion vecina. No es, Señora, vanidad ú orgullo en sostener un Establecimiento que tubo aqui su cuna; lo que nos muebe á dar este paso, es solo que no perezca este vecindario, que no se destruya su co-

mercio, que no se paralice la industria, y que la casa del Comerciante y el taller del Artesano no se cierre sinó cuando sus dueños, la mayor parte Milicianos, tengan que empuñar el fusil para repeler los enemigos de la Patria, fuera de sus hogares. Todo se consigue no verificandose la traslacion de la Universidad. La poblacion entera vendecira entonces la mano bienhechora de V.M. Este Cuerpo Nacional se gloriará de que sus suplicas no son desatendidas, y todos llenos de gratitud dirán á sus hijos y nietos "La Universidad existe y no habeis perecido por la inmortal Cristina" Por estas razones

A V.M. humildemente suplican se digne decretar la continuacion en la Ciudad de Alcalá de Hen. de su Universidad, para vien y prosperidad de sus habitantes, en lo que recibirán una gracia especialisima. El Todo Poderoso conserve dilatados años la vida de V.M. para la felicidad de la Nacion.

Alcalá de Hen. 21 de Octubre de 1836.
A.L.R.P. de V.M.

Zacarias Hernandez
capⁿ. Com^{te}.

Vicente Notario

Subteniente

Gabriel Majuelo

Cayo 1° Volint^o.

Camilo Garcia

M.N. Volun^{to}.

Por la M^a N^l. de Caballeros
José Ant^o Rayon
ten^{te}. Comand^{te}.

Por la clac de Sargentos de

Inf^a. Antonio Flores

Mariano Lopez Prieto M.N.

Fran^{co}. Martinez M.N.V^o

José Flores. M.N. V.

Exmo. Señor

Con el objeto de arreglar las asignaturas que por el nuevo plan provisional de estudios se establecen para la ... de Teología, cite á Claustro á todos los Catedráticos de la misma y al de Canones D. Franco, Mardones; y habiéndose conferenciado sobre el particular, en el celebrado en el día de hayer, se acordó afín de evitar el nombramiento de un sustituto y, como conforme con lo prevenido en el mismo Plan, que el Dr. Acha se encargase de explicar diariamente una lección de hora y media de Lugares teológicos a los cursantes de primer año, y otra de hora de instituciones teológicas a los de segundo; que el Dr. Mardones explicase diariamente dos lecciones de á hora de Historia eclesiástica, una a los cursantes de primero, y otra á los de segundo año; que el Dr. Lebner explicase dos lecciones de instituciones teológicas, una de hora y media a los cursantes de tercer año, y otra de hora a los de cuarto; que el Dr. Palacios explicase dos lecciones de hora de Escritura, una a los cursantes de tercero y otra a los de cuarto; que el Dr. Robles explicase dos lecciones de Teología Moral, una de hora y media a los cursantes de quinto año, y otra de hora a los de sexto; que el Dr. Arango explicase dos lecciones de á hora de Teología pastoral, una a los cursantes de quinto, y otra a los de sexto; y que el Dr. Heredero explicase dos lecciones a los cursantes de séptimo, una de hora y media de Disciplina eclesiástica, y otra de hora de Oratoria Sagrada. Todo lo que pongo en conocimiento de V.E. mediante á que por este medio solo se toca el inconveniente de que los cursantes de segundo año no oiran la lección de instituciones teológicas mas que por espacio de una hora en lugar de hora y media que previene el artículo 32 del nuevo plan; el qual parece pequeño si se atiende á que en otro caso habria necesidad de nombrar un sustituto, que en todo ... no podría tener mas que una lección. Por lo que suplico á V.E. que si la propuesta ... que contiene el adjunto plan, merece su aprobación tenga á bien comunicarmela cuanto antes á esta Universidad, por este medio quedarían aclaradas y satisfechas las dudas que alguno de estos Catedráticos de Teología tienen acerca de si la Comisión con que V.E. se honra vervalmente, se extiende á todo lo que he hecho con acuerdo de la mayoría de los mismos, y si estos deben conformarse con ello.

Dios guarde á V.E. muchos años. Alcalá de Henares 15 de Noviembre de 1836.

Exmo. Señor
Aniceto Moreno

Exmo. Sr. Presidente de la Dirección General de Estudios

Havilitado, publicada la Constitucion a 15 de Agosto de 1836.

Gobernacion de la Península.

4ª Seccion.

21 de Octubre de 1836.

A la Direccion gral. de
Estudios para los usos
correspondientes.

Señora.

Si es un deber de los Ayuntamientos, consignado explicitamente en la Constitucion politica, promover la agricultura, industria, comercio de sus pueblos, y quanto les sea util y beneficioso, atendida su localidad y circunstancias, lo es incontradeciblemente el mas sagrado de estas Corporaciones, quando versa una question no de utilidad simple, sino de vida ó muerte de los mismos pueblos. Tal es, Señora, lo que ocupa á el Ayuntamiento de Alcalá de Henares el mas solícito por un pueblo, á quien debe su existencia, constreñido por simpatia á romper el silencio, y elevar su voz hasta el Trono con la mas sumisa respetuosidad, debil en sí, pero robustecida por la razon y justicia sus auxiliadores, y mas atendible aun por la ansiedad y agonía de la ciudad, que enlutecida vaticina su procsima ruina, sino se provee de remedio tan energico, como imperiosamente exige la gravedad de su dolencia.

Consiste esta, Señora, en lo dispuesto en DEcreto de ocho del actual, por el que, despues de restablecer provisionalmente la Direccion general de estudios, se previene á esta por el artº sexto comprenda, como parte de su informe la conveniencia, ó no conveniencia en la traslacion de la Universidad de Alcalá á la Capital. Un pueblo reflexivo y previsior concibe la idea de que se pone en duda la existencia de un establecimiento, de que pende esclusivamente la suya y toda su fortuna y suerte; observa un problema vital para él en su resolucion afirmativa: abandona sus trabajos: incierto y vacilante corre las calles, excita con sus lamentos

á las autoridades: busca solícito el remedio, y por doquiera que se dirige no le halla para enjugar sus lágrimas. La benemerita Milicia Nacional, cabos, Sargentos y Oficiales, patriotas decididos y todos sin excepción participan de la comun aflicción. Tal es, Señora, la escena lúgubre que presenta Alcalá en este día. La Municipalidad simpatiza con sus ciudadanos en ideas, condelese con ellos, y secundando sus votos promete cooperar con todos sus esfuerzos á preservarlos del fatal anatema que les amenaza, confiando en el único y comun refugio de la mano prodiga y tutelar de V.M., á quien dirige sus mas ardientes y respetuosas suplicas en favor de un vecindario digno de la mejor suerte.

Componese el de Alcalá de unos mil doscientos vecinos, de los que las dos terceras partes y mas cifran toda su subsistencia en la escuela de erudición, y el pequeño residuo sino en el todo directamente, en parte é indirectamente percibe su influencia, y se vivifica de la Universidad, madre comun; cada uno de estos fieles y honrados ciudadanos tiene de familia cuatro ó cinco personas que alimentar, y si se traslada la Universidad no les queda otro recurso, que el de sucumbir á la indigencia mas de tres mil personas, y de las mil restantes se atenuan los medios de subsistir de tal modo, que ni aun podrán ocurrir á las mas perentorias necesidades de la vida social. No se crea, Señora, que esta es una pintura exagerada, un calculo arbitrario, ni un problema, es sí una verdad practica, demostrada y sensible á cualquiera que haya observado con ojos filosoficos la ciudad de Alcalá y sus peculiares circunstancias. El comercio, industria y agricultura se hallan en la mayor languidez, y sin dar casi signos de vitalidad: hanse resentido extraordinariamente con la supresion de comunidades, de que abundaba sin ejemplo, y si ahora se presenta con apariencias de conveniencia la traslacion de la Universidad y llegase á tener efecto, quedan extinguidas estas fuentes de riqueza, y con esta plumada se fulmina el anatema de muerte de mas de mil familias que se dejan en la mas desconsolada orfandad. Con este precedente inconcuso se establece una verdad incontradecible, que decide de la conveniencia publica en la conservacion de la Universidad de Alcalá, ofreciendo un obstaculo insuperable á su traslacion. Otro no menos entitativo presenta el interes del Estado en general, que se defraudaria con la traslacion de los inmensos recursos que percibe de la Ciudad de Alcalá, así que bajo este aspecto economico no es conveniente la traslacion. Examinada bajo el aspecto politico se aumenta la insuperabilidad de obstaculos impositivos de la traslacion. La benemerita Milicia Nacional Voluntaria, los decididos patronos de la justa causa que hacen el sacrificio en sus personas y familias, serian castigados como criminales, quedando sin subsistencia, abandonados á el acaso con sus familias, y el resto de la poblacion se retraeria de imitar su saludable ejemplo, admitiendo

la conveniencia de la traslacion, cuando decidida la inconveniencia, aquellos se esforzarian con el mayor ardor en cumplir sus votos, aumentandose sin limite su entusiasmo, y estos reconocidos y estrechados intimamente con los vinculos de gratitud, se espontanearian con el mayor placer, correrian en rededor del Trono á tributarle el mas justo homenaje, se identificarian con él, la Nacion tendria otros tantos defensores incorruptibles, y los mas acerrimos, y despertando del letargo que los tenia abjeccion, bendecirian por una serie de tiempos no interrumpida la mano benefica que les habia creado intereses materiales, que irresistiblemente les compeliarian á sostener con todos sus esfuerzos una prodigalidad inimitable. Considerada, pues, politicamente la cuestion, es decisiva la inconveniencia de traslacion de vuestra Academia.

El ilustrado y previsor Gobierno de V.M., en la exposicion que precede á el citado Decreto, previene las dificultades inherentes á toda innovacion, y obstaculos de economia imperiosamente reclamada en nuestra situacion con la necesidad de que precedan ensayos, que no permite la angustia del tiempo para el proximo curso escolar. Los que el Ayuntamiento deja enumerados tienen caracter de perpetuidad é insuperabilidad, y si volvemos la vista á la epoca reciente, en que se consultó á la observacion y experiencia, la mejor y unica maestra y reguladora, nos enseñó, que el ensayo que se practicó, no correspondió á lo que se esperaba de él, ni á la epoca gloriosa de que formó parte, antes bien ofreció un practico convencimiento de la inconveniencia de la traslacion de la Universidad de Alcalá á la Capital.

Existe ademas otro obice no de inferior momento, consistente que el Congreso Nacional está muy proximo á reunirse, y si bien con preferencia llamarán su atencion asuntos de mas urgencia y gravedad, en la hipotesis de que se tratase de el de instruccion publica, y en la de que se comprendiese en el sistema general la permanencia de la Universidad de Alcalá, como es de esperar por los obstaculos enunciados, resultaria que habria de seguirse otra traslacion con la trascendencia conocida á que se ocurre, determinando no hacer novedad por ahora.

Dixaros, Señora, la Capital es el centro del Gobierno, debiendo serlo tambien la literatura: la Corte debe ser universal domicilio de las Ciencias con el que no es compatible por su proximidad el cuerpo literario de Alcalá. Así podrá juzgarse á primera vista, pero un reflexivo examen de las razones que militan en favor de Alcalá la hacen preferible aun con respecto á su localidad. Desde la mas remota antigüedad viene designada con predileccion para mansion de estudios; su alegre terreno

deliciosa campiña, cielo claro, saludable clima, amenidad del vecino río, y proporcionalidad abogan en su favor, significando con su mudo lenguaje ser la habitación mas propia para las Musas. la equidad de los alojamientos comunes, el precio comodo de alimentos, la sencillez en los trages, la templanza y sobriedad son calidades peculiares de Alcalá, que en vano se buscarán en la Capital, fecunda en ejemplos de inmoralidad y motivos de corrupcion, á que propende la impetuosidad de la juventud, de que se halla preservada en aquella ciudad. La facilidad con que un padre, director, ó encargado puede en esta investigar, y si quiere observar por sí las acciones de su hijo, dirigido, ó cometido á su cuidado, no se halla en la Capital. En aquella un magestuoso silencio invita á el estudio, en esta el bullicio y estrepito no es conciliable con serias y reflexivas meditaciones, concretandonos á la juventud.

Si se compara la Corte en lo economico y político con Alcalá se percibe por sola la consideracion de los terminos la no conveniencia de la traslacion. Esta exige quantiosos é insoportables gastos, tantos y tan variados elementos, que no es posible reunir, atendidas las circunstancias, y por lo concerniente á lo político ofrece aun mayores obstaculos una numerosa reunion de jovenes en tiempo de turbulencias y agitaciones que desgraciadamente experimentamos, de que pudiera citarse mas de un ejemplo por la Corporacion, si no temiera distraer la atencion de V.M. de otros asuntos que tienen un preferente derecho, y exclusivo el de la guerra que nos devora.

Dignese pues V.M. admitir propicia esta respetuosa suplica, declarando no ser conveniente la traslacion de la Universidad de esta ciudad, que llevaria embuelta la ruina de un mil y mas ciudadanos con sus familias, en que se comprende la benemerita Milicia Nacional, que espontaneamente ha ofrecido el sacrificio de sus vidas, familias y fortuna, creando por este medio conservados intereses materiales, que son los mas eficaces estímulos, procurando economias altamente reclamadas, y alejando de la juventud por esta precautoria medida los incentivos de inmoralidad y corrupcion, con otros estravios y desordenes consiguientes regenerando el pueblo de Alcalá en las fuentes principales de su riqueza, que lo son agricultura, industria y comercio sostenidas en la decadencia gral. y especial que él por su Establecimiento literario, no solo util y beneficioso, sino elemento tan esencial, que por su defeccion quedaria nominal la poblacion de un gran renombre en la Republica literaria, bendiciendo en otro caso los habitantes por eternas edades á V.M. con el dulce nombre de Regeneradora de su pueblo. Alcalá de Henares. 17 de Octubre de 1836.

SEÑORA

A. L. R. P. de V. M.

Fran^{co}. ... Munguia
Bernardo Alcobendas
...
Fernando Llorente

Lorenzo de Roquem.
Ignacio Martinez
Hídefonso Hernandez

Copiada

Para que esta D.G. pueda resolver con el debido acierto las dos exposiciones de V.S. de 19 del actual sobre el arreglo de la enseñanza para el proximo curso en esa Unívd. ha acordado que a la mayor brevedad posible se presente V. S. en la Sria. de la Dir. para oír a V.S. verbalmente, esperando que se servira avisar con anticipacion del dia en que pueda presentarse.

Y con su acuerdo se lo orga. V.S.

Dios G. Madrid 19 de Nov. de 1836

Sr. Rector de la Unívd. de Alcalá.

Alcala1836

Arreglo y distribucion de Cátedras de Teologia

Alcala 19 de Nov. de 1836

El Rector

Aprobado

fdo. en 10 de Dic.

Hace presente el arreglo y
distribucion de las Catedras
de teologia que se ha veri-
ficado en Alcalá.

PLAN DE ENSEÑANZA DE TEOLOGIA EN ALCALA

Cursos	Asignaturas	Catedráticos	Horas
Curso primero Artº 31	Lugares teológicos	D. Sixto Alberto de Arca	Hora y media por la mañana Artº 31
Iidem, Artº 31	Historia eclesíastica	D. Francº Mardones	Una hora por la tarde Artº 31
Segundo Curso Artº 32	Instituciones teológicas	D. Sixto Alberto de Arca	Una hora por la tarde
Iidem, Artº 32	Historia eclesíastica	D. Francº Mardones	Una hora por la mañana Artº 32
Curso tercero Artº 33	Instituciones teológicas	D. Francº Romano Lebron	Hora y media por la mañana Artº 33
Iidem, Artº 33	Sagrada Escritura	D. Tomas Palacios	Una hora por la mañana Artº 33
Curso cuarto Artº 34	Instituciones teológicas	D. Francº Romano Lebron	Una hora por la tarde
Iidem, Artº 34	Sagrada Escritura	D. Tomas Palacios	Una hora por la mañana Artº 33
Quinto curso Artº 34	Teología moral	D. Patricio Sainz Robles	Hora y media por la mañana Artº 34
Iidem, Artº 34	Teología pastoral	D. Manuel Arango	Una hora por la tarde Artº 34
Sexto curso	Teología moral	D. Patricio Sainz Robles	Una hora por la tarde
Iidem, Artº 34	Teología pastoral	D. Manuel Arango	Una hora por la mañana Artº 34
Septimo curso Artº 35	Disciplina eclesíastica	D. Nicolas Meradero	Hora y media por la mañana Artº 35
Iidem, Artº 35	Oratoria sagrada	Iidem,	Una hora por la tarde Artº 35

Alcala

1838

Proclamaciones p^o q^o se no se entienda
la temid.

Alcala 15 de Octubre de 1838

Al Sr. Alcaide de los facultades mayores en el
Ayuntamiento de la Ciudad

24 de Set
Dijo que se le ha de dar
que se entienda igual
cuando se se tratare

de la Ciudad
Y con punto marginal
se el de Octubre se se
milita para los seños con
premieros

Por separado el Ayuntamiento,
el Ayuntamiento municipal
y el Sr. Alcaide Sabido

transmitir.
Para la misma hora la
señal, para los efectos cor-
respondientes.

Subscripción de la Península.

4.ª Sección.

Señora:

1 de Octubre de 1836.

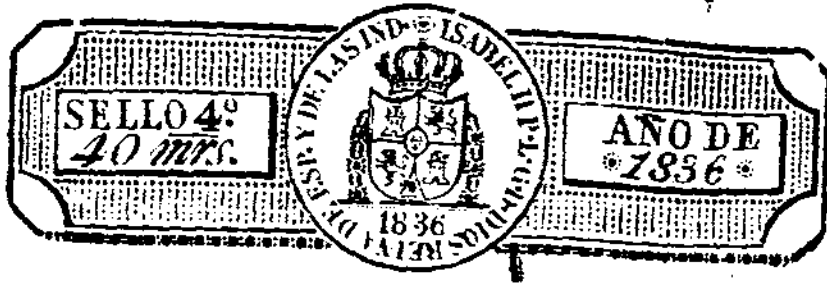
A la Dirección genl. de Indios para los usos como estudiantes.

presente a V. M. por medio de sus comisionados con el objeto de mejorar la benéfica procecion de V. M. y obtener bajo su manto conservados un lugar de refugio que asegure su existencia viciante e incierta en el dia a efecto segun se asegura de las medidas propuebadas para el arreglo y mejora de la Instruccion publica. No es, Señora, una exoracion sublimatica u encubierta a los adelantados que se pretenden en la carrera de las letras, sino una voz de particular y sentido interno, no un exordio impudente de estudiadas, arias conseruacion: las que traen a este largo científico al pie del trueno de Nuestra augusta Raza para respirar a sus ombros temidos: son razones de conveniencia publica, es el interes de las ciencias, los progresos mismos de la literatura, las necesidades del Estado, la muerte de una Ciudad Ilustre, la existencia de una Obra renombrada y distinguida entre todas las del Reino, la utilidad publica de muchos Españoles en sus circunstancias tan criticas y entre tantas atenciones como ocupan a V. M. real asumo la fuerza irremediable a besar sus respetuosas plantas a V. M.

Se nos dice Señora si no: asegura que por el tiempo pasado queda estragada esta Universidad. Respaldamos las razones e ilustres intenciones que han tenido V. M. Ilustres conseruados al consueho y proponer este expediente: mas, sin contrariarla, permitiendo expresamente con su favor...

repetidora sencilla algunas observaciones prácticas cuya
verdad y fuerza no podrá menos de dejar sin efecto las
teorías más bien meditaciones. Para establecer en la Corte una
Universidad primaria son necesarios tantos y tan raros
elementos y su institución tiene que superar para llegar a su objeto obstáculos
tan ocales u tan fuertes que sin temeridad podemos afirmar que difícilmente
podrán vencer aquellos y más difícilmente todavía podrán allanarse estos.

La Universidad Central planteada en Madrid en 1822 es una prueba irrecusa-
ble de esta proposición. La precipitación con que se puso en ejecución aquel grandioso
proyecto tras consigo en el único año de su existencia la confusión, consecuencia
de que impidió los frutos literarios que la madurez y el orden de un curso hubie-
ran sin duda producido; y sin aventurar nuestro dicho podemos afirmar que los
efectos no correspondieron á las esperanzas que se habían concebido y
esto mismo podría suceder en la actualidad. Un Establecimiento semejante exige
necesariamente un local céntrico con otros muchos agregados: exige fondos y re-
cursos de tanta cuantía que en las circunstancias serian de insuperable peso
al Erario. El número de Doctores naturalmente seria excesivamente crecido.
Los monestales, los artesanos, las clases medias é inferiores del pueblo mandarian
su hijo á las Escuelas y privando á la industria y á las artes de muchos brazos
útiles llenarian la clase literaria de hombres en gran parte instructivos que
por su nacimiento, por su educación, por su clase sobre no ofrecer al Estado la
garantía de no provenir honroso formarian en la Universidad una reunión
inconveniente por el número y calidad de las personas y en circunstancias podrian
poner en contingencia la tranquilidad y buen orden del Estado en sus multi-
tud escogieran para sacar asignatura cuatro ó seis cátedraticos. De aquí el aumento
en los Propuestos con la multiplicación de Profesores públicos, cuyos destinos
en la Corte exigen dotaciones mayores sin comparación que las que pueden ser
subsistentes y decorosas en Alcalá. Esta ventaja tan conocida se considerara toda-
vía de más utilidad pública, si se atiende á que las asignaciones de esta Univer-
sidad están sobre rentas particulares y propias que las ningun concepto gra-
van al Estado ni son onerosas á los particulares: andu bien la localización y
circunstancias pecuniarias de la población de Alcalá proporciona á los benefi-

de una mediana fortuna a la. Escuelas de la Mancha, Lencia. a car-
 rra, Sigüenza, y parte de la de Loria y Segovia, oportunidad venturosa para
 dedicar a sus hijos a la carrera de las letras, sin ocursos gastos, cuando por el
 contrario estableciéndose la Universidad en la corte difícilmente podrían sopor-
 tar los que por necesidad y con un considerable aumento exigiera esta profesio-
 n distinguida en la capital del Reino, y de este modo se privaría a esta clase bene-
 mérita de los honores y ventajas a que puede alegar un derecho propio y al
 licado de los servicios y garantías que naturalmente le presta el saber cimentado
 en el nacimiento en el arraigo.

Al tocar este importante punto y considerando la Uni-
 versidad el halagusto y venturoso porvenir que ofrece a la Monarquía la noble
 juventud que en ella bien educada u librada en las ciencias u conocimientos útiles
 no puede menos de llamar particularmente la atención de V. M. en orden a la
 disipacion de espíritu u corrupción de costumbres a que se la exponería en la
 corte la multitud & variedad de diversiones; los vicios disfrutados bajo dife-
 rentes formas seductoras y presentados con los mas insinuantes atractivos, la in-
 fluencia perniciosa del ejemplo autorizado; y repetido: la ovación de las pa-
 siones en la juventud; su inexperiencia; todo esto reunido y apoyado en la pro-
 digiosa & fútil facultad de quitar sus desordenes en una poblacion tan nu-
 merosa como la capital seria ciertamente un manual de desgracias públicas
 y privadas. La juventud Española, esta noble y vigorosa porcion de la Monarquía
 esperanza y consuelo de la Patria, y de las familias se llenaría de vicios, se en-
 oleraría, y lejos de contribuir a los desvelos del Gobierno en su recta in-
 tencion, lejos de poder dar algun día frutos de honor u otros.

avaricia, y de la ruina de su Patria. Se ha dicho por al-
gun Publicista y acaso se repetirá mas de una vez que
tambien en las Poblaciones cortas como Meala han diversiones
y diversiones proceras, mas perjudiciales y peligrosas
que las que ofrece la cultura de la corte. Confiamos ingenuamente sin
para un joven que no tiene honor todas las poblaciones y circunstancias son
arrestadas, pero este honor si el que precisamente debe el Gobierno procurar
conservar, fomentar, y si es necesario hacer nacer en la juventud estudiosa.
Para lograr tan importante objeto base primaria de los progresos y buen
uso de la literatura no es la corte el lugar mas acomodado. La publicidad
de las acciones es el medio unico en lo humano de conservar aquel decoro
que exige la profesion de la letra; y esta publicidad necesariamente fatta
entre la confusion de una Poblacion grande; al contrario en una Ciudad cor-
ta como Meala las Autoridades academicas, los Maestros, los encargados, los
Padres mismos de los Seales saben inmediatamente con individualidad
todas las acciones de los jovenes, todas las reuniones y compañías de sus re-
uniones interesantes e inmediatamente pueden proveer al oportuno remedio,
o prevenir con anticipacion sus extravios. Lo hemos dicho, Pinora, y lo repe-
timos con confianza, la fatal y prodigiosa facultad que ofrece la corte a la
juventud para ocultarse o ocultar sus desviaciones no puede menos de ser un
manantial de desmoronas publicas y privadas; y este inevitable obstaculo en
concepto de la Universidad de Méjico victoriosamente en favor de su permanen-
cia en Meala y Meala por otra parte no es una Poblacion tan grosera e in-
cultas; hay en ella diversiones honestas y deseadas; hay tambien reuniones
ilustradas y finas. Si bajo la proteccion activa de un Gobierno creador
se promoviera la industria las fabricas, y el comercio, si aun pariera esi-
ge su proximidad a la corte, la abundancia de materias primas y la
riqueza de su suelo podria ser entonces una Ciudad floreciente y de no po-
nemos en cuenta un caso de la Poblacion de Meala.

der del comercio en que se ha: actualmente se la priva con la extinción de la Universidad de los recursos que en consecuencia la proporciona, reduciendo su secundario á sola la agricultura, tan decidida en el día, se arruinará en gran parte esta población ilustre y memorable que tantas glorias envía á la Monarquía Española: se arruinará necesariamente y perecerá al mismo tiempo con la Universidad: su inclita Yglesia Magistral, singular y decoroso ornamento de nuestro Reino, cuya existencia depende esencialmente de la conservación de la Universidad, con la que tiene la mas estrecha union: faltará al mismo tiempo el Seminario de las Ciencias Teas en el vasto Arzobispado de Toledo, y faltarán los Párrocos, los Ministros del culto, faltará en fin el estudio de la Religión y de la Moral cristiana, y con él desaparecerá en España el vínculo mas fuerte de la Sociedad, el luminoso y sublime principio de los deberes y de las virtudes de los hombres. Un abismo profundo de males se presenta ahora á los ojos mentales de la Universidad, y con gozo corriera un velo al triste cuadro que ofrece á su consideracion previos á este espantoso porvenir, sino hablase al sensible y humano corazón de V. M. cuya real mano todavia puede prevenir tan malas ruinas. En vano, Señora, las Ciencias Teas buscarian un asilo en la Corte. En vano se intentaria plantear allí su enseñanza. La pacífica profesora de las letras y en especial el estudio de las ciencias. Hay que no se aviene con el estrecho y bullicio de los negocios que ocupan á los cortesanos: busca el retiro, la soledad, el silencio y solo en el silencio y tranquilidad del animo pueden germinar las ricas meditaciones y discursos en que se emplea el convulsi-

nimiento de esta verdad práctica universalmente reconocida
y adoptada ha logrado superiores ventajas en las Uni-
versidades y Academias de Alemania, que sin disputa
u obreros de las otras naciones pueden presentarse co-
mo modelos perfectos en el ramo de instrucción pública. Por esta misma
firmas de la Universidad en Alemania, esta ciudad lucha con los au-
mentos que esas recibe; y á los que ofrece particular propension y comen-
didad los muchos y grandes edificios de logijos y casas regulares vacantes
en la actualidad y que de otro modo vendrán prontamente a tierra, o
lo servirán para hospedage de mendigos, esta ciudad ilustra bajo la pro-
teccion del gobierno de V. M. por su situacion, por su localidad por su in-
mediacion á la Corte vislata á ser como un acorazado distinguido, un orna-
mento noble de la misma Corte; lo que es en fin el Germanicus esto de la
vieja Alcalá en el dia presenta una ventajosa disposicion para plantear
en su recinto la Universidad Central á muy poca costa, pues sobran e-
dificios públicos capaces y espaciosos para todos los ramos secundarios
agregados á la Instruccion gral. y para habitacion de los Profesores y
Escuela. Este pensamiento si quiza uno de los mas utiles y beneficiosos que
en las circunstancias puede concebir el gobierno de V. M. y su imple-
mentacion por una parte los dice á los asuntos de la literatura
de buen gusto, y por otra fomentara en esta ciudad la poblacion, la
prosperidad y todos los adelantos científicos, sociales, la pronta
comunicacion con la Capital la proporcionara en la necesidad de
difusion de conocimientos utiles, de modales finos, el lustre de la cultura
de la misma Corte, y de sus grandes empujones. todo lo que en suma
de algunos años ser á la vez la mas firme y razonable manera la
Universidad de este recinto; nada de ilustrado, nada de embellecido
hacia mente de Alcazar. Alcazar entonces renovara con la ciencia, ilus-
tracion de sus alumnos las glorias de su nombre. tan brillante como

2101

con cada uno de los 16. El tanto fue entonces, si tanta honra dio a
 la Nación Española, si de una manera tan vasta contribuyó en a-
 quella época á la propagación de las letras y de las luces, estas mismas
 glorias, estos importantes servicios reclaman su conservación, y ma-
 fístan del modo mas enérgico lo que podrá ser en el día bajo el go-
 bierno de V. M. La Universidad de Alcalá con las mejoras de que
 es susceptible la enseñanza pública, será el centro de la Sabiduría,
 el foco de las luces, el depósito de las ciencias, un manantial fecundo
 de prosperidad pública y privada: la posteridad imparcial hará á V. M.
 la justicia á que es acreedora esta empresa feliz, y tributará á su
 augusto nombre el honor y la gloria que le es consiguiente. La Sa-
 bida Magistratura, la ciudad de Alcalá, el Arzobispado de Toledo, las
 Provincias del Interior, los Españoles todos, los Siglos, las generacio-
 nes aplaudirán y bendecirán á V. M. y la Universidad á recono-
 cerá y publicará entre sus mas gloriosos hitos el favor señalá-
 do. El distinguido honor que espera recibir de V. M. con su conse-
 rvación, aumento, y prosperidad científica.

Alcalá de Henares 15 de Octubre de 1856

Señora

D. Francisco Rogando
N. 607

A. L. R. P. de V. M.

Alonso Zamora

Francisco Rogando
D. de Alcalá

Señor
Dean de Murcia

Exposición, publicada en la Compañía en 16 de Agosto de 1836

Señora.

Gobernación de la Península

4.ª Sección.

1 de Octubre de 1836.

A la Dirección general de Instrucción pública para los efectos correspondientes.

La gratitud y el inmarcescible honor que el Colegio de la Virgen María de Alcalá debe a la memoria de su ilustre bienhechor el Cardenal Cisneros: la amarga idea de concebir en peligro la existencia de su Universidad con quien está estrechamente unido; y la confianza sin límites que le inspira la sabiduría y rectitud del Gobierno de V. M., le hace parecer en su presencia a implorar su protección soberana en favor de una causa en que se interesa el bien público, y el honor mismo del Gobierno.

La Iglesia de Alcalá, en quanto tiene relacion con la Universidad es obra del celebre Cisneros dirigida principalmente a promover el estudio de la teología: Entre otros rasgos de beneficencia aumento el numero de sus cátedras, destinándolas todas para propios de los Doctores que habían alcanzado su subeñidad en las escuelas de el Estado. Con tanto mas animable, que nutriendo el estímulo de amor al estudio, creció grandemente para que los progresos de la ciencia sagrada y de el otro genero de literatura, fuesen tales y tan rápidos, que bien pronto España se vio llena de claros varones, cuya doctrina admitió fama en las partes extrangeras.

Si por un funesto naufragio la Universidad de Alcalá dejase de existir, la Iglesia sagrada quedaria en ruina, y disminuiria el estímulo que entiza el merito de las tareas literarias un el precioso premio que las ha servido de incentivo. ¿Por qué se ha de permitir y prohibir al Gobierno una reducción, que en vez de fomentar el estudio de la teología causa que en sus barones prosiguen por el estudio mental, disminuyese el numero de sus Profesores de que se hallan de otros

tas las Universidades, y en unos tiempos en que la Religión mas que nunca necesita de defensores? Estas faltas no podria suplirse con la Universidad en Madrid, y en vano la ciencia de la Religión buscaria hallar un asilo equivalente. Sobran raras las victorias para demostrar la ninguna conveniencia publica de su Establecimiento en aquella capital, y su insuficiencia y nulidad para Censura la nueva y Libertad del interior, por los obstáculos que ofrecen ala concurrencia de la libertad, los dispendios, las deber. ... y la corrupcion de costumbres. ¿ En tal caso, no seria una desercion para estas Provincias, que hallándose las mas cercanas al foco de las luces, fueren las que menos participasen de ellas? ¿ No seria un mal q. haya de la enseñanza de segunda clase hubiere de corregir esta Ciudad Nueva que tantas glorias reunida ala Nación Española, por ser la Capital de Provincia donde se coloca en el Plan de Novas de Instruccion publica? ¿ Que sera del Estudio de la Religión y de la moral en este bello Archiducado de Toledo, en que ni hay Seminario Conciliar, ni otro Colegio o Establecimiento que pueda suplir su falta, y proporcionar una Educacion Ecclia. alor que con el tiempo puedan aspirar a ocupar los curatos?

Si el bien publico exigiese esta dura medida, el Cabildo estaria pronto a sufrir con gusto el sacrificio de su existencia; pero quando nada gana el bien comun, antes se expone a perder, dejando un bien nuevo por otros muchos, la prudencia dicta el timo y la sumpcion: un que debe precederle; por que es mas facil destruir, que edificar. Esta reflexion deve llamar la atencion del Gobierno de V. M. para no permitir su honor con la potestad aventurando el suceso de una Resolucion de cuyo acierto o error sola se toca decidir.

El sabio Plan del Cardinal Cisneros, y sus abundantes frutos que produjo, es una leccion preciosa que enseña el camino que sin riesgo de equivocacion debe tomarse para que la Instruccion publica pueda llegar al colmo de su perfeccion: y ya que la Iglesia no pretenda temer sus derechos de Silla Episcopal que obró por mas de cinco siglos. ni sus virtuosos hechos ala Carta por medio de innumerables hijos que dio a luz para lustre de la nacion Española, por su erudicion, y escritos, de que se podria formar un copioso catalogo, anhelase a lo menos a que es la unica Iglesia de España, que se compone de Doctores de Universidades mayores, y que sus Prebendas de necesidad para coronar el merito, son abieno poderoso para animar la

Habilitado, publicada la Constitución en el de Agosto de 1836
publícada al Estado, y que por tanto hacen el ornamento mas aprecia-
ble que completa el plan primitivo de la Universidad de Alcalá

Con tal modelo, añadiendo las mejoras de que es sub-
 ceptible, serian inestimables las ventajas que podrían conseguirse;
 por que si en otros tiempos en que la imprenta estaba nascente, no
 proporcionaba el faul curso de obras elementales, y que el arreglo me-
 tódico de los cursos Escolásticos era muy imperfecto, los progresos de las
 letras fueron tan escabrosos; ahora que no tenemos esos trabas,
 antes abundan los medios del saber ¿que adelantos tan pro-
 digiosos no podríamos prometernos?

La conservacion pues de este respectable Establecimiento con las me-
 joras que piden las luces de nuestros dias, seria la obra digna de la
 Sabiduria del Gobierno de V. M.: Empresa gloriosa acreedora a las ben-
 diciones de los amantes de la Religión y de la Patria.

Alcalá de Henares a 18 de Octubre de 1836.

Señora

Capellanes de V. M. J. S. P. B.
 Bernabé Garcia, Abad. Francisco Thom. Sanchez

Vicario de la Cax.

Pedro Jaime Botler.

Haunterías, publica la Convención en el número de 1836.

Administración de la Península

4ª Sección

6 de Octubre de 1836.

La Dirección general de
Estudios para los efectos
correspondientes.

Señora

El Establecimiento Nacional de armas
de la Real Armada representada por los señores
Don P. de P. de P. mandado a usted en
que en la prosperidad de los Pueblos debe ser el fin
de su prosperidad en sus disposiciones todo lo que
en el momento, en obsequio de la dicha prosperidad es ne-
cesario la conservación de los conocimientos. Si se trata
en que restableciendo la Dirección general de Estudios
se manda informar sobre la conveniencia e incon-
veniencia de su restablecimiento a la parte de la demanda de
la junta de la universidad en el punto de estas circunstancias
y en la mayor parte de ella han sido reconocidas
creyendo que restablecido este establecimiento.
Recuerda tener para de prosperidad en el punto
dicho cuerpo de Capitanes y unido a los conocimientos
de los estudios, hacen con la conservación de
el Comercio e industria y con para aquella sea
de la prosperidad en el punto de estas circunstancias

a tener efecto. Si se diera entonces esta
Poblacion así muriera, seria el cen-
tro de la nacion, y el comercio se des-
truiria, los agricultores no encontra-
ran salida de sus productos, los artesanos
destruirian sus talleres, y una Ciudad seria en
poco tiempo, y q. contaba en su seno la mas
increible de la Nacion, quedara pobre y desolada.
Seria casi una miserable Aldea. El Censo
de sus contribuciones habria entonces de reducir-
se, o su pago seria imposible por que no teniendo
el Secundario otra cosa q. vender no podria
contribuir pecuniariamente al sosten del Estado.
El Gobierno mismo sentiria los efectos de una
medida q. no aumentando la prosperidad de la
Capital, reducira a la nada la de una pobla-
cion. No es, Señores, vanidad u. orgullo en
sostener un establecimiento q. tubo aqui su cuna,
lo q. nos mueve a defenderlo, es solo el q. no
perdamos este Secundario, q. no se destruya el
comercio, que no se perjudice la industria, y q. la
casa del Comerciante y el taller del Artesano
no se cierre sino quando sus dueños, la mayor
parte españoles, tengan q. comprar el fusil
p. repeler los enemigos de la Patria, fuera de sus
hogares. Esdese conique no verificandose
la traslacion de la Universidad. La poblacion.

Havilidad, publican la convocatoria en 15 de Agosto a 1836.

entera vendida entonces la mano bienhechora
 de D. N. Este Cuerpo Nacional regloriam de q
 sus Reg. sean no son desatendidas y todo el mundo
 gñitad diran a sus hijos y nietos "La Patria
 da existe y no haberi perecido p. la inmortal
 Cristina" Por estas razones:

A D. N. humildem. suplican se dirige decretar la
 continuac. en la ciudad de Alcalá de Hen. de la
 Universidad p. el bien y prosperidad de sus habitan
 tes, en lo q. se sirvan una gracia especialissima.
 El cual Poderes conserve dilatado año traida
 de D. N. p. la felicidad de la Nacion.

Alcala de Henos. 21 de Octubre de 1836.

Señora

Doña D. P. de S. M.

Nacional. Comandante

Cap. Com. de
 Jefe de Bat. de
 Subteniente.

Francisco J. Suelo
 Cayo J. Suelo
 Camilo Garcia
 Mel. Suelo

Com. de Bat. de Caballeria

Jefe de Bat. de Dragon
 Ten. Comandante

Por la clase de Sargentos de
 Inf. de Bat. de Infanteria

Mariano Lopez Parota. M. N.

Juan Mantener. M. N. V.º

José Flores. M. N. P.

Exmo Senor

Con el objeto de cumplir las asignaturas que p^a el mismo
plan provisional de estudios se establecieron p^a la Cam-
ara de Teología está a Nambe a todos los Subdelegados a
la misma y al Sr. Canónigo D. Fructuoso Villanueva y también
tres veces mensualmente para el estudio de la misma, en el
fin de que se acuerde que se admita el nombramiento
de un Subdelegado y que comparezca en la presentación el
mismo Plan, que el Sr. Villanueva se encargará de explicar cada
semanalmente una lección de teología y media de otras de teología
los otros cuarenta del primer año, y otra de teología de insti-
tuciones teológicas tres de segundo; que el Sr. Manteño se en-
cargará de explicar dos lecciones de a teología de institucion
eclesiásticas, una de los cuarenta del primer año y otras de los
segundo año; que el Sr. Albornoz explicará dos lecciones
de instituciones teológicas, una de teología y media de los
cuarenta del primer año y otra de teología de los cuarenta
que el Sr. Yanes explicará dos lecciones de teología de
Eucaristía, una de los cuarenta del primer año y otras de los
cuarenta; que el Sr. Ribes explicará dos lecciones de teología
que teología, una de teología y media de los cuarenta del
segundo año, y otra de teología de los cuarenta; que el Sr.
Villanueva explicará dos lecciones de a teología de
pastoral, una de los cuarenta del quinto, y otra de los
de sexto y que el Sr. Villanueva explicará dos lecciones
de los cuarenta de septimo una de teología y media de
Disciplina Eclesiástica y otra de teología de Brachio
de la Sagrada. Todo lo que ponga en conocimiento de V. E.
mediante a que p^a está hecha solo se toca el encargo
miente de que los cuarenta de segundo año no asistan
la lección de instituciones teológicas como que por el
paso de una lección en la una de teología y media que
previene el artículo 2° de mismo plan, el qual pa-
rece y equívoco si se atiende a que en esta vez p^a...

no podría tener mas que una leccion. Por lo que suplico
a V. E. que si la propuesta arriba mencionada, que contiene
el adjunto plan, merecía su aprobacion tenga a bien la
Municipalidad cuanto antes a esta Universidad, para que
este estudio quedase adelantado y satisficiera la deuda que
sigue de estos Capitulados de Teología bien acordada de
la Comision con que V. E. se honra e incrementa, re-
cibiendo a todo lo que se hecho en acuerdo de la ma-
yoría de los miembros y de esta deban conformarse con
ellos.

Dios guarde a V. E. muchos años. Alcalá de
Henares 15 de Noviembre de 1886.

Don José

Américo Moreno

Don José Presidente de la Direccion General de Estudios.

2110

Facilitada, publicada la Convención en 11 de agosto de 1836.

Gobernación de la Península.

4.ª Sección.

21 de Octubre de 1836.

A la Dirección gral. de Carreteras
para los usos correspondientes.

Señora.

Si es un deber de los Ayuntamientos, consignado explícitamente en la Constitución política, promover la agricultura, industria, comercio de sus pueblos, y quanto les sea útil y beneficioso, atendido su localidad y circunstancias, lo es indubitablemente el más sagrado de estas Corporaciones, quando versa una question no de utilidad simple, sino de vida ó muerte de los mismos pueblos. Tal es, Señora, lo que ocurre á el Ayuntamiento de Alcalá de Henares el día 1.º de Mayo de este año, á quien debe su existencia, sustentada por su propia industria y el cultivo y elevación de sus hijos, con la más sumisa respectuosidad, debida en sí, pero abundante con la razón y justicia sus auxiliares, y más atendible aun por la ancianidad y paciencia de uno de sus hijos, que en suscedida variación de provincia ruina, dice á un momento de remedio tan luego como inmensamente sobre la gravedad de su dolencia.

Quando una persona es la depositaria en Decretos de otros del mismo punto que se desea de restablecer provisionalmente la Dirección General de Carreteras, se previene á esta por el artículo 1.º de la Ley de Carreteras, como parte de su informe la Convención, y no obstante el artículo 1.º de la Ley de la Universidad de Alcalá á la Capital. No puede reflexivo y previene asimismo la Ley de que se por la duda la existencia de un establecimiento, se por parte exclusivamente la causa y todo el sistema y de esta manera un problema vital para el en su realidad, y en sus labores sus trabajos ininter-

y vacilante entre las calles, exalta con sus lamentos a
las autoridades: busca sollicito el remedio,
y por lo quiera que se dirija no le
halla para enjugar sus lágrimas. La
memoria Julia Nacional, sabio, cor- gen-
to y Oficial, patriota decidida y todo sin excep-
ción participan de la común aflicción. Tal es, Señora,
la escena grande que presenciamos en este día.
La Abnegación simpática de sus Ciudadanos en
idéntica conducta con ellas, y secundando sus votos
propone proponer con todos sus esfuerzos a preservar-
las del fatal anatema que las amenaza, confiando
en el único y común refugio de la mano prodigal y
tutelada de V. M., a quien dirige sus más ardientes
y repetidas súplicas en favor de un vecindario digno
de la mejor suerte.

Comenzare el de Alcala de unos mil doscientas
vecinas, de las que las dos terceras partes y mas dependen
total su subsistencia en la Escuela de Crudicion, y el
pequeno residuo sino en el todo o directamente, en
parte e indirectamente percibe su influencia y se vivifi-
ca de la Universidad, madre comun; cada una de
estas fides y honradas Ciudadanas tiene de familia
ocho o cinco personas que alimentar, y si se tras-
lada la Universidad no les queda otro recurso, que el
de recurrir a la indigencia, y a de tres mil personas,
y de las mil restantes se atenuan los medios de sub-
sistir de tal modo que ni aun podrán ocurrir a las
mas penitentes necesidades de la vida social. No se
crea, Señora, que esta es una pintura exagerada, un
calculo arbitrario, ni un problema, es de una verdad
práctica, demostrada y sensible a qualquiera que ha-
ya sido criado con ojos filosoficos la ciudad de Alcala
y sus peculiares circunstancias. El Comercio, industria
y agricultura se hallan en la mayor languidez, y sin
dar señal alguna de vitalidad: hanse recortado consue-
tudinariamente en la supresion de comunidades, de que
dependen sin ejemplo, y se ahora se presenta con apa-

Atalita, publicada la Convención en B. a. y G. a. 1836.

reñidas de conveniencias la traslación de la Universidad, y que a tener fecho, quedan excluidas las fuentes de riqueza, y con esto llamada se fulmina el anatema de muerte de más de mil familias que se quitan en la una reconocida pobreza, con este precedente inmensa se establece una verdad incontradable, que decide de la conveniencia pública en la conservación de la Universidad de Alcalá, ofreciendo un obstáculo inabordable a su traslación. Pero no menos enticativa presenta el interés del Estado en general, que se defraudaría con la traslación de los inmensos recursos que percibe de la ciudad de Alcalá, así que bajo este aspecto económico no es conveniente la traslación. Examinada bajo el aspecto político se aumenta la insuperabilidad de obstáculos competitivos de la traslación. La benemérita Jilicia Nacional, voluntaria, los decedidos por causa de la justa causa que hacen el sacrificio en sus personas y familias, siendo castigados como criminales, quedando sin subsistencia, abandonados a él acaso con sus familias, y el resto de la población se recrea de mirar a este doloroso ejemplo, admirando la conveniencia de la traslación, cuando de él se la inconveniencia, aquellos se aferrarían con el mayor ardor en conservar sus casas, aumentando sin cesar su entusiasmo y esta benemérita y curiada intimamente con los miembros de entidad, se entrecarían con el mayor fervor, correrían en rodeos del Reino a tributarle el más justo homenaje de identificación con él, la Nación tendría otros tantos depósitos incorruptibles, y los más acerrimos, y dispendiosos del mundo, que los tenía en depósito de decurias por un a serie de tiempos, no interrumpiría la mano benéfica que los había creado intereses materiales que inevitablemente los conducirían a contentar con todos sus esfuerzos una posibilidad in-

imitable. Considerada, pues, políticamente la cuestión, es
decidida la inconveniencia de la traslación 101
de nuestra Universidad.

El ilustrado y precioso go-
bierno de V. M. en la opinión que por-
cede a el citada Decree, previene las dificultades inherentes
a toda innovación y obstáculos de economía imper-
ramente reclamada en nuestra situación en la necesi-
dad de que precedan ensayos que no permitan la quiebra
del tiempo para el progreso como costar. Sea que
el Ayuntamiento deya enmendadas todas causas de
perpetuidad e inoperabilidad, y si volviere la vista a
la época reciente, en que se consultó a la observación y
experiencia la mejor y única manera y fundadora, na-
cional, que el ensayo que se practicó, no correspondió a
lo que se esperaba de él, ni a la época gloriosa, de que for-
mó parte, antes bien ofreció un práctico convencimiento
de la inconveniencia de la traslación de la Universidad
de Alcalá a la Capital.

Existe además otro óbice no de inferior momento,
consistente en que el Congreso Nacional está muy próximo
a reunirse, y si bien en proclama el aumento de aten-
ción a asuntos de más urgencia y gravedad, es la impresión
de que se tratare de él de Instrucción pública, y en la
de que se comprendiere en el sistema general la per-
manencia de la Universidad de Alcalá, como es de es-
perar por los obstáculos enunciados, resultaría que
habría de seguirse otra traslación con la trascendencia
conocida a que se refiere, determinando de no haber una
más por ahora.

Difícil, Señora, la Capital es el centro del Go-
bierno, debiendo serlo también de la Instrucción: la Corte
debe ser universal dominada de las Ciencias con el que
no es compatible por su proximidad el cuerpo litera-
rio de Alcalá. Qui podrá figurarse a primera vista,
pero un reflexivo examen de las razones que mili-
tan en favor de Alcalá la hacen preferible aun
en respecto a su localidad. De de la más remota

214

Madrid, publicada la Constitución en 18 de Mayo de 1808.

ciudad viene decorada con preferencia para sus estudios: en alegre terreno, deliciosa campiña, cielo claro, saludable clima, amplitud del vecino río, y proporcionalidad abonan en su favor, compensando con su ruido y ensordecimiento la habitación mas propia para los estudios. La equidad de los abastecimientos comunes, el precio cómodo de alimentos, la sencillez en los trajes, la templanza y sobriedad esenciales, y peculiaridades de Alcalá, que en vano se buscarán en la capital, fundada en ejemplos de inmoralidad y motivos de corrupción, á que propende la impetuosidad de la juventud, de que se halla preservada en aquella ciudad. La facilidad con que un padre, director, ó encargado puede en esta investigar, y si quiere observar por sí las acciones de su hijo, dirigidas ó conculcadas á su ciudad, no se halla en la capital. En aquella un majestuoso silencio invade al estudio, en esta el bullicio, y el ruido no es conciliable con serio y reflexiva meditación, concurrendose á la virtud.

Si se compara la Corte en lo económico, político con España se prohibe ver sola la consideración de lo mismo la no conveniencia de la traidora. Esto existe quando se é importables partes, tantas y tan variadas, que no es posible reunir atentadas las circunstancias, y por lo concerniente á lo político ofrece con un número abultado una numerosa reunión de jóvenes en tiempos de turbulencias y agitaciones que desordenadamente experimentamos, de que pudiera tirarse más de un ejemplo por la Cooperación, si no temiera destruir la armonía, y el de otros acciones que tienen un profuso dominio y consuegan el de la guerra que nos devora.

Dispuso pues V. M. admitir propiamente esta repetitiva copia, declarando no ser conveniente la traidora.

de la Universidad de esta ciudad, que llevara en
 buelto la ruina de un mil y seis Ciudadanos
 con sus familias, en que comprende la beneficencia
 social, que espontaneamente ha ofrecido el sacrificio de sus vidas,
 familias y fortuna, creando por este medio en
 un modo incesante, procurando economizar
 la mas alta moralidad, y alivando de la juventud
 precaria medida las incentivos de inmoralidad y
 corrupcion, con otra estratagemas y demeritos
 concision, regenerando el pueblo de Alcala en las
 principios de su riqueza, que lo son agricultura
 industria y comercio, en la decadencia
 y especial de el por su establecimiento literario,
 no solo util y benéfico, sino elemento tan esencial,
 que por su defecion quedaria nominal la poblacion
 de un tan gran renombre en la Republica literaria,
 tendiendo en otro caso los habitantes por
 otras ciudades a V. N. con el dulce nombre de
 Madrugada de su pueblo. Alcala de Henare. 17 de octubre de 1836

En
 A. J. R. P. de V. N.
 Juan Leizaola
 y donce de Reguena
 Bernardo Alcobendas
 Juan Esteban
 J. G. V. de
 Penante Alcobendas

Esteban Arana

Copiado?

Para q. esta D. G. pueda resolver con elbe
lido acuerdo las sus exposiciones de D. J.
se B del actual sobre el arreglo de la unie
narra para el proximo curso en un
D. J. ha acordado que a la mayor bre
vedad posible se presente D. J. en la fra
de la Div. para oír a D. J. ^{con anticipacion} vertebramente, es-
perando que se seroin acordar ^{con anticipacion} el dia en
que pueda presentarse.

Y con su acuerdo se lo digo a D. J.

Don V. Madrid 19 de Nov. de 1836

A. Rector de la Universidad de Alcalá.

Alma

1836

Abstract of Distribution & (in the River &)
Ecology

Alma 13th Nov. 4th 1836

Abstract

Abstract

Abstract

Alma 13th Nov. 4th 1836
Abstract of Distribution & (in the River &)
Ecology

De Teologia en Alcalá

Catedraticos

Horas

1º Dn. Alberto de elcha.	Una y media por la mañana. Artº 29.
2º Juanº Mardonez.	Una hora por la tarde. Artº 31
3º Dn. Alberto de elcha.	Una hora por la tarde.
4º Juanº Mardonez	Una hora por la mañana. Artº 32
5º Juanº de los Rios.	Una y media por la mañana. Artº 33.
6º Tomas Briccio.	Una hora por la tarde. Artº 33.
7º Juanº de los Rios.	Una hora por la tarde.
8º Tomas Briccio.	Una hora por la mañana. Artº 33
9º Patricio Luis Póster.	Una y media por la mañana. Artº 34
10º Manuel Arango.	Una hora por la tarde. Artº 31
11º Patricio Luis Póster.	Una hora por la tarde.
12º Manuel Arango.	Una hora por la mañana. Artº 34
13º Manuel Sureda.	Una y media por la mañana. Artº 35.
14º	Una hora por la tarde. Artº 31.

Plan de enseñanza a

Cursos

Asignaturas

Curso primero Art. 31	Teología Teológica.
Idem Art. 31	Historia Eclesiástica.
Segundo Curso Art. 32	Instituciones Teológicas.
Idem Art. 32	Historia Eclesiástica.
Curso tercero Art. 33	Instituciones Teológicas.
Idem Art. 33	Teología Teológica.
Curso cuarto Art. 34	Instituciones Teológicas.
Idem Art. 34	Teología Teológica.
Quinto curso Art. 35	Teología Moral.
Idem Art. 35	Teología Pastoral.
Sexto curso	Teología Moral.
Idem Art. 36	Teología Pastoral.
Septimo curso Art. 37	Disciplina Eclesiástica.
Idem Art. 37	Oratoria Sagrada.

10
9
8
7
6
5
4
3
2
1

Consell Reial d'Instrucció Pública. Altes i baixes. Llibre nº 2, 17 de setembre de 1848. On hi figuren personatges que resultaren molt influents a la construcció del sistema escolar a l'època. (A.G.A. Secc. M.E.C.)

Personal

Alta

y

Baja

Libro n.º 12.

Consejos, juntas ó corpora consultivas.

Consejo Real de Intendencia pública.

... a ...

Mexico

1877

Estado del ...
Dios ...

(2) ...
...
...

...
...

...

...

...

Curso de Instrucción pública, correspondiente al 17 de Julio de 1868.

Exámenes?

Quinta sesión ordinaria

Temas especiales

Prácticas

(1) 17 de Julio

Temas del curso. Hechos históricos. Poesía. Literatura americana y europea.

Novelas. El Quijote. Don Juan Tenorio.

(2) 24 de Julio. El mundo de la poesía. El mundo político del arte. El mundo científico. El mundo de la historia. El mundo de la filosofía.

El mundo de la historia. Literatura americana y europea.

(3) 31 de Julio. Instrucción. Curso del primer año. 17 de Julio. 1868

Temas especiales

Temas de la escuela normal. Temas de literatura de instrucción primaria de la zona de Madrid.

(4) 7 de Agosto. Instrucción. Curso del primer año. 17 de Julio. 1868. Temas de la escuela normal. Instrucción primaria de la zona de Madrid.

El pago de las indemnizaciones públicas organizadas por el Sr. Director de la Ins. de 1888.

Comisión

Comisión (Institución)

Comisión (Comisión)

A. M. B. S.

Acta de la sesión de la Junta del nombre de la Comisión de las indemnizaciones y obras de 1888.

(1) Sr. Director de la Ins. de 1888, Alantam y de

(2) Sr. Director de la Ins. de 1888, Alantam y de

(3) Sr. Director de la Ins. de 1888, Alantam y de

(4) Sr. Director de la Ins. de 1888, Alantam y de

(1) Sr. Director 1888.

(2) Sr. Director 1888.

(3) Sr. Director 1888.

(4) Sr. Director 1888.

Acta de la sesión de la Junta del nombre de la Comisión de las indemnizaciones y obras de 1888.

Viengo: El de restauración pública, exp. suscrito por el Sr. D. Juan de la Cruz de la Cruz

C. P. de la Cruz

Viengo: El de restauración pública, exp. suscrito por el Sr. D. Juan de la Cruz

C. P. de la Cruz

Presidente

Viengo: El de restauración pública, exp. suscrito por el Sr. D. Juan de la Cruz

Viengo: El de restauración pública, exp. suscrito por el Sr. D. Juan de la Cruz

Viengo: El de restauración pública, exp. suscrito por el Sr. D. Juan de la Cruz

Viengo: El de restauración pública, exp. suscrito por el Sr. D. Juan de la Cruz

Viengo: El de restauración pública, exp. suscrito por el Sr. D. Juan de la Cruz

Viengo: El de restauración pública, exp. suscrito por el Sr. D. Juan de la Cruz

Viengo: El de restauración pública, exp. suscrito por el Sr. D. Juan de la Cruz

Viengo: El de restauración pública, exp. suscrito por el Sr. D. Juan de la Cruz

Viengo: El de restauración pública, exp. suscrito por el Sr. D. Juan de la Cruz

Viengo: El de restauración pública, exp. suscrito por el Sr. D. Juan de la Cruz

Viengo: El de restauración pública, exp. suscrito por el Sr. D. Juan de la Cruz

Viengo: El de restauración pública, exp. suscrito por el Sr. D. Juan de la Cruz

Viengo: El de restauración pública, exp. suscrito por el Sr. D. Juan de la Cruz

Viengo: El de restauración pública, exp. suscrito por el Sr. D. Juan de la Cruz

Viengo: El de restauración pública, exp. suscrito por el Sr. D. Juan de la Cruz

Viengo: El de restauración pública, exp. suscrito por el Sr. D. Juan de la Cruz

Proyecto del S. de Instrucción pública, organ. y ad. pto. del D. de 17 de Julio de 1858.

Exposición

1864

Comis. agregada

N.º de Expediente	Nombre de la persona	Cargo
1	D.º J.º	D.º J.º
2	D.º J.º	D.º J.º
3	D.º J.º	D.º J.º
4	D.º J.º	D.º J.º
5	D.º J.º	D.º J.º
6	D.º J.º	D.º J.º
7	D.º J.º	D.º J.º
8	D.º J.º	D.º J.º
9	D.º J.º	D.º J.º
10	D.º J.º	D.º J.º
11	D.º J.º	D.º J.º
12	D.º J.º	D.º J.º
13	D.º J.º	D.º J.º
14	D.º J.º	D.º J.º
15	D.º J.º	D.º J.º
16	D.º J.º	D.º J.º

E' campo 24 de instrucciones publicas en papeles...

Collec. 310

Una vez ilustrada

Imp. especial

El Presidente

Fecha de nacimiento: ... de las resacas ... de las resacas y abstracciones...

Quil. - H. - M. - N. - P. - R. - S. - T. - U. - V. - W. - X. - Y. - Z.

Quil. - H. - M. - N. - P. - R. - S. - T. - U. - V. - W. - X. - Y. - Z.

Del ... de la ... y del ...

Imp. especial

Quil. - H. - M. - N. - P. - R. - S. - T. - U. - V. - W. - X. - Y. - Z.

Quil. - H. - M. - N. - P. - R. - S. - T. - U. - V. - W. - X. - Y. - Z.

Quil. - H. - M. - N. - P. - R. - S. - T. - U. - V. - W. - X. - Y. - Z.

Quil. - H. - M. - N. - P. - R. - S. - T. - U. - V. - W. - X. - Y. - Z.

Quil. - H. - M. - N. - P. - R. - S. - T. - U. - V. - W. - X. - Y. - Z.

Quil. - H. - M. - N. - P. - R. - S. - T. - U. - V. - W. - X. - Y. - Z.

Quil. - H. - M. - N. - P. - R. - S. - T. - U. - V. - W. - X. - Y. - Z.

Quil. - H. - M. - N. - P. - R. - S. - T. - U. - V. - W. - X. - Y. - Z.

Quil. - H. - M. - N. - P. - R. - S. - T. - U. - V. - W. - X. - Y. - Z.

Compendio de instrucciones publicas: segun el Real Decreto de 17 de Mayo de 1848.

1848

2 Tomos - puestas en venta.

Compendio especial.

Principales.

Manifiesto del Rey Fernando VII sobre la abdicacion de Bayona.

Manifiesto de la Reina Isabel II sobre la abdicacion de Bayona.

1848

1 Tomo - 4to. de Mayo de 1848.

Disposicion Real de 6 de Mayo de 1848. Relativo a la abdicacion de Bayona.

Disposicion Real de 17 de Mayo de 1848. Relativo a la abdicacion de Bayona.

Disposicion Real de 17 de Mayo de 1848. Relativo a la abdicacion de Bayona.

Compendio especial.

Disposicion Real de 17 de Mayo de 1848. Relativo a la abdicacion de Bayona.

Disposicion Real de 17 de Mayo de 1848. Relativo a la abdicacion de Bayona.

Disposicion Real de 17 de Mayo de 1848. Relativo a la abdicacion de Bayona.

17 de Mayo de 1848.

Disposicion Real de 17 de Mayo de 1848. Relativo a la abdicacion de Bayona.

17 de Mayo de 1848.

Programa de Instrucción pública. 1880. por M. Demerle de 19 de Agosto de 1880.

C. Petrosino

M. Di. de Farmacología.

Chirurgía Especial.

Presidente

Revisión del programa. - Sesión de la comisión. - Comisión de la comisión. - Comisión de la comisión.

1880

1.º D. J. Petrosino, Director del programa de Instrucción pública. 6.º Agosto 1880.

D. J. Petrosino

D. J. Petrosino

Comisión de la comisión de la comisión de la comisión.

Comisión de la comisión de la comisión.

D. J. Petrosino, Director del programa de Instrucción pública. 17.º Agosto 1880.

Comisión de la comisión de la comisión de la comisión.

D. J. Petrosino, Director del programa de Instrucción pública. 17.º Agosto 1880.

D. J. Petrosino, Director del programa de Instrucción pública. 17.º Agosto 1880.

D. J. Petrosino, Director del programa de Instrucción pública. 17.º Agosto 1880.

D. J. Petrosino, Director del programa de Instrucción pública. 17.º Agosto 1880.

D. J. Petrosino, Director del programa de Instrucción pública. 17.º Agosto 1880.

de la Universidad de Madrid

Empresario de instrucción pública organizador, para el Distrito de N. L. de 1856.

1856

Comisión de instrucción

Comisión especial

Comisión

Reforma del sistema de enseñanza. Causa de los errores y de las variaciones.

1857

Comisión de instrucción pública

Comisión de instrucción pública, del sistema de enseñanza pública. 6. México 1856.

Comisión General, y Director de la escuela de varones.

Comisión de instrucción pública.

Comisión especial.

Comisión de instrucción pública, del sistema de enseñanza pública. 11. México 1856.

Director general de varones suabes. Aguascalientes.

Comisión de instrucción pública, del sistema de enseñanza pública. 11. México 1856.

suabes.

Empresario de las comunicaciones publicas organizadas por el Gobierno de la Santa Fe de Bogota

Com. de Representantes

Com. de Representantes

Com. de Representantes

1854

Exposicion de que... fecha del...
Com. de Representantes

Dias: 1.º de Mayo

1.º de Mayo

2.º de Mayo

3.º de Mayo

4.º de Mayo

5.º de Mayo

6.º de Mayo

7.º de Mayo

8.º de Mayo

9.º de Mayo

10.º de Mayo

11.º de Mayo

21 de Noviembre 1845

Estableciendo varias reglas para optar al
profesorado de instruccion primaria

(A.G.A. Secc. M.E.C.)

MINISTERIO DE LA GOBERNACION DE LA PENÍNSULA

Seccion de Instruccion pública = Neg.^{do} N° 3.

CIRCULAR

El facil acceso al profesorado de la primera enseñanza es ciertamente una de las causas que mas contribuyen al estado lamentable en que se hallan nuestras escuelas. Sin mas garantias para probar la idoneidad y suficiencia de los que aspiran al magisterio público que un exámen no siempre riguroso, de materias determinadas, cualquiera se encuentra autorizado para entrar en esta carrera y dedicarse á una ocupacion de la mas alta importancia para el Gobierno y de graves y trascendentales consecuencias para la sociedad. Establecidas hoy las escuelas normales de instruccion primaria en casi todas las provincias, es indispensable y conveniente que se fige la atencion en obtener los resultados provechosos que de su plantacion y sostenimiento ha de reportar al pais. En su consecuencia, y uniendose á esta consideracion la de que tan útiles Seminarios adquieran de una vez la estabilidad y el buen orden que han menester para su progreso y disciplina, la Reina se ha dignado adoptar las disposiciones siguientes:

1ª Desde Marzo de 1846 ninguno será admitido á exámen para obtener título de maestro de escuela elemental de instruccion primaria sin hacer constar que ha asistido tres meses por lo menos á alguna de las escuelas normales de provincia.

2ª Desde Setiembre del mismo año la asistencia á la escuela normal deberá haber sido de seis meses por lo menos, y de un año escolar desde Setiembre de 1847.

3^a Lo mismo sucederá con los que aspiren al título de maestros de escuela superior; pero estos desde Marzo de 1848 deberán acreditar haber estudiado en escuela normal los dos años que constituyen el estudio completo en estos Seminarios.

4ª Los directores de las escuelas normales designarán con conocimiento de las comisiones superiores de instruccion primaria los estudios que respectivamente hayan de hacer los que se encuentran comprendidos en las disposiciones anteriores cuidando siempre de que los alumnos se instruyan en las asignaturas mas importantes para el ejercicio de la enseñanza con arreglo á los plazos que quedan prefijados.

5ª La certificación de asistencia á la escuela normal se dará por el director de ella con el VºBº del presidente de la comision superior de instruccion primaria y refrendo del Sric. de la misma.

6ª Los jefes politicos como presidentes de las comisiones de exámen remitirán á este ministerio para la obtencion del título el acta de que habla el artículo 46 del reglamento de exámenes. A esta acta deberán acompañar muestras de los tres ejercicios de escritura que espresa el artículo 18 del citado reglamento, hechos en presencia de los examinadores como se previene en el mismo.

7ª Toda solicitud ó acta de exámen que no venga dirigida por el conducto referido quedará sin curso.

8ª Habrá en Madrid una Comision compuesta de un vocal del Consejo de instruccion pública, presidente, un individuo de la comision superior de instruccion primaria; un catedrático de la facultad de filosofía; un profesor de la escuela normal central, y un maestro de instruccion primaria, nombrados por el Gobierno.

Este último hará de secretario de la comision, y se le darán por este trabajo y gastos de escritorio 6000 rs. anuales pagados de los fondos generales del ramo.

10ª A esta comision se pasarán por el ministerio todos los expedientes de los aspirantes á maestros remitidos por las comisiones provinciales, para que los examine; y con presencia de las muestras de escritura y de las respuestas de los examinados que consten en el acta informe al Gobierno lo que se le ofrezca y parezca.

11ª Si en vista de este informe fuese el expediente aprobado por el Gobierno se expedirá el título; de lo contrario se avisará á la respectiva comision, previniendole quedar anulado el exámen ó deberse repetir en la parte que no hubiere llenado las condiciones debidas.

12ª En toda provision de plazas correspondientes á maestros de instruccion primaria serán referidos, en igualdad de circunstancias, los que presentaren certificacion de haber asistido á escuela normal, y entre estos los que hubiesen cursado mas tiempo.

De Real órden lo comunico á VS para su inteligencia y efectos correspondientes. Dios gue. á VS ms. años. Madrid 21 de Noviembre de 1845.

Es copia

MINISTERIO
de la
Gobernacion de la Península

Seccion de Inst^{on} p^{úb}ca

Negociado n° 3°.

Circular n^o

Son frecuentes las quejas de los Gefes políticos acerca de modo con qué algunos Ayuntamientos eligen los Maestros de Instruccion primaria, y de la falta de datos que aquellos tienen para dar con conocimiento de causa la aprobacion que en estos nombramientos exige la ley de 21 de Julio de 1838. Enterada S.M. y queriendo remediar los abusos que existen en punto tan interesante para la ilustracion de los pueblos, se ha servido dictar las disposiciones siguientes.

1ª Cuando ocurra alguna vacante de Maestro de primeras letras, el Ayuntamiento del pueblo á que corresponda la Escuela, lo pondrá inmediatamente en conocimiento de la Comision superior de la provincia.

2ª Esta comision, valiéndose del Boletin Oficial y de los demas medios de publicacion que tenga por convenientes anunciará la vacante, para que los aspirantes presenten en un término dado, que no bajará de un mes, sus solicitudes con los documentos correspondientes, en la Secretaría de la misma Comision.

3ª Dichas solicitudes, quedándose nota de ellas en la expresada Secretaría, se pasarán al Ayuntamiento del pueblo para que haga la eleccion de Maestro entre los aspirantes, bien directamente, ó bien por medio de oposicion entre los mismos, como tenga por mas oportuno.

4ª Hecha la eleccion, se remitirá por el Ayuntamiento el acta correspondiente, con devolucion de todas las solicitudes, á la Comision superior, á fin de que pasado todo el expediente con su informe, al Gefe político, pueda este dar la aprobacion que la ley exige.

De Real orden lo comunico á V.S. para su inteligencia y efectos correspondientes. Dios guarde á V.S. muchos años.

Madrid 28 de Febrero de 1846.

Firma ilegible

Por Gefe político de

1875

M. de la Harpe (1875)

Principes de la géométrie
de la Harpe (1875)

Ministerio
de la
Gobernacion de las Indias

Ministerio de Instruccion publica
May 7 No 3

Circular n.º

El facil curso al profesorado de la primera enseñanza es escar-
samente una de las causas que más contribuyen al estado lamenta-
ble en que se hallan nuestras escuelas. Sin mas garantías para
procurar la seriedad y subsistencia de los que aspiran al magisterio
público, que un examen no siempre riguroso de materias deter-
minadas, multiplicase de ensueño autorizado para entrar en esta
carrera y dilacionada una carrera de la más alta importancia
para el Gobierno y de graves y trascendentales consecuencias pa-
ra la sociedad. Si bien desde hoy las Escuelas Normales de ins-
trucción primaria en casi todas las provincias, es indispensable y
conveniente que se fije la atencion en obtener los resultados prove-
chosos que de su plantacion y sostenimiento ha de reportar el
pais. En su consecuencia y unido a esta consideracion la de
que son útiles Seminarios adquirieran de una vez la estabilidad
y el buen orden que han merecido para su progreso y disciplina.
La Reina se ha dignado aceptar las disposiciones siguientes:

1.ª Desde marzo de 1845, ninguno será admitido a examen
para obtener título de maestro de escuela elemental de instruccion pri-
maria, sin haber asistido que ha existido tres meses por lo menos a
algunas de las escuelas normales de provincia.

2.ª Desde setiembre del mismo año la asistencia a la escuela
normal, deberá haber sido de seis meses por lo menos, y de uno
año cuando desde setiembre de 1847.

3.ª Lo mismo sucederá con los que aspiran al título de
maestro de escuela superior, pero desde marzo de 1845, de-
berán acreditar haber estudiado en escuela normal los dos años
que constituyen el estudio completo en estos Seminarios.

4.ª Los Directores de las escuelas normales designarán, con co-
ocimiento de las Comisiones superiores de instruccion prima-
ria, los profesores que respectivamente hayan de hacer lo que
se encuentran comprendidos en las disposiciones anteriores, cu-
biendo siempre de que los alumnos se instruyan en las asigna-

curas mas importantes para el ejercicio de la enseñanza, con arreglo á los plazos que quedan fijados.

5.ª La certificación de asistencia á la escuela normal se dará por el Director de ella, con el V.^o B.^o del Presidente de la Comisión superior de instrucción primaria, y refrendo del Secretario de la misma.

6.ª Los Jefes políticos, como Presidentes de las Comisiones de examen, remitirán á este Ministerio para la obtención del título el acta de que habla el artículo 10 del reglamento de exámenes. A esta acta deberán acompañar muestras de los ejercicios de escritura, que expresa el artículo 18 del citado reglamento, hechos en presencia de los examinadores, como es previsto en el mismo.

7.ª Toda solicitud ó acta de examen, que no venga dirigida por el conductor referido, quedará sin curso.

8.ª Habrá en Madrid una Comisión compuesta de un Vocal del Consejo de instrucción pública, Presidente, un individuo de la Comisión superior de instrucción primaria, un Catedrático de la Facultad de Filosofía, un profesor de la Escuela normal central, y un maestro de instrucción primaria, nombrados por el Gobierno.

9.ª Este último hará de Secretario de la Comisión, y se le darán por este trabajo y gastos de escritorio seis mil reales anuales, pagados de los fondos generales del ramo.

10. - A esta Comisión se pasarán por el Ministerio todos los expedientes de los aspirantes á maestros remitidos por las Comisiones provinciales, para que los examine, y con presencia de las muestras de escritura y de las respuestas de los examinados que constan en el acta, informe al Gobierno lo que se le ofrezca y parezca.

11.ª - Si en vista de este informe, fuere el expediente aprobado por el Gobierno, se expedirá el título; de lo contrario se avisará á la respectiva Comisión provincial para que quede anulado el examen, ó debere repetir en la parte que no hubiere llenado las condiciones debidas.

12.ª En toda provision de plazas correspondientes á p
municipios de instruccion primaria, seran preferidos, en igual-
dad de circunstancias, los que presentasen certificacion de ha-
ber asistido á la Escuela normal; y entre estos los que hubie-
ren cursado mas tiempo. De Real orden lo comunico á V.
U. S. para su inteligencia y efectos correspondientes. Dios
guarde á V. S. muchos años. Madrid 21 de Noviem-
bre de 1843.

Pidal

H. C. H. 111

Exp. de ...

Comisión ...

... 1109 ...

Ministerio de la Gobernación de la España

Exposición de Motivos publicada en ...

Circular

El facultado el profesorado de la ...

La ...

En ...

haber estudiado en su vida, y en el caso de que no se pudiese el-
ludic cumplir en esta, lo siguiente:

1.ª La Dirección de las Escuelas normales de instrucción con-
tinuada de las comisiones superiores de instrucción primaria
de carácter que repetidamente hemos de hacer las que se acuer-
den comprendidas en la disposición anterior, así como, siem-
pre que se acuerden en los departamentos, así como, siem-
pre para el ejercicio de las mismas en el caso de que se acuerden
quedará porfirada.

2.ª La certificación de asistencia a la escuela normal, se
dará por el director de ella con el visto del presidente de la co-
misión superior de instrucción primaria y aprobada del Sr.
de la misma.

3.ª Las jefes políticos como presidentes de las comisiones
de cultura superior, a este ministerio para la obtención del tí-
tulo de cada de que habla el artículo 10 del reglamento de orien-
ta. 57 esta acta deberán acompañar un sobre el Sr. Sr. Sr. Sr.
de cultura que expresa el artículo 18 del citado reglamento, he-
cho en presencia de las autoridades con su presencia en el
mismo.

4.ª Toda solicitud o acta de examen que se venga dirigi-
da por el interesado deberá quitarse en su caso.

5.ª Habrá en Madrid una Comisión compuesta de un
vocal del trabajo de instrucción pública, presidente; un indi-
viduo de la comisión superior de instrucción primaria; un repre-
sentante de la facultad de filosofía; un profesor de la escuela nor-
mal central; y un maestro de instrucción primaria, nombrado
por el Gobierno.

Este último será el Secretario de la comisión, y el Sr. Sr.
para por este trabajo y gastos de escritorio (costo y traslado, paga-
dos de las partes que corresponden al Sr. Sr.)

6.ª Esta comisión se reunirá por sí misma, pero todas las
expedientes de carácter académico y administrativo, así como
prevenciónes, para que se acuerden, y se prevenga de los par-
tes de cultura y de las comisiones de las comisiones que se acuerden
de instrucción primaria, así como de las comisiones de instrucción
primaria, así como de las comisiones de instrucción primaria.

7.ª En la parte que no hubiere acordado el Sr. Sr. Sr.
de instrucción primaria, así como de las comisiones de instrucción
primaria, así como de las comisiones de instrucción primaria.

8.ª En la parte que no hubiere acordado el Sr. Sr. Sr.
de instrucción primaria, así como de las comisiones de instrucción
primaria, así como de las comisiones de instrucción primaria.

9.ª En la parte que no hubiere acordado el Sr. Sr. Sr.
de instrucción primaria, así como de las comisiones de instrucción
primaria, así como de las comisiones de instrucción primaria.

La copia

Resolucion de S. M. I. de 18 de Febrero de 1846

Regencia N.º 3.

Circular N.º

Son frecuentes las quejas de los Jefes políticos acerca del modo con que algunos Ayuntamientos eligen los Maestros de Instruccion primaria, y la falta de datos que aquellos señalan para dar con convenientes cursos e aprobacion que en otros establecimientos exige la ley de 24 de Julio de 1837. Entendida S. M. I. y queriendo recomendar los cursos que existen en punto interesante para la ilustracion de los pueblos, se ha servido dictar las disposiciones siguientes.

1.ª Cuando ocurra alguna vacante de Maestro de primeras letras el Ayuntamiento del pueblo á que corresponden la Escuela, lo pondrá inmediatamente en conocimiento de la Comision Superior de la provincia.

2.ª Esta comision, valiendose del Boletín oficial y de los demás medios de publicacion que tenga por convenientes anunciará la vacante, para que los aspirantes presenten en un término dado, que no bajará de un mes, si solicitudes con los documentos correspondientes, en la Secretaria de la misma Comision.

3.ª Dichas solicitudes, quedándose entre de ellas en la expresada la ordinaria, se pasarán al Ayuntamiento del pueblo para que haga la eleccion de Maestro entre los aspirantes, bien directamente, bien por medio de oposicion entre los mismos, como siempre por mas oportuno.

4.ª Hecha la eleccion, se remitirá por el Ayuntamiento el acta correspondiente, con devolucion de todas las solicitudes, á la Comision Superior, á fin de que pasando todo el expediente con su informe, al Jefe político, pueda éste dar la aprobacion que la ley exige.

De Real orden lo comunico á V. D. para su inteligencia y efectos correspondientes. Dios guarde á V. D. muchos años.
Madrid 28 de Febrero de 1846.

Setúrcia

El Jefe político de

Provisió de places per a alumnes interns de l'Escola Normal central. Escrit signat per José Me Florez. Ministeri de Governació, 22 de juny de 1845. (A.G.A. Secc. M.E.C.)

MINISTERIO
de la
Gobernacion de la Provincia

Escuela normal Seminario de
Maestros del Reino.

Dbiendo proveerse diez y nueve plazas de Alumnos internos sostenidos por el Estado, se hace saber al público, á fin de que los aspirantes dirijan sus solicitudes, con los documentos prevenidos en el reglamento de la escuela hasta el dia 10 del mes de Setiembre. Las solicitudes se dirigirán al Director del referido establecimiento, Ultmo. Sr. D. Pablo Montesinos, que las pasará con su informe al Exmo. Sr. Ministro de la Gobernacion, á fin de que puedan merecer la gracia de S.M. los que fueren mas acrehedores.

Los documentos que se requieren son los siguientes: fe de bautismo ó certificacion legalizada que acredite la edad de diez y ocho á veinte años; certificacion del Alcalde dos Regidores y Cura parróco del lugar de su domicilio por la cual haga constar su irreprehensible conducta religiosa, moral y política, certificacion de buena salud, sin indicio de enfermedad ó predisposicion á ella.

Los alumnos agraciados deben sufrir un exámen prévio á la matricula sobre todas las materias que comprende la instruccion primaria elemental, y se someterán durante su permanencia en el Seminario á las demas condiciones que expresa el reglamento.

Serán preferidos en la eleccion los individuos que en igualdad de otras circunstancias, sobre todo instruccion y aptitud para el Magisterio, acrediten la de ser hijos huérfanos de padres muertos en campaña, ó que han hecho servicios notables al Estado en la carrera de las armas ú otras.

Los que aspiren á esta gracia deben tener entendido que el establecimiento suministra habitacion, alimento, lavado de ropa, asistencia médica y enseñanza, corriendo por cuenta de los alumnos proveerse de vestido, cama y libros, ó cuadernos para las diferentes asignaturas.

Madrid 22 de Junio de 1845. José M^o Florez. Sec.-

Es copia.

Debiendo proveerse diez y nueve plazas de alumnos internos sostenidos por el Estado, se hace saber al público, á fin de que los aspirantes dirijan sus solicitudes, con los documentos prevenidos en el reglamento de la escuela hasta el día 10. del mes de Setiembre. Las solicitudes se dirijan al Director del referido establecimiento. Al fin de D. Pablo Montezinos, que las pasará con su informe al Excmo. Sr. Ministro de la Gobernacion, á fin de que procedan á conceder la gracia de S. M. los que fueren mas acreedores.

Los documentos que se requieren son los siguientes: fe de bautismo ó certificacion legalizada que acredite la edad de diez y ocho á veinte años; certificacion del Alcalde dos Regidores y jurados vecinos del lugar de su domicilio por la cual haga constar su irreprochable conducta religiosa, moral y politica; certificacion de buena salud; un indice de enfermedad ó predisposicion á ella.

Los alumnos agraciados deben sufrir un examen previo á la matricula sobre todas las materias que comprende la instruccion primaria elemental, y se someterán durante su permanencia en el Seminario á las demas condiciones que expresa el reglamento.

Serán preferidos en la eleccion los individuos que en igualdad de otras circunstancias, sobre todo instruccion y aptitud para el M.º de Magisterio acrediten la de ser hijos hijos de padres muertos en campana, ó que han hecho servicios notables al Estado con la carrera de las armas ú otros.

Los que aspiran á esta gracia deben tener entendido que el establecimiento suministra habitacion, alimento, lavado de ropa, asistencia medica y manutencion, corriendo por cuenta de los alumnos proveer de vestido, calzado y libros, ó cuadernos para los diferentes asignamentos.

Madrid 22 de Junio de 1845 = Jefe. Sr. D. Florez. Sec.

Es copia.

1. P.

1ª Enseñan. Asuntos gales. 1846

"R.O. disponiendo que las Escuelas Normales remitan al Ministerio una memoria respecto á su fundacion y progresos". (A.G.A. Sec. M.E.C.)

MINISTERIO
de la
Gobernacion de la Peninsula

Seccion de Inst^{on.} p^{úb}ca.

Negociado N° 3°

Circular N^o

El buen resultado que desde su creacion han producido en todas partes las Escuelas normales de Instruccion primaria, aumenta cada dia la solicitud de S.M. en favor de tan útiles establecimientos, siendo su mayor deseo que lleguen cuanto antes al mas alto punto de perfeccion posible sobre todo desde que por las disposiciones de la circular de 21 de Noviembre último, se ha hecho ya su existencia indispensable. Fuera de esto, fundadas en distintas épocas, y con arreglo á la diferente posibilidad de las provincias, no se hallan todas planteadas de un modo uniforme, reducidas algunas á meras escuelas prácticas de niños, insuficientes para formar Maestros, mientras otras, excediendo tal vez de su objeto, causan á la provincia mayores gastos que los que esta clase de institucion exige. Por último S.M. tiene el sentimiento de que si bien todas las provincias, por punto general, han manifestado por las Escuelas normales un laudable celo, otras, aunque pocas, las han desatendido completamente, hallándose todavía sin la que les corresponde. Con el fin, pues, de arreglar definitivamente tan importante punto; y de tener ademas conocimiento exacto de los progresos que dichas escuelas han hecho entre nosotros y de los resultados que con ellas se han obtenido, S.M. se ha servido mandar que las Comisiones superiores de las provincias donde hubiere escuela normal remitan á este Ministerio una memoria comprensiva de las noticias siguientes.

1° La época de su inauguracion.

2° El edificio en que se halle colocada, si su situacion favorece ó no la concurrencia de alumnos; si es del Estado ó alquilado; si se han hecho en él obras para su habilitacion y á cuanto han ascendido; si necesita nuevos reparos y qué gastos acarrearían; si tiene amplitud y comodidad suficientes para todos los objetos de la escuela.

3° Si existe Seminario de alumnos para Maestros; si estos son internos ó externos; cuantos se han admitido cada año de una y otra clase; quien ha pagado sus pensiones; cuantos han sido aprobados en las tres clases de medianos, buenos y sobresalientes; y si constare, que colocacion tenido despues de salir de la Escuela.

4.ª Cuantos niños han asistido cada año á la escuela práctica y el resultado que han dado los exámenes públicos.

5.ª Cuales son los Maestros que existen: si han recibido ó no nombramiento Real: si son ó no discípulos de la Escuela central de Madrid: qué sueldos disfrutan, acompañando sus respectivas hojas de servicio.

6.ª Cuantos empleados hay, para el servicio de la Escuela y qué sueldos tienen.

7.ª Si la enseñanza se da con toda la amplitud que exige el reglamento, ó si se limita á una parte de ella, ó bien si existe solo la escuela práctica de niños.

8.ª En este último caso se especificarán las causas de no ser la enseñanza completa, y los medios que podrian adoptarse para establecerla cual conviene y exige la naturaleza del establecimiento.

9.ª Si está la escuela dotada de todos los medios materiales de Instruccion, como mueblaje, libros, mapas, globos, muestras de escritura Et. Et.

10. Si se pone cuidado en la forma de la letra y cual está adoptada por punto general.

11. Que libros de texto sirven para la enseñanza.

12. Como conviene no recargar á la provincia con gastos inútiles ni que se formen mas maestros que los necesarios para las necesidades de la misma, se deberán limitar los alumnos internos pensionados á los menos posibles, á cuyo efecto se indicará el número de ellos que parezca preciso, pudiéndose adoptar por punto general el de un alumno por cada dos partidos, pagado alternativamente por estos: tambien se dirá si la pension debe ser mayor ó menor que la que señala el reglamento.

13. Se especificarán las fundaciones, memorias y demas arbitrios que esten aplicados á la Escuela, con sus rentas ó productos.

14. Finalmente, para que en el presupuesto provincial del año próximo venidero pueda incluirse este artículo sin que haya lugar á dudas ni dilaciones, se remitirá el de la Escuela normal arreglado al modelo adjunto á fin de que se examine y recaiga la aprobacion de S.M.

Si la provincia careciese todavia de Escuela normal, se manifestarán las causas que han impedido el crearla; el estado en que se encuentre este asunto, y los medios de cumplir prontamente con lo prevenido en la ley; siendo la voluntad de S.M. se forme tambien el correspondiente presupuesto con arreglo al mismo modelo adjunto y que el establecimiento se inaugure para el 1.º de Setiembre próximo venidero.

De Real órden lo digo á VS. para su inteligencia y cumplimiento. Dios guarde á VS. muchos años. Madrid 14 de Mayo de 1846.

Fidal

... Gefe político de

L. P.

~~Amato~~ Amato procto, 184

H. O. proporciones per las de
Amato procto al Ministerio
de Hacienda procto. y
con 7 procto.

Ministerio
de la
Instrucción de la Península.

El buen resultado que desde su creación han producido en todas partes las Escuelas normales de Instrucción primaria, aconseja cada día de una solitud de S. M. en favor de tan útiles establecimientos, siendo su mayor deseo que lleguen cuanto antes al mas alto punto de perfeccion posible sobre todo desde que por las disposiciones de la circular de 24 de Noviembre último, se ha hecho ya su existencia indispensable. Fuera de esto, fundadas en distintas épocas, y con arreglo a la diferente posibilidad de las provincias, no se hallan todas planteadas de un modo uniforme, reducidas algunas a meras escuelas prácticas de señoras, insuficientes para formar Maestros, mientras otras, considerando tal vez de su objeto, concurren a la proporcion mayor y menor que los que esta clase de instituciones exige. Por último S. M. tiene el sentimiento de que si bien todas las provincias, por punto general, han procurado por las Escuelas normales con laudable celo, otras aunque pocas, las han abandonado completamente, haciendo sentir con la que les corresponde. Con el fin, pues, de arreglar definitivamente tan importante punto, y de tener ademas conocimiento exacto de los progresos que dichas escuelas han hecho entre nosotros y de los resultados que con ellas se han obtenido, S. M. se ha servido mandar que las Comisiones superiores de las provincias donde hubiere escuela normal remitieran a este Ministerio una memoria comprensiva de las noticias siguientes:

1.ª La época de su inauguracion.

2.ª El edificio en que se halla colocada; si su situacion favorece ó no la concurrencia de alumnos; si es del Estado ó alquilado; si se han hecho en él obras para su habilitacion; y á quanto han ascendido; si vacante necesitan reparos y que gasto acarrearían; si tiene comodidad y comodidad suficientes para todos los objetos de la escuela.

3.ª Si existe Seminario de alumnos para Maestros; si estos son internos ó externos; cuantos se han admitido cada año de una y otra clase; y si se ha fijado sus premios; cuantos han sido aprobados en las tres clases de medios, buenos y sobresalientes; y si constare, que colocacion han tenido despues de salir de la escuela.

4.ª Cuantos señores han asistido cada año á la escuela práctica, y el resultado que han dado las exámenes públicos.

Excmo. Sr. D. Juan José de
Caceres N.º 3.
Escuela N.º 1.

Escuela normal

5.ª Cuales son los Maestros que existen: si han recibido ó no su nombramiento Real: si son ó no discípulos de la Escuela central de Madrid: que sueldos disfruten; acompañando sus respectivos hojas de servicio.

6.ª Cuantos Compañeros hay para el servicio de la Escuela y que sueldos tienen.

7.ª Si la enseñanza se da con toda la completitud que exige el reglamento, ó si se limita á una parte de ella, ó bien si existe solo la escuela práctica de niños.

8.ª En este último caso se especificarán las causas de no ser la enseñanza completa y los medios que podrían adoptarse para establecerla, cual conviene y usage la naturaleza del establecimiento.

9.ª Si está la escuela dotada de todos los medios materiales de Instrucción, como manuales, libros, mapas, globos, muestras de escritura &c. &c.

10. Si se hace cuidado en la forma de la letra y manuscrito adoptado por punto general.

11. Que libros de texto sirven para la enseñanza.

12. Como conviene ó no recurrir á la provincia con gastos inútiles no que se formen más maestros que los necesarios para las necesidades de la misma; se deberán limitar los alumnos internos proporcionados á los recursos posibles, á cuyo efecto se indicará el número de ellos que parecen posibles, fundándose en el punto general de que se trata en el artículo 1.º del reglamento.

13. Se especificarán las fundaciones, mercedes y donaciones arbitrias que están aplicadas á la Escuela, con sus rentas ó productos.

14. Simultáneamente, para que sea el provincial de la provincia sujeción pueda resolverse arbitrariamente con que haya lugar á dudas se delacione se remitirá al de la Escuela normal arreglado al modelo adjunto á fin de que se examine y recaiga la aprobación de S. M.

En la provincia que se indica todavía de Escuela normal, se manifiestan las causas que han impedido el cumplir al estado en que se encuentra este asunto y los medios de cumplir prontamente con lo prescrito en la ley; siendo la voluntad de S. M. de formar tambien el correspondiente por consiguiente con arreglo al mismo modelo adjunto y que el establecimiento se inaugure para el 1.º de Agosto próximo veniente. De Real orden lo digo á V. S. para su inteligencia y cumplimiento. Dios guarde á V. S. muchos años. Madrid 14 de Mayo de 1846.

Pidal

El Jefe político de

1. P.

1ª Enseñanza. Asuntos generales 1846

"Orden de la Dirección orientando reglas
para el pago de los Maestros". (A.G.A. Secc. N.E.C.)

MINISTERIO
de la
Gobernacion de la Península

Dir^{on} gral. de Inst^{on} p^{ub}ca

Negociado 3°.

Circular n^o

Esta Direccion se propone atender con preferente cuidado á las Escuelas de Instruccion primaria y asegurar á los Maestros las condiciones y garantias que requiere de una parte el decoro de la profesion y de otra la importancia del encargo que desempeñan. Para este objeto, que V.S. apreciará debidamente, es indispensable antes de todo escitar el celo de los Ayuntamientos y no consentir que por abandono ú otra razon cualquiera deje de abonarse con regularidad á los Maestros la dotacion que les está señalada, evitando así el estado de miseria en que actualmente se encuentran algunos y con el cual es incompatible el ejercicio de la enseñanza. La Direccion que cuenta con el eficaz auxilio de V.S., se promete 1° que V. S. no aprobará el presupuesto municipal de pueblo alguno en que no se haya incluido la dotacion del Maestro ó Maestros de instruccion primaria arreglada á su vecindario y categoria. 2° Que para el pago de esta dotacion se servirá V.S. prefijar á cada Ayuntamiento los plazos que estime proporcionados, dividiendo la anualidad en dos, tres ó cuatro partes, y 3° que V.S. no disimulará en este servicio la menor falta y procederá sin contemplacion contra los inobedientes y morosos. Ademas ha acordado esta Direccion las prevenciones siguientes. 1° Que las Comisiones locales bajo la proteccion de V.S. vigilen á los Ayuntamientos y les recuerde su obligacion no solo con respecto al sueldo de los Maestros, sinó tambien con respecto á la calidad y enseres de la Escuela. 2° Que las mismas Comisiones cada tres meses den cuenta á la Superior de la provincia de los pagos hechos por los Ayuntamientos y del celo ó tibieza que observaron; y 3° que esa Comision superior, en los mismos plazos, remita á esta Direccion un resumen de las noticias que haya reunido, sin perjuicio de que reclame desde luego las medidas necesarias para corregir los abusos conocidos y descubrir los que se hayan denunciado. Dios guarde á V.S. muchos años. Madrid 3 de Junio de 1846.

Antonio Gil
de Zarate

... Gefe político de

Presupuesto de la Escuela Normal de Instrucción primaria
de la provincia de

Gastos

Maestros:	1 ^{er} Maestro Director	..	..
	2 ^o Maestro	..	..
	Regente de la Escuela práctica ..	..	..
	Eclesiástico encargado de enseñan- za de moral y religion	..	..
Dependientes:	Se pondran individualmente todos los que haya para el servicio de la escuela en todos los ramos ...	..	..
Edificio:	Su alquiler si no fuere propio del Estado; ó bien lo que se ne- cesita para su conservacion	..	..
Enseres:	Lo que se crea necesario para su conservacion y aumento	..	..
Medios materiales de enseñanza:	Lo necesario para su adquisicion aumento ó mejora	..	..
Alumnos internos:	El número y costo de su manuten- cion	..	..

Total de gastos .....

Ingresos

Rentas:	Por la fundacion de	''	''
	Por la obra pía de	''	''
	Id.	''	''
Arbitrios:	Se especificará cuales sean	''	''
	Por lo que paga el Ayuntamiento de la capital en virtud del artículo 13 del Reglamento, ú otros conceptos	''	''
Retribuciones:	Retribucion de niños asistentes á la escuela práctica	''	''
	Retribucion de alumnos internos que se costean á sí propios su enseñan- za	''	''
	Retribucion de alumnos externos que se hallan en igual caso	''	''
	Pagado por los partidos ó Ayunta- mientos de la provincia para pen- siones de alumnos	''	''
	Total ingresos	''	''

Resumen

Gastos	''	''
Ingresos	''	''
Déficit que se ha de incluir en el presupuesto provincial ...	''	''

1. P.

1st American - Antiquities 1846Order of the Division of the
of the year of the year of the year

Ministerio
de la
Instrucción de la Península

Dis. Gen. de Instr. p. b. n.
Segundo 3.
Comentarios

Esta Dirección se propone atender con perfección a las Escuelas de Instrucción primaria y asegurar a los Maestros las condiciones y garantías que requiere de una parte el decoro de la profesión y de otra la importancia del encargo que se les confiere. Para este objeto, que S. E. aprobará debidamente, es indispensable antes de todo evitar el celo de los Ayuntamientos y no consentir que por abandono u otra razón cualquiera dejen de abonarse con regularidad a los Maestros la dotación que les está asignada, evitando así el estado de incertidumbre que actualmente se encuentran algunos con el cual es incompatible el ejercicio de la enseñanza. La Dirección que cuenta con el eficaz auxilio de S. E., se propone 1.º que S. E. no aprobará el presupuesto municipal de pueblo alguno en que no se haya incluido la dotación del Maestro o Maestros de instrucción primaria arreglada a su secundaria y categoría. 2.º Que para el pago de esta dotación se servirá S. E. preferir a cada Ayuntamiento los planes que ofrece, proporcionados, dividiendo la anualidad en dos, tres o cuatro partes, y 3.º que S. E. no permitirá en este servicio la menor falta y procederá sin embargo a tal los retardos y errores. Además ha acordado esta Dirección la formación de Comisiones 1.º Que las Comisiones locales de Instrucción de S. E. se compongan de los Ayuntamientos y se reúnan en el pueblo con respecto al sueldo de los Maestros, sino también un respecto a la moralidad y errores de la Escuela. 2.º Que las mismas Comisiones cada tres meses den cuenta a la Superior de la provincia de los pagos hechos por los Ayuntamientos y del celo o tibieza que observaron, y 3.º que esa Comisión superior, en los mismos planes, remita a esta Dirección un resumen de los noticias que haya reunido, sin perjuicio de que reclame desde luego las medidas necesarias para corregir los abusos conocidos y denunciar los que se hayan denunciado. Dios guarde a S. E. muchos años. Madrid 13 de Junio de 1846.

Antonio Gil
al Rey

Gastos.

Maestros	1.º Maestro Director	-----	"	"
	2.º Maestro	-----	"	"
	Regente de la Escuela práctica	-----	"	"
	Eclesiástico encargado de enseñanzas moral y religión	-----	"	"
Dependientes	Se pondrán individualmente todos los que haya para el servicio de la escuela en todos los ramos			
Edificio	Este alquiler si no fuera propio del Estado; o bien lo que se necesitare para su conservación			
Herramientas	Lo que se crea necesario para su conservación y aumento			
Medios materiales de enseñanza	Lo necesario para su adquisicion aumento ó mejora			
Alimentos	El número y costo de sus raciones			
Total de gastos		-----	-----	-----

Ingresos.

Reintas --- { Por la fundacion de .....
Por la obra pía de .....
Y de .....

Arbitrios --- { Se especificará cuáles sean .....

Por lo que haga el Ayuntamiento de la
Capital en virtud del artículo 13. del
Reglamento, u otros conceptos .....

Retribuciones --- { Retribucion de niños asistentes a
la escuela práctica .....
Retribucion de algunos externos que
se admiten a la practica de su profesion .....
Retribucion de algunos externos que se hallan
en igual caso .....
Pagos por los partidos o Ayuntamientos de
la provincia para pensiones de algunos .....

Total de ingresos -----

Resumen.

Gastos -----

Ingresos -----

Deficit que se ha de cubrir
en el presupuesto provincial) -----

MADRID

1851

Instruccion publica

"La Direccion acuerda que el Inspector de Instruccion primaria de las Islas Baleares se encargue de las obligaciones de su cargo". (A.G.A. Secc. M.E.C. 11igall 6182).

Dirección general R. de Instrucción pública Neg^{co} 3^a
Por consecuencia de la Real orden de 28 del mes próximo pasado, ha acordado esta Dirección general que el Inspector de Instrucción primaria de esa provincia se encargue interinamente, y con preferencia á las obligaciones de su cargo, de las que competen al Director de la Escuela Normal elemental, mientras este destino se provee, de un reglamento, cuidando Ud. en virtud de sus facultades, de que no se interrumpa ninguno de los actos que en ella deban tener lugar.

Dios etc. Madrid 3 de Set. de 1851. El Director general Anto. Gil de Zarate. Sr. Director del Instituto de las Islas Baleares.

Es copia para la Comisión auxiliar de Instrucción primaria.

Madrid

1851

Instrucción pública

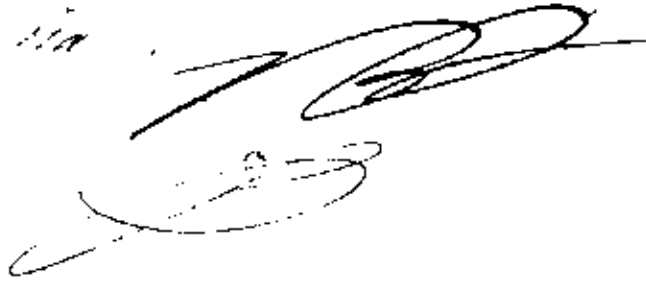
La Dirección acuerda que el Inspector de Instrucción
primaria de las Islas Baleares se encargue de las
allegaciones de su cargo.

No 4

Director general de Instrucción
 Pública 1.º de Mayo de 1870. En consecuencia de la Real Orden de 1.º de Mayo de 1870, en virtud de la cual se ha dispuesto que el Director general de Instrucción Pública de esta Provincia se encargue de las obligaciones de su cargo, de las que corresponden al Director de la Escuela Normal Elemental, en virtud de la Real Orden de 1.º de Mayo de 1870, considerando la necesidad de sus facultades, de que no se interponga ninguno de los procedimientos que en esta materia se han seguido, como: Dios etc. Madrid 1.º de Mayo de 1870. El Director general Ant.^o de la Escuela Normal Elemental de esta Provincia. El Director de la Escuela Normal Elemental de esta Provincia.

12.

Comisia pentru imigratia
si altele de "Administratia Generala"
sa

A large, stylized handwritten signature or scribble in black ink, consisting of several overlapping loops and curves.

MADRID

1851-53

Instruccion publica

"Sobre cumplimiento de la Estadística de
las Escuelas de instruccion primaria" (A.G.ASecc.
M.E.C.).

La Comision no ha dado principio á la redaccion de la memoria anual acerca del estado y progresos de la instruccion primaria en el Reino, por falta de los datos estadisticos de que da á V.E. cuenta en otras comunicaciones, y así mismo de los informes anuales correspondientes á las provincias que expresa la relacion adjunta. Por tanto la Comision ha acordado manifestarlo á V.E. á fin de que tenga á bien mandar que á la mayor brevedad remitan los inspectores de las enumeradas provincias los informes anuales, ... la mayor exactitud en el cumplimiento de sus deberes para lo sucesivo.

Diós ...

... en 20 de Mayo 1851

~~Tarragona
Salamanca
Palencia
Malaga
Almeria
Lerida
Logroño~~

Goruña
Guadalajara
Jaen
Murcia
Oviedo
Orense
Santander
Teruel
Zamora

En la nota de las provincias de donde faltan datos estadísticos ó el informe anual ... del estado de las escuelas, nota que la Comisión remitió á V. E. con fecha de hoy, no se han comprendido las de Gerona, Canarias, Vizcaya y Guipuzcoa, en razon á que acaban de tomar posesion de sus respectivos destinos los inspectores de las mismas, y no pueden haber reunido noticias suficientes para este trabajo. Sin embargo á fin de que la memoria anual que ha de firmar esta Comisión y la estadística de las escuelas tengan la mayor exactitud posible convendria prevenir á los inspectores de las referidas provincias que, con preferencia á toda otra ocupacion y sin ... .., reúnan y remitan los datos que puedan proporcionarnos con facilidad acerca del estado de la instruccion primaria y así mismo los relativos á la estadística, de este modo antes de terminar y la estadística general que ha emprendido esta Comisión con los datos que existen ... pudieran recibirse los de las cuatro provincias expresadas y ser estos trabajos mas completos y exactos.

Diós ....

...

...

No habiendo remitido la estadística de las escuelas de sus respectivas provincias, los inspectores comprendidos en la relación adjunta, la Comisión considera de su deber manifestarlo á V.E. á fin de que, si lo tiene á bien, se sirva mandar que la remitan á la mayor brevedad, cominándoles al mismo tiempo por su morosidad á pesar de lo prevenido ... en el reglamento y de las comunicaciones especiales que se les han dirigido con este objeto

Díos ...

Fdo. en 20 de Mayo 1861

Avila
 Alicante
 Badajoz
 Cadiz
 Coruña
 Guadalajara
 Jaen
 Lugo
 Orense
 Pontevedra

Segovia
 Teruel
 Valencia
 Zaragoza

2157

Habiendo remitido unicamente la estadística de las escuelas correspondientes á los partidos visitados, los inspectores de las provincias comprendidas en la adjunta relacion, la Comision auxiliar lo participa á V.E. á fin de que tenga á bien mandar que remitan los datos relativos á los demas partidos como se les ha prevenido, anunciándoles que en lo sucesivo sean mas puntuales en el cumplimiento de sus deberes.

Díós ... Fdo. en ... de Mayo 1851

Almeria
Barcelona
Granada
Santander
Soria
Valladolid
Zamora

Exmo. Sr. Ministro ...
Madrid Julio 25 1852

El Inspector de la provincia de Guadalajara no ha remitido hasta hoy la estadística de las escuelas de instrucción primaria de la provincia á pesar de haber transcurrido año y medio desde la época en que debió enviarla y de que le fue reclamada por la Dirección general posteriormente á este abandono.

Exmo. Sr. reclamo una medida severa que haga comprender á este funcionario, no menos descuidado en los demas asuntos de su cometido, la exactitud con que debe cumplimentar las ordenes del Gobierno de S.M.; y la Comisión se ve en el sensible caso de proponerlo así á V.E., pues que de otro modo se harán ... las disposiciones del Gobierno.

Madrid 7., de Julio de 1853

Para cumplir el encargo especial que la Comision auxiliar se sirvió confiarme en sesion de 20 de Enero último he reunido y examinado con detenimiento los datos estadísticos de instruccion primaria correspondientes al año 1850 y he formulado los diez cuadros que acompaño con el resumen general que comprende los números mas importantes.

El resultado que presentan los diez cuadros manifiesta á primera vista, con solo sotejar los números de distintas columnas, la inexactitud de muchos datos remitidos por los inspectores. El total de escuelas, por ejemplo, difiere en la suma de las que se rigen por los diversos sistemas y de las clasificadas por los resultados de la enseñanza, así como tambien del número de edificios propios y alquilados; y á este tenor aparecen diferencias notables en otros datos que debieran ser correlativos. Por eso he creído oportuno formar el resumen general que tambien acompaño, rectificando algunas cifras en vista de otros documentos que existen en la Sria. de la Comision auxiliar.

El primer cuadro del resumen general comprende: número de escuelas de diferentes grados y clases; estado del local, enseres y objetos de enseñanza de las mismas; concurrencia de niños y niñas con distincion de edades; régimen de las escuelas; estado de la disciplina y enseñanza; cantidad á que ascienden los gastos del material y el personal, é importe de las retribuciones de los alumnos. El cuadro segundo manifiesta: el número de maestros y maestras de todos grados y clases; la aptitud, capacidad, instruccion y conducta de los mismos; la dotacion fija y eventual que por término medio corresponde á cada uno. Con estos datos puede á mi ver, formarse juicio aproximado de la instruccion primaria en la Peninsula y posesiones adyacentes.

Para la formacion del resumen se ha consultado además de los cuadros estadísticos de cada provincia, los partes mensuales y el informe anual de los inspectores, las notas de las Comisiones, los partes del pago de dotacion fija y otros documentos relativos al expresado año 1850. Así qué, el resultado que presenta el resumen puede considerarse como verdadero ó muy aproximado á la verdad y solo difiere del que ofrece la Memoria del mismo año redactada por la Comision, en la concurrencia de alumnos á las escelas, cuya cifra conviene rectificar en la Memoria, caso de publicarse.

Nada tiene de extraño que en los primeros trabajos estadísticos de los inspectores aparezcan las inexactitudes de que se ha hecho mérito, atendiendo á que no se habian

visitado todas las escuelas en aquella época y á otras causas, efecto de circunstancias pasajeras. No obstante hay errores que proceden de falta de experiencia en esta clase de trabajos y del diverso modo de considerar las cosas por cada uno, é importa prevenirlos para lo sucesivo. Con tal fin y el de que la estadística ofrezca resultados comparables de provincia á provincia, soy de parecer que debiera comunicarse á los inspectores algunas observaciones sobre el particular. Convendría así mismo hacer variaciones en los modelos que se les remiten, para que apareciesen con la debida separacion los datos relativos á escuelas de diferente grado y clase; mas esto complicaria en la actualidad los trabajos, acaso sin provecho y debe aplazarse para otra ocasion, limitandose ahora á formar un modelo del resumen general de cada provincia. Este modelo debe ser igual á los de los partidos, con la única diferencia de que cada página solo debe contener un cuadro, á fin de que haya espacio suficiente para los datos de cada provincia con separacion de partidos. Las observaciones han de ser precisas y detalladas, y aunque inoportunas y triviales al parecer, para algunos, creo que deben ser las siguientes.

Observaciones generales.

Los datos estadísticos deben reunirse en los mismos pueblos á que se refieran.

A este fin se abrirá una hoja para cada escuela ó cuando menos para cada pueblo, en la cual se anotarán los números que han de consignarse en el estado del respectivo partido judicial.

Estos datos deberán referirse en lo posible á una misma época, á la señalada para formular los cuadros. Como las escuelas se visitan sucesivamente en los diversos meses del año, al ordenar los estados para remitirlos al Gobierno de S.M., se rectificaran los datos siempre que conste de una manera oficial haber sufrido modificaciones, desde la inspeccion hasta aquella fecha.

Deberá tenerse presente que los números estadísticos de distintas columnas guarden correspondencia entre sí y han de ser iguales ó en cierto modo proporcionales, tanto en un mismo estado como en distintos cuadros. Esta circunstancia deberá servir para rectificar inexactitudes y para comprobar ciertos datos.

Cuando alguno de los hechos ó cifras con que se expresan exijan aclaraciones, se expondrán las que sean necesarias por medio de notas al pié de cada estado.

Observaciones particulares.

Cuadro 1: Los datos de las cuatro primeras columnas han de ser los oficiales.

El epigrafe de la segunda columna se refiere á los pueblos ó aldeas, aunque no tengan jurisdiccion propia, es decir, aunque concurren con otros á la formacion de distritos municipales.

La clasificacion de escuelas en grados ha de tener por fundamento la ensefianza que se dé en ellas y no el título del maestro ó maestra, ni la dotacion de que disfrute.

Las escuelas incompletas á que concurren niños y niñas se considerarán como destinadas á uno de los sexos exclusivamente, teniendo para esto presente si están á cargo de maestro ó de maestra y el mayor número de alumnos de un sexo que del otro.

En el total de escuelas, columna 25, se comprenden las de distrito y las que son propias de un solo pueblo.

La columna 26, ha de contener el total de pueblos que tienen escuela, ya por si solos, ya reunidos con otros y la 27 los que no la tienen propia ni concurren á la formacion de distritos escolares.

Cuadros 2º y 3º. La concurrencia á las escuelas se calculará por la época en que fuese mayor, á no ser que los datos ofrezcan duda, en cuyo caso se consignará el número mayor que merezca entera fé, y si no el que resulte al practicar la visita.

El total de niños y niñas de cada uno de estos cuadros ha de ser igual á la suma de los que pagan y no pagan retribuciones. Por lo comun estos mismos totales guardan relacion con los números que expresan los alumnos que reciben determinada ensefianza, y pueden servir para juzgar de la exactitud de algunos términos y rectificarlos en caso necesario.

Cuadro 4º. La clasificacion de las escuelas por el régimen que en ellas esté adoptado ha de ser muy precisa y determinada, para establecer comparaciones de provincia á provincia. Han de considerarse como escuelas individuales todas aquellas en cuya direccion predomine el régimen individual; como simultáneas las que no se aparten de las reglas que establece este sistema, sino en la correccion de la escritura; como mútuas las que se ajusten en un todo á la ensefianza mútua; y como dirigidas por el sistema mixto todas las demás.

Para clasificar las escuelas segun los resultados de la ensefianza no se ha de atender á la mayor estension de esta sino al estado de instruccion de la generalidad de los alumnos, proporcionalmente al tiempo que llevan de asistencia en las materias que abraza el programa de cada escuela.

Los términos de este cuadro son comparables entre sí y con los del primero, como se advierte á primera vista.

Cuadro 5º. Aunque no sean idénticos guardan relacion los números de este cuadro con los del anterior.

Cuadros 6º y 7º. Los datos de algunas columnas de estos cuadros guardan perfecta relacion entre si y con los cuadros 1º, 4º y 5º y por tanto deben comprobarse mutuamente.

Cuadros 8º y 9º. El total de las cuatro primeras columnas del cuadro 8º ha de ser el mismo que el de las dos columnas siguientes, y en los dos cuadros, que el de los maestros clasificados según su aptitud, según su capacidad y según su instrucción.

La suma de los números de las columnas destinadas á expresar los maestros de cada estado ha de ser igual así mismo á la de maestros con ejercicio y sin ejercicio.

Deben hacerse análogas observaciones con respecto á los números relativos á las maestras.

Cuadro 10º. Las columnas que llevan por epígrafe En metálico y frutos están destinadas para las cantidades que se satisfacen parte en metálico y parte en frutos, no para la suma de las que se pagan solo en frutos con las que se pagan solo en metálico.

El producto de los frutos ha de calcularse tomando el término medio del valor que han tenido en los cinco últimos años.

Debe distinguirse con mucho cuidado lo que se considera necesario para gastos de las escuelas de lo que realmente se consigna con dicho objeto en los presupuestos aprobados. Las aclaraciones que estos datos necesiten se harán en la última casilla del cuadro, destinado á observaciones.

Por todo lo dicho, soy de parecer que al remitir la estadística al Gobierno de S.M., la Comisión está en el caso de manifestar que los 10 cuadros que expresan con separación diversos hechos, contienen muchas inexactitudes por causas en gran parte inevitables; que el resumen general se aproxima en lo posible á la verdad y no hay inconveniente en publicarlo; que es indispensable formar un modelo para el resumen general de cada provincia y, por último que sería oportuno comunicar á los inspectores las observaciones que he tenido el honor de formular. La Comisión, sin embargo, acordará lo que considere mas acertado.

Mariano Carderera

MINISTERIO DE GRACIA Y JUSTICIA

Instruccion pública

Seccion 3ª

He dado á la Reina q.D.g. de la memoria redactada por esa Comision auxiliar de instruccion primaria relativa al año 1850 presentada en 20 de Marzo del año proximo pasado. Se ha enterado tambien de lo que posteriormente ha expuesto la misma Comision en 10 de Junio último, acerca de los inconvenientes que se ofrecen para redactar la correspondiente á 1851 y lo ventajoso que seria formar á la vez la de 1852 pidiendo antes los datos que expresa el modelo que acompañaba. Igualmente ha tenido á la vista los diez cuadros y resumen estadístico del ramo formado por la propia Comision relativo al dicho año de 1850 con las observaciones que hizo al clevarlos á este Ministerio en 7 de Julio último, pidiendo que en lo sucesivo el pedido de datos se haga segun propone. En su consecuencia se ha servido resolver. 1º Que se publique la memoria relativa al año 1850 y el resumen general de la Estadística de instruccion primaria del mismo año, corrigiendose en aquella la diferencia que resulta en el número de concurrentes á las escuelas, y en este algunas cifras que no resultan conformes. 2º Que se proceda á formar una sola memoria que comprenda los años 1851 y 52. 3º Que en lo sucesivo el cuadro general estadístico se publique de cinco en cinco años con el particular de cada provincia por partidos para que la comparacion sirva de satisfaccion á unos y de estímulo á otros, sin que esto obste para que á las memorias anuales se unan los datos y resúmenes parciales para comprobar el movimiento y adelantos que se hayan observado en aquel periodo. 4º Que sobre esta base proponga esa Comision los interrogatorios y los modelos que convenga circular á las Comisiones é Inspectores de provincia para lo cual se devuelven adjuntos el modelo que remitió en 10 de Junio y los diez cuadros que acompañó en 10 de Julio al resumen, advirtiendole que la memoria de 1851 y 52 debe concluir y presentarse en el primer tercio de 1854, Y 5º Que se tendrán presentes para cuando los interrogatorios y modelos hayan de aprobarse las prevenciones que propone la misma Comision en su citado escrito de 7 de Julio último. De Real orden lo digo á VS. para los efectos consiguientes. Dios guarde á VS. muchos años
Madrid 24 de Octubre de 1853.

...

Señor Presidente accidental de la Comision auxiliar de instruccion primaria

Exmo. Sr.

Cumpliendo esta Comision con lo dispuesto en R. orden de 24 de Octubre último tiene la honra de dirigir á V.E. la memoria relativa al año de 1850 y el resumen gral. de la estadística de instruccion primaria del mismo año, despues de haber hecho las correcciones á que se refiere la disposicion primera de la indicada R. órden.

Dios S. Madrid 15 de Dre. de 1853.

Exmo. Sor. Ministro de Gracia y Justicia

Madrid

1851-53

*Instrucción pública**Sobre cumplimiento de la Estadística de las Escuelas
de instrucción primaria.*

Quinto de San Martin 200/78.
Ciudad de Puebla 29/852

El Sr. Director
El Superior de la provincia de
Guadalupe me ha remitido hasta
hoy la citadilla de la cuenta
de intencion para... de la pro-
vincia a fin de haber tramitado
de ano y medio, y el que le fue
debidamente reclamada por la Direccion gen-
neral ~~de la provincia de Guadalupe~~

La D^{ca} reclama
una medida re-
vera q. haga comprender a esta
fuerza que, en menor cantidad
en los demas asuntos de su comite,
la exactitud con q. debe cumplirse
con las ~~disposiciones~~ ^{ordenes} del Gobierno de
S. M.; y la Comision se ve en el
sensible caso de proponerle en el
V. S. que se abra modo de
hacerle ilicito las disposiciones del Sr.

Real cédula

Habiendo recibido conminante la Real cédula de los sucesos, y en conformidad a los puntidos visitados, los inspectores de las provincias, con sus precedidas en la ordenada, se le ha comunicado a V. E. a fin de que tenga a bien mandar que se reciten los puntidos los datos relativos a los sucesos puntidos como se les ha prevenido, en guardando que en las sucesos sean muy puntuales en el cumplimiento de sus deberes.

Dios

En la Real de Madrid
1811

Alvarado

Coronel

Yanada

Santander

León

Palencia

Castilla

Señor

En habiendo remitido la estadística de las escuelas de sus respectivas provincias, los impuestos comprendidos en la relación adjunta, la Comisión considero que se debe manifestar a V. E. a fin de que si la tiene a bien, se sirva mandar a la Secretaría a la mayor brevedad, conminando a su mínima tardanza por su seriedad a las personas de las precedentes, criminalmente en el cumplimiento de las obligaciones especiales que se les han dirigido en este objeto.

Dios

Febr. 21 de Mayo 1851

Alfonso	Segovia
Alfonso	Sevilla
Alfonso	Salamanca
Alfonso	Castellón
Alfonso	Guadalajara
Alfonso	Jaén
Alfonso	Lugo
Alfonso	Madrid
Alfonso	Pontevedra

En la nota de las provincias
~~señaladas a V. E. de donde se han~~
 remitido datos

En la nota de las provincias de
 donde faltan datos ~~estadísticas~~ o el in-
 forme anual ~~ocurren de los~~ ^{de los} ~~datos~~
 de las escuelas, ^{nota de la Comisión al V. E. en fecha} ~~no se han~~ ^{comprende}
 do las de Jenera, Casanueva, ~~Tru-~~
 cayo y Guaymas, en razón a
~~las~~ ^{que} ~~se~~ ^{acaban} ~~de~~ ^{de} ~~terminar~~
 porción de sus respectivos ~~de~~
 sus los inspectores de los ~~res-~~
 y no pueden haber remitido
 noticias suficientes para este
 trabajo. Sin embargo a fin de que
 la memoria anual que se de-
 mos esta Comisión y la estadística
 de las escuelas ~~se~~ ^{se} ~~hayan~~ ^{hayan} ~~tenido~~
 la mayor exactitud posible, con
 seridra ~~prevenido~~ ^{prevenido} a los inspec-
 tores de las referidas provincias

que, con preferencia a toda otra
 ocupacion y sin levantar escusas,
 memorar y registrar los datos
 que pudiesen proporcionar una
 certeza acerca del estado de la industria
 y primarias en la respectiva pro-
 vincia, y así registrar los ^{relativos} ~~que~~
~~comunicados~~ ^{de} ~~los~~ ^{que} ~~se~~ ^{se}
~~hayan~~ ^{se} ~~hayan~~ ^{hayan} ~~en~~ ^{en} ~~el~~ ^{el} ~~estado~~ ^{estado}
 de terminos la memoria y la ex-
 tadística general que ha elaboren
 dido esta Comisión con los datos q.
 existen en sus papeles, pudiendo neci-
 sarse los de los estados parciales
 suministrados y ser estos trabajos muy
 completos y exactos.

Dios

The

La Comisión en virtud de su
 cargo a la redacción del boletín
 anual acerca del estado y
 progreso de la instrucción pri-
 maria en el Reino, por falta
 de los datos estadísticos de que debe
 a V. E. cuenta en otras comisiones
 ciones, y así mismo de los informes
 anuales correspondientes a
 las provincias que logren la relación
 adjunta. Por tanto la Comisión ha
 acordado manifestarlo a V. E. a fin
 de que ~~se le~~ se le tenga a bien
 mandar que a la mayor bre-
 vedad se remitan los impresos
 de las mencionadas provincias
 los informes anuales, enagando
 la mayor exactitud en el cumplimiento
 de sus deberes por lo sucesivo.

Des

Jos. M. de Mayo 1831

Castellana

Salamanca

Palencia

Malaga

Madrid

León

Segovia

Coruña

Guadalajara

Jam

Barcelona

Sevilla

Valencia

Castellón

Almería

Granada

Madrid 7 de Julio de 1880

Para cumplir el encargo especial que la Excmo. Real Academia de Ciencias y Letras me ha hecho en su Real Cédula de 10 de Mayo de 1879, he examinado con detenimiento los datos estadísticos de instrucción primaria correspondientes al año 1870 y he formulado los diez cuadros que acompaño con el resumen general que corresponde a los mismos según se encuentra

El resultado que presentan los diez cuadros me refiero a primera vista, con solo ojeos de sus sumas de distintas columnas, a exactitud de sus datos revisados por los inspectores. El total de escuelas, por ejemplo, difiere en la suma de las que se refieren por los diversos intervalos y de las clasificadas por los resultados de la inspección, así como también del número de edificios propios y alquilados; y a este tenor aparecen algunas otras diferencias en otros datos que debieran ser correlativos. Pero no he creído oportuno formar el resumen general que también acompaño, verificando alguna copia en vista de otros documentos que existen en la Sala de la Comisión anterior.

El primer cuadro del resumen general con

Toda clase de estudios que en los primeros tiempos estadísticos de los inspectores, y en especial las inspecciones de gobierno, se hubieran realizado, atendiendo a que no se habían visitado todos los escuelas en aquella época y a otros causas efecto de escasez de personal, se debe haber hoy como que proceda al efecto de experimentar en esta clase de trabajos y del mismo modo de considerar las cosas por cada una, e igualmente promoviendo para la sucesión. Con tal fin y el de que la estadística ofrezca resultados comparables de provincia a provincia, soy de parecer que debiera convocarse a los inspectores algunas observaciones sobre el sistema de los "Censos" que se han hecho en las provincias en los modelos que se les remitieron, para que aparezcan con la debida exactitud los datos relativos a "escuelas de diferente grado y clase, mas estas" consistirían en la actualidad los trabajos, asi como "proyectos" y debe aplicarse para otros censos, de manera que se pueda formar un modelo de un censo general de cada provincia. Este modelo debe ser igual a los de los partidos, con la única diferencia de que en la página solo debe constar los números a fin de que haya espacio suficiente para los datos de cada provincia con especificación de partidos. Los observaciones han de ser en forma de folios, y aunque importantes y breves, no se deben de ser los siguientes:

1.º número de escuelas de diferente grado y clase; estado del local, muebles y objetos de construcción de las escuelas; concurrencia de niños y niñas con distinción de edades; régimen de las escuelas; estado de la disciplina y asistencia; cantidad de que reciben los gastos del material y el personal, e importe de las retribuciones de los alumnos. El cuadro segundo manifiesta el número de maestros y maristas de todos grados y clases; la aptitud, capacidad, construcción y conducta de los alumnos; la dotación fija y eventual que gozan los mismos en cada una de ellas. Con estos datos puede a su vez formarse juicio oportuno de la instrucción primaria en la Provincia y provincias adyacentes.

Para la formación del censo se han examinado, además de los cuadros estadísticos de cada provincia, los partes manuscritos y el informe anual de los inspectores, los datos de las Comisiones, los partes del pago de dotación fija y otros documentos relativos al expediente año de 1860. Este que, el resultado que presenta el suceso puede considerarse como "verdadero" o muy aproximado a la verdad y solo difiere del que ofrece la Memoria del mismo año extractada por la Comisión en la "comunicación" de alimonia a las escuelas, en la cifra concierne múltiples en la Memoria, caso de publicarse.

Observaciones generales.

Los datos estadísticos deben reunirse en los mismos pueblos a que se refieren. A este fin se abrirá una hoja para cada pueblo o cuando sea necesario para cada pueblo, en la cual se anotarán los sucesos que han de consignarse en el estado de respectivo partido judicial. Los datos deben reunirse en lo posible en una misma época, a la señalada para presentar los estados. Como las escuelas se crean sucesivamente en los diversos puntos del año, al redondear los estados para remitirlos al Gobierno de S. M., se rectificarán los datos siempre que conste de una manera oficial haber sufrido modificaciones de la inscripción hasta aquella fecha.

Deben tenerse presente que los sucesos estadísticos de distintas columnas quedan correspondencia entre sí y han de ser iguales e en el mismo modo proporcionales, tanto en un mismo estado como en distintos estados. Esta circunstancia deberá servir para rectificar errores y para comprobar ciertos datos.

Cuando alguno de los hechos i cifras con que se expresan estas aclaraciones, se encontraran las que sean necesarias por medio de notas al pie de cada estado.

Observaciones particulares.

Cuadro I. Los datos de los estados primeros solamente han de ser los oficiales.

El jefe de la segunda columna se refiere al pueblo o aldeas, aunque no tenga jurisdicción propia, o bien en que concuerda con otro a la provincia de distinto municipal.

La clasificación de escuelas en grupos ha de tenerse por fundamento la distancia que se di' en ellas y no el título del maestro o maestro, en la distancia de que depende.

Las escuelas incompletas a que concierne estas y están se consideraran como destinadas a uno de los otros exclusivamente, teniendo para esto presente el número de alumnos de un sexo que del otro.

En el total de escuelas, columnas 2^a, se comprendan las de distinto y las que son propias de un solo sexo.

Las columnas 3^a y 4^a de este estado se refieren a las escuelas que tienen escuela, por ser de otro, por reunir en otros y de los que son de la misma, porque se refieren a la provincia de distinto municipal.

Cuadro 2° y 3°. Las menciones a las escuelas se calculan por el grupo en que fueren mayor a uno en que los datos expresen datos, en cuyo caso se consignará el número mayor que aparece entre sí, y si no se ve resulte al presentar la cuenta.

El total de sueldo y sueldo de todo con el costo de
debe ser ~~el~~ ^{proporcionado} a la suma de los que pagan,
y sus pagos distribuidos. Debe ser como este
sus partes guardan relación con los sueldos que
expresan los alumnos que suscriben determinados
sueldos, y pueden ser: para pagar de la canti-
dad de algunos términos y satisfacerlos en sus su-
erros.

Cuadro 12 La clasificación de los sueldos
por el régimen que en ellas está adoptado ha de
ser muy precisa y determinada, para evitar
comparaciones de provincia a provincia. Han de con-
siderarse como sueldos individuales todos aquellos
en cuya división predomina el régimen indivi-
dual, como simoniacos los que no se aprueban de
un sujeto que establece este sistema, como en la con-
vención de la academia, como sueldos los que se
ajustan a un texto a la institución suelta, y co-
mo abrogados por el sistema sueldo todos los demás.

Para abarcar los sueldos según los sueldos
de la institución se se ha de atender a la mayor
cantidad de este año al estado de institución de la
generalidad de los alumnos, proporcionalmente al
tiempo que llevan de instrucción en las instituciones
que abarca el programa de todo sueldo.

Los términos de este sueldo en: comparables
entre sí y con los del presente, como se advierte
a primera vista.

Cuadro 13 Aunque sus sea idéntico guardan
relación los números de este cuadro con los del an-
terior.

Cuadro 14 y 15 Los datos de algunos sueldos
de este cuadro guardan perfecta relación entre sí
y con los cuadros 13, 14 y 15 y por tanto deben
compararse mutuamente.

Cuadro 16 y 17 El total de los sueldos presentes
colocados del cuadro 13 ha de ser el mismo que el
de los dos cuadros siguientes, y en los dos cuadros
que a' de los cuadros siguientes según su aptitud
según su oportunidad y según sus instituciones.

La suma de los números de los cuadros
destinados a expresar los sueldos de todo estado
ha de ser igual así mismo a la de sueldos con
gratificación y sin gratificación.

Deben hacerse analogas observaciones con re-
pecto a los números relativos a los sueldos.

Cuadro 18 Los cuadros que llevan por
epígrafe los cuadros y crisis están destinados pa-
ra cantidades que se anticipan parte en sueldos
y parte en sueldo, no por la suma de los que
suelo en sueldo con los que se pagan solo en sueldo
como:

El producto de los puntos los de calcularse
tomando el término medio del valor que han tu-
rido en los tres últimos años.

Debe distinguirse en cada cuadro la

que se considera necesario para gastos de las escuelas de lo que realmente se consigue con dicho objeto en los presupuestos aprobados. Las aclaraciones que estos datos necesitan se harán en la última casilla del cuadro, destinado á observaciones.

Por todo lo dicho, soy de parecer que al remitir la estadística al Gobierno de S. M., la Comisión está en el caso de manifestar que los de cuadros que expresan con separación diversos hechos, contienen muchas inexactitudes por causas en gran parte inevitables; que el resumen general se aproxima en lo posible á la verdad y no hay inconveniente en publicarlo, que es indispensable tener un modelo para el resumen general de cada provincia y, por último que sería oportuno comunicar á los inspectores las observaciones que he tenido el honor de formular. La Comisión, sin embargo, acordará lo que considere más acertado.

Mariana Cardero

Instrucción pública

Sección 3.^a

Hoy he dado cuenta á la
 Reina y Q. g. de la me-
 moria redactada por
 esa Comision auxiliar
 de instruccion prima-
 ria, relativa al año
 de 1850, presentada á su
 Q. d. de Marzo del año p.^o
 pasado. Se ha enterado
 tambien de lo que pos-
 teriormente ha espues-
 to la misma Comision
 en 10 de Junio ult.^o, acerca
 de las inconveniencias
 que se ofrecen para re-
 dactar la correspon-
 diente á 1851, y lo acen-
 tado que seria for-
 mar á la vez la de 1852
 pidiendo antes los da-
 tos que espresa el mo-
 delo que acompañaba.

Equivalente a la cantidad
a la vista los dos con-
dos y recurren a estado
tica del ramo formada
por la propia Comi-
sion relativa al dicho
año de 1850 con las ob-
servaciones que hizo al
elevarlas a este Minis-
terio en 7 de Octubre del
año, y se declara que
en lo sucesivo el pedu-
do de datos se haga
segun propone. Que
se comencen a ha-
cer desde el mes de 1.º de
Septiembre de 1850
y el presupuesto ge-
neral de la Contaduria
se de instruir en pre-
sencia del secretario

no, con que se an-
que se encuentre en el an-
mo de comen-
a las cuentas, y en este
algunas cifras que no
resultan conformes.
D. Que se libere a la for-
ma una tabla mensual
que se comience a ha-
cer en 1851 y 52. 3.º Que
en lo sucesivo el asen-
do general estadisti-
co se publique de con-
comencen a años con
el particular de cada
provincia por partes
dos para que la comi-
sion de saneamiento de
facion a un mes y de
establecer a otras, sin
que esto se libere para

que a las memorias
mala de cuentas de
los y sucesos para
rales para comprender
el movimiento y ade-
lantos que se hayan
obtenido en aquel pe-
riodo. D. P. Que sobre esta
base se ponga a cir-
cular las instrucciones
y modelos que
concerne a circular a
las Comisiones e In-
specciones de provincia
para lo cual se debe
conferir al punto
lo que incumbe en lo
del punto y los dos
que se acompañan en
10 de India al
advertirle que la
memoria de 1854 y 55 es

debe concluir y presentarse en el primer ter-
cio del 54. D. P. Que se
deben presentar para
las de las instrucciones
y modelos de los
de aprobarse las proce-
duras que se han de
seguir. Comisionar en
su estado a cuenta de
V. de S. de S. de S. de S.
Real Orden de 10 de Mayo
de 1854. D. P. Que se
debe 10 de Mayo de 1854
de 1853. D. P. Que se

[Firma]

Señor Presidente de la Comision
de Instruccion Primaria

Excmo. Sr.

Cumpliendo esta Comisión con lo dispuesto en el orden de 24 de Octubre último tiene la honra de dirigir a V. E. la memoria relativa al año de 1850, y el resumen gñal de la estadística de instrucción primaria del mismo año, después de haber hecho las correcciones a que se refiere la disposición primera de la indicada R. O. orden.

Dios V. Madrid 11. de Dic. de 1853.

Excmo. Sr. Ministro de Gracia y Justicia

l·listat d'Escoles Normals existents a l'Estat espanyol
el 1 d'agost de 1854. (A.G.A. Secc. M.E.C. lligall 6354).

Personal.

Districto Universitario de Madrid
Escuela Central y Supl. del Distrito

- Director -- D. Miguel Dorda
- 1.º Maestros -- D. José M.ª Flores
- 2.º Id. -- D. Jacinto Larrasi
- 3.º Id. -- D. José M.ª Ruiz
- 4.º Id. -- D. José M.ª Alinas
- Capellán -- D. José M.ª Mosquera
- Secretario Supl. -- D. F. Carbajal

Elemental de Ciudad Real.

- Director -- D. Fernando Morote
- Eclesiástico -- D. José Toranzo

Guencia

- Director -- D. José Ruiz
- Eclesiástico -- D. Domingo Loria

Guadalajara

- Director -- D. Urbano Minguera
- Eclesiástico -- D. Tomás de Luis

Barcelona.

Escuela Superior.

- Director -- D. Adon Joroll
- 2.º Maestros -- D. Mariano Oliver
- 3.º Id. -- D. Domingo de Miguel
- Eclesiástico -- D. Pedro Valls

Gerida

Elemental

- Director -- D. Crescencio Mole
- Eclesiástico -- D. Pedro Morrell

Gerona

- Director -- D. Gabriel Esteve
- Eclesiástico -- D. Narciso Galu

Baleares.

Director interior -- D. Manuel Miotord

Eclesiástico -- D. Luis Lladet

Santiago.

Escuela Superior

Director -- D. Francisco Sobrino

2.º Mtro. -- D. Julian Codina

3.º Id. -- D. Pasa Hernandez

Eclesiástico -- D. Manuel Porteta

Burgos.

Director -- D. Rafael Garcia Andujar

Eclesiástico -- D. Manuel Calz

Orense.

Director -- D. Marcelino Susauiaga

Eclesiástico -- D. Ignacio Otco

Granada.

Escuela Superior.

Director -- D. Miguel Jimenez Corbinas

2.º Mtro. -- D. Jose Hernandez Segura

3.º Id. -- D. Miguel Duque y Calvo

Eclesiástico -- D. Esteban Menor

Paen.

Director -- D. Manuel Ruiz Romera

Eclesiástico -- D. Esteban Jimenez Callejon

Sevilla

Escuela Superior.

Director -- D. Juan Arceguin

2.º Mtro. -- D. Jose Lacort

3.º Id. -- D. Robustiano Perez Santiago

Eclesiástico -- D. Rafael Subien

Badajoz

Director -- D. Joaquin Lopez Patino

Eclesiástico -- D. Hdefonso Perez

Cordoba

Director -- D. Jacinto de Siles y Meras
Eclesiastico -- D. Pedro Marquez

2:97

Canarias

1.º Distrito

Director interio D. Fernando Fical
Eclesiastico

2.º Distrito

Director interio -- D. Fernando Suarez
Eclesiastico -- D. Jose Ramirez

Oviedo

Escuela Superior

Director -- D. Fernando Alvarez de la Torre
2.º Mtro. -- D. Jose Antonio Bolada
3.º Id. -- D. Severiano Gonzalez
Eclesiastico -- D. Juan Gonzalez

Leon

Director -- D. Jacinto Ortigueira
Eclesiastico -- El mismo

Valladolid

Director -- D. Simon Anacleto Aranda
2.º Mtro. -- D. Tomas Nieto Suarez
3.º Id. -- D. Jose Maria Feijo

Burgos

Director interio -- D. Bernardino Velasco, Inspector de la pens.
Eclesiastico -- D. Antonio Ortigueira

Soria

Director -- D. Manuel Legros
Eclesiastico -- D. Julian Celorio

Santander

Director -- D. Valentin Pintado
Eclesiastico -- D. Manuel Ruiz

Vitoria

Director -- D. Pringus Lacunza
Eclesiastico -- D. Hermenegildo del Rio

Valencia

Escuela Superior

Director -- D. Francisco Rodriguez del Castillo
 2.º Mtro. -- D. Mariano Camargo
 3.º Id. -- D. Jose Luis
 Eclesiastico -- D. Vicente Pastor

2198

Murcia.

Director -- D. Jacinto Jimenez
 Eclesiastico -- D. Jose M.º Hernandez

Orhuela

Director -- D. Pedro Deltell

Salamanca.

Escuela Superior

Director -- D. Candido Sanchez Bustamante
 2.º Mtro. -- D. Julian Delsoaf
 3.º Id. -- D. Tutoris Manuelo Sanchez
 Eclesiastico -- D. Comilio Alvarez

Vaceres.

Director -- D. Tutoris Beltran
 Eclesiastico -- D. Juan Duran

Baragoza.

Director -- D. Miguel Suarez
 2.º Mtro. -- D. Luis Mata Gallote
 3.º Id. -- D. Joaquin Lizarraga
 Eclesiastico -- D. Marcelino Durano

Huesca.

Director -- D. Manuel Irujo
 Eclesiastico -- D. Juan Irujo

Navarra

Director -- D. Tutoris Mayor
 Eclesiastico -- D. Francisco Garcia

Hogrono.

Director -- D. Angel Magill

1.º de Agosto de 1894

D. GABRIEL CABEZA Y RODRIGUEZ

Hace algunas observaciones
sobre la reforma del plan de
Instrucción pública en la parte
que se refiere á la enseñanza
primaria. (A.B.E.C. 112/12-45).

Solicitud elevada á las Cortes de la Nacion con objeto de reformar el Plan de Instruccion Pública en lo que se refiere a Instruccion Primaria

Por

D. GABRIEL CABEZA Y RODRIGUEZ

SEÑORES DIPUTADOS DE LA NACION:

SEÑORES:

En medio de tantas y tan importantes cuestiones como en Europa se agitan: en medio de tantos y tan diversos programas emitidos con objeto de hacer la felicidad de las naciones: en medio de ese movimiento de ideas luminosas hacia el perfeccionamiento moral é intelectual de la especie humana, notamos con profunda tristeza que un móvil fatal impulsa á nuestros hombres de Gobierno, cercenando al Pueblo lo que mas falta le hace, EL PAN DE LA INTELIGENCIA. Y sin embargo, es un principio de verdad eterna, reconocido en todas las épocas y sancionado por todos los pueblos, que el hombre aspiró siempre á su perfeccionamiento, y que el Cristianismo, rompiendo con robusto brazo las cadenas de la esclavitud, le abrió las puertas del saber, el templo de la gloria y el santuario de la inmortalidad, para llevar á feliz término una empresa enseñada en la tierra por el hijo de Dios, LA FRATERNIDAD UNIVERSAL.

Vosotros, Sres. Diputados, que con mas fruto que yó habeis recorrido la historia, habreis fijado vuestra consideracion en las vicisitudes por que ha pasado la humanidad al través de los siglos para llegar al estado de civilizacion en que hoy se halla, para reconquistar ese destello de la Divinidad, que una supersticiosa y grosera idolatría le habia usurpado. Desde la instalacion del Cristianismo, de esta doctrina bajada del cielo para templar las rudas costumbres del hombre, la inteligencia hizo asombrosos esfuerzos, pasó por grandes sacrificios, nadó en su sangre; pero un éxito brillante coronó su victoria, clavando certero puñal en el corazon del llamado derecho de la fuerza, y ved aquí que otra sociedad vino á sustituir á esta vieja y moribunda sociedad. Sin embargo, doloroso es confesar que no han muerto aun todos sus hijos, y que su funesto influjo se extiende por sobre nosotros y desea vencernos y sunyugarnos: doloroso es confesar tambien, que mientras el velo de la ignorancia cubra los ojos de la mayoría del Pueblo, este ocupará la degradante posicion que con tanta frecuencia le arroja en brazos del oprobio y del crimen. ¿Queréis poner remedio á un mal de tan funestas consecuencias? ¿Queréis elevaros á la altura del siglo, proporcionándole la manera de llegar á su perfeccionamiento, y de aquí á su futura felicidad por los medios aconsejados en la moral del que por todos derramó su sangre en el Gólgota? Mas fácil de lo que á primera vista parece es la solucion de este problema altamente humanitario, que los Reyes no debian ignorar, ni los Gobiernos desatender. Organizad las escuelas de Instruccion Primaria con todos los elementos de la vida: llevad esta enseñanza

que todos necesitan al último rincón de la mas pobre aldea: colocad un Maestro donde quiera que haya un Cura de almas; multiplicad con profusion, en vez de institutos de segunda enseñanza, útiles solo á un limitado número de seres privilegiados, estos establecimientos civilizadores, donde el niño aprende á ser hombre, adquiriendo saludables hábitos, sanas é inocentes costumbres que deben adornarle por el resto de sus días. Si: dad al pueblo la educacion á que es acreedor, por que la educacion; como dice Degerando, es para cada uno de nosotros la obra de la vida entera. El curso de la carrera de la humanidad debe ser un progreso continuo hácia su perfeccionamiento, así como su término debe ser tambien una gran transformacion. El primer eslabon de esta gran cadena se adquiere en las escuelas de Instruccion Primaria, en estos establecimientos que tienden á difundir entre todas las clases de la sociedad, desde la mas opulenta á la mas desvalida, las primeras y mas necesarias nociones del saber, por eso los Gobiernos debían atenderlas con el mayor afán; por eso en su obsequio jamas desplegarían un celo demasiado excesivo. He aquí por que me voy á ocupar de la enseñanza primaria, hoy que se halla amenazada de muerte con ese malhadado Proyecto sobre Instruccion Pública, que se ha sometido, ó se vá á someter muy luego á vuestro exámen y discusion.

Señores: desde la ley de 21 de Julio de 1838, hasta la fecha, la Instruccion Primaria, esta institucion en que está basada la moralidad de los pueblos y la suerte é importancia de las naciones, ha sufrido algunas reformas acertadas, pero desgraciadamente no ha llegado en España á la altura que las necesidades del siglo imperiosamente reclaman. Si me es forzoso confesar que todos los gobiernos que desde aquella época se han sucedido, procuraron por medio de algunas buenas leyes elevarla y engrandecerla, en cuanto la oportunidad de las circunstancias lo permitía, forzoso es concederme tambien que los gobiernos no han hecho cuanto podían y debían hacer; no hicieron mas que iniciar el camino que debía conducirnos á un fin deseado, pero dejando entrever el sello de la debilidad en sus mejores disposiciones, y ved aquí por que con frecuencia, las autoridades que debían ser los ejecutores inexorables de la ley, la hoilaban y escarnecían, vendiéndola públicamente á ilegítimas influéncias. Nuestra legislacion sobre Instruccion Primaria, ..., debe reformarse sobre bases sólidas y aceptables al profesorado, si de ella se ha de extraer algun dia el fruto de saludable vida que la sociedad tiene derecho á exigir de un gobierno amante de las luces. Pero ¿Puede el Gobierno por si solo confeccionar un plan de Instruccion Primaria, cuyos efectos sean satisfactorios, cuya utilidad sea reconocida por todos? Su lamentable estado actual contesta bastante alto á esta pregunta para que yó tenga

necesidad de molestarme en hacerlo. El Gobierno, si alguna vez desea no caminar á ciegas en tan importante asunto, si alguna vez desea presentar un proyecto altamente civilizador, no ha de dirigirse precisamente á las personas mas elevadas en esta carrera, que solo en la teoria ven los defectos y en perspectiva las faltas y los obstaculos; debe, segun lo hacia en Francia el Eminente Ministro de Luis Felipe, entenderse directamente con las que, rodeadas de la niñez, saben demasiado bien donde la ley es mezquina en resultados, donde no cumple con su objeto, donde puede hollarse é infringirse por parte de las autoridades encargadas de su cumplimiento.

Es una verguenza, Señores Diputados, es un baldon para nuestra España, que cuando otras instituciones caminan á paso agigantado hácia su perfeccionamiento; que cuando á una reforma útil se sucede otra mas útil, á un descubrimiento importante, otro descubrimiento aun mas importante; la Instruccion Primaria, que viene á ser el pedestal sobre que descansa la estátua santa de la civilizacion de las naciones, se vea reducida al abandono mas completo, escarnejada y ultrajada, y lo que es todavía peor arrojada entre la miseria y la degradacion. Sí: doloroso es tender la vista por sobre ese triste espectáculo que ofrece el profesorado de Instruccion Primaria en nuestra pátria, que ofrecen las escuelas faltas de todo recurso, situadas ora sobre cárceles publicas, ora en parajes indecorosos é insalubres; que ofrece, en fin la juventud desmoralizada y sin clase alguna de instruccion. No es mi objeto alucinaros con cuadro tan desgarrador: otro quisiera presentar á vuestra vista lleno de realce y hermoso colorido; pero la verdad de los hechos, las desgraciadas consecuencias de este abandono, me obligan, á mi pesar, á traer la cuestion á su verdadero terreno.

Siento tambien, Señores Diputados, desde lo mas profundo de mi corazon, lanzar al seno del Parlamento otra verdad amarga, consecuencia de la anterior verdad. España, nuestra querida España que supo llevar en dias mejores la luz de la ciencia y de la civilizacion hasta los mas remotos confines y enseñó al antiguo mundo que al través de los mares existia otro anchuroso mundo; la temible é indomable España, sobre la que el Eterno ha derramado con profusion sus dones, esta joya preciosa de la culta Europa, camina hoy á la rémora de la civilizacion, y figura en el catalogo de los pueblos en el numero de los de un orden secundario, que ni debe, ni puede inclinar el fiel de la balanza en las grandes cuestiones que se agitan en el seno de los modernos imperios. Lamento la suerte que hoy por desgracia cabe á la que fue señora de dos mundos, á la que tenia por divisa en el escudo de sus glorias la frase con que ningun conquistador pudo envanecerse "JAMAS SE PONE EL SOL EN MIS ESTADOS". Lamento,

si, nuestro destino, pero mas lamento aun esa fatal ceguera que se ha apoderado de nuestros hombres de gobierno, ceguera que los impide ver las necesidades mas urgentes del pueblo español, de este pueblo modelo siempre de lealtad, que aspira á ser fuerte como en otros tiempos, y que para conseguirlo necesita saber cuales son los derechos que tiene que cumplir.

Vengamos ahora al Plan de Instruccion Publica á que dejo aludido, y que segun se dice recogió de la comision de vuestro seno el actual Sr. Ministro de Fomento. Al combatir los puntos mas esenciales de proyecto tan perjudicial á mi carrera, os presento los que deben mejorarla, y aun me atrevo á poner en vuestras manos un trabajo casi concluido, que no mirareis con indiferencia, por que es recta vuestra intencion, y vuestros deseos hacer la felicidad de ese pueblo cuyas aspiraciones representais.

Fijemos antes de nada esas bases que deben reclamar toda vuestra atencion; y sí las razones en que las apoyo son aceptables á vuestro ilustrado juicio, no dudo que la obra que os presento será, no solamente bien acogida, sino tambien patrocinada.

BASES

- 1ª. En las materias que deben ser objeto de la enseñanza primaria, debe incluirse la Historia Sagrada.

La Historia Sagrada es uno de los primeros ramos que deben inculcarse en las escuelas, sí al niño se le ha de hacer notar en cada acontecimiento que se le enseña, el brazo poderoso de un Dios, que, aun cuando es infinitamente misericordioso, castiga y premia segun los méritos que con él contraen sus criaturas. Este libro que contiene la moral del Cielo; que es el código donde estan consignados con admirable concierto todos los deberes que el hombre tiene que cumplir para ser feliz, tanto como puede serlo en esta vida, debe ser el primero que se ponga en manos de la niñez, y el ultimo tambien que abandone el hombre en el lecho de donde no debe levantarse.

- 2ª. La enseñanza primaria debe ser gratuita para todas las familias sin distincion de categorias ni fortunas.

Dos males graves y de tristes consecuencias se evitan de esta manera: el ódio que los ricos profesan á las escuelas públicas, donde su familia no es admitida sí no contribuye con cierta cantidad mensual, que unas veces se aplica al sostenimiento del Maestro y otras á capricho de las municipalidades; y la prevencion de los nuevos acomodados hácia el Profesor; á quien suponen dominado por deferencias en favor de los lujos de la primera, en atencion á ese estipendio con que ellos no pue-

den contribuir. Es necesario saber hasta que terreno se lleva esta cuestion agona de las miras del Maestro, pero de la que es siempre la víctima inevitable, para convencerse de la necesidad de que se fije, como circunstancia esencial, que la Instruccion Primaria debe ser gratuita para todas las familias. Localidades hay que carecen de escuela por esta razon: las personas acomodadas, que son precisamente las que componen los Ayuntamientos en todos los pueblos de la Monarquía, rechazan su creacion, por que efectivamente vienen á pagar dos veces la educacion de sus hijos. Aun cuando esta circunstancia no se diera, la Instruccion Primaria debe ser gratuita, pues solo á este precio se asegura la independencia del Profesor, solo así se le pone á cubierto de mezquinas y miserables venganzas y se le libra de pasar por humillaciones, que mas de una vez ponen á prueba su paciencia y resignacion.

3ª. Debe ser tambien obligatoria.

La mision del Gobierno es hacer la felicidad de la Nacion que en él depositó sus mas caros intereses, y esta felicidad no puede proporcionarla, si á sus gobernados no suministra los medios de educacion que conducirles puede al cumplimiento de sus deberes. Por que tal enseñanza no es obligatoria muchisimas familias quedan sin dar la conveniente educacion á sus hijos, y he aquí que la sociedad tiene que resentirse mas tarde de la existencia de estos desgraciados y deplorar las tristes consecuencias de su funesto influjo. Vosotros sabeis que por las calles vagan y en las prisiones respiran estos seres infelices, cuyo primer crimen fué la triste educacion que han recibido de sus abandonados padres: vosotros; como yó, sabeis que los trastornos vandálicos de los pueblos y las grandes calamidades que á veces les ponen en inminente riesgo, tienen su origen en las depravadas costumbres que distinguen á estas gentes, de peor condicion que los mismos brutos. Si algun dia se ha de poner remedio á este mal, principiad por hacer que la enseñanza primaria sea de forzosa obligacion, por que mas alta que la voluntad de unos cuantos discolos y mal avenidos debe estar la suerte de la sociedad.

4ª. Deben los niños entrar en las escuelas á los tres años de edad y salir á los doce cumplidos.

Efectivamente, las puertas de las escuelas deben abrirse desde que el niño vaya en los tres años de su existencia. En tan tierna edad se desarrollan en él de una manera admirable, las mas encontradas pasiones, los mas opuestos sentimientos. Para guiarle de una manera conveniente en este laberinto de heterogeneas ideas, nada mas á propósito que esos benéficos establecimientos

llamados escuelas de párvulos, aun cuando tengan contra sí la circunstancia de arrancar á débiles seres de los brazos protectores de sus madres, para entregarlos en los de personas estrañas y aun desconocidas. Pero, vosotros que estais en la Corte, podeis informaros si esas personas estrañas cumplen ó no con cariñoso afan el penoso cargo de padres y directores de la niñez, y si desempeñan su santa mision con mas imparcialidad y mejores resultados que lo harían sus propias madres, pagadas casi siempre de un ciego y desordenado cariño, que mas de una vez es de una perniciosa influencia para sus hijos, y aun para ellas mismas. Razones mil vienen en apoyo de la creacion de estos asilos de la caridad, donde el niño se hace sano y robusto, adquiere nuevas fuerzas, y principia á hacer acopio de los primeros elementos de su futura felicidad y grandeza de alma. Tambien se le enseña á hacer buen uso de sus facultades físicas, morales é intelectuales, se le prepara para la adquisicion de los demas conocimientos útiles, y se le proporcionan hábitos saludables de toda especie. No se limitan á estos solo sus benéficos resultados: padres hay que para ganar lo indispensable á su subsistencia, se ven en la necesidad de abandonar á sus hijos por todo el dia, y ved aquí que estas escuelas proporcionan á tan tiernas criaturas la proteccion que tienen que negarles los autores de sus dias. Aun hay mas: las escuelas de párvulos suelen influir tambien en los padres desmoralizados por un medio indirecto y admirable: uno de los mayores ó el mayor beneficio que se hace á muchos niños en ellas, dice el Sr. Montesino, es separarlos y evitar el mal ejemplo domestico; y por el contrario, el mayor beneficio que se hace á muchos padres, es el de proporcionarles un buen ejemplo en sus hijos.

A los seis años cumplidos pisan los niños, así dispuestos, las escuelas elementales, en donde adquieren una solidez sus conocimientos, y en donde reciben las primeras nociones de otros nuevos. La atencion y la reflexion se ejercitan en esta edad de una manera admirable; y el niño convenientemente dirigido por el Maestro, puede á los nueve años poseer un caudal de conocimientos sumamente útiles y de continua aplicacion en los usos ordinarios de la vida. Pero, no debe cerrarse aun en esta edad su primera educacion: es una costumbre perniciosa quitar los niños de las escuelas en este temprano período de su existencia, ya se les piense dedicar á facultades, ya se les obligue á emprender cualquier arte ú oficio, ó se les destine al comercio, navegacion &c. Sus conocimientos no han adquirido aun ese temple de

seguridad que se necesita para poder utilizarlos con oportunidad en las frecuentes ocasiones que han de ofrecérsele en el curso de su carrera terrestre; y no se diga, como neciamente se acostumbra, que á esa edad frecuentan con feliz éxito los establecimientos de segunda enseñanza: á ellos van únicamente á hacerse pedantes, orgullosos é insufribles, y á perder sus nobles é inocentes costumbres: van á trastornar todas las ideas que en la escuela han adquirido, para, desgraciadamente, no tomar una sola nueva. Ved aquí la necesidad de las superiores, y de que los niños entren en ellas á los nueve años para salir á los doce cumplidos, dispuestos á seguir con fruto cualquier carrera á que se les piense destinar. No me extiendo en mas consideraciones para demostrar de una manera evidente, que el atraso que experimentan entre nosotros las artes y las ciencias, tienen su principal origen en la falta de escuelas superiores, y en esa viciosa practica de quitar tan temprano á los niños de las que hoy existen, creyendo así ganar un tiempo que pueden emplear mejor en otros establecimientos, donde, la verdad sea dicha, ni siquiera lo que ven á comprender alcanzan. ¡Como si á los doce años no hubiera tiempo suficiente para poder seguir con fruto cualquier carrera arte ú ocupacion! Por lo que acabo de exponer, nadie debe empezar la segunda enseñanza sin haber cumplido doce años de edad, y sin ser aprobado en las materias que comprende la primera enseñanza superior, mediante un exámen que sufrirá el aspirante en el instituto donde intente matricularse.

- 5^a. Debe haber al menos tantas escuelas públicas, cuantas se determinen en el cuadro que inserto en el proyecto. Deber del Estado, como dice el preámbulo del que impugno, es proveer á esta necesidad social, y procurar que no haya un solo español que carezca de la primera enseñanza. Es menester por lo tanto, extenderla á todas las localidades, aproximarla á todas las personas y facilitar á todos que gratuitamente puedan recibirla. Creo por lo tanto no haber ido muy lejos con mis exigencias al presentaros un cuadro que no hace mas que poner remedio á las mas urgentes necesidades. Ni puede ser de otra manera: nuestra España gime bajo el insoportable peso de inútiles empleados, y esta verdad dolorosa, que nadie desconoce, pero que pasó desapercibida por los autores de aquel proyecto, aflige mi corazon y detiene las justas aspiraciones que, en nombre de mis compañeros, en nombre de la humanidad debiera hacer llegar hasta vosotros sin consideraciones de ningún género. Sin embargo, no tan olvidada se mostró la comision en cuanto á asegurar la existencia de inútiles y lujosos esta-

blecimientos, dejando las escuelas ¡¡¡vergüenza es confesarlo!!! al arbitrio y caprichosa voluntad de autoridades locales, como si tristes resultados no vinieran mil y mil veces en desengaño de tan funesta práctica. Recientes estan los hechos que justifican mi aserto: en tiempo del alzamiento de Julio, autoridades hubo, tan caprichosas y faltas de sentido comun, que han suprimido escuelas, que han rebajado el ya tan miserable y proverbial sueldo de los Maestros, que han llevado su vandálico frenesí, hasta el extremo de considerar cosas inútiles, templos tan necesarios como los en que se rinde adoracion al mismo Dios. Es preciso, pues, que la ley, fije y determine el número de escuelas que de todas clases debe haber en cada pueblo, ó de lo contrario, la mayor parte de las localidades quedará sin utilizarse de este beneficio, sin el cual, ni puede haber moralidad que contenga al hombre en los justos limites de sus deberes, ni adelantamientos en los diversos ramos que constituyen la riqueza y prosperidad de las naciones. Yó no acierto á comprender, por mas que me esfuerzo en discurrir, que razon dominó en el animo de los redactores del proyecto, al ser tan mezquinos en cuanto á Instrucción Primaria se refiere, al paso de tan pródigos en el tan poco feliz pensamiento de crear en todas las capitales de provincia, escusadas escuelas normales, inútiles establecimientos de segunda enseñanza. Con no llevarse á efecto tan escandaloso lujo: con suprimir todas las normales é institutos que existen en el dia, dejando tan solo las superiores, y los que radicican en las capitales de los districtos universitarios: con suprimir igualmente los ayuntamientos rurales, foco perenne de escandalosos abusos, de bajezas é inmoralidad, y causa de la decadencia y miseria de nuestra espirante agricultura, se ahorrarán algunos millones que pueden emplearse con mas felices resultados, en la creacion de escuelas de que tanta necesidad tienen los pueblos. ¿Quereis, Señores Diputados, legar á vuestros hijos un nombre bienhechor, que la humanidad repita con entusiasta veneracion y que no se olvide en el curso de las futuras generaciones? Discutid con calma cuanto á Instrucción Primaria se refiera, cuanto relacion tenga con esta institucion, que, convenientemente protegida, debe colocar á nuestra Pátria dentro de muy pocos años, sinó mas alta, al menos al nivel de las mas civilizadas naciones de Europa. Determinad, repito, el número de escuelas que debe tener cada pueblo, sin dejar esta circunstancia esencialísima al arbitrio de autoridades subalternas, pues debeis tener muy presente que para hacerlas entrar en el cumplimiento de algunas leyes sobre

Instrucción Primaria, fué necesario mas de una vez acudir á medios coactivos, y aun así, frustradas quedan casi siempre las esperanzas que brillaban al través de aquellas protectoras disposiciones, dictadas por el celo mas ardiente, y en consideracion á la mas útil de las carreras á que puede el hombre destinarse. Los tristes resultados obtenidos desde 1838, hacen patente esta verdad amarga.

- 6^a. Los sueldos de los Profesores de Instrucción Primaria deben ser satisfechos por el Estado, no por las provincias; y menos aun por las municipalidades.

Question es esta de vida ó muerte para la Instrucción Primaria, que viene siendo de eterna pesadilla para el Maestro, que es mil veces la piedra del escándalo, el origen fecundo de bastardas pasiones, de intrigas de mala ley, que acaban siempre por arrojar en brazos de la desesperacion á la persona mas útil y mas necesaria, pero tambien la mas débil de los pueblos. Y á la verdad no concibo como la comision se olvidó hasta un punto tal del mas sagrado deber que tenia á su cuidado, cual era el fijar de un modo conveniente el porvenir del Educador de la niñez. ¿Ygnoraba, por ventura, que tal vez no hay en España media docena de Maestros que no hayan experimentado con mas ó menos rigor los tristes efectos que ocasiona la práctica de cobrar su dotacion de fondos municipales? ¿Ygnoraba que el Maestro no se por que fatalidad; no se por que maldita estrella, es, en vez de Apostol de la moralidad de los pueblos, en vez de Sacerdote de la regeneracion social, la persona contra quien se dirijen los envenenados tiros de la envidia, de las mas reprehensibles venganzas? Ygnoraba que cada padre de familia, no sé por que misterio del corazon; no sé por que rara coincidencia, es, en vez de un decidido protector del Maestro, su encarnizado y terrible enemigo? ¿Ygnoraba, por fin, que siendo como es el Maestro la persona mas digna de la eterna gratitud de los pueblos, por que á él en su mayor parte se deben la moralidad y saber, la suerte mas ó menos próspera que disfrutan, debía ser por la misma razon el funcionario mas atendido y menos expuesto á rivalidades que en ellos con tanta frecuencia se suceden? ¿Es acaso el director de la juventud, la persona que tiene á su cargo los mas caros objetos de la práctica, á los ojos de comision tan singular, á los de cuantos Gobiernos se han sucedido hasta hoy, de peor condicion que el mas miserable oficinista de cualquier dependencia del Estado? Vergüenza y compasion causa el hacer tan triste paralelo, que coloca al mas digno funcionario en el último y mas despreciable eslabon de la cadena de los destinos humanos.

Cierto que la nacion se asusta y no tal vez sin motivo, cuando vé que se adicionan en su presupuesto general unas cuantas cifras que tienden á aumentar de una manera mas ó menos considerable el sudor de los pueblos. Pero para el alivio de estos ¿no es igual que el sueldo del Maestro salga de los fondos municipales ó de los del Estado? De cualquiera manera ¿no son ellos quienes lo satisfacer. Y siendo el Erario ¿no está este funcionario en situacion mas decorosa é independiente del capricho de subalternas autoridades? Por desconocerse tan importante verdad, la Instruccion Primaria no puede dar un paso seguro en la grande obra del progreso. Penoso es ya por demas el destino del educador de la niñez, sin que venga á hacerlo mas penoso aun el cuidado de que se le atienda con lo que tan dignamente adquiere y tan injustamente se le escatima.

- 7ª. La edad mas á proposito para ingresar como aspirante á Maestro en las escuelas normales, es de 16 á 30 años.

No se por que la Comision y los Reglamentos que nos rigen, limitan tanto la edad para ingresar en el profesorado de Instruccion Primaria. En cuanto á fijar la de 16 años para poder principiar los estudios que constituyen una carrera, creo no exigir un disparate, por que á esa edad, y á la de 19 y 21 en que se concluyen ya no se paga uno de puerilidades, ni se piensa y examina como un niño: y en cuanto á no cerrar las puertas de las normales hasta la de 30 creo que la siguiente contestacion satisfará á los mas nimios y escrupulosos: es una verdad que la especie humana ha degenerado mucho de su primitiva condicion, pero no tanto, que tengamos que suponer ya vieja á una persona de 35 años, é incapaz por consiguiente de dedicarse al penoso cargo de educador de la niñez.

- 8ª. La carrera del magisterio durará tres años para los que aspiran á titulo elemental, y cinco para los que hayan de optar al de superior.

Nadie sabe mejor que el maestro sí dos ó mas años de estudios son suficientes para desempeñar con acierto su dificil mision. El Profesor de la niñez debe saber mejor que nadie, aunque de una manera general, todos cuantos ramos comprende su carrera, si ha de utilizar con acierto y oportunidad lo que conviene á inteligencias que de dia en dia van desarrollándose de una manera progresiva y admirable, y que de dia en dia reclaman nuevos y abundantes conocimientos con que saciar esa ardiente curiosidad, que es patrimonio de la edad temprana. El Maestro tiene tambien que enseñar á adultos, y estos necesitan mas extension y profundidad en sus conocimientos. Es un error que solo existe en la vacia ca-

beza de algunos ignorantes, el suponer que al Maestro le bastan simples nociones de las ciencias que se comprenden en su carrera. Si estos sujetos fuesen capaces de dedicarse á la enseñanza, y lo hiciesen por algun tiempo, indudablemente despertarian de su error, y sabrian hacer justicia, si lo pobre y limitado de su entendimiento á tanto alcanzaba. Un curso, y es necesaria buena aplicacion, se necesita solamente para imponerse en sistemas y metodos de enseñanza, organizacion de escuelas y educacion: dos para las demas ciencias que dan derecho á tptitulo elemental, y cinco para aspirar á título superior: creo que tal exigencia es una cosa razonable, y aun me atrevo á decir, de absoluta é imprescindible necesidad. De otra manera se va á las normales á estudiar unos cuantos términos que solo sirven para pedantear; y para hacer alarde de conocimientos que ni bien ni mal se poseen. Ciertó que hay talentos privilegiados: cierto que el Maestro podría imponerse despues con mas solidez en las ciencias que tan á la ligera aprendió durante su permanencia en el colegio: á lo primero, debo contestar; que las normales, lo mismo que los demas establecimientos de enseñanza, estan destinados á las medianías y no á los grandes talentos: á lo segundo, que el Maestro debe dedicar las pocas horas que su destino le deja libres, al paseo y distraccion que tanto necesita, si no quiere ver alterada antes de tiempo su salud; ademas, que otro estudio reclama entonces toda su atencion; estudio que es de una importancia inmensa, por que tiene por objeto investigar el caracter tan variado de sus discipulos, sus costumbres é inclinaciones, su disposicion mas ó menos precoz, para luego hacer de todas estas apreciaciones la mas prudente aplicacion.

93. Un reglamento regirá en todas las normales del Reino: la Central solo debe diferenciarse de las demas, en sueldo y categoría, como ultimo ascenso del profesorado.

Por eso el párrafo 2º del artículo 63 del proyecto de la comision, es lo mas irritante, lo mas perjudicial, lo que autoriza un vergonzoso monopolio en obsequio de unas cuantas personas que han tenido la suerte de nacer en la Corte ó les sobran medios para estudiar en ella. Unos mismos años de estudio deben dar iguales derechos, y estos han de estar situados de tal manera, que todas las localidades de España puedan con facilidad utilizarse de ellos. Nada de centralizacion: hijos de una misma pátria, todos marchamos en busca del enemigo cuando la vimos amenazada; todos sabemos sacrificar la vida cuando sus intereses peligran. Ya que en la adversidad tenemos un destino comun, justo parece que en la prosperidad lo tengamos tambien. ¿Por qué para aspirar al profesora-

principia á declinar la combatida primavera de sus dias ¡Triste herencia que se ve precisado á transmitir á su desvalida familia con el corazon traspasado de dolor!

No parece sinó que el cielo ha lanzado el anatema de maldicion sobre esta carrera, de la que sin embargo pende la ... de los pueblos y el alivio de los males que sin cesar afligen á la especie humana. No impugno por el solo hecho de impugnar: entusiasta por dar al Cesar, lo que es del Cesar, debo esclarecer aun mas esta cuestion que de tan poca importancia parece ser á los ojos de la Comision que redactó tan desgraciado plan. Justo, muy justo, que para seguir una carrera cualquiera se abonen los estudios que le pertenezcan, siempre que hayan sido hechos en establecimientos competentes, por que así lo dicta la sana razon. Pero de esto á que se hagan Maestros personas que nada saben ó que han estudiado algunas ciencias que corresponden á su profesion hay una distancia inmensa, distancia que solo puede salvarse causando perjuicios gravísimos y dejando ilusorios derechos indispensables. ¿Por que pasa esto con la carrera de que nos ocupamos? La contestacion es, á mi modo de ver, de solucion bien facil: por que, postergados y abatidos sus Profesores, y sin mas recursos que los proporcionados por una mano miserable en cada pueblo, sus aspiraciones nunca se vieron representadas de un modo conveniente en el seno de las Córtes, ni sus clamores llegaron jamas á los pies de sus Soberanos. Digna de elogio fué hasta aquí la conducta del Profesor que pasó por mil privaciones antes de proferir una queja, antes de emitir un suspiro en demanda de proteccion; pero criminal y reprehensible sería hoy su silencio en vista del interes que vosotros mostrais por elevar esta profesion al mayor grado posible de esplendor; cuando el Gobierno de S.M. piensa tenderle una mano protectora, conteniendo el horizonte de nuestras justas esperanzas; cuando por fin, la única fortuna que el Maestro puede legar á su familia, consiste en el pan humedecido con las lágrimas de la indigencia.

¿Por qué la comision no abrió tambien un camino al favor para entrar en las demas carreras del Estado? ¿Por qué no consignó que el Médico se pudiese recibir de Abogado y el Abogado de Médico; el Ingeniero de Framaccú-tico y este de Ingeniero, pasando por la formula de un exámen? Concesion tan ridicula ¿no causaria risa aun entre las personas menos instruidas? No perjudicaria derechos exclusivos á cada profesion, no haria inútiles los establecimientos de enseñanza y los sacrificios de los padres durante los estudios de sus hijos? ¿A que vendria al caso pasar por mil y mil disgustos, sufrir mil pena-

lidades en el curso de la carrera, si un intruso al fin, un sugeto incompetente, pero que gozase favor, babía de utilizarse de los beneficios reservados al mérito. Además ¡que de notabilidades habría en las carreras, faltando el estudio y la emulacion! Yó no se por que causa la Comision se desatendió de hacer tan juiciosas reflexiones: en su sino seguramente no habría un solo Maestro; solo así pueden disculparse sus tan notables y perjudiciales equivocaciones.

Miremos la cuestion bajo otro punto de vista mas peligroso y veremos cuan patentes y de mayores proporciones son los yerros de la comision. ¿Ygnoraba ésta que en la carrera del magisterio de Instruccion Primaria, hay como en las demas, ramos que exclusivamente le convienen? ¿No sabía que la mision del Maestro no está en saber solamente, mas ó menos bien tales ó cuales ciencias que se aprenden en los institutos de segunda enseñanza? La importancia del Maestro, el buen fruto que debe recoger de su elevada mision, su ciencia en una palabra, está en saber transmitir á tiernas inteligencias los conocimientos que necesitan segun van desarrollándose; está en saber descender hasta ponerse al nivel de ellas, está en ese esquisito tino que debe adornar al pedagogo, que no pueden tener los intrusos, y que por carecer de él, eminentes notabilidades no han dado un paso feliz en la carrera del magisterio. Ved aquí por qué el cargo de educador de la niñez es la mision mas difícil que puede ejercer el hombre en la tierra. Un estudio sólido de educacion, sistemas y metodos de enseñanza y organizacion de escuelas, con la práctica necesaria, ilegan á dar al Maestro ese tino especial que necesita para que sus lecciones y su asidua vigilancia no sean de estériles resultados, para que no se malogren sus incesantes desvelos en bien de sus semejantes. ¿Se hallan adornados de estas cualidades los que se afilian en la carrera, sin presentar mas meritos que el favor? ¿Es así como se comprende la suerte futura de la humanidad, basada en la buena ó mala direccion de la niñez.

- 11^a. El destino de Maestro de Instruccion Primaria debe ser incompatible con todo otro cargo que le distraiga de su sagrada obligacion.

Ni en esta parte estuvo la Comision mas feliz que en las demas que dejo consignadas. Su artículo 108 pues, se inpugna á si mismo por poco meditado, y por que rebaja y amengua la dignidad del sacerdote de la vida social. ¿Qué sería la escuela que estuviese al cargo de un Párroco, de esta persona que á cada momento se ve en la necesidad de atender á su sagrado ministerio, sinó una com-

do de escuelas normales ha de ser circunstancia precisa cursar un año mas en la Central? ¿Por qué este año no ha de cursarse en cualquiera superior del Reino? ¿Qué causa ha dado motivo para que la Comisión consiguiese en su proyecto tan injusta regalía? Ella lo sabrá; pero yo entre tanto, á nombre de mis compañeros, y de los hijos de las demas provincias del Reino, estoy en el derecho de asegurar que de las normales superiores salen tan buenos Maestros como de la Central, Profesores adornados de profundos conocimientos, á quienes hace una ofensa el párrafo en cuestion. ¿No hay en provincias brillante y entusiasta juventud, talentos para toda clase de estudios, imaginaciones felices, eminentemente creadoras, genios privilegiados, que pueden rivalizar con los de la Corte? Vosotros, Sres. Diputados, que poseidos del mas ardiente celo representais tan dignamente los intereses de vuestras provincias, no consentireis que de tal manera se les usurpe un derecho á que son tan acreedores, rechazando con todas vuestras fuerzas, párrafo, que la verdad sea dicha, da una idea nada favorable de sus autores.

104. Nadie podrá aspirar al magisterio de Instrucción primaria sin haber cursado en escuela normal los años consiguientes á no hallarse comprendido en la única excepción que establece la ley.

De otra manera, siempre crítica y triste será la suerte del pobre Maestro. Estas excepciones que abren las puertas del profesorado á tantas personas incompetentes, lastiman de una manera harto sensible derechos ganados con el sudor de la frente y adquiridos á costa del sacrificio de algunos años de vida. ¿Qué aliciente ofrece á la juventud la carrera del magisterio de Instrucción primaria, cuando está viendo con frecuencia que los destinos de mas importancia en ella pasan á ser dominio de personas que ni bien ni mal han pisado los umbrales del mas miserable establecimiento de educación? El artículo 104 del proyecto de la Comisión abre ancho y espacioso camino al favoritismo, virus que desgraciadamente se ha propagado entre nosotros de una manera asombrosa, al paso que arroja en brazos de la miseria y del desprecio al que por hacer bien á sus semejantes envejeció antes de tiempo, y antes de tiempo se ve cercano á las puertas del sepulcro. Si, doloroso es confesarlo: el porvenir del Maestro, de este ser extraordinario, cuya sagrada misión los pueblos no comprenden; la recompensa destinada á los inmensos sacrificios que presta en obsequio de la degradada humanidad....es....la mendicidad....precisamente cuando principia á desaparecer la robustez de su cuerpo y el vigor de su alma; cuando

pleta algarabía, un asilo de desorden y confusion, un establecimiento donde la juventud, lejos de aprender moralidad y buenas costumbres se iniciase en prácticas criminales, en hábitos reprensibles y de resultados funestos? La buena escuela, no solamente necesita toda la atencion del Profesor, sinó que tambien exige se le consagren las mejores horas del dia: de otra manera, será indispensablemente mala, y antes de que esto suceda, es mejor y mas conveniente que no haya ninguna.

Si en todo lo que no era de su incumbencia, andubo errada la Comision, mas aun lo andubo en fijarse en personas, que ni tienen el carácter, ni una sombra siquiera del mérito que posee el ungido del Señor, para poder dedicarse á tan alto ministerio como es el de la educacion dela juventud.

- 12^a. El sueldo del Maestro debe estar en justa proporcion con su penoso trabajo, y con la importancia de su elevada mision.

Desgracia es combatir á cada paso los desaciertos de la Comision; pero ya que nos impusimos tan sagrado deber, justo es confesar que tan ilustrada corporacion andubo mezquina y muy poco feliz en asegurar el porvenir del funcionario mas util de la sociedad. Parece increíble que hombres preciados de algunos conocimientos que se llaman tal vez de Estado y se titulan equitativos, hayan degradado al segundo padre de los niños, hasta el extremo de hacerle ;vergüenza nos causa escribirlo! de peor condicion que el portero de la mas insignificante oficina publica.

El hombre de las privaciones, que al poder de la extraordinaria actividad que se ve precisado á desplegar en todos los actos de su vida, siente que sus fuerzas le abandonan: el funcionario condenado á los sufrimientos y al escarnio, que de dia en dia pierde con la sonrisa de los ángeles la energía de su alma, á fin de crear mil generaciones dignas de sus incesantes desvelos; que á impulso del penoso trabajo que tiene que soportar, ve antes de tiempo que su cabeza encanece, que su cuerpo se debilita, que se marchitan los mejores dias de su precaria existencia: este ser extraordinario, que admirably colossal se levanta en medio de las generaciones como el mas grande bienhechor de la humanidad, el Sacerdote de tan alta significacion en la vida de las naciones, tiene que mendigar en su prematura ancianidad el pan de la indigencia, digno tributo que los pueblos y la Comision le ofrecen con mano pródiga en recompensa de su sacrificio. Si: el Maestro en sus sueños dolorosos ve siempre este sombrío porvenir, porvenir de miseria que le hace perder la energía de que tanto necesita; porve-

nir que le lleva al sepulcro con el desconsuelo de no poder dejar á su familia mas amparo ni proteccion que la caridad de aquellas personas que tan avaras y desagradecidas se mostraron con él. Y ¿esta ha de ser siempre en nuestra Pátria la recompensa reservada al merito y al trabajo? No: por esta vez nuestro protector Gobierno y nuestras ilustradas Córtes harán completa justicia á nuestra santa causa, atendiendo nuestras razonables y justas aspiraciones.

- 13ª. Los Maestros deben tener derecho á jubilacion, sus esposas á viudedad y sus hijos á pensiones, hasta que entren en la edad que determinan las leyes.

No se necesita mucha rectitud de juicio para comprender la justicia de esta exigencia. Sin traer á este lugar las razones en que se apoya la base anterior, una sola comparacion bastaría, Señores Diputados, para demostraos lo justo que es consignar en la ley la 13ª que envuelve en si un pensamiento de equidad y de engrandecimiento para la instruccion de la juventud.

Los Maestros de institutos y de universidades, cuya mision es dirigirse á una limitada parte de la sociedad, que sin grandes sacrificios puede instruirse, tienen unicamente hora y media de clase, sustitutos en sus mas ligeras indisposiciones y tres ó cuatro meses al año de descanso. El Maestro de Instruccion Primaria, con niños á su cuidado, á quienes hay que estudiar en sus mas minuciosas tendencias, sufre un penoso trabajo de seis horas, las peores del dia y en todas las épocas del año, sin exceptuar la canícula, viendose ademas precisado, por lo muy atendidas que se hallan las escuelas, á respirar una atmósfera impura, y á sufrir las consecuencias del rigor de las estaciones. Ahora bien; apesar de la diferencia inmensa de trabajo y utilidad que resulta en favor del Maestro de la niñez, éste goza por regla general de quinientos r^{es}. á tres mil seiscientos cincuenta anuales, y los de los institutos y universidades, de seis á doce mil, y de doce á cuarenta mil; con la circunstancia de que pueden dedicarse á sus profesiones, pues les sobra tiempo y paciencia para todo. ¿No os admirais, Señores Diputados, de tan escandalosa desproporcion? ¿No os sorprende la modestia que supieron imponerse los redactores del proyecto, retirado en feliz hora por el ilustrado actual Sr. Ministro de Fomento, al tractar con tanto acierto las dos notables cuestiones de sueldos y derechos pasivos de los funcionarios de Instruccion Pública? ¿No os causa sorpresa lo original y feliz que estuvo la Comision al señalar la edad de 65 años, con 39 de penosa enseñanza, para que los Maestros, en su mayor parte ha-

bitando el mundo de la verdad, tenga derecho á la mitad de sus sueldos por via de jubilacion? ¿No os causa risa esta oportuna y peregrina idea de la Comision, que por encanto lleva á la humanidad á gozar de aquellos felices tiempos en que los Patriarcas contaban hasta nuevecientas y tantas primavera? ¡Lástima que la comision no se haya acordado de la viuda é hijos del Maestro, pues de esta manera nos hubiera regalado otra mas rara y sorprendente novedad. Pero en cambio, forzoso es hacerle justicia en cuanto á los demas Maestros, á quienes, no solamente regala pingües sumas por via de estímulo despues de un corto número de años de enseñanza, sinó que tambien les dispensa todas las gracias que á las demas clases pasivas del Estado. Aquí la comision ha ido mas lejos; tambien sabia que estos Profesores habían de dejar mugeres é hijos á quienes sería una injusticia poner á merced de Caprichosa fortuna. Por eso su mano pródiga supo con acierto proveer á esta necesidad de una manera satisfactoria. A la muger é hijos del Maestro de Instruccion Primaria, como de mejor condicion, les basta y sobra, en sentir de los redactores del proyecto, la gratitud y reconocimiento de los pueblos.

Al ocuparme de los catedráticos de Instruccion Pública, ha sido mi objeto únicamente hacer una comparacion para demostrar mi aserto; por lo demas, tales funcionarios merecen ser atendidos en proporcion á la utilidad que tambien prestan al Estado. Pude efectivamente, y resaltaria algo mas la desproporcion que quise establecer; citar otras muchas clases de empleados de puro lujo, que, sin trabajo ni fatiga, no solamente disfrutan á treinta y ochenta mil r^{es}. anuales, sinó que llevan anexas jubilaciones y cesantías escandalosas, que la nacion ve incluir con dolor en su presupuesto general.

La vida del Maestro que con afan se consagra a desempeñar su destino, tiene que ser necesariamente corta: ved aquí la necesidad de jubilarle en una edad oportuna. Su sueldo miserable ni apenas llega para mantener á su familia, cuanto mas para proporcionarle ahorros que pueda legarle á su fallecimiento: he aquí por que de justicia debe el Estado atenderle de una manera decorosa; y obrar en contrario, es faltar á un deber de gratitud, á que por tantos títulos es el Maestro acreedor.

- 14^a. En la capital de la Monarquía habrá cuatro Inspectores de Instruccion Primaria, otro en cada provincia, y un subinspector en todo pueblo que sea capital de partido judicial.

Una asidua vigilancia por personas competentemente autorizadas, es, en todas las carreras del Estado, el mas poderoso y eficaz móvil que las conduce á su engrandecimiento y prosperidad. De aquí que las inspecciones esten llamadas á ejercer en las escuelas una influencia de satisfactorios y brillantes resultados, tanto mayores cuanto mas se extienda el horizonte de su intervencion, y los límites de la esfera de su autoridad. Inspectores Generales que vigilen é ilustren con sus luces la enseñanza de las normales: Inspectores provinciales que velen por la acertada educación que debe darse en las escuelas de la capital y en las de las cabezas de partido: Subinspectores que asiduamente se consagran á la mejor dirección de las escuelas situadas en todo el radio de partido judicial que les corresponde, he aquí los empleados que la ley debe establecer; y sin los cuales difícil será salvar infinidad de dificultades que á cada paso embarazan y entorpecen la marcha regular y progresiva que debe observarse en los establecimientos consagrados á la niñez. A muy poco que se medite, se comprenderá la inmensa importancia de estos funcionarios que tan engrandecidos y multiplicados se ven en las naciones de Europa que hoy caminan al frente de la civilización.

15. Las Secretarías de las Comisiones de Instrucción Primaria estarah siempre á cargo de Maestros Superiores.

De esta manera no solamente se ensancha el horizonte de las aspiraciones del Maestro, dando al mérito la justa recompensa y al penoso trabajo el saludable descanso, sinó que tambien llegará á ser una verdad la marcha acertada de cuantos expedientes y asuntos se sometan á la deliberación de las Comisiones, en las cuales juega un principal papel el Secretario. La Instrucción Primaria, pues, teniendo siempre al frente de sus asuntos personas facultativas, entrará en la via de las reformas, y del verdadero progreso, y extenderá por todos los ángulos de nuestra querida Pátria sus benéficos efectos, y el santo rocío de la moral, sin la cual no puede haber verdadera, sinó ficticia civilización.

16. Las comisiones superiores y de exámenes residiran siempre en la Capital del distrito universitario, y las compondran el Rector de la universidad, como Presidente, los Maestros de la Normal, los Inspectores de las provincias que abrace el radio del distrito universitario, que no se hallen de visita, y el Subinspector del partido.

Ved aquí, Señores Diputados, una de las bases que mas deben fijar todo vuestro cuidado; que exige su pron-

ta observancia, si ha de ponerse remedio á los frecuentísimos y transcendentales perjuicios que ocasiona la actual organizacion de los tribunales de oposiciones. Ni en esta parte somos mas felices los Maestros de Instruccion Primaria. Testigo ocular de los desaciertos de estos tribunales, podia esclarecer la verdad con ejemplos prácticos, con abusos escandalosos, que mas de una vez llamaron la atencion de personas extrañas á la carrera. No tengo necesidad de valerme de estas armas, que pobres inteligencias tomarían en una significacion que estoy muy lejos de darles. Apelo al raciocinio, medio sencillo y concluyente.

Todo el mundo sabe que la mayoría de los tribunales de oposiciones á escuelas vacantes, está compuesta de personas, que, de cien veces, las noventa y nueve son incompetentes, pues no solamente no entienden una palabra de lo que constituye el mérito del opositor, sino que ignoran los rudimentos mas triviales de nuestra carrera, reduciéndose por consiguiente su triste papel, en el acto de la lucha de los Maestros, á ser ridículos espectadores de un dráma, cuya significacion no comprenden. Sin embargo, su voto es terminante, y debe decidir de la suerte del mérito á quien casi siempre sepulta en el olvido y arroja en brazos del desaliento. Profundicemos aun mas esta cuestion, para que nuestras oposiciones no admitan el mas ligero sintoma de duda.

Del buen acierto en el desempeño de una profesion, prescindiendo de tal cual hecho aislado, solo tienen derecho á juzgar las personas facultativas que á ellas corresponden: otro juicio debemos, cuando menos, suponerle erróneo. Ahora bien: un tribunal de oposiciones para cubrir la vacante de Médico de hospital, casa de baños &.&., compuesto de Abogados en su mayor parte, no solamente inspiraría risa, sino compasion, y pronto la humanidad doliente clamaría por que se pusiese remedio á un abuso que necesariamente debia acarrear funestas consecuencias. Un tribunal de oposiciones para cubrir la vacante de un juzgado de 1ª instancia, de una magistratura &.& compuesto de Médicos, tambien en su mayor parte, inspiraría desprecio y aversion, por los males que originaría á cuantas personas tuviesen necesidad de ventilar cuestiones en los tribunales, viéndose todo el mundo precisado á recurrir en solicitud del oportuno é indispensable medio de cortar desaciertos de tan colosales proporciones.

Ya lo he dicho en otro lugar: cada profesion tiene sus ramos especialísimos, en los cuales consiste toda la importancia del sugeto que la ejerce, y ved aquí por qué, los tribunales de oposiciones que desgraciada-

mente deciden hoy de las escuelas en nuestro país, son incompetentes á todas luces, y se hacen ridículos á los ojos de toda persona verdaderamente instruída. Pero aun hay mas: los Gobernadores de las provincias, agenos y extraños á este ramo de la enseñanza, y ocupados con otros asuntos de su inmediata incumbencia, nombran los individuos que han de componer el tribunal de oposiciones, y confieren la presidencia á otra persona aun menos competente, cuando no adornada de rancias y extravagantes fórmulas, de manera, que cada tribunal así constituido, viene á significar una nueva torre de Babel, de donde necesariamente debe salir la confusion y el desorden, y como consecuencia lógica, el error y la injusticia. Facil es poner remedio á este desacierto, los Rectores de las universidades, los Catedráticos de las escuelas Normales, los Inspectores de provincia y los subinspectores de partido, vez aquí el tribunal competente donde debe campar el verdadero Maestro, y no el favor; donde mezquinas pasiones encontrarán un escollo invencible, y la aplicacion y el mérito el baluarte de su futuro engrandecimiento. Ved aquí un tribunal que todo lo remedia, y en cuyos brazos el Maestro afanoso puede entregarse con abandono, y sin desconfianzas que torturen su pensamiento. Maestros como él, todos sus jueces, leerán en lo mas recóndito de su corazon la profundidad de sus conocimientos, y con su mirada tranquila y perspicaz, interrogaran con acierto á esta inteligencia, que debe dentro de algunos años formar una afanosa generacion, entusiasta por alcanzar nuevos y brillantes triunfos en todos los ramos del saber humano.

Tales son, Señores Diputados, las principales bases en que apoyo el trabajo que tengo el alto honor de dirigiros, y de someter á vuestra ilustrada discusion y que titulo.

PROYECTO DE LEY SOBRE

INSTRUCCION PRIMARIA

Capítulo 1º

De la primera enseñanza.

Artículo 1º. La primera enseñanza se divide en elemental y superior.

Artículo 2º. La primera enseñanza elemental para ser completa ha de comprender: Elementos de religion, moral é historia sagrada -Lectura-Escritura-Elementos de gramática castellana, dando la posible extension á la ortografía -Elementos de Aritmética, con el sistema legal de medidas, pesas y monedas -Nociones de geometria con aplicacion á la Agrimensura.

Artº 3º. La primera enseñanza superior comprende -Ampliacion de los ramos que constituyen la enseñanza elemental -Elementos de geografía é historia, especialmente de España -Idem de geometría con aplicacion al dibujo lineal -Idem de física, química ó historia natural con aplicacion á los usos ordinarios de la vida -Agricultura.

El estudio de la geometría y de la agricultura será teórico y práctico, teniendo lugar este dos dias á la semana, cuando el tiempo lo permita, en huerta de alguna extension que los pueblos deben proporcionar al Profesor con tal objeto.

Artº 4º. La enseñanza primaria es gratuita para todos los Españoles. Lós padres y tutores enviarán á las escuelas públicas á sus hijos y pupilos

A las de párvulos, desde la edad de 3. a 6. años en las poblaciones en que se establezcan segun la presente ley

A las elementales de 6. á 9.

A las superiores de 9. a 12.

Los que no cumplan con este deber esencial serán amonestados y compelidos por la Autoridad, y castigados con arreglo á las disposiciones del código penal

Se exceptuan de esta regla los que prueben que dan esta enseñanza en sus casas, ó en establecimientos particulares, siempre que sea en conformidad con lo que prevengan los Reglamentos del Gobierno.

Capítulo 2º

De los establecimientos públicos de 1ª enseñanza.

Artº 5º. Son escuelas públicas de primera enseñanza las que se sostienen en todo ó en parte con fondos del Estado, de las municipalidades, obras pias ú otras fundaciones destinadas al efecto: estas escuelas estarán á cargo de las respectivas comisiones.

Las escuelas son elementales ó superiores segun que es elemental ó superior la enseñanza que en ellas se suministra.

Artº 6º. Todo pueblo capital de partido ó de provincia, tendrá dentro del termino improrrogable de ocho meses, á contar desde la publicacion de la presente ley, el número de escuelas públicas que con arreglo al censo de poblacion le correspondan por el adjunto cuadro. En este numero por ser yá bastante limitado, no deben incluirse las escuelas privadas

Numero de Vecinos	Número de escuelas		
	de Parvulos	Elementales	Superiores
De 90 á 100..	.. ..	1.	.. ..
100 á 300..	1.	1.	1.
300 á 1.000..	2.	2.	1.
1.000 á 2.000..	3.	3.	2.
2.000 á 3.000..	4.	4.	2.
3.000 á 4.000..	5.	5.	3.
4.000 á 5.000..	6.	6.	3.

Las poblaciones que pasen de 5.000 vecinos tendrán por cada 1.000 mas una escuela de parvulos y otra elemental; y por cada 2.000 una superior.

Para llevar á objeto el artículo anterior es indispensable que los Inspectores de provincia ... Gobierno de S.M. el censo de poblacion de las capitales de partido que les correspondan, levantado con la posible exactitud, y en cuyo trabajo tendrá obligacion de auxiliarse el Alcalde y Parroco de cada uno.

Artº 7º. Las aldeas se reunirán ó distribuirán para formar distritos de 100 vecinos, en cada uno de los cuales se establecerá una escuela rural en que se enseñen las materias siguientes -Nociones de gramática castellana, necesarias á escribir con ortografía y prosodia -Aritmética con el sistema legal de pesas, medidas y monedas -Principios de geometría con aplicacion á la agrimensura -Agricultura con la posible extension, especialmente en la que conviene al pais.

Los pueblos que se hallen á largas distancias y no puedan reunirse para formar distritos de cien vecinos, tendrán escuelas incompletas, siempre que se pruebe su conveniencia y necesidad por medio de expediente que al objeto debe instruir la Comision de partido, con audiencia del Subinspector; en cuyo caso debe recacr tambien acuerdo definitivo de la Comision superior.

Artº 8º. Los Ayuntamientos tendrán obligacion de incluir en sus presupuestos, sin cuyo requisito no los serán aprobados, cuantos gastos ocasionen las escuelas que radiquen en sus distritos, a excepcion del sueldo del Maestro, que como los de los demas Catedráticos de Instrucción Pública, figurará en el presupuesto general del Estado.

Artº 9º. Las escuelas, tanto de párvulos como elementales

completas y superiores, serán de tres clases ó categorías: de entrada, ascenso y término.

Son escuelas de párvulos y elementales completas de entrada, las que gocen de sueldo de 4.000. r.; de ascenso 6.000, y de término 8.000.

Son escuelas superiores de entrada las que tengan de dotación 6.000. r. de ascenso 8.000. y de término 10.000.

Para los efectos de este artículo, se consideran escuelas de entrada tanto de párvulos, como elementales completas y superiores las que se hallen situadas en poblaciones de 100. á 1.000, vecinos; de ascenso las que lo esten en pueblos de 1000, a 4.000; y de término en las establecidas en los de mas de 4.000.

Toda escuela rural gozará 3.000 r. de dotación.

Capítulo 3º

De las Escuelas Normales.

Artº 10º. Afin de que los jóvenes que intenten dedicarse al magisterio de primera enseñanza, puedan adquirir la instrucción y aptitud necesarias, habrá una escuela normal en la capital de cada distrito universitario, y otra con el nombre de central en Madrid.

Artº 11º. Para ingresar como aspirante á Maestro en las escuelas normales, es necesario haber cumplido 16. años de edad y no pasar de 30.,; estar bien impuesto en los ramos que constituyen la enseñanza primaria superior, circunstancia que se acreditará por certificación expedida por el Maestro y subinspector del pueblo en que se hubiesen hecho los estudios, visada por la Autoridad municipal; y por exámen á que debe someterse el alumno en la escuela en que intente matricularse.

Artº 12º. La enseñanza en las escuelas normales durará tres años para los aspirantes á título de Maestro elemental, y cinco para los que aspiren al de superior.

Artº 13º. Las provincias comprendidas en cada distrito universitario tendrán obligación de satisfacer todos cuantos gastos ocasione la escuela normal que al mismo correspondan, á excepcion de los sueldos de sus profesores que serán de cuenta del Estado. El importe de matrículas quedará á beneficio de este.

De la misma manera, y en igual forma, serán satisfechos los que cause la escuela central.

Capítulo 4º

De los Maestros de Primera enseñanza

Artº 14º. Para ejercer el profesorado de primera enseñanza se requiere 1º ser español; 2º justificar buena conducta religiosa y moral 3º. Tener 20., años de edad. 4º Haber estudiado los años necesarios, segun el título á que se aspire, en una escuela normal 5º obtener el título correspondiente, mediante exámen ante la Comisión Superior: este título se expedirá á nombre ó por el Geje del Estado.

A los que regenten escuelas incompletas les bastará obtener el suyo de la Comisión superior, mediante examen riguroso que sufrirán ante la de Partido, con objeto de acreditar su idoneidad, y podrán ejercer su destino á los 20. años de edad. Estos interesados llevarán el nombre de Sustitutos de Maestros.

Los Sustitutos de Maestro serán examinados únicamente en los ramos que deben enseñar en las escuelas incompletas, que serán los siguientes: Breves nociones de Religión, moral é historia Sagrada -Lectura y escritura -Aritmética en sus cuatro reglas de enteros, quebrados y denominados, con el sistema métrico de pesas, medidas y monedas. -Los principios de geometría en su aplicación á la agrimensura. -Agricultura.

Para presentarse á examen los aspirantes á sustitutos de Maestro, será circunstancia precisa acreditar haber asistido á la escuela desde la edad de 9. años hasta la de 16. en clase de ayudante del Subinspector de partido ó de quien haga sus veces; mediante certificado expedido por este y visado por la Autoridad municipal.

Artº 15º. Nadie podrá presentarse á examen, ni obtener título de Maestro, sin haber cursado en escuela normal los años consiguientes. Sin embargo, á los estudiantes ó Profesores de otras carreras que deseen dedicarse á la Instrucción Primaria, se les abonarán los estudios que hubiesen hecho, bajo las condiciones siguientes: 1º Que los estudios han de ser comunes á la carrera del Magisterio; 2º Que los interesados han de justificar su idoneidad en la normal en que intenten recibirse de Maestros, por medio de examen que se extenderá á todos los ramos que se les abonen; 3º Que han de cursar indispensablemente en escuela normal, agricultura, sistemas y métodos de enseñanza, organización de escuelas y educación, como también los demás ramos que no justifiquen haber estudiado en colegio aprobado por el Gobierno. 5º Que han de tener la práctica y reunir los demás requisitos que se exigen á los Maestros.

Artº 16º. No podrán ejercer el profesorado: 1º Los que no tengan título que les habilite legalmente. 2º Los que padezcan enfermedades ó defectos físicos que se presten á lo ridículo ó les imposibiliten para la enseñanza 3º Los que hubiesen sido condenados á penas aflictivas, ó llevar consigo la inhabilitación absoluta para cargos públicos y derechos políticos.

Artº 17. El nombramiento de los Maestros para las escuelas públicas del Reino corresponde al Gefe del Estado de entre tres opositores que la Comisión Superior de oposiciones le remita en terna.

Artº 18. El cargo de Maestro, esté en cualquier clase ó categoría, será incompatible con todo otro destino que no sea precisamente el de la enseñanza.

Artº 19., Ningun Profesor de Instruccion Primaria será separado de su destino sinó en virtud de sentencia judicial que le inhabilite para ejercerlo, ó de expediente gubernativo formado por la Comision de Partido, ilustrado por la superior, y con parecer del Rl. Consejo de Instruccion Pública: en todas las instancias se dará audiencia al interesado. La resolucion definitiva corresponde á S.M.

Artº 20. Tampoco podrá ser trasladado á otro establecimiento, ó á desempeñar otras asignaturas que no sean las suyas, á no ser á su solicitud, ó con su asentimiento.

Artº 21., Tan pronto estén cubiertas todas las escuelas que debe haber en cada pueblo con arreglo á los artículos 6º y 7º de la presente ley, se procederá á formar un escalafon general de todos los Maestros del Reino, asegurando á cada uno la categoría que le corresponda, en conformidad á lo prescripto en el artº 9º.

Artº 22. Los Maestros tendrán de sueldo el que les corresponda á sus escuelas segun la categoría en que se hallen, con arreglo al artículo 9º de la presente ley, y principiará á hacerse efectivo desde el dia en que ésta se publique en el periódico oficial del Gobierno.

El de los Sustitutos de Maestros lo determinará la comision Superior oyendo la de Partido; y será satisfecho de los fondos de las provincias en que aquellas radiquen.

Artº 23. Ademas del sueldo se le dará al Maestro habitacion suficiente y decorosa para él y su familia, contigua al local de la escuela; y no pudiendo esto tener efecto se le abonarán por alquileres de casa dos r. diarios, si la escuela es de entrada, cuatro si es de ascenso, y seis si de término.

Artº 24. Será obligacion de los Ayuntamientos de los pueblos en que esten situadas las escuelas, proporcionar al Profesor la casa habitacion suficiente, ó los alquileres en se defecto, local á propósito para la escuela, huerta y el preciso menaje para la enseñanza.

Capitulo 5º

De los Inspectores

Artº 25. Habrá en la Capital del Reino cuatro Inspectores generales, encargados de vigilar al menos una vez al año, las escuelas normales, Comisiones superiores é inspecciones de provincia: prestarán su servicio de manera que dos esten siempre en la Corte, como individuos del Consejo de Instruccion Pública.

Cada Inspector General disfrutará de sueldo 24.000. rs. anuales y 4.000. mas para gastos de viaje.

Artº 26. En cada provincia habrá un Inspector de la clase de Maestros Superiores, encargado de vigilar, al menos dos veces al año las escuelas establecidas en la capi-

tal de la misma, y las situadas en las cabezas de partido. Su residencia, fuera de los actos de visita, ó cuando tenga que componer el tribunal de exámenes y de oposiciones para Maestros, será la misma capital de provincia.

Los inspectores en provincias de 3ª clase disfrutarán de sueldo 14.000. rs. anuales; en las de 2ª 15.000. y en las de 1ª 16.000.

A cada uno se le abonará además para gastos de viaje 2.000. reales.

Artº 27. En cada partido judicial habrá un Subinspector encargado de vigilar cuatro veces al año, lo menos, las escuelas del mismo, y dar la enseñanza en la escuela superior de la capital. Este funcionario tendrá de Ayudante un Maestro de la clase superior que le sustituya en sus ausencias y ocupaciones y le ausilie en la enseñanza.

Los subinspectores gozarán de sueldo en las escuelas de entrada 7.000. rs; en las escuelas de ascenso 9.000. y en las de término 11.000.

Para gastos de viaje se le abonarán á cada uno 1.000 r.

Los Ayudantes disfrutarán la mitad de sueldo de los propietarios.

Capítulo 6º

De las Comisiones Superiores

Artº 28. En la capital de cada distrito universitario habrá una Comisión Superior de Instrucción Primaria, presidida por el Rector de la universidad, y compuesta del Director y Profesores de la escuela normal; de los inspectores de las provincias que no se hallen de visita, y del Subinspector del partido.

Estas comisiones tendrán á su cargo todo cuanto se refiera al ramo de Instrucción Primaria, y dependerán directamente de la Dirección general de Instrucción Pública.

Artº 29. Será secretario de esta comisión un Maestro Superior, con el sueldo de 12.000. rs. y dos oficiales á su disposición de la clase también de Maestros Superiores con el haber de seis mil r. anuales cada uno.

Los gastos de escritorio, impresos, libros y mas enseres de la secretaría, se presupuestarán cada año por la Comisión; y con acuerdo del R. Consejo de Instrucción Pública, serán abonados por las provincias que abraze el distrito universitario.

Capítulo 7º

De las Comisiones de Partido.

Artº 30. En la capital de cada partido judicial habrá una comisión compuesta del Alcalde del Ayuntamiento, que será su presidente; del subinspector, de un cura párroco, de dos personas de conocida instrucción, nombrados por la comisión superior, á propuesta en terna del subinspector:

Estas comisiones dependerán directamente de la comisión superior, y tendrán de secretario el que lo sea del Ayuntamiento.

Los gastos de la secretaría se presupuestarán por la comisión de partido, con aprobación de la superior, y su satisfacción correrá á cargo de los Ayuntamientos que abraze el partido judicial.

Las atribuciones de estas comisiones se extenderán á cuanto interese al mejor servicio y prosperidad de la enseñanza primaria en el radio del partido.

Capítulo 8º

De las comisiones locales

Artº 31. En cada Ayuntamiento habrá una comisión local, compuesta del Alcalde presidente, de un párroco y de tres Maestros jubilados, ó en su defecto de tres personas de conocida instrucción, nombradas por la comisión de partido.

Estas comisiones estarán en un todo subordinadas á la de Partido y serán sus secretarios los que lo sean de sus Ayuntamientos.

Los gastos de las secretarías de estas Comisiones, se presupuestarán por las mismas; y con aprobación de la de Partido se abonarán por los Ayuntamientos á que pertenezcan.

Capítulo 9º

De los Tribunales de exámenes y Oposiciones

Artº 32. En la capital de cada distrito universitario habrá un Tribunal de exámenes para los aspirantes á Maestros, y de Oposiciones á escuelas vacantes. Se compondrá de todos los individuos de la comisión superior, y hará de secretario el que lo sea de la comisión superior.

Capítulo 10.

Personal de las escuelas Normales.

Artº 33. La escuela Normal Central se compondrá:

De un Director, con el sueldo de 30.000. rs. que será también individuo del Rl. Consejo de Instrucción Pública- De un primer Maestro con el de 26.000. De un segundo con el de 27.000.- De un tercero con el de 26.000.- De un cuarto con el de 25.000.- De un Eclesiástico encargado de la enseñanza moral y religiosa, con el de 10.000.- De un Bedel con el de 8.000.- De dos mozos con 3.000 rs. cada uno.

Artº 34. Las escuelas de los distritos universitarios se compondrán: de un Director con el sueldo de 22.000. rs.- De un primer Maestro con el de 20.000.- De un segundo con el de 19.000.- De un tercero con el de 18.000.- De un cuarto con el de 17.000. De un Eclesiástico, encargado de la enseñanza moral y religiosa con el de 6.000.- De un Bedel con el de 5.000.- De dos mozos con 2.000. cada uno.

Capítulo 11.

De los ascensos del profesorado.

Artº 35. Las escuelas elementales de entrada se provistarán por oposición en Maestros elementales ó superiores que hu-

biesen desempeñado un año la plaza de Maestro en escuelas rurales; ó la de Ayudantes en cualquiera escuela pública, ó ejercido la enseñanza por dos años en escuela privada; las de ascenso en Maestros de entrada que lleven dos años de servicio en este empleo, y las de término en Maestros de ascenso que tengan dos años de servicio en esta categoría.

Artº 36. Las escuelas superiores de entrada se provistarán por oposicion en Maestros superiores que hubiesen desempeñado dos años la plaza de Ayudantes en cualquiera escuela pública superior, ó hayan sido Maestros de escuelas públicas elementales durante un periodo de tres años, ó ejercido la enseñanza en escuelas privadas por espacio de cinco; las de ascenso, en Maestros de entrada que lleven tres años en este destino; y las de término en Maestros de ascenso que tengan dos años de servicio en esta categoría.

Artº 37. Las Secretarías de las Comisiones Superiores se proveerán en Maestros superiores de término, que cuenten mas años de enseñanza, con buenas notas, y á propuesta en terna de la Comision Superior.

Artº 38. Los Inspectores de provincias de 3ª clase se provistarán en los secretarios de las comisiones superiores: las de provincias de 2ª en Inspectores de provincia de 3ª; y las de 1ª clase en Inspectores de provincia de 2ª.

Artº 39. Las plazas de cuartos Maestros de escuelas Normales se proveerán en Inspectores de 1ª clase; las de terceros en cuartos; las de segundos en terceros; las de primeros en segundos, y las de Directores en primeros.

Artº 40. Las Inspecciones Generales se provistarán en Directores de escuelas Normales.

Artº 41. La plaza de 4º Maestro de la escuela Central recaerá en Inspector General; la de tercer Maestro en el cuarto; la del segundo en el tercero, la del primero en el segundo y la de Director en el primero.

Artº 42. Todos los destinos comprendidos en el artº 38, 39, 40, y 41, han de recaer precisamente en las personas designadas en los mismos, que cuenten mas tiempo de servicio en el destino anterior al que desean obtener.

Capítulo 12.

De los derechos pasivos del Profesorado de Instruccion Primaria.

Artº 43. A todo Maestro de escuela pública rural, de párvulos, elemental completa ó superior, Secretario y oficial de Comision Superior; Subinspector, Inspector de provincia y General, Maestro y Director de escuela normal, se le concederá por via de jubilacion la mitad del último sueldo que hubiese disfrutado en la carrera, siempre que cuente veinte y cinco años de servicios; y la misma mitad se le concederá tambien en cualquiera época en que se inutilice para la enseñanza ó desempeño de su empleo.

Artº 44. Las viudas de los funcionarios expresados en el artículo anterior, disfrutarán durante su vida y siempre que no pasen á segundas nupcias, la mitad del sueldo de sus maridos: en caso de contraer nuevo enlace ó de que fallezca dejando hijos menores, entrarán estos inmediatamente á disfrutar la viudedad de su madre, hasta que hayan adquirido modo de vivir con el estudio ó el trabajo.

Artículo adicional

Los Directores de las escuelas normales suprimidas, si son de la clase de Maestros superiores, ingresarán de terceros y cuartos Catedráticos en las normales de los distritos universitarios, segun sus méritos y servicios.

Los Regentes de las normales Superiores pasarán á desempeñar las Secretarías de las Comisiones Superiores.

Los Secretarios de las actuales comisiones, y los Regentes de las normales elementales, siendo igualmente de la clase de Maestros superiores, pasarán á desempeñar las Subinspecciones de partido.

Los Ayudantes de las prácticas normales pasarán á escuelas de los mismos pueblos en que desempeñaban aquellos destinos, con arreglo á sus títulos, méritos y servicios contraídos en la carrera.

Todos los demas destinos los provistará por esta sola vez el Gobierno de S.M. en Maestros Superiores y elementales que tengan mejores notas en sus títulos, ó hayan prestado mas servicios en la carrera del magisterio; prefiriendo siempre los superiores á los elementales, y los procedentes de escuelas normales, á los que no lo sean.

Reglamentos especiales determinarán las atribuciones de todos los destinos del magisterio de Instrucción Primaria, y servirán además para la mejor y mas acertada aplicación de la presente ley.

VED AQUI CONCLUIDA MI OBRA, cuyo objeto es allanaros el espacioso camino por donde todos debemos marchar hácia nuestra completa regeneración. Si la examináis con la prudencia que tanto os distingue y luego la honrais con vuestra discusión, mis aspiraciones quedarán sobradamente recompensadas.

La que fué Soberana de dos mundos y dispensadora de los destinos humanos, bien merece hoy vuestra atención: ESPAÑA, la cuna donde se mecieron tantos y tan ilustres guerreros como Bernardo del Carpio, Rodrigo Díaz de Vivar, Garcí-Hrez de Vargas, Guzman el BUeno, Gonzalo de Córdoba, Hernan Cortés y Dn. Juan de Austria: El hermoso y fértil vergel donde sembraron tantas, tan bellas y matutinas flores los inmortales Jorge Manrique, Garcilaso, Ercilla, Granada, Leon Argensolas, Calderon, Cervantes, Lope de Vega, ... Quevedo, Rioja, Saavedra Fajardo y Solís: esta nación tan regalada de la naturaleza, hija predilecta del Cielo, os habla hoy por medio del mas insignificante de sus hijos.

¿Queréis que el sol de su antigua poderío brille en todo su esplendor; é ilumine con su intensa claridad los mas recónditos y apartados confines de la tierra?

Ensanchad los límites de la Instrucción Primaria; protejed el primer escalon de la ciencia: fijad con todo vuestro cuidado sobre que debe descansar el grandioso edificio de la civilización. He aquí lo que en nombre de todos los buenos españoles os

SUPLICA el que eleva sus plegárias al Eterno por la consolidación de vuestro destino, si en el habeis de cooperar á tan noble, á tan santo y á tan grandioso fin.

Santiago 8. de Junio de 1856.

GABRIEL CABEZA Y RODRIGUEZ

D. Gabriel Cordero y Cordero

1830
Yo, el Sr. D. Gabriel Cordero y Cordero, de
este Estado, por el presente declaro y certifico
que el Sr. D. Juan Cordero y Cordero, de
este Estado, es el Sr. D. Juan Cordero y Cordero,
de este Estado, que se declara y certifica
en la presente, para que conste a los
efectos de la ley.

Resolución acordada a las Cortes de la Nación
con objeto de reformar el Plan de Instrucción
Pública en lo que se refiere a Instituciones Primarias

Por

D. Gabriel Cordero y Rodríguez

Señores Diputados de la Nación.

Señores.

En el día de hoy y en importantes trabajos como es siempre
se agita en vuestro alma de vuestro y sus labores propiamente en él.
en que se han la felicidad de las naciones, se ve de en movi-
miento de ideas luminosas hacia el perfeccionamiento moral e intelectual
de la especie humana, notando una profunda tristeza que me
me he queal impide a muchos hombres de espíritu elevado
de saber lo que más falta le hace. El peso de la inteligencia,
El no trabajar, es un principio de verdad eterna, reconocido en todos
los siglos y en todos los pueblos, que el hombre aspira
siempre a su perfeccionamiento, y que el Cristianismo, respaldado
con robusto brazo las cadenas de la esclavitud, le abrió las puertas
del saber, el templo de la gloria y el camino de la inmortalidad,
para llevar a este mundo una república fundada en la tierra por
el hijo de Dios, La fraternidad Universal.

Señores, V^{os} Diputados, que ten más falta que yo de saber
conocer la honra, habéis fijado vuestro pensamiento en las
virtudes que le presta la humanidad. El trabajo es la base

... de que ... de ... de ...
 ... de ... de ... de ...
 ... de ... de ... de ...
 ... de ... de ... de ...
 ... de ... de ... de ...
 ... de ... de ... de ...
 ... de ... de ... de ...
 ... de ... de ... de ...
 ... de ... de ... de ...
 ... de ... de ... de ...

... de ... de ... de ...
 ... de ... de ... de ...
 ... de ... de ... de ...
 ... de ... de ... de ...
 ... de ... de ... de ...
 ... de ... de ... de ...
 ... de ... de ... de ...
 ... de ... de ... de ...
 ... de ... de ... de ...
 ... de ... de ... de ...

... de ... de ... de ...
 ... de ... de ... de ...
 ... de ... de ... de ...
 ... de ... de ... de ...
 ... de ... de ... de ...

de poner, en un momento, a la disposición pública, el
 resultado de sus trabajos, para que todos se beneficien de
 ellos, para el bien de la Patria, por lo que se debe
 que se destine un espacio, para mostrar, si la sociedad de que
 se trata, como se trata de un país, que la Instrucción pública
 sea, y sea para todos los grados. Particularmente hoy, y en
 un momento de tanta crisis: las primeras necesidades, que son pro-
 ducidas, no se pueden satisfacer, sino en las escuelas de
 la Universidad, relativas a la creación, por un departamento, para
 el pago de sus labores de sus hijos. Sin embargo, una in-
 strucción, no se debe, la Instrucción Primaria, sea a todos,
 por lo que se debe, y se debe la independencia de la Instrucción, para
 no se le pueda, a través de los gobiernos y autoridades, y se le
 debe, de parte de la Instrucción, que más de una vez, puede ir, por
 su propia y particular.

3.ª De la misma obligación

La misma obligación de saber la fidelidad de la Patria
 que se le debe, en sus intereses, y esta fidelidad, se puede
 proporcionar, si se le proporciona, en su instrucción, los medios de
 instrucción, que se debe, se puede, si se cumple, con lo que se debe.

Se puede decir que en el siglo pasado muchas eran facultades,
 y que en el presente se han reducido a una sola, y que
 se ha perdido el honor que antes se le daba de la más
 noble de las profesiones y se ha perdido en todas las ciencias
 el arte de la profecía. Vicio es éste que por la falta de peso
 y de las virtudes que antes eran comunes, con pocas
 virtudes se ha hecho educación que ha producido de sus niños
 dociles, piosos, sencillos, como yo, niños que la naturaleza
 contribuye de los padres y los grandes conocimientos que á veces
 les vienen en sus mentes. Vicio, como se ve en las leyes
 y en las costumbres que distinguen á unas gentes, de otras con
 dichas que las mismas tienen. Si se mira á las de poca
 nobleza y de poca virtud, principalmente de la que se enseña
 primaria sea de fuerza obligatoria, por que son ellas que
 ha producido de sus niños sencillos y más sencillos que
 antes lo eran de la sociedad.

II.ª. ¿Dónde las mismas virtudes en los niños á los que van
 de casa y salen á las escuelas.

Explicaremos, las causas de los niños que salen
 desde que él va á casa en los que van de la escuela. ¿
 Qué causas hacen ellos á los niños en el de sus
 escuelas? ¿Por qué? en sus escuelas pasan por
 las más grandes adquisiciones. ¿Qué grado de una virtud
 en sus niños en sus escuelas de las escuelas de sus niños.

que se propuso por sus virtudes académicas de ser el
 modelo de su género, que cuando se trata de la cultura
 tanto de la ciencia como de la letra, por encima de
 sus males, y en sus propios en los de personas eruditas y
 suaves. En fin, se trata que en la Corte, y en las
 universidades de las provincias, se vea con claridad
 que el primer cargo de justicia y honra de la nación, y si
 se quiere en otras maneras con una imprevedibilidad y responsa-
 bilidad que se han de sus propios males, y que se vea
 que se vea en su cargo y desordenado estado, que más de una vez se
 de una gran influencia para sus hijos, y para sus
 acciones. En fin, se trata en apoyo de la ciencia de sus
 libros de la nación, de la de la nación se han de ver, y se han de
 algunos libros, y principios a hacer que se vea por
 sus elementos de su futura felicidad y prosperidad de la nación.
 También se le trata de hacer que se vea de sus fundaciones literarias,
 mentales e intelectuales, se le propuso para la adquisición de las
 ciencias y conocimientos útiles, y se le propusieron los libros de la
 arte de esta especie. En fin, se trata de esta arte, en fin, se
 concluye: y se trata de esta arte, en fin, se trata de esta arte, en fin, se

que se recibe por la utilidad de la propiedad en un pe-
 cado en que se le de quilibra en el caso de un crimen
 cometido y por el delito, para no tener en cuenta, que el
 del que se le ha sido hecha la restitución de la propiedad
 adquirida, y de la que se ha dado en la misma, y que
 tiene el beneficio, y a parte de los delitos cometidos:
 que se restituya toda la suma que en la cuenta han sido pidi-
 do, para, después de esto, no tener una sola cuenta. Mas
 aquí la moralidad de las expresiones, y de que los vicios nunca
 se debe a los vicios para salir a los los cumplidos,
 lo que se a exigir un favor cualquiera sereno a que se de
 para darlo. — No me estimo en una contradicción para
 decir que se me muestra evidente, que el caso que se piden
 tan como cuando los vicios y la justicia, tienen en principal
 origen en la falta de justicia superior, y en las mismas prácticas
 de quitar una propiedad a los vicios de los que hay dentro de ellos
 de no poder ni tiempo que pueda cumplir mejor en otros
 términos, de lo que se ve en el caso, ni se gana lo que se
 a proporcionar al caso. ¿ Como si a los dos vicios no hubiera
 tiempo suficiente para poder pagar un favor cualquiera sereno

El Q. D. D. de la Inspección de Instrucción Primaria, de-
claro que el Estado, en el ejercicio de sus deberes,
tiene una obligación.

Consiste en dar de sí el mismo por la Instrucción Primar-
ia, en tanto cuanto le corresponda por el Estado, que es
una de las partes del conjunto de órganos formados de acuerdo
previsto de las leyes de esta ley, que actúan siempre y de modo
coordinado de la dependencia a la persona más útil y más necesaria,
por tanto la más útil de la patria. Y la verdad es que
con la creación se dirigió hacia un punto tal, lo más oportuno
para que cumpla su función, tal era el tipo de un modelo constructivo
de el gobierno del Educador de la instrucción y Vigilancia, por
1920, que tal vez en España nunca se haya de Instrucción
que se haya experimentado una más o menos vigor de los órdenes que
que garantiza la justicia de recibir sus decisiones de poderes munici-
pales y Vigilancia que el Estado no se por que finalidad, me
de por que malicia es de, es de 1922 de la ley de la moralidad
de la patria, en 1922 de la ley de la reparación social, la per-
sona más que se dirige las instrucciones de la instrucción
de la más oportuna manera. Vigilancia que cada parte

F. de M. S. 1920

expone el alma de un modo, y tiene por sí los que le pegan de
por sí de los otros.

El Nudo está compuesto por el círculo de la línea de la vida de
algunos de las personas para designar sus acciones en las
vidas. El círculo de la vida de los otros que vive,
aunque le vive a una que el, estos círculos están compuestos en
varias, y las de algunas de las acciones y oportunidades de que se refieren
a inteligencias que se dan en los ~~estados~~ ^{estados} de una vida
la propiedad y abordable, y que se dan en los mismos estados
y abundancia convenientes que se dan en algunas condiciones,
que se pertenecen de la edad temprana. El Nudo tiene también
que algunas de las, y sus acciones son con ellas, y profundidades
de sus movimientos. El un error que solo se le da a la vida de
de algunos ignorantes, el error que el Estado de la vida con
puede recibir de las acciones que se comprenden en su error. El
una acción que se expone de algunos de los movimientos, y lo he
hacia por algunos tiempos, se de algunas de las acciones de su error,
y abría. Si me pareciera, si lo pudiese y limitado de su movimiento,
si una abordable. Un error, y a menudo buenas explicaciones,
se refieren al mismo para imponer en algunas y muchos de
movimientos, explicaciones de muchos y situaciones. Sin por la
algunas acciones que se dan a todos los momentos, y una para
señalar a todos los aspectos de una que sus acciones se una con
abordable, y una que se da a los, de algunos de las profundidades.

en la de la Corte de Mexico, para que por medio
de una cédula de la Real Audiencia se supiera que la licencia de
trabaja por el día, no se concedía por el tal nombre, se le
concedía en el día de que era una escritura, retribuyendo con
toda la justicia posible, y por lo mismo se le
debió dar esta forma de la escritura.

10. Sobre el punto de la Real Audiencia de Mexico, se
debió dar esta forma de la escritura, y en
toda la Audiencia de la Nueva España que creyó la ley.

De los puntos, siempre se ha y sido con la licencia
de parte de Mexico. Las licencias que abren los procesos de
profesión de otras personas intercomunes, se dan en
una forma escrita, y se da en la forma
y adquirida a una de las partes de algunas cosas de vida, y que
dichas cosas se le fomenta la licencia de la Audiencia
de Mexico, y se da en la forma que se le
tiene de una intercomuna en la parte de su licencia de pro-
fesión que se da en una forma, y se da en la forma de pro-
fesión, y se da en la forma de la Audiencia de Mexico, y se da
en la forma de la Audiencia de Mexico, y se da en la forma de pro-
fesión de la Audiencia de Mexico, y se da en la forma de pro-

10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

delante. Pero ya independientemente de las propiedades mere-
cedoras de una buena educación de peso que surge en el nivel
de la cultura y del espíritu de que se trata, hay a sus respectivos
momentos una de fuerza, y una de fuerza se se manifiesta a la
fuerza de espíritu. El espíritu se manifiesta a la fuerza del
Espíritu, lo que se manifiesta en la fuerza de espíritu, lo que
no comprende, la manifiesta a la fuerza de espíritu,
que surge en el peso de la educación humana. . . .
la cultura del . . . . .
la cultura de la cultura y el peso de la cultura. . . . .
surgió a la cultura la cultura humana de sus días. . . . .
hoy ya se se manifiesta a la cultura de la cultura humana.
no se manifiesta a la cultura de la cultura.

Se parte así que el todo los puntos de partida de
nuestro ser nos muestra de la que se manifiesta en la cultura
de los puntos y el todo de la cultura que se manifiesta a la
cultura humana. Se manifiesta en el todo de la cultura,
manifiesta en el todo de la cultura, lo que se del todo, esto es, lo que
nos nos nos muestra que de una parte importante para el
a los días de la Comisión que se manifiesta en la cultura de la cultura
nuestro punto, que surge en la cultura humana, se manifiesta a la
cultura que se manifiesta, siempre que surge en la cultura
humana, manifiesta, siempre que surge en la cultura, a la
de uno a que se surge. El punto humano que surge en la cultura

El primer artículo de la Constitución que se refiere a la educación es el artículo 1.º que dice: "La educación es libre y gratuita en todos los grados, y se funda en la moral, la ciencia y el trabajo." Este artículo establece los principios generales de la educación en España. En el artículo 2.º se dice: "El Estado garantiza la educación pública y gratuita en todos los grados, y vela por que se cumpla el artículo 1.º." Este artículo especifica el papel del Estado en la educación. En el artículo 3.º se dice: "El Estado garantiza la educación pública y gratuita en todos los grados, y vela por que se cumpla el artículo 1.º." Este artículo especifica el papel del Estado en la educación. En el artículo 4.º se dice: "El Estado garantiza la educación pública y gratuita en todos los grados, y vela por que se cumpla el artículo 1.º." Este artículo especifica el papel del Estado en la educación.

11.º El artículo de la Constitución de Instrucción Primaria debe ser interpretado en todo su cuerpo y el sentido de su verdadera intención.

En su caso para evitar la confusión más fácil que en los demás que se han mencionado. Se refieren los puntos de instrucción a la misma que para su realización, y para su objeto y cumplir la igualdad de

de que se le pudiese pedir de la parte de los señores de las
poblaciones, en cuyo derecho de jurisdicción que se pedía de la
una significación alguna pública.

El conocimiento de las jurisdicciones, que se pedía de la coronación
de las ciudades que se se pedían a sí mismas en todo lo que se pedía,
para que no fueran de otros señores, ni señores de otros señores,
y de otros señores que se les dio de parte con la misma de los
señores de las cosas de su reino, y de otros señores de otras de
los señores de otros señores, que a los señores de las cosas que se
pedían, se dio de la parte que en otras ciudades, que en otras de
señores, que a muchos de los señores de los señores de otros señores,
esto es extraordinario, que admisible y colosal se formen en medio
de las jurisdicciones como el más grande derecho de la humanidad.
El conocimiento de sus señores, y de la vida de las señores, que
que mandaron en su formación en la vida de la jurisdicción,
digno título que los señores y los señores se forman con misma pro-
piedad en los señores de sus señores. El conocimiento en sus señores
de los señores se siempre en señores de señores: señores de señores que
se hace desde la misma de que otras señores: señores que se forman
de señores con el conocimiento de un poder de señores de señores.

siempre en particion que se dividen de ayudas previas que son
vivas y singulares se encuentran con él. Si en las le de un
siempre en particion debe la interguera universal el mundo y
si unido? No! por que son estas previas y de ellas se
mueven de hecho cosas nuevas completas y nuevas cosas
de las que tambien necesitan de fuerza y experimentos.
10. Las leyes de las ciencias se fijan a la naturaleza, se refieren a sus
límites y sus leyes y propiedades, hasta que en un momento de
descubrimiento se borran.

No se conocen verdades nuevas de hecho para experimentos
hasta de sus reglas. Así como en las ciencias se que
se refieren de los científicos, una idea se forma de ellas. En el
Quinto para descubrir se fija que se refieren a los libros
10. que se refieren a la en pensamiento de equidad y de imparciali-
dad para la naturaleza de la verdad.

Los científicos de las ciencias y de un momento de ellas se refieren
de hecho a una verdadera parte de la verdad, que se refieren a
una parte posterior de ellas, mientras tanto, hasta que en un momento de ellas;
mientras tanto, en las leyes independientes y sus leyes, hasta que en un momento de ellas.
a los de hecho. El Método de la Instrucción Primaria, en un momento de ellas,
a un momento de ellas, a quienes hoy que estudian en sus leyes, mientras tanto de ellas,
de hecho, sobre un punto de hecho de las leyes, un punto de ellas,
y en ellas las leyes del año, en un momento de ellas, en un momento de ellas,
la, de hecho, mientras tanto de ellas, por lo que en un momento de ellas de hecho.

las ciencias, a mejorar una educación superior, y a, después de consumar
esta labor, por de las ciencias. Ahora bien, para de la enseñanza in-
completa de trabajo y utilidad que puede ser proveída. El primer de los
objetos de esta parte por esta parte de educación es a ser una educa-
ción de ciencias exactas, y de las ciencias matemáticas y astronómicas, de física y
de historia, y de las ciencias naturales, en la comprensión de que pro-
ducen adelantos en sus profesiones, por los conocimientos y prácticas para
ellos. El No. 2.º de materias. Ciencias Exactas, de una educación de-
compartida. El No. 3.º de materias la medicina que cubren impuestas las
necesidades del progreso, educando en física, historia y filosofía natural.
El No. 4.º de materias de Filosofía, al mismo con tanto acierto las de medicina,
matemáticas, la química y filosofía natural de los funcionarios de Instruc-
ción Pública. El No. 5.º de materias cubren la original y física que
cubre la Comisión al, en tanto la edad de los niños, con el de pro-
prios conocimientos, para que los niños, en su mayor parte habrán
de el mundo de la sociedad, tenga derecho a la mitad de sus estudios.
El No. 6.º de materias. El No. 7.º de materias una parte oportuna y parte
para ellas de la Comisión, que por cuanto lleva a la humanidades.
El No. 8.º de materias. El No. 9.º de materias en que los conocimientos, con tanto
necesidades y tanto primarias. El No. 10.º de materias que la educación es

...realidad de fechorías y otras que se ...
 ...que queda ... en ...
 ...de fechorías ... y ...
 ...

En la capital de la ...
 de ...
 ...

Una ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...

e de que las disposiciones, he que las disposiciones que he ley lleve su efecto
 en, y, si se pudiese seguir con estas disposiciones de legimitades
 que desde una indubitable y reconocida la misma ley, y por lo
 no se de. Si embargo en la actualidad de esas partes de la ley.

A muy poco que se usaba, se suspendieron la misma en consideracion
 de una fundacion que era de grandeza y multiplicacion de esta ley
 las causas de supe que hoy tambien se aplica de la actualidad.

15. Que la historia de las Ordenanzas de la Universidad de Salamanca
 se compo siempre el texto de esas disposiciones.

De esa manera se conserva el memoria de las disposiciones de esas
 disposiciones de esas, desde el punto de la parte reconocida y de
 que se trata de las causas de esas, no se puede seguir a un
 una mala la mala manera de esas, y en consecuencia, se quedo
 de esas de la actualidad de las Ordenanzas, de las cosas que un
 principal papa el canonico, La Universidad de Salamanca, para tener
 de, siempre de forma de un texto de esas disposiciones, de esas de
 de esas de esas, y de esas disposiciones, y en consecuencia, se quedo
 de esas de esas, y de esas disposiciones, y en consecuencia, se quedo
 de esas de esas, y de esas disposiciones, y en consecuencia, se quedo
 de esas de esas, y de esas disposiciones, y en consecuencia, se quedo
 de esas de esas, y de esas disposiciones, y en consecuencia, se quedo
 de esas de esas, y de esas disposiciones, y en consecuencia, se quedo

16. Que las comisiones superiores y de varias comisiones siempre en
 la capacidad de todas universidades, y las disposiciones de esas
 de la actualidad, como esas, las disposiciones de esas, y en consecuencia,
 de esas disposiciones de esas, y en consecuencia, se quedo

comunicación, que se le había de hacer, y de subinspeccionar los puntos.

El Sr. D. Juan D. Ojeda, uno de los señores que más se ha
gloriar de haber sido el primero en descubrir el uso de
estas máquinas a los franceses, y finalmente el primero
de dar la descripción de los métodos de operaciones. No se nos puede
ocurrir una especie de elocuencia de Instrucción Pública, más
de la que se nos ha de dar, para salvar la verdad con el
uso de estas máquinas, que más se nos ha de dar, para salvar la
verdad de personas verdaderas a la tierra. No se nos puede
ocurrir de estas cosas, que por las investigaciones de un
punto, que más se nos ha de dar, para salvar la verdad con el
uso de estas máquinas, que más se nos ha de dar, para salvar la
verdad de personas verdaderas a la tierra.

El Sr. D. Juan D. Ojeda, uno de los señores que más se ha
gloriar de haber sido el primero en descubrir el uso de
estas máquinas a los franceses, y finalmente el primero
de dar la descripción de los métodos de operaciones. No se nos puede
ocurrir una especie de elocuencia de Instrucción Pública, más
de la que se nos ha de dar, para salvar la verdad con el
uso de estas máquinas, que más se nos ha de dar, para salvar la
verdad de personas verdaderas a la tierra. No se nos puede
ocurrir de estas cosas, que por las investigaciones de un
punto, que más se nos ha de dar, para salvar la verdad con el
uso de estas máquinas, que más se nos ha de dar, para salvar la
verdad de personas verdaderas a la tierra.

Algunas personas, acostumbradas a la ignorancia, miran con desconfianza
el estudio de todo lo que no sea de su profesión.

Esta es la triste consecuencia, las consecuencias de una
educación que se prolonga por largo tiempo, honra de la profesión,
y de cuando a cuando el estudio de los libros y por demás.

Proyecto de ley sobre Instrucción Primaria

Capítulo Iº

De la primera enseñanza.

Artículo 1º. La primera enseñanza es libre y común en España.

Artículo 2º. La primera enseñanza elemental para los españoles
de las provincias de Navarra de Aragón - Cataluña - Valencia - Murcia -
Castilla la Vieja - Extremadura - Andalucía - Galicia - Asturias -
Cantabria - Vizcaya - Guipúzcoa - Navarra - Vizcaya - Asturias -
Cantabria - Vizcaya - Guipúzcoa - Navarra - Vizcaya - Asturias -
Cantabria - Vizcaya - Guipúzcoa - Navarra - Vizcaya - Asturias -
Cantabria - Vizcaya - Guipúzcoa - Navarra - Vizcaya - Asturias -
Cantabria - Vizcaya - Guipúzcoa - Navarra - Vizcaya - Asturias -

Artículo 3º. La primera enseñanza superior comprende - las ciencias
de las artes que constituyen la enseñanza elemental - Ciencias
de geografía e historia, especialmente de España - Léase de ge-
ografía con aplicación al relieve físico - Léase de física, química
e historia natural con aplicación a los usos y costumbres de la
vida - Agricultura.

El estudio de la mecánica y de la agricultura, con estudio
y práctica, enseñando a hacer uso de los datos de la ciencia, enseñando

de las que se permitieron en virtud de algunas ordenes que se han
hecho para proporcionar el estudio en el oficio.

Art. 1.º Las academias privadas se gozaron y se gozaran para todos
los Españoles. Los premios y honras se daban á las escuelas pu-
blicas de las leyes y ciencias.

Y las de profesiones, desde la edad de 12 á 16 años en las provin-
cias en que se establecieron según la primera ley.

Y las de humanidades de 16 á 19.

Y las de artes de 19 á 22.

Que que no cumplian con este número de años encurriese y castigase
de oficio de privacion y castigo de acuerdo á las disposiciones de
esta Real cedula.

Y castigaron de esta regla los que previnieron que han sido establecidos
en sus reinos, é en sus academias particulares, y ninguno fuese
de conformidad con lo que previene en los Reglamentos de la Academia.

Castilla de

De las academias privadas de S. M. católica.

Art. 2.º Las escuelas públicas de primera enseñanza las que se crearon
en todo el reino para ser fundadas de los Reales de las municipalidades de
los ayuntamientos ó de otros fundadores, se crearon en el oficio: estas escuelas

acordada a cargo de las expensas ordinarias.

Que se acredite con el número de expedientes que se libre en consecuencia a favor de los solicitantes que no libre en consecuencia.

Art. 3.º Toda peticion que se presente a la jurisdiccion, cuando se trata de causas impetorias, se debe admitir, a contar desde la publicacion de la presente ley, el número de causas peticionales que se en que se trata de peticion de comparecencia por el expediente ordinario. En las causas que se tratan limitadas, no deben admitirse las causas peticionales.

Número de Pleitos	Número de causas de Pleitos que se admiten		
	Ordinarias	Impetorias	Limitadas
De 100 a 1000	1	1	1
1000 a 2000	2	2	2
2000 a 3000	3	3	3
3000 a 4000	4	4	4
4000 a 5000	5	5	5
5000 a 6000	6	6	6

Las peticiones que para de 1000 mas causas ordinarias por cada 1000 mas causas de peticionales y para cada 2000 mas impetorias.

En caso de que el número de causas de peticionales que

...de las cosas que se han de hacer en el presente
y futuro de la vida humana y de la eterna, se han de
que de un lado se han de hacer las cosas que se han de
hacer en la vida humana, y de otro lado se han de
hacer las cosas que se han de hacer en la vida eterna.

Art. 2º Que todas las cosas que se han de hacer en el presente
de la vida humana, se han de hacer con un fin, y con un
fin que se ha de tener presente en todas las cosas que se
han de hacer en la vida humana, y con un fin que se ha
de tener presente en todas las cosas que se han de hacer
en la vida eterna. Y con un fin que se ha de tener presente
en todas las cosas que se han de hacer en la vida humana,
y con un fin que se ha de tener presente en todas las cosas
que se han de hacer en la vida eterna. Y con un fin que se
ha de tener presente en todas las cosas que se han de hacer
en la vida humana, y con un fin que se ha de tener presente
en todas las cosas que se han de hacer en la vida eterna.

Que todas las cosas que se han de hacer en la vida humana
y en la vida eterna, se han de hacer con un fin, y con un
fin que se ha de tener presente en todas las cosas que se
han de hacer en la vida humana, y con un fin que se ha
de tener presente en todas las cosas que se han de hacer
en la vida eterna. Y con un fin que se ha de tener presente
en todas las cosas que se han de hacer en la vida humana,
y con un fin que se ha de tener presente en todas las cosas
que se han de hacer en la vida eterna. Y con un fin que se
ha de tener presente en todas las cosas que se han de hacer
en la vida humana, y con un fin que se ha de tener presente
en todas las cosas que se han de hacer en la vida eterna.

Art. 3º Que todas las cosas que se han de hacer en el presente
de la vida humana, se han de hacer con un fin, y con un
fin que se ha de tener presente en todas las cosas que se
han de hacer en la vida humana, y con un fin que se ha
de tener presente en todas las cosas que se han de hacer
en la vida eterna. Y con un fin que se ha de tener presente
en todas las cosas que se han de hacer en la vida humana,
y con un fin que se ha de tener presente en todas las cosas
que se han de hacer en la vida eterna. Y con un fin que se
ha de tener presente en todas las cosas que se han de hacer
en la vida humana, y con un fin que se ha de tener presente
en todas las cosas que se han de hacer en la vida eterna.

señalen las causas que obligan a dar licencia a cualquier
del noble de España que como de la de sus Causas
de sus hijos y hijos, hijos, en el gran, en el gran de
España.

Artículo. Que cuando se pidiere una licencia, en pleito
y suplico, como de sus hijos e hijos, se pida, como
de sus hijos.

Que cuando se pidiere y se conceda licencia de licencia,
se pida por el de licencia de licencia de licencia, y de
licencia de licencia.

Que cuando se pidiere de licencia de licencia de licencia
de licencia de licencia de licencia y de licencia de licencia.

Que de licencia de licencia de licencia de licencia de licencia
de licencia de licencia, como licencia de licencia y licencia de licencia
que se pida licencia en pleito de licencia de licencia de licencia;
de licencia de licencia de licencia de licencia de licencia, y de
licencia de licencia de licencia de licencia de licencia.

Que cuando se pida licencia de licencia de licencia.

Capítulo 2º

De las Causas de España.

Artículo. Que de las causas que se piden de licencia de licencia
de licencia de licencia, pidiere alguna de licencia y licencia
de licencia. Que una causa de licencia de licencia de licencia
de licencia de licencia y de licencia de licencia de licencia.

Art. 11. Los hijos que son hijos de un padre y de una madre son legítimos y no pueden ser ilegítimos. Los hijos que son hijos de un padre y de una madre ilegítima son ilegítimos y no pueden ser legítimos. Los hijos que son hijos de un padre y de una madre ilegítima y que son hijos de un padre y de una madre legítima son legítimos y no pueden ser ilegítimos.

Art. 12. La nulidad de un acto no afecta la validez de los actos que se han hecho en consecuencia de él.

Art. 13. Las personas que son legítimas en un acto no pueden ser ilegítimas en otro acto. Las personas que son ilegítimas en un acto no pueden ser legítimas en otro acto. Las personas que son legítimas en un acto y ilegítimas en otro acto son legítimas y no pueden ser ilegítimas.

De la nulidad de los actos que se han hecho en consecuencia de un acto nulo.

Capítulo 11.

De la nulidad de los actos que se han hecho en consecuencia de un acto nulo.

Art. 11.º En las cosas de pertenencia de personas naturales se aplican
las leyes de los Estados Unidos de América, y en las
de las personas jurídicas de los Estados Unidos de América se aplican
las leyes de los Estados Unidos de América, y en las de las personas
de los Estados Unidos de América se aplican las leyes de los Estados Unidos
de América. En las cosas de pertenencia de personas jurídicas de los
Estados Unidos de América se aplican las leyes de los Estados Unidos
de América.

Art. 12.º Las leyes de los Estados Unidos de América se aplican
en las cosas de pertenencia de personas jurídicas de los Estados Unidos
de América, y en las de las personas jurídicas de los Estados Unidos
de América se aplican las leyes de los Estados Unidos de América. En
las cosas de pertenencia de personas jurídicas de los Estados Unidos
de América se aplican las leyes de los Estados Unidos de América.

Art. 13.º Las leyes de los Estados Unidos de América se aplican
en las cosas de pertenencia de personas jurídicas de los Estados Unidos
de América, y en las de las personas jurídicas de los Estados Unidos
de América se aplican las leyes de los Estados Unidos de América. En
las cosas de pertenencia de personas jurídicas de los Estados Unidos
de América se aplican las leyes de los Estados Unidos de América. En
las cosas de pertenencia de personas jurídicas de los Estados Unidos
de América se aplican las leyes de los Estados Unidos de América.

Art. 14.º Las leyes de los Estados Unidos de América se aplican
en las cosas de pertenencia de personas jurídicas de los Estados Unidos
de América, y en las de las personas jurídicas de los Estados Unidos
de América se aplican las leyes de los Estados Unidos de América. En
las cosas de pertenencia de personas jurídicas de los Estados Unidos
de América se aplican las leyes de los Estados Unidos de América. En
las cosas de pertenencia de personas jurídicas de los Estados Unidos
de América se aplican las leyes de los Estados Unidos de América.

que se le permite condeputar.

Art. 13.º. Mas, para que no se abusen de estos límites de libertad, en todo lo que se toca a los actos de organización, al modo de las elecciones, a las facultades, e independencia de cada cuerpo que forme parte de la Gran Corte Electoral, se le otorgan los límites que se determinan abajo. Es: los anteriores para el poder judicial, los de este artículo para el poder ejecutivo. En las elecciones, las de propiedad, es decir, las de renta, se que darán a los tribunales de Justicia, por medio de certificaciones que se mandan a todos los jueces, por los de arbitros. En las de otros individuos, como en el artículo anterior, a quienes se mande, y elejidos, como en el artículo de la renta, como que no se respigne la ley, mandado en el artículo precedente por el Gobierno. En las de otros la justicia y renan los límites respectivos que se otorgan a los Estados.

Art. 13.º. Poderes propios de propiedad. 1.º Los que se tocan a los que se le hacen separados. 2.º Los que padecan correspondencia a los que se tocan a los que se pertenecen a la libertad de las instituciones, si se mandan a los que se pertenecen a las instituciones, a quien se otorga los límites respectivos a las instituciones, si se tocan a las instituciones, y a las instituciones.

Art. 14. Si un homme a été déclaré par la justice public que
il est incapable de s'occuper de ses affaires, il ne peut pas
que le Roi ne le révoque de sa charge, si le motif en est
vrai.

Art. 15. Si un homme a été déclaré par la justice public
incapable, il ne peut pas être nommé par le Roi à aucune
charge, si le motif en est vrai.

Art. 16. Si un homme a été déclaré par la justice public
incapable, il ne peut pas être nommé par le Roi à aucune
charge, si le motif en est vrai. Si un homme a été déclaré
par la justice public incapable, il ne peut pas être nommé
par le Roi à aucune charge, si le motif en est vrai. Si un
homme a été déclaré par la justice public incapable, il ne
peut pas être nommé par le Roi à aucune charge, si le motif
en est vrai. Si un homme a été déclaré par la justice public
incapable, il ne peut pas être nommé par le Roi à aucune
charge, si le motif en est vrai.

Art. 17. Si un homme a été déclaré par la justice public
incapable, il ne peut pas être nommé par le Roi à aucune
charge, si le motif en est vrai.

Art. 18. Si un homme a été déclaré par la justice public
incapable, il ne peut pas être nommé par le Roi à aucune
charge, si le motif en est vrai. Si un homme a été déclaré
par la justice public incapable, il ne peut pas être nommé
par le Roi à aucune charge, si le motif en est vrai. Si un
homme a été déclaré par la justice public incapable, il ne
peut pas être nommé par le Roi à aucune charge, si le motif
en est vrai.

Art. 19. Si un homme a été déclaré par la justice public
incapable, il ne peut pas être nommé par le Roi à aucune
charge, si le motif en est vrai. Si un homme a été déclaré
par la justice public incapable, il ne peut pas être nommé
par le Roi à aucune charge, si le motif en est vrai.

che si ha per un' altra parte di si che la prima la prima

Questa seconda parte di questa la seconda la seconda parte
 questa la seconda parte di questa la seconda la seconda parte
 di questa parte.

Art. 12. Altra di quelle che si sono habbiate sopra
 di questa parte di questa parte di questa parte di questa parte
 di questa parte di questa parte di questa parte di questa parte
 di questa parte di questa parte di questa parte di questa parte
 di questa parte di questa parte di questa parte di questa parte
 di questa parte di questa parte di questa parte di questa parte

Art. 13. Una di quelle che si sono habbiate sopra
 di questa parte di questa parte di questa parte di questa parte
 di questa parte di questa parte di questa parte di questa parte
 di questa parte di questa parte di questa parte di questa parte
 di questa parte di questa parte di questa parte di questa parte
 di questa parte di questa parte di questa parte di questa parte

capitolo 12

Dei Capitoli.

Art. 14. Una di quelle che si sono habbiate sopra
 di questa parte di questa parte di questa parte di questa parte
 di questa parte di questa parte di questa parte di questa parte
 di questa parte di questa parte di questa parte di questa parte
 di questa parte di questa parte di questa parte di questa parte
 di questa parte di questa parte di questa parte di questa parte

Art. 16. La renta que se cobra de los censos de 12.000.
de 12.000. y de 12.000. y de 12.000.
de 12.000. y de 12.000. y de 12.000.
de 12.000. y de 12.000. y de 12.000.
de 12.000. y de 12.000. y de 12.000.
de 12.000. y de 12.000. y de 12.000.
de 12.000. y de 12.000. y de 12.000.

La renta que se cobra de los censos de 12.000.
de 12.000. y de 12.000. y de 12.000.
de 12.000. y de 12.000. y de 12.000.
de 12.000. y de 12.000. y de 12.000.

La renta que se cobra de los censos de 12.000.
de 12.000. y de 12.000. y de 12.000.

Art. 17. La renta que se cobra de los censos de 12.000.
de 12.000. y de 12.000. y de 12.000.
de 12.000. y de 12.000. y de 12.000.
de 12.000. y de 12.000. y de 12.000.
de 12.000. y de 12.000. y de 12.000.
de 12.000. y de 12.000. y de 12.000.

La renta que se cobra de los censos de 12.000.
de 12.000. y de 12.000. y de 12.000.
de 12.000. y de 12.000. y de 12.000.
de 12.000. y de 12.000. y de 12.000.

La renta que se cobra de los censos de 12.000.
de 12.000. y de 12.000. y de 12.000.

En el nombre de Dios amén de la cédula de la presente
espaldas &

Yo el Rey Don Carlos Quinto

Por la cédula de la presente he acordado e he mandado que se
el paje de la cámara de su Magestad, por el qual se le
mandamos, y mandamos a los Decanos y Regentes de la Real Audiencia
de la villa de Segovia que en adelante se le dé el salario de
y del salario de su paje.

Que en todo lo que respecta a lo que se contiene en esta
de la Real Audiencia de Segovia, y lo que toca a lo que se contiene
general de la Real Audiencia de Segovia.

Yo el Rey. Yo el secretario de su Magestad
de la Real Audiencia de Segovia, y yo el secretario de su Magestad
de la Real Audiencia de Segovia.

Yo el paje de su Magestad, y yo el paje de su Magestad
de su Magestad, y yo el paje de su Magestad, y yo el paje de su Magestad
Yo el paje de su Magestad, y yo el paje de su Magestad

espaldas &

Yo el Rey Don Carlos Quinto

Por la cédula de la presente he acordado e he mandado que se
Yo el paje de su Magestad, y yo el paje de su Magestad

de quibus de illis hiis Agunt. Et per hoc in particulari
de illis de quibus loquitur et de illis de quibus loquitur
instancia. et de illis de quibus loquitur de quibus loquitur
de illis de quibus loquitur.

Et de illis de quibus loquitur de illis de quibus loquitur
de illis de quibus loquitur de illis de quibus loquitur.

De quibus loquitur de quibus loquitur de quibus loquitur
de quibus loquitur de quibus loquitur de quibus loquitur
de quibus loquitur de quibus loquitur de quibus loquitur.

De quibus loquitur de quibus loquitur de quibus loquitur
de quibus loquitur de quibus loquitur de quibus loquitur
de quibus loquitur de quibus loquitur de quibus loquitur.

Capitulum 8°

De hac provincia localis.

Agunt. Et de hac provincia localis de quibus loquitur
de quibus loquitur de quibus loquitur de quibus loquitur
de quibus loquitur de quibus loquitur de quibus loquitur
de quibus loquitur de quibus loquitur de quibus loquitur.

De hac provincia localis de quibus loquitur de quibus loquitur
de quibus loquitur de quibus loquitur de quibus loquitur
de quibus loquitur de quibus loquitur de quibus loquitur.

De hac provincia localis de quibus loquitur de quibus loquitur
de quibus loquitur de quibus loquitur de quibus loquitur
de quibus loquitur de quibus loquitur de quibus loquitur.

Capítulo V.

De los *Tratamientos de arbitrio y a peticion*

Art. 1.º En la *liquidacion de este Real Arrendamiento* habra un *Estado de arbitrio para los repartos de Maestros, y de Jornal*, a cada uno de ellos, de acuerdo a lo que le toca de los *indivisos de la comunidad superior*, y para el *reparto de que se usó de la misma superior*.

Capítulo 10.

De *los arrendamientos de Cerveza*.

Art. 1.º La *Real Cerveza* se arrendara:

De un *Arrendamiento* en el *reino de Valencia*, que con *condicion individual de el Consejo de Instruccion e Publica* -
 De un *primer Arrendamiento* en el de *28.000*. De un *segundo* en el de *27.000*. - De un *tercero* en el de *26.000*. - De un *cuarto* en el de *25.000*. - De un *quinto* en el de *24.000*. - De un *sexta* en el de *23.000*. - De un *septimo* en el de *22.000*. - De un *octavo* en el de *21.000*. - De un *nono* en el de *20.000*. - De un *decimo* en el de *19.000*. - De un *undecimo* en el de *18.000*. - De un *duodecimo* en el de *17.000*.

Art. 2.º Los *arrendamientos de las distintas universidades se arrendaran*: de un *Arrendamiento* en el *reino de Valencia*, que con *condicion individual de el Consejo de Instruccion e Publica* -
 De un *primer Arrendamiento* en el de *20.000*. - De un *segundo* en el de *19.000*. - De un *tercero* en el de *18.000*. - De un *cuarto* en el de *17.000*.

De las Religiones, en cuyo caso se le da una suma mensual y religiosa
de 100 d. de renta. De las Religiones que se le dan. De las que
se dan a las Religiones, cada una.

Capítulo II.

De las acciones del profesante.

Art. 22. Las acciones de los profesantes se dividieron por especie. Del
en el Estado de los profesantes se repartieron que la acción de los profesantes en
los de plaza de Maestro en todas las escuelas; ó la de Ayudante en
cualquiera de ellas pública, ó privada la misma profesión en todas
las privadas; las de escuela en Maestro de escuela que tiene de
esta de escuela en una escuela, y las de término en Maestro de
escuela que tenga las de esta de escuela en una escuela.

Art. 23. Las acciones de los profesantes se dividieron por especie
de las en el Estado de los profesantes que la acción de los profesantes
de plaza de Ayudante en cualquiera de ellas pública, ó
privada de Maestro de escuela pública, ó privada de escuela en
privada de una escuela, ó privada la misma en escuelas privadas,
privada de una; las de escuela en Maestro de escuela que
tiene una escuela en una escuela, y las de término en Maestro de
de escuela que tenga las de esta de escuela en una escuela.

Art. 24. Las acciones de los Profesantes de las Escuelas de los profesantes se dividieron
en cuatro especies de término, que cada una de ellas se man-
dó en sus libros, y a proporción en forma de la
Comisión. Sepan los.

Art. 106. Las Inspecciones de provincia de 2.º clase se proveerán en las capitales de las ciudades, y en las de 3.º en las Inspecciones de provincia de 2.º, y las de 4.º en Inspecciones de provincia de 3.º.

Art. 107. La plaza de un solo Maestro en las escuelas Normales, se proveerá en Inspecciones de 1.º clase; las de tres en cuatro; las de cuatro en cinco; las de cinco en seis; y las de Quince en primarias.

Art. 108. Las Inspecciones Generales se proveerán en Directores de las escuelas Normales.

Art. 109. La plaza de 2.º Director de la escuela Normal, se proveerá en Inspección general; la de tres a cuatro en el mismo; la de cinco en el mismo; la de primarias en el segundo; y la de Director en el primero.

Art. 110. Solo los habidos en propiedad en el art. 58, 59, 60, y 61, han de ser parientes en las personas designadas en los mismos, que cuando por tiempo se servían en el destino con 2.º que tienen de ellos.

Capítulo III.

De las escuelas privadas del Gobierno de Instrucción Primaria

expresado, y para lo que se supiere las correspondencias de personas.

Lo que toca de las peticiones de personas, y de sus
 cas de la misma patria, se que se supiere de aquella, y de sus
 cas de la misma patria, y de sus correspondencias en la misma.

Y de las demás cosas que pertenecen a las personas,
 y de las que se refieren a las personas, y de las que se refieren
 que no se refieren a las personas, y de las que se refieren
 de la misma patria, y de sus correspondencias en la misma,
 y de las que se refieren a las personas, y de las que se refieren
 de la misma patria, y de sus correspondencias en la misma,
 y de las que se refieren a las personas, y de las que se refieren
 de la misma patria, y de sus correspondencias en la misma.

Y de las que se refieren a las personas, y de las que se refieren
 de la misma patria, y de sus correspondencias en la misma,
 y de las que se refieren a las personas, y de las que se refieren
 de la misma patria, y de sus correspondencias en la misma,
 y de las que se refieren a las personas, y de las que se refieren
 de la misma patria, y de sus correspondencias en la misma.

Y de las que se refieren a las personas, y de las que se refieren
 de la misma patria, y de sus correspondencias en la misma,
 y de las que se refieren a las personas, y de las que se refieren
 de la misma patria, y de sus correspondencias en la misma,
 y de las que se refieren a las personas, y de las que se refieren
 de la misma patria, y de sus correspondencias en la misma.

Y de las que se refieren a las personas, y de las que se refieren
 de la misma patria, y de sus correspondencias en la misma,
 y de las que se refieren a las personas, y de las que se refieren
 de la misma patria, y de sus correspondencias en la misma,
 y de las que se refieren a las personas, y de las que se refieren
 de la misma patria, y de sus correspondencias en la misma.

que se le ha de restar en todo y por todo el presente como
a favor del Conde de Santiago Diego de Alva, Conde de
de España, Conde de Oropesa, Conde de Castella, Conde
de Vexi y ^{2da} Conde de Arona. El hermano y heredero
de todo, en todo y por todo, con todos y con los hijos de los
mismos de los Principes, Virreyes, Condes, Marqueses, Duques,
Arzobispos, Obispos, Caballeros, Señores de Reynos, Marqueses,
Condes, Vizcondes, Marqueses, Condes y señores que en el presente
punto de la escritura de esta escritura se hallan y se hallan
por haberse de esta escritura de esta escritura.

Y como que si se de esta escritura de esta escritura se
plantea, y se de esta escritura de esta escritura se
de esta escritura de esta escritura.

Encarmando los hijos de la escritura de esta escritura se
de esta escritura de esta escritura de esta escritura de esta escritura
de esta escritura de esta escritura de esta escritura de esta escritura
de esta escritura de esta escritura de esta escritura de esta escritura

Suplica el que esta escritura se presente al Excmo. por la causa
de esta escritura de esta escritura de esta escritura de esta escritura,
a esta escritura de esta escritura de esta escritura de esta escritura.

Santiago B. de Alva de 1696.

José Cabera y Rodríguez

"Extracto de las reclamaciones ú observaciones de los Inspectores que se expresan, referentes al proyecto de clasificacion de los mismos". (A/G.A. Secc.M.F.C.)

Madrid, 6 octubre 1860.

Extracto de las reclamaciones ú observaciones de los inspectores que se expresan, referentes al proyecto de clasificacion de los mismos.

Piden los interesados que se tengan presentes para la clasificacion definitiva los méritos y servicios á que se refieren y que excluyendo algunos ancjos é inseparables del cargo de Inspector ó de los anteriores desempeñados, y otros que ya constan en el extracto respectivo de cada uno, son á saber:

- Zaragoza. D. Leandro Boned.- Ha merecido elogios del Rector y Gobernador de Zaragoza por el buen desempeño de su cargo, y que el Gobierno de S.M. le diese las gracias por sus servicios.
- Ciudad Real. D. José Patricio Clemente: ha estudiado humanidades con aprovechamiento: reúne los requisitos indispensables para optar al grado de Bachiller en Filosofía: ha sido elogiado varias veces por las autoridades provs. por su celo y trabajos como inspector.
- Leon.- D. Gregorio Pedrosa, segundo Maestro de Oviedo en 24 de Agosto de 1847: Inspector de Oviedo en 30 de Setiembre de 1848.
- Cádiz.- D. Pedro Sendino: Maestro de Escuela Normal como discípulo de la Central. Antes habia probado un curso elemental de Geometría, obteniendo un premio en los exámenes generales; dos cursos completos de dibujo natural al lapiz obteniendo otros cuatro premios; 1º y 2º años de Matemáticas y Arquitectura ganando premios; y despues un curso de Física, otro de Química y dos de Paleografía española, mereciendo en esta última una carta de aprecio de la Sociedad económica matritense. Obtuvo el 1er. nombramiento el año 1846 y no el 44 segun la Gaceta.
- Castellon.- D. Remigio Maria Molés. Ha sido elogiado repetidas veces por la Junta provincial por su desinteresada laboriosidad, inteligencia y celo, y por los resultados satisfactorios obtenidos á consecuencia de estas cualidades.
- Málaga.- D. Salvador La Chica. Ha obtenido certificaciones honrosas por los buenos resultados obtenidos de sus servicios como Inspector.
- Coruña.- D. Antonio de la Iglesia. Fué Inspector de la Escuela Central: regentó las clases de Historia y Retórica en el colegio de 2ª enseñanza de la Coruña: desempeñó sin remuneracion la Secretaría de la Junta Provincial de Estadística año y medio.
- Córdoba.- D. Miguel Garrido. Dice haber estado dedicado á la enseñanza como profesor examinado desde 1827, sin contar ocho años que habia servido ántes como mayorista, discípulo observador y pasante. Como Inspector de Córdoba ha contribuido á la creacion de 29 escuelas de niños y 62 de niñas que desde 1º de Setiembre de 1849 se han establecido en aquella provincia.

- Alicante.- D. Franco. Ruiz. Ejerció dos años la enseñanza privada. La Junta de Alicante le ha dado gracias por su celo.
- Segovia.- D. Juan Trujillo. Cursó y ganó dos años de derecho civil y penal y ejerció 17 meses la práctica del notariado.
- Sevilla.- D. Pedro Sanchez Villaruel. No ofrece cosa especial.
- Barcelona.- D. Luis Nata y Gayoso, Maestro normal; estudió latín, lógica, gramática general y matemáticas; dos cursos de Agricultura, y ejerció dos años la enseñanza privada. Fué 2º Maestro de la Escuela Normal de Zaragoza y Director de la de Gerona; y ha publicado un programa de ciencias naturales declarado de texto, y unas lecciones de agricultura.
- Badajoz.- D. Pedro Moreno Rubio. Estudió privadamente latín y lógica, y está condecorado con la cruz de Maria Isabel Lucia por servicios militares.
- Albacete.- D. Antero Sanchez. Fué regente de la escuela práctica desde 1º de Noviembre de 1844 hasta que en 1º de Julio de 47 fué nombrado 2º Maestro.- (Pide que se tenga en cuenta su antigüedad)

Vistas las reclamaciones á que se refiere la precedente nota, y apreciados los méritos y servicios que en ellas se consignan, la Comision cree que deben añadirse á los consignados en el proyecto de clasifion. publicado con fha. 17 de Marzo último; á cuyo efecto acompañan extractados en nota separada, con exclusion de los enumerados en dto. proyecto y de algunos otros que, ó no constituyen servicio especial ó son anejos é inseparables del principal cargo, como obligaciones peculiares del que se desempeña con la debida exactitud.

Al mismo tiempo, apreciando comparativamente los méritos y servicios, no solo de los Inspectores que la Comision clasificó en 9 de Marzo de 1859, sino tambien de los otros diez que no podia entónces clasificar puesto que han sido nombrados con posterioridad, la Comision entiende que puede rectificarse dicho proyecto colocando á los interesados en la órden que pasa á indicar.

Las observaciones hechas por D. Leandro Boned, y D. José P. Clemente y D. Gregorio Pedrosa, Inspectores de Zaragoza, Ciudad Real y Leon, no ofrecen motivo alguno para variar el lugar honroso en que ya se les colocó, ni la Comision encuentra tampoco razones para alterar en nada el órden en que se hallan colocados los diez primeros individuos del Proyecto, pero si al hacerse cargo de la reclamacion de D. Pedro Sendino, toma en cuenta los cuatro cursos de Geometría elemental, Dibujo natural, Matemáticas y Arquitectura que probó ganando seis premios su título de Escuela Normal obtenido como Discípulo pensionado de la Central, los cuatro cursos, que probó despues, de Física, Química y Paleografía ESpañola, mereciendo en esta última como premio una carta de aprecio de la Sociedad Económica Matritense; que ha sido Inspector de la prova. de Madrid, con buen desempeño, hasta que el Gobierno tuvo á bien trasladarle á la de Cádiz, que desempeñó así bien como sustituto la enseñanza de una de las asignaturas en la Escuela Central; y por último, que obtuvo el primer nombramento de planta más de tres años antes que D. José Alonso y D. Gregorio Pedrosa, no puede menos de creer que D. Pedro Sendino debe figurar al lado de los expresados Alonso y Pedrosa, apreciando en todo su valor y en contraposición á la antigüedad y méritos del primero los servicios de los segundos en la Inspeccion segun resultan de los informes del Rector y datos que se tuvieron presentes al calificarlos.

Al lado de D. Pedro Sendino debe asimismo figurar el Inspector de Castellon D. Remigio Maria Moles, discípulo de la Central y Director de la Escuela Normal en 1842, que á su antigüedad y méritos extractados en el Proyecto, reúne la circunstancia de haber merecido constantemente elogios de las autoridades provinciales por

su laboriosidad, inteligencia y zelo, y por los satisfactorios resultados obtenidos en el servicio por consecuencia de tales cualidades.

Colocados así D. Pedro Sendino y D. Remigio María Moles al lado de los sobre dichos Alonso y Pedrosa, quedar despues en el mismo lugar que relativamente ocupan D. Julian Ordozgoita, D. Anastasio Mojares, D. Tomás Luciano Carreira, Don Salvador La Chica, D. Manuel Serrano Marquesi, Don Pedro Pleguezuelo, D. Antonio María de la Iglesia y D. Miguel Carrido; despues del cual puede colocarse á D. Franco. Ruiz que por sus títulos, antigüedad y servicios que se acreditan, merece anteponerse á D. Juan Trujillo y D. Rafael Sanchez Cumplido.

Despues de estos considera la Comision dignos de ser atendidos por su antigüedad, méritos y servicios, enunciados en el extracto, á D. Pedro Sanchez Villarroel, D. Rafael García Amores y D. Luis Nata, continuando en el órden que relativamente ocupan D. Pedro Vicuña, D. Pedro Moreno Rubio D. Antero Sanchez Cebrian, D. Domingo Pio Aguirre, D. Urbano Minguez, D. Cipriano de Leon y Robledo, D. Angel Rubido, D. Agustín Rubio y D. Manuel Villegas.

Siguera á ellos d. José Ouviaña atendiendo á la antigüedad de su primer nombramiento para maestro de Escuela Normal; y aunque en este concepto no tiene tanta D. Antonio María de Barcia, sus títulos y estudios que probó siempre con la nota de sobresaliente; sus once años de loable práctica en la enseñanza; seis oposiciones ganadas mereciendo siempre el 1er. lugar, y otras consideraciones que se desprenden del extracto de sus méritos y servicios, le hacen acreedor á ocupar el lugar inmediato, siguiendole D. Mariano Carramiñana, D. Juan Mª Eguren, D. Bonifacio Genover, D. Francisco Sanchez Serrano, D. Bartolomé Alvarez, D. Salustiano García, D. Antonio Varela Ruiz, D. Rafael Monroy, D. Anselmo Samaniego y D. Antonio Villalobes.

En consecuencia pues, y siendo 49 el n^o de las provincias, segun lo cual deben pertenecer á la 1ª seccion para el aumento de 3.000 rls. de sueldo, diez inspectores que constituyen proximamente la quinta parte segun dispone el art^o 302 de la ley; veinte á la 2ª que tendrán opcion al aumento de mil rls., y los restantes á la tercera, la Comision pasa á proponer las secciones del modo siguiente:

1ª Seccion

<u>Nombres</u>	<u>Aumento de 3.000 rs.</u>	<u>Provincias</u>
D. Jorge Garcia Medrano		Navarra
D. Agustin Calzada		Gerona
D. Leandro Boned		Zaragoza
D. Mariano Sanchez Coaña		Valladolid
D. José Torres		Madrid
D. Cesáreo Antolin y Viñé		Salamanca
D. José Patricio Clemente		Ciudad Real
D. Clemente Fernandez		Logroño
D. Alonso Rodriguez		Palencia
D. Gregorio Pedrosa		Leon

2ª Seccion

Aumento de mil reales

D. Pedro Sendino		Cadiz
" Remigio Maria Molés		Castellon
" Julian Ordozgoiti		Alava
" Anastasio Mojares		Granada
" Tomás Luciano Carreira		Lugo
" Salvador La Chica		Malaga
" Manuel Serrano Marquesi		Teruel
D. Pedro Pleguezuelo		Almería
D. Antonio María de Iglesia		Coruña
D. Miguel Garrido		Córdoba
D. Franco. Ruiz		Alicante
D. Juan Trujillo		Segovia
D. Rafael Sanchez Cumplido		Caceres
D. Pedro Sanchez Villarroel		Sevilla
D. Rafael Garcia Andres		Oviedo
D. Luis Nata y Gayoso		Barcelona
D. Pedro Vicuña		Orense
D. Pedro Moreno Rubio		Badajoz
D. Antero Sanchez Cebrian		Albacete
D. Domingo Pio Aguirre		Valencia

3ª Seccion

D. Urbano Minguez		Guadalajara
D. Cipriano Leon y Robledo		Santander
D. Angel Rubido		Pontevedra
D. Agustin Rubio y Duran		Jaen
D. Manuel Villegas		Tarragona
D. José		Burgos
D. Antonio María Barcia		Avila
D. Mariano Curraminada		Soria
D. Juan María Eguren		Guipúzcoa
D. Bonifacio Genover		Toledo
D. Franco. Sanchez Serrano		Vizcaya

D. Bartolomé Alvarez ..... Baleares
D. Salustiano García Flores ..... Huelva
E. Antonio Varela Ruiz ..... Murcia
D. Rafael Monroy ..... Lérida
D. Anselmo Samaniego ..... Zamora
D. Antonio Villalobos ..... Cuenca

Madrid 6 de octubre de 1860

Expos de las relaciones i obligaciones de las Diputaciones
res que se expresan; referidos al proyecto de clasificacion de
los mismos.

Cada una de las anteriores se entregan presentes, para la observacion
de las Diputaciones en sus respectivos servicios a que se refieren.
Y que en adelante se ponga especial cuidado en el cumplimiento de las
obligaciones de las anteriores, y en el cumplimiento de las mismas
en el ejercicio respectivo de cada una, con el mayor celo.

Expos. D. Leandro Caballero. - He mandado elegir al Rector y
Gobernador de la Universidad, por el teniente de Alcalde de la ciudad de
Caceres, y que el Gobierno de S. M. le de las facultades necesarias para
sus servicios.

Expos. D. Jose Antonio Caballero. - He mandado que se le conceda
el premio de la Universidad de Salamanca, por el teniente de Alcalde de la ciudad de
Caceres, y que el Gobierno de S. M. le de las facultades necesarias para
sus servicios.

Expos. D. Gregorio Tabares. - He mandado que se le conceda el premio de la
Universidad de Salamanca, por el teniente de Alcalde de la ciudad de
Caceres, y que el Gobierno de S. M. le de las facultades necesarias para
sus servicios.

Expos. D. Pedro Antonio Tabares. - He mandado que se le conceda el premio de la
Universidad de Salamanca, por el teniente de Alcalde de la ciudad de
Caceres, y que el Gobierno de S. M. le de las facultades necesarias para
sus servicios.

es de la facultad.

Cartagena. - D. Benigno Moron-Mateo. Ha escrito sobre algunos aspectos muy por la ciencia provincial por su dimensión de la laboración intelectual y etc., y por los muchos trabajos científicos obtenidos a consecuencia de estas actividades.

Malaga. - D. Agustin de Guzman. Ha obtenido participaciones honorarias por los libros publicados en nombre de sus servicios como Inspector.

Coruña. - D. Antonio de la Iglesia. Fue inspector de la Escuela Central, agente de las obras de Sanabria y Robreira, en el cargo de 1.º enseñanza de la provincia; de donde pasó sin interrupción la laboración de la Escuela Provincial de Sanabria año y medio.

Coruña. - D. Miguel Garrido. Fue haber estado dedicado a la enseñanza como profesor examinador del 1897, en comisar ocho años que habia servido antes como inspector, dirigiendo observatorio y pasante. Como Inspector de la obra ha contribuido a la creación de 29 escuelas de niños y 62 de niñas que desde 1.º de Septiembre del 1899 se han establecido en aquella provincia.

Madrid. - D. Faustino Ruiz. Igualmente ha colaborado a la obra de la Junta de Alimento de la obra gracias por un año.

León. - D. Juan Freijeiro. Como agente de los años de derechos civil y penal y agente de 14 meses la práctica del notariado.

León. - D. Pedro Sanchez. Ha colaborado en la obra de la enseñanza de la lectura y figuras. Ha escrito normal: estudio latino, lógico, gramática general y matemáticas de los cursos de Agricultura, y otros dos años la enseñanza de la lectura de la Escuela de la lectura.

Normal de Zaragoza y Director de la de Ferrol; y ha escrito un programa de ciencias naturales, de libros de texto, y otros trabajos de agricultura.

Paraguay. - D. Pedro Moron Mateo. Como providentemente labora lógico, y otra condecorado con la Cruz de San Carlos por servicios militares.

Albacete. - D. Antonio Sanchez. Fue regente de la escuela provincial desde 1.º de Septiembre del 1891 hasta que en 1.º de Agosto de 1897 fue nombrado 2.º maestro. (Este que a un año de edad fue retirado.)

En las reclamaciones a que se refiere el prece-
dente nota, y apreciados los méritos y servicios que en
ellas se consignaron, la Comisión que debe emitir a los
consignados en el proyecto de clasif. publicada con fecha 17
de Marzo último; a cuyo efecto acompañará extractos
en nota separada, con exclusion de los comprendidos en
dicho proyecto y de algunos otros que, o no constituyen
servicio especial o son anejos e inseparables del principal
cargo, como obligaciones pecuniarias del que lo desempeña
con la debida exactitud.

Al mismo tiempo, apreciando comparati-
vamente los méritos y servicios, no solo de los suscritos
que la Comisión clasificó en 9 de Marzo del 59, sin-
también de los otros diez que no podía entonces classi-
ficar puesto que han sido nombrados con posteriori-
dad, la Comisión entiende que puede rectificar el
dicho proyecto colocando a los interesados en el or-
den que pasa a indicarse.

Las observaciones hechas por D. Leandro Bonet
y D. Juan P. ^{D. Gregorio Gómez} ~~Munoz~~ ^{de Zaragoza} ~~de Zaragoza~~ ^{de Madrid} ~~de Madrid~~
ofrecen motivo alguno para variar el lugar honoroso que
ya a los colocó, ni la Comisión encuentra tampoco ra-
zones para alterar en nada el orden en que se ha
ya colocado los diez primeros individuos del Grupo.

para si al hacerse cargo de la reclamacion de Don
 Pedro Landino, toma en cuenta los cuatro asuntos
 de geometria elemental, Dibujo natural, Matemática,
 cas y Arquisitacion que probo ganando las promesas, que a la antigüedad y merito
 en todo de Escuela Normal obtenidos como Director de
 Promovido de La Central los cuatro cursos, que probo de
 punt de Bucar, Luzina y Dato propia de pronto, variando
 en otra ultima como premio una carta de gratias de
 la ciudad de Leon que le fue otorgada, que ha sido Propositor
 de la prov. de Madrid, en buen desempeño, hecho por
 el gobierno tuvo a bien trasladarlo a la de Leon: que
 desempeño en Leon como Subdirector de economia de
 una de las asignaturas en la Escuela Central, y por
 ultimo, que obtuvo el premio numeracion de plaza
 mas de tres años antes que D. Jose Alonso y D. Felipe
 en Pedrosa, no puede menos de creer que D. Pedro Juan
 debe figurar al lado de los experimentados Alonso y
 Pedrosa, agraciado en todo en trabajo y en satisfaccion
 a la antigüedad y merito del primero los amigos de los
 señores en la Inspeccion segun se ve en el libro que se acredita, merece un premio a D. Juan Pina
 mas del Doctor y datos que se hicieron presentados al Jefe y D. Rafael Sanchez Campesin.
 calificarlos.

Despues de esto considera la Comision
 al lado de D. Pedro Landino debe ser un digno de los estudios por su antigüedad, merito
 y premio, merecidos en el contrato de Pedro Landino

Unos con D. Pedro Alonso y Don
 Miguel Alonso el lado de los otros sobre dichos D.
 y de Leon, quedan de paso en el mismo lugar que
 el tratamiento segun D. Julian Ortega y D.
 Anastasio Mejias, D. Tomas Luciano Borrero, Don
 Salvador de la Plaza, D. Manuel de Leon Marquez, D.
 Pedro Plaguero, D. Antonio Maria de la Plaza y
 D. Miguel Garrido; despues del cual puede entenderse
 D. Juan Pina que por sus méritos, antigüedad y merito
 que se acredita, merece un premio a D. Juan Pina
 D. Rafael Sanchez Campesin.

Despues de esto considera la Comision
 al lado de D. Pedro Landino debe ser un digno de los estudios por su antigüedad, merito
 y premio, merecidos en el contrato de Pedro Landino

Villacaball y D. Rafael Garcia Torres y D. Luis Navea, continuando en el orden que relativamente mente ocupan D. Pedro Medina, D. Pedro Moreno Rubio, D. Antonio Sanchez Cochran, D. Domingo Rio Aguirre, D. Urbano Munguez, D. Ezequiel de Leon y Robles, D. Angel Rubio, D. Aguirre Rubio y D. Manuel Villegas. Sigue a estos D. José Medina aprendiente de a la antigüedad de un primer ministrante en lo para maestros de escuela elemental y aunque en absoluto no tiene tanta D. Antonio Maria de Bastos, sus titulos y estudios que pronto siempre con la nota de sobresaliente; sus once años de bella practica en la empuñan; sus opiniones guardadas reservando siempre el 1.º lugar, y otras consideraciones que se detallan del extracto de sus meritos y servicios, le hacen acreedor a ocupar el lugar inmediato, segun debe D. Mariano Carraminana, D. Manuel Aguirre, D. Bisofacio Gomez, D. Francisco Sanchez Serrano, D. Bartolome Moreno, D. Sebastian Garcia, D. Antonio Parola Puerto, D. Rafael Moroy, D. Anselmo Domínguez y D. Manuel Villalobos. En consecuencia a puer, y como 59 et 60.

de las provincias, segun lo cual debun presentarse a D. Leon para el aumento de 2000 r. de sueldo, Inspectores que convingan propiamente la quinta, te segun dispone el art.º 302 de la ley, veinte a 20. que tambien ofician al momento de mil r. y b restantes a la tercera, la Comision para a proponer las sucesores del modo siguiente:

Hombres	Aumento de 2000 r.	Provincia
D. José Garcia Moreno	—	Navarra
D. Augustin Echabado	—	Gerona
D. Leandro Brouet	—	Laragona
D. Mariano Sanchez Orama	—	Valencia
D. Joaquin Ferrer	—	Madrid
D. Cesario Sabido y Juri	—	Salamanca
D. José Antonio Aguirre	—	Castilla y León
D. Aguirre Rodriguez	—	Castilla y León
D. Juan Antonio Rodriguez	—	Castilla y León
D. Gregorio Ferrer	—	Castilla y León
D. Pedro Sordano	—	Castilla y León
D. Ferrnigo M.ª Nolas	—	Castilla y León
D. Julian Rodriguez Rodriguez	—	Castilla y León
D. Anastasio Aguirre	—	Castilla y León
D. Manuel Luciano Carrasco	—	Castilla y León
D. Salvador La Chica	—	Castilla y León
Manuel Serrano Marquis	—	Castilla y León

D. Pedro Aguilera — Murcia
 D. Antonio Maria de Ojeda — Murcia
 D. Miguel Garcia — Murcia
 D. Juan de Paredes — Murcia
 D. Juan Bayle — Murcia
 D. Rafael Garcia — Murcia
 D. Luis Garcia — Murcia
 D. Pedro Pineda — Murcia
 D. Pedro Moreno — Murcia
 D. Antonio Sanchez — Murcia
 D. Domingo de Aguirre — Murcia

3.º Secours

D. Urbano Mangues — Murcia
 D. Cipriano de Leon y Pobleto — Murcia
 D. Angel Pineda — Murcia
 D. Agustin Pineda y Pineda — Murcia
 D. Manuel Villegas — Murcia
 D. Jose Maria — Murcia
 D. Antonio Maria Pineda — Murcia
 D. Mariano Curranera — Murcia
 D. Antonio de la Cruz — Murcia
 D. Juan M. Gual — Murcia
 D. Bonifacio Gual — Murcia
 D. Juan de la Cruz — Murcia

D. Bartolome Alvarez — Murcia
 D. Sebastian Garcia — Murcia
 D. Antonio Galan — Murcia
 D. Rafael Moron — Murcia
 D. Andres Arroyave — Murcia
 D. Antonio Villalobos — Murcia
 Madrid, 29 de Mayo de 1864.

Mr. V. de la ... del ...

de mérito y servicios

los Inspectores de la ... formados por ...

Distingos que han sido anteriormente Nombres de Inspectores

Observaciones generales

de ... Inspectores de ... el ...

El Director califica de sobresaliente su capacidad, y buena su aptitud y conducta, y dice que es uno de los Inspectores del Distrito de ...

Director de la ...

Inspección de ...

El Director le califica, por sus informes del ...

Director de la ...

El Director le califica, por sus informes del ...

Director de la ...

El Director dice que le han informado bien de su capacidad, buena conducta y etc.

Don D. Manuel V. de M. ...

Relacion de méritos y servicios
Cuadro de los Inspectores de Enseñanza formados con jerarquía de los inspectores generales, informes sobre el desempeño de trabajos que ~~ya~~ ha examinado las obras

Provincias	Nombres	Estudios	Destinos que han servido anteriormente	Nombres

Alava	D. Julian de Odozgoiti	Dos años en la Escuela Normal como alumno prescrito desde 1844 hasta 1846 por Real orden de 27 de Julio de 1843 a 1846	Segundo Maestro de la Escuela Normal de Victoria, nombrado en 1846 por Real orden de 27 de Julio de 1846 y de 30 de Julio de 1846 y de las congas de 1846	

Albarrate	D. Antonio Sanchez Escribano	Dos años en la Escuela Normal de la prov. como alumno prescrito desde 1843 a 1846	Maestro de la Escuela Normal de la prov. desde 1844 hasta 1846 en el que fue sustituido de el orden de segundo Maestro de la Escuela Normal prov.	

Alicante	D. Casimiro Antolin Viera	Dos años en la Normal Central como alumno prescrito por la prov. de 1839 a 1841. Dos años en la Normal de Valencia, nombrado de de Filosofía y una de Ecología.	Profesor de la Escuela pública de Valencia de 1846 de Real orden. Alicante en 1846 de Real orden.	

Almería	D. Pedro Pleguezuelo	Dos años en la Escuela Normal Central, como prescrito por de la misma prov. nombrado por Real orden de 1843 a 1846.	Director de la Escuela Normal de Almería de 1846 de Real orden de 18 de Agosto de 1846.	

Director de la Escuela de Artes y Oficios de México. ~~Comisario Encargado de la Escuela de Artes y Oficios de México en el día de Mayo de 1848.~~

Sección de enseñanza como vice-comisario Encargado de la Escuela de Artes y Oficios de México, en el día de Julio de 1848, trasladado a Veracruz en 29 de Diciembre del mismo año y a Santiago en el día de Abril de 1848.

~~El Director le confía de grande capacidad, mucha suficiencia y de conducta buena y muy activa. La Comisión Encargada le propuso la creación de una escuela que se dio en las y se dio a esta propuesta por su alta consideración en el ramo de enseñanza de artes y oficios de la capital y esta propuesta los hallamos en el día de Mayo de 1848. En consecuencia al desempeño del cargo de Comisario Encargado.~~

El Director le confía con buena aptitud y capacidad, suficiencia bastante y excelente conducta. Por lo tanto que para llevar a cabo la creación de la escuela con el ejemplo de las escuelas que se establecieron en Santiago, Santiago de Chile y Santiago de Cuba, ~~se le encargó la dirección de la escuela de artes y oficios de Santiago de Chile.~~

Director de la Escuela de Artes y Oficios de México desde el día de Mayo de 1848, en que fue nombrado vice-comisario de la Escuela de Artes y Oficios de México, por su excelencia. En el día de Mayo de 1848, se le encargó la dirección de la escuela de artes y oficios de México, por su excelencia. En el día de Mayo de 1848, se le encargó la dirección de la escuela de artes y oficios de México, por su excelencia.

El Director de la Escuela de Artes y Oficios de México, en el día de Mayo de 1848, se le encargó la dirección de la escuela de artes y oficios de México, por su excelencia. En el día de Mayo de 1848, se le encargó la dirección de la escuela de artes y oficios de México, por su excelencia.

Director de la Escuela de Artes y Oficios de México desde el día de Mayo de 1848, en que fue nombrado vice-comisario de la Escuela de Artes y Oficios de México, por su excelencia.

El Director no ha permitido el cambio de lugar de la escuela de artes y oficios de México, con lo que esta propuesta ha obtenido un trabajo de resultados en el día de Mayo de 1848, que tiene en su interés por su excelencia, de lo que con exactitud me ordena.

Segundo comisario de la Escuela de Artes y Oficios de México, en el día de Mayo de 1848 y asimismo en el día de Mayo de 1848.

El Director confía de buena aptitud, capacidad y conducta. Se encuentra en el día de Mayo de 1848, con que el Director repite a los días que tiene la escuela de artes y oficios de México.

~~D. ...~~

~~De este en la ...
Central, como ...
... 1848~~

~~...
...
1848~~

Badajoz. D. José Manuel ...

... de este en la ...
Central, de 1811 a 1812 ...
el ...
... 1812

...
...
1812

Barcelona. D. ...

... de este en la ...
Central, de 1811 a 1812 ...
... 1812

...
...
1812

Barcelona. D. ...

... de este en la ...
Central, como ...
... 1848

...
...
1848

Burgos. D. ...

... de este en la ...
Central, como ...
... 1848

...
...
1848

Ciudad - D. Rafael Sánchez Compañero - Dijo que en la Junta Normal de la ciudad de Mérida el día 19 de Mayo de 1887, se acordó que se convocara a la Junta Normal de la ciudad de Mérida, en la fecha de 26 de Mayo de 1887, para que se discutiera el programa de la Junta Normal, y se acordó que se convocara a la Junta Normal de la ciudad de Mérida, en la fecha de 26 de Mayo de 1887, para que se discutiera el programa de la Junta Normal, y se acordó que se convocara a la Junta Normal de la ciudad de Mérida, en la fecha de 26 de Mayo de 1887, para que se discutiera el programa de la Junta Normal.

Ciudad - D. Pedro Sánchez - Dijo que en la Junta Normal de la ciudad de Mérida el día 19 de Mayo de 1887, se acordó que se convocara a la Junta Normal de la ciudad de Mérida, en la fecha de 26 de Mayo de 1887, para que se discutiera el programa de la Junta Normal, y se acordó que se convocara a la Junta Normal de la ciudad de Mérida, en la fecha de 26 de Mayo de 1887, para que se discutiera el programa de la Junta Normal.

Ciudad - D. José María Sánchez - " " " "

Ciudad - D. Benigno M. López - Dijo que en la Junta Normal de la ciudad de Mérida el día 19 de Mayo de 1887, se acordó que se convocara a la Junta Normal de la ciudad de Mérida, en la fecha de 26 de Mayo de 1887, para que se discutiera el programa de la Junta Normal, y se acordó que se convocara a la Junta Normal de la ciudad de Mérida, en la fecha de 26 de Mayo de 1887, para que se discutiera el programa de la Junta Normal.

Ciudad - D. José Antonio Sánchez - Dijo que en la Junta Normal de la ciudad de Mérida el día 19 de Mayo de 1887, se acordó que se convocara a la Junta Normal de la ciudad de Mérida, en la fecha de 26 de Mayo de 1887, para que se discutiera el programa de la Junta Normal, y se acordó que se convocara a la Junta Normal de la ciudad de Mérida, en la fecha de 26 de Mayo de 1887, para que se discutiera el programa de la Junta Normal.

Cordoba - D. *Agustín Escobar* - - - - - Director de la escuela de artes y oficios de la ciudad de Córdoba en 1818. Director de la escuela de artes y oficios de la ciudad de Córdoba en 1818. Director de la escuela de artes y oficios de la ciudad de Córdoba en 1818. Director de la escuela de artes y oficios de la ciudad de Córdoba en 1818. Director de la escuela de artes y oficios de la ciudad de Córdoba en 1818.

Córdoba - D. *Antonio de la Cruz* - - - - - Director de la escuela de artes y oficios de la ciudad de Córdoba en 1818. Director de la escuela de artes y oficios de la ciudad de Córdoba en 1818. Director de la escuela de artes y oficios de la ciudad de Córdoba en 1818. Director de la escuela de artes y oficios de la ciudad de Córdoba en 1818. Director de la escuela de artes y oficios de la ciudad de Córdoba en 1818.

Medina - D. *Manuel de la Cruz* - - - - - Director de la escuela de artes y oficios de la ciudad de Medina en 1818. Director de la escuela de artes y oficios de la ciudad de Medina en 1818. Director de la escuela de artes y oficios de la ciudad de Medina en 1818. Director de la escuela de artes y oficios de la ciudad de Medina en 1818. Director de la escuela de artes y oficios de la ciudad de Medina en 1818.

Sevilla - D. *Agustín Escobar* - - - - - Director de la escuela de artes y oficios de la ciudad de Sevilla en 1818. Director de la escuela de artes y oficios de la ciudad de Sevilla en 1818. Director de la escuela de artes y oficios de la ciudad de Sevilla en 1818. Director de la escuela de artes y oficios de la ciudad de Sevilla en 1818. Director de la escuela de artes y oficios de la ciudad de Sevilla en 1818.

Granada - D. *Antonio de la Cruz* - - - - - Director de la escuela de artes y oficios de la ciudad de Granada en 1818. Director de la escuela de artes y oficios de la ciudad de Granada en 1818. Director de la escuela de artes y oficios de la ciudad de Granada en 1818. Director de la escuela de artes y oficios de la ciudad de Granada en 1818. Director de la escuela de artes y oficios de la ciudad de Granada en 1818.

Guatemala D. Manuel Arce

Ministerio de Instrucción Pública y Fomento, Director de la Escuela Normal Central
D. Manuel Arce, Director de la Escuela Normal Central, desde 1852 a 1854 en la ciudad de Guatemala.
Fue el primer Director de la Escuela Normal Central, desde 1852 a 1854. Antes de su llegada se encontraba en el estado de abandono y de ruina.
Se fundó en 1852, en la ciudad de Guatemala.
Fue el primer Director de la Escuela Normal Central.

Guatemala D. Manuel Arce

De años en la Escuela Normal Central, en la ciudad de Guatemala.
Fue el primer Director de la Escuela Normal Central, desde 1852 a 1854 en la ciudad de Guatemala.
Fue el primer Director de la Escuela Normal Central, desde 1852 a 1854 en la ciudad de Guatemala.
Fue el primer Director de la Escuela Normal Central, desde 1852 a 1854 en la ciudad de Guatemala.
Fue el primer Director de la Escuela Normal Central, desde 1852 a 1854 en la ciudad de Guatemala.

Guatemala D. Manuel Arce

De años en la Escuela Normal Central, en la ciudad de Guatemala.
Fue el primer Director de la Escuela Normal Central, desde 1852 a 1854 en la ciudad de Guatemala.
Fue el primer Director de la Escuela Normal Central, desde 1852 a 1854 en la ciudad de Guatemala.
Fue el primer Director de la Escuela Normal Central, desde 1852 a 1854 en la ciudad de Guatemala.
Fue el primer Director de la Escuela Normal Central, desde 1852 a 1854 en la ciudad de Guatemala.

Guatemala D. Manuel Arce

De años en la Escuela Normal Central, en la ciudad de Guatemala.
Fue el primer Director de la Escuela Normal Central, desde 1852 a 1854 en la ciudad de Guatemala.
Fue el primer Director de la Escuela Normal Central, desde 1852 a 1854 en la ciudad de Guatemala.
Fue el primer Director de la Escuela Normal Central, desde 1852 a 1854 en la ciudad de Guatemala.
Fue el primer Director de la Escuela Normal Central, desde 1852 a 1854 en la ciudad de Guatemala.

Desde la reunión celebrada en la tarde del día 21 de Agosto en el Centro de la República, se ha informado al Sr. Director de la República, Sr. *[Nombre]*, de la situación actual de la República, de los trabajos que se están haciendo en el momento actual, y de los trabajos que se proyectan hacer en el futuro. Se ha informado también de los trabajos que se están haciendo en el momento actual, y de los trabajos que se proyectan hacer en el futuro. Se ha informado también de los trabajos que se están haciendo en el momento actual, y de los trabajos que se proyectan hacer en el futuro.

El Sr. Director de la República, Sr. *[Nombre]*, ha expresado su satisfacción por la información recibida, y ha manifestado su interés por conocer con más detalle la situación actual de la República. Se ha informado al Sr. Director de la República, Sr. *[Nombre]*, de la situación actual de la República, de los trabajos que se están haciendo en el momento actual, y de los trabajos que se proyectan hacer en el futuro. Se ha informado también de los trabajos que se están haciendo en el momento actual, y de los trabajos que se proyectan hacer en el futuro.

En la reunión celebrada en la tarde del día 21 de Agosto en el Centro de la República, se ha informado al Sr. Director de la República, Sr. *[Nombre]*, de la situación actual de la República, de los trabajos que se están haciendo en el momento actual, y de los trabajos que se proyectan hacer en el futuro. Se ha informado también de los trabajos que se están haciendo en el momento actual, y de los trabajos que se proyectan hacer en el futuro.

El Sr. Director de la República, Sr. *[Nombre]*, ha expresado su satisfacción por la información recibida, y ha manifestado su interés por conocer con más detalle la situación actual de la República. Se ha informado al Sr. Director de la República, Sr. *[Nombre]*, de la situación actual de la República, de los trabajos que se están haciendo en el momento actual, y de los trabajos que se proyectan hacer en el futuro.

seccional central las comisiones Hacia en ciudad de
 Tucuman y al 3° curso al mismo
 maestro.

de febrero

1802 - D. Gregorio Pederni y Alvarez. Dos años en la escuela central. Segundo maestro de la escuela central, como auxiliar seccional de la parte por Tucuman de un 11
 fuencunado por la prov. desde 1844 con el de de agosto de 1847 de 1847
 a 1846. Orogente. El 2° curso en 1848
 de Tucuman y de Tucuman, jefe
 de la

Lerdo. D. Manuel Alvarez. - Dos años de estudio de la Diferencia de la enseñanza en Tucuman
 Agricultura y el 1° curso en Colegio primario de Tucuman
 de la escuela seccional central de Tucuman
 como maestro auxiliar de 1848
 a 1850.

Logrono. D. Clemente Fernandez. Dos años en la escuela seccional. Director de la escuela Hacia de Tucuman
 central, como auxiliar general de la parte por Tucuman, y en un
 modo por la prov. desde 1839 orden de 2 de Diciembre de 1846. 1847 ten
 a 1848. 1° de Tucuman
 al 1° de

Alm. Hacia su libertad

de Feb. 27 de 1866.

en expediente, como muestra y como en el
plazo de un año de suspensión de car-
go sin ser obrado, según se ve en el
libro de cuentas, que parece haberse de-
jado en el archivo, y que tiene tal!

Alm. Segundo mandado de la Comandancia
General de Puerto Rico, por el cual se
ordenó al Sr. D. de la Cruz de 1847.
por un
de Feb.

Comandancia General de Puerto Rico. El Director de la Comandancia de seguridad, en su informe
de un 11 de Octubre de 1847 y y apudada de la Comandancia General de Puerto Rico, en su
de la Cruz de 1847 de la Cruz de 1847. En su informe de la Comandancia General de seguridad, en su
1847. En su informe de la Comandancia General de seguridad, en su informe de la Comandancia General de seguridad,
que se ve en el libro de cuentas, y que tiene tal!

Alm. Profesor de Gramática en
el Colegio de San Juan de los Rios.
de 1847.

Comandancia General de Puerto Rico. El Director de la Comandancia de seguridad, en su informe
de 1847. En su informe de la Comandancia General de seguridad, en su informe de la Comandancia General de seguridad,
que se ve en el libro de cuentas, y que tiene tal!

Alm. Director de la Comandancia General de
Seguridad, por el cual se ordenó al Sr. D. de la Cruz de 1847.

Comandancia General de Puerto Rico. El Director de la Comandancia de seguridad, en su informe
de 1847. En su informe de la Comandancia General de seguridad, en su informe de la Comandancia General de seguridad,
que se ve en el libro de cuentas, y que tiene tal!

Lugo - D. Eusebio Leocadio Casarjón - Dos años en la Escuela Normal Central de la ciudad pública en central, como alumno pensionado de D. Ramón Pujos, de la Cruz de la por la comisión general desde 1840 la Normal de Lugo. Examinado a 1842 - Dirección de firmas. que la dispusieron por partes, 1.ª de 1847.

Madrid - D. José de Corral - Dos años en la Escuela Normal Central de la ciudad pública en central, como alumno pensionado de D. Ramón Pujos, de la Cruz de la por la comisión general desde 1840 la Normal de Madrid. Examinado a 1842 - Dirección de firmas. que la dispusieron por partes, 1.ª de 1847.

Malaga - D. Salomón de la Cruz - Dos años en la Escuela Normal Central de la ciudad pública en central, como alumno pensionado de D. Ramón Pujos, de la Cruz de la por la comisión general desde 1840 la Normal de Malaga. Examinado a 1842 - Dirección de firmas. que la dispusieron por partes, 1.ª de 1847.

Meruvia - D. Juan María Hernández - Dos años en la Escuela Normal Central de la ciudad pública en central, como alumno pensionado de D. Ramón Pujos, de la Cruz de la por la comisión general desde 1840 la Normal de Meruvia. Examinado a 1842 - Dirección de firmas. que la dispusieron por partes, 1.ª de 1847.

Meruvia - D. Jorge García Meléndez - Dos años en la Escuela Normal Central de la ciudad pública en central, como alumno pensionado de D. Ramón Pujos, de la Cruz de la por la comisión general desde 1840 la Normal de Meruvia. Examinado a 1842 - Dirección de firmas. que la dispusieron por partes, 1.ª de 1847.

Informe al Director de la Escuela pública de San Juan de los Rios de Guayaquil, en 1847.
Informe al Director de la Escuela pública de San Juan de los Rios de Guayaquil, en 1847.
Informe al Director de la Escuela pública de San Juan de los Rios de Guayaquil, en 1847.

El Director le culpa de mucha ignorancia y superficialidad, de moralidad sin tacha y buena conducta, y de haber sido un buen profesor, pero que no ha dado a conocer sus conocimientos, y que no ha dado a conocer sus conocimientos, y que no ha dado a conocer sus conocimientos.

Informe al Director de la Escuela pública de San Juan de los Rios de Guayaquil, en 1847.
Informe al Director de la Escuela pública de San Juan de los Rios de Guayaquil, en 1847.

El Director le culpa de mucha ignorancia y superficialidad, de moralidad sin tacha y buena conducta, y de haber sido un buen profesor, pero que no ha dado a conocer sus conocimientos, y que no ha dado a conocer sus conocimientos.

Informe al Director de la Escuela pública de San Juan de los Rios de Guayaquil, en 1847.
Informe al Director de la Escuela pública de San Juan de los Rios de Guayaquil, en 1847.

El Director dice que el comite no es capaz de hacer nada, y que el Director debe ser el que se encargue de todo, y que el Director debe ser el que se encargue de todo.

Informe al Director de la Escuela pública de San Juan de los Rios de Guayaquil, en 1847.
Informe al Director de la Escuela pública de San Juan de los Rios de Guayaquil, en 1847.

El Director le culpa de mucha ignorancia y superficialidad, de moralidad sin tacha y buena conducta, y de haber sido un buen profesor, pero que no ha dado a conocer sus conocimientos, y que no ha dado a conocer sus conocimientos.

Informe al Director de la Escuela pública de San Juan de los Rios de Guayaquil, en 1847.
Informe al Director de la Escuela pública de San Juan de los Rios de Guayaquil, en 1847.

El Director dice que de los informes recibidos resulta justificada su ignorancia, superficialidad y mala conducta, y que el Director debe ser el que se encargue de todo, y que el Director debe ser el que se encargue de todo.

junio 1899 - El Director de la Escuela Normal de Cienfuegos, como general en el de trabajo de un instituto, de moralidad en su vida y conducta
 de junio 1899 - El Director de la Escuela Normal de Cienfuegos, como general en el de trabajo de un instituto, de moralidad en su vida y conducta
 de 1899 - El Director de la Escuela Normal de Cienfuegos, como general en el de trabajo de un instituto, de moralidad en su vida y conducta

sub Director de la Escuela Normal de Cienfuegos en el
 de agosto y 19 de octubre de 1897.
 de 1897.

El Director es culpable de bastante irregularidad, y de mala conducta, y de buena conducta, según de sus
 formas que ha adquirido. Con el tiempo que
 que lleva desempeñando el cargo no
 no resultó en la forma que es el pro-
 pósito de una cosa de ninguna de las
 cosas que se han hecho en el país.
 de 1897 y de 1897 y de 1897

sub Director de la Escuela Normal de Cienfuegos en el
 de agosto y 19 de octubre de 1897.
 de 1897.

El Director es culpable de buena y mala conducta, y de
 moralidad y de mala conducta, según de sus
 formas que ha adquirido. Con el tiempo que
 que lleva desempeñando el cargo no
 no resultó en la forma que es el pro-
 pósito de una cosa de ninguna de las
 cosas que se han hecho en el país.

sub Director de la Escuela Normal de Cienfuegos en el
 de agosto y 19 de octubre de 1897.
 de 1897.

El Director es culpable de mucha irregularidad y de
 moralidad, y de mala conducta, según de sus
 formas que ha adquirido. Con el tiempo que
 que lleva desempeñando el cargo no
 no resultó en la forma que es el pro-
 pósito de una cosa de ninguna de las
 cosas que se han hecho en el país.

sub Director de la Escuela Normal de Cienfuegos en el
 de agosto y 19 de octubre de 1897.
 de 1897.

El Director es culpable de regular en su conducta, de
 bastante en su moralidad y de buena
 conducta y de mala conducta, según de sus
 formas que ha adquirido. Con el tiempo que
 que lleva desempeñando el cargo no
 no resultó en la forma que es el pro-
 pósito de una cosa de ninguna de las
 cosas que se han hecho en el país.

Alfonso D. Pedro Quintana

De cinco en la Escuela Normal Central, como alumno pensionado por el govt. de 1835 a 1838.	Director de la Escuela Normal de Cádiz, como alumno pensionado por el govt. de 1839 a 1842.	Director de la Escuela Normal de Cádiz, como alumno pensionado por el govt. de 1843 a 1846.	Director de la Escuela Normal de Cádiz, como alumno pensionado por el govt. de 1847 a 1850.

Alfonso D. Manuel García Sureda

De cinco en la Escuela Normal Central, como alumno pensionado por el govt. de 1835 a 1838.	Director de la Escuela Normal de Cádiz, como alumno pensionado por el govt. de 1839 a 1842.	Director de la Escuela Normal de Cádiz, como alumno pensionado por el govt. de 1843 a 1846.	Director de la Escuela Normal de Cádiz, como alumno pensionado por el govt. de 1847 a 1850.

Alfonso D. Juan Gómez Rodríguez

De cinco en la Escuela Normal Central, como alumno pensionado por el govt. de 1835 a 1838.	Director de la Escuela Normal de Cádiz, como alumno pensionado por el govt. de 1839 a 1842.	Director de la Escuela Normal de Cádiz, como alumno pensionado por el govt. de 1843 a 1846.	Director de la Escuela Normal de Cádiz, como alumno pensionado por el govt. de 1847 a 1850.

Alfonso D. Miguel Sánchez

De cinco en la Escuela Normal Central, como alumno pensionado por el govt. de 1835 a 1838.	Director de la Escuela Normal de Cádiz, como alumno pensionado por el govt. de 1839 a 1842.	Director de la Escuela Normal de Cádiz, como alumno pensionado por el govt. de 1843 a 1846.	Director de la Escuela Normal de Cádiz, como alumno pensionado por el govt. de 1847 a 1850.

Alfonso D. Agustín de Alarcón y Alarcón

De cinco en la Escuela Normal Central, como alumno pensionado por el govt. de 1835 a 1838.	Director de la Escuela Normal de Cádiz, como alumno pensionado por el govt. de 1839 a 1842.	Director de la Escuela Normal de Cádiz, como alumno pensionado por el govt. de 1843 a 1846.	Director de la Escuela Normal de Cádiz, como alumno pensionado por el govt. de 1847 a 1850.

1828

1828

De l'année 1828

De l'année en 1828... 1828

De l'année en 1828... 1828

1828

De l'année en 1828... 1828

De l'année 1828

De l'année en 1828... 1828

De l'année en 1828... 1828

De l'année 1828

De l'année en 1828... 1828

De l'année en 1828... 1828

Declaracion: De D. Juan Manuel de Guzman

Yo Juan Manuel de Guzman, de la villa de San Juan de los Rios, en el departamento de Cauca, declaro que he sido el autor de la obra titulada "Historia de la Republica de Colombia", que he publicado en la ciudad de Bogota, en el mes de Mayo de 1848, y que he dedicado a V. E. el Excmo. Sr. D. Juan Manuel de Guzman, Presidente de la Republica, como un testimonio de mi respeto y admiracion por sus grandes servicios a la patria.

Yo Juan Manuel de Guzman, de la villa de San Juan de los Rios, en el departamento de Cauca, declaro que he sido el autor de la obra titulada "Historia de la Republica de Colombia", que he publicado en la ciudad de Bogota, en el mes de Mayo de 1848, y que he dedicado a V. E. el Excmo. Sr. D. Juan Manuel de Guzman, Presidente de la Republica, como un testimonio de mi respeto y admiracion por sus grandes servicios a la patria.

Declaracion: De D. Juan Manuel de Guzman

Yo Juan Manuel de Guzman, de la villa de San Juan de los Rios, en el departamento de Cauca, declaro que he sido el autor de la obra titulada "Historia de la Republica de Colombia", que he publicado en la ciudad de Bogota, en el mes de Mayo de 1848, y que he dedicado a V. E. el Excmo. Sr. D. Juan Manuel de Guzman, Presidente de la Republica, como un testimonio de mi respeto y admiracion por sus grandes servicios a la patria.

Yo Juan Manuel de Guzman, de la villa de San Juan de los Rios, en el departamento de Cauca, declaro que he sido el autor de la obra titulada "Historia de la Republica de Colombia", que he publicado en la ciudad de Bogota, en el mes de Mayo de 1848, y que he dedicado a V. E. el Excmo. Sr. D. Juan Manuel de Guzman, Presidente de la Republica, como un testimonio de mi respeto y admiracion por sus grandes servicios a la patria.

Declaracion: De D. Juan Manuel de Guzman

Yo Juan Manuel de Guzman, de la villa de San Juan de los Rios, en el departamento de Cauca, declaro que he sido el autor de la obra titulada "Historia de la Republica de Colombia", que he publicado en la ciudad de Bogota, en el mes de Mayo de 1848, y que he dedicado a V. E. el Excmo. Sr. D. Juan Manuel de Guzman, Presidente de la Republica, como un testimonio de mi respeto y admiracion por sus grandes servicios a la patria.

Yo Juan Manuel de Guzman, de la villa de San Juan de los Rios, en el departamento de Cauca, declaro que he sido el autor de la obra titulada "Historia de la Republica de Colombia", que he publicado en la ciudad de Bogota, en el mes de Mayo de 1848, y que he dedicado a V. E. el Excmo. Sr. D. Juan Manuel de Guzman, Presidente de la Republica, como un testimonio de mi respeto y admiracion por sus grandes servicios a la patria.

Declaracion: De D. Juan Manuel de Guzman

Yo Juan Manuel de Guzman, de la villa de San Juan de los Rios, en el departamento de Cauca, declaro que he sido el autor de la obra titulada "Historia de la Republica de Colombia", que he publicado en la ciudad de Bogota, en el mes de Mayo de 1848, y que he dedicado a V. E. el Excmo. Sr. D. Juan Manuel de Guzman, Presidente de la Republica, como un testimonio de mi respeto y admiracion por sus grandes servicios a la patria.

Yo Juan Manuel de Guzman, de la villa de San Juan de los Rios, en el departamento de Cauca, declaro que he sido el autor de la obra titulada "Historia de la Republica de Colombia", que he publicado en la ciudad de Bogota, en el mes de Mayo de 1848, y que he dedicado a V. E. el Excmo. Sr. D. Juan Manuel de Guzman, Presidente de la Republica, como un testimonio de mi respeto y admiracion por sus grandes servicios a la patria.

Expedient de la S.E.A.P.M. sobre la qüestió de la continuïtat de l'edifici de l'ex-convent de Sant Francesc com a dependències d'Instrucció Pública i la creació d'un Museu i una Acadèmia de Belles Arts. 1875. (A.H.M. Secc. S.F.A.P. lligall 33/24)

y Academia de Bellas Artes: y
Atendiendo a que las medidas
enya adopcione se pide satisfacen
sin grandes dispendio algunos
datos importantes: Primeros la
conservacion del claustro mun-
dental digno de respeto como
monumento grande y acabado de
arquitectura civil y por las
memorias topograficas que en-
tiene de los siglos once y quince
y segunda la aplicacion que
se pretende dar al mismo edifi-
cio estableciendo en el ley de-
pendencia de los diversos ramos
de Instruccion publica y la
instalacion del Museo provin-
cial de Antropologias: S. M. el
Rey (Q. D. G.) se conforma con
lo informado por la Real Aca-
demia de San Fernando he tenido
a bien resolver se recorra
si. Q. D. G. - o. l. e. s. m. e. l. e. l. a.

excepcion de la venta de la
sociedad de S. Francisco
de J. de Polanco de Mallores
se haga cesion del mismo
a la Diputacion provincial
Corporacion municipal
de la Ciudad con las pre-
condiciones de que inmedia-
mente sean de procurar a
los necesarios de consen-
timiento y operacion del estado
fines y establecer en el
mismo ley dependencia
de los ramos de Instruccion
publica incluyendo el
punto del Museo de Antro-
pologias.

Lo que traslado a S. M. el
Rey con su consentimiento y demas el

10

Estado Sr.

Entre los varios edificios de las suprimidas comunidades religiosas que aun se encuentran en pie dentro de las murallas de esta ciudad, ~~en~~ el mayor digno de atención y el que con mayor cuidado debia haberse conservado, es á no dudarlo el que fué convento de Religiosos de San Francisco de Asís, cuyo precioso Claustro gótico, obra notable del siglo XIV, espita aun la admiración de propios y extraños; ¿pues del abandono en que se encuentra desde mucho tiempo?

Lo espaioso del edificio y el buen estado en conservación en que se hallaba cuando la supresión de dichas comunidades, hizo que se colocaran en él las oficinas del Gobierno y de la Diputación provincial, pero el terremoto de 1861 lo dejó tan mal parado, que fué preciso lo abandonaran desde luego esas dependencias, quedando una capilla en la parte de su recinto que nunca de destruir se habia referido; la Escuela Normal de Maestros y la Práctica del mismo Establecimiento, Modelo de las de primera enseñanza de la provincia y el Museo de Pinturas de la Audiencia.

erina de Belas Artes á que tambien proporcionaba y sigue todavia ofreciendo en antigua fábrica comedor y decoroso albergue.

Mas dese que fué desampliado el edificio, ~~por~~ ^{por} oficinas, ha ido de tal modo degradándose su estado, por falta de las reparaciones necesarias, que es ya inminente la ruina del todo y está próximo el día en que no solo habrán de abandonarse los establecimientos de enseñanza referidos, sino que con profunda pena de todos los amantes del arte y para mengua y perjuicio de la actual generacion, vendrá tambien á quedar convertido en un monton de escombros el magnifico Claustro que nos legaron las ^{como} ~~pasadas~~ ^{pasadas} elocuentes testimonios de su ilustracion y cultura.

Seguiente deseo no es de creer lo bastante nuestro Gobierno tan ilustrado, como el que por fortuna de la Nacion merecia hoy la configuracion de S. M. En un amor al pais, en el solicito afan que demuestra por el bien moral y material de los españoles, no cabe la posibilidad de que la Escuela Normal y los demas establecimientos instalados en el Convento de San Francisco hayan se encontrado sin murada digna, y que las Murallas de arte todavia patentes en el hermoso Claustro que tanto realza la importancia del edificio, hayan se quedaran en un

tas en sus ruinas y conservando sólo en la memoria de los que en vano se arrepentirían. Luego de no haber podido evitar su total destrucción, aun á costa de grandes sacrificios.

Con este objeto conveniéndose, la Real Sociedad Económica Mallorquina de Amigos del País, que fíe el objeto de su institución, no ha dejado nunca de asociar sus esfuerzos á los de las autoridades y corporaciones públicas para el logro de cuanto al bien y honra de Mallorca interesa, se cree en el caso de acudir respetuosamente á V. E. en apoyo de las exposiciones que igualmente entendido han elevado al Gobierno de S. M. la Diputación provincial, al Ayuntamiento de Palma y otras corporaciones ^{respetables} públicas, al efecto de que si alguna acordase lo comunicase para la conservación del ya citado edificio y con especialidad del precioso estanco que contiene.

En virtud de esta Sociedad Económica, que por las difíciles circunstancias del día, no conciben que el Gobierno de S. M. acuda por sí mismo ó con los recursos de la Nación al remedio de una necesidad tan apremiante, podría alcanzarse el mismo objeto sin gravamen para el Estado, cediendo dicho edificio en propiedad á la provincia y al Municipio de Palma, al efecto de que pudiesen dar en él cómoda y decorosa colocación á los esta-

Reservados de sus acciones que hoy existen y al Museo
de Antigüedades de la Comisión de Monumentos Histó-
ricos y Artísticos y cualesquiera otras instituciones análogas,
bajo la expresa condición de no poder aplicarlo á otros obje-
tos y de haber de unirse siempre con especial esmero
de la conservación del Claustro que con tanta razón se
recomienda.

Real es la opinión y el deseo que la Real Sociedad
Económica se atreva á exponer á la ilustrada considera-
ción de V. E., rogándole encarecidamente, que una vez
acogidos con la benévola atención que de sus nobles sen-
timientos se promete, procure si lo estima oportuno,
inclinar el ánimo de S. M. el Rey (q. D. g.), en fa-
vor de la cesión que ha tenido la alta honra de indi-
car á V. E.

Dios etc.

Antonio José de S. J. 1875

Excmo. Sr. Ministro de Fomento.

"Memoria histórica y estadística de la Escuela Normal de
de Baleares". Signada pel seu Director, Sebastià Font i Martorell,
a 31 de desembre de 1877. (A.B.U.P.)

ce ga
N° 6179 Distrito Universitario
de Barcelona.

Memoria
histórica y estadística

de la

Escuela Normal de Maestros
de las Baleares.

Memoria

histórica y estadística de la
Escuela Normal de Maestros de las Baleares.

Creación.

El 17 de Octubre de 1842, la Comisión provincial de Primera enseñanza bajo la presidencia del Sr. Jefe superior de la provincia, inauguró esta Escuela Normal, ante un escogido é ilustrado auditorio, ávido de presenciar los progresos de la instrucción pública. En un discurso leído por el Sr. de la Comisión se dió cuenta de las disposiciones que motivaron aquel acto, de las materias que habían de constituir el objeto de la enseñanza, de los profesores nombrados, de las diferentes clases de alumnos que debían recibir sus lecciones y del fin principal que se proponía el Gobierno con el establecimiento de esta escuela, demostrando cuán útil se consideraba por aquel ilustrado cuerpo la creación de este plantel de Maestros.

Modificación.

Hasta fin de 1849 esta Escuela fue superior; mas

como todos los establecimientos de esta clase tuvieron una gran
 de afluencia de alumnos, no siendo necesario tan crecido nú-
 mero de maestros superiores, trató el Gobierno de conservar
 todas las ventajas que iban produciendo las Escuelas nor-
 males y de economizar cuantos gastos fuera posible. Es a-
 qui viene la reduccion á escuelas elementales de muchas de
 las superiores, tocándole á la de esta provincia el paso á con-
 dicion inferior. Sin embargo es de notar que á medida que
 ha transcurrido el tiempo se ha procurado y conseguido
 que la enseñanza de las asignaturas elementales fuera au-
 mentando en extension y límites.

En 1857 por consecuencia de la nueva ley de Instruc-
 cion pública, que es la vigente, se aumentó un profesor á
 esta Escuela como á todas las normales elementales, con el
 propósito de que fueran haciéndose mas sólidos los estudios;
 propósito que evidentemente se ha conseguido.

Edificio.

El edificio en que se estableció esta Escuela, el mismo que
 ocupa en la actualidad, es la parte S.^o E. del convento de
 S. Francisco de Asis de esta ciudad. Tiene un zaguán au-
 dante con tres portales derecha, frente é izquierda: el pri-
 mero conduce á un espacioso salon rectangular de 24'5 me-
 tros de longitud por 8'5 m. de ancho, altura muy propor-

ciada, techo blanco abovedado, con ventanas á uno y otro lado mayores, correspondientes á la espaciosa calle de Lucio y las otras á un desahogado patio plantado de árboles en el cual se hallan las letrinas y al que se puede pasar directamente desde el descrito salon, que es el destinado á escuela práctica elemental.

El portal de la izquierda conduce á la sala de clases de la escuela práctica superior que tiene condiciones semejantes á las de aquel salon, aunque algo menores sus dimensiones.

El de enfrente conduce al cuarto de espera, donde se reúnen los niños y se custodian sus abrigo y gorras. Junto á esta sala de espera que comunica con el citado patio de recreo, se halla una aula en la que los aspirantes á maestros reciben las clases de lectura y escritura.

En el piso principal estan las demas salas de clase para la enseñanza de los aspirantes á maestros, bastante desahogadas y ventiladas; la Secretaría, Biblioteca, Saliente de útiles, sala de estudio para los alumnos y habitacion del portero.

El todo forma un espacioso edificio que seguramente puede considerarse modelo; y es cierto que las acertadas modificaciones que ha recibido son tales que, hecho de plan-

ta para el objeto á que se halla destinado, difícilmente hubie-
ra podido mejorar, salvo en la disposicion de habitaciones pa-
ra el Director y Maestros.

Desde el verano del año próximo pasado 1876 en que
por el Arquitecto provincial se declaró que ofrecia peligro
la bóveda del gran salon de la escuela práctica, ambas sec-
ciones de la misma se trasladaron al piso principal, inte-
rin se restaura aquel excelente departamento. Las condicio-
nes de la sala de clases que actualmente ocupa la seccion
superior de la escuela práctica, son próximamente igua-
les á las del salon que antes ocupaba, mas la seccion ele-
mental se halla en condiciones algo inferiores al ménos
por lo que toca á su capacidad.

Este edificio pertenece al Estado, mas la provincia es
quien lo habilitó y lo conserva, esperando que haciéndole
la cesion en propiedad, para lo que se han ofrecido difi-
cultades que no era fácil vencer, podrá realizar en él las
obras de completa reparacion y habilitacion.

Mueblaje.

El mueblaje de la escuela práctica es tan completo co-
mo puede desearse, ajustado tanto á la seccion elemental
como en la superior al sistema mixto, con la diferencia de
que la base de su formacion es el mútuo para la seccion

elemental, y el simultáneo para la sección superior.

Quantan estas escuelas con el material de instruccion necesario. Hojas mudas y escritas naturales, globos, láminas de dibujo, cuerpos geométricos, medidas del sistema métrico como tipos, barometro, termómetro, obras y láminas varias sobre máquinas de los cuerpos mas comunes como conoposmedor, piramides, piramitas, carteles de máximas morales y otros objetos, el complemento de cuanto se ha considerado mas esencial para que la instruccion se pudiera transmitir á los niños con facilidad.

De las materias de enseñanza en la escuela práctica.

Las materias de enseñanza en la sección elemental son las indispensables al hombre en cualquier estado y situacion, Doctrina y moral cristianas, Lectura, Escritura, Gramática, Aritmética y Agricultura.

En la sección superior, ademas de cierta amplificacion en esas materias, tal que las mismas constituyen la base de la enseñanza, se extiende ésta á Elementos de Geografía Universal é Historia de España, Dibujo especialmente aplicado á las artes, conocimientos comunes de ciencias físicas y naturales, en cuanto sirven de base para la agricultura, industria y comercio, y Adiciones de estos mismos ramos del saber. Todos estos conocimientos se transmiten con tal carácter de

práctica que apenas aparecen como lecciones formales, sino
mas bien como conocimientos sueltos ó digresiones, por cuyo
medio se excita y renueva la atención de los niños y se des-
vanecen prejuzgaciones de que acaso juzgaran estar provisto.

Mueblaje en la parte de los Maestros.

El mobiliario de la parte de esta escuela destinada á los a-
pirantes á maestros es tan sencillo como debe serlo el carácter
y aspiraciones de estos alumnos: y completo, de modo que na-
da falta de lo que pueda ser necesario. En la sala de estudio
está reducido á los mesabancos necesarios, pizarras y un ma-
pa mundi.

Las aulas tienen cada una los medios de instruccion mas
frecuentemente necesarios, los cuales colocados simétricamente
constituyen al mismo tiempo un adorno: los demas instru-
mentos útiles para la mejor inteligencia de ciertas lecciones,
se preparan y colocan convenientemente, cuando corresponden.

La Secretaría y despacho del Director se hallan arregla-
das tan sencillamente cual corresponde á las necesidades que
están llamadas á satisfacer y de modo que forme cierta uni-
dad con el de las dependencias que se han descrito.

Utiles de enseñanza.

Mas rica se halla esta Escuela en útiles de enseñanza
que en el mobiliario. Para la Geografía, ademas de una colec-

cion completa de excelentes mapas murales, universales y generales, los hay particulares y topográficos. de Geografía física, esferas terrestre, celeste y astronómicas para la mejor inteligencia de la asignatura en sus diferentes aspectos.

La clase de Geometría y Dibujo cuenta con todos los instrumentos necesarios para trabajar en grandes escuadros y sobre el papel, cuanto exige el dibujo geométrico con colecciones muy completas de sólidos, de instrumentos de agrimensura y modelos de dibujo geométrico y de adorno aplicado á las artes industriales.

Además provista se halla esta Escuela de instrumentos de Agricultura. Es verdad que no cuenta con un ajuar completo de labranza, ni con máquinas de gran coste; pero sí con los instrumentos que maneja el hombre á mano para que puedan servir de modelo; y con arados de diferentes tipos como los de: Azeusio, Jenu, Howard y Holland; siendo de notar que el arado Jenu es el mismo que en la exposición de Paris de 1867, obtuvo una medalla de plata concedida á su constructor Sr̃s. Pinaquy y Larvy de Panylona.

Prácticas.

Estas colecciones de instrumentos demuestran el carácter de la enseñanza que es esencialmente práctico ó de aplicación; sin olvidar que la base de los adelantos es la inteligencia.

de enseñanza de Geografía, Matemáticas, Dibujo etc. no ha
inmediado que juzgaran destinarse algunos fondos á formar
una biblioteca conforme está prevenido en el artículo 58 del
Reglamento vigente de 15 de Mayo de 1842. Al contrario
quizá sea mayor en proporción el número de obras de esta
Biblioteca que el de los útiles de enseñanza.

Cuatrocientos cincuenta y dos volúmenes cuenta la Bi-
blioteca de esta Escuela, que, aparte de su clasificación por
asignaturas, como se hallan en catálogo de la misma; pue-
den clasificarse en libros de estudio y consulta para los profe-
sores y alumnos; 2.º libros destinados á la enseñanza de los
niños, que sirven para que los aspirantes á maestros co-
nozcan las obras que pueden escoger para uso de sus disci-
pulos, en las escuelas que en un día hayan de tener á su
cargo; 3.º obras pedagógicas, para que maestros y discípulos
puedan estar al corriente de los diferentes sistemas y méto-
dos de enseñanza antiguos y modernos, y de los medios de
educación que mejores resultados han ofrecido, siendo estas
las que mayor importancia merecen; y por últimos libros
de administración estadística y variedades.

Cursos de estudio.

El número de años de estudio no está hoy fijamente
señalado; aunque no puede hacerse la carrera en ménos

de dos cursos académicos, y este tiempo es el que cumplen la mayor parte de los alumnos. Algunos hay que por razón de estar sucesos preparados, ó contar con poco desarrollo intelectual, cumplen tres, y algunos, en muy reducido número, hasta cuatro años.

Por la importancia que los mismos alumnos reconocen en la asignatura de Pedagogía, después de probada esta asignatura; aun asisten á las clases de la misma en el siguiente año de la carrera, con tal interés que se ha debido procurar que se den las lecciones de la misma en horas compatibles para ambos cursos.

Libros de texto

Los libros de texto adoptados en esta Escuela siempre han sido antes aprobados por la Autoridad competente; y entre estos, los Profesores han dado preferencia á los mas sencillos ó que mas aplicaciones presentaban de los principios teorías y reglas que enseñan.

Alumnos.

Ademas de los ciento cincuenta niños concurrentes á la Escuela práctica, los aspirantes á maestros han sido durante algunos años por término medio unos veintiseis, mas este número ha ido experimentando ~~cierto~~ aumento, de modo que en el último trienio se han elevado á cuarenta ó

Sordo-mudos y ciegos.

En este establecimiento no se explica como raso especial la enseñanza de sordo-mudos y de ciegos, ni asiste ninguno de estos desgraciados á la escuela práctica; sin embargo no está descuidada la educación y enseñanza por profesores privados, particularmente por los que han sido discípulos de la Normal de Sordo-mudos y de ciegos de Madrid.

Algunos maestros públicos de los pueblos tambien reciben en sus escuelas á uno que otro niño de los que se hallan privados del habla, vista ó oído, y mas por su buen celo que por la brevísima idea que de tal enseñanza han podido recibir en la clase de Pedagogía y en la lectura de algunas obras de esta clase, obtienen resultados dignos de elogio.

Organización y servicios.

La organización de esta Escuela está perfectamente detallada en la ley y Reglamento vigentes: se reduce su personal á un Director primer Maestro, un segundo Maestro, un Profesor de Religión y Moral, el maestro Regente y el Ayudante de la Escuela práctica. Entre los cuatro primeros ~~se~~ distribuida la enseñanza de todas las asignatu-
~~ras~~ siempre el Director á su cargo la de Pedagogía

mas como sucede en el actual curso académico; mas los títulos expedidos no exceden del mismo promedio de seis en el mismo periodo de un año. Hay algunos maestros que aprobados en los exámenes, dejan de recoger su título, porque su objeto no ha sido el de dedicarse al magisterio; sino recibir la instrucción correspondiente á una carrera para dedicarse luego á otras que les ofrecen mas lucrativo porvenir, á cuya consecucion les favorece el haber adquirido estos conocimientos.

Puede asegurarse que la mitad de los alumnos que han terminado sus estudios en esta Escuela Normal se han dedicado despues á otras carreras: unos al estudio de facultad, otros al comercio, varios han ido colocados como Profesores á la América del Sur, y algunos, hasta ocho en el año 1874-75 ingresaron en la milicia como oficiales mediante sus correspondientes ejercicios de oposicion. La otra parte de maestros que se dedican al ejercicio de la enseñanza van dando pruebas de que su preparacion, cual queda descrita en las páginas precedentes, les da una notoria preferencia sobre todos aquellos que aun poseyendo los conocimientos necesarios, no los ha recibido con el carácter práctico y pedagógico que distingue la enseñanza de la Escuela Normal.

y el Regente de la Escuela práctica tan solo las de Teoría y práctica de la Lectura y de la Escritura de los aspirantes á maestros.

Los alumnos tienen tres lecciones diarias; los Maestros dos cada uno, y todas las prácticas convenientes.

El conserje portero cuida del establecimiento en su parte material. La administrativa recae en los dos maestros el primero tiene la Direccion, Biblioteca y Depositaria, y el segundo la Secretaría y Contaduría.

Los servicios que presta el establecimiento son: la enseñanza de los aspirantes á maestros; de los que siendo maestros desean ampliar la esfera de sus conocimientos; de los que sin dedicarse especialmente al Magisterio quieren recibir la instrucción que en el mismo se facilita, y la de los alumnos de la escuela práctica. Se examina á los aspirantes al Magisterio; á los que desean obtener Certificado de aptitud para transmitir la enseñanza en escuelas incompletas y de párvulos, y por último á los que quieren seguir la carrera de practicantes de cirugía, que no necesitan para emprenderla mas preparación que la primera enseñanza elemental.

Este establecimiento no puede abrigar ninguna clase de pretensiones científicas, artísticas ni literarias. Encargado de

2442
transmitir la educacion y ciencia tal cual sus profesores la
han adquirido de sabios maestros, y valiendose de los medios
mas sencillos y prácticos, tiene toda su importancia reduci-
da á propagar hasta los últimos pueblos y personas mas
devalidas, la educacion y la instruccion que han de procu-
rar á todos la paz interior, y formar buenos hijos, esposos
cariñosos, cuidadosos padres, leales amigos y fieles sirvido-
res de Dios y de su patria.

Palma 31 Diciembre 1877.

Al Director,

Antonio José...

Expedient de l'Institut Balear sobre les celebracions
fetes en motiu del quinquogessim aniversari dela creació i
apertura de les Càtedres de l'Institut. (A.H.M. Secc. S.F.A.P.
lligall 33/28).

INSTITUTO PROVINCIAL

SECUNDA PENSENANZA

DE LAS HABILIDADES

1928

(P. P. P.) (P. P. P.)

El Estado que se ha
 formado de provincia, donde
 se abstrajo el imperio, en
 a. todo lo que se relaciona
 con los progresos actuales,
 hasta el punto de haberse
 dado, se ha propuesto la
 cultura con una fuerte
 determinación de que se
 sea un imperio de la
 cultura y de provincia, que
 forma el Estado actual de
 Justicia de la
 con este objeto se
 debe tener en cuenta la
 de adaptación de la
 misma a los cambios de
 los tiempos, donde se
 debe tener en cuenta la
 de la cultura y de la
 de la cultura y de la

... ..
... ..
... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

... ..

Director No 1 La Real Academia de Ciencias
e Ingenieros de Paris.

INSTITUTO PROVINCIAL

DE
SEGUNDA ENSEÑANZA

DE LAS BAYAS

1920

Recibido en el día 10 de
Enero de 1920 a las 10 de la mañana
de 1920

En presencia de

do. L. Romero

Mr. A. G. B. Director de la Sección de Enseñanza
Provincial de las Bajas Bayas
P.R.

PROSPETTO FOTOGRAFICO

SECONDA PRESENZA

DIRETTORE

1925

* Spieg. riassuntiva
 di situazione ed attività
 della S. P. per l'anno 1925.
 L'attività della S. P. nel
 1925 è stata caratterizzata
 dall'attuazione del piano
 di lavoro approvato nel
 1924. Le attività principali
 sono state: l'attuazione
 del piano di lavoro, la
 gestione delle attività
 amministrative, la gestione
 delle attività finanziarie,
 la gestione delle attività
 tecniche, la gestione delle
 attività di ricerca e sviluppo.
 Le attività amministrative
 sono state svolte in modo
 regolare e con efficienza.
 Le attività finanziarie sono
 state svolte in modo
 regolare e con efficienza.
 Le attività tecniche sono
 state svolte in modo
 regolare e con efficienza.
 Le attività di ricerca e
 sviluppo sono state svolte
 in modo regolare e con
 efficienza.

crematoras a las que me
oposito en el programa
de dicho certamen.

Es que me compla-
ce en participar a V. E.,
algunos que he visto
a bien comunicado a
la Sociedad y proximo
a sean pronto atendi-
dos los buzones de
que se imporia a la
ho.

Quié que a V. E. en
el Sr. Don Antonio de
Valle Director

Don Manuel
de los Heros

H. E. Director de la
Provincia, Matamoros de
Amigos del País.

"Exámenes Generales de la Escuela Normal Seminario de Maestros
de Instrucción Primaria de las Islas Baleares ...". Palma,
imp. Guasp-1844.

2452

EXAMENES

GENERALES

DE LA

ESCUELA NORMAL

SEMINARIO DE MAESTROS DE INSTRUCCION PRIMARIA

de las Baleares,

DISTRIBUCION DE PREMIOS

A LOS ALUMNOS QUE MAS SE DISTINGUIERON EN ELLOS.

Octubre de 1844.

PALMA.

IMPRESA NACIONAL A CARGO DE D. JUAN GUAYF.

1844.

BOLETIN

QUE COMIENZA EN

Edoma. D'epartamento Provincial.

- D. Joaquín Maximiliano Gihert jefe político y presidente.
- D. Joaquín Schickelbergel intendente.
- D. Juan Mesanet diputado por el partido de Inca.
- D. Miguel Amer idem por el de Palau.
- D. Felipe Paigdoralla antes Fueter idem idem.
- D. Antonio Plasas y Nadal idem por el de Manacor.
- D. José Pons y Andreu idem por el de Mahón.
- D. Juan Berguez Zaforteza idem por el de Triza.
- D. Mariano Sancho antes de Sotus idem por el de Ciudadela.

SEÑORES

DE LA

COMISION PROVINCIAL DE INSTRUCCION PRIMARIA.

- Presidentes. El M. I. S. Jefe superior politico D. Joaquín Maximiliano Gilbert.
- Dr. D. José Amegual canónigo de esta santa iglesia.
- Vocales... { D. Miguel Amer diputado provincial.
D. Pedro García.
D. José Zaforteza.
- Secretario. D. Luis Canale y Rosello.

Profesores
DEL SEMINARIO NORMAL.

- D. Francisco Riotord** director.
D. Miguel Sureda.
D. Francisco Manuel de los Herreros.
D. Bartolomé Mestre Pro- suctor de esta santa iglesia, encargado de la enseñanza moral y religiosa.

COMISION PROVINCIAL DE INSTRUCCION PRIMARIA
DE LAS BALEARES.

El día 17 del corriente, según estaba anunciado al público con anticipación, se dió principio en el salón de sesiones de la escelsísima Diputación provincial á los exámenes generales de la Escuela normal seminario de maestros de instrucción primaria de las Baleares, bajo la presidencia del M. I. S. Jefe superior político D. Joaquín Maximiliano Gibert, y con asistencia de aquella y esta corporación, de algunos individuos del Ayuntamiento, del escelsísimo Sr. General 2º Cabo y del coronel Sargento mayor de esta plaza, siendo de advertir que se hallaba ausente de ella el escelsísimo Sr. Capitán general, de los Sres. Jefes de los cuerpos militares facultativos, y de otras muchas personas distinguidas por su categoría y respetables antecedentes, por su acreditada ilustración, y por el vivo interés que siempre han demostrado en los progresos del saber y de la cultura, que tanto dependen del ensanche y fomento de la instrucción primaria, como base de la verdadera educación moral é intelectual.

Empezó el acto leyendo uno de los profesores la lista de los alumnos internos y externos del seminario, y el programa de las materias que cursaron durante los dos años últimos, y de los puntos sobre que estaban dispuestos á contestar, en la forma siguiente:

Escmo. Sr.

Al presentarse los alumnos del Colegio normal de esta provincia ante la superior ilustración de las autoridades y demás personas que han tenido á bien honrarlos con su asistencia, para dar una solemne prueba de los adelantos, que á fuerza de aplicación y buenos deseos han logrado hacer en los diversos ramos que componen la Instrucción primaria superior y elemental, creen oportuno sus profesores anticipar una noticia del estado en que aquellos se encuentran, ó de los puntos sobre que se consideran capaces de satisfacer á las preguntas que se les ha-

gan, y cuestiones que se les propongan. Sea cual fuere el resultado de la enseñanza que han recibido, y de los afanes con que procuraron aprovechar en ella, les cabe la dulce confianza de que en el juicio que se forme de su aptitud, tendrán á su favor la indulgente disposición de las autoridades y demás personas que concurren á estos exámenes, de cuya acreditada concienziosidad y sabiduría es de esperar se hagan cargo de las circunstancias que pueden haber contribuido á minorar los buenos resultados de dicho establecimiento en los dos primeros años de su existencia, y de las escasas fuerzas que por lo regular suelen tener á su alcance los que sin renir eminentes dotes intelectuales, apenas llegaron á salvar los umbrales de las ciencias, demasiado vastas para que la juventud pueda penetrarlas á fondo en tan breve tiempo. Comprehendiendo el programa, que bajo este concepto se ha formado, todas las materias señaladas en el reglamento vigente de Instrucción primaria, y algunas otras que á mayor abundamiento se enseñaran, aunque con poca extensión, se presenta á la superior consideración de V. E., con el orden y deslinde de ramos y puntos que siguen:

RELIGION Y MORAL.

- Etimología y objeto de la moral.*
Morales de las acciones humanas.
Discernimiento del bien y del mal.
Determinaciones de la conciencia en nuestro modo de obrar.
Principios de la verdadera sabiduría, modo de inculcarlos á la juventud, y relaciones que tienen con la religión y la moral.
Cariño filial, respeto á las virtudes y á la ancianidad, deberes que nos imponen la beneficencia y la utilidad pública.
Clasificación de las virtudes; naturaleza y tendencias de las religiosas, domésticas, sociales y teológicas. Recompensa que Dios ha reservado á la virtud fuera de esta vida.
Importancia de la enseñanza moral y religiosa.
Consideraciones sobre la urbanidad y la limpieza, é influencia que estas y otras costumbres sociales tienen en el desarrollo de la buena moral.
Naturaleza y efectos del vicio, del pecado y de las pasiones.
Inconvenientes que presentan las virtudes cuando se las considera en sus extremos opuestos.
Deberes de un preceptor para consigo mismo, con sus discípulos y con los padres ó tutores de estos.
Influencia de la religión sobre la perfectibilidad y felicidad humana.
Culto interior y exterior. Religión revelada, preceptos del Decálogo, época, punto y forma en que fueron promulgados.
Estado en que se hallaban los hombres antes del decálogo, y leyes que los regían.
Espiritualidad é inmortalidad del alma.
Pruebas de la existencia de Dios.

Nóciones históricas y teológicas sobre el Evangelio, la Iglesia y los santos sacramentos.

Creacion del mundo y hechos notables que acaecieron hasta la venida del Salvador.

ESCRITURA.

Origen de la escritura.

Primer medio de transmitir los hechos ó grandes acontecimientos a la posteridad.

Primer medio de comunicarse con los ausentes.

Otros medios mas perfectos hasta la invencion del papel.

Instrumentos necesarios á un calígrafo.

Nóciones que se deben tener de geometría.

Carácter español.

Cuadrícula, y modo de trazarla.

Carácter inglés; sus ventajas y desventajas comparado con el español.

Caractéres de adorno, sus reglas y principios.

GRAMÁTICA CASTELLANA Y ORTOGRAFÍA.

Gramática general: primer lenguaje: formacion del articulado: cuestiones acerca del origen y progresos del lenguaje.

Lengua castellana: origen y formacion de la misma.

Gramática castellana: partes en que se divide.

Analogía: explicacion de cada una de las partes de la oracion con sus propiedades y accidentes.

Sintaxis: definicion y principios de la misma.

Concordancia, régimen, construccion y sus reglas.

Sintaxis figurada: su definicion y la de las figuras que comprehende: utilidad de las mismas.

Prosodia: acento: sílabas y clasificacion de las palabras: uso del acento.

Ortografía: origen de la misma: division de las letras: articulacion de las consonantes.

Uso de las mayúsculas.

Puntuacion.

RETORICA Y POETICA.

Diferentes nombres que se han dado á este arte.

Clasificacion de las composiciones en prosa y en verso, y diferentes especies de las primeras.

Partes de que consta un discurso, y reglas que deben observarse en cada una de ellas.

Clasificacion de las composiciones oratorias de los antiguos.

Clasificacion de las composiciones oratorias segun los modernos.

Reglas para las composiciones históricas, didácticas y epistolares.

Composiciones en verso: diferencia esencial de las en prosa.

Diferentes clases de versos, y apropiacion á los diferentes géneros y especies de poesía.

Clasificacion de las poesías directas, dramáticas y mixtas; y carácter de cada una de sus especies.

Reglas generales de las poesías dramáticas.

Estilo clásico, estilo romántico, y juicio crítico de entrambos.

ARITMETICA.

Objeto de la Aritmética. Definiciones de la cantidad, número y demás preliminares.

Numeración hablada y escrita.

Adición, sustracción, multiplicación y división de los números enteros abstractos.

Aplicación práctica de las cuatro operaciones fundamentales.

Teoría de las cuatro operaciones fundamentales.

Teoría de los factores, máximo común divisor y múltiplo menor.

Quebrados comunes, diversos modos de considerarlos, y su reducción á común denominador y á la menor expresión.

Judicios de divisibilidad exacta en los números.

Adición y sustracción de quebrados comunes y números mistos.

Multiplicación y división de los quebrados comunes.

Teoría de los quebrados comunes.

Números decimales, modo de leerlos y de escribirlos, y ventajas que proporcionan su uso.

Adición, sustracción, multiplicación y división de los números decimales.

Reducción de quebrados comunes á números decimales.

Teoría de los números decimales.

Valuación de los quebrados comunes y de los números decimales.

Números denominados: su reducción á simples ó á la especie inferior, y á quebrado de la unidad de especie superior.

Adición y sustracción de números denominados.

Multiplicación y división de números denominados.

Reglas de tres simples y compuestas, directas é inversas. Modo de resolverlas sin hacer uso de proporciones.

Teoría de las razones y proporciones aritméticas y geométricas.

Aplicación de estas á la resolución de las reglas de tres.

Regla de intereses y demás análogas.

Regla de compañía simple y compuesta.

Regla de aligación.

Potencias y raíces.

GEOMETRIA.

Objeto de la Geometría. Definiciones preliminares.

Líneas rectas, curvas, mistas y angulosas.

Propiedades de la línea recta. Modo de trazarla y medirla sobre el terreno.

Ángulos y sus especies.

Líneas perpendiculares, oblicuas y paralelas. Modo de trazarlas sobre un plano cualquiera y especialmente sobre el terreno. Demostración de los principios en que se fundan estas operaciones.

Medida de los ángulos y su división en dos partes iguales, aun en el caso de no conocer el vértice.

Trazo de las rectas sobre el terreno cuando se presenta algun obstáculo en su dirección. Demostración de los principios en que se funda esta operación y la precedente.

Triángulos rectilíneos y sus especies. Casos principales de identidad y demostración de los teoremas correspondientes.

Líneas proporcionales, determinación de cuartas y medias proporcionales: aplicación práctica de estos problemas, y principios en que se funda el modo de resolverlos.

semejanza de las figuras en general. Triángulos semejantes. Propiedades del triángulo rectángulo, su demostración y aplicaciones que de ellas pueden hacerse.

Medición de rectas accesibles por uno de sus extremos y de las que son inaccesibles en toda su longitud.

Cuadriláteros, sus especies. Paralelogramos y sus propiedades, con las demostraciones correspondientes.

Polígonos, valor de sus ángulos, modo de inscribirlos y circunscribirlos á un círculo, semejanza de los polígonos y su aplicación al levantamiento de planos con la plancheta.

Propiedades de las paralelas y su demostración.

Tangentes y modo de tirarlas.

Circunferencia de círculo y rectas que en este se consideran.

Relación del diámetro con la circunferencia, y cómo se determina.

Superficies y relación en que están las de las figuras semejantes.

Medida de la superficie de un triángulo, de un paralelogramo, de un trapecio, de un polígono regular, de un círculo, de un sector y de un segmento de círculo, y de un polígono cualquiera.

Demostración de los principios en que se fundan estas operaciones.

Medición de la superficie de un terreno de figura poligonal, así en el caso de poderse operar en su interior, como en el de que alguna circunstancia lo impida.

División de una pieza de terreno en partes iguales, y separación de una parte que tenga determinada estension.

Reducción de figuras á otras equivalentes con un lado mas ó con un lado ménos.

Reducción de polígonos regulares ó irregulares á cuadrados equivalentes.

Construcción de figuras equivalentes á la suma ó diferencia de otras semejantes.

Construcción de figuras semejantes á otras, y cuya superficie tenga con la de estas una relación determinada.

Planos, su posición entre sí y con las líneas que no están en ellos, ángulos diédros y sólidos. Medida de ellos.

Sólidos, casos de semejanza ó identidad. Relación en que están los volúmenes ó las capacidades de los sólidos semejantes.

Prismas, sus especies, determinación de su superficie y de su volumen.

Pirámides, sus especies, medida de su superficie lateral y de su volumen.

Conos, sus especies, medición de su volumen y superficie.

Cilindros, sus especies, modo de determinar su superficie y volumen.

Esferas, círculos máximos, superficie y volumen de este cuerpo redondo.

Pirámides truncadas y conos truncadas, determinación de su volumen y superficie.

Cuerpos ó poliedros regulares, en volumen y superficie.

Explicaciones teóricas sobre la determinación de las superficies y volúmenes de los sólidos.

DIBUJO LINEAL.

Objeto del Dibujo lineal, en qué se diferencia del natural, y en qué consiste el geométrico.

Circunstancias á que debe atenderse para representar bien un objeto.

Ejercicios á ojo ó á pulso, y ejercicios mecánicos: utilidades que proporcionan respectivamente.

Líneas perpendiculares, oblicuas y paralelas, verticales, horizontales é inclinadas, y trazo de las medidas en diferentes circunstancias.

Instrumentos de que se hace uso en los ejercicios del dibujo lineal.

División de rectas en partes iguales y proporcionales.

Figuras rectilíneas: modo de tratarlas con identidad ó semejanza á otras.

Escalas de partes iguales: modo de construirlas y de escuadrar el papel.

Construcción de figuras rectilíneas que tengan aplicación á las artes.

Construcción de los polígonos regulares.

Figuras simétricas: en qué consisten y cómo se trazan.

Representación de los principales embaldosados que están en uso.

Estrellas poligonales: métodos comunmente adoptados para construirlas por estension y por reducción.

2439

Curvas geométricas y mecánicas. Trazo y propiedades de la circunferencia del círculo, del óvalo, de la espiral y de los arcos góticos ó apuntados.

Trazo y propiedades de la elipse, de la cicloide, de la parábola y de la hipérbola.

Proyecciones del punto, de la línea recta, y de las figuras rectilíneas y curvilíneas.

FISICA.

Objeto de la física y definiciones preliminares.

Propiedades generales: explicacion correspondiente á cada una de ellas.

Movimiento y reposo, y sus diferentes especies.

Fuerzas: su composicion y descomposicion. Aplicaciones prácticas.

Choque de los cuerpos, y resistencias que nacen del roce y de la rigidez de las cuerdas.

Atraccion: sus modificaciones principales. Cohesion y afinidad.

Fenómenos de los tubos capilares.

Gravedad: sus leyes y máquinas que las comprueban.

Sólidos, líquidos y flúidos aeriformes: en qué consisten y de qué fuerzas dependen estos tres estados.

Propiedades particulares de los sólidos.

Propiedades particulares de los líquidos, leyes de su equilibrio y movimiento; tubos comunicantes, fuentes ascendentes, pozos artesianos.

Propiedades de los gases, circunstancias que los diferencian de los líquidos, modo de recogerlos.

Atmósfera, presión atmosférica, barómetro, bombas, máquina neumática.

Peso absoluto y específico. Balanza, romana, y procedimientos em-

pleados para determinar el peso específico de los sólidos, líquidos y flúidos aeriformes.

Globos aerostáticos.

Sonido: en qué se distingue del ruido, con qué velocidad se propaga, en qué consisten los tonos y el timbre, y de qué dependen los ecos simples y múltiples.

Péndulo simple, compuesto y compensador, oscilaciones isócronas, y relacion en que están con la longitud del instrumento.

Cálculo de las distancias por el sonido y por la velocidad del movimiento que imprime la fuerza de gravedad.

Calórico, sus manantiales, hipótesis concebidas para explicar los fenómenos que ocasiona, y efectos que produce en los cuerpos sujetos á su accion.

Temperatura, medida de sus variaciones, termómetro.

Calórico radiante, latente y específico.

Evaporacion y ebullicion. Higrometría.

Electricidad, fenómenos que presenta, medios que pueden emplearse para desarrollarla. Electricidad vétrica y resinosa.

Buenos y malos conductores de la electricidad. Máquina eléctrica, botella de Leyden, baterías eléctricas.

Electrómetros, poder de las puntas, pararrayos. Explicacion del rayo.

Galvanismo, pila de Volta.

Magnetismo, polos del iman, sus propiedades, modo de comunicarla al hierro y otros metales. Aplicaciones prácticas.

Propiedades de la luz. Reflexion y refraccion de los rayos luminosos. Espejos planos y curvos, espejos ustorios, lentes convergentes y divergentes.

Cuerpos opacos, transparentes y translucidos: sombra y penumbra.

Fenómenos importantes que dependen de la refraccion. Cómo descompone esta la luz blanca del sol. Espectro solar, arco iris.

Estructura del ojo, mecanismo de la vision, miopismo y presbitismo, de qué dependen, y qué medios pueden emplearse para suplir estos defectos.

Instrumentos de óptica. Microscopios y telescopios.

Métodos.

2460

QUIMICA.

Definición y utilidades de esta ciencia.
 Clasificación y numeración de los cuerpos simples y compuestos.
 Clasificación de los metales segun Theophrastus.
 Nomenclatura química.
 Afinidad y coesion.
 Aire atmosférico, sus propiedades.
 Diferencia entre metalóideos y metales.
 Hidrógeno, carbono, fósforo, azufre, cloro, azote y iodo.
 Caracteres de algunos metales de mayor uso.
 Diferencia entre óxidos y ácidos.
 Qué son sales, cuántas especies hay en general.
 Caracteres de diferentes sales en especial y usos de las mismas.
 Constitución de las sustancias orgánicas.

HISTORIA NATURAL.

Definición de esta ciencia.
 Partes de que consta, definición de cada una de ellas.
 Diferencias entre cuerpos orgánicos y cuerpos inorgánicos.
 Mineralogía. — Modo de distinguir y conocer los minerales.
 Clasificación de Dameril.
 Clasificación natural de los minerales por Delalosse, á saber, sustancias combustibles, metálicas y pedregosas.
 Explicación de cada una de estas.
 Sustancias carbonosas: propiedades del azufre.

Usos de los metales considerados individualmente.
 Diferentes estados en que suelen hallarse en la naturaleza.
 Clasificación de las piedras en finas y en grandes masas.
 Explicación y propiedades de las sílicas y de las calcáreas, y de sus diferentes variedades.
 Geología. — Ideas generales sobre la formación del globo ó sobre los diferentes sistemas de formación. Pruebas del calor central.
 Clasificación de los diferentes terrenos y medios para distinguirlos. Modo como están los minerales en la costra terrestre.
 Zoología. — Ideas generales y fundamentales de esta ciencia.
 Clasificación de Dameril.
 Diferencias entre vertebrados é invertebrados.
 Mamíferos: su clasificación en ungulados y ungulados: explicación de cada uno de sus órdenes.
 Aves: principios en que se funda su clasificación: noticia y clasificación de sus diferentes órdenes.
 Reptiles: caracteres que los distinguen de los demas vertebrados: su clasificación en Quelonianos, Saurianos, Ofidianos y Batracianos, y explicación de las metamorfosis de estos.
 Peces: costumbres de los mismos: clasificación en de esqueleto duro y de esqueleto cartilaginoso: diferentes órdenes de entrembos.
 Insectos: sus metamorfosis y clasificación, noticias de algunos que sirven de mucha utilidad al hombre y de otros dañinos.
 Gusanos: su descripción, en especial de los que son útiles al hombre, como la sanguijuela, &c.
 Moluscos: su descripción y clasificación.
 Zoófitos: etimología de este nombre y descripción de cada uno de sus órdenes.
 Reducción de las nueve clases predichas á las cuatro de Salacroix.
 Botánica. — Objeto de la Botánica y sus divisiones principales.
 Elementos de las partes sólidas y líquidas que entran en la composición de un vegetal.
 Raíz, sus especies y funciones que desempeña.

- Tallo, sus especies y estructura que tiene en cada una de ellas.
- Hojas y partes que en ellas se consideran.
- Glandulas y pelos, sus especies y funciones á que parecen estos órganos destinados.
- Agoñones, espinas, estípulas y zarzillos, con una idea del servicio que prestan al vegetal.
- Órganos esenciales y demás contenidos en la flor. Forma y funciones de los estambres, y de los pistilos, y de la corola y del cáliz.
- Explicación de los fenómenos que concurren á la nutrición y á la reproducción de los vegetales.
- Absorción, circulación, respiración, transpiración, secreción y asimilación.
- Dehiscencia, fecundación, fructificación y germinación.
- Fruto, sus especies y partes principales de que se compone.
- Semilla y partes de que se compone.
- Enfermedades de los vegetales.
- Defectos de las tierras excesivamente arcillosas ó areniscas y modo de corregirlas.
- Fundamento y mecanismo de la operación de injertar.
- Clasificación de los vegetales.

GEOGRAFIA UNIVERSAL.

- Diferentes aspectos bajo que se puede considerar al globo terrestre.
- Sistema planetario y movimiento de los diferentes cuerpos celestes.
- Ideas generales sobre la tierra en particular.
- Rosa náutica ó estrella de los vientos.
- Diferentes círculos que se consideran en el globo.
- Longitudes y latitudes geográficas.
- Variación de estaciones.
- Zonas.
- Explicación sobre la luna y sus movimientos.

- Eclipses en general.
- Construcción de la cuadrícula.
- Modo de situar cualquiera pueblo en la cuadrícula ó sea formación de una carta geográfica.
- Divisiones generales del mar.
- Carácter distintivo de las aguas del mar y utilidades que reportan á la sociedad.
- Diferentes movimientos de las aguas del mar.
- Atmósfera en general, climas astronómicos y físicos con las causas que influyen en ellos. Vientos.
- Razas de la especie humana, sus caracteres distintivos y partes del globo que cada una habita ó puebla.
- Diferentes formas de gobierno que se conocen. Religión: clases que suelen distinguirse en la sociedad.
- Comercio en general.
- Descripción físico-política de Europa.
- Estados soberanos con sus capitales, rios, cordilleras de montes, cabos, golfos y estrechos.
- Penínsulas é islas.
- Notabilidades de las principales ciudades.
- Descripción físico-política de Asia.
- Idem de África.
- Idem de América y Oceanía.

GEOGRAFIA DE ESPAÑA.

- Posición física y astronómica de España.
- Confines, extensión y población, y proporción que guarda con el resto de Europa.
- Climas y producciones tanto en la clase animal como en la vegetal, con las más notables.

Rios principales, origen; ciudades notables y provincias por donde pasan y su desemboque.

Principales cordilleras de montañas y direccion que siguen.

Islas, golfos y cabos mas notables.

Forma de gobierno y religion.

Fábricas y principales establecimientos de instruccion pública.

Lengua dominante y diferentes dialectos.

Division bajo el aspecto administrativo y bajo el militar.

Notabilidades de las principales ciudades.

HISTORIA UNIVERSAL.

Definicion y divisiones de la Historia.

Puntos que poblaron los hijos y descendientes de Noé despues del diluvio.

Origen del imperio de Asiria, y fundacion del reino de Egipto.

Partes de la tierra que poblaron los fenicios, y adelantos que hicieron.

Establecimiento de los griegos en el Asia menor y demas puntos, con los nombres que recibieron.

Guerras entre los persas y griegos, con los hechos mas notables de Alejandro el Grande.

Origen del imperio romano.

Fundacion de Roma con los hechos mas notables de Rómulo y Numa Pompilio.

Guerras entre romanos y cartagineses.

Idem entre Sila, Mario y Sina, entre Pompeyo, Craso y César, y entre Lépido, Octavio y Antonio.

Hechos mas notables de Augusto y demas emperadores hasta Constantino el Grande inclusive.

Division del imperio romano despues de la muerte de Teodosio el

Grande, con los estados que comprendia cada una de sus partes.

Invasion de los bárbaros en el imperio de Occidente, y destruccion del de Oriente.

Hechos notables de Carlo Magno, Enrique el Pajarero, Enrique el Santo, Lotario el Sajon, Rodolfo de Amsburgo y de Veuccslao.

Descubrimientos que se hicieron en el reinado de Federico IV.

Hechos notables de Carlos V, Leopoldo el Grande y Carlos VI.

HISTORIA DE ESPAÑA.

Division en épocas de la Historia de España, pobladores y diferentes nombres que tuvo, religion que observaron y gobierno que tuvieron.

Estrangeros que vinieron á España, con los hechos mas notables.

Dominacion de los cartagineses, con los hechos mas notables de Amílcar y Adribal.

Hechos notables de Anibal, y toma de Sagunto.

Dominacion de los romanos en España.

Guerra de Viriato y de Numancia.

Idem de Sertorio hasta la dominacion de los godos.

Hechos notables de los reyes de la primera línea goda hasta don Rodrigo inclusive.

Dominacion de los moros en España.

Hechos notables de D. Pelayo.

Union de los reinos de Leon y Castilla.

Hechos notables de Fernando I, Sancho II, Alonso VI, Fernando III el Santo, Alonso el Sabio, Sancho IV el Bravo, Fernando el

Emplazado, Alonso XI el Justiciero y Pedro el Cruel.

Idem de Fernando V é Isabel la Católica.

Dominacion de la casa de Austria.

Hechos notables de Carlos I, Felipe II, idem III y Carlos II.
 Dominacion de la casa de Borbon.
 Hechos notables de Felipe V, Carlos III, &c. &c.

EDUCACION EN GENERAL.

Objeto de la educacion en general y partes en que se divide.

Educacion fisica.

Necesidades que hay que satisfacer en la primera edad, aire, alimento, sueño, &c. &c.

Ideas fisiológicas sobre la piel, los músculos, huesos, la digestión, y los órganos que componen el aparato digestivo.

Nociones generales sobre la estructura y funciones del corazón, y de los pulmones, venas y arterias. Circulación de la sangre; respiración.

Estructura y funciones del cerebro.

Generalidades fisiológicas é higiénicas sobre la hambre y la sed.

Educacion moral. Orden que siguen en su desarrollo los sentimientos y afectos, con los abusos que se cometen, siendo causa de la perversidad de costumbres y malas inclinaciones.

Educacion intelectual. Origen y clasificacion de las ideas. Impresion, sensacion, percepcion, juicio, atencion, deseo y voluntad.

SISTEMAS Y MÉTODOS GENERALES DE ENSEÑANZA.

Explicacion sobre los diferentes sistemas y métodos conocidos, con las ventajas y desventajas de cada uno de ellos.

Desarrollo del sistema mutuo y simultáneo.

Instrucciones sobre el local mas á propósito para una escuela.

Enseres necesarios para una escuela de enseñanza simultánea y mutua, y lugar que deben ocupar.

Métodos inventados para enseñar á leer; antiguo deletreo; nuevo deletreo; iconográfico ó simbólico; método de Jacotot; métodos mecánicos; silábico interrogativo.

Influencia de los exámenes en las escuelas.

Premios y castigos.

Divisiones, clases, &c. que deben hacerse de una escuela, tanto en uno como en el otro sistema.

Principales cuidados que debe tener el maestro en la clase de lectura, escritura y aritmética, con las ventajas de empezar á escribir en pizarras.

Modo de enseñar la gramática, geografía, caligrafía y demas materias de la instruccion primaria elemental, con acierto y rápido aprovechamiento (*).

Terminó la lectura de este programa con la advertencia de que por haberlo exigido la diversidad de edades y disposiciones, se hallaban divididos los alumnos en dos clases, compuestas, la primera de unos veinte, que podian ser interrogados latamente sobre todas las materias referidas; y la segunda del resto de los seminaristas, á quienes se consideraba capaces de sufrir igual exámen sobre todos los ramos de instruccion primaria elemental, y en las generalidades de otros que pertenecen á un órden mas elevado.

Acto continuo se hicieron circular entre los concurrentes las varias muestras de caligrafía y dibujo lineal con que los alumnos se habian propuesto manifestar su habilidad y buen gusto en estos dos ramos de la enseñanza. Complacióse en extremo la Comision al ver la exactitud, invencion y figura que sobresalian en aquellos trabajos, de cuyo mérito se demostraron tambien penetradas é hicieron los mayores elogios las demas personas del concurso, indicando que el resultado de aquella parte de la instruccion normal superaba

en mucho las esperanzas que habían concebido de un establecimiento, que bajo otros conceptos debía aun proporcionarles nueva sorpresa y complacencia. Así sucedió en efecto, tan luego como se hubo pasado el examen que correspondía á las demás materias detalladas en el programa. Deseando los profesores que en los pruebas de aprovechamiento de sus discípulos, se presentase la verdad desnuda ó libre de las influencias que podían desfigurarla, guiados por un sentimiento de delicadeza, que la Comisión no pudo ménos de aplaudir, además de someter al arbitrio del Sr. Presidente la designación de los alumnos y de las materias sobre que debían ser interrogados, puesto que el crecido número de ellos y la brevedad del tiempo no permitían extender el examen á todas, escitaron con empeño á los concurrentes para que tuviesen la bondad de preguntar por sí mismos, y en vista de su cortés resistencia solicitaron y consiguieron que al ménos determinasen las cuestiones ó los puntos á que debía contraerse el interrogatorio de cada individuo, dándole aun mayor extensión y apurando alguna vez el asunto en términos de traspasar notablemente los límites de la satisfacción mas colmada. Grande la experimentó esta Comisión y la demostraron también las demás personas que presenciaban el acto, al ver la inteligencia con que aquellos jóvenes contestaban á las preguntas mas interesantes sobre moral y religion, manifestando asimismo no pocos conocimientos en la historia sagrada; sobre la gramática y las humanidades, en que además de aprovechamiento pudieron alegar el mérito de la mayor dificultad que ofrece á los habitantes de esta provincia el estudio del habla castellana; sobre la geografía é historia, en que se demostraron bastante orientados particularmente en las peculiares de España, comprendiendo además una idea general del sistema planetario; sobre la mineralogía, zoología y botánica, de cuyas generalidades parecieron estar muy enterados, observándose que no les eran desconocidas sus principales relaciones con la agricultura y la industria; sobre la física y la química, en cuyo trascendental estudio se les reconoció mas adelantados de lo que exigía el plan del establecimiento, así en la parte teórica, como en la

útil y positivo de las aplicaciones prácticas, y sobre los sistemas y métodos generales de enseñanza, con cuyo mecanismo parecieron estar familiarizados, hallándose además al corriente de sus respectivas ventajas y desventajas. Todas estas cuestiones obtuvieron el mas satisfactorio complemento con las que les fueron propuestas acerca la aritmética, geometría y dibujo lineal, por la seguridad, limpieza y exactitud con que se las vió resolver en la pizarra, por la inteligencia con que se demostraron sus principios fundamentales, y por las variadas aplicaciones que de ellos se hicieron á la agrimensura y al dibujo de las figuras que tienen uso frecuente en las artes. Siendo ya una hora muy avanzada del día, hubo de suspenderse el acto para continuarlo en la mañana siguiente, como se verificó observando el mismo orden y formalidades en el examen de los demás alumnos que pertenecían á la clase elemental, y que en todas las materias de este carácter y en las generalidades de otras sobre que á mayor abundamiento se les quiso preguntar, dieron también muchas pruebas de aplicacion y de inteligencia afortunada.

Así concluyeron los exámenes, manifestando el M. I. S. Presidente en breves pero expresivas razones al placer con que los habían presenciado la Esma. Diputación y la Comisión provincial, y lo muy satisfechas que ambas corporaciones quedaban del adelantamiento y de la aplicacion de los alumnos, no ménos que de la afanosa solicitud y bien desplegada inteligencia con que el director y los demás profesores habían contribuido á preparar tan brillante resultado. En nombre propio, de estos y de aquellos el director D. Francisco Ritorod contestó á S. Sria. tributándole las mas expresivas gracias por las expresiones de aprecio con que acababa de favorecerles, y por la eficaz proteccion que la Esma. Diputación y la Comisión provincial habían dispensado al establecimiento, renunciando toda suerte de dificultades para que la provincia llegue á ver recompensados sus sacrificios y colmadas sus esperanzas.

Un desenlace tan satisfactorio para cuantos asistieron á la solemnidad de los exámenes, pudo ya dejar satisfecha la noble ambicion de las personas que estaban en su buen desempeño mas com-

2466.

prometidas; para la Comision que nunca cree bastante recompensados los afanes del que se consagra al penoso oficio de la enseñanza, que lleva de satisfaccion al ver superadas sus esperanzas, comprende la necesidad de procurar mayores adelantos para lo sucesivo, estimulando al efecto la aplicacion de los que aprenden y el zelo de los que enseñan; no pudo ménos de aprovechar con el mayor júbilo la posibilidad en que tuvo á bien colocarla el espíritu protector de la Escena. Diputacion provincial, de ofrecer á los jóvenes que mas se habían distinguido por su estudiosidad y buen comportamiento, junto con la expresion del mas elevado aprecio, un premio que lo simbolizase, reuniendo el doble fin de la utilidad y de la recompensa del mérito. Con este objeto se decidió á repartir entre todos los alumnos del seminario hasta el número de diez y seis premios, que debian consistir en instrumentos de matemáticas y obras de edicacion, propias á desarrollar en ellos las buenas disposiciones que en el estudio de las ciencias tenian respectivamente acreditadas. Designáronse los que eran acreedores á esta honorífica distincion con presencia del mérito que contrajeron en los exámenes, teniendo ademas en cuenta la conducta que habían observado en el establecimiento, acerca de cuyo estremo y el de la aplicacion é inteligencia oyó la Comision al director y á los demas profesores, para que su censura fuese mas probabilidades de acierto. Y á fin de solemnizar el acto de la distribucion de los premios, se dispuso que esta tuviese efecto el domingo inmediato en el mismo local donde se celebraron los exámenes, invitándose para que lo presenciase á todas las personas que concuerrieron á ellos y al público en general por medio del competente anuncio en los periódicos.

A pesar de ser el tiempo muy lluvioso correspondieron muchas personas á este llamamiento, de modo que hubo de notarse en la ceremonia un numeroso y lucido concurso, que le daba mayor realce, juntamente con la música del benemérito cuerpo de Provinciales de Mallorca, á cuyo digno comandante se debió este particular obsequio. Abrió el acto el M. I. S. Cefe político con la lectura de un discurso concebido en los términos siguientes:

Señores:

Mejorar la instruccion, estenderla á las diferentes clases de la sociedad, es uno de los principales deberes de un gobierno sabio é ilustrado. Sin mejorar la educacion del pueblo, particularmente en las clases ménos acomodadas, jamas se consolidaria en nuestra patria el sistema representativo, porque nadie trata de acatar y defender las instituciones y los derechos que no conoce. La falta de instruccion es causa de las continuas revueltas: es la mina que amenaza la sociedad constituida. La sacrosanta religion de Jesucristo no es acatada debidamente por aquel á quien no se ha explicado con la claridad que la misma exige, siendo el resultado de la ignoran-

2467.

cis en materias religiosas, la incredulidad ó el fanatismo. Imposibles fueran los adelantos en las ciencias y en las artes, y aun en la agricultura, sin la enseñanza: la nación donde esta se descuidara, no tardaría en ser tributaria de las que fuesen sus aplicadas.

Los egipcios, griegos, fenicios y cartagineses debieron al saber su opulencia y el ascendiente que tomaron sobre las demas naciones. Poco hubieran figurado los griegos en la historia, si no fuera por su aplicacion á las ciencias y á las artes. En sus liceos las aprendieron, y en ellos adquirieron aquel amor á la patria y á la libertad, que les hizo vencedores de las formidables huestes de Xerxes.

Circunscrito á un reducido territorio permaneciera eternamente el pueblo romano, si hubiese despreciado los manantiales del saber; y si por casualidad hubiera salido de él por la suerte de las armas, no habria quedado otra memoria de sus conquistas que de las de los scitas y demas pueblos del norte. Los santos monumentos que han dejado por todos los paises que sujetaron á su dominacion, y las obras de erudicion que aun miramos como modelos, nos patentizan sus adelantos en las ciencias y en las artes, y son lo que les ha hecho célebres en los anales del mundo.

Si la historia antigua nos ofrece estas portentosas muestras del saber, no es ménos fecunda en hechos de esta clase la de nuestros días. ¿No deben acaso á su aplicacion á las ciencias y á las artes, el influjo que ejercen en la balanza europea la Francia y la Inglaterra? ¿Qué fuera de esta última situada en medio de un mar proceloso y bajo de un nebuloso cielo, si su aplicacion á la náutica no le hubiese dado el imperio de los mares, y si sus manufacturas no le abriesen todos los mercados del orbe conocido? ¿Cuál sería la suerte de la Holanda y de la Bélgica colocadas en medio de cenagosos pantanos, si

los grandes adelantos que en varios ramos de industria, principalmente en el de lanerías, han hecho por medio de su constante aplicacion?

La fuente principal del saber, es la instruccion primaria: así que, es de absoluta necesidad en un estado bien organizado, un buen sistema de enseñanza primaria. Pero inútiles serian cuantos reglamentos se estableciesen sobre tan privilegiado objeto, si no se tratase primeramente de formar profesores, que habiendo bebido toda la ciencia en un mismo manantial, pudieran transmitir los conocimientos en el adquiridos, á sus compatriotas. Este fué pues desde su principio el objeto de las escuelas normales. Dos años cuenta á corta diferencia la de esta provincia, y ópinos serán los frutos que los pueblos de la misma van á reportar del corto sacrificio que han hecho para sostenerla. Diez y ocho son ya los alumnos aprobados de maestros que han salido de su seno; ocho pertenecientes á la enseñanza elemental y los diez restantes á la superior, y queda aun un hermoso plantel en los discípulos que por falta de edad no pueden en el día obtener el título de profesores, el que á su tiempo dará sabroso fruto.

Mucho conocidas son las causas que por espacio de tres siglos han hecho se descuidara en España la educación de la juventud, para reproducirlas en este momento. A la segunda Isabel y á su augusta Madre estaba reservado el tender una mano protectora á la enseñanza pública. Estas esclarecidas princesas no podian mirar con indiferencia el estado lastimoso en que se hallaba la instruccion en nuestra patria: así que á poco tiempo que Doña María Cristina empuñó las riendas del Estado, en nombre de su escuela Hija, se ocupó con una particular predileccion de tan interesante objeto. A esta madre del pueblo español se debe la ereccion de la escuela normal de Madrid, que ha dado directores á todas las de las demas provincias de la monarquía.

Los exámenes que se han celebrado en la presente semana, han dado á conocer que los fondos que destinara la provincia á mejorar la educación de la juventud, han sido empleados con utilidad: ha visto el público que unos jóvenes, que hace dos años apenas sabían leer, escribir y las primeras reglas de la aritmética, poseen en el día conocimientos de varias ciencias, que por los métodos antiguos necesitaran tal vez diez años para adquirirlos. Ha visto con satisfacción que en la escuela normal se ha enseñado la religión de nuestro divino Redentor por principios: que sus alumnos conocen perfectamente la historia sagrada; conocimientos necesarios á todo cristiano y muy particularmente al que debe tener á su cargo una escuela de educación primaria. Se ha complacido igualmente al ver que extendiéndose la aplicación de los alumnos y el afán de los profesores á todos los ramos de inteligencia que constituyen una sólida y completa educación, no solo han manifestado aquellos notable aprovechamiento en las materias elementales, entlazado siempre la teoría con la práctica y el estudio profundo de la lengua nacional con el buen gusto en las bellezas de la caligrafía, sino que tambien se les ha podido considerar mas que regularmente imbuídos en las ciencias positivas y en el difícil arte de enseñar, que forma el principal objeto del establecimiento. Asi es que juntamente con una idea general de los diferentes sistemas y métodos de enseñanza, de sus ventajas é inconvenientes y de los medios que deben emplearse para sacar de ellos todo el provecho posible, han hecho prueba de adelantadas nociones en los ramos mas esenciales de las matemáticas con su aplicación al dibujo lineal, en la física y química, en las tres partes de la historia natural, y en la historia y geografía del mundo y de España en particular, mereciendo especial consideración sus adelantos en todas estas materias por cuanto ademas de comprender

lo teórico y general de las ciencias, abrazaban un vasto conjunto de aplicaciones de suma trascendencia para la agricultura y las artes, que tantos elementos de progreso encierran en este país acrisiado por la naturaleza. Por fin, estos exámenes han hecho concebir á las personas que los han presenciado, la lisonjera idea de que aquellos jóvenes puestos al frente de un establecimiento de la clase espreada, no solo enseñarán cuanto han aprendido en las diferentes asignaturas que han cursado, sino que inculcarán á sus discípulos los principios de la verdadera moral cristiana, base primordial de la sociedad.

Grande es la complacencia que ha tenido la Comisión provincial de instrucción primaria al ver los ventajosos resultados que ha dado un colegio que se halla bajo su inmediata dependencia, y despues de haberlo manifestado así á su celoso director y á sus ilustrados profesores, ha creído deber dar una leve muestra de su aprecio á los alumnos que mas sobresalieron en el acto literario precitado, no dudando que esta demostración de benevolencia les servirá de estímulo no solo para transmitir á su tiempo á sus conciudadanos los conocimientos adquiridos, sino para seguir cultivando las ciencias, á fin de prestar de este modo continuados servicios á la provincia que con generosidad les tendiera una mano bienhechora para que le proporcionasen algun día nuevos elementos de órden, prosperidad y esplendor.

He dicho.

El director D. Francisco Riotoró en su propio nombre, de sus profesores D. Miguel Sureda, D. Francisco Manuel de los Herreros y D. Bartolomé Mestre encargado de la enseñanza moral y religiosa, y de todos los alumnos del Seminario, contestó al señor Presidente con algunas expresiones que revelaban la gratitud de todos, el placer que les habían causado las palabras del preinserto discurso y el indecible afán con que se proponían corresponder á ellas constantemente.

En seguida y tocando la música en los intervalos algunas piezas escogidas, se fueron llamando por el Sr. Cefe político presidente los alumnos á quienes se había considerado acreedores premio, el cual obtuvieron por su orden los siguientes:

- D. José Moll.
- D. Juan Juan.
- D. Jaime Lull.
- D. Antonio Mortorell.
- D. Pedro Antonio Catany.
- D. Jaime Sansó.
- D. Mariano Calvis.
- D. Pedro Juan Muntaner.
- D. Ramon Riotoró.
- D. Palfo Ferrer.
- D. Juan Palou.

También recibieron premio los alumnos D. Vicente Montebari, D. Juan Antonio Mulet, D. Fernando Urrech, D. Juan Ribot y D. José Miró, á quienes correspondió por sorteo con las de su respectiva clase D. Pedro Mas, D. Antonio Lull, D. Bartolomé Bordils, D. Antonio Mas y D. Antonio Ferrer del ramo superior, y D. Guillermo Alcalde, D. Sebastian Tomas, D. Pedro Juan Ferrando, D. Joaquín Sanchez, D. Damian Ramis, D. Rafael Payeras y D. Pedro Gamundi del elemental, todos declarados con mérito suficiente para obtener aquella honorífica distinción, si bien no pudieron recibirla individualmente, como hubiera deseado la Comi-

sión, á causa de no ser mas que diez y seis los premios que debieron repartirse, segun estaba dispuesto con anticipacion. Pero como equivalente á estos se acordó librarles una certificación, expresiva del favorable concepto que habían merecido en sus pruebas de estudiosidad, inteligencia y buen comportamiento.

Otras expresiones de satisfacción y aprecio dirigidas por el señor Cefe político á los profesores y alumnos, y la contestacion gratulatoria de ellos por boca de su director, dieron término á la distribución de los premios, y fueron correspondidas por inequívocas muestras de simpatía en todos los concurrentes.

Como un nuevo testimonio de la satisfacción que le proporcionaron dichos exámenes, ha creído la Comisión oportuno publicar una noticia de su resultado, para que sirva de mayor recompensa á los profesores y alumnos que tan eficazmente contribuyeron á prepararlo, haga ostensible á los pueblos la utilidad de sus sacrificios, y estimule la aplicacion de cuantos profesan ó se proponen ejercer, el difícil cuanto saludable y honoroso ministerio de la enseñanza. Palma 22 de octubre de 1844. — El Presidente — Joaquín Maximiliano Gibert. — P. A. de la C. P. — Luis Canals y Rosselló, secretario.

(*) Para no interrumpir la relacion de los exámenes, se ha creído oportuno insertar aquí la lista de los alumnos del Seminario normal, que es como sigue:

ALUMNOS.	Pueblo á que corresponden
Alcalde (D. Guillermo)	San Luis.
Bordils (D. Bartolomé), ...	Felanitx.
Cabanellas (D. Gabriel), ...	Pollença.
Cabrinell (D. Juan), ...	La Puebla.
Calvis (D. Mariano)	San Antonio.
Capllonch (D. Miguel)	Pollença.
Carrió (D. Juan)	Muro.
Catany (D. Pedro Antonio)	Ullmajor.
Cloquell (D. Gerónimo)	Montuñel.

Colomo (D. Pedro Antonio)	Dejá.
Company (D. Juan)	Iviza.
Ferrando (D. Pedro Juan)	Porreras.
Ferrer (D. Antonio)	Capdepera.
Ferrer (D. Pablo)	Santany.
Gamondi (D. Pedro)	Santa Margarita.
Genovard (D. Pedro José)	Sansellas.
Herrach (D. Gabriel)	Atayar.
Juan (D. Juan)	Arlé.
Llull (D. Antonio)	Manacor.
Llull (D. Jaime)	Son Servera.
Martorell (D. Antonio)	Pelanitz.
Mas (D. Antonio)	Valdemosa.
Mas (D. Pedro)	Campos.
Miró (D. José)	Sóller.
Moll (D. José)	Ciudadela.
Montanari (D. Vicente)	Mahón.
Montaner (D. Pedro Juan)	Buñola.
Mulet (D. Juan Antonio)	Algaida.
Pablo (D. Juan)	Sóller.
Payeras (D. Rafael)	Selva.
Ramis (D. Damian)	Llubi.
Ribot (D. Joan)	Patra.
Riutord (D. Ramon)	Ciudadeta.
Salvá (D. Antonio)	Llomanayor.
Sanchez (D. Joaquín)	Alaró.
Sansó (D. Jaime)	Manacor.
Tomas (D. Sebastian)	Búger.
Verd (D. Gabriel)	Balsaleu.
Verges (D. Juan)	Aicudia.
Urrech (D. Fernando)	Andraitx.

Francesc Riutord i Feliu:
"Discurso ....
Madrid, Imp. El Preceptor-1853

DISCURSO

SOBRE:

LAS RELACIONES DEL ESTADO CON LA CIENCIA

LAS INSTITUCIONES CIENTÍFICAS.

Leído en la Universidad central:

POR EL LICENCIADO

D. FRANCISCO RIOTORD Y FELIU,

EN EL ALTO DEL REGISTRO LA INVESTIDURA DE DOCTOR EN LA FACULTAD
de Jurisprudencia.

Madrid:

Imprenta de El Preceptor, Rejas. 1,
enfresco.

1853.

Excmo. é Ilmo. Sr.:

TERMINADOS mis estudios y habiendo correspondido á las pruebas que el anterior reglamento exigía para aspirar á este último y superior grado, podia, mucho tiempo hace, haber suplicado á V. E. se sirviera señalar día para recibir de vuestras manos la noble investidura del doctorado y tener el alto honor de ser admitido en este ilustre Claustro: pero tantas y tales han sido mis ocupaciones desde aquella época, que no me ha sido posible hasta ahora dedicar mi atención á este interesante objeto. Mas viéndome ya en este imponente acto, debo manifestar, que al ver lo probable que era viniese el día de hoy acompañado de las satisfactorias circunstancias que me rodean, no pudo ser otro mi primer pensamiento que la eleccion del asunto del presente discurso.

Dedicado desde muy niño á los estudios, y muchos años á la enseñanza de varias materias en circunstancias diferentes, mi eleccion no podia ser dudosa puesto ante el gran cuadro de las innumerables cuestiones que comprende toda la carrera de la facultad de Jurisprudencia. La parte del derecho público que trata de las ciencias y de la enseñanza ó las relaciones del Estado con la ciencia y las instituciones científicas, debió llamar y llamó desde luego mi atención: y decidido ya á ocuparme en tan interesante materia, procuraré tratarla con la brevedad que se requiere en un acto como el presente.

Conozco la magnitud é importancia del asunto y la escasez y debilidad de mis fuerzas, pero ¿deberé arredrarme por eso, cuando tantas pruebas de indulgencia y bondad me tienen dadas muchas personas de las que se dignan oírme? Yo espero merecer aun una nueva prenda de aprecio y benevolencia de parte de las mismas y de todas las demás, prestándome por un breve rato su atención.

Para entrar Exmo. Sr., en el desenvolvimiento claro y lógico de mi tema, conviene fijar ciertos principios que vengan á ser, como si dijéramos el derecho de la ciencia, basados en su historia, en su carácter é índole, en su tendencia y en sus fines. La ciencia, á manera de los seres dotados de vida en el mundo físico, ha nacido en el mundo moral, y ha crecido y desarrolládose lentamente siguiendo la misma ley que rige en el reino orgánico, á saber: que en el primer período de la vida y aun en los sucesivos, es mas lento el desarrollo cuanto mas durable haya de ser la existencia, pero se diferencia esencialmente de la de los cuerpos vivos por su carácter de perpetuidad, y sucesivo perfeccionamiento, si bien se asemeja mucho á la misma, por las alteraciones que sufre si no en su esencia, en sus accidentes y en sus formas.

La ciencia nació con el hombre y se ha desarrollado con el hombre. Y ¿qué es la civilización? en qué consisten sus diferentes grados? qué han sido sus vicisitudes sino la misma ciencia, sus progresos y sus contratiempos? pero para hacer mas sensible esta verdad, figurémonos por un momento al hombre, no ya en su estado primitivo, sino desprovisto de toda ciencia y hasta de la facultad de retener los conocimientos adquiridos y comparándolos entre sí, utilizar sus resultados; figurémonos que este sublime don de saber, emanado de la divina esencia, ha sido atraído por el manantial purísimo de que tuvo origen ¿qué encontraremos en el hombre, en esta criatura formada á imagen y semejanza de Dios? Una máquina admirablemente construida unas formas esbeltas y bien contorneadas, un ademan magestuoso y sublime; y á este ser, maravilla de la creación, le veremos en un estado de abyección y envejecimiento peor que los mismos brutos, porque sus medios físicos no alcanzan ni aun para vivir sobre la tierra. Luego la ciencia es lo que le hace superior á la naturaleza y le proporciona todos los medios de bien estar. Luego cuanto mas desarrollo adquiriera la ciencia, tanto mejor será la condición del hombre. Pero, ¿deberemos contentarnos con la satisfacción de todas nuestras necesidades físicas, con el disfrute de todos los bienes materiales y hasta, si se quiere, con el goze de todas nuestras pasiones? ¡Ah! el hombre es mucho mas que un ser puramente sensible su razon le dice que ha sido criado para mas altos fines que los que en tal caso podria desempeñar sobre la tierra, él siente en su interior ese religioso sentimiento de la divinidad, él siente atraerse hácia ella, conoce que tiene en sí otra cosa superior á la materia y aspira á volar á la fuente purísima de donde procede, en una palabra, aspira á la inmortalidad y á los gozes eternos que el Criador le

tiene preparados despues de las duras pruebas de esta vida. Este es el verdadero y el único fin del hombre, pero para alcanzarlo debe ante todo conocer á Dios y este conocimiento será tanto mas aproximado á la verdad ó tanto mas estenso, cuanto mas estensos y profundos sean los conocimientos que tenga del mismo hombre y de la naturaleza. De aquí la necesidad del cultivo de las ciencias y el deber que tiene cada cual de ilustrar su razon por todos los medios que estén á su alcance y la estricta obligacion de los gobiernos de remover todos los obstáculos de abrir todas las vias para llegar al término que se debe: pero el hombre ú orgulloso por verse elevado sobre toda la creacion, se rebela á veces contra aquello mismo que es causa de su exaltacion, ó temeroso de perder el bien adquirido, quiere dictar reglas á lo mismo que se lo ha proporcionado, y de esto han resultado los contratiempos que en diferentes épocas ha sufrido la ciencia. Pero, ¿será posible que el hombre se ponga en pugna abierta con el mismo astro que le alumbra, con esa columna de viva luz que guía sus pasos en la oscuridad por el gran desierto de la vida?

Los grandes esferas de investigacion y de estudio encierran todo lo que da germen al saber humano: el mundo físico y el mundo moral. En las ciencias naturales, el pensamiento del hombre se ocupa en seres exteriores y sensibles; en las ciencias morales, el pensamiento obra sobre sí mismo. El hombre en la filosofía especulativa, se ve pensando y busca las leyes de su pensamiento; en la filosofía social el hombre se reconoce obrando y busca las leyes de sus acciones; y como en su pensamiento y en sus acciones es siempre prueba de sí mismo y no puede compararse sino consigo mismo, resultan de allí los errores; pero en los errores humanos siempre hay una primera causa que es la falta de saber bastante, otra gran prueba de la necesidad de ensanchar cada uno mas y mas el círculo de sus conocimientos, y el deber en que están los estados de generalizar las luces si quieren llegar al día en que perfeccionada la razon y la naturaleza se establezca el imperio de la verdad y de la justicia en todos los corazones y se llenen los augustos fines de la creacion.

Pero ¿de qué modo pueden los gobiernos desarrollar y fomentar los conocimientos humanos? Preciso será investigar los medios que han de emplear con mejor éxito para llenar cumplidamente la importante mision que les está encomendada.

Varios son los sistemas que pueden adoptarse para llegar al término de cultura y civilization á que debe conducir al pueblo, el poder soberano de una nacion, por medio del desarrollo científico y literario, y me

ocuparía gustoso en exponer los que yo concibo, si me lo permitieran los estrechos límites de este discurso: sin embargo, deberé decir que dos son los principalmente conocidos y que se están disputando la preferencia. El uno, abandona al interés individual el ejercicio de las carreras profesionales sin consideración á pruebas de aptitud, ni á títulos de habilitación. El otro establece escuelas científicas y profesionales sostenidas con fondos públicos y regidas por reglamentos en los que debidamente se señalen las cualidades que han de reunir las personas encargadas de la enseñanza, las materias, que se han de estudiar en cada una de las ciencias y las pruebas á que deban sujetarse los alumnos para ser declarada su aptitud en el ejercicio de la profesion á que aspiren. El primer sistema que varios filósofos modernos han defendido con gran apariencia de razon, no se ha realizado ni aun en aquellos países mejor preparados para plantear las reformas en la esfera política. Mírese si no á los pueblos que caminan á la cabeza de la civilizacion del mundo, y se verá en ellos que la enseñanza está regida por una legislación mas ó menos libre, pero encaminada siempre á garantizar el ejercicio de las carreras científicas y profesionales, con pruebas mas ó menos rigurosas. Y, no puede suceder otra cosa: porque teniendo planteado un sistema de unidad política, es imposible llevarlo á cabo sin la unidad de la enseñanza y el día que quedasen abandonadas al interés del individuo la educacion é instruccion sin otra guia que su voluntad las mas veces mal conducida, ni otro apoyo que su capricho siempre mal engendrado, les seria imposible realizar el fin que tienen siempre todos los asociados, y por lo mismo ese principio absoluto de libertad general en la enseñanza es de todo punto impracticable sopena de renunciar á su constitucion orgánica á todo su porvenir.

Más pudiera estenderme en la demostracion de los inconvenientes y peligros que ofreceria el sistema de ilimitada libertad en la enseñanza, si no llevara en si el mayor vicio que puede afectar á un sistema: el ser irrealizable. La condenacion de esa utopia produce por consecuencia lógica la justificacion del sistema contrario, á saber: la enseñanza atendida, arreglada y organizada por el Estado: hoyendo de la libertad absoluta ó propiamente hablando, de la anarquia, ha de venirse á parar á la libertad metódizada, ó lo que es lo mismo al orden. El Gobierno no cumpliria con la sagrada mision que le está encomendada de dirigir sus planes y sus actos al bien de los individuos y al bien general de la nacion si no tomase una parte muy activa en la organizacion de la enseñanza por que esta organizacion lejos de ser un monopolio y la arrogacion de

un poder arbitrario, no es en último resultado mas que la accion justa y necesaria de las mismas funciones de gobierno y el cumplimiento de un deber. Para que los fines sociales se realicen y satisfagan de un modo conveniente, preciso es reconocer en la administracion el uso de los medios oportunos para el desenvolvimiento de aquellos fines. Mucha consideracion merecen ciertamente los esfuerzos y los intereses individuales; pero por su mismo bien les conviene una direccion ilustrada. ¿Quién no comprende desde luego que abandonados á sí mismos los asociados, y poniendo en sus manos la facultad de adquirir y dar la instruccion á su arbitrio, habian de hacer mal uso de este poder indefinido ó esterizarle, ó neutralizar las condiciones mas precisas é indispensables para que correspondiese á su objeto y fuese beneficioso al Estado?

Ya al principio de este discurso, y como su punto de partida he indicado que la cultura de los pueblos está en razon directa de la adquisicion, del cultivo y de la propagacion de la ciencia, de lo cual se infieren todas las ventajas que dan de sí el interes y el celo por la generalizacion del saber. Si el Gobierno ha de hacerse acreedor á la publica gratitud y granjearse una sólida y eficaz acogida en todos sus actos y reformas; debe llevar la instruccion hasta los puntos mas retirados y que parezcan mas insignificantes en todo el territorio de la nacion: de aqui la necesidad de la instruccion primaria, base y fundamento de todo el edificio científico. De este modo se vencerán preocupaciones y se destruirán errores y las disposiciones del Gobierno se recibirán con menos dificultades y se acataran con mas respeto. El régimen de la instruccion pública es el último recurso de que debería despojarse un gobierno; porque por medio de él reciben vida y direccion todos los demas que le corresponden para conseguir una acertada administracion. La generalidad de los asociados, el pueblo, las masas han de recibir la suficiente aptitud para las necesidades de su vida y de su profesion, y como escudo contra las asechanzas de quienes buscaran el extravío de su inteligencia ó la sorpresa de su fuerza. Por otra parte el poder público, necesitando de gran número de personas, capaces ó instruidas que comprendan, realicen y ejecuten sus ideas y sus providencias, necesita por esto mismo tener un tipo de apreciacion, una regla probable, una presuncion fundada de que los funcionarios de que se vale y que coadyuvan á su accion no carecen de aquellos requisitos de ciencia y capacidad. Y hé aqui cómo hemos llegado á demostrar que el sistema de la instrucción reglamentada por el Estado es el que merece

la preferencia; y con esto escusado parece decir que ese sistema mas ó menos restringido, mejor ó peor planteado ha sido el que acredita la historia allí donde se presentan pueblos cultos, allí donde hay Estado, propiamente dicho, y en una palabra, allí donde la instruccion pública es mirada con todo el interés y cuidado que exige su importancia.

En comprobacion de este aserto por lo que toca á nuestro país, podrian acumularse muchos hechos y noticias, trazando una reseña histórica de la instruccion pública en España, trabajo que emprenderia con gusto si no fuera por prolongar inoportunamente este discurso. Sin embargo, séame permitido hacer algunas ligeras indicaciones. Si nos remontamos por ejemplo, á la España romana, en aquel periodo en que muchas de nuestras ciudades eran ricas y florecientes, adelantadas en cultura y aun algunas famosas; ya encontraríamos organizado el elemento de la instruccion pública y admiraríamos entre las creaciones debidas á Sertorio aquella célebre escuela ó universidad que instituyó en la ciudad de Huesca.

Pasando á la época goda, si bien echaríamos de menos un sistema completo de instruccion pública, ideado por los monarcas de entonces y sancionado en el Código Visigodo aun repararíamos que esos mismos monarcas delegaron el cuidado de un ramo tan interesante en las únicas personas que eran entonces las depositarias del saber, esto es, en los obispos.

Tras de la invasion árabe ocuparía toda nuestra atencion una guerra general y constante; y en vano buscaríamos la organizacion y los progresos de la instruccion pública porque apenas puede decirse que existia: se atravesaba entonces la época mas oscura de la edad media. La reconquista principiada por Pelayo en las montañas de Asturias no era el medio mas á propósito para fomentar las ciencias. Desde entonces y hasta S. Fernando, la monarquía castellana, como la aragonesa dieron pruebas de su destreza en el manejo de las armas, pero les fué imposible dar una muestra de su pericia científica. Espulsados los moros de Sevilla por don Fernando III y ensanchada la monarquía castellana, su hijo pudo ya pensar en regularizar la legislación en un campo mas dilatado que habian podido hacerlo sus antecesores, y don Alonso el Sábio, ansioso de enaltecer su monarquía con el cultivo de la ciencia, no pudo menos de consagrar sus desvelos á la instruccion pública. Siendo el primero que estableció la diferencia entre los estudios generales y particulares (1), no dudó en colmar

(1) Ley I.ª Tit. XXXI Part. II.

de honores y privilegios á los maestros y á los escolares. Para demostrar hasta qué punto don Alfonso X honró á los profesores de la ciencia y á la misma enseñanza, me bastará trasladar parte del texto de la Ley tercera Tit. X de la Part. II. Dice así; «E aun deven honrrar, e amar a
 »los Maestros de los grandes saberes: ca por ellos se fazeu muchos de
 »omes buenos, e por cuyo consejo se mantienen, e se endereçan muchas
 »vegadas los Reynos, e los grandes Señores. Ca assi como dixeron los Sa-
 »bios antiguos, la sabiduria de los Derechos es otra manera de Caualle-
 »ria, con que se quebrantan los atrevimientos, e se endereçan los tuer-
 »tos». Yo me detendría de buen grado en recorrer uno por uno todos los privilegios concedidos en las leyes de partida tanto á los maestros como á los escolares de los estudios generales y particulares, si ellos no fueran ya fuertemente conocidos de las dignísimas personas que componen este ilustre Claustro.

Desde la época del Rey sabio, la instruccion pública, habiendo ya conquistado el lugar importante que le correspondia, fue mantenida constantemente en este puesto de honor y mereció escitar el celo de los monarcas posteriores. Quien pusiere en duda cuanta intervencion han tenido estos en el arreglo y organizacion de los estudios del reino, recuerde las creaciones de universidades, la sancion de sus estatutos y las disposiciones contenidas en nuestros Códigos: las Ordenanzas Reales de Castilla consagran un título completo (1) á los estudios generales; y otro mucho mas estenso se encuentra en la Nueva Recopilacion (2) dedicado á igual materia. Por lo que hace á la Novísima, todavía nos ofrece testimonios mas abundantes y esplicitos del estenso poder organizador que en la enseñanza han usado nuestros reyes: allí se encuentran reglas y prescripciones para toda clase de estudios, así para los de primeras letras y latinidad, como para los de facultades, así respecto de Universidades como de Seminarios conciliares (3). No es mi propósito la enumeracion y análisis de tantas y tan variadas disposiciones: básteme consignar que todas ellas descansan en dos principios fundamentales, uno que la instruccion pública exige proteccion y fomento; otro: que al Gobierno corresponden para este efecto facultades de vigilancia y regularizadoras de la misma instruccion pública.

(1) El Tit. X del Lib. I

(2) Tit. VII del Lib. I

(3) Tít. I del IX de la VIII

Estos principios, constantemente acreditados entre nosotros en los tiempos pasados, lejos de haberse debilitado, se han afianzado notablemente en la época actual. Nuestros Gobiernos han concentrado todo su celo hácia la instrucción pública, y merced á este impulso se han ido introduciendo innovaciones prudentes y acertadas: los diferentes arreglos que de poco tiempo á esta parte y con cortos intervalos se han sucedido unos á otros prueban bien á las claras cuán vivos han sido los deseos por la mejora de la enseñanza. Ann se ha querido dar la mayor perfeccion posible á esta laudable é importante empresa; y ya una comision trabaja activamente en la formacion de un proyecto de ley general de estudios que es de esperar satisfaga á las necesidades de nuestra época, atendidas la reconocida ilustracion y competencia de las personas á quienes está encomendado.

La uniformidad de la instrucción pública en sus diferentes ramos se ha reconocido ya como una condicion precisa, adoptándose asi un punto de vista bien diferente, quizá contrario al de los tiempos pasados. Las Leyes Recopiladas, á la manera que las de Partida y las de las Ordenanzas Reales colmaron y aumentaron los privilegios, preeminencias y exenciones á los profesores y á los alumnos de los diferentes carreras del Estado; sin embargo, estas como aquellas limitaron sus reglamentos á cada una de las escuelas en particular desviándose completamente de la uniformidad que debe existir en la educacion científica y literaria de una nacion y por consiguiente desviándose tambien del fin social á que el Gobierno debe conducir la instrucción pública. Cada universidad se regia por estatutos especiales, por ordenanzas que tenian origen en su gremio sin ninguna relacion con los estatutos y ordenanzas que regian á las demas. Esta incoherencia de principios en la enseñanza, insostenible siempre ante los buenos principios de gobierno, si fue disculpable en época en que la mayor parte de las instituciones solo eran obligatorias á determinadas personas, á determinadas clases, á determinados cuerpos y á determinadas localidades, era precisa que desapareciese á la vista de las nuevas doctrinas, producto de la moderna cultura. Ellas no han podido consentir asi en España como en los demas pueblos de Europa que por mas tiempo haya existido en la enseñanza una anarquía de principios incompatibles con los adelantos del siglo. Por eso se hizo indispensable la lucha que ha existido por largos años entre la conservacion de lo antiguo, que aunque vicioso estaba apoyado en las debilitadas costumbres del país, y la modernidad que estaba reclamado por las necesidades de la ciencia. El resultado

de esta lucha no podia ser dudoso: la enseñanza estaba llamada a regenerarse bajo un sistema uniforme y armónico.

Que esta regeneracion se llevase á cabo con toda la urgencia que fuera compatible con la dificultad de tan árdua empresa: que la instruccion pública quedase de una vez regida por una ley completa, homogénea y estable, tales debieron ser y tales son las aspiraciones de todos cuantos se interesaban y se interesan por la cultura y bien estar de nuestra patria. — Elle dicho.

Boletín de Instrucción Pública. Madrid, Imp. I. Boix-1838.

BOLETIN

DE

INSTRUCCION PUBLICA.

POR

DON JUAN MIGUEL DE LOS RIOS.

PROFESOR DE LA UNIVERSIDAD MADRILEÑA.

MADRID:
IMPRESA DE D. I. BOIX.

1858.

PLAN

DE UN MINISTERIO DE INSTRUCCION PUBLICA

Apenas habia sido creado el ministerio de Fomento, hoy de la Gobernacion de la Peninsula, asumo expresaba en el "Ateneo" periodico literario que se publicaba en 1834, núm. del 15 de abril. Persuadido de ser grandísimo obstáculo para el acierto la reunion de multitud de espíritus heterogéneos, y de que el poder eficaz para el efecto éxito la division de trabajos y el aumento de gefes, que reunidos discutan e ilustren ábstrahente los asuntos cuyo detalle están destinados á investigar, no creo perjudicial la idea de bñfo ministerio que descargando de ocupaciones abrumadoras á los de la justicia y del fomento, tuviese á su cuidado dirigir todas las escuelas, ramos y enseñanzas de instruccion pública, los asuntos y corporaciones académicas, los de imprentas, de beneficencia, hospitales y espectáculos, y cuanto abraza la parte literaria y de moral. Tres serian los principales beneficios de tal creacion; el uno que mirados mas de cerca y detidamente los negocios respectivos, hubiese siempre ocasion de dirigirlos con mayor madurez; el segundo que previendo el caso en que no pudiesen sus gefes tener la amplitud de conocimientos y sabiduria que necesitan, les sea mas facil abarcar por medio de buenos consejos los negocios en cuyo círculo no podrán menos de ser prácticos; y el último que

DOCUMENTOS

ACUERDO DEL GOBIERNO

En propiedad de la obra

de...

(4)
cuantos mas sujetos dedicados exclusivamente á cada uno de los ramos del estado se reúnan para discutir su manejo y gobierno, mejor acierto debe esperarse. Poco despues insistí en estas mismas ideas en el *Observador*, y en el *Independiente*, de que fui editor, aseguraba á fines del año pasado que la principal causa de los pocos progresos hechos en la mayor parte de reformas del ministerio de la Gobernacion, era la multitud y heterogeneidad de las materias que tenia á su cargo y que exigian su separacion para otro ministerio, llamé- sele del culto y enseñanza pública ó como se quisiese. En la sesion del 4 de octubre último de las pasadas cortes constituyentes, asi se expresó la comision de instruccion pública por medio de uno de sus individuos. "No se perfeccionará en España la instruccion pública mientras no haya un ministerio encargado de ella especialmente... Siendo estas las ideas en grande de la comision, aun no ha podido esplanarlas por falta de datos, antecedentes y bases.... Se ocupa de ellas hace mucho tiempo, y cree que dentro de poco las presentará á las cortes." La comision del congreso de las actuales cortes así acaba de expresarse en su dictamen sobre el plan de estudios presentado por el Gobierno. "En su opinion el ministerio de Instruccion pública que existe en otras naciones es necesario de todo punto entre nosotros; cualquier otro medio de gobierno es ineficaz, mas lento para obrar, mas complicado y difícil en el continuo roce con autoridades elegidas para entender de negocios en sumo grado diferentes, y lo que todavia es mas notable, mas costoso á la hacienda pública..... Nunca se decidirá á proponerle la creacion del

(5)
"ministerio de Instruccion pública, sin que preceda una demostracion aritmética de que su establecimiento, lejos de ser gravoso, proporcione economías al estado." Facilitar su ejecucion es pues nuestro intento.

Si mis repetidas reflexiones coadyuvaron á formar esta opinion, me congratulo de haber contribuido á hacer este interesante beneficio á mi patria, y si así no fuese me cabe al menos la satisfaccion de ver realizados unos deseos que fui de los primeros en manifestar.

Ocupado desde mis primeros años en la enseñanza, he tenido necesidad de analizar los métodos conocidos y practicados entre nosotros, ensayarlos é investigar los medios de su reforma; y estoy persuadido que la poca vigilancia y estímulo, así como el afan de reglamentar frecuentemente sin conocimientos esta profesion, la tiene esclavizada, amilanada y sumida en la mayor indiferencia. Aunque no se la hubiera mirado sino por su lado especulativo, habria producido su libertad el estímulo y fomento que es sabido rinde á las demas. Para subyugar, empero, al ciudadano se necesita antes entumecer su talento, y nada mas propio que las restricciones y reglamentos. Lo raro es que no haya del todo desaparecido este sistema con el opresivo que le engendró, y que en el ilustrado que nos gobierna sea todavia este el ramo cuyos progresos marchen mas lentamente.

Nada le será mas útil que la formacion de este ministerio, que la necesidad y la conveniencia pública reclaman.

Aun cuando se logre que los hombres mas ilustrados en cada ciencia ó carrera compongan

la corporacion directiva de la instruccion pública, como esta no obra directa y responsablemente, ni tampoco está con exclusion dedicada á vigilar y meditar practicamente las mejoras competentes, por ser unos meros consultores comisionados; nunca marchará tan rápidamente á sus progresos como cuando se cree esta institucion, en cuyos diferentes escalones estén representados los instruidos, prácticos y sabios profesores que difundan las luces en nuestra patria. Y no se nos arguya la conveniencia ó no conveniencia de que el número de ministerios sea mayor ó menor, además de no juzgar suficiente cualquiera de estas opiniones para su existencia ó falta, creemos que el que teagan sus ramos un agente que los represente en el Gobierno es ya solo una garantía de sus mejoras, y que se aumente este mas á los que le compongan; no es mal alguno, por cuanto así las opiniones se discutirán é ilustrarán mejor, y S. M. y el público concebirán mayores esperanzas del acierto. A esto se agrega que acabado de conocer el ministerio de la Gobernacion cuando todavía no hay abundancia de personas que hayan estudiado y practicado todas sus materias, y siendo difícil hallar quienes conozcan ni siquiera su mayor parte, nada mas conforme que sean separados los que pertenecen á los ramos de instruccion pública y los que tienen conexio con ella, cómo los mas heterogeneos. Todavía aumenta esta necesidad la facilidad en los ministerios de personas legas en los conocimientos y prácticas sobre que versan, provenida ya de causas que todos conocen, ya de que la vicisitud de las opiniones y partidos políticos hace posponer la aptitud á la sujerion al

sistema ó doctrinas particulares que se hayan de abrazar. Este mal es de los que mas hieren nuestra administracion y se opone mas á sus progresos: no se busca el mérito ni la experiencia, sino la facilidad de prestarse á la unidad de opiniones que á veces discrepan solo en átomos. He aquí proviene, 1.º que no se llega á concebir en cada ministerio ó ramo general un sistema que examinado, mejorado ó reformado le haga progresar, resultando que por carecer de él en particular cada uno, tambien se carezca del general, del estado que se funda en aquellos, quedando obstruidos los eges de la máquina social. 2.º Que las providencias ó arreglos particulares se hacen aisladamente, y cuando la necesidad ya urge, ignorándose á veces los antecedentes y sus consecuencias, y aun el estado en que se hallan. 3.º Que todo pende de manos secundarias que ni tienen la responsabilidad ni la representacion é inteligencia que debe adornar á un ministro. Dia llegará en que no siendo tan frecuentes las cuestiones ministeriales, ni abrazándose como tales muchas que no deben serlo, se busquen para cada ministerio los hombres mas aptos, quienes solo se vean comprometidos á desamparar su puesto cuando se les convenza de ser errado el sistema que se propongan en sus ramos, ó no convenir en el que rija al estado. Este no se verá complicado con tantas cuestiones secundarias, á veces superfluas, y será mas sencillo en cuanto se arregle al que siga la mayoría de la representacion nacional, máxime si en caso de necesidad fuese consultada la opinion pública en nuevas elecciones. Entonces el ministerio unido con aquella tiene trillado el camino que

debe seguir, y mas desconsuadamente se entregará á la perfeccion de los diferentes ramos que á cada uno le estan encomendadas. Pero mientras llega semejante época conviene preparar las instituciones preliminares que han de labrar aquella perfeccion. Tal pensamos haber de ser la separacion de las materias que constituyen y son anejas á la enseñanza pública en un ministerio particular que las tenga á su cargo.

Juzgamos indispensable para la formacion de este ministerio, 1.º aprovechar cuantas instituciones existan y sean compatibles con las mejoras actuales: 2.º No gravar sino lo indispensable al erario, aplicando, centralizando y dando mejor direccion á los fondos, tributos y exacciones actuales: 3.º Las novedades que bayan de introducirse deben ir abriendo el camino de las mejoras, acomodándose sin embargo en lo posible á lo existente que convenga conservar: 4.º No dar cabida sino á medios sencillos y fáciles de ejecutar, que ni entorpezcan ni retrasen los progresos que deben esperarse.

Los negocios que deban constituir este ministerio serán nuestra primera indagacion. La enseñanza pública con todas sus ramificaciones es el movíl de su formacion; pero á cualquiera ocurrirá que ni para este solo ramo convendria establecer un ministerio que por económico y bien montado que fuese no ha de evitar gastos y complicaciones, al menos en su origen; ni tampoco la instruccion pública puede perfeccionarse en España, ni separarse sin perjuicio de otras materias con que está íntimamente unida, á saber, el culto religioso y la beneficencia pública.

Efectivamente, ¿quienes son los segundos

padres de la educacion, y en muchísimas partes los únicos? Los ministros de la Religion. ¿Dónde se da la primera y mas firme enseñanza moral, religiosa y aun civil? En el púlpito y en el confesonario. La instruccion pública gravita tambien en muchas partes sobre fondos ó rentas eclesiásticas, en destinos eclesiásticos ó en personas que sirven á la iglesia, cuya separacion desmoronaria los cimientos en que la tienen pueblos enteros; seria difícil y aun imposible de resarcir con otras bases actualmente, y perjudicado lo poco que existe, se admitiria con odio esta reforma que algun dia será utilísima.

Y si á estas reflexiones añadimos el gran partido que del estado eclesiástico puede en algunas partes reportar la instruccion pública, ser los directores de las costumbres y vidas de los vecinos, y la íntima influencia, difícil y nada conveniente de estirpar, sino á fuerza de tiempo, que hasta aqui conservan en la enseñanza pública, se verá la travazon del ramo de Religion con el de instruccion pública, sin entrar en otras consideraciones mas hondas y en la necesidad, hoy mas que nunca, de que tambien sea mirado este punto con mayor importancia que hasta el dia. Su traslacion á este ministerio del de la Justicia (cuyo otro título de *Gracia* ya no le compete, por ser comun á todos) no aumenta gastos ni empleados, pues se hace con todos los que actualmente lo son y en la misma forma, interin poco á poco se vaya estableciendo lo mas favorable.

Pues si muchísimos pueblos tienen vinculada su enseñanza en la iglesia, otros infinitos, y aun los mas populosos, la tienen en los fondos y objetos de beneficencia. El deslinde en estos de lo

que es puramente de su objeto de lo que tiende á la enseñanza, no ofrecería en el día menos inconvenientes, dificultades y perjuicios. Los hospicios, inclusas ó cujas, casas de recogimiento de jóvenes de ambos sexos, colegios de huérfanos y otros establecimientos benéficos, necesitarían dividirse si se habia de uniformar y concentrar la enseñanza pública, y entonces ni servirían para lo uno ni para lo otro, cuando unidos á este ministerio recibirán nueva vida y mejoras y no permanecerán entregados á sí mismos, ó quizá mejor dicho á voraces manejan-tes, con quienes nadie puede y á quienes nadie atiende, porque confundido hoy este ramo bajo la direccion de otros de interes mas prematuro, no se les puede prestar una atencion directa y vigorosa, y porque unido con otros á veces heterogéneos, hay que acudir á dos ó mas puntos directivos, que por sus diferencias hacen mirar con frialdad á aquellos.

Por mas que nos lamentemos del estado de la enseñanza pública, que ha sido equiparada con el de la beneficencia, ó puesto bajo la influencia clerical, el hecho es que desgraciadamente existe así; que seria destruirla querer hacer innovaciones prematuras que el tiempo y las circunstancias irán facilitando; y que nuestra mision ha de ser edificar con lo que exista sólido, y economizar materiales con los firmes que nos preste el edificio existente. La Religion y la beneficencia no pueden separarse de la Instruccion pública.

Habiendo de unir los tres nos falta otro que tiene una influencia extraordinaria sobre la educacion moral é instruccion pública, y sobre el

que descansa totalmente la beneficencia. Tal es el de los espectáculos: ellos muestran la civilizacion de los pueblos, forman su caracter, son su principal escuela, y sus productos sostienen aquellos benéficos establecimientos. En ellos se ejercitan los estudios de literatura, historia y ciencias, y pueden ser el instrumento por donde comunique el Gobierno á los pueblos las buenas ideas religiosas, morales y políticas. El púlpito, la cátedra, la imprenta y el teatro son los órganos por cuyo medio se perfeccionan los sentidos de todos los ciudadanos, formando su talento y coadyuvando á la civilizacion pública. Los espectáculos, pues, estan íntimamente enlazados con los ramos de la instruccion general, y deben ser inseparables.

Producto de la Instruccion pública es la preciosa invencion de la imprenta; ella forma de todos los hombres un lazo social, por el que se comunican sus sentimientos, ideas, inventos é instruccion: no puede darse esta sin la prensa de igual modo que no puede darse aprender sin tener quien enseñe; los ramos que pertenecen á la prensa son íntimamente inseparables de este ministerio, así como las bibliotecas, librería &c.

Deducimos pues que si ha de plantearse este ministerio, si su formacion no ha de llevar la imperfectibilidad que le destruya, y si su rápida y firme marcha ha de producir los beneficios que son de desear, debe comprender los ramos de Instruccion pública, culto, beneficencia, espectáculos é imprentas.

Siendo los gastos el primer obstáculo que en el día se opone al establecimiento de este ministerio, justo será esprobarlos antes de todo

*... para que se facilite su forma-
ción con la mayor economía posible, muy corto
y aun insignificante aumento de gastos que na-
die podrá reconocer siquiera como entorpecimien-
to para realizarlo. De Gracia y Justicia, segun
tenemos dicho, viene el ramo eclesiástico, con
tanto allí tiene y gasta, y la seccion de emplea-
dos y dependientes de secretaría y demas ofici-
nas que le pertenece sin aumento ni variacion.*

De los ramos que se trasladan á este minis-
terio del de la Gobernacion, como beneficencia,
espectáculos é imprentas, se traen igualmente
sus secciones de empleados y dependientes de
sus oficinas y sus presupuestos y demas. Y de
Instruccion pública se hace lo mismo, refun-
diendo las oficinas de la direccion general de es-
tudios, las superiores de medicina y farmacia;
las protectoras de museos, gabinetes, de la es-
cuela normal, juntas particulares y otras que
existan en aquel ministerio, del cual se puede
formar otra seccion con lo que se tome de dichas
oficinas en lo personal, lo material y lo pecu-
niario. Luego tenemos ya existentes sin novedad
ninguna lo ménos tres secciones de esta secreta-
ría que se calculan suficientes para su gobierno,
sin mas gastos que el sueldo del ministro, para
el cual y aun para los otros que ocurran toda-
via hallenos medios de no sobrecargar los
presupuestos que absorbe la sangre del pueblo.

Quitamos ya hablar de lo existente que sin gra-
vamen permanecerá trasladado, y vamos á las
novedades indispensables y la forma de cubrirlas.
Sea que la direccion de estudios permanezca
como actualmente de cuerpo consultivo, sea que
con ella se forme uno que contenga bugetos inte-

(13)
ligentes en los cinco ramos referidos, ó sea que
se elija, como deberá ser, á consejo real ó de
estado, ó supremo, ó como quiera llamarse, de
S. M., el resultado será que habiendo siempre de
tener en esta seccion sujetos conocedores de aque-
llos negociados, á cualquiera ministerio que per-
tenecieren, no se debe computar como aumento
de gastos por su separacion, sino á lo mas dos ó
tres consejeros para el mas perfecto acierto, máxi-
me si se quieren aprovechar las siguientes ideas:

El establecimiento de una academia nacional
en la corte, compuesta de los profesores mas acre-
ditados, de los escritores mas célebres y de los li-
teratos mas eminentes, seria uno de los mayores
impulsos que recibiria la Instruccion pública. Es-
te cuerpo seria consultado en todo lo científico,
vigilaria sobre la buena conservacion, perfeccion
y difusion de las luces y conocimientos humanos,
y propondria los medios necesarios á su fomento.
Sus individuos habrian de ser electos sin solicitud
alguna por la misma academia nacional, la cual
tambien proveerá sus dependencias dotadas con
los fondos que se pusiesen á su disposicion. Asi no
serian infructuosos los gastos que se hacen para
el estímulo de letras y ciencias, y con mas econo-
mia se lograrian mejores resultados. Y si el Go-
bierno refundiese ó añadiese á la direccion de
estudios una seccion de la propia academia na-
cional nombrada por ella misma y auxiliada con
los sueldos que aquella deba recibir, lograria
que consultando esta seccion con su academia
todos los puntos, saldrían sus resoluciones con
el sello de la perfeccion. Entonces lo personal y
material seria facilmente dirigido por el minis-
terio á las bases científicas sobre que hubiese

que no podría menos de residir ciencia é imparcialidad.

En cada provincia habrá otra academia provincial, que sería corresponsal de la nacional, á la cual remitiría ternas para la elección de sus vacantes de individuos, y mensualmente la comunicaría los trabajos en que se hubiesen ocupado. Y así como la nacional era la consultora del Gobierno, las provinciales lo serian de sus respectivas autoridades de este ministerio. Los beneméritos individuos de la direccion general de estudios, que tantos obstáculos han hallado que vencer y tanto trabajan para el acierto, pudieran ser los electos para aquella seccion, y los que creasen dicha academia nacional. Y si todavía agregamos la idea de que en este ministerio se hiciese lo que en ninguno debia omitirse, á saber: que los gefes de cada negociado se reuniesen frecuentemente á consultar su respectivo despacho y conferenciar sobre el acierto, con lo cual recibirian los asuntos mayor instruccion, ellos entre sí mas estensos conocimientos, y el ministro una noçion perfecta y el mas completo sistema de todos sus ramos, se habrian satisfecho los medios posibles del acierto y evitado males que las contrarias prácticas no pueden menos de producir.

La educacion del bello sexo muy desatendida entre nosotros exige que haya un cuerpo especial, consultivo y directivo, esté agregado ó separado del general de estudios, y que se componga de aquellas señoras acreditadas en la enseñanza, ó en las labores, artes y ciencias propias del sexo, las cuales propongan, vigilen y

proporcionen el sistema de educacion de niñas. No es facil el acierto de esta, sometida al criterio de los hombres, que ni podemos conocer ni practicar los medios de conseguir la perfeccion; esto ha producido que todas las providencias pertenecientes á la enseñanza de las mugeres, se queden atrasadas á los adelantos que prácticamente han hecho ellas mismas, y que hubieran todavia sido mayores sin aquella sujecion. Por lo tanto una academia general de su mismo sexo en la corte y otra particular en cada provincia podrán cuidar y proponer la educacion de las niñas con mas perfeccion de lo que los hombres lo hagan, componiéndose de señoras madres de familia, instruidas y maestras mas antiguas y acreditadas, que se comuniquen mutuamente sus progresos y fomenten la enseñanza de su sexo, sirviéndolas de honor y mérito sin estipendio alguno, siendo la corporacion consultora de sus ramos, para con la inspeccion provincial y ministerio de Instruccion pública, y renovándose á propuesta de las mismas en los términos y bajo las circunstancias que marque el reglamento. Tiempo es ya de introducir una saludable reforma en el sexo que imprime en el niño sus primeras ideas que marcan en él; cuya conducta es la mas trascendental en la moral, y cuyo influjo doméstico es de suma importancia al bien del estado. El confesionario y el púlpito no ignoran que las doctrinas sembradas en este sexo fructifican en el del hombre y echan raices en las generaciones venideras; no miremos con tanta indiferencia uno de los puntos mas esenciales para la prosperidad nacional.

Las precitadas academias de todos los ramos

de Instrucción pública de ambos sexos comprenden todo lo que sea necesario consultar sobre la enseñanza, literatura, imprentas, espectáculos y la parte que tengan de estos ramos los establecimientos actuales de beneficencia, y como es tan corto y tan inteligible lo restante del mismo, que tampoco envuelve heterogeneidad con los otros, nada tendría de particular que ampliase su conocimiento, vigilancia, consultas y propuestas á todo lo que abraza este ministerio, al menos en la enseñanza, hospitalidad y beneficencia de las mujeres, estamos ya experimentando lo mejor que están los establecimientos dirigidos por su sexo de los que nosotros las gobernamos, ganándonos también en comparación de los mismos nuestras.

El gobierno de los ramos de este ministerio podrá ser dirigido en las provincias, 1.º Por un inspector con un secretario que sean nombrados por el Gobierno y á cuyo cargo y del sueldo que se les asigne esté el tomar permanente ó eventualmente los dependientes que necesiten: 2.º Por una junta consultiva de inspección presidida por aquel jefe y compuesta de dos vocales de la diputación provincial y otros dos del ayuntamiento elegidos de su seno; y de dos individuos prácticos por cada ramo de los sujetos á su cuidado, y cuyo nombramiento haga la primera vez el Gobierno, oyendo á los inspectores y estos á las academias y establecimientos que dependen de este ministerio, y en lo sucesivo por el mismo Gobierno á consulta en terna para cada ramo de las mismas inspecciones: estos servicios serán gratuitos y meritorios en las respectivas carreras, y se les señalará sus cualidades, duración, días y épocas de sus sesiones en el competente re-

glamento que se forme, haciendo de secretario el del mismo inspector. 3.º Por subinspectores nombrados donde y en la forma que mas convenga.

Las inspecciones constarian de 12 individuos y se podrían dividir en cuatro secciones: instrucción pública é imprentas, culto, beneficencia y espectáculos. Sus decisiones serian á pluralidad de su junta general. Las academias provinciales serian consultoras de aquellas, y la nacional de todas y del ministerio.

Como la cuenta y razon, ya central, ya provincial, que necesite este ha de ser tan corta como abundante, es ahora el número de los empleados en ella en todos los establecimientos que ha de abrazar, resultará un beneficio y ahorro, tomando de aquellos los necesarios y formando un plan mas estricto y equitativo. La conservacion de sus archivos, ó la reunion que conviniere, ofrecerá mas facilidad y sencillez bajo idéntico método. Todos los empleos de este ministerio serán compatibles con los de la enseñanza, con tal que cobrando el de mayor sueldo solo se acepte la tercera parte del menor, sin dejar de servirle con la misma exactitud.

Ningun empleado se necesitará aumentar para el gobierno de sus negociados despues de los referidos ni en Madrid ni en las provincias, antes bien la concentracion que indispensablemente se verificará de todos ellos en las inspecciones mencionadas, harán suprimir tanta junta, comisiones, sociedades, hermandades y de otros muchos títulos que unas con obviaciones y otras sin ellas, pero quizá no mas equitativo, hacen aparecer al gobierno de estos ramos como un

monstruo de mas cabeza que vientre y pies. No será aventurado predecir que lejos de resultar despues de su arreglo aumento de gastos, rinda mayores utilidades, cubriendo por sí sus presupuestos sin gravamen del erario. Pero al pronto:

Del presupuesto del ministerio de la Gobernacion se trasladan los tocantes á los ramos que pasan al presente, sin variacion alguna, como son la partida 7 de las enseñanzas artísticas de Madrid y sus provincias, rs. vn..... 444,200.

Y la última del artículo 4.º *fomento* para el estímulo de las letras y ciencias..... 500,000.

El art. 6.º sobre los 38 ramos de Instrucción pública, dotados con 5.526,676.

El 7.º de la imprenta..... 2.177,411.

El 8.º sobre los nueve ramos de beneficencia..... 27.998,725.

De todos los ministerios cuantos fondos tengan para sostener asignaturas de primera y segunda enseñanza que se reconcentrarán en este, quedando los demas con las escuelas especiales de sus ramos.

De cada gobierno político de provincia se sustrae la cuarta parte de todos sus gastos y asignaciones para los de las inspecciones provinciales, pues en aquella se puede computar la porcion de trabajos que se les disminuye.

Y si resultase falta de algun descubierto puede facilmente llenarse, 1.º con una nota módicca sobre las utilidades que refluyen á sus empresarios los establecimientos privados de segunda y tercera enseñanza, y ciertos de lujo en la primera que cada dia se irán aumentando. 2.º Alguna otra pequeña sobre las ganancias

que producirian las industrias á que se apliquen los establecimientos de beneficencia pública, que entonces serán mas que ahora, ó las que reporten los particulares de industrias nacidas del establecimiento, conservacion ó mejoras de los institutos de las tres clases de enseñanzas. 3.º otra cualquiera sobre ciertas clases de espectáculos; en fin sobre algunos otros ramos, que si no perjudican los fines de sus institutos, no son gravosos á la generalidad del pueblo, sino á los que voluntariamente los prefieran y utilicen.

4. No habiendo ramo en este ministerio que no exija ilustracion en los que hayan de dirigirlos, y siendo mas necesario que en los demas eliminar la muchedumbre de aspirantes por favor ó intriga, sin preliminares para suponerles aptos en su desempeño, convendria que de igual modo que en el de Gracia y Justicia se clasifican hasta los oficiales de secretaría por los diversos grados de jueces y togados, y en Guerra y Marina se equiparan á grados militares, así en este se formase una escala de graduacion que comprendiese todos los empleos de real nombramiento, fuera de la cual nadie pudiese optar á su provision; y al contrario que en aquellos se hubiese de adquirir el grado de calificacion para poder optar al empleo, el cual no seria mas que una ocupacion de su categoría.

Pudiera ser por ejemplo la de: primera aspirantes á profesor, segunda profesor supernumerario, tercera profesor propietario, y cuarta profesor regente.

Para ser clasificado en cualquiera de ellas será necesario, 1.º tener los estudios y requi-

10
15
20
25

estas que esencialmente se marquen á cada una.
 2.º Obtener la clasificacion por oposicion ante la academia nacional, ó una provincial, con confirmacion de aquella: 3.º Haber ejercido el cargo para que seé calificado anteriormente en establecimiento aprobado por el Gobierno, ó en cualquiera particular, pero con pública aceptacion, por mas de dos años. 4.º Y á falta de los anteriores requisitos haber merecido su clasificacion con presentacion de escritos ú obras publicadas, cuya censura merezca la de alguno de aquellos grados, por suponerse en este caso satisfechos los demas requisitos necesarios, aun con mas evidencia que en los otros.

Una vez dada la clasificacion estará el interesado apto para ejercer todos los empleos y cargos propios de su grado en toda España, y todos los inferiores que gustare, pero para los superiores necesitará la clasificacion nueva competente.

Será tenido por interino y declarado nulo en cualquiera época todo nombramiento hecho sin prévia clasificacion á la vacante, ó fuera de la competente y con postergacion á otros que la gozaren.

Despues del término que se crea suficiente para haber fomentado la instruccion pública, ningun establecimiento público podrá abrirse sin tener á su cabeza un profesor acreditado de la clase que á cada uno se marque, y ninguna enseñaanza podrá conservar sin estar regentada por profesor legalmente autorizado. La libertad de enseñar en estos establecimientos debe restringirse para asegurar el acierto y la ciencia, máxime cuando la enseñaanza no sea el refugio y asilo de los desgra-

ciados, como ha solido suceder, sino la honrrífica y lucrativa profesion de muchos ciudadanos bien establecidos que hoy prefieren oscurcerse en empleos que solo les dá el título de *criados* del Estado.

Como la Instruccion pública y la Religión no pueden tener cargos en que no necesiten personas de instruccion competente, y como la beneficencia pública necesita conocimientos de moral y religion en una de sus partes y de enseñanza en la otra; y como, finalmente, los espectáculos penden de la literatura ó de las ciencias naturales, difícilmente se hallaria escepcion de los ramos de este ministerio en que no sean necesarios profesores cuya preferencia no produjese beneficios, y en que esta predileccion no surtiese preciosos resultados. Hoy no les está prohibido á los pobres, á los cómicos, á los artistas ni á nadie acercarse al templo de Minerva, que no reconozca otra distincion que la de los talentos. Este método seria un manantial de fomento para la abatida clase literaria.

5. Ademas de los beneficios que al servicio público de este ministerio rendiria para el arreglo que hemos probado exigir sus mejoras, se verá la necesidad de darle esta y aun mayor importancia, porque de ella ha pendido siempre el estado político de la nacion, recorriendo su historia, que es la misma de nuestras oscilaciones civiles.

El luto del sepulcro cubra la memoria de España mientras la dominaban sus conquistadores. Esclava noble á la par que llena de dignidad consolaba los esfuerzos malogrados de sus héroes con no olvidar los bienes del porvenir, mezclando los sacrificios en favor de sus conquistadores

(220)
con los que costaba preparar para su independencia. Solo memoria queda de aquellos que desaparecieron como el humo, cuando España no ha olvidado las producciones de su talento, de su saber y de su industria, creadas quizá entre las cadenas, mejoradas con la experiencia que la prestaban sus enemigos, y conservadas para bien de la humanidad entera. Fenómeno que pocos estados presentan, pues con sus ruinas desaparecen sus inventos, su ciencia y su industria, cuando de España podemos decir que se sobrevive á sí misma.

La Instrucción pública es uno de los ramos á que mejor aplicación puede tener nuestra doctrina, pues sobrevive floreciente y parece quiere hoy elevarse de su sepulcro, no con la decrepitud y achaques de tantos siglos de muerte y opresión, sino con la lozania que muestra una hermosa doncella cuya naturaleza se ve desarrollar por momentos. Sirvan de ejemplo los ilustrados resplandores con que casi repentinamente fué iluminado el horizonte de España en los reinados de San Fernando y Alonso el Sábio, los reyes católicos y Carlos III, para convencernos de que ni las guerras ni la esclavitud entierran la sabiduría, sino que oscurecida prosigue y oculta sus progresos hasta que la paz la permite propagarlos. El genio español es profundo y meditador, acoge los adelantos que se le sabe enseñar, y al momento los difunde.

De otro modo no comprenderíamos aquel fenómeno propio solo de nosotros, como otras cosas en que somos originales. La ciencia no es innata; es planta que se siembra, cultiva, y creciendo se multiplica.

(225)
Carlo Magno, que falleció á principio del siglo IX, instituyó las escuelas de las siete artes liberales que amplió y estendió Alfredo el Grande, reformador de la legislación y costumbres inglesas, y á las que obligó por una ley á concurrir á los hijos de cuantos tuvieren una cierta y suficiente renta. Con la muerte de estos dos grandes hombres, rebajó el mérito y el número de las escuelas en la Europa cristiana, á tiempo que iban en fomento las de los judíos y de los árabes del norte del Africa y de España. Diez y siete escuelas, inclusa la famosa de Córdoba, teníamos en el siglo X, dando las enseñanzas de medicina, matemáticas, filosofía, cosmología y ciencias naturales. Pugnaban entonces por dominar la Instrucción pública los monjes; pero su época no era todavía llegada: ¡Ojalá jamás lo hubiese sido! La filosofía y la teología eran antagonistas; por aquella suspiraban los pueblos, por esta trabajaba el clero. La verdad y la superstición, la sabiduría y la ignorancia se disputaban en las escuelas los destinos de los hombres y de las sociedades; la libertad ó el despotismo tenía que ser la bandera del vencedor.

Los talentos que se iban desplegando atraían mayor gusto á la instrucción, mas individuos que se dedicasen á adquirirla, y mas que desearan comunicarla; no bastando las escuelas públicas lo eran la casa de cada sábio, los pórticos de cada noble y el palacio de cada príncipe.

Al principio del siglo XII habian sido ya elevadas tres grandes escuelas á tal grado de esplendor, que abrazaban en su seno la *universidad* de las ciencias y de los hombres estudiosos, de aquí tomaron aquel célebre título que llega hasta no-

otros. La de Salerno, que se consagró al estudio de la medicina; la de Bolonia, célebre hasta estos días por el de jurisprudencia, y la de París dedicada á la filosofía y la teología. Al siguiente siglo empezaron á estenderse por Italia, Francia, España y Portugal: en el 14 tuvieron mayor extensión en los mismos reinos y en el Austria, Alemania y Roum, y en los siglos XV y XVI rara provincia populosa de España carecia de una universidad lo menos.

Lista de las universidades de España, las actualmente existentes, las suprimidas; su antigüedad, colegios adictos á aquellas, número de cátedras, sus discípulos, rentas en reales vellon y volúmenes de sus bibliotecas.

Univers.	Antig.	Coleg.	Cáted.	Discip.	Rent.	Bibliat.
Salamanca	1200	8	27	701	483,254(a)	
Alcalá	1293	5	24	600	243,500	103
Valladolid	1346	4	28	1758	"	"
Buena	1354	3	21	"	127,424	"
Valencia	1422	3	36	900	220,000	"
Zaragoza	1474	"	24	1511	149,680	"
Oñate (boy en Vit)	1500	"	18	395	"	"
Santiago	1501	"	27	1091	272,046	352
Sevilla	1503	"	28	1093	22,000	"
Toledo	1520	4	22	539	20,000	"
Granada	1531	"	32	"	"	"
Bacca. (Suprim.)	1533	"	"	"	"	"
Lovena. (Idem.)	Idem	"	"	"	"	"
Ovina. (Id.)	1548	"	"	"	"	"
Oribuela. (Id.)	1552	"	"	"	"	"
Almagro. (Id.)	Idem	"	"	"	"	"
Estella. (Id.)	1565	"	"	"	"	"
Murcia. (Id.)	Idem	"	"	"	"	"
Tarragona. (Id.)	1572	"	"	"	"	"
Oviedo	1580	1	20	300	"	"

(a) De solo las universidades cuyas rentas se conocen mas aproximadamente hemos hecho mención, omitiéndolo de las demas.

Univers.	Antig.	Coleg.	Cáted.	Discip.	Rent.	Bibliat.
Barcelona	1596					(Estaba suprimida y hoy se ha trasladado á esta la de Cervera).
Cervera. (Suprim.)	1710	"	"	"	"	"
Cervera	1717	4	27	300	"	5000 Vol.
Mallorca	1717	"	27	400	"	"
Ovina. (Suprim.)	1772	"	"	"	"	"
Cantabria	1876	"	22	83	120,000	"

Total de colegios, cátedras.

Discipulos y rentas de las uni-

versidades 35 293 9473

Las cuatro primeras universidades de la cristiandad son: 1.ª la de Paris, fundada por Carlo Magno en 791; 2.ª la de Oxford, que principió hácia los años 1000; 3.ª la de Bolonia en 1158; 4.ª la de Salamanca, creada en 1200, y elevada á aquel rango por bula del Papa Alejandro IV de 1255; y despues sigue como 5.ª la de Napoles, fundada en 1224; 6.ª Roma en 1248; 7.ª Lisboa en 1290; y 8.ª la de Alcalá, fundada por el rey D. Sancho IV de Castilla en 7 de febrero de 1295, ampliada despues por el arzobispo Carrillo, perfeccionada por el cardenal Jimenez de Cisneros, y trasladada á Madrid, en 1836. Salamanca, Alcalá y Valladolid han sido, pues, las tres universidades mayores del reino, quedándonos noticias históricas de sus útiles enseñanzas, de sus sabios profesores que venian á oír los estrangeros, y cuyas obras servian de asignatura en las primeras y mas célebres universidades de Europa. La primera especialmente era comunmente consultada por el Gobierno en los asuntos arduos, no solo científicos y de Religion, sino políticos y aun de conquistas: con solo abrir la historia se

hallarán ejemplos repetidos, cuya conmemoración no debe olvidarnos ahora.

En las primeras establecidas ni los profesores tenían sueldo fijo, sino los emolumentos de sus discípulos, ni el Gobierno tenía intervención, ni gozaban de facultad de conferir grados, ni eran gobernadas sino por los rectores y deanes que ellos mismos se nombraban; ni se admitía en los colegios que las eran adictos sino precisamente los estudiantes pobres. España era de las naciones que mas provecho sacaban de aquellos institutos y en la que mas fructificaron. La época de su grandeza, el templo de sus glorias, el apogeo de sus libertades patrias, su civilización é independencia tienen las mismas fechas que aquellas instituciones. En los palacios reales, los castillos, las iglesias, los conventos se recibía una instrucción libre, sabia, desprecupada: rodeaban al trono la sabiduría y el valor; y el clero y la nobleza deponiendo su exépticismo feudal y religioso alternaban en auxiliar la corona y proteger al pueblo, cuya predilección se disputaban. Feliz equilibrio que poco á poco hubiese encumbrado á España y cimentado su poderio; mas los Carlos y Felipes habian de destruir el nivel que tan grandes hizo á los Alonsos, Enriques y Fernandos.

La nobleza y el clero se apoderaron de la influencia en el trono y caminaron unidos; aquella á la dominación civil, y este á la supersticiosa; que pronto conocian humillaría á aquella. Con efecto, la sujeción de la enseñanza pública á sus ideas era el camino mas recto, pronto y seguro de dominar á los pueblos y á los reyes; y diestros en aprovechar todas las instituciones

existentes, las universidades fueron las primeras presas de su dominación. Favor en los claustros al sábio que se refugiaba en ellos, y persecuciones al que en el siglo desplegabá sus opiniones filosóficas, morales y políticas era la bandera que atraía sin remedio dentro de los monasterios á los mas célebres varones; allí carecian sus talentos de la fuerza que fuera, allí se torcian sus luces á la amena literatura, que no dejando de participar de la buena filosofía, evitaba sin embargo el terrible contacto con aquellas opiniones; allí, en fin, poco á poco se iba mitigando la lumbrera del saber, y si conviniera de pronto apagarla, de un solo soplo desaparecería con la misma celeridad que el hachon oprimido contra el escaño. Y he aquí bien clara la causa de haber sido los monges los depositarios de la ilustración en la edad media, y haber tenido en su seno los hombres mas eminentes. Riqueza, inflajo, poder, todo residía en ellos: dirigian los pueblos, los magnates, las corporaciones y los reyes, de ellos salian los consejeros, los obispos, los ministros; fuera de ellos no habia sino cadenas é inquisición: facil era entonces la elección. El depósito de las luces le usurparon del mismo modo que el usurero separa de la circulación y confunde en su gaveta los mas útiles capitales, y monopolizada en ellos la inteligencia, solo á quienes, como y de la manera que les convenia la comunicaban. ¿Cuántos célebres políticos, cuantos sagaces diplomáticos, cuantos previsores hacendistas, cuantos diestros militares, cuantos buenos príncipes han educado? Barísimo, si alguno se saca, y nunca comparables con los que mas frecuentemente sobresalian de la clase del pueblo á

que no llegaba su instrucción. Encenada, Gaus, Asausa, Floridablanca, Jovellanos, Campomanes ¿son hijos suyos? Ya veo que la americana literatura, la historia, las antigüedades y aun las bellas artes reclamarán sus elogios; pero se veían más desatendidos antes de encerrarse en los pórticos, ni se ejercían con menos amplitud y aciertos? No se dejaron perder, es verdad, ó mas bien era tal el destello de su reflejo que no pudiendo eclipsarlas, era preciso darlas luz para evitar que desbordasen inundando el terreno seco y libre de sus rayos; mas privándolas del influjo con que serian fomentadas por las demás conocimientos. El depósito, pues, se conservó sin brillo, amolecido y como encerrado: fortuna que el genio Español pronto le limpia, pulimenta y reproduce.

Las escuelas antiguas de que nacieron las universidades comprendían cuantos conocimientos son necesarios á todas las clases del pueblo, y se estendian segun vimos hasta las mas pobres. Cuando las universidades degeneraron ya solo llegaban á ciertas clases, quedando las demás sin la instrucción que les ampliaban aquellas, y sin proveer siquiera á la indispensable. De aqui proviene, que entre nosotros se cuentan la mayor parte de las escuelas entre los objetos que cubre la beneficencia pública; que carezcan multitud de pueblos de ellas, como no las tenga á su cargo el convento, el cura ó el sacristan; que se haya inbuido á los paletos y no paletos en no ser necesario saber leer y escribir; y á los que tienen algo, que no necesitan estudiar para vivir; que hasta nuestros dias no hayamos conocido mas colegios que los de jesuitas, escolapios (que siem-

pre han sido los mejores y mas desprecupados, agustinos y dominicos; y que en aquellas universidades, de origen tan fecundo, feliz é ilustrado no se haya dado entrada sino á los que presentaban informacion de limpieza de sangre y descendencia de linage noble. De la instrucción pública dada por los monacales podemos decir lo mismo que de su caridad tan decantada; empobrecido el pueblo para engrosarse ellos, devolvian á los que habian dejado miserables las migas regadas con sus lágrimas, reservándose ellos la flor de su pan.

Carlos III dió principio á la grande obra de emancipar la instrucción pública con varias instituciones ilustradas, entre las que descollarán siempre las sociedades económicas, á las cuales se deben muchos progresos actuales, que hubieran seguido sin límites á haber sido mas duradero aquel reinado, ó haber tenido Carlos IV á su rededor los hombres que buscaba su padre. La desaparicion de los jesuitas habia sido, empero, el gran paso para las mejoras, de las cuales no se retrocedió, aunque tampoco se adelantó, hasta que validos de causas que no ignoramos fueron devueltos de su destierro á la venida de Fernando VII en 1814, y con su influjo retrogradó nuestra instrucción pública al estado que tenia en aquellos tiempos de triste memoria.

Las escuelas y establecimientos literarios que en el dia existen, y puede ser útil conservar, datan desde dicho Carlos III, cuyas fundaciones convendria registrar, para aprovecharlas quizá hoy, si bien se resentan de la influencia de que aun no estaban libres.

Parecerá que por incidencia acabamos de

comparar la caridad religiosa con la instrucción pública, á que como uno de sus objetos se dedicaban los regulares; mas no es así: en otro lugar tenemos dicho que unidas ambas estribaban sobre un mismo origen y bases. De aquí fácil es conocer la causa por que las fundaciones de beneficencia, ó estaban afectas á mayorazgos ó á vinculaciones eclesiásticas, ó las que no, eran gobernadas por juntas de regulares, eclesiásticos y señores á cuya ostentacion parecian servir mas bien que á los pobres, cuyas necesidades y medios de satisfacerlas estaban bien lejos de conocer. Así vemos ser de una misma fecha el furor de las vinculaciones civiles, eclesiásticas y piadosas, y producir un mismo fatal resultado, á saber, el gasto de una triple cantidad de capitales á los necesarios para los fines que cubren; prueba de ello son nuestras fundaciones existentes de beneficencia, que bien dirigidas y administradas bastarian para desterrar de España la pobreza, aunque hubiese doble de la actual. Efectivamente, la vinculación era el alma que animaba entonces la nacion española: se vinculaban bienes para mayorazgar, se vinculaban tambien para fundaciones eclesiásticas, se vinculaban igualmente para obras pias, hospitalidad y caridad pública, las opiniones estaban vinculadas, la instrucción pública era vinculada á ciertas clases; todo en fin se vinculaba para que sirviendo de eslabones de una misma cadena, sostuviesen todos un sistema que voto por uno de aquellos desquiciase los demas; y no solo se vincularon las herencias, las obras pias, los oficios eclesiásticos, las opiniones, la hospitalidad y la instrucción pública; sino lo que es menos decoroso, hasta el comercio de las

(51)
primeras materias, ya por las aguas, molinos y fábricas, cuyo privilegio esclusivo gozaban muchos conventos y monasterios, ya tambien anti su elaboracion y venta, que les era privativa, como especialmente sucedia en las ciudades mas populosas, en que pendia de ellos el alimento del pueblo: diganlo las tahonas de la Soledad, de las Descalzas, de Jesus y otras conocidas en Madrid hasta el dia, y que antiguamente carecian de competidores. No hablemos de otras materias, como el ramo de librería del rezo que tiene aun el del Escorial, ni otros objetos que ahora no recordamos ni queremos tampoco conmemorar. Por muchos siglos tuvieron en su mano la civilizacion y la existencia del pueblo, y este es el gran secreto que dará á conocer muchos de nuestros sucesos políticos: el caracter español se resentirá largo tiempo de abusos que se naturalizaron en nuestro suelo. Esa es la razon por que luchamos contra las reformas; son tan difíciles de desarraigar los abusos, y tropezando con unos y otros llegamos á desconfiar de poder descuajarlos de raiz. Por desgracia caminamos sin un sistema que oponiéndose al que los sostenia, ayude á vencerlos; no lograremos conseguirlo hasta hallarle, y entretanto las mejores y mas necesarias reformas corren peligro de hacerse inútiles cuando no perjudiciales. Edificar, como ya hemos dicho, al mismo tiempo que se destruye, utilizando los cimientos fuertes, tabiques ó deshechos provechosos, es la base de aquel sistema; en lograr un arquitecto que distinga estas cualidades y sepa aprovecharlas existe la mayor dificultad.

Las razones acabadas de manifestar nos con-

vencerian, si ya no lo estuviésemos, de la union del ramo de beneficencia con el de instruccion, cuyo origen, historia y resultados son tan idénticos; y como ambas forman las *costumbres* del pueblo, que es por donde ha de prevenirse toda reforma para su buena admision, deducimos la mayor necesidad de segregarlos del cúmulo de negocios que abraza el actual ministerio de la Gobernacion, en el que estan como empotrados, y no en el lugar mas preferente, asi como el de negocios eclesiásticos, que forma el secundario del de Gracia y Justicia, y que separados exclusivamente de ellos y reunidos en el que proponemos, darán motivo para dedicarse con mas abinco y acierto á la reforma de los puntos en que estriban precisamente en el dia nuestras mejoras sociales. Así lograremos sacarlos de la apatia é indiferencia en que yacen entre otros, cuya importancia no es mas ventajosa al estado.

La intolerancia que producía aquel escepticismo vinculador atraía tambien la idea de mirar con menosprecio á los que se ocupaban en las artes, y mucho mas á los que ejercian las artes químicas y físicas y otras interesantes, y en su furor se excedió el fanatismo á privar de derechos civiles y aun de sepultura eclesiástica á los que desempeñaban las de ciertas diversiones públicas, y á fulminar contra ellos varios anatemas. La necesidad de estas clases en unas ocasiones, y la despreocupacion en otras de algunos de los que mandaban, hacian que solo se facilitase su establecimiento bajo el velo de auxiliar la hospitalidad, la indigencia y otros fines religiosos. Sin estos antecedentes no comprenderia nadie como pueden gran parte de los teatros públicos de

Espania ser fundacion y pertenencia de cofradias, hospitales y fundaciones eclesiásticas y piadosas? á las cuales sostienen sus productos. Y hé aquí la trabazon que entre nosotros no puede meno^r de haber hoy entre los objetos de beneficencia y los de espectáculos. Tampoco hay cosa mas natural que con el fruto de los placeres lícitos se consuelen las aflicciones de la desgracia; razon muy suficiente para su union, aunque no existiese la anterior especial, mucho mas en España, donde puede sacarse tanto provecho de este ramo, en que estamos muy atrasados. Ya dimos antes otra razon de su homogeneidad con la instruccion pública en ser los espectáculos la escena de las costumbres y el templo de la literatura. Hospital, hospicio, inclusa y teatro son establecimientos que no deben faltar en ninguna poblacion de regular vecindario; y los tres primeros en ninguno que tenga parroquia, pues en esta misma debiera destinárseles un local á falta de cualquiera otro.

En 3 de noviembre de 1822 se dió una ley por las cortes para el arreglo general de los últimos, prescribiéndose no dejase de haber uno en cada ciudad.

6. Conocida la necesidad política de la institucion sobre que versa esta memoria, pasemos á dar una ojeada acerca del estado de los ramos que comprende.

No nos atreveremos á entrar en pormenores acerca de los negociados del culto, ya porque no atañe á nuestro intento, ya porque perteneciendo á las cortes y al gobierno su arreglo del modo mas conforme á nuestras circunstancias y al verdadero derecho canónico, poco podriamos

decir que no estuviere al alcance de los lectores que mas que nosotros entiendan de esta materia. Solo nos toca repetir que trasladada la seccion eclesiástica del ministerio de la Justicia, á la cual se uniria como coherente lo tocante á ceremonias y festividades religiosas regulares y aun monacales, cofradias, hermandades, y otros puntos diseminados en el de la Gobernacion, se descargaria á aquel de la distraccion que sufre con estas atenciones para la administracion de justicia, á la cual competen otros asuntos mas homogéneos que se la debieran ahora volver á agregar, cuales son las cárceles, galeras y presidios, en donde se necesitan instrucciones correspondientes al grado, circunstancias é intrigas de los presos que solo conocen los prácticos en los tribunales; y que evitarán sus engaños, malicias y fugas; y en fin, todo lo que resulte de juicios de jurados; ó cualquiera otra clase que se aumentará en cuanto se lleve á efecto el art. 4.º de la Constitucion española, sobre que los códigos no establezcan mas que un solo fuero para todos los españoles, en cuyo caso serán tan vastas las atenciones de dicho ministerio, que reasumiendo todo lo judicial, hoy repartido en Guerra, Marina, Hacienda y Estado, dificilmente podrá distraerse con ocupaciones de otra especie.

Las iglesias catedrales que tiene España son sesenta y cinco, sitas en las provincias siguientes:

En las Andalucias: Córdoba, Sevilla, Jaen, Granada, Cadiz, Málaga, Guadix, Alcalá la Real, Almería.

En las Castillas: Toledo, Burgos, Valladolid, Leon, Zamora, Avila, Salamanca, Segovia, Sigüenza, Calahorra, Astorga, Segorbe,

Palencia, Uclés, Ciudad-Rodrigo, Cuenca, Osma, Santo Domingo de la Calzada y Santander.

En Cataluña: Barcelona, Gerona, Lérida, Solsona, Urgel, Vich, Tarragona, Roda y Tortosa.

En Aragon: Zaragoza, Teruel, Jaca, Huesca, Barbastro, Tarazona y Albarracin.

En Asturias y Galicia: Oviedo, Santiago, Lugo, Mondoñedo, Orense y Tuy.

En Estremadura: Badajoz, Plasencia y Coria.

En Valencia: las de esta, Orihuela, Murcia y Cartagena.

En Navarra: Pamplona y Tudela.

En las islas adyacentes: Canaria, Ibiza, Ceuta, Mallorca, Menorca y Tenerife.

Ademas de estas hay 122 santas iglesias colegiales insignes y abadías con las competentes dignidades, canónigos, racioneros y dependientes. Y aunque algunas han sido suprimidas ó reunidas á otras, el modo con que se ha hecho y los perjuicios que han quedado en pie, cuando no aumentándose, hace no pararnos en reflexionar sobre las pequeñas mejoras producidas hasta ahora. De un estado general formado por el colector de espolios y vacantes en 1802 resulta el siguiente de dichas santas iglesias:

	Rs. vn.
58 arzobispos y obispos	52.042,000
648 dignidades	13.471,074
2768 canónigos	28.188,992
216 racioneros	6.227,244
200 medio-racioneros	1.255,200
2890	
Gasto personal. Total rs. vn.	92.984,510

El número de curas párrocos se puede computar en 15,000, y en su mitad, esto es 7500, el de sus tenientes, ecónomos y coadjutores.

El total de clérigos, religiosos y monjas es á la población de España como uno á 12,526, ó para cada ciento de aquellos hay 5914 individuos. El señor D. Carlos II por decreto de 6 de febrero de 1688 mandó al consejo de Castilla tratase de los medios para la reforma y proporción del número de clérigos á la despoblación de estos reinos; y el almirante en junta de Estado celebrada en el Real á 29 de diciembre del mismo, aseguró ser uno de los no menores extinguir el excesivo número de clérigos, que no solo esterilizaban la España, sino que defraudaban las rentas Reales y particulares, por no bastarles la misa para su manutención.

Lejos de disminuirse fué siempre en aumento, estimulado por la reproducción de conventos, cuyo exceso robaba ya desde el siglo XVI cuantos brazos necesitaba España para las ciencias, las artes, la agricultura y el comercio.

Sirva de ejemplo el estado de los existentes en 1800.

<i>Conventos.</i>	
De religiosos monacales	200
De religiosas idem	79
De religiosos mendicantes	882
De religiosas id	150
De religiosos que viven de sus rentas	798
De religiosas id	150
De clérigos regulares	231
Total de conventos	2310

En el censo de 1797 sumaban los eclesiásticos seculares y regulares el número de

468,248. En el día aunque hayan sido suprimidos los regulares y otras corporaciones eclesiásticas, existen sus individuos, á quienes ha de mantener el estado, que tiene para ello fijada la cantidad de 34.634,440 rs. en los presupuestos.

Mas facilmente quedára arreglado el ramo eclesiástico centralizando sus materias, conociendo todos sus abusos y formando un sistema firme con que remediarlos; y de ningun modo mejor se conseguirá que con su aglomeración á los asuntos de instruccion pública, con la que ha de uniformarse, á la que ha de coadyuvar, con cuyo auxilio la dirigirán ilustrados ciudadanos, y á beneficio de la cual estan unidos muchos ramos. En vano seria que se quisiese hacer progresar la instruccion pública, si la influencia clerical, los abusos y otras causas no se reformaban y vigilaban para que no se opusiesen á aquella.

La instruccion pública ha carecido en España de la competente clasificacion: sin entrar en la cuestion de cual deba ser preferible, la general y mas conforme de primaria, secundaria y superior, aunque prescrita en los planes de 1824 y 1826, ni duró en aquel por las circunstancias políticas el tiempo suficiente para plantearse sus establecimientos, ni este por las mismas llegó á ponerse en observancia; ambos contenian mejoras muy apreciables, y no parece ya difícil la formacion de uno regular, despues de los muchísimos que en este siglo hemos conocido, y que nos prestan esperiencias para la produccion de uno bueno. El proyectado por la universidad de Salamanca y de Caballero de 1807, el citado de la época constitucional, el célebre calo-

ardino, que todavía se observa á medias, el del duque de Rivas de 4 de agosto de 1856 y el último de la direccion de estudios con sus posteriores modificaciones ¿no habrán producido la esperiencia suficiente para la formacion de uno conforme á las luces del siglo y á nuestras peculiares circunstancias?

Es verdad que casi todos dieron preferencia á la enseñanza superior ó de facultades mayores, tocando solo como incidentes la secundaria que se necesitaba para optar á aquella con la que la confundian; y la primaria, de que no hablaban sino de paso, consecuencia precisa del estado en que yacia la ilustracion pública, cuyos rasgos históricos hemos ya trazado. Así que las escuelas que tenian los pueblos ó habian sido felizmente creadas por algun particular, fundacion piadosa ó eclesiástica, ó se mantenian pobremente por sus propios y arbitrios, ó mas pobremente aun por los mismos vecinos. Y que con tales medios las sostengan gran número de pueblos, y que la mayor parte de los vecinos envíen á ellas sus hijos, es un argumento vigoroso contra los que reprochan á la ignorancia y desidia general de los españoles, el que los mas ignoren las primeras letras. No, no son ellos la causa, lo es el gobierno que frecuentemente hemos tenido, por carecer de plan, sistema y rigor en sostener; dirigir y buscar profesores para las escuelas, pocas ó muchas que á todo trance mantenian los pueblos, y comunmente contra las vejaciones del mismo gobierno. Hagamos esta justicia al patriotismo nacional, contra el cual parecian conjurarse hasta sus mismos elementos políticos. En la Alcarria he visto pueblos donde remitian á los hijos tres y cuatro años

á la escuela con grande afan de los padres, y era feliz el que salia habiendo aprendido á leer, porque estando comunmente reunidos ambos sexos, no sabiendo enseñarles ni quizá escribir el mismo maestro, no podian comprender nada y gastaban su dotacion en valde. En los caminos de Castilla encuentran los viajeros frecuentemente á los niños que van hasta media legua para asistir á la escuela uno y dos años. En otras provincias habrán otros notado mil particularidades que denotan no ser el genio español la causa de estas desgracias; antes al contrario, pone su ahinco en superar aquellas dificultades cuyo origen es mas alto y enlazado con fines mas elevados, que hoy no pueden simpatizar con nuestra posicion social. Otro de los males no menores ha sido la multitud de fiestas que eran segun el reglamento de 1825 todavía subsistentes las siguientes:

Mes.	Domingos y fiestas de guardias.	Dias de fiesta.	Jueves.	Otras fiestas de reglamento.	Total de fiestas.	Dias de escuela.	Dias del año.
Enero	6		2	4	12	19	31
Febrero	4		2	4	10 2/3	21 1/2	28
Marzo	3		1	6	10	23	31
Abril	5	1	1	6	13	27	30
Mayo	5	4	1		10	21	31
Junio	3		1/2		8 1/2	21 1/2	30
Julio	5	1		1/2	7 1/2	23 1/2	31
Agosto	5	3		1/2	11	20	31
Septiembre	5	1	1/2		7 1/2	22 1/2	30
Octubre	4	1	2	1	8	23	31
Noviembre	6	1	1/2		8 1/2	21 1/2	30
Diciembre	7	4		1	13	18	31
	66	17	2 1/2	27	123 1/2	262 1/2	365

En estas se cuentan las fiestas particulares de los pueblos, como ferias, titulares y otras, (llamadas vulgarmente velas) que tienen por vecindad con otros pueblos. Tampoco las fiestas que tienen los niños por los santos de la familia, ni las de las tardes de la cáncula, que juntas hacen un mes de vacaciones; y así los diez días que se notan de escuela en agosto son veinte mañanas, y estas no seguidas, sino mezcladas entre sus muchas fiestas; por lo que el total de todas sus fiestas pasa de una tercera parte del año. Y aunque el ramo de escuelas á que nos hemos referido ha sido felizmente el mas reformado, como que todavía no ha quedado según debe, ni las rancias costumbres lo permiten; y como tambien aquellas vacaciones son comunes á los demas establecimientos de enseñanza, y no menos á las universidades, nunca es perjudicial el conocimiento de uno de los males que mas postrada tienen la instrucción pública. Rigor con los inasistentes y desaplicados, estímulo á los beneméritos, y celo para que los padres y autoridades vigilen por la concurrencia de todos los niños, serán los primeros remedios que elevarán la educación primaria.

Para comprometer á los padres en la educación primaria de sus hijos, se les habia de hacer llevar consigo papeleta de tener en la escuela á los que pasen de seis á doce años, siempre que hayan de presentarse al ejercicio de cualquiera de los derechos civiles.

No es mas satisfactorio el estado de la instrucción secundaria; unida como accesoria y preliminar á la de facultades mayores, solo con estas se recibia escasa é imperfectamente, y la que com-

prenden las ciencias exáctas y naturales permanecia en alguna que otra academia de nobles artes, ó historia natural de las tres ó cuatro de todo el reino ó diseminadas en diversos establecimientos, donde acudian los que no necesitando carrera, tomaban aquellas enseñanzas por diversion, como vulgarmente se dice, pues que no conducian á carrera, premio, ni colocacion alguna. Y aunque debemos confesar que de años á esta parte hubo algunas mejoras en este punto, el estado es que apesar de las posteriores se encuentra todavía, responderá de si es exagerada nuestra pintura. Raro colegio se ha establecido en tal cual ciudad populosa, y no ha sido poca felicidad librarnos de los del escolaticismo regular que hastaute maleza han dejado sembrada en el campo español para toda la presente generacion. Quiera Dios que se purgue y descenaje pronto la que fermenta en los campos de Vizcaya que la de las demas provincias no podrá resistir á los rayos abrasadores del sol de la ilustracion.

Metodizar la enseñanza en nuestro pais es una de las primeras necesidades, la multitud de ellas en un mismo punto, algunas casi desiertas á la par que la escasez de obras, quizá no menos útiles; la diseminacion de unas mismas en diversas enseñanzas; el proselitismo y apego de profesores y discípulos á su establecimiento particular que frecuentemente no tiene mas beneficios que el local, el anhelo de ser cada uno independiente de los demas, prevenido de las trabas que antes tenían unos mas que otros, y que todas deben desaparecer hoy para todos, son otros tantos motivos de la mala distribucion de las enseñanzas, del desparramamiento infructuoso de fondos, y de la falta de orden y sistema en unas mismas clases. En el

ria conoce Madrid lo menos cuatro cátedras públicas de física en distintos establecimientos y sin hacer comparacion de las provincias cuya mayor parte no tiene la experimental; es bien seguro que muchísimos no pueden estudiarla por serles incompatibles las horas; decoro de asistencia, y aun ignorar el local.

Las cátedras, deben pues, fijarse en puntos céntricos, edificios cómodos, y arreglarse sus horas á la facil asistencia de la multitud. Hasta aquí solo para los ricos y ociosos que no son muy afectos al estudio han estado abiertas muchas cátedras; el artista, el menestral, el empleado, el comerciante no podian combinar su asistencia con las horas de su obligacion.

La superior ha sido siempre la mas cuidada, porque siendo el plantel de los hombres sabios, de casi toda la clase media, de los empleados públicos, de los ciudadanos influyentes, y en fin de las autoridades eclesiásticas y civiles, era indispensable al gobierno acomodar á sus instituciones, vigilar y formar á su modo los planteles que le habian de servir para su estabilidad. Si se quiere una sola prueba de esto, léanse los juramentos que en las universidades y establecimientos de esta clase se han exigido y todavian duran para obtener los grados, empleos, cátedras &c. Entre otros lo son el reconocimiento de obediencia y primacia del sumo Pontífice, de no estar el pueblo autorizado para mudar la forma del gobierno, de no ser lícitos el regicidio, ni tiranicidio, de no pertenecer á logias ni sociedades secretas, y en fin otras profesiones de fe tan ridículas como propias de la tendencia de tales corporaciones. Y siempre que ha habido una escision ya eclesiástica, ya civil, ya política, se ha procu-

rado por tales medios comprimir á los hombres que entraban en el único aunque infecundo gremio existente de la ilustracion. Solamente recordar los que se han hecho médicos sin practicar la anatomía, abogados estudiando únicamente por incidencia el derecho español; teólogos y canonistas sin enseñarles la historia de la Iglesia nacional y quizá ni la de los concilios de la universal por no convenir entonces estas materias, que cuanto mas ocultas y encerradas en el tabernáculo político, se creian de mas veneracion para los que las ignoraban: solamente estas circunstancias formarian la historia de nuestra instruccion y de las causas que producian la ignorancia general.

De aquí otro error, que aun dura si bien con menos fuerza, pero que domina todas las clases, á los mismos profesores, y al mismo gobierno. En pocos ramos se pueden hacer mas trampas, cubrir con mas facilidad y prestarse á verificarlas mas docilmente. Bajo el duplicado velo del bien particular y público se encuentran con facilidad certificados, y sus incorporaciones de ramos que dicen haber aprendido con mas provecho que en la universidad (aunque ni se haya visto la materia) y con mil disculpas hallan bastante acogida, segun las circunstancias. Esto hace ser médicos á muchos que no estudiaron filosofía, y serian mejores romancistas sin la facilidad de aquellos certificados; ser curas á infinitos que ni saludaron el latín; ser abogados á no pocos que ni aplicacion ni constancia hubieran tenido para estudiar la mitad de años de carrera que bajo aquellos pretextos les dispensaron; ser teólogos y canonistas á otros que por aquellas disfrazadas dispensas se dejaron en blanco sus principales es-

tudios. Todo se daba por sabido, mediando influjo y cuotas pecunarias; así se aumentaba el número de prosélitos preocupados que ayudasen á sostener la amohecida máquina. De aquí provenia que ni les hacian falta códigos ni buenos elementos en todas las facultades; bastaba la autoridad de interpretar segun placia, y la facilidad de someterse á sus doctrinas. Esta es otra causa de nuestra degradacion, resultado sin embargo del plan erroneo que servia de cimiento y consentia estos y otros muchos errores; pero tal delamentar es el sistema opresivo, cuyas raices hieden la tierra hasta lo mas hondo: desgraciada España mientras no las arranques de raiz sin dejar átomo de tan arraigada semilla!

Los establecimientos de beneficencia se hallan en estado muy parecido al de los de instruccion pública, como que muchos de ellos tuvieron ambos fines. Los hay para alivio de toda clase de necesidades, desgracias y aun errores; muchos están fundados sobre bases apreciables que han copiado y alabado los estrangeros, y en los mas se nota aquella imaginacion fecunda en proyectos de vinculaciones civiles, eclesiásticas y piadosas que constituian el genio de la edad media, especialmente en España. En unos seguridades y condiciones previsoras, en otros circunstancias raras y peculiares de su respectivo estado, y en muchos remedios contra los males que dominaban su época respectiva, mas en la mayor parte desinterés, amor á la humanidad y probidad completa, hacen resplandecer el caracter español, que quedará siempre impreso en aquellos monumentos para gloria y honor de las naciones. En muchísimos resalta una cualidad á saber; su independencia del gobierno y confiarse á indivi-

duos anovables que formaban cuerpos bajo distintas denominaciones; institucion y forma laudable, si por el caracter de los fundadores, sus épocas y resultados no se sospechase que en vez de quererse en los mas dejarlos constituidos con la imparcialidad y firmeza que siempre ofrece á tales establecimientos su separacion del gobierno, se queria al contrario dominarlos para que ajenos de la influencia y vaivenes políticos de este, aumentasen el poder clerical al que no tardaron de verse entregados. Así degeneraron muchísimo de sus fines y la mayor parte solo son laudables hoy dia cuando se leen sus reglamentos, mas al experimentar sus prácticas, ó se nota la facilidad con que han sido tergiversados é interpretados sus preceptos ó se lamenta el empeño con que sus manejantes, han sostenido prácticas raras é inútiles cuando no perjudiciales al bien público. Dígalo la policia que ha tenido en varias épocas que internarse en algunos. El afán de no salir de lo que hicieron nuestros abuelos á tuerto, ó á derecho, cuando no los intereses personales que han abortado los abusos, hace á varias corporaciones manejadas por pocos, sostener lo que ellos mismos repugnan. Experiencia tengo de esto, y quizá algun dia formalice la historia de la beneficencia en España, que arrojará datos económico político religiosos, mas exactos de los conocidos hasta ahora en nuestro país, y del estado de las costumbres y aun perversidades que han cubierto los techos de las casas.

La mejora de sus reglamentos, la reunion y centralizacion de fondos al menos de los que sean homogéneos, el deslinde de su parte religiosa de la de enseñanza y de la de beneficencia que muchos tienen confundida sin plan ni aprovechar

niento y bajo reglas que quizá bayan educado por sí mismas, con los remedios que paulatinamente, haran producir á aquellos establecimientos un manantial fecundo de prosperidad.

Mas no se acometa el error que actualmente se sigue de que estos mismos cuerpos, por los cuales debiera empezar la reforma, se reformen á sí mismos. Yo he sido víctima de este error; secretario de uno de los mas interesantes, apreciables y de mejores sucs que puede tener Madrid, conocí la necesidad de su reforma; 1.º porque se consumia mas en nómina y gastos privados que en los públicos de su instituto; 2.º porque en muchas prácticas y empleados se notaban abusos que no tardé en percibir; 3.º porque veian muchos que miraban por su interés propio mas que por el del instituto, y en fin por otras muchas razones que pocos ignoran; fuimos contados los que con ansia del bien sorprendimos las mejoras; los demas unos por timidez, otros por malicia, otros por egoismo y otros por ignorancia nos dejaron solos y ójala los de la segunda especie no nos hubiesen quizá de intento hecho mezclar, ya algunas equivocadas, ya varias difíciles de plantear, lo que á los de buena fe nos tocaba saber; salió bien, lo demas sirvió de manzana de discordia para que aquellos mismos que habian huido de ofrecerse á dar su opinion para el bien, uniesen sus gritos con los descontentos de las reformas, que tal vez les interesaban, y no solo lo grasen deshacer las mejoras inútiles ó innecesarias, sino las provechosas y convenientes, y lo que es mas aun aprovechar la ocasion de añadir otros abusos sobre la confirmacion de los anteriores, si así convenia para acallar y transijir con alguien. Así en ricos sillones, chimeneas y fun-

ciones se gasta lo que es de los pobres por los que se titulan sus benéficos administradores. La historia de uno es la de casi todos los establecimientos que se ha tratado de reformar, segun se dice comunmente por haber empezado por los pies en lugar de limpiar y arreglar antes la cabeza. Basta de este asunto lastimoso para los que hemos tenido la desgracia de experimentarlo de cerca.

Del estado de los espectáculos poco diremos aquí; porque ademas de ser materia muy larga y punto sobre el cual se presentarian datos exactos de nuestra cultura y costumbres en todas épocas, como son ramo accesario de los otros de que hemos hablado y como que no nos prometemos mirar solo por su lado de mejoras, creemos que sea el mas accesible á ellas, y en el que se puede establecer un método mas útil al pais. Pero debiendo servir tambien de fuente perenne é inagotable para el cultivo de las ciencias y literaturas, y no menos para el alivio de los primeros establecimientos de beneficencia y hospitales, creemos que por sí solos no podrán formar un sistema peculiar, sino en proporcion del estado de aquellos y de las circunstancias de cada pais, provincia ó pueblo. Por cuyas razones y la de ser ramo algo mas afortunado que los otros porque ya ha recibido muchas mejoras, á porque no está tan infestado de abusos por el olvido é indiferencia á que estaba condenado no hablaremos mas de él, sino que pasaremos á enumerar algunas reformas importantes de vitalidad y del momento en los ramos que nos han ocupado hasta ahora.

7. Como no hemos podido menos de intercalar entre los asuntos que tenemos tratados, los medios de establecer la institucion que proponemos

solo vá á comprender esta parte aquellas reformas parciales no incluidas en aquellas y que aunque sea por via de apéndice convendrá exponer.

Todos los sistemas y establecimientos de instruccion pública de cualquier género que sean, deben concentrarse bajo este ministerio, excepto los militares y de marina á los cuales solo les tocará sostener las escuelas especiales de su facultad, exigiendo á su entrada los conocimientos preliminares adquiridos en aquellos otros establecimientos generales. De lo contrario jamás habrá buen método en la instruccion pública, sucediendo en el dia, que para tomar por ejemplo el grado de bachiller impropriadamente llamado de artes y que tampoco segun está merece el nombre de filosofía se exigen menos años en farmacia que en medicina y mas que en ambos en leyes; que aun las asignaturas exigidas se diferencian, y que el grado y forma de exámenes tambien son distintos. Y vemos que el mismo gobierno paga dos ó mas cátedras de una misma asignatura que juntas no llenarian una sola, porque la que es para tal colegio no sirve para tal otro, pudiendo ser mejor dotada y por consiguiente mejor desempeñada una sola; multitud de ejemplos podriamos citar de esto en Madrid solo. Centralizando todas las enseñanzas y fondos, aplicando los de las que sobren á las que faltan y añadiendo una módica retribucion de matrículas á cada alumno que pudiese pagar por trimestres, no creemos se necesitara por ahora recargar las contribuciones para el establecimiento de un colegio al menos de segunda enseñanza en cada provincia, y la que por falta de aquellos medios no permitiese tenerle, tampoco abundaria en hombres que debiesen distraerse de la industria, por lo que se podría unir

á otra provincia para gozar aquel beneficio. Los dependientes y secretaria facilmente quedarian desempeñados ó por alguno de los profesores ó por alumnos pobres de los mas adelantados, ó por empleados pagados con los derechos de certificaciones y demas.

En Francia hay 40 colegios reales, 300 comunales, 1300 institutos y pensiones y 200 seminarios eclesiásticos, reuniendo entre todos 80.000 discípulos. En Paris hay 104 escuelas primarias concurridas por 11.000 niños. Casi todos aquellos establecimientos se sostienen con sus propios productos.

Rusia tenia en 1804.—672 escuelas con 109.156 alumnos, á saber; 499. escuelas pagadas por el Estado con 33.481, 72 para militares con 29.000, 100 para eclesiásticos con 15.000 y otros 100 establecimientos especiales con 31.775, estudiantes. En 1824 habia 2.232 escuelas con 263.224 alumnos; á saber: 4.411 de las primeras referidas con 68.629, 187 con 102.295 militares; 544 con 5.000 de los terceros y 90 de los últimos con 41300 estudiantes.

En 1835, habia 3.978 con 460.071 alumnos, á saber; 1681 de las primeras con 83.177 152 con 179.500, militares; 701 con 67.000 de los terceros, 1444 de los cuartos con 127,864 estudiantes.

La estructura, configuracion y repartimiento del edificio y aulas de los establecimientos de instruccion pública, es uno de los puntos mas interesantes para el orden, buen oido, atencion y decoro de la enseñanza. Todos ellos deben tener entradas anchurosas y claustros ó salones independientes de las cátedras donde se esperan, ex-

profesores o conferenciantes (250) Los alumnos, las entradas de las aulas deben ser independientes, vitas de otras, para que ni se tropiecen ni distraigan ni tengan disculpas para molestar á los de dentro: el interior de las cátedras deberá ser semicircular, los asientos en gradas al rededor clavadas al suelo y descubiertas, y el profesor á su cabeza con alguna elevación; los discípulos habian de sentarse sin capa ni sombrero que se les facilitaria colgar con seguridad en sus respectivas perchas, y las luces que recibiesen las aulas habian de ser claras por ventanas altas rasgadas y que no ofreciesen vista de distraccion.

En cada cátedra convendria tambien fijar el número de alumnos asistentes segun las circunstancias de la ciencia, de los discípulos, y del local.

Los que practicamos la enseñanza conocemos la importancia de estos arreglos, que pareceran nimiedades á los demas.

En lugar de las insignias con que se conferian los grados propias de la influencia clerical de la edad media, pudiera substituirse al bonete para el bachillerato una corona de laurel de la que recibiese el título de laureado equivalente á aquel. En vez del de la licenciatura el birrete que se usa con el frage tatar, y á la borla y capirote pudiera substituirse otra insignia mas cómoda, propia, y facil de usar, cual fuera una placa laureada y baston.

El ramo que mas necesita de este estímulo es el de las letras, para el cual se ha de establecer el fanteamiento, que así como el de ciencias han sido hasta aqui desconocidos, pues aunque los establecia el plan general de 4 de agosto de 1836 con otras mejoras recomendables, no llegó á por-

verse en plinto, y convendria establecer alguna diferencia en la escala de letras, filosofia, y ciencias.

Tampoco convendria que los mismos profesores del establecimiento en que los discípulos estudiaron, sean los que los graduen, porque rara vez dejan de tener uno apasionado que los patrocina y sirva de mediador en caso de apuro, ó cuando no, los mismos que le aprobaron los cursos á veces con indulgencia (como se han de contraducir en cierto modo reprobándoles). Para este fin debiera establecerse como un jurado de profesores á la suete y de sujetos idóneos que sentenciasen sobre la aptitud del candidato, sin perjuicio de que su universidad le diese en vista de aquel resultado el título, por el cual abonase los competentes derechos. A esto se debia añadir, que todos los exámenes de grados se verificasen de un mismo modo y no como ahora, unos en dichos establecimientos y otros á su voluntad en cualquiera audiencia. Ninguno habria de graduarse sino donde hubiese seguido el mayor número de cursos, y para ser matriculado en una universidad el que estudió en otra, seria preciso que probase la justa causa que producía la mudanza, oyendo á la otra universidad. Hemos visto frecuentemente los desórdenes, extravios, holgazaneria y trapisondas que traen los estudiantes con sus continuas traslaciones, que de los mas hace presagiar mala conducta.

Despues de declarados aptos los alumnos por sus profesores y especialmente para el pase de la primera enseñanza á la segunda y de esta á cualquiera escuela especial ó tercera enseñanza, habrian de sufrir examen de oposicion con los demas que se hallasen en igual caso, ante jurados

sacados públicamente y con tiempo por suerte de entre los profesores existentes en la capital de provincia donde estuviese el establecimiento superior á que pasaba. Este acto seria público anunciado con anticipacion y en épocas y dias señalados y no otros; se publicarian sus notas, y tanto de los que saliesen reprobados como de los que habiendo traído calificacion de sobresalientes, solo sacasen la de aprobados; se comunicaria nota de amonestacion á su anterior establecimiento por la primera vez; por la segunda se exigiria al mismo una multa que pagarian la mitad sus fondos comunes, y la otra mitad á prorata entre los profesores que le hubiesen favorecido con sus votos; por la tercera duplicada en idénticos términos; y por la cuarta disuelto el establecimiento y remplazado con profesores que no tuviesen contra sí, ni un fallo siquiera de sus notas.

En cada establecimiento se llevaria un libro con la relacion de los fallos de cada profesor, los que habian de hacer constar cuantos tuviesen ó no tener ninguno en sus hojas de servicios. De las notas de los profesores y de la clasificacion de los exámenes se podria apelar; y se le volveria á examinar al interesado por doble, pero distinto número de jueces durante duplicado tiempo y previo dobles derechos que solo se le devolverian obtenido mejor censura. El que dos veces fuese reprobado quedará privado de seguir la carrera cuyos estudios se le reprobaron y por consiguiente la superior de los mismos.

El rigor en los exámenes nunca es perjudicial y siempre provechoso; primero porque lo mas necesario para el ejercicio de la industria que sostiene á la nacion, es la primera enseñanza; y los que pasan á otras ó son de los industrioses

que pueden perfeccionar sus conocimientos, y entonces ellos mismos estan interesados en su estudio, ó son de los que dudosos de la carrera que han de emprender y mas propicios á seguir las improductivas, esperan ver como les vá, y á estos es indispensable desengañarlos y hacerlos estudiar si son para ello, ó ahuyentarlos de carreras cuya facilidad de seguirse y muchedumbre de prosélitos perjudica á las mismas y á la industria y riqueza pública. Se crean de lo contrario otros tantos zánganos que viven del sudor de las abejas y que son fecunda semilla de la holgazaneria y de todos los desórdenes.

Juzgamos impolítico é injusto que cada diócesis tenga su seminario conciliar así como se sostengan 15 universidades cuyo número, aun que sumamente inferior al excesivo de aquellos, todavia no es el compatible con las circunstancias del estado, al propio tiempo que solo tenemos cuatro colejos de medicina. Hemos dicho ser impolítico porque engolosina la juventud á seguir con preferencia á las demas, una carrera que no conviene poner alientes; si se atrae al clericalo y á la toga, los muchos candidatos que se aglomerarán en estas carreras, espondrán el decoro y bien estar de los templos de Dios y de la justicia y peligrará la práctica de las virtudes religiosas y la rigidez de los tribunales. Y dijimos injusto porque se consagrará una desigualdad entre todas las profesiones; perjudicial porque los que se dediquen á estas estériles é imateriales, serán otros tantos brazos robados á la reproduccion y riqueza pública, cuando de lo contrario guardando una igualdad proporcional, solo seguirán aquellas carreras los hombres eminentes en las facultades intelectuales.

(54)
La multitud de tales establecimientos trae tambien otros perjuicios que son muy trascendentales á la instruccion pública, á saber la mezquindad con que se sostienen y la escasez que sufren los profesores, los cuales solo la aceptan por mérito y como ocupacion accesoria á otra mas lucrativa, ó como escalon para adquirirla.

En cosa de dos millones y medio de rs. vn. efectivos pueden calcularse las rentas anuales de las universidades existentes de Salamanca, Valladolid, Alcalá, Valencia, Cervera, Santiago, Zaragoza, Huesca, Sevilla, Granada, Oviedo, Mallorca, Canaria, Toledo y Oñate: si se computan los profesores necesarios, las bibliotecas y demas gastos, facilmente se comprenderá la causa de yacer en la miseria las universidades y sus cátedráticos. Reunanse á un fondo comun las rentas de todas y sirvan para sostener las de Valladolid, Madrid, Valencia, Santiago, Zaragoza y Sevilla con dotaciones decorosas á los profesores, enseñanzas completas, buenas bibliotecas y gabinetes y en una palabra todo lo necesario de que ahora carecen la mayor parte.

Los bienes que produciria la reunion de los fondos de todas las universidades y seminarios conciliares serian inmensos; primero porque se economizaria extraordinariamente en su administracion, segundo porque se distribuirian con mas igualdad y beneficio los fondos; tercero porque no bastando ya la mayor parte á cubrir los fines de su instituto del que no han podido menos de degenerar, se cumpliria así mejor con aquel; y cuarto porque distinguiéndose sus rentas en permanentes que son las de predios, juros, derechos, censos &c. en el día de mas eventual cobro, y accidentales que provienen de las matriculas, exáme-

(55)
nes, certificados y demas que si bien inciertas son de mas segura exaccion, se nivelarian sobre estas las que faltasen con el fondo de las primeras, y así no sucederia verse establecimientos que casi no tienen discípulos en que son pagados generosa y puntualmente sus profesores; á la par de otros en que sobrecargados de alumnos quizá no se sufraga á la necesaria subsistencia de aquellos. Mas el gobierno ninguna intervencion debiera tener en su administracion solo á lo mas la de una protectora inspeccion, sino que cada universidad habia de diputar uno ó mas individuos que en la corte compusiesen la junta central administrativa de sus fondos, la cual dirigiria otras particulares nombradas en los puntos mas próximos á los en que se hallen la mayor parte de los bienes y todas diesen cuentas anuales á aquellos establecimientos de su conservacion y fomento, de sus rentas, y distribucion. Este mismo método pudieran entre si observar los seminarios conciliares y así las otras facultades y establecimientos.

La teologia ó debe enseñarse en las universidades ó en los seminarios conciliares; serlo en ambos es una monstruosidad y una injusticia. La primera porque existiendo 15 de aquellas y 32 de estos son 67 establecimientos de enseñanza de teologia que equivale á absorber y arrebatar todas las demas y una injusticia, porque no teniendo los seminarios nada de leyes ni medicina, recibe un beneficio que no retribuye á las otras profesiones. De intento omitimos otras reflexiones sobre la naturaleza de unas y otras carreras que bien comprenderá el lector y que no vendrian á nuestro fin. Examínese la siguiente tabla de los seminarios conciliares existentes, sus discípulos, dotacion y cátedras.

Poblaciones.	Discipulos.	Rentas.	Catedras.
Oribuela.	80	36.060	8
Almeria.	34	24.000	9
Ayala.	80	33.000	10
Badajoz.	178	44.673	9
Vich.	800	30.000	13
Burgos.	1.427	28.000	7
Copia.	68	12.000	5
Plasencia.	80	20.000	5
Cadix.	50	27.600	6
Segorbe.	65	20.000	6
Córdoba.	250	39.303	5
Santiago.	37	40.000	4
Córcoba.	279	23.968	10
Gerona.	70	36.000	9
Granada tiene tres semi- narios conciliares.	200	112.000	12
Sigüenza tiene dos.	90	39.000	13
Barça.	40	15.000	3
Barbastro.	12	7.000	2
Baza.	50	12.000	4
Leon.	60	40.000	6
Astorga.	70	43.000	9
Lérida.	90	80.000	6
Urgel.	36	12.000	5
Solsona.	24	25.262	3
Logroño.	60	21.000	7
Lugo.	80	21.496	11
Mondúedo.	35	36.000	8
Málaga.	176	60.000	10
Antequera.	79	30.000	7
Morcia.	60	59.628	5
Lorra.	40	18.000	4
Pamplona.	286	30.000	6
Tudela.	86	28.000	6
Orense.	90	31.500	9
Palencia.	297	24.000	6
Salamanca.	24	66.000	5
Segovia.	242	21.000	7
Burgo de Osma.	110	22.604	6
Tarragona.	70	27.000	9
Tortosa.	60	11.223	11
Teruel.	230	18.000	6
Valencia.	20		4

Poblaciones.	Discipulos.	Rentas.	Catedras.
Walledolida.	12	20.000	3
Zamora.	129	100.000	3
Zaragoza.	24	10.000	4
Wallerce.	89	55.423	10
Jaragon.	70	21.000	7
Palma.	22	49.500	9
Total general.	6.007	2.002.250	127

Estas dotaciones gravitan, ó sobre las rentas de la mitra ó diezmos, medias anatas de los curatos, prestamos, propiedades, legados y herencias. Las asignaturas de sus cátedras, son generalmente de latinidad, filosofía, teología, moral, canto llano, y en algunas concilios, historia eclesiástica y cánones.

De lo que se deduce le necesidad de refundir tanta variedad de enseñanzas de teología de seminarios y universidades en las seis de estas últimas arriba señaladas, ó en otros tantos seminarios conciliares; y no mas. Estos necesitan una gran reforma, si no se uniesen á las universidades que seria mas conveniente; 1.º porque su estudio se hace pública y uniformemente en las universidades; 2.º porque los mas seminarios ni son bien dirigidos, ni tienen buenos maestros, sino los mismos discipulos que van ascendiendo; sus estudios se hacen clandestinamente: catequizar y autorizar á celebrar sin saber latin es lo que atestiguan varios clérigos haber sacado de los seminarios; 3.º porque su conservacion será un verdadero privilegio en favor de la teología que perjudica á las demas profesiones de utilidad conocida, y se emancipan del plan y sistema general de educacion pública; 4.º porque estas distinciones y separaciones desde la juventud, ha-

cen al clero creerse independiente del estado con cuya generalidad de clases se acostumbra a no estar identificado; 5.º porque hallándose la mayor parte situados en poblaciones pequeñas y de mucha clerecía, las hacen levíticas y dominan con facilidad. Y finalmente porque en las universidades el mayor trato con jóvenes ilustrados, la facilidad de libros y otras circunstancias, contribuirán á mejorar las costumbres y civilización del clero.

Hemos usado para mayor claridad de los títulos de universidades y seminarios conciliares, no porque dejemos de conocer ser impropio el primero, y vulgar y no adecuado el segundo, sino por ser los generalmente usados; en adelante convendría titularlos institutos de su particular facultad para distinguirlos de las escuelas que dan la primera instrucción, y de los seminarios que tienen diferente aplicación.

Enseñanzas que penden de los consulados de Comercio siguientes.

Alicante. 2 de náutica; 1 de dibujo. Discípulos 120.

Bilbao. 6 de matemáticas, frances, ingles, dibujo, arquitectura y náutica. Discípulos 300.

Burgos. 1 de dibujo con 50 discípulos.

Cádiz. 2 de matemáticas y comercio y teneduría de libros con 60 discípulos.

Barcelona. 1 de náutica, 5 de escultura al natural, de flores y artefactos, de grabado, de paisaje y de pintura al óleo con 10 profesores, 1 de arquitectura, 2 de física y química, 1 de agricultura y botánica, 1 de

taquigrafía, 1 de cálculo y partida doble, 1 de maquinaria, 1 de aritmética y geometría, 1 de matemáticas, 2 de italiano é ingles.

Total general.		
CÁTEDRAS.	PROFESORES.	ALUMNOS.
17	92	1.092

Coruña. 3 de matemáticas, navegación y dibujo con 84 discípulos.

Granada. 4 cátedras.

Habana. 3 de botánica, náutica y matemáticas y 2 primarias con 260 discípulos.

Madrid. 3 de aritmética mercantil, frances é ingles abiertas, y 2 de derecho comercial y práctica del comercio cerradas; alumnos 580.

Málaga. 1 de comercio práctico, 16 discípulos.

Mallorca. 2 de pilotaje, alumnos 40.

Santúcar. 2 de aritmética y dibujo, 85 discípulos.

Santander. 2 de náutica y dibujo, 90 alumnos.

San Sebastian. 5 de agricultura, comercio y lenguas.

Resumen general.

CÁTEDRAS.	PROFESORES.	DISCÍPULOS.	GASTO.
58	61	2.837	386.000 rs.

El gasto se ha computado á razon de 6000 rs. vn. de sueldo anual cada profesor y de poco más de una onza de oro también anual la conservación, limpieza y vigilancia de las cátedras de cada establecimiento, siendo ambos cálculos el mínimo posible.

En los ramos de beneficencia debemos distinguir los dedicados a necesidades públicas de los consagrados a institutos particulares; ambos deben exactamente cumplirse del modo mas conveniente á llenar su objeto en la actualidad; los primeros del modo mas sencillo y uniforme; los segundos del mas conforme á la voluntad del fundador. Desentrañar en ambos lo que las pasiones hayan introducido poco ventajoso á su institucion y aproximarse lo mas posible al fin de su fundacion, es precisamente lo que exige la justicia y la conveniencia pública. Aplicar á las mayores necesidades de cada clase aquellos cuya fundacion hubiere caducado ó habiase incompatible; y equilibrar los existentes en cada provincia con sus exigencias, circunstancias y vecindario, darán el mayor complemento á aquel sistema.

Seríamos difusos y nos espediríamos á repeticiones molestas si quisiéramos recalcar las ideas que hemos emitido con el fin de patentizar mas y mas la necesidad de ser gobernados estos ramos por medio de un ministerio particular. Respete lo dicho y antes de concluir sirva de conocimiento el siguiente resumen de las juntas y establecimientos de instruccion pública y beneficencia existentes en cada provincia.

INSTRUCCION PUBLICA. BENEFICENCIA.

Provincias.	Juntas.	Escuelas.	Estab.	Bis.	Coj.	Juntas.	Estab.
Alava...	4					3	3
Alicante...	1	147				7	7
Alicante...	1	363	3	6		7	7
Almería...	2	92	2			3	5
Avila...	3	239				3	6

BENEFICENCIA.

Provincias.	Juntas.	Escuelas.	Estab.	Bis.	Coj.	Juntas.	Estab.
Badajoz...	1	179	2			1	26
Batavia...	1	257	4			5	7
Batavia...	1		15	4		13	42
Batavia...	1	740				6	22
Batavia...	1	275	5			1	7
Batavia...	1	93	2			1	40
Batavia...	1		4			1	27
Batavia...	1	227	1			1	2
Batavia...	1	193				1	19
Batavia...	1	152				1	23
Batavia...	1	596	4			2	2
Batavia...	1	225	8			1	12
Batavia...	1		4			1	23
Batavia...	1					2	24
Batavia...	1					1	3
Batavia...	1	20	5			1	7
Batavia...	1	13	2			1	17
Batavia...	1	245	6			1	12
Batavia...	1	261	3			12	42
Batavia...	1					1	8
Batavia...	1					1	12
Batavia...	1	157	2			7	26
Batavia...	1	662	1			6	36
Batavia...	1	326	39			1	4
Batavia...	1	199	3			7	64
Batavia...	1	191	5			2	8
Batavia...	1	423	9			2	23
Batavia...	1	690	8			2	46
Batavia...	1	324				2	24
Batavia...	1	448				1	16
Batavia...	1	328				1	4
Batavia...	1	285	3			1	7
Batavia...	1	150	4			1	29
Batavia...	1	450	6			2	22
Batavia...	1	152	3			1	8
Batavia...	1	354	3			1	22
Batavia...	1	376	3			1	5
Batavia...	1	396	8			1	30
Batavia...	1	280	12			1	14
Batavia...	1	20				1	29
Batavia...	1	20				1	4

ya existen sobre 4.000 escuelas públicas que hay 2.646 organizadas según aquel sistema.

En el archipiélago de Grecia se encuentran 25 escuelas lancasterianas y otras tantas en el Peloponeso.

No hace mucho tiempo que en Londres habia 120.000 individuos completamente ignorantes. En 1818 existian en Inglaterra 4.187 escuelas cuya dotacion total era de unos 500 millones de reales anuales; habia ademas 14.282 escuelas sin dotacion y 5.162 escuelas del domingo (*sunday schools*) en las cuales se instruian 644.282 niños. Se asegura que en la actualidad concurren á estas escuelas 1.500 alumnos de ambos sexos.

En Irlanda no habia en 1811 mas que 4.900 escuelas y 20.000 alumnos. En 1824 se contaban ya 11.845 escuelas, 12.550 maestros de primeras letras y 568.000 alumnos: es decir, que habia 41 alumnos por cada escuela, y un alumno por cada 15 habitantes.

En Escocia es en donde la instruccion elemental ha brillado desde tiempos muy antiguos con todo su esplendor. En 1696 decretó ya el Parlamento que cada parroquia tendria á lo menos una escuela y que el sueldo del maestro no podria bajar de 700 reales. A estas se añadieron escuelas particulares cuyo número ascendia en 1.822 á 2.222, al paso que las parroquias no pasaban de 742. En el dia la Escocia cuenta 50 alumnos por cada escuela y un alumno por cada 11 habitantes.

En el reino de Prusia habia en 1825, 21.655 escuelas elementales, 24.689 maestros de ambos sexos y 166.400 alumnos; lo que daba 54 alumnos por cada escuela, 48 por ca-

[The text in this section is extremely faint and illegible due to the quality of the scan. It appears to be a continuation of the historical or educational text from the previous page.]

INSTRUCCION EN DANIA Y EN SUECIA.

LA INSTRUCCION EN DANIA Y EN SUECIA.
La instruccion elemental es de gran importancia en estos dos reinos, y se ha adoptado el sistema de las escuelas lancasterianas en la mayor parte de las parroquias, por lo que se ha conseguido de la instrucción, y de los métodos adoptados para ella, una gran utilidad y economía de expensas, y en las escuelas primarias se enseñan tambien, pero no en todas las partes, las ciencias.

da maestro y uno por cada siete habitantes.

En las provincias septentrionales de los Países Bajos (Bélgica y Holanda) se cuentan 105 alumnos por escuela, es decir, un alumno por 9 habitantes: en las provincias meridionales 91 alumnos por cada escuela y 1 alumno por cada 12 habitantes.

En el reino de Baviera hay por cada escuela 98 alumnos, lo que da 1 por cada 8 habitantes.

Desde 1789 á 1820 se han fundado en Europa (esceptuando á Dinamarca) mas de 5.600 escuelas gratuitas; y desde 1820 á 1829 debían haberse creado hasta 19.600 mas de la misma clase, á las que concurren 4.700.000 alumnos. En Francia la instrucción primaria ha sido objeto de la atención especial del gobierno. De pocos años á esta parte se han creado 5.000 escuelas mas, que instruyen á 400.000 alumnos.

La enseñanza de segundo grado está principalmente destinada para las clases medias; y en muchos países se la ha enriquecido con escuelas técnicas, en las cuales se hace aplicación de los conocimientos científicos á la industria. El reino de Wurtemberg contaba ya en 1813, 260 escuelas de esta clase, concurridas por 10.000 alumnos; en 1825 habia ya 524, á que concurrían 44.000 alumnos.

Para la enseñanza superior ó estudios mayores existen actualmente en Europa, segun los datos mas fidedignos, 104 universidades, que son frecuentadas por 70.255 estudiantes, lo que da por término medio 700 estudiantes por cada universidad y 1 por cada 300 habitantes. En Inglaterra es mayor esta relacion, pues que en 1828 se contaban en la universidad de Cambridge 5.164 estúdiantes y 5.000 en la de

Oxford. Muchas universidades de España y academias de Francia no tienen mas que unos 200 estudiantes. En Austria, no contando la Hungría hay 17.396 estudiantes, es decir, 1 por cada 1.144 habitantes.

En Prusia no habia en 1830 mas que 959 estudiantes por cada universidad; en 1828 tocaban á cada una 1.934 estudiantes. Aquel país ofrece un testimonio de lo difícil que es dar salida á un número tan considerable de sabios. De diez años á esta parte se ha duplicado allí el número de teólogos protestantes, y triplicado el de teólogos católicos: el número de jurisconsultos ha aumentado de una cuarta parte, y el de los médicos de una sétima parte. A consecuencia de esta progresion se cuenta en el día en Prusia un estudiante en teología por 442 habitantes; un cursante en leyes por 822 habitantes; y uno en medicina por cada 5.660 habitantes: cuando el estado no necesita mas que un sacerdote por cada 1.550 habitantes, un funcionario civil por cada 650 habitantes y un médico por cada 5.516 habitantes.

En los pequeños estados de la Confederacion Germánica es aun mas reducido el porvenir de los estudiantes que aspiran á algun destino. En el ducado de Baden no ocurren anualmente mas que 8 vacantes de empleos á sueldo fijo para los jurisconsultos, al paso que los aspirantes que se presentan al exámen son 46 y hay ya otros 254 candidatos ya examinados que estan aguardando proporcion para colocarse, de donde se deduce que contando con este número, cada nuevo aspirante que se presente debe resignarse á no obtener un empleo regular hasta pasados 36 años.

La educacion intelectual de las escuelas, de

los colegios y de las universidades se completa por medio de la lectura. La europa puede desahogar á las demas partes del mundo por el número de libros que posee y que anualmente publica. Se calcula que las bibliotecas públicas contienen entre todas unos 20 millones de libros: á saber, en Francia 6.400.000: en Alemania 5.700.000: en Italia 3.000.000: en los demas países de europa 5.000.000. Además se calcula en 1.000.000 el número de volúmenes que existen en las bibliotecas particulares.

Las bibliotecas públicas y las sociedades ó gabinetes de lectura ofrecen grandes recursos para la instruccion general. En Alemania se cuentan 40.000 gabinetes literarios. En muchos estados se forman bibliotecas ambulantes que se transportan mensualmente de lugar en lugar. Una de las sociedades mas útiles que se conocen, es la que fundó lord Brougham en 1827; la cual ha distribuido por muchos millares de ejemplares, 56 obras que forman cada una, una especie de guia para un ramo especial de conocimientos humanos.

DE LA EDUCACION.

Espíritu, tiempo, espacio y materia son cuantos objetos puede comprender nuestro entendimiento. La lógica, la metafísica y la moral dirigen al espíritu; la astronomía y la historia marcan el tiempo que se oculta en eternas noches; el espacio es numerado por la aritmética, calculado por el álgebra y medido por la geometría: y finalmente la materia se dirige por la física, se convina y ejecuta por la química y me-

cánica. Quien fuese capaz de conocer semejantes ciencias podria decirse amigo íntimo de la naturaleza, quien únicamente ha tratado de inspeccionar sus principios motores, solo es conocido de ella. Estos debieran ser los fundamentos de la educacion no prematuramente tomados sino con alguna detencion, pues su estudio facilitaria todos los demas. ¿Qué cosa hallaremos cuyo origen no esté en la misma naturaleza, madre de cuanto existe? ¿Y quién dirá ser esperto en arte ó ciencia alguna, que desconozca las leyes sobre que todas se fundan? Distinguidos por la razon del resto de los animales, no somos, empero, tan felices que recibamos en el mismo momento el recto uso de ella sin haberle de adquirir con nuestra industria y sagacidad: descuidados en este punto, ó abandonados de instructores que nos le manifiesten alejamos de la verdad al entendimiento le imposibilitamos de acertada eleccion y nos igualamos á las bestias. Compárese, pues, al hombre de las selvas con el de la aldea, á ambos con los de la ciudad y á todos con el erudito de la corte. ¿Qué diferente comprension, cuan distintas ideas, qué entendimientos tan poco semejantes, qué contrariedad de opiniones, modos de expresarse &c. cuando todos tienen los mismos sentidos, la misma causa, aun la misma configuracion! La rudeza de las costumbres, la falta de sociabilidad, ejemplos y consejos que ella proporciona, las pasiones que envilecen, los deleites que afeminan el ánimo, las preocupaciones y errores mamados de sus mismas madres, la sutuosidad, el fausto y otros vicios ¿cuánto influyen en la naturaleza del hombre! Mas, ¿qué remedio contra tamañas desgracias? El necesario alimento diario, los vestidos que nos cubren, las mora-

das que nos acogen, los muebles que las adornan, las costumbres que nos deleitan, las pasiones que nos animan, nuestros mismos cuerpos y sentidos que con todos esos objetos tienen su origen en la tosca naturaleza ¿qué serían sin el arte, sin la industria? El arte guía á la naturaleza la que se lima con él. El primero que mas interesa al hombre es el de la educacion.

El hombre ocupa el primero y mas distinguido lugar en el orden de la naturaleza, estando destinado á reinar sobre el globo, ejercer su imperio en todas las partes de él, á las que tiene bajo su inmediato dominio; á abarcar en sus meditaciones el conjunto del universo entero, á mandar en cierto modo á la naturaleza, descubrir las leyes que la rigen y elevarse hasta su autor. Empero estas fines jamas podrá lograrlos en un estado aislado ya se le mire en el quimérico natural ya en el horroroso de salvaje. Todas las relaciones del hombre con la naturaleza y con sus semejantes no le imponen debil, obscura y condicionalmente el deber de reunirse en sociedad, sino que desde luego le precisan sin remedio á ello fuera de todo raciocinio. Quanto á sus sentidos toca, le hace conocer que solo el número de asociados confituye la fuerza; que no es potente sino agregando las suyas á las de los demas; que su inteligencia es la suma y combinacion de las de su especie; y finalmente que no es hombre sino viviendo con hombres. La sociedad, pues, le es tan natural como su propia existencia y no es posible figurarse un hombre solitario á no haber perdido el total uso de sus potencias. El objeto que á los hombres obligó á reunirse en sociedad no fue el vivir en absoluto y libre estado, que tienen algunos por su natural primitivo, sino la

necesidad de modelar este alvedrio á su comun bienestar, á la general tranquilidad, á la dicha de todos; la utilidad propia combinada con el provecho de los otros fue la base de la sociabilidad; y aqui entró el indispensable principio de la educacion. Esta dispone al hombre á saber vivir con sus semejantes, á aprovecharse á sí mismo y á respetar y conocer la naturaleza; sus máximas y sus aplicaciones distinguen las clases sociales, las ensalza ó las vilipendia. La educacion dirige al hombre, le previene su estado, le instruye sobre sus relaciones, le fija el lugar que ha de ocupar en lo sucesivo. Todo, todo está unido y estrechamente enlazado en una sociedad bien gobernada, en términos de que la falta de educacion ó la mal dirigida de cualquier individuo influye en el cumplimiento de sus respectivos deberes, los que hacen sentir su defecto en los demas, pues todos son otros tantos eslabones de una cadena, que alojado ó roto alguno se desunen los restantes. El soberano tiende á todo su vista é inspecciona desde el mas alto puesto; sus ministros auxilian sus designios con sus consejos y sabiduria; los magistrados vigilan la recta observancia de las leyes, los sacerdotes enseñan la moral y verdades de la religion; los grandes y poderosos sostienen á los débiles; los ricos socorren al pobre; el letrado defiende los derechos del soberano; el médico le restituye la salud perdida; el labrador alimenta la sociedad; el comerciante le presenta las mercaderias que satisfacen sus necesidades, comodidad y placeres; el artífice elabora, inventa y facilita sus trabajos á la utilidad de todos; el militar defiende al estado que le mantiene; el músico, el cómico y el farfante divierten á los asociados distrayéndoles por

(96)
oportuno tiempo de su trabajo para volver á el con mayores fuerzas; el sabio ilustra todos los ramos sociales; la muger dulcifica todos los estados, y procrea y da la primera educacion á sus hijos que les dispone á recibir la general de su clase.

La buena educacion forma el complemento de virtudes civiles y religiosas que van siempre inherentes al alma del que la posea; ningun otro objeto puede adherirse tanto á la naturaleza que no sea lanzado del corazon humano por las preocupaciones, vicisitudes, desgracias &c. que le harán desaparecer; luego ella es el signo que diferencia á los hombres.

SOCIEDAD

DE FOMENTO DE LA ILUSTRACION EN BARCELONA.

Esta Sociedad, con autorizacion de S. M. la REINA GOBERNADORA, estableció el Instituto Barcelonés en el ex-convento de las Elisabets de esta Ciudad, dotándole completamente de profesores escogidos que eduquen convenientemente á la juventud.

En julio de 1837. se abrió el colegio de alumnos internos en el que los jóvenes de la clase acomodada pueden obtener una enseñanza completa, segun los mejores modelos de Europa, con el menor coste posible, pues se limita á 240 rs. vn. mensuales; en la inteligencia de que, en el caso de ingresar dos ó mas hermanos, pagará aquella suma el 1.º, el 2.º 200 rs., y 180 rs. los demás:

(97)
habrá medio-pensionistas; que satisfarán 180 rs tambien mensuales.

En el colegio se procura proporcionar esmerada instruccion en los ramos que comprende la 1.ª y 2.ª enseñanza dividida en las clases siguientes: la primaria en elemental y superior, inclusa la clase de cálculo, partida doble y teneduría de libros; y la secundaria en las de gramática latina, idiomas francés, italiano, inglés y griego; matemáticas, geografía, cronología é historia, especialmente la nacional; ideología y lójica, moral pública, elementos de derecho público, con aplicaciones análogas á la ley fundamental del Estado; elocuencia oral, principios de economía política, rural y doméstica, baile, música dibujo y gimnástica.

Se admitirán tambien matriculados á las cátedras públicas, con obligacion de satisfacer 40 reales por cada matrícula, y 20 reales por el certificado de asistencia y aprobacion, si lo quieren.

Ultimamente, se abrirá una clase para alumnos externos, en la que recibirán la primera enseñanza, reducida á leer, escribir, moral cristiana, contar y elementos de gramática castellana; y la seguida, que consistirá en latin, idiomas, ideología, cálculo, teneduría de libros, geografía y dibujo.

Los alumnos de primera enseñanza pagarán 20 reales mensuales; los que pasen á la segunda si lo hicieren á una sola clase, satisfarán la misma cantidad; si á dos, 52 reales; si á tres, 40 reales; y si á mas, 12 reales por cada una que se añada.

La sociedad invita á los ilustrados Barceloneses á que cooperen con ella al fomento de la ilustracion, influyendo directa é indirectamente

para el aumento de ingreso de alumnos en el instituto, donde, no tratándose del menor interés ó especulación personal, todos los rendimientos que se obtengan serán sagradamente invertidos en mejorar mas y mas la instruccion y estenderla á cuantos ramos sea posible.

Es su director don Eudaldo Jaumeandreu, que vive calle de Rolador número 47, de 10 á 12 de la mañana, y en el ex-convento de las Elisabets durante todo el día se informará de los pormenores, y se anotarán los que deseen ingresar.

Dedicaremos otro artículo á los reglamentos de esta sociedad y del instituto barcelonés, con cuanto sepamos acerca de su estado y beneficios que haya producido.

Las ciencias dirijen el trabajo del hombre que constituye la propiedad, fuente de la riqueza.

Sobre tres formidables columnas estriba el gran edificio social; libertad individual, seguridad personal y propiedad, y la construccion que sobre ellas gravita consta de tres clases divisorias, que aun cuando diferentes entre si, juntas componen el todo del edificio, á saber, pueblo que le habite numeroso y bien mantenido, tropa para su defensa bien disciplinada, y una hacienda pública suficiente para soportar todas las necesidades de la sociedad. Y así como es tanto mas fuerte y duradero cualquier edificio, cuanto mas firmes y estables son sus cimientos, y tanto mayor su hermosura y comodidad cuanto mas bien distribuidos, y con mas elegante perspecti-

va esten colocados los cuerpos que le forman, así tambien será mas feliz y constituido en mayor fuerza de indisolubilidad aquel estado, cuyos individuos gocen en mas estensa plenitud de los primeros objetos que segun digimos le sostienen, y posean en la mas arreglada forma los segundos que figuramos componer el cuerpo del edificio. Tal es su union que el menor golpe dado á cualquiera de las partes que le componen, de un modo influye en el todo, que si no se trata de corregir, por mucho tiempo que la firmeza de las demas le sostenga, le mina al fin y acaba por arruinarle. Convencidos por desgracia de esta verdad no podemos menos de estar siempre alerta en el estudio y adquisicion de conocimientos para sostenerle ileso, porque el mas pequeño daño que padece, destruye una parte de los miembros que le componen. Paradoja parecerá esta verdad á los que ignoren la íntima conexion que en el estado social tienen las causas entre sí, y la union existente en él mismo por necesidad entre el primer potentado, y el último miserable. A todos dotó la naturaleza de iguales necesidades, de iguales facultades, de las mismas obligaciones, y no las dió ya adquiridas, sino que el hombre con su trabajo tiene que suministrarselas. Nada importa que el rico no trabaje por sí para adquirirlas, esto prueba la necesidad que tiene del pobre para que en su lugar lo ejecute, ademas de que las riquezas que posee no pueden ser fruto sino del trabajo de sus antecesores, ó si tal vez estos lo hubiesen adquirido por despojo de otros, serian fruto del trabajo de los espoliados. Toda riqueza es resultado del trabajo de los hombres. Únicamente él da á las cosas utilidad, esta constituye su valor, y así donde hay valor, donde hay utili-

Adel, allí hay riqueza, son expresiones sinonimas. Rodeado siempre el hombre de necesidades y confinado al trabajo para satisfacerlas, se vió precisado á buscar cuantos medios pudo hallar en la naturaleza para auxiliar sus designios. Considerando el mecanismo y formacion del universo, comparando todos los cuerpos y seres que le circundan, consigo mismo, y reflexionando sobre su posicion en el globo, halló que ocupa el primero y mas distinguido lugar de la naturaleza, destinado á ejercer su imperio sobre todas las partes de él, á las que tiene bajo su inmediato dominio, á abarcar en sus meditaciones el conjunto de todo el universo, descubrir las leyes físicas que le gobiernan, y en una palabra, subir hasta el mas próximo grado cerca de su Hacedor. Indudable es que el hombre fue criado á imagen de su autor, pues aun cuando las sagradas letras no nos lo enseñase, la razon natural á que se conforman, nos lo convenceria hasta la evidencia. Asi el hombre puede acomodar y modelar á sus necesidades cuantos objetos le rodean, y claro es, serán cada dia mayores sus descubrimientos y adelantos, si constantemente se aplica al conocimiento de las leyes, por qué naturaleza se rige, de las que le gobiernan á él, de las que está obligado á observar con sus semejantes, y de las que prescriben su comportamiento con el Hacedor. Si las ignora, si las contraria, si no vence los obstáculos para encontrarlas, su existencia se debilitará paulatinamente hasta su total esterminio. No es creíble llegue este casi imposible lance, pues que dotado el hombre de un principio amador de su conservacion y propagacion, al llegar á cierto punto de decadencia, no puede menos de elevarse; aplicar todo su conato en re-

hacerse, y volver á ocupar el lugar que sus necesidades y relaciones le tienen marcado. Afortunadamente vemos al hombre con la mayor frecuencia ambicioso de su felicidad buscarse nuevas y nuevas necesidades, adelantando su avaricia progresivamente hasta conceptuar necesario el goce de lo supérfluo. De esto debemos alegrarnos, porque el uso de cosas supérfluas supone estar ya satisfecho el de las necesarias, y si así lo viésemos en el número mayor de los miembros que componen una sociedad, podríamos desde luego deducir que se halla en el mayor auge, que es feliz, y que en ella el fruto del trabajo del hombre se mira tan compensado como este pudiera desear, de lo contrario su estado seria efímero, su situacion precaria, y su esterminio estaria cercano, pues no se sostiene una sociedad con las cosas supérfluas, sino con las necesarias. Las necesidades pues son reales y ficticias: las primeras son aquellas sin cuya satisfaccion no puede el hombre conservar su existencia, y ficticias son aquellas cuyo goce pende de las diferentes opiniones de los hombres, que á la verdad por la grande influencia que muchas veces tienen sobre su existencia, suelen llegar á ser tan necesarias como las primeras; esta necesidad empero disminuye á manera que se aumentan las reales. De cualquier modo que sea, solo con la riqueza fruto del trabajo puede el hombre satisfacer toda clase de necesidades, y asi ha tenido que aprender los medios de adquirirla, ó formarla, distribuirla y consumirla en la sociedad. Al fruto del trabajo llamamos produccion, y las operaciones de que el hombre se vale para conseguirlo denominamos industria. Si solo la industria produce para el sostenimiento del hombre, reunidos en sociedad será esta mas ó

... *... según que sea superior á las necesidades del conjunto de hombres que la componen ó igual ó inferior. Siendo superior se elevará progresivamente hasta el grado mayor de opulencia, siendo igual se mantendrá en un mismo estado aunque mas próxima á declinar, y siendo inferior irá sucesivamente en decaimiento hasta su destruccion, á no poner el competente remedio. Todo estado no es mas que una gran familia, cuya cabeza es el gobierno, y las mismas leyes que rigen para la direccion de una familia privada, son las que sirven de timon para la gran familia del estado. La multitud de personas que á ella están unidas, la conformidad con que para el arreglo de tan grandiosa máquina debe obrarse, y la íntima connivencia que entre sí han de guardar en todas sus operaciones para la felicidad comun, hacen mas complicada y digna de mayor delicadeza su direccion de lo que cada una de las particulares merece, en términos de que á la cabeza de tan numerosa familia necesite precisamente hallarse personas de extraordinario talento, virtud consumada, incesante actividad, y vehemente desseo del bien general. Sin embargo, todos los conocimientos que para semejante ardua empresa son necesarios, tienen su primer fundamento en la razon natural que con el auxilio de aquellos suministra las reglas para aplicarla á los frecuentes casos que continuamente se ofrecen con relacion á las necesidades, derechos y deberes del hombre en la sociedad. Lo que á cada individuo perjudica tambien daña á la gran familia del estado; en lo que cada uno hace lesion á su familia, igualmente la causa á la general de la nacion: y en todo cuanto cada familia particular incomoda al individuo que con otros la forma, del*

mismo modo sirve de perjuicio la comun de la sociedad á cualquiera de sus miembros. Permitaseme fijar estos principios, que aunque sin duda discrepan en varios puntos, son los mas generalizados y que se hallan mas al alcance de toda clase de personas. Esto supuesto, caminando de la regla anteriormente sentada de que solo el trabajo produce al hombre lo necesario para la satisfaccion de sus necesidades, que estos productos constituyen la riqueza, y que sin ella ni el hombre, ni las familias particulares, ni la general de la sociedad, ni el conjunto inmenso de sociedades que puedan componer el globo habitado pudieran subsistir, ni menos conservarse y propagarse, procedamos á investigar las causas de tales necesidades, y los medios de socorrerlas.

Colocado en la cima de la mas elevada montaña gira mi vista por los alrededores de ella, y admirada mi imaginacion al reflexionar las infinitas preciosidades que circundan mi existencia, quiero hacerme cargo de ellas, pienso describirlas, intento definir las partes que componen aquella mole que diviso, y de la que á manera de diamantes que guardan un collar, veo sobresalir hermosas ciudades cuyas erguidas torres amenazan á los campos, casas rústicas cuya humildad acusa á aquellas de su soberbia, frutos amenos con que convida la tierra al hombre acusándole su ociosidad, fuentes deliciosas que llaman hácia sí á los aplicados naturalistas amantes de la soledad, rios impetuosos que llevan en su superficie los inocentes pescados que pronto son presa del diligente pescador; veo finalmente desembocar sus rápidas corrientes en un brazo de mar que cercano á un puerto cuyos muros y suntuosos edificios divisados de lejos asombran mis sentidos,

ofrece la mas alhagüena perspectiva por la multitud de barquichuelos, barcos grandes, navios, fragatas, &c. y confundido entre la multitud de observaciones que me ocurren, y la variedad de objetos que me rodean sin saber cual admirar mas, si la hermosura tosca de la naturaleza, ó el ingenio del hombre que á fuerza de trabajo y observaciones procedentes de él, supo hermosear su habitacion terrestre, y tan bien acomodó á sus necesidades y comodidades cuantos objetos creó el divino Hacedor; no puedo menos de exclamar: ¡Oh poderio del hombre! ¡Oh sabiduria divina que tanto acierto tuviste en la formacion de este ser sociable, inteligente y racional! ¡A cuanto mas con vuestro auxilio podrá estenderse su trabajo siendo dirigido por las reglas de sabiduria y rectitud! Imposible es con efecto que podamos jamas definir hasta que punto llegará la invencion del hombre, tal vez no erraremos en asegurar que aun no se han desentuerto los mas hermosos objetos que oculta en su seno la naturaleza, y que las generaciones venideras se burlarán quizá de nuestra admiracion por lo que en el dia vemos, y que tendrán puede ser por objetos despreciables. ¿Qué decimos nosotros de los que tenian al cobre por la primera preciosidad, y qué dirán los venideros de nosotros si descubren otro metal mas precioso que la plata y el oro que nos admiran? ¿Qué hubiesen dicho nuestros antepasados si hubiesen pensado que el fuego habia de acelerar las marchas de nuestros carruages y navios, y que dirán nuestros venideros si quizá hallau un medio mas espedito y rápido de viajar por tierra y mar? ¿No hubieran tenido por loco al que hubiese creido poder remontarse á los aires, y caminar, digámoslo asi, por ellos, y

hoy es un objeto de invencion, cuyos seguros medios de practicar se está buscando en una principalmente de nuestras naciones? ¿Cómo habrían de pensar que se hallase remedio á la falta de poblacion, y que 200 hombres ejecutasen el trabajo de 2000 con su industria y máquinas, y esto les sirviese para aumentar hasta tal número y mas la poblacion que antes era inferior? ¿En qué cálculo habia de caber que un estado de 14,000 leguas cuadradas con solo 15 millones de habitantes habia de ser superior en riqueza y fuerzas á dos de 15,000 leguas cuadradas de 30 millones de habitantes el uno y el otro de 11, y que habia de estar en igual categoria, y ser mirado quizá con el mayor respeto por un formidable imperio, que ocupa casi la mitad de la Europa con 120,000 leguas cuadradas y cerca de 40 millones de habitantes, cuando no mas? (1)

Todos estos adelantos han sido producidos por el estudio de las ciencias, que fueron dando á conocer el mejor uso que podiamos hacer de los objetos que naturaleza nos ofrece con franca mano, las leyes físicas que los constituyen, las que producen su combinacion con otros, y el método mas sencillo y útil de aplicarlos á nuestras necesidades. Y como frecuentemente un solo descubrimiento promueve otros muchos y como la satisfaccion que causa estimula á continuar trabajando en sus investigaciones, de aquí es que las ciencias presentan un campo vastísimo al estudio del hombre que nunca se agotará, pues entonces era preciso que hubiese ya llegado á co-

(*) Se habla de Francia, España y Rusia con respecto á Inglaterra.

...ncar todos los objetos creados como el autor que los formó, punto no dado á la fragilidad humana.

Las ciencias son, pues, el principio del estudio; mas como se necesita en todo guardar el método proporcionado á nuestras facultades, á nuestras necesidades y á nuestro estado, no reputaremos fácil esta buena direccion atendidas las circunstancias especiales de los individuos, de las clases, y del pais. Las ideas generales de las ciencias morales y físicas serian de suma necesidad, siquiera el compendio de sus elementos á todos los individuos, por lo que desde la primera educacion debian imbuirse en la niñez, sin perjuicio de que los ampliasen despues en las respectivas facultades los que las hubiesen de profesar. Mas admira ciertamente que muchos lleguen á ser tenidos por hombres eminentes, á dirigir quizá pueblos y naciones enteras, sin que jamas les haya llamado la atencion el estudio de lo que diariamente satisface sus necesidades, de lo que les da vida, de lo que causa sus placeres, y finalmente de lo que á toda hora liebre sus sentidos. Engolfados en estudios abstractos y sofisticos que trabajan por desviar de sus fuentes naturales, sorprende la facilidad con que se olvidaba estudiar los manantiales de la riqueza, despreciando los brazos que la producen, y figurándose que las ciencias que se cursaban de filosofía, de teología, de leyes, de cánones y aun de medicina no tenian contacto mas ó menos próximo con las naturales que solo algun curioso ó sábio estudiaba privadamente sin el mayor fruto y sin que le ofreciese carrera alguna. Se jactaba de desconocer la mayoría de los hombres de aquellas carreras que no eran mas que unos auxiliadores y

prestatos de los derechos; la coherencia y la utilidad de los que con su trabajo sostienen la propiedad y producen la riqueza; que ellos no debían ser mas que una pequeña parte de la sociedad cuyo mayor número se ha de ocupar en el trabajo para mantener sus familias y el estado; que ellos mismos prestaban un trabajo, si bien improductivo, y no material, y mas noble, igual al que el azadon, la máquina, ó el cambio producian en manos de los otros; y en fin que si la sociedad les elevaba y ponía en una clase mas alta, era, porque necesitando de mayor prestigio les convenia mayores distinciones. Desde que el género humano se ha llegado á convencer, si lo está ya aunque no lo parece por los efectos, de que el trabajo es el que forma la propiedad, tanto natural como industrial, el que sostiene desde la cabaña hasta el palacio, el que da vida á la aldea, á la ciudad y á la corte; al que rinde sus servicios el pastor, el propietario, el potentado, el sacerdote, los ministros y los reyes, y finalmente el que sirve de origen á cuanto poseemos y sin el cual ni nosotros, ni nada de cuanto nos rodea existiria; desde entonces hemos empezado á salir del letargo en que yaciamos, y dar diferente giro á las investigaciones de nuestro entendimiento que constituyen el estudio. Mas en el sistema con que deba hacerse, todavia no estamos acordes, fluctuamos sobre el mejor método de conseguirlo, pero aun cuando esta sea grande dificultad, hemos vencido una de nuestras mayores preocupaciones, hemos rendido el primero y mas necesario tributo de la naturaleza que es investigar el medio de llegar á conocerla, y nos hemos finalmente convencido de que la direccion del trabajo del hombre es su principal estudio, que

terias y en fin á formar su entendimiento para abrazar aquel arte, al cual suelen salir desde la misma escuela. Las cartillas y manuales de artes y oficios que á los de cada clase se debiera estimular á formar y publicar, habian de ser los principales libros que ocupasen á los niños escogiendo con preferencia los que mas conviniere al estado de la industria de su provincia ó poblacion, ó á la que importase mas promover. Y las enseñanzas provinciales referidas era necesario aproximarlas mas á los mismos discípulos porque se hallan en razon inversa de las carreras eclesiástica y civil, cuyos estudios á nadie mas que á los mismos interesados importa buscar, al contrario de la artistica que es á la nacion á quien mas interesa la abracen mayor número de individuos. Asi que convendria estender su institucion, proponer premios á los padres y maestros que mas dependientes suyos y mas aplicados remitan, y finalmente reflexionar cuantos medios se puedan dar para que la mayoría de artistas beba sus progresos en esta fuente de enseñanza pública, la que se debe establecer con los métodos mas claros, en los dias y á las horas mas propias fuera del trabajo, y en los sitios mas accesibles á los hombres industriosos, con lo que se logrará que surtan el efecto deseado y no se vean desiertas de artistas como suele suceder. Ademas si bien el aprendizaje debe ser voluntario y no sujeto á trabas, el gobierno debe proveer de modelos gratuitos y voluntarios de enseñanza práctica para aquellos que hayan tropezado con maestros adocenados, ó que no sepan salir de sus rutinas, y que aprendidos los elementos se perfeccionen con aquellos y la vista de la esposi-

cion pública. Cualquiera medio que se buscasse para estos fines podria ser útil, pero para estimular la reflexion sobre esta materia, vamos á copiar uno que comprenda todos los puntos indicados y es muy moderno.

PROYECTO

de un instituto artístico propuesto á la sociedad económica madrileña.

A nadie mejor que á la sociedad económica puedo recurrir con un proyecto que discutido por sus celosos y sábios individuos, eleve la miema á la aprobacion de S. M. Aunque en el actual siglo de luces é ilustracion parece que los artistas debieran ocupar un lugar muy distinguido, todavia se les olvida en las instituciones útiles que se crean. Esta que propongo es propia de ellos, y al mismo tiempo que ofrecerá á Madrid un punto central de manufacturas, á los jóvenes desvalidos un sitio de aprendizaje, y á los artistas toda una sociedad en que enterarse de los mútuos adelantos de su profesion podrá algun dia ser, por decirlo así, la bolsa de las artes, sin las viciosas esposiciones á que está espuesta la del comercio. Mas aunque no falten individuos que deseen esta institucion, como no estan aun amaestrados en ella, militan razones muy convincentes para que esa sociedad forme las bases sobre que se ha de fundar sin perjuicio de que puedan despues reformarlas en lo que pareciere oportuno; pues de lo contrario pareciera por carecer los artistas de toda direccion y no serles posible alcanzar lo necesario. A su tiempo incluyendo to-

(155)
dos los que quisieran ser socios, y estos, según se reque-
re las bendiciones de todos ellos recagará
sobre esa benemérita sociedad. Por lo tanto, he
redactado, no sin desconfianza, las siguientes bas-
ses, que corregidas, reformadas, ó como gusti-
te la sociedad, á cuya voluntad me conformo
totalmente, la suplico las eleve á S. M. y for-
me esta asociación; ó de lo contrario antes de
elevantas y después de aprobadas aquellas, ú
otras propias del instituto reúna los individuos
de este para que ellos lo eleven al gobierno, si
la sociedad no quiere molestarse; pero yo la
reitero que con su influencia y nombradía lo
logrará mejor que los artistas.

Dígame la sociedad lo que así y compe-
nará mis buenos deseos en este proyecto.

INSTITUTO DE ARTES.

Art. 1.º El instituto de artes es una so-
ciedad de amantes y profesores de ellas, que
se reúnen á fin de extender su ejercicio, ha-
berlas conocer en su actual estado, y promover
sus adelantos.

Art. 2.º Los socios que la compongan,
sufragarán los gastos de esta institución sin per-
juicio de las ganancias que pudiesen adquirir ú
obteniones que puedan merecer del gobierno
por los beneficios que produzcan á la causa pú-
blica.

Art. 3.º Tres son los objetos fundamen-
tales del instituto: 1.º Tener un bazar públi-
co de industria española en que cada socio ex-
ponga al menos un objeto industrial; 2.º Dar
gratuitamente el aprendizaje de los principales

(156)
oficios y artes en la forma que se dirá; 3.º For-
mar ya de las ganancias que ambos pudiesen
producir, ya del fondo de la contribución ge-
neral una caja de socorros para las necesidades
destruccionales, ó establecimiento de los socios.

Art. 4.º Cada socio hará donación á su
ingreso de un objeto artístico para el bazar.

Art. 5.º Los que se inscribieren de socios
comprometiéndose á dirigir el aprendizaje de
algún arte ú oficio, serán exceptuados de la don-
ación anterior; á no que la hiciere voluntaria-
mente.

Art. 6.º Los que enseñasen no estarán
obligados al reparto ó contribución que toque á los
demás socios, mientras desamparasen aquel car-
go y gozando de todas las prerrogativas de estos.

Art. 7.º El aprendizaje de artes ú oficios
para cuya enseñanza no se ofreciese ningún so-
cio, se repartirá entre los que haya de cada pro-
fesion que alternarán por semestres, ó como el
instituto determinase.

Art. 8.º El bazar tendrá por objeto: 1.º
Presentar al público muestra de todas las fabri-
caciones nacionales y sitios en que se hallan;
2.º Obtener de su venta ganancias con que re-
poner el mismo producto, si no hubiese otro, y
dejar siempre alguna utilidad al fondo común
de la sociedad.

Art. 9.º Podrán admitirse en el bazar
productos de los que no sean socios, ya para la
espectación pública, ya para venderse á cuenta
del interesado; en ambos casos se estipulará al-
guna utilidad para el instituto.

Art. 10.º El instituto tendrá un presidente,
dos vice-presidentes, dos secretarios, un tesorero,
un contador y un conserje mayor y los cur-

los cargos serán nombrados anualmente en diciembre.

Art. 11. Tendrá tres juntas directivas; la una del bazar; la otra de obradores de aprendizaje; y la otra de caja de socorros.

Art. 12. Cada junta se compondrá de un director, un vice-director, un secretario y tres diputados, igualmente anuales; estos empleados se reunirán cuantas veces sean necesarias, y una siquiera por semana.

Art. 13. El presidente, vice-presidentes y secretarios del instituto, y los directores, secretarios y diputados de las juntas formarán la de gobierno de la sociedad, que celebrará al menos una sesión al mes.

Art. 14. En la junta de gobierno mensual expondrán las tres particulares cuanto sea útil acerca de su encargo, y se decidirá en aquella todo lo interesante al instituto.

Art. 15. El instituto celebrará junta general cada trimestre en que se dará cuenta de lo trabajado por las demas juntas especiales.

Art. 16. La junta de gobierno formará el reglamento general del instituto que contendrá especialmente un capítulo para el régimen y atribuciones de la misma, otro para el de cada junta especial, y otro para la contabilidad.

Art. 17. Cada junta es jefe y responsable de los objetos que la comprenden.

Art. 18. Todo lo trabajado para aprendizaje quedará en beneficio del establecimiento á no que por falta de maestros, y para su estímulo puetase otra cosa la junta de acuerdo con la de gobierno.

Art. 19. Los que no cumplieren con las obligaciones del instituto, ó no le diesen el de-

coro debido, podrán ser separados por la junta de gobierno, comunicándolo á la junta general.

Art. 20. Para ser admitido se requiere que siendo el individuo propuesto por algún socio, pase á informe de la junta de gobierno, la cual le ponga á votación en la general y saque la mayoría absoluta de votos.

Art. 21. Cada semestre presentará el tesorero las cuentas intervenidas del contador y aprobadas por la junta de gobierno á la general, en la misma presentará dicha junta de gobierno un estado de la situación, adelantos y mejoras de que se crean susceptibles los ramos del instituto.

Madrid 5 de febrero de 1836.

Informe de la comisión aprobado por la sociedad.

La comisión nombrada para el exámen del instituto de artes, habiéndolo visto detenidamente y consultado las ventajas que podrian seguirse á su establecimiento, tiene el honor de presentar el siguiente informe.

Inoportuno seria poner argumentos en contra del instituto propuesto. En el atraso en que desgraciadamente se hallan nuestros artistas, seria de desear se buscasen cuantos medios pudiesen contribuir á su fomento. Uno de ellos es, sin duda un instituto artístico en el que los individuos que lo compongan, dirijan acertadamente los aprendizages gratuitos y voluntarios de las diversas artes que forman y puedan formar la industria de nuestro país, al tiempo mismo que, reunidos, como en un foco, cuantos datos sobre el estado actual de nuestras fábricas y talleres sean posibles, vean el modo de mejorar

mas y establecer otros, teniendo siempre presente los adelantos que se hallan en los países vecinos y el cómo se hubierevado á ese grado de esplendor. Ni en una vez se ha de ir de un punto de vista del mérito de obtener esos datos tanto más interesantes, cuanto que ellos serian los que ipso facto en claro el verdadero estado de nuestra industria; nos haelan ver lo mucho que le falta para que pueda nivelarse con la de Inglaterra, Francia, Holanda etc. Este proyecto ha consultado á interesantes objetos; propone como infinidad de primeras bases fundamentalmente gratuito y voluntario á todo individuo y sin sujecion á reglas por sus individuos. Con él se abrirá un vasto campo donde se desarrolle el genio de la juventud artística guiada por manos diestras en el instituto; robustecida con los sólidos principios de las ciencias que, en concepto de la comision, se la deberán hacer aprender en las cátedras públicas, y perfeccionada con el buen gusto que el cultivo del dibujo la enseña. Esta medida supone la abolicion de las ordenanzas gremiales, pues de otro medio no surtiria efecto esta oferta generosa de enseñanza sin mas sujecion que la del genio; el haber de aprender es una necesidad de hecho para saber; luego donde mejor y mas libremente se enseñe es donde preferirán los aplicados; por otro lado como instruccion gratuita aprovechará á los pobres que de lo contrario no tendrian quien los enseñase. El bazar público que ha de tener será un perpetuo estímulo que hará ver sin cesar los adelantos que deben esperarse del genio español cuando, sacado del abismo en que lo hundiera la ignorancia y la perfidia, se presente á la luz clara y brillante de las ciencias y se coloque á

la sombra de un gobierno protector. Este bazar que á estilo de Francia será, convenientemente establecido en cada provincia y á un en cada ciudad son el deposito y comparacion de los adelantos que progresivamente se hace en el territorio.

Final será decir, ejemplo se esbochará el círculo de los conocimientos de sus individuos con las conferencias y debates. Un xelo rápido de un gran actividad de artes atraxadivina y otros, como las químicas en general; la tornería, el ramo de bronce etc. cuando, examinada la multitud de productos que, ahora, menudisimos á los extranjeros, se ve que se usen por te de ellos deben sus mejoras y perfeccion, ya á la delicadeza de sus adornos, y perfilería, del dibujo, ya la baratura y oportunidad de las materias con que los construyen, ya en lo á la excelencia de sus adornos y barnices, producidos por los adelantos tan prodigiosos que la quimica ha hecho en estos últimos años.

Una caja de socorros proveida ya de la ganancia de los objetos artísticos del bazar, ya de la módica cuota de sus socios formará, también, parte del instituto. Nada mas interesante si atendemos al estado miserable en que vemos sumidos, no con poca frecuencia, á nuestros artistas, cuando debilitados sus miembros, con la edad, en vez de auxilios que se proporcionan algunas comodidades en sus últimos días, encuentran solo el fatal resultado de la poca economía y de la dilapidacion de sus primeros años. Y si calculamos las dificultades con que tropiezan los establecimientos de cajas generales de socorro en términos de poderse crear será fácil ir las, estableciendo paulatina y parcialmente interesantes para los gremios y corporaciones por el espíritu

4 182

108

y amor al porvenir, de las cuales un día de mayor riqueza y confianza se formen las grandes y nobles asociaciones del estirpe que nos necesitamos, medida, indudablemente, y con el que son las tres bases sobre las que se ha de formar, según lo que aparece del embrión de institutos, y pues no debe llamarse otra cosa que el cuerpo al proyecto. Este querría que la sociedad lo corrigiese y se le dase un tratamiento según las bases indicadas para que presentado al gobierno diese el indispensable permiso que se necesita para fundarlo. Mas la comisión cree que puede terminarse, y que el proyecto se pase al gobierno y se le dase sus bases de establecer una asociación de artistas que tengan un botar de ex posición pública de sus productos; una generosa y voluntaria enajenación de los métodos de elabóranlos, sin sujetar ninguna al actual de aprendizaje obligatorio; y una caja de socorros para las necesidades de sus socios. O que lo que no juzga preferible ni mas conveniente por ahora se acuerde a la convocación de artistas que quisieran formar una sociedad y que establezcan sus bases. Pero en uno u otro caso ópara la comisión que si bien será necesario acompañar copia de las bases reglamentarias adjuntas, estas no deben servir sino a lo mas para dar a conocer su proyecto y fundar en su vista el que mas útil pareciese a los asociados.

Madrid 22 de marzo de 1836.

Es, pues, de suma utilidad sistematizar la instrucción pública de los artistas en términos que reúnan la teoría y práctica con la vista de buenos modelos que imitar. Pocos elates de la sociedad presentarán en el día elementos mas accesibles a la reforma que ellos mismos ambé

lan, porque se los vé continuamente proyectar asociaciones, empresas y medios de fomento que tropiezan entre otras muchas dilaciones con la falta de capitales que por las circunstancias se aventuran a su éxito, y todavía bastantes con la falta de genios artistas que solo se formarán removiéndoles estos inconvenientes en lo posible, y procurando su progreso. Por lo demas hay artes que entre nosotros toman un vuelo extraordinario y compiten con los extranjeros, y no olvidando la esposición de los productos que merezcan servirles de modelos y de los que hoy podemos reunir a su vista muchos, como nos lo ha demostrado la esposición provisional que el año pasado vimos en el convento de la Trinidad, creemos que será fácil lograr cimentar la educacion artistica y formar el buen gusto nacional. No hablamos del estado de las bellas artes a las que dejamos para otro artículo separado, por ser muy diferente el de la instrucción en estas de las mecánicas a que especialmente dedicamos este artículo. Mas como muchos de sus elementos sean comunes y aun de las doctrinas que respecto a aquellas espresaremos, nos remitiremos mutuamente a este y al otro artículo que escribamos para llamar la atención en favor de la enseñanza artistica. Creemos, empero, que habiendo manifestado sus buenos efectos prácticamente la institución del conservatorio de artes, lejos de restringirse debe mejorarse y ampliarse a otras provincias industriosas, pues en la naturaleza de esta institución existe un foco de desarrollo del que puede sacarse gran fruto. En otras naciones libres de las trabas y sistemas restrictivos que agrovian a la nuestra hace tres siglos, ha hecho el interés

mirado entregado á sus esfuerzos mas de lo que era de esperar; una España oprimida, toda via por su desgastado estado político necesitaba del asistido de los gobernantes y clases púdicas para equilibrar, en menos tiempo, sus mejoras con los perjuigos é inconvenientes que ha heredado de aquellos restrictivos sistemas. Para prueba de la proposición que seguimos al principio del presente antepor, enumeraremos los principales establecimientos con que progresa la enseñanza y fomento industrial nuestra vecina nacion francesa.

La sociedad Real para el fomento de la industria nacional sugiere en 1803 por el capricio de los gefes del estado, de un gran número de funcionarios públicos, propietarios y sabios de todas clases con el fin de secundar los esfuerzos del gobierno para las mejoras de todas las partes de la industria francesa.

El ptenco de artes fundado en 1792 distribuye premios y estímulos á los autores de inventos y perfecciones en las ciencias y artes. En una sesion pública anual da cuenta de sus trabajos durante aquel año, y distribuye los premios con toda solemnidad al toque de una magnífica orquesta.

La sociedad de anticuarios de Francia presta valiosos servicios á las ciencias y á las artes, el conocimiento de antigüedades y sus aplicaciones á estas; tiene sus juntas en los dias 9, 19, y 29 de cada mes en la casa de ayuntamiento.

La sociedad para la instruccion elemental que tiene sus juntas dos veces al mes vela sobre esta, sus mejoras y fomento y especialmente sobre la de los artistas.

La sociedad de los amigos de las artes celebra frecuentes reuniones para comunicar los adelantos de estas y proponer nuevas mejoras y estimular á la perfeccion y méjor estar de los artistas.

El conservatorio de artes y oficios, establecido enteramente conagrado á la industria, artes y oficios que enriquecen al estado con sus útiles productos, es un depósito en que se hallan sistemáticamente colocados todos los útiles máquinas é instrumentos que se emplean en las artes y oficios; tiene además una vasta biblioteca de las obras relativas á las artes industriales; y otro establecimiento de enseñanzas de dibujo, geometria descriptiva y la practica de las diferentes artes. Sus discipulos son admitidos por el ministerio de lo interior á propuesta de los Maîtres. El conservatorio está abierto al público los domingos y jueves, de diez á cuatro, y para los extranjeros que presenten sus pasaportes los martes y viernes.

La Manufactura general de aprendices pobres y huérfanos de san Dionisio es otro establecimiento fundado por una sociedad comanditaria por acciones de mil francos con el fin de instruir á los niños pobres en las artes y oficios y en los nuevos descubrimientos, invenciones y perfecciones de cuyos objetos la producido algunos este establecimiento. Hay especialmente talleres permanentes de ebanisteria, carpinteria en todas sus clases, ensambladores, fabricacion de papel, encuadernacion, rayamiento de libros y cuantos ramos abraza el comercio de papel y libreria, llevado el aprendizaje de estos talleres á su mayor elegancia.

La real escuela gratuita de dibujo comunica

los principios del arte á los obreros ocupados en profesiones mecánicas que deben ser dirigidas por el buen gusto. Fue establecida en 1797 por Mr. Bachelier; y se enseña á 1500 discípulos; los lunes y jueves la geometría práctica, la aritmética y la medición, el arte de cortar las piedras y de la arquitectura civil; los martes y viernes las proporciones de la figura humana y el dibujo de animales; y los miércoles y sábados, el de adorno y flores. Para su estímulo se les distribuye mensualmente medallas y anualmente premios. Hay otra escuela especial y gratuita de dibujo para niñas, dirigida por una maestra artista que las enseña el dibujo de figura, adorno, paisaje, animales y flores; se las estimula su aplicación por medio de premios anuales y la exposición de sus mejores producciones. La escuela de grabado en piedras finas fue especialmente establecida para que el hábil Mr. Jeuffroy enseñase á los sordo-mudos este arte en que es sobresaliente.

En el museo de historia natural se da por julio un curso anual de iconografía natural en que los martes, jueves y sábados se enseña el arte de representar por el dibujo todas las producciones de la naturaleza. Los discípulos que trabajan en la biblioteca del museo tienen á su disposición la preciosa colección de muestras que conserva la escuela de iconografía natural.

Otras enseñanzas particulares dedicadas á las artes y oficios se conocen allí que omitimos por no ser permanentes, sino que varían según los que las establecen, los fines para que se abren y las clases á que se dedican. Varias y diferentes de estas se han ido sucesivamente conociendo, logrando el laudable fin de que aprovechen su

institución los que se dediquen á aquel arte, ó piensen seguirle y no menos aficionando á él á muchos que no le hubieran seguido y quizá permanecido en el ocio y vagancia.

En las principales capitales de provincia hay á semejanza de la corte varios de estos establecimientos y al menos los de dibujo en la mayor parte de aquellas.

UNIVERSIDAD CENTRAL.

En noviembre de 1822 se abrió este establecimiento compuesto de los mas distinguidos catedráticos que eran de la de Alcalá de Henares, de los de los cuerpos científicos principales que existían en la corte y de otros nuevos ya acreditados y que entonces y despues se han dado á conocer señaladamente. En su apertura se dió á conocer á sus discípulos este establecimiento por medio de una allocucion de don Joaquín Luubreras, catedrático mas antiguo que todavía es de la universidad madrileña y secretario interino que entonces era de la junta general de profesores, en la que muestra el sistema, orden y reglamento de aquella universidad. En su introduccion hace una reseña del estado de la instruccion pública en los tiempos anteriores que pinta con los coloridos mas propios.

“Los establecimientos públicos de enseñanza, dice, aunque tantos en número, aunque de tan diferentes institutos, aunque tan reglados por nuestro pasado gobierno con tantas leyes y consti-

INDICE

De las materias contenidas en este tomo.

PRIMERA PARTE.

	<u>PAGINAS</u>
Plan de un ministerio de instruccion pública.	
Párrafo 1.º Causas que impulsan su formacion.	3
2.º Ramos que debe comprender.	8
3.º Su direccion, gastos y medios de cubrirlos.	11
4.º Clasificacion de los profesores.	19
5.º Necesidad política de esta institucion.	21
6.º Estado de los ramos que abrazará.	33
7.º Sus mas necesarias mejoras.	47
8.º Resumen y noticias generales.	60
Universidad de Valencia.	70
Universidad de Vitoria.	72
Colegio de humanidades, política y comercio.	78
Idem de Serra.	80
Poesias; la Rosa y soneto al brigadier Fernandez.	84
Instituto de Murcia.	85
Instituto real de Francia.	87
Instruccion primaria y universitaria de Europa.	88
De la educacion.	92
Sociedad del fomento de la ilustracion en Barcelona.	96
Las ciencias dirijen el trabajo del hombre que constituyen la propiedad, fuente de la riqueza.	98
Conservatorio de música de Madrid.	108
Historia de la academia de ciencias eclesiásticas de san Isidoro de Madrid.	126
De los profesores de primera educacion.	136
Al claustro general de Alcalá; poesia.	142
Oda á un colegio de niñas.	144
Instruccion pública de los artistas.	148
Proyecto de un instituto de artes.	157
Universidad central.	169

SEGUNDA PARTE.

Legislación sobre instrucción pública.	1
Establecimientos literarios.	id.
Real orden sobre derechos de matrículas, exámen y prueba de curso.	2
Idem sobre admisión de los pobres á la enseñanza primaria superior y latinidad.	6
Otra sobre derechos de cursos de los seminarios y colegios.	7
Otra dando vacantes las cátedras á los tres meses de ausencia de sus profesores.	8
Otra sobre grados mayores y menores por pobres.	id.
Real orden igualando á los profesores de la universidad de Madrid.	9
Exámenes de maestro de primera educación.	10
Real orden sobre libertad para abrir colegios.	13
Idem sobre estudios de Ultramar.	15
Requisitos de los maestros de ambos sexos en Madrid.	16
Matrículas de los colegios de medicina y cirugía.	19
Escuela de ingenieros civiles.	21
Planes de estudios.	22
Plan de las cortes de 29 de junio de 1821.	id.
Plan publicado en 4 de agosto de 1836.	37
Plan de Calmarde en 14 de octubre de 1824.	59

ESTABLECIMIENTOS LITERARIOS.

Los que existen en la península ó islas adyacentes en la actualidad para la ilustración de la juventud y fomento de las letras son: las universidades para el estudio de la filosofía, y facultades mayores de leyes, cánones, teología y medicina; los colegios de farmacia y de medicina y cirugía para solo estas enseñanzas; los seminarios conciliares para las de filosofía y ciencias eclesíásticas; los institutos de segunda enseñanza para la de latinidad, humanidades, ciencias naturales y exactas, filosofía y demás ramos comprendidos en la segunda enseñanza; y los colegios de humanidades para las mismas asignaturas. Existen además otras varias cátedras, independientes de aquellos establecimientos que son sostenidas por el gobierno, por corporaciones científicas ó por algunos particulares para propagar los conocimientos de las ciencias naturales y exactas, y para la enseñanza de otros ramos acomodados á las necesidades y circunstancias de las provincias, y de la gramática española y latina. La instrucción primaria se da en las escuelas de primeras letras, que en número conveniente se hallan establecidas en casi todos los pueblos del reino, y aun en algunos colegios.

Sucesivamente publicaremos artículos acerca del estado de cada una de las tres clases de enseñanza, á saber, de la elemental ó primaria, de la secundaria y de la tercera ó superior, exponiendo los métodos adoptados, los libros de asignatura, y circunstancias que deben reunir los que tratan de emprender los estudios ó pasar de unos á otros, ó quieran dedicarse al cargo difícil, pero honroso, de la enseñanza. Nuestro anhelo es, como tenemos dicho, excitar otras plumas mas dignas, y contribuir con nuestras indicaciones á que se ratifiquen por una parte las noticias que podamos dar sobre la instrucción pública con el fin de que conociéndose el estado actual de la enseñanza, se proceda con mayor acierto en las reformas convenientes.

Legislación sobre instrucción pública	1
Establecimientos literarios	id.
Real orden sobre derechos de matriculas, exámen y prueba de curso	2
Idem sobre admision de los pobres á la emmananza primaria superior y latinidad	6
Otra sobre derechos de cursos de los seminarios y colegios	7
Otra dando vacantes las cátedras á los tres meses de ausencia de sus profesores	8
Otra sobre grados mayores y menores por pobres	id.
Real orden igualando á los profesores de la universidad de Madrid	9
Exámenes de maestro de primera educacion	10
Real orden sobre libertad para abrir colegios	13
Idem sobre estudios de Ultramar	15
Requisitos de los maestros de ambos sexos en Madrid	16
Matriculas de los colegios de medicina y cirugía	19
Escuela de ingenieros civiles	21
Planes de estudios	22
Plan de las cortes de 29 de junio de 1821	id.
Plan publicada en 4 de agosto de 1836	37
Plan de Calmarde en 14 de octubre de 1824	53

ESTABLECIMIENTOS LITERARIOS.

Los que existen en la península é islas adyacentes en la actualidad para la ilustracion de la juventud y fomento de las letras son; las universidades para el estudio de la filosofía, y facultades de leyes, canones, teología y medicina; los colegios de farmacia y de medicina y cirugía para sólo estas enseñanzas; los seminarios conciliares para las de filosofía y ciencias eclesiásticas; los institutos de segunda enseñanza para la de latinidad, humanidades, ciencias naturales y esotas, filosofía y demás ramos comprendidos en la segunda enseñanza; y los colegios de humanidades para las mismas enseñanzas. Existen además otras vacias cátedras, independientes de aquellos establecimientos que son sostenidos por el gobierno, por corporaciones científicas ó por algunos particulares para propagar los conocimientos de las ciencias naturales y exactas, y para la enseñanza de otros ramos acomodados á las necesidades y circunstancias de las provincias, y de la gramática española y latina. La instruccion primaria se da en las escuelas de primeras letras, que en número conveniente se hallan establecidas en casi todos los pueblos del reino, y aun en algunos colegios.

Sucesivamente publicaremos articulos acerca del estado de cada una de las tres clases de enseñanza, á saber, de la elemental ó primaria, de la secundaria y de la tercera ó superior, esponiendo los metodos adoptados, los libros de asignatura, y circunstancias que deben reunir los que tratan de emprender los estudios ó pasar de unos á otros, ó quearian dedicarse al cargo difícil, pero honroso, de la enseñanza. Nuestro ánimo es, como tenemos dicho, escitar otras plazas mas dignas, y contribuir con nuevas indicaciones á que se ratifiquen por una parte las noticias que podemos dar sobre la instruccion pública con el fin de que conociéndose el estado actual de la enseñanza, se proceda con mayor acierto en las reformas convenientes.

(2)
Por ahora nos limitaremos a expresar las universidades y demás establecimientos literarios que subsisten, sin perjuicio de hablar detenidamente de cada uno de ellos en lo sucesivo.

Se conservan las universidades de Granada, Huesca, Oviedo, Salamanca, Santiago, Sevilla, Toledo, Valencia, Valladolid y Zaragoza. La de Alcalá se trasladó a Madrid en el año pasado de 1837; de de Cervera se trasladó también en el mismo año a Barcelona, reuniéndose a los estudios generales que había en la capital del principado; y el colegio-universidad de Oñate, subsiste por ahora en Victoria.

En las islas Canarias se ha restablecido la de Laguna de Tenerife; y finalmente, en ultramar se conservan las de la Habana, Puerto Rico y Manila. Hay, pues, catorce universidades en la península e islas adyacentes, y tres en los dominios de América y Asia.

A estas universidades están incorporados los diferentes establecimientos que se hallan erigidos con los nombres de seminarios conciliares, colegios públicos, institutos y colegios de humanidades, en los cuales se dan algunas enseñanzas como en las universidades, adonde acuden los cursantes para continuar los estudios de facultad mayor ó recibir los grados.

A la universidad de Granada están incorporados los seminarios conciliares de San Cecilio de la misma ciudad, Almería, Antequera, Baza, Málaga y Murcia, el colegio público de Sacromonte de Granada, el instituto de Murcia y los colegios de humanidades de Córdoba, Baeza y Cabra.

A la de Huesca están agregados los seminarios de Lérida, Tarazona, Teruel y Tudela.

A la de Salamanca los seminarios de Ciudad-Rodrigo, Coria, Plasencia, Zamora, y el de San Carlos de la misma ciudad.

A la de Santiago el seminario de San Gerónimo que hay en la ciudad, y los de Lugo, Mondoñedo y Orense, y el colegio de humanidades de Monforte de Lemos.

A la de Sevilla el de San Isidro de la misma ciudad, los de San Anton de Badajoz, Cádiz, Córdoba y San Lúcar de Barrameda, y el colegio de humanidades de Cádiz.

A la de Valencia los seminarios de San Miguel de Orihuela, Mallorca, Ibiza y Segorbe, el colegio público titulado Patricenal de Orihuela y el de la Sapiencia de Mallorca, el instituto Balear que últimamente se ha establecido en Palma, el colegio de humanidades de Alicante, y también se incorporan en la universidad los cursos de filosofía ganados en los dos colegios que tienen los clérigos

(3)
menores de las escuelas pías en la misma ciudad y en la de Jativa.

A la de Valladolid los seminarios de Astorga, Burgos, Calahorra, Leon, Logroño, Palencia, Pamplona, Segovia y Valdearas, el colegio público del Burgo de Osma y los de humanidades de Bilbao y Cáceres.

A la de Zaragoza está incorporado el seminario de San Carlos que hay en la misma ciudad.

A la de Madrid, por haber cesado la de Alcalá, los seminarios de Cuenca y Sigüenza, el instituto de Guadalajara, los siete colegios de humanidades que hay en la corte, y los cursos de filosofía que se ganan en los colegios de San Antonio Abad y San Fernando de los clérigos de las escuelas pías y en el de Getafe que tienen también a su cargo.

A la de Barcelona, por traslación de la de Cervera, están incorporados el seminario conciliar que hay en la misma ciudad, y los de Gerona, Menorca, Tarragona, Tortosa, Urgel y Vich.

Y finalmente, a la universidad de Canarias está incorporado el seminario de la Gran Canaria.

Los estudios de San Isidro de Madrid no están incorporados a determinada universidad; pero las certificaciones de los años que se ganan en ellos se admiten en todas.

En Madrid hay además el colegio de San Fernando para la Farmacia y el de San Carlos para la medicina y cirugía; otros dos de la facultad reunida se hallan establecidos en Barcelona y Cádiz, y otro de farmacia en aquella ciudad.

Finalmente, a la universidad de la Habana está incorporado el colegio público de San Carlos y los de humanidades de San Fernando, San Cristóbal y Jesús.

Los cursos ganados en los establecimientos referidos, se admiten en las universidades para continuar los estudios ó recibir los grados; pero no los que se estudian fuera de ellos. = C.

LEGISLACION

SOBRE

INSTRUCCION PUBLICA.

Hemos ofrecido dedicar en nuestro Boletín una parte legislativa á esta materia, lo cual empezamos á cumplir trasladando las Reales órdenes que por ser del día, de interés más general y vital y no publicadas en la Gaceta, creemos sea de mayor necesidad su conocimiento á nuestros lectores. También lo haremos después, de otras atrasadas, menos interesantes ó ya menos conocidas, pero que juzgemos deber ser recordadas y puestas al alcance de todos, prometiéndonos tener á nuestros lectores al corriente de esta parte oficial, si no nos faltan las causas en que fundamos nuestras esperanzas que retribuiremos con nuestra gratitud por contribuir al bien público.

Real orden señalando los derechos que han de satisfacer los cursantes por matrícula, examen y prueba de cada año.

Ministerio de la Gobernacion de la Península.—Cuarta Seccion.

Excmo. Sr.—He dado cuenta á S. M. la Reina Gobernadora del oficio de V. E. en que, según lo prevenido por Real orden de 28 de octubre último, se sirve proponer las cuotas de matrículas que en virtud de la ley de 14 de aquel mes deben satisfacer los individuos que en el presente curso se dedican á los estudios, manifestando al mismo tiempo los fundamentos en que se apoyan las disposiciones indicadas por esa Direccion general, para que la voluntad de S. M. arreglada á la ley tenga el mas cumplido efecto. S. M. se ha enterado detenidamente de uno y otro extremo y se ha servido aprobar en todas sus partes cuanto la misma corporacion expresa en orden á las cuotas de matrícula, examen y prueba de curso, mandando que en todas las universidades, colegios y demas establecimientos de instruccion pública se observen las reglas siguientes:

- 1.º Los cursantes que en el presente año académico se hallen asistiendo á los estudios de segunda enseñanza, satisficran por matrícula, exámenes y pruebas de curso la cantidad de ciento veinte reales de vellón.
- 2.º Los que en este curso comenzasen una de las facultades mayores, retribuiran por los mismos objetos la cantidad de ciento sesenta reales de vellón.
- 3.º Los que en la actualidad se hallasen estudiando segundo año de facultad mayor ó cualquier otro de los cursos sucesivos, pagaran únicamente la suma de ochenta reales de vellón.
- 4.º A fin de que estas retribuciones sean menos sensibles á los interesados, los rectores y claustros de las universidades literarias y las juntas de profesores de los colegios y demas establecimientos de instruccion pública, quedan autorizados para repartir los pagos de las sumas referidas en las épocas y el modo que hallaren mas conveniente y acomodado á las facultades de los cursantes. (1)
- 5.º Para estímulo del talento y recompensa de la aplicacion y buena conducta, se releva del pago de estas sumas á los estudiantes pobres que hayan dado pruebas de poseer dichas cualidades, justificandolo en la forma siguiente:
  - 1.º Al comenzar el estudio de la filosofía acreditaran legalmente su pobreza.
  - 2.º Exhibiran certificaciones juramentadas de sus maestros anteriores, de las cuales resulten comprobados su voluntad y aprovechamiento.
  - 3.º Se sujetaran á un examen especial que los rectores ó directores verificaran en los términos que juzgaren mas á propósito, y en el cual para obtener la relevacion de estas retribuciones han de ser calificados con la nota de sobresalientes.
  - 6.º Los que habiendo concluido los estudios de filosofía hubiesen de cursar en este año académico cualquiera facultad mayor, y aspirasen á concurrir á las universidades sin sujecion á pago alguno, deberan
    - 1.º Justificar su pobreza.
    - 2.º Haber obtenido la nota de sobresaliente en el examen y prueba de curso del último de filosofía.
    - 7.º Las condiciones según las cuales han de ser admitidos los pobres al estudio gratuito de latinidad y enseñanza primaria superior en los establecimientos de instruccion pública, se determinarán por una orden especial. (2)

(1) El último término que se ha concedido para el pago de los derechos de curso es el mes próximo de octubre.
(2) Es la orden que á continuacion de ésta se copia.

De Real orden lo digo á V. E. para su inteligencia, cumplimiento y demás efectos consiguientes; debiendo esa Direccion general presentar á la mayor brevedad posible su dictamen acerca de las condiciones de que se trata en la regla séptima.—Dios guarde á V. E. muchos años. Madrid 8 de enero de 1838.—Someruelos.—Sr. presidente de la Direccion general de estudios.

Otra para que sean admitidos los alumnos pobres al estudio gratuito de latinidad y enseñanza primaria superior en los términos que se expresan.

Ministerio de la Gobernacion de la Peninsula.—Cuarta Seccion.

Conformándose S. M. la Reina Gobernadora con lo propuesto por esa Direccion general en su consulta de 15 del corriente, relativa á las condiciones en virtud de las cuales han de ser admitidos los alumnos pobres al estudio gratuito de latinidad y enseñanza primaria superior, en los establecimientos de instruccion pública, se ha servido resolver: que los estudiantes de esta clase que se hallan ya con el presente curso de latinidad adelantado y soliciten la relevacion del pago de sus matriculas, exámenes y pruebas de curso, deben sujetarse á las condiciones siguientes:

1.º Justificar su aprovechamiento por medio de un certificado de sus actuales maestros en que se compruebe el aventajado concepto que les hubiesen merecido, y la seguridad que hayan podido concebir, por las observaciones que sobre ellos tengan hechas en el curso de sus lecciones, acerca de la suficiente preparacion con que hubieron de presentarse á principiar el estudio de la latinidad.

2.º Acreditar su pobreza y moralidad por medio de informacion de testigos ó certificacion del cura párroco y alcalde.

3.º Presentados estos documentos, el director del establecimiento los someterá á un examen especial, semejante al que para los estudiantes pobres de filosofia se halla prevenido en el párrafo 2.º de la disposicion 5.ª de la Real orden de 8 de enero, y cuyo objeto ha de ser comprobar su aprovechamiento en leer, escribir, contar y en los demás conocimientos elementales que forman parte de la enseñanza primaria superior, en términos que el Director pueda calificarlos de sobresalientemente dispuestos á empezar el estudio de latinidad.

Respecto á los estudiantes pobres que en el curso pró-

ximo de latinidad, se presentasen á principiar el estudio, y solicitasen la relevacion del pago, se los someterá por ahora y mientras no se decida otra cosa, á las mismas pruebas que quedan designadas para los que se encuentran cursando ya en esta enseñanza, con solo la diferencia de que en lugar de la condicion 1.ª en que se les exige el certificado de sus maestros actuales, los que de nuevo hubiesen de comenzar, presentarán para el indicado efecto de la relevacion de pago, certificaciones juramentadas de sus diferentes maestros anteriores de primeras letras, en las cuales se haga constar su aprovechamiento y aventajadas disposiciones.

De Real orden lo comunico á V. E. para los efectos correspondientes.—Dios guarde á V. E. muchos años. Madrid 27 de febrero de 1838.—El marques de Someruelos.—Sr. presidente de la Direccion general de estudios.

Otra señalando la parte de derechos de cursos que los seminarios y colegios han de remitir á las universidades á que estan incorporados.

Ministerio de la Gobernacion de la Peninsula.—Cuarta Seccion.

Excmo. Sr.—He dado cuenta á la augusta Reina Gobernadora de la consulta elevada por V. E. en 31 del mes próximo pasado, sobre la necesidad de que los jóvenes que se dedican á los estudios en establecimientos privados que disfrutan del beneficio de incorporacion, paguen al tiempo de verificarse ésta, alguna parte de las cuotas señaladas para matriculas en la Real orden de 8 de enero de este año. Enterada S. M. y conformándose con lo propuesto por esa Direccion, se ha servido disponer que así los rectores de los seminarios conciliares como los directores de los colegios de humanidades y demás establecimientos privados de enseñanza que disfrutan de aquel beneficio, al tiempo de presentar las respectivas listas de sus matriculas y pruebas de curso á los establecimientos públicos en que hayan de incorporarse, lo hagan abonando la tercera parte del valor de dichas matriculas, conforme á la tarifa establecida en la espresada Real orden de 8 de enero.

De Real orden lo comunico á V. E. para los efectos correspondientes.—Dios guarde á V. E. muchos años. Madrid 15 de febrero de 1838.—El marques de Someruelos.—Sr. presidente de la Direccion general de estudios.

*Otra declarando vacantes las cátedras de los que se ausen-
tan por mas de tres meses para servir empleos ó comisi-
nas que no sean científicas.*

Ministerio de la Gobernacion de la Península.—Cuarta Seccion.

Excmo. Sr.—Enterada S. M. la Reina Gobernadora de la consulta elevada por esa Direccion en 21 del mes próximo pasado, se ha servido declarar por punto general, que se tengan desde luego por vacantes las cátedras, siempre que las personas á cuyo cargo se hallen, admitan del gobierno, no solo empleos públicos que les obliguen á ausentarse por tiempo indefinido del punto en donde exista el establecimiento á que pertenecen, sino tambien comisiones que exijan una ausencia de mas de tres meses, no siendo estas para objetos científicos ó que interesen á la enseñanza.

De Real orden lo comunico á V. E. para los efectos correspondientes.—Dios guarde á V. E. muchos años. Madrid 18 de junio de 1838.—El marques de Sumeruelas.—Sr. presidente de la Direccion general de estudios.

Otra prescribiendo las reglas que han de observarse en la adjudicacion de grados mayores y menores á título de s. e. bresalientes.

Ministerio de la Gobernacion de la Península.—Cuarta Seccion.

He dado cuenta á la augusta Reina Gobernadora de lo manifestado por esa Direccion en papel de 18 del mes próximo pasado con motivo de la consulta de la universidad de Valencia sobre la adjudicacion de grados de premio, en cumplimiento de lo prevenido en el artículo 303 del plan de estudios de 1821; y enterada S. M. se ha servido dictar para este objeto las reglas siguientes:

1.ª Los estudiantes que se hallen en el caso de optar al expresado premio, deberán acreditar su pobreza en los términos que está prevenido para los que solicitan la matrícula gratis, en la Real orden de 8 de enero último.

2.ª Para las oposiciones al grado de bachiller se sortearan catorce preguntas, contestando los opositores á ellas, ó á las que puedan por escrito, y poniendo al pie de la respuesta un lema que trasladaran por la parte exterior á otro pliego cerrado, dentro del cual pondrán su firma. En todo esto ocuparan hora y media: transcurrido este intervalo,

se recogeran los pliegos, y abiertos por los examinadores los que contengan las preguntas y sus contestaciones, los censuraran valiéndose al efecto de las notas correspondientes. Acto continuo será examinado verbalmente cada uno de los opositores por espacio de un cuarto de hora á lo menos, y despues de haber censurado este acto, abriran los examinadores los pliegos de los nombres para hacer la comparacion de las dos clasificaciones y adjudicar el premio.

3.ª Para los grados de licenciado ó doctor, se sortearan veinte y cuatro preguntas á que contestaran los opositores en el intervalo de dos horas, en la forma prevenida en la regla anterior; y seran despues examinados verbalmente por espacio de media hora á lo menos.

4.ª Debiéndose conforme, de diez grados, uno gratis en cada facultad, continuando la cuenta en la serie de cursos, optaran á él los cursantes pobres que en el periodo de esta cuenta ganaron y completaron los cursos necesarios para obtener el grado de bachiller ó licenciado que se adjudique por premio, con exclusion de los que despues han completado el número, los cuales á su vez optaran al que se hubiere de adjudicar cuando ya se hayan conferido diez grados.

5.ª Igualmente podran solo oponerse al grado de doctor que de dos en dos años debe publicarse, los que dentro de este término se hayan graduado de licenciados.

6.ª Los rectores, antes de proceder á la publicacion y fijacion de los edictos, remitiran á la Direccion la minuta, como se hace con respecto á la provision de cátedras.

De Real orden lo comunico á V. E. para los efectos correspondientes.—Dios guarde á V. E. muchos años. Madrid 2 de julio de 1838.—El marques de Sumeruelas.—Sr. presidente de la Direccion general de estudios.

Real orden derogando las diferencias de profesores en la Universidad Matritense dada en 27 de junio, trasladada en 3 de julio á esta, la cual la cumplimentó en 16 de agosto.

Ministerio de la Gobernacion de la Península.—Cuarta Seccion.

Excmo. Sr.—He dado cuenta á la Reina Gobernadora de la esposicion de don Pablo Gonzalez Huebra en que solicita se le declare catedrático efectivo de la universidad de Madrid. Enterada S. M. y conformandose con el dictamen de esa direccion á fin de que desaparezcan las diferencias

denominaciones y categorías (1) que se han introducido entre los profesores de dicho establecimiento se ha servido declarar catedráticos interinos con iguales derechos y prerrogativas universitarias á todos los profesores de la universidad de Madrid, que no siendo propietarios por el medio legítimo de la oposicion, se hallan ejerciendo su cargo á consecuencia de Reales nombramientos desde la época en que por comision de S. M. en el año 1835, se dió principio á dar entrada en este concepto á profesores nuevos hasta los últimos nombramientos hechos al efecto; quedando todos ellos sin distincion alguna á lo que la ley determine en punto á adquirir las catedras en propiedad por medio de las oposiciones que se prescribieren. Y de su acuerdo lo traslado á V. E. para su inteligencia la de los profesores interesados y claustro general.

Dios guarde á V. E. muchos años. Madrid 27 de junio de 1836.—Somercuelos.—Sr. presidente de la Direccion general de estudios.

EXAMENES

DE MAESTROS DE PRIMERA EDUCACION.

El sábado 8 de septiembre próximo habrá exámenes para maestros de primera educacion, y el domingo 16 para maestras, á las nueve de sus respectivas mañanas en el salon del colegio de Sordo-Mudos, calle del Turco.

Los aspirantes de uno y otro sexo presentarán con anterioridad sus documentos al vocal secretario de la comision principal de instruccion primaria, que vive en la plazuela de Santo Domingo, número 21, con arreglo á la instruccion que les franqueará.—Francisco Lopez de Olavarrieta, vocal secretario.

Sin embargo de que los aspirantes á ejercer el magisterio de primera educacion, puedan enterarse por medio del vocal secretario de la comision de cuanto les convenga sa-

(1) Nos reservamos hablar para otra ocasion de las causas que han impulsado esta Real orden y de los efectos que debe producir, si no se la luce favorable con escepciones ó tergiversaciones destruyendo así la primera piedra que en nuestro concepto se ha puesto á la organizacion de la universidad quinicensa.

ber en este punto, si se acceren á su habilitacion, creemos conveniente insertar á continuacion las disposiciones vijentes en el particular sacadas del reglamento que se observa en lo concerniente á exámenes, para satisfaccion principalmente de aquellos que no puedan con oportunidad enterarse de la instruccion que les franqueará el vocal secretario en los términos que expresa el anuncio anterior.

Método de oposiciones y exámenes.

Art. 6.º Los aspirantes al examen se declararán tales por medio de un memorial al Excmo. Sr. Jefe político, presidente de la comision principal de instruccion primaria, en cuya secretaria presentaran la fe de su bautismo legalizada, y una certificacion dada bajo su responsabilidad por el ayuntamiento ó por el alcalde y cura párroco de su domicilio, con la que acrediten su buena vida y costumbres con expresion de sus rectas opiniones políticas, y adhesion y amor á nuestra legitima Reina Doña Isabel II y á la Constitucion política del estado.

Art. 7.º Si el aspirante al examen fuere casado, exhibirá tambien la partida de su matrimonio. Presentaran tambien algunas muestras escritas y firmadas de su puño para cotejarlas con lo que escribieren en el ejercicio del examen.

Art. 8.º Los interesados recogerán todos los documentos de que se hace mencion en los dos artículos anteriores, despues de concluido el concurso, quedándose notá expresiva de ellos en la secretaria de la comision.

Art. 9.º No serán admitidos á la oposicion ó al examen los que no presentaren los documentos designados en el artículo 6.º Tampoco será admitido á oposicion el que no hubiere cumplido veinte y cuatro años, ni á examen el que no haya cumplido veinte.

Art. 16. La materia de exámenes para obtener escuelas de 3.ª y 4.ª clase serán, la ortologia, ortografia, doctrina cristiana, reglas de urbanidad, gobierno interior y económico de una escuela, el arte de enseñar á los niños, la instruccion sobre el plan de escuelas vigente, la caligrafia y aritmética. Sobre estos mismos puntos, y con mayor estension y profundidad, ejercitaran los aspirantes á las escuelas de 1.ª y 2.ª clase, y además sobre los rudimentos de gramática castellana y conocimientos de las historias Sagrada y de España.

Art. 17. Reunidos todos los concurrentes al examen, en la sala destinada para los ejercicios, leerá cada uno de ellos en voz alta y segun fueren llamados por el presidente un trozo de un libro impreso que esté escrito en prosa y con un estilo animado, vehemente y afectuoso; despues leerá otro

trozo de un libro escrito en verso; y últimamente leerá en voz alta un manuscrito que tenga por lo menos cien años de antigüedad. Acto continuo hará un análisis ortológico de uno de los períodos que haya leído, señalando las notas de ortografía, y dando su definición, si se le preguntare. Posteriormente será examinado de doctrina cristiana por el vicario eclesiástico condecorado, y se le hará explicar un artículo ó pregunta del catecismo, de un modo breve, sencillo y acomodado á la tierra capacidad de los niños; empleándose en esto quince minutos á lo menos y no pasando de veinte. Por último, será preguntado sobre el gobierno interior y económico de una escuela, el arte de enseñar á las niñas, reglas de urbanidad y disposiciones del plan general de escuelas, invirtiéndose en esto otro cuarto de hora por lo menos.

Art. 18. Después que todos hayan sufrido el examen prevenido en el artículo anterior, en obsequio de la brevedad y para facilitar el cotejo y poder formar con más exactitud un juicio comparativo, dispondrán las comisiones que el examen sobre caligrafía y aritmética se haga en su presencia y á todos á un tiempo, si posible fuere. La comisión señalará un tamaño de letra gruesa en que hayan de escribir. Cada uno cortará su pluma, y á un tiempo escribirán una misma sentencia, que dictará uno de los jueces y que no exceda de tres á cuatro líneas. En seguida, escribirá cada uno un alfabeto de letras mayúsculas del mismo tamaño en que ha escrito la sentencia. Posteriormente se les dictará otra sentencia que ocupe cinco líneas á lo más, la cual escribirán todos en otro papel en letra usual, pequeña, sin regla ni pauta. A continuación y en el mismo papel, se les dictará una cuenta de cada una de las cuatro reglas de contar por números enteros, y otras dos por lo menos de las de denominados que sacaran allí mismo; y firmadas las dos planas en que hayan escrito, las entregarán á la comisión y se retirarán.

Art. 19. Los jueces examinarán y cotejarán detenidamente las planas y cuentas, y graduarán su perfección y el mérito de los ejercicios, procediendo primero á aprobarlos ó reprobarlos, y en seguida á clasificar el mérito de cada uno de los examinados con la debida graduación de puntos ó de preferencia entre sí. Concluida la censura se dará al examinado, si la pidiere, una certificación de aprobación de sus ejercicios.

Art. 20. En la convocatoria á los exámenes para las escuelas de niñas de 1.ª y 2.ª clase, sobre las calidades de las aspirantes á ellas y demás diligencias que deben preceder al examen, se observará todo lo prevenido para las de igual clase de niños.

Art. 27. Las aspirantes presentarán muestras de las labores que han de enseñar; todas principadas y algunas acabada, en las que trabajaran á presencia de los maestras; los cuales cotejando lo que hayan hecho á su vista con los que presentaren trabajado, informarán á la comisión sobre la suficiencia de las aspirantes y clasificarán el mérito de cada una.

Art. 28. Todas las aspirantes serán examinadas de doctrina cristiana por el vocal eclesiástico, y además se les hará leer en un libro impreso. A las que aspiran á escuelas de 1.ª y 2.ª clase, se les hará escribir y contar, si supieren.

Art. 29. Aunque el no saber escribir y contar no es un defecto que las inhabilita para optar al magisterio, puesto que pueden suplir esa parte de la enseñanza con el auxilio de un maestro ó pasante, será sin embargo una calidad de preferencia en igualdad de circunstancias, que las aspirantes sepan escribir y contar, para que puedan enseñar por sí mismas á las niñas.

Real orden sobre libertad para abrir Colegios.

Ministerio de la Gobernación de la Península.—Cuarta Sección.

Excmo. Sr.—Siendo frecuentes las exposiciones en solicitud de licencias para fundar colegios de niñas, y otros establecimientos privados de instrucción, y habiendo llegado el caso de dar á la enseñanza aquella justa libertad que debe gozar en toda nación culta, sin que se omitan por eso las oportunas precauciones para que no dañe en patrimonio de especuladores empíricos y charlatanes, ni perjudique á la sólida instrucción de la juventud, antes bien le sirva de estímulo y fomento, S. M. la Reina Gobernadora se ha servido dictar las disposiciones siguientes:

1.ª Todo particular puede plantear colegios de humanidades á otro cualquier establecimiento de enseñanza, sin necesidad de previa Real licencia.

2.ª A este efecto deberá acreditar ante la autoridad municipal que tiene veinte y cinco años cumplidos, y que es de buena vida y costumbres.

3.ª Dada parte del sitio en que intenta colocar su establecimiento á la misma autoridad, la cual lo hará visitar para asegurarse de que ni el paraje, ni el edificio ofrecen inconvenientes que puedan perjudicar á la salud de los

1.º Comptándose los requisitos que exigen las dos divisiones anteriores, no se podrá prohibir la creación del colegio.

3.º Los estudios de filosofía que se hicieren en estos establecimientos sean incorporables en las universidades del reino, siempre que se sujeten rigurosamente á lo que para ello prescriba el plan vigente.

6.º Para gozar del beneficio de incorporación deberá el director hacerse inscribir como tal en la universidad mas inmediata.

7.º Deberá igualmente pasar al principio de cada curso, y en tiempo hábil, á la universidad, la lista de los alumnos matriculados, con expresion de la asignatura para que lo hubieren sido.

8.º Al fin de cada curso pasará asimismo otra lista de los alumnos que hubieren sido aprobados en los exámenes que habrán de celebrarse.

9.º Los que hubieren estudiado en estos establecimientos particulares, para ser matriculados en las universidades, sufriran un examen riguroso sobre cada una de las asignaturas que intenten incorporar, pagando adeuans la tercera parte del derecho de matricula que lo está asignado.

10. Fuera de los estudios de filosofía podrá darse á la enseñanza en estos establecimientos la amplitud que sus directores tengan por conveniente; pero estos estudios no serán válidos, y deberá ademas presentarse anualmente al programa de ellos al rector de la universidad para su conocimiento y el de la Direccion general de estudios, si lo creyere oportuno.

11. Los directores de estos establecimientos deberán admitir á los visitadores que comisione el gobierno para inspeccionarlos y darle cuenta del estado en que se hallen y de la enseñanza que se proporcione en ellos.

12. Si la autoridad local tuviere noticia de graves abusos en estos establecimientos, dará parte al Cefo político de la provincia, quien tomando los informes que creyere oportunos, lo elevará con el suyo al gobierno para la resolucion correspondiente de S. M. que podrá ser hasta la de cerrar el establecimiento.

De Real orden lo comunico á V. E. para los efectos correspondientes.—Dios guarde á V. E. muchos años. Madrid 12 de agosto de 1838.—El marqués de Someruelos.— Sr. presidente de la Direccion general de estudios.

Excmo. Sr.—Al señor ministro de Gracia y Justicia digo con esta Real orden lo que sigue:—Excmo. Sr.—Con motivo de las frecuentes instancias presentadas al gobierno por los cursantes que, habiendo seguido la carrera de leyes en la universidad de la Habana, pretenden dispensas para recibirse de abogados en la península ó al contrario, habiendo estudiado en estos desean recibirse en las audiencias de aquellos dominios, se sirvió S. M. la augusta Real Orden de mandar se instruyera el oportuno expediente, en el cual se fijasen las reglas que debieran observarse sobre el particular; y habiendo oido al efecto á la Direccion general de estudios, con cuya propuesta esta conforme el ministerio del digno cargo de V. E., segun su comunicacion de 16 del actual, ha tenido á bien S. M. resolver que se observen por ahora las disposiciones siguientes:

1.º Los bachilleres por la universidad de la Habana que se trasladen á la península, y quieran continuar en las universidades del reino sus estudios, se matricularan en 5.º, 6.º y 7.º año de leyes sucesivamente para graduarse de licenciados: sino recibieren este grado, debetan estudiar el 8.º para recibirse de abogados.

2.º Si tuviesen ganado algunos años de práctica, se les abonaran para el efecto de la revalida de abogados, estudiado en las universidades de la península el 3.º año: podrán tambien concluir en las universidades los años de práctica que les faltaren, pero sin derecho á recibir los grados mayores académicos.

3.º Si tuviesen ganado algun año de cáñones despues del grado de bachiller en leyes, no se les obligará á estudiar el 5.º de esta facultad, computándoles por el año ó años de cáñones el 5.º de leyes, el cual incorporaran previo examen.

4.º Los que no se trasladen á la península, quedat sujetos á completar en ultramar los años de práctica que se exigen en aquellas audiencias para la revalida de abogados.

5.º Los bachilleres en leyes que de la península se trasladen á aquellos dominios, y tengan ganados cuatro años en la facultad, estudiaran en la universidad de la Habana cinco de derecho patrio, y con tres de asistencia á la academia de práctica forense ó en su defecto al bufete de algun abogado, seran admitidos al examen y revalida de abogados en las audiencias: si tratasen de recibir el grado mayor en aquella universidad, debetan ganar en ella ade-

Antonio Gil de Zárate: "De la Instrucción Pública en España desde 1834". Revista de Madrid-1839.

DE LA INSTRUCCION PUBLICA

en España

Habría sabido es que la instruccion publica en España no halla, con respecto á la de casi todos los demas pueblos de Europa, en un atraso lastimoso; y tal es sin duda la causa de los males que experimentamos, como igualmente de la escasez de hombres eminentes en los diferentes ramos que hasta ahora se nota en nuestra revolucion. En España, no obstante, se han invertido siempre sumas inmensas, ya por el Gobierno, ya por particulares, en tan interesante objeto. Pero el celo poco ilustrado de los bienhechores, la tendencia general de las ideas, el desorden en la administracion de los fondos, el disfavor, ó mas bien la proscripcion que merecian ciertos conuincimientos, todo ha contribuido á inutilizar tantos esfuerzos que solo han venido á parar en una fatal ignorancia, ó en una clase de saber que no está ya en armonía con las necesidades de la época. Era preciso, por lo tanto, que este ramo experimentase una revolucion parecida á la que se está verificando en las instituciones. Para que variase enteramente de aspecto, y la instruccion pública tomase el giro que mas conviene á nuestros actuales intereses; pero esta revolucion no ha podido verificarse todavía, porque han fallado los elementos principales de ella, que son los hombres y los recursos; es decir, fondos con qué crear grandes establecimientos de enseñanza, y profesores que colocar al frente de ellos. Los recursos han disminuido considerablemente por efecto de las cir-

constancias y de las reformas políticas; los hombres de alguna capacidad se han lanzado á otros ramos que halaga mas la ambición ó el deseo de gloria; y en medio de todo no se ha podido hacer mas que conservar lo que existia; crear ó mejorar muy poco, y preparar los medios de verificar con el tiempo una reforma que, prescindido de los obstáculos y contratiempos, es lenta por su misma naturaleza.

No es cierto, sin embargo, que nada se haya hecho, y que antes bien se haya destruido lo que antes existia. Verdad es, que los principales establecimientos literarios que tenemos, las universidades, no han podido menos de experimentar de las conmociones que estan agitando de estos años á esta parte á esta degradada monarquía. Cuando el desorden y la confusion ban penetrado en todos los ramos, difícilmente se podian liberar de la influencia general las universidades; pero es preciso confesar que el mal ha sido mucho menor en ellas; y adhiria tanto mas esta feliz resultado, quanto que en las universidades se reune siempre una numerosa y bellísima juventud, de cuya viva imaginacion, excitada por los conocimientos y por el estado de efervescencia en que todo el mundo se encuentra, se podian recelar excesos reprensibles, como han presenciado casi siempre otras naciones en iguales circunstancias. Al contrario, exceptuando algunos pocos disturbios, y aun estos casi insignificantes, las universidades ban permanecido en un estado de regular subordinacion; y si hay vicio en ellas, son vicios que tienen raiz en épocas anteriores; y que no es dable esuirpar en un momento.

He dicho antes que la revolución verificada en nuestra instruccion exige otra revolucion necesaria. He dicho tambien que el cual debe tomar un giro mas conforme á las necesidades sociales del día, y esto no es difícil de observar. Antiguamente el pueblo tenia poca parte en el Gobierno; y de bien por le estaba negado al plebeyo el aspirar á los altos dignos de honor, dos veces las principales carreras por donde necesitaba salir para llegar á ellas: la del foro y la eclesiástica. En las universidades y en los colegios eran, pues, las dos ciencias más importantes, las que todos procuraban aprender como las únicas que conducian á los honores, al poder y á las riquezas. Si á ellas se habido la me-

dicina como ciencia indispensable en toda sociedad, tendríamos los únicos estudios que se creían necesarios, los únicos que se procuraba fomentar con esmero. Las ciencias que tienen por objeto el conocimiento de la naturaleza, las exactas que se apoderan de los hechos observados por aquellas para perfeccionarlas, ofrecían muy poco interés, y se miraban con indiferencia, porque no proporcionaban carrera ni medios de enriquecerse. No se sabía ni se quería saber de ellas más que lo puramente necesario para la medicina y algunos cuerpos facultativos; y aun así, muchas veces lo poco que se aprendía era malo, como debia suceder con estudios tan desatendidos.

Como estudios preparatorios para las facultades mayores, el indispensable era el latín; á lo que se añadía algo de lo que en el día se suele llamar aun filosofía, consistente en una mala lógica, en física escolástica peor todavía, rudimentos de matemáticas y alguna otra asignatura que todo ello junto formaba un sabor bien mezquino, y lo que es peor, bien falso. Las clases medias que querían adquirir alguna instrucción, aprendían también esa misma filosofía, y creían poseer sobrados conocimientos con ella. Las ínfimas, ó no tenían ninguna, y esto en algunas partes era lo general, ó solo acudían durante algun tiempo á la escuela regentada por un maestro que no pocas veces ignoraba hasta los rudimentos de aquello mismo que enseñaba; aprovechando mucho cuando llegaban á mal leer, y trazar penosamente las letras.

De todo esto resultaba que los establecimientos por excelencia, los que se protegían exclusivamente y se erigían por todas partes, eran las universidades para el estudio de las facultades mayores; y esto era natural, porque todo el mundo quería ser abogado, eclesiástico ó médico. En los estudios medios, las cátedras de latinidad abundaban por todas partes, y se hallaban hasta en pueblos infelices, lo cual debia ser también así, pues el latín era la puerta por donde se entraba á tan apetecidas carreras. La instrucción primaria se encontraba abandonada al cuidado de los ayuntamientos que por lo regular se interesaban muy poco en su fomento, ó se sostenía á merced de algunas fundaciones cuyos patronos cuidaban más por lo general de beneficiarlas en provecho propio, que

de cumplir con los fines piadosos de los que las instituyeran.

Tal es el cuadro general de la instrucción pública durante nuestro antiguo régimen: si á esto se añade el espíritu receloso del Gobierno, y la vigilancia de la inquisición, los cuales también cierta clase de conocimientos, permitiendo solo los demás á la manera que se suministran algunas bebidas que en corta cantidad no dañan, y en mucha son mortales, veremos que la índole general de la enseñanza se dirigía á dar conocimientos especiales á una parte muy limitada de la nación, y dejar á la gran masa en casi absoluta ignorancia; á formar hombres para tres ó cuatro carreras y ciertos destinos; mas no á preparar los medios de fomentar los varios ramos de la riqueza pública; ni dar á la gran generalidad de los habitantes la aptitud necesaria para dedicarse á ellos.

Cierto es que desde principios de este siglo se empezó ya á conocer el vicio radical de que adolecía semejante sistema; y los diferentes gobiernos que se han sucedido han hecho esfuerzos para mejorarlo. Se ha atendido más á la instrucción primaria: se han creado algunas escuelas de humanidades; y sobre todo se ha intentado mejorar y extender el estudio de las ciencias naturales; pero estos esfuerzos han sido infructuosos, porque el vicio principal permanecía siempre en pie, y no estando ligados á un sistema general, careciendo además de estímulo las buenas estudios de el interés individual, era imposible que prosperaran ni se sostuviesen.

La revolución ha venido á cambiar todo el orden de cosas existente, y el que ha reemplazado al antiguo, exige igualmente que se dé á la instrucción pública de la nación un carácter nuevo y distinto. Por desgracia las instituciones pueden variarse en un momento; pero los hombres no se forman con la misma rapidez. Fácil es decir á estos hombres: habeis de obrar de una manera y no de otra; pero no es igualmente fácil el darles la aptitud que requiere ese modo de obrar nuevo. A los españoles nos está sucediendo en el día lo que le sucedería á cualquiera á quien se obligasen por fuerza á ejercer la profesion de médico sin haberla aprendido: recetaria, es cierto; pero cometería un asesinato con cada re-

esta. Estamos ejerciendo un oficio que ignoramos, y todo es reciente de la disparidad que existe entre las cosas y los que las ejecutan.

Ahora el pueblo entra por algo en el Gobierno; sobre todo la clase media tiene en él una grande influencia; y esta clase, corta en otro tiempo, aumenta prodigiosamente cada día. Para ser algo, no es ya preciso ser primero abogado, eclesiástico, militar ó empleado: todas las demas clases de la sociedad tienen un porvenir; á todos los individuos de cualquiera de ellas se le presenta un campo donde ejercitar sus talentos, utilizar sus conocimientos y adquirir nombradía. Además, esta precision en que nos vemos desde la pérdida de las Américas de sacar todos nuestros recursos de nosotros mismos, de beneficiar nuestro suelo, aprovechar las riquezas que encierra, cultivar toda especie de industria; esta necesidad preciosa nos obliga á dirigir nuestros estudios hacia las ciencias que solo pueden procurar tan ventajosos resultados. En una palabra: necesitamos menos abogados y teólogos; pero es preciso dar á las clases medias de la sociedad la instruccion conveniente para proceder con acierto en la vida activa á que están llamadas; es menester que las clases ínfimas, que tambien se mueven, reciban ese mismo beneficio; y que cierta ilustracion penetre en esas masas tan útiles cuando son bien dirigidas, tan destructoras y funestas cuando solo el fanatismo ó las pasiones les dan impulso; y si es igualmente indispensable que algunos hombres alcancen lo mas elevado y recóndito de las ciencias, las fuentes en que beban han de ser tan puras, tan abundantes, que se pueda confiar en su indisputable sabiduría.

La necesidad de esta forma es tan palpable, que años ha se está tratando de ella. Ya en las Cortes de Cádiz se emprendieron trabajos para verificarla. Las de 1820 consideraron este objeto como uno de los principales que les debian ocupar, y publicaron un plan general que empezó á ejecutarse; plan que, aunque defectuoso y fundado en algunos principios erróneos, hubiera producido un gran bien á no haber sido juntamente con las instituciones de aquella época. El Gobierno que siguió se vió tambien precisado á decretar otro plan, pero con

miras muy diferentes; si bien, luego, en instruccion primaria no dejó de adoptar providencias útiles y provechosas, á haberse ejecutado con sana intencion y buen celo. Apenas empezó á rayar de nuevo entre nosotros una aurora de libertad, y se trató de mejorar la situacion del país con reformas administrativas, llamó tambien, como no podia menos, la atencion del Gobierno la instruccion pública. Ya en tiempo del ministerio del Sr. Burgos se nombró una comision que redactase un plan nuevo: no tardó la comision en presentar su trabajo; mas por el deseo de buscar una perfeccion imposible de hallar, deseo que nos ha sido siempre tan fomento á los españoles, sirviendo solo para retardar ó echar á perder las mas importantes reformas, no tuvo este trabajo otro efecto que cambiar la inspeccion de instruccion pública en direccion de estudios, encargando á esta la formacion de otro proyecto. Hicolo así la direccion; y este nuevo trabajo pasó á informe del consejo real de España é Indias, el cual, como era preciso, tardó ocho meses en eractar su dictámen. Malogróse así la ocasion tal vez mas oportuna de arreglar este importante ramo sin las dificultades que despues no podian menos de ofrecerse. Considerándose este asunto como legislativo, ya el Gobierno en adelante no podia resolverlo por sí en todas sus partes, siendo precisa la intervencion de las Cortes; intervencion lenta por su naturaleza, y mucho mas cuando aquellas divididas en dos cámaras distintas. Esta consideracion y la urgencia del remedio, hizo que el Sr. Duque de Rivas, siendo ministro de la Gobernacion, prescindiese de los cuerpos colegisladores, y publicase un plan completo que fué generalmente bien recibido. Pero aquel plan estaba destinado á morir á los pocos dias de su nacimiento. En 4 de agosto se publicó, y en 4 de setiembre se mandó suspender su ejecucion, bajo el pretexto de que, con arreglo á la constitucion, los asuntos de instruccion pública correspondian á las Cortes. Fué sin duda aquel un golpe fatal para la enseñanza, pues alejó quizá para siempre el término de una reforma tan completa como se necesita. Nada tenia que ver el plan con los principios políticos: antes bien, si por algo pecaba, era por demasiado avanzado en algunos puntos interesantes; pero su origen, que en semejante

negocio no hubiera debido mirarse, fué indudablemente la causa de su proscripción. Sin embargo, aquel trabajo no quedará del todo perdido; pues influirá necesariamente en cuanto se hagan en lo sucesivo.

Con el furor que entonces había de restablecer antiguas leyes y decretos, natural parecía que hubiese revivido el plan de 1821; pero eran tan patentes algunos de sus principales defectos, que se creyó mas oportuno limitarse á restablecer la Direccion, segun en él se prescribía, dejando á las Cortes constituyentes el arreglo general del ramo; pero la fatalidad perseguía á la instruccion pública. Aquellas Cortes que tanto decretaron, no hallaron un instante que emplear en tal vital asunto. En vano el Gobierno les presentó un plan de instruccion primaria y bases para el arreglo de la secundaria y superior: en vano les recordó repetidas veces, y con instancia, la urgencia de este negocio; solo llegó la comision encargada de su exámen á preparar un largo informe en que se reducian á cuatro todas las universidades del reino, y á examinar su dictámen, que no se discutió, sobre instruccion primaria. Tambien en los últimos dias de aquel Congreso se presentó un proyecto de la misma comision para crear un ministerio de instruccion pública, medida que para la prosperidad del reino, sería tal vez conveniente; y por último, un decreto sobre simultaneidades de cursos, introdujo la confusion en los estudios, dando márgen á no pocos abusos. La única medida benéfica á la enseñanza que entonces se adoptó, fue la del pago de matriculas; medida útil bajo muchos conceptos; pero sobre todo, porque suministra á los establecimientos literarios recursos tanto mas necesarios cuanto que con la supresion del diezmo les han faltado seis mejores rentas.

Instalóse el nuevo Congreso con arreglo á la constitucion actual; y el Gobierno, siguiendo su propósito de fijar la suerte de la instruccion pública, presentó de nuevo el plan de la primaria modificado, y mas tarde otro general para los demás ramos. Pero la misma fatalidad persiguió á la instruccion en estas Cortes que en las constituyentes. Pasóse el tiempo sin hacer nada, y solo á lo último de la legislatura se autorizó al Gobierno para plantear la instruccion primaria conforme al

dictámen que presentó la comision. Otra autorización se acordó en el Congreso respecto de la enseñanza secundaria y algunos puntos de la superior, como, asimismo para establecer un Consejo de instruccion pública; pero se estrelló luego en el Senado. Conociendo sin duda el Gobierno por una triste experiencia que en los cuerpos colegisladores tendrá siempre mala suerte un plan general, por eso que ha renunciado á este proyecto; pues en la última legislatura presentó solo al Senado unas bases para el arreglo de la segunda enseñanza y el establecimiento de institutos provinciales, los cuales tampoco llegaron á discutirse.

Es decir, que llevamos ya cinco años que se está tratando de un arreglo general de la instruccion pública, y todavía no ha podido conseguirse con grave daño de tan interesante ramo y de la juventud que tanto le necesita. Preciso es confesar que la culpa no ha estado por parte del Gobierno, el cual ha hecho cuanto le era dable para que semejante arreglo se verificase: el principal obstáculo ha consistido en que hayan debido entender en él los cuerpos legisladores. Bien que sea un asunto tan vital, se presenta con un carácter de menor urgencia que otros muchos que absorben su atencion en las circunstancias presentes y ocupan exclusivamente sus sesiones. La política mata y matará siempre la instruccion pública en las Cortes. Hay mas: aun cuando lleguen estas á ocuparse de ella, el resultado será probablemente poco satisfactorio. Cada diputado querrá para su provincia una universidad: la mayoría se atenderá en este punto á lo que sostengan los catedráticos y doctores, partes interesadas que se opondrán siempre á necesarias reformas que han de principiar por ellos; y multitud de opiniones encontradas, por lo mismo que no tendrán ya el centro de un sistema político que las reuna, se combatirán con todo el tison del amor propio, imposibilitando la adopcion de un sistema uniforme y bien combinado. Parece que se ha dado á la intervencion legislativa demasiada extension en este punto. El arreglo de la instruccion pública es asunto puramente administrativo y de gobierno: solo en cuanto á recursos y ciertos derechos que se pueden perder ó adquirir, debe ser objeto de medidas legislativas. Ordenar los

estudios, aumentar ó disminuir cátedras, ver en qué pueblos del reino conviene que existan tales ó tales establecimientos, literarios, arreglar su disciplina interior, y organizar su sistema económico, puntos son estos en que el Gobierno debiera decidir por sí solo; como igualmente es atribucion suya fijar las calidades que han de tener los catedráticos y los trámites que se han de seguir para su nombramiento. Todo lo demás se reduce á cuestiones de fondos; y al discutirse los presupuestos es cuando puede examinarse si sobran ó faltan cualesquiera de ellos, si están bien montados y dirigidos los que existen. Mientras la intervencion legislativa no se limite á esto, y á arreglar ciertos puntos de derecho que lo necesitan, probablemente se adelantará muy poco ó nada.

A pesar de todo, no se han dejado de hacer algunas cosas útiles, ó de prepararse otras cuyos efectos, si no se sienten todavía, es porque en esta materia los resultados no son instantáneos, sino al contrario, remotos.

El regimen interior de las universidades no ha variado, y es todavía el mismo que el establecido en el plan de 1804, llamado generalmente de Calomarde. Sin embargo, el método de estudios ha recibido notables mejoras. Los de filosofía se han perfeccionado, dándose mas extension á las matemáticas, y recomenzándose la física escolástica con la experimentual. En la facultad de leyes se ha suprimido el digesto, y se ha introducido el estudio del derecho natural y de gentes, de los principios generales de legislación, de la economia política y otros muy necesarios; no menos ventajosas modificaciones han experimentado las facultades de teología y de canones; en sus cátedras, pocas mejoras puede admitir ya la parte teórica de estas enseñanzas en el estado actual de los conocimientos, y las que faltan, como el estudio de la ciencia administrativa, no tardarán tal vez en adaptarse. Además se ha prescripto que la carrera de leyes haya de hacerse toda en las universidades, con lo que los letrados tendrán en la sucesiva todos los estudios que requiere tan noble profesion; en vez que antes buscaban obtener el grado de Bachiller siguiendo después la práctica en el bufete de un abogado, ó presentando certificación de haberla seguido, lo cual no siempre era cierto.

El rigor en los estudios, tan necesario para asegurar el aprovechamiento de los discípulos, por otra de las mejoras que se han procurado introducir, aunque todavía no se ha logrado del todo, porque las circunstancias no lo permitian, y porque el mal es tan inveterado, que difícilmente se puede esperar en un momento. Todo al fin debe saberse con efecto, lo muy poco que se estudiaba en nuestras universidades, segun los cursos de obtener de cualquier modo que fuese la aprobacion de sus estudios. Dos causas contribuian á que estos se hicieran indudablemente. El mal método de los exámenes, y la facilidad que habia en obtenerlos después, honros y sin multas ni penas de cursos. Los exámenes se han procurado sujetar á un sistema mas perfecto, que se ha completado últimamente, y que producirá todos sus buenos efectos cuando se adopten providencias para que los estudiantes se ocupen con el debido rigor, siendo así ellos, sencillos. La relajancia por razones que estarian demás decir ahora, pero de todos modos se ha remediado gran parte del mal, lográndose con el temor de pruebas mas difíciles estimular la aplicacion. La segunda causa ha estado enteramente con la ley de 14 de abril que prohibe toda dispensa de edad y de años académicos. Es cierto que acaso con esto se causa un perjuicio á algunos pocos jóvenes estudiosos que, dotados de talento y aplicacion nada comunes, podrían aprender en un año lo que otros en dos; pero además da que nunca puede serles dañoso, y dados mismos el hacer sus estudios con el debido detenimiento; y tal es el que esos pocos se sujeten á la regla general, quedando siempre á la disposición para que salve todas las circunstancias, y consiga lo que solo debería ser premio de un estudio sobresaliente y probado; porque conviene saber que en esta parte, precisamente los buenos estudiantes los que mas se estiman tales, griegos; sino al contrario los mas malos, que emplean el tiempo que habian de gastar en instruirse, en buscar empleos y molerlos á los ministros para adelantarse indudablemente en su carrera.

Los libros de asignatura han mejorado tambien respecto á los que antes estaban señalados, aunque la verdad no tanto como debiera desearse. Esto proviene de un error en que se ha caido, y que no puede menos de justificarse muy en bre-

ve. En el último arreglo provisional de estudios para las universidades, se deja al profesor la facultad de elegir el texto que quiera, ó de no adoptar ninguno, siguiendo solo el método de lecciones escritas. Esto en teoría es muy bueno, y produce excelentes efectos en países extranjeros; pero no nos hallamos en España en el caso de hacerlo con buen éxito. Hay á la verdad catedráticos muy sabios y muy celosos; pero en cuanto á los demas, los unos por ser en el dia interinos ó substitutos, los otros por hallarse ya muy viejos, ó no tienen los conocimientos necesarios para usar con acierto de semejante libertad, ó estan apegados á sus antiguos libros, ó no quieren tomarse el trabajo que un nuevo estudio exigiria. Asi es que la reforma en esta parte no ha correspondido á lo que se esperaba, y se han visto los ejemplos mas estranos, como el de adoptarse en una universidad el Telémaco para la asignatura de principios de legislación. Verdad es que este mal no ha provenido solo de mala voluntad ó de ignorancia. Fácil es decir: adoptense mejores libros; pero ¿existen estos libros? ¿pueden existir en España cuando acabamos de salir de un sistema de gobierno en que estaban proscritos? A esto se contestará: que se compongan ó traduzcan. Ciertamente no faltaria quien lo hiciera; mas este trabajo exige una recompensa: la verdadera está en asegurar el despacho del libro, y el despacho, lejos de asegurarse, se pierde con la libertad de los textos. Mas acertado hubiera sido, y á eso se tendrá que venir á parar, el haber señalado á todas las asignaturas de los establecimientos públicos libros determinados, que el Gobierno hubiera podido mandar escribir, proporcionando de este modo ganancia á sus autores, ó comprándolos para imprimirlos y venderlos por su cuenta. Con una direccion de estudios compuesta de hombres ilustrados no hay que temer una eleccion contraria á los verdaderos progresos de la instruccion pública; y para procurar la mejora sucesiva de semejantes libros, podrian mandarse revisar ó renovar cada cuatro años, hasta que hubiese suficiente número de obras buenas en que elegir, ó se formasen buenos catedráticos: entonces seria tal vez acertada la libertad en los libros de asignatura.

La imposibilidad en que se ha estado hasta ahora de esta-

blecer un plan general de estudios, ha producido un mal que no puede tolerarse ya por mucho tiempo. Esperándose el arreglo general, y creyéndosele cada vez mas cercano, se ha suspendido la provision en propiedad de todas las cátedras vacantes; y como estas son muchas, ya porque los profesores mas distinguidos se han lanzado al terreno de la política, ya porque han muerto no pocos ó han sido separados á causa de sus opiniones, resulta que la mayor parte estan desempeñadas por interinos ó substitutos que no han acreditado su aptitud por el medio de la oposicion, y muchos de los cuales son jóvenes que estan todavia estudiando, ó han poco que concluir su carrera. En vano se quiere que los estudiantes acudan gustosos al aula, y guarden el orden debido en ella, cuando no advierten en su catedrático, ni toda la instruccion, ni toda la representacion que se necesita para inspirarles veneracion y respeto. Los estudiantes tienen un tacto admirable para conocer desde luego el verdadero valor de sus catedráticos; y si una vez llegan á concebir desprecio por ellos, no hay ya quien los sujete, asi como obedecen sin violencia al ilustrado profesor en cuya sabiduria tienen confianza.

Mas para proceder á la provision de las cátedras, es necesario arreglar primero los establecimientos, y ver qué enseñanza han de quedar en ellos, como asimismo si han de subsistir todos. Desde luego no hay hombre sensato que no clame por la supresion del estudio de la medicina, en la mayor parte de las universidades donde se enseña. Mucho este estudio del modo mas imperfecto que puede darse, solo sirve para aumentar el número de los malos facultativos, peste de la humanidad; y aunque no fuera así, la poblacion de España no sufre tantas escuelas de esta ciencia, cuando en toda Francia no existen mas que tres. Crear muchos médicos y muchos abogados que se encuentran luego con su título, para no hallar donde ejercer su profesion, es robar á otras profesiones los hombres que pudieran ser útiles en ellas; y aumentar el número de los proletarios hambrientos y bulliciosos que suelen ser los promovedores de todos los desórdenes públicos. Por esta razon deberian extinguirse tambien algunas universidades, y convertirlas en otra clase de establecimientos literarios mas útiles á la genera-

idad de los habitantes; pero este es uno de los puntos mas difíciles de la reforma y el que encontraré mas obstáculos.

El Gobierno, sin embargo, ha empezado á verificarla, trasladando á Madrid y Barcelona las universidades de Alcalá y Cervera. Muerto es que estas medidas no han sido aprobadas por muchos; pero con el tiempo se conocerá toda su utilidad; y si todavía no ha llegado á conocerse, es porque los muchos establecimientos no han recibido la organización que les corresponde, y reinan por lo tanto en ellos vicios que es preciso estirpar; pero es de creer que muy en breve se procederá á arreglarlos con conviene, sobre todo la universidad de Madrid que debiera ser digna de la capital de la monarquía y el modelo de todas.

Si estos establecimientos destinados á la enseñanza superior y á otras carreras abundan demasiado en España, escasean mucho por el contrario las que sirven para la enseñanza General y dan á las clases medias aquella instrucción que constituye la verdadera civilización de un pueblo. Á la creación de estos es á la que principalmente se ha dedicado el Gobierno en estos últimos años, y es de esperar que dentro de muy pocos se conocerán los efectos de sus providencias. Dos medios son los que existen para propagar la segunda enseñanza: el de establecimientos creados por el mismo Gobierno ó de fondos públicos, y el de colegios de compra particular.

Respecto de los primeros, pueden ser ó públicos ó los que atiendan alumnos ciertos meramente matriculados; ó ermitaños en donde se admitan internos y externos. En Francia se sigue generalmente este último sistema. Allí se ha adoptado el principio de que la enseñanza secundaria ha de ser enteramente enseñada por los que la reciben. Los colegios reales y comunales son unos seminarios en que se admiten pensionistas, y son pocos los establecimientos en que como en nuestros estudios públicos, hay solo matriculados. Pero la costumbre y el estado de la riqueza en España no permiten seguir por ahora este método. El Gobierno ó las provincias tienen que contribuir para sostener la instrucción; y aunque conviene no adoptar en todo su rigor el principio de la enseñanza gratuita, no es posible apartarse mucho de él todavía. Así es que lo único

que por ahora conviene es el establecimiento de institutos provinciales, que sostenidos por la parte de fondos públicos, saquen algunos recursos del producto de matriculas. Tal es el plan que se ha seguido, y ya se ha conseguido fundar algunos institutos provinciales de segunda enseñanza, y se establecerán otros, luego que una ley autorice al Gobierno para crearlos en todas partes donde se pueda, y para hallar recursos con que sostenerlos. Los colegios de humanidades bajo la dependencia y dirección del Gobierno, son pocos todavía en España; y las circunstancias en que nos hallamos no son las mas á propósito para que el Gobierno piense en establecerlos.

En cambio se ha dado un grande impulso á la creación de colegios particulares. Sabido es el resaca en que el gobierno abolió en otra clase de establecimientos. El reglamento que dio para ellos se dirigió principalmente á impedir su fundación. Señalaba los pueblos donde podía haberlos, y aun en estos mismos pueblos limitaba su número; los sujetaba á determinadas condiciones, y otros que alejaban la idea de dedicarse á semejantes empresas. Desde 1834 se han dado cuatro permisos se han autorizado con este objeto; y la real orden de 10 de agosto de 1834 ha concedido en esta parte una libertad absoluta con sujeción, sin embargo, á ciertas precauciones indispensables, y á ciertos exámenes, cuando se trate de incorporar los estudios en establecimientos públicos. Así es que ya por particulares, y por otros que se han creado, se han creado en muchos puntos de la Península colegios mas ó menos perfectos; pero que al cabo han mejorado la instrucción que antes no existía. Desde 1834 ha empezado la instrucción pública, á haber fijado su atención en los estudios elementales que ha recibido la enseñanza secundaria, en los que se prometen las providencias que se están adoptando, respecto de ella, y se encarga no se molestaran tan desproporcionadamente.

La instrucción primaria ha merecido también una atención especial del Gobierno, y en este punto de la enseñanza ha adelantado mas la reforma que en las otras. El ministro Alarcón tomó este asunto con particular empeño, y considerando muy digno que nada se hiciese para el pueblo que no se cuida pri-

mero de instruírle. Reformó el reglamento de 1825 circulando una instrucción que establecía comisiones de instrucción primaria en las provincias; nombró una comisión central compuesta de personas ilustradas y celosas, con encargo de preparar un proyecto de ley para presentarlo á las Cortes; decretó el establecimiento de una escuela normal en la corte, y mandó á Londres algunos jóvenes para aprender los diferentes métodos empleados en la instrucción del pueblo, á fin de enseñarlos después prácticamente en aquella escuela. La comisión trabajó con ardor. Instaló la escuela lancasteriana destinada á servir de escuela práctica cuando se planteara la normal. Formó el proyecto de ley, el cual fué sucesivamente presentado al Estamento de Próceres, á las Cortes constituyentes y al Congreso de Diputados, sin que en ninguno de los tres cuerpos se lograra su discusión. Fortuna fué sin embargo que no lo llegara á ser en el segundo, porque hubiera quedado enteramente desfigurado. La segunda parte de él, relativa á los medios de ejecución, se suprimió del todo en el dictámen de la comisión, reemplazándola por un solo artículo que dejaba la instrucción primaria á cargo de los ayuntamientos, es decir, en el mismo abandono en que ha estado siempre. En el Congreso de Diputados se consiguió por fin, no que se discutiese la ley, sino que se autorizase al Gobierno para plantearla provisionalmente conforme al dictámen que había dado la comisión de aquel cuerpo. Este dictámen se diferenciaba poco del proyecto del Gobierno; pero lo modificaba en dos puntos esenciales. Era el primero la formación de las comisiones de pueblo y de provincia. El proyecto no hacía mas que establecer estas comisiones, dejando al Gobierno el formarlas con las personas que creyere oportunas; y el dictámen señalaba estas personas, dejando su elección casi exclusivamente á los ayuntamientos y diputaciones, y por lo tanto haciendo de ellas unos meros apéndices de estas corporaciones. Este es un error; porque si la instrucción primaria ha de prosperar en España, tiene el Gobierno que obrar con mano muy fuerte para vencer muchos obstáculos y superar muchas repugnancias: estos obstáculos, estas repugnancias proceden de las mismas corporaciones populares: hay que combatir su indiferencia, su desidia,

su oposición á gastar para este objeto, y hasta su ignorancia; y no es buen medio de hacerlo el dejarles una influencia excesiva en tan importante ramo. Así es que hasta ahora no se ha notado desde la publicación de la ley una grande actividad por parte de las nuevas comisiones. El segundo punto es que se modificaba el proyecto era no menos esencial: se quitó el artículo en que se prescribía que todos los años se hubiese de asignar en el presupuesto general del Estado una cantidad para fomento de la instrucción primaria. Dábase por razón de esta novedad el que semejante instrucción es de un interés local, y debe ser por lo tanto costada por las localidades. Los principios exclusivos suelen desaparecer en erróneos. Cierta es que el sostenimiento de las escuelas debe ser por punto general obligación de los mismos pueblos; pero hay también un interés social, interés que se extiende á toda la nación, en que las masas populares no sean ignorantes; luego la sociedad entera entra también por alguna parte en la obligación de contribuir para fomentar la enseñanza primera; y por lo mismo no hay nación ilustrada en Europa que no señale en su presupuesto alguna cantidad para este objeto. Muchos pueblos, aun con las mejores leyes, carecen de medios para plantear las escuelas, y en tal caso es un deber en el Gobierno el ayudarlos. Es de creer que este error se enmendará en lo sucesivo. A pesar de todo, la ley, como está, puede producir muchos bienes. Aun no se ha podido poner en ejecución con la actividad debida; porque para ello necesita ser completada en los reglamentos que exige, y la formación de estos reglamentos no es obra de un día. Sin embargo, no se ha dejado trabajar en ellos, y están ya publicados tres: el del régimen interior de las escuelas, la instrucción para los ayuntamientos, y la que ha de servir para las comisiones: falta el de exámenes de maestros, y entonces estará completo el sistema.

Un obstáculo grande se opone en España á que se plantee rápidamente y bien toda clase de enseñanzas, particularmente la secundaria y la primaria: es la falta de maestros: para aquella apenas existen, y los que hay para la primaria son por lo general tan malos, que causa espanto el ver su ignorancia. Esta razón ha hecho necesario el establecimiento de la

escuelas normales: en primer lugar una central en la corte, y después las particulares para una ó mas provincias. La primera se ha logrado establecer por fin á principios de este año, y promete los mas felices resultados, al ver el celo de los maestros y la afición con que se han dedicado al estudio los jóvenes mandados por las provincias. No se crea, sin embargo, que ha costado poco el llevar á cabo este establecimiento. Las provincias no se han prestado fácilmente al pequeño gasto de seis mil reales anuales que se les exige para ello; y aunque muchas, tal vez de las mas afligidas por la guerra, han adelantado gustosas aquella cantidad y nombrado sus alumnos, otras se están resistiendo todavía, hallándose en el número de estas las mas ricas, y las que se precian de mayor exaltación en las ideas; Cosa estúpida además, y que prueba cuán grande es la indiferencia general en esta parte, y cuánta energía necesita emplear el Gobierno para vencer esta opatía si ha de poder hacer algo! En muchas provincias no se han encontrado jóvenes que hayan querido venir de alumnos, y ha necesitado el Gobierno nombrarlos de otra parte.

Como complemento de todo sistema de instrucción primaria, existen dos clases de establecimientos. Las escuelas de adultos y las de párvulo. Dos de las primeras, una para cada sexo, se habian establecido en Madrid en 1833, á cargo del celoso é ilustrado español Don Mariano José Vallejo, en las que su método ha producido excelentes resultados. Las Cortes, por el mismo error que he combatido antes, han suprimido del presupuesto la asignación que les estaba señalada, declarándolas establecimientos locales. En vano se ha excitado el celo del ayuntamiento de Madrid para que continuara sosteniéndolas: esta corporación, abrumada con inmensas atenciones, y escasa de recursos, no ha podido aceptar esta nueva carga, y las escuelas se han cerrado. Triste acontecimiento ha sido este, pues ha dejado sin instrucción á multitud de jóvenes que en él la recibían por la noche mientras que por el dia se dedicaban al trabajo; pero la existencia de estas escuelas ha dado á conocer, acreditándolo, el método Vallejo, el cual se ha propagado por otras muchas; y este es otro beneficio que se debe al Gobierno en estos últimos años.

Las escuelas de párvulos empiezan á introducirse entre nosotros. A escitación del Gobierno, la sociedad económica de Madrid promovió en el año anterior la formación de una asociación para este objeto, la cual ha creado ya tres establecimientos de esta clase, que admiran por los felices resultados que en ellos se notan.

Lo largo de este artículo no permite ya entrar en otros muchos pormenores que serian interesantes. Podria hablar particularmente de los Escolapios, que una ley tiende equivocadamente á destruir, y que el Gobierno ha procurado conservar, en cuanto aquella lo permite, porque el pueblo en general los quiere, y prefiere su enseñanza; pero este asunto mereceria por sí solo un largo artículo, y acaso se lo dedicaré mas adelante en esta misma Revista.

En suma: por todo lo dicho se ve que el Gobierno de la Reina ha comprendido el verdadero impulso que se debe dar á la instrucción pública en esta época; que ha hecho cuanto ha estado en su mano; pero que ha encontrado hasta ahora obstáculos insuperables en las desgraciadas circunstancias que nos rodean, en la miseria pública, en la falta de recursos, y hasta en la necesidad de esperar á la cooperación del poder legislativo. La dirección de estudios, compuesta de personas ilustradas, y cuya mayor parte no podria ser fácilmente reemplazada, trabaja sin cesar en ayudar al Gobierno para llevar á cabo la reforma; y si sus esfuerzos no han sido todavía coronados, ni se ven todos los resultados que algunos quisieran, es porque, como ya he dicho mas arriba, la obra es larga; sus resultados no pueden ser instantáneos, y necesitan mucho tiempo para desenvolverse. Sin embargo, es de esperar que siguiéndose con la debida constancia, no pasarán muchos años sin que ya empiecen á notarse.

ANTONIO GIL DE ZÁRATE.

Album de los Niños, Periódico Literário. Madrid-1845

DOMINGO 13 DE JULIO. MADRID. 1846. Número 1.

ALBUM DE LOS NIÑOS,

PERIODICO LITERARIO.

SECCION MORAL.

ANEXO TESTAMENTO.

ISAACH.

Cien años contaba Abraham, el mas santo de los patriarcas, cuando se vieron cumplidas las promesas que Dios le hizo: un año antes, por medio de un ángel, de darle un hijo que seria cabeza de su pueblo escogido. Este fue Isaach, que desde el momento de nacer formó la delicia de sus ancianos padres. Su nombre significa risa: y se le impusieron, ó bien para expresar el contento y alegría que les causó su venida al mundo, ó porque su madre Sara se rió cuando el ángel anunció su nacimiento. A los ocho dias fue circuncidado, y el en que cumplió los siete años le quitó su madre el pecho, y Abraham dió un banquete en Bersabee donde tenia su morada, para celebrar la entrada en el mundo de aquel niño tan querido: mas su regocijo fue bien pronto turbado del modo mas terrible para un padre amoroso. Dios le ordenó sacrificar por su misma mano aquel hijo, en que estaban cifradas todas sus esperanzas, todos sus ensueños de felicidad. Abraham no titubeó un instante en obedecer el mandato de Dios, y con el corazón traspasado de dolor se encamina con Isaach en la madrugada de un primero de Setiembre al monte *Moria* ó de la *Vision* (1). Marchaba Abraham con paso tardío encorbado con el peso de los años y aun mas con el de su desventura llevando en sus manos un brasero con fuego y una cuchilla: seguiale Isaach cargado con la le-

ña necesaria para el sacrificio, y cuando ya subian la pendiente del monte, dijo á su padre con la sencillez propia de su edad y de las inocentes costumbres de aquel tiempo: «Padre mio, veo la leña y el fuego; mas dónde está la víctima?» Abraham con los ojos prefados de lágrimas, solo pudo responderle, «hijo, Dios proveerá.» Llegados á la cumbre del monte, y en el mismo lugar donde muchos años despues se plantó la cruz en que debía morir el Salvador de los hombres, erigieron el altar. Abraham entonces volvióse á su hijo diciéndole: «tú eres la víctima designada por Dios.» Sometióse Isaach á su muerte sin murmurar, y solo pidió á su padre le vendara los ojos y sujetase los brazos, para que el instinto natural de amar la vida no se opusiese á la voluntad Divina. Ya Abraham alzara el brazo armado para herir la inocente víctima, cuando un ángel le detuvo diciéndole, que Dios estaba satisfecho con el sacrificio de su obediencia, y que en lugar de su hijo inmólese un carnero que le mostró. Vueltos á sus tiendas, Isaach se entregó á sus antiguas ocupaciones de apacentar los numerosos ganados de su padre, perseverando siempre en el camino de la virtud que desde sus primeros años emprendiera. Al cabo de algun tiempo murió Sara, y el justo sentimiento que causó á Isaach esta pérdida, solo pudo mitigarse algun tanto con el cariño de su prima la bella y virtuosa Rebeca, con quien se desposó por aquella época, á la sazón que contaba 40 años. Veinte despues de su casamiento dióle Dios dos hijos gemelos que fueron Esau y Jacob tan nombrados en las sagradas escrituras. Isaach perdió la vista en su vejez, desgracia que sobrellevó con la resignacion de los justos. Estando cercano á la muerte, bendijo á sus dos hijos, aunque por un engaño de Rebeca, dió á Jacob el menor de los dos el derecho de primogenitura que correspondia á Esau y poco despues murió

(1) Este lugar se llamó despues monte Calvario, celebre por la muerte de J. C.

Este: julio, n.º 3

el sueño de la muerte en la ciudad de Hebron, tierra de Mambré á los 180 años de su edad, por los 1228 del mundo fue sepultado por sus hijos en la cueva que Abraham comprara para su sepulcro, y en él que tambien fue depositada Rebeca poco despues.

La Iglesia católica hace mención de Isaac en las lecciones de los mártires del primer domingo de cuaresma y le propone á los fieles como un modelo de obediencia filial y de santidad.

MATÍAS DIAZ AVILÉS.

MAXIMAS DEL LIBRO DEL ECLESIASTICO.

El Hombre nace para saber, pero sus ideas con el tiempo y la educacion se des-envuelven, si el maestro ó quien está encargado de dirigir su infancia y educarle no procura nutrir su corazon con sanas doctrinas, jamás se puede esperar que produzca con el tiempo buenos frutos. Solo regada esta tierna planta con el rocío de la moral, y alimentada su alma con el pasto de la religion puede el que le educa prometerse que presentará al Estado con el tiempo un buen ciudadano, y á la religion un hombre virtuoso. Nada puede llenar estos objetos mejor que las máximas de los sagrados libros, que el Señor, en los días de su clemencia, se dignó dar á su pueblo, y de estos ninguno mas á propósito para los niños que el del eclesiástico, por cuya razon le hemos elegido con preferencia á los demás; de él, pues, será cuanto vamos á decir en este y en los artículos sucesivos. Plégnese al cielo que nuestros deseos se vean cumplidos, y que los niños reciban estas máximas como dictadas por el mismo Dios!

La sabiduría tiene su origen en el mismo Dios.

El amor de Dios es la sabiduría.

El que quiera poseerla debe ante todo temer al Señor.

El que al Señor teme logrará que todo le salga bien en el mundo, y completará su felicidad despues de su muerte.

La ignorancia es la fuente de todo lo malo.

Por eso el que está dominado de este vicio, no es fácil se conserve inocente.

Cuida, pues, hijo mio, huir de él, como de un manjar emponzoñado que mata el alma.

Nutre tu alma con la sabiduría, observa los preceptos divinos.

En ella encontrarás la fe y la mansedumbre, y el que posee estas virtudes, ten entendido, alcanzará la felicidad.

La sabiduría nos modera en la prosperidad y nos conforta en la desgracia, siempre que sea fundada en el temor de Dios y en la observancia de su ley sacrosanta.

Sella tus labios para que solo se abran á la verdad.

No finjas una piedad que no tienes, porque el hipócrita es de Dios abominado.

Siempre en las acciones debe servirte de guía la conformidad con tus sentimientos.

En tus palabras debe conocerse el afecto que al corazon domina.

Sé en presencia de tus iguales tan comedido como ante tus superiores.

Socorre al afligido, y consuelen tus palabras al oprimido.

Juzga como el bien mejor, la ciencia, y no perdones medio para conseguirla.

Mira detenidamente cuanto en el mundo hay, y verás como todo publica la existencia de Dios.

A vista de cuanto existe conocerás su Ser, que escondiéndose de nosotros, por sus obras se manifiesta.

Ten presente estos consejos y en ellos aprenderás á amar la sabiduría como la única que puede elevarte al Criador, y preservarte de todo lo malo.

JOAQUIN RODRIGUEZ.

SECCION CIENTIFICA.

ESTUDIOS PARA NIÑOS.

En el hombre hay una triple naturaleza, clara, distinta, que se revela en todos los fenómenos de su vitalidad; hay tres naturalezas que podremos localizar: la naturaleza física, que se representa en la materia; la naturaleza moral, que se encierra en el corazon; la naturaleza intelectual, que se encierra en el cerebro. La com-

binacion de estos tres elementos, hablando químicamente, produce ese ser maravilloso, á quien se ha dado el nombre de rey de la creacion. Nos explicaremos por las teorías admitidas; no queremos empeñarnos en las cuestiones fisiológicas de la existencia humana.

Entre estos tres elementos existe una sola razon de afinidad; si esa razon se altera, se destruye su equilibrio, se ataca su modo de ser. Así como en una pirámide triédra las tres caras no tienen mas que un punto de vista simultáneo, el vértice; así el hombre debe considerarse á la vez en sus tres fases: mirar una sola de sus caras es perder de vista las otras dos. Entre esas tres líneas debe existir un paralelismo perfecto; la menor inclinacion llega á cortar las demás.

Cuando se hace un estudio reflexivo del hombre, individual y colectivamente considerado, aparece un hecho muy notable. La primera existencia de la sociedad es toda física, no hay mas relaciones que las de la materia; se vive en los bosques y á las orillas del mar y apenas se conocen los deberes de la humanidad ni los placeres del espíritu. La pesca, la caza, no por la distraccion que proporcionan sino por la necesidad de alimentarse, son su única ocupacion. Los errores y los absurdos del feliquismo que profesan los pueblos salvajes son una prueba evidente y lastimosa de la verdad que investigamos. En semejante estado las cuerdas del sentimiento y de la inteligencia no suenan: es que no se las ha hecho vibrar todavía.

Mas tarde, en el segundo desarrollo de las sociedades, predomina el corazon, la afectividad se extiende y produce el doble efecto de aumentarlas y consolidarlas. Entonces se establecen los deberes de familia, y de las virtudes mas sublimes nacen los hombres mas heroicos. Entonces fue cuando Grecia y Roma escribieron en su historia esas acciones de valor, de abnegacion, de grandezza de alma que la corrupcion de las edades sucesivas ha menospreciado como fabulosas.

Nosotros, los que habitamos la vieja Europa, caminamos aun en el tercer período de vida de las sociedades, cuando la cabeza buye del cuerpo y hace callar al corazon, cuando toda la vida se concentra en el cerebro. El radio de la inteligencia se ex-

tiende y la esfera de su actividad lo comprende todo. Entonces se vive lejos de la tierra, y no se vuelve á ella sino para morir. Cada hombre es como un globo aerostático que se eleva en regiones desconocidas hasta que el gas se consume y cae al suelo. Los que han estudiado el siglo XVIII, ese siglo prodigiosamente fecundo en ciencias y artes, participan sin duda de nuestro modo de ver.

Puesto que la sociedad camina al fin de su tercer período ¿qué resta? se preguntará tal vez. ¿Recorreremos nuevamente los tres lados de ese triángulo? ¿O habrá un cuarto período, producto de los tres, que los comprenda y los armonice? ¿Tendremos que ser otra vez, primero ibótas, virtuosos despues, sabios al fin?

Estas consideraciones serán objeto de otro artículo: los que acabamos de exponer no pertenecen ciertamente al niño, que es á quien dedicamos el ALBUM DE LA INFANCIA; pertenecen, sí, á los autores de sus días y á su maestro, que es su segundo padre.

EDUARDO CHAO.

HISTORIA NATURAL.

EL ORANGUTAN.

«Entre todos los animales el Orangutan es el que mas se asemeja al hombre.» (Günther.)

Al tratar de realizar la idea que nos hemos propuesto, de ocupar las columnas del álbum con una coleccion de artículos de historia natural, que á par que instruyan á nuestros infantiles suscritores, les ofrezcan una lectura amena, no hemos vacilado en dar la preferencia al del orangutan, ya por la gran semejanza que guarda con el hombre en la forma de la cara y continuamente lleno de magestad, como por el instinto de que la naturaleza le ha dotado. Pero ya que las reducidas columnas de nuestro periódico no nos permiten hablar de este animal singular con toda la latitud necesaria, procuraremos al menos hacerlo todo lo extensamente que posible sea, trasladando

Integra la descripción que de él hace Mr. Beaudé en uno de sus viajes. «Héla aquí.»

Existen en el centro del Africa meridional, así como en las grandes islas del Asia y espesas selvas de la India, una clase de mono de elevada estatura, cuya conformación exterior y las facciones del rostro tienen una grande semejanza con ciertas castas de nuestra especie; porque si bien creado bajo un nuevo tipo, el género humano presenta una variedad de razas distintas que se diferencian entre sí, bien por el color del cutis, por la estructura de los miembros ó por una infinidad de nuevos caracteres que se hallan determinados por todos los naturalistas.

Ahora bien, el orangutan es entre los demás animales el que por su perfección mas se aproxima al hombre; y adviértase que esta semejanza no es solo el resultado de su conformación exterior, sino tambien por la organización interna, que tan semejante es á la del ser racional, y mayormente por su inteligencia mucho mas despojada que la de cualquier otro animal.

Admirados de estas cualidades, los moradores de los países habitados por este animal singular, viven aun en la creencia de que estos grandes monos son una raza de hombres degenerada, los cuales, dominados por la holgazanería en una época distante de nosotros por millares de años, se refugiaron á los bosques para huir del trabajo, y que á consecuencia de esto su posteridad fue sufriendo grandes alteraciones en su organización, hasta venir á parar en lo que son hoy día. La prueba de esta persuasión, en que aun están aquellos hombres, es que los conocen con un nombre que revela bien á las claras la alta idea que han formado de su perfección, pues que las palabras *orangutan* en la lengua de los malayos y de los isleños de la Sonda, significan *hombre de los bosques* con que los primeros viajeros nos han designado á este cuadrúmano.

Dos son las especies en que se divide su raza; la una que habita las selvas del Africa, y que en razon de su color se le llama orangutan negro, y la otra, que mora en las grandes islas del Asia y península de la India, se la designa con el de orangutan rojo ó simplemente orangutan. La variación que hay entre estas dos castas, consiste solo en el color, la estatura y en la longitud del brazo que es algo mayor

en el segundo, á proporción de su magnitud. La estatura ordinaria en ambas castas varía de cinco pies á seis y medio.

Su cabeza es, como antes dijimos, casi igual en su estructura á la del hombre. La frente elevada y algo convexa en la línea media. La cara carece enteramente de pelos largos á excepcion de los carrillos; la nariz no forma prominencia alguna; los ojos, aunque pequeños, tienen los párpados poblados de largas pestañas, y manifiestan una notable expresión de mansedumbre é inteligencia. El hocico tampoco es muy prominente, pero los labios tienen mucha movilidad, pudiendo prolongarse mas de dos pulgadas. Los dientes son semejantes á los del hombre, si bien los caninos son mas largos. Las orejas no se diferencian mas de las humanas que en no terminar en lóbulo. El color del rostro es conforme á la casta á que pertenece. La barba la tiene poblada de un bello largo, así como todo el cuerpo, á excepcion de la frente, las mejillas y parte anterior del cuello. El pelo de la cabeza dirigido hácia adelante se asemeja mucho á una peluca. Los brazos son de una extensión mucho mayor que la de las piernas, y las manos descienden hasta las rodillas. Pero una cualidad particular de estos animales, y que los coloca en la gran familia de los monos, es la facultad que tienen de servirse del pie lo mismo que pudieran hacerlo con la mano; así es que, hablando con toda propiedad, el orangutan tiene cuatro manos. Esta conformación hace que sienta alguna dificultad al andar en pie, razon por la cual al huir va ayudándose con frecuencia de las manos hasta llegar á los árboles que trepa con la mayor facilidad, saltando despues de rama en rama con la rapidez de un caballo que galopa.

Las mas espesas selvas son siempre la morada predilecta del orangutan: en ellas vive en sociedad ayudándose contra el hombre y cualesquier animal que va á turbar la paz de su retiro. Para mejor preservarse de los ataques del leon y del tigre, están regularmente encaramados sobre los árboles en cuyas copas se forman una cama para dormir. El árbol es para ellos un medio de comunicacion, una vivienda y una fortaleza: además les provee de armas que consisten en gruesas ramas que desgajan de él, y de las cuales se sirven

como de unas mazas, manejándolas con una fuerza y agilidad sorprendentes. Los más fuertes animales, tales como el elefante y el rinoceronte, no pueden desalojarlos de sus moradas, viéndose atacados con furor, tan pronto como se presentan, por estos semi-hombres, que atrinchados en sus árboles, los abruman con una lluvia de piedras y de ramas que les obligan bien pronto á huir.

Pero tan luego como el orangutan sale de los bosques, pierde todas las ventajas que tiene sobre los demás animales. Desprovisto de armas naturales, le es imposible luchar con aquellos que los exceden en fuerza y celeridad, ni con el hombre, cuyas armas pueden matarle á gran distancia; así es que raras veces se le vé lejos de los bosques.

La extraordinaria fuerza del orangutan comparada con la del hombre, hace que hasta ahora nunca se haya logrado coger á ninguno que estuviese en completo desarrollo; porque cuando se ven atacados, se defienden vigorosamente; lo que ha hecho decir á algunos viajeros que este mono era fiero, como si la resistencia á todo ataque no fuese en los animales el resultado de un sentimiento el más noble y justo. El medio de que se sirven los cazadores para apoderarse de las crías tiene en sí mucho de bárbaro, porque se abusa de una de las propiedades más interesantes de este animal. Consiste en perseguir con tesón á una madre cuando se la vé con su hijo; por lo regular su fuga es moing acelerada á causa de los cuidados que prodiga al cachorro, por lo que se logra más fácilmente matarla. El hijo entonces se acerca al lado de su madre ya sin vida, sin pensar en abandonarla; con lo que es más fácil el cogerlo.

Reducido al estado de domesticidad, el orangutan vive muy poco tiempo, cuando en sus selvas se cree llegan hasta los 30 años; esto se atribuye á los licores y manjares nocivos de que se alimentan en las ciudades, que abrevian su existencia. Se ha observado también en este animal, cuando cautivo, una gran predisposición á la melancolía que más tarde degenera en un carácter salvaje; sin embargo, cuando jóvenes, se acomodan bastante á la sociedad del hombre, y he aquí en apoyo de esta verdad cómo uno de los más célebres naturalistas, Mr. Lesson, ha

pintado al orangutan joven: «En sus primeros años es notable este animal por su dulzura y carácter dócil y confiado; el aire de melancolía, que reina siempre en su cara, inspira un interés compasivo. Procura imitar cuantos actos vé reproducirse á su vista, y su memoria retiene ciertos hechos, conservando además el recuerdo de lo pasado. Llene de gratitud, y sensible á las caricias, jamás olvida los beneficios que se le han dispensado; los malos tratamientos le inspiran una aversión la más decidida hacia aquel á quien los debe; y en esa edad dichosa, en que con más voluntad se imitan los malos ejemplos que los buenos, se abandonan con mucha facilidad á la intemperancia hasta tanto que no llega á familiarizarse con todos aquellos brevajes menos adecuados á su estómago. La bondad de su carácter le hace acomodarse en el instante con todas las fortunas y posiciones de la sociedad: compañero del marino, se acuesta en su camaraca, se mece en las cuerdas del buque y roe con el mayor apetito el pedazo de galleta que comparte con él su dueño; trasladado luego á la morada del opulente cortesano, acomódase del mismo modo á su nueva situación, viéndose de luscicar con igual avido las frutas ó los manjares, los dulces ó los licores. Sus miembros ágiles y dispuestos para todo, se acostumbran sin dificultad á las habilidades que se le enseñan y se habilita á sostener mejor su cuerpo en equilibrio y á marchar con más soltura.»

A estos caracteres generales miremos algunos de los detalles dados por el célebre Cuvier, sobre un orangutan regalado por Mr. Ceden á la emperatriz Josefina, y que permaneció por algún tiempo en el palacio de Malmaison. Viviendo allí en entera libertad, tenía la costumbre de salirse al jardín, en los bellos días de la primavera y subirse á los árboles. Una mañana, que lleno de alegría se columpiaba de una en otra rama, quisieron hacer como que subían á cogerle, pero él por libertarse, cogió las ramas más próximas á su perseguidor y las sacudió con toda su fuerza como si su intención hubiese sido la de asustarle. Repitió esta misma operación cuantas veces se trató de subir, acompañada de tantos gestos de impaciencia y de temor que ya no cupo duda alguna de que su objeto era so-

lo gl de alejar con el riesgo de una caída á aquel que le perseguía.

Mil otros hechos diversos pudiéramos citar para demostrar á nuestros jóvenes lectores la grande inteligencia de que la naturaleza ha dotado á este animal, pero impidiéndonos los reducidos límites á que nos hemos circunscrito, terminaremos este artículo con la descripción de la muerte de uno de ellos que, perseguido por unos cazadores, pareció mostrarles unos sentimientos que en ciertos casos podrían afrentar á la humanidad misma.

En el tomo XVII de las investigaciones asiáticas hechas por los ingleses, se lee que habiendo llegado en 1825 M. Graymann padre é hijo, oficiales del brick Maria-Ana-Sofia, á un lugar llamado Ramboon, cerca de Tournumand en el noroeste de la isla de Sumatra, desembarcaron en un sitio bien cultivado, al que daban sombra multitud de árboles altísimos, entre los cuales y á los muy pocos pasos descubrieron á un animal gigantesco de la raza de los monos. Tan pronto como este avistó á los que se aproximaban bajó del árbol, en que estaba encaramado, para salirles al encuentro; pero cuando vió que se preparaban á atacarle comenzó á huir presentando entonces el aspecto de un hombre de elevada estatura, cubierto con un pelo luciente y negro. Su carrera era vacilante, y para no caer apoyaba sus manos en el suelo de vez en cuando ó se sostenía en un largo baston formado por la gruesa rama de un árbol. Pero nadie pudo juzgar bien de su fuerza y agilidad hasta que llegó á una colina trepó á un árbol, lanzándose después de uno á otro con tanta presteza como pudiera hacerlo el mas pequeño y ligero de los monos. Imposible hubiese sido el apoderarse de él en un bosque tan espeso, cuando solo la rapidez de un caballo pudiera haber logrado alcanzarlo: tan precipitada era su fuga, y tan pronto sus movimientos que apenas se podía hacer puntería. Solo derribando muchos árboles y después de haber empleado varias astucias, fue como se logró alejarlo de todo punto de apoyo; hiriéndolo en seguida con cinco balas, una de las cuales pareció haber penetrado hasta sus entrañas. El animal continuaba escondido en el follaje, pero disminuida ya considerablemente sus fuerzas, todos creyeron que las habría perdido

ya del todo al verle vomitar una porción de sangre. Mas con la sorpresa de los cazadores, cuando queriendo atacar su último asilo le vieron escapar aun y con nuevo vigor hacia otros árboles contiguos! En fin, ya casi moribundo, le acometieron de todas partes con picas y armas de fuego; pero el animal presentó la actitud de una defensa desesperada, y era tal la fuerza que aun le restaba que, habiendo cogido el arma de uno de los agoreros, la rompió con la misma facilidad que hubiera empleado para una simple varilla. Después de este último esfuerzo, tomó la pobre bestia la expresión de un dolor suplicante; y de tal suerte enterneció á los cazadores por el modo lastimero con que llevaba sus manos á las muchas heridas de que su cuerpo estaba cubierto, que comenzaron á echarse en cara el acto de barbarie que habían empleado con aquel animal semi-humano.

Cuando el orangutan hubo espirado los naturales del país que habían corrido á aquel lugar contemplaron sus formas con la misma admiración que los europeos. Tendido en el suelo tenía cinco pies y cinco pulgadas; y puesto en pié excedía en toda la cabeza al mas alto de los espectadores. Este animal debia haber viajado largo tiempo hasta llegar al sitio en que murió, pues los habitantes del país no recordaban haber visto jamás semejante casta de monos, y á él atribuyeron los gritos singulares que oyeran por espacio de algunos dias y que en nada se parecían á los de los animales feroces. Es pues muy probable que estos gritos dados por el orangutan fuesen aquellos de que se sirven para llamarse unos á otros y reunirse en los bosques.

Todos estos hechos, unidos á un gran número de otros citados por los naturalistas, demuestran evidentemente que el orangutan está, como ya dijimos, dotado de una inteligencia muy superior á la de los demás animales, y que es muy difícil el determinar hasta qué punto podría llegar, si estos monos fuera posible vivieran en medio de nosotros como otros muchos animales domésticos dirigidos por el hombre.

JUAN ANTONIO DE ESCALANTE.

ESPAÑA

EN LOS TIEMPOS PRIMITIVOS ó PABLOSOS.

La historia de España en los tiempos remotos, como la de todos los pueblos antiguos, está envuelta en tinieblas. La rudeza de los hombres primitivos, la inclinación á lo maravilloso y mas que otra causa el trascurso de los tiempos oscurecen de tal modo la infancia de las naciones, que es casi del todo imposible el desenolver de entre tantas tradiciones absurdas y tantas fábulas alguna verdad histórica. Los mas acreditados de nuestros historiadores, entre los que contamos al eruditísimo Mariana, aseguran que Tubal, quinto hijo de Jafet, fué el primero que aportó á las riberas españolas, y echó los fundamentos de nuestra nación por los años 2170 del mundo. Este hecho referido por tantos y tan grandes cronistas no está fundado sino en el dicho de Josefo, historiador judío que escribió mas de 2000 años después de la época que tratamos. Unos quiecen que Tubal empezase á poblar en Lusitania, otros en Navarra y otros en Cataluña y Valencia, atribuyéndole las fundaciones de Setubal, Talla, Tudela, Tarragona y Sagunto, pero todos sin poder presentar pruebas de sus aserciones que se deslucen por sí mismas. Otros llevados del mismo deseo de aumentar glorias á España, aseguran que Noe después de largos y penosos viajes, llegó á las costas de Asturias y Galicia con deseos de visitar á sus nietos, dejando para memoria de su venida los antiquísimos pueblos de Noega y Noela, llamados hoy Navia y Noya. Añaden que Tarsis, nieto de Jafet, vino al poco tiempo y edificó tambien varias ciudades, entre otras una con su mismo nombre no lejos del sitio donde al presente está Tarifa. Siguen después tegiendo una larga serie de reyes que mencionaremos, aunque convencidos existieron solo en la imaginacion de escritores crédulos que cubrieron las primeras páginas de nuestra historia

con novelas y cuentos mal forjados. El hijo y sucesor de Tubal, segun los mismos, fué Ilibero, de quien derivan la etimología del nombre de Iberia que España llevó antiguamente, y el del rio Ebro, *Ibero* en latín. A Ibero sucedió su hijo Ilibeda que dió su nombre á un monte que hoy se llama *Montes de Uca*. Después de Ilibeda ponen á Brigo, el cual siendo multiplicado prodigiosamente la poblacion de España, bien que dispersa en ablas, no solo la reunió en ciudades que al efecto edificó, que se llamaron de su nombre *Brigas*, sino que envió colonias á poblar tierras lejanas como la que se nombró *Brigia*, después Frigia en Asia donde estaba situada la famosa Troya, que dicen tambien debió su origen á una de estas colonias españolas. Después de Brigo reinó Tago y después Belo: del primero tomó nombre el rio Tago y del segundo la Bética. Sigue después Gerion á quien Mariana cuenta como el primero entre los reyes verdaderos de España, pero los críticos de mas nombralla le desechan tambien como fabuloso; no obstante, referiremos aunque ligeramente los hechos que se le atribuyen como tambien á sus sucesores. Gerion vino á España desde países remotos como muestra su nombre, que en Galileo quiere decir peregrino. Los españoles de aquel tiempo, rudos y groseros, no conocian el valor de las inmensas riquezas que encerraba su hermoso suelo. Gerion, mas civilizado, se aprovechó de ellas y empezó á tyranizar á los sencillos pero fieros habitantes, edificó, pues, con el objeto de sujetarlos, dos fortalezas, una cerca del lugar que ocupa Cádiz, y otra inmediata á los Pirineos, á las que dió su nombre. Esta última quieren sea la antigua ciudad de Gerona. Mas bien pronto su tyranía fué combatida por Osiris, Dionisio ó Baco primer rey de los egipcios que después de larguísimas peregrinaciones en que rodeó toda la tierra enseñando el cultivo de las viñas y el uso del pan, por lo que le tuvieron por Dios, llegó á España, donde venció en una reñida batalla cerca de Tarifa á Gerion que perdió la vida en el combate. No abusó Osiris de la victoria, pues colocó en el trono á los hijos del vencido,

(1) Damos principio con este artículo á un comentario completo de historia de España que publicaremos sucesivamente en las columnas del *EL M.*

(2) Otros aseguran que el río fue hijo de Noe.

El Padre de Familia. Seminario de Educacion y de Moral.
Barcelona-1849. Dirigit per Narcís Monturiol.

El,

PADRE DE FAMILIA

SEMANARIO DE EDUCACION Y DE MORAL.

ADVERTENCIA.

Cuesta de cada una 12 rs. por trimestre. No se remite nunca número cuyo aviso no venga acompañado y acompañado de una carta de pago a cargo de D. Vicente Berdick, calle de los Baños viejos, número 13, por el Sr. Estrecheidad, se suscribe en la Librería de *Alfonso*, calle Ancha.

PROSPECTO.

Hé aquí nuestras ideas relativamente á la familia. — Para nosotros la familia es lo más sagrado, y lo mismo que para los demás, es el arca santa que llevamos acuestas procurando salvarla de todos los escollos y calamidades. En ella hallamos la mayor parte de nuestros verdaderos goces y de nuestras desdichas reales. Ella nos inspiró nuestros primeros pensamientos, y en ella formamos nuestras primeras ilusiones; á ella ahora, dirigimos nuestros cálculos y trabajos, para ella exclusivamente empleamos la mayor parte de nuestra vida, al objeto de mejorar su estado, de engrandecerla y hacerla respetar por todos y en todas circunstancias. En la familia vivimos, ella es lo más sagrado, repetimos, para nosotros.

Enhorabuena los genios atrevidos, indomables, busquen la felicidad en la gloria, en el poder, en todos los objetos grandes y de pública admiración; nosotros, como la mayoría de los hombres, necesitamos la tranquilidad del espíritu, la dulce expansión de los sentimientos generosos, los suaves goces de la sociedad doméstica. En ella gozamos, en ella padecemos, en ella buscamos el consuelo á nuestros males, y ella, por fin, nos suministra valor, constancia, actividad, grandeza de alma, amor, dulzura, esperanzas... ella llena todo nuestro corazón.

Mas no se nos eche en cara nuestro egois-

mo; como la multitud participamos también de los sentimientos elevados... la muchedumbre no es egoísta; se amaran los hombres y promueven el bien general, y no movidos por el deseo á veces mezquino de la gloria, sino que atrastrados por los sentimientos generosos, se sacrifican en las guerras, como en la paz levantan esos establecimientos benéficos, único asilo de la desgracia. Pero para nosotros, lo mismo que para la muchedumbre, no hay otros goces verdaderos que los placeres domésticos. Los sabores de la gloria, del poder, y de la consideracion traen disgustos secretos; y el héroe, el sabio, el magnate, el poderoso y el rico no pueden gozar de su brillante posicion, sino pueden descansar en la sociedad doméstica, sino tienen una familia que goce en su felicidad. Oh! la familia es el verdadero paraíso terrenal.

Todas estas ideas que hemos tenido ocasion de exponer ya en otra parte, las repetimos en esta publicacion como una profesion de fe que debe garantir nuestros escritos ulteriores, y el plan y objeto de *El Padre de familia*.

Ahora bien, si la familia hace nuestra felicidad y nuestra desdicha, si debemos mejorarla, si debemos elevarla á nuestros propios ojos, si debemos hacerla respetable á los ojos de los demás, ¿cuál es la posicion

que respecto de ella ocupan el padre, el hijo, la mujer, y demás miembros extraños que la completan? ¿Cuál es el sistema de educación doméstica que conviene adoptar? ¿Qué leyes debieran establecerse para garantizar a la familia los elementos de su felicidad?

Ved ahí la cuestión.

Si fuésemos en nuestras manos los destinos de una nación, en vez de escribir tendríamos en práctica nuestros consejos; si fuésemos diputados presentaríamos proyectos de leyes fundados en las doctrinas que vamos á exponer; ó si al menos fuésemos ricos fundaríamos un periódico para tener el derecho de aconsejar á los pueblos y á los gobiernos; pero ya que no somos ricos, ni diputados, ni ministros, queremos al menos usar del derecho de moralizar, instruir y educar.

El campo que hemos escogido es inmenso y sin embargo está encerrado en una sola palabra: el *deber*.

El *deber* es ilimitado, nunca se escribirá bastante sobre el deber, y mucho más en unos tiempos en que se ha hablado tanta frecuencia de *derechos*; en unos tiempos en que no hay una sola persona, sea de la clase que sea, que cumpla sus deberes, porque el deseo de dominar, la ignorancia y las preocupaciones subyugan todos los espíritus.

En verdad no hay mas que timidas; los que podrían iluminarnos ocultan su saber ó le dan á medias, porque el valor de las convicciones existe en raros individuos, y si alguno se ha atrevido á publicar una verdad, ó sabida ó por ignorancia, la ha dejado todavía rodeada de errores.

Sin embargo es un deber el publicar la verdad, porque solamente la verdad puede librarnos de la esclavitud y de la corrupción.

Mas las circunstancias, dicen muchos, no son á propósito para escribir y propagar, es necesario callarse y esperar. — Espíritus débiles y obcecados! ¿acaso hay una sola manera de escribir? Moderad vuestra impaciencia, instruid escribiendo y propagando, que sola la instrucción es un verdadero progreso, y ya que la ley de las circunstancias no os permite dedicaros en las materias que son vuestra alma y vuestra vida, moralizad entretanto, que si por algun motivo deseamos progresar, es porque la moralidad es efecto del progreso.

Instruid, moralizad! porque los procesos civiles y criminales se cuentan por millares; los hospicios se llenan de expósitos; las calles de nuestras ciudades abundan en mugeres perdidas; las deudas aumentan extraordinariamente; el amor al dinero es una idolatría; el dulce *placer de no hacer nada*, la sensualidad, el lujo embriagan las mas nobles ambiciones, y la explotación del hombre, por otra parte, casi es el solo caracter de actividad que presentan nuestras sociedades.

Instruid, moralizad! Porque la familia, el unico refugio, el sagrario de los seres generosos, está invadido por la corrupción de las costumbres. El casamiento es una especulación, una venta; el matrimonio un yugo detestable que concluye por la indiferencia, el adulterio ó el divorcio; el amor entre padre é hijos, de un lado es la autoridad absoluta, del otro la independencia y la falta de respeto; entre los hermanos ni siquiera existe la amistad! ¡Dichoso el corto número de familias que están bajo mejores condiciones!

Instruid, moralizad! porque en medio de todos estos males se levanta el espectro de la miseria, con su séquito de enfermedades, de seres raquíticos, de suicidios, de robos, esclafos y asesinatos!

Instruid, moralizad! porque de este estado puede surgir una guerra social que extinga todo germen de organización civilizadora!

Y sin embargo, con qué indiferencia estamos contemplando tantos males! *Todo va bien en el mejor de los mundos posibles*, exclaman los egoístas! Esa indiferencia proviene de la fe que tienen las masas en las celebridades científicas.

Algunos economistas impíos que la naturaleza había dotado del talento de ilustrar y hacer felices á los hombres, se han atrevido á asegurar que los males de la humanidad no tienen remedio! y en su egoísmo han dicho: el dia de mañana será como el de hoy; el hombre es malo por naturaleza; solamente los males sociales pueden dominarlo. Y sin estudiar el hombre tal cual es por sus facultades, y conviniendo por otra parte el estado de corrupción general á su egoísmo, y sospechando los trastornos que podría originar la inacción de los gobiernos, *después de nosotros*, han dicho estos hombres, *venga el diluvio*.

Esto es blasfemar de la Providencia; esto

es ser egoísta hasta el crimen; porque de esta manera se dejan autotonar elementos de destrucción, cuando en manos de estos genios poderosos están los elementos de vida y de regeneración.

La moralidad es la vida, la ilustración regenera. Y esos hombres insensatos se atreven a asegurar que la inmoralidad y las preocupaciones son una herencia vinculada en la humanidad!

Por otra parte estos mismos hombres os dicen que la moralidad es un deber: ¿por qué, pues, no abogáis para la conversión de todas las leyes morales en leyes escritas? La caridad es un deber; ¿por qué no reglamentáis la caridad? Ya que el instruirse es un deber, ¿por qué no abogáis por la educación general y obligatoria? Ya que no solo consideráis como un deber el trabajo, si que también castigáis la vagancia como un delito, ¿por qué no abogáis a favor de los talleres públicos para ocupar los brazos sobrantes?

Todo esto exige la moral y la razón, investigadores de las fuentes del *deber*. Estos son los elementos de vida; pero vosotros no los comprendéis.

Vuestros escritos, discípulos de Malthus, están llenos de impiedades y de contradicciones, y sin embargo nosotros no tenemos otros libros que los que vosotros escribís, y no nos rigen otras leyes que las que vosotros proponéis.

Y como no somos ricos, ni diputados, ni ministros, no nos queda otra esfera de acción que el círculo de la familia para poder contrarrestar vuestra influencia maléfica sobre la humanidad; á pesar de todo, este círculo, por pequeño que os parezca, para nosotros es grande, es inmenso.

En efecto, nuestra esfera de acción no es tan limitada como parece. ¿Dónde refluyen la moral y la religión, la guerra y la paz, la legislación, la diplomacia, las ciencias y las artes, los inventos, la industria, la agricultura y el comercio? ¿Dónde refluyen todos los negocios humanos, generales y particulares, nacionales y extranjeros, de intere-

res morales y materiales, políticos y civiles? En la familia.

Buscad el bien y el mal, lo bello y lo defectuoso, lo grande y lo imperceptible, y todo junto lo hallareis reunido en la familia.

¿Queréis saber el estado de una nación? No tenéis necesidad de estudiarla bajo todas sus faces, observad solamente el estado de la familia. Ella os hará ver de una manera evidente el estado de producción y de consumo general; ella os revelará la influencia de sus códigos de sus tribunales y de sus administraciones, de sus universidades, colegios, escuelas, academias, bibliotecas y museos; en ella se reflejará, como en un espejo el estado de su ejército, de su marina y de su influencia exterior; ella os hablará de sus monumentos, de su riqueza y de su moralidad. El estado de la familia es el estado nacional.

La familia os dirá también si la autoridad nacional es respetada ó envilecida, si es despótica ó justa, si es liberal ó dominadora, porque entre el jefe del estado, el padre de familia, y el jefe de taller, como entre el pueblo, los miembros de la sociedad doméstica y los operarios, existe una solidaridad, que nada interrumpe, y cuya influencia mutua es tan poderosa que desde el momento que no existe la armonía entre ellas, empieza la lucha.

Hé aquí, pues, que explicando los deberes entre padres é hijos, entre marido y mujer, entre los hermanos, y entre principales y dependientes, explicaremos también los deberes entre gobernantes y gobernados; hé aquí que explicando la naturaleza física, moral é intelectual del hombre, sus relaciones con Dios, deducidas del objeto de la creación, apreciaremos en su justo valor los principios de la organización general de los pueblos; por fin, hé aquí que con nuestro *Semanario de instrucción y de moral*, podemos hacer tanto bien cuánto es el mal que están haciendo las impías doctrinas de algunos economistas célebres.

Educacion Pintoresca. Publicacion para Nifios. Madrid-1857

EDUCACION PINTORESCA.

PUBLICACION

PARA NIÑOS.

TOMO I

MADRID.

IMPRESA DE MIGUEL CAMPO-REDONDO.

Calle de las Huertas, 42.

1857.

2571

INDICE

DE LAS MATERIAS CONTENIDAS EN ESTE PRIMER TOMO.

- NUM. 1.º Educación.—El Tormento y el Arroyo (fábula).—El Castillo de Capitas.—Luis y Emilia.—Plutarco de los Niños.—Lámina: *El Castillo de Capitas*.—Pág. 7.
- NUM. 2.º Geografía.—En el Alburno de una Niña (poesía).—El legajo doméstico.—El señor Trabajo (Leyenda americana).—Lecturas de la niñez.—Plutarco de los Niños.—Pág. 13.
- NUM. 3.º Geografía.—La Primavera.—Los Viajeros (fábula).—Una Buena Acción.—La Enseñanza en Acción.—La Niña y las Flores.—Plutarco de los Niños.—Lámina: *La Primavera*.—Lámina enciclopédica: *El Sistema Solar*.—Pág. 25.
- NUM. 4.º Geografía.—Los Saboyanos.—Los Cuantos de la Abieca.—El Primer Arroyo (Leyenda).—Pág. 37.
- NUM. 5.º El Mes de María, ó las Flores de Mayo.—La Educación (fábula).—La Buena Cristal (Leyenda).—Luis y Emilia.—Moisés ó el Niño salvado en las aguas.—Plutarco de los Niños.—Lámina: *Las Flores de Mayo*.—Pág. 49.
- NUM. 6.º Modas de Niños.—La Niña y la Dalia (fábula).—El Mes de Mayo.—El Preciso de la Virtud (Cuento personal).—Historia de los Niños culiebes.—Plutarco de los Niños.—Lámina: *Fisuras de Modas de Niños*.—Pág. 61.

NUM. 7.º Juegos de la Niñez.—Hieloría Canicular.—Luis y Emilia.—Lámina enciclopédica: *Juegos de la Niñez*.—Pág. 73.

NUM. 8.º Los Huevos de Pascua.—Los Campesinos (fábula).—La Madre y el Niño.—Despedida al Mes de Mayo.—Sensibilidad de una Niña.—Plutarco de los Niños.—Pág. 85.

NUM. 9.º El Angel.—La virtud (poesía).—Los Huevos de Pascua.—Los Niños Reyes.—El Último Tudor.—La Hijada del Platero.—Las Mujeres y los Niños.—Plutarco de los Niños.—Lámina: *El Angel*.—Pág. 97.

NUM. 10.º Los Cinco Sentidos.—Los Huevos de Pascua (continuación).—La Paciencia.—Plutarco de los Niños.—Lámina: *La Vista*.—Pág. 109.

NUM. 11.º Los Cinco Sentidos.—El Cuartiro y el Grillo (fábula).—Luis y Emilia (continuación).—Los Huevos de Pascua (continuación).—Plutarco de los Niños.—Lámina: *El Oído*.—Lámina enciclopédica: *Los Geométricos*.—Pág. 121.

NUM. 12.º El Mes de Junio.—El Niño corregido (fábula).—Los Huevos de Pascua (conclusión).—Un Cuento de Niños.—Pág. 133.

NUM. 13.º Educación Progresiva.—Juan Peraza (fábula).—El que mal hace su mal platero (cuento).—El Ramillete.—Plutarco de los Niños.—Pág. 143.

EDUCACION PINTORESCA.

PERIODICO PARA NIÑOS.

EDUCACION.

¿Qué es educacion? preguntala á sus alumnas la directora de un colegio de señoritas.

Las niñas, aturdidas y confusas con esta pregunta, de que no tenían idea, no acertaban á contestar: algunas dijeron por fin: «No lo sabemos.»

—Educacion quiere decir aprender á leer y á escribir, repuso despues María titubeando, y como quien busca alguna otra palabra para completar su definicion.

Entonces la niña que estaba á su lado, á la que sin duda este principio habia puesto en el camino, añadió: «y tambien aprender la gramática, la aritmética, la geografía, la historia, la música y el dibujo.»

—Efectivamente, educacion significa todas esas cosas que ustedes han dicho, y otras muchas mas, continuó la directora. Eso es lo que se aprende en las escuelas y colegios. La educacion en este

sentido se aplica al estudio de las letras y de las ciencias, pero como es muy emocionante para á Vds. una idea justa y precisa en esta materia, les ruego que presten su atencion por algunos momentos.

El hombre ha nacido con ciertas facultades: todo aquello que tiene á desarrollarlas y hacerlas progresar se llama educacion. Todo cuanto eleva nues-

tra alma, fortalece nuestra razon, y mejora nuestra educacion, dirige nuestros afectos, forma nuestras costumbres, y estienda nuestra inteligencia, es educacion. Nuestra educacion no está li-

mitada á una sola época de nuestra vida: el hombre siempre tiene que aprender.

Todo lo que nos prepara á servir á Dios, á ser discipulos fieles de Jesucristo, todo lo que contribuye á aumentar nuestro amor y veneracion al Criador; todo lo que se llama alimento del alma, forma nuestra educacion religiosa.

SUMARIO. *Educacion*, por J. G. B.—*El Torrente y el Arroyo* (lámina), por D. G. Nuñez de Arce.—*El Castillo de Curtas*, por J. P.—*Luis y Emilita*, por D. Emilio de Tamarit.—*Pitutarco de los Niños*, por D. Modesto Infante.

Lámina que acompaña á este número: *El Castillo de Curtas*.

Todo aquello que hace nacer en nosotros buenos sentimientos y los fortalece; todo aquello que dirige y contiene nuestras pasiones, que cultiva nuestras virtudes, y perfecciona nuestras costumbres, es parte de nuestra educación *verdadera*.

—Entonces, interrumpió la pequeña Alicia, eso es lo que entiendo muy bien cuando dice: ¡Oh aquí una buena lección para ti, Alicia, siempre que alguien hace ó cuenta alguna buena acción.

—Precisamente, dijo la directora; el mundo es tan lleno de escuela, y las buenas ejemplos los mejores lecciones. Dívete á Vds. continuamente: que todo aquello que desmenuve nuestra languidez, perfecciona nuestro talento, y aumenta nuestra instrucción, constituye nuestra educación *intelectual*.

Todo aquello que conserva y mejora nuestra salud, todo lo que da á nuestros miembros agilidad, fuerza y vigor, contribuye á nuestra educación *física*.

—Cómo! señora, estábamos la esperábamos Alicia: con que, según dice Vd., saltar en la cuerda, hacer rodar el arbol, bailar, correr, ¿hacen también parte de nuestra educación?

—Seguramente: pero ¿por qué se ríe Vd., señorita?

—Porque yo no sabía que la educación fuese tan divertida. Cuéntame algo más que me interese. Cuéntame algo más que me permita jugar algunos ratos, en lugar de hacerme estudiar y trabajar todo el día.

La directora se sonrió y continuó:

Todo aquello que estimula nuestra capacidad y conocimientos en el manejo de la casa ó otros asuntos domésticos, forma parte de nuestra educación económica.

—Por lo dicho, continuó, comprendió Vds. que la educación no está limitada á lo que se aprende en las escuelas, sino á lo que enseñan los profesores con real título. Nosotros mismos, sin saberlo, contribuimos ricíprocamente á nuestra educación. Mientras que yo doy á Vds. lección de aritmética ó de geografía, quizá Vds. ejercitan mi paciencia, con el fin de que yo pueda enseñarles con tranquilidad, paciencia y firmeza, y contribuyen así á mi educación moral.

—Los conocimientos que Vds. se comunican las unas á las otras: los servicios que se prestan mutuamente: el cariño que se profesan, son otras tantas cosas que hacen progresar su educación.

Todo cuanto nos rodea, hijas mías, puede contribuir á esta grande obra. El sol, la luna, las estrellas, pueden ser objeto de útiles lecciones. *El día de hoy, nuestra lección es de mañana*. Las estaciones con sus revoluciones periódicas, la lluvia, la nieve, el rocío, el granizo, los árboles, las flores, los frutos, las piedras, y hasta la misma yerba que hallamos con nuestros pies, están llenos de interesante enseñanza para aquel que sabe aprovecharla.

Todos los acontecimientos y todas las circunstancias de la vida pueden contribuir á nuestra educación. Lucha, vuestro

tra compañera y amiga, se ausentó del colegio hace dos meses. Reflexionen Vds. sobre lo que les he dicho, y versen si durante este tiempo su educación no habrá progresado, aun cuando no haya tenido tiempo de abrir un libro.

Las niñas se quedaron pensativas. Julia fue la primera que tomó la palabra. —La educación económica de Luella, como Vd. señora, acaba de llamarla, ha debido necesariamente hacer progresos, porque nuestra amiga ha estado encargada del cuidado de la casa y de la familia, durante la enfermedad de su madre.

—Y yo estoy segura de que su educación moral habrá también adelantado, añadió la traviesa Alicia, porque yo he conocido una persona muy sabia que ella con su hermano, tan gracioso y revoltoso.

—Tampoco la pobreza ha perjudicado ocasión de aprovechar su educación religiosa, repuso la directora. Todas Vds. han visto ayer, después de la muerte de su madre, cuánto el espíritu de sus hermanitos con su piadosa resignación, y sus oraciones entristecidas. Ah! la dignidad le ha dado lecciones más importantes que las que recibía en el colegio.

Ya ven Vds., señoritas, que la vida es una escuela, la primera de todas, y que nosotros como otros tantos alumnos que se preparan para el día del examen en que el Jefe inflexible, á quien nada se oculta, descubrirá si nos hemos aprovechado bien ó mal de los medios de educación que nos ha dado. —J. G. U.

EL TORRENTE Y EL ARROYO.

J. G. U.

Desde una alta peña burlaba soberbio, asolador torrente de una llanura en el tranquilo sereno.

En su rápido curso arrebatada fiero cuanto á su paso llamaba, hombres, caballos, árboles y pueblos. Al lado suyo manso corría un arroyuelo, que de mil floridas

esparcaba sus mirages trasuño. A los áridos campos daba fecundo riego, y él quiere espacia prosperidad y paz, calma y contento.

¿Por qué, dijo orgulloso al torrente altivo, eres en la comarca más querido que yo, bella juénes? Tus bondades compensadas con las hondas que llevo, son un grapo de arena ante la magnitud del universo.

¿Qué vale tu murmullo si se escucha tu acento? Tú naces en el llano, yo naces en la región del cielo.

—Cálma, señor torrente, le contestó modesto el sereno arroyo sin detener su curso isonjaro. A usted lo ciega tu poco la vanidad, y creo que nunca será para si no hubiera el dominante genio.

Usted quiere imponerse,
y yo manso me entrego
al capricho del hombre
que me aprovecha y utiliza diestro.
Usted porque ha nacido
en levantado puesto
no quiere doblegarse,
y solo inspira compasión ó risado.
Yo que nuzco en el valle
y que en el valle muero,
los campos fecundizo
y así consigo admiración y aprecio.
Tiene usted cualidades
mas que yo, lo confieso;
mas no basta ser grande,
tambien se necesita saber serlo. —

Habló el plácido arroyo
con bastante talento;
pues ¿cuántos no derrochan
su valor, sus virtudes y su ingenio?

C. Nuñez de Arce.

EL CASTILLO DE CARTAS.

¿Hay nada mas tranquilo, mas risuño,
mas dichoso, que la escena de familia
que representa la lámina con que inaugu-
ramos nuestra publicacion? ¿Cómo
pintar con mas suaves colores la alegría,
la dulce felicidad que da continuo nos
ofrece la vida íntima; felicidad que nin-
guna otra iguala, ni es capaz de com-
pensar su pérdida! Qué venturosa so-
riedad no revela la principal figura, en
sus miradas llenas de pureza, en su son-

risa, donde están retratadas las mas
santas afecciones!

Y ademas, en esta sencilla escena, qué
profundo pensamiento, que provechosa
enseñanza! Es una fábula de Florian
puesta en acción: ¿quién no conoce es-
ta obra ligera y filosófica del gran mo-
ralista?

El padre está ausente, ha salido á
despachar sus asuntos, sus negocios: la
madre permanece en casa, donde la en-
cadena el mas santo y dulce de todos los
deberes, el deber materno. El ángel, de
dos años apenas, que sienta sobre sus
rodillas, es el que principalmente reclama
sus atenciones: no debe, no puede
confiarlo á manos extrañas que podrían
dirigir mal ó empañar los purísimos ra-
yos de esa inteligencia que nace y se
desenvuelve. Abandona á las demas mu-
jeres las diversiones y placeres que pro-
porcionan la sociedad: ella no tiene ne-
cesidad de lanzarse en su torbellino en
busca de una dicha ficticia, la encuen-
tra en sí misma y en el cariño de esos
tres inocentes corazones que solo tienen
por ella.

Sus virtudes han de servir de ejemplo
á sus hijos. Ya le mira de cuatro años
al entretenerse en sus juegos infantiles,
ensaya los deberes y alegrías de la ma-
dre de familia: ha colocado la pequeña
silla al lado de la encañada suntuosa que
debía de despertar su niño de pura;
le toma con sus manecitas, lo levanta
delicadamente, lo abraza con efusión, y
lo sienta con el mayor cuidado: así ha

visto obrar á su madre, así debe obrar
ella si un dia Dios la concede el dulce il-
lato de madre, para que sus hijos la ben-
digan.

El mayor, por su parte, demuestra sus
vareñiles inclinaciones: ha encontrado
una baraja sobre el damascado tapete, y
la idea de construir un edificio con tan
frágiles materiales, acalta su imaginación.
Su madre le autoriza á ello son-
riendo, y le da aquí á nuestro joven ar-
quitecto dando principio á su obra: con
cómata facilidad ha concluido el primer
piso, sobre él un segundo, y encima un
tercerol en el instante en que se dispo-
no á la construcción del cuarto piso, su
hermano menor hace un pequeño movi-
miento en las rodillas de su madre, y
tiende sus brazos hácia el improvisado
castillo, del que ya quiere tomar posesión...
ésta es el conquistador del fá-
bulista, pero el fundador que ha pre-
venido este accidente, estirando á su vez
las manos para proteger su débil edifi-
cio, y con orgullosa sonrisa parece con-
jurar el peligro que le amenaza.

—Ya ves, dijo entonces la madre,
que grande es tu inquietud. Has cons-
truido un edificio sin cimientos ni solidez,
y un ligero movimiento, un soplo
puede arruinarle. Cuán frecuente es eso
en la vida, hijo mío! Se fabrican con
rapidez sobre arena proyectos frágiles,
que el menor capricho de la suerte pue-
de destruir: el hombre prudente debe
ponerse al abrigo de tales contratiempos:
debe principiar su obra con cimientos

fuertes, continuarla sobre bases sólidas
principios, y solo entonces podrá arro-
strar sin temor las vicisitudes del tiempo
y la fortuna.

El niño se sonrió: ha comprendido es-
ta doméstica lección moral, y se propone
seguirla en todos sus futuros propósitos.
La niña ha suspendido su juego para
escuchar, y tambien se promete á sí mis-
ma construir el edificio de su dicha so-
bre afecciones santas y puras. El ejem-
plo de su madre le ha probado, que no
hay felicidad mas grande al doradax
que la que se encuentra en los gozos pu-
ros é íntimos de la familia.

J. P.

LUIS Y EMILIA.

NOVELA DE INSTRUCCION INFANTIL.

1840

Lecciones de filia recreativas al alcance de todos
los inteligentes.

Por D. E. de Tamsil.

INTRODUCCION.

En una deliciosa quinta, situada á
orillas del rio Genil, como á tres cuar-
tos de legua de Granada, vivia el coro-
nel N., antiguo militar y sugeto de ins-
trucción poco común.

Poseedor de una pingüe renta, y can-
sado de las fatigas de la guerra, se ha-
bia retirado despues de terminada la de
los siete años, para ponerse al frente de
sus haciendas, y vivir tranquilo con su
querida esposa, y sus dos hijos Luis y

Emilia, al primero de entoces años de edad, y la segunda de doce.

Poco después de llegado á la quinta quedó viudo; esta inesperada desgracia fué un golpe terrible para el coronel, que no podía consolarse de semejante pérdida, pero como el tiempo mitiga las penas mas ponzantes, y es el lenitivo universal de nuestros dolores, transcurridos algunos meses, se acordó que tenía un hijo y una hija, y se entregó con ardor al cuidado de su educación.

Lois era el vástago que debía perpetuar su apellido, y Emilia el retrato viviente de la madre, por manera que al contemplarlos el coronel, sentía una profunda satisfacción, y bendecía mil y mil veces al Omnipotente, que se habia concedido la dicha de ser padre, ya que tan pronto le habia arrebatado la esposa que eligió para su constante compañera.

La primera educación de los dos hermanos habia sido completa; pues aunque establecida la familia fuera de la capital, siempre habían tenido buenos maestros en casa, y aun entonces, una antigua doncella continuaba instruyendo á Emilia en las labores de su sexo.

El coronel pensó en buscar un preceptor que cuidara especialmente de terminar la instrucción de Lois, logrando á la par hacer mas sólida la educación de Emilia, que aprovecharia tambien las lecciones que recibiera su hermano.

Convencido de lo muy sensible que lo sería el separarse de sus hijos mandándolos á la ciudad, y convencido ademas de que en los primeros años de la vida es cuando el aire puro del campo ejerci-

una accion particular en el fisico de los niños, contribuyendo á su mayor desarrollo y robustez, decidió al fin á buscar unayo para los jóvenes hermanos.

Difícil empresa es, en verdad, para un padre el encontrar buenayo para sus hijos, porque como dice Rousseau en el Emilio: «Entre las dotes de unayo la primera que respectaría, y esta sin otras muchas, es, que no fuese un hombre venal. Profesiones hay tan nobles que no es posible ejercitarlas por el dinero, sin mostrarse indigno de su ejercicio.»

«Fuera preciso que elayo hubiese sido educado para el estudio; y contra el dictamen general vulgar, que elayo de un niño debe ser mozo, y aun tan mozo cuanto puede serlo un hombre de juicio. Quisiera hasta que fuese niño, si posible fuera, que pudiera ser compañero de su alumno, y gratificarse en su confianza, tomando parte en sus diversiones. Hay pocas cosas análogas entre la infancia y la edad madura, que nunca se formará apuro sólido á la mucha distancia. Los niños halagan, algunas veces á los viejos, los respetan, pero nunca los quieren, siendo extraños á la familia.»

«Discurrir con los niños es la máxima mas usual, pero no da fruto alguno. Entre todas las facultades del hombre, la razon, que por decirlo así es un compuesto de todas las demas, es la que con mas dificultad y lentitud se desarrolla, y de ella se quieren valer para desenvolver las primicias! La otra maestra de una buena educación es formar un hombre racional, y pretenden educar á

Fig. de J. Aragón

El castillo de cartas

un niño por la razón! eso equivale á em-
pezar por el fin, y querer que la obra
sea el instrumento. »

« La naturaleza quiere que los niños,
antes de ser hombres sean niños. Si
queremos pervertir este órden, priva-
remos frutos precoces, que ni habrán
roz ni justo tendón, y que se pudrirán
rápido en breve; tendremos doctores ma-
chucos y viejos niños. Viene la infancia
todavía de ver, pensar y sentir que le
son por fines; no hay mayor desatino
que querer sustituirlos los machucos. »

Estas y otras reflexiones ocupan la
imaginación del coronel durante muchos
días, sin afilar qué partido tomaría,
cuando la inesperada llegada á la quinta
de un hermano de su esposa, joven de
veinte y ocho años, que regresaba de un
largo viaje que habia emprendido para
instruirse, después de haber estudiado
en las universidades de Francia y Ale-
mania, le facilitó la solución de sus du-
das, y ofreció la oportunidad de hallar
un hombre el mas á propósito para el
caso, tanto por su talento y vastos co-
nocimientos en todas las ciencias, cuan-
to por su buen juicio y carácter jovial,
sufriendo por último la gran dificultad
de tener unayo asabado.

Pocos dias bastaron para decidir al
jóven cuñado á que se estableciera en la
quinta, tanto mas cuanto que siendo un
hombre sumamente estudioso, prefería
la tranquilidad del campo al bullicio de
las grandes poblaciones.

El coronel y Federico, que así se llamaba el cuñado, acordaron que ésto
se encargaría de dar lecciones escultó-
ficas á sus sobrinos, tarea en que aquel

le ayudaría tambien algunos ratos.
Luis y Emilia por su parte recibieron
con júbilo al tío, y se ofrecieron gustosa-
mente á utilizar las lecciones que se les
daban, á condición de que les relata-
se las aventuras y venturas que le habian
ocurrido durante sus viajes por Europa,
y les enseñase las máquinas que traía en
sus cajones, como talas en varios pe-
queños, y que puede decirse constituían un
pequeño gabinete de física.

Una tarde estaban sentados al sobor-
mesa el coronel, Federico y los dos niños; durante la comida habia girado la
conversación sobre asuntos de familia;
así es, que Luis y Emilia desahogan ar-
dientemente que llegara el momento de
levantarse para bajar al jardín á correr.
Federico, inconscientemente sin interrumpir
la conversación, cogió una corteza
de pan bastante consistente, y la adel-
gazó con el cuchillo hasta dejarla casi
transparente, la echó en un medio vaso
de agua que tenia delante, y cugierlo
después una botellita de cristal, en don-
de quedaba un poco de vino, fue echón-
do éste gota á gota sobre la corteza, has-
ta que dejó desocupada la botella, y en
el viso como dos dedos de vino: Luis y
Emilia, olvidándose del jardín, miraban
con atención lo que hacia su tío, y es-
taban admirados de ver que el vino que-
cía encima del agua sin mezclarse, for-
mando una faja de agua en la parte su-
perior, cuando así que ellas vieron que
echaban vino en aquella botella visto mez-
clarse ambos líquidos inmediatamente;
se un principio en: Juan esta admiración
á la corteza de pan; pero la sorpresa lle-
gó á su colmo cuando vieron que el de-

rico sacaba ésta con la punta de dos cuchillos, combiendo de no agitar los líquidos, y continuaban sin embargo separada.

—¡Papá! ¡papá! ¡así como los dos hermanos á la vez, mire Vd. qué caso tan admirable ha hecho el día.

El coronel y Federico no pudieron menos que sonreír al ver la sorpresa que causaba á los dos niños tan vulgar espasmo; pero este último, que así aludía de haber querido averiguar si se refería á sus jóvenes alumnos el conocimiento de las secretas de la física, creyó luego de él caso de inquirir sus locuciones, y aprovechó esta oportunidad, diciendo:

—Os admira esto, queridos? pues cosas más instructivas y maravillosas podré enseñaros; la tierra, las plantas, el agua, el fuego, y cuanto nos rodea, podréis considerar como otros tantos libros en que poder estudiar.

—Sí, pero pocas veces tan bellas como esta del vino y el agua, contestó Luis.

—Te equivocas, querido, desde esta misma tarde, cuando salgamos á paseo, principiare á explicaros multitud de fenómenos naturales en que no tendrás dificultad alguna en que no te habrás naturalizado con ellos, pero cuyas causas son no menos curiosas; ¿cuando no es interesante saber en qué consiste el día y la noche, qué son las nubes, qué la lluvia, el trueno, el relámpago, el frío, el calor, la luz, los colores, el agua y el aire?

—Oh, sí, mucho me alegraría de saberlo, dijo Emilia; porque sobre todo, tengo un miedo á los truenos cuando hay

tempestad, que me pongo á temblar. —Pues yo os iré explicando alternativamente estas y otras cosas, y cuando sepas en qué consiste el trueno y el relámpago, perderás ese miedo, por más que lo impugna la tempestad.

—Desee mucho, queridos, Luis, que principie Vd. sus explicaciones; pues efectivamente, me llaman la atención, y joicé Vd. aclararme una multitud de dudas, tanto sobre lo que Vd. acaba de indicar, como sobre varios misteriosos efectos del vapor y de la electricidad, y ahora porque no nos dio Vd. en qué consista esa separación del vino y el agua que hay en el vaso?

—Esto, contestó Federico, consiste en el distinto peso de ambos líquidos; lo mismo sucede con el aceite y el agua, esta última es más pesada que aquél, y por consiguiente, si juntáramos aceite en un vaso, y luego añáramos agua en él, veríamos que el aceite siempre quedaba encima, y esto lo habreis observado muchas veces; pues bien, como quiera que no todos los líquidos tienen el mismo peso, el vino, que es más pesado que el aceite, pero menos que el agua, también se sostiene encima de ésta, siendo puro, y haciendo que se junten lentamente, porque si se mezclan con precipitación, entonces se filian unas partículas con otras, y no es bastante la diferencia de su gravedad específica para separarlas.

—Acaba Vd. de decir una palabra, objetó Luis, cuyo significado conozco por el diccionario, pero que varias veces he visto escrita tratándose de ciencias, y no

comprendo su verdadera significación, ¿qué es gravedad?

—Te la explicaré, porque te servirá para comprender mejor mis sucesivas explicaciones, y concluiremos por ahora; una sola cosa cuando es por ejemplo: la gravedad, en los cuerpos ligeros, es la ley de la naturaleza que los atrae hacia el centro de la tierra. El Sol mismo hace el centro del universo cuando creó la materia determinó que todas sus partes se juntasen y conservasen unidas para formar un cuerpo grande, ó un gran globo, que es el mundo; á los cuerpos existentes en esta propiedad de atracción mútua hacia el centro del globo; ó no se resistiesen á separarse unos de otros, se desbararía la máquina del mundo, y este objeto de los que nos rodean se marcharía en distinta dirección; de aquí la resistencia que encontramos para levantar una piedra, resistencia que será tanto mayor cuanto mas grande sea aquella, porque tambien es mayor la atracción que la retiene; de aquí á que una piedra tirada al aire, vuelve á caer al suelo, y de aquí tambien el que el agua, como mas pesada que el vino, sece debajo de éste, circunstancia que se verifica en los cuerpos fluidos y gaseosos; pues en los sólidos, aunque los mas ligeros se colocan debajo de los mas pesados, quedan como se les puso, pero en los líquidos y gaseosos, cuyo carácter distintivo es la perfecta movilidad de sus partículas, y una tendencia á colocarse en los puntos mas inferiores, resalta que, si en un vaso se ponen dos líquidos, como ambos no pueden estar en el fondo, si no se mez-

clan, claro es que el mas pesado subirá por entre el mas ligero, ó bien si el mas ligero está debajo subirá á la superficie, desalojando por la mayor gravedad del mas pesado, y para convencerse de ello basta un frasquito que tenga el cuello estrecho, y treble llenado vino ó aceite. —Voy, dijo Emilia, y burlándose alegremente salió del comedor para volver momentos después con la botellita de vino; aquí está.

—Trac, continuó Federico; mirad, introduciendo esto frasco, cuya boca os mas estrecha que una pluma de escribir, circunstancia muy importante para el caso, volvedle al vino, y casi lleno de agua, tanto que cubra por completo el frasco, veréis cómo el vino sale hacia arriba desalojando por el agua, y al poco rato el vino estará todo encima, y el agua habrá llenado el frasco. —Es verdad; exclamaron Luis y Emilia, así sucede.

—Vaya, ¡il á correr por el jardín, dijo el coronel, que luego bajáramos Federico y yo, y tratáramos de alguna otra cosa curiosa, esto no la estáis que un preliminar.

—Hasta luego paré, adios tí; y ambos hermanos salieron en dirección del jardín.

PLUTARCO DE LOS NIÑOS.

Comenzamos hoy á publicar un trabajo, que seguramente lo verán con gusto los lectores de la *Educación*, tanto mas cuanto que, aun dirigiéndose á la infancia, está hecho de modo que á todas las edades interesa, pues hasta los hombres maduros gustan de ver renidas y eructantemente pintadas las celebridades que su país ha producido. Pareceos esta obra, que se está imprimiendo en un bello tomo, destinada á ilustrar á los niños de una manera muy conveniente y agradable al mismo tiempo, acostumbrándolos á los nombres que honran á España, á los monumentos célebres, á las obras de arte, á las batallas famosas, y sobre todo á la bibliografía, al conocimiento de los grandes tesoros literarios que nuestra patria posee. En nuestro entender no hay libro mas oportuno que el *Plutarco*, para aficionar á los niños á los estudios serios. Es una lluvia de flores que cubre el áspeto escuro de la ciencia.

Se le ha dado este título, no porque al pie de la letra le cuadre, pues sabido es que *Las vidas paralelas* de Plutarco se escribieron bajo un plan muy diferente, sino porque las generaciones literarias han convenido en llamar *Plutarco* á las colecciones de biografías, y consagrado ya este título, por decirlo así, lo que pierden los libros en exactitud lo ganan en sencillez y popularidad. *Plutarco de los niños* es frase elegante, volun-

da, que indica ya su objeto, y que se fija en la memoria fácilmente, mientras *Biografías al alcance de los niños*, ó *Diccionario biográfico para los niños*, que puede con mas exactitud llamarse, no cuenta ninguna de aquellas tan apetecibles condiciones.

En cuanto al orden cronológico, no era posible observarlo estrictamente sin caer á veces en insufrible monotonia. Para obviar esta dificultad, se han mezclados los personajes de un modo pintoresco, en que no deja de haber cierto orden convencional.

Otra cosa advertiremos á nuestros lectores por conclusion.

En la sencilla parte filosófica del *Plutarco de los niños*, es decir, en la división de las grandes épocas históricas, división adoptada para mayor claridad, y para que los niños se acostumbren á ver en la historia algo mas que una relación de hechos y una revista de nombres, antes que á las fechas del nacimiento y muerte de los personajes célebres, se ha atendido á su importancia, al papel que les tocara desempeñar en el movimiento civilizador de nuestro país. Así, por ejemplo, Juan de Meusa, que murió en 1466, figura en la edad media, porque fué un poeta puramente Bontesco, un verdadero símbolo de su época; mientras el marqués de Villena, que murió veinte y dos años antes, y el de Santillana, que murió dos años después de Meusa, figuran en el renacimiento, porque representaban el renacimiento puro,

las nuevas aspiraciones del arte español. En el mismo caso se hallan algunas otras, y entre ellas el príncipe de Viana, que pertenece á la edad media, aunque murió en 1461, por la índole de su vida política, mientras por igual razón D. Álvaro de Luna, que fué ajusticiado en 1453, pertenece al renacimiento.

El autor espera que los lectores adultos comprenderán las razones en que se funda, para resolver así esta cuestión, que puede llamarse de límites.

ÉPOCA ANTIGUA.

ANIBAL.

A este general, cuñado de Anibal, debió Cartago la consolidación de su imperio en España, y por español debe de ser tanto quien antes que como conquistador trató como padre á la colonia, fundando tan rica y bella ciudad como Cartago nova, hoy Cartajena. Estendiéronse sus conquistas desde el Ebro al Océano, y á mas avanzára si un tratado con los romanos no impidiera á los cartagineses pasar el Ebro. Vino á España el año 521 de la fundación de Roma, y en el 532 le asesinó un esclavo.

VIRIATO.

De este pastor lusitano, que tantas veces abatió el orgullo de los hijos de Ró-

mano, solamente se sabe que en el año 605 de la fundación de Roma habia conseguido ya notables triunfos, derrotando al edomil Velitio, y á los prottores Plancio y Claudio Vaimano. Serviliano, sucesor de Velitio, sedujo las capitales de Viriato, Alauco, Dicales y Minor, que le asesinaron en su tienda en 614. El país que fué testigo de sus triunfos comprendía la mayor parte de la España ulterior, su capital Ausa, á orilla del Arsus, hoy Guadiana.

LUCIO ANNEO SENECA.

Débil de complexión y triste facultico, nació en Córdoba este célebre filósofo el año 2 de nuestra era, bajo el imperio de Augusta. Dedicado en Roma al estudio de la filosofía y de la retórica, fué competidor de Caligula, y estuvo á punto de morir á manos de una prostituta pagada por el tirano. Mas certera en sus tiros Mesalina, acusada después de adulterio con Julia, esposa de Germanico, y el emperador Claudio le desterró á Córdoba, adonde el año 47 fueron á buscarle mensajeros de la nueva emperatriz Agripina, que le hizo maestro de Nerón. Bajo el imperio de éste se esforzó juntamente con Burrho, ministro como él, por ahogar los malos pasiones del hijo de Agripina; pero ciertas venganzas personales, su amor immoderado á las riquezas, y su probable complicidad en el asesinato de Británico, hermano de Nerón, manchen este pági-

na de su historia. Mirando su valimiento, y temeroso de la inconstancia del príncipe, retiróse al campo Seneca, á vivir de frutas, que por su propia mano cogía para que no lo envenenaran; pero Nerón habia resuelto su muerte, que fué lenta y horrosa, abriéndole las venas, dándole á beber la cicuta, y acercándole por último á una hambre, cuyo turno le alargó, el año 68 de la era cristiana, y 8.º del imperio de Nerón. Sus obras, llenas de sentencias y de buena moral, son modelo de sabiduría.

MARCO ULPPIO TRAJANO.

Nació en Itálica el año 52 de Jesucristo. Por su valor guerrero ganóse la amistad de Domitiano, y mas tarde la de Nerva, que le eligió por colega suyo en el imperio. Nombrado emperador á la muerte de Nerva, coronó su alta fama de capitán insigne con la de repúblico, ejercitando todas las virtudes que en el alma humana caben. Los mas magníficos monumentos que un hoy ostentan las colonias romanas se le deben, entre ellos el famoso arco triunfal de Mérida; y su protección al sabor fué tan fecunda, que en su tiempo florecieron Plutarco, Plinio el jóven, Tácito, Quinto Curcio, Suetonio, Floro, Quintiliano, Juvenal, y otros muchos grandes hombres. Murió naturalmente en 11 de Agosto de 117, á los 65 años de edad.

LUCIO JUNIO COLUCELA.

Este célebre agrónomo nació en Cádiz el año 62 de la era cristiana, y floreció en Roma. Hallábase dedicado en su juventud al estudio de los fenómenos agrícolas, viajando con este objeto por diferentes países, y adquiriendo una instrucción tan variada y estensa en la materia, que todavía en la actualidad sorprende. Su obra de *Reústica*, enciclopedia de economía rural, es digna de las mayores alabanzas: con su estilo elegante, la exactitud de sus observaciones, y la sabiduría de sus consejos, resumió el amor á la agricultura, muy decaydo desde la corrupcion de las costumbres. Los trece libros de su metódica obra forman tratados completos, y el décimo, escrito en verso, y dedicado á los jardines, es notable por su entonación pélica é inspirada. Murió, segun se cree, á los 66 años.

MOJESTO INFANTE.

PENSAMIENTOS SOBRE LA EDUCACION:

Cuál es el padre ó la madre que no puedan decir alguna vez: mis hijos me enseñan á conocerme á mí mismo, á conocer mis defectos y mis debilidades: yo me reconozco una y mil veces en ellos. Así yo sentaría esta idea, aunque algunos la tengan por una paradoja. Los niños nos enseñan á nosotros, mas que nosotros á ellos. Esto puede decirse de aquellos padres que apenas se separan de sus hijos.

DAMASNER.

BASES DE LA PUBLICACION.

Esta publicación se publicará por entregas, repartiéndose entre el mes, y acompañando á cada una, cuando no lleve grabados en el texto, una lámina litografiada, entre las que se dará en cada estación un figurín de Modas para niño. Cada mes se repartirá además otra enciclopedia de dibujo para niño.

Las suscripciones principiarán desde 1.º de Abril.

Los números de los seis primeros meses formarán un lindo tomo, para cuya encuadernación se repartirá un índice, con su cubierta en papel de color.

PRECIO DE SUSCRICION.

En Madrid 3 rs. al mes: 8 rs. trimestre: 15 medio año.

En Provincias 12 rs. trimestre: 20 medio año.

Con las láminas enciclopédicas.—Un real mas al mes respectivamente.

PUNTOS DE SUSCRICION.

EN MADRID. En la Administración del Periódico, calle de las Huertas, núm. 42; Peregrini, Caballero de Gracia, núm. 8; Librerías de Cuesta, calle Mayor; Bailly-Balliere, calle del Príncipe; Perez, calle de Carretas; La Publicidad, Pasaje de Mateu; L. Lopez, calle del Carmen, núm. 29, y Duran, calle de la Victoria; Sanchez Rubio, calle del Prado; Dachau, calle de Jacometrezo.

EN PROVINCIAS. En las principales Librerías y Administraciones de Correos ó directamente remitiendo el importe en libranzas sobre Correos ó otros de fácil cobro, en carta franca con sobre al Editor del Periódico ó en sellos en carta certificada.

EDUCACION PINTORESCA.

PERIÓDICO

PARA NIÑOS.

Núm. 2.º

ADMINISTRACION:

Calle de las Huertas, núm. 42.

MADRID.—1857.

Instruccion Pública.
Revista de Instruccion Pública. Literatura y Ciencias. Madrid-
1857.

Primera. La enseñanza puede ser pública ó privada. El Gobierno dirigirá la enseñanza pública y tendrá en la privada la intervención que determine la ley.

Segunda. La enseñanza se divide en tres periodos, denominándose en el primero Elemental, en el segundo Preparatoria, en el tercero Profesional.

La enseñanza elemental comprende las nociones rudimentales de mas general aplicación al uso de la vida.

La enseñanza preparatoria comprende los conocimientos que amplian la elemental y tambien preparan para el ingreso al estudio de las carreras profesionales.

La enseñanza profesional comprende las que habilitan para el ejercicio de determinadas profesiones.

Tercera. La enseñanza elemental podrá adquirirse en las escuelas de primeras letras públicas y privadas y en el hogar doméstico. La ley determinará las condiciones con que han de ser admitidos á los otros periodos de la enseñanza los que hayan recibido en sus casas la elemental.

La enseñanza preparatoria se dará en los establecimientos públicos ó privados. La ley determinará que partes ó materias de este periodo de instruccion pueden cursarse en el hogar doméstico, y con qué formalidades adquirirán carácter académico.

La enseñanza profesional solo se dará en establecimientos públicos.

Los establecimientos públicos de enseñanza aquellos cuyos jefes y profesores son nombrados por el Gobierno ó sus delegados.

Cuarta. Unos mismos libros de texto, señalados por el real Consejo de Instrucción pública, regirán en todas las escuelas.

Quinta. Los establecimientos de Instrucción pública se costearán:

Primero. De las rentas que posean y de las que lleguen á adquirir.

Segundo. De las retribuciones que satisfagan los que reciban en ellas la enseñanza.

Tercero. De lo que deben percibir, ya para su dotacion, ya para completarla, de los presupuestos municipales, provinciales ó del Estado.

Esta obligación recae:

En los pueblos, por lo que respecta á la enseñanza elemental para los niños de ambos sexos.

En las provincias, en lo relativo á la enseñanza preparatoria y á las escuelas normales de maestros y maestras.

En el Estado, respecto á las universidades y á las escuelas profesionales superiores. Al sosten de las escuelas profesionales de las provincias contribuirán estas en justa proporcion con los respectivos Ayuntamientos y con el Estado.

Sexta. La enseñanza pública elemental será gratuita para los que no puedan pagarla, y obligatoria para todos, en la forma que se determine.

Séptima. En el presupuesto del Estado se consignará anualmente la cantidad necesaria para auxiliar á los pueblos que no puedan costear por sí propios la instrucción elemental.

Octava. Para ejercer el profesorado es indispensable haber obtenido el título correspondiente.

Novena. El profesorado público constituye una carrera facultativa en la que se ingresa por oposición, salvo los casos que determine la ley, y se hace por antigüedad y méritos contraídos en la enseñanza. Los profesores de establecimientos públicos no podrán ser separados sino en virtud de sentencia judicial ó de expediente gubernativo. Disfrutarán derechos pasivos.

Décima. El jefe superior de Instrucción pública en todos sus ramos, dentro del orden civil, es el ministro de Fomento. Su administración central corre á

cargo de la Dirección general de Instrucción pública, y la local está encomendada á los rectores de las universidades, jefes de sus respectivos distritos universitarios.

Undécima. La ley determinará las atribuciones de las autoridades civiles en materia de Instrucción pública, y sus relaciones con las del ramo.

Duodécima. Se organizará la inspeccion de la Instrucción pública en todos sus grados.

Décimotercera. Al lado de la administración superior habrá un Real Consejo de Instrucción pública y un consejo universitario en cada cabeza de distrito. Habrá tambien en cada capital de provincia una junta para el fomento y prosperidad de la enseñanza elemental y preparatoria.

Décimocuarta. Como medios eficaces de ampliar y completar los progresos de las ciencias, el Gobierno procurará el aumento de las academias, las bibliotecas, los archivos y los museos, y creará nuevos establecimientos de enseñanza para los ramos mas elevados de las ciencias, enlazado en lo posible su organizacion con la de los ya existentes.

Art. 2.º Se autoriza asimismo al Gobierno para invertir conforme á la organizacion que dé á los estudios las sumas consignadas en el presupuesto del año actual para las atenciones de Instrucción pública, haciendo las traslaciones de créditos de unos capítulos á otros, que sean necesarias para la puntual ejecución de la ley.

Art. 3.º El Gobierno dará cuenta á las Cortes del uso que haga de esta autorización.

Madrid 13 de mayo de 1857.—El ministro de Fomento, Claudio Moyano.

SOBRE EL PROYECTO DE LEY DE INSTRUCCION PÚBLICA.

El presentado á las Cortes por el señor ministro de Fomento para formar y promulgar una ley de Instrucción pública, está siendo objeto de las conversaciones del día entre los que se interesan por el bien de la enseñanza en nuestro país; y ciertamente que no es juzgado en todas partes de una misma manera. Quién cree que satisface todas las necesidades presentes, quién que no las llena por completo; unos lo aplauden por esplicito y por la habilidad con que abraza todas las cuestiones que es necesario ventilar, otros, que no se atreven sin duda á atacarle de frente, quieren decir que adolece de esas generalidades que en estos casos se usan, dentro de las que caben todo genero de consideraciones, y con las que pueden esplicarse y tener realización las mas opuestas reformas. Nosotros nos hemos ocupado tambien del proyecto de ley, y antes hubiéramos dado nuestro parecer, si las circunstancias de su publicacion lo hubieran permitido.

El proyecto del señor Moyano no tiene, bajo nuestra modesta critica, esas condiciones tan estremadamente opuestas que otros le vienen señalando; no es para nosotros la reforma que escade á toda ponderacion por sus bondades, ni la intencion que merece ser agríamente censurada. Es para nosotros el proyecto de ley sobre Instrucción pública, antes que una carrera en esta ó en el otro sentido, un paso de esos con que á los hombres de ciertos sistemas políticos es permitido andar. Sin embargo, ¿qué ventajas podría ofrecernos, ni como podíamos comprender

que se realizase, una reforma radical, tan avanzada que nos llevara de pronto á esas prácticas desconocidas totalmente en nuestro país? Pero vemos en el proyecto un espíritu decidido de dar á la Instrucción pública el rumbo que la misma época reclama, y por ello damos á su autor el más sincero parabién, aunque las circunstancias que vengan luego á desavolver su pensamiento no estén conformes con las esperanzas de todos: la condicion humana es tal que una idea buena, una misma idea y una misma inclinacion, toman nombre y desarrollo diferentes, segun sea el sistema desde el cual se las examina.

La nomenclatura que se ha usado en el proyecto no es de las más satisfactorias, y por ella se han guiado muchos para dudar acerca de su verdadera importancia. «La enseñanza se divide en tres periodos, denominándose en el primero Elemental, en el segundo Preparatoria, en el tercero Profesional.» Cuando en el primero de estos periodos se llama la enseñanza elemental, ¿se pretende decir que ésta sale de los límites que hasta aquí ha tenido la primaria; que se trata de alterar en ella gran parte de su organización científica y hacerla comprender estudios más completos? ¿Va la enseñanza elemental más allá de la instrucción primaria? Todo esto se ocurre al ver que en su primer período necesita la enseñanza otro nombre y se llama elemental. Comprendemos que la instrucción primaria debe renunciar todos los elementos necesarios para procurar en otras esferas más altas el desarrollo intelectual, pero se debe tomar camino tan extraño al que hasta aquí hemos seguido, para darla tal carácter, que creemos la empresa muy difícil; no entendemos, por consiguiente, esta variación de nomenclatura, que debe tener algún objeto. No se comprende cómo y por qué la enseñanza que, diciéndose primaria, absolutamente primaria, no llega á ser elemental, ha recibido este nombre. Y cuidado que no es cuestión de nombres: sino se podieran hacer por causa de la nueva nomenclatura tan graves apreciaciones sobre el proyecto de ley, nosotros no nos ocuparíamos de ellos para nada; pero van de tal manera envueltos en esta ocasión los nombres y los hechos, que es necesario tratar de estos últimos, deslindando perfectamente los primeros.

En el segundo período de la enseñanza, esta se llama preparatoria. He aquí el calificativo que más desagradable impresión ha hecho en los ánimos. No ha bastado leer una y muchas veces que «la enseñanza preparatoria comprende los conocimientos que amplían la elemental y también preparan para el ingreso al estudio de las carreras profesionales» no ha bastado esto: el primer término de esa definición ha parecido tan ambiguo como el segundo concreto y determinado. Todos han visto generalmente en la enseñanza preparatoria, la muerte de esa importancia que nuestra instrucción secundaria va adquiriendo y que la promete un porvenir brillante. Las que abogan por el finiquito de la enseñanza secundaria, para forzar al hombre que ha de vivir en sociedad antes que al encar-

gado de servir una profesión pública, ven destruidos sus planes, muertas todas sus esperanzas. Realmente la instrucción secundaria, traído á este terreno mezquino, donde no sirve más que para una preparación de las demás carreras, es muy pobre y ofrece pequeños resultados. Si se atiende á lo que debe ser su verdadero carácter, hacer preparatoria á esta enseñanza es suprimirla, es hacerla desaparecer de hecho, es romper con la cultura y la civilización en gracia del exclusivismo académico. Pero nosotros, sin embargo, que hemos hecho algunas consideraciones sobre este punto tan interesante del proyecto, no podemos pensar con la generalidad. Ese cuadro tan desconsolador que nos pinta algunos, á propósito de la instrucción preparatoria, puede estar allá en su fantasía, sin que otros motivos que los vuelos de la imaginación le hayan puesto los colores: nosotros encontramos en el proyecto, ó mejor dicho en su preámbulo, palabras terminantes, muy claras, que explican íntegramente del Gobierno sobre este punto. Nos parece que al llamar preparatoria á esta enseñanza del segundo período, no se ha querido rebajar su interés, ni estrechar sus límites, ni menoscabar en nada las legítimas y fundadas esperanzas de nuestra instrucción secundaria; porque si esto fuera así ¿cómo diría el Gobierno que ajustaba sus nuevas disposiciones al Reglamento del año 45, «sólido y seguro cimiento de toda la legislación del ramo,» siendo así que ese Reglamento es el segundo principio de donde tiene origen la importancia de los Institutos y la Instrucción que les está confiada? Por otra parte, en el mismo preámbulo se lee: «Al sostenimiento de la segunda enseñanza han de concurrir la sociedad y los educandos; pues si en estos recae directa é inmediatamente la utilidad, *refluye sin duda en bien del Estado que se generalicen los conocimientos que comprende aquella enseñanza. Su mayor propagación y prosperidad es la medida más cierta de la cultura de los pueblos.*» ¿No se deduce de aquí que no obsta el nombre de enseñanza preparatoria para que se considere bajo su verdadero ó importante aspecto la segunda enseñanza? Confesamos, por supuesto, que cuando la prensa política se ha ocupado en términos muy generales del proyecto, y no teníamos más datos que sus ligeras observaciones sobre esta enseñanza del segundo período, creímos con los demás; pero hoy estamos muy fejos de abrigar esos temores y esas dudas de algunos, aunque no podemos explicarnos esa variación de nombres sin objeto, y nos separamos completamente de aquellos que no quieren ver las cosas bajo otro prisma que el de sus maliciosos caprichos.

Pero nos hemos lanzado á examinar en un solo artículo todo un plan de Instrucción pública y no es muy fácil salir airoso en el empeño. Podemos generalizar y esbozar brevemente nuestro juicio acerca del proyecto del señor Moyano, diciendo: que el proyecto en general nos parece un progreso, siempre que sus disposiciones se realicen conforme á la interpretación que de ellas se desprende, y que á pesar de su

espíritu eminentemente centralizador y de la ambigüedad de alguna de sus partes, no deja una cuestión pendiente, ni obstáculo por destruir. —Procediendo ligeramente al examen de las bases, ya hemos dicho lo que nos ha parecido conveniente respecto á esos puntos de la segunda que tanto han agitado los ánimos. O la variación de nomenclatura es un prurito de innovar, ó es grave la significación del cambio.

En la base tercera, que trata de los establecimientos donde debe darse la enseñanza, vemos con satisfacción que no desaparece la doméstica, cuyos provechosos resultados están reconocidos por la práctica. —La cuarta base se halla concebida en estos términos: «Unos mismos libros de texto, señalados por el Real Consejo de Instrucción pública, regirán en todas las escuelas.» Alguna más determinación hubiéramos querido en esta base. La cuestión de los libros de texto es de mucha trascendencia, y creemos que debe ser muy atendida, principalmente en la discusión del proyecto de ley. Estos libros son un buen motivo para sostener y fomentar la emulación en el profesorado, y la utilidad de su publicación es inmensa; pero desde el examen de sus condiciones hasta la fijación de su número, hay muchos puntos que tocar, algunos obstáculos que vencer y no pocas prácticas de las usadas hasta hoy que tomar en consideración. Quisiéramos una discusión animada acerca del proyecto en general, pero más animada, más interesante y más prolija la queremos aun sobre este punto de los libros de texto. Tienen grande trascendencia las circunstancias que acompañan al número y carácter de estos libros, y no se ha tratado de ellos hasta ahora con todo aquel detenimiento, ni con toda aquella virtud, que su impariabilidad reclama.

Por las bases, quinta, sexta y séptima vemos como se han de costear los establecimientos públicos de enseñanza, los caracteres que á la elemental se imprimen, y el auxilio que se reserva el Gobierno, con un presupuesto especial destinado al efecto, en favor de aquellas poblaciones que no puedan sufragar los gastos de la instrucción primaria. Grandes cuidados reclaman las dos bases primeras por parte del Gobierno. Sin una constante previsión y una decidida y celosa vigilancia de sus delegados, la enseñanza no saldrá jamás del estado en que se encuentra. Ya lo hemos dicho en otras ocasiones: algunos pueblos de España no comprenden aun sus verdaderos intereses y es necesario cuidar de ellos para que en sus propias manos no se pierdan. Los gastos de la enseñanza son tan pesados como una carga cualquiera, y son la eterna pesadilla de muchas municipalidades, por más que esto no sea muy satisfactorio para nadie, ni prometa mucho descanso al Gobierno y á los encargados de ejecutar sus órdenes en este tan importante asunto.

Todas las demás bases, hasta la décimacuarta, se refieren á la completa y conveniente organización del profesorado, al Real Consejo de Instrucción pública, á la inspección de la enseñanza en todos sus grados, y á la determinación de

las atribuciones que en materia de enseñanza tocan á las autoridades civiles y sus relaciones con las del ramo. —Por la redacción de las bases que se refieren al profesorado y por las palabras del preámbulo no podemos vislumbrar los medios que escogerá el Gobierno para realizar todas esas ventajas de estabilidad, decoro y remuneración que deben disfrutar los profesores, dedicados exclusivamente á la enseñanza. No vemos tampoco si volverá á restablecerse la escuela normal tan inoportunamente suprimida. Solo con ese establecimiento puede levantarse el profesorado y mejorar sus condiciones de hoy. Esa escuela daría los mas indisputables derechos, la ciencia y el método necesarios para dirigir una enseñanza cualquiera y la única entrada al magisterio. Entonces si que tendríamos nosotros al profesorado cuerpo facultativo. La escuela normal es tan necesaria que sin ella no se levantará el estado moral presente de nuestro profesorado, como no se mejoraran sus condiciones materiales sin esas medidas administrativas que se van á adoptar. Sobre todo, esta escuela es tanto mas necesaria, cuanto que nuestros establecimientos de enseñanza van á recibir cierto ensauche propio de las exigencias actuales, y es ya necesario, no ya reformar el magisterio de hoy, sino crear un nuevo profesorado que no existe. Nosotros siempre, por supuesto, respetamos los derechos adquiridos y acatamos el mérito y los servicios. Al hablar de este modo hemos creído consultar una verdadera conveniencia.

Por la última base del proyecto, el Gobierno promete contribuir al progreso de las ciencias, aumentando las academias, las bibliotecas, los archivos y los museos, y creando nuevos establecimientos para ramos mas elevados de la enseñanza.

En resumen, pues, el proyecto promete felices modificaciones en nuestra enseñanza pública. Pero tenemos una cosa y no hay por qué callarla. Esas bases, que abandonadas á la opinión y al criterio públicos, dicen mucho en favor del ministro que las ha redactado para unos, y para otros denotan una ambigüedad excesiva, quizás van á servir perfecta y exclusivamente á las solas inspiraciones del Gobierno, sin que la discusión de las Cortes las ilustre. Esto nos causaría de seguro el mas profundo sentimiento. —La discusión de las bases, y una discusión de interés, es necesaria; se trata de un asunto que tiene muy grave trascendencia, y no es bien dar á otros países ese espectáculo que venimos dando tiempo hace con nuestro descuido en estos asuntos de la enseñanza pública. Hay sin duda sobre los intereses particulares, sobre los políticos, sobre todas esas cuestiones donde se emplea el común ardimiento, otros intereses, otras cuestiones de notoria gravedad y cuyas influencias morales se extienden por todos los terrenos; cuestiones de esas que es necesario tratar antes de todas, para no levantar edificios sin cimientos, y la principal de ellas es sin duda el plan á que ha de ajustarse la enseñanza. Aguardamos vivamente la resolución de las Cór-

tes sobre el proyecto en cuestion, y desde ahora nos proponemos seguir con especial detenimiento la marcha de estas nuevas disposiciones, que van á decidir sobre tan sagrados intereses como los de la instruccion de nuestro pueblo, y que van á probar de un modo incontestable la altura de nuestra ilustracion.—G.

INSTRUCCION PUBLICA EN EL ESTRANJERO.

MEMORIA dirigida al Rey, sobre el estado de la Instruccion pública de Grecia en el año académico de 1855 á 1856, por el señor Christopoulos, ministro de Cultos é Instruccion pública (1).

(Conclusion).

SECCION 3.ª—INSTRUCCION SUPERIOR.

§. 1. Universidad.

En nuestro establecimiento superior científico se han operado las siguientes modificaciones:

El curso de derecho romano se ha vuelto á comenzar, segun las órdenes de V. M., por el mismo profesor que lo habia explicado el año precedente. Se han nombrado dos profesores y creado dos nuevas cátedras, á saber: una para las enfermedades de ojos y de oídos, y otra para la fisiología. La farmacología, como que es una rama tan importante de la enseñanza médica, se ha separado, por orden de V. M. del 18 de julio de 1856, de la cátedra de partos, para formar una cátedra especial, cuya enseñanza se ha confiado al profesor extraordinario de anatomía patológica.—Además, el director del Museo anatómico-patológico, ha sido nombrado como profesor extraordinario para el curso de anatomía topográfica aplicada á la cirugía. Conforme á la opinion muchas veces emitida por la Facultad de medicina, la cátedra de nosología especial y de terapéutica, hace algun tiempo separada de la clinica interna, se ha reunido nuevamente á esta última, y ambas á dos han sido confiadas por real orden á dos profesores, uno de los cuales es el de la clinica interna.

La Facultad que mas necesitaba de que se completase, era la de teología. Con este objeto se llamó al archimandrita Cleopas, que ha venido desde Jerusalem, y ha obtenido el nombramiento de profesor regular de nuestra Universidad, donde explica hace ya algun tiempo un curso de teología dogmática.

La escuela de partos establecida en Atenas y cuya enseñanza se considera como parte de la universitaria, así por la direccion que pertenece al profesor de la cátedra de partos, como por la enseñanza práctica dada á los alumnos de la Facultad de medicina, ha recibido muy notables mejoras en una ley preparada en el ministerio del Interior y recientemente promulgada. En cuanto á esto no me pertenece entrar en detalles, puesto que la escuela se halla bajo la administracion del departamento de lo Interior.

(1) Véanse los números 25, 28 y 29.

El curso de clinica interna se daba á los alumnos de la Facultad de medicina en el hospital civil. Pero siendo escaso el número de enfermos, que se admiten en dicho establecimiento, y por lo tanto, muy raros los casos de enfermedades dignas de estudiarse, esta rama práctica de la ciencia no podia enseñarse sino muy imperfectamente. Para ofrecer ahora á los estudiantes de medicina ocasion de mas frecuente ejercicio, V. M. ha tenido á bien fundar por decreto del 10 de octubre último, la *Policlinica* (*Αποκλινική*). Esta nueva institucion es eminentemente útil para los enfermos pobres de la ciudad, que de este modo encontraran gratuitamente un socorro pronto y eficaz.

Mas de una vez se habia quejado el Consejo de medicina, en vista de la incompleta preparacion de los alumnos de la escuela de farmacia, por la falta de estudios preliminares, y lo que es aun mas importante por su inesperienza en la parte práctica de la farmacopea. Se invitó al profesorado de esta escuela á que redactase un reglamento, que despues de haberse sometido al examen del Consejo médico, forma hoy la real orden del 21 de octubre de 1856.

§. 2. Biblioteca pública y coleccion de monedas y medallas.

V. M. ha tenido á bien organizar en la Biblioteca pública una coleccion de monedas y medallas. Una persona entendida en la materia se ha nombrado para formar esta coleccion, quedando bien determinados los deberes de este nuevo funcionario de la Biblioteca. Así, las antiguas monedas que se encontraban confundidas en este establecimiento, una vez clasificadas metódicamente podrán servir de grande utilidad á los alumnos y á todos los que se ocupan en la arqueología. En cuanto á la Biblioteca propiamente dicha, el aumento y conservacion de las obras tan solo se habia debido hasta ahora al celo infatigable de su jefe que todo lo dirigia bajo una sabia administracion. Sin embargo, no habiendo nada suficientemente arreglado, todo podia caer de un momento á otro en manos inesperadas y quedar completamente abandonado. Un reglamento redactado con arreglo á los que rigen en las principales bibliotecas públicas de Europa y conforme á los usos existentes en nuestra Biblioteca, ha determinada toda lo concerniente al servicio público de la misma y á los deberes de sus empleados.

§. 3. Observatorio

Siento infinito el tener que decir á V. M., que en el Observatorio no se ha hecho ningun trabajo importante, á causa de la prolongada ausencia de su director y por falta de los instrumentos necesarios. Por ahora me ocupo con la posible asiduidad en tratar de los medios conducentes á que se vuelvan á emprender los trabajos interrumpidos, á lo menos en parte, y tengo el consuelo de poder asegurar á V. M., que á consecuencia de una comunicacion entre el ministro de Instruccion pública y el señor baron de Sina, nuestro cónsul general en Viena, la

Portades de llibres de text i altres.

TRATADO

de

COMERCIO

ABRIGADO EN PRESENTAS Y RESIDUOS

para el uso de las escuelas de primera enseñanza

Y DE LOS ARTISTAS.

PALMA.

Imprenta Nacional á cargo de D. Juan Gascó.

1871.

2589

MANUAL COMPLETO

N

ENSEÑANZA SIMULTÁNEA

REGULAR Y EXCELENTE,

II

INSTRUCCIONES PARA LA FUNDACION Y DIRECCION DE LAS
ESCUELAS PRIMARIAS ELEMENTALES Y SUPERIORES

POE

D. Laureano Figuerola,

ALQUINO QUE FUE POR LA PROVINCIA DE BARCELONA EN LA ESCUELA
LA NORMAL CENTRAL DEL REINO, ENSEÑADOR DE ESCUELAS DE
LA MISMA PROVINCIA.

SEGUNDA EDICION

corregida y aumentada.

*Obra aprobada por la Acaemia. Dicho libro gozará de los
beneficios de la ley de 1845 y reconocida para la
enseñanza primaria elemental y superior.*

MADRID.

EN LA LIBRERIA DE EDUCACION DE A. BERNIS HERNANDEZ,
calle de Carretas, número 14.

1842.

R-609053
MANUAL

DE LOS NIÑOS,

REDACTADO

POR DON JUAN MIRÓ.

Es un error gravísimo el considerar y tratar á los niños como si fueran racionales; no les falta la razón sino el uso de ella, y éste lo consiguen ejercitándola con las ideas y noticias que van adquiriendo por medio de lo que ven, de lo que oyen y de lo que tocan...
Luzan, Mem. lit. de Paris.

MADRID: 1842.

En la Compañía Tipográfica.

CURSO DE PEDAGOGIA

o
PRAXIS DE EDUCACION PÚBLICA

para uso de los alumnos de las

ESCUELAS NORMALES

y de los maestros.

POR

Mr. A. Rendu (hijo.)

*Obra aprobada en Francia por el Consejo real
de instrucción pública.*

TRADUCIDA DE LA 2.ª EDICION

POR

D. Abaiano Cardena

director de la escuela normal de

HUESCA.

TARRAGONA.

IMPRENTA DE A. PUIGRÓS Y CANALS.

1845.

GRAMÁTICA
DE LA LENGUA CASTELLANA,

ARREGLADA

AL PRONTUARIO DE ORTOGRAFIA
DE LA REAL ACADEMIA ESPAÑOLA.

PALMA.

IMPRESA NACIONAL A CARGO DE D. JUAN GUASP.

1846.

2593

64.538

**SISTEMA
MISMO GENERAL**

O SEA

**METODO DE LAS ESCUELAS
DE INSTRUCCION PRIMARIA, ELEMENTAL Y SUPERIOR,**

PROCEDIDO

DE LA PLANTACION DE LAS MISMAS,

POR EL PROFESOR AUTOR CALIGRAFO GENERAL

D. José Francisco de Murzasta.

IMPRESION
IMPRESA DE D. VICENTIANO HERNANDEZ,
calle del Arcenal, núm. 17.
1846.

1-2-17

R 550

GRAMÁTICA

CATALANA-CASTELLANA.

PRIMERA

AD ESCRIBERS DE BONS AUTORS. ALGERS.
DIALOGUS FAMILIARS, AN LA CORRESPONDENCIA DE LAS
FRASES MÉS DRECHES DE LA LLIBROCA, Y ALGUNES
YMOSSOS RESCETTES EN PROSA Y VERS.

AN LA VENTSA COMMISSIONENT AL COSTAT.

COMPOSTA

PER JOSEPH M. M. M. M.

Lengua; el que auro melode,
Cuyo hijo fecundo de espere-
Clara se hizo entre visiones legiras,
Mas que todos, fexira.

Publicado por J. M. M. M. M.

BARCELONA.

IMPRENTA DE ANTON BERDEGER.

1817.

CURSO ELEMENTAL

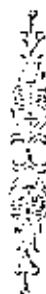
DE

PEDAGOGIA.

POR

II. JOAQUIN ALENBANO Y G. MARCIANO CARBONERA,

Ingenieros generales de Instrucción primaria del reino.

MADRID.

ESTABLIMIENTO TIPOGRAFICO DE A. VICENTE, CALLE DE LASOBRAS, N. VIENI-III.

1850.

2596

Es propiedad de los autores.

PRINCIPIOS DE ENSEÑANZA,

MANUAL DE ESCUELA NORMAL.

CONTIENE

IDEAS PRÁCTICAS ACERCA DEL GOBIERNO E INSTRUCCIÓN DE LOS NIÑOS.

POR HENRY DUNN,

SECRETARIO DE LA SOCIEDAD ESCOLAR BRITÁNICA Y EUROPEA.

VERSIÓN ESPAÑOLA

POR D. J. L. S.

REVISADA Y AUMENTADA

POR D. FRANCISCO RIERINO BALLESTEROS,

Inspector general de Instrucción primaria

MADRID,

IMPRESA DE LA BIBLIOTECA EDUCATIVA DE EDUCACION Y ENSEÑANZA,
calle de Cervantes 38.

1953.

2597

1857

El

AMIGO DE LOS NIÑOS

ESCRITO EN FRANCES

1801 LL

ABATE SABATTIER,

traducido y aumentado por

D. Francisco José de Toro

PALMA

IMPRESA DE D. J. LLIBRE

1857.

5-11-60
698
608.604-2598

3.341.
P.

113 01, 25

LA MAESTRA.

A=36
T=2

GUIA DE EDUCACION PRACTICA

PARA LAS PROFESORAS DE INSTRUCCION PRIMARIA
Y MADRES DE FAMILIA.

POR

D. MARIANO SANCHEZ OCAÑA,
Inspector de instruccion primaria de esta
Provincia.

VALLADOLID, — 1866.
IMPRENTA DE D. JUAN DE LA CUESTA.

2599
665

2341.
P.

13 od 25

LA MAESTRA.

GUIA DE EDUCACION PRACTICA

A-36
T-2

PARA LAS PROFESORAS DE INSTRUCCION PRIMARIA

Y MADRES DE FAMILIA.

POR

D. MARIANO SANCHEZ OCAÑA,
Inspector de instruccion primaria de esta
Provincia.

VALLADOLID, — 1856.
IMPRENTA DE D. JOAN DE LA CUESTA.

2599